LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII ENARRATIONES DOCTISS. ATQVE VTILISS. IN XII. LIBROS P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS.

His accesſit:

NASCIMBAENI NASCIMBÆNII, IN PRIOREM P. VIRGILII MARONIS EPOPOEIAE PARTEM, ID EST,

in ſex primos Aeneidos libros, erudita admodum & perelegans EXPLANATIO: ubi quæ ad Rhetoricam, Poëticamq́ facultatem, necnon ad philoſophiam pertinent, quibus undiq; mirus ſeſe Poëta oſtendit, maximè in ſententiam Ariſtotelis & Platonis ita declarantur, ut quæ in XII. libris continentur, facilè intelligi poſsint.

Præpoſitis

IN SINGVLAS LECTIONES BREVIBVS ARGVmentis, & locis propè iam infinitis, longè aliter expoſitis atq; poſteriores interpretes fecerunt: qui ueterum interpretum auctoritatem ſequuti, poëtæ uerba perpendere neglexerunt.

Adiecimus etiam,

CHRISTOPHORI LANDINI ALLEGORIAS PLATONICAS, in XII. libros Aeneidos Virgilianæ olim conſcriptas.

VIRGILIVS PLANE NOVVS, MVLTIFARIA EXPLICATIONE (Grammatica, nimirùm, Rhetorica, Poëtica, Philoſophica, Hiſtorica, & Allegorica Platonica) illuſtratus.

PRAEFIXIMVS POST PRAEFATIONEM IN SINGVLI AV*thoris commentarios, Rerum & Verborum memorabilium* INDICEM *Vtiliſsimum.*

Cum Gratia & Priuileg. Cæſ. Maieſt.

BASILEAE, EX OFFICINA HENRICPETRINA.

ALOYSIO ATESTIO
PRINCIPI, ET S. R. E. CARDINALI,
NASCIMBAENVS NASCIMBAENIVS S. P. D.

NVLLI mortalium, qui de litteris rectè iudicare, & copioſè diſputare poſsit, dubiū eſt ALOYSI PRINCEPS, & Cardinalis ampliſsime, duo eſſe totius humanitatis, atq; adeò omnium ferè artium ualde præcipua membra: poëticam facultatem, & copiam dicendi, quam ῥητορικὴν Græci, Latini eloquentiam appellant. His enim duabus rebus quidquid naturæ, aut arti ineſt, egregiè imitari, & elegantiſsimè explicare, ac propterea rerum maximarum munera obire, & quidquid in illis exiſtit grauiſsimi oneris ſuſcipere, ac ſuſtinere unuſquiſq; poteſt. & ſanè cùm homo tantum ſapere, quantum uerbis, & dicendi ratione complecti, eoq; cæteris hominibus præſtare uideatur, quò rectiùs, elegantiusq; loqui poteſt, facilè intelligimus, quantum nō modò diligentiæ, uerumetiam honoris his artibus debendum ſit: quibus ſolis quantum ingenij, ac iudicij uiribus, nec non doctrinæ prgſtantia pollemus, non ſolum ipſi nobis conſcij eſſe, ſed alijs etiam omnibus planum facere poſsimus. Quod ſi neſcitur adhuc quantum eloquentia, dicendiq; facultas ualeat, hinc planè liceat intelligi, quod multi doctrinæ, diſciplinarumq; ignari, orationis ubertate, & elegantia, eruditionis ſæpè fructum tulerunt: & docti ſapientiaq; præditiſsimi homines orationis anguſtia, & deformitate, omnium imperitiſſ. habiti fuerunt. nec, cùm ea, quæ nouerint, explicare neſcirent, nominis, aut gloriæ ſplendore illuſtrari unquam potuerunt: ſed obſcuri in hominum ignoratione uerſati ſunt, & perinde ac nati nunquam fuiſſent, perpetuæ obliuioni iacuerunt. Ac illæ quidem artes, ſi in aliquibus alijs laudabiles unquam fuerunt, in Virgilio certè admirabiles extitère. Nam quid ille unquam maximi uir ingenij ſeu mutum, aut ratione atq; oratione prgditum, ſeu animæ, rationis, orationisq;, expers, deſcribendum, imitandumq; ſumpſit, cuius naturam, formam, habitumq; perappoſitis uerbis non expreſſerit, & copioſa, elegantiq; oratione non illuſtrauerit? Scripſere (ſcio) pleriq; alij ex poſterioribus in Virgilium, acuti illi quidem, & docti uiri, uerum ita, ut aliorum potius opiniones retuliſſe, quam ſepoſiti, atq; reducti aliquid deprompſiſſe uideantur. Sed ne ueteres illi quidē interpretes, quibus noſtra ætas tantopere tribuit, ut nihil illis habeat doctius, tales extitere, ut uiam induſtriæ poſteris præcluſerint. quin

etiam triuialia secuti, fabulas, & historias longo uerborum circuitu explicare, aut uerba uerbis pueriliter reddere conati sunt. Atque utinam in ea re ita oculati fuissent, ut sæpe non cœcutirent. Quæ uerò erant artis (in qua præcipuè elaborandum fuerat) quasi ad rem non facerent, uel parum profutura essent, alijs reliquerunt: aut si quid reuera attigerunt, illud tam siccè, & ieiunè tractarunt, ut neglectum potius, quàm tractatum ab eis esse uideatur. Quamobrem ipse quoque experiri uolui, an alio quàm hactenus alij fecerunt, interpretandi genere uti possem, quod maiorem bonarũ artium studiosis intelligentiæ lucem afferret, & quo Virgilij ipsius maiestas, eruditionisque præstantia clarius, splendidiusque elucesceret. Itaque quidquid erat cùm poeticæ, tum rhetoricæ artis, aut philosophiæ maximè cognitu dignum, quod ex hoc diuino Maronis poëmate depromi posse uideretur, illud totum (opinor) in hæc commentaria contulimus. Taceo quod alia plura cum ex Græcis, tùm ex Latinis poëtis, quæ Virgilius passim imitatus est, hemistichia, atque integra etiam carmina reteximus, quæ nec Macrobius retulit, nec alij post illum interpretes animaduerterunt. Postremò loca non parum multa, quę ab alijs, quicunque in poetam commentaria ediderunt, negligenter, ac parum curiose perpensa, ac perperam declarata fuerũt, nos, adhibita quantum opus fuerat (ni fallor) diligentia plenius, rectiusque (absit arrogantia) quàm hucusque fuerint, explanauimus. Quid profecerim, ignoro, utinam plurimum. Sed tu princeps melius: qui ingenij acumine, & grauitate iudicij polles, iudicabis: in cuius nomen uelim hæ nostræ, qualescunque sunt, lucubrationes appareant. Accipies igitur hoc munus, paruum illud quidem, nec tanto cum splendore uirtutis, nobilitatisque tuæ, nec cum studijs, maximisque in me beneficijs tuis conferendum: ueruntamen uti ea semper animi magnitudine fuisti, ut ad dandum, quàm ad accipiendum promptior esse, & à nullo unquàm mortalium superari uolueris, sic ea te semper ingenij benignitate cognoui, ut in accipiendis muneribus, nullius unquam fortunę, aut ingenij tenuitatem, tanquam amplitudine tua indignam contempseris. Quamobrem huic tantæ humanitati tuę cum satisfieri à me nullo modo possit, tamen satis me fecisse tibi arbitrator, si tu hos meos commentarios ita complexus fueris, ut inde obseruantiam, animique erga te mei propensionem tibi gratam fuisse intelligam. Vale.

Patauij ex Musæo nostro VI. Idus Iulij.

M. D. L X X.

AD PHILIPPVM,

INCLYTVM REGEM HISPANIARVM, ANGLIAE, FRANCIAE, ETC. ARCHIDVCEM AVSTRIAE, DVCEM BVRGVNDIAE,

Brabantiæ, Gelriæ, &c. Comitem Flandriæ, Hollandiæ, &c.

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII in Commentarios suos Proœmium.

CVM Alexander Philippi, Magnus à rerum gestarum magnitudine cognominatus, SERENISS. REX, Ilio, ubi Palladi Iliacæ, & Priamo ad Iouis Hercei aram sacrificarat, digressus, ad Achillis tumulum, qui etiam tum in Sigeo ostendebatur, peruenisset, fertur ibi sepulchro illius coronæ præcincto, exclamasse: O' fortunate adolescens, qui tuæ uirtutis Homerum præconem, & laudum tuarum buccinatorem inueneris. Sunt qui id eum exclamasse tradunt, cum circa illius statuam, unguento de more delibutus cucurrisset: ac duplici nomine fœlicem illum appellasse, & quòd fidum in uita amicum Patroclum, & mortuus Homerum sortitus esset uatem, rerum suarum clasicum præconem. Rectè ille quidem, & prudenter. Nam ita censebat, nisi ars ea & admirabilis spiritus poëtici magnificentia extitisset, idem ille tumulus, qui corpus eius iniecta terra contexerat, nomen etiam breui obruisset. Ille autem, cum gloriæ stimulis ad amplissimas res, quę apud omnem posteritatem perdurarent, magno & excelso animo gerendas incitaretur, diffidebat eas immortalitati consecratum iri. quamuis multos scriptores præsentes arbitros secum traheret, nisi ab excellenti aliquo uate, qui ad Homericæ maiestatis tubam, & uocis clasicum proximè accederet, si non æquaret, celebratæ, posteris commendarentur. Nec fefellit clarissimum imperatorem sua existimatio. Nam omniū eorum, inter quos fuerunt Ptolemæus & Aristobulus clarissimi, scripta temporum iniuria postea interciderunt. Accidisse autem id opinor, uel quòd, cum in ijsdem castris rerum & spectatores, & actores uersarentur, pugnantia prodidissent: uel quòd magnitudinem gestarum rerum, uerborum dignitate ac dicendo non æquassent. Certè & nomen & res maximæ è memoria omnium seculorum erasæ interierant, nisi à posteris tum Græcis, tum Latinis scriptoribus, summa facundia, literarum monumentis proditæ fuissent. Inter hos fuerunt maximè clasici apud Græcos, Arrianus & Diodorus: apud Latinos uerò, Q. Curtius. Oblato enim prodigio præuiderat (statua Orphei, quæ

in Lebetris erat ex cupresso, sub illius accessum multo maduerat sudore) suam expeditionem multum laboris & poëtis & cæteris rerum scriptoribus allaturam. Quorsum hæc? Inter omnia disciplinarum genera nullum est, quod æquè animos mortalium trahat, uerset & afficiat, atque poëtice. Nam ea nihil sanctius, nihil numine plenius: ac proinde nihil cedro dignius, quodque tardius, imò minus cariem sentiat, obsolescat'ue, à Deo hominibus datum est. Etenim cum cæterarum rerum studia, ut docti ac summi homines tradiderunt, & doctrina & præceptis constent: solus poëta natura ipsa ualet, & mentis uiribus excitatur, & quasi diuino quodam spiritu afflatur. Atque hæc quidem causa fuit, cur Ennius poëtas sanctos appellarit: quòd deorum quasi singulari beneficio & dono mortalibus commendati esse uideantur. Hinc Naso, Deo eos afflari, cuius numine agitati incalescant, non uno loco canit: & carmina diuinę uocis specimen esse. Hinc, quia futura diuino calore accensi uaticinantur, ipsi uates etiam dicuntur. Nulla principibus munera his gratiora sunt, aut magis etiam conueniunt: quorum præconia, ut immortalitati afferantur, horum maiestate illustrantur.

Carmine fit uiuax uirtus, expersq; sepulchri
Noticiam seræ posteritatis habet.
Tabida consumit ferrum lapidemq; uetustas,
Nullaq; res maius tempore robur habet.
Scripta ferunt annos: scriptis Agamemnona nosti,
Et quisquis contrà uel simul arma tulit.
Quis Thebas, septemq; duces sine carmine nosset?
Et quicquid posthæc, quicquid & ante fuit?

Addit ingeniosus poëta amplius quiddam, quo poëtici spiritus maiestatem augustiorem facit:

Dij quoq; carminibus, si fas est dicere, fiunt:
Tantaq; maiestas ore canentis eget.

Carmine diuina oracula pleraque lingua sua natiua prodita sunt, perinde ut Sibylliaca uaticinia. Postremò tantum dignitatis arti accessit, ut poëtarum scripta immortalitati consecraturi, cedrinis tabulis (quod lignum cariem non sentit) inclusa, in Musarum & Apollinis templo, quos uatibus præsidere creditum fuit, religiose reponerent. Sed & ipsos uates, tanquam numina quædam uenerabantur: Quotque (inquit) aderant uates, rebar adesse deos. Hinc laurus, cùm ob alia, tum propter diuinam futurarum rerum præsciam naturam & uim, ipsis poëtis, perinde ut Apollini, dedicata fuit. Quare summi Imperatores, reges, adeoque tyranni uatum ingenijs delectati, arctissimè eorum non solùm amicitiam coluerũt, uerùm etiam in summo ipsos honore habuerunt. Et sanè nemo à Musis est tam alienus, qui non æternum laborum suorum præconium uersibus mandari patiatur. Themistoclem Atheniensem, quum ex eo quæreretur, ecquod acroama, cuius'ue uocem omnium libentissimè audiret? respondisse ferunt, A' quo optimè sua uirtus prædicaretur.

C.Ma-

C. Marius ille tot triumphis clarus, etſi durior ad ſtudia humanitatis eſſet, Archiæ tamen nobilis poëtæ familiaritate hoc libentius utebatur, quòd à nemine doctius res ſuas Cimbricas conſcribi poſſe crederet: in quibus laudes tum ſuæ, tum ipſius P. R. celebrarentur. Quid? Non'ne ſeptem clariſsimæ Græciæ urbes certatim Homerum ciuem ſuum uindicarunt, cum iam ſecula aliquot uita defunctus eſſet:

Smyrna, Chius, Colophon, Salamin, Rhodos, Argos, Athenæ?

Mithridaticum bellum magnum & graue, & alia quæ uaria fortuna terra & mari à Lucullo geſta fuerant, L. Plotius elegantiſsimis uerſibus expreſſerat: quàm gratum eum ſummo ac fortiſsimo Imperatori fuiſſe arbitramur? Eundem uatem Marius eximiè dilexerat, quòd exiſtimaret, ea quæ geſsiſſet, immortali præconio celebrari poſſe. Ennius ſuperiori Africano tam fuit charus, ut mortuus Scipionum ſepulchro inferretur. Magnus Pompeius Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, pro concione militum, ciuitate Romana donauit. Quam ſanè rem milites, fortes quidem uiri, ſed ruſtici tamen, ita magno clamore approbarunt, ut dulcedine quadam gloriæ commoti, eius participes ſe crederent. Illud uerò multo magis admiratione dignum eſt, quòd L. Sylla malo poëtæ, à quo in ſe epigramma conſcriptum eſſet, de manubrijs præmium dari iuſſerit: & quidem ea conditione, ne quid poſtea in uniuerſum ſcriberet: ſedulitatem poëtæ etiam mali, præmio aliquo dignam iudicans. Quid D. Brutum, ſummum uirum & clariſsimum Imperatorem, dicam? Non'ne Accij, amiciſsimi hominis, carminibus aditus templorum ac monumentorũ ſuorum frontiſpicia exornauit? Tranſeo ad reges & tyrannos, & eos quidem præcipuos, qui diuina ingenia maximè coluerũt. Hiero Syracuſanorum rex, homo ſupra modum φιλέλλην, & ſtudiorum humanitatis tantus amator, ut nemo alius, quoad licuit, Pindarum Thebanũ, Simonidem Cœum, & Bacchylidem, Lyricorum principes, effuſa humanitate fouit. Alexander Homeri adeò ſtudioſus fuiſſe fertur, ut Iliada rei militaris uiaticũ ſubin appellaret. Hic cùm Thebas à ſe captas & iam direptas incenderet, ab ædib. Pindari religioſè omnẽ uim prohibuit, hoc uerſu, qui foribus earum inſcriptus erat, cõſpecto: πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὰν στέγαν μὴ καίετε. Idem antea à Lacedæmonijs, Thebas incendio uaſtantibus, factitatum ferunt. Arrianus addit, fama ſe accepiſſe, tantum regem poëtæ reuerentia motum, non tantum ipſius Pindari domum, uerumetiam poſteros eius à cæde & incendij ſtrage incolumes ſeruaſſe. Hipparchus ille Athenienſis, cum in ſuſpicionẽ affectatę tyrannidis ueniſſet, eam nulla uia potiori à ſe, quàm illuſtriſsimorum per eam tempeſtatem Lyricorũ poëtarum conſuetudine ſubmouit. Acciuit ad ſe ex Teo, miſſa ad id pentecontero naui, Anacreõtem: & ex Coo Simonidem. His domeſticè aliquandiu uſus, nullo momento

conceptam uulgò de se existimationem discussit. Quid Domitianus Cæsar? quid Numerianus Cari filius, qui Probo in Imperium successit? nonne uates suæ ætatis non modò prodiga liberalitate fouerunt, sed honoribus etiam amplissimis prosequuti sunt? Sed Numerianus admirabili candore, tantaq; integritate cum Nemesiano & Apollinare illustribus id ætatis poëtis certauit, ut ingenij gloria, polita elegantia orationis, & exculta carminis concinnitate longè eos superarit. At Diuus Augustus, quem cæteris omnibus, cùm propter rerum gestarum amplitudinem, maiestatemq;, nouę monarchię iam tum à se, positis ciuilibus bellis, constitutæ, tum ob doctrinæ laudem, præpositum oportuit, quanta beneuolentia, humanitate, fauore, benignitate Vergilium fouit, amplexusq; fuit? Quem quidem, ut poëtarum principem, & extra omnem aleam positum, ita adamauit, ut à se eum tristem repulsa nunquam discedere pateretur: nec committeret quicquam à se efflagitari, quod non impetratum auferret. Operum eius adeò fuit studiosus, ut cum Poëta iam moriens Aeneidos opus cremari iussisset, unus obstiterit, ne flammis aboleretur. Tantus honos tum ab excelsis & claris uiris habitus fuit poëtis. Quare meritò Alexander in Sigæo astans ad Achillis tumulum, ter quater fœlicem eum prædicasse mihi uidetur, quòd Homerum uirtutum suarum tibicinem sortitus esset. Possum equidem nõ minus iusta ratione, hoc ipsum de Aenea affirmare, qui uirtutum suarum tam insignem tubam, Maronem, Homero propè parem, cõsequutus sit. Qui quantum ab isto distet eruditione, artificio, grauitate, heroica deniq; maiestate, tum demum arbitrari licebit, ubi Fabij iudicium de Græco uate, cum censura Domitij Afri de Vergilio, contulerimus. Homerũ (inquit) nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis proprietate superauit. Idem cautus ac pressus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis. nec poëtica modò, sed oratoria uirtute eminentissimus. Namq; ut de laudibus, exhortationibus, consolationibusq; taceam, nónne uel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur: uel in primo, inter duces illa contentio: uel dictæ in secundo sententiæ, omnes litium ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem, uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc authorem habuisse fateatur. Agè uerò, nónne in sui utriusq; operis ingressu paucissimis uersibus legem procemiorum non dico seruauit, sed cõstituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione dearum. quas pręsidere uatibus creditum est, & intentum proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter cõprehensa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis significantius potest, quàm qui Curetum Aetolorumq; prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum, & argumenta, cæteraq; probandi & refutandi sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt,

runt, plurima earum rerum testimonia ab hoc poëta petant. Nam & epilogus quidem quis unquam poterit, illis rogantis Achillem Priami precibus æquari? Quid? in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis, nonne humani ingenij modum excessit? ut magni sit uiri, uirtutes eius non æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. Verùm hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit, Heroïcos tamen præcipuè: uidelicet quia clarissima in materia similis comparatio est. Atq; hoc quidem iudicium Quintiliani est de Homero. Iam uerò, quemadmodum ab hoc apud Græcos auspicatissimum, sic àpud nos à Vergilio fœlicissimum ducitur exordium: quòd citra controuersiam ad illum, omnium tum Græcorum, tum Latinorum poëtarum, eius quidem generis, proximè accedat. Domitius Afer, cum à Quintiliano, iam tum admodum adhuc adolescente, censuram suam interrogaretur, ecquem poëtarũ Homero proximum iudicaret? Secundus, inquit, est Vergilius: propior tamen primo, quàm tertio. Et profectò in hoc eo plus inest diligentiæ, quo magis ipsi laborandum fuit, ut, quemadmodũ ad Homericæ maiestatis præcellentiam proximè accedere conabatur, ita à nullo unquã uinceretur. In huius itaq; poëtæ duodecim libros Aeneidos, Commentarios post Seruium & alios, SERENISS. REX scribere ausus sum: non eo quidem mehercle consilio, ut cornicum oculos configam, ut in prouerbio est: sed ut illorum sedulitati ac diligentiæ aliquid additamenti ex nostro labore accedat, quo tantus uates illustretur: simul ut studiosi fruantur nostra opera, quam ego in hoc authore meis auditoribus enarrando posuerim. Fateor non omnia à nobis annotata, quæ dici possent. Sed quis est, qui id se præstaturum confidat? Tanta enim poëtæ est eruditio, tanta antiquarum rerum cognitio, tanta in uerbis proprietas, tantum orationum artificium, ut summi ingenij sit, eius eminentiam admirari, nedum intelligere. Itaque has nostras tibi lucubrationes consecramus, Siculis, Consentinis & Tarentinis quidem scriptas: sed quæ tamen iudicium Persij aut Lælij non reformident. Vale.

VITA PVB. VERGILII MARONIS, EX PETRO CRINITO DE
Poëtis Latinis Lib. 3.

P. Vergilius Maro natalem suum habuit Idibus Octobris, M. Crasso & Cn. Pompeio Coss. Quæ res probatur cùm ueterum monumentis, tum uersibus illis Valerij Martialis:

Maiæ Mercurium creastis idus,
Augustis redit idibus Diana,
Octobres Maro consecrauit idus.

Natus est in uico Andæ, qui non longè abest ab urbe Mantua: ob idq; uates Andinus à Silio Italico appellatur. Modicis facultatibus, peneq; exiguis primam ætatem transegit. deinde cùm tempus aduentasset capiendæ eruditionis, optimis præceptoribus atq; eruditis operam dedit: idq; effecit uarijs ac diuersis urbibus. nam Cremonæ primùm, deinceps Mediolani, ac postremò Neapoli ingenium suum magna diligentia exercuit, & incredibili studio: maximeq; Orbilium & Scribonium Aphrodisium audiuit, à quibus maturè est instructus. Traditum est à ueteribus, eodem die poëtam Vergiliũ induisse uirilem togam, quo T. Lucretius in fata concessit. Adeò insigni modestia & uerecundis moribus dicitur fuisse, ut uulgò appellatus sit Parthenias: quod, præter alios multos, etiam poëta Ausonius testatur, in epistola ad Paulinũ. De poëmatis ipsius minimè oportet hoc loco pluribus agere, cum Seruius grammaticus & alij plures, diligenter de his scripserint, tradentes, quæ sint ad hunc ipsum referenda, quibusq; temporibus composita. Idem Seruius octo opuscula pro Vergilianis enumerat: hoc est, Cyrin, Aetnam, Culicem, Catalecton, Priapeia, (de quibus inter Grãmaticos non satis adhuc certis argumentis constat) Copam, Epigrammata, & Diras. In Bucolicis Theocritum poëtam est imitatus: in Georgicis Hesiodum, quem sine ulla controuersia longè superauit. In ipsa Aeneide sequutus est ex authoribus Græcis Parthenium, Pisandrum Rhodium, & in primis Homerum. Ex Latinis, Q. Ennium, Liuium Andronicum, T. Lucretium, & alios complures: quod ipsum cùm alij permulti adnotarunt, tum præcipuè Macrobius. Octauius Cæsar (qui tum optimis auspicijs Imperium orbis terrarum gubernauit, & in poëtica facultate excelluit) maxima uoluptate tenebatur in legendis atq; audiendis Vergilij carminibus. Quocirca epistolas ad eum mittere consueuit, plenas officij atq; beneuolentiæ: neq; ab re futurum est, apponere particulam epistolæ Vergilij, in qua respondet Octauio principi, ut Symmachus testatur: De Aenea quidem meo (inquit) si mehercle iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem: sed tantum inchoata res est, ut penè uitio mentis tantum opus aggressus mihi uidear: cum præsertim, ut scis, alia quoq; studia ad id opus, multoq; priora impartiar. Quibus uerbis facilè possumus intelligere, quantum laboris atq; uigiliarum posuerit Vergilius in hoc opere absoluendo. Statius Papinius, & Silius Italicus, ita Vergilij poëmata admirati sunt, ut nihil præterea se dicant magis cupere, quàm posse imitari aliqua ex parte maiestatem Vergiliani carminis. Fabius Quintilianus (cum de poëtis Latinis loquitur) Maronem ipsum longè omnium principem constituit, quem cæteri maximo interuallo subsequantur. Quod etiam Domitius Apher existimauit, qui eum post Homerum fecit secundum, sed magis primo proximum quàm tertio. Neq; defuerunt apud ueteres, qui tam peruerso ingenio fuerunt, tamq; absurdo, ut reprehendere ipsum Vergilium non dubitarint, & in omni poëtica elegantia ineptum dicere. Carbilius quidem grammaticus librum composuit de Vergilianis erroribus, cui titulus fuit Aeneidomastix. alij præterea complures, furta eius colligentes, ut imperitum furem accusarunt: de quibus multa scribuntur apud Macrobium in Saturnalibus. Cæsar

Caligula nihil ueritus est affirmare, nullo ingenio, nullaq; doctrina fuisse Vergilium: itaq; paulo abfuit (ut Suetonius refert) quò minus ex omnibus bibliothecis scripta & imagines eius aboleret. Qui uerò, summa eruditione præstant, & in exploranda atque censenda antiquitate excellunt, eam dicunt esse maximam laudem, præcipuamq; gloriam Vergilij, ut nullius laudibus crescat, nullius uituperatione minuatur. Vulgatum est, cautum ab eo esse testamento, ut hoc opus Aeneidos cremaretur, uelut imperfectum atq; inemendatum. Qua in re apponemus eos uersus, qui referuntur ab antiquis grammaticis in Octauium Augustum:

Ergóne supremis potuit uox improba uerbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes?
Magnaq; doctiloqui morietur Musa Maronis
Ah scelus indignum: soluetur littera diues,
Et poterunt spectare oculi, nec parcere honori
Flamma suo, dignumq; operis seruare decorem
Noster Apollo ueta, Musæ prohibete Latinæ:
Liber & alma Ceres succurrite: Vester in armis
Miles erat, uester docilis per rura colonus,
Nam docuit quid uer ageret, quid uerteret æstas.
Quid daret autũnus, quid bruma nouissima ferret:
Arua reformauit, sociauit uitibus ulmos,
Curauit pecudes, apibus sua castra dicauit.
Hæc dedit ut pereant? ipsum si dicere fas est.
Sed legum est seruanda fides: suprema uoluntas
Quod mandat, fieriq; iubet, parêre necesse est.
Frangatur potius legum ueneranda potestas,
Quàm tot congestos noctesq; diesq; labores
Hauserit una dies, supremaq; iussa parentis
Amittant uigilasse suum: si forté furenti
Errauit in morte dolor, si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponté, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Si mens cæca fuit: iterum sentire ruinas
Troia suas, iterum cogetur reddere uoces,
Ardebit miseræ post uulnera uulnus Elisæ.
Hoc opus æternum ruet? & tot bella, tot enses,
In cineres dabit hora nocens, & perfidus error?
Huc huc Pierides nemorum per lustra loquaces
Tendite, & ardentes ignes fluuialibus undis
Mergite, ne pereat tam clari Musa poëtæ,
Flammaq; uanescat. Viuat Maro doctus in orbem,
Ingratusq; sibi: sed quod male iusserat ipse,
Sit uetuisse meum. Sacer est post tempora uitæ,
Sicq; erit æternum, tota resonante Camœna
Carmen, & imperij diui sub nomine uiuat,
Laudetur, uigeat, placeat, relegatur, ametur.

Inter præcipuos amicos coluit Asinium Pollionem, Cornelium Gallum, Quintilium Varum, Horatium Flaccum, & Mecœnatem. Octauio principi adeò acceptus fuit ob singularem modestiam, atq; cęteras uirtutes, ut relatum sit, nihil fuisse illi unquam denegatum. Scribit Cornelius Tacitus, eundem Vergilium in maximo honore habitum ab uniuerso populo Romano: & assurrexisse illi, auditis uersibus, in theatro: præsentemq; Vergiliũ, atq; spectantem, pari ueneratione obseruasse, atq; Octauium Cæsarem. Traditum est, habitasse in Esquilijs, secundum Mecœnatis hortos: sæpeq; in Campaniam solitum discedere, ad animum atq; ingenium recreandum, quò inchoatis à se operibus liberius loci amœnitate operam nauaret. Helius Melissus, grammaticus

ticus excellens(qui commentarios de loquendi proprietate composuit)refert, Vergilium fuisse paulo tardiorem in loquẽdo, penè& indoctum & agrestem. Quæ dicta sunt de illius dicterijs cum Cæsare Augusto, de& contentionibus cum Cornificio grammatico, & appensis carminibus Palatinis ualuis: ea ne& refellere hoc loco, neque adscribere in animo est. Tarenti perijt, ut Seruius refert: ut alij uolunt, Brundusij, cõtracta ægritudine ex itinere ad uisendum Metapontum, propter calores ac nimios æstus. Paulo pòst delatum est ipsius cadauer Neapolim, ibi& sepultus Vergilius, addito hoc carmine:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet me
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Quod etiam notatũ est ab Eusebio in Annalibus. Deplorarũt eiusdem obitum cõplures alij, & inter cæteros Cornelius Gallus ad Augustũ Cæsarem:

Temporibus lætis tristamur maxime Cæsar,
Hoc uno amisso, quem gemo Vergilium.
Sed uetuit relegi, si tu patiere, libellos,
In quibus Aeneam condidit ore sacro.
Roma rogat, totus precibus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monumenta ducum.
Atq; iterum Troiam, sed maior flamma cremabit:
Fac laudes Italûm, fac tua facta legi.
Aeneamq́; suum fac maior nuncius ornet:
Plus fatis possunt Cæsaris ora dei.

De effigie ipsius, & cæteris animi uirtutibus, permulta scribuntur â nostris grammaticis: quæ prætermittimus, studio institutæ breuitatis.

Vitæ Vergilij finis.

DE OPERIS AENEIDOS DIGNITATE, *philosophia, & laude Poetæ.*

RERVM natura in Aeneide, ceu corpore quodam ad id cõcinnato, se conclusisse uidetur. Nam quæ in diuersis separatim alia excellunt, ea apud Maronem uniuersa ita sunt eximia, ita illustria, ut in dubium olim uocarint quidam, ex Cicerone'ne, an Vergilio, plus eruditionis ad ueram eloquentiam quis perceperit. Certè omnia dicendi genera simul in hoc uno sunt expressa. Modò enim torrentibus hybernis similis, plenis, adeò& ripas excurrentibus alueis fluit: modò siccus & circumcisus, tenuis rursum ac breuis: idem luculentus & floridus, lasciuit & luxuriatur, cum uidetur. At Cicero in uno tantum dicendi genere copioso, limato & emunctо, in quo nihil inane aut redundans est, dominatur. Iam uerò quàm multifaria studiorum omne genus eruditio in illo elucet? Quàm exacta iuris pontificij cognitio? ut si huic uni studiorum suorum omnium rationem impendisset, non potuerit fuisse absolutior: qui ipsos pontifices, quos alioqui de suo iure & religione publicè consulere mos erat, superauerit. Testantur id ritus diuersi, quos in sacrificiorum hostiarumq́; rationibus accuratissimè obseruauit. Sed & uocum proprietas in sacrificantibus quanta cura expressa est? Neque uerò tantum curæ fuit, domesticam solum sacrorum consuetudinem, sed etiam externam doctrinam, ut de ara Apollinis γενήτορος, & similibus, celebrare. Iuris ciuilis scientiam prætereo: in qua citra controuersiam suæ ætatis iureconsultos omnes æquauit. Quin & Hetruscorum, Tuscorum, Oscorumq́; disciplinam, & uetusta Romanorum iura, & inter ea XII. Tab. ll. quàm diligenter edidicerit, nusquam non commonstrant exempla. Porrò augurum, quorum peculiare collegium institutum erat, ius, quis perfectius calluit? qua sola scientia nominis sui gloriam illustrare posset. Quanta Græcarum literarum peritia? Quàm

Quàm multa dissimulanter è fontibus puris hausit? Rursum, quàm eruditè iuxtà, & ex professo nonnulla, & aptè è classicis Græcorum in suum usum deriuauit? ut non aliunde accersita, sed natiua reddidisse uideatur. De philosophia autem non est cur prolixus sermo instituatur. Nam Aeneis, si ἀσκαρδαμυκτὶ à capite ad calcem usque spectetur, quid porrò aliud est, quàm ipsa philosophia, pictis historiæ aulæis uelata? Sed de hac parte paulò mox copiosius, cum de scopo authoris dicemus. Ecquis ueterum in astrorum scientia hunc superauit? Qui pharmaceutriam, & quartum Aeneidos æquilibrio trutinat, quis porrò est, qui Magiam illam naturalem, quam occultæ philosophiæ longè pulcherrimam partem quidam uocant, in poëta non admiretur? Quid antiquarum rerum, quid historiarum hunc fugit? Nam cosmographiæ peritiam, matheseos & geometriæ scientiam: uel nobis tacentibus, satis loquitur Aeneæ nauigatio in tertio. Hic enim è Delo in Cretam soluens Anchises, cum spacium XXIX. milium Germanicorum, aut circiter, quod inter utramque insulam medium est, uellet proponere, non'ne ita bidui nauigatione id emensus est, ut

Tertia lux classem Cretæis sistat in oris!

Vt nunc rei rusticæ scientiam, ut herbarum, lapidum, animantium, fabularum, ipsiusque adeò rerum naturæ, quam Græci φυσικὴν nominant, peritiam mittamus: non'ne perfectum oratorem in omnibus suis libris se profitetur? Quis perfectius aut artificiosius orditur? quis narrat breuiùs? aut argumentatur densius? quis acutius? quis refutat grauius? quis concludit aptius in omnibus orationibus, ne exempla huc adducantur? In petitionibus quid potest esse concisius, ubi locus breuitatem postulare uidetur? In suasorijs, hunc superauit nemo: in expostulationibus, consolationibus ita admirabilis mihi uidetur, ut in quibusdam Homero sit superior. Quæ oratio (ut unum exemplum è multis in medium adducatur) ad persuadendum potest excogitari accommodatior, & quæ artificiosius tractetur, quàm ea est, quam Sinoni attribuit in secundo? In affectibus concitandis, similitudinibus, amplificationibus, humani ingenij modum excedit. Creber figuris, densus expolitionibus, exornationibus, εἰκτροῖς καὶ δ'ανάσεσι propè inimitabilis. Iam uerò, ut insurgit hyperbolis, ut concludit epiphonematis, ut exaggerationibus & aposiopesibus lectorem undique agit & incendit? Ita copiosus alibi, ut nihil redundet. Rursus ita breuis est, cum uidetur, ut oratio neque cruda sit, neque hiulca. In imitando Homero, interdum nimius, nonnunquam oneri cedit, & archetypo suo palmam donat: rursus, alicubi par, modò multis partibus superior. Nam ita acriter ingenij aciem in illum intendit, ut non solum eius magnitudinem, sed humilitatem sit imitatus. Hinc illæ inter heroas conflictationes uerborum, deorum conciones, affectuum concitationes, exaggerationes collationum, & torrentes uerborum in perorando. Quid illud? ut quibusdam illius uitijs æmulandis sit delectatus? quid, quibusdam epithetis? Sed hæc ad amussim omnia operosa diligentia prosequi, infiniti laboris foret. Stilus modò maturus ac grauis: rursum remissior. iam ardens, erectus, concitatus: ut decem rhetores, qui una tempestate in diuerso dicendi genere Athenis claruerint, se in uno Marone miscuisse uideantur. Porrò quos Græcorum coryphæos imitatus est, eos modò æquat, modò longo interuallo post se relinquit: at in paucis ad modum inferior. Verùm hæc hactenus.

QVIS SIT SCOPVS AENEIDOS, SI AD philoſophiam referatur ἀλληγορικῶς.

ESTI non ignorem, hiſtoriam extra ſcripturam ad allegoriam detorqueri non poſſe, nec debere; propterea quòd tropum non contineat, neq; quicquam præter rem geſtam per ſimilitudinē adumbret: petuntur tamen nonnunquam inde exempla, quæ pro commodo ſummorum ingeniorum ita tractantur, ut aliud quiddam, affictis nonnullis pro arbitrio ſcriptoris, per ſimilitudinem, ſpectent. Huius generis ſunt, Labores Herculei, Odyſſea Homeri, hiſtoriæ & genealogiæ deorum, quas fabularum inuolucris obſcurarunt. Talis extra controuerſiam eſt Aeneis. nam in Aenea, unde nomen operi inditum eſt, proponitur tolerantiſſimi, & (ut planius ac melius dicam) fortiſsimi principis, in rebus aduerſis, ſimulachrum, & qui contrà in ſecundis minimè inſoleſcat, ſed animū gerat moderatum: qualis deſcribitur ab Horatio in ſecundo Odarum, qui

Speret infeſtis, metuat ſecundis, Alteram ſortem. ——

Identidem apud pectus bene præparatum reputans, Iouem informes hyemes reducere, & eundem eas ſummouere. neque uerò, ſi nunc malè ſit, olim quoque ſic futurum. Hunc uirum principem talem fingit, qualem Homerus Iliad. β. requirit:

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Si Aeneidos opus ἀσκαρδαμυκτὶ obtuearis, quanta cura ubique decorum perſonæ huius in Aenea obſeruauit? Reliquis ſolicitudine & laboribus laſſis, & ob id altum totas noctes ſtertentibus, ipſe ſub lucem, uno comite Achate aſcito, explorat loca: conſcendit montem, ſi naufragos, ſi amiſſos uſquam in proſpectu uideat:

Spem uultu ſimulat, premit alto corde dolorem.

Venatur, de uictu ſuorum ſolicitus: diuidit uina: confirmat fractos aduerſis rebus animos, conſolando, oſtendendo, promittendoq; in poſterum meliora. Obiurgat amanter: hortatur grauiter. Deniq; nullum officium laudati principis, ſi pietatem in deos, parētes, liberos, uxorem, ciues, ſociosq; ſpectes, prætermittit. Iam uerò nullum laborem quamuis durum grauatur ſuſcipere, quò ſuos ad deſtinatam fatis ſedem traducat. Quòd ſi tropum totius operis, qui haud dubiè ſcopus authoris fuit, æquilibrio expendamus, profectò multo pulcherrimam, longeq; ſanctiſsimam philoſophiæ partem in eo comperiemus. Etenim quid ſibi uult Aeneæ nauigatio aliud, quid tempeſtatum, naufragiorum, iactationum item deſcriptiones, quàm fluctus & procellas humanarum miſeriarum, quibus in hoc Oceano malorum tam diu iactamur: donec ad originem ſuam animus, hoc eſt, cœleſtem patriam, quæ noſtrum uerum Latium eſt, peruenerit? Verùm priuſquam quieta illa, ſed optata diu ſedes contingat, animus ille diuinus corpori immerſus, peccati originis caligine obſcuratus, interim in uitiorum Syrtibus, amiſſo diuini ſpiritus clauo, antennis & uelis naufragium ſubin fœdum facit: luxui & uoluptatibus indulget, denique in totum ſui oblitus obbruteſcit. Hoc mihi ſignare uidetur conuiuium Didonis, in quo ſpumantes pateræ impigrè deſiccantur: explentur Troiani uoluptatum omni genere. ruit Aeneas, originem ſuam oblitus, in libidinem & carnis illecebras: abiecta Italiæ cura, totus Carthaginenſium rebus intētus. Hæc carnis & mundi ſunt illecebræ, hæ naſſæ, quibus captus animus, ad contemplationem hierarchiæ cœleſtis, quæ noſtra Italia eſt, ſe nequit attollere: niſi diuini ſpiritus afflatu illuſtratus, abdicatis uitijs tandem ad ſe redeat. Atq; hic quidem uerus ille Mercurius eſt, à Ioue ad Aeneam Carthaginem demiſſus: cuius oraculo reſipiſcit, & totum ſe ad capeſſendam Italiam conuertit. Quo iam confirmatus, nullis uitiorū arietibus expugnatur, ſed Ithacenſium exem-

plo

plo & cantus, & lenocinia Sirenum surda aure præternauigat pariter & contemnit. Id autem graphicè in Didone, à destinato proficiscendi consilio Aeneam auocare conante expresit. Quantum gaudij, quantus conscientiæ plausus, relicta Carthagine oboritur? Hinc ludi, hinc certamina ad Anchisæ tumulum eduntur. Porrò ad inferos descendere, quid aliud est, quàm ad uitiorum θεωρίαν se conuertere: ut eorum deformitate animaduersa, resipiscat, & metamorphosi quadam in alium hominem transformetur. Quoniam autem uitiorum formas, citra diuini spiritus opem contemplari uehementer periculosum est, tantum abest ut prosit: Aeneæ, ut uiro sapienti, Sibylla adiungitur, hoc est, spiritus (rationem Philosophi uocant) cuius ductu & auspicijs ad illa contemplanda descendit. Arguit hoc ipsum etymon uocis Sibyllæ, dictæ ἀπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Διός. σιὸς βουλῆς, αἰολικῶς. Hæc uitiorum, hæc damnatorum, hæc quæ illa sequuntur, pœnarum nomina ostendit. Quibus statim opponit Elysium: ubi uirtutis præmia, ipsamq; adeò uirtutem uiro commendat. Monstrat omnis generis uirtutum exempla, quibus ad eas capessendas forti animo, accendatur. Sed de his in sexto copiosiùs disseremus. Hic patris uoce, tanquam numinis alicuius oraculo præmia uirtutis, quæ post hanc uitam fortes uiros manent, edoctus, infracto animo bellum aduersus Hetruscos, Rutulos, & alios, hoc est, cum mundo, carne, & communi omnium mortalium hoste gerit: donec ad postremũ cæso Turno, uictor tot bellis euadit, & uita defunctus in indigetem transformatur. Verùm hæc, fabulis, historijs, allusionibus, descriptionibus rerum, locorum, temporum, personarum, ad delectandum partim, partim ad amplificandum, ornandum, tum autem multifaria passim eruditione mirum in modum illustrantur. Qui inter legendum non supinus hunc scopum inconniuenter obtuetur, mirum ni militis Christiani (ut fas sit ita dicere) aut certè principis fortissimi ac uerè philosophi simulachrum perspiciat. Sed infiniti operis, ne dicam operosæ cuiusdam diligentiæ fuerit fortasse, hæc nimis exactè, & ad amussim persequi: imò ineptum, ad tropum omnia trahere. Quare de consilio & Operis dispositione nunc instituatur oratio.

CONSILIVM, ET DISPOSITIO Operis.

MARO originem & uetustatem P.R. celebraturus, Aeneã, ad quem ea gens omnium propè scriptorum consensu principium suum refert, Troia capta profugum in Italiam, cum magna suorum manu, deducit: præpostero ordine ab Homero quidem, sed planè necessario. Hic enim coniuratam in exitium Troiæ Græciam carmine illustraturus, res eius circa catastrophen belli uario euentu gestas, XXIIII. libris absoluit. Inde Græcis, diuersis itineribus patriam mari repetentibus, cum Vlyssis casum & iactationem uellet persequi, in eo hoc ipsum exemplum proposuit, quod Maro in Aenea suo fœlicissimè imitatus est. E diuersò, cùm exciso Ilio Troiani deorum augurijs acti, sedes exteras quærerẽt, iamq; Italiam tenerent, bellum prius magnum illic gesserunt, quàm terra potirentur. Itaq; errores Aeneæ recto ac conuenienti ordine, bello prius exponit noster poëta. Quoniam autem Homerus hanc legem scriptoribus primus tulit, ut à medio Operis narrationis exordium duceretur: eam non minus studiosè Vergilius obseruauit, quàm is à quo sancita fuit. Etenim ut ille Odysseam à necessitudine Vlyssis cum Calypso, & Iliada à causa controuersiarum & certaminis inter duces, (inciderunt illa in finem belli) ita hic Aeneida à portu Siculo, unde soluũt Troiani, auspicatur. Capta iam Troia, ex Antandro, quæ Mysiæ est contra Assum promont. in Thraciam pellitur Aeneas: inde in Delum nauigat. hinc, per errorem, Cretam petit: ubi condita urbe, oraculi monitu, soluto portu, in Stro-

phadas uenit. Inde Leucaten appellitur. hic uoto soluto Ioui, Butrotum defertur. Quo loco præter expectationem Helenum & Andromachen, quondam Hectoris uxorem, regno Pyrrhi potitos offendit. Ab Heleno hic, quæ fugienda, sequendaq; edoctus, transmittit in eam Italiæ partem, quæ quondam Magna Græcia fuit appellata. Hinc soluens, in Cyclopum terram, non procul ab Aetna Siciliæ, adnauigat. Noctem, non plus, unam hic commoratus, trepidè rursus conscensis nauibus, omnem eam insulæ oram circumnauigat, quæ austro & zephyro obuersa est: donec tandem in portum Drepani, ubi Anchises fato defungitur, secundo cursu deferrur. Itaq; hinc poëta deducturus in propinquam Italiam, Troianos, ostendit quàm fœda tempestas coorta sit, qua retrò ab incœpto cursu Carthaginem fuerunt disiecti, & ad Didonis hospitium naufragio peruenerunt. Hinc narrationis totius operis exordiũ ducit: quemadmodum Græcus uates ab aduentu Chrysæ sacerdotis, in castra Græcorum, auro ingenti filiam ab rege Agamemnone redempturi.

QVO ARTIFICIO AENEIS AD EXEMplar Iliad. & Odyss. Homericæ effigiata est, ex Macrobij Saturnal. Lib. 5. cap. 11.

IAM uerò Aeneis ipsa, nónne ab Homero mutuata est, errorem primùm ex Odyssea, deinde ex Iliade pugnas? etsi operis ordinem necessariò mutauit, cùm apud Homerum prius Iliacum bellum gestum sit, deinde reuertẽti de Troia error contigerit Vlyssi: apud Maronem uerò Aeneæ nauigatio, bella, quæ postea in Italia sunt gesta, præcesserit. Rursus Homerus in primo, cùm uellet iniquum Græcis Apollinem facere, caussam struxit de sacerdotis iniuria. Hic ut Troianis Iunonem faceret infestam, caussarum sibi congeriem comparauit. Nec illud cum cura magna relaturus sum, licet (ut existimo) nõ omnibus obseruatum, quod cùm primo uersu promisisset, producturum sese de Troiæ littoribus Aeneam,

——Troiæ qui primus ab oris,
Italiam fato profugus, Lauinaq; uenit Littora:

ubi ad ianuam narrandi uenit, Aeneæ classem non de Troia, sed de Sicilia producit:

Vix è conspectu Siculæ telluris, in altum
Vela dabant læti.——

Quod totum Homericis filis texuit. Ipse enim uitans in poëmate historicorum similitudinem, quibus lex est, incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem usque perducere: poëtica disciplina à rerum medio cœpit, & ad initium pòst reuersus est. Ergo Vlysis errorem non incipit à Troiano littore describere, sed facit eum primò nauigãtem de insula Calypsonis, & ex persona sua perducit ad Phæacas. Illic in conuiuio regis Alcinoi narrat ipse, quemadmodum de Troia ad Calypsonem usq; peruenerit. Post Phæacas, Vlysis nauigationem usq; ad Ithacam ex persona propria poëta describit. Quem sequutus Maro, Aeneam de Sicilia producit: cuius nauigationem describendo, producit ad Libyam. Illic in conuiuio Didonis narrat ipse Aeneas usq; ad Siciliam de Troia nauigationem suam: & addit uno uersu,

Hinc me digressum uestris Deus appulit oris.

Post Africam quoq;, rursus poëta ex persona sua, iter classis usque ad ipsam describit Italiam:

Interea medium Aeneas iam classe tenebat,
Certus iter.——

Quid? quòd & omne opus Vergilianũ, ueluti de quodam Homerici operis speculo formatũ est? Nam & tempestas mira imitatione descripta est. Versus utriusq;, qui uolet, conferat. Vt Venus in Nausicaæ locũ Alcinoi filiæ successit?

cesſit? Ipſa autem Dido refert ſpeciem Alcinoi, conuiuium celebrantis. Scylla quoq; & Charybdis, & Circe decenter attingitur: & pro Solis armentis, Strophades inſulæ finguntur. At pro conſalutatione inferorum, deſcenſus ad eos, cum comitatu ſacerdotis inducitur. Ibi Palinurus, Elpenori: ſed & infeſto Aiaci, infeſta Dido: & Tireſiæ conſilijs Anchiſæ monita reſpondent. Iam prælia Iliadis, & uulnerum non ſine diſciplinæ perfectione deſcriptio, & enumeratio auxiliorum duplex, & fabricatio armorũ, & ludicri certaminis uarietas, ictũq; inter reges & ruptũ fœdus, & ſpeculatio nocturna, & legatio reportans à Diomede repulſam, Achillis exemplo: & ſuper Pallante, ut Patroclo, lamentatio: & altercatio, ut Achillis & Agamemnonis, ita Drancis & Turni: (utrobiq; enim alter ſuum, alter publicum commodum cogitabat) pugna ſingularis Aeneæ atque Turni, ut Achillis & Hectoris: & captiui inferis deſtinati, ut illic Patrocli, hic Pallantis:

——Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris.

Quid, quòd pro Lycaone Homerico, qui inter fugientes deprehenſus, non mirum ſi ad preces confugerat, nec tamen Achilles propter occiſi Patrocli dolorem pepercit: ſimili conditione Magus in medio tumultu ſubornatus?

Inde Mago procul infeſtam contenderat haſtam.

Et cùm ille genua amplectens, uitam ſupplex petiſſet, reſpondit:

——Belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, iam tum Pallante perempto.

Sed & inſultatio Achillis in ipſum Lycaonem, iam peremptum: in Tanquitium à Marone transfertur. Ille ait,

ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν, οἵ σ' ὠτειλῆς
αἷμ' ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες, οὐδέ σε μήτηρ
ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται, ἀλλὰ σκάμανδρος
οἴσει δινήεις, εἴσω ἁλὸς εὐρέα κόλπον: & cætera.

At noſter:

——Iſthic nunc metuende iace.

Hæc Macrobius hactenus. Nunc ipſum Poëtam ebuccinantem audiamus.

D. GYSBERTI LAPPII ELEGIA IN COMmentarios D. Lamberti Hortensij Montfortij, praeceptoris sui.

Accipe Chalcidica dignum Germana iuuentus
Lauro opus: huc Musis turba dicata rue.
Et uaga nimbosum conscendant gaudia coelum
Buccina dulce canat pectine mota melos.
Munus Idaspaea gratis tibi nobile gemma
Edidit Hollandi gloria magna soli.
Hic tibi Pactolus fuluas effundit arenas:
Huc propera, Musas pectore quisquis amat.
Quisquis & Andini diuini poëmata uatis
Scire ardes toto pectore docte puer:
Aurea quae cudit tibi Commentaria magnus
Author, & excellens terq; quaterq; lege.
Si rectè haud ualeas, medicas Epidaurius herbas
Heros ut curet debile corpus, habet:
Atqui haec certa rudi praebet medicamina pubi,
Nodososq; aperit pagina uersa locos.
Adde, tibi uarios parit Hortulus undiq; flores,
Hinc igitur pleno lilia carpe sinu.
Te meritò Hortensi, blandis spes maxima Musis,
Posteritas dicet Pallade sera satum.
O' utinam ingenui lex impolluta pudoris,
Et faueat uotis dexter Apollo meis:
Debita quo poßim praeconia reddere laudum
(Ecquis at authori praemia digna ferat?)
Crede mihi, non Nelidae facundia magni
Dignè efferre satis commoda tanta queat,
Quanta dabit prima hoc lectori fronte uolumen,
Quos'ue dabit fructus hoc tibi Lector opus.
Hunc igitur portum fidum, quicunq; poëtae
Sensum haurire ardes, nitere adire puer.

LOCO.

LOCORVM QVORVNDAM INDEX, QVI ALITER ATQVE AB ALIIS SOLEANT, à Domino Nascimbæno exponuntur.

Finis.

IN D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII ANIMADVERSIONES SEV EXPLANATIONES, IN SEX PRIORES LIBROS P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS: VERBORVM AC

locorum memorabilium, omniumq; rerum scitu dignissimarum; præceptionum Oratoriæ & Poëticæ artis, nec non Historicorum, Philosophorum, Grammaticorum, Poëtarum & Oratorum, quorum opera & testimonijs uel Nascimbænus in contexendis suis Explanationibus usus: uel quos ipse Virgilius imitatus est, Locupletissimus, accuratoq; studio digestus:

I N D E X.

astrolo-

castra

D.

E.

Iupiter

neptuno

ortus

poëtae

translatio-

V.

Vlysses

FINIS INDICIS IN NASCIMBAENI Nascimbænij Commentarios.

AMICE LECTOR IRREPSERVNT NOBIS INVITIS SEQVENTIA ERRATA IN

Domini Nascimbeni commentarijs, quæ in primis corrigere studebis: si quæ sunt alia, proprio tuo Marte, germano sensui restituet.

Fol. 1. lege munus. 3.a.notu. ibid.a.uexatum. ibid.a.Epopœiæ. ibid.b.Maro. 6.a.turgidè, ibid.a.Cydicus. ibid.a.Statius. 7.b.belligerando. ibid.b.tunc. 22.c.adeas. 46 c.oratoriè. 47.b.consueuerunt. 48.a. matrimonium. 53.a. ἀποσίγμωσις. ibid.b. possit. 54.c.nam R litera. 73.a ταπίνωσις. 75.b.in texto Dislectum. 88.b.portus. 107.a. assandas. 115.c.peccare. 115.a.Laborum? 128.a.ad marginem debet esse al.Latini. ibid.c.uideatur. 142.b. Deam'ue. 146.b.omnibus. 148.c.non. 154.b.ab ouo. 156.c. Veneris. 159.c.uescitur. 167.c.stratas. 173.c.χάσμα. 175 c artificiū. 177.a.Aeneas. 188.c.armorum. 197.c hac. 199.a.foribus. 200.a.doctissimus. 206.b.remissius 219. b. abundant. fateri licet honestius uenustiusq; Didoni se manifestum. 229.b.tenuissimæ, 241.a.cœnarent. ibid.b cum. ibid.c.priscorum. 243.b. splendidiorq;. 245.b.hunc, 249.c.ostendat. 250.b.errantem. ibid c.reprahensionem. 263.b.recensere. ibid.c.malus. 275.b.posuit. 279.a.auferebatur. 281.b.imittentis. ibid.c.latebras. 283.b.machinantibus. ibid.c.ex. 313.a.debet esse Lamb.Hort. ibid.c.ab M. 314.b.Ciceroni. 317.b.præcipitem. 330.c.iuxta nihil, debet esse Lamb.Hort. 333.b.superis. 335.b.ad marg.dele Nascim. 347.c.eripiamus. 356.c.tum, 358.c. transtulit. 360. c. cum. 372. a. mirum. 376.a.ad marg.debet esse Lamb.Hort. 377.c.μιζονυμικῶς. 378. c. sibi. ibid c.Lausus. 383.a.constat. ibid.b.communi. 385.a.ad marg.debet esse, iuxta At.Lamb. Hort. ibid c.scelus 387.c.eminent. 388.a.Euripid. 393.a.deest post uidetur.——Ira furor breuis est. 394.a. hebetat. 395.a.Ilio. 402.c.ā mat. 403 c.uiuere. eaud. 412.b. ad marg.iuxta, hic fer. debet esse, Lamb.Hort. 416.c.ad marg.iuxta Clarior, debet esse. Lamb, Hort. 421. b. Quem, 437.c.exposuisset. 439.a.nunc. ibid c.succurrit. 440.c.Troianos. 443.c.ad. 445. a.πρόληψις. 457.b.primis. ibid.c. dele uc. 472.c.ἐπανόρθωσις. ibid.c.auctoritate. 482.b.Rosc. 501.a.ad marg.iuxta transit, debet esse Lamb.Hort. 503 b.læta. 517.c.refectionis. ibid.c.ad marg. iuxta At soc.debet esse Lamb.Hort. 541.c.extitisse. 597.b. omini. 599.a torquet. 611.c.ad uerbum. 621.b.uoluntas. 625 b.in a.636.b capiebant. 641. c.uoluntatem. 661.c.argumentum. 679 a.allegarat. 681.a. Homerum. 690.b. crinē. 697.b.præcipuo. 700.delirant. ibid a.cum multæ sint animi pennæ. ibid.b.uera. 708. c.Didoni. 715.a.precatori. ibid.b.gloria. 720.c.fulcit. 743.a.uix se. 762.b.corpora. 867.b.interesse. 903.a.ad sydera. 937.c.cernis. 979.a.Augusto. 983.a.quam. 1031.c. inusserat. 1092.c.quoddam. 1124.b.ex. 1141.c.Pirithoo. 1155 b.peregerit, non. 1186.c.hinc disced. 1203.c.Pirithous. 1213.a. ὑπόθεσιν.
1234. c. fieri. ibid.c.sed.

IN LAMBERTI HORTENSII COMMENTARIOS RERVM AC VERBORVM, HISTORIARVM ATQVE FABVLARVM, PROVERBIORVM,

locorum, temporum, perſonarum, regionum, ciuitatum, populorum, montium, ſaltuum, fluuiorum, aliarumq́ue rerum memorabilium atq; ſcitu digniſsimarum: nec non Scriptorum, Hiſtoricorum, Philoſophorum, Grammaticorum, Poëtarum & Oratorum, quorum opera & teſtimonijs Lambertus Hortenſius uſus eſt, Locupletiſsimus, ac diligentiſsimus

INDEX.

A.

ì ægeſtæ

ætoliorum

Antio-

Athenæus

Calix

nes

Clytem-

D.

Fulmi-

Hesiodi

ſ 4

ignis

Ischoma-

K.

L.

Lacoontis

Lysi-

n Menander

Phalarica

Proca

Prouerb.

Prouerb.

Q.

R.

rheam

Salios

fuerint

Virgilium

FINIS INDICIS IN LAMBERTI Hortensij Commentarios.

LIBRI I. ARGVMENTVM,

ADILON:

Aeneas primò Libyes appellitur oris.

MODESTINI IVRISCON-
SVLTI IN PRIMVM AENEI-
dos librum Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus
Æneas, odijs pressus Iunonis iniquæ,
Italiam quærens, Siculis errauit in undis.
Iactatus tandem Libyæ peruenit ad oras.
Ignarusq́ loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognouit Elysæ.
Quinetiam nebula septus peruenit ad urbem.
*Acceptosq́ undis socios cum classe recepit:
Hospitioq́ usus Didonis cuncta benignæ,
Excidium Troiæ iussus narrare parabat.

* Arreptos al.

PVB.

PVB. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER PRIMVS,

CVM COMMENTARIIS AC EXPLANATIONIBVS, DOctissimorum atq; eruditissimorum uirorum, D. D. Nascimbaeni Nascimbaenij, & D. Lamberti Hortensij Montfortij.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN primum P. Virgilij Maronis Aeneidis librum explanatio.

ILLE ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus syluis uicina coëgi,
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma uirumq; cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lauinaq; uenit
Littora: multum ille & terris iactatus & alto,
Vi superûm, sæuæ memorem Iunonis ob iram.
Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbē,
Inferretq; deos Latio, genus unde Latinum,
Albaniq; patres, atq; altæ mœnia Romæ.

A NASCIMBAENVS. TOTVM hoc Aeneidis opus, quod P. Virgilius duodecim libris scribendo cōplexus est, Epopœia dicitur, sicuti Homeri Ilias, & Odyssea. Epopœia Græca uox est, cui nulla Latina respondet. Est autem Epopœia actionum uirorum illustrium imitatio: quam summus omnium litteratorum magister Aristoteles in libro de Poëtica interdū Poësim διηγηματικήν, quia narrando, & commemorando quæcunq; sibi imitanda proposuit, imitatur. Aliquando uerò τὴν ἐξαμέτρῳ μιμητικήν id est, imitatricem utentem exametro appellat: (cuius Poëtæ à Cicerone in libro de opt. genere orat. epici uocantur) ut
B Homerus in primis, & Virgilius: quorum uterq; heroum res præclarè gestas perscripsit. Proprium uero, ac peculiare est Epopœiæ, auctore ipso Arist. unam tantùm integrā, atq; perfectam actionem complecti: quæ principio, medio, atq; fine constet: id est cuius unus sit finis, ad quem, tanquam ad signum aliquod omnia referantur. Hæc (ut mihi quidem uidetur) in quatuor genera, seu mauis formas distributa est. nam aut est simplex, aut complicita, aut morata aut pathetica. Simplex actio illa est, in qua sine aliquo
C admirabili casu, id est, absque subita, magnaq; rerum uicissitudine, & absq; agnitione fit transitus, ingensq; rerum uariatio. hoc est, quæ peripetijs, & agnitionibus caret. Implicita est, in qua cum agnitione, uel peripetia, uel ambabus his rebus migratio fit, & in alium rerum statū transitus. ἠθική, id est, morata dicitur, in qua optimi hominum mores, ac naturæ personarum exprimuntur. Pathetica uerò est, quæ interitum affert, aut acerrimos corporis dolores gignit. Igitur Aeneidis anteriorum sex librorum actio, seu Epopœia complicita est: Nam peripetijs, agnitionibusq; constat, sicuti Homeri Odyssea: ad cuius imitationem scripta est. Frequens enim extat tum subita fortunæ commutatio: tum crebræ agnitiones fiunt. Nam in primo libro Aeneas agnoscitur à Didone, & ipse suos agnoscit in pictura templi, in tertio Anius rex, & sacerdos Phœbi Anchisem, Andromacha agnoscit Aeneā in quinto Acestes Troianos, in sexto, Aeneas patrem Anchisem, aliosq; multos agnoscit apud inferos. Posteriores uerò sex libri actionem habent simplicem, ueluti Ilias Homeri, ad cuius imaginem compositi uidentur: nullam enim agnitionem habent, peripetiam tantum habent, & multis quidem in locis. Sæpè enim Rutuli uictores, Troiani uicti, rursus Troiani uictores, Rutuli uicti demonstrantur. Quod quid aliud est, quàm peripetia, & commutatio felicitatis in infelicitatem, & infelicitatis in felicitatem? illud uerò obseruatione dignum duxerim, patheticas, moratasq; actiōes cùm in duplicibus dramatibus, id est in simplici, & complicita Tragœdia, tum etiā in utraq; epopœia misceri. Itaq; Ilias Homeri ab Arist. simplex, & patheticū poëma uocatur: Tu uerò adde etiam moratum. Odyssea complicita est, ut paulò antè dictum est, pathetica, & morata. Virgilij quoq; sex priores libri, præter quod peripetias, & agnitiones habent, pathetici sunt, & morati. nec reliqui his laudibus carent. Epopœiæ totidem ferè sunt partes (de qualitatis partibus loquor, quibus, ut inquit Arist. tanquā formis utendum est) quot idem Tragœdiæ sunt. fabula, mores, dictio, sententia. Melodiam, & apparatum quæ Tragœdiæ, & comœdiæ actionem exornant, epopœia non habet. Fabulam Aristoteles τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων, id est, ordinem, compositionemq; rerum aptè cohærentium appellat. mores animorum propensionem declarant, siue bonam, siue malam: suntq; in poëmate ueluti in picturis colores, & pigmenta quædam de quibus suo loco pluribus. dictio, quam Græci λέξιν uocant, illa est, cuius adminiculo res explicantur, significāturq;: sentētia uerò est, quæ explicat quid quisq; in animo habeat, aut sentiat de re aliqua, Græci διάνοιαν appellant. Qui ergo fabulam rectè composuerit, ac deinceps suos cuiq; mores, animorumq; propensiones tribuerit, & uerba quibus sensa animi sui proferre, quidq; sentiat de re aliqua optimè dicere queat, is utiq; manus epopœia probè confecisse iudicabitur. de reliquis cum docen-

di locus inciderit, copiose disputabimus. nunc uerò quibus ex rebus fabula totius Aeneidos, quibus ne episodijs, tanquam coloribus exornata sit, docendum uidetur. nam au-ctore Arist. fabula poëmatis anima est. eius igitur hæc summa est. Aeneam singulari corporis animiq; fortitudine uirum, pietate incredibili præditam, parentibus Anchise, & uenere prognatum, diruta patria, ad Italiam nuta quidem Deorum, sed non absq; ærumnis, calamitatibusq; maximis nauigasse: ibi diutius terrestri bello uexatam, urbem deniq; condidisse. hæc fabula est, totiusq; Virgiliani poëmatis argumenti summa: quam ipse deinde episodiorum uarietate exornat: ut opus in satis amplam magnitudinem crescat: Quod epopœia proprium est. Sunt episodia digressiones, quibus ex proprio rei instituto ornatus, apparationisq; gratia poëtæ recedunt. his totam Aeneidem inspersit Maro. Nam, ut alia omittam, quæ in singulis Aeneidis libris passim & frequenter repe-riuntur, totus quartus liber de amore Didus, maxima pars quinti de ludis ad Anchisæ tumulum celebratis, ne singula recensceam longis episodijs continetur. nam ut in dramatibus breuia episodia, sic in epopœia longa admodum esse oportet: propterea quia dramata, ut auctor est Arist. id est, comœdia & tragœdiæ unius diei spatio plus, minus'ue actionem imitantur: epopœia uerò temporis spatio non urgetur. In episodia incidunt agnitiones, & peripetiæ, de quibus antea dictum est, quæ cùm delectationem afferunt, tum etiam poëmata mirum in modum exornant. atq; hæc ferè sunt, quæ de poëtica facultate hoc in loco breuiter mihi dicenda uidebantur, quo facilior esset ad Maronis intelligentiam aditus. Quæ restant huiusce artis propria, aliarumq; rerum, in primis rhetoricæ facultatis munera, quibus undiq; scatet Maro, late, copioseq; suis locis tractabuntur, nunc contextum aggrediamur.

,, *Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena*
,, *Carmen, & egressus syluis uicina coegi,*
,, *Vt quamuis auido parerent arua colono,*
,, *Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis*
,, *Arma, uirumq; cano.*]

Tota materies, ac sylua dicendi tribus potissimũ figuris, quas Græci characteres uocant, comprehendi, consumiq; uidetur tenui, seu gracili, quod ἰσχνὸν, mediocri, quod μέσον, copioso, uel ubere, quod ἁδρὸν illi appellant. atque hæc tria elocutionis genera, quorum tum Græci, tum Latini rhetores meminerunt, tam poëtæ, quam oratores pro rerum qualitate obseruant. uti ex tribus Maronis poëmatibus facile intelligi potest. Quorum singulis singulas dicendi formas humilem Bucolicis, mediam Georgicis, grauem Aeneidi adaptauit. Sic enim rerum, & personarum qualitates fieri postulabant. Cumq; hæ singulæ orationis figuræ (ut inquit Cic.) singula habeant proprietatis ornamenta (nam copioso, & graui dignitas, atq; amplitudo est gracili, uenustas, ac subtilitas: medio utriusq; modi temperamentum quoddam) ea certè poëta noster suis A
inscriptis ita est assecutus, ut in gracili genere uenustas, subtilitasq; orationis propè iam luceat: in temperato, styli suauitas perspiciatur: in copioso, & graui, iucunda grauitas existat. An uerò Maronis poemata uarijs dicendi figuris perscripta sint, id cum ex ipsorum poematum lectione, tùm maximè ex his quatuor uersibus, quos ueterũ censura detractos fuisse constat, satis superq; perspici potest. Quorum quidem uersuum naturam, formam, stylũ, rationem si quis æqua lance perpendat, poëtã in illis propriam clamare animaduerterit, opus Georgicorum Bucolico, & Aeneidis tantum præstare Georgico, quantum secundus uersus distat à primo, & quartus differt à secundo: nam quid hoc uersu gracilius, humiliusq; dici, aut excogitari potest?

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen.] *hoc nos admonet stylo opus Bucolicorum esse compositum. Sed obserua uti sensim, gradatim uerbis insurgat.*

— Et egressus syluis uicina coëgi
Vt quamuis auido parerent arua colono.
Gratum opus agricolis.] *hæc omnino altiora sunt pri-* B
mis: ut intelligas opus Georgicorum altiori, quam carmẽ Bucolicum, stylo fuisse perscriptum. at hoc extremũ Aeneidis opus quantum rerũ pondere & grauitate reliquis excellere debere cognouit, sic hos nouissimos uersus prioribus sublimiores esse curauit, subdit enim.

— At nunc horrentia Martis
Arma uirumq; cano.] *an hæc cum superioribus, aut illa cum istis sunt conferenda? quæ cum uerborum sonitu rei magnitudinem indicante, tum rerum quasi tumultu apta quadam cum orationis acrimonia, usq; adeò resonant, ut cuiusq; auidas aures, atq; immensum aliquid, infinitumq; desiderantes implere possint. ab his igitur uersibus uario stylo compositis, inchoatam fuisse à Virgilio Aeneidem, nemo uel mediocriter eruditus ignorat. uerum quia magnorum operum initia humiliter inchoare, præter decorum quibusdam fortasse uidebatur, placuit etiam Tuccæ, & Vario, quos ad Aeneidem Maronis corrigendam Augustus delegerat, ut illis detractis, tanto negocio ceu parum idoneis, tale operi daretur initium: quàm uero id rectè factum fuerit illis iudicandum relinquo: qui plus Tuccæ, & Varij, quàm Maronis iudicio tribuũt. attamen* C
optimi poëtæ magna poëmata humiliter inchoari non artis tantum, uerum etiam prudentiæ esse putant, ut non ex fulgore fumum, sed ex fumo lucem dare uideantur.

Arma, uirumq; cano Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauinaq; uenit
Littora: multam ille & terris iactatus, & alto
Vi superum: sæuæ memorem Iunonis ob iram:
Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretq; Deos Latio: genus unde Latinum,
Albaniq; patres, atq; altæ mœnia Romæ.

ARGVMENTVM.

Hic liber ἐπαγγελίαν non habet illam, quæ est in secundo, & in tertio Aen. sed poëta ipse res gestas annunciat. Aeneam uidelicet cum per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiam nauigaret, immissa ab Aeolo rege uentorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate, ad littus Libycum appulisse. cumq; Carthaginem peruenisset septus nebula, sociosq; cognouisset, quos illuc quoq; tempestas impulerat, à Didone regina, quæ tunc urbem condebat, benignè exceptum fuisse.

Arma uirumq; cano.] *præfatio est, siue prælocutio. Ita enim poëtarum principia uocari, nos admonet Aristo-*
teles

A teles in 3. de arte rhet. cuius quidem præfationis munus præcipuum est, finem ostendere, cuius gratia sit institutum opus: hoc est qua de re poëta dicturus sit quamobrem hic nobis totius operis rem distributam proponit, duobusq; uerbis duo totius Aeneidos (nam totidem constat) membra complectitur: quod distributæ propositionis propriũ est. nam distribuendi ratio tria potissimum requirit: breuitatem, absolutionem, paucitatem. breuitas est in uerbis: absolutio in toto, paucitas in generibus. Breuitas est cum nullum nisi necessarium assumitur uerbum. Absolutio, cum omnia, quæ necessario in distributionem incidunt genera complectimur, paucitas in distributione seruatur, cũ sola rerum genera, quæ partium genera sint, ponuntur, neq; permixtè cum partibus implicantur. harum rerum etsi aliunde peti exempla possunt, nec unde tamen locupletius, quàm ex hac Maronis partitione exemplum haberi potest. nam primum superuacanea omittit (duobus enim uerbis arma, uirumq;, totum opus partitur) animumq; auditoris rebus potius, quàm uerbis habere occupatum studet, quod breuitatis proprium est. atq; hæc duo uerba, B genera duo esse animaduertit, quæ totius operis partes complecterentur. ut absolutionis munus impleretur. Postremò cum genera poëta proposuisset, partes adscribendas non putauit, ne aut aliquid. quod uitiosum esset, in distributionem intulisse, aut paucitatis lineas transiluisse uideretur. his igitur duobus generibus, Arma, uirumq; præclarè, atque optimè summam totius Aeneidis explicauit. Nam uirum errores Aeneæ, qui sex prioribus libris continentur Arma, res ab eo gestas designant. Quòd reliquorum materia est neq; ego illis assentior, qui unum per duo esse contendunt, quod Græcis ἓν διὰ δυοῖν dicitur. Arma, uirumq; id est, armatum uirum, neq; Donati me mouet auctoritas: qui in explicãda hac uoce, Arma de scuto à Vulcano Fabricato, de quo in oct. poëta meminit, intelligendum putat: cuius opinionem, si quis est, qui probet, alterum fateatur necesse est, Maronem aut neglexisse (quod absurdum est) aut (quod turpissimum est) munus partitionis ignorasse: nam rhetorum præceptum extat ferè omnium, & in primis Ciceronis, ut in diuisione totum rei negocium, de qua agitur, per genera exponatur. hic, si Donati sententiam sequamur, non quod in re id est, in toto C poëmate, sed illud duntaxat, quod in parte poëmatis, atq; illa quidem minima, continetur, proponi, designariq; uidebitur Igitur ingenuè fatendum est, poëtam emmentissimum neq; neglexisse, neq; uim, officiumq; distributionis ignorasse, sed Donatum potius fœdè lapsum fuisse. Illud tamen hic minimè obseruatum apparet, quod in re distributa obseruandum uidetur: ut, quæq; pars primum exposita est, ea primum etiam transigatur. nam secus atq; proposuit, narrat. primo enim proposuit arma, deinde uirum: prius tamen uirum, id est errores uiri. deinde bella aggreditur describenda Sed hæc poëtis dari solet uenia: quam sæpè Homerus, interdum etiam Demosthenes, & Cic. sibi usurpant. Sed in confirmatione causarum, quod meminerim, præsertim in principio: nam occurrũt interdum in confirmatione causæ accusatorum obiectiones: quibus ordine præpostero respondendum est, ut in oratione pro Deiot. rege, ubi propositæ aduersariorum quæstioni per hysterologiam respondet Reliqua, inquit, pars accusationis duplex fuit: una regem semper in speculis fuisse, cum à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. Postremò loco de exercitu se dicturum proponit, & tamen de exercitu primum dicit de exercitu, inquit, dicam breuiter, ut cætera. Illud uerò præcipuè hoc in proœmio obseruandum est, quòd sit mediocriter comptum, & quasi simplex nihilq; accersiti cultus habeat: nam cum duo sint potissimum (ut in parti. auctor est Cicero) eloquendi genera, unum sua sponte fusum, id est simplex, & ipso naturæ impetu proiectum, alterum uersum atq; mutatum, id est, tropis, schematisq; distinctum, & amplificationibus ornatum, Virgilius mediocri, nullaq; arte elaborata propositione uti maluit: ne quid turgidæ, aut magnificè ut olim Cyclicus ille Horatianus, polliceri uideretur. Quo uitio apud nos haud dubiè Statius laborat. qui in propositione Thebaidos prolixus est, magnisq; circumlocutionibus, & uerbis planè turgidis utitur: rem pro uerbo cano, Pyerius, inquit, menti calor incidit. Sic enim orditur.

Fraternas acies, alternaq; regna prophanis
Decertata odijs, sontesq; euoluere Thebas
Pyerius menti calor incidit. unde iubetis
Ire Deæ

Ac mihi quidem poëta uidetur hac propositione beneuolum, docilem, attẽtumq; auditorẽ facere. Fabius Quinct. in 3 scriptum reliquit, poëtas beneuolos sibi auditores reddere inuocatione Musarum: quia uatibus præesse dicuntur: & attentos proposita rerum magnitudine, & dociles summa celeriter comprehensa Sed præter Musæ inuocationem, triplex etiam hinc emergit beneuolentiæ locus, alter ex persona poëtæ, alter à rebus ipsis, quod non leuia, sed ut uir magni ingenij magna etiam scribenda delegerit, tertius à persona Aeneæ, quem uirum ἐμφατικῶς appellat. ut eum occultè ab ingenti ac planè diuina quadam uirtute commendet, qua quidem significatione, atq; emphasi Homerus quoq; Vlyssem appellasse uidetur, cum ait, Odyss. primo.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, id est,
Dic mihi Musa uirum.

Primum igitur dociles auditores, re breuiter comprehensa facit: deinde quia summa docilitas ex attentione comparatur, cum proposuisset, Arma uirumq; cano. subdit statim. Qui primus ab oris Italiam fato & reliqua: quæ uerba ad attentionem colligendam efficacissima sunt, ita Cicero in Cluentiana dociles primum auditores facit, cùm ait. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, deinde facit attentos, cùm ait. Quarum altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timide, & diffidenter attingere rationem ueneficij criminum: qua de re lege hac quæstio constituta est. Cano.] proprium est poëtarum humanas actiones imitando canere: unde Musæ, quæ poëtis præsunt, camœnæ, quasi caninæ à canendo nuncupantur. Qui primus ab oris.] quis'nam sit is, cuius labores, resq; præclarè gestas cantaturus est, circunscriptione demonstrat: Aeneam uidelicet, nutu Deorum ad Italiam missum: quem etiam tanquam dijs amicum, ac planè gratum commendat. Fato.] hoc ad relationis statum deduci potest. nam quia iam fama incaluerat, Aeneam, prodita patria, ad Italiam nauigasse, ut tanti sceleris suspicione undicetur, causam in Deorum uoluntatem reijcit, ut si quæratur. quamobrem Aeneas, relicta patria, ad Italiam nauigauerit, dicat, iussu Deorum, non sua sponte nauigasse. Lauinaq; littora uenit.] πρόληψις ex

persona polita: nondum enim fuerat Lauinium, cum ad Italiam Aeneas nauigauit. Multum ille & terris.] *mouet commiserationem ex ingenti laborum difficultate, quos Aeneas passus est. Sanè magna negocia absque magno labore fieri non possunt: quorum laborum causam non absque summa cum urbis dignitate assignabit inferius.*

» *Tantæ molis erat, Romanam condere gentem.*

Nam post difficilimos Aeneæ errores, bellumque summis uiribus, maximisque ab eo periculis administratum, de quibus ut diximus, non sine ingenti commiserationis affectu poëta mentionem facit, urbs Roma condita est. unde est etiam quod obseruet, itineris impedimenta, nauigationis, laborumque difficultates pedum tarditate, syllabarumque difficultate, atque asperitate depingi. Vi superum.] *hæc quidem causa est ærumnarum Aeneæ, sed incidens, illa principalis, de qua modò diximus, ut Roma conderetur. nam Dij, & Iuno in primis ob id affligebat Aeneam, ne tam præclara ciuitas, quæ Carthaginem euersura erat, ædificaretur.* Sæuæ memorem Iunonis ob iram] *reuocata thesi ad hypothesim Iunonem uitio crudelitatis aspergit ingenti cum indignationis affectu. indignatur enim poëta Aeneam uirum innocentem, & pium à Dijs, præsertim à Iunone, tam acerbè, atque insidiosè tractari: nam quod iram memorem ait, nimiam ulciscendi cupiditatem designat: quæ quia iratis iucunda esse solet, eorum mentibus etiam firmius hæret. & Græcè dixit. μνάμονα μῆνιν.* Multa quoque & bello passus.] *exaggerat Aeneæ incommoda: qui non solum nauigando, uerùm etiam belligerando, multa passus est.* Occultè commiserationis *etiam affectum mouere uidetur per locum communem ex falsa spe felicitatis futuræ: nam hoc innuere uidetur poëta doctiss. Aeneam in mari fluctibus agitatum, in terris pestilentia, & fame uexatum: postremò cum sedes quietas sibi, socijsque inuenisse putaret, tunc bello teterrimo, grauissimisque laboribus, ac periculis fuisse uexatum. hoc insperati incommodi genus Aristoteli, ut ante dictum est peripetia nominatur. huic prope similis est apud Cic. in Milon. conquæstionis affectus.* Quid magis solicitum, ma*gis exercitum dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempub. adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus? extant quoque in hanc sententiam plurima poëtarum exempla: quæ opportuniore loco adduci à me poterant. illud quoque in hoc toto exordio maximum, maximaque consideratione dignissimum est uti præstantissimus uates modum ad omnes circunstantias diligenter accõmodet, singulisque insistat: nam & profugum, & iactatum terra, ac mari dicit, multa quoque & bello passum interdum singula amplificat, causasque modis addit, cum fato & uiolentia Deorum, & ira Iunonis, hæc illi contigisse confirmet non dissimili amplificatione paulò inferius his qui intelligunt, uti uidetur. cum ait,*

» *Vnam, quæ Lycios fidumque uehebat Orontem*
» *Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus*
» *In puppim ferit: excutitur, pronusque magister*
» *Voluitur in caput & reliqua*

Sed plenus est huiusmodi exemplis Virg. quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient.

Genus unde Latinum] *inaniter contendunt Grammatici, quò referri debeat uox, unde: an ad Latium, an ad Aeneam: qui Latinos populos, ut inquit Iustinus, condidit. Sed ad utrunque rectè referri potest nam in Latio conditi sunt, & nuncupati Latini, qui prius Aborigines dicebantur.* A Atque altæ mœnia Romæ.] *alta quidem dici Roma potest propter colles, in quibus sita est: attamen, altus, perpetuum est urbium epitheton. Horat. 1. Carm.*

— Et altis urbibus ultimæ "
Stetere causæ cur perirent "
Funditus. "

Primi quatuor uersus huc spectant, ut beneuolentiam apud lectorem sibi conciliet: idque à sua persona. Hanc autem circumscribit periphrasticè; ab editis operibus, quæ duo maximè fuerunt: Bucolica, quæ humili stilo, humili argumento, at temperato eruditè scripsit: hæc subsequuta statim Georgica, quorum argumentum de agricultura, de apibus, quia grauius est, etiã carminis dignitas & pondus supra Bucolicorum tenuitatem altius insurgit. Postremò errores Aeneæ & bella scripturus, in Tragicum boatum pro materiæ sublimitate attollitur. Cæterum, summa omnium uerborum hæc est: Ego Maro, qui quondam Bucolicum carmen, inde Georgicum scripsi: nũc bella & iactationem Aeneæ cano. LAMB. Hort. Arma] *Propositio totius operis, qua dicit se describere errores Aeneæ, et bella, quæ profugus à Troia in Italia gesserit.* B *Causas addit erroris maximè duas: fatum ineuitabile: & odium Iunonis aduersus Troianos, nondum exoletum, propter iudicium Paridis. Exordium diuersum est ab Homericis Ille enim inuocationẽ cum propositione miscet: μῆνιν ἄειδε θεά. &, ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα. Beneuolum hic auditorem inuocatione dearum, & attentum proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit. Noster uerò, disertè propositionem distinguit ab inuocatione nam in propositione docilem reddit, cum Aeneã patria in Italiam profugum, se scripturum promittit: attentum uerò, amplificatione laborum terra & mari facit. Arma pro bello: metonymia, quòd ijs in bello utamur: quemadmodum toga usurpatur pro pace.* Virum.] *Aeneam. Sunt qui hic endyadim: pro, describo armatum uirum Aeneam Ego simpliciter accipiendum per hysteron proteron arbitror. & quidem in hanc sententiam: Cano errores Aeneæ, & bella, quæ è Phrygia in Italiam profugus, ibi gesserit. Et notum est, uatum & poëtarum, qui & ipsi uates appellantur, esse, canere, unde carmen dictum: ut oratorum, dicere.* Troiæ] *Troia, teste* C *Liuio, non urbs, sed Asiæ regio fuit, Hellespontum attingens: nomen sortita à Troe Erichthonij & Astyoches, Simoentis filiæ Sed regio diuersis antea nominibus appellata fuit. Eius autem gentis uetustissimam originem hanc tradunt. Electræ quæ Athlantis fuit & Iouis filij Dardanus & Iasion crediti sunt. Horum Iasion, quòd in Cererem deperisset, fulmine afflatus perijt. Dardanus uerò post cataclysmum ex Samothracia in Phrygiã transcendit, fratre è rebus humanis sublato. Iamque Troiam conditurus erat, cùm oraculo prohiberetur in eo colle muros condere: fatale ijs futurum, quicunque eum locum in posterum incolerent. Prohibitus condidit nihilominus Dardaniam, antea ad id temporis usque Scamandri collem nuncupatam, Σκαμάνδρου λόφον. Imperabat tum in partibus ijs Teucrus siue Teucer, Scamandri & Idææ nymphæ filius. Dardanus autem Scamandri sorore Batea in uxorem accepta (hanc Lycophron Ariaben uocat) suscepit Ilum & Erichthoniũ Ilus sine liberis moritur. Erichthonius uerò ex Astyoche Simoentis, Troa procreat. Hic se-*

nea

A nex admodum in Dardaniam uenit, anno quadragesimo Aiothi iudicis in Iudæa, uir bellica gloria clarus: qui ampliato imperio, regionem Dardaniam de suo nomine Troiā, condito eiusdem nomenclaturæ oppido, haud procul à σκαμάνδρου λόφω, dixit. E Troe & Callirhoe nascuntur Ilus & alij. Ilus in Phrygiam profectus, in Priepo oraculum consuluit Apollo porrò Priepisæus respondit, ne omnino in Scamandri tumulo ædificaret: cum esse Ates. quare eum Lycophron ἄτης ἄκρον βαλλιχνόντιγορ λόφον appellat. In Phrygia per id tempus certamen, à rege, proposito uictori præmio, celebre indictum erat. In hoc uicit Ilus: qui acceptis L puellis, ac totidem iuuenibus, præmio, secundum oraculi iussum, bouem è Mysia errabundam sequitur. Hæc quum in dictum Phrygiæ locum iam peruenisset, haud procul à littore procubuit: ubi Ilus urbem condidit, quam Ilium uocauit. Lesches Lampsaci prodidit, Apollinem, Ilum, quum in Mysia boues adhuc pasceret, oraculo monuisse, ut eo in loco urbem poneret, ubi unam aliquam earum boum cadentem uideret. Atq; unam è grege lasciuientem sequutus, ibi humi procumbentem offendit, ubi statim Ilium condidit. Postea ex his
B tribus oppidis, Dardania, Ilo, & Troia, urbs una facta est, quam authores modò Ilium, modò Troiam indiscriminatim uocant. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ Δαρδανία, καὶ ἡ ἴλιος, καὶ ἡ τροία, μία πόλις γεγόνασι. Virumq;.] Periphrasis. Venit Italiam, uenit Lauina littora.] Defectio: pro, in Italiam. Lauina littora, Italica: Antonomasia Fab. lib. XI. cap. tertio, de Pronunciatione annotauit hunc locū, distinctū, ubi sit suspendendus sermo: quod Græci, inquit, ὑποδιαστολὴν, uel ὑποστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocant, quo deponendus suspenditur. Arma uirumq; cano: quia illud, uirum, ad sequentia pertinet: ut sit, uirum, Troiæ, qui primus ab oris. Et hic iterum: Nam etiamsi aliud est, unde uenit, quàm quò uenit, non distinguendum tamen. quia utrumq; eodem uerbo continetur, uenit. Tertiò Italiam, quia interiectio est, Fato profugus, & continuum sermonem, qui faciebat, Italiā Lauinaq;, diuidit: ob eandemq; causam, quartò Profugus, deinde Lauinaq; uenit littora: ubi iam erit distinctio quia inde alius sensus incipit. Cæterùm anno tricesimoquinto imperij Latini, transmisso freto Siculo in agrum Laurentem uenit qui locus etiamnum Troia appellatur. Troiani immenso errore fracti, ut
C nihil præter arma & naues, & infœlicem animam superesset cum prædam ex agris agerent, Latinus rex & Aborigines, qui tum ea loca tenebant, ad prohibendam uim armati ex urbe & agris concurrerunt. In hac pugna uictus fuit Latinus: uel, ut alij, aciebus utrinq; instructis cū Aenea pacem fecit, & fœdus cum eo percussit, data in matrimonio etiam filia Lauinia. Chrestomathiæ author, Aeneam in Laurum prope ostia Tybridis, paulò supra mare ad 25. stadia appulisse tradit: ac Latinum eum Aboriginum gente ibi habitasse, ubi nunc Roma est.

Fato] Fugæ causam in fata transfert, ne forti uiro illa uitio uertatur: ne fugere cum paucis, quàm cum tot myriadibus ciuium mori maluisse dicatur. Cæterùm, ut hoc addatur, illi fatum, prædestinationem diuinam, aut Dei uoluntatem, mortem & naturam nuncupabant.

Ille.] Propositionē suscipit aptè prosopographia Aeneæ, à uirtute, & laborum tolerantia terra mariq;. Admiscet interim uarios affectus, à loco: à causis malorum, quæ uir fortis perpessus sit: ab indigno item, cum unius Iunonis iram homo pius, quiq; deos penates Troianorum secum in Italiam portarit, antequam condita urbe, eos in sedem pacatam inferret, belli uarijs casibus exercitus luere cogeretur. Iactatus.] Videtur Homericam uocem, in exordio Odysseæ, π. πλαγχθέντα exprimere. Porrò quàm frigida, imò inepta sit differentia, quam quidam Grammaticorum statuunt inter fatigare & iactare, uel hic locus satis coarguat. Iactamur, inquiunt, mari: fatigamur terra cùm poëta hemistichio nodum dissecet: Terris, inquit, iactatus & alto: hoc est, infestatus. Et, superûm, dixit: pro superorum, per syncopen. Iunonis] Interpretatio præcedentis orationis Per quos superos & per Iunonem: quæ propter Paridis iudicium (ut paulò pòst dicetur) immortali odio gentem Troianam, sed in primis Aeneam propter Venerem, fuit persequuta. Bello.] Affectus, ab indigno. Vrbem.] Lauinium dicit: etsi non ignorem, inter Græcos scriptores esse, qui Albam ab eo conditam affirmet, ut suo loco differetur. Deos.] Penates Troianorum signat, quos ex incendio medio secum, erroris sui indiuiduos comites futuros, extulerat. Pathos à pio. Latio.] in Latium, synecdoche ea propriè Italiæ pars est, quæ ad ostia Tyberina sita, postea Romam habuit Varium traditur etymon. Priscianus à latitudine dictum autumat, nonnulli à latendo: uel, quòd humile ac depressum inter alias alpes lateret: uel, quòd Saturnus Iouem filium fugiens, tutus in illis oris apud Ianum, tum regnantem illic, latuisset quam opinionem tenere Maronem constat, cum dicit:

—Latiumq; uocari
Maluit, his quoniam tutus latuisset in oris.

Et Ouid 1. Fastorum:

Dicta quoq; est Latium terra, latente Deo.

Neque uerò desunt, inter quos Varro est, qui Latium à Latino rege appellationem ducere contendant. Duplex Latium Seruius tradit: aliud ad Fundos usque, aliud inde usque ad amnem Vulturnum. Qui de Latij uetustate scripserunt, tradunt, id soli spacium ueteres Latium dixisse, quod intra Tyberinam ripam & Circeios à mari ad montes mediocris finibus, maximè duobus fluminibus Tyberi & Liri clausum fuit, ut dixi. Hoc soli, Siculi barbari, initiò indigenæ harum regionum, tenuerunt. teste Dionysio. Alij, inter quos Thucydides est, Ligurum gentem Siculos arbitrantur. Mox Oenotrij ex Arcadia oriundi, Siculos Latio & Italia in uniuersum eiecere. Obtinuerunt & Sicani ex Hispania profecti, eam terram. Hi ab Aboriginibus, ex Oenotris, uoto uerè sacro ortis, Italia sunt eiecti, tenueruntq; Siciliam. Inde Pelasgi circa Latium incoluerunt Hi Pelasgi ductu, primum in Thessaliam ex Arcadia, mox inde pulsi in Dodonem migrauerunt. Postremò in Italiam delati in partem terræ ab Aboriginum gente sunt recepti. Horum fortunam alia Arcadum multitudo, ductu Euandri sequuta est. Deinde ex Herculis socijs Epij: postremò Troiani, duce Aenea, quo de hic agimus, in partem terræ ab Aboriginibus sunt admissi Longitudo recentis Latij, fuit C. milibus passuum. Latinum.] Latini, à Latio dicti sunt: non autem à Latino Aboriginum rege, qui post Troiæ excidium, Aeneam & Troianos hospitio excepit. nam Orpheus, unus Argonautarum, quorum filij ad Troiam militarunt, Latinorum finibus scribit Argo nauim appulsam: quo apparet, ab ipsa terra, non à regibus, nomen genti factum. Isacius Tzetzes, αὐτοὶ, inquit, ἀβορίγινες ἀπὸ λατίνου τοῦ φαύνου ἢ ἡρακλέος υἱοῦ, λατῖνοι ἐκλήθησαν. Clauditur sicut

memoraui, nobilißimis fluminibus Tyberi & Liri, ad septentrionem & meridiem. Ostia Tyberis & Liris 800. stadiis distant Latinum genus, quod ab Aenea originem duxit, eiusquod nam uocet, mox illustrius explicat. Albani patres, ipsaq; adeò Roma ex eo ortum traxit.

Albaniq;.] Graecorum commentarij huc fermè consentiunt, prodigiosum scrophae occursum, statim post appulsum in Italiam, Troianis augurium fecisse, & ex eo locum condendae urbi monstratum. Haec alteribus praegnans cum admota fuisset, sacrificantium manibus fertur excussa, & à mari quatuor & uiginti stadia modico tumulo consedisse, horrido natura, & cultui humano parum apto. Aeneas memor oraculi, scropham, cum ijs qui simul aderant, sequitur. Vbi propius ingenium loci aduertit, nihil planè esse quod ad sui cultum inuitaret, quid rerum gereret consilij anceps, credere non potuit, tam incommodam sedem sibi fato destinari. Dubius aliquandiu fuit, ibi ne figeret sedem, an iret longius: cum ex proximo luco uox audiretur, quae iuberet Troianos illic permanere & aedificare. Sunt authores qui tradunt, penatium deorum effigiem per quietem Aeneae uisam, iussisse ibi locum communire. Postridie inuenta scropha cum numeroso foetu in eo loco est: quae oraculo fidem fecit. Huc translatis castris, Troiani conuecta undique ad aedificandum materia, tumulum fossa & aggeribus rapiim munire aggrediuntur: & urbem ab omine albae scrophae, & forma porrectae longitudinis in montis dorso, Albam Longam appellarunt. Chraestomathiae scriptor ait, Latinum Aboriginum regem (colebat istum eam terram, in qua nunc Roma est) Aeneam adijsse, atque eum in auxilium aduersus uicinos Rutulos sibi adiunxisse, qui tum Ardeam tenebant. Aberat ab Roma Ardeá, CLX. stadia. Quo praelio uictor, incredibili amore complexus est Aeneam. Rursum paulò pòst in praelium concurritur: in quo perijt Latinus quidem. uerùm ipsi ab Aenea fusi fugatiq; fuerunt. Imperauit inde ibi Aeneas, suosq; Latinos nuncupauit. Sed uero propiora sunt, quae Liuius & alij Latini scriptores de Albae conditione prodidere: Aeneam post nouam Latini affinitatem, oppidum condidisse, quod in eius gratiam, à filia nomine Lauinium uocauit. Mortuo uerò Aenea, cum iam abundaret Lauinij multitudo, Ascanius coloniam in montem Albanum duxit: urbemq; ibi in montis dorso egregiè munitam, Albam Longam dictam, ab albae suis augurio, & situ in longum porrecto, posuit. Regnatū hic fuit à posteritate Aeneae, usq; ad Romulum & Remum, urbis Romae conditores, annos trecentos plus minus. Inciderunt inter Ilij excidium & Romae conditionem, anni CCC. unde triginta. Patres itaq; Albanos, reges Albanorum uocat. Horum primus fuit Ascanius, urbis conditor: qui moriens, Syluio Posthumo fratri. (uel, ut alij, filio) per aetatem ad regni munus adhuc immaturo, regnum reliquit. Dionysius nonnihil uariat, de altercatione, uter succederet: & populi arbitratu eam finitam esse ait. Caeterùm id in confesso est, fauorem noui regis tantum ualuisse, ut reges inde longa serie Syluij cognomē tulerint. Et Iulo sacrorum potestas tradita est, quae deinceps ad stirpis usq; interitum perdurauit. Syluius, Aeneā Syluium creat. is deinde Latinum Syluium: à quo coloniae aliquot sunt deductae prisci Latini appellati. Latino Alba, Albae Atys, Aty Capyt, Capy Capetus. Capeto Tyberinus ortus Hic in traiectu Albulae amnis submersus, celebre ad posteros flumini nomen dedit. Tyberino successit filius Agrippa, Agrippae Romulus Syluius: qui fulmine ictus, Auentino regnum per manus tradidit. Sequitur hunc Proca. is Numitorem & Amulium procreat. Amulius pulso fratre, regnum inuasit. cuius filiam Rheam Syluiam, per speciem honoris Vestalem legit. quo propter perpetuam uirginitatem illi spem omnem partus adimeret. Quae Martis tamen compressu, ut persuasio tenebat, gemellos Romulum & Remum, urbis Romae postea conditores, edidit. Romae] Conditores urbis indicat, qui caeso patruo, patreq; restituto, in Tyberis ripa, ubi expositi fuerant, Romam condiderunt: ἐν τόπεις, ὃ πρὸς ἀφ... μᾶλλον ἢ πρὸς ἀνάγκην ἐπιληδειότερον, ὅτι γὰρ ἐρυμνὸν τὸ ἔλαφ..., ὅτι χθαμαλὸν εἰκότως ἔχειν τὴν περιβολὴν πόλει προσφορόν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπους συνοικήσοντας. Moenia Romae.] Vel ipsos Romanos, uel urbis conditores, uel ipsius urbis conditionē dicit ab Aeneae posteritate principium duxisse. Synecdoche.

A

B

ARGVMENTVM.

Poëtae inuocatio est cum indignationis, tum admirationis plenißima: nam causas inuestigat poëta, quamobrem Iuno tantas in unum maximè pium exerceat odij, crudelitatisq; poenas, cùm Deorum sit praesertim Iunonis, quae à Iuuando nomen habet, probos, uirtutibusq; ornatos homines beneuolentia, & charitate complecti. Cumq; huiusmodi causae altiores esse uideantur, quàm ipse cogitando assequi poßit, Musae auxilium implorat. C

NASCIM.

Musa mihi causas memora, quo numine laeso,
Quid'ue dolens regina deûm, tot uoluere casus
Insignem pietate uirum, tot adire labores
Impulerit. tantae'ne animis coelestibus irae?

Musa mihi causas memora.] Musam, more Homeri, quasi imperans interrogat: qua de re extat apud Arist. in poëtica: ubi aduersus Protagoram disputat. uel eam, si mauis, eo artificio interrogat, quo solet is, qui opera, auxiliòq; alicuius indiget. non enim proprio nomine eā appellat, etsi Calliopem poëtarum omniū familiarißimā intelligit (nam constat Graecorum auctoritate, Calliopem fuisse poësis inuentricem) sed nomine dignitatis ἐμφατικῶς Musam nominat, quasi Deam. siquidem Musas poëtae finxerunt esse Deas, Iouis, & memoriae filias. ubi occulta esse uidetur Musae commendatio cùm à diuinitate, tum etiā ab excellenti quadam praeter caeteras dignitate, atq; officio: quasi intima sit Iunonis, Deorumq; consilijs nec quidquam in sinu Deorum tam abditè lateat, quod ipsa cernere, atq; intelligere non poßit. de uaria inuocandi ratione: qua cùm Graeci, tum Latini poëtae usi fuerunt, hic multa consultò praetereo, quando haec res omnibus ferè peruia est. deq; illa plurimi interpretes meminerunt. Quo numine laeso.] de numine Iunonis haud dubiè intelligendum est: cuius uarios effectus esse demonstrat. Quid'ue dolens regina Deûm.] occultam habent uerba haec poëtae admirationem: & sanè ut admiretur. personarum

A *sonarum conditio facit: Iunonis uidelicet, & Aeneæ: quorum nomina summo cum iudicio περιφραστικῶς, non simplici uocis proprietate refert: ut occultè innuat, parum esse credibile Aeneam singulari probitate, insigniq́; pietate uirum reginæ Deorum numina uiolasse, quæ non modo pij, benignitate naturæ suæ & amore uirtutis adducti, uerum etiam impij scelestiq́; homines formidine pœnæ interdum uenerari solent. unde colligitur Iunonem immerito irasci, & in illum sæuire.*

Tot uoluere casus. Insignem pietate uirum.] *indignationem excitat poëta ex Iunonis iniquitate monetq́; conquæstionem ex indignitate rei: quod uir summa pietate, ac probitate singulari, acerbo Iunonis odio insectatus, graues labores perpeti, ac pericula ingentia subire cogatur. quod uero ait, uoluere, rei difficultatem ostendit, unaq́; uiri prudentiam uehementer extollit. qui reluctantem fortunam ea animi magnitudine pertulit, ut ei nunquam succubuisse, sed usquequaque præfuisse uideatur.*

Tot adire labores.] *auget commiserationem ex calamitatibus Aeneæ, locumq́; exornat colore repetitione,*
B *quam Græci ἐπαναφορὰν uocant. neque mihi uidetur hic ulla esse ταυτολογία: nam aliud est uoluere casus, aliud labores adire: & licet utrunq; cùm ad animum, tum ad corpus referri possit, tamen rectius esse opinor, illud ad animum, hoc ad corpus referas: quo maior excitetur indignatio, maiorq́; conquestio moueatur.* Tantæ'ne animis cœlestibus iræ?] *con lusio est admirationis, atq; etiam indignationis plenissima.*

LAMB. Hort. *A propositione ad inuocationem Musarum transit, ut earum beneficio & authoritate fidem conciliet: ut non ad canentis poëtæ, sed Musarum, hoc est, numinis authoritatem, fides rerum gestarum referatur. Iam, Musas & Apollinem uatibus præsidere, nemo ferè est, qui ignoret. Porrò autem hac inuocatione causas quærit, quamobrem uir pius in deos, patriam, parentes, ciues, quóue suo merito, tot annorum erroribus sit iactatus, priusquàm in terram fatis destinatam peruenerit. Sed & causas odij Iunonis aduersus Troianos magnopere scire desiderat, cum secundum humanum iudicium, dij bonos & respicere, & tueri pios debeant: contrà, impios punire. Porrò illud ab Homero quoque diuersum est. Homerus in ipso statim operis uestibulo causas*
C *rerum inuestigans, Musarum opem implorat. Maro uerò artificiosè inuocationem posterius à propositione iusta ratione separat, ne perturbatus ordo artificij legem confundat, & obscuritatem pro luce inducat. Hanc autem legem omnium primus Homerus tulit poëtis, ut uenius Musæ inuocatione, omnes simul implorentur. Testatur id perspicuè Homeri enarrator Iliad. 1. κοινῷ μὲν ὀνόματι προσαγορεύει τὴν μοῦσαν· τῇ δὲ ἰδιότητι τῆς πράξεως προσδηλοῦσιν, ὡς οὐχ ἑτέραν λέγει θεὰν (καλλιόπην) μόναι γὰρ ἄπασιν αἱ μοῦσαι. οὐ προσέθηκε δὲ τὸ δὲ ὄνομα μούσης, πάσας διὰ τῆς μιᾶς καλῶν. λέγει δὲ τὴν καλλιόπην. Duas maximè Musarum geneses tradunt: πρεσβυτέρων, μετὰ τοῦ οὐρανοῦ γενομένων· νεωτέρων δὲ, τῶν ἐκ διὸς καὶ μνημοσύνης. Nouem recensentur numero Musæ: quarum Clio, fertur inuenisse historicam maiestatem: Thalia, agricolationem, καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν: Euterpe, mathematicas disciplinas: Terpsichore, institutionem, hoc est, παιδείαν: Erato, saltationem: Polymnia, lyram: Melpomene, carmen: Vrania, astronomiam: Calliope, poësim. Musarum genealogia extat apud Hesiodum in Theogonia. Dictæ autem uidentur Musæ, ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, ut inquit Plato, καὶ τῆς ζητήσεως τε καὶ φιλοσοφίας. Tzetzes, κατὰ δὲ ἀλληγορίαν (inquit) μαθήσεις μοῦσαι λέγονται, γνώσεις ἐκ τῶν μαθημάτων, καὶ μοῦσαι καὶ ζητοῦσαι δὲ περὶ σοφῶν πραγμάτων. ταύτας τὰς μούσας δὲ γεννᾷ τὰς εἰς σοφίας γνώσας, λόγοις ἀμέτροις μετρικοῖς σεμνῶς ὡραϊσμένας ὁ ζεύς, &c. Ex Musis prognati aliquot clari & ingenio & uirtutis gloria uiri traduntur, Orpheus è Calliope, uel ut alij, Clio: Linus è Terpsichore, siue, ut quidam, Euterpe. Rhesus ex Terpsichore, seu Euterpe: Palæphatus è Thalia, Thamyris Thrax ex Erato, Sirenes è Melpomene, Triptolemus ex Polymnia.* Quo numine.] *Ob quas causas numẽ iratũ, pium uirũ sursum deorsum per omnia maria agitarit? aut cuius ægrescentia rei, Iuno deorũ regina perpulsa fuit, ut Aeneam præ cæteris mortalibus, odijs tam acerbis persequeretur, cùm nullius numen religiosius ab excidio Ilij coluerit: & dij hostijs & precibus alioqui placari soleant?* Quid'ue.] *Quid Iunoni ægrè fuit, quóue peccato acerbata, eum affectum in Aeneam induit? Iam, Voluere casus, & adire labores, dixit: pro, tot pericula adire. Estq́; pathos ab indigno: & periphrasis, insignẽ pietate uirũ, pro Aeneã.* Tanta'ne.] *Exclamatio, in inclemẽtiam numinis, ex iniquis causis odij collecta. Hac Epicureorum impiam assertionem perstringit, qui negabant Deum curare res mortalium, mundum prouidentia diuina gubernari, malos puniri, piorum rationem haberi: sed astruebant, omnia fortuito casu in hac uita misceri. Venustè uariauit orationem à reliquo orationis filo, Ecphonesi, per interrogationem. Periphrasticè autem animos cœlestes, diuos uocat.*

ARGVMENTVM.

NASC. Musam sibi respondentem, causasq́; omnes recensentem facit poëta, quibus Iuno Troianos persequebatur. Græcos imitatus poëtas, Homerum præsertim, atq; Hesiodum: quorum uterq;, implorato Musæ auxilio, eam confestim respondentem facit, Homerus cum initio Iliadis dixisset.

" *μῆνιν ἄειδε θεὰ πηληϊάδεω ἀχιλῆος,*
Et quæ sequuntur alia, Musam paulò post ita sibi respondentem facit.

Vrbs antiqua fuit (Tyrij tenuêre coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberinaq́; longè
Ostia: diues opum, studijsq́; asperrima belli.
Quam Iuno fertur, terris magis omnibus, unam,
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si quà fata sinant, iam tum tenditq́;, fouetq́;.

λήδης, καὶ Διὸς υἱός. ὁ γὰρ βασιλῆϊ χολωθείς.
Hac simili fere ratione utitur Hesiodus in libro, cui titulus est ἔργα καὶ ἡμέραι.

» Μύσαι ... ἀοιδῆσι κλῖνουσαι.

Et paulo pôst respondentes inducit Musas.

» — Δῖ ... μετ᾽ ἄλλοισιν εἶπε.

Vrbs antiqua fuit.] *obseruatum est uulgato poëtarum, præsertim Latinorũ, more, ut inuocationi statim adiũgatur narratio. sicuti poëta ipse in Georgicis, & Ouidius in Metamorph. & in Fastis aliiq; fecisse uidentur. attamen haud semper necessario sequitur, ut altera nullo uerborũ interuallo alteri copuletur. nã sæpe numero cùm poëtis, tũ etiã oratoribus usu uenit, ut nõ quod artis institutio postulat, sed interdũ quod negocij natura præscribit, facere cogantur. poëta igitur narrationẽ sapienter quidẽ, & necessario distulisse uidetur, non ob id solũ (de quo proximè dictũ est) ut Græcos poëtas imitaretur: uerũ ob id maximè, quia, cũ illud obiectũ de patriæ proditione purgasset, causam nauigationis Aeneæ Deorũ uoluntati assignans, ne illud quidẽ silentio prætereundũ uidebatur, quin causas afferret, quamobrem Iuno Aeneã hostili odio insectaretur. nemo enim sibi unquã persuasisset, reginã Deorũ tanto in quempiã odio cõcitari potuisse, nisi numen suũ ab eo ualde iam sensisset offensum. Quãobrẽ priusquã narrationẽ ipsam aggrediatur, occultè hoc uiolati numinis purgat obiectũ: causamq; tanti laboris, ac periculorũ Aeneæ, reijcit partim in Iunonis solicitudinẽ de imperio Carthaginis ipsius delicias, quod deletũ iri à Troiana stirpe iam ipsa ante prouiderat, partim in iram, atq; odiũ illius in quosdã Troianos: à quib. numen suũ uiolatũ fuisse æquo animo ferre nõ poterat. in quib. tamen nõ fuit Aeneas, quãobrem sic Iunonis odium in Troianos accusa, reprehendiq; enim uidetur, ut aliqua etiã uenia, propter ipsius timorẽ, digna esse iudicetur. Sit ergo hæc uel incidẽs narratio, uel à descriptione loci sumpta expositio: nam Carthago describitur, cõmendaturq; ex quatuor præcipuè rebus insignibus. ex antiquitate, à loco, à fortuna à peritia rei militaris. ex quibus poëta occultè (opinor) innuit, non esse mirum si toties reipub. imperioq; Ro. negociũ facesserit. hanc igitur urbem Iuno imper s præter cæteras amabat, regnũq; fieri cupiebat: cuius rei perficiendæ, magna etiã spe tenebatur. primũ quia urbs antiqua erat, eb idq; sibi tantũ roboris cõpararat ut rempub Rom. quasi è latebris surgentem paruo negocio, opprimere atq; labefactare posset, eò magis, quia loco condita erat maximè opportuno, ab Italia non longè remoto, atq; urbi Romæ recto cursu opposito. huc accedebat quod locuples, & opulenta erat, fortunisq; adeò abundabat, ut alienis non egeret. postremo quia rei militaris scientia, armorumq; uirtute pollebat: quibus rebus non solum hostes à suis finibus propulsare, uerum etiam alienos agros inuadere, uiq; occupare posset.* Vrbs antiqua.] *urbis ingens laus est antiquitas.* Fuit] *non est amplius: idq; ad personam poëtæ, & Romanorũ laudem referendum est: qui, eam sæpius bella renouantem, nec quiescere nolentem, de medio sustulerunt. nam illa fuisse dicuntur, quæ omnem uirtutes, ac splendoris sui gloriam amiserunt ut in 2. Aen.*

» *Fuimus Troës: fuit Ilium, & ingens*
» *Gloria Teucrorum.*

Tyrij tenuere coloni] *laus à conditoribus: quos & antiquos populos à Phœnicibus oriundos, & bellicosissimos fuisse constat.* Carthago.] *urbis descriptionem ad hoc unum reuocauit uerbũ. qua de re extat apud Cic in partitionibus orat. nam urbem prius descripsit & quod pluribus intelligendum proposuerat, cum diceret,*

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni.] A

Vno complexus est uerbo, Carthago quæ ratio dicendi sit amplior, & grauior, quàm si quid ieiunè, & siccè uerbo tantum notetur. tale est illud Virg in 7.

Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis "
Nobilis, & fama multis memoratus in oris "
Ansancti ualles. "

Italiam contra.] *à loci opportunitate per ἀναστροφήν: nam præpositio postponitur nomini. Græcis familiaris est, præsertim Homero.* Diues opum.] *à fortuna & fortasse ad pecuniam alludit, quam posterior Africanus diruta Carthagine Romã transtulit. fuit aũt (ut Plinius libro 33. capite 11. literis prodidit) pondo quater millies* CCCCLXX. *usus autem est antiquorum locutione, Diues opum. ut in Georg.*

Diues opum uariarum "

Et in Aeneide.

— ditissimus agri "
Phœnicum. "

Nam cuius rei quis esset diues, ueteres adiungebant gerendi, uel auferendi casu ut apud Virg. in 7. B

— Ausonijsq; olim ditissimus agris. "

Et apud Horat.

Diues agris, diues positis in fœnore nummis. "

Studijsq; asperrima belli] *à peritia, siue potius à uoluntate, & cupiditate bellandi: ut quæ diu contra populum Rom. arma tractauerit: à quo semel atq; iterum perfidè fecerat. nam eò haud dubiè uidetur alludere.*

Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam.] *hinc etiam laus emergit non uulgaris, quod sub Iunonis tutela posita est. nam etsi unaquæq; ciuitas Deum tutelarem habet, Iunonem tamen Deorum reginam non habet: uel si habet, non tamen tantopere ab ea colitur, quãtopere ipsa Carthago diligitur: quam in primis amoris partibus habet. ut sequentia indicant uerba.* Posthabita coluisse Samo.] *hæc sanè amorem Iunonis in Carthaginẽ singularem ostendunt: quam Samo etiã, ubi nata est, ardentius amauit. sed & frustra admirantur nõnulli, quãobrẽ Iuno apud Homerũ in recensendis urbibus, quas sibi charissimas fuisse memorat, Carthaginis mentionẽ nõ fecerit? nã res illa postulare uidebatur, ut nisi de Græcis urbib. quas ipsa colebat, mentio fieret. has uero recenset Iuno Il. 4.* C

Ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταί εἰσι πόληες "
Ἄργός τε, Σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγυια Μυκήνη. "

Hic illius arma, hic currus fuit.] *Τὸ αἴτιον amoris: nã illic hastam habet, & currum: quem graphicè Homerus Il. 5. describit. Ouid. fast. 6.*

Pœniteat quod non foui Carthaginis arces, "
Cum mea sint illo currus, & arma loco. "

Si qua fata sinant.] *qua non uacat, ut perperàm interpretes sentiunt (nihil est enim in Virgilio ociosum) sed Iunonis conatum indicat: quæ quocunque modo, fatis id tamen permittentibus, Carthaginem regnum fieri uelit.*

Narrationis causarũ in Troianos odij principium, ab urbis Carthaginis descriptione ductum est. Quæ etsi concisa sit, & breuibus commatis explicata, præcipuis tamen locis miro artificio absoluitur. Describit autem urbem à uetustate, conditoribus, situ. fortuna, studio rei militaris, dignitate: cum eam à Iunone præ cæteris locis, contempta patria, præcipuè cultam fuisse dicat. Confirmat id signis, ab eius uidelicet armorum præsentibus monumẽtis LAMB. Hort.

bus

A huc præterea eam annixam, ut penes illam urbem totius orbis terrarum summum imperium foret. Vrbs antiqua] A' uetustate conditionis: quæ incidit circa annum ab Orbe condito quartum & sexagesimum, supra centesimum & quater millesimum; ante exordium humanæ salutis, annos mille & triginta quinq; : quo tẽpore in Iudæa Salomon regnare cœpit, Eupales regnauit in Assyria, Codrus Athenis, Archistratus Lacedæmone, Latinus Syluius in Latio, quartus ab Ascanio Albæ conditore. Hoc item tempore Cumæ in Italiæ littorali loco, à Cumæis & Chalcidensibus, ductu Megasthenis & Hippoclis ex Eubœa profectis, sunt conditæ. Antiquam dixit, ad differentiam nouæ Carthaginis in Hispania. Tyrij.] Tyrij à Phœnicibus oriundi, terræmotu priscis sedibus concussis, patria profecti, primò Assyrium stagnum, mox littoralem regionem occuparunt: ubi urbem conditam, Sidonem, à piscibus & piscium copia dixerunt. Phœnices enim sua lingua Sidon piscem uocant, ab Hebraica uoce fortasse צַיָד, quæ piscatorẽ signat, mutatione literæ צ in ש. Post aliquot annos Sidonij ab Ascalonitarum rege bellò petiti & ad postremum expugnati, nauibus Tyrum appel-

B lunturː & nouam urbem, sub id fermè tempus quo Troia à Græcis capta fuit, ædificarunt. Porrò hîc Persicis armis Tyrij diu uexati, suam libertatem tamen magnis uiribus uindicarunt. Hac gloria cum inter finitimos clara esset urbs, tandem inopinata seruorum conspiratione eaq; obscura, oppressa fuit. Periêre hic ad unum omnia libera capita, cum uirili stirpe. Serui capta urbe uictores, uxores & filias ciuium, quos occiderant, sibi matrimonio iungunt. Senex unà cum filio, occultè seruatus fuit à seruo, quòd mitius clementiusq; ad id temporis usq; in eum imperium suum exercuissent. Non fuit ingratus uicissim Strato (id erat seni nomen) ergà seruum. Sic enim inter seruos conuenerat, ut qui eorũ postridie solem orientẽ primus conspicatus esset, is rex salutaretur, quippe dijs charissimus. Strato monet hominem, ut cum reliqui oculos in ortum intendissent, ipse à sole auersus, murorũ ac turriũ fastigia, quæ aliquanto prius à sole adumbrantur, contrario statu obseruaret. Sequutus senis consilium, per leui momento ortum spectantibus, primus à tergo solis radios demonstrauit. Admirantibus reliquis commentum minimè seruile, ac sciscitantibus, cuius nam esset: coactus est authorẽ con-

C silij prodere: herum uidelicet à se seruatum à cæde, in coniuratione seruili. Itaq; senem, ut diuina quadam prouidentia huc seruatum rati, communibus suffragijs eum regem declarant. Succedit in locum defuncti filius: cuius soboles longa serie postea regnauit, donec Alexander Macedo, tanquam ultor nefariæ cædis, quicunq; bello capta urbe superfuêre, ad unum omnes crucibus affixit: id quod supplicium seruile fuit. Seruata tantum est Stratonis progenies: cui genti ab eo regnum est item continuatũ. Permisit insulanis, ut sublata seruili stirpe, ex ingenuis noua ciuitas conderetur. Sed ante seruilem coniurationem, iam relatam, cum ciuitas magna gloria, & opibus floreret, & hominum multitudo frequentior esset, quàm ut eam caperet, missa in Libyam aliquanta iuuentutis pars, Vticam, Catonis Vticensis patriam, condiderunt. Pòst paulò, Pigmalion regnum à patre per manus accepit. Huius soror Elisa, Sichæo auunculo uirgo nupsit. Erat autẽ Sichæus homo prædiues auri facti infectiq;, & sacerdos Herculis, qui ibi colebatur in primis, ut paulo pòst explicabitur. id sacerdotium secundus honos erat à rege. Sichæus haud ignarus, quàm periculosa res esset aurum opulentis apud tyrannos, opes uniuersas sub terra condidit. Non mansit res clàm, sed statim inuulgata fuit, incertis authoribus. Pigmalion auri potiundi spe impulsus, auunculum insidiarum planè securum obtruncat. Dido, primò fratrem ob nefarium scelus apertè oderat: mox, ubi sensit se quoq; eandem ob causam in manifesto discrimine mediã uersari, insidias domesticas declinatura, pacatiori uultu fratrem appellat, quasi tempore adimente ægritudinem, memoria mariti paulatim obsolesceret et adornat interim occultam fugam, appellitúrq; primùm in Cyprum, cum ijs, quos fugæ comites uoluntarios asciuerat. Inde in Libyam defertur: ubi mercium commercio locorum accolas ita allexit, ut tantum loci precio obtineret, quantum bubulo corio in urbem condendam complecteretur. Cæterùm eo in tenuissimas particulas dissecto, maiorem aream complexa est, quàm initio poscere uisa esset. A' bubulo corio Byrsa, Latino uocabulo, Carthago est appellata. Tradunt autem memorabile quiddam de eius conditione. Cum terra iaciendis fundamentis effoderetur, bubulum caput dicitur ibi repertum. Auspicium displicuit: quòd id animal, quamuis operosum, seruile esset tamen. Tentatus est alius locus, haud multum inde diuersus: inuentumq; caput acris equi. Placuit extemplò omen, quo colligebant, rei bellicæ studijs urbem celebrem futuram. Creuit inter hæc uicinarum urbium, maximè Vticensium consanguineorum commercio, Carthago. Quoniam autem inuidia rerum fœlicium & comes est & alumna, breui barbaros maximè urbis opes in se concitarunt. Populus bellicosus pro uiribus sua tueri, ditionis pomœria uirtute propagare, ad postremùm totius Aphricæ imperium obtinere cœpit. Hæc est illa Carthago, quæ diu æmula imperij Rom. tandem tertio bello deuicta & funditus deleta fuit. Appianus, Elisæ comitem Carchedonem fuisse prodidit. Trogus tradere Carthaginis originem multo recentiorem uidetur: quippe quæ septuaginta, nec amplius, annos urbis Romæ primordia antecesserit. Reliqua, quæ ad huius urbis conditionem pertinent, aliquanto copiosius suo loco explicabuntur.

Tyrij] Tyriorum inuentum purpura creditur. Pollux lib. Onomasticῶν primo, capite περὶ βαφῆς, tradit, purpuram à cane Herculis repertam: & Tyrios, à Tyro nympha quadam indigena, quam heros ille adamabat, esse appellatos. τύριοι (inquit) λέγουσιν, ὡς ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας. Τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο ἄρα τῷ ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. ᾔδεσαν δέ, ὅτι τοῖς ἥρωσι συνείποντο μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν ἡρακλέους κύων, κατὰ πέτραν ἑρπύσασαν πορφύραν θεασάμενος, προσχόντος αὐτῇ τῆς σαρκὸς, ἐνλακὼν ὁ μὲν, τὴν σάρκα ποιεῖται τροφήν· ὁ δὲ λύθρος ἄρα τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἵματι ἐφοίνιξεν. ὡς δ' ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ἀήθει βαφῇ, οὐκ ἔφη προσήσεσθαι τὸν ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίζειν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν ἡρακλῆς ἐξευρών τι τὸ ζῶον, καὶ τὸν λύθρον ἀνελέξατο, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς, τῷ τυρίῳ λόγῳ, τῆς φοινικῆς βαφῆς. τὰ δὲ νῦν οἱ φοίνικες ἄτε θηρῶσι τὸ ζῶον, καὶ τὸ ἔριον χρωννύντες, ἀπολλῦσιν ὡς πρὸς τὴν ὄψιν ἀνθεῖν σχοινίον πλεξάμενοι παμμήκες τε, ἰσχυρόν τι καὶ καρτερὸν, ὡς ἐνθάλλειν δύνασθαι.

τάυτῃ

τούτῳ συνεχεῖς ὥσπερ κώδωνας ἐξαιτοῦσιν ἐκ μετρίων διαγμάτων, κύρτους ἐκ σπάρτου τινὸς ἢ σχοίνου διαπλεξάμενοι. λασεῖαι δ' εἰσὶ τὰ κατὰ τὴν ἄγοδον. τὰ γὰρ τῶν σπάρτων ἢ τῶν σχοίνων τέλη, περὶ τοῖς στόμασι τῶν κυρτῶν, ἐξίσι ἔνδοθεν ἀνέχειν ἐῶσιν· ὡς τῷ μὲν παριόντι ῥᾳδίως εἰσιέναι καὶ δέξασθαι, ἀναχώρησιν δ' εἰς τοὔμπαλιν μὴ δὲ ἀναστροφὴν τῷ παρελθόντι ἐνδιδόναι. ταύτας τὰς κύρτους διαλεάσαντες οἱ πορφυρεῖς, ἐν τοῖς πετρώδεσι καθιᾶσι, τὸ καλώδιον φελλῷ τινος ἐξάψαντες, ὡς ἀνέχειν τὸ θήραμα. διαλιπόντες δ' ὀλίγα, καὶ διαφυλάξαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὰς κύρτους ἔμπλεως τῶν ζῴων ἀνέλκουσιν. ἔπειτα κόψαντες τὸ ὄστρακον ἐν ταυτῷ, καὶ ταῦθ' σὰ κεταριχεύσαντες τι ἐπὶ λουσσοπεῖλαι, ὕδατι τὴν ἄχην ἐκκαθάραντες, ἐν ὑδρίῳ ἔν λέβητι θέρμα. τὸ θαλάττιον. τὸ δ' αἷμα ἐκείνων περὶ ὀμφαλίσι, χεῖται τε καὶ ξανθεῖ καὶ τὸ μὲν ξανθίζεται, τὸ δὲ κυανωπὸς γίγνεται, τὸ δ' ἄλλο εἰς ἄλλην χρέαν τρέπεται, καὶ ὅ,τι ἂν καθῇς, πᾶν τὸ ξυγγινώμενον τῷ αἵματι πρὸς τὴν αὐτοῦ χροιὰν μετασχρώννυται. χαίρει δ' ἡλίῳ ὁμιλοῦσα τοῖς πορφύρας ἡ βαφή, καὶ ἡ ἀκτὶς αὐτὴν ἀναπυρσεύει, καὶ πλείω ποιεῖ τοῖ φαιδροτέραν τὴν αὐγήν, ἐμφαινομένην ἐκ τοῦ ἄνω πυρός. Hæc fusius de purpuræ capiendæ conficiendæq; ratione per occasionē libuit hic annotare, quòd haud dubiè persuasum mihi haberem, studiosis ea grata futura, ob ea quæ de Tyrio colore, & Tyrijs uestibus, murice ac purpura, passim à scriptoribus celebrantur. Tyrum Alexander Magnus primus continentem fecit, cum ad id temporis usq; 700. passus à littore discreta fuisset. Coloni.] è Tyro profecti. Sunt aūt coloni, qui ex maioribus urbibus, abundante multitudine, tanquā populorum examina quædam, ad minora oppida inhabitanda deducuntur: eiusmodi fuerunt Romanorum, Atheniensium, Chalcidensium, aliarumq; clarissimarum urbium coloniæ. Tyri coloniæ, Leptis, Vtica, Carthago, & Gades, extra terrarū confinia sunt. Græci ἀποικίαν dicunt, καὶ ἄποικον colonum. Vetustissimæ aūt coloniæ inueniuntur, quæ ex Noe pronepotibus, et ex ijs qui ab illis orti sunt, aliæ in alias terras profectæ sunt, occuparuntq; diuersas oras. Quo factum, ut non solum gentes & populi ab illorum nominibus sint appellati, uerumetiam urbes pleræq;, quas condidissent. Hoc exemplū deinceps aliæ innumeræ propè gentes sunt sequutæ. Coloni, à colendo, hoc est inhabitando appellantur. Iam uerò, Carthago urbs, προσθετική est. Italiam cōtra.] Anastrophe, à situ: æmula imperij Romani. Hæc, præter alios, clarissimū imperatorem Annibalem edidit, qui secundum bellum Punicum, graue & magnum intulit Pop. Rom. traxitq; in possessione Italiæ id in decimum septimum propè annum, cum totius imperij propemodum occidione. Carthaginensium imperium maximum erat, cùm bellū aduersus Rom. gererent, urbes 300. haberent, hominum 70. myriades Carthagine essent. Ab hac Noua Carthago in Hispania, in interiori maris sinu sita, Hasdrubalis opus, nomen habet. Tyberinaq;.] Copia: hoc est, contra Italiā, contra Tybridis ostia. Tyberis clarissimus Latij amnis, initio Albula dictus, à colore: hic postea à Tyberino Albanorum rege, in traiectu fluminis submerso, ad posteros Tybridis nomen seruauit. Effunditur partim in mare Tyrrhenum, obliquè Aphricæ obiectus. Chrestomathiæ author annotauit, cum ex Apenninis montibus oriri, multisq; in ipso cursu amnibus augeri. πληροῦται δ' ἐκ πολλῶν ποταμῶν μέρος μέν τι, διὰ τῆς τυῤῥηνίας φερόμενος· τὸ δ' ὕστερον, διορίζων ἀπ' αὐτῆς, πρῶτον μὲν τὴν ὀμβρικήν, εἶτα σαβίνους καὶ λατίνους τοὺς πρὸς τῇ ῥώμῃ μέχρι τῆς παραλίας. παραβέβληνται δέ πως, τῷ ποταμῷ μὲν καὶ τοῖς τυῤῥηνοῖς κατὰ πλάτος, ἀλλήλοις δὲ κατὰ μῆκος. ἀνίχουσι δὲ πρὸς τὰ ἀπέννινα ὄρη, τὰ πρὸς τῷ ἀδρίᾳ. Latinorum hæc omnis regio quondam fuit, quæ media est ab ostijs inter maritima, usque ad Sinuessam & Sabinen. Ostia porrò urbis Romæ modicæ nauales stationes sunt, in quæ Tyberis se exonerat. Illud minutius est fortassis, quàm ut adscribatur: Latinos primā syllabam per u scribere, cum Græci per i ferè usurpent. Ostia propriè sunt, fluuiorum patentes aditus, ut portus maris. Quod autem Carthaginem longè ab ostijs Tyberinis abesse dicit, id planè sic habet. Abest à Siciliæ Peloro promontorio ager Brutius, cui quondam cohæsit, XII. M. passuum Africa uerò à Lilybæo, CLXXX M. interuallo, ibi maximè, ubi Mercurij promontorium primùm erigitur. Diues opum] A' magnitudine imperij. Nam ubi pollentissimæ opes sunt, illic omnia ad bellum, & ditionis pomœria propaganda, commoda suppetunt, & opportuna.

Studijs.] A' gloria militari. Samo.] A' dignitate, quæ per Iunonis numen accessit. emphaticῶs. Nam cum cuiq; sua patria longè sit dulcissima, Iuno Carthaginem tamen Samo, ubi nata, & educata fuisse creditur, & nupta Ioui, antepostuit. Apud Carthaginenses Herculi sacra annua fiebant, ut qui à Tyrijs oriundi essent: colebaturq; ille Tyriorum ritu, pari cum Iunone religione. Est autem Samus in ora Ioniæ, inter Miletum & Chium sita, ambitu trecentorum stadiorum. Alij, inter quos Plinius est, duplo & amplius maiorem circuitum tradunt. Initio Melamphylos fuit appellata, mox Anthemis: inde Parthenia, ab amne Parthenio, qui per eam labebatur, cùm Cares eā incolerēt. amnis aūt ille Imbrasius quoq; cognomento dictus fuit postea Adrysa: Cyparissia, inde Samos. Vini parum ferax: cæterarum uerò rerum tam felix, ut lac gallinaceum ferre, Græco prouerbio diceretur. Samum uocatam quidam credidere, à montium altitudine: nam ueteres montes altissimos Samæos dixere. εἶτα σάμος, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀρέων. οἱ γὰρ παλαιοὶ τὰ ὑψηλὰ ὄρη, σαμαίους ἐκάλουν. Tribus fluminibus irrigata fuit, Imbraso, Eucario, & Leucothea: Chesio & Bethe fontibus. Insignis fuit monte uno, Gergetio. Iones bis huc colonias deduxere: quare Ionica Samos scriptoribus appellata est. Ex Ithaca & Cephalenia aliquando cultores huc missi sunt. Quamobrem & Cephalenes, Samæos dictos inuenio: & Iones, Samios. Samiorum res breui in tantum creuerunt, ut Polycraten, Pantagnotum & Silosontem fratres ad inuadendam per tyrannidem insulam sollicitarint. Erant ij Aeacis cuiusdam filij. Polycrates non ferens occupatæ tyrannidis consortem, statim fratrum altero interfecto, altero in exilium pulso, nullo momento insulæ tyrannidem solus occupauit. Sed Samiorum res uariæ ante Tyranni dominationem fuēre. Cæterùm post unam infœlicem expeditionem eorum exules à Lacedæmonijs contra Tyrannum destituti, Siphniorum agros effusi populantur, & pecuniam antea negatam uictis expresserunt. Condiderūt Samij Cidoniam in Creta, quum ad Zacynthios inde profligandos eò enauigassent. Dicæarchia in Tyrrheni maris ora à Samijs cōdita est: incerti ab his ne qui Polycratis tyrānide insula sunt exturbati, an ab

A an ab alijs. Edidit Samus Pythagorã magnũ illum philosophũ, qui patria relicta Polycratem exosus, in Italiam traiecit: ac circa Crotonem consedit, ubi nouũ dogma tradidit, quæ Italica philosophia nuncupata fuit. Dedit hæc & Sibyllam Samiam. Samios Pericles, post sacrum bellũ circa Delphos, Atheniensibus uectigales fecit. Celebratur Theodori labyrinthus Sami. Dixi, insulã ἀνθεμοῦσαν (& Stephanus annotauit) olim à floribus nuncupatã fuisse: (ἄνθος, flos) & eandem παρθενίαν dictam, à uirginibus ob uarias formas puellarũ, ut docet Athenæus ex Clearcho, quæ ceu flosculi ad blandientes, ad libidinem illiciebant. Proinde ἄνθη σαμίων, Samiorum flores in prouerbium cessere, ubi quis summã uoluptatẽ decerperet. Aiunt locum in ea insula fuisse, hoc nomine appellatũ, in quo mulieres uiris mixtæ, conuiuium agitabant. A' Samæna, nauis genere, Samiorum captiuis ab Atheniensib. inusta: uel quòd ibi à Callistrato XXIIII literæ repertæ essent, Samij literati in parœmiã abiere, quemadmodũ & Samij mores: quòd alijs notas inurerent, & uicissim ab alijs eam ignominiã paterentur: & Samũ petere, παροιμιακῶς, qui impudenter aliquid postularent. Citatur & illud, τὸν ἐν
B Σάμῳ λεοντα: de eo qui antea ignauus habitus uulgò, in negotio quopiã opinione præclarius se gessisset. A' mutua Samiorũ & Atheniensium talione, illud celebrari uulgò cœptum, τὰ τῶν σαμίων ὑποπτεύειν, Samiorũ mala metuis, de ijs qui proditionem metuerent. Quoniã aũt Laura angiportus apud hos fuit, in quo popinariæ lautitiæ uendebantur, Samiorũ Laura prouerbio locũ fecit: de ijs qui se turpibus uoluptatib. addixerunt. Fuit hic uetustissimum templum, in quo uisebatur Iunonis admirandæ uetustatis simulachrũ, habitu nubentis. Et anniuersaria sacra, nuptiarũ ritu Iunoni celeberrima, in hac insula habebantur. A' Samo, Samia dea nuncupata fuit. Elegantissima, ex creta, fictilia uasa in hac fingebantur, quæ à loco Samia dicta fuerunt. Strabo, Samen insulã, urbẽ uerò Samũ uidetur appellare. Samus contra Thraciã, propter cõmerciũ obiectorũ gentiũ, Samothraciæ appellatione celebrata est: sed præcipuè religionis nomine apud priscos mortales nobilitata. Hinc Samothracum dij, à Dardano in Phrygiam aduecti fuere. Samo inditũ nomen creditur, à Samo Mercurij & Cyllenidos filio. Hic illius.] Zeugma. à præsentib. signis cõprobat, Carthaginẽ Samo præpositam à Iunone. Est aũt regnorũ dea: perinde uti Pallas sapiẽtiæ, ac Venus amori præsidere existimatur. Quare Iunoni arma, currus, aliaq; belli instrumẽta ueteres accõmodarunt. Quanquã non ignoro, quosdam existimare, Curetim uocitatam, & Quirinã, ab hasta: Sabinorũ enim lingua Curim hastam dici. Porrò, arma quidã propriè affirmant appellari bellica instrumenta quidem, at nõ omnia: uerùm ea tantũ, quæ ab humeris dependeant, hoc est, ab armis. qualia sunt, scutum, gladius, pugio, sica. Ea uerò quib. procul in iactando utimur, non arma, sed tela uocari. Seruius author est, inde arma dicta, quòd armos tegant: quasi uerò ocreæ, caligæ, lanceæ, & id genus instrumenta non essent ad bellũ parata. At multò rectius Varro, qui arma uocari arbitratur omnia ea instrumẽta, quibus hostes quacunq; ratione arcentur: ab arcendo, nõ aũt ab armis, hoc est humeris. quare fustes, lapides, hastas, ferrum, arma quoq; appellari posse. Sed & hoc frigidũ quibusdam uidetur: uidelicet nõ ab arcendo, sed ab armis dicta, quòd humeris oneri sint. Qua ratione omnia artium instrumenta, arma appellari possunt, ut arma studiosorũ, stilus, pugillares: arma rusticorum, ligones, rastra, falces. Græci ὅπλα uocant. Quare Pollux Onomasticῶν 1. ὅπλα γεωργικὰ ad eum modum prosequitur. Sic culinaria arma, dixit Plautus: & Vergil. Cerealia arma: item naualia arma colligere, ualidisq; incumbere remis, figuratè pro bello. Quamobrem uehemẽter ridiculũ est, arma deducere ἀπὸ τοῦ ἁρμόζειν, id est, adaptãdo: quòd arma, nisi quadrent corpori, inutilia sint. Hoc regnum.] Ecphonesis, in amplitudinẽ urbis Carthaginis. Hanc urbem Iuno caput orbis terrarum efficere annixa fuit, si qua ratione per fata licuisset. Iam tum] à quo condi à Didone cœpta fuit. Est autem clausula descriptionis Carthaginis, à qua necessariò narrationem exorsus est, uti causas odij Iunonis aduersus Troianos nũc recenseat.

NASCIM. Progeniem sed enim.] hinc omnis pendet dolor, & ira Iuno-
C nis, præcipuaq; causa est odij, indignatiõisq; illius in Troianos sicuti apud Homerũ Achillis iracũdiæ causa fuit Briseidis raptus: sed hic alias poëta recẽset plures. hæc tamẽ, ut diximus, præcipua est.

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ uerteret arces.
Hinc populum latè regem, belloq; superbum,
Venturum excidio Libyæ: sic uoluere Parcas.
Id metuens, ueterisq; memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro charis gesserat Argis.
Necdum etiam irarum, sæuiq; dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretæq; iniuria formæ,
Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores.

Troiano à sanguine.] à genere Troianorum per ὑπαλλαγὴν. ut in 6. Aen.
» Proijce tela sanguis meus.

Audierat.] à Ioue. non enim omnes Dij futura cognoscunt, hinc illud Iouis ad Venerem.
» Hic, tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
» Longius, & uolucres fatorum arcana mouebo.

Et in tertio sub persona Celenus.
» Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
» Prædixit, furiarum ego maxima pando.

Hinc populum latè regem.] potestatẽ, amplitudinemq; populi Rom. nec non splendorem nominis, & gloriæ illius in bello partæ exaggerat.

Venturum excidio Libyæ] μετωνυμικῶς monet πάθος de futura Carthaginis calamitate. Loc' dici potest misericordiæ communis à commutatione fortunæ.

Id metuens.] confirmat superiorem odij causam fuisse potiorem, ideoq; alias subnectit plures. est autem longum ὑπερβατόν: sensusq; eo usq; tendit, Arcebat longe Latio. Sed mirum est quod Iuno timet à Romanis excidium Carthaginis: quæ tam longè distat ab Italia. uerum hoc totum in laudem Romanorũ cadit, qui uel tanta loci intercapedine non hominibus tantũ, uerũ etiã Deis formidini sunt, atq; terrori. Prima quod ad Troiam.] Quod ipsa præcipua gesserat. nam Hercule duce ex Colchide cum Argonautis redeunte ante bellum illud decẽnale iterum capta fuerat Troia. Iuno uerò Græcis, nõ Herculi fauerat, ad eas Diodorũ Siculũ: qui lib. 5. hanc historiã egregiè describit. erat

igitur

igitur causa cur timeret Iuno, non sibi, sed suis: nã Troianos graui iniuria affecerat, ideó ne Carthago per eorum genus perderetur, eos longè ab Italia arcere, atq; etiam occidere cupiebat. tota hæc disputatio ex ratiocinatione pendet consule Cic. in secundo de Inuent. Necdum etiam causæ irarum.] *ad timorem Iunonis accedebat ira, atq; odium: quod ex uarijs acceptis iniurijs ipsa contraxerat: ad quas explicandas nunc poëta sese accingit.*

Sæuiq; dolores.] *amplificatio est. Plus enim est dolor, quàm ira quamq́; raro usu euenit, ut ira absq; dolore sit, uno Aristot. in 2. de arte rhet. iram definit, esse ulciscendi libidinem cum dolore. Quidam manu scripti codices, labores, legunt, ut sensus ad superiora referatur: quæ uerò sequuntur, ad exaggerationem posità sint. Sed uulgata lectio magis probatur.* Manet alta mente repostum.] *reuocata thesi ad hypothesim causas iræ Iunonis in Troianos separatim recenset: tres autem potissimũ uidentur: quod eius forma à Paride fuerit per latam sententiam spreta: Quod Troiani à Dardano Electræ Iouis pellicis filio, quam illa uehementer oderat, originem ducunt: postremò quod Ganymedes Troianus in Hebes Iunonis filiæ locum suffectus est, ut Ioui pocula ministraret. Quæ quidem tres causæ ad tres illos iracundiæ fontes referri uidentur, de quibus Arist. in 2 de arte rhet. mentionem facit, despicientiam, quam ille καταφρόνησιν, incommodationem, quam ἐπηρεασμὸν, contumeliam, quã ὕβριν appellat In despicientia incommodatio latet. igitur Iunonis despicientia ex neglectione formæ est suæ. hoc enim est incommodum quod capiebat Iuno, ex Paridis sententia, quod eius formam ab eo fuisse neglectam uidebat, à quo eam plurimi fieri cupiebat. Iniuriam uerò sibi ingentem factam putabat, quod Hebem filiam suam à ministerio poculorum expulsam, & Ganymedem Troianum sibi inuisum in eius locum esse suffectum uidebat. quo exemplo naturam fœminarum doctissimus poëta egregie depingit: quæ cum maritos suos, à quibus iniuria sunt affectæ, punire non possint, eos, per quos iniuria illata est, acerrimè insectantur.* Spretæq; iniuria formæ.] *facilè in Mauri sententiam adducor, ne hoc ad Antigonam referatur, sed sit ἐπεξήγησις, non tamen quod, uacat, ut ille falsò existimat.* Et genus inuisum.] *Troianos inuisum genus ideo uocat, quia à Dardano originem ducunt: qui ex Electra Iouis pellice natus erat.* Et rapti Ganymedis honores.] *non ægre fert Iuno Ganymedem à Ioue fuisse raptum, sed pulsa Hebe, ad tantum honoris gradum euectum, ut Deorum pincerna factus fuerit: ideo ait, honores. si uerò in uerbo rapti, obscœnum aliquod sentias, inuidiosè & cum contemptu dictum intellige. quasi indignetur fœdæ libidinis cinædum, filiæ suæ, in tanto ministerio fuisse prælatum*

LAMB. Hort. Progeniem.] *Primã odij causam ad ineuitabile Carthaginensium fatum transfert: quòd ea urbs, penes quam summum imperium orbis terrarum esse uolebat, quamq́; unicè tuebatur, aliquando ab ea gente, quam semper exosa fuerat, funditus deleretur. Et quod magis dolebat, è Veneris æmulæ suæ sobole eam gentem orituram, cuius imperium immensum & sine fine foret: & quæ ad postremum urbem illam opibus & imperio florentissimam, excinderet. Causam autem belli inter utrunq; populum, nemo ferè est qui ignoret, qui uel mediocriter in lectione historiarum uersatus sit. Cum enim uterq; plurimùm armis & opibus in suo orbe polleret, Carthaginenses in Aphrica, Romani in Europa, Coruino Consule omnium* A *primùm, ni fallor, amicitiam coniunxerunt. Renouatum fœdus postea fuit Pyrrhi bello At postquam Mamertini Rhegium, à Romanis ademptum, amisere, tantum uirium ijs fuit detractum, quantum antè aduersus Syracusanos, per illud, infestando, persequendoq́; Carthaginenses, additum fuerat. Venerant per id tempus & Pœni Tarentinis aduersus Romanos auxilio. Itaq; propter uiolatum à Pœnis prius fœdus, primi belli Punici causa est orta. Vario habitu terra & mari id gestum utrinque, modò Pœnis dolo, modò Romanis uirtute & armis superantibus, donec Attilius Regulus primus uictis nauali prælio Pœnis in Africam traiecit, sed parum fœliciter. Nam à Xanthippe Lacedæmoniorum duce à Carthaginensibus accersito, prælio xxx. milibus captis, xv. milibus cæsis, uictus, paulo pòst supplicio extremo affectus perijt. Bello huic, magno nauali prælio uictis Carthaginensibus, ad Aegates contra Lilybæum, C. Luctatius post uariam fortunæ aleam tributum imposuit. Conditiones fuêre, quas Pœnis dedit Pop. Rom ut iam inde amicitia utriq; populo perpetua esset: Pœni tota Sicilia, & omnibus insulis quæ inter Siciliam & Italiam sitæ sunt, abstinerent:* B *Hieroni bellum non inferretur: arma non mouerentur aduersus Syracusanos, eorum ue socios: redditis sine precio captiuis, tria milia argenti Euboica, & CC. in aliquot annos penderent Romanis. Et quidem uario euentu primum bellum Punicum, xxiiij. (uel, ut alij, xx).) annos durauit: ab eo tempore, quo arma utrinq; moueri cœperunt. Sequutum est secundum bellum Punicum, quo nullum grauius, aut in quo clarius Romana uirtus fulsit, Pop. Rom. gessit: nullum, in quo plus roboris, plus ue ferociæ imbibit. Nam cum Sabinis, Volscis, Hetruscis, alijsq; Italiæ populis de finibus fuerat diu bellatum: cum Lucanis, Samnitibus, Marsis, Campanis, Appulis, de principatu: cum Pyrrho, de gloria: cum Gallis, de agro, & quidem semper tumultuose. at cum Carthagine, primùm de possessione Siciliæ, & quidem intra insulam. cum neutra urbs alterius uires satis cognitas haberet. Cessatum inde aliquot annos est, ac rursum ad arma recursum, certatumq́; est tanquam in Martis theatro, non procul tantum à domo, sed in ipsa Italia: non de ditione regni unius, sed de principatu totius orbis, aut nulli periculo propiores fuerint, quàm ij qui ad postremũ uicerint. Et pro-* C *fectò incredibili successu in decimumseptimũ annũ Hannibal Pœnorum dux in Italiæ possessione bellum traxit, sed uario euentu ac casu ducum Romanorum: donec ad ultimum, à Scipione ex Italia, quasi conserta manu in Africam extractus, & magno prælio uictus, secundum pacis conditiones accipere cogeretur, quingentis omnis generis nauibus, quas Scipio in altum deduci iusserat, in conspectu Carthaginis crematis Finitum hoc fuit bellum anno quadragesimo, ab exitu primi belli Punici: decimoseptimo, à quo bellum in Hispanijs, Hannibalis ductu rursum cœptum fuit moueri, cum inter primũ & secundum bellum Punicum anni tres & uiginti incidissent. Tertium bellum, ac postremum, ut leuioribus de causis fortassis, ita maiori mole, sed intra quintum annum, quàm cœpit, finitum omnino fuit. In hoc, propter fœdus iam tertiùm uiolatum, cum uicti ultrò ad pacem inclinarentur, traditis CCC. nobilibus pueris obsidibus, armis item & nauibus, ad postremum expugnando vj. continuos dies, per partes capta, incensa, deletaq; excidio, auspicijs ac ductu*

Scipionis

A Scipionis Aemiliani urbs, unà cum Byrsa est. In hãc qui cõfugerant, ad quinquaginta hominum millia (nam eam armis tenere stabat sententia) uel salute impetrata, seruati sunt partim: partim desperata uenia, fame, uigilijs, incendio absumpti sunt. De Scipione hoc tradunt ubi Carthaginem penitus excisam uidit, urbem olim florentem, quæq; tantum terræ, maris, insularum imperio tenuisset, maritimis opibus nulli urbium unquam secunda, & quæ uirtute armorumq; peritia omnes facilè superasset: nunc uerò armis, auxilijs, præsidio destituta, uix trium annorum spacio, ferro, fame, flamma occubuisset: fertur ubertim illachrymasse, memor rerum humanarum, identidem illud Homericum repetens,

—ταχ' ἠμύσειε πόλις Πριάμοιο ἄνακτος
χερσὶν ὑφ' ἡμετέρῃσιν ἁλοῦσα, περθομένη τε.

Adstabat tum fortè Polybius, eius studiorum omnium comes ac praeceptor, qui ab eo familiariter sciscitatus, quid nam illud Homericum sibi uellet: Romam, inquit, de qua, uiribus pensatis, non possum non esse sollicitus. Et Carthago quidem, urbium longè clarissima omnium quæ unquam fuerunt, post Romam, ita à posteritate Aeneæ B excisa fuit, anno quàm condita esset septingentesimo. Eusebius alicubi duos & triginta annos adimit: alicubi octo & quadraginta uidetur adijcere, anno urbis Romanæ cõditæ quinto supra sexcentesimũ, aut circiter: cùm in Aegypto regnaret Ptolemæus Euergetes cognomento, non extremis Philometoris tẽporibus, ut prodit Eusebius. Quo item anno Pseudophilippus in Macedonia est oppressus, in Syria regnum obtinebat Alexander, undecimus loco: Ionathas in Iudæa summo sacerdotio & imperio fungebatur, in utroq; Machabæi fratris successor. quibus etiam temporibus Corinthus in Achaia euersa est. Decessit è rebus humanis circa hæc tempora, Pacuuius Brundusinus, Ennij Poëtæ ex filia nepos, nonagenarius. Troiano à sanguine.] Ex posteritate Aeneæ Romani nascerentur, qui imperio toto orbe parto, hoc euentu Carthaginem delerent. Figuratè sanguinem dixit, pro genere. Est enallage speciei est, Verteret, pro euerteret. Tyrias arces, periphrasticè, pro Carthaginem. Hinc pop.] Expolitio: Ex posteritate Aeneæ prosisiscerentur, qui latè uniuerso orbi imperitarent, belli & pacis artibus clari, & occidione Carthaginem deleturi. Synecdochicῶs, totum usurpauit C pro parte: Libyam, pro Carthagine. Superbum.] nobilem, clarum, insignem. Alioquin ferè in uitiosam partem usurpari solet. Populum.] Romanum pop. dicimus, & ad plebem ferre. Differentiã Pompo. 1. 2. de orig. iuris disertè ponit. Audierat duci.] Dictum, uetustate commendatum, teste Fab. Parcas.] Ab authoritate Parcarum. hæ tres finguntur, Clotho, Lachesis, Atropos. Penes has omnium mortalium ratio constare existimatur. ita dictæ sunt ἀντιφραστικῶς, quòd nulli parcant. Quoniam autem uita humana initium habet, progressum, & finem: prima gestare colum, secunda nere, tertia filum abrumpere creditur. Has uolunt omnium rerum ordinem & metam constituere. Græci μοίρας, λυκόφρων γηραιὰς κόρας uocat, & earum opus λινεργὸν κλῶσιν. Varro author est, ueteres Rom. nomina Parcis tribus fecisse, à pariendo nono atq; decimo mense. nam Parca, inquit, cõmutata una litera, à partu nominata. Cesell. Vindex in Lect. antiq. Tria, inquit, nomina Parcarum sunt: Nona, Decima, & Morta. & uersum hunc Liuij poëtæ antiquiss. citat ex Odyss. Quando dies aduenict, quem profata Morta est? Quo loco pro Parca, Morta accipitur. Itaq; si acceperat in fatis esse. Voluuntur res humanæ, quàm diu sunt in ipso cursu: cum uerò desinunt, filum abrumpitur. Veteris q.] Secunda odij caussa, memoria belli Troiani, quo statuerat uniuersam excindere: sed consilium fefellerat. Et Hercules multo antè, unà cum Argonautis urbem ceperat, regnante Laomedonte. Saturnia.] Iuno, antonomasia Primà.] Enallage partis: nomen pro aduerbio. Argis.] quod pro Græcis gesserat. Hoc nomine in Græcia plures fuerunt urbes, sed cognomentis distinctæ: Argos Achaicum, Pelasgicum, Amphilochicum fuit in Acarnania & Italia. sed Pelasgicum siue Peloponnesiacum in Thessalia fuit, longè urbs uetustiss. haud procul inde ubi postea Larissa condita est, Phoronei opus, circa tempora Abrahæ. Et Stephanus Phoroneam uocat, à Phoroneo Inachi filio. Homerus ἄργος ἱππόβοτον, ab equorum copia: uel quòd Agenor urbem eam aliquando cum magno equitatu inuaserit. Iasium, ab Iasio: & ab aquarum penuria δίψιον dictum tradũt. Et Plinius libro 7. tradit, à Phoroneo Argos conditum: Eustathius Homeri enarrator, & Higynus, ab Argo Agenoris filio positum fuisse. Hic à priscis illis mortalibus πανόπτης appellatus fuit, propter multum rerum tum usum, tum experientiam simul & prudentiam. Qua de caussa in fabulam concessit, Argo oculattor. Fuit autem situm loco amœnissimo. nam ab oriente Asinen urbẽ spectabat ab occasu Cronium montem, à meridie Mycenas Persei opus, à septentrione Cleonas. Inter Argos & Cronium, Inachus amnis decurrebat. Plinio Argos situm erat inter Inachum & Erasinum: at Stephano, Anthiæ propinquum fuit. Epidaurus inde haud procul abest in littore, ubi ad Saronicum sinum deflectitur. Sed cum Romani rerum potirentur, urbis eius ne uestigia quidem extabant. Vnde quidam suspicantur, campum tãtum fuisse in Thessalia, nõ urbem. Fuit hoc Argos antiquissima regum sedes, ubi omnium primus regnauit Inachus: cuius filia Io à Phœnicibus nauigio in Aegyptum fuit auecta. Arcem pulcherrimam habuit Argos, quæ à Larissa Pelasgi filia nomẽ accepit. Liuius libro 34. quas hic collocat, aliquando à Pythagora Nabidis Lacedamoniorum tyranni genero præsidijs firmatas. Habuit Argos templum Iunonis, uetustate uisendum, quod Chrysidis sacerdotis incuria postea deflagrauit. Argiuis persuasum erat, Iunonem sui tutelam agere, & ciuitatis custodiam, ut author est Palæphatus. Quare publicè festũ eius peculiari ritu & ordine celebrabant. Ob hanc causam poeta eam in tertio Iunonem Argiuam appellat. Argos Peloponnesiacum, laudatum pietatis exemplum edidit, Cleobim & Bitonem: quod eleganter commemorat Herodotus in Clio. Horum imagines Argiui Delphis in tẽplo Apollinis erexerunt, quemadmodum apud Argos statuas de marmore prope Phoronei sepulchrum, in hanc speciem: Currus in statuis sculptus erat: filij duo matrem currui insidentem trahentes. Genuit Argos mulierem illam, quæ Pyrrhũ tegula è tecto percussit. Ad tantã claritudinem Argiuorum res paulatim deuenere, ut authores fuerint qui eas uoluminib. editis celebrarint. Ipys quidam libros tres de Argiuis scripsit. Argiuorum πολιτείαν inter CL. respub. Aristoteles complexus est. Hactenus de Argis Peloponnesiacis. Restat nunc, ut de Argis Amphilochicis differamus. Hoc Argos inter Pindum & amnem Acheloum sitũ fuit, uetusta urbs, quam Amphilochum, Amphiarai filium, ex Ilio re-

uersum condidisse tradunt, Ambraciæ finitimam, seu potius in Ambracio sinu. Sic Strabo in ix. At in septimo aliã refert originem, quam etiam Chrestomathiæ author annotauit. Post Epigonorum expeditionem aduersus Thebas, Alcmæon à Diomede accersitus, cum eo Aetoliam ingressus, hãc Amphilochiam, Aetoliam & Acarnaniam communibus auspicijs possedit. Cum utrunq; Agamemnon ad Troiam euocasset, Diomedes quidem eius signa sequutus fuit. Alcmæon uerò in Acarnania remanens, Argos condidit: quam de fratris sui Amphilochi nomine, Amphilochiam Argos dixit. Hæc ille, ex Ephoro. Opibus diu clara fuit hæc urbs, quam Argiui & Barbari indigenæ diu tenuerunt. Postea Ambraciotæ, Græcis fugatis, soli urbe potiti sunt. Amphilochi ad Acarnanes fugerunt: quorum opibus, perinde ut Atheniensium auxilio freti, amissam urbem breui receperunt. Qua ex iniuria odium ingens est inter utrosq; exortum. Tradunt alij, cum bellis & cladibus diu Argiui essent fracti, acciuisse in urbem uicinos Ambraciotas, donasseq́; eos ciuitate, in ius & societatem receptos, ut ab ijs Græcorum linguam ediscerent: quorum cõmercio mansuetiores facti sunt. Cæterùm apud Homerum Argos non in uno tantũ significato usurpatur. Pro ipsa urbe, ἄργος σπάρτη τε. *Argos, ipsa Peloponnesus: ut,* ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν ἄργει. *Ipsa Thessalia: ut,*

νῦν αὖ τοὺς ὅσσοι τὸ πελασγικὸν ἄργος ἔναιον.

Postremò tota Græcia ad eum modum Argos apud eundem appellatur: adeoq́; omnes Græci, nullo discrimine Argiui, Danai, & Achiui dicuntur. Charum autem Argos dicit, quòd ibi singulari religione culta fuit: siue, pro charis Argiuis. Iudicium Paridis.] *Tertia causa odij, Paridis iudicium,* κρίσις θεῶν, *in quo corruptus iudex, formæ palmam Veneri adiudicauit. Præmium erat, aureum malum. Hæc iniuria, præcipua odij aduersus Troianos causa fuit. Exponit per epexegesim, ecquod illud Paridis iudicium fuerit, iniuria contemptæ & abiudicatæ pulchritudinis, in qua Veneri ipsa & Pallas posthabitæ fuerunt. Fabulantur, è Thetidis nuptijs Martem & Bellonam exclusos fuisse: Eridem autem aureum pomum, cui inscriptum erat,* τῇ καλῇ τὸ μῆλον *(uel, ut Lucianus,* ἡ καλὴ λαβέτω, *pulchra accipiat) in medium cõuiuium proiecisse. Oritur iurgium & certamẽ de formæ præstantia, inter Iunonem, Venerem & Palladem, certatim* τὸ μῆλον τὸ χρυσοῦν *uindicantes. Controuersia à Ioue ad Paridem disceptatorem reijcitur: ad quem à Mercurio, ut iudicentur, ducuntur. Certatim hic eùm magnificis promissis iudicem corrumpere, pomi gratia, conarentur, Venus facilè palmam & uictoriæ præmium obtinuit. Hinc odij immortalis seminarium Palladi & Iunoni ortum est in Troianos: quod poeta dixit nondum esse exoletum, maximè aduersus Veneris æmulæ stirpem, à qua in nobili illo certamine superatæ illæ fuerunt. Porrò de hoc pomo, hoc est,* περὶ τοῦ μήλου καὶ ἔριδος, *extat elegans carmen in Varia historia Ioannis Tzetzis:*

οἱ μῦθοι τὴν οὐρανίαν ὁμήρου καθελόντες, ‹ A
εἰς γραϊκὰ μυθύδρια μηναγυρτῶν τε λόγους, »
γάμους πηλέως λέγουσι καὶ θέτιδος, πηλίῳ »
συνέλευσίν τε τῶν θεῶν, ἔριδος ἄνευ μόνης. »
φάζει γὰρ αὕτη, καὶ βρωμεῖ, καὶ τόπον ἀφανίζει »
ὡς γραῖς ἐπαοίδουσι φάσσοντος ἰατρείαις. »
ἡ ἔρις δ' ἀθυμήσασα ταύτῃ τῇ παροράσει, »
εἰς μῆλον γράψασα χρυσοῦν, λάβε καλὴ τὸ μῆλον, »
ἐξ ὀροφῆς τι ῥίψασα μέσον τῆς γαμηλίας, »
τὴν γαμικὴν συνέχεε τράπεζαν, καὶ τὸν τόπον: »
καὶ μάχην ἀνερρίπισεν ἑλληνοτρωοφθόρον. »
κατὰ τοὺς μύθους καὶ αὐτοὶ ἔριδος μῆλον εἶπον. »
τὸ δ' ἀλληγορικώτερον, περὶ κοσμογενείας »
τοῦτο προεῖπεν ὅμηρος οὐρανοδρόμοις λόγοις, »
αὐτὸς δὲ ὑπεφύτευσα γράφων ἀλληγορίας »

Repostum.] *pro repositum dixit, per syncopen. Cæterùm rerum naturalium & uetustatis periti, Paridis iudicium longè aliter, quàm uulgus interpretantur: in qua re operosè diligens est Fulgentius Mythologicῶν II.* Inuisum genus.] *Dardanum, ex Ioue & Electra prognatũ.* Ganymedis.] *Quarta causa, raptus Ganymedis pueri: & peccatum Antigones, quæ à Iunone in ciconiam conuersa dicitur, quòd eam in formæ certamen prouocasset.* B *Porrò Ganymedem fabulantur Trois filium fuisse, & ob admirandam eius pulchritudinem ab aquila Iouis armigero raptum, ac pocillatorem Iouis mensæ adhibitum: quam rem Iunonem indignissimè tulisse. Homerus eum non à Ioue, sed à dijs raptum tradit: neque ad concubitum, ut quidam fabulantur, sed ad pocillandum, ut dixi:*

τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ διὶ οἰνοχοεύειν.

Cæterùm Ganymedem quidam Assaraci filium, nonnulli Erichthonij, alij Trois fuisse autumant: eumq́; inter sydera collocatum, & eundem esse quem Aquarium appellamus. Fulgentius Mythologicῶν primo author est, eum nõ ab aquila aue, sed bellica præda captum. Adducit Anacreontem antiquissimum poetam, qui scripserit, cùm Iupiter bellum aduersus Titanas gereret, (erat autem Titanus Saturni frater) iamq́; sacrificasset Cœlo, uictoriæ auspiciũ aquilam uolantẽ sibi adesse uidisse: pro quo tam felici augurio, qui à uictoria certa illicò sequuta est, in signis militarib. deinceps aquilã aureã usurpasse. Eo prælio Ganymedẽ, sub his signis captũ. Porrò inuenio, tempestate Aiothi iudicis in Iudæa, Ganymedẽ Trois regis filium, adolescentem luculenta forma, à Tantalo Phrygiæ rege raptũ, C *idq́; in gratiã Iouis regis Cretensium, hominis impudicissimi, ad stuprum,* καὶ ἀτιμίαν. *ex qua iniuria graue bellũ inter reges est ortum. Sed uulgatior fama est, ab ipso Ioue id factũ: hoc est, quòd per iniuriã sit abductus sub aquilæ signo, siue id terrestre fuerit, siue nauale. Quare pro fabula ducendum est, quod de aquilæ raptu prodigioso poetæ nugantur. Nomnis etymon deductum est* παρὰ γάνυσθαι *letari,* καὶ μῆδος *consilium, siue cura: quòd is qui prudenti consilio fruitur, Ioui se adesse existimet.*

NASC.

His accensa super, iactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm atq; immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multoq́; per annos
Errabant, acti fatis, maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

His accẽsa super.] *Vno uerbo communiter complectitur, quæ pluribus ante recensuit. est enim intentio. Iuno Troianis irata erat, sequitur ratio. nam ab eis Carthagini metuebat, ipsaq́; contempta fuerat, igitur eos insectabatur. Atqui satis erat dixisse, id metuens, Troas arcebat Latio, uerũ inchoata sentẽtia, cũ multa alia cõgessisset, de bello, de caussis iracũdiæ, ideo post longiorẽ æquo* τάσιν. *i. spiritum, nouũ quasi astruit initium. Simili ferè orationis genere usus est in 8. Aeneid.*

Non

A Non equidem extimui Danaum quod ductor, & Arcas
» Quodq; à stirpe fores geminis coniunctus Atridis:
» Sed mea me uirtus, & sancta oracula Diuum
» Cognatiq; patres, tua terris abdita fama
» Coniunxere tibi——

deinde paulò infrà subdit,

» Hic fretum, non legatos. & reliqua.

Ita quoq; Achilles apud Hom. Il. α. enumeratis matris in Iouem beneficijs, cum longius orationis spiritum duxisset, nouum & ipse quasi initium astruit.

» τῶν νῦν μιν μνήσασα παρέζεο, καὶ λαβὲ γούνων.

Iactatos æquore toto Troas relliquias Danaûm.] Caussis facti enumeratis, factum ipsum poeta describit: unde uarios multiplicesq; mouet commiserationis affectus: à fortuna, id est, à labore, & excidio Troianorũ: quorum mira paucitas, quasi reliquiæ superfuerint: à loco, à tempore, à summo rerum discrimine: quod septem annis omnia pene maria fatis impulsi, summo cũ periculo, cum labore maximo nauigando circuierunt, nunc monstris territi, nũc peste fugati, sæpe etiam fluctibus ualidis oppressi. Tantæ molis erat Romanam condere gentem.] Ele-
B ganti epiphonemate caussarum expositionem claudit: unde & Romani imperij magnitudinem, ex condendi difficultate ostendit. nam quæ magno negotio fiunt, ea quoq; maiora, grauioraq; uideri, & haberi solent.

LAMB. Hort. His accensa.] Complexio causarum propter quas Iuno excisa Troia, terra mariq; Troianos infestè sit persequuta, ne in Italiam peruenirent. His super.] Anastrophe: quemadmodũ & Maria omnia circum. Accensa] Metaphora, pro ira agitata. Iactatos item dixit, pro, sursum deorsum per omnia maria actos. Troas.] pro Troianos, enallage speciei. Relliquias.] Epenthesis, & appositio. Aeneam et eius socios Græcorum reliquias uocat, à clade superstites seruatos. Danaûm.] Syncope. Danai Græci dicti sunt, à Danao Beli filio. Belo duo erant filij gemelli, Aegyptus & Danaus, ex Anchinoe. Danaum ad incolendam Libyam misit: Aegyptum uerò in Arabiam. Hic excisam Melampodum regionem, de suo nomine omnem eam nuncupauit. Erant ex diuersis uxoribus Aegypto masculæ sobolis 50 filij: quod in barbaro homine (quorum proprium fuit, uel procreationis, uel uoluptatis causa, pluribus mulieribus misceri) minimè fabulosum fuerit. Danao fratri par fuit natarum numerus. Is à fratre, natorũ fiducia, quibus plus poterat, in Peloponnesum pulsus ex Aegypto, oneraria naui defertur: ubi, Gelanore (uel, ut alij, Sthelene) rege per id tempus fugato, nullo momento imperio est potitus. Tum demum tradunt omnium primùm onerariam nauem in Græcia conspectam. Aqua item in terræ uisceribus abstrusa, ab eo altius effossis, deprehendi cœpta est. Non pigebit hic referre, ea quæ fabulari figmento etsi proxima sint, tamen quia à diuersis memoriæ prodita sunt, ad illustranda poetarum commenta uehementer conducere uidentur. Dissidentibus inter se, ut dixi, fratribus de imperio, ad postremum Danaus omnes fratris sui Aegypti filios, extra unum aut alterum, per filiarum suarum artes è medio sustulit. Veritus itaq;, ne ab aliquo superstitum, ut oraculo acceperat, aliquãdo interficeretur: Mineruæ hortatu nauẽ apparat, quam de numero filiarum suarum Pentecontoron appellauit. Hac, impositis puellis, fugit. Statim quàm Rhodum uenit, Mineruæ Lindiæ simulachrum erexit, dedicauitq;. Inde Argos uenit, ubi per id tempus Helianor imperabat: à quo regnum per manus accepit. Ad hunc modum imperio potitus, uniuersam gentẽ Danaos appellauit. Imperauit annos quinquaginta. Tradunt, Danaum Argos tenuisse anno trigesimo secundo τῆς ἐξόδου Israelis. Huius filiæ Danaides & Belides dictæ sunt. Hæ ob sponsos necatos, has pœnas apud inferos dare dicũtur, ut situlis perstillantibus aquam hauriant, & in dolium pertusum infundant. Vnde Danaidum dolium, & doliũ inexplebile, in prouerbium abiuere. Achillêi.] Contractus genitiuus, ab Achilleus. Circum.] Pathos à loco. Tantæ molis.] Clausula enumerationis causarum. constat ecphonesi, in difficultatem condendi primordia populi Romani.

ARGVMENTVM.

Nauigantibus ex Sicilia in Italiam Troianis, de illis aliò euertendis Iuno irata sollicitè cogitat.

Vix è conspectu Siculæ telluris, in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cum Iuno, æternum seruans sub pectore uulnus,
Hæc secum. Me'ne incœpto desistere uictam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe uetor fatis. Pallas'ne exurere classem
Argiuûm, atq; ipsos potuit submergere ponto
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Disiecitq; rates, euertitq; æquora uentis.
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto?
Ast ego, quæ diuûm incedo regina, Iouisq;
Et soror & coniunx, una cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?

NASC. Vix è cõspectu Si-
C culæ telluris.] Narratio est, haud tamen historicorũ narrationibus similis, talis certè est, qualis poetas decet: qui res non semper ut gestæ sunt, sed sæpius, ut geri potuerunt, enarrant: nec à principio, sed à medio rerum gestarum auspicãtur. hac disponendi ratione & Homerus usus est, & utendam Aristoteles in poet. admonet. nam epici poetæ officium est, unam perfectam actionem imitatione exprimere, sanéq; ex personæ decoro: ut omnia, quæ dicit, inter se consentanea esse uideantur: quod historici minimè faciunt: quorum munus est, multas, uariasq; actiones, seruata temporis serie scribendo complecti. non igitur à diruta Troia poeta initium capit, sed à septimo anno: quo ex Sicilia Troiani in Italiam nauigabant, narrationem suam auspicatur: cuius initio hostile Iunonis odium in Troianos, ob idq; illius singularem in illis obseruandis diligentiam quid agerent, quoúe tenderent, ostendit. qui tantum altum attigerant, nec tam longe ab insula aberant, quin à poeta uideri possent, cum Iuno in eos furore accenditur uiolento. Et spumas salis ære ruebant.] remigandi, impellendiq; remi difficultatem, uerborum, syllabarúmque difficultate more suo delineat.

Cum Iuno æternum.] *ad peripetiam sese accingit poeta, id est, ad subitam, & ingentem fortunæ mutationem: nam cum Aeneas, uentis feliciter spirantibus, Italiæ portam, quam proximam uidebat, breuissima nauigatione se capturum speraret, id non modo non assequi potest, sed potius in grauissimum uitæ discrimẽ, hoc est, in horridam tempestatem incidit, & in Africam, quo minimè uolebat, ui uentorum impellitur. hoc sanè peripetiæ proprium est, subitos, atq; admirabiles casus cũ subita etiam ac ingenti mutatione, in apertum proferre. cum uero ait poeta, æternum seruans sub pectore uulnus, Iunonem ualde iratam, animoq; irato locuturam designat.* Vulnus.] *iniuriam illatã ex iudicio Paridis, & honoribus Ganymedis. quarũ rerum cum obliuisci non posset, uindictam quærebat. locus ex lib. Odyss. quinto sumptus esse uidetur, ubi Neptunus Vlyssi iratus, de eo in mari obruendo secũ deliberat.*

» *κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν.*

& quæ sequuntur. notus est doctis locus. Hæc secum.] *uerbi reticentia futuræ orationis habitum, qualitatem ostendit.* Me ne incepto desistere uictam.] *antequam huiusce orationis explicationem aggrediar, admonendos lectores arbitror, poetam nostrum minimè ignorasse, quod Aristot. in poetica scriptum reliquit: oportere epicum poetam ex sua persona pauca dicere. in caussa est, quoniã cum poetarum sit, humanos præcipuè mores, atq; actiones imitari, quatenus ipsi narrant, non eas imitantur: neq; ea in re sui officij munere funguntur. itaq; præcipuè Homerum extollit, qui unus omnium, quicquid artificij in epico poëmate requiritur: præclarè, atq; optimè demonstrauit. nam ipse præfatus pauca, illico aliam personã induit, atq; nunc Deos, Deasq;, nunc uarij generis homines loquentes facit, eorumq; mores, actionesq; imitatur. ab hac præceptione, artisq; institutione poeta noster ne unguem quidem transuersum discessisse, sed quicquid exactè est, ubiq; diligenter obseruasse uidetur, cuius rei hæc in primis Iunonis oratio indicium facit: in qua, cum tota pathetica, affectibusq; plena sit, iræ, indignationisq; motus, & perturbationes tam bellè exprimũtur, ut non à poeta describi, sed ab irata Dea quasi promi uideantur. hic uides Iunonem ora, uultũ oculosq; uarias in partes uertere, ac impetu quodam animi huc, & illuc ferri, exclamare, secum ratiocinari, postremò ad excidium, ruinamq; Troianorum sese omni conatu accingere. quo exemplo intueri licet, iratos homines quodam modo rationi quidem parere, sed, ut inquit Arist. in Eth. seruorum more, qui præproperè dominorũ suorum iussa capessunt: qui, etsi omnia rectè ac diligenter facturi uideantur, in medio tamen officiorum cursu re non intellecta deficiunt. atqui ira repentino quodã animi motu incitata audit illa quidem rationem, sed præscripto non intellecto, ad ultionem se conuertit. Huius igitur orationis principiũ tale est, quale indignantes, iraq;, ac furore percitos homines decet, abruptum uidelicet, & concitatum. huiusmodi ferè sunt apud Maronem orationes patheticæ omnes: in quibus ira, dolor, uel indignatio alicuius exprimitur. sic in 10. Aeneidos Iuno loquitur:*

» Quid me alta silentia cogis
» *Rumpere?*

& in septimo:

» *Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris*
» *Fata Phrygum.*

& Dido in quarto Aeneid.

» *——moriemur multæ?*
» *Sed moriamur, ait.*

A *obseruanda est etiã ἀποσιώπησις de industria facta, quo efficatius iratæ personæ affectus exprimatur: quæ ualde commota plenam effundere orationem non potest. Sunt qui hic εἰρωνείαν agnoscant: quibus ego facile assentior. Sed & omnia ἐμφατικῶς, me, uictam, incepto desistere.* Nec posse Italia Teucrorum auertere regem.] *Propositum confirmat per detractionem obiecti: & unius tãtum Aeneæ mentionem facit, cum ait regem Teucrorum, non Troianos: ut unius personæ appellatione rem extenuare, factuq; faciliorem esse ostendat. hic etiam obserues licet, breues sententias, frequentes interrogationes, crebrasq; figurarum mutationes: quasi inter æstus iracundiæ Iuno fluctuare uideatur. locus est ex Homero sumptus Odyss. v.*

» *ὢ πόποι ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως*
» *ἀμφ᾽ Ὀδυσῆϊ ἐμεῖο μετ᾽ Αἰθιόπεσσιν ἐόντος.*

quem poeta noster ornauit, & comparatione Palladis amplificauit. Quippe uetor fatis.] *persistit in εἰρωνείᾳ. ut in sept.*

» *Vincor ab Aenea:*

B *Quod si rectè, id est, absq; ironia intelligatur, & se fatis omnino prohiberi dicat, & ab Aenea uinci, tolerabilius hoc, quàm illud erit. nam facilius Dij patiuntur se à Dijs, quàm ab hominibus uinci. Neptunus apud Eurip. non erubescit palàm fateri se à Pallade, & Iunone superari.*

» *——νικῶμαι γὰρ Ἀργείας θεοῦ*
» *Ἥρας, Ἀθάνας θ᾽, αἳ συνεξεῖλον Φρύγας.* id est,
» *——uincor ab Argiua Dea* (gas.
» *Iunone, & Pallade: quæ cõmuni opera perdiderũt Phry*

at in septimo, ubi sæuiorib. doloris, & iræ furijs agitatur, fata non nominat, sed ab homine Aenea se uictam fatetur. hic uerò oratoriè fatorum necessitati assignat, quod nec sua sponte, nec alterius adminiculo facere potest, ut ab Italia Troianos auertat. Pallas ne exurere classem.] *exaggerat exemplo Palladis per comparationem à facultate deductam. Cicero in partit. orat. scriptũ reliquit, comparationes in naturis, & facultatibus fieri. Sed hæc duo in top. in quinq; partes distribuit: in naturã, uim, speciem, numerum, & affectionẽ: quæ omnia ibidem explicat. hoc uerò argumentum est à minori formatum ex ui rerum, & personarum, & ex figura ipsius negocij. Nam argumenta, quæ uel à maiori, uel à minori, uel ex æquè magno ducuntur, huiusmodi ferè uestigijs indagari solent, igitur ex ui* C *rerum hoc modo. Pallas unius Aiacis delicto omnes Græcos perdere potuit, ego, quæ sum Deorũ regina, Aeneam Troianorum ducem ab Italia fugare non potero? sanè minus est fugare, quàm perdere, & necare. ex ui personarum cum Pallas, & Iuno nominantur, Palladẽ Iunone inferiorẽ, ob idq; etiam minus timendam designat, ex figura uerò totius negocij, quia ut Aiacem Pallas occiderit, Græcosq; cõfregerit, ordine describit. nam figura est, quæ toto in negocio consideratur, continetur q; illis septẽ circumstantijs, quibus caussæ probabiles fieri solent: quarũ rhetores abundè meminerunt. hic igitur Iuno totum negocium, seu negocij figurã per circumstantias explicat: personam enim, factum, caussam, modumq; facti ponit: hoc est, Aiacem occisum, quis eum occiderit, quamobrem occiderit, & quo pacto occiderit, locum, tempus, facultatem de industria prætermisit. nam facultas satis idonea extitisse ex numinis potestate perspicitur: quia Pallas ex illis numinibus est, quæ cũ Iouis filia sit fulmina emittere potest, locus uerò, & tempus, quia hic nihil probant, rectè omittuntur. id aũt iuxta*

Caphareum

A Caphareum Euboiæ promontorium cõtigiſſe interpretes referunt. at Hom. lib. Odyſſ. 4. Aiacem non Palladis fulmine necatum, ſed apud Gyarum inſulam opera Neptuni in mari ſubmerſum fuiſſe, ſcriptum reliquit. Sed hæc controuerſia uerbis Euripidis in Troad. facilè ſoluitur, apud quem Minerua à Neptuno auxilium petit ad ſubmergendos Græcos. uerſus Eurip. hoc habent:

» ἐμοὶ δὲ δώσειν φησὶ πῦρ κεραύνιον
» βάλλειν Ἀχαιοὺς, ναῦς τε πιμπράναι πυρὶ
» σὺ δ' αὖ τὸ σὸν παράσχες, Αἰγαῖον πόρον
» τρικυμίαις βρέμοντα, καὶ δίναις ἁλός.
» πλῆσον δὲ νεκρῶν κοῖλον Εὐβοίας μυχόν. id eſt,
» Mihi uerò daturum dixit ignem fulmineum
» Ad feriendum Græcos, & naues comburendas igne.
» Tu uiciſſim tuam operam præſtato. Aegæum tranſitum
» Decumano fluctu frementem, & uorticibus maris,
» Impleto cadaueribus cauos Eubœæ receſſus.

& alij quidam, qui ſequuntur uerſus: ex quibus facile perſpicitur utrunque idem ſenſiſſe. huic exemplo ſimile illud eſt Ciceronis in 1. inuect. contra Cat. an uerò uir ampliſſ. P. Scipio Pont. max. Tib. Gracchũ mediocriter labefactan- B tem ſtatum reipub. priuatus interfecit. L. uero Catilinam orbem terrarum cæde, & incendijs uaſtare cupientem nos Coſſ. perferemus. hic ex ui rerum perſpicitur minorẽ eſſe ſtatum reipub. quàm orbem terrarum, & minus eſſe labefactare, quàm uaſtare. ex ui perſonarum, cũ Gracchus, & Catilina nominatur, Catilina magis agnoſcitur pertimendus. numerum addidit, duos Coſſ. unum Scip. figuram totius negocij non appoſuit, quia apponenda non fuerat. Porrò hæc ad unum enthymema rediguntur. ego Diuum regina, & coniunx Iouis, non poſſum debellare Troianos, igitur meum numen non eſt adorandum. ita quoque in 7. Aeneid. queritur Iuno ipſa.

» ——Mars perdere gentem
» Immanem Lapithum ualuit: conceſſit in iras
» Ipſe Deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
» Quod ſcelus, aut Lapithis tantũ, aut Calydone merẽte?
» Aſt ego magna Iouis coniux, & quæ ſequuntur.

Claſſem.] inuidioſe, quaſi de multis, non de una Aiacis naue loquatur. Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei.] de culpa cauſſa cognoſcitur: quam extenuat, ſimulque Aiacis crimen excuſat: ut honeſtior iraſcendi, atque indignandi C cauſſa ſibi eſſe uideatur. noxam dicit, quod leuioris criminis nomen eſt: & unius quod facile condonari poteſt: & furentis, ut non crimen, ſed culpa ſit. nam furioſo homini peccatum non aſcribitur: quia mentis, conſilijque inops eſt. Cauſſam igitur criminis furori aſſignat: quod uenali ſtatu defendi ſolet quanquam hic furor amoris furor eſt: nam per uim Caſſandram traxit, & uiolauit in templo Palladis. qua de re ita apud Euripidem Minerua loquitur:

» οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με, καὶ ναοὺς ἐμούς; id eſt,
» Neſcis læſam me, & templa mea?

cui Neptunus reſpondet:

» Οἶδ' ἡνίκ' Αἴας εἷλε Κασάνδραν βίᾳ. id eſt,
» Noui, quando Aiax traxit Caſſandram per uim.

Ipſa Iouis rapidum.] figuram negocij deſcribendam aggreditur: remque ueriſimilem facit à perſona, & mouet πάθος à materia, & à modo interficiendi. Iaculata è nubibus ignem.] Pallas aliud nihil eſt, quàm Iouis intellectio: eius enim è cerebro natam fuiſſe poetæ fabulantur. quamobrem ſola Deorum, ut Iuppiter, fulmina iaculari dicitur. qua de re extat apud Callimachum in hym. quanquam Hetruſcorũ litteræ, ut eſt apud Plin. lib. 2. cap. 42. nouem Deos fulmina emittere exiſtimant. uerum hæc ad facti Palladis exaggerationem cum indignatione dicuntur, quod illa fulmen non ſuum, ſed Iouis iaculata ſit: idque è nubibus, quæ regno Iunonis (quæ aer eſt) ſubiecta ſunt, quod maiorem etiam indignationem facit, addit etiã tempus. namque illicò Aiacem occidit, ipſa uerò Iuno decem annos cum Troianis bella geſſit. Illum.] ἐμφατικῶς, criminis auctorem. Aſt ego, quæ Diuum.] exemplo cauſſam accommodat. eſtque obſeruatione digniſſimum, quod cum in ſuperioribus Palladis mentionem feciſſet nihil adiecit, quo illam ſeipſa minorẽ oſtenderet, quaſi turpe putaret, alteri detrahendo, grauitatẽ, amplitudinemque ſibi aucupari uelle, at ubi in ſui mentionem incidit, non modò Palladi ſe opponit, inquiens, Aſt ego. ſed adiecit. Quæ Diuum incedo regina, nec id ſatis etiam putauit. quia addit: Et ſoror, & cõiux Iouis: ut ſuæ dignitatis, poteſtatiſque amplitudinem extollendo, Palladis facultatem extenuaret, ſuaque poteſtate longè inferiorem eſſe oſtenderet. hoc igitur Iuno conatur oſtendere, quod ſi Pallas hoſtes ſuos ulciſci potuit, ipſa quoque poterit. Incedo.] proprio Iunonis uerbo poeta uſus eſt: unde in prouerbium abijt, ut auctor eſt Athenæus, βαδίζειν ἥραιον ἐμπεπλεγμένον. hoc eſt, incedere Iunonium complicatum, ſub intellige gradũ. hic conſulto prætereo quæ de diuina hac tum uerborum, tum pedum compoſitione dici poſſent: quibus non caſu (ut imperiti exiſtimant) ſed arte, & iudicio poeta noſter uſus eſt: quando Pontanus, Trapezuntius, & Erythræus uiri docti ſſ. hac de re copioſiſſimè diſputarunt. Iouiſque Et ſoror, & coniux.] cur Iuno ſoror, & coniux Iouis dicatur, interpretes phyſicè pluribus diſputarunt. Sed adeat Cic. in 2. de nat. Deor. Tot annos.] πάθος à tempore: quod niſi decem annorum ſpatio hoſtes ſuos debellare non potuit. Et quiſquam numen Iunonis adoret Præterea?] concluſio per indignationem: in qua tractatur locus ab euentu: quanto enim dedecori, ac damno ſibi futurum ſit, niſi Aeneam ex Italia depellat oſtendit. hac locutionis forma uſus eſt & Cic. in Orat. pro lege Man. & quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum tranſmittendũ ſit qui ad omnia, & cæt. locus ex Homero ſumptus eſſe uidetur Odyſſ. 13. ubi Nept. Vlyſſi iratus ita loquitur:

Ζεῦ πάτερ οὐκ ἔτ' ἐγώ γε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι. »

& quæ ſequuntur: notior eſt doctis locus, quàm hic adſcribi contingat.

Enumeratis diſertè odij in Troianos cauſis, tranſit ad narrationem, cuius gratia in illis hactenus uerſatus eſt. LAMB. Hanc autem ducit à cataſtrophe errorum Aeneæ, idque exemplo Homeri, qui eam legem primus poetis tulit: & Horat. in Arte eam œconomiam luculentis uerbis repetit, loquens de artificio Homeri: Hort.

Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo,
Semper ad euentum feſtinat, & in medias res
Non ſecus ac notas auditorem rapit: & quæ
Deſperat tractata niteſcere poſſe relinquit.

Vt narrationi lux addatur, non grauabor rẽ altius identidem repetere, à principio nauigationis Troianorum, uſque ad eorum in Siciliam appulſum: ſed & Græcorum maximè in hiſtorica re diſcrepantiam: ut mirum ſit, tantã poſſe diuerſitatem inter ſcriptores incidere: ſimul ut ſtudioſos excitem ad expendẽda ea, quæ de urbis Romæ primordijs traduntur. Author Paruæ Iliadis tradit, Aeneam captiuũ à Neoptolemo in Græciam abductum: ac ſtatim quàm

Delphis is ab Oreste cæsus esset, libertate donatū, primùm regiones circa Ræcelum & Almoniam urbes Macedoniæ incoluisse, haud procul à Cisso monte sitas. Ræcelum ab eo nomen sortitum est ut Aenos diceretur. Inde ex Macedonia traiectis in Italiam: consedit'q; circa eam regionem quæ apud priscos Argessa fuit nuncupata: deinde à Saturno, Saturnia: mox à quodam Ausone, Ausonia: paulo pòst, Tyrrhenia: postremò ab Italo uel (ut alijs placet) ab uno taurorum Geryonis, quos Hercules in Græciam ex Hispanijs abegerat Italia dicta fuit. Quo tempore Hercules transibat è Rhegio in Siciliam, uastabat'q; Erycis regnum. Porrò Tyrrheni italum, taurum dicunt. Hic primus regnauit Picus: post quem filius eius Faunus: ex cuius uxore & Hercule Latinus prognatus, inde regnū suscepit: à quo deinceps omnes Latini appellari cœperunt. Post Ilij euersionem, quinquagesimoquinto anno ab Hercule, ad hunc quem dixi modum, Aeneas in Italiam & Latinorum terram uenit, appulit'q; circa Laurentum, qui locus & Troia appellatur, haud procul ab flumine Cio. In hæc fermè uerba Isacius Tzetzes historiam Aeneæ, ex Paruæ Iliados authore prosequitur qui ne appulsus illius in Siciliam ullam quidem mentionem facit. Idem commentator paulo pòst, docet ex Lycophrone & alijs, Græcis Troiam populatis, solum Aeneam liberum missum factum: iussum'q; ex urbe secum asportare quæ uellet. Transportatis itaq; liberis & uxore, cum patre & penatium simulachris, descendit in Atho: ubi ibi condidit urbem, aduersus omnem iniuriam ualidè munitam, hanc de se Aeneada uocauit. Perijt hic Anchises: cuius cremati ac deplorati cineribus in aurea urna conditis, aliquandiu ibi moratus, inde se abstulit, acceptis'q; suem triginta succula. enixam: quarum simulachrum in una ab se conditarum urbium erexit. Hæc illi. qui quantum ab illo, hoc est, à Lesche, Paruæ Iliados authore, uarient, τῷ συφλῷ ἀῦλεν. qui prodidit, Andromachen & Aeneā captiuos Pyrrho donatos: ab eo'q; in Pharsaliam, Achillis patriam terrā, auectos. Verba illius sunt:

αὐτὰρ ἀχιλλῆος μεγαθύμου φαίδιμος υἱὸς,
ἑκτορέην ἄλοχον κατάγεν κοίλας ἐπὶ νῆας,
παῖδα δ' ἑλὼν ἐκ κόλπου ἐυπλοκάμοιο τιθήνης,
ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ πύργου. τὸν δὲ πεσόντα
τ' ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.
ἐκ δ' ἕλετ' ἀνδρομάχην ἠΰζωνον παράκοιτιν
ἕκτορος, ἥν τε οἱ αὐτῷ ἀριστῆες παναχαιῶν
δῶκαν ἔχειν ἐπίηρον ἀμειβόμενοι γέρας ἀνδρί,
αὐτόν τ' ἀγχίσαο κλυτὸν γόνον ἱπποδάμοιο
αἰνείαν ἐν νηυσὶν ἐβήσατο ποντοπόροισιν,
ἐκ πάντων δαναῶν ἀγέμεν γέρας ἔξοχον ἄλλων.

Sed ne ab hic quidem ulla Aeneæ in Siciliam aduentus mentio fit. At Virgilius hos maximè (sed non per omnia) sequutus est, qui Aeneæ nauigationem in hunc ordinem digessere. Relicto Ilio, ab Antandro in Thraciam traiectu defertur. Inde Pallenen secundum Cherronesum prætervecti Troiani, à Cruseis barbaris hospitio excipiuntur, ibi'q; hyemarunt. Quo in loco templo Veneri statuto, soluunt in Delum: ex Delo in Cythera, quæ Peloponneso adiacet: ex Cytheris in Zacynthum. hinc in Ambracium sinum deferuntur.. Hanc oram prætervecti, Butroti portum tandem tenent. Vnde bidui itinere Dodonem, oraculi petendi gratia, peruenere. Ex Dodone in eam Italiæ oram emenso Ionio appulere, quæ postea Magna Græcia fuit appellata. Hic aliquanta multitudine relicta, Aeneas cum reliqua manu Ausonij maris oram emensus, eam Siciliæ partem prætervehitur, dubium consilio'ne an casu, A quæ Drepana nominatur. Moritur hic Anchises. Itaque hinc soluto portu, cum nullo discrimine in aduersam Italiam traiecisset, poeta cursu eum excussum fingit, ut consilium suum exequatur. Vix è conspectu.] Occasio, quam breuis narratio ad consultationem Iunonis, conspecta Troianorum classe, & insequentem tragœdiam, strauit. Spumas salis, uocat salsum mare: Tapinosis. in Aere, pro classibus, synecdoche est. Rostra nauium in naualibus prælijs ærata erant, ad proterendas hostium classes. Sed & enallage est in Ruebant. pro perruebant: usus'q; est uerbo absoluto, pro transitiuo. Iam uerò æterno uulnus, immortale odium Iunonis uocat uicina ducta metaphora à corpore ad animum. Hæc secum.] Eclipsis. Voluit, loquuta est: conuenit uehementer concitatæ. Mene incœpto.] Figurata loquutio: subauditur, par est, aut simile quiddam. Oratio pathetica est, & affectuum plena, qualis conuenit concitatæ. Principium abruptum, perpetuis interrogationibus uehemens. In deliberationem per indignationem trahit: num ipsa regina Deorum, & soror & coniunx Iouis, Troianos ab Italia arcere non possit. Exaggeratur dolor ab exemplo minori, causis, rebus, personis B extenuatis. Vnde infert τὸ δυνατόν. Incœpto.] Propositio: Non æquum est, ut uicta, à persequendis Troianis desistam. Possum Troianos ab Italia prohibere. Crebræ interrogationes uehementer affirmant: id quod in deliberationem per ironiam rapit. Regem.] Ironicῶs Aeneam regem uocat, cui neq; firma sedes sit, neq; regnum: sed extorris ciuis, cum profuga suorum manu, locum quærat, in quo pacatus degat. Teucrorum.] Troianorum, à Teucro Scamandri Cretensis filio, quem Troiæ conditorem memorant: à quo ipsam gentem poeta Teucriam dixit. Fuit autem alius Teucer Telamonis filius, de quo suo loco narrabitur. Quippe.] Occupatio ironica, à fatali necessitate, quam soluit ab exemplo minori. Est'q; pathos ab exemplo. Huius exaggerati circumstantias ita cum suo negotio componit, ut facilitatem rei, quam molitur, proponat Palladem secum conferens: Ego regina diuorum, Pallas Iouis filia: ipsa Græcorum domum patriam'q; repetentium classem potuit exurere, ego'ne possem extorres paucos obterere? Nam classium multitudinem exurere plus est, quàm reliquias profugorum perdere. Argiuûm pro Argiuorum dixit: syncope. Submergere.] Amplificat factum: maius erat, opprimere Græcos uictores fluctibus, quàm Troianos uictos ab Italia auertere. Porrò C pontus ea propriè maris pars est, quæ inter Aegæū & Euxinum interiacet: in quo Helle casu hausta dicitur, à qua Hellespontus appellari cœpit. & mare Hellesponticum. Pontus, ἀπὸ τοῦ πόνου, quòd laborem & periculum habeat. Vnius.] Extenuatio, quæ admirabilis est, in singulis uerbis. Propter leue erroris nomen: id enim noxam dicit. deinde ob noxam unius Aiacis, propter quam cætera multitudo pœnas dare non debuerat. Et ut coarguat, ne culpam quidem in Aiace fuisse: per furorem, inquit, aliquid patraras, quod mente capto fuerat condonandum. Nam quod per insaniam peccatur, id destinato consilio admissum dici non potest: unde & culpa itenerabest, nec puniri debuit. Aiacis.] Duo fuerunt Aiaces ad Troiam, Telamonius & Oileus: quorum posterioris hic meminit. Callimachus ἐν αἰτίοις narrat, Aiacem Opuntium, Locrensem genere, patre Oileo prognatum, euersa Troia Græcis exitij causam fuisse, quòd Cassandram Mineruæ

sacerdotem,

A *sacerdotem, in eius templo, adeoq; illius adyto stuprasset. quare deam statuæ suæ oculos in tectum sustulisse. Cumq; iam Græci in patriam reditum maturarent, circa Eubœam horrendam tempestatem dea concitauit, qua multi fluctibus ac naufragio perierunt. Aiax in petras, quæ Gyrades dicuntur, enatauit: iactitauitq;, inuitis diuis se seruatum. Neptunus ob impietatem hominis indignatus, discidit scopulum, atq; Aiacem rursum in fluctus præcipitauit. Thetis eiectum exanimem miserata, sepeliuit. Porrò Minerua ne adhuc quidem se satis ulta Locrenses huc compulit, ut ad mille inde annos uirgines sortitò Ilium mitterent. Verba ipsius authoris adscribam.* Αἴας Λοκρὸς μὲν ἦν τὸ γένος, ἀπὸ πόλεως Ναρύκου, πατρὸς δὲ Ὀϊλέως. οὗτος δὲ μετὰ τὴν Ἰλίου πόρθησιν, ἀσεβέστατος τοῖς θεοῖς ἀπεδείχθη γεγονώς. Κασσάνδραν γὰρ τὴν Πριάμου, ἱκέτιν οὖσαν Ἀθηνᾶς, ἐν τῷ τῆς θεᾶς ναῷ κατῄσχυνεν, ὥστε τὴν θεὰν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν τρέψαι. τοῖς δὲ Ἕλλησιν ὑποστρέφουσι, καὶ κατὰ τὴν Εὔβοιαν γενομένοις, χειμῶνας δεινοὺς μεγάλους, ὥστε πολλοὺς αὐτῶν διαφθαρῆναι. Αἴας δὲ ἐκνηξάμενος εἰς τὰς Γυράδας καλουμένας πέτρας, ἔλεγε χωρὶς θεῶν γνώμης διασεσῶσθαι. Ποσειδῶν δὲ ἀγανακτήσας, διέσχισε τὴν πέτραν, καὶ τὸν Αἴαντα τῷ κλύδωνι περιέβαλεν. ἐκριφέντα δὲ αὐτὸν κατὰ Δῆλον νεκρὸν Θέτις ἐλεήσασα, ἔθαψεν. Ἀθηνᾶ δὲ οὐδ' οὕτως τῆς ὀργῆς ἐπαύσατο, ἀλλὰ τοὺς Λοκροὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ χίλια ἔτη εἰς Ἴλιον ἐκ κλήρου παρθένους πέμπειν. *Homerus huius naufragium nimis quàm eleganter selectissimis uerbis prosequitur, Odyss. 4.*

B ἀρχοὶ δ' αὖ δύο μοῦνοι Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
ἐν νόστῳ ἀπόλοντο, μάχῃ δέ τε καὶ σὺ παρῆσθα.
εἷς δ' ἔτι που ζωὸς κατερύκεται εὐρέϊ πόντῳ.
αἴας μὲν μετὰ νηυσὶ δάμη δολιχηρέτμοισι.
γυρῇσίν μιν πρῶτα ποσειδάων ἐπέλασσε
πέτρῃσιν μεγάλῃσι, καὶ ἐξεσάωσε θαλάσσης.
καί νύ κεν ἔκφυγε κῆρα, καὶ ἐχθόμενός περ ἀθήνῃ,
εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη.
φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης.
τοῦ δὲ ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν αὐδήσαντος.
αὐτίκ' ἔπειτα τρίαιναν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν,
ἤλασε γυραίην πέτρην, ἀπὸ δ' ἔσχισεν αὐτήν,
καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μεῖνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ,
C τῷ ῥ' αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη.
τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα.
ὣς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ.

Vaticinia hoc flagitium & classium Græcarum cladem fuerat multo antè Cassandra ipsa. Vaticiniũ extat apud Lycophronem in Alexandra:

ἢ δ' εἰς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης
γλήνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῷ,
ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός,
ἄνακτι πάππῳ κτῆμα τιμαλφέστατον.
ἑνὸς δὲ λώβης ἀντί, μυρίων τέκνα
Ἑλλὰς στενάξει πᾶσα τοὺς κενοὺς τάφους.

Ob quod nam flagitium, propter quam contumeliam lugebis tota Græcia? Propter admissum Aiacis Locrensis, lugebit pseudotaphia naufragorum Græcorum, seu potius ipsos Græcos naufragio haustos, non conditos in terra, sed in scopulis marinis disiectos. quorum cineres neque in arculis è rogo collectos humo mandabunt, neq; custodient superstites, ut mos tenuit eorum qui in hospita terra moreretur. Quem locum enarrator Isacius Tzetzes luculenter explicans, his uerbis historiam refert: φασὶν (inquit) ὅτι ὁ Λοκρὸς Αἴας ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Τροίας καταφυγοῦσαν Κασσάνδραν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Παλλαδίου τῆς Ἀθηνᾶς ἐχομένην, ἀπέσπασε, καὶ αὐτόθι συνεγένετο. ὀργισθεῖσα δὲ τούτῳ ἡ Ἀθηνᾶ, ἐν τῇ θαλάσσῃ σὺν πολλοῖς ἑτέροις τῶν Ἑλλήνων ἀνεῖλεν. οὕτω μὲν οἱ πολλοί φασι. *Atq; hanc quidem ait esse uulgi opinionem. Inde ueritatem historiæ ita enarrat:* καταφυγοῦσαν (inquit) αὐτὴν ἀπέσπασε τοῦ ναοῦ, καὶ ἰσχυρῶς λαβὼν αὐτήν, καθάπερ ἕτεροι οἱ λοιποὶ στρατηλάται, ὡς ἔφθασεν ἕκαστος ἀφαρπάξαι. ἐρασθεὶς δὲ αὐτῆς Ἀγαμέμνων, τῷ Ὀδυσσεῖ τοῦτο κοινοῦται. ὁ δὲ κακουργῶν φύσει, ὡς Αἴας ἐν τῷ ναῷ ταύτῃ ἐμίγη. συνείδει γὰρ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν ὑπ' Ἀγαμέμνονος, μισηθῆναι δὲ καὶ τῷ στρατῷ τὸν Αἴαντα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως πλάσαντος καὶ συγγραφέως. εἰς νοῦν δὲ θέμενος τὴν Ἀχιλλέως προτέραν ὕβριν, τῆς ἀφῃρέθη τὴν ἐπὶ αἰχμαλωσίαν Βρισηΐδα. ἔδεισε δὲ λογισάμενος καὶ τὸν Παλαμήδους τὸν ἄδικον θάνατον, καὶ φοβηθεὶς μή πως καὶ αὐτὸν δόλῳ ἀνέλωσιν, ἐμβὰς καὶ νηὸς ἐν ἀπορρήτῳ καὶ χειμερίῳ καιρῷ, ἐναντίων ἀνέμων πνευσάντων, ναυαγεῖ περὶ τὴν Τῆνον καὶ Μύκονον, ἢ Ἄνδρον καὶ Τῆνον. καὶ τῆς νηὸς πρὸς ταῖς πέτραις λυθείσης μέχρι τινὸς ὁ ἀνὴρ γενναίως ἀντεχόμενος περὶ τὰς Γυραίας πέτρας ἐσώθη. μεγάλων δὲ τῶν κυμάτων ἐπερχομένων συνεχεστέρως, σὺν αὐτῇ φέρει καὶ πέτρας ἀποκοπείσης πρὸς τὴν θάλασσαν αὖθις κατενεχθεὶς ἀπεπνίγη. μαθοῦσα δὲ ἡ Λοκρὶς ἅπασα τὸ συμβάν, ἐπὶ χρόνον ὅλον μελανηφοροῦσα, τὸν ἄνδρα ἐπένθησε, καὶ ἐτησίως ὁλκάδα πληροῦσα θυσιῶν μεγαλοπρεπῶν, καὶ πῦρ ἐμβαλοῦσα τῇ ὁλκάδι, ἐξαρτήσασά τε μέλαν ἱστίον ἀφίησι χωρὶς ἐπιβατῶν πρὸς τὸ πέλαγος, κατακαίεσθαι θυσίαν τῷ ἥρωι. *Lycophron in eodem poëmate horrendam uindictam, de oblato stupro, in Locrenses omnes ita refert:*

ποινὰς δὲ πολλὰς παρθένων τητώμεναι
τίσουσι γυναῖκες αὖθις δὲ στρατηλάτου
ἀθεσμολέκτρου Κύπριδος λωβήτορος θεᾶς
ἄρρεν τί νοα κλῆρον εἰς ἀκάρπου
πέμψουσι παῖδας ἀστεμφεῖς γάμων.

Hos uersus ita enarrat Scholiastes: Aiace Locrensi ad Gyræos scopulos naufragio hausto, ægrè reliqui Locrenses salui domũ redierunt: ipse aũt in Tremonem (Delis locus est) eiectus fuit. Post tertiũ inde annũ, per Locridem pestis grassari cœpit, propter Cassandram, quam nefario incestu uitiarat Aiax. Itaq; diuino oraculo iussi sunt Mineruam Iliensem in mille annos placare, ut binæ uirgines sortitò eò mitterentur. Iam si quas earũ quæ mittebantur obuias intercepissent, & in suam redegissent potestatem Troiani, illicò interficiebant: ossa uerò earum sterilibus atq; è sylua cæsis lignis cõbusta, è Tretone monte Troadis in subiectũ mare abijciebant. Rursum Locrenses alteras miserunt: ac si quæ effugiebãt, clam Mineruæ templum ingressæ, sacræ erant. Harum erat, uerrere, & omnia à sordibus repurgare, & aqua conspergere. Ad ipsam deam quidem neq; accedebant neq; templum egrediebantur, nisi noctu. Erant autem attonsæ, unam tantũ interulam indutæ, non calciatæ. Locrensium uirginum primæ Peribœa & Cleopatra huc missæ fuerunt. Et primùm quidem Locrensium uirgines, mox inde infantes, & cũ ipsis nutricib. anniculos mittebãt. Postremò mille annis exactis, post Phocicum bellum à talibus sacrificijs supersessum est: ut author est Timæus Siculus. Huius historiæ ubi meminit Callimachus Cyrenæus.

Ipsa.] *Exaggerat cum stomacho, uim & iniuriam Mineruæ: idq́ ob peccatum perexiguum, ut dixi. Atrocitatem rei uerbis aptis, ac planè tragicis reddit, cum dicit, Mineruam iaculatam ignem rapidum. ita periphrasticè fulmen uocat. Sed & è nubibus, quo ignis sit uiolentior, eiusq́ impetus. Sequuntur inde effectus: desiectas fuisse rates, uentos æquora ex imo fundo miscuisse.* Ex Euripide *totus hic locus sumptus est, qui inducit Mineruam uentos contra Græcorum classes à Neptuno petentem: uolentemq́ illum facere, quod Iupiter fecerit, à quo in Græcos fulmen accepit. Subijcit hic hypotyposi Aiacem fulmine percussum, & efflantem animã subijcit, ut ambustus traiectusq́ & scopulis affixus animam euomat. Eurip. in Troad.*

» καὶ Ζεὺς μὲν ὄμβρον καὶ χάλαζαν ἄσπετον
» πέμψει, γνοφώδη τ' αἰθέρος φυσήματα.
» ἐμοὶ δὲ δώσειν πῦρ κεραύνιον λέγει,
» βάλλειν Ἀχαιούς, ναῦς τε πιμπράναι πυρί.

Rursum de Neptuno:

» ταράξω πέλαγος αἰγαίας ἁλός,
» ἀκταὶ δὲ Μυκόνου, Δήλιοί τε χοιράδες,
» Σκῦρός τε Λῆμνός θ' αἱ Καφήρειοί τ' ἄκραι,
» πολλῶν θανόντων σώμαθ' ἕξουσι νεκρῶν.

Turbine.] *Est autem turbo, uentus nubis è maiore specu depressæ, erumpens, & cum fragore proxima quæq; prosternens* στρόβιλον *Græci uocant. Porrò Græcorum quibusdam quinq; fulminum species traduntur:* πρηστήρ, ὁ καὶ πυρσὸς καλούμενος, ὃς καταφερομένου τοῦ πνεύματος καὶ ἐκπυρωθέντος καὶ λεπτυνθέντος γίνεται· σκηπτός, ὁ καὶ καταιβάτης, ὃς γίνεται παχυνθέντος τοῦ πυρώδους πνεύματος· ἀργής, ὅς, διὰ τὴν πάνυ λεπτότητα οὐ φλέγει, μελαίνει δέ· ψολόεις, ὁ ἐν τῇ ψαύσει αἰθαλῶν· ἑλικίας δέ, ὁ συστροφὰς καὶ ἕλικας ποιῶν, διὰ μόνην ταχύτητα καὶ ὑγρότητα τῇ πυκνότητι τοῦ ἀέρος ἀντωθούμενος. A Scopulo.] *Scopulus propriè à speculando dictus est, saxum eminens in mari forma diminutiua, à scopus:* σκοπέω, *contemplor.* Ast ego.] *Exaggeratio minori, cætera omnia sunt leniora. Per flemmatis iactationem inferis lepôres ac ueneres quasdam, quæ plurimũ præ se ferunt dignitatis. Emphaticῶς personam addit, Ego: quam à genere & maiestate illustrat. Opponuntur Palladi filiæ Iouis: quæ multo proin minus ualet. Ipsa momento Aiacem fulmine Iouis confixit: ego multo illa potentior, tot annos bellum gero cum una gente: contemptim Troianorum reliquias significat, quæ decem antè annos aduersus uniuersos Troianos Græcorum res etiam tutata fuerat.* Iunonis.] *Enallage personæ, uerùm grauissima emphasi figurata. Epilogus constat affectibus. Cæterùm descriptus locus hic est ex quarto Homeri Iliad. apud quem Iuno Iouem ad hunc modum alloquitur:*

πῶς δὴ ἔγωγ', ἥ φημι θεάων ἔμμεν ἀρίστη, »
ἀμφότερον γενεῇ τε καὶ οὕνεκα σὴ παράκοιτις »
κέκλημαι, σὺ δὲ πᾶσι μετ' ἀθανάτοισιν ἀνάσσεις: »

B Aris.] *pro sacrificet. Nam ara propriè erat locus, in quo Dijs superis & inferis sacra fierent, cũ altaria superis tantũ erigerẽtur. Dictã uerò arã existimãt, quasi ansam quia uas erat, quod tripus appellabatur. Varro author est, teste Macrobio, aras prius ansas dictas, quòd esset necessariũ à sacrificãtibus eas teneri. Nã qui immolabant, nõ deos tantũ uoce precabantur, sed aras etiã manibus tenebãt, unde initio ansæ dictæ fuerunt. Pòst literarũ cõmutatione, aræ dici cœptæ: ut arbos, odos, arbor, odor: Fusius, Valesius, Furius, Valerius, & similia. Hinc poeta alibi: Tango aras.*

ARGVMENTVM.

Iuno furore accensa Aeoliam proficiscitur, ut ab Aeolo uentorum rege, cuius hic potestas, ac officium describitur, tempestatem supplex impetret ad submergendos Troianos.

NASC. Talia flammato.] *descripto Iunonis furore, ad effectum furoris describendum sese poeta accingit. in qua descriptione, ne illa quidẽ quæ intermedia occurrunt, relinquit. nam cum Iuno Troianos perdere, uel saltem immissa tempestate, in diuersas orbis terrarũ regiones dispergere uellet, nec id sua sponte facere posset, erat, quod alienum auxiliũ*

Talia flammato secum dea corde uolutans,
Nimborum in patriã, loca fœta furentib. austris,
Aeoliam uenit: hic uasto rex Aeolus antro
Luctantes uentos, tempestatesq́; sonoras
Imperio premit, ac uinclis & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis,
Circum claustra fremunt: celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitq́; animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras, cœlumq́; profundum
Quippe ferant rapidi secum, uerrantq́; per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemq́; & montes insuper altos
Imposuit: regemq́; dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est.

rum impetu, ac furore deducit. quorũ tanta uis est, ut nisi cohibeatur, uerendum sit, ne omnia ferè secum elementa trahant: itaque Iouem huic periculo consuluisse: uentos cauernis occlusisse, montem imposuisse, illisq́ regem dedisse, qui eos summo quidem imperio retineret, sed, nisi iussus, emittere non posset. C

imploraret itaq; oculatissimus poeta, cum eam iracundiæ fluctibus æstuantem effinxisset, antequàm furoris exitum scriberet, quid ipsa interim ageret, quo se conferret, cuius ope, atq; opera uteretur, necessario quoq; describendum putauit. huius iræ, atque odij caussa dicta est superius, ut Carthaginenses, quos amabat, defenderet. Primum igitur Iunonem Aeoliam uenisse scribit: quam uentorum patriã appellat, quæ insula est in mari Siculo, ubi Aeolus rex constitutus est, ea auctoritate, ac imperio in uentos, ut carcere, & uinculis eos retineat. cuius rei caussam ex nimio eo-

Corde flammato.] *perite corde, dixit, flammato: nam iræ sedes cor est, ubi sanguinis feruor residet. hinc illud Horatianum in primo Serm.*

——meum iecur urere bilis. »

& Homerus passim iram in corde collocat: ibiq; etiam augeri ueluti fumus, docet Il. xviij.

καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι, »
ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο, »
ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται ἠΰτε καπνός. »

Hic uasto rex Aeolus antro.] *Aeoli imperium in uentos aptis,*

A aptis, consentaneisque ipsorum naturæ uerbis describit. itidem Homerus facit Odyss. x inter initia. Sed reuera aliter ab Homero, quàm à Virgilio Aeoli potestas describitur. Luctantes uentos, tempestatesque sonoras.] Solent poetæ, ac plerunque oratores uerbis ad sonum rerumque naturã exquisitis uti. ut ex hoc Virgilij loco apparet. nã quàm grandia hæc, atque sonora uerba sunt? luctantes uentos: tempestates sonoras? ita certe, ut rẽ suapte natura grandẽ, grandiorem quoque reddere ualeant. ita quoque Cic. pro Milone, Scutorum, gladiorum, frenorũ, sparorum pilorumque etiã multitudo deprehendi posse indicabatur. uides quãtus sit in uerbis strepitus, & sonoritas, quæ rem quoque maiorẽ, amplioremque facit. Ac uinclis &c.] Sub hac uinculorũ & carceris metaphora, aliud dicit, et aliud designat poeta doctissimus. nempe hoc: ni fallor, ad frenandos improborum hominũ impetus, necessariam esse principis potestatem, atque officium. hæc autem tralatio huic est mirũ in modũ apta negocio. sanè decenter tralationibus uti maximè arduum est, ut inquit Arist. in poet. sed si aptè inductæ fuerint, orationem mirum in modũ exornant, ac uehementer extollũt. Illi indignantes.] impetuosam uentorũ naturam scribendo

B delineat, ac penè sub oculos legentium ponit. hic etiam obserues licet omnia per prosopopœiã uerbis tribui, quæ iratorum hominum propria, ac peculiaria sunt. Celsa sedet rex Aeolus arce.] ad Aeoli regis imperium reddit: cuius etiam grauitatem, maiestatemque, nec nõ prudentiam animique temperantiam in regendis uentis, eorumque impetu cõpescendo depingit. Sedet igitur, non quasi ociosus, sed in celsa sede: ut cũ regia maiestate, & grauitate munere fungatur suo. Sceptra tenens.] quod est regiæ potestatis insigne. Molllitque animos.] optimi, prudentissimique principis est, populi uitia mitigare, quæ penitus tolli non possunt. Pontanus hic quædã refert in Antonio ad orationis suauitatẽ attinentia. quæ sub nomine Erythræi in quibusdam impressis codicibus circumferuntur. Ni faciat.] uim, potentiamque uentorum ὑπερβολικῶς extollit, quod si ad ciuilem rationẽ redigatur, facilè intelligitur, improborum hominũ insolentia (nisi principis seueritate cohibeatur) iura omnia diuina atque humana peruerti. Speluncis abdidit atris.] μετάληψις, seu ut Latini uocãt, transumptio, per quam gradatim imus ad id, quod ostendimus & ex eo, quod præcedit; id quod sequitur insinuamus. nam

C atræ speluncæ, hic nigræ intelliguntur: ex nigris obscuræ, & per hoc demum in præceps profundæ. Sic infrà.

» ——Ponto nox incubat atra.

Figura est poetis familiaris. Et premere, & laxas.] καταφορικῶς principis curam, & officiũ in populos, qualis esse debeat, ostendit, ne nimis seuere, neue nimis clementer in eos imperium exerceant. Ad quem tum Iuno &c.] humilitatem describit Iunonis: quæ ad Aeolũ supplex accedit, non ut eum obseruet, à quo ipsa obseruari iure debet: sed ut per animi sui demissionem, eum ita moueat, ut quod ipsa supplex petit, ille optimo animo ei præstare nõ neget. unde colligitur animos hominũ nõ uerbis tantũ, sed rebus etiam moueri. quam rem egregiè Cic. in Oratore tractauit. ita quoque Venus infra Cupidinem supplex alloquitur.

» Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

LAMB. Hort. Talia.] Ad hunc modũ Iuno irato animo deliberauit. Periphrasis constans accidentibus. quibus concitatior ira circumscripta est. Nimborum.] Concedit Aeoliam, uentorum regnum: per appositionem. Loca sunt uentorũ referta, unde tempestates concitatæ proficisci feruntur. Est autem propriè nimbus, ὄμβρος, præceps pluuia. pro uento usurpatur, ueluti hoc loco. Est & uasis genus, quo uina & alij liquores funduntur. Fœta] fœcunda uentis. Porrò Aeolia septem insularum regio est, inter Siciliã & Italiam, quæ à nonnullis, propter perpetuum incendium, Vulcaniæ sunt appellatæ: nam perpetuo flagrãt igne, perinde ut Aetna. Mela his eas nominibus recenset: Osteodes, Lipara, Didyme, Phœnicusa, Ericusa, Hiera, & Strongyle. At Strabo paulò diuersius eas nominat. Pro Hiera & Osteodes, Euonymum & Thermessam ponit. Hanc autem Strongylen dicit à figura turbinata, uel rotunda nuncupatam. Etenim βίᾳ (inquit) μὲν φλογὸς λειπομένην, τῷ φέγγει πλεονεκτοῦσαν. ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαί φασι. Phœnicusa & Ericusa à plantis nomen habent: molliter surgunt, remittunturque in pascua. Porrò Euonymus, in interiori maris parte submota, uasta est ac deserta. Addit Chræstomathiæ author, πολλάκις δὲ καὶ φλόγες εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πελάγους τοῦ περὶ τὰς νήσους ὤφθησαν ἐπιλαμψάσαι τῶν κατὰ βάθος κοιλιῶν τοῦ πυρός, ἀναφυσωμένου πόρους τινάς, καὶ βιασαμένου πρὸς τὸ ἐκτός. His addunt quidam Prochytam & Hicesiam. Tradit Posidonius prodigiosum quiddam de his: circa solstitia æstiua sub auroram, mare inter Hieram & Euonymũ in immensam altitudinem sublatum uideri, atque ad eũ modum assiduò aliquantum temporis inflatum perseuerare, ac deinde rursum desinere nautas, & eos qui audent adnauigare, uidisse in superficie summa mortuos pisces fluitantes, à gurgite eiectos: illos autem, æstu ac graueolentia exterritos fugere. & alia quædam rerum naturæ prodigia. In his itaque insulis Aeolum Iouis & Acestæ filiũ regnasse produnt, qui uentorum ac tempestatum rationes summa prudentia prædixerit. unde poetæ fabulandi materiam arripuerunt, Aeolum uentorũ regem, eos illic conclusos montium carceribus continere: ac quoties libitum sit, nũc hos, nunc illos solutis habenis in terras ac maria emittere. Sunt qui hunc Hellenis filium, Iouis nepotẽ tradunt, à quo uentorum imperium accepisset. Homerus hunc fingit Vlyssi hospitio excepto, folles uentorum refertos dono dedisse. Enarrator lib. Odyss. x. ad allegoriam, ex quorundã sententia fabulam trahit. τινὲς δὲ (inquit) ἀλληγοροῦντες Αἴολον μὲν λέγουσι τὸν ἐνιαυτόν· δώδεκα δὲ παῖδας, τοὺς μῆνας. τινὲς δὲ, ὅτι παρετήρησεν, ἀστρολογίας ἔμπειρος ὤν, ἡλίου ὄντος ἐν ταύρῳ, ζέφυρον πνεῦσαι. Hoc est: Nonnulli, qui allegoricè fabulam interpretantur, Aeolum annum esse ferũt: liberos aũt eius, duodecim dici mẽses, ob id, quòd cùm astrologiæ esset peritus, Zephyron, sole Taurum tenente, spirasse obseruarit. Idem enarrator statim addit, hasce insulas collocari in mari Tyrrheno. Porrò duos maximè Aeolos fuisse scriptores memorãt: alterum Hippoti & Mimantis, alterũ Græcum illum Iouis nepotem. Huius meminit etiam Hesiodus. Theophrastus in historicis commentarijs prodidit, fremitũ incendij insularũ Aeolicarum ad mille inde stadia exaudiri: circa adeò Tauromeniũ, strepitum haud admodũ tonitruo dissimilẽ percipi. Citat authorem hunc Apolonij interpres quarto Argonaut. Græcorũ cõmentarij tradũt, nõ Iouis aut filiũ, aut nepotẽ in ijs, quas dixi, insulis, sed Hippoti filiũ in Rhegio Italiæ promontorio regnasse: hominem astrologicarũ rerum ad miraculũ usque tum studiosum, tũ doctum. In primis aũt id dedisse operam, ut rationes uentorũ sciret, idque propter nauigantes: simul ut denunciaret, quãdo auspicatè sub tauro sidere, & feliciter nauigarent, quamdiu

Zephyrus

Zephyrus ipsis spiraret: num sub occasu caniculæ talis, aut in eius exortu alius oriretur. Hanc ob causam fabulati sunt, eum uentorum imperium tenere. Consimili ratione Amaclidem quendam, Protoclem & Protocreontem, ut ait Orpheus, *uentorum præsides fuisse tradiderunt, ut quem uellent, utribus inclusum uincirent, alios spirare ac sæuire permitterent. Pari ratione ferunt, hunc Aeolum reliquos uentos in utre reuinctos Vlyssi, uti dixi, tradidisse: solum autem Zephyrum missum fecisse, ut uentum illi commodissimum, & secundum maximè. Ijdem authores tantum non affirmant, hunc Aeolum eximium magum fuisse, cuius filius Iocastus Rhegium condidit, & muro cinxit, ut scriptum reliquit* Callimachus:

ῥήγιον ἄϛυ λιπὼν ἰοκάϛου αἰολίδαο.

Vlysses Homericus, cum pugnantes uentos in utre conclusos haberet, solo Zephyro secundo ita nouem dies ac totidem noctes nauigauit, ut decimo tandem die patriā procul è fluctibus, & populatores quosdam prospectaret. Magnis laboribus ad postremum fatigatus, cùm semper nauis pedem tenuisset, in profundam quietem incidit. Socij, illo stertente cùm utrem reclusissent, rati eum auro plenum, undiq; effusis ac diuersis uentis præter spem mare concitantibus, retrò inuiti ac reluctantes in Aeoliam, unde soluerant, reiecti fuerunt. Aeolus eiectum hostiliter ac infestè ex insula facessere iussit, his uerbis:

ἔρρ᾽ ἐκ νήσου θᾶσσον ἐλέγχιστε ζωόντων,
ἔρρ᾽ ἀθανάτοισιν ἀπεχθόμενος, τόδ᾽ ἱκάνεις.

Ab hoc Aeolo, quem Homerus Odyss. *decimo canit uentorum promum & condum esse (ut ita dicam) & dispensatorem;*

κεῖνον (inquit) γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε κρονίων,
ἠμὲν παυέμεναι, ἠδ᾽ ὀρνύμεν ὅν κ᾽ ἐθέλησι:

quoniam is ingenio uario & inconstanti fuit, αἰόλον Græcè ποικίλον dicitur: ὡς τὸ ἀχυλάλλαιον, ἀπὸ τοῦ ἀνδρειοτοπεῖ αἰολάλλ: Vnde apud Lycophronem, αἴολον σόμα. Loca fœta.] *à fœcunditate uentorum, in abditis earum insularum cauernis latentium. Fœtus, id propriè dicitur, quicquid ab animāte gignitur: siue ouum id sit, siue animal. Fœtum adiectiuum, grauidum ac plenum. Cum igitur loca dicit fœta, metaphora remota, id quod animantis est, transtulit ad non animal, nimirum ad insulas Aeolias & uentos: quemadmodum & furere, ab homine, ad non animal.* Austris.] *pro quibuslibet uentis, species pro genere. Porrò autem de uentis & eorum generibus, multa diligenter Aristoteles libro Meteorologicorum tertio, & Seneca Q. nat. quinto, Victruuius libro primo. Plinius perspicuè ostendit, ut fabulæ mittantur, aërem uentorum regnum esse: quippe quorum natura cū ibi sit, reliquas fermè quoq; complectatur causas. Ibi enim fulminum, ibi tonitruum iactus sunt; qui uentorum uiolentiæ assignantur. Et tamen in confesso est, quosdam specus uentos generare, è quibus procellæ, turbinum adsimiles, emicant: cuiusmodi in Dalmatia cerni, idem author tradit. Aristoteles existimat, uentum esse uaporem resolutum quidem à terra, sed siccum, & cum aliquanto uirtute cœlesti compositum. Victruuius aëris fluentem undam arbitratur, cum redundantia quadam incerta motus.* Furentibus.] *Metaphora remota. Ennianum est, Furentibus uentis.* Hic uasto.] *Dilatat narrationem ab illustri regni Aeolij descriptione. Describit aūt illum ab officio principis, qui authoritate & legibus suos uētos cohærceat, & in rebelles animaduertat. In Aeolo, laudatissimi principis & regni bene instituti legibus & ciuili disciplina, depingit imaginem. nam ciuili ordinatione cohercentur improbi, ne in flagitia dissoluti, pacem publicā turbent, atq; omnia permisceant. E diuerso, ut defendantur boni, hac εὐταξίᾳ conseruantur imperia, regna & urbes, gubernanturq; à Deo.* A Vasto.] *Metalepsis. Doctè Maro in profundo antea eos conclusos dicit: quòd ex eiusmodi specubus uenti gignantur, & in cauernis subterraneis pressi, quoties erupère luctentur, & motus edant, & hiatus terræ gignāt. Exaggerat difficultatem cōtinendi uentorum uim sub imperio, cū eos & carceribus inclusos, & uinculis constrictos teneat, ne impetu & uiolentia naturali molem impositam perrumpant. Respexit ad physicam rationem eorum, qui sua ui, perfracto terræ pondere, urbes quassant et subruūt. Premere imperio dixit, pro regere. Referendum ad authoritatem: frenare uerò uinculis & carcere, ad ciuilē animaduersionem. Vtrunq; in uero laudatoq; principe requirendum, ut authoritate summa polleat apud omnes, legibus animaduertat in eos quos authoritate regere nequeat.* Carcere.] *φυλακῇ. Perseuerat in prosopopœæ circūstantijs. Rei, maximè in causis fonticis, carceribus includuntur, ac cōpedibus impediti accuratè custodiuntur, ne qua uia* B *illos perfringant. Carcerem à cohercendo dictum Grammatici opinantur, quòd ibi ignes, hoc est, septo sint clausi undiq; ne exeant. Sunt & carceres, numero multitudinis, repagula, à quibus in certaminibus cursus initium dato signo fieri cōsueuit: Græcè βαλβῖδες. Finis spacij, meta dicebatur. unde prouerbiū natum est, ἀπὸ τῆς βαλβῖδος, à repagulo, siue à carceribus ad metam: quoties orsum negotij alicuius usq; ad finē significamus. Persistit in metaphora perpetua, cùm refrenētur, hoc est, cohibeātur, quasi iniectis frenis. Translatio ab equis ad uentos ducta est.* Illi indignantes.] *A natura uentorum, obstrepentium Aeoli imperio, indigneq; ferentium libidinem ferociendi legibus sublatā. Fremunt mali aduersus magistratū, quòd impunè peccādi licentia sit constricta. Formidāt, per edita exempla, legum censuram. metuunt supplicium, frendent taciti ut ringuntur. Hoc sibi uult, quòd clausi intra carcerem fremant, indignenturq;, nō silentio apud se sed palam, sed cū magno murmure montis. Onomatopœia, murmure: uox ficta à uasto illo sono, quē fluctus in littora illisi edūt, ἀπὸ τοῦ μορμύζω, & μορμύρω, μορμύρων, ταράσσων, ἀφρὸν ἀποβάλλων, κυρίως δὲ λέγεται, ἐπὶ ποταμοῦ ῥεῦμα ἔχοντος, inquit Hesychius: hoc est, turbans, spumas eijciens. Propriè autem dicitur de amne, seu fluento, quod fluxū habeat. Hic ad uentos per similitudinē transtulit, quemadmodum & fremere, quod leonum est, βρέμω.* C Celsa.] *A regia Maiestatis habitu & forma augusta, ac officio: Regum est, prudentia, benignitate, clementia, & si fieri potest, multa blandimenta dando suos tum in officio retinere, tum ad sæuitiam propensos compescere. Animos, pro spiritus ferocia eleganter dixit.* Ni faciat.] *A periculo: ni clementia, authoritate & legum metu præferoces spiritus à dissoluta libidine retunderet, iam omnia perturbarent, mare cœlo permiscerent. Illud autem hoc loco annotatu dignum uidetur, & planè memorabile, quod quidam literis prodidere, ij maximè, qui de rerum naturæ arcanis horrenda tradunt, quod ad uentos attinet: (quia de uentis utribus inclusis, mentio habita est) si quis delphinum utrem faciat, & ipsum excoriatum penes se habeat, euocet quem uolet uentum. Vnde colligunt, ut paulò suprà annotatum est, Aeolum excellentem magum fuisse*

A Ni faciat.] *Hyperbole effectorum. Caeterùm quanta sit uentorum ac tempestatũ uiolentia, cùm exempla alia, tum uita humana satis docet: quoties urbes, turres, syluas radicitus sternunt ac subruunt. Profundum, sursum altum uocat. & Verro, traho: cum alioqui mundo signet.* Sed pater.] *Diuina prouidentia aueruntur pericula: hac constringuntur, hac rursum eorum repagula laxantur.* Porrò *speluncas atras uocat, per metalepsim: ex nigris, tenebrosas: & per hoc, in praeceps profundas gradatim intelligit.* Hoc metuens.] *Ne mare caelo miscerent, abdidit eos in terrarũ specubus: ac ne quà eas perrumpant, montes superimposuit. Epexegesin. Reddit, quam uocat molem. Sed & perseuerat in oeconomia regni Aeolij, cum regem uentis datum canat, cuius ciuili gubernatione regantur. Foedus certum, leges certas dicit, quibus illos modò remittit laxatq́, modò frenat. Metaphora ab equis ducta, qui habenis reguntur. Est enim habena lorũ seu retinaculũ, quo ceu freno equi retinentur, cohibenturq́. Transfertur ad imperandi facultatem: ab habendo, Graecè ἡνία, ἀγωγεύς, ῥυταγωγεύς.* Ad quem.] *loquuta est, periphrasis. Supplicem inter- fingit, quòd genibus quodammodo inflexis petitura sit.*

ARGVMENTVM.

Iuno ab Aeolo aduersus Troianos impetrare nititur, ut concitata ui uentorum mari aut submergantur, aut, si id fieri non potest, saltem huc illuc distrahantur, ne ad Italiam perueniant.

NASC.

Aeole, (namq; tibi diuûm pater atq; hominũ rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor,
Ilium in Italiam portans, uictosq́; penates.
Incute uim uentis, submersasq́; obrue puppes.
Aut age diuersas, & disijce corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
Quarum (quae forma pulcherrima) Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq́; dicabo,
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

Aeole.] *Breuis oratio breuitati temporis accõmodata: nam ibi nimium loquendi ociũ esse non decet, ubi*
B *nima premendi celeritas requiritur. Primũ igitur auditoris beneuolentiam colligit proprij nominis appellatione: quam deinde auget cõmendatione dignitatis illius. extollit enim eius imperium à maiori ad minus: nam si potestatem habet placandi maris, tantò magis excitandi: summamq́; illi à Ioue traditam esse potestatem indicat, qua suo arbitratu & maria concitare, & concitata reprimere possit. Homeri locus est, ex libro Odyss. κ. ad uerbum ferè sumptus. Sic enim ille ait:*

» κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε κρονίων
» ἠμὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλῃσι.

Namque tibi diuum pater.] *rhetorum praeceptum sequitur poeta, Aristotelis praesertim & Ciceronis. nam Aristoteles in primo de arte rhet. admonet uidendum esse accuratè primò num illa, quae suademus; aut dissuademus, ab ipsis, quibus suademus fieri, aut non fieri possint. Si igitur à Ioue Deorũ omnium rege hanc tollendi, & premen-*
C *di maris potestatem habet, certum est. illum pro arbitrio suo posse maria concitare, & concitata reprimere. προληπτικῶς autem occurrit obiecto, huiusceq́; potestatis certum securumq́; facit, ne, quod ipsa ille facere recuset.* Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento.] *ἀντίθετον est mulcere, & tollere, ita Homerus, loco proximè adducto. παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν, id est, sedare. & concitare. noster autem, mulcere, dixit, alliunde metaphoram trahens. Sed obseruanda est Graeca loquendi forma: dedit mulcere. cuiusmodi & aliae sunt apud Virgilium multae, & plenus est Horatius.* Gens inimica mihi.] *perorato prooemio, caussam ingreditur: quam statim iustam, honestamq́; esse ostendit, ratione inimicitiae: unde occultè innuit, iure aliquid contra hostes fieri; interdum & postulari posse: augetq́; emphasi, quod ait. Gens mihi & inimica, non ego illi: ad exprobrandam Troianorum superbiam: qui Deorum reginam lacessere non dubitant, nam boni oratoris est, aduersarios deturpando auditorum beneuolentiam sibi quam fieri potest, maximam aucupari.* Ilium in Italiam portans.] *προληπτικῶς occupat, quam Aeolus inquirere potuisset, inimicitiarum caussam. Iliũ, inquit, in Italiam portans: quod (ἐμφατικῶς) mea opera scilicet destructum est: nec absq; inuidia: quasi urbem & Troianos oculis cernat, ita etiam in 2. Aeneid. ὑπερβολικῶς, & inuidiosè.*

—alij rapiunt incensa, feruntq́
Pergama. »

apud Euripidem Chorus de Paride uerba faciens, qui Helenam abduxit, Graeciam ad Ilium duxisse ait: »

Διὰ δίνας ἔβα θεῖον νεμέσεις εἰς Ἴλιον: »
Δακρυόεσσι γὰρ Ἑλλάδ' ἀκάτοισιν ἤγαγε »
Διὰ τὸν ὀλόμενον Ἰδαῖον, »
πάρις ὅς ἄγαγ' Ἑλλάδ' εἰς Ἴλιον. »

nisi mauis ita hyperbolicè dictum; ut rei turpitudo indicetur, & facti atrocitas augeri uideatur: quasi eo consilio Troiam in Italiam nauigent, ut fugatis è patrio solo dominis, ipsi soli regnent. hinc propterea est, quod, Gens inimica mihi dixit, quasi dixerit, peregrina, & externa: quae ex alienis incommodis sua sibi quaerit commoda. Sed utcunq; est, haud dubie ad historiam poeta allusit: nam Troiani de patria soluentes, urbis suae fundamenta secum in Italiam asportasse dicuntur. auctor est Aurelius August. ni fallor, ex Varrone. Victosq́; Penates.] *rursus quia obijcere potuisset Aeolus, se Dijs Penatibus, quos in Italiam secum Troianos asportare sciebat, uim inferre nolle, Iuno huic occurrens obiecto, eos uictos esse dicit, quasi nullius sint amplius potestatis, nulliq́ uel insignẽ illis iniuriam inferentem, nocere possint: quibus uerbis, illi & auget animum, & timorem adimit.* Incute uim uentis.] *modum praescribit, summamq́; totius petitionis exponit. ita quoq; in sept. Aen.*

—foecundum concute pectus, »
Disijce compositam pacem, sere crimina belli. »

Submersas obrue puppes.] *τὸ πρέπον iratae personae: quae intra aestus iracundiae, quasi apud se non sit, rerum ordinem narrando non seruat. nam prius fluctibus obruuntur naues, deinde submerguntur, ὕστερον πρότερον.* Aut age diuersas.] *oratorio magna petijt, ut minora impetraret, huiusmodi ferè petitionis ratio est*

apud

apud Terentium in Andr. sub Charini persona.

» *——nunc te per amicitiam, & per amorem obsecro*
» *Principio ut ne ducas,——*
» *Sed si id non potes*
» *Aut tibi si nuptiæ hæ sunt cordi — Saltem aliquot dies*
» *Profer, dum proficiscor aliquò, ne uideam.*

igitur Iuno quod maximum fuerat, postulauit, ut perirent Troiani. quod si impetrare non posset (nam fatū erat Troianos ad Italiam nauigare, ibiq; urbem condere) hoc saltem quod minimum est, impetraret, ut dispergantur, non dissimilis formæ est illa Polyphemi ad Neptunum patrem precatio, seu petitio in 9. Odyss.

» κλῦθι ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα,
» εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δὲ μὸς εὔχεαι εἶναι,
» Δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
» υἱὸν λαέρτεω Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα
» Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
» οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
» ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἀπὸ πάντας ἑταίρους.
» Νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Sunt mihi bis septē præstanti corpore Nymphæ.] *Postremo pars petitionis est: quam remunerationem uocant, alij argumentum ab utili, nonnulli à iucundo appellare consacrarunt, quàm rectè, uideant alij. hoc satis inter doctos constat, aliam ornandi, aliam argumentandi rationem esse, quod ignorantes imperiti, ornamenta orationis sæpenumero argumenta esse putant. est ergo hæc simplex beneficij compensatio: quæ in omnibus ferè petitorijs orationibus adhiberi solet. ita quoq; apud Homer. Il. xiiij. Iuno præmium Somno Deo pollicetur, si Ioui soporem induxerit, cum ait:*

» Δῶρα δέ τοι δώσω καλὸν θρόνον ἄφθιτον αἰεὶ
» ——χρύσειον.

Sed & illud quæri solet, cur Nymphæ Iunoni à Virgilio tribuantur quatuordecim: quidam physicis rationibus innixi, quatuordecim Nymphas Iunoni assignari putant, propter quatuordecim effectus, qui ex aëre fiunt. nam Iuno aër est, ex aëre ista proueniunt: Iris in primis: quæ cum aliorum Deorum, tum maxime Iunonis nuncia est. unde illud ex quinto Aeneid.

» *Irim de cœlo misit Saturnia Iuno.*

Pluuia ros, nix, grando, tonitrus, coruscatio, pruina, glacies, humiditas, calor, nubes, nebulæ, fulgur. Præstanti corpore Nymphæ.] *perstat in doctrina, & præceptis rhetorum, præsertim Aristotelis: qui in primo de Arte rhet. libro, unum quodq; à proprijs, aptisq; illi uirtutibus laudandum præcipit: ut miles à fortitudine, dux à peritia belli, animiq; magnitudine, sacerdos à pietate, & castitate mulieris uerò uirtutes, quas natura corpori tribuit, formam esse uult, & magnitudinem: quas duas uirtutes his duobus uerbis complexus poeta fuisse uidetur. Præstanti corpore. nam corpus præstans esse dicitur, quod magnum, & pulchrum est, cum pulchritudo nisi magno in corpore non sit. pulchritudo (inquit Aristot. in 3. Eth.) in magno corpore consistit. parui uero formosi sunt quidem, sed non pulchri.* Quarum quæ forma pulcherrima Deiopeiam.] *certam proponit Nympham: cuius formam per comparationem amplificat. Sic optimè seruare præceptum Aristotelis uidetur: qui nos in rhet. admonet, demonstratiui generis propriam esse amplificationem, atq; illam maximè, quæ fit per comparationem illustrium personarum. Cum igitur Deiopeia pulcherrima sit Nympharum, quas præstanti esse corpore dicit, facilè intelligi potest, qualis eius forma existat.* A Connubio iungam stabili.] *haud mirum est, si Iuno coniugium pollicetur, quia ipsa pronuba est, & matrimonijs præest. hinc illud ex 4. Aen.*

——cui uincla iugalia curæ. »

ita quoq; apud Homer. Il. 14. Somno Deo Pasitheam ex Gratijs unam in matrimonium pollicetur, cum ait:

Ἀλλ' ἴθ' ἐγὼ δέ κέ τοι χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων »
Δώσω, ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν »
Πασιθέην ἧς αἰὲν ἱμείρεαι ἤματα πάντα. »

sed fortasse rectius hic ex suis Nympham, quàm illic gratiam despondet. nam sunt, qui Gratiam nunquam dormire putant oportere. Propriamq; dicabo.] *alludit ad illud matrimonij genus, quod per coemptionem fiebat, quo genere matresfamiliâs uocabantur, nec in matrimonium tantum, ut illæ, quæ usu, aut farre uxores habebantur, sed in familiam quoq; mariti, & in sui hæredis locum ueniebant, quæ uxoris species omnium erat præstantissima, adeas Boëtium in Top. Cic. Vlp. in institutionibus. & Gell. in xij. Noct. Att.* Omnes ut tecum annos exigat.] *diuturnitatem matrimonij designat, per quam & illi bene auguratur.* Et pulchra faciat te prole parentē.] B *præmium honestissimum, in quo non solum pollicitur uoluptatem, quod belluinum est, sed ut prolem: cuius gratia matrimonium institutum est. Igitur illic, ut dictū est, perpetuitatem, hîc uerò felicitatem matrimonij promittit, hoc enim est, quod ex matrimonio sibi optant homines, præsertim reges, ut liberos procreent, atq; illos quidem, ut fieri potest, pulcherrimos: nam, ut est apud Plat. in sexto dialogo de leg. & legumlat. Cogitare omnino sponsus & sponsa debet, quo pacto quàm pulcherrimos, & optimos ciuitatis liberos poterunt procreare.*

Aeole.] *Petitoria, suasorij generis. Principiò beneuolentiam captat, à persona Aeoli: cuius potentiam ita eleuat commemorando, ut Iouis beneficium regnum eius esse coarguat: quò impetratum ferat id, quod petitura est. Deinde, ne ἀδύνατον uideatur uelle petere, docet τὸ δυνατόν, cùm amplitudinem imperij & potentiam parenthesi inserit. Iam uerò periphrasis Iouis est, Diuûm pater atq; hominum rex. Metaphora est in Mulcere, pro blandimentis sub imperio tenere. ab officio Aeoli. Tollere, pro extollere, & concitare: heterosis figuræ. Per antithesim, mulcere & tollere opponuntur.* LAMB. Hort. Gens inimica.] *Narratio, quam paucis absoluit: quippe agitata, ut nauigantes maturè occupet. hac de causa omnia sunt præcipitantiora. Narrationem ita comparat, ut iusta & æqua appareat petitio. Gentem ait nauigare: odio nominis, Troianam supprimit. quam uelit tamen significare, satis indicat, cum παληστινοῦς inimicam uocet, & quæ Ilium in Italiam portet. Iam uerò, ut impetrabiliorem petitionem efficiat, Gentem inimicam sibi, addit: ut petenti nihil planè negare ausit: quippè cuius beneficium sit, quod regnet.* C

Tyrrhenum.] *Reciprocatio. Tyrrhenos quidam appellatos arbitrantur, à Tyrrheno Atyos, qui è Lydia nauigio in Italiam delatus, in has regiones colonias deduxit. Addit causam è Strabone Chrestomathiæ scriptor:* λιμῷ γὰρ ἡ μῃονία ἐπιέζετο, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἄτυς βασιλεύων ἐκεῖ, ἡρακλείδης ὢν ἀπὸ ὀμφάλης, ἀναγκάσθη τὸν μὲν ἕτερον τῶν παίδων λυδὸν καλούμενον, αὐτοῦ κατασχεῖν· ἐξ οὗ καὶ ἡ χώρα λυδία. τὸν δ' ἕτερον τυῤῥηνὸν, στεῖλαι μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ λαοῦ· ὃς ἐλθὼν ᾤκισεν τὴν ἐξ αὐτοῦ τυῤῥηνίαν. *Hoc est: Fame Mæonia premebatur.*

A premebatur. quare Atys, qui tunc illic imperabat, Heraclides ex Omphale, alterum liberorum, Lydum, regnum obtinere iussit: de quo ipsa regio Lydia est appellata. alterum uerò Tyrrhenum, cum maxima populi multitudine exteras sedes quærere, & colonias deducere: qui in has oras uento appulsus, eam regionem, quam incoluit, de se Tyrrheniam nuncupauit. Sunt qui à Telephi filio, qui in eas terras colonos deduxerit, Tyrrhenos nuncupatos affirment. At Dionysius à Tyrsibus, quod ædificiorum genus est, quibus Tusci uterentur, Tyrrhenorum nomen factum suspicatur. quem sequutum credunt Xanthium Lydum: qui neque Tyrrhenum ullum ex Lydorum gente nouit ducem, neque ullas colonias ex ea gente in Italiam deductas. Porrò Itali eos modò Tuscos, modò Hetruscos appellant: qui fortasis græcam uocem in eo uocabulo sequuti, à cultu diuino eos appellarunt. Constat Vmbros, qui intra Alpes & Apenninum habitarunt, olim à Tyrrhenis fuisse eiectos: Tyrrhenos à Gallis, Gallos à Romanis, Romanos à Longobardis, à quibus ad postremum terræ nomen datum est. Cæterum, Latini, Vmbri, Ausones, uno nomine olim à Græcis Tyrrheni ap-
B pellati fuere. Porrò Græci, qui ad Tyrrhenum Atyos filium nomenclaturam referunt, aliam coloniarum caussam tradunt. τυρρηνὸς καὶ λυδὸς, ἄτυος παῖδες ἦσαν, τοῦ λυδῶν βασιλέως. λιμοῦ δὲ κατασχόντος τὴν λυδίαν πρῶτον, παιδιαῖς ἐπεχείρουν παρηγορεῖν ἑαυτοὺς, εὑρόντες σφαίρας καὶ ἀστραγάλους, καὶ λοιπὰς παιδιάς. ὡς δὲ περιγίνεσθαι τοῦ κακοῦ παιδιαῖς οὐκ ἠδύναντο, διαιρεθέντες εἰς δύο, ἐκλήρωσαν τοῦ πατρὸς ἐκληρώσαντο, ὥστε τοὺς μὲν μένειν εἰς λυδίαν, τοὺς δὲ ἑτέρους ἀπαίρειν εἰς ἀποικίαν. πεσόντος ἐπὶ τυρρηνὸν τοῦ κλήρου τῆς ἀποικίας, σὺν τοῖς μετ' αὐτὸν ἀπαίρει πρὸς ἰταλίαν καὶ καταπολεμήσας τινὰς τῶν ἐκεῖσε, καὶ παραγενόμενος, καὶ νικήσας, βασιλεύει τῆς χώρας, καὶ τυρρηνίαν ἐκάλεσε. Tyrrhenorum inuentum proditur, ἡ τειχοποιΐα. Stephanus, Dorica dialecto, à Tyrrheno dictum Tyrannum credit, literarum aphæresi, & additione. Quo de extat uenustum carmen apud Ioannem Tzetzen, cap. 235. περὶ τοῦ τυρεύειν, πόθεν λέγεται:

ἐκ τυρρηνῶν τὸ πανουργεῖν τυρεύειν ὠνομάσθη,
ἐκ τούτων καὶ ὁ τύραννος ὁμοίως ἐπεκλήθη.
C βίαιοι γὰρ οἱ τυρρηνοί, καὶ θηριώδεις ἄγαν,
ὡς μέχρι καὶ ἱέρωνος ἱερουργεῖν ἀνθρώπους.
ἐκ τούτων οὖν τὸ πανουργεῖν τυρεύειν ὠνομάσθη.
ἤτ' οὖν ἀπὸ τοῦ γάλακτος, ὅπερ τυροποιοῦμεν,
κυκῶντες καὶ συστρέφοντες, πηγνῦντες τοῖς πυτίαις.

Hoc est: (est,
A Tyrrhenis, τυρεύειν, hoc est, uersutè agere, nominatū
Ab his item simili ratione, & τύραννος dictus est.
Etenim Tyrrheni uiolenti sunt, & supra modum efferi,
Adeò ut ad Hieronis usq; tēpora homines sacrificarint.
Ab his itaq; τυρεύειν, hoc est, uersutè agere, nomē habuit.
Vel à lacte, ex quo caseum conficimus,
Miscentes, conuertentes, & densantes coagulis.

Hinc τυρρηνικὰ σανδάλια, κάττυμά τι ὑψηλὸν οὕτω καλεῖται. Et τυρρηνοί, δεσμοὶ ἢ ληστρικοὶ καὶ χαλινοί, authore Hesychio. Ilium.] Synecdoche: nisi quis malis metonymiam interpretari. Reddit statim, ecquod Ilium dicat Penates, deos tutelares Ilij. Ab Ilo conditore, ut retulimus, Ilium initio appellatum fuit. Ἶλος Græci, & ἴλιον, fœminino genere & neutro usurpant. Sunt qui arcem propriè ita appellatam autument: & pro urbe ipsa inde usurpari figuratè. Penates, dij patrij sunt, uel etiam domestici, quasi penes nos nati: qui & Lares & Genij appellantur. Hos Aeneam in Italiam secum è Troia abstulisse tradunt. Idq; poëta & hoc loco, & in secundo testatur:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates.

Qui porrò fuerint Romanorum penates, Dionysius tradit his uerbis: Templum (inquit) Romæ ostenditur, haud procul à foro, in quo sunt Deorum Romanorum imagines, inscriptionem habentes, D. PENATES. Sunt autem adolescentes duo, sedentes, & pilam tenentes, ueteris artis opera. Timæus ferreos & æneos lituos, atq; Troianum uas quoddam fictile esse prodidit: Labeo uerò, Apollinem & Neptunum, Troianorum murorum conditores. Quam opinionem sequutus est Maro, cùm diceret:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Macrobius libro 3. capite 4. ubi de penatibus aliqua eruditè disseruit: Sed qui (inquit) diligentius eruunt ueritatem, penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus. esse autem medium æthera Iouem, Iunonem uerò imum aëra cum terra, & Mineruam summum ætheris cacumen. Et argumento utuntur, quòd Tarquinius Demarati Corinthij filius, Samothracijs religionibus mysticè imbutus, uno templo, ac sub eodem tecto, numina memorata coniunxerit. Casiius Hemina dicit, Samothracas deos, eosdemq; Romanorum penates, dici θεοὺς μεγάλους. Noster hæc sciens, ait:

Cum socijs, natoq;, penatibus & magnis Dijs.

Quod exprimit θεοὺς μεγάλους. Sed & omnia hæc nomina, cùm in uno de supradictis numinibus seruat, doctrinam proculdubio suam de hac omni opinione confirmat. Cùm enim ait,

Iunonis magnæ primum prece numen adora:

τὴν μεγάλην nominat.

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:

τὴν χρηστήν.

——Dominamq; potentem:

τὴν δυνατήν. Eodem nomine appellauit & Vestam, quam de numero penatium, aut certè comitem eorum esse manifestum est: adeò ut & consules, & prætores cùm ineunt magistratum, Lauinij rem diuinam faciant Penatibus pariter & Vestæ. Sed & Vergil. ubi ex persona Hectoris dixit,

Sacra suosq; tibi commendat Troia penates:

mox adiecit,

Sic ait, & manibus uittas, Vestamq; potentem
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Addidit Higynus in lib. quem de dijs penatibus scripsit, uocari eos θεοὺς πατρῴους. Nec hoc Vergilius ignoratum reliquit,

Dij patrij seruate domum, seruate nepotem. Et alibi:
— Patrijq; penates. Hæc Macrobius.

Extenuat per contemptum, penatium dignitatem, cum uictos dicat ut non sit, cur eos metuat. Incute.] Propositio petitionis: ut emissis uentis, aut naues fluctibus obruat: aut, si id fieri nequeat, eas disijciat in diuersas orbis plagas: quæ mitior petitio est, ut clementior in hostes esse uideatur, cùm suo iure extrema persequi possit. Iam nō uentos simpliciter postulat, sed flatum uiolentum, turbines & procellas: quorum impetu uehementi deprimantur naues.

Atrocitatem tempestatis exaggerat. non enim contenta est, obruisse eas, nisi etiam submergantur: aut uicissim, ut demersæ simul operiantur fluctibus. Id enim signat Obruere, *κατακλύζειν, καὶ συγκαλύπτειν. Quæ sequuntur, uti dixi, mitiora uidentur. Puppis, posterior nauis pars est: synecdochicῶς, pro naui.* Diuersas.] *dixit, pro in diuersum.* Sunt mihi.] *Remuneratio beneficij, ne gratis illud apud immemorem posuisse uideatur. Itaq; filiarum longè pulcherrimam ei uxorem spondet. Sunt qui has easdem esse existiment, quæ à poëta in quarto Georgicῶν recensentur.*

—Milesia uellera nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore:
Drymoq;, Xanthoq;, Ligeaq;, Phyllodoceq;,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla. A
Nisæe, Spioq;, Thaliaq;, Cymodoceq;,
Cydippe, & flaua Lycorias: altera uirgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores.
Clioq;, & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ.
Atq; Ephyre, atq; Opis, *atq; Asia, &* Deiopeia.

Deiopeiam quidam Grammaticorum dictam putant, for tastis ἀπὸ τοῦ δηιλάειν· ὅπερ ἐστὶν, ἱμερόεν τὸν ἔρωτα ἱείναι, ἤτοι, φωνήν. Itaque hanc cõmendat à forma: quam illi est perpetuo connubio coniunctura. Et causam finalem ab utili infert, ut Aeolo numerosam prolem pariat: qua re nihil felicius, nihil iucundius in uita mortalibus est.

ARGVMENTVM.

Iunoni Aeolus respondet, illiusq; uoluntate se præsto futurum pollicetur.

Aeolus hæc contrà, Tuus, ô Regina, quod optas,
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi quodcunq; hoc regni, tu sceptra Iouemq;
Concilias: tu das epulis accumbere diuûm:
Nimborumq; facis, tempestatumq; potentem.

NASC. Tuus ô regina quid optes] *breuis Aeoli responsio breuitati Iunonis orationi respondens: nam Aeolus suæ potentiæ securus, uoluntati Iunonis ab eo auxilium implorantis deesse noluit: qui perspecta etiam temporis angustia (nam Troiani ad Italiam aduentabant) non cunctatur, sed adductis breuiter causis, quamobrem id facere debeat, iussa capessiit. primum igitur ex Iunonis persona beneuolentiam sibi comparat: quam non proprio, sed dignitatis (ut minores decet) nomine appellat: deinde à sua: qui Iunonis uotis, precibusq; adeò se facilem præbet, ut ad eius animum declarandum maior benignitatis cumulus haud fieri posse uideatur: idq; per distributionem: unde perelegans colligitur argumentum ex his, quæ sub eandem rationem cadunt: hoc modo. si honestum est te iubere, honestum est quoq; me iussa exequi, locus ex Hom sumptus esse uidetur Iliad. 6. ubi Vulcanus suam Thetidi operam pollicetur.* Fas est.] *propriè dictum: nam uis est hominum, fas Deorum: quorum numen fata condit perinde ac si dixisset, tua iussa, sunt fata.*

Tu mihi quodcunq; hoc regni.] *Iunonis erga se beneficia cum exaggeratione recenset: pro quorum magnitudine se ei omnia debere profitetur, extenuat imperium suum inquiens, hoc regni, quo magis Iunonis dignitatem, atq; potestatem extollat, utitur repetitione, & adiunctione: quarum altera grauem, altera festiuam orationem reddit. hic etiam diligenter obseruandum est, sapienter poëtam fecisse, ut Aeolus Iunonis beneficia recenseret, quæ Iuno ipsa tacuerat. nam personæ graues atq; magnanimæ, quæ in alios contulerint, libentius audiunt, quàm ipsæ alijs enarrent. Aristot. 4 eth.*

Tu sceptra Iouemq;. Concilias, tu das epulis accũbere Diuûm.] *hoc designat per argumentum à consequentibus, se & Deum & regem uentorum esse. ubi uerò ait, concilias, rem Physicam attingit. nam Iuno aër est, ex cuius motu uenti generantur. Iuppiter uero ignis est, qui aërem temperat.*

LAMB. Hort. Aeolus.] *Elleipsis: ad hæc respondit, aut uicissim hæc reddidit.* Tuus ô.] *Beneuolentia à persona Iunonis, cui non solum non negat quicquam, sed illius imperare, suum uerò iussa exequi, esse dicit. Quare imperandum, ac non petendum esse. Maiori cum gratia id signat, cum ultrò beneficia accepta commemorando agnoscit.* B Regina.] *A' personæ dignitate, beneuolentia: indicat se inferiorem. Iam & optare minus est, quàm petere: cum illud tanti fieri possit.* Explorare.] *deliberare, σκέπτεσθαι. Veteres tamen, quoniam à ploro deductum est, usurparunt pro, cum fletu quodam uociferor, & exclamo. Sic Varro:* Gemit, explorat, turbam omnem concitat. *Metaphoricè, diligẽter, & quasi præsentibus oculis, auribus ac uoce inquirere, ac obseruare: ut, Explorãt portas. Apud Verg. in 4. Georg. pro siccare accipi uidetur:*

—Explorat robora fumus.

Capessere iussa.] *dixit, pro suscipere iussa exequenda.* Tu mihi quodcunq;.] *Grauis ac diserta enumeratio beneficiorum, ob quæ ipse Iunoni sit obnoxius, atq; illius sit imperare, suum uero exequi. Tuo beneficio mihi hoc regnum partum est: tu mihi summum Iouem concilias: per te mensæ diuorum accumbo: tuum munus est, quòd imperium in uentos & tempestates habeam. Proinde impe-* C *res: tantum abest ut petas. Et in particula Tu) emphasis est, & significantior quidem, propter anaphoram.* Sceptra.] *Metonymia, pro regno. Sceptrum, scipio, quo reges utuntur, auratus, aut eburatus: σκῆπτρον, ἀπὸ τοῦ σκήπτομαι, innitendo. unde reges σκηπτοῦχοι βασιλῆες Homerus. & alij σκηπτροφόρους appellant. Porrò, uerbo* Conciliare *significatione elegantissima usus est, pro beneuolum reddis: cum alioqui parare signet, & emere: quòd antiquitùs in concilijs mercatus fieri soleant. προσάγεσθαι, ἐπισπᾶσθαι. Hinc conciliare odium, amicitiã, beneuolentiam.* Epulis.] *Veteres epulam dixere cibos, cùm in hominum, tum brutorum etiam animantium usum paratos. Statuunt autem discrimen inter epulum & epulas. epulum, publicum & solenne conuiuium dici, quale populo dabatur in triumphis, ludis, funeribus, dedicationibus: epulas uerò, priuatas mensas appellari. Confunditur sæpenumero ab authoribus differentia.* Tempestatumq;.] *Epexegesis: Effecis, quòd imperium in uentos & tempestates obtineam.*

A

ARGVMENTVM.

Hactenus poëta, quid egerit Iuno, ut rationem iniret dispergendi Troianos, ostendit: iam uerò quò labor, & iracundiæ illius furor eruperit, describendum aggreditur: & primo Aeolum iussa illius exequentem facit. itaque ad tempestatis descriptionem se accingit: quam, cum attingi satis fuisset, tamen ornatus gratia totam ordine, & per ὑποτύπωσιν describit.

Hæc ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus: ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Vnà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & uastos uoluunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorque uirûm, stridorque rudentum.
Eripiunt subitò nubes cœlumque, diemque,
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther:
Præsentemque uiris intentant omnia mortem.

NASC. Hæc ubi dicta.] *hic ἀποσιώπησις est: quæ cum ad decorum personæ, tum ad orationis grauitatem comparandam facit. inest enim omni reticentiæ grauitas. adde etiam quod factorum celeritatem designat. quamobrem hoc in loco etiam aptior esse uidetur, quia hoc tempore celeritate opus est.*

B Cauum conuersa cuspide montem. Impulit in latus.] *hactenus Iunonis consilia in Troianos, iam uerò facta Virgilius ita aggreditur describenda, ut ex facto, quid futurum sit cognosci posiit? nam impulsio montis in latus, ut etiam Fabius Quinct. admonuit, sæuissimæ, atrocissimæque tempestatis futuræ certissimum argumentum est. Quod uerò cauum montem dicit, Physicam rationem attingere uidetur. nam concaua loca uentis facilè replentur, unde & terræmotus quandoque fiunt.*

Ac uenti uelut agmine facto.] *tempestatis descriptionem aggreditur, qua in re ne digitum quidem transuersum ab Aristotelis præcepto discedere uidetur, qui in poëtices libello poëtas admonet, ut in rebus describendis perfectam, absolutamque rei formam sibi ob oculos ponant: perfecta uerò rei forma est, quæ rhetorum circumstantijs continetur, ut antea admonuimus. persona Aeoli, & Iunonis, quæ sæuissimam excitarunt tempestatem. loco nam dicturus est.*

» *Incubuere mari.*
modo,
» *Qua data porta ruunt.*
C *causa,*
» *Vna Eurus, Notusque ruunt, creberque procellis*
» *Africus.*

Et alia quæ poëta ipse innumerat. conuersa cuspide, turbine, procellis: ex quibus causis maxima oriri solet in mari tempestas. Qua data porta.] *hunc locum quidam ab accidentibus, alij ab antecedentibus, Quinctilianus ex ratiocinatione uocat: nam quanta sit in mari futura tempestas hinc facile colligi potest. quod uenti, simulac data est illis porta, ruunt, maximoque impetu feruntur. sed utcumque uocari contingat, prius causæ ponuntur, de quibus proximè dictum est, deinde causarum effecta.*

» *Insequitur clamorque uirum stridorque rudentum.*
Et quæ sequuntur alia.

Incubuere mari.] *recto ordine utitur, ut primum è cauernis, qua exitus datus est, ruant, inde terras perflent, postremo mari incumbant. cumque ad exprimendum uentorum impetum satis esset dixisse, incubuere mari (nam incumbere est inniti, totisque uiribus adhærere) tamen ut eorum uim, potestatemque magis amplificaret, hoc etiam addidit.* Totumque à sedibus imis.] *sanè non potest mare ab imo fundo perturbari, nisi magnus uentorum flatus illud euertat. Locus quidē Homeri est, ex Odyss. 5.*

ἐτάραξε πόντον. «

id est, pontum conturbauit. Sed euidentius poëta noster, totum ab imis sedibus rui dixit.

Vna Eurus, notusque ruunt crebesque procellis.
Africus.] *hoc itidem Homeri est, quod etiam totum fere repetit. Iliad. α. cum ait,*

σὺν δ' εὖρός τε νότος τ' ἔπεσε, ζέφυρός τε δυσαής. «

Sed quod Homerus ἔπεσε ait, motum tantum, hic uerò cum ruunt dixerit, occupationem etiam significasse uidetur: hoc tamen differunt, quia ubi Homerus ait, ζέφυρός τε δυσαής, id est, Zephyrus grauiter spirans, noster inquit.

Creberque procellis. —Africus.

Quam re non possum quorundam imprudentiam non admirari, qui Homerum tanquam rerum naturalium imperitum redarguunt: quod dixerit, Ζέφυρος δυσαής, cum Zephyrus non adeo sit uiolentus, ut δυσαὴς dici possit. Sed illi non aduerterunt. Zephyrum nō pro Fauonio, sed pro Africo positum fuisse ab Homero: Quod ualde oculatus Virgilius animaduertens,

Creberque procellis Africus, dixit.

Africus uero ita uiolentus est, in mari præcipuè Ionico, & Adriatico, ut si plus octo horis spiraret, nautæ ab eius rabido impetu, ac furore tuti uix euadere possent ulli.

Et uastos uoluunt ad littora fluctus.] *undarum ad littus uenientium molem, tarditatemque mole quadam, ac tarditate uerborum, & pedum demonstrat.*

Insequitur clamorque uirum, stridorque rudentum.] *hactenus causas, & antecedentia tempestatis, iam uero effecta, & consequentia describit cum ingenti commiserationis affectu: hic enim horror ex apparatu minacissimæ tempestatis pingitur magis, quàm dicatur. sed mirè strepitum nauticarum funium aptissimo litterarum sonitu expressit: nam r, littera, quæ bis in hac dictione stridor, & semel in rudentum posita est. stridorem uenti nauticas chordas ferientis ad aures propeiam legentis afferre uidetur. atque huiusmodi ficta & imitatione nouata uerba grandiorem quoque orationem efficere solent.*

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther.] *exaggeratione rerum timorem afferentium, timoris quoque affectū exaggerat: maior enim Troianis timor inerat, quia de cælo etiam tonitru, fulgetrisque terrebantur: & ex antecedentibus quantum periculi subsecuturum esset, prouidebant.*

uidebant. existimant imperiti ὑστερολογίαν à Virgilio factam, quod primum tonitrus, deinde fulgetrarum mentionem fecit, sed hallucinantur: nam prius reuera, aut eodem tempore tonitrua fiunt, deinde fulgetræ apparent. Quod uerò aliter fieri uideatur, in causa est, quia uelocior oculorum, quàm aurium sensus est. Aristot. in lib. de cœlo, & in Meteor. hinc Lucretius lib. 6.

„ Sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus
„ Fulgere, quàm cernant oculi: quia semper ad aures
„ Tardius adueniunt, quàm uisum quæ moueant res.
Et paulò post
„ Sic fulgorem quoq; cernimus ante
„ Quam tonitrum accipiamus, pariter qui mittitur igni,
„ Et simili causa concursu natus eodem.

Illud quoq; intueri licet, quod, cum ait. Et crebris micat ignibus æther, fulgetra in ipsis uerbis una cum crepitu apparere uidentur. Eripiunt subito nubes cœlumq; diemq; Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra.] aëris obscuritatem subsecutam fuisse, ex antecedentibus poëta declarat: nam obducto nubibus cœlo, tenebræ sequuntur, quamobrem subdit statim. Ponto nox incubat atra. atque illud Homeri transtulisse uidetur ex 5. Odyss.

„ σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
„ γαῖαν, ὁμοῦ, καὶ πόντον, ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.

Sed in hac tota tempestatis descriptione multa quoque de Lacuuio sumpta fuisse apparent: cuius uersus à M. Tullio citantur in libro de Diuinatione hunc in modum.

„ ——inhorrescit mare:
„ Tenebræ cõduplicãtur: noctisq; & nimbũ occæcat nigror:
„ Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit:
„ Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
„ Vndiq; omnes uenti erumpunt, sæui existunt turbines,
„ Feruet æstu pelagus.

horum etiam carminum mentio fit in 3. de orat. sed sub auctore incerto. Præsentemq; uiris intentant omnia mortem.] cum multa horrida, ac terribilia separatim poëta recensuisset, quæ Troianis timorem, mortisq; periculum afferebant, ne aliquid prætermissum uideretur quod ad horrorem tempestatis indicandum faceret, ad generalia confugit: omnia inquit, intentant mortem: cuius quidem tempestatis magnitudinem etiam auget à tempore, cum ait præsentem: nam quæ ualde instant, ac propè in foribus sunt, ea homines (ut inquit Aristoteles) uehementer pertimescunt. Sed ne illud quidem absq; ingenti cõsideratione prætereundũ est. in hac tota tempestatis descriptione, omnia ferè per indicandi modum, & in instanti seu præsenti tempore enunciari. quæ scribendi ratio cum admirabile poëma efficit, tum rem quàm maximè auget. nam quæ instant, maiora semper, quàm quæ iam præterierunt uideri solent.

LAMB. Hort. Hæc ubi.] Elleipsis. Cætera mira arte sunt composita, quæ tempestatis naturæ, dactylorum spondæorumq; compositionem iudicio & obseruatione attemperauit: id quod nusquam non facit. Porrò aũt tempestatis huius descriptio maximè ex 5. Odysseæ sumpta est: ubi pro Aeoli persona Neptunus, perinde Vlyssi infestus, ut apud Maronem Iuno Aeneæ & Troianis, introducitur. Neptunus eo, quem dixi, libro, ubi Vlyssem ex Ogygia soluentem animaduertit.

ὢ πόποι, inquit, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλοι,
ἀμφ' Ὀδυσῆϊ ἐμεῖο, μετ' Αἰθιόπεσσιν ἐόντος.
καὶ δὴ φαιήκων γαίης σχεδὸν, ἔνθα οἱ αἶσα A
ἐκφυγέειν μέγα πεῖραρ ὀϊζύος, ἥ μιν ἱκάνει.
ἀλλ' ἔτι μέν μίν φημι ἅδην ἐλάαν κακότητος.
ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον,
χερσὶ τρίαιναν ἑλὼν, πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον, ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.
σὺν δ' εὖρός τε νότος τ' ἔπεσον, ζέφυρός τε δυσαὴς,
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων.

Hic Neptunus tridente solum mare turbat, cogitq; nubes: quibus terram operit, & pontum. diuersorum uentorum procellas concitat. ad ultimum, Eurum & Notum, Zephyrum & Boream, maria miscentes caligine obducta facit. Noster non paulo sublimior & copiosior: primùm impulso monte, uenti euolant: maria, terras, & cœlum permiscent, inde in pelagus illapsi, ab uno fundo omnia turbãt. Oriuntur hinc nubes: sequitur caligo, ipsa nocte densior: hinc fulmina, mox tonitrua. è quibus omnibus, amplificatis effectis pauor & præsentis mortis imago horribilis, nauigantes exanimat. Cuspide.] A' parte totum, sceptro. nam cuspis propriè extremitas illius ferri est, quod hastæ est præfixum, αἰχμὴ ἐπιδορατίς: item gladij, claui, & similiũ. Hinc cuspidare deduxit Plinius, ἐπιδορατίζειν. B Sceptri impulsu, agminatim effunduntur. Est autem agmen ab agendo deductum, multitudo ordinatè incedens, ut exercitus: aut secus. Transfertur ad impetum aquæ fluentis:

——Leni fluit agmine Tybris.

Ruunt, pro irruunt, simplex pro composito: cum horribili susurro effunduntur. Primum in terras, inde mare, consentaneo naturæ ordine, uenti deuoluuntur, (id quod prætermisit Homerus) atq; ima summis miscent: quod hic Maro uocat, totum mare à sedibus imis eruere. Rursum simplici uerbo abusus est pro composito. Vnà Eurusq;.] σὺν δ' εὖρός τε νότος τ' ἔπεσον. Disertè reddidit Homericum Polysyndeton. Primùm meridionales uentos, natura tepidos quidem, sed humidos ac pluuios, inducit, ut statim septentrionalibus, his obiectis, ex uentorum inter se pugna horridior sit tempestas. Eurus, Græcè εὖρος, propriè is uẽtus est, qui ab ortu uerno spirat. Græci ἀπηλιώτην, quòd à sole ueniat, appellant: qua ratione Romani quoq; Subsolanum eum uocant. A' latitudine, εὖρος nomen sortitus: εὖρος, πλάτος, ἄνεμος ἀπηλιώτης. Por C rò meridies certo & fixo cardine est, austrumq; emittit, Græcè νότον appellatum: humidum, ut dixi, & nebulosum. νοτία, καὶ νοτὶς ἰκμὰς, humiditas: & νοτίζομαι, humecto. Africus, idem qui Græcis λίψ, ab occidente flat, contra Vulturnum, qui ab hyberno oriente oritur: ab Africa nomen habet. Hæc quia illic Oceano occidentali clauditur, uastioribus feritur, coorto Libe, fluctibus. quare Africum, in mediterranea, ab illa plaga immissum, doctè uastiores fluctus uoluisse narrat. Pro Zephyro itaq; apud Homerum, hic Africum posuit. Illum aũt Græcus uates simili ratione δυσαῆ appellat: hoc est, horrendùm spirantem, quem flatum fluctus plusquàm decumani insequuntur. cum quibus & Boream adiungit. At noster uerò, antequam ad septentrionales transeat, grauiter insurgit in exaggerandis meridionalium uentorum effectibus, ut postea pugna appareat uiolentior, & periculum atrocius. Græcus sat habet dixisse,

καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων: hoc est,
Sudificus boreas uoluens ad littora fluctus

Ingen-

A *Ingentes —— Maro autem, ne ita abrupto descriptionis cursu parum robusta uideretur exaggeratio, addidit, sequutum fuisse (ut uulgò ferè fieri solet) clamorem uirorum, & funium nauticorum stridorem. Inde attexit ea quæ apud Homerum in eadem descriptione præcedunt: cœlum obduci cœptum nubibus, & horrorem auxisse caliginem.* Clamor.] *Polysyndeton, compositioni accommodatum. Virum dixit, pro uirorum. Iam uerò stridere putant proprium esse funium, sonum edentium. Non desunt, qui cardinum, in quibus cannæ uertuntur, esse contendant. Rudentes Græci* πρότονοι *dicunt. Sunt & funes nautici* πρυμνήσια, ἀπὸ τῆς πρύμνης, *hoc est à puppi. nam* πρύμνη, τὰ ὄπισθεν, ἢ τὸ τέλος τοῦ πλοίου *est. &* πρυμνήσια, ἀπόγεια σχοινία. Ponto nox.] ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ. *Metalepsis: & in uoce Ponto synecdoche est, pro mari. Extra, caliginosa intelligitur.* Intonuere.] *Et hoc ab Homero prætermissum est, quod alibi in exaggerandis tempestatibus alioqui obseruare solet. Aptè itaq; simul & prudenter uentos caliginisq; horrorem, fulmina & tonitrua statim insequuta canit. Polos uerò pro aëre usurpauit: id quod perspicuè mox arguit. aut certè, ad uulgi captum, cœlum tonuisse dicit. Cæterùm poli duo sunt cœli axes, in quibus uniuersa illa cœlestium orbium machina, tanquam cardinibus rotatur ac uoluitur. Horum alter Arcticus siue Boreus, supra nostrum uerticem: alter Antarcticus, qui & Austrinus & Meridionalis, imus & depressus, illi ex diametro cōtra pedes nostros oppositus. Hic quidem Australis lateris est, ille uerò nostri cœli, in quo Vrsæ extant, unde nomen circulo datum.* ἄρκτος, *ursa: &* πόλος, *cardo cœli,* ἀπὸ τοῦ πολεῖν, *uerto, circumago. Vsurpatur sæpe à poëtis pro cœlo, quemadmodū & æther.* αἰθήρ, ἀπὸ τοῦ αἴθω, *ardeo, quod propriè ipsum elementum signat. A cuius accusandi casu æthera, & æthra per syncopen, aëris splendor. Periphrasticè crebros ignes, fulmina, alia super alia ingeminata uocat. Præsens mors, certissima est, & uix euitabilis: quam Troianis omnia elementa suprà infraq; minabantur.*
Præsentemq;.] *Claudit epiphonemate Australium uentorum, atrocem tempestatem.*

B

ARGVMENTVM.

Deplorat Aeneas calamitatem suam: quam ita per comparationem exaggerat, ut eos ter, & amplius præ se ipso beatos, ac felices exclamet, qui apud Ilium sub mœnibus perierunt.

NASC. Extemplò Aeneæ soluūtur frigore mēbra.] *frigore & membrorum solutione, Aeneæ timor indicatur, à consequentibus. Locus ex Homeri Odyss. 5 sumptus quidem est, sed hinc profectò, ex Homero* τὸ πρέπον *uiri fortissimi magis elucet.*

Extemplò Aeneæ soluuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia uoce refert: O' terq; quaterq; beati,
Queîs ante ora patrū, Troiæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere ô Danaûm fortissime gentis
Tydide, me'ne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuaq; animā hanc effundere dextra?
Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet Hector: ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simois correpta sub undis,
Scuta uirûm galeasq; & fortia corpora uoluit?

—uicisti, & uictū "
te tendere palmas
Ausonij uidere. "
Ad sydera.] ὑπερβολικῶς *magnitudinem affectus ostendit, eò enim altius precando, aut gemendo manus attollimus, quo uehementius dolore premimur, uel ad indicandam eorum beatitatem, qui pro patria perierunt, manus altè eleuat: quibus in cœlo decretas esse sedes existimat. ex Platonis epitaphio. & quoniam affectus hominum oratione magis, quam gestu cognoscuntur, illius quoque uerba poëta sapientiss. apponenda iudicauit. quamobrem sequitur.*

nam Homerus, Vlyssem simulatq; uenti ruere, & Pelagus miscere cepissent: illico territum facit, at noster Aeneam, non statim ut mare turbatum uidit, sed postquam mare cœlo misceri sociosq; suos ob nimium ex summo periculo timorem exclamantes audiuit, omnium nouissimum perterrefactum scribit quod uerò ait, frigore,
C *si, ut aliij interpretes, timore exponas, reciproca tralatio est. nam timor, ut inquit Aristot. in 2. de arte rhet. quædam frigiditas est.* Ingemit, & duplices tendens ad sydera palmas. Talia uoce refert.] *duos hic potissimum Aeneæ gestus poëta expressit: quibus cum doloris affectus indicari, tum conquestio moueri, augeriq; potest. nam cum membra Aeneæ nimio timore soluta esse dixisset, mox, ut indicaret quanto dolore premeretur, addidit, eum ingemuisse, postremò etiam manus in altum sustulisse: nam gemitus, manuumq; elatio magna doloris indicia sunt. Vlysses apud Hom. loco proximè adducto, tempestate perterritus gemit:*
» καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ,
» ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν:
Et Turnus apud Virg. ab Aenea interficiendus manus in cœlum eleuat.
» *Ille humilis, supplexq; oculos, dextramq; precantem*
» *Protendens, equidem merui, nec deprecor, inquit.*
» *Et paulò post.*

O'terq; quaterq; beati.] *oratio hæc querelis, affectibusq; plena est. exorditur Aeneas ab exclamatione: quæ maximi doloris significationem habet: quem & auget per comparationem ex communi commiserationis loco deductam. huic affinis est ille in tertio Aen. de Polyxena locus.*
—O' felix ante alias Priameia uirgo "
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis "
Iussa mori: Et reliqua. "
Et illud Euandri in 10. Aen.
—Tuq; ô sanctissima coniux "
Felix morte tua, neq; in hunc seruata dolorem. "
Sumptus est locus ex Hom. Odyss. 5.
τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο "
Τροίῃ, εὐρείῃ χάριν: "
Hic cōsulto prætereo quæ Gellius, & Macrob. de numero septenario scripta reliquerūt, quando ad rem uel nihil, uel parū facere uideātur. est enim precationis modus antiquis poëtis ualdè familiaris. quo supremā quandā beatitatē, felicitatemq; significare uolebant. Tibullus eleg. lib. 3.

" *O' mihi felicem, ter'q; quater'q; diem.*
Et Hor. 1. Carm.
" *Felices ter, & amplius*
" *Quos irrupta tenet copula.*
Quando'q; etiam ter, & quater, multoties significat. Virgil. 4. Aen.
" *Ter'q; quater'q; manu pectus percussa decorum.*
Et Hor. 1. Carm.
" *Quippe ter, & quater*
" *Anno reuisens aequor Atlanticum.*

Quibus ex locis colligitur, ter & quater aliquando pro maiori, quando'q; etiam pro minori numero capi solere. Ante ora patrum.] *amplificat à personis, ut à loco moenibus Troiae.* Oppetere.] *non simpliciter accipiendũ est oppetere id est mori sed eò deductum est, qui olim stre nui, ac fortes uiri moriebantur, praecipuè in bello, terram ore mordebant, ne quid turpe, aut praeter decorum uiri fortis in uictores dicerent. hinc illud Virg ex 8. Aen.*
" *——Terram simul ore momordit.*
Et in 11. Aen.
" *Procumbit moriens, & humum semel ore momordit.*
Erit igitur oppetere, moriendo ore terram petere.

O' Danaum fortissimè gentis. Tydide.] *per ἀποστροφὴν sermonem conuertit ad Diomedem, cum eius elogio, & liberius exclamat. fertur'q; in dolorem, plenis, ut aiunt, uelis: unde & commiserationis affectum mouet, & occultè suae fortitudinis indicium facit: qui cum hoste omnium penè fortissimo congredi eum ausus fuisset, non ab eo tamen unquam uictus, superatus'q; fuit.*

Me'ne Iliacis occumbere campis. Non potuisse?] *monet commiserationem ex desperatione uitae, & ex acerbo mortis genere. neq; id praeter artem, quasi aliam ad extremum personam seruet poëta, atq; in principio finxerit, neq; praeter decorum uiri fortis, quasi, ut uir effaeminatus, Aeneas mori timeat, ut somniant imperiti. uerum se ipse commendat ab animi magnitudine, quod in huiusmodi casu, mortis'q; genere nullum suae uirtutis indicium facere, aut signum ostendere potest. nam id mortis genus, quod naufragio fit, nullam gloriam, occasionem'q; declarandae fortitudinis. Quamobrem Homerus antequã Vlyssem in ε. Odyss. de immissa tempestate quaerentem, suam'q; calamitatem deplorantem faciat, ingemens, inquit, suum allocutus est magnanimum animum. Sed Graecè uenustius.*
" ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν.
Arist. in 3. eth. scriptum reliquit uiros fortes mortem eo tempore grauiter, moleste'q; ferre, cum nullam suae fortitudinis declarandae occasionem habent. propterea & Vlyssi loco superius adducto, queritur inglorià morte fato sibi moriendum esse, cum ait.
" Νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι.
Aeneas igitur, cum odio Iunonis agitaretur, ob id'q; immissam ab ea tempestatem animaduerteret, ut & ipse, & socij una naufragio perirent, mortem pertesus, ingemuit, non quia periret, uerum quia cùm inglorius, id est, inglorià morte peribat, tum quia odio Iunonis sibi pereundum esse uidebat. Aristoteles enim in 2. rhet. admonet poëtas, atque oratores in his, quae timoris sunt, inuicem contendere, atq; dissentire propterea quod oratores metum consderant, qui ex hominibus est. poëtae uero, qui ex ira Deorum prouenit unde colligi potest, quãobrem Aeneas hoc mortis genus horrescat. Quod uero interpres ait, graue esse perire naufragio, quia anima, quae ignea est, extingui- tur elemento contrario, eruditorũ auribus non facit satis. A

Tua'q; animam hanc effundere dextra?] *iteratione commiserationis locum amplificat. &, hanc, ἐμφατικῶς dicit, q̃ tot calamitatibus, perturbationibus'q; obnoxia est. Quod uerò effundere ait, ad Critiae, atq; Empedoclis opinionem adludere uidetur: qui animam sanguinem esse opinati sunt. nam effundere propriè de liquidis est: in hanc'q; sententiam Cicero dixisse uidetur in fam. si uitam pro tua dignitate profunderem. Sed hic etiam obseruandus diligenter uocalium concursus, & hiatus: quibus quasi actum animae corpore exire nolitis, exprimere poëta uidetur.* Saeuus ubi Aeacidae telo iacet, Hector? ubi ingens. Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis. Scuta uirum, galeas'q;, & fortia corpora uoluit.] *amplificat à personarum dignitate: de quarũ casu etiam commiserationem mouet. congerit multa simul, rem'q; ita per congeriem amplificat, ut αὔξησις etiam fieri uideatur, nam scuta, & galeas uidere in flumine natare, horrendum est, (id enim plurimorum hominum stragis indicium est) sed uidere corpora hominum natare, fluctibus'q; fluminis agitari, horrendum magis est. propterea utitur repetitione: quae & auget, & acriorem orationem facit. Locus ex Homero sumptus est, Iliad. μ. sic enim ait.* B
ᾗ σιμόεις ὅθι πολλὰ βοάγρια, καὶ τρυφάλειαι "
κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. "

Extemplò.] *Haec apud Homerum statim ijsdem planè uerbis sequuntur. Caetera uerò copiosius, quàm noster poëta: sed haud scio, an decorè. Certè Maro pro temporis ratione è Graeco ea aptè huc accommodauit, quae ad exclamationem patheticam, & exaggerationem maioris conducant.* Extemplò Aeneae.] *Odyssae ε.* LAMB. Hort.
καὶ τότ' ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.
Periphrasis, metu exanimati ducis Troiani: quam Homerus pari propè extulit, neque multum admodum diuersa,
Pectora, genua'q; simul iam tum soluuntur Vlyssis.
ὀχθήσας ἄρα, εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ὤμοι ἐγὼ δειλὸς, τί νύ μοι μήκιστα γένηται,
δείδω, μὴ δὴ πάντα θεὰ νημερτέα εἶπεν,
ἥ μ' ἔφατ' ἐν πόντῳ, πρὶν πατρίδα γαῖαν ἱκέσθαι
ἄλγε' ἀναπλήσειν. τὰ δὲ δὴ νῦν πάντα τελεῖται. C
οἵοισιν νεφέεσσι περιστέφει οὐρανὸν εὐρὺν
ζεὺς, ἐτάραξε δὲ πόντον, ἐπισπέρχουσι δ' ἄελλαι
παντοίων ἀνέμων. νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος.

Ingemit.] ὀχθήσας, *Ingemuit, dixit'q; haec alto pectore secum.* Quanto hic Maro affectibus densior, cum Aeneam dicit sublatis ad sidera manibus, ad hunc modum exclamasse? *Palmas usurpauit pro manibus: synecdoche. est autem propriè plenum illud & ex parte concauũ manus. Et palma φοῖνιξ nobilis illa arbor, qua initio sacrorum certaminum uictores coronabantur.*

Tendens, pro extendens: simplex pro composito.

Voce.] *pleonas.* εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. *Quae sequuntur apud Graecum uatem, partim ut instituto suo parum accommoda, partim ut ociosa, studio praetermisit. Praesens periculum ociosas uerborum ambages dissuadet: quare abrupto exordio pathetico utitur, quod constat collatione à maioribus exaggeratis: unde coniectura ducitur de minoribus exaggerandis.* Ter'q;.] *Homerica sunt, quae sequuntur.*

τρισμάκαρ.

A τρισμάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο,
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ χάριν Ἀτρείδῃσι φέροντες.

Ter quater felices eos uocat, qui ad Troiam in gratiam Atridarum perierunt. Vtinam, inquit, tum occubuissem, cũ Troiani frequentes circa Achillẽ, infestas hastas in me torquerent. Tunc iusta funebria, tunc parentatum mihi fuisset, & Graeci gloriam meam uexissent, cum nunc inglorius sim moriturus.

ὡς δὴ ἔγωγ' ὄφελον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν
ἤματι τῷ, ὅτε μοι πλεῖστοι χαλκήρεα δοῦρα
Τρῶες ἐπέρριψαν περὶ Πηλείωνι θανόντι,
τῷ κ' ἔλαχον κτερέων, καί μευ κλέος ἦγον Ἀχαιοί.
νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι.

Itaq; cum dicit Terq; quaterq;, comparationem sui facit: inde à personis parentum, ac mox à loco. Troiae sub moenibus altis.] Statim à tempore, ac mortis genere, eorum qui eo bello pugnando occubuerunt, addit affectus, & amplificationem ab exemplis maioribus cum quibus collatus, se infoeliciem ratiocinatur, cui haud licuit mori in ijsdem campis, in quibus Hector manibus Achillis perijt: ubi Sarpedon Iouis filius Patrocli hasta percussus cecidit, & in-

B numerabiles alij. O' terq;] τρὶς καὶ τετράκις τε. Sapit prouerbiũ, de re omnibus suis numeris absoluta Graeci, numeri additione, maximè ternarij, rem amplificant: fortasse quòd apud priscos is sacer habebatur, & absolutus, adeò ut quicquid ter aut dictum aut factum esset, id efficax haberetur. Quare in Magorũ mysterijs etiam adhibitus fuit. Pharmaceut. Vergiliana.

Terna tibi haec primùm triplici diuersa colore
Licia circundo, &c. ——

Iam & illa passim obuia sunt apud authores, τρὶς μάκαρες, τρὶς κατάρατος, & similia, de uehementer absolutis. Homerus, τρὶς μὲν ἀναΐξας. Tibull.

O' mihi foelicem terq; quaterq; diem.

Ergo, ut inquit Macrob. Vergilius nullius disciplinae expers, per omnia beatos exprimere uolens, ait, O' terq; quaterq; b. Varro libro primo Hebdomadum, septenarij numeri ait multas uariasq; uirtutes esse. is facit in coelo septentriones, Vergilias siue Pleadas totidem planetae sunt, septem sunt circuli circa axem: in septimo signo fit solstitium à bruma, in septimo bruma solstitio, in septimo aequinoctium ab aequinoctio. Caetera extant apud Gell. lib.

C 3. cap. 10. Queis.] Pathos à persona & loco. Respexit ad Hectorem, & alios φιλοπάτριδας, quos pugnantes cadentesq; ciues è moenibus prospectabant.

Oppetere, mori, quasi mortem petere.

—— οἳ τότ' ὄλοντο
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ. ——

Quod noster poëta disertè uertit,

—— Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere. ——

O' Danaûm.] Pathos ab exclamatione, per auersionem, cum amplificatione. Non enim Diomedes, sed Achilles, Graecorum facilè fortissimus ducebatur. Verùm illius uirtutis amplificatio uehementer ad gloriam Aeneae conducit: qui non cum uulgo, sed cum clarissimis ducibus, & militari gloria decantatis, ausus fuisset congredi. Homerus Iliad. ε. refert, Aeneam singulari certamine cum Diomede commissum, coniectu saxi grauiter ab eo uulneratum fuisse: atque inde fusum humi periturum, nisi Veneris matris interuentu, circumfusa nube, hostis manibus subtractus in pacatum euasisset.

Verba autem Homeri, caeso Pandaro in pugna, de utriusque congressu haec sunt:

αἰνείας δ' ἀπόρουσε σὺν ἀσπίδι δουρί τε μακρῷ,
δείσας μή πώς οἱ ἐρυσαίατο νεκρὸν ἀχαιοί.
ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ βαῖνε λέων ὣς ἀλκὶ πεποιθὼς,
πρόσθε δέ οἱ δόρυ τ' ἔσχε καὶ ἀσπίδα πάντοσ' ἐΐσην,
τὸν κτάμεναι μεμαὼς, ὅς τις τοῦ γ' ἀντίος ἔλθοι,
σμερδαλέα ἰάχων· ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρὶ
τυδεΐδης μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσ'. ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος,
τῷ βάλεν αἰνείαο κατ' ἰσχίον, ἔνθά τε μηρὸς
ἰσχίῳ ἐνστρέφεται, κοτύλην δέ τέ μιν καλέουσι.
θλάσσε δέ οἱ κοτύλην, πρὸς δ' ἄμφω ῥῆξε τένοντε.
ὦσε δ' ἀπὸ ῥινὸν τρηχὺς λίθος. αὐτὰρ ὅγ' ἥρως
ἔστη γνὺξ ἐριπὼν, καὶ ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ
γαίης, ἀμφὶ δὲ ὄσσε κελαινὴ νὺξ ἐκάλυψε,
καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν αἰνείας,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε διὸς θυγάτηρ ἀφροδίτη
μήτηρ, ἥ μιν ὑπ' ἀγχίσῃ τέκε βουκολέοντι.
ἀμφὶ δ' ἑὸν φίλον υἱὸν ἐχεύατο πήχεε λευκώ.
πρόσθε δέ οἱ πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμ' ἐκάλυψεν,
ἕρκος ἔμεν βελέων, μή τις Δαναῶν ταχυπώλων
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν, ἐκ θυμὸν ἕλοιτο.
ἡ μὲν ἑὸν φίλον υἱὸν ὑπεξέφερεν πολέμοιο.

Huius manibus, in patrio solo, in suorum cõspectu, optabile iuxtà & pulchrum duxit in armis mori, prae quàm fluctibus maris absumeretur. Tydides pro Diomede: enallage speciei, patronymicũ pro primitiuo. Fuit aũt hic Diomedes Tydei filius, qui antequã Graeci aduersus Troianos classem adornarent, cum Acamãte Theseo, legatus Ilium ad repetendã Helenã missus fuit. Huius uirtus paulo pòst in bello inter omnes duces, praeter Achillem, summa enituit. Porrò quàm uaria fortuna hic confecto bello iactatus fuerit, etsi alio loco quoq; dicetur, nõ grauabor hic eã annotare, quae uaria lectio Graecorum authorũ suppeditauit. Mimnermus prodidit, Graecus scriptor, Venerem, quod ad Troiam à Diomede uulnus accepisset, ita postea Aegialeam eius uxorem sic comparasse, ut a multis adulteris adamaretur: sed inprimis ab Hippolyto, & Comete Sibeleni filio stupri necessitudine iungeretur. Diomedes Argos reuersus insidijs ab illa petitus fuit: unde foeliciter ad aram Iunonis fuga dilapsus nocte sociorũ manu comitatus in pacatum euasit: peruenitq; in Italiam ad Daunum, à quo postea fraude circumuentus, interfectus fuit. Tradunt, Daunum per id tempus ab hostibus obsessum, Diomedis auxilium his conditionibus implorasse, ut terrae partem pro strenuè nauata opera illi esset daturus. Parta iam Dauno uictoria, ibi Diomedes urbem cõdidit, quã Argyrippam, tanquã ἵππειον ἄργος dixit. Ferunt Daunum postea duas huic conditiones proposuisse, quarũ utram uellet, deligeret: ut aut uniuersam praedam belli, aut omnem eam terrã mancupio acciperet, ἢ ὅλην τὴν λείαν λαβεῖν τοῦ πολέμου, ἢ τὴν γῆν πᾶσαν. Horum aũt iudex datur Alibenus, nothus Diomedis frater, qui Euippẽ Dauni filiam adamabat. Hic ita iudicauit, ut Daunus terram obtineret, & penes Diomedem praeda tota foret. Hanc ob causam indignatus Diomedes, terram execratus est, ne aut seminari posset, aut consita fructus gigneret, nisi eam suorum aut cõsanguineorũ, aut ciuiũ aliquis sereret: niue quis columnas suas aut colossos mouere posset. Postea à Dauno interfectus fuit. Porrò socij cum eum lugerent, transformati ferũtur in aues, cygnis adsimiles, quae Erodij

(uel, ut alij, Lari) dicuntur: quæ barbaros fugiunt. Fama fertur apud Græcos quòd inter ipsos uersentur, & ex ipsis manibus cibum capiant, atq; inde in sinus eius irrepant. Fortassis ob id, quod insulas ab eo denominatas Diomedis, tanquã urbem incolant. Diluculo matutino regionem alis irrigant, atq; ita rigando ad prædã proficiscũtur. Porrò capta inter se æqualiter diuidunt. Sita aũt Diomedea insula est circa sinum Ionium & Hadriaticũ. nam Appuli & Iapyges ad Ionium habitant. Fabulantur, Diomedem capta Troia, pro saburra in nauẽ suã lapides ex urbis mœnibus iniecisse. Profectum Argos, atq; ægrè coniugis insidijs elapsum, cùm in Italiã delatus esset, ibi Colchicũ draconem omnia uastantem circa Phæacidem inuenisse. habebat enim Glauci, ex permutatione ad Troiã, aureũ scutum. Cæterùm draconem occidit, ratus aureũ illud arietis Colchici uellus esse. Quo facinore clarus inter populares factus, colossos sibi ex lapidibus Ilij, quibus nauem onerarat, fecit. Hos per campum illum passim erexit. Postea occisum Daunus, & ipsos simul colossos, in subiectum mare præcipitauit. Ferunt hos è fluctib. reuersos, rursus in suas bases redijsse. author huius historiæ est Timæus Siculus, & Lycus in tertio. Phæaces præ cæteris mortalib. Diomedem hunc religiosè coluisse constat, eos inquam qui ad Ionium sinũ habitarũt. quòd draconem è Colchis huc, quæsitum aureum uellus, ab Argonautis raptum & auectum, profectum trucidasset. Phæaciam ad Ionium sinum collocant. Sunt qui opinẽtur, hunc Draconem latronem fuisse. Porrò aũt inuenio aliam historiã apud Lycophronem, & eius enarratorem, de Diomede Dauniorũ regionem execrato. Διομήδης ἐπαρασάμενος τὴν Δαυνίων χώραν, μὴ ἐκφορῆσαί ποτε, εἰ μὴ ὑπὸ Αἰτωλῶν ἐργάζοιτο· οἱ Δαύνιοι παραγενόμενοι εἰς Αἰτωλίαν, ἐκήρυξαν τοὺς βουλομένους αὐτῶν ἐλθεῖν, καὶ ἀπολαβεῖν τὸ τῆς Διομήδους μέτρον γῆς. ἐλθόντων δὲ τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν τῶν Δαυνίων χώραν, καὶ ἀπαιτούντων τὴν γῆν, οἱ Δαύνιοι λαβόντες αὐτοὺς, ζῶντας κατέχωσαν, λέγοντες, ἀπειληφέναι τὸν κλῆρον τῆς γῆς ὑμῶν, ὃν παρ' ἡμῶν αἰτεῖτε· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν Διομήδην. Hoc est: Cùm Diomedes Dauniorum regionem execratus esset, ne fructibus ferendis ferax esset unquã, nisi ab Aetolis excoleretur: Daunij profecti in Aetoliam, denunciari iusserunt, ut qui uellent, uenirent, occuparentq; Diomedeæ terræ mensurã. Porrò Aetoli adsunt, postulantq; terrã. Daunij arreptos eos, uiuos terra obruerunt, illud addentes: Accepistis sortem terræ uestræ, quam à nobis poscitis: neq; uerò illam solũ, sed & ipsum Diomedem. Ab hoc Diomede qui ad Troiã arma χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων cum Glauco mutarit, notum prouerbium inæqualis permutationis, ab authoribus celebratur. Sed de hoc Diomede reliqua in tertio explicabuntur. De Danao quoq; postea suo loco refertur historia. Mene Iliacis.] Aposiopesis: intelligitur æquum aut par fuit. Pathos à loco: & quod sequitur, effundere animã, expolitio est præcedentis orationis. Amplificatio. Diomedis manibus mori: quod pulchrius ducit, quàm in patria, aut alterius alicuius telo mori.

Sæuus] Pathos à maiori. & personarum dignitate; quæ ad Troiam fortiter pugnando occubuerunt, quæq; gloriam uirtute sua & morte sibi pepererunt. Aeaciden, Achillem Aeaci nepotem: antonomasia. Aeacus Pelei fuit pater, auus Achillis. Historia extat apud Homerum Iliados 22. Hector, iam graui circa collum uulnere accepto, cum humi fusus supplex multis Achillem orasset, ne se ad Græcorum naues canibus discerpendum A abijceret, sed magno redemptum parentibus in urbem remitteret, tristi moribundi uaticinio & dolore exacerbatus Achilles,

τέθναθι (inqt) κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι, ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
ἦ ῥα, καὶ ἐκ νεκροῖο ἐρύσατο χάλκεον ἔγχος.
καὶ τόγ' ἄνευθεν ἔθηχ'. ὁ δ' ἀπ' ὤμων τεύχε' ἐσύλα
αἱματόεντ'. ἄλλοι δὲ περίδραμον υἷες Ἀχαιῶν,
οἳ καὶ θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν
Ἕκτορος. οὐδ' ἄρα οἵ τις ἀνουτητί γε παρέστη.
ὧδε δέ τις εἴπεσκεν ἰδὼν ἐς πλησίον ἄλλον,
ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι
Ἕκτωρ, ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.

Qua uerò ratione reddiderit Achilles Priamo Hectoris corpus, explicatur ab eodem poëta, ultimo eiusdem operis libro. Cæterùm (ut aliquid auctarij uice hic adijciamus) sepultus traditur in Ophryno, seu Ophryneo, (nam utràque modo scribitur) regione Troiæ. φασὶν ὅτι λοιμοῦ κατασχόντος τὴν Ἑλλάδα, ἔχρησεν ὁ θεὸς, τὰ τοῦ Ἕκτορος ὀστᾶ κείμενα ἐν Ὀφρυνῷ, τόπῳ τῆς Τρωάδος, μετενεγκεῖν ἐπί τινα πόλιν Ἑλληνίδα, ἐν τιμῇ μὴ μετασχοῦσαν τῆς B ἐπὶ Ἴλιον στρατείας. οἱ δὲ Ἕλληνες εὑρόντες τοὺς ἐν Βοιωτίας Θήβαις μὴ στρατευσαμένους ἐπὶ Ἴλιον, ἐνεγκόντες τὰ τοῦ ἥρωος λείψανα, ἔθεντο περὶ τὴν Οἰδιπόδειαν κρήνην ἐν Θήβαις. Id est: Aiunt, cùm pestis grassaretur in Græcia, oraculo diuino iussos Hectoris ossa in Ophryno condita, in urbem aliquã Græcã trãsferre, quæ in pari gloria cum exercitu Græcorũ ad Troiã nõ fuisset. Deprehẽsi sunt ij qui Thebas Bœotiæ incoluere, ad Troiam non militasse. Quare herois reliquias inde ablatas, circa amnem Oedipodeum ad Thebas cõdiderunt. Aeacidæ.] Achillis. Hephæstiõ Sophoclis enarrator, in Aiace: Αἰακὸς υἱὸς Διὸς (inqt) ἐξ Αἰγίνης, Πηλεὺς καὶ Τελαμὼν ἐξ Αἰακοῦ· ἐκ δὲ Ἀχιλλεὺς καὶ Αἴας, καὶ Αἴαντος παῖς ἦν Εὐρυσάκης. Lycophronis enarrator paulò copiosius horum genealogiã digerit. Αἰακοῦ, φησὶ, καὶ Ἐνδηΐδος Πηλεὺς καὶ Τελαμών. ἐκ Ψαμάθης δὲ καὶ Νηρηΐδος Φῶκος. Πηλέως καὶ Θέτιδος Ἀχιλλεύς. Ἀχιλλέως καὶ Δηϊδαμείας τῆς Λυκομήδους θυγατρὸς Πύρρος, ὁ καὶ Νεοπτόλεμος. Τελαμῶνος δὲ καὶ Περιβοίας, Αἴας. ἐκ δὲ Ἡσιόνης Τεῦκρος. Αἴαντος καὶ Λυσιδίκης τῆς Κορώνου, Φίλαιος, ἐκ Τεκμήσσης δὲ τῆς αἰχμαλώτιδος, Εὐρυσάκης. Φωκοῦ πάλιν καὶ Ἀστερίας, Κρῖσος καὶ C Πανοπεύς. Πανοπέως δὲ Ἐπειὸς, ὁ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσας, δι' οὗ καὶ τὸ Ἴλιον ἐπορθήθη. Porrò fabulantur, Aeacũ ex Aegina & Ioue prognatũ, ab eo in Aegina insula deserta solum relictũ. Poposcisse aũt Iouem, ut formicas in homines mutaret: id quod impetratum tulit, ut canit Hesiodus in heroica Genealogia:

ἡ δ' ὑποκυσαμένη τέκεν Αἰακὸν ἱππιοχάρμην.
αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἥβης πολυηράτου ἵκετο μέτρον,
μοῦνος ἐὼν ἤσχαλλε· πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,
ὅσσοι ἔσαν μύρμηκες ἐπηράτου ἔνδοθι νήσου,
τοὺς ἄνδρας ποίησε, βαθυζώνους τε γυναῖκας,
οἳ δή τοι πρῶτοι ζεῦξαν νέας ἀμφιελίσσας.

Missis fabulis, Theagnes historicus in lib. quem de Aegina scripsit, historiæ ueritatem ita tradit de Aeaco: ὀλιγανθρωπούσης τῆς νήσου, τοὺς ἐν αὐτῇ ἐν σπηλαίοις οἰκεῖν, ἀκατασχέτους ὄντας· καὶ τοὺς μὲν γεωργουμένους καρποὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις τίθεσθαι· τὴν δ' ἐκ τούτων ὀρυττομένην γῆν, εἰς τὰς γεωργίας ἀναφέρειν, ὡς ὑπ' ἄντρου τῆς τελέσει, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πεδινῶν. τὸ δ' ἐλλ-

A δ' ἀληθὲς ἦν. Αἰακὸς δὲ ἐλθὼν μετά τινων ἐκ Πελοποννήσου, καὶ οἰκήσας τὴν νῆσον, ἐξημέρωσεν αὐτήν, πάντα διδάξας τὰ πρὸς πόλεμον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅσοις ἄνθρωποι κέχρηνται. ὅθεν ἐμυθεύσαντο, ὅτι Αἰακῷ χαριζόμενος ὁ Ζεύς, τοὺς τῆς Αἰγίνης νήσου μύρμηκας ἀνθρώπους ἐποίησε. Regnasse hic traditur in Oenone, quæ postea Aegina appellata fuit, tanta iustitia, ut apud inferos cum Minoe & Rhadamantho ius dicere, pœnas infligere sontibus pro meritis, à poëtis fingantur. Sæuum Hectorem, fortem hoc loco uocat, & bellicosum: cùm alioqui χαλεπὸν καὶ δεινὸν, hoc est, durum & horridum signet: & metaphoricè, crudele, inimicum, iratum, magnum'que, potent. Ingens Sarpedon] Ab exemplo Sarpedonis. Epitheticῶs ingentem eum uocat, ad uocis significatum alludens. Σαρπηδόνιον Græci μέγα dicunt, καὶ τὴν ὀρθοστάδην καὶ λευκὴν πέτραν ὑψηλοτάτην. Duo enim sunt promontoria: Sarpedon, finis aliquando regni Sarpedonis, quod Ciliciam à Pamphylia distinguit: & Anemurium. Sarpedonium littus, prouerbium de clamosis. Est & Sarpedon Cypri promontorium, iuxta portum Carpaliæ Thraciæ item regio, ἐν τῷ, quòd

B fluctibus assiduò uerberetur. Sacra inde adeò est Neptuno. eadem & Sarpedonia nuncupatur. Porrò Sarpedon, quo de hic agimus, Iouis filius fuit, & Europæ, Lyciæ rex, qui Troianis suppetias aduersus Græcos tulit, frater Minois & Rhadamanthi. Meminit huius Homerus in Catalogo:

Σαρπηδὼν δ' ἦρχεν Λυκίων, καὶ Γλαῦκος ἀμύμων,
τηλόθεν ἐκ Λυκίης Ξάνθου ἄπο δινήεντος.

Cæterùm ab hoc in pugna collatis pedibus depugnans Tlepolemus Rhodius, & Tereus Admeti filius, obtruncati fuere: quem posteà unà cum Deiphobo Palamedes (ut Dares tradit) in prælio occidit. At Homerus eum à Patroclo, quem prior letaliter hasta in eodem congressu percusserat, interfectum canit. Verba poëtæ extant Iliad. 16.

ὁ δ' αὖ Σαρπηδὼν μὲν ἀπήμβροτε δουρὶ φαεινῷ
Πατρόκλου, ὁ δ' ὑπὲρ ὦμον ἀριστερὸν ἤλυθ' ἀκωκὴ
ἔγχεος, οὐδ' ἔβαλ' αὐτόν. ὁ δ' ὕστερος ὄρνυτο χαλκῷ
Πάτροκλος, τοῦ δ' οὐχ ἅλιον βέλος ἔκφυγε χειρός,
ἀλλ' ἔβαλ' ἔνθ' ἄρα τε φρένες ἔρχαται ἀμφ' ἁδινὸν κῆρ.
ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς,
C ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήϊον εἶναι.
ὣς ὁ πρόσθ' ἵππων καὶ δίφρου κεῖτο τανυσθεὶς,
βεβρυχὼς κόνιος δεδραγμένος αἱματοέσσης.

Ingens.] Vel ad generis nobilitatem, uel ad proceritatem, epitheton referre licet: ut respexerit & ad uocis ipsius etymon, & Homericam comparationem:

ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς.

Vbi tot.] Epilogus, quo summatim omnes eos complectitur, qui ad Troiam pugnando perierunt. Et præsens tempus requirit breuem & enumerationem exemplorum, & perorationem. Simois.] Pathos à loco & re. Miserabile est, fluctibus hausta cæsorum cadauera, in proximum mare deuolui: multo uerò tristius, unà cum armis depressa in pelagus deferri. Describit locum, in quo cæsum se fuisse tum, in præcipua gloriæ parte ducit. Simois, Phrygiæ amnis, oriens ex Ida monte, præterlapsus Troiã, Xantho miscetur, & ad Sigæum Hellesponto infunditur. Hic Sigæum fuit promontorium & oppidum, hic Achiuorum bellantium statio, unde in proximum fluentum cæsorum corpora in mare deferenda deturbabantur. Ab hoc eodem monte exit Xanthus, qui & Scamander. Flumina sunt fama quàm natura celebriora. Quidam arbitrantur, Simoentem Xantho non misceri omnino. rursum quì mari iam appropinquantem, Scamandro immersum, cogi in paludes: atque hinc rursum erumpere statim & in Hellespontum effundi. His amnibus cæsorum cadauera ad Troiam hausta, & in Hellesponticum pelagus effusa fuisse, author est Homerus, cùm alijs aliquot locis, tum Iliad. 21. ubi de Scamandro canit ad hunc modum:

ἦ καὶ ἐπῶρτ' Ἀχιλῆϊ κυκώμενος ὑψόσε θύων
μορμύρων ἀφρῷ τε καὶ αἵματι καὶ νεκύεσσι,
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα διιπετέος ποταμοῖο
ἵστατ' ἀειρόμενον, κατὰ δ' ᾕρεε Πηλεΐωνα.

Et paulo suprà eodem libro, post Neptuni exhortationem ad Achillem, ne prius à cædibus Troianorum parceret, quàm eos ad muros urbis in fugam effusos compulisset:

αὐτὰρ ὁ βῆ, μέγα γάρ ῥα θεῶν ὤτρυνεν ἐφετμή
ἐς πεδίον, τὸ δὲ πᾶν πλῆθ' ὕδατος ἐκχυμένοιο.
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ δαϊκταμένων αἰζηῶν
πλῶον καὶ νέκυες, τοῦ δ' ὑψόσε γούνατ' ἐπήδα
πρὸς ῥόον ἀΐσσοντος ἀν' ἰθύν, οὐδέ μιν ἔσχεν
εὐρὺ ῥέων ποταμός, μέγα γὰρ σθένος ἔμβαλ' Ἀθήνη.
οὐδὲ Σκάμανδρος ἔληγε τὸ ὃν μένος, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον
χώετο Πηλεΐωνι, κόρυσσε δὲ κῦμα ῥόοιο
ὑψόσ' ἀειρόμενος, Σιμόεντι δὲ κέκλετ' ἀΰσας·
φίλε κασίγνητε σθένος ἀνέρος ἀμφότεροί περ
σχῶμεν, &c.

Plura dicere parantem Vlyssem apud Homerum lib. Odyss. 5. ingens procella æstuantis maris oborta, excipit:

ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης
δεινὸν ἐπεσσύμενον, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν.
τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς πέσε, πηδάλιον δὲ
ἐκ χειρῶν προέηκε, μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε,
δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα,
τηλοῦ δὲ σπεῖρον, καὶ ἐπίκριον ἔμπεσε πόντῳ.
τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε πολὺν χρόνον, οὐδὲ δυνάσθη
αἶψα μάλ' ἀνσχεθέειν μεγάλου ὑπὸ κύματος ὁρμῆς,
εἵματα γάρ ῥ' ἐβάρυνε, τά οἱ πόρε δῖα Καλυψώ.
ὀψὲ δὲ δή ῥ' ἀνέδυ, στόματος δ' ἐξέπτυσεν ἅλμην
πικρήν, ἥ οἱ πολλὴ ἀπὸ κρατὸς κελάρυζεν.
ἀλλ' οὐδ' ὡς σχεδίης ἐπελήθετο τειρόμενός περ,
ἀλλὰ μεθορμηθεὶς ἐν κύμασιν, ἐλλάβετ' αὐτῆς,
ἐν μέσσῃ δὲ καθῖζε τέλος θανάτου ἀλεείνων.
τὴν δ' ἐφόρει μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα.

Hic Homerus Vlyssem inducit, abiecto clauo diffractoq́ malo in medios fluctus excussum: ac procul à naui malo antennaq́ disiectis, in fundo aliquandiu luctatum: quare onere uestium humidarũ grauatum, quo minus in summos fluctus emergere potuerit. Addit mox facetam hypotyposin, in summis fluctibus natantis, & salsi maris spumam, quæ undiq; à summo capite defluebat, euomentis. Postremò ægrè nauem assequutum impetu, ne fluctibus hauriretur. Quibus omissis noster poëta in exaggerandis tempestatibus mira grauitate laborat: alios mari haustos, alios in summis fluctibus hærentes faciens.

A

ARGVMENTVM.

Dum Aeneas loqueretur, orta repentè ex Aquilone tempestate, illius nauis penè mergitur, sociorum uerò aliæ in scopulos, aliæ in syrtes Numidicas uarijs uentis impelluntur. una, qua Lycij uehebantur, ante oculos Aeneæ, delapso in mare gubernatore, submergitur. omnes deniq; naues ita fluctibus concutiuntur, ut laxis laterum compagibus, parum desit, quin aquis absorbeantur.

Talia iactanti, stridens aquilone procella
Velum aduersa ferit, fluctusq; ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.

NASC. Talia iactanti.] redit ad tempestatem, & quod antea communiter complexus fuerat, nunc separatum describit: & primum quid Aeneæ, deinde quid sociorum eius nauibus contigerit, perspicua narratione declarat. qua in re omnia illa breui oratione complexus fuisse uidetur, quæ cùm Epici, tum Tragici poëtæ ex institutione poëticæ artis uno pathetico poemate complecti debent: commiserationem, horrorem, admirationem, atrocitatem. nam cum Aeneæ uelum feriri, remos frangi, aliorum'ue alias in scopulos, alias in syrtes impelli dicit, conquestionem mouet: ubi uerò illos in summo fluctu pendentes, hos in imum deiectos depingit, horrorem incutit: cum autem cumulum aquæ, quasi montem altissimum subsequutum, fluctusq; ad sydera sublatos, & terram inter undas apertam fuisse memorat, admirationem parit. postremo dum rem totam, ita describit, ut ob oculos nostros fieri uideatur, atrocitatem quandam nobis intuendam, inspiciendamq; proponit.

Stridens Aquilone procella.] non ab re est, ut Aquilo reliquis uentis impetuosior, uelum principis feriat: nam extincto duce castra soluuntur & milites hac, illuc aberrant. Velum aduersa ferit.] Homeri locus est. sed tamen hoc differunt, quod Homerus Vlyssem, ait, dum loqueretur ab unda in caput fuisse percussum, noster uerò procellam in uelum Aeneæ ferijsse. Homeri uersus hoc habent.

» ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης
» Δεινὸν ἐπεσσύμενον, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν,

Ad sydera.] ὑπερβολικῶς ad magnitudinem tempestatis indicandam. Franguntur remi: tum prora auertit, & undis. Dat latus.] quemadmodum Homerus in 5. Odyss. Vlyssem in mari natantem tam pulchrè effingit, ut nihil prætermissum sit eorum, quæ homini naufrago contingere solent. quinetiam tanto ea artificio descripsit, ut neque euidentius, neque expressius humanis oculis ex littore, quàm mente ex Homericis uersibus prospici possint: ita quoque poëta noster hac longa, uberrimaq; narratione classem fluctibus agitatam adeò aptè ob oculos ponit, ut eam intueri, oculisq; cernere uidearis: ita copiosè rem omnem complectitur, ut nihil aut in ui undarum, aut in fractione remorum, aut in uaria nauium quasi periclitantium agitatione explicanda tacitus præterire uideatur. hæc describendi ratio, Quintiliano credibilis rerum imago, alijs euidentia, siue illustratio, nonnullis informatio dicitur. ex Græcis uerò Aphthonio ἔκφρασιν, Rutilius Lupus χαρακτηρισμὸν, Aquila Rom. διατύπωσιν nominant. communiter uerò Græcè ὑποτύπωσις appellatur: cuius plurima apud Virgil. exempla non desunt, quæ tibi legenti ultrò sub oculos uenient. Præruptus aquæ mons.] ὑπερβολικῶς ingentem fluctum appellatione montis circumscribit. hoc dicendi genus grammatici ueteres metaphoram ab inanimali, ad inanimale appellare consueuerunt.

LAMB. Hort. Talia iactanti.] Hæc atq; id genus alia fundenti uentus oboritur contrarius, à septentrione. frequentatiuũ usurpatũ pro perfecto: iacienti, fundenti frustra. Cum adiuncto, uariè uocabulo utimur: iactare pectore, uolucre, fatigare, affligere. Sic Cicero: Iactatur domi suæ uir primarius, & homo honestissimus. Stridens.] Opponit australibus septentrionalem, ut eius uiolentia in Africam litus disijciatur. Quare eruditè dicit, procellam ex aduerso coortam uerberare dispulsam classem. Est autem procella, rupta, & in pronum soluta nubes, dicta καταιγὶς à Græcis. Oritur ferè ab hac mundi plaga. Supernè enim demissa, deorsum ruit uiolenter, laboratq;, & in ipsa pugna sibi iter parat. Accipitur pro æstu maris. Porrò eadẽ deorsum pari uehementia præceps lapsa, si concipiat ignem, fulmen est. Nonnulli procellam etiam describunt, uim uenti cum pluuia, non durantem quidem, sed in mari propriè: θύελλα Græcè, quòd omnia procellat, & concitet. Aut à procul, quòd ex interuallo conspicua sit.

B

Aduersa.] pro aduersum: Hypallage, uel ex aduerso. Vbi Homerus dixit, περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν, nauem circumegit: id quod statim noster poëta reddit, Tum prora auertit. Aquilone.] Aquilonem Græci ab horrendo sono, modò βορέαν, modò βορείαν, nunc βορρᾶν uocant, Latinè ab aquilæ uehementissimi uolatus similitudine, aquilonem. Huius prosopopœia elegantissima extat apud Ouidium lib. Metamorph. 6.

Apta mihi uis est, qua tristia nubila pello,
Et freta concutio, nodosaq; robora uerto,
Induroq; niues, & terras grandine pulso.
Idem ego, cum fratres cœlo sum nactus aperto C
(Nam mihi campus is est) tanto molimine luctor,
Vt medius nostris concursibus insonet æther,
Exilientq; cauis elisi nubibus ignes.
Idem ego cum subij conuexa foramina terræ,
Supposuiq; ferox imis mea terga cauernis,
Sollicito manes, totumq; tremoribus orbem.

Spirat à solstitio æstiuo. Sed & Etesiæ aquilones appellantur, qui statos quadraginta dies flant, octo ferè diebus ante exortũ caniculæ. unde & πρόδρομοι item dicũtur, hoc est præcursores: & ἐτησίαι, κατ' ἔτος γινόμεναι, quòd quotannis statis diebus spirant, & ex omnib. uentis maximè stati sunt. De his Plin. lib. 37. cap. 5. & Gell. li. 2 ca. 28. Strabo tamẽ eos Subsolanos mauult uocare, quos Græci Euros nuncupant. Sidera.] Hyperbole planè poëtica. Franguntur.] Apud Græcum uatem procella coorta, discusso è manibus clauo, medium malum diffringit.

—— πηδάλιον δὲ
ἐκ χειρῶν προέηκε, μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε,
δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα.

Porrò

A Porrò prora propriè anterior nauis pars est, quæ rostra ferrea præfixa habere solebat, à quibus rostratæ naues dictæ fuere. Iam uerò Auertis, per enallagen generis dixit, pro auertitur. Cumulo.] Continuis ac perpetuis metaphoris rem euidenter oculis subijcit. Ductæ autem sunt à montium natura, per similitudinem, ad mare tempestatibus concitatum. Cumulus, maiorum rerum aceruus. Præruptum, à monte ad sublatos fluctus. Obseruat in descriptione uerisimilitudinem rei, ac naturam sæuientis æstus.

NASC. Hi summo in fluctu pendent.] separatum, sigillatimque omnia describit, quæ in tempestate illa contigerunt. quod plerunque à poëtis fieri solet, ut rei magnitudo amplior fiat: nam si uno uerbo communiter poëta tempestatem còplexus fuisset, idque tantum dixisset, Aeneam fluctibus oppressum, ingentique procella agitatum fuisse, tempestatis magnitudo non apparuisset: ut igitur rem amplificaret, singula non modo descripsit, sed ea describendo etiam auditorum oculis subiecit. utque iucundior, auribusque res gratior fieret, ἀντιθέσει ornauit, specieque annominationis uenustam reddidit.

Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet,
(Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus, aras:
Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In breuia & syrtes urget, miserabile uisu:
Illiditque uadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumque uehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusque magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus uorat æquore uortex.

Ipsius ante oculos.] ad augendum Aeneæ dolorem: nam magis mouent, quæ uidentur, quàm quæ audiuntur. oculi, inquit Cicer. augent dolorem. hinc illud Horatianum.

Segnius irritant animos demissa per aures, "
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus. "

LAMB. Hort.

B

Tres notus abreptas in saxa latentia torquet. Saxa uocant Itali.] Hactenus Aeneæ, nunc sociorum eius periculum aggreditur describendum. obseruandus est autem initio difficilis, & obscurus constructionis ordo, confusaque rerum, ac uerborum de industria collocatio, cùm ad nauium confusionem, tum ad ingentem periculorum ipsarum difficultatem indicandam.

Aras.] alludit ad fœdus, quod Romani cum Carthaginiensibus, primo bello punico, in mari ferierunt ad scopulos, qui inter Africam, & Sardiniam eminent: & quia fœdera solenniter in templis fieri solebant, aras scopulos nominauit, tanquam ad aras, non ad scopulos fœdus sancitum fuisse: unde Cersobleti Atheniensium legato (ut est apud Demosth. in orat. de falsa legatione, id est, παρὰ τῆς παραπρεσβείας) uitio datum fuit, quod Philippo Macedonum regi non in fano, ut par erat, sed in caupona, de obseruanda pace iusiurandum dedit

C Treis eurus ab alto] repetitio hac uim orationis auget, & tempestatis uiolentiam demonstrat

In breuia, & Syrtes.] quidam hæc in re nimium curiosi breuia, feruentia, & æstuosa ἀπὸ τοῦ βραχύ, id est, ferueo non uadosa, & parum profunda interpretantur, nescientes littora, aliaque in mari loca, quanto minus sunt profunda, tanto magis æstuosa esse: quamobrem in Africa, ubi sunt syrtes in longo tractu porrectæ, nullaque aquarum profunditas, mare uel leuiter commotum uehementer feruet: ita quoque in Italia, & alibi propter uadosa littora sonitus maris auditur à longe. secus autem est in Dalmatia: ubi rupes altissimæ sunt pro littore, & mare profundum est. Vnam, quæ Lycios, fidumque uehebat orontem] signate loquitur, qui & militum, & ducis, nomen ponit, nec non nauis magistrum, qui Leucaspis dicebatur, in mare prolapsum, & nauim ipsam submersam scribit. Lycij in auxilium Troianorum uenerant: quorum dux fuerat, & princeps Sarpedon. Homer. Iliad. β.

Ingens à uertice pontus] fluctus ingens ex contorto uento, non à puppi, aut ab Aquilone ut sentiunt interpretes nam paulò infrà ait.

Et rapidus uorat æquore uortex. "

qui aquam intortam à contorto uento significat. Sunt autem uertices propriè contorti, ac rotati uenti: qui præcipuè in mari fieri solent. Lucretius libro primo de uentis agens.

Quamlibet in partem trudunt res ante, ruuntque "
Impetibus crebris: interdum uertice toto "
Corripiunt, rapidique rotanti turbine portant. "

Antiqui uortex, Aphricanus primus omnium (ut Fabius testatur lib. 1.) uertex per è, dixit. Excutitur, pronusque magister. Voluitur in caput] excutitur nauis, non magister, qua excussa, magister in caput uoluitur.

Ast illam ter fluctus.] & hic satis fuerat dixisse nauem cum magistro perijsse. sed ut rem augeret, erupit in ipsum magistrum, nauisque lapsum, & utriusque periclitantis modum κατ' ὑποτύπωσιν causas, & effectus exprimentem uenustissimè exornauit.

Hi summo] A partitione nam proposita summatim tempestatis imagine splendidius subijcit quo quæque nauis casu aut perierit, aut periclitata fuerit: id quod ab Homero neglectum est Verùm iterum aptissima similitudine simulacbrum uentorum, per mare nunc huc nunc illuc nauem impellentium ostendit: ceu boreas per campum spinas huc illuc agitatas inter se collidit, LAMB. Hort.

ὡς δ' ὅτ' ὀπωρινὸς Βορέης φορέῃσιν ἀκάνθας
ἂμ πεδίον, πυκιναὶ δὲ πρὸς ἀλλήλῃσιν ἔχονται,
ὣς τὴν ἂμ πέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα.
ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι,
ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν.

Pendent.] A sensu communi: nam ex interuallo spectantibus, in summis fluctib. pendere uidentur. Dehiscèt, se diducens propria ui, nullo externo auxilio, scindor: ab hio, deorsum aperior nimiū. Intendit hic significatū uerbi hisco. præpositio de. Hisco alioqui idē est quod submisse loquor, siue os ad loquendum aperio: stupeo item, & miror. Hiscit (inquit Nauius) dubius est quid agat Aperit. usurpat pro ostendit & denudat: Hyperbole. Et in uerbo furit, metaphora remota est. ab homine ad æstū maris Porrò autem æstus (unde æstas) propriè signat temporis æstiui flagran-

flagrantiā, accipitur synecdochicῶς pro æstate. Transfertur ad maris sæuientis feruorem: propterea quòd feruore quodam misceri uideatur. Vnde æstuare uerbum deducitur. Treis Notus.] Synchysis: turbatur ordo orationis per attextam parenthesin. Est autem hic sensus: Auster torquet tres naues, à reliquis disiectas, in saxa modicè sub aquæ summa superficie latentia: quæ, quia sunt dorsum quoddam magnum & periculosum sub summo mari, Itali à similitudine aras uocant. Aras, dorsum immane: appositio, coniuncta cum metaphora. Circa has insulas Aegates, Luctatius primo bello Punico cum Himilcone fœdus percusit. unde à Romanis Aræ dictæ fuere. Notum posuit, pro uento, species pro genere. Immane.] perniciosum, exitiabile, ferum, ἄγριον, ἀπηνές: à mane, quod tempus matutinum signat: quòd ab inferioribus, hoc est, manibus emergat lucis exordium: siue, id quod uerius uidetur, ab omine boni nominis. Lanuuini enim, mane bonum dicunt unde apud nos immane, contrarium: immanis belua, immane facinus: & aduerbialiter, horrendum: Immanis, εὐμεγέθης, ingens. Breuia.] uadosa. Reddit statim epexegesi, quæ uocat breuia, Syrtes. Sunt autem duæ in sinu Africo, dispari quidem magnitudine, haudquaquam uerò periculo: ἀπὸ τοῦ σύρω, traho. uento enim in montem arena attrahitur, cogiturq́. unde fit, ut idem locus modò sit uadosus, modò arenis rursum depulsis in profundā præceps. Isacius Tzetzes, enarrans in Cassandra Lycophronis hos uersus,

τὰς δ' ἀμφὶ σύρτιν καὶ λιβυστικὰς πλάκας,
γυιάν τε πορθμῶσιν δρομὴν τυρσηνικοῦ.

Circa Libyam cursu recto elapsi (inquit) errabant Ithacenses. Δύο δέ εἰσι σύρτεις ἐν λιβύῃ· ἡ μὲν μείζων, ἡ δὲ μικρὰ σύρτις. Distant inter se quinquaginta passuum millibus, & ducentis. Minor, à Carthagine 3000. millibus passuum, maior uerò quadringentis uiginti quinq; millibus abest. Porrò σύρτιν Græci φθορὰν καὶ λύμην quoque interpretantur. Seruius existimat, omnia loca maris, natura uadosa, uel (ut ipse ait) arenosa, Syrtes nuncupari posse. Mela cum Aphricæ minoris tractum describens: Syrtis (inquit) sinus est centum ferè milia passuum, qua mare accipit, patens: trecenta, qua cingitur. Verùm importuosus atq; atrox, & ob uadorum frequētium breuia, magisq́; etiam ob alternos motus pelagi affluentis & refluentis, infestus. Super hunc ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: unde & Mineruæ cognomen inditum est, ut incolæ arbitrantur, ibi genitæ. faciuntq́; ei fabulæ aliquam fidem, quòd quem natalem eius putant, ludicris uirginum inter se decertantium celebrant. Vltra est oppidum Oea, & Cinyps fluuius, per uberrima arua decidens. Tum Leptis, & altera, Syrtis nomine atq; ingenio par priori: cæterùm altero ferè spacio, qua dehiscit, quaq; fluxum agit, amplior. Eius promōtoriū est Borion, ab eoq; incipiens ora, quam Lotophagi tenuisse dicūtur, usq; ad Phycunta (& id promontoriū) importuoso littore pertinax. Aggere.] Syrtibus. Vrget.] Pathos à loco, & facie planè Tragica. Aggerem arenæ dicit, per metaphoram, coaceruationem aggestæ arenæ. Propriè aggerem dictum existimant, extra mœnia, coaceruatum ex terra effossa. Lycios.] Socios Glauci & Sarpedonis indicat, quorum hunc ad Troiam cæsum fuisse, paulò suprà demonstrauimus:

Σαρπηδὼν δ' ἦρχε λυκίων καὶ γλαῦκος ἀμύμων
τηλόθεν ἐκ λυκίης ξάνθου ἄπο δινήεντος.

Illustrat Lyciorū nomen à laude ducis, qui in eadem naui A
uehebatur. Lyciam à Lyco rege, Pandionis filio, qui Solymos condiderit, dictā tradunt. ὁ πανδίονος λύκος, κτίσας σολύμους, ὠνόμασεν λυκίαν τὴν χώραν. Herodot. λυκίους scribit uetusta origine Cretenses esse: & initio Cretam sub ditione barbarorū fuisse. Dissidentib. aūt inter se Sarpedone & Minoe, cū Minois factio superior esset, Sarpedon in Asiam Myliada fugit, ubi nūc Lycia est. nā tum Solymi dicebantur. Cum aūt Sarpedon imperaret, Termilæ uocabantur. Post hunc Lycus Athenis profectus, Lyciam de se nuncupauit. Hanc olim Chimaræ ignibus infestatam ferunt. Celebre flumen habet Lymiram, & urbem nominis eiusdem. Oppida nonnulla obscura, extra Pataram, nobilitatam olim delubro Apollinis, non minus Delphico celebri, oraculi fide. Sita autem hæc fuit in ora litorali. Ab hac non procul Xanthus flu. in maris sinum effunditur, ubi eiusdem nominis oppidum est. Ibi & mons Cragus. Orontem.] Hunc à laude fidei commendat inter Lycios. Et in 6. Lyciæ ductorem classis Orontem uocat. Nomen aptè deductum est ab amne celebri uicinarum regionum. Est enim Orontes fl. qui in Mesopotamia
oritur: deinde sub terram dispalescens è conspectu medio B
tollitur. Rursus circa Apameronem rebullit, atq; in mare ad Seleuciam, uel (ut alij) prope Antiochiam, infunditur. Haud procul inde mons est Pieria. mox ad austrum Casius propinquus Laodiceæ, ubi Dolabella à Cassio circumsessus perijt. Huius amnis ostia in Syria sunt. nomen ei factum opinantur ab illo, à quo primùm ponte iunctus fuit. Inuenio ὀρρόντην scriptum. Aiunt, Herculem quondam hunc æstuantem inuenisse, circa Ossam & Cumas, cum Geryonis boues præ se ageret: & ad Melibœam usq; ita eum exundasse, ut cum transitus per torrentem impediretur, uertices montium aggressus sit suffodere: quos in subiectum amnem deturbauit, eosq́; obruit. ac tum illum cum bobus amnem transmisisse. Ante oculos.] Pathos à tristi spectaculo rei. Cum enim ipse in summo discrimine maximè uersaretur, etiam suos cum magno animi dolore pereuntes uidebat. Ingen pontum partem maris dicit, συνεκδοχικῶς. A' uertice.] Vertex, siue uortex, aqua in se contorta est: aut quicquid ita uertitur. præcipuè uenti contorti, ac rotati, ac rotatione fracti: unde nascitur τύφων. Hinc propter capillorum flexum. summus
capitis apex uertex est appellatus. Trāsfertur inde ad sum C
mitates quarumlibet rerū ut uertex montis, cœli, πόλος ac cardo mundi. Puppim, posteriorē nauis partē uocat. Græcè πρυμνὴν, ἔσχατον καὶ ὀπίσθιον μέρος τῆς νηὸς, παρὰ τὸ εἰς πέρας καὶ τὸ τελευταῖον μέρος μένειν: quēadmodū πρῷραν, τὸ ἐμπρόσθιον, παρὰ τὸ πρώτως τοῦ ῥέοντος, ἤτοι τοῦ ὕδατος ἅπτεσθαι. Magister.] gubernator nauis Leucaspis, nō aūt Palinurus. Agens circū, circūagens. Metaphora planè tragica est in Vorat, sed apta, & rei præsenti cōueniens: ab animali, ad nō animal nam id quod animantiū est, trāstulit ad mare. Rapidus uor.] Apollonius Rhodius libro Argonauticōn secundo,

νῆα δ' ἔπειτα πέριξ εἴλει ῥόος.——

Quod gubernatorem in caput rotatum dicit, sumptum est ex Odyss. 12. ubi Vlyssis naufragium refertur:

——ὅπλα τε πάντα
εἰς ἄντλον κατέχυνθ'· ὁ δ' ἄρα πρύμνῃ ἐνὶ νηὶ
πλῆξε κυβερνήτεω κεφαλήν, σὺν δ' ὀστέ' ἄραξεν
πάντ' ἄμυδις κεφαλῆς, ὁ δ' ἀρνευτῆρι ἐοικὼς
κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν, λίπε δ' ὀστέα θυμὸς ἀγήνωρ.

siue

A Ζεὺς δ' ἄμυδις βρόντησε, καὶ ἔμβαλε νηῒ κεραυνόν.
ἡ δ' ἐλελίχθη πᾶσα, Διὸς πληγεῖσα κεραυνῷ.
ἐν δὲ θεείου πλῆτο, πέσον δ' ἐκ νηὸς ἑταῖροι:
οἱ δὲ κορώνῃσιν ἴκελοι, περὶ νῆα μέλαιναν
κύμασιν ἐμφορέοντο. θεὸς δ' ἀποαίνυτο νόστον.

His nimis quàm eleganter naufragium sociorum depingit: quid enim festiuius proponi potest, quàm quòd dicit, gubernatoris caput ita percussum, effusis omnibus armis naualibus in sentinam per iactationem eam, ut ossa illius dinumerarentur? Quem uenusta similitudine, à tabulatis in subiectum mare deturbatum, iam exanimem, urinatori comparat: qui ibi aliquandiu sub aqua natarit, tandem in summam eius superficiem rursum rebulliens emergit. Statim mirum in modum attollit tempestatis ἐνάργειαν: *Iupiter (inquit) simul intonuit, & in nauem fulmen detorsit. quæ rotata, ac undique Iouis fulmine icta, sulphure obruta fuit. Porro socij è naui lapsi, mergorum instar circum nauem ferebantur, quibus deus aliquis reditus spem præcidit. Clausula descriptionis constat affectibus, à miserabili in summa superficie natantium spectaculo: rerum item amissarum, quæ naufragio in summo mari fluitabant.*

NASC. Apparent rari nantes in gurgite uasto,
Arma uirûm, tabulæque, & Troia gaza per undas,
Iam ualidam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ,
Et qua uectus Abas, & qua grandæuus Aletes,
Vicit hyems. Laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum hymbrem, rimisque fatiscunt.

Apparent rari nantes in gurgite uasto.] *inepótiua est. Porrò uersus iste prouerbium subolere uidetur, de re quappia difficili: quā nisi pauci atq; illi quidem sapientes extricare non possint. interpretes hic* ταπείνωσιν *agnoscunt, cum ait poeta, gurgite, licet uocem humilem, & tantæ magnitudini maris parum idoneam epitheto auxerit, Vasto: quidam uerò tapinosim negant hic esse ullam: sed Rari, & Vasto gurgite, dictum fuisse ad* B *maris impetum indicandum putant: nam* γοργὸς *aquæ cuiuscunq; celeritatem significat.* Et Troia gaza.] *cum pondere pronunciandum uidetur.* Troia gaza.] *ad designandum, non absq; commiseratione, rerum magnarum iacturam. nam Gaza uox Persica est. & auctore Pomp. Mela, ærarium significat. hinc latinissimi scriptores, rem preciosam, regiamq; supellectilem, gazam uocant. Cic. in 2. de Offic. omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est Paulus. Itidem Liuius lib. 5. bel. Pun. Hieronis regis supellectilem gazam uocat. Sic poeta hoc in loco Troiam gazam, magni pretij supellectilem appellauit, quasi regum Persarum supellectili similem: quæ quia ampla, ac supra quàm credi potest, copiosa, preciosaq; erat, ideo reges Persarum, iuxta uulgi opinionem, beati dicebantur. Hor. lib. 3. Carm.*

» *Persarum uigui rege beatior.*

Vicit hyems.] *tempestas, uisq; uenti ualida, ut in 2. Aen.*

» *—— sæpe illos aspera ponti*
» *Interclusit hyems.*

C Accipiunt omnes inimicum imbrem.] *in pauca confert, quæ pluribus dixerat, & concludit, naues omnes in summo periculo fluctibus & tēpestate agitari. nam per imbrem tempestatem significat, & maris procellam. Consuetudo (inquit Nonius) induxit, imbrem solum dici agmen cœlestium aquarum, & pluuiarum, cum tamen auctoritas uariet, significetq; omnem humorem aqueum. Lucret.*

» *—ex igni, terraq; animæ nascantur & imbri.*

LAMB. Hort. Apparent.] *Conatur Homericam hypotyposin exprimere. Ille enim, ut rem ceu uiuam oculis obijciat, lepida comparatione, in summis fluctibus fluitantes mergis assimulat: Maro, omissa collatione, narrare contentus est, naufragos, & amissa naufragio, ob oculos in fluctibus summis apparuisse: Sed non paulò illustrior naufragantium, eodem libro descriptio extat: qua modò naufragorum capita, modò pedes, nunc manus, Vlyssis opem nominatim supremùm implorantium, maris æstu in summam aquam rotatas canit. Refert Vlysses historiam naufragij sui inter Scyllam & Charybdim,*

σκεψάμενος δ' ἐς νῆα θοὴν ἅμα καὶ μεθ' ἑταίρους,
τῶν δ' ἤδη ἐνόησα πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν,
ὑψόσ' ἀειρομένων.
ἐμὲ δὲ φθέγγοντο καλεῦντες
ἐξονομακλήδην, τότε γ' ὕστατον, ἀχνύμενοι κῆρ.

Rari.] *Appositè ad sensuum communem. est autem rarum propriè, quod densum non est. In uasto & spacioso mari dispersa corpora, rara, hoc est, ex interuallo disiecta fluitabant: & rarum, singulare, non passim obuium.* Gurgite.] *Tapinosis, non enim pro dignitate & amplitudine, rem uoce apta satis reddit. Et uirûm pro uirorum, syncope. Est item in eo contextu Zeugma: & in uocabulo Gaza, barbaralexis. Persæ eo opes signant,* πλοῦτον, *& urbem apud Persas regiam,* ἢ τοὺς ἐκ τῶν πολλῶν φερομένους φόρους, ἢ τὰ τίμια: *hoc est, uectigalia, quæ à uulgo conferuntur, aut præmia.* γάζας, ἰχθῦς; ποιὸς γάζης λιπορετούμενος. *Hinc gazophylacium,* θησαυροφυλάκιον, βαλάντιον, σκευοφυλάκιον. Ilionei.] *Enumerat postremò ducum aliquot naues, quarum aliæ post alias ruinas agere ui tempestatis, & aquam admittere cœperunt. Quòd autem Ilionei nauem ualidam uocat, ad tempestatis amplificationem pertinet. Ilioneum hunc eodem libro oratorem Aeneæ fingit poëta, eruditè ducto uocabulo ab Ilio, & Ilo, de quo extat apud poetam Græcum Iliad. ξ. hunc Phorbantis filium, à Mercurio unicè inter Troianos, summum oratorem ostendens, adamatum scribit. Hic cum Peneleo Bœotiorum duce commissus, ab eo interfectus fuit.*

——δ' οὔτασεν Ἰλιονῆα,
υἱὸν Φόρβαντος πολυμήλου, τόν ῥα μάλιστα
Ἑρμείας Τρώων ἐφίλει, καὶ κτῆσιν ὄπασσεν.
τῷ δ' ἄρ' ὑπὸ μήτηρ μοῦνον τέκεν Ἰλιονῆα.
τὸν τόθ' ὑπ' ὀφρύος οὖτα κατ' ὀφθαλμοῖο θέμεθλα:
ἐκ δ' ὦσε γλήνην, δόρυ δ' ὀφθαλμοῖο διαπρό,
καὶ διὰ ἰνίου ἦλθεν, ὁ δ' ἕζετο χεῖρε πετάσσας
ἄμφω. Πηνέλεως δὲ ἐρυσσάμενος ξίφος ὀξύ,
αὐχένα μέσσον ἔλασσεν, ἀπήραξεν δὲ χαμᾶζε,
αὐτῇ σὺν πήληκι κάρη. ἔτι δ' ὄβριμον ἔγχος
ἦεν ἐν ὀφθαλμῷ.——

Iam fortis.] *Hunc noster uates Aeneæ comitem fidissimum, adeoq; indiuiduum affingit: at profectò non temerè. nam ingenium Achatæ gemmæ, eritè excelsum & fortem uirum utrobiq; comitari par est: Huius descriptio cùm apud alios, tum uerò apud Orpheum & Plinium luculenta extat. apud hunc etiam diuersa eius cognomina referuntur. Putatur contra araneorum & scorpionum ictus*

uehementer conducere. habet & præsentissimum propius obtuentibus oculis remedium: & intra os conclusa, sitim sedat. Phrygia tamen uires nullas habet: cum ea quæ in Thebis Aegyptijs reperiatur, ualidam, adeoq; præsentaneam uim habeat aduersus serpentes. Hæc, præterquam quòd sitim sedeat, recreat oculos. si in annulo gestetur, id uerò maximè. Hominibus apud quoslibet gratiam conciliat. Apud Achaten fluuium repertus dicitur hic lapis. quæ si ἀλληγορικῶς ad uerum principem detorqueantur, qui non aduertit, Achaten prudenter iuxtà ac eruditè fidũ Aeneæ comitem in rebus gerendis esse adiunctum? Et ipsius nominis etymon ductum est ἀπὸ τοῦ ἄχους, hoc est dolore, seu curis animi. Principibus enim in rebus gerendis, inq; regni administratione, cura ceu comes adesse debet. nam, ut Homerus disertè ait:

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ᾽ ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Porro autem Achaten nigram gemmã ferunt, & in medio circulos nigros & albos habere, iunctos simul & uarios. Vehementer adsimilis est hæmatiti. Creditur tempestates auertere, & flumina sistere. Pyrrhus Epirotarum rex in hoc lapide nouem Musas sculptas, & Apollinem cum lyra habuisse proditur. Porrò autem aiunt, Protesilaum ad Troiam ab Achate Troiano in pugna cæsum. Abas.] Troianus ille. Fuit et alius Græcus: cuius ab Aenea cæsi, postea in tertio mentionem facit poeta. Cæterùm Abantes fuere Eubœæ populi, quorum ducem facit Homerus Elpenorem. Eubœa ipsa, Abantia, ab Abante Neptuni & Aretes filio, uocata fuit. Refertur & alius, qui Megapentheum, propter Lynceum patrem occidit. Fuit A is Lyncei & Hypermestræ filius, ut tradit Hyginus: homo bellicosus & acer. Porrò Abæ, urbs Phocica fuit, ubi celebre Apollinis templum erat: Pausanias author est. Qui Abas incolunt, dicuntur esse Argiui aduenæ, habereq; nomen à duce hoc Abante, Lyncei & Hypermestræ F. Aletes.] Pathos ab ætate. Fuit alius quidam Aletes Aegisthi filius, qui falso nuncio deceptus, ubi accepisset è genere Atridarum neminem superstitem, & Orestem cum Pylade in Taurica immolatum; Mycenæum regnum inuasit. Porrò ἀλήτης Græcis, πλανήτης. ἀλάομαι, πλανάομαι, erro, errabundus: & ἄλητον, ἄλευρον, farina. Hyems.] Clausula, in qua à partibus ad totum transit. compages classis iam dissolui cœpit, & admittere aquam. Hyemem, uim atrocem tempestatis uocat. Hyemem, ἀπὸ τοῦ χειμῶνος Grammatici deduci arbitrantur. χειμὼν, quarta anni pars frigidissima, quòd id tempus pluuium sit, & humidũ: adeoq; inde quoque hymbrem trahi, quasi hyember. Rursum alij ab hiando deriuant: quòd anima, à nobis emissa, tum maximè appareat. Inimicum, perniciosam aquam & humorem maris, hymbrem appellat: metaphora. Est enim proprie, aquarum densum agmen, toto cœlo cadentibus concretis deiectum: cùm nimbus subitarius magis sit, & repentinior. Sunt qui citra aspirationem & y scribendum putent: arguere id compositionem, ut september, & similia. B Fatiscunt.] omnes dissoluuntur & aperiuntur. Fatisco, affatim hisco. Gell. lib. 17. cap. 2. fatisco à fateor deduci ostendit. Hisco, aperio, & deficio, ἐξαδυνατῶ, καὶ ἀπαγορεύω.

ARGVMENTVM.

Neptunus mare grauiter esse commotum sentit, caput ab undis effert, oculis lustrat mare: classem Aeneæ toto æquore dispersam uidet, uentos ad se uocat: quibus etiam ualdè minatur, utq; è mari discedant, imperat, & de Aeolo uehementer queritur.

Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamq; hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa undis: grauiter commotus, & alto
Prospiciẽs, summa placidum caput extulit unda,
Disiectum Aeneæ toto uidet æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœliq; ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis, & iræ.
Eurũ ad se Zephyrumq;, uocat, dehinc talia fatur,

NASC. Interea magno.] Ex arte fit, ut ubi humanæ uires deficiunt, ibi Deorum interponatur auxilium. huic tanto Troianorum periculo cum nemo succurrere mortaliũ posset, poeta ad Deorum auxilium confugit: Neptunum ab illis subuenientem inducit. locus est ex Hom. sumptus Odys. 5. ubi Leucothea Vlyssi naufraganti auxilium præbet. cumq; hæc ex tanto periculo salus Troianis contingat præter spem, per utique in loco peripetia est. nam peripetia Aristoteli dicitur, cum personis introductis aliquid præter animi opinionem contingit, siue bonum, siue malum. bonum, ut hoc in loco, & infra, ubi à matre Aeneas intelligit socios suos ex tempestatis periculo ereptos Carthaginem appulisse, & à Didone regina quàm humanissimè tractatos fuisse: malum, ut antea dictum est, cum speraret se iam ad Italiam peruenisse, exorta repentè tempestate, in Africam, quo minimè uolebat, impellitur. Magno misceri murmure.] perelegans alliteratio, quam motacismum grammatici ueteres appellarunt: magnus maris motus non tantum significatione dictionum, sed & literarum, syllabarumq; sono ob oculos nostros poni, subijciq; uidetur. Sensit Neptunus.] Forte ad illud poeta alludit, quod Cicero in tertio de Natura Deorum ait: Neptunum esse animum cum intelligentia per mare uagantem. Stagna refusa undis.] hoc illud est, quod antea dixerat: C

Totũq; à sedibus imis
Vnà Eurus, Notusq; ruunt.

Nam aquæ uel in ima parte maris, quæ natura non mouentur, ui uentorum refundebantur, id est, retro effundebantur, & quasi molibus oppositis repellebantur. per quod tempestatis magnitudo designatur, ac mare usque adeò commotum, ut uel in imo fundo perinde atq; ad littora irent, redirentq; fluctus. Virgil. in 6. Aeneid.

——& tenebrosa palus Acheronte refuso.

Grauiter commotus.] πάθος ab indignatione: nam indignatur Neptunus uentos suo iniussu fuisse emissos. Et alto prospiciens.] & hoc ἦθος habet uiri prudentis, & prouidi, solertisq; regis. Placidum caput.] cum ad futuram maris tranquillitatem indicandam, tum ad benignitatem animi sui erga Troianos declarandam: unde colligitur lenitatem principi necessariam ad bonos contra malorum insolentiam subleuandos: & seueritatem ad improbos coërcendos. quamobrem philosophi principem cum ape comparant: quia mel, & aculeum habet. Disiectam

A Etiam Aeneæ] auget πάθος: nam erat, quod grauiter Neptunus irasceretur, cum mare absq; suo imperio ita commotum esse animaduerteret, ut ne profunda quidem quiescerent. ubi uerò classim Aeneæ huc illuc disiectam uidit, creuit indignatio, atq; ira. Fluctibus oppressos Troas, cœliq; ruina.] exaggerat Troianorum incommoda ad maiorem excitandum indignationis affectum. Nec latuere doli.] coniectura, seu consideratio, uel, si mauis, ratiocinatio, quod Græcè λογισμὸν dici potest, à caussa: hoc est, ex odio, & ira Iunonis in Troianos: quæ caussa extitere, ut Aeolus dolo, ac fraude Iunonis deciperetur, & deceptus maria concitaret.

LAMB. Hort. In rebus desperatis, ex improuiso Deus præsentem laborantibus opem adfert. Quod Ino Leucothea Cadmi filia apud Homerum Odyss. ε. idem hoc loco Neptunus præstat. Illa Vlyssem miserata, humana forma mutata in mergum, in naui sedentem, his uerbis alloquitur;

κάμμορε, τίπτε τοι ὧδε ποσειδάων ἐνοσίχθων
ὠδύσατ' ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει.
οὐ μὲν δή σε καταφθίσει μάλα περ μενεαίνων.
B ἀλλὰ μάλ' ὧδ' ἔρξαι, δοκέεις δέ μοι οὐκ ἀπινύσσειν,
εἵματα ταῦτ' ἀποδὺς, σχεδίην ἀνέμοισι φέρεσθαι
κάλλιπ', ἀτὰρ χείρεσσι νέων, ἐπιμαίεο νόστου
γαίης φαιήκων, ὅθι τοι μοῖρ' ἐστὶν ἀλύξαι.
τῆ δὲ τόδε κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τάνυσσαι
ἄμβροτον. οὐδέ τι τοι παθέειν δέος, οὐδ' ἀπολέσθαι.
αὐτὰρ ἐπὴν χείρεσσιν ἐφάψεαι ἠπείροιο,
ἂψ ἀπολυσάμενος, βαλέειν εἰς οἴνοπα πόντον
πολλὸν ἀπ' ἠπείρου· αὐτὸς δ' ἀπὸ νόσφι τραπέσθαι.

Tradit Vlyssi uittam, qua indutus se in fluctus præcipitet, cuius beneficio saluus in litus Phæacum enatet: sed quam, ubi terram attigerit, rursum in mare procul à continente abijciat. Adiuuat hunc ipsum Minerua paulo pòst, uentorum procellas uinciens, pacansq; & quæ iubeat tempestates conquiescere, dũ incolumis Vlysses in Phæacum litus euadat:

αὐτὰρ ἀθηναίη κούρη διὸς ἄλλ' ἐνόησεν.
ἤτοι τῶν ἄλλων ἀνέμων κατέδησε κελεύθους,
παύσασθαι δ' ἐκέλευσε, καὶ εὐνηθῆναι ἅπαντας.
ὦρσε δ' ἐπὶ κραιπνὸν βορέην, πρὸ δὲ κύματ' ἔαξεν,
ἕως ὅγε φαιήκεσσι φιληρέτμοισι μιγείη
C διογενὴς ὀδυσεὺς, θάνατον καὶ κῆρας ἀλύξας.

Contra Maro Neptunum molestè ferentem inducit, quamuis nuper admodum ob ueterem iniuriam Troianis infestum, quod Aeolus in alieno regno sibi imperium usurpet, tumultus excitet, & turbas serat. Et has potissimum duas ob causas Troianis nunc præsens adest, pacatq; regnum suum alieno uitio turbatum. Misceri.] turbari: uenusta metaphora, authoribus frequens. Hinc, Mare cœlo, sacra prophanis miscere. Vt igitur æstus uiolentiam pro magnitudine efferat, addit Magno murmure: quo horrendum fremitum maris sæuientis simul exprimat. Hyemem.] χειμῶνα, quam Græci non solùm τὴν ὥραν, id est, eam anni partem, uerùm etiam κλύδωνα, ταραχὴν, σάλον, καὶ διωγμὸν interpretantur: proin hyemem, procellam, tempestatem, & uentorum turbinem. Stagna.] Expolitio synonymiæ. ima summis commixta. Sunt autem propriè stagna, aquæ stantes, à stando, λίμναι: pro maris parte hic usurpauit poeta. Eadem ratione uadum, imum lacus, fluminis & maris appellatur, per quod itur. Quare, quia nullum ibi profundum est, sed proinde securitas, in prouerbium tutæ rei abijt, In uado esse. Hinc uadosum, quod pedibus transiri potest. Commotus.] propinqua metaphora à corpore ad animum. Placidum caput ob id uocat, quòd Troianis periclitantibus præsentem opem esset allaturus. Classem.] nauiũ multitudinem. In classes quinq; Seruius Tullus urbem Rom. diuisit, inter quas, qui primæ classis erant, Classici dicebantur, primæ classis homines: inde per translationem, classicus, primi nominis, ut classicus scriptor. Classis item equitum: & Classicum, tuba, cuius clangore exercitus procinctus ad pugnam accenditur: & Classiarij apud Modestinum lib. de Vocabulis rei militaris, qui cornibus exercitum ad pugnam accendunt: testis classicus, qui signandis testamentis datur. Troas.] Troianos. enallage speciei. primitiuũ pro deriuato. Ruinam cœli.] Hyperbole periphrastica, atrocem tempestatem uocat tonitrua, uentos & fulmina. Fratrem.] Neptunum. Saturnum ex Ope tres filios suscepisse ferunt, qui ita inter se regnum paternum diuiserint, ut Pluto inferiora, Iupiter superiora, Neptunus maria obtineret. A Græcis ποσειδῶν uel ob id dictus putatur, quasi ποιῶν εἴδη, formas atq; imagines factitans: quod hoc unum elementum, inquit Fulgentius, in se formet imagines spectantium, quod nulli alij elementorum competat. Tridentem ei attribuunt, quòd aqua triplici munere fungatur: liquido, fœcundo, & potabili. Quare disertè Pindarus, ἄριστον μὲν ὕδωρ. Porrò autem, quod maris imperium huic decernatur, id inde factum creditur, quòd primus ausus fuerit nauibus maria experiri, quare à patre maritimæ rei præfectus fuit. Maris imperium ad eum modum consequutus, id demum obtinuit, ut ei uana posteritas, ueluti deo maris tutelari, diuinos constituerit honores. Ad hoc meritum accessit equorum domandorum nobile inuentum: quo contigit, ut à Græcis equester Neptunus diceretur. quare in Attica Neptuno equestri templum erectũ fuit. Fingitur uitulis marinis inequitare. Eadem ratione, quia Pluto funebrem apparatum inuenit, docuitq; mortales quo pacto iusta & sepulchra mortuis redderentur, id adeptus fuit ut mortuus imperium eorum quæ sub terra sunt, obtinere sit creditus. Ergo odiũ & artes Iunonis non latuere Neptunum. Eurum] Prosopopœia uentorũ, cum quibus perinde atq; cum rebus animatis, de iniuria facti expostulat. Sed & species pro genere usurpatur. Ventos ad se cõuocat. Decorè hæc pars ab Homero prætermissa est iuxtà, & necessariò. Nam cũ illic Neptunus in suo regno pro libidine ferociat, misceatq; omnia, nihil est quod cuiusquã iram metuat, cur ob iniuriam acceptã secũ expostulet. Contrà hic Aeolus, omnia in alieno regno in gratiã Iunonis perturbat: quare iure de accepta iniuria actionẽ expostulationis aduersus eum intẽdit.

NASC.

Tanta'ne uos generis tenuit fiducia uestri,
Iam cœlum terramq; meo sine numine uenti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego: sed motos præstat componere fluctus,
Pòst mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate fugam, regiq; hæc dicite uestro:

Tanta'ne uos generis.] Neptuni oratio in uentos partim comminatoria & increpatoria simul, partim etiam expostulatoria. [Com]minatur uentis, & de Aeoli facto conqueritur. ab increpatione inchoat nulla exordij seruata ratione, atque lege non enim decet

iratos sermonem suum ratione exordiri, sed ex abrupto, & cum impetu quodam animi ac uocis uerba proferre.

Non illi imperium pelagi, sæuumq́; tridentem,
Sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos: illa se iactet in aula
Aeolus, & clauso uentorum carcere regnet.

extollit, alteram uero aduersarij uehementer deprimit. nam sibi æquoris imperium esse sorte datum, ob idq́; etiam se gestare sceptrum trisulcum dicit: Aeolo autem nullum esse imperium, sed saxa, neq; esse regem, sed carceris custodem. Sæuumq́; tridentem.] *hunc pro sceptro gestat, ut Iuppiter trisulcum fulmē. Pluto Cerberum tricipitem. hæc sunt imperij illorum insignia.* Sorte datum.] *lege Homer. Iliad. 15. qui hanc rem sub Neptuni persona elegantissimis uersibus explicat.*

τρεῖς γάρ τ' ἐκ Κρόνου εἰμὲν ἀδελφοί.

& reliqua. notior est doctis locus quàm hic adscribi oporteat. Tenet ille immania saxa.] *acerba irrisio.* Illa se iactet in aula.] *ἀγροικικῶς.* Et clauso uentorum carcere regnet.] *perstat in irrisione, nulliusq́; potestatis Aeolum esse ostendit: qui ne carcerem quidem uentorum nisi iussus aperire potest. nam supra dictum est.*

Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

primum igitur uentos grauiter increpat deturbatq́; à genere quia ab Astræo gigante originem ducunt: deinde illis suplicium minatur. hæc uerò increpatio à caussa ducta est impellente ad iniuriam: quæ est confidentia generis. unde arguit uentos natura prauos, quia pessimo genere nati sunt: cuius confidentia aliena etiam inuadere non dubitant. Vt cœlum, terramq́; meo sine numine uenti Miscere.] *ὑπερβολικῶς factum exaggerat: nam cœlo terram miscere prouerbiali hyperbole est, omnia perturbare, atque tentare. idem paulo diuersius in quinto Aen. dixit de Iunone omnia tentante.*

—maria omnia cœlo
Miscuit.

Et tantas audetis.] *rursus exaggerat per expolitionem.* Quos ego.] *suplicium minatur. & absq; interrogatione legendum est. uerbum supprimit per ἀποσιώπησιν figuram: quæ, ut Fab. Quint. refert, semper aliquid: affectus ostendit, uel iræ, uel indignationis. iræ quidem, ut hoc in loco. talis enim affectus ex imperfecta oratione cognoscitur. ut apud Terent. in Eunucho,*

» *Ego ne illam? quæ me? quæ non?*

Illic affectus iracundiæ orationem absolui non permittit. indignationis uerò, ut in Orat. pro Mil. an huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus est mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam Consule? Sed si hic locus ad πολιτείαν deducatur intelligi licet, regi irascendum quidem esse, sed iracundè nihil faciendum. hinc illud Athenodori ad Augustum Cæsarem: Cum te ira exceperit Cæsar, nihil prius aut dixeris, aut feceris, quàm quatuor, & uiginti litteras tecum ipse percurrerit. ideo sequitur. Sed motos præstat componere fluctus.] *Hic, præter illud regis decorum, qui ut proximè dictum est, in æstu iracundiæ sibi temperare debet, etiam temporis, & personarum haberi ratio uidetur. nam nisi suplicium differatur uentorum, opportunè Troianis subueniri non potest. itaque prudenter seipse reprimit, & de placando mari tantum cogitat, quamobrem subdit.* Maturate fugam.] *magna uoce, & iracundiam significante proferendum est, ad terrorem uentorum. utrum uero celerem uentis fugam imperet, an cum aliquo temperamento, iuxta uerbi tralationem, consilium mihi non est pluribus differere, adeat si quis uelit, grammaticos, Gellium in primis lib. 10. cap. 11. & Macrob. lib. 6. cap. ult. hoc ego tantum dicam, uideri mihi celerem imperari fugam. quod si obijciat non oportuisse tam cito, ut citius Troiani portum subirent: respondeo, nauibus remos non defuisse, quibus cito, & minori incommodo portum adire possent. nam infra dicturus est.*

» *Defessi Aeneadæ, quæ proxima littora cursu*
» *Contendunt petere.*

& quod ait, contendunt, festinationem designat cum uirium, ac remorum conatu. Regiq́; hæc dicite uestro.] *alteram aggreditur orationis partem: quæ tota in Aeolum querelam continet, illiusq́; audaciam, atq; iniustitiam reprimit: qui alieni regni fines, contra ius, fasq́;, transire ausus fuerit.* Non illi imperium pelagi.] *imperij sui potestatem, cum Aeoli potestate comparat: quarum alteram*

extollit, alteram uero aduersarij uehementer deprimit.

Tanta.] *Expostulatoria iudicialis, stomachi plena oratio, Quoniam autem querela est de iniuria facti, status est iuridicialis. Exordium abruptum est, accommodatum concitato, ob inexpectatā uim, & subitam. Exaggerantur affectus perpetuis interrogationibus, amplificationibusq́; iniuriarum. Tale est illud Cic. in Catilin. Quò usq; tandē abutere Catilina patientia nostra? &c.* LAMB. Hort.

Tanta.] *A' graui reprehensione falsò conceptæ fiduciæ de generis imaginibus: id quod nō obscuris conuincit argumentis. Nam nisi eam persuasionem induissent, non maria cœlo miscerent, non tempestatem in alieno imperio cierent.* Generis.] *Venti enim finguntur Auroræ & Astræi filij. Astræus Titanum unus fuit, qui cœlum armis expugnare adorti dicuntur.* Iam cœlum.] *Propositio in expostulationis controuersiam uenit, quòd suo iniussu regnum suum populentur. Prom belli iure se res repetere posse, & ob datum damnum arma uicissim sumere. Cæterùm summatim iniuriam proponit quam pluribus dilatare, præsens naufragantium periculum dissuadet. Suprà annotauimus, cœlum terrámq́;, & maria cœlo miscere. & ipsum uerbū Miscere citra adiunctum, prouerbialia esse apud bonos authores, pro eo quod est, omnia perturbare ac confundere. Idem pollet, Sacra profanis permiscere.* Meo sine.] *Emphaticὼs Augustam maiestatem suam indicat, pariter & imperij amplitudinem. Neque uerò illud omittendum, contemptim per extenuationem uentos eum appellare, ut propè nihili & inania nomina. Quid enim uento leuius? Et apud Homerum, ἀνεμώλια βάζεις: & Ventis loqui, & in uentos abire. ἀνεμώλια, μάταια, ἄκυρα, ἀπὸ τοῦ μετὰ τῶν ἀνέμων πολεῖσθαι καὶ φέρεσθαι τὰ τοιαῦτα.* Tantas.] *Exaggeratio iniuriarum per expolitionem: quòd supra omnem modū tumultuentur in aliena ditione, sed maximè in eum à quo nulla iniuria sit profecta, Metaphoricè moles tantas appellat, horrendam tempestatem: eum propriè magni ponderis rem, & proin difficultatem signet.* Quos ego.] *Comminatio talionis pro damno dato, acceptaq́; iniuria. Aposiopesis indignanti accōmodata: subauditur, malè multabo. Verùm periclitantium habita ratione, ne dum uindictæ esset occupatus, illi perierint, ad sedandos fluctus se conuertit. Nam illud quod statim sequitur, Sed motos, uerba sunt reprimentis se, & rationis iudicio furorem remittentis. Porrò autem in Neptuno uidetur*

posita

A poeta id spectasse, ut optimi principis munus delinearet: cuius ex æquo sit, in malos animaduertere, & bonos defendere: uim prohibere, neq; omnia pro iure suo persequi: clementer cum hostibus agere, uindictam sæpe in aliud tempus differre: remittere nonnunquam iniuriam, authoritate magis terrori hostibus esse, quàm armorum ui. Quare Neptunum inducit grauem, cordatum, pium, authoritate pollentem, qua iniuriam prohibet magis quàm ulciscatur. Componere.] Aptissimo uerbo utitur, in negocio periculoso. Præstat fluctus turbatos concitatosq; tranquillare, quàm uindicando acceptam iniuriam, me ulcisci. Dicimus autem bellum componere, & pacem componere: pro constituere, comparare. Dicta cum factis componere, ornare, comere: unde compositi crines. redimere: ut, componere precio. pacisci: ut, ex composito rem gerere. Est autem elleipsis, deest enim altera orationis pars: Satius est fluctus sedate, quàm ulciscendo nauigantes in præsens exitium conijcere. Maturate.] Clausula, qua summatim rem iudicatam pronunciat. Nam comminatus uindictam, si secundum uim faciant, eos è suo regno facessere iubet, cum mandatis ad Aeolum. In re periculosa selecto uerbo

B Maturo significanter utitur. Est autē maturare, quod neq; citius est, neq; tardius in mora, sed mediū quiddam & temperatū, author est Nigidius teste Macrobio. Et rectè quidem ille, inquit. nam in frugibus & pomis, matura sunt, quæ neq; mitia, neq; caduca, neq; nimiū cocta, sed tempore suo temperatè adulta. Hanc interpretationem Augustus Cæsar duobus uerbis Græcis eleganter exprimere solebat, non solùm in sermonibus & colloquio familiari, sed etiam in scribendis epistolis, σπεῦδε βραδέως. Quo monebat, ut in agendis rebus adhiberetur & industriæ celeritas, & tarditas diligentiæ. ex quibus duobus contrarijs, ceu antithesi quadam, fit maturitas. Prouerbium post Augustum usurpauit Vespasianus Imperator: ac postremò ad Aldum Manutium tanquàm tertium hæredem peruenit. Explicatur copiose simul & disertè ab Erasmo. Sed maturare Grammatici ita finire solent, festinare, ut legitimum tempus non anteuertas. Itaq; poeta Neptunum ita uentis imperantem facit, ut discedant quidem quasi fugiant, sed tamen standi mediocritatē in abitu teneant: ut maturè, hoc est, temperatè abitantes. Veretur enim, ne præcipiti fugā classi noceant. Sunt autem propemodum contraria, maturare & properare. Regi.] Addit mandata ad regem Aeolum, cuius iussu hic grassatum immissos constabat. Summa autem mandatorum est, ut ille regij muneris admoneatur, cogitetq; regnorum omnium esse certos fines ac cardines, quos transire ad hostilia inferenda nemo debeat. Omnibus in suo regno perpetrare, quæ uelit, permissum. Proin si illi tumultuari fuerit uisum, in suo regno ex libidine insolescat, atq; alienos terminos infestè ne transcendat. Summatim regnorum inter se collationem facit. Vterq; imperamus: ego mari, ille uentis. Ergo in suos ipse imperium, ut libitum est, exerceat. Sorte.] In diuisione regni paterni, mihi fortè maris imperium cessit: cùm ille regnum suum non hæreditarium, sed Iouis beneficium solum obtineat. Est autem extenuatio potentiæ, authoritatis, & dignitatis Aeoli. Augustius enim ducit mari imperare, quàm inanibus saxis: regnum per manus paternū hæreditaria successione obtinere quàm alterius, cui semper obnoxius sit, & qui repetere, cum uidebitur, possit, beneficium possidere. Illustrat appositione, quæ dicat immania saxa. Tapinosis arduos montes, quibus conclusi uenti cohercentur, ad extenuationem regni, appellat saxa. Tridentem fuscinam suam, per copiam pro imperio usurpauit: metonymia. Iactet.] insolenter per imperandi impotentiam se gerat, quando omnino ingenium suum ostentare placet. Illud autem hoc loco obseruandum est. Aeolium regnum per extenuationem modò aulam, modò contemptim rursum carcerem appellari, in quo conclusos uentos constringat ac uinciat. αὐλὴ, atrium: hinc αὐλαῖα, quibus parietes uestiuntur ornamenta. Hæc & περιπετάσματα, & περιστρώματα nuncupantur: ut τάπητες & tapetia uestes dicuntur, quibus equi, mensæ & pauimenta insternuntur. Se iactet.] insolenter ostentet, inaniter glorietur, quod Græci dicunt μεγαλαυχεῖν. Latius huius uerbi significatum funditur: ut aliâs partim commemorauimus. Quæ porrò statim sequuntur, expolitio sunt. illustrius enim reddit huius uerbi dubiā significationem.

ARGVMENTVM.

Neptunus mare temperat, serenatq; cœlum: Cymothoe, & Triton Dei marini naues Aeneæ è scopulis detrudunt. Neptunus ipse uolucri curru mare percurrit: cuius prospectu omnis fragor, marisq; tempestas concidit, C non aliter ac populi furentis seditio tumultusq; ingens interuentu grauis, sapientisq; uiri quiescere solet.

Sic ait: & dicto citius tumida æquora placat,
Collectasq; fugat nubes, solemq; reducit.
Cimothoe, simul & Triton adnixus, acuto
Detrudunt naues scopulo: leuat ipse tridenti,
Et uastas aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atq; rotis summas leuibus perlabitur undas.

NASC. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat.] Peripetia est, quæ admirationem habet: mirū est enim uel ipsis Troianis ex tanta procella tam repente liberari: & æquor tam turgidum, ac tantopere concitatū, tam subito placari, atq; quiescere. qua ex re illud colligitur, quod rhetores præcipiunt, habendam esse ubiq; temporis, & personarum rationem. nam quia periclitantibus Troianis cito subueniendum fuerat, hic Neptunum facit celeriter maria placantem. in quinto uerò Aeneidos, ubi nullum mortis periculum Troianis impendet, hoc ociosius agit, & latius oratione uagatur.

" Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis,
" Vnde genus ducis, merui quoq;, sæpe furores

Compressi, & rabiē tantam cœlique, marisq;. & quæ sequuntur longo illo, ac elegāti progressu. igitur ad designandam facti celeritatem, dixit, poeta dicto citius. nam ubi quis citra moram id re præstat, quod uerbis pollicitus est; Latini, non absque prouerbiali specie, dicto citius dicunt; id est, illico, posteaquam dixeris. sumptumq; apparet ex Homero Iliad. A.

Αὐτὰρ ἐπεὶ ὅ γ' ἄρ' εἶπε μῦθον, τετέλεστο δ' ἔργον.

Collectasq; fugat nubes.] Duo simul ante descripserat maris procellam, cœliq; tempestatem, ideo nunc placidum ait factum fuisse æquor, & serenatum cœlum. tertium relinquebatur, ut naues, quæ in scopulos, & syrtes, ui tem-

pestatis impulsæ fuerant, leuarentur. quamobrem Neptunus Cymothoen, & Tritonem ad eas è saxis detrudendas mittit: ipse uerò suo tridenti Syrtes aperit, & mare temperat. Adnixus] *hoc uerbo quasi gestum detrudentis expressit.* Atque rotis summas leuibus perlabitur undas.] *Fingitur à Platone in critia equos Neptuni fuisse alatos: eorumq; habenas, ipsum cum curru inuehitur, manu tenere. huc proculdubio alludens poeta, leuibus rotis dixit. quod & apertius expressit paulò inferius, cum ait:*

LAMB. *——curruq; uolans dat lora secundo.*

Hort. *In pacandis fluctibus prudenter ordinem, ut in alijs omnibus seruat. Ut laborantibus maturè adsit, primùm fluctus componit, & æstum sedat. Inde, id quod proximum est, serenitatem nubibus depulsis, cœlo inducit. Postremò clara solis lux affulget. Et ne quid opis uspiam in fluctibus (omnibus naualibus amissis) luctantibus desit, ipse una opera Tritonis & Inus Leucothoes adiutus, curam nauium scopulis & Syrtibus hærentium agit: optimiq; principis munere fungens, qui afflictorum misereri norit.* Sic ait.] *ὡς ἔφατο, usitatissimum Homero: quod doctè reddidit.* Dicto citius tumida æquora placat.] *Miram celeritatem in iuuando indicat. Schema prouerbiale est, quo significare solemus, quàm ocyssimè, citra moram, re ipsa id præstari, quod uerbis pollicemur. Effertur parœmia diuersis rationibus: Cum dicto, id est, statim quàm dixeris: Dictum ac factum, λεχθὲν καὶ πραχθέν, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Sumptum apparet ex Homerico illo,*

καί οἱ ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δ' ἔργον.

Idem pollent hæc fermè: Citis quadrigis, nauibus atque quadrigis, uelis remisq;, e uestigiò, & similia. Aequora epithetic is uocat tumida, per similitudinem: quod fluctibus uento concitatis, ipsa intumescere uideantur, simulatq; insurgere cœperint. Cymothoe.] *Ino, maris nympha, è Nerei filiabus: hanc Homerus mergi similem, in naui præsentem affingit.*

τὸν δὲ ἴδεν Κάδμου θυγάτηρ καλλίσφυρος Ἰνὼ
Λευκοθέη, ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτὸς αὐδήεσσα,
νῦν δ' ἁλὸς ἐν πελάγεσσι θεῶν ἐξέμμορε τιμῆς.
ἥ ῥ' Ὀδυσῆ' ἐλέησεν ἀλώμενον ἄλγε' ἔχοντα,
αἰθυίῃ δ' εἰκυῖα ποτῇ ἀνεδύσετο λίμνης.
ἷζε δ' ἐπὶ σχεδίης, καί μιν πρὸς μῦθον ἔειπεν.

Quo loco poeta eam non Nerei, sed Cadmi forma honestam filiam uocat: Κάδμου θυγάτηρ καλλίσφυρος Ἰνώ. Certè Hesiodus in Deorum genealogia, eam inter primas Nerei quinquaginta filias recenset:

Κυμοθόη, σπειὼ τε θοὴ, θαλίη τ' ἐρόεσσα.

Nomen à re factum est, ἀπὸ τοῦ κύματος, id est, fluctu, καὶ θέω curro siue θοὸς, celer, impetuosus. Plinius Cymothoen fontem in Achaia collocat. Triton.] *Aiunt hunc Neptuni & Salatiæ filium: alij Oceani & Tethyos, tubicinem Oceani & Neptuni, atque uti concha pro buccina. Porrò Nereidum & Tritonum descriptionem haud perinde fabulosam produnt, atque persuasum uulgo habetur. nam (si Plinio credimus) Tiberio principi nunciatum fuit à quodam, uisum auditumq; esse in quodam specu concha canentem Tritonem, ea qua creditur forma.* A
Et Nereidum, inquit, falsa opinio non est. squamis uerò, hispido colore etiam, in quo humanam effigiem habent. Cæterùm, ut ad Tritonem reuertamur: Triton ipse amnis est in minori Affrica super quem palus est, in qua primùm uisus sit. Fertur autem, cum hic concham inuentam excauasset, eam secum ad Gigantes attulisse, atque ibi quendam hactenus inauditum sonitum emisisse. Tradunt, hostes tum ueritos, immanem ominosamq; beluam aduersus se adductam fuisse, à qua mugitus ille ederetur: quare illico se in fugam abstulisse, atque hoc pacto uictos, postremò in hostium potestatem peruenisse. Ad hanc eandem paludem incolæ arbitrantur Mineruam genitam, atque inde cognomen ei inditum, ut Tritonis diceretur. Faciuntq; ei fabulæ fidem aliquam: quòd, quem natalem eius putant, ludicris uirginum inter se certantium celebrent. Et urbs Triton in Libya est, & alia item in Bœotia: ad quarum alteram alij arbitrantur Mineruam genitam, hinc Tritogenis, & τριτογένεια dicta est. Redeo ad Tritonem tubicinem. Scribunt esse δίμορφον, παρόσον τὰ μὲν ἄνω ἔχειν ἀνθρώπου, τὰ δὲ κάτω ἰχθύος: id est, biformem, quòd superiori corporis parte humana forma B
sit, posteriori piscis. Græcorum scriptorum Scholiastæ, κυρίως (inquiunt) υἱὸς Ποσειδῶνος καὶ Ἀμφιτρίτης, Τρίτων· τὰ μὲν ἄνω μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ ἄνθρωπος, τὰ ἐξ ὀμφαλοῦ μέχρι τῆς οὐρᾶς δελφίς· καὶ ὅλον εἰπεῖν, ὥσπερ ἰχθυοκένταυρος. Propriè Triton Neptuni & Amphitrites filius est: suprà usq; ad umbilicum homo. inde ab umbilico ad caudam usque delphis, & (ut sic dicam) ichthyocentaurus. Porrò Nilus Triton à Lycophrone in Cassandra appellatur,

Τρίτωνος ἐκβολαῖσιν ἠλονημένην
χέρσον περάσας ἐγχὶ ταυάτῃ φόλῳ,

ob id, quòd ter denominatus dicatur: primùm Oceanus: inde Aetus, hoc est, aquila, propter cursus uelocitatem: postremò Aegyptus. Cæterùm Nili nomenclaturam recentiorem existimant, etymo uocis tracto ἀπὸ τοῦ νέον κατάγειν ἰλὺν, καὶ χερσοῦν τὸ πέλαγος. τριτὼ, idem alioqui quod ῥεῦμα, τρόμος, φόβος, unda seu fluentem, tremor, metus. Nicander tamen Colophonius, teste Hesychio, φησὶ τριτὼ τὴν κεφαλὴν καλεῖν Ἀθαμᾶνας. Sed de Tritonide in secundo plura. Ipse.] *Emphasis: Neptunus, maris imperator. Et ut summum eius cona-* C
tum ostendat, addit, eum admoto tridente, hoc est, sceptro regio, naues detrusisse. alioqui parum decorè, nisi plus salutis Troianorum, quàm maiestatis rationem haberet. Aperit.] *ostendit, metaphoricè. Præter propriam enim significationem, usurpatur pro nudare & detegere: ut, aperire caput. quod obscurum est, luculentum reddere: quo pacto dicimus, fabulæ alicuius inuolucrum aperire. Hinc apertum, clarum, dilucidum & luculentum.* Rotis.] *Fingunt, Neptunum alioqui uitulis marinis inequitare. Hic ad authoritatem conciliendam, & maiestatem regiam augustiorem subijciendam, curru per summos fluctus uehi inducitur: Uiq; æquitatem maris affirmet, leuibus rotis per summas undas uectum narrat.*

Ac ueluti magno in populo, cum sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile uulgus:
Iamq; faces & saxa uolant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauē, ac meritis, si fortè uirū quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant:

NASC. Ac ueluti.] *Neptuni factum exaggerat per comparationem à populari seditione deductam: quam uir prudens, & eloquētia præditus cùm grauitate præsentiæ, tum orationis suauitate sedat, & comprimit. nam uis uentorum,*

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquã
Prospiciens genitor, cœloq; inuectus aperto
Flectit equos, curruq; uolans dat lora secundo.

A *uentorum, ac tempestatis furenti populo, maiestas uerò Neptuni sapientis hominis grauitati comparatur, quemadmodũ igitur furens populus inspecta sapientis hominis grauitate, quiescit, arma ponit, seq; ad illum audiendum comparat, ita quoq; uentiuiso Neptuno summæ diuinitatis numine furorem exuunt, & fugam adornant: unde & mare mitescit, tranquillumq; efficitur.* Magno in popolo.] *recte magno: quia magna quoq; describitur maris tempestas. utq; magno in populo magna fieri solet seditio, ita quoq; ex magna uentorum uarietate, magna oritur in mari tempestas. et mirè profecto huic rei quadrat comparatio: nam uti seditio in ciuitate oritur, cum ciues alij in alios insurgunt, ita in mari procella fit, cum uenti alius in alium ruit. quamobrem paulò ante dictum fuit.*

» *Vnà Eurus, Notusq; ruunt, creberq; procellis*
» *Africus.*

Sunt qui hoc de populo Rom. dictum putent, & seditionem theatralem, cuius auctor fuit L. Roscius Otho quem
B *Cic. defendit, & uirum grauem Ciceronem intelligant. ego uerò generalem esse comparationem existimo, & de quocunq; magno populo, de quauis populi seditione, & de quolibet sapienti, grauiq; uiro intelligendum esse opinor: non tamen sperno eò poetam more suo allusisse.* Sæuitq; animis ignobile uulgus.] *plebs uiq; fex est ciuitatis, ac discordiæ seminarium. multas in plebe Rom. ortas fuisse seditiones: quæ reipub. malorum caussa extitere, Romanæ historiæ fidem faciunt. Sed hæc quasi definitio superioris uocis, seditio, uidetur.* Iamq; faces, & saxa uolant.] *seditionem propriè describit, & per ὑποτύπωσιν ob oculos legentium proponit.* Tum pietate grauem, ac meritis.] *quanta sit uis sapientiæ, & eloquentiæ simul hic apertè designat: quæ seditiones tollit, & quod sæpe armis fieri non potest, id sola facit, sed hac de re Cic. in 1. de Orat. & alibi, & Aristot. in rhetor. ad Alex. meminerunt.* Arrectisq; auribus astant.] *id est, auidè auscultant: quæ dicendi ratio à prouerbiali locutione non abhorret. est autem à ceruis præcipuè ducta tralatio, qui, ut inquit Aristot. in 9. de natur. animalium. cum aures subrexerint, nihil est illis auritius, cum demiserint, nihil surdius.* Ille
C regit dictis animos.] *Hoc ad eloquentiam, illud uerò superius ad sapientiam referri potest. & optime sanè, regit, dictum est: nam & Aristoteles ipse ad Alexandrum eloquentiam sapientiæ iunctam humanæ uitæ gubernatricem appellat.* Sic cunctus pelagi cecidit fragor.] *comparationi institutum accommodat.* Genitor.] *maris, id est, rector ita quoq; Ouid. in Meta.*

» *Cumq; tridentigero tumidi genitore profundi.*

Flectit equos.] *Neptuno equi tribuuntur. nam & in 5. Aen. equis utentem facit.*

» *Iungit equos curru genitor, spumantiaq; addit*
» *Frena feris, manibusq; omnes effundit habenas.*

nec immeritò: nam Hippias dictus est. id est, equester, uel quod Pegasus ex eo natus est, uel quod tridentis ictu terra equum excitrit. hinc propterea factum est ut nono quoq; anno, sicuti Sex. Pomp. Festus admonet, Illyrij quatuor equos in mare Neptuno proijcerent.

LAMB. Hort. *Vt apertius coarguat poeta, quid in Neptuno spectet, narrationem dilatat comparatione: quam duxit à natura rerumpublicarum, quæ successionibus, seditionibus & motibus intestinis (quales nos heu nimium, cum memorabili & animi nostri ægritudine & oculorum dolore aliquando uidimus) omnia sacra prophanis permiscent. Neptuni regnum tempestatibus uentorum turbatum cum republica comparat, tumultibus ardente: ipsumque adeò in ea, cum uiro authoritate pollente, qui blandimentis, eloquentia, & facundia sua seditiosum uulgus ab armis ut discedant, facili momento inducit. In quo illud in primis obseruandum, inutilem suis principem, inutilem urbi Reipublicæ rectorem esse, nisi authoritate, prudentia & facundia præditus sit. Quæ quoniam solæ uirum commendant, facile fit ut populi rabiem ad arma prosilientis componat. Obseruandum est ingenium & natura tumultus, in quo per furorem arma expediuntur. Hæc nulla ui, nisi authoritate optimi principis, quique his artibus clarus habeatur, extorqueri possunt: Sola uirtus omni ferocia superior, hanc facem extinguit. Eleganti hypotyposi naturam seditionis subijcit: rursus ad concionantis uerba, uulgi arrectos animos proponit. Quo loco expendendum est, quanta uis sit eloquentiæ, cuius flexanima hominum mentes pro arbitrio dicentis finguntur, & stimulus in auditorum etiam absentium animis relinquatur: id quod de Pericle à ueteribus proditum est. Ad postremum, qualis quantusque sit bonus orator, uir cùm ingenij natura præstans, tum qui pulcherrimas artes penitus mente complectatur: datus rebus humanis, perfectus undique, optima sentiens, optima dicens, quò innocuos tueatur, & improborum scelera puniat, quiq; in quæstionibus pecuniarijs contra improborum calumnias ueritati patrocinetur. Sed in maioribus summus hic clarius elucet cum regenda senatus consilia erunt, & popularis error ad meliora ducendus est.* Magno in populo.] *in magna republica.* Animis ignobile uulgus.] *spirituum ferocia.* Faces.] *Amplificatio effectorum seditionis: & ad naturam rei etiam pedes attemperat, ut non quæsiti, sed nati ita uideantur.* Volant.] *Metaphora, ab auibus ad non animal. Fax. fustis est, aptus ad faciendum lumen, incisus, inunctus pingui liquamine. antiqui faces dixere. Transfertur pro incitabulo.* Pietate.] *Duo potissimùm authoritatem gubernatori reipublicæ conciliant: pietas, & merita in patriam, modò ne sint omnino ἀγνώμονες καὶ ἀχάριστοι.* Arrectis.] *Hypotyposis aduertentium animos, ac subitò ab armis discedentium. Arrectis auribus, ὠσὶν ὀρθοῖς: æschrologia. Refertur prouerbij uice in eos, qui auidè auscultant: in primis uerò ad ea, quæ dicuntur, & ipsorum referant. aut expectant quid dicendum sit: ductum ab animantibus, quorum nonnullis mos est, si quid eminus audiant, extemplo aures surrigere. Ceruis hoc peculiare esse, tradit Plinius libro 8. capite 32. Cum erexere, inquit, aures, acerrimi sunt auditus: cum remisere, surdi.* Sic.] *Applicatio rei, quæ cum seditioso populo, principe bono, & uiro graui, beneq; merito de suis, confertur.* Fragor.] *sonitus, ex qualibet re confracta redditus, uidelicet, ut ex arboribus. neq; uerò solum ex arboribus, aut aridis lignis fractis; sed & tectis ruentibus claro sono. Genitorem maris, deum uocat: quòd omnia flumina, omnesq; amnes è*

mari gignantur: uel quòd ipsum mare ea suscipiat. unde fontium nymphæ, & marinæ, Nerei filiæ à poetis finguntur. ὁ δὲ νηρεὺς μυθικῶς μὲν λέγεται θεὸς, ὁ δὲ Δωρὶς τῆς ὠκεανοῦ θυγατρὸς ἐκ νηρέως. Flectit equos.] *Compositio, præcipitantiæ rei conueniens. Curru, pro currui, antiptosis: uel, ut alijs placet, ἀποκοπή. Secundo curru, ac remissis habenis, cursus uelocitatem indicat.*

ARGVMENTVM.

Troiani ualida tempestate defessi, remigantes ad proximam, quam oculis cernebant, Libyæ regionem appellunt. ibiq; portum forte subeunt: quo nullus in toto terrarum orbe alius aptior, commodiorq; nauigantibus reperiri potest: quem poeta eleganter & scitè depingit.

Defessi Aeneadæ, quæ proxima littora cursu
Contendunt petere, & Libyæ uertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inq; sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atq; hinc uastæ rupes, geminiq; minantur
In cœlum scopuli: quorum sub uertice latè
Aequora tuta silent: tum syluis scena coruscis
Desuper, horrentiq; atrū nemus imminet umbra.
Fronte sub aduersa scopulis pendētibus antrum:
Intus aquæ dulces, uiuoq; sedilia saxo:
Nympharum domus: hic fessas nō uincula naues
Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu.

Defessi Aeneadæ.] *Iam tandem ad rem redit: quàm longa tempestatis descriptione omiserat. igitur sedato mari festinant Troiani ad proximum littus nauigare; & hoc est quod ait, contendunt. nam contendere est omni conatu, quantaq; fieri potest celeritate, aliquid efficere.* Est in secessu longo.] *iterum digreditur, & portus descriptione materiam locupletat: quæ, si uera est, appellari uolunt τοπογραφίαν, sin ficta, τοποθεσίαν. hunc portum quidam asserunt esse in Hispania. quem hic Virgilius poetica licentia in Africa esse describit. Homerus Ithacæ insulæ portum facit. mihi uerò probabilius est, portum hunc de industria à Virgilio, sicut ab Homero descripta fuisse: qui Troianis uehementissima tempestate uexatis omnibus in rebus aptissimus esset: nam poeta, uti Aristoteles in poetica scriptum reliquit, perfectam cuiusque rei formam respicere debet. hoc uero portu neq; natura, neq; ars ulla portum absolutiorem, uel nautis procella fatigatis aptiorem, commodioremq; fingere potuisset. Quamobrem tota loci facies ueluti spectanda depingitur: cuius singulas partes si quis certo, maturoq; iudicio secum cogitet, ac diligenter expendat nullas non aptissimas, aut non maximè necessarias Troianis esse reperiet: nam primùm tranquillus, placidusq; est: quia propter obiectum laterum ab omnibus undis est tutus. occultus est, & amœnus. aquam tum dulcem, tum copiosam, nemus frondosum, scopulos altissimo habet: tranquillitas portus necessaria erat propter naues tempestate discissas. quod esset occultus, plurimum proderat, propter regionis solitudinem, & gentium feritatem. amœnitas uero opaci nemoris, cum ad solis ardores euitandos, tum ad animos Troianorum recreandos ipsa uero opacitas ad occultandas naues ualde opportuna fuit. aquarum dulcium copia, ad usum hominum: scopulorum altitudo ad maris latitudinem prospiciendam utilissima erat. sanè hæc portus descriptio ex Homeri Odyss. 13. sumpta quidem esse uidetur, sed iudicio doctissimorum, noster melius quàm Homerus expressit. cuius rei ut quisquis doctus iudicium facere possit, locum indicabo.*

» *Φόρκυνος δέ τίς ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντος*
» *ἐν δήμῳ Ἰθάκης, δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ.*

& quæ sequuntur alia. Locus.] *Hic locus non insula est, sed terra continens, uti ex his quæ sequuntur posteà, intelligi potest: nam Aeneas cum Achate locum explorat, & Venere uiam monstrante, Carthaginem proficiscitur: quæ ciuitas in continenti terra est: intelligatur ergo locus iste, portus esse in longo tractu, seu in longitudinem porrectus, quem insula facit: cuius latera fluctib. obstant, ne portus tranquillitas perturbetur. multi sunt in mari, & præsertim in Dalmatia, portus ab insulis facti, earumq; situ tranquilli. ideo poeta subdit.* Insula portum Efficit.] *Sed quomodo efficit? docet ipse cum ait.* Obiecta laterum] *quia duo latera loci in portum uergentia, ut inquit Homerus, mari obiecta sunt, eiusq; impetum frangunt. itaque portus ab undis tutus efficitur, quamobrem sequitur poeta.* Quibus omnis ab alto Frangitur, inq; sinus, scindit sese unda reductos.] *rem oculis subiecit: nam fluctus ab alto ueniens, si in scopulum impingit, scinditur, & retrocedit, iterumq; & sæpius ad scopulum redit.* Hinc; atque hinc uastæ rupes, geminiq; minantur In cœlum scopuli.] *Amplificat per expolitionem: non enim aliud esse opinor, uastæ rupes hinc, & hinc, nisi latera, de quibus proximè dixerat, obiectu laterum. quæ itidem ab Homero describuntur.*

» *—δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ*
» *Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι.*

Quarum quidem rupium, seu laterum hanc Homerus utilitatem ostendit, quia portus à flatu, impetuq; uentorum fluctus concitantium, defenditur: sed noster geminos scopulos addidit, non quod aliud essent rupes, aliud scopuli, sed rupes intelligit usque adeo eminentes, ut montium altitudinem æquent: nec id absque iudicio. nam alti scopuli uentos ab alto uenientes facilius, & melius arcere possunt, quàm præruptæ rupes: non enim omnia prærupta excelsa sunt: Quorum sub uertice latè Aequora tuta silent.] *Quia ob altitudinem scopulorum portus non offenditur, commendatio est à tranquillitate.* Tum syluis scena coruscis Desuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbra.] *Laudat ab amœnitate, & à rerum occultandarum commoditate. & fortasse oculatius sylua, atrumq; umbra nemus ponitur, quàm (ut Homerus fecit) patula oliua, siue palma. sic enim ille ait:*

» *αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη.*

nam sola oliua nec classem occultare, nec tantum opaci frigoris, quanto ad Troianos recreandos opus fuerat, præbere poterat, at opacissimi nemoris umbra, id com-

A id commodissimè præstare poterat. Fronte sub aduersa.] ex opposito, seu è regione. Lucret. lib. 6.

» ——non tam concurrere nubes
» Frontibus aduersis.

Scopulis pendentibus antrum.] hoc antrum Homerus propè oliuam ponit, noster uerò in opposita fronte portus: quanquam hoc non tollit, quin iuxta nemus contrarijs frontibus existere possit. sic Hom.

» ἀγχόθι δ᾽ αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές.

Intus aquæ dulces.] Homerus aquæ perpetuæ dixit.

» ἐν δ᾽ ὕδατ᾽ ἀενάοντα.

Sed quod non ab omnibus poterat intelligi, expressisse melius fuit. Viuoque sedilia saxo.] Homerus crateras, & amphoras lapideas intus fuisse ait. Nympharum domus.] & hoc Homeri est. sed plus ille dicit, illic Nymphas linea cærulea texere. noster uerò superuacanea resecans, illa tantum attingit, quæ ad portus commodum faciunt, uerum quia in antris, & fontibus Nymphæ habitare dicuntur, ut uno uerbo plenã loci laudem exprimeret, Nympharum domus dixit. Hic fessas non uincula naues Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu.] quanta sit portus tranquillitas, ostenditur. cum ibi naues absque

B anchoris, & retinaculis ab impetu maris tutæ existant. igitur Hic, non in antro, ut ego quidem existimo, sed in portu. Quod uero ait, Anchora morsu, περίφρασις est, in sexto, dentem tenacem appellauit.

» ——tum dente tenaci
» Anchora fundabat naues.

additur hic etiam ornatus, & splendor, ex geminatione ulla, ullo.

LAMB. Defessi.] Clausula antegressæ totius narrationis: un-
Hort. de redit ad fortunam Troianorum. Neptuni beneficio mari tranquillato, Aeneas ægrè magnis post horrendam tempestatem periculis defunctus, in Africum portum reijcitur. Aeneadæ, Troiani antonomasia. Contendunt.] certatim laborant: metaph. ab arcu ducta. Libyæ.] Africa. Libyam dictam contendunt ἀπὸ λιβύης τῆς ἐπάφου καὶ μέμφιος θυγατρὸς, καθὼς σχεδὸν οἱ πλεῖστοι ἱστορικοί φασιν. ἄνδρων δ᾽ ὁ ἁλικαρνασσεὺς, ὠκεανὸν φησὶ γῆμαι δύο γυναῖκας, ὀμφολίδην καὶ παρθενόπην, ἐξ ὧν τέσσαρας θυγατέρας γενέσθαι, τὴν μὲν ἀσίαν καὶ λιβύην, θατέρας δὲ εὐρώπην καὶ θρᾴκην· ἀφ᾽ ὧν κλη-

C θῆναι λέγουσι τὰς χώρας. Id est: A Libya Epaphi & Memphis filia, quemadmodũ omnes fermè historici produnt. Andron autem Halicarnasseus ait. Oceanum duas duxisse uxores, Ompholiden & Parthenopen: è quibus quatuor filias susceperit, Asiam & Libyen, alteras uerò Europen & Thracen: à quibus ferunt regionibus nomina indita. Græci Libyam dixere omnem eam terram, quæ intra fluenta Nili & Atlanticum mare media iacet: ad septentrionem Libyco, Numidico & Balearico mari obuersa: à meridie uerò uastitatibus Aethiopiæ septa est. Hanc autem orbis partem Latini scriptores modò Africam, modò Græcos sequuti Libyam quoque uocant. Libyes serpentum & piscium pellibus pro indumentis & stragulis utuntur. Est & hoc nomine fluuius in Mauritania. Hesychius author est, & serpentes quosdam Libyes appellari. Quoniam autem Libya portentosorum animantium ferax est, & proin uariæ ferarum species sæpe miscentur, unde subin noua monstra prodeunt, in prouerbium abijt, λιβυκὸν θηρίον: id est, Libyca fera, in uersipellẽ, uafrum & callidũ, ingenioque uario. Hesychius uerò, λιβυκὸν (inquit) θηρίον, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ πίνειν, ὡς λίβυες ἔχουσι θηρία, καὶ τὸν ποικιλόμορφον. Et Libycæ orationes, cuiusmodi Libyn inuenisse Chamæleon author est. Et λίβυσσα ἀηδών. αἱ γὰρ ἐν καρχηδόνι λίβυες γυναῖκες τὰ ἴδια τέκνα κατά τι νόμιμον ἐσφαγίαζον κρόνῳ, τινὲς δὲ ἐνέπρησαν αἰσχρῶς. id est, Libyssa luscinia, Carthagine enim sunt mulieres, quæ secundum patrium ritum liberos suos Saturno immolabãt, nonnullæ uerò cremabant turpiter. Ex eadẽ Libya & hoc fluxit prouerbiũ, ἡ λιβύη ἀεὶ φέρει τι κακόν, Libya semper apportat aliquid mali: in fœdifragos. uel quòd ex Libya subinde monstra alia atque alia Romã deportarentur, quòd regio ea uenenorum ferax esset: uel quòd ea gens parum fœderis tenax esset, quare nunquam nõ aliquod malũ parturiret. A quo nõ admodum diuersum est, ἡ λιβύη ἀεὶ φέρει τι καινόν, Libya semper adfert aliquid noui. Oras.] ad fines Africæ pelluntur. Ora extremitas rei cuiuslibet est, ut sunt regionum, terrarumque fines, ἐσχατιὰ, uestium extremitates: Oræ maritimæ, ἀκταί. Variat hic noster poeta ab Homero suo, quẽ alioqui studiosè solet imitari, sed de industria. uel, ne indecorè per omnia eius simius esse uideatur: uel, ut uerisimilia omnia appareant: uel, ne tam extremè infelicem Aeneam suum, atque Græcus uates Vlyssem, fingat. Homerus enim suũ tres perpetuò dies in summis fluctibus sursum ac deorsum iactatũ canit: ac terram iã inde procul, quantũ clamor exaudiri possit, uidentem. Hac iactatione seũ præsenti exitiũ deprecatur, quod & scopuloso littore, ad quod annabat, ingruebat. Et quidẽ illisus scopulis ui fluctuum perierat, nisi Mineruæ monitu utraque manu correpto saxo, impetũ decumani fluctus occupasset. Inde rursus æstu maris auulsus, retro disijcitur: ibi hauriendus, nisi iterum Mineruæ consilio in summũ mare ebulliens, ægrè continentem nando tandem tenuisset. Latet hic in ulua aliquandiu, Inusque beneficio seruatur. Est & aliud, quo ab illo noster uariat. Vlysses in Phæacum oras eiectus, in sylua delitescit: in qua somno de Pallade immisso, diuturna iactatione fractus, sopitur. Virgilius uerò nequaquam suum Aeneam extremè miserum inducere uolens, eum cum parte quassatarum nauium in portu Africo conseruat. Est in secessu.] Topothesia: hoc est, ficti loci descriptio. in ea enim Africæ orã, in quã Carthãgo condi tũ cœpit, nullus huiusmodi portus inuenitur. Describit aũt hunc à situ & forma: quã miro splendore dilatat, & copia. Inde ab amœnitate, usu, commoditate & religione. Quæ quidem omnia nõ solùm ad amplificationem & splendorem orationis, uerùm etiam delectationem uehementer pertinent. Descriptus autem est hic portus de uerbo penè ad uerbum, ex 13. lib. Odyss. hic ubi narrauit, qua fortuna Vlysses in Ithacensium littus delatus fuit:

φόρκυνος δέ τις (inquit) ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντος
ἐν δήμῳ ἰθάκης, δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ,
ἀκταὶ ἀπορρῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι,
αἵτ᾽ ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα
ἔκτοσθεν, ἔντοσθεν δέ τ᾽ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη,
ἀγχόθι δ᾽ αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές
ἱρὸν νυμφάων, αἳ νηϊάδες καλέονται.
ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
λάϊνοι, ἔνθα δ᾽ ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι.
ἐν δ᾽ ἱστοὶ λίθεοι περιμήκεες, ἔνθα τε νύμφαι
φάρε᾽ ὑφαίνουσιν ἁλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι.

ἐν δ᾽

ἐν δ᾽ ὕδατ᾽ ἀενάοντα. δύω δέ τέ οἱ θύραι εἰσίν,
αἱ μὲν πρὸς βορέαο καταιβαταὶ ἀνθρώποισιν,
αἱ δ᾽ αὖ πρὸς νότου εἰσὶ θεώτεραι, οὐδέ τι κείνῃ
ἄνδρες ἐσέρχονται, ἀλλ᾽ ἀθανάτων ὁδός ἐστιν.

Hic eo augustior est, quo ob binas fores dijs hominibusque conspectior. Per eas quæ Boream spectant, mortalibus uia patet: quæ meridiem, diuis immortalibus sunt peruiæ. Hic Nymphæ telas purpureas texunt: hic fontes perennes scatent, mellificant apes, crateres è uiuo saxo stant parati: ut alia mittantur, quæ maiestatis plenum hunc portum reddunt. Similis topothesia extat apud eundem Odyss. 9. ubi in Cyclopum insulam pulsus narratur:

ἐν μὲν γὰρ λειμῶνες ἁλὸς πολιοῖο παρ᾽ ὄχθας,
ὑδρηλοὶ, μαλακοὶ, μάλα κ᾽ ἄφθιτοι ἄμπελοι εἶεν.
ἐν δ᾽ ἄροσις λείη, μάλα κεν βαθὺ λήϊον αἰεὶ
εἰς ὥρας ἀμῷεν. ἐπεὶ μάλα πῖαρ ὑπ᾽ οὖδας.
ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν᾽ οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν,
οὔτ᾽ εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι᾽ ἀνάψαι.

— —*Hic fessas non uincula naues*
Vlla tenent, unco non alligat anchora morsu:

ἀλλ᾽ ἐπικέλσαντας μεῖναι χρόνον, εἰσόκε ναυτέων
θυμὸς ἐποτρύνῃ, καὶ ἐπιπνεύσωσιν ἀῆται.
αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος ῥέει ἀγλαὸν ὕδωρ
κρήνη ὑπὸ σπείους, περὶ δ᾽ αἴγειροι πεφύασιν.

Ex his duobus maximè locis, in portus Libyci descriptione Maro noster decerpsit, quæ instituto suo commoda uisa fuerunt. Sed maior uerborum luxus, maior uoluptas ac splendor in Græco uate est, quàm in Latino: at pondus par omnino. Est in secessu.] *Sunt qui putant, poetam in hac portus descriptione ad portum Anconensem respexisse, quem ita exprimere conatus fuerit. A' situ & forma, portus descriptio: cum dicit, locum esse in semotissimo recessu, atque duorum scopulorum utrinque obiectu insulã portum quendam, aut certè portus speciem efficere. Porrò insula propriè domus est, mœnibus undique circumducta. Festus autem dictam existimat, quæ nõ coniungatur communibus parietibus cum uicinis, sed circuitu publico, aut priuato cingatur: à similitudine earũ terrarum, quæ mari ac fluminib. imminent: & sunt in salo. Vsurpatur hunc ad modum in Pandectis iurisconsultorum lib. 1. tit. de officio præfect. uigilum. Budæus addit insularium Gallica uoce conciergũ appellari: cuiusmodi homines esse solent in domibus principum, quia insulæ pleræque sunt, hoc est, à priuatorum hominum domibus distinctæ. Et in ea significatione uocabulo hoc usus est Pompon. l. si ita tit. de usu & habitatione. Cæterùm quid intersit inter portũ & ostia, notũ satis est.* Obiectu laterum.] *Homericũ illud expressit. sed paulo pòst significantius, & uocibus selectioribus:*

——προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες.——

Circumscribit usum & effecta utriusque scopuli: ab his maris impetũ frangi, & undam in sinum contrahi. Sinus.] *A' forma. Sinus priori contracta propriè, quantum spacij est intra pectus & brachiorum complexus. Hinc sinuare, curuare: & uestium sinus, laxitas supra cincturam: ut olim quorundam apud Romanos, & hodie nonnullorum qui se religiosos uenditant. per translationem maris partem signat: quæ intra curuata littora cõstringitur. ipsum quasi brachijs quibusdam medium complectentia: ut hic. Hinc sinuosum, quicquid laxitate sua sinum efficit. Sinus, orbiculus oculum amplectens. Priori extensa, uas rusticum est sinuosum, quo in mulgendis pecoribus utuntur: sinum lactis. Hinc atque hinc,* ἔνθα καὶ ἔνθα, *utrinque. Expolit, quas uocet uastas rupes. Gemini scopuli prærupti in cœlum surgunt: hyperbole,* A

——προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες.——

Porrò autem minari est, minas incutere, ἀπειλεῖν. *unde minitari, terrere. Hic uerò pro eminere & extare: quam quidam genuinam esse significationem arbitrantur. Vnde minæ, murorum eminentiæ, quas pinnas appellamus.* Syluis.] *Ab amœnitate. Est autem sylua cædua: hoc est. quæ in hunc seruatur usum, ut inde materia cædatur, à Græca uoce* ὕλη, *sic dicta. Per translationem usurpatur, pro tumultuario scripti genere, quod quadam festinandi uoluptate defluit: estque uelut prima materia, authore Fabio. Diuersum (inquit) est eorum uitium, qui primò decurrere per materiam stilo quàm uelocissimo uolunt, & sequentes calorem atque impetum, ex tempore scribunt: hanc syluam uocant.* Scena.] σκηνὴ, ἀπὸ τῆς σκιᾶς, *umbra quam facit. Erat in theatro id spacij, quod inter duo cornua à fronte apparebat. Hesychius grammaticus interpretatur* καταγωγὴν καὶ σκήνωμα, καὶ τὴν ἀπὸ ξύλων ἢ πέριξ λαίφων οἰκίαν, σκήνωμα, οἴκημα, οἶκον, τόπον. *Appellatur ea item uoce securis, aut dolabra.* B Horrenti.] *Vt religione nemus sacrum ostendat, umbra id horrenti fingit. Horrere, etsi propriè hispidum, pannosum & squalidum esse signet: horror tamen, præter natiuam significationem, pro ueneratione usurpatur: Arboribus suus horror inest —— Nemoris appellatione propriè censetur lucus quidam, haud procul ab Aritia, quod alio nomine Speculum Dianæ est nuncupatum. Ad quoslibet lucos transfertur.* Atrum.] *Ex densitate, obscurum & tenebrosum: unde atrum. metalepsis. Frontem aduersam, aduersam partem uocat, metaphora ab animali ad non animale ducta: hoc est, ex aduerso.* Intus aquæ.] ἐν δ᾽ ὕδατ᾽ ἀενάοντα. *Mirè luxuriatur in adiunctorum descriptione, ad exemplum Homericum, quo lectorem delectet.* Viuo.] *A' forma & materia. Viuum saxum appellat, natura, non autem ulla humana opera sedem ita formatam, aut artificis alicuius manu elaboratam.* Nympharum.] *A' religione. Nymphis hanc sedem consecratam fuisse ait, propter admirabilem loci amœnitatem. Perquàm eruditè reddit illud Homericum:* C

ἀγχόθι δ᾽ αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές,
ἱρὸν νυμφάων αἳ νηϊάδες καλέονται.

Naiadum, hoc est, amnium & fontium Nympharum sedes: Amplificatio. Non uincula.] *Ab usu & religione. Neque minus disertè & hoc expressit,*

——ἵν᾽ οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν,
οὔτ᾽ εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι᾽ ἀνάψαι.

Est autem uncus, fustis ab altero latere recuruus, ἀπὸ τοῦ ὄγκου, *ut quidam interpretantur. Vsurpatur adiectiuè, pro incuruo.* γαμψὸς, *aduncus. Religio prohibet portum ferro uiolare, quippe fluminum & fontium Nymphis dedicatum. Metaphoricè morsum, uncum extrema brachiorum in anchoris uocat, propterea quòd morsicus, quasi dentibus quicquid attigerint, tenent. morsus autem est dentium commissio: per translationem, pro obtrectatione, maledicentia. &* ἀγκίστρῳ,

——ἵν᾽ οὐ χρεὼ πείσματός ἐστ᾽,
οὔτ᾽ εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι᾽ ἀνάψαι.

Sed addidit Græcus, neque funes nauticos suspendi posse.

A

ARGVMENTVM.

Troiani ad portum appulsi. è nauibus exeunt, ignem accendunt, fruges madidas siccant, torrent igne, & ad eas saxo frangendas sese accingunt.

Huc septem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero, subitique magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troes harena,
Et sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tunc Cererem corruptã undis, Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum: frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

NASC. *Huc septem Aeneas.] hoc ex arte obseruant optimi poetæ, Hom. in primis atque Virgilius, quòd alij postea secuti sunt omnes, ut prius locum describant, quo aliquis peruenerit, quàm illum eò peruenisse dicant. reddit igitur per ὑπόθεσιν, ad narrationem, quidque egerint Troiani, cum primum terram iamdiu optatam attigerint, mira breuitate describit.* Ac magno telluris amore.] *uerisimile est, eos, qui ualida uexati tempestate fuerint, terrã exoptent: quam cùm primum attigerint, lætentur, eaque ut re pretio-*
B *sissima, sibique gratissima perfruantur. nam sequitur.* Et sale tabentes artus in littore ponunt.] *unde nimiæ potiendæ telluris cupiditas declaratur. quia hic illic per terram fusi Troiani, aut sedent, aut iacent, perinde quasi præ gaudio eam tanquam matrem sibi charissimam, quam diutius non uiderint, complecti, ac deosculari uelle uideantur.* Ac primum silicis scintillam excudit Achates.] *uenustè locus suscipiendi, accendique ignis per hypotyposin tractatur. obseruandum est Achatæ studium eliciendi scintillam, & mira poetæ amplificatio accendendi ignis, ex ipsius rei natura, atque ordine: nam primo excutitur scintilla è uenis silicis, apponitur fomes ad suscipiendum ignem, aggeruntur nutrimenta aridorum lignorum ad illum uehementer excitandum. ideo subdit poeta.* Suscepitque ignem folijs, atque arida circum Nutrimenta dedit.] *Homeri esse uidetur ex Iliad. 9. sic enim ait:*

πῦρ δὲ μενοιτιάδης δαῖεν μέγα, ἰσόθεος φώς.

Rapuitque in fomite flammam.] *Grammatici ueteres admonent hanc esse solœcismi speciem. quia auferendi casu positus est. cum enim dicendum esset in fomitem, quasi*
C *rapuit ad fomitem, in fomite dixit: quod perinde est, inquiunt, ac si diceres apud amicum eo, pro ad amicum. interpres etiam admonet, id pene uitij genus esse, quod Græcis σολοικοφανὲς appellatur: cuius generis nonnulla, ne Cicero quidem (uti Pedianus adnotat) euitauit. quidam uerò sermonem esse putant in compendium coactum, id est, raptum fecit.* Tum Cererem corruptam undis.] *accenso igne, sequebatur, ut fruges torrerent, inde frangerent ad panem conficiendum. obseruandæ sunt poeticæ dictiones, figurata uerba, atque translata. Cererem μετωνυμικῶς, pro frumento, arma Cerealia: & paulò ante, tabentes artus, sale, nutrimenta: quæ poëmata (auctore Aristot.) mirum in modum exornant.* Fessi rerum.] *figuratè; pro rebus, & notandum fessus non de corpore tantum; atque animo, sed & de externis quoque rebus dici.* Et torrere parant flammis, & frangere saxo.] *nulla est hic ὑστερολογία. frumentum enim undis corruptum prius igne siccari oportuit, quam saxo frangi: hinc propterea est, quod opus ceptum est ab igni excudendo.*

Huc.] *Clausula Topothesiæ, cuius rei caussa ea est adhibita. Sic Homer. Odyss. 9.* LAMB.

ἔνθα κατεπλέομεν. Hort.

& 13. de littore Ithacensi:

ἔνθ' οἵγ' εἰσέλασαν πρὶν εἰδότες.

Idem Vlyssem lib. 5. in syluis errantem, & in arborum folijs quiescentem facit. At Virgilius decori in uero laudatoque principe memor, Aeneam de sociorum salute anxium tradit, ut corpora primum iactatione fracta, & frigore corrupta, igne, cibo potuque reficiantur: mœstos consoletur, horteturque ad fortitudinem & laborum tolerantiam. Contra omnia diuersis locis Vlyssem suum inducit in 13. sopitum enim socij è nauibus in littus efferunt. In hunc igitur portum nauium reliquias sollicitè colligit. De numeri septenarij dignitate, suprà attigimus: quò haud dubiè hoc loco quoque respexit poeta. Harena.] *Figuratè, pro continente. Et Troes, pro Troiani.* Sale.] *Synecdoche: salsa aqua marina languentia corpora expandunt, tutum portum consequuti. Primum est, ut defuncti periculis, ad quietem in gramine se componant. Proximum, ut corpora cibo potuque recreentur. Hæc admirabili compendio perstringit ingeniosus poeta. Neque uerò satis habet rem nudè ac simpliciter proponere, qua ratione membra post quietem refecerint: nisi prius ad dilatandam narrationem describat, quo studio è uenis silicum ignem excusserint. Amplificatur studium eliciendi scintillas, ab ipsius rei natura & ordine. Excutitur ignis: excipiuntur scintillæ foliorum aridorum fomentis: aggeruntur arida ligna. hinc structo foco, proximum est ut è frumento molaribus comminuto, panis in calido furno conficiatur pinsaturque. Quàm eruditè uerò hoc ordine omnia prosequitur poeta, par est obseruare.* Tabentes.] *marcescentes, languentes, quasi tabo corruptos. hinc tabesco.* Achates.] *Quid eruditius dici potest, quàm quod ab Achate statim ignem exuscitatum, ac luculentum focum structum narrat? Habet uox ipsa suum etymon, à cura, dolore, seu ægritudine animi. Solicitudinis prima, adeoque ferè unica ratio suorum esse bono principi debet, quò inter alia uitæ humanæ necessaria, ad conseruandam tum suorum incolumitatem, tum regni felicitatem, suorum animos in periculis & perplexis rebus confirmet: annonæ rationem habeat: prohibeatque omnia incommoda, quæ suorum corpora & animos frangere possent.* Nutrimenta.] *Ab animali ad non animal: hoc est, ad ligna, quibus ignis ceu alimento nutritur. Tmesis, circumdedit.* Rapuit in fom. flam.] *Periphrasis. Cererem pro frumento: metonymia.* Arma cerealia.] *quibus ad triturandum conficiundumque frumenta & panes opus est.* Frugesque.] *Fruges à frumento nihil distare, uolunt Grammatici: ac fruges, à frumine, eminente sub mento gutturis, seu gurgulione medio. hinc Frugi, adiectiuum. Cæterùm torrere, arefacere, siccare: κατα φρύγειν. interdum*

dum ὀπτάω, asso: unde carnes tostæ: & torridum, aridum: torrens, χείμαῤῥος, aqua & amnis, qui non è fonte, sed pluuia è montibus in ualles descendit. Et si è liquatis niuibus proficiscatur, à Græcis νιφὰς dicitur. Frangere.] Periphrasis uerbi Molere: nisi saxum, pilum interpretemur, in quo pinsabant. Seruius tradit, apud priscos nullum molarum usum fuisse: sed fruges torruisse tantum, ac deinde in pila coniectas pinsuisse, id quod molendi genus A erat: cùm moli dicantur frumenta, quocunque etiam instrumento frangantur, siue id saxis fiat, siue in pilo, siue dentibus, unde molares dicti. Postea inuentæ fuêre molæ asinariæ, trusatiles, quæ uentis, quæque aquarum ui agerentur. Siue igitur pilo, siue mola fuerint fractæ fruges, antequam pinserentur, molitas fuisse constat.

ARGVMENTVM.

Dum Troiani narijs negocijs sese occupant, Aeneas scopulum ascendit, uisurus socios amissos, prospicit quacunque est prospectus in mare, nec tamen suorum uidet, agmen ceruorum uidet telis persequitur, septem interficit.

NASC. Aeneas scopulum interea conscendit.] τὸ πρέπον regit, ac principis: quos uilibus officijs interesse non decet, uerum quia regem, ut inquit Aristot. in Polit. Oportet omnia ad eorum commoda referre, qui sub eius imperio degunt. Aeneas, ne, alijs laborantibus, solus ipse ociosus esse uideatur, scopulum ascendit, ut & laboris particeps, & suis oculis quæ sit fortuna rebus speculetur. hinc est, quod & in quinto, & in decimo Aeneidos classem ducit, & clauo assidet. Sed hic magnum quoque pietatis opus, singularisque ipsius amor in suos agnoscitur: qui tametsi maritima tempestate iactatus, adeoque fatigatus erat, ut quies illi optanda esset, non prius tamen quiescit, quàm de sociorum suorum incolumitate requirat. Antea, si quem Iactatum uento uideat.] Sunt qui legant, si qua, & fortasse melius, ut sensus ordoque uerborum sit solutior. ascendit scopulum si usquam uideat. Antea iactatum uento. attamen si quem, legas, magis commune est & re uera non unius tantum uidendi caussa montem ascendisse uerisimile est. Treis littore ceruos.] Homerum imitatur poëta in 10. Odyss. in hoc tamen ab eo diuersus, quod ille ceruum ab Vlysse unum, hic uerò tres ab Aenea ceruos fusos, necatosque dicit. Sugillant critici Virgilium, quod ceruos finxerit ab Aenea in Africa inuentos, & stratos, cum Geographorum ferè omnium, & Plinius in primis auctoritate lib. 8. cap. 33. Africa ceruis careat. quibus ita ex Aristotelis sententia respondemus, quædam peccata ex ignoratione artis fieri, quædam uerò accidentaria esse. hoc, si peccatum est, non ex ignoratione artis est, sed per accidens: quod facile condonari solet: nam poetæ uerisimilia sequuntur: nec damnandi si falsa sequantur, modò fuerint uerisimilia. quis autem historicorum unquam dixit Aeneam in Africam delatum fuisse? & re uera non fuit. fuisse tamen probabile est. quamobrem nec Pindarus ab Aristotele damnatur, licet ceruæ cornua tribuerit, quæ omnino cornibus caret: nam hoc leuius peccatum est, quàm si rem aliquam malè descripserit. id enim ex ignoratione artis nascitur: at ceruam habere cornua, etsi uerum non est, tamen habere posse probabile est. Et longum per ualles pascitur agmen.] Ad τὸ αὐτὸν, quicquid dicat Donatus: qui in perquirenda huius syntaxeos dispositione nimium curiosus, ne dicam morosus, fuit. totum igitur armentum, quod longo ordine per ualles pascebatur, à tergo treis illos sequebatur duces.

> Aeneas scopulum interea conscendit, & omnem
> Prospectum latè pelago petit: Anthea si qua
> Iactatum uento uideat, Phrygiasque biremes:
> Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
> Nauim in conspectu nullam: treis littore ceruos
> Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
> A tergo, & longum per ualles pascitur agmen.

LAMB. A praesentium cura, transit ad eos qui desiderantur.

Hort. Est occasio ad insequutam uenationem. Vlysses Odyss. ix. egressus in Cyclopum littus cum suis, admiratur tantum insulæ beatitudinem. At Maro optimum principem formans, Aeneam B ad quærendas amissas naues inducit, si quos sociorum in tabulis fluitantes prospiciat. Verba Homeri sunt:

> ἐν δὲ νῦν νήσῳ βῶμεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
> ἔνθα δ' ἀποβρίξαντες ἐμείναμεν ἠῶ δῖαν.
> ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς,
> νῆσον θαυμάζοντες ἐδινεόμεσθα κατ' αὐτήν.

At noster scopulum conscendit, ac latè per subiecta maria prospectum mittit: id quod solicitè aliquid quærentis est. Anthea.] unum è ducibus Troianis. Fuit & alius Antheus Antenoris filius, Paridi singulari amore coniunctus, à quo per imprudentiam occisus fuit. His autem missis, quoniam in Libyam Aeneas pulsus fuit, uidetur allusisse ad Antei Gigantis nomen, etsi literatura uariet; cuius sepulchrum Sertorius in Libya postea dirui iussit, & statim restaurari, religione forsan motus. Hunc autem (ut aliquid παρέργως adijciamus) Hercules in Libya occidit. Hic solebas hospites suos cogere ad luctandum secum: & lucta superatos interficere. Celebratur alius Antheus medicus: alius item nobilis statuarius. Phrygias biremes.] Troianas: antonomasia. Biremes dicuntur naues, quæ duos solum habeant remorum ordines: δικρότοι, καὶ δίκροτοι. Harum inuentores traduntur fuisse Erythræi: triremis, Amocles Corinthius: quadriremis, Carthaginenses: C quinqueremis, Mnesichthon Salaminius: sex ordinum, Xenagoras Syracusanus: onerariæ, Hippus Tyrius. Capyn.] Hunc ab auo Aeneæ & nomen, & genus traxisse apparet: qui Assaraci fuit. Celsis.] Colligitur amplitudo ducis præstantissimi. Nomen factum ab Caico amne Mysiæ, qui inter Elæam decurrit & Pytanem illam, quæ Archesilan edidit, clarissimum Academiæ antistitem, qui planè nihil affirmare solebat. Amnis autem ille initio Astræus, ab Astræo Neptuni filio, appellatus fuit: authore Plutarcho. Strabo tradit, Caicum Pergamum præterlabi, & per felicem Caicum campum in Elaiticum sinum contra Elæam urbem fundi. Nauim.] Elleipsis uidit. uel ut referatur ad uerbum, prospicit. Hac occasione obijciuntur ad uenatum cerui: cum Vlyssi curiosè insulam peragranti, à Nymphis capræ & id genus feræ, ut socij reficiantur, offerantur. Verba Græci uatis sunt:

> ὦρσαν δὲ νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
> αἶγας ὀρεσκῴους, ἵνα δειπνήσειαν ἑταῖροι.

Errantes.]

A Errantes.] *sparsim in solitudine pascentes. Plinius tradit, ceruis natura inditum, ut gregatim pascantur, & maria tranent. Propriè maiorum animalium sunt armenta: ut ceruorum, camelorum, boum, equorum: ut minorum animantium, greges. Iam, Vallis id spacij propriè est, quod inter duos montes, aut rupes altiores medium est, propterea quòd hinc atq; hinc locis eminentioribus uallata, hoc est cincta sit: quam Græci à forma λεκάνην uocant.*

Constitit hic, arcumq; manu, celeresq; sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoresq; ipsos primùm, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit: tum uulgus, & omnẽ
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam
Nec prius absistit, quam septem ingentia uictor
Corpora fundat humi, & numerũ cũ nauib. æquet.

NASC. Constitit hic, arcumq; manu, &c.] *omnes optimi iaculatoris gestus depingi oculisq; nostris subijci magis, quàm describi uidentur.* Ductoresq; ipsos primum.] *ab imperatoribus bellorum tractum est. nam & in 2. Aen. dictum est.*

» —— *Fracti bello, fatisq; repulsi*
» *Ductores Danaum. id est, duces.*

His productis uocibus grandiorem effici orationem alibi docuimus. Capita alta ferentes.] *ceruorum naturam egregiè describit: qui incedentes efferunt caput.* Cornibus arboreis.] *noue dictum est, arboreis & ὑψικέρωσιν, aliis: nisi mauis, instar arborum ramosis.* B Tum uulgus, & omnem. Miscet agens.] *allegoricè ostendit poëta in prælio occisis belli ducibus copias facilè misceri, atq; fugari.*

LAMB. *Parato pane, reliquum est ut opsonium quæratur. Itaque dum aliud agit, ceruos fortè oblatos sternit.*

Host. Constitit.] *fortunam præter spem obiectam, uel ipso pedum cursu arguit. Expressit disertè hoc ipsum, quod eodem loco apud Homerum statim sequitur:*

αὐτίκα καμπύλα τόξα καὶ αἰγανέας δολιχαύλους
εἱλόμεθ' ἐκ νηῶν, διὰ δὲ τρίχα κοσμηθέντες
βάλλομεν. αἶψα δ' ἔδωκε θεὸς μενοεικέα θήρην.

Ille arcus & spicula in multuoiè petit è nauibus: hic uerò præparata in incertum casum, qui fortè offerri poterat, multo antè secum attulerat. Pleonasmus, in uoce Manu: & Polysyndetõ, in iterata copula. Obseruãdæ hoc loco sunt perpetuæ metaphoræ: ductores, arboreis, uulgus, turbã: quæ admirabiles habẽt ueneres. Ab hominib enim, ad bruta animãtia sunt ductæ. Ductores ipsos uocat, tres insignis speeie & habitudine corporis ceruos. Hos à pcipua corporũ parte describit, unde de integris cõiectura duci potest. Arborea cornua hyperbolicè ingẽtia, arborũ magnitudine, dicit. Turbã.] *Interpretatio, superioris statim orationis: quod uelit uulgº intelligi. Ingẽtia corpora, ingẽtes ceruos sagittis cõficiat insequẽdo ut ceruorũ numerus nauib respõdeat. Neq; hoc quidẽ loco recedit poëta ab Homero suo, etsi numero cæsorũ animantiũ & nauiũ ab illo uariet:*

νῆες μὲν (inquit) μοι ἕποντο δυώδεκα, ἐς δὲ ἑκάστην
ἐννέα λάγχανον αἶγες, ἐμοὶ δὲ δέκ' ἔξελον οἴῳ.

In singulas duodecim naues nouem capræ sortitò missæ sunt: decem uerò ipse peculiariter sibi exemit. At Maro septem nauibus totidem ceruos fundit, ac se per omnia reliquis parem facit. Illud porrò minutius est quàm ut annotetur: Vlyssem capras, Aeneam ceruos uenari: quorum illud humilius, hoc uerò Heroicum planè est.

ARGVMENTVM.

Occisis ceruis Aeneas portum petit, singulos in singulas naues ceruos partitur, uinum, quod ab Aceste in Sicilia dono acceperat, diuidit, & socios eleganti, amorisq; plena oratione consolatur.

Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatq; abeuntibus heros,
Diuidit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O' socij: neq; enim ignari sumus ante malorum:
O' passi grauiora: dabit Deus his quoq; finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonanteis
Accestis scopulos: uos & Cyclopea saxa
Experti, reuocate animos, mœstumq; timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse iuuabit.
Per uarios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendent: illic fas regna resurgere Troiæ.
Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

NASC. Vina bonus.] *hic ueteres grammatici ὑπέρβατον, & σύγχυσιν agnoscunt.* C O' socij.] *Aeneæ oratio est ad socios suos, sumpta ex lib. Odyss. μ. sed omnino locupletior fuit interpres Maro: nam Vlysses apud Hom. unam socijs suis ærumnam commemorat, hic uerò noster Aeneas ad sperandam præsentis mali absolutionem, gemini casus hortatur euentu Scyllæ uidelicet, & Cyclopum. Cum igitur Troiani iam diu in mari, & in terris uarijs casibus agitati, multisq; calamitatibus oppressi fuissent, æquum erat, Aeneam utpote ducem, ac imperatorem, tristes eorum animos aliquo consolationis genere lenire, ut quos diuturna calamitatũ perpessione uehementer commotos putabat, eos aliqua futuræ quietis promissione consolaretur. hanc igitur orationẽ habet, initio quidem tristem ob malorum præteritorũ commemorationem, sed in exitu iucundam, propter futuræ quietis pronunciationem. In genere deliberatiuo uersatur: cuius finis (ut Aristotelis rationẽ sequamur) est felicitas. regnũ sibi à Deo, quietasq; sedes parari itaq; summa totius orationis est. Troianis optimè sperandũ argumẽtis illis ferè omnibus cõstat, quibus deliberatiuæ causæ tractari solent, ab eo quod fieri, & facilè fieri potest, à fine malorum, ab antecedentibus malis à consequentibus bonis: à causa, ab utili, & honesto: quæ omnia suis locis declarabuntur. ab extenuatione suæ dignitatis per commiserationem orditur: nam socios uocat, quibus ipse dux, & imperator præest. Vlysses apud Hom. unde hic uersus ad uerbum ferè sumptus est, milites suos amicos uocat, cum ait.*

" ὦ φίλοι ὐ γὰρ πωτὶ κακῶν ἀδαήμονες ἦμιν.

At hic maioricum energia socios nominat (nam socios intelligimus: qui in re laboriosa aliquem sequuntur) unde & beneuolentiam per commiserationem colligit. Neq; enim ignari sumus ante malorum.] prouerbiale hemistichium est, ubi quis ad tolerantiam præsentium malorum animat sese præteritorum malorum recordatione. quidam putant ante malorum, per subunionem, quam Græci ὑφὲν uocant, unã esse dictionem, ego uerò distinctionem magis probo ante malorum. & Græca figura est. τῶν πρὶν κακῶν. quæ ante passi sumus. O' passi grauiora.] amplificatio incommodorum: nam cum dixisset, ò socij, quæ uox magni laboris significationẽ habet, mox subdit, ò passi grauiora: unde tum per commiserationem, tum occultè ex commendatione magnitudinis animi ipsorum beneuolentiam sociorum aucupatur. quod forti animo multas calamitates, laboresq; maximos tolerarunt. obijciunt nonnulli dolorem iam diu obductum ab Aenea inter initia orationis suæ præteritorum commemoratione socijs renouari non debuisse. quibus optimè ita responderi posse arbitramur, id consulto, ut ex arte factum fuisse: ut socij ex recordatione præteritorum malorum spem firmiorem conciperent bonorum consequendorum. nam consolandi ratio id sibi propemodum expetit (ut auctor est Cicero) ut à commemoratione incommodorum inchoantes, in consolationem desinamus. nam quod fuit durum pati, id meminisse dulce est. igitur optimè à perpessis laboribus auspicatus comparatiua uoce usus est, grauiora, ut ostendat, quæ futura sunt fore leuiora: quasi ab eo quod fieri possit per comparationem à maiori argumentum deducat. si grauiora fortiter tolerastis, leuiora tantò facilius tolerabitis. huic affine est Horatianum illud in 1. Carm.

" O' fortes, peioraq; passi.

Dabit Deus his quoq; finem.] consolatio à fine malorum futuro per coniecturam à maiori deductam: nam sicuti grauioribus finem addit Deus, ita his quoque præsentibus conijcit daturum. uersus est fortasse ex Hom. sumptus Odyss. μ.

" —αἴκε πόθι Ζεὺς
" Δώῃ τέν δέ γε ὀλεθρὸν ὑπεκπροφυγέειν, καὶ ἀλύξαι.

Nisi mauis ex Helena Euripidis.

" —πόνους γὰρ δαίμονος πανσαοὶ μὲν.

Vos & Scyllæam rabiem.] ab antecedentibus periculis, unde & commiserationem mouet. Vos & Cyclopea saxa. Experti.] exaggerat à difficultate, & incommodo locorum. per repetitionem: quam Græci ἐπαναφορὰν uocant. Reuocate animos, mœstumq;, &c.] ab honesto hortatur, ut infrà.

Parce metu Cytherea.

" Forsan & hęc olim meminisse iuuabit.] à iucundo, & utili, & hæc sunt, quæ à consequentibus paulò antè appellauimus. nam ex periculis spem proponit, & uoluptatem: unde & plurimum commodi percipi potest. hanc sententiam extollit Seneca. quod fuit durum pati, id meminisse dulce est. & est ex Hom. locus. Odyss. μ.

" Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ βουλῇ ἀρετῇ τε νόῳ τε
" Ἐκφύγομεν, καὶ πῶ τῶν δὲ μνησεσθαι οἴω.

Videtur autem ad prouerb. alludere, quod Cic. in 2. de finibus bon. & Arist. in primo de arte rhet. adducit. iucundi acti labores. persimili consolatione utitur etiam Helena apud Eurip.

τὸ ἄθλιον κἂν εὐτυχὲς ταχ' ἀναίσει, id est. A

" Hæc infelicitas, felicitas forsan erit.

" Per uarios casus.] certa quasi cum spe futuræ quietis, & commodi socios à timore auocat, & consolatur. incommoda cum commodis comparat à tempore, & hoc ferè dicit. si diuturnitatem præteritorum incommodorum cum perpetuitate futuræ quietis & commodi conferre uelitis, illam leuem, breuissimamq; sollicitudinem fuisse iudicabitis. Per tot discrimina rerum] auget difficultatem rei ex aduerso rerum euentu: quibus uerbis innuere uidetur summam quietem absq; summo labore comparari nõ posse. quidam argumentum appellant à causa. quod alterum alterius causa sit. Sedes ubi fata quietas. Ostendunt.] ex Deorum promissione: quorum sententia mutari non potest. futura pro certis affirmat. Illic fas regna resurgere Troiæ.] quales nam futuræ sint illæ sedes, ostendit. nempe eos in ocio cum summa imperij dignitate, & in negocio absq; periculo futuros: nam regnare nemo absque dignitate potest, & qui in ocio, & quiete uersatur, omni periculo caret. Durate, & uosmet rebus seruate secundis.] ab honesto, & utili exhortatio. B porrò summa huius orationis hæc est, ut socij adsint animo, &, ut bonos, fortesq; uiros decet, spe confidant. nam uir optimus (ut ait Euripides, qui spe confidit semper. contrà uerò pessimus, qui in aduersis dubitat. sic ait ille.

οὗτος δ' ἀνὴρ ἄριστος ὅστις ἐλπίσιν "
πέποιθεν ἀεί. τὸ δ' ἀπορεῖν ἀνδρὸς κακοῦ. "

Sed illud quoq; hic animaduertendum est, quod fortitudo sit animi constantia in aduersis, duobus contingere modis potest: contemnendo, & durando: aut obuiam eundo, & expugnando. sic fortis habitus est Achilles, cum pertulit Agamemnonis iniuriam, fortis Aiax, qui non est passus iudicij iniquitatem. utranq; speciem habuisse uidetur Aeneas qui etiam hic alios docet. Durate & in 5.

Superanda omnis fortuna ferendo est. "

Quemadmodum uero subeat, & obeat quoq;, multis in locis ostenditur: nam tartarum inuisit, quo nihil tetrius, & sibyllam ducem non timidis uadentem passibus æquat.

Vina.] Distributis esculentis in singulas naues, partitur mox uina, ut cura ac solicitudo identidem perspicuè ob oculos proponatur. Synchysis: id est, confusio ordinis. Est autem hic ordo: Quæ uina Acestes bonus onerarat cadis, & Troianis è litore Trinacrio abeuntibus C dederat, illa Aeneas partitur in omnes socios suos. Hypallage: Onerarat uina cadis, pro cados uino. Heros, ad Acesten referas licet, uel ad Aeneam. Homerus Odyss. 9. unde hæc descripta sunt:

LAMB. Hort.

αὐτὰρ ἐγὼ κρίνας ἑταίρων δυοκαίδεκ' ἀρίστους
βῆν, ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο,
ἡδέος, ὅν μοι ἔδωκε Μάρων εὐάνθεος υἱὸς
ἱρεὺς Ἀπόλλωνος, ὃς Ἴσμαρον ἀμφιβεβήκει,
οὕνεκά μιν σὺν παιδὶ περισχόμεθ' ἠδὲ γυναικὶ
ἁζόμενοι ᾤκει γὰρ ἐν ἄλσεϊ δενδρήεντι
φοίβου Ἀπόλλωνος· ὁ δέ μοι πόρε ἀγλαὰ δῶρα.
χρυσοῦ μέν μοι δῶκ' εὐεργέος ἑπτὰ τάλαντα,
δῶκε δέ μοι κρητῆρα πανάργυρον. αὐτὰρ ἔπειτα
οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσι δυώδεκα πᾶσιν ἀφύσσας,
ἡδὺν ἀκηράσιον θεῖον ποτόν. οὐδέ τις αὐτὸν
ἠείδει δμώων, οὐδ' ἀμφιπόλων ἐνὶ οἴκῳ.
ἀλλ' αὐτός τ' ἄλοχός τε φίλη, ταμίη τε μί' οἴη.
τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρὸν
ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα

χεῦ.

A χεῦ' ὀδμὴ δ' ἡδεῖ' ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει
θεσπεσίη. τότ' ἂν οὔ τοι ἀποσχέσθαι φίλον ἦεν,
τοῦ φέρον ἐμπλήσας ἀσκὸν μέγαν. ἐν δ' ἦ καὶ ᾖα
κωρύκῳ. αὐτίκα γάρ μοι ὀΐσατο θυμὸς ἀγήνωρ,
ἄνδρ' ἐπελεύσεσθαι μεγάλην ἐπιειμένον ἀλκὴν
ἄγριον, οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας.

Verbosior est, quàm noster. Nam ut rem laudatissimi uini ab Apollinis sacerdote Marone se accepisse commemorat, quòd ipsum, eiusq; liberos & uxorem seruassent. Incolebat enim Apollinis lucum. Ab hoc donatus fuit splendidis muneribus, septem auri luculenter facti talentis, cratere ex puro putoq; argento. inde amphoris duodecim, uino optimo oneratis. In huius autem uini laudibus amplificandis inde copiosus est: nulli id domesticorum fuisse cognitum, præterquàm sibi, uxori, ac promæ condæ: ab admistis aquæ certis mensuris: à diuino odore, quem fundebat è cratere. itaq; huius utrem plenum, & farinas pro uiatico in thylacio, hoc est, pelliceo uase, utri adsimili, se accepisse. Virgilius misso uerborum luxu, sat ducit Aeneã socijs diuisisse, quantum uini ab Aceste è Sicilia digrediẽs dono accepisset, eosq; benignis uerbis consolatum fuisse:
B *id quod præsentis temporis momentum planè postulabat. Consimilis locus est apud eundem poëtam, ubi Vlyssem Phæacum litus soluturum, amplissimis donis à rege cumulatum refert. Inter quæ, præter cibum, & uinum rubellum quoq; recensetur:* (και,
ἀρήτη, inquit, δ' ἄρα οἱ δμῳὰς ἅμ' ἔπεμπε γυναῖ-
κας. τὴν μὲν φᾶρος ἔχουσαν ἐϋπλυνὲς, ἠδὲ χιτῶνα.
τὴν δ' ἑτέρην χηλὸν πυκινὴν ἅμ' ὄπασσε κομίζειν.
ἡ δ' ἄλλη σῖτόν τ' ἔφερε, καὶ οἶνον ἐρυθρόν.
αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἐπὶ νῆα κατήλυθον ἠδὲ θάλασσαν,
αἶψα τά γ' ἐν νηὶ γλαφυρῇ πομπῆες ἀγαυοὶ
δεξάμενοι, κατέθεντο πόσιν καὶ βρῶσιν ἅπασαν.

Littore Trinacrio.] *soluentibus portum Siculum: antonomasia. Ita appellata fuit Sicilia, à triquetra forma. At Timæus prodidit, sic nuncupatam, quòd tria habeat promontoria Historici tradunt,* θρίνακον ἄκραι τῆς σικελίας. μέλας δὲ χερρόνησον τῆς σικελίας, ἐν ᾗ αἱ τοῦ ἡλίου βόες ἐνέμοντο. *Fuit & Rhodos olim à figura ita dicta; authore Plinio. Idem lib. 3. cap. 8. At Sicilia, inquit, Sicania à Thucydide dicta, Trinacria à pluribus, aut Triquetra, à triangula specie. Porrò de hac insula, & eius ua-*
C *rijs nominibus, & incolis. plura dicentur in tertio.*

Partitur.] *Vsitata locutio Latinis pro inter socios. Simili figura dixit Plautus in Aulu. Diuidere nummos argenti in uiros.* Dictis.] *Periphrasis: pro, consolatur externatos suorum animos præsenti fortuna. id quod proximũ certè fuit, ubi corpora eorum cibo ac potu refecisset. Homerus* Odyss 13.

αὐτὰρ ἐγὼ διὰ νηὸς ἰὼν, ὤτρυνον ἑταίρους
μειλιχίοις ἐπέεσσι παρασταδὸν ἄνδρα ἕκαστον. i.
Ast ego per naues ibam, iuxtaq; benignus
Vnumquemq; uirum uerbis hortabar amicis.

Generis deliberatiui oratio consolatoria est, aptè accommodataq; adhibita: cum alioqui Homericus ille suos in medijs rerum periculis, haud scio quàm tempestiuè, ad constantiam exhortetur. Constat autem hæc oratio, & suis partibus absoluitur. hoc est, exordio, in quo paucis captat beneuolentiam: narratione, qua extenuat præsentem calamitatem: maximè amplificatione exactorum periculorum, quibus defuncti sint: argumento ab utili, quo erigit fractos animos, cum breui nouam Troiam & idã quietam promittit: à iucundo, cum ostendit aliquando futurum, ut præteritorum malorum iucunda sit recordatio. Epilogus exhortatione ad perseuerantiam & malorũ tolerantiã absoluitur. Estq; planè oratio, animo in hoc corporis ergastulo luctanti, & ad suum principium aspiranti conueniens. Hic enim in uarios uitiorum scopulos impingit: ad saxa admissorum sæpenumero illisus, naufragium facit: in libidinem & uoluptatis lubricum, carne dominante, ruit. Qui tamen diuini rursum spiritus afflatu subito erigitur, atq; ad se reuocatur. Recordatione Latij cœlestis, ad quod tendit, & cuius obliuiscitur, uitijs immersus, in alium hominem transformatur, & magno spiritu curriculum uitæ emetitur, dum ad principium & originem suam reuertatur. Ita per uarios casus, per mille pericula carnis & mundi, seruatur ad res lætiores æterni regni. Descripta autem est hæc oratio ex 12. Odysseæ, quo loco narratur, ingentem fumum cum sonitu, præternauigata Sirenum insula, procul è Scylla & Charybdi, ad Vlyssem & eius socios peruenisse:

ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν.
οὐ μὲν δὴ τόδε δὴ μεῖζον ἔπει κακὸν, ἢ ὅτε κύκλωψ
εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι,
ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε
ἐκφύγομεν, καί πού τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω id est:
O' socij, ignari nondum sumus antemalorum:
Adfuit haud usquam grauius discrimen, in antro
Quàm cum clausisset nos ingens robore Cyclops.
Verùm effugimus hinc nostra uirtute, doloq;,
Consilioq;: reor quæ uos meminisse futurum.

O' socij.] *Beneuolentiam captat à personarum qualitate. Dum enim eos socios uocat, parem se omnibus facit dignitate, quod illis gratissimum fuit. Causam parenthesi includit, ante propositionem. Conueniet hac sententia uti, quoties ad tolerantiam præsentium incommodorum quis se animat, & quidem præteritorum malorum recordatione. Traductum est ex Homero, apud quem hic uersus ita legitur:*

τέτλαθι κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης.

Dialysis: & in Antemalorum, hyphen: coniunxit enim uoces natura diuersas. Anaphora, in repetitione O, per continua principia. Extenuat præsentem miseriã collatione grauiorum periculorũ quibus defuncti sint: & spe futuræ quietis. Vos & Scyll.] *Ab enumeratione periculorum, quæ ceu maiora summatim proposuit. Scyllæam rabiem, ipsam Scyllam dicit. Hæc loca, ex Magna Græcia digressus, præternauigarat Aeneas. Sunt aũt Scylla & Charybdis, duo loca periculorũ plena in mari Siculo: quorũ Scylla scopulus erat ingens, qui è mari uasta altitudine extãs, uiuam horrendi monstri imaginem ex interuallo adnauigantibus referebat, edebatq; latratum quasi canum, fracti maris murmure. Hæc naues æstu attractas in scopulos, dissipare solebat. Exaduerso Charybdis erat, immensa profunditate formidabilis, quæ naues cõcursu fluctuũ in turbinem circumactas absorbebat. In eo freto (Siculo) inquit Plini. scopulus est Scylla: itẽ Charybdis, mare uorticosum: ambo clara, sæuitia. Scyllam fabulantur Nisi Megarensium regis filiam fuisse, quæ propter aureum patri ademptum crinem, eumq; à se interemptũ, in monstrũ hoc marinum sit conuersa. Alij Phorci & Creteidos fuisse referunt. Hanc cum amaret Glaucus, Circe, quæ illius amore accendebatur, fontem, in quo nympha lauare consueuerat, magicis carminibus ueneno q; infecit. in quẽ cum*

lauatum Scylla descendisset, pubetenus in uarias mutata fertur formas. Erat enim Circæ peculiare, homines in ferarum species uertere. Itaq; Scylla horrens suam deformitatem, se in mare præcipitem dedit, ac fabulæ præbuit argumentum. Sunt qui produnt, eam Typhone patre prognatam. Superior corporis pars muliebri figura fuisse dicitur: inferior ab inguine, piscis: uel (ut alij) canis: & canes sex ex ea prognati. ἀπὸ τοῦ σκυλεύειν, id est deprædando dicta: uel σκύλλειν, τοῖς ὄνυξι σπᾶν, καὶ ἐνοχλεῖν. Negāt tamen quidam eam in monstrum conuersam: sed ob impietatem in parentē, in piscem Cirim: patrem uerò Nisum, in auem Halietum, seu aquilam marinam. Quare si quando ea auis piscem hunc persequitur, ubi conspexerit natantem, demittit se in aquā raptumq; unguibus dilaniat. Porrò, Isacius Tzetzes Scyllæ fabulā eruditè his uerbis enarrat: θυγάτηρ ἦν Νίσου τοῦ μεγάλου· τεμοῦσα δὲ τὴν χρυσῆν αὐτοῦ τρίχα, καὶ ἄνανδρον αὐτὸν ἐργασαμένη (ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῇ τριχὶ ἦν αὐτῷ τὸ πᾶν τῆς δυνάμεως, καθάπερ καὶ τῷ Σαμψών) ἀναιρεθῆναι δὲ ἐκείνοιν ὑπὸ τοῦ Μίνωος, ᾧ καὶ προὔδωκε τὸν πατέρα, κρεμασθεῖσα τῆς πρώρας τῆς ἐκείνου νεώς, καὶ ἑλκομένη διὰ τῆς θαλάσσης, ὅθεν καὶ ὁ τόπος εἶναι τοῦ πελάγους ἐκλήθη. ἄλλοι δὲ φασί, γυναῖκα ταύτην εὐπρεπῆ, ἣν μισγομένην Ποσειδῶνι, γνοῦσα Ἀμφιτρίτη, ἐνέβαλε φάρμακα τῇ πηγῇ, ἐφ' ἧς εἰώθει Σκύλλα λούεσθαι, καὶ ἀπεθηρίωσεν αὐτὴν εἰς θηρίον, ἓξ μὲν κεφαλὰς ἔχον, κάμπης, κυνός, λέοντος, γοργόνος, φαλαίνης, ἀνθρώπου· ιβ' πόδας. καὶ ταῦτα μὲν λῆρα, καὶ μυθικά. Id est: Filia fuit Nisi illius magni, quæ præciso aureo illius crine, cum ignauum atq; imbellem fecisset, (erat autem in eo omne robur situm, ut & Sampsoni) interficiendū Minoi tradidit: suspensa à prora illius nauis, cum per mare traheretur, loco, ut opinor, maris nomen dedit. Alij ferunt, hanc decenti forma mulierem fuisse, quam cum Neptuno rem habuisse ubi resciuisset Amphitrite, ueneno infecit fontem, in quo Scylla lauare consueuisset uertitq; eam in formā beluinam, sex capitum: bruchi, canis, leonis, gorgones, balenæ, & hominis. Huic duodecim item pedes fuisse. Sed hæc planè fabulosa sunt, & nugamenta. Cæterùm uero propiora sunt, quæ Salustius scribit: saxum esse prominens, quod procul uisentibus muliebrem formam repræsentet: in quod illisi fluctus (quoniam luporum ululatum, & canum latratum imitatur) finxerunt poëtæ eam à pube huiusmodi feris succinctā esse. Ad eundem modum Charybdim fabulantur fœminā uoracissimam fuisse, quæ quod Herculi boues suos subripuisset, à Ioue fulmine icta, & in mare præcipitata fuit, & in hoc monstrum uersa quare adhuc pristinā seruare naturam. Absorbet enim uniuersa: & quæ absorbuit, in Tauromintanum egerit littus. Hinc scortum uorax Charybdim uocat Horat. Dubij periculi prouerbiū hæc loca (quia modico interuallo distans) ea de causa fecerunt, Euitans Scyllam in Charybdim incidi. Apollonij Scholiastes li. 3. Argonaut. disertè utramq; describit. Σικελία (inquit) ἀντικρὺ κεῖται τῆς Ἰταλίας· ἔστι δὲ τούτων μέσον πορθμός, διέχων σταδίους ἑπτὰ ἀπὸ Σικελίας εἰς Ἰταλίαν. τῶν δὲ τριῶν αὐτῆς ἀκρωτηρίων ἀφορᾷ πρὸς Ἰταλίαν ἡ Πελωρίς· ὑπόκειται ἡ Χάρυβδις· ἡ δὲ Σκύλλα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἀντικρὺ ταύτης. ἀκρωτήριον δέ ἐστιν ἡ Σκύλλα, ἐξέχον εἰς θάλασσαν, ὁμοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικεῖον. κάτω δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσαι κοίλους τόπους καὶ σπήλαια, ἐν οἷς θαλάσσια θηρία μένουσιν. ὅσα μὲν οὖν τῶν πλοίων τὰς πέτρας ἐκκλίνοντα, ὑπὸ τοῦ κλύδωνος εἰς τὴν Χάρυβδιν ἀπωσθῶσιν, ἀναρρυφεῖται ὑπ' αὐτῆς συγκαταφερόμενα τῇ θαλάσσῃ· ὅσα δὲ αὖ ὑπὸ τῆς ἐν Χαρύβδει θαλάσσης εἰς τὰς πέτρας τῆς Σκύλλης, ὑφάλους καὶ τραχείας οὔσας, ἀπωσθῶσι, συγκατακλᾶται καὶ διαφθείρεται. εἶτα ἐξιόντες θαλάσσιοι κύνες, καὶ ἕτεροι διάφορα θηρία, ἐσθίουσι τοὺς ἐκ τῶν νεῶν ἄνδρας. δοκεῖ δὲ ἡ Σκύλλα, καὶ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἔχειν κύνας ἐξέχοντας ἀπὸ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ στήθους, καὶ ἀναιρεῖν τοὺς δι' αὐτῆς πλέοντας· ἐπεὶ κάτωθεν ἐκ τῶν κοίλων μερῶν τῶν πετρῶν, ἐφ' ὧν μένουσιν, ἄνω ἀνιόντες ὑπονοοῦνται, καὶ ὁρῶνται ὡς ἐξιόντες ἐκ τοῦ στήθους αὐτῆς ἔσωθεν, καὶ τῶν πλευρῶν. καὶ τὴν ἐν τῷ Μινοταύρῳ δὲ κατάβασιν Χάρυβδιν ἤδη τινὲς τῶν ποιητῶν ὠνομάκασι. Et paulo post: τὸ σπήλαιον τῆς Σκύλλης ἐλέγετο οὖν περὶ τὴν Ἰταλίαν, ὅ ἐστιν ἐν τῷ πορθμῷ. Ac mox: Ἀκουσίλαος, Φόρκυνος καὶ Ἑκάτης τὴν Σκύλλαν λέγει. Ὅμηρος δέ, τὴν Σκύλλης μητέρα Κράταιιν καλεῖ. Porrò autem Didymus Odyss. 12 dicit, ὅτι Σκύλλα Φόρκυνος ἐστὶ θυγάτηρ, καὶ τῆς Ἑκάτης ἔχουσα πρὸς ταῖς πλευραῖς σκύλακας, κατέχουσα τὸν πρὸς τὴν Σικελίαν πορθμόν. Et loco statim non longè inde diuerso: Σκύλλα θυγάτηρ μὲν ἦν Φόρκυνος καὶ Ἑκάτης, τὸ μὲν μέγεθος θαυμαστός. εἶχε δὲ πόδας μὲν δώδεκα, κεφαλὰς δὲ ἕξ· ἐν ἑκάστῳ δὲ στόματι τρεῖς στίχους ὀδόντων. ὀφθαλμοὺς δὲ πυρώδεις. καὶ τὸ μὲν ἄλλο σῶμα ἐκρύπτετο αὐτῆς ἔν τινι σπηλαίῳ, κατὰ βυθοῦ βεβλημένον, συμφυὲς ὂν τῇ πέτρᾳ. τὰς δὲ κεφαλὰς αὐτῆς εἶχεν ἔξω περιμήκεις, ὥστε δύνασθαι ἀπὸ τῆς πέτρας εἰς τὴν ναῦν φθάνειν. ταύτην λέγεται τὸν Ἡρακλέα, ὁπότε τὰς Γηρυόνου βοῦς ἦγεν, ὡς αὐτὴν ἀπολλυμένων ἀνελεῖν. τὸν δὲ πατέρα, διὰ πυρὸς ἀναγκάσαι, πάλιν αὐτὴν ἀναστῆσαι. Historia extat, ut idem author testatur, apud Dionysiū. Quare Stesichorus author est, eam Lamiæ filiam esse. Quoniā autem Siciliæ magna aquarum & ignium miracula semper celebrata fuerunt, qualia circa Pelorum uisuntur, nunc in abruptum barathrum abeunte freto: nunc cum impetu rursum, & collisorum fluctuum fragore supina facie resiliente mari, uiolenta illa reciprocatio reuera materiam præbuit ueteribus poëtis emenciendi, quæ de Scylla & Charybdi extant fabulis prodita. Per has terras, perq; has maris angustias, constat Herculem in Italiam reuersum, Lacinium latronem, à quo promontorio circa Crotonem nomen inditum est, interfecisse. Horum autem locorum luculenta descriptio extat apud Homerum Odyss. 12.

ἔνθεν μὲν γὰρ Σκύλλ', ἑτέρωθι δὲ δῖα Χάρυβδις
δεινὸν ἀνερρύβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ.
ἤτοι ὅτ' ἐξεμέσειε λέβης ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ
πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη, ὑψόσε δ' ἄχνη
ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν.
ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη, ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν ἐβεβρύχει, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
ψάμμῳ κυανέη.——

Dextrum Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obsidet, atq; imo barathri ter gurgite uasto
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sidera uerberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,

Quem locum imitatus est noster in tertio:

Ora exertantem, & naues in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo

Pubetenus:

A *Pube tenus: postrema immani corpore pistrix,*
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Sed nõ paulò plenior descriptio est apud Græcũ uatẽ, ubi Vlysses à Circe, futuræ nauigationis omni cura fugiẽda discrimina edocetur. Quo loco in amplificandis periculis, et subijcienda monstri imagine, mirũ in modũ eminens est:

πέτρη γὰρ λίς ἐστι περιξεστῇ εἰκυῖα.
μέσσῳ δ' ἐν σκοπέλῳ ἐστὶ σπέος ἠεροειδὲς,
πρὸς ζόφον εἰς ἔρεβος τετραμμένον· ᾗπερ ἂν ὑμεῖς
νῆα παρὰ γλαφυρὴν ἰθύνετε φαίδιμ' ὀδυσσεῦ.
οὐδέ κεν ἐκ νηὸς γλαφυρῆς αἰζήϊος ἀνὴρ
τόξῳ ὀϊστεύσας κοῖλον σπέος εἰσαφίκοιτο.
ἔνθα δ' ἐνὶ σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα,
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλλῆς
γίνεται. αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν, οὐδέ κέ τίς μιν
γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα, πάντες ἄωροι.
ἓξ δέ τε οἱ δειραὶ περιμήκεες. ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλὴ, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες,
πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
μέσση μέντε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν.
B ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
δελφῖνάς τε, κύνας τε, καὶ εἴ ποτι μεῖζον ἕλῃσι
κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος ἀμφιτρίτη.
τῇ δ' οὔπω ποτὲ ναῦται ἀκήριοι εὐχετόωνται
παρφυγέειν σὺν νηΐ, φέρει δέ τε κρατὶ ἑκάστῃ,
φῶτ' ἐξαρπάξασα νεὸς κυανοπρῴροιο.
τὸν δ' ἕτερον σκόπελον χθαμαλώτερον ὄψει ὀδυσσεῦ,
πλησίον ἀλλήλων, καί κεν διοϊστεύσειας.
τῷ δ' ἐν ἐρινεός ἐστι μέγας φύλλοισι τεθηλώς.
τῷ δ' ὑπὸ δῖα χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, ἀναροιβδεῖ
δεινόν. μὴ σύ γε κεῖθι τύχοις, ὅτε ῥοιβδήσειεν.
οὐ γάρ κεν ῥύσαιτό σ' ὑπ' ἐκ κακοῦ, οὐδ' ἐνοσίχθων,
ἀλλὰ μάλα σκύλλης σκοπέλῳ πεπλημένος ὦκα
νῆα παρὲξ ἐλάαν. ——

Scyllæam.] *Ad canes in Scylla abstrusos allusum est. Per interpretationem uerbis magis perspicuis eandem sententiam reddit: scopulos è mari extantes, in quos Scyllam transformatam fabulantur poëtæ. Et syncope est in Accestis, pro accessistis, & anaphora, in iteratione pronominis*

C *Vos.* Cyclopea.] *Explicatur in tertio, qua ratione euitatis suprà memoratis periculis, in Cyclopum oras fuerint delati. Sumptus locus est ex* Odyss. 9. *ubi refertur Vlyssis nauigatio in insulam Cyclopum:*

Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων, ἀθεμίστων,
ἱκόμεθ', οἵ ῥα θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν,
οὔτε φυτεύουσι χερσὶ φυτὸν, οὔτ' ἀρόωσιν,
ἀλλὰ τάγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ, ἠδ' ἄμπελοι, αἵ τε φέρουσιν
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν διὸς ὄμβρος ἀέξει.
ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα,
ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
παίδων ἠδ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι. *Id est:*

Venimus in terram, quam magnanimi Cyclopes,
Viuentes sine lege, tenent: qui numine freti,
Non plantant, nec arant, triticum, sed & hordea gignit
Non sata, sponte sua, tellusq; inarata colonis.
Sponte ferunt uites mera, quas Iouis augeat imber.
Ipsi habitant alti saxosa cacumina montis,
In specubusq; cauis: leges uxoribus atq;
Pignoribus fert quisq; suis, neq; mutua curant.

Quem Homeri locum Didymus exponens: Δίκαιοι οὗτοι *(inquit)* πλὴν πολυφήμου. ὅθεν τὸ μὲν ὑπερφιάλων, νῦν μεγάλων· τὸ δὲ ἀθεμίστων, μὴ ἐχόντων χρείαν νόμων, διὰ τὸ θεμιστεύειν ἕκαστον παίδων ἠδ' ἀλόχων. *Erat gigantum genus in* Sicilia, *prodigiosæ proceritatis, & uasti roboris, haud procul ab Aetna monte, & Peloro. Leontinos Cyclopes eos fuisse, multi arbitrãtur. Tres illic erant scopuli quos habitasse creduntur à poëtis. Ioui sua fulmina fabricare dicũtur: credo ob id, quòd fabricæ ferreæ inuentores fuisse existimati sint. Ab orbiculari uno oculo,* κύκλωπες *appellati. Fuit & insula citra* Rhodum, Cyclops *dicta. Sed de Cyclopibus plura dicturi sumus in tertio. Itaq; poëta summum periculum propositurus, Cyclopum sedem subijcit, non quòd ibi damnum aliquod acceperint, sed quòd ab Achæmenide præmoniti, maturè periculum euasissent.* Saxa.] *Erant tres scopuli, ab ipsis Cyclopum dicti. Quare idem poëta in tertio,*

——Et altis montibus errant.

Cyclops & Læstrygon Siculorum reges fuisse produntur.

Reuocate.] *Propositio, quam à iucundo, hoc est, recordatione grata præteritorum malorum, in posterum confirmat. Nam olim, inquit, meminisse iuuabit. Respexit ad prouerbiũ, Iucundi acti labores. Cicero lib. 2. de Finib. Quid si etiam iucunda memoria præteritorũ malorum, ut prouerbia nonnulla ueriora sint, quàm uestra dogmata? uulgò enim dicitur, Iucundi acti labores. Erasmus existimat, adagium sumptum ex ipsa natura hominũ. Est enim (inquit) hoc insitum omnibus, ut iucunda cuiq; sit anteactorum malorum aut periculorum secura recordatio, commemoratioq;, præsertim insignium fataliumq;, & quæ cũ turpitudine coniuncta nõ sunt, ueluti naufragiorũ & bellorum. Vnde scitè dictum est ab Horatio:*

— Gaudent ubi uertice raso
Garrula securi narrare pericula nautæ.

Prouerbium ortum uidetur ab Homero, ceu fonte: post cà ab alijs diuersis authoribus usurpatum, exijt in parœmiæ speciem. Sic Odyss. 5.

νῶϊ δ' ἐνὶ κλισίῃ πίνοντέ τε δαινυμένω τε
κήδεσιν ἀλλήλων τερπώμεθα λευγαλέοισιν
μνωομένω. μετὰ γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ,
ὅςτις καὶ μάλα πολλὰ πάθῃ, καὶ πόλλ' ἐπαληθῇ.

Per uarios.] *Exclamatio: à natura uirtutis, & præmij pro exhaustis periculis, sumpta. Hac autem sententia monemur, nil magnum mortalibus, citra labores, qui uirtutis sunt comites, à Deo contingere: ut quidam Græcus poëta et uerè et disertè dixit. Quid porrò uita hæc aliud est pijs, quàm malorum pelagus? quibus exerciti, in Latium, hoc est, æternam fœlicitatem, tendunt. quæ post huius uitæ ærumnas, ipsis uerum Latium est, & quieta sedes.* Quietas.] *A spe futuræ tranquillitatis.* Durate.] *Epilogus, quo rursum iacentes animos spe lautioris uitæ erigit. Concludit enim, præsentia incommoda hoc æquiori animo ferenda esse, quo sit propior fœlicitas & quies. Quid enim consolationis magis proprium est, quàm catastrophen malorum quasi digito monstrare, quibus defuncti beati sint futuri? Proin* Durate *dixit, pro perseuerate, quasi duros infractosq; animos habete. Obseruanda est troporum ratio. Resurgere, ab animali ad non animal. Sedes, pro loco qui inhabitatur. Mittite, simplex pro composito, omittite. Vosmet, parelcon.* Rebus sec.] *ad res secundas & prosperas.*

A

ARGVMENTVM.

Troiani construendis dapibus sese accingunt. alij ceruos excoriant, alij carnes secant in frusta, & uerubus affigunt assandas, alij ad elixandas, in littore ahena constituunt. edunt, bibunt, & uires penè amissas iam tandem cibo, & potu reuocant.

Talia uoce refert, curisq́ ingentibus æger
Spem uultu simulat premit alto corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusq́ futuris:
Tergora diripiunt costis, & uiscera nudant.
Pars in frusta secant, uerubusq́ trementia figunt.
Littore ahæna locant alij, flammasq́ ministrant.
Tum uictu reuocant uires: fusiq́ per herbam,
Implentur ueteris Bacchi, pinguisq́ ferinæ.

μηρούς τ' ἐξέταμον, κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν, δίπτυχα ποιήσαντες, ἐπ' αὐτῶν δ' ὠμοθέτησαν. καῖε δ' ἐπὶ σχίζῃς ὁ γέρων, ἐπὶ δ' αἴθοπα οἶνον λεῖβε, νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσίν. αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχν' ἐπάσαντο, μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν, ὤπτησάν τε περιφραδέως, ἐρύσαντό τε πάντα. αὐτὰρ ἐπεὶ παύσαντο πόνου, τετύκοντό τε δαῖτα, δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης.

Verbosior multo Græcus est, quàm Latinus, dum singula B conuenienter ordini rerum subijcere laborat: præcipuè uerò; ubi religiosè sacris operantur. Post effusas preces, molas spargunt. mactant sub hæc, & excoriant: inde coxas excidunt, fumoq́ obtexunt: duplicant omentum: crudum imponunt: in fissis accendunt. Libat senex uinum, natura calidum ac nigrum. Mox accensis coxis, (adolescentiores ueru uertunt) ac degustatis uisceribus, reliqua minutatim secant: id quod poeta noster uertit, Pars in frusta secant: uerubus ea affigunt, assant, ac rursum omnia detrahunt. postremò his laboribus defuncti, parant dapes, atque ad ultimum epulantur. Ex his Maro maximè decerpsit, quæ suo instituto conducere arbitratus fuit. Prædæ.] ad præparandam prædam A' partitione. Accingere, pro parare, metaphora usitata. Ac propriè Dapibus usus est, pro epulis in sacrificijs: cum alioqui deorum dicantur, δαῖτες. Tergora] ἔδειραν, periphrasticè, pro excoriant: id quod statim expolit. Viscera.] Propriè dicuntur quæcunq́ sub corio sunt. Hinc uetus uerbũ uiscerari, carnes populo distribuere: & uisceratio, distributio illa quæ fieri consueuit in sacris solennibus: ut paulò suprà hoc eodẽ loco ex Homero annotaui- C mus, ad quẽ hunc suũ noster effigiauit. Et in funerib. clarorum uirorũ similis uisceratio exhiberi solebat apud priscos: σπλάγχνον. Frusta dixit carniũ particulas, τεμάχη, κερμάτια. Quæ trementia uocat. quasi adhuc à cæde palpitantia. Figunt.] Simplex pro cõposito: affigũt. Littore] in littore: elleipsis Ahenũ, existimat Paulus Iurecõsultus, uas esse, quod supra ignẽ suspensum pendet; in quo aqua potui calefit. Ad hoc calefaciendũ, ignem subijciunt, quem flammã nuncupat. Tum uictu.] δαίνυντ' οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης. Herbam.] Viride pecudum pabulum uocant, quod terræ hæreat adhuc: βοτάνη, ἡ πόα. Implẽtur] Admirabili breuitate, id quod fusius amplificare poterat, uno uersu absoluit. Bacchum pro uino, per metonymiam posuit: inuentorem, pro re inuenta. Vsum plantandi uites, exprimendiq́ liquorem, inuenisse proditur. Sed de Baccho prolixa narratio circa finem huius libri instituetur. Itaq́ implentur affatim ueteri, ac proinde optimo laudatissimoq́ uino, & carne ferina: ceruina uidelicet, in hunc usum parata.

NASC. Talia uoce refert.] non est pleonasmos, ut interpretes somniant, sed hoc dicit poëta doctissimus. hac uoce quidẽ proferebat Aeneas, sed aliud in corde gerebat, propterea subdit. Premit altum corde dolorem.] non enim sciri poterat quo animo esset affectus Aeneas, cum orationẽ illam ad socios habuisset, nisi poëta indicasset. mouet igitur cõmiserationem ex ingenti dolore Aeneæ: cuius etiam prudentiã occultè cõmendare uidetur ex simulatione frontis: nam sapientis est, in aduersis lætitiã simulare, imò affectibus omnibus ita moderari, ut opportunè cũ utilis, cumq́ opus est, aut ex animo erumpant; aut in animo cõprimantur. ergo dolore interno affectus Aeneas, prudenter, sapienterq́ in uultu, qui animi est index, lætitiã simulabat. Illi se prædæ accingunt] redit ad narrationem. accingũt uerò se prædæ dictũ est, pro grauiter aggrediuntur prædam, hoc est autem parare, & constituere cibos ex præda quam fecerat Aeneas ideo sequitur. Dapibusq́ futuris. Tergora diripiunt costis] officiorum est distributio, & à toto ad singulas partes descendit, cum tergora, costas, uiscera, aliaq́ huiusmodi nominat. Sed altius poëtæ iudiciũ intuendum est: nam ceruos Aeneas in singulas naues singulos partitus est, socij uerò nunc cibos parant. quæ ex re designare uoluit doctissimus uates patris esse familiâs dare penum. familiæ uerò operas. illud etiam hic obseruatione dignũ uidetur, quàm recto ordine hoc, licet uile negocium describat. unde intelligi potest, oportere poëtam nullius rei, aut artis esse expertem, nec in ulla rerum descriptione, quam ipse tentarit, uel ab arte, uel à natura, ne digitum quidem transuersum, esse discedendum. huius autem descriptionis multa ex Homero sumpta sunt Iliad. α. & β & γ. Verubusq́ trementia figunt.] hoc genus cibi facilius paratur, ideo in bellica expeditione Homerus milites eo utentes inducit. quod etiam Plato annotauit in 3. de repub. nam facilius est inquit, igne uti, quam uasa circumferre. noster tamen elixas carnes addidit. nam sequitur. Littore ahena locant alij. Tum uictu renouant uires.] leuibus, & minutis uerbis leue negocium explicantibus, miro quodam iudicio urbanam interseruit orationem.

LAMB. Hort. Vt suorum animos consternatos confirmet, fortem se infractumq́ dissimulata ægritudine, in aduersis fingit. Est enim leuamen quoddam doloris ac malorũ, principis fortitudo, alacritas & tolerantia: haud aliter atq́ gubernatoris animus præsens & alacer, ac spes in periculis maximè dubijs. Voce] Pleonasmus, familiaris poëtis. Simulat uir fortis alacritatẽ, ut fractis ac iacentibus animis uirtutem addat, ac robur. Illi se.] Hæc œconomia descripta maximè est ex primo Iliad. Homeri ubi studium Apollini sacrificantium Græcorum describitur:

αὐτὰρ ἐπεί ῥ' εὔξαντο, καὶ οὐλοχύτας προβάλοντο,
αὐέρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν,

ARGV.

A

ARGVMENTVM.

Troiani cibo,& potu repleti,socios uerbis singulos requirūt,ac de eorum uita dubitant,ob idq́ misericordia adducti,eorum etiam casum lugent: & præcipuè dux Aeneas fortiorum hominum casum gemit, eorumq́ desiderium æquo animo perferre non potest.

Postquā exempta fames epulis, mensæq́ remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemq́; metumq́ inter dubij: seu uiuere credant,
Siue extrema pati,nec iam exaudire uocatos.
Præcipuè pius Aeneas,nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit,& crudelia secum
Fata Lyci,fortemq́; Gyan,fortemq́; Cloanthum.

NASC. Postquam exempta fames epulis.] *Homeri uersus pluribus in locis repetitus, sed præcipuè in 1.& in 2.*

" *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος, καὶ ἐδητύος, ἐξ ἔρον ἕντο.*

uisse, quos Scylla nauibus extractos absorbuerat. Et flentibus ubertim somnus obrepit,quod à nostro uate est prætermissum.

postquam] *αὐτὰρ ἐπεὶ. Erasmus in prouerbio, Non interpellandus famelicus, admonet, hūc uersiculū inter parœmias celebrari posse, quoties innuemus, non esse interpellandi ocium, nisi prius placauerimus latrantem stomachum: aut ubi significabimus aliquem, simulatq́ sit assequutus quod expetebat, iam ad alia conuerti. Extat autem hic uersus apud Homerum non uno loco, αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος. Quē Vergilius alibi ita reddidit:*

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi.

Et Erasmus:

At postquam his potus exempta cupido,cibiq́.

Amissos longo socios sermone requirunt.] *remotis mensis communi hominū more subsequitur sermo,& quia de rebus libenter loquimur, quæ nobis gratissimæ sunt, de socijs suis,tanquam de rebus cæteris charioribus, uerba faciunt.* Spemq́ metumq́ inter dubij.] *rectè sanè timoris,non absq́ spei mentione,mentio fit: nam (ut inquit*

B *Arist in 2.de arte rhet.) timentes nunquam sunt sine spe, eaq́ timeri solent,in quibus aliqua sit spes cauendi.*

Seu uiuere credant. Siue extrema pati.] *ἀντιθέτῳ orationem illustrat: nam uiuere, & mortuum esse contraria sunt.* Nec iam exaudire uocatos.] *Interpres bifariam hunc locum exponit,& uel Deos extrinsecus subaudiendum putat, & est (inquit) conquestio (quasi dixerit communem esse misericordiæ locum ex infœlicitate sociorum: qui ne in extrema quidem calamitate Deos propitios habent) uel socios: ut sit sensus,eos ne sepulchrū quidem habere,ad quod uocentur. ego uero Seruij sententiā non approbo: existimoq́ potius expolitionem esse, quam Græci ταυτολογίαν uocant Virgilio maximè familiarem: hoc est idem esse cum superiore membro, siue extrema pati,id est, siue mortuos esse credant. nam mortui uocati non audiunt.* Præcipuè pius Aeneas.] *quia dux, & imperator est, ideo præcipuè casum suorū. decet enim ut, qui alijs dignitate præcellit,cum & pietate præstare.*

Nunc acris Oronti. Nunc Amyci casum gemit.] *singulatim socios gemendo nominabat Aeneas, qui perierant, uel quos perijsse putabat,ut quanti eos faceret,illis,*

C *qui aderant, ostenderet nam ad eos consolandos plurimum interesse putabat, ut quo ipse esset erga illos animo nō uerbis tantum, uerum etiam affectibus declararet ideo gemit,nō lacrymatur,ut in ipso uiri fortis decorū eluceat,& sociorū obitū se grauiter,molesteq́ ferre demōstret.*

Et crudelia secum. Fata Lyci.] *auget fortasse ex nimio eius erga Lycium amore. nam cum Amyci casum dixisset, amore uictus quasi cum exclamatione subdit.*

—Et crudelia secum —Fata Lyci.

Et quanquam poëta ipse loquitur ita tamen loquitur, ut Aeneæ personā indutus esse uideatur. Lyci uerò pro Lycij κατὰ σύνεσιν, auctore Prisciano positum est.

LAMB. *Exemplo Vlyssis Homerici, in Solis insula eiecti, refe*

Hort. *ctos cibo ac potu, sociorum amissorum naufragio casum querentes inducit. Homerus Odyss.12.*

αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο,
μνησάμενοι δὴ ἔπειτα φίλους ἔκλαιον ἑταίρους,
οὓς ἔφαγε Σκύλλη γλαφυρῆς ἐκ νηὸς ἑλοῦσα,
κλαιόντεσσι δὲ τοῖσιν ἐπήλυθε νήδυμος ὕπνος.

Euidenter affectus à loco hic admiscet, eos socios defle-

Spemq́.] *Anastrophe.& polysyndeton. Hæc, & ea quæ sequuntur, in Græco non sunt. Extrema pati: periphrasis, pro mortuos & fluctib. absumptos esse.* Præcipuè.] *Vbiq́ sui memor poëta, τὸ πρέπον seruat, ut boni principis pietatē in suos coarguat. Porrò quod addit, nec iam exaudire uocatos: id ita accipiendū est deos querelis nullis posse flecti, aut precibus, in rebus conclamatis: uel eos non solùm perijsse, uerùm etiā ne sepulturam quidem habere. Paratis sepulchris, defunctorum manes ter inclamabantur. Supremùm (inquit) ter uoce ciemus. Verùm de hac conclamandi consuetudine, alibi. Significaturus itaq́ hic extremam desperationem, de amissorum salute, dicit eos ne uocatos quidem iam audire.*

Oronti.] *Enumerat aliquot illustres Troianos, quos inter suos desiderauit, quorumq́ desiderio ob uirtutem tenebatur. Orontus ab Oronte amne nomen accepit: unde Orontobates, & similia propria, postea dicta fuerunt. Oritur autem hic amnis inter Libanum & Antilibanum, iuxta oppidum Heliopolim. Quidam Græcorum scribunt ὀρρόντην: sed de hoc suprà à nobis annotatum est. Sunt & Orontes populi, iuncti Gordiæis, authore Plinio.*

Amyci.] *Fuit alius quidam Amycus, Bebryciorum rex, propter quem in pugna à Polluce interfectum, bellum inter Argonautas & Bebrycos ortum fuit. Enarrator Apollonij secundo Argonaut. ἄμυκος, inquit, ὁ τῶν βεβρύκων ἡγεμών, ἀναιρεθέντος τοῦ πολυδεύκη, καὶ ἀναιρεῖται. διὸ ἂν μάχη γίνεται τῶν ἀργοναυτῶν καὶ τῶν βεβρύκων, καὶ πολλοὺς ἀναιρεῖ ὁ σὺν ἀργοναύταις, οἱ δὲ λοιποὶ φεύγουσι. Fuit autem is Amycus Neptuni & Melies filius, in cuius regnum qui penetrasset, eum secum cæstibus certare cogebat, superatosq́ occidebat. Memoratur alius Amycus inter insignes augures celebris. Meminit prioris Amyci regis & Orpheus in Argon. Cæterùm qd poëta inter amissos socios Troianos Amycū recēset, illustriorē enarrationē desiderat. Bebryces aliquādo Troiā incoluere: quamobrē, ipsam Bebryciā nūcupāt. Vnde illud, σύνορον παλαιᾶν βεβρύκων παγκλάσιον.*

Dion Cocceianus, Bebryces Narbonenses appellat: scribit enim hunc in modum: τῶν πάλαι μὲν βέβρύκων, νῦν δὲ ναρβωνησίων, ἐςὶ τὸ πυρῄναιον ὄρ@. τὸ δὲ ὄρ@ τοῦτο χωρίζει ἰβηρίαν καὶ γαλατίαν. Lyci.] *Ipsum'q; hoc nomen à Lyco Syriæ amne sumptum est. Cæterùm querela sociorum amissorum, clausula est totius antegressæ narrationis: unde ad occasionem congressus & hospitij Didonis transitionem facturus est.* A

ARGVMENTVM.

Ad Iouem de rebus humanis tunc cogitantem Carthaginem'q; respicientem affecta dolore Venus accedit, & lacrymans ipsum alloquitur.

Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere summo
Despiciens mare ueliuolum, terras'q; iacentes,
Littora'q; & latos populos, sic uertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atq; illum taleis iactantem pectore curas,
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitenteis,
Alloquitur Venus.——

NASC. Et iam finis erat] *pulchræ digressioni, et negotio ualde aptæ se se accingit poëta nam Troianis à Iunone odio iniquo uexatis, tandem Iuppiter respiciat oportet: quem cum poëta huius rei sollicitum fecisset, non erat quod Venus otiaretur, quæ tantopere fauebat Troianis, & Aeneã filium ex tantis incommodis eripere cupiebat ita'q; oblata sibi opportuna occasione ad Iouem plorans accedit, exploratura quid de Troianis iam tandem futurum uelit. locus uidetur ex Hom. sumptus Iliad. α. ubi Thetis precatura Iouem pro Achille filio suo, cœlum ascendit. notior est doctis locus, quam hic adscribi oporteat.* Despiciens mare ueliuolum, terras'q; iacẽtes.] *Homerus loco proximè adducto, hoc totũ uno uerbo expressit. nam Iouem* εὐρύοπα, *id est, magnum oculum habentem, quo longe, late'q; prospicere potest, appellat. inquit enim.*

» εὗρεν δ' εὐρύοπα κρονίδην ἄτερ ἥμενον ἄλλων.

Porrò felicem euentum habere dicuntur, quæ Iuppiter è cœlo benignè respexerit. obseruandus est orationis cultus, cum singula penè uerba singulis epithetis illustrentur. mare ueliuolum. terras iacẽtes, littora, & populos latos. Sic.] *hoc benigno aspectu.* Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes.] *mouet commiserationem ex dolore Veneris: quam tristem, propter Troianorum miserias, appellat, & à pulchritudine commendat. nam cum ait, oculos nitentes lacrymis, nimiam illius in lacrymis effundendis pulchritudinem, atq; uenustatem ostendit. ita quoque de Eurialo in 5. Aen.*

» *Tutatur fauor Eurialum, lacrymæ'q; decoræ.*

Quod uero tristior ait, non puto comparatiuum pro positiuo positum esse, sed ut magnum doloris illius affectum ostenderet, tristiorem esse, quàm unquã fuerit, dixit. quod si Venus tristis esse non potest, ut interpres innuere uidetur, malefecit Virgilius, qui hoc in loco tristem induxit. at si tristis existere, ac dolorem pati potest, dolor iste intendatur remittatur'q; oportet.

LAMB. *Transitionem parat per speciem digressionis, occasione querimoniarum Veneris, ad oraculum Iouis de amplitudine Imperij Romani, & clara Aeneæ posteritate. quo cõsilio Aeneas à matre ad hospitium Didonis deducitur.*

Hort. *Est aũt noua narratio lætiorũ rerũ, posteaquàm Troiani periculis sunt defuncti. Quare eam à deorum cõsilio ordiur, quorũ nutu tristia lætis commutantur. Et in Tragicis dramatibus præcipitur, ne Deus intersit, nisi dignus uindice nodus inciderit.*— Et iam.] *Transeundi forma ad nouã narrationẽ. quasi dicat: Ad hunc modũ à iactatione maris elapsi, corpora sua refecerãt Troiani: cum Deus sollicitus rerũ humanarũ, terras & omnia quæ cœli ambitu & cõplexu tenentur, aspiceret. Respexit ad prouerbiũ,* ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός, *cum in medijs malis præter expectationẽ salus offertur, Ex improuiso deus.* Aethere.] *Differentiam statuũt Græci inter* αἰθέρα καὶ ἀέρα. ἐν γὰρ τῷ ἀέρι συνίςαται, κατὰ ἀριςοτέλη καὶ πάντας σοφοὺς, τὰ τε νέφη καὶ αἱ καταιγίδες, καὶ τὰ πνεύματα. ὁ δὲ αἰθὴρ, ἔρημ@ τούτων ἁπάντων καθέςηκεν, ὅθεν νήνεμον εἶπεν αὐτόν. *Lycophron:* B

πρὸς αἰθέρ@ νήνεμον πτερύγων ἕδρας.

Differentia persæpe cõfunditur: hic pro cœlo usus est. Sed & summũ cœlum dixit, pro medio in meridie. Iam & Despicere appositè ac propriè usurpat, pro deorsum è summo, inferiora, depressa ac iacentia spectare. Hinc pro contemnere: quod humilia despectui habeantur. Huic diuersum est, suspicere. Veliuolum.] *Epitheticῶs. Sic Liuius in Helena: Tu qui permensus ponti maria alta uelinola. Et crebrum est apud Ennium, in quo uidelicet naues uelis aguntur,* Iacentes] *humiles, & intra cœli cõplexum depressas. Vsus est nimiũ quàm eruditè: nam iacentia appellamus abiecta & contempta ut quæ hominum pedibus proculcentur. A' partitione locus. Nam hanc uniuersam machinã in suas partes secat: terrã, maria, littora, & eos qui intra horũ sinus continentur.* Sic.] *id est, incõniuenter despectans. Solicitudinem de rebus humanis ostendit: id quod hypotyposi* ἀσκαρδαμυκτῶς *regna intuentis, perspicuè expressit. Metaphora in Vertice: quod hominis est, ad summitatem cœli transtulit. Elleipsis præpositionis in Defixit: periphrasis, pro obtutu aspexit. Consimilis est in ea, quæ sequitur, oratione: Iactantem curas, pro curantẽ, solicitè cogitantem.* Tristior.] *Enallage, comparatiuũ pro positiuo.* Oculos.] *Synecdoche poëtica,* τοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ δακρυχέουσα, *frequens Homero,* δακρύω, *lacrymo.* δάκρυμα, *lacryma.* C

ARGVMENTVM.

Queritur de patre Ioue filia Venus, quod promissis nõ steterit, sed Troianos, quib. orbis terrarũ imperiũ, cœli'q; arcem pollicitus fuerat, grauiter sectari, in eos'q; inclementius, quàm decet, agere uideatur.

——O' qui res hominum'q; deûm'q;
Aeternis regis imperijs, & fulmine terras,
Quid meus Aeneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis,

NASC. O' qui res hominum'q;.] *expostulatoria oratio est: nam ita queritur de Ioue Venus ut illum (modestè tamen) cùm inconstantiæ tum etiam iniustitiæ accuset. iniustitiæ quidem,*

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim uoluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia uertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristeisq; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna uiros, tot casibus actos,
Insequitur: quem das finem rex magne laborum?
Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis,
Illyricos penetrare sinus, atq; intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem uasto cum murmure mõtis
It mare præruptũ, & pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille urbem Pataui, sedesq; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troia: nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atq; Italis longè disiungimur oris?
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

A *quidem, quia cum nihil Troiani in ipsum admiserint, crudeles tamen illi pœnas pendunt: uel si quid reuera commiserint, in animaduersione, supplicioq; in eos, durior quàm æquitas postulet, ipse uideatur. inconstantiæ uerò, quia cum perpetuitatem, summumq; imperium Troianis pollicitus fuerit, non modo id eis non præstet, sed de eorum uita potius, ac nomine delendo cogitare uideatur. mira est profectò huius orationis uarietas, mul*
B *tiplexq; affectus nam modo queritur Venus, modo blandis utitur uerbis quandoque iracundiæ ardore flagrat & contentione disrumpitur, interdum dolet, atque inuidia consumitur & sanè hoc orationis principium satagentis, atq; omni sollicitudine repleti animi uidetur. cum ita exclamat.*

O' qui res hominumq; Deorumq;.

Aeternis regis imperijs, & fulmine terres] *perinde ac si diceret. O' Iuppiter, cuius oculis (cum supera, atque infera, summo, æternoq; imperio, ac iustitia gubernes) omnia sunt aperta, cui omnia hominum uitia, uirtutesq; egregiè explorata sunt, & cognita. quæ uerba ad beneuolentiam illius sibi conciliandam efficacissima sunt. huic non dissimile est orationis principium. 10. Aeneid.*

» *O' pater, ô hominum, Diuumq; æterna potestas,*
» *Namq; aliud sit, quod iam implorare queamus?*

Quid meus Aeneas.] *ἰρώτησις est, quæ & interrogationis & propositionis officio fungitur, ab eo, quod fieri nequit, id est, ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου deducta. hoc enim ait. nullum flagitij, aut sceleris genus reperiri posse tan-*
C *tum, quod qui admiserit, tali supplicio, quale in Troianos exercetur, dignus esse uideatur. huic affine est illud ex 9. Aeneid.*

» *— Nihil iste nec ausus*
» *Nec potuit.*

In te.] *ἐμφατικῶς: quem Dij, hominesq; timent.*

Quid Troes potuere?] *extenuat à minori. non modo, inquit, non peccauit Aeneas, sed ne Troiani quidem. q. d. facilius in Iouem peccare potuisse Troianos, quàm Aeneam diuinitatis minimè expertem: ueruntamen non peccarũt, igitur immeritò excluduntur. sanè hæc interrogatio uim occultæ reprehensionis habet. quod innoxij affliguntur, uel grauiori, quàm sat est, supplicio afficiuntur.*

Quibus tot funera passis.] *mouet commiserationem ex multitudine incommodorum quæ Troiani passi fuerunt.*

Cunctus ob Italiam.] *exaggerat Troianorum incommoda argumento à consequentibus deducto: nam quibus negatur totus terrarum orbis, his ne ad Italiam quidem ueniendi facultas conceditur.*

Certè hinc Romanos.] *incõstantiæ reprehensionem in-*

greditur, quod Iuppiter promissa non præstet. est autem modesta reprehensio, ab inhonesto deducta, totusq; hic locus ex β. Homeri Iliados sumptus esse uidetur: ubi Agamemnon ibidem de Ioue conqueritur: qui cum & uerbis pollicitus fuisset, & capite annuisset, ab eo capiũ iri Ilium, quasi mutato consilio, eũ Argos remittit. sic ait Hom.

ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος
Ζεύς με μέγα Κρονίδης ἄτῃ ἐνέδησε βαρείῃ.
σχέτλιος, ὃς πρὶν μέν μοι ὑπέσχετο, καὶ κατένευσεν
Ἴλιον ἐκπέρσαντ' εὐτείχεον ἀπονέεσθαι.

Et quæ sequuntur reliqua.

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.] *quid quantaq; Iuppiter pro Troianis pollicitus fuerit, ennarrat, ut in maximis rebus se à patre deceptum fuisse demonstret. quæ res ad impetrandum quæ uelit, plurimum ualet: alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam.* Quæ te genitor sententia uertit?] *modestissimè patrem arguit inconstantiæ, quasi præter regis decorum fecisse uideatur, quia promissis non steterit. καὶ γὰρ (inquit Isocrates) πρέπει καὶ συμφέρει τὴν τῶν βασιλέων γνώμην ἀμεταχινήτως ἔχειν περὶ τῶν δικαίων. hanc eandem sententiã poëta aliter protulit in decimo Aen. cum ait.*

Cœlicolæ magni quia iram sententia nobis
Versa retro?

Fingitur aliquando Iuppiter aliter uel agere, uel sentire, aut uelle, quàm ab eo uel factum, uel iussum, uel præscriptum sit. quod ideo fit, non quod ipse sibi dissideat, nam à se ipso Iuppiter abscidere nequit: quamobrem infra dicit.

— Neq; me sententia uertit.

Sed quia rerum euenta nequaquam ab illo solo dependent. sunt enim alia sydera, quæ Astrologi infortuna uocant, quorum asperitate corroboratur uis fati ad impedimenta uirtutum. cuius quidem fati administra est fortuna: sed hæc sunt Astrologorum nugæ.

Hoc quidem occasum Troiæ.] *renouat commiserationis affectum per locum communem ex his, quæ præter spem contingunt: nam id omne nunc sibi ereptũ esse queritur, unde aliquam præteritæ Troianorum calamitatis consolationem sperabat, quia eadem fortuna, hisdemq; casibus Troianos adhuc uexari, perturbariq; uidet, quibus iam inde ab initio uexati fuerunt.*

Fatis contraria fata rependens.] *Fatum erat, ut Ilium periret, & fato Aeneas in Italiam nauigabat: unde Romani genus habituri erant. hoc est igitur quod ait Venus, se fatis fata rependens, hoc solatio consolari. nam ubi ex priore fato dolorem, ita ex altero consolationis*

fructum capiebat, si uerò de Dijs rebus Troianorum propitijs, & aduersis intelligendum affirmes, nó laboro. nam & Ouidius dixit.

Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo.
Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit.

Sed hæc, mea quidem sententia, ad rem non faciunt.

Quem das finem rex magne laborum?] *blanda, humiliś non sine ingenti sollicitudinis affectu interrogatio: quæ precationis uim habere uidetur. perinde ac si diceret. iam deniq; tempus est ut, quæ tua potentia est, tot, tantisq́ laboribus modum facias. itaq; renouas cómiserationis affectum, & patris, cuius potestatem uehementer extollit, iterũ sibi beneuolentiã concilias. huic similis extat locus apud Eurip. in Alceste. ubi chorus hũc in modũ loquitur.*

Ιὼ Ζεῦ τίς ἂν πῶς πόρ⸗ λιανῶν
Γένοιτο, καὶ λύσις τύχας,
Ἄπαρες τι ἰοιρ ἄνοις?

Antenor potuit medijs elapsus Achiuis.] *rursus in querelam prorumpit adducens Antenoris exemplũ: unde colligit argumentum à minori: Troianis iter in Italiam concedi debere. nã si in Antenor (inquit) patriæ proditor superatis omnibus locorum difficultatibus, ad Italiam nauigare, ibiq́ Patauium urbem condere potuit, Aeneas uerò filius meus nepos tuus, cui cœlum pollicitus es, qui nullo scelere, sed fato nutuq́ diuino nauigat, non modo in Italiam aditum ei promissum adimis, uerumetiã eum tanquam nefarium hominem, & sacrilegum, Dijsq́ inimicú à Iunone uxore tua, uexari, pessimeq́ tractari permittis. igitur inuidiose, & cum emphasi nomen Antenoris proferendum est. nam hinc omnis ferè Veneris inuidia pendet, quod scelestus Antenor ex hostibus receptus in Italia urbem condidit, Aeneas uerò, cui fata sedes ibi quietas permittunt, eò adire non posiit.* Medijs elapsus Achiuis.] *singulæ huius exempli partes uim habent augendi odij, atq; inuidiæ concitandæ, sed paulò infrà pluribus.*

Illyricos penetrare sinus.] *mare Adriaticum mare unum est, sed propter diuersa promontoria, in plures distribuitur sinus: nam qui ab Aepiro, unde Adriaticum mare ab oriente initium habet, inchoat, sinus Dalmaticus appellatur. à dextra parte Dalmatiam, à sinistra Apuliam aluit: per quem Iaderam, appellitur Dalmatiæ urbem inde Anconam. quæ in Italia est, nauigatur: alter est sinus paruus longitudine passuum triginta millium, ab Ossaro Illirij oppido Po'am usque. quæ in Istria urbs est: unde Polaticus olim Fanaticus sinus dictus est: à Pola inter scopulos, & secus litus Rubignum & Parentiam Istriæ oppida nauigatur. inde tertius sinus initium ferè capit. qui sinus Venetus, seu magnum Quernarum dicitur. per hoc mare Venetias potissimum centum millium passuum nauigatione peruenitur, quibus uerbis facile intelligi potest, cur poëta Illyricos penetrare sinus numero multitudinis dixerit, non autem unitatis, Illyricum sinum. hæc eò libentius adscripsi, quia mihi sæpenumero hæc maria contigit nauigare.* Atq; intima tutus.] *Paulatim exaggerat, ut plenam αὔξησιν faciat.*

Vnde per ora nouem.] *transeundi difficultatem ostendit & aut ὑπερβολικῶς nouem dixit, cum nisi septem sint, ut nouem non numerum, sed uehementiam significet (ita etiam Strabo libro geographiæ primo Homerum excusat: qui ter in die scripsit Charibdim reddere quod absorbuit, terq́ resorbere: cum satis compertum sit, illud bis in die fieri) aut eorum auctoritatem poëta secutus est, qui Temauum nouem capitibus exurgere litteris prodiderunt: quorum sententiam Mella quoque Pomp. approbasse uidetur.* A Hic tamen ille urbem Patani.] *inuidiosè, sed &, urbem Patauí, Græcè dixit. sicuti paulò superius, fontem Timaui. pro fontem Timauum.*

Sedesq́ locauit. Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq́ fixit. Troia, nunc placida compostus pace quiescit.] *hic plena, perfectaq́ αὔξησις est. quod amplificationis genus Quinctiliano incrementum appellatur. nam cum quatuor potissimum generibus amplificatio constet, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie: hæc per incrementum est, quod pluribus fit gradibus. ita enim augetur per gradus iste. quod Antenor ex medijs hostibus elapsus est, quod per populos barbaros, ac natura feros tutus pertransijt, quod urbem condidit, eaq́ condita, summa pace, & tranquillitate regnauit. Sanè ex hostium manibus effugere, perq́ populos feros, ab omniq́ penè humanitate alienos absq; ullo capitis detrimento transire, magnum est: urbem uerò absq; æmulatione, & contentione ædificare, genti nomen imponere, maius quiddam est. Sed urbe condita, tutò, & absq; cótrouersia uiuere, tranquillaq́ pace regnare, maximũ est. Fabius* B *exemplum adducit ex Verrinis, facinus est ciuem Ro. uincire, &c. Sed in oratione pro P. Quinctio in ea cóclusionis parte, quam per commiserationem agit, uaria extant huiusce exornationis exempla.*

Armaq́ fixit.] *id est, securus uixit. tractum à militibus, seu mauis à gladiatoribus: qui deposita gladiatoria, seu militari arte, arma figere dicebantur: quia ea in templis suspendebant, uel templorum parietibus affigebant. Horat. lib. epist. 1.*

——Veianius armis
Herculis ad postem fixis latet abditus agro:

Vnde factum est, ut figere arma sit securum esse.

Nos tua progenies.] *Comparationi institutum accommodat, factum auget ab indignitate personæ: mouetq́ commiserationis affectum per locum communem, ex his quæ fiunt præter spem. huic loco persimile est illud Ouidianum in 3. de fastis.*

Illa ego sum, cui tu solibus promittere cœlum.
Hei mihi pro cœlo qualia dona fero?

Annuis.] *annuendo promittis. Iouis τὸ πρέπον: qui nutu magis, quam uerbis loquitur. unde illud Virg. ex Homero sumptum, ut infra dicetur.* C

Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Nauibus (infandum) amissis, unius ob iram. Prodimur.] *exaggerat ex iactura, & incommodo Troianorum: facti indignitatem patri obijcit ex genere, & numero, quòd ipsa & Aeneas (nam tanquam una ex Troianis Venus loquitur) quibus fatales sedes in Italia pollicitæ sunt, & in cœlo, propter diuinitatem æternæ debentur, odio, & iniquitate unius Iunonis miseris modis uexentur, & quasi nubes inanes huc illuc uento circumferantur, itaq; cum contemptu, & stomacho, unius ob iram dicit, quod uim quoque habet concitandi Iouis in Iunonem: quo nihil optatius est Veneri, & astutè id seruauit in fine, ne si fortè hoc ægrè tulisset Iuppiter, illius animum initio orationis à se alienum fecisset. uerbum autem prodimur, pro decipimur, aut porrò damur accipiendum est.* Hic pietatis honos?] *occupato grauissimis argumentis Iouis animo, Venus apertis, quod aiunt, tibijs, in querelam prorumpit: & ira uehementer exæstuans, nimis in-*

dulgenter

A dulgenter loquitur, ac omne prorsus iracundiæ atq; odij uirus effundit.

LAMB. Hort. *Expostulatoria oratio, generis iudicialis est. Expostulat enim cum Ioue, de inconstantia, quòd fidem datam de restituendo Aenea in Italiæ possessionem, non seruet. Absoluitur locis suasorijs. A' facili: cum Iupiter omnia possit, nec habuit à quo prohibeatur, quo minus præstet promissa. Ab inhonesto: cum id quod religiosè sit pollicitus, negligat. Argumentatur ab exemplo minori maius. Antenorem, hominem alienum ab Iouis ipsius sanguine, in Illyrium peruenisse, ac sedem fixisse. Concludit obliqua reprehensione inconstantiæ.* O' qui.] *Beneuolentia à persona Iouis, & æterna eius potentia. temperat enim ac gubernat Deus suo nutu omnia quæ supra infraq; cælum sunt: urgetat item atq; nutrit* Polysyndeton. *hæc figura è Græcanicis sumpta est,* πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. *Syncope, deûm pro deorum. Fulmen Ioui, perinde ut tridens Neptuno, hasta Palladi, arcus & tela Cupidini, thyrsis Baccho attribuitur.* Quid mens.] *Propositio per interrogationem enunciata. Nihil Troiani meriti sunt. quamobrem ipsis totus orbis, propter Italiam præcludatur. Dissi-*

B *mulanter inconstantiam Iouis notat, quæ in Deum cadere non debet. Et crebræ interrogationes exaggerant facti turpitudinem.* Quid.] *Anaphora. Obseruanda est emphasis, Meus: tuus nepos. habet item affectus. Culpam, quæ Iunonis erat, in Iouem reijcit, ut querela acerbior sit.* Tantum.] δεινωτικῶς, *tam immane flagitium, odio Iouis dignum, cur tot periculis exerceatur. Zeugma.* Funera.] *Auxesis: amplificat multorum annorum iactationem. Funus autem propriè est, cadauer mortui hominis, exequiæ: accipitur pro morte. Iactationem itaq; terra & mari, uocat mortes meras.* Cunctus.] *Amplificatio. contendit à promissis ipsius Iouis antecedentibus, quibus obliquè eius inconstantiam perstringit: quod uitium negant philosophi in sapientem uirũ cadere, nedum in deos, multo uerò minus in summum Iouem.* Voluentib annis.] *Enallage generis: in absolutum uerũ transitiuum. Ductores, imperatores Romanos uocat, qui è sanguine Aeneæ nascerentur.* Hinc.] *Emphaticῶs repetit particulam Hinc, quasi iteret, ex sanguine Troiano.* Reuocato.] *è Troia in possessionem Italiæ unde Dardanus, primus Troiæ conditor, profectus fuerat. Quo fatis defun-*

C *cto, Teucer è Creta in Phrygiam delatus, ipsam urbem mœnibus cinxit Erat autem ita in fatis, ut Dardani reliquiæ aliquando, opibus regni Troiani euersis, in Italiam reportarentur Fuit alius Teucer, frater Aiacis Telamonij, qui capta Troia domum reuersus, à patre regno pulsus fuit De his alibi fusius narrabitur. Cæterùm Teucer è Creta in Phrygiam delatus, cum Dardano quidem coniunctissimè uixit: sed nulla stirpe relicta, uita defunctus fuit. Dardanus ex Italia, ut dictum est, in Phrygiã uenit, quem per Teucrum innuit.* Genitor.] *Clausula contentionis, in qua colligit inconstantiam Iouis.* Occasum.] *excidium: à promissorum fatalium, quibus nixa sit. Periphrasticè, Magnum regem Iouem appellat.* Antenor.] *Ab exemplo minori, quò iniuriam eleuat. Neq; illud frigidè transeundum, Rependens pro qua sibi lance Romanis fatis contraria fata Troiana uicissim pendens, dixisse: à lancibus ducta metaphora, in quibus pondera utrinq; appendendo conferuntur. Fuit autem Antenor Priami* σύγγαμβρος. *habebat enim uxorem, Hecubæ sororem Theano, Tradunt Græcorum commentatores, hunc Troiam Græcis prodidisse, hoc præmio, ut regnum Troianum deinceps obtineret.* ὅθεν καὶ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσαντες, καὶ τοὺς ἀριστεῖς αὐτῶν ἐμβαλόντες, προσποιούμενοι φυγὴν, ἦλθον ἐπὶ τὴν Τένεδον. τῶν δὲ Τρώων ἄλλοι μὲν προσδοκήσαντες δόλον εἶναι, ἄλλοι δὲ παρὰ θεῶν σταλῆναι, ἐκέλευσαν αὐτὸν τοξευθῆναι, καὶ τοξεύσαντες αὐτὸν ἤγαγον ἔνδον τῆς Τροίας. ἀντήνωρ δὲ φανὸν ἀνάψας τοῖς Ἕλλησι, καὶ τὰ ὑπόγαια τοῦ ἵππου ἀνοίγει. καὶ οἱ ἀριστεῖς οἱ ἐν τῷ ἵππῳ ἐν νυκτὶ ἀνοίξαντες τὰς τῆς Τροίας πύλας, ἔνδον εἰσάγουσι τοὺς Ἕλληνας. καὶ τοιοῦτον τρόπον ἡ Τροία ἐκρατήθη. *Hæc Lycophronis diligens enarrator. Porrò de Antenore & Aenea à Græcis scriptorib. duplex fama celebratur. Quidam dicunt, quòd cum hi Priamo & Troianis petendæ pacis authores semper fuissent, & ob id summa ignominia à sacris repudiarentur, pactos à Græcis suam incolumitatem per portam quæ equinam habebat speciem, hostes nocturnum in urbem intromisisse. Nonnulli quòd Græcos hospitio excepissent, qui ad repetendam Helenam missi erant, quodq; illius reddendæ suasores ab initio extitissent, postea in suspicionem proditionis uenisse. Certè Menecrates Xanthius author est, Aeneæ causam prodendæ urbis fuisse, quòd ab Alexandro à solenni sacro reiectus esset. Dionysius author grauissimus existimat solùm Antenoridarum proditione captam urbem. Lycophron Antenorem Troiæ proditorẽ fuisse memorat, qui recluserit (ut inquit Variæ histor. scriptor) iuncturas compagesq; uentris lignei equi,* ἀναψαλάξαντα ζυγὰ δουρείας γαστρὸς ἵππου. *Liuius tradit, Achiuos omnem uim & ius belli ab utroq; prohibuisse: uel quòd semper reddendæ Helenæ & pacis authores fuissent: uel uetusti iure hospitij. Antenorẽ cum Henetum multitudine, qui domestica seditione pulsi, aitas sedes & ducem quærebant, rege ad Troiam amisso, uenisse in intimum maris Hadriatici sinum: & populis, qui mare & alpes incolebant, pulsis, eam oram tenuisse: pagumq; adhuc Troiam, ipsam uerò gentem uniuersam Venetos appellatos. Henetos constat gentem esse in Paphlagonia, iuxta oppidum Mastyã Milesiorum, & Crommam: unde profecti ad Troiam fuerant. Inde Veneti oriundi, ut ab Aenea duce Romani. Quod si uerum est, uarum esse oportet. Antenorem post Troiæ excidiũ, in restaurata urbe, 22 annos regnasse, & postea ab Hectoris liberis, auxilium ferente Heleno, pulsum, in Venetos concessisse, & Patauinæ urbis fundamẽta posuisse.* Illyricos.] *Illyricæ gentis descriptio extat apud Plin. lib. 3. cap. 21. Hanc aũt gentem antea Liburnos fuisse appellatos, constat: intra cuius sinum multas insulas esse scribunt. Ipsa autem regio Illyris uocatur: estq; portio quædam Pannoniæ, cum qua coniungitur. Strabonis abbreuiator docet Illyriã uniuersam esse montosam, frigidam, & niuibus obsitam: lib. 7.* ἡ παρακειμένη τῆς παραλίας ἰλλυρίας, πᾶσα ἐστὶν ὀρεινὴ καὶ ψυχρὰ καὶ νιφόβολος. ἡ δὲ προσάρκτιος καὶ μᾶλλον, ὥστε καὶ τῶν ἀμπέλων σπάνιν εἶναι. ταῦτα δὲ τὰ χωρία παννόνιοι κατέχουσι, πρὸς νότον μὲν μέχρι δαλματέων καὶ ἀρδιαίων, πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι τοῦ ἴστρου ποταμοῦ, πρὸς ἕω δὲ σκορδίσκοις συνάπτοντα τελεῖ, παρὰ τὰ ὄρη μακεδόνων καὶ θρακῶν. *Idem docet, principium Illyricæ maritimæ esse Istriam, Carnois contiguã, & Italiæ.* καὶ εἰσὶν (inquit) οἱ γάλλοι ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ ἀδρίου ἕως τῆς πόλεως. *Appianus Illyriorum originem à Polyphemo & Galatea esse tradit: ex quibus tres filij geniti, Illyrius, Celtus & Gallus, à quibus Illyrij,*

Celtæ

Celtæ & Galatæ sunt orti. Ex Illyrio natus Achilleus, Autaricus, Dardanus, Medus, Perebus & Taulantius: quorũ quisq; gentem de se reliquit condiuã. Muliebrem item stirpem procreauit, Partham, Daoream, Daseram à quibus Parthenij, Daorij, & Dasareni nominati, & ipsi inter Illyricas gentes clari. Autaricus Pæonem habuit, & Scordiscum: unde Scordisci & Pæones. Ex Pæone Triballus, Triballorũ author: qui ad Istrum fluuium sedes habuere. Sed Græci eos Illyrios arbitrati sunt, qui supra Macedoniam & Thraciam à Chaonibus & Thesprotis ad Istrum usq; fluuium sedes habuere. At Cœlius Illyriam, ab Illyrio Cadmonis filio dictam autumat. Liburnorũ.] Liburniæ initium & finis Dalmatiæ est, inquit Plinius. Huius regionis gentes multæ ab eo recensentur lib. 3. cap. 22. Horum inuentum fuit liburnum, nauigij genus uelocissimum, Liburnicæ naues dictæ. Ipsa aũt gens ab Amazonibus orta creditur. Superare Timaui.] traijcere fluuiũ Timauũ. Plinius scribit, contra hunc amnem insulam esse paruã, cum aquis calidis, quæ pariter cum æstu maris crescunt minuunturq;. Chræstomathiæ author, μετὰ τὸ τίμαυον, μυχότατον ὂν τῆ ἀδρία ὁ τῶν ἴστρων ἐστὶ παράλια, μέχρι πόλας. Vrbium, inquit Mela, quæ procul à mari habitantur, opulentissimæ sunt ad sinistram, Patauium Antenoris, Mutina & Bononia Romanorum coloniæ: ad dextrã, Capua à Tuscis & Roma quondam à pastoribus condita: nũc, si pro materia dicatur, alterũ opus. At in oris, proxima est à Tergeste, Concordia. interfluit Timauus, nouem capitibus exurgens, uno ostio emissus. Hæc Mela: qui hoc cum poëta consentit, quòd nouẽ ostijs in pelagus effunditur. At, qui diligenter uetustatem scrutantur, uolunt, hunc numerum priscorũ consuetudine pro quauis multitudine esse usurpatum: ut in eo, Nouies Styx interfusa coercet: & apud Horatium, Nonumq; prematur in annũ. Apud Nicandrũ σφονδυλοι ἐννεάδεσμοι, hoc est, multarum colligationũ: apud eundem, ἐννεάκεντρον, nouem aculeorũ, cum duos aculeos tantum habeat. Aratus, καὶ ἐννεάγηρα κορώνη, ubi interpres, πολύγηρα κορώνη exponit. Cæterùm Martialis Timauũ multifidum uocat cum constet, septem ostijs tantum exonerari. Hæc obseruanti, non parũ subit mirari, cur tam in modicus laborat in describendo amne Timauo: ab ostijs 9. & uastitate, ad amplificandum exemplum minus. Alij, septem ostia amni tribuunt, nonnulli octo: cum ea diuersitas fabulosum id uniuersum coarguat, quod de eo celebratur. Ioachimus Vadianus, diligens locorum perlustrator, & eruditus cosmographus, qui præsentibus oculis omnem hanc oram lustrauit, author est, nusquam ullum Timauum extare hodie præter obscurum riuulum, & eum quidem pedibus peruiũ: ut fabulosa planè esse uideantur, quæ de tot huius amnis ostijs celebrata sunt. Vadiano, missis aliorum nugis, ego accedo. Sunt enim fluminibus suì ortus & interitus. A Hic tamen.] Hæc urbs primùm Antenorea, mox Patauium, postremò Padua appellata fuit, quo nomine hodie nuncupatur. Hæc nobis edidit clarissimum historiographum rerum Romanarum, T. Liuium. Pataui, per aphæresin dixit. Sedesq;] Interpretatio. Genti.] Hoc est quod Liuius scribit: Pagum Troiam, gentem uerò uniuersam Venetos appellauit. Sed de suo nomine ipsam urbem, ut diximus, primùm Antenoream uocauit, ciues uerò Antenoridas. Armaq;.] Allusum ad uetustam athletarum & ueteranorum militum consuetudinem, quibus propter legitimè exactam ætatem, & emeritæ militiæ laudem, missione à laboribus concessa, mos erat, arma uel Herculi uel Marti ad postem suspendere, quasi consuetis studijs iam deinceps ualedicturis. Indicat hic Venus, per fixa arma, Antenorem iamdudum laboribus suis defunctum, quietem consequutum: cum Aeneas, Iouis ex filia nepos, odio Iunonis adhuc iam septimum annum in medijs periculis iactetur. Arma, insignia quidam interpretantur armorum. Meminit Messala ad Valentinianum Imperatorem armorum, quæ Antenor in templis suffixit. Troia.] Troiana, trisyllabum. B Compostus: syncope, pro compositus.

Nos tua.] Applicatio exempli maioris, cum exaggeratione indignationis, quam emphasi item intendit, & enallage numeri. Quare reprehendit Iouem à parum pio & turpi, quòd filiam & nepotem spe potiundæ Italiæ defraudet, eiusq; possessione excludat, cum Antenorẽ, hominem Troianum, ab eius sanguine ita alienum, ut quem alienissimum, ad quietã sedem peruenire passus sit. Locus, præter spem. Nauibus.] Exaggerat indignitatem, collatis inter se partibus: Aeneæ cœlum debetur, nequaquam uerò Antenori: nos amisimus naues, ille cum integra classe secundo uento nauigauit: ille dijs hominibusq; plaudentibus, nos odio Iunonis, adeoq; unius, ob causam nullã, summa iniuria prodimur. nos Italia excludimur, ille admittitur. Admirabilis poëta est in extenuationibus causarum. quòd filia propter odium unius Iunonis hanc cõtumeliã à patre accipiat, fit, cum ipsi & filio regnum Italiæ fato debeatur: plus tamen uis & iniuria ualeat, quàm æquitas. Aouis]Mutatio generis. Infandum.] turpe dictu. Atq;.] Epexegesi reddit, qua in re prodantur: quòd ex Italia excludantur. Hic piet.] Epilogus constat affectibus à parum pio, & notatione inconstantiæ. C Illos autem uehementius intendunt iteratæ interrogationes, per ecphonesin. Sceptrum, pro regno metonymia. Reponis.] restituis. Respicit ad id quod antea obiecerat, in fatis fuisse, ut Dardani reliquiæ in Italiam aliquando reportarentur. Habet ipsa clausula ironiam: quasi dicat, nequaquã Aeneam in ius regni Italici reponis.

ARGVMENTVM.

Iuppiter risu, uultu, osculo, & uerbis filiam consolatur nam quæcunq; ei de Troianis pollicitus est, omnia se benignè præstaturum confirmat. prædicit Aeneam uirum magnum futurum, bella ingentia in Italia facturum, ferocesq; populos superaturum: Ascanium qu q; eius filium Albam conditurum, ibiq; triginta annos regnaturum, alios deinde reges ei ad trecentum annos prospero euentu successuros: unde & Romanum imperium originem habiturum prænunciat itaq; series rerum ac summa totius Ro historiæ ab Aenea, usq; ad Augustum Cæsarem, in cuius gratiam hoc opus scriptum est, egregiè atq; optimè texitur.

NASC. Olli subridens hominum sator, atque

Olli subridens hominum sator atq; deorum,
Vultu quo cœlum tempestatesq; serenat,

Deorum.] querelis filiæ lacessitus, non irascitur

Oscula libauit natæ, dehinc talia fatur.
Parce metu Cytherea. manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promissa * Lauini
Mœnia: suplimemq́; feres ad sydera cœli
Magnanimum Aeneam. neq; me sententia uertit.
Hic (tibi fabor enim, quãdo hæc te cũ cura remor-
Longius & uoluens fatorũ arcana mouebo) (det,
Bellum ingens geret Italia, populosq́; feroces
Contundet: moresq́; uiris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem uiderit æstas,
Terraq́; transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius (cui nunc cognomen Iulo,
Additur: Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos uoluendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumq́; à sede Lauini
Transferet, & Longam multa ui muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos,
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte grauis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus, excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanosq́; suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
Quæ mare nunc, terrasq́; metu, cœlumq́; fatigat,
Consilia in melius referet, mecumq́; fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́; togatam.
Sic placitum: ueniet lustris labentibus ætas,
Cum domus Assaraci Phthiã, clarasq́; Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo spolijs orientis onustum,
Accipies secura: uocabitur hic quoq; uotis.
Aspera tum positis mitescent secula bellis:
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius, intus
Sæua sedens super arma, & centũ uinctus ahænis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

A *scitur clemens pater: sed eũ eius animi sollicitudinem, tum etiam sollicitudinis caussam æque perpendens, miseratur. illiusq́; lacrymis maximũ dolorem significãtibus modum quærit. utq; eius interno dolori celeriter medicina subueniat, (neq; enim oportebat filiam angorib. tantopere uexatam diutius uerborum circuitione differri) statim lætitiæ utitur gestu: ridet, ac illam osculatur. quibus rebus filiæ dolorem mitigat, & beneuolẽtiam aucupatur. obseruanda autem est Iouis maiestas, &, quod Græci dicunt, τὸ πρέπον. quod etiam cuiusque regis, ac sapientis hominis propriũ esse debet. nam subridet Iuppiter, non risu profuso utitur. neque enim uirum grauem uti decet profuso risu: quod est (ut inquit Isocrates) hominis fatui, desipientisq́. Sed hic uersus ex Homero est. Iliad. 1.*

» *—— μείδησεν δὲ πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε.*

Vultu quo cœlum.] *hoc exemplo Iouẽ filiæ suæ, quàm fieri potuit, lætissimum se præbuisse ostenditur.* Parce metu Cytherea.] *Veneri respondet Iuppiter. oratio est partim purgatoria, partim (ut ita dicam) nunciatoria: nam inconstantiæ accusatus, primum obiecta diluit (est enim artis) ut quotiẽs orator, siue reus arguitur, primum purget se, deinde ad actionem deueniat. hanc artis regulam obseruat Dido in hoc primo libro, cum ait:*

» *Res dura, & regni nouitas me talia cogunt*
» *Moliri, & latè fines custode tueri.*

deinde causam ingreditur.

» *Quis genus Aeneadum, quis Troiæ nesciat urbem?*

Postmodum narrationis quodam genus aggreditur, quo posteros ab Aenea descensuros usq; ad Augustum Cæsarem breuiter percurrens complectitur, proximè igitur signis, iam uero uerbis etiam consolatorijs utitur, filiamq́, ut animo adsit, hortatur. Manent immota tuorum.] *Promissa confirmat obiectum inconstantiæ diluens. ad illud nempe refertur.* Certe hinc Romanos, —— *& quæ sequuntur alia.* Cumq́; satis fuisset dixisse, ma*nent fata, quo tamen Veneris spes certior fieret, addidit. tuorum, & tibi.* Cernes urbem.] *ἑρμηνεία superioris: nam fata illum in Italiam miserant, ut Troiam denuo excitaret: quã, simul eò peruenit, condere cœpit. Virg. in 5. Aeneid.*

» *Interea Aeneas urbem designat aratro.*

quod magis consentaneum uidetur, quàm si urbem Romam intelliges. & quia Lauinum etiã Aeneas condidit, ideo sequitur. Et promissa Lauini Mœnia.] *Sunt tamen qui ταυτολογίαν hic agnoscant. Cernes urbem, id est, Lauinium, seu Lauinum. quod idcirco magis approbant, quia nonnulli manu scripti codices, ex puncta copula, per appositionem legunt, cernes urbem, promissa Lauini Mœnia. quam lectionẽ ne Seruius quidem ignorasse uidetur. diluit autem eam partem.*

» *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.*

Sublimemq́; feres.] *uel est commendatio ex magnitudine nominis, quã ex rebus præclarè gestis Aeneas sibi comparaturus est, aut illi ἀποθέωσιν in cœlo pollicetur: & ad illud facit.*

» *Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem.*

Neq; me sententia uertit.] *illud refellit.*

Quæ te genitor sententia uertit.

illuc te referas oportet, ut intelligas an sibi dissideat Iuppiter, & quid sit, quamobrem sibi quandoq; repugnare uideatur. Hic.] *hactenus obiecta purgauit. iam uerò narrationẽ ingreditur: qua res memoratu dignas, quas Aeneas in Italia facturus est, nec non illius futuram sobolem breui oratione perstringit.* Fabor enim quando hæc te cura remordet.] *Parenthesis est, quæ futuræ quæstionis excusationem habet: nam bellũ prædicturus Iuppiter, quod Aeneas in Italia facturus est, tanquam dolorem Veneri sit ipse allaturus quasi excusationem præfatur.* Longius & uoluens fatorum arcana mouebo.] *locus attentionis, & beneuolentiæ maximus: non enim aut maiora dicere, aut maiorem sui in filiam amoris significationem facere poterat, quam arcanos fatorum sensus illi se crediturum polliceri.* Populosq́; feroces Contundet.] *infelix ua-*

tieinium felici præsagio mitigat: nam quia in consolatione bellorum mentionem facere alienum uidebatur, ideo statim uictoriæ felicitatem prædicit, non absque ingenti commendatione uirtutis illius. Moresq; uiris, & mœnia ponet.] *ad illud facere uidetur, quod de Antenore dixerat Venus. Hic tamen ille urbem Patavi, & quæ sequuntur.* Ternaq; transierint.] *expolitio rhetorica, quam elegans περιφράσεις illustrat. hanc historiam quia plurimi perscripserunt, & in hac declaranda interpretes plus æquo etiam elaborarunt, ideo illius expositione supersedendum putamus, neq; enim in his commentarijs cudendis, historias, aut fabulas declarare, nobis consilium fuit.* At puer Ascanius.] *alterum est narrationis membrum ab Ascanio Albanorum rege, usq; ad Romam conditam.* Cui nunc cognomen Iulo.] *adeat Seruium, qui Ascanij hanc uanam cognominum rationem diligentissimè prosequitur.* Triginta magnos.] *sapienter tacendo Aeneæ tamen obitum innuit, cum eius filium Ascanium postea regnaturum prædicat. magnos orbes, annum solarem intelligit, non illum magnum, de quo Astrologi somnia cōmiscuntur, quem XII. millia quingentos LIIII. annos, & eò amplius etiam complecti, litteris prodiderunt: cum sydera, et planetæ omnes eò unde profecta sunt, reuersa fuerint: nam lunaris annus, paruus dicitur.*

Voluendis mensibus.] *Philosophorum opinionem sequitur de tempore. nam duo tantum admittunt philosophi tempora, præteritum, & futurum. præsens uerò esse negant ullum: nam in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, præteritum est: si quid mox perficiendum, futurum est. quamobrem poeta annis uoluentibus dixit. quod enim uoluitur, non stat: quod non stat præsens dici non potest. oratores uerò non modò præsens tempus admittunt, sed & magis præsens adinuenerunt, de quo pluribus, cum opportunior inciderit scribendi locus.* Regnumq; à sede Lauini.] *Hac de re Dionysius Halicar. in 2. antiq. & Liuius in 1. ab Vrb. copiosè scripserunt.* Inde lupæ fuluo.] *tertia pars narrationis est, ab urbe condita usq; ad Iulium Cæsarem. in qua urbis ædificationem, imperij Rom. magnitudinem, æternitatemq;, ac de hostibus uictoriam prædicit. hæc uerò Romuli historia notior omnibus est, quàm hic adscribi oporteat.* Et mauortia condet—Mœnia] *Romanorum est commendatio à fortitudine militari: nam mœnia mauortia non ideo dici uidentur, quia Mars Romuli urbis conditoris genitor fuerit, sed quia uirorum fortium, belliq; non expertium ciuitas est.* Romanosq; suo de nomine dicet.] *peritè Romanos, non Romam poeta dixit, alludens ad illud Priscorum Rom. decretum, ne quis nomen urbis, ne in sacris quidem, enuntiaret. quod in apertum proferre audens Valerius Soranus, cruci affixus fuit. proinde Angeroniæ Deæ simulachrum Romæ colebatur, quod ore obligato de nomine urbis silentium imperabat. idq; factum fuisse legimus, ne Dij tutelares urbis ab hostibus euocari possent. hac de re Plin. Macrob. C. Sempronius, alijq; multi meminerunt. alij uero dicunt numinis illius, cuius in tutela esset, nomen fuisse tacitum, & arcanum.* His ego nec metas rerum, nec tempora pono.] *ab infinita imperij magnitudine, & ab æternitate temporis commendatio ideo sequitur.* Imperium sine fine dedi.] *sine fine temporis, & absq; rerum termino. alludit autem ad Augusti Cæsaris monarchiam.* Quin aspera Iuno.] *benignam Troianis fore Iunonem pollicetur, id autem bello Punico secundo contigit, cum Iuno, ut Ennius apud Seruium refert, placata Romanis fauere cœpit. porrò ad illud respondet:* A

Vnius ob iram Prodimur.

Quæ mare nunc terrasq; metu, cœlumq; fatigat.] " *prouerbialis hyperbole, de his, qui in aliquo negocio omnia perturbant, omnemq; lapidem mouent, ut illud perficiant. idem est cœlum, terramq; miscere. ut supra diximus. Sed Iunonis factum extenuat ex caussa timoris cum ait, metu. nam Troianos ideo persequebatur Iuno, quia Carthaginem à sobole Troianorum delendam audierat. Locus sumitur ex ratiocinatione, unde caussa facti emergit, quam timor facit. exemplum huius timoris extat in 2. Aen. de Vlysse contra Sinonem: qui Palamedis necem palàm se ulturum promiserat. sic enim ait:*

Nec tacui demens, & me, fors si qua tulisset, "
Si patrios unquam remeassem uictor ad Argos, "
Promisi ultorem, & uerbis odia aspera moui. "

Troianos rerum dominos.] *commendatio à magnitudine imperij.* Gentemq; togatam.] *proprium est Romanorum epitheton: nam omnes, præter pueros, toga utebantur.* Cum domus Assaraci.] *Græcos à Troianis,* B *hoc est, à Romanis, delendos prædicit. quod ad Venerem consolandam plurimum facit: nam cum Troiani à Græcis deleti fuissent, quid Veneri iucundius afferri, nunciariq; poterat, quàm Græcos iisdem à Troianis esse delendos?* Phthiam, clarasq; Mycenas.] *signatè loquitur Phthiam, clarasq; Mycenas, propter duos Græcorū summos principes Agamemnonem, & Achillem, Troianorum acerrimos hostes: quorum alter Phthius, alter, id est, Agamemnon, Mycenæus fuit: sed per has duas ciuitates totam Græciam intellige subigendam.* Seruitio premet.] *existimant interpretes de L. Mumio, qui Achæa in deditionem accepta, Corinthum (ut inquit Florus) ex S. C. diruit, iisdem Thebas, & Chalcis, quia auxilio Corinthijs fuerunt, esse intelligendum, ego uero de Tyberio Nerone, & Druso Augusti Cæsaris priuigno, qui totam Græciam (ut Florus testatur libro 136. in T. Liuio) domuerunt, sentiendum arbitror: nam si sic intelligatur, maior erit uindicta, & maior Veneris consolatio. adde etiam quod ita magis poeta blāditur Augusto, atq; ut ita intelligendū sit, poeta ipse indicare uidetur, cùm subdit, & uictis do-* C *minabitur Argis.* Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar.] *postrema narrationis pars est, quæ Iulij Cæsaris genus, potentiam, uictorias, triumphos, diuinitatem, nec non Augusti Cæsaris auream illam, felicemq; ætatem, in qua deuictis hostibus, comparataq; sibi per totum terrarum orbem pace, regnauit, breuiter & summatim complectitur.* Pulchra origine.] *propter Venerem: unde Cæsar ipse originem se ducere putabat, ob idq;, auctore Tranquillo, Venerem impensè colebat.* Imperium Oceano.] *laus à potentia ob imperij latitudinem.* Famam qui terminet astris.] *à magnitudine gloriæ, atque famæ: quam ex rebus præclarè gestis sibi comparabit.* Iulius à magno.] *renouat commendationem à genere, & est illius ἑρμηνεία, quod dixerat, pulchra origine: nam Iulius Ascanius Veneris ex filio nepos fuit.*

Hunc tu olim cœlo spolijs orientis onustum Accipies secura.] *post multa præclara facinora, multasq; ab eo sibi, populoq; Rom. partas uictorias Cæsari ἀποθέωσιν pollicetur. olim strenuissimi uiri ob res præclarissimè gestas inter Deos referri solebant. ut Hercules, Theseus,*

A Quirinus, Liber, & alij, de quibus Horat. epist. 2.

» Romulus, & Liber pater, & cum Castore Pollux

» Post ingentia facta, deorum in templa recepti.

De his quoq; extat lex duodecim Tab. in hunc modum: Diuos, & eos, qui cælestes semper habiti sunt, colunto: illos, quos in cælum merita uocauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, & illa, propter quæ datur homini ascensus in cœlum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumq; laudum delubra sunto. nec ulla uitiorum sacra solennia, obeunto. hactenus lex. obseruandum tamen est, quod, cum multas Cæsar adeptus fuerit uictorias, multosq; egerit triumphos, illius tantum gloriosissimæ uictoriæ Iuppiter meminit, quam ex deuicto Pharnace Mithridatis F. summa cũ dignitate reportauit. Vocabitur hic quoq; uotis.] & id quoq; assecutus fuit Cæsar. nam Amatius, eiusq; factionis alij columnam solidam prope uiginti pedum, lapidis Numidici, Iulio Cæsari erexerunt, inscripseruntq; PARENTI PATRIAE. apud quam multis annis uota, & sacrificia ei facta fuerunt. Cic. in Philip. Tranquil. in Cæsare. Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.] à Cæsa-

B ris, ad Augusti tempora, atq; illa quidem felicissima transit: quibus, sedatis bellis ciuilibus, compositaq; in toto orbe terrarum pace, omnium maximus, ac felicissimus regnauit. Mitescit.] apta tralatio, à feris animantibus deducta, quæ posita iam tandem feritate, mitescunt, mansuescuntq;. nam post bella, tandem pax oritur. Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt] ἀλληγορικῶς aureæ ætatis felicitatem exaggerat, ut Augusti Cæsaris fortunam, felicitatemq; ostendat, quem ea ætate regnaturum uaticinatur, quã fides; religio; iustitia paxque coli ceperit: quas quidem in uirtutes cum homines totis uiribus incumbunt, orbis terrarum nisi felix, & beatus esse non potest. Sic infra de Didone.

» Quæ te tam læta tulerunt

» Sæcula.

Fidem ergo, quod est iustitiæ fundamentum, iustitiam intelligit, Vestam, religionem: Quirinum, pacem. concordiamq;, non qualis inter Remum, Romulumq; fuit, sed qualis inter fratres esse debet. Claudentur belli portæ.] id est, bella cessabunt & pax ubiq; uigebit. alludit ad

C templum Iani, quod Numa Pomp. ad infimum Argiletum index pacis, belliq; fecit, apertum, ut in armis esse ciuitatem, clausum pacatos omnes populos significaret. Liuius ab Vrbe cond. lib. 1. Furor impius intus.] Furorem describit, sub cuius descriptione bellum ciuile potissimum intelligendum est. Sed ne illud silentio prætereundum uidetur furorem. ab antiquis describi solere modò cathenis uinctum, qualem nunc effingit poeta, modo uinculis solutum. qualis describitur à Petronio Arbitro in Satyrico, cum ait:

» Quos inter furor abruptis ceu liber habenis
» Sanguineum late tollit caput, oraq; mille
» Vulneribus confossa, cruenta Casside uelat.
» Hæret detritus Læuæ Mauortius umbo
» Innumerabilibusq; telis grauis, atq; flagranti
» Stipite, dextra minax terris incendia portat.

Fremet horridus ore cruento.] de industria rem asperam uerborum, litterarum asperitate expressit. Sic pluribus in locis ab Homero, & Virgilio fieri pluribus in locis intueri licet. ut:

——stridorq; rudentum. »

& alibi,

Clangorq; tubarum—— »

Hanc utilitatem afferre poetis syllabarum consideratio uidetur, & litterarum. sunt enim (ut inquit Dionys. Halicar. in libello περὶ τῆς συνθέσεως) sæpe τὰ γράμματα μιμητικὰ: quarum rerum natura magistra est: quæ nos cùm ad animantium uoces, tum ad aliarum rerum sonos imitandos aptos reddidit.

Olli.] Totus hic locus à Marone, teste Macrobio, expressus est ad primum librum belli Punici Næuiani. Queritur Venus Ioui, Troianos tempestatibus ἄνω καὶ κάτω iactari, atq; ex Italia excludi. quam uicissim Iupiter consolatur rerum futurarũ spe. Reddidit Homericum ὑπομειδιῶν: ostendit Iouem non tam querelis filiæ indignatum, atq; modesta expostulatione propter futurarum rerum ignorantiam delectatum. Risus enim amicitiæ & animi hilarioris signum est. Olli.] illi, antistœchum. Et ut placatum animum coarguat, circumscribit uultum eius ab effectis in rebus pacatis, perinde ut iratus nutu totum tremefaciat Olympum. Iam & uenusta periphrasi donauit illud, quod apud Homerum crebrum est, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Risum porrò, amicitiæ symbolum, alio signo confirmat, cùm dicit: Oscula libauit natæ. hoc est, leuiter dedit, à labijs deducta uoce, ut Grammatici arbitrantur: quasi labiare, primis labijs attingere. Per metaphoram, Leuiter tangere, ut hoc in loco: & sacrificare, unde libamen. Parce metu.] In exordio consolatoriæ orationis, beneuolentiam à persona Veneris capiat. Inde à se remouet crimen inconstantiæ, à Venere obiectæ. Tota inde narratio historica, ad consolandum Venerem, & celebrandum amplitudinem Imperij Rom. & familiam Cæsaris spectat. Cytherea.] Antonomasia Venus, à Cythera aut insula, aut urbe, ubi colebatur. In hanc primùm deuecta putatur, statim quàm è mari prodijsset, aut eum in mari concha esset concepta. Alij authores sunt, quòd in Cyprum concha sit uecta, & in Cythera urbem exierit. De concha autem ipsa testatur apud Papin. loquens de Violansilla, uxore Stellæ:

LAMB. Hort.

* Al. Lauini.

Hæc & cæruleis mecum consurgere digna
Fluctibus, & nostra potuit considere concha.

Quoniam autem id genus concha margaritas producit, ob candorem & læuorem, festiuè poetæ inde Venerem natam finxerunt. Et quia præcipua ornamenta mulierum sunt, Cytheriacæ dicuntur. Porrò autem Hesiodus:

Κυθέρειαν (inquit) ὅτι προσέκυρσε Κυθήροις.
Κυπρογένειαν, ὅτι γένοιτο πολυκλύστῳ ἐνὶ Κύπρῳ.
ἢ δὲ φιλομμειδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη.

Fata tibi.] Occupat principiò id quod obiecerat, Iouem pollicitum, è sanguine Aeneæ exorituros, qui imperium orbis terrarum longè lateq; obtinerent. Cernes.] Luculentioribus uerbis explicat, quæ uocet filiæ fata. Veniret in Italiam: conderet oppida: bello nomen magnum & gloriam quæreret: indiges fieret Aeneas. Lauini.] Apocope, pro Lauinij. Inter alios historiographos Liuius tradit, Aeneam post multorum annorum errores in Italiam delatum, & agrum Laurentem tenuisse. Cui cum præter arma & naues nil superesset, prædatũ socios iuisse. Quare infesto agmine Latinum cum Troianis congressum, ac superatum. Qua de causa cum Aenea affinitatem iunxit, & quidem his legibus, ut Lauiniam filiam illi nuptum daret. Apud quosdam proditum legimus, genio loci monitum,

expedire regi & Aboriginibus, Aeneam hospitio sibi adiungere. Inde Aeneas oppidum à se conditum, ad socerum & populares sibi conciliandos, de uxoris nomine Lauiniū appellauit. Haud longè pòst, Aeneas secundo cum Hetruscis & Rutulis prælio occubuit. Patri Ascanius successit. Verùm cum Lauinij multitudo abundaret, florentissimā urbem nouercæ reliquit: ipse autem Albam Longam condidit, de qua alibi uberior instituetur narratio. Græcorū quidam longè aliter historiam digerunt. Quinquagesimo (inquiunt) anno ab Herculis decessu, hic Aeneas post Troiam captam in Italiam & Latinos uenit. παρὰ λαύρεντον δὲ προσώκησε, τὸ καὶ τροίαν καλούμενον, παρὰ λίον ποταμὸν, ἔχων καὶ τὸν ἐκ κρεούσης υἱὸν αὐτοῦ ἀσκάνιον, ἢ ἴλιον. ὅπου φαγόντων τῶν μετ' αὐτοῦ τὰς τραπέζας σεληνίνας οὔσας, ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, (οὐ γὰρ εἶχον τραπέζας) ἔτι δὲ καὶ χοίρου λευκῆς ἀπὸ τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἀποσκιρτησάσης ἐπὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς ἄλβανον ὄρος, καὶ τριάκοντα τετοκυίας, ἅπερ ἐδήλου, ὅτι τριακοστῷ ἔτει οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ γῆν καὶ κράτος ἄμεινον ἕξουσιν. ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἐκ χρησμοῦ τοῦτο προγνωκὼς, θύσας δὲ καὶ τὴν χοῖρον, παρεσκευάζετο κτίζειν πόλιν. ὁ δὲ λατῖνος τοῦτον οὐκ εἴα. ἡττηθεὶς δὲ πολέμῳ, δίδωσιν αἰνείᾳ πρὸς γάμον λαβινίαν, τὴν αὐτοῦ θυγατέρα. αἰνείας δὲ κτίσας πόλιν, λαβινίαν ὠνόμασε. λατίνου δὲ τύρνου, τοῦ ῥουτούλων βασιλέως, πολέμῳ ὑπ' ἀλλήλων ἀποθανόντων, αἰνείας ἐβασίλευσεν. ἀνῃρημένου δὲ καὶ αἰνείου ἐν λαβρέντῳ πολέμῳ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ῥουτούλων, καὶ μεζεντίου τοῦ τυρρηνοῦ, ἐγκυούσης τῆς αἰνείου γυναικὸς λαβινίας τὸν σίλβιον, ἀσκάνιος ὁ ἐκ κρεούσης παῖς βασιλεύει· ὃς καὶ τὸν μεζέντιον πολέμῳ συμβαλόντα, νικᾷ τελείως, μὴ δεχόμενον τὰς πρεσβείας, ἀλλὰ τὰ τοῦ λατίνου πάντα εἰς ἐτήσιον δασμὸν ζητοῦντα. Lauini.] Epexegesis, ipsum Lauinium. Cernes.] Emphaticῶς dixit, cernes: nam uidisse tantum ea dicitur, quæ illico è nostro conspectu fuere sublata, quibus haud diu frui sit datum. Condita enim urbe, bello cum Hetruscis è rebus humanis statim sublatus fuit, postquàm tres annos regnasset. Ad sidera.] Hyperbole: respicit, præter nominis magnitudinē, ad Aeneæ ἀποθέωσιν. Porrò post recentem in Italiam aduentum suum, Aeneas alias præterea condidit urbes in ora Hadriatici maris, Corcyram & Melanā, & nouam Troiam, haud procul à Laurento, ut annotauit Græcus Scholiastes. Pax inde cum Latino facta est per Euandrum regē, Nicostratæ filium. Nonnulli prodidere, uictoria ultro citróque parta, eum ad postremum contra Turnum demum & reliquos hostes mouisse. Tertio pòst regni anno in Numicio fluuio haustus perijt. Vnde corpus extractum, apud Laurentum sepelitur, & pro indigete coli ab incolis cœpit: ubi templum illi conditum, cum inscriptione postea inuenta, PATRI DIVO TERRESTRI. Scio alios esse authores, qui eum in amne illo necatū, & in inferum mare ui amnis delatum credant. At Tzetzes, & quidam alij, in Laurento bello à Rutulis & Maxentio Tyrrhenorum rege eum occisum prodiderunt. Neque me.] Hypallage: hoc est, non muto sententiam. Reprehendit, id quod inscitè à Venere obiectum fuit, crimen inconstantiæ Quæ te genitor sententia uertit? Fabor.] Docilem & attentum reddit ad narrationis seriem, cum promittas se expositurum ordine, fatorum Aeneæ arcana prolixius, & altius quidem. Hic.] Narrationis initium à primo statim in Italiā Aeneæ accessu, quo propter abductam è Latinorum agro prædam primùm ad pugnam uentum fuit. A
Bellum ingens.] primùm cum Latino, inde cum Rutulis & Tyrrhenis, alijsq; Italiæ populis. propter Lauiniam Latini filiam: quam Aeneæ in uxorem datam, uel ob id Turnus indignè ferebat, quia ei eadem prius desponsa fuerat: uel quòd aduena sibi præpositum iret. Cæterùm, quàm atrox bellum gesturus sit cum gentibus Italicis, uaticinatur Sibylla in sexto. Populosq;.] Latinos: inde Hetruscos, Volscos, Rutulos, qui communiter aduersus Troianos bellum parabant. Moresq;.] Lauinium oppidum condet, quod legibus, institutis & armis muniet. Tertia dum.] Anaphora. Tres, ut diximus, annos regnauit tantum. A' partibus totum intelligit: per æstates & hyemes, annos, per synecdochen. Rutulis.] omnibus Italiæ populis, qui aduersus eum arma induent. Abusus est numero distributiuo, pro cardinis: Tribus annis exactis. Transit ab Aenea, ad eius filium Ascanium, Albani imperij conditorem. Cuius potentiam & posteritatem paucis uersibus proponit, ut ad amplitudinem & originem Romani imperij festinet. Ascanius è Creusa priori uxore, Priami filia, Aeneæ filius, regnum post patris mortem suscepit. Troia incolumi Euryleon dictus fuerat. Quare Lauinia B
priuignum timens, iam partui propinqua in syluam fugit, peperitq; ibi Iulum Syluium posthumum: quem poeta in sexto eius posthumam prolem nominat. Sed Ascanio imperium paternum usq; ad puberem ætatem per matris prudentiam incolume mansisse, author est Liuius: tum autem authoritate inter suos populares polluisse. Interea Ascanius, siue ex Creusa natus, maior ille, siue Syluius Ascanius, Albam condidit. Huc, abundante Lauinij multitudine, coloniam deduxit. Classici authores sunt, Ascanium priuignum in nouercam postea clementiorem factū, postquam ipse Albam condidisset, ei sua sponte regnum Lauinij reliquisse: quod ipsa summa prudentia integrum ad filij usq; pubertatem tenuit. Porrò quantum Dionysius & Græci de Aeneæ in Italiam aduentu uarient, non inutile foret annotare, nisi esset nimis operosum. Eusebius tradit, Lauiniam nupsisse Melampodi cuidam, ex quo Latinum Syluium susceptum, Syluio fratri successisse. Mira profectò scriptorum uarietas est, & discrepantia: quorum quidam scriptum reliquerūt, Aeneam in Phrygia Ascanium filium Dascilitensibus ducem reliquisse: in Pallenis urbem C
sui nominis condidisse: in Arcadia filiam matrimonio locasse: & in Sicilia suis hospitibus condendarum urbium authorem fuisse. Porrò Ascanium dictum credunt ἀπὸ τῆς ἀσκανίας πόλεως φρυγίας: quidam ab amne Troiæ. Iulus autem appellatus fuit, à prima barbæ lanugine, quæ illi per id tempus pubescebat, cum Aeneas Rutulos & Hetruscos bello superaret. Etymologici authores, ἴουλος (inquiunt) καλεῖται πρώτη ἐξάνθησις τῶν ἐν τῷ γενείῳ τριχῶν. Alioqui ἴουλος σημαίνει τέσσαρα· τὸν σκώληκα πολύποδα μικρὸν, περὶ τοίχους ἀνερχόμενον, ᾧ παρεικάζει τὰς ἀλεξάνδρου ναῦς ὁ λυκόφρων: τὴν ἐξάνθησιν τῶν γενείων: τὴν συστροφὴν τῶν τριχῶν: καὶ τὸν ὕμνον, ut author est Eratosthenes in Mercurio. Ilus, uel, ut Tzetzes, Ilius. Troia incolumi ab Ilo urbis conditore appellatus fuerat: quem Strabo lib. 13. tradit, primum post diluuium urbem in campo condere ausum fuisse, quam de suo nomine Ilium dixit, eumq; ibi sepultum. Porrò autem illud de Iulo adscribendum duxi, authorem Variæ historiæ quatuor illa significata uocis, facetiis his uersibus complexum:

A *ἔλλος ἐστὶ μὲν ἰχθὺς καὶ σκύλαξ μυριώπας,*
καὶ ὁ ἐξάνθωσις τριχῶν αὐτῶν τῶν τοῦ γενείου.
καὶ ἔλλος ὕμνος μίν, πλὴν θηλυκῷ τῇ λέξει,
ὡς ἐν ἑρμῷ διδάσκονται μετ' ἐκπαλῶς ἐρασθέντες.
ὁ χοιρινῶν ἐστὶ ἑρίφος ἐφ' ὑψηλοῦ πυλεῶνος,
ἀκριδοῦντες στίχηρα ἐκπλήσει ἄκουσιν ἔκλαυσ.

Triginta.] *Periphrasis anni solaris: nam annus lunaris, paruus appellatur: qui 27. diebus & aliquot horis orbem suum lustrat. De Ascanio ita nonnulli prodiderunt. Moriens Syluio Aeneæ fratri posthumo regnum Albanũ reliquit. tametsi sunt, qui eum id filio suo Syluio tradidisse affirment, pupillari adhuc ætate. Iam uerò cum post Aeneæ mortem totius imperij summa ad Ascaniũ deuoluta esset, uerita Lauinia dicitur, ne quid sibi apud priuignum nouercale odium officeret, ad Tyrrhæum regij pecoris magistrum se contulit, quem patri Latino fidissimum nouerat. Apud hunc in ipso partu, & postea aliquandiu in occulto fuit. Vnde puerum, quòd in sylua editus fuit, Syluiũ appellauit. Quam cum Aborigines aliquandiu, non sine tumultu quæsissent, & Ascanio indies maior atq; maior inuidia apud indigenas ex illius desiderio oriretur, spectare-*
B *tiq; res ad defectionem, Tyrrhæus rem omnem suis populàribus fecit palàm. Atq; inde concordes Ascanius & Lauinia, ad Albæ usq; conditionem regnum tenuerunt: fuitq; ille apud priuignum materna planè ueneratione. Dionysius author est, nihil ab Ascanio de regno in morte constitutum. Quare eo defuncto, cum ambigeretur, eius ne filius, an Syluius in regnum succederet, populus eam ambiguitatem suo arbitrio finiuit, ac Syluium regnare iussit: quòd non apud populares fauore paterno, sed materna auitaq; gratia & memoria ualeret. Valuitq; tantum ille fauor, ut Syluij cognomen apud posteros reges honorificum haberetur. Porrò autem, ne filius Ascanij Iulus paterno regno omnino defraudatus per iniuriam diceretur, præter regia tributa, tradita illi est sacrorum potestas: quam ab hoc Iulo deducta gens Iulia, inde ad stirpis usq; interitum gessit. Atq; hæc quidem mihi uero proxima esse uidentur.* Triginta.] *Dionysius & alij quidam produnt, Ascanium Albæ regnasse duodequadraginta annos. Sunt qui detrahunt annos quatuor. In uniuersum tanta est uarietas sententiarum inter historiographos de Ascanijs, altero Creusa, fugæ paternæ comite, altero ex Lauinia, ut*
C *dicant Aeneam tres annos regnasse Albæ: cum apud omnes ferè constet, Albam ab Ascanio conditam, ut paulò pòst dicetur. Quare poeta addit:*

——Regnumq; à sede Lauini
Transferet, & Longam multa ui muniet Albam.

Longam Albam.] *Hanc condidit Ascanius ille ex Creusa in monte Albano: appellauitq; Albam, ab albæ suis augurio, de quo extat Heleni Troiani uaticinium in tertio:*

Cum tibi solicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Sed hæc obscuriora uidentur, ut ab Aenea, non autẽ Ascanio, Alba condita appareat. Tzetzes in Lycophronis obscurum poëma, aliquid lucis his tenebris adferre mihi uidetur: cuius uerborum summam prius adscribam, quàm ipsa uerba referam. In ipso (inquit) primo statim appulsu, circa Cium amnem, haud procul à Laurento (locus nunc Troia appellatur) cum mensas panceas, ex durioribus panum crustis, aut apio factas (non enim habebant mensas) deuorassent, è naui sus alba exiluit in montem Albanum, qui haud procul ab eo loco aberat, peperitq; 30. suculas. Vnde augurium sumptum fuit, eius posteritatem in ijs regionibus trecentos annos imperium, & maius quidem, habituram. Quare multo antè uaticinio accepto, ibi sacrificato porco, cœpit urbem condere. Prohibet Latinus in pugnam concurritur. Victus prælio Latinus, tradit Aeneæ nuptum Lauiniam filiam: Aeneas conditam à se urbem Lauiniam nominauit. Hactenus Tzetzes. Quibus uerbis oraculo obsequutum Aeneam, & paruisse liquet: ac cæso oblato porco, iuxta oraculi fidem, locum urbi designasse: quam non Albam, sed Lauinium postea dixerit. Idem Scholiastes paulò pòst: *Latini cum iam multitudine abundarent, exactusq; tricesimus esset annus: relicta Lauinia, ænigma sequuti, quod eum annorum numerum portendebat, Albanum & Longam & alias urbes condiderunt: eamq; à porco Albam longam, ipsumq; adeò montem eodem nomine similiter dixerũt. Sola simulacra deorum, quæ è Troia secum attulerant, Lauinium remiserunt. Verba ipsius authoris subscribam, si quis fortè desideret. Priorem locum paulò suprà retuli: posterioris uerò hæc uerba sunt:* αὐξηθέντες δὲ οἱ Λατῖνοι, ἐπεὶ καὶ τὸ λέγος αἴνιγμα, τὸ τῆς χοίρου αἴνιγμα, Λαβινίας μὲν ὑπερεφρόνησαν, Ἄλβαν δὲ καὶ Λόγγαν ἑτέρας πόλεις ἔκτισαν, ἀπὸ τῆς χοίρου, τουτέστι λευκὴν μακράν, καὶ τὸ ἐκεῖσε ὄρος Ἄλβανον ἐκάλεσαν ὁμοίως. τὰ δὲ ἐκ Τροίας ἀγάλματα μόνα πρὸς τὸ Λαβίνιον ὑπεστράφησαν. *Longa hæc fuit appellata à situ porrecto in longum. Hãc in porrecto montis dorso ualidè muniuit, eoq; unà cũ Latinis coloniam deduxit.* Lauini.] *pro Lauinij. Ostendimus, eam urbem ab Aenea conditam fuisse: & in gratiam Latini, de uxoris suæ nomine, id nominis illi dedisse. Illud autem auctarij loco hic appendendum duxi, quòd Græcorum quidam prodidere, nomen Lauinium urbi, à Selonij regis Deliorum filia Lauinia factum. Quæ cum fatidica esset, à patre precibus impetrauit, ut cum Troianis in Italiam nauigaret. Sed ea quæ à Latinis traduntur, uero propiora sunt.* Ter centum.] *Ascanius Creusæ, 33. uel secundum alios, duodequadraginta annos regnauit. Post hunc Syluius Posthumus, alijs Syluius Ascanij filius annos 29. à quo deinceps omnes reges Syluij cognomentum accepere. Aeneas Syluius 31. Latinus Syluius annos quinquaginta: Alba Syluius, 39. Atys, seu Aepytus, uel (ut quidam) Aegyptus Syluius, annos 24. quorum duos posteremos apud quosdam prætéritos uideo. Capys, seu Capes, ut Tzetzes, annos 28. Capetus, uel (ut alij) Calpetus Syluius, 13. Tyberinus Syluius, annos 8. à quo in Albulæ traiectu submerso, Tyberi nomen datum. Agrippa Syluius, annos 40. Quidam Tyberino successorem faciunt Alladium, qui 18. annos regnauit: qui cùm Iouis tonitruum & non imitabile fulmen esset imitatus, inundatione uicini lacus unà cum regia haustus fuerit. Atq; post hunc Auentinum regnasse aiunt. Romulus Syluius, 19. qui tactus fulmine periit. Auentinus, annos 37. à quo colli nomẽ inditum. Proca, annos 23. Amulius Syluius, annos 44. Sed hic rursum uariant historici. Tyberino sufficiunt quidam Amulium eius filium, cuius fuerit Auentinus. ex Auentino prognatum Numitorem & Amulium: quorum posterior, fratrum minor, maiorem regno expulit: ac Aegestæ Numitoris filio in uenatu interempto, regnum inuasit.* Hectorea.] *Troiana, nunc Albana: antonomasia.* Regina.] *Rheam*

Numitoris fratris filiam, per speciem honoris in Vestalem legit Amulius, ὡς ἂν παρθένος διαμείνῃ. ἐδεδίει γάρ τινα χρησμὸν, λέγοντα ὑπὸ τῶν νομάτος παίδων αὐτὸν ἀναιρεθῆναι. διά τι τοῦτο τὸν μὲν αἰγέστην ἀνεῖλε· τὴν δὲ ἱέρειαν τῆς ἑστίας ἐποίησεν, ὅπως ἄπαις διαμείνῃ. Id est, ut in perpetua uirginitate maneret. metuebat enim oraculum quoddã, ex quo didicerat aliquando futurum ut à fratris sui liberis interimeretur. Quare cæso Aegeste, hanc sacerdotem Vestæ fecit, ut omnis spes partus ei adimeretur. Marte gra.] Rhea, Ilia, Syluia à Marte compressa, geminos peperit, Romulum & Remum, urbis Romæ postea conditores. Hos Amulius exponi iussit: quos Faustulus, regij pecoris magister, in ripa Tyberis miseratus, pro suis educandos uxori tradidit. Lupæ.] Ferunt lupæ mammis educatos, quòd Faustuli uxor ob prostitutũ omnibus corpus, Lupæ nomine uulgò inter pastores celebraretur. Sed ad maturam ætatem adolescentes prouecti, obtruncato patruo, patrem in regnum restituerũt. Ab his postea Roma cõdita est, & mœnibus cincta. Marte grauis.] Stuprum Rheæ Vestalis ad Martem referebat: cum culpam deprecabiliorem non solùm apud populares, sed etiã Italicas omnes gentes esse uellet. At ipsius rei ueræ scriptores ita tradunt: Quarto anno initiationis, cum puella sacrorum causa Martis lucum esset ingressa, ut lota inde pura ad sacrum rediret, ferunt ibi puellæ uim oblatam, & quidem (ut multi arbitrantur) ab uno procorum. Nonnulli hoc ei euenisse autumant, cũ illò aquatum profecta esset, ἐν ἄρεος ἄλσει ὑδρευομένης ἔργου γίνεται. Vtut habet, quicunq; ille procus fuit, certè nondum initiatæ sacris amore captus, cum diutius amoris uim ferre nequiret, puellæ incautæ & talium rerum securæ insidiatus fuit. Sunt qui crimen in Amulium ipsum conferãt: qui ut puellã in præsens discrimen conijceret, armatus occurrens eam nefariè compressit: incertum quo consilio, eo habitu: an ut flagitij author lateret: an ut ea specie horridior, uirginem ad uim faciendam magis sibi obnoxiã haberet. Porrò quòd Mars ab initio author stupri dictus fuit, id inde factum arbitrandum, non solum quod paulò antè dixi, uerùm etiam ut origo Pop. Rom. hoc mendacio augustior apud omnes mortales & posteritatem redderetur. Et uerisimile mendacium fecit, quòd in Martis luco uitium oblatũ esset. Adhæc prodigiosum solis deliquium in fidem fabulæ adducunt: adeò ut diurna caligo toto se diffuderit cœlo: & ipsa coëuntis imago longè augustissima fuit uisa, & sanctior ulla forma humana. Hunc autem aiunt, siue dæmon, siue genius fuerit, uirgini prædixisse, fore ut ex ipso conceptu gemelli nascerentur: uetuisse exiulare, hominis, sed dei congressu grauidam factam: & ipsos clarissimos inter mortales futuros. Inde eum nube amictum, in cœlum sublimem delatum. Variant hic sententijs authores, ut quid sequendum, & quid non, nescias. Cum enim diuina natura sit incorrupta, impium credere est, eam ad fraudem & flagitia referre: reiectis eorum etiam opinionibus, qui arbitrantur, medium quoddam esse genus, qui Genij appellantur, unde semidei seu heroes nascuntur. Et grauis disputatio in Scholis à Theologis iactatur, utrum Genij præuaricati, cum mulieribus hominũ misceantur. Sed hæc missa faciamus. Sacerdos.] Amulius fratre Numitore in ordinem redacto, regnum occupauit. Nec hoc contentus, regni quoq; in posterum recuperandi spem Numitori atq; eius stirpi ademit, ut annotatũ est: Aegestem filium, per insidias in saltu positas obtruncat: (exierat adolescens casu uenatum) ac cæde dissimulata, ad tẽpus subornat rumigerulos, data opera qui spargerent, Numitoris filium in latrones illapsum, contrucidatum. Mendacium omnibus Albanis, quamuis splendidè consutum, tamen satis perspicuum fuit: eò Amulij omnia consilia spectare ut fratrem, quem regia dignitate spoliarat, orbitate conficeret. Et hæc passim apud Albanos tum mussitabantur: cum Rheam Syluiam Numitoris filiam, ne aliquando domesticæ cladis ultorem pareret, alicui in uxorem locata, in Vestalem capit. Habebatur apud Albanos honorificum, summo loco natas uirgines in id ministerij legi. Ferunt Romuli conceptum in primum annum secũdæ Olympiadis incidisse, decimotertio die mensis Decembris, hora tertia, qua sol defecit: natum uero XII. Cal. Octobris. Fuit autem annus ille, quo prima Olympias in Elide celebrata fuit, ab orbe condito supra quater millesimum ac quadringentesimum trigesimus primus: ab euersione Troiæ, quadringentesimus ac quintus: ante urbis originem, tres annos & triginta: ante salutem humanam, septingentos septuaginta quatuor, cum in Iudæa Azarias rerũ potiretur, Athenis Aeschylus primariũ magistratum gereret. Lupæ ful.] Libet hic paulò altius repetere, quid B authores de prodigiosa simul & uera educatione Romuli & Remi prodidere. Ilia, simulatq; ex compressu se uterum gestare sensisset, consilio matris, quam ab initio secretioris conceptus participem fecerat, in priuato se simulata ægritudine tenuit: arbitrata, id non tam ad religionem, quàm ad celandum uteri tumorem pertinere. Amulius, siue criminis conscientia, siue suspicione impulsus, per fidũm medicum inquirit, cuius ui morbi cõflictaretur, quamobrem tam diu à sacris abstineret. Excusantibus mulieribus secretum morbum, quem fas non esset uiris prodere: Amulius uxori negotiũ dat, ut Rheam obseruet. Cæterùm ubi comperit, eam haud solùm grauidam, uerùm etiam non procul à partu abesse, custodes addit, ne clàm pareret. Inde multitudine in concionẽ aduocata, ipsam puellam ut incestam, matremq; ut incesti cõsciam, accusat: cogitq; ibi causam dicere pro filia, ipsum patrem. Numitor externatus re noua, & nouo crimine, respondit, se nihil habere, quod ad id dedecus, quod suæ familiæ obijceretur, impræmeditatus posset dicere, priusquam ex uxore & filia didicisset, quid probri esset. Domum reuersus, cognoscit o- C mnem rem. obtestatur uxor, ut tempus partus expectetur: ac tum demum unam rem declaraturam, an uera essent, quæ de criminis authore euentura audiuisset. Nam ab initio persuasum fuisse, Genium cum ea congressum: à quo accepisset gemellos eam udituram. Si deorum aliquis eius culpæ esset author, uiderent quam rem agerent. Mandat pater, filiam custodiri: atq; inde reuersus in concionẽ, narrat quæ domi comperisset. Decernitur à concione, expectandum, dum puella partu soluta esset: ut ex puerperio cognosceretur, quid id esset, quod tantopere regi suspectum esset, & formidolosum. Parit interim gemellos: destinat Amulius, quoquo modo perdere infantes. Numitor deprecatus filiæ culpã, affirmat Numinis opus esse: uel inde argumentum ducendum, quòd nemo mortalium sciret sobolis numerum prædicere. Amulius contrà: cum uideret religionẽ multitudini iniectam, clamat muliebrem esse fucum alterum infantum suppositium. Quare ob pollutum corpus, lege in eam agendum, ut alijs uirginibus in posterũ exemplo esset. Itaq; populi iudicio damnatur Ilia, ut uirgis prius cæsa necaretur, & pueri in Tybrim abijcerentur.

A rentur. Sunt authores qui tradunt, puellam à partu asseruatam precibus filiæ Amulij, quæ Iliæ æqualis erat: eam multis lacrymis supplicium deprecatam à patre. ac tã diu in custodia habitam, dum cæso à filijs Amulio soluta esset: καὶ τούτῳ μὲν ἐξεκλέπτετο, καὶ ἀπεσχέθη, ἡ τοῦ Ἀμουλίου θυγάτηρ. Traduntur interim infantes ministris, ut quindecim passuũ millia ab Alba in profluentem Tybrim abijcerentur: fortassis religione icto rege, ob ea quæ de conceptu audierat. Quare cum non esset ausus paruum necare, imperauit circa amnem exponi, ut deorum aut fortunæ arbitrio mandarentur. Itaq; cum amnis hymbribus auctus pleniori alueo flueret, ita ut ripa haud facile adiri posset, satellites eos in proximã alluuiem abijciunt. Refluens paulò pòst impetus aquæ, intra suos alueos infantes in cœno ripæ proximo reliquit. Nutricis.] Ab educatione. Lupa, quæ in proximo suum latibulum habebat, ad uagitũ excita, accurrens infantibus in limo luctãtibus ubera demisit: ac lambendo defœdata corpuscula detersit. Mirum profectò, & monstri simile, si uerum est: cũ id animal natura sit infestum hominibus. Regij pecoris pastores, inter agendũ, prodigio superueniunt, accersuntq; ad nouũ spectaculum

B proximos accolas. Lupa clamoribus rusticorum accurrentium arcentiumq; subtrahens sese, placidè mansuis fugit, atq; infantes pastoribus reliquit. Erat haud procul ab eo loco lucus, unde fons è concauo specu scaturiebat, ubi & Panos Lycæi ara uisebatur: huc se abripuit lupa. At apud Plutarchum legas non lupam, sed Martium Picum quendam pueros aluisse. Pastores infantes illico ad Faustulũ, regij pecoris magistrũ deferunt. nam is paulò antè ex Alba reuersus fuerat, ubi de Iliæ partu audiuisset: & inter uias omnem rem ab ijs acceperat, quibus exponendorum puerorum negotium datũ fuerat. Plutarchus affirmat, ab ipso Faustulo fuisse expositos. Vt ut est, Faustulus ut omnium ignarus rerum, infantes sibi tradi postulat: ac domum reuersus, eos in uxoris sinũ effudit, mœstæ adhuc ob infantem quem ipsa pepererat nuper extinctũ: consolans, geminos pro uno repertos: mandans identidem, ut summa cura eos educaret memorataq; à se uisa, audita'q;. Porrò Liuius asserit, eos à Faustulo fuisse sublatos: & Laurentiam eius uxorem, ut antè à nobis est dictum, propter uulgatum inter pastores corpus, lupã fuisse cognominatam. Quam opinionẽ tenet quoq; Lycophronis Scholiastes: qui addit,

C Laurentiã acceptos ob id educasse, quòd mortuum partũ eiecisset. τὰ δὲ βρέφη φαυστύλος ποιμὴν λαβὼν, δίδωσι τῇ ἑαυτοῦ γυναικὶ Λαυρεντίᾳ, ἣ ἀνέτρεφεν. ἔτυχε γὰρ αὐτὴ τὸ ἑαυτῆς νεκρὸν βρέφος τεκεῖν. Romulus.] A mamma, quam lactentibus fera præbuerat, eos Faustulus Romum & Remũ nuncupauit. Ruma ueteribus dicebatur mamma, & gutturis ruma, eminentior pars: unde ruminare in animalib. quibusdam. Porrò rumen eminens quoq; gutturis pars sub mento quà cibus deorsum in aluum demittitur: usurpatur pro mamma: locus in uentre, in quem recipitur cibus, & eijcitur. Partem colli Festus uocat, per quam cibus transmittitur, & esca deuoratur. Hinc rumare dicebatur, quod nunc ruminare. Rumiam deam uocabant, quæ rumis, id est, lactentibus pueris præsidebat: cui etiam sacellũ dicatũ erat ubi solebant lacte, non uino sacrificare pro lactentibus θυηλαῖς. Mauortia.] Martia, bellicosa: epenthesis. Pro Roma, synecdoche. Romanosq;.] A' ratione nominis, seu etymologia. A' Romulo enim & Remo, Roma dicta est: nõ ἀπὸ τῆς ῥώμης, ut quidã arbitrati sunt. His.] Clausula, à diuturnitate imperij Romani, & spe reconciliationis cum Iunone. Metas.] Metaphora, à loco ad tempus. Nam meta propriè est loci spaciũ designatũ, ad quod finis excursus est: ut carceres, unde principium. Et meta, aggestus aceruus quarumlibet rerũ. In priori significato, prouerbialiter principiũ & finem significaturi, ita coniungimus, ut dicamus, A' carceribus ad metam. Indicat æternum imperium Romanũ, nec ullũ finem unquam habiturũ. Quin aspera.] Opponit huic, quod Venus obiecerat, eandẽ fortunã Troianos multis casibus iactatos insequi:

Nunc eadem fortuna uiros tot casibus actos
Insequitur: quem das finem rex magne laborum?

Dissimulanter Iunonis odium perstrinxerat Venus ne minor in superiorem apertis tibijs inueheretur. At Iupiter nihil dissimulat, ac coarguit satis filiæ mentem modestã intellexisse. Mare nunc, terrasq;.] Haud citra figuram prouerbialem hoc enunciatum est, Mare, terras & cœlum metu fatigare: pro, omnia perturbare. Effertur etiã hunc in modũ, mare cœlo miscere, miscere sacra profanis: mare cœlo, & terram cœlo confundere. Itaq; Iuno, quæ nũc tantopere Troianis infesta est, mutabit sententiam, & mecum pari cura tuebitur Po. Ro. apud quos nõ minori religione regina Iuno, quàm Carthagine, conditis etiã delubris, culta fuit: id quod Aeneas diuersis oraculis facere postea admonebatur. Ita Helenus uates inter alia monita salubria:

Vnum illud tibi nate dea, præq; omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq; monebo:
Iunonis magnæ primùm prece numen adora,
Iunoni cane uota libens, dominamq; potentem
Supplicibus supera donis. ——

Romanos] qui longè lateq; toto orbe terrarum, imperio potirentur. Vsus fuit aliquando hoc uersu indignabundus Augustus Cæsar, ad concionem Pop. Rom. Gentemq;.] Copia, periphrasticè. A' toga ueste, uiris peculiari pacis temporibus, Romanos gentem togatam uocat: perinde ut Græci à pallio, genti familiari, palliati dicuntur. Togæ usus domi, ut sagi in bello, multus fuit. quare alterum apud authores sæpe pro bello figuratè usurpatur. Varius huius uestis usus erat, Græci τήβεννον. Tunicæ superinduebatur, quemadmodum, ut dixi, pallium Græcorum, ita toga erat Romanorum. Hinc comœdia togata, Latina: ut palliata, Græca. Fex tamen populi alijs tunicis uti consueuit: unde ab Horatio tunicatus popellus appellatur in Epistolis,

Vilia uendentem tunicato scruta popello.

Morem tenebat, ut amici togati, obsequẽtiores ad forum usq; potentiores, & in curiã comitarentur. Hinc toga pro officio & obsequio. Togam raram numerat Martialis, inter partes uitæ beatæ. Fuit aliquando, cùm esset uestimentum utriq; sexui cõmune. Sed & mulieres in adulterio oppressæ, togatæ in publicum prodire cogebãtur. Et Gallia togata, inter Padum & Rubiconem, Apenninumq; montem. Toga pura nouæ nuptæ, & tirones induebantur. Et toga uirilis, quam decimoseptimo ætatis anno sumebant: quæ item pura dicebatur, quod nullo purpuræ prætextu distincta esset, ἱμάτιον ἀνδρεῖον, & τέλειον. Toga candida, quam petitores magistratuũ sumebant: & inde candidati dicti. Picta toga, summi magistratus erat publica uestis: Palmata, triumphantium. Prætexta, nobilium puerorum, à prætexta purpura. Sic placitum.] Consolatur Venerem, à spe certa talionis, fore aliquando, ut posteritas Aeneæ Græciam sub imperiũ suum sit redactura.

Fuit autem Assaracus Trois filius, frater Ganymedis & Ili. Ex Assaraco, Capys: ex Capy, Anchises pater Aeneæ prognatus fuit. Phthian.] *A' parte totum, synecdochicè, Græciam dicit, à qua Troia excisa fuit, sub iugum Romanum aliquando uenturam. Sed Phthian & Mycenas emphaticè præ cæteris Græciæ urbibus perstringit. quòd inde duces exercitus profecti essent. Est autem Phthia, Thessaliæ urbs maritima, ad sinum Pelasgicum, patria Achillis celebris. Atq; hæc Pharsala ea est quæ uictoria Cæsaris dictatoris nobilitata fuit. Phthia autem appellata initio est, à Phthio Neptuni filio. Phthiæ puellæ mentionem facit Aelianus, quam cùm deamaret Iupiter, eam in columbam uertit. φθίη (inquit Homeri enarrator) πόλις θεσσαλίας παραθαλάσσιος, πατρὶς ἀχιλλέως. Cæterùm Phthia regia sedes fuit Pelei, iuxta quam, Hellada urbem regiam Hellenis fuisse produnt. Erat ille filius Deucalionis, qui in Thessalia & Phthiotide regnarit. Hanc ipse Achilles lib. Iliad. α. ἐριβώλακα καὶ βωτιάνειραν uocat. Ipsa regio Phthiotis nuncupatur. cuius oppida fuere, Pagasæ, Demetrias, Posidonium promontoriũ, Larissa, Echinus, Sperchia, Thebæ Phthiotides, Sperchij ostia. Eam regionem Mela Macedoniæ, Plinius Doridi attribuit. Sed doctiores Straboni accedunt, qui eam in Thessalia collocat, iuxta Oetan, ad Austrum excurrentem: & ad Dolopiam usq; radicesq; Pindi exporrectam.* Mycenas.] *claras uocat, quippe patria ducum illustratas, quorum auspicijs bellum susceptum & finitum fuerat. πολὺν ἄργυς uocat Homeri interpres, à Mycena nympha Argolica: uel, ut alijs placet, ἀπὸ τοῦ μυκᾶσθαι, mugiendo, quòd Io in uaccam cõuersa ibi primum mugitum ediderit. Alia refertur historia. Perseus, cùm Megapenthei Argos concessisset, ipse in Tirynthia regione urbem Mycenas condidit: ubi ensis capulo, dilapso, qui μύκης Græcis dicitur, ab eo Mycenas dixit. Hanc urbem, opibus sibi parem, Argiui deleuerunt: per inuidiam gloriæ belli Persici. 80. enim bellicosos ciues Lacedæmonijs auxilio miserant, cùm Argiui ad Thermopylas ab armis quiescerent. Sequitur (inquit Plinius) mutatis sæpe nominibus, Aemonia, eadem Pelasgicum Argos: Hellas, eadẽ Thessalia: & Dryopis, à regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus, à quo Græcia: ibi Hellen, à quo Hellenes. hos Homerus tribus nominibus appellauit: Myrmidones, Hellenes, & Achæos. Ex Phthia, Phthiotæ appellantur, Dorica accolentes. Hactenus Plin. Geminum Argos maximè celebratum est à scriptoribus: Amphilochicum, & Peloponnesiacum siue Achaicum: ad quod nostrum Argos propriè spectat, cuius hoc loco meminit uates. Ipsa uerò regio Argia appellatur, propinqua Corintho. Hanc Myrtoum mare abluit, inter Cretam & Atticam medium: extenditur toto illo tractu Straboni, usq; ad Isthmum. Sinus eius oræ Argolici dicuntur. Mediam Argiam interfecat Inachus fluuius, ortum ducẽs circa Argos è petricosis conuallibus: in sinum Argolicum effunditur, prope Prasiam. Hic Lerna palus, hydræ Lernææ Herculanæ monumento celebrata ostenditur. Argos hic circa Inachum, loco plano & amœno uisitur. ad ortum obiectam habet Asinen: ab occasu, ultra præterluentem amnem erigitur mons Cronius: ad septentrionẽ, Cleonas respicit. ut à meridie, Mycenas: cuius mentio modò facta est. Non uideo qui consentiat Plinius cum alijs. quod Argos inter Inachũ & Erasinum collocet: cum pictura Peloponnesi huius, nusquam ne uestigium quidem huius amnis habeat. Contra Argos, ad Saronicum sinum, Epidaurus est, phano Aesculapij celebrata. Medio itinere, inter Corinthũ Cleonæ obuiæ sunt, & læua, Nemea. De conditione eius uariant authores.* A *Quidam memorant, & inter hos Plinius, Argos ante Athenas à Phoroneo Argiuorum rege conditũ. alij, ab Agenoris filio Argo oculato, cuius pleni sunt poetarũ libri. Sed reuera Argus uir fuit prudentia admirabili, multo rerũ usu egregiè exercitatus: ὃς ᾔδει τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. Erat unus sua ætate, consilio publicum propè totius Græciæ oraculum. qui ex præsentibus futura colligeret: quamobrẽ propter singulares ingenij dotes πανόπτης cognomento appellari cœpit. quamobrem & à poetis totus oculeus dictus fuit. A' Phoroneo ueteres etiam Phoronicam uocarunt. ab Homero frequenter epitheto ἱππόβοτον nobilitatur. Triplicem eius rei adducunt rationem: uel quòd Neptuno equorum pascua indicarit: siue quòd Agenor cum numeroso equitatu urbem inuaserit: aut certè ab equorum uel copia, uel splendore. Fuit & Iasium dictum: & Δίψιον, opinor ab aquarũ inopia, ἀπὸ τοῦ διψᾶν, sitio, uocatam. In hac urbe, tradit Liuius lib. ab Vrbe con. 34. Pythagoram. Nabidis Lacedæmoniorum tyranni generum, duas arces collocasse, easq;* B *ualidè muniuisse aduersus omnem uim. Apollonij Rhodij enarrator scribit, collem circa urbẽ fuisse, quæ arx fuerit, Larissa dicta, à Pelasgi filia. Argos edidit Cleobin & Bitum, quorum historia extat apud Herodot. lib. 1. memorabilis ob pietatem erga matrem. Horum fratrum ut memoria apud posteros extaret, Argiui ipsis statuas in Apollinis templo Delphis posuerunt: & Argis ex marmore, circa sepulchrum Phoronei, urbis conditoris, secundũ quosdam. Imago ipsa ad speciem gestæ rei expressa erat: duo fratres matrem in curru sedentem ad templum trahentes. Potentia & opibus, magnaq; gloria floruere: adeo ut Aristoteles & alij iusta uolumina de eorum republica scripserint. Sed cum Romani rerum potirentur, nusquam urbis uestigia extabant. unde quidam suspicati sunt, campum fuisse tantum in Thessalia, cui id nomen fuerit.* Victis.] *Alludit ad Achaicum Aetolicumq; bellũ, & alia, quæ Romani postea grauia & magna cum ijs gentibus gessere.* Nascetur.] Syntomia, *rem ingentem paucis uerbis reddit. Cæsarem dictatorem dicit, quem à rerum gerendarũ magnitudine commendat. Adulatur poeta Augusto principi, qui hæres testamento ab illo scriptus, in imperiũ successit.* C Imperium.] *Hyperbolicè res Cæsaris amplificat. Oceanus terrã omnem ambit, aquas emittens & excipiens, quæcunq; terras rigant. Quare eum patrem appellant rerum, quòd ex humiditate omnia constare arbitrentur: ideoq; elementorum præstantissimum uocant: & Pindarus, ἄριστον μὲν ὕδωρ.* Oceano.] *In bello Gallico ad Britannos usque penetrauit: qui extra continentem Oceano undique cinguntur.* Iulius.] *Ab etymo nominis. nam gens Iulia ad Ascanium, qui & Iulus dictus fuit, familiæ suæ originem retulit. Argumento fuit summus pontificatus, & sacrorum potestas: quæ ab Ascanio Albæ conditore, Iulo filio Aeneæ ne paterno regno omnino defraudatus diceretur, tradita, multorum seculorum serie in gente Iulia usque ad stirpis interitum perdurarit.* Cœlo.] *A' percussoribus enim in senatu interfectus, uiso aliquot dies cometa, in deos relatus fuit. Indicat, eum inter alios, longè clarissimum triumphum Parthicum acturum: in quo propter singularem uictoriæ celeritatem, in summa gloriæ parte celebratum fuit, Veni, uidi, uici.*

Vocabitur.]

A Vocabitur.] *Enallage figuræ. In diuorum senatum relato, populus columnam Numidici lapidis uiginti propè pedum in foro statuit: in qua scriptum erat,* PARENTI PATRIAE. *Creditum autem ob id uulgo, ipsum inter deos relatum, quòd stella crinita haud multo pòst, quàm percussus esset, continuos septem dies fulsisset, cum ludi uotiui ab Octauio ederentur. Qua de causa eius simulacro supra uerticem cometes adijciebatur. Quo quidem argumento nusquam terrarum, nisi Romæ, cometem cultum fuisse constat.* Mitescent.] *Deuictis ultro citroq́ hostibus, nusquam bellum habebat, cum paulò pòst in senatu interficeretur. Ob cuius cædem rursum longè atrocissimè bella ciuilia ardere cœperũt. Quapropter, ea quæ sequuntur, ad Augustũ pertinent: qui pace terra mariq́ toto orbe parta, Ianum belli pacisq́ indicem clausit.* Cana Fides.] *antiqua, quod in amicitia perseuerans, senescat inuiolata. Templum Fidei innuit antiquissimum, ab Aenea, uel (ut alij) à Numa conditum in Palatio, quò cogebatur senatus, cum de rebus ad rempub. pertinentibus consultaretur: ut Pont. Max. in atrium Vestæ, quando de religione consultatio teneret. Tatius ædem Vestæ consecrauit. Per Re-*
B *mum & Quirinum, forum Romanum accipiendum: ubi erant eorum, tanquam urbis conditorum, simulacra, mammas lupæ sugentium. Lupæ simulacrum erat ex ære, & duo ad ubera infantes, inquit Antonius Sabellicus: quali figura & materia uisitur nostra tempestate Romæ in parte Capitolij, in conseruatorum uestibulo.* Iura da.] *Syllepsis: hoc est, populus Rom. leges ciuiles & pontificias, quæq́ ad religionem pertineant, uniuerso orbi sunt daturi: potienturq́ imperio totius orbis terrarum.* Vesta.] *Quid fuerit Vesta, uariant authores. Græci appellant* ἑστίαν. *Inter plurimos constat, ignem fuisse purum & perpetuum, quem Aeneas è Troia in Italiam secum attulit. Testatur id poeta in secundo:*

Aeternumq́ adytis effert penetralibus ignem.

Quidam Palladium autumant è cœlo lapsum. Certè Græci ἑστίαν *appellant* βωμὸν, ἢ οἰκίαν. ἑστίαν *uerò* τὸ πῦρ, τὴν γῆν, καὶ τὴν θεὸν: *id est, ignem, terram & deam. Item focum, larem, domum, conuiuium, aram sacrificalem. Duas fingunt Vestas: quarum alteram Saturni matrem, & Palen dictam: alteram filiam fuisse aiunt. À poetis tamen sæpenumero confunduntur, alteram pro altera*
C *usurpantibus. Sed quando eam terram uocant, matrem intelligunt: quando uerò uirginem, siue purum ignem, filiam. Sic Ouidius:*

Nec tu aliud Vestam, quàm uiuam intellige flammam,
Nataq́ de flamma corpora nulla uides.

Aram sacrificalem Pollux dicit fuisse; qui in Prytaneo erat, ubi ignis inextinctus seruabatur. Verba Pollucis sunt: ἐφ' ὧν δὲ θύομεν, ἢ πῦρ ἀνακαίομεν, βωμὸς, θυμιατήριον, ἑστία· ἔνιοι γὰρ οὕτως ὠνομάκασιν. οὕτω δ' ἂν κυριώτατα καλοίης τὴν ἐν πρυτανείῳ, ἐφ' ἧς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον ἀνάπτεται. *Et apud hanc publicè excipiebantur legati. Pro ara simpliciter apud Xenophontem*· ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ θηραμένης, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὴν ἑστίαν. *Interpres id reddit,* βωμόν. *Apud Dorienses & Aeoles* ἑστιόπαμος, *domus princeps, qui ab alijs* πρυτάνειος *appellatur:* ἑστιοῦχος, ἑστιάτωρ, *dominus conuiuarum:* ἑστίασις, *conuiuium:* ἑστιάδες, *Vestales uirgines,* ἀπὸ τῆς ἑστίας. *Huius simulachrum è Pessinunte Romam allatum, in æde Victoriæ in palatio positum fuerat, uirginesq́ ei consecratæ, quæ perpetuum ignem cōseruarent: quare à foco, in quo ignis alitur,* ἑστία *à Græcis nominata est. Cum uerò pro terra usurpatur, à ui stiu nomē habere quidam existimant.* ἐσθὴς, *uestis: licet orthographia repugnet, ob id quòd ea herbis & floribus sit uestita. Primus Aeneas condito Lauinio ædem Vestæ dedicauit: inde Ascanius Albæ, in parte montis, cui suberat lucus, ubi Ilia mater Romuli & Remi compressa dicebatur. In huius deæ & castissimæ, & nobilissimæ uirgines ministerium legebantur. Condita Roma, sacrorum Vestalium ceremonias instituit Romulus. Adiecit quasdã Numa. Romulus item publicorum sacrorum gratia, LX sacerdotes, uiros nobiles quidem, sed pios, per tribus & curias legit. Templum Vestæ erat rotunda effigie, inter Capitolium & Palatium: in eo seruabatur ille ignis inextinguibilis. Castitas his uirginibus in trigesimum ætatis annum indicta fuit. Decem primos annos sacrorum ritum discebant: totidem ijs uacabãt: decem uerò postremos, rudes, ac nuper captas instituebant. Atq́ his quidem annis exactis, nubendi facultas dabatur. Capiebatur à pontifice non minor annis sex, nec maior decem, ut scripsit Labeo Antistius: nõ patrima, non matrima: non lingua debili, non surda, non parte ulla corporis deformata: quæ ipsa, aut cuius pater emancipatus esset, quamuis in aui (eo uiuo) potestate uersans: aut cuius parentum alter ambo'ue in seruitute fuissent. Cætera persequi hic nimis longum foret. Si quid peccasset, à pontifice cædebatur. Incæsta, uincta efferebatur in sandapila per medium forũ, usq́ ad portam Collinam: ubi tumulus impudicarum Vestalium inter muros erat, in quo erat cauernula subterranea, in quam per angustũ foramen scalis descendebatur. Hic inerat stratus lectulus, & lucerna ardens: panis item, lac, oleũ, ne fame interiret. deponebatur soluta & obnupto capite ad supplicium ducebatur. Vbi pontifex arcana quædam uerba pronunciasset, tergũ uertebat, unà cum reliquis sacerdotibus ac Vestalis in cauernam demissa, fossa tellure ingesta, replebatur usq́ ad summum. Erat is dies funestus totaq́ urbe silentiũ agebatur. Lege Papia cautũ erat, ut arbitratu Pont. Max. è populo uiginti uirgines legerẽtur, ac sortitio ex hoc numero fieret in concione. Sed lex ea mox exoleuit. Atteius Capito scripsit, eius legendam filiam, qui domicilium in Italia non haberet: eiusq́ excusandam, qui tres liberos nõ haberet. Reliqua extant apud Gell. lib. 1. cap. 12. Sed & de Vestalibus multa Fenestella, & Pōponius. Cæterùm Vesta pars fuit sacrorũ Dionysio, quæ Dardanus in Phrygiam ex Samothracia uexit, & Aeneas inde in Latium. Cuius Vestalium incuria hic ignis extinctus fuisset, ea flagris à Pont. Max. adhibebatur.* Quirinus.] *Romulus. Curis enim, Sabinorum lingua hasta est. ita uel à Curibus Sabinis appellatus fuit: ac Romani Quirites. Quidam prodiderunt, Mediumfidium filium cuiusdam puellæ, quæ templo Enyali, tutelaris Sabinorum, præfecta fuit, Cures cōdidisse.* Claudentur.] *À signo, auream ætatem sub Augusto denunciat. Numa Pompilius Ianum, ad infimum Argiletũ, belli pacisq́ indicem constituerat, ut apertus significaret ciues in armis esse, clausus pacatos omnes populos. Ter ab Vrb. cond. clausus fuit: sub Numa primùm, iterum, T. Manlio Cons. post primum bellum Punicum: tertium, post bellum Actiacum, sub Augusto, pace terra mariq́ parta: sub quo, quia totus orbis à bellis ita quietus erat, ut nunquam antea, eamq́ inter se gentes humanæ pacē agebant, qualis nunquã ulla ætate fuerat,* CHRISTVS *seruator nasci uoluit. Adulatur poeta Augusto. Cæterùm Ianũ*

apertum

apertum & clausum, Patucium & Clausium uocabant. Furor.] *Prosopopœia Belli, intra conclusum carcerem furentis, ut ruptis omnibus carceris repagulis, & obicibus ui refractis, erumpat ad miscenda rursus omnia.*

Centum.] *Amplificatio: numerus certus pro incerto:* A *Ahenos, ferreos uocat. Ferri præcipuus usus est in bello. Abrupto epilogo, concludit narrationem: παθητικῶς omnia.*

ARGVMENTVM.

Mittitur à Ioue Mercurius ad molliendos Afrorum animos: ne illuc appulsi Troiani, aut de eorum finibus arceantur, aut alio aliquo incommodo afficiantur. hoc exemplo admonentur reges, ac principes futura debere sibi, suisq; populis incommoda prospicere, illisq;, quoad eius fieri possit, etiam consulere.

Hæc ait: & Maia genitum demisit ab alto
Vt terræ, utq; nouæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido,
Finibus arceret. uolat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et iam iussa facit, ponuntq; ferocia Pœni
Corda, uolente deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animũ, mentemq; benignam.

NASC. Et Maia genitum demittit ab alto.] *Non absque ratione à poeta fictum est, Mercurium in tãta rerum, periculorumq; difficultate Carthaginẽ à Ioue mitti. nam sub Mercurij persona oratoris uirtus occultè designatur: qui præsidio ingenij, orationisq; facultate populum in improbos inflammare, & in bonos incitatum mitigare, deniq; omnes hominum affectus dicendo, uel concitare, uel sedare possit. hinc propterea est, quod poetæ, fictis fabulis, memoriæ prodiderunt, Orpheum, suauissimo lyræ concentu, syluas mouisse, cursus fluminum repressisse, feras, immanesq; belluas mites, placidasq; reddidisse: quibus rebus significabant, obstinatos homines à pertinatia remoueri, lasciuos, effœminatosq; in robur uirile firmari, crudeles ferosq; ad mansuetudinem, humanitatem non nisi oratoris prudentia, & oratione posse reuocari. ergo Mercurius orationis deus mittitur, iussa facit, & conficit. nam proximè sequitur:*

» *Ponuntq; ferocia Pœni*
» *Corda, uolente deo.*

Vt terræ, atq; nouæ pateant Carthaginis arces.] *Nouæ terræ, Troianis, nouæ Carthaginis, nuper conditæ.* Finibus arceret.] *tanquam pyratas & prædones.* Remigio alarum.] *pulchra tralatio à triremi deducta: nam uti nauium remigia alæ, ita auium alæ remigia μεταφορικῶς dici possunt. Thucydides ἐρεσίαν τῶν πτερῶν appellat.* Citus.] *etiam Planetæ uelocitatis rationem habuit.* Volente deo.] *licet utrumque possis, Iouem scilicet & Mercurium, tamen Mercurium potius, quàm Iouem intellige.*

LAMB. Hort. *Παρασκευὴ ad tranquillam catastrophen superiorum periculorum: hoc est, ut conciliatis Carthaginensium animis, præsentibus malis defungatur. Iam & illud obseruandum est, Mercurium mitti à Ioue & Dijs ad pacandas res turbatas, & pacem amicitiamq; conciliandam. Quare à poetis ἐριούνιος ἑρμῆς appellatur: hoc est, πολυωφελὴς, ἀγαθός. Et Mercurium nominabant in forma quadam casus ac iactus: quemadmodum & ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ Διὸς σωτῆρα. καὶ ἐν τοῖς κλήροις, ἀγαθὸς οἰωνός. Contrà rebus humanis turbas immittũt Erinnyes, Furiæ, Ate, Eris, & consimiles pestes, per quas concordia omnis dissuitur: quibus ab ipsis rebus nomina etiam sunt facta. Maia genitum, periphrasticè Mercurium nominat. Fabulantur, Atlantem ex Aethra Oceanitide xij filias suscepisse: quarum una fuerit Maia, quam Iupiter compressu suo grauidam fecerit, susceperitq; Mercurium: & ex eius sorore Taygete, Lacedæmonem: ex Electra, Dardanum. Hac de causa Mercurium Horatius Atlantis nepotem uocat. Fingitur à poetis πολύτροπος, diuorum orator, deus furum, à ministerijs: & nuncius deorum. Græci Maias alioqui dicunt πατρὸς καὶ μητρὸς μητέρα, καὶ τροφὸν, καὶ περὶ τὰς τικτούσας ἰατρὸν, καὶ ὀμφαλοτόμον, καὶ προσφωνοῦσι πρὸς πρεσβύτιν τιμητικῶς.* Vt terræ.] *Causa missi Mercurij. Anaphora est in repetitione Vt. Significanter nouam Carthaginẽ dicit, quippe iam recens condi à Phœnicibus cœptam: à periculo.* Ne nescia.] *ἰσοδυναμία, ut gnara esset. Cætera quæ sequuntur, decorè celeritatem & præcipitantiam rei subitæ indicant. In obeundis legationibus decora est maturitas. Alarum remigium, metaphoricè ipsas alas uocat: à nauali instrumento sumpta translatione. Enallage figura est, in Ponunt.* C Volente.] *ἐκ ἄνευ θεοῦ.* Mentemq;.] *Expolitio synonymiæ.*

ARGVMENTVM.

Troiani longa, ac difficili nauigatione defessi, cum cibo refecti fuissent, somno se dederunt, at Aeneas uigilantissimus imperator cùm ad desertum, ignotúmque sibi locum se appulisse uideat, dubius an feris, an hominibus incolatur, una cum Achate exit è naui, locum ipsum exploraturus, occlusa prius tamen classe, ne ab ullo cerni possit.

At pius Aeneas per noctem plurima uoluens,
Vt primum lux alma data est, exire, locosq;
Explorare nouos, quas uento accesserit oras,
Qui teneãt (nã inculta uidet) hominesne feræne,
Quærere constituit, socijsq; exacta referre.
Classem in conuexo nemorum sub rupe cauata
Arborib. clausam circum, atq; horrentib. umbris,
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

NASC. At pius Aeneas.] *redit ad narrationem poeta, quam longa digressione reliquerat, et quid egerit Aeneas, planum facit. Pium uocat, ut qui non sibi tantum, uerùm etiam socijs suis consulat.*

Per noctem plurima uoluens.] *Cæteris quiescentibus, ipse uigilat, iuxta illud Homericum:*

» *οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.* id est,

Non decet regem solidam

A lidā dormire noctem. Lux alma data est.] à Dijs, ideoq; almam, id est, diuinam appellat. Explorare] ea diligentia inquirere, qua exploratores uti solent. Virg. 7. Aeneid.

» Fines, & littora gentis
» Explorant.

hanc eandem ferè sententiam diuersis protulisse uerbis uidetur libro proximè adducto:

» Quare agite, & primo læti cum lumine solis
» Quæ loca, qui ue habitant homines, ubi mœnia gentis
» Vestigemus, & à porta diuersa petamus.

Classem in conuexo nemorum] prudens, & pius imperator classis, & sociorum saluti consulit. classem in curuo, & cauato, nec non arboribus opaco loco occulit, ne ab ullo cerni oculis possit. Ipse uno graditur comitatus Achate, Bina manu lato crispans hastilia ferro.] Vbiq; sapiens à poeta Aeneas inducitur nec saluti tantum, sed dignitati quoq; prospiciens. igitur è manus egreditur Aeneas, non solus, neq; inermis: ne nimium sibi confidere uideatur: quod summæ temeritatis uitium est. non multitudine hominum stipatus, nec armis onustus: ne timoris argui possit: Sed cum duobus hastilibus, & solo A-
B chate graditur. Sic enim & loci, & temporis haberi ratio uidetur. nam neque solitudo loci permittebat, ut omnino sine armis esset: & celerrima loci inquisitio, maturusq; reditus eum etiam quàm expeditissimum requirebat. Crispans hastilia.] non gerens dixit, sed crispans ut rei naturam, quod poetarum proprium est, imitaretur. nam gradiente Aenea, hastilia quoq; uibrabant & mouebantur.

LAMB. Hort. At pius.] A' digressione redit poeta ad intermissam narrationem. Principium ducis, ne à scopo suo discedat, à munere laudatissimi principis in suos. Est autem occasio ad occursum matris Veneris, cuius hortatu & uocis classico ad hospitium Didonis peruenit. Per noctem] Disertè allusit ad Homericum illud, quod extat Iliad. 10.

ἄλλοι μὲν παρὰ νηυσὶν ἀριστῆες Παναχαιῶν
εὗδον παννύχιοι, μαλακῷ δεδμημένοι ὕπνῳ,
ἀλλ' οὐκ Ἀτρεΐδην Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν
ὕπνος ἔχε γλυκερός, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα.

Sed noster planè Laconicè. Vt primum.] At Homer. Vlysses in Phæacum oras eiectus, ubi strepitu aduenientis Nausicaæ somno expergefactus esset, ita exclamat:

ὤ μοι ἐγὼ τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω,
ἤ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι,
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής,
ὥς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς ἀϋτὴ
νυμφάων, αἳ ἔχουσ' ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα,
καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πίσεα ποιήεντα.
ἦ νύ που ἀνθρώπων εἰμὶ σχεδὸν αὐδηέντων.
ἀλλ' ἄγ' ἐγὼν αὐτὸς πειρήσομαι, ἠδὲ ἴδωμαι.

Et lib. 9. Odyss. ubi appulsum suum in Cyclopum insulas narrat:

ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς,
καὶ τότ' ἐγὼν ἀγορὴν θέμενος μετὰ πᾶσιν ἔειπον
ἄλλοι μὲν νῦν μίμνετ' ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι,
αὐτὰρ ἐγὼ σὺν νηΐ τ' ἐμῇ καὶ ἐμοῖς ἑτάροισιν
ἐλθὼν, τῶνδ' ἀνδρῶν πειρήσομαι, οἵ τινές εἰσιν,
ἤ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι,
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής.

Quorum tria postrema quia prouerbialia sunt, & à doctis celebrantur, ad hunc modum ab Erasmo uersa sunt:

Quod genus hoc hominū, experiar iam: sint'ne feroces,
Agrestes, æquiq; rudes, an & hospitij ius
Obseruent, animo reuerentes numina Diuûm.

ἤ ῥ' ὑβρισταί τε, καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι.
ἦε φιλόξεινοι, καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής; hoc est,

Parcius noster. nam illa,

Num contumeliosi, agrestes, & iniusti sint,
An hospitalitatis cultores, ipsisq; mens pia sit:

Maro uertit,

Qui teneant: nam inculta uidet, homines'ne feræ'ne.

Exacta.] Aduerbium nomine commutatum, pro exactè. Classem.] Solicitè aduersus incerta pericula classis curam agit. Et poeta illustribus uerbis portum, in quo naues condidit, rursum obiter describit. à materia, & naturali amœnitate. Achate.] Qui omnibus principibus, omni magistratui perpetuus comes esse debet: cura uidelicet solicitudo pro commisso populo. Hastilia hic, pila uidetur uelle significare, quibus oblonga ferramenta præfixa erant.

ARGVMENTVM.

C Venus formam Spartanæ uirginis ementita, in sylua obuia procedit Aeneæ, prior ipsum alloquitur, & an sororum suarum aliquam uiderit, interrogat.

Cui mater media sese tulit obuia sylua,
Virginis os habitumq; gerens, & uirginis arma
Spartanæ: uel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, uolucremq; fuga præuertitur Hebrum.
Namq; humeris de more habilē suspenderat arcū,
Venatrix, dederatq; comam diffundere uentis,
Nuda genu, nodoq; sinus collecta fluenteis.
Ac prior: Heus (inquit) iuuenes, monstrate, mearū
Vidistis si quam hic errantem fortè sororum,
Succinctam pharetra & maculosæ tegmine lyncis,
aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus. at Veneris contrà sic filius orsus:

NASC. Cui mater media sese tulit obuia sylua.] Locus iste ex sexto Odyss. sumptus esse uidetur: ubi Minerua puellæ uirginis urnam habentis faciē induta, Vlyssi Phæacum urbem ingredi uolenti occurrit. sic enim ait Homerus:

ἀλλ' ὅτε δὴ ἄρ' ἔμελλε πόλιν δύσεσθαι ἐραννὴν
ἔνθα οἱ ἀντεβόλησε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
παρθενικῇ εἰκυῖα νεήνιδι κάλπιν ἐχούσῃ.

Virginis os habitumq; gerens.] Pars cōparabilis, quod personæ descriptionē habet. Græci εἰκόνα uocant. Hinc quidā, in quibus est (ni fallor) Tib. Donatus præter rationē summā quandam deducunt Aeneæ cōmendationem à continentia: quod ei occurrente puella ætate integra, pulchritudine insigni, uirginitate florente, in habitu lasciua, quorū singula satis illū accendere poterant, libidine tamen nō excitatur. Et uirginis arma — Spartanæ.] arcū, pharetram, sagittas. alludit aūt ad Lycurgi institutiones: quib. uirgines officia uirilia exercere cogebātur. unde mōs

in Laconia

in Laconia est Parthenias dictus, quod in eo uirgines uenari consueuerint. nam παρθένος Græcè uirgo dicitur. Lege Plutarchum in Lycurgo. Namque humeris de more habilem.] exaggerat à specie, & quod obscurius protulerat, apertius declarat, habitumque Spartanæ uirginis ob oculos legentium ponit. arma sumpserat Venus & habitum quæ ad fallendum Aeneam eo in loco aptiora uidebantur. nam probabile est in Sylua, ubi feræ sunt multæ uenatores inueniri. Dederatque comas diffundere.] Græca locutio est. Ac prior, heus, inquit, Iuuenes] breuis est Veneris interrogatio, cùm ad fallaciam tegendam, tum maximè ad præbendam Aeneæ liberè loquendi fiduciam. oportebat enim ad fallendum Aeneam, non solùm ut humana, & apta loco specie, sed etiam sermone uteretur: ut eum denique ad interrogandi necessitatem perduceret. ne forte igitur ex forma, & uultu, aut ex sono uocis Deam esse coniiciant, aut quia sola (quod pudicam uirginem dedecet) in sylua uagatur, meretricem existiment, se sociam habere simulat: quam si forte audierint, aut uiderint rogat: signa uestitus, habitusque illius eis refert. Homerum imitatus est quidem poeta, sed ordine præpostero: nam Vlysses prior inducitur Mineruam interrogans. hic Venus prior interrogat. ut Aeneæ loquendi materiam præbeat. Sed ita ait Homer. lib. paulò superius adducto:

» ὦ φίλος, ἐπεί σε πρῶτα κιχάνω τῷδ' ἐνὶ χώρῳ [best reading: ὦ . ι ιος, ὅτι ἄν μοὶ δόμον ἀνὴρ ἡγήσαιτο]

» Ἀλκινόου:

Errantem.] rem facit uerisimilem ex more uenatorum, qui feras inquirendo, & sectando, uagari solent. Aut spumantis apri.] pulchrè irati apri naturam expressit, qui spumas ex ore fundit.

LAMB. Hort. Cui mater.] Priusquam utrumque alteri coniungit, artificiosè Veneris prosographiam præmittit. Hanc autem describit à specie sexus, & habitu. Et eam descriptionem illustrat collatione, ad subiiciendam hypotyposin deæ. Virginis Spar.] Quod ad Spartanarum uirginum ὁπλισμὸν attinet: inter cætera Lycurgi instituta apud Lacedæmonios, illud de hoc genere sexus sancitum erat, ut mulieres ac uirgines officiis uirilibus exercerentur: uenationi operam darent: cursu, palæstra, disco, iaculis, perinde ut uirilis sexus, se exercerent: ut ocio & muliebribus deliciis sublatis, ad tolerandos partus robustiores fierent. Itaque ne indecorus fœminæ habitus uideatur, aptè eam comparat uirginibus Spartanis. Sparta, quæ & Lacedæmon, Laconiæ oppidum est. Spartam initiò appellatam credunt à Spartо, Amyclantis filio. Quidam ἀπὸ τοῦ σπείρω, id est, semino: quòd Leleges primi sparsim Laconiam habitarint, & ad ultimum condita urbe illic consederint. Nomen postea mutatum est ab heroe quodam Lacedæmone. Sunt qui ita existimant, cum Heraclidæ in Peloponnesum descenderent, ab ea diuisione, qua regionem inter se sortiebantur, ἀπὸ τοῦ λαγχάνω, λαχεδαίμονα esse dictam. Pausanias Lelegen in Laconia αὐτόχθονα regauisse, author est: & Lacedæmones initiò Leleges fuisse appellatos. Lacedæmon ab hoc quintus serie, à Sparta uxore, Eurotæ filia, urbem Spartam, de se uerò Lacedæmona totam regionem dixit. Habuit hæc urbs hoc unum uisendum opus, templum et in eo Mineruæ simulacrum, ingenti sumptu ex ære conflatum. celebre est apud scriptores templum Mineruæ πολιούχου, & χαλκιοίκου in arce: opus Tyndari (ut fama est) inchoatum. Laconum rempub. legibus sanctissimis instituit Lycurgus: quibus non solùm eorum res in tantum creuerunt, ut latissimum imperium terra marique ad postremùm obtinerent, sed nomen clarissimum ob sanctissimam disciplinam consequerentur. Quam tamen gloriam partim per Thebanos, partim per Macedones amiserunt. Sed de Sparta satis. A

Threissa.] Harpalice Threissa, cuius hic fit mentio, Harpalici Thracis, regis Amynneorum filia fuit: quam pater, matre amissa, equarum ac uaccarum uberibus aluit. Hanc autem adhuc adolescentem, à teneris ea spe ac consilio armis exercuit, ut quam in regnum aliquando successorem esse haberet. Nec eum sua fefellit existimatio. Tantum id temporis armis profecit, ut Neoptolemum ab excidio Troiæ reuersum, cum patri bellum inferret, pugnando fortiter fuderit, fugaritque. Harpalico postea popularium suorum insidiis interfecto, Harpalice se in syluas abripuit. Vbi cum diu ouilia caulasque pastorum euastasset, tandem à pastoribus oppressa fuit. Cum huius Harpalices bellicosa forma ac specie, Veneris habitum confert. Fuit alia Harpalice Amazonum regina, quæ patrem Lycurgum Thraciæ regem, à Getis captum, pugna liberauit. Item alia Climeni filia, quæ concubuit cum patre, & filium nefario coitu editum patri comedendum apposuit. qua de causa B ab eo interfecta fuit. Sed quod ad studia Amazonum, idem mos eam gentem tenebat, qui Laconicas uirgines. Ab ineunte enim ætate puellas in successionem generis alebant: sagittis, cursu, equorum agitatione exercebant. Et quo arma commodius tractarent, dextram sibi mamillam inurebant. unde Græca uoce ἀμάζονες dictæ sunt. Sed de his plura pòst paulò. Hebrum.] Hyperbolica comparatio uelocitatis. Hebrus Thraciæ amnis est, qui ex Pindo oriens, iuxta urbem Anum in mare se exonerat. Plutarchus lib. περὶ ποταμῶν· Ἕβρος (inquit) ποταμός ἐστι τῆς Θράκης, προσηγορίαν εἴληχεν ἀπὸ τῆς συντροφῆς τῆς καταφορᾶς τοῦ ὕδατος. Addit historiam suo more huiusmodi: Κάσσανδρος δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν τόπων, γήμας Κροτωνιάδα, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς υἱὸν Ἕβρον. ἀποταξάμενος δὲ τῇ συμβιώσει τῆς προτέρας γυναικὸς, ἐπέγημε τῷ τέκνῳ Δαμασίππην τὴν Ἀτρακὸς. ἥτις εἰς ἐπιθυμίαν ἐμπεσοῦσα τοῦ προγόνου, λόγους αὐτῷ περὶ συνόδων ἀπέστειλεν. ὁ δ' ὡς ἐριννὺν φυγὼν τὴν μητρυιὰν, προσσυναγορεύει γυναικείαις. ἀποτυχοῦσα δὲ τῆς προαιρέσεως ἡ ἀσελγὴς, κατεψεύσατο τοῦ σώφρονος, ὡς βιάσασθαι αὐτὴν θελήσαντος. Κάσσανδρος δὲ τῷ ζήλῳ συμπεριενεχθεὶς, μεθ' ὁρμῆς ἐπὶ τὴν ὕλην ἦλθε, καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος ἐδίωκε τὸν υἱὸν, ὡς ἐπίβουλον τῶν πατρῴων γάμων. ὁ δὲ ὑστερίμως καταλειφθεὶς γενόμενος, ἑαυτὸν ἔρριψεν εἰς ποταμὸν ῥόμβον, ὃς ἀπ' αὐτοῦ Ἕβρος μετωνομάσθη, καθὼς ἱστορεῖ Τιμόθεος ἐν ια. περὶ ποταμῶν. C

Namque.] Ab habitu, & totius corporis ornatu. Locus à partitione: arcu referebat uenatricem Threissam: coma uentis diffusa, aut quam uenti diffunderent, ad cursum comparatam. Diffundere.] quam uenti diffunderent: δῶκε τοῖς ἀνέμοις τοῦ διαχεῖν, Græca figura, usitata etiam poetis Latinis. Nuda genu.] γυμνὴ τὸ γόνατα, synecdochicè: singularis pro plurali. Ac prior.] Occasio: hæc petitoria oratiuncula est, ad colloquium cum Aenea: & proinde ad explicandam historiam de Didone, cum numerosa comitum classe, appulsu in oras Libycas: ut edoctus locorum rationem, & similem gentis fortunam, hortatu matris, præcipuè uerò lætiori augurio confirmatus, ad reginæ hospitium contendat. Iuuenes.] Beneuolentia, ab

Aenea

A Aeneæ & Achatæ persona: cui simul admiscet propositionem petitionis: quam ita uerisimilem facit, ut à suo habitu eas describat, super quibus percontetur: ne uel captare colloquium, uel ludere uideatur. Insolens Troianæ genti erat, uirgines uenari, aut apros sectari. Errantē.] in syluæ solitudine uagantem, per uenationis speciem. Addit descriptionem, ab armorum genere, quibus uirgines id gentis dinosci possent, ab habitu & studio. Pharetra, Græcè φαρέτρα, βελοθήκη. Lyncis.] A' uestitu. Lynx de genere luporum ceruariorum est, tergore maculoso, pilo fusco, geminis mammis in pectore. hanc uulgò sphingen appellant. Venatoribus antiquitus mos erat, spolijs animantium se uestire, quæ ipsi sua manu confecerant. Tradunt huius animantis mirabilem naturam: huius enim humor, ubi gignitur, glaciatur in gemmas carbunculis similes, colore igneo. Lyncurium eas uocant, à lyncis urina. Quod quia norunt lynces, per inuidiam urinam suam terra operiunt. quare eò celerius solidatur in gemmam. Inuenta, quasi planta sub terra occulitur. In siccitate rigatur aqua, & pullulant inde nascunturq́ alij post alios, plures fungi, boni saporis in cibis; sed longè utilissimi B frangendo calculo, & renum doloribus. Fungit abscissis, pars pediculi hærentis in ipso lapide, paulatim suo tempore lapidescit. Colore, succino similis est, apud Theophrastum. Hesychius λυγγουργὸν, ἤλεκτρον interpretatur. Porrò lyncem acie tam acuta esse affirmant, ut montium conuexa uisu penetret. unde lyncei oculi in prouerbium cesserunt: non autem à Lynceo illo heroe, qui cum Argonautis Colchicam illam expeditionem fecit, quem Apollonius Rhodius nullo momento aërem penetrasse sursum, deorsum inferos, oculorum acie, scribit. Verba poëtæ hæc sunt primo Argonaut.

—Λυγκεὺς δὲ καὶ ὀξυτάτοις ἐκέκαστο
ὄμμασιν, εἰ ἐτεόν γε πέλει κλέος, ἀνέρα κεῖνον
ῥηϊδίως καὶ νέρθε κατὰ χθονὸς αὐγάζεσθαι.

Animantis autem illius tergus ob leuitatem uenatoribus in usu fuisse illi genti apparet, perinde ut nostra tempestate lupina est nobilitati. Grammatici lyncem aiunt non solum ζῷον, sed λυγμὸν etiam, καὶ πάθος, καὶ τέρας signare. Mitto fabulam, qua narratur Lyncus rex Scythiæ à Cerere in lyncem mutatus, quòd Triptolemum à se hospitio exceptum occidere uoluisset.

Spumantis.] Aptissimum epitheton feræ attributum. Respexit ad rationem capiendi apros.

Veneris sic.] Periphrasis Aeneæ, cui & festiuitatem addit collusio, Venus & Veneris.

ARGVMENTVM.

Veneri Aeneas respondet, ullam sororum eius se uidisse negat: &, ex signis quibusdam, illam credens esse Deam, eius auxilium implorat, sub qua parte cœli, quibus ue in regionibus uagetur se ab ea doceri postulat, eiq́ sacrificium pollicetur.

Nulla tuarum audita mihi, neq; uisa sororum.
O' quā te memorē uirgo: namq́; haud tibi uultus
Mortalis, nec uox hominem sonat: ô dea certè.
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una:
Sis fœlix, nostrumq́; leues, quæcunq;, laborem:
Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas: ignari hominumq́; locorumq́;
Erramus, uento huc, uastis & fluctibus acti.
Multa tibi antè aras nostra cadet hostia dextra.

NASC. Nulla tuarum audita mihi.] breuis interrogatio breuem responsionē requirebat. itaq; breuissimè quæsitis respondens, sororum eius, qua de re fuerat interrogatus, ullam se uidisse negat. sed quasi inuitatus ad loquendum, animum recipit, atque ita prosequitur.

O' quam te memorem uirgo?] ἀπορία est. non tamen C dubitat utrum Dea sit: nam signa uidet haud obscura concurrere, uultum, atque uocem: sed quæ Dea sit, animi pendet: uirginem nominat, quia & puellam esse, & uirginalis pudicitiæ signum in ea apparere uidet.

Namq; haud tibi uultus mortalis.] ex signis diuinitatis probat eam esse Deam. argumentatur autem per negationem, siue, ut logici dicunt, negatiuè non es mulier, non enim uox, & uultus te fœminam esse referunt, sed Deam, igitur Dea es itaq; diuinitatis illius propè, iam certus, exclamat. O' Dea certè.] quæ res aucupandæ beneuolentiæ uim maximam habet. tali penè enthymematis forma utitur Vlysses apud Hom. Odyss. 6. unde procul dubio sumptus est hic locus, cum Nausicaam supplex alloquitur. sic enim ait.

» Γουνοῦμαί σε ἄνασσα, θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι,
» εἰ μέν τις θεός ἐσσι τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
» Ἀρτέμιδί σε ἐγώ γε Διὸς κούρῃ μεγάλοιο
» εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ᾽ ἄγχιστα ἐΐσκω.

An Phœbi Soror.] religionem adiungit, ne offendat numina, & cum modestia dubitationem distribuit, siue sit Diana, siue ex genere Nympharum una nefas enim erat Deum, Deam ne alio quàm suo nomine appellari, quod qui secus fecisset, nota non obtinebat: unde in obsidionibus urbium Dij non euocabantur, nisi nominati.

Sis fœlix, nostrumq́ leues quæcunque laborem.] Deæ auxilium implorat, est autem hæc ferè totius petitionis summa, ab utili, & honesto deducta. utile enim est Aeneæ, impetrare quod cupit, & honestum est, peregrinis, & egentibus subuenire.

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris. Iactemur, doceas.] alterum petitionis membrum: unde misericordiæ affectus elicitur, per locum communem ex deploratione infelicitatis suæ: qui in qua cœli parte uagetur, ignorat. Ignari hominumq́ locorumq́. Erramus uento huc, uastis & fluctibus acti.] exaggerat commiserationis affectum ex deploratione fortunæ suæ per ὑποτύπωσιν. huic persimilis est locus paulò infrà apud Virgil.

Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro, «
Europa, atq; Asia pulsus. «

Et Homerus Odyss. η. sub persona Vlyssis.

καὶ γὰρ ἐγὼ ξεῖνος ταλαπείριος ἐνθάδ᾽ ἱκάνω «
τηλόθεν ἐξ ἀπίης γαίης, τῷ οὔ τινα οἶδα «
ἀνθρώπων, οἳ τήνδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσι. «

Quod uerò ait. uento huc, & fluctibus acti, dici potest locus ex euentis præter spem, quod eis aliter cecidit, ac sperabant.

rabant. nam Italiam uersus nauigantes, ui tempestatis in Africam delati fuerunt. Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextram.] locus à gratitudine animi, & hostiam tanquam Deæ pollicetur, illam ratus esse Deam. similis est locus apud Ouid. in 14. Metamorph. sub persona Aeneæ ad Sibyllam, nisi quod ille pro accepto, hic pro accipiendo beneficio sacrificiũ pollicetur, cum ait.

» Seu Dea tu præsens, seu Diis gratissima, dixit.
» Numinis instar eris semper mihi, meq; fatebor
» Muneris esse tui, quæ me loca mortis adire,
» Quæ loca me uisæ uoluisti euadere mortis.
» Pro quibus aërias meritis euectus ad auras,
» Templa tibi statuam, tribuam tibi turis honores.

LAMB. Nulla tua.] Respondet primùm quàm paucissimis, ad Hort. ea quæ rogatus fuerat: Nullam tuarum sororum uidi. Transit inde ad suam uicissim petitoriã orationem. Exordium prolixius in beneuolentia captãda, à personæ dignitate. Deinde petit, ut se doceat ubi terrarum, sub quo cœli cardine uagetur: & addit obiter rationem casus sui, ut ui tempestatis à cœpto cursu huc sit excussus. O' quã te.] A Vlysses in Odyss. ubi ex harundineto erepit, ad consimilem modum Nausicaam alloquitur:

γουνοῦμαί σε ἄνασσα, θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι,
εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι.
Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
εἶδός τε, μέγεθός τε, φυήν τ' ἄγχιστα ἐΐσκω.

At hic puellam Artemidi comparat, modò sit diuarum aliqua, quæ cœlum habitant. O' quam.] Beneuolentiã à personæ dignitate, quam à forma & uoce planè diuina uehit: salutatione honorifica. Ellipsis est. substantiuum enim uerbum est omissum. Et uox non sonat hominem, reciprocatio. Phœbi soror.] Periphrasis Dianæ, cum qua, ad imitationem Homericam, matrem confert. Et quo.] Petitio, quam confirmat causa, cum se ignarum tum hominum, tum locorum, errare dicat. Hypermetrum: & à miserabili fortuna admiscet πάθος. Multa.] Artificiosè epilogum absoluit, à remuneratione, & actione gratiarum.

ARGVMENTVM.

B

Venus sacrificium renuit, negatq; se esse Deam, sed uirginem Tyriam se esse confirmat ex patriæ suæ more: nam uirginibus Tyriis (inquit) eo indumenti genere uti mos est. urbem Aeneæ ostendit, conditores nominat, populorum naturam edocet: quis urbi imperet, dicit, cur in his regionibus Dido urbem statuerit, miserabilem causam assignat, & quomodo condiderit, quo'ue nomine urbem ipsam appellauerit, monet. Postremò qui sint, unde ueniant, quo'ue tendant rogat.

NASC. Haud equidem tali me dignor honore.] factã sacrificii mentione, non ordine quæsitis respondet. sed illud in primis de opinione diuinitatis obiectum refellere conatur. nisi enim primum sacrificii oblationẽ renuisset, uiq; se Deam esse indicium fecisset, primum igitur non primis, sed nouissimis occurrit, cumq; uirgo, non Dea sit, sacrificio se dignam esse negat. sicq; meo quidem iudicio, locus iste intelligendus est: non ut interpres, atque alii multi, interpretantur. Haud dignor, id est, dedignor tali sacrificio. quia tunc, & floribus tantum delectetur, unde illud est mirã.

» Ture calent aræ, sertisq; recentibus halant:
Nam non floribus tantum, sed cæde etiam animalium delectari

Tũ Venus: Haud equidẽ tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoq; altè suras uincire cothurno.
Punica regna uides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisq; iugarat
Ominibus, sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius uenit furor ille Sichæum,
Impius, ante aras, atq; auri cæcus amore,
Clam ferro, incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumq; diu celauit, & ægram
Multa malus simulans uana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati uenit imago
Coniugis, ora modis attollens pallida miris.
Crudeles aras, traiectaq; pectora ferro
Nudauit, cæcumq; domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaq; excedere suadet,
Auxiliumq; uiæ, ueteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido, sociosq; parabat.
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat. naues quæ fortè paratę,
Corripiunt, onerantq; auro: portantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Deuenere locos, ubi nunc ingentia * cernis
Mœnia, surgentemq; nouæ Carthaginis arcem.
Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
Quo'ue tenetis iter? ——

* al. cernes

solet Venus. atqui in Græcorum monumentis scriptum extat, Veneri olim sue litatum fuisse: quod Athenæus Callimachi testimonio comprobauit dipnosoph. libro 3. quin etiam Zenodotus refert eius festa ὑστήρια id est, suilia appellari apud Plautum quidam, agnis mactatis, Venerem sibi placatam reddidisse memorat. quibus ex rebus facile colligi potest, hunc locum simpliciter accipiendum, atque ita intelligendum, se, cum mortalis sit uirgo, sacrificii honore indignam esse. C

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram.] Quia ex habitu iam suspicatus fuerat Aeneas, eam esse Dianam, nam dixerat.

» An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una.

Hanc

A *Hanc opinionem refellendam, ex eiusque animo penitus euellendam nititur ex more patriæ. nam Tyrias uirgines, refert, solitas esse pharetratas incedere, & cothurno indutas, ideo sequitur.* Purpureoque alté suras uincire cothurno.] *uenatorum, Tragædorumque habitus est Cothurnus. hinc illud Maronis.*

» *Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.*

Punica regna uides.] *confutatis quæ suspicioné diuinitatis afferre poterant, quæsitis incipit respondere. nam & regionis, & regionem incolentium nomen, originemque breui oratione declarat. ad illud autem facit.*

Et quo sub cælo tandem.

Sed fines Libyci.] *perinde ac si diceret. urbis conditores, Agenoridæ quidem sunt, sed hæc regio Libya est. quod uerò Libyci fines, non Libya dixit, in causa est, quia illic occurrente pelago, Africæ termini clauduntur. uidetur autem locus iste ex persona poëtæ emphasin habere. quod sequentia indicant.* Genus intractabile bello.] *nam cum Afri fuerint hostes populi Rom. non potest poëta de illis, nisi cum stomacho, loqui: quamobrem, quod* B *hic ait. genus intractabile bello, non ad laudem Afrorum dictum puto, sed ad uituperationem: qui cum tributarij facti fuissent populi Rom & inter ipsos fœdera semel atque iterú iureiurando percussissent (de Carthaginensibus loquor) pactis non steterunt, & fidem fregerunt. hinc illud Cicer. in Som. Scip. uides'ne illam urbem, quæ parere Populo Rom. coacta, per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere?* Germanum fugiens] *προληπτικῶς occupat, quod Aeneas quærere potuisset, quo fato impulsa Dido, relicta patria illuc commigrasset. cum fœminam non nisi magnis de causis relinquere patriam decerat, turpiorisque uitæ censeatur illa, quæ huc, illuc uagari solet: & causam assignat: quam ex auaritia, atque immanitate Pygmalionis fratris eius deducit, breuiusque quàm res tanta dici potest, exponit. quamobrem sequuntur.* Longa est iniuria, longæ. Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.] *locus attentionis, atque docilitatis. longos iniuriarum circuitus breui oratione se explanaturam pollicetur. ut spe breuitatis attentiorem efficiat auditorem.* Huic coniux Sichæus erat] *nar-* C *ratio est, quæ Sichæum Herculis sacerdotem, Didonisque coniugem à Pygmalione rege scelestissimo, atque auarissimo necatum exponit. causa iudicialis est; attamen hoc in loco non tanquam in iudicio narratur, sed ad persuasionem simpliciter exponitur. quæ ut facilius credi possit, circunstantijs probabilis efficitur. constitutio uerò (si facti ratio habeatur) coniecturalis est, illiusque uestigiji indagatur, quibus coniecturales causæ inquiri solent: quas Hermagoras περιστάσεως μόρια, Theodorus autem στοιχεῖα πράγματος appellat, propterea quia ex earum coniunctione quæstiones fiant perinde, atque ex coniunctione litterarum nomina atque uerba. Sunt autem septem. quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. quis personam ostendit, quid, factum. cur, causam. ubi, locum: quando, tempus: quemadmodum demonstrationem habet ex facto, uel quod fiat, futurum'ue sit. uelut clam, palam'ue, ui, an dolo. adminicula uerò significationem habent earum rerum per quas factum esse aliquid dicatur. ut laqueus, uenenum litteræ, internuntius, & quæ sunt eiusmodi. nam in agenda coniecturali causa nisi personarum dignitates seruentur & causæ factorum extent, & faciendi facultas fuisse uideatur, & tempus idoneum, & locus opportunus ad eandem rem extitisse indicetur, probabilis causa non erit. Hic igitur ratio habetur personarum: nam & occidi potuit Sichæus quia inferior, & occidere potuit Pygmalion, quia rex erat, in eumque imperium habebat. adde quod affinis erat. propter quod nihil erat, quod Sichæus aut timeret, aut suspicaretur. causa patrandi sceleris apparet, Sichæi opulentia, & nimia Pygmalionis cupiditas: nam alter ditissimus, alter auarissimus describitur. temporis nulla hic mentio fit, sed ex officio, & ministerio Sichæi, & ex Pygmalionis potestate, satis idoneum fuisse conijcitur. nam Herculis sacerdos erat Sichæus: cuius templum domi habebat: in quo solus frequenter uersabatur. itaque & locus itidem ad maleficium patrandum ualde opportunus erat. facultas perficiendi, & spes celandi facti in rege nó maxima esse non potest.*

Ditissimus agri.] *à causà exorditur, quæ certè inter circumstantias præcipua est. nemo enim absque causa in scelus impellitur. porrò ex opulentia Sichæi, Pygmalionis est exorta patrandi sceleris cupiditas. ita quoque de Polymnestore scribit Virgil. in 3. Aen. qui auri potiundi cupiditate affectus Polydorum Priami filium necauit. sic enim ait.*

Ille, ut opes fractæ Teucrum, & fortuna recessit, "
Res Agamemnonias, uictriciaque arma secutus "
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro "
Vi potitur.—— "

Et magno miseræ dilectus amorem.] *facinoris exaggeratio uidetur ex indignitate: & profecto hoc ad facti exaggerationem pertinet. quod nulla habita ratione sororis, uirum eius occiderit, quem illa summa obseruantia colebat, ac singulari beneuolentia & amore prosequebatur. unde ingens quoque conquæstionis affectus elici potest ex infelicitate Didus, quæ uirum sibi charissimum tam infeliciter amiserit.*

Cui pater intactam dederat,] *& hoc ad augendam facti indignationem facere uidetur. nam facinus ob id etiam maius uideri debet, quod in sororis coniugem illum admissum est, cui uirgo, cui primis ominibus coniuncta fuerat. nam primæ nuptiæ uinculum nescio quid maioris coniunctionis habent.*

Primisque iugarat. Ominibus.] *ταυτολογία est. nulli eam antea nupsisse designat. Quod uerò Landinus, primis, optimis exponit, ridiculum est. porrò ad morem priscorum Rom. alludit: qui (ut Cicero, & Valerius memoriæ prodiderunt) omnia quidem, sed nuptias in primis auspicato gerebant.*

Sed regna Tyri germanus habebat.

Pygmalion] *à facultate perficiendi, & spe celandi facinoris rem uerisimilem facit, quia rex erat. uerum quia Sichæum à fratre sororis absque iusta causa interfectum fuisse parum credibile uidebatur, & subdit.*

Scelere ante alios immanior omnes.

Quos inter medios uenit furor.] *locus à turpitudine uitæ. quo factum probabile efficitur: hoc enim ait. Pygmalionem omnibus scelestiorem, quos in facinus impulit furor. hoc est, qui suas cognatorum, affiniumque manus sanguine polluerunt. nam si Pygmalionem furore correptum cædem Sichæi fecisse diceres excusatio esset, non criminis intentio: huiusmodi enim homines ueniali statu, defendi solent.*

Ille.] *ἐμφατικῶς, de quo nihil tale suspicabatur: quem*

nulla urgebat inopia: qui uirum sorori suæ charissimum seruare debebat: qui contra patris iudicium uiolato humanitatis iure, ruptoq; affinitatis, propinquitatisq; uinculo tam immane facinus admisit, nulla prorsus aut religionis, aut sanguinis habita ratione.

Impius.] deturpat ab impietate: qua nullum maius in homine crimen existere potest. nam (uti ex Platone liquet in decimo de legumlatione dialogo, sub impietate sacrilegium. cæteraq; in Deorum contemptum siue cogitata, siue dicta aut facta, nec non permissa, & prætermissa comprehendũtur, quamobrem impietatis illius rationem reddens, subdit. Ante aras] quasi diceret, nulla Deorum, aut religionis habita ratione. & est à loco criminis amplificatio. Atq; auri cæcus amore] rectè cæcus. nam libido, auriq; cupiditas oculorum eius sic aciem perstringebat, ut quid esset rectum, & honestum, non uideret. locus est à causa. sanè duo sunt loci præcipui, in quibus coniecturalis oratio tota uersatur uoluntas, & facultas: in tota oratione Ciceronis pro Milone differitur partim de uoluntate Clodij, quod uoluerit Milonem occidere, partim de facultate, quod Clodius potuerit insidias facere, Milo non potuerit. hi loci uidentur ex natura deducti: nam in omnibus hominum factis necesse est uoluntatem, & facultatem concurrere. facultas signa, & circumstantias habet, quas paulò antè recensuimus: uoluntas uerò duas species complectitur. altera impulsio uocatur, quæ affectus continet, odium, iram, aliaq; multa, ut Vlysses oderat Palamedem, igitur cupiebat eum esse extinctum, altera ratiocinatio Ciceroni nominatur, quæ à causa, ut uocant, finali sumitur, cum ducitur argumentum à spe commodi: nam humanæ mentes plurimum mouentur opinione utilitatis, ut hoc in loco Pygmalion, qui spe auri potiundi sororis suæ uirum ad aras crudeliter necat. sanè ualidissimum illud argumentum est, quod ab utilitate sumitur. quamobrem C. Cassius iureconsultus apud Cic. dicerè solebat, cui buono fuèrit, eum fecisse credendum est. Sed aliter tractatur hæc materia ab Arist. in primo de arte rhet.

Clam ferro incautum superat.] πάθος à modo, & à facultate, modus est, cum ait, clam: facultas autem cum dicit. ferro. Sed quæri potest cur poëta mentionem fecerit modi cum in coniecturalem causam non cadat modus: nam ubi factum negatur, ibi nulla ratione modus existere potest: quia modus non exequitur, nisi cum factum reus concedit. huic obiecto ita occurri posse putamus: uel habitam fuisse personæ narrantis rationem, apud quam hæc causa coniecturalis non est: aut (quod magis probari potest) ad amplificationem criminis positum esse: nam modus, ut rhetores affirmant, factum auget, fidem uerò nunquam facit. quod igitur clam fecit, id etiam factum grauat. nemo enim quidquam occultè facit. nisi quod turpe, & nefarium nouit. clam fecit, ut crimen lateret, cuius celandi spem maximam habebat. nam frater erat, & fratri soror facilè fidem præstat. propterea subdit. Factumq; diu celauit.] sororem decipiendo, cum eum à se frumenti emendi causa aliquò allegatum fuisse diceret.

Malus] grammatici ueteres hic ταπείνωσιν agnoscunt, malus pro scelesto.

Vana spe lusit amantem] cum diceret aliquando eum maximis negocijs impeditum, interdum etiam breui esse uenturum, literas, aliaq; huiusmodi commenta fingeret, ut spe sororem traheret. sunt qui una spe legant. A & est sensus Didonem hæc una spe delusam, quod Sichæum breui uenturum crederet, nam quæ cupimus, facile credimus.

Ipsa sed in somnis inhumati uenit imago.

Coniugis.] quoniam ulla facti suspicio ex Pygmalione duci, propter sanguinis propinquitatem, non poterat nec ulla testium fides extabat, poëticè posita est imago per somnium, quæ detestandum illud scelesti regis facinus detegeret. attamen Appianus historicus huius insomnij meminit in Libyco. utrum uerò hæc inter agnitionis species reponi possit alijs cogitandum relinquo. illud tantum dicam. quòd si hæc agnitio est, inter agnitionis species non infima est: nam peripetiam habet: & illam uerè agnitionem esse Aristoteles monet, cui peripetia admista fuerit. Inhumati.] non est uerum, nec uerisimile, inhumatum à Pygmalione relictum fuisse cadauer Sichæi, præsertim cum ipse hoc factũ diu celari uellet sed ad augendam illius immanitatem inhumati, pro honore sepulturæ carentis dictum arbitror. historiam hanc Sichæi, & Pygmalionis Iustinus libro decimooctauo scriptam reliquit. B

Ora modis attollens pallida miris.] ex Lucretio hic uersus. sic enim ille ait in primo.

Sed quædam simulachra modis pallentia miris. ‹‹

Crudeles aras, traiectaq; pectora ferro.

Nudauit.] quasi tragœdiam excitat, cum id à Sichæo factum referat, quod in tragœdijs ad excitandos perturbandosq; spectatorum animos fieri soleat. auget itidem indignationis affectum ex nefario Pygmalionis scelere, & conquestionis, ex miserando Sichæi ipsius casu: quem & si nõ exprimeret uerbis, satis tamẽ apertè ex gestu illius, cum ait, Nudauit, intelligi posset. aras uerò, quæ piæ sunt, crudeles uocat: quoniam apud illas crudele facinus patratum est. Tum celerare fugam] sapiens Sichæi consilium, procul abesse à tyranno. quod tamen non præceps Dido arripuit: nam diu fratrem ob scelus aduersata. ut Iustinus inquit. ad postremum dissimulato odio, mitigatoq; interim uultu, fugam tacitè molita est. uerum quia id sola facere non poterat, aliorum quoq; animi tentandi fuerãt. ideo paulò infrà dicetur fugam, sociosq; parabat. His commota.] rectè commota, quia persuasa est oratione Sichæi. nam cõmouere uerbum est animorum affectibus C cõueniens: quos excitare, & commouere persuadentis est. Fugam, sociosq; parabat.] ab effectu persuasam fuisse Didonem ostenditur: nam fugã molitur, & socios parat. & quos socios? uide sapiens, egregiumq; mulieris consilium in re tam difficili, ac periculosa. duo hominum genera deligit: quibus maximè confidere poterat, & qui à tyranno fuerant læsi, & qui metuebant lædi. ideo sequitur. Conueniunt quibus aut odium, &c.] hic uidetur esse hypallage: pro odium crudelis tyranni, id est, in tyrannum. nam de odio ciuium in Pygmalionem procul dubio intelligendum est, quod crudele dici non potest. nam tyranni in ciues odium crudele est. Sed preclarè ista duo coniunxit, odium & metus; nam ex timore odium nascitur, nec possumus nõ odisse quem timemus. tyrannus uult timeri. quia non ignorat, se à nemine posse diligi, hinc illud.

Oderint dũ metuant quò procul dubio poëta respexit. ‹‹

Correpto igitur thesauro, Dido fugam parat. nam enim recluso tam magno thesauro, tamq; ingenti auri, atq; argenti

A *genti pondere, cunctandum erat, propterea dictum est.* His commota fugam Dido, sociosque parabat. Naues, quæ fortè paratæ. Corripiunt.] *& hoc ex historia tractum. nam Dido dissimulato odio, dolo fratrem aggreditur ut Iustinus memorat, fingit se ad eum uelle migrare, quo et lætus Pygmalion (nam existimabat cum ea, & aurum Sichæi ad se uenturũ) naues statim & comites ad eam mittit. Elisa acceptis comitibus à rege missis, thesaurisque nauibus impositis soluit è littore, prouectaque in altum, compulit eos onera Harenæ pro pecunia inuolata in mare deijcere. reliqua uideto apud Iustinum lib. 18.* Portantur auari. Pygmalionis opes pelago.] *non quæ essent, sed quas ille suas esse cupiebat, quod facilè indicat illa uox, Auari.* Dux fœmina facti.] *occulta est Didus prudentiæ commendatio, non absque admiratione: mirum enim est, in fœmina tantam consilij uim extitisse, ut negociũ tam arduum, ac difficile aggredi ausa fuerit, ne dum tanta animi sapientia confecerit. obseruanda est aũt clausularũ breuitas, dactylorumque multitudo, ad negocij celeritatem designandam.* Mercatique solum, facti de nomine Byrsam. Taurino quantum possent circundare tergo.]

B *nisi mihi & Iustini, & Herodiani obstaret historia, quorũ alter in 18. alter in 5. idem quod Seruius interpres refert, facilè in ea sententia essem, ut existimarem Virgiliũ hoc in loco ad emptiones antiquorum alludere uoluisse, quæ permutationibus fiebant, nunc pellibus boum. nunc (Homero teste) ipsis bobus quò eò etiã libentius adducor, quoniam Plin. lib. 33. cap. 1. id ipsis Troianorũ temporibus in usu fuisse his uerbis affirmat. quantũ feliciore æuo, cum res ipsæ permutabantur inter se, sicuti & Troianorũ temporibus factitatum Homero credi conuenit. ita enim (ut opinor) commercia uictus gratia inuenta, alios corijs boum, alios ferro captiuisque rebus emptitasse tradit. uersus Homeri sunt ex 7. Iliad.*

» Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί:
» Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
» Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν, (id est,
» Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν.
» *Vnde reportabant criniti uina Pelasgi:*
» *Aeris quidam, alij fulgentis munera ferri,*
» *Pellibus ast alij, pars bobus, mancipijs'ue,*
» *Mutabant pastum, & conuiuia læta parabant.*

C *Huius rei meminit etiam Pollux lib. 9. cap. 7. extat & titulus apud iureconsultos de rerum permutationibus. non igitur absurdum esset, credere permutationem à Didone fuisse factam tergoris bouis cum terra. nam & poëta ipse ait, arcẽ illã Byrsam de nomine facti nũcupatã. & βύρσα corium significat.* Sed uos qui tandem.] *sermonis conclusio est per simplicem interrogationem, qualis illa ex sexto Aeneid.*

» *Sed te qui uiuum casus fare age uicissim*
» *Attulerint.* ——

Porrò tria quærũtur, qui sint genere, & nomine, unde ueniant, quo tendant. non dissimili ferè ratione apud Hom. Ody. 9. Polyphemus Vlyssem, eiusque socios interrogat.

» ὦ ξεῖνοι τίνες ἐστέ, πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα?
» ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἦ μαψιδίως ἀλάλησθε.

Tandem] *non uacat, tandem, ut perperam sentiit interpres, nihil enim in Marone ociosum est: sed affectum loquentis indicat, quod plus fortasse, quàm uellet temporis*

LAMB. *narrando consumpserit.*

Hort. Haud.] *Reiectio beneuolentiæ ab Aenea captatæ, quã ut uerisimilem faciat, eam à loci consuetudine confirmat. Inde ordine benigniter ad interrogata respondet. Refertur autem hæc reiectio ad id quod dixerat Aeneas:*

—— O dea certè,
Aut Phœbi soror, aut Nympharum sanguinis una.

Non negat quidem se deam: sed deam tamen esse se, id uerò dissimulat, ne prodatur. Virginibus.] Redditio, à *gentis more uernaculo: hoc est, ab habitu peculiari Pœnis. Est autem cothurnus. Græcè* κόθορνος. *genus calciamenti. Erat id* τετράγωνον ἀμφοτεροδέξιον, *hoc est, quadrangulum, & quod utrique pedi cõueniebat, quo utebantur Tragœdiarum actores. Quare pro stilo sublimi usurpatur: ut soccus, cuius usus erat in comœdijs, pro humili. Quoniam autem erat* ἀμφοτερόδεξιον, *in prouerbium inconstantiæ abijt, Cothurno uersatilior,* κόθορνος ὁ μεταβολητικός. *Hesychius exponit præterquàm quod calciamentum sit utrique pedi aptum, ex quorundam sententia, etiam quòd uiris ex æquo & mulieribus accommodari poterat.* κόθορνος, ὑπόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶ πεποιημένον. τινὲς δὲ καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶν ἁρμόττον φασὶ τὸ ὑπόδημα τὸ κόθορνον. Punica.] *Respondet ad id quod rogarat:*

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas: ignari hominumque locorumque
Erramus, uento huc, uastis & fluctibus acti.

Exponit succinctè: unde in historicam enarrationem digreditur. Regna.] *Enallage numeri pluralis pro singulari. Expolitiones sunt quæ sequũtur.* Pœni, & *Punicum,* ἀπὸ τῆς φοινικίας *deducuntur, aspirata tenui cõmutata.* Tyrios.] *De Tyro suprà dictum est. Illud interim obiter hic adijciendum est, inuentæ purpuræ gloriam apud Tyrios fuisse repertæ à cane, qui Herculem, Tyrum indigenã puellam adamantem sequebatur. Pollux lib. 1.* ὀνομαστ. *cap.* περὶ βαφῆς βιβαίας καὶ ἀβιβάστου· Τύριοι λέγουσιν, ὡς Ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας· Τύρος δὲ ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο ἄρα τῷ Ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. εἶδα δὲ, ὅτι τοῖς ἥρωσιν συνεισῄεσαν μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν Ἡρακλέους κύων κατὰ πέτραν ἐρπύσασαν πορφύραν διασχίσας ... τῆς σαρκὸς ... ὁ μὲν τὴν σάρκα ... ὁ δὲ λύθρος ... τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ... ὡς ... τὸν κόρον ... τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ... ἀνθεῖ βαφῇ ... τοῦ Ἡρακλέους, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν ... ὁ μὲν τοίνυν Ἡρακλῆς ἐξεῦρέ τε τὸ ζῷον καὶ τὸν λύθρον ἀνεδέξατο, καὶ τὸ δῶρον ἔπεμψε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς τῷ Τυρίῳ λόγῳ τῆς φοινικῆς βαφῆς. Agenoris.] *Antonomasia pro Didonis. Ex Ioue fuit Epaphus: unde Belus Priscus, qui Agenorem procreauit: hinc Phœnix, à quo Phœnicia dicta est: ex hoc Belus secundus, pater Didonis, Pygmalionis & Annæ. Ergo Tyri colonia fuit Carthago: quæ originis suæ non immemor, Tyrijs aduersus Alexandrum auxilia postea ad bellum misit. Eiusdem coloniæ fuerunt, Vtica, Leptis, Gades, Sarra initiò dicta.* Germanum.] *Pygmalionem. A' conditione templi primi sub Solomone, usque ad Carthaginis originẽ, numerantur anni CXLIII. & menses aliquot. Etenim ab Hiramo, qui Solomoni singulari amicitia iunctus erat, quique illi materiam cedrinam ex Libano monte, centumque ac uiginti auri talenta dono misit, regum Tyriorum catalogum, usque ad Pygmalio-*

nem, fugamq́ Didonis ad hunc modum digerit Menander Ephesius. Hiramus fanum Herculi dicauit: huic successit Babazerus: illi Abdastarus, cui Metusastartes: inde Astarimus: mox Pelletes: post quem regnauit Tythobalus. successit huic Badzodus: post hunc regnauit Metinus. hinc Pygmalion: cuius regni anno 7 Dido colonias in Africam deduxit. Longa est.] Attentio in digressionem historiæ, qua fortunæ iniquitate in hanc Africæ partem uenerit Dido: à breuitate & compendio narrationis, & luce rerum gestarum, quæ alioqui prolixiorem explicationem requirant. Fastigia.] Translatio: id est, summas tantum, & præcipua historiæ capita. Propriè fastigium, supremum ædificij est, quod absoluto imponitur. Hinc prouerbium natum est, Summũ fastigium imponere, rem omnibus suis numeris absoluere, τὴν κορωνίδα ἐπιτιθέναι. Sunt autem ambages, anfractuosi circuitus uiarum: pro longa ac perplexa narratione accipiuntur.

Huic coniunx] Exordium narrationis à Didonis & Sichæi siue Sicharbæ coniugio, & personæ descriptione ductum est. Describit autem Sichæum à fortuna, opibus, coniugali necessitudine. Phœnicum.] Phœnices initio accolæ fuere maris rubri, nomenclatura gentis à palma ducta, qua ea regio abundat. Hi terræmotu pulsi, maritimam Syriæ regionem occuparũt: ubi Sidonem à pisce cognominatam condidere: & postea Tyrum, in mari septingentos à litore passus discretam, celebre mercatu emporium. Hanc Alexander magnus posteris temporibus, operibus magnis continentem fecit. Ominibus.] Cicero in primo Diuinationum testatur, maiores, quia omnia ualere credebant, omnibus rebus agendis præfari solere: Quod bonum, faustum, fœlix, fortunatumq́ sit. Omen, quasi oremen, futuræ rei pronunciatio. Cæterùm quamuis historiam initio huius libri prosequuti sumus, non incommodum fuerit fortassis, hic tempestiuius eam repetere, quòd poëta studio in eam digressionem faciat. Pygmalioni Tyriorum regi soror erat Dido. Hæc Sichæo auunculo, Philisthenis filio, & Herculis sacerdoti, nupserat uirgo. Erat tum id sacerdotium secundus honos à rege. Et habebatur ille inter populares suos longè auri argentiq́ ditissimus. Hic omnes eas opes in terra defodit, quòd sciret, diuitias habentibus exitio esse solere apud tyrannos. Rumor itaq́, etsi incertus, in ora tamen omnium peruenit. & fabula postremò ad regem dimanauit. Pygmalion auri potiundi cupidine perpulsus, auunculum incautum in tẽplo Herculis ad aras obtruncat. Fuit diu res ea clàm, antequàm uxori suboleret. Tandem facinore detecto, Dido muliebriter nimium dolori indulgens, aliquandiu apertè fratrem auersata, pessimè ob id factum odisse cœpit. Mox ubi aduertit, se inter domesticas insidias in dies alias atq́ alias maiores mediam uersari, arte agendum rata, fratrem pacatius compellat: & presso dolore uultu blandiori alloquitur, quasi memoria cæsi coniugis magis ac magis indies obsolesceret: cum dissimulanter omnia agens, occultam molitur fugam. Tradunt quidam, eam in somnis à marito admonitam, hoc consilij captauisse. Arte itaq́ fratrem aggreditur dicitq́ sibi in animo esse, relicta domo, in qua mariti imagines & alia id genus monumenta sibi omnibus momentis in oculos occurrerent, & proinde dolorem refricarent, in regiam eius cum omni supellectile demigrare uelle. Audijt ille sororis uerba & eo quidem auribus attentioribus, quo speraret procliuius futurum, ut reconditis thesauris potiretur. Interim Dido regios ministros ad se emigrationis causa missos, in naues cum ipsis opibus imponit: ac mox ubi in altum prouecti essent, cõpulit eos quædã onera grandiora quasi pecuniæ inuolucra, A in mare deuoluere: ac plorans precatur maritum, ut opes ipse suas, tanquam debitas inferias haberet, potius quàm ut sub ius alterius uenirent. Atq́ inde flebili uoce ad ministros: Vos uidete, an extrema omnia à tyranno pati uelitis, qui eius auaritiæ Sichæi opes, quarũ causa nefarium cõmisit parricidium, subtraxistis. Metu supplicij per hæc iniecto, eos sibi fugæ comites adiungit. Aderant illi eadem nocte, ex nobilissimis, qui regis sæuitiam detestati, consilia multo antè cum ea contulerant. Cæterùm primo cursu in Cyprũ defertur, ubi Iouis sacerdos monitu oraculi se comitem Didoni cum uxore & liberis obtulit, idq́ ea conditione, ut ea functio sibi posteritati suæ integra perpetuò maneret. Quæ quidem postulatio à Didone & eius comitibus in omen uersa animos addidit, ad nouam sibi sedem quærendam. Inde soluturi, octoginta puellas indigenas in litore oppressas, quæ more gentis quæstum uulgo corpore faciebant, rapi iussit, atq́ in nauem imponi, ut condita urbe ad sobolem procreandam usui forent. Constat aũt, eum morem Cyprios tenuisse, ut puellæ, priusquam nube- B rent, prostituerentur, ut quæstu corporis dotalem sibi pecuniam quærerent. Pygmalion Didonis fuga accepta, omni belli apparatu eam persequi statuit: sed matris precibus, & ostentis deorum oblatis, hoc consilium discussum fuit. Monitus item à uatibus est, caueret impedire originem urbis illius à sorore condendæ, quæ toto orbe celeberrima esset aliquando futura. Defertur interim in Libyam Dido: ubi cum accolas locorum sibi commercio cõciliasset, facilè impetrauit precio tantum soli, quantum tergore bubulo uno posset in urbem cingere. Illo itaq́ in tenuissimas partes dissecto, spaciosiorem areã complexa est, quàm initio poscere uisa fuerat. Byrsam locum à re, id est, corio bouis appellauit. Alij arcem ipsam Carthagini adiunctã, sic dictam uolunt: ipsam uerò Carthaginem, Damnem, Punico idiomate, quasi nouam ciuitatem, dictam, Cato scriptum reliquit. Creuit breui supra omnem fidem, ciuiũ turba, maximè quòd undiq́ eò lucri studio mortales confluerent. Vticenses audito Tyriæ classis appulsu legatos ad Didonem cum muneribus mittunt, qui consanguineæ genti faustum gratularentur aduentũ, & hortarentur ad cœpta condi urbis opus absoluendum. Ferunt statim inter fo- C diendum, omen oblatum terra enim aperta, caput bubulũ inuenitur. Quod auspicium, quia id animal laboribus & ministerijs seruitijsq́ humanis subiectum est, cum displicuisset, statim alio loco, haud multum inde diuerso, terrã molientibus, caput acris equi (ut inquit poëta) fuit oblatum: quod quidem ita acceptum fuit, quasi rei militaris gloria urbs celebris aliquando esset futura. quo in loco, ut auspicatiori, fundamenta illico ponere & incredibili studio ædificare cœperunt. Cæterùm creuit breui hominum frequentia in tantum, ut neq́ conditricem fugæ, neq́ comites fortunæ suæ pœniteret. Florebant ea tempestate in his successibus Pœnorum & Maurusiorum opes supra modum: quorum rex Iarbas Didonem sibi uxorem deposcit, ac nisi nuptiæ impetrarentur principibus Pœnorum ad se accitis bellum denunciat. Carthaginensium legati, quia norunt reginam à morte mariti coniugium odisse, ei indicare illud ueriti, arte Elisam aggrediuntur, ut dicerent, Iarbam postulare, qui se & suos mansuetiores mores doceret. Sed neminem inueniri, qui ad barbaros ferarũ more

uiuentes

A uiuentes migrare uellet. Ac postremò ostendunt, eam uxorem deposci: ac ei nisi satisfieret, breui futurum, ut ciuitas in magnũ discrimen conijceretur. Dido inter sacrũ (quod aiunt) & saxum harens, lachrymans Sichæi manes inuocat: respondetq́ se ituram quò sua se fata uocarent. Spatiumq́ orat ad nuptias, quo inferias marito ob uiolandũ uotum daret & hostias cæderet. Inde conscendens pyram ad id structam, populum intuita exclamauit, se ad maritũ ituram, ac mox gladio se transfixit. Atque inde à morte, quàm diu urbs stetit incolumis, pro dea à popularibus suis culta fuit. Sunt authores, qui in literas retulere urbem nõ à Didone, sed à Carchedone quodã conditã fuisse. à Græcis enim Καρχηδών appellatur: ipsi aũt Καρχηδόνιοι. Rursum alij extiterunt, qui affirmant, Carchedonem, Didoni comitem eò tantum uenisse. Immanior.] Enallage gradus: pro, omnium immanissimus. Quos inter.] Anastrophe. Cæcus.] Quod corporis est ad animum transtulit. Prosopographia, ab auaritia & impio. estq́ pathos à loco. Vana spe.] Persuaserat sorori, maritum superesse. Inhumati] Pathos ab impio, & tyranni crudelitate. Pallida.] Affectus à specie, & tempore.
B Aras.] ad quas ipse Herculis sacerdos per insidias exceptus fuerat. Tellure] nam thesauros in terra desoderat, propter quos sibi tyrannum insidiari norat, ne ij potiretur. Locos.] pro, in hæc loca: ellipsis. Carthaginis.] Epexegesis. Byrsam arci nomen fuisse scribunt, à corio taurino. βυρσὸς, corium: ab etymologia nominis. Et Carthago urbs clarissima, atque una omnium in terris imperij Romani æmula, hunc ortum habuit circa initia regni Iudaici à Salomone suscepti: licet Trogus uideatur arbitrari, septuaginta annis originem urbis Romæ eius conditionem præcessisse. Concidit anno septingentesimo, quàm condita fuerat: etsi Eusebius alicubi 30. annos adimit: rursus alibi 40. adijcit, & octo.
Sed uos.] Epilogus abrupta narratione, constat mutua interrogatione: ut per occasionem quærimoniarum, eum ad Didonis hospitium exhortetur. Quò ut alacrius se recipiat, confirmat sua uerba ab augurio præsenti.
Sed uos.] Descriptus hic locus est ex Odyss. 8. quo loco Alcinous ignotus, ignotum Vlyssem hospitio exceptum, totidem uerbis interrogat:

ἀλλ᾽ ἄγε μοι τόδ᾽ εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξε
ὅππῃ ἀπεπλάγχθης τε, καὶ ἅς τινας ἵκεο χώρας

Et libro septimò:

ξεῖνε τὸ μὲν σε πρῶτον ἐγὼν εἰρήσομαι αὐτή.
τίς: πόθεν εἰς ἀνδρῶν; τίς τοι τάδ᾽ εἵματ᾽ ἔδωκεν
ἀνθρώπων, αὐτάς τε πόλιας εὐναιετοώσας:
ἠμὲν ὅσοι χαλεποί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι

ARGVMENTVM.

Quæsitis respondet Aeneas, quis sit, unde ueniat & quo tendat. hoc est, se illum esse clarissimum Aeneam, qui Deos patrios ex incendio liberauit: & ex antiqua Troia profectum, per uarios casus, atque ingentia pericula terra, mariq́ Italiam quærere.

—Quærenti, talibus ille
Suspirans, imoq́ trahens pectore uocem:
O' dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et uacet annales nostrorum audire laborum,
Antè diem clauso componet uesper Olympo.
Nos Troia antiqua (si uestras fortè per aures
Troiæ nomen ijt) diuersa per æquora uectos
Fortè sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates
Classe ueho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus æquor,
Matre dea monstrante uiam data fata sequutus.
Vix septem conuulsæ undis Euroq́ supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atq́ Asia pulsus.—

Suspirans, imoq́ trahens à pectore uocem.] πάθος, quod maximi doloris indicium habet: unde qualis'nam futura sit sequens oratio planè perspici potest. Sed & doloris significationẽ auget poëta cum ait.
» —Imoq́ trahens à
C pectore uocem
Nam ex intimo cordis affectu suspirium erutum fuisse ostendit.
O' Dea.] Aeneæ oratio est, tota Pathetica, id est affectibus perturbationibusq́ plena: quæ breuem laborum, calamitatumq́ illius expositionem continet. omnibus interrogationis partibus respondet quidem, sed ordine planè mutato. nam primò respondet secundæ, secundò primæ. at in exponendis ærumnarum suarum procellis, ordinem temporis ita obseruat, ut quod primum gestum est, illud etiam, ex rhetorum præceptis, primum exponere uideatur. Primum igitur Veneris beneuolentiam sibi conciliat honorifica, ac planè diuina nominis appellatione: nam adhuc in sententia perstat, eam esse Deam: quam & attentam facit proposita ærumnarum suarum multitudine, atque magnitudine. Si prima repetens ab origine pergam.] laborum hic perpetuitatem designat ad mouendam cõmiserationem, cùm ait, à prima origine, id est, ab ouo, intelligit autẽ ærumnas non solùm, quas nauigando, sed etiam quas per decennium illud passus est in bello, & excidio Troiano. Propertius eleg. lib. 3.
» Ab origine dicere prima
» Incipe, suspensis auribus ista bibam.
Et uacet annales nostrorum audire laborum.] auget commiserationem ex magnitudine calamitatũ suarum: nam per laborum annales, labores magnos intelligit quasi dignos, qui in annales referantur: in quibus non nisi magnæ res gestæ scribebantur. uolens igitur Aeneas laborum suorum rerumq́ gestarum magnitudinem ostendere, annalium mentionem fecit, eumq́ solis pontificibus max. cura daretur scribendorum annalium, non perperã Macrob. sensisse uidetur, qui pontificiam dignitatem hic Aeneæ tribui iudicauit. de annalib. lege Cic. in 2. de orat. sed & alibi pontifex Aeneas inducitur. in 2. hos cape fatorum comites & in 12. inter fœderis conuentiones. sacra, Deosq́ dabo. Itaq́ ipsemet sacra facit & Phœbo, & Neptuno. Sed longum esset si omnia persequi uellem legunt: quæ lectio si probetur, quæ ad maiores suos pertinent, per occupationem silentio se præteriturũ designat: quos quidem

dem nobiles & claros fuisse ex magnitudine rerum ab illis gestarum comprobat. id enim significat annalium mentio. sanè totum huius orationis principium, si aequè expendatur, ex duobus illis Homeri uersibus ex 7. Odyss. sumptum uidetur.

» Ἀργαλέον βασίλεια διηνεκέως ἀγορεῦσαι
» κήδε' ἐπεί μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες.

Nam quod Homerus διηνεκέως, ait. hic noster, prima ab origine. quod ille πολλὰ κήδεα, hic.

» Annales nostrorum audire laborum

Et quod ille ἀργαλέον, hic luculentissimo carmine circumscripsit.

» Ante diem clauso componet uesper Olympo.

Nos Troia antiqua.] aucupata sibi Veneris per commiserationem attentione, Aeneas quaesitis incipit respondere & primum primo.

» Sed uos qui tandem.

Qua quidem interrogatione cum duo quaesisset Venus, nomen & genus, à genere incipit Aeneas, & cuius, id est, quae patria sit, ostendit, quam etiã ab antiquitate, hoc est à nobilitate commendat. quod & illi parti respondet.

» Quibus aut uenistis ab oris.

Vestras si fortè per aures. Troiae nomen ijt.] opportuna, negocioq́ apta parenthesis: nam etsi eam credebat esse Deam, non ita tamen apertè illi in opinione standum erat, quin aliquando ei concederet (praesertim ipsa dissimulante) quod Dea nõ esset, itaq; quasi cum uirgine Carthaginensi loquatur, si fortè, inquit, nomẽ Troiae audistis aliquando, & numero multitudinis utitur uestras aures, non tuas, perinde ac si diceret si fortè in his uestris regionibus. Troiae unquam nomen auditum est. Diuersa per aequora uectos.] mouet commiserationem ex perpetuitate perpessorũ laborum. Forte sua Libycis tempestas appulit oris.] auget commiserationem ex his, quae praeter spem contingunt. nam diutius in mari uexati, cum iam sedes sibi quietas inuenisse putarent, ui tempestatis in Africam deferuntur, atqui aliud significare, aliud dicere uidetur nam illuc peruenisse molestè quidem fert, sed dissimulat, propter Africanae mulieris praesentiam, qua cum loquitur: ideò ait Fortè sua quasi diceret, bono auspicio. sic enim εὐφημικῶς dicere solemus, si quando cum incolis eius loci uerba facimus, quò cum animi nostri molestia peruenimus Sum pius Aeneas.] declarata patria, nomen quoq; suum dicit. cuius uerba, si aequa lance expendantur, singula commouendae, augendaeq́ commiserationis uim habent. queritur enim non absq; occulto indignationis affectu se uirum pium, ac de Dijs Penatibus optimè meritum, pessimè tractari. cumq́; ob res à se praeclarè gestas nomen suum iam ante longè, lateq́ propagauerit, multisq́ etiam fortunae bonis ipse abundauerit, nunc amissis nauibus, Libyae deserta peragrat omnib. ignotus, rerumq́; etiam omnium egenus. falsò hercle hic sugillant critici Virgilium: quod Aeneam tanquam temerarium, & gloriosum militem sua facta praedicantem induxerit. nam, ut omittam quod probatiss. Homeri praesertim exemplo id fecerit, Hermogenes, ubi de methodo grauitatis uerba facit, tribus modis fieri posse docet, ut quis citra odium, atq; inuidiam alterius se ipsum laudet. primum communione orationis, deinde necessitate, postremò cõmutatione personae. Isocrates in exordio orationis ad Daemonicum bonorum amicorum mores cum malorum moribus conferens, se ipsum laudat: qua quidem orationis communione uult ex bonis amicis unus uideri. Demosthenes in pulcherrima oratione περὶ τοῦ στεφάνου suam prudentiam in gerenda repub magnificè extollit, necessitate compulsus. inde suspectus adhuc temeritatis, personae utitur commutatione. hoc igitur Aeneae meritò concedi potest, qui ad incognitum regionis locum appulsus, inopia, rerumq́; penè omnium egestate impulsus suam pietatem, ac generis nobilitatem praedicare, & extollere conatur. ut quam sola obsecratione moueri diffidit, eam suarum uirtutum commemoratione ad misericordiã inclinet. Raptos qui ex hoste Penates. Classe ueho mecum.] pietatem suam probat ab affectu, quod Deos Penates sua uirtute de hostium manibus liberauit. est autem κατασκευὴ superioris propositionis. sum pius Aeneas: nam se ideo pium nominat, quia Penates ex hostium manibus eripuit. Sed & singula haec uerba magnam ἔμφασιν habent. nam ex hoste rapere, uirtutis est ingentis: uehere, constantiae: classe, prudentiae militaris. haec autem omnia ad conciliandam auditricis beneuolentiam faciunt. unde & rectè intuentibus illud colligi potest, quod Cic. in orat. admonuit, animos ijsdem met rebus conciliari posse, quibus laudes, & uituperationes tractari solent. Fama super aethera notus.] Homeri hemistichium est, ex 9. Odyss. sic enim ait. A B

καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. «

Quin etiam totus iste locus inde sumptus uidetur. nam ibi Vlysses itidem Alcinoo Phaeacum regi suos labores, aerumnasq́ cõmemorat. Italiam quaero patriam.] ad illud respondet.

Quo'ue tenetis iter? «

Atq; hic distinguendum esse Seruius interpres admonet: ut tria quaerere uideatur Aeneas. Italiam, Patriam, id est, Corytum, & genus suum. quidam uerò non exiguae doctrinae, nec infimae celebritatis homines, ita quidẽ, ut Seruius, distinguendum iudicant, sed genus non ad superius uerbum, quaero, uerum ad inferiorem uocem, summo, quod uerbum itidem esse putant, referri malunt ut sit sensus, summo, id est tribuo mihi, siue traho genus à Ioue. nam Dardanus, unde Troiani originem ducunt, Coryti, quod Hetruriae oppidum est, ex Ioue natus est. doctiores tamen libentius ὑπέρθετον agnoscunt. quinetiam in Romano codice, Pyerio referente, ab Ioue magno, legitur.

Bis denis Phrygium.] amplificat à fortuna: imò conquestionis affectum mouet per locum communem à commutatione fortunae. nam quibus in commodis olim fuerit, quibus'ue nunc in incommodis uersetur ostendit. quinetiam numerum nauium ambitiosè extollit, cum ait. Bis denis (nam uersus nihilo secius stetisset, si uiginti dixisset) quod uerò sequitur, uix septẽ conuulsae undis, λιτὰ μείωσιν uehementer extenuat, ac penè pro nihilo ponit, quò maior excitari cõmiseratio uideatur ex iactura nauium, atq; hominum. quae tempestate perierunt. cuius magnitudinem una uoce declarat, cũ ait. Vix. Matre Dea monstrante uiam.] ne temerè aut fortè ut pleriq; assolent, nauigasse uideatur. porrò ad historiam allusisse uidetur, quam Seruius interpres ex Varrone refert, ex quo Aeneas Troia egressus fuerat, quotidie ei stellam ueneris apparuisse, donec in agrum Laurentum uenisset. C

Data fata secutus] ad refellendam patriae proditionis suspicionem, quod non sponte, sed Dijs ita uolentibus patria cesserit. Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro. Europa, atq; Asia pulsus.] affectum commiserationis amplificat à commutatione fortunae per αὔξησιν,

& cum

A & cum emphasi. nam in alienis regionibus neminem noscere uel à nemine nosci miserum est, ibidem inopiā, premi, rerumq́ omnium egere, miserius est: at in solitudine errare, ubi nec uictus suppetit, nec qui eum suggerat existit miserrimum est postremò etiam addit inuidiosè gradum, quod est, ut ait Fabius, quodammodo supra summum, se Europa, atq; Asia pulsum, id est omnium iam hominum auxilijs destitutum nam Troia pulsus Italiam capere non potest, & Libyæ deserta peragrat. huic affinis est locus apud Eurip. in Hecuba: ubi ipsa suas itidem Agamenoni ærūnas, atq; infortunia exponit, cum inquit.

» Τύραννος ἦν ποτέ, ἀλλὰ νῦν δούλη σέθεν.
» εὔπαις ποτ' οὖσα, νῦν δὲ γραῦς, ἄπαις θ' ἅμα,
» ἄπολις, ἔρημος, ἀθλιωτάτη βροτῶν.

LAMB. Ille] uicissim respondit. O' dea.] Attentio à magnitudine & exaggeratione periculorum, & prolixitate narrationis si singula explicanda esset. Sic Hom Od. 11.

Hort.

πάντας δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
ὅσσας ἡρώων ἀλόχους ἴδον, ἠδὲ θύγατρας,
πρὶν γάρ κεν καὶ νὺξ φθῖτ' ἄμβροτος. ——

Annales] Festiua metaphora, res suas & septem annorum historiam, annales uocat. Sunt autem propriè Annales, libri, qui singulorum annorum res diligenter digestas complectuntur. Quæ res quia peculiariter ad pontifices pertinebat, existimant quidam, Aeneam pontificem ex nomine referendorum laborum à poëta ostendi.

B

Antè diem] Hyperbolica amplificatio laborum suorū. Cœlum uesperi claudi, manè rursum aperiri cū solis exortu uidetur. Olympus mons ultra nubes prominent, inter Thessaliam & Macedoniam est: cuius uertex quia perpetuo solis lumine adumbratur, pro cœlo usurpatur: unde nomen habet, quasi ὁλολάμπου, καὶ ὅλως λάμπων uel, ut ait Homeri enarrator, παρὰ τὸ ὁλολαμπὴς εἶναι, ἐπίφανέστερον τῶν ἄλλων. ἀλλὰ ὀρεινὸς δέ, ὁ οὐρανός. Et Hesych. ὄλυμπος, οὐρανός, διὰ ... καὶ ὄρος ἐν Μακεδονίᾳ. Nos Troia.] Reddit ad id quod interrogatus fuerat: Quibus aut uenistis ab oris? A' patria, quam describit à uetusta nobilitate.

Si uestras.] pro audisti: Periphrasis. Habet & ipsa repetitio parenthesi inclusa emphasim quasi dicat: si fortè urbis illius nomen audisti, quæ non solum propter antiquitatem celebris est, uerumetiam ob recentem cladem adeò nota, ut uix angulus quidam sit, in quem fama eius nō peruenerit. Sum pius.] Quis sit: ad id spectat quod rogarat: Sed uos qui tandem? Estq́ prosopographia Aeneæ à pio, & pietatis existimatione, ac fama. Quæ confirmat à rebus præsentibus. ne arroganter eam gloriam usurpare uideatur, cum addit, se penates secum portare Infert amplificationē negotij eos raptos à se è medijs ignibus, è medijs hostibus Eadem ratione Vlysses Homericus:

C

εἰμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.
ναιετάω δ' Ἰθάκην ——

Hoste, pro hostibus: synecdochē. De penatibus uerò, suprà annotauimus. Super æthera.] Hyperbolē.

Italiam.] Quo'ue tenetis iter; καὶ ἀ. τινας ἰκετε χώρας: Pathos à loco. Triste extorrem patriam quærere. Propter Dardanū Troianæ gentis satorem, qui inde in Phrygiam profectus prima urbis fundamenta locarat. Sed de hoc fusior narratio instituetur in tertio.

Italiam.] Etsi de Italia & de Italiæ diuersis nominibus postea dicturi sumus illud tamē hoc loco παρέργως annotandum duxi, Italiam dictam esse ab Italo quodam: siue (ut quidam Græcorum arbitrantur) ab uno taurorum Geryonis, qui ab Hercule per eam regionem ex Hispanijs abacti fuerant, Qui à Regio in Siciliam tranans, in Eryci campum peruenit, & regnum filij Neptuni fœdè populatus fuit. nam Italum Tyrrheni taurum uocant. Verba Ioannis Tzetzæ ascribam: εἶτα ἀπὸ ἰταλοῦ, ἢ ἀφ' ἑνὸς ταύρου τῶν γηρυόνου, ἀγομένων παρὰ ἡρακλέους, καὶ ἀπὸ ῥηγίου διανηξαμένου εἰς σικελίαν, εἰς πεδίον ἔρυκος, ὃς ἦν ποσειδῶνος, ἐλυμήνατο βασιλείαν. ἰταλὸν γὰρ τυῤῥηνοὶ ταῦρον καλοῦσιν. ἕως ὧν ἰταλία ἡ χώρα ἐκλήθη. Genus.] Descriptio à genere. Fuit autem Dardanus Iouis & Electræ filius: & Aeneas ad postremum Iouis & Veneris. Quæ porrò sequuntur, pathetica planè sunt, & querelarum plena: in quibus cum amplificatione exaggerandis periculis, uarios concitat affectus. Phrygium.] quod cum Hellesponto Phrygiam abluit, per quod uenit in Thraciam. Eclipsis, præpositionis Cum: Cum decem nauibus solui ex Antandro. Matre dea.] ἐκ ἄνευ θεοῦ. Eurum posuit pro quouis uento, speciem pro genere.

Desertа.] Pathos à loco & fortuna. nam cum orbis in tres partes scindatur, subdit grauissimum affectum, cum indicat se Europa & Asia pulsum, ut tertia pars uix sibi pateat. Ex Asia eiectum se fingit, propter fugam post patriæ ruinam: Europa uerò, quòd iniuria Iunonis è fatali suo solo, post tot annorum errores excluditur. Asia initiò Lydia dicta fuit, longè ditissima orbis regio: nomen sortita à quadam eius nominis, quæ antiquissimis temporibus orientis imperium tenuit. Europa, ab Europa Agenoris, quam Iupiter raptam in Cretam abduxit: unde in Libyam deportauit. Eo autem appellatur nomine hæc terræ portio, quæ hinc linea à Gaditano freto per internum mare, duosq́ Bosphoros ad Tanaim perducta, septentrionali inde Oceano terminatur. & omnino ambigere uidentur, unde nomen fuit adepta: ab hac'ne, quæ in diuersas orbis partes & terras fuerit auecta, an ab alia. Quidam ita opinantur, Asiæ & Iapeti fuerunt liberi Prometheus & Epimetheus. Promethei & Hesiones, aut Axiotheæ filius fuit Deucalion. Ab hac Asia, matre Promethei, hanc orbis partem appellatam, author est Lycophron: ut Europam ab Europa, quæ ex Ioue edidit Sarpedonem, Minoa & Rhadamanthum. Nonnulli alij sunt, qui Asiam ab Asio dictam contendant, & Europen à quodam Europe, Homeri cuiusdam filio. Andron Halicarnasseus refert, Oceanum duas uxores duxisse, Pampholygen & Parthenopen. ex Pampholyge aiunt suscepisse eum Asiam & Libyen: ex Parthenope uerò, Europen & Thracen: à quibus hæ regiones nomina sunt consequutæ. καὶ ἀσίου λειμῶν ῥοδίων, καὶ ἡ λαλουμένη ἅμαξα. Strabo existimat propriè Asiā nomine censeri, quantum terræ est intra Taurum & Euxinum Aegeumq́ mare, est enim clausa à Septentrione Bithynia: à meridie Pamphylia & Lycia, ab ortu Galatia, ab occasu (ut dixi) Aegeo pelago. Verùm hanc Asiam posteri minorem dixerunt. quantum uerò terrarum à Gaditano freto, inter mediterraneum mare & Oceanum septentrionalem usque ad Tanaim interiacet, Europam appellarunt: ad meridiem Europam atque Asiam discerminat Nilus.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Genitrix filium suum ingenti dolore affectum felici nuncio recreat. nunciat enim illi naues, & socios tempestate receptos ad portum Carthaginis incolumes peruenisse. itaque eum etiam ut Carthaginem petat, hortatur.

NASC.

—Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, (haud credo inuisus cœlestibus, auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris urbem)
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classemque relatam
Nuncio, & in tutum uersus aquilonibus actam:
Ni frustra augurium uani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine cygnos,
Aetherea quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare uidentur.
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuæ, pubesque tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia uelo.
Perge modo, & qua te ducit uia, dirige gressum.

Nec plura querentem. Passa Venus.] *clemens, ac pia mater filium ærumnas suas commemorantem diutius audire non potest, ideo illius loquentis sermonem interrumpit.*

Quisquis es.] *quis, qualis'ue sit Aeneas, Venus se nescire dissimulat. uerum cum ipsa qualis quantusque ille sit non ignoret, quisquis es inquit, siue heros. siue uir, siue sponte tua, seu fato nauigas. ut in sexto.*

» *Quisquis es armatus, qui nostra ad limina tendis,*
» *Fare age quid uenias.*

Haud, credo, inuisus cœlestibus auras Vitales carpis.] *parenthesim, quæ liptoten habet, interponit ad animum Aeneæ conciliandum, confirmandumque. his enim uerbis declarat eum Dijs acceptum, & propterea innuit nihil esse quod timeat. sed ut diuinitatem suam dissimulet, nunc ex opinione fingit se loqui, ideo ait. credo: nunc ex augurali disciplina, quæ facta sunt, scire, & quæ futura sunt prænoscere profitetur. ut paulò inferius patebit.*

» *Aspice bissenos lætantes agmine cycnos*

Auras. Vitales carpis.] *quibus uiuimus: non enim cibo tantum, sed aëre quoque uiuimus. aliter hunc sensum elegantissimis itidem uerbis profert inferius. hoc modo.*

» *Si nescitur aura.*
» *Aetherea.*

Tyriamque qui adueneris urbem. Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.] *quia Aeneas dixerat,*

» *Libyæ deserta peragro,*

Ad eius tolendam animi anxietatem (graue enim, ac molestum est homini peregrino in solitudine errare) urbem prope esse ostendit, urbisque nomen ponit, ac ne fortè credat urbem quoque ipsam desertam esse, dictum est enim.

» *Nam inculta uidet,*

Reginæ mentionem facit: ubi enim regina est, ibi quoque hominum multitudinem esse oportet. sed quia Aeneas eo consilio locos illos explorabat, ut de socijs amissis aliquid intelligeret, illius animi non ignara Venus, illum felici nuncio recreat, cum sequitur.

Namque tibi reduces socios, classemque relatam Nuncio, & in tutum uersus aquilonibus actam.] *Quasi dicat. εὐαγγέλια mihi debes: nam socios tuos saluis nauibus, in portum incolumes peruenisse tibi nuncio. & ne fortè id à se ex diuinitate nuntiari credat (adhuc enim se hominem esse mentitur) auctoritatem suam augurio confirmat: cuius disciplinæ peritiã profiteri uidetur, cum subdit.*

Ni frustra augurium uani docuere parentes] *nisi, inquit, uana sint auguria, & inaniter ea nos docuerint nostri maiores.* B *porrò hæc sentire uidetur, probanda esse auguria, nam effecta sequuntur: sed cum sub dubitatione loquatur, ex persona poëtæ intelligi, significarique potest auguria, auguralemque disciplinam uanam ab omnique ueritatis opinione alienam: nam Euripides in Phænissis stultos augures uocat, cum ait.*

ὃς τὶς δ᾽ μαντικῇ χρᾶται τέχνῃ α
μάταιος. α

Itidem Homerus Iliad. 12. sub Hectoris persona auguria contemnit, Deique opt. max consilio, qui (ut eius uerbis utar) πᾶσι θνητοῖσι, καὶ ἀθανάτοισιν ἀνάσσει. id est. immortalibus æquè ac mortalibus imperat, tantummodò parendum monet.

Aspice bis senos.] *rem confirmat à signo, siue mauis teste diuino. Cic. in Partition. Orat. rebus fidem fieri docet argumentis, quorum duo sunt genera, ἐντέχνους, ἀτέχνους. ἄτεχνα argumenta, id est, artis expertia, ille remota appellat, ut testimonia: quorum duo genera facit,* C *diuinum, & humanum. humanum quod spectat ex auctoritate, ex uoluntate, & oratione aut libera, aut expressa. in quo sunt scripta, pacta, promissa. &c. Diuinum, ut oracula, auspicia, uaticinationes, & alia id genus aliqua. Igitur Venus, ad faciendam de sociorum incolumitate fidem Aeneæ, Diuino utitur testimonio ex cycnis lætè uolantibus, hoc est inter se ludentibus sumpto.*

Iouis ales.] *huic est maximè apta loco περίφρασις. hæc figura cum semper orationi poëtarum grauitatem afferat, tum hic grauissimam efficit. Seruius interpres per cycnos naues, per aquilam tempestatem intelligendam putat. quid si cycnos nautas Troianos, & aquilam Iouem intelligamus? qui etsi Troianos ipse non sollicitat, sollicitari tamen, & affligi permittit. rectè uerò nautæ cycnis comparantur, quia nauis cycni augurium faciunt.*

Vt reduces illi ludunt.] *augurium interpretatur. & quod proxime obscurius dixerat, Lætantes agmine cycnos, uno hoc uerbo, ludunt, dilucidauit.*

Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere.] *hæc omnia*

sunt

A *sunt lætitiæ felicitatisq; signa, recto ordine, longoq; ambitu uolare, atque canere. nam cygni alias etiam præter quam in morte canunt, sed tamen in morte suauius canere dicuntur.* Haud aliter.] *comparationi negocium adaptat.* Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum.] *non est color rhetoricus traductio, ut Landinus ariolatur. nam in ea traductionis specie, quam simile ferè uerborum forma falso credidit Landinus fieri, non est nisi sensus commutatio absq; litterarum commutatione. ut si dicam. ad uos ueniam, si mihi senatus dederit ueniam. tale illud est Virgil. in 4. Aen.*

Aut qua spe Libycis terit ocia terris

Sed hic litterarum fit permutatio p in b pupes pubes. est autem exornatio, quam nostri rhetores annominationem, Græci παρονομασίαν, *Cic.* παράγραμμα *interdum uocat. fit cum dictio aliqua iteratur permutata littera, aut syllaba. ut amantium, amentium, orator, arator.*

Perge modo.] *concludit per exhortationem.* Et qua se ducit uia.] *præoccupat* κατὰ πρόληψιν, *ne quærat Aeneas qua uia iter facturus sit.*

LAMB. Medio.] *Defectio: interpellauit in medio dolore,*

Hort. Haud credo.] *Beneuolentia à persona Aeneæ: qui etsi*

B *uideatur calamitosus, ostendit tamen eum Diuis & curæ esse, & charum. Periphrasticè docet, quàm diu uiuat, spem melioris fortunæ superesse: quare moderatè dolori indulgendum. Simul respicit ad eius pietatem, cuius ipse modò mentionem fecit: Sum pius Aeneas. tum autem, ut persuasionem illam ex animo eius eximat, eum propter res afflictas superis inuisum esse. Porrò, ut se hominem esse simulare pergat, addit hæsitantis uocem,* Credo. Tyriam.] *Præter antonomasiam, Græcorum imitatione, uerbo tribuit casum præpositionis: pro ad urbem Tyriam: hoc est, Carthaginem: nisi quis malit eclipsim, poëtis familiarem, interpretari.*

Perge.] *Propositio exhortationis, ut rectà Didonis hospitium petat. Synecdoche est in Limina, pars pro toto: & antonomasia in Reginæ, pro Didonis.*

Namq;.] *Causa, ab utili: futurum, ut naues cum socijs incolumes sit offensurus in portu Carthaginensi.*

Ni frustra.] *Ut dictis suis fidem & authoritatem conciliet, fingit se à parentibus suis augurandi artem edoctam. Vanos parentes uocat, si malè illam tradiderint.*

Aspice.] *Confirmatio ab augurio præsenti. Apud ueteC res tantum augurijs tributum fuit, ut de ijs disciplinam peculiarem fecerint, redegerintq; in artem: & augurum collegium instituerint. Diuidebant autem Manticen in tria genera, εἰς οἰωνοσκοπίαν, ἀερομαντίαν, καὶ τὴν διὰ τῶν ὀνειράτων μαντείαν. Quibus additur & ignispicium, cuius inuentor extitit Amphiaraus, ut auspiciorum Tiresias Thebanus. Cæterùm auguriorum ex auibus rationē, de quibus hic fit mentio, inuenit Caras quidam, unde à quibusdam Caria dicuntur.* μαντείαν δὲ τὴν ἐκ τῶν ὀνειράτων, *referunt ad Amphictyonem. Aruspicium, Delphum quendam inuenisse produnt. In augurijs, aliæ aues inauspicatæ credebantur, aliæ auspicatæ. Inter inauspicatas præcipuæ habebantur, coruus læuus, cornix, bubo: quarum bubo funesta erat in domorum tectis. Numeratur & inter inauspicatas incendiaria, quam nonnulli spinturnicem appellant. Viso bubone, urbs Roma aliquando lustrata est à consulibus. Inter auspicatas præcipuus habebatur noctuæ uolatus,* γλαῦξ ἵπταται. *Gruum in mediterranea, fuga: olorum cantus & uolatus, qui nautis uel hoc nomine gratus est, quòd nunquam merguntur: siue, quòd Iupiter in cygnum uersus, ex Leda Castorem & Pollucem, auspicata nauibus signa, procrearit. Iouis alitem periphrasticè aquilam uocat, quam ob id fabulantur sacram Ioui, quòd pugnaturo cum Gigantibus fulmina ministrarit: uel quòd ipse aquila pro insigni usus sit: uel quòd sola auium fulmine non percutiatur: uel quòd omnium proximè uolatu ad Iouem accedat, contraq; solis radios* ἀσκαρδαμυκτὶ, *hoc est inconniuenter contendat & obtueatur. Quidam existimant, hanc ipsum esse Ganymedem. Est autem immortale odium aquilæ cum cygnis, & bellum perpetuum: quare eruditè inde poëta ducit augurium. In augurijs & numeri ratio habebatur: ut par absolutus, maximè uerò duodenarius haberetur. Sic Romulus sex uultures, Remus duodecim obseruasse proditur. A' Chaldæis hæc ars ad Græcos profecta est omnium primùm: apud quos in ea claruerunt, Mopsus, Calchas, & Amphiaraus. A' Græcis ad Hetruscos demigrauit: ac postremò ad Latinum nomen. Apud Romanos longè omnium augurum clarissimus fuit Actius Nauius: à quo auguriorum & auspiciorum superstitio in tantum firmata fuit, tantaq; authoritas ex discissa cultro tonsorio cote ei habita, ut nihil publicè forisue sit actum, nisi consultis auibus, hoc est, auspicato fieret: consilia populi, exercitus uocati, denique quicquid publici negotij inchoandum erat, nisi aues admisissent, illicò dissolueretur. Sed hæc obseruatio apud Aborigines multò antè extiterat. Apud posteros tanta authoritas huic disciplinæ fuit habita, & dignitas, ob eius utilitatem, ut collegium Augurum constituerent: Initio hoc tribus solum auguribus, è tribubus Romanis tribus constitis: postea nouem cùm è plebe, tum è patricijs accessere. Sed principiò, ut ueneratio maior ei esset, Romulus, ob feliciter captatum à se augurium, in augures asscribi uoluit: exemplo credo Ascanij, cui & ipsi auguri suum augurium fæliciter cesserat.*

Polum.] *aërem. Alioqui* πόλος *propriè cœli axis est (suntq; duo, arcticus & antarcticus) in quo mundi machina circumagitur. Hesych. ita exponit:* πόλος, οὐρανός, κέντρον, καὶ ἡ μεταβεβλημένη γῆ εἰς κατασποράν, κύκλος, καὶ τόπος κορυφῆς κυκλοτερής, ἢ ἄξων. *At Proclo, extremitates axis, poli mundi appellantur,* ἀπὸ τοῦ πολεῖν, *id est, uertendo.*

Cantusq;.] *A' signis lætitiæ, ob conseruatam salutem.*

Haud aliter.] *Applicatio earum rerum, quas cum cygnis comparat. Classem & socios Aeneæ cum cygnis componit, quippe lætos: quòd periculis defuncti, iam portum teneant. Cum aquila, Iunonem aut Aeolum infestum Troianis confert, à quo immissa tempestate, à cursu disiecti in Africæ oras fuerant. Illud interim haudquaquam prætereundum est, prouerbialia esse: portum tenere, in portu nauigare, pro, in tuto uersari, & extra periculum positum esse. sumptum à nauigantibus.*

Puppesq;.] *Paranomasia. Et puppes, pro nauibus: synecdoche. Pubes pro iuuenibus: metaphora.*

Perge modò.] *Clausula, constat exhortationis iteratione, & itineris suscepti approbatione.*

ARGV.

A

ARGVMENTVM.

Venus, quæ hactenus diuinitatem mentita fuerat, nunc abeundo uarijs indicijs se Deam esse ostendit. Aeneas uero illam persequens se ab ea relictum fuisse conqueritur.

Dixit, & auertens rosea ceruice refulsit:
Ambrosiæq; comæ diuinum uertice odorem
Spirauere, pedes uestis defluxit ad imos,
Et uera incessu patuit Dea. ille ubi matrem
Agnouit, tali fugientem est uoce sequutus.
Quid natum toties crudelis tu quoq; falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram
Non datur? ac ueras audire, & reddere uoces?

NASC. Et auertens rosea ceruice refulsit.] *quemadmodum in hominibus quædam perspiciuntur prudentiæ, atque imprudentiæ signa, & in humanis negocijs quædam sunt circumstantiæ, atque uestigia, quibus res occultæ indagari possunt, sic in Dijs signa quædam existunt, quibus eorum diuinitas probari solet: quæ quidem signa hic collegisse ferè omnia uidetur poëta noster. splendorem, odorem, uestis defluxum, incessum. his quatuor indicijs Venus se Deam esse indicium facit, sed splendore in primis ceruicis pulchritudini iuncto.*

Ambrosiæq; comæ.] *ambrosia unguentatæ. Homeri est Iliad. α. sic enim ait.*

Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο. id est:
Ambrosiæ fluxere comæ de uertice regis
Aeterni.

Diuinum uertice odorem. Spirauere.] *nec odor ipse paruam diuinitatis significationẽ habet. unde Ouid. lib. de Fast. 4.*

Omnia finierat, tenues secessit in auras.
Mansit odor. posses scire fuisse Deam.

Et Virg. in 5. Aeneid.

—— Diuini signa decoris.
Ardentesq; notate oculos, quis spiritus illi.

Pedes uestis defluxit ad imos.] *tertium est diuinitatis signum. nam quia poëta dixerat,*

Nuda genu, nodoq; sinus collecta fluentes,

Vt uenatrix fuisse uideretur: nunc ipsa, ut appareat esse Dea, uestra ad talos fluere permittit.

Et uera incessu patuit Dea.] *postremum hoc est diuinitatis indicium, incessus. est autem incessus in Dijs sublimis, & elatus gressus. quamobrem paulò pòst poëta ipse ait.*

Ipsa Paphum sublimis abit.

Ille ubi matrem agnouit.] *agnitione illa, quæ est ex signis, cuius Aristot. etiam meminit in poëtica.*

Quid natum toties crudelis tu quoq; falsis. Ludis imaginibus?] *Aeneæ increpatio est in matrem ab iniquo, minimè tamen contumeliosa, sed ex nimio cupientis affectu proueniens primum increpat, id ab ea factum fuisse, quod non oportebat, inde ommissum quod fieri oportebat. nam illusus est falsis à matre imaginibus, quod fieri non debebat, & complexus non datus, nec dextra iuncta est dextræ, quod fieri oportebat. simili quoque reprehensione utitur Aeneas in patrem Aeneid. 5.*

Aeneas. quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?

Cur dextræ iungere dextram.] *antiquus salutandi mos fuit dextras iungere, uti ex Callimacho, & Varrone docet interpres. quo quidem more utitur quoque hoc tempore primo congressu, qui ab amicis diu abfuerunt.*

Ac ueras audire, & reddere uoces?] *ultro citroq; uerba facere.*

Dixit.] *Reddidit Homericum illud, ἦ, pro ἔφη. &, ὣς φάτο, καὶ ὣς ἔειπ'. quod noster etiam uertit interdum, Sic ait.* LAMB. Hort.

Auertens.] *pro auersa: generis & temporis heterosis. Dilatat personæ descriptionem à partibus ad totum: ab habitu, ab incessu, quibus ceu signis prodit se deam filio.*

Rosea ceruice refulsit.] *Mirum quàm doctè, quamq; accommodatè hoc epitheton Veneri attribuit poëta. Rosa Veneri sacra est, cùm propter Adonin, tum ob illius suaueolentiam. Libet hoc loco explicare fabulam non iniucundam ex Libanio, qua occasione in huius floris blanditias illa incidit, ijsq; fuit delectata.* B

Quo tempore tres deæ ad Paridem iudicem mittebantur: negabant duæ se pastoris iudicium subituras, nisi Venus cæstum prius poneret, quem medicamentum & & ueneficium appellabant. Et uos (inquit Venus) fucum generis: tu capite diadema, tu galeam auream. Agitedum, per me illa uobis gerere licebit, dummodo liceat mihi alium ornatum cæstus uice assumere. Annuerunt illæ. Contendit Venus ad Xanthum amnem, circa quem pratum erat amœnissimum, & perennes fontes ad lauandum apti. Vbi se lauit, quæsiuit sibi ornatum, sensitq; nescio quàm merè gratum odorem naribus suis adblandiri. Cæpit uiolas, legit lilia: pergit paulatim ire longius, ac sequi canum more, odoris naribus magis ac magis ad blandientis uestigia: ac tandem in rosas incidit. Harum odore capta, aspernataq; reliquos flores humi abiectos, inde coronam sibi contexit. Atque ita coronata, rursum in Idam contendit. Tantam ibi gratiam is flos Veneri conciliauit, ut in eo certamine facile palmam obtinuerit. Porrò autem, quo casu idem flos, alioqui albus purpureus factus sit, Aphthonius refert in Progymnasmatis Venus Adonin adamabat, Mars Venerem: qui zelotypia ictus, Adonin interficere uolebat, ratus eius mortem finem amori facturam. Percusso à Marte, fert auxilium Venus: ac dum accurrit imprudens, in spinas incidit, ac pedem sauciat. Et ut honorem aliquem mortuo haberet, rosam prius candidam, sanguine è pede manantì imbuit, infecitq;. Addit Nonus poëta Græcus, occiso Adonide Martem se in aprum uertisse: quare Venerem perpetuò aprũ detestatam fuisse. Theocrit. Idyl. λθ. canit, Adonin non à Marte, sed à sue, seu apro fuisse interfectum. Cæterùm iam inde rosa in Veneris tutela fuisse, & ei dicata, credita est. Significanter itaq; roseam ceruicem dixit, alludens ad floris illius dignitatẽ. Atq; hæc quidẽ parerga. C

Ambrosiæ.] *immortales, diuinæ, amabiles, & suauolentissimæ. Est ambrosia poëtis, diuorum immortaliũ cibus:*

ut ne-

A ut nectar, potus. nam utrunq; immortale signat. Felicium animorum immortalitat cibus & potus rectè creditur. ἄμβροτον, immortale. ἀπὸ τοῦ βροτὸς, βροτόν. & τροπῇ τοῦ τ εἰς σ, βρόσιον. καὶ ἀμβρόσιον, ἐν ᾧ βροτοὶ οὐ περιέοντα. Sic Homerus ἀμβροσίην νύκτα uocat. ἀμβρόσια, θεῖα, ἀθάνατα. ἄμβροτα τεύχεα, θεῖα ὅπλα. ἄμβροτος, ἄφθαρτος, θεῖος, ἀθάνατος. & ἀμβρόσιος, θεῖος, ἀθάνατος, ἁγνόν. Spirauere.] Quod odorem qualemcunq; de se fundit, spirare dicitur. ut unguenta, flores, herbæ: ita comæ Veneris spirant odorem: reciprocatio. Defluxit.] Metaphora ab aqua, ad uestes. Hinc fluxæ uestes, laxæ & amplæ dicuntur. Coma, Græca uox est κόμη. Quid natum.] Expostulatio de facti iniuria, cum exaggeratione: à relatione mouet affectus, quòd filio non detur agnoscere matrem, quæ mortalem hominem se simulans, filium luserit, & perinde cum eo colloquatur, ut quidem aliena cum alieno, & ignota cum ignoto. Dextram.] Collusio. Antiqui dextram consecrauerunt non solum uirtutis, sed etiam fidei symbolo: Per dextram hanc te oro. Sic frons Genio & uerecundiæ: digiti Mineruæ & demonstrationi, aures memoriæ & iudicio, os impudentiæ, supercilia fastui dicata fuerunt. Veras.] ut cum matre dea me colloqui, non cum homine, & ea quidem ignota, existimem.

ARGVMENTVM.

Venus Aeneam & Achatem nebula circumdat, ne ab ullo gradientes cerni possint: Ipsa uero sublimi gradu Paphum proficiscitur, ubi magno honore, multisq; sacrificijs colitur.

Talibus incusat, gressumq; ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere possit,
Moliriue moram, aut ueniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesq; reuisit
Læta suas, ubi templum illi, centumq; Sabæo
Thure calent aræ, sertisq; recentibus halant.

NASC. Gressumq; ad mœnia tendit.] pro extendit gressum: nam tendere, simpliciter pergere est. Cicer. ad Attic. B lib. 16. itaq; dubito an Venusium tendam. Liuius 4. bell. Punic. Salapiam tendit. Sed & Virg. Aeneid. 1.

» ——per tot discrimina rerum
» Tendimus in Latium.——

At Venus obscuro.] Locus est ex Homero sumptus Odyss. η. ubi Vlysses à Minerua iisdem nebula septus, in ædes Alcinoi regis perducitur. uersus Homer. hoc habēt:

» τὸν δ' ἄρα Φαίηκες ναυσικλυτοὶ οὐκ ἐνόησαν
» ἐρχόμενον κατὰ ἄστυ διὰ σφέας, οὐ γὰρ Ἀθήνη
» εἴα ἐϋπλόκαμος δεινὴ θεὸς, ἥ ῥά οἱ ἀχλὺν
» θεσπεσίην κατέχευε φίλα φρονέουσ' ἐνὶ θυμῷ.

Obscuro aëre.] Per deffinitionem nebulam designat: quæ ex terræ aquarumq; uaporibus densatur in aëre. Cernere ne quis eos.] Caussam facti assignat triplicem: ne quis eos cernere aut cōtingere, aut morandi caussas afferre possit. Ipsa Paphum sublimis abit.] Veneris profectionem in Paphum Cypri urbem describit, C & quo incessu graderetur ostendit, cum ait sublimis, quod est Deorum incessus. hoc est igitur, quod dixerat:

» Et uera incessu patuit Dea.

locus est Hom. Odyss. θ.

» ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἵκανε φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη
» ἐς Πάφον.

& Homerica imitatio ex Odyss. η. ubi Minerua Vlyssem edocta Alcinoi regiam, regisq; magnificentiam, abijt in mare. locus doctis notissimus est. Sedesq; reuisit Læta suas.] Cyprum, seu Paphum. quæ in Cypro est, sedes Veneris idcirco appellat, quia (ut inquit Festus) ei primum illic templum structum fuit. Sed reuera ad historiam alludere uidetur: nam dicitur Venus Cypri regina fuisse. Læta.] Propria Veneris epitheton: unde & ridens dicitur, quia risus lætitiæ signum est. Horat. 1. Carmi.

» Siue tu mauis Erycina ridens.

Centumq; Sabæo Ture calent aræ.] Homeri est, libro proximè adducto. Sed hoc differūt. quia Hom. unā duntaxat arā, hic uerò noster centū numerat. sic uerò ait Hom:

» ἔνθα δέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.

Sertisq; recentibus halant.] Vernis floribus odorem spirantibus. hinc suo nutu interpretes locum illum interpretantur:

» Haud equidem tali me dignor honore.

sed quàm longè aberrent à signo, supra monstratum est.

LAMB. Hort. Incusat.] querela prosequitur abeuntem. Hanc differentiam statuunt Grammatici inter accuso & incuso: ut accusare signet, quocunque modo quem apud quemlibet reum ostendere: incusare uerò, alterum querelis persequi. At Venus.] Homerus Odyss. 7. refert, Vlyssem regiam Alcinoi ingressum, & urbem, nebula à Minerua opertum fuisse, ne à quoquam conuicijs incesseretur, aut etiam cognosceretur. Quem locum hic Maro imitatus est, cum uellet Aeneam suum ita in urbem introducere, ne cuiquam conspicuus foret, idq; matris Veneris beneficio:

καὶ τότ' Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλινδ' ἴμεν, ἀμφὶ δ' Ἀθήνη
πολλὴν ἠέρα χεῦε, φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆϊ,
μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
κερτομέοι τ' ἐπέεσσι, καὶ ἐξερέοιθ' ὅτις εἴη.

Et Odyss. 13. ubi poeta Vlyssem littus Ithacum ingressum narrat,

——περὶ γὰρ θεὸς ἠέρα χεῦεν
Παλλὰς Ἀθηναίη κούρη Διὸς, ὄφρα μιν αὐτὸν
ἄγνωστον τεύξειεν, ἕκαστά τε μυθήσαιτο,
μή μιν πρὶν ἄλοχος γνοίη, ἀστοί τε φίλοι τε,
πρὶν πᾶσαν μνηστῆρας ὑπερβασίην ἀποτῖσαι.

Hos locos disertè imitatus & Apollonius libr. 3. Argonauticῶν elegantissimis uersibus expressit. Apud hunc Iuno Argonautas nube uestitos in urbem misit, ne à Colchis item uiderentur:

τοῖσι δὲ νισσομένοισιν Ἥρη φίλα μητιόωσα
ἠέρα πουλὺν ἐφῆκε δι' ἄστεος, ὄφρα λάθοιεν
Κόλχων μυρίον ἔθνος ἐς Αἰήταο κιόντες.

Obscuro.] Græcam uocem retinuit, ἠέρα. estq; nebulæ periphrasis, quæ planè nihil aliud est, quàm crassus & obscurior aër, ex humoribus & terræ euaporationibus densatus: hoc est, ut ait Hesychius, ἀὴρ πεπυκνωμένος: item σκότος, ἀχλὺς, ἄθροισμα, πάχος. Plinius existimat, nebulam nec æstate, nec in magno frigore existere: νέφος. Nebulæ.] Expolitio, dilucidius præcedentem orationem

reddit: *Venerem eos nebula uestiuisse. Annectit ætiologiam, ne cuiquam essent conspicui: & , ut inquit Apollonius Rhodius,* ὄφρα λάθοιεν. *pro quo dixit Homerus:* μή τις ἀντιβολήσειε κερτομέοι τ᾽ ἐπέεσσι. Paphum.] *Vrbs Cypri est Paphus, in littore orientali sita, à Cynara Paphi regis Cypriorum condita, uetus Paphus dicta, propter multo recentiorem, proximam mari, cuius Agapenor fuit conditor. Ibi celebre fanum erat, Veneri dedicatum. Accolæ affirmant, eam è proximo mari egressam, & ibi sepultam, ut tradit Mela. unde Paphia appellata fuit: ut à Cypro, Cypria & Cypris.* Calent.] *Zeugma, amplificatio diuinorum honorum, à numero certo pro incerto.* Sabæo.] ἐπιθετικῶς. *Saba oppidum regium est interioris Arabiæ. Constat autem, Arabiam felicem odorum & optimi thuris solam esse feracissimam. Quorum causa ex India maximè, totoq; orbe negotiatores eò conueniunt.* A *Sed Arabicarum gentium ditissimi sunt Sabæi: quare eorum etiam nomen celeberrimum est, & ipsi terræ sua gloria parata. Sunt qui Sabam pagum appellent, unde ipsam regionem thuriferam Sabam cognominatam,* σαβαείτων *meminit Arrianus* ἐν περίπλῳ τῆς ἐρυθ. ἄς θαλάσσης. *Cum autem duplex sit Arabia, deserta siue petricosa, & felix. quã Græca uoce* εὐδαίμονα *uocant: Sabæi sui sunt in ea Arabiæ felicis parte, quæ proxima est ostio. Quare Arabicæ, Aethiopicæ & Indicæ merces, conuentus negotiatorum & emporia augent. Plin. author est lib. 12. cap. 14. ne Arabiam quidem uniuersam thuriferam esse, sed in medio solam Sabam. Ferunt trecentas familias esse, quæ ius per successiones sibi uendicent & ob id sacras uocari, neq; fœminarũ coitu pollui, cum eas arbores incidãt. quamobrem rerum & mercium precia etiam augeri. Halant dixit, pro eo quod est, gratissimum odorem effundũt.*

ARGVMENTVM.

Aeneas & Achates Carthaginem uersus iter carpunt: qui cum collem ascendissent, unde totus urbis situs aspici poterat, miratur Aeneas nascentis urbis magnificentiam, ædificiorumq; iam institutorum. præsertim arcis, & murorum formam atq; altitudinem: condebatur enim id temporis Carthago. designebantur loca tectorum, id est, domorum, portus effodiebatur, Theatri fundamenta iaciebantur, senatus, aliiq; ad regendam urbem magistratus deligebantur. B

NASC.

Corripuere uiam interea, qua semita monstrat.
Iamq; ascendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, aduersasq; aspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumq; & strata uiarum.
Instant ardentes Tyrii. Pars ducere muros
Molirique arcem, & manibus subuoluere saxa.
Pars optare locum tecto, & concludere sulco.
Iura, magistratusq; legunt, sanctumq; senatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanesq; columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

Corripuere uiam interea.] *Reddit ad rem, & Carthaginis situm, nec non totam ipsius urbis ædificationem ob oculos legentium ferè intuendam proponit. utitur autem locutione metaphorica, corripuere uiam. nam qui festinant, uidentur raptim iter legere quod faciũt. utitur & Plinius Epist. 66. Subsistemus (inquit) fortasse & sequenti die: sed tanto celerius uiam ipsam corripiemus.* Qua semita monstrat.] *Quia audierat Aeneas à matre:*

» *—— & qua te ducit uia, dirige gressum.*

Iamq; ascendebant collem, qui plurimus urbi Imminet.] *Carthaginis situm describit: quam iuxta collem conditam fuisse planum facit: hunc montem arbitror fuisse in quo sepulchra extiterunt clarissimorum uirorum: ubi & Scipio Africanus, cum Carthag. obsideret, castra fecit, postea muro munitus triplici fuit.* Miratur molem Aeneas.] *Homeri est ex 7. Odyss. ita enim Vlysses, cum ad ædes Alcinoi regis à Minerua duceretur, portus, naues, mœniaq; urbis admirabatur, uti Aeneas hoc in loco molem iam institutæ ciuitatis, portas, uias, uiarumq; strepitum admiratur. Sic autem ait Hom.*

» θαύμαζε δ᾽ Ὀδυσσεὺς λιμένας, καὶ νῆας ἐίσας.
» αὐτῶν θ᾽ ἡρώων ἀγορὰς καὶ τείχεα μακρὰ
» ὑψηλὰ, σκολόπεσσιν ἀρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι.

M*a*galia quondam.] *quæ ante urbem conditam magalia erant. & pastorum tuguria. idq; ad poetæ personam referri debet.* Strata uiarum.] *Figurata locutio, id est, stratas lapidibus uias.* Instant ardentes Tyrii.] *à communi ad separatam ædificiorum urbis descriptionẽ transitum facit. nam quæ cùm ad publicũ, priuatumq; usum, tùm quæ ad urbis tutelam, ac regimen, nec non ad populi commodum, uoluptatemq; pertinent, ordine describit. commendatq; Tyrios, quod nõ inuiti laborabant, sed ardentes atq; feruidi in opere construendo esse uidebantur.* Pars ducere muros.] *distributio officiorum. ut:*

Pars in frusta secãt, »
ueribusque trementia figunt.

Obseruanda uerò hic est perelegans, & mira quodammodo uerborum eiusdem ferè sensus uarietas, ducere muros, moliri arcem subuoluere saxa manibus, optare locum tecto, concludere sulco. Pars optare locum tecto.] *si aptare legas,* ἁρμόσαι *Græcè, nescio quid maioris habet energiæ: non enim satis est eligere locum ædificiis, nisi* C *ad ædificandum fuerit aptus, locũ autem significare uidetur, in quo cum priuata, tum etiam publica, ut templa, theatrum, & alia huiusmodi ædificia futura erant.* Et concludere sulco.] *non de sulco urbis ædificandæ, mea quidem sententia est intelligendũ, licet interpretes id mordicus defendant: nam arx, & mœnia urbis iam instituta erant. dictum est enim:*

Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros »
Molirique arcem, & manibus subuoluere saxa. »

Sed de sulco ædium ædificandarum. ducitur enim sulcus ad iacienda ædificiorum fundamenta. Cum igitur Tyrii feruidi essent in opere moliendo, non solum eligebant aptabantq; ædificationi futuræ locum, uerùm etiam sulcos ducebant, ut iam ædificandis tectis initium daretur. Iura, magistratusq; legunt.] *Hæc in ciuitate præcipua sunt, & præcipuè curanda, nam sublatis magistratibus, ut inquit Cic. nihil est quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est quod æquabile inter omnes, atq; unum omnibus esse possit. Porro ad*

A *ordinem Rom. reipub. alludere uidetur.* Sanctumq́ senatum.] *qui sanctus, hoc est, animo incorruptus esse debet.* Hic portus alij effodiunt.] *altera distributio. ut in 2. Aeneid.*

" *Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.*

hæc autem ad commodum reipub. pertinent. Hic alta theatris.] *prudenter Afri quæ salutis, dignitatisq́ sunt, primum curant, deinde quæ uoluptatis. in theatris tragœdiæ & comœdiæ aguntur, uarijq́ generis ludi fiunt, quibus oblectari populus solet.* Immanesq́ columnas Rupibus excidunt.] *Fortasse ad theatrum alludit, quod Romæ M. Scaurus ædilis struxit. opus (ut Plinius ait) maximum omnium, quæ unquam fuere humana manu facta. scenam habuit triplicem: cuius ima pars è marmore fuit, media è uitro: columnas miræ altitudinis. propterea ait. immanesq́ columnas.*

LAMB. Hort. Corripuere.] *Compendio hodœporiam absoluit, ne ociosis immoretur. Et obiter describit collem editiorem, haud procul ab ipsa urbe situm: ab usu. Quoniam autem excelsus erat, & à reliqua planicie eminentior, ut ad eius propè radicem urbem ponerent, inde omnia ædifi-* B *cia eius uideri, & oculis præsentibus notari poterant.* Miratus molem.] *Ad eundem modum Odyss. 7. Vlysses Phæacum littus ingressus,*

θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας,
αὐτῶν θ' ἡρώων ἀγορὰς, καὶ τείχεα μακρά,
ὑψηλὰ σκολόπεσσιν ἀρηρότα θαῦμα ἰδέσθαι. *Id est;*
Miratur portus, classem & miratur Vlysses,
Concilia ipsa adeò heroum, murosq́ sub alta
Sidera subductos, scopulis & mœnia celsis
(Mirandum uisu) imposita. ——

Anaphora est in repetitione eiusdem uerbi Miratur. Molem, magalia.] *Appositio. Magar, lingua Punica domus rustica est, & uilla: ut casas agrestes furnorum similes mapalia uocant. At Festus à magar, magaria dicendum putat.* Instant.] *Prolepsis. occupat enim totum, quod statim in suas partes diducit. Amplificatio à toto ad partes. Circumscribit rempublicam ab omnium partium suarum numeris: à partibus ædificiorum, legum, institutorum, quibus regna & urbes conseruantur. In his autem disertè ordinem seruauit. Primùm designatur aratro locus mœnibus & portis: circumscribitur arx: concluditur illa, accingitur fossa: scribuntur leges: legitur magistratus. postremò exornantur urbes diuersis ædificijs, partim ad ornatum, partim ad usum, partim ad delicias paratis.* Tyrij.] Carthaginenses, *antonomasia, Tyriorum coloni. Est autem Tyrus Phœniciæ urbs, ut loco non multum hinc diuerso à nobis est memoratum, in ora maritima, quondam septingentorum passuum interuallo à littore distans: & insula, antequam ab Alexandro, aggere immisso continenti adiungeretur: uetus ciuitas, id quod uel inde clarè patet, quòd Iromus Tyriorum rex cedrinam abiegnamq́ materiam Solomoni in templi excitandi structuram miserit. Condita est ea gens è Phœnicibus, quæ terræmotu turbata, relicta patria, primùm Assyrium stagnum, mox littus mari proximum occupauit. Post multos inde annos ab Ascaloniorum rege uariè afflicti, urbem Tyrum condidere: ante annum (ut quidam tradunt) Troiani excidij. Fuit hæc urbs nobilis & purpura, & conchylio, adeò ut nullibi terrarum gratior fuerit apparatus. Quare à regibus suis, & Romanis libertate donati fuerunt. Celebrata ea gens à ueteri maritimæ rei studio, id quod tot arguunt eius coloniæ: Gades, Vtica, Leptis, & hæc de qua nunc agimus Carthago. Porrò Sidon à Tyro ad septentrionem septingenta stadia, teste Strabone, & eius abbreuiatore, distabat.* Ducere.] *pro ducebat: enallage modi. Tecto: pars pro toto.* Sulco.] *designare sulco domus ambitum. Solent enim sulci duci circum urbem, & domorum regiones, ubi mœnia, ubi uiæ circumducerentur. Allusit ad Romanorum consuetudinem, apud quos insulæ à priuatorum hominum domibus distinguebantur.* Iura magistratusq́ legunt.] *Condita urbe, primum est ut constituto magistratu, respub. legibus & politica disciplina ac religione instituatur. Mirum quàm eruditè sanctum uocarit magistratum: quippe incorruptum, inuiolabilem, integrum & augustum hoc est, maiestate, tum uerò & omni ueneratione plenum.* Columnas, decora: *per appositionem coniunxit, à materia & usu. Scænas hoc loco figuratè ludos dicit, metonymia: Græcè σκηνὴ mutata litera η in diphthongon, scæna, umbraculum, locus unde prodibant histriones in proscænium: item σκιαγωγὴ, οἴκημα, καὶ ἡ ἀπὸ ξύλων ἢ περιβολαίων σκιά: ut θέατρον, δίαιμα, ἢ σύνηγμα.*

C

A R G V M E N T V M.

Tyriorum sedulitas, industria, celeritasq́ in ædificanda urbe, apium mellificantium, cibariaq́ sibi parantium industriæ celeritatiq́ comparatur. Aeneas, commendata Tyriorum fortuna, infert se per medios homines nube circumdatus, & à nemine uidetur.

Qualis apes æstate noua per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus: aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiũt uenientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.
Feruet opus, redolentq́ thymo fragrantia mella.
O' fortunati, quorum iam mœnia surgunt,
Aeneas ait: & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetq́ uiris, neq́ cernitur ulli.

NASC. Qualis apes.] *hoc comparationis genus est, quæ Græcis (autore Rufiniano) ἐπαγωγὴ dicitur: et mirè profectò quadrat huic negocio hæc apium comparatio: nam apes industria, & labore, laborisq́ æquitate in opere faciundo, & concordia, cæteris excellunt animantibus. labor Tyriorum in condenda urbe, labori apium in conficiendo melle, educandisq́ fœtibus, custodia littorum expulsioni fucorum comparatur.* Aestate noua, per florea rura Exercet sub sole labor, cum gentis adultos Educunt fœtus.] *Laborant apes non omni tempore, sed noua æstate, id est, tempore ueris: neque in omni loco, sed in pratis, uillisq́ floridis: neque omni de caussa, sed cum fœtus educunt suos, aut mella conficiunt. gentis autem fœ-*

tus, ad laudem apium dixisse uidetur. ita etiam in Georgicorum:

» *Aliæ spem gentis adultos*
» *Educunt fœtus.*

quod ex Homeri Iliad.β. sumptum apparet: nam & ipse ἔθνεα μελισσάων, *id est, gentes apum. Sed integrum apponemus Homeri uersum. sic enim ait:*

» *ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων*
» *πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων.*

Aut cum liquentia mella Stipant.] *Rectè stipant: nam probatur mel, quod durum est.* Aut onera accipiunt uenientum.] *Apes & formicæ eadem ui naturæ, iisdemq; moribus in cogendis cibariis ducuntur. de apibus Maro, in Georg. de formicis Hor. in sermonibus. agit de utrisq; Plinius.* Aut agmine facto.] *More militum præliantiũ. qui magno impetu in hostes feruntur.* Ignauum fucos pecus.] *Per fucos, homines delitiis, negligentiæ, otioq; dediti designantur, ut Hesiodus apud Plat. testatur in dialogo decimo de leg. & legumlat. unde hic haud dubie locus sumptus est. cõmendatur ergo maximè Afrorum industria, penes quos ne unus quidem est, qui in otio uiuat.* O fortunati, quorum iam mœnia surgunt.] *Præteriens Aeneas Afrorum felicitatem sum ingenii affectu admiratur, & cum exclamatione extollit: quibus summa ædificandi potestas permissa est: se præ illis infelicem innuens, cui reluctante fortuna, urbem condere posse non datur. hunc locum quidam per interruptionem, quam Græci* παρασιώπησιν *uocant, intelligendum putant: non enim continuauit Aeneas, quæ illi animus dictabat. ut alibi:*

» *Requies ea parta laborum.* *Item alibi,*
» *Quibus est fortuna peracta iam sua.*

Et fastigia suspicit urbis.] *Id est, arcis: quæ eò altitudinis creuerat, ut iam perfecta, absolutaq; esse uideretur.* Per medios, miscetq; uiris.] *Homeri est, ut supra ostendimus, Odyss.κ.*

» *τὸν δ' ἄρα φαίηκες ναυσίκλυτοι οὐκ ἐνόησαν*
» *ἐρχόμενον κατ' ἄστυ διὰ σφέας.*

LAMB. Hort. Qualis.] *Dilatat narrationem, comparatione ducta à natura, industria & labore indefesso apum. Sumpta autem est hæc comparatio ex Hom. Iliad. 2.*

ἠΰτε (inquit) ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων
πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων
βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα.

Et apud Phocylidẽ, ubi per collationem formicarũ proposuit, quantũ momenti ad uirtutem adferat labor, & parandum uictũ, attexit alterã statim comparationẽ, tractã ab apũ industria, atq; indole propè humana. Sed utramq; propter carminis facetam dictionem libet asscribere:

——πόνος δ' ἀρετὴν μέγ' ὀφέλλει.
μύρμηκες γαίης μυχάτης προλελοιπότες οἴκους,
ἔρχονται βιότοιο κεχρημένοι, ὁππότ' ἀρούρας
λήια κειράμενοι καρπῶν πλήθουσιν ἀλωάς.
οἱ δ' αὐτοὶ πυροῖο νεοτριβὲς ἄχθος ἔχουσιν,
ἢ κριθῶν, αἰεὶ δὲ φορεῦντα δέχονται.
ἐκ θέρεος ποτὶ χεῖμα βορὴν σφετέρην ἀπάγοντες,
ἄτρυτον, φῦλον δ' ὀλίγον τελέθει πολύμοχθον.
κάμνει δ' ἠεροφοῖτος ἀριστοπόνος τε μέλισσα,
ἢ πέτρης κοίλης κατὰ χηραμὸν ἢ δονάκεσσιν,
ἢ δρυὸς ὠγυγίης κατὰ κοιλάδος ἔνδοθι σίμβλων
σμήνεσι μυριότητα κατ' ἄνθεα κηροδομεῦσα.

Non potuit Pœnos luculentius, quàm cum apum sedulitate comparare: quarum labor & uita nihil aliud est, quàm exemplar Reipub. optimè legibus & ciuili disciplina institutæ. Habent regem, cuius ductum & auspicia sequuntur: partiuntur inter se labores & operas in mellificatione: nulli licet esse ociosæ. In ignauos facto impetu concordes animaduertunt. Tradunt regem nullum habere aculeum: aut certè si habeat, non uti. In omnibus, eius imperio parent: ac cum prodit, circumfusus examine plebeiorum non potest uideri. Quando populus labori incumbit, solus pro regia maiestate ab operibus immunis, diligenter singulorum labores circumlustrat & explorat, hortanti castigantiq; similis. Et quo augustior eius sit maiestas, habet circum se quasi ad corporis sui custodiam, satellites. Cum prodibis in publicum, aliquot diebus antè magnus intus bombus, murmurq; magnum & strepitus auditur, quasi apparantium se ad tempestiuum aliquem diem. Eo euolante, certatim quæque cupis illi esse proxima. Fessum subleuant humeris, & lassum uolatu portant. Vbicunque ille sedem ponit, ibi reliquæ castra sua faciunt. In bello rege capto, totum agmen in hostium potestatem uenit: amisso uerò, dilabitur palantium simile copiarum, deficiuntq; ad alios. nam sine duce esse nequeunt. Plures quàm unum non patiuntur. Quare inuitæ aut deficiunt, aut domos eorum demoliuntur. Quis non uidet harum institutum planè esse disciplinam politicam? aut regni potius similem principatum? Quamobrem docti homines, eius insecti admirabilem ac propè humanam indolem admirati, iusta uolumina certatim de eo conscripsere. Scripserunt autem de apibus, præter eos qui interciderunt, apud Latinos Virgilius, qui librum quartum Georgicõn peculiariter apibus dedicauit: Plinius, M. Varro, Columella. Celebrarunt apes quoque, quorum opera uetustate perierunt, Hyginus & Celsus: & inter Græcos præcipuè Aristoteles, libro 8. capite 22. & libro nono, capite 40. Gentis.] *Eleganti metaphora, honoris causa apum genus imitatione Homerica gentem uocat,* ὡς πολιτικόν ἔθνος, καὶ ἄγχιστα πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων ἔθνος τῷ γένει προσελθοῦσαν. *Conduntur hyeme, latentq; ultra exortum Virgiliarum: nec exeunt ante florentes fabas, ad labores: nec perit inde sine fructu dies, ac cum media æstate fœtui & soboli propagandæ operam dant: sed prius constructis fauis, factisq; cellis domorum uice. ac tum demum mellificant, & ex florum succo ceram conficiunt, & cubilia.* Nectar.] *Per auxesim mel dicit. Alioqui poetis deorum potus est, ὡς νῦν κεῖται. Graphicè per hypotyposin. studium conatumq; huius insecti subiicit.* Fucos.] *Teste Plinio & Aristotele, fuci apes sunt imperfectæ, sine aculeo quidem, at ipsis apibus maiores: fœtus serotinus & quasi seruitia reliquarum. Quare illarum etiam imperio parêre coguntur, & primi operari. Si uberior mellis prouentus ostendatur, traduntur illis cellæ. Sed hoc unum mirum, quòd inchoentur ab emeritis. Qui si tardiusculi sunt ad opus faciendum, aluearijs expelluntur, & puniuntur inclementer. Addunt illud quoque, ubi mella cœperint maturescere, multæ singulos aggressæ, non modò exturbant, uerùm etiam trucidant. Hi uerò regem non habens, & fures quasi inter apes sunt, alis grandioribus & nigrie: unde & nomen ipsis datum, quasi furtim mella subtrahant.* κηφῆνας *quidam exponunt* τοὺς ἄρρενας τῶν μελισσῶν, τοὺς ἀεργάστους. *&* κηφὴν, *μῦια ἄκεντρος, ἐργάζεται καὶ γεννῶσα.*

A γεννῶσα. *Cæterùm fucus alioqui herba est tingendis lanis utilis.* φῦκος, *accipitur pro colore: & fucare, colorare. Fucum facere, prouerbiali schemate, artificiosa dissimulatione deludere.* Præsepia.] *Hic cellas uocat metaphoricè: quæ ab alijs eadem figura cubilia dicuntur. Constat thymo delectari apes, ut idem poeta testatur in quarto Georgic.*

Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.

Et in Bucol. *Dum thymo pascentur apes.*

Sed de apibus, & earum Repub. apud alios copiosius est uidere. Describit apum collationem à sedulitate, labore circa educationem sobolis, & mellationem æstiuis horis. Diximus, thymo apes apprimè delectari. Duo maximè eius genera tradunt, album & nigrum: hinc Bithymum mel, ex utroque genere confectum; Thymites uinum, ex thymo factum. Vsurpatur utroque genere, masculino & neutro, thymus & thymum. Fragrantia.] *suauem odorem spirant.* O fortunati.] *Exclamatio in Carthaginensium magnam felicitatem: quibus adeò eam non inuidet quidem, ut etiam gratuletur. Non poterat non exclamare uir pius, cum ostenso aliorum successu, qui simile propè casu extorres patria in alienas terras delati fuerant, miserabilem suam fortunam, præsentem iactationem, & finem dubium recordaretur, & exitum incertum. Exclamatio pathetica est à felicitate aliena ad suam fortunam.* Suspicit.] *Pathos à gestu. Porrò, miscet eadem ratione accipiendum est, ut infert.*

ARGVMENTVM.

Templum describitur, quod in media urbe Iunoni condiderat Dido: quo in loco antea fuerat lucus um-
B bra lætissimus. cuius quidem templi dum fundamenta lacerantur, caput equi inuentum est, quod urbem illam bello præclaram fore portenderat.

Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbra,
Quò primùm iactati undis & turbine Pœni
Effodere loco signum: quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi. sic nam fore bello
Egregiam, & facilem uictu per secula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine diuæ.
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Aere trabes, foribus cardo stridebat ahænis.

NASC. Lucus in urbe fuit media.] *Raro fit mentio luci, quin etiam religionis, ideo sequitur templi descriptio. ad quam sibi uiam præmunit per loci, atque monstri descriptionem.* Lætissimus umbra.] *Propria est, & peculiaris luci commendatio.* Iactati undis, & turbine Pœni.] *Longa nauigatione, magnisque procellis defessi.* Signum.] *Monstrum, uti proximè ostendit.* Quod regia Iuno Monstrarat.] *Vt quæ urbem illam tuendam, totoque pectore fouendam statuerat. nam dictum fuit.*

» *Hoc regnum Dea gentibus esse*
» *Si qua fata sinant, iam tum tenditque, fouetque.*

Monstrarat autem non monstro dederat, ut interpretes, sed simpliciter accipe, pro docuerat. Cic. ad Tyron. Tu istic si quid librarij mea manu non intelligent, monstra-
C *bis.* Caput acris equi.] *Interpretatio est superioris uerbi signum. hoc illud igitur signũ fuit, caput equi. & uidetur poeta ad uetus Carthaginis nomen alludere: quod ex hoc eodem monstro emanauit: nam caccaben, id est, κακκάβην, quandoque dicta fuit. quod illorum lingua (ut auctor est Eustathius in Dionysium de situ orbis) equinum indicat caput. uerba ipsius Eustathij Græca, apponenda duximus. ea sunt eiusmodi.* Καρχηδὼν ἡ πόλις ἀπὸ Καρχηδόνος τινὸς ἀνδρὸς φοίνικος. ἐκαλεῖτο δὲ καινὴ πόλις, καὶ Κάδμεια, καὶ Κακκάβη, ὅπερ καὶ τῇ ἐγχωρίῳ διαλέκτῳ ἵππου δηλοῖ κεφαλήν. Sic nam fore bello Egregiam, & facilem uictu per secula gentem.] *Quid nam ostentum illud portenderet, planum facit: Carthaginem uidelicet bello præclaram fore. Sed cum ait, facilem uictu, ad alterum prodigium alludit, quod initio inuentum fuisse Iustinus memorat. nam principiò cum urbis fundamenta iacerentur, caput bubulum repertum est: quod auspicium fructuosæ quidem terræ, sed laboriosæ, perpetuoque seruæ urbis fuit, propter quod in alium locum urbs translata est in cuius fundamẽtis equino capite inuento, bellicosum potentemque populum fore iudicatum est.* Hic templum Iunoni ingens.] *cum omnia, quæ urbi atque Reipub. optimè institutæ conueniunt, sigillatim scribendo complexus fuisset, nulla ratione omittenda fuerat templi descriptio, ne Tyrij religionis minus studiosi, quàm rebus humanis intenti fuisse uiderentur. uarijs igitur circumstantijs huius templi descriptionem exaggerat à magnitudine, à diuinitate, ab opulentia munerum à structuræ artificio, & à materia.* Ingens.] *quantitatem templi designat.* Donis opulentum.] *Sequitur qualitates templi uariæ & hæc prima est: opulentia munerum: quæ illic offerebantur.* Et numine diuæ.] *Hæc caussa est, cur muneribus opulentum esset, quia ibi suo numine Iuno aderat, & miracula promebantur.* Aerea cui gradibus surgebant limina.] *à structura, & à materia commendat. olim templis ferè omnibus ante ianuas scalæ fuerunt ex multis gradibus, sicuti hodie ex eorum uestigijs intueri licet.* Foribus cardo stridebat ahænis.] *Commendationem amplificat ex materia: quia nullum inibi erat ex ferro instrumentum, sed ex ære. & fortasse alludit ad priscorum decretum: quo, post proditum à Tarpeia Capitolium, cautum fuit, ut cardines portarum ex ære fierent: ut cum aperirentur striderent.*

Lucus in urbe.] *Amplificatio narrationis à topothesia, quæ occasio est non solum ad spem melioris fortunæ, sed etiam ad congressum cum Didone. Describit autem lucum ab amœnitate, & situ: omine item memorabili, ibi oblato. Lucus, locus arboribus consitus, sed qui propter religionem aliquam cæduus non sit,* τέμενος. *Græci exponunt* ἱερὸν καὶ βωμὸν, ἢ ἀποτεμηθὲν θεῷ ἢ βασιλεῖ, ἢ πάντα τόπον μεμερισμένον τινὶ εἰς τιμήν. *Quoniam autem opacus est, & sine luce,* κατ' ἀντίφρασιν LAMB. Hort.

lucum dictum existimant. Alij à crebris luminibus, quòd in sacris quibusdam nocturnis, funalibus & tædis illic uterentur. Causam ibi templi conditi tradit, omen eo loco oblatum: idq; nutu & uoluntate Iunonis. Iactatos *undis uocat, longa nauigatione in mari periclitatos.* Signum effossum, *quod Iuno Pœnis monstrarat, erat caput equinum. Etenim principiò statim, quàm fodere cœpissent, bubulum caput oblatum ferunt: quod quidem omen, ob naturam animantis ad laborem nati, cùm displicuisset, augurum monitu in proximo iterum terram moliri cœperunt: ubi equinum caput repertum, omnium animos ad certam spem erexit, fore urbem bello & uictorijs nobilem.* Sic nam.] *Interpretatio ominis, id est, reperti capitis equini.* Victu.] *Ad uincendum, significato actiuo.* Templum.] *A' templi descriptione, cuius causa topothesiam luci præmisit. Hoc disertè depingit à magnitudine, numine tutelari, opulentia. Inde transit ad diductionem totius in partes, quas à materia & splendore circumscribit.* Iunoni.] *A' religione magnæ Iunonis.* Donis.] *Ab opulentia & anathematis. Quoniam autem in templi, cultus & religionis, qua Iuno in eo loco colebatur, descriptione uersamur, illud ceu παρέργον adijciendum duxi: Saturnum apud Carthaginenses postea, authore Pescennio Festo, coli cœptum, & quidem hostijs humanis. Hi cùm uicti essent ab Agathocle Siculorum tyranno, rati deum sibi iratum, ob parum ritè hostias immolatas & peracta sacra, ducentos nobilium pueros dæmoni mactarunt.* Aerea.] *Diducit totum templum in suas partes: quas à materia, & eius præstantia describit. Habet mirificam Venerem Anaphora.* Nexæq.] *Hypermetrum.* Luco.] *Transitio, à descriptione ad causam. Illud obiter adijciendum est, Lucos sacros semper alicui diuo fuisse, uel mortuorum cineribus consecratos. Ideo aut circa delubra deorum, aut sepulchra, aut cenotaphia poni tantum consueuere.* A

ARGVMENTVM.

Aeneas in templo Iunonis pugnas Troianorum cum Græcis depictas inspiciens, animum recipit, confidit, & optimè sperat. B

Hic primùm in luco noua res oblata, timorem
Lenijt: hic primùm Aeneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Namq; sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam operiens, dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumq; manus inter se, operumq; labores
Miratur, uidet Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaq; iam fama totum uulgata per orbem,
Atridas, Priamumq;, & sæuũ ambobus Achillem.

NASC. Noua res oblata.] *Admirabilis. Cic. ad Treb. fam. & nihil te ad me postea scripsisse demuror, præsertim tam nouis rebus, id est, admirabilibus. imò ista duo quandoque iungit Cicero nouum, & admirabile. 2 de leg. agr. itidem nouum hospitem poeta pro admirabili posuit.*

» *Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?*

Timorem LeniJt.] *Quo erat affectus propter incognita sibi loca, unde aliquid sibi euenturum mali putabat.* Hic primum Aeneas sperare salutem Ausus, & afflictis melius confidere rebus.] *Exornat locum antithesi: nam timor, & spes ἀντίθετα sunt: & quia spes audaciam, confidentiamq; parit (uti Aristot. in secundo de arte Rhet. auctor est) usus est poeta his uocibus, ausus, confidere. & quia spes (ut ille inquit) proficiscitur excogitatione, imaginationeq; salutarium rerum, quas homines breui se consequuturos existimant, aut formidolosarum, quas procul à se remotas esse arbitrantur, hæc duo posuit. Sperare salutem, & afflictis confidere rebus.* Namq; sub ingenti.] *Spei causam describit.* Lustrat.] *Circumeundo oculis intuetur. ideo & oculis lustrare dicimus. Liuius 1. ab Vrb. Hercules ad primam auroram excitus, cum gregem perlustrasset oculis, &c.* Reginam operiens.] *Ne inanibus picturæ figuris detineri uideatur.* Miratur.] *Ex hac Aeneæ admiratione occulta elicitur fortunæ urbis, templi artificum, & picturæ commendatio: quia in illis rebus erat, quod admirationem afferret, in templo pictura, in pictura uenustas, & elegantia, in pictoribus ars, & ingenij subtilitas, in urbe mira sanè felicitas, quæ ex his quæ in ea fiunt, exercenturq; opera, facilè cognoscitur. Plinius libro nat. histor. trigesimoquinto capite tertio, Troianorum temporibus picturam non fuisse scriptum reliquit. quod si ita est, poetæ peccatum est. an uerò ex illis, nõ quæ per se sunt, sed quæ κατὰ συμβεβηκός, id est, secundùm accidens, de quibus Aristoteles in Poeticis meminit an secum dum neutrum uiderint alij. ego tamen dicam quid sentio: si auctoritate innitendum est, non minorem esse Maronis, quàm Plinij auctoritatem: sin autem Plinius uera scripserit, id κατὰ πρόληψιν à poeta factum fuisse, ut pictores templum Iunonis figuris ornarent, cum pictura adhuc in usu non esset. non enim tam exiguo temporis interuallo à Troia rapta ad Carthaginis ædificationem pictura eò excellentiæ peruenisse poterat, ut hominibus admirationem afferret.* Videt Iliacas.] *Hinc omne doloris lenimen, hinc omnis spes futuri commodi pendet.* Bellaq.] *ταυτολογία ad amplificationem laudis Troianorum.* Et sæuum ambobus Achillem.] *Aut ambobus hic pro utrisque positum est, ut sentis Anianus, uel, Donato auctore, comparationis est species: ut sit sensus: sæuiorem fuisse Achillem Agamemnone, & Menelao.* C

LAMB. Hort. Hic primùm.] *Expolitiones sunt, ad attentionem paratæ, à rei ipsius oblatæ miraculo: quod poeta partim ad delectandum, partim etiam ad exornandam amplificandamq; narrationem tempestiuiter inserit: ut uerisimilius sit, Didonem obuia humanitate lætam, Troianos hospitio excepisse. Est enim magis consentaneum, fama propter uirtutem & animorum præstantiam gloriamq; militarem notos, in regnum atque urbem summa cum beneuolentia non tantùm recepisse, uerùm etiam tractasse: quàm si obscuros, nulla re memorabili de nomine cognitos, hospitio pari benignitate associasset. Neque uerò decorum hac in parte alioqui seruasset poeta.*

Namq.]

A Namq.] *Caussam moræ explicat, quare cunctatus fuerit in templo. Operiebatur Didonem. Illustrat autem narrationem ab ornatu & pictura rerum gestarum, qua parietes & columnæ exornantur. Hac potissimum delectantur uiri fortes & militares. Decorum itaque hac in parte quoque seruauit, præter aliam memoratam causam.* Videt.] *Proponit in uniuersum picturæ genus, & historiam in parietibus depictam, quam statim singulatim narrando dilatat.* Iliacas.] *Troianas.* Atridas.] *Agamemnonem & Menelaum: antonomasia. Fuerunt autem hi, secundùm Homerum, Atrei & Aeropes filij: Hesiodus uerò, Plisthenis eos fuisse, author est. Hi cum numerosa classe ad Troiam uenere, iniuriam à Paride acceptam ulturi. Capta urbe post decennalem obsidionem, Agamemnon domum reuersus, ab uxore & Aegistho adultero interfectus fuit. Fuit autem Aegisthus Thyestæ filius, quid id temporis, quo ad Troiam ille aberat, absentis uxorem habebat. Tragici dicunt: Clytemnestram, ueste supra consuta eum indutum, inuolutumq; securi percussisse. Filium habuit Oresten: filias quatuor, Laodicen, Chrysothemin, Iphigeniam & Electram.* Sæuum.] *Enallage gradus, positiuum pro comparatiuo: sæuiorem ambobus Atridis, Agamemnone & Menelao fortiorem, magisq; strenuum. Celebratur omnium Græcorum, qui ad Troiam in armis tum erant, longè fortissimus Achilles.*

ARGVMENTVM.

Aeneas patriæ, ciuiumq; suorum labores contemplatus in pictura, lacrymas quidem effundit, sed tamen adest animo; & socium Achatem ad spem erigit, & ad deponendum timorem hortatur.

Cõstitit, & lacrymãs, quis iã locus, inquit, Achate
Quæ regio in terris nostri plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi:
Sunt lacrymæ rerum, & mentẽ mortalia tangunt.
Solue metus, feret hęc aliquam tibi fama salutem.

NASC. Constitit.] *Præ admiratione.* Et lacrymans.] *Præ dolo-* B *re. ideo subdit.* Quis iam locus, inquit, Achate Quæ regio in terris nostri non plena laboris?] *Mouet commiserationis affectum ex ingenti suorum pernicie. & sanè non poterat, non uehementer commoueri, cum tam bellè suorum stragem penicillo expressam uideret, ut Græcos iterum Troiam deuastantes suis propè oculis cernere uideretur. huic persimilem conquestionis locum non inuenustè tractauit Horat. lib. Carm. 2.*

» *Quis non Latino sanguine pinguior*
» *Campus sepulchris impia prælia*
» *Testatur? auditumq; Medis*
» *Hesperiæ sonitum ruinæ?*
» *Qui gurges? aut quæ flumina lugubris*
» *Ignara belli? quod mare Dauniæ*
» *Non decolorauere cædes?*
» *Quæ caret ora cruore nostro?*

En Priamus.] *Acutissimè Priamum ostendendo, picturæ quoque excellentiam occultè indicat: per quam non* C *solum imago Priami, sed penè ipse ostenditur Priamus. unde colligitur, quod Aristoteles in poetica docuit, picturam esse imitationem: nam pictor lineis, & coloribus mutum hominis simulachrum ueritate ita repræsentata, effingit, ut cuius sit hominis imitatio, planè perspici possit. existimat Tiberius Donatus, En, non tam demonstrantis esse, quàm dolentis. quasi dixerit. ecce ad quid redactus est Priamus: in cuius calamitate, & miserijs, tanquam in fabulis se uulgus oblectat. hæc species agnitionis est, quæ ex signis fieri uidetur. quanquàm communis Troianorum calamitas, quam Aeneas agnoscit in pictura, eam agnitionis speciem habere uidetur, quæ per memoriam, id est, (ut inquit Aristoteles in Poet.) Διὰ μνήμης fieri dicitur. nam Aeneas picturam contemplatus Troianarum ærumnarum recordatur. huius generis Aristoteles exemplum affert ex Dicæogene in Cyprijs extat & alterum apud Homerum Odyss. θ. ubi cantor præclarorum Græcorum facta ad citharam canit. ob quorum memoriam Vlysses lacrymas continere non potest.* Sunt hic etiam sua præmia laudi.] *Duo signat in Tyrijs, studium uirtutis, & pietatis affectum. hi enim inquit, & egregia hominum facta laudibus illustrant, præmioque afficiunt, & humanas calamitates, humanosque casus miserari uidentur. ergo amouendus est metus. Aristippus Socraticus cum facto naufragio in Rhodiensium littus eiectus fuisset, ibique figuras Geometricas descriptas animaduertisset, exclamasse ad comites suos dicitur. uiri adest animo, ac optimè sperate: nam hic hominum uestigia adesse uideo.* Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.] *Solamen miserorum est mæror commiserantium.* Feret hæc aliquam tibi fama salutem.] *Coniectura à signo: nam signa uidet humanitatis, ac pietatis, ideo humanos, piosq; Afros esse iudicat.*

Constitit.] *Hypotyposis, re noua adeoq; inexpectata gradum reprimentis, ut rem propius penitiusq; contempletur.* Lacrymans.] *Pathos. recordatione pristinæ suæ fortunæ, Priami & aliorum, non poterat non lacrymas fundere. Et ut affectus augeat, per prosopopœiam illi patheticam affingit orationem, ad Achatem.* LAMB. Hort.
Quæ regio.] *Affectus à loco: ne angulus quidem est toto orbe, in quem nomen belli Troiani non penetrauit. Laborem hîc uocat, calamitatem belli & excidij, item prælia & pugnas.* En Priamus.] *Patheticè atque emphaticè, monstrantis picturam Priami redimentis ab Achille filij sui corpus: aut sedentis in mœnibus, ac pugnam spectantis: aut adeò ad aram Iouis Hercæi cæsi. Singulis fermè colis inest affectus. Etiam barbari nostra miseria plusquàm Tragica, ad commiserationem mouentur. His signis ratiocinatur apud animum suum, præsentem salutem adesse, qui in gerendis rebus ipse pars magna fuisset. Quoniam autem recordatione pristinæ & præsentis fortunæ, & multorum malorum ex aspectu oboritur & recrudescit animi dolor, breuem doctè Aeneæ accommodauit orationem.*

ARGVMENTVM. A

Flens picturam contemplatur Aeneas, non absq; uoluptate. nam hinc Græcos ab Hectore, illinc Troianos ab Achille fugatos, haud procul inde Rhæsum à Diomede necatum, illiusq; equos in Græcorum castra deductos uidet. ex altera uerò parte Troilum adolescentem cum Achille congressum, ab eo interfectum, & curru tractum conspicatur.

Sic ait, atq; animum pictura pascit inani,
Multa gemẽs, largoq; humectat flumine uultum.
Namq; uidebat, uti bellantes Pergama circum
Hàc fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus.
Hàc Phryges: instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhæsi niueis tentoria uelis
Agnoscit lacrymans, primo quæ prodita somno,
Tydides multa uastabat cæde cruentus,
Ardentesq; auertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Troiæ, Xanthumq; bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atq; impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruq; hæret resupinus inani.
Lora tenens tamen. Huic ceruixq; comæq; trahun(tur
Per terram, & uersa puluis inscribitur hasta.

NASC. Atq; animum pictura pascit inani Multa gemens.] *Pascere animũ, et gemere mutuo repugnare uidentur, attamen Aeneas suorum Troianorum ærumnas contemplatus in pictura, lætatur, & gemit. nam (Aristotele auctore in primo de arte Rhet. unde proculdubio hic sumptus est locus) in luctu, & lacrymis quædã inest etiam uoluptas. uerba Aristotelis apponam, ut locus facilius intelligatur. & in ipso luctu (inquit) ac lacrymis inest quidam sensus uoluptatis. nam mœror in eo est, quod non adest, uoluptas in eo, quod nihilominus flendo meminimus, & quasi intuemur eum, qui abest, & res, quas gessit, & qualis, quantusq; dum uixit fuit. hinc illud Hom.*

ὣς φάτο τοῖσι δὲ πᾶσιν ἵμερον ὦρσε γόοιο. Id est,
Sic ait, & flendi dulcedine perculit omnes.

Sed hac de re disputat etiam Cic. in fam. ad Lucceium. Largoq; humectat flumine uultum.] *Grammatici hic omnes ταπείνωσιν agnoscunt: quæ rei humilitatem uerbi magnitudine extollit. sed more suo poeta granditatem illam uocis, flumine, alterius uocis paruitate temperauit, cum dixit. humectat. huic contraria est ταπείνωσις illa ex primo Aeneid. modo sit ταπείνωσις.*

Apparent rari nantes in gurgite uasto:

» *quæ rem magnam humili explicat uoce. non desunt tamen, qui hic magis ὑπερβολὴν approbent. idipsum quoq; expressit Homer. Iliad. β. de Thersite agens. absq; ulla tamen figura.*

θαλερὸν δέ οἱ ἔκπεσε δάκρυ. Id est,
» *Copiosa ei excidit lacryma.*

» Namq; uidebat uti.] *τὸ αἴτιον est lacrymarum, & delectationis.* Hac fugerent Graij.] *Impetum scilicet Hectoris: nam alludit ad illud Homeri, quod Græci omnes ab Hectore, omnes Troiani ab Achille fugabãtur: quamobrem per distributionem sequitur, & cũ emphasi in Troianos.* Hac Phrygos, instaret curru cristatus Achilles.] *Pugnabant antiqui in curru, ut apud Homer. uidere est, quem Virg imitatur. & in diuinis historijs huius rei crebra fit mentio.* Cristatus.] *ut hostibus terrorem incuteret maiorem. nam in cristis Achillis nescio quid terribile fuit. Hom.* Nec procul hinc Rhæsi.] *Rex Thraciæ fuit Rhæsus: qui in auxiliũ Troianorum anno decimo uenerat. hic insidijs circumuentus à Diomede & Vlysse, qua nocte uenerat, occiditur. Homer. in Iliade, & Eurip. in Tragœdia eius nominis:* Primo quæ prodita somno.] *πάθος à tempore.* Multa uastabat cæde.] *Thracum scilicet unde mouet commiserationem ex ingenti, quæ facta est, strage, id quod uox indicat illa, uastabat. adeas Hom. Il. κ.* Ardentesque auertit equos.] *Equos λευκὰς, id est, albas fuisse scribit Eurip. in Rhæso. noster uerò cum ait ardentes, non colorem tantum, sed etiam naturam equorum illorũ designare uidetur, quos feroces, & ueloces fuisse ostendit.* Priusquam Pabula gustassent Troiæ, B Xanthumq; bibissent.] *Renouat, imò auget πάθος à tempore: quod qui Troiæ suppetias laturi uenerant, tam cito ablati sunt, ut ne cibum quidem, aut potum Troiæ gustare potuerint. Xanthus enim (ut alibi docuimus) Troiæ fluuius est.* Parte alia fugiens.] *cur fugiens? suggerit ipsius rationem.* Amissis armis.] *quæ pugnando amiserat sed cur amiserat? id quoq; poeta ostendit. quia,* Infelix puer.] *egregie sanè poeta puerum arma amittentem facit, quæ plerumq; propter ætatis imbecillitatem sustinere pugnando non potest. est igitur duplici ratione infelix, & quia arma, quibus se tuebatur, amisit, & quia puer cum uiro fortissimo congredi ausus est. locus commiserationis ex infelici, & aduersa fortunæ conditione.* Atq; impar congressus Achilli.] *auget commiserationem ex impari conditione pueri, & Achillem occultè deturpat, quod uiri fortis decorum non seruauerit: qui suæ dignitatis nulla habita ratione, uir armatus puerum inermem occiderit.* Lora tenens tamen.] *ἀμφιβολογία per collocutionem, sic eam appellat Quinctilianus. nam utrum quod tenet lora, an quamuis teneat lora, tamen trahatur, quæri potest.* C Huic ceruix, comæq; trahuntur Per terram.] *πάθος à genere necis, & à modo necandi.* Et uersa puluis inscribitur hasta.] *inscribitur, Seruius laceratur exposuit: cui omnes interpretes assentiunt, præsertim quia Plauti auctoritate suam fulcire sententiam conatur.*

Corpus tuum uirgis ulmeis inscribam. »

ego uero inscribitur, scalpitur siue sulcatur interpretor: & ex antiquo more tractum arbitror. nam ueteres ferreo stylo ceratas tabulas elementorum notis sulcabant.

LAMB. Sic ait.] *Transit ad singulorum exemplorum enumerationem, quæ uario habitu pictura expressa erant.* Hort. *Quid aliud est pictura, quam rerum & personarũ umbra quædam, ad uiua exempla, delineata? qua perinde mens atq; oculi pascuntur, ut corpus alimentis. Quamobrem picturam inanem appellat, quasi ad uiuum rerum gestarum simulachrum expressam. Multa, pro multum: nomen pro aduerbio. neque uerò dum recedit ab affectibus, dum gestum & habitum lachrymantis identidem repetit.* Hæc fugerent.] *Hoc est, spectabat Græcorum fugam effusam, in*

A *sam, in pictura repræsentatam, insequentibus Troianis. Græcos omnes solus Hector in fugam uertis, ut Achilles Troianos. Verùm non uno loco apud Homerum memoratur, quàm instantibus hostibus in castris trepidatum fuerit, & fuga facta ad naues. Fugantur ab Hectore & Aenea, post acerrimum prælium circa Patrocli cæsi corpus. Refertur Iliad. lib. 17.*

——ὥστε ψαρῶν νέφος ἔρχεται, ἠὲ κολοιῶν
οὖλον κεκλήγοντες, ὅτε προΐδωσιν ἰόντα
κίρκον, ὅ τε σμικρῇσι φόνον φέρει ὀρνίθεσσιν,
ὣς ἄρ᾽ ὑπ᾽ Αἰνείᾳ τε καὶ Ἕκτορι κοῦροι Ἀχαιῶν
οὖλον κεκλήγοντες ἴσαν, λήθοντο δὲ χάρμης,
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ πέσον περί τ᾽ ἀμφί τε τά-
φευγόντων Δαναῶν, πολέμου δ᾽ οὐ γίνετ᾽ ἐρωή. (φρον

Et Iliad. 18. ubi narrata Græcorum ad naues & mare fuga:

——αὐτὰρ Ἀχαιοὶ
θεσπεσίῳ ἀλαλητῷ ὑφ᾽ Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο
φεύγοντες, νῆάς τε καὶ Ἑλλήσποντον ἵκοντο.

Hæc Phryges.] *Quo loco refert Achillem inermem, Iunonis hortatu in campum egressum:*

B τρὶς μὲν ὑπὲρ τάφρου μεγάλ᾽ ἴαχε δῖος Ἀχιλλεύς,
τρὶς δ᾽ ἐκυκήθησαν Τρῶες, κλειτοί τ᾽ ἐπίκουροι,
ἔνθα δὲ καὶ τότ᾽ ὄλοντο δυώδεκα φῶτες ἄριστοι
ἀμφὶ σφοῖς ὀχέεσσι καὶ ἔγχεσι.——

Instaret.] *De hac Troianorum memorabili fuga, luculenta narratio extat Iliad. 20. Postquàm Iupiter huc consensit, ut dij in prælium, suis quilibet auxiliaturi, descenderent, acerrimè pugnari cœptum est. Aeneam ægrè Apollo circumfusa nube, commissum cum Achille, pugnæ subtraxit: à quo in reliquo Troianorum uulgo Polydorus maior confossus perijt. Hector ubi aliquandiu Achilli restitisset, prælio excessit, maximè Apollinis beneficio seruatus. Ille reliquos in fugam uersos, ad urbis usque portas, carpendo instandoque persequutus fuit. Sed locum Homericum hic adijciam:*

ὡς δ᾽ ἀναμαιμάει βαθέ᾽ ἄγκεα θεσπιδαὲς πῦρ
οὔρεος ἀζαλέοιο, βαθεῖα δὲ καίεται ὕλη,
πάντῃ τε κλονέων ἄνεμος φλόγα εἰλυφάζει,
ὣς ὅ γε πάντῃ θῦνε σὺν ἔγχεϊ δαίμονι ἶσος,
κτεινομένους ἐφέπων, ῥέε δ᾽ αἵματι γαῖα μέλαινα,
ὡς δ᾽ ὅτε τις ζεύξῃ βόας ἄρσενας εὐρυμετώπους,
C τριβέμεναι κρῖ λευκὸν ἐϋκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ,
ῥίμφα τε λέπτ᾽ ἐγένοντο βοῶν ὑπὸ πόσσ᾽ ἐριμύκων.
ὣς ὑπ᾽ Ἀχιλλῆος μεγαθύμου μώνυχες ἵπποι
στεῖβον ὁμοῦ νέκυάς τε καὶ ἀσπίδας, αἵματι δ᾽ ἄξων,
νέρθεν ἅπας πεπάλακτο, καὶ ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον,
ἃς ἄρ᾽ ἀφ᾽ ἱππείων ὁπλέων ῥαθάμιγγες ἔβαλλον,
αἵ τ᾽ ἀπ᾽ ἐπισσώτρων· ὁ δὲ ἵετο κῦδος ἀρέσθαι
Πηλεΐδης, λύθρῳ δ᾽ ἐπαλάσσετο χεῖρας ἀάπτους.

Ac mox in principio lib. 21. de Troianis palantibus ad urbem actis: quos partim flumine haustos, partim saluos ægrè enatasse, partim fuga dilapsos per campum canit.

ἀλλ᾽ ὅτε δὴ πόρον ἷξον ἐϋρρεῖος ποταμοῖο
Ξάνθου δινήεντος, ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς,
ἔνθα διατμήξας, τοὺς μὲν πεδίονδε δίωκε
πρὸς πόλιν, ᾗ περ οἱ ἄλλοι ἀτυζόμενοι φοβέοντο
ἤματι τῷ προτέρῳ, ὅτε μαίνετο φαίδιμος Ἕκτωρ.
τῇ ῥ᾽ οἵ γε προχέοντο πεφυζότες, ἠέρα δ᾽ Ἥρη
πίτνα πρόσθε βαθεῖαν ἐρυκέμεν. ἡμίσεες δὲ
ἐς ποταμὸν εἰλεῦντο βαθύρροον ἀργυροδίνην, (θρα,
ἐν δ᾽ ἔπεσον μεγάλῳ πατάγῳ. βράχε δ᾽ αἰπὰ ῥέε-
ὄχθαι δ᾽ ἀμφὶ περὶ μεγάλ᾽ ἴαχον. οἳ δ᾽ ἀλαλητῷ
ἔννεον ἔνθα καὶ ἔνθα, ἑλισσόμενοι κατὰ δίνας.

Quæ nos tumultuario stilo ad hunc modum reddidimus:

At simul ad Xanthi rapidi uada fluminis alta
Venere, omnipotens genuit quem Iuppiter, illic
Diuulsos, alios per campum ad mœnia Troiæ
Insequitur, dudum per quem trepida agmina Graium
Abstulerat fuga, cum fureret fortissimus Hector.
Hunc per, nunc trepidante fuga sparguntur. ab alto
Effundit nubem cœlo Saturnia Iuno, ut
Arceret Teucros: pars auertuntur in amnem
Vorticibus rapidum, & lapsi in uada fluminis alti
Cum sonitu incumbunt magno: simul alta fluenta
Insonuere, simul ripæ circumque supraque
Ingemuere: undis alij clamore profundis
Horrendo innabant, circum huc illucque retorti
Vorticibus crebris, acti & uertigine tristi.

Cristatus.] *A' forma galeæ, cristatum Achillem uocat: certè Homerus à nutricis comis, seu crinitis capitibus,* καρηκομόωντας *ferè appellat, aut* ἐϋκνήμιδας, *aut* χαλκοχίτωνας. Curru.] *Ex Homerico carmine maximè, si non aliunde, liquet, priscos è curribus pugnasse, quibus duo tantum uehebantur, auriga & miles ad pugnam instructus.* Rhesi.] *Ab apparatu castrensi: hoc est, à tentorijs albis. Homerus refert Iliad. 10. post expositam superiori libro legationem ad Achillem, Agamemnonem uarijs curis solicitum, præstantissimos duces Græcorum in concilium aduocasse: inde Diomedem & Vlyssem ad explorandum hostiũ castra noctu emisisse. Hi in Dolonẽ quendã, ab hostibus exploratorẽ emissum, illapsi, cognito recenti Thracũ aduentu, quorum dux Rhesus erat, eũ interficere. Inde silentio progressi, cæso Rhesi, equos eius ab itinere adhuc lassos, secũ in Græcorum castra abduxere.*

τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ᾽ ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα,
αἶψα δ᾽ ἐπὶ Θρῃκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες,
οἱ δ᾽ εὗδον καμάτῳ ἀδδηκότες, ἔντεα δέ σφιν
καλὰ παρ᾽ αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο, εὖ κατὰ κόσμον
τριστοιχεί. παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
Ῥῆσος δ᾽ ἐν μέσῳ εὗδε, παρ᾽ αὐτῷ δ᾽ ὠκέες ἵπποι
ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης, ἱμᾶσι δέδεντο.
τὸν δ᾽ Ὀδυσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδεϊ δεῖξεν.
οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι,
οὓς νῶϊν πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
ἀλλ᾽ ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος. οὐδέ τί σε χρὴ
ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν, ἀλλὰ λύ᾽ ἵππους,
ἠὲ σύ γ᾽ ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δ᾽ ἐμοὶ ἵπποι.
ὣς φάτο, τῷ δ᾽ ἔμπνευσε μένος γλαυκῶπις Ἀθήνη.
κτεῖνε δ᾽ ἐπιστροφάδην, τῶν δὲ στόνος ὄρνυτ᾽ ἀεικής,
ἄορι θεινομένων, ἐρυθαίνετο δ᾽ αἵματι γαῖα.
ὡς δὲ λέων μήλοισιν ἀσημάντοισιν ἐπελθὼν
αἴγεσιν ἢ ὀΐεσσι κακὰ φρονέων ἐνορούσῃ.
ὣς μὲν Θρήϊκας ἄνδρας ἐπῴχετο Τυδέος υἱός,
ὄφρα δυώδεκ᾽ ἔπεφνεν. ἀτὰρ πολύμητις Ὀδυσσεύς,
ὅν τινα Τυδεΐδης ἄορι πλήξειε παραστάς,
τὸν δ᾽ Ὀδυσεὺς μετόπισθε λαβὼν ποδὸς ἐξερύσασκε,
τὰ φρονέων κατὰ θυμόν, ὅπως καλλίτριχες ἵπποι
ῥεῖα διέλθοιεν, μηδὲ τρομεοίατο θυμῷ
νεκροῖς ἀμβαίνοντες. ἀήθεσσον γὰρ ἔτ᾽ αὐτῶν.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ βασιλῆα κιχήσατο Τυδέος υἱὸς
τὸν, τρεισκαιδέκατον μελιηδέα θυμὸν ἀπηύρα,
ἀσθμαίνοντα. κακὸν γὰρ ὄναρ κεφαλῆφιν ἐπέστη
τὴν νύκτ᾽, Οἰνεΐδαο πάϊς διὰ μῆτιν Ἀθήνης.

τόφρα

τόφρα δ' ἄρ' ὁ τλήμων ὀδυσσεὺς λῦε μώνυχας ἵπ-
σὺν δ' ἤειρεν ἱμᾶσι, καὶ ἐξήλαυνεν ὁμίλου (πους,
τόξῳ ἐπιπλήσσων, ἐπεὶ οὐ μάστιγα φαεινὴν
ποικίλου ἐκ δίφροιο νοήσατο χερσὶν ἑλέσθαι.

*Rhesum Thracum regem uocat Homerus, ἐν δ' ἐσφιεῦ-
σι βασιλεύς. Erat ille Thrax genere, filius Strymonis
fluuij, & Euterpes unius nouem Musarum, clarus militari
laude. Hic Priamo auxilio uenit aduersus Græcos. de quo
ita tradunt quidam. Accidit fortè, cum insignem inter ho
stes aliquando cladem edidisset, Iuno pro Græcorum sa-
lute solicita, Mineruam in eius perniciem concitauit. Itaq;
hæc cælo lapsa, Vlyssem & Diomedem ad exploranda
Troianorum castra impulit. Hi sopito Rheso superue-
nientes, ipsum eiusq; socios obtruncarunt. Alij, & eos se-
quutus Maro, tradunt illum cæsum ea nocte, qua ad Tro-
iam uenisset. Addunt quidam, eum multo antè oraculo
monitum, si ipse ipsiusq; equi è Scamandro aliquando
aquam biberent, regionisq; huius pascua gustarent, fore
eum in posterum insuperabilem. Est & Rhesus fluuius
Troadis, qui Strabonis temporibus Rhœtes dicebatur, ut
idem testatur lib. 13. & annotauit Hesychius.* Xan-
thum.] *Synecdoche, & pathos à tempore. Amnis est
Troadis, postea Scamandrus dictus, à Scamandro quo-
dam Corybantis & Demodices filio, qui cum inopinatò
mysteria matris deorum spectauisset, furore correptus, in
fluuiũ Xanthum præcipitem se dedit: à quo deinceps Sca-
mandrus cœptus est appellari. author Plutarch. ἐν τῷ πε-
ρὶ ποταμῶν.* Parte.] *Hypotyposis fugientis in ipso cer
tamine, abiectis armis, Troili. Et hanc uarijs affectibus
exornat. ab ætate: cum eum infelicem puerum uocat: à
specie resupini, & hærentis ponè à uacuo curru, & adhuc
tenentis habenas, cum traheretur, et telum, quo pugnarat,
capite fœdo sanguine deformato. Subit hoc loco mirari,
cur poeta eum puerũ appellet: cum, teste Boccatio & Hy-
gino, unus fuerit è maximis Priami natorum: & inter au-
thores conueniat, nullorum uirtute, post Hectoris casum,
quàm Aeneæ, Troili & Alexandri, res Iliacas magis fuisse
adiutas: sed præcipuè circa belli finem, Troili uirtutem in
prælijs uarijs enituisse. Libet igitur hanc ob causam histo
riam longius repetere, non iniucundam meherele quidem,
sed & utilem, ad ueram eius, quæ à poetis haud rarò alijs
atq; alijs figmentis obscuratur, cognitionem. Faciam au-
tem id uel eo consilio & studio, non ut poetam conuellam,
sed ut studiosis calcar addam, ad hunc locum diligenter
expendendum. Eo tempore, quo Palamedes Agamemno-
ni suffectus esset, iam induciæ exierant. Andromache &
Priamus Hectorem intra muros continuerunt, dimissis in
pugnam Troilo; Alexandro & Heleno. His exire sine He-
ctore detrectantibus, fiebat nihil. Græcis per hæc pro libi-
dine impotenter ferocientibus, cum id ferre Hector nequi-
ret diutius, sauciato Achille, ab eo interfectus fuit. Cuius
clade territi Troiani, extemplò effusa fuga in urbem com
pelluntur. Pacit per hæc inducias cum Priamo in annum
Palamedes, ut interea spacium utrisq; esset sepeliendi, cu-
randiq; suos. Quare toto eo tempore per induciarum fi-
dem, mutuo commercio usi sunt, Troianis in hostium ca-
stra, Græcis in urbem ultro citroq; citra fraudem comme-
antibus. Exactis inducijs, cum rursus in prælium descen-
deretur, à Paride Palamedes interficitur. Et in hanc sen-
tentiam pleraq; tradit Dares. Sed de Palamede in secun-
do fusior, quia locus ibi postulabit, instituetur narratio.
Restituitur in imperium illico, idq; Nestoris consilio, Aga
memnon: sub cuius auspicijs Græcorum res antea satis fe- A
liciter gestæ fuerant: ac statim quàm restitutus esset, edu-
xit suos in pugnam. Fit utrinq; insignis clades. Iamq; mul-
tum diei pugnando absumptum erat, cum Troilus pugnæ
mediæ recens superueniret. Hic magna cæde affectos Græ
cos in fugam agit, compellitq; in castra. Postridie iterum
infestis aciebus concurritur. Quo prælio inter cæteros
Troianorum duces præcipuè Troili uirtus enituit, sede-
cim Græcorum principibus ab eo interfectis. Pugnatum
inde est per septem continuos dies: quæ res stetit multo Ar
giuorũ sanguine. Mittuntur interim legati, Diomedes, Ne
stor & Vlysses, ad Achillem, ut rebus afflictis Græcorum
sua auxilia conferret. Consuluerat is paulò antè soluen-
dam obsidionem, & faciendam fugam turpitudinis præ-
textu, quod propter mulierem tota Europa & Asia huc
ad internecionem propè utriusque gentis conuenissent.
Egerat is occultè cum Priamo de connubio Polyxenæ,
quam ille his legibus spoponderat Achilli, si soluta obsi-
dione exercitus dimitteretur. Itaque negat Agamemnoni
suum auxilium. Conuocantur à rege in concionem duces,
eosq; consulit quid censeant faciendum. Menelai senten-
tia erat, exercitum in pugnam educendum: Hectore enim B
occiso, non magni Achillem esse faciendum. Contrà Dio
medes & Vlysses clamitant, Troilum non minus ferocem,
quàm Hectorem. Calchantis monitu itur in prælium. Oc
currunt Troiani: pugnatur acerrimè, & quidem magna
utriusq; exercitus clade. Vulneratur à Troilo, cælis mul-
tis, Menelaus: nox superueniens, pulsis in castra Græcis,
pugnam diremit. Postridie rursum exercitum educunt
Alexander & Troilus. Occurrunt ex aduerso Græci. Hac
pugna Troilus sauciato Diomede, in Agamemnonem fer-
tur. Quo grauiter uulnerato, Græci rursum in castra com
pelluntur. Continuatur hîc quoq; pugna per aliquot dies.
Agamemnon ubi uidit, in dies exercitum suum tot prælijs
minui, petit septem mensium inducias. Negat Troilus dan
das, sed continuis irruptionibus Græcos cædibus uastan-
dos, & naues incendendas. Vicit tamen maior pars, da-
tæq; sunt belli feriæ. Tum Agamemnon ad Achillem, ipse
quasi à communi concilio missus, sum orauit, ne pericli-
tantem exercitum desereret. Ad postremũ id exorauit, ut
Myrmidones suos in prælium mitteret. Existimabat Aga-
memnon, ipsorum clade futurũ, ut sua sponte ad pugnan-
dum cũ hostibus accenderetur. Nec fefellit Agamemno- C
nem sua spes. Vbi inde pugnæ tempus adesset, Achilles
suos egregiè armatos Agamemnoni auxilio misit. Ibi Troi
lus in prima acie uersans, Græcos grauiter afflictos, Myr-
midonesq; fugat, & in castra usq; sequendo fugientes car-
pit: ac solo Aiace frustra pugnante, ad ultimũ Troilus ui-
ctor in urbem redijt. Agamemnon acceptũ dedecus uindi-
caturus, postridie omnes duces secum in pugnam educit.
Quo prælio multis utrinq; cadentibus, Troilus Myrmido-
nes, quibus ipse obiectus fuerat, in fugã agit. Petenti Aga
memnoni inducias in 30. dies, ad humandũ cæsorũ cada-
uera, haud grauatè dantur. Exierãt induciæ, cũ utrinq; se
rursum in pugnã pararent. Primo die Troilus inter Græ-
cos insignẽ cladem edidit, & cũ multa cæde in castra com
pulit, haud citra insolentem de tot uictorijs exultationem.
Tum demum Achilles, ubi aduertit suas copias deleri, &
Græcorũ res manifestè periclitari, Troilũ continuis uicto-
rijs indies ferociorem fieri: tempus adesse ratus, ut suos ul
cisceretur, in præliũ prodijt: uenientem excepit intrepidus
Troilus, & grauiter etiam uulnerauit. Quare Achilles à
uulnere*

A *uulnere tardior, è prælio excedere coactus fuit. Inde sex perpetuos dies pugnando continuatur. Sexto die Achilles Myrmidones suos hortatur, ut fortiter in hostes impressionem facerent: eratq; medium diei, cum Troilus recens pugnando fessis superueniret, hostesq; in fugam cogeret. Huic obijciuntur Myrmidones: oritur pugna infestissima: in qua, uulnerato equo, corruit Troilus: cadentem conspicatus Achilles, accurrens sub equo iacentem trucidat. Ibi rursum fit acre prælium circa corpus: subtraxissetq; Achilles, nisi à Memnone repulsus fuisset: qui, subducto ab alijs cadauere, & ipse in uestigio ab Achille interfectus fuit. At Dictys author est, Troilum cum Lycaone captum: quos in medium protractos Achilles trucidarit. Sed utcunq; habet: dantur Priamo induciæ ad Troilum & Memnonem humandos. Atq; hæc quidem sunt, quæ authores de uirtute Troili prodiderunt. Quæ si uera sunt diligenter hic Maronis locus expendendus est, nisi ad amplificandam Achillis uirtutem, & ipsius adeò Aeneæ, aliquando cum eo congressi, Troili audaciam & militarem spiritum extenuare uoluerit. Lycophron in Cassandra:*

αἶ αἶ στενάζω καὶ σὸν εὐαγκάλον θάλος,
B ὦ σκύμνε τερπνὸν ἀγκάλισμα συγγόνων,
ὅς τ' ἄγριον δράκοντα πεφρύγῳ βαλών.

Quæ uerba Isacius Tzetzes enarrat hoc pacto: φεῦ φεῦ στενάζω καὶ τὴν σὴν θαλερὰν ἢ εὐανάτροφον ἡλικίαν, ὦ ἄδελφέ μου Τρωΐλε, ὦ σκύμνε καὶ βασιλικώτατον γέννημα, τερπνὸν περίπλεγμα τῶν ἀδελφῶν, ὃς τρώσας τὸν Ἀχιλλέα τῷ ἐρωτικῷ τοῦ κάλλους σου βέλει, ἢ τοι θέλξας αὐτὸν ὥστε ἐρασθῆναί σου, σὺ δὲ μὴ ἐρασθεὶς αὐτῷ, ἐκσφαττόμενος καὶ ἐκτεμνόμενος τὴν κεφαλὴν ἐν τῷ τύμβῳ καὶ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπὸ τοῦ ἐχθίστου Ἀχιλλέως, καὶ ἐν τῇ ἐκσφαττομίᾳ αἱμάξας τὸν ναόν. *Id est: Eheu deploro tuam uirentem & bene laudateq; institutam ætatem, ô mi frater Troile, catule leonis, stirps summis regibus prognata, delectabilis amplexus fratrum iuxtà & sororum. qui Achillem forma tuæ telo, amore uidelicet saucium, ita demulsisti, ut te efflictim adamarit. Contrà, cum tu paria in amore illi non præstares, ab amatore ad sepulchrum in templo Apollinis obtruncatus pepereris. In ea autem capitis cæde, ipsum sanguine maculabis templum. Quo loco refert idem interpres, Achillem adamasse Troilum, filium Hecubæ & Priami, ut ferebatur: re autem uera, Apollinis. Quem insequutus Achilles, parum aberat quin apprehendisset. Confugientem iam in templum Apollinis Thymbræi, Achilles inde exire cogebat. Ille ubi id facere recusasset, irruens eum in ipsa ara trucidauit, ut aiunt. Quamobrem cum Apollo uellet illum ulcisci, ita comparauit, ut Achilles in eodem loco interficeretur. Atq; hi quidem hunc in modum nugantur de Troilo. Deinde suum iudicium adscribit in hanc sententiam: Ego equidem hunc Troilum barba prolixa, colore corporis subnigro fuisse arbitror. Atq; haud scio an Thessalus hic Achilles tam magnus amator fuerit ut uiros barbis profundioribus, & grandiores hos multo, adamarit. Etenim Troilus adolescens erat admodum forma eleganti, colore fusco, barba hirsuta, & qui ab Achille adamaretur indignus. Hic post Memnonis cædem urbe Troia egressus, collatis pedibus cum illo pugnauit, & ab eo interfectus fuit. Propter cuius cædem ingens luctus per totam Troiam, non minor quàm super Hectore, obortus fuit. Verba Tzetzis sunt:* φασὶ γὰρ, ὅτι Ἀχιλλεὺς ἐρασθεὶς Τρωΐλου τοῦ παιδὸς Ἑκάβης καὶ Πριάμου, ἐν λόγοις, ἔργῳ δὲ παιδὸς Ἀπόλλωνος, ἢ διώκων αὐτὸν, ἔμελλε καταλαμβάνειν αὐτόν. προσφυγόντα δὲ τῷ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ναῷ, Ἀχιλλεὺς ἐβιάζετο αὐτὸν ἐξελθεῖν. ὡς δὲ οὐκ εἶπεν, προσελθὼν ἀνεῖλεν αὐτὸν ἐν τῷ βωμῷ. ὥ φασι καὶ τιμωρῶν ὁ Ἀπόλλων, αὐτόθι παρεσκεύασεν καὶ τὸν Ἀχιλλέα. καὶ οὗτοι μὲν οὕτω ληροῦσι περὶ Τρωΐλου. ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν Τρωΐλον καὶ βαθεῖαν ἔχοντα τὴν ὑπήνην, καὶ μελάγχρουν ἐπίσταμαι. οὐκ οἶδα δὲ, εἰ ὁ Θετταλὸς Ἀχιλλεὺς οὕτως ἐρωτικὸς ἦν, ὡς καὶ βαθυγενείων καὶ γεραιτέρων πολὺ τούτων ἐρᾶν. νέος μὲν γὰρ ἦν ὁ Τρωΐλος, καὶ ὡραῖος, μελάγχρους δὲ, καὶ δασυγένειος, καὶ Ἀχιλλέως ἐρώτων ἀνάξιος. μετὰ δὲ τὴν ἀναίρεσιν Μέμνονος, ἐξελθὼν τῆς Τροίας, συμβάλλει τῷ Ἀχιλλεῖ, καὶ ἀναιρεῖται ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐγένετο δὲ αὐτὸν ἐν τῇ Τροίᾳ πένθος πολὺ, οἷον ὑφ' Ἕκτορος. *Hoc itaq; esse reor, cur poeta eum puerum uocarit: ut est omnis antiquitatis, & reconditæ disciplinæ omnis doctissimus.* Ceruixq;.] *Polysyndeton.* Puluis.] *Diastole. Versam, à uerro, non autem à uerto, hoc loco dicitur.*

C

ARGVMENTVM.

Extrema picturæ pars humilitatem mulierum Troianarum, in deferendo ad templum Palladis peplo: horrendum Hectoris ab Achille tracti spectaculum: Memnonem cum copijs orientalibus, & Penthesileam Amazonem Troianis suppetias ferentes continet.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumq; ferebant
Suppliciter tristes, & tonsæ pectora palmis.
Diua solo fixos oculos auersa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumq; auro corpus uendebat Achilles.
Tum uero ingentem gemitũ dat pectore ab imo,
Vt spolia, ut currus, utq; ipsum corpus amici,
Tendẽtemq; manus Priamũ conspexit inermeis,
Se quoq; principib. permixtũ agnouit Achiuis,
Eoasq; acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, medijsq; in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ,
Bellatrix, auderq; uiris concurrere uirgo.

NASC. Interea ad templũ non æquæ Palladis ibant. Crinibus Iliades passis, peplũq; ferebant Suppliciter tristes] *Hic factum ponitur, tempus, & caussa, & modus etiam facti. nam Troianæ mulieres ad Mineruæ templum proficiscebantur, eo tempore, quo res Troianorũ haud prosperè cedebãt, hoc designat uox,*

Interea, & passis crinibus, nec absq; lacrymis quia tristes, & supplices quod est modus facti ita quoque legati eum ad pacem impetrandam mittebantur, ramum oleaginũ uittis ornatum deferentes. humi procumbebant, & cum lacrymis supplices pacem petebant. Liuius octauo ab Vrb. hinc illud ex sept. Aeneid.

Ne temnite

» ——Ne temne, quod ultro
» Præferimus manibus uittas, & uerba precantum.

Et peplum.] hoc est pallam pictam ferebant, qua Mineruæ simulachrum inducerent, ad impetrandã pacem, hoc est, ad Deam sibi conciliandam: quæ suprema est totius facti caussa. hanc uestem uouerat Hector Palladi. ideóq; apud Homer. Iliad. ς. Hecubam matrem suam precatur, ut congregato mulierum cœtu, non absq; sacrificio eam in genibus Mineruæ collocet. atq; ita ait Hom.

» ἀλλὰ σὺ μὲν πρὸς νηὸν Ἀθηναίης ἀγελείης
» ἔρχεο σὺν θυέεσσιν, ἀολλίσσασα γεραιάς.
» πέπλον δ', ὅς τοι χαριέστατος, ἠδὲ μέγιστος
» ἔστιν ἐνὶ μεγάρῳ, καί τοι πολὺ φίλτατος αὐτῇ,
» τὸν θὲς Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο.

& paulò infra, Hecubam cum cœtu fœminarum in arcem Ilij proficiscentem describit. locus est cuique docto notissimus. Diua solo fixos oculos auersa tenebat.] πάθος. non enim Troianæ mulieres poterant non commoueri, atque ingenti dolore affici, cum Palladem, cuius placandæ gratia tanta cum animi demissione ad eius simulachrum accesserant, adeo sibi iratam esse perspicerent, ut ne oculos quidem ipsa ad eas respiciendas attolleret. quamobrem arguitur etiam Pallas immanitatis: quæ ne supplicum quidem misereri uelit. est autem Homeri hemistichium: loco paulò ante adducto:

» Ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. id est,
» Abnuit autem Pallas Minerua.

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.] ad Hectoris spectaculum transit. Porrò singula huius carminis uerba singulos habent tum misericordiæ, tum etiam indignationis affectus: nam uir mortuus raptatur, non uehitur, nec semel tantum, sed ter: & circum muros patrios raptatur. hæc commiseratio à circumstantijs nominatur. si uero Achillis crudelitatem spectes, indignatio est. Exanimumq; auro corpus uendebat Achilles.] Achillis auaritiam carpit: ob quam & ipsum deturbat: ita enim auri cupiditate premebatur, ut nulla aut suæ dignitatis, aut saltem humanitatis habita ratione, patri filium uenderet. uidetur autem præ dolore in pronunciando nomen Hectoris extollendum: Achillis uerò ob impietatem, deprimendum. nam quis mortuum unquam nisi impius uendidit? quis in regno positus, ideóq; diues aurum expetit, nisi auarus: ergo impius, & auarus Achilles. Tum uero ingentem gemitum dat pectore ab imo.] πάθος. Superius lacrymas effudit, nunc uerò multiplici rerum acerbitate perculsus, lacrymis gemitum addit. utq; ex magnitudine doloris eum gemuisse ostenderet. poeta ab imo pectore posuit. Sed cur gemit? audi quod sequitur. Vt spolia, ut currus, utq; ipsum corpus amici.] Singula uerba uim augendæ commiserationis habent. nam signa, facta, uestes, currus, spolia, huiusmodiq; alia (ut Aristot. in Rhet. auctor est.) conquestionem mouere solent. quamobrem M Antonius uestem Iulij Cæsaris pugionibus perforatam, & sanguine aspersam populo pro concione ostendit, ut illum per affectum commiserationis ad indignationem, & ad uindictã prouocaret. Dio in hist. Gemit igitur Aeneas primum tanti uiri casum: deinde, quod detractis spolijs, de illo triumphat hostis, &, quod acerbissimũ est, sub ipsis patriæ mœnibus: ut desolata, grauiq; mœrore confecta ciuitas suum propugnatorem tanta in calamitate suis oculis cerneret. gemit, doletq; uicem Priami, grauioris ætatis, regiæq; potestatis uiri: qui cum diu dolore, & timore uitam traxisset, tandem senex, & capularis in eam calamitatem inciderat, ut in summa orbitate regijs exutus ornamentis, supplex, flebiliq; uoce pro gnati redemptione hostem rogare cogeretur: fit igitur ex his circumstantijs pulcherrima αὔξησις. dolet enim uisis spolijs, magis curru, maximè tandem conspecto cadauere. huiusmodi affectuum exempla plura extant apud Hom. & Eurip. de quibus aliâs copiosius disputabimus. illud uerò diligenter obseruandum est, hæc uox ut, quantum placeat poetæ: qui eam hic, & alibi sæpius repetit. A

Vtq; acres concussit equos, atq; impulit arma. »
& in Bucol.
Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error. »

orationi certè acrimoniam addit. Tendentemq; manus Priamum.] auget commiserationem ex infelicitate & aduersa fortuna Priami: qui cum ab alijs rogari consueuerit, nunc rex hostem se longè inferiorem rogare cogatur. Sic ferè Horat. in epodo.

Vnxere matres Iliæ addictum feris »
Alitibus, atq; canibus homicidam Hectorem: »
Postquam relictis mœnibus rex procidit »
Heu peruicacis ad pedes Achillei. »

Se quoq; principibus permixtum agnouit Achiuis.] B inter acies Græcorum se quoq; admixtum cognouit Aeneas, ea agnitionis specie, quæ est (ut opinor) ex signis: nam ex dimicatione, & armorum conflictu: qui inter Troianos & Græcos fuerat, dum Ilium incenderetur, se ipse agnouit: alioquin iudicandum esset, se ex aliqua inscriptione cognouisse, unde laus emergit Aeneæ ex animi magnitudine, atq; fortitudine: qui principum Græcorum telis circumdatus, & procul à suis, strenuè tamen dimicat, nec ullis terretur incommodis. quod uerò Seruius interpres proditionẽ Aeneæ hinc latenter attingi putat, emunctæ naris hominibus non facit satis. Eoasq; acies.] copias Memnonis: qui ex orientali plaga in auxilium Troianorum uenerat. Et nigri Memnonis arma.] triplici ratione arma Memnonis agnoscere potuit Aeneas, uel ex forma, uel ex notis litterarum, uel ex numine picto: nam in clypeis pingere Deos solebant, quos colebant. quidã etiam signa elementorum in iaculis & scutis habuerunt, unde cuius nam gentis, ac prouinciæ existerent facile perspici posset. Sed de hac re plenius in 2. com. super eo uersu.

» Vadimus immixti Danais, haud numine nostro. C

Penthesilea furens.] laus est. non enim eam furiosam dicit, sed animo, cordeq; præstantẽ ostendit, propterea subdit. Medijsq; in millibus ardet.] igitur de furore bellico haud dubiè intelligendum est. Aurea.] non est ἀμφίβολον. sed iunge, aurea cingula: nam sequitur, bellatrix. Exertæ mammæ.] præliantis audaciam designat: quæ exerta mamma, id est, pectore nudato pugnat, nec ullo armorum munimine tegitur. Audetq; uiris concurrere uirgo.] Penthesileæ audacia exaggerat: quæ cum fœmina sit minoris, scilicet & animi, & uirtutis, tamẽ cum uiris audet pugnare. quanquam hoc iocosè dictum uideri, & ad Veneris prælium referri potest. ut fœmina cum uiris congredi audeat.

Transit à Troilo ad supplicationes mulierum Troianarum, circa limina deorum, ob acceptam cladem. Refertur ab Homero Iliad. 6. ubi dij prælio excessissent, Troianos cæsos fugatosq; à Græcis fuisse: atq; Hectorem monitu Heleni uatis pugna se abstulisse in urbem, matriq; mandasse, ut supplicationes Mineruæ Iliadi cũ matribus LAMB. Horc.

Iliensibus

A Iliensibus ad templum eius haberet: 12. boues cæderet, quo dijs propitijs, Diomedes ex acie submoueretur.

ὥς ἔφαθ', ἡ δὲ μολοῦσα ποτὶ μέγαρ' ἀμφιπόλοισι,
κέκλετο· ταὶ δ' ἄρ' ἀόλλισσαν κατὰ ἄστυ γεραιάς.
αὐτὴ δ' ἐς θάλαμον κατεβήσετο κηώεντα,
ἔνθ' ἔσάν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι, ἔργα γυναικῶν
Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδὴς
ἤγαγε Σιδονίηθεν, ἐπιπλὼς εὐρέα πόντον,
τὴν ὁδὸν, ἣν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.
τῶν ἕν' ἀειραμένη Ἑκάβη, φέρε δῶρον Ἀθήνῃ,
ὃς κάλλιστος ἔην ποικίλμασιν, ἠδὲ μέγιστος,
ἀστὴρ δ' ὣς ἀπέλαμπεν, ἔκειτο δὲ νείατος ἄλλων.
βῆ δ' ἰέναι, πολλαὶ δὲ μετεσσεύοντο γεραιαί,
αἱ δ' ὅτε νηὸν ἵκανον Ἀθήνης ἐν πόλει ἄκρῃ,
τῇσι θύρας ὤϊξε Θεανὼ καλλιπάρῃος,
Κισσηῒς, ἄλοχος Ἀντήνορος ἱπποδάμοιο.
τὴν γὰρ Τρῶες ἔθηκαν Ἀθηναίης ἱέρειαν.

Iliades.] matronæ Troianæ: antonomasia. Palladem iniquam non abs re uocat, quæ etsi à Troianis, posita etiam æde, magnis honoribus colebatur inter præcipua tutelaria urbis numina, tamen toto eo bello Græcorum res
B tutata, & Iliensibus infesta, ob iudicium Paridis, fingitur ab Homero. Peplum.] Erat autem peplum, uestis muliebris candida, sine manicis, & ad extremos usque talos defluens. Hinc matronæ Troianæ ab Homero τανύπεπλοι uocantur, ὡς ἔχουσαι περιτεταμένους πέπλους, καὶ καθειμένους ἕως ἄκρων τῶν ποδῶν. Erat & distincta clauis aureis quæ simulacris diuorum, & primùm quidem ab Atheniensibus Mineruæ offerebatur. Græci exponunt, πέπλος ἐστὶ κυρίως γυναικεῖον. & ἱμάτιον ἢ ἔνδυμα γυναικεῖον. Sidoniarum opus, ut ex Homero constat, ab Alexandro tum Sidone Troiam portatũ, cum Helenam è Græcia abduceret. Græci indistinctum πέπλος ἢ πέπλον efferunt. Tonsæ pectora.] Reddit summa diligentia, ea quæ apud Græcum uatem eodem libro, sequuntur:

αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.
ἡ δ' ἄρα πέπλον ἑλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρῃος
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο,
εὐχομένη δ' ἠρᾶτο Διὸς κούρῃ μεγάλοιο.
πότνι' Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,
ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν
C πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

Tonsæ.] Synecdoche. Auersa.] Hypallage. auersos oculos tenebat: à signo iratæ Mineruæ.

ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη.

Ter circum.] Exemplum aliud, Hectoris raptati circum muros ab Achille. Conclusis Troianis intra muros, solus Hector Achillis impetum aliquandiu sustinuit. Inde in fugam se abripuit. mox recepto animo, rursus hosti obuiam processit: in qua pugna occubuit. Achilles mortuum, à pedibus perterebratis loro currui alligatũ, ad nauium stationem, nimis impotenter uictoria insolescens, pertraxit. Refertur Iliad. 22. Quo loco spiritu propè diuino cladẽ eam, à Priami, Hecubæ & aliorum Troianorũ luctu, & uiso è muris tristissimo spectaculo, amplificat poëta.

ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε
ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρνης, βοέους δ' ἐξῆπτεν ἱμάντας,
ἐκ δίφροιο δ' ἔδησε, κάρη δ' ἕλκεσθαι ἔασεν.
ἐς δίφρον δ' ἀναβὰς, ἀνά τε κλυτὰ τεύχε' ἀείρας,
μάστιξεν δ' ἐλάαν· τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην.
τοῦ δ' ἦν ἑλκομένοιο κονίσαλος, ἀμφὶ δὲ χαῖται
κυάνεαι πίμπλαντο· κάρη δ' ἅπαν ἐν κονίῃσι
κεῖτο πάρος χαρίεν· τότε δὲ Ζεὺς δυσμενέεσσι
δῶκεν ἀεικίσσασθαι ἑῇ ἐν πατρίδι γαίῃ.

Quem locum uarijs affectibus usque ad finem libri mirandum in modum dilatat: ab eiulatu Hecubæ, quæ abiecto humi flammeo diuellit comas. Priamus ægrè retinetur, quo minus amentis similis, portis erumpat, & supplicaturus Achilli ad Græcorum naustathmum se conferat. Vertit hic in quæstionẽ enarrator Homeri, quam ob causam tantopere Achilles in mortuum sæuierit: cum impium sit, uel mortuos incessere, uel mortuorum iura sepulchra'ue uiolare. Id (inquit) ab Achille perpetratum est crudelitate aliqua. nam Eetionem à se occisum non spoliauit, sed unà cum panoplia condidit, additis etiam iustis sepulturæ honoribus. Sed quia Hector prior eam inhumanam sæuitiam in Patroclum exercuerat, & quemadmodum ipse de eo scribit,

κεφαλὴν δέ γε θυμὸς ἄνωγε
πῆξαι ἀνὰ σκολόπεσσι, ταμόνθ' ἁπαλῆς ἀπὸ δειρῆς:

Et qui suos ulciscũtur, nõ possunt dici impij, sed qui priores læserint. Callimachus scriptum reliquit, Thessalis patria consuetudine receptum fuisse, ut necessariorum amicorum interfectores circum cæsorum sepulchra raptarent. Eodem pacto Simon quidã Thessalus natione, Eurydamantem quendam fratris sui Thrasini percussorem raptauit: & primus adeò eam legem exercuit, & fratris sui percussorem à curru ponè pendentem circum cæsi sepulchrum raptauit ac traxit. Qua de causa Achilles, & ipse Thessalus, è patria consuetudine idem factitauit. Iliacos.] Troianos muros. Pathos à loco: id est, patriæ muros, quos huc usq; sua uirtute decem annos ab hostium iniuria seruarat. Ter, inquit Homerus, Achilles Hectorẽ circum amici sepulchrum traxit:

ἀλλ' ὅγ' ἐπεὶ ζεύξειεν ὑφ' ἅρμασιν ὠκέας ἵππους,
Ἕκτορα δ' ἕλκεσθαι δησάσκετο δίφρου ὄπισθεν,
τρὶς δ' ἐρύσας περὶ σῆμα Μενοιτιάδαο θανόντος.

At Iupiter Homericus pro Hectore solicitus, Thetin ad Achillem cum huiusmodi mandatis mittit, ut herois corpus patri reddat. Eodem tempore Irim ad Priamũ ire iubet, ut ex urbe in castra ad Achillem, pecunia filij corpus redempturus, proficiscatur. Qui duce Mercurio per uigilũ stationes postquam ad Achillem uenit supplex eius genibus aduolutus, filij corpus multo auro redemptum in urbem reportauit. Refertur historia Iliad. lib. ultimo:

τὸν καὶ λισσόμενος Πρίαμος πρὸς μῦθον ἔειπε·
μνῆσαι πατρὸς σοῖο θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
τηλίκου, ὥσπερ ἐγὼν, ὀλοῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ·
καὶ μέν που κεῖνον περιναιέται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσ' οὐδέ τίς ἐστιν ἀρὴν καὶ λοιγὸν ἀμῦναι.
ἀλλ' ἤτοι κεῖνός γε σέθεν ζώοντος ἀκούων,
χαίρει τ' ἐν θυμῷ, ἐπί τ' ἔλπεται ἤματα πάντα,
ὄψεσθαι φίλον υἱὸν ἀπὸ Τροίηθεν ἰόντα.
αὐτὰρ ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ τέκον υἷας ἀρίστους,
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, τῶν δ' οὔ τινά φημι λελεῖφθαι.
πεντήκοντά μοι ἦσαν, ὅτ' ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν,
ἐννέα καὶ δέκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν.
τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες,
τῶν μὲν πολλῶν θοῦρος Ἄρης ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν.
ὃς δέ μοι οἶος ἔην, εἴρυτο δὲ ἄστυ καὶ αὐτοὺς,
τὸν σὺ πρῴην κτεῖνας ἀμυνόμενον περὶ πάτρης
Ἕκτορα· τοῦ νῦν εἵνεχ' ἱκάνω νῆας Ἀχαιῶν,
λυσόμενος παρὰ σεῖο, φέρω δ' ἀπερείσι' ἄποινα.

ἀλλ' αἰδεῖο θεοὺς Ἀχιλεῦ, αὐτόν τ' ἐλέησον,
μνησάμενος σοῦ πατρός· ἐγὼ δ' ἐλεεινότερός περ,
ἔτλην δ' οἷ' οὔπω τις ἐπιχθόνιος βροτὸς ἄλλος,
ἀνδρὸς παιδοφόνοιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι.

Ad exornandam narrationem admiscet uehementes affectus, à personæ & dignitate & necessitudine: ab armorũ genere, quibus ille uir in prælio uti consueuerat, & bellare solitus esset. Priamum.] Pathos à gestibus, habitu, ætate, & maiestate regia. Sed anaphora particulæ Vt, emphasim & affectus repræsentat. Amici corpus. Hectoris innuit. Se quoq.] Sunt qui ita exponunt hunc locum, quasi cum Græcorum ducibus, de tradenda Troia, pactus uitæ incolumitatem egisset. Sed multo rectius ad monomachias Aeneæ cum Diomede, Achille & alijs referendum est. Iliados 5. Mineruæ ope Diomedes postquam rebus strenuè gestis, multos Troianorum in prælio occidit, Aeneam saxo percussum, sauciata Venere, Apollo seruauit. Idem eundem libro 20. cum Achille comnussum, nube opertum è pugna abripuit. Eoasq.] Asiaticas, dicit auxiliares copias. Minor perinde ut maior, Asia, in ortum excurrit: quemadmodum Africa in meridiem euagatur. Eous, Græcè ἠῷος, orientalis: ἠώς, aurora, dies. Hesychius exponit, ἡμέρα, καὶ τὸ πρῶτον φῶς, ἤγουν αὐγή, φῶς, ὄρθρος, τὸ αὐγος, ἀνατολή, ἡμέρα, ἢ ὁ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι μεσημβρίας χρόνος, καὶ ὅλη ἡμέρα, καὶ τὸ λυκόφως. Extenditur tum prior syllaba. Porrò autem ἕως ἀντὶ τοῦ, πρὸ τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ὥρας, hoc est, pro aurora & oriente priorem contrahit. Effertur bifariam, ἠώς, ῶ. καὶ ἕως, έω, ὄρθρος, ἡμέρα, ἀπὸ τοῦ ἕως ταύτης ἡμᾶς εἰληλάσθαι, ἢ διὰ τὸ ἴεσθαι ἐν αὐτῇ. Hinc Heosphoros, ἑωσφόρος, ἀνατολικὸς ἀστήρ, ὁ τὸν ὄρθρον φέρων: id est, matutina stella, quæ diluculum aduehit. Appellatur eadem φωσφόρος. Memnonis.] Fuit hic Memnon Tithoni & Auroræ filius, Priami regis ex fratre Tithono nepos. Produntur Priamus & Tithonus ἀμφιμήτορες fuisse, id est ex eodem patre Laomedõte: matribus uerò diuersis. Priamus ex Leucippe, Tithonus uerò ex Strymo uel (ut alij) Rhæo, quæ Scamandri credita fuit. ex Tithono & Aurora procreatus Memnon, in eo bello res Troianas sua uirtute fortiter adiuuit, atq; ab Achille cæsus fuit. Hesiodus in Theogonia:

Τιθωνῷ δ' Ἠὼς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστήν,
Αἰθιόπων βασιλῆα. ——

Quidam Græcorum authores sunt, hunc ipsum Memnonem Aethiopibus quidem imperasse: at non fuisse Aethiopem, sed ad Susa Persica & amnem Choaspen illis populis præfuisse. Et Susa à Tithono condita, aut ab ipso Memnone. Susorum arcem Memnonium uocari. Sed & Susios dici Cissios, à Cissia Memnonis matre, ut ab Aeschylo nuncupatur. Affirmat hoc ipsum Plinius, Memnonem regnasse in Aethiopia, usq; ad bellum Troianum. Huic tradunt nigram statuam dicatã Thebis Aegyptijs, in Serapis delubro, quæ quotidiano solis exortu, eius radiorum contactu crepabat: ut eadem (ueluti à plerisque proditum est) surgente aurora matrem salutare, decedente uerò queri uideretur. Cornelius Tacitus lib. Annalium 2. loquens de Germanico, qui in Aegypto animum ad miracula intendebat, author item est, Memnonis saxeam effigiem solis radijs ictam, uocalem sonum edere. Sed & eiusdem sepulchrum in agro Ptolemaidis prope Belum amnem ostenditur. Sepultus creditur in Ilio: quare omnibus annis eò ex Aethiopia aues conuolant, confliguntq;: quas ob id Memnonidas dixerunt. Addunt classici authores quiddam magis mirum: hoc ipsum easdem A
facere quinto quoq; anno, stato die, in Aethiopia, ad Memnonis regiam. Celebratur & gemma Memnonia authoribus. Fuit alius Memnon nobilis artifex, qui Cyro Persarum regi in Ecbatanis domũ ex lapidibus preciosis auro compactis ædificasse proditur, quæ inter orbis miracula à quibusdam celebrata fuit. Quidam hunc Memnonẽ, quo de sermo est, Persarum ducem fuisse crediderunt. Verùm illis accesserim potius, qui eum Tithoni (ut dictũ est) Priami fratris, filium fuisse scribunt: & ex Ida in Aethiopiam bellandi studio profectum, atque ibi nomen & rem armis quæsiuisse: & bello Troiano, patruo auxilium tulisse, ibiq; cæsum. Memnonis in auem sui nominis mutati fabula extat apud Ouid. lib. Metamorphos. 13. Porrò ex Ioannis Tzetzæ carmine liquet, cæsum eum quidem ad Troiam, sed domi sepultum fuisse. Carmen legitur Chiliad. 6 his uerbis, περὶ στήλης τῆς ἐν ταῖς Αἰγυπτίαις Θήβαις Μέμνονος: hoc est, de columna Memnonis, quæ est Thebis Aegyptijs:

ὁ Μέμνων παῖς ὢν Τιθωνοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ Πριάμου,
ἐξ Αἰθιόπων ἐπελθὼν σύμμαχος Τρώων γένει, B
ἀνῄρητο τῇ μάχῃ μὲν χερσὶν ἐξ Ἀχιλέως.
ἐν τῇ πατρίδι δ' ἀπαχθεὶς ἐτάφη τῇ οἰκείᾳ.
καὶ στήλη τούτῳ γέγονε πυρροποικίλου λίθου,
μηχανικῇ, χαρμόσυνον δ' ἡμέρᾳ πέμπει μέλος
ὥσπερ ἐπαγαλλόμενος μητρὸς τῇ παρουσίᾳ.
τῇ δὲ νυκτὶ τὶ γοερὸν ἐμπάλιν ᾄδει μέλος.

De Mẽnone, qui plura cognoscere desiderat, is cap. 5. lib. 12. Antiq. lect. Cælij legat. Ducit Amazonidũ.] Amazonum descriptio cõstat ab habitu: hoc est, ab armorũ genere. papillis exertis, & re uirtuteq; militari. Constat Amazonum gentem à Scythis oriundã, & ad Thermodontem amnẽ Cappadociæ (ubi Themiscyræ incolebant cãpos, teste Q. Curtio) cõsedisse. Apollonij interpres citat Dionysium, qui prodidit, Amazones in Libya habitasse, atq; inde in Europã migrasse, multasq; ibi condidisse urbes. αὐτὰς δὲ ῥώμῃ διενεγκούσας, καὶ στρατευσαμένας τοὺς ὁμόρους, ἐλθεῖν καὶ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, καὶ πολλὰς αὐτόθι πόλεις κτίσαι. ὑποτάξαι τε αὐτὰς τὸ Ἀτλαντικὸν ἔθνος, ὃ ἦν δυνατώτατον τῆς Λιβύης. Zenothemis tamẽ affirmat, eas habitasse in Aethiopia: solitasq; trãsmittere, & cum uiris eius regionis cõsuescere. Si fœmellã prolem edidissent, tol- C
lere, & disciplinæ suæ & institutis assuefacere: sin uirilẽ, ipsis patrib. remittere. Quòd aũt ad Thermodontẽ sedem habuerint, nõ dissimulat Arrian⁹ ἐν περίπλῳ Εὐξείνου πόντου. ἔστω, inquit, Θερμώδων ἐστίν, ἵνα περ Ἀμαζόνες οἰκῆσαι λέγονται. Est aũt Thermodon, amnis Scythiæ. Nomen aiunt ipsis factũ, διὰ τὸ τὸν δεξιὸν μαζὸν ἐκτέμνεσθαι αὐταῖς, ὡς ἐμποδίζοντα ἐν τῷ τοξεύειν: id est, quòd dextra mãma ipsis execaretur, aut certè aduratur (ut ait Curtius) ut quæ impedimento esset inter iaculandum, uibrandumq;. Erant uirtute uiris pares, cũ quibus in pugnã congrediebãtur: quare & bellicosæ. Homeri enarrator Iliad. 3. autumat eas Martis & Veneris filias fuisse, ac nutritas ad Thermodontem. Apollonius tamen secundo Argonauticῶν, Martis & Harmoniæ nymphæ fuisse canit, ac cãpũ Doeantium coluisse. Verba poetæ sunt:

οὐ γὰρ Ἀμαζονίδες μάλ' ἐπητέες, οὐδὲ θέμιστας
τίουσαι, πεδίον Δοιάντιον ἀμφινέμοντο·
ἀλλ' ὕβρις στονόεσσα καὶ Ἄρεος ἔργα μέμηλε.
δὴ γὰρ καὶ γενεὴν ἔσαν Ἄρεος, Ἁρμονίης τε
νύμφης,

A νύμφαι, ἄρηϊ φιλοπτολέμῳ τέκε κοῦρας,
ἄλσεος ἁρμονίοιο κατὰ πτύχας ἐυνηθεῖσα.

Ephorus in nono tradit, Amazonas insigni contumelia à uiris affectas fuisse. Quibus in prælium profectis, accidisse ut alios relictos interfecerint; alios ex hospita terra reuersos nô receperint. Verba Scholiastæ Apollonij sunt: Ἔφορος δὲ ἐν ἐννάτῳ φησί, τὰς ἀμαζόνας ὑβριζομένας ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, ἐξελθόντων αὐτῶν ἐπί τινα πόλεμον, τοὺς μὲν καταλειφθέντας ἀναιρεῖν, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς ξένης προσιόντας μὴ δέχεσθαι. Dixi paulò antè, ab exerta dextra mamma huic genti nomen inditum fuisse. Illud aût haud omittendum duxi, aliam ab alijs etymologiam adduci: à particula priuatiua ἀ, καὶ μάζος, offa seu pulte, dictas: quòd non pane, sed carnibus uescerentur. Siue quòd in commune uiuerent, ἀπὸ τοῦ ἅμα, καὶ ζῆν. Nec desunt, qui nomen tractum putent ab Amazonide Samornæ filia. Produnt scriptores, Plinum & Scolopitum, duos regios adolescentes, ab optimatum factione Scythia pulsos, magnā iuuenum multitudinem secum traxisse, atq; in Cappadociæ finibus consedisse: ibiq; postquam latrocinijs & raptu diu finitimos infestassent, per insidias cæsos. Ho-
B rum uxores, dolore orbitatis suæ, arma amissorum côiugum ceperunt: ac submotis è finibus suis finitimis fortiter bellando, regnû suum defendere armis aggressæ fuerunt. Cura nubendi in uniuersum abiecta, propagarût gentem suam, sexumq; sine maritis. Virorû reliquias trucidarunt primùm: ac deinde pace armis & uirtute quæsita, concubitum finitimorû, sed non nisi lectorum iuuenum, noctu, loco constituto petiuerunt. Sed prolem ex his masculam interfecerunt: fœmineam uerò (ut dictum) tollere mos erat, & quidem in successionem propagationemq; gentis suæ: quam exercere solebant, non ocio, non lanificio, sed armis & uenationibus. Et ut habiliores ad bellum essent, his dextram mammam (sicut memoraui) inurere consueuere, à qua ἀμαζόνες sunt nuncupatæ. Inuenio, duas his tum reginas fuisse, Lampedo & Marthesiam: quæ uicissim bellum cum suis quæq; copijs gesserunt. Et ut nomen successioq; apud exteros populos formidolosior esset, ad Martem genus suum, ut annotatum est, referebant. Itaq; magna Europæ parte subacta, Asiæ ciuitates aliquot bello adortæ, etiam occuparunt: condideruntq;: præter alia oppida, Ephesum & Smyrnam. Marthesiæ bello interfectæ
C successit filia Orithyia. huius sorores Melanippe & Antiope, ab Hercule captæ fuere. Orithyia dum acceptā cladem ulcisci parat, ab Atheniensibus uicta fuit. In huius locum successit Penthesilea, quæ bello Troiano interfuit, & in eo perijt, & internecione (ut quidā tradunt) deleta fuit. Quod sanè haudquaquam fabulosum quidam existimât, asserentes, Amazones ex Ponto, Memnoné ex Aethiopia Priamo suppetias uenisse. Huius gentis reliquiæ admodû tenues, durauerunt usque ad tempora Alexandri Magni, quarum regina Calestris, uel (ut alij) Minthia, 14. (uel, ut alij, 13. Trogus 30. prodidit) dies regis concubitu potita, impleto utero in regnum redijt. Apud Curtium, Thalestrim inuenio scriptum, quæ tum omnibus inter Caucasum & Phasim imperabat. Huius historiæ meminere Græci, Clitarchus, Antigenes, Hystrus, Polycritus, Onesicritus. Sunt tamen qui id ceu figmentum repudiarût: inter quos fuerunt, Chares, Aristobulus, Philon Thebanus, Ptolemaus, Duris Samius, Hecatæus, Philippus Chalcidicus. Sed & ipse Alexander ad Antipatrum, Scytharum regem filiam suam sibi despondere uoluisse ostendit. Ad rem. Breui pòst uniuersum nomen Amazonicum extinctû fuit. Homeri enarrator lib. Iliad. 2 de Pēthesilea Q. quendam poëtam citat referentem hæc uerba, & eius exitu: ὅτι ἐν τῇ ἀμαζονομαχίᾳ ἀχιλλεὺς ἀνελὼν πενθεσίλειαν τὴν τῶν ἀμαζόνων βασίλισσαν, εἶτα ἰδὼν τὸ σῶμα αὐτῆς εὐπρεπὲς πάνυ, εἰς ἔρωτα ἦλθε τοῦς προειρημένους, βαρέως τ' ἔφερεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς. Sunt qui eam nô ab Achille, sed Neoptolemo eius filio cæsam credant. Fuit alia quædā Amazon, Neptuni filia, cuius meminit in obscuro poëmate Lycoph. à quia uniuersa gens Neptunides dictæ fuerunt. Hæ in Attica militarunt, ut ait eius interpres: ac bello deuictæ, in Italiam cessere, consederuntq; in Volscis, quæ bello Latino, Turno contra Troianos, duce Camilla postea auxilia miserût. Idem poëta easdem cum Atheniensibus propter cingulum bellasse tradit. Hellanicus Lesbius scribit, eas per Bosphorum Cimmerium congelatum in Atticam uenisse: ubi cum quatuor menses bellum traxissent, domum reuersas. causam belli non addit. Lysias rhetor dicit, has omnium mortalium primas equû inscendere ausas fuisse. Itaq; uirtutis suæ specimen editure, multa loca peragrabant: ubi uerò in Atticā uenissent, ægrè bello superatas. Herodotus Ponticus ait, tum à Theseo Antiopen captā, aut certè cum eo pugnasse, atq; à Molpide Amazone fusam, uel legatā ad petendā pacem Athenas uenisse. Verba scholiastæ sunt. νεπτουνὶς ἡ ἀμαζὼν αὕτη ἐκαλεῖτο· ἀφ' ἧς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀμαζόνες, νεπτουνίδες καλοῦνται. ἐπεστράτευσαν δὲ αὗται τῇ ἀττικῇ, καὶ νικηθεῖσαι ὑπέστρεψαν εἰς ἰταλίαν. καὶ οὗτος μὲν, διὰ ζωστῆρα, φησὶν αὐτὸς, ἐπὶ τὰς ἀθήνας στρατεῦσαι. ἑλλάνικος δὲ ὁ λέσβιός φησιν, ὅτι παγέντος τοῦ κιμμερικοῦ βοσπόρου, διέβησαν αὐτὸν, καὶ ἦλθον εἰς τὴν ἀττικὴν, καὶ τέτταρσι μησὶ πολεμήσασαι ὑπέστρεψαν. οὐ λέγει τὴν αἰτίαν. Λυσίας δὲ ὁ ῥήτωρ, πρώτας φησὶν αὐτὰς ἁπάντων ἀνθρώπων τολμῆσαι ἵππον ἐπιβῆναι. τῆς ἀνδρείας αὐτῶν πειρώμεναι, πολλοὺς ἐπέδραμον τόπους, ἐλθοῦσαι δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀττικὴν, μόλις μὲν ἡττήθησαν. ἡρόδοτος δὲ ὁ ποντικὸς, τότε φησὶ θησέα λαβεῖν τὴν ἀντιόπην, ἢ μαχομένην μετ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ μολπάδος ἀμαζόνος ἀποκτανθεῖσαν, καὶ πεσοῦσαν· ἢ πρέσβιν εἰρήνης, τῆς εἰς ἀθήνας μετὰ ξενίων ἐλθοῦσαν. Operæprecium est hoc loco & illud annotare, quod Homeri enarrator lib. Iliad. 2. (quoniam de Amazonibus instituta est narratio) de duabus bellicosis Amazonidum ducibus Melanippe & Hippolyte scriptum reliquit. Et ne sim æquo prolixior in Amazonicis, ipsius authoris uerba adscribam, quòd dictio dilucida sit, ac perspicua ut liqueat, quàm portensa fuerit huius sexus uirtus militaris. μελανίππη (inquit) καὶ ἱππολύτη θυγατέρες ἄρεος, τῶν ἀμαζονίδων προηγούμεναι τῆς στρατιᾶς. αὗται πειρώμεναι τὴν φρυγίαν ὑφ' ἑαυτὰς ποιῆσαι, διὰ τὸ τὴν χώραν ἱπποτρόφον εἶναι, καὶ ἀμπελώδη, παντὶ τῷ στρατεύματι παρασκευασθεῖσαι, παρέτυχον εἰς τὴν προειρημένην χώραν, καὶ στρατόπεδον ἔθεντο πρὸς τὸν σαγγάριον ποταμόν. τῶν δὲ φρυγῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡγεμόνες ἦσαν μύγδων καὶ ὀτρεὺς, οἵτινες τὴν σφῶν αὐτῶν στρατιὰν προσήνεγκαν, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν τόπον παρεγένοντο, πρὸς τὸ κωλῦσαι αὐτὰς μὴ ἐπιβῆναι τοῖς αὐτῶν ὅροις, καὶ ὁ πρίαμος τῆς τροίας βασιλεὺς, ἐστρατεύσατο κατὰ τῶν ἀμαζόνων σὺν αὐτοῖς κατ' ἐκεῖνον χρόνον. Atq; hic quidem Amazonicarû rerum finem facerem, nisi loco coronidis eruditum carmen Ioânis Tzetzæ, quod scriptû exstat Variæ historiæ Chiliade 12 de Amazonibus, & Scythicis Sauromaticisq; mulieribus, addendum duxissem:

ὅτι τὸ γένος μάχιμον τὸ τῶν ἀμαζονίδων,
τὰς πάσας ἀφεμένω μοι λεκτέον ἐξ ὁμήρου.
τὸ τρίτον κατέπεφνεν ἀμαζόνας ἀντιανείρας,
καὶ αἱ σκυθίδες πανταχοῦ ἀνδράσι συμπονοῦσι,
καὶ μάχαις καὶ τοῖς ἔργοις ἢ σύμπασιν ἑτέροις,
μᾶλλον τὰ ἔργα ξύμπαντα ἐργῶνται αἱ γυναῖκες,
καὶ τῶν σαυρομάτων νόει μοι τὰς γυναῖκας,
σκυθῶν καὶ ἀμαζόνων δὲ γονῆς ἐκπεφυκυῖας,
ὥσπερ καὶ διονύσιος φησὶ περιηγήσει.
τῆς γάρ τοι φιλότητος ἀμαζονίδων ἐγένοντο,
τὴν ποτὲ δὴ μίχθησαν ἐπ' ἀνδράσι σαυρομάτησι,
οἱ σαυρομάται, σκύθαι δὲ ὡς περαντάδες λέγεις.

Peltis.] *scutis Amazonicis, quæ Lunata à forma uocat.* *sunt aũt folio hederæ admodũ similia. Græci exponũt, εἶδος ὅπλου, δόρυ, ἢ μικρὰ ὅπλα· ἀσπίδα ἴτυν οὐκ ἔχουσαν, ἢ ὅπλου σκέπασμα ἀκόντιον. πέλτας uerò, θρᾴκιον ὅπλον, ἢ εἶδος ταρίχου.* Millibus.] *Amplificatio uirtutis Amazonicæ, ab exercitu numeroso, quẽ ductabat, & in conferta hostiũ agmina incurrebat.* Cingula.] *à bellantis habitu. Cingulũ, à cingendo, quod & cinctus dicitur: quorũ alterũ uiris, alterũ mulieribus cõuenit. Sed & nouæ nuptæ cingulo cingebantur, quod uir soluere in lecto consueuit.* Bellatrix.] *Ecphonesis, in uirtutem reginæ: & cõponit inter se, emphaticõs, uirgo & uiris. Amazonidum dixit, pro Amazonum, species pro specie.* Concurrere: *cum uiris manus conferere, ac pugnare.* A

ARGVMENTVM.

Dum animus, atq; oculi Aeneæ in una illa picturæ contemplatione defixi essent, regina ingenti caterua iuuenum constipata ad templum incedit: quam Dianæ comparat Nympharum choro circundatæ.

Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda uidentur,
Dum stupet, obtutuq; hæret defixus in uno,
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Incessit, magna iuuenum stipante caterua.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille sequutæ
Hinc atq; hinc glomerãtur Oreades: illa pharetrã
Fert humero, gradiensq; deas supeminet omneis:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisq; futuris.

Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda uidentur.] *duo admirabatur Aeneas, picturæ excellentiã, & suorum Troianorum historiam, quod si dicat picturam tantum admiratum fuisse, occulta est picturæ commendatio: nam uir magnus, ut est Aeneas Dardanius, non nisi magna, & egregia mirari solet.*

Dum stupet.] *exaggeratio est. non enim miratur solum uerum, etiam stupet.* Obtutuq; hæret.] *stuporis est effectus, & declaratio. id enim efficit stupor, ut homo cæterorum oblitus, ea in re animum tantummodo occupatum habeat, figatq; oculos, cuius gratia stupet.*

Forma pulcherrima Dido. Incessit] *duo designat in regina, pulchritudinem, & grauitatem: hoc enim indicat uerbum, incessit. nam incedere est cum grauitate ambulare. quod grauium est, & dignitate præstantium personarum proprium. ut*

» *Ast ego quæ Diuum incedo regina.*

Qualis in Eurotæ ripis.] *rem amplificat per comparationem ex persona Dianæ. & est locus ex Homero sumptus Odyss. ζ. ubi Nausicaa, iisdem Dianæ comparatur. sic enim ait Hom.*

» *οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,*
» *ἢ κατὰ τηΰγετον περιμήκετον, ἢ ἐρύμανθον*
» *τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι,*
» *τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο*
» *ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα λητώ.*
» *πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,*
» *ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.*

Quibus uersibus, *cum multa alia Virgilius ex Homero egregiè uerterit, nihil quicquam infelicius ab eo translatum fuisse Gellius libro 9. capite 9. ex Probo grammatico testatum reliquit. cæterum in primis obseruandum est, cum ex poëtis Græcis aliquid insigne transferendum est, non semper obnitendum esse ut singula uerba in eum, in quem dicta sunt, modum uertamus: sed pro re aliam rem, & pro loco locum, & pro nomine aliud nomen substitui potest. quemadmodum scitè, & ingeniosè Maro noster cùm B alijs in locis ex Græcis scriptoribus effingendis, tùm maximè in hac Homeri comparatione transferenda, fecisse uidetur: in qua alia reliquit, alia eleganter expressit, quædam addidit, nonnulla etiam prudentissimè commutauit. nam quod Homerus τηΰγετον dixit, Virgilius in Eurotæ ripis expressit. Quod ille ἐρύμανθον, hic per iuga Cynthi commutauit. Quod ille Dianam cum agrestibus Nymphis ludibundam facit, hic eandem cum Oreadibus choros exercentem inducit. itaq; eminentissimus poëta quod suo poëmati conducebat, id ex Homero sumpsit: Quod uerò suæ sententiæ alienum fuit, aut omnino reliquit, aut commutando in aliud suis uersibus adaptauit. Sunt præterea, quibus hæc comparatio idcirco non placeat, quia singulis singula respondere minimè uideantur: nam rhetores illam inter uitiosas comparationes reponere comparationem solent, quæ ex aliqua parte dissimilis est, nec parem habet comparationis rationem, qualis hæc est: quæ ad id tantum pertinere uidetur, quod paulò antè dixerat.* C

» *Magna iuuenum stipante caterua.*

Sed poëtis dari solet hæc uenia: apud quos interdum omni parte, interdum aliqua, similitudines conueniunt, attamen si æquè huius comparationis ratio expendatur, huic non ineptè negocio quadrare uidebitur. ut enim Diana in montibus, ita Dido in urbe. illa inter Nymphas, hæc inter matronas: illa uenationi instans, hæc operi. porrò hæc comparatio duabus partibus constare uidetur, protasi, & antapodosi. ut qualis ad Eurotam flumen Diana, talis Dido Carthagine.

Aut per iuga Cynthi.] *singula res singulis proprietatibus ornantur. in Eurotæ ripis, per iuga Cynthi. nam fluuijs ripæ, montibus autem sunt iuga.*

Exercet Diana choros.] *ad canendum, & saltandum, qui uerò sint hi chori sequentia indicant uerba.*

Quam mille secutæ. Hinc, atque hinc glomerantur Oreades.]

A Oreades.] *ut in orbem glomeratæ saltarent canentes, huiusmodi chori, circulares chori dicuntur: qui in orbem saltantes canunt: qui restim ducere dicuntur. tales fuisse choros scenicos apparet ex Luciano.*

Illa Pharetram. Fert humero.] *non temerè Virgilius Pharetram Dianæ humero appendit: nam soli Dianæ, & Apollini id conuenit. ut in quarto Aeneidos.*

» *Tela sonant humeris.*

Nymphæ ad latus gerebant hinc illud.

» *Succinctam Pharetra, & maculosæ tegmine Lyncis.*

Gradiensq; Deas supereminet omnes.] *transtulit illud Homeri.*

» πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα. *id est:*

» *Fronte & capite omnes supereminet.*

Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.] ἐπιφώνημα *est: quod plerumque comparationibus addi solet: non quod propria comparationis pars sit, sed ut tanquam figura adiungatur figuræ. non enim necesse est epiphonema omni ex parte conuenire comparatæ rei, uti ex decimo Aeneid. colligi potest.*

B » *Ille sedens uictor flammis despectat ouantes.*

Nam ibi sedenti pastori non sedentem Palanta comparauit. ita hoc in loco Latonæ gaudium non est cui comparetur: attamen occasione comparationis significare uoluit poëta doctiss. quàm læti sint parentes successibus filiorum. uertit autem illud Homeri.

» γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. *id est:*

» *Gauisa est autem mente Latona.*

Quam uersionem sugillat Probus apud Gellium, quod gaudia illius fecerit leuia, & quasi in summo pectore supernatantia. id enim significare aiebat, pertentant: Homerum uerò gaudium expressisse geminum, & intimum, atque in ipso penetrali cordis, & animæ uigens. ego uerò gaudium non solum magnum & intimum, uerum etiam titillationes illas, ut ita dicam, gaudij hoc uerbo à Marone expressas fuisse crediderim: quæ momento temporis in animis hominum intenduntur, & remittuntur. Nam ubi quis ex iucundissimo nuntio summam lætitiam capit, non eodem semper affectu gestit: uerum se remittit summus ille affectus, deinde iterum, & sæpius intenditur. hanc lætitiæ uicissitudinem indicare uolens

C *poëta egregius uerbo usus est tentare, utque gaudij magnitudinem ostenderet, uerbum composuit, & pertentant dixit: nam pertentare, est ualde, & sæpius tentare. itaque factum est, ut ex una uoce duas eodem tempore significationes attulerit. & (ut est in prouerbio ueteri) ex eadem fidelia duos parietes dealbarit. hoc in significatione poëta bis atque iterum hoc uerbo usus est: in quinto Aeneidos.*

» *Pertentant gaudia mentem.*

Et in 3. Georg.

» *Non'ne uides ut tota tremor pertentet equorum*
» *Corpora, si tantum notas odor attulit auras?*

Igitur uoluptas & gaudium sæpius Latonam titillabant, cum filiam forma, ac maiestate cæteris nymphis superiorem uideret. Talis erat Dido.] *cõparationi negocium accommodat.* Instans operi.] *Laus reginæ: quæ nõ friuolis, manibusq; rebus (ut plerunq; assolent fœminæ) sed grauibus, regiaq; maiestate dignis uacabat.*

LAMB. Hort. *Redit ad intermissam narrationem, ut ad Aeneæ & Didonis colloquium perueniat.*

Dardanio Aeneæ miranda uidentur.] *Dardani nepoti. Aeneas cum Achille congressurus apud Homer. lib. Iliados 20. his uerbis genealogiam suam refert:*

Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς:

Et mox:

Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα.

Paulo post:

Τρῶα δ' Ἐριχθόνιος τέκετο Τρώεσσιν ἄνακτα.
Τρωὸς δ' αὖ τρεῖς παῖδες ἀμύμονες ἐξεγένοντο,
Ἶλός τ', Ἀσσάρακός τε, καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης.

Ac statim:

Ἀσσάρακος δ' ἄρα Κάπυν, ὁ δ' ἄρ' Ἀγχίσην τέκε παῖδα,
αὐτὰρ ἐμ' Ἀγχίσης.——

Stupet, obtutuq; hæret defixus in uno.] *quasi uoluptate spectaculi extra se, ac præsens absens.* Dido.] *Hanc à forma & satellitio describit. Quæ omnia ut illustret, amplificando addit collationem à Diana dea ductam, cui reginam comparat. Comparatio hæc sumpta est ex 6. Odyss. ubi de Nausicaa Homerus ita narrat:*

οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι.
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ,
πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα.
ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,
ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.

Quos uersus noster poëta ad uerbum propè reddidit. Valerius Probus solebat dicere, nihil tam infœliciter à Marone ex Homero uersum, atque hunc locum amœniss. de Nausicaa. Primùm omnium diuersum esse dicebat, quod apud Homerum quidem uirgo inter familiares puellas, in locis solis, rectè atque commodè confertur cum Diana uenante in iugis montium, inter agrestes deas: inconuenienter Vergil. fecisse nam Dido in media urbe ingrediens, inter Tyrios principes, cultu atque incessu serio instans operi atque regnis futuris, nihil eius similitudinis capere possit, quæ lusibus atque uenatibus Dianæ congruat. Quodq; Homerus studia atque oblectamenta Dianæ in uenando honestè tribuat: Vergil. autem, cùm de uenatu deæ nihil dixisset, pharetram tamen eam fecit ferre in humero, ut onus. Idem mirabatur, quòd Latona animo gaudeat, intimo & penetrali cordis, γέγηθε δὲ φρένα. *Neque se scire, quod aliud significaret. Pertentant, quàm gaudia pigra, leuia, & cunctantia. Ac uideri etiam florem Homerici loci omisisse. Hactenus illius iudicium retulimus. Dianam aiunt perpetua uirginitate delectatam. Et quia hominum consuetudine spreta, syluis & montibus delectabatur, montibus & syluis ueteres eam præfecere. Item propter sterilitatem, etiam uiji: Apollinem & Dianam sagittas gestare, propter radios in terram deiectos, gestant facet, uterque lumen præbet, & sol insuper exurit. Sed Diana nomen habere putatur à die & nocte, quòd noctu & interdiu appareat. Extendit poëta syllabam primam, per diastolen.*

Eurotæ] *Laconiæ fluuius est: ac Spartam Thuriumq; præterlabens, ad Thrinassum in sinum Laconicũ se exonerat. In huius ripa quia laurus nascitur, eum Apollini consecrarunt. Sunt qui hunc amnem Titaresium (ut Homerus Iliad. 2.) uocant: nec in totum misceri Peneo, sed olei modo superè tantum influere. Affirmatur id quoq; ipsum à Plinio. Homeri uerba sunt:*

i 3

ὃ δ' ὄγε πινειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιῤῥέει ἠΰτ' ἔλαιον.

Initio Himerum dictum fuisse authores sunt, ac postea Euroton seu Eurotam, ab Eurota duce Lacedæmoniorum, qui se in hunc amnem præcipitem dedit. Hodie, opinor, appellatur Basilopotamo. Græci ἐυρώτιον *exponunt* ἠφανισμένον, καὶ σαπρόν. *Sed* ἠφανισμένον *in* μεταφορᾶς τῶν ἄρτων, ὅταν ἄζυμοι ὦσι καὶ χρονίσωσιν, ἢ ὑγροὶ τῷ ἡλίῳ, καὶ μὴ ξηρανθέντες. Cynthi.] *Decorè in Cyntho choros exercentem Dianam fingit. Est autem Cynthus mons in Delo insula. patria atque infantia illius & Apollinis celebris: à quo hic Cynthius, illa Cynthia à poëtis appellatur.* ὄρος Δήλου, ὅθεν ἀπόλλων κύνθιος καλεῖται. κύνθον, *Attici florem nuncupant: &* κύνθιον, προσωπεῖον ξύλινον. *Describit autem Dianam à festa consuetudine, plausu & habitu.* A

Mille.] *Amplificatio, à numero certo pro incerto.* Oreades.] *nymphæ montium,* ἀπὸ τοῦ ὄρεος, ὄρος, *mons: ut* ἁμαδρυάδες, *syluarum.* Gradiens.] *Expressit Homericum, ex Odyss. 6.* πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει, ἠδὲ μέτωπα. Talis.] *Applicatio rei comparatæ.* ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής. *Confert Didonem cum Diana, Oreadum turbam cum Carthaginensibus. In repetitione Talis, anaphora est.*

ARGVMENTVM.

Regina sedet in medio Iunonis templo: ius dicit, legesque dat populis: operis labores partitur. Interim socij Aeneæ ex tempestate reduces ad eam accedunt, & auxilium implorant. Aeneas, & Achates nube circundati, uisis socijs, quos in mari submersos putabant, stupent, & dextras coniungere, & qua fortuna, quibusue auspicijs illuc peruenerint, cognoscere, uehementer optant.

NASC.

Tum foribus Diuæ, media testudine templi
Septa armis, solioque altè subnixa resedit.
Iura dabat, legesque uiris, operumque laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.
Cum subitò Aeneas concursu accedere magno
Antea, Sergestumque uidet, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios, ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias aduexerat oras.
Obstupuit, simul ipse, simul perculsus Achates,
Lætitiaque metuque auidi coniungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube caua speculantur amicti,
Quæ fortuna uiris, classem quo littore linquant.
Quid ueniant, (cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes ueniam, & templum clamore petebant.)

Tum foribus Diuæ media testudine templi. Septa armis.] *digladiãtur inter se interpretes super huius loci expositione, conanturque uerba ad aptam quandam suo iudicio formam redigere, ut sensus facilis, lucidusque fiat. sed quanto ipsi lucidiorem reddere conantur, tanto magis obscurare, ac, ut ita dicam, tenebris tenebras offundere uidentur. Seruius uulgatæ distinctionis lineas transilit, cum illic distinguendum putet. Tum foribus diuæ, & Zeugmam agnoscit à superiori, instans foribus Diuæ. Donatus uerò ordinem uerborum confundens,* σύγχυσιν *facit. sentit enim, reginam in foribus tantum templi fuisse armis satellitum circunseptam: quibus ante ianuam expectantibus, ipsa templum ingressa solio resedit. ego uerò longè aliter sentio, & quid sentiam hic breuiter affero. Regina templum utique ingreditur stipata militibus ibique sedet, iura, legesque dat populis. Sed illud rem sub obscuram facit parum intuentibus, quod poëta ait, in foribus Diuæ, & postea subdit, media testudine templi: uidetur enim poëta duo dicere, cùm tamen unum dicat. nam animaduertendum est. poëtam dixisse in foribus Diuæ reginam sedere, non in foribus templi, postea addit in media testudine templi. quibus uerbis luce clarius perspici potest, de foribus adyti, ubi simulachrum Iunonis positum erat, intelligendum esse, quod in media templi parte collocatum fuisse dicit. sedit ergo regina in foribus adyti, quod erat in media templi testudine: hoc est cuius tectum testudineatum erat. atque hunc esse uerum poëtæ sensum arbitror, quidquid interpretes cùm ueteres, tum recentiores dixerint.*

Solioque altè subnixa resedit.] τὸ πρέπον *reginæ, ut in solio altè sedeat omnibus conspicua. præsertim cum populum, quasi de suggesto, alloqui uelit.*

Iura dabat, legesque uiris.] *cur sedet regina? ut iura, legesque det suis: ne ociari uideatur. hoc etiam penè modo poëta doctissimis Turnum sedentem facit in nono Aeneidos.* B

« *Turnus sacrata ualle sedebat.*

Non ociabatur, sed quid agendum esset, in solitudine cogitabat. Sed ne illud quidem silentio prætereundum uidetur, quod ait, uiris, fœmina ius dicit, fœmina leges dat uiris: unde præcipua certè Didonis laus emergit, quod eius imperio acquiescunt uiri.

Operumque laborem. Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.] *iustitiam, & æquitatem reginæ extollit in negocijs agendis, imperioque administrando: nam quæ æstimatione iustitiæ æquari poterant, distribuebat: quæ uerò suaptè natura adeò erant difficilia, ut omnino æquari non possent, sortè trahebantur: ut si fortè quis onus aliud alio grauius subiret, fortunam suam, non reginæ iniustitiam accusarent. Quod uerò ait, æquabat, ad iusti naturam alludere uidetur, quod est, ut inquit Arist. lib. quinto ethicorum, medium, & æquabile.* C

Cum subito Aeneas concursu accedere magno.] *ex ingenti dolore in summam insperatamque lætitiam fit commutatio: nam quos putabat Aeneas in æquore submersos, eos ad reginam accessisse incolumes uidet. peripetia est.*

Antea, Sergestumque uidet.] *præcipuos nominatim recenset uiros, uulgus uerò hominum sub uno genere complectitur, cum ait.* Teucrorumque alios, &c. Obstupuit simul ipse.] πάθος. Lætitia, metuque.] *in re noua, & dubia poëta hos ferè duos animi affectus unà coniungit. hic lætitiæ affectus ponitur propter socios liberatos, metum uerò propter Afrorum concursum.* Auidi coniungere dextras.] *ex nimio incolumitatis sociorum gaudio. ibi enim maior uiget lætitiæ affectus, ubi iam maius ap-*

parent

A pâret fuisse discrimẽ interitus. Quæ fortuna uiris, classem quo littore linquãt. Quid ueniant.] triplex consyderatio maximè necessaria nihil profectò aliud de illis cogitandum erat, nisi quibus auspicijs uenissent, ubi naues reliquissent, & qua de causa ad reginam accessissent.

Cunctis nam lecti nanibus ibant.] τὸ αἴτιον, erat causa cur illa cogitaret Aeneas, imò etiã ut stuperet, cũ ex omnibus nauibus delectos cerneret ad reginã legatos: eóq; magis, quia eos ueniã, auxiliũq; implorantes audiebat.

LAMB. Hort. Postrema præparatio ad congressum Didonis. Sumit autem poëta hanc περιήγησιν, à principis laudatæ uteráq; natura & officio: cuius est primùm, regnum legibus bonis instituere, suos religione imbuere, rempub. munire: deinde summa æquitate ius dicere: postremò officia & munera partiri, ut ἰσότητι quadã cuncta gerantur. Quæ quidem omnia diligenter reginam præstitisse ait, & quidem hoc consilio, ut locus tempusq; aptum detur ad colloquium, maximè uerò supplicandum Didoni. Diuæ.] Iunonis: cui templum donarijs opulentum Didonem tum condidisse, paulò antè ostendit poëta. In hoc Aeneas picturam belli Troiani hactenus fuit contemplatus.

B Armis.] pro Reginæ maiestate. A' decoro principis, cum dictatur ius, & iura legesq; dantur. Iustis.] Ab æquitate Didonis, in partiendis laboribus. Sorte.] Respexit poëta ad sortiendi sua tempestate Romanorum consuetudinem quam & Reginam Carthaginensium in diuidendis operibus tum obseruasse quoq; ait. Subitò.] Innuit rem inexpectatam: sed & trepidam, ob Pœnorũ uim, ipsis Troianis in littore illatam. Enumerat suorum amissorum duces, quos habebat charissimos. quorum suprà mentio habita est. Aduexerat.] pro, alijs oris, uel ad alias oras uexerat. Græca dictio, ἐκκομίζειν ἄλλοσε, ἀποχετεύω. Simul] Geminatum Simul, uim habet copulatiuam &: Et ipse Aeneas & Achates obstupuit. Læticiáq;.] Polysyndeton: Læticiáq; perfundebãtur ob salutem sociorum, quos casus inopinatus obtulerat incolumes & saluos. Et metus rursum læticiam contaminabat, ne per uim pulsati essent: sed & anceps euentus præsentis congressus solicitudinem inijciebat. Ardebant.] Metaphora, à re inanimata ad hominem: pro, uehementer & nimium cupiebant. Sed res.] Causa, quamobrem dissimulabat. Quæ fortuna] quo casu huc appulerint. Ecquam uerò fortunam uocans, ipse sui interpres est Vbi reliquerint naues, quæ causa sit legationis. Lecti.] selecti è singulis nauibus, duce legati ad reginã ueniebant. Ibant.] Rursum simplex pro composito, ueniebant. Orantes] Veniebant oratum publicam fidem, ne pulsarentur contra ius gentium.

ARGVMENTVM.

Precatur reginam Ilioneus hanc sibi ueniam dari, ut tamdiu Africo in littore consistant, quandiu naues suas maritima tempestate concussas reficere, atq; resarcire possint. Suspicionem à se depopulationis agrorum amoliturus, Afros immanitatis arguit. & qua causa impulsi ad Africum littus appulerint, exponit.

Et coram data copia fandi.] poëtica locutio est, data copia. nam oratores facere copiam frequentibus utuntur.

Maximus Ilioneus.] non est (ut opinor) ille Phorbantis, de quo est apud Homer. Sed alius ab eloquentiæ C commendatione à Virgilio fictus. quem ideo maximum uocat, ut qualis futura oratio sit, indicium faciat: seruat enim τὸ πρέπον poëta, ut homini eloquenti comptam, ornatam' que orationem tribuat.

Placido sic pectore cœpit.] rectè placido pectore: nam principia orationum uoce quam maximè sedata, & depressa dicenda sunt: ut inde animi tranquillitas agnosci possit.

O' regina.] depreca-

Postquam introgreßi, & corãm data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O' regina, nouam cui condere Iuppiter urbem,
Iusticiáq; dedit gentes frænare superbas:
Troes te miseri, uentis maria omnia uecti,
Oramus, prohibe infandos à nauibus ignes:
Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora uertere prædas.
Non ea uis animo, nec tanta superbia uictis.
Est locus, Hesperiã Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atq; ubere * glebæ,
Oenotrij coluere uiri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
Huc cursus fuit. — —
Cum subitò assurgens fluctu nimbosus Orion,
In uada cæca tulit, penitusq; procacibus austris,
Perq; undas superante salo, perq; inuia saxa
Dispulit: huc pauci uestris ad nauimus oris.
Quod gen⁹ hoc hominũ, quęue hũc tã barbara mo (rẽ
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaq; uetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma:
At sperate deos, memores fandi atq; nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior & armis.
Quem si fata uirum seruant, si uescitur aura
Aetherea, neq; adhuc crudelib. occubat umbris,
Non metus: officio nec te certasse priorem
Pœniteat. sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaq;, Troianoq; à sanguine clarus Acestes.

tio est, quæ ad coniecturalem controuersiam reuocari uidetur, propter suspicionem, quam προκατάληψις Ilioneus occupat, tidem faciens à uoluntate, & facultate, ex ea parte, quæ τὸ ἀδύνατον habet, se non prædandi gratia, uti reginæ fortasse suspicabatur, sed tempestate impulsos ad hæc littora peruenisse. Huius autem deprecationis hæc summa est, ut ante dictum est, ut Troiani fluctibus agitati tamdiu tuta statione recipiãtur, quãdiu naues suas resarcire, nouosq; remos in syluis parare sibi possint. oratio est perelegans & uenusta, ac ingenti uerborum rerumq; copia, & pondere referta, ut non ab re Ilioneo tributa esse uideatur. Causa

 honesta

Quassatam uentis liceat subducere classem,
Et syluis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam socijs & rege recepto
Tendere, ut Italiam læti Latiumq́; petamus.
Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrûm
Pontus habet Libyæ, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem sedesq́; paratas,
Vnde huc aduecti, regemq́; petamus Acesten.

honesta quidem est, sed eam reginæ, Afrorumq́; suspicio ambiguam reddit. ideo à beneuolentia auspicandum fuit, ne pars illa turpitudinis obesse posset. quatuor igitur ex locis reginæ beneuolentiam colligit. primum à dignitate, deinde à felicitate, & iustitia illius, postremò ex calamitatibus atque incommodis Troianorum per commiserationem.

Nouam cui condere Iuppiter urbem.] *ex felicitate, reginæ sibi beneuolentiam conciliat: cui hoc summum Iuppiter beneficium dedit, ut urbem conderet. nam fœminam urbem condere, rarum, & magnæ difficultatis negocium est. duo igitur penè miracula sunt, fœmina regnat, & urbem condit.*

Iustitiaq́; dedit gentes frenare superbas.] *à iustitia, & prudentia simul: nam gentes superbas, immanesq́;, legibus retinere, nemo sine prudentia potest. uerum quoniam prudentia in homine absque iustitia existere potest, iustitiæ potissimum mentionem facit, ut in ea utramq́; uirtutem esse ostendat. prudentiam quidem, quia tam feras, barbarasq́; nationes sub legum seueritate continet, iustitiam uerò, quia illarum, superbiam, immanemq́; feritatem puniendo reprimit, atque mollit. qua in re id occultè significare uoluisse uidetur, se iustis de caussis ad reginam accessisse, nec nisi iusta, & honesta petiturum esse: quod etiam ad suspicionem inferendæ uiolentiæ remouendam, ualde facere uidetur. cumq́; oratorum peculiaris sit mos, ut cum aliquid ab aliquo uel petere, uel impetrare uelint, id penes eum à quo petunt, esse ostendant. Iuno exempli gratia cum tempestatem ab Aeolo impetrare uelit in pernitiem Troianorum, summam in eo tempestatis facultatem esse declarat, cum ait.*

" *Aeole (namq́; tibi Diuum pater, atq; hominum rex*
" *Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento)*
" Gens inimica mihi, &c.

Ita hoc in loco Ilioneus iusta petiturus à regina, & quæ iure gentium omnibus concedi posse uidentur, illius iustitiæ in primis mentionem facit. cui se plurimum confidere indicium facit.

Troes te miseri.] *alius beneuolentiæ locus per commiserationem ex magnis, diuturnisq́; Troianorum ærumnis. ita enim se facilius optata laturum sperat, si suorum incommoda proferendo, reginam ad conquestionis affectum deducat: hoc igitur affectu suam petitionem adornat, sed quid petat, uideamus.*

Prohibe infandos à nauibus ignes.] *honesta petitio. sanè honestum erat, ut quibus fortuna pepercerat, illi quoque hominum pietate integri, atque incolumes relinquerentur propterea subdit.*

Parce pio generi.] *rhetorica præceptio est, ut si caussa uel ex re, uel ex persona offensionem contraxerit, pro persona, aut re, in qua offenditur, altera quæ nihil offendat, interponatur, quamobrem Ilioneus, ubi reginam Troianorũ aduentu grauiter offensam uidet, confugit ad genus: quod à pietate commendat: unde etiam colligitur argumentũ ab honesto: nam honestum est, ut qui in alios pij fuerũt, ipsi quoq; pietatem, misericordiamq́; mereãtur.*

Et propius res aspice nostras.] *ad genus speciẽ reuocauit: nam illud singulare est.* A

Parce pio generi. "
Hoc uerò generale: nã his uerbis, quæcunque Troianis cõmodo esse possunt, includi uidentur.

Non nos aut ferro Libycos populare Penates. Venimus.] *perorato exordio, confutationem aggreditur: in qua προληπ]ικῶς purgat, quæ à regina de agrorum depopulatione, aut de abigenda Afrorũ præda obijci poterant. ubi etiam obseruandum est, quod cum duplex sit disponendi ratio, altera, quæ ab institutione artis proficiscitur, (ea est, cum orationis partibus suo ordine utimur) altera, quæ ad casum temporis accõmodatur, hic cum Ilioneus dispositionis modum sequi uidetur, quem tempus, & ipsius caussæ natura præscribit. sic enim agendum fuit, ne propter suspicionem, iratam perpetua oratione reginã haberet. eodem met disponendi ordine Orpheus apud* Ouidium *utitur lib. metam. x. cum ad reuocandam uxorem Eurydicem ad inferos descendisset.* B

O' positi sub terra numina mundi, "
In quem decidimus quidquid mortale creamur. "

Confestim sequitur confutatio.

Non huc ut opaca uiderem "
Tartara descendi, "

Et quæ sequuntur alia.

Ita quoq; in 6. Aeneid. Sibylla prius confutat quæ à Charonte obijci poterant, quàm, cur Aeneas ad inferos descenderit, caussam assignet. sic enim ait.

Nullæ hic insidiæ tales, absiste moueri. "
Nec uim tela ferunt, licet ingens ianitor antro "

Et reliqua mox sequitur caussa.

Troius Aeneas pietate insignis, & armis "
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras. "

Nuncius apud Eurip. in supplicibus, huic simile quidam de Theseo narrat per occupationem obiecti.

οὐ γὰρ πορθήσων πόλιν "
μολεῖν ἔφασκεν, ἀλλ' ἀπαιτήσων νεκρούς, *id est.* "
Non enim ut depopularetur ciuitatem "
Venire dicebat, sed ut reposceret mortuos. "

Non ea uis animo, nec tanta superbia uictis.] *caussam assignat ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου deductam: duplex aũt locus est, unde omnis coniectura probatur, atq; refellitur: uoluntas, & facultas, qui quidem loci à natura ducti uidentur. nam in omnibus hominũ factis (uti antè declarauimus) uoluntatem, & facultatem concurrere necesse est. itaq; in omnibus apud Cic. coniecturalibus controuersijs partim de uoluntate, partim de facultate differitur. id est reum aut uoluisse aut noluisse, uel facere potuisse, uel contra, non potuisse. hos duos locos poëta hic attigisse uidetur; locum uoluntatis cum ait. Non ea uis animo. locũ facultatis, quod est ab impossibili, cum subdit. Nec tanta superbia uictis. nam superbia magis ex facto, quam ex uoluntate cognoscitur. utrunq; uno uerbo designat, quod ait, uictis. nam uictis, neq; animus, neq; facultas agendi existere potest. quidam impressi codices, potentiam, legunt quod minimè displicet, uulgata tamen lectio magis probatur.* C

Est locus.] *cum Ilioneus planũ fecisset, Troianos non esse pyratas, neq; auertendæ prædæ gratia Carthaginem uenisse,*

A nisse, reliquum erat, ut quamobrem uenissent, causam o-
stenderet. itaq; primum nauigationis suæ consilium bre-
ui narratione exponit, quod in Italiam nauigarent: de-
inde interceptum hoc fuisse consilium declarat, quia ab-
orta repentè procella Carthaginem, quo minimè uole-
bant, impulsi fuerunt. illud etiam tacitus præterire non
possum, quod Sulpitius uictor docet, narrationem fieri
apertam magis si à recto casu incipiat. cuiusmodi sunt
multæ Ciceronis narrationes ut pro Mil. P. Clodius cum
statuisset. &c. & pro Quintio. C. Quintius fuit P. Quin-
tij huius frater. & pro Cluentio. A Cluentius habitus fuit
pater huiusce. cuius rei non ignarus poëta noster hanc,
& alias plures à casu nominandi narrationes inchoauit.
Est locus Hesperiam Grai cognomine dicunt.] uersus
est ex Ennio sumptus, sic enim ille ait.
» *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.*
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.] Ita-
liam multis ex circumstantijs præsertim à nobilitate, à uir
tute bellica, ab hominum præstantia, à rerum penè om-
nium fertilitate commendat, Carthaginis sterilitatem im
manemq; hominum naturam contrà occulta deformatio-
B ne perstringens, ut uerisimile appareat, non nisi graui ali-
qua necessitate, aut ui compulsos, ex tam pingui, fertiliq;
prouincia ad tam horrendas Barbarorum solitudines na
uigasse. cum igitur ait, terra antiqua, laus est à nobilita
te propter uetustatem non prouinciæ, sed incolentiũ pro-
uinciam: nam quæ antiqua sunt κατὰ μεταλῆψιν no-
bilia, preciosaq; esse dicuntur. Aristotel 2. de arte rhetor.
quamobrem sequitur. Oenotrij coluere uiri.] quasi
dixerit, populi antiquissimi. Myrsilius Lesbius, in libello
de orig. Italiæ, & Tyrrhenorum, scriptum reliquit Oe-
notrium Arcadem cum Peucino fratre primum fuisse,
qui coloniam in Italiam transportauit: eamq; primã fuis-
se ex Græcis paulò minus quindecim ætatibus. Ante rui-
nas Troiæ. Sed fortasse melius est nobilem intelligat. po-
tentia armorum, & frugum ubertate, ut quæ duo sequun-
tur, potens armis atq; ubere glebæ superioris membri cau
sa sint. nam cur antiqua. id est, nobilis Italia, quia potẽs ar
mis, & ubere glebæ. Potens armis.] à bellica uirtute
commendatio. quasi dicat Italos esse homines tractandis
armis, bellisq; gerendis propè iam natos.
Atq; ubere glebæ.] à fertilitate terræ, & à copia fru-
C gum. de fertilitate Italiæ præter alios Plinius libro 3. ca-
pite 5. Liuius lib. 2. secundi belli puni meminerunt.
Cum subitò assurgens.] breui, concinnaq; descriptione,
quam passi fuerant, tempestatem complectitur. quæ cùm
ad misericordiam captandam, tum ad uiolentiæ suspitio-
nem abstergendam facit. Nimbosus orion.] si à Iu-
none fuerat immissa tempestas, quomodo ortu orionis?
nam quia hoc scire non poterat Ilioneus, quod à musa po-
stea poëta didicerat? In uada cæca tulit.] Syrtes in-
telligit. ut.
» *In breuia, & Syrtes urget miserabile uisu.*
Procacibus austris.] obstinatè urgentibus, ac sæuienti-
bus. ne fortè existimetis nos sponte nostra huc peruenisse.
ideo utitur etiam uerbo, dispulit. at in sept. contrà se ad
Latinum sponte uenisse dicit.
» *Rex genus egregium Fauni nec fluctibus acti.*
Huc pauci.] rursus suspicionem ammolitur uiolentiæ
inferendæ. quam non uerisimilem facit à paucitate homi-
num non enim tam pauci homines rem tam arduam ac-
difficilem aggredi tentassent.

Adnauimus.] difficultatem, periculumq; hoc uerbo suæ
nauigationis ostendit, quasi dixerit, se cum socijs perin-
de huc appulisse, atque naufragi natantes ad littus per-
uenire solent: quæ etiam ad misericordiam excitandam
plurimum faciunt. Quod genus hoc hominum,
quæ'ue hunc tam barbara morem. Permittit pa-
tria?] Corroborata, ualidisq; argumentis confirmata
causa, in acerbissimam querelam prorumpit. & quæ sibi
ab Afris obijci iudicabat, eadem in eos per quoddam re-
criminationis genus, quod Græcis ἀντικατηγορία dici-
tur, retorqueret, perinde ac si diceret. à uobis latrones, im-
manesq; Pyratæ & Barbari iudicamur. quia sumus pere-
grini, & ex longinqua regione nauigamus: sed uos bar-
bari estis, qui hominibus aduersis uento ad uestrum littus
eiectis hospitiũ telluris negatis. Hospitio prohibemur
arenæ.] factum Afrorum arguit ceu immane, atque ab
omni humanitate alienum cum uehementi uoce, atq; in-
genti affectu, & stupore pronunciandum uidetur. ut illud
Eurip. in Iphy. in Tauris.
Ἄπολλον οὐδ᾽ ἐν βαρβάροις τὶς ἔτλη τοῦτ᾽ ἄν. id est: «
Apollo neq; apud barbaros hoc quisquã ausus fuisset? «
Vnde colligitur argumentum à minori, hoc modo. nega-
tur nobis hospicium arenæ, quod omnibus iure gentium
concedi solet, quid si in urbe, aut in uestris ædibus hospi-
tio suscipi à uobis peteremus? Bella cient, primaq; ue-
tant consistere terra.] exaggerat facinoris immanita-
tem, per quod Afros deturpat. qui nulla quæsita causa,
cur uenerint, peregrinos à littore pugnando depellunt.
Si genus humanum] remissiore animo, atq; uoce iam
agere incipit ita quoq; præcipit Fab. Quinctilianus à con
tentione ad sermonem transeundum esse: nam cum supe-
rius contentione, & acrimonia uocis in arguendo Barba-
rorũ more, usus fuisset, quod fortasse reginæ, Afrorumq;
animos aliquantulum irritare potuisset, nunc remissius a-
gendum fuerat, ut per sermonis lenitatem, atq; remissio-
nem, quoad eius fieri posset, sedarentur. Temnitis.] Bar-
barorum superbiam carpit: & astutè communiter loqui-
tur, temnitis ne, si sola regina, cuius causa hæc fiunt, incre-
men uoretur, ægrè ferat, iracundia, odioq; in Troianos iu-
re accendatur. hoc uerò modo Afros, & reginam comple
ctitur. At sperate Deos.] saltem timete, & uindices fu-
turos existimate. ἀκυρολογία est, id est, impropria locu-
tio: qua ter hac significatione ab usus est. hic primum, ite-
rum in 4. Aeneid.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, «
Tertio loco in 11.
Hæc adeò ex illo mihi iam speranda fuerunt «
Tempore. cum ferro, &c. «
Rex erat Aeneas nobis] multis quidem argumentis re-
ginæ Ilioneus fidem fecerat, se, sociosq; suos non sponte,
sed procella impulsos Carthaginem peruenisse: sed illud
quoque obijciendum relinquebatur, cur absque duce na-
uigarent, quod minimo fieri solet ab illis militibus, qui
magnis de causis aliquò proficiscuntur. quamobrem
προκατάληψις occurrit obiecto, sibi regem esse: quem
ita extollit, ut omnibus, quæ in hominem ferè cadere pos-
sunt, uirtutibus cumulatissimum dicat. unde facilè per-
spici potest. hanc orationem eo structam artificio esse, ut
nihil ab eo dictum sit, quod ad suspicionem Latrocinij,
aut insidiarum auertendam facere non uideatur. Sed
singula ipsa uerba perpendamus. REX erat. πάθος à
cõmutatione fortunæ. erat, inquit, quasi amplius nõ sit ut.

Fuimus

Fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Itaq; cum pondere, & doloris significatione uerba proferenda sunt, ut quantus ille fuerit, quantumq; ipsi ex eius absentia damnum capiant, indicium facere uideatur.

Quo iustior alter, nec pietate fuit.] *regem suum à iustitia, & pietate commendas: quæ bona animi sunt, quibusq; regem in primis, atq; imperatorem ornatum esse oportet.* Nec bello maior, & in armis.] *exaggerat ab animi corporisq; dotibus, & à peritia rei militaris: nam omnis ferè corporis, animiq; uirtus in armorum tractatione, belloq; gerendo cognoscitur. illud igitur, bello maior, ad animi consilium, armis uerò, cùm ad animi, tum ad corporis fortitudinem referendum est: perinde ac si diceret, Aeneam sapientissimum imperatorem, strenuissimumq; militem fuisse: totius aut huius carminis sensus, ex eo tertij Iliados uersu desumptus esse uidetur, quem Alexander magnus tantopere extollebat, ut cæteris Homeri uersibus anteferendum esse iudicaret.*

ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής.

Quem si fata uirum seruant.] *non fuerat omittenda remunerationis pollicitatio, ut reginæ animum ad gratiam in Troianos conferendam magis excitaret. artificiosè autem pro paruo beneficio magna pollicetur: tacitamq; obiectionem uno dilemmate diluit. nam tacitè secum cogitare posset Dido, se si Troianis subueniat, operam, quod dicitur, atque oleum perdituram. huic obiecto occurrens Ilioneus, aut (inquit) mortuus est dux, & imperator noster, aut uiuit. si uiuit, nihil nobis est timendum, tibiq; (si de nobis bene merita fueris) optime sperandum, tuum tibi beneficium perpetuæ utilitati futurum: sin mortuus est, habemus in Sicilia Acestem regem opulentiss. armis potentissimum, sanguine, & beneuolentia nobis coniunctissimum: qui debitam tibi pro hoc beneficio gratiam referre poterit. quibus uerbis & illi spem affert, & metum inijcit. nam cum multum nos prodesse posse ostendimus, multum quoque nocere posse tacita cogitatione firmamus. obseruanda uerò in primis est elegans expolitio: quam tractando, ter eandem rem commutatis uerbis dicit. quem si fata uirum seruant, idem sequitur, mutata uerborum forma, si uescitur aura, tertiam subdit uerborum figuram. nec adhuc crudelibus occubat umbris. ita etiam paulò inferius sensu planè contrario.*

Sin absumpta salus. *& reliqua.*

Hic si mortuus sit, illic, si uiuat, uerbis ter uariatis dicit.

Non metus.] *nihil est nobis formidandum.*

Nec te certasse priorem. Pœniteat.] *spem inijcit amplissimæ remunerationis. tale est illud in 7. Aen.*

Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit:

Et ne fortè propter incertam Aeneæ incolumitatem, regina consilij sui rationem mutet, subdit.

Sunt & Siculis regionibus.] *quibus uerbis declarat, eam (utcunque res ceciderit) magnum ex suo beneficio fructum esse laturam.*

Quassatam uentis.] *summa totius petitionis.*

Si datur Italiam.] *ratio petitionis mira cum honestate coniunctas quam dilemmate (uti diximus) id est ancipiti argumento figurat. sensus autem à superiori pendet, ordinisq; dispositio huiusmodi est. liceat nobis per te naues nostras subducere, atque resarcire, ut (modò id nobis* A
felicibus auspicijs contingat) ad Italiam nauigare possimus. Sin absumpta salus.] *altera pars dilemmatis.* Et te pater optime Teucrum.] *ἀποστροφὴ ad Aeneam, quæ illius probitatis commendationem, eiusdemq; sententiæ uerbis ter commutatis expolitionem habet.*

Pontus habet Libyæ] *πάθος tùm ab aduersa Aeneæ fortuna, tum etiam ab indignitate rei: quod in mari uir singulari uirtute, atq; insigni probitate perijt (nam perijsse putat) ibiq; perpetuo iacet insepultus, & undis agitatus communi honore sepulchri caret.*

Ilioneus.] *De hoc suprà disseruimus. Describit oratorem dicturum, grauem ac sedatum, & cuius oratio pro tempore placida esse debet.* LAMB. Horr.

O regina.] *Petitoria, generis suasorij. Huius autem principalis petitio est, hospitium littoris, ubi liceret naues tempestate quassatas citra iniuriam sarcire: trabes ad reficiendos remos è syluis excidere. Captat autem beneuolentiam à persona Didonis: hoc est, à gratulatione successus circa conditionem nouæ urbis: quæ res non poterat non reginæ ipsum oratorem, ad benigniter audiendum conciliare. Deinde implorat illius opem.* Tres te mise- B
ri.] *Occupat statim quod obijci poterat: Non nos aut ferro. Confirmat à uerisimili: Non ea uis animo. Narrat inde nauigationis consilium, & errores. Notat modestè Pœnorum barbariem, à quibus nulla læsis iniuria littore prohibeantur. Promittit par officium, & parem uicissim humanitatem, si id quod petat, exoret. Petit ad postremum, haud sine extenuatione, ut liceat naues quassatas è syluis reficere & sarcire. Promittit animũ gratum: terret, si uim faciat. Si Aeneas uiuit, nihil timemus: sin perijt, habemus Acesten. Peroratio habet affectus.* O regina.] *Beneuolentia à persona Didonis, & gratulatione: quòd Diuorum beneficio, post fugam, mœnia nouæ urbis suæ uidere, & leges ciuibus dare ei contigerit. Neq; potuit aptius, & præsenti fortunæ accommodatius exordium ducere.*

Troes te.] *Cum se Troes uocet, à miserabili gentis suæ fortuna docilem eam reddit: & implorat simul opem reginæ, aduersus iniuriam.* Maria omnia.] *Ellipsis, pathos à loco.* Parce.] *Pathos à pietate.* Non nos.] *Occupatio, quam soluit à præsenti fortuna & conditione. Populare, pro populatum, πολιορκεῖν.* Est locus.]
Narratio à chorographia Italiæ. Hanc describit à nomi- C
nis ratione: à priscis eius terræ habitatoribus, uetustate gentis, armorũ uirtute, feracitate soli, & postremò à præsentis nominis ratione. Hesperiam.] *Ennianum est, ut fuit eius poëtæ Maro studiosus:*

Est locus, Hesperiam quem mortales perhibebant.

Atlas Italus, primus collem Auentinum habitasse traditur. qui è Sicilia aduectus, fratrem suum Hesperum, in cuius tutela tum Hetruria erat, bello adortus est: Iano puero adhuc, & ad regni munera immaturo. Erat autem uterq; Iapeti filius. Porrò Italus dimicare à Iano & Hetruscis prohibitus, in Auentino consedit, ad cuius radicem illorum & ope, & consilio postea Capenam condidit: ipsam uerò regionem Iani permissu Italiam nuncupauit. Breui pòst Hespero fratre è rebus humanis sublato, ipsum Ianum & Hetruriam in tutelam suscepit, & omnem circa Tyberim regionem, extinctis alijs ultro citroq; nominibus, de se Italiam dixit. Hæc est illa prisca Italia, cuius nomen sensim ab Alpium radicibus usq; ad fretum Siculum propagatum est. Hæc ferè Fabius Pictor. Cato

prodidit,

A prodidit, Italiam à dijs & ducibus alia atq; alia nomina sortitam: à Iano Ianiculam, quem quidam Oenotrum dictum fuisse affirmant, quòd uinum & far inuenerit: Camesenam, à Camese: à Saturno, Saturniam: & à gentilibus, Saleumbronam. Sed Saturniæ nomen durauit tot ferme annos, quot aurea ætas, usq; ad Apim deorum Italicorum ultimum, unde mons Apenninus nomen suum traxit: & Italia ipsa aliquando Apennina dicta fuit, quam Antiochus Syracusanus Taurinam interpretatur. Græci fabulantur, à bubus Herculis, quos opimos (inquit Hellanicus) Italia gignit: aut à uitulo egresso, ut Herodotus: aut quòd Græcorum quidem Italos boues appellant, ut Timæus, Italiam dictam esse. Lycophronis doctissimus enarrator in hunc modum de Italia hoc ipsum scriptum reliquit: αὕτη δὲ ἀπὸ μακεδονίας ἦλθε εἰς ἰταλίαν, ἣ πρὶν ἀργέσσα ἐκαλεῖτο. εἶτα σατυρία, ἀπὸ τοῦ ἱέρακος σατύρου. ἱέραξ γὰρ ὁ ἱέραξ παρὰ ῥωμαίοις. εἶτα ἀπό τινος αὔσονος, αὐσονία. εἶτα ἰουγονία. εἶτα ἀπὸ ἰταλοῦ, ἢ ἀφ' ἑνὸς ταύρου τῶν γηρυόνου ἀγομένων παρὰ ἡρακλέους, καὶ ἀπὸ ῥηγίου διανηξαμένου εἰς σικελίαν εἰς πεδίον ἐρυκος. ὃν ἡ προσελθόντος, ὃς ἐλυμαίνετο βασιλείαν, ἰταλία
B ἡ χώρα ἐκλήθη. ἰταλὸν γὰρ τυῤῥηνοὶ τὸν ταῦρον καλοῦσιν. οὕτως οὖν ἰταλία ἡ χώρα ἐκλήθη. Hæc alio sunt nobis loco latinitate donata. In Italia omnium primus Picus regnasse proditur. Post quem eius filius Faunus rexit. Cui successit Latin⁹, Herculis filius, ex Fauni uxore, quinquagesimoquinto anno ante aduentũ Aneæ in Italiã, ut quidam Græcorũ scripserunt. Illis porrò accesserim libentius, qui à duobus memoratis fratribus Italiã & Hesperiã regionem dominatã autumant. Macrobius Hesperiã nomen habere existimat, ἀπὸ τοῦ ἑσπέρας, quòd occasui subiecta sit: ut Oenotriã, à bonitate uini, q. in Italia nascitur. Oenotrij.] Oenotrus Sabinorũ rex, in ea Italiæ parte regnauit. Plin. quoq; astruit, tertiã Italiæ regionem, ubi ager Lucanus & Brutius incipit, Pelasgos, Oenotrios, Italos, Morgetes & Siculos tenuisse. Dionysius author est, Arcades omniũ primos transito Ionio, in Italiã colonos misisse: quare tradunt, Oenotrũ Arcadem cum Peucetio fratre (quos Lycophron βορειγόνους uocat) & Aboriginum gente, decem & septem ætates ante Ilij excidiũ in eam terram descendisse. Fuit aũt is iunioris Lycaonis filius, quintus à Phoroneo, qui primus omnium in Peloponneso re-
C gnasse dicitur. Hinc postea Dardanus in Samothraciam, atq; inde in Phrygiam fuit aduectus. Eam aũt regionem, quam Oenotriã à duce suo nominabant, incoluerant Ausones, e regione Peucinorũ. Porrò autem quod Cato scriptum reliquit, non grauabor annotare. Ad orientem, inquit, Magnæ Græciæ pars est: Oenotria Arcadum, & Calabri, prius Ausones: ad quos Græca uerbositas fert uenisse primam Græcorum classem annis fermè quadringentis ante ruinas Troiæ, cum Oenotrium ducem Arcadum post Troiam conditam adnauigasse in Calabriam tradat Antiochus Syracusanus, & circa oras maritimas posuisse colonias. Et ut parcius mentiantur Græci, ab eo quondam dictam Italiam Oenotriam scribunt, cum ab initio Italia, à uetustissimo rege Sabinorum & Hetruscorum, penes quos erat imperium, id nomen sortita fuerit. Hactenus Cato. Hic Philoctetes capta Troia habitauit. Lycophronis Scholiastes: ἔνθα νῦν ἡ ῥώμη ἐστίν, χωρίον ἦν πρῶτον λεγόμενον σατυρία, ὅπου ὁ φιλοκτήτης ἐπετίμησεν μετὰ τὴν τῆς ἰλίου πόρθησιν, ἐκεῖ διονύσιος καὶ δίων, καὶ πάντες οἱ τὰ ῥωμαϊκὰ γράψαντες, ἱστοροῦσιν. Hesperia.] Ab Hespero fratre Atlantis Hesperides filiæ illius sunt dictæ: Argle, Arethusa, Hespertusa. His traduntur fuisse horti arboribus pomiferis consiti, quas dra o peruigil custodiebat. Hunc Hercules postea interfecit. De Hesperidibus & Brettannicis insulis annotauit Tzetzes Chiliad. 8. 218. Est & Hesperis herba, quæ noctu oleat: & Hesperium promontorium Africæ. Cum subitò.] Occasio appulsus sui fortuiti in littus Africum, ne studio eò cursum habuisse existimetur. Describit autem tempus nauigationis ac tempestatis ab exortu signi tempestuosi, unà cum tauro exorientis, cuius exortu heliaco soluerent Siculum portum. Hesiodus fabulatur, hunc Orionem Neptuni ex Euryale filium fuisse. Hunc puerum forma insignem adamauit Diana, ut penè nupsisse ei crederetur. Quam rem Apollo indignè ferens, subinde sororem amãter obiurgabat. Accidit autem casu, ut uideret Orionis procul natãtis caput: contendit ergo cum sorore, eam non tacturam sagittis, id quod procul nigrũ in fluctib. appareret. Diana cum uellet artificij sui in iaculando specimẽ edere, Orionis caput fixit. Porrò hæc uiso amatoris sui in littus eiecti corpore, cũ factum doleret, eum inter sidera relatum cum tauro decertantem fecit. Alij fabulantur, Orionem natum è lotio, in corio tauri ab Hyrieo immolati, ab Ioue & Neptuno reddito: atque eum à Diana ob id interfectum, quòd illi uitium offerre conaretur: atque inde à Ioue in sidera eum relatum. Itaque Orionem, quasi Urionem dictum putant Græci, ἀπὸ τοῦ οὔρου, ὅτι ἐκ τοῦ οὔρου ἐτέχθη. Bœoti eum Candaona uocant, & Lycophron τρίπατρον. Cuius rei interpres huiusmodi causam adducit. Hyrieus quidam uxorem habebat Coloniam, neque illi erant liberi. Fortè accidit, ut Iupiter, Neptunus & Apollo ab Hyrieo hospitio exciperentur: qui immolato boue, eos humanitate summa suscepit. οἱ δ' ἐρασθέντες (inquit) αἰτεῖν αὐτὸν ὃ βούλοιτο. ὡς δὲ παῖδα αὐτῷ γενέσθαι ᾐτήσατο, οἱ τρεῖς τῇ τοῦ σφαγέντος βοὸς βύρσῃ ἐνούρησαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ ὠρίων ἐγένετο, οὐρίων κληθεὶς, ὡς ἐκ τῶν οὔρων τεχθείς. ὅθεν καὶ τρίπατρον τοῦτον καλεῖ. Orionis gladium Diomedes habuit. Porrò Homeri scholiastes paulò quidem diuersius, sed fusius. ὑριεὺς ὁ ποσειδῶνος καὶ ἀλκυόνης, μιᾶς τῶν ἄτλαντος θυγατέρων, ᾤκει μὲν ἐν τανάγρᾳ τῆς βοιωτίας. φιλοξενώτατος δὲ ὢν, ὑπεδέξατό ποτε καὶ θεούς. ζεὺς δὲ καὶ ποσειδῶν καὶ ἑρμῆς ἐπιξενωθέντες αὐτῷ, καὶ τὴν φιλοφροσύνην ἀποδεξάμενοι, παρῄνεσαν αἰτεῖν ὅ, τι ἂν βούλοιτο. ὁ δὲ ἄτεκνος ὢν, ᾐτήσατο παῖδα. λαβόντες οὖν οἱ θεοὶ τὴν τοῦ ἱερουργηθέντος αὐτοῖς βοὸς βύρσαν, ἀπεσπέρμηναν εἰς αὐτὴν, καὶ ἐκέλευσαν κρύψαι κατὰ γῆν, καὶ μετὰ δέκα μῆνας ἀνελέσθαι. ὧν διελθόντων, ἐγένετο ὁ οὐρίων, οὕτως ὀνομασθεὶς διὰ τὸ οὐρῆσαι ὥσπερ τοὺς θεούς· ἔπειτα κατ' εὐφημισμὸν, ὠρίων. συγκυνηγῶν δὲ ἀρτέμιδι, ἐπεχείρησεν αὐτὴν βιάσασθαι. ὀργισθεῖσα δὲ ἡ θεὸς, ἀνέδωκεν ἐκ τῆς γῆς σκορπίον. ὃς αὐτὸν πλήξας κατὰ τὸν ἀστράγαλον, ἀπέκτεινε· ζεὺς δὲ συμπαθήσας, κατηστέρισεν αὐτόν. διὸ τοῦ σκορπίου ἀνατέλλοντος, ὠρίων δύνει. Historia extat apud Euphorionem. Sunt qui aliter, quod ad scorpionem, fabulantur. Orionem artis fiducia in uenatu apud Dianam & Latonam iactitasse, sagittis se percussurum, quicquid terra gigneret. Atq; aduersus eum terram scorpium genuisse, à quo interfectus fuerit. Iupiter utrisq;

usq; animum admiratus, scorpionem in cœlum transtulit, & Orionem idq; precibus Dianæ. Et quia strenuus in terris fuerat uenator, inter sidera etiamnum uenari uidetur. Quod uerò ex urina trium deorum ortus fingitur, in causa est & Physica ratio. Nam per id ferè tempus, quo oritur, mare ac terras uentis tempestatibus turbat. Romani Iugulam uocant, quòd armatus gladium in aurum stringere uideatur. Est autem clarus & terribilis stellarum fulgore. Si totus fulget, serenitatem: sin obscurior appareat, tempestates promittit. De Orione, historiam quoque haud dissimilem Arionis citharœdi & delphinis referunt. Sed hoc sidus cœleste insignitum est tribus claris stellis in capite, è quibus media cæteris est lucidior. in singulis humeris, singulas habet claras: in dextro cubito, obscuram unam: in eadem manu, unam: in zona tres: in gladio tres: in singulis genibus, singulas: in singulis pedibus, singulas: in manicis, tres. Diuiditur à zona & reliquo corpore, ab æquinoctiali circulo. De Orione disertè & grauiter ad hunc modum canit Aratus in Phænomenis:

λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς
Ὠρίων, μὴ κεῖνον ὅτις καθαρῇ ἐπὶ νυκτὶ
ὑψοῦ πεπτηῶτα παρέρχεται, ἀλλὰ πεποιθὼς
οὐρανὸν εἰσανιδὼν προφερέστερα θηήσασθαι.

Vada cæca.] *Metalepsis: exaggerat pericula à locorum difficultatibus, è quibus cum multarum nauium naufragio uix elapsi sint.* Quod genus.] *Ex Furio hoc hemistichium sumptum, ostendit Macrobius.* Contentio, *qua modestè expostulat cum Didone, de inhumanitate Pœnorum: cum palàm constet, Troianos non ad uim, sed tempestatis iniuria huc delatos.* Hospitio.] *Exaggeratio barbariei & inhumanitatis Carthaginensium, à loco extenuato: non urbibus, non agris; sed littore prohibemur, quo nihil sterilius, & cuius adeò propè nullus sit usus. Iam cum iure gentium nemini supplici negari debeat hospitium, cuius uiolatores Iupiter ξένιος grauiter puniat, barbariem gentis non iniuria perstringit.* *Ad* A *hæc, littora, aër, maria, maximè omnibus mortalibus iure naturali sunt communia. Erasmus indicat prouerbiale esse, Ne terra quidem profuit: hoc est, ne minimo quidem: quasi dicas, ne glebam quidem impartiuit, aut ne terræ quidem hospitio dignatus est.*

Bella cient] *Confirmat à recenti iniuria, qua uiolati sint. Primam autem terram, littus dicit.*

Deos.] *Terret ab iure hospitali uiolando, ab impio. Xenius enim Iupiter, hospitum percussores punit. Sperare pro timere, acyrologia. Idem alibi:*

Hunc ego si tantum potui sperare dolorem.

Rex fuit.] *Tuetur innocentiam suam, à Ducis iustitia, pietate & uirtute. Porrò autem, cum dicit, fuisse: ostendit, dubium esse, sitne in rebus humanis, an non. Alioqui desperationem ea uoce significamus, quoties uolumus ostendere, iam id planè non esse, quod olim extitit.* *ἦσαν πάλαι ἄλκιμοι ἦσαν Μιλήσιοι.*

Quem si fata.] *Tautologia. terret Didonem ad postremum bifariam: & præsenti uindicta Aeneæ, si superstes sit: & ab auxilijs Acestæ. Contrà, par beneficium utrinque promittit.* Acestes.] *Crymnisi hic & Segestæ* B *Troianæ filius fuit. ἀκεστὸς alioqui ἰάσιμος est: id est, medicabilis. καὶ ὄχος, ὁ ὄχημα σικελικόν, uehiculum Siculum. καὶ ἀκεσταὶ, φρένες ἐσθλῶν· μεταφορικῶς, ἰᾶται, καὶ ἐπανορθοῦται. Vehicula dicit Hesychius significare, ab urbe Siciliæ, παρὰ τὸ ἀκεῖσθαι, καὶ ἀκεστέω, medeor. Commendat Acesten à uirtute rei militaris & antiqua nobilitate. Quin & illud figuratè dictum est,*

—— Socijs & rege recepto.

Quassatam.] *Peroratio constat petitione, quã extenuat, inserens simul affectus à personæ qualitate, & auersione: ut uidelicet reparata è syluis classe, unà cum duce incolumes Italiam petere liceat. Sin ille perijt, redeundi facultas detur eò, unde soluerint.*

ARGVMENTVM.

Troiani orationem Ilionei murmure, & fremitu approbant. Dido respondet, obiecta purgat, sese excusans à necessitate, ob fratris insidias, urbisq; nouitatem, omniaq; liberalitatis officia, quanta fieri possunt maxima, Troianis benignè pollicetur.

NASC. Cuncti simul ore fremebant.] *alludit ad morem cum Græcorum, tum etiam Romanorum apud quos res approbari publicè solebant strepitu, plausuq; populari. Cic. in oratione pro Archia poëta. & nostri illi fortes uiri, & rustici, ac milites dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes eiusdem laudis magno illud clamore approbauerunt. igitur fremebant, id est, murmurantes approbãt & est Homeri uersus ex Il. α.*

C

Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ. ——
Tum breuiter Dido uultum demissa profatur:
Soluite corde metum Teucri, secludite curas.
Res dura & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri,
Quis genus Aeneadum, quis Troiæ nesciat urbem?
Virtutesq;, uirosq;, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni,
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab urbe.
Seu uos Hesperiam magnam, Saturniaq; arua:
Siue Erycis fines, regemq; optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam, opibusq; iuuabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis,
Vrbem quam statuo uestra est: subducite naues:
Tros Tyriusq; mihi nullo discrimine agetur.
Atq; utinam rex ipse, noto compulsus eodem,
Adforet Aeneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus syluis aut urbibus errat.

Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

Tum breuiter Dido uultum demissa profatur.] *τὸ πρᾶον, pudicæ mulieris, & prudentis reginæ, uultum demittit & pauca loquitur. Sed occultior quoq; in his uerbis intellectus inest. nam significare poëta uidetur, quod Cic. in primo de orat. ex persona L. Crassi disputat, ex naturæ muneribus pudorem in oratore omniũ esse primum. cuius rei testis est. ipse de se in*

divin.

A diuin. cum ait: *Ita Deos mihi uelim propicios, ut cum illius temporis mihi uenit in mentem, quo die citato reo, nihil dicendum sit, non solum commoueor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. ita quoque uerecundus Vlysses apud Homerum:*

» *γαίονερ ὑπαὶ ἠ ἰδέσκε κατὰ χθονὸς ὄμματα πήξας.*

» *Id est,* *Stabat deiecto uultu, & humi fixis oculis.*

Soluite corde metum Teucri.] *Didonis est hæc perelegans, humanitatis, beneficentiæq; plena responsio: quæ duo, uti iam dictum est, potissimum continet, purgationem obiectorum, & officiorum pollicitationem: nam cum barbaram illi crudelitatẽ Ilioneus exprobrasset, ob eamq; ipsam rem Troiani non ab re timere uiderentur, statim regina, ut eorum animis tranquillitas adsit, timorem illis adimit, & securitatem præstat. huic non dissimile est principium illud Veneris in primo Aeneid.*

» *Parce metu Cytherea, manent immota tuorum*

» *Fata tibi.——*

& Sibylla in sexto Aeneid.

» *Nullæ hic insidiæ tales, absiste moueri.*

quibus rebus Troianos beneuolos sibi, attentosq; facit.

B Secludite curas.] *Non est iteratio, ut falsò quidam existimant: sed duo monet, ut timorem, & quam ex timore curam capere possent, deponant. nam ex metu dolor nascitur. itaq; Cic. in Tusculanis quæst. cum de animi perturbationibus ageret, primum de timore, deinde de dolore agere cœpit.* Res dura, & regni nouitas me talis cogunt Moliri.] *Obiecta refellit, & se purgat à necessitate, omnem facti culpam in suspicionem de fratre, & in regni nouitatem reijciens. status est iuridicialis assumptius ex remotione criminis. ad illud uerò respondet:*

» *Quod genus hoc hominũ, quæ ue hũc tã barbara mores*

» *Permittit patria.*

Quis genus Aeneadum?] *Purgatis obiectis Troianorum commendationem primum ingreditur: quorum genus, uirtutes, res præclarè gestas, excidia, calamitatesq; per commiserationem extollit: deinde ad se, suosq; reuertens, rursus inhumanitatis obiectum refellit. ostendit igitur Troianorum genus uirtutes, resq; ab illis gestas, adeo esse illustres, ut ab omnibus cognosci possit. eorumq; miserias & ærumnas huiusmodi fuisse, ut quoduis genus hominum, modo fuerint homines, ad misericordiam indu-*

C *cere possint: se uero non esse ita barbaros, aut ab humanitate tam alienos, ut humanarum calamitatum misereri nesciant. quibus ex uerbis duo præcipui eliciuntur beneuolentiæ loci, alter ex personis auditorum: & hic duos habet locos, à claritate generis, uirorumq; uirtute, & ex magnitudine calamitatum eorum per commiserationem: alter ex sua Afrorumq; persona, quos summa cum modestia benignos, humanosq; esse indicium facit.* Virtutesq; virosq;.] *à magnitudine uirtutis Troianorum commendatio.* Aut tanti incendia belli.] *Alius beneuolentiæ locus per commiserationem ex præteritis Troianorum incommodis.* Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni, Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab urbe.] *A' sua, Afrorumq; persona beneuolentiam colligis. Quod uerò ad intelligentiam horum carminum facere uidentur, hæc sunt: se non esse pectore tam duro, atq; obtuso, ut res mortalium perpendere, eorumq; calamitates miserari nequeant: neq; tanto locorum interuallo se ab hominum consortio diuelli, uel potius Carthaginem non ita in extremis terrarum partibus positam esse, quin eò etiam rerum in orbe gestarum, præsertim Troianorum fama peruenire potuerit. Seruius. & Donatus antiqui interpretes aliter hunc locum interpretantur: quorum quidem sententiam eò minus reijcio, quia ad confutationem obiectorum facit. attamen hæc nostra opinio sententiæ Maronis quadrare magis uidetur.* Seu uos Hesperiam magnam.] *Dido summam hic beneficiorum suorum proponit, & cum Troianis officiorum pollicitatione, ac beneficentia certat. ad illud facit:*

» *Si datur Italiam, &c.*

Hesperiam uerò magnam dixit, ad differentiam Hispaniæ, quæ itidem Hesperia nominatur, neq; ratione quantitatis, nam maior est Hispania duabus Italijs, sed caussa dignitatis, maximè propter urbem Romam. Auxilio tutos dimittam, opibusq; iuuabo.] *Duo sanè magna pollicetur, auxilium hominum, atq; opum.* Vultis & his mecum pariter considere regnis?] *Paulatim regina sui erga Troianos animi candorem amplificando ad extremam usq; liberalitatis lineam peruenit. nam quid illis maius offerre, aut polliceri potest, quàm ut regni illius ipsi quoq; participes fiant?* Vrbem, quam statuo, uestra est.] *Plena, perfectaq; charitas (de humana loquor) hæc est, ut quod cuiusq; proprium est, commune fiat. iuxta illud Euripidis τὰ πάντα φιλῶν κοινά. hic alij ἀντίπτωσιν esse uolunt, alij Zeugma à superiori, ut repetatur, uultis. sitq; sensus. uultis urbem quam statuo? uestra est. multi uerò syllepsim esse contendunt, qualis illa apud Terent. in Andr.*

Populo ut placerent, quas fecisset fabulas. »

hic autem poeta reginam uaticinantem facit, Carthaginem Romanis cessuram, qui à Troianis originem duxerunt. Subducite naues.] *Ad terram trahite naues uestras, concessio est. ad illud respondet:*

Quassatam uentis liceat subducere classem. »

Atq; utinam.] *Amplificatio beneficiorum. & profectò ingens est reginæ pietas: quæ ubi Troianos sui regis anxios uidet, ultrò illis opem ad eum inquirendum, quam ipsi non petierant, pollicetur. iuxta illud Isocratis ad Demon. ὅτω δ' ἂν ἄριστα χρῆσθαι τοῖς φίλοις, ἂν μὴ περιμένῃς τὰς παρ' ἐκείνων δεήσεις, ἀλλ' αὐτεπάγγελτος ἐν τοῖς καιροῖς αὐτοῖς βοηθῇς.* Si quibus eiectus syluis.] *Magnum incommodum est, ubi quis in deserto loco errat, omni spe uictus, ac uitæ destitutus. sicuti de Achemenide ipse ait in 3. Aeneid.*

Tertia iam lunæ se cornua lumine complent »

Cùm uitam in syluis inter deserta ferarum »

Lustra, domosq; traho.—— »

Talibus.] *Eclipsis: perorauit. Antonomasia est & illud, Dardaniæ, pro Troiani. Fremebãt: metaphora, à leonibus ad homines.* LAMB. Vultum.] *Ab habitu & maiestate uerè regia dicturientis, decorũ. Dicturi est, frontem & oculos modestè demittere, ne fastus, supercilia & impudentiæ forma authoritatẽ extenuent, et cõcilient inuidiã. Maximè uerò placidus uultus præsenti negotio est accommodatus, ut hac ratione propius Aeneæ postea concilietur.* Hort. Soluite.] *Respondet ad singulas orationis partes Ilionei, & quidem concisa breuitate. Principio orationis excusat factum, à necessitate. Inde benigniter ad regni societatem noui inuitat: promittit materiam & omnia commoda ad reparandam classem. Confirmat animos, à tuto. Ad ultimum, ut perculsos animos magis magisq; erigat spe præsentissimæ salutis, optat ipsorum ducem adesse, quem ali-*

quo

quo beneficio sibi demereatur. Soluite.] Beneuolentia à periculorum securitate, quam identidem repetit expolitione. Res dura.] Excusat à necessitate, propter regni sui rudimenta, cur uigilantius, media inter barbaros, dispositis præsidijs cardines tueatur. Pertinetq́ propriè ad id, quod Troianus orator dixerat: Quod genus hoc hominum. Nouitas.] Vt non solum recens imperium, & iam primum iaci cœpta fundamenta urbis intelligas: sed etiam celebritatem, quam sua uirtute inter barbaros iam circa eius auspicia, ignoti antea, sibi pepererant. Nulla regna sine armis crescunt, præcipuè noua, quorum nouitas rectè uicinis est formidolosa: quòd nunquam illorum fines sine horum detrimento propagentur: siue quòd nouorum splendore & magnificentia inuidiæ obnoxia sit, quòd eam æquare nequeant. Nouitatis enim perinde & gloria comes est inuidia. Ducta metaphora ab hominibus ad regnum Punicum. Noui homines apud Romanos appellabantur, qui obscuris parentibus ac maioribus prognati, sibi sua uirtute claritudinem pariebant, quoinde posteris suis nobilitatis principium & authores essent: ut Cicero, Marius, & nonnulli alij. Quis genus.] Respondet ad uerba Ilionei: Troes te miseri: —Rex fuit Aeneas nobis. Rursus Aeneadum, pro Troianorum: antonomasia. aut certè, genus Aeneæ, ut species pro genere accipiatur. Estq́ uenusta anaphora quæ uim uniuersalem complectitur. quasi dicat: nemo ferè toto orbe est, ad quem clades Troiani nominis & internecio non peruenit. Virtutesq́.] Polysyndeton. Tragica metaphora est in Incendia. Non obtusa.] Occurrit reprehensioni inhumanitatis barbaræ: Si genus humanum & mortalia temnitis arma. Physici tradunt, regiones à sole remotiores, ut bellicosiores, ita natura tum stupidiores esse, tum ferociores. Sic fermè Aristoteles primo πολιτικῶν: Quæ in frigidis degunt regionibus gentes, & quæ in Europa, animis quidem abundant: at ingenij & artificij parum habent. quæ uerò Asiam colunt, ingenijs quidem & arte pollent, sed parum sunt magnanimi. Et in hanc quidem sententiam Aristoteles. Quod ad claritudinem ingeniorum attinet, inter Europæos borealiores Germani ingenijs & eruditione Asiaticos & Aphros multis parasangis superant hac nostra tempestate: ut bellicæ rei laudem et gloriam sileamus. A

Tyria.] Carthagine: antonomasia. Saturnia.] Expolitio. Erycis.] Periphrasis Siciliæ. Tradunt hac Neptuni & Veneris filium fuisse, atque in Sicilia imperauisse: alij, Veneris & Butæ fuit, qui cum Hercule congressus, in pugilatu ab eo occisus fuit: & monti, sub quo conditus creditur nomen fecit. Apollonij interpres urbis nomen esse dicit, in qua Veneris numen impensè cultum fuit. ἔρυξ ὄνομα (inquit) πόλεως, ἔνθα τιμᾶται ἡ ἀφροδίτη, οἱ δὲ τὴν σικελίαν. Strabo non montem, sed promontorium esse, author est. ἀκροπόλεις δύο, συρακοῦσαι, καὶ ὁ ἔρυξ, ἵδρυνται τῆς σικελίας. μέση δ' ἀμφοῖν ἡ ἔννα πόλις. Verba sunt Chrestomathiæ authoris, ex Strabone. Cæterùm, Eryx pugil ex prouocatione interfectus fuit. nam postquam Hercules traiecisset ex Italia in Siciliam, omnemq́ oram à Peloro ad Erycem usque peruagatus, ab ipso Eryce in pugnam hac conditione prouocatus fuit, ut se uicto, rex Hiberica præda potiretur: uictor uerò ipse regnum uicti hospitis obtineret. Perijt in hoc cæstuum certamine Eryx, iuuenis ferox, & illi certaminis generi assuetus. Sunt qui eum palæstra superatum contendant. Regemq́.] Expolitio. Vebem.] Ἀντίπτωσις, Græcorum imitatione. Subducite.] Ex alto in littus ducite. contrarium uerbo Deduco: quod propriè signat, de littore & portu in altum ducere, —Deducunt naues scopulo. B

Atq.] Deesis. optat ducem Troianum præsentem, ut eum aliquo beneficio sibi demereatur. Notum, pro quouis uento: species pro genere. Certos.] Impigros, de quibus ita exploratum habeat, ut penitus nihil dubitetur. Abusus est composito pro simplici. Mittam exploratores circa littora & syluas, sicubi errat. Perorationem absoluit ab obuia effusaq́ humanitate, planè regia. Etenim non solùm optat Aeneam adesse, uerùm etiam promittit se ultrò missuram circa uicinas urbes & portus conquisitores fidos, sicubi horum omnium, quæ Carthagini gerantur, ignarus, in regione ignota erret. Et expolitio habet amplificationem propensi animi in Troianos, cùm extremas Libyæ oras explorare sit iussura: quod profectò plus est, quàm in proximis littoribus & syluis hominem quærere.

ARGVMENTVM.

C

Aeneas & Achates liberalitate Didonis allecti, è nube ardent erumpere, hæc illis cogitantibus, nubes scindit se, Aeneas apparet in conspectu reginæ forma & uultu elegans ac uenustus; quem suo artificio Venus illustrarat, & prior reginam ipsam alloquitur.

NASC. Erumpere nubē.] Cum impetu exire de nube. Prior Aeneam compellat Achates] τὸ πρέπον. minor maioris sententiam quærit. Nate Dea.] Verba sunt Achatæ tentantis animū Aeneæ, quid hac in re agendum putet. multa illi proponit euenta, ex quibus colligere potest, quid expediat, nempe ut sese reginæ

His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Aenean compellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta uides, classem sociosq́ receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem uidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraq́ in luce refulsit,
Os humerosq́ deo similis. namq́ ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenq́ iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus: aut ubi flauo
Argentum Pariusue lapis circundatur auro.

ostendat. Omnia tuta uides.] Hoc sanè prius uidendum fuerat, nunquid tutò apud Afros existere posset, quàm se illis apertè ostenderet. Vnus abest.] Commiseratio ex casu periclitantis hominis. Quem uidimus ipsi.] Auget commiserationem à signo. hoc enim fuerat illis grauior casus, quod hominem, imo nauim ipsi

Tum sic reginam alloquitur, cunctisq́ repente Improuisus, ait:——

A ipsi in mari periisse suis oculis uiderant. hinc illud:

» *Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus*
» *In puppim ferit, &c.*

Vix ea fatus erat cum circumfusa repentè Scindit se nubes.] *Homerum imitatur poeta, apud quem Vlysses itidem nebula à Pallade circumfunditur, cumq́ ad Alcinoum regem Phæacum, eiusq́ uxorem Areten accessisset, nubes euanuit. uersus Homeri sunt ex Odyss. η.*

» *Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ Ἀρήτης βάλε γούνασι χεῖρας Ὀδυσσεύς*
» *καὶ τότε δή ῥ᾽ αὐτοῖο πάλιν χύτο θέσφατος ἀήρ.*

Restitit Aeneas.] *Hæc artificiosæ pulchritudinis Aeneæ descriptio ex Hom. sumpta est Odyss. ψ.*

Claraq́ in luce refulsit.] *ὑπερβολικῶς Aeneæ pulchritudinem extollit. nam nihil clara luce splendidius, tamen Aeneas in ipso lucis splendore fulgebat. Sed quo modo fulgebat? similitudinem adiungit.* Os, humerosq́ Deo similis.] *Hæc similitudo illius generis est, quod Græci εἰκόνα uocant. igitur facies Aeneæ humano uultu angustior esse uidebatur. illud autem Homeri imitatus est ex*

B Odyss. ζ.

» *μείζονά τ᾽ εἰσιδέειν καὶ πάσσονα.*

Sed uenustius ipse, os, humerosq́ Deo similis. Namq́ ipsa decoram.] *Caussam assignat tantæ pulchritudinis, ne quis forte naturalem tantum fuisse credat. tria autem pulchritudinis signa recenset. Cæsariem, colorem purpureum, seu roseum: qui in iuuenibus præcipuè uigere solet, & oculorum uenustatem: in quibus ueteres amoris sedem collocarunt. unde est:*

» *Longumq́ bibebat amorem.*

Hæc igitur pulchritudinis ornamenta eò spectant, ut placeat Didoni: nam animal quod pulchrum est, si eminus tantum cernatur, inserit etiam aliquid (ut ait Xenophon in libro de dictis, & factis Socratis) quod insanire faciat. unde fieri ait, quod Cupido pharetratus effingitur. eius uerba ita habent: ἴσως δὲ καὶ οἱ ἔρωτες τοξόται διὰ τοῦτο καλοῦνται, ὅτι καὶ πρόσωθεν οἱ καλοὶ τιτρώσκουσιν. Locum hunc totum de pulchritudine Aeneæ poeta sumpsit quidem ex Homeri libro superius adducto, sed hunc in primis uersum. nam sic ait Homerus:

» *οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.*

C *At noster fortasse melius: qui ne effœminata quædam in Aenea pulchritudo extitisse uideretur, Cæsariem decoram dixit, quod militare uerbum est, non οὔλας κόμας, hoc est, crispos capillos, quod pusilli, atq; effœminati animi signum est. Sed hæc quæ sequuntur, humanum captum superant.* Lumenq́ iuuentæ Purpureum, & lætos oculis adflarat honores.] *Id est, gratiam, & pulchritudinem: nam in pulchritudine uenustas etiam requiritur. ita Nonius Marcellus hunc locum explanat in dictione, Honor. Virg in 2. Georg.*

» *Frigidus & syluis Aquilo decussit honorem.*

Quale manus addunt ebori decus.] *Locum exornat similitudine ex ebore, argento, Pariouè lapide arte elaborato desumpta locus Homeri Odyss. ψ. Hoc uerò differunt, quod Homerus ex argento tantum auro circumdato atque ornato similitudinem duxit, hic autem noster ebur, Pariumq́ lapidem addidit. quæ res cùm ampliorem, tum etiam uenustiorem similitudinem facit. uersus Homeri hoc habent:*

» *ὡς δ᾽ ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ*
» *ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη*
» *τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει.*

Sed nescio quid elegantius habet manus, quam uir, seu ἀνήρ. & addunt ebori decus, quàm χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ, id est, aurum circumfundit argento. Sed non minus obseruandum est perpetuum descriptionis artificium, orationisq́ genus. nam cum satis fuisset dixisse:

» *Restitit Aeneas, claraq́ in luce refulsit.*

Rursus tamen erupit in ipsum uultum, eamq́ sententiam per ὑποτύπωσιν caussas, effectusq́ exprimentem additis aptissimis comparationibus uenustissimè exornauit. id orationis genus Græci σαφὲς, καὶ λαμπρὸν uocant. Cicero in part. orat. alterum perspicuum, alterum splendidum, ac illustre appellauit. Simile huic exemplum est perelegans apud Statium. ubi Achilles amore puellæ regiæ inflammatus describitur: cuius amorem cum uno ferè uerbo significare potuisset.

» *Non latet haustus amor.*

Eandem sententiam, non minori cum uenustate, quàm fortasse Virgilius fecit, uariatis uerbis, additaq́ comparatione, illustrauit. ita enim ait:

» *Non latet haustus amor, sed fax umbrata medullis*
» *In uultus, atq; ora redit lucemq́ genarum*
» *Tingit, & impulsam tenui sudore pererrat,*
» *Lactea Massagetæ ueluti cum pocula fuscant*
» *Sanguine, Puniceo uel ebur corrumpitur ostro.*

Exempla pulchritudinis extant in 4. Aeneid. de Aenea, & in 9. de Burialo, sed præter comparationem nihil habent amplificationis, & ornamenti.

Affecti.] *Aeschrologia: metaphora à corpore ad animum ducta. Nota alioqui propria uocis significatio est.* LAMB. Hort.

Animum.] *Pro animo: synecdoche. Venustè geminatur copula.* Nate.] *Periphrasis Aeneæ qua beneuolentiam ab ipsius persona captat.* Omnia.] *A' tuto. nam Aeneam confirmat à salute classis conseruatæ. & sociorum omnium extra unum, quem pereuntem uiderant.* Receptos.] *Zeugma.* Vnus.] *Leucaspis gubernator, cum Oronte, & alijs qui eadem naui uehebantur:*

Vnam (inquit) quæ Lycios, fidumq́ uehebat Orontem
In puppim ferit, excutitur pronusq́ magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus uorat æquore uortex.

Claraq́.] *Descriptus hic locus est partim ex Odyss. 6. partim ex 22. Odyss. 6.*

τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
μείζονά τ᾽ εἰσιδέειν καὶ πάσσονα, κὰδ δὲ κάρητος
οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
ὡς δ᾽ ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει.
ὣς ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

Et lib. duodecimo:

ὣς εἰποῦσα θεά, σκέδασ᾽ ἠέρα, εἴσατο δὲ χθών.

Apollonius 3. Argon. de Argonautis Colchorum urbem mirantibus:

ὦκα δ᾽ ὅτ᾽ ἐκ πεδίοιο πόλιν καὶ δώμαθ᾽ ἵκοντο
Αἰήτεω, τότε δ᾽ αὖτε θεῶν νεφέλην ἀπεκείδασεν ἥρη.

Os humerosq́.] *εἰκών, cum hyperbole coniuncta. Illustrat τὴν εἰκόνα comparatione. At Homerus suũ Vlyssem descripturus, eum cum Hyacintho componit, cui co-*

mas concinnat. Mineruam cum fabro argentario perito confert, quem Vulcanus aut Minerua arte aliqua instituerit, qui argentum multo auro inuestit & exornat. At Maro descriptum Aeneam à decora cæsarie & forma iuuenili, Pario lapidi, multo auro aut argento nitenti assimilat. Est autem parus una Cycladum, in qua nobile marmor candore spectatum nascitur, à qua Parium marmor celebrem nomenclaturam sortitur. Superat nobilitate Cyzicenum, Chium & Hispanicum. Et Parius lapis, qui & Lydius appellatur, in quo exploratur aurum. A

ARGVMENTVM.

Gratias agit Didoni de socijs receptis: quod beneficium tantopere uerbis extollit, ut se ipse, ac reliquos, qui per orbem terrarum sparsi sunt, Troianos, tantæ beneficentiæ respondere posse neget: uerum se operam daturum, ut hoc diuinum beneficium à se grata recordatione, & memoria excolatur.

NASC.

—Coràm, quem quæritis, adsum,
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O' sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræq; marisq;
Omnibus exhaustos iam casibus, omniū egenos,
Vrbe, domo socias. grates persoluere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quicquid ubiq; est
Gentis Dardaniæ, magnū quæ sparsa per orbem.
Dij tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam iusticiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij current, dum mōtibus umbræ
Lustrabunt, conuexa polus dum sidera pascet:
Semper honos, nomenq; tuū, laudesq; manebūt,
Quæ me cunq; uocant terræ.—

Coram, quē quæritis, adsum.] *Decebat eum, qui insperatus, & improuisus apparebat, quiq; summe lætitiæ affectu excitabatur, suam ex abrupto orationē inchoare. & hoc pacto (si uerum ingenuè fateri licet) honestius, uenustiusq; Didoni se manifestum fateri licet honestius, uenustiusq; Didoni se manifestum facere uidetur Aeneas, quā Alcineo regi apud Hom. Vlysses: quem in cinere abiectè sedentem inducit, Odyss.* ʋ. *nam etsi naufragus erat, cum ad regem accessisset uir tantus non ita abiectè se gerere debebat, ut in cinere sederet, sed τὸ πρέπον uiri magni, cum aliqua tamen modestia, seruare atq; talem Alcinoo uel primo aspectu se præbere. ut beneficio regis non indignus esse uideretur. non me præterit lege cautum fuisse, ut supplices apud Larem sederent taciti, cuius rei Apollonij interpretes, item alij Græcorum meminerunt. ad quod proculdubio respexisse quidem uidetur Homerus, sed tamen præter legem poeta præsertim facere poterat, ut uir tantus non ita humili animo, sed alacrius aliquanto auxilium peteret.* O' sola infandos Troiæ miserata labores.] *μετάβασιν facit ad Didonem: cuius beneuolentiam sibi conciliat cum commiserationis affectu, tum in primis commemoratione singularis illius erga se sociosq; suos pietatis: quam per exclamationem uehementer extollit.* Quæ nos relliquias Danaûm. terræq; marisq;.] *κατ' ἑρμηνείαν explicat, quod ante dixerat, labores Troiæ: & reginæ beneuolentiam auget per commiserationem: unde pulcherrima deducitur αὔξησις per cōgeriem calamitatum, ærumnarumq;, quas Troiani passi fuerunt: labores in bello, tempestates in mari, pestilentiam in creta, quibusdam in locis famem.* Vrbe, domo socias.] *Reginæ beneficentiam, pietatemq; amplificat: à qua non solum benignè hospitio susceptos, uerùm etiam regni, ac familiæ eius socios effectos esse dicit. ad illud respondet:*

» *Vultis & his mecum pariter considere regnis?*

Grates persoluere dignas.] *Artificiosè extollendo beneficium reginæ, suam κατὰ μείωσιν facultatem extenuat. Quæ res cùm ad inuidiam euitandam, tum ad laudem, beneuolentiamq; sibi comparandam plurimum facit.* Dij tibi si qua pios.] *Quod ipse præstare non potest,*

Deos precatur, ut tanto ipsi beneficio respondeāt: quibus ex uerbis occulta deducitur Aeneæ cōmendatio ab officio grati animi, qui, quæ in re uires desunt, ea in re propensam animi sui uoluntatem declarat. Pios.] *ἀμφίβολον est: ueruntamen ad reginam potius, quàm ad Aeneam referendum arbitror.* B Quæ te tam læta tulerunt Sæcula?] *Reginæ probitatē, ac mores commendat à tempore: perinde quasi seculorum sit, & ætatum, ut boni, aut praui homines nascantur. Terent. in Adelph. Hoccine sæculum.* Qui tanti talem genuere parentes?] *Oratione liberos ex parentibus commendat, quod est argumentum à genere.* In freta dum fluuij.] *A' gratitudine animi. Sed facilè dubitari potest, utrum reginam ex loco beneficio perpetuam sibi laudem comparaturam dicat, an ad Troianos hoc referendum sit, atque ita intelligendum. memoria nominis tui semper apud nos uigebit, & per nos apud posteros nostros, & quocunq; locorum nobis peruenire contigeris. quam quidem rem congerie uerborum, ac sententiarum idem significantium, auget, & ornat. huic persimule quidem est illud in Bucolicis, sed minus graue:* C

Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit, »
Dumq; thymo pascentur apes, dum rore cicadæ, »
Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt. »

Aliter hanc eandem ferè sententiam in 7. Aen. protulit.

Non erimus regno indecores, nec uestra feretur »
Fama leuis, tantiq; abolescet gratia facti. »

Aliter in 4. Aeneid.

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus. »

Quamobrem facilè perspici potest, quàm ingeniosè Virgilius eadem uariè uarijs personis accommodet. Dum montibus umbræ Lustrabunt conuexa.] *Omnino eruditioribus placet, ut post dictionem, conuexa, distinguatur, sitq; sensus. dum umbræ lustrabunt ea, quæ sunt conuexa in montibus, montium quippe ambitus. nam tuberositas illa conuexa in montibus umbram efficit.* Polus dum sydera pascet.] *Notandum est de flamma, uerbum pascet. sic in 2. Aeneid.*

—circum tempora pasci. »

Hoc sentit. dum sydera suis flammis uigebunt: nam cum occiderint,

A occiderint, non amplius ali, seu pasci dicuntur. Quæ me cunque uocant terræ.] Quocunque terrã obibo. per τμῆσιν.

LAMB. Hort. Adsum.] *Euocatio. Exordium abruptum est, constans affectibus & exclamatione, in humanitatem & commiserationem reginæ erga Troianos periculis fractos, ut nihil extra infelicem animam reliquum habeant.* Vrbe.] *Asyndeton: quasi dicat, inuitas nos ultrò ad societatẽ non modò regni & urbis, uerumetiam hospitij.* Grates.] *Propositio gratiarum actionis: quam non solum à personæ suæ extenuatione, sed etiam à totius gentis rebus afflictis trahit. Quare disertè εὐφημίαν statim attexit, ut dij ἀντάξιοι ἑαυτῶν uelint pro meritis dignè eam humanitatem respicere & remetiri.* Mens.] *νοῦς: deus, omnis æquitatis pietatisque præsens cognitor, ὃς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει. Estque perpetua quædam copia, & synonymia expolitio. Dij, numina si qua iusticia, si qua mens, quæ uidet præsentem tuam humanitatem in nos, quæ curet res humanas. Illud quorundam philosophorum doctrinæ opponit, Deum esse qui pios curet, impios puniat, denique res humanas gubernet.* Quæ te tam.] *Transit in laudes Didonis: & primùm à temporum felicitate, quibus*
B *talem fœminam nasci contigit: inde à parentibus.* In freta.] *Peroratio absoluitur à remuneratione & recordatione beneficiorum, quam hyperbolis perpetuis amplificat. Habent autem hæ eandem naturam ac uim cum argumentis ab impossibili: cuiusmodi illa sunt quæ extant in Bucolicis Egloga prima:*

Antè leues ergo pascentur in æthere cerui,
Et freta destituent nudos in littore pisces,
Antè pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore uultus.

Fluuij.] *Constat omnia flumina in mare exonerari: quamobrem à poetis Naiades Oceani filiæ, perinde ut marinæ nymphæ, Nerei & Doridis finguntur. Hinc prouerbium natum est: Viam qui nescit ad mare, eum oportet amnem quærere comitem sibi. hoc est, qui per se non sapit satis, obtemperet alijs, qui plus sapere uideantur: qui rectè uiuendi formulam ignoret, eos sibi imitandos proponat, quorum uita ad amussim dirigitur.* Lustrabunt.] *Latè patent huius uerbi significata. pro recognoscere, siue recensere: ut, exercitum lustrare, apud Cæsarem lib. 7. belli Gallici, ἐξετάσαι. Circumspicere, ut Græci dicunt περιβλέπειν, nonnunquam inumbrare, ut hoc loco: pro, dum montes umbris lustrabuntur. Hypallage. interdum patefacere, illustrare, λαμπρύνειν, περιλάμπειν. item sequi, lustrare uestigia. peragrare, ambire, περιπολεῖν: Luna lustrat suum orbem 30. dierum spacio. expiare, ἁγνίζειν: Exercitum instructum oue, sue, tauris tribus lustrauit. aspicio, agnosco, ἐποπτεύειν.* Conuexa.] *Id est, ab omni parte declinata: qualis est globi superficies, cœli & siderum. Conuexum est oppositum concauo, quod intrinsecus quaquauersum declinatum est.* Pascit cœlum sidera, *metaphoricè, ab animantibus ad non animal, dum diuina prouidentia naturalem cursum retinent, conseruanturque perpetua & inuariabili ortus occasusque sui lege. Iam cum polus axem cœli signet, in quo machina orbium cœlestium uersatur, figuratè pro cœlo usurpauit.* Semper honos.] *Zeugma.* Quæ me cunque.] *Sectio, pro quacunque terra me uocant.*

ARGVMENTVM.

Aeneas Ilioneum, & Sergestum, aliosque amicos, manibus apprehendit, regina, stupore opprimitur, tùm aspectu Aeneæ prope diuino, tùm miseratione ex tanto casu illius.

—Sic fatus amicum
Ilionea petit dextra, læuaque Serestum,
Pòst alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde uiri tanto, & sic ore loquuta est:

NASC. Obstupuit primo aspectu.] *Viso Aenea ob illius pulchritudinem Dido obstupescit.* Casu deinde &c.] *Ab Ilioneo enarrato.* *De hoc Ilioneo suprà annotatum est.* Obstupuit.] *Causam stuporis simul exprimit, formam herois, & uirtutem, tolerantiamque rerum aduersarum.*

LAMB. Hort. Ilionea.] *Accusatiuus Ionicus, Ἰλιονῆα.* Ore.] *Pleonasmus.*

C

ARGVMENTVM.

Miratur Dido Aeneam tantum alioqui uirum Veneris nempe, & Anchisæ filium tanta oppressum fuisse calamitate, ut uix mortis periculum effugere potuerit. genus, patriam, parentes, facta illius, sibi nota esse planum facit: atque unde hoc nouerit, ostendit.

Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ uis immanibus applicat oris?
Tu'ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad undã?
Atque equidem Teucrum memini Sidona uenire,
Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & uictor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum stirpe uolebat.
Quare agite ô tectis iuuenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores

NASC. Quis te nate dea.] *Per admirationem exorditur: unde & beneuolentiam, attentionemque sibi comparat: beneuolentiam quidem ex commendatione generis Aeneæ: unde aliter deducitur beneuolentiæ locus per commiserationem ex persona reginæ: quæ ex eius incommodo magnum se capere dolorẽ ostendit: attentionem uero quia se illius notitiam habere indicium facit. huic loco persimile uidetur illud ex 6. Aeneid.*

» *Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,*
» *Quis tã crudeles optauit sumere pœnas?*

Quæ uis immanibus applicat oris.] *Auget cõmiserationẽ ex aduersa,*

Iactatam, hac demum uoluit consistere terra.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.

uersa, & infelici fortuna Aeneæ quasi peius cum eo actũ sit, quod ad has regiones appulerit, quàm, quod alia propemodum infinita in mari pericula passus fuerit. unde ingens elicitur Afrorum deturbatio, & occulta Didus ab humanitate, & pietate commendatio: quod sola ex omnibus Afris illum benignè complexa fuerit. Tunc ille Aeneas?] *Quantum habeat Aeneæ cognitionem planè ostendit: cuius nomen parentes, & genus deniq; totum memoria tenet, & unde acceperit memorat. hæc autem est illius agnitionis species, quam per memoriam fieri Aristoteles in Poet. docuit de quo & nos alibi pluribus diximus. nam quæ olim de Aenea à Teucro audierat, nunc eo uiso in memoriam omnia reuocat.* Quem Dardanio Anchisæ.] *A' parentibus Aeneam commendat, quæ laus à genere dicitur. Dardanio autem Anchise* ἐμφατικῶς *dictum est, quasi dicat generoso, & cuius coniugium Venus non recusauit. Hom. Iliad. 20.*

Αὐτὰρ ἐγὼν υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο
Εὔχομαι ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ μοί ἐστ' Ἀφροδίτη.

Atq; equidem Teucrum.] προληπτικῶς *occupat, unde hoc acceperit: nempe à Teucro cum sidona uenisset.* Finibus expulsum patrijs] *Teucri profectionem uerisimilem facit à caussa: quod expulsus à patre, auxilio Beli patris ipsius indigebat. historiam alij interpretes apponunt.* Ipse hostis.] *Laudis amplificatio ab hoste laudatore: nam ualde boni censentur, (ut Aristot. inquit in primo de arte Rhet.) qui inimicorum testimonio laudantur.* Quare agite.] *Delabitur ad conclusionem sermonis, hortaturq; Troianos ut ipsius domum ingrediantur. itaq; orationem suam liberalitatis effectu concludit.* Me quoq; permultos.] *Suo exemplo Troianos consolatur, in spemq; erigit felicitatis futuræ: nam cum sciret Dido, nihil esse tam miserabile, quàm ex beato effici miserum, eos tanto dolore, si fieri posset, leuandos esse putauit. itaq; simili fortuna se quoq; olim uexatam fuisse memorat, tandem uerò eò felicitatis peruenisse, ut urbem condiderit.* Non ignara mali.] ὁμοιοπάθεια *de affectuum deducta similitudine: quam opportunis locis eminentiss. poeta non semel induxit: præsertim in 6. Aeneid.*

——Et patriæ strinxit pietatis imago.

Et in duodecimo:

——Fuit & tibi talis
Anchises genitor.——

Hoc natura affert (inquit Cicero in orat. pro Murena) ut eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur.

LAMB. Quis te.] *Beneuolentiam à commiseratione laborum*
Hort. *tanti uiri captat: quæ res habet tacitam gratulationem, quòd saluus huc sit delatus. Geminatæ interrogationes de caussis tantorum periculorum, uehementer affectus mouent. Et ne ignotum compellare uideatur, narrat unde nominis Troiani cognitio & celebritas ad se peruenerit. Clausula constat benigna inuitatione ad commune hospitium. Commendat obiter uerecundè suam humanitatem, à pari fortuna, qua aliquando iactata fuerit, ut gratior hospitalis fides oblata sit Troiano.* Tu'ne.] *Emphaticῶς, ut de cuius non modò uirtute, sed summo etiam genere & imaginibus olim audieris. qui è dea Venere, Iouis adeò summi filia, & Anchise Dardani nepote prognatus sit. Itaq; addit,* Dardanio. *Ostendimus loco paulò hinc diuerso genealogiã Aeneæ, qui ad Dardanũ, et proin ad Iouem originem paternam referat.* A Phrygij.] *A' parentibus, & loco, ubi ex Anchise Venus concepisse dicitur.* Atq; equidem.] *Narratio, qua confirmat ad se famam Troianarum opum aliquando peruenisse: ut haud abs re uideatur, quòd Aeneam Veneris & Anchisæ filium de nomine tantum norit.* Teucrum.] *Fuit hic Teucer Telamonis & Hesiones, sororis Priami, filius, qui cum Aiace fratre ex patre quidem, sed matre diuersa, postea ad Troiam proficiscebatur. Mater huic erat Eribœa, Porthaonis filia. At postquam Aiax furore correptus sibi necem consciuit, solus ille domum reuersus, ab irato patre regno expulsus fuit, ac Sidonem & Belum patrem Didonis confugit. Belus per id tempus contracto exercitu, in Cyprum profectus, omnem insulam uastauit. Teucer relicto paterno regno, in Cyprum nauigauit, ac Salamina ibi condidit. Caussam iræ paternæ addunt aliam Græci, quòd fratrem non modò ultus non fuisset, sed ne defendisset quidem. Ibi ducta uxore Eune Cypri filia, Asteriã procreauit. Scholiastæ Lycophronis uerba sunt:* φασὶ γάρ, ὅτι τεῦκρος πρὸ σπλίων σαλαμῖνι, διωχθεὶς παρὰ τελαμῶνος τοῦ πατρὸς, ὡς μὴ ἀμύνας αἴαντα, ἐλθὼν ἐν κύπρῳ, σαλαμῖνα κτίσας ὤκησε. καὶ γήμας εὔνην τὴν κύπρου, ἀστερίαν ἐγέννησε. *Hoc tradit Lycophron Cassandram uaticinatam multo antè fuisse: sed aliam ob causam, quasi dolo ab eo, impensius rebus Troianis fauente, quod Priami ex sorore nepos esset, peremptus fuisset. Verba Lycophronis sunt, in σκοτεινῷ ποιήματι siue Cassandra:*

ὁ μὲν πατρὸς μομφαῖσιν ἠλατρημένος,
λυγραῖς ἀνθρώπων, βονάγρα τε ναμάτων
ὅμαιμος ξύναιμος, ὡς ὁ πατρὶς φονεὺς
πόλυ, νόθον φίτυμα συγγενῶν βλάβην,
τῷ λύσαι μιν ἐν ποίμνῃσιν αἰχμαλωσίαν.

Quæ uerba ad hunc modum enarrat Interpres: ἐξελαθήσεται, φησιν, ὁ τεῦκρος ἐκ τῆς σαλαμῖνος, ὑπὸ τοῦ πατρὸς τελαμῶνος, διὰ τὸν αἴαντα. *id est, Expelletur (inquit) Teucer à patre Telamone, è Salamine, propter Aiacem. Et paulò pòst:* ὁ αἴας καὶ ὁ τεῦκρος ὁμογάστριοι οὐκ ἦσαν, ἀλλ' ὁ μὲν αἴας ἐριβοίας ἦν παῖς, τῆς πορθάονος θυγατρὸς. τεῦκρος δὲ, ἡσιόνης. *Ac mox reprehendit poetam, quòd prætextu cædis fraternæ regno suo Teucrum profligarit. Non enim reuera fuit fratricida: sed quòd necem fratris non fuerit ultus, eum Salamino eiecit.* οὐ γὰρ ὡς φονεὺς, ἀλλ' ὡς μὴ ἀμύνας ἐδιώχθη ὁ τεῦκρος. *Quo loco Cassandra Teucrum uocat* ξύναιμον, *id est,* ξυγγενῆ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ ἡσιόνης τῆς πριάμου ἀδελφῆς, παρ' ἡρακλέα δοθείσης τῷ τελαμῶνι εἰς γέρας, ὡς σὺν αὐτῷ πορθήσαντι τὴν τροίαν. *Hoc est, consanguineum, quod ex Hesione sorore Priami natus esset, quæ ab Hercule Telamoni dono data fuerat præmium, quòd secum Troiam expugnasset ac populatus fuisset. Itaq; non uana fabula est, Hesionen ex Ilio in Græciam à Telamone fuisse abductam: quod exemplũ in caussa fuit, ac materiam præbuit recentioribus ad nouam rapinam Troianis. nam Hesione è Telamone Teucrum est enixa: qui postea bello Troiano interfuit, quem & Cassandra apud Lycophronem* λέαιν *uocat: Phœnices, nulla lacessiti iniuria, Io Inachi filiam auexerunt. Exemplũ imitati Cretenses, Europam ex Phœnicia, Iason Medeam ex Colchide abduxerunt. Et quia huiusmodi rapinæ alij impunè*

A penè tesserant, Paris audacior factus, Helenæ tum pulcherrimæ forma mulierum perpulsus, uelut aliud sequutus negotium, in Peloponnesum nauigauit, eamq; secum in Phrygiam asportauit. Teucrum.] Quamobrem uerò Telamon filium Teucrum appellarit, ita produnt Græci. ἡρακλῆς πορθήσας ἴλιον, ἡσιόνην τὴν λαομέδοντος θυγατέρα, πριάμου δὲ ἀδελφὴν, ἔλαβεν αἰχμάλωτον, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν γέρας τελαμῶνι, ὡς συστρατεύσαντι αὐτῷ, ἀφ' ἧς ἔσχε τεῦκρον ὁ τελαμών. ὡς οὖν ἀπὸ τρωικῆς γυναικὸς τεχθέντα τὸν παῖδα, τεῦκρον ἐκάλεσαν. translato tono τεῦκρος, τευκροί, Troiani, à Teucro rege Troianorum, Scamandri Cretensis filio. Historia diligenter refertur ab Apollonio grammatico in catalogo nauium. Illud autem dignum annotatu hoc loco est, quòd Græcorum Grammaticorum quidam de Telamone, Teucro & Hesione commentantur. μετὰ τὴν τοῦ ἡρακλέους γενομένην τῆς τροίας ἅλωσιν, τελαμὼν θυγατέρα, τὴν καὶ ἡσιόνην, γέρας ὡς ἐξαίρετον ἔλαβεν, ὡς ἴστρος ἐν συμμίκτοις φησίν. αὐτὴ δὲ ἐκ τελαμῶνος ἔγκυος γενομένη, ἀπέδρασε τὰς νῆας, καὶ νηξαμένη ἦλθεν εἰς μίλητον, διανηξαμένη
B τὴν μεταξὺ θάλασσαν. ἐγὼ δὲ, ἀνευθεῖσα φησὶ παρὰ πριάμῳ βασιλεύοντος τῆς μιλήτου ἀρίονος, ὃς αὐτὴν ἐν ὕλῃ κεκρυμμένην εὑρὼν διέσωσε, καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα τράμβηλον ἐλευθέρως ἀνέθρεψεν, ὡς ἴδιον παῖδα. τῆς δὲ ἐπὶ ἴλιον στρατείας γενομένης, ἀχιλλεὺς εἰς μίλητον παραγενόμενος, καὶ τὸν τράμβηλον ἀνθιστάμενον ἀνεῖλεν, εἶτα τῆς ἀνδρείας τοῦτον θαυμάσας, καὶ τελαμῶνα μαθὼν ἐπιγεγράφθαι αὐτὸν διεθρύψατο ὡς συγγενῆ. Memini.] Pulcherrimè hoc loco & alijs, illud Homericum reddidit: μεμνημαι τόδε ἔργον ἐγὼ πάλαι. Sidona.] Hanc Phœnices ita à piscium ubertate appellarunt. Sidon Phœnicum lingua piscem signat. Traduntur Sidones inuentores sideralis scientiæ, & arithmeticæ. Iidem primi mortalium certam nauigandi rationem inuenere. Horum inuentum item est, uitriaria conflatio. Hinc & dogma de atomis ortum est. Sidon antiquitus Sichem dicta fuisse, ab antiquarum rerum scriptoribus proditur, ab eius conditore filio Chenachabau, nepote Noach. Sita fuit in continenti, ad commodissimum portum, porrecta in longum per littus, loco plano. Et quia antiquitùs Antilibanus ei imminebat, fuit prodigiosæ ma
C gnitudinis. Eius autem nobilitatem antiquam ex ruinis etiam hodie æstimare licet, quæ omnem fidem superant. Expulsum.] siue ob memoratam caussam: siue ob crudelitatem, qua suis inuisus erat, quòd Ioui humanam hostiam immolasset, & eum sacrorum ritum posteris tradidisset. id quod uerisimilius uidetur, ut ab alijs memoriæ proditum est. Beli.] patris mei, qui & Metres dictus fuit. Suprà Didonis genealogiam reddidi. Pelasgi] Hi primùm Samothraciam incoluerunt. Deinde cum Athenienses agros suos omnes colere non possent, hos suos uicinos sibi adiunxerunt, & partem terræ inhabitandam impartiuerunt. Itaq; à parte, Hellenes omnes Pelasgos uocat. At Pelasgicam gentem uetustissimam fuisse inuenio, quæ sub Deucalione Phthiotidis oram in Thessalia, sub Doro ad Ossam & Olympum iacente, tenuit. Postea inde à Cadmeis eiecta, in Pindo locum habuit, quem Macedonum dixere: hinc in Dryopem migrauit. postremò Peloponnesum ingressa, Dorica est cognominata. Consentit huc Plinius lib. 4. cap. [illegible] ubi Atticas regiones recenset. Aemonia (inquit) sequitur, mutatis sæpe nominibus: eadem Pelasgicũ Argos, Hellas, eadem Thessala, & Dryopis, semper à regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus à quo Græcia: ibi Hellen, à quo Hellenes. Hos eosdem tribus nominibus appellauit Homerus: Myrmidonas, Hellenes & Achæos. ex his Phthiotæ nominantur, Dorica accolentes. Apollonij scholiastes: πελασγοί (inquit) ἀπὸ πελασγοῦ τοῦ ἰνάχου, ἢ ἀπὸ πελασγῶν ἔθνους βαρβαρικοῦ, οἰκήσαντος θεσσαλίαν· καὶ τὸ ἄργος ἢ ἀπὸ πελασγοῦ τοῦ ποσειδῶνος υἱοῦ καὶ λαρίσσης. σταφύλος δὲ ὁ ναυκρατίτης, πελασγὸν φησὶν ἀργεῖον τὸ γένος, μετοικῆσαι δὲ εἰς θεσσαλίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πελασγίαν τὴν θεσσαλίαν κληθῆναι. Quam ob caussam & ipsi Argiui Pelasgi uocabãtur. Acusilaus uult, omnem eam regionem quæ Apia dicitur, à Peloponneso usque ad Pharsaliam & Larissam, Pelasgiam dictam fuisse. Hac de caussa Lycophron Achillem Pelasgicum appellauit, quasi Pharsalium,

> μύρμων τὸν ἐξάπεζον ἀνδρώσαντα στρατὸν,
> πελασγικὸν τυφῶνα γεννᾷ σοι πατήρ

Argi filius fuit Phorbas: huius Triopas, ex quo Pelasgus & Iasus, à quorum posteriori Iason Argos dictum fuit. Porrò Pausanias in Arcadicis scribit, Pelasgum, quòd corporis præstantia, & animi uirtute omnibus fuit facilè præstarct, primùm in Arcadia imperio positum. Hic primus casus aduersus frigora & æstus inuenit. adhæc, tunicas ex animalium corijs conficere reperit, quibus etiamnum Pausaniæ tempestate in Eubœa utebantur. Herbas item, alioqui pestiferas, docuit in salubrẽ usum ac cibum cõuertere. & panis coctura huius inuentũ est, cũ ad id temporis usque grana frumenti mortalès esitassent. Ob hæc itaq; merita, & alia, omnem regionem Pelasgiam, se uerò Pelasgos nuncuparunt. Multas, adeoq; diuersas regiones peragrarunt Pelasgi. Consederunt in Asia, in Troade, Europa, Caria, & postremò in Thessalia, ut dictum est: ut nullius penè gentis nomen quàm Pelasgicæ latius patuerit. Illud uerò hoc loco haudquaquam prætereundum censeo, quod paulò antè annotatum oportuit & Eustathius prodit: Pelasgum non Inachi aut Neptuni, sed Eumonis & Larissæ filium fuisse, cuius fratres Achæũ & Phthium terris nomina quoq; sua de se indidisse. Ipse hostis.] Laus Troianorum, ab hostium commendatione. Ferebat] efferebat Troianos: simplex pro composito. Tempori.] Antapodosis. Teucrorum.] A gentis antiquitate. nam ex Hesione Priami sorore, filia Laomedontis, ipse prognatus erat. Quare.] Epilogus, constat benigna inuitatione ad commune hospitium. Me quoq;.] ὁμοιοπάθεια, caussa humanitatis. Solemus enim ijs fauere, qui ijsdem periculis persuncti sunt. Simili fortuna, ait, se post longam iactationem in has Aphricæ oras delatam fuisse, in qua parta quiete consisteret.

ARGVMENTVM.

Dido Aeneam suas ædes introducit, socijs illius mittit munera, templis pro Troianorum aduentu honorem indicit: domus pars interior regio apparatu instruitur.

Simul Aeneam in regia ducit Tecta,	Sic memorat: simul Aeneam in regia ducit Tecta, simul Diuũm templis indicit honorem	simul Diuũm tẽplis indicit honorem.]

Nec minus interea socijs ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centũ cum matrib. agnos:
Munera, lætitiamq́; dij. ——
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, medijsq́; parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ uestes, ostroq́; superbo.
Ingens argentum mensis, cælataq́; in auro
Fortia facta patrum, series longißima rerum,
Per tot ducta uiros antiqua ab origine gentis.

Totus hic locus ex Homeri Odys. η. sumptus esse uidetur: ubi Alcinous rex Phæacũ accepto honorificè Vlysse, & in splendida sede collocato, per Pãthonoum præconem Ioui libamina indixit. ita enim ait:

» Αὐτὰρ ἐπεὶ τό γ' ἄκουσ' ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο
» χειρὸς ἑλὼν Ὀδυσῆα δαΐφρονα ποικιλομήτην
» ὦρσεν ἀπ' ἐσχαρόφιν, καὶ ἐπὶ θρόνου εἷσε φαεινοῦ.

deinde paulò infrà Alcinous præconẽ suum alloquens ait:

» Ποντόνοε, κρητῆρα κερασσάμενος μέθυ νεῖμον
» πᾶσιν ἀνὰ μέγαρον, ἵνα καὶ Διὶ τερπικεραύνῳ
» σπείσομεν, ὅς θ' ἱκέτῃσιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.

Lætitiamq́; Dei.] *uide Gell. lib. 9. cap. 14.* Nec minus interea.] *reginæ munificentiam exaggerat: quæ non solum præsentes comiter, & lautè accipit, sed & socios qui in nauibus erant, muneribus ornat.* At domus interior.] *conuiuij descriptionẽ regiæ apparatus descriptione præmunit, Homerum imitatur quidem poeta in 7. Odys. Sed Homerus splendorem luxumq́; regiæ domus, longo circuitu, apparatuq́; uerborũ prosequitur, noster uerò rem temperandam iudicauit. et omissa murorum, postiũ, horti, totiusq́; Alcinoi regis domus descriptione, quam suis uersibus Homerus complexus est. solam reginæ Didonis supellectilem describit.* Regali luxu.] *proprius est regum magnorumq́; principũ luxus. unde & illud est ex 6. Aen.*

» *—epulæq́; ante ora paratæ*
» *Regifico luxu.*

Medijs tectis.] *medijs tectis ideo dixisse uidetur. quia quædam triclinia, licet pro anni tempore mutarentur, in penitiore parte domus struebantur, unde & conclauia dicebantur. Cic. in 6. Verr. nam ut in singula cõclauia, quæ iste non modo Romæ, sed omnibus in uillis habet, tricenos lectos optimè stratos cũ cæteris ornamentis conuiuij quæreret, nimium multa comparare uideretur.* Arte laboratæ uestes] *separatim recenset, more suo, quod uno ferè uerbo cõplexus fuerat. qua ex re opulentia regiæ domus facilius perspici potest. Laudantur uestes ab artificio, & à materia.* Ingens argentum mensis.] *hoc ad pondus argenti, & ad numerum uasorum referri uidetur.* Cælataq́; in auro Fortia facta patrum.] *reginæ opulentiam exaggerat. non enim uasa tantum argentea, sed aurea etiam habebat: quæ idcirco etiam preciosiora uidebantur, quia cælata, hoc est, signis rebus gestis maiorum illius ornata erant.* Series longißima rerum.] *ad commendationem reginæ nobilitatis nam quæ lõgo temporis tractu ducta sunt, hæc nobilia existimari solent. hoc igitur est, quod poeta designare uidetur, reginæ genus antiquam esse, & ob rerum gestarum magnitudinem, etiam illustre.* A

LAMB. Hort.

Memorat hic effusam Didonis humanitatem in Troianos: cuius autẽ descriptionẽ orditur, à religione orditur. nam Troianis, in primis autem Aenea in regiam introducto, tota urbe hunc diem festum esse iussit, ut religionis ergò ab operibus manuarijs per gratulationis speciem abstineretur, & ad limina deorum solennes obsecrationes haberentur. Indicit.] *Variè hoc uerbum ueteres usurparunt: indicere festum, bellum: & apud Liuium, Indicere dem finitimis spectaculum iubet. indicere ad conueniendum diem: hinc indictio, XV annorum tempus, quod indicebatur, ut singulis tribus lustris toto orbe terrarum tributa Romanæ reipub. persoluerentur.* Nec minus.] *A' liberalitate in socios Aeneæ absentes, circa* B *naues in littore occupatos.* Terga.] *synecdoche. pro centum sues. Horrere enim est, præter uulgatam significationem, quicquid ipsa specie uidentibus stuporem & admirationem incutit: item ueneratio quædam persuasione religionis concepta. ut poeta alibi; Arboribus suus horror inest. Particula Simul, eleganter geminatur.* Matribus.] *ouibus Et anaphora numeri certi pro incerto, exornat narrationem.* Munera, lætitiamq́;.] *Periphrasim esse uini, negat Gellius. aut ita accipiendum, quasi munera ipsius Bacchi uellet innuere. sed Dij legendũ censet: ut Munera lætitiamq́; ad superiores accusandi casus referãtur, per appositionẽ. Ad quẽ etiã modũ idem in Georg. dixit:*

Libra dij noctiq́; pares ubi fecerit horas.

At domus.] *Transit à publica lætitia ad gaudium priuatum. hoc est, domesticum luxum, apparatumq́; uerè regium. Proponit primùm id in uniuersum, seu potius totũ, quod statim in suas partes diducit.* Arte lab.] *id est, admirabili opere Phrygio, acu pictæ.* Ostroq́;.] *nobili purpura. à materia. Ostrum autem propriè est liquor conchylij, siue muriceus: cui si artifices temperaturam adhibeant, fit purpureus, ferè tendens in colorem uiolaceum.* C *Sed authores muricem, ostrum, Tyrium colorem, conchylium, pro purpura, adeoq́; purpurea tela indiscriminatim usurpant.* Ingens argen.] *Magni ponderis uasa argentea: materia pro forma.* Cælataq́;.] *exsculptæ in auro res maiorum: quorum genealogiam suprà retulimus. Describit uasa potoria. & alia, à materia, & materiæ adiunctis: hoc est, signis auro argentoq́; cùm ad ornatum, tum memoriam rerum à reginæ maioribus gestarum, insculptis.* Gentis.] *Phœnicum.*

ARGVMENTVM.

Pater Aeneas Ascanium filium è nauibus ad se acciri, & munera uarij generis preciosa deferri iubet.

NASC

Aeneas (neq; enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidũ ad naues præmittit Achatẽ,
Ascanio ferat hæc, ipsumq́; ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet: pallam signis auroq́; rigentem,
Et circumtextum croceó uelamen acantho,

Aeneas (neq; enim patrius.] *Hinc uis paterni amoris in filium, quanta sit, facile perspici potest, cum Aeneas filij sui absentiam perferre non posset. sed nactus reginam erga se benignam, ac liberalem, eum quoq; tanti commodi, tantæq́; lætitiæ participem esse uult.* Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.]

Ornatus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcessosq; hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami: colloq; monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroq; coronam.
Hæc, celerans iter ad naues tendebat Achates.

A parentis.] *uices amorit patri filius rependet: ut enim mens patris absente filio quiescere non potest, ita filius omnem curam cogitationemq; in exequendis patris mandatis figit, atque collocat. non enim hoc ἐπιφώνημα est, ut quidam falso existimauerunt: nam si epiphonema esset, superioris utique narrationis acclamatio foret, & de cura Aeneæ erga Ascanium filium intelligendum esset. Secus tamen est, & ad Ascanium referendum uidetur. nihil enim erat, si de cura Aeneæ poeta intelligi uolebat, quod epitheton adderet, chari. hoc igitur ait, Ascanium omnem curam adhibuisse, ut sui patris iussa faceret. hunc locum, qui recte interpretentur, paucos hucusq; uel nullos potius uidi.* Munera præterea.] *Etsi Dido Troianorum uerbis fidem adhibuisse, suâq; de illorũ probitate opinionem improuiso Aeneæ aduentu, repentinaq; eius apparitione confirmasse uidebatur, tamen Aeneas, ut securitatem reginæ præstaret, certioriq; argumento se eum esse probaret, quem ipse & Troiani prædicarant, munera regia, quæ ex incendio Troiano ipse eripuerat, ex nauibus ferri iubet, ut reginæ offerat. adde illud etiam, quod cum se regẽ esse profiteretur, oportebat eum ex regia liberalitate, ac munificentia, se quoq; regem esse ostenderet. itaq; preciosissimis muneribus, quorum hic singula poeta describit reginam donat.*

B

Pallam signis, auroq; rigentem.] *A generali munerum commemoratione ad separatam more suo, enumerationem transit: ac imprimis Pallam. hoc est, uestem muliebrem ad uestigia usq; demissam recenset: quam etiam commendat in primis ab artificio: deinde quia signis: deinde à materia, quia auro: postremo ab opulentia auri, quia rigentem, hoc est, duram propter aurum dicit.* Et circumtextum croceo.] *Alterius est muneris descriptio, nempe uelaminis, id est, Cycladis uestis muliebris tenuissime: quæ instar ueli, quod tectum corpus circumdaret, facta erat. Iuuenal. Sat. 6.*

» *Hæ sunt, quæ tenui sudant in Cyclade.*
» *Et Propertius: ——& longa Cyclade uerrit humum.*

C *Cuius etiam uestis artificium, pulchritudinemq; uehementer extollit. nam nisi luculenta, arteq; elaborata esse nõ poterat: in qua arte textoria picti, & circumducti apparebãt achanti, hoc est, spinæ albæ folia cum ipsis floribus croceis, & purpureis. Sed et in eo multò magis excellentia pulchritudinis commendatur, quod Helenam fœminarũ pulcherrimam ornaret. Postremò etiam à dignitate artificis laus emergit: nam uidetur poeta innuere, manibus Ledæ matris Helenæ textam fuisse: cuius artificij excellentiam uno etiam uerbo designat, cum ait: Mirabile. Solent enim opera ab excellentia, splendoreq; artificis plurimum laudis accipere. quamobrem Virgilius nunquam ferè huiusmodi descriptiones proponit, quin artificum quoq; mentionem faciat Andromache in 3. Aeneid. Ascanio chlamydem donans, sic ait:*

» *Accipe & hæc manuum tibi quæ monumenta mearum*
» *Sint puer, &c.*

Et in 4. Aeneid. amictum Aeneæ describens artificis itidem meminit, cum inquit:

» *——Tyrioq; ardebat murice Lana*
» *Demissa ex humeris, diues quæ munera Dido*

Fecerat, & tenui telas discreuerat auro. »

Ilione quod gesserat olim.] *Commendat à persona gestãtis, quoniã filia regis, & cæteris natu maior gesserat. ita quoq; in 7. Ae.*

Hoc Priami gestamen erat. »

Colloq; monile Baccatum.] *Monilis pulchritudinem extollit à materia, quia ex auro & gemmis confectũ erat. ita quoq; Cic. in Verr. act. 6. de Eriphyle uerba faciens: Eriphylem (inquit) accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cum uidisset monile, opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine eius incensa, salutem uiri proderet.* Et duplicem gemmis, auroq; coronam.] *Coronæ commendatio est à materia, & à pulchritudine: non enim nisi pulcherrimum existere potest, quod ex auro, & gemmis confectum, atque ornatum est.*

Transit Aeneas ad occasionem amoris inter utrunq;. Hanc autem sumit à descriptione affectus paterni erga filium, et mandatis, cum quibus mittitur Achates ad naues. Dilatatur interim narratio à iucunda descriptione earum rerum, quas secum Didoni Achates è nauibus dono asportare iubetur. LAMB. Hort. Neq; enim.] *Causa euocandi Ascanij, ab affectibus paternis erga filium. στοργαὶ à Græcis eiusmodi uocantur affectiones.* Omnis.] *Ecphonesis, ex caussa collecta. Mœnia, pro urbe usurpat: synecdochicῶs.* Munera.] *à diuisione.* Pallam.] *Erat autem palla uestis, honestis matronis peculiaris, talaris, & ad terram usque defluens. Quanquam & hac quoq; mares utebantur, id quod liquet ex 11. lib. Metamorph. Ouidij:*

Ille caput flauum lauro Parnaside uinctus,
Verrit humum Tyrio saturata murice palla.

Varro pallã dictam putat, quòd foris sit & palàm: ut intusium, quod intus sit, ac tectum. Gallicæ pallæ manicatæ, ad uerenda & medias usq; nates pertingentes: teste Strabone in 5. nec obscurè indicat Martialis. Sunt qui ab irrugatione et mobilitate pallam dictam uolunt, ἀπὸ τοῦ πάλλειν, quòd harum uestiũ extremitas moueatur. χλαῖναν Græci uocant, ut opinor. quam ipsi tamen exponunt chlamidem, aut uestem hybernam: à calfaciendo. χλαμὺς, ἱμάτιον χειμερινὸν, ἀπὸ τοῦ χλιαίνειν, ὅ ἐστι θερμαίνειν. Signis.] *à pictura & materia: pro aureis signis, Endyadis. Sunt autẽ propriè signa, statuæ ex fusorio metallo factæ: ut tabulæ, picturæ.* Circumtextum.] *in ora & fimbria.* Velamen.] *Apparet poetam uestem significare, quam encyclon uocant aut certè cycladem, suprà arctam, infrà amplam, dictam à circuli rotunditate: cui infrà in fimbria, croceæ spinæ pictura intexta erat.* Acantho.] *Græcè ἀκάνθῳ, hoc est, uirgulto spinoso, ad cuius imitationẽ uestes plumarij operibus exornãtur. ἄκανθα, spina. unde ἄκανθον, ἀγκάθιον. ἀκάνθινον, θάμνος καὶ ἐχῖνος, uirgultum spinosum, & echinus. Hinc ἄκανθος, περίγραμμα ἐρχόμενον, ζῶον, φυτὸν, καὶ πτηνόν. & ἄκανθα spina in dorso humano.* Ornatus.] *Appositio. Commendat à dignitate ueteris possessoris, & loco. Extendit te literam in cæsura.* Argiuæ Hele.] *Fuit autem Helena Persei proneptis, filia Tyndarei, qui ex Oebalo nepote Persei prognatus fuit. Acrisius Argis imperabat, in Peloponneso. Quamobrem Helenæ hoc tribuit epitheton.* Inconcessos.] *Natura & legibus nuptias*

ptias prohibitas, ut relicto marito adulterum sequeretur. Hymenæos.] *Nuptias: metonymia. Tradunt Hymenem fortem uirum quendam Atheniensem fuisse, qui uirgines in bello captas, uel (ut alij) à prædonibus liberasset. Quare factum, ut nomen eius in nuptijs inuocaretur, cultusq; ipse deinceps sit nuptiarum deo, & uirginum liberatore. Sunt qui scribunt, eum Bacchi filium fuisse & Veneris, nuptiarum præsidem, Hymenæum & Hymenem uocatum. Priorem historiã refert Homeri enarrator Iliad. 18.* οἱ δὲ, ὅτι ὑμέναιός τις ἀργεῖος, παραπλέων τὰς ἀθήνας, κατέλαβεν ἀττικὰς παρθένους, ἁρπαζομένας ὑπὸ πελασγῶν τινῶν. αἷς ἐπιφανείς, αἴτιος ἐγένετο τοῦ μὴ βιασθῆναι, ἀποδιώξας τοὺς πελασγούς. διὰ τοῦτο γοῦν νομίμως γαμούμεναι, ὥσπερ προσκαλούμεναι αὐτὸν, ὕμνον τινὰ ἔλεγον εἰς αὐτὸν, ὃν ἐκάλουν ὑμέναιον. *Proin receptum addit, ut nubentes eum inuocarent: & hymnum in laudem ipsius canerent, quem Hymenæum dixere.* Alij *dictum* ἀπὸ τοῦ ὑμένος, *id est, membrana, uirginei pudoris claustro, quæ primo coitu rumpitur. Hunc non ex Venere, sed Vrania natum credunt, qui primus certos nuptiarum ritus instituerit: ob quod meritum in nuptijs, ut boni ominis uocem, in eius laudem inclamare consueuere apud Græcos, perinde ut apud nos Thalassionis nomen. Nec desunt, qui adolescentis cuiusdam nomen fuisse asserant, qui ruina in nuptijs oppressus perijt. Qua de caussa institutum, ut deinceps expiationis ergò nomen eius in nuptijs exprimeretur. Nonnulli hymnum uirginum nuptijs cantari solitum, Hymenæum appellatum, ut* θρῆνον *funebrem, & sacris solennem. Etymologicis* ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην: *quòd sponsus & sponsa unà habitent. Porrò Iulius Pol. Onomasticῶν lib. 3 cap.* περὶ τῆς [illegible] γάμων, καὶ τῶν περὶ αὐτῶν, *scribit, carmen nuptiale appellari* ὑμέναια καὶ ὑμέναιον: *ideo apud poetas* ἀνυμέναιον, ἄγαμον *significare: &* ὑμνῆσαι, τὸ τὸν ὑμέναιον ᾆσαι. ὑμένιος *(inquit Hesychius)* γάμος, ἢ ᾠδὴ ἐπιγάμιος· ὑμέναιον, γαμικῶν ᾀσμάτων μέλος ᾠδῆς. *Idem paulò post:* ἐπίπλους καὶ τὸ διαφανὲς, καὶ τὸ τοῖς γαμοῦσιν ἐπαυλούμενον. *Et* ὑμέναιος, ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ ναίειν, *ut diximus.* Ledæ mirab.] *Tradunt hanc Ledam Thestij filiam, à Ioue in cygnum conuerso ad Eurotam amnem compressam. Quo compressu grauida, peperit Pollucem & Helenam: ex Tyndareo uerò, Castorem & Clytemnestram, quæ postea Agamemnoni nupsit. Fabulantur eam ex Ioue ouum peperisse, unde prognatos Castorem, Pollucem & Helenam. Hyginus secus fabulam refert: Iouem à Nemesi contemptum, se in cygnum conuertisse. Qua quidem forma cum illam uitiasset, abissetq; rursum in cœlum, illa exactis mensibus peperit ouum. Quod ablatum cum Mercurius Spartam pertulisset ad Ledam, proiecissetq; in eius gremium, illa postea ex eo Helenam peperit. Hanc fabulam paulò diuersius Isacius Tzetzes, in cõmentarijs quos scripsit in Cassandram Lycophronis, his uerbis refert:* ζεὺς γὰρ ὁμοιωθεὶς κύκνῳ, μίγνυται νεμέσει τῇ ὠκεανοῦ θυγατρὶ, εἰς χῆνα, ὡς λέγουσιν, αὐτῆς μεταβαλλούσης. ἡ δὲ τεκοῦσα ᾠὸν, ἐν τῷ ἕλει τοῦτο κατέλιπε. ποιμὴν δὲ εὑρὼν, τῇ λήδᾳ ἐκόμιζε. ἡ δὲ λάρνακι θεμένη, ἐφύλαττε. χρόνῳ τῷ καθήκοντι, ἑλένη γεννᾶται ἐκ τοῦ ᾠοῦ, ἣν ὡς ἰδίαν παῖδα ἡ λήδα ἀνέτρεφε. τινὲς δὲ καὶ κάστορα καὶ πολυδεύκην ἐκ τοῦ αὐτοῦ φασὶν ᾠοῦ γεννηθῆναι. ἄλλοις δέ τισιν εὗρον ἱστορικοῖς, ὅτι ὁ ζεὺς ἀστέρι εἰκασθεὶς, καὶ μιγεὶς λήδᾳ, κάστορα καὶ πολυδεύκην γεννᾷ· ὕστερον δὲ αὖθις, ὡς ἔφημεν, τὴν ἑλένην. ἕτεροι δὲ πάλιν φασὶν, ὅτι κύκνῳ ὁμοιωθεὶς, τῇ λήδᾳ ἐμίγη. κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καὶ ὁ τυνδάρεως. ἡ δὲ ἐκ τοῦ διὸς πολυδεύκην καὶ ἑλένην γεννᾷ, ἐκ τυνδάρεω δὲ κάστορα· ὅθεν καὶ θνητὸς ὁ κάστωρ, ὁ δὲ ἕτερος ἀθάνατος. τῇ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ παρακλήσει ἀθάνατος καὶ αὐτὸς γέγονε, καθά φησι καὶ ὁ πίνδαρος. *Fulgentius Mythologicῶν secundo ita interpretantur allegoriam, ut Iupiter apicem imperij signet: & Leda, quasi* λοιδία, τοῦτ' ἔστι λοιδορία, *iniuriam: quòd omnis potestas ad uim sit prona, & quidem per speciem honesti. Tzetzes autẽ aliter allegoriã reddit:* δίας *(inquit)* οἱ παλαιοὶ πάντας ἐκάλουν βασιλεῖς. τὶς γοῦν βασιλεὺς τῇ λήδᾳ ἐμίγη μοιχικῶς, περὶ τὸν εὐρώταν ποταμὸν ἢ τις ἐξ αὐτοῦ ἔγκυος γεννομένη, μιᾷ γαστρὶ τρεῖς παῖδας γεννᾷ, κάστορα, πολυδεύκην, καὶ ἑλένην, ᾠῷ γοῦν παρεικάζει τὴν γαστέρα αὐτῆς. καὶ ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν σύνδερμον ἐγεννήθη, ὃ δέρμα καὶ φυλακτήριον αὐτοῖς ἐποίησαν. εἰς κύκνον δὲ λέγει τὸν δία μεταβαλεῖν, ὅτι οὐ βασιλικῶς ἐμίγη αὐτῇ, ἀλλ' ἐν παρύγροις τόποις, καθάπερ οἱ κύκνοι. Ilione.] *Filia Priami, Polymestoris Thracum regis uxor, cui sub belli initium pater filium suum Polydorum minorem educandum tradiderat. Tragici canunt, fortissimè hanc, unà cum matre illius, ab rege propter aurum interfecti, mortem fuisse ultam.* Maxima.] *Nomina filiarum Priami hæc traduntur: Ilione, Cassandra, Creusa, Laodice, Lycaste, Medesicastis, Polyxena, Clymene, Aristomache, Xenodice, Deimone, Menoche, Pisis, Cleodice, & Medusa. Laus rei à personæ dignitate.* Monile baccatum.] *Gemmis nobilibus distinctum. Bacca inter uniones, gemma prima nobilitatis recensetur. Cæterùm fructus alioqui est minutarum arborum: ut lauri, oliuæ, & similium: à quorum similitudine, hæ gemmæ nomen sortitæ sunt. Hinc baccatum, baccis ornatum: pro arborum id genus fructibus, à Græcis* τὰ ἀκρόδρυα *dicuntur: pro unione,* διόλιθος. Hæc celer.] *Id est, festinans hæc celeriter peragere: ut uerbum per elleipsim subaudias. nisi quis absoluto uerbo accusandi casum adiungere malit, cui ego non magnopere refragabor.*

ARGVMENTVM.

Cogitat Venus pro Ascanio ad Aeneam Cupidinem mittere, ut Didonem incendat amore Aeneæ.

NASC.

At Cytherea nouas artes, noua pectore uersat
Consilia, ut faciem mutatus & ora Cupido,
Pro dulci Ascanio ueniat, donisq; furentem
Incendat reginam, atq; ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguã, Tyriosq; bilin-
Vrit atrox Iuno, & sub noctẽ cura recursat. (gues.
Ergo his aligerum dictis affatur amorem:

At Cytherea nouas artes.] *Cum Aeneas Carthaginẽ peruenisset ad populos natura barbaros, & crudeles, eumq; insectaretur Iuno, nõ erat omittendũ, quin Venus de filij incolumitate sollicita induceretur, igitur callida mater secum ipsa consiliũ init, dolosq; meditatur, ut reginam fallat, accendatq;*

A datiq; amore reginæ. Noua pectore uersat Consilia.] *Quia stratagemata, doliq; absq; consilio non fiunt, ideo cum artes dixisset, addidit consilia.* Vt faciem mutatus.] *Consilij explicatio. quæ caussam continet aduentus, uel potius accersitus Ascanij.* Donisq; furentem Incendat reginam.] *Figurata locutio, id est, incendat, & furere faciat: nondum enim accensa erat, sed aduentu Cupidinis flagrare cepit amore Aeneæ. quod uerò poeta ait: Donis, naturæ muliebris rationem habuit: quæ facilè donis capitur. unde de Eriphyle legitur, quod monilis sibi oblati pulchritudine allecta, uiri sui salutem prodidit.* Atq; ossibus implicet ignem.] *Vt molestiam quàm fieri potest maximum exhibeat: nam qui ossibus inhæret dolor, grauius torquere solet. noue autem dictum uidetur, implicare ignem ossibus, pro inferre, seu inijcere amorem ossibus.* Quippe domum timet ambiguam.] *αἰτιολογία est, cur Venus reginam accendi amore uelit. nam fœminæ ingenium uanum est, atque mutabile. hinc illud ex 4. Aeneid.*

» —Varium, & mutabile semper
» Fœmina.—

B Tyriosq; bilingues.] *Quia aliud in ore, aliud in pectore gerunt.* Vrit atrox Iuno.] *Hæc potior caussa est. nam etsi regina mutabilis est, quia fœmina: & Afri natura sunt fallaces, eò tamen magis etiam timendi uidentur, quia à Iunone excitari possunt in Troianos: nam uritur, & quo pacto Aeneam perdere possit, cogitat.* Et sub noctem cura recursat.] *In animo Iunonis, scilicet ita quoque in 4. Aeneid.*

» Multa uiri uirtus animo, multusq; recursat
» Gentis honos.—

LAMB. Hort. *Digreditur poeta à narrationis cursu, in expositionem noui consilij, & caussarum amoris. Duas potissimum indicat: Punicam fidem, inconstantiamq;, & Iunonis in Troianos odium.* Cytherea.] *Venus: antonomasia. Hanc ab urbe Cythera ita dictam uolunt. Hesiod. in Theog.*

αὐτὰρ κυθέρειαν, ὅτι προσέκυρσε κυθήροις.

At Homeri enarrator Iliad. ξ. ἡ κυθέρεια δὲ (inquit) ἐκεῖθ' ὅμηρον εἴρηται, οὐχ ὅτι προσέκυρσε κυθήροις· κυθέρεια δὲ ἡ κευθόμενον ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸν πᾶσι τῆς ἐρωτικῆς φιλίας ἐξυφασμένον ἱμάντα, οἷον τὸν ἔρωτα, ὃν πᾶσι τοῖς νέοις ἀφίησι, διὰ γὰρ τοῦ κεστοῦ ταῦτα παρίσταται.

ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστὺς
πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων.

In mari Myrtoo Cythera, contra Maleam promontorium emittitur, ut Theganusa contra Acritam. Ora, faciem.] *Synecdoche.* Incendat.] *A' re corporea ad incorporeã.* Quippe.] *Caussa, à gentis perfidia.* Bilingues.] *Fallaces, perfidos. Respexit ad parœmiam, φοινίκων συνθῆκαι, Phœnicum pacta. Phœnices enim, qui Carthaginem condiderunt, statim quàm in Libyam appulissent, postularunt ab ijs, qui per id tempus ea loca incolebant, ut sibi liceret diem & noctem terræ hospitio uti. Quod cũ impetrassent, iamq; exacto temporis spacio iuberentur excedere finibus, recusarũt: affirmantes se pactos, ut liceret noctes diesq; ibi commorari: uidelicet ambiguitatem uocum ad suum commodum contorquentes. Prouerbium quadrat in astuta & insidiosa pacta. Hæc gens ob innatam perfidiam, alijs atq; alijs prouerbijs celebrata est: Fera Libyca, Pœno perfidior. Hanc perfidiam tertium experti Romani ad postremũ Carthaginem funditus deleuerunt.* Vrit.] *Altera caussa noui consilij, odium Iunonis, per quam uim & iniuriã alia quam à Pœnis metuit.* Ergo.] *Clausula enumeratarum caussarum. Quare autem ueteres Amorem alatum finxerint, paulò pòst indicabimus ex Marulli epigrammate.*

ARGVMENTVM.

Venus à Cupidine supplex petit, ut ementita una tantum nocte Ascanij facie, Didonem pro ipso Ascanio adeat, eamq; suis ita flammis incendat amore Aeneæ, ut ille absque ullo periculo, quandiu opus fuerit, Carthagine commorari possit.

NASC

Nate, meæ uires, mea magna potentia solus:
Nate patris summi, qui tela Typhoea temnis:
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Littora iactetur, odijs Iunonis iniquæ,
Nota tibi: & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisq; moratur
Vocibus: & uereor, quò se Iunonia uertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flamma
Reginam meditor: ne quo se numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.
Quã facere id possis, nostrã nunc accipe mentem.
Regius accitu chari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis restantia Troiæ.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idaliæ sacrata sede recondam,
Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer indue uultus:
Vt cum te gremio accipiet lætissima Dido.

Nate, meæ uires.] *Hæc Veneris oratio il*C *lis partibus cõstat, quæ ad aliquid persuadendum requiri uidentur, iusto, honesto, facili, necessario: quibus etiã subnectuntur circumstantiæ temporis atque occasionis: quæ omnia suis locis indicabuntur. primum igitur ex persona Cupidinis beneuolentiam colligit, quia natum appellat, eiusq; potestatem extollit eum extenuatione potestatis suæ, quod eum uires suas appellat. uidetur autem ad Simonidis opinionem alludere: qui ex sola Venere natum Cupidinẽ esse dicebat. Sed de Cupidine cuius filius fuerit, quotq; extiterint Cupidines, Plato in conuiuio. & Cic. in 3. de nat. Deorum litteris tradiderũt. iccirco autem Cupidinẽ uires potentiamq; Veneris esse aiunt, quia Veneri, id est, luxuriæ, absq; amore, aut nulla, aut parua delectatio inest. hinc Horat.*

Siue tu mauis Erycina ridens: »
Quã iocus circumuolat, & Cupido. »

Nate patris summi, qui tela Typhoea temnis.] *Cupidinis potestatem*

Regales inter mensas, laticemq́; Lyæum,
Et dabit amplexus, atq; oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasq́; ueneno.

potestatem exaggerat, quod Iouis filius est, & is filius, qui patris fulmina, quæ uel gigantibus formidolosa, atq; perniciosa fuere, facilè contemnit. unde προληπτικῶς *à maiori argumentum colligitur: qui Iouis fulmina negligit, is consilia Iunonis multò magis uincere, atq; superare potest. nam Iunonis potestatem obijcere ei Cupido potuisses.* Ad te confugio, & supplex tua numina posco.] *Filij beneuolentiam renouat mater per commiserationis locum ex obsecratione: cuius rhetores Latini meminerunt insuper eum attentum facit. non enim nisi de re maxima mater ad filium supplex accedit.* Frater ut Aeneas.] *Narratio est, ac totius petitionis expositio. exorditur autem à caussa: quæ persuasionem habet à iusto, & honesto: honestum enim est, ut pro fratre frater laboret, in his præsertim, quæ illius salutis intersunt: eoq́; etiam uehementius, cum indignè aliquid pati uideatur. propterea subdit.* Omnia circum Littora iactetur odijs Iunonis iniquæ.] *Hic ea potissimum attingit, quæ ad negocium suscipiendum incitare Cupidinem possunt. duros Aeneæ labores, & in illum odium Iunonis iniustissimum. quæ tum mouendæ misericordiæ ex persona Aeneæ, tum etiam Iunonis in odium rapiendæ uim maximam habent. Sed ne maiora, quàm re uera sunt dicere uideatur, testem ipsummet Cupidinem citat, inquiens.* Nota tibi.] *Et quod multò maius est etiam addit.* Et nostro doluisti sæpe dolore.] *Quibus ex uerbis apparet, tantas fuisse Aeneæ calamitates, & incommoda, ut ea sæpius matrem, & agnatos ad dolorem excitauerint. locus est misericordiæ: quem color rhetoricus exornat deriuatio: quam Græci* παρηγμένον *uocant. ut:*

Aut capere, aut captas iam despectare uidentur.

Nunc Phœnissa tenet Dido.] *Ab occasione, & opportunitate temporis: quod Dido Aeneam tenet in regia, quod ei, quantum in se est, blanditur, & arridet.* Blandisq; moratur uocibus.] *Homeri hemistichium, ex Iliad. o. sic enim inquit ille:*

——σοῖς δ' ἀγανοῖς ἐπέεσιν ἐρύκε.

Et uereor quo se Iunonia uertant Hospitia.] προληπτικῶς *occurrit obiectio. nam diceret Cupido, si Dido Aeneam humanissimè suscepit hospitio, iamq́; etiam liberalissimè tractat, si eum magno amore complectitur, blanditijsq́; retinet, quid opus est dolis, meisq́; flammis? huic obiectioni ita occurrit Venus: magnum esse & capitale odium Iunonis in Aeneam, propterea Didonis amorem erga illum ita augeri oportere, ut nulla unquam Iunonis fraude mutari, aut defraudari possit.* Haud tanto cessabit cardine rerum.] *Coniecturale argumentum ex temporis occasione: quæ à Iunone ne arripiatur uehementer timet, hoc autem de prouerbio tractum uidetur, quo dici solet, res est in cardine, hoc est, in articulo, à postibus: quæ cardinibus uoluuntur, sustinenturq́;.* Quocirca capere ante dolis.] *Ex ante dictis consilij sui rationem colligit: ad cuius expositionem paulatim delabitur. & profectò optimum est Veneris consilium, futura potius arcere mala, quàm ijs, quæ iam euenerunt, remedia quærere.* Qua facere id possis.] *Locus attentionis.* Mentem.] *Per extenuationem maluit mentem, quàm consilium dicere: ne, si qua ipsa dixisset, quæ ad fallendam Didonem minus idonea uiderentur, uereatur ille refellere, & meliora, magisq́; idonea, si habeat, in medium afferre.* Regius accitu.] *Rationem capti consilij exponit. deducitur autem consilium hoc ab occasione: quæ ad rem transigendam hoc tempore idoneam sese offert.* A

Hunc ego sopitum somno.] προληπτικῶς *occurrit obiecto, ne quæratur, quid de Ascanio fiet, si ego abiero?* Tu faciem illius noctem non amplius unam.] *Honestatē petitionis ex temporis breuitate ostendit.* Falle dolo.] *Falsam habe: dimoue è natura tua. Græci* σφάλλειν *dicunt.* Et notos pueri puer indue uultus.] *Persuasio est à facili: quam* πολύπτωτον *figura exornat. ut in 5. Aeneid.*

Calcemq́; terit iam calce Dio.

Vt cum te gremio.] *Caussa consilij, ut scilicet regina flagret amore Aeneæ. hic uero animaduertas expressam esse rationem mulieris puero blandientis.* Occultum inspires ignem, fallasq; ueneno.] *Per deffinitionem locutus fuisse uidetur: nam occultus ignis amor est, ac ueneni instar: cuius natura est sensim diffundi per uenas, indeq́; præcordia petere. hæ sunt igitur amoris proprietates duæ. quæ egregiè poeta designauit in quarto Aeneid. cum ait:* B

At regina graui iam dudum saucia cura
Vulcanus alit uenis, & cæco carpitur igni.

Nate.] *Petitoria suasorij generis oratio est. Captat autem beneuolentiam à persona Cupidinis, dum generis summam nobilitatem uehit, & potentiam eius amplificat. Narrat uerbis selectis, & perspicuis. Petit simpliciter, sine argumentis. quippe à puero: cui ad persuadendum planè nullis opus erat suasorijs argumentis.* Nate patris.] *Iouis periphrasis. Beneuolentia à generis præstantia: anaphora. Amorem & Himerum, Venerem ab initio sequutos, author est Hesiod. in Theog.* LAMB. Hort.

τῇ δ' ἔρως ὡμάρτησε, καὶ ἵμερος ἕσπετο καλός.

Idem docet, Amorem omnium primum post Chaos & Terram prognatum fuisse:

ἠδ' ἔρως, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
λυσιμελὴς πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων,
δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.

Idem tradit, Amorem natum ex Chao & Terra: Simonides, ex Venere & Marte: Acusilaus, ex nocte & æthere: Alcæus, ex Lite & Zephyro: Sappho, ex Venere & Cœlo. C
Typhoea.] *Amplificatio potentiæ, ab effectis. Fabulantur hunc Titani ac Terræ filium, qui à Ioue ad pugnam prouocato fulmine percussus, in Inarimen insulam deiectus fuerit. Huius autem Gigantis descriptio extat apud Hesiod. in Theog.*

αὐτὰρ ἐπεὶ τιτῆνας ἀπ' οὐρανοῦ ἐξέλασεν ζεύς,
ὁπλότατον τέκε παῖδα τυφωέα γαῖα πελώρη,
ταρτάρου ἐν φιλότητι διὰ χρυσῆν ἀφροδίτην.
οὗ χεῖρες μὲν ἔασιν ἐπ' ἰσχύι ἔργματ' ἔχουσαι,
καὶ πόδες ἀκάματοι κρατεροῦ θεοῦ. ἐκ δέ οἱ ὤμων
ἦν ἑκατὸν κεφαλαὶ ὄφιος δεινοῖο δράκοντος,
γλώσσῃσι δνοφερῇσι λελειχότες. ἐκ δέ οἱ ὄσσων
θεσπεσίῃς κεφαλῇσιν ἐπ' ὀφρύσι πῦρ ἀμάρυσσε.
πασῶν δ' ἐκ κεφαλέων πῦρ καίετο δερκομένοιο.
φωναὶ δ' ἐν πάσῃσιν ἔσαν δεινῇς κεφαλῇσι
παντοίην ὄπ' ἰεῖσαι ἀθέσφατον. ἄλλοτε μὲν γὰρ
φθέγγονθ' ὥστε θεοῖσι συνιέμεν, ἄλλοτε δ' αὖτε
ταύρου ἐριβρόχεω μένος ἄσχετον ὄσσαν ἀγαύρου,
ἄλλοτε δ' αὖτε λέοντος ἀναιδέα θυμὸν ἔχοντος,

ἄλλοτε

A ἄλλοτε δ' αὖ σκυλάκεσσιν ἐοικότα θαύματ' ἀκοῦσαι.
ἄλλοτε δ' αὖ ῥοίζεσχ' ὑπὸ δ' ἤχεεν οὔρεα μακρά.

Hos uersus ita in ipso cursu reddidimus:

Verùm ubi Titanas cœlo turbasset ab alto
Iuppiter, hinc genuit mox alma Typhoea Tellus,
Postremum ex Erebo Veneris cum numine diuæ:
Cui palmæ ad quæuis miranda negotia duro
Robore erant, promptiq; pedes: centum capita altis
Ex humeris sæui surgebant torua draconis,
Ora subin linguis lambentia cæca trisulcis.
Igne coruscabant cilijs sub lumina tetris.
Deniq; quodq; caput flammam spirabat & ignem.
Omnibus his inerant uoces, uariumq; sonabant,
Horrendumq; dabant fremitum: sæpe ore tonabant,
Numinibus magnis simul ut si emittere uisa.
Interdum ingenti tauri mugire boatu,
Interdum fremitum sæui dare uisa leonis,
Interdumq; canum latrantûm iterum edere uocem.
Rursus & horrendum sonitum à radicibus imis
Mittebant montes umbrosi.——

Et quidem, poëta inquit, nefarium facinus perpetratum B *foret, imperassetq; hic diuis immortalibus, nisi Iupiter maturè impietate animaduersa, horrendùm intonuisset: terra ipsa infrà, cœlum suprà: & cum his maria, oceani fluenta, adeoq; tartara ipsa terribilem sonitum edidissent. Idem scribit, Typhoeum, post acrem omnium elementorum cum eo conflictum, fulmine à Ioue misso ambustum, & ad inferos præcipitatum fuisse,*

ῥῖψε δέ μιν θυμῷ ἀκαχὼν ἐς τάρταρον εὐρύν: hoc
Præcipitem indignans illum sub tartara misit. (est,

At Hesychius ait, hunc deum aliquem fuisse, terra prognatũ qui cũ Ioue pugnarit: τυφωεὺς, θεός τις γηγενὴς, ἐναντιωθεὶς τῷ βασιλεῖ τῶν θεῶν. *Cæterùm* τυφῶν, τυφὼς, & τυφωεὺς *à* τύφεσθαι *deriuatur, quod fumũ euaporare signat.* Ad te.] *Attentio, à rei ipsius magnitudine. Oportet arduum quiddam esse, ubi mater opem filij implorat.* Frater.] *Narratio, qua exponit rem, cur ab eo aliquid sit petitura. Hanc autem ita tractat, ut ei subin affectus moueat, à sanguinis coniunctione, & fraterna necessitudine. Et ne uana uideatur, ipsum in testem uocat.* Frater.] *Affectus à generis propinquitate.* Non tibi.] *A' testimonio ipsius Amoris.*

C Hunc.] *Exponit causam consultationis, haud abludens interim ab infida societate Punica & Phœnicum, de qua modò disseruimus Phœnicum pacta.*

Vereor.] *A' dubio periculo, in quo uersatur: quod interim à Iunonis aduersariæ persona exaggerat.*

Cardine.] *occasione, siue summa rei: à loco. Seruius enarrans hunc locum, admonet prouerbiali figura ualere, ac si dicas, res est in articulo. Apud Ciceronem, Rei cardo in couertitur: pro eo quod est, inde totum negotium pendet. Ab ostijs sumptum prouerbium est, quæ cardinibus uoluuntur. Citatur prouerbium ab Eras. Res est in cardine.* Quocirca] *Clausula, à consultatione, quam à præsenti occasione trahit.* Quà.] *uia, ratione. Attentio, ad facilitatem exequendi consilij. Regium puerum, periphrasticè Ascanium uocat: perinde ut Sidoniam urbem, eodem tropo, Carthaginem. Illud minutius est quàm ut annotetur, appositionem esse in hac oratione: Puer, mea maxima cura.* Cythera.] *Diximus, hanc unam Cycladum insularum esse, in ora Laconica Maleæ promontorio obuersam. Porphyris initiò appellata fuit, Aristoteli Porphyrussa, à purpuræ præstantia. Veneri dedicata. Didymus hac de causa insulam Laconicam uocat,* κύθηρα δὲ νῆσος τῆς λακωνικῆς. *Atque ab hac ipsa Venus Cytherea nuncupata est, ut ait Homeri enarrator:* κύθηρα δὲ νησίδιον τῆς λακωνικῆς, ἀφροδίτης ἱερὸν, ὅθεν καὶ κυθέρειαν ἐπιθετικῶς ὀνομάζουσι τὴν θεάν. *Est Cytheron mons & urbs, à Venere, in cuius tutela fuit, nomen sortita. Hæc Cythera sunt, quæ Athenienses, & in ijs Scandeam urbem maritimam, Peloponnesiaco bello, duce Nicia Nicerati filio, cum 50. nauium classe inuaserunt. Porrò autem causam addunt, quamobrem hæc insula Veneri consecrata antiquitus fuerit: quòd in eam, concha marina uecta sit. Solinus tamen, nõ à Cytheris, sed Cythero Phœnicis filio eam uocauit:* τὰ κύθηρα, *numero plurali dicũtur.* Idalium.] *montem Cypri, Veneri dicatum, à quo & ipsa Idalia nuncupata fuit. Non desunt, qui oppidum in Cypro esse tradunt: atq; Idalum eiusdem insulæ montem, in quo & oppidulum fuerit Idalium, ab huiusmodi euentu nomen accepisse, prodidit Stephanus: Cum ea ditio Chalcenori cuidam data esset hac lege, ut in ea urbem conderet, illic ubi primùm solem orientẽ uidisset: fortè ita tum accidisse, ut unus è comitibus iuxtà stans, regem admoneret, ut solem orientem obtueretur. Chalcenor omine arrepto, ibi ciuitatem statuit* καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδεῖν *Idalium nuncupauit oppidum.* Ne quà.] *A' tuto.* Non amplius.] *A' facili. Est & lepida uocum collusio in uocibus, Pueri puer indue uultus.* Vt cum.] *A' causis finalibus, cũ quibus adiungit omnia opportuna: in medio luxu, in gremio. Libido enim sine potu languet ac friget.* Lyæum.] *Vini periphrasis. Bacchus aũt à poëtis Lyæus dictus est,* ἀπὸ τοῦ λύειν, *id est soluendo, quod uinũ immodicè haustũ, curas ac membra dissoluat & debilitet, non aliter quàm Venus. unde uterq;* λυσιμελὴς *appellatur:*

λυσιμελὴς βάκχος, καὶ λυσιμελὴς ἀφροδίτη.

Amplexus.] *Ab opportuno. Et ignem, metaphoricè amorem dicit, quem & uenenum uocat, quo animus inficitur, perinde ut corpus aconito.*

ARGVMENTVM.

Cupido iussa matris exequitur: nam depositis alis Ascanij faciem induit, gressumq; imitatur, & ad reginam recta proficiscitur. Venus autem Ascanium somno sopitum gremio suscipiens in lucos Idaliæ defert, ibiq; inter suaue olentem amaracum floresq; uarios collocat.

NASC. Paret amor dictis.] *ex hoc filij probitas, & beneuolentia erga matrem colligitur singularis: quod*

Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietẽ
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum

iussa illius libenter facit. ita quoq; in primo de Mercurio.

Et iam iussa facit.

l Dixe-

„ *Dixerat : ille patrit magni parere parabat*
„ *Imperio.*

Floribus & dulci aspirans complectitur umbra.
Iamq́ ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce lætus Achate.

Charæ genitricis] *τὸ αἴτιον est, cur matris iussa capessit, nisi enim illam amaret, charamq́ haberet, illius mandatis non pareret.* Gaudens.] *quia id libenter facit.* Incedens.] *regiæ grauitatis incessum designat in puero. hoc enim incedere significat, qua de re alibi pluribus diximus.* At Venus.] *præstat promissa Venus soporem immittit Ascanio. cumq́ sublimem in Idalium Cytheri montis, qui in Cypro est, Lucum defert. locus est ex Homer. sumptus Iliad, 3. iuxta finem*

Vbi mollis amaracus.] *luci commendatio, à mollicie herbarum præsertim sampsuci : quem amaracum uocat, & à suauitate, uarietateq́ florum, postremo etiam ab umbræ amœnitate, atque iucunditate.*

Iamq́ ibat.] *ἀπόδοσις. reddit ad cupidinem: quem hylari uultu, atque animo proficiscentem describit. unde colligitur eum non inuitò, sed libentissimè negocium suscepisse.*

LAMB. Hort. Amor.] *Huius elegans descriptio extat in quodam epigrammate Marulli: quod quia uenustum est & huc uehementer accommodatum, libet adscribere. Sunt autem perpetuæ subiectiones:*

Quis puer hic? Veneris. Plenæ quæ causa pharetræ?
Non bene prouisus certa quòd arma mouet.
Cur sine ueste deus? simplex puer, odit opertum.
Vnde puer? pueros quòd facit ipse senes.
Quis pennas humeris dedit? inconstantia. Quare
Nulla deo frons est? signa inimica facit?
Quæ sors eripuit lucem? immoderata libido.
Cur macies? uigiles cura dolorq́ facit.
Quis cæcum præit? ebrietas, sopor, ocia, luxus.
Qui comites? rixæ, bella, odium, opprobrium.
Qui cœlo dignati homines. quæ causa coëgit?
Mitior authori est credita culpa deo.
Heu cæcum genus, & ueri corda inscia: quò ius
Fasq́? scelus miseri si scelus abluimus?

Et gressu.] *Ab habitu, & gestibus amoris.* At Venus.] *Transitio ad fallaciam & fucum Veneris, quo luserit per Cupidinem; Didonem. Et ne geminum pro uno Ascanium inueniat Achates, maturè, uerum subtractum in Idalios lucos transfert, ut tutò doli reginæ struantur. Sed hoc poëtæ consilio tribuendum est, ut alia.* Amaracus.] *Omnia odorifera Veneri dicata sunt. Fabulantur, Amaraceum regium puerum fuisse, & unguentarium, qui cum unguentum ferens, offenso pede casu humi lapsus alabastrum fregisset animi dolore contabescens, uersus fuit in sampsuchum herbam, quæ deinceps amaracus ab eo appellata est: herba gratissimi odoris, ac tota odorata, at in Cypro laudatissima. σάμψυχος, Meleron. Fabulis proditum est, Amaracum Siculorum lingua herbæ genus dictum, à Cynaræ Cyprij regis filio eiusdem nominis, in hanc herbam conuerso Dioscorides tradit in tertio. Amaracum alijs atq́ alijs nominibus appellari. Plinius in 13. capite primo: Amaricinum inter nobilia unguenta recensei & in Coo laudatissimum olim fuisse: postea eodem loco prælatum Melinum. quemadmodum Oenanthinum in Cypro: deinde in Aegypto præpositum, postea Adramittio. Paulo mox eodem capite idem docet uarijs unguentis admisceri Sampsuchum. Idem lib. 21. cap. 22. in Cypro*

Sampsuchum siue Amaracum laudatissimum iuxtà & odoratissimum, scorpionibus aduersari, ex aceto & sale illitum. Succum eius decoctum tormina discutere, utilem item urinis & hydropicis. Oleum quoq́ inde fieri, quod sampsuchinum uocetur, aut amaricinum, quòd uehementer conducat ad calefaciendos emolliendosq́ neruos & uuluas. Idem scribit eodem libro, cap. 11. amaricinum Dioclem medicum & Siculos appellare, quod Aegyptum & Syriam sampsuchum. Itaq́ huius herbæ nobilis succus prouerbium fecit, Nihil cum amaricino sui: hoc est, stolidis optima putant ac displicet. Cum enim huiusmodi sit amaricinum, contrà nihil luto sui magis amicum. eruditè poëta amaracum herbam Veneri gratissimam dicit. Inter unguenta peculiari quadam natura amaricinum inimicum est suillo generi, adeò ut illi propemodum uenenum sit. Testatur id Lucretius lib. 6. A

Deniq́ amaracinum fugitat sus, & timet omne
Vnguentum: nam setigeris subus acre uenenum est.

Iam inter animantia, nullum prius odit Venus quàm suē, propter Adonin ab ea interfectum. Sampsucho, quam dixi à nostris Amaracum uocari, abundat Aegyptus. hanc quidam etiam Marathon dixerunt. πλεῖστον γίνεται ἐν αἰγύπτῳ, ἄλλοι δὲ μάραθον καλοῦσιν αὐτήν. B Aspirās.] *quod florum est, unde odor gratus naribus adblanditur.* Cum uenit.] *Properat ad conuiuium Didonis, & descriptionem luxus uerè regij. Verùm priusquam ad conuiuiū perueniat mirè ornat narrationem ab apparatu domestico, ab officijs, luxu, & magnificentia. Aulæum uelamentum est parietis, uarijs picturis intextum, περίγραμμα: quanquā id stragulam & omnem uestem signat. ut apud Ciceronem Antoniana secunda: Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis lectos stratos uideres. Dicitur & περιπέτασμα, ob id quòd triclinijs obtendi soleat: & παραπέτασμα, παρακάλυμμα. & Attalicū, Græcè αὐλαῖον, ab aulis regum. in quibus expanduntur. Vsurpatur etiam numero singulari fœminino genere, qua ratione Græci utuntur. Sic Curtius lib. 7. Cum post aulæam, quæ lectos obduceret, staret rex. Et Cicero actione 5. Quid illa Attalica, tota Sicilia nominata, ab eodē Heio peripetasmata emere oblitus est? Hesychius porrò ita circumscribit: αὐλαῖα, ἐν διαφράσσει, ἢ τὸ τῆς σκηνῆς παραπέτασμα. Pollux lib. 4. cap. περὶ θεάτρου καὶ τῶν περὶ αὐτό· ἔξεστι δὲ, inquit, καὶ τὸ παραπέτασμα αὐλαίαν καλεῖν. Latini aulæum, numero singulari, neutro uel fœminino genere indifferenter utuntur. Ab Attali maximè aula, Asianorum regum longè maximi, in qua primùm inuenta dicuntur, aulæa dicuntur appellata. à quo & Attalica uocantur quemadmodum Tapetia, à pictura beluarum, beluata dixit Plautus.* C Aurea.] *Synæresis.* Sponda.] *lecto: synecdoche: latus lecti & tabulæ, quæ lectum utrinque sustinet totum, & fulciunt. Priscis mos erat, in thoris stratis epulari, quod accumbere ipsi dicebant. Quidam hic spondas, sedilia discumbentium interpretantur.* Ostro.] *purpureis stragulis: Ostrum propriè cruor est subruber conchylij, siue muricis, quo uestes tingi consueuere: quare conchylium, murex, ostrum, in eadem significatione usurpantur. E conchylio marino ostrum excipitur, sed non unius generis colore: nam is uariat locis, & mundi plagis & solis cursu temperatur. Nam quod legitur in Ponto & Gallia, liuidum est.*

A *est. quod sub æquinoctiali, occidente & oriente, tendit in colorem uiolaceum. Quod sub austro, rubrum. Conchylia ubi sunt lecta, ferramenta circà scinduntur, è quibus plagis purpurea sanies & lacryma profluit: quæ excussa in mortarijs terendo comparatur. Et quia ex concharum marinarum testis eximitur, ostrum uocatur. Itaq; hic liquor, artificum temperatura ferè purpureus fit, tendens in uiolaceum colorem.*

ARGVMENTVM.

Didonis conuiuiū, apparatus magnificentia, Tyrij & Troiani discumbentes, ministrorum numerus, sexus, ætas, stuporq; Afrorum in contemplandis Aeneæ muneribus, & splendore uultus nec non suauitate fictorum uerborum Ascanij describuntur.

Cum uenit, aulæis iam se regina superbis
Aureâ composuit sponda, mediumq́; locauit.
Iam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoq́; super discumbitur ostro.
Dant famuli manib. lymphas, Cereremq́; canistris
Expediunt, tonsisq; ferunt mantilia uillis.
Quinquaginta intus famulæ, quib. ordine longo
Cura penū struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemq́; pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrij, per limina læta frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum,
Flagrantesq́; Dei uultus, simulataq́; uerba.
Pallamq́;, & pictum croceo uelamen acantho.
Præcipuè infœlix pesti deuota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitq́; tuendo
Phœnissa, & puero pariter donisq́; mouetur.

NASC. Cum uenit.] *Ad cōuiuij descriptionem sese accingit poëta: ubi ea utitur diligentia, ut non solum magnifica, & sumptuosa illa quæ in regio conuiuio parari solent cōprehendat, uerum etiam minima quædam conspicetur. quamobrem rationis, consilijq; oculos habentibus intueri licet epicos poëtas ab heroica interdum grauitate, & ab alto illo, ac florido dicendi genere, pro rerum atq; personarum ratione, ad*
B
humilem exilemq; dicendi figurā descendere. id quod non solum locus iste ostendit, sed & ludorum in quinto Aen. amoris Didus in 4. cerui à Syluia nutriti in sep. libro descriptio. Aulæis cum se regina superbis] *si aulæa in regia Attali Asiæ regis, qui populum Rom. reliquit hæredem, primū inuenta fuere, quomodo in aula Didonis extitisse potuerūt quæ multis ante Attalū annis fuerat? Sed de tapetis haud dubiè intelligendū, quæ sui temporis poëta rationem habens, aulæa appellat.* Mediamq; locauit.] *τὸ πρέπον reginæ, ut prima accumbat, & in medio cōuiuarum sedeat. is enim locus uel apud antiquos honoratior fuit: & fœminæ cum uiris cubantibus sedentes cœ-*
C *nabant. auctor est Valerius lib. 2. de instit. antiq.* Iam pater Aeneas.] *reginæ proximum Aeneas locum tenet.* Stratoq; super discumbitur ostro.] *ad luxum, magnificentiamq; reginæ hoc pertinet; cuius regiæ apparatum iam antea his uersibus descripserat.*
» *At domus interior regali splendida luxu.*
» *Instruitur. Et quæ sequuntur alia.*
Dant manibus famuli lymphas.] *conuiuij rationē, modumq; ordine describit: unde colligitur, ueteres prius discubuisse, quàm manus abluerent. id quod etiam æuo nostro aliquot in locis fieri animaduerti: secus tamen in Italia. Priscianus grammaticus in libello de pond. & mens. hunc adducens Virgilij locum, nymphas non lymphas legit: sed rectè utrunq: nam Latini ex Græca uoce ν, in λ. tantum mutauerunt νύμφη Græcè aqua, Latinè lympha dicitur.* Cereremq; canistris.] *hinc apparet antiquos non prius mensæ panem imposuisse, quàm conuiuæ discubuissent. secus tamen hoc tempore fit, præsertim in Italia.* Tonsisq; ferunt mantilia uillis.] *quibus ablutas manus tergerent. Græci χειρόμακτρα uocant. nam quibus recumbentes inter scyphos, & epulas utebantur, mappæ dicebantur. quas pro se quisq; afferebat, dum unà cænarent. Mart. epig. lib. 12.*
Attulerat mappam «
nemo, dum furta timentur,
Mantile è mensa sustulit Hermogenes. «
Et flammis adolere Penates.] *diu. multumq; me torsit locus iste nec ab re profectò. nam cum poëta usus fuisset uerbo sacrorū, adolere, non alienum fuit arbitrari de sacrificijs intelligendum esse: ut diceret, multos etiam Didoni fuisse ministros, quibus curæ esset Dijs Penatibus sacra facere: cum id de more frequenter fieri soleret. cuius opinionis Seruium, & Donatum ueteres illos ac multi nominis uiros fuisse uideo: Quos deinde alij secuti sunt posteriores interpretes. cùm uerò de penu, & cibis poëta loquatur, absurdum omnino mihi uidebatur, de sacrificijs Deorum Penatium esse intelligendum. nam quid sacra cum epulis, & culina? quamobrem cum id sæpius mecum animo uolutarem, in eam deniq; cogitationem ueni, ut non de sacrificijs, sed de cibis curandis, condiendisq; intelligendum esset: ut per ταυτολογίαν idem sit cum hemistichio superiore.*
Cura penum struere. «
Nihilq; aliud hoc in loco sit, flammis adolere Penates, quàm coquinam facere, & cibos in foco condire atq; componere. nam turpe fuisset omnino, ac præter rationem institutumq; priscorū, coquos, aut alius generis seruos Dijs Penatibus sacra fecisse: quibus supremæ dignitatis homines in familijs sacrificare solebant. Cato in lib. de re rustica cap. 2. hoc sacrificandi Laribus negocium patrifamiliâs tribuit Aeneas apud Virg. in 3. Aen. à Penatibus admonitus, ut relicta Creta, ad Italiam nauigaret, statim leuato è stratis corpore, ipse Penatibus sacra facit, inquit enim,
Corripio è stratis corpus, tendoq; supinas «
Ad cælum cum uoce manus, & munera libo «
Intemerata focis. «
Et in quinto Aen. ipsemet Aeneas.
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes: «
Pergameumq; Larem, & canæ penetralia uestæ «
Farre pio, & plena supplex ueneratur acerra. «

Cur uerò epularum sub nomine Deorum Penatium mentionem facere poëta uoluerit, id in causa fuisse arbitror, quod cum singulæ partes domus singulis Dijs (ut Homeri interpres, & alibi Seruius memoriæ prodiderunt) dicatæ essent, culina Dijs Penatibus consecrata fuit. nam in foco colebantur Penates: qui & Lares, & Genij dicebantur. ex his igitur satis liquet, huius carminis sensum ad hunc usque diem uel doctiss. hominibus occultum nostra (absit arrogantia) industria, atque diligentia nunc primũ explicatũ, atque declaratum fuisse. Centum aliæ totidem.] exaggerat reginæ magnificentiam à copia seruitiorum: quorũ exponit numerum, ætatem, ætatis (ut ita dicam) æqualitatem. Nec non te Tyrij.] non erat prætereunda Tyriorum nobilium mentio: ne tantum reginæ luxum, tantasque opes frustra descripsisse poëta uideretur. decet enim reges, præter seruos, habere etiam quibuscum familiariter loquantur, & uiuant. Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum.] magna commendatio cum Ascanij, tum etiam munerum Aeneæ, quæ ea pulchritudine fuisse designat ut intuentibus etiam admirationem parerent. hic uerò obseruari licet alternatum illum Tyriorum aspectũ apposita, elegantique repetitione formatũ. Flagrantesque Dei uultus.] Cupidinis pulchritudinem exaggerat, ad declarandam admirationis Tyriorum causam: nam uultus illius augustior, splendidiorque humana facie erat.

Pallamque & pictum croceo uelamen acantho.] rursus munera recenset, non omnia, sed pulchriora. hoc aũt uelamen quod paulò antè circumtextum dixerat, nunc pictum esse dicit. & cycladem intelligit: quod genus est uestis (ut antea docuimus) muliebris, tenuissima, explicabilis, & spatiosa. quæ instar ueli, quod totum corpus circumdabat facta erat à κυκλόω, id est, circumdo dicta. Præcipuè infelix.] πάθος à cõmutatione fortunæ, & infelicitate Didonis. Et puero pariter, donisque mouetur.] hic occultè notat mulierum naturam: quæ non solum amore, uerum etiam muneribus in amatorum sententiam trahuntur atque libidinem.

LAMB. Hort. Dant.] Dilatat narrationem amplificatione magnificentiæ regiæ circa apparatum, sedulitatem ministrorum in aula reginæ & εὐταξίαν rei familiaris. Hanc autem disertè proponit à diuisione, amplificans famularum & iuuenum numerum pro rei splendore. Iam & hæc cõuiuialis apparatus œconomia tenenda est, ut primùm aqua lauandis manibus fundatur. expediatur panis in mensam disponendus: & mappæ manuariæ proferantur. Lymphas.] Veteres Græci nympham, aquam uocabant quã Latini Lympham. Hinc lymphatius uinum, nimia aqua dilutum: ut meracius. quod minimum aquæ admistum habeat. Ab hoc lymphati, οἱ νυμφόληπτοι, nympharum spiritu correpti, οἱ κατεχόμενοι νύμφαις. μάντεις δὲ εἰσι, καὶ ἐνθεαστικοί. id est, qui nymphis corripiuntur: uates A
enim sunt, & diuini. Cererem.] panem parant metonymia. Mantilia.] mappas manuarias uocat & eas quæ mensis insternũtur, quas ueteres uel hinc liquet uillosas habuisse. χειρόμακτρα, à lotis manibus: perinde ut à toro, torale. Dicuntur & mantela siue mantelia: quam uocem grammatici compositam autumant à manu & tela: ut mantelum. mappa sit manibus tergendis accommodata. Vsurpatur etiã pro penula, qua ceu lorica munimur: μανδύας à Græcis dicitur. Metaphoricὲ, quoduis tegmen signat item pallium, latebra, & similia, quibus doli teguntur.

Quinquaginta.] Numerus certus pro incerto. Penũ.] omne esculentum & poculentum, quæ in longum usum seruantur, reconduntur'que: uel, ut inquit Festus, res necessariæ ad uictum quotidianum. Sed hæc uox mirè uariat. Dicitur penus masculino & fœminino genere, in quarta inflexione: penus hic, secundæ. penus, oris, hoc, tertiæ: penum & penu, neutro genere. Ab operibus seu officijs domesticis famulas describit: simul indicat, qualis regia lautè instituta esse debeat, in qua sua singulis munera sunt distributa. Adolere.] suffitu colere deos domesticos, seu potius sacris penates auctiores facere. Verbũ est pro- B
priè sacra reddentium: hoc est, uotis ac precibus numen religiosè colere, & auctius reddere. cremare. Verbenas adole pingues: quasi dicat, odorem dijs præbe, θυμιᾶσαι. Quoniam autem sacrificia igne fieri consueuerunt, quem poëta nunc flammam uocat, pro καίειν, id est urere accipitur: ut apud Varronem, intestina adolere. Læta.] Hypallage: læti. Est autem hic sensus: Priores hospites Troiani honoris ergò iussi sunt accumbere: inde Tyrij conuocati, ordine quisque & loco consedere. Toris.] lectis, à similitudine intortarum herbarum. Est & Torus pulpa carnis musculosa, in qua consistit robur corporis. Metaphoricè Plinius ad uites & inulam transtulit.

Pesti.] amori: remota metaphora. Deuota.] addicta. Mentem.] pro mente: poëticè. Ardescit.] Ex uidendo nascitur amor: quod Græci lepida paranomasia ita efferunt, ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. Idem in Georg.

——Vritque uidendo Fœmina.——

Et in Bucol.

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

Citatur prouerbialiter ab Eras. Ex aspectu nascitur a- C
mor. Oculi potissimum conciliant amorem. nõ enim nondum uisum adamatur. quod quia cæco aliquando usuuenit, prodigij loco à Iuuenale refertur:

Qui nunquam uisæ flagrabat amore puellæ.

Quoniam autem oculi sunt ad amandum illices. in his animi sedem esse putauere. Quare poëtæ ibi Cupidinem excubantem, inde iacula sua mittere fingunt.

ARGVMENTVM.

Aeneas & regina, dum Cupidini, quem Ascanium esse putant, blandiuntur, illiusque complexus alternant, accenduntur, & alter alterius amore flagrat.

Ille ubi complexu Aeneæ, colloque pependit,
Et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fouet inscia Dido,
Insideat quantus miseræ Deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum

NASC. Ille ubi complexu Aeneæ.] splendor uultus, & pulchritudo Cupidinis effecerat ut uel pater ipse Aeneas, nedum Dido eum in ulnas suas acciperet, & complectendo sæpius oscularetur. erat igitur in complexu Aeneæ, ex eiusque collo pendebat: dumque osculis excipe-

A *excipere tur à patre patrem ipse amore replebat: ideo sequitur.*

Incipit, & uiuo tentat præuertere amore
Iam pridem resides animos, desuetaq; corda.

moris: qui frigidos, ac prope iacentes hominũ animos excitare, atque

Et magnum falsi impleuit genitoris amorem.] *hic mihi uidetur esse hypallage, impleuit falsum genitorem magno amore: id est satiauit amorem Aeneæ complexu suo.* Reginam petit.] *quasi uiolenter aliquid facturus.* Hæc oculis, hæc pectore toto, Hæret.] *expressio facti, & effectus mulieris puero blandientis quam uenusta exornat repetitio.* Inscia Dido.] *renouat commiserationem ex futura Didonis calamitate.* At memor ille.] *occultè nos admonet poëta quanta sit uis sanguinis, quæ plerunq; ad turpe ab honesto homines auocat. nõ enim ignoras cupido se praue & turpiter agere, qui muliereulã suis decipit dolis, uerumtamen ut matris uoluntati morem gerat, honesti obliuiscitur.* Matris Acidaliæ.] *à fonte Acidalio, qui est in Bœotia gratijs consecratus Venus acidalia nominatur: nec ab re hoc Veneris cognomine poëta usus est: nam gratiæ & Venus amorem conciliant.* Abolere Sichæum.] *ex animo Didonis tollere, propter illud in 4. Aeneid.*

» *Sed mihi uel tellus opem prius ima dehiscat, &c.*

B *Arbitror autem ad excusationem utriusq; dolum cupidinis induci, ne Aeneas præter decorũ sapientis hominis, & Dido, incautius, quã probam mulierẽ decet, hanc amorẽ inchoasse uideatur.* Et uiuo tentat præuertere amorẽ. Iampridem resides animos.] *magna omnino est uis amoris: qui frigidos, ac prope iacentes hominũ animos excitare, atque inflammare ualeat. quod eleganti antitheto expressisse uidetur poëta, cum resides Aeneæ & Didonis animos, uiuo, hoc est uegeto amore occupatos esse demonstret.*

Ille ubi.] *Graphicè Cupidinis præstigias in Didonem subijcit, ut eius ludibrio effascinata, erga Troianos, sed in primis in Aeneam bene afficiatur: conuiuas exhilaret, & ad postremum duci Troiano materiam præbeat ad insequentem narrationem. Atq; hactenus quidem spiritus ad principium & originem suam forti animo & pertinaci properauit. Deinceps idem sui quasi oblitus, luxus & carnis illecebris tãtisper indulgebit, donec spiritu diuino rursus illustratus resipiscat, & Didonis relicto hospitio, seriò ad Italiam capessendam aspiret.* LAMB. Horr. Acidaliæ.] *Veneris: antonomasia. Acidalium fontem esse tradunt in Bœotia, Musis sacrum, & Veneri: à quo ipsa Acidalia sit nuncupata est enim Orchomeni Bœotiæ quò Gratiæ se subinde lotum conuenire feruntur. Sunt qui Venerem Acidaliam uel ob id dictã arbitrentur, quòd curas inijciat quas Græci ἀκίδας uocant: uel quod ἀκίδες spicula dicãtur, quæ Cupidini attribuuntur.* Abolere] *id est, dulcissimam Sichæi memoriam ex animo eximere. Hoc enim prius necessarium erat, quàm illam nouo amore accenderet.* Resides.] *securos, otiosos amoris animos. quarè statim addit, Desuetaq; corda: ab effectis Amoris.*

ARGVMENTVM.

Ad conuiuij descriptionem, quam longo digressionis interuallo reliquerat, poëta reuertitur, omniaq; ordine prosequitur, quæ à prima mensa facta fuerunt. Symposia, strepitus, clamores. mox regina accepta manibus suis patera, pro Troianorum, Tyriorumq; salute ac felicitate uinum libat.

Postquam prima quies epulis mensæq; remotæ,
Crateras magnos statuunt, & uina coronant:
Fit strepitus tectis, uocemq; per ampla uolutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia uincunt.
Hic regina grauem gemmis auroq; poposcit
Impleuitq; mero paterã, quam Belus, & omnes
A Belo soliti. tum facta silentia tectis:
Iuppiter (hospitib. nam te dare iura loquũtur)
Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis
Esse uelis, nostrosq; huius meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:
Et uos ô cœtum Tyrij celebrate fauentes.

NASC. Postquam prima quies epulis.] *hanc eandem sententiã passim uariatis uerbis cõmutauit. suprà enim sic.*

» *Postquam exempta*
C *fames epulis, mensæq; remotæ.*

Et in tertio de Polyphemo.

» *Nam simul expletus dapibus, uinoq; sepultus.*

Et in octauo.

» *Postquam exempta fames, & amor compressus edendi.*

Vnde colligi potest, quãta Virgilius & ingenij acumine, & dicendi ubertate polleret Mensæq; remotæ.] *plures fuisse antiquis mensas sicut et nobis, id certè notius est, quàm declaratione egeat. Sed duæ in primis scriptorum lucubrationibus celebrantur. altera ouorum, & carnium, altera fructuum, hinc illud est adagium. ab ouo usque ad mala, id est, à principio usq; ad finem: nam oua antiquitus inter initia mensæ cõuiuis apponebantur, sicuti & nostra tempestate nonnullis Italiæ locis una cum acetario apponi solent.* Crateras magnos statuunt.] *ut singuli bibant, scilicet ut paulò infrà patebit. hæc autem compotatio, seu hoc συμπόσιον propria Græcorum fuit. apud quos maiores (ut hoc tẽpore Germanis mos est) minores inuitabant, hospites hospitio susceptos ad bibendũ hortabantur Cic. act. 3. in Verrem fit sermo inter eos, & inuitatio, ut Græco more bibetur. hospes hortatur, poscunt maioribus poculis celebratur omnium lætitia, atque conuiuium. ubi Ascanius Ped. exponit Græcum esse morem συναπίν λιναβε- σεμιναι, cum merum cyathis libant, salutantes primum Deos, deinde amicos suos nominatim.*

Et uina coronant.] *uetustatis amator Virgilius illius passim scribendo cõplectitur. nam ueteres pocula coronabant, coronatisq; pateris infundebant hilaritatis gratia: cuius rei Iones auctores extitisse plurimi tradiderũt Homeri tamen interpres illud ex α. Iliad. carmen explicans,*

κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο «

Ex quo hoc Maronis carmen haud dubiè sumptum est, ueteres, ait, pateras usque ad marginem impleuisse. ἄχρι τοῦ χείλους ἐπλήρωσαν, ὅ ἐστι, inquit, μέχρι τέλους. quod & Homerus ipse in 2. Odyss. apertius explicare uidetur, cùm inquit.

ἐστέψαντο κρατῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο.

Non desunt etiam, qui uina pro poculis μετωνυμικῶς dictum putent, sicuti in sept. ubi idem legitur carmen. quo sensu & illud ex 9. Aen. accipiendum uidetur.

Inter lora, rotasq́ uiros simul arma iacere
Vina simul.

Fit strepitus tectis.] hæc lætitiæ indicia sunt. Dependent lychni.] ut omnia, quæ ad conuiuij apparatum pertinent, diligenti descriptione complexus fuisse uideatur, ne lucernarum quidem mentionem tacitus præterire uoluit. Et noctem funalia uincunt.] Luminis amplificatio, non absq́ conuiuij magnificentiæ significatione. pendebant enim ex aureis laquearibus accensi lychni, qui totum locum illum sua luce complere poterant, sed ut regia magis splendesceret, funalia addebantur accensa. Hic regina.] τὸ πρέπον. decebat enim Didonem reginam, eorumq́ qui conuiuio interer ant, principem libandi curam illam suscipere. nam apud ueteres, reges, & qui nobiliores erant, sacerdotij munere fungebantur. ut de Anio dictum est in 3. Aeneid.

Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq́ sacerdos.

Grauem gemmis, auroq́.] pateræ commendatio cùm à precio, quia grauis, tum à materia, quia ex auro & gemmis confecta erat. ut suprà de corona, quam Ascanius attulerat.

Et duplicem gemmis, auroq́ coronam.

Quam Belus, & omnes.] pateræ commendationem exaggerat ex regũ personis, qui ea usi fuerunt. Tum facta silentia tectis.] de more sacrorum: nam sacra facturi silentiũ indicebant. etenim sacerdos dicebat. FAVETE linguis. hoc est tacete. quod ex illo Ouid. in 1. de Fast. satis liquet.

Vina tenent alij, libantur singula flammis:
Spectant & linguis candida turba fauent.

Iuppiter hospitibus.] Precatio Didus ad Iouem Xeniũ (sic enim dicebatur, quia hospitibus preesse credebatur) qua quidem precatione Tyrijs & Troianis lætitiam, felicitatemq́ auguratur. hunc enim hospites Iouem inuocabant: qui, si quando iura hospitalitatis uiolarentur, eum quippe ita uindicem fore putabant uti in Lycaonem crudelissi. hospitem fuisse memorabatur. nam hospitem non negligere, & hominem alienum inuitare, ut inquit Dion, amicitiæ initium est. Xenij Iouis inter alios: Homerus meminit Odyss 9.

Ζεὺς δ' ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε, ξείνων τε
ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.

Nostrosq́ huius meminisse minores.] eam felicitatem precatur, quæ ad posteros etiam suos peruenire possit. Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.] inuocato propter iura hospitalia Xenio Ioue, Bacchus, propter lætitiam, quæ ex uino oriri solet, implorandus erat: non uinũ Baccho sacrum est: nec Iunonis auxilium, quæ Carthaginem tuetur, despiciendum fuit. Et uos ô cœtum Tyrij celebrate frequentes.] ἀποστροφὴ ad Tyrios: quos hortatur, ut cœtus frequentent, diesq́ inter se festos agant.

LAMB. Hort. Postquam.] Transitio ad hilaritatem conuiuij, quam ad imitationem Homericam à prisca consuetudine dilatat. Frequens Homero est,

αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

Crateras.] Disertè morem celebrium epularum reddit. Sublatis mensis secundis, solent ferè post aliquod silentium, capaciora pocula, ut conuiuæ meraciori compotatione inhilarescant, in mensam poni: ut nouum non sit, si A omnibus deinceps seculis illa consuetudo fuerit obseruata. Et apud Romanos solenne erat, sublatis epulis secundas mensas, quas Græci τραγήματα, Latini bellaria item nuncupant, inferre. Coronant.] Homericum illud expressit,

κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Vina.] Synecdochicè: pro, pocula coronant: uel quia ad summum usque pocula implebantur: uel quia antiquitus pocula coronare consueuere. Iam uerò, quòd Græcus dixit, κρητῆρας ποτοῖο ἐπεστέψαντο: id Maro uertit, uina coronant. Verùm propius respexit ad illud quod alibi extat apud Homerum Odyss 2.

στήσαντο κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. id est,
Craterasq́ coronatos statuere Lyæi.

Quem locum enarrans Didymus, πλήρεις (inquit) ὑπὲρ χεῖλος, παρὰ τὸ, κρητῆρας ἐπεστέψαντο.

Lychni.] Veterum imitatione uocem Græcam inseruit. Ennius: Lychnorum lumina bis sex. Lucret.

——Quæ sunt, Lumina pendentes lychni.

Laquearibus aureis.] Amplificatio: synæresis. Lacum, præter uulgatam significationem, trabem planam uocant B in ædificijs: à quo lacunar, forma & significatu diminutiuo: & lacunarium, à quo per antistœcum laquear & laquearium. Lychni apud Homerum lampades sunt, & faces, καὶ ἰχθῦς ἀλλοιῶς. λύχνα, οἱ λύχνοι λυχνίον, ἡ λυχνεία. Vnde λυχνίτης, ἡ λυχνεὺς, ὁ διαυγὴς λίθος, lapis pellucidus. λυχνοῦχος, ὁ φανὸς λαμπτὴρ. ἔστι, ἐφ' ᾧ ὁ λύχνος ὀχεῖται. λύχνον quoq́ τράχηλον signat, id est collum. Hic regina.] Hic mos tenebat Athenienses, ut primis mensis sublatis, puri uini poculum apponeretur, quod ἀγαθοῦ δαίμονος dicebatur, id est bonæ fortunæ siue boni genij: subaudito, nomine. eratq́ sermo bene ominantis in re quapiam aggrediunda. Athenæus libro δειπνοσοφιστῶν secundo, ostendit à lotione, qua cœnati utebantur, calicem inferri solere, quæ ἀγαθοῦ δαίμονος dicebatur. Durat hic mos hodie apud Germanos maximè, & Britãnos. Hesychius indicat, ἀγαθοδαιμονιστὰς, τοὺς ὀλιγοποτοῦντας dici. Pollux lib. 5. cap. περὶ ἐκπωμάτων, ἀγαθοῦ δαίμονος (inquit) ὁ μετὰ τὰς τραπέζας ἄκρατος. Iam uerò, quemadmodum in sacris uinum fundebant, in precationibus & inuocationibus deorum: ita quoq́ in conuiuijs semper merum, quod Græcè ἄκρατον dicitur Sed & in fœderibus sanciendis, testibus dijs, C merum fundere mos tenebat. id quod è multis locis Homericis liquet. Et hæ σπονδαὶ amicitiæ symbola erant, ac coniunctionum animorum. Grauem.] A' materia & quantitate. Belus.] Describit pateram non solum à uetustate, uerumetiam à personarum, quæ ea olim usæ sint, dignitate. Hac omnes Beli posteros uti solitos fuisse dicit. Porrò suprà illius genealogiam recensuimus. Iupiter.] Benè ominantis oratio, ut is dies Troianis iuxtà & Carthaginensibus sit faustus ac fœlix Iupiter ita hospitibus iura dare credebatur, ut ius hospitale esset sanctum apud omnes mortales, & inuiolabile à quo iure, tanquam ab Ioue lato, ξένιος ipse dictus fuit: id est, hospitalis, ut qui id ius tueretur ac curaret, quiq́ eius iuris uiolatores grauiter puniret. Idem & φίλιος, ab amicitia appellatus fuit, eadem de causa. Adsit læti.] Quisquis hunc calicem antiquitùs accepisset, is præbibebat alteri cuipiã. Sed bibiturus præfabatur deum quempiam, aut hominem, ominis causa, & quidem gignendi casu. Alijs magis placet,

A inde ductum non solum prouerbium, sed morem seruatum, quod antiquitùs primus calix ἀγαθοῦ δαίμονος esset appellatus, eaq; uoce bene ominari solerent, ob Bacchum ceu uernaculum ac domesticũ deum. Quae quidem omnia diligenter obseruauit poëta, cùm dicit:

Adsit laetitiae Bacchus dator & bona Iuno.

ἥρα χρηστὴ, praeses ac tutelaris dea regni Carthaginis. Bacchus, quoniam uini repertor creditur, βάκχος à Lycophrone & Aeschylo appellatur. Ab illo & περίβλαστος, quòd uitibus gémantibus ei sacrificaretur· ἐπεὶ ὅταν βλαστάνωσιν αἱ ἄμπελοι, θύουσιν αὐτῷ. ἢ ὅταν μέλλωσι κόπτειν τὰς βλαστὰς, ἢ ὅταν μέλλωσι κλᾶν καὶ κλαδεύειν ταύτας. id est, aut cum germina inciderent, aut uites putarent. Caeterùm plures fuerunt Bacchi, quàm unus hic, quem uini repertorem fuisse constat. Hic totũ orbem circuiuit, & Nysam urbem in India condidit, primusq; mortalium docuit uites serere, quare omniũ gentium consensu diuinos honores fuit adeptus. Idem Dionysius appellatur. Fuit alius, quem Graeci coluere, ex Ioue & Semele natus haudquaquã aequalis illi, quẽ Aegyptij multo hoc uetustiorem habuerunt, à quibus Herodotus existimat Bacchi nomen ad Graecos emanasse. Cultus fuit alius, Iouis & Proserpinae filius, quem Sebasim quidam nominarunt. Hic primus boues aratro iũxisse fertur: qua de causa frontem eius cornibus insigniuit uetustas. διό τε κερασφόρον αὐτὸν γράφουσι: hoc est, cornutum eum pingunt: quemadmodum Euripides in Bacchis Et uidetur priori corporis parte taurus existimatus: quare eum ταυρόμορφον τὸν Διόνυσον uocat, quòd cornutus egressus, Iouis femur uulnerarit. Porrò Semeles filius, multo ambobus fuit iunior, uitaq; mollioris. Hic in suis expeditionibus mulierum coetus secum traxit, choreis & saltationibus non minus celebris quàm armis, totum orbem lustrauit. Huic sua Indica expeditio, post triennium reuerso, clariss. peperit triumphum. unde Trieterica sacra illi instituta. Idem Hispanias & Libyam fuit peruagatus. Sed nimis longum foret omnia annotare, quae scholiastae Graecorũ περὶ τοῦ δαίμονος ἐνόρχου apud Aegyptios nugantur.

ARGVMENTVM.

B

Inuocatis Dijs regina uinum, quod in pateram acceptũ sacrauerat leuiter gustat, pateramq; Bitiae porrigit: bibit ipse, & sigillatim omnes. deinde Ioppas, accepta cithara, personat, & uaria canit.

NASC.

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem:
Primaq; libato summotenus attigit ore.
Tum Bitiae dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alij proceres: cithara crinitus Ioppas
Personat aurata, docuit quae maximus Atlas.
Hic canit errantẽ lunã, solisq; labores:
Vnde hominũ genus, & pecudes: unde imber, & ignes:
Arcturũ, pluuiasq;, hyadas, geminosq; triones:
Quid tantum oceano properent se tingere soles
Hyberni, uel quae tardis mora noctibus obstet.

Et in mensa laticum libauit honorem.] *Vinum sacrauit in mensa, tanquam in ara. Sunt tamen qui putant sacrũ non fuisse, sed usurpatam libationem, id eo sola libat regina, at in oct. Aeneidos.*

» *Omnes*
» *In mensa laeti libant,*
Diuosq; precantur. Quia in templo & in sacra mensa libatum fuit. adeas Macrob. Sat 3. cap. 11.

Prima.] *praecipua. & cui hoc libandi officium conueniebat. est autem Homeri locus, 7. Odyss ubi in conuiuio Alcinoi regis Panthonous Graeco libatum ab Alcinoo ui-*
C *num distribuit omnibus, qui domi aderant. locus est doctis peruius.* Summo tenus attigit ore] *regina pateram labris admouet, modiceq;, ut uerecundiam suam ostendet, uinum degustat.* Increpitans.] *tarditatem illius in bibendo.* Ille impiger hausit.] *postquam regina illum pigritiae arguit.* Post alij proceres,] *tam Troiani, quàm Tyrij. Sic enim mos & ratio compotationis exigebat, quae hylaritatis, laetitiaeq; causa fiebat, ut omnes biberent.* Cithara crinitus Ioppas. Personat aurata.] *locus iste ex Homer. sumptus est. Iliad. α. ubi in Deorum conuiuio. Apollo lyra personat. & una cum musis alternis uocibus canit. sanè musicen antiquis illis temporibus tanto in honore, ac ueneratione fuisse Fab. Quinctilianus affirmat, ut ijdem musici, & uates, & sapientes iudicarentur. Contrà uerò si quis musices ignarus fuisset, & inuitatus ad canendum, citharam in conuiuio (ut olim Themistocles) is per iocum, ut Plutarch. in Symposijs auctor est accepto ramo Laureo, aut myrteo, ad eum canere cogebatur. unde in prouerbium abijt, canere ad myrtum: de imperitis, & infacundis: qui nam positius apud eruditos loqui. apud Homer. Odyss. oct. Laudes Graecorum canuntur in conuiuio Alcinoi regis. Sed lege Cicer. in principio Tusc. disp.*

Docuit quae maximus Atlas.] *quae scilicet ad astrorum cognitionẽ faciunt: nam dicitur Atlas astronomiam inuenisse. ideo eum maximum appellat:*

Hic canit errantem lunam.] *uel Ioppam & hic pro it positum est, ut Carisius sentit: uel alium intelligit: ut Ioppas astronomica tantum cecinerit, alius uerò Physica quidem & ipse, sed & superiora illa, & haec etiam inferiora ideo sequitur.* Hic canit errantem lunam, solisq; labores. Vnde hominum genus, & pecudes, unde imber, & ignes.] *haec omnia Physicae sunt doctrinae superioris, & inferioris, unde homines, & belluae trahant genus, id est ex qua materia cõstet singula. unde ignes, id est, fulgura & fulmina nec non pluuiae fiant. haec licet interpretes diligentius fortasse quàm sat est, exponant, tamen me quoq; non pigebit ea quàm paucissimis uerbis declarare, ne fortè in negligentis interpretis repraehensionem incurram. homines igitur & bruta animantia ex elementis cõposita sunt. Anima uerò hominis simplex est, & diuina. imber fit ex uapore denso, graui. & crasso, eleuato à calore solis in infimam partem mediae regionis aëris: quae ita est frigida, ut uaporem condensare possit in aquam, quae deinde guttatim decidit. Fulgura, quae & fulgetra dicuntur, ex nubium collisione nascuntur, si leuiter colliduntur, sin maiore impetu ferrantur, inde fulmina oriri solent. ex Aristotel. & Seneca.*

Arcturum, pluuiasq; hyadas, geminosq; triones.] *canit ortum, & occasum naturamq; arcturi, id est, ursae maioris,*

ioris, hyadum, & septentrionum: quæ tempestates grauissimas faciunt. his autem rebus poëta doctiss. indicare uidetur, musicen cum diuinarum, ne dum humanarũ rerum cognitione esse coniunctam. huic nõ ferè dissimilis est Sileni cantilena in Buc. Egl. 6.

» Namq; canebat uti magnum per inane coacta
» Semina, terrarumq;, animæq;, mariq; fuissent.

Et quæ sequuntur alia.

Properent & se tingere soles.] poëticè. nam fingunt poëtæ solem oriri ex Oceano, & mergi in Oceanum. cur uerò dies æstate longiores, hyeme autẽ breuiores existant, in caussa est progressus, & regressus solis: ad cuius cursum dies, & annus institutus est.

LAMB. Hort. Libauit.] primoribus labijs degustauit: à labijs deductio uerbo. Vsurpatur & pro sacrificare: unde libamen. Pleno.] plenum. ἀπαντυφί. Reprehenditur hic locus apud Macrob. quòd reginam in mensa sacrificantem facit poëta P. Tertius eam quæstionem non soluit. sed Papyrius lib. de iure explicat. Aræ mensæ locum obtinent: ut in mensa Iunonis Populoniæ, inquit, augustata mensa est. nam in fanis, alia uasorum sunt, & sacræ supellectilis: alia ornamentorum. Quæ uasorum sunt instrumenti instar habentur, quibus semper sacrificia conficiuntur: quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ libationesq; & stipes reponuntur. Ornamenta uerò sunt clypei, coronæ, & eiusmodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. At uerò mensa, arulæq;, eodem die quo ædes ipsæ, dedicari solent. Vnde mensa hoc ritu dedicata, aræ usum, & religionem obtinet puluinaris. Ergo apud Euandrum iusta fit libatio, apud eam mensam, quæ cum Ara maxima more religionis fuerat dedicata in loco sacrato, inter ipsa sacra. At hic non fit religiosa, sed usurpata libatio. Quare in persona reginæ nulla est obseruationis necessitas. Proceres] Zeugma. Sunt autem propriè proceres, trabium capita, mutila illa in parietibus extantia: hinc per translationem, principes, & qui in republica eminent è cæteris proceres dicuntur.

Cithara.] Celebrat priscam conuiuiorum consuetudinem, in quibus solebat citharœdus aliquis, aut deorum laudes aut illustrium uirorum facta cantu celebrare: ut apud Homerum Demodocus introducitur, & Phemius. unde apparet parœmiam illam natam: Non est laudandus, ne in cœna quidem: οὐκ ἐπαινετέος, οὐδ' ἐν περιδείπνῳ, in hominem uehementer illaudatum. Tantum honoris olim Musicæ fuit habitum, ut eius rudis, in nullo numero poneretur. Themistocles lyram recusauit in cœna, quare indoctior fuit habitus. Hanc omnium studiorum antiquiss. fuisse, author est Timagenes. Itaq; rectè ea cum diuinarum rerum cognitione fuit coniuncta. Sed & antiquis Atticis mos erat, laudare uita defunctos in cœnis funeralibus. quas Græci περίδειπνα uocant, etiamsi parum meruissent in uita.

Atlas.] Laus Iopæ, à formatore. Fuit hic Atlas Mauritaniæ rex, cœlestium & astronomicarum rerum sagaciss. indagator. Atq; hinc fabulandi materia data fuit poëtis. Atlantem cœlum humeris sustinere. Monti in Mauritania ab eo nomen datum certè constat, qui ad tempora usque Claudij Cæsaris Romanis incognitus fuit. Eius radices densis repletæ syluis traduntur incognitis arborum generibus proceritate prodigiosa, materiaq; enodi. Vertex media æstate niuibus candet. Sunt alij, qui medijs eum arenis squalentem & asperum prodant: & qua ad A Oceanum uergit, in cœlum uideri assurgere. In cæteris, opacum ac nemorosum, scatebrisq; fontium irriguum. Qua uerò retro Africam spectat ad ortum, ibi fructus omnium generum nasci, & quidem sua sponte. Adhæc, neminem accolarum interdiu uideri in publico: sed locorum silentio & solitudine, tacitam quandam animos hominum propius accedentium religionem subire. Eius uertex in nubes, adeoq; in circuli lunaris uicinia attollitur. Crebris ignibus noctu micat: Aegipanum, Satyrorumq; lasciuia impletur: tibiarum ac fistulæ cantu, cymbalorumq; sonitu undiq; circũstrepit. Fuit alius Atlas Libyes filius, à quo monti nomen datum uideri potest. Sed priori astrorum cœlestiumq; rerum peritiam multi attribuunt: qui Arcas etiam fuisse perhibetur, frater Promethei ex Iapeto & Asia nympha: & quod prodigiosum fuerit, qui monti Mauritaniæ nomen indidit. Lycophronis interpres hæc omnia ad Atlantem Libycum refert. Hic cum natione Libys, clarus esset mathematicus, ascendissetq; altum montem ut exactius cœlestia sidera contemplaretur, casu pede offenso lapsus, decidit ab alto in subiectum pelagus, ac perijt. Vnde ab eo & pelagus & mons Atlan- B ticum nomen adeptus fuit. Porrò Polyidus Dithyrambicus poëta, Atlantem hunc pastorem fuisse ait, non autem mathematicum, & à Perseo in lapidem mutatum diriguisse. Ostenderat enim ei Gorgonam, quòd illi transitum negasset, & percontatus esset, ecquis foret? Huius, inquit, Atlantis eiusdem filius fuit Hesperus: secundum alios, non autem secundum Polyidum. Verba scholiastæ hæc sunt: Ἄτλας γὰρ μαθηματικὸς ἦν, λίβυς ἀνήρ, ὃς εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἀνερχόμενος πρὸς ἀκριβεστέραν κατασκοπὴν τῶν ἀστέρων, καί ποτε παρασφαλεὶς κατέπεσεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν, καὶ ἀνῃρέθη. ὅθεν ἀπ' αὐτοῦ τό, τε ὄρος, καὶ τὸ πέλαγος ἀτλαντικὸν ἐκλήθη. πολύειδος δ' ὁ διθυραμβοποιὸς, τὸν ἄτλαντα τοῦτον ποιμένα λίβυν φησίν, οὐ μαθηματικὸν ἀπολιθωθῆναι δὲ ὑπὸ περσέως, δείξαντος αὐτῷ τὴν γοργόνην· διὰ τὸ μὴ ἐᾶν αὐτὸν διελθεῖν, ἀλλ' ἐρωτᾶν αὐτὸν τίς εἴη. τούτου καὶ τοῦ ἄτλαντος υἱὸς ἕσπερος, κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ κατὰ τὸν πολύειδον. Siue igitur Libys, siue Arcas ille fuerit, quem astrorum & cœlestium rerum peritia clarum celebrant fuisse, eius inuentum sphæra fuit: cuius species fabulæ item argu- C mentum præbuit. Primus hic naues compegisse dicitur. Sunt Atlantes gens Libyca, à duobus, ut quidam scribũt, Atlantibus montibus nomen indepta, illic Atlantes habitant, & Atarantes, qui somnia non uident, & nuncupationibus rerum carent. Sed Atlantes degeneres sunt ritus humani: solem occidentem dira imprecatione, ut ipsis exitialem, prosequuntur. Mane cum uenerantur, ut mitiorem habeant: uesperi, quia id non impetrarunt, execrantur. Fabulantur poëtæ, ubi Iuno uidisset Epapho ex pellice nato, summam regni opulentissimi potestatem traditã fuisse, curasse in uenatu, ut necaretur: hortatamq; fuisse Titanes, ut Ioue pulso, regnum Saturno restitueretur. Hi cum iam ascensum in cœlum molirentur, fulmine percussi, ad inferos sunt præcipitati: & Atlãti duci eorum cœli fornicem Iupiter super humeros imposuit. Sunt qui Atlantem illum, Promethei fratrem, oraculo monitum ferant, ut caueret à Iouis filio. Hinc factum, cur, cum neminem hospitio exciperet, à Perseo, cui hospitiũ negarat, in montẽ, ostenso Medusæ capite, fuerit transmutatus.

Hunc

A Hunc montem ob immensam altitudinem, incolæ cœli columnam appellant. Eusebius author est, Enoch eundem fuisse Atlantem, de quo Diodorus prodidit. Tres in uniuersum Atlantes fuisse memorantur. primus Italus, Electræ, Coriti uxoris, pater: alter Arcas, Mercurij Maia matre auus: cuius septem filiæ Atlantides dictæ fuere. claruit generatione 23. quo tempore Ioseph è rebus humanis decessisset. tertius Libys, qui à quibusdam Maximus cognomento est dictus. Atlantes in architectura dicuntur, per similitudinem, simulacra columnas sustinentia. & in ædificijs, Telamones item eiusmodi dicuntur, gibbosi, ob impressum humeris onus, ad uiuam rei imaginem. Ab Arcade illo, Atlas fluuius est dictus, ex Aemo monte in Istrum labens. Errantem.] Omnium primus Atlas Arcas, uel (ut alij) Libys, Solis ac Lunæ cursum obseruauit, eorum errorum rationem deprehendit, & de ijs apud Græcos disseruit. Cecinit itaq; Iopas doctrinam Atlantis de errore corporum cœlestium. Quanto uerecundius, ne dicam prudentius, Maro Iopam canentem inducit, errores Solis ac Lunæ, solis defectus, originem humani generis & cæterorum animantium, Physi-
B cas elementorum rationes, signorum ortus & occasus: quàm Homerus Demodocum citharœdum, in conuiuio Phæacum Odysseæ 8. qui Martis & Veneris dedecora, adulterium, stupra, risus propudiosos, & iocos indecoros deorum modulatur? Lunam.] Constat septem in cœlo, sed circulis distincta, & spacijs, sidera, ab incessu uago & cursu Errantia à Latinis, à Græcis πλανῆται uocari: cum profectò, si rem ipsam propius perpendamus, nulla errent minus, quamuis contrario motu certis interuallis cursum suum peragunt. Horum supremum est, Saturni sidus: medium, Solis: infimum, Lunæ. Sed nullum omnium æquè doctorum hominum admirationem uicit atque Lunæ astrum, cùm propter alia, tum admirabilem eius motum, & celeritatem cursus. Quantum enim spacij Saturnus 30. annis, Iupiter ut minimum 12. Mars duobus ferè, Sol trecentis sexaginta quinque diebus & sex horis, Venus trecentis quadraginta octo diebus, & ocyori raptu nouem Mercurius metitur: Luna id peragit uicenis septenisq; diebus, suo motu, & tertia diei parte: hoc est, octonis horis. Quod uerò ad errorem eius attinet, quem poëta Iopam citharœdum celebrantem
C inducit, is omnium aliorum uagantium naturam superat. nam nunc humilis, nunc excelsa est, & id quidem diuersis rationibus: nam modò cœlo admota, modò contigua montibus: nunc eleuata in aquilonem, nunc ad austrum depressa apparet. Huius admirabilis naturæ mirè torsit initiò, & exercuit doctorum hominum ingenia, ob singulares eius ambages, cum aut semper cresceret, aut senesceret. nam modò curuatur in cornua, modò æqua portione diuisa conspicitur, modò sinuatur in orbem: nunc maculosa est, nunc eadem nitet. aliàs plena, aliàs repentè nulla, aliàs pernox, aliàs sera. Iam deficit, & in ipso defectu conspicua est tamen. Horum autem singulorum rationem Endymion deprehendisse traditur. quare in fabulis Lunam eius, aut eum Lunæ amore captum, proditum est. Extitit ante aliquot secula quidam non ineruditus. qui peculiari libello de planetarum motu edito, disertè ostendit, eos non contrario motu contra cœlum. hoc est, ab occasu in ortum, sed naturali motu in suo quosq; etiam orbe cum mundi raptu ab ortu in occasum incedere & agitari Sed de Luna hactenus. Solisq;.] id est, defectum, quem Græci ἔκλειψιν ἡλίου uocant, rem maximè mirã, contemplanti rerum naturam. quare & ipsa philosophorum ingenia admirabiliter torsit Heraclitus putauit. Solis eam partem uerti, quæ splendet. Et inter reliquos, Thales, Anaximander Aristarchus, & alij multi ex diametro inter se pugnarunt. Sed sol reuera interuentu Lunæ umbram amittit, & obscuratur: perinde ut luna terræ obiectu, suos radios. Vnde hominum.] Creationem mundi, qua ratione Deus hominem, & ante eum ex humo omnia animantia crearit: elementa cœlum & cœlestia corpora fecerit. Vnde imber.] Anaphora: id est, Physicas rationes pluuiæ, tonitrui & fulminum: unde proficiscantur, & quæ eorum causæ sint. Imbrem nihil aliud esse existimant, quàm crassissimum aëris collectum, quod suo pondere maturum deorsum defertur. Alijs placet, uapôrem humidum esse, quem in fumidam caliginem terra exhalet. Apuleius lib. de Mundo author est, agmen aquarum ex concretis nubibus largius effusum. Cæterùm usurpatur pro omni aqueo humero. Nimbum uerò ab imbri ita distinguunt, ut sit repentinior pluuia iuxtà, & uehementior: ut quo est repentinior, tanto sit præcipitantior suo casu. Ignes.] fulmina. Plinius, fulmina nihil aliud esse existimat, quàm trium supernorum siderum ignes. qui lapsi in terras, fulmen appellentur: fortassis quoniam contagium est nimij humoris ex superiori circulo, atque ardoris ex subiecto. Addit autem similitudinem. Vt è flagranti ligno carbo, inquit, cum crepitu: sic à sidere cœlestis ignis expuitur, præscita secum adferens, ne abdicata quidem sui parte in diuinis cessante operibus Addit idem, fulmen mitti maximè turbato aëre: quia humor collectus abundantiam stimulat, aut quia turbatur quodam ceu grandi sideris partu. Arcturum.] Hunc, aiunt, stellam esse claram in zona Arctophylacis: alij, Arcturum, Arctophylacem, ursam minorem, Booten, unum esse sidus: ἄρκτος ursa, οὖρος custos: ὁ ἀπὸ τῆς ἄρκτου καὶ οὐρᾶς, cauda ursæ. Hesychius, ἀρκτοῦρος (inquit) ἀρκτῷος τόπος. διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐπὶ τὰ ἀγρεῖς οὕτω καλοῦνται ἀρκτοῦροι. λέγεται καὶ ἄμαξα. ἄρκτος ζώδιον ἐν οὐρανῷ, μονομάχος. Est & herba species βοτάνης εἶδος, καὶ ἄγριον. Hyginus lib. 3. quo loco uersatur in descriptione Arctophylacis, & earum stellarum quibus constat in cœlo, ait: in huius zona unam lucere cæteris clariorem, quæ Arcturus appelletur. Fertur esse custos plaustri, eo quòd plaustrum sequatur: hoc est, septentriones, ut inquit Cæsar Germanicus & quasi septentrionibus sit succinctus. Idem author est, eundem & Booten appellari. Proclus nomina separat, distinguitq; Arctophylacem ab Arcturo, perinde ut Hyginus. Verba eius sunt ἐν τῇ σφαίρᾳ. ὁ μὲν γὰρ κατὰ μέσον τῶν σκελῶν τοῦ ἀρκτοφύλακος κείμενος ἐπίσημος ἀστὴρ, ἀρκτοῦρος ὀνομάζεται. Quidam hoc sidus Icarium etiam appellant, & quidem hac de causa. Aiunt Icarũ à Libero patre hospitio exceptũ, donatumq; utre optimi uini, ijs legibus, ut peragratis alijs regionibus, suum inuentum passim alijs mortalibus commendaret. Inde Icarus in Atticam profectus, ubi id genus potus gratissimũ incolis ostendisset, iamq; subulci largius hausto uino per ebrietatem in terram laberentur, rati pharmaco exitiabili dato id factum, Icarum interfecerunt fustibus Occisum herilis canis sequutus, Erigonæ eius filiæ ululatu mõstrauit: quæ condito patre, in Hymettũ se abripuit, ac suspendio infœliciter sibi mortem consciuit. Porrò Bacchus re cõperta, Iouem exorauit, ut

utrumq;

utrumq; astris inferret. Itaque Erigonem uirginem, Icarum uerò Arcturum fecit. Huius exortu tempestas ferè exoritur. Idem testatur Plinius libro 18. capite 28. & libro 2. capite 39. Fabulam refert Germanicus in Aratum. Idem duos facit Arcturos, quorum maiorem dicit Helicen esse, minorem uerò canis caudam appellari. Minorem à multis Phœnicen, à Græcis Arctophylacem, & à nonnullis canis caudam uocari, ut dixi: Phœnicen, quòd eius obseruatione Sidones nauigent: Vrsam innuit minorem. Didymus inquit: ὁ Βοώτης καὶ ἀρκτοφύλαξ καλεῖται, καὶ δοκεῖ εἶναι ὁ ἰκάριος. Circum Helicen agitur Arctophylax, quem mortales Booten nominant, inquit Aratus in φαινομένοις, quòd ursæ plaustrum manibus propè tangere uideatur: Estq; tota lucida: sub cuius zona præ cæteris splendescens Arcturus circumuoluitur. Versus Arati sunt:

ἐξόπιθεν δ᾽ ἑλίκης φέρεται ἐλάοντι ἐοικὼς
ἀρκτοφύλαξ, τόν ῥ᾽ ἄνδρες ἐπικλείουσι βοώτην,
οὕνεχ᾽ ἁμαξαίης ἐπαφώμενος εἴδεται ἄρκτου,
καὶ μάλα πᾶς ἀρίδηλος· ὑπὸ ζώνῃ δέ οἱ αὐτὸς
ἐξ ἄλλων ἀρκτοῦρος ἑλίσσεται ἀμφαδὸν ἀστήρ.

Pluuiasq;.] cornua in fronte Tauri, in cœlo. Sunt enim septem stellæ, quarum exortu pluit: ταὶ ἐπὶ τῷ μετώπῳ κέρατα τοῦ ταύρου, τοῦ ἐν οὐρανῷ ἄστρου. εἰσὶ δὲ ἀστέρες ἑπτὰ, ὧν κατὰ τὴν ἀνατολὴν ὑετὸς γίνεται. Vocantur & succulæ. Et Plinius testatur libro secundo capite trigesimonono sidera suo quæq; motu naturam suam exercere testari id imbribus præsentibus Saturnum: eamq; uim non solum inesse planetis, uerumetiam cœlo fixis, præcipuè quoties errantium accessu & radiorum impulsu extimulantur: qualem uim, inquit, in succulis sentimus accidere, quas Græci ob id pluuio nomine Hyadas appellant. Qui succulas uocant, ἀπὸ τῆς ὑὸς, id est sus deriuant. Qui à pluendo, ἀπὸ τοῦ ὕω, pluo. Plinius libro 18 capite 26. latinos imperitia nominis, ob cognominis Græci similitudinem, eas Succulas dixisse, quæ ab illis Hyades uocantur, author est. Tiro, Ciceronis libertus, in lib. Pand. Adeò ueteres, inquit Romani literas Græcas nesciuerunt, ut rudes Græcæ linguæ, stellas, quæ in capite Tauri sunt, propterea succulas appellarint, quòd eas Hyadas Græci uocant, tanquam id uerbum Latinum Græci uerbi interpretamentum sit: qui ὗες, latinè sues dicuntur. Sed ὑάδες οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν, ita ut nostri opici putauerũt, sed ab eo quòd ὕειν, appellantur. nam & cùm oriuntur, & cùm occidunt tempestates, imbres largos, & pluuias cient. Pluere autem Græci lingua ὕειν dicitur. Cætera disertè prosequitur Gell. lib. 13. cap. 9. Homeri enarrator lib. Iliad. 18. putat has ita nominatas, uel à literæ υ similitudine, uel quòd causa imbrium sint & tempestatum. Maij, inquit Plinius, Aegypto succulæ occidũt uesperi, sidus uehemens, terra mariq; turbidum, 16. Atticæ, 15. Cæsari, &c. &, ut dicit Hesychius, ὧν κατ᾽ ἀνατολὴν ὑετὸς γίνεται. Germanicus Cæs. præterquàm quòd uocis etymon ἀπὸ τοῦ ὕειν deducat, quòd suo exortu pluuiam concitent, quinq; tantum esse arbitratur stellas, quæ hyadum nomine censentur: in cornibus singulis singulas, in fronte Tauri duas, in naribus unam. Atq; has quidem solas dici Hyades.

Et caput, & patulas nares, & cornua Tauri,
Fronte micant Hyades ——
Aratus eas per frontem Tauri sparsas ait,
——ὕδει τι αὔτως.
νήκυστοι ὑάδες, ταὶ μὲν ἐπὶ παντὶ μετώπῳ A
ταύρου βιβλήαται.——

Et Hesiodus quinque tantùm recenset,

νύμφαι χαρίτεσσιν ὁμοῖαι, φαισύλη, ἠδὲ κορωνὶς, ἐυστέφανός τε κλέεια, φαιώθ᾽ ἱμερόεσσα, καὶ εὐδώρη τανύπεπλος, νύμφαι, ἃς ὑάδας καλέουσι φῦλα ἀνθρώπων. Atque his quidem uerbis à quodam mendosè citantur. Cæterum fabulantur, has Hyadas Liberi patris nutrices fuisse: & antea Didonidas nymphas nuncupatas, à Dodono Europæ filio, cognato Cadmi, quarum nomina Hyginus paulò diuersius recenset lib. secundo: Ambrosia, Eudora, Pedile, Coronis, Polysso, Phileto, Thyane. Hæ fugatæ à Lycurgo, extra unam Ambrosiam, ad Tethyn confugêre: ac postea à Ioue in sidera relatæ sunt. Enarrator Iliad. Homer. ad istum modum fabulam refert. Iupiter Liberum è femore suo prognatum, nymphis Dodonidibus educandum tradidit, Ambrosiæ, Coronidi, Eudoræ, Dionæ, Aesilæ, & Polyxo. Hæ cùm Liberum eduxissent, cum eo uitem ab ipso Deo inuentam obambularunt, mortalibus gratificantes. Lycurgus Dionysium ad mare usque persequitur. Iupiter illas miseratus, cœlo fixit. Verba scholiastæ sunt Iliad. 6. B
ζεὺς ἐκ τοῦ μηροῦ γεννηθέντα διόνυσον, ταῖς δωδωνίσι νύμφαις τρέφειν δίδωσιν, ἀμβροσίᾳ, κορωνίδι, εὐδώρῃ, διώνῃ, αἰσύλῃ, πολυξοῖ. αὗται τρέψασαι τὸν διόνυσον, περιῄεσαν σὺν αὐτῷ τὴν εὑρεθεῖσαν ἄμπελον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τοῖς ἀνθρώποις χαριζόμεναι. λυκοῦργος δὲ μέχρι τῆς θαλάσσης συνεδίωξε τὸν διόνυσον. ἐκείνας δὲ ἐλεήσας ὁ ζεὺς, κατηστέρισεν. Historiam refert Pherecydes. Hyginus ex eodẽ adijcit, Nymphas metu Iunonis Liberum ad Inonem pertulisse, quo tempore illæ à Lycurgo pulsæ fugatæq; essent. Alij scripserunt, Hyadas Caduli filias fuisse. Musæus, citante Hygino, docet ex Atlante & Plione filia Oceani quindecim filias natas, quarum quinque Hyades fuerunt nuncupatæ, ab Hya earum fratre, quem efflictim adamabant. Rursum sunt authores, ex Atlante & Hya 12. filias procreatas, & filium Hyan: hunc ab apro, uel (ut alij) leone interfectum. Sorores, quæ perditè eum amabant, dolore contabescentes, partim Hyades, quæ quinq; numero erant, partim Pleiades, quæ septem, postea sunt factæ. Myrtilus, citãte Cæsare, has quinq; Cadmi filias tradit fuisse. Sed reuera Hyas frater Pleiadũ & Hyadũ. Ouid. lib. 6. Fastorum, Pleiadas sidus Hyantis uocat. nam Pleione traditur Atlantis filia fuisse, quòd Atlas tradiderit Orioni motus corporũ cœlestium. Sed & Hyas Bœoticus astrologus fuit, sicut & Atlas & Orion astrologiæ studiosi. Geminosq;] Arctos, quas Latini modò septentriones, modò ursas, modò plaustra, Græci ἁμάξας nuncupant. Varro scribit, triones rusticorũ uocabulo boues uocatos, quasi terriones: hoc est, colendæ terræ idoneos. Itaq; quod antiqui Græci ἅμαξαν, id est plaustrũ: id Itali ueteres à iunctis bobus septentriones dixére, à septem stellis, iunctorũ trionũ figuram repræsentantibus. Vel quòd inde triones nominarint, quòd hæ stellæ ita locatæ sint, ut ternæ triquetrã figurã referant, quam recentiores trigonon dixerunt. Etenim ueteres stellarũ situm in cœlo admirati, alias atq; alias animantiũ & rerum effigies finxere. Itaq; duas ex septem stellis his, ursas siue boues uocarunt, reliquas plaustro propter similitudinem tribuerunt: unam modico interuallo proximè sequentem currum, bubulcum, Græcè Booten dixerunt. Aratus de arctis:

—— δύω

A ——Δύω δέ μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
ἄρκτοι ἅμα τροχόωσι, τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι.

Atq; hinc figuras uerbis luculentiss. describit:

αἱ δ' ἤτοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν.

Inde quibus artibus, & unde in cœlum peruenerunt:

Κρήτηθεν κεῖναί γε Διὸς μεγάλου ἰότητι
οὐρανὸν εἰσανέβησαν. ὅ μιν τότε κουρίζοντα

Harum alteram Cynosuram, alteram Helicen uocarunt:

αἱ τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
τὴν δ' ἑτέρην Ἑλίκην, Ἑλίκῃ δέ μιν ἄνδρες Ἀχαιοὶ
εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
τῇ δ' ἄρα Φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμάδιαι φορέονται.
ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι, εἰ ἐτεὸν δή.
Δίκτῳ ἐν εὐώδει ὄρει σχεδὸν Ἰδαίου
ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτὸν
Δικταῖοι Κούρητες, ὅτε Κρόνον ἐψεύδοντο.
ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη
πολλὴ φαινομένη Ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
ἡ δ' ἑτέρη, ὀλίγη μέν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων
μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι.
B τῇ καὶ Σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.

Arcton Græci plaustrum ob id dixere, quòd ex quatuor, ac deinceps ordine tribus sequentibus tanquam rotis & temone constans, plaustri schema præ se ferat· ἐπεὶ ἐκ τεσσάρων, καὶ τῶν ἐφεξῆς τριῶν, ὥσπερ ἐκ τροχῶν καὶ ῥυμοῦ ἁμάξης σχῆμα ἐπιτελεῖται, inquit Didymus. Sunt qui maiorem ursam tantum ἅμαξαν uocent. Minor uerò, quòd ceu canis caudam retortam habeat, etiam Cynosura dicitur. Maior ad Orionem respicit, ac sola non mergitur. Neque uerò ursæ in uniuersum unquam occidunt, cùm semper in cœlo appareant. Vtramque intersecat Draco, manus Bootæ, & partes Cephei ἀπὸ ἰξύος μέχρι ποδῶν. Huc referendum est & illud, quod apud Gell. disputatur à sciolo, qui triones ociosè adiectum contendere uoluit, & nihil signare, ut trus in uoce quinquatrus. Certè Romanis, stellas 7 septentriones à iunctis bobus dixere, quam antiqui Græcorum ἅμαξαν nominarunt, ut Lælius & Varro scripserunt. Triones, quasi teriones, boues, quasi colendæ terendæq; terræ idoneos. Properent se tingere soles] caussas dierum contractorum: quæ nihil aliud sunt, quàm angustia Zodiaci, propter distantiam solis, à climate boreali depressi ac remoti. Mora noctibus obstet.] Contrà, quæ caussa sint, cur dies sint longissimi. Reflexu Zodiaci, cum sol in summa rursum contendit, propter uastitatem sphæræ cœlestis ab ortu usque ad occasum, extenduntur dies, & contrahuntur noctes. Sunt autem soles propriè dies æstiui: & καταχρηστικῶς, dies quilibet. Quare addit, hyberni.

ARGVMENTVM.

Tyrij plaudunt, ut reginæ iussa compleant: regina uerò Aeneæ flagrans amore uaria loquendo noctem trahit: illiq; etiam loquendi occasionem præbet, ut eius præsentia diutius frui possit, imo etiam eum ad dicendum hortatur: & quibus de rebus eum loqui uelit, ipsa proponit.

Ingeminant plausum Tyrij, Troesq; sequuntur.
Nec non & uario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido, longumq; bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitãs, sup Hectore multa.
Nunc quibus Auroræ uenisset filius armis,
Nũc quales Diomedis equi, nũc quãtus Achilles.
Imò age, & à prima dic hospes origine nobis,
Insidias (inquit) Danaûm, casusq; tuorum,
Erroresq; tuos: nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

NASC. Ingeminant plausum Tyrij, Troesq; sequuntur.] propter illud.

Et uos ô cætum Tyrij celebrate fauentes.

Plaudunt Tyrij, & Troiani simul, sed Tyrij primi plausum excitant, sequuntur Troiani. decebat enim ut C communi lætitia omnes quidem lætarentur, sed Troianos tanquam peregrinos, & hospites Tyriorum uestigia sequi oportuit. Infœlix Dido.] πόθῳ illius longo sermone delectabatur Dido, cuius discessu infelicissima erat futura. Longumq; bibebat amorem.] ad conuiuium quidem alludit, cum ait bibebat, sed reuera designat reginam amore Aeneæ sauciam, aspectu & contemplatione illius iucundè retineri. amor enim ex aspectu concipitur, & ad animũ per oculos, quasi per fenestras transfunditur: propterea Hesychius cupidinem ὀμματεῖον uocatum tradidit. Plotinus quoque Philosophus ab aspectu, & uisione ἔρως deduxit, quasi ὅρασις. unde est illud Propertij

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Extat & senarius ille prouerbialis apud Græcos.

Ἐκ τοῦ εἰσορᾶν γὰρ γίγνεται ἀνθρώποις ἐρᾶν. id est:

Amor ex aspectu concipitur mortalibus.

Admonens oculis amorem potissimum conciliari. Sed & apud Eurip. chorus ita loquitur in Hippolyto.

ἔρως, ἔρως ὁ κατ' ὀμμάτων στάζεις πόθον. id est:

O' amor, amor qui per oculos instillas desiderium.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.] protrahendi sermonis occasionem quærit, ut diutius præsentia Aeneæ perfrui possit. est autem hic color rhetoricus ἀναδίπλωσις. nam uerbi in principio positi, in fine uersus est repetitio.

Nunc quibus auroræ.] τὸ πρέπον mulieris propter amorem insanientis. nam multa inaniter quærit, non quanta uirtute, aut rei militaris peritia fuerit Memnon, sed quibus armis uenerit. non qualis quantusq; fuerit Diomedes, sed quales illius extiterint equi, quos humano semine genitos humanis carnibus uesci audierat.

Nunc quantus Achilles.] non animi uirtute, sed proceritate corporis. ita enim magis fœminæ inepientis decorum elucet. Imò age.] non satis fuerat reginæ ad explendam animi sui cupiditatem, de Græcis quibusdam, atq; alijs paucis cognoscere (nam breuis illi sermo fuisse uidebatur) sed, quo diutius Aeneam retineat, illiusq; præsentia frui possit, casus Troianorum à prima origine audire uelit, hosq; ut enarraret illũ hortatur, & monet. rem illi proponit per tripertitã diuisionẽ & quid prius, quidq; posterius tractari cupiat præscribit.

Insidias,

Insidias, inquit Danaum.] *prima pars propositionis haec est, deinde statim sequitur altera.*

Casusque tuorum.] *naturali ordine utitur. nisi enim insidiae praecessissent, nihil incommodorum Troiani passi fuissent. haec autem duo in 2. libro explicantur.*

Erroresque tuos.] *tertia pars diuisionis, quam tertius liber complectitur. qua in re tria illa diligenter obseruasse uidetur: quae expositioni inesse oportere Cic. docuit in primo de inuentione, breuitatem, absolutionem, paucitatem: de quibus inter initia huius libri abundè meminimus. Auctor ad Herenn. partitionem plusquam trium partium numero contineri negat oportere. hoc tamen numero tanquam lege, partitionem non esse alligandam, Fabius docet, cum causa possit plures habere. nam Cic. plus tribus partibus usus est in partitione, cum alibi, tum maximè in oratione pro P. Sestio. dicam, inquit, ego de omni statu P. Sestij, de genere uitae, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio seruandae salutis, communisque ocij. & reliqua. breuitati tamen, si res tulerit, studendum est semper.* Nam te iam septima.] *multos fuisse errores, & incommoda Aeneae coniecturam facit ex temporis longinquitate. nam septem annos errauit. unde etiam deduci potest communis misericordiae locus à magnitudine laboris, & quae passus est. neque enim quispiam tot terras circuire, aut tot maria nauigare, quot Aeneas nauigasse dicitur, absque summo labore, maximoque periculo potest.*

LAMB. Hort. Plausum.] *Sic uulgo solet fieri, ut conuiuae post largiorem potationem, clamoribus laeticiae argumenta edant. Itaque poëta hac in parte à communiter accidentibus non recedit.* Vario.] *In uniuersum proponit, quòd enumeratione statim amplificat. Illud porrò eleganter dictum est, noctem trahere, pro transigere. Et uenusta metaphora est in Bibebat.* Multa.] *Epanalepsis. Blandis interrogationibus animū paulatim labascentem prodit.* Aurorae.] *Memnon, periphrasis: uel qua panoplia instructus, uel quibus armatus copijs Memnō ad Troiam uenisset. De hoc suprà dictum est. Fabulantur, Tithonum filium Laomedontis, ab Aurora (uel, ut alij Die) adamatum, ex qua Memnonem susceperit. Didymus huius concubitus allegoricam interpretationem reddit. Tithonum, noctu astronomiae uacasse, dormisse autem interdiu: perinde ut Endymion uenatui interdiu operam dedisset, quieuissetque nocturnis horis.*

Diomedis.] *Respexit & ad alterum illum Diomedem Thracem, qui hospites suos mactatos, equis pabulum apponere solitus esset. Quae fabula hinc nata creditur, quòd hospites bene coenatos huc cogere consueuisset, ut eum filiabus formosissimis concumberent: quos statim post factum trucidabat. Eos Hercules, Diomede occiso, è Thracia Argos perduxit. De horū genere fuit equus ille Seianus. Et Homerus hunc Diomedem ducem facit eorum qui Argos, Tirynthēm, Asinen, Troezenem, Epidaurum, Aeginam & Masetem habitarunt:*

οἳ δ' Ἄργος τ' εἶχον, Τίρυνθά τε τειχιόεσσαν,
Ἑρμιόνην, Ἀσίνην τε, βαθὺν κατὰ κόλπον ἐχούσας,
Τροιζῆνα, Ἠϊόνας τε, καὶ ἀμπελόεντ' Ἐπίδαυρον,
οἵ τ' ἔχον Αἴγιναν, Μάσητά τε κοῦροι Ἀχαιῶν,
τῶν δ' αὖθ' ἡγεμόνευε βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης,
καὶ Σθένελος Καπανῆος ἀγακλειτοῦ φίλος υἱός.
τοῖσι δ' ἅμ' Εὐρύαλος τρίτατος κίεν ἰσόθεος φώς,
Μηκιστέως υἱὸς Ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
συμπάντων δ' ἡγεῖτο βοὴν ἀγαθὸς Διομήδης. A

Ab hoc in pugna Venerem uulneratam, Homerus author est. Illa se uindicare propter praesentem Mineruae opem non ausa, eius uxorem Aegialiam in amorem Cometae, marito ad Troiam adhuc bellante, extimulauit. Porrò Diomedes capta Troia Argos reuersus, offendit domum adulterio corruptam à Cometa Sthelem. filio. Caeterùm aduersus uxoris insidijs, cum suis auxilijs ad uindicandam iniuriam diffideret, in Iunonis Argiuae arae tutum asylum fugit. Inde ex Aetolia pulsus, in Italiam transmisit: atque à Dauno, qui tum in ijs oris imperabat, terrae parte ad inhabitandum accepta, cum eius socij inedia ac fame conficerentur, Minerua eos in ardeolas, seu fulicas, uel (ut Suidas) in ciconias, aut eiusmodi similes aues mutauit: Graeci ἐρωδιοὺς nominant: Latini à Diomede, etiam Diomedeas. Atque in his locis aiunt Diomedem fato defunctum. Historia, si quis requirat, extat apud Lycophronem. Non inutile autem fuerit hic ea annotare, quae Lycophronis interpres de uario habitu, fortuna & casu huius uiri, in Italia, scripta reliquit· ὕστερον δὲ εἰς Ἰταλίαν ᾤχετο, εἰς τὸ Δαύνιον, ἔθνος βάρβαρον, οὗ ἐβασίλευσε Δαῦνος. ὃ πολιορκούμενος ἐδεῖτο B *Διομήδους, βοηθῆσαι αὐτῷ, ὑποσχόμενος δώσειν αὐτῷ τῆς γῆς μέρος. ὁ δὲ βοηθήσας, καὶ νίκην παρασχὼν Δαυνίοις, ἔκτισε πόλιν Ἀργυρίππαν, ἤτοι Ἵππειον Ἄργος: ὕστερον δὲ ὁ Δαῦνος αἵρεσιν αὐτῷ ἐδίδου, εἰ βούλοιτο, ἢ ὅλην τὴν λείαν λαβεῖν τοῦ πολέμου, ἢ τὴν γῆν πᾶσαν. κριτὴς δὲ τούτων ἦν Ἄλθαινος, νόθος ἀδελφὸς Διομήδους, ἐρῶν Εὐίππης τῆς Δαύνου θυγατρός. ὃς ἔκρινε, τὸν Δαῦνον ἔχειν τὴν γῆν, Διομήδην δὲ τὴν λείαν λαβεῖν. ἐφ' ᾧ ὀργισθεὶς Διομήδης, κατηράσατο μὴ δύνασθαι σπείρειν τὴν γῆν, μηδὲ σπειρομένην ἀναδιδόναι καρπόν, εἰ μή τις αὐτὴν σπείρει τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, ἢ συμπολιτῶν· καὶ μετακινῆσαι τὰς στήλας αὐτοῦ μηδένα δύνασθαι. ὕστερον δὲ ὁ Διομήδης πρὸς τοῦ Δαύνου ἀνῃρέθη. οἱ δὲ φίλοι αὐτοῦ θρηνοῦντες αὐτόν, μετεβλήθησαν εἰς ὄρνια ὅμοια κύκνοις, ἃ τοὺς βαρβάρους φεύγει, φοιτᾷ δὲ παρ' Ἕλλησιν, ὥστε ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν λαμβάνειν τροφάς, καὶ δύνειν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν. οἰκεῖ δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ Διομήδους καλουμένῃ Διομηδείᾳ νήσῳ. εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ ὄρνιθες, ὥσπερ πόλιν. κατὰ γὰρ τὸν ὄρθρον βρέχουσι τὸν τόπον ταῖς πτέρυξι, καὶ βρέχοντες* C *εἰς ἄγραν πορεύονται, καὶ τὰ ληφθέντα θέντες ὁμοῦ διαιροῦσιν ἀλλήλοις. κεῖται δὲ ἡ Διομήδεια νῆσος περὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ τὸν Ἀδρίαν. οἱ γὰρ Ἰάπυγες καὶ Ἄπουλοι περὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον οἰκοῦσι. Ἀπούλων δὲ ἔθνος, κατὰ τὸν Δίωνα, Πευκέτιοι, Ποδικοῦλοι, καὶ Δαύνιοι, καὶ Ταραντῖνοι. καὶ Κάνυσιν Διομήδους πεδίον ἐστὶ περὶ τὴν Ἀπουλίαν τῶν Δαυνίων. ἡ δὲ Μεσσαπύγη καὶ Ἰαπυγία, ὕστερον Σαλαντία, εἶτα Καλαβρία ἐκλήθη. ἡ δὲ Ἀργυρίππα πόλις τοῦ Διομήδους μετεκλήθη Ἄπυλις Ἄρπυς.* Idem statim rursus de eodem Diomede hanc fabulam aut historiam, ut ipse ait, ex Timaeo Siculo & Lyco attexit· *ἁλούσης τῆς Τροίας, Διομήδης ἀντὶ βάρους, λίθους ἐκ τοῦ τείχους τῆς Τροίας εἰς τὴν ἑαυτοῦ ναῦν ἔβαλε. παραγενόμενος εἰς τὸ Ἄργος, καὶ μόλις φυγὼν τὸν ἐκ τῆς γαμετῆς θάνατον, παρεγένετο εἰς Ἰταλίαν. εὑρὼν δὲ τηνικαῦτα τὸν Κολχικὸν δράκοντα λυμαινόμενον τὴν Φαιακίδα, ἔκτεινε, τὴν τοῦ Γλαύκου χρυσῆν ἀσπίδα κατέχων. ἐνόμισε γὰρ ὁ δράκων τὸ χρυσοῦν εἶναι*

Δέρας

A ἄρξας τῆς χώρας. τιμηθεὶς δὲ ὁ Διομήδης ἐπὶ τούτῳ σφόδρα, ἀνδριάντας ἐκτισε ἑαυτοῦ ἐκ τῶν λίθων τῆς Ἰλίου, ὧν ἐνεβάλετο τότε εἰς τὴν ναῦν, καὶ ἔγνωσαν τούτους κατὰ πάντα τὸν αἰῶνα. Διομήδους τεθνεῶτος δὲ ἀνελὼν ὁ Δαῦνος αὐτὸν, ἐρρίφθαι αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνδριάντας εἰς τὴν θάλασσαν. οὗτοι δὲ ἀνερχόμενοι ὑπὸ τῶν κυμάτων, πάλιν ἐξήρχοντο πρὸς τὰς βάσεις αὐτῶν. Huius Diomedis & Glauci inæqualis permutatio apud Homerum, prouerbio locum fecit, quoties deteriora pro melioribus reddita uolumus significare, χρύσεα χαλκείων. Quidam ad hunc item Diomedem, non ad Thracium illum, parœmiam referunt, Diomedea necessitas: de ijs qui ui adacti, non sponte quid faciunt. adferuntq; huiusmodi commentum. Cum Vlysses & Diomedes communi opera furtim è Troia sublato Palladio, noctu redirent in castra, Vlysses, ut facti gloriam in se unum transferret, statuit Diomedem præcedentem ac Palladium portantem occidere. Itaq; cum gladium in caput illius à tergo uibrasset. Diomedes animaduersa ad lunæ lumen ferri umbra, subtraxit se ictui, atq; Vlyssem correptum uinctis manibus præcedere coëgit, lato gladio subin tergum illius

B cædens. Age.] Clausula interrogationum, constat blanda exhortatione, ad narrationem excidij Iliensis. Præparatur lector ad orationem ducis Troiani. Nihil respondetur ad ea quæ præcedunt: qualis fuerit Priamus, quantus Achilles, quales Diomedis equi, quibus armis Memnon uenisset ad Troiam: uel quòd ociosæ forent narrationes, uel quòd parum graues: uel quòd institutum sit euersionem Troiæ recensere, atque inde errores suos pertexere, quo casu in Africum littus sit delatus.

Septima] Septimus annus: synecdoche. Sequutus est poëta hoc loco Homerum, apud quem Alcinous Odys. 8. multas interrogationes cumulat, ut Vlyssi narrandi materiam præbeat;

ἀλλ' ἄγε μοι τόδ' εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον,
ὅππῃ ἀπεπλάγχθης τε, καὶ ἅς τινας ἵκεο χώρας
ἀνθρώπων, αὐτούς τε, πόλιας τ' εὖ ναιεταώσας,
ἠμὲν ὅσοι χαλεποί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι,
οἵ τε φιλόξεινοι, καί σφι νόος ἐστὶ θεουδής.

Ille solum scire auet, quas regiones Ithacus adierit, quas urbes uiderit: mores item, & hominum instituta, ad quos per tempestatem appulerit. Ecqui barbari ferarũ ritu sine legibus, & ab omni humanitate alieni uiuant: contrà qui ius & hospitalem fidem religiosè φιλάνθρωποι colant. Deniq; cur lachrymet, ubi audierit Græcorum laudes, ubi Ilij excidium celebrari. At Dido solum Ilij fata, à procemio ad catastrophen usq; audire cupit. Vterq; rebus tamen, temporibus & personis conuenientia quærit: ille Vlyssis, hæc Aeneæ & patriæ, unde pulsus sit, fata cognoscere desiderat. Itaq; eo ordine, quo res gestæ sunt, & Dido proponit, & Aeneas narrare orditur. Omnib.] Caussa, cum errorum uiri amplificatione.

FINIS COMMENTARIORVM
in primum librum.

ARGVMENTVM IN LIBRVM SECVNdum Aeneidos Vergilianæ, ex Macrobio.

EVersionem Troiæ, cum Sinone suo, & equo ligneo, cæterisq; omnibus quæ librum secundum faciunt, poëta à Pisandro penè ad uerbum transcripsit: qui inter Græcos poëtas eminet Opere, quòd à nuptijs Iouis & Iunonis incipiens, uniuersas historias, quæ medijs omnibus seculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam seriem coactas redegerit, & unum ex diuersis hiatibus temporum corpus effecerit. In quo opere inter historias cæteras, interitus quoque Troiæ in hunc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando, fabricatus est sibi Iliacæ urbis ruinam. Sed & hæc, & talia, ut pueris decantata, prætereo. Hæc Macrob. libro 5. capite 2.

ADILON.

Funera Dardaniæ narrat, fletusq;, secundo.

MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENtum Libri 2.

Conticuere omnes, tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Troiæ, casusq; suorum,
Fallaces Graios, simulataq; dona Mineruæ.
Laocontis pœnas, & laxantem claustra Sinonem.
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum.
Iam flammas cœli, Troum patriæq; ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositumq; patrem collo, dextraq; prehensum
Ascanium, frustra à tergo comitante Creusa.
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

m D. NA-

D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII, ET D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII, IN SECVNDVM LIBRVM P. VERGILII MARO-nis Aeneidos, Explanationes.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN secundum Aeneidos librum explanatio.

ARGVMENTVM.

Aeneas ad commemorandas Didoni calamitates suas se accingit quidem, sed ægrè, & animo in quo, & quamobrem id faciat, triplicem rationem assignat: horrorem, doloremq; animi temporis breuitatem. *Conticuere.*] Liber iste, ἐπαγγελίαν, id est annunciationem illam habet, qua non poëta ipse ex sua persona aliquid nunciet, sed altera persona inducitur, quæ res aliquot gestas, quibus ipse interfuerit, ita enarret, atq; nunciet, ut & sermonem, & actionem singularum personarum perinde referat, ac si ipsę loquerentur. Nam hoc in libro poëta ipse nō loquitur, sed Aeneas poëtæ loquentis partes suscipit, atq; Ilij urbis præclarissimæ incendiū, atq; excidium dolo, astuq; Græcorum factum, nec non Priami, illiusq; domus interitum exponit, multarumq; personarum Sinonis, Priami, Laocoontis, Panthu, Anchisæ, Creusæ sermones, actionesq; refert. atq; hæc illa ἐπαγγελία est, qua tragœdia ab epopœia præcipuè distinguitur: cuius Arist. in poët. meminit: ubi de tragœdiæ, & epopœiæ differentijs sermonem habet. Homerum imitatur poëta: apud quem Vlysses in conuiuio Alcinoi regis multa denunciat quæ & alij fecerint & ipse passus fuerit, cum pugnasset cum Ciconibus, & ad Lotophagos, Cyclopasq; peruenisset Macrob. tamen in Sat. sentire uidetur maiorem huius libri partem ex Pisandro desumptam esse. Exordium hoc excusatorium est, & tempori præcipuè, rei, ac personis accōmodatum. in quo perpetuò conatur Aeneas reginæ, Tyriorumq; sibi beneuolentiam conciliare qua in re eo uti artificio uidetur, ut non unam tantum idoneam, sed triplicem huius recusandi sermonis causam astruat, horroris nim, doloris magnitudinem, temporis breuitatem. nam planè fateri & meminisse dolo se uictū esse, & suas, patriæq; calamitates tanta cum hominum strage recensere uir etiam fortis absq; horrore, maximoq; dolore non potest. Postremò maiore noctis parte transacta, tam longam rerum seriem copiosa oratione tractari posse, tam breue, angustumq; temporis spacium non permittit: Quæ cum ita sint, tamen reginæ ita se officiosum præstat, ut illius studium suis commodis anteponendum uelit. ait igitur.

NASC. CONTICVERE omnes] *tanta rerum magnitudine proposita, quid mirum si conticent, & ad diligenter, attenteq; audiendum separant omnes? nam attentos, iuxta rhetorum præcepta, facimus auditores, cum de magnis præsertim rebus nos esse dicturos pollicemur Sed nunquid hæc parua sunt, quæ Dido requirit? paulò enim ante dixerat.*

» *Imò age & à prima dic hospes origine nobis*

» *Insidias, inquit, Danaum, casusq; tuorum,*

» *Erroresq; tuos.*

Inde thoro pater Aeneas] *ab alto thoro, ubi discubuerat, quasi de suggesto, unde Græci olim & Romani orationem habere solebant, erat Aeneas, ita enim ab omnibus facilè audiri poterat.* Infandum regina iubes.] *exordij initium est ex ipsius causæ uisceribus eru-*

CONTICVERE omnes, intentiq; ora tenebant.
Inde thoro pater Aeneas sic orsus ab alto.
Infandum, Regina, iubes renouare dolorem,
Troianas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæq; ipse miserrima uidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,
Myrmidonū, Dolopumue, aut diri miles Vlyssi,
Temperet à lacrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentq; cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breuiter Troiæ supremum audire laborem,
(Quāquā anim^9 meminisse horret, luctuq; refugit)
Incipiam.——

tum, & tempori, personisq; ualde accommodatum. nam sæuiente tempestate, fractis propemodum nauibus Troiani nauigare non poterant: nec fœminæ, & si in amorem Aeneæ uehementer incitatæ, satis fidendū uidebatur. nam

Varium, & mutabile semper —— Fœmina.

Huc accedebat naturalis Afrorum feritas atque barbaries: quæ Troianis ualdè timenda erat itaq; hoc perpetuo exordio conatur Aeneas per commiserationis affectū, seu per communem misericordiæ locum reginæ sibi beneuolentiam comparare. cumq; ad id dicendū inuitetur, quod absq; animi molestia, & lacrymis commemorare non potest, tria, ut paulò antè diximus, excusat horrorem, uel, si maius, pudorem dolorem, temporis breuitatem pudor ex dolore perspicitur, dolorem autem hic ipse exprimit: nam cum dolet Aeneas, & queritur suas, suorumq; calamitates sibi referendas C

rendas

A rendas esse, uti q́ etiam pudore afficitur, se ex tanto uirtutis, dignitatis q́ fastigio deiectum, ut planè se uictum esse, & ad extremam penè calamitatis sortem redactum fateri cogatur. Sed reuera pudor Aeneæ in lacrymis est: quia hæc absq́ lacrymis enarrare posse diffidit, ut infra dicetur. Iubes.] iis. ut apud Teren. iubeo Chremetem aut re uera iubes, imperas quasi omnis superioris hominis postulatio inferiori perinde sit atq́ iussum. occultè igitur uult innuere Aeneas se Didonis studia suis doloribus, & incommodis ante laturum. Renouare dolorem.] communis est sapientium omnium sententia, quod fuit durum pati, id meminisse dulce est. quod uel illo Virgilij hemistichio ex primo Aen. probari potest.

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Hic uerò aliter sentire uidetur Aeneas, qui ueretur præteriti iam doloris sui uulnera commemorando renouare. ad hoc dici posse uidetur: cuiq́ præsertim sapienti iucundam esse quidem præteritorum laborum, ærumnarum q́ suarum recordationem: propterea Aeneas iam antea cum socios suos consolari uellet, præteritas illis ipsorum calami-
B *tates in memoriam reuocauit.*

Vos & Scylleam rabiem, penitus q́ sonantes
Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa
Experti: reuocate animos, mœstum q́ timorem
Mittite.

Qui enim huiusmodi calamitatibus perfuncti sunt, iam miseri esse desinunt: tranquilliorem q́ uitam aut degunt, aut sibi degendam sperant. Sed ubi rerum maximarum, sibi q́ chariss. aliquis iacturam fecit, quarum usu, ac iucunditate se amplius frui posse non putet, ut patriæ, amicorum, filiorum, quoties eorum reminiscitur, aut mentionem facit, huius dolor, etsi consenuisse uidebatur, recrudescit. hac de causa Vlysses apud Alcinoum regem lacrymatur Odyss. θ. propterea subdit poëta.

Troianas ut opes, & lamentabile regnum.] *proposita ob oculos miseria, rationes aggreditur. huius autem carminis singula penè uerba ἔμφασιν habent cum ingenti conquestionis affectu. Troianas opes, magnas intelligit. ut in primo Aeneid*

Et Troia gaza per undas.

Item lamentabile regnum, non nisi ἐμφατικῶς dictum uidetur: nam præclara tantum, atq́ egregia mœstiss. la-
C *mentatione digna sunt.* Eruerint Danai.] *cum indignatione, & contemptione, nec absq́ maximo conquestionis affectu: quod imbelles Danai, neq́ cum Troianorum uirtute conferendi, id quod paulò pòst liquidò demonstrat, cùm ait*

Tracti bello, fatis q́ repulsi ——Ductores Danaum.
Tam nobile, opulentum q́ regnum funditus euerterint.

Quæq́ ipse miserrima uidi. Et quorum pars magna fui.] *auget commiserationem ex sua persona: nam eo maiore dolore afficitur, quia, quam suis oculis uiderat, & participarat, tanti regni calamitatē, hominum q́ stragem narrare compellitur: unde etiam per elegans αὔξησις fieri uidetur ex persona Aeneæ. Nam tam nobile, auitum q́ regnum periisse graue est: eius excidium suis oculis uidisse grauius est: oculi enim (ut inquit Cicero) augent dolorem: periculorum uerò, & calamitatū penè omnium participem fuisse, grauissimum est.* Quis talia fando Myrmidonum, Dolopum ue; aut duri miles Vlyssi.] *altera pars exordij est: ubi per interrogationem uel ic explicat, & occultè pudorem suum excusat. nam cum turpe sit uiro forti lacrymari, se tamen in tam misero dolore, acerbo q́ orationis genere lacrymas continere posse diffidit: præsertim cùm tantus sit casus, ut ne hostis quidem, si hæc audiret, lacrymis parceret. est autem hæc prouerbialis hyperbole: cuius etiam Suidas ex auctore quopiam meminit. κἂν ἐχθρὸς ἐλεῆσαι δυνάμενος τὴν τότε μεταβολὴν τοῦ ἀνθρώπου. id est, etiam miseraturus fuerit hostis, si præsentem uidisset hominis casum. nam hostis non facile commouetur misericordia. si uerò hoc exordium duas in partes distribuere uolueris, hæc tota pars superioris partis amplificatio erit.* Duri miles Vlyssi.] *sæuitiā militis carpit ex crudelitate imperatoris. quasi dixerit Vlyssis militem non suapte natura crudelem, sed ex imperatoris immanitate durum, atq́ inhumanum. ergo inhumanior Vlysses. hoc tamen cum ita sit, hæc si audiret, uel narraret, lacrymaretur.* Et iam nox humida cœlo.] *tertia pars exordij est: in qua se excusat à tempore, non quia eum laboris pigeat in dicendo, aut quia sit corpore lassus diutius uigilando. sed uel propter doloris magnitudinem suas calamitates laxius commemorando, uel re uera, quia reginæ miseret, cum dimidia iam noctis parte transacta, dormiendi quoq́ tempus prope iam præterierit. Locus est ex Homero sumptus Iliad. κ. ubi Vlysses Diomedem hūc in modum alloquitur.*

ἀλλ᾽ ἴομεν μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ᾽ ἠώς
ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, παρῴχηκεν δὲ πλέων νὺξ
Τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ᾽ ἔτι μοῖρα λέλειπται.

Nisi mauis in iis, quæ sequuntur. uerbis.

Suadent q́ cadentia sydera somnos.

Illud expressisse ex 11 Odyss.

ὥρη μὲν πολέων μύθων, ὥρη δὲ καὶ ὕπνου.

Sed si tantus amor.] *exordij conclusio est qua sui in reginam animi propensionem declarat, atq́ adeò se illi studiosum præstat, ut eius studium suis doloribus anteponendum uelit. tale illud est in 6. Aen ex persona Sibyllæ.*

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est
Bis stygios innare lacus bis nigra uidere
Tartara, & in sano iuuat indulgere labori,
Accipe, quæ peragenda prius.

Et breuiter Troiæ.] *ita sanè temporis ratio postulabat, ut breuiter enarraret. locus est docilitatis, pariter & attentionis.* Quanquam animus.] *parenthesim interposuit: perquam renouat commiserationem ex iniucunda Troianorum sorte, quæ qualis, quanta q́ fuerit, & quantum ex ea ipse molestiæ, damni q́ ceperit, ex hoc planū facit, quod eam nō modo exponere, sed ne meminisse quidem sine horrore, & lacrymis potest.*

Narraturus Troiæ excidium, artificiosè in ipso statim narrationis limine, exordium ad loci, temporis & personarum rationem disponit. Initio statim auditores reddit dociles, reddit & attentos, & beneuolentiam peculiariter captat à persona reginæ. Admiscet affectus à difficili, & importuno. LAMB. Hort.
Conticuere.] *Reddidit Homericum illud ex Odyss. 13.*

ὣς ἔφαθ᾽, οἱ δ᾽ ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.

Regina.] *Beneuolentia à persona reginæ quam cum iussisse dicat, ostendit se non posse non, hospitem, illius imperio hac in parte parêre. Et ut obsequium suum commendatius faciat, à persona sua affectus mouet. Porrò hypallage est, Intenti q́ ora: pro, tenebant ora attenta. Etenim, cum malum bene positum non sit mouendum, iuxta prouerbium: recordatione & memoria anteactorum malorum, præsertim recentium, recrudescit dolor. cum in aliis*

soleat alioqui esse iucunda præteritorum malorum recordatio. Quare Vlysses Homericus ad carmen musicum Demodoci, de equo Durateo, cum omnium Phæacũ admiratione ubertim lacrymas fundit. Troianas.] *Pathos à loco & fortuna, quondã amplissima, quæq; inter Asiaticas opes longè fuerat florentissima.* Vidi.] *Vt narraturo & fides, & authoritas concilietur, promittit se non audita fando, sed comperta, sed uisa memoraturũ. Propius creditur referentibus uisa, quàm ijs qui narrant audita. Solet enim fieri, ut narrando ab alijs accepta, nonnihil subinde aliquid admentiantur mortales: ut ad postremum res ipsa multis mendacijs uestita, planè in fabulosam narrationem abeat, nihilq; à ueris narrationibus Lucianicis discrepet. Quapropter rectè mihi Plautus dixisse uidetur, pluris esse testem oculatum unum, quàm auritos decem.* Fui.] *Pathos à seipso.* Quis talia fando.] *A' difficili & maiori, attentio. Nam si ne hostes quidem ista narrantes, aut ab alijs narrari audientes, lacrymas continere possent: multo minus Tyrij, minimè uerò Troiani. Et inter parœmias refertur, Vel hosti miserandus: nam hostis haud facilè misericordia commouetur.*

Myrmidonum] *Enumerat infestissimos Troiani nominis hostes aliquot: Achillem, Pyrrhum, Vlyssem. Fuerunt autem Myrmidones, Thessali, ab Aeginetis profecti, qui cum Peleo, ea loca tenuerunt: ad Troiam Achillis socij, quorum quinquaginta naues plenas duxit. Eosdem: qui fuerint, haud obscurè indicat Homerus in Catalogo ducum:*

νῦν δ' αὖ τοὺς ὅσσοι τὸ πελασγικὸν ἄργος ἔναιον,
οἵ τ' ἄλον, οἵ τ' ἀλόπην, οἵ τε τρηχῖν' ἐνέμοντο,
οἵ τ' εἶχον φθίην ἠδ' ἑλλάδα καλλιγύναικα,
μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο, καὶ ἕλληνες, καὶ ἀχαιοὶ,
τῶν αὖ πεντήκοντα νεῶν ἦν ἀρχὸς ἀχιλλεύς.

Hunc Homeri locum citat Plin. lib. 4. ca. 7. atq; eosdem tribus nominibus à poëta ait appellari: Mymidones, Hellenas, & Achæos. à formicis, quas Græci μύρμηκας uocant. Eustath. lib. secundo Iliad. ab heroe quodam Myrmidone eos sic appellatos existimat. Alij huiusmodi fabulam de eorum origine referunt. In faucibus sinus Saronici inter Atticam & Peloponnesum sita fuit Aegina insula, contra Atthidẽ. Hic regnasse fertur Aeacus. Quam rem Iuno indignè ferens, totam insulam ita immissa peste infecit, ut breui omnibus mortalib. fuerit exhausta. Aeacus solitudine perturbatus, Iouem precatus est, ut aliqua uia damnum resarciret. Itaq; Iupiter formicarum numerum, hærentem in quercu proxima, in homines conuertit: & filio in hos imperium fecit. Strabo lib. 8 affirmat, Aeginetas non à formicis natos, uerùm inde fabulæ locum ortum, quòd formicarum more in specubus subterraneis habitarint. Cæterùm fabula uerbis aliquanto diuersioribus ab alijs in hunc fermè modum refertur: Iupiter Aegina Asopi fluminis filia abducta, descendit Phliuntem: quo loco stupro uitium obtulit puellæ, ac grauidam fecit. Ex hac paulò pòst prognatus fuit Aeacus. Porrò Asopus ubi diutulè quæsisset filiam, tandem à Sisypho didicit, à quo rapta, & quò abducta esset. Itaq; pater nihil segniter agendum ratus, quo potuit eò maturauit: Iupiter aduertens fore, ut in adulterio deprehenderetur, Aeginã transformauit in sui nominis insulam, se uerò in lapidem. Venit Asopus: sed cum neminem ibi offenderet, rediit in suos alueos. Iupiter iratus, cum uellet indicem pessimè multari, eum apud inferos tanti ponderis saxum sursum deorsum uersare coëgit, in quantum ipse paulo antè mutarat. A *Aeaci item misertus, quòd solus insulam incoleret, formicas eius regionis omnes mutauit in homines. Hinc* ἀπὸ τῶν μυρμήκων, μυρμιδόνες ἐκλήθησαν. *Alij locũ nõ Phliuntem, sed Philiuntem nuncupant. Sunt qui aliam fabulam adducunt de formicis. Peleus interfecto à se fratre suo fugit: atq; in Thessaliam delato quum exercitu opus esset, Iouem precatur: ac formicæ regionis mutatæ extemplò sunt in uiros. qua de causa Myrmidones dicuntur.* αἴγιναν τὴν ἀσωποῦ θυγατέρα ζεὺς εἰς οἰνώνην ἦγεν, εἰς τόπον καλούμενον φιλιοῦντα. τοῦ δὲ σισύφου τῷ ἀσωπῷ ἀπαγγείλαντος τὴν τοῦ διὸς μῖξιν, ὁ ἀσωπὸς πρὸς τὸ μαθεῖν τ' ἀληθὲς ἠπείγετο. ζεὺς δὲ γνοὺς τοῦτο, τὴν μὲν εἰς νῆσον ἐπώνυμον μετέβαλε, τῷ δὲ σισύφῳ δίδωσι τιμωρίαν ἐν τῷ ᾅδῃ, ὥστε λίθον τινὰ φέρειν μέγαν. τῆς δὲ αἰγίνης τὸν αἰακὸν τεκούσης, καὶ διὰ τὸ διατρίβειν μόνον ἐν τῇ νήσῳ δυσχεραίνοντα, προσηύξατο τῷ διῒ, ἵνα οἱ ἐνεῖσοι μύρμηκες μεταβληθῶσιν εἰς ἄνδρας· ὃ καὶ γέγονεν. ἄλλοι δὲ τὸ περὶ τῶν μυρμήκων οὕτω φασὶν, ὅτι πηλεὺς ἀνελὼν τὸν ἴδιον ἀδελφὸν, ἔφυγε· καὶ ἐλθὼν ἐν θεσσαλίᾳ, ἠπόρει στρατοῦ. καὶ εὐξάμενος τῷ διῒ, μετεβλήθησαν οἱ μύρμηκες εἰς ἄνδρας· ἐξ B ὧν λέγονται μυρμιδόνες. *Fabulam hanc, & eius allegoriam festiuis uersibus complexus est Ioannes Tzetzes, Variæ historiæ chiliade 7. his uerbis:*

οἱ μυθογράφοι λέγουσι ζεὺς συμμιγεὶς αἰγίνῃ
τὸν αἰακὸν ἐγέννησεν ἐν τῇ αἰγίνῃ νήσῳ,
ὃς αὐξηθεὶς κατήσχαλλεν ὢν ἐν τῇ νήσῳ μόνος.
ὁ ζεὺς κατοικτειρήσας δὲ τούτου τὴν ἐρημίαν,
τοὺς ἐν τῇ νήσῳ μύρμηκας ἐποίησεν ἀνθρώπους.
τὰ μυθικὰ μὲν τοιαυτί. ἡ δὲ ἀλληγορία,
ὡς θεαγένης ἔγραψεν ἐν τῷ περὶ αἰγίνης·
ἡ αἴγινα τὸ πρότερον ἦν ὀλιγανθρωποῦσα.
οἱ δ' οὖν ὀλιγάδες ὑπόγαιον ᾤκησαν οἱ ἐν ταύτῃ,
τὴν πειρατῶν δὲ καὶ λοιπῶν φοβούμενοι τὰς βίας,
σπηλαίοις ὥσπερ μύρμηκες ἐνεφώλευον γῆς κάτω.
ὁ αἰακὸς κατάρξας δὲ ποιεῖν αὐτοὺς ὁλκάδας,
μεταγαγὼν δὲ καὶ λαοὺς, καὶ συνοικίσας τούτοις,
ὥσπερ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ αἰακοῦ τριάκων,
καὶ δράσας ἀφοβώτατα ζῆν ἔκτοθεν σπηλαίων,
μεταβαλεῖν τοὺς μύρμηκας ἐλέχθη πρὸς ἀνθρώπους.

Verùm cur Aeginetæ Myrmidones dicti fuere, fabulã Ouidius lib. 7 prolixè prosequitur. Dolopum.] *Dolopes* C *Aetolorum populi sunt, ut Athamânes, Perrhæbi, Tymphæi, Ephyri, Aenienses, Megares, Atraces. Sed Dolopes in Thessalia proximè Pindum habitant: unde Achelous amnis ad Echinadas præcipitat cursum. Dolopiæ ciuitas celebratissima Climene fuit. hanc Peleus aliquandiu obtinuit, & postea Phœnici concessit: tradiditq; Achillem armis simul & literis erudiendum, ut testatur Homerus. Idem author est, ad Troiam Aetolorum ducem Thoantem fuisse: Dolopũ uerò, Pyrrhum. nam Dolopes antiqui Aetolorum populi, uarijs rerum casibus iactati, Magnesiam Thessaliæ commigrarunt. Alij Dolopes* ἔθνος θεσσαλικὸν *uocant. Feruntur autem Dolopes optimi funditores, & aduersus Centauros Lapithis auxilia tulisse.* Miles.] *pro militem: synecdoche, ex uno plures.* Nox humida.] *Ab importuno. Nox enim ad quietem omnium animantium post diurnũ laborem, succedit diei. Respexit ad Homericum illud Odyss. 11.*

πάσας δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
ὅσας ἡρώων ἀλόχας ἴδον, ἠδὲ θυγατρας,

πρὶν

A πρὶν γὰρ καὶ νὺξ φθῖτ' ἄμβροτος, ἀλλὰ καὶ ὕπνος εὕδειν. ——

Nox humida, inter prouerbiales Chiliadas recensetur ab Erasmo, ex Diogeniano: de malis ingruentibus: ut de lætiori fortuna, lux oboriri dicitur. νὺξ ὑγρά, ἢ δασεῖα: *nox humida, aut nox spissa.*

Præcipitat.] *Genus pro genere: præcipitatur.* Cadentia.] *occidentia. simplex pro composito: uel cadere apparentia, cum occidunt.*

Breuiter.] *Attentio à narrationis compendio. Priuato dolore postposito, se breuiter rem narraturũ promittit.*

Refugit.] *Enallage temporis.*

ARGVMENTVM.

Græci magnitudine belli, & temporis longitudine fracti, quod uirtute nequiuerunt, id astu moliri conantus, ut Troiam capiant, equum ex ligno ingenti magnitudine fabricant: in quem strenuos uiros sorte delectos includunt, uotum Mineruæ simulant, ut per speciem religionis facilius Troianis imponant.

—— Fracti bello, fatisq; repulsi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum, diuina Palladis arte
Aedificant, sectaq; intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama uagatur.
Huc delecta uirûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitusq; cauernas
Ingentes, uterumq; armato milite complent.

NASC. Fracti bello.] *Non ab ouo, quod dicitur, sed unde opus fuerat, initiũ narrationis aggreditur. neq; enim aut labores bellorum, quo Troiani uno Achille acriter pugnando fusi* B *fuerant, aut captiuitatis pericula, quæ decem annis hostibus fortiter resistendo euitarant, recensenda, sed insidias duntaxat Græcorum per equum ligneum, casus suorum, suosq; errores, quæ tria Dido quæsierat, sibi exponenda putauit. hic ergo liber duo, ut ante diximus, continet: Græcorum insidias, & Troianorum exitium: in quo duplex quoque propositum inesse uidetur: Ilion non Troianorum ignauia cecidisse, nec Aeneam de Troia turpiter aufugisse, sed alterum insidijs Græcorum, utrunque Deorum uoluntate contigisse. qua in re occultè innuere uidetur Troianum imperium nisi Deorum uoluntate auferri non potuisse. ergo fatis repulsi Græci, quia suprema Troianorum nondum aduenerat dies. quæ ubi uenit, eorum imperium funditus corruit. quamobrem paulò pòst ait*

Venit summa dies, & ineluctabile tempus
" *Dardaniæ.*

" Ductores Danaûm.] *si fracti ductores, ergo magis milites.* Instar montis equum.] *per similitudinem rei* C *inanimatæ ad rem inanimatam Græcorum machinam, quam* καταχρηστικῶς *equum nominat, uehementer extollit. sanè huiusmodi uoces impropriæ, atque hyperbolicæ affectatæ orationi mirificè quadrant, eo præsertim tempore cùm occupatos audientium animos inflammare, atque agere in furorem uolumus, laudando, uituperandoue, in odium adducendo, aut contra ad beneuolentiam impellendo. Ignoscitur, inquit Aristotel. in 3. de arte rhetor. uehementer commotis, & ijs, qui suprema ira: ut si quis malum aliquod magnum* οὐρανομηκές, *hoc est à terra in cœlum pertinens, uel* πελώριον *instar montis uocet. Aeneas igitur tum dolore ex recordatione præsentiæ calamitatis uehementer affectus, tum etiam quia iam occupatum Didus animum & in odium Græcorum inflammare, & in sui amorem trahere cupiebat, machinam* καταχρηστικῶς, *& ualde* ὑπερβολικῶς *extulit. hic porrò detegitur occulta Troianorum à fortitudine commendatio, nec non Græcorum ab inertia, & fraude deturpatio: qui quod uirtute, ut fortes uiros decet, conficere nequiuerunt, iuxta Lysandri præceptum, dolo atque insidijs perfecerunt.*

Diuina Palladis arte.] *arguitè, ac si diceret, consilio Deæ Troianis infensæ: & est Homeri locus Odyss. θ. hoc tamen differunt, quod hic ductores ait equi lignei fabricatores extitisse, id est, ducum consilio equum fabricatum fuisse: ille uerò Epeum duntaxat fabricatorem nominat* σὺν Ἀθήνῃ. *id est auxilio Mineruæ. uersus Hom. hoc habent.*

Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον "
Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. "

Votum pro reditu simulant.] *hinc leuis emergit Græcorum deturpatio ab impietate: qui per speciem religionis insidias moliuntur. hinc in prouerbium abijt* ἵππος δούρειος, *seu* δουράτεος, *de insidijs quibuslibet occultis.*

Huc delecta uirum sortiti corpora.] *horum enumerat quosdam paulò infrà ijs uersibus.*

Illos patefactus ad auras "
Reddit equus, lætiq; cauo se robore promunt "
Tisandrus, Sthenelusq; duces, & dirus Vlysses, "
Demissum lapsi per funem, Athamasq;, Thoasq;, "
Pelidesq; Neoptolemus, primusq; Machaon, "
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus. "

Ii delecti ex multis fuere, deinde sorte ducti ligno inclusi sunt. Vterumq; armato milite complent.] *cùm ab uno plura intelliguntur, intellectio dicitur. Auctor ad Heren. in 4. hic ponitur numerus unitatis, & multitudo intelligitur. Græcè* συνεκδοχή.

LAMB. Fracti bello, fatisq; repulsi.] *Narratio, quam heroica grauitate orditur, à fine belli decennalis, quo tempore exercitus Græcorum longa obsidione & bellando fractus, de fuga consultare cœpit. Exordium narrationis ducit artificiosè à causis fugæ, quas duas potissimum Laconica planè breuitate recenset: tædium diuturni belli, & fatum Troianorum ineuitabile.* Hort.

Ductores Danaûm.] *Principes Græcorum: syncope. De Danao suprà in primo disseruimus. Adscribam hoc loco ex Variæ historiæ Chiliade 7. tanquam huius commentationis superpondium, ea quæ Danao & Aegypto fratribus Tzetzes prodidit:*

Ἐκ Ποσειδῶνος γίνονται καὶ τῆς Λιβύης παῖδες
Δίδυμοι, Βῆλός τε αὐτὸς, καὶ ὁ Ἀγήνωρ ἅμα.
ὧν ὁ Ἀγήνωρ βασιλεὺς γίνεται τῆς Φοινίκης.
Βῆλος ἐν τῇ Αἰγύπτῳ δὲ σφῆ χώρας κατα μένας,
Αἴγυπτον τίκτει, Δαναὸν ἐξ Ἀχιρόης κάλλ.

ὁ Βῆλος κατοικίσας μὲν τὸν Δαναὸν λιβύῃ,
ἐν Ἀραβίᾳ δὲ Αἴγυπτον, αὐτὸς εἰς Ἀσσυρίους
ἐλθὼν, πρῶτος ὠνόμαστο θεὸς καὶ αὐτοκράτωρ.
Ἀσσύριοι καὶ Πέρσαι τοὺς βασιλεῖς θειοῦσιν,
ὡς καὶ Αἰσχύλος δράματι Πέρσαις δηλοῖ τοῦτο.
Ἄτοσσαν θέλων γὰρ εἰπεῖν σύζυγον βασιλέως,
μητέρα βασιλέως τε ὁμοίως, εἶπεν οὕτω·
θεοῦ Περσῶν εὐνάτειρα, θεοῦ τε μήτηρ ἔφυς.
οὕτως ὁ Βῆλος ἀπελθὼν εἰς γῆν τῶν Ἀσσυρίων,
ἄναξ ἐκλήθη καὶ θεὸς, ὡς νόμος Ἀσσυρίοις.
Αἴγυπτος δὲ καὶ Δαναὸς οἱ παῖδες οἱ τοῦ Βήλου,
ὁ μὲν ἀνδρῶν πεντήκοντα γίνεται φυτοσπόρος.
ὁ Δαναὸς πεντήκοντα πάλιν δὲ θυγατέρων,
ἐκ διαφόρων γυναικῶν, ἀπὸ μιᾶς ἑκάτ' ἄλλους.
ἐκπέπτωκε τὸν Αἴγυπτον ἐξ συνοῤῥέης τείλο
μόνους υἱοὺς πεντήκοντα λέγεται γεγεννηκέναι.
τὰς θυγατέρας πάσας δὲ τὸν Δαναὸν ὁμοίως,
ἐκ τῆς Εὐρώπης θυγατρὸς τοῦ εἰρημένου Νείλου.
τοὺς Αἰγύπτου συγγενεῖς καὶ τοῦ Αἰγύπτου παῖδας,
Λυγκεὺς ὁμοῦ τε καὶ Πρωτεὺς, οἱ καὶ συζύγους ἔσχον,
τὴν Ὑπερμνήστραν ὁ Λυγκεὺς, Πρωτεὺς τὴν Γοργοφόνην,
ἃς Δαναὸς ἐγέννησεν ἐκ τῆς Ἐλεφαντίδος,
καὶ Ἀμυμώνην σὺν αὐταῖς, ἣ Ποσειδῶνι ἐμίγη.

Quoniam autem Aegyptus natorum fiducia plus poterat, Danaum fratrem regno expulit. Hic oneraria naui in Peloponnesum delatus, regni Argiuorum imperio facilè, quia Gelanor inde eiectus fuerat, breui est potitus. Strabo lib. 5. ex Archelao: Δαναὸς ὁ πεντήκοντα θυγατέρων πατὴρ, ἐλθὼν εἰς Ἄργος, ᾤκησεν Ἰνάχου πόλιν. πελασγιώτας δ' ὀνομασμένους τοπρὶν Δαναοὺς καλεῖσθαι νόμον ἔθηκ' ἀν' Ἑλλάδα. Aiunt tum primum onerariam nauim in Græcia conspectam. Ad hæc, aqua in terræ uisceribus abstrusa, puteis altius effossis ab eo, tum demum deprehendi cœpta est. Ab hoc, propter hæc & similia merita, Græci, Danai fuerunt appellati.

Tot iam.] decem annos, menses octo, dies duodecim, ut tradit Dares, ad Troiam pugnatum fuit. Instar.] Refertur ad mensuram & æquiparationem, non ad similitudinem. Equum] Huius equi fabricatorem Epeum, Mineruæ consilio, fuisse aiunt, cum spem omnem Græci potiundæ urbis abiecissent: eoq́ inclusisse exercitus primores, Menelaum, Vlyssem, Diomedem, Thersandrum, Sthelenum, Acamantem, Thoantem, Machaonem, Pyrrhum, cũ huiusmodi inscriptione incisa, DANAI MINERVAE ILIADI DONO. Simul Græci, relicto ad urbem equo, castra retrò in Tenedum mouerunt. Fuit autẽ hic Epeus Panopei filius, qui genus suum ad Aeacum referebat, Iouis filium. Sunt & Epei, Ilei. Menelaus Epeus fuit. Non merus autẽ Græcus fuit Epeus, sed barbarus, semigrecus ita eum nuncupat Lycophron in Cassandra:

τὸν ἐκ πολυνοῦντι, κἀπὸ λεχρικῶν πονῶν
βραχύντατον δ' ἧς ὑμνηροῦντα βάρβαρον
ἱππεῖον, ὃν ἀργεῖν χειρὶ φυῆ γοιαῖς.

Quem locum enarrator ita illustrat: ἐγὼ μὲν οὕτω φημὶ τὸν Ἐπειὸν, οὐ τὸν Ἠλεῖον, τὸν ὄντα ἀκραιφνῆ καὶ καθαρὸν Ἀργεῖον. Ἠλεῖοι γὰρ οἱ Ἠλεῖοι, ἀπό τινος Ἐπειοῦ παλαιοτάτου. Hunc porrò nostrum Epeum, quo de hic loquimur, paulò pòst poëta equi fabricatorem uocat: Lycophronem sequutus, opinor, qui eundem composita uoce ἱπποτέκτονα appellat:

ὁ δ' ἱπποτέκτων λαγγαρίας ἐν ἀγκάλαις
ἔγχος πεφρικὼς, καὶ φάλαγγα θουρίαν

πατρῷον ὅρκον ἐκτίνων ψευδώμοτον, A
ὃν ἀμφὶ μήλων τῶν δορυκτήτων τάλας
πύργων κομαυθεὶς συμπεφυρμένων στρατῷ
στερξυνεύνων ὅρκιοις νυμφευμάτων,
ἀλοῖτιν ἔτλη τὴν Κυδωνίαν θρασεῖ,
ἐρημώσουσα τόν τε Κερησφόνης θεόν.

Verùm de Epeo huius equi architecto postea prolixius dicturi sumus. Homerus Odyss. 11. equum hunc Epei inuentum esse indicat:

αὐτὰρ ὅτ' εἰς ἵππον κατεβαίνομεν, ὃν κάμ' Ἐπειὸς,
Ἀργείων οἱ ἄριστοι.——

Quidam non equum, sed montem fuisse equina forma, haud procul ab urbe contendunt, ponè quem exercitus in insidijs dispositus, Troiam de improuiso adortus oppressit. Nonnulli tradunt, portam urbis, per quam inductus fuit, propter equinam speciem poëtis fabulandi in materiam obtulisse. Plin. bellicam machinam arietem, cuius inuentor fuit Epeus. Celebratur hic equus Dureus, seu Durateus appellatus, ab authoribus, sed nominatim ab Homero, qui Odyss. 8. de hoc ad istum modum Demodocum canentem facit:

αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ B
δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,

Quos uersus ita uertit Erasmus:

Fatum enim erat perituram urbem, simul ingrederetur
Durateus præcelsus equus, qui clauserat omnes
Primores Danaûm, luctumq́ necemq́ ferentes
Troianis.——

Lucretius in primo de Natura rerum:

Nec cum Durateus Troianis Pergama partu
Inflammasset equus nocturno Graiugenarum.

Signat ipsa uox ligneum, ξυλινόν: quo nomine non uno loco Homerus eum uocat Odyss. 8.

ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι, καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.

Et alijs locis compluribus. Valerius Flaccus libro secundo Argonaut. noctem eam, qua Græcis per hunc equum Troia prodita fuit, Duricam appellat:

——Manet immotis nox Durica fatis.

Sic Politianus legit: uel, ut alij, Nox Duria lustris. Porrò hic Dureus equus à doctis prouerbij loco celebratur, de clandestinis insidijs, aut ubi repentè cõplures apparerẽt, C qui latebant antea: perinde ut ex hoc equo, in quo Græcorum proceres abditi latebant, repentè prosilientes Troiam ceperunt. Plutarchus in uita Themistoclis refert, illum à Phyllide equum rogasse dono. erat enim is ἱπποβοτὴρ, id est, equorum nutritor. Hic ubi eum negasset, illum comminatum, se ex eius domo redditurum equum durateum. Quo significabat, se breui ipsius ac domesticorum crimina detecturum. Erasmus dicit non fore inscitum, si quis alicuius uiri docti ludum literarum ἵππον δουράτειον uocet, quòd ex eo breui tempore uiri summi prodierint. Cæcinna apud Macrob. ubi ostendit, quantus fuerit ueterum luxus, & quàm luxuriosa pontificum cœnæ, quamq́ dictu turpia edulium genera fuissent, ait lepida similitudine, Cincium quendam in suasione legis Fanniæ suo seculo obiecisse, quòd porcum Troianum in mensas intulissent. Quem illi adeò sic uocabant (inquit) quasi alijs inclusis animalibus grauidum, ut ille Troianus equus grauidus armatis fuit. Diuina Palladis.] Homericum illud reddidit, σὺν Ἀθήνῃ. Dion & alij produnt,

A dunt, cùm ultimo belli anno multo maior hominum & rerum iactura à Græcis, quàm à Phrygibus esset accepta, fœdus utrinque ictum his legibus, ut Græci pro ea pecunia, quam Priamus sibi dari postulabat ob bellum iniuria illatum, Mineruæ Iliacæ opus memorabile relinquerent. Vnde poëtis fabulandi materiam sumptam existimant, Troiam equo captam. Ea moles, ut dixi, hoc habuit inscriptum: ACHIVI ILIADI MINERVAE SACRVM: uel, ut alij, DONO. Plin. lib. 7 cap. 56. author est equum hunc arietem fuisse in machinis muralibus: eiusque inuentorem ad Troiam, Epeum extitisse. Philostratus Vlyssis inuentum fuisse credit. In fœdere etiam positum fuit, ne Græci, quamdiu Priami genus in Phrygia imperaret, unquam bello Asiam repeterent: contrà nunquam Troiam in Peloponnesum, aut Bœotiam, Cretam, aut Ithacam, aut Phthiam, aut Eubœam inuaderent. Inde Priamus fœliciter consenuit.

Palladis.] Παλλὰς (inquiunt Græci enarratores) δὲ ἡ Ἀθηνᾶ, ἢ παρὰ τὸ πάλλειν τὰ ὅπλα· πολεμικὴ γάρ, καὶ ἐν τῷ γεννᾶσθαι ἀπὸ τῆς Διὸς κεφαλῆς ἐξέθορε, τὰ ὅπλα κινοῦσα. ἢ παρὰ τὸ παλλομένην τὴν Διονύ-
B σου καρδίαν ἀνενεγκεῖν τῷ Διί· Διόνυσον γὰρ τὸν καὶ Ζαγρέα καλούμενον, ὃν Διὸς καὶ Περσεφόνης ὑπάρχοντα, μικρὸν οἱ Τιτᾶνες ἐσπάραξαν· οὗ τὴν καρδίαν ἔτι παλλομένην ἀνήνεγκεν. ἢ ὅτι ἐν τῇ συμβολῇ τῆς μάχης καὶ τῶν θεῶν, Πάλλαντα ἕνα τῶν γιγάντων ἀνεῖλεν. ἢ Πάλλαντα τὸν ἴδιον πατέρα, πτερωτὸν ὑπάρχοντα, καὶ βιάζοντα ταύτην, ὡς θέλοντα συγγίνεσθαι, ἢ τὴν παρθενίαν τιμῶσα τοῦτον ἀνεῖλε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα περιεβάλλετο, καὶ τὰ πτερὰ τούτου τοῖς ποσὶ ταύτης προσήρμοσεν. ὅθεν αὐτὴν ἐθεοποίησαν Ἕλληνες, καθάπερ καὶ τὴν πολεμικωτάτην Ἀθηνᾶν, Ἰτωνὶς μὲν ὑπῆρχεν θυγατέρα. Ἰοδάμας δὲ ἀδελφὴ ἣν Ἰοδάμαν ἀντιπολεμοῦσαν ἀνεῖλεν, ὥς φησι Σιμωνίδης ὁ Γενεαλόγος.

παλλάδος κερυφῆς ἐκ θαλαμίου εἰσερόωσαι
ἔγγον ἀθηναίης ἰωνίδος, ἠδὲ καὶ αὐτὸς
ἤρχε τε χείρεσσιν ἐπιπροθέοντας ἐρετμά.

A' Pallade, Palladium fuit: de quo paulò pòst.

Abiete.] Proceleusmaticus. à materia, hoc est, costas abiegnas, à similitudine uiui animãtis. Palæphatus existimat, miræ magnitudinis molem fuisse, quæ deiectis portis cum esset in urbem introducta à Troianis, idque consilio Sinonis Græci, qui in ualle, quæ inde nomen habet, in insidijs latebant, repentè Troiam somno & uino sepultam inuaserunt. Votum.] equum, pro fœlici & prospera nauigatione in Græciam.

Cæco.] Metalepsis, tenebroso, & proin uasto & ingenti.

Vterumque.] Epexegesis: interpretatur uerbis illustrioribus præcedentem orationem.

Milite.] Synecdoche, ex uno plures.

ARGVMENTVM.

Insulam describit, in qua Græci fugam dissimulantes latuerunt.

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, diues opum, Priami dum regna manebãt.
Nunc tantum sinus, & statio malefida carinis.
Huc se prouecti deserto in littore condunt.
Nos abijsse rati, & uento petijsse Mycenas.

NASC. Est in conspectu] hanc rem etsi uno uerbo satis fuerat expressisse, tamen ut Troianorum leuitatem, atque imprudentiam excusaret, loci naturam qualitatemque descripsit: qui cum tempestatis fit, ideoque carminis stantibus minimè aptus esse uideatur, facilè Troianorum credulitas excusari potest, Græcos enauigasse. Locus præterea erat ad hostiles insidias occultandas idoneus, quia insula est, quo non facilis da-
B batur transitus, & mare interiectum celabat insidias: & ne ulla circumstantia relinquatur, describitur eius pristina felicitas: quod ait. Diues opum, Priami dum regna manebant.] inde sequentis temporis fortuna deterior, cum inquit. Nunc tantum sinus.] unde locus misericordiæ deduci potest ab instabilitate, & commutatione fortunæ: quem Cic. primum in ordine ponit.

Nos abijsse rati.] probabilis coniectura à qualitate loci deducta: unde ingens exoritur commiserationis affectus per locum communem ex insperato incommodo. nam cum Troiani se iam omni periculo liberatos esse putarent, tunc maiorem calamitatem, maiusque infortunium subire coguntur. quod peripetiæ genus est: de qua supra ex Arist. diximus. nõ dissimilis ferè conquestionis locus est apud Sophoclem in Antigone nam Creon peremptá Antigone cũ diu lætè se uictorum, omnique molestia cariturum speraret, uxoris suæ interitum luxit.

LAMB. Topographia huc adhibita est, ut monstretur locus, in quo abditus latuit exercitus Græcorum, cum urbem insidijs adorirentur. Describit autem hanc insulam, à celebritate, opibus, quibus per eam tempestatem toto orbe celebris erat, situ, & usu per id tempus, cum Augustus terra marique rerum toto orbe potiretur.

Host. Tenedos.] Græcus nominatiuus. Est autem Tenedus initiò Leucophrys dicta, insula contra Troiam, dicta à Tenno Cygni filio, quasi Τέννου ἕδος, solum Tenni. Sunt qui autumant, à Tenne quodam, infami incestus crimine cum nouerca perpetrati, appellatam. Græci huiusmodi historiam produnt. Κύκνου τοῦ Ποσειδῶνος Τέννης ἦν καὶ Λευκοθέα παῖς. καὶ ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ οὐκ ἔτι ἦν. ἐπέγημε δὲ ὁ Κύκνος Φιλονόμην, ὡς ἔνιοι Πολυβοίαν. ἡ Φιλονόμη δέ, καὶ γὰρ εἰς ἄνδρας ἐτέλει ἤδη ὁ Τέννης, ἐρασθεῖσα αὐτοῦ, λόγους περὶ συνουσίας ἠνέγκατο πρὸς αὐτόν. τοῦ δὲ τὰ πρὸς τὴν φύσιν δίκαια τηρήσαντος, κατηγορήσατο πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅτι τεθέληκε αὐτὴν βιάσασθαι. ὁ δὲ πιστεύσας τῇ κατηγορίᾳ, συλλαβὼν τὸν παῖδα ἐνέβαλεν εἰς λάρνακα, καὶ ἔρριψεν εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν. ὃν διὰ σωφροσύνην, καὶ διὰ τὸ εἶναι υἱὸν, ἔσωσεν ὁ Ποσειδῶν. τὴν γὰρ λάρνακα προσενεχθῆναι τῇ Λευκόφρυϊ νήσῳ ἐποίησεν, ἣν οἱ ἐπιχώριοι θαυμάσαντες, καὶ ἀφελόντες τὸ ἐπίθεμα, μαθόντες τὸ γεγονός, οὐ μόνον ἑαυτῶν βασιλέα τὸν Τέννην κατεστήσαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ Τένεδον τὴν νῆσον προσηγόρευσαν. Sita aũt media est inter tria maria, Aegeũ, Hellespontiũ, & sinũ Nigrũ: à Sigæo promontorio stadijs 75. Durat hac tempestate nomen Tenedo. Hic Melicertes humanis infantũ hostijs colebatur. In hãc insulã Cygnus fraude detecta, ac Philono-

Philonome occisa ad filium commigrauit. Iam cùm ad Troiam pugnaretur, uterq; ab Achille interfectus fuit. Tenedus initiò Siena dicta fuit, quòd in angustiis Hellespon- ti partibus iaceat, διότι τοῖς στενοῖς μέρεσι τοῦ Ἑλλησπόντου κεῖται. Quoniā autem inter tria maria sita est, à nonnullis τρίοδος, hoc est Triuium est appellata. Hæc insula uariis prouerbiis locum fecit: Homo Tenedius, in terrieum & aspectu formidabilem, à Tene rege, qui Tenedi regnarit. quem ferunt hanc consuetudinem inuexisse, ut à tergo iudicis staret satelles securim tenens, ad hoc paratus, ut si quis in iudicio uel mendacium, uel falsum testimonium dixisset eum extemplò feriret. qua ex re etiam Tenedia securis in prouerbium abiit: quod quidam tamen ad suprà relatam historiam trahunt. Tenedius patronus, qui compendio causam agit. Apud Tenedios duæ bipennes suspensæ ostendebantur, in loco cui Asserniæ nomen erat: fluuiolus fuit, in quo cancrorum testis nauigii uice utebantur, eaś; ita dissecabant, ut securis speciē præ se ferrent. Stephanus in Locorum catalogo addit, prouerbium dici de aduocato rigido ac duro: propterea quòd illic non esset tutum quiduis in iudicio garrire. Tenedius tibicen, τενέδιος αὐλητής, testis falsus: à Philonome, ut Græcis authoribus memorauimus, nata parœmia. Illa tibicinem subornarat, qui testaretur apud Cygnū, ipsam à Tenne de stupro fuisse interpellatam. Hic Smintheo Apollini nobile templum dedicatum erat, in quo sub Dei simulachro, eius pedibus mus ferreus subiectus erat. Circa Tenedū modicæ insulæ sparsæ sunt, quæ Calydnæ dicuntur. Priami.] *nam ipso bello deserta cultoribus fuit, & prædæ Achilli exposita. Postea soluta obsidione redierūt.* Malefida.] *propter fundum uadosum, aut piraticam. Statio propriè locus est, in quo ad tempus naues stant: ut portus, in quibus hyemant, quo tutæ sint à tempestatum iniuria. In hanc insulam per speciem fugæ se abripuerant Græci.* Mycenas.] *à parte totum: id est, Græciam.*

ARGVMENTVM.

Troiani rati Græcos abiisse, læti portas aperiunt, & loca, ubi hostes castra fecerant inuisunt, nec absque delectatione inuicem ea digito monstrant.

Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu.
Panduntur portæ: iuuat ire, & Dorica castra,
Desertosq; uidere locos, littusq; relictum.
Hic Dolopū manus, hic sæuus tendebat Achilles.
Classibus hic locus: hic acies certare solebant.

NASC. Panduntur portæ.] *Ita facere solent ciues longa tandē obsidione liberati. portas aperiunt, exeunt, delectatione afficiuntur uidere, & adire, digitoq; inuicem monstrare loca, ubi duces, ubi militum classes tentoria habuerunt.*

Hic Dolopum manus.] *δεικτικῶς, alteri aliter digito loca monstrabat, ubi fuerant hostes, εἶδος τῆς προσωποποιίας perdetractionem. Sic eam uocat Quintilianus. detractum enim ait, quis diceret. uel quidam dicebant. alii iactum absq; persona sermonem appellant. huic non dissimilis ferè locus est apud Ouid. in Epist. Penelopes ad Vlyssem, cum ait.*

„ *Hâc ibat Simoïs, hic est Sigæia tellus.*
„ *Hic steterat Priami regia celsa senis.*
„ *Illic Aeacides, illic tendebat Vlysses.*
„ *Hic lacer amissos terruit Hector equos.*

LAMB. Dorica.] *per synecdochen, castra Græcorum. Doris* Hort. *autem media est inter Thessaliam, Aeoliam & Helladem, quasi totius Græciæ umbilicus, ad montem Parnassum, ut tradit Strabo. & Staphylus author libri de Thessalia, prodidit Doriēses tres urbes tantum habuisse, Erineum, Boium, & Citynum. unde τρίχαικες dicti fuere: & Dores, à Doro rege. Ad littus statio nauium fuit Græcorum.* Hic Dolopum.] *Hypotyposis, singula loca in re præsenti inter se admirantium. præ exuberanti lætitia, ubi castra, ubi stationes, ubi campus fuisset, in quo acies concurrere solebāt, à distributione.* Achilles.] *hic Græcorum fortiss. castra metatus fuerat. Hunc Thetidis & Pelei filium fuisse tradunt, non marinæ illius quidem, sed alterius cuiusdam mulieris, ut author Variæ historiæ scribit. filiæ Chironis philosophi, qui multos illustres heroas formarat. Ab isto e auo suo uenationem didicerat, iaculandi artem ab equo, rem medicam, & alias quasdam artes:*

ἀχιλλεὺς τῆς θέτιδος καὶ πηλέως γένος
ὁ τῆς θαλάττης θέτιδος, ἀλλά τινος γυναικὸς,
ἥπερ ἦν καὶ θυγάτριον χείρωνος φιλοσόφου,
ὃν καὶ διδάσκαλον πολλῶν προείπομεν ἡρώων.
τῷ σοφῷ πάππῳ παιδεύεται θήραν, ἱπποτοξίαν,
ἰατρικήν τι, σὺν αὐτοῖς καὶ τινας ἄλλας τέχνας.

ARGVMENTVM.

Visa machina, cuius magnitudine omnes stupebant, uaria inter homines iudicia fiūt. res sanè maximi ponderis erat, atq; adeo digna, ut in cōsultationē poneretur. ergo afferuntur sententiæ sapientiū, insipientiumq; hominum diuersæ. Sed (ut plerunq; usu uenit) maior numerus uincit meliorem. Tymœtes igitur siue rogatus, seu quodam temeritatis ardore adductus, primus sententiam dixit nec honestam, nec ciuitati salutarem.

Pars stupet innuptæ donum exitiale Mineruæ,
Et molem mirantur equi: primusq; Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari.
Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias, suspectaq; dona
Præcipitare iubent, subiectisq; urere flammis:
Aut terebrare cauas uteri & tentare latebras,
Scinditur incertum studia in contraria uulgus.

NASC. Pars stupet.] *cur stupet? propter id, quod sequitur.* Et molem mirantur equi. *Tanta enim erat equi lignei moles, ut eam absq; admiratione, & stupore aspiceret nemo. nugari noluit poëta doctiss. in diuisione cōsiliorum, sed pars stupet, inquit, & miratur.* Primusq; Tymœtes. Duci intro muros hortatur.] *ad excusationem Troianorū fingit Virgilius propter* Aeneā

A Aeneæ loquentis personam, ante quam in urbem recepta fuisset machina, in consultatione positum fuisse, utrũ reci pi deberet: quod primus omnium suasit Tymœtes. sed aliter sensit Homerus, uti ex oct. Odyss. facile uidere est, qui tractio à Troianis in arcem equo, ait inconsultè à multis super re illa concionatũ fuisse. uersus Homeri ita habent.

" ὡς ὁ μὲν ἑστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πολλ' ἀγόρευον
" ἥμενοι ἀμφ' αὐτόν.

" Hinc adagio locũ factum fuisse crediderim Sero sapiunt Phryges. quod eos sero temeritatis suæ pœnituit. alij uerò ad tardam ipsorum de restituenda Helena cõsultationem referri malunt. Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant.] causam sententiæ Tymœtæ duplicem, eamq́ dubiam assignat. nam dubium est, utrum dolo malo, an fatis Troiæ ita uolentibus hoc ab eo factum sit. idq́ mihi magis, quàm si exponas dolo. quo sunt omnes decepti. quod autem ait, seu iam Troiæ sic fata ferebant, de Homero sumptũ est Odyss. 8. sic enim ille inquit.

" Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
" δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι
" Ἀργείων Τρώεσσι φόνον, καὶ κῆρα φέροντες.

B At Capys, & quorum melior sententia menti.] sapientes, atq; optimi uiri in deliberando, nisi quod iustum, utile, honestumq́ est, proponunt: secus uerò faciunt imperiti, ac praui homines, qui quid utile, honestumq́ sit ignorantes, uel dissimulantes, turpia pro honestis, inutilia pro utilibus sæpe in medium afferunt, atq; approbant.

Aut pelago Danaum insidias.] causa coniuncta est. è tribus unum fieri Capys hortatur. ut machina uel in mare proijciatur, uel comburatur, uel terebretur, ut quid in ea lateat sciri possit. tria quoque apud Homer. proponuntur, sed paulò diuersa. primum est, ut equus aut ferro scindatur, aut ex arce præcipitetur, aut illæsus relinquatur, tanquam Deorum θελκτήριον, id est oblectamentũ, uel, ut interpres exponit, ἱλαστήριον, id est expiatio. uersus Homeri hoc habent Odyss. θ.

τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή:
" ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ,
" ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης,
" ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι.

" Quod igitur Virgilius ait consilium fuisse, ut equus pro
C ijceretur in mare, Homerus ait disputatum fuisse utrum ex saxis deijceretur. causam iam antea assignauimus quia reuera Troiani prius equum in urbem receperunt, quàm quid de eo agendum esset, consultarent. Virgilius uerò, ut Troianos ab omni leuitatis crimine uindicet, eoq́ magis, quia Aeneas ipse loquitur, extra urbem dum flaret equum, deliberatum fuisse scribit. Et tentare latebras.] significantissimo uerbo usus est in re dubia, atq; occulta. Scinditur incertum.] cum sapientibus raro sentit uulgus: in quo non est consilium, non prudentia, neq; iudiciũ, ideoq́ incertum appellat. cuius infinito numero plerunq; sapientes cedere coguntur quamobrem Seneca dicere solebat, se nunquã uoluisse populo placere. nam quod probat, inquit, populus, ego nescio, & quæ ego scio, non probat populus. & Democritus dixisse fertur sibi populum esse pro uno.

Par stupet.] Tractus hic locus est ex 8. Odyss. LAMB. Hort.

—— τοὶ δ' ἄκριτα πολλ' ἀγόρευον
ἥμενοι ἀμφ' αὐτόν, τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή,
ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ,
ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης,
ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι.

Exitiale.] exitium urbi allaturum. Innuptam Mineruam uocat, propter perpetuam uirginitatẽ, qua perinde ut Diana mortalibus cõmendata fuit, quòd omnis præda & uenatio sterilis sit. Thymœtes.] Meminit huius Homerus Iliad. 3. quem inter senes cũ Priamo in Scæis portis sedentes, & pugnã spectãtes, numerat. Fuit Thymœtæ uxor Cilla, Hecubæ soror. Hanc tradũt clandestino coitu ex Priamo filium suscepisse, quem Munippũ appellauit. Porrò fortè accidit, ut Priamus de regni statu in Zelia oraculũ consuleret, responsum illi fuit ut parentem, id est, matrem & filium interficeret. Casu uerò tum euenit, ut Hecuba Alexandrum enixa esset, & Cilla Munippũ. Pepercit Hecubæ & Alexandro Priamus: Cillam uerò, eiusq́ filium, Munippum interfecit. Annotauit Lycophronis scholiastes historiam. Siue dolo.] Causam hortationis ponit in ambiguo: & uerisimiliter rem narrat. Nam cum à Priamo hominis uxor per speciem tyrannidis, nulla de causa (ut apparebat) unà cum fœtu esset occisa, non dubium est, quin cum Antenore & Aenea consilia sua ad uindicandum se & suorũ necem contulerit. Doctè itaq; hortationis partes Thymœtæ tribuuntur, ut doli conscio ad stirpem Priami delendam. Ostendit, quàm effusa lætitia uulgum in diuersas partes scindebat, de equo in urbem inuehendo, ut esset æternũ liberatæ obsidione patriæ monumentum, dum hic præcipitandum, alius igne corrumpendũ, multi in arcem portandum consulerent ad artes Græcorum detegendas. Suspecta.] Respexit ad parœmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα: Ab hostibus profecta munera, non sunt munera, sed perniciẽ adferunt: qualia in Tragœdijs Medeæ, nuptæ nouæ, missa: & ea item, quæ Herculi ab uxore profecta fuerant. Capys aũt hic unus principum Troianorũ fuit, cui ita nomen datum fuit ab auo Aeneæ paterno. Ab hoc Capua in Italia dicta fuit, & Campania. Decorè huic Aeneas sanius consilium tribuit: uel ut eam gloriam ad suã gentem transferret, uel ut à se & sua familia omnem doli suspicionem auerteret.

Scinditur.] Concludit narrationẽ ecphonesi, quam colligit ex uariantibus uulgi sententijs.

ARGVMENTVM.

Cùm animaduerteret Laocoon uulgi sententiam sapientiũ sententia detrahenda in urbem machina plausibiliorem fuisse, ipseq; cum sapientib. sentiret, ut populũ incitaret ad explorandũ equũ, arrepta hasta ducẽ agit populi Troiani, & oratione satis cõcitata ciues suos arguit insaniæ, atq; cæcitatis animi; qui in re pspicua, quasi in meridiana luce cæcutiẽtes, rem suspectã belli machinã tam temerè in urbem recipiendã uelint, & ulla Græcorum munera technis carere putent. itaq; magno impetu currens primus omniũ hastã in equũ detorquet.

NASC. Primus ibi ante omnes.] errat hic Ser- uius interpres, qui futili quadã distinctione huius

Primus ibi ante omnes, magna cõitante caterua,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,

Et procul ô miseri, quæ tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq; desuper urbi.
Aut aliquis latet error: equo ne credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos, & dona ferentes.

Huic loco non dissimi- A
lis penè locus est in se-
ptim. Aen. ex persona
Amatæ Latini regis
uxoris.
» *At non sic Phrygius*
» *penetrat Lacedæmo-*
» *na pastor*
» *Ledæamq; Helenam*
» *Troianas uexit ad urbes?*

ne hunc locum cona-tur exponere. cum di-cat, ante omnes aut pe-rissologia est, quia di-xit primus, aut ante o-mnes, id est uidentibus omnibus. res profectò indigna tanti nominis uiro ergo primus tan-quam dux, & imperator: ante omnes, anteriori omnibus, quibus associatus erat. huic rei fidem faciunt antiqui co-dices nonnulli in quibus legere est ante alios. alterum igi-tur dignitatis est. alterum ordinis. Summa decurrit ab arce.] *ab arce currit cui ualde timebat. nam equum au-dierat Mineruæ uotum, & in arcem, ubi eius simulachrum erat, ducendum.* Et procul.] *non ab arce, sed à ciui-bus tiam simul atq; ab arce exijt, conspicatus Troianos, à longè exclamare cœpit: eo enim animi, iræq; impetu fere-batur, ut ne tãtisper quidem orationẽ differre posset, dum ad hominum cœtum perueniret.* O' miseri quæ tanta insania?] *Inuectio est Laocoontis in ciues Troianos, mi-nimè tamen (ut etiam sentit Tib. Donatus) contumeliosa, sed ex singulari erga patriam charitate proficiscens. ini-tium habet abruptum, quale omnes ferè iratorum ani-moq; concitatorum orationes habere solent: ubi & ciuiũ suorum imprudentiam, ne dicam temeritatem carpit, & imminentem ex ea calamitatem prænunciat, cum ait.* MISERI, *q d. miseri estis. qui hostes in urbem uestram, in domos uestras introducitis. pronunciandum autem est uno spiritu celerrimè. ut magnus dicentis ardor exprima-tur. talis ferè est Ascanij increpatio in Troianas mulieres: quæ naues combusserant, in 5. Aen. cum ait.*

» *Quis furor iste nouus? quo nunc, quo tenditis, inquit,*
» *Heu miseræ ciues, non hostem, inimicaq; castra*
» *Argiuum, uestras spes uritis.*

Creditis auectos hostes?] *cum irrisione. quia minimè putandũ erat eos abijsse. id enim nec temporis longinqui-tas, nec auita Græcorum in re militari uirtus credere ijs, qui aliquid sapere uidebantur, non permittebat, ut qui de-cem annos strenuè dimicando urbem obsessam tenuerat, nec inde, nisi adepta uictoria se abituros iure iurando fir-marant, momento temporis occultè, ac turpiter aufugis-sent. deinde suspectæ habendæ erant omnes Græcorum a-ctiones: quibus dolo, ac insidijs nihil peculiare est. propter-ea subdit.* Aut nulla putatis. Dona carere dolis Da-naum?] *omnes Græcos, eorumq; munera fraudis suspe-cta esse designat.* Sic notus Vlysses.] *rem confirmat exemplo Vlyssis: qui per speciem mendici Troiã ingres-sus uniuersa explorauit Eurip. in Hecuba.*

» Οἶσθ' ἡνίκ' ἦλθες Ἰλίου κατάσκοπος
» Δυσχλαινίᾳ τ' ἄμορφος, ὀμμάτων τ' ἄπο
» Φόνου σταλαγμοὶ σὴν κατέσταζον γένυν, *id est.*
» *Nosti quando uenisti Ilij explorator*
» *Laceris uestibus, & informis, & ab oculis*
» *Mortis stillæ suas imbuebant genas?*

Huius quoq; rei mentio fit in Rheso. notior est Homeri lo-cus ex quarto Odyss. ubi mendicitas Vlyssis describitur, quàm hic adscribi cõtingat. ergo ex unius notissima frau-de omnes prorsus Achiuos aspergit. quasi inferre uelit, quod paulò infra de Sinone dicturus est.

» *Et crimine ab uno.*
» *——Disce omnes.*

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui.] *rem asse-ueranter confirmat per distributionem tripertitam: quæ ex affectibus causæ sumpta esse uidetur. nam quia nouit Græcos uafros, ac dolosos, ideo ex eis insidias, atq; dolos suspicatur: quæ quoniam per speciem religionis manife-stò fieri uidet, ligno ait non simulachro, ut facilior sit per-suasio.* Aut aliquis latet error.] *Tib. Donatus suspen-dit particulam aut, & asserit Laocoonta cum primo, & secundo loco dixisset, quod sentiret, tertium quoq; dictum inferre uoluisse: quod cum non suppeteret, confugisse ad generalem suspicionem, dixisseq; aut aliquis latet error equo: punctumq; ibi adlinit. sed potior est apud me com-* B *munis & uulgata doctiorum sententia, ut error distingua-tur: & ne, quæ sequitur, prohibitionis, non intensionis par-ticula sit.* Equo ne credite Teucri.] *elatiori uoce, & cum maiore asseueratione proferendum est. est autem as-seueratio quoties non solum uerbis, sed etiam ipsa actio-ne, & gestu rem affirmamus, & inter dicendum admisce-mus uim, motumq; animorum.* Quidquid id est. timeo Danaos] *enumeratis quibusdam suspicionibus commu-niter omnia colligit Græcorum munera, etiam religiosa, id est religioni dicata, esse timenda.*

Vt urbis excidium planè fatale fuisse ostendat, fingit LAMB. Hor. *Laocoontem, quippe cæteris plus sapientem, dissuaden-tem, ne suspectum hostium domum introducatur. Perti-net & hoc ad gloriam familiæ suæ. Tradunt, hunc Acœ-tis filium fuisse, Anchisæ fratrem, uatem & sacerdotem Apollinis. Hic, cum uetante Apolline uxorem duxisset, & iam ex ea liberos suscepisset, sorte ductus fuit ad sacrifi-candum Neptuno in littore. Apollo oblata hac occasio-ne, è Tenedo in sacrificantem duos dracones immisit: qui filios eius duos primùm necarunt. Inde Laocoontem i-psum, cum suis auxiliari uellet, inuaserunt, & in uestigio* C *interfecerunt. Quod factum ita Troiani in religionem uerterunt, ut putarint ob id illud ei meritò accidisse, quòd ferro equum sacrum Palladi uiolasset. Fuit alius Lao-coon Calydonius, Porthaonis filius, Oenei frater, qui ex-peditioni Argonautarum interfuit.* Ardens.] *animo concitato uehemens, seu ira percitus: quòd monstrosam & fatalem machinam in urbem portare uellent.*

Et procul.] *Aposiopesis: ex interuallo, adhuc in ipso cur-su exclamat. Arguit concitati animi uehementem impe-tum.* O' miseri.] *Exordium abruptum, ab exclamatio-ne, indignanti conueniens. Dehortatur populum Troia-num, ne machinam in urbem trahant. à suspicione doli: quam confirmat, ab exemplis fraudis antecedentibus, à præsentissimo excidij periculo, ab hostium genere, à qui-bus equus erectus, & in fraudem relictus esset.*

Sic notus.] *Ab exemplo. Vlysses enim mendici habitu Ilium ingressus, ad explorandum urbis situm & statum, tum autem ad surripiendum Palladium, Helenæ indicio proditus, in præsentissimum periculum inciderat, nisi He-*

cubæ

A cubæ beneficio seruatus, in pacatum euasisset. Obijcit hoc ipsum Vlysti Hecuba apud Euripidem:

οἶσθ' ἡνίκ' ἦλθες Ἰλίου κατάσκοπος,
δυσχλαινίᾳ τ' ἄμορφος, ὀμμάτων τ' ἄπο
φόνου σταλαγμοὶ σὴν κατέσταζον γένυν
ὀδ. οἶδ'· οὐ γὰρ ἄκρας καρδίας ἔψαυσέ μου.
ἐκ. ἔγνω δέ σ' Ἑλένη, καὶ μόνῃ κατεῖπέ μοι.
ὀδ. μεμνήμεθ' εἰς κίνδυνον ἐλθόντες μέγαν.
ἐκ. ἥψω δὲ γονάτων τῶν ἐμῶν ταπεινὸς ὤν;
ὀδ. ὥστ' ἐνθανεῖν γε σοῖς πέπλοισι χεῖρ' ἐμήν.
ἐκ. ἔσωσα δῆτ' ἐξέπεμψά τε χθονός.

Creditis] Propositio, quam ab exemplo Vlyssis confirmat. Ligno.] Tapinosis: in equo fatali qui non secus situm urbis explorabit ad eius euersionem, quàm Vlysses dudum, cum mendici habitu Helenæ indicio intra muros deprehenderetur. Equo.] Eephonesis, loco complexionis. Dona.] Respexit rursum ad parœmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα.

ARGVMENTVM.

Non minori in re, quam in oratione uehementia usus est Laocoon, qui hastam magnis uiribus in equum torquens, eius cauernas resonare facit.

Sic fatus, ualidis ingentem uiribus hastam
In latus, inque feri curuam compagibus aluum
Contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cauæ, gemitumque dedere cauernæ.
Et si fata deûm, si mens non læua fuisset,
Impulerat, ferro Argolicas fœdare latebras.
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

NASC. Inque feri.] ferus interdum pro equo tam uero, quàm ficto accipi, testis est Nonius Marcell. exemplumque citat ex Accij Medea.

" Peritè in stabulis fre
B nos inittentes feris.

Sed & pro alijs quoque brutis animantibus accipi posse uidetur, quando Seruius interpres etymon feri docet ab eo, quod toto corpore feratur. Virg. ferum pro ceruo posuit in illo sept. Aen. uersu.

" Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.

Stetit ille tremens] exaggeratio quæ ὑποτύπωσιν habet. Cauæ cauernæ.] Græca figura: quam Diomedes Grammaticus παρονομασίαν appellat. ut pugnare pugnam Plauto. gaudere gaudium Terentio. ut ληρεῖν λῆρον, & μέμφομαι μέμψιν Aristophani. Gemitumque dedere.] abusio hæc πάθος habet hoc enim uerbo præsagium futuri ciuitatis excidij innuitur. Et si fata Deû, si mens non læua fuisset.] placet quod Seruius interpres ait fata participium esse, id est quæ Dij locuti sunt: adde etiam uates, ut Cassandra, quæ Deorum iussu Ilij excidiû sæpius cecinit. ubi ingens est conquestionis affectus ex aduersa Troianorum fortuna. nam ingens commiseratio moueri solet, cum Deos nobis uel iratos, uel aduersos esse di
C cimus. itaque cum magno doloris affectu pronunciandum uidetur. Fœdare latebras.] grauius, & minus plebeium, adde etiam crudele nescio quid maius habet fœdare, quã lacerare. nam fœdare à fœderibus deriuat, quæ nunquam sine sanguine fierent ita in 3. Aen.

" Obscœnas ferro fœdare uolucres.

" Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.] ita habent multi antiqui codices, quanquam Seruius timens τὸ ὁμοιοτέλευτον, maneret legendum mauult. Sed siue alterum tantum, siue utrunque persona secunda legeris, ἀποστροφή est cum ingenti dolore animi facta talis ferè extat apud Euripid. in Troadibus ex Neptuni persona.

" ἀλλ' ὦ ποτ' εὐτυχοῦσα χαῖρέ μοι πόλις,
" ξεστόν τε πύργωμ'. εἴ σε μὴ διώλεσεν
" Παλλὰς, Διὸς παῖς, ἦσθ' ἂν ἐν βάθροις ἔτι.

LAMB. Hort. Validis in.] Grauiter uehementis animi impetum amplificat: Ingentem hastam, ualidis uiribus. Ira mentem addit. & uires auget. Admirabilis poëtæ copia hoc loco obseruanda est, in re alijs atque alijs uerbis explicanda. Feri.] fortassis feræ: consistit tamen lectio. Non desunt interim, qui ferit legunt.

Et si fata.] Transfert culpam in fatalem necessitatem, quòd benè momenti non sit obtemperatũ. Cæterùm Mens Leua. à doctis prouerbij loco usurpatur, in eos qui pessima pro optimis & sectantur, & deligunt. optima rursum ut pessima repudiant. Ad hanc parœmiam pertinet illud ex Homeri Iliad. 6.

ἔνθ' οἱ μὲν γὰρ ἐπάντεσαν κακὰ μητιόωντι,
Πουλυδάμαντι δ' ἄρ' οὔτις, ὃς ἐσθλὴν φράζετο βουλήν.

Impulerat.] impulisset: Enallage modi. Induxisset Troianos ad equum armis grauidum aut comminuendum, aut igni subiecto corrumpendum.

Troiaque.] Per auersionem claudit hunc locum affectibus à loco & persona.

ARGVMENTVM.

Sinonem uinctum ad Priamum pastores adducunt: cuius etiam natura, & mores egregiè depinguntur.

Ecce manus iuuenẽ interea post terga reuinctũ,
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui se ignotum uenientibus ultrò,
Hoc ipsum ut strueret, Troiãque aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrunque paratus,
Seu uersare dolos, seu certæ occumbere morti.
Vndique uisendi studio Troiana iuuentus
Circunfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nũc Danaûm insidias, & crimine ab uno

NASC. Ecce manus] explicaturus causam excidij urbis, ceu rem magnam, & insperatam, inter initia signum. Ponit repentini mali ecce. Pedianus Asconius in 2. act. contra Verrem, propriũ, ait, fuisse Ciceronis, in rebus improuisis ponere hanc uocem, ecce, idque Maronem cum cura & legisse, & transtulisse. ut hoc in loco, & paulò infrà.

" Ecce aũt gemini à Tenedo trãquilla p alta.

Magno

Disce omnes. ——
Namq; ut conspectu in medio turbatus inermis
Cōstitit, atq; oculis Phrygia agmina circūspexit:

Magno ad segem clamore trahebant.] magna lætitia causam præbebat, ut insidiatorem festinãter ad regẽ adducerent. Qui se ignotum.] consilium certè Simonis callidum fuit. qui in manus pastorum Troianorum ultrò inciderat. ut Ilium adductus cohortaretur Troianos ad suscipiendum in urbem equum. unde occultè colligi potest à minori. Si unus Sinon dolis perdere potuit Troianos, quid multi, uel omnes Græci? Fidens animi.] quia parum credibile uidebatur hominem noxium, & insidias molientem consultò in hostium manus incidere uoluisse, rem probabilem facit à confidentia, & temeritate Sinonis. unde ipsum quoq; in odium rapit qui ne mortis quidem periculum timet, modò scelus, quod patrare decreuerat, conficere possit. imò ita confidit, ut qualecunq; peccatum admiserit, id impunitum futurum existimet. non dissimi i ferè ratione Cicero in orat. pro Sex. Rof. io, aduersarios in odium adducere uidetur ex animi confidentia, cum ait. Qui omnia diuina, & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint. non solum alacres, lætosq; uolitare, sed etiam uoluntarios fortiss. atq; optimis ciuibus periculum moliri, de se autem nihil timere. Seu uersare dolos, seu certæ occumbere morti] ad prouerbiũ uidetur alludere. aut manenti uincendum, aut moriendũ. quod dici solet, ubi certa stat sententia, aut negocium aliquod absoluere, aut mori, translatum aiunt ab instituto Lacedæmoniorum: qui hoc animo prælium inibant, ut aut uictores redirent domum, aut uicti occũberent quidam antiqui codices dolo legunt, quod non displicet & subaudiendum est, Troianos. ut sit Troianos exercere dolo, aut certæ, hoc est firmæ, ac destinatæ morti occumbere. id magis approbant docti, quam certè aduerbium. Vndiq; uisendi studio.] quoniam fama iam incaluerat, hominem Græcum in latibulis repertum fuisse, & ad regem adduci, ex omni parte populus confluebat, tum ut eum uiderent, tum etiam ut contumelijs afficerent, ideoq; sequitur. Certantq; illudere capto.] tanquam insidiatori. id ego uidi fieri proditoribus, & in personas principum exitium machina. Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno. Disce omnes.] rem magnam, ac penè inauditam dicturus, attentionem sibi comparat auditorũ, & beneuolentiam colligit ex personis aduersariorum: quos omnes ex uno deturpat, & in odium rapit, quod in gerẽdis rebus fraude, ac insidijs, adde etiam speciem simulatæ religionis, non aliqua uirtute innituntur. ergo omnes dolosi sunt, ac insidiatores Græci. ita quoq; Terent. in Phorm. de seruis ait. unum cognoris, omnes noris. hinc illud adagium est à Suida relatum. ἐξ ἑνὸς τὰ πάνθ' ὁρᾷ, id est uno omnia specta. Quidam ex Donati sententia, crimen legunt. ut sit Accipe Danaum insidias, & crimen. quæ lectio etsi minimè inuenusta est, uulgata tamen receptior est, & crimine ab uno. Namq; ut conspectu in medio.] astutus, ac dolis malitiosus Sinon non uoce, atq; oratione tantum, sed uultu quoq;, atq; oculis, totiusq; ferè corporis gestu hostes mouere, & ad sui misericordiam deflectere conatur.

LAMB. Hort. Ecce.] Transitio ad occasionem erroris, & doli prodendæ urbis. Habet ipsa particula Ecce, attentionis uim: qua ferè utitur poëta, quoties singulare quiddam est subiecturus. Manus.] Synecdoche poëtica. Terga.] Enallage numeri. Dardanidæ]Patronymicum pro primitiuo: ab euentu, quo in pastores Ilienses inciderit. Hoc ipsum.] A' causa finali. Ducta est metaphora à cæmentarijs & fabris. Troiamq;.] Interpretatio. Fidens.] θαῤῥαλέος. Descriptio personæ, à confidentia, temeritate & inconstantia hominis. In utrumq;.] A' uarietate ingenij. Vsurpatur hic uersus prouerbij loco ab authorib. Quadrat in hominem ad utrãq; fortunã instructum, ludicris pariter ac serijs accõmodatũ: aut qui nouit cum bonis pariter ac malis conuenire. Hanc parœmiam extulit Homerus alia allegoria:

οἶδ' ἐπὶ δεξιά, οἶδ' ἐπ' ἀριστερὰ νωμῆσαι † βοῦν. † βῶν
ἀζαλέην· τό μοι ἐστὶ ταλαύριον πολεμίζειν.
οἶδα δ' ἐπαΐξαι μόθον ἵππων ὠκειάων,
οἶδα δ' ἐνὶ * σταδίῃ δηΐῳ μέλπεσθαι ἄρηϊ. * σταδίῃ, in pugna stataria.

Fuit autem hic Simon ἀνεψιὸς, ἤτοι ἐξάδελφος τοῦ ὀδυσσέως. καὶ γὰρ αἰσίμου ἦν υἱὸς, αἴσιμος δὲ καὶ ἀντίκλεια ἀδελφοὶ, παῖδες αὐτολύκου. hoc est, nepos ex auunculo, Vlyssis. Erat enim Aesimi filius. Aesimus & Anticlea soror & frater filij Autolyci. Hic Simon, ut scribunt Græcorũ scholiastæ, ubi contumeliosè seipsum uerberasset, propè equum durreum consedit. Græci, ut inquit Tryphiodorus, igne in tentoria iniecto, in Tenedum retrò mouerunt & in eas insulas circa Troiam, quæ Calydnæ dicuntur: è quibus duo dracones Porces & Chariboea tranantes, filiũm Laocoontis peremerunt, medium omnis populi, quòd is hasta dureum equũ uiolare fuisset ausus. Verùm hæc paulò pòst. Egressi tum Troiani, dolis Sinonis decepti fuerunt. Tracto circa urbem equo, crapula, gaudio & somno sepultã, ipse Sinon, ut ex composito cum illo pactum erat ostensa procul Græcis appropinquantibus face, ut ait Lesches (nam nox erat media, & luna lucens oriebatur) eos ad Troiam aduocauit: atque ita urbem ocuparunt. Verba Græca Tzetzis sunt in Lycophronis Cassandram: αἴσιμος δὲ ὁ ἀντικλείας ἀδελφὸς, σίνωνα γεννᾷ, ὃς αἰκισάμενος ἑαυτὸν, πλησίον τοῦ δουρείου ἵππου ἐκάθητο. οἱ δὲ ἕλληνες, ὥς φησι τρυφιόδωρος, πῦρ ἰδίαις σκηναῖς ἐνὶ κλισίῃσι βαλόντες, πρὸς τένεδον κατῆραν, καὶ τὰς καλύδνας νήσους, οὔσας περὶ τὴν τροίαν. ἀφ' ὧν νήσων δύο δράκοντες διανηξάμενοι, πόρκης τε καὶ χαρίβοια, τὸν παῖδα τοῦ λαοκόωντος ἀνεῖλον, μέσον παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅτι τῷ δόρατι βαλεῖν τὸν δούρειον ἵππον ἐτόλμησε. καὶ ταῦτα μὲν μικρὸν ὕστερον. τότε δὲ τῶν τρώων κατελθόντων, καὶ ἀπατηθέντων δόλοις τοῦ σίνωνος, καὶ ἑλκυσάντων τοῦτον περὶ τὴν πόλιν, καὶ μέθῃ καὶ χαρᾷ καὶ ὕπνῳ συσχεθέντων, αὐτὸς ὁ σίνων, ὡς ἦν αὐτῷ συντεθειμένον, φρυκτὸν ἀποδείξας τοῖς ἕλλησιν, ὡς ὁ λέσχης φησὶν, ἡνίκα νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ φρυκτοῦ εἰς τὴν τροίαν. καὶ οὕτως εἷλον αὐτήν. Accipe.] Attentionis redintegratio, ab uniuersæ gentis ingenio ex uno Sinone, ad consutæ fraudis exordium. Vno.] Refertur hic uersus inter schemata prouerbialia, citaturq; hunc in modum, Ex uno specta omnia, ἐξ ἑνὸς πάνθ' ὅρα. quo monemur, ex unius euentus experimento reliquorum similium coniecturam facere oportere. Suidas diuersum eius usum indicat: in eos dici, qui perperam ex uno quopiam æstimant omnia. Oculis.] Pleonasmus. Venustè hypotyposin fictè turbati hominis subijcit spondaicus uersus.

A B C

ARGV.

A

ARGVMENTVM.

Dolosè quæritur Sinon se omnibus ferè destitutum elementis, nec usquam amplius consistere posse: quem & sui perse quuntur, ut macteņt, & in præsentia sui hostes uinctum retinent.

NASC.

Heu,quę nũc tellus,inqt,quę me æquora possunt
Accipere? aut quid'nã misero mihi deniq; restat?
Cui neq; apud Danaos usquã locus,insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscũt.

Heu quæ nunc.] Sinonis querela est, quam dolosè per commiserationẽ ab exclamatione orditur et amplificat per congeriem: sic enim efficacior oratio est cùm ad suspicionem fraudis remouendam, tùm ad misericordiam auditorum comparandam. est enim ingens commiserationis affectus, ubi nostra incommoda sic amplificamus ut ex duobus maximè necessarijs ad diuersandum elementis, terra, mariq; nos exclusos esse ostendimus. uti in primo Aeneid.

" Europa, atq; Asia pulsus. Et quæ sequuntur, & quæ præcedunt. Fab. Quintilianus libro nono hunc locum adducens interrogationem gratia miserationis appellat.

B Aut quid iam misero mihi denique restat?] cum affectu maiore, nec absque lacrymis pronunciandum est, id quod planè indicat in his tribus uocibus perelegans noe tacismus, quarum prima in m. desinit, reliquæ duæ ab eodem met inchoant elemento. iam misero mihi. est enim m. litera lugentibus ualde accommodata.

Cui neque apud Danaos.] exaggerat incommoda sua. Ipsi. Dardanidæ infensi.] ἐμφαντικῶς. q. d. quibus salutem allaturus sum. querela quoq; persimilis extat apud Sophoclem in Aiace flagellifero: ubi Aiax hunc in modum queritur.

" καὶ νῦν τί χρὴ δρᾶν; ὅστις ἐμφανῶς θεοῖς
" ἐχθαίρομαι, μισεῖ δέ μ' Ἑλλήνων στρατός,
" ἔχθει δὲ Τροία πᾶσα καὶ πεδία τάδε.

Cum sanguine] pœnarum exaggeratio est.

LAMB. Heu] Orditur fundamenta doli sui, à ficta querela, ut affectus Troianis, odiũ uerò Græcis cõcitet. Cui neq;.] Hort. Beneuolẽtia à misericordia auditorũ, apud quos caussam dicit: et aduersariorũ odio, quib. auduorũ ceu iudicũ animos sibi conciliat. Poscunt.] deposcunt me pœnam.

ARGVMENTVM.

Commoti Sinonis oratione Troiani, ut intrepidè, ac liberè quis sit, dicat, hortantur.

NASC.

Quo gemitu cõuersi animi,cõpressus & omnis
Impetus:hortamur fari,quo sanguine cretus,
Quid'ue ferat memoret quæ sit fiducia capto.
Ille hæc,deposita tandem formidine,fatur:

Quo gemitu.] quantum oratione, actioneq; simulata efficere Sinon potuerit, ex ea re colligi potest, quod homines sibi infensos solo gemitu, uel lacrimula ad commiserationem perduxit. nisi id bonitati animi Troianorum tribuendum mauis: ex qua eos occultè commendare uidetur. tribuit ubiq; Virgilius Troianis pietatem, simplicitatemq; animi: Græcis uerò impietatem, fraudulentiamq; mendacium: ut maior in circumuenientibus, quàm in circumuentis turpitudo appareat. Hortamur

C fari.] quatuor proponunt, quæ ab eo scire uolunt: genus ipsius, quid aliunde ferat, quid ipse dicat, quam uiuendi spem habeat, cũ in hostiũ manus inciderit. Quid'ue ferat, memoret.] nõ una sed duæ sunt petitiones. quærũt enim quid aliunde ferat (nã exploratorẽ adhuc esse suspicantur) & quid ex se ipso dicat. uel fortasse uerius, ecquid habeat, quid de alijs, & de se ipso dicat. Ille hæc deposita] reuocatis animi uiribus confidentiùs loquitur.

LAMB. Quo.] Redditio causæ beneuolentiæ. Gemitu homi- Hort. nis, Troiani cõmoti fuerunt. Hortamur.] Paucis uerbis uberrima materia ad dolum contexendũ præbetur. Quæ patria, genus, fortuna, quo casu post fugam suorum ibi sit relictus, quæ causa fugæ suis fuerit, unde hæc prodigiosa equi moles, & quid sibi uelit. Hæc miro artificio mox Sinon narrando amplificat.

ARGVMENTVM.

Quæsitis respondet Sinon: qui genus fortunamq; suam enarrans, & uera falsis miscens, negocium suum artificiosè pertractat, ita probabiliter explicet, ut facilè auditoribus fidem faciat.

NASC.

Cũcta equidẽ tibi Rex, * fuerint quæcũq;, fatebor
Vera, inquit, neq; me Argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, uanũ etiam mendacemq; improba finget.
Fando aliquid si fortè tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclita fama
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella uetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & cõsanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

* al. fuerit quodcũq;

Cuncta equidem tibi rex.] initio beneuolentiam, attentionemq; sibi comparat, & docilitatem: nam se uera dicturum, nulla rerum, periculorumq; habita ratione pollicetur. Arist. in 3. de arte rhet. dociles potissimum ab eo effici auditores ait, qui præstare potest, ut uir æquus ac bonus esse uideatur: quid ergo aliud conatur Sinon, nisi ut uera pollicendo uir bonus esse iudicetur? tale extat ferè orationis initium apud Sophoclem in Antig. ubi nuntius antequam Creõti rem

Dum ſtabat regno incolumis, regnũq; uigebat
Conſilijs, & nos aliquod nomenq; decusq;
Geſsimus. inuidia poſtquam pellacis Vlyſsis
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſsit ab oris,
Afflictus uitam in tenebris luctuq; trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios unquam remeaſſem uictor ad Argos,
Promiſi ultorem, & uerbis odia aſpera moui.
Hinc mihi prima mali labes: hinc ſemper Vlyſſes
Criminibus terrere nouis, hinc ſpargere uoces
In uulgum ambiguas, & quærere cõſcius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante miniſtro.
Sed quid ego hæc autẽ nequicq̃ ingrata reuoluo?
Quid ue moror? ſi oẽs uno ordine habetis Achi-
Idq; audire ſat eſt: iãdudũ ſumite pœnas. (uos è
Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ.

aperiat, longo ſermone utitur, ut metu ſe li beret, atq; ita ait.

ἐγὼ φίλη Διοποινυ, καὶ πωχρὸν ἐγώ, ὕδωρ παγήσω τῆς ἀληθείας ἕνεκα.

Neq; me Argolica.] *plane fatetur, quod diſſimulare non poteſt & aſtutè à ueris inchoat, ut reliqua ſine fraude dicturus uideatur haud ſecus in tertio Aeneid. Achæmenides nomen profitetur ſuum.*

Scio me Danais è claſsibus unum. *Et eſt primæ petitionis reſponſio, quo ſanguine cretus.* Nec ſi miſerum.] *cõciliat ſibi auditores tum per commiſerationem ex ſua calamitate, tum etiam per ſimulatã quandam ſimplicitatem: nam & uultu, & uerbis, nec non & gemitu id efficit ut ſimplex, ſincerus, apertus, & uerus eſſe uideatur. qui locus ad animorũ conciliationem efficaciſsimus eſt. eſt enim natura comparatũ (ut inquit Ariſt. in 1. de arte rhet.) ut probis, & honeſtis uiris uehementius, celeriusq; credamus non ſolum in his rebus, quæ certæ, exploratæq; ſunt, ſed etiam omnino in his, quæ in utranq; partem aſſeruntur opinionis arbitrio. occultè etiam Troianorum leuitati inſultare uidetur, cum ſe mendacem fallacemq; eſſe neget, qui mendacij, fallaciæq; gratia Troianis ultrò ſeſe obtulerat: ex Actio ſumptũ putat Macrob. in Telephoe. ſic enim ait.*

» *Nam ſi à me regnum fortuna, atq; opes*
» *Eripere quiuit, & uirtutem nequiuit.*

Fando aliquid.] *narrationem aggreditur: quam auſpicatur à cauſa: primum rem omnibus notam, & magna ex parte ueram narrat, mox falſam ſubnectit. ſed ueriſimilẽ. ſic enim in fictis narrationibus faciliùs fides fieri poteſt, ſi ueritati probabile mendacium implicetur. neq; enim quæ aut de caſu ſuo, aut de fabricatione equi Sinõ cõfinxerat, Troianis facere fidem poterãt, ideo alia ſubnectit, quibus plena fides haberi poſſit, & quæ Troianos libenti animo audituros eſſe iudicet. hoſtes ipſorũ abijſſe: ſe Græcis infenſum: Palamedem, quia bella uetabat, pacemq; perſuadebat, ab Vlyſſe proditum: Palladium à Diomede, & Vlyſſe aſportatũ, aliaq; etiam, quæ ſuo loco ordine narrantur. ergo alia credebantur, quia hæc magna ex parte uera fuiſſe conſtabat inter omnes admonẽt rhetores, præſertim Cicero, narrationes ſeu ueras, ſeu falſas ita tractandas eſſe, ut in illis ueſtigia probabilitatis appareant: quod cùm alibi, tùm hoc maximè in loco Virgilius obſeruaſſe uidetur. nam & perſonarum rationem habet, & temporũ locorumq; opportunitates, conſiliorumq; rationes ſeruat. etenim pati Sinon potuit & facere potuit Vlyſſes ad hæc temporis opportunitas adfuit, nox qua fugeret, & locus idoneus, in quo lateret, ulua, & limoſus lacus: cauſa non defuit probabilis. cur de eius pernicie cogitaret Vlyſſes, metus ſcilicet quem illi Sinon minitando incuſſerat: nam cædis Palamedis ſe ultorem illi fore promiſerat, odiumq; in ſe illius maximum concitarat.* Belidæ nomen Palamedis, & inclyta.] *Palamedem ab antiquitate generis,*

ut pote qui à Belo originẽ duceret, & à rerũ geſtarum gloria commendat. de Palamede multa Seruius interpres, et Philoſtratus in Heroicis. Quem fal ſa ſub proditione Pelaſgi. Inſontẽ.] *mouet commiſerationẽ ex infelici Palamedis ſorte: quem & ab integritate uitæ commendat, Græcos autẽ occultè iniuſtitiæ, temeritatiſq; arguit: qui uirũ inſontem, & ab omni proditionis culpa alienum, belli oſorem, pacis ſtudioſum occiderint. atq; omnia hæc ad ſui commendationem Sinon exaggerare uidetur. quaſi ex optima animi conſcientia, & honeſtate uitæ Palamedis, quo cum diu uixerat propinquus, & comes, uitam, ac mores ſuos ſpectandos uelit.* Quia bella uetabat.] *τὸ αἴτιον Macrob. in 4. Sat. hunc Virgilij locum πάθος à cauſa uocat. nam & ſi miſericordia ſatis dignus uidebatur, quia poeta dixerat inſontem, infando indicio. tamen, ut factum amplificaret, cauſam admouit. quia bella uetabat.* Nunc caſum.] *reuera Græci (ut inquit Philoſtratus) Palamedis necem luxerunt.* Illi me comitem.] *tribus ex locis, quæ perſonis attributa uocantur, deducere argumenta ad fidem ſuæ probitatis faciendam uidetur, ab ætate, ex uictu, ex fortuna hæc enim præcipuè in coniecturalibus cauſis conſiderari ſolent, quemadmodum, & apud quos, & à quibus eruditus fuerit, quibuſcũ uixerit an puer ſit, an adoleſcens, diues, an pauper: nobilis, an ignobilis: ut ex ijs utrum aliquid factum ſit nec ne, trahi ſuſpicio poſſit. igitur ex cõmunione uitæ, & ex frequenti, longaq; conſuetudine iam inde à puero cum Palamede uiro tùm optimo, tùm uitæ integerrimo, atq; nobiliſsimo, ſibiq; cõſanguinitate coniunctiſsimo inſtituta, conatur ex Troianorũ animis omnem uel prauitatis, uel ſuæ fraudis ſuſpicionem auertere. nam probabile non eſt, qui optimi, integerrimiq; uiri longa, atq; intima conſuetudine ſit uſus, eum eſſe peiſsimum hominem præſertim ſi ab adoleſcentia cœperit conſuetudo.* Pauper in arma pater.] *remouet odij ſuſpicionem, quod paupertate ductus militatum abierit. ita quoq; feciſſe uidetur in 3. Aen. Achemenides, cum ait.*

« *Troiam genitore Adamaſco*
« *Paupere (manſiſſetq; utinam fortuna) profectus.*

Hinc apparet militiam à nullo niſi paupertatis gratia antiquitus ſuſceptã fuiſſe. Et nos aliquod nomenq;, decus. Geſsimus.] *hæc non tam ad eius commendationẽ, quàm ad fidem faciendam pertinent. non enim probabile eſt, ut qui aliqua rerum geſtarũ gloria claruerit, is fraude, aut ſcelerũ turpitudine nomen ſuum obſcurare uelit. rem, perſonamq; extenuat ad arrogantiã euitandam, quod & numero multitudinis utitur, nos, & quod ait. aliquod nomen. optima ſanè laus illa eſt, quam quiſq; ſibi meritò, & abſq; arrogantia tribuit. hinc etiam magnus conqueſtionis affectus per locum communem deduci poteſt à commutatione fortunæ. nam quibus in commodis fuerit, dum Palamedis gloria, & fortuna floruit: quibus in incommo-*

dis ob

A dis ob eius obitum uersetur, comparatione ostendit. ideo sequitur. Inuidia postquàm.] altera pars comparationis, qua quibus in miserijs existat, planum facit. culpamq́ omnem in Vlyssis inuidiã reijcit. nam inuidia ductus Vlysses Palamedem, propter aduectum ab eo frumentum, nefariè prodidit. sic solent praui homines cũ iure nequeũt, iniuria quauis hostibus suis exitium machinari. Pellacis Vlyssi] ex Lucretio sumpta uidetur uox pellacis. ita enim ille ait.

» Subdola cum ridet penitus pellacia ponti.

Adflictus uitam in tenebris, luctuq́ trahebam.] mouet cõmiserationẽ ex acerbitate uitæ suæ, quasi inuitus uiuat. quidã hoc πάθος ex habitu uocãt, quale illud in 3.

» Aut ægra trahebant.—Corpora. Et in quinto.

» Genua ægra trahentem.

Et casum insontis.] renouat cõmiserationem, eiq́ indignationẽ adnectit, quod uir innocens proditus, neciq́ traditus fuerit: hæc tacitus quandoq́ secum meditabatur, interdum dolore exuperante Vlyssi non absq́ ingenti uitæ suæ periculo minabatur. propterea sedementẽ uocat, quod non tacuerit. Promisi ultorẽ.] uerisimilem narrationẽ B facit à causa. nam cum cædis Palamedis se ultorem fore constituisset, idq́ illi sæpe uultu, & uerbis significasset, causa extabat Vlyssi idonea, ut se tãta ex suspicione, ac metu quacunq́ ratione liberaret. hæc igitur illius infortunij origo fuit. ideo subdit. Hinc mihi prima mali labes.] mouet commiserationem ex sua calamitate: hinc enim secutum est oraculum, & chalcantis deliberatio: de quibus paulò infrà dicetur. Sed antequam Vlysses uoti sui cõpos fieret. se ab eo sæpius territũ fuisse ait multis causis, quas ille dolo abstruebat ut ipse occideretur. nam sequitur. Hinc semper Vlysses. Criminibus terrere nouis, hinc spargere uoces] ea uoce, acrimonia, impetuq́ animi proferenda sunt uerba hæc, ut anxietas quoq́, & solicitatio Vlyssis effingatur se in uarias formas transferẽtis, ut Sinoni noceat. id enim planum facit repetitio. quæ proculdubio à poëta huic loco de industria adhibita fuisse uidetur. porrò hæc Sinonis oratio ex eo probabilis esse apparebat, quod homines plerunq́ non spe solum adipiscendi commodi, uerumetiam euitandi incommodi gratia ad scelera cõpelluntur. nam cum Palamedi amicus, comes, con- C sanguineusq́ extitisset Sinon, sæpiusq́ eius necem se uindicaturum dixisset, erat Vlyssi quod caueret, Sinonisq́ minas uereretur, ac omnes uias persequeretur, quibus illum perderet. Ambiguas.] dubiè, ac perplexè loquebatur uafer Vlysses, ne, si apertè ageret, accusator esse uideretur: quod nomen cum pessimũ uehementer fugiendum est, id etiam ad Sinonis cõmendationem deduci potest. quasi diceret, ideo ambiguè loquebatur, quia in me quæ uerè obloqueretur nõ habebat. Et quærere cõscius arma.] uires suas experiebatur, nunquid me dolo perdere posset. nam arma sunt uniuscuiusq́ rei facultas. unde illud Virgil. ex 12. Aeneid.

» Tum demum mouet arma leo.

Nec requieuit enim, donec Chalcante ministro.] paulò altius efferenda uox est, maioreq́ animi impetu proferenda sunt uerba, id quod indicat ἀποσιώπησις, id est semiplena oratio: quæ ira, odio, atq́ indignatione cõcitatis aptissima est: tacuit enim uerba. destinat me aræ. nam etsi contentione, & acrimonia uocis dolos, fraudesq́ Vlyssis proferre cœperat, tamen cum ad finem peruenisset, ut eius impietatem ostenderet, tanto indignationis ardore deflagrauit, ut perficere orationem non ualeret. id causa fuit reticentiæ, nõ quod Seruius ait, ut interrogare, & auidius Troianos audire cogat. Sed quid ego.] κατ' ἐπανόρθωσιν orationis suæ longitudinem accusat, eoq́ magis, quia tum sibi, tum etiam Troianis ingrata dixit. id autem facit, ut à Troianis aliquid expiscetur, occultumq́ eorum animum tentet. Vno ordine] id ex consuetudine agendarum causarum Seruius tractũ esse autumat, quæ ordine agebantur. idq́ probat ex Iuuenale Sat. 16. Iamdudum sumite pœnas.] ubiq́ spargit commiserationis affectus, ut Troianos moueat. porrò ad illud iam peruenerat, ut falsa relaturus esset. itaq́ ne omnia referendo (ut ait Donatus) daret suspicionem falsitatis, concludit orationem. quasi dicat. quorsum Achiuos meos prodere cùm tamen sim moriturus, etiam cùm omnia dixerim. Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ.] Astutè, ut uitam impetret, factum uituperat per cõmunem indignationis locum ex uoluntate aduersariorũ. sumptus est hic uersus ex illo primi Iliad. uersu

ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες. id est »

Scilicet hoc Priamus gaudet, Priamiq́ iuuentus. »

Tale est illud Ouid. ex 2. de Fast. de sexto Tarquinij filio.

Nudarunt gladios, occidite dixit inermem. »

Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusq́ pater. »

Et in epist. Deianiræ.

Hoc uelit Euristheus, uelit hoc germana Tonantis, »

Lætaq́ sit uitæ labe nouerca tuæ. »

Cuncta equidem.] Mirabili artificio cõtexta ad persuadendum uerisimilia omnia, oratio. Obseruauit, quantum præceptorum de hoc orationis genere apud artis scriptores extat. Narrat enim omnia accommodatè ad mores, persuasionem, & gratiam Troianorum: id quod natura rei expostulat. Habet præterea rationem non modò circumstantiarum, id est, personarum, rerum, causarum, antecedentium & insequentium: uerumetiam opportuni circa res, tempora, occasiones & loca. Itaq́ falsa dicturus, dat operam, ut uerisimilia appareant: & ueritati historicæ quam subinde prudenter intexit, uana conueniant: ne omnia ficta conuincantur. Quare iuxta prouerbium, mendacem memorem esse oportet, ne in mendacio usquam deprehendatur. Cuncta equidem.] Beneuolentia à Priami persona: ut benignè ac cum silentio à circumfusa multitudine audiatur. Fatebor.] quasi coactus, alioqui non dicturus. Neque me.] Qui sit, & qua natione. Confitetur uerum: quo non solùm misericordiam concitat, uerumetiam fidem ob rei statum ueritatem conciliat: quo sequentia eandem mereantur. Fortuna.] A' conditione affectus. Sinonem] Pathos à proprio nomine. ἐμφατικώτερον tertia persona, hac figura usurpatur, quàm prima. Vanum.] Deprecatur id maximè, cuius opinio in auditorum animis in primis sedere posset: ut maiori cum fide mendacia consuat. Vanum quid appellet, ipse mox epexegesi reddit, mendacem: Si fortuna fecerit Sinonem miserum, at non perinde finget mendacem. Prius in speciem uerum est, alterum uerò uanum. Principium narrationis aptè ductum à Palamedis historia, quæ Sinoni ad præsens consilium uehementer conducit. Nomen enim illius cædis ad Troianos quidem permanarat, causa uerò latuerat, aut certè uariarat, ut solent multa de hostibus apud hostes uulgi sermonibus ferè iactari. Quamobrem haud difficile est Sinoni, nouũ commentum rei affingere, idq́ hostibus ita persuadere; quippe

LAMB. Hort.

qui ex ijsdē castris iam proficisceretur. Quãobrem haud dubiam fidem merebatur. Fando.] Rhetores inter alia narrationis decora præcipiunt, ut ea quæ uerisimilia finguntur, ueris interserantur, ne ficta omnia esse appareant. Obseruauit id poëta cùm toto opere, tum hoc maximè loco, ut dixi. Itaq; à ueris narrare auspicatur: Fando aliquid. At mendacium illicò affingit: Quia bella uetabat. Belidæ.] à Belo orti. Belus pater Danai fuit, & Aegypti. Danai 50 filiæ, Belides dictæ fuere: ex quarum una Amymone, & Neptuno, Nauplius (uel, ut alij, Nauplus) pater Palamedis, prognatus fuit. Quo loco Neptunus eam compresiit, fertur terram fuscina sua uerberasse, unde aqua ebullierit: quem fontem posteri Lernæum dixerunt, siue Amymonum, à matre Amymone: uel, ut nonnulli autumant, ab Amymone Sileno. Palamedis.] Cùm uniuersa Græcia ad bellum Troianum conuocaretur, Vlysses uerè λαμπυρὶς, ut dixit Lycophron, furorem finxit. Quem, ut uerum coargueret, uarij generis animalibus littus cœpit arare. Palamedes Nauplij filius, fucum illum detecturus, arantí filium Telemachum opposuit: à quo cum prohibuisset aratrum, facile simulatam dementiam prodidit. Cùm iam ad Troiam bellaretur, & Vlysses frumentatum missus nihil adferret, Palamedes eòdem profectus, magnum frumenti numerum in castra aduexit. Vlysses aduertens Palamedem in omnibus suis consilijs infestum, magnam auri uim cum literis adulterinis clàm in eius absentis tentorio abstrudi iussit. Hinc eum palàm proditionis accusare adortus, prolata pecunia, nullo momento apud exercitū rerum ignarum conuicit. Hac calumnia uictus, à multitudine uniuersa Græcorum lapidibus obruitur. At quàm impunè, res Græcorū statim arguerunt. Nauplius enim pater, ubi ex nocturna imploratione deorum accepit, ad Caphareos scopulos adesse Græcos, facem ardentem eo loco, ceu amicis adnauigantibus, extulit: signum, ad quod tanquam in portum cursum dirigerent. Erant illic saxa latētia sub summa maris superficie. Huc Græci ubi cursum uertissent, naufragium omnes, paucis exceptis, fecerunt. Atq; hunc in modum Nauplius filij mortem ultus fuit. Posteris temporibus templū huic Palamedi in Lepetymno monte Metymnes extitit. Græci scholiastæ annotarunt, patrem Nauplium, accepta filij morte, ad Græcos nauigasse, ac uindictam de filij nece poposcisse. Verùm cum nihil obtestando obtineret, re infecta reuersus fuit. Gratulabantur enim omnes Agamemnoni, cuius auxilio fretus Vlysses, Palamedem è rebus humanis sustulerat. Nauigauit circa Græcorū urbes, & loca: concitauitq; huc absentium ducum uxores, ut cùm alijs procis adulterarent: Clytemnestram Agamemnonis, Aegistho: Aegialiam Diomedis, Stheleno, uel (ut alij) Cometæ, Stheleni filio: Medeam Idomenei Leuconi, quam postea unà cum filia eius Clisithyra ipse Leucon interfecit, in templum fugientem: Penelopen, ut à procorum grege adamaretur: & ad consimilem modum, aliorum uxores. Decem urbes Cretenses post bellum Troianum inde alienatas, imperio occupauit. Ipsum uerò Idomenea in Cretam adnauigantē, regno expulit. Posteà accepto Græcorum in patriam reditu, memorata fraude circa Caphareum, καὶ τὰ κοῖλα τῆς εὐβοίας in præsentissimum naufragium per noctem eos attraxit. Nunc is locus Xylophagos nuncupatur, ubi Græci appulsu suo, quia littus esse uidebatur, facto naufragio hausti fuerunt. Euripides in Palamede:

ἐκτάνετ' ἐκτάνετε τὰν πάνσοφον ὦ Δαναοί, A
τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα μουσᾶν.

Hanc ob uindictam, Lycophron hunc Nauplium, Palamedis patrem, & propter uersutum ingenium, ἐχῖνον uocat. est enim echinus, uersutus & callidus: id quod parœmia testatur,

πολλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος ἓν μέγα.

Porrò Dares tradit, Palamedem à Paride telo collo traiecto interfectū. At Dictys illius historiæ author est, quam Maro est hoc loco sequutus, eum per Vlyssis & Menelai literas supposititias perijsse, ut qui grandem à Troianis pactus pecuniam, exercitū hostibus prodidisset. Itaq; Nauplio patre hic, & matre Clymena, Agamemnonis sorore prognatus, illustris poëta fuit. Scripsit pulcherrima poëmata, quæ posterorum Agamemnonis inuidia perierunt. Sunt, qui eius rei culpam in Homerū conijciunt. Elegantissimarum rerum repertor fuisse perhibetur. Inuenit sua industria & philosophiæ beneficio, ad Iliū, rationem trahendi diuturnam obsidionem in castris: Pleraq; quæ rebus gerendis conducerent: quorum partim huc spectabant, ne tempus per otium dilabens militum corpora inertia frangeret: partim, ut animorum ægritudines tol- B lerent. fritillum eius inuentum fuit. Reperit numeros ad censendum exercitum: item suffragia, quibus in iudicando deliberandoq; utimur. Ad hæc, mensuras, pondera, & literas aliquot, (etsi multo ante bellum Troianum, Moses Hebræis, Cecrops Atheniensibus sua scripta reliquerant) θ, φ, χ. Hyginus 11 literas ab eo repertas ait. Nonnulli ad has tres, ξ tantum adijciunt. Huius inuentum est, ratio instruendi exercitus, datio signi, uigiliæ in castrorū stationibus: quemadmodum Simonis eodem bello, specularis significatio. Extat ἀπόδειξις in Varia historia Ioannis Tzetzæ, ὅτι ἡ πρὸ παλαμήδους ἐν ἑλλάδι ἦσαν γράμματα. Quæ narratio, quia prolixior est quàm quæ hic asscribatur, omittenda est. Illud tamen operæpreciū est, quod annotetur ex eiusdem Variæ historiæ authore: communem hominum opinionem tenere, sedecim literas à Palamede, reliquas uerò octo ab Epicharmo, Cadmo, & Simonide inuentas. In Lepetymno monte Methymnes sepultus fuit. Insontem.] Verum hoc, per aurum dolo inimici in tentorio abstrusum: & literas suppositítias, quibus proditionis conuictus fuit. Quem falsa.] Pathos, à causa: Quia bella uetabat. Cassum lu.] mortuum pe- C riphrasis. Quòd insontem lapidibus obruissent, uerum: quòd mortuum uerò lugerent, falsum. Demisere.] Pathos, ab innocentia. Itaq; hæc ita merentur fidem, ut quæ inter duo uera collocentur. Constat enim Palamedem Vlyssis fraude interfectum: & Græcis profectis, Sinonem relictum ad urbem, in confesso est. Hæc artificiosè connectit, inde fraudis fundamento sumpto, quòd Palamedis consanguineus esset. Quod cum uideatur nihil summæ rerum allaturū, & ueluti extra rem, & nihil ad rem pertinens, pro uero accipitur, & fidem præbet omnibus illis quæ postea dicuntur. Illi me.] Fictum hoc est, & uanū: cùm Sinon non Palamedi, sed Vlyssi, ut paulò suprà est annotatum, sanguine iunctus esset. quorum Vlysses Anticliæ, Sinon uerò Aesimi erat. Fuerunt ergo Sinon & Vlysses ἀνεψιοί, ἤτοι ἐξάδελφοι, ex fratre & sorore geniti: hoc est, amitini. Sed hæc uanitas huc spectat, ut ea quæ sequuntur, uerisimilia sint auditoribus. Haud ignota.] Liptote. Pauper.] Pathos à fortuna. Nos aliquod.] Et hoc falsum: sed ne ab improbato uerba profecta uideantur.

A deantur. pathos à fortuna. Regnum.] Nam regno Agamemnoni abrogato, Palamedes aliquandiu suffectus fuerat. Inuidia.] Verum hoc. Quare etiam significanter addit, se omnibus comperta dicere. Et creduntur ista ueluti in numerū ut nulla sit ratio, cur uana esse credantur. Iam uerò odium dicendo Vlyssi apud hostes conciliat: cuius nomen etiam antè Troianis, ob proditionis & alias insidiarum artes iamdudum inuisum fuerat.

Afflictus.] Falsum: utrum additum ad concitandos affectus, à miseria insequuta uitæ suæ ratione. Mecum.] apud animum meum. nam palàm in os aduersus Vlyssem supplicij metu non audebam. Amici.] Palamedis.

Nec tacui.] Falsum: sed causæ suæ opportunū. Fors.] quæ fortuna. Odia.] Emphasis. concitaui mihi Vlyssis odium, acerrimi hostis uestri, quo infestiorem rebus Troianis castra Græcorum non habuerunt, uel uobis iudicibus. Hinc mihi.] Epiphonema, ex uerisimili per omnia narratione collectum, quo sequutæ minas uindictæ inducit. Criminibus.] A' consequentibus: ea uana sunt, sed circumstantijs apta: hoc est, loco, personis, & causæ quam agit. Ambiguas hic, periculosas dicit, & capitales.

B Arma.] fraudem & dolos, quibus mihi insidiaretur, ut erat ἀλωμῆτις. Donec.] Aposiopesis. Suppressit artificiosè uerbum Destinaret, ut abrupto narrationis filo, attētos nouâ ab integro postea historia, in præsentissimum errorem tanquam in nassam pertrahat: & in primis cognoscendi catastrophen cœptæ fabulæ desiderio accensos, ulterius ad percontandum urgeat.

Calchante.] Fuit hic Thestoris Mycenæi filius, uates & augur clarus, qui cum Græcorum ducibus ad Troiam uenit. Huic oraculum redditum aiunt, tum demum eum fatis concessurum, ubi in uatem se præstantiorem incidisset. Porrò post Troiæ excidium ipse unà cum Amphilocho, Leonteo, Podalirio, Polypetæ, relictis circa Ilium nauibus, pedestri itinere Colophonem proficiscitur: quo loco sepeliuerunt Calchantem. Etenim eùm apud Mopsum ita tem hospitio hi essent excepti (erat hic Apollinis filius, & Mantus) inter Calchantem & Mopsum certamen incidit de agresti ficu. Rogasse itaque fertur Mopsum Calchas, quot grossos arborem ferre crederet? respondit, decem millia & super modium, unum Atq; ita inuentum tradunt. Percontatur uicissim Calchantem Mopsus, de scrofa instante partu, quot sucuulas grauida gestaret, & quando pareret? Cum porrò Calchanti nihil esset quod responderet: Decem, inquit ipse, porcellos gestat, & inter eos marem unum, pariet cras. Quæ cum ita euenissent, dolore contabuit Calchas. Sunt qui tradunt, eum sibi mortem consciuisse. Refertur ab alijs multò diuersius. Cæterùm Homerus huic absolutam uaticinandi peritiam attribuit, ὃς ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. Hic fuit ille Calchas, qui (ut refert Homer. Iliad. 2.) ex passerum numero Troiani belli annos fuit auguratus, & Ilij excidium. Sed quid ego.] Miro artificio narrationem rei expectatæ abrumpit: idq; ficta salutis desperatione. quo audiendi auidos, magis ad reliquum fucum cognoscendum accendat. Ordine.] Vanos & perfidos ex uno Vlysse omnes iudicatis. Occupatio, qua suspicionem doli dissimulanter deprecatur. Achiuos] Græcos. Achæorum ueteri appellatione dicti fuère Argiuæ urbis & Spartanæ incolæ, ab Archandro & Architele filijs Achæi, qui fuit Xuthi. Sumite.] Fictè hortatur hostes, ad sui pœnam. Nam cum constet, Vlyssis & Atridarum nomen uehementer apud Troianos fuisse inuisum, nouit nulla eos in re illis gratificaturos: sed ne in sceleratissimum quenquam, in illorum gratiam animaduersuros, nedum in insontē. Quare addit, id illos petere: imò magno ære redimere, si sit opus. Ithacus.] Vlysses antonomasia, ut in Atridæ.

ARGVMENTVM.

Quærunt Troiani à Sinone causam audire tanti Græcorum sceleris in ipsum.

Tum uerò ardemus scitari & quærere caussas,
Ignari scelerum tantorum, artisq; Pelasgæ.
Prosequitur pauitans, & ficto pectore fatur:

NASC. Tum uerò.] natus est Sinon, quod potissimum quærebat, ut B interrogaretur à Troianis, cur tantopere ipsius interitum optarent Græci. ita necessario occurrebat; ut causam redderet, quamobrem Græci non abijssent, quos tamen Troiani nauigasse putabant: quæ quidem causa totum ipsius Sinonis cōmentū uerisimile faciebat. Ardemus scitari.] cur tātopere gratus sit Græcis illius interitus. Tantorum.] amplificatio est. Artisq; Pelasgæ.] inuidiosè & cū sele. ita etiā infra. „ Ille dolis instructus, & arte Pelasga.

LAMB. Tum.] Graphicè naturam ingenij humani depingit. Hort. Quæ negantur, scire auet, ut sæpenumero sibi exitij sui hoc errore sit author. Reddit Sinon particula Donec attentos, ad id cuius causa cœpta fuit narrationis series, cùm laros hiantes arte luderet. Cæterùm noua hæc, sed planè fabulosa narratio, huc spectat, ut ad confirmandum errorem, exemplo probet, quod narrare cœperat, ut insequuta antecedentibus conueniant: id est, Vlyssem non antè quieuisse, quàm ab eo in capitis periculum adductus esset.

Pauitans.] Vt doli suspicio excludatur: simul, quo signis animum perturbatum ad concitandos affectus coarguat. Emphasim habet metaphorica uox Ardemus: quæ admirabile studium in sciscitando ostendit.

ARGVMENTVM.

Comparata sibi apud Troianos fide Sinon proditionem aggreditur: quam auspicatur ex Græcorum nolunt ate nauigandi in Græciam: quod ne facere possent, & uentis sæpenumero reiectos, & oraculo prohibitos fuisse memorat.

Sæpe fugam Danai, Troia cupiere relicta,
Moliri, & longo fessi discedere bello.

NASC. Sæpe fugam Danai.] narratio hæc à quibusdā expositio argumētosa appellatur, quia

Feciſſentq́ utinam: ſæpe illos aſpera ponti
Interclusit hyems,& terruit auſter euntes.
Præcipuè cum iam trabibus contextus aceruis
Staret equus,toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus,isq́ adytis hæc triſtia dicta reportat:

quia cauſam ſibi adnexam habet: quæ ſtatim ſequitur. Et longo feſſi diſcedere bello.] *rem falſam uerisimilem facit à temporis longitudine. nam probabile uidebatur, ut Græci cõſilium cepiſſent abeundi, qui per decennium Troiam fruſtra expugnare tentauerant. conciliat autem ſibi Troianos: quorum uirtute Græcos fractos fuiſſe oſtendit.* Sæpe illos.] *προκαταληπτικῶς obiectionem occupat, cur Græci non abierint, cùm tanto nauigandi deſiderio tenerentur, rationemq́ aſſignat ex euentu deductam, quod tempeſtate impediti ſoluere nequiuerint.* Et terruit Auſter.] *cauſam tempeſtatis ponit, quæ Auſtro orta eſt meridionali uento. niſi mauis μετωνυμικῶς ſpeciem pro genere poſitam.*
Toto ſonuerunt æthere nimbi.] *exaggeratio tempeſtatis. ſed uelle fidem facere uidetur teſtimonio diuino equum illum ligneum munus eſſe religioſum, ac Mineruæ dicatum. ideo dixerat.*
» *Præcipue, cum hic trabibus contextus aceruis*
» *Staret equus.*
Suſpenſi Eurypilum.] *in dubijs rebus ad diuinum confugiendum eſt auxilium. mittunt ergo Eurypilum Euemonis filium uirum fortiſſ. qui, ut ſcribit Homer. in 2. Il. cum quadraginta nauibus in expeditionem Troianam Agamemnonem eſt ſecutus.* Scitatum.] *alij ſcitantẽ, pro ſciſcitaturum legunt. at Soſipater Cariſius ſcitatum agnoſcit: proq́ ſciſcitatũ poſitum ait.* Triſtia dicta.] *minantia. Nonius Marcell.*

LAMB. Hort. Sæpe fugam.] *Narratio altius ab integro repetita, quàm finiri paulò ſuprà cœpta fuerat. Orditur à fugæ conſilio non ſemel concepto & cauſis moræ, ob quas huc uſque illam diſtulerint: quas ait fuiſſe, tempeſtatem, uentum aduerſum, oſtenta diuorum.* Auſter.] *Species pro genere: quanquam it uentus planè nauigaturis aduerſus erat.* Præcipuè.] *A recenti cauſa.* Suſpenſi.] *dubij: metaphora à corpore ad animum.*
Eurypylum.] *uatem & augurem celebrem. Quidam tradunt, & inter eos Homerus, Eurypylum quendam Euæmonis & Opii filium, Orchomenio, ſeu Ormenio potius, cum 40. nauibus ad Troiam ueniſſe, & à Phlegao Alphæi filio poſtea interfectũ. Alij eum à Neoptolemo cæſum ſcribunt. Ormeniũ ſcribũt duos habuiſſe filios, Amyntorem & Euæmonem: quorum Amyntor Phœnicem, Euæmon Eurypylum genuerit: atque Phœnice abſente, Eurypylum patrui regnum adeptum. Homerus lib. Iliad. ſecundo, Eurypylum in Co regnaſſe author eſt, quem interpres tradit Herculis & Chalciopis filium fuiſſe. Huius nunc meminit noſter poëta. Vates & augur hic conſultum oraculum Apollinis miſſus fuit: qua ratione dijs placatis uentum ſecundum Græci conſequerentur. Citatur de Eurypylo quodam huiuſmodi hiſtoria à Didymo, Odyſſ. 11. Eurypylus Aſtyoches & Telephi, Herculis, filius, nactus paternum regnum, Myſiæ præſidere cœpit. Priamus audita hominis potentia, legationes ad eum miſit, ut ad bellum ſibi auxilia mitteret. Ille per matrem ſibi integrum non eſſe reſpondit. Priamus extemplò matri eius Aſtyochæ aureã uitẽ dono* B *miſit. Qua corrupta, filiũ illico ad exercitũ extruſit. Verùm à Neoptolemo Achillis filio interfectus fuit.* εὐρύπυλος ὁ ἀστυόχης καὶ τηλέφου, τοῦ ἡρακλέως, παραλαβὼν τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, τῆς μυσίας ἀρχῆς προΐσταται. πυθόμενος δὲ πρίαμος τῆς περὶ τοῦτον δυνάμεως, ἔπεμψεν ὡς αὐτὸν, ἵνα παραγένηται σύμμαχος. ἀπόντος, ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτῷ διὰ τὴν μητέρα, ἔπεμψεν ὁ πρίαμος τῇ μητρὶ αὐτοῦ δῶρον ἀστυόχῃ χρυσῆν ἄμπελον. ἡ δὲ λαβοῦσα τὴν ἄμπελον, ἔπεμψε τὸν υἱὸν ἐπὶ στρατείαν. νεοπτόλεμος δὲ ὁ ἀχιλλέως παῖς ἀναιρεῖ. *Idem enarrator exiſtimat, Priamum Eurypylo unam filiarum ſuarum nuptum ſe daturum ſpopondiſſe: qua re eum ſe facilè lactaturum ſperabat.* Adytis.] *ſacris templi penetralibus, quæ præter uatem ingredi nulli fas erat.* ἄδυτον, παρὰ τὸ δύω *ſubeo, ingredior: & α στερητικόν. Eſt autem* ἄδυτον, σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. *Et adiectiuè,* τὰ ἄδυτα, ἄβατα, ἀπέρατα. *Adytos ſeu adyton, utroq́ genere uſurpatur.* Triſtia.] *horrenda & immania oracula, Delphis ab Apolline reddita.*

C

ARGVMENTVM.

Reſpondit oraculum, nullam eſſe Græcis ſpem fugæ, niſi itidem Græca anima litarent, uti in Aulide fecerant, cum ad Troiam nauigarent. hæc optima Vlyſſi occaſio fuit tollendi de medio Sinonis: quod ut facilidè aſſequi poſſet, cum Calchante ſacerdote conuenit, ut magna uoce pronunciaret Sinonem ab Apolline poſci ſacrificandum.

Sanguine placaſtis uentos,& uirgine cæſa,
Cum primum Iliacas Danai ueniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus,animaq́ litandum
Argolica. uulgi quæ uox ut uenit ad aures.
Obſtupuêre animi,gelidusq́ per ima cucurrit
Oſſa tremor,cui fata parent,quẽ poſcat Apollo.
Hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios,quæ ſint ea numina diuûm
Flagitat:& mihi iam multi crudele canebant
Artificis ſcelus,& taciti uentura uidebant.
Bis quinos ſilet ille dies,tectusq́ recuſat
Prodere uoce,ſua quẽquã,aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,

NASC. Et uirgine cæſa.] *ἑρμηνεία ſuperioris uerbi ſanguine. Iphigeniam deſignat: cuius fabulam copioſè deſcribit Seruius interpres. ſed ad eas Euripidem: à quo tragœdia Iphigeniæ in Aulide eleganter, & ſcitè deſcribitur.* Sanguine quærendi reditus.] *hoc uerisimile uidebatur, quia ſimile ſuperioris eſt. ſanguine placaſtis uentos, quod certum eſt.* Animaq́ litandum. Argolica.] *προληπτικῶς occurrit obiectio, captiuum occidi potuiſſe itaq́ ſibi uiã ſternit ad occaſionem ſuæ cædis oſtendendam. porrò alluſiſſe uidetur ad ſacrificium animale:*

Compositò rumpit uocem, & me destinat aræ.
Assensere omnes: & quæ sibi quisq; timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulêre.

A *animale: in quo sola anima offerebatur, ut in quinto Aen.*
" *Hanc tibi Erix meliorem animam pro morte Daretis*
" *Persoluo.*

Obstupuere animi, gelidusq; per ima cucurrit.
Ossa tremor.] πάθος, *subitiq; pauoris descriptiò. & callidè sanè ait omnes timuisse, ne si solus ipse timuisse diceret, solus inter cæteros dignus uideretur, qui propter scelera aliqua sacrificio traderetur: itaq; Troianos enarrat, uera esse iudicentur.* Cui fata parent, quem poscat Apollo.] *quidam hic* ταυτολογίαν *esse uolunt, id est eandem per diuersa uerba sententiam. attamen non longè, ut opinor, à uerò aberrabit, qui alterum ad fatum Sinonis, alterum ad Apollinis uoluntatem referet: igitur cui fata Sinonis uidelicet, parent mortem. quasi fatum esset Sinoni, ut hoc mortis genere periret.*
Protrahit in medios.] *nequis fraudem suspicaretur.*
Et mihi iam mali crudele canebant, Artificis scelus.] *dolos, ac fraudes Vlysis multorum testimonio comprobat per locum pronunciatorum. nemo erat, qui non facilè iudicaret, ac palàm diceret, ubi ad Vlyssem res delata esset, Sinonem futurum, qui morti traderetur. quæ quidem coniectura cùm ex capitali odio, mutuaq; inter eos simultate trahebatur sũ ex periculo. quod uiuo Simone imminebat Vlysi. Nam inter omnes constabat, ita comparatam Vlysis naturam, ut, si iure non posset, iniuria quauis inimico exitium machinari uellet, à quo non iniuria summum periculum metuebat. hæc in causis coniecturalibus ex ratiocinatione petuntur: sub qua spes reijciendi, diminuendi'ue incommodi ponitur. quibus de rebus Cicero in secundo de inuentione copiosè tractauit. Vt uerò falsitatis suspicionem abducat, quæ ex hoc trahi facilè poterat, quòd non quem uellet Vlysses, sed quem sortes, seu oraculum peteret, aræ destinandus esset, argumentatur, remq; uerisimilem facit ex persona Vlysis, quem ad fingendas fallacias aptissimum, adq; dolos moliendos perspicacissimum esse ait.*
Bis quinos silet ille, dies.] *oratione quantum potest, Calchantis crimen extenuat: quo magis scelus Vlysis* C *amplificet. nam sequitur.* Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus.] *nõ sponte, neque ex animi sui sententia, sed molestia, & contentione Vlysis impulsus, id egisse Calchanta dicit. haud tamen illum ab hac culpa uindicat, quem cum Vlysse proditionem pepigisse memorat. translatio criminis est, fecit quidem Calchas, sed criminis causa fuit Vlysses.* Assensere omnes.] *faciem habet argumentosæ expositionis: nam sequitur quasi ratio quædam.* Et quæ sibi quisq; timebat.] *quare assenserunt: quia quod quisq; sibi timebat, id in unius exitium conuersum esse uidebant.*
Vnius in miseri exitium.] *oratoriè de se in tertia persona loquitur, & commiserationem mouet ex infelici, calamitosoq; uitæ suæ exitu.*

LAMB. Hort. Sanguine.] *Oraculum Apollinis: ut undiq; omnia uerisimilia appareant, ac destinatio insequuta præcedentibus causis conueniat.* Sanguine placastis.] *Agamemnon & Menelaus Troiam ad repetendam Helenam cum uniuersa propè Græcia petituri, in Aulide Bœotiæ portu ui tempestatis: propter sacram ceruam Dianæ in uenatu à rege uiolatam, retinebantur. Ob quam rem à fratre castigatus superbius etiam in deam respondit. Sunt qui prodant, Græcos ob id ibi retentos, quòd Agamemnon prouocasset deos arte sagittandi. Hac de causa ducum impulsu conuocatis aruspicibus, Calchas facinus nulla ratione expiari posse respondit, nisi uiua & animali hostia: sed ne qualibet quidem, uerùm deposci uictimam Iphigeniam Agamemnonis, cuius admissam impietatem alioqui uniuersus exercitus lueret filiam. Perculsus rex crudeli responso, negat se lamenæ daturum filiam. Rege ad postremum multis ducum consilijs uicto, Vlysses & Diomedes ad Clytemnestrã proficiscuntur, Iphigeniam per speciem nuptiarum Achillis in Aulidem accersitum. Mater prætextu nuptiarũ persuasa, lectis insuper in eandem sententiam mariti literis, haud grauatè filiam dimisit, & quidem ducum fidei creditum. Sed & ipsa unà cum illis in Aulidem profecta est. Cum iam aræ admota hostia, farre tosto & sale aspersa staret. Diana eius miserta, caligine circumfusa sublatam, supposita cerua, in Tauricam transtulit atq; eam suam ibi sacerdotem fecit. Addunt quidam, propter impietatem regis grauem pestem sequutam, qua exercitus miserè fuit afflictus: eiusq; commenti solos conscios Agamemnonẽ, Menelaum, Calchantem atq; Vlyssem: ac postea prodito consilio Achillem indignatum, præcipuè cum à Clytemnestra futurus gener salutaretur, quod suo nomine ad cædem puellæ abusi essent, eamq; summa ui defendisse ne mactaretur. Verùm cum ducum suffragijs se uictum uideret, inclinaretq; res ad summũ tumultum, postulante exercitu puellam, contrà negante Achille id futurum sine sanguine, constat eum paratum fuisse cum uniuerso exercitu dimicare. Et hauddubiè ingens eo die clades accepta erat, nisi ipsa matri suasisset, satius sibi & florentissimo exercitui futurum, se pro salute Græcorum mori, quàm ob suam unius salutẽ tot principes, tot fortia corpora in præsens pugnæ & anceps discrimen trahi. Itaq; peracto, ut dixi, sacro, conscensis nauibus, secundo Zephyro in Asiam traiecerunt. Phanodemus historicus tradit, Iphigeniã in ursam mutatam: Nicander, in taurum: alij, in anum: rursum alij, in ceruã. Verùm hæc fabulosa sunt, ac nugæ meræ. Cæterùm historiæ ueritas ita se habere existimatur. Cum iam Iphigenia aræ admota esset, ut hostia sacrificaretur, fortè ita accidit, ut ursa, aut taurus, aut anus, aut cerua per medium Græcorum exercitum cursitaret: quod animal ipsum uatis iussu fuit cæsum. Iphigenia ita seruata fugit in Scythiam, & Dianæ sacerdos facta est: occiditq; omnes Græcos, qui illuc uenissent. Quidam hanc Iphigeniam, inter quos Duris est, non Agamemnonis, sed Thesei filiam fuisse contendunt, ex Helena, & à Clytemnestra θυγατρὸς θετικῆς σχεῖν. Rursum sunt, qui eam neque Clytemnestræ fuisse affirment. Ferunt autẽ ex Chryseide Astynome & Agamemnone liberos extitisse, Chrysen & Iphigeniam. Post euersionem Ilij, cum Græci diuersis itineribus domum rursum nauigarent, Chrysen in Chrysopoli urbe Euxini uita defunctum: Iphigeniam uerò eius sororem à Tauroscythis captam, Dianæ sacerdotem, aut Lunæ factam. Porrò non absurdum illud existimant. Iphigenia subtracta, ceruam per exercitum currentem, uictimam à Græcis fuisse immolatam: ipsamq; adeò puellam eos in exteras terras ablegasse, cùm Iulianι Lupercam consimili ratione aquila, eruarit:*

& in historia sacra, Isaacum cædi, suffecto ariete, substractum constet. Hæc fermè Lycophronis diligens enarrator. Sanguine.] Diana hæc peculiariter humanis hostijs delectata fuit. Hinc eidem in Taurica hospites immolari mos erat: perinde ut Heso & Teutati apud Gallos, & Latiali Ioui apud Italos, & eidem dæmoni apud Pœnos. Sic apud Cyprios, Teucro: quem ritum Hadrianum Imperatorem sustulisse, proditum est. Saturnus in Latio eodem genere cultus fuit, ut homines uiui de Miluio ponte in Tybrim præcipitarentur: quod Hercules ita sustulit, ut imagines deijcerentur. Pluribus item alijs ad eundem modum apud ethnicos, carnibus humanis litatum constat. Sanguine.] Iphigeniæ. Et ne bruti animantis sanguine deam placatam quis existimet, addit interpretationem illustrem. Virgine cæsa: ut perspicuè coarguat humanam hostiam. Animaq;.] hostia non animali modò, aut humana etiam qualibet, sed Græca. Animam, hoc est, hostiæ nomen posuit. Et litare dixit significanter, quod propriè significat sacrificio facto placare numen, authore Macrobio. Gelidus.] Periphrasis timoris, ab accidentibus. Protrahi.] inuitum, adeoq; restitantem Calchantem. Conciliat Vlyssi, abunde Troianis inuiso, maius odium. Flagitat.] Improbitatem in petendo signat. Canebant.] Diuinatio uulgi, ab antecedente odio & simultate. A

Ille.] Calchas. Exaggerat improbitatem Vlyssis. Habet & ipsa oratio gradationem. Siles decem dies: totidem latet: negat se quenquam proditurum, qui est destinetur ad eadem. Suâ.] Emphasis. Creditur hoc quoq; summatim: quia nulla causa est, cur falsum putetur, tametsi planè confictum sit. Opponere morti dixit, pro destinare ad eadem. Vix tandem.] Summam difficultatem in prodendo ostendit, qui ægrè improbis Vlyssis clamoribus perpulsus, sed ex composito se depoposcit.

Compositò.] non iussu oraculi, sed ex Vlyssis libidine & compacto Causas retulit: Palamedis propinquitatem consanguineam, & uindictæ comminationem.

Arx.] ad uictimam: id est hostiam, cuius capite secundus uentus in patriam soluturis redimeretur. Vnius.] Pathos à sua persona.

ARGVMENTVM. B

Declarata oraculi uoluntate, Sinonis non erat differenda cædes. ergo paratis frugibus. id est, mola salsa, reliquisq; rebus sacrificio necessarijs, ubi ad aram constitutus est, effugisse limoso in lacu latuisse ac se nece illa eripuisse ait.

NASC.

Iamq; dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora uittæ:
Eripui (fateor) letho me, & uincula rupi,
Limosoq; lacu, per noctem obscurus in ulua
Delitui, dum uela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi iam patriā antiquā spes ulla uidendi,
Nec dulces natos, exoptatumq; parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorū cæde piabunt.
Quod te per superos, & conscia numina ueri,
Per, si qua est quæ restat adhuc mortalib. usquā
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

Iamq; dies infanda.] mihi scilicet propter id, quod sequitur. Mihi sacra parari.] quæ ad ornandam, ad explorandam, & ad mactandam uictimam in sacris adhiberi solebant. Et salsæ fruges] à communi ad separatam sacrorū enumerationem transit: in quibus recensendis mores Romanorū, ut passim facere soles, attingit. hac de re Ouid. in primo Fast. Diony. in sept. & in primo non pauca meminerunt. Eripui, fateor, leto me.] confessio criminis. piaculum enim dederat, quia eū morti addictus fuisset, ab ara profugerat sed hoc criminis genus ipse defendit ueniali statu, aufugi, ut uiuerem. Et uincula rupi.] προληπτικῶς obiectionem occupat. occurrebat enim, quo modo aufugerat uinculis ligatus: nam uictimæ ad aras in uinculis ducebantur, deinde solutæ mactabantur. quæ si uel aufugissent, uel, cum uecte ferirentur, reluctassent, aut augissent, piaculum erat. Limosoq; lacu per noctem obscuris in ulua. Delitui.] à loco, & à tempore fugam uerisimilem facit. nam locus illi ad latendum idoneus fuit lacus limosus, uluaq; obtectus: nec tēpus oportunū defuit, noctis uidelicet obscuritas. Si fortè dedissent.] astutè, & oratoriè nec negat, nec planè confirmat Græcos nauigasse: ne, aut Troianis demat securitatem, aut quæ supra dixerat, non posse Græcos, nisi homine litato, nauigare, falsa esse uideantur. etiam artis est (uti rhetores admonent) in angustia argumentorum nihil affirmare, sed in certis uti sermonibus. Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla uidendi, Nec dulces natos, exoptatumq; parentē] confirmata iam circumstantijs causa sua, locum communem inducit conquestionis, ut auditorū animos magis exsuscitet, & ad misericordiam uehementer inclinet. si quidem naturale est, ut fidem sequatur motus. nemo enim ea de re mouetur, de qua sit ne ita dubitet. præterea loci communes, qui aut per indignationem, aut per conquestionem inducuntur, suscipere debent (ut inquit, Cicero in partit.) omnia elocutionum ornamenta, in quibus suauitatis, & grauitatis plurimum consistat. cuius rei non ignarus Virgil omnia, quæ artis sunt, quæq; affectibus conueniunt, in hunc contulisse locum uidetur. singula enim singulis epithetis exornat, atque illis quidem epithetis, quæ mouendæ commiserationis uim maximam habent: patriam antiquam, id est charam: dulces natos: exoptatum parentem. Quos illi fors ad pœnas.] cōmiserationem exaggerat ex parentis, liberorumq; supplicio. non dissimili ferè ratione conqueritur apud Euripidem Medea, uerita ne sui filij aut à noua Iasonis uxore occidantur, aut in exilium agātur. Quod te per superos.] deprecatio est à pietate: qua sæpenumero uti solēt: qui in extremis uitæ periculis uersantur. Turnus apud Virg. in 12. Aen. moriturus obsecratione utitur. C

"Miseri te si qua parentis
"Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis
"Anchises genitor. Dauni miserere senectæ,

Et

A *Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,*
» Redde meis.

Miserere laborum. Tantorũ.] *odiosus Troianis, quia Graecus est, astutè ex suis calamitatibus misericordiã mouet: per quam auditorum quoque beneuolentiam colligit ex persona sua. etenim ex nostra persona auditorum quoque beneuolentiam contrahimus (ut inquit Cicero) si prece, & obsecratione humili, ac supplici utimur.*

Miserere animi non digna ferentis.] *auget commiserationis affectum per locum communem ex innocentia animi sui: per quam indignum esse ostendit, ut neci tradatur.*

LAMB. Hort. Sacra.] *far tostum sale conspersum, quo hostia aspergebatur. Describit ceremoniarum partem in id genus sacrificij* Salsae.] *Interpretatio: uidelicet quae sacra parabantur. Periphrasis est molae quae ex ordeo, sale admisto, conficiebatur. Haec uiuis capitibus hostiarum animalium, antequàm mactarentur, inspergebatur, infundebaturq́. hinc uerbũ immolare, pro sacrificare, Graeci οὐλὰς & οὐλοχύτας appellant. Homeri enarrator Iliad. 2. duas potissimum causas ex Theophrasto de inuentionibus adducit.* B *ἤτοι πολυπληθείας χάριν, ἢ μνήμην ποιούμενοι τῆς ἀρχαίας βρώσεως. ὡς γάρ φησι Θεόφραστος ἐν τῷ περὶ εὑρημάτων, πρὶν ἢ μάθωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀλεῖν τὸν δημητριακὸν καρπόν, οὕτω σῶς αὐτὰς ἤσθιον, ὅθεν οὐλὰς αὐτὰς χέειν ὁ ποιητής. Vel propagationis, inquit, gratia, uel ob memoriam prisci uictus. etenim antequàm mortales usum molendi frumenti didicissent, ordeo ita integro ac nondũ confecto uesci cõsueuere. Quare eas fruges Homerus οὐλὰς etiam uocat, ἀπὸ τῆς ὅλης, ordeo. Et Latini à molendo, molam dixere.* Vittae.] *ornamenta capitis, quibus uictimae caedendae obnubebantur: à Graecis ταινίας dictas opinor, id est ζώνας, στεφάνας, διαδήματα. Quare explicantius addit, Circum tempora.* Fateor.] *Callida confessio culpae nullius apud hostes, quibus ἀτέλεστον ἱερεῖον longè erat gratissimum, ut constet ratio, qua euaserit.* Vincula.] *Simile uero hoc nequaquam est: sed hostes effusa laeticia demulcti, & uerisimili per omnia narratione capti, leuiusculam uanitatem in clausula non obseruarunt.* Obscurus.] *Hypallage, per obscuram noctem. Existimant poëtam ad Marij casum hic respexisse, ut postea ad Pompeij, cum de Priamo canit,*

——Iacet ingens littore truncus.

Darent.] Collusio. *Caeterùm nulla causa est, cur ista uel secus, uel non facta esse existimentur.* Nec mihi.] *Narrationem excipiunt affectus οἱ οἰκτροὶ: primùm à loco, cum reditum in patriam sibi praeclusum dicat. & addit amplificationem, Antiquam.* Natos.] *Pathos à pio, erga liberos & parentem: quos charissimos in uita mortales habent.* Poenas.] *Pathos, à tormentis praeter meritum. Quod tamen callidè in ambiguo ponit, ne id quod incertum est, ridiculè ac stultè affirmare dicatur.*

Miserorum.] *Pathos ab innocentia suorũ, qui nihil sint commeriti.* Quod te.] *Peroratio constat obtestatione, qua affectus regi & misericordiam supplex mouet.*

Veri.] *Amphibolum hoc: non ut coarguat se per omnia uera narrasse, atq́ hu: deos testes inuocare, id quod Priamus & circumfusa multitudo existimat: sed obtestatur regem per deos, quos nihil latet, conscios omnis ueritatis, qui bonos respiciunt & curant, malos uicissim puniunt. Iam & copia est: per superos, per numina. Et anaphora Per, ac Miserere, affectus complectuntur: tametsi singulis propè uerbis insit pathos.*

ARGVMENTVM.

Sinoni uitam dant Troiani, ac de machina, quae, aut cuius rei gratia structa sit, ipsum interrogant.

His lacrymis uitã damus, & miserescimus ultrò.
Ipse uiro primus manicas atq́ arcta leuari
Vincla iubet Priamus, dictisq́ ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc iã obliuiscere Graios:
Noster eris: mihiq́ haec edissere uera roganti,
Quò molẽ hãc immanis equi statuere? q́s author?
Quid'ue petũt? quę relligio, quę machina belli?
Dixerat.——

NASC. His lacrymis.] *Troianos à clementia, & pietate commendat: quos uel hostium lacrymae, & calamitates* C *mouent. occultè tamen (ut mihi quidem uidetur) ex persona poëtae Troianorum leuitas, ac imprudentia notatur: quod hosti, praesertim Graeco, tam cito, tamq́ facilè crediderint.*

Miserescimus.] *tragicum uerbum.*

Quisquis es, amissos.] *requisiturus à Sinone Priamus quid nam petant, quid'ue moliantur Graeci primùm, ut par est, eum securum reddit, omniaq́ ei beneuolentiae, humanitatisq́ signa ostendit, quò liberius, quod nouit, eloqui possit. nullum sanè maius beneuolentiae signum ostendere poterat Sinoni Priamus, quàm deposita penè regis maiestate, cum hoste, & captiuo perinde loqui, atq́ cum amico amicus, aut cum fratre frater.*

Mihi edissere uera roganti.] *hoc uerbum edissero etsi Donato in Terent. hominis est scrupulosè aliquid interrogantis, quale illud est,*

Virgilianum

» *——Dic mihi Damaeta cuium pecus?*

Tamen hic (ut mihi quidem uidetur) animi est simpliciter interrogantis, ut ordine, quod scire uelit, intelligat. non enim edisserere est simpliciter docere, sed ordine aliquid alicui explanare. Cicero Bruto. quis in docendo, edisserendoq́ (id est ordine explicando) subtilior?

Quò molem hanc immanis equi?] *id est, cur, ad quid. propositio distributa per enumerationem ex arte petita. nam hic tria quaeruntur, quae in causis coniecturalibus argumentandi materiam suggerunt: causam, personam, rem. causam quaerit, cùm ait. quò molem hanc immanis equi? personam, quis auctor? rem, quae machina belli? sunt alia duo, quid'ue petunt? quae religio? quae ad causam referri uidentur.*

Primum fuit, ut mendacijs, sed uerisimilib. consuta oratione, motum Priamum hominis misereret: proximũ, ut misertus uirum solueret: postremum, ut eum in suae gentis album & numerum reciperet, & quae reliqua superessent, ne qua doli pars deesset, percontaretur. LAMB. Hort. Manicas.] *Epexegesi interpretatur, quid uocet manicas, arcta uincu-*

uincula. Alioqui uestis pars, quæ manus in tunicis conteguntur, manicæ dicuntur. Vincla, pro uincula: syncope. Noster.] *Verba hæc postea fuerũt Imperatoris Romani, transfugã in gratiam recipientis, quæ poëta uetustate donat.* Quo molem.] *Ne quid ad errorẽ desideretur, pergit Priamus homini ad nouam ueræ historiæ telam contexendam, materiam suppeditare: ad quorum singula hic architectus respondeat. Sunt autem hæc interrogationũ capita: Quo consilio hic equus erectus est? quis fecit? qua occasione? cui diuo constitutus est?* A

ARGVMENTVM.

Lex cum Græcorum, tum etiam Rom. militaris fuit, ne quis militari sacramento obstrictus, à militia prius recederet, quàm legitimum militiæ tempus compleuisset (fuit autem spatium quinque & uiginti annorum) neu patriam turbaret, nec proderet: sed pro aris, & focis strenuè dimicaret: uaferrimus igitur Sinon persecutus, ut ipse ait, à Græcis, receptus uerò humanissimè à Troianis, cum audiat se à rege Priamo interrogari de ijs, quæ ad machinam illam pertinent, responso se accingit, & quasi magna nec euulganda dicturus, sublatis in altum manibus Deos protestatur, se nullis amplius teneri Græcorum legibus, ideoque licere sibi omnia palàm proferre, omnia retegere, quæ Troianorum de se ipso optimè meritorum interesse uideantur.

NASC. Illé dolis instructus, & arte Pelasga.] *ex unius Græci persona omnes communiter Græcos deturpat. ita etiam antea fecisse uidetur eo uersu.*

" *Tum uerò ardemus scitari, & quærere caussas,*

" *Ignari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.*

——Ille dolis instructus, & arte Pelasga,
Sustulit exutas uinclis ad sidera palmas.
Vos æterni ignes, & non uiolabile uestrum
Testor numen, ait: uos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, uittæque deûm, quas hostia gessi,
Fas mihi Graiorum sacrata reuoluere iura,
Fas odisse uiros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, seruataque serues
Troia fidem, si uera feram, si magna rependam.

omnia dicturum, quæ nouit, modo fidem seruent, promissisque maneant

Seruataque serues.] *pulchra, atque elegans deriuatio.* B

Troia fidem.] *prudenter, quod rex pollicitus est, id ab urbe tota sibi præstari uult: nam quod rex promittit, respub. polliceri uidetur.*

Sustulit exutas uinclis.] *uafer, ac dolis plenus homo. ne suorum proditor, sed uir planè bonus esse uideatur, probitatis, innocentiæque suæ Deos testes citat.* Vos æterni ignes.] *exorditur per insinuationem ab obtestatione, ut maiorem sibi fidem aucupetur. enumerat partim quæ fugit. partim nominat, quæ gessit. Deos, id est, solem & lunam (ita enim mihi potius intelligendum uidetur, quàm de ignibus ararum) aras, uittasque per ἀποστροφὴν testes citat. in hac autem tota obtestatione attentos reddit auditores ex inuocationis magnitudine, tanquam ex ea re, quæ magni aliquid significare uideatur. & beneuolos ex demonstratione sui periculi: ex quo ingens commiseratio excitatur per locum communem. ualde enim auditoris animus commouetur, inquit Cicero, ubi oratio ad mutas animique expertes res refertur. Cicero pro Milone. Vos Albani tumuli, atque luci, uos inquam imploro, atque obtestor, uos Albanorum obrutæ aræ. & quæ sequuntur.* Vittæque, Deum quas hostia gessi.] *non displicet, quod in antiquis aliquot libris punctum animaduerti ante Deum, ut sit, quas hostia Deum gessi. aliter tamen ferè sentiunt interpretes.*

Fas mihi Graiorum.] *excusat proditionem suam, siue desertionem à uiolentia Græcorum in quam ipse fraude Vlyssis inciderat. alludit autem ad sacramentum militare, quod Græci ὅρκον στρατιωτικὸν appellant, de quo paucis hic Seruius. tu uerò adeat Iulium Pollucem, qui libro 8. capite 30. copiosius hac de re disserit.*

Fas odisse uiros.] *exaggeratio indignationis: quam elegans exornat ἀναφορὰ, atque dissolutio, quæ Græcis ἀσύνδετον appellatur. ambiguè tamen loquitur, nam & ad Græcos, & ad Troianos referri potest.*

Atque omnia ferre sub auras. Si qua tegunt.] *omnia euulgare, si qua sunt occulta: propter ea, quæ latent in equo.* Tu modo promissis maneas.] *fraudulentus fraudem timet: ideo sub conditione loquitur, se*

Si magna feram, si uera rependam.] *beneficium suum extollit, magnaque rependere pollicetur, qui uitæ, ac libertatis præmia est consecutus.*

Pelasga.] *fraude planè Græca. Pelasgi, à Pelasgo rege, qui primus in Arcadia propter corporis robur & pulchritudinem imperio præfectus fuit, dicti sunt, ut Pausanias in Arcadicis author est. Primus is tuguria aduersus æstum & frigus inuenisse creditur: primus tunicas ex corijs animantium conficere docuit. Ob hæc & alia utilissima inuenta herbarum & radicum, tota ea regio Pelasgia, ipsi uerò Pelasgi appellari cœperunt. Alij Pelasgum Argiuum fuisse credunt, qui cum in Thessalia consedisset, ipsam de suo nomine Pelasgiam nuncupasse. Eustathius autumat, Pelasgum Eumonis fuisse filium, & Larissæ: fratres habuisse Phthium & Achæum: atque ita à Pelasgo Pelasgiam, ut à Phthio Phthiam, & ab Achæo Achaiam nominatam. De Pelasgia aliàs à nobis est annotatum.* LAMB. Hort. C

Vos æterni.] *Attentio à religioso iureiurando, seu contestatione deorum, quòd uera sit dicturus. Deprecatur notam, quod Græcorum, hoc est, gentis suæ sic de se meritæ religionem, hostibus, in quorum iure uenit, sit proditurus. Captat & beneuolentiam, à periculi sui iteratione.*

Aeterni ignes, & non uiolabile uestrum.] *Vesta: uel, ô Sol, Luna, & sidera cœlestia, quæ propter perpetuam lucem, per similitudinem, ignes cœlestes dicuntur. Est autem quadam coaceruatio eorum, quæ testes citat.* Sacrata, *execrabilia & abominanda hic uocat.*

Ferre.] *propalare ac detegere citra ullum crimen.*

Tegunt.] *Heterosis generis, pro teguntur.* Fas odisse uiros.] *Ad figurandam narrationem hæc pertinent, ut & illud:*

——*Quod dij prius omen in ipsos Conuertant.*——

Tenecor.] *Caussa, ab honesto: Patrijs legibus absolutus sum,*

A *sum, quod in hostium ditionem belli iure ueni: non sponte quidem, sed inuitus, sed coactus, meorũ mysteria prodam.* Magna.] *ceu beneficij compensationem, & ut sic dicam, hostimentum.*

ARGVMENTVM.

Palladem, quæ Græcis semper fauerat, illis iratam fuisse conatur ostendere, ex quo eius simulachrum Vlysses, ac Diomedes de arce sustulerunt. quod etiam signis non obscuris declarauit.

Omnis spes Danaûm, & cœpti fiducia belli,
Palladis auxilijs semper stetit, impius ex quo
Tydides, sed enim scelerumq; inuentor Vlysses,
Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacrã effigiem, manibusq; cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere uittas.
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ uires, auersa Deæ mens.
Nec dubijs ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis: salsusq; per artus
Sudor ijt, terq; ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamq; ferens, hastamq; trementem.
Extemplò tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argos, numenq; reducant,
Quod pelago & curuis secum aduexere carinis.
Et nunc, quod patrias uento petiere Mycenas,
Arma deosq; parant comites, pelagoq; remenso
Improuisi aderunt: ita digerit * omnia Calchas. * al. omina.
Hanc pro palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molẽ
Roboribus textis, cœloq; educere iussit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit:
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si uestra manus uiolasset dona Mineruæ,
Tũ magnũ exitiũ (quod dij prius omẽ in ipsum
Cõuertant) Priami imperio, Phrygibusq; futurũ.
Sin manibus uestris uestrã ascendisset in urbem,
Vitrò Asiam magno Pelopia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.

NASC. Omnis spes.] *narrationem aggreditur: in qua falsis uera confundit. exorditur à ueris, ut falsa faciliùs persuadeat. Nam uerũ est, quod fauit semper Minerua Græcis, & ab Vlysse, ac Diomede constat sublatũ fuisse Palladium. atque primo non primis, sed nouissimis occur-* B *rit. quæ relligio quò fallendi (ut ait Tib. Donatus) promptior pateret occasio. sanè graue, ac detestandũ facinus in Palladio surripiendo ab Vlysse, & Diomede admissum fuisse ordine describit: cuius etiam atrocitatem ex circunstantijs uehementer exaggerat. Nam templũ Mineruæ sacratũ aggressi sunt, cuius adytum occupare sine ueneratione nefas est. templi custodes cæsi: & usq; ad Deæ simulachrũ gradatim uen-* B *tum est: quod quidem tum nefariorum hominum oculis uisum, tum manibus humano sanguine pollutis contrectatum: eiusq; uultus ac uittæ, quibus ornatũ erat, totum deniq; corpus incestatũ, atq; pollutum est.* Scelerumq; inuentor.] *ob proditum inprimis Palamedem.* Impius ex quo. Tydides.] *Diomedem impietatis arguit: Vlyssem uerò ex unius criminis inuidia pluribus criminibus maculat.* Fatale aggressi.] *Vlyssis, & Diomedis temeritatem in ipsa criminis amplificatione triplici ratione detestatur: quod rem fatalem, ac numinis, diuinitatisq; plenam, quod de loco sacro, quod confidenter surripuerunt. ergo in singulis singula sunt sacrilegij genera. auellere autem μεταφορικῶς à plantis pro uiolenter surripere positum est: ut ostenderet poëta simulachrum inuita Dea fuisse sublatum. de Palladio præter cæteros Iulius Pollux lib. oct. capite 38. multa docet non aspernanda.* Cæsis summæ custodibus arcis.] *crimen amplificat per locum communem. ad sacrilegium accessisse homicidium dicit. hæc autem cum indignatione, & acrimonia pronuncianda esse uidentur, quod custodes templi, quod in templo, ac in ipso penè templi adyto ante ora Palladis occisi sunt.* Sacram effigiem.] *expolitione rẽ uariat, ornatq; orationem. nam modò Palladium, modò sacram effigiem, interdum etiã simulachrũ dicit.* Manibusq; cruentis.] *alius communis locus indignationis ad sceleris atrocitatem amplificandam: quo eorum temeritatem, ac impietatem notat: qui quasi Deos nõ crederent, aut certè negligerent, cæde, ac impietatis crimine polluti, eius sacra manibus contrectare non dubitarint, quæ solis sacerdotibus, atq; illis quidem omni peccatorũ labe expiatis contrectare licet.* Ex illo fluere, ac retro.] *pœnam ex peccato describit: mouetq; commiserationẽ ex desperatione Græcorum uictoriæ. ex illo autem Græcè dictum est, sicut ex quo. Virgil.*

Ex quo me diuum pater, atq; hominum rex
Fulminis afflauit uentis. Græci ita dicunt.

Hom. Iliad primo.

Ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρείδης τε ἄναξ ἀνδρῶν, καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Auersa Deæ mens.] *ad commiserationem amplificandam causam addit desperationis rerum Græcorum, quia irata illis Dea est. est autem ingens misericordiæ affectus dicere Deos alicui esse aduersos.* Nec dubijs ea signa dedit.] *Deam Græcis iratam esse confirmat à signis. & est occupatio obiectionis, quam Græci πρόληψιν uocant: nam occurrebat qui sciri poterat Deam Græcis iratam esse? respondet id signis non obscuris declaratum fuisse: & si absq; signis probabile uideri poterat ob nimiã Græcorum impietatẽ erga illam. nam Palladium ab Vlysse, & Diomede sublatum fuisse, Troiani non ignorabant: & tantum sceleris conatum, tantamq; animi, ut ita dicam, ingratitudinem non ira Palladis tantum, sed graui quoq; supplicio dignam fuisse facilè iudicabant.*

Vix

Vix positum castris.] signa recensét, quæ ex simulachro Palladis apparuerunt: quibus planè iudicabatur Deam Græcis iratam. unde ingens deduci potest commiserationis affectus per locum cōmunem ab infelicitate, & à commutatione Græcorum fortunæ. Arsere coruscæ.] primum signum ualdè portentosum, atq; aspectu horridum. quid enim horridius, quàm muti simulachri oculos flagrantes uidere? Salsusq; per artus.] alterum signum primo non minus prodigiosum. non enim potest ex muto simulachro sudor emanare, nisi malum aliquod portendat immensum olim Apollinis simulachrum Cumis, Romæ initio belli Marsici Deorum statuæ sudarunt. auctor Cic. in primo de Diuinat. hic uerò additur salsus: quod futurum laborem, ut ait Seruius, portendit.

Terq; ipsa solo.] tertium signum cæterorum maximum: quò planè Græcis inimicam se Dea profiteri uidebatur. hastam enim mouebat, & clypeum: quasi eos ad prelium ciere uellet. Extemplò tentanda fuga.] amplificat ab auctoritate Calchantis sacerdotis: qui prodigiorum peritiss. quid illa portenderent signa, optimè nouerat.

Omina ni repetant Argis.] rem uerisimilem facit ex augurali disciplina, & ex more cùm Græcorum, tùm etiam Romanorum: qui, si fortè aliquid parum prosperè cessisset, auguria repetebant. Nam sublato Palladio cùm multa futurorum malorum signa apparuissent, Græci Argis repetenda esse iudicarunt auguria, ut Deam placarent, propterea subdit. Numenq; reducant.] id est sibi recōcilient. Arma, Deosq; parant comites.] callidè Troianos de futuro sollicitos reddit admonens, quod illis contrarium erat, reuersuros Græcos, ut præsertim securitatem firmet. Hanc pro Palladio moniti.] causam effictæ machinæ exponit, quam totam relligioni tribuit. sic enim facilius fidem facere poterat, quia cum ui sublatum Palladium fuisset, non obscura coniectura ab omnibus firmari poterat, Deam Græcis iratam esse. respondet autem illi parti quæ relligio? Hanc tamen immensam.] declarat auctorem facti: quem Calchanta fuisse dicit, ut negocio fidem augeat ex auctoritate uatis: quasi omnia diuino consilio facta esse uideantur. & est illius partis responsio. Quis auctor. Cœloq; educere.] ὑπερβολικῶς equi magnitudinem extollit. Ne recipi portis] ad illud respondet, Quò molem hanc. & est principalis causa: ad quam aliæ referuntur, ut antea docuimus. duplicem uero facti rationem assignat: sed altera ex altera pendet. quam uerisimilem reddit ex inimicitia Græcorum cum Troianis. Nam si in urbem receptus equus fuisset, dicebat Calchas, Palladem rursus Troianorum causam esse suscepturam ne igitur Deæ beneficio aliquo potiri, aut cultu antiquæ relligionis subleuari possent, equum tanta magnitudine fabricandū iussit, ne portis ciuitatis recipi posset. Neu populum antiqua] hæc causa est, quæ à superiori pēdet, sed hæc principalior est. quare nolebat Calchas equum intra urbem duci posse: ne fortè Dea pristino religionis cultu, ac pietate Troianorum adducta, hoc etiam nouo pietatis affectu, quod equum sibi uotum in urbem recepissent, illis denuo fauere inciperet. antiqua uerò religione ideo dixisse uidetur, quia Troiani, ut alibi Seruius admonuit, ab Atheniensibus propter Dardanum, & Teucrum originem ducentes, Mineruam iam inde ab initio coluerunt. Nam si uestra manus.] ex superioribus rationibus conclusionem ancipitem colligit, & bimembrem: cuius artificium, atq; adeo totum Sinonis consilium eò tendit, ut Troianos perterrefaciat, territosq; in suā sententiam trahat: quos iam reliquis in rebus persuasos esse animaduertit. Quod Dij prius omen.] reiectio est cū detestatione. Græcus Græco imprecatur, tanquā ipse non sit amplius Græcus, quia audierat, noster eris. idq; ad Troianorum beneuolentiam sibi conciliandam facit. tale illud ferè est Virgilianum.

Dij capiti ipsius, generiq; reseruent. "

Et fortasse ad illud Theocriti alludit in Bucoliastis.

Αὐτὰρ ὁ μάντις ὁ Τηλέμος ἐχθρ᾽ ἀγορεύων "

Ἐχθρὰ φέροι ποτὶ οἶκον, ὅπως τεκέεσσι φυλάξῃ. "

Telemus at uates, mihi qui canit omnia dira, "

Dira domum referat, quo natis illa reseruet. "

Hinc ortum adagium uidetur. uates omē secum auferat. Sin manibus uestris.] alterum est conclusionis membrū superiori contrarium. ubi occultè adhortari uidetur Troianos ab uili, ut equum illæsum in urbem recipiant quod ut facilius persuadeat, eos in spem adducit futuræ ultionis in Græcos. Et nostros.] quasi unus ex Troianis loquitur.

Omnis spes.] Narrationis principiū, à salutis Troianorum ratione, quam Palladij beneficio fidelem credebant, quod penes ipsos seruabatur. Palladium hoc, quidā Apollinis simulacrum fuisse existimarunt: alij breue scutum è cœlo lapsum. quod in medio arcis collocatum erat, seruabaturq; diligenti custodia: & quidem huiusmodi fati opinione, quamdiu intra urbem esset, nunquam fore, ut ea ab hostibus caperetur. Huius oraculi Vlysses & Diomedes gnari ac memores, per cloacas & aquæductus in urbem peruenerunt, & Palladium cæsis uigilibus sustulerunt. id quod poëta perspicuè indicat, cum dicit, cæsis custodibus arcis. Redijt tamen postea miro casu rursum, iussu oraculi, in Troianorum ius: seruatumq; à uirginibus Vestalibus magna religione Romæ multis seculis fuit. Verisimilius tamen mihi uidetur, id quod alij produnt, fuisse Palladis signum, à qua nomen habet, è ligno compactum, oculos toruè motans, & hastam manu uibrans. Pherecydes dicit, omnia simulacra humana manu non facta, & quicquid è cœlo in terrā deuoluitur, Palladia uocari. Tale fuit Mineruæ Palladiū, triū cubitorū lōgitudine, ligneū, in Pessinuntē Phrygiæ cœlo delapsum: unde Diodorus & Dion locum nūcupatum authores sunt, ἀπὸ τοῦ πεσόντος, πεσινοῦς. Alius quidam historicus prodidit locum ita uocari, ἀπὸ τοῦ πολλοὺς ἐκεῖ πεσεῖν ἐν τῇ συμβολῇ τοῦ πολέμου, ὁπότε διὰ τὴν ἁρπαγὴν γανυμήδους ἐμάχοντο, τάνταλος ὁ ἐραστὴς γανυμήδους καὶ ἶλος ὁ ἀδελφός. Ioannes Antiochenus tradit, non è cœlo cecidisse Palladium, sed Asium quendam mathematicum id admirabili horoscopia fecisse, ut scilicet ea urbs foret inexpugnabilis, neq; unquam caperetur, in qua custoditur. Hoc donasse Troi, Apollodorus scribit, Ilum, condito Ilio. sequutum enim bouem, ac precatum fuisse, ut prodigium uideret: iamq; tum decidisse Palladium, longum tres cubitos, pedibus incedens, dextra hastam tenens, sinistra uerò fusum & colum. Refertur in Græcorū commentarijs de Pallade & Palladio huiusmodi fabula. φασὶν ἀθηνᾶν παρὰ τοῦ τρίτωνος τρέφεσθαι, ᾧ θυγάτηρ ἦν παλλάς. ἀμφοτέρον δ᾽ ἀσκούσας τὰ κατὰ πόλεμον εἰς φιλονεικίαν ἐλθεῖν. μελλούσης δὲ πλήσσειν τῆς παλλάδος, φοβηθεὶς ὁ ζεὺς ἀντέτεινε τὴν αἰγίδα, ἡ δὲ εὐλαβηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀθηνᾶς ἐπλήγη. ἀθηνᾶ δὲ περίλυπος ἐπ᾽ αὐτῇ γενομένη, ξόανον ἐκείνης ὅμοιον κατασκευάσασα,

A LAMB. Hort. B C

A σασα, περιέθηκε τοῖς τέκνοις, ὃ λέγουσιν αἰγίδα, καὶ ἐτίμα ἱδρυσαμένη παρὰ τῷ Διί. ὕστερον δ' Ἠλέκτρα τοῦτον προσαγγίσασα, ἔρριψε πρὸς τὴν Ἴλιον. De Palladio ita uaticinatur Cassandra apud Lycophronem,

ἡ δ' εἰς τέραμνα δυσπάτορ' ὀλλύμα πίτνει
ὀλλύντας ἄνω προσφυγοῦσα χύσεσι φράσις,
ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός,
ἄνακτι πάππῳ κτῆμα τιμαλφέστατον.

Fabulae occasionem de Palladio è coelo lapso, praebuit Asiut quidam mathematicus, quod ex horoscopo & astrologica ratione Troiam inexpugnabilem fore denunciasset. Sunt qui duo Palladia coelo delapsa tradant: hoc Troianum, & Atheniense alterum. & illud multis seculis intra parietes absconditum fuisse, ac bello Mithridatico inuentum. Pollux lib. 7. cap. περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, ὅθεν ὠνομάσθησαν. τῷ, inquit, ἐπὶ Παλλαδίῳ ἐν τούτῳ λαγχάνεται περὶ τῶν ἀκουσίων φόνων. μετὰ γὰρ Τροίας ἅλωσιν, Ἀργείων τινὰς τὸ Παλλάδιον ἔχοντας Φαλήρῳ προσβαλεῖν. ἀγνοίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀναιρεθέντας ἄταφοι ῥιφῆναι. καὶ τῶν μὲν οὐδὲν προσαπτέσθαι ζῷον. Ἀκάμας δὲ ἐμήνυσεν, ὅτι

B εἶεν Ἀργεῖοι τὸ Παλλάδιον ἔχοντες. καὶ οἱ μὲν ταφέντες, Ἀγνῶτες προσηγορεύθησαν, τοῦ θεοῦ χρήσαντος. αὐτόθι δὲ ἱδρύθη τὸ Παλλάδιον, καὶ περὶ τῶν ἀκουσίων ἐν αὐτῷ δικάζουσι. Suidas: Παλλάδιον ἦν ζῴδιον μικρὸν ξύλινον, ὃ ἔλεγον εἶναι τετελεσμένον, φυλακτήριον τῆς βασιλείας τῆς Τροίας. ἐδόθη Τρωῒ τῷ βασιλεῖ, κτίζοντι τὴν πόλιν, ὑπὸ Ἀσίου τινὸς φιλοσόφου καὶ τελεστοῦ. διὸ εἰς τιμὴν Ἀσία τὴν ὑπ' αὐτοῦ βασιλευομένην χώραν, πρότερον Ἤπειρον λεγομένην, Ἀσίαν ἐκάλεσε. οἱ δὲ ποιητικῶς γράφουσι, ἐκ τοῦ ἀέρος εἶπον τὸ Παλλάδιον τοῦτο κατενεχθῆναι τῷ Τρωῒ βασιλεύοντι Φρυγῶν. Meminit Herodianus lib. 1. Palladij, quod Commodi temporibus templo Vestae ardente, uirgines Vestales in regiam per uiam sacram transtulerant. Arcis.] Hanc modò templum, modò summam arcem nuncupat, unde sublatum fuit. Quare Vlysses à Lycoph. κλώψ uocatur, ὅτι τὸ παλλάδιον τῆς Ἀθηνᾶς, εἰσελθὼν μετὰ Διομήδους ἐν τῇ Τροίᾳ ἐκλεψε, δόντος αὐτοῖς αὐτὸ τοῦ Ἀντήνορος. Θεανὼ γὰρ Ἀντήνορος γυνή, τῆς ἐκεῖσε Ἀθηνᾶς ὑπῆρχεν ἱέρεια. Sunt qui scribunt, Antenorem id sustulisse, ac Theano ab eo acceptum tradidisse Graecis.

C Caeterùm de Palladio, diuersis historijs missis, reliqua in tertio explicabuntur. Pallad.] Appositio: pathos ab impio. Illud uerò hoc loco obseruandum, Palladium nūc simulachrum, modò sacram effigiem & uittas etiam appellari. Scelerum.] Allusum est ad paroemiam. Vlyssem commentum: quod de callido, astuto & uafro dicebatur Ὀδυσσέως μηχανή. Quare ab Homero nunc πολυμήχανος, nunc δολομήτης nuncupatur: & à Lycophrone λαμπουρίς, διὰ τὸ πανοῦργον εἶναι. Ex illo.] A' consequentibus sacrilegium ducum continuat narrationem. Fluere.] Metaphora, à re corporea ad incorpoream: dilabi. Nec dub.] Confirmat à manifestis irae diuinae signis, quibus ipsi impietatis suae admoniti, & de dea placanda, & ineunda fuga consultare occoeperunt.

Tritonia.] Pallas: antonomasia. haec à Graecis & Τριτογένεια dicitur, & Τριτογενής, ὅτι ἐν τῷ Τρίτωνι ποταμῷ Λιβύης ἐγεννήθη: quòd in Tritone amne Libyae sit nata. Secundum Callisthenem, ὅτι τρίτῃ τοῦ μηνὸς ἐγεννήθη, quod tertio mensis die in lucē edita sit: quamobrem apud Athenienses tertius dies sacer Mineruae est. ἢ ὅτι ἐκ τῆς τριτῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἐγεννήθη, quod è Iouis cerebro prodierit: nam Boeotae τριτὼ caput uocant. ἢ ὅτι ἡ αὐτὴ ἐστὶ σελήνη· ἡ δὲ σελήνη ἀπὸ συνόδου τριταία φαίνεται. ἢ ὅτι ἡ αὐτὴ τῇ ψυχῇ ἐστὶ τριμερὴς δὲ ἡ ψυχή· ἔχει γὰρ θυμικόν, ἐπιθυμητικόν, καὶ λογικόν. ἢ ὅτι ἡ αὐτή ἐστιν τῷ ἀέρι τρίτων δὲ ὁ ἀὴρ γεννᾶται, καὶ μεταβολὰς ἔχει, θέρει, χειμῶνι· τὸ γὰρ παλαιὸν τριμερὴς ἦν ὁ χρόνος. ἢ ὅτι ἡ αὐτή ἐστιν τῇ φρονήσει, γεννηθεῖσα δὲ ἐκ τῆς τρίτης καὶ ἐκ τῆς κεφαλῆς, τρόμον παρέχει τοῖς ἐναντίοις. ἢ ὅτι κατὰ Δημόκριτον τρία ταῦτα χαρίζεται, βουλεύειν καλῶς, λέγειν ὀρθῶς, πράττειν δικαίως. Qui antiquitatis res diligenter digesserunt, produnt, anno LVIII. Isaaci, uirginem ad lacum Tritonidem apparuisse, quam Latini Mineruam uocarunt, à qua palude, Tritoniae nomen accepit, ut Pallas dicta est à Pallante, uel Pallene Thraciae insula, in qua nutrita creditur: uel à Pallante gigante ab ea interfecto. Scribunt amnem Tritonem esse in Libya, ad quem natam eam arbitrantur. τὴν παρὰ τῷ Τρίτωνι ποταμῷ γεννηθεῖσαν, ὅς ἐστι τῆς Λιβύης. ἢ περὶ Τρίτωνι τῷ ποταμῷ Λιβύης ἐμφανισθῆναι. ἢ ἀπὸ τοῦ τρεῖν, ἐμποιεῖν τοῖς πολεμίοις. Tritonem aiunt esse in extrema ora Africae, circa Syrtes: uel, ut alij, inter utramq;. alij citra minorem Syrtim: ubi in uastam paludem Tritonidem funditur. Circa Tritonidem habitant Machlyes & Auses, quorum puellae sacro Mineruali in turmas diuisae, fustibus sese & lapidibus incessunt, fatentes se morem patrium seruare. Tum si quae acceptis uulneribus ceciderint, eas negant uirgines fuisse. Quae uerò omnium fortissima iudicetur, eam Graeco armorum apparatu, & crista Corinthia in currum sublatam, circa paludem magno suarum applausu circumferunt. Sic scribit Herodot. & item Mela, non solum omnem Tritonem ab ingenti palude Tritonide, supra sinum Syrtis recipi, unde Mineruae cognomen inditum sit, ibi genitae, ut incolae arbitrantur: uerùm etiam fabulam ei rei fidem aliquam facere, quòd eum, quem natalem illius putant diem, ludicris uirginum inter se decertantium celebrent. Tres Tritones fuisse produntur: Boeotiae unum, Thessaliae alterum, tertium Libyae. ἐν δὲ τῷ κατὰ Λιβύην ἐτέχθη ἡ Ἀθηνᾶ. Hinc Pallantias, teste Plinio, à Callimacho appellata est. Luminib.] Lycoph. γλαυκὰς ἄνω πρέψασα. Solo.] Soli appellatione omne id continetur, quicquid aliquid dorso suo sustinet. Salsus.] Salsus is sudor est, qui per tertiam digestionem secernitur: salsus ob id, quòd dulcissima alimentorum pars ad totum corpus nutriendum sumatur: inconcocta partim in urinam, partim in sudorem uertitur. Hic salsus ob id erumpit, quòd aqueae portiones terreis admixtae, salsedinem faciant. Arsere.] A' signis, seu accidentibus irae. Extemplò.] Consilium ab antecedentibus collectum. Argolicis.] Graecis. Omnia.] Non posse Troia excindi, ni omnia è Grecia repetant. Quae omina dicat, mox reddit: ni Palladium restituant, quod in in Graciam ablegarant. Respexit poeta ad id, quod è ueteri Rom. disciplina erat, ut si res parum foeliciter cecidissent, auspicia ad urbem repeterentur. Hanc pro.] Redditio ad id quod rogarat Priamus, cur molem hanc statuissent. Nefas.] sacrilegium Vlyssis ac Diomedis, qui Palladium è templo Mineruae sustulerant per furtum.

Calchas.] author consilij, ut haec prodigiosa moles equi erigeretur. Hunc à materia describit, & addit hyperbolen. Ne recipi.] A' causa finali, ad id quod rex percon-

tatus fuerat, —— Quid'ue petunt, quæ relligio? Hæc ancora & cardo doli est, ut scilicet dirutis muris, uasta machina in urbem portetur, eaq; Græcis agminibus patefieret. Nam si.] Antithesi persuadet, deiectis muris in urbem introducendum. & à uiolando terret, iniecta religione à metu incommodorum: id est, euersionis urbis Troianæ. Quod dij.] Ficta imprecatio, ne iam hostium fautus, suis fauere uideatur. Ipsom.] Calchantem, huius consilij authorem. Sin manibus.] Altera antithese os pars, qua à spe futuræ non solum uindictæ, sed uictoriæ de hostibus, equum intra muros trahendum persuadet. Asiam.] Metonymia, Asiaticos: & synecdoche est, Asia pro Phrygia, totum pro parte. Pelopeia.] Græcorum, antonomasia. Pelops & Atreus fratres fuerunt. Ex Pelope Tantalus, ex Atreo Agamemnon & Menelaus prognati sunt. Sunt qui Pelopem Atrei patrem fuisse contendant. Tantali certè filius fuit, & Diones Atlantis. Hic cum esset conuiuio deorum exceptus, à Tantalo cæsus, & in lebete percoctus, dijs comedendus appositus fuit. Ceres, absumpto brachio, cum cætera membra rursum diuorum beneficio coiuissent, eburneum restituit. Secundum quosdam Lydus, alios item Paphlagon fuit. Cæterùm longum nimis foret, & odiosum, hic ea referre, quæ de Pelope fabulantur. Pelopeia.] Achaicum bellum indicat, quod Romani posteà cum Achæis gesserunt. Achaia enim in Peloponneso est, itidem ut Mycenæ, & Lacedæmon, patria ducum Græcorum. Peloponnesum, nomen à Pelope nactam ferunt. Pelops Hippodamia suis artibus potitus, eum fortè illa sitiret, secessit in locū quendam quà iter erat. Dum it haustum ille uxori aquam, Myrtilus mulieri uitium offerre uoluisse perhibetur. Pelope reuerso, Hippodamia hominem accusauit, ut à quo uis sibi illata esset: aut certè, ut nonnulli narrant, dedecus propositum tantum foret. Quare à Pelope stomachi pleno circa Geræstum promontorium præcipitatus fuit. Ille iam moriens, horrendum diris Pelopidas deuouit. A Myrtilo Myrtoum mare inde denominatum fuit. Pelops sub hæc penitus in mediterraneum profectus, Vulcano expiatus, suscepta Pissa Oenomai regno, et Apia, Pelasgia tum dicta, totam eam peninsulam Peloponnesum de suo nomine nuncupauit. Itaque Pelopeia mœnia, ut dixi, Achaiam, Peloponnesumq; adeò totam, in qua Mycenæ sunt, Agamemnonis regnum: Argos item & Lacedæmonem, unde Menelaus & Helena profecti erant, bello à Phrygibus petendam & de ijs Troianos triumphum acturos dicit, si monstrum equi portis recipiatur. Digeritur & ad istum modum historia. Pelops iniustum imperium patris fugiens, in Græciam uenit, ubi uirtute pariter & diuitijs instructus, regnum obtinuit. Oenomaum Alxionis filium, uel (ut poetæ fabulantur) Martis & Harpinnæ regno Pisæ exuit, potentissimis totius Græciæ affinitate sibi adiunxit. Nioben sororem Amphioni dedit in Bœotia: filiam Lysidicen Alcæo: Astydamiam, uel Nicippen, siue Antibiam Sthenelo. Atque ita numerosa sobole auctus, eum peninsulam totam occupasset, de se eam Peloponnesum, quasi Pelopis insulam, appellauit. Nepotes.] posteros. A B

ARGVMENTVM.

Concludit, dolo, atque insidijs Sinonis captam fuisse Troiam, quæ nullis antea Græcorum uiribus capi potuerat.

NASC. Talibus insidijs, periuriq; arte Sinonis,
Credita res: captiq; dolis, lachrymisq; coacti,
Quos neq; Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Talibus insidijs.] Epilogum facit, quo uno ferè uerbo superiora cōplectitur: Troianorumq; leuitatem excusare conatur: quibus cum uerti uitio posset, quod plus nimio faciles, creduliq; in suis periculis fuissent, eoq; magis, quòd fraudulentes, mendacesq; Græcos esse cognoscerent, caussam tantæ leuitatis integritati animi eorum, ac pietati erga Deos assignare conatur, qui cum semper relligiosissimi, omnibusq; in rebus uirtute, non sceleribus innixi fuissent, alios quoque ex suo animo, suisq; moribus spectandos putabant: neq; animum inducere unquam poterant, ut crederent Græcos, etsi dolosos, ita tamen temeritatis fastibus, impietatisq; stimulis agitatos, ut nulla Deorum habita ratione, per speciem relligionis in quenquam intendere fallaciam auderent. Lachrymisq; coacti.] ita habent omnes peruetusti codices, quāquam Seruius interpres coactis legit, hoc est, arte expressis, non sponte fluentibus, suamq; sententiam Terentij auctoritate fulcire conatur. mihi quoq; magis arridet coacti. ita enim occultè significare uidetur poeta eminentiss. quanta sit uis affectuum: ut quamuis orator luctum arte fingat. & lachrymas, eius tamen artis tantam efficaciā esse, ut sæpenumero uel rebus fictitijs auditores moueat, ac in suam sententiām trahat. Quos neq; Tydides.] rei indignitatem exaggerat per comparationem à personis Diomedis inprimis, & Vlyssis per quod colligitur indignissimum fuisse capi unius fraude, & artibus eos, quos nulla unquam uires superare poterant. Non anni domuere decem, non mille carinæ.] exaggerat à tempore, & à numero nauium, atq; militum, qui in nauibus erant: unde Troianorum laus non absque Græcorum dedecore emergit à fortitudine, & à potentia: quia quos nec temporis longinquitas, nec peritia belli, nec ducum fortitudo, nec copiarum multitudo, numerusq; nauium unquā uincere potuit: eos fraus, dolusq; Græcorum deuicit. Perinde ac si diceret, Græcos nec scire, nec posse nisi dolo, & fraude uincere. Porrò occultè ad illud Lysandri Lacedæmonij dictum, de quo Plutarchus in eius uita meminit alludere uidetur. ubi leonina pellis non attingeret, eò contendendum assuta uulpina, id est, cum uiribus res obtineri non posset, dolum esse adhibendum. huic loco affine est Ouidianum illud ex epist. Deianiræ. C

» Quem non mille feræ, quem non Stheneleius hostis,
» Non potuit Iuno uincere, uincit amor.

nec illud dissimile est Horatianum in Epodo:

» Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas,
» Suis & ipsa Roma uiribus ruit:
» Quam neq; finitimi ualuerunt perdere Marsi:
» Minacis aut Etrusca Porsenæ manus:
» Aemula nec uirtus Capuæ, nec Spartacus acer;
» Nouisq; rebus infidelis Allobrox.

naues, quibus ad Troiam nauigatū est, nauiūq; duces recenset Hom. Il. 2. eorūq; Eurip. meminit in Iph. in Tauris.

Talibus.]

A Talibus.] *Ecphonesis in summam narrationis Sinonis: cuius artes & dolum collationibus à maiori amplificat, ut affectus moueat ab indignitate rei.* Quos neq;.] *Amplificatio indigni, non solum ab exemplis maioribus exaggeratis, seu potius collatione maiorum, uerumetiam à ratione diuturni temporis, quòd urbs ab hostibus circumsessa fuisset. Quid porrò indignius, quàm eos unius dolis capi, quos totius Graciæ uires decennali bello fractæ, tot amissis ducibus, debellare non poterant?* Coacti.] *Translatio culpæ.* Tydides.] *Diomedes, Tydei filius: antonomasia.* Larissæus.] *Epitheticon. Larissa Thessaliæ oppidum est, non longè à mari, aliquando Iolcos appellata. Quare ob locorum uicinitatem, Achillis patria dicta fuit. etenim haud procul à Phthia, patria Achillis, & totius Thessalici regni capite, distabat. Sunt & Larissæi Asiæ Scythicæ populi. Est & alia Larissa Arabiæ oppidum, authore Plinio. Hesychius, λάρισσα (inquit) πόλις Συρίας, Ἰωνίας, καὶ Θεσσαλίας. Est & nobilis uicus in Trallibus: Larissa in Italia, Pelasgorum ἰδίωμα. Thessalicam Larissam Acrisius condidisse existimatur, quam à Larissa Pelasgi filia nominauit. Alij à Pelasgo conditam affirmant, inter quos Homeri enarrator est. Sed Pausanias in Thessalia duas Larissas fuisse affirmat, ambas à Pelasgi filia Larissa nuncupatas: quarum altera ad Peneum, altera in littore maris condita fuit. Porrò autem Apollonij enarrator lib. 4. Argonaut. Larissam ab Acrisio, qui à Perseo disco interfectus fuit, conditam astruit, ex Pherecyde. Fuit & Larissa quæ Cremaste cognomento dicebatur, quam L. Apustius bello Macedonico subito aduentu occupauit.* Decem.] *decennale bellum, hos Simon consutis dolis uicit.* Mille carinæ] *Numerus certus pro incerto. Vehementer intendit amplificationem gradatio. Non Diomedes, non Achilles, nō decennale bellum, nō innumeræ hostium naues domuerant.*

ARGVMENTVM.

Monstrum horrendum, ac ualde Troianis timendum describitur. Laocoontis, qui forte delectus fuerat, ut
B Neptuno sacrum solenne faceret, duos filios paruulos, ipsumq; Laocoonta liberis suis auxilium ferentem à duobus serpentibus è mari uenientibus deuoratos.

NASC.

Hic aliud maius miseris, multoq; tremendum
Obijcitur magis, atq; improuida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq; ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, iubæq;
Sanguineæ *exuperāt undas: pars cætera pontum
Pone legit, sinuatq; immensa uolumine terga.
Fit sonitus spumante salo: iamq; arua tenebant,
Ardentesq; oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis uibrantibus ora.
Diffugimus uisu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primum parua duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterq;,
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum, auxilio subeuntem, ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisq; ligant ingentibus. & iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite & ceruicibus altis.
Ille simul manibus tendit diuellere nodos,
Perfusus sanie uittas, atroq; ueneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit.
†Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus, & incertam excussit ceruice securim.

* al. superant.
† al. Qualis.

Hic aliud maius.] *Rem per commiserationis affectū amplificat ex portento quod idcirco positū esse uidetur, ut Troiani ab omni leuitatis suspicione uindicētur: quo ut appareat nō eorum insipientia, sed Deorū uoluntate urbis iacturam factā fuisse. miro igitur artificio omnia pertractat Aeneas: qui Troianos principes usque ad pœnitentiā, citra uerò insipientiam clementes inducit. obseruāda autem est hic*
C *perelegans alliteratio: quē motacismū grammatici uocant, ad mouendum cōquestionis affectum. plures enim uoces ab in inchoantes simul positæ, ut hoc in loco, lachrymis, cōmiserationisq; mouendæ aptissimæ sunt.* Sorte sacerdos.] *Ad morem sacrorum alludit. nam ubi certus deerat sacerdos, alius sorte trahebatur. Sed legito Seruij commentaria.* Taurum ingentem] *Altera est allusio ad morem sacrorum: nam diuersæ ætatis, generisq; diuersi hostiæ Dijs uarijs mactabantur. taurus Neptuno, & Apollini ingens, hoc est iam adultæ ætatis mactari solebat. unū illud est ex 3. Aeneid.*
" *Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.*
Ecce autem gemini.] *Tale, ac tantum est huius descriptionis artificium, ut non modo partes singulæ, uerum etiam singula pene illius uerba diligenter sint obseruanda: cuius generis usus talis est, ut rem ipsam non intelligamus solum, sed etiā uidere uideamur: hæc ἐνάργεια, & ἐνέργεια, & repræsentatio, & euidentia nominari aliàs à nobis dictum fuit. hoc orationis genus Ciceronis, & Aristotelis illustre, ac splendidū appellatur: in quo uerba grauitate delecta ponuntur, ut tranquilla per alta, immensis orbibus angues, Incumbunt pelago, Immensa uolumine terga: neq; enim significantiora, neque meliora inueniri possunt. ponuntur superlata, ut clamores simul horrendos ad sydera tollit. Sunt ad nomen adiuncta, quæ dicuntur adiectiua. sonitus autem ab imitatione rerum non abest, uel hoc maxime. Fit sonitus spumante salo. & sibila lambebant linguis. quid multis moror? omnia sic sunt illustria, ut res non scribi, sed ante oculos legentium fieri uideatur.* Ecce.] *Vox est apta ijs, quæ noua, & improuisa animo contingunt, atq; oculis. de qua etiam antea ex Pediano nonnulla diximus.* Horresco referens.] *πάθος ab horrore: quod & horridis uerbis, ac litteris exprimitur.* Pectora quorum inter fluctus arrecta — Pars cætera pontum — Pone legit.] *Serpentum natantium morem, naturamq;*

depingit, qui arrecto collo, parte corporis posteriore natant. Sinuatq́ immensa uolumine terga.] *Serpentium magnitudinem ostendit, cum ait, immensa uolumine: nam posteriorem corporis sui partem in aquis relinquebant admodum longam quam natando curuarent in magnumq́ uolumen plicarent. id enim significat uerbum illud insinuat. unde Ouid. lib. 3. Metamor. de serpente & ipse uerba faciens sinuari in arcus dixit:*

» *Ille uolubilibus squamosas nexibus orbes*
» *Torquet, & immenso saltu sinuatur in arcus.*

Ardentesq́ oculos.] *Tales sunt quidem natura serpentes, sed eò etiam ardentiores, cruoreq́ pleniores oculos habent, quò sunt iratiores Ouid. loco superius adducto:*

» *Igne micant oculi, corpus tumet omne ueneno.*

Diffugimus uisu exangues.] *Renouat πάθος à timore, uel ab horrore potius: nam uisis serpentibus ita territos fuisse Troianos dicit, ut exangues, id est, sine sanguine penè effecti fuerint. hoc enim affert timor cum aduenit, ut homines pallidos, ac prope exangues reddat.* Illi agmine certo.] *Vim, impetũq́ anguium in Laocoonta, eiusq́ filios κατ' ὑποτύπωσιν describit. unde uarius, multiplexq́ commiserationis affectus ex circumstantijs moueri uidetur, primum à sanguinis coniunctione, deinde à numero, ab ætate, à modo. uidet enim oculis pater liberos ex se segenitos duos, ætate paruulos, certo, id est ueloci agmine impeti nodis, nexibusq́ anguium implicitos ab ipsis anguibus miseris modis dilaniari, atq́ consumi.* Bis medium amplexi, bis collo.] *Repetitio hæc uim augendæ cõmiserationis habere uidetur. estq́ locus ex Arato sumptus: cuius carmina Cicero ita uertit in 2. de nat. Deor.*

» *Hic pressu duplici palmarum continet anguem:*
» *Atq́ suo ipse manet religatus corpore toto.*
» *Nanq́ uirum medium serpens sub pectore cingit:*
» *Atq́ oculos urget pedibus, pectusq́ nepai.*

Si uerò rem diligenter expendamus, multa etiam ex 2. Il. Homeri, ubi memorat à serpente è cælo delapso passeris pullos cum matre deuoratos, in hunc locum translata iudicabimus. locus notior est, quàm indicari oporteat. Romæ olim simulachrum Laocoontis antiquissimum fuit ex solido marmore, adhucq́ extat, nõ tamen integrum, quod Plinius, ut ipse refert, in Titi palatio uidit, opus omnibus picturis, & signis merito anteponendum: ex quo quidem simulachro non difficilis coniectura trahi potest, totam hanc Maronis descriptionem sumptam fuisse. Clamores simul horrendos.] *πάθος à clamore: quem ὑπερβολικῶς per comparationem extollit à boue ad aram percusso.* Incertam securim.] *Quæ certam tauro mortem non attulit.* A

Hic aliud.] *Confirmatio erroris, & narrationis uerisimilis, à sequuto statim prodigio, ex antecedentibus caussis aptè accommodato. Hoc excusat errorem, quòd stulti alioqui impostoris unius uerbis credidisse uisi fuissent.* Hic aliud.] *Attentio à re noua, ad sequentem narrationem.* Laocoon.] *Narratio. Erat hic Laocoon Neptuni sacerdos, filius Antenoris, ut Græci authores prodiderunt. Verùm huius affatim suprà meminimus. Diuersæ à diuersis huius calamitatis caussæ produntur: quòd sacrificijs Græcorum ad Troiam aduentum non prohibuerit: uel quòd Neptuni aram coitu prophanasset.* Tranquilla.] *per æquor, à tempestatum iniuria tranquillum.* Angues.] *Hos à forma, qualitate & quantitate describit. Et ipsam descriptionem hypotyposi conuestit, quæ horrorem & animalium sæuitiam oculis subijcit.* Agmine.] *Tractu. Anaphora est, in repetitione Bis.* Circum.] *Sectio.* Spiris.] *Spira basis est columnæ unius aut duarum, & funis nauticus in orbem circumuolutus. Transfertur longius per metaphoram, ad quamcunque rem plures circulos efficientem.* Qualis mugitus.] *Pathos, à parabola. Sumpta comparatio est ex Homeri Iliade,* LAMB. Hort. B

αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε καὶ ἤρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος
ἤρυγεν ἑλκόμενος ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα
κούρων ἑλκόντων, γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων.

Delubra.] *Sunt qui tradunt, non Laocoonta, sed filium eius solùm, à serpentibus afflato ueneno interemptum: neque uerò in littore, sed in Apollinis Thymbræi templo: atque id præsentissimum capiendæ urbis omen fuisse. Sed neque è Tenedo quidem, uerùm proximis Calydnis insulis delapsos annauisse. Has ea de caussa πόρκεως νήσους uocat Lycophron.*

ARGVMENTVM.

Deuorato Laocoonte, liberisq́ eius, dracones effugiunt in arcem Mineruæ, subq́ clypeo simulachri illius teguntur, pauent Troiani, & equum in arcem ducendum statuunt. C

At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sæuæq́ petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusq́ deæ, clypeiq́ sub orbe teguntur.
Tum uerò tremefacta nouus per pectora cunctis
Insinuat pauor, & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaq́ diuæ
Numina, conclamant.——

NASC. At gemini lapsu.] *Effectus caussam declarat: nam cum dracones petierint arcem, subq́ pedibus, & clypeo Mineruæ latuerint, apertè satis intelligi potuit, Laocoontem ab illis fuisse deuoratum: quia in machinam illam Palladi dicatam hastam intorserat.* Sæuæq́ petunt Tritonidis arcem.] *Coniectura à signo deducta firmari poterat, Mineruam tam horrendæ necis cõsciam adiutricemq́ fuisse: quam crudelitatis arguens sæuam uocat.* Tum uerò tremefacta.] *πάθος à timore. Signo horrendo ualde terrentur Troiani. quo fit, ut uelint, nolint, uerbis Sinonis fidem habeant. quamobrẽ facilis eorum credulitas excusabatur.* Sacrum qui cuspide robur.] *Ex uaria scriptorum opinione equi illius lignei appellationem uariat: nam modo equũ, modo machinam, aliàs ferum, nunc robur etiam uocat.* Sceleratam intorserit hastam.] *Quæ excidij urbis caussa fuit, ideo sceleratam uocat, ut porta scelerata Romæ: unde Fabij infelici omine exierunt. & est allusio (ni fallor) ad hastam sceleratam, quæ ante urbium expugnationem ab imperatoribus olim in hostium conspectu poni solebat.*

A lebat, quæ illius excidium significaret. Seruius hic meras nugas effutit, & somnia comminiscitur. Ducendum ad sedes.] qui antea in alia omnia iuerunt, ubi res in consultationem posita fuit, nunc certatim summa deliberatione consentiunt omnes, ducendum esse in arcem equum.

LAMB. Hort. Delubra.] Varro lib. 8. rerum diuinarum, teste Macrobio, ait, delubrum quosdam existimare, in quo præter ædem sit area, assumpta deûm caussa. Alios, in quo Dei simulachrum sit dedicatum. ut locum, in quo figatur candela, candelabrum appellatum: ita eum locum, in quo diuum statuerent, delubrum nominatum. Festus autumat, antiquitus fustem dictum delibratum, hoc est, decorticatum, quem prisci mortales, ueræ religionis rudes, uenerabantur pro deo. Tritonidis.] Mineruæ: antonomasia. Sub pedibus.] Huius clypei cælaturam mirè expressit in 8 Aeneid.

Aegidaq́ue horrificam turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroq́ue polibant.
Connexosq́ue angues, ipsamq́ue in pectore Diuæ
Gorgona desecto uertentem lumina collo.

Angelus Politianus scribit, Romæ se uidisse consimile Palladis simulachrum, gestans ægida squamoso draconum corio contectam, sic ut extremum ipsius ambitum dracunculi ad limbi aut fimbriæ uicem circumcluderent. Tum] Ab euentu coniectura. Sacrum.] Ab antecedente caussa. Robur.] Antonomasia: materia pro re confecta. Tergo.] Interpretatio. Cæterùm sacrum Grammatici uocare uidentur, authore Trebatio apud Macrobium, quicquid deorum habetur. Quare poeta eius finitionis memor, ubi sacrum nominatur, ferè mentionem deorum adijcit. Sedes.] ad templum Mineruæ. Conclamant.] Concordes atq́ue uno ore clamant, non sententijs uariantes, ut suprà. Est & alia huius uerbi significatio metaphorica, & planè prouerbialis, Conclamatum est: cum extremam desperationem uolumus indicare, ubi nihil amplius spei superesse. Sumptum à prisca funerandi consuetudine, qua mortuo rogo imposito, ter Vale conclamare solebant, ipsumq́ue adeò iam uita defunctum proprio nomine inuocare. Quod si ne tum quidem uitalis spiritum ullum signum edidisset, conclamatum esse dicebatur.

B

ARGVMENTVM.

Diuisio urbis muro (nam recipi portis non poterat) in urbem cum cantu, & hymnis machina trahitur.

Diuidimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusq́ue rotarum
Subijciunt lapsus, & stupea uincula collo
Intendunt: scandit fatalis machina muros,
Fœta armis, pueri circùm innuptæq́ue puellæ
Sacra canunt, funemq́ue manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæq́ue minans illabitur urbi.

NASC. Diuidimus muros.] Percipitem hoc in loco occultè designat poeta Troianorũ amentiam: qui quo tempore bellũ nec positum, nec sopitum esse certò sciebant, muros aperiunt. Sed prodigij descriptione ita excusantur, ut misericordia potius, quàm irrisione digni esse uideantur. Et mœnia pandimus urbis.] Tib. Donatus, & Seruius interpretes hic esse iterationem, siue ταυτολογίαν negant: ego uerò ei haud multum aduersarer, qui contrà sentiret. Accingunt omnes operi.] quomodo, qua ue reuerentia in urbem tracta fuerit machina paucis scribendo complectitur. unde ingens commiserationis affectus deduci posse uidetur ex Troianorũ infelicitate: qui quasi omnes fato sibi exitium pararent, omnes etiam operi sese accingebant, ut sua sponte hymnos canendo perirent.

C Scandit fatalis machina muros.] Cum pondere, nec absq́ue conquestionis affectu. Mediæq́ue minans illabitur urbi.] Mira, inquit Donatus admodum descriptio ingredientis equi. cum enim traheretur tanta moles, cum quodam tremore mouebatur. hunc tremorem Virgilius ratione temporis dictante euertit in comminationem: ut non tam moueri machina uideretur magnitudine sua, quàm minari.

LAMB. Hort. Diuidimus.] Splendida hypotyposi ardens Troianorum studium & nimis luxuriosam lætitiam in subducenda in urbem machina, describit. & ordinem in rei descriptione seruat. Etenim ut in urbem introduceretur, conueniebat aut portam aperiri, aut dirui, fossas obrui, id quod poeta elegantissima serie exponit factum. Pandimus.] Luculentis uerbis priorem orationem explicat, uidelicet quo pacto diuiserint muros: patefecerunt mœnia. Machina.] Periphrastica equi descriptio. Apparet, ab hoc equo postea superstitionem omnem de equo Sciano manasse, quod fatalem interitum Troianis attulerit. Stupea.] Funes canabeos: à stuppa. stuppea uincula eleganter dixit. Fœta.] Metaphora ab animali, ad non animal: in illa autem persistit, respiciens ad id quod initio dixit:

—Vterumq́ue armato milite complent.

Minans.] Mirum quàm propriè et aptè minans dixit. nam minari malum, uim & uindictam dicimus: & minari ruinam, quæ inclinantur, & prona sunt ad casum. Itaq́ue minans quasi exitium & pestem extremam urbi, nutans, & caput motans, hucq́ue illucq́ue quassans intrò trahebatur. Et minari, eminere, extare: quam arbitrantur natiuam esse uocis significationem. unde minæ, eminentiæ murorum, quas alio nomine pinnas etiam dicimus.

ARGVMENTVM.

Aeneas exclamando patriæ suæ calamitatem, atq́ue excidium deplorat, equum in arcem deductum, & Cassandram aliàs irrisam, urbis ruinam uaticinando prædixisse narrat.

O' patria, ô diuûm domus Ilium, & inclita bello
Mœnia Dardanidum: quater ipso in limine portæ
Substitit, atq́ue utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæciq́ue furore,
Et monstrum infœlix sacrata sistimus arce.

NASC. O' patria, ô diuũ.] per apostrophen exclamat in patriam: quam uehemẽter extollit primum à pulchritudine, siue ab alia quadã excellentiore prærogatiua, quod eam Deorum patriam uocat: deinde etiã à uirtute militari,

et à claritate famæ, pathetica aũt exclamatio est, gratia mouendi commiserationis affectus interposita. etenim

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, Dei iussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deum miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa uelamus fronde per urbem.

ceu maturum fœtum suũ, mox esset in lucem editurus. Tũc etiã.] *Cõfirmatio excidij fatalis, à contemptu uaticinij Cassandræ.* A

æquo animo perferre non potest Aeneas, urbem tã celebrẽ, tam inclytã, ut Deorũ potius quã hominũ sedes esse uideretur, funditus dirutã prostratamq; iacere. locus est ex Ennio sumptus: quẽ Cic. in 3. Tusc. adducit. sic enim inquit:

» *O pater, ô patria, ô Priami domus,*
» *Septum altisono cardine templum:*
» *Vide ego te, astante ope barbarica,*
» *Tectis cælatis, laqueatis,*
» *Auro, ebore instructum regificè.*

Persimilis extat cum pathetica exclamatione cõquestionis affectus apud Eurip. in Medea: ubi hunc in modũ ipsa loquitur:

» ὦ πατρὶς ὦ δώματ' ἐμὰ
» μὴ δῆτ' ἄπολις γενοίμαν. *Et infrà:*
» θανάτῳ θανάτῳ πάρος δαμείην
» ἁμέραν τάνδ' ἐξανύσασα. μόχθων
» δ' οὐκ ἄλλος ὕπερθεν,
» ἢ γᾶς πατρίας στέρεσθαι.

Quater &c.] *Descriptionẽ prodigiorũ, quæ futurũ urbis excidiũ præmõstrabant, exornat colore rhetorico, quæ Latinis cõplexio, Græcè uerò* ἀμπλοκὴ *dicitur.* Instamus &c.] *Renouat cõmiserationem, simulq; suorum imprudentiã excusat à dementia, & à furore quodã quasi diuinitus illis immisso: quo ualde oppressi ueluti talpæ oculis capti in ipsa luce caligabant.* Et monstrum infelix.] *Ab effectu* μετωνυμικῶς, *quod eos reddidit infelices.* Tunc etiã fatis.] *Amplificat rẽ à uaticinio Cassandræ. idq; innuit: quæ fato casura sunt, ne Deorũ qdẽ admonitione euitari posse.* Nos delubra &c.] *Auget cõmiserationẽ ex nimia Troianorũ cæcitate, uel potius infelicitate: qui cum ex omni bellorum periculo se ereptos esse putarẽt, ideoq; lætitiæ signa ostenderẽt, tũc seruitutis iugũ, mortisq; discrimẽ subierũt. genus peripetiæ est. cuius Arist. copiose meminit in Poet. et nos inter initia 1. libri plurib. diximus, ut sæpe dicemus.*

LAMB. O patria.] *Abrupto narrationis cursu, exclamatione*
Hort. *pathetica exornat orationẽ à loco, cũ appellet patriam: amplificat à religione, cum Diuûm domum uocet, cuius arx, ipsaq; adeò mœnia à diuis cõdita fuerũt. Hemistichiũ Ennianum est.* Quater.] *Pathos à re, quod non parũ intendit anaphora: ut arguat, præsens planè fuisse fatũ. Quãobrẽ cæcos furore fuisse oẽs dicit, cũ quater subsisteret in porta Scæa.* Monstrũ.] *Rectè mõstrũ, propter prodigiosæ magnitudinis molẽ: uel quod ligneus equus armatos uiros utero gestaret, quos ad uiui animantis similitudinem,*

ticinij Cassandræ. Hanc fabulãtur ab Apolline pro concubitu uaticinandi artẽ pactã: quam consequuta, cũ falleret, Apollinẽ iurasse, nullũ ullo seculo mortaliũ illius fidem uaticinijs habiturũ. Accidit hoc illi postea, cũ frustra omnia aduersa et internecionẽ popularib. suis uaticinaretur. Alij ferũt, Helenũ & Cassandrã uno partu gemellos fuisse editos, q natalitijs aliquãdo peractis, in Apollinis Thymbræi templo ludẽdo lassi, somno correpti fuere, domũ digressis ijs quib. cõmissi erãt. Hi cũ postero die in templũ redissent, uiderunt puerorũ poros serpentũ linguis correptos. Mulieres re inopinata atq; admirabili perculsæ, cũ clarius inclamarent, serpentes dilabebantur: et in laurũ proximã, haud procul ab eo loco, subibãt. Atq; hoc pacto aiunt pueros fatidico spiritu donatos fuisse. Historiã scriptã reliquit Anticlides. Paulo diuersus refert historiam Isacius Tzetzes: quã nõ grauabor hic asscribere. Πρίαμος ὁ Λευκίππης καὶ Λαομέδοντος, ἐξ ἑκάβης τῆς δύμαντος, ἢ τῆς κισσέως B θυγατρὸς, διδύμους παῖδας γεννᾷ, κασσάνδραν τὴν καὶ ἀλεξάνδραν, καὶ ἕλενον· οὓς ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ναῷ ἡλίου ἀπόλλωνος ἐκόμισαν, καὶ τὰ τούτων ἐτέλουν γενέθλια. συμποσιάσαντες δὲ καὶ κωμάσαντες παννυχίως ἐν τῷ ναῷ, περὶ ἑσπέραν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὰ ἀνάκτορα ὑπεχώρησαν, λήθῃ κατά τινας ἐάσαντες τοὺς παῖδας ἐν τῷ ναῷ· κατ' ἐμὲ δὲ, οἰκείᾳ γνώμῃ τοῦτο ἐξ ἔθους ἱερατεύοντος ἐποίησαν. ἐκ τινῶν γὰρ συμβαινόντων ἐπεγίνωσκον, ὁποῖοί τινες ἀποβαίειν οἱ παῖδες. οὕτω γοῦν καὶ οἱ περὶ πρίαμον, περὶ τοὺς εἰρημένους ἐποίησαν. τῇ ἐπαύριον δὲ τῷ ναῷ προσελθόντες ὄφεις ἐστεμμένους τοῖς παισὶν εὗρον, καὶ τὰ αἰσθητήρια τούτων καθαίροντας, μηδὲν δὲ λυμαινομένους αὐτούς. ἀπόλλων δέ τις χρυσόμελος καὶ μάντις ὑπάρχων ἐν τῷ ῥηθέντι ἱερῷ τοῦ ἡλίου, μαντικοὺς εἶπε γενέσθαι τοὺς παῖδας· ὃς καὶ αὔξησιν λαβόντας, ἐδίδαξε τὴν μαντικήν. ὑπισχνεῖτο τῇ κασσάνδρᾳ, εἰ συγγένοιτο αὐτῇ, ἄριστον εἰς τὴν μαντικὴν ποιῆσαι. μὴ πεισομένης δ' ἐκείνης τοῦτο ποιῆσαι, ἐκήρυξεν ὁ χρυσομελὸς ἐκεῖνος ἀπόλλων, ὡς ἡ μάντις ἐστὶν ἡ κασσάνδρα, μαινομένη δὲ καὶ παράφρονα φθέγγεται. ὅθεν ὁ πατὴρ εἰς πελώριον οἴκημα καθείρξας αὐτὴν, C ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς ἥρωσι μαίνεσθαι καὶ διαπαίζεσθαι, προσέταξε τινὰ τρέφειν, ἤτοι ἄγγελον, ἐφ' ᾧ τε καὶ λεγόμενα ταύτης αὐτῷ ἀπαγγέλλειν. *Cassandræ templũ postea in Italia cognitum à Dauniorum principibus fuit.* Dei.] *Apollinis.* Delubra.] *Pathos à loco & tempore.*

ARGVMENTVM.

Troianis dormientibus noctu Græci in equo ligneo inclusi exeunt, datoq; nauibus signo, ut legiones à Tenedo properarent, urbem inuadunt, portarum custodes occidunt, & portis patentib. socios in urbẽ recipiunt.

NASC. Vertitur interea cœlum.] *ad Troiani excidij descriptionẽ sese accingit. in qua ad unguem ea obseruare uidetur, quæ probabilẽ reddere narrationẽ solẽt. Nam personarũ dignitatib. caussam accõmodat: caussam facti assignat; loci, tẽporis, cæterorũq; rationẽ habet: quibus eum uti oportet, qui rẽ quampiã uerisimilem facere uelit. Nã & facere poterant Græci, quia uafri, & dolosi, et pati poterãt Troiani, quia creduli, & propter ostentorum apparitionẽ nimiũ erãt incauti. erat caussa*

Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramq; polumq;,
Myrmidonumq; dolos: fusi per mœnia Teucri,
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat: fatisq; deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq; cauo se robore promunt,

Thersandrus Schenelusq; duces, & dirus Vlysses,
Demissum lapsi per funem Athamasq; Thoasq;,
Pelidesq; Neoptolemus, primusq; Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus:
Inuadunt urbem somno uinoq; sepultam:
Cæduntur uigiles, portisq; patentibus omnes
Accipiunt socios, atq; agmina conscia iungunt.

A caussa insidiarũ, quod per decenniũ nec uirtute, nec armis Græcorũ unquã uinci potuerãt, facultas non defuit, equus ligneus armatis hominib. repletus. Cic. in 1. de Inuẽt. facultatem eã esse dicit, qua facilius fit, aut sine qua aliquid cõfici nõ potest. remota hac belli machina, quã illi Mineruæ uotã pro suo reditu simularũt, nulla apparet in Græcis capiendæ Troiæ facultas extitisse. occasio præualuit: quia Troiani bene poti somno grauiter premebantur. locus fuit opportunus, quod in arce loco urbis munitiore, & ad urbẽ occupandã aptiore equus fuerat collocatus. tẽpus sese idoneũ offerebat, obscura ñox, spatiũ temporis tota penè nox. Inuoluens umbra magna.] noctis definitionẽ expressit: quã aiũt esse umbrã terræ. nec ab re epitheton addidit: nã ita magna est (ut Astrologi perhibent) ut etiã cœli cõuexa prohibeat illustrari. Sopor fessos.] τὸ αἴτιον est cur tacerent: quia dormiebãt. & est probatio ab occasione: quæ
B Græcis sese obtulerat inuadendæ urbis idonea. Tacitæ &c.] à temporis opportunitate iterũ rem uerisimilẽ facit. Sed illud cõmune fuit, quod dixerat, & ruit Oceano nox. hoc uerò separatũ, quanquã utrisq; opportunũs. fuisse uidetur, & ijs, qui ligno inclusi erãt, et ijs, qui à Tenedo ueniebant. nã silente luna, ij cõmodius ex equo prodire, occisisq; custodibus portas socijs aperire, & illi à Tenedo occultius uenire, urbẽq; ingredi facilius poterãt. aut dicendũ est, illã fuisse probationẽ à tẽpore, quia nox erat: hãc uerò ab occasione temporis, quia luna silebat, id est, lumen non dabat. Flãmas &c.] rẽ probabilẽ facit à signo, quod more militiæ fieri solet. Inclusos &c.] accepto signo claustra equi Sinon aperuit, ut prodirẽt Græci. id enim prius faciendũ nõ fuit, q̃ subsidiũ aduẽtare cognouissent: quo adiuti proceres equo inclusi, animosius Troianos inuaderẽt. hic uerò obseruandus est tropus: q Græcis σύλληψις dicitur. nã duab. diuersis sententijs datur uerbũ minime utrisq; cõueniens: non enim uti ad claustra, sic ad Danaos referri potest. ita quoq; in 8. Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
Et uitta comptos uoluit prætendere ramos.
Non enim sicut cui prætendere ramos, ita et cui precari potest
C ratione esse cõnexũ. hic tropus à Rufin rhetore correptio appellatur. Reddit equus.] quos s. acceperat sic paulò post Fundit equus. Tisandrus, &c.] è cõmuni ad separatã eorũ transit enumerationẽ, qui in equo inclusi fuerãt: nec tamẽ oẽs recenset, sed præcipuos, et qui bellica uirtute, atq; animo cæteris præstabãt. alij Thersandrus legunt. Et dirus Vlysses.] in codicib. aliquot manuscriptis, legere est diuus: nã et Hom. sæpe ait δῖος Ὀδυσσεὺς, καὶ θεῖος. alij uerò durus legunt, ut ad laborẽ Vlyssis referatur. multi approbãt dirus. nec ab re quidẽ: nam Aeneas de hoste loquitur. Demissum &c.] exornatio est. satis quidem fuerat dixisse Græcos ex equo demissos. sed ut rẽ exornaret, modũ egressionis descripsit. Quinctil. lib. 8 hãc speciẽ esse ait ἔμφασιν, per quã altitudo machinæ demõstratur. huius figuræ (ut ille ait) duæ sunt species, altera, quæ plus significat, q̃ dicit; altera, quæ id, quod non exprimit, demonstrat. prior est, qua hic utitur Maro Homerum imitatus: nam cũ Græcos ex equo per funem lapsos ait, uno uerbo illius magnitudinem ostendit: ita quoq; in 3. Aen. cũ Cyclopa iacuisse dicit per antrũ, prodigiosum illud corpus spacio loci metitur. altera posita est in uoce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. supprimitur uox, ut apud Cicer. in Orat. pro Ligario. Quod si in fortuna bonitas tanta non esset, quanta tu per te inquam obtines, intelligo quid loquar. tacuit enim illud, quod nihilominus intelligitur, non deesse homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. abscinditur quoq; per ἀποσιώπησιν. ut in primo Aeneid.
Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.
Et ipse doli fabricator Epeus.] Hom. in 8. Odyss. Epeũ adiutrice Minerua equum illum ligneũ fabricasse docet.
Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.
Inuadunt urbem.] Ab occasione. sane nulla maior sese offerre poterat Græcis capiendæ urbis occasio, quàm ut Troiani bene poti, & somno grauati ita iacerent omnes, ut nec peditum strepitu, nec armorum sonitu facilè excitarentur. uersus est Ennij:
Nunc hostes uino domiti, somnoq; sepulti.
Vertitur] Ex Ennio, Vertitur interea cœlum cũ ingentibus signis. Temporis nocturni periphrastica descriptio, non delectandi perinde gratia est adhibita, atq; ut aliud quiddã maius significet: hoc est, dormientibus profundum Troianis, Græcorũ uigilantiam & curã in capienda urbe. Grauiter & mirabiliter, festiuè hoc à poeta dictum, tenebras nocturnas terrã & cœlũ texisse: & cũ his, hostiũ insidias, ne à Troianis deprehenderentur. Itaq; illunis prima fax noctis fuit, ut postea dicetur. Oceano.] Cœlum inuertitur, cũ diei succedit nox, & diurnũ hemisphærium nocturno & imo mutatur. Iam occidente sole, sensus communis uulgi tenebras ex Oceano terras ambiente oriri iudicat. Lapsu enim solis in occasum, ab ea plaga nox surgere uidetur. Locus ab opportuno. Sopor] Periphrasis. Phalanx.] Macedonica uox, peditum stabile agmen. Ibat.] ueniebat nauigio. Tacitæ.] Seruius quæ hoc loco nugatur, non operæ est persequi. Versum hunc explicauit eruditè Angelus Politianus Miscell. cap. C. docuitq; grauibus testimonijs, longè aliud per amica silentia tacitæ lunæ signari, quàm ille subtiliter cõmentatur. Itaq; lunæ silentia, hic silentem lunam, quam uocant, appellat: hoc est, minimè tum quidẽ lucentem, ut latêre insidiæ magis possent, eleganti translatione ab auribus ad oculos. Nam ut silentio nihil auditur, ita in tenebris nihil cernitur. Testatur idipsum Plin. lib. 16. diem coitus lunæ, ab alijs silentis lunæ, ab alijs interlunium appellari. Et lib. 18. Hoc silente luna seri iubent. Et apud Catonem de re rustica: Nunc stercus euehi silenti luna: nunc item silente luna, ficos, oleas, mala, piros inseri. Postremò, etiam prata primo uere stercorari eadem luna silente iubet. Itaq; luna silens hic est accipienda, pro ea quæ tum minimè lucebat: quod tempus Græcis, ut opportunum insidijs, tum fuit obseruandum. Quod quidem non ita est accipiendum, quasi per lunæ coitum nox tota illunis fuisset, ac tenebrosa: id quod refellitur ex ijs quæ loco hinc non multum diuerso sequuntur: Oblati per lunam. Atq; hoc ipsum consentit cum Leschis Græci scriptoris uerbis, [illegible] νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελήνη. Nondũ luna lucebat, cum illi à Tenedo sub uesperam nauigabant: quæ statim, capta urbe, lucere cœpit. Ergo neq; sera luna fuit, neq; pernox, neq; interluniũ: sed tempus, quod sub exortum nõ lucebat. LAMB. Hort.

Iam uerò silens luna, prima uocatur, quarta, septima, undecima, decima quinta, decima nona, uicesima tertia, uicesima septima, & interlunium, ut quibusdam placet. Ad istum modum Catul. tacitam noctem uocat, illunem:

Aut quàm sidera multa, cum tacet nox
Furtiuos hominum uident amores.

Et Galen. author est, lunam silentem nihil in corporibus humanis agere. Nota.] *in quibus decem annos stationem & castra habuerant.* Flammas.] *faces, signum solutarum è Tenedo nauium, & sociorum aduentantium copiarum. huiusmodi facem Græci* φρυκτὸν *uocant. Græci scriptores tradunt, Sinonem funalibus ardentibus è muris aduentantibus copijs signum dedisse, ut ei imperatum fuerat: atque ita captam fuisse Troiam:* καὶ ὕπνῳ συσχεθέντων, αὐτὸς ὁ σίνων, ὡς ἦν αὐτῷ συντεθειμένον, φρυκτὸν ὑποδείξας τοῖς ἕλλησιν, ὡς ὁ λέσχης φησὶν, ἡνίκα νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελήνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ φρυκτοῦ εἰς τὴν τροίαν. καὶ οὕτως εἷλον αὐτήν. Deûm.] *Deorum: syncope.* Iniquis] *Infestis urbi, benignis rebus Græcorum* Pinea.] *Materia pro re.* Laxat.] *Hoc quidam Græcorum attribuunt Antenori, quem corruptum spe regni deinceps potiundi, huc perpulsum credunt. Historiam porrò ita referunt:* φασὶ τὴν ἀντήνορα προδοῦναι τὴν τροίαν τοῖς ἕλλησιν, ἐπὶ μισθῷ τῆς μετὰ ταῦτα βασιλείας. ὅθεν καὶ τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάσαντες, καὶ τοὺς ἀριστεῖς αὐτῶν ἐμβαλόντες, προσποιούμενοι φυγὴν, ἦλθον ἐπὶ τὴν τένεδον. τῶν δὲ τρώων ἄλλοι μὲν προσδοκήσαντες δόλον εἶναι, ἄλλοι δὲ παρὰ θεῶν σταλῆναι, ἐκέλευσαν αὐτὸν τοξευθῆναι. καὶ τοξεύσαντες αὐτὸν, ἄγουσιν ἔνδον τῆς τροίας. ἀντήνωρ δὲ φανὸν ἀνάπτων τοῖς ἕλλησι, καὶ τὰ ὑπογάστρια τοῦ ἵππου ἀνοίγει. καὶ οἱ ἀριστεῖς οἱ ἐν τῷ ἵππῳ, ἐν νυκτὶ ἀνοίξαντες τὰς τῆς τροίας πύλας, ἔνδον εἰσάγουσι τοὺς ἕλληνας, καὶ τοιοῦτον τρόπον ἡ τροία ἐκρατήθη. *Antenorem Durei equi claustra reserasse prodidit Lycophron, cuius uerba hæc sunt:*

ὅταν χέλυδρος πυρσὸν ὠμοθρὶξ βαρὺν
ἀπεμπολητὴς τῆς φυταλμίας χθονὸς
φλέξας τὴν ὠδίνοντα μορμωτὸν λόχον
ἀναψαλάξῃ γαστρὸς ἐκκύψας ζυγά.

Quorum quidem uerborum hic sensus est. Cum Antenor patriæ suæ depopulator, accensa face in signum Græcis, Dureum equum aperuerit, terribiles insidias parturientem, aut Græcos inclusos potius. Quo loco Antenorem chelydrum uocat, ut γεραιὸν τὸ καὶ τὸ ποιοῦντα, *id est, senem hoc & illud patrantem. Est autem chelydrus concha, seu potius testudo marina, crassa pelle: cui propter senium Antenor comparatur.* Robore.] *materia pro re.* Thersandrus.] *Enumerat duces equo inclusos. Quidam Tisandrus, nonnulli Thessandrus, alij Thersandrus legunt. Fuit hic Polynicis filius, qui cum per ætatem arma ferre non posset, cum Græcorum ducibus ad Troiam profectus fuit.* Sthenelus.] *Capanei hic & Euadnes filius. Hunc Homerus in catalogo, unà cum Diomede & Euryalo, multarum ciuitatum ducem facit:*

οἳ δ' ἄργος τ' εἶχον, τίρυνθά τε τειχιόεσσαν,
ἑρμιόνην, ἀσίνην τε βαθὺν κατὰ κόλπον ἐχούσας,
τροιζῆν' ἠϊόνας τε καὶ ἀμπελόεντ' ἐπίδαυρον.
οἵ τ' ἔχον αἴγιναν, μάσητά τε κοῦροι ἀχαιῶν,
τῶν δ' αὖθ' ἡγεμόνευε βοὴν ἀγαθὸς διομήδης
καὶ σθένελος καπανῆος ἀγακλειτοῦ φίλος υἱός.
τοῖσι δ' ἅμ' εὐρύαλος τρίτατος κίεν ἰσόθεος φὼς,
μηκιστέως υἱὸς ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
συμπάντων δ' ἡγεῖτο βοὴν ἀγαθὸς διομήδης.

A

Meminit Homerus alterius cuiusdam Stheneli, ex Perseo & Andromeda orti. Athamasq.] *Huius nusquam, quod sciam, Homerus mentionem facit. Neque uerò quisquam est uel mediocriter literatus, quin norit, Athamantem fuisse Aeoli illius Græci filium, qui regnarit Thebis: qui ex Ino uxore Cadmi filia, Clearchum & Melicertam sustulit. Hic ex Iunonis præcepto repudiata uxore, Nephelen duxit, ex qua Phryxum & Hellen procreauit. Ita historiam refert Homeri scholiastes. Alij authores sunt, prius ex Nephele suscepta sobole, duxisse inde Ino: ex qua Clearchus, siue Learchus & Palæmon nati fuerunt. Sed ista mittantur, quia ad hunc locum nihil pertinent. Homerus inter Thracum duces qui Troianis auxilio uenerant, cuiusdam Acamantis meminit, lib. Iliad. 2. Fuit & alius Acamas, Antenoris filius, qui ijsdem temporibus propter cælibem uitam, tanquam numen inter populares suos cultus fuit. Verùm cum uterq; partium Troianorum fuerit, neuter huc accommodari potest. Porrò Acamas Thesei filius, & Diomedes produntur, antequam Græcorum classis ad Troiam nauigaret, legati propter Helenen profecti fuisse.* B
Laodice Priami filia ibi Acamantem adamare cœpit, ac grauida ex eo facta est, filiumq; suscepit, quem Munitum appellauit. Infantem ergo, metu ne interficeretur, Aethræ matri Thesei, auiæ Acamantis, educandum tradidit. Conuersabatur enim Aethra, Athenis à Castore & Polluce rapta, in Troia, cum Helena. Itaq; Aethra studiosè infantem, ut si suus fuisset filius, educauit. Capta iam Troia, Aethra Acamanti agnita, cum eo inde profecta, puerum Munitum secum abduxit: qui, cum iam in Thraciam peruenissent, in uenatione morsu serpentis ictus perijt, ut prodidit Euphorion:

ἥ οἱ μήνιτον τινι πλωομένῳ ἐνὶ ὥρῳ,
ἀλλὰ ἐσιθόνιντε, καὶ ἐν κνήμοισιν ὀλύνθου
ἀγρώσσοντ' ἅμα πατρὶ πελώριος ἔκτανεν ὕδρος.

Thoasq.] *Aetolorum dux fuit Thoas.*

αἰτωλῶν δ' ἡγεῖτο θόας ἀνδραίμονος υἱός.

Fuit Thoas alius Tauricæ regionis rex, cuius mentio extat apud Ouid. in 3. epist. Ponticarum. Neoptolemus.] *Pyrrhus Achillis filius, quem, ut quidam opinantur, ex Iphigenia sustulit. quidam ex Deidamia Lycomedis: ita uariant inter se rerum gestarum scriptores. Hunc Lycophron* σκύριον δράκοντα *nuncupat, quòd per inhumanam crudelitatem sanguine nimium gauderet: & in Scyro, ut nonnulli arbitrantur, educatus esset.* Machaon.] C
Machaonem Aesculapij filium, & Podalirium, illustres medicos è Creta accitos, annotauit Homer. in Catalogo:

οἳ δ' εἶχον τρίκκην καὶ ἰθώμην κλωμακόεσσαν,
οἵ τ' ἔχον οἰχαλίην πόλιν εὐρύτου οἰχαλιῆος,
τῶν αὖθ' ἡγείσθην ἀσκληπιοῦ δύο παῖδε,
ἰητῆρ' ἀγαθὼ ποδαλείριος, ἠδὲ μαχάων.
τοῖς δὲ τριάκοντα γλαφυραὶ νέες ἐστιχόωντο.

Quamuis poeta Machaonem inter duces equo inclusos enumerat: Græci tamen, sequuti Quintum quendam, eum ab Eurypylo Telephi in bello interfectum astruunt. Hunc Orpheus post Eurypyli mortem, rediuiuum, & Philoctetem medicantem rursum introducit. Epeus.] *De hoc suprà eodem libro disseruimus: primus equum in muralibus machinis inuenisse fertur, idq; Mineruæ monitu. id quod poeta non obscuris uerbis suprà innuit, cum diceret:*

Instat

A *Instar montis equum, diuina Palladis arte*
Aedificant. ——

Fuit hic Panopei filius, Aeaci pronepos: cuius genealogia ita digeritur. Aeaci & Endeidis fuerunt Peleus & Telamon. Ex Psamathe uerò Nereide, Phocus: Pelei & Thetidis, Achilles: Achillis ex Deidamia filia Lycomedis, Pyrrhus Neoptolemus. Iam uerò Telamonis & Periniae, Aiax fuit. Ex Hesione uerò, Teucer. Aiacis & Lysidices Coroni filiae, Philius. Ex Tecmessa uerò captiua, Eurysaces. Porrò Phoci & Asteriae, Crissus & Panopeus. Ex Panopeo ortus fuit Epeus, author equi Duratei. Atque hunc in modum hic genus suum ab Aeaco trahit. Hunc Lycophrôn imbellem, timidum, & paruum uirum nuncupat, δειλὸν καὶ ἄνανδρον, propter patris eius Panopei periurium, quo is Mineruam & Martem ludificatus fuerat eo bello, quod Amphitryo aduersus Teleboas gessit. M. Varro, Epeum coquum fuisse Graecorum tradit, atque iis edulia administrasse: ob eamque caussam fumicum à Plauto dictum. Hunc Homer. Iliad. 23. cum Euryalo caestuum pugna certantem, egregium pugilem introducit:

ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε,
εἰδὼς πυγμαχίης, υἱὸς Πανοπῆος Ἐπειός.

Fuit hic alioqui clarus pugil, nec minus celeber lignarius faber ἱπποτέκτων. *Hunc uaticinatur Cassandra in Obscuro poemate, Langariam urbem Italicam, prope Cylistarnum fluuium habitaturum: atque fabrilia arma Italicae Mineruae templo dedicaturum, quae Troianis aliquando exitium attulissent.* Inuadunt.] *Addam & illud, ex penitissimis Graecorum commentariis erutum, in hoc equo conclusos fuisse ter mille, uel (ut alij) quinquaginta armatos: etsi Obscuri poematis illustrator existimat, 23. tantum in eo latitasse. Hi noctu egressi, sublata face signo reliquis Graecis, qui in Tenedo erant, & iam approperantibus, urbem populati sunt. Ennius in 8. Nunc hostes uino domiti, somnoque sepulti.* Sepultam.] *Metaphora nam Somnus Mortis germanus à poetis fingitur.* Caeduntur.] *Opportuni ad caedem, quippe somno & crapula grauati.* Agmina conscia.] *Socios Graecos, reliquas copias è Tenedo profectas in urbem recipiunt.*

B

ARGVMENTVM.

Occupata à Graecis urbe, Hector deflens patriae suae excidium in somnis apparet Aeneae ea forma, qua, cum ab Achille occisus, circumque urbis moenia raptatus fuerat, uisus est.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi qualis erat, quantus mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillei,
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppib. igneis?
Squalentē barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios: ultrò flens ipse uidebar
Compellare uirum, & moestus expromere uoces.

NASC. Tempus erat, quo prima quies.] *non est haec primae partis noctis descriptio, sed concubij: quam ad sui excusationem Aeneas posuisse uidetur: ne torporis, aut ignauiae accusari posset, quod ipso dormiente Troia capta fuerit. nam illi iure ignoscendum uidetur, qui ea noctis parte somno sededit, qua semotis omnium rerum curis, cogitationibusque eo beneficio fruitur, quod à Deo opt. max. omnibus aequè datum est. nam somnus diuinum munus est. proinde subdit.* C *Et dono diuum gratissima serpit.* In somnis ecce moestiss. Hector.] πάθος, *nemo enim moestus est, aut lachrymas fundit, nisi qui acerbo dolore premitur: aut qui, uel de suis, uel de alienis rebus ad se tamen pertinentibus, sollicitus est. moestia igitur, & lachrymae Hectoris, etiam si uerba secuta fuissent nulla, nihil nisi malum significare poterant.* Raptatus bigis, ut quondam.] *Auget pathos à circumstantiis per similitudinem: talis enim apparuerat, qualis olim fuit, cum ab Achille raptaretur. Hom. Iliad. 22.* Hei mihi, qualis erat.] *Rursus* πάθος *amplificat per exclamationem, quae comparationem habet à dissimili. nam Hectoris formam usque adeo immutatam fuisse memorat ab illa, quam olim habuit, cum Patroclum occidit, Graecorumque naues incendio dedit, ut alius omnino esse uideretur. tale illud est Ouid. in 6. Metam.*

» *Heu quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa,*
» *Quae modo Latois populum summouerat aris:*
» *Et mediam tulerat gressus resupina per urbem*
» *Inuidiosa suis.*

Felicem igitur illius uictoriae statum cum infelici, miserandoque necis illius casu comparat. hunc rhetores (ut iam saepe dictum est) locū misericordiae appellāt à commutatione fortunae. Qui tulit exuuias indutus Achillis.] *Ad maiorem Hectoris gloriam non Patrocli, sed Achillis exuuias nominauit: quas tamen Patroclo à se interfecto detraxerat. Homer. Iliad. 16. & 17.* Squalentem barbam.] *Renouat* πάθος *à circumstantiis.* Vulneraque illa gerens.] *Ex Homero Iliad. 22. ubi in Hectorem extinctum omnes Graecos tela coniecisse ait locus est doctis notissimus.* Vltrò flens ipse uidebar — Compellare uirum.] *Videbar mihi non requisitus id facere, quod ille, qui ad me uenerat, facere debebat. Sic Cic pro P. Quinctio. Tunc appellat ultrò Naeuium: ut quoniam et reliqua.*

Tempus.] *Primae facis nocturnae descriptio periphrastica, ab eius officio seu effectis. Gignit enim mortalibus profundam à diurno statim labore quietem.* Prima.] *Facem primā indicat. Ita enim ea noctis pars appellatur, quae suscipit crepusculum.* In somnis.] *Prosopographia Hectoris, se per somnū Aeneae offerentis. Haec aūt eo spectat, ut ostendat etiā mortuo patriam nō minus quàm uiuo curae fuisse tū, cū omnes Troiani securi* [illegible]*, partae pacis falsa persuasione, in extremo discrimine, in utrāuis aurē dormirent.* Raptatus.] *Multifariā affectus mouet in hac prosopographia, ab habitu, forma, specie, & partibus denique quibusdā corporis miserabiliter affectis. Caeterùm locus de caeso raptatoque Hectore ab Achille, extat. Il. 22.* LAMB. Hort.

explicatusque

explicatusque à nobis est in primo, haud scio an eruditè satis, certè diligenter: ubi caussam raptationis quoque adduximus. Pathos à debilitate. Hei mihi.] *Ab exclamatione pathetica, in formæ dissimilitudinem, de hostibus cæsis triumphantis, & crudeliter ab Achille rapti. Pathos à forma & specie inhumaniter lacerati.* Exuuias.] *Exuuiæ, ab exeundo, spolia hostibus detracta. Eodem nomine & animalium tegmina dicuntur. Quæ si dux duci detrahat, opima dicuntur. Armis Achillis indutum Patroclum, & occisum spoliauit. Homer. Iliad. 17. his uerbis ferociter interfecto Patroclo, Hectorem exultantem fingit:*

> ὣς εἰπὼν, Τρώεσσιν ἐκέκλετο μακρὸν ἀΰσας·
> Τρῶες καὶ Λύκιοι καὶ Δάρδανοι ἀγχιμαχηταί,
> ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς,
> ὄφρ᾽ ἂν ἐγὼν Ἀχιλῆος ἀμύμονος ἔντεα δύω
> καλά, τὰ Πατρόκλοιο βίην ἐνάριξα κατακτάς.
> ὣς ἄρα φωνήσας ἀπέβη κορυθαιόλος Ἕκτωρ
> δηΐου ἐκ πολέμοιο, θέων δ᾽ ἐπεκίχανεν ἑταίρους.
> τῆλε μάλ᾽ οὔπω τῆλε ποσὶ κραιπνοῖσι μετασπών,
> οἳ προτὶ ἄστυ φέρον κλυτὰ τεύχια Πηλείδαο.
> στὰς δ᾽ ἀπάνευθε μάχης πολυδακρύου ἔντε᾽ ἄμειβεν
> ἤτοι ὁ μὲν τὰ ἃ δῶκε φέρειν προτὶ Ἴλιον ἱρὴν, (σιν,
> Τρωσὶ φιλοπτολέμοισιν, ὁ δ᾽ ἄμβροτα τεύχε᾽ ἔδυνε
> Πηλείδεω Ἀχιλῆος, ἅ οἱ θεοὶ οὐρανίωνες
> πατρὶ φίλῳ ἔπορον. ὁ δ᾽ ἄρα ᾧ παιδὶ ὄπασσε
> γηράς, ἀλλ᾽ οὐχ υἱὸς ἐν ἔντεσι πατρὸς ἐγήρα.

Achillei.] *pro Achillei: diæresis, ab Achilleus. Hæc non Achilli, sed Patroclo, amici sui panoplia, ceu alienis plumis uestito, & in pugnam ad terrendum se armorum facie prodeunti, detraxerat. His ipse indutus, in urbem triumphans redierat.* Danaûm.] *Inde cum Hector Merionem fusum spoliare esset adortus, à Mnestheo graui etiam accepto uulnere prohibitus fuit. Quo tamen non adeò fuit retardatus, ut ad naues inde Græcos præterea fugarit: ipsisque intulisset ignem, nisi Aiax Telamonis ferociter grassantis cædibus impetum retudisset. Idem Hector Græcis primùm appellentibus circa littus, obuiam factus, nauem Protesilai igne corrupit.* Ignes.] *Refertur ab Homero Iliados 16. Post horribilem stragem inter hostes editam, incendium in classes intulit, ipsosque socios ad corrumpendam stationem hortatus fuit.* A
Verba poetæ sunt:

> Ἕκτωρ δὲ πρύμνηθεν ἐπεὶ λάβεν, οὐχὶ μεθίει
> ἄφλαστον μετὰ χερσὶν ἔχων, Τρωσὶν δ᾽ ἐκέλευεν·
> οἴσετε πῦρ, ἅμα δ᾽ αὐτοὶ ἀολλέες ὄρνυτ᾽ ἀϋτήν·
> νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἦμαρ ἔδωκε
> νῆας ἑλεῖν, αἳ δεῦρο θεῶν ἀέκητι μολοῦσαι
> ἡμῖν πήματα πολλὰ θέσαν κακότητι γερόντων.
> οἵ μ᾽ ἐθέλοντα μάχεσθαι ἐπὶ πρυμνῇσι νέεσσιν
> αὐτόν τ᾽ ἰσχανάασκον, ἐρητύον τότε λαόν·
> ἀλλ᾽ εἰ δή ῥα τότ᾽ ἔβλαπτεν φρένας εὐρύοπα Ζεὺς
> ἡμετέρας, νῦν αὐτὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει.

Quæ circum.] *Locus recensetur Iliad. 22. Clausis Troianis intra muros, solus Hector aliquandiu Achillis impetum sustinuit. Inde in fugam compulsus, Mineruæ suasu repressit gradum, & Achilli rursum occurrit. qua pugna ab Achille occisus fuit. Ibi perterebratis pedibus loro currui uictoris alligatus, per medium æquor ad nauium usque stationem ab Achille raptatus fuit. Huius casu ingens luctus ijs ortus est, qui è mœnibus pugnantem cadentemque conspexerant.* Squalentem.] *Pathos à forma. Homerus eodem libro:* B

> ἦ ῥα, καὶ Ἕκτορα δῖον ἀεικέα μήδετο ἔργα,
> ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε
> ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρνης, βοέους ἐξῆπτεν ἱμάντας.
> ἐκ δίφροιο δ᾽ ἔδησε, κάρη δ᾽ ἕλκεσθαι ἔασεν.
> ἐς δίφρον δ᾽ ἀναβὰς ἀνά τε κλυτὰ τεύχε᾽ ἀείρας,
> μάστιξεν δ᾽ ἐλάαν. τὼ δ᾽ οὐκ ἀέκοντε πετέσθην.
> τοῦ δ᾽ ἦν ἑλκομένοιο κονίσαλος, ἀμφὶ δὲ χαῖται
> κυάνεαι πίμπλαντο, κάρη δ᾽ ἅπαν ἐν κονίῃσι
> κεῖτο πάρος χαρίεν. τότε δὲ Ζεὺς δυσμενέεσσι
> δῶκεν ἀεικίσσασθαι ἑῇ ἐν πατρίδι γαίῃ.

Hectoris ossa in Ophryno postea condita fuerunt. Aiunt peste per Græciam grassante, oraculo Græcos admonitos, ut Hectoris ossa effossa in eam Græciæ ciuitatem transferrentur, quæ ad Troiam non militasset. Inuenti sunt soli illi qui Thebas Bœotiæ incolerent, ad Troiam in armis non fuisse. Ita illuc translatas Hectoris reliquias, circa fontem Oedipodeum humarunt: ac desijt morbus sæuire. Mœstas.] *Expolitio.*

ARGVMENTVM.

C

Hectorem Aeneas prior interrogat, ac tarditatis amicè incusat, ut pote qui diutius abfuerit, ac ubi patriæ nihil prodesse posit, tandem redierit.

NASC

> O'lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrûm,
> Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
> Expectate uenis? ut te post multa tuorum
> Funera, post uarios hominumque, urbisque labores
> Defessi aspicimus? quæ caussa indigna serenos
> Fœdauit uultus? aut cur hæc uulnera cerno?

O' lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrum.] *Beneuolentiam colligis ex commendatione uirtutis Hectoris: quem lucem, & spem, hoc est splendorem, & salutem Troianorum appellat. tantam enim ex effectu uirtutis existimationem sibi comparaueras Hector, ut in eo uno omnis spes ciuitatis niteretur.* Quæ tantæ tenuere moræ] *Interrogatio minime aspera, neque obiurgatoria, sed quæ beneuolentiss. animi significationem habet. nam ingenti affectu illum interrogat, cur tandiu abfueris, & unde tandem profectus fuerit tandiu à suis expectatus.* Quibus Hector ab oris.] *Ita loquitur, quasi cum eo, qui de longinquis regionibus tandem redierit: orationemque exornat annominationis specie illa, quæ ex uarijs unius nominis casibus fieri solet: quæ quibus. auctor ad Heren. lib. 4.* Vt te post multa tuorum — Funera.] *Serò fuisse dicis reditum Hectoris: qui capta penè ab hostib. urbe, occisisque suis eò tandem tempore redieris, cum eius opera nihil amplius opus esset: re uera autem illud innuit, quod etiam Homerus scribit, Troiam non potuisse capi quandiu Hector uixit. id quod cum ad ipsius Hectoris commendationẽ, tum etiam ad mouendam commiserationem plurimum facit.* Quæ caussa indigna serenos.] *πάθος ab indignitate. indignũ enim est uidere eius faciẽ sanguine, ac puluere deturpatã, q gloriæ uirtutis,*

A uirtutis,honoris'q; in tuenda patria resplenduerat.ferenos igitur magis ad animum, quam ad corpus referri uidetur:quanquam Hectorem corpore pulcherrimum fuisse, uel Homeri testimonio comprobari potest. Aut cur hæc uulnera cerno?]auget πάθος à signo, magis enim mouent, quæ uidentur, quàm quæ audiuntur. Cic. in Fam. affinis est huic loco locus ille ex 6. Aeneid. ubi Aeneas Deiphobum alloquitur:

» Deiphobe armipotens,genus alto à sanguine Teucri,
» Quis tam crudeles optauit sumere pœnas?

& apud Homer. Odyss. 11.

» Ἀτρείδη κύδιστε ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον
» τίς νύ σε κὴρ ἐδάμασσε τανηλεγέος θανάτοιο.

LAMB. Hort. Gratulatoria,sed impestiua. Nam cum omnia ab hostibus pacata credat, multa ociosa percontatur, quæ periculorum securum in medijs malis arguunt. Quare ea nullo responso uicissim dignatur Hector. Quæ tantæ.] Pathos à ratione temporis, quod circumstantijs amplificat. Congeris huc ἐρωτήσεις ex occasione præsentis imaginis, ut Hectori orationem hortatoriam ad fugam incundam præbeat. O lux.]Beneuolentia à persona Hectoris. Quæ tantæ.] Perpetuæ interrogationes uice gratulationis: Quid te remoratum est? unde uenis? ubi tam diu, dum tui magnis cladibus delentur, peregrinatus es? Qui corpus tuum tam fœdè laceratum est? Cur hæc]Expolitio. Hunc locum effigiauit ad illum Ennianum in Alexand.

O lux Troiæ germane Hector
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?
Aut qui te sic respectantibus tractauere modis?

ARGVMENTVM.

Hector uir sapiens non ad quæsita Aeneæ respondet, quæ uana sunt, sed quæ instant urbi periculosa, ac letalia, paucis illum monet ut fugiat, Deos penates sibi comites accipiat, illis'q; urbem requirat, hortatur: quid'q; illi euenturum sit, prædicit.

B

Ille nihil, nec me quærentem uana moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge nate Dea, te'q; his (ait) eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troia,
Sat patriæ Priamo'q; datum: si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suos'q; tibi commendat Troia penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ deniq; ponto.
Sic ait, & manibus uittas, Vestam'q; potentem,
Aeternum'q; adytis effert penetralibus ignem.

NASC. Sed grauiter gemitus.] πάθος: quod habitum, formamque orationis futuræ præmonstrat. Heu fuge nate Dea.] ἀδωλοποιΐα est, id est, simulachri effictio: Hectori enim mortuo sermonē tribuit: ubi præcipuè habetur ratio temporis: nam breuitati temporis breuitatem orationis accommodat. non enim in tanto, tanquam imminenti periculo longiore opus erat oratione. ijs tamen partibus constare uidetur, quæ ad persuadendum facere solent, utilitate, honestate, necessitate, facultate. initio signum doloris habet heu, quod ad excitandum, & terrendum Aeneam plurimum ualet. in reliquis etiam partibus tota pathetica est. Te'q; his, ait, eripe flammis.] Admonitus est Aeneas, ut fugiat. uerum quia uir fortis ad fugam nō facile persuadetur, C nisi honestā fugiendi caussam uideat, ideo fugæ honestā, utilē'q; caussam ostendit. eripe, inquit, te, quasi ἀναγκαῖον, his flammis, ac ne forte casu aliquo alio, non hostili flāma urbem incensam esse credat, subdit. Hostis habet muros: &c.]Difficilē primū, quia hostes ingressi sunt, deinde etiam desperatā esse urbis defensionem indicat, quia à culmine iam ruit. Sat patriæ, Priamo'q; datum.] fato innuit Troiam perire, ideo'q; eius salutem desperatam esse: unde colligitur honesta fugiendi necessitas. nam aduersus fata satis constat neminem posse. Si pergama dextra.] amplificat ab imposiibili per comparationem à maiori. quasi dixerit: si ego urbem tueri non potui, tantò minus tu. innuit'q; necem suam fatalem quoque fuisse. alij ad dextram Aeneæ ἀναφορικῶς referri malunt, ut illius quoq; fortitudo ab Hectore commendetur, & Hector ipse arrogantiam uitet. nam hoc nimis arroganter quibusdam dictum uidetur, ut quod omnes Troiani simul nequiuerunt, id sibi Hector solus uēdicet: sed ueritas illū excusat, quare melior est. probatior'q; prior expositio. Sacra, suos'q; tibi cōmendat Troia penates.] Seru. interp. hinc necessariū colligit ob id, quia ille in sacrilegij crimē incurrit, qui Deos penates sibi cōmendatos nō liberat. Hos cape fatorū comites.] occurrebat quomodo posset effugere, urbe iā ab hostibus occupata. Hector uerò προληπτικῶς obiectionē occupans, deos, inquit, comites habebis. igitur abeundi facultas nō deerit. His mœnia quære.] errores Aeneæ prænunciat, labores'q; diuturnos, deniq; etiā quietem, ac tranquillitatem. Magna pererrato.] quod ait magna, Romā innuere uidetur: quarat multi memoriæ prodiderūt, à Troianis Aenea duce cōditā fuit. & fortasse ad magnitudinē Rom. imperij, hoc est ad Augusti Cæs. monarchiā alludit. Deniq.] μεταληπτικῶς errorū, laborum'q; longitudinē designat. Sic ait, &c.] ut re ipsa Hector ostenderet extremū uenisse Troianorū diē, nec nisi fugæ cōfidendū esse, ipse uittas simulachri Vestæ, ipsum'q; simulachrū, & ignem uigilē Vestæ dicatū ex adytis profert. nam Vesta ex magnis Dijs, qui & Penates dicti sunt, una fuit. ut alibi ostendimus. Vestam'q; potentē.] ferunt Vestam, eius'q; sacra ab Aenea in Italiam translata fuisse: quod uel Ouidij testimonio comprobari potest, qui in 3. lib. de Fast. ita cecinit:

Ignibus æternis æterni numina præsunt »
Cæsaris, imperij pignora iuncta uides. »
Dij ueteris Troiæ dignissima præda ferenti, »
Qua grauis Aeneas tutus ab hoste fuit. »

Adytis penetralibus.]ex Adytis tēpli, quod erat in arce, ideo penetralibus dixit: Arx enim tribus præcipuè dijs, ut inquit Plato in 5. dial. de legib. Legū'q; lat. Ioui, Mineruæ, Vestæ cōsecratur. rationem: assignant Platonis ipsius interpretes. esse, uiuere, intelligere. adeat Marsil. in Proœm.

Nihil.] Defectio: ad hæc mea ociosa respondit. Rei præcipitii attemperauit orationis figuram, & fluxum carminis. Porrò autem, quamobrem nihil ad Aeneæ interrogationes responderit Hector, caussam addit: uana

erant,

erant, & ad præsentis temporis rationem ociosæ, cùm patriæ fatale excidium immineret. Heu fuge.] Cum Aeneam natum dea appellat, beneuolentiam captat ab eius persona. Hortatur simul ad fugam capessendam. Hostis.] Amplificat periculum breui gradatione. Synecdoche, ex uno plures. Muros.] pars pro toto. Concinna compositio rebus attemperata. Sat patriæ.] Dehortatur à labore superuacaneo, qui putabat patriam in ultimo discrimine positam, post tot præclara uirtutis exempla ab ipso Hectore edita, à se defendi posse. Si Pergama.] A' maiori. Si ego urbem uirtute ab hostibus tueri nô ualuerim, multò minus tu poteris defendere. Sacra.] Clausula constat commendatione sacrorum. Qua in re Aeneæ pietas & pectus religiosum arguitur, cui præ cæteris omnibus sacrorum cura demandetur: id quod non fuerat futurum, nisi pietatis nomine in deos, patriam & suos uirum ubiq; celebrare uellet. Penates.] Epexegesis. Qui autem penates fuisse credantur, suprà in primo ostensum est. Macrob. lib. 4. cap 3. addit, ex Nigidio Figulo, Troianorum deos penates fuisse Apollinem & Neptunum, qui muros eis condidisse putantur. Affirmatum & quæsitum est, num Aeneas eos in Italiam secum aduexerit: Cornelium Nepotem id existimasse: atq; eam opinionem Maronem sequutum, cum caneret, in tertio:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Varro lib. 2. rerum Humanarum refert Dardanum deos penates ex Samothrace in Phrygiam, & Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. Quidam penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, & rationem animi possidemus. Medium ætherem esse Iouem: Iunonem imum aerem cum terra: Mineruam summum ætheris cacumen. Argumento nituntur, quod Tarquinius Demarati Corinthij filius, Samothracijs regionibus imbutus, uno tecto memorata numina coniunxit. Nigidius Samothracas deos dixit, quorum argumentum sit nefas commemorare, propter eos qui ministerijs præsunt. Cassius Hemina dixit Samothracas deos, eosdemq; Roman. penates propriè appellare θεοὺς μεγάλους. Quare Maro eruditè dixit:

Cum socijs, natoq; penatibus, & Magnis Dijs.

Quo expressit, θεοὺς μεγάλους. Etenim cum hæc nomina de uno aliquo suprà dictorum numinum usurpat, doctrinam suam haud dubiè de hac opinione confirmat. Nam cum ait:

Iunonis Magnæ primùm prece numen adora,

τὴν μεγάλην dicit. Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno, τὴν χρηστήν. —Dominamq; potentem, τὴν δυνατήν. Eodem nomine appellauit & Vestam: quam de numero penatum, aut certè comitem eorum fuisse arbitrantur: adeò, ut Consules, prætores, & dictatores, cum magistratum inirent, Lauinij rem diuinam facerent Penatibus & Vestæ. Itaque cum Virgilius ex persona Hectoris dicit; A

Sacra suosq; tibi commendat Troia penates:

Mox adijcit,

Sic ait, & in manibus uittas, Vestamq; potentem
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Addidit Higinus, in libro quem peculiariter de dijs Penatibus edidit, eos uocari θεοὺς πατρῴους. Sed ne hoc quidem poeta silentio præteriji:

Dij patrij (inquit) seruate domum, seruate nepotem.

Idem alibi: Patrijq; penates. Et in hanc quidem sententiam multa Macrobius. Mœnia.] Lauinium, quòd parta quiete & pace conderet in Italia: Synecdoche. Deniq.] post septem annorum errorem, post atrox bellum cum Italicis hostibus gerendum. Et Ponto dixit, pro mari: συνεκδοχικῶς. Vittas.] Quid Latini uittam appellarint, paulò suprà declaratum est. Hoc loco uittas, pepla Palladis uidetur significare. Nam ipsum Palladium paulò antè à Diomede & Vlysse, per cloacas in urbem illapsis, sublatum fuisse, initio huius libri demonstrauimus. B Vestamq.] ἑστίαν δυνατήν, perinde ut Iunonem uocat Dominamq; potentem, ἥραν τὴν δυνατήν. Verùm de Vesta prolixè in primo disputaui. Aeternum.] Epexegesis. reddit, quid Vesta fuerit: nihil aliud, quàm perpetuus ignis, qui postea in templo à conditoribus urbis ædificato, consecratis ad eam uirginibus, religiosè curatus fuit. Neque uerò tantum hic ἄσβεστος ignis publicè asseruabatur, fouebaturq; hoc est, in templis deorum: uerùm etiam intra domos priuatas focus erat penatibus sacer, adeoq; ipsi penates. Testatur id Homer. in hymno.

ἑστίη ἣ πάντων ἐν δώμασιν ὑψηλοῖσιν
ἀθανάτων τε θεῶν, χαμαὶ ἐρχομένων τ' ἀνθρώπων
ἕδρην ἀΐδιον ἔλαχες πρεσβηΐδα τιμήν.

Idem in hymno Veneris canit, Vestam per patris Iouis caput iurasse, se perpetua uirginitate castè uicturam, atque ob id à Ioue illi hunc honorem habitum, ut in æde media collocata, & dijs & hominibus ueneranda esset. Adytis.] Adiectiua uoce hoc loco adytum usurpatum est alioqui loca domus secretiora, penetralia dicuntur. C ἄδυτον, ἀπὸ τοῦ δύω, & particula priuatiua α. Pollux libro 1. capite 1. περὶ ἀδύτου, θεῖοι τόποι. εἰ μέντοι καὶ τι χωρίον ἄβατον εἴη τοῦ ἱεροῦ, τοῦτο καὶ ἄδυτον εἴποις ἄν, καὶ ἄψαυστον, καὶ ἀψαυστούμενον, καὶ ἀβίατον, καὶ ἀνάπτορον.

ARGVMENTVM.

Incendium urbis Troiæ, & quæ eius caussa horrenda, atque luctuosa contigerunt, aptissimis, elegantissimisq; comparationibus describuntur.

NASC

Diuerso interea miscentur mœnia luctu,
Et magis atq; magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusq; obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorumq; ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atq; arrectis auribus adsto.
In segetem ueluti cum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens

Miscentur.] Vrbis captæ, & direptæ confusionem, diuersiq; sexus, ac uariæ ætatis hominum luctus non potuit significantius exprimi, quàm hoc uerbo, miscentur. pathetica sunt hæc omnia, atque tragica. utrum uerò rectè, aut perperam hic tragœdiã excitet poeta urbis Troiæ excidiũ describens, meum quidem non est in præsentia iudicare: etsi

Sternit agros, sternit sata læta, boumq́; labores,
Præcipitesq́; trahit syluas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
Tum uerò manifesta fides, Danaumq́; patescunt
Insidiæ. iam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: iam proximus ardet
Vcalegon. Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamorq́; uirum, clangorq́; tubarum.

A *etsi non me fugit, Hermogenem, ubi de methodo grauitatis uerba facit, scriptum reliquisse. Homerum, quẽ Plato Tragœdiæ patrem appellauit, Ilij direptionem & incendiũ non retulisse, sed ex arte reliquisse: quoniam unius ciuitatis depopulationem ad concitandam in tanto poëmate tragœdiam non satis idoneam fuisse iudicauit: sed tamen Homeri, atq; Virgilij diuersa ratio, scribendiq́; consilium fuit. illud ex Aristotelis poëtica perspicuum est, ex una epopœia duas confici tragœdias posse.* Et magis, atq; magis.] *ἀναδίπλωσις sonitus, terrorisq; magnitudinem designat.*

Quanquam secreta parentis.] *ad sui excusationem Aeneas hanc parenthesim interponit, ut illud de proditione patriæ purget obiectum. quantus etiam esset in urbe clamor, ex hoc facile intelligi potest, quod licet domus Aeneæ tam longè remota, arboribusq; occlusa esset, strepitus*
B *tamen tantopere diffusus est, ut ipsum Aeneam à somno excitauerit.* Recessit.] *μεταφορικῶς. & est pulchra translatio, ut etiam Seruius admonet quoties rei immobilis ad mobilem, & è contrario transfertur officium.* Atque arrectis.] *ita quoq; in primo.*

——Arrectisq; auribus astant.

Tractum à belluis: quarum nonnullæ ubi aures arrigũt, acerrimi sunt auditus, ut lepores, cerui: cum demittunt, obtusissimi. In segetem ueluti] *incendiũ urbis Troiæ incendio segetis uento perflante, illiusq; excidium & ruinam agrorum satorum, syluarumq́; ruinæ comparat, quæ ex montani fluminis rapacitate fieri solet. & sane huic negocio mirè hæc duplex quadrat comparatio: nam Ilium non solum cremabatur, uerumetiam sternebatur. indeq; omnia præsertim optima, auferebantur. propterea Aeneas ipse in 3. Aen dicturus est.*

Postquam res Asiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam uisum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.

Qua quidem comparatione duo uidetur designare, incendium magnum fuisse. & urbem celerrimè conflagrasse.
B *se. locus est ex Homer. sumptus Iliad. β hoc tamen differunt, quod Homerus Zephyri tantum meminit: Virgilius autem flammam ignis addidit. ita enim scribit Homerus.*

ὡς δ᾽ ὅτε κινήσῃ Ζέφυρος βαθὺ λήϊον ἐλθὼν
λάβρος ἐπαιγίζων, ἐπί τ᾽ ἠμύει ἀσταχύεσσιν. *id est,*

Sicut ubi in segetem uehemens, & flatibus asper
Incubuit Zephyrus, tenuesq; excussit aristas.

Aut rapidus montano flumine torrens.] *altera comparatio à torrente montano, cum magno cũ impetu ruens syluas, domosq; sternit: cui Troianũ excidium ruinamq; similem facit & est Homeri, ni fallor, comparatio ex 11. Iliados, ubi ait.*

ὡς δ᾽ ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
χειμάρρους κατ᾽ ὄρεσφιν ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,
πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
ἐσφέρεται, πολλὸν δέ τ᾽ ἀφυσγετὸν εἰς ἅλα βάλλει. *id est,*

Non secus ac fluuius præceps de montibus altis,
Imbribus aërijs auctus, plana omnia mundat
Per campos, secũq; rapit, quæcunq; per agros
Obuia sunt, quercus multas, & plurima tedæ
Robora tum piceas, pinusq́, & rudera passim
Iacta solo secum uiolentus in æquora defert.

Sed in his duobus comparationibus præcipuè obseruandum est, quemadmodum poëta doctiss. res ipso uocis exprimat sonitu: nam cum furentem flammam, aut irrumpentem aquam describit, uerba ita deligit ita singula collocat, ut quod uelit, quantum latinitas ferre potest. consequatur. hic profectò uides dictiones, quæ magnum quoddam intonant, condensari nam flamma & furere & austri, torrentes, & stupere. & sternere, & uertices, & pastores, & alia ita sunt constructa, ut in se uox furibunda furorem rerum imitetur. Stupet inscius alto.] *ἐπιφώνημα est, quod per comparationem quandam ad Aeneã refertur. nam uti pastor in uertice montis sonitum fluminis, ignarus quid rerum sit, accipit, sic Aeneas ex culmine domus suæ flammam quidem ignis uidet, & clamorem uirorum, strepitumq; rerum cadentium audit sed unde hoc sit, ignorat. sumptus est locus ex 4. Iliad. sic enim ait Homer.*

τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

Tum uerò manifesta.] *non coniecturis amplius, quibus Laocoon utebatur, sed signis manifestissimis, imò re ipsa insidiæ Græcorum perspiciuntur. nam subdit.*

Iam Deiphobi dedit alta ruinam.] *probabile est in eam prius domum impetum factum fuisse, ubi causa bellorum extabat. Nam Deiphobus Priami filius à morte Paridis Helenam uxorẽ duxerat ut ex sexto Aen colligi potest.* Vulcano superante.] *μετωνυμικῶς.* Iam proximus ardet. Vcalegon.] *μετωνυμικῶς. nisi mauis intelligi à possessore, quod possidetur ut hominem deuorari, cuius bona consumuntur. Terent in Eunucho.*

At ego pro istoc, Phædria, & tu Chærea
Hunc comedendum & deridendum propino.

Ita hoc in loco. ardet Vcalegon pro domus Vcalegontis. quod genus tropi non satis probare uidetur Quinctilianus in octauo. & est ἰδίωμα, ut etiam Seruius admonet, ardet domus Vcalegontis, quia Deiphobo proxima est unde non ab re dixit Horat.

Res tua tunc agitur, paries cum proximus ardet.

Sigæa igni.] *incendij magnitudo significatur* Exoritur clamorq; uirum, clangorq; tubarum] *rem ordine describit: & si clamor Græcorum est (ut mihi quidem uidetur, quia subdit, clangorq; tubarum) allusio est ad militarem cùm Græcorum, tum etiam Romanorum consuetudinem, qui ut magis hostem terrerent, clamores horrendos attollebant, quod æuo nostro Turcæ faciunt, & Pyratæ. si uerò Troianorum, πάθος est: quod exornationem habet παρονομασίαν. clamor, clangor adde etiam, quod ficta, ac imitatione nouata uerba rem horribilem, horroremq; incutientem faciunt: quando à syllabis rigidioribus inchoantes in horridas desinũt. huic simile est illud ex primo Aeneid.*

——Insequitur clamorq; uirum, stridorq; rudentum.

A uisu nocturno ad publicum captæ urbis luctũ transit: nar- LAMB. Hort.

sit: narratq́ summatim horribilem armorum faciem & sonitum in noctis conticinio, quo excitus, in summum domus fastigium se receperit ut melarescentem fremitum tota urbe propius hauriret. Et hanc quidem narrationem aptissimis comparationibus, Homerum suum imitatus, amplificat ut imaginem auram auribus captantis, oculis subijciat. Miscentur.] Tragica metaphora, cum uelit omnia confundi & perturbari, indicare. Qua figura, sacra prophanis misceri dicuntur, & mare cœlo. Recessit] in secessu urbis posita fuit: à loco. Arrectis.] Hypotyposis subita inopinataq́ re perculsi, intentiq́ auscultantis. Aeschrologia. Nota uerbi arrigere significatio est, ὦτα ἐγείρειν. Refertur à Diogeniano prouerbij loco, & annotauit Erasmus: quadratq́ in eos, qui sitienter atque auidè auscultant ad ea quæ dicuntur, aut expectant quid dicendum sit. Ducta metaphora est ab animantibus, quorum plerisque mos est, si quando quid eminus audierint, aures surrigere: id quod ceruis peculiare esse, tradit Plinius, ut cum aures subrexerint, nihil sit illis auritius: rursum, ubi demiserint, nihil surdius. Aristot. idem affirmat: adeoq́ nullas eos insidias latere posse quoties arrectis sint auribus: demissis uerò, facilè capi. Consimili figura Terentius dixit: Arrige aures Pamphile. Diuersum huic est illud, quod est apud Horat. lib. primo Sermonum:

Demitto auriculas, ut iniquæ mentis asellus,
Cum grauius dorso subijt onus.——

In segetem.] Traducta comparatio est ex secundo lib. Iliad. Homeri:

NASC. ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
οὔρεος ἐν κορυφῇς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή.

Et Iliad. quarto:

ὡς δ᾽ ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ κατ᾽ ὄρεσφι ῥέοντες
ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ
κρουνῶν ἐκ μεγάλων κοίλης ἔντοσθε χαράδρης,
τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

Grauissima meherclè compositione cum uerborum delectu, perinde ut Homerus, aquam irrumpentem impetu quodam facit: Flamma incidit, furentibus austris, torrentes sternunt, stupet pastor, & reliqua admirabili grauitate & compositione contexuntur: sed non paulò ad sensum communem & rei ipsius imaginem accommodatius. Homerus enim pastorem solum procul sonitum audientem facit. at noster uerò præter amplificationem effectuum euidentem, addit hypotyposin stupentis, & de uertice montis strepitum sonumq́ audientis pastoris. Hac comparatione ob oculos ponit, omnia diripientium Græcorum studia. Sternit ag.] Metonymia. Sata.] Expolitio per copiam reddita, & relationem. Saxi] Tapinosis, montis. Et in Vertice, metaphora reciproca est. quod hominis est, ad summitatem montis transtulit. Syluas.] Amplificatio. Stupet.] admiratur ad stuporem usque. Est autem stupor, refrigeratio, quæ corporibus sensuum ac motuum obrepit difficultas. Ita A frigore pili surriguntur, cum uis caloris ad interiora resilit, qua caro destituta pilorum radicibus tactis constipatur. Tum uerò.] Cum non tantum armorum strepitus fidem rei faceret, quem de tecto accipiebant, uerumetiam incendium clarum passim tota urbe, adeoq́ uicinarum ædium ruina, id quod res ipsa erat, coargueret. Fides.] ab hostibus occupatam urbem, & dirui à fundamentis cœptam. Ductum argumentum à signis. Deiphobi.] Enumerat aliquot illustrium Troianorum exempla, quorum ædes non fortuito incendio, sed hostili conflagrabant. Erat Deiphobus Priami filius, cui post Paridis casum Helena nupserat. Hæc, capta iam Troia, ut beneficio aliquo Menelao ueteri marito recõciliaretur in gratiam, subtracto ferro, quod in incertum euentũ uir fortis capiti supposuerat, illum huic in thalamum clàm intromisso trucidandum obiecit. Historia refertur ab Higino, cap. de ijs qui ab uxoribus occisi fuerunt. Meminit eius quoq; noster uates in sexto. Causam Helenæ Deiphobo nuptæ, post Alexandri necem, quidam addunt. Cum fortissimi quique in bello occubuissent, hanc præmium strenuè res gerenti Priamus proposuit. Deiphobus, cum B uirtute & gloria militari reliquos facilè anteiret, illius nuptijs, frustra reliquis Phrygibus refragantibus, est potitus. Vulcano superante.] Metonymia. Vcalegon.] Metonymia, dominus pro re possessa. Potest hic uersus inter parœmias recenseri: tum demum nobis esse cauendum, nosq́ periclitari, cum proximi negotium agitur, ut maturè nobis consulamus. Scitus est uersiculus uulgaris:

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.

Hunc Vcalegontem Homerus Iliad. tertio, in Scæis portis sedentem, & pugnam cum Priamo & Antenore spectantem inducit:

οὐκαλέγων τε καὶ ἀντήνωρ, πεπνυμένω ἄμφω,
ἥατο δημογέροντες ἐπὶ σκαιῇσι πύλῃσι.

Sigæa igni.] Epitheticè, à Sigæo promontorio, freta Sigæa dixit. Duo erant promontoria, Sigæum & Rhœteum, quorum illud à silentio appellatum fuisse credunt, hoc est, ἀπὸ τῆς σιγῆς. etenim cum Hercules negato terræ hospitio discessum simulasset, ponè Sigæum latuit, ac noctu silentio Troiam occupauit. Hic Achilles, à Paride cæsus, sepultus fuit. Idem casus & oppido Sigæo nomenclaturam dedit. A signo magnitudinem incendij ostendit. Freta lata relucent.] Hellespontiacum mare. Ordine communiter accidentia narrat. nam captis ad hunc modum urbibus, primum ad C prohibenda indicia, excubias trucidant: inde ad turbandos oppidanorum animos, incendium miscent: postremò, ut omnia amentiæ plena reddant, multis simul locis clamoribus & tubarum cantu oppidanos percellunt, ne tota urbe in globum collecti, ignaros uiarum adoriantur.

ARGVMENTVM.

Exponit temeritatem suam Aeneas: occultè tamen ab animi magnitudine se ipsum commendat: qui in tanto discrimine, in tanta rerum desperatione cum hostibus congredi ausus fuerit.

NASC.

> Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
> Sed glomerare manũ bello, & cõcurrere in arcẽ
> Cum socijs ardent animi, furor iraq́; mentem
> Præcipitant, pulchrũq́; mori succurrit in armis.

Amens.] qui monitis non paruerã. uel qui alijs fugientibus ipse solus pugnare uolebam: quod est hominis planè ratione ab euntis: ideoq́ sequitur.

Nec sat

A Nec sat rationis in armis.] *planè igitur amentiam, temeritatemq́; suam accusat: quam tamen extenuare uidetur, cum subdit.* Sed glomerare manum bello.] *nam proponit hic factum uiri fortis: qui tanquam dux ciues ad pugnā congregare uelit. unde occulta emergit Aeneæ commendatio ab animi magnitudine: qui audito subarum clangore repentino, non timore corripitur, sed arma capessit, & congregare milites in pugnam audet.* Et concurrere in arcem.] *consilium apponit.* Furor, iraq́; mentem. Præcipitant.] *ferociam adiungit quasi stimulum uirorum fortium. excusatio facti. uis inquit, furoris, & iræ homines præcipites agit, ut multa sæpe præter rationem admittant. tandem concludit.* Pulchrumq́; mori succurrit in armis.] *hinc etiam occulta elicitur Aeneæ commendatio à uirtute: qui nō temeritate ductus, sed æternitate laudis, & gloriæ pro patria mori pugnando uelit. alludit autem ad illud Hom ex Iliad. 15.*

"——ὅ οἱ ἀμυνομένῳ περὶ πάτρης
"——τιθνάμεν. *id est,*
"——*Res est pulcherrima mortem*
"——*Pro patria oppetere.*

Clangor.] Onomatopœia. *nam* κλαγγὴ, *sonus est refractus & crepitans, qualis est tubarū. Homerus Iliad. tertio. ad grues & ad Troianorum in prælium euntium dissonos clamores transtulit.* LAMB. Hort.

τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὥς,
ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει. ——*Et mox:*
κλαγγῇ ταίγε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων.

Glomerare.] *pugnam lacessere.* Ardent.] *Metaphora.* Ecce.] *Attentio, ad sequentem narrationem.*

A R G V M E N T V M.

Panthus Phœbi sacerdos imminentem sibi necem fugiens, sacra, Deos, nepotemq́; suum secum trahens ad mare cursu contendit.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuûm,
Panthus Otriades, arcis Phœbiq́; sacerdos,
Sacra manu, uictosq́; deos, paruumq́; nepotem
Ipse trahit, cursuq́; amens ad * limina tendit. * al. littora.
Quo res summa loco Panthu? quā prendimus arcē?

B Ecce autem.] *signo quām manifestiss. perspici poterat desperatam esse urbis salutem, quando Panthus sacerdos fugiens Deos secum asportat, ut indicium alijs faciat aduersus illam uim humano auxilio non opus esse. quæ omnia ad mouendam conquestionem plurimum faciunt. uox autem ecce* πάθος *habet. nam malum designatur insperatum.* NASC.

Panthus Otriades.] περιλογίαν *facit, designandam hominis dignitatem: quam etiam describit.* Arcis, Phœbiq́;] *si arcis, in qua Minerua colebatur, quomodo Phœbi sacerdos? dicendum uidetur, non Palladem tantum, sed & Phœbum, aliosq́; Deos in arce coli solitos fuisse. sicuti Romæ in capitolio, quod Iouis templum erat omnes Dij colebantur.* Victosq́; Deos.] *nullius amplius potestatis. ut alibi.*

——*Victosq́; Penates.*

Ipse trahit.] *quia puer ambulando passus aui, uel patruī C sui æquare non poterat. tamen non ad nepotem duntaxat, sed ad superiora quoq́; referri debet. & est (ut etiam Seruius admonet) septima syllepsis.* Quo res summa loco Panthu?] *admiratio est, quæ* πάθος *habet à desperatione salutis urbis. uidet enim sacerdotem fugientem Deos secum asportare, ideo admiratus uehementer, eò redactum esse urbis statum, ut peiore in loco esse non possit, cum dolore, quo res, inquit, summa loco Panthu? id est, ad quid redacti sumus? mira uerò breuitas est pro ratione temporis, & personæ fugientis.*

LAMB. Hort. Panthus.] *Anaphora. Describit obiter personam, à sacerdotum functione. Fuit autem Panthus Priami propinquus, qui censentibus Troianis, ut ad ulciscendam iniuriam sororis Priami per Telamonem acceptam, Paris in Græciam mitteretur, dissuasor fuerat, ne fieret. Addidit se à patre suo Euphorbo audiuisse, si Alexander unquam uxorem è Græcia abduceret, tum demum fore, ut Troianis exitium immineret. Verùm eo frustra dissuadente, adeoq́; ipsa reclamante Cassandra, quæ hoc ipsum uaticinabatur, è Priami sententia & aliorū consilio Paris in Græciam profectus fuit. Homerus Iliad. o indicat, Panthum Apollinis sacerdotem fuisse:*

——οὐ γὰρ Ἀπόλλων
εἴα Πάνθου υἱὸν ἐνὶ προμάχοισι δαμῆναι.

Loquitur autem de Polydamante, Panthi filio, quem noluit Apollo inter propugnatores in prælio cadere. Homeri enarrator Iliad. 12. annotauit, Panthum Delphis Troiā abductum, ut Priamo de fatis rerum Troianorum uaticinaretur. Ἡρακλέους, *inquit,* πορθήσαντος Ἴλιον, Πρίαμος ὁ Λαομέδοντος παραλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἔπεμψεν εἰς Δελφοὺς, μαντευσόμενος περὶ τῶν ἐνεστώτων. οἱ δὲ πεμφθέντες χρησμόν τε λαμβάνουσι, καὶ Πάνθουν ἕνα τῶν Δελφῶν ἄγουσιν, ὅπως κατὰ τὸ συνεχὲς μαντεύηται Πριάμῳ. γήμας δὲ οὗτος Κλυτίου Προνόμην, Πολυδάμαντα γεννᾷ, τήν τε μαντικὴν ἀναδιδάσκει. λέγεται δὲ μιᾷ νυκτὶ τοῦτον καὶ τὸν Ἕκτορα γεννηθῆναι.

Otriades.] *Otrei filius. Ergo alius hic fuit, & diuersus ab illo quem ostendimus Delphis accitum Troiam uenisse & docuisse ibi manticen: qui ex uxore Pronome Clytij filia Polydamantem susceperit, quem & Hectorem una nocte natum affirmant.* Otriades.] *Otreus & Mygdon Dimantis filij fratres Hecubæ, Phrygiæ reges fuere. Ergo Hecubæ nepos fuit cuius hic mentionem facit poëta: quem propter nominis similitudinem fatidico spiritu donatum, & Apollinis sacerdotem fuisse finxit. Meminit huius Homerus Ilia. 3. inter* δημογέροντας, *qui in Scæis portis pugnam spectasse narrantur. Otrei item statim eodem libro, & Mygdonis, Phrygiæ regum, qui cum Amazonibus aliquando bellum gessissent:*

ἤδη καὶ φρυγίην εἰσήλυθον ἀμπελόεσσαν
ἔνθα ἴδον πλείστους φρύγας, ἀνέρας αἰολοπώλους,
λαοὺς ὀτρῆος καὶ μύγδονος ἀντιθέοιο,
οἵ ῥα τότ' ἐστρατόωντο παρ' ὄχθας σαγγαρίοιο.
καὶ γὰρ ἐγὼν ἐπίκουρος ἐὼν μετὰ τοῖσιν ἐλέχθην,
ἤματι τῷ, ὅτ' ἦλθον ἀμαζόνες ἀντιάνειραι.

Historiam eo loco recenset interpres: Otreus & Mygdon regnabant ijs temporibus in Phygia uel (ut alij) in Thracia cum Hippolyte & Melanippe Amazonum duces castris ad Sangarium amnem positis, in suam ditionem po-

populabunda irruere meditarentur. Illi collatis castris, Priamo praeterea in subsidiũ aduocato, hostes infestas prohibebant, ne cardine regni sui transcenderẽt. Verba Scholiastae sunt haec. μελανίππη καὶ ἱππολύτη, θυγατέρες ἄρεος, τῶν ἀμαζονίδων προηγούμεναι τῆς στρατιᾶς. αὗται πειρώμεναι τὴν φρυγίαν ὑφ' ἑαυτὰς ποιῆσαι, διὰ τὸ τὴν χώραν ἱπποτρόφον εἶναι, καὶ ἀμπελώδη, παντὶ τῷ στρατεύματι παρασκευασθεῖσαι παρέτυχον εἰς τὴν προειρημένην χώραν. καὶ στρατόπεδον ἔθεντο πρὸς τὸν σαγγάριον ποταμόν. τῶν δὲ φρυγῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡγεμόνες ἦσαν μύγδων καὶ ὀτρεὺς, εἴ τινες τὴν σφῶν αὐτῶν στρατιὰν προσήνεγκαν. καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν τόπον παρεγένοντο, πρὸς τὸ κωλῦσαι αὐτὰς, μὴ ἐπιβῆναι τοῖς αὐτῶν ὅροις. καὶ ὁ πρίαμος τῆς τροίας βασιλεὺς ἐστρατεύσατο κατὰ τῶν ἀμαζόνων σὺν αὐτοῖς, A κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Limina.] *adet: synecdoche.* Sacerdos.] *Descriptio personae, à functione sacerdotali. Nam arcẽ hic, tẽplũ Palladis, ea qua suprà ratione, uocat:*

Et monstrũ infoelix sacrata sistimus arce. Quo res] *In re trepida decorè pauca de statu publico loquitur. Et ut psentẽ trepidationẽ* ἐκ[illegible]*inũs proponit, quo in loco summa rei sita est. Neq uerò addit, se hoc aut illo pacto interrogasse, quo scilicet perturbationem, pauorem, metũ, consternationem animi augeat narrando: cuiusmodi in tali negotio accidere solẽt: sed admiratur, capta urbe ita subitò Troianos spẽ omnẽ amisisse.* Panthu.] *Cõtractus uocatiuus,* πάνθοος, πάνθου. *Pãthu: ut ab Orphe⁹, Orpheu.* Prendimus.] *quam defendimus arcem.*

ARGVMENTVM.

Respondet Panthus, & Troianorum infortunium narrat, totumq́ ciuitatis statum pessimo loco redactum esse ostendit.

Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorũ: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit, incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos medijs in moenibus astans
Fundit equus, uictorq́ Sinon incendia miscet,
Insultans: portis alij bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam uenere Mycenis.
Obsedere alij telis angusta uiarum,
Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: uix primi praelia tentant
Portarum uigiles, & caeco Marte resistunt.

NASC. Gemitu cum talia reddit.] *ex signo doloris qualem habiturus esset orationem indicium fecit. est autem haec oratio commiserationum affectibus plenissima.* Venit summa dies.] *breuibus quidem egit Aeneas, sed breuioribus agit Panthus. nã etsi longior illius oratio esse uidetur, ijs tamen paucis totius responsionis summam cõplectitur. nam quae sequuntur, à poëta, ut rem exornaret, addita fuisse iudicantur.* Et ineluctabile tempus. Dardaniae: fuimus Troes: fuit Ilium.] *eandem sententiam uerborum uarietate per expolitionem exornat: quae tamen hoc in loco uim amplificandae commiserationis habet. Macrobius in quinto lib sat. hunc locum ita extollit, ut Maronis eloquentiam planè admirari uideatur. & profectò in hoc urbis Troiae explicando excidio, ea uerborum copia, eaq́ orationis ubertate utitur, ut nihil amplius, copiosiusq́ desiderari possit.* Fuimus Troes] πάθος *à fortunae commutatione, quasi amplius non sint, omnisq́ Troianorum sit extincta salus. alludit ad tres illos Lacedaemoniorum choros, puerorum, iuuenum, & senum: de quibus Plutarchus agit in Lycurgo, & alibi etiam meminit: mouetq́ commiserationem per locum communem à commutatione fortunae. queritur enim Troianos à sublimi fortuna ad extremam calamitatem esse redactos. complures eiusmodi commiserationis affectus apud Euripidem inuenies, in primis in Hecuba, ubi sic ipsa queritur.*

„ οὐ τοὺς κρατοῦντας χρὴ κρατεῖν ἃ μὴ χρεὼν,
„ οὐδ' εὐτυχοῦντας εὖ δοκεῖν πράξειν ἀεί:
„ κἀγὼ γὰρ ἦν ποτ' ἀλλὰ νῦν οὐκ εἴμ' ἔτι,
„ τὸν πάντα δ' ὄλβον, ἦμαρ ἕν μ' ἀφείλετο. *Et infrà.*
„ τύραννος ἦν ποτ' ἀλλὰ νῦν δὲ δύλη σέθεν.

Et ingens. Gloria Teucrorum.] *Troianos extollit ad maiorem commiserationis affectum excitandum.* Ferus omnia Iuppiter Argos.] *inuidiosè dictum. ut*

„ *Saeuae memorem Iunonis ob iram.* B

Nam Iuppiter, & Iuno à iuuando nomen habent; ita etiam Agamemnon apud Homer. Iliad. nono, Iouem inuidiosè impium uocat.

„ Ζεύς με μέγα κρονίδης ἄτῃ ἐνέδησε βαρείῃ
„ Σχέτλιος.

Vnde duplex elici potest conquestionis affectus ex Troianorum infelicitate. alter quod Deos praesertim Iouem iratum habent: alter quod ipsorum bona, imò ipsimet iam hostium imperium subierunt. Incensa Danai dominantur in urbe.] *rem confirmat per locum effectorum.* Arduus armatos.] *hactenus quid gestum sit, iam uerò ut gestum fuerit, narrat. & profectò eum ita facere oportuit, ut non summatim, aut uno uerbo tantum ciuitatis statum significaret, sed & quid ipse uiderit, & quid rerum in urbe gerebatur, exponeret: quo id uerum esse mon-* C *straret, quod initio orationis dixerat. Venit summa dies.* Millia quot magnis.] *numerum extollit, cum ad timorem Aeneae incutiendum, ut fugiat, ne solus ipse fugere uideatur, tum etiam ad salutis desperationem indicandam: perinde ac si diceret, tantum esse hostium numerum, uim, atque impetum, ut illis resistere posse uanum sit cogitare, aut sperare.* Obsedere telis.] *distributio est: per quam omnia in eum desperationis locum redacta esse significat, ut nec stando, nec fugiendo saluti suae quisq́ satis consulere possit.* Parata neci.] *actiuè ad necem alijs parandam.* Vix primi praelia tentant.] *ex contrario per comparationem de solutè urbis actum esse planum facit: nam multa Graecorum millia urbem occupant: aduersus quos, qui pugnent, aut illis resistant, nulli sunt, praeter primas portarum uigilias. haec tum apertam commiserationis uim habent, tum occultam etiam Aeneae commendationem retinent à magnitudine animi, cui licet horrenda, ac uehe-*

A uehementer fugienda referantur, tamen intrepidus ut fortem uirum decet, prælium ciet, ac fortiter, strenueq; dimicat. Cœco Marte.] ancipiti prælio. ad Troianorum laudem: quorum etsi mira paucitas aduersus plurimos pugnabat, ita tamen egregiè, atque audacter dimicabat, ut prælium sæpe dubium, ancepsq; uictoria esset.

LAMB. Hort. Venit summa dies, & ineluctabile tempus.] Responsum patheticum, quo miris affectibus extremam desperationem, & patriæ excidium subijcit: ea dicendo & expoliendo exaggerat. Venit.] Pathos à tempore & necessitate fatali, quo attentionem captat. Principio statim orationis causam captæ urbis in fata transfert, ut ostendat, à Troianis patriæ satisfactum: frustraq; cum dijs pugnatum, à quibus res Troianæ deletæ essent. Quare statim disertè addit, Et ineluctabile tempus. Etenim diuina decreta non commutantur, cum leges humanæ ad temporum locorumq; rationes mutari soleant, ut mores uicissitudinibus temporum, & uoluntates item mortalium. Porrò ad fatum ineuitabile pertinet illud Homericum, ab Erasmo inter schemata prouerbialia annotatum.

B οὐ γάρ τ' ἄψ θεῶν τρίπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Dardaniæ.] Phrygiæ, aut Ilij. nam Dardania & Rhetæum clarissimæ fuere urbes in Phrygia, in littoribus Rhetæis Aiacis sepulchro illustribus sitæ extra sinum. Fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens.] ἦμεν τρῶες: perditas Troianorum res indicat. Hic loquendi color in Græcis tragœdijs passim obuius est, à Troianæ urbis excidio sumptus. Quare in adagium abijt, ubi perijsse quempiam significamus. Simile huic est illud è choro Lacedæmoniorum. ἄμμες μέν ποκ' ἦμεν ἄλκιμοι νεανίαι. Itaque significaturus opes Troianas funditùs deletas, uariè pathos à loco mouet, & per interpretationem effert: Fuimus Troes: fuit Ilium: fuit ingens gloria Dardaniæ. Quæ quidem omnia, extremam desperationem signant. Ilium alij urbem, nonnulli arcem & regiam urbis uocauere. Quidam μητρόπολιν τῆς τρωίας. Troiam certè Ilium, ab Ilo fratre Assaraci, filio Trois, dictam, in confesso est. Homerus fœminino genere ferè, ut ἴλιον ἱρήν: alij neutro efferunt. Ouid. quoq; ἴλιος fœminino genere usurpauit:

—Postquam alta cremata est Ilios.—

C Ilus in Phrygiam profectus, in Priepo oraculum consuluit. Responsum illi est ab Apolline Priepisæo, ne collem ad condendum occuparet: addens eum Ates esse. Quare Dardanus eum occupauit. sed & Dardaniam ad radices Idæ condidit, initio Scamandri collem nuncupatam. Itaque Ilus cum in Phrygia certamen institutum à rege offendisset, in eo iterum uicit: accepto præmio à rege quinquaginta puellis, ac totidem adolescentibus. ex oraculi fide bouem ex Mysia errabundam secutus fuit. Hæc cum uenisset in locum qui uocatur τῆς φρυγίας ἄτης, ibi se in herbam composuit. Quo statim loco Ilus Ilium condidit. Hanc ob caussam hæc loca λόφοι βουπλανοκτίστοι ἄτης appellantur à Lycophrone:

ἄτης ἀπ' ἄκρων βουπλανοκτίστων λόφων.

Troiam βουπλανόκτιστον uocat.

Ab Ilio, Ilias Homeri, opus nobile, nomen inuenit. Quod quia plenum calamitatum bellicarum est, prouerbium miseriarum infinitarum inde natum est, ἰλιὰς κακῶν. Locus hic confirmatio somnij est, à testimonio Panthi, ne uanum coarguatur, quod ab Hectore per uisum accepisset. Anaphora, affectus habet. Argos.] in Græciam. Argi, πόλις ἀργολικῆς ἐστιν, ἐν πελοποννήσῳ. Condita existimatur ab Argo rege. Homerus non uno loco Argos ipsam Peloponnesum appellat, ab nobili urbe proxima Cleonis & Mycenis, patria Agamemnonis & Menelai: ita hoc loco poëta quoq; usurpauit. Plinius tradit, ante Athenas Argos à rege Phoroneo conditum. Nonnulli ab Argo, custode peruigili Ius, multa rerum experientia exercitato, ὃς εἴδη τά τ' ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. A' Phoroneo, aliquando Phoronia dicta fuit. Ab Homero ἱππόβοτος dicitur: uel quòd Neptunus ibi pascua indicarit: uel ab equorum copia: uel quòd Agenor urbem aliquando cum numeroso equitatu inuaserit. Iasium aliquando præterea, ab Iasio: & ab aquarum penuria, Dipsium dictum fuit. Innuit, res Troianas uictas à Peloponnesi regibus Agamemnone & Menelao. Illic Mycenæ erant, ubi imperabat Agamemnon. Fuit & Argos in Thessalia, in Achaia aliud, aliud in Acarnania: in Italia item, Diomedis opus, Argyrippa, & ad postremum Arpi dictum. Sed cognominibus distincta fuerunt, ut Achaicum Argos, Peloponnesum: Amphilochicum Argos, Pelasgicum Argos, Thessalia. Sed de Argis satis, quod ad nostrum institutum. Transtulit.] Regni mutationem innuit, qua opes Troianæ bello deuictæ, ad Græcos fuerunt translatæ. Danai.] Græci urbem ceperunt. Fuit autem Danaus Aegypti frater. qui Sheneleno rege pulso, Argos occupauit: regnauitq; annos, ut quidam tradunt, quinquaginta, ijs fermè temporibus, cum ductu Mosche Israeliticus populus egrederetur Aegyptum: hoc est, ut tempora quidam supputant, trigesimo secundo egressus anno. Huic quinquaginta filiæ fuere, Belides, à Belo auo paterno dictæ: quæ extra unam, maritos suos statæ nocte interfecere. Libet eam historiam, quoniam utilis est ad aliarum rerum cognitionem, ex Apollodoro adscribere. Δαναοί, οἱ ἕλληνες, ἀπὸ Δαναοῦ τοῦ βήλου. βῆλος δὲ αἰγύπτου μὲν ἦν ἀδελφός ... ποσειδῶνος καὶ λιβύης, ἀφ' ἧς ἡ χώρα ὠνομάσθη λιβύη. βασιλεύων δὲ αἰγυπτίων, γαμεῖ ἀγχινόην τὴν νείλου θυγατέρα. καὶ γίγνονται παῖδες αὐτῷ διδυμοι, αἴγυπτος καὶ δαναός. δαναὸν μὲν οὖν ὁ βῆλος ἐν λιβύῃ κατῴκισεν, αἴγυπτον δὲ ἐν ἀραβίᾳ. ὃς καταστρεψάμενος τὴν μελαμπόδων χώραν, ἀφ' ἑαυτοῦ ὠνόμασεν αἴγυπτον. γίγνονται δὲ ἐκ πολλῶν γυναικῶν αἰγύπτῳ μὲν πεντήκοντα παῖδες, δαναῷ δὲ πεντήκοντα θυγατέρες. στασιασάντων δὲ πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς ἀρχῆς, ὕστερον δαναός, τοὺς τοῦ αἰγύπτου παῖδας, πλὴν ἑνὸς ἢ λυγκέως, διὰ τῶν θυγατέρων ἀνεῖλε. δεδοικὼς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ χρησμοῦ ἠκηκόει, ὅτι φονευθήσεται ὑπό τινος αὐτῶν. καὶ ὑποθεμένης ἀθηνᾶς αὐτῷ ναῦν, πρῶτος κατεσκεύασε τὴν κληθεῖσαν ὡς ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ πεντηκόντορον, ἐν ᾗ τὰς κόρας ἐνθέμενος ἔφυγε. προσχὼν δὲ ῥόδῳ, τὸ τῆς λινδίας ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἱδρύσατο. ἐντεῦθεν δὲ ἧκεν εἰς ἄργος. καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῷ παραδίδωσιν γελάνωρ, ὁ τότε βασιλεύων. αὐτὸς δὲ κρατήσας τῆς χώρας, ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς ἐνοικοῦντας δαναοὺς ὠνόμασεν. Plinius libro 7 capite 56. author est, hunc Danaum putei repertorem fuisse.

Transtulit.] Capta urbe, cum dicit Iouem omnia Argos transtulisse, tum deuotionis præter euocationem indicat. Hac præcipuè Iupiter euocabatur, quem in Græciam se

abstulisse ait. Fundit.] *Persistit in metaphora uteri armatis grauidi, & iam parientis. Narratio constat breui ac summaria, per intercisa cola, enumeratione earum rerum, quæ tota passim urbe gerebantur, apto ordine ducto ab equo, principio omnis tragicæ calamitatis. Inde Sinonis studium, circa rem incendiariam subijcit: quæ res solet populationem ad perturbandos hostium animos præcedere.* Insultans.] *ut lætitiam exuberantem ex successu doli prodat.* Bipatentibus.] *Quod uideo sic aliquos interpretari, quasi duas diuersas portas poëta uelit innuere, ut altera ad ingressum & egressum parata fuerit, altera portæ loco sit habita ruina muri, per quam urbs patefacta equi molem intrò receperat. Mihi uerò simpliciter accipiendum hoc uidetur, ut intelligamus ianuam portæ, quæ binis foribus discludi potuerit. Neque uerò una* A *urbis porta in ciuitatem, sed diuersis Græcos infusos fuisse uerisimile est. Atqui hunc sensum simplicem poëtæ esse iudico. Est enim propriè bipatens, quod utrinque ita aperitur, ut dextra læuaque fores, cum clauduntur, in medium coëant. quod Græci non paulo significantius δίθυρον dicunt.* Millia.] *Amplificatio copiarum hostilium. Est & synecdoche partis ad totum. Dilatat hanc partitione.* Ferri.] *ferrata acies: Endyadis.* Mucrone.] *strictæ gladij. singulare pro plurali: synecdoche.* Primi.] *Amplificatio terroris, & uis hostilis, cum uigiles cæsos & oppressos dicat.* Cæco] *Metalepsis.* Marte.] *Pugna: metonymia, synonymiæ expolitio.*

ARGVMENTVM.

Aeneas his rebus adductus, quæ in urbe fiebant, non deterritur, sed glomeratis sibi quibusdam, qui sese ei per lunam obtulerant, pugnaturus, & moriturus in hostes ruit.

NASC. Et numine diuûm.] *ad excusandam Aeneæ temeritatem nonnulli autumant id à poëta additum fuisse: quasi non sua sponte, sed Deorum afflatus numine in periculum necis, ac pene in ipsam necem, cum patriæ nihil præstare posset, irruerit. mihi uerò non ad excusationem, sed ad commendationem potius Aeneæ positum esse uidetur: qui licet amicorum uerbis, Deorumque etiam, propter Hectorem, ut opinor, numine admonitus fuerit, iam patriæ salutem extinctam esse. experiri tamen uoluit, num illi opis aliquid sua uirtute afferre posset: Nam uir fortis non omnibus uisis, aut portentis, nec sæpe augurijs, Deorumque monitis fidem habet (nam Hector apud Homerum, Papyrius. Cæsar, alij etiam non pauci apud historicos pugnaturi cum hostibus auguria, & uisa contemnunt) uel quamuis habeat, strenuè tamen dimicat, ut ubi salutem non sperat, ibi etiam uires suas promat, & uirtutem ostendat.*

Talibus Otriadæ dictis & numine diuûm
In flammas & in arma feror, quò tristis erinnys,
Quò fremitus uocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipheus, & maximus annis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisque Dymasque,
Et lateri agglomerant nostro, iuuenisque Coroebus
Mygdonides, illis qui ad Troiam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat:
Infœlix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat. ——
Quos ubi confertos audere in prælia uidi,
Incipio super his. ——

Et maximus armis. Iphitus.] *commendatio à fortitudine, & à peritia tractandorum armorum.* B
Oblati per lunam.] *non pugnat cum superiore. tacitæ per amica silentia lunæ. nam cum, dato signo, phalanges Græcorum à Tenedo uenerunt, & uiri ex equo prodierunt, tunc luna silebat, sed interiecto non modico temporis interuallo, cum iam ciuitas diripi, ac inflammari cœpisset, planeque Græcorum insidiæ patefactæ essent, tunc luna surgens adulta nocte uiros ostendebat.*

In flammas, & in arma feror.] *ingens commiserationis locus: nam ciuitas in peiorem locum redigi non potest, quam cum armis, flammisque subiecta est. olim cum bellum exitiale nostri maiores significabant, ferro, flammaque rem geri dicebant. Cicer. in orat. pro L. Flacco. ò Dij immortales quid hoc miserius? nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio confidimus?*

Quò tristis Erynnis.] *singula uerba singulos habent commiserationis affectus ex afflictione Troianorum non absque commendatione Aeneæ cum à fortitudine animi, tum etiam à pietate: qui afflictis præcipuè, & auxilio destitutis suo periculo subuenire conatur. tristis autem Erynnis furorem bellicum significat, non animi impatientiam, ut perperam sentiunt interpretes. sic Lucanus in 4. furorem ciuilis belli Erynnim ciuilem appellat.*

Iuuenisque Chorœbus] *pleniore oratione agit de Chorœbo tanquam de nobiliore: nam quis fuerit, quo tempore, & quamobrem ad Troiam uenerit, planum facit. hunc Homerus Iliad 13. Othryoneum appellat: quem ait ex urbe Cabyso uenisse amore Cassandræ incensum, Priamoque pollicitum* C *fuisse se sua uirtute Græcos à Troia pulsurum: eaque propè omnia refert, quæ hic noster de Chorœbo narrat: quem ab Idomeneo Cretensium rege occisum etiam fuisse memorat. locus est uel semidoctis notus.*

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.

Infelix.] *multi hic distinguunt, nec ineptè. ueruntamen si infelix seiunctim legas, uenustior erit lectio, & Virgilianæ maiestati conueniens magis: ut sit exclamatio ad commiserationem excitandam per locum communem, ut cum se uxore potiturum, uel potius, cum se fugaturum Græcos, uti socero pollicitus fuerat, speraret, non modo id adeptus non fuerit, uerum in illud potius, quod neque uolebat, neque unquam cogitauerat, hoc est in necis discrimen, imò in necem ipsam inciderit. hæc uera peripeteia est.* Quos ubi confertos.] *socios commendat ab animi magnitudine, & à uoluntate pugnandi.*

LAMB. *Ardens Aeneæ studium & pietatem in patriam incipit commemorare, ut in rebus desperatis in præsentem* Hort. *mortem*

A mortem se conijcere paratus esset, uindicta exatiatus. Erinnys.] quòd me furiæ ad uindicandam patriam traherent. Hæc ab Homero ἠεροφοῖτις dicitur: hoc est, ἐν τῷ σκότει ἐρχομένη, ἀόρατος. Sic dictæ sunt, ἤτοι παρὰ τὸ ἐν τῇ ἔρᾳ ναίειν καὶ οἰκεῖν, ὅ ἐστι τῇ γῇ· καταχθονία γὰρ ἡ δαίμων. ἢ οἱ. νεὶ ἀραιὸς τις οὖσα, καὶ ἐκτελοῦσα: quòd sæua sit, habiteté in terra: siue. quasi ἀρανὸς quòd fatum adferat, & præsentem pestem. Callimachus, Cererem Erinnyn uocat, ἐριννὺν τιλφωσσαίν. Porrò fabulantur, Erinnyes tres esse dæmones τιμωρητικὰς. quarum nomina recensentur ab Hesiodo & alijs, Tisiphone, Megæra, Alecto, natæ è guttis sanguinis uerendorum Saturni. Allegoricè ostendimus has dictas, potentias τιμωρητικὰς, παρὰ τὸ ἐν ἔρᾳ, ἤτοι γῇ ναίειν. ἢ παρὰ τὸ τὰς ἀρὰς ἀνύειν. Tisiphonen nomen habere existimant παρὰ τὸ τίειν τὰς φονέας, quòd homicidas ulciscatur & puniat. μέγαιραν uerò, παρὰ τὸ μεγαίρειν, hoc est, quod malis inuideat, oderit sontes: Alecto, quòd non desinat mortales id genus grauiter punire. Saturni autem & Noctis filiæ dicuntur, διὰ τὸ ἀφανὲς καὶ ἀοράτως τὰς ἐκδικητικὰς ταύτας δυνάμεις ἀπέρχεσθαι, quòd in obscuro,

B quòd inuisibiliter hæ ultrices potentiæ eant. Addunt quidam has μελαίνας εἶναι τὴν θέαν, ὅθεν καὶ τὰς μελαίνας ἐσθῆτας ἐριννύων φαμέν: conspectu atras esse, quãobrem Erinnyum uestes nigras esse dicimus. Megæram porrò esse inuidiam, atq; inuidentiam, faceto disticho canit Variæ historiæ author:

> ἡ μεγαίρα, ὁ φθόνος τέ ἐστι καὶ βασκανία,
> ἀπὸ μεγαίρειν δαίμονος τινὸς φθονερωτάτη.

Idem author sequenti statim capite, non etymon tantũ uocis diligenter iuxtà & copiose explicat, uerumetiam earum naturas, & opera & officia circũscribit. Versus quoniam lectu digni sunt, non grauabor asscribere:

> πᾶσαν βασκανίαν γινώσκε, τὴν διὰ ὀμμάτων βλάβην
> διὰ φαύλων βασκανίαν, ἡ βλέψεως ὀμμάτων. (ἔχω,
> πολλοὶ γάρ εἰσιν ὀφθαλμοὺς προβλέψεις βλάπτειν ἔδει
> παρ' ἕλλησι δὲ δαίμονες τρεῖς ἦσαν ἐριννύες, (τυφ.
> ἡ τισιφόνη, μέγαιρα, καὶ ἀλληκτὼ σὺν ταύταις.
> καὶ ἐριννῦς δὲ λέγουσιν αὐτὰς ἐτυμολόγοι,
> ὡς ἐν τῇ ἔρᾳ καὶ τῇ γῇ τὴν οἴκησιν ἐχούσας.
> ἢ ἀνυούσας τὰς ἀρὰς, τουτέστι τὰς κατάρας.
C > αἳ ἦσαν οὕτω τὸ λοιπὸν ὄλεσαν τὸ μὴ ἐκφέρειν.
> ἐν τοῦ ἔρι μορίου δὲ, καὶ νύσσω, τζέτζης λέγει.
> αἱ ἄγαν διεγείρουσαι, ἢ διηγερμέναι,
> εἴτ' οὖν ἐριδωνύοις τε, καὶ ἐριννῦς ἐκ τούτου
> ὡς ἔριδας νυμφεύουσαι, ἢ νύμφαι τῶν ἐρίδων.
> ἢ πλεῖον αἱ εἰς ἔριδας καὶ ἔρις νύσσουσαί γε,
> ὅθεν καὶ γράφεσθαι μακρὸν φησὶ καὶ τὸ ἦτα.
> παρὰ τὸ τίειν, τιμωρεῖν, φονεῖς δὲ, τισιφόνη.
> ἡ μέγαιρα ἐκλήθη δὲ, ἐκ τοῦ κακοῖς μεγαίρειν.

> ἡ ἀλληκτὼ δ' ὡς ἄληκτος οὖσα πρὸς ἐκδίκησιν.

Fremitus.] Metaphora remota, ab irrationili ad rationale: quod leonum est, transtulit ad homines. ὁ βρέμω, fremo. Agglomerant.] Enallage generis: pro, agglomerantur nostro lateri, undiq; se adiungunt.

Corœbus.] Alibi Corybus, per y legitur. Seruius annotauit, hoc loco poëtam Vergilium Euphorionem sequutum, ex quo Corœbum istum sumpserit. apud illum enim stultum introductum. Quare poëta ei hanc sentẽtiam parum honestam tribuit:

> ——Dolus, an uirtus, quis in hoste requirat?

Cum planè turpis sit uictoria, dolo ac fraude, non uirtute parta. Corœbus hic, quicunque is fuerit, abijt in stupiditatis ac uecordiæ prouerbium, ἠλιθιώτερος κοροίβου. Addunt Causam stupiditatis, quòd undas maris aliquando conatus fuerit numerare, cum non potuerit numerum ultra quinq; prosequi. Fuit autem hic Corœbus Hecubæ ex fratre Mygdone nepos, qui per eam tempestatem cum Otreo in Phrygia regnabat, qui ob affinitatis ius, tum spe Cassandræ potiundæ quam adamabat, Priamo suppetias uenerat, & res Troianas fortiter defenderat. Homerus author est, eum Priamo promisisse, se Græcos ab obsidione pulsurum: & inter alios, Otryneum quendam in prælio occidisse, & Cassandræ amoris causa ad Troiam profectum. Verba poëtæ sunt:

> πέφνε γὰρ ὀθρυονῆα καβησόθεν ἔνδον ἐόντα,
> ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει,
> ἤτεε δὲ πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην
> κασσάνδρην ἀνάεδνον, ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
> ἐκ τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας ἀχαιῶν.

Fuit autem alius Chorœbus Atheniensis, qui primus figulinæ repertor fuisse proditur.

Mygdonides.] Mygdonis filius, de quo suprà narratum est. Porrò Mygdones, & Doliones, perinde ut Bithyni, ad Olympum septentrionales sunt, è Thracia in Asiam profecti. Reliquum occupant Mysi & Epicteti. Sunt autem Doliones, qui circa Cyzicum, ab Aesepo amne usque ad Rhyndacum fluuium colunt, & stagnum Dascylitidem. Deinde Mygdones, usq; ad regionem Myrleanorum & Apameorum, authore Strab. lib. 13.

Per lunam.] Occupata & capta iam urbe, luna oriebatur, quæ Græcis è Tenedo castra mouentibus nondum exorta silebat. Itaque neque pernox fuit, neque in coitu.

Gener.] futurus uidelicet, si fata siuissent.

Infœlix.] Exclamatio in uecordiam Corœbi, quem bene præmonitum, sed non audientem, neque parentem sponsæ uerbis, sua fata in exitium traxere. Furentis.] uaticinantis in ἐνθουσιασμῷ. Præcepta.] nisi maturè inde facesseret, eum in Troia periturum.

Consertos.] Vbi hos coniunctos paratosq; uidi ad præsentem mortem, paucis exhortatus sum.

ARGVMENTVM.

Socios hortatur Aeneas ad pugnam: præmiumq; illis (nam omnem salutis spem extinctam uidet) mortem proponit.

> ——Iuuenes, fortissima frustra
> Pectora, si nobis audentem extrema cupido est
> Certa sequi, quæ sit rebus fortuna uidetis:
> (Excessere omnes adytis, arisq; relictis
> Dij, quibus imperiũ hoc steterat) succurritis urbi

NASC. Iuuenes. fortissima.] à beneuolentia auspicatur: quam sibi bisariam conciliat, primum ex commendatione uirtutis sociorũ: deinde per commiserationem ex calamitate urbis: cuius salutem desperatam esse demon-

Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus:
Vna salus uictis, nullam sperare salutem.

monstrat, cum ait frustra succurritis urbi: eò enim refertur uox frustra. perinde ac si diceret. uos quidem fortissimi estis iuuenes, sed robur illud uestrum hoc tempore urbi quid prodest? porrò oratio hæc qualitati animi Aeneæ satis respondere uidetur: nam uerborum structuram confusè digestam habet, ita de industria à poëta compositam ad imitandam mentis perturbationem: quæ iratis, ac dolore aliquo affectis esse solet. est enim non modica ars argumentis aptare uerba: quod cum poëtæ, tum oratores in primis facere solent. huiusmodi igitur dicendi figura Græcis ἀσύνδετον *dicitur: quam ualde commendat Hermogenes.* Si nobis audentem.] *conditionalis adhortatio, quæ occultum laboris præmium habet, mortem uidelicet gloriosam: unde singularis etiam emergit laus Aeneæ ab animi magnitudine: qui tam difficilis pugnæ ducem se exhibet, & quam tueri fugiendo uitam potest, acriter, strenuéque dimicando eam in mortis discrimen uocare non dubitat.* Quæ sit rebus.] *ab occulto auditorum testimonio, quæ à signo probatio dici potest.*

Excessere omnes adytis.] *urbis excidium confirmat à repugnantibus, hoc nempe modo. excessere ex adytis Dij, in quibus omnis nostra spes erat, sublata omni spe, sola igitur relinquitur desperatio. hoc argumentum appellatur à repugnantibus. nam repugnantia est dissimilis rerum affectio, uel, ut Logici posteriores appellant habitudo. ut amicitia est, ergo inimicitia non est. ita hoc in loco salus, & desperatio. non est spes salutis, igitur sola desperatio est. unde ingens deducitur commiserationis affectus. nam ubi Dij tutelares ex adyto euocati abierunt, nihil est spei amplius reliquum. est autem allusio ad inuocationem: qua utebantur prisci illi ueteres ante urbium expugnationes. qua in re adeò religiosi fuerunt, ut urbes nunquam expugnari posse crederent, nisi Dij tutelares euocarentur. hinc est, quod Romani nomen urbis ignotum esse uoluerunt. Liuius, Macrob. atque alij multi.*

Moriamur, & in media arma ruamus.] *ab honesto hortatur, utiturque hysterologia: quæ iræ, & furoris significationem habet: sic enim perturbatæ personæ, ac furore percitæ* τὸ πρέπον *seruatur, allusit autem haud dubiè ad illud P. Decij, & Calpurnij Flammæ dictum: cuius meminit Liuius libro secundo, belli pun. 2. Moriamur milites, & morte nostra eruamus ex obsidione circumuentas legiones.*

Vna salus uictis.] *epiphonemate concludit, nisi mauis* τὸ αἴτιον *esse superioris uerbi, moriamur. nam uictis hoc unum remedium est, ut nullam sperent salutem. sanè pulcherrima sententia est: quam elegans exornat* ἀντιμετάθεσις*: nam eadem dictio diuersa significatione repetitur. ut in Bucol.*

" *Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.*

LAMB. Iuuenes, fortissima frustra.] *Breui oratione, id quod*

Hort. *temporis ratio postulat, suorum animos confirmat, à pio. Scopus orationis est, honestam mortem pro salute patriæ cadentis. fugæ turpi anteponendam.*

Incipio.] *loqui, & paucis concionari.*

Iuuenes.] *Synchysis. Est autem hic ordo: O' iuuenes, frustra fortissima corpora, si uobis cupido est certa, sequi me audentem extrema: uidetis quæ rerum sit fortuna. Omnes dij excessere urbe & adytis, per quos imperium hoc steterat. Quare frustra succurritis urbi, quæ incensa est. Itaque moriamur.* A

Iuuenes.] *Beneuolentia à commendatione uirtutis.* Videtis.] *Attentio à rebus desperatis.* Moriamur.] *Propositio consilij.* Excessere.] *Aetiologia.* Vna salus.] *Epilogus, sententia à contrarijs constat.*

Excessere.] *Donat antiquitate rationem deuouendi urbes & exercitus: tum autem & euocandi deos tutelares. Carmen, quo dij euocabantur, cum oppugnaretur ciuitas, erat huiusmodi, teste Macrobio: Si deus, si dea est, cui populus ciuitasque hæc in tutela est, teque maxime, qui urbis huius tutelam recepisti, precor ueneror que, ueniamque à uobis peto, ut uos populum ciuitatemque hanc deseratis: loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo, ciuitatique, metum, formidinē iniiciatis, proditique Romam ad me meosque ueniatis: nostraque uobis loca, templa, sacra urbs acceptior probatiorque sit: mihi quoque Po. q. R. militibusque meis præpositi sitis: ut sciamus, intelligamusque. Si ita feceritis, uoueo uobis templa, ludosque me facturum. In eadem uerba hostias fieri oportet, authoritatemque uideri extorum, ut ea promittant futura. Deuouebantur urbes & exercitus quidam ad hunc modum numinibus iam* B *euocatis. Dictatores & Imperatores soli poterant deuouere in hæc maximè uerba: Dis pater, siue Iouis manes, siue quo alio nomine fas est nominare, ut omnes illam urbem Carthaginem exercitumque, quem ego me sentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis: quique aduersus legiones exercitumque nostrū, arma telaque ferent, uti uos eos exercitus, eos hostes, eosque homines, urbes agrosque eorum, & qui in his locis regionibusque, agris urbibusque habitant, abducatis: lumine supero priuetis: exercitumque hostium, urbes agrosque eorum, quos me sentio dicere, uti uos eas urbes agrosque, capita ætatesque eorum deuotas consecratasque habeatis, illis legibus, quibus quandoque sunt maximè hostes deuoti: eosque ego uicarios, pro mea fide, magistratū meo, & pro P. R. exercitibus legionibusque nostris do. deuoueo, ut me meamque fidem, imperiumque, legiones exercitūque nostrum, qui in his rebus gerundis sunt, bene saluos sinatis esse. Si hæc ita faxitis, ut ego sciam intelligamque: tunc quisquis uotum hoc faxit, ubi faxit, rectè factum est, ouibus atris tribus. Tellus mater, teque Iupiter obtestor. Cum Tellurem dicit, manibus terram tangit: cum Iouem dicit, manus ad cœlum tollit: cum uotum recipere dicit, mani-* C *bus pectus tangit. Itaque poëta uolens numina euocata iam indicare,*

Excessere, inquit, omnes adytis arisque relictis,
Dij quibus imperium hoc steterat.—

Et ut tutelares coarguat Troiam deseruisse, significanter addit,

—Quibus imperium hoc steterat.

Iam ut præter euocationem, etiam deuotionis uim antecessisse ostendat, suprà dixit,

—Ferus omnia Iupiter Argos Transtulit.—

Plinius quoque lib. 28. cap. 2. scribit, Verrium Flaccum authores ponere, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis euocari deum, in cuius tutela id oppidum esset: promittique illi eundem aut ampliorem locum apud Romanos, cultumúe. Addit, id adhuc durare sacrum in pontificum disciplina. Occultabatur is deus. in cuius tutela Roma esset, ne quis hostium simili modo ageret. Sumptus autem hic locus uidetur ex Troadib. Euripidis. uerba sunt Neptuni προλόγιζοντος.

A ἐγὼ δὲ νικῶμαι γὰρ Ἀργείας θεοῦ
Ἥρας, Ἀθάνας θ', αἳ συνεξεῖλον Φρύγας.
λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον, βωμούς τ' ἐμούς.
ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακή,
νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν, οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.

Dij quibus.] *Qui autem fuerint Dij tutelares, siue penates Troianorum. Nigidius libro decimonono, de Dijs, authore Macrobio, & Cornelius Labeo libro, de Penatibus, annotarunt: Apollo & Neptunus, qui muros urbis condidisse existimantur. hos secum Aeneas in Italiam aduexit. Quam opinionem confirmat Maro in tertio, cum dicit:*

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Vna salus.] *Rebus desperatis, morituris, uictis, pars solatij est, supplicium aliquod de hostibus uictoribus sumpsisse, ac se ultos esse.*

ARGVMENTVM.

Aeneas se, sociosque suos pro patria dimicantes lupis comparat famelicis, qui densa, atraque in nebula sibi, catulisque suis cibos quaerunt.

Sic animis iuuenũ furor additus. inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit caecos rabies, catuliq; relicti
Faucibus expectant siccis per tela, per hostes
Vadim⁹, haud dubiã in mortẽ, mediaeq; tenem⁹
Vrbis iter: nox atra caua circumuolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis aequare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perq; uias sternuntur inertia passim
Corpora, perq; domos, & relligiosa deorum
Limina: nec soli poenas dant sanguine Teucri,
Quondam etiam uictis redit in praecordia uirtus.
Victoresq; cadunt Danai. crudelis ubiq;
Luctus, ubiq; pauor, & plurima mortis imago.

NASC. Lupi ceu.] *sumptus est locus ex Homer. Iliad. 16. & sanè haec comparatio huic mirè apta negocio esse uidetur. nam lupus ferox animal est, ideoq;*
B *rectè cum hominis ferocitate comparari potest atra nebula obscurae noctis similitudinem habet: catuli ad liberos Troianorũ referuntur. rabidi ex fame lupi ex lustris exeunt cibos inquisituri, ut se, catulosq; suos alant, Troiani ex dolore rabidi è domibus exeunt pugnaturi, ut se, liberosq; suos ex seruitute, si fieri potest, & morte liberent.* Raptores] *efficacius fortasse, quàm Homerus: qui ὠμοφάγος dixit.* Improba rabies uentris.] *haec etiã periphrasis efficacior est, quàm si fames dixisset. improba nulli probanda. ut in Georg.*
» *Nihil improbus anser,*
» *Strimoniaeq; grues.*
Catuliq; relicti.] *pulchrum epiphonema. liberorum recordatione parentum rabies acuitur.* Caua umbra] *omne concauum umbrosum, igitur obscurum.* Quis cladem illius noctis.] *exclamatio est expolitione ornata ad*
B *conquestionem excitandam: quam elegans repetitio, & adiunctio acriorem reddunt.* Vrbs antiqua ruit.] *reuocata thesi ad hypothesim urbis incommoda separatim enumerat: ruinam urbis id est aedificiorum, occisiones hominũ: unde elegans αὔξησις elicitur à re, & à loco Nam praeclara antiquae urbis aedificia uidere ab hostibus demoliri, ac dirui horrendum est, & complures, imò plurimos uidere homines cum domi suae, publicisq; in uijs, tum etiam in templis Deorum, nulla religionis habita ratione, occidi horrendum magis est.*
Perq; uias, perq; domos, & religiosa Deorum.
Limina.] *auget commiserationem indignationi admixtã à loco. ita alibi.*
» *Moenibus in patrijs atq; intra tecta domorũ. Et infrà.*
» *Haec dicens altaria ad ipsa trementem.*
» *——Traxit.*
Obseruandum est hoc in loco tragoediam Homerica breuitate excitari nam tragicam orationem Homerus (ut
» *inquit Arist. in poëtica, & Hermog. in rhet.) docuit, Demosthenesq; imitatus est. quo modo uerò Homerus in suo poëmate, inquit Hermogenes, tragoediam excitauit, considerandum est. nam Troiae capturam, excidiumq; non retulit. sed ijs paucis uerbis omnem ciuitatis ruinam absoluit. uiros interficiunt, urbem incendio delent: filios alij, alij ornatas mulieres abducũt. haec ille. cui loco iste Virgilianus locus, & alij in hoc secundo libro complures ualde similes existunt.* Nec soli poenas] *ad laudem Troianorum: quibus propter salutis desperationem tanta uirtus inerat, ut saepius uincerent, quam uincerentur.*
Quondam etiam uictis.] *ἐπιφώνημα.* Crudelis ubiq;. Luctus.] *tragoediam renouat, & commiserationis affectum ex calamitate Troianorum.* Plurima mortis imago.] *uaria mortis genera designat.*

Lupi.] *A' comparatione ducta à luporum famescentium natura. Sumpta comparatio est ex Hom. Iliad. 16.* LAMB. Hort.

——οἱ δὲ, λύκοι ὣς
ὠμοφάγοι, τοῖσίν τε περὶ φρεσὶν ἄσπετος ἀλκὴ,
οἵ τ' ἔλαφον κεραὸν μέγαν οὔρεσι δῃώσαντες,
δάπτουσιν. πᾶσιν δὲ παρήϊον αἵματι φοινόν
καὶ κατ' ἀγεληδὸν ἴασιν ἀπὸ κρήνης μελανύδρου,
λάψοντες γλώσσῃσιν ἀραιῇσιν μέλαν ὕδωρ,
ἄκρον ἐρευγόμενοι φόνον αἵματος. ἐν δέ τε θυμὸς
στήθεσιν ἄτρομός ἐστι, περιστένεται δέ τε γαστήρ.

Graecus copiosius, & ad rem praesentem accommodatius. At noster suos lupis comparat, qui relictis catulis, extimulante fame & uentris rabie, per tenebras eunt quaesitum praedam. Nox atra] *Metalepsis: tenebrosam dicit.* Exegit.] *expulit ad praedam. Sitis maximè ieiunos infestat quòd calor in corporibus praecipuum elementum, humorem expostulet. Etenim non quaerit aërem ori obiectum, non terram, in qua consistit. Iam postquam agitatione corporis caloris uim excitauit, stomachi orexis irritatur. Proinde cum calor excitet appetitum, & humor proprium eius sit pabulum, certum est, corpus eo accepto refici.* Per hostes.] *per tela hostilia: Endyadis.*

Amplificatio cladis, quam Graeci ea nocte accipiebant. Hanc splendidè exornat affectibus, quos uarios admiscet à circunstantijs.

Noctis.]

Noctis.] *A' nocturni temporis ratione: quo significanter horribilem per tenebras cladem declarat, iam sublucescente luna.* Funera.] *cæsos hostes. Funus mortui hominis cadauer est. Effertur funus, pompa funebris: & pro morte ipsa usurpatur. Pathos à re tragica.* Lacrymis.] *Amplificatio: ἀπὸ τοῦ δακρύω, lacrymo δάκρυ, & δάκρυμα, lacryma.* Antiqua.] *Pathos ab antiquitate urbis, & celebritate. Conditam fuisse tradunt annos sex & quadringentos ante primã Olympiadem.* Relligiosa.] *Pathos à loco. Est autem propriè religio, authore Seruio Sulpitio, dicta. quod propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo dicta, ut à carendo ceremonia. Religiosum inde, contrarium prophano.* Limina.] *synecdoche: pars pro toto.*

Quondam.] *Interdum pro olim usurpatur; quo significatione usitatissimum est. nonnunquam pro semper. Iacm poëta alibi:* A

Vt quondam in stipulis, magnis sine uiribus ignis.

Modò pro aliquando: ut hoc loco. Præcordia.] *Præcordia propriè sunt membranæ. quæ exta separant ab inferiore uiscerum parte ita dicta, quòd cordi prætenduntur. Quoniam aũt in exitu affectus sui sunt uirtutem in præcordia redisse dixit. In corde audacia & prudentia esse existimantur, ut in splene risus, & in bile ira.* Crudelis.] *Ecphonesi concludit amplificationem Capta Troia, omnes fermè qui in Ilio erãt, nocturna cæde consumpti sunt: reliqui noctis beneficio urbe elapsi, in pagum euasere.* Pauor.] *Extensio syllabæ breuis in cæsura.*

ARGVMENTVM.

Androgeum magno cum Græcorum comitatu sibi fortè oblatum narrat: qui ratus Troianos esse Græcos, eos ad pugnandum alacriter hortatur. deinde se errore deceptum, & in hostes delapsum sentiens, illicò pedem refert.

Primus se Danaûm, magna comitante caterua,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens:
Inscius atq; ultrò uerbis compellat amicis:
Festinate uiri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alij rapiunt incensa, feruntq;
Pergama: uos celsis nunc primũ à nauibus itis?
Dixit, & extemplò (neq; enim responsa dabãtur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes,
Obstupuit, retroq; pedem cum uoce repressit.
Improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusq; repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem;
Haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.

Festinate uiri.] *exhortatio ab honesto: quæ nimiam Græcorum segnitiem indicat. proinde statim sequitur increpatio.* Quæ tam sera moratur. Segnities?] *μετωνυμικῶς seram dixit segnitiem ab effectu ut pallida mors.* Alij rapiunt incensa.] *causa increpationis est ab exemplo aliorum deducta quasi diceret sero nimium uenistis, cum iam omnia igne consumpta, mœniaq; prostrata, ac diruta iaceant.* Feruntq;. Pergama.] *ἰδιωτικῶς, pro hostili more diripiunt, ac populantur: tractum ex illo Græcorum prouerbio. ἄγειν, καὶ φέρειν. tale est etiam illud ex primo Aeneid.*

Iliũm in Italiam portans, uictosq; Penates.

Sensit medios delapsus in hostes.] *πάθος. hoc in fortunij genus Arist. in poët. peripetiam appellat. nam insperato ex prospera & felici, in aduersam, tristemq; fortunã incidit. quidam illapsus legũt pro se illapsum esse, alij delapsus. & solœcismum agnoscunt transmutatione per casum in participijs ita enim sentit Carisius, nominatiuum pro accusatiuo positum esse.* Improuisum aspris.] *pulcherrima similitudo, negocioq; ualde apposita: quam nonnulli collationem per affectum appellant. Iulius uerò Rufinianus Græca uoce ἐπαγωγὴν nominat. ex Hom sumpta est Iliad 3.*

ὡς δ' ὅτε τίς δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη.

Et sequuntur. Pressit.] *plus est quàm uidit.* Trepidus repente.] *uox addita repente resilientem animum demonstrat.* Attollentem iras.] *præclare non solum irati serpentis uel irasci incipientis naturam expressit, uerum etiam pauoris splendida cum elocutione, & numero rationem reddit.* Haud secus.] *rei comparationem accommodat.*

LAMB. Hort. *Redit ab amplificatione ad institutam nocturni prælij narrationẽ. Vult autẽ poëta monere, omnem conatũ humanũ irritũ esse, ac frustra. ubi fata reluctantur.* Danaûm.] *syncope.* Androgeos.] B *Hunc multi credũt sub Mnestheo Athenarum duce stipendium fecisse. Atticus nominandi casus, est quarti ordinis apud Græcos, ἀπὸ τοῦ ὠ μεγάλα. Fuit alius Androgeos ab hoc diuersus, Minois Cretensiũ regis filius, qui per insidias & dolũ à Megarensibus cæsus perijt: quãobrem Minos illis bellum intulit, & Megaram uastauit. Athenienses his legibus uectigales fecit, ut quotannis in Cretã septenos adolescentes & totidem puellas Minotauro pabulum mitterent. Durauit Atheniensibus ea seruitus & misera conditio, donec per Theseum, cæso monstro, in pristinam libertatem assererentur.* Agmina] *ab agendo dicta. transfertur ad fluminis cursum: ut,* C

—Leni fluit agmine Tybris. Compellat.] *alloquitur.* Festinate.] *Hortatoria ad eãdem & direptionẽ, breuis, & tempori accommodata.* Viri.] *Beneuolentia à personarum, quas populares suas arbitratur, uirtute. Fortitudinis hic uox est, non sexus. Quo pacto etiam Homerus dixit, ἀνέρες ἔστε φίλοι.* Festinate.] *Exhortatio ad direptionẽ & cædem.* Segnities.] *Increpatio militaris ob speciem moræ, quam item aeuis spe commodorũ quibus alij fruantur.* Rapiunt.] *pro diripiunt: simplex pro composito. Trita uulgo & prouerbiali figura ab authoribus usurpatur. ἄγουσι καὶ φέρουσι, aguntq; feruntq;: pro eo quod est, hostili more populantur. Erasmus admonet, nõ paulo uenustius esse, si ad animum referatur. Neq; uerò dubiũ est, quin tractum sit à more militari, ubi iumenta aguntur, & sarcinæ portantur. Indi● Græcos totos esse in populandã Troia. Apparet poëtam ad Androgeum illum Cretensem, cuius paulò antè memini, allusisse, qui in bello Atheniensi occisus fuit. Itaque, rapiunt incensa Pergama, dixit,*

A dixit, pro diripluit. Pergama, pro Troia: pars pro toto. Homerus μόνον τὴν Ἰλίου ἀκρόπολιν πέργαμον καλεῖ, οἱ δὲ νεώτεροι πάσας τὰς ἀκροπόλεις: id est, solam Ilij arcem Pergamon uocat: recentiores uerò, omnes arces. Testatur autem hoc ipsum Hesychius grammaticus. πέργαμον, ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἰλίου. Vsurpatur neutro plurali, & fœminino genere singulari. Itis.] Enallage figuræ, simplex pro composito. Fida.] Argumentum, unde aduertit se nō in socias copias, sed in hostes incidisse: quòd familiariter increpanti nihil benignè responderetur. Sensit.] Metaphora propinqua. Græca figura dixit, Sensit delapsus, participio usus pro infinito uerbo, ᾔσθανε πεσών: pro sensit se delapsum esse in medios hostes, ᾔσθανε πεπτωκὼς εἰς μέσους πολεμίους. Porrò cum per tenebras hostes ab amicis dinosci nequirent, & lingua dissona, tessera militari & hostili responso discernebantur.

Retroq.] Descriptio subiti stuporis, à signo: retrò ad infidum responsum pedem mouit. Improuisum.] Amplificatio, à comparatione, quam ex tertio Iliad. ad suum institutum accommodauit:

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη,
οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἄψ τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τε μιν εἷλε παρειάς.
ὣς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων.

De Paride, qui uisò in monomachiā occurrente Menelao, retrò in aciem suorum fuga se coniecit. Expolitio, iræ periphrasis, accidentibus & signis descripta. Est & synecdoche in casu & numero. Aspris.] pro asperis: syncope. Sentibus] In sentibus: defectio. Haud secus,] Applicatio: sic ad Troianorum conspectum fugit,

ὣς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής.

ARGVMENTVM.

Felices pugnæ successus, & stratagema in Græcos auctore Chorœbo, effectusq; ipsius stratagematis narrando complectitur.

B

Irruimus, densis & circumfundimur armis,
Ignarosq; loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori,
Atq; hic successu exultans animisq; Corœbus:
O' socij, quà prima, inquit, fortuna salutis
Mōstrat iter, quaq; ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clipeos, Danaumq; insignia nobis
Aptemus: dolus, an uirtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clipeiq; insigne decorum
Induitur, laterique Argiuum accōmodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dimas, omnisq; iuuētus
Læta facit, spolijs se quisq; recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro.
Multaq; per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus: multos Danaûm demittimus orco.
Diffugiunt alij ad naues, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandūt rursus equū, & nota cōduntur in aluo.

NASC. Atq; hic exultans successu.] Chorœbus iuuenis bellorū, & pugnæ exitum incertum esse nō cogitat, uerum præsenti successu lætus, nec futura prouidens, iuueniliter exultat. O' socij.] Chorœbus socios hortatur ad insidias, & dolos contra Græcos. idq; honestum esse persuadet. occasionem opportunam, facultatem idoneam esse ostendit. ab occasione orditur, per quam utile quoq; hoc stratagema sibi ipsis futurum indicat. q. d.

C hoc ualde nobis profuturum est, si occasionem istam tam idoneam, tam opportunam, quam modo nobis fortuna obtulit, arripiamus. Mutemus clypeos.] exponit rationem sui consilij Dolus, an uirtus.] ab honesto per occupationem obiectionis. nam quia fraudis turpitudo obijci poterat, ipse προκατάληψιν occupat, & honestum esse persuadet. quia in hostes fit, innuens fas esse quo iure, quaue iniuria quemlibet hostes suos ulcisci. hoc etiam alibi significasse Virgilius uidetur, præsertim ex Iunonis petitione in primo Aen. cum ait.

» Incute uim uentis, submersasq; obrue puppes.

Huius petitionis ratio fuit.

» Gens inimica mihi tyrrhenum nauigat æquor.

Vbi Seruius ait (missas nunc facio philosophorum disputationes) honestum esse quidquid contra hostes petimus. igitur si, quidquid contra hostes petitur, honestum est, pari ratione quidquid in hostes machinamur, honestum sit oportet. hinc illud Lysandri apophthegma de uulpina pelle exuuio leonis assuenda. si uerò eorum sententiam probare uolumus, qui uiro forti quidquam agendum negant, nisi quod ex uirtute proficiscatur, hoc datum fuisse dicemus Chorœbo tū iuueni, tum etiam, ut ait Euphorion, stulto. Arma dabunt ipsi.] à facili persuadet. Sic fatus deinde comantem.] Chorœbus consilium suum primus exequitur: ut non solum uerbis, sed re ipsa etiam socios adhortari uideatur. nam in huiusmodi negocijs facta magis, quàm oratio mouere solent id effectus cōprobauit: nam sequitur. Hoc Ripheus.] omnes adducti exemplo Chorœbi ad dolos insidiasq; sese accingunt.

Haud numine nostro.] non habitu, neque ornatu nostro. ita Non. Marcell. quod uerò Seruius ait de Neptuno, & Pallade in scutis Græcorum, & Troianorum pictis, non displicet: nam ex historia Græcorum satis constat, milites in clypeis elementorum signa habuisse, ex quibus præliantes cognosci possent. exempli gratia Lacedæmonij λ. Pelopōnesiaci π. atq; ita de singulis. Romani milites in iaculis litteras habuerunt, quæ sui imperatoris nomen indicarent. bello Cimbrico cum inter Marij, & Q. Catulli milites contentio de uictoria orta esset, disceptatores super hac controuersia delecti fuere qui rem cognoscerent: hi lustratis cadaueribus inspexerunt qui iaculis militum Catullianorum barbari fuissent confixi id autem cognitum est ex inscriptis litteris: quæ nomen Catulli indicabant fieri etiam posset. ut singuli populi suos haberēt in clypeis pictos deos. attamen id me nusquam apud probatos auctores legisse memini, nisi quod apud Euripid. in Phœniss. sub persona pedagogi hoc legitur.

σημεῖα

" σημεῖα ἰδὼν τότ' ἀσπίδων ἐγνώρισα.

Quæ uerò fuerint illa σημεῖα, id est signa, siue insignia, alijs iudicandum relinquo. Multosq; Danaum demittimus Orco.] *πάθος à numero: unde occulta deducitur consilij commendatio Chorœbi ab utili: quod eius persuasione multi Troianorum hostes necantur.*

D. ffugiunt alij ad naues.] *diuisio: & perterritorũ Græcorum breuis, & accurata descriptio.* Pars ingentem formidine turpi.] *Græcos deturpat ab inhonesta, & turpi formidine: cuius causa ibi temere, & absq; consilio sese abdũt ubi sine ulla defensione, si hostes animaduertissent, mori cogerentur.*

LAMB. *Ab opportuno non enim erat difficile Troianis hostes*

Hort. *in tenebris palantes, per ignotam urbem, insidiarum securos, ignaros uiarum, rebus dubijs & formidine periculosos passim cædere.* Circumfundimur.] *Metaphora, à non animali ad animali indicat se in medios hostes incurrisse, & undiq; armatis hostibus sepium, & suos. Et translatio item est, in uerbo Aspirat, pro fauet: à floribus, ad fortunam.* O' socij.] *Hortatoria recenti uictoria ferocientis, ad grassandum ulterius.* O' socij.] *Beneuolentia à personis auditorum dum eos socios uocat. Porrò oratio parum cordata decorè attribuitur Corœbo: quippe stulto ac uecordi, & insolescenti nimium uno successu. Quare in prouerbium uecordiæ abijt, Corœbo stultior.* Quà prima.] *Propositio. Ex uno successu, sequuturam fortunæ aleam metitur.* Dolus.] *Sententia in speciem honesta, consilium suum de mutandis clipeis confirmat. Figura prouerbialis qua admonemur, ut cum uiribus res obtineri non possit, dolus adhibeatur. Valet autem idem cum illo: Si leonina pellis non satis est, uulpina superinducenda: ἂν μὴ ἡ λεοντῆ ἐξίκηται, τὴν ἀλωπεκῆν προσάψον. Duplex dolus alioqui est: Dolus malus, quem Seruius machinationem quandam definit, alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, aliud agitur. Labeo:* A *Posse sine simulatione agi, ut quis circumueniatur. Veteres etiam bonum dolum dixerunt, pro solertia, maximè aduersus hostem, latronemúe. ut hic. Digest. libro 34. titul. 3. de dolo. mal. Fides tamen hosti seruanda est, ut Cicer. disputat libro. 1. & 3. Offic.*

Arma.] *A' facili. Potest & hoc hemistichium parœmiæ loco usurpari, in eos qui suis ipsorum -ictis conuincuntur, quiq; suo ipsorum inuento & artibus capiuntur, ueluti Perillus, qui primus in æneo boue à se facto pœnas dedit. Nihil ab adagio diuersum, Suo hunc sibi iugulo gladio.*

Comantem.] *comas & cristas habentem: Enallage siue heterosis generis. Atque haud scio, an ad Homericum illud respexerit, καρηκομόωντας ἀχαιοὺς, τουτέστι, τοὺς κόμας ἔχοντας κομόωντας.* Arginum.] *Græcum. Argiuos dictos credunt ab Argo, Apidis & Niobes filio.*

Iuuentus.] *iuuenes læti: Enallage speciei, Zeugma.*

Immixti.] *Troiani Græcis, diuersi diuersis coniuncti.*

Numine.] *nostra uirtute. Quicquid porrò diuino fit auxilio, fæliciter euenit: cum industria humana sæpenumero fallat. Vnde in prouerbium abijt, οὐ θεῶν ἄτερ, & οὐκ ἄνευ θεῶν. Quò respexit hoc loco poëta. Nam cum pri-* B *mum conatum auspicatè cecidisse innuat, non humanis uiribus, sed diuino auxilio id tribuit.*

Cæcam.] *Metalepsis, tenebrosam.* Demittimus.] *Significanter dixit, Demittimus. nam, demittere neci dicimus, & demittere orco. Allusum est ad Homericum illud Iliad. primo:*

πολλὰς ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν. id est,

Heroum multas animas demiserit orco.

Porrò Orcum amnem apud inferos esse crediderunt, eundem cum Styge, sic appellatũ ἀπὸ τοῦ ὅρκου, quòd per eum iurare dij soleant. Alij ab urgendo deductum uolunt.

Alij.] *Prolepsis.*

ARGVMENTVM.

Spectaculum Cassandræ à Græcis crinibus tractæ Troianorum insidias detegit, initumq; pugnandi consilium infringit.

NASC. Heu nihil inuitis] *quia dixerat exultans successu exclamatione pathetica utitur, quæ signum, & significationem doloris habet. item sententia generalis quidem, & ex illis, quæ ueræ sententiæ dicuntur (nam id uerum est, nihil inuitis Dijs fieri posse: unde probatur Deos esse, & mortalia curare) sed huic etiam loco ualde apposita. nam antea dixerat Troianos successu lætos, fortunamq; eorum laboribus inter initia aspirasse: nunc uerò Dijs ita uolentibus ait reflare cœpisse. sumpta uidetur sententia hæc ex illo Eurip. in suppl.*

" *ἤρετο δ' οὐδὲν φέρει*

" *βροτοῖσιν, εἰ μὴ τὸν θεὸν χρῆσθ' ὄντ' ἔχει.*

" *Vel illam Demosthenis sententiam ex funebri oratione*

" *expressit. τὸ μὲν γὰρ κρατεῖν, ἐν τοῖς ζῶσιν, ὡς ἂν ὁ*

.. *δαίμων παραδῷ κρίνεται. tale est illud ex quarto Apollonij Argon. qui ait nulli mortaliũ contingere lætitiam toto pede, sed aliqua semper amara tristitia admixtam esse uersus Apollonij hoc habent.*

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere Diuis.
Ecce trahebatur passis Priameia uirgo
Crinibus, à templo, Cassandra, adytisq; Mineruæ, C
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra,
Lumina: nam teneras arcebant uincula palmas.
Non tulit hanc speciẽ furiata mente Corœbus:
Et sese medium iniecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrim⁹ armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorũ obruimur, oriturq; miserrima cædes,
Armorum facie & Graiarum errore iubarum.

" *ἀλλὰ γὰρ οὔ ποτε φῦλα δυηπαθέων ἀνθρώπων*

" *τερπωλῇς ἐπέβημεν ὅλῳ ποδί.*

σὺν δέ τις αἰεὶ

" *πικρὴ παρμέμβλωκεν ἐϋφροσύνῃσιν ἀνίη.*

Ecce trahebatur.] *hoc illud est, cuius causa exclamauit Aeneas. heu nihil inuitis. casus repentinus, & insperatus exoritur, Cassandra regis Priami filia capillis ab hostibus tracta. quæ res efficit, ut Troiani agnoscantur, & pœnas luant. porrò singula penè huius descriptionis uerba ex uarijs circunstantijs singulos habent tam commiserationis, tum etiam indignationis affectus: præsertim à genere, à sexu, ab ætate, à loco, à modo.*

Trabeba-

A Trahebatur.] πάθος à modo, ut in 1. Aeneid.

» *Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.*

Non enim ducebatur, sed trahebatur, id est raptabatur, nec collectis, sed passis crinibus trahebatur. Priameia uirgo.] *à genere, & à sexu, nec non ab ætate commiseratíonem mouet indignationi admixtam. nam dum Cassandram ijs malis indigne affectam consideramus, dolemus: ubi uerò Græcos tanta crudelitate laborare intelligimus, ut uirginem regis filiam, ætate integram à loco sacro nulla uel dignitatis, uel generis, uel religionis habita ratione trahant, atq; lacerent, grauiter indignamur.* A' templo.] *à loco indignationem mouet.* Adytisq; Mineruæ.] *Auget à loco: nam plus est adytum, quam templum. est enim secretior templi locus, ubi olim Deorum simulachra quiescebant, & responsa dabantur.* Ad cœlum tendens.] *Locus est misericordiæ efficacissimus, cum preces nostras ad Deos manibus sursum ostendimus.* Ardentia lumina.] *Laus oculorum: quam aptissime exornat* παλιλογία. Nam teneras.] *Quia in precibus effundendis antiqui manus attollere solebant. unde illud est,*

» *Et duplices tendens ad sydera palmas.*

B Arcebant uincula.] *Obseruandus est huius uocis arcere significatus. nam arcere primum fuit continere: unde arx, & arca. Sed quæ continent, eos qui accedunt, separant ab ijs, quæ continentur. unde secundus arcendi, id est ammouendi significatus: eiusq; origo Græca uidetur* ἀρκεῖν. *cum manus deuinctas haberet, oculos tantummodo attollebat.* Non tulit hanc speciem.] *Hinc colligi potest quanta sit uis amoris, uel coniugij potius: quod uir neglecta morte, ut sponsam suam ex Græcorum seruitute eripiat, in confertiss. hostes periturus ruit. unde ingens elicitur commiserationis affectus tum ex aduersa Chorœbi fortuna, tum ex insperato ipsius dolore, quem ex repentino, et miserando Cassandræ sponsæ suæ casu contraxerat.* Hanc speciem.] *Ita Sallustius præ ijs faciem dixit.* Et sese medium iniecit moriturus in agmen.] *Alludere uidetur ad militarem Rom. morem: quorum imperatores inclinata iam acie interdum Dijs, manibusq; pro totius exercitus, Populiq; Rom. salute se deuouentes, in hostium copias ruebant morituri. Liuius ab Vrbe cond. libro 8. quod uerò ait iniecit, difficultatem designat penetrandi in confertiss. hostes. Idem ferè scribitur in 9. Aen. de Helenore ijs uerbis,*

» *Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostes*

» *Irruit, & quà tela uidet densissima, tendit.*

Hic primum ex alto.] *Aliud exoritur incommodi genus ad commiserationem amplificandã ex infelici Troianorum euentu. quibus propter ereptã Cassandram, contigit, non solum ut ab hostibus agnoscerentur, uerumetiam propter armorum hostilium errorem, à suis occiderentur.*

Ecce.] *Occasio insequutæ cladis, & casus Corœbi. Splendida huius rei narratio est, & singula penè uerba habeant affectus.* Trahebatur.] *Pathos ab indignitate rei, & actionis, ab habitu corporis.* Priameia.] *A' genere, Priami filia.* Cassandra.] *Vates Apollinis, numinis plena.* Virgo.] *Nondum nupta, regia filia trahebatur: quæ res atrocior est, quàm si dixisset, ducebatur captiua. Et ut amplificet atrocitatem facti, addit crinibus eam raptatam: cuius rei spectaculum uel hostibus commiserationem concitare posset.* Templo.] *à loco: ut ne à sacris locis quidem abstineretur. Amplificat affectus, ex penitissimis Mineruæ adytis. id quod plus est, quàm è templo arreptam trahere.* Tendens.] *Pathos à gestibus uirginis.* Lumina.] *oculos, ira doloreq; agitatos anaphora, ad caussam attexendam.* Palmas.] *manus. Teneras addit, ut à qualitate affectus moueat.* Obruimur.] *Metaphora. Fossæ propriè iniecta terra obruuntur. diastole in cæsura,* πάθος *à commiseratione.* Iubarum.] *cristatarum galearum. nam iubæ propriè* χαῖται *dicuntur, crines animalium, ut leonum & equorum, à collo dependentes. Itaq; Graias iubas uocat, galeas iubatas, ut cristatas;* ἱππόχαιτα *ornatas.*

LAMB. Hort.

ARGVMENTVM.

Græci ægrè ferentes Cassandram ui de suis manibus ablatam fuisse, Aiax præsertim, Agamemnon, & Menelaus, eo impetu aduersus Troianos pugnant, quo Zephyrus, Notus, Eurusq; flantes inuicem confligere solent.

Tum Danai gemitu, atq; ereptæ uirginis ira
Vndiq; collecti inuadunt: acerrimus Aiax,
Et gemini Atridæ, Dolopum'q; exercitus omnis:
Aduersi rupto ceu quondam turbine uenti
Confligunt, Zephyrus'q;, Notus'q;, & lætus eois
Eurus equis, strident syluæ, sæuit'q; tridenti
Spumeus, atq; imo Nereus ciet æquora fundo.

NASC. C Tum Danai gemitu.] πάθος *est, quod reticentiam, siue præcisionẽ habet: intelligendum enim, ut etiam Seruius admonet, à Troianis ereptam fuisse Cassandram.* Acerrimus Aiax.] *Quia ingens militum multitudo conuenire non poterat absq; ducibus, ideo tres nominat, Aiacem, Agamemnonem, Menelaum.* Dolopumq; exercitus omnis.] *Nominatis tribus ducibus, etsi non paucos milites conuenisse iudicari poterat, tamen ut copias multas fuisse expressius indicaret, addidit, Dolopumq; exercitus omnis. unde fit* πάθος *à numero, ut paulò ante,*

» *Millia quot magnis nunquam uenere Mycœnis.*

Aduersi rupto ceu quondam.] *Pugnam Græcorum, & Troianorum similitudine, seu comparatione uentorum ex aduerso una præliantiũ depingit. & est locus ex Homero sumptus Iliad. 16. hoc tamen differunt, quod Homerus duorum tantummodo uentorum meminit: hic uerò Zephyrum addidit: nec omnino totam ad uerbum Homeri comparationem transtulit: sed quædam tantum attigit, quæ copiosius ille descripsit, ut strident syluæ (hac enim in re latius, fusiusq; Homerus peruagatus est) quædam etiam de suo addidit, nempe illud totum, quod de maris commotione perscriptum est. Sed adscribenda uidentur Homeri carmina, ut quid inter utrunque differat, facilius perspici possit. sic igitur ait:*

ὡς δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν »
οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην, »
φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν »
Αἵ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους »
ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων. »

» ὣς τρῶες, καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
» Δῄουν.

Hos uersus ita transtulit Helius Oebanus:

» Sicut cum flamina uenti
» Obuia conseruere, ingentis ad ardua syluæ
» Vnà Eurusque, Notusque ruunt, & culmina certant
» Emere hinc, atque hinc, ornos, fagosque comantes,
» Aesculeasque ruunt frondes: fragor intonat ingens
» Alterno sonitu, stridentibus undique ramis:
» Arboribus fractis crepitantibus, obuia tota
» Ventorum arbitrio uolitant folia eruta syluæ:
» Sic Danai, Troesque in mutua funera dextris,
» Insanisque ruunt animis.

Atque imo Nereus ciet æquora fundo.] Nereus est marinus Deus: quem Orpheus in Argonaut. omnium antiquissimum esse dixit. Sed hoc in loco positus esse uidetur pro Neptuno. propter illud, sæuitque tridenti. nam tridens nulli, quod legerim, datur Deo nisi Neptuno. unde illud est Virgilianum,

» Non illi imperium pelagi, sæuumque tridentem,
» Sed mihi sorte datum.

LAMB. Danai.] Prolepsis: nam distributione uim ducum & Hort. roboris amplificat. Aiax.] Aiacem Oileum dicit. nam Telamonius ante captam urbem perierat. Dolopum.] Horum dux erat Pyrrhus, ut initio huius libri dictum est. Atridæ] Duo fratres, Agamemnon & Menelaus: antonomasia. Aduersi.] Amplificatio à comparatione ducta, à uentorum inter se pugnantium ex diametro natura. Horum effecta & atrocitatem ita gradibus quasi quibusdam exaggerat, ut paulatim ad id perueniat, quod summum est. Quondam.] Aliquando. quemadmodum paulo antè usus est,

Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus. A

Aduersi.] Aduersos uentos dicit, inter se ex diametro pugnantes, Zephyrum & Eurum. Ennius lib. 17.

Concurrunt ueluti uenti cum spiritus austri
Imbricitor, aquiloque suo cum flamine contrà
Inde mari magno fluctus extollere certant.

Turbine.] Eruditè. est autem turbo uentus, qui uehementi & quasi profundiore specu depressæ nubis erumpit, sed haud perinde alto atque procella: uerùm cum fragore maiori, quo proxima quæque secum abripit. Idem, ut ait Plinius, cum ardêtior & accensus furit, πρηστὴρ uocatur, ἀπὸ τοῦ πρήθω amburo. nam contacta pariter amburit, & proterit. Aptissimè confertur cum Græcorum, obuios quosque fundentium, magnisque clamoribus omnia perturbantium impetu. Zephyrum opposuit Euro. Ab occasu æquinoctiali fauonius spirat, quem Græci ζέφυρον appellant, quasi uitam ferentem. propter teporem, ut quidam exponunt. Ab occasu solstitiali Corus. Zephyrum etiam Argesten dicunt. Contrà ab ortu æquinoctiali Subsolanus: ab ortu brumali, Vulturnus: illum Græci Apelioten, hunc Eurum nuncupant. Qua B de caussa addit, Eois equis cum gaudentem. Stridunt.] Translatio, & enallage coniugationis. Cæterùm stridere propriè dicuntur ianuarum agitatarum cardines. Transfertur longius. Nereus.] Hyperbole. Porrò autem Nereus à poetis fingitur marinus deus: cuius & Doridis Oceani filiæ sunt nymphæ, Nereides appellatæ. ἀλληγορικῶς δὲ νηρεὺς ὁ θαλάσσιος, παρὰ τὸ νήχω. Cæterùm hæc comparatio ex Homeri Iliad. 9. descripta est:

ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
βορέης καὶ ζέφυρος, τώ τε θρῄκηθεν ἄητον,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευαν:

ARGVMENTVM.

Concurrunt alij, acerrimè dimicatur utrinque, sed, ut fit, maior numerus uincit minorem.

Illi etiam (si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidijs, totaque agitauimus urbe)
Apparent primi, clipeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primusque Corœbus
Penelei dextra, Diuæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Rhipheus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris, & seruantissimus æqui:
Dijs aliter uisum est. pereunt Hypanisque, Dymasque,
Confixi à socijs. nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

NASC. Mentitaque tela.] Quæ nos Græcos esse mentiebantur, cum essemus Troiani. hoc agnitionis est genus, quod ex signis fieri quidem solet, uerum ex illis signis, quorum usus (ut inquit Aristot. in Poet.) βελτίων, id est melior, & probatior est. nam cum signorum alia sint deteriora, meliora alia: peiora sunt, quæ fidei faciendæ gratia tantum inducuntur, ut in Vlysse, qui cicatricem ostendit subulcis, ut ab eis agnosceretur. præstantiora uerò, quæ peripetiam habent, qualis hæc est de Troianis agnitio. Atque ora sono.] Non idem sermo, neque eadem phrasis erat Troianorum, & Græcorum, ideo facile cognoscebantur. Ilicet obruimur numero.] Cum gemitu, ac dolore: id quod indicat uox ilicet, quæ hoc in loco interiectio est grauiter dolentis, & gementis, qualis est apud Terent. in Eunucho. actum est, ilicet perijsti. hoc igitur ait, non uirtute, sed numero obruimur. unde elicitur occulta Græcorum detractio: qui nisi insidijs, & militum numero uincere nesciunt. Primusque Chorœbus.] eos recenset, qui in ipso, ut ita dicam, pugnæ uestibulo occubuerunt: ingentemque C mouet commiserationis affectum ex persona Chorœbi propter ualde aduersum rei euentum: Nam qui primus insidiarum auctor fuit, primus etiam occiditur, & ad aram Palladis occiditur: cuius sacerdotem tanto cum uitæ suæ discrimine nuper de manibus hostium liberarat: unde apparet hoc inuidiose, & cum fele dictum esse in Palladem: occulte tamen. Palàm uerò aduersarios in odium rapit, excitatque indignationem à loco: quod neque templi sanctitas, nec diuinitas numinis eos unquam repressit, quo minus hoc scelus impium admitterent, quod alibi etiam, si uoluissent, patrare potuerant. hinc quoque elici potest occultus commiserationis locus à desperatione salutis: quam ex ira, & odio Deorum, præsertim Mineruæ non obscura coniectura suspicari poterant: quæ Cassandram sacerdotem suam abduci, ac uiolenter rapi, & eius sponsum in suo templo, imò in adyto ad aram, ante ipsius simulachrum

ab hostibus

A *ab hostibus occidi permiserat.* Cadit & Ripheus, iustissimus unus.] *Ripheum ualde commendat à iustitia, & ab æquitate ad misericordiam ex eius persona commouendam, & ad odium in aduersarios amplificandum: qui hominem Troianorum omnium iustissimum, æquitatis obseruantissimum crudeliter occiderunt.* Dijs aliter uisum.] *Aut insidiose hoc dictum est in deos, ut etiam sentire uidetur Tib. Donatus, qui non omnia usquequaque recto iudicio metiuntur. unde illud est Didonis ex 4. Aen.*

——Iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.

Vel re uera significare uidetur, uanum esse de hominibus hominum iudicium, Deos uerò eorum mentes, & arcana scrutari. Pereunt Hypanisque, Dimasque—Confixi à socijs.] *Ingens sanè commiseratio ex acerbitate casus, quod non ab hostibus, sed à suis per errorem pugnando occisi fuerunt.* Nec te tua plurima Panthu.] *Per ἀποστροφὴν commiserationem mouet ex nece Panthi sacerdotis, non absque graui indignatione, & odio in Græcos: qui ne à cæde quidem sacerdotum pollutas abstinent manus. eoque etiam acerbior indignatio uidetur, quia facinus eorum* B *per errorem excusari non potest. nam Panthus infula uelatus erat, quæ illum sacerdotem asserebat.*

LAMB. Mentitaque.] *quæ hostibus detracta, nos indueramus.* Hort. *Zeugma.* Ora.] *Lingua proditi fuerunt in fraude illa nocturna.* Discordia.] *uel in tesseris militaribus, uel in diuersitate & uarietate linguarum.* Ilicet.] *Ostensurus quàm uaria sit Martis alea, primo successui subijcit horrendam suorum cladem. Festus Pompeius Ilicet exponit, sine dubio. alij à iudicio sumptum uolunt: ut, actum est, à iure: & perijsti, à supplicio. quibus gradatim extrema desperatio significatur. Atque haud scio, an eò hic respexerit poeta, cum uellet res desperatas narrare. Ilicet porrò deductum uolunt ab ire & licet.* Numero.] *hostium multitudine, qui tota urbe comperto dolo se collegerant.*

Coroebus.] *In authorem consilij de texendo dolo, primam conuertit cladem. memor prouerbij,*

ἡ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

Solet ferè fieri, ut prauum consilium, in consultoris caput recidat, & faba in eius caput cudatur. Penelei.] *Miserabilem iuuenis casum gloriæ aliqua portione pensat, dum eum non gregarij alicuius è plebe, manu fingit cæsum, sed Penelei. Homerus in Catalogo, hunc principem quinque ducum Bœotiorum facit:*

Βοιωτῶν μὲν Πηνέλεως καὶ Λήϊτος ἦρχον.

Quo quidem loco enarrator addit, multos ueterum nomenclaturas à rebus, liberis suis indidisse, quarum fuissent studiosi futuri: idque προληπτικῶς. Et disciplinam militarem mirum in modum eis curæ fuisse. Quamobrem Peneleum dictum, ἀπὸ τοῦ πένεσθαι περὶ τὸν λεών, ὅ ἐστι, πονεῖν καὶ ἐργάζεσθαι κατὰ τὸν ὄχλον: perinde ut Λήϊτος, ἀπὸ τοῦ λείαν ἄγειν. Refertur alius Peneleus ab Eurypylo Antenoris trucidatus. Diuæ armipo.] *Palladis, belli præsidis.* Aram.] *Pathos à loco.* Iustissimus.] *Pathos à iusticia & æquitate Rhiphei. Indicat, Martem pios pariter & impios indiscriminatim absumere.* Dijs aliter.] *Cum deo quisque flet & ridet, σὺν τῷ θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ καὶ ὀδύρεται. Rerum humanarum subita est mutatio. Neque in nobis situm est, ut res sint uel secundæ, uel aduersæ: sed ut Deo uisum est, ita prosperis attollimur, uel aduersis deijcimur.* Nec te.] *Pathos per auersionem, à pio & religioso habitu. Est autem propriè infula, fascia in diadematis formam ita concinnata, ut utrinque uittæ dependeant. Græci καυσίαν uocant. Alij autumant, candida esse filamenta, quibus diuorum templa exornabantur. Festo, sacerdotum filamenta. Apud antiquos moris fuit, ut nouæ nuptæ, antequam mariti domum ingrederentur, postes & limina infulis adornarent.* Apollinis] *ἐμφατικῶς, Texit, pro protexit.*

ARGVMENTVM.

Paulum à caussa digreditur per obtestationem commendationis suæ gratia, deinde oppugnationem regiæ Priami describendam aggreditur.

C

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor in occasu uestro, nec tela, nec ullas
Vitauisse uices Danaûm: & si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu. diuellimur inde
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi.
Protinus ad * sedem Priami clamore uocati.
Hic uerò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
Sic Martem indomitũ, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti obijciunt, prensant fastigia dextris.

NASC. Iliaci cineres.] *Indignatio est: qua paululum à caussa digrediens, qualis erga patriam fuerit, planum facit: utque uera ipse dixisse uideatur, patriæ ipsius iam in cinerem conuersæ testimonium per ἀποστροφὴν citat: nã huiusmodi sermonis ad res mutas cõuersio auditorum animos uehementer excitare solet. talis etiam fuit illa ex hoc secundo libro Sinonis obtestatio.*

» *Vos æterni ignes, & non uiolabile uestrum*
» *Testor numen, ait: uos aræ, ensesque nefandi,*
» *Quos fugi, uittæque Deum, quas hostia gessi.*

Vitauisse uices.] *uel pugnas, ut Seruius interpres sentire uidetur, quia antiqui per uices pugnabant: uel reuera pericula, et incommoda. Cic. ad Brut. uelim deinceps meliora sint: sin aliter fuerint (quod Dij omen auertãt) reipub. uicem dolebo, id est incommodum. sunt etiam, qui uices uulnera, & cædes significari dicant, ut quemadmodum uel percusserat, uel interfecerat, ita etiam pateretur.* Meruisse manu.] *Repetendũ est uerbum, testor, hoc sensu, si fatum mihi fuisset in hoc bello perire, testor uos cineres meruisse: id est, comparasse mihi mortem manu mea, cum in tanto periculo tam obstinate contenderim, strenueque dimicauerim.* Diuellimur inde.] *ad integrum redit. Quinct. lib. 9. hoc ait genus esse repetitionis: quam Latini regressionem, Græci ἐπάνοδον uocant:*

quæ semel posita iterat, & diuidit. Hic uerò ingentem pugnam. ceu nusquam Bella forent.] *ingens profectò commiserationis affectus hinc deducitur ex acerbitate pugnæ: quem etiam auget per comparationem. nõ enim dicit nullibi pugnatum fuisse, nisi ad regiam Priami: sed, cum ubiq; pugnaretur in urbe, nusquam tamen acrius dimicatum fuisse, quam ad ædes Priami.* Sic Martem indomitum.] *auget commiserationem à signo, quod excidium parari uidebant tum regiæ, tum etiam regi. obseruandum est autem quàm diligenter, quam opposite, euidenterq; ædium oppugnationem describat: profectò rem tam bellè depingit, ut ante oculos legentium geri uideatur.* Acta testudine.] *militarem testudinem intelligit: cum milites clypeis obiecti muros ciuitatis occupabant. Polybius, Vegetius, & alij.* Clypeosq; ad tela sinistris —Protecti obijciunt.] *κατ' ὑποτύπωσιν militum oppida expugnãtium conatus expressit. nam dum scalarum gradus ascendunt, sinistra manu ad tela oppidanorum clypeum obiectant, dextra uerò utuntur ad apprehendendum. propterea subdit.*

Prensant fastigia dextris.

LAMB. Hort. Iliaci.] *Clausula huius narrationis constat graui amplificatione, à contestatione patriæ, per auersionem: quòd abundè, quantum ualuit, pugnando illi fecerit satis. Complectitur autem hæc contestatio uehementes affectus, à loco, personis, & rebus.* Illaci.] *Troiam: antonomasia. Non solum urbem incendio in cineres redactam contestatur, sed ciues etiam suos ferro & igne absumptos. Cineres enim figuratè pro funere usurpari à poetis, uix est qui ignoret.* Vt caderem.] *Verecundè uirtutem suam tollit, id quod personæ decoro conuenit.* Manu.] *pugnando, seu uirtute: metaphoricũs, quod corporis est, transtulit ad animum: aut simpliciter. Antiquitus enim pleræq; corporis partes rebus consecratæ fuerunt: ut nasus subdolæ irrisioni, frons uerecundiæ, nares & aures iudicio, os impudentiæ, dextra fidei, supercilia arrogantiæ & fastui, pectus prudentiæ, manus uirtuti & facultati, &c.* A Diuellimur.] *Syllepsis: Fuga inde in alium locum abripiuntur, metaphora.* Iphitus.] *Hunc suprà maximum armis dixit. deducta fortasis uoce ab ἴφθιμος, quod fortem & potentem signat, & ἶφι, fortiter. Fuit alius quidam postea Iphitus Praxonidis, uel (ut alij) Hæmonis filius, qui cum gymnico certamine primam Olympiadem, secundo Aeschyli Atheniensium iudicis anno, instituisse fertur. Meminit Homerus quoq; lib. Iliad. 8. cuiusdam Iphitidæ.* Pelias.] *Allusisse uidetur ad hastam Peliadem, de qua est apud Homerum: id quod mox luculenter testatur, cum dicit, eum à uulnere, quod Vlysis manu acceperat, incessu fractum fuisse. etsi non ignorem, πολιάδα primam extendere. Tradunt alium quendam Peliam Neptuni filium, ex nympha Tyro, Salmonei filia. Et Iasonis patruo Peliæ nomen fuit Itaq; Iphitum ab ætate, Peliam uerò à uirtutis argumento describit,* Vlysi.] *pro Vlysis: figuratè. Est autem continuatio intermissæ narrationis. Transitio à publica calamitate, ad Priami regiæ expugnationem. Hanc diserta descriptione ita tractat, ut uidere, non legere tantum putes. Inserit & affectus, & uerborum pondere rei sublimitatem æquat.* B Sedem.] *Periphrasis regiæ.* Clamore uocati.] *expugnantium defendentiumq; arcem.* Cætera.] *A' minore exaggeratio.* Martem.] *pugnam: metonymia.* Testudine.] *Milites hostium mœnia disiecturi, ita accedunt, ut ex ligno tegumentum sibi parent, quo saxa & tela deorsum deuoluta deuitent: id testudinem à similitudine uocant. Innuit regiæ munitissimæ amplitudinem, urbis in modum obsessam, oppugnatamq;.* Limen.] *fores, à parte totum.* Hærent.] *Hypotyposis oppugnantium, defendentiumq; regiam.*

ARGVMENTVM.

Omissa descriptione oppugnationis Græcorum, ad Troianorum defensionem transit describendum: ex qua uarios commiserationis affectus deducit. nam quæ olim ad palatij, totiusq; domus regiæ defensionem constructa fuerant, eadem nunc pro salute ipsius domus destruuntur.

Dardanidæ contra turres, ac tecta domorum
Culmina conuellunt. his se, quãdo ultima cernũt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,
Auratasq; trabes, ueterum decora alta parentum,
Deuoluunt: alij strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has seruant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilioq; leuare uiros, uimq; addere uictis.

NASC. His se, quando ultima cernunt.] *Parenthesim interponit ad misericordiam exaggerandam à desperatione salutis: & ad caussam destructionis regiæ per occupationem obiectionis reddendam. nam occurrebat, cur turres, & propugnacula domus dissoluerent, si alio telorum genere uti possent.* Auratasq; trabes.] *à iactura rei pretiosæ commiserationem mouet.* Alij strictis.] *distributio. Amplificat narrationem à partitione, seu prolepsi. Contrà Dardanidæ defendunt regiã: alij tecta deuoluunt in confertam multitudinem, alij trabes inauratas deijciũt, alij strictis gladijs fores obsident.* C Instaurati.] *Instaurare propriè renouare interpretantur grammatici, quasi instar alterius facere, quoties aliquid ad pristinam formam & nitorem restituitur. Eadem forma idem dixit, —Prælia instaurata reuisam.*

LAMB. Hort. Auratasq;.] *Pathos à materia.* Decora.] *Appositio.* Mucronibus.] *gladij.* Tectis.] *A' parte totum.*

ARGVMENTVM.

Locum domus regiæ Priami occultum, paucisq; cognitum describit: per quem ait se superiora palatij ascendisse, ut Troianis pugnantibus suppetias ferret: deinde turrim illam altam, unde Priamus Græcos, Troianosq; unà pugnantes aspicere solebat, conuulsam, deiectamq; memorat.

Limen erat, cæcæq; fores, & peruius usus
Tectorum inter se Priami, postesq; relicti

NASC. Infelix quà se, dum regna manebãt.] *Lo...* *...cus communis misericordiæ ex calamitate, & à come...*

A' tergo, infelix qua se (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & auo puerum Astyanacta trahebat.
Euado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia uideri,
Et Danaûm solitæ naues, & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Iuncturas tabulata dabant: conuellimus altis
Sedibus, impulimusque: ea lapsa, repente ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmine latè
Incidit. ast alij subeunt: nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.——

A *& à commutatione fortunæ Andromaches.* Turrim in præcipiti stantem.] *turris conuulsioné describit: unde deduci uidetur maior conquestionis affectus, quàm superior fuit de conuulsione tectorum, atque trabium. quod turris illa necessario dissoluitur, ex qua tanquam de specula non solũ omnis Troia circũspici, sed Græcorum quoque acies, atque naues, quid agerẽt, ac molirentur, planè obseruari poterãt. infelix sanè illa defensio est, cum muliser quæ defensionis gratia struxerant, eadem, ut se defendant, dissoluere coguntur. hæc turris est, ex qua Priamus, ut ait Homerus, Achillem cũ Troianis occiso Hectore*
B *pugnantẽ prospiciebat. Il. 21 uersus Homeri hoc habent:*

» ἑστήκει δ' ὁ γέρων Πρίαμος θείου ἐπὶ πύργου,
» ἐς δ' ἐνόησ' Ἀχιλῆα πελώριον· αὐτὰρ ὑπ' αὐτοῦ
» Τρῶας ἄφαρ κλονέοντο πεφυζότες. id est,
» *Forte senex Priamus super alte culmine turris*
» *Constiterat, magnum despectans altus Achillem*
» *Desuper, in campo pallantes Troas agentem.*

Summisque sub astra.] *ταυτολογίαν facit, turrimque pene ὑπερβολικῶς ab altitudine commendat.* Ea lapsa repente ruinam—Cum sonitu trahit.] *simili penè deiectæ turris descriptione utitur in nono: quæ, mea quidem sententia, πάθος habet ab horrore sic enim ait:*

» *——tum pondere turris*
» *Procubuit subito, & cælum tonat omne fragore.*
» *Semineces ad terram, immani mole secuta,*
» *Confixique fuit telis, & pectore duro*
» *Transfossi ligno ueniunt: uix unus Helenor,*
» *Et Lycus elapsi.*

Ast alij subeunt.] *Græci pugnam instaurant.* Nec saxa, nec ullum — Telorum interea cessat genus.] *Ardo-*
C *rem Troianorum in pugnando describit.*

LAMB. Hort. Limen.] *Amplificatio narrationis à descriptione occulti ostioli, ab usu. nã per id Andromache Hectoris uxor, sine ullo pedissequarum strepitu ad soceros transire, & ad Priamum cum filio Astyanacte consueuerat. Hàc se euasisse dicit Aeneas, in summum tectũ: unde acerrimè regia, sed frustra, defendebatur. Hac autẽ descriptione facilitatem ascensus sui indicat.* Cæcus.] *occultæ.* Soceros.] *Erat enim regi numerosa soboles, quinquaginta thalamorum, ut testatur Homerus: neque Maro silentio prætermisit.* Astyanacta.] *Hectoris & Andromaches filium, sic dictum ἀπὸ τοῦ ἄστυ καὶ ἄνακτος. Porrò Homerus eum Scamãdrium dictum scribit, sed ab alijs Astyanactem appellatum, quòd unus Hector Iliũ seruaret:*

τὸν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ'· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

Tradũt autores, Græcos capta Troia è muris hunc præcipitẽ dedisse, ut Priami genus in uniuersum deleretur, ne iniuriæ uindicta apud ullã posteritatem extaret. Euado.] *è medijs hostibus elapsus, peruenio eò quò intenderam. Nam cum difficultate euadimus pericula. Singulare est cũ nominandi casu, Euado philosophus, theologus, uel in ultimum literarum.* Fastigia.] *Sunt autem propriè fastigia, summa ædificiorum: summitates quorumlibet operum: hoc est ea quæ perfecto demum ædificio ab ædificatoribus solent imponi. Hinc parœmia, summum fastigium imponere: pro eo quod est, rem omnibus suis partibus absoluere. quemadmodum fundamentum iacere, pro: primum opus instituere. Itaque, ut poeta extremam tecti summitatem ostendat, addit, Culminis.* Manu.] *Pleonasmus.* Turrim.] *Extremum conatum Troianorum ostensurus, in defensione Ilij, amplificat narrationem à descriptione turris, quam undique dissolutam deorsum in subiecta hostium agmina præcipitabant.* Sub astra.] *Hyperbole: cum uelit miram turris altitudinem declarare. Hanc autem confirmat argumento ab usu. nam inde Troiam lustrare oculis, & castra hostium belli tempore prospicere, poterant.* Præcipiti.] *Præceps id dicitur, quicquid altum quidem & præruptum est, sed sine iugis aut collibus erectum. Accipitur pro festino, & metaphoricè pro inconsiderato & inconsulto. Porrò autem hic sensus est: Turrim ab ea parte, ubi paries, propter foramina, quibus trabium extrema capita inserta erant, inualidior uidebatur, (illis enim tabulatum impositum sedebat) aggredimur dissoluere, & cum magna hostium clade deorsum in confertum agmen deuoluimus. Huius turris meminit Homerus Iliad. 5.* Danaûm.] *Zeugma.* Super agmina.] *Concinnum compositione carmen, rei accommodatum, ita ut singula uerba cum dignitate & pondere sint posita.* Sonitu.] *quem edebat cum moueretur. Singula propè dictiones emphasin habent.* Saxa.] *Zeugma.* Telorum.] *quicquid manibus torquetur in pugna, telum rectè appellatur.*

ARGVMENTVM.

Ad Pyrrhum rectè, nec absque iudicio transitum facit: nam cum milites acriter, strenueque dimicantes descripsisset, dux, ac imperator Pyrrhus nulla ratione erat silentio prætereundus. hunc igitur ad regiam præcipuè pugnantem, ac unà etiam cum alijs multis faces ad culmina iactantem ita describit, ut ex nimia confidentia, ac temeritate, nec non ex imprudentia quadam illum deturpet: qui in re tam difficili, tanquam periculosa nullo seruato decoro, nulla dignitatis suæ habita ratione, ueluti puer, ita exiliebat, sic lætitia efferebatur, ut apud se uix esse uideretur.

Vestibulũ ante ipsum, primoque in limine Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus ahæna:

NASC. Exultat telis.] *Pyrrhum ab imprudentia præsertim deturpat. ita quoque Cato apud*

Qualis ubi in lucē coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat.
Nunc positis nouus exuuijs, nitidusq́ iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Vna ingens Periphas, & equorū agitator Achillis
Armiger Automedon, unà omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesq́ à cardine uellit
Aeratos: iamq́ excisa trabe firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt,
Apparent Priami & ueterum penetralia regum,
Armatosq́ uident stantes in limine primo.

Cic. in Senect. Annibalis imprudētiam, & leuitatem sugillat: qui uiri prudentis modestiæ oblitus iuueniliter exultabat. Hic, inquit, (de Fab. Max. uerba faciens) & bella gerebat ut adolescens, cum planè natu grandis esset, ut Annibalem iuueniliter exultātem patientia sua molliebat. Qualis ubi in lucem.] *Comparatio est à serpente deducta: quæ animi, & corporis Pyrrhi similitudinē ostendit. Græci εἰκόνα, nostri imaginem appellant. & sanè nulla alia conuenientior Pyrrho adaptari similitudo poterat, quàm serpentis, qui uernali tempore noua pelle, ac nitida indutus, è latibulis prodiens gressum ostentat, inflatus tumet, & uirus atrum uomit: qui ueneno magis, quàm uirtute nititur, & ob naturalem sauitiam misereri nescit. illud obseruandum est in hac comparatione, præter duo, quæ corpori accommodantur, reliqua ad animum Pyrrhi referri. & est Homeri comparatio ex Iliad. 22. de Hectore uerba facientis.*

» ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι
» βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνός,
» σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ.

Hos uersus ita uertit Eobanus,

» *Montanus ueluti coluber mala gramina pastus,*
» *Sæpe uiatorem manet, acri percitus ira,*
» *Lubrica conuoluens sublato pectore terga*
» *Torua tuens oculis, caudaq́. & dente minatur.*

Mala gramina pastus.] *Homerus ait βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα. id est pastus mala uenena. interpres autem locum explicans ait: φαγὼν τὰ ἐξ ἑρπετικὰ φάρμακα. λέγεται δὲ μύρμηκας, καὶ κανθάρους. id est comedens quæ uenena faciunt. dicit autem formicas, & scarabæos, nisi mauis cantheridas legere, id est, κανθαρίδας. Sunt autem cantharides uermes uirides in sumitate ramorum fraxini, & oliuæ nascentes, quarum succus in uenas ingressus, aut in uentrem hominem interimit. quod si de formicis, & uermibus huiusmodi tantum esset intelligendum, nescio quàm rectè Virgilius mala gramina transtulisset. nam gramen nisi herbas comprahendit. Sed non de uermibus solum, uerum etiam de herbis, alijsq́ graminibus intelligendum uidetur: nam serpentes terra, herbis, & gramine uescuntur: quæ etsi natura non sint uenenata, tamen à serpente deuorata fiunt ipsa uenena. uel reuera dicendum est, serpentes cibis tantum uenenatis pasci, siue herbæ sint, siue uermes, aut alia huiusmodi.* Frigida sub terra tumidum.] *nulla hactenus Pyrrhi dimicantis mentio facta est: quia nondum in certamen descenderat: ubi uero ex occulto prodijt pugnaturus, armis fulgentibus indutus apparuit., rectè igitur colubro comparatur, qui brumali tempore in latebris cubans, iam tandem pelle mutata exit nitidissimus.* Nitidusq́ iuuenta.] *ad illud refertur. & luce coruscus ahena.* Lubrica conuoluit.] *ad illud referendum uidetur*

» *——primoq́ in limine Pyrrhus—Exultat.*

Sublato pectore.] A *Hoc animi est, nō corporis: & ad arrogantiam, & fastum Pyrrhi refertur.* Arduus ad solem.] *hæc, quæ sequuntur, omnia sunt ad animū Pyrrhi referenda.* Vnà ingens Periphas.] *imperator solus nō graditur, neq́ solus pugnam init, sed multis militibus, illisq́ fortioribus associatus: ideo facta mentione imperatoris milites etiam nominat: quos honesto epitheto omnes exornat. nam cum ait, ingens Periphas, Automedon armiger, & agitator equorum Achillis, pubes Scyria, satis intelligitur fortes, strenuosq́ milites designari.* Ipse inter primos.] *Pyrrhus non alijs tantum imperabat, ut pugnarent, sed ipse pugnabat: neque post principia, ut Terentianus ille* B *Thraso, sed inter primos aderat. unde deducitur commendatio ab ardore, & magnitudine animi.* Iamq́ excisa trabe, firma cauauit—Robora.] *hoc uirium magnitudinem, & in conficiendo negocio celeritatem designat.* Et ingentem lato dedit ore fenestram.] *ταπείνωσιν facit: quam auget epitheto. nam cum dicendum fuisset, cauernam factam, perquam interiora uidebantur, fenestram dixit, sed uno uerbo orationem auxit, inquiens, lato. sic in primo Aeneid.*

Apparent rari nantes in gurgite uasto. »

aliter tamen cum locum exposuimus. Apparent Priami.] *ταυτολογία est: quæ repetitionem habet ad augendam commiserationem ex præcipiti calamitate, & fortunæ Priami commutatione. quod exiguo unius noctis spacio tota regis domus infaustè, miserabiliterq́ corruit: quæ multis iam seculis prospera, felicíq; fortunæ conditione durauerat: & quæ iam antea tanta obseruantia propter regiam grauitatē ab omnibus frequentabatur, nunc nulla regiæ dignitatis habita ratione sic diruitur, sic muris exterioribus nudatur, ut omnia illius quasi uiscera appareant.*

Vbi suum conatum, summum quidem, sed superuacaneum narrauit, ne ociosis audientiū aures oneret, properat ad captiuitatem regiæ, cuius gloriam non temerè Pyrrho tribuit. Porrò hic Pyrrhus proditur à quibusdam Græcorum Achillis ex Iphigenia filius: hoc est, natus statim post uictimam illam & sacrificiū Iphigeniæ in Aulide Bœotiæ. uel, (ut ait Pindarus) in Eurypo. At Tryphiodorus & alij scriptum reliquere, Pyrrhum Neoptolemum Achillis F. fuisse, & Deidamiæ filiæ Lycomedis. Verba autem Tryphiodori hæc sunt: LAMB. Hort. C

υἱὸς Ἀχιλλῆος καὶ ἐκ νύμφης Δηϊδαμείης.

Porrò Lycophron hunc σκύριον δράκοντα ob id appellat, quòd cædibus & sanguine gauderet. In Scyro enim à quibusdam educatus existimatur: à ruffo colore sic dictus. Hunc post patris cædem, moniti oraculo Græci, è Scyro ad Troiam acciuerunt: cui cum patria arma delata essent, pertinaciter sibi ea deberi negauit. Ita uates responderat, fore ut urbs caperetur, si hic è Scyro accersitus ad Troiam ueniret. Itaq; quod ad gloriam capiendæ urbis pertinet, id poeta ad regiæ expugnationem, & eius captæ

laudem

A laudem transtulit. Vestibulum.] *Locus est tectus & conclusus ante ædes, quo aduersus tempestatis iniurias ab itinere ad fores aditus fit; à stando appellatum Ve enim particula intentionis uim habet: ut uesanus, uecors. Nam antiquitùs qui ædes luculentiores ædificarent, locum uacuũ ante ianuam relinquere solebant, qui inter fores domus & uiam medius esset. In eo, qui domus principem salutatum ueniebant, antequam admitterentur, cum aliquandiu operiebantur, hi neq; in uia, neq; intra ædes stabant, sed in domus uestibulo. Alij aliter uocem interpretantur.* Luce.] *armis: periphrasis.* Qualis.] *A comparatione, ducta à natura serpentis, qui singulis annis pelle bis exutus, uiridi iuuenta nouus apparet, ac reiuuenescit. id quod omnibus id genus animantibus accidere arbitrantur, quæ cortice molliore teguntur. ut lacertis, stellionibus, sed præcipuè serpentibus. Autumno & uere fermè se exuunt: in primis & uipera. Serpenti autem primùm ab oculis incipit decidere pellis: & qui rem non intelligunt, arbitrantur eum occæcari. inde uno die ac nocte, tota exuitur senectus. Hanc autem pellem Græci* σύφαρ *uocant*, καὶ γῆρας τὸ ὑπέρτατον. *ueluti* λεβηρίς, τὸ τῶν ὄφεων γῆρας, ὃ ἀπο-
B δύεται. *unde adagium natum, Nudior Leberide*, γηράσας γὰρ ὁ ὄφις, καὶ πρὸς ὀπὴν εἰσελθὼν, ἀποδύεται τὸ δέρμα. *id est, ubi consenuit serpens, subit cauernam, & pellem exuit. Nicander author est, serpentes hyeme per frigus & glaciem cæcos fieri, rursus uere marathro gustato acumen uisus restitui. deinceps foueas fugere, ac syluas latebrasq; petere:*

> πρῶτα λεπιδονομένη σκολιοὺς χηλεῦντας ἰάμνους
> τῆμος ὅτ' ἀδαλέων φολίδων ἀπεδύσατο γῆρας,
> μῶλυς ἐπιστείχων, ὅτε φωλεὸν εἴαρι φεύγων
> ὄμματα δ' ἀμβλώσσει. μαράθου δέ ἑ νήχυτος ὄρπηξ
> βοσκηθεὶς ὠκύν τε καὶ αὐγήεντα τίθησι.

Mala gramina.] *fœniculum*, μάραθον *à Græcis appellatum. Per eius herbæ succum uisus huic animanti restituitur. Addit hoc in loco Nicandri interpres*, ὁ χυλὸς τοῦ μαράθου ὀξυδερκίαν παρέχει, ὅθεν καὶ οἱ δράκοντες οὐ μόνον ἐσθίουσιν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ περιχρίουσι τοὺς ὀφθαλ-
C μοὺς αὐτῶν. *Idem affirmat Plin. lib. 20. cap. 23. serpentes uidelicet fœniculo senectam exuere: Fœniculum nobilitauere serpentes, gustatu senectam exuendo, oculorumq; aciem eius succo reficiendo: Quemadmodum serpens noua iuuenta à senecta repubescens sæuis ferocitq; omnibus undiq; corporis partibus calore solis affectus: ita Pyrrhus armatus, iuuenili audacia exultans, cum Scyrorum pube circa regiæ uestibulum pugnans ferociebat.* Ingens Periphas.] *Celebratur hic Periphas ab Homero lib. Iliad. 5. inter eos qui periclitabantur ne in pugna à Marte interficerentur:*

> ἤτοι ὁ μὲν Περίφαντα πελώριον ἐξενάριζεν,
> Αἰτωλῶν ὄχ' ἄριστον, Ὀχησίου ἀγλαὸν υἱόν,
> τὸν μὲν Ἄρης ἐνάριζε μιαιφόνος. αὐτὰρ Ἀθήνη
> δῦν' Ἄϊδος κυνέην, μή μιν ἴδοι ὄβριμος Ἄρης.

Fuit hic Aetolorum facile princeps, Ochesij filius, qui Palladis beneficio Orci galero tectus, Martis iniuriam in prælio euasit. Automedon] *Hunc idem poeta Achillis armigerum inducit lib. Iliad. 16.*

> ἵππους δ' Αὐτομέδοντα θοῶς ζευγνῦμεν ἄνωγε
> τὸν μετ' Ἀχιλλῆα ῥηξήνορα τῖε μάλιστα.
> πιστότατος δέ οἱ ἔσκε μάχῃ ἔνι μείναι ὁμοκλήν.
> τῷ δὲ καὶ Αὐτομέδων ὕπαγε ζυγὸν ὠκέας ἵππους
> Ξάνθον καὶ Βαλίον, τὼ ἅμα πνοιῇσι πετέσθην.

Scyria.] *iuuenum Scyriorum dux erat Pyrrhus, è Scyro ad Troiam profectus. Scyrus una Cycladum est, uel (ut alij) Dolopiæ, in qua fabulantur Achillem à matre fuisse absconditum, ne cum copijs Græcorum ad bellum Troianum proficisceretur. Alijs Scyros insula est Cycladum, & urbs, aut lapidicina. Lysimachus Scyrum, Argolidem lapidicinam uocauit. Hinc Scyria pœna, Thesei mors. Aiunt Theseum in Scyrum profugum, ibi præcipitatum fuisse. Sterilis Scyrus est, & saxosa. Vnde in prouerbium cessit, Scyreum imperium, de uilibus, obscuris & emolumenti nihil progignentibus. Scyrij præstantissimi celebrantur funditores fuisse. Illud superpondium hoc loco fuerit: Quoniam Theseus Scyronem in Megarensi agro è petra præcipitem dedit, ut classici authores produnt, ab eius casu illa deinceps Scyronia saxa fuere nuncupata. Cæterùm in Scyro imperauit Lycomedes, quam incolebant Dolopes. Theseus ad hunc Lycomedem fugit: siue metu ob raptum Helenæ, & expeditionis aduersus se, Castoris & Pollucis: siue quòd suspicio inuadendæ tyrannidis Athenensibus iniecta esset: siue quòd à Lyco Aegei fratre fugatus esset: siue metu Pallantidarum: siue ob cædem Hippolyti Athenis pulsus, certè exul in Scyron fugit. Hic res nouas molientem, & affectantem regnum, arreptum Lycomedes ut dixi, è saxo præcipitem dedit. At Scyrus in Arcadia est locus, ad Parrhasios. Scyron in Attica fuit: unde à Scirone, Scironides petræ, uel à Sciro heroe. Ibi meretricum collegiũ fuisse traditum est. Scirophion locũ uocabant quò aleatores cõfluebãt.* σκιροφορος, *lasciuus, intemperãs. Sciritæ, apud Lacedæmonios excubitores primi, quib. cura demandata erat, ne quis horis nocturnis extra phalangẽ procederet.* Pubes.] *propriè prima lanugo genitalium est, per trãslationem ad primam iuuentutẽ trahitur.* Aeratos.] *Vim Pyrrhi amplificat.* Apparet.] *Metaphora.* Armatos.] *quos Priamus aduersus uim hostibus ad uestibulum obiecerat.* Limine.] *ingressu. Prouerbiali metaphora usurpatur, In limine, pro statim, et uix bene cœpta re. Et in limine deficere, in limine impingere dicimus. Annotauit Eras. inter schemata prouerbialia.*

ARGVMENTVM.

Regiam ui ingrediuntur Græci, Troianos milites occidunt. fœminæ luctu, & clamore omnia complent.

At domus interior gemitu, miseroq; tumultu
Miscetur: penitusq; cauæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant, ferit aurea sidera clamor.
Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq; tenent postes, atq; oscula figunt.
Instat ui patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre ualent, labat ariete crebro

NASC. At domus.] *optima sane distributio fuit, cum paulò ante uiris laborem, nunc uerò fœminis luctum, & clamorem tribuat. etenim hic tragœdiam excitat, & παθοντ-* ... *ικὴν ex misericordia mouet. nam Pyrrhi ingressum, Troianarum mulierum plangorem, & Troianorum miserandam cædem,*

dem, deniq; totius regiæ Priami ruinam narrando complectitur. locus autem iste de Albano excidio translatus esse uidetur. lege Liuium in primo ab Vrbe condita, ubi multa huic similia describuntur: quæ, dum Romani Albam diruerent, acciderunt. huc etiam accipi potest illud Virgil ex undecimo Aeneidos:

Ianua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit uia ui: rumpunt aditus, primosq; trucidant
Immissi Danai, & late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exijt, oppositasq; euicit gurgite moles,
Fertur in arua furēs cumulo, camposq; per omnes
Cum stabulis armenta trahit. uidi ipse furentem
Cęde Neoptolemū, geminosq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centūq; nurus, Priamūq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacrauerat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum:
Barbarico postes auro, spolijsq; superbi
Procubuere. tenent Danai, qua deficit ignis.

» *Iam uero in tectis prædiuitis urbe Latini*
» *Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.*
» *Hic matres, miseræq; nurus, hic chara sororum*
» *Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi*
» *Dirum execrantur bellum.*

Ferit aurea sydera clamor.] *ὑπερβολικῶς commiserationem amplificat.* Tum pauidæ matres.] *πάθος à timore.* Amplexæq; tenent postes.] *auget πάθος ex nimio, quem concipiebant, dolore amittendæ, ac relinquendæ domus.* Et oscula figunt.] *tanquam non eas amplius uisuræ. ita fieri quoque solebat in conuiuio silicernio, de quo abeuntes senes ueluti se amplius non uisuri se mutuo salutabant, atque amplexabantur. Varro apud Non. Marcell. in dictione silicernium. hic autem locus ex Apollonio sumptus esse uidetur Argonaut. libro quarto, inter initia: ubi Medeam poeta è patria domo abeuntem, postes, ac parietes amplexantem, & totum deosculantem suum induxit. uersus Apollonij hoc habent:*

» *Κῦσε δ' ἑόν τε λέχος, καὶ δικλίδας ἀμφοτέρωθεν*
» *σταθμοὺς, καὶ τοίχων ἐπαφήσατο.*

Instat ui patria Pyrrhus.] *inuidiose, ut ego quidem sentio, in Achillem patrem, & Pyrrhum filium, nec absque turpitudinis nota (quia sub persona Aeneæ dicuntur) quasi nihil unquam, more patris, nisi uiolenter, crudeliterq; nouerit facere. ita oratorio more filium ex parente deturpat. contrà uerò in primo Aeneid. à parentibus Didonem commendat, cum ait:*

» *——qui te talem genuere parentes?*

Labat ariete crebro — Ianua.] *species est τῆς παθοποιίας: quæ ex ira, & odio fieri solet. qualis est apud Ciceronem in Verr. clamor interea fit tota domo: pugna inter seruos Rabirij, atque hospitis. & alibi. cedere ianuam saxis, instare ferro, ligna, & sarmenta circumdare.* Fit uia ui, rumpunt aditus.] *negocij celeritatem uerborum celeritate delineat. utitur enim dissolutione: in qua nullis coniunctionibus orationis, quo celerior sit, membra iunguntur ita quoq; in 4. Aeneid.* *Ite,*

» *Ferte citi flammas, date tela, impellite remos.*

Et late loca milite complent.] *intellectio est. ut,*

» *Vterumq; armato milite complent.*

Non sic aggeribus ruptis.] *perpulchra torrentis comparatio, huicq; negocio ualde apposita.* Vidi ipse furentem Cæde Neoptolemum.] *Pyrrhum à crudelitate deturpat, eiusq; crudelitatem probat argumento à remotis, id est, à suo ipsius testimonio, quod eum cæde furentem uiderit. nam qui cæde furit, is humani sanguinis auidus esse iudicatur.* Vide Hecubam, centumq; nurus.] *repetitio est, quæ πάθος habet ex calamitatibus Troianorum, Hecubæ præsertim, ipsiusq; nuruum.* A Priamumq; per aras Sanguine fœdantē.] *αὔξησις est, nā Pyrrhus cæde furit, Priamus cædi succumbit: uoxque fœdantem ad Priamum solum, non ad Hecubam, neq; ad nurus referenda est. non enim Hecuba, aut nurus Priami occisæ sunt (id enim præter legem militarem factum fuisset) sed Priamus, ut paulo infra dicetur. uel de sanguine filiorum Priami intelligendum est. qui sanguis cum sanguine parentū, uxorumq; idem esse uidetur, itaq; recte dici potest Hecubam, & Priamum, nurusq; ipsorum ignes fœdasse suo sanguine, cum illi filiorum, hæ uero coniugum sanguine ignes fœdatos esse perspiciant. unde mouet commiserationem* B *ex infelici sorte Priami: quod rex iam senio confectus, & capularis ignes suo sanguine extinguit quos ipse Deorum religione adductus ad usum sacrificiorum parauerat, atq; consecrarat.* Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.] *mouet commiserationem à rerum pretiosarum perditione, occulteq; exaggerat Priami infelicitatē, atq; calamitatem per locum communem ex præcipiti, ac insperata rerum, fortunæq; commutatione. quod thalamos quos sperabat coniugio filiorum nepotibus aliquando plenos futuros, uestibulaq; aureis barbarorum spolijs, trophæisq; à se tanto sudore partis ornata, momento temporis procumbere, ac pessum ire suis oculis uidet. quinquaginta thalami dixit propter quinquaginta filios, quos Priamus habuit. Hecuba apud Eurip. in Troadibus Priamū appellat πεντήκοντα ἀροτῆρα τέκνων. id est quinquaginta filiorum seminatorem: illi uerò ὑφαντικοὺς. uel ab Homero celebrati Iliados sexto, ut sentire Seruius uidetur, uel, ut ego magis existimo, unde Priamus copiosam sobolem, multosq; sibi sperabat nepotes. horum thalamorum Cicero ex quodam uetere poeta, fortasse, (ut ego arbitror) ex Ennio meminit in primo Tusc. disput.* Barbarico postes auro, spolijsq; superbi.] *ἔνδειξις ἀπὸ spolijs barbarorum. ut sit laus spoliorum ex opulentia auri: nam barbarorum diuitiæ siue opulentia in prouerbium abierunt.* C

At domus] *Transit ad interiorem regiæ & domesticum luctum. seruatq; hac in re poeta maximè decorum. Nam clamores & ululatus haud à uiris, sed mulieribus omnia miscentibus in tali negotio excitari solent.* LAMB. Hort. Tumultu.] *Propriè tumultus est, ingens perturbatio, & quidem tanta, ut subinde maior ac maior timor oriatur. Cicero octauo Philipp. ostendit, ueteres tumultum Italicum, quòd domesticus esset: & Gallicum, quòd Italiæ finitimus, tantum dixisse: neque præterea ullum alium nominasse. Et tumultum esse, quàm bellum, grauius, argumento probat: quòd bello Gallico uacationes ualeant, tumultu uerò minimè.* Plangor.] *Plangor & planctus, propriè est immoderatus fletus, cum corporis agitatione.* Vlulant.] *lugubrem uocem edunt. ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, ululare, quod nonnulli ulularum, alij luporum esse*

A esse arbitrantur. Inde ὀλολυγμὸς, θρῆνος, κλαυθμός. & ὀλολυγὴ, φωνὴ γυναικῶν, ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι. Itaq; non solum tumultu & clamoribus omnia eas miscuisse narrat, uerumetiam manuum complosione, gestibus, & corporis membrorum omnium agitatione, luctum doloremq; expressisse. Sidera.] hyperbole. Errant.] sine ordine uagantur sparsim, quo pacto pecudes inter pascendum diuagantur. Quare pro pasci frequenter etiam usurpatur. Metaphoricè, pro delinquere, & à uero rectoq; abesse. Tectis.] synecdoche. Amplexæq;.] Pathos à gestu. Patria.] Achillis: à parentis uirtute, Pyrrhi uim amplificat. Labat.] momento in terram sternitur. Ariete.] Proceleusmaticus. est autem aries, bellicum instrumentum, cuius impulsu muri diruuntur. Testudo ex tabulatis contexebatur, quæ ne flammis absumi posset, corio aut centone uestiebatur. Intrinsecus habebat trabem præfixam adunco ferro, ad lapides è muro extrahendos. Itaq; à ferro capiti præfixo, uel à similitudine capitis arietini, aries uocabatur: uel quòd dura fronte, arietum more, ad subruendos muros retrocedens uehementius cum impetu feriret. Fit uia.] Grauis & rei præcipiti
B accommodata compositio. Milite.] synecdoche. paucis uerbis rem diffusam complectitur. Non sic.] Comparatione hyperbolica amplificat hostium aditus perrumpentium uim, ducta à natura amnis, aggerum moles obiectas disijcientis. Sumpta est ex Iliad Hom. li. 5.

θῦνε γὰρ ἀμπεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς
χειμάῤῥῳ, ὅς τ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας.
τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
οὔτ' ἄρα ἕρκεα ἴσχει ἀλωάων ἐριθηλέων
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος,
πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν.

De Diomede, conferta Troianorum agmina ferro perrumpente. Oppositas.] obiectos aggeres. Inde uim amnis gradatim amplificat, cum eum furere dicat cumulo aquarum, effundi per omnes campos. Mox effecta subijcit: trahere secum armenta cum ipsis stabulis. Vidi.] Vt fidem auditorum sibi conciliet, confirmat narrationem à testimonio sui. Anaphora. Atridas.] Agamemnonem & Menelaum: antonomasia. Centumq;.] numerus certus pro incerto. Hecubam, Priamumq;.] Pathos à loco & personis. Et affectus complectitur emphasis, Ipse. Quinquaginta.] Sic Homer. Iliad. 24.

C πεντήκοντά μοι ἦσαν ὅτ' ἤλυθον υἷες ἀχαιῶν,
ἐννεακαίδεκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν.
——αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
πεντήκοντ' ἔνεσαν θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο
πλησίον ἀλλήλων δεδμημένοι, ἔνθα δὲ παῖδες
κοιμῶντο πριάμοιο παρὰ μνηστῇς ἀλόχοισι.
τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες.

Et Iliados sexto:

κουράων δ' ἑτέρωθεν, ἐναντίοι ἔνδοθεν αὐλῆς,
δώδεκ' ἔσαν τέγεοι θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι, ἔνθα δὲ γαμβροὶ
κοιμῶντο πριάμοιο παρ' αἰδοίῃς ἀλόχοισι.

Hyginus recenset 54. proles Priami, quarum nomina hæc sunt: Hector, Deiphobus, Geryones, Polydorus, Helenus, Alexander, Paris, Hipposidus, Antinous, Agathon, Diastor, Lysides, Polymena, Ascanius, Chirodamas, Euagoras, Drypon, Astynomus, Polymetus, Laodice, Ethionome, Phlegea, Henicea, Demnosia, Cassandra, Philomela, Polytes, Troilus, Palamon, Brissonius, Gorgition, Protodamas, Atreus, Dolon, Chraresus, Chryselaus, Demosthea, Dorycops, Hippasus, Heperiscius, Lysianassa, Iliona, Nereis, Euander, Proneus, Aromachus, Hilagus, Axion, Biantes, Hippotrochus, Diophites, Medusa, Hero, Creusa. Sunt qui ad fidem accommodatius ex diuersorum scriptorum lectione ita digerunt, ut filiarum Priami nomina hæc fermè recenseantur: Creusa, Cassandra, Ilione, Laodice, Lycaste, Medesicastis, Polyxena, Clymene, Aristomache, Xenodice, Deimone, Metioche, Pisis, Cleodice, & Medusa. Porrò filiorum hæc: Paris, Hector, Helenus, Chaon, Troilus, Deiphobus, Polydorus uterque, Lycaon, Aesacus, Antiphus, Isus, Crebryones, Phorbas, Doryclus, Pammon, Antiphonus, Agathon, Hippothous, Aganus, Mestor, Iphates, Testorius, Timœtes, Teucer, Polytes, Democoontes, Echemon, Chromius, Gorgition, Axion, Astynous, Pelis, Eioneus, Admetus, Agenor. De quinque postremis quidam dubitant. Sed & authores alij sunt, qui affirmare nituntur, quinque tantum Priamo filios fuisse: Hectorem, Paridem, Deiphobum, Helenum, & Troilum. filias uerò tres: Andromacham, Cassandram, & Polyxenam. Calaber his addit, Tesiphonum. Thalami.] θάλαμος, ubi maritus cum uxore cubat. Hinc ἐπιθαλάμιον, carmen nuptiale. Barbarico.] Phrygio, seu Asiatico, pathos à materia. Estq; egregia amplificatio magnificentiæ regiæ. Superbi.] uisendi, admirandi spolijs, hostibus ademptis.

ARGVMENTVM.

Armat se Priamus, & in hostes moriturus ruit.

NASC.

Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Vrbis ubi captæ casum, conuulsaq; uidit
Limina tectorum, & mediũ in penetralibus hostẽ,
Arma diu senior desueta trementibus æuo
Circũdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.

Forsitan & Priami.] προλαμβάνει: ad Priami regis casum separatim noua quasi narratione describendum se accingit. Vrbis ubi captæ casum, conuulsaq;.] αὔξησιν facit ad mouendam conquestionem: urbem captam, muros regiæ domus conuulsos, hostes per medias concursare ædes uidit. quæ si æque perpendas, rem per gradus amplificari iudicabis, primum enim graue est, alterum grauius: tertium grauissimum. hoc genus Quinctiliano incrementum dicitur: à Græcis propriè αὔξησις appellatur. Arma diu senior.] Auget commiserationem ex facto Priami per locum misericordiæ cõmunem. regem annosum, tremulum, aspectu hostium territum eò redactũ esse ut se arma induat nihil prorsus sibi, uel patriæ, uel familiæ suæ profutura. Ac densos fertur moriturus in hostes.] hinc occulta elicitur Priami laus à prudentia, & ab animi magnitudine, qui ruens in hostes strenue mori, quam iugum captiuitatis subire malit. nam regem in triumpho captiuum duci grauissimum est. id quod Polixena apud Eurip. in Hecuba planissime demonstrat, cũ ait:

ἔστιν

ὅς τις γὰρ οὐκ εἴωθε γεύεσθαι κακῶν,
φέρει μέν, ἀλγεῖ δ' αὐχέν' ἐντιθεὶς ζυγῷ.
θανὼν δ' ἂν εἴη μᾶλλον εὐτυχέστερος,
ἢ ζῶν. τὸ γὰρ ζῆν μὴ καλῶς, μέγας πόνος.
id est, uerbum ut uerbo redam.
Quicunque enim non consueuit gustare mala,
Fert quidem, sed dolet, ceruicem imponens iugo:
Mortuus autem esset longe fortunatior,
Quam uiuens. uiuere enim nō honeste ingens labor est. A

Forsitan & Priami fuerint.] *Occupatione transit ad exitum uerè tragicum Priami. Describit animum uerè regium, uiribus tamen per aetatem imparem, qui rebus perditis in hostē se armat, ut & armatus decorè moriatur.* Inutile.] *quo frustra unus usurus erat.* Ferrum. Cingitur, &c.] *Synecdoche: materia pro re confecta.*

ARGVMENTVM.

Describitur ara Iouis Hercij, quo loco posita, quanta, qualisque fuerit, ad quam Priamus humano auxilio destitutus cum tota familia, tanquam ad unicum perfugium se contulerat. Priamus, quia sese armauerat pugnaturus ab Hecuba uxore reprehenditur.

Aedibus in medijs, nudoque sub aetheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque ueterrima laurus
Incumbens arae, atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natae nequicquam altaria circum
Praecipites, atra ceu tempestate columbae
Condensae, & diuûm amplexae simulacra tenebant.
Ipsum autē sumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt uidit: Quae mens tam dira miserrime coniunx
Impulit, his cingi telis? aut quò ruis? inquit:
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget, nō si ipse meus nūc adforet Hector.
Huc tandem concede, haec ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longaeuum in sede locauit.

NASC. Aedibus in medijs.] *Locus arae.* Ingens ara fuit.] *quantitas.* Iuxtaque ueterrima laurus.] *qualitas: innuit enim religiosum, ac numine diuino repletum locum: nam ubicunque praesertim in descriptione loci apponitur laurus, religionis significationem habet, ut hic, & in sept. Aeneidos,*

" *Laurus erat tecti medio in penetralibus altis*
" *Sacra comam, multosque metu seruata per annos.*

Hic Hecuba, & natae.] *per similitudinem à columbis deductam commiserationem exaggerat ex Troianarum mulierum infelicitate: quae humanum prorsus desperantes auxilium, ne Deos quidem sibi propitios esse uident: cum ad eorum simulachra nequicquam confugiant.* Ipsum Priamum.] ἐμφατικῶς *senem, ut locus exornetur antitheto. senem Priamum armis iuuenilibus.* Quae mens tam dira.] *uerba sunt Hecubae dehortantis Priamum ab inutili, & ab impossibili cum increpatione doloris, commiserationisque plena. huic parum dissimilis extat locus apud Homer. Iliad. 7. ubi Menelaus cum Hectore congredi uolens arma induit, sed ab Agamemnone prohibetur, sicque ait Agamemnon:*

» Ἀφραίνεις Μενέλαε διοτρεφές, οὐδέ τί σε χρὴ
» ταύτης ἀφροσύνης, ἀνὰ δ' ἴσχεο κηδόμενός περ,
» μηδ' ἔθελ' ἐξ ἔριδος σεῦ ἀμείνονι φωτὶ μάχεσθαι
» Ἕκτορι Πριαμίδῃ, τόν τε στυγέουσι καὶ ἄλλοι,
» καὶ δ' Ἀχιλλεὺς τούτῳ γε μάχῃ ἔνι κυδιανείρῃ
» ἔρριγ' ἀντιβολῆσαι, ὅ περ σέο πολλὸν ἀμείνων.
» ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν ἵζευ ἰὼν μετὰ ἔθνος ἑταίρων.

Id est, *Insanis Menelae, nec aut quo progrediare,*
» *Aut quod opus conere uides. quin abijce porro*
» *Stultum istum feruorem animi, nec te meliori*
» *Congredere, aut conferre stude certaminis ergò:*
» *Praecipuè cum Priamida, quem Graia iuuentus*
» *Tota reformidat: quem bello inuictus Achilles*
» *Nonnunquam exhorrere solet, cum te sit Achilles*
» *Fortior, & longe sumptis praestantior armis.*
» *Nunc age te recipe, & retro concede quiescens*
» *Cum reliquis.*

Non si ipse meus.] *ab impossibili, id est,* ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου *per comparationem à maiori. & mouet cōmiserationē à desperatione salutis.* Meus Hector.] ἐμφατικῶς, *uir fortis. filius meus.* B Haec ara tuebitur omnes] *Dilemma est, quod utrinque aduersarium capit. quo argumento hoc uidetur innuere. quidquid euenerit siue mors, siue uita. melius esse uiuere, uel mori cum uxore, & filijs, quàm ita mori, ut Priamus uelit. & fortasse alludit ad illud Euripidis in supplicibus.*

» ἥδιστος γὰρ τοι θάνατος
» Συνθνήσκειν φίλοις
» Εἰ δαίμων τάδε κραίνοι.

LAMB. Hort. Aedibus.] *Topographia, à religione loci, & illi adiuncta lauro, quam & ipsam ab antiquitate commēdat. Nam apud priscos mortales & arboribus sua putabatur inesse religio.* Ara.] *Hanc Iouis Hercei aram fuisse contendunt ita denominatam, quòd undique muro septa munitaque esset. ἕρκος, septum. Antiquitus, authore Festo, Herceus Iupiter intra septum domus cuiusque colebatur, quem etiā deum penetralem appellabant. Hesychius annotauit, Iouem Herceum apud Athenienses esse: & eius meminit Sophocles in Antigone,* ἀλλ' εἴτ' ἀδελφῆς, εἴθ' ὁμαιμονεστέρας τοῦ παντὸς ἡμῖν Ζηνὸς ἑρκείου κυρεῖ: *hoc est, Non* C *si cognatior mater huius fuerit, quàm nobis est Iupiter Herceus. Arrianus è Nicomedia grauissimus historicus prodidit, ad hanc aram ab Alexandro Ilium ingresso, Priamo litatum fuisse. Verba Arriani sunt libro primo* ἀναβάσεως· θῦσαι δὲ αὐτὸν καὶ Πριάμῳ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τοῦ ἑρκείου λόγος κατέχει, μῆνιν Πριάμου παραιτούμενον, τῷ Νεοπτολέμου γένει, ὃ δὴ ἐς αὐτὸν καθῆκεν. *Atque hic Iupiter Herceus* πατρῷος *Priami, trium oculorum fuisse fertur, in aulae hypaethro, cuius simulachrum Argos translatum fuit, à Sthenelo Capanei. Trium oculorum ratio prouidentiam signabat.* Laurus.] *Hanc laurum authores tradunt, in medio atrij Priami fuisse, & arte mathematica factam. Huius stipes ex puro & puto auro erat, XII cubitorum altitudine. In summo diffundebat se in ramos, qui totum atrium tegebant.*

A *tegebant. Erant flores, rami, & folia, partim ex auro, partim ex argento: & inter gemmas fructus radiabant. hanc laurum Vlysses & Diomedes, (uel, ut alij, Palamedes) legati ad repetendam Helenam missi, ad stuporem usq; admirati dicuntur. De lauro porrò aliàs.* Penates.] *Deos domesticos.* Hic Hecuba.] *Rata se religionis beneficio ad hanc aram tutas futuras, huc omnes tanquam ad asylum confugerunt. Sed in bello, nulli parcitur loco: neq; sacri neq; prophani habetur uel discrimen uel ratio: cum asylorum & sacrarum regionum uiolatoribus deos uindices esse, semper persuasum mortalibus fuerit.* Altaria circum.] *Anastrophe, affectus à loco.* Columbæ.] *Amplificatio, à comparatione. Confert trepidationem fœminarum intra regiam, cum columbarum natura, quæ ingruente tempestate colligunt sese turmatim, & in aliquem locum tutum aduersus illius iniurias se abstrudunt. Illud hoc loco obseruandum, num pudicarum fœminarum trepidationem & fugam ad aram Iouis Hercei per collationem ostensurus, ad eius auis pudicitiam & ingenium respexerit, quæ adulteria nesciat, neq; coniugi fidem uiolet: sed mas & fœmella, cum domum communem seruent, eam nisi cœlibes aut uiduæ non relinquunt. Itaque eruditè omni ex parte utrinq; ita inter se conueniunt, & collatio, & res collata.* Diuûm.] *diuorum, syncope.* Simulacra.] *statuas & effigies. ratæ se tutas ab hostili iniuria religione loci futuras.* Quæ mens.] *Principium dehortationis ab amentis consilij reprehensione, quod indecorè senex in præsenti morte iuuenilia arma induat, nihil profutura, imò obfutura magis, quippe quæ hostem uictorem magis magisq; irritent & acerbent.* Non tali.] *A' ratione temporis confirmatio.* Non si ipse.] *Amplificatio, à comparatione maiori, & impossibili. Hector filius meus, si adesset, non posset præsentibus rebus opem ferre, multo minus tu.* Huc tandem concede.] *Complexio, qua hortatur ad tutius consilium: idq; à loci religiosi ratione, & communi periculo ac salute.* Ore effata.] *Pleonasmus.* Longæuum.] *Pathos ab ætate.*

ARGVMENTVM.

B

Priamus Polytæ filij sui necem uidet: quam cum æquo animo ferre non posset, telo in Pyrrhum interfectorem iratus insurgit: at Pyrrhus apprehensum Priamum ad aram Hercij Iouis, quo se receperat, in filij eius cruore necat.

NASC. Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Vnus natorum Priami, per tela per hostes
Porticibus longis fugit, & uacua atria lustrat
Saucius: illum ardens infesto uulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamq; manu tenet, & premit hasta.
Vix tandem ante oculos euasit & ora parentum,
Concidit, & uitam multo cum sanguine fudit.
Hic Priamus (quanquam in media iam morte tenetur)
Non tamen abstinuit, nec uoci iræq; pepercit:
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dij (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdasti funere uultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo: sed iura fidemq;
Supplicis erubuit, corpusq; exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumq; imbelle sine ictu
Coniecit, rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clipei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremq; Neoptolemum narrare memento:
Nunc morere. hæc dicens, altaria ad ipsa trementē
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitq; comam læua, dextraq; coruscum
Extulit, & lateri capulotenus abdidit ensem.

Elapsus.] *Fuga nam sequitur*

Per tela, per hostes.] *& fortasse alludit ad id, quod Homerus lib. β. Iliados de ipsomet Polyte scriptum reliquit: quem pedibus uelocissimum fuisse demonstrat. uersus Homeri ij sunt de Iride uerba facientis, quæ Polytæ omnia referebat:*

» Εἴσατο δὲ φθογγὴν
C υἷι Πριάμοιο Πολίτῃ,
» ὃς Τρώων σκοπὸς
ἷζε ποδωκείῃσι πεποιθὼς
» τύμβῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ
Αἰσυήταο γέροντος,
» δέγμενος ὁππότε
ναῦφιν ἀφορμηθεῖεν
Ἀχαιοί. *id est,*
» *Et uocem, & uultus*
clari assimilata Polytæ;
» *Vnius è natis Priami, quem Troia pubes*
» *Dexteritate pedum fretum specularier alto*
» *Aesitæ senis è tumulo præmiserat, ut si*
» *Forte mouerentur Danai, præuisa referret.*

Infesto uulnere.] *Aut quia uulneratus erat Polytes: nam in quibusdam codicibus manuscriptis addita est præpositio infesto in uulnere: aut μετωνυμικῶς uulnere pro telo positū est.* Iam iamq; manu tenet.] *παλιλλογία est: quæ pathos habet à modo necandi.* Ante oculos euasit.] *In conspectu parentū apparuit. Non. Marcell.* Hic Priamus, quanquam in media iam morte.] *Virtutem, inuictissimiq; regis animū sub Priami persona designare uidetur poeta eminentiss. cuius libertatem, spiritumq; ne extremi quidē temporis necessitas comprimere potest. ita etiam Mezentius in decimo Aeneid. dum uidet sibi instare necem manu Aeneæ, ipsum increpat, & ait:*

Hostis amare, quid increpitas, mortemq; minaris? »
Nullū in cæde nefas: nec sic ad prælia ueni: »
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus. »

Vnde apparet Ciceroni male obiectum fuisse ab Antonio, quod in medio armorum ciuilium fremitu dicax fuerit. huiusmodi loca multa sunt apud Hom. uel ideo hoc ita positum à Virgilio est:

——quanquam in media iam morte, »

Quasi Priamus præter consuetudinem gladio morientium

tium fecerit, qui ne aliquid in hostes turpe, aut contumeliose dicerent, mordicus terram arripiebant. Eurip. in Phœnissis:

γαῖαν δ' ὀδὰξ ἑλόντες ἀλλήλων πέλας
πίπτουσιν ἄμφω κοὐ διώρισαν κράτος. *id est,*
Terram uerò mordicus arripientes, inuicem propè
Corruunt ambo, neq; definierunt uictoriam.

At tibi pro scelere.] *Execratio oratoria, quam Græci* ἀρὰν *appellant: cuius exordium tale est quale congruit orationi patheticæ, nempe abruptum, & concitatum: mitió'q; usus est particula at, quæ, ut sentit Donatus in Terentium, increpationibus aptissima est. Terent. in Andr.*

At tibi Dij dignum factis exitium duint.

Qui nati coràm me.] *Sceleris Pyrrhum arguit, & crudelitatis: qui ante ora patris filium necat. dolet igitur Priamus non tantopere quod filius suus à Pyrrho occidatur, quando id iure belli fieri non ignorat, sed quod impie ob oculos suos eum necari uidet. apud Eurip. in Herc. fur. Amphitrion à Lyco rege contendit, ut ipse prior occidatur, quàm filij sui. horrendum enim spectaculum esse iudicat, patrem gnatorum necem suis oculis uidere. sic scriptum reliquit Euripides.*

κτεῖνόν με, καὶ τήνδ' ἀθλίαν παίδων πάρος,
ὡς μὴ τέκν' εἰσίδωμεν ἀνόσιον θέαν,
ψυχορραγοῦντα, καὶ καλοῦντα μητέρα
πατρός τε πατέρα.

At non ille, satum.] *Per comparationem à contrario deductam nititur Priamus Pyrrhum omni splendore, generis'q; nobilitate priuare, quasi Achillis filius non fuerit, sumpto argumento ab ingenij, morumq; dissimilitudine. quod probat exemplo ipsius Achillis: qui nihil unquam tale admisit. Quinct. lib. 5. id appellat exemplum à contrario. dici etiam potest coniectura à facto: nam ex inhumano Pyrrhi facinore conijcit humanissimi Achillis eum non esse filium humanum uerò fuisse Achillem ex facto probat: quod Hectoris corpus sibi reddi, seq; ipsum in suū regnum remitti iussit.* Sed iura, fidemq;.] *Quia Priamus duce Mercurio tentorium Achillis ingressus incitatum rogasse dicitur, quem si uoluisset, potuisset occidere. hoc uerò mutauit Hom. Iliad. 24.* Telomq; imbelle.] *Antea dixerat inutile ferrum.* Sine ictu.] *Sine ui, & ad illud refertur humeris trementibus æuo. quod Priamus omne uirtutis robur cum ipsis iuuentæ temporibus amisisset.* Referes ergo hæc.] τῆς εἰρωνείας ἐστὶ γένος. *quod Græci* σαρκασμὸν *uocant. Seruius interpres iocum cum amaritudine appellat: cui contrarius est* ἀστεϊσμός, *id est, urbanitas absq; iracundia.* Nunc morere.] *Ita quoque Mezentius in 10. cum Orodem occideret,*

Nunc morere: ast de me Diuum pater, atq; hominū rex
Viderit.

Altaria ad ipsa.] πάθος *à loco. quod Pyrrhus quasi Deorum contemptor nulla sacri loci habita ratione Priamum ad aram trahit à se occidendum.* Trementem.] *Amplificat ab alijs circumstantijs: ab ætate, à modo: nam senex, & tremulus uir non ducitur, sed uiolenter trahitur. obserua igitur hic pulcherrimam* αὔξησιν, *quæ* ὑποτύπωσιν *habet. regem, senem, tremulumq; per crines trahi, & in sanguine gnati occidendum inuolui, postremo etiam ab hoste ad aram Iouis necari. ideo in ijs uersibus pronunciandis utendum esse uidetur uoce attenuata, crebris'q; interuallis, ut à membro membrum per uocis interualla diuidatur. casum hunc Priami pluribus in locis Euripides describit, præsertim in Troadibus. Sed Iuuenalis elegantissimis profectò uersibus est prosecutus Satyr. 6. cum ait:* A

Tunc miles tremulus posita tulit arma tiara,
Et ruit ante aram summi Iouis: ut uetulus bos,
Qui domini cultris tenue, & miserabile collum
Præbet ab ingrato non fastiditus aratro.

Ecce.] *Casum regis memoraturus, eius occasionem ita proponit, ut ad Politem filium referat. Hic cum Pyrrho congressus, accepto uulnere ægrè dilapsus fugit, donec insequente hoste sursum deorsum per regiam agitatus, ad aram & parentes perueniret, in quorum conspectu concidit. Proditum est historijs, hunc Politen, uelocitati pedum confisum speculatorem in acie Troianos, ad Polychnam opidulum Troiæ, accepto classis hostium accessu, collocasse.* Per tela.] *Endyadis, per tela hostilia.* Porticibus.] θαρρῶν ταχύτητι ποδῶν. *quamobrem ita eum fugientem fingit, ut hostis tergo imminens, eum assequi nequeat, & tamen iamiam hasta premere currentem uideatur. Describit ardentem huius cursum, adeo'q; iam currendo lassi, dum huc illuc circumspectantem auxilium introducit. Sed & ipsa atriorum uacuitas affectus habet, & emphasim, qua effusa omnium domesticorum fuga & metus ingens intelligitur. Porticus propriè est ædificium extructum aduersus pluuias repentinas, & deambulandi gratia, suprà tectum, utrinque columnis fultum & apertum. Huiusmodi hodie in emporijs cernuntur.* Lustrat.] *circumspectat. Est & lustrare, expiare: qua significatione usus est poeta in Bucolic. Et cum lustrabimus agros. Simplex interdum pro composito: hoc est, pro illustro. hinc lustrum quinquennij spacium: ut Græcis Olympias, quatuor annorum, sed diuersas ob caussas. Verùm longum foret, huius uocis lustro & lustror significata ad amussim explicare.* Ardens.] *Concitato ad cedendum spiritu ita insequitur, ut calcem fugientis premat, aut hasta assequatur.* Iamiam.] *Hypotyposis insistentis Pyrrhi, & manu propè prehensantis.* Euasit.] *cum difficultate tandem in conspectum parentum fuga uenit.* Vitam.] *mortuus est in ipso casu.* Hic.] *Inuicti animi regem, etiam in rebus desperatis, circumscribit: quem neq; filij mors præsens, neq; ineuitabile fatum. quod ob oculos cernebat, deterruit, quo minus libero spiritu cum ferocissimo, & quidem uictore hoste, de impietatis nota expostularet.* Sanguine.] *In hoc multi uitam esse sitam affirmant: alij in cerebro, aliqui in corde.* At tibi.] *Patheticæ orationis exordium abruptum est, ab imprecatione ironica actionis gratiarum, pro accepto quasi beneficio, quod filium suum ab eo percussum, in conspectu morientem uiderit. Arguit eum impietatis hac in parte: quare diuos impietatis ultores etiam inuocat, ne tantum, tamq; nefarium facinus inultum sinant. Respexit ad iustam uindictam, quæ pòst domum reuersum hominem sequuta fuit, cum Delphis sacrificans ab Oreste ob interceptam coniugem, incautus exciperetur. Verùm hac de re plura annotabimus in tertio.* Nati.] *Caussa, cur præmia digna imprecetur. Pathos à relatione patris ac filij.* At non ille.] *Ab exemplo contrario. Acerba exprobratio est degeneris atq; impiæ indolis, à dissimilibus moribus & ingenio Achillis: hac conuincit, eum istoc patre non esse prognatum, qui multo aduersum se, etiam tum hostem, clementior extitisset.* Hoste.] *in me: enallage personæ. Sed & hoste dixit, pro hostem.* Sed iura.] *Componit, in simili propè caussa,*

L'AMB. Hort.

B

C

patris

A patris ac filij indolem. *Vterq; liberos meos occidit: pater inter alios, Hectorem & Troilum: filius, Politen. Erubuit Achilles, quòd rex canis & senecta uenerandus, ex urbe in tentorium suum, filij corpus auro redempturus, per castra hostium duce Mercurio descenderet. at Pyrrhum filium nihil puduit, natum in patris conspectu trucidare.*

Iura.] *ne hostis ab hoste uiolaretur: fidem pacis ad redimendum datæ seruauit. Locus extat Iliad ultimo, quem ob id quoniam elegans est, & uehementer ad hunc locum illustrandum conducit, operæprecium est adscribere.*

χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας,
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.
ὡς δ' ὅταν ἄνδρ' ἄτη πυκινὴ λάβῃ, ὅς τ' ἐνὶ πάτρῃ
φῶτα κατακτείνας, ἄλλων ἐξίκετο δῆμον
ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, θάμβος δ' ἔχει εἰσορόωντας.
ὡς Ἀχιλεὺς θάμβησεν ἰδὼν Πρίαμον θεοειδέα,
θάμβησαν δὲ καὶ ἄλλοι, ἐς ἀλλήλους δὲ ἴδοντο.

Supplicis porrò uerba, quorum hic Priamus iniecit mentionem, hæc sunt:

τὸν καὶ λισσόμενος Πρίαμος πρὸς μῦθον ἔειπε,
μνῆσαι πατρὸς σοῖο θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ
B τηλίκου, ὥσπερ ἐγὼν ὀλοῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ.
καὶ μέν που κεῖνον περιναιέται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσ', οὐδέ τίς ἐστιν ἀρὴν καὶ λοιγὸν ἀμῦναι.
ἀλλ' ἤτοι κεῖνός γε σέθεν ζώοντος ἀκούων,
χαίρει τ' ἐν θυμῷ, ἐπί τ' ἔλπεται ἤματα πάντα
ὄψεσθαι φίλον υἱὸν ἀπὸ Τροίηθεν ἰόντα.
αὐτὰρ ἐγὼ πανάποτμος ἐπεὶ τέκον υἷας ἀρίστους
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, τῶν δ' οὔ τινά φημι λελεῖφθαι.
πεντήκοντά μοι ἦσαν ὅτ' ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν,
ἐννέα καὶ δέκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν.
τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες,
τῶν μὲν πολλῶν θοῦρος Ἄρης ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν.
ὃς δέ μοι οἶος ἔην, εἴρυτο δὲ ἄστυ καὶ αὐτούς,
τὸν σὺ πρῴην κτεῖνας ἀμυνόμενον περὶ πάτρης
Ἕκτορα, τοῦ νῦν εἵνεχ' ἱκάνω νῆας Ἀχαιῶν,
λυσόμενος παρὰ σεῖο, φέρω δ' ἀπερείσι' ἄποινα.
ἀλλ' αἰδεῖο θεοὺς Ἀχιλεῦ, αὐτόν τ' ἐλέησον,
μνησάμενός σου πατρός, ἐγὼ δ' ἐλεεινότερός περ,
ἔτλην δ' οἷ' οὔπω τις ἐπιχθόνιος βροτὸς ἄλλος,
ἀνδρὸς παιδοφόνοιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι.

Atq; hæc quidē uerba Priami supplicis sunt ad Achillem.
B *Addit poëta, pòst lacrymas utrique ob has & illas causas obortas, Achillem solio suo exiluisse, ac data dextra senē, humi genibus aduolutum, rursum erexisse:*

οἰκτείρων (inqt) πολιόν τε κάρη πολιόν τε γένειον.

Quod itaq; Homerus θάμβησεν *dixit, aut certè*

αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς κλαῖεν ἑὸν πατέρ', ἄλλοτε δ' αὖτε
Πάτροκλον.——

Id poëta noster liberius reddidit:

——*Iura fidemq;*
Supplicis erubuit.——

Etenim recordatione præteriti doloris narrando refricati flere, & ubertim lacrymas fundere, pudoris & uerecundiæ ingenuæ specimen referre planè uidetur. Idem Homerus author est, Achillem, corpore Hectoris iam uehiculo imposito, lacrymasse: quæ omnia heroicæ modestiæ, & ingenuæ indolis argumenta sunt. Quamobrem decorè hic Pyrrhum mentiri Achillem patrem dicit Priamus, cum filius à patris ingenio degenerare non debeat. Homericū tamen illud tenere cōuenit, & permultis alijs exemplis uerum cōpertum, & aptè hoc loco in Neoptolemum degenerem contortum:

παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται,
οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους.

Cæterùm ea quæ Iliad. ultimo sequuntur, referunt quo casu rex in urbem redierit. Iam uerò, quoniam in hac collatione & uituperatione, seu reprehensione facti potius, Achillem patrem hac in parte præferi filio, ne gloriam eius turpi exanguis corporis nundinatione obscuret, & ferocem adolescentis animum ad iustam uindictam irritet, subiicet in uniuersum eam redemptionem.

Sine ictu.] *sine uiribus ac uulnere. Telum non id solùm dicitur, quicquid arcu emittitur: uerùm omne id, quod manibus inter pugnandum torquetur. Sunt ergo tela, baculus, sudes, pilæ globi, plumbum, saxum, & id genus alia instrumenta. Arma uerò, instrumenta omnia propriè dicuntur, quibus in gerendis rebus quisque in suo opere utitur. Fossorum arma, ligo, pala: rusticorum, aratrum, rastrum, occa: sutorum, acus, subula, &c. atq; ita in cæteris. Telum dictum arbitrantur,* ἀπὸ τοῦ τῆλε ἢ τηλοῦ ἱέναι. *alij* ἀπὸ τοῦ βέλος, ὅτι τηλοῦ βάλλεται βέλος.

Imbelle.] *infirmum, & sine uiribus. Imbelle alioqui timidum signat, & ignauum.* Aere.] *Materia pro re: hoc est, scuto æreo, seu clipeo, in cuius umbone telum hæsit. Porrò umbo propriè est, media clipei pars: hinc umbilicus, cuiuslibet rei medium.* Nequicquam.] *frustra, sine effectu, ut uulnus non fecerit, neque penetrarit.*

Referes.] *Sarcasmus. est enim responsum planè hostile & acerbum, cum irrisione enunciatum, ferociæ iuuenili conueniens.* Altaria.] *Pathos à loco: ut & illud, simul à personæ relatione, Lapsantem sanguine nati.*

Pelidæ genitori.] *Achilli patri: antonomasia, appositio.* Trementem.] *Pathos à modo.* Implicuitq;.] *Pathos à rei indignitate.* Hæc finis.] *Epiphonema, in tragicum exitum tanti regis. Concitat affectus, à miserabili rerum spectaculo, potentia, opibus, & amplitudine imperij.*

A R G V M E N T V M.

Necis Priami epilogum facit cum amplificatione commiserationis.

NASC. Hæc finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit: Troiā incensam, & prolapsa uidentē
Pergama, tot quondā populis terrisq; superbum
Regnatorem Asiæ. iacet ingens littore truncus,
Auulsumq; humeris caput, & sine nomine corpus.

Hæc finis.] *Expositis singulis, quæ Priamo acciderunt, in omnibus modis, postremo ipsius narrationis capita breuiter colligit: quæ magis affectibus inflammat. ita docuit Fab. Quinct. libro quarto post narrationem interdum subiungi conclusionem, quæ solet in argumentis summa esse. id quoque obseruasse uidetur Cicero cum alibi, tum maximè in orat. pro Mil. cum ait. Hæc sicut exposui ita gesta sunt iudices. insidiator superatus, ui uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est.*

hæc ut-

hæc uerò, quæ de Priamo hic referuntur, cum ingenti doloris affectu pronuncianda sunt. non libet mihi hoc in loco referre grammaticorum opiniones, uel potius contentiones utrum hic finis, uel hæc finis legendum sit. nam satis constat inter doctos finis & uirilis, & fœminei generis esse. licet Probus in arte, quærens cur fœmineo genere finis hoc in loco prolatum sit, cum omnium grammaticorum sententia uirilis sit generis, dicat poëtam metro consuluisse: nam ita plerunque rationem musicam appellat: & Comminianus grammaticus solœcismum esse per genera nominum asseuerat hæc finis pro hic finis.

Hic exitus illum.] *uox parum attollenda est ad maximi doloris significationem.* Troiam incensam.] *hæc, quæ sequuntur, uim amplificandæ commiserationis habent per locum communem à commutatione fortunæ, & ex acerbissimo Priami casu. quod rex magnificus, gloria uirtutis insignis, ac diuitijs florens, qui toti penè Asiæ imperare uidebatur, regno in primis omnibusque fortunis, deinde liberis, ac uita ipsa, qua nihil antiquius habebat, orbatus est quòd humi truncus, turpiter, miserabiliterque iacet inhumatus: quòd regali, imò omni honore exequiarum, & sepulturæ caret. extant cum apud Latinos, tum apud Græcos poëtas, præsertim apud Euripidem huiusmodi commiserationis loci propè iam infiniti. sed in Troadibus inter initia Neptunus Priami, Troianorumque casum enarrat commiserationis plenissimum. & in fine tragœdiæ Hecuba ijs ipsis ferè Virgilij uerbis Priami, & ciuitatis sortem luget sic enim ait.*

" Ἰὼ πρίαμε πρίαμε σὺ μὲν ὀλόμενος,
" Ἄταφος, ἄφιλος ἄτας ἐμᾶς ἄιστος εἶ.
" Μέλας γάρ ὄσσε κατεκάλυψε
" Θάνατος, ὅσιον ἀνοσίαις σφαγαῖς.
" Ἰὼ θεῶν μέλαθρα, καὶ πόλις φίλα. *id est,*
" *O' Priame, Priame, tu enim mortuus,*
" *Insepultus, absque amicis malorum meorum inscius es.*
" *Nigra enim oculo obtegit*
" *Mors, pium impia cæde.*
" *Eheu Deorum templa, & ciuitas chara.*

Hoc genere commiserationis elegantissimè usus est Cicero in orat. pro P. Sylla cum ait. ô miserum, & infelicem illum diem, quo Cos. omnibus centurijs P. Sylla renunciatus est. ô falsam spem, deinde subdit quàm cito illa omnia à lætitia, & à uoluptate, ad luctum, & ad lacrymas reciderunt, & mox. quid enim erat malum? quid huic spoliato honore, fama, fortunis deesse uideretur?

Iacet ingens littore truncus.] *ita quoque Seneca in Troad. de Priamo.* A

Sygæa premit littora truncus. "

Et Eurip. in fine Troad. his ferè uerbis.

O' Priame, Priame, tu enim mortuus, "
Insepultus, absque amicis malorum meorum inscius es. "

Alludere uidetur ad necem Pompei, ut sentit etiam Seruius, qui Ptolemæi regis iussu obtruncatus in littore iacuit insepultus. intelligendum autem est per silentium, Priamum regem obtruncatum iacuisse. non enim usquam id antea retulit Maro, sed illud tantum.

Implicuitque comam læua, dextraque coruscum "
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem. "

Troiam.] *à loco.* Superbum.] *insignem, clarum, potentem.* Asiæ] *synecdoche: non toti Asiæ imperabat, sed Phrygiæ tantum, quæ Asiæ pars est.* Iacet.] *Vtramque opinionem tuetur poëta, & eorum qui Priamum ad Heræi Iouis aram cæsum affirmant. & eorum qui eum è regia in Sigæum promontorium, ubi Achillis sepulchrum erat, à Pyrrho raptatum & obtruncatum ferunt. Sed communis opinio tenet, Priamum in templo Iouis Heræi à Neoptolemo occisum Enarrator Lycophronis, ὁ πρίαμος γὰρ, inquit, ἐν τῷ τοῦ ἑρκείου διὸς ναῷ καταφυγὼν, ὑπὸ νεοπτολέμου ἀνῃρέθη, ὅτι καὶ ἀχιλλεὺς ὑπ᾽ ἀλεξάνδρου ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ἀπόλλωνος ναῷ ἀνῃρέθη. Id est: Priamus in Iouis Heræi templum fuga dilapsus, à Neoptolemo percussus fuit: ob id quòd Achilles in Apollinis Thymbræi templo ab Alexandro occisus esset. Ergo diuersum fuit templum, Ioui Heræo dedicatum, ab hac ara, quam sub dio intra regiam fuisse Maro hic meminit, ad quam perierit Priamus.* LAMB. Hort. B

Ouid in Ibim:

Cui nihil Heræi profuit ara Iouis.

Vanum proin ducendum Cassandræ uaticinium apud Lycophronem, fore ut infœlix ad tumulum Agamemnonis caderes,

ὅδ᾽ ἀμφὶ τύμβῳ τ᾽ ἀγαμέμνονος δαμείς.

Quem locum interpres illustrans, ἀγαμέμνονος διὸς (ait) ἐν λακεδαίμονι, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τροίᾳ ἐτιμᾶτο.

Truncus.] *ad tumulum Achillis in Sigæo. Truncus arboris pars est, quæ putatis ramis superstat. Adiectiuè, truncatus: & truncare, obtruncare, amputare, & truncum facere.* Sine nomine.] *Expolitiones synonymæ, ad iterandos affectus.* Regnatorem.] *οἰκτρὸς, & δείνωσις à fortuna.* C

ARGVMENTVM.

Visa oculis suis Priami morte, quid ipse egerit longa oratione memorat.

At me tum primùm sæuus circumstetit horror:
Obstupui, subijt chari genitoris imago:
Vt regem æquæuum crudeli uulnere uidi
Vitam exhalantem: subijt deserta Creusa,
Et direpta domus, & parui casus Iuli,
Respicio, & quæ sit circum me copia lustro:
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedêre.

NASC. Sæuus circumstetit horror.] *πάθος ab horrore.* Subijt chari genitoris imago.] *occulta ipsius laus cum à pietate erga patrem, & filium, tum ab amore erga uxorem.*

Subijt deserta Creusa.] *ἐπαναφορά est, quæ πάθος habet à solitudine Creusæ propter absentiam Aeneæ. nullum enim ab Anchise sene, aut ab Ascanio puero auxilium sperare poterat. proinde eam quasi in solitudine fuerit, desertam uocat.*

Et parui casus Iuli.] *πάθος ab ætate. ad paternum amorem accedebat ætas: quia puer, atque adeo infans erat Ascanius.* Deseruere omnes defessi.] *πάθος à labore, & commiseratio ex persona Aeneæ: qui unde auxilium speraret, non habebat ab omnibus derelictus. unde occulta quoque*

A *ta quoq; laus Aeneæ deducitur ab animi magnitudine, & à charitate erga patriam: qui non prius pugnare destiterit, quàm ab omnibus desereretur.* Et corpora saltu. Ad terram misere, aut ignibus.] *restorat πάθος. exaggeratq; per αὔξησιν. nam misetius est in ignem se conijcere, quam ex alto se præcipitem dare.*

At me] *Transitio, à publicæ calamitatis narratione, ad priuatam, adeoq; domesticam curam ac solicitudinem. Qua in re nominatim pietatem suam erga patriam, in parentem, uxorem & liberos ostendit: qui publicam salutem priuatæ antepofuerit.* Subijt.] *διατύπωσις.* Tum primùm.] *Viuo & superstite Priamo, arceus nondū captam spes erat defraudi potuisse: neq; in mentem uenit parens, aut quicquam priuatæ rei. At cæso rege tum demum horrere cœpi.* Subijt] *Pathos à pietate in suos.* Aequæuum.] *Ab ætate pathos, & tristi ipsius rei spectaculo.* Subijt] *Repetitio.* Respicio.] *Hypotyposis, ab intenso labore ad se redeuntis. Et decorum seruat, ut narrationem uerisimilem reddat.* Me circū] *anastrophe. Copia item, pro copiæ, singulari pro plurali dixit.*

ARGVMENTVM.

Visa Helena ualde irascitur Aeneas, ac de illa occidenda secum ipse cogitat, interea illi apparet Venus, eumq; à proposito reuocat.

Iamq; adeò super unus eram, cum limina Vestæ
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros
Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras
Permetuens, & Troiæ & patriæ cōmunis erinnys,
Abdiderat sese, atq; aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira, cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartā incolumis, patriasq; Mycenas
Aspiciet? partoq; ibit regina triumpho?
Coniugiumq;, domūq; patres natosq; uidebit?
Iliadum turba & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita: namq; etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet uictoria laudem,
Extinxisse nefas tamen & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq; explesse iuuabit
Vltricis famæ, & cineres satiasse meorum.

NASC. Iamq; adeo.] *Hæc duo, & uiginti carmina, nō quod essent adulterina, sed quasi cum illis, quæ à Deiphobo* B *de Helena in sexto dicuntur, pugnarent, constat à Tucca, & Vario fuisse detracta. quorum sententijs, ut uideo, in hodiernum diem uulgus ferè litteratorum sub scribit. ego uerò non possum satis mirari quo fato adducti uiri doctiss. diligentiam Tuccæ, & Varij tanti fecerint, ut Maronis poëtæ eminētiss. iudicium neglexerint. quamobrem operæprecium me facturum existimo, si quid super hoc loco, qui multis, atq; adeò plurimis huc usque negocium molestiamq; exhibuisse uidetur, ipse non parum diligenter excogitarim, in medium afferam. ita enim fore arbitror, ut multi, qui Tuccæ, &* C *Varij causæ fauebant, re melius perpensa Virgilio æquiores esse incipiant. causa igitur, quamobrem hos uersus expungendos, & tanquam ex suis sedibus eijciendos autumant, hæc est: quia contrarium uidetur Helenam in domo Priami fuisse, cum in sexto dicatur, apud Deiphobum extitisse, & Menelaum intra tecta uocasse.*

„ *Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ*
„ *His mersere malis: illa hæc monumenta reliquit.*
„ *Namq; ut supremam falsa inter gaudia noctem*
„ *Egerimus, nosti: & nimium meminisse necesse est:*
„ *Cum fatalis equus saltu super ardua uenit*
„ *Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo:*
„ *Illa chorum simulans euantes orgia circum*
„ *Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat*
„ *Ingentem, & summa Danaos ex arce uocabat.*
„ *Tum me confectum curis, somnoq; grauatum*
„ *Infelix habuit thalamus, pressitq; iacentem*
„ *Dulcis, & alta quies, placidæq; simillima morti.*
„ *Egregia interea coniux arma omnia tectis*
„ *Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem:*

„ *Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit,*
„ *Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,*
„ *Et famam extingui ueterum sic posse malorum.*

Veruntamen isti duo loci facilè reconciliari, & poëta grauiss. optimè seruari posse mihi uidetur. nam & si in sexto scribitur Helenam domi Deiphobi fuisse, & Menelaum, aliosq; Græcos ex arce ad eum occidendum uocasse, non obstat tamen quin occiso Priamo in regia reperiri potuerit, cum Priami nurus esset. nam Deiphobi domus igne conflagrauit tota. sic enim antea cecinit poëta.

Iam Deiphobi dedit ampla ruinam „
Vulcano superante domus. „

Quamobrem necesse est Helenam inde uel aufugisse, uel abductam aliò fuisse, alioquin & ipsa igne combusta fuisset. quo uerò abierit, uel ducta fuerit, ne uerbum quidem poëta facit. sed probabilius esse putant Virgilio mastices à Menelao coniuge, alijsq; Græcis, quos ipsa ex arce uocarat, abductam, seruatamq; fuisse, quàm in regiam Priami se contulisse: quando non aliam ob causam Græci cum Troianis bella gesserunt, nisi ut Helenam inde abstraherent. quorum tamen opinioni Euripidis auctoritas reclamare uidetur: qui eam Græcis odiosam facit, & cum alijs Troianis matronis captiuam ductam fuisse scribit: cuius opinionem Virgilius secutus fuisse iudicatur. sic enim in Troadibus Neptunus loquitur.

ὅσαι δ' ἄκληροι τρῳάδων ὑπὸ στέγαις „
ταῖσδ' εἰσὶ, τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι „
στρατοῦ. σὺν αὐταῖς ἡ λάκαινα τυνδαρὶς „
Ἑλένη, νομισθεῖσ' αἰχμάλωτος ἐνδίκως. „

Id est, ut ego pingui Minerua interpretor.

Quæ uerò sortem non tulerunt Troades, „
Hoc sub tecto primoribus sunt delectæ „

Ducibus exercitus. Lacæna Tyndaris
Helena cum illis iuste captiua ducitur.

Quibus ex uerbis facilè intelligitur duo hæc Maronis loca minimè inuicem pugnare: nam etsi Helena, ut cum eo gratiam iniret, Menelaum ad occidendum Deiphobum domum uocarat, atq; ille conditionem acceperat, non tamen uxori Helenæ (uti ex hoc Euripidis loco, quem procul dubio Virgilius imitatur, uidere est) reconciliatus est. quod profectò Virgilius quoq; innuere uoluisse uidetur, cum ait.

Scilicet id magnum sperans fore munus amanti:
Et famam extingui ueterum sic posse malorum.

Perinde ac si diceret, sperabat quidem se id assecuturam, sed spes eam fefellit. sed paulo infrà id apertissimè declarat Virgilius, ubi ait.

Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros.

Et quæ sequuntur. *Potuit igitur Helena ex Deiphobi domo in regiam Priami transferri. quo autem pacto, et si poëta non meminit, haud tamen mirum uideri debet. Nam & alia multa κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligenda relinquit.* Super unus eram.] *incisio est: quam Græci τμῆσιν uocant, pro supereram. ut in primo.*

Quo me cunq; uocant terræ. *Et in quinto.*
Hac celebrata tenus. *Pro quocunq; & hactenus.*

Dant clara incendia lucem.] *occupatio. occurrebat enim: si tacita latebat in occulta sede, quo modo illam uiderat? incendia, inquit, undecunq; lumen mihi suum præstabant.* Illa sibi infestos.] *τὸ αἴτιον est, quod πάθος habet. duplicem cur Helena timeret causam assignat. & quia aufugerat à Menelao coniuge, propter quod Græci decem annos cum Troianis frustra bellum gesserant: & quia Ilion igne consumptum est: itaq; iure optimo latebat, quia neq; apud Græcos, neq; apud Troianos nullum saluti suæ locum esse uidebat.* Exarsere ignes animo.] *πάθος ab ira. multis in locis apud Virg. Aeneam ira accensum cernimus. sed uariè. aliter enim hic irascitur pro patriæ, domusq; suæ dignitate, ac salute, aliter in 12. ob amici, atq; hospitis mortem.*

——Furijs accensus, & ira
Terribilis. *Aliter furit Turnus.*
Talibus exarsit dictis uiolentia Turni.

Alia est Iunonis ira in primo, alia in septimo, alia aliarum personarum: quibus ex uarietatibus colligimus, modum esse in accidentibus, quod differentiã in substantijs, cumq; ira sit animi perturbatio, alius alio modo irascitur, nec omnes uno modo. adeas Arist. in 2 de arte rhet. ubi de affectibus pertractat. Et sceleratas sumere pœnas.] *sumere supplicium de muliere scelerata.*

Scilicet hæc Spartam incolumis.] *sermocinatio est, siue mauis Græcè διάλογος, indignationis plena, uarijsq; æstuans affectuum motibus per εἰρωνείαν. ita enim secum disputat Aeneas, quasi cum altero homine loqui uideatur: ita mouetur, ut uincat melior sententia. quam eminentiss. poëta merito Veneri Deæ tribuit. neq; enim alia ratio est in mente humana, qua superantur affectus, quàm radius quidam diuinæ lucis, sine qua omnia sanè tenebræ merito dicuntur, & existunt.* Partoq; ibit regina triumpho. Coniugiumq, domumq, patres.] *indignationem exaggerat conquestioni admixtam ex Helenæ incolumitate & ex Troianarum mulierum calamitate per comparationem à contrario. hoc modo. illa quasi cum coniuge triumphans in patriam redibit? domumq; suam, parentes, natos uidebit? nostræ uerò fœminæ patribus, liberis,* A
coniugibus, patria orbatæ in triumpho captiuæ abducentur? sic ferè Althæa apud Ouidium lib. 8. Metam.

Ergo impunè feret, uiuusq; & uictor, & ipso
Successu tumidus, regnum Calydonis habebit?

Hæc uerò νέμεσις est. nam indignatur fœminam indignè frui tanto bono: cui opponitur misericordia ex calamitate Troianarum non merentium malum. obseruandum illud etiam uidetur, poëtam de Helena diuersa sentire. nam paulò antè eam facit Græcis, Troianisq; inuisam, cum ait.

Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deserti coniugis iras
Permetuens.

Ubi (quemadmodum ante docuimus) Euripidem secutus fuisse uidetur in Troadibus. hic uerò innuit Helenam coniugi Menelao, reliquisq; Græcis esse charissimam. id quod etiam indicat Euripides in Helena, quem procul dubio hic æmulatus est Virgilius igitur concedi uidetur poëtis rem pro suo arbitrio uariare posse. aut nunc id conceditur Aeneæ. qui nimio iracundiæ æstu fluctuans, quid dicat ipse non cogitat. sed Plato omnem hinc difficulta- B
tem tollit: qui in libris de legibus scriptum reliquit Poëtas de industria uel quandoq; etiam cogi ipso numine pugnantia dicere, ut spiritu musarum afflati esse uideantur. uerba Platonis adscripsimus in 6. Aeneid. super eo uersu, egregia interea coniux. adeas locum, ut hoc te difficili scrupulo liberes. Occiderit ferro Priamus?] *amplificat à qualitate necis Priami, excidijq; urbis, atq; ex strage suorum Troianorum: utitur breuibus clausulis, crebrisq; interrogationibus: quæ iratæ personæ mirũ in modum conueniunt. talis ferè extat indignationis affectus à contrario sensu apud Homer. Iliadis β. ubi Iuno queritur, quod cum propter Helenam Græcorum plurimi interierint, ea tamen Priamo relicta, turpiter in Græciam redire parant. locus est doctis notiss.*

Namq; & si nullum memorabile nomen.] *προκατάληψις occupat, quæ obijci poterant, nimis indecorum uideri uirum fortiss. in fœminæ necem furere: hocq; defensionis genere utitur: quod non in fœminam, sed in scelus à fœmina patratum sæuit graui animaduersione dignum. non quærit nomen, aut laudem ex facto Aeneas; sed iustitiam, ut suorum deleat ignominiam: nemo enim patitur* C
cognatas suas fœminas primarias premi seruitio impudicæ mulieris. igitur rectè factum suum interpretari uidetur. dum ita sequitur. Extinxisse nefas tamen.] *signate loquitur, nefas. nam & si magistratus ad coërcenda peccata creari solent, nec cuiusq; sit in reos animaduertere, tamen cuiusuis interesse uidetur nefas tollere. uir enim iustus nullum graue scelus superesse pati debet. tali corripitur furoris genere Achilles in Agamemnonem apud Homer. Iliad. α. quem locum procul dubio Virgil. imitatus est. de quo infra. Sed utrum magis probandum, iudicent doctiores. non enim hic quidquam ausim affirmare, cum uiri illi antiquiss. atq; doctiss. facinus istud Aeneæ horum uersuum detractione improbare uideantur.*

Iamq;.] *Tmesis. Per occasionem conspectæ Helenæ,* LAMB.
uisum nocturnum narrat: & consilium suum de uindican Hort.
da illius supplicio, patria. Ira, quæ belli diuturnitate consenuerat, ea nunc Helena conspecta, ob patriæ excidium recruduit. Tyndarida.] *Helenen, Antonomasia. Fabulantur, Iouem in cygnum transformatum, Nemesi O-*

ceani

A ceani filiæ uitium obtulisse, quæ extemplò in anserem mutata fuerit. Hæc ouum ex se natum in palude reliquit. Fortè pastor id repertum, ad Ledam tulit: à qua in capsa seclusum, arctissima custodia seruatum fuit. Ex hoc, exacto tempore Helena prodijt: quam Leda, ut si sua fuisset, sedulò educauit, curauit studiose. Multi tradunt, Castorem & Pollucem ex eodem natos. Neque desunt historici, qui prodant, Iouem stellæ adsimulatum, cum Leda concubuisse, quo coitu Castor & Pollux prognati fuerint: ac postea Helenam ad illum modum ortam ex ouo, ut diximus. Rursum alij scribunt, Iouem in cygnum uersum, stuprum obtulisse Ledæ, & Tyndarum eadem nocte cum ea coiuisse. Ex Ioue uno partu Helenen & Pollucem, mox ex Tyndaro Castorem genuisse. quare Castor mortalis fuit, Pollux uerò immortalis. Verùm fratris precibus obtinuit, ut immortalis fieret, ut canit Pindarus. Allegorias harum fabularum Isacius Tzetzes his uerbis explicat: Λίαν οἱ παλαιοὶ πάντας ἐκάλουν τοὺς βασιλεῖς. τὶς γοῦν βασιλεὺς τῇ Λήδᾳ ἐμίγη μοιχικῶς, περὶ τὸν εὐρώταν ποταμόν, ἣ τις ἐξ αὐτοῦ ἔγκυος γινομένη, μιᾷ γαστρὶ τρεῖς παῖ-

B δας γεννᾷ, κάστορα, πολυδεύκην, καὶ ἑλένην. ὡς γοῦν παρακαλεῖ τὴν γαστέρα αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν σύνδεσμον ἐγεννήθη, ὃ δέρμα καὶ φυλακτήριον αὐτοῖς ἐπενίσαν. εἰς κύκνον δὲ λέγει τὸν Δία μεταβαλεῖν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμίγη αὐτῇ, ἀλλ' ἐν περύγροις, καθὰ ... κύκνος.

Illa sibi.] Caussa erroris, hypotyposi perturbati animi expressa. Estq; hoc ipsum uerisimile: quippe cum nusquam, neque apud Troianos, neque apud Græcos illi locus esse uideretur, minimè mirum fuit, si in ara, ceu asylo tuto, abdita se contineret. Vtramq; caussam addit. Et nocturnum item tempus maximè ad id idoneum erat, si quò euadere datum fuisset. Erinnys.] Auxesis, & appositio. Ecquæ putentur erinnyes, paulo antè expositum est. Aris.] in aris. Quas autem ueteres existimarunt aras, explicat copiose Macrobius ex uetustis authoribus: & nos alio loco de ijs differemus.

Exarsere] Periphrasticè accidentibus iram describit, ob caussas quas statim subiecturus est. Tale illud Homericum est Iliad primo:

πίμπλαντ' ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην.

C Sceleratas.] de scelerata sumere pœnas: expolitio.

Scilicet.] A fictione personæ suæ, cui orationem deliberatiuam affingit, uelit ne pœnas de Helena sumere, an secus. Principium abruptum est uehemens & concitatum, ab indigno ductum: quo à circumstantijs, urbis calamitatem cum Helenæ fœlicitate componit, quæ eius author & caput fuit. Et perpetuæ interrogationes coaceruatæ, indignitatem rei exaggerant in deliberatione.

Regina.] Ironia. Spartam.] Lacedæmonem, quam ἑκατόμπολιν πόλιν, Stephanus ἐν τῷ περὶ πόλεων, τῆς λακωνικῆς appellat. De eius conditione uariant authores. Alij à Sparta Amyclantis filio nomen accepisse contendunt. nonnulli, inter quos Eusebius est, à Sparto Phoronei filio conditam uolunt, eo tempore, quo Messapus apud Sicyonios regnum teneret, Baleus in Assyria, nonus à Nino. Quo item tempore Iacob cum filijs Aegyptum fuit ingressus. Postea à quodam heroe Lacedæmone, Lacedæmon fuit nuncupata. Produnt alij, ἀπὸ τοῦ λαγχάνειν, id est sortiendo, quasi λαχεδαίμονα fuisse dictam: quòd Heraclidæ in Peloponnesum descendentes, uniuersam terram sortitò inter se partiti sint. Pausanias interim in nominis ratione ab alijs dissentit. Lacedæmonem quintum regum, Eurotæ filiam Spartam duxisse uxorem, à qua urbem à se conditam Spartam dixerit, regionem uerò omnem Lacedæmonem: cum antea Leleges, à Lelege αὐτόχθονι primo rege fuissent appellati. Apollodorus nullo discrimine Spartanos, Lacedæmones & Lacones nominat. Cæterùm de laudatissima Lacedæmoniorum republica, & institutis, & Lycurgi legibus, multi iusta uolumina scripserunt. Hic Tyndarus antea priuatus, Hippocoonte deiecto, ab Hercule regnare iussus fuit. nam Hippocoontis filius, Lycinnum Phaneorũ regem huius hospitem interfecerat. Arx Spartæ prodigiosæ altitudinis, Mineruæ πολιούχου καὶ χαλκιοίκου, egregiè munita quidem postea, sed Tyndarei cœptum opus fuisse fertur. Quo morte intercepto, Castor & Pollux filij, Helenæ fratres, cum conarentur admirabile monumentum absoluere, infectum reliquere. Sparta, præter nomen urbis, etiam στάθμην τεκτονικὴν signat: id est, amussim seu perpendiculum fabrile. Et σπάρτα, σχοινία, ῥάμματα, funiculi sunt, & fila.

Mycenas.] Non suam patriam, sed mariti Menelai, & Agamemnonis. Mycenæ oppidum fuit Argolidis, ut Argos. Homeri enarrator dictas Mycenas autumat, ἀπὸ τῆς μυκήνης, νύμφης λακωνικῆς. Hic regnabat Agamemnon. Diuersa est eorum sententia, qui ἀπὸ μυκᾶν urbem ductam contendunt, hoc est à mugiendo, quòd Io in uaccam mutata, ibi primùm mugitum edidisset. Ab hac Iphigeniam Ouidius Mycenida nuncupauit.

Regina.] Ironia, quæ triumphatura cum marito sit de Troia excisa. Cum porrò θριαμβεύω triumpho, θρίαμβος triumphus & θριαμβευτὴς triumphator, Græca uoces sint: Latini hic β in π tenuem, β mediam in suam aspiratam φ uertunt. Erat is honos cùm apud alios, tum Romanos, omnium maximus, quoties imperator deuictis hostibus, curru & albis equis sublimis, præcedente cathenis onusto hoste, in urbem inueheretur. Hinc triumphales uiri, & currus exercitusq; triumphales.

Coniugiumq;.] Polysyndeton. Amplificat indignitatem enumeratione adiunctorum, quibus clarissimus triumphus spectatior esse, & humana simul fœlicitas commendari soleat. Occiderit.] Admirabili breuitate exaggerans indignitatem, à persona & loco, uniuersum excidium & decennalem obsidionem hausit.

Non ita] Subiectione negat, hæc commoda, & hanc triumphi speciem, Helenen in patriam reportaturam.

Etsi.] Obiectio. At in fœmineo supplicio nulla est laus, nulla gloria. Hanc soluit à meritis illius: Meruit mortem multis noxis. Et factũ suum laudat à pietate erga ciues suos, fato pugnando defunctos. Nefas.] Auxesis. Cineres] synecdoche: manes occisorũ, quos in sepulchris habitare persuasum erat, & hostiarum sanguine expleri. Quamuis in fœminam, inquit, ferro sæuire turpe est: pietatis tamẽ nomine laudabor, quòd cæsorum ciuium meorum umbras hostium suorum sanguine expleuerim. Meruisse.] meritas: genus pro genere.

A

ARGVMENTVM.

Hac longa oratione Venus planum facit Troiam non culpa Paridis, aut Helenæ, sed fato, deorumq́ue uoluntate euersam fuisse: idq́ probat à signo: quod quæ Dij struxerint, eadem ipsi destruant, & demoliantur.

Talia iactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi se, non antè oculis tam clara, uidendā
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit,
Alma parens, confessa deam: qualisq́ uideri
Cœlicolis, & quanta solet: dextraq́ prehensum
Continuit, roseoq́ hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tātus * furor excitat iras?
Quid furis? aut quōnā nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet cōiunx'ne Creusa?
Ascaniusq́ puer? quos omnes undiq́ Graiæ
Circumerrant acies: & ni mea cura resistat,
Iam flāmæ tulerint, † inimicusq́ hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,
Culpatus'ue Paris: uerùm inclementia diuûm,
Has euertit opes, sternitq́ à culmine Troiam.
Aspice (namq́ omnē, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus, atq́ humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu'ne qua parentis
Iussa time, neu præceptis parēre recusa)
Hic ubi disiectas moles, auulsaq́ saxis
Saxa uides, mixtoq́ undantē puluere fumum,
Neptunus muros, magnoq́ emota tridenti
Fundamenta quatit, totamq́ à sedibus urbem
Eruit: hic Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet, sociumq́ furens à nauibus agmen
Ferro accincta uocat.——
Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæua.
Ipse pater Danais animos uiresq́ secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finemq́ impone labori:
Nusquam abero, & tutū patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.

* al. dolor.

† al. inimicus &

NASC. Talia iactabam.] rectè iactabam, tanquam inania. & ab usu rationis abhorrentia. ideo sequitur. Et furiata mente ferebar.] *Plato in Phædro furorē mentis esse alienationē definit: cuius quidem alienationis duo genera tradit, unā ab humanis morbis, alterā à Deo prouenientem: insaniam illam, hanc diuinum furorem appellat. diuino furore supra hominis naturam homo erigitur, & transit in Deum, insania uerò infra hominis speciem homo deijcitur, & ex homine brutum quodam modo animal efficitur. id quod facilè hoc Aeneæ exemplo intelligi potest, qui usque adeò à mente alienus est, ita furore corripitur ut omnis uis rationis illius succumbere uideatur, & nisi à matre Venere contineretur, uelut equus rationis expers laxis habenis præceps in necem Helenæ feratur.* Cum mihi, se non ante oculis tam clara uidendam. Obtulit.] *si illa duo, & uiginti carmina tollas, quæ in multis codicibus tum impressis, tum etiam manuscriptis non extant, hæc superioribus procul dubio annecti debent. estq́ sensus. omnes pugnando fessi, tedio aduersarum rerum cū partim se de tecto præcipites dedissent, partim in flammas cecidissent, ne & ipse alterum facerem, aut, quod superat, tertium, me hostis occideret remanentem, mater mea non mihi, ut antea solebat, incognita, sed habitu, atque forma diuina ueniens. me ab ipsis inefficacissimis actibus reuocauit. ipse uerò illorum carminum sententiam sequar. in tanta mentis Aeneæ cōsternatione, & furoris impetu diuina ui opus fuerat, cum humana satis esset nulla. hinc illud ab Horatio dictum arbitror in poēt.*

» *Nec Deus intersit, nisi nodus uindice dignus*
» *Inciderit.*

Apud Homer. quoque Iliad. α. ad Achillis furorem; atque iram comprimendam Pallas mittitur. oportebat igitur ad extinguendum tantum animi ardorem Venus non

incognita, aut diuinitatem ementita descenderet, sed notiore, clarioreq́, quàm unquam sese ostenderet, forma, ut illius splendoris radio illustratus, à tanto se Aeneas abstineret facinore. Confessa deam.] *non diuinitatem ementita, ut in primo Aeneid. fecit, quæ sub specie uenatricis Spartanæ filio Aeneæ apparuit. sic enim poēta inquit.*

B

Cui mater media sese tulit obuia sylua
Virginis os, habitumq́ gerens, & uirginis arma
Spartanæ.

Qualisq́ uideri. Cœlicolis, & quanta solet.] *ea forma, splendore, diuinitatisq́ maiestate, qua inter cœlicolas Deos sese ostendere solet.* Nate, quis indomitas.] *oratio est Veneris partim obiurgatoria, minimè tamen contumeliosa, partim exhortatoria. uersatur in genere deliberatiuo, habetq́ omnes ferè suasionis partes, illisq́ etiam affectibus constat, qui Patheticæ orationi conuenire uidentur. breues continet sententias, crebras interrogationes. caret tamen abrupto illo, & concitato principio, quo Patheticæ orationes uti solent: id quod arte, & consilio factum est: ne uideatur mater iræ potius affectu, quàm materno officio adducta ad filium accedere commonendum. propterea nate ait. quæ uox insigne quoddam non odij, neq́ iracundiæ, sed materni amoris, beneuolentiæq́ indicium affert. Homerum uidetur fuisse imitatus Iliad. α. ubi Pallas è cœlo à Iunone missa Achillem retinet, ne ullam iratus Agamēnoni uim inferat. sic enim ait.* C

ἦλθον ἐγὼ παύσουσα τεὸν μένος αἴ κε πίθηαι
οὐρανόθεν πρὸ δέ μ' ἧκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη.

Et quæ sequuntur alia.

Compressura tui uesano pectoris æstu
Cœlitus adueni: me brachia candida Iuno
Misit.

Apud Euripid. in Oreste Apollo quoque iram Menelai cohibet,

A cohibet. & Orestem Helenam occidere cupientem uerbis castigat sic enim ait.

» μενέλαε παῦσαι λῆμ' ἔχων τεθηγμένον.
» φοῖβός σ' ὁ λητοῦς παῖς ὅδ' ἐγγὺς ὤν, καλῶ,
» σύ θ' ὃς ξιφήρης τῇδ' ἐφεδρεύεις κόρῃ
» ὀρέσθ' ἵν' εἰδῇς οὓς φέρων ἥκω λόγους
» Ἑλένην μὲν, ἣν σὺ διολέσαι πρόθυμος ὤν
» ἥμαρτες ὀργὴν μενέλεῳ ποιούμενος
» ἥδ' ἐστὶν ἣν ὁρᾶτ' ἐν αἰθέρος πτυχαῖς
» σεσωσμένη, κοὐ θανοῦσα πρὸς σέθεν.

Quid furis?] ab inhonesto. quasi dicat, uindictæ, magis, quàm pietatis, hoc est parentis, gnati, uxorisque rationem habens. uel ideo eum furoris arguit, quia iniquæ, & ab re furit in Helenam ab hac culpa immunem nam dictura est.

» Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,
» Culpatusue Paris: uerum inclementia Diuum
» Has euertit opes.

Tantus dolor.] ita legendum est, non furor: nam ex dolore ira, ex ira furor nascitur. ita enim sæpe ira augetur in homine, ut non iratus, sed furore percitus esse uideatur. ob idque Horatius dixisse uidetur.

B Aut quo nam nostri tibi cura recessit?] exiguæ charitatis, pietatisque in suos filium arguit: eosque sigillatim recenset, quorum præcipuam suscipere curam debet, patris, uxoris, nati. Quos omnes undique.] πάθος à periculo. Et ni mea cura resistat.] auget πάθος: & se ipsa commendat ab officio. Non tibi Tyndaridis.] Helenam, & Paridem purgat à peccato: caussamque excidij Troiani totam in Deos transfert. status est iuridicialis ex remotione criminis. uidetur autem locus esse ex Andromacha Euripidis desumptus: ubi Menelaus hunc in modum loquitur.

» Ἑλένη δ' ἐμόχθησ' οὐχ ἑκοῦσ' ἀλλ' ἐκ θεῶν
» καὶ τοῦτο πλεῖστον ὠφέλησεν Ἑλλάδα.

Id est, ut nos crassa Minerua quasi uerbum ex uerbo interpretamur.

» Helena non sponte fecit, sed impulsu deûm
» Nec paruam id attulit Graiis opem uiris.

Verum inclemẽtia diuum.] inuidiose in Deos, & cum indignatione, quasi ab omni iustitia, ac pietate alienos. hic etiam ingens deduci potest commiserationis locus ex infelicitate Troianorum. quod deos habuerint iratos, atque C aduersos. non displicet, quod in uetustioribus aliquot libris habetur. diuum inclementia, diuum: ut repetitione dictionis locus uenustior fiat. priorem tamen lectionem magis approbo. & quoniam irati hominis impetum cohibere, animumque de re aliqua persuasum ab ea opinione reuocare difficile est, nisi id ipsum, quod doces, probabili aliqua, & firma ratione uerum esse demonstres, propterea Venus non coniecturis, neque friuolis argumentis, sed signis quàm manifestiss. Troiam deorũ uoluntate, non Helenæ, neque Paridis culpa cecidisse demonstrat, & ait. Aspice.] δεικτικῶς. sensus autem est, aspice quanto cum iræ impetu ea nunc diruant dij, quæ olim propitij muniendæ urbis gratia condiderunt: Neptunus mœnia: Pallas arcem: Iuno portas.

Namque omnem.] eò usque pendet, nubem eripiam. aufe ram, inquit, abs te ignorantiam, quæ natura in omnibus hominibus est: quæ oculos tuos perstringit, & quasi nubem offendit, quo minus, quæ ex Deo sunt, perspicere possis. hinc illud apostoli. nemo nouit sensum domini, nisi spiritus Dei. animalis homo non percipit ea, quæ Dei sunt. propterea subdit poëta. Quæ nunc obducta tuenti. Mortales hebetat uisus.] Homerum haud dubie imitatur poëta Iliad. ubi Minerua ab oculis Diomedis nebulam aufert, quò Deum ab homine discernat. quem locum Plato in Alcib. II. declarans, ea dicit, quæ itidem ad huius loci intelligentiam facere uidentur. Verum, inquit, mihi uidetur, quemadmodum Diomedi Mineruam inquit Homerus ab oculis nebulã abstulisse, ut discerneret Deum ab homine, sic & ab animo tuo prius oportere caliginem, qua nunc offenditur, auferre: deinde illa propius admouere, per quæ seu bonum quid sit, siue malum dignoscat. nunc enim impius esse uideris. quibus ex uerbis facile colligitur, hominem diuersæ à Deo esse naturæ nec sapientia illum diuina imbui unquam posse, ut, quæ ex Deo sunt, mysteria cognoscere queat, nisi prius ignorantiæ nubes ab ipso Deo stirpitus euellatur. multa hic ex theologica facultate disputari possent, quæ consulto prætereo, ne in humanis studijs ipse theologum agere uidear, sed opportuniore loco, & tempore his de rebus spiritu sancto fauente disputabitur. Aeneas igitur ignorantia ductus, quod ex fato, deorũque uoluntate erat, ut Troia excideretur, id Helenæ peccato tribuebat: quam ob idetiam occidere uolebat, nisi, erepta sibi nube, deorum uoluntatem cognouisset. Et humida.] allusit ad naturam nubis, quæ cum ex terræ, aquarumque humoribus fiat, non humida esse potest.

Neptunus muros.] Neptunum Pergama condidisse liquido scribit Homerus Iliad. 21. ijs uersibus: quibus ipse loquitur Neptunus.

ἤ τοι ἐγὼ Τρώεσσι πόλιν πέρι τεῖχος ἔδειμα “
Εὐρύ τε καὶ μάλα καλὸν, ἵνα ἄῤῥηκτος πόλις εἴη “
φείδε. Id est. “
Ipse ego Troianam muris immanibus urbem, “
Et latis, pulchrisque & cinctam turribus altis “
Muniui, statuique inuictaque pergama feci. “

Igitur quod olim struxerat, nunc destruit. & est locus ex Homero sumptus Iliad. 12. ubi Neptunus, & Apollo unanimes muros Troiæ funditus euertere decernunt immisso ex Ida monte aquarum flumine. quod Virgilius mutauit, ingens.

magnoque emota tridenti “
Fundamenta quatit. “

Porrò uersus Homeri hoc habent.

Δὴ τότε μητιόωντο ποσειδάων, καὶ Ἀπόλλων “
Τεῖχος ἀμαλδῦναι ποταμῶν μένος εἰσαγαγόντες, “
Ὅσοι ἀπ' Ἰδαίων ὀρέων ἅλα δὲ προρέουσι. Id est. “
Tunc primum unanimes Neptunus, & acer Apollo “
Murum euerterunt, totumque à sedibus imis “
Luctabantur opus rescindere, pluribus undis “
Labentum celsæ fluuiorum è montibus Idæ “
Immissis. “

Hic Iuno Scæas sæuissima.] odiose in Iunonem: quæ usquequaque crudelis, & inimica Troianis fuit. sciendum autem est, hic trium mentionem fieri, murorum, Scææ portæ, & arcis: ut planum fiat Aeneæ, omnem salutis urbis spem abijsse: non enim ignorabant Troiani, tria sibi esse fata, quæ urbis exitium demonstrarent. Palladium ex arce sublatum: Troili mortem: tertium cum portæ Scææ limen scinderetur. quæ tria fata elegantiss. uersibus ir. Bacchid. Plautus est prosecutus, cum ait.

" Ilio tria audiui fuisse fata: quæ illi exitio forent:
" Ex arce signũ si periisset, alterum etiam est mors Troili:
" Tertium cum porta Scææ limen superum scinderetur.

Cum igitur & muros, & arcem, Scæamq́ portã dirui uideat, præterita iam Troili morte, facile suspicari potest, actum esse de salute urbis: nam coniicere potest, demolita arce, Palladium quoq́ statim esse auferendũ. Eripe nate fugam.] conclusio est, quæ suasionem habet ab utili & notandum, fugam Aeneæ non prius persuaderi posse, quã urbem penitus excisam uideat. aliter enim honestam sibi dari fugiendi causam non putat. unde occulta deducitur Aeneæ commendatio ab animi magnitudine. Nusquã abero.] προληπτικῶς suam filio operam pollicetur. etenim obiicere potuisset Aeneas. quò me feram? cum hinc flammæ, illinc me hostes premant? itaq́ suæ incolumitatis fit securus Aeneas. sanè optima œconomia est, ut, ubi desunt humanæ uires, ibi auxilium Deorum interponatur. quod fortasse Horatius (ut suprà diximus) eo uersu præcipere uoluisse uidetur in arte poẽt.

" Nec Deus intersit, nisi nodus uindice dignus
" Inciderit.

Locus huic ferè similis extat apud Eurip. in Rheso: ubi Minerua Paridi semper se affuturam pollicetur. hoc tamen interest, quod illic Minerua Paridem uana spe ludit, hic autem Venus ex animi sententia loquitur. illic honoris, hic uitæ, salutisq́ defensio promittitur. sic igitur ait Euripides.

" θάρσει φυλάξω σε ἥδε πρευμενὴς Κύπρις.
" μέλει δ' ὅσος μοὶ πόλεμος, οὐδ' ἀμνημονῶ
" τιμῆς.

LAMB. Causam cohercitι furoris in matrem Venerẽ transfert.

Hort. Numinis beneficium est, hominem prauis cupiditatibus & carni posse imperare. Effigiatus hic locus est ad exemplum Homeri, apud quem Iliad. primo, Achilles in nobili iurgio, iniuria commotus aduersus regem, per iram deliberat, uelit'ne disturbatis Græcis eum confodere, an sibi temperare. Ac dum ensem uagina extrahit, Minerua cœlo lapsa, comis à tergo apprehensum, furentem cõpescit. Noster suam Helenen Agamemnoni, Aenean Achilli, Venerem Palladi comparat. Verba Homeri sunt:

—Πηλεΐωνι δ' ἄχος γένετ', ἐν δέ οἱ ἦτορ
στήθεσιν λασίοισι διάνδιχα μερμήριξεν.
ἢ ὅγε φάσγανον ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίζοι,
ἠὲ χόλον παύσειεν, ἐρητύσειέ τε θυμόν.
ἕως ὁ ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν.
ἕλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος. ἦλθε δ' Ἀθήνη
οὐρανόθεν, πρὸ γὰρ ἧκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
ἄμφω ὁμῶς θυμῷ φιλέουσά τε, κηδομένη τε.
στῆ δ' ὄπιθεν, ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλεΐωνα
οἴῳ φαινομένη, τῶν δ' ἄλλων οὔτις ὁρᾶτο.

Hoc inter utrumq́ interest, quòd Achilles à Minerua comis à matre manu prehensus dextra, à uindicta prohibetur. Illic Minerua à Iunone, utrunq́ ex æquo adamante, mittitur: hic Venus ultrò inuocata, non missa, filio adest. Illic Iuno adamat alienos, Venus hic filium. Præterea, dea hic illustratur descriptione à qualitate simul & quantitate, forma, qua superis apparere soleat. Furiata.] furenti animo, quo aguntur ii quibus dolent iniuriæ. Ferebar.] amens furore rapiebar. Ducta est metaphora à brutis feris, quæ sine rationis ductu ferũtur. Quid aliud efficit ira? quæ solutis rationis habenis, hominem in beluinam naturam transformat? A Qualisq́.] A forma & specie diuina. Rosco.] Allusio ad purpureũ rosæ colorem, quem ita tinxit Adonidis cruor, cum antea candore niuali conspicua esset. Hac sibi tum Venus corollas fecit. Ore.] Pleonasmos. Nate.] Principiũ abruptũ, à reprehensione concitata furoris, quòd ferro in insontem sæuire statueret. Iteratæ interrogationes agitatũ spiritũ retũdũt. Non prius.] Dehortatura filium à concepto cõsilio, proponit pietatem, & salutem suorũ, quæ omni hostium supplicio potiores & priores esse debeant. Et quo dehortatio sit ad persuadendum accommodatior, exaggerat periculum, in quo illi medii inter contigua incendia uersantur. Hauserit.] Potentiales sunt locutiones: pro, hausisse potuerit, & tulisse. Non tibi.] Græco epitheto delectatus, politè Lacænam uocat. Translatio culpæ in deos. Illud item obseruandum est, rectè ac decorè à poëta Veneri, Paridis & Helenes patrociniũ ac defensionem tributã. quippe cuius opera & beneficio, è fide data, uterq́ alteri iunctus fuerat. Prudenter itaq́ ambos culpa eximit, eam in deos & fata transmouens. Et ne uana coarguatur, confirmat uerba sua testimonio præsentis rei: ac gradatione B quadam paulatim ad summa peruenit. Estq́ propositio, quam testimonio in re præsenti cõfirmabit. Tyndaridis.] Periphrastica antonomasia Helenæ, Lacon, Lacæna, Lacedæmoniensis, Tyndarei filia, cuius suprà paulo mentio à nobis facta est. Verum inclementia.] Translatio. Aspice.] Attentio ad confirmationem. Mutuatus hunc locum est ab Homero Iliad. 5. ubi Pallas Minerua Diomedi in pugna nubem oculis detrahit, quo diuos ab hominibus dinoscat:

ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν
ὄφρ' ἐῢ γινώσκοις, ἠμὲν θεὸν, ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

Profectò ita res habet: nisi cæcitatis caligo, & ignorantiæ nubes, pectoribus excutiatur, inter spiritualia & carnalia nihil diiudicet. Sed mens erroris nebulam exuta, & diuinitus illustrata, diuinam prouidentiam & potentiam agnoscit, & errorem suum intelligit. Hic ubi.] Primum ostendit, Neptunum fuscina ac tridente urbis muros & fundamenta subruentem: inde Iunonem occupantem portas, & è Tenedo hostes accientem: mox Palladem tenentem arcem, & horribili facie perturbantem Troianorum animos. Ad postremum, ut supremus Iupiter, pater ho- C minumq́ deumq́ hostes spiritu ac ferocia in Troianos armet. Hæc omnia denique huc tendunt, cum Diis non esse pugnandum: id quod impium est, & conatus irriti. Moles.] Quas autem uocet moles, statim reddit, saxa saxis murorum auulsa. Anadiplosis. Amplificat murorum ruinam, à signis consequentibus. Nam ex ponderum lateritiorum ruina, puluis ceu fumus in aërem surgit. Vndantem.] ad undarum speciem, in nubem se erigentem. Nam undare, undam efficere est. Quare nubes undant, aër undat, & fumus. Et puluis à terra, turris aut muri ruina exortus, fumi similitudinem refert. Itaque eruditè dixit, fumum puluere mixto undare. Neptunus.] Quòd dicat Neptunum murorum fundamenta quatere, hac de causa id factitatũ ferunt. Laomedon, cum Troianæ urbis muros inchoasset, & in medio opere pecunia iam deficeret, ut absoluere non posset: accepit, apud Troianos in sacrario Neptuni & Apollinis pecuniam multos annos inuiolatam, intactamq́, ut sacrationẽ, asseruari.

A Hanc inde sustulit, & quidem ea lege, interposita fide iureiurando, ut eam postea restitueret, non sine fœnore. Lusit postea deos, dictitans identidem, In templo quid facit aurum? Dijs nihil opus est pecunia. Quam ob causam Neptunus inundationem in agros Troianos immisit, per quam, putrefactione coorta, pestis multos mortales absumpsit. Quidam aliter referunt historiam. Neptunus & Apollo grandem pecuniam à Laomedonte pacti, ut urbem muro cingerent: ubi iam opus absoluissent, à rege ludibrio habiti fuerunt. Itaq; ultionem minati, tum quidem discesserunt. At urbe iam capta, in ea diruenda Græcis auxilio adfuerunt. Quoniam autem Iuno regnorum præses existimatur, rectè eam in porta collocat: Minerua arcet condit: Neptuno uerò fundamenta sunt consecrata, cuius impulsu mouetur & subruuntur. Vnde à Græcis ἐννοσίγαιος & τειχεσιπλήτης ἄρης est nuncupatus. Enarrator Homeri Iliad. 20. annotauit, Neptunum propter Laomedontis perfidiam indignatum, cetum in Troadem immisisse: à quo obuij omnes, simul & fructus corrupti fuerunt. Laomedonti statim consulenti oraculum, responsum: si Hesionem filiam bestiæ deuorandam
B obijceret, fore ut extemplò peste liberaretur. Porrò, cum ille filiam chariorem haberet, quàm ut id faceret, præmium ceti percussori statuit equos illos immortales, quos Iupiter Troi, pro rapto Ganymede, aliquando dedisset. Itaque his rebus dubijs Hercules interueniens, promisit sua se uirtute præmium laturum. Hic munimento à Minerua illi parato, quod ἀμφίχυτον τεῖχος appellatum fuit, armatus, per os in piscis uentrem se demisit. Atque hunc in modum eius ilia labefecit. Hoc casu Laomedon peste liberatus, uictori equos illos ἀθανάτους seu ἆθλον tradidit. Ille historiam refert ex Hellanico. Hanc paulo aliter citat Hyginus. Apollo ira commotus, Laomedonti oraculum petenti ita respondit. tum pestem demum desituram, ubi omnes puellæ Troades ceto illigatæ essent. Plurimis iam absumptis, cum Hesiones sors exisset, ipsaq; petræ alligata aliquandiu stetisset, Hercules & Telamon in expeditione Colchica huc appulsu delati, & cetū occiderunt, & Hesionem patri his legibus reddiderunt, si salui ab expeditione Colchica reuerterentur, eam secū in Græciam abducerent, unà cum equis, qui super aristas & summas undas irent. Reuersos fefellit Laomedon. Quam-
C obrem Hercules mox comparatis nauibus, & Troiam circumsessam, intra decimum propè diem quàm obsideri cœperat, ad deditionem compulit, uel (ut alij) cepit: & Laomedontem, tradita Telamoni Hesione, & Priamo filio relicto regno, trucidauit. Idem aliam historiam adducit. Apollinem & Neptunum his conditionibus Troiæ muros circumduxisse, ut quantum pecoris eo anno regi in suo regno natum esset, id uniuersum ipsis immolaretur. Sed rex fidem non seruauit. Motos.] quos ipse proposito prœmiò ædificarat. Tridenti.] sceptro. Tridens Neptuni est, τρίαινα, ut fulmen Iouis. A' sedibus.] A' fundamentis. Hic Iuno.] Monstrantis digito aliam urbis partem. Iunoni, ut dixi, attribuuntur portæ. Omine ab etymo nominis sumpto, deam Troianis infestam in portis Scæis collocat. σκαιὸν, læuum, sinistrum, ac proinde inauspicatum: perinde ut δεξιὸν, dextrum, auspicatum. Hanc portam scholiastes Homeri Scæam dictam arbitratur, Iliad. 5. quòd in læua urbis parte sita esset: uel à Scæo quodam, à quo ædificata fuit. Sunt alij, quibus placet inde portæ nomen factum, quòd sinistrè Troiani in ea consultassent. Sed & per hanc Durens equus in urbem introductus fuit. Scææ portæ item Dardaniæ fuerunt appellatæ fortasse quòd Dardanium spectarent. Per has Troiani in prælium uidebant· αὗται δὲ καὶ Δαρδάνειαι προσαγορεύονται, δι' ὧν ἐξῄεσαν εἰς τὸ πεδίον οἱ Τρῶες. σκαιαὶ δὲ ἄρηνται, ὅτι ἀπὸ σκαιοῦ τοῦ κατασκευάσαντος. ἢ ὅτι ἐν τοῖς σκαιοῖς καὶ ἀριστεροῖς μέρεσι τῆς πόλεως κεῖνται. οἱ δὲ φασίν, ὅτι διὰ τοῦ σκαιοῦ ἐβουλεύσαντο τοὺς Τρῶας. τὸν γὰρ δούρειον ἵππον κατ' αὐτὰς ἐδέξαντο τὰς πύλας. Addit Hesychius, ita nominatas, διὰ τὸ ἐξ ἀριστερῶν κεῖσθαι ἐν τῷ Ἰλίῳ, ἢ διὰ τὸ σκαιὰς μάχας ἐν αὐταῖς γεγενῆσθαι, ἢ διὰ τὸ σκολιὰς εἶναι κατὰ τὴν εἴσοδον: & easdem quoq; Homerum Dardanias appellare. Porrò Strabo lib. 12. affirmat, à cadauere Laomedontis ita uocatas, à scænomate, quod in eius sublimine uisebatur. Sunt alij, qui ob id Scæas dictas uolunt, quòd in occidentali urbis parte essent. nam ut ortus dextra mundi pars est, ita læua, occidua: authore Aristotele. In his portis Homerus Priamum & Troianos senes pugnam spectantes, καὶ ὅπλα λαμπρὰ ὁρῶντας inducit, Iliad 3.

οἱ δ' ἀμφὶ Πρίαμον καὶ Πάνθοον ἠδὲ Θυμοίτην
Λάμπόν τε Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος,
Οὐκαλέγων τε καὶ Ἀντήνωρ πεπνυμένω ἄμφω
ἥατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι.

Portas.] Circa has portas ingens certamen fuit de corpore Achillis, teste Homero. Sociûm.] id est, Græcorum, quorum res aduersus Troianos eo bello tutata fuerat. Iam summas.] Transicio ad Palladem, quæ arcē occupauit, & Troianos iā uictos horribili aspectu magis magisq; terruit. Tritonia.] Palladem ita dictā credūt, & Tritogeniam, teste Homeri enarratore Iliad 8. quòd in pectoribus humanis trepidationem gignat, & pauorem. belli enim dea est. Recentiores porrò, quòd ad amnem Tritonem in Libya sit prognata. Nonnulli rursum, quòd ex capite Iouis prosiluerit: & Trito, τριτὼ, Aeolibus caput significare: quod quidam allegoricè sic interpretantur, quòd ex capite tria oriantur, benè cogitare, bene dicere, & bene persequi cogitata. Cum autem duæ sint Tritones ciuitates, quarum altera Libyæ sit, altera Bœotiæ: apparet, inquit Apollonij interpres, ad harum alterutram Mineruā natam. Vnde factum, cur etiam Tritonis appelletur. Et priorem etiam etymologiam adducit· τρίτων, inquit, πόλις Λιβύης. ἔστι δὲ καὶ Βοιωτίας. δοκεῖ δὲ ἡ Ἀθηνᾶ παρὰ θατέρᾳ αὐτῶν γεγενῆσθαι, ἀφ' ἧς καὶ τριτογένεια λέγεται. οὕτω τινὲς. οἱ δὲ, ἀπὸ τὸ τρεῖν, ἤγουν τὸ φοβεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις ποιεῖν. Itaq; poeta ad uocis etymon alludens, arci insidentem, & Troas aspectu suo perturbantem fingit, ut epitheton nō abs re additum, arbitrandum sit. Hesychius probat quidem hanc etymologiam, ἀπὸ τοῦ τρεῖν ἐγγεννᾶν τοῖς πολεμίοις: sed addit, posse etiā dici à Tritone fluuio Libyæ, ad quem apparuerit, & inde Tritogeniam appellatam, ἢ τὸ τρεῖν ἐγγεννῶσα τοῖς ἐναντίοις. καὶ τριτογενὴς ἡ Ἀθηνᾶ, ἐπιθετικῶς. Sunt qui nomen ad Tritonidem lacum referunt, circa quem anno 58. ætatis Isaaci uisa fuit. Hæc Iouis primogenita, cum multa apud rudes mortales noua inuenisset, è patris cerebro natam crediderunt. Huius inuenta creduntur lanificiū, textoria, armatura, leges, quibus classicum canitur (unde & Bellona à Latinis dicta est) numeri, tibiæ, fistulæ pastorales. Quare rectè à Cicerone in lib. De natura deorum, sapientiæ dea, & artium omnium inuentrix appellatur.

Plinius

Plinius quoq. grauissimus author est, lib. 5. cap. 4. haud procul à Philenorum aris in Africa, circa continentem, amnem Tritonem esse: & ibi paludem, quæ ab eo nomen acceperit, ut Pallantias diceretur, à Pallade uidelicet.

Pallas.] ὡς πάλλουσα τοὺς αὐλοὺς, *quòd iacula feriat, emittatq́: uel* ἀπὸ τοῦ παλλάσσειν, *perturbare:* ἢ ἀπὸ τοῦ πάλλειν, *ut contendit Homeri enarrator: uel quòd Pallantem gigantem peremerit: uel quòd è Iouis cerebro exiluerit: uel quòd perculsum Dionysij cor ad Iouem attulerit. Verba Isacij in Lycophronem sunt.* παλλὰς δὲ ἡ ἀθηνᾶ, ἢ παρὰ τὸ πάλλειν τὰ ὅπλα· πολεμικὴ γὰρ, καὶ ἐν τῷ γεννᾶσθαι ἀπὸ τῆς Διὸς κεφαλῆς ἐξέθορε τὰ ὅπλα κινοῦσα. ἢ παρὰ τὸ παλλομένην τὴν τοῦ διονύσου καρδίαν ἀνενεγκεῖν τῷ Διΐ. διόνυσον γὰρ, τὸν καὶ ζαγρέα καλούμενον, υἱὸν Διὸς καὶ περσεφόνης ὑπάρχοντα, μελισθὸν οἱ τιτᾶνες ἐσπάραξαν· ἧς τὴν καρδίαν ἔτι παλλομένην ἀνήνεγκεν. ἢ ὅτι ἐν τῇ συμβολῇ τῆς μάχης καὶ τῶν θεῶν πάλλαντα, ἕνα τῶν γιγάντων, ἀνεῖλεν. ἢ πάλλαντα τὸν πατέρα πτερωτὸν ὑπάρχοντα, καὶ βιάζοντα ταύτην, ὡς θέλοντα συγγενέσθαι, ἡ τὴν παρθενίαν τιμῶσα τοῦτον ἀνεῖλε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα περιεβάλλετο, καὶ τὰ πτερὰ τούτου τοῖς ποσὶ ταύτης προσήρμοσεν. ὅθεν αὐτὴν ἐθεοποίησαν ἕλληνες, καθάπερ καὶ τὴν πολεμικωτάτην ἀθηνᾶν, ἴτωνος μὲν ὑπάρχουσαν θυγατέρα, ἰοδάμας δὲ ἀδελφὴν, ἣν ἰοδάμαν ἀντιπολεμοῦσαν ἀνεῖλεν, ὥς φησι σιμωνίδης ὁ γενεαλόγος. *Porrò de Palladio suprà annotatum est.*

Nimbo.] *ab habitu, & terribili armorum specie. ex nimbo horrendam tempestatem & cladem præsentem intelligit.*

Gorgone.] *Quatuor Gorgones Phorci filias fuisse produnt, Scyllam, Medusam, Sthenonem & Euryalen: habitasse insulas contra hortos Hesperidum, quæ Dorcades dictæ fuerunt.* γοργὸς, *agile & terribile est. Diodorus: classicus historicus, in literas misit, olim fœminas bellicosas non multum diuersas à moribus Amazonum, Africam incoluisse: quarum reginam Medusam Perseus bello deuictam interfecerit. Inuenio Medusam, Euryalen & Sthenonen insulas Gorgadas in mari Aethiopico habitasse, à quibus nomina sortitæ fuerint. Minerua Medusæ crines in angues ita uertit, ut qui eam intuerentur, illico uerterentur in lapides. Ex huius à Perseo interfectæ cruore Pegasum natum fabulantur. quare Neptuno & Medusa natus fingitur. Addunt & illud, deã Medusæ caput clipeo suo imposuisse. Apollonij tersissimus enarrator lib. 4 Argonaut. ex Pherecydis secundo historiam his uerbis citat:* περσέως ἐν σειρίφῳ μετὰ τῆς μητρὸς διάγοντος παρὰ δίκτυϊ, καὶ ἡβήσαντος, πολυδέκτης ὁ δίκτυος ὁμομήτριος ἀδελφὸς, βασιλεὺς σερίφου τυγχάνων, ἰδὼν τὴν δανάην, ἠράσθη αὐτῆς, ἠπόρει δὲ συγκοιμηθῆναι. καὶ παρασκευάσας ἄριστον, ἐκάλει ἄλλους τε πολλοὺς, καὶ αὐτὸν περσέα. περσέως δὲ πυθομένου, ἐπὶ τίνι ὁ ἔρανος ἐγχεῖται· τὸ δὲ φάσαντος, ἐπὶ ἵππῳ· περσεὺς εἶπεν, ἐπὶ τῇ τῆς γοργόνος κεφαλῇ. μετὰ δὲ τὸν ἔρανον τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ ἄλλοι ἔρανιστεὶ τὸν ἵππον ἀπεκόμιζον, καὶ περσεὺς οὐδὲ οὐκ ἐδέχετο· ἀπῄτει δὲ τὴν τῆς γοργόνος κεφαλὴν κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. ἐὰν δὲ μὴ κομίσῃ, τὴν μητέρα αὐτοῦ λήψεσθαι ἔφη. ὁ δὲ ἀνιαθεὶς ἀπέρχεται, ὀδυρόμενος τὴν συμφορὰν εἰς τὸ ἔσχατον τῆς νήσου. ἑρμῆς δὲ αὐτῷ ὀφθεὶς, καὶ πύθοιτο αὐτῷ προσαγαγὼν, μανθάνει τὴν αἰτίαν τοῦ ὀδυρμοῦ. ὁ δὲ ἡγεῖται, θαρρεῖν εἰπών· καὶ πρῶτον μὲν ἡγεῖται αὐτῷ πρὸς τὰς τοῦ φόρκυος γραίας, πεμφρηδώ καὶ ἐνυώ καὶ δεινώ, ἀθηνᾶς φρασάσης, καὶ A αὐτῶν μὲν ὑφαιρεῖται τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸν ὀδόντα, ὀρεγουσῶν ἀλλήλαις. αἱ δὲ αἰσθανόμεναι βοῶσι καὶ ἱκετεύουσι τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὸν ὀδόντα ἀποδοῦναι. ἐνὶ γὰρ αἱ τρεῖς ἐκ διαδοχῆς ἐκέχρηντο. ὁ δὲ περσεὺς αὐτὸν ἔχειν ἔφη, καὶ ἀποδώσειν, ἐὰν αὐτῷ ὑποδείξωσι τὰς νύμφας, αἳ ἔχουσι τὴν ἄϊδος κυνῆν, καὶ πέδιλα τὰ ὑπόπτερα, καὶ τὴν κίβυσιν. αἱ δὲ αὐτῷ φράζουσι· καὶ ὁ περσεὺς ἀποδίδωσι. καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὰς νύμφας σὺν ἑρμῇ, αἰτήσας τε καὶ λαβὼν ὑπόπτερα πέδιλα, καὶ τὴν κίβυσιν περιβάλλεται κατὰ τῶν ὤμων, καὶ τὴν ἄϊδος κυνῆν τῇ κεφαλῇ περιτίθησιν. εἶτα ἔρχεται πετόμενος κατὰ τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὰς γοργόνας, συνεπομένων αὐτῷ ἑρμοῦ τε καὶ ἀθηνᾶς. ταύτας δὲ κοιμωμένας εὑρίσκει. ὑποτίθενται δὲ αὐτῷ οὗτοι οἱ θεοὶ, ὅπως χρὴ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν ἀπεστραμμένον. καὶ δεικνύουσιν ἐν τῷ κατόπτρῳ τὴν μέδουσαν, ἣ μόνη ἦν θνητὴ τῶν γοργόνων. ὁ δὲ πλησίον γενόμενος, ἀποτέμνει τῇ ἅρπῃ τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐνθεὶς εἰς τὴν κίβυσιν φεύγει. αἱ δὲ αἰσθόμεναι διώκουσιν. οὐχ ὁρῶσι μέντοι αὐτὸν διὰ τὴν ἄϊδος κυνῆν. περσεὺς δὲ εἰς σέριφον γενόμενος, ἔρχεται παρὰ πολυδέκτην, καὶ κελεύει B συναθροῖσαι τὸν λαὸν, ὅπως δείξῃ αὐτοῖς τὴν τῆς γοργόνος κεφαλὴν, εἰδὼς ὅτι ἰδόντες ἀπολιθωθήσονται. ὁ δὲ πολυδέκτης ἀθροίσας τὸν ὄχλον, κελεύει αὐτὸν δεικνύειν. ὁ δὲ ἀποστρεφόμενος ἐξαίρει ἐκ τῆς κιβίσεως, καὶ δεικνύει. οἱ δὲ ἰδόντες, λίθοι ἐγένοντο. ἡ δὲ ἀθηνᾶ παρὰ περσέως λαβοῦσα τὴν κεφαλὴν, ἐντίθησιν εἰς τὴν ἑαυτῆς αἰγίδα. τὴν δὲ κίβυσιν ἑρμῆς ἀποδίδωσι, καὶ τὰ πέδιλα, καὶ τὴν κυνῆν ταῖς νύμφαις. *Paulo pòst idem addit, alios esse authores, qui prodant, Perseum cum capite Medusæ auulso è Libya deuolasse, & ex guttis sanguinis in terram delapsis feras natas. Atq. hinc factum, cur ea regio ferarum omne genus sit fœcunda. cuius rei & ipse Alexander author est. Hesiodus in Theogonia testatur, Medusam unam sororum mortalem, reliquas uerò immortales & inuicta perpetua: & cum earum altera Neptunum in herbido prato floribus uernis rem habuisse:*

> σθενώ τ', εὐρυάλη τε, μέδουσά τε λυγρὰ παθοῦσα,
> ἡ μὲν ἔην θνητὴ, αἱ δ' ἀθάνατοι καὶ ἀγήρως
> αἱ δύο, τῇ δὲ μιῇ παρελέξατο κυανοχαίτης
> ἐν μαλακῷ λειμῶνι καὶ ἄνθεσιν εἰαρινοῖσι. C
> τῆς δ' ὅτε δὴ περσεὺς κεφαλὴν ἀπεδειροτόμησεν.

Fabulæ rationem reddit Fulgentius lib. Mytholog. secundo, & Lycophronis scholiastes. Idem author* ἄλλοι *inquit,* δέ φασιν, ὅτι ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὃ περὶ τὸ στῆθος εἶχε ταύτην ἐνέπηξεν· ὅθεν ἀπὸ τῆς γοργόνος καὶ ὁ ἐπιστήθιος ἐκεῖνος τῆς ἀθηνᾶς κόσμος, γοργόνειον ἐκλήθη. *Ex reciso capite Medusæ exiluit Chrysaor & Pegasus. Illud porrò ex Diodoro addendũ duxi, quòd ea gens in extrema ora Africæ sita fuerit ad occidentem, dissimilis uitæ studio à cæteris mortalibus. Hæ initiò, bello se exercuerunt: idq́ studio tuendæ pudicitiæ magis, quàm inferendi belli. Inde post militiæ annos, quasi emeritæ sobolis propagandæ causa connubijs operabantur. Principatum, ut Amazonica gens, inter se obtinebant: publica munera obibant. Contrà, uiri fœminarum, præpostero naturæ rerum instituto, domestica curabant negotia: prolem intra domesticos parietes alebant. Mammas fœminis adurebãt, ne ad rem bellicam essent impedimento. Ipsa autem insula quam in extremis occasus finibus incolebant, Hespera*

fuit

A *fuit nuncupata, & in Tritonide palude sita, quæ Oceano adiacebat: nomen nacta à flumine, quod in eam se effundat. Quod uerò ad militaria fœminarum studia, Herodotus tradit, Machlyes non multum ab illis diuersos esse, & Auses, qui ad eam paludem incolerent. Horum puellæ sacro Mineruali ueluti in turmas distributæ, fustibus se & lapidibus incessunt, testantes eo se studio patrium seruare morem. Quòd si quæ uulneribus acceptis occumbant, eas uirgines esse negant. Quæ uerò omnium optima bello iudicetur, eam Græca panoplia & crista Corinthia instructam, & in currum sublimem illatam, ingenti plausu circa Tritonidem paludem circumuehunt. unde poëtis fabulandi materiam datã apparet. Nonnulli Gorgonas dictas putãt, quasi γεωργοὺς, quòd agriculturæ fuerint istẽ studiosæ. Et γοργόνες, ἀγρίδες, γοργίδες unde γοργίδες; αἱ ἀντίχριδες. γόργυρα, προσωπεῖα. γοργός, ὀξύς, ταχύς, δυλερὸς, λιπαρὸς, εὐγραφὴς. γοργῶπις φοβερὸφθαλμος.* *Sunt qui tradunt, in Libya Gorgonas animalia esse, haud dissimilia ouibus, aut uitulis, quibus pestilens oris sit halitus, quo ea quæ afflantur, mox extinguuntur.* Ipse pater.] *Emphasis. qui si per fata rebus afflictis nolit opem ferre, ut author etiam alijs diuis sit ad excindendũ, frustra humanis uirib. succurritur: multo uerò magis impiè causa excidij in hominẽ transmouetur.* Dardana.] *Ad Dardani perfidiam allusit, quam dij certatim nunc ulciscerentur.* Sufficit] *Eleganti significatione uerbo usus est, pro submministrat, ἐπαρκεῖ.* Eripe nate.] *Epilogus constat exhortatione, ad capessendam fugam quam à tuto commendat, cum promittat se filio ducem ubiq; adfuturam.* Limine.] *domo: synecdoche.* Dixerat] *Ad hunc modum Venus filium à uindicandi libidine dehortata, discessit.* Spissis.] *dubia luce noctis. Quia lunæ tacitæ exortu densiores tenebræ dispulsæ fugatæq; erant. Spissam, ab aëris densitate ita nuncupat.*

ARGVMENTVM.

Erepta ex oculis suis nube, Aeneas Troiam à dijs certatim euerti uidet, non secus atq; agricolæ ornum certatim feriunt bipennibus, cum eam succisam prosternere cupiunt. quamobrem eripiendi patris de flammis, hostiumq; manibus consilium capit. ille uerò salutem, quasi iugum seruitutis detrectat.
B

NASC. Apparent diræ facies.] *à signo perspici poterat deos Troianis fuisse iratos: quod animo turbati faciẽ quoque adeò trucem, minacemq; induerant, ut intuentibus terrori essent unde moueri uerò & uidetur.* Ac ueluti summis antiquam] *perpulchra similitudo ex arbore ab agricolis excisa. Homerus tribus in Iliade arborum comparationibus utitur: populi in quarto: fraxini*

Apparent diræ facies, inimicaq; Troiæ
Numina magna deûm.——
Tum uerò omne mihi uisum considere in ignes
Ilium & ex imo uerti Neptunia Troia.
Ac ueluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam, crebrisq; bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim: illa usq; minatur,
Et tremefacta comam concusso uertice nutat.
Vulneribus donec paulatim euicta supremum
Congemuit, traxitq; iugis auulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammã inter & hostes
Expedior, dant tela locum, flammæq; recedunt.
Ast ubi iam patriæ peruentum ad limina sedis,
Antiquasq; domos: genitor, quẽ tollere in altos
Optabam primum montes, primumq; petebam,
Abnegat excisa uitam producere Troia,
Exiliumq; pati.——

tatim.] ad illud refertur.
Instat ui patria Pyrrhus, nec claustra, nec ipsi "
Custodes sufferre ualent. "
Item ad illud antea prolatum.
Vnà ingens Periphas, & equorum agitator Achillis "
Armiger Automedon unà omnis Scyria pubes "
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant. "

C *in 12 roboris fulminatæ in 14. ex quibus nihil sumptum esse apparet nisi quod ex uno carmine comparationis populi ex quarto Iliados tota hæc Maronis comparatio facta esse uidetur: in qua rei naturam poëta ipse ita depingit, uerbis ita aptis illustrat, ut fieri magis quàm describi uideatur. uersus Homeri talis est.*
» τὴν μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
» ἐξέταμ'. Id est,
» *Quam faber accisam ferro deiecit acuto.*
Vbi rem, nullo accito extrinsecus ornamento, simpliciter complexus est: Virgilius uerò eandem ipsam rem hypotyposi delineauit: addidit enim instant certatim eruere, crebris bipennibus: quibus uerbis ita res illustratur, ut ante oculos legentium fieri uideatur. Antiquam ornũ.] *singulas huius comparationis partes si æquè expendas, urbi cadenti eas mirum in modum quadrare iudicabis. & primum orni antiquitas præclare ad urbis uetustatem refertur unde illud fuit.*
» *Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos*
Crebrisq; bipennibus instant. Eruere agricolæ cer-

Eruere impropriè dixit pro deijcere ἀκυρολογία. Vulneribus euicta. Congemuit] *hæ uoces, ut propriam excisæ arboris significationem non habent, ita mirum in modum apta tralatione orationem exornant. Cic. in 3. de orat. in partit & Arist. in poët. & rhet* Ac ducente dea.] *non displicet, quod in Tib. Donati commentarijs legitur, adducente dea. ut occultè se ipse commendet Aeneas à magnitudine animi: qui, & si alij fugerint omnes, ipse tamen, nisi a matre abducatur, solus hostium furori resistere cogitat.* Abnegat excisa uitam producere Troia.] *τὸ πρέπον. & ad illud, Euripidis alludere uidetur in Troadib. ubi Hecuba exciso Ilio negat se uelle uiuere. atque ita inquit.*
φέρ' ἐς πυρὰν δράμωμεν. ὡς κάλλιστά μοι "
σὺν τῇδε πατρίδι κατθανεῖν πυρουμένῃ. "
Id est ad uerbum ferè.
Age in ignem curramus. Iustum nanq; est mihi "
Vrbe hac flagrante mẽ quoq; simul mori. "
Quam quidem sententiam Cicero ijs uerbis protulisse uidetur

detur

detur in fam. ubi non sis, qui esse cōsueueris, nihil est, quod uelis uiuere eandem sententiam repetit pluribus uerbis Euripid. in Hecuba sub persona Prolyxenæ: ubi certior facta est, se ad Achillis sepulchrum interfectam iri. locus est doctis notiss.

LAMB. Hort. Appareat.] Respicit ad nubem oculis detractam. Illustrati enim diuino spiritu, omnia prospera & aduersa à deo proficisci apprehendunt: quòd caro excæcata erroris nebula rectè dijudicare nequit. Inimicaq́.] Dij, quos Venus uelut coniuratos in Troiæ euersionem ostenderat. Magna.] θεοὶ μεγάλοι, θεοὶ πατρῷοι. Estq́ amplificatio inuictabilis potentiæ tantorum hostium. Epexegesis. Tum uerò.] Iam nube oculis detracta, cuius uitio horum nihil hactenus uidere licuerat, cuncta patescunt.

Ex imo.] à fundamentis euerti uisa est. Neptunia.] Epitheticws, à Neptuno & Apolline mœnibus cincta. Verti, euerti: simplex pro composito. Ac ueluti.] Illustrat rem simili, ut non narrari, sed conspectui subijci uideatur. Comparatio autem ex quarto Iliad. Homeri huc accommodata est:

ὁ δ' ἐν κονίῃσι χαμαὶ πέσεν αἴγειρος ὥς,
ἥ ῥά τ' ἐν εἱαμενῇ ἕλεος μεγάλοιο πεφύκει
λείη, ἀτάρ τέ οἱ ὄζοι ἐπ' ἀκροτάτῃ πεφύασι,
τὴν μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
ἐξέταμ' ὄφρ' ἴτυν κάμψῃ περικαλλέϊ δίφρῳ·
τοῖον ἄρ' Ἀνθεμίδην Σιμοείσιον ἐξενάριξεν
Αἴας διογενής.——

Refert poëta, Aiacem Telamonium congressum cum Anthemione quodam Simoisio, eum hasta percussisse, ut pectus hominis circa papillam traiecerit. quo uulnere humi procubuerit, ceu alnus, quæ leuis quidem in uliginosa palude nata sit, sed ramos in altum latè in summitate diffuderit. Hanc quia carpentarius securibus excidit, ut curui ex ea materia ityn, id est, apsidem siue rotæ circumferentiam conficiat, iacet exporrecta ad ripam amnis: talem strauit fuditq́ Aiax Anthemiden Simoisium. Sed minùs quàm hyperbolicè in re minutula Homerus, ut in omnibus. Multo grauius & aptius noster (si singulas collationis partes expendas) excidiū urbis ruinā iamiā deorū opera minantis, agricolis certatim arborem securibus excindere instantibus comparat. Cum ornum antiquam uocat, difficultatem indicat, respiciens ad antiquitatem & opes Troiæ. Ornum itaq́ in summis montibus, ut uetustate, ita & proceritate conspicuam, è uasta arborum sylua cum Ilio componit, quæ non solum omnes urbes, sed etiam totius Asiæ regna opulentissima, uiribus & opibus florens, superabat. Vt agricolarum certatim instantium ui arbor nutat iamiam casura, donec ictibus ad postremum euicta ingenti fragore cadat: ita ne dij quidem ab diruenda urbe à fundamentis destiterunt, donec eam uastarent. Comam.] ramos: metaphora ab animali ad non animal. ut in uulneribus, Et congemuit. De minori significatione suprà dictum est. Montibus.] Plinius lib. 16. cap. 17. ornum numerat inter eas arbores, quæ peculiariter montes amant: ut & illas præcipuè, quæ resinam gignunt.

Ducente deo.] Quòd euaserit periculum, id non humana opera factum, sed dei beneficio, ostendit. Respexit ad parœmiam, σὺν θεῷ. Aristoph. ξὺν θεῷ εἰρήσεται. Effertur etiam hunc in modum, οὐκ ἄνευ θεοῦ. Et Pindarus Pythiorū hymno 5. οὐ θεῶν ἄτερ, ἀλλά μοῖρά τις ἄγει πολύθυτον ἐς ἔρανον, De Arcesilao, qui genus suū ab Heraclidis duxerit. Significaturi aliquid numinis ope fieri, cū Deo fieri id dicimus. Cōtrà, sine Deo, cū citra Dei fauorē quid eueniat. Macrobius hic, Discedo legit. Deo.] Venere. Antiqui Venerem marem & fœminam physica ratione crediderunt. Quare Aristophanes eam ἀφρόδιτον uocat. Hac de causa Cyprij eius simulachrum barbatum, teste Macrobio, finxerunt, cui uiri ueste etiam muliebri, & mulieres uirili sacrificabant. Et Caluus, Pollentemq́ deū Venerem, dixit. Deus ἀπὸ τοῦ θεάω, contemplando: uel, ut Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ θεῖν, currendo dictus est. Quòd, cum primi mortales, rerum humanarum adhuc rudes, sidera currere, ac nullo impellente moueri uiderent, ἀπὸ τοῦ θεῖν illa θεοὺς dixere. Flammam inter.] Anastrophe, & endyadis: inter flammas hostiles. Expedior.] impeditus extrahor. Ducta metaphora ab animalibus, quæ pedibus laqueo aut tricis impeditis, difficulter se euoluunt. Atque ubi.] Transitio ad domesticam tragœdiam: & primùm quidem ad pietatem suam erga parentem Anchisen, quem humeris suis urbe efferre cupiebat. Producere.] diutius ducere, extendere, in longum ducere. Memorat interim patris sui pietatem in patriam, cum qua perire, quā saluus & extorris superesse mauult. Neq́ senes effœti, neque principes, patria excisa priuatam salutem optare debent.

ARGVMENTVM.

Hac oratione Anchises alios ad fugam hortatur: & cur ipse fugere nollit, ratione assignat.

—Vos ô quibus integer æui
Sanguis, ait, solidæq́ suo stant robore uires,
Vos agitate fugam.—
Me si cœlicolæ uoluissent ducere uitam,
Has mihi seruassent sedes: satis una superq́
Vidimus excidia, & captæ superauimus urbi.
Sic ô sic positum affati discedite corpus,
Ipse manu mortem inueniā: miserebitur hostis,
Exuuiasq́ petet. facilis iactura sepulchri est.
Iampridem inuisus Diuis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me diuûm pater atq́ hominū (rex
Fulminis afflauit uentis, & contigit igni.

NASC. Vos ô, quibus integer æui] adhortatio est, quæ κιττιολογίαν habet non ex ætate simpliciter deductam, sed uel à facultate, uel ab honesto propter ætatem. nam locus iste duplicem ostendit sensum. si enim suos ad fugam capessendam hortatur à facultate, hoc dicit maximam illis esse fugiendi facultatem: quibus solidæ sunt uires, integra ætas, feruidusq́ sanguis: sibi uerò hanc non esse potestatem: cui propter ingrauescentem ætatem sanguis, uiresq́ sunt diminutæ. ideoq́ illis abeundum, sibi uerò manendum esse. Si uerò ab honesto, hoc sentire uidetur. honestius esse, ut iuuenes seruentur, quàm senes. obseruanda etiam est iteratio illa Vos, uos, quæ non ad cultum, & uenustatem, ut alibi sæpius, sed ad necessitatem celeriter fugiendi demonstrandam

A dam posita est. huic loco affine est illud Horatianum in Epodo,

» *Vos, quibus est uirtus, muliebrem tollite luctum:*
» *Hetrusca praeter & uolate litora.*

Me si cœlicolæ.] *Altera caussa est à uoluntate deorum deducta, quibus mortem suam ascribere uidetur ex aperta coniectura. hoc enim ait. sibi satis esse excidium illud urbis sub Laomedonte uidisse: cum uerò hoc alterum suis oculis cernere sibi contingat, facile se conijcere sic dijs placuisse, ut una cum imperio & ipse pereat.* Satis una, superque Vidimus excidia.] *ex afflicta uitæ suæ conditione commiserationem mouet per locum communem: quòd tedio, ac satietate rerum aduersarum cupit mori.* Superque.] *hæc uox, mea quidem sententia, commiserationem auget; nam plenum erat dixisse satis. Seruius tamen interpres τ...ον asserit, quasi una sit uox satis superque, & una tantum significatio.* Sic ô sic positum.] *exaggerat commiserationis affectum à desperatione uitæ, non quia non possit, si uelit, uiuere: sed quia putat deos nolle. inquit enim affamini me ijs uerbis, quibus affari soletis mortuos, cum à busto recedentes dicitis uale, uale, perinde quasi*
B *ego perierim.* Ipse manu mortem inueniam.] *renouat conquestionem à satietate uitæ κατ' ἀντίθεσιν: quæ latet in sensu. hoc enim innuere uidetur. uos uiuite, ego moriar manu hostis, non manu mea. alioquin uiri prudentis, rationisque capacis τὸ πρέπον non seruaret: cuius non est sibi unquam ipsi necem consciscere.* Miserebitur hostis.] *est penè hemistichij superioris ἑρμηνεία. hostis, inquit, misericordia ductus me hac luce priuabit. unde, ut dixi, conquestionis affectus ingens deducitur à tedio uitæ: nam tanto amissæ patriæ dolore premitur, ut uitam cum morte commutare sibi iucundissimum putet. ita etiam in 9. Aeneid. mater Euriali:*

» *Aut tu summe pater diuum miserere, tuoque*
» *Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo:*
» *Quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.*

Exuuiasque petet.] *non est obiectio, ut Seruius ariolatur, neque quasi obiectio: uerum hinc quidem exoriri potest obiectio. igitur insepultus abijci, communique sepulchri honore carere non curas? cui statim ipse προκαταληπτικῶς occurrit.* Facilis iactura sepulchri.] *exigua iactura est sepultura aut honore sepulturæ, & exequiarum carere. &*
C *fortasse ad Cynicorum sectam alludit: qui se proijci inhumatos non curabant. Cic. in 1. Tusc. quæst. aut illud innuit Euripidis ex Troad.*

B
Δοκῶ δὲ τοῖς θανοῦσι διαφέρειν βραχύ,
» Εἰ πλουσίων τις τεύξεται κτερισμάτων·
» κενὸν δὲ γαύρωμ' ἐστὶ τῶν ζώντων τόδε. id est,
» *Parui referre mortuos existimo,*
» *Si dentur inferiæ illis ipsis regiæ:*
» *Nanque hoc inanis fastus est uiuentium.*

Iampridem inuisus diuis.] *alias duas subnectit caussas, ut probet nihil esse sibi cur uelit uiuere. altera est ab odio deorum: quod ipsis est inuisus altera ab ætate: quod propter iam ingrauescentem ætatem cum sibi, tum alijs inutilis est.* Ex quo me diuum pater.] *ex pœna, quam passus est, peccatum designat à se commissum. nam cum Venere coiuit: de quo cum gloriaretur, Iuppiter illum fulmine afflauit.*

LAMB. Vos.] *Principium exhortationis constat, ad fugam:*
Hort. *quam ab eorum ætate confirmat. quæ idonea est ad res magnas in posterum gerendas. cui opponit senium suum, quo corpore fracto, inutilis diutius uitæ sit futurus.* Sanguis.] *In sanguine quoniam uitalis calor, uigor & corporis robur est. sit cur senes imbecilles sint, & frigidi. quod per ætatem is exhaustus sit: & quantum reliquum sit, frigeat.* Vos.] *Epanaphora: Vos, quibus uires integræ ad patriam uindicandam, & reddendam posteris aliquando, uigent, quique diu uiuere potestis: uos inquam, agitate fugam.* Me.] *Reiectio consilij, à numinis uoluntate, quam à præsentis excidij ratione colligit.* Superauimus.] *superfuimus, ut non libeat patriæ excisæ superesse.* Sic ô.] *Pathos à re & fictione. quasi de se iam sit conclamatum.* Positum.] *ter conclamate Vale supremum. Solebant corpora aqua frigida ablui primùm, quòd uitalis spiritus inclusus non rarò fallere soleat: deinde per interualla ter conclamare. Quod si ne tum quidem spiritus se proderet, quasi rebus desperatis, rogo imponebantur. Hinc in parœmiam abijt, Conclamatum est: cum significabimus, nihil superesse spei. Itaque Anchises de se desperatum esse uolens significare, iubet ter se affatos, è Troia facessere.* Manu.] *Vitam ipse mihi abruptam, si hostis parcat nisi quis malit: Ipse hostis manu mortem inueniam. Sed alterum magis placet, ut ad Catonis mortem uiolentam respexisse uideatur.* Miserebitur.] *Hyperbole prouerbialis: non enim temerè hostis commouetur misericordia. Citatur à Suida prouerbij loco, Vel hosti miserandus. ὅτι κατὰ τὴν παροιμίαν, κἂν ἐχθρὸν ἐλεῆσαι, θεασάμενον τὸν τότε περιεστηκότα τοῦ ἀνθρώπου. Meminimus prouerbij in principio huius libri. Erasmus huic esse affine & illud docet, Quod uel ipse Momus probet. Est argumentum à maiori ductum. Si hostis miserebitur, multo iustius Troiani & liberi. Hostis, pro hostes: ex uno plures.* Exuuiasque.] *ut hosti detracta spolia. Id enim signant exuuiæ, ab exuendo. Dicuntur item animalium, ut serpentum. Et exuuias bibulas dixit Plautus.* Facilis.] *Oratio ab homine prudenti, sed in rebus desperatis mortem optante, profecta. Certè id ætatis mortalibus, de iustis funebribus, de sepultura, de funeralibus parentationibus longè aliter persuasum fuit. Quæ autem sequuntur, plena sunt præfracti spiritus, obstinatique animi, sed φιλοπάτριδος. Demoror.] detineo, quos iamdudum ferro aut laqueo abruptos oportuit. Addit caussam, quòd superis sit inuisus. & confirmat à signo, quòd à Ioue uidelicet fulmine tactus esset: cum nemo nisi inuisus, & ob scelus, ab Ioue irato feriri soleat, ut persuasum erat. Venus Aeneam enixa, interminata fuerat, ne rem ipse cuiquam unquam mortalium proderet. Anchises cum per incogitantiam id inter contubernales effutiuisset, ab infesto Ioue fulmine percussus memoratur. Sunt qui id ob stuprum Veneris illi accidisse credant. Pathos à debilitate.* Contigit.] *Expolitio. Fulmen nihil aliud est, quàm uentus igneus tritum siderum, qui in terras decidit, qualis plerunque carbonis crepitum antecedit. De huius ratione multa Aristoteles, Seneca, Plinius & alij prodidere. Stoici fulmen definiebant ualidam incensionem, quæ uehementi impetu, cum inter se nubes ui uentorum colliduntur, in terras ruat. Nonnulli, conuersionem ignei aeris in terram lapsam. Hinc nascitur fulmen uiolentum, quod Typho appellatur, & ipsum magna ui spiritus deorsum deiectum. Alij fumantem spiritum uocant, qui rupta nube dilabitur. Epicurus dixit, fulmina posse fieri per multos uentorum concursus, conuolutiones, ualidamque euaporationem. Itaque inter omnes constat, esse uen-*

tum. Et persistit poeta in metaphora cum eum afflatum, hoc est, flatu ac uento fulminis tactum dicat. id quod statim luculenter expolit, Et contigit igni. Fulmen aut afflat, aut incendit, aut fundit. A

ARGVMENTVM.

Pertinaciam patris, diligentiamq; suam, ac totius familiæ suæ memorat: qua usus est, ut patrem ab incœpto reuocaret.

Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.
Nos contra effusi lacrymis, coniunxq; Creusa,
Ascaniusq;, omnisq; domus, ne uertere secum
Cuncta pater, fatoq; urgenti incumbere uellet.
Abnegat, incœptoq; & sedibus hæret in ijsdem.
Rursus in arma feror, mortemq; miserrimus opto.
Nam quod consiliũ, aut quæ iam fortuna dabatur?
Me'ne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumq; nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræq; addere Troiæ
Teq; tuosq; iuuat: patet isti ianua leto.
Iamq; aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natũ ante ora patris, patrẽ qui obtruncat ad aras.
Hoc erat alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis? ut medijs hostem in penetralibus, utq;
Ascaniumq;, patremq; meum, iuxtaq; Creusam.
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma uiri, ferte arma, uocat lux ultima uictos.
Reddite me Danais, sinite instaurata reuisam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.

NASC. *Nos contra effusi lacrymis.] rursus conabamur omnes eum à proposito reuocare: & uerbis lacrymæ iungebantur; ut si rationibus flecti nõ posset, lacrymis saltem, & gemitu suorum moueretur. sic enim oratores facere solent, ut cum argumentis, rationibusq; efficacissimis usi fuerint, tandem ad effectus mouendos descendant: & pro necessitate caussæ doleant, succenseant, lacrymentur: ut auditores in quem uelint animi habitum perducant. illud certe mirum est, quod cum Aeneas, Ascanius, Creusa, tota deniq; eius familia simul Anchisem rogarent, ut se persuaderi pateretur, ad hanc familiæ coniunctionem exprimendam, oculisq; subijciendam poeta uerborum coniunctionibus utitur. est autem schema articulo contrarium, quod Græcè* πολυσύνδετον *appellatur. ut in Georg.*

» *Armaq;, Amyclæumq; canem, cressamq; pharetram.*

Huc acciri potest illud ex 10. Aeneid.

» *Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux*
» *Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ*
» *Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis*
» *Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.*

Rursus in arma feror.] *mouet commiserationem ex incommodis, calamitatibusq; suis: quibus tantopere premitur, ut mori cupiat.* Nam quod consilium] ἀντιλογία *est ab inopia consilij, & auxilij deducta: caussam assignat, quamobrem mortem optarit, quia nullus esse uidebatur consilio, aut auxilio locus.* Me ne efferre pedem genitor.] *probatæ pietatis filius non semel, sed sæpius patrem monet, bis, atq; iterum hortatur, ut impetum hostium fugiat: omnia tentat, omnem lapidem mouet, ut eum à tam præpostera mente, obstinatoq; animo reuocet. unde apertissima elicitur Aeneæ commendatio ab officio pietatis erga patrem. nam cum iterum arma sumpsisset animo pugnandi, ac moriendi, paterna pietate retentus, Me'ne, inquit, ἐμφατικῶς. perinde quasi diceret. ego ne, qui pietatem profiteor, istuc conari queam, ut te relicto ipse abeam? huic affine est illud Ouidij in epist. Hermiones:*

» *Ipsa ego, non longos etiam nunc scissa capillos*
» *Clamabam, sine me, me sine mater abis?*

Et Iuturna in 12. Aeneid.

» *——Haud quicquam dulce meorum*
» *Te sine frater erit.*

Magna uis est in pronominibus istis me, te. locus autem iste de Sophoclis Aiace flagell. sumptus esse uidetur. sic enim ait:

» τί γὰρ ἐμοὶ ζῆν μὲν, οὗ τεθνηκότος;

Huic quoq; persimile illud est Horatianum in 11. libro carm. ad Mecœn.

» *Cur me querelis exanimas tuis?* B
» *Nec dijs amicũ est, nec mihi te prius*
» *Obire Mecœnas mearum*
» *Grande decus, columenq; rerum.*

Tantumq; nefas patrio excidit ore?] κατ' ἀντίθεσιν *patrem impietatis grauiter arguit. hoc, ut opinor, modo. sic me stringit pietas tua pater, ut sine te hinc abire non possim, tu uerò impius es, & crudelis, tuorumq; saluti parum consulis: qui cum nos sola fuga seruare possis, eo tamen consilio morari uideris, ut nos crudeliter perdas. ueruntamen uno uerbo & patrem excusare, & reprehensionem temperare uidetur, cum ait, excidit. illud enim ex ore, seu ex lingua nobis excidere dicitur, quod inconsulte profertur, ac nobis penè inuitis, ex ore nostro labi uidetur. in hac penè tota Aeneæ, & Anchisæ contentione poeta Euripidem procul dubio imitatus est: apud quem Hecuba, & Talthybius itidem mutuò altercantur de profectione. Hecuba negat* C *abire: sed excisa Troia flammisq; consumpta unà quoq; & ipsa uult perire: Talthybius uerò ipsam increpando ad fugam hortatur. uersus Euripidis extant in Troad. iuxta finem: quorum nonnullos paulò ante adduximus. Satis igitur sit me indicasse locum, ut si quis eos uidere uelit, eò facile adire possit.* Si nihil ex tanta superis.] *perstat in reprehensione: quam ab æquo, & honesto deducit. hoc modo si ipse mortem negligis, imò potius appetis, nec in uita amplius esse uelis: tuorum tamen habenda tibi ratio est: quibus longe antiquior est uita, quam mors. huc acciri potest affectus ille ex 10. Aeneid.*

Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux »
Dura per euersæ genitor fumantia Troiæ »
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis »
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem. »

Iamq; aderit multo Priami.] *ut patrem moueat, Pyrrhum iam iam dicit affuturum. ut uerò ipsum magis terreat, illius crudelitatem, atque impietatem exemplo Priami, & Polytæ amplificat. estque locus ex Euripidis Hecuba desumptus: quem præclarè, atque apposite imita-*

A tè imitatus est poeta. sic enim ait ille:

» ἥξει δ' ὀδυσσεὺς ὅσον οὐκ ἤδη
» πῶλον ἀφέλξων σῶν ἀπὸ μαστῶν,
» ἔκ τε γεραιᾶς χειρὸς ὁρμήσων.

ita ad uerbum sonant,

» Aderit uerò Vlysses iam iam,
» Pullum abstracturus tuis à mammis,
» Et ex senili manu ui ablaturus.

Hoc erat alma parens.] doloris sui magnitudinem uaria sermonis commutatione cùm admouendam, tùm ad amplificandam commiserationem ostendit: nam modò patrem reprehendit, modò matrem accusat: interdum omnia desperans iterum arma poscit, ut strenuè dimicando honestè occumbat. iam κατ' ἀποστροφὴν sermonem conuertit ad matrem cum honesta reprehensione, nec absque querela, unde ingentem mouet commiserationis affectum per locum communem ex infausto rei euentu, quasi eo consilio de ignibus, telisq; hostium ab ea ipse ereptus fuerit, ut stragem suorum oculis cernat. Nam horrendum est spectaculum (uti antea ex Euripide retulimus) patrem filij, filium patris cædem spectare. hoc alij παράδοξον & præter spem uocant. B sanè isti uersus magno cum affectu, ac ingenti cum asseueratione pronunciandi uidentur. alterum plures indicant iterationes: quæ plurimum acrimoniæ habere solent: alterum πολυσύνδετον demonstrat. cuius uis hoc in loco tanta est, quantam paulò antea esse docuimus. Arma uiri ferte arma.] furit ex desperatione rerum suarum ob patris obstinationem, firmumq; remanendi consilium. repetitio uocis celeritatem, animiq; ardorem designat. Vocat lux ultima uictos.] innuit se fortiter pugnaturum: tanquam qui salutis suæ nullam spem habeat. nam qui huiusmodi calamitate urgentur, alacriores ad pugnam fiunt, ac fortius dimicant. unde illud est,

» Vna salus uictis nullam sperare salutem.

Reddite me Danais.] è quibus me mater eripuit. Sinite instaurata reuisam Prælia.] à Græcis. uel sinite ipse instaurando prælia reuisam. hæc cum celeritate proferenda sunt, ut agentis illius animi uigor, & uelocitas exprimatur. ad quod uel dissolutio membrorum orationis nos prope iam inuitare uidetur. Nunquam hodie.] C τὸ πρέπον hominis irati.

LAMB. Hort. Talia.] Talibus dictis perseuerabat in moriendi consilio, ut neque lacrymis, neque precibus à pertinacia dimoueri posset. Fixus.] obstinatus. metaphora in expolitione. Nos contrà.] Diuisio, qua Tragicam domestici luctus faciem exponit. Omnis.] Metonymia. Abnegat.] se excessurum nobiscum: quippe indecorum pariter & turpe seni. Abnegare usurpauit, pro constanter negare, propria significatione. Nam abnegamus fidem, pietatem, quam maximè profiteri conuenit. Vertere, pro subuertere: mutatio figuræ est. Effusi lacrymis.] pro, effusi in lacrymas, seu effusis lacrymis: Hypallage. Sedibus.] Decorè, fingit patrem sedentem: quippe senem decrepitum, & per ætatem inualidum. Hæret obstinatus in destinato consilio, & sella, è quorum neutro potest dimoueri. Quod consilium.] Quo consilio, quid tentarem dubius eram: patre'ne relicto reliquorum saluti consulerem, an cum eo omnes in præsens discrimen conijcerem. Me'ne.] Principium abrupum. Et decorè patrem amanter & piè obiurgat de obfirmata pertinacia, facti turpitudine proposita: quòd omnes in præsentem mortem nullo suo commodo aut salute temerè præcipitare, quàm suorum incolumitati consulere malit. Te posse relicto.] Reiectio ab indecoro & turpi. Hortatus fuerat Anchises suos ad fugam. Quid æquè turpè, aut magis alienum ab officio filij, quàm relicto ad cædem patre, fuga sibi & suis consulere? Efferre.] Mosis, nedum fugere. Nefas.] ut te authore, facinus nefarium à nobis, haud citra impietatis notam, in te perpetretur. Patrio.] A' persona. Patris est. filium ad honestum & pietatem exhortari. Si nihil.] Refutat ratiocinationem patris, minus aptè conclusam: unde infert, ne se quidem fugere debere. Si dij uoluissent me diutius superesse incolumem, hanc mihi seruassent urbem. At patriam exciderunt. Concludit Aeneas, iuxta hanc ratiocinationis formulam, neminem patriæ euersæ superesse debere. Proinde neque se, neque uxorem, neque liberos seruari debere: quasi uerò cum captis urbibus uel fatali quadam necessitate omnibus occidendum, uel honesta fuga superstitibus præclusa esset: id quod refutat, etsi ab animo patriæ amantissimo sit profectum. Sedet.] Si stat sententia, te & omnes tuos unà cum urbe deleta internecione delere: est, ubi erit moriendum, locus. Iamq;.] Terret ab exemplo Priami, & recentis authore cædis. A' maiori: Si regi nihil pepercit, ne tibi quidem est parsurus. Addit amplificationem crudelitatis, à personis, re & loco. Ita uno uersu multa simul proponit, quo senem à sententia deducat. Natum.] Pathos à sua persona. Patris.] A' relatione, affectus uehementer ad mouendum accommodatus. Aras.] A' loco. Et necessariò hos affectus adhibet, quòd nulla æquè argumenta efficacia sint ad obstinatiam animi paterni retundendam. Hoc erat alma parentes.] Exornatio, ab auersione ad matrem Venerem. Prius mihi fuisset, pugnando fortiter hostium telis oppetere: quàm meorum, quos in uita charissimos habeam, cædem ante oculos obtueri. Ergo rei indignitas à caussa finali ducta est, quo per speciem beneficij maioribus miserijs seruaretur. Penetralibus.] Indignum à loco: quam rem amplificat gradatione. Cernam hostium in penetralibus, Ascanium mactari, patrem trucidari, uxorem perimi, & hos in mutuo sanguine uolutari. Ecquid his indignius potest excogitari? Ascaniumq;.] Polysyndeton. Mactatos sanguine cernam.] Atrocitate dictionis rei indignitatem exaggerat. Nam uerbum Mactare cum propriè ad oues & alia bruta animantia, quæ cæduntur, pertineat, remota metaphora tragicum per se exitum multo atrociorem efficit. Arma uiri.] Animi rebus desperatis concitati solatium, uindicta est. Ita ingenium humanum uindictæ cupidum est, ut dolor & pœna, si non in uniuersum tollantur; certè lemantur, contemnanturq;, si certa illorum uel spes sit, uel supplicium sumptum sit. Vt terrorem patri inijciat, uult se in certam mortem præcipitare, sed non sine strage hostium. Arma] Mixti pedes mirum quàm impetum concitati animi subijciunt: neque uerò minus repetitio uocis Arma. Lux.] Vltimus dies: synecdoche. Et sine peroratione abrumpitur oratio, id quod res trepida postulat.

ARGVMENTVM.

A

Cum arma sumpsisset Aeneas, ut rursus cum Græcis ultimam pugnam iniret, lacrymis, & eiulatu Creusæ paululum retinetur, cum interea monstrum è cœlo oritur, quod Ascanij felicitatem portendebat, quo uiso Anchises illicò se Aeneæ uoluntati subicit.

Hic ferro accingor rursus, clipeoq; sinistram
Insertabam aptans, meq; extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
Hærebat, paruumq; patri tendebat Iulum.
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquā expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum, cui paruus Iulus,
Cui pater, & cōiunx quondā tua dicta relinquor?
Talia uociferans, gemitu tectum omne replebat.
Cum subitum, dictuq; oritur mirabile monstrum.
Namq; manus inter, mœstorumq; ora parentum,
Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemq; flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.

NASC. Hic ferro accingor rursus.] *Poetam admirantur nonnulli cur sæpius dicat Aeneam arma sumere, cum illum armis exui nusquam dixerit: multi etiam illum reprehendūt ignorātes μακρολογίαν illā à poetis euitari: quæ cum nihil ponderis orationi afferat, tū maximè decorem aufert: quam summopere euitādam uel Cicero ipse in rhetor. admonet. Satis enim dilucide intelligi potest, si sæpius arma sumpserit Aeneas, eum etiam sæpius arma deposuisse.* Ecce autem complexa pedes.] *hæc muta persuasio est: quæ non uerbis fit, sed rebus. Nam Creusa, cum uel propter doloris magnitudinem, uerba sibi ad persuasionem deesse uideret uel ea potius, si protulisset, inania fore cognosceret, ad pedes coniugis se deijcit, eiq; natum, cuius salutem, si abijsset, prodebat, ostendit. qua quidem in re maior plerunque uis inesse quàm in oratione solet: magis enim quandoque spectacula mouent quàm uerba. atq; illud est, quod Cicero in partit. disputat, fidem non uerbis tantum, sed rebus etiam fieri. quamobrem cum caussam quandam peroraret, ut ipse in orat. testatum reliquit, filium paruulum sustulit quo uagiente, ipsoq; lacrymante, fletu, ac lamentatione totum forum completum est.* Si periturus abis] *persuadet à iusto, ab honesto, & ab utili per complexionem: quæ Græcis διλημμα appellatur, hoc modo. aut omnino tibi pereundum esse putas, aut aliqua saluis tibi spes inest. Si pereundum est tibi, pereamus unà omnes: si qua salutis tibi spes pugnando remanet, tutare primum familiam tuam hoc iustum, hoc honestum, hoc utile est. non dissimilis est affectus Alcyones apud Ouid. in 11. Metamorph. cum ait:*

» *Quod tua si flecti precibus sententia nullis*
» *Chare potest coniux, nimiumq; es certus eundi,*
» *Me quoq; tolle simul: certe iactabimur unà.*

& quæ sequuntur. Cui paruus Iulus.] *cum interrogatione, & affectu maximo. quale illud est ex quarto Aeneidos:*

» *Cui me moribundam deseris hospes?*
» *Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.*

Huius etiam loci quadā imago est apud Eurip. in Iphig. in Aulide, ubi hunc in modum Clytemnestra loquitur:

» ἀλλ᾽ ἄμυνον ὦ θιᾶ σπαῖ, τῆ τ᾽ ἐμῆ δυσπραξίᾳ
» τῆ τε λεχθείσῃ δάμαρτι σοῦ.

Sed uidetur Homerum imitatus in sexto Iliad. ubi Andromacha Hectorem maritum suum non absq; lacrymis alloquens, eadem ferè querela utitur. trifariam uerò commiserationem mouet, primum ab ætate, id est ab infantia nati, & à senectute patris: deinde à sexu, & ab affinitate, seu ab uxoria coniunctione, quod fœmina, & coniux à uiro deseritur: quod filius patrem, pater filium ab hostibus necandum relinquit. Talia uociferans.] *πάθος.* Ecce leuis.] *prodigium exortū describit: quod Ascaniū regem futurum portendebat.* Nos pauidi trepidare metu.] *πάθος à timore.*

B

Hic ferro.] *Catastrophe superioris loci, planè Tragici, qua tristem uxoris complorationem propter mariti discessum exprimit, ne quis locus luctu uacet. Lorum scuti dicit, τελαμῶνα à Græcis appellatum, inter quod & scutum inseritur læua manus. Homer. Iliad. 2. ἱδρώσει μέν τευ τελαμὼν ἀμφὶ στήθεσφι ἀσπίδος ἀμφιβρότης. Ferrum, materia pro re confecta.* Complexa.] *Pathos à gestu uxoris & ætate. Obiectu enim pueri facile præferocem spiritum à destinato & præcipiti consilio auertit.* Tendebat.] *obtendebat.* Si periturus] *Pathetica oratio, qua affectus piæ coniugis in maritum arguitur, cum fortiter & honestè mauult cum eo omnia extrema ferre, quàm turpiter absq; eo superesse. Consulit à pio, ut si quā spem in armis suis habeat, domum, liberos, patrem & uxorem tueatur.* Paruus.] *Pathos ab ætate:* Coniunx.] *A necessitudine coniugali. Occasionem memorat, quæ fuit Anchisæ oblata ad capessendam fugam, prodigium: unde futurarum rerum interpretatione collecta, deorum*

C

uoluntatem apprehendit & sequutus est. Ex hoc loco & alijs colligunt quidam, Anchisen non ignarum fuisse uaticinandi & scientiæ auguralis. Et in littore quatuor equos oblatos, in omen pacis & belli uertit. Vociferans.] *Vociferatio hæc non tam ad indignitatem rei, quàm ad ægritudinem & dolorem referenda est. Tectum pro domo, synecdoche.* Monstrum.] *prodigium. Sunt autem monstra, quæ præter naturam fiunt aut nascuntur. Alioqui monstra sunt, præsensiones & prædictiones rerum futurarum, authore Cicerone, quæ futura denunciant, ostendunt & portendunt. hinc ostenta, portenta & prodigia. Et in eo significato hoc in loco usurpauit poeta. Prodigium enim erat, quod citra noxam caput pueri ita flagraret, ut nō læderetur. Portendebat enim regnum puero, & diadema regium capiti aliquando imponendum. Vnde accidit, cur Anchises mutato in diuersum consilio, illico ostento acquiesceret. Atq; haud scio an pontificatum maximum illi portenderit, quòd sacerdotium quidam illi postea hæreditarium traditum in Italia ferunt, ne paterni regni portione defraudatus per secundas nuptias diceretur. Sunt qui putent, ostentorum uires*

in nostra

A *in nostra esse potestate, & ut quæque accepta sint, ita ualere. Docet id Plinius multis exemplis, lib. 28. cap. 2. Inter ignium miracula recensentur repentini ignes in aquis & corporibus humanis, qui interdum etiam ambustione præsentaneam pestem adferunt. Simili modo Seruio Tullo, puero adhuc, dormienti in regia, ex capite flamma emicuit, & circa nocumentum arsit, donec unà cum somno abiret. Quam rem Tanaquil ita interpretata fuit uiro, ut is puer aliquando ornamentum, lumen & præsidium regiæ esset futurus. Ceterùm hic extinguit, illa restingui prohibuit: & uterq; ignis regnum denunciabat. Repentini ignes priscis sacri erant.* Ora.] *in conspectu.* Lumen.] *flammam, zeugma. Apex uisus. & flamma. estq́; expolitio synonymiæ.* Apex.] *Apex propriè erat uirgula lanata, hoc est, in cuius extremitate in summo flaminis pileo, parum lanæ erat, quod primum ferunt ab Ascanio Albæ institutum. Valerius Maximus de Sulpitio. Apex inter sacrificandum prolapsus, sacerdotium abstulit. Et pontificum infula ita appellari potest. Metaphoricè pro parte uerticis, & summitate acuminata rei cuiuslibet. Transfertur ad summam authoritatem: Apex senectutis est authoritas.* Lambere.] *leuiter tangere: ab animato ad non animal, hoc est, ad ignem: ut & pasci. Trepidare, modus pro modo.* Excutere.] *Sic Liuius de Seruio Tullio, cuius caput ardere uidebatur: Cum quidam familiarium, aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq́; tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset: mox cum somno & flammam abijsse.* Sanctos.] *castos, inuiolabiles. Macrobio sacros, quasi diuinitus profectos.* Fontibus.] *aqua: synecdoche.*

ARGVMENTVM.

Viso prodigio Anchises lætatur, attollensq; manus Iouem precatur, ut omen confirmet, sibiq; ipsis opem ferat. expleta precatione signum è cœlo confirmationis prosperum apparet.

At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum uoce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum & si pietate meremur:
Da deinde auxilium pater, atq; hæc omnia firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoq; fragore
Intonuit læuum, & de cœlo lapsa per umbram
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere sylua,
Signantemq; uias: tum longo *limite sulcus
Dat lucem, & latè circùm loca sulphure fumant.

*al. limine.

B NASC. Iuppiter omnipotens.] εὐχὴ, *id est precatio est: qua duo petit: respici oculis Iouis, & adiuuari: sed utrunq; sub conditione petit: si res mortalium illi curæ sint, quod negant Epicurei: & si ipsi ob pietatem aliquid merentur. facultatem in eo esse ostendit, quem omnipotentem appellat. uerum quia aliud est posse, aliud uelle: sub ea conditione Iouem precatur, si hominum precibus flecti, & bonorum merita premio afficere consueuerit. unde latissimus est Theologo disputandi campus.* Hoc tantum.] *quia intuentes dij adiuuant. unde illud est:*

» *Atq; oculos Rutulorum reijcit aruis.*

Cuius rei non ignarus Anchises petit hoc tantum, id est à C *Ioue respici.* Atq; hæc omnia firma.] *quia oportebat augurium ex simili confirmari. uideto Seruij commentaria. quamobrem alterius augurij descriptio sequitur.* Intonuit læuum.] *felix, faustumq́; signum: nam apud Rom. (ad quorum auguralem disciplinam proculdubio alludit) quæ à læua cœli parte ueniunt signa, hoc est ab occidente, prospera sunt: quæ uero à dextra, id est, ab oriente, infausta: apud barbaros felicissima.* Illam summa super.] *fortasse alludit ad stellam: quæ à nece Iulij Cæsaris septem perpetuis diebus fulsit. Tranquill. in Cæsare. sed aut de stella crinita intelligendum est, aut una est de facibus. Sunt enim quædam stellæ, quæ faces appellantur. Plin. lib. 2. nat. hist. cap. 26.* Cernimus Idæa claram.] *huius prodigij significationem egregiè, atq; optime Seruius explicauit.*

LAMB. Anchises.] *Innuit se prodigij uim intelligere: quare lætus deos precatur, ut firmum id aliquando præstent. quod*

Hort. *significabatur: Et Aeneas decorè inter narrandum, iudicium suum supprimit: ut quiue ipse quidem tum fatorum suorum esset præscius.* Cœlo.] *ad cœlum.* Meremur.] *A meritis suis, & uerecunda commendatione pietatis.*

Vix.] *Confirmatio ostenti, & comprecationis à signo auspicato, hoc est, omine insequuto. Erat id tonitruum læuum. Etenim læua fulmina ac tonitrua fausta omnia portendebant. Estq; altera caussa, cur filio ad fugam consentiat. Ex augurum disciplina erat, ut cum unum omen satis non esset, id alio cōfirmaretur: id quod hic obseruauit poeta. Hetrusci cœli faciem in XVI partes ita secabant, ut octo ab ortu sinistras, ac totidem dextras finirent. Et quia læua mundi pars ortus est, læua fulmina fœlicia esse uoluere. Dionysius testatur, augures eam mundi partem, unde sol cæteriq; planetæ oriuntur, spectare solitos. Sed & omnia ad septentrionem uergentia auguria captantibus sinistra esse. Constatq́; septentrionalem partem nobis esse eminentiss. Quare stultis mortalibus persuasum fuit, tum eam potentiorem esse, tum auguria inde profecta, efficaciora, melioraq́;.* Stella.] *Tertia caussa, ostentum cæteris prodigiosius. cometa. quam periphrasticè stellam trahentem facem, id est, lucidam caudam uocat. Hæc fugæ uiam monstrat.* Læuum.] *nomen pro aduerbium.* Idæa sylua.] *sylua hic Iouis delubrum erat, sacrarium & ara, teste Homero. Ida nomen habet ab illa quæ in Creta est, ubi* ἰδαῖον ἄντρον *est,* ... *à quo* ἰδαῖοι δάκτυλοι *dicti: &* ἰδαῖον, ψυχρόν. *&* ἴδη, πᾶν τὸ σύμφυτον. *Appellata Ida existimatur à nympha, quæ Iouem aluerit. Mons autem est, & sylua Troadis. Adiacet Scamandro Ida amni, primùm Gargarum appellatum. nam Gargara, urbs Troadis. fuit initio in summitate Idæ, à Gargaro Iouis filio denominata, & Larissæ in Sicilia. Ipsum gentile nomen Gargareus. Plutarchus prodit* ἐν τῷ περὶ τῶν ποταμῶν, *hoc ipsum: in Ida nempe Iouis & matris deûm aras esse: & de nominis mutati ratione hanc refert historiam. Aegesthius quidam Diospori adamabat puellam, ex qua sustulit Dactylos*

Idaeos appellatos. Et cum illa in adito Rheae desipuisset, eius honoris caussa Aegesthius de illius nomine montem Idam nuncupauit. Addit idem, lapidem Cryphium ibi gigni, qui solum in deorum mysterijs conspicuus sit: unde etiam nomen factum. Sunt & ἱερεῖς οἱ περὶ Idam λεγόμενοι, teste Suida. Quidam authores sunt, teste Strabone in 13. Idam ab Ilio stadia triginta abfuisse. Nec Troiam eandem esse, quae sua tempestate uisebatur, cum ea longius & humiliori loco sita esset, à monte, quàm uetus illa. Est autem Ida figura scolopendri ita posita, ut ipsa summitate in mediterranea excurrat, ac circa Zeliam rursum sidat: inde propè Lectum oppidum in Aegaeum pelagus excurrat. Arguit ostentum, collectos Idam petituros. Limite.] *Ducta est metaphora ab agrorum cardinibus, in quibus proprie limites sunt uiae & termini, qui transuersim agros diuidunt. Limes transuersus. Persistit in metaphora, cum addit, sulcum dare lucem, nec ab allusione recedit.* Sulphure.] *Quòd fulgura & fulmina sulphuris odorem habeant. Sed & ipsa coruscatio planè sulphurea est. Sulphur ignem diuinum esse putant. Hinc Graecis θεῖον utrumque signat, & diuinum & sulphur: quod Hesychius ἱεράπυρον πῦρ rectè interpretatur, ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Itaque in sulphureo fumo fulmen Iouis agnoscit: quo admonitus, ab obfirmato consilio cedit. Quare disertè attexit, tum demum uictum patrem, & sanctum sidus adorasse. Iam illud item tenendum est, sidus positum esse pro stella, cum alioqui signum significet, quod ex multis stellis compositum est.* A

ARGVMENTVM.

Victus augurio Anchises, cedit, & filio se comitem parat.

> Hic uerò uictus genitor, se tollit ad auras,
> Affaturque deos, & sanctum sidus adorat:
> Iã iã nulla mora est, sequor: & quà ducitis, adsum.
> Dij patrij seruate domum, seruate nepotem:
> Vestrũ hoc auguriũ, uestroque in numine Troia est.
> Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.

NASC. Se tollit ad auras.] *Surgit. & est ex augurũ disciplina tractum: qui obseruatis auspicijs statim de templo id est augurali loco recedebant. nisi forte mauis legere ad aras. nam sequitur. affaturque Deos.* Iam iam nulla mora est.] *quem nec preces, nec pietas nati, nec periculum mortis mouere potuerant, ut abiret, augurium mouet, abitionemque ipse accelerat.* Dij patrij.] *θεοὶ πατρῷοι dijs gratias agit: eorumque rursus augurium implorat.* Vestrum hoc augurium, uestroque.] *παρονομασία ex uarietate eiusdem nominis casuum.*

LAMB. Iam.] *Assentitur prodigijs: id quod synonymia exponitiones ostendunt. Nulla mora est iam amplius: sequor, adsum, quocunque ducitis: cedo equidem, nec recuso ire tibi comes.* Dij patrij.] *Pia precatio commendantis in abitu dijs patrijs, domum & familiam: in primis autem Iulum, quando omnino excedendum est, ut eum seruent incolumem. Dij patrij, θεοὶ πατρῷοι, ijdem erant qui penates: quos & patrios penates, & Magnos subin appellat: de quibus aliàs annotatum est.* Vestrum.] *Agnoscit prodigium, non fortuitũ, sed à Dijs profectum, eoque se moueri ad deferendam rebus perditis patriam.* Numine.] *potestate, seu arbitrio. Et epanaphora intendit affectus.* B

Hort.

ARGVMENTVM.

Patrem hortatur, ut humeros suos ascendat, eique cũm in prospera, tum in aduersa fortuna se praestò futurum pollicetur.

> Dixerat ille: & iam per moenia clarior ignis
> Auditur, propiusque aestus incendia uoluunt.
> Ergo age chare pater ceruici imponere nostrae,
> Ipse subibo humeris: nec me labor iste grauabit.
> Quò res cunque cadent, unum, & commune periclũ,
> Vna salus ambobus erit. mihi paruus Iulus
> Sit comes. & longe seruet uestigia coniux.

NASC. Et iam per moenia clarior ignis Auditur.] *Crepitus ignis rationem habẽt obiectum oculorũ ad aurium sensum transtulit.* Ergo age chare pater.] *Aeneae ad patrem adhortatio pietatis plena adhortatur autem eum sic, quasi ascensum differre uideatur: nam hanc uocem ergò orationi semper (ut auctor est Donatus in Terent.) iungere solemus, cum hortamur hominem tarde aliquid agentem. Terent. in Adelph.*

» *Ergo propterea te sedulo & moneo, & hortor,*
» *Ne cuiusquam te misereat quin spolies. & reliqua.*

Nec me labor iste grauabit.] *taedij, laborisque suspicionem aufert unde quanta sit sibi erga parentem pietas liquidò demonstrat.* Mihi paruus Iulus.] *προκατάληψις omnes prorsus difficultates occupat, quae obijcere potuisset Anchises: ego senex, filius puer, uxor foemina hoc iter tanta cum celeritate, quanta nunc opus est, conficere non poterimus. quas etiam mira breuitate dissoluit. ego tollam te pater in humeros: Ascanium dextra trabam: uxor uestigia mea sectabitur.* Longè.] *ualde. ut apud Sal. longè mihi alia mens est patres conscripti. non enim cõuenit, ut uxor à longè uirum sequatur.* C

Clarior.] *Amplificat horrorem, ut praecipitantius fugiat. Nam per moram praesentius periculum in uniuersum omnibus imminebat.* Auditus.] *Licet ignis oculis tantum & tactu percipitur: ad sensum communem tamen aestus incendij, usnti fragorem excitans, auditu apprehenditur.* Aestus propriè est, solis flagrantia. *Transfertur & ad motum fluctuum, & turbulentam rerum agitationem: Furit aestus arenis. & aestum animorum dicimus.* Ergo age chare pater, &c] *Exordium exhortatione constat, ut humeris imponatur: illustri & memorabili pietatis exemplo in patrem, liberos & coniugem, omnibus contemptis periculis, in quibus medius uersetur. Diligenter orationis oeconomia obseruanda est, in qua partitur officia ex aequo omnibus. Primùm parenti, ne is humeris imponi grauetur: se oneri successurum.*

A *situm. Extenuat laborem à facili & periculorum contemptu, ὥστε μετέχειν ἱκανῶν ἀγαθῶν. Iulo mandat, ut patri comes eat. Vxori imperat, ut præcedentem ex interuallo sequatur. Ad postremum famulis edicit, ut itineribus diuersis in constitutum locum conueniant. Et omnia hæc artificiosè & decorè ita degerit, ut rei præcipiti breuia & concisa commata attemperentur. Ac ne quid ad absolutam pietatem principis præstantissimi desideretur, sacrorum curam patri mandat: & caussam addit.* Quò res cunque cadent.] *Tmesis: Vtcunque fortuna cadat, commune erit periculum & salus.*

ARGVMENTVM.

Habita ratione salutis filij, patris, & uxoris, ne famuli quidam etiam relinquendi. locum igitur illis describit, quò ut conueniant, uelit. ipse uerò sublato in humeros patre, apprehenso manu filio, obseruante illius uestigia uxore, graditur.

Vos famuli, quæ dicam, animis aduertite uestris:
Est urbe egressis tumulus, templumque uetustum
Desertæ Cereris: iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso sedem ueniemus in unam.
Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates.
Me bello è tanto digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo
Abluero.——
Hæc fatus, latos humeros, subiectaque colla
Veste super, fuluique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextræ se paruus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
Pone subit coniunx: ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis,
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

NASC. Vos famuli.] *κατ' ἀποστροφὴν sermonem conuertit ad famulos: quos ut attentè audiant, quæ ipse dicturus est, admonet: docetque præmissa descriptione, locum, quò* B *uult ut omnes conueniant.* Est urbe egressis.] *τοπογραφία. loci descriptionem aggreditur: & signa apponit, templum uetustum. uetusta cupressus. huiusmodi locorum descriptiones interdum non poemata solum exornant, uerum etiam nescio quid ἐνάργειαν orationi addere solent.* Tu genitor cape sacra manu.] *Auditorum beneuolentiam sibi conciliat ex optima animi sui conscientia, & ex reuerentia, quam exhibere uidetur Dijs: quos pollutus cæde, manibus contrectare non audet, donec uiuo flumine lotus cæde fuerit expiatus. unde illius etiam occulta laus elici potest à fortitudine: qui in teterrimo bello multos occiderit, indeque ipse illæsus abierit. expressit autem morem priscorum: qui aliquo crimine polluti, aqua uiua se expiabant. cui rei tantopere tribuebant,* C *ut ne sacerdotes quidem prius ad sacra accederent peragenda, quàm aqua se fluuiali abluissent. Scriptum reliquit Dionysius Halicarnass. antiq. libro primo, Herculem occiso Caco Ioui inuentori sacra facturus in Tyberi flumine se abluisse, ut cædis crimine se expurgaret. Homerum imitatus fuisse uidetur: qui Iliad. ζ. Hectorem inducit negantem matri licere sibi puluere, & cæde fœdato Ioui libare uina, aut preces effundere. sic ille ait:*

» χερσὶ δ' ἀνίπτοισιν Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
» ἅζομαι, οὐδέ πῃ ἔστι κελαινεφέϊ Κρονίωνι
» αἵματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάασθαι.

id est,

» *Nec manibus libare Ioui me ardentia uina*
» *Sanguine fœdatis æquum est: nec Iuppiter audit*
» *Turpia sanguineo pollutos corpore tabo.*

Latos humeros.] *Laudat se à fortitudine corporis: nam humerorum latitudo in homine maximum est roboris signum unde illud est de Darete ex 5. Aeneid.*

» *Ostenditque humeros latos, alternaque iactat*
» *Brachia.*

Dextræ se paruus Iulus.] *Factum exprimit, & caussam: non enim poterat passibus æquare patrem, quia puer erat.* Ferimur per opaca locorum] *Quia domus Aeneæ longe ab arce remota in sylua posita erat, itaque rei fidem facit à qualitate loci: nulla siquidem alia ratione hostes euitare potuisset, nisi per loca auia, arboribusque occlusa iter habuisset.* Nunc omnes terrent auræ.] *πάθος à timore: qui non ex animi illius imbecillitate (nam paulò ante dixerat:*

Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant. »
Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graij. »

Sed ex nimia in suos charitate fiebat. non enim sibi, sed patri, sed nato, uxorique timet. locus igitur misericordiæ communis esse uidetur: per quem de suorum salute magis, quàm de sua se commoueri ostendit.

Est urbe egressis tumulus.] *Amplificatio, à descriptione loci. Describit autem templum Cereris, à uetustate & adiunctis, tumulo uidelicet & cupresso: quam & ipsam à uetustate & religione circumscribit. Nec ratione caret, quòd templum Cereris extra urbem collocat: frumentum enim, & molendi, eiusque conficiendi ratio, illius inuenta sunt. Neque uerò dubium est, quin hac fani descriptione aliud quiddam spectarit poeta, quòd tam euidenter sit adhibita: sed cupressus ob funestam naturam mirè huc quadrat. Est enim sacra Diti, & funebre signum ad domos funestas, maximè nobilium apud Romanos. De hac in tertio plura dicemus.* LAMB. Hort. *Claud. lib. 1. de rapt. Proserp. Cererem quondam è Sicilia huc se contulisse testatur:*

Hæc sedes augusta deæ templique colendi
Relligiosa silex, densis quam pinus obumbrat
Frondibus, & nulla lucos agitante procella,
Stridula coniferis modulantur carmina ramis,
Terribiles intus thyasi, uesanaque mixto
Concentu delubra gemunt, ululatibus Ide
Bacchantur, timidas inclinant Gargara syluas.

Antiquæ.] *non sentit cariem. Videtur hoc phanum Cere*

ris 15 stadijs à Scamandro abfuisse, si situm loci spectemus diligenter. Religio.] *Ab arboris religione.* Tu genitor] *Religiose se profanatum nocturna cæde agnoscit Nam fas non erat, pontificem, qualem Aeneam fingit, nisi manibus lotis sacra attingere. Itaque patri negotium contrectandi sacra mandat. Sic & post Caietæ nutricis funus, cum sub accessum in Italiam Iouem & Phrygiam matrem inuocaret, hoc ipsum factitauit. Illud autem prætereundum non est, quod Aeneas dijs superis sacrificaturus, totum corpus aqua abluat: cum Dido, adeoq; ipse sacrum dijs inferis facturus, tenui aspersione contentus sit:* Dic, inquit, properet fluuiali aspergere lympha. Patriosq;.] πατρῴους θεούς, *quos modo appellauit deos patrios.* Me uerò.] *Agnoscit, ut dixi, cæde nocturna se pollutum. Atque ea caussa est, cur patri deos penates religiose commendet.* Flumine uiuo.] *aqua fluenti, quam Dido in quarto, eandem fluuialem lympham uocat. Liuius libro primo, Decad. 1.* Quin tu, inquit, uiuo perfunderis flumine? *In infima ualle præterfluit Tybris.* Narrat fugam suam, *quam etsi copiose, ornatè ac dilucidè poeta ordine explicat, uidetur tamen non inutile, breuiter hoc loco annotare, quid Græcorum quidam de illa literis prodiderunt: licet alio loco de eadem re fusius dicturi simus. Sunt enim adeò diuersa, ut δὶς διὰ πασῶν ab his discrepent, quæ à Marone referuntur. Capta Troia, Aeneas cum patre fugit quidem: uerùm conscensa naui, cùm exteros sedes quæreret, circa Athon naufragium fecit. Est autem Athos mons & urbs, in Peloponneso Macedoniæ: in cuius ora & promontorium Nymphæum attollitur. Huc cum patre euasit qui paulo post ad montem Calaurum, haud procul ab Anthemo fluuio moritur. Quo loco, etiamnum hodie Anchisæ sepulchrum ostenditur. Ibi Aeneas è matris consilio, oppidum in Pyane condidit, quod de suo nomine Aeneidem dixit. Quo mortuo, Ascanius eius filius in patriam reuersus, urbe restituta, cum exercitu in Italiam migrauit. Sed aliàs de hac re plenius. Ita uariant authores, ut nescias quos potissimum sequaris. Inuenio alios, qui adstruunt, Hectoris liberos Heleni ductu Ilium rursum occupasse, fugatis Antenoridis, regnante Alba Syluio Aenea.* Latos humeros.] *A' signo uiri robur colligitur, & moles corporis egregiè compacti. Oratio enunciata est per synecdochen.* Colla, *pro collum: enallage numeri.* Veste super.] *pro superinsternor, sectio: seu potius ac rectius, anastrophe: Super ueste, insternor pelle leonina. Et ut addat aliquid, quod la consumum exornet, commemorat obiter, quā in fuga consilio ipse fuerit affectus: ducta ratione à sensu communi. Nam ira fortitudinem, uirtutem, & periculorum omnium contemptum parit. Contrà est in animi remissione abiecti, quæ metum gignit, & timiditatem. Porrò hoc commentum, quod Aeneas urbe excedens patrem humeris extulerit, è Sophocle sumptum est. Illud interim addendum est, quod quidam commentantur, Græcos expugnato Ilio, captiuorum misertos, in primis duces, liberis permisisse, ut quantum quisque rerum domesticarum uellet, secum exportaret. Ac tum prius Aeneam, patrios deos extulisse. Græci, hominis pietate moti, amplius ei copiam fecerunt, quicquid uellet efferendi: ac Græcos tum demum summa admiratione spectasse, cum patrem senio fractum humeris exportare. Vnde omnes captiuos in pacatum dimissos.* Iulus.] *Alio loco à nobis relatum est, puerum ita dictum, ab Ilo, uel ab etymo uocabuli: hoc est, lanugine prima barbæ.* ἀπὸ τοῦ ὅλον εἶναι πυκνόν, καὶ συνεστράφθαι καὶ ἰέναι. λέγεται ἡ πρώτη ἄνθησις τοῦ γενείου, *ut Suidas.* Quæ uerba Hesychius paulo aliter reddit, αἱ πρῶται τῶν τριχῶν ἐκφύσεις. *Sed diuersam adducit etymolog.* ἀπὸ τοῦ ἰέναι τὰς ὕλας. ἴουλοι, δὲ καὶ ὖλοι, αἱ ἐν τῶν δραγμάτων συνχεόμεναι δέσμαι καὶ ζῶον πολύπουν, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν ὄνον, τινὲς δὲ, τὴν ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις γινόμενον ὄνον πολύποδα, καὶ συστρεφόμενον, ἴουλον καλοῦσιν. *Quæ uerba fusius à Suida explicantur*· ἴουλος, *inquit,* ὁ ἐν τοῖς κωπηλάταις σκώληξ, πολύπουν τι ζῶον· καὶ τὸ ἐξάνθημα, τὸ ἐπὶ τῶν γενείων· καὶ τὸ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἄνθος. καὶ ᾠδῆς τι γένος ἴουλος, καὶ ὁ προσφιλὴς τῇ ἀρτέμιδι. ἔνιοι δὲ καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις γινόμενον πολίποδα, καὶ συστρεφόμενον, ἴουλον καλοῦσιν. ἐν ἐπιγράμματι,

ὥριμον ἀνθήσαντ[α] ὑπὸ κροτάφοισιν ἴουλος κειράμενος γενύων ἄρσενος ἀγγελίας, Φοίβῳ θῆκε λέχνων πρῶτον γέρας.— Glomerati.] *collecti undiq; ducta metaphora à glomo, in quo fila in globi speciem sunt collecta.* Suspensum.] *dubium; translatio.* Comitiq; onerisq;.] *Polysyndeton: patrem dicit, & filium Ascanium. Pathos à caussa.*

ARGVMENTVM. C

Dum migrat Aeneas patrem suum aspectu Corybantum, quos hostes esse putabat, perterritum, Creusamq; coniugem ex oculis suis ablatam fuisse memorat.

NASC.

Iamq; propinquabam portis, omnemq; uidebar
Euasisse uiam, subitò cum creber ad aures
Visus adesse pedū sonitus: genitorq; per umbram
Prospiciēs, Nate (exclamat) fuge, nate ꝓpinquant:
Ardentes clipeos atq; æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quid trepido malè numē amicum
Confusam eripuit mentem. namq; auia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione uiarum,
Heu misero coniunx, fato'ne erepta Creusa
Substitit, errauit'ne uia, seu lassa resedit,
Incertum est: nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animumq; reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris sedemq; sacratā
Venimus: hic demum collectis omnibus; una
Defuit, & comites natumq; uirumq; fefellit.

Nate, exclamat, fuge.] *Verba sunt Anchisæ patris filium ad fugam hortantis: qui dudum mori uolebat, nunc mortem euitare studet. ex quo intelligi potest omnibus natura insitum uelle diu uiuere. aut ita intelligendum est filium à patre admoneri, ut fugiat, ipse uerò relinquatur. Sed superior sententia magis est recepta.*

Ardentes clypeos.] *Quibus utebantur Corybantes Cybelis sacerdotes: qui & Idæi Dactyli dicebantur.* Hic mihi nescio qd] *timorem sequitur dolor. nam coniugē sibi ablatā narrat, & narrando uarios passim admiscet cōquestionis, ac doloris affect⁹. huic querelæ admodum similis est Orphei querela apud Virgil. in 4. Georg.*

A Georg. de amissa apud inferos Eurydice uxore, cum ait:

» Iamq; pedem referens casus euaserat omnes,
» Redditaq; Eurydice superas ueniebat ad auras
» Pone sequens (namq; hanc dederat Proserpina legem)
» Cum subita incautum dementia cepit amantem,
» Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes.
» Restitit, Eurydicemq; suam iam luce sub ipsa
» Immemor heu, uictusq; animi respexit. ibi omnis
» Effusus labor, atq; immitis rupta tyranni
» Fœdera, terq; fragor stagnis auditus Auernis.

Fato ne erepta Creusa.] non casu dixit, sed fato, ex opinione Stoicorum: qui asserunt fatorum statuta seruari. unde est illud ex 10. Aeneid.

» Stat sua cuiq; dies, breue, & irreparabile tempus
» Omnibus est uitæ.

Epicurei uerò casibus omnia tribuunt. quo respexisse uidetur poeta in 4. Aeneid. cum ait:

» Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
» Sed misera ante diem, & quæ sequuntur.

Vtitur dubitatione, quæ Græcis ἀπορία dicitur: unde triplex coniectura nascitur: quæ in contextu patet.

LAMB. Hort. Venustè fugientiũ pauorem, & ad quamlibet auram, formas & inanes species per umbrã imaginantium depingit. Disertè attentionem parat hac trãsitionis formula, ad ea quæ sunt insequuta. Propinquant.] hostes. Anaphora uocis Nate, trepidationem arguit, perinde ut ellipsis. B Ardentes.] A' signis. Per similitudinem, ardentes ferreos & candefactos clipeos uocat. Explicat per expolitionem, ferreorum armorum lucem se significare, ὅπλα φαεινά. Malè numẽ] infestus, iratus mihi genius, siue deus. Schema prouerbiale, cui bonam incommodorum nostrorũ partem acceptam ferimus. Græci ἀλαστορα appellant. Ita Terent. in Phorm. Memini me relinqui deo irato meo. Hinc illud Persianum: Dijs iratis, genioq; sinistro. Et Terentianum: Nescio, nisi deos iratos fuisse mihi satis scio Prouerbia resipiunt apud authores. Iratis dijs, propitijs dijs, auspicibus dijs, læuo numine, & dextro: Apolline dextro, & similia. Prisci arbitrabantur singulis hominibus binos genios datos. Neq; uerò hominibus tantũ, sed locis quoq;: quorum alter perniciem, alter salutem moliretur. Veteres hos Theologi sequuti, hominibus recens natis angelum bonum & malum assignant. Hinc illa, Marte irato, inuita Minerua, Mercurio fauente, propitio Neptuno, Ioue probante, & id genus alia. Eripuit mentem.] Ad imitationem Homericam, de stupore Glauci, Iliad. 6.

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε.

Quos uersus ita uertit Erasmus:

Iuppiter hic stupidum spoliauit pectore Glaucum,
Qui cum Tydide mutarit protinus arma.

Eripuit mentem, inquit: quod Homerus, φρένας ἐξέλετο dixit, pro spoliauit prudentia. Confusam.] perturbatũ animum, amentemq;, impotentem & consilij dubium. Namq; auia.] Caussa perturbationis: amissa coniunx, quòd auijs itineribus, & nota uiarum regione ad portam contenderit. Fabulosum hoc de Creusa est, quòd mater deûm Creusam miserata, ne à patria exularet, ministros Corybantes miserit, qui eam ad se adducerent. Animum.] animum ad uxorem adieci, hactenus anxium & solicitum, ut patrem natumq; periculo extraherem. Tumulum.] Eclipsis ad tumulum. Sedemq;.] Copia. Virum.] Mutatio personæ, me, & Ascanium: polysyndeton.

ARGVMENTVM.

Collectis ad templum Cereris omnibus, cum solam Creusam Aeneas deesse animaduertisset, sibi desperans, urbem repetit. horrenda, quæ uiderit, spectacula refert: hic illic uxorem quærens bis, atq; iterum uocat: nullibi cum eam reperiat, deniq; illius umbram, & imaginem sese sponte ipsi offerentem uidet.

Qem nõ incusaui amens hominumq; deorumq;?
Aut quid in euersa uidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenq; patrẽ, Teucrosq; penates
Commendo socijs, & curua ualle recondo:
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renouare omnes, omnemq; reuerti
Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.
Principiò muros obscuraq; limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto, & uestigia retro
Obseruata sequor, per noctem, & lumine lustro.
Horror ubiq; animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectũ omne tenebãt.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia uento
Voluitur: exuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami sedes, arcemq; reuiso.
Et iam porticibus uacuis, Iunonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses,
Prædam asseruabant: huc undiq; Troia gaza,
Incensis erepta adytis, mensæq; deorum,
Crateresq; auro solidi, captiuaq; uestis
Congeritur: pueri & pauidæ longo ordine matres
Stant circum, & tacitis implent mugitibus auras.
Ausus quinetiam uoces iactare per umbram,
Impleui clamore uias: mœstusq; Creusam
Nequicquã ingeminans, iterũq; iterumq; uocaui.

NASC. Quem non incusaui amens.] Cum uidi omnia in peius ruere. confessio criminis est: sed excusa- C tur, quia amens, per concessionis statum: quem posteriores rhetoric. uenialem appellarunt. Hominumq; Deorumq;.] Qui grauiter dolent, alia ex alijs accusant, modo homines, modo deos, & alia huiusmodi. ita quoq; alibi Virgil.

» Cum complexa sui corpus miserabile nati
» Atque Deos, atque astra uocat crudelia mater.

Cõsimili de caussa Terent. in Adelph.

» Hoccine seculum? ô scelera, ô genera sacrilega, ô hominem Impurum.

» Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.] Occultalaus Aeneæ ab officio, à pietate, & ab eius singulari erga uxorem suam amore: quod ad eam inquirendam famulos non misit, sed ipse adiuit, eoq; adiuit, unde propter hostium multitudinem reuerti posse non sperabat. Principio muros obscuraq; &c.] qua diligentia uxorem quæsierit, planum facit: loca, quæ adierit, ut de illa inuestigaret enumerat, & in illis recensendis uarios, multiplicesq; renouat commiserationis affect9 ex Troianorum

Troianorum omnium calamitate. Horror ubique.] πάθος. *nihil erat in urbe, quod animis hominum terrorem non incuteret.* Si forte pedem, si forte tulisset.] *iteratione spem animi sui auget: quæ tota ex desiderio quodam inueniendæ uxoris oriri uidetur.* Simul ipsa silentia terrent.] ὑπερβολικῶς *timorem suum auget: cum tamen non sibi, sed uxori timeat. ita quoque antea de patre se territum fuisse dixerat.*

» *Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant*
» *Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graij,*
» *Nunc omnes terrent auræ: sonus excitat omnis*
» *Suspensum, & pariter comitique, onerique timentem.*

Ignis edax.] *proprium ignis epitheton.* Exuperant flammæ.] *incendij formam, atque imaginem κατ' ὑποτύπωσιν ob oculos narrando proponit.* Procedo, & Priami sedes, arcemque reuiso.] *flagrante domo sua ulterius progreditur. regiamque Priami reuisit: cuius alteram partem igne consumptam, alteram militibus prædam obseruantibus occupatam reperit. itaque uterque locus inueniendæ uxoris spem illi omnem auferebat.* Iunonis Asylo.] *prudenter in Asylo prædam congesserunt, ne inde ab ullo præterquam à principe auferri posset.* Phœnix.] *Achillis magister: de quo Homer. Iliad. 9.*

Quæ fortitus non pertulit ullos.

Prædam adseruabant.] *adeas tertium commentarium super eo uersu, ubi multa referuntur ex more militari: quæ ad hunc locum maxime faciunt.* Incensis erepta adytis.] *indignationem mouet ex impietate Græcorum: quos nec relligio, nec timor deorum cohibere potuit, ut sacris parcerent. quin etiam ex adytis ea cruentis manibus, ac cæde pollutis rapientes cum profanis rebus admiscuerunt militibus distribuenda. notat autem hic poeta communes bellorum effectus.* Mensæque Deorum Crateresque auro solidi.] *ex multis præcipua enumerat.* Pueri, & pauidæ longo ordine matres Stant circum.] *mouet commiserationem ex afflicta Troianorum conditione: augetque à sexu, & ab ætate, & à numero.* Ausus quin etiam.] *nihil intentatum reliquisse ostendit: qui in summo etiam salutis periculo uocem effundit, ut amissam uxorem inueniret. mouet commiserationem, ab animi sui afflictione, & à tristi, ac infausto rei euentu. quod hæc omnia tanto cum periculo frustra tentarit.*

LAMB. Hort. Quem] *Transit ad exemplum pietatis in uxorem, quam circa templum Cereris desiderauit. Hanc contempta morte & periculis tantis, quærere non fuit grauatus. Principium indignationis plenum, ob amissam coniugem. Quòd autem uir pius deos pariter & homines incusasse se dicat, affectibus humanis est condonandum. Est autem incusare, querela aliquid prosequi.* Deorumque.] *Polysyndeton in hypermetro.* Curua.] *A' tuto. Curuam uocat epitheticῶs, uel ob circumiectos montes, uel propter uicina littora.* Ipse urbem] *Hysteron proteron. Cingor armis, atque urbem repeto.* Stat.] *Arguit certissimum consilium, à quo nullis precibus potuerit dimoueri.* Omnemque.] *Collusio. subijcit, quos dicat casus renouandos.* Principio.] *Prosequitur historiæ seriem, de reditu suo in urbem. Admirabilis est in hypotyposi trepidè per noctem uadentis, & subinde ad quamlibet auram respectantis. Exaggerat ea, quibus horror inijciebatur: Nox terrebat, solitudo, silentia, incendium, armorum terror.* Muros.] *A' loco. Limina obscura dixit, per hypallagen, per noctem obscuram.* Noctem.] *A' tempore: quo ipsa res plus habebat horroris, cum prospectus ademptus esset.* A
Lustro.] *Hypotyposis horrentis. De uerbi lustrare significatione suprà annotatum est.* Lumine.] *Pleonasmus.* Horror.] *Zeugma. Silentium horrorem auget: sed multo magis periculi præsentis imaginatio. Quare utrunque coniungit.* Animos.] *Numeri uariatio.* Domum.] *Eorum prima cura subit, quæ habentur charissima. Quid familiaribus dijs, quid Laribus, nobis prius ac charius, penes quos nascimur, alimur, educamur? ad quorum focos ætatem agimus, in quorum tutela nos resque nostræ positæ fuerunt. Quare hac coniectura, ut uerisimili argumento ductus, uisit domum. Iam & illud hoc loco obseruandum est, auertendæ suspicionis gratia, de proditionis crimine, aut certè negligentiæ. Excusat à non tuto, quòd domum non esset ingressus: hostes eam occuparant.* Ilicet.] *statim, illico. Quidam exponunt, quasi ire licet. Sumptum est à iudiciorum forma.* Furit æstus.] *Metaphoris translatis exaggerat æstum incendij. Et in huius descriptione uenustè ordinem seruat. Primùm uoluitur ignis ad fastigium: inde superat tectum: postremò uictor totius ædificij æstus ad auras furit. Transit ad soceri arcem, si fortè eò aberrasset: ad quam quidem defendendam, quantum operæ paulo antè ipse nauarit, suprà retulit.* B
Porrò ne nihil ibi geri se uidisse putetur, narrat quos ibi conspexerit hostes, & quid gerentes. Arcemque.] *Copia.* Reuiso.] *Ne prioris narrationis memoria excidat, iterum regiam uisisse se ait.* Porticibus.] στοαῖς, *quæ deambulandi & umbrarum gratia, simul aduersus repentinos himbres ædificatæ erant.* Asylo.] ἄσυλον *dictum grammatici arbitrantur, ἀπὸ τοῦ συλάω, ἢ συλεύω, prædor. ἢ παρὰ τοῦ συράω ἢ σύρω, traho. ἄσυλον exponunt τὸ ἀβλαβές. Est autem α particula priuatiua. Pollux περὶ ἀσύλου τόπου. ἐν δὲ τῷ ἀσύλῳ τι εἴη, τοῦτο καὶ ἱεροσύλημα λέγε, καὶ φύξιμον, καὶ ἱερὸς ὅρος. Suidas: ἄσυλον, ἱερὸν τὸ τίμιον, καὶ τηροῦν τοὺς εἰσιόντας. καὶ ἀσυλία, τὸ πρᾶγμα. Locus erat, aut templum religione sacrum & inuiolabile, legibus consecrationis intemeratum: unde nefas erat quenquam extrahere, qui eò confugisset. Liuius author est, libro octauo tertiæ Decadis, templum Apollinis delij asylum fuisse. In summa, omnia templa sacra, à Græcis asyla nuncupari. Tradunt, Athenienses omnium primos asylum extruxisse, ad quod exemplum Romulus postea condita Roma alterum aperuit, inter Capitolium & Palatium, in sacro luco, à quo* C
Luceres dicti fuere. Itaque templum deæ ab Ilo conditum, asylum Græcorum imitatione uocat. Phœnix.] *Hic Amyntoris filius, patris imprecamina & deuotiones formidans, fugit ad Peleum. Ab hoc propter consanguinitatem humaniter exceptus, Dolopiæ regno donatur: traditusque ei filius est, admodum tum etiam adolescens, Achilles alendus, & cùm gloria militari, tum dicendi facultate formandus. Historiam haud grauabor adscribere è Græcorum commentarijs:* φοῖνιξ ὁ ἀμύντορος, ἐξέπεσε τῆς οἰκίας γῆς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν. τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, παλλακίδα μὲν ὀνόματι, κλυτίαν ἀγαπῶντος, ἐπιποθοῦσαν δὲ, ἐξ ἧς τὸν φοίνικα ἔτικε, γυγνοῦντος, δεηθείσης τῆς μητρὸς τῇ παλλακίδι τοῦ πατρὸς κλυτίᾳ ἐμίγη. γνοὺς δὲ ἀμύντωρ, ἐπηράσατο τῷ παιδὶ δυστυχίαν περὶ τέκνων γονήν. δείσας δὲ φοῖνιξ τὸν πατέρα, καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῦ γινομένας ἀρὰς, φεύγει πρὸς πηλέα. ὃς ὑποδεξάμενος αὐτὸν, διὰ τὴν συγγένειαν δίδωσιν αὐτῷ τὴν δολοπίαν

A ἀολονίαν χώραν, καὶ ἀχιλλέα τὸν ἑὸν μικρὸν εἰς ἀνατροφὴν παραδιδῶσιν: & ut Homeri uerba adijciam, τῦ ῥητῆρα λόγων, καὶ πρηκτῆρ' ἔμμεναι ἔργων. Homerus idem author est, hunc Phœnicem cum quinquaginta nauibus inter cæteros duces exercitus ad Troiam uenisse. Sed nominatim inter legationes Græcorum ad Achillem, hic quoque ab eodem poeta libro nono recensetur. ut si Aiax & Vlysses nihil æqui aut iusti obtinuissent: hic certè, à quo à puero educatus esset & institutus, ab eo repulsus non fuisset. Fuit alius hoc multo antiquior, qui cum Agenore ex Thebis Aegyptiacis profectus, in Syriæ ora maritima consedit: ubi circa Tyrum & Sidonem postea rerum fuit potitus, & ipsam terram de suo nomine Phœniciam appellauit. φοῖνιξ item, τὸ δένδρον, φοῖνιξ νῆσον ἱερόν. καὶ ὁ καρπὸς, καὶ ὁ πυῤῥὸς τῷ χρώματι. & auis Phœnix. Templo.] Pathos à loco. Iunonis templum prædæ tota urbe contractæ receptaculum fecerunt. Gaza.] Barbara lexis, uox Persica, πλοῦτος, καὶ θησαυρός. Est & ciuitas. παρὰ δὲ πέρσαις βασίλειον, ἢ οἱ ἐκ τῶν πολλῶν φερόμενοι φόροι, ἢ τὰ τίμια: id est, regia apud Persas, aut tributa quæ uulgò conferun-
B tur, aut preciosa rerum: piscis item, ποιὸς γόζος λινογεννημένος. Hinc γαζοφυλάκιον, θησαυροφυλάκιον, βαλάντιον, σκευοφυλάκιον: locus, in quo thesauri asseruantur, aut uasa. item marsypium. Adyti.] à loco. Suprà annotatum est, Græcos Latinosque adyton uocare secretiorem penitissimumque templi locum, quem nulli fas erat penetrare, præterquam sacerdoti. ἀπόρρητα, ἄβατα, καὶ ἄδυτον, σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Et adyta, asyla, aut intima, ἐνδότατα. Ergo poeta utrunque coniunxit. Denique omnis locus templi, quem non est fas penetrare, inquit Pollux, ἄδυτον dici potest. καὶ ἄψαυστον, καὶ ἀψαυστούμενον, καὶ ἀβίαστον, καὶ ἀνίκητον. Mensæ.] Explicat obscuriora illustrioribus, quam gazam, & quæ in gaza uelit numerari: mensas, deorum, crateres aureos, uestes: hoc est, τὰ σκεύη. Congeritur.] Zeugma. Tacitis.] nothum. Ausus.] Audacius quiddam commemorat, ut quem horror & silentia passim tota urbe terruerant, is nunc clarum inclamare auderet. Adhæc, ut arguat, nihil officij quod ad amorem coniungalem attinet, à se prætermissum fuisse. Vmbram.] tenebras. Impleui clamore uias: mœstusque Creusam.] hyperbole. Vocaui.] Allusum ad ritus funebres, in quibus, ut paulo suprà dictum est, ter supremum clara uoce mortui nomen uocare, solenne habebatur. Quare, inquit, ingeminans iterumque iterumque uocaui: ut de qua iam propemodum conclamatum crederet.

ARGVMENTVM.

Aeneæ uxorem quærenti uxoris ipsius simulachrum apparet: quæ iam diuinitatis particeps effecta multa illi cum bona, tum mala futura prædicit. se uero captiuam, aut quacunque ratione Græcorum potestati subiectam esse negat: sed matris Deorum imperio illis regionibus se retineri denunciat.

NASC. Infelix simulachrum.] πάθος. prudenter sanè, summoque iudicio facit poeta Aeneã, qui recipiẽdus esset à fœmina quasi ab uxore, priorem a-
C mittere uxorem. Atque ipsius umbra Creusæ.] ἑρμηνεία superioris. nam & lignea sunt simulachra, & lapidea, & diuersi generis alia. Et nota maior imago.] ad Platonis doctrinam alludit: qui putat, animam post hoc terreum corpus, maiori corpore uti, aëreo uidelicet. sed lege quæ scripsimus in 4. Aeneid. superiore uersu

» Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infœlix simulacrum, atque ipsius umbra Creusæ
Visa mihi ante oculos, & nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comæ, & uox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuuat indulgere labori,
O dulcis coniunx? non hæc sine numine diuûm
Eueniunt. nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia & uastũ maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam uenies, ubi Lydius arua
Inter opima uirûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque & regia coniunx
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creusæ.
Non ego Myrmidonũ sedes, Dolopũue superbas
Aspiciam, aut Graijs seruitum matribus ibo,
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:——
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Iamque uale, & nati serua communis amorem.

Obstupui.] caussam assignauerat. quia nota maior imago. Steteruntque comæ.] timore correpti, ac stupentis hominis affectum delineat. Quid tantum insano,] uerba sunt Creusæ Aeneam consolantis: quæ ex nimio erga illũ amoris affectu oriri uidentur. monet aũt illum, ut ab incœpto desistat, nec tantum in ea quærenda laboris nequicquam impendat. Non hæc sine numine.] caussam facti deorũ uoluntati, præsertim Iouis, assignat. nã mox ait:

» Haud ille sinit superi regnator Olympi.

Nec te hinc comitem asportare Creusam.] digladiãtur inter se grammatici, & litterati homines super hoc uersu. cui alij demunt locale aduerbium hinc, ne uno pede abundet. quidam uerbũ portare legunt, ut ad numerum cadat: nonnulli hinc asportare legendũ mordicus defendunt, uersumque esse pentametrum choriambicũ hypercatalecticum asserũt. denique huc omnes periti conuenire uidentur, uersum hunc exlegem esse. ego quoque dicam. sententiam meam. Sed illud prius. qui fieri potuerit tantam in peritos litterarum homines imprudentiam, ne dicam cæcitatem cecidisse, ut in re luce meridiana clariore caligauerint, non animaduertentes transpositionem uerborum ab imperito quodam librario factam fuisse, indeque tot grammaticorum altercationes, & meras nugas emanasse. quod si ita legeris,

Nec te hinc comitem asportare Creusam.

uersus suum numerum, suosque pedes habebit: & omnis friuola, leuisque grammaticorum disputatio corruet. Longa tibi exilia.] incipit futura prædicere: nec mirum,

rum, nam mortui, & morituri uim diuinationis habent. apud Hom. Patroclus Hectori, Hector Achilli mortem moriturus prædicit. quod mortui diuinent, plura extant exempla, quàm hic referre contingat: sed illud in primis, quod Anchises in quinto Aeneid. omnem filio progeniem futuram prænunciat. igitur in primis mala, mox bona illi euentura demonstrat. mala sunt exilia longa, diuturna nauigatio. bona uerò regnum in fertili, opimaq; regione; & coniux ex regia stirpe progenita. Et uastum maris æquor arandum.] *hinc ingens elicitur commiserationis affectus ex longitudine, magnitudineq; laboris.* Ad terram Hesperiam.] *commemoratis malis bona aggreditur præmonstranda, ut coniugem consoletur. ita quoq; Helenus facit in 3. Aeneid. ait igitur eum ad Italiam peruenturum: quam Hesperiam uocat ab Hespero Atlantis fratre: qui pulsus regno Italiam tenuit. Seruius in primo Aeneid comment. lege Catonem in Orig. hoc etiam nomine Italiam poeta uocat in 1. Aeneid.*

» *Est locus (Hesperiam Graij cognomine dicunt)*
» *Terra antiqua potens armis, atq; ubere glebæ:*
» *Oenotrij coluere uiri nunc fama, minores*
» *Italiam dixisse ducis de nomine gentem.*

Cumq; Italia longa, lataq; prouincia sit, locum præcipuè nominat quo ille uenturus est: quem signo describit, & à fertilitate, hominumq; præstantia commendat. Vbi Lydius arua Inter opima.] *Tybridis est fluuij copiosa laus quod aquæ copiam habet: quod leniter fluit: quod in ipso aquarum redundanti tractu per agros ubertim fluens nihil lædit.* Virum.] *non hominum dixit, sed uirorum. ut cum reliquis bonis affluat, ne hoc quidem præstantiore bono, id est hominibus robore animi præstantibus, carere uideatur* Illic res lætæ.] *ad consolationem Aeneæ, ut labores, & incommoda sua deniq; finem habitura esse intelligat. ita etiam Aeneas ipse socios suos consolatur ex felici rerum euentu, cum in 1 Aeneid. ait:*

» *Per uarios casus, per tot discrimina rerum*
» *Tendimus in Latium: sedes ubi fata quietas*
» *Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiæ.*

Parta tibi.] *armis, & uictoria.* Lacrymas dilectæ pelle Creusæ.] *rectè, meo iudicio, sentit Seruius: qui ad inferiora hoc referri putat, noli flere: non enim captiua sum. & profectò nihil erat, quod magis ueretur Aeneas, aut unde maiorem caperet dolorem, quàm si illam in manus Græcorum incidisse, captiuamq; esse cognosceret: cuius doloris præsaga mulier illum monet, ut modum lacrymis faciat: caussamq; subnectit.* Non ego Myrmidonum.] *αἰτιολογία est. non est quod lugeas: non enim captiua sum: nec etiam decet nurum Veneris Græcorum fœminis seruire. ambitiosè loquitur, & se præfert Græcis matronis: uerum quia occurrebat illud etiam, quo modo, & à quo abducta fuisset, quæ uiri sui uestigia, uti conuenerant, secuta non fuerit. subdit statim.* Sed me magna deum.] *non Græcorum sed magnæ matris seruitio detineor uult autem innuere se iam fatis concessisse. nam Cybele terra est quæ omnium est mater.* His detinet oris.] *in quibus colitur.* Iamq; uale.] *uerbo abitionis orationem suam claudit. nam recedentes ab amico uale dicimus, & antiqui perfectis mortuorum exequijs, & senes in conuiuio scilicernio (ut ante docuimus) abeuntes dicebāt, uale, uale. ita quoque uxor Orphei Eurydices facit apud Virgil. lib Georg. 4.*

» *Iamq; uale. feror ingenti circundata nocte,*
» *Inualidasq; tibi tendens, heu non tua, palmas.*

Tectis.] *per meas ædes, & Priami regiam. Amplificat laborem, cum dicit, sine fine. Indicat se furenti similem, sursum deorsum per totam urbem discurrisse.* Imago.] *maior uiua. Respexit ad umbræ significationem, quæ in solis ac lunæ ortu & occasu maior est, quàm in statione. Et constat ex poetæ uerbis, iam tum lunam paulo antè ab ortu emicuisse, & quidem adhuc humilem. Sed ne illud quidem silentio transeundum, quòd poeta nihil aliud hoc ipsum fuisse innuat, quàm umbram: hoc est, rem uanam, figmentum & somnium. Neq; uerò id dissimulat, in amphibolo uisa. Etenim uidemur per tenebras interdum rerum quasdam formas uidere, quæ reuera nihil aliud sunt quàm terriculamenta, quæ per horrorem imaginamur.* Obstupui.] *Ab effectis uisi nocturni. Horror ex frigore sanguinis ad præcordia reflui, & inde uocis priuatio, proficisci existimantur.* Steteruntq;.] *Systole.* Affari.] *uisa est.* Quid.] *Attentio, à reprehensione superuacanei laboris & conatus.* Non hæc.] *Comprobatio à uoluntate numinis, in primis autem ipsius Iouis. Rursum σὺν θεῷ, οὐκ ἄνευ θεῶν: Fauente numine, & non sine Dijs, quibus reluctari impium est.* Non te.] *Narratio, quàm à Iouis authoritate confirmat.* Regnator.] *Periphrasis Iouis.* Longa.] *opponit mariti exilia suæ fœlicitati, quòd è rebus humanis sit sublata. Illius exilia exaggerat ab incommodis, & imminentibus periculis. Et ne tanti uiri animus malorum denunciatione percellatur, aduersitatibus adiungit res secundas.* Exilia.] *Defectio.* Arandum.] *Periphrasis, pro nauigandum est: ducta similitudine ab agrorum ratione, qui aratro scinduntur.* Hesperiam.] *Italiam. Vnde autem Hesperia sit dicta, in primo disserui.* Lydius.] *Tuscus. Describit Italiam à cursu amnis celeberrimi. Tybrim Lydium uocat epithetícè: quòd in Vmbriam è Lydia Tyrrhenus profectus, ad Tybrim consederit. Tyrrhenus & Lydus, Athis, regis Mæonij, qui Herculis fuit, gemini fuere filij. Cum iam regnum duos reges non caperet, pater moriturus scripto Lydo hærede, Tyrrhenum cum populi multitudine ad nouas sedes quærendas proficisci iussit. Hic post longam iactationem, ad postremum in septentrionalem Tyberis oram ueniens, totam eam mediam regionem, à fontibus usque ad priscorum Vmbrorum sedem occupauit. Hanc historiam reprehendit Mirsilius: certè Maro hac de caussa Tybrim Lydium appellat, à Lydia, unde Tyrrhenus in Italiam descendit: qui eam regionis partem, in qua consedit, Tyrrheniam dixit: & alluens mare, Tyrrhenum. Lydia initio Mæonia appellata fuit, teste Homero, quam recentiores Mæoniam uocarunt. Herodotus in Clio author est, à Lydis omnium primùm argentum & aurum percussum: primos caupones & institores fuisse, licet Trogus secus arbitretur. Commenti sunt tesserarum, globorum, & pilæ lusum, & aliorum ludicrorum genera. πρῶτοι δὲ ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο· πρῶτοι δὲ καὶ κάπηλοι ἐγένοντο. φασὶ δὲ αὐτοὶ Λυδοὶ καὶ τὰς παιγνίας τὰς νῦν σφίσι τε καὶ Ἕλλησι κατεστεώσας, ἑωυτῶν ἐξεύρημα γενέσθαι. ἅμα δὲ ταύτας τε ἐξευρεθῆναι παρὰ σφίσι λέγουσι, καὶ Τυρσηνίην ἀποικῆσαι, ὧδε περὶ αὐτῶν λέγοντες. ἐπὶ Ἄτυος τοῦ βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι. καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας· μετὰ δέ, ὡς οὐ παύεσθαι, ἄκεα δίζησθαι,*

A LAMB. Hort. B C

A ζεῦσαι, ἄλλον δὲ ἄλλο ἐπιμηχανᾶσθαι αὐτῶν, ἐξευρεθῆναι δὴ τότε καὶ τῶν κύβων καὶ τῶν ἀστραγάλων, καὶ τῆς σφαίρης, καὶ ἄλλων πασέων παιγνιέων τὰ εἴδεα, πλὴν πεσσῶν. *Hesychius adijcit*, καὶ τὰς βίας θυρῶν λέγονται, ὅθεν καὶ ῥωμαῖοι λύδας φασί. *Lanas inficere Lydorum commentum, authore Plinio: & fusum lanificium, linum, retia quoque inuenere. Hic Pactolus ramentis auri diues, qui Crœsi opes amplissimas nobilitauit. Hic Lydius lapis*, σίδηρον ἐλέγχειν πρὸς ἄργυρον: αὕτη γὰρ τὸν σίδηρον ἐπίσταται. *Lydia nobilitata est multis prouerbijs: Lydia lex, pro fatidica, nam Lydi uates esse uidebantur: &* Λυδὸς τὴν θύραν ἀνέῳξε, ἐπὶ τῶν μωροκλεπτῶν: *item Lydus in meridie*, Λυδὸς ἐν μεσημβρίᾳ παίζει. *Cui simile est*, αἰπόλος ἐν καύματι. *his enim horis tenues maximè luxui indulgent. Lydius currus, qui in certamine aliquo cæteris esset inferior: Lydij mali; & post hos Aegyptij, de malis inter se collatis: Lydus cauponatur, Lydorum caryca, Lydum in planiciem*, λύδιον μέλος; ὥσπερ καὶ δώριον καὶ φρύγιον. *hinc* λυδίζειν, τὰ τῶν Λυδῶν φρονεῖν. *Inter cæteros reges Lydiam Crœsus nobilitauit, cuius casu regnum ad Persarum imperium deuenit.*
B *Sed de Lydia plura in 4. dicentur.* Tybris.] *syncope, pro Tyberis: Albula initiò dictus. nomen mutauit Tyberinus Albanorum rex, qui in traiectu amnis in eo haustus perijt. Labitur è montibus Apenninis. multis inde in ipso cursu paulatim fluminibus auctus, tandem in uastos alueos excurrit: & per Tyrrheniæ partem fluens, diuertit per Vmbriam. inde per Sabinos & Latinos, ubi Roma est, usque ad oram maritimam, ubi in mare Tyrrhenum præcipitatur.* Optima.] *A fertilitate, quam per glebæ pinguedinem signat.* Agmine.] *tractu, cursu & ductu. Agmen ab agendo dictum: in eoque significatu usurpari, antiquum est. Ennius in 5. Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen.* Lætæ.] *Consolatur à spe commodorum, & suauium rerum. Regiam coniugem, dicit Lauiniam, Latini regis filiam. Hypozeugma.* Lacrymas.] *Complexio, quæ monet, non esse cur sua caussa doleat, cum alia parata sit pro ea quam amiserit: & pro priuatis opibus, regnum longè opulentiss. Ergo nihil est cur me amissam lugeas.* Non ego.] *Amplificat fœlicitatem suam à minori exaggeratio: hoc est, collatione turpis seruitutis reliquarum Troadum.*
Myrmidonum.] *Græcorum: à parte totum. Homerus indiscriminatim non uno loco, Myrmidonas, Achaos & Hellenas usurpat. Aristarchus, citante Homeri scholiaste, Iliad. 9. affirmat solam Thessaliam Hellada à poëta nuncupari & Hellenas, Thessalos. Idem lib. 16. Helladæ scribit urbem esse Thessaliæ, cuius ciues primi id obtinuerant, ut Hellenes appellarentur, ab Hellene filio Deucalionis & Pyrrhæ. Postea uerò omnes Græci, communi nomine Hellenes, inquit, appellati fuere: author Thucydides in primo. Myrmidones & Phthiotæ sub Achille, Dolopes uerò sub Phœnice militabant, ut quidam tradunt. Vtrique populi Thessaliæ fuerunt. Dolopia urbs fuit & Scyron, quorum pubem ductabat Pyrrhus.*
Diuæ.] *Pathos à conditione.*
Deûm.] *Periphrasis Cybeles matris deûm, quæ & Ops & Terra dicta est, communis omnium animantium parens. Indicat se mortuam, & sepultam.*
Iamque.] *Epilogus à salutatione postrema in digressu, & commendatione mutui amoris in filium, ne is consuetudine nouarum nuptiarum intercidat. Dionys. author est, Creusam & Anchisen ab Aenea curru in pacatum auectos: uerùm quo casu, aut ubi ea perierit, apud nullum autorem constare.*

A R G V M E N T V M.

Conatur Aeneas frustra Creusæ umbram complecti: nam uento persimilis teneri neutiquam potest. omni igitur & habendæ uxoris, & tuendæ urbis spe destitutus, reuisit suos apud templum Cereris: quo numerus uirorum, ac mulierum cum bonis suis propè iam infinitus affluxerat: qui eo duce nauigare constituunt: consumpta nocte, cum iam lucifer apparere cœpisset, Aeneas, sublato in humeros genitore suo montem ascendit.

NASC.

Hæc ubi dicta dedit, lacrymantē & multa uolentē
Dicere, deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra compressa manus, effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reuiso,
Atque hic ingentem comitum affluxisse nouorū
Inuenio admirans numerum, matresque uirosque,
Collectam exilio pubem, miserabile uulgus:
Vndique conuenere, animis opibusque parati,
In quascunque uelim pelago deducere terras.
Iamque iugis summæ surgebat lucifer Idæ,
Ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi, & sublato montem genitore petiui.

C Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa uolentem.] *hanc eandem sententiam aliter protulit in 4. Georg. de Eurydice uerba faciens.*

„ *Dixit, & ex oculis subito ceu fumus in auras*
„ *Commixtus tenues fugit diuersa; neque illum*
„ *Prensantem nequicquam umbras, & multa uolentem*
„ *Dicere, præterea uidit: nec portitor Orci*
„ *Amplius obiectam passus transire paludem.*

Ter conatus ibi collo dare brachia circum.] *hic Homeri locus est ex 11. Odyss. ubi Vlysses apud inferos Anticleæ matris suæ iidem umbram frustrà complecti conatur. sic enim ait Hom.*

τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε «
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ «
ἔπτατο. «

Sed Homerus impetum tantum dicit, noster uerò conatum, & brachia, & apposuit frustra umbramque uertit in uentos, ut plerunque facit, qui non addictus Homero interpres uideri uult, sed plerunque liber iudex. Iamque iugis.] *diem nascentem describit.* Nec spes opis ulla dabatur.] *mouet commiserationem ex despera-*

tione salutis ciuitatis: cuius tuendæ, ac seruandæ omnis erat sublata spes. Cessi.] occulta laus sapientiæ. tempori sese Aeneas accommodat, non resistit, ubi maius salutis periculum imminet, quàm spes ulla uictoriæ sese ostendat. sapientis est, inquit Cicero, tempori cedere, id est necessitati parere. chorus apud Euripid. in Troad. monet Hecubam, ut fortunæ cedat, & nauiget κατὰ πορθμὸν, καὶ κατὰ δαίμονα.

LAMB. Hort. Ter.] Numeri additione poëtæ rem amplificant, maximè ternionis. ut quicquid ter dictum aut factum esset, prouerbio tritū haberetur. Sic Homerus Charybdim ter in die fluere ac refluere scribit, cum bis tantum reciprocetur. Strabo hyperbolem interpretatur, ut τρὶς pro uehementer accipiatur: ut τρίτα apud Pla. τρίτα ἀπέχοντα τοῦ ὄντος. Sumptus hic locus est ex Odyss. 11.

τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει,
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ,
ἔπτατο, &c.

Sic demum socios, &c.] Clausula antegressæ narrationis. Hinc ad sequentem lectorem parat.

Iamq; iugis summæ, &c.] Temporis matutini descriptio, constans signo. Nam Luciferi sidus diei iam iam orientis prænuncium est. Infrà solem, inquit Plinius, ambit ingens sidus appellatum Veneris, alterno meatu uagum. ipsiúsq; cognominibus æmulum solis & lunæ. Præueniens quippe, & ante matutinum exoriens, Luciferi nomen accipit (eadem ratione à ferenda luce à Græcis φωσφόρος dicitur) ut sol alter diem maturans. Contrà, ab occasu refulgens, nuncupatur Vesper: ut prorogans lucem, uicemq; lunæ reddens. Quam naturam eius Pythagoras Samius primus deprehendit, Olympiade circiter quadragesima secunda, qui fuit urbis Romæ annus centesimus quadragesimus secundus. Largiori magnitudine extra cuncta alia sidera est: claritatis quidem tantæ, ut unius huius stellæ radijs umbræ reddantur. Itaq; & in magno nominum ambitu est. alij enim Iunonis, alij Isidis, alij matris Deûm appellauere. Adiecit idem eodem loco aliquid miraculi: quòd huius natura cuncta generentur in terris. Namq; in alterutro exortu genitali rore conspergens, non terræ modò conceptus implet, uerùm animantium quoque omnium stimulat. Signiferi autem ambitum peragit trecenis & duodequinquagenis diebus, à sole nunquam absistens partibus sex atque quadraginta longius: ut Timæo placet. Hæc fermè Plinius. Hyginus existimat, omnium siderum maximum uideri. Quidam Luciferum Auroræ & Cephali filium arbitrantur, ob pulchritudinem: quare etiam cum Venere certasse, atque hac de caussa Veneris etiam appellari, author est Eratosthenes. Euidenter temporis matutini descriptione à nocturno labore claudit narrationem, non ut delectet, sed ut aliud quiddam maius innuat. Nam cum totam eam noctem pugnando absumpsissem, non ita labore fractus eram, quin si armis restitui potuisset, non defuissem. Et cum id temporis quieti aliquam partem postularet à nocturno, Græci tamen sub diem uigilum stationes circa portas collocarunt. Ducebat.] quia solem præcedens, nunciat adesse diem. Iugis] Cum orientalis solem suo ortu occuparet, è cacumine Idæ sese erigere uidebatur, adeóq; oriens occidensq; summa montium attingere. Limina.] portas: figuratè

Spes.] Arguit res deploratas post strenuè omnem nauatam operam, cum dicit, Cessi.

Montem.] Idam. quod sequenti statim libro apertè indicat, cum dicit in Ida se molitum classem. Neque hic discedit à mentione pietatis suæ erga parentem, quem rursum in humeros sustulerit. Non fuerit inutile, neque iniucundum, de Troiæ captiuitate, deq; Aeneæ errore, et hic coronidis uice attexere, quæ ab alijs prodita, ab Arà παρὰ nostri poëtæ enarratione discrepant: unde appareat poëtæ excellens ingenium, qui commentum suum tam splendidè & ornatè pertexuit, ut ubique sibi constans, persuasisse uideatur. Circa belli finem, cum hostes muros propius infestarent, nec spes esset Troianis admodum magna ob accisas opes, eius sustinendi: primores urbis dissidere, & seditionibus omnia miscere aduersus regem & liberos regios cœperunt. Hi decernunt, Græcis reddendam Helenam, potius quàm se & urbem in discrimen euersionis mitterent. Quod ne fieret, Deiphobus eam, assentiente patre, ducit. Aeneas, Antenor & Polydamas, ut urbi periclitanti salubri consilio succurratur, Priamo authores sunt, ut consilium frequens cogatur. Hic illis à rege iussis sententiam dicere, Antenor longa & antè præmeditata oratione ita uerba fecit, ut concluderet, quia Troianorum fortissimi cæsi erant, & Græcorum B fortissimi contrà superarent, ipsi clausi intra muros inopia rerum laborarent: contrà omnia Græcis suppeterent, reddendam esse Helenam, & petendam pacem qualemcunq;. Aduersus quem Amphimachus, Priami filius, multa ferociter contendit, censetq; educendum exercitum, & uiribus res gerendas. Antenor rursum suadet pacem, sed frustra: uincitur enim clamoribus. Tum Priamus acerba oratione inuehi cœpit in Aeneam & Antenorem, ut qui initio belli suscipiendi authores extitissent, nunc pacem faciendam contrà suaderent. Antenorem legatum in Græciam missum, atq; in concilium retulisse, ignominia se affectum: ac parum abfuisse, quin contra ius gentium pulsatus abisset. Aeneam etiam socium Alexandro in mulieris raptu fuisse: eo turpius nunc suadere pacem. Quare ijsdem animis, quibus bellum susceptum esset, gerendum. Proinde non uelle, neq; posse cum Græcis pacem facere. Additq; preces, ut parati sint, dato signo omnes, ad faciendam irruptionem in hostium castra: se instructum uel uincere, uel mori, quamcunq; sortem fortuna daret. Hoc animo Priamus, cum Amphimacho è consilio in regiam sublatus, dixit se nimium uereri, ne hostibus ab Aenea & C Antenore prodatur, quòd tantopere pacem suasissent, & eorum sententiam aliquanta plebis pars sequeretur: è regni re esse, si interficerentur. Itaq; Amphimachum paratum in armis esse iubet: ac se dicit per speciem rei diuinæ faciendæ, eos ad cœnam in posterum diem uocaturum. Probat consilium patris filius. Eodem die secretò conueniunt, Antenor, Polydamas, Vcalegon, Amphidamas, Dolon & Aeneas. Hi inter se regis diu pertinaciam mirati, quòd cum patria occidione perire mallet, quàm ea salua pacem facere, dubij consilij hæsere. Postremò Antenor ait se aduertisse, Priamum iratum, quamuis dissimulasset, è consilio se abripuisse. uereri, ne quid inciperet noui: consultum uideri, ut mittant ad Agamemnonem legationes de petenda pace: non dubitare se, quin æquissimas conditiones impetrarent. Satius esse ciuitatem tradere, quàm omnes internecione deleri: id quod Priamus moliretur. Conuenit itaq; inter eos, sibi inter se, aduersus regis conatus periculosos, & insidias, adfuturos. Consilium de utriusq; cæde iam ad Aeneam permanarat. Mittunt

A *tunc extemplò Polydamantem ad Agamemnonem in castra, uisum ad id ob eam rem idoneum, quòd in eo esset suspicionis minimum. Is fide ultro citroq; commeandi accepta, rem omnem & suorum consilium exponit. Rex sequenti nocte duces conuocat, aperitq; ea quæ à Polydamante accepisset: iubetq; ordine sententias dicere. Huc deniq; omnes discedunt, accipiendas esse conditiones: promittuntq; uicissim coniuratis incolumitatem bonorum, & salutem. Hæc in uniuersum proposita & accepta ad suos refert Polydamas. Conuenitur rursum, ut conditiones arctius coirent. Hic sancitur fœdus, & promissa iureiurando utrinq; his legibus confirmantur, ut hi Græcis Ilium traderent: rursum Græci Aeneæ & Antenori, eorumq; socijs parentibus, liberis, coniugibus, consanguineis, propinquis, amicis, & qui his adiungerentur, pactam fidem seruarent inuiolabilem. Interim dum hæc transiguntur, Aeneas & Antenor ad eadem destinati, ad Priamum uocantur. Quoniam autem plebi chari erant ob antiquam nobilitatem & uirtutem, armati ipsi & septi armis ad regem penetrant. Qua re insperata rex territus, trepidè monet Amphimachum, ne quid inceptet. Itaque*
B *dissimulatis in præsenti insidijs, discedunt. Fortè dum ista geruntur, Aeneæ & Antenori in mentem uenit Palladij: de quo etsi suprà à nobis habitus est sermo, non fuerit inutile fortassis hic repetere. Erat Palladium imago, quam uulgo persuasum erat, è cœlo in templum Palladis lapsam. De hoc oraculum horrendum extabat, exitiabilem cladem Troianis imminere, si extra urbis mœnia efferretur: contrà, ἕως ἂν μένῃ τὸ παλλάδιον ἐν τῇ τροίᾳ, ἀσφαλῆ ἔσεσθαι ἡ βασιλεία τῶν φρυγῶν. Capiunt ex tempore consilium, ut de hoc Græcos certiores faciant, ne essent rerum ignari. Interim nocte ad Thoantem sacerdotem, in cuius custodia illud erat, se confert Antenor: quem, ad id tradendum magno auri pondere corrupit: & facile quidem, quod cupiebat, obtinuit. Sunt alij scriptores, quos poëtæ sunt sequuti; qui contendunt, Diomedem & Vlyssem per cloacas & cuniculos penetrasse, & cæsis custodibus surripuisse idolum, & quidem προδεδωκέναι αὐτὸ Θεανοῦς, τῆς τοῦ Ἀντήνορος γυναικός, ἱερείας τυγχανούσης, καὶ φυλαττούσης αὐτό. Quod ubi per urbem inuulgatum esset; ferunt Helenum uatem exclamasse, iam Troianis excidium imminere. Antenor & Aeneas, uti conuenerat, nocte sequenti por-*
C *tas aperiunt Græcis, quæ in ipsorum custodia erat. Menecrates Xanthius caussam prodendæ urbis Aeneæ fuisse scribit quòd ab Alexandro aliquando solenni sacro esset repulsus. Erat præmissus cum exercitu Pyrrhus. Hic silentio intromissus, proditoribus omnia præsidia ad suos conseruandos tradit. Mox dato signo, Græci irrumpunt: & ut quisque telo armatus occurrit, ita obtruncatur. Fit fuga tota urbe. Priamus ad aram Iouis Hercei fugit: alij item ad alia diuorum delubra: sed nusquam salus. Deiphobus, cui Helena post Paridis mortem nupserat, præsectis auribus & naribus, amputatisq; brachijs, à Menelao trucidatur. Priamum Pyrrhus aram tenentem obtruncat. Grassatum cædibus est atrociter. Inde consultari cœptum, de ijs qui ad templorum asyla confugerant. Fit atrox decretum, ut ab aris & focis deorum, citra ullam religionem auellerentur. Inde ad prædam conuersi, opulentissimam urbem diripiunt: & ad postremum incendunt. His rebus perpetratis, Agamemnon duces in templum Mineruæ cogit, redditq; Menelao Helenam: cui uicissim Cassandra omnium ducum consensu addicitur. Quoniam autem Helenus & Andromache semper ab initio bellum dissuaserant, fuerantq; pacis studiosi, Aeneas & Antenor eos liberos dimittendos à ducibus petunt. Heleno obtinuerunt, sed Andromache Pyrrho fuit addicta. Nobiles fœminæ libertate donantur. Dionysius tradit, capta urbe, Aeneam cum Iliensium manu, & ijs qui ex Dardano & Ophrymo aderant, hostibus adhuc inferiora urbis tenentibus, in arcem confugisse. Erant in ea, sacra, & ingens pecuniarum uis. Inde Aeneas multitudine fretus, hostes eam subeuntes aliquandiu repulit. Mox ubi se & arcem, tota urbe capta, diutius tueri non posse uidit, ad sacra & pecuniam in tutum portandam, animum adiecit. Itaq; parte arcis ab hostibus diruta, per occultos exitus, omnem imbellem multitudinem, & alia quæ ad fugam impedimento esse poterant, silentio ad Idam præmisit: & cum his lectissimos iuuenes, qui abeuntibus subsidio essent aduersus uim. Ipse autem cum robore iuuenum totam illam noctem, hostem egregiè pugnando fatigauit. Cæterùm Neoptolemo cum cæteris ducibus arcem subeunte, & in summum nitente, Aeneas uia ab hoste auersa, in Idam suos consequutus est. Hunc maximè authorem poëta secutus est. Idem author scriptum reliquit, quod paulo suprà annotauimus, Anchisen, Creusam & Aenean curru in tutum delatos. Græcis prædæ intentis, spacium fuit Aeneæ munitissima loca urbis occupandi. Huc ex Dardano profugi superuenerunt, qui flammam incensæ urbis per noctem conspicati, relicto oppido, trepida fuga ad montes delati in suorum popularium agmen inciderunt. Ex Ophrymo quoque & alijs circumiectis oppidis pari consternatione pulsi, cum Aenea sese coniunxerunt. Hæc cum Marone utcunque consentiunt. At si uerum est, quod quidam Græcorum in literas retulerunt, mirum quàm ab his διὰ πασῶν uariet. Aiunt, capta Troia, solum Aeneam libertate donatum à Græcis: iussumq; ex urbe asportare, quæ uellet. Itaq; domo cum liberis & uxore relicta, sola diuorum simulacra & patrem extulit. Hinc in Atho profectus, urbem ibi ualidissimam condidit, à se Aeneada appellatam. Quo loco è rebus humanis sublatus est Anchises. Patris cineribus in aurea urna conditis, inde discessit. Acceperat suem, quæ triginta sucgulas enixa fuit: cuius simulachrum effictum in una à se conditarum ciuitatum erexit. At Lesches uerò, ille paruæ Iliadis scriptor, affirmat, Andromachen & Aenean captiuos Pyrrho Neoptolemo Achillis filio traditos, & cum eo in Pharsaliam abductos, quæ Achillis patria erat. Verba Leschæ sunt:*

αὐτὰρ Ἀχιλλῆος μεγαθύμου φαίδιμος υἱὸς,
ἑκτορέην ἄλοχον κατάγαγε κοίλας ἐπὶ νῆας.
παῖδα δ' ἑλὼν ἐκ κόλπου ἐϋπλοκάμοιο τιθήνης,
ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ πύργου. τὸν δὲ πεσόντα
ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος, καὶ μοῖρα κραταιή.
ἐκ δ' ἕλετ' ἀνδρομάχην ἠΰζωνον παράκοιτιν
ἕκτορος, ἥν τέ οἱ αὐτῷ ἀριστῆες παναχαιῶν
δῶκαν ἔχειν ἐπίηρον ἀμειβόμενοι γέρας ἀνδρί.
αὐτόν τ' ἀγχίσαο κλυτὸν γόνον ἱπποδάμοιο
αἰνείαν ἐν νηυσὶν ἐβήσατο ποντοπόροισιν.
ἐκ πάντων δαναῶν ἀγέμεν γέρας ἔξοχον ἄλλων.

Cæterùm Antenori, affini Priami, regnum Ilij à Græcis traditum est: regnauitq; annos 22. Pellitur inde Aeneas

ab Agamemnone, quòd Vlyßi in occultanda Polyxena adfuisset. Hectoris liberi postea tamen regnum paternum recuperasse ductu Heleni dicuntur: quo tempore Aeneas Syluius, tertius Albanorum regum, imperium obtineret. Sed de Antenore aliàs dictum est. Neque uerò desunt, qui Aeneam Troiam rursum habitasse ferunt. Iam capta Troia, rex ad diuidendam prædam se uertit: qua diuisa, reditum in patriam parat. Hic subitò tanta tempestas oritur, ut in tam numeroso exercitu nemo esset, qui mari se committere auderet. Consulitur Calchas. Is respondit, ea de caussa id fieri, quòd Achilli mortuo debiti honores nondum persoluti essent. Eam ad illius sepulchrum mactari oportere, propter quam in templo Apollinis is cæsus esset. Vlysses Hecubæ beneficium pro accepta salute repensaturus, Polyxenam occulit, ut cædi subtrahatur. Ad postremum, ducum improbis flagitationibus uictus, eam prodit. Itaq; à Pyrrho, patris manibus parentatur. Oritur inde certamen est inter Vlyssem & Aiacem Telamonium, de Palladio, quod Vlyßi communibus suffragijs est adiudicatum. Propter quam iniuriam Telamonius ira accensus, minatur antagonistæ suo talionem, cum postridie interfectus inuenitur. Qua ex re magnus exortus in castris motus est, ut Vlysses, metu ne exciperetur, fuga subtractus, in Ismarum se abriperet. Sunt qui communi consilio ducum, quia serum diei erat, placuisse ferunt, ut ea nocte idolum apud Diomedem esset, in insequentem diem ac ea nocte incerto authore Aiacem occisum. Hæc sunt quæ de Troiæ excidio Dictys & Dares, & alij prodidere. Vnde apparet, quàm diuersa sint ab ijs quæ à Marone commemorantur. Sed aliud est historiam, aliud poëma scribere: maximè si poëtæ nostri consilium spectemus. Ter Troia capta traditur. Primum ab Hercule: inde à Græcis, propter Helenen: postremò ab Amazonibus. Porrò Agamemnon exercitum ex Asia deducturus, è prisco uictorum more, & depopulatorum urbium, eos deuouit uerbis conceptis, qui in posterum restaurare Ilium essent ausi. Posteri hac deuotione territi, cùm se religione uellent exoluere, locum in proximo, ueteri non dissimilem inuenere: atq; ibi condiderunt urbem, uocaruntq; Ilium. atque ad eum modum Agamemnonis deuotionem subterfugere. Didymus annotauit libro Odyss. 8. Agamemnonem de belli exitu Delphicum deum aliquando consulentem, hoc responsi accepisse: tum demum eum Ilium depopulaturum, cum Græcorum præstantissimi inter se seditionibus agitarentur. Sed Didymi uerba adscribam, φασὶ τῷ ἀγαμέμνονι χρωμένῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον τέλους, ἀνελεῖν τὸν ἐν Δελφοῖς ἀπόλλωνα, τότε πορθήσειν τὸ ἴλιον, ὅτ' ἂν οἱ ἄριστοι τῶν ἑλλήνων γασιάσωσι. καὶ δὴ παρὰ πότον διαλεχθέντων ὀδυσσέως καὶ ἀχιλλέως, τοῦ μὲν ἀχιλλέως ἀνδρείαν ἐπαινοῦντος, τοῦ δὲ ὀδυσσέως σύνεσιν, μετὰ τὴν ἕκτορος ἀναίρεσιν· ὅτε ὁ μὲν βιάσασθαι παρῄνει, διὸ καὶ ἀνῃρέθη· ὁ δὲ δόλῳ μετελθεῖν. καὶ ἀγαμέμνονα, ὡς τελουμένου τοῦ λόγου χαρῆναι. ἐσήμανε δὲ τὴν αὐτοῦ διαφορὰν πρὸς ἀχιλλέα. Hactenus Didymus. Pugnatum fuit ad Troiam decem annos, menses octo, dies duodecim, ut memoriæ proditum reliquit Dares. Perierũt in ea obsidione ex Græcis, octingenta & septuaginta hominum milia, ut quidam scribunt. Ex Troianis, sexcenta & septuaginta sex milia armatorum, antequam urbs proderetur. In ea capta, ferro absumpta creduntur ducenta septuaginta sex milia. Agamemnon tamen Homericus lib. Iliad secundo, æstimat singulos Troianos denis Achiuis opponi posse, & tamen horum numerum non æquare. Libro Iliados 8. interim colliguntur Troianorum cum auxiliaribus, quinquaginta milia in castris ad lucentes ignes consedisse. Rursus ex catalogo Homerico, si diligenter nauium numerum & ducum singulorum copias ad calculos reducas, ad summum exercitus Agamemnonij, numerus non ultra centum & quinquaginta milia excrescet. Iam qui tempora supputant, tradunt, urbis excidium in uigesimum annum, supra quater millesimum ab orbe condito, incidisse, sub tempora Dauidis. Id quod poëta in primo luculenter indicat, cum loquitur de imperio Albano:

> Hic iam ter centum totos regnabitur annos,
> Gente sub Hectorea.——

Nam sub regni Albani finem cœpit imperium Romanum. Et si ab initio urbis Romæ conditæ, ad principium regni Solomonis retro tempora atque annos digeras, reperientur anni treecenti tres. Neque multo uetustius bellum Troianum fuit.

FINIS COMMENTARIORVM
in librum secundum.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM IN LIBRVM TERtium Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Tertius errores canit, amissumq; parentem.

MODESTINI IVRISCONSVLTI ARgumentum Libri 3.

Post euersa Phrygum regna, ut fuga cœpta moueri,
Vtq; sit in Thracen primò deuectus, ibiq;
Mœnia condiderit, Polydori cæde piata:
Regis & hospitium: ut Phœbi responsa canebant.
Cœptum iter in Cretam: rursus noua fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas.
Inde fugam, atq; iterum enarrat præcepta Celæno:
Liquerit utq; Helenum, perceptis ordine fatis.
Supplicem Achæmenidem, Polyphemo urgente, recepit.
Amissumq; patrem Drepani, atq; hic deinde quieuit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII, ET D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII, EXPLANATIONES IN TERTIVM LIBRVM P. VERgilij Maronis Aeneidos.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN tertium Aeneidos librum explanatio.

ARGVMENTVM.

Ex tribus à Didone propositis cum duo exposuisse Aeneas superiore libro, insidias Danaum & casus suorum, reliquum fuerat, ut errores suos explicaret quod in hoc tertio libro diligenter præstare uidetur cuius initio miro quodam artificio utitur. nam cum longo sermone Didonem retinuisset, eamq; audiendo fessam esse animaduerteret, ita auspicatur, ut nihil nisi magnum, & graue proponat. Nam regnum Asiæ, gentem Priami, superbum Ilium, Troia Neptunia, cum ingenti quodam uerborum sono, nec absq; grauitate, pronunciat: nimirum, ut ex magnarum rerum commemoratione cum apta uerborum magnitudine reginam sibi attentiorem faciat. Sed illud in primis meminisse oportet: huius libri tantam esse difficultatem, ob multorum descriptionem, enumerationemq; locorum, ut, nisi ab ijs, qui ea inuiserint loca, absolute intelligi nequeat. nam sicuti (ut ait Hieronymus) Græcorum historias magis intelligunt, qui Athenas uiderint, & sanctam scripturã, librum præsertim παραλειπομένων lucidius intuetur, qui Iudeæ, & Palestinæ regionis loca oculis perlustrarit, ita hunc tertium Maronis librum æquius expendet, meliusq; intelliget, qui à Troade per Leucatem, & Acroceraunia ad Siciliam, indeq; ad Ostia Tyberis nauigauerit. nos tamen eam diligentiam adhibebimus, ut in eo explanando uel parum, uel nihil (quoad eius fieri poterit) relinquatur, quod lectori curioso molestiam exhibere possit. præterea ne illud quidem tacitè prætereundum uidetur, quod si perplexum, seu complicitum poema simplici præferendum sit, illudq; perplexum dicatur poema, quod agnitionibus, & peripetijs constat, hic liber reliquis fere Aeneidos libris anteferendus est, in quo plures agnitiones, & illæ quidem probatiores existunt, plures etiam peripetiæ inueniuntur. de quibus suo loco abundè dicetur. totus autem ferè hic liber ad imitationem noni libri Odyssææ scriptus est.

NASC.

POSTQVAM res Asiæ, Priamiq́; euertere gentem
Immeritam uisum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia,
Diuersa exilia, & diuersas quærere terras
Augurijs agimur diuum, classemq́; sub ipsa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur.
Contrahimusq́; uiros, uix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis uela iubebat.
Littora tum patriæ lachrymans, portusq; relinquo,
Et campos ubi Troia fuit: feror exul in altum
Cum socijs, natoq́, penatibus & magnis dijs.

POSTQVAM res Asiæ.] huius libri prothesis μετάβασιν habet, quam Latini scriptores transitionem appellãt. nam breuiter colligit, quæ antea dixerat, mox summatim proponit, quæ dicturus est. hoc igitur est primum transitionis membrum: alterum uerò Diuersa exilia, &c. huius principij simile illud est 2. libri Georg.

Hactenus aruorum cultus, & sydera cœli,
Nũ te Bacche canã.

Exorditur à commiseratione: quam excitat ex infelici ac infausta tùm urbis, tùm etiam hominum Troianorũ clade: & auget ab excellentia rerum, & ab indignitate personarum. res Asiæ, imperium Troianum intelligit ambitiose, quasi innuere uelit, prostrato imperio Troiano, totam penè Asiã prostratam uideri. Priamiq; euertere gentem. Immeritam.] commiserationem exaggerat ab indignitate personarum. quod immeritò tantam passi fuerint calamitatem Aristotel. in 2 de arte rhet. miserationem definit esse dolorem quendam animi susceptum ex cogitatione grauis, & perniciosi alicuius incommodi, quo quis immeritò affici uideatur: quodq; aut in nos, aut in aliquem ex nostris possit incurrere. Visum superis.] cum dolore, nec fortassis absq; indignatione. occultè autem suos excusare, uidetur: qui non uiribus hostium, sed deorum uoluntate uicti fuerint. Ceciditq; superbum Ilium.] ex iactura rei pretiosæ, ac nobilis. Et humo fumat Neptunia Troia.] hæc (meo quidem iudicio) αὔξησιν habent: res Asiæ, Priami gentem, Troia Neptunia: maiorq; misericordiæ affectus cõcitari uidetur ex hoc postremo, quàm ex reliquis duobus quod urbs non hominum, sed Deorum, non humana manu facta, sed diuina, igne consumpta corruit. nec illud quidem minori animaduersione dignum esse uidetur, quod cum Troiani imperij excellentiam, atque maiestatem triplici conquestionis affectu exaggerasset, triplici quoq; uerborum mutatione, atq; significatione illius excidium exprimire, ac prope iam delineare uoluit. euertere, cecidit, humo fumat. nam multa cadunt, quæ non euertuntur: & quæ euertuntur, diuersa ratione euerti possunt. igitur ait Ilium cecidisse, & funditus corruisse, tertio etiam addidit modum, igne conflagrasse. utq; nihil non consumptum remansisse ostenderet, dixit ab humo fumat, nam ædificium ab humo fumat, quod totum ardens corruit, & est ex Euripide sumptum inter initia Troad.

ἣ νῦν καπνοῦται, καὶ πρὸς Ἀργείου δορὸς
ὄλωλε πορθηθεῖσα.

Missas facio grammaticorum nugas, inanesq; disceptationes super hoc dicendi modo ab humo fumat, cum nõnulli extiterint, qui solæcismum esse per tempus assererẽt. illud etiam mihi succurrit, quod Plin. in nat. hist. Hierichonta Palestinæ oppidum, quod Hierosolymitano bello à Rom. captum, & incensum est, bustum uocat. unde mihi suspicio est, urbes omnes, quæ hostili flamma perierint, ab antiquis busta uocari solitas Horat. carm. lib 3. A

Qualibet exules
In parte regnanto beati:
Dum Priami, Paridisq; busto
Insultet armentum.

Interpretes de sepulchro intelligunt Priami & Paridis: quibus ego nõ assentior. quãobrem id innuere uoluisse poëtam iudicari potest, superbum illud Ilium, urbs illa diuina manu condita non urbs, sed bustum uocari potest. quod si uerũ est, apposite præsentis tẽporis uerbo usus est. Diuersa exilia.] alterũ est transitionis mẽbrum, quod totius libri summam complectitur. & commiserationem habet à cõmutatione fortunæ. Desertas quærere terras.] à Dardano, ut Seruio adlubescit, & Italiam intelligit. mihi uerò secus esse uidetur: nam statim subdit. B

Incerti quò fata ferant.

Ergo uel diuersas, cum antiquis codicibus legendum est, ut maior commiserationis affectus ex repetitione moueatur: uel desertas, incultas, & ab hominibus derelictas: quò ijs peruenire contingit, qui longa, & incerta nauigatione feruntur. aut desertas, incognitas. nam deserta, id est possessoribus uacua maiore ex parte ignota esse solent. Augurijs agimur Diuum.] hic Aeneas ostenditur augur, ut etiam alibi sæpius. nam ab Harpyia augurum cepit & à fulmina, & à flamma Ascanij. qui etiam sic uaticinatur.

—Heu quantæ clades Laurentibus instant.
Quas pœnas mihi Turne dabis?

Et alia multa quæ consulto prætereo. Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur.] affectum commiserationis amplificat ab incerto suarum calamitatum euentu. C
Vix prima inceperat æstas.] fabricata iuxta Antandrũ Phrygiæ ciuitatem classe, nauigationi sese accingunt. & quanquam nauigandi adhuc non satis opportunum tempus esse uidebatur (nam ueris initium erat, quo tempore nondum tuta prorsus nauigatio est) tamen iubente Anchise uela faciunt. Anchises uerò abitionem ideo accelerabat, quia non sibi, sed fatis nauigabat: nisi mauis simpliciter intelligi Dare uela fatis, prospero, ac felici omnæ nauigationis iter inire. uel reuera fatorum arbitrio nauigationem committere: nam quas terras peterent, ignorabant. Hor. in Od.

Quo nos cunq; feret melior fortuna parente
Ibimus ò socij.

Littora tum patriæ lachrymans.] πάθος à dolore. & profectò magnum, atq; incredibilem dolorem accipit, qui de patria sua ita recedit, ut eam se non amplius uisurum speret: quamobrem de matronis Troianorum in 2. dictum est:

Ample-

Amplexæq; tenent postes, atq; oscula figunt.

A *Tanquam non eas amplius usuræ essent. & apud Euripid. in Troad. absq; dolore, & lachrymis in Græciam non soluunt Troianæ mulieres.* Et cãpos, ubi Troia fuit.] *locus conquestionis, à commutatione fortunæ, ut in 2.*

Fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens

Gloria Teucrorum.

Græci rhetores statuunt uocare ἰλίου χασμὸν, *siue* βραχυεπειαν, *aut etiam* βραχυλογίαν, *cum rei magnæ pauculis uerbis efferuntur ut hoc in loco. & apud Cic. cum ait. Lemnum præteriens cepit, inde Tarsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit latius interdum hæc dicendi figura cum à poëtis, tum ab oratoribus tractari solet. ut apud poëtam in 2. Aeneid.*

Quis cladem illius noctis, quis funera fando?

Et quæ sequuntur. Et paulo post.

Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos.

Lege Macrob in 5 Sat. Fab. etiam Quinctilianus hunc locum imitatur exulis. Feror exul in altum. Cum sociis, natoq; penatibus, & magnis Diis.] *duo hic humana posuit, socios & natum: diuinum uerò unum, penates, &*

B *magnos deos cur patris mentionem non fecerit, Seruius causam hanc assignat, quia secundum Virg. ad Italiam non uenit. ego uerò aliam esse existimo. quia cum dudum pater imperasset, ut soluerent (nam dictum est,*

Et pater Anchises dare fatis uela iubebat)

Nihil erat, quod patris, ut potè maioris auctoritatis uiri mentionem faceret: sed nati, sociorumq;, in quos tanquã dux Aeneas imperium habebat: & deorum, quos illi Hector commendauerat in 2. Aen.

Sacra suosq; tibi commendat Troia penates.

Hos cape fatorum comites his mœnia quære,

Magna pererrato statues quæ denique ponto.

Qui uerò fuerint magni dij, uarij uaria sentiunt. Seruius penates, & deos magnos eosdem esse autumat: & rectè sanè. nam in statuis penatium, quæ hodie etiam Romæ sunt, inscriptum est. Dij Magni. θεοὶ μεγάλοι *ergo penatibus, & magnis diis, id est magnis Dijs penatibus per appositionem. Sed lege Macrob in 3 Sat. cap 4. diuinus Plato Solem & Lunam magnos Deos appellat lib de leg 34.*

LAMB. Hort. *Splendidè & luculenter expositio urbis excidio, transit ad enarrationem errorum suorum, qui mox inde euersio-*

C *nem sunt sequuti. Principiò statim attentionem breui* ἀνακεφαλαιώσει *explicatarum rerum parat, ut nouam narrationem promittere uideatur. Inde docilem auditorem de integro reddit, cum affirmet se fatis compulsum, patria relicta, sedes externas quærere. Et ordine ad Didonis interrogationes memorat: Prius erat, quod audire arderet, excidium urbis: & in ea capienda, Græcorum artes, & Troianorum casus: postremò fortissimi uiri cursum nauigationis, quem nunc deinceps prosequitur:*

Imò age, & à prima dic hospes origine nobis

Insidias inquit, Danaûm, casusq; tuorum,

Erroresq; tuos. nam te iam septima portat,

Omnibus errantem terris & fluctibus, æstas.

Iam uerò illud maximè hoc libro obseruandum est, quòd sæpe antea monuimus, cordati principis in obeundis periculis, exemplum proponi: qui nullis casibus aduersis frangitur, nullis secundis extollitur, sed ubiq; idem est, & æquè animosus. Res Asiæ.] *Ex tota parte: uerùm haud temerè. Nam Phrygiæ opes, ad eam usq; tempestatem cum totius Asiæ pollentissimis opibus componi poterant: & ipsius regni pomœria alioqui amplissima erant. Quam ob caussam Diodorus libro 17* μεγάλην φρυγίαν *uocat.* Priamiq;] *Epexegesis. explicatiùs enunciat præcedentem orationem.* Immeritam.] *Excusat suos. & caussam excidij in fata transfert.* Superbum.] *florentissimum opibus regni magnis. Sunt autem perpetuæ expolitiones synonymiæ, enunciatæ per copiam.*

Neptunia] *Epitheticè: à Neptuno & Apolline mœnibus cincta. Narrat rei naturam significanter nam cum excidium, cædes & incendium citò desierint, fumus diutius perdurans, urbis subuersæ faciem ex interuallo spectantibus miserabilem reliquit.* Desertas.] *Expolitio. Iam & illud tenuius est, quàm ut annotetur: Agimur quærere,* ἀγόμεθα ζητεῖν, *Græca figura dictum esset pro, agimur ad quærendum.* Augurijs.] *oraculis uoluntate & iussu deorum. Nam prisci illi mortales, superstitiosi homines, nihil aliud auguria esse arbitrabantur, quàm deorum consilia & uoluntatem, externis signis editam, testatamq;. Verùm de augurijs & auspicijs suo dicetur loco. Fugæ consilium deorum nutum fuisse dicit, ut reprehensionem euitet.* Classemq;.] *Laconismo præceps in instruenda classe studium suum narrat: id quod rei ipsius natura expostulat.*

Antandro] *A' loci circumstantia uerisimilem narrationem facit. Antandrus erat, teste Plinio, in littore, sub Gargaro monte antea Edonis appellata. Hanc habitarunt Leleges, ad meridiem finitimi Cilicibus. In aduerso littore Assum promontorium spectat. In Antandro tradunt fuisse platanum quæ circumdolatis lateribus sponte facta longitudine 15. cubitorum, crassitudine quatuor ulnarum reuixerit. Nominis Antandri ratio, duplex fama fertur. Quidam scribunt, Ascanium Aeneæ filium, cum ibi regnaret, à Pelasgis captum in hac, aut certè hac, se redemisse. Alij putant, conditam ab ijs quos domestica seditio Andro in eam oram expulerit. Ex hac duplici ratione duplex etymon adducitur. Illi dictã uolunt* ἄντανδρον *quasi* ἀντὶ ἀνδρὸς *pro uiro: hi uerò,* ἀπὸ τοῦ ἀντὶ ἄνδρου, *pro Andro. Hodie deletis uetustis nominibus, Sancto Dimitri appellatur. Hic cum naues moliretur, facile tutus ab occursu hostium erat futurus: quibus ad Sigæum & circa Tenedum in faucibus Hellesponti sua statio erat.* Molimur.] *paramus classem.*

Fata.] *Pathos ab incertitudine casus, ut fraudis doliq; suspicio absit.* Contrahimus.] *A' similitudine rei militaris, in qua tumultuariè contrahitur exercitus. Vndique, non solum è Troia, sed proximis oppidulis ea nocte illa incendio exciti confluxerant. Ergo scitè dictum est, Contrahimusq; uiros: ut non respiciatur ad Troianos, perinde atq; ad populum uicinarum ciuitatum.*

Aestas.] *Ab opportuno, ducto à temporis ratione. Commoda æstas est ad nauigandum.*

Fatis uela iubebat] *deorum arbitrio. Quid aliud fata sunt, quàm Dei prædestinatio & uoluntas? Identidem auertit suspicionem proditionis, & malarum artium.*

Littora cum patriæ lacrymans.] *Exordium narrationis patheticum est: à loco, unde soluerit. Paucissimis uerbis, cum littora, portus & campos se reliquisse narret, non solum maximam urbem & eius tragicum interitum, uerumetiam amplissimum regnum hausit. Idem quàm copiose in secundo eundem locum amplificarit, quis est qui ignoret? cum id maximè eodem loco à nobis utcunque sit annotatum:*

Venit

Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit, incensa Danai dominantur in urbe.
O' patria ò diuum domus Ilium, & inclita bello
Mœnia Dardanidum.——

Et paulo pòst:

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare dolorem?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos.

Quis fons (inquit Macrobius) quod mare tot fluctibus, quos hic uerbis, mundauit? Troia fuit.] *Prouerbiale est: ut & hæ loquendi formulæ, & colores in Latinis Græcisq; Tragœdijs, Habui, Fuimus quondam fortes Milesij: quibus significamus aliquem funditus perijsse. Explicantur hæc diserte à D. Erasmo Roterodamo in Chiliadibus prouerbiorum.* Troia.] *Emphasis. Significat celebrem illam quondam, & tota Asia opibus florentissimam urbem, antiquam, armis & bello decantatam, non uiribus, sed arte & dolo insidijsq; Græcorum captam, deletamq;.* Lacrymans.] *Pathos à gestu.* Exul.] *A' statu.* Cum socijs.] *Sociorum nomine ubiq; suos appellat, ut parem se omnibus, in defungendis periculis, ad conciliandos eorum animos, faciat. Principis est non insolescere, sed beneuolentia & humanitate magis quàm ui & imperio suos in officio detinere.* Penatibus.] *Superioribus lib. annotatum est de dijs penatibus Troianorum: eos scilicet fuisse præcipuos Apollinem & Neptunum, murorum uidelicet conditores, ut multi arbitrantur. atq; hos Aeneam secum in Italiam uexisse. Sed scriptores, qui penitus rerum naturam inuestigarunt, nuncupari penates autumāt, per quos penitus spiramus per quos habemus corpus, per quos animi rationem possidemus. Aetherem Ioui assignant, Iunoni aërem & terram, Mineruæ uerò summum ætheris cacumen. Itaq; ut poëta declaret, inquit, qui fuerint penates, addit, eos esse Magnos deos quoque appellatos. Erant enim Samothracibus θεοὶ μεγάλοι, ijdem qui penates. Neq; uerò ipse id dissimulat alibi, cum Iunonem θεὰν μεγάλην uocet:* A

Iunonis Magnæ semper prece numen adora.

Et τὴν χρηστὴν, Bonam Iunonem, ut in primo:

——Et bona Iuno.

τὴν δυνατὴν:

——Dominamq; potentem.

Hac autem nomenclatura & Vesta censetur, quam de penatium numero esse contendunt:

——Vestamq; potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem. B

Constat eosdem πατρῴους θεοὺς item dictos. Iam uerò neq; illud quidem prætereundū est, dignitati rei pondus attemperasse poëtam spondæo in quinta sede. De dijs penatibus Macrob. amplius disserit. lib. 3. Satur. cap. 4.

ARGVMENTVM.

Locos recensere cœpit: ad quos classe profectus est: quorum alios copiosa descriptione depingit, alios breui oratione perstringit: nonnullos simplici nominis significatione designat. nunc Thraciam quò primus prospera nauigatione peruenerat, breui descriptione complectitur. deinde quid ibi ipse fecerit, quidq; sibi contigerit, memorat.

Terra procul uastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiæ, socijq; penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasq; meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dioneæ matri, diuisq; ferebam,
Auspicibus cœptorū operum, superoq; nitentem
Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.

NASC. Terra procul.] *ab Ida monte Phrygiæ, quæ in Asia est unde profecti fuerāt Troiani ad Thraciam, quæ in Europa est, & à meridie alluitur ægeo mari, quod hodie uulgò archipelagus, id est ἀρχιπέλαγος appellatur, etsi non longa admodum nauigatio est, haud tamen ita breuis, quin procul, id est longè abesse dici possit. nam Plinius lib. nat. hist. 5. cap. ultimo scriptum reliquit, spatium Hellesponti (per quem ex Antandro soluentes Troiani proculdubio nauigarunt) & propontidis ab Bosphorum Thracium esse centum octoginta octo mill. pass. sed cum ex Antandro soluisse dicat Aeneas, & inter Antandrum & Thraciam Hellespontus tantummodo intersit, cuius latitudo Padi Italiæ fluminis latitudinem non excedit, facile colligi potest, qua significatione capienda sit hæc uox, procul: quæ, ut etiam Seruius interpres animaduertit, longe significat, & prope. uel discedentium à patria, animo præsertim nō redeundi, rationem habuit, quibus loca etiam propinqua, longè abesse uidentur.*

Vastis campis.] *Prouinciæ magnitudinem designat: cuius longitudo (ut quidam Plinio referente, autumant) DCCXX. M. est, latitudo uerò CCCLXXXIIII. M. ut inquit Pomponius Mella.*

Thraces arant.] *regionis fertilitatem significare uidetur: cum tamen Geographi aliter sentiant, & in primis Mella Pōponius: qui Thraciam scribit regionem esse, nec cœlo, nec solo lætam, &,* C *nisi qua mari propior est, infœcundam, frigidam, eorumq; quæ seruntur, maligne admodum patientem. Sed poëta noster Eurip. sequitur: qui in Hecuba Polydorū loquentem inducit, se clam è Troia missum fuisse à patre ad Polymnestorem hospitē. & statim subdit.*

" ὃς τὴν ἀρίστην Χερρονησίαν πλάκα
" σπείρει. Id est.
" Qui Cherronesii terram fertilissimam
" Arat.

Vbi de Cherronesso Thracia procul dubio intelligendū est: ad quam & poëta noster respexisse uidetur. quidam uerò uir doctiss. mihiq; amiciss. poëticam locutionem esse autumat. Thraces arant, id est, habitant.

Acri quondam regnata Lycurgo.] *regionem ex regis immanitate deturpat.* Dum fortuna fuit.] *πάθος à commutatione fortunæ. fidem unà cum felicitate defecisse ostendit. unde Horat. 1. Carm.*

" *——diffugiunt cadis*

Cum

A *Cum fæce siccatis amici*
Ferre iugum pariter dolosi.

Aeneadasq; meo nomen.] *Aenum oppidum à se conditum Aeneas designare uidetur: de quo mira est scriptorum dissensio: nam Plinius, Pomponius Mella ab Aenea conditum asserunt. Homerus uerò Iliad. Δ. Pirum ductorem Thracum auxilio ad Troiam ex Aeno uenisse dicit, qui Dioreum interfecit.*

——βάλε δὲ Θρηκῶν ἀγὸς ἀνδρῶν
Πείρως Ἰμβρασίδης, ὃς ἄρ' Αἰνόθεν εἰληλούθει. Id est,
Percussit Thracum ductor, qui nuper ab Aeno
Venerat Imbrasides Pirus.

Sed fortasse Homerus ætatis suæ rationem habuit: ut plerunq; poëtæ facere solent: quibus κατὰ πρόληψιν interdum conceditur, ut quod posterius acciderit, id ante tempus ascribant. quod & Virg. nullis in locis fecisse uidetur. ibi præsertim
——Lauinia uenit
——Littora. Et in sexto.
Chalcidicaq; leuis tandem superastitit arce. Item.
——Portusq; require Velinos.

C *Seruius uerò interpres hunc locum ita tueri uidetur, quòd Aeneadas non Aenum dixit.*

Sacra Dionææ matri.] *hunc locum Seruio interpreti integrum relinquo: eoq; magis quia fabulas, uel historias, aut alia huiusmodi declarare non est nostri instituti, sed illa præcipuè, quæ tum rhetoricæ, tum poëticæ facultatis esse putemus.*

LAMB. Hort. *Ab Antandro digressus, Lesbo prætermauigata, secundo uento primùm in Thraciam defertur. Ea autem Troadi & Antandro, in Aetoliam australiori, occidentalis est quidem, sed modicè in septentrionem flexa. In huius extrema ora est Mastusia promontorium, à qua in eodem littore, Eleusa, hodie Elisa, seu Simla dictæ, modico spacio absunt. Hæc Thraciæ pars à Lysimachia ad Melanum sinum, & Hellesponticum mare & Aegæum Chersonesum efficit, quæ Thracia nuncupatur. Celebria in primis habet oppida. Callipolim in ora ad ortum, Lampsacum: Sestum, fabula Herus & Leandri nobilem, Abydo obiectam. Cœlam obliquè spectantem Sigæum, & Scamandrum in Hellespontum labentem. Ad austrum, circa Mastusiam promontorium, Eleusam: Mediterranea, Critheam & Madytum.*

B Terra.] *Chorographia Thraciæ: ab habitatoribus, militari laude, priscis genus regibus, & regni usu. Ptolemæus ad septentrionem, Thraciam Hæmi iugis terminat: ab ortu, Euxini aliquanta parte, & Bosphoro atq; inde Propontidis littoribus: ab occasu brumali, Nessi, uel (ut Mela) Nesti amnis ostijs, & montanis ab Orbelo finitur. à meridie eius Chersonesus, Aegeo mari uenientibus clauditur, ut dixi: Mela tradit, in Illyricos penitus Thraciam unitissam, eiusq; latera Istrum contingere. At Strabo Ptolemæum sequutus, superioribus cardinibus determinat nisi quòd Strymonem Macedoniam à Thracia diuidere dicat.* ὁ Στρυμὼν μεταξὺ διορίζει Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην. ἡ δὲ Θρᾴκη [illegible] πελάγει, καὶ [illegible] καὶ Ἑλλησπόντῳ καὶ [illegible] καὶ Βοσπόρῳ, καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ, [illegible] *Ipsa regio nec cœlo tristis est & inamœna, nec solo læta, infœcunda, frigida. Quæ serûtur, malignè producit. Multas uites, rarasq; pomiferas arbores tolerat. Fructus earũ nunquam maturat. Cæterùm montibus & amnibus claris insignis est. Gens ipsa quondam armorum gloria celebris fuit. hinc Martem fabulæ apud eos natum confirmant. Ipsam uerò Thraciã à Thrace Martis filio dictam. Quare poëta terram doctè Mauortiam uocat. Fœcundior uirorum est, quàm frugum. Oppida habet hodie multa & celebria, sed omnium clarissimum sede imperatoria Byzantium, à Constantino Magno eius restauratore postea Constantinopolim dictã. Thracia, memorabilibus exemplis à scriptoribus ueteribus, & prouerbijs celebratur, maximè uerò hospitio & stabulis equorum Diomedis, ac cæde Polydori. In hanc terram primùm appulit Aeneas. Porrò quibus patientijs locum fecerit, infrà annotabitur.*

Lycurgo.] *A ueteri eius terræ principe & incola. Acrem uocat hic, bellicosum & atrocem, quemadmodum acrem Aeneam. Thracum rex fuit, qui quòd contemptim Bacchi uites inciderat, crura sibi præcidit. Atq; haud scio an is hic fuerit, quem à Getis captum Harpallice filia Amazonum regina liberarit. Hyginus huiusmodi historiã refert. Lycurgus Dryantis filius Liberum patrem regno fugarat, negaratq; eum esse deum. Fortè accidit, cum per uinum & ebrietatem matri uim offerre conaretur, & eodem furore ad eius uites incidendas grassaretur, clamitans hoc pharmacum insalubre esse, quòd mentes humanas ceu toxico ad insaniam agitaret, Liber maniam in hominem impium immisit: qua correptus, uxorem & liberos trucidauit; ipse, à Baccho pantheris immissis, in Rhodope monte discerptus interijt. Sunt qui scribant, eum sibi mortem consciuisse. Huius mentionem facit Homerus lib. Iliad. 6.*

οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Δρύαντος υἱὸς κρατερὸς Λυκόοργος
δὴν ἦν, ὅς ῥα θεοῖσιν ἐπουρανίοισιν ἔριζεν,
ὅς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας
σεῦε κατ' ἠγάθεον Νυσήϊον.——

Verba sunt Diomedis ad Glaucum, admirantis armorum splendorem, ut non humana, sed diuina propè forma conspicuus esset. Territum se ait, exemplo Lycurgi, pugnare cum dijs, qui aliquando Liberi patris nutrices in Nysseio Thraciæ monte persequutus esset. Quem locum Homeri enarrator explicans, hanc historiam adducit. Διόνυσος ὁ Διὸς καὶ Σεμέλης παῖς, ἐν [illegible] τῆς Φρυγίας ὑπὸ τῆς Ῥέας τυχὼν καθαρμῶν, καὶ διαθεὶς τὰς τελετάς, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς θεᾶς τὴν διασκευήν, ἀνὰ πᾶσαν ἐφέρετο τὴν γῆν. χορεύων τε καὶ τιμῶν ἐτύγχανε, προηγουμένων τῶν ἀνθρώπων. παραγενόμενον δὲ αὐτὸν εἰς τὴν Θρᾴκην, Λυκοῦργος ὁ Δρύαντος λυπήσας ἦρξε [illegible] ἀπελαύνειν τῆς γῆς, καὶ [illegible] αὐτοῦ, καὶ τῶν τούτου [illegible]. ἐτύγχανον γὰρ αὐτῷ συνοργιάζουσαι. θεὸς δὲ [illegible] μάστιγι τὸν θεὸν [illegible] ὁ δὲ [illegible] εἰς τὴν θάλασσαν [illegible], ἡ ὑπὸ Θέτιδος [illegible] ὑπολαμβάνεται. ὁ δὲ Λυκοῦργος [illegible] δυσσεβήσας, [illegible] ἀνθρώπων [illegible] τοὺς ὀφθαλμούς. *Caruit postea alius Lycurgus, ab hoc diuersus, sanctissimus legislator Lacedæmoniensiũ. de quo multa Plutarchus, Suidas & alij.*

Hospitiũ.] *A publico fœdere cũ Troianis & iure hospitali, integra Troia. Euidenter hoc loco ea descriptio adhibetur, ut hominis quius hospitale uiolarit impietas coarguatur. Polymnestori enim regi, Ilione natarũ Priami in matrimoniũ data erat, unde hospitalis iuris fides sanctior esse debuisset.*

Fatis.]

Fatis.] *propter terram cædibus fœdatã, & ius hospitij cædibus uiolatũ.* Mœnia.] *Appulit inter Melam amnem, & sinistrum Hebri brachium, contra insulam Samothracen. Aenos à Plinio, Mela, & alijs uocatur, hodiè Aenò, Apsynthus, & Poltyombria dicitur Sophiano, & locus monstratur. Et consentiunt, oppidum quod hic uetustate donatur, ab Aenea conditum. Plinius addit, liberum esse. Et ne argumentum desit, Polydori tumulum adhuc eodem loco durare, & quidem in maritima ora. Ciconum quondam hæc regio fuit.* Nomen] *paranomasia.* Sacra] *Nusquam non sacrorum mentionem ingerit, ut iusta ratione pius appelletur. Sacrum est, quicquid deorum habetur. quare ubi sacrum nominat poëta, deorum ferè mentionem facit.* Dionex] *Veneri matri. Dionen aiunt nympharum unam fuisse, Oceani & Tethyos, ex qua Iupiter Venerem sustulit. unde poëta eam Dioneam matrem: & in Bucolicis, astrum Dioneum uocat. Suidas, Dionen eam quoq; dictam tradit.* A

Auspicibus.] *fauentibus primis cœptis. Hinc auspicari, bonis auspicijs fœliciterq; inchoare: ducta metaphora ab auspicijs.* Superôq;] *Dijs superis sacrificaturus, candidas hostias mactat: contrà, inferis furuas. Errauit in hostia dux Troianus. nam Ioui nusquam, aut Apolini, aut Neptuno, aut Marti, taurus cædebatur. Proinde ut piaculum Aeneæ inferat, & errorem in hostia ostendat, subijcit, horrendum monstrum sequutum. Verba Attei Capitonis sunt: Si quis fortè Ioui tauro fecerit, piaculum dato. Commisit ergo non ignorantia, sed ut monstro sequuturo locum faceret.* Cœlicolum.] *syncope, & periphrasis Iouis.*

ARGVMENTVM.

Paratis sacris, cum ad uirgulta quædam iuxta littus accessisset ut inde uerbenas summeret ad ornandas deorum aras, monstrum subsecutum fuisse memorat, atrum sanguinem ex euulsis uirgultis emanasse. deinde se gemitum, uocemq; lacrymabilem Polydori audiuisse: à quo monitus fuit, ut manus abstineret, neq; amplius uirgulta euelleret quia non uirgulta, sed iacula, quibus ipse olim à Rege Polymnestore confossus fuerat, euellebat. quo monstro se territum, stupidumq; factum fuisse ait. B

NASC.

Fortè fuit iuxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, uiridemq; ab humo conuellere syluam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras.
Horrendum, & dictu uideo mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, hinc atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Mẽbra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum conuellere uimen
Insequor, & caussas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, nymphas uenerabar agre
Gradiuũq; patrẽ, Geticis q præsidet aruis: (stes,
Ritè secundarent uisus, omenq; leuarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Aggredior, genibusq; aduersæ obluctor arenæ,
Eloquar an sileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo. & uox reddita fertur ad aures.
Quid miserum Aenea laceras? iam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus: non me tibi Troia
* Externũ tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.
Nam Polydorus ego: confixum ferrea texit
Telorum seges, & iaculis increuit acutis.
Tum uerò ancipiti mentem formidine pressus,
Obstupui, steteruntq; comæ, & uox faucib. hæsit.

* al. extremum.

Fortè fuit iuxtà tumulus.] *præmissa tumuli descriptiõe ad monstri descriptionem se accingit. Plinius nat. hist. lib. 4. cap. 11. tumuli quidem Polydori mentionem facit iuxta Aenum oppidũ, sed hoc in loco tumulus terræ tumentis. id est collis. potius, quàm sepulchri significationem habet.* Quo cornea summo.] *aptè sanè duo uirgultorũ genera deligit, cornum, & myrtum, ex quibus potissimum hastilia fiunt, cũ paulò infrà Polydorum hastilibus confixũ fuisse sit dicturus.* Viridemq; ab humo cõuellere Syluam.] *placet quod Seruius ait de myrto, non de cornu esse intelligendum, quia non cornus, sed myrtus inter uerbenas annumeratur. huc accedit quod myrtus Veneri, cui præcipuè sacra facit, sacra est.* Horrendum dictu.] *πάθος.* Nam quæ prima solo.] *monstrum describendum aggreditur. antiqui codices legunt. namq; ubi.* Mihi frigidus horror.] *πάθος à timore: nam ex nimio timore fit horror.* Gelidusq; coit.] *Physicè horroris causam expressit.* Nymphas uenerabar agrestes, Gradiuumq; patrem.] *quia miraculum est ex arbore sanguinem fluere; duæ statim illi occurrerunt dubitandi causæ, quamobrem id. fieri posset, aut factum fuisset, altera an sanguis esset Hamadriadum nympharũ, quæ cum arborib. nasci, & mori dicuntur, altera num regionis uitiũ esset, propter Martem sanguinolentum, belli, ac cædis auctorem, & deum: qui Gradiuus nominatur, uel à gradiendo in bello ultrò, citroq; ideo Ouidius primã corripuit: uel ab hastæ uibratione, quod Græci κραδαίνειν dicunt: uel (ut quidam malunt) quia* C *gramine ortus fuerit: quod ideo fictum est, quia in re militari corona graminea maximæ fuit uenerationis.* Geticis qui præsidet aruis.] *Geticis pro Thracijs posuit propter uicinitatem more poëtico: nam Thracia ab oriente pontico mari alluitur. & in ijs duabus regionibus Mars iure optimo impensè colitur: nam gentes sunt feroces, ac bellicosæ.* Ritè secundarent uisus.] *uel prosperum facerent uisum. ut in sept. Aeneid.*

—Dij nostra incœpta secundent:

Vel in melius conuerterent. Donat. in Terent. ritè autem addidit, quia (ut Varro sentit) quod fit ritè. id ratum est. Omenq; leuarent.] *leue facerent, hoc est mitigarent.* Genibusq; aduersæ obluctor arenæ.] *apertius declarat*

quod

A quod dixerat, maiore nixu. & κατ' ὑποτύπωσιν actem illum in euellendo uirgulto conatum exprimit. Eloquar an sileam?] parenthesis est ad miraculum, ut sensit Seruius interpres, uel potius ad stuporem posita: quæ dubitationem habet, per quam locus attentionis inducitur. nam magnum quiddam se dicturum innuit. Donat. in Hecyr. figuram hanc esse ait ἐπιμονὴν per ἐπιφώνησιν factam.

Gemitus lacrymabilis.] hoc miraculum, hic stupor est, gemitum, uocemq; lacrymabilem audire ex tumulo.

Quid miserum Aenea laceras?] εἰδωλοποιία est. umbra enim Polydori loquitur & per exclamationem exorditur commiserationis plenam. quasi diceret, cur afflictum affligis. Iam parce sepulto.] qui extinctus est ne stimulato, ne ue iterum occidito. nam ignauum est, uel potius crudele τοὺς τεθνηκότας ἀποκτείνειν id est uita functos uexare, & quasi iterum occidere. Seruius interpres ridiculus fit, dum huic loco expositionem nimis superstitiosam perquirit. sepulto, inquit id est iacenti, quia legitimo honore caruit. quasi uerò insepultus fuerit Polydorus, id est non humatus, licet legitimum sepulchri honorem non fuerit assecutus. Parce pias scelerare manus.] ecce quod B modò dixeram, crudele esse mortuos uexare, hic apertè demonstrat, cum ait, scelerare. neq; hunc locum æquè satis expendit Seruius: qui scelerare sermonem esse Plautinum refert, quo in præsentia non utimur. quasi necessitate adductus uerbo antiquo, & insusitato poëta usus fuerit. cum tamen maculare absque carminis offensione scribere potuisset. nam stabat uersus hoc modo.

"Parce pias maculare manus.

"Cur ergo usus est antiquo uerbo cum usitato uti potuerit? mitto quod uetustatis amantiss. poëta uetustis per sæpè uerbis utitur, illud dico huiusmodi criminis magnitudinem neq; expressius significari, neq; significantius exprimi, neq; elegantius potuisse: nam cum pias manus dixisset, ἀντίθετόν q; apponendum iudicasset, non potuit uerbum reperire melius, neq; magis appositum hoc uerbo scelerare nam quemadmodum eos, qui singulari quadam animi benignitate, ac misericordia præditi sunt, pios appellamus, ita, qui insigne quoddam, ac inhumanum ab omni pietate, & misericordia alienum facinus admiserunt, eos nomine sceleris notamus Virg. Aen. 1.

"Pygmalion scelere ante alios immanior omnes
"Quos inter medius uenit furor.

B. Verò sit scelerare uerbum, quo non solum Plautus sed & eius posteriores, & qui non multis admodum annis ante Seruium floruerunt, quos ipse ceu optimos authores plerumq; citare solet, Statius in primis in pri. & in nono Theb. & Silius Italicus in 16 pun. usi fuerunt. & tamen ait ipse, scelerare uerbum est Plautinum quo hodie non utimur.

Non me tibi Troia. Externum tulit.] grauitatem criminis ostendit. peccas, inquit non in externum. sed in ciuem affinem tuum: frater enim erat Creusæ. uidetur sanè duo significare sub hac una dictione externum, se ciuem Troianum esse, & affinem Aeneæ. tale est illud Terentianum in And.

Neq; satis digna cui committas primo partu mulierem.

" Vbi iisdem duo dicit nec parienti, nec primo partu. hanc figuram grammatici ueteres διὰ δυοῖν uocant, id est duo per unum cui è regione respondet ἓν διὰ δυοῖν, id est unum per duo ut

——Pateris libamus, & auro.

" Hoc est, pateris aureis. huic loco proximus est ille Eurip. locus in Ione, ubi Minerua hunc in modum loquitur.

μὴ φεύγετ' οὐ γὰρ πολεμίαν με φεύγετε, "
ἀλλ' ἔν τ' Ἀθήναις, κἀνθάδ' οὖσαν εὐμενῆ. "

Aut cruor.] aut pro neq; positum affirmat Priscianus de constructione. sed caret exemplo. itaq; uel haud. cum aspiratione legendum est. ut in quibusdam antiquiss. libris scriptum Pyerius animaduertit: uel, ut ego quidem existimo, coniunctiua particula est. ut in primo.

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset "
Moliri ue moram, aut ueniendi poscere causas. "

Heu fuge crudeles terras.] hortatur Aeneam ad fugam cum interiectione dolentis, ut illum terreat: & quia fugiendi necessitas incumbebat ut eum magis excitaret repetitione utitur. & ne fortè id temerè magis, quàm necessario fieri putet præter quòd se illi affinem profitetur unde maiorem illi fidem habere debet, duas etiam assignat causas: alteram crudelitatis, alteram auaritiæ ubi licet ad Polymnestoris regis crudelitatem, & auaritiam alludat, de quo infra dicetur, tamen apertè Thraces omnes, ut crudeles, & auaros detestari uidetur.

Nam Polydorus ego.] rem confirmat ab exemplo sui: què iaculis illic confossum dicit causam exponet Aeneas.

Hic confixum ferrea texit.] πάθος à modo necandi.

Obstupui steteruntq; comæ.] πάθος ab horrore hinc sanè ingens significatur timoris affectus. nam stupet arriguntur capilli, uoxq; illum deficit.

Fortè.] Commemorat diligenter occasionem insequuti prodigij, quo præparatur lectoris animus, ac suspenditur, ad narrationem historiæ Polydori in eo loco trucidati. Describit tumulum, quem dicit Plinius sua tempestate extitisse, à sylua uirgultorum myrteorũ & corneorum. Est autem uirgultum densitas uirgarum pullulantium. Cornos tum uocat dixit fortasse, ob ligni duritiem planè corneam, Marti deo tutelari aptam. Corni spissitas celebrata est authoribus quæ germinat primo fauonio spirante: hoc est, ad 6. Idus Feb. Circa solstitia reddit primum candidum, inde sanguineum. Fœmina post autumnum baccas acerbas fert animãlibus ingustabiles. Lignum ipsum fungosum est, & inutile. Flos corni degustatus concitat apibus aluum, unde moriantur. LAMB. Hort.

Myrtus.] Prudenter myrtum, Veneri sacram arborem, cum cornus coniunxit. Nam apud ueteres arborum genera iuis quæq; numinibus consecrata fuerunt: Ioui æsculus. Apollini laurus, Mineruæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Myrti descriptio extat apud Plinium lib. 15. cap 29. & lib. 23 cap. 9. ubi de satiua & syluestri differit. Myrtea uerbena Romani ac Sabini in gratiam reconciliati fuerunt, ad signa Veneris Cluacinæ, cum de raptis uirginibus medio foro decertarent. Et ara Romæ aliquando fuit Veneri Myrteæ dicata. Cato eius tria genera prodidit: candidam, nigram, & coniugalem. Odoratissima proditur esse in Aegypto. Posthumius libertus in consulatu myrto Veneris uictricis coronatus, triumphabat de Sabinis. Fuit postea communis triumphantium corona facta. Vtebantur item, qui curru triumphabant. Montosa maximè amat, ut ulmus, malus pyrus, & laurus neq; decidunt ei folia, ut neq; lauro, oleæ, palmæ, cupresso, pinis, hederæ, & rhododendro. Myrtũ itaq; Aneam Veneris filium, & Veneri matri sacrum facturum, prudenter inducit, ut illa eius aram insternat. Horrida.] densa. Præter hanc significationem, alias annotauimus in primo. Syluam.] uim uirgarum. Festum erat & solenne priscis,

priscis, perinde ut hodie, erat uestire atque ornare frondibus. Tegerem.] A' caussa finali. Arbos.] Magna copia poeta uariat orationem. nunc enim uirgulta, nunc hastilia, nunc arborem, nunc uimen, nunc corticem uocat. Tabo.] sanguine corrupto. Frigidus.] Metonymia. Gelidusque.] Periphrasis horroris, à signo seu accidente. Nam horroris causa est, sanguis ad praecordia refluus: unde frigus. Hinc fit cur senum corpora sanguine effoeta, frigida sint, & sterilia. Rursus] Indefessum studium in explorandis prodigij causis obseruandum, ut non primo statim conatu ludibrio monstri territus uideatur. Quod quia iam identidem oculis obiectum fuerat, falli haudquaquam potuit. Cortice] ex altero, quod extraxi uimine. Vimen lentum uirgultum est ad ligandum aptum, à uieo. Nymphas.] religione tactus, genios loci uenerabar, ne fraudi mihi aut impietati meum consilium esset. νύμφαι, inquit Suidas, σκώληκες, οἱ ἐν τοῖς τῶν μελιττῶν κυττάροις, ὅταν ἤδη πτεροποιεῖν ἄρξωνται. καὶ αἱ κάλυκες, τὰς πρώτας σκώληκας. σάμιοι δὲ, τὸ ἀνὰ μέσον τῶν γυναικείων αἰδοίων, νύμφην καλοῦσι. καὶ ῥόδων αἱ κάλυκες αἱ μεμυκυῖαι, νύμφαι. καὶ αἱ μοῦσαι δὲ, ὑπὸ λυδῶν νύμφαι. ὅτι δὲ καὶ πάντων τῶν καρπῶν αἱ ἐκφῦσαι, οὕτω δῆλον. νυμφεύτρια, ἡ συμπεμπομένη ὑπὸ τῶν γονέων τῇ νύμφῃ. καὶ ὁ νεόγαμος δὲ, καὶ γαμετὴ πρεσβυτέρα πηνελόπη καὶ ἑλένη, παρὰ ἀθηναίοις, καὶ ἡ τοῦ διὸς μήτηρ, καὶ ἡ θεὸς ἡ ἐπὶ τῶν ὑδάτων, νυμφαῖος οἶκος, ἐν ᾧ νύμφαι εἰσί. νυμφαῖον, νυμφῶν ἱερόν. νύμφαιον, ἐν τῷ ποταμῷ ἔχει. νυμφικὰ λουτρά, τὰ εἰς γάμους ἐκ τοῦ ἀ... ποταμῶν λαμβανόμενα. νυμφίος, ὄνομα ποταμοῦ. Hinc paroemia, Nymphij uitam uiuere. οἱ γὰρ γαμοῦντες λέγονται συμβιοῦν, καὶ φυτοῖς τισι, πρὸς τὰς τῶν γάμων ἡμέρας. νυμφίος οἶκος, ἐν ᾧ αἱ νύμφαι εἰσίν. νυμφοστολῶ, νύμφην στολεῖν. νυμφοστόλος, νυμφαγωγός. Gradiuumque.] Martem: antonomasia. Gradiuũ arbitrantur Threïcio idiomate idem esse, quod bellicosum. Alijs magis placet, à gradiendo dictum, quòd gradatim in bellum uadatur. Rursum sunt qui ἀπὸ τοῦ κραδαίνειν, id est, à uibrando deducant: quod hastae in bello uibrentur, torqueanturque. Geticis.] Threïceis. Getas Romani Dacos dixerunt, teste Plinio libro 4. capite 12. At Strabo, Dacos & Daos situ quidem, at non lingua separat. Cum autem Germania cis Euxinum bifariam diuidatur, partem eam quae ad ortum uergit, & Euxinum, Getae incolunt: quae uerò retrò in occasum recedit, Daci. Additque, superiores illas Istri partes ad fontes, usque ad cataractas, ueteres Danubium nuncupasse. Quae uerò maximè per Dacos, infrà usque ad pontum, circa Getas, Istrum. Sed Thraces, una gens, alijs atque alijs nominibus uariant: quorum Getae feri sunt maximè. Dionysius quoque Getas proximos ostijs Istri collocat, cum Sarmatis: interiores uerò, Dacos & Alanos.

Ἴστρος ἐς ἀντολίην τετραμμένος ἄχρι θαλάσσης
Εὐξείνου, τὸ δὲ πᾶσαν ἐρεύγεται ὕδατος ἄχνην,
πεντάπορον προχέων, εἱλισσόμενος περὶ πεύκην.
τοῦ μὲν πρὸς βορέην τεταννυσμένα φῦλα νέμονται,
πολλὰ μάλ' ἑξείης Μαιώτιδος ἐς στόμα λίμνης.
γερμανοί, σαρμάται τε, γέται θ' ἅμα, βαστάρναι τε,
δακῶν τ' ἄσπετος αἶα, καὶ ἀλκήεντες ἀλανοί.

Ex has descriptione eruditi colligunt, Getas ueteribus fuisse, quos nostra tempestate Vualachos uocamus. Ergo Aemus mons ad septentrionem Thraciam non terminat, à quo Ister longo interuallo abest, qui Getarum sedes est. A Rectius ergo Plinius, qui Istrum ab hac parte Thraciam finire tradit. Itaque Getae Thraces erunt. & Aemus uasto iugo in pontum procumbens, intra Thraciae cardines consistet. Hic Tomi, exilio Nasonis celebres. Et constat ex eiusdem carmine, Getas & Tomitas uicinas esse gentes, ad extrema Istri ostia. Geticis] Ex parte totam Thraciam dicit, cui Mars praesideat. Visus] prodigium: quo significatu usus est & Liuius lib. primo pri. decad. ab urbe condita: Hoc uelut domestico exterritus uisu. De angui, qui è columna lignea prolapsus, terrorem fugamque in regiam fecerat. Deprecatur infortunium. Discrimen grammatici statuunt inter uisum & uisionem: ut uisum sit phantasma, cum inter uigilias & adultam quietem, in quadam ueluti somni prima nebula, uigilare se existimãs, qui dormire uix coepit, aspicere uidetur irruentes in se, uel passim uagantes formas, à natura seu magnitudine, seu specie discrepantes, uariasque tempestates uel laetus uel turbulentas. In quo genere ephialtes est, qui putatur quiescentes inuadere, & pondere suo pressos & sentientes grauare. Visio uerò cum id quis uidet, quod eodem modo, quo apparuerat, statim euenit. Proin poëta, uoce uisus hoc loco B non pro phantasmate nocturno, sed pro portento seu prodigio, uelut Liuius, usus est. Quemadmodum phantasma, per quietem nocturnam obiectum corpus premit grauatque: ita in oculos hoc monstrum Aeneae occurrit, quo animus in curas diuersas et solicitudines fuerit distractus. Eloquar.] Aporia, siue diaporesis. Vox reddita.] Expolitio eiusdem sententiae. Quid miserum.] Principium expostulatorium de facti iniuria, quòd immeritus uioletur. Obtestatur per uiri pietatem, suam innocentiam & affinitatem, ut à scelere desistat. Aenea.] Beneuolentia à persona Aeneae, qui uirgulta uellit. Estque innexa propositio: Tu iniuria insontem laceras.

Parce sepulto.] Ab impio. Lex erat 12. tabularum, Defuncti iniuria ne afficiuntor: Deorum manium iura sancta sunto, ex Solonis sanctionibus: Ne in uita defunctos conuicia iacerentur: Ne quis sepulcra deleret, aut uiolaret etiam. Per has leges nefas erat, sepulcris ossa extrahere: aggerem tumulumue disijcere: cineres effodere. Violatoribus sepulchrorum supplicia erant proposita, ex Pauli sententia humilioribus, capitis multatio: honestioribus, in insulam deportatio, aut relegatio, aut in metal- C lum damnatio. Obtestatur itaque, ne uir pius, & pietatis nomine commendatus apud omnes mortales, impiè in se saeuiat. Et repetit identidem propositionem, ad terrendum à nefario conatu. Externum.] A' propinquitatis iure obtestatur: multo minus malè meritus, cur se laedat. Anaphora, Parce, pathos mouet. Porrò qui legunt Extremum, respiciunt ad locum & genus. est enim tum oratione enunciata per ἰσοδυναμίαν. Troia me è summo genere tulit, regia stirpe natum, tibi sanguine coniunctum. Haud.] παράληψις. Occupat id quod Aeneas admirabatur, & cur stuperet. Heu fuge.] Clausula constat exhortatione ad fugam, ab impietate hospitae terrae, propter scelus nefarium in se perpetratum.

Littus.] Crudeles terras, littus auarum, copia orationis. Auarum.] Synecdoche. Polydorus.] Quis sit: ne dubius & incertus rei haereat. Additur caussa, quamobrem eum fugere uelit, quòd ibi sit interfectus.

Seges.] Metaphora perquàm uenusta, ut illa: Aqua mons, ferreus imber. Sic apud Homerum, τρώων νέφος.

A *& τιδάφεν@ ὀρυγμαδὸς. In iaculis, indicat syluam uirgultorum, quæ è sepulcro fuerant enata.* Tum.] *A' consequentibus narrat sequuta prodigium: hoc est, horroré, comas subrectas, uocem formidine ademptam.* Increuit.] *Tractum hoc existimant ex historia Romuli, qui capto augurio ex Auentino in Palatium hastam torsit, gratia periclitandarum uirium: quæ terræ fixa, excreuit in iustam arborem.* Steterunt.] *Systole.*

ARGVMENTVM.

Polydori casum enarrat, à quo, quamobrem, quando, & quomodo occisus fuerit: quæ quidem circumstantiæ rem uerisimilem facere possunt.

NASC.

Hunc Polydorũ auri quondã cũ pondere magno,
Infœlix Priamus furtim mandarat alendum
Threijcio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniæ, cingiq́; urbem obsidione uideret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recesit,
Res Agamemnonias uictriciaq́; arma sequutus,
Fas omne abrumpit, Polydorũ obtruncat, & auro
Vi potitur Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? ——

Hunc Polydor.] *Narrationi huic omnes circumstantiæ inesse uidentur, quibus (ut ante diximus) omnes caussæ præsertim coniecturales probabiles fieri solent, persona, factum, caussa, locus, tẽpus, facultas, interdũ etiã modus requiritur. personæ sunt Polydorus, &*
B *Polymnesthor: quorũ alter facere, quia rex erat, prouinciæq; dominabatur, alter pati potuit: quia hospes erat, & propter iuuenilem ætatem parum etiam cautus. factum homicidium est, & furtum. caussa criminis aurum: quod secum asportauit Polydorus eò à patre missus. tempus idoneum, locusq; opportunus regi non defuit hospitis occidendi, quia nec defuit occulte sepeliendi. occasio extitit idonea, quia tunc Ilium obsidione premebatur: uel potius (ut ait Eurip.) iam totum igne conflagrarat. modus etiã describitur, quia iam certa caussa est, non coniecturalis. facultas ex facto comprehenditur. attamen maxima semper in rege esse existimatur. Hæc igitur propter Didonem exponitur caussa necis Polydori. nam cum monstrum illud horrendum de sanguine è uirgultis manante, & gemitum illum cum uoce lacrymabilem è tumulo auditum, uerbaq́; inde prolata narrasset, non erat caussa tanti negocij ullo modo prætereunda. præsertim quia ne Dido quidem (ut fœminarum est ingenium) curiosa, ac in perquirendis nouis, magnisq; rebus admodum studiosa id intentatum reliquisset. cumq; factum hoc Aeneas diligenter exploratum haberet, satis fuit Polydoro dixisse, se eo*
C *in tumulo latere iaculis confixum. ille uerò ex sua persona caussam tanti sceleris explicauit. à caussa igitur auspicatus est: quæ ex ratiocinatione sumitur: sub qua, quæ consulto fiunt, uel euitandi mali, uel consequendi boni gratia, ponuntur. hanc rem ita quoq; enarrat ex sua persona Polydorus apud Eurip. in Hecuba: unde procul dubio totus hic locus sumptus est. sic enim ait:*

» *πολὺν δὲ σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει λάθρα*
» *πατὴρ, ἵν' εἴποτ' Ἰλίου τείχη πέσοι*
» *τοῖς ζῶσιν εἴη παισὶ μὴ σπάνις βίου.*

id est, ut ipsi uertimus:

» *Mecum autem plurimum misit clandestinè*
» *Auri pater: ne, si ruerent ui pergama,*
» *Superstitibus deesset uictus liberis.*

Threijcio regi.] *Polymnesthori.* Ille, ut opes fractæ Teucrûm.] *ab occasione rem uerisimilem facit.* Fas omne abrumpit.] *Regem ab iniustitia, & impietate deturpat: quòd iura hospitalitatis fregerit.* Polydorum obtruncat, & auro Vi potitur.] *ita quoque Euripides:*

ἐκτείνει με χρυσοῦ »
τὸν ταλαίπωρον χερὶ
ξένος πατρῷος. »

id est, ut ego quidem interpretor:

Auri potiundi gra- »
tia miserum necat
Hospes paternus. »

Sed de morte Polydori scriptores non conueniunt. Homerus ab Achille necatum scribit Iliad 20. ijs uerbis:

Αὐτὰρ ὁ βῆ σὺν δουρὶ μετ' ἀντίθεον πολύδωρον »
πριαμίδην, τὸν δ' οὔ τι πατὴρ εἴασκε μάχεσθαι »
οὕνεκά οἱ μετὰ παισὶ νεώτατος ἔσκε γόνοιο. »

Et paulò post:

τὸν βάλε μέσσον ἄκοντι ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς. »

Id est,

Priamidem telo Polydorum inuadit acuto »
Ora deo similem: genitor quem in bella uetabat »
Ire: satus quoniam natorum hic ultimus esset. »
Hunc medium uelox pilo transfixit Achilles. »

Euripides, quem hic sequitur Virgilius, à Polymnesthore necatum tradit uersum Eurip paulò ante retulimus. Virgilius uerò eum modo telis confixum, modo capite truncatum memorat. quæ quidem uarietas non aliunde, quàm ex scriptorum uarietate nasci uidetur. ad hæc dissentit in eo ab Euripide Virgilius quod ille in mare proiectum dicit ἄκλαυτον, ἄταφον. id est infletum, insepultum lege initium Hecub. hic uerò sepultum fuisse significat, cum ait:

—— iam parce sepulto. »

Quid non mortalia pectora.] *exclamatione auaritiam detestatur. Quinctilianus id uocat ὑπερβατὸν, non illud quidem, quod inter τρόπους annumeratur sed aliud quod est eius figura sententiarum, quæ ἐπιτροφὴ dicitur, simile. fieriq; ait, cum non sensus mutatur, sed forma loquendi. ut in 2. Georg.*

—— Decios, Marios, magnosq; Camillos, »
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar. »

Sed acutius hoc in loco. Quid non mortalia pectora cogit Auri sacra fames? *at lib. 9. cap de figuris sententiarum, ubi plura eius figuræ, quæ interrogatio nominatur, genera recenset, hanc uocat interrogationem admirationi aptam. Priscianus grammaticus inter sententias uerisimiles reponit. uidetur autem hic locus ex Archilocho sumptus: qui (ut inquit Aristot. in tertio de arte rhet.) improbaturus auaritiam sordidæ mulieris, patrem fingit in filiam hæc dicentem:*

χρημάτων δ' ἄελπτον οὐδέν ἐστιν, οὐδ' ἀπώμοτον. »
id est, Nihil est tam abiuratum, legeq; interdictum, nihil tam sanctum, quod auro uiolari non possit. Quam

» sententiam

sententiam poeta noster hoc uersu elegantissimè reddidit.
Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames?

LAMB. Hort. Hanc.] Digreditur à cœpta narratione, per occasionem prodigij ostentati, in historiam Polydori. *Variant in hac scriptores. Quidam ita referunt, ut nihil cum Marone & Euripide consentiant. Priamus sub bellum Troianum minorem Polydorum (habuerat enim duos) cum magna auri ui in Thraciam, ad Ilionem filiam, regi Polymestori nuptam, educandum ablegarat: ratus enim, ibi eum fore tutum & ob affinitatis ius liberaliter educatum iri. ut'q; si regnum concidisset, cæsis omnibus liberis, è regia sobole stirps mascula ad propagationem generis in posterum superesset. Ilione fratrem filij loco habuit, ut eo tutior à Græcorum iniuria uiueret: Deiphilum uerò, quem ex Polymestore susceperat, contrà fratris ulce. Græci capta iam Troia, cum staret sententia omnem regiam stirpem delere, Astyanacte Hectoris è muris præcipitato, ad Polymestorem legationes mittunt in Thraciam, qui proposito Electræ Agamemnonis filiæ coniugio, amplis'q; promissis eum ad Polydorum perimendum inducerent. Corrumpitur facilè homo auarus. Sed dij impietatis præsentes ultores adfuerunt. nam per errorem Deiphilum filium pro altero trucidat. Proficiscitur interea Polydorus Delphos sciscitatum inclytum ea tempestate Apollinis oraculum, de statu regni paterni, & ipsis adeò parentibus. Cui responsum non obscurè fuit, patriam captam & excisam, patrem extinctum, matrem in seruitutem redactam. Reuersus ab oraculo in Thraciam adolescens, ubi comperit regnum incolume, Polymestorem patrem dictum, saluum: denique omnia diuersa ab his quæ dæmon Delphicus respondisset, edoctus ab Ilione extemplò est, se sororem, non matrem esse. Oraculum rei. quod ad parentes & paternum regnum, respondere. Denique de insidijs & errore in interficiendo. Deiphilus ex consilio sororis regem exoculauit, & interfecit. Dictys multo aliter refert historiam. Traditum fuisse Polymestori Thracum tyranno, fratri Hecubæ sub bellum, Polydorum. Cum iam Aiax Thraciam populationibus euastaret, Polymestor suis uiribus & armis diffisus, dedidit se illi, ac Polydorum ceu pacis pignus tradidit, addito auro alijs'q; donarijs ad conciliandos hostes: frumentum item in annum dedit. Mittuntur inde legati, Vlysses & Diomedes, ad Priamum, de permutatione Polydori & Helenæ, & Græci ab armis discederent. Sed irritæ fuerunt legationes. Stabat enim, Helenen priori marito non prodere. At Maro Euripidem sequutus, & Ouidius utrumque imitatus, à Polymestore, auri potiundi cupido; simul ut Græcorum fauorem & gratiam emereretur, Polydorum interfectum scribunt.* Furtim.] *ne res hostibus innotesceret, & puer ad cædem deposceretur.* Cum iam.] *Historiam umbra Polydori προλογίζει in Tragœdia Hecuba apud Euripidem. Loquitur autem Polydorus de patre:*

—ὅς μ' ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν
κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ,
δείσας ὑπεξέπεμψε Τρωϊκῆς χθονὸς,
Πολυμήστορος πρὸς δῶμα Θρηκίου ξένου.
ὃς τήνδ' ἀρίστην Χερσονησίαν πλάκα
σπείρει, φίλιππον λαὸν εὐθύνων δορί.
πολὺν δὲ σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει
λάθρᾳ πατὴρ, ἵν' εἴ ποτ' Ἰλίου τείχη πέσοι,
τοῖς ζῶσιν εἴη παισὶ μὴ σπάνις βίου.
νεώτατος δ' ἦν Πριαμιδῶν, ὃ καί με γῆς
ὑπεξέπεμψεν. οὔτε γὰρ φέρειν ὅπλα,
οὔτ' ἔγχος οἷός τ' ἦν νέῳ βραχίονι.
ἕως μὲν οὖν γῆς ὄρθ' ἔκειθ' ὁρίσματα,
πύργοι τ' ἄθραυστοι Τρωϊκῆς ἦσαν χθονὸς,
Ἕκτωρ τ' ἀδελφὸς οὑμὸς ηὐτύχει δορί,
καλῶς παρ' ἀνδρὶ Θρηκὶ πατρῴῳ ξένῳ
τροφαῖσιν ὥς τις πτόρθος ηὐξόμην τάλας.
ἐπεὶ δὲ Τροία θ' Ἕκτορός τ' ἀπόλλυται
ψυχὴ, πατρῴα θ' ἑστία κατεσκάφη,
αὐτὸς δὲ βωμῷ πρὸς θεοδμήτῳ πίτνει
σφαγεὶς Ἀχιλλέως παιδὸς ἐκ μιαιφόνου,
κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον χάριν,
ξένος πατρῷος, καὶ κτανὼν, ἐς οἶδμ' ἁλὸς
μεθῆχ' ἵν' αὐτὸς χρυσὸν ἐν δόμοις ἔχῃ.

Conferantur utriusque poetæ uerba: perspicuum erit, quàm eruditè in compendium contraxit admirabilem Tragici poetæ Græci copiam. Quod Euripides dixit:

σὺν ἐμοὶ χρυσὸν ἐκπέμπει λάθρᾳ
πατὴρ,— Noster uertit,
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno.
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi.—
Πολυμήστορος πρὸς δῶμα Θρηκίου ξένου
ὑπεξέπεμψε Τρωϊκῆς χθονός.

Quod Græcus, ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν
κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ:
Latinus non minus grauiter iuxtà & eleganter,
—Cum iam diffideret armis
Dardaniæ, cingi'q; urbem obsidione uideret. *Illa autem,*
ἐπεὶ δὲ Τροία θ' Ἕκτορός τ' ἀπόλλυται
ψυχὴ, πατρῴα θ' ἑστία κατεσκάφη. *Et statim*
Ille ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias uictricia'q; arma sequutus,
κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον
χάριν.—
Maro quàm heroicè?
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur.—

Eandem historiam Ouidius lib. 13. eleganti carmine quoque complexus est:

Est ubi Troia fuit, Phrygiæ contraria tellus
Bistonijs habitata uiris: Polymestoris illic
Regia diues erat, cui te commisit alendum
Clam Polydore pater, Phrygijs'q; remouit ab armis.
Consilium sapiens, sceleris nisi præmia magnas
Adiecisset opes, animi irritamen auari.
Vt cecidit fortuna Phrygum, capit impius ensem
Rex Thracum, iugulo'q; sui demisit alumni.
Et tanquam tolli cum corpore crimina possent,
Exanimem scopulo subiectus misit in undas.

Fuit alius Polydorus Argiuus, Hippomedontis filius ex Euanippe. Item alius Thebanorum rex, filius illius Cadmi, qui primus sedecim litteras in Græciam tulisse è Phœnicia dicitur. Cadmus fuit Agenoris, hic Beli Prisci, qui Epaphi, qui Iouis. Threicio regi.] *Periphrasis Polymestoris.* Teucrûm.] *syncope.* Victricia.] *copia.* Fas omne.] *Ius hospitale uiolat.* Quid non.] *Concludit digressionem ecphonesi, ex narratione collecta, in inexplebilem humanæ mentis auaritiam. Vnius exempli narratione, totius gentis perfidiam notat, quæ eo nomine, ut Pœni olim, semper infamis fuit. Vnde in prouerbium cessit, Thracium commentum, siue Thracia cauillatio,*

A *uillatio, θρακία παρεύρεσις. φασι, inquit Suidas, τοὺς θρᾶκας ἡττηθέντας ὑπὸ βοιωτῶν παρὰ κορώνειαν, καὶ σπεισαμένους σπονδὰς πενθημέρους ἐπιθέσθαι τῆς νυκτὸς τοῖς βοιωτοῖς· καὶ τοὺς μὲν ἀποκτεῖναι, τοὺς δὲ ζωγρῆσαι. ἀγανακτούντων δὲ βοιωτῶν, εἰπεῖν τοὺς θρᾶκας, ὅτι τὰς ἡμέρας, οὐ τὰς νύκτας ἐσπείσαντο. Ferunt Thracas à Bœotis ad Coroneam uictos, quinque dierum inducias pactos, nocte Bœotos inopinatos oppressisse. Quorum alios interfecerint, alios ceperint. Rem indignantibus Bœotis, Thracas respondisse, solos dies, non noctes in induciarum fœdere pactos se fuisse. Eandem quoque historiam Strabo citat quidem, sed uerbis alijs: οἱ γὰρ θρᾶκες, inquit, ἐνσπονδοι πελασγοῖς γεγονότες, ἐπὶ ῥητάς τινας ἡμέρας νύκτωρ ἐπέθεντο. ἀποκρουσθέντες δὲ ὑπὸ πελασγῶν, καὶ τῇ ἑξῆς ἐγκαλούμενοι, ἔφρασαν, ἀλλ' οὐχὶ ταῖς νυξὶν ἄγειν εἰρήνην ὠμόσαμεν. Menander in prima alterius parœmiæ meminit, teste Suida, Thraces fœdera nesciunt: in perfidos, & fidei labefactatores. Nam aliquando legatus iaculo traiectus perijt. unde ab Ionibus & Aeolibus prouerbium celebrari occœptum est, Thraces fœdera nesciunt, θρᾶκες ὅρκια οὐκ ἐπίστανται. Exempla ea gens habet, Polymestorem, & ante eum Diomedem, ab Hercule occisum, & equis ipsius pabulum obiectum.* Sacra fa.] *Consimilis exclamatio in auaritiam, sed non paulo copiosior, extat in parænesi Phocylidis:*

> *ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης.* »
> *χρυσὸς ἀεὶ δόλος ἐστὶ, καὶ ἄργυρος ἀνθρώποισι.* »
> *χρυσὲ κακῶν ἀρχηγὲ, βιοφθόρε, πάντα χαλέπτων.* »
> *εἴθε σε μὴ θνητοῖσι γενέσθαι πῆμα ποθεινόν.* »
> *σοῦ γὰρ ἕκητι μάχαι τε, λεηλασίαι τε, φόνοι τε,* »
> *ἐχθρὰ δὲ τέκνα γονεῦσι, ἀδελφειοί τε συναίμοις.* »

Sacra.] *Sacrum prophano propriè opponitur. & sacrum κατ' ἐναντίωσιν, execrabile. unde Execror.* Fames.] *Metaphora propinqua: quod corporis est, ad animum transfertur.*

ARGVMENTVM.

B Refert Aeneas proceribus Troianis & patri Anchisæ in præmijs, quæ monstra uiderit, atque audierit, eosque sententiam rogat. decernunt proceres, illud esse linquendum hospitium. itaque instaurato Polydoro funere, animaque illius ad sepulchrum uocata, aliò cursum suæ nauigationis dirigunt.

—Postquam pauor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deûm refero, & quæ sit sententia posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
Linquere pollutũ hospitiũ, & dare classib. austros,
Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ uittis, atraque cupresso:
Et circum Iliades crinem de more solutæ:
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus, & magna supremum uoce ciemus.

NASC. Primumque parentem.] *τὸ πρέπον. decebat enim rem primum ad seniorem referri.* Et quæ sit sententia posco.] *in consultatione ponit quid agendum sit. caussa deliberatiua est.* Omnibus idem animus.] *Ab omnibus in eandem sententiam itum est.* Scelerata.] *grauis deturpatio.* Pollutum hospitium.] *multis sceleribus, sed in primis cæde Polydori.* Dare classibus Austros.] *pro classem Austris. ὑπαλλαγή.* Ergo instauramus Polydoro funus.] *omnino funus hic impro-*

C *priè pro sepulchro accipi uidetur, propter id quod sequitur. & ingens Aggeritur tumulo tellus. igitur instauramus, ad pristinam similitudinem reficimus. nam uirgultorum euulsione dirutum fuerat. Quidam uerò funus, funebrem pompam interpretantur. & quæ sequuntur, ad exequiarum apparatum referunt.* Stant manibus aræ.] *quibus in euocandis ad sepulchrum manibus antiqui ceremonijs uterentur, ex hac Maronis descriptione optimè colligi potest. erigebantur aræ: quæ uittis nigris, ex cupressi frondibus, ramisque ornabantur.* Crinem de more solutæ] *uel de more sacrorum, uel de more gentis: non quod semper sparsis crinibus uterentur: sed in funere suorum. quo more Græcæ mulieres Illyricæ, Dalmatiæque hodie utuntur cum funera producunt. uidi ego Rhacusij, quæ Dalmatiæ ciuitas est nobilissima, non matronas, sed infimæ classis mulieres passis crinibus ad sepulchrum mortuos suos non absque lacrymis comitari. id quod aliquot ante annis (ut audiui) nobiles quoque mulieres facere solebant.* Inferimus, tepido spumantia cymbia lacte.] *lactis & sanguinis hic potissimum mentio fit: & caussam assignat Seruius interpres meo iudicio probabilem. attamen non ijs tantum, sed alijs quoque rebus in huiusmodi sacrificio antiquos usos fuisse reperio. Iphigenia apud Eurip. in Tragœdia sui nominis, quæ in Tauris dicitur, cum fratri suo, quem mortuum in somnijs uiderat, parentare uellet, sanguinem ex montana uitula, uinum, & mel se uelle in terram profundere: hasque mortuum esse placationes memorat ijs uerbis:*

> *ἰὼ δαῖμον, ὅς τὸν* »
> *μόνον με κασίγνητον συλᾷς,* »
> *Ἀΐδα πέμψας. ᾧ τάσδε* »
> *χοὰς μέλλω, κρατῆρά τε* »
> *τὸν φθιμένων* »
> *ὑδραίνειν γαίας ἐν νώτοις* »
> *πηγάς τ' οὐρείων ἐκ μόσχων* »
> *βάκχου τ' οἰνηρὰς λοιβὰς* »
> *ξουθᾶν τε πόνημα μελισσᾶν,* »
> *ἃ νεκροῖς θελκτήρια κεῖται.* »

In inferijs, quas Aeneas Anchisæ patri celebrat, uinum ipse quoque adhibet: cuius hic nulla fit mentio. uersus Maronis ex 5. Aeneid. hoc habent:

> *Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho,* »
> *Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro.* »

Et apud Homerum Iliad. 23. Achilles uinum effundens in terram, animam Patrocli uocat. Et magna supremum uoce ciemus.] *Vale, uale: quod more solenni, expletis mortuorum exequijs, dicebatur.* LAMB.

Hort. *Redit à digressione ad omissam narrationem. Fuit au-*

 tem

tem obiter, per oblatum portentum, historia caesi Polydori inserta, & quidem necessariò: ut regina & frequens Poenorum conuiuium rei non esset ignarum. Proceres.] *Principis est, rem ad consilium referre, ut auditis multorum sententijs, deligat eam quae sit optima. Donat Romanam consuetudinem uetustate, apud quos Coss. dubias res ad senatum referebant. Porrò, qui sint propriè proceres, & quò transferantur, dictum est in primo.* Deûm.] *Syncope.* Dare classibus.] *Hypallage: pro, dare classes austris. Pollutum hospitium, caedibus prophanatum: cur Iuppiter ξένιος & uindex inuocandus esset, ὅθεν λέγεται καὶ ξένιος ζεύς.* Instauramus.] *ab integro iusta exequi aggredimur, & ijs quidem ceremonijs, quibus tum mortuos condi solenne habebatur. Est autem propriè instaurare, in statum redigere: à prisco uerbo Stauro. Ergo instauramus funus, integramus, & supplemus quod non fuerat: facimus funus, pro ratione loci & temporis. Hanc funerandi, seu potius animas condendi consuetudinem, eorum qui miserabili aliquo casu perissent, & quidem citra sepulturae honorem, hoc loco describit partim, partim in sexto. Hinc horrenda illa tum superstitio tum uanitas priscorum mortalium aduertenda est, quibus impiè persuasum erat, mortuorum animos circa amnem Lethaeum inerrantes transportari non posse, quàm diu iustis funebribus defraudata corpora, sine honore iacerent. Quàm stulta haec & ridicula persuasio effascinatos ab impuris spiritibus animos tenebat, qui crederent manes mortuorum in sepulchris habitare? sanguinem caesarum uictimarum potare?* Aggeritur.] *Proprio usus uocabulo, rem significanter describit. Ab aggerendo, agger nomen habet. In funerum instauratione primùm ingens tumulus aggerebatur, qui mortui ibi conditi monumentum prae se ferret. Quod si corpus abesset, cenotaphion dicebatur.* Stant.] *Indè circum arae aedificabantur, omnia lugubria prae se ferentes. Erant hae erectae Manibus dijs, & ipsi mortuo. Sunt enim manes daemones, siue bene siue malè mereantur.* Moestae.] *Signa moestitiae circumscribit: uittas caeruleas, & cupressum. Erant uittae, ut in superiori libro exposuimus, capitis ornamenta, quibus uictimae caedendae obnubebantur, Graeci appellant ταινίας, ζώνας, λήμνισκους, καὶ διαδήματα: tametsi hoc postremum etiam coronam significet, & ornamentum, καὶ ἔνδυμα βασιλικόν. His in iustis mortuorum aras uinciri consuetas, uel ex hoc liquet. Caeruleus color, itidem ut ater, sacris inferorum manium conueniebat: quippe tristis & ingratus, & parum aptus rebus laetioribus. Hinc imber caeruleus: & mare caeruleum, graue oculis uel ipso aspectu. Est hic color ex nigro & uiridi mixtus. Consuetudo erat, ut in his ceremonijs nigro & caeruleo colore uterentur, testibus Varrone & Catone.* Moestae.] *moestitiam, luctumque prae se ferentes.* Atra.] *tristi, funebri, & ob id ingrata. Omnia tristia, inamoena, dira & amara inferis sunt dicata. Adhibebatur & cupressus duplici ratione: Primùm propter naturam ingeniumque eius ligni. nam arbor est natu morosa, fructus superuacanei, baccis torua, folijs amara, odore uiolenta, ac ne umbra quidem gratiosa. Deinde, quòd funeribus nobilium familiaris esset: opinor διὰ τὸ ἄσηπτον εἶναι, id est, ut Plinius ait, quòd cariem aut uetustatem non sentiat. Has de caussa scribit Thucydides, ex ea arcas factas fuisse, quibus ossa eorum qui in bello cecidissent, efferrentur. Testatur Lucanus, quòd funeribus nobilium adhiberi consuerit cupressus:* A

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Quoniam autem succisa non regerminat, sacra Plutoni est: quare pro funebri signo ante domos funestas poni consueuit. Inferimus.] *Mulieres circumstabant passis crinibus, lugubre spectaculum referentes. Inferre uerbo contrarium est, Efferre. Effertur funus, inferuntur sacri liquores. Credebantur umbrae in sepulcris habitare, atque eò subin ultro citroque commeare sanguinem sitire hostiarum, & infusum potare. Tepidum lac, recens expressum manibus, fundebatur, perinde ut sanguis sacer uictimae ad sepulcrum mactatae. Nota est necyomantia Odysseae Homericae. Corpus lacte, animus sanguine nutritur: quo sublato, fugit uitalis spiritus. Cum porrò dicit, Inferimus, indicat ritum sacrificantium inferias.* Cymbia.] *Cymbium, poculi genus est, nauiculae uehementer simile, oblongum & procerum. Sunt qui dictum existimant, quasi cissymbium, poculum ligneum ex hedera. κισσὸς hedera est: à qua Bacchus κισσεὺς uocatus fuit.* B *A quibusdam Graecorum κύμβη caput dicitur. unde κύμβαχος, qui in caput salit pedibus in altum sublatis: & summum galeae. itaque poculi genus est, & nauis. At patera poculum est orificio amplo, à patendo. Et dijs quibusque sua pocula consecrata erant: Herculi scyphus, cantharus Libero patri, carchesium Ioui.* Condimus.] *ut persolutis iustis, deincept côquiesceret.* Ciemus.] *conclamamus. Erat illud caeremoniarum funebrium catastrophe: in his solenne erat, omnibus ritè peractis, & cadauere rogo imposito, mortuum proprio nomine ter clarùm inclamare: fortassis quòd ad nihil aequè, atque ad proprium nomen, citius expergiscamur. ad quod si uitalis aliquis adhuc calor inclusus lateret, uitae signum aliquod ederetur. Quod si ne tum quidem se proderet spiritus uitalis, de eo conclamatum dicebatur. In alijs, ut hic uidere est, ter uale supremum inclamabant, ut quorum alij post alios eòdem sequerentur.* Ter.] *Numeri additione tam Graeci quàm Latini delectantur: opinor, quòd is numerus, perinde ut septenarius, absolutissimus haberetur, & sacer. Est & ternio sacer in magicis mysterijs, ut in quarto prolixius persequemur: ubi de ueneficijs disseretur.* C Ter uoce.] *Hinc in prouerbium detortum est, longum ualere iussit. Didymus lib. Odyss. 9. ubi enarrat locum Homeri, τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι, tradit, antiquitùs consuetudinem fuisse, ut superstites, animas eorum qui in hospita tellure perissent, ibi, domum concessuri, ter inclamarent, & quidem hac de caussa, ut ipse ait, ἵνα εἴ τι καὶ ἔτι ἀπολίποιτο, ἐν πεδίῳ προσέλθοι: id est, si quis relictus esset, in campum prodiret. Ioannes Tzetza hoc ipsum uenustis uersibus annotauit, Variae historiae Chiliade 5.*

τὸ πρότερον τοὺς θνήσκοντας εἰς γῆν τὴν ἀλλοτρίαν
ἀποδημοῦντες οἱ αὐτῶν τρισσάκις ἀνεκάλουν,
ὡς Ὅμηρος ἐδίδαξε βίβλῳ τῆς Ὀδυσσείας.
τοῦτο δ' ἔδρων, ὡς μνήμονες τυγχάνοντες φιλίας,
καὶ ὡς εἰ ἀπελείφθη τις πρὸς τὴν φωνὴν συνδράμοι.

Quae uerba Didymo poetae scholiastae consentiunt.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Ex Thracia soluunt Troiani: & per Aegæum mare nauigantes ad Delum Insulam perueniunt: ubi ab Anio eius loci rege, cognito Anchise eius ueteri amico benignè hospitio suscipiuntur, effusis deinde Apollini precibus, cum ab eo quæreret Aeneas, quibus sedibus essent permansuri Troes, aut quo iuberet eos proficisci, & urbem condere, responsum accepit, antiquam gentis suæ matrem, hoc est primam originis suæ terram repetendam esse.

Inde ubi prima fides pelago, placataq; uenti
Dant maria, & lenis crepitans uocat auster in altū,
Deducunt socij naues, & littora complent.
Prouehimur portu, terræq; urbesq; recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri Doridi, & Neptuno Aegæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circum
Errantem Mycone celsa, Gyaroq; reuinxit,
Immotamq; coli dedit, & contemnere uentos:
Huc feror, hæc fessos tutò placidissima portu
Accipit, egressi ueneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominū Phœbiq; sacerdos,
Vittis & sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit, ueterem Anchisen agnouit amicum.
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa Dei saxo uenerabar structa uetusto:
Da propriā Thymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serua altera Troiæ
Pergama, relliqas Danaûm, atq; immitis Achilli.
Quē sequimur, quóue ire iubes, ubi ponere sedē?
Da pater augurium, atq; animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram, tremere omnia uisa repentè
Liminaq; laurusq; dei, totusq; moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis,
Submissi petimus terram, & uox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ uos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem uos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mixtoq; ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti quæ sint ea mœnia quærunt,
Quò Phœbus uocet errantes, * iubeatue reuerti.

* al. iubeat'ne. item, iubeatq;.

NASC. Inde, ubi prima fides pelago.] *ubi primum haberi fides pelago eiusq; tranquillitati confidi potuit.* Et lenis crepitans uocat Auster in altum] *more Græco duo epitheta posuit, (modo duo sint) quod tamen grammatici in latina oratione uitiosum putant.* B *Sed uide tu nunquid uox illa crepitans, cum sit participium, uim tantum habeat simplicis epitheti, siue adiectiui nominis: nihilq; differat, si dicat Eurialus pulcher, fortis currit, & pulcher Eurialus currens cecidit, mihi quidem uidetur esse diuersa locutio: licet Seruius interpres duo uelit esse epitheta, & locutionis uitiosum genus. Sed omnino melius erit, si nomen pro aduerbio accipiatur, lenis pro leniter.* Sacra mari colitur.] *lo-* C *cum, quo peruenturus est, more suo describit: nempe Delum in mari Aegæo insulam: quam ex deorum studio, quibus, Doridi, scilicet, Neptuno, inprimisq; Apollini, gratissimam esse ait, plurimum commendat.* Quam pius arcitenens.] *pius non est proprium Apollinis ἐπίθετον: sed hic ideo pium uocat, quia pietate quasi materna adductus, non passus est terram sibi natalem diutius errare, sed duobus insulis Myconi, & Gyaro eam religauit. hodie tamen seiuncta conspicitur. arcitenens uerò hic ἀντονομασία est, aliàs epitheton: quo sæpe Homerus utitur, τοξοφόρος.* Et contemnere uentos.] *uel quia sola terræmotum non sensit, ut Plinius ait, ad Varronis ætatem: uel, ut ego magis existimo, quia portum placidiss. ab omniq; uentorum flatu tutiss. habet: id quod luce clarius significare poëta uidetur, cum ait:*

» *——hæc fessos tuto placidissima portu Accipit.*

Mutianus uero apud Plinium in 4. nat. hist. hanc insulam bis terræmotu concussam memoriæ prodidit. Rex Anius.] *obseruandum est olim reges fuisse etiam sacerdotes.* Veterem Anchisem agnouit.] *reditio caussæ quamobrem occurreris: uel dicendum est, Anium illis occurrisse honoris gratia, cū tamen neminē ex Troianis se cogniturum speraret. Sed cum singulos aspiceret, Anchisem de facie nouit: quem multos annos non uiderat. hoc modo agnitio maiorem, nescio quo modo, peripetiam habet: licet ex ijs generibus agnitio sit, quæ Aristoteles ἄτεχνα uocat.* Templa dei saxo uenerabar structa uetusto] *Aeneam Virg. ubiq; religionis amantissimum facit. hic naui egressus templum Apollinis, ut Macrobius appellat, Genitoris ueneraturus ingreditur. cuius templi tantam apud eos populos religionem, atque antiquitatem Cic. in tertia act. contra Verr. fuisse scribit, ut in eo loco ipsum Apollinē natum esse arbitrarentur.* Da propriam Thymbræe domum.] *Apollinis auxilium per commiserationem implorat. & hoc est quod modo dixit, uenerabar precibus scilicet, & honore. illud quoque obseruatione, memoriaq; dignum duxerim, Apollinem hoc in lo. o non Delium, aut Cynthium appellari: cum tamen huiusmodi cognomina hoc illi tempore magis conuenire uideantur, quia in Delo insula, ubi etiam mons est Cynthius, preces fundantur, sed Thymbræus, à loco Troiæ uicino, ubi summa cum ueneratione à Troianis colebatur. quasi dicat. Tu Phœbe, qui patrius es nobis deus, cui apud Thymbræum nostræ ditionis locum, templum ereximus: ut precibus, & donis perpetua religione colereris, aspice nos, & foue tua pietate: nec cordi tibi sit nos tuos populos, tibiq; obnoxios incertis amplius sedibus uagari: sed da pater locum urbi condendæ opportunum, annue quò nos ire iubeas: ut perpetui domicilij nostri fundamenta iacere possimus. & has Troianorum suorum relliquias fartas, tectas ab omni periculo conseruato.* Da mœnia fessis.] *repetitio hæc, quæ πάθος habet à labore, affectum hominis auxilium petentis ostendit. & est pe-*

titio à iusto, & ab honesto. æquum enim est, ut labore fessi, ærumnisq; diutius uexati, tandem quiescant. Et mansuram urbem.] parum omnino putassent Troiani permissam sibi ab oraculo fuisse liberam ædificandi potestatem, nisi & regnandi perpetuitatem sperassent. quamobrem non urbem tantum, sed perpetuitatem quoq; postulat. Serua altera Troiæ Pergama.] gentem Troianam significat: ex qua altera Troia constituenda erat: propterea subdit non absq; commiserationis affectu.

" ——relliquias Danaum, atq; immitis Achilli.

Atq; animis illabere nostris.] ut tuam rectè assequi possimus mentem. nam Apollinis oraculum etsi uerum est, latet tamen propter obliqua, & tortuosa responsa, quæ illius reddebant uates: quo facilius imponerent consultoribus, ideo Λοξίας dictus est. uide Macrob. libro 1. cap. 17. in Somn. Scip. & Eurip. Scholia in Orestem. attamen plenius hic aliquid intelligendum puto: nam cum ait illabere animis nostris diuinitatem, ac uaticinandi potestatem ab eo petere uidentur. Submissi petimus terram.] egregiè Seruius hunc locum explicat. Dardanidæ duri.] respondet Apollo, & Troianos consolatur. exorditur ab incommodis, quæ passi sunt, non absq; occulta ipsorum laude à magnitudine, & patientia animi: quod multas calamitates, laboresq; maximos fortiter tolerarunt. ea enim de caussa Troianos duros appellat: hoc est molestijs, ærumnisq; assuetos. & hæc uera consolandi ratio uidetur, ut ex commemoratione præteritorum incommodorum consultores, & amicos nostros in spem trahamus consequendorum bonorum. tale illud est ex primo Aeneid.

" O passi grauiora, dabit deus his quoq; finem.

Vbere læto.] fertilem Troianis terram pollicetur: quod inter cætera ad eos consolandos plurimum facit: Italiã autem innuit: etsi ne nunc quidem Troiani intelligunt ab oraculo Italiam significari. Accipiet reduces.] auget spem ex futura incolumitate. Hic domus Aeneæ.] Aeneæ familiam extollit à futura eius potestate, & ab imperij magnitudine uidetur autem ad Augusti Cæsaris monarchiam alludere. Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.] ab æternitate. ut cum Ioue sentiat in primo Aeneid.

" His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
" Imperium sine fine dedi.

Et est uersus Homeri ex Iliad. υ. sub persona Neptuni Iunonem alloquentis de Aenea:

" καὶ παίδων παῖδες, καὶ τοὶ μετόπισθε γένωνται.

Qui quidem uersus figura prouerbiali ad rei cuiuspiam propagationem significandam uel Platonis, Aristophanisq; testimonio transferri posse uidetur.

LAMB. Hort. Soluunt è Thracia, & deferuntur in Delum. Primam fidem uocat, tranquillitatem cœli ac maris, qua citra periculum uela dare poterant. Lenis.] pro leniter crepitans uentus inuitaret ad nauigandum. Auster.] Species pro genere. non enim Auster à meridie, sed Boreas euocabat ad nauigandum. Littora.] Hysteron proteron. Prius complebant littora, quàm ingrederentur. Inde deducebant è littore. Terræq;.] Polysyndeton. Ad sensum communem respexit poeta. nam urbes & littora cum moueri nequeant, nauigantibus tamen, quo prouehuntur longius non solum recedere, uerùm etiam nunc huc nunc illuc se reflectere uidentur. Sacra.] Dilatat narrationem à chorographia Deli insulæ. Hanc describit à religione deæ tutelaris, & Apollinis ibi nati & educati; à situ, & circumfusis circumquaque insulis periphrasticè, ut satis liqueat, quam insulam uelit innuere. Iacent Cyclades A sparsæ in mari Aegeo, spectantes ab occasu Eubœam: ab ortu Ioniam & Cariam: ad meridiem, Cretam transuersim obtuentur. Hoc nomine sunt uocatæ, quod in orbem sitæ, circulum repræsentent uel quòd circum Delum, circuli forma collocatæ sint. Earum nomina recensentur hæc: Andrus, Gerestus, Ceus: Caurus, Antandrus cognominata: Delus: Tenos, Hydrusa appellata propter aquarum abundantiam, hanc quidam etiam Ophiusam appellarunt: Myconos, Aiacis Oilei sepulcro nobilitata: (etsi quidam eum in Delo sepultum credant) Scyros, Syphnus, Meropia & Acis dicta, Scriphus, Prapesinthus, Cythnos. Harum omnium Cycladum celebratissima fuit templo Apollinis & mercatu Delos, ita dicta, ut censet Aristoteles, quòd repentè apparuerit enata. Agolosthenes Cynthiam initio, & Ortygiam nuncupatam, & Asteriam, alijsq; nominibus scripto prodidit. hodie ei Sdiles nomen est. Non grauabor historiam ascribere, quibus de causis tam diuersis nominibus fuerit appellata. ἡ Λητοῦς ἀδελφὴ Ἀστερία, φεύγουσα τὴν τοῦ Διὸς μίξιν, μετέβαλεν ἑαυτὴν εἰς ὄρτυγα, καὶ ἥλατο εἰς τὴν θάλασσαν, B καὶ γέγονε νῆσος, ἥ τις ἀπ' αὐτῆς ὀρτυγία καὶ ἀστερία ἐκαλεῖτο. ὕστερον δὲ τοῦ Διὸς συγγενομένου λητοῖ, καὶ ποιήσαντος αὐτὴν ἔγκυον, ἤμελλε γεννῆσαι ἄρτεμιν καὶ ἀπόλλωνα. ζήλῳ δὲ ἥρας μήτε ἐν γῇ μήτε ἐν θαλάσσῃ ὑποδεχομένης τῇ λητοῖ πρὸς ἀπότεξιν, ἐκέλευσε τῷ ποσειδῶνι ζεὺς, καὶ ἀνέδωκε ταύτην νῆσον, τὴν ὀρτυγίαν καὶ ἀστερίαν λεγομένην, πρότερον κεκρυμμένην τοῖς κύμασι, ἔτι δὲ καὶ ὑπεστήριξαν τῷ φοίβῳ. ἐκ τοῦ φανῆναι αὐτὴν δῆλον ὠνόμασαν. ἐπεὶ οὖν ἐλθοῦσα ἡ λητὼ, καὶ δάφνης καὶ φοίνικος πρότερον ἐκεῖ φανέντων ἁψαμένη, τὴν ἄρτεμιν γεννᾷ. ἡ δὲ ταύτην μαιευθεῖσα, καὶ τίκτει τὸν ἀπόλλωνα. καὶ ἄρτεμις μὲν τὴν δῆλον κατέσχεν, ἀπόλλων δὲ εἰς λυκίαν κατῆλθεν. ὄρτυγα γοῦν πλησιάζουσαν τὴν δῆλον εἶπε, δι' ἃ εἴπομεν περὶ ἀστερίας. γείτων δέ ἐστιν ἡ μύκων νῆσος τῆς δήλου, ἔνθα αἴας τέθαπται. In Delo credunt primùm repertum ignem, unde & Pyrpilen dictam. Hic Rhene, Celadusa uocitata, Syrus, Olearos, Paros, marmore Pario spectata: quam primùm Pactiam, deinde Minoida nominarunt. Ibi Naxus, Dia, Dionysias à uinearum fertilitate. Quare quidam eam Siciliam minorem, & Callipolim dixerunt. Has recenset Plinius. Mela uix duodecim numerat. C Parem numerum reddit Strabo, sed fatetur plures postea accessisse. Hyginus nono capite de insulis maximis, hanc inter eas adducit. Incipiunt ab insula Helene, & ad Sunium usque promontorium sparguntur. Illud non omittendum, quod Apollonij doctissimus enarrator de Delo scribit, Asteriam à forma nuncupatam fuisse: atque mox mutato nomine Ortygiam, à sorore Dianæ dictam. Sacrum interdum per euphemismum accipitur. ut Sacra petra, apud Apollonium: pestilens lepra, morbus sacer, & paulo antè sacra fames, & piscis sacer, pro magno, ut scholiastæ interpretantur: & leges sacratæ. Matri.] Recensentur ab Hesiodo quinquaginta Nerei & Doridis filiæ, omnes nymphæ marinæ. Fuit autem Doris, Oceani filia. Aegæo.] Quòd in Aegæo insula sita sit, sacram Neptuno Aegæo canit. unde ea pelagi pars hoc nomine censetur. Apollonij scholiastes eruditè disserit· τὸ αἰγαῖον πέλαγος, inquit, ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ νήσου αἰγὸς ἐκ λιμένης, αὕτη γὰρ ἱερὰ τοῦ ποσειδῶνος, ἐν ᾗ μυ-

dira

A Αἶγα κοιμᾶσθαι λόγος, διὰ τὰ φαντάσματα τοῦ θεοῦ, ὥς φησι νικοκράτης. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ποσειδῶνος ὀνομασθῆναί φασι τὸ πέλαγος· αἰγαῖος γὰρ οὗτος ὁ θεὸς προσαγορεύεται, ὥς φησι φερεκύδης. νικοκράτης δέ φησιν, ἀπὸ τοῦ αἰγέως κατακρημνίσαντος ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν θάλασσαν. οὐκ εὖ. πολὺ γὰρ ἀπέχει ἡ ἀκρόπολις τῆς θαλάσσης παραπλέοντι. Aegaeum pelagus, inquit, nomen sortitum est ab insula, capr ratum appellata. est autem haec sacra Neptuno. Aiunt in hac neminem propter phantasmata Neptuni dormire, ut prodit Nicocrates. Sunt rursum alij, qui Aegaeum pelagus dictum contendunt, ab ipso Neptuno. Hic enim deus Aegaeus nuncupatur, ut author est Pherecydes. Nicocrates asserit, ab Aegaeo quodam, qui se ex arce in mare praecipitem dedit. Sed non rectè. nam arx praeternauigantibus procul à mari abest. Hactenus ille. Lycophronis interpres, ὅτι Αἰγαῖον αἰγὸς ἐκαλεῖτο. Doridi.] Δωρίδι, systole. Pius arcitenens.] Apollo: periphrasis. Hoc epitheto multo antè usus fuit Naeuius, libro 2. belli Punici Deinde pollens, inquit, sagittis inclytus arcitenens, &c. Pium eum nuncupat, uel ob interfectum

B Pythonem: uel ob pietatem in patriam, quam fluctuantem uado illigauit. Circum.] Anastrophe. Errantem.] Nam diu fluctuans, una terra motum non sensit usque ad M. Varronis aetatem. Mutianus, inquit Plinius, prodidit, bis concussam. Quoniam autem Apollo in ea natus creditur, immobilem & uado fixam reddidit. Mycone.] In hac insula Hercules Gigantum reliquias fudit. Strabo Geographiae libro decimo refert, Myconios caluos dici solitos, quòd id uitij in ea insula sit gentilitium. Vnde in prouerbium uulgò abierunt, μυκόνιοι φαλακροί, Myconij calui. Quanquam in Scythia gentem ab ipso natali caluam esse, scribit Herodotus in quarto. Admonet D. Erasmus uenustè, homines raro capillitio, Myconios posse appellari. Notati sunt & alio nomine Myconij: Μυκόνιος γείτων, Myconius uicinus, qui ob tenuitatem uictus alienas coenas captaret & inuocatus conuiuijs alienis superueniret. κατὰ τῶν διαβεβλημένων ἐπὶ γλισχρότητι. ἔρριπται δὲ ἐπὶ τῶν ἀκλήτως εἰσιόντων εἰς τὰ συμπόσια, ut ait Suidas, Athenaeus in fragmentis primi libri. ὡς ἄκλητον ἐπεισπαίοντα εἰς τὰ συμπόσια μυκονίων δίκην, de Pericle quodam. No-

C tabantur enim Myconij. quod liguritores essent, & mensae alienae appetentes. Zenodotus in sordidos tradit quadrare & humiles homines, quòd ea insula inter contemptissimas fuerit habita, propter sterilitatem, quare alieni appetentiores fuisse. Athenaeus libro suprà citato, Myconios immodica bibacitate & luxu infames fuisse olim: atque inde Cratinus Ischomachum gulosum hominem, Myconium appellasse tradit. Celsa.] propter montem Dimastum. Gyaroq;.] Mixtim enumerat Cycladas & Sporadas. nam hae à scriptoribus ita confunduntur, ut quae Cycladum sint, Sporadibus: rursum quae Sporadum, Cycladibus adscribantur. Sporadibus ab omnibus ferè tamen Gyarus adnumeratur. In hac aiunt mures ferrum arrodere. Annotauit hoc Suidas. Immotamq;.] Pindarus Olympiorum hymno sexto, Apollinem diuinae Deli speculatorem uocat:

τερψιμβρότου Δάλου θεοδμάτας σκοπόν.

Porrò nonnulli hanc de Delo historiam referunt. Cum Latona è Ioue grauida, decem menses uterum gestasset, eamq; persequeretur Python, inquit Hyginus, in Asteriam insulam maturauit. Ibi duobus plantarijs decerptis oliuae & palmae, illico gemellos peperit, Dianam & Apollinem: ipsamq; tum insulam Delum appellauit, ὅτι ἐξ ἀδήλου βεβαίως ἐρρίζωθη: id est, quòd incerto & mobili fluitans fundamento, nunc fixa radice sederet. Historiam refert Homeri enarrator lib. Iliad. 1. Hinc Delus Apollinis insula coepit appellari, Δῆλος γὰρ νῆσος τοῦ ἀπόλλωνος. Historiam longè à superioribus diuersam & uetustiorem quidam de hac eadem insulam recensent. Cum Cyclades per diluuium multum temporis tectae demersaeq; latuissent, rarescentibus iam aquis omnium prima Delos sole illustrata, conspicua esse coepit: unde nomen ei factum credunt. Apollonij enarrator, & quidam alij, ut dixi, Asteriam à forma, Ortygiam à sorore Latonae dictam existimant. Extat oraculum apud Herodotum in Erato, de Delo immota. quam promittit Daemon aliquando se moturũ, alludens ad prouerbiũ, ἀκίνητα κινεῖν, Non mouenda mouet.

κινήσω καὶ Δῆλον ἀκίνητόν περ ἐοῦσαν.

Mouebo Delum, quamuis immobilem.

Prouerbium, Non mouenda moues, quadrat in eum, qui molitur impossibile quiddam, aut qui res sacras uiolat, aut qui conuicijs incessit eos, quibus ob authoritatem debetur reuerentia. Explicatur pluribus uerbis ab Erasmo paroemia. A Delo, Delius dictus est Apollo: Delius natator, Δήλιος κολυμβητής, qui admodum natandi esset peritus, quiq; nosset in summa natare aqua. Admonet Suidas, hoc dictum fuisse, uidelicet à Socrate, in Heracliti librum nimis obscurum, sensusq; eius obstrusos & profundos: τοῦτο ἐρρήθη εἰς βίβλον ἡρακλείτου, διὰ τὸ δυσνόητον, δηλίου τινὸς δεῖσθαι κολυμβητοῦ, ὃς οὐκ ἀποπνιγήσεται ἐν αὐτῷ. ἐπιγράφουσι δὲ αὐτό, οἱ μὲν μούσας, οἱ δὲ περὶ φύσεως. διόδοτος δέ, ἀκριβὲς οἰάκισμα πρὸς στάθμην βίου, γνώμην ἤθους, κόσμον τρόπων ἑνὸς τῶν ξυμπάντων. ἢ οὕτως, δηλίου κολυμβητοῦ, ἐπὶ τῶν ἄγαν νηχομένων. σωκράτει γὰρ δόντος τοῦ εὐριπίδου ἡρακλείτου τοῦ σκοτεινοῦ σύγγραμμα, ἐρέσθαι τί δοκεῖ· τὸν φάναι, ἃ μὲν συνῆκα, γενναῖα. οἶμαι δὲ καὶ ἃ μὴ συνῆκα· πλὴν δηλίου δεῖται κολυμβητοῦ, εἰς τὸ μὴ ἀποπνιγῆναι ἐν αὐτῷ. Et interpretatur statim usum paroemiae, ἐπὶ τῶν πάνυ ἐμπείρων τάχεσθαι. Id honoris Dianae & Apollini est habitum postea, ut in Delo neq; parere, neq; sepelire fas esset, neq; canes alere. Testatur hoc ipsum Thucydides libro tertio: sed mortuos in uicinam insulam Rheneam efferre cogebantur. Annotauit hoc ipsum item Strabo Geographiae libro 10. Verba Thucydidis sunt de Pisistrato, qui insulam iuxta oraculum quoddam expiarit: τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη τοιῷδε τρόπῳ. θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν δήλῳ, πάσας ἀνεῖλον. καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον, μήτε ἐναποθνῄσκειν ἐν τῇ νήσῳ, μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ' ἐς τὴν ῥήνειαν διακομίζεσθαι. Est autem Rhenea Delo adeò propinqua, ut Polycrates Samiorum tyrannus aliquando utramq; alteri catena iunxerit, ut author est Thucydides: ἀπέχει δὲ ἡ ῥήνεια τῆς δήλου οὕτως ὀλίγον, ὥστε πολυκράτης ὁ σαμίων τύραννος, ἰσχύσας τινὰ χρόνον ναυτικῷ, καὶ τῶν ἄλλων νήσων ἄρξας, καὶ τὴν ῥήνειαν ἑλών, ἀνέθηκε τῷ ἀπόλλωνι τῷ δηλίῳ, ἁλύσει δήσας πρὸς τὴν δῆλον. καὶ τὴν πεντετηρίδα τότε πρῶτον μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐποίησαν οἱ ἀθηναῖοι, τὰ δήλια. ἦν δέ ποτε καὶ τὸ πάλαι μεγάλη ξύνοδος ἐς τὴν δῆλον τῶν ἰώνων τε καὶ περικτιόνων νησιωτῶν. ξύν τε γὰρ γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐθεώρουν, ὥσπερ νῦν ἐς τὰ ἐφέσια ἴωνες. καὶ ἀγὼν ἐποιεῖτο αὐτόθι

καὶ γυμνικὸς καὶ μουσικὸς, χορούς τε ἀνῆγον αἱ πόλεις. Illud item expressum fuerat in lustrali sacro inter Athenienses & insulares, ut si quæ nixu laborare cœpissent, quoquo modo pariture in Rheneam insulam deportarentur. Huc feror.] In Delum, nunc ita firmam ac stabilem, ut nullis tempestatibus sede sua dimoueri possit. Apollinis urbem.] Fuit ea insula, teste Plin. lib. 4. cap. 12. Apollinis templo & mercatu celebris toto orbe. Pisistratus apud Thucydidem libro 3. donaria Apollini dedicat. Nec Sophianus picturam templi in Delo prætermisit, in descriptione Græciæ. Huc frugum primitias hyperboreorum gentem Apollini mittere solere, memoriæ proditum est, quem ipsi quoque præcipuè colebant. Virgines illas ferebant: quæ ob id hospitijs gentium aliquot inde annos uenerabiles fuere: donec uiolata fide, sacra ea in accolarum finibus deponere instituere. Hi ad conterminos, atque inde in Delum deferebant, donec in uniuersum ea ipsa religio aboleuit. Quod autem prætemauigata Chio, inter Andrum & Tenon prouecti in Delum peruenerint, non casui, sed consilio poëtæ, aut certè ducis Troiani tribuendum est. Nam cum augurijs deorũ ad nouas terras quærendas agéretur, nihil prius esse debuerat, quàm ut in nauigando certam regionem tanquam scopum destinatam haberet, quò cursus dirigeretur, ne incertus sursum ac deorsum uagaretur. Neque uerò id scire, nisi uel Delio uel Delphico oraculo doctus, poterat. Et Delphos, ut hostilem terram, declinare rectum erat. Quare consultò Delium oraculum, ut nimis periculosum, petit. Huc accessit ueteris necessitudinis ius cum rege Anio, qui idem & Apollinis sacerdos fuit. Rex Anius.] Prosopographia à duplici dignitate, regia & sacerdotali, sed & uenerando religione habitu. Initio reges promiscuè pontificum & regum munera obibant. In sacra historia Melchizedechus utraque dignitate augustius memoratur. Et antiquitus in quibusdam gentibus hoc ipsum fuisse obseruatum, uel hoc in loco testatur poëta. Romæ quoque postea, & initio quædam regia sacra à Numa instituta fuere, & sacerdotes, qui regiæ uicis sacra obirent, illis bello occupatis. Et alibi regibus hoc honorificum fuisse, in confesso est, multo antè apud Troianos: quod in Priamo & Aenea liquet. Idem postea à Cæsaribus longa serie obseruatum fuisse constat. Ab Iulo Aeneæ filio sacerdotium pontificatus maximi, in gente Iulia multis seculis mansit. Gessit Iulius Cæsar, gessit Augustus, & alij nonnulli post eum. Phœbique.] Phœbum dictum tradunt, quasi purum & mundum. φοῖβος, καθαρὸν καὶ λευκὸν, τὰ γὰρ θεῖα, καθαρὰ καὶ ἄλυπα. φοιβάζω, μαντεύομαι. Vittis.] infulis, cuiusmodi sunt apud nos episcoporum mitræ bicornes: διαδήματα. Tempora.] temporibus. Lauro.] quippe Apollinis sacerdos, & in ea insula, quæ in ipsius tutela esset. Daphnen adamabat Apollo: hancque fugientem se, uertit in laurum: qua deinceps adeò fertur delectatus, ut ea se coronarit, sibique consecratam ob admirabilem eius ligni naturam uoluerit. Alijs, quòd in Parnasso sit spectatissima. Sed de hac paulo pòst.

Iungimus.] Mos gratulandi aduentum hospitibus. Apud quasdam nationes honorificum est, osculis recipere, & obuios salutare. Templa Dei.] Religiose, se circa domesticas obsonationes nihil moratum memorat, sed statim diuum tutelarem accessisse, cuius maximè gratia huc cursum intenderat. Templa.] Descriptio templi, à uetustate ædificij, & proinde à religione loci. Tradunt, Delphicum templum antea religiosum & intactum, aliquando à sacrilegis spoliatum fuisse, & incensum: Delon uerò, neque ante id tempus, neque postea, ullo incommodo uexatam, sed eodem semper mansisse saxo. Hic fons est Inopus, cum quo Nilus pariter decrescit, augeturque: autoribus Plinio & Strabone. Macrobius addit, non mirum uideri, quòd præsidio religionis tuta sit insula. nam continuam saxi firmitatem, reuerentiam sibi accersisse. Templa.] templum, numerus pro numero. Da propriam.] Omisso exordio, simpliciter supplex petit certam sedem. Mouet affectus à statu rerum præsenti: quòd Troiani reliquiæ Græcorum, extorres patria, terram habitandam quærere compellantur. Epilogus constat iteratione petitionis. Multa simul per copiam eòdem spectantia congerit. Da domum, mœnia, genus, propriam urbem: & quæ sequuntur. Itaque petit sedem stabilem, & generis posteritatem. Thymbræe.] Ad dei beneuolentiam sibi conciliandam, eum Thymbræum uocat, à loco, in quo summis honoribus colebatur à Troianis. Thymbra herba est, cuius plenus erat ager Troianus, circa templum Apollinis. Ab hac Thymbræus, à duce Troiano nuncupatur. Est autem herba aromatica, cuius præter alias regiones Phrygia feracissima est. À Latinis, opinor, Satureia dicitur: à Satyris, lasciuis in Venerem. De hac Plinius libro 19. capite octauo. Eadem est quæ cunila, non dissimilis thymo. Nonnulli fruticem esse aiunt: quidam oleris genus. Ab ea natum est prouerbium, Ex thymbra nemo lanceam fecerit, neque ex Socrate militem irreprehensibilem: Non omnium ingenia accommodata sunt disciplinis: Non è quouis ligno fit Mercurius. Porrò si uerum id est quod Hesychius annotauit, magis huc quadrat. Thymbra, inquit, est locus Ilij, ad amnem Thymbrum. Distat hic à ueteri urbe stad. X. quo loco erat Apollinis Thymbræi templum. θύμβρα, inquit, τόπος τῆς ἰλίου, ἐπὶ τὸν θύμβρον λεγόμενον ποταμὸν οὕτως ὀνομασθεῖσα, τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀπέχοντα σταδίους δέκα, ὅπουγε καὶ ἱερὸν ἀπόλλωνος θυμβραίου. Hinc θυμβροφάγος, δριμυφάγος. nam thymbra cibus est grauis ac asper. Suidas astruit, θύμβριν loci nomen esse, & campum quendam ita appellatum. Verba eius subijciam. θύμβρις ὄνομα τόπου, καὶ πεδίον τι. θυμβρεπιδείπνου γαστρὸς, τὰ θύμβρα δυναμένης δαπανᾶν. ἔστι δὲ βοτάνης εἶδος, ἀφ' οὗ δηλοῖ, ὅτι λάχανα μόνα τρώγουσιν εὐτελῆ. θυμβροφάγον, ἤτοι ἀγροικὸν, καὶ ἐλευθέριον. παρ' ὅσον οἱ ἐν ἀγρῷ διατρίβοντες, ἀσφαλέστεροι καὶ ἐπιεικέστεροι, τὸ δὲ θύμβρον ἐν ἀγρῷ γίνεται. ἔστι δὲ τοῦτο ἄγριον φυτὸν, καὶ δριμύ. θυμβροφάγον ὄν, ἀντὶ τοῦ πικρὸν καὶ δριμὺν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. οἱ δὲ, ἀντὶ τοῦ δριμὺν καὶ ἱλαρόν. τινὲς δέ φασι τῷ θύμῳ εἶναι παραπλήσιον. Hæc Suidas. Pergama.] Erat Pergamus, seu Pergamum, teste Hesychio, arx Ilij. πέργαμος, ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἰλίου. & Pergamum Idæ promontorium. Huius regionis fuerunt quatuor: Phalacrum, Lectum, Gargarum & Pergamum. Cæterùm, ipsam urbem uel Pauli peregrinatione celebrem satis opinor quæ testamento Attali à Romanis in prouinciæ formã redacta fuit. erat enim eius regia. Celebratur fama inuentæ chartæ, quæ ob id pergama est dicta. περγαμηναι, αἱ μεμβράναι, αἱ διφθέραι. Patria fuit Galeni medici, & Apollodori oratoris, qui præceptor fuit Augusti Cæsaris. Fuit Pergamum gazophylacium Lysimachi

Agathoclis,

A Agathoclis, qui unus fuit ex Alexandri Magni successoribus. Quidam grammaticorum, Pergama numero tantum multitudinis pro arce Ilij usurpari existimant: atque hinc omnia excelsiora ædificia, Pergama dici posse. πέργαμον, τὴν πόλιν ἴωνες λέγουσι. οἱ δὲ, πάντα τὰ ὑψηλά. Troianos itaq; altera Pergama uocat figuratè, reliquias Troianorum. Da pater.] Epilogus constat iteratione petitionis. Augurium.] Euidens signum, aut diuinum responsum, quo simus certi, quo nam sit eundum. Attentionem conciliat ad insequutum oraculum, ab horrendis, & signis præcedentibus. Liminaq;.] templum: synecdoche, & polysyndeton. Extendit uocalem breuem in cæsura: à partitione. Laurusq;.] Hanc uaticinationis symbolum esse, Apollini, adeoq; ipsi Phœbo, authore Eusebio, sacram, futurorumq; habere præsensionem, creditum est. Nihil crepitantius uritur. Hinc à Græcis δάφνη dicitur. nam particula δα intentionis uim habet: φωνέω, loquor. Hac de caussa Lycophron os uaticinantis στόμα δαφνηφάγον nominat: id est, τὸ μαντικόν. Rationem reddit interpres, cur uaticinantibus & Apollini dicata ea sit arbor. λάδων, inquit, ὁ ἐν ἀρκαδίᾳ ποταμὸς,
B τῇ γῇ συγγινόμενος, ἐγέννησε παῖδα ὀνόματι δάφνην, πάνυ ὡραίαν τῷ εἴδει. ταύτην ἐρασθεὶς ὁ ἀπόλλων, ἐδίωκεν αὐτήν. ἡ δὲ συλλαμβάνεσθαι μέλλουσα, ηὔξατο τῇ μητρὶ αὐτῆς τῇ γῇ. ἡ δὲ χανοῦσα, ὑπεδέξατο αὐτήν. ἡ γῆ δὲ τὴν ἀπόλλω παραμυθουμένη, ὁμώνυμον τῇ κόρῃ φυτὸν ἀνέδωκεν, ὃ καὶ δάφνη καλεῖται. ἔτι δὲ ἀειθαλὲς, καὶ μὴ λείποντι μαραινόμενον. ἐπειδὴ καὶ ἡ κόρη ἄφθαρτος ἐκ τοῦ ἀπόλλωνος ἔμεινεν. ἀπόλλων δὲ συνείρας στέφανον ἐκ τῶν τοῦ φυτοῦ φύλλων, ἐστεφανώσατο διὰ τὴν τῆς ὁμωνυμίας ἔρωτα. ὅθεν καὶ τὰ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀπόλλωνος στέμματα ἀπὸ δάφνης ἦσαν κατεσκευασμένα. Sed & ueteres euenta rerum ex crepitantis lauri ratione obseruabant. Nam si crepitantius ureretur, auspicatissimum erat signum, maximè colonis. Sin tacita deflagrasset, sinistrum omen. Indicat illud Tibullus:

Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni.

Posterius uerò Propertius:

Et tacet extincto laurus adusta foco.

Hanc Claudianus præsciam nuncupat. quòd subiecta dormientis culcitræ aut puluinari eius folia, somniorum ue-
C ritatem conciliare credantur. Sic Antipho, Philocrut, Artemon & Serapion Ascalonites scriptum reliquere. μαντικὸν φυτὸν hinc appellatur. Atque hæc caussa est, cur Chryses ab Homero, Apollinis sacerdos, laureas corollas gestans introducitur: & à Virgilio Anius laureatus. Efficax putatur laurus aduersus uenena. Vna omnium arborum fulmine non tangitur. Duo eius genera tradit M. Cato: Delphicam & Cypriam. Delphica coronabantur Delphis sacrorum certaminum uictores, & triumphantes Romæ: Cypria, folio breui nigroq; subcrispa est. Ante domos Cæsarum & pontificum ponebatur. Huius plenior descriptio est apud Plinium cùm alijs multis locis, tum libro 15 cap. 30. Mugire.] Remota metaphora, ab animali ad non animal. Quod boum est, transtulit ad cortinam Deliam. Cortina.] Propriè est caldarium, in quo pigmenta & colores coquuntur, & lanæ inficiuntur. Plinius: Hæc rursum in cortinas æreas confecta, aceto spissatur. Et capite sexto libri 15. de coloribus: Fit etiam apud infectores ex flore nigro, qui adhærescit æreis cortinis. Sunt & uela seu peripetasmata, cortinæ. Porrò autem, quid cortinæ tripodum fuerint, quæ Delphicæ appellabantur, uariant. Ex Plinio liquet, æreas fuisse, capite 3. libri 34. Seruius certè pro tripode ipsius Apollinis accipit, unde oraculum reddebatur: à similitudine caldarij ænei, siue quòd corio Pythonis tecta esset, siue quòd certissima inde responsa ederentur, ut cortina quasi certina sit appellata. Sunt qui deductam à corde uolunt, quòd cor Phœbadis illic teneretur. Quoniam autem cortinæ antiquitùs Apollini Delphico dicabantur, omnes Delphicæ cœperunt nuncupari. Varro quoque scriptum reliquit, à corde nomenclaturam accepisse, quòd inter terram & cœlum sit: à similitudine cortinæ Apollinis, quodq; inde primùm sortes sint extimatæ. Gortyna, siue Cortyna, nobilis Cretæ urbs quondam fuit, ita dicta ab heroe quodam Gorty, ἀπὸ ἥρωος γόρτυνος, καὶ γερτύνος ἀπὸ τόπου. Hæc primùm Larissa, mox Cremnia, ad postremum Gortys dicta fuit. De tripode postea suo loco dicturi sumus. Oraculum planè Apollineum, prima fronte: hoc est, obscurum, & ambiguum: cuius uis ab unius uoculæ commoda interpretatione pendet. Iubet primam gentis Troianæ originem repetere, & quidem quadam tautologia: id quod peculiare erat huic dæmoni. Deinde promittit regnum & posteritatem. Dardanidæ.] Antonomasia. De Dardano aliàs diximus. Cæterùm cum Phœbus eos Dardanidas uocet, magis quàm Teucros, aut Troianos, aut Laomedontiadas, satis coarguit, quam terram censeat petendam. Verùm Anchises ea uoce sat perspicuè admonitus sua negligentia, seu potius incogitantia, in horrendum errorem magno suorum postea malo labitur. Etenim non regionis petendæ quidem nomen ponitur: sed maiorum origo, quam sequatur, monstratur. Et quia recentior erat Cretæ, unde Teucer in Phrygiam delatus fuerat, memoria, Italiæ antiquitas illi non uenit in mentem. Ex Creta Teucer ex Italia Dardanus ortus, in Troadem commigrarat. Sed ea animorum lætitia publicè orta turbauit consilium, ut non aduerterent, cum Dardanidæ salutarentur, se moneri, ut Italiam peterent: cuius origo longè erat remotior. Vt diligens Homericæ obseruantiæ imitator est poëta. Exemplum enim Homericum de capiendo ab Agamemnone Ilio scitè imitatur. Nam ut Agamemnon circa interpretationem oraculi ibi labitur, ita hic Anchises hallucinatur circa Deliacum responsum: cum sortes utriusque sint luce clariores. Stirpe.] prima origine. Vbere.] Metaphora ad insequentem allegoriam respicit. Antiquam.] Hoc obscurius, quàm id quod præcessit. Estq; planè αὐτογνωματῶδες. Antiquam matrem enim, terram uocat, unde maiores in Asiam se contulerint. Est enim terra communis omnium parens. Ostendit id Brutus, liberator urbis Ro. qui accepto Phœbi responso, cum post Tarquinium summum imperium Romæ habiturum, qui primus matrem oscularetur: tellurem communem matrem interpretans, humi simulata stoliditate lapsus, ei osculum dedit. Hæc nos gignit, alit, & ad postremum sinu suo recipit. Hic domus.] Domum genus & posteros dicit, qui in ea terra latè imperium tenebunt unde Dardanus in Phrygiam transmisit. Condidit hic Dardaniam generatione 18. cum Mosche Israhelem per desertum circumduceret, Danaus regnaret in Græcia. Quo tempore templum Delphicum opera Phlegyæ conflagrauit. Sunt qui in 19. redigunt. Vtcunque habes, produnt hunc Corythi, uel (ut nonnulli) Corinthi: ut alij, Minois regis filium fuisse ex Electra, apud Italos. Quidam etiam

Thuscia

Thusciæ regem. Fratrem habuit Iasium. Patre è rebus humanis sublato, fratres de successione contendere cœperunt. Iasius per insidias à fratre interficitur. Dardanus cùm uideret ciues ea cæde immodicè perturbatos, ad tumultum certum spectare, cum parte populi fugit: ac tandem post longam iactationem terra ac mari, in Samothraciam appulit. Hæc tum Samos erat. Inde secundo uento ablatus, eam Asiæ partem occupauit, ad quam Pontus alluit. Oram illico omnem de suo nomine Dardaniam nuncupauit. Condidit ibi oppidum, regnauitq; annos quinquaginta, relicto hærede regni Erichthonio filio. Sed de Dardano & Iasio paulo pòst, ubi in Cretam A *nauigio peruentum erit, plura, & non paulo his quidem diuersiora recensebimus.* Cunctis domi.oris.] *orbi terrarum: imperium Romanum innuit.* Et nati natorum.] *Expressit Homericum illud lib. Iliad. 20.*

καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Tumultu.] *Est, autem propriè tumultus, tanta perturbatio, ut maior subinde timor oriatur. Hinc tumultuari, in perturbatione esse.* Iubeat.] *in Phrygiam, quam dubium erat, uocaretur Antiquam matrem, an aliam terram.*

ARGVMENTVM.

Anchises Apollinis oraculum interpretatur, sed male: nam cum Apollo Italiam petendam esse significaret, ipse de Creta intelligens, eò statim nauigandum esse admonet. ac patrum antiquorum monumenta secum repetens multas rationes adducit, quibus probat Cretam sedem esse Troianis fatalem. itaq; placatis sacrificio uentis, mactatisq; Apollini uidelicet, & Neptuno hostijs in Cretam soluit.

Tum genitor ueterum uoluens monumenta uirorum:
Audite ô proceres, ait, & spes discite uestras.
Creta Iouis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, si ritè audita recordor,
Teucrus, Rhœtæas primùm est aduectus in oras.
Optauitq; locum regno: nondum Ilium & arces
Pergameæ steterant: habitabant uallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaq; æra,
Idæumq; nemus, hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominæ subiere leones.
Ergo agite, & diuûm ducunt quà iussa sequamur.
Placemus uentos, & Gnosia regna petamus:
Nec longo distant cursu, modò Iuppiter adsit.
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo:
Nigrã Hyemi pecudẽ, Zephyris fœlicibus albam.

NASC. Audite ô proceres, ait.] *ab attentione auspicatur utq; attentiones sibi compararet auditores, de rebus utilibus ad eosq; pertinentibus se uerba facturum pollicetur:* Creta Iouis magni.] *Narratio est quam uarijs circumstantijs, uel coniecturis potius uerisimilem facit. primũ Cretam describit, & ex singulari quadam dignitate, ac diuino studio, quod in ea est Iuppiter natus, uehementer extollit, & est uersus ex Hom. sumptus Odyss. τ. nisi quod Homerus magni Iouis non dicit, sed hoc modo:*

» Κρήτη τις γαῖ' ἔστι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ
» καλὴ, καὶ πίειρα. *id est,*
» *Creta iacet medio tellus circumflua ponto*
» *Pulchra, ferax.*

Medio iacet insula ponto.] *à loci opportunitate: quòd undiq; mari clausa ab hostium impetu tuta est. nisi exponas, medio, id est ambiguo: nam quo in mari iaceat, Solino teste, non satis probari potest. attamen medio ponto de omnibus insulis dicitur: nam mari undiq; cinguntur: ita paulò ante de Delo:*

» *Sacra mari colitur medio gratissima ponto.*

Mons Idæus ubi.] *circumstantias, seu coniecturas aggreditur, quibus uerisimile faciat Cretam ab oraculo significari.* Centum urbes habitant magnas.] *Mella Pomponius, alijq; Geographi id etiam scriptum reliquerunt. Cretam olim centum habuisse ciuitates. quod ex Homero sumptum apparet: qui libro Iliad. β. ita cecinit:*

» ἄλλοι θ' οἳ Κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο.
» *At in 19. Odyss.* ἐνενήκοντα πόληες. *id est, nonaginta urbes illi extitisse memorat. idem refert Plato in Minoe. nunc uerò longe pauciores habet. multas tamen uillas pagosq; multos, oppida etiam nonnulla adhuc retinet.* Ma- B ximus unde pater.] *altera coniectura: nec aliter ferè iudicari poterat nisi de Creta intelligendum esse: quia inde Teucer uenerat, qui urbem Ilium condiderat, populosq; ualles imas incolentes arce, & mœnibus sepserat.* Rhœteas.] *Troianas, à Rhœteo Troadis oppido.* Si rite audita recordor.] ἀπορίᾳ *errorem suum excusat.* Hinc mater cultrix Cybele.] *tertia coniectura: quod ex hac insula & sacra, & sacerdotes magnæ matris, hoc est Corybantes Troiani susceperunt. unde etiam Cretæ commendatio deducitur à religione.* Idæumq; nemus.] ἱμερατικῶς, *in quo Iuppiter alitus, educatusq; fuit.* C Ergo agite.] *Conclusio est: quæ exhortationem habet ab honesto & utili.* Placemus uentos.] *ab utili.* Nec longo distant cursu.] προληπτικῶς *tacito occurrit obiecto, & rem haud difficilem esse indicium facit à breuitate nauigationis.* Modo Iuppiter adsit.] ἐπανόρθωσις *ad euitandam temeritatem: nam temerarium est uelle aliquid de futurò polliceri.* Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.] *rationem habet cum accepti oraculi, tum etiam nauigationis futuræ, ideo & Apollini, & Neptuno sacra facit. consulto prætereo hostias olim pro qualitate numinum mactari solitas fuisse, quod Seruius hic attingit, & alibi pluribus differit, illud tantum dicam quod memoratu dignum arbitror, quòd Neptuno, tametsi ex cœlestibus dijs unus est, quibus alba conueniunt, sicuti inferis nigra, tamen nigrum taurum mactare consueuit antiquitas. id quod Homeri auctaritate ex illo tertij libri Odiss. carmine facile probari potest:*

——τοίδ' ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον, »

ταύρους

» ταύρους παμμέλανας Ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ.

A Cuius rei caussam assignare uidetur interpres, quia huiusmodi color est, qui prouenit ex profunditate maris. uerba interpretis apponenda duximus, ne quis forte illa desideret. sic enim ait: ταύρους μὲν διὰ τὸ βίαιον τῆς θαλάσσης, μέλανας δὲ διὰ τὴν χρόαν τοῦ ὕδατος τὴν ἐκ τοῦ βάθους. id est, Tauros quidem ob maris uiolentiam, nigros uerò propter eum, qui ex profunditate fit aquæ colorem.

LAMB. Hort. Prudenter hac in parte decorum seruat poeta, quòd Anchisæ interpretationem oraculi tribuat: quippe seni, & antiquitatum regni Troiani perito. Monumenta dicta uidentur à monendo, quæcunque uel defuncti caussa ædificantur: uel ad memoriam alicuius supersunt, quæ nos illius admonent. ut sunt sepulchra, statuæ, libri, & similia. Audite.] Attentio, ad interpretationem oraculi. Sed quamuis senex, & rerum multo usu exercitatus est, labitur memoria tamen. Creta.] Chorographia, à dignitate, partibus, origine gentis Troianæ, & opibus. Creta hodie Candia uulgò, sed à candore, utroque nomine appellatur, maior Cypro, minor Sicilia & Sardinia. sed fertilitate

B te omnibus par. Media iacet inter Atticam Græciæ, & Cyrenaicam Africæ oram, utroque nauigatione bidui. Ab ortu alluit mare Carpathium, ab occasu Ionium, à septentrione Aegæum, à meridie Africum: porrecta inter ortum æstiuum et occasum, forma oblonga quidem, sed angusta. Imperante Creta primo insulæ rege, eam regionem tenebant Eteocretæ. Huius uetustissimus rex memoratur Iupiter. Fuit & Gnosius Rhadamanthus, uir tanta puritate ut ueteres illi iudicia apud inferos tribuerint. Minos Cretensibus leges tulit, & institutis optimis insulam exornauit: quare & huic tribunal antiquitùs apud inferos traditum fuit. Fama est, ipsum Lycurgum, qui postea Lacedæmonijs leges tulit, à Thalete Musico eas, & Rhadamantho & Minoe latas, in Creta edoctum fuisse. Certè Plato grauis philosophus, author est, Lacedæmonios & uetustissimas Græciæ ciuitates ex hac insula sibi leges & instituta quæsiuisse, & ambos Iouis ex Europæ filios fuisse. Ita scriptum reliquit in Minoe: μὴ ὡς καὶ ῥαδάμανθυν οἱ Διὸς καὶ Εὐρώπης παῖδας. Multis olim nobilitata fuit fabulis Creta: Pasiphaes, Ariadnes, Minotauri, Dædali operibus & fuga & morte, Androgæi cæde: sed in primis Io-

C uis natali, cuius sepulcrum incolæ ostendere consueuere. Cres anno Abrahæ CXXIX, primus in ea insula regnasse traditur, quem quidam Orionis Demogorgonis filium fuisse affirmant: insulam certè de suo nomine Cretam dixit. Dosiades author est, à Creta Hesperidis filia nomen insulæ factum. Anaximander, à rege Curetum: cum antea Aeria, inde Macaron à cœli clementia & temperie diceretur: siue, ut Solinus & Martianus, μακαρόνησος. Fuit & Curetis aliquando insulæ nomen. Cæterùm hunc Cretem nonnulli memorant unũ fuisse Curetum à quibus Iupiter postea abditus fuit, & educatus. Non desunt, qui Saturnium ibi omnium primũ regnasse affirment. Post hunc imperium ad Iouem filiũ peruenisse, ac tertium hæredem regnasse Minoem, cui hæret successerit filius Minos iunior, quem Plato Iouis discipulum & necessarium, ὀαριστὴν uocat. Post hunc regnum obtinuit Idomeneus ille, qui ad Troiam, cum reliquis Græcorum ducibus pugnarit, ac domum reuersus regno fuit expulsus. Iouis.] A' dignitate personæ. Incolæ nihil ueriti fuerunt constanter affirmare, Iouem apud se natum, educatum & sepultum fuisse: quamobrem mendacij & uanitatis nomine infames semper habiti sunt. De his extat ex Epimenide Pauli testimonium:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Et κρητίζειν, ψεύδεσθαι. Adducit Suidas exemplum. Ἰδομενεὺς γάρ, inquit, ἐπιτραπεὶς τὸν ἀπὸ τῶν λαφύρων χαλκὸν διανεῖμαι, τὸν ἄριστον αὐτῷ ἐξείλετο. Aliæ parœmiæ locum fecerunt, κρητίζειν πρὸς Κρῆτας, ἐπεὶ ψεῦσται καὶ ἀπατεῶνές εἰσι. Creticum tunicæ genus est. Aristoph. σὺ δὲ τὸν Κρητικὸν ἀπόδος ταχέως. Κρητικὸν, ἀπὸ τῆς Κρήτης. Κρητικὸς ῥυθμός ἐστιν ὁ καὶ παιὼν. Aristophanes, ὑπαναπηνεῖν κρητικῶς τὼ πόδε. Clari fuerunt Cretenses semper habiti nauigandi studio & peritia, inter omnes insulares. Vnde parœmia loco antiphrasticῶς celebratum fuit, Cres mare nescit: de eo, qui quod egregiè nouit, dissimulet se scire, authore Strab. lib. 10. πρὸς τοὺς προσποιουμένους μὴ εἰδέναι ἃ ἴσασιν. Quem locum eius abbreuiator exponens, οἱ γὰρ Κρῆτες, inquit, θαλασσοκρατήσαντες, πρῶτοι ναυτικῷ μεγάλῳ χρώμενοι. Cretensis contra Aeginetam: quando improbo res est aut negotium cum improbo. Cretenses sacrum: ubi per tumultum & turbulentè quid agitur, ut si quis eo non fruitur quod pararit. Qua porrò ratione Iupiter in Creta editus sit, canit Hesiodus in Theog.

ὁππότ᾽ ἄρ᾽ ὁπλότατον παίδων ἤμελλε τεκέσθαι
Ζῆνα μέγαν, τὸν μέν οἱ ἐδέξατο γαῖα πελώρη,
Κρήτῃ ἐν εὐρείῃ τραφέμεν ἀτιταλλέμεναί τε,
ἔνθα μιν ἷκτο φέρουσα θοὴν διὰ νύκτα μέλαιναν,
πρώτην ἐς Λύκτον. κρύψεν δέ ἑ χερσὶ λαβοῦσα
ἄντρῳ ἐν ἠλιβάτῳ, ζαθέης ὑπὸ κεύθεσι γαίης,
Αἰγαίῳ ἐν ὄρει πεπυκασμένῳ ὑλήεντι.
τῷ δὲ σπαργανίσασα μέγαν λίθον ἐγγυάλιξεν
Οὐρανίδῃ μέγ᾽ ἄνακτι θεῶν προτέρων βασιλῆι.

Mons Idæ.] Ad ortum, ubi ea insula longissima est, contra Rhodum, Sammonio promontorio erigitur: ab occasu, propter duo promontoria, ubi dispalescit, retusior est: quorum alterum aduersus Phycuntem Cyrenaicæ regionis, à frontis arietinæ similitudine, Græci κριοῦ μέτωπον dixerunt: alterum contra Peloponnesum erectum, Strabo Cimarum uocat. Sunt & lateribus sua promontoria contra Corum, Africum, & Arctum. Montes maximè occidui, teste eodem Strab. & albi sunt: eorumque conualles nulli fertilitate secundæ: quare illi Plinio Albi nuncupantur. Sed inter montes quibus exasperatur, maximè nobilitatur Ida, quòd ibi Iupiter educatus credatur. Huius pedem oppida coronæ similitudine ambiunt. Rigatur insula amnibus illustribus, Lethæo & Oaxi, alijsque nonnullis qui fama minus sunt celebrati. Cæterùm (ut ad Idam reuertamur) Strabo scriptum reliquit, sua tempestate eam Chrysomallum fuisse dictam: ἡ δ᾽ Ἴδη νῦν χρυσόμαλλος καλεῖται. Hanc à nympha sic dictam arbitrantur, quia Iouem aluerit. Didymus uult, omnes montes Idas appellari, quòd inde omnia prospici possint, ἀπὸ τοῦ ἰδεῖν. Hinc oppidum Ida Tyri, & mons in Troade, nomina sunt consequuta. Cretenses enim oraculo moniti, Teucri auspicijs in Phrygiam delati, montem Idam occuparunt. Ab Ida Cretæ, Dactyli Idæi nomen inuenere: quos ferri inuentores fuisse, Hesiodus author est: qui eam terram primi tenuerint. Quidam centum fuisse produnt: Ephorus, non plures quam decem, à quo numero nomen ipsis sit inditum. Memoriæ proditum est,

est, eos ex Ida Phrygiæ postea profectos, duce Mygdone, in Europam transmisisse: ubi diuinandi periti, cantum, initiationes & mysteria docuerint. Et adijciunt, eos non in Creta, sed circa Berecynthum Phrygiæ collem, ferri naturam commonstrasse: adhæc, ignis & æris usum. quare uetustas eos, ut deos coluit. Addunt & illud, unum eorum Herculem fuisse nominatum, qui certamina Olympica instituerit. Atque hinc ob nominis similitudinem, illum Alcumenæ filium eorum authorem creditum. Propter hanc scriptorum uarietatē, Hesychius, δάκτυλοι ἰδαῖοι, inquit, οἱ μὲν ἀπὸ τῆς φρυγίας, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς κρήτης. καὶ τοὺς ὀνομασθῆναι φασὶν ἰδαίους. Et ἰδαῖος ἐπίθετον κρόνου, ἀπὸ ἴδης τοῦ ὄρους τρωϊκοῦ. Plutarch. ἐν τῷ περὶ ποταμῶν, δακτύλους ἰδαίους ex Ida puella & Aegesthio in Phrygia editos prodidit. Diodorus scribit, Idam quibusdam fabulose nomen sortitam ab Ida Melissi filia: narratque præterea de eodem monte memoratu & lectu digna. μέγιστον δὲ ὑπάρχον τῶν κατὰ τὸν ἑλλήσποντον ἔχει κατὰ τὸ μέσον ἄντρον θεοπρεπές, ἐν ᾧ φασὶ κριθῆναι τὰς θεὰς ὑπ' ἀλεξάνδρου. γενέσθαι δὲ ἐν τούτῳ λέγονται καὶ τοὺς ἰδαίους δακτύλους, οὓς σίδηρον ἐργάσασθαι πρώτους, μαθόντας τὴν ἐργασίαν παρὰ τῆς τῶν θεῶν μητρός. ἴδιον δέ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τοῦτο τὸ ὄρος. κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν ἐπ' ἄκρας τῆς κορυφῆς, διὰ τὴν νηνεμίαν τοῦ περιέχοντος τοῦ ἀέρος, ὑπεράνω γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς. ὁρᾶσθαι δὲ τὸν ἥλιον ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης ἀνατέλλοντα, τὰς ἀκτῖνας ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι τεταγμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω θιγγάνειν τοῦ τῆς γῆς ὁρίζοντος. Hæc Diodorus. Ergo Creta ita est sita, ut mediterraneo mari circumflua sit: hic mons Ida est, à qua ea denominatur, quam in Phrygia habemus. Creta.] Iouis Magni patria. Digladiantur uetustissimi antiquitatis scriptores Græci, de patria Iouis. Nam quidam contendunt, eum non in Creta, sed Thebis natum: nonnulli rursum in Arcadia. At Lycophron certè Thebas Bœotiæ affirmat eius natale solum esse, ubi huiusmodi epigramma inuentum fuit:

αἱ δ' εἰσὶ μακάρων νῆσοι, τόθεν περ τὸν ἄριστον
ζῆνα θεῶν βασιλῆα ῥέη τέκε τῷδ' ἐνὶ χώρῳ.

Lycophronis enarrator uolens hanc de Iouis natali loco pugnam dirimere, ita scribit · τοῖς δὲ εἰδόσι, ὅτι δίες πάντες οἱ βασιλεῖς καὶ θεοὶ λέγονται, οὐ κενὸν δοξεῖ, καὶ ἐν κρήτῃ, καὶ ἐν ἀρκαδίᾳ, καὶ ἐν θήβαις, καὶ ἐν ἑτέροις μυρίοις τόποις εἶναι γεννήσεις βασιλέων, καὶ ἐπιγράμματα. τοῦ δὲ οὐρανοῦ διὸς ἡ γέννησις ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥσπερ καὶ τοῦ νοὸς διὸς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, οὕτως ὁ εἰδὼς τοὺς βασιλεῖς πάντας δίας καὶ θεοὺς κεκλημένους, οὐ ξενισθῇ, τούτων πολλὰς πατρίδας εὑρίσκων καὶ ἐπιγράμματα. Nec difficile fuerit mehercle, hac ratione id genus alias digladiationes conciliare. Cunabula.] origo gentis Troianæ. Cunabula propriè lectuli sunt, in quibus infantes ponuntur: & cunæ, quasi cynæ, ἀπὸ τοῦ κυεῖν. Metaphora prouerbiali, pro rudimentis & primordijs quibuslibet: quemadmodum Cicero uocat oratoris incunabula, primam illam à fundamentis institutionem. Unde ab incunabulis, à teneris unguiculis, à crepundijs, à lacte nutricis: pro eo quod est, à prima pueritia. Centum urbes.] Strabo lib. Geograph. 10. testatur, Homeri ætate Cretam ἑκατόμπολιν fuisse, quæ Troianis temporibus recentior fuerit: cum Troianis non plus 90. habuisset. Et idem Odysseæ 19. ἐνενήκοντα πόλιας, cum in Iliade ἑκατόμπολιν dicat τὴν κρήτην. Quam quidem discrepantiam Didymus sic conciliat, οὐχ ὁρισμένως ἑκατὸν πόλεις ἐχούσαν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πολλάς: ut numerus certus sit pro incerto. Cæterùm omnium fermè consensu scriptorum interim centum urbes habuisse constat, quarum Plinius 40. enumerat lib. 4. cap. 12. quas eius ætas nouit. Mela pauciores, & eas quidem notissimas recenset. Gnosum, Cortynam, Lyctum, Lycastum, Holopyxon, Phæstum, Cydonem, Manæthusam, Dictynam, &c. Verùm abuti numerorum amplificatione non solùm poeticum est, uerùm etiã oratorium, & in omnibus propè professionibus receptum. nam & in iure, Centumuiralia iudicia dicebantur, non quòd ex 35. tribubus centum iudices colligerentur, cum 5. superessent, terni ex singulis collecti: sed ob commodiorem enumerationem. Unde centumuiralis hasta, & ipsi centumuiri. Ad consimilem rationem & 70. interpretes recensentur, cum duo amplius fuerint. Uberrima.] προφερεστάτη. Nulli insularum fertilitate cedit. Laus ab ubertate soli. Si uetustatem & instituta gentis spectes, haud facile inuenias aliam à qua superetur. Dixi paulo B antè de regibus uetustis & de integerrimis Cretensium legislatoribus. Non fuerit ab instituto alienum, aliqua de eius gentis moribus, laudatissimis institutis, disciplinaque annotare, quibus clara antiquitùs inter omnes non solùm insulares, uerùm etiam decantatissimas Græciæ urbes floruerit. Ephorus assertor est cuiusdam Rhadamanthi multo uetustioris, quàm ille fuit cuius suprà à nobis mentio facta est, qui insulam legibus sanctissimis, & institutis ciuilibus ad mansuetiorem cultum assuefecit, & placidiores uiuendi ritus. Hunc Minos postea sequutus fuit, qui Iouis antrum nouem annos coluit, & per ocium leges meditatus, ueluti ex pectore Iouis seu oraculo deprompta insulanis proposuit. Verba Platonis in Minoe sunt · φοιτᾶν ἐν δὲ ἐνάτῳ ἔτει εἰς τὸ τοῦ διὸς ἄντρον ὁ μίνως, τὰ μὲν μαθησόμενος, τὰ δὲ ἀποδειξόμενος, ἃ τῷ προτέρῳ ἐνενήκοντα ἔτει ὑπ... παρὰ τοῦ διός. Sed ut omnium regnorum perniciosa pestis est tyrannis, ita et huius insulæ, unde Græcia postea suas leges hausit, optimum statum tyrannicus dominatus, mox Cilicum maria infestantium latrocinia euertit. Fuere ab initio libertatis pertinacissimi assertores, concordiæ studiosi, & uitæ ratione frugales. Frequen- C tabant pueri conuentus, quos greges ipsi uocabant. Viri ætate adulti publica inter se conuiuia celebrabant, æstus ac frigoris patientissimi, armis reipublicæ caussa se exercebant: semitas accliues saltu ac cursu superabant: in gymnasijs pugnas prouocabant: arcubus ac sagittis contendere, honestum erat. Unde in poematis nusquam non hæc obuia sunt, Dyctæa arundo, Cressa sagitta, & similia. His peculiare, iacula sua arborum lacryma, ut Scythis ueneno, tingere. Lucian. in Nigrino. ἐπειδὰν δὲ ταῦτα ἰδὼν ἐκεῖνα αὖτα χρίσας τὸ βέλος, ὅτι ἰῷ, καθάπερ τὰ σκυθῶν χρίεται, ὅτι ὀπῷ, καθάπερ τὰ κρητῶν. Cretensibus uernacula erat armata saltatio, quam πυρρίχην, alij πυρριχισμόν, nonnulli πυρρίχην uocant. Veteribus tria saltationis genera maximè celebrabantur, Pyrrhiche, Sicinnis, & Cordacismus. A' pyrrhiche, πυρριχίζειν, μετὰ ὅπλων ὀρχεῖσθαι, in armis saltitare: & πυρρίχιος, ὄρχησις, saltatio. Sagulum & calceum militarem induebant: arma preciosissimum munus æstimabant: imperare mari unicè studio erat: haud committebant, ut illic à

quoquam

A quoquam superarentur: id quod testatur prouerbium nuper admodum à nobis citatum, Κρὴς πρὸς τὴν θάλασσαν ἀγνοεῖ. Connubia tantū inter æquales cōtrahere, uirginib. è iuuenū cœtu sponsos deligere, ius fuit: uerùm nō prius è domo paterna abducebantur, quàm per ætatē ad administrationē rei familiaris essent idoneæ. Dos erat, si fratrem haberēt, patrimonij dimidiū. Legibus sancitū erat, ut pueri ab ineunte ætate literas, cantiones, & musicæ artis quædam modulamina addiscerent. Ad uirorū cōuiuia, quæ ipsi συσσίτια nūcupabāt, introducti, uilibus amiculis tecti, humi sedebāt. ualidissimus quisq; puerorū, illis præliū lacessentibus, ministrabat. Egressi uenatū cursu exercebant corpora, quo robustiora fierent. Statis diebus in certamen cantus, tibiæ ac lyræ cōmittebantur. His peculiare erat, lætos dies candido, tristes atro notare calculo. Quā tamen consuetudinem multi ad Thraces referunt. Atq; hæc quidem sunt præcipua instituta Cretensium, & leges ciuiles, quibus laudatè insula à sanctissimis nomothetis munita fuit. Et par erat, ut regnū naturæ beneficio, rerum prouentu, glebæ pinguedine luxuriantis diues, disciplinis pulcherrimis nobilitaretur. Sed res horum præclaræ & ma-

B ximæ paulatim, ut aliarum celebrium urbium & regionū, defluxere. Maximus.] A' descriptione transit ad argumenta, quibus colligit, eam terram esse, quam petendā obscuris ambagibus moneat Phœbus: hoc est, quòd inde oriundi sint Troiani. Hinc Teucer in Phrygiam transmisit: hinc sacra matris Deûm, hinc ceremoniæ sacrorum sunt petitæ. De Teucro pòst paulùlum dicemus. Rhœteas.] Phrygias. Rhœteum, locum in Troia, quidam Grāmaticorum apud Græcos interpretatur: & ῥυτέων, ἀπὸ τῆς ῥυτείας θυγατρὸς σιθῶνος τῶν θρακῶν βασιλέως, καὶ ἀχιρόης τῆς νύμφης. Rhœteas.] Antonomasia. Duo sunt eius regionis promontoria, Sigæum & Rhœteum, quorū posterius à Rhœtea Protei filia nomen traxit. Plinius lib. 5. cap. 30. scribit, Rhœtea littora & oppidum extra sinum esse & Dardaniam, Aiacis sepulcro illustria, inquit Mela. At Strabo lib. 13. his fermè uerbis omnē eam oram à Dardano describit· τὸ μὲν ἐκτὸς μνῆμα ἐν ὀφρυνείῳ τῇ τῆς τρῳάδος, τόπος ὑψηλῶ. εἶτα ῥοίτειον, πόλις ἔρημος. εἶτα αἰγιαλός. εἶτα αἴαντ[ει]ος μνῆμα. εἶτα σίγειον, πόλις ἔρημος. εἶτα ἀχιλλέως τάφος, καὶ πατρόκλου καὶ ἀντιλόχου. εἶτα ναύσταθμος, καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν

C ἑλλήνων. Optauit.] Proprio usus est uocabulo conditorum urbis. Habitabant] A' loco, in quo tum incolæ regionis habitabant. Vnde colligere est, urbem conditam fuisse loco editiori. Cybele.] mater deorum. Cybeles nomen à cubo dictum quidam antumant, qui cyben, seu cuben, caput interpretentur, quod homines agat in furorem. κυβιστᾶν, in caput saltare. Proprium sacerdotum huius deæ erat, caput in mysterijs rotare. Cubum autem definiunt, qui in ambitu basin habeat, aut etiam calculum tetragonum. Eiusmodi constat sacrū illum lapidem, aut simulacrum fuisse, quod Romani secundi belli punici temporibus Romam è Pesinunte allatum aduexerunt. Classici grammaticorum interpretantur κύβελα, ὄρη φρυγίας, ἄντρα, καὶ θαλάμας. Suidas· κυβέλη, inquit, ἡ ῥέα· παρὰ τὰ κύβελα, ὄρη. ὀρεία γάρ ἡ θεός, διὸ καὶ ἐποχεῖται λεόντων ζεύγει. Idem paulo pòst: κύβελα, τὰ ὄρη τῆς φρυγίας. Caussam hanc adferunt, quamobrem ita uocentur, quòd illic Rheæ siue Cybeles sacra primum sint instituta. Cybelis, bipennis: & cybele, aurium foramen. Hanc autem magnam illam deorum matrem fuisse, uix ferè est qui ignoret. Huius sacra μητρῷα dicebantur. Memoriæ proditum est, antrū Hierapoli in Asia fuisse, sed innoxium, huic deæ consecratū. Rursum uideo quibusdam authoribus non infimi subsellij placere, deam ab ipso monte, quæ pars Dindymi est, nomen accepisse. Berecyntes Phrygiæ populi & in uniuersum omnes Phryges, teste Strabone, Rheam colunt: unde Berecyntia mater uulgò nuncupatur, mater deorum, Agestis, & Phrygia magna dea. A' locis, diuersa nomina sunt ei quoq; indita: Idæa, Dindymene, Pylene, Cymene, Pesinuntis. Cybele Græci famulos huius deæ eodem nomine cum Iouis sacerdotibus, Curetas appellant, & eosdem Corybantas: & Cybelen uxorem Saturni fuisse, & in Ida Cretæ Iouem peperisse memorant. Hæc leonum iugo uehitur, ut modò ex Suida annotauimus: & cinædi huic sacri sunt. Ops initio, Terra, Vesta, & Pales dicta fuit. quare curru uehitur. Physica horum ratio à Fulgentio explicatur. Huius deæ maximè sacerdotes Galli castrati erant, ita dicti à Gallo amne Phrygiæ, quo gustato illico furore corripiebantur. Sacerdotum originem fuisse memorant puerum Phrygij sanguinis, quem Cybele adamabat. Gallis autem consuetum erat, testa se execare. Fabulantur, Saturnum partus uxoris alios post alios deuorare solitum. Iouem uerò opera Corybantum cymbala pulsantium, ne infantis uagitus exaudiretur, eadi subtractum, & ab ijs in Ida educatum. Fabula recensetur ab Hesiodo in Theogonia. Inde Corybantes, Cybeles sacerdotes uocari cœperunt: qui sacris operaturi, enthusiasmo correpti, cymbala pulsabant: ac saltando capita rotantes, alios in consimilem rabiem excitabant. Sunt qui Dactylos, Cabeiros, Curetas & Corybantes, eosdem esse credant: sed falluntur. Etenim Dactylos quinque tantum numero fuisse, à digitorum ratione tradunt, qui Rheæ inseruiebant. δάκτυλοι, digiti: sunt enim digiti ad laborandum artifices, & omnium negotiorum operatores. Fuit & Dactylus Atheniensis quidam, qui ad summos honores euectus fuerat. Porrò κορυβαντιᾶν, idem est quod insanire. A' re nomen eis factum est: alij ἀπὸ τῆς κόρης, ab oculo: nam cum Iouis custodes essent, apertis & uigilantibus oculis esse semper cogebantur. Quanto his diuersius est, quod Diodorus refert: Corybantum Iasonis & Cybeles filium cum Dardano sacra matris deûm in Phrygiam portasse, atque eos qui illius sacris initiari cuperent, ab se Corybantes dixisse. Sunt qui ἀπὸ τῆς κόρυθος, id est galea, uocem tractam contendant, quòd galeris tecti, insaniam & beluinam rabiem simularent. Certè κορυβαντιᾶν in prouerbialem figuram concessit, pro insanire. In eam sententiam usus est Aristoph. in Vespis: ἀλλ' ἢ παραφρονεῖς ἐτεὸν, ἢ κορυβαντιᾷς: Aut desipis uerè, aut insanis. Suidas, præterquàm quòd κορυβαντιᾶν μαινομένους exponit, καὶ ἐνθουσιῶντας, ut in epigrammate,

καὶ κορυβαντείων ἰαχήματα χαλκόκροτα ῥόπτρων:

καὶ κορυβαντιᾷ, μαίνεται, ἠχεῖ, ἢ ὀρχεῖται, ἢ διαμονᾷ. καὶ συγκορυβαντιάσαντες, συμμανέντες, ut in hoc, ὁ δὲ στρατὸς συγκορυβαντιάσαντες καὶ ἀναλαλάξαντες ἅπαντες, καὶ τοῖς ὅπλοις ἐπιδουπήσαντες ἐσάλαντο ἐς τὸν ποταμὸν· addit, ἔτι κούρητας καὶ τοὺς κορύβαντας τοὺς αὐτοὺς ὑπειλήφασιν. ἦσαν δὲ διὸς τροφεῖς οὗτοι, καὶ φύλακες. τινὲς δὲ αὐτοὺς εἶναι φασὶν, ἀλλὰ ἄλλοι ἐννέα. ἦσαν δὲ τῆς ῥέας παῖδες. καὶ κορύβας ὁ αὐτὸς τοῖς κούρησιν, οἳ ἦσαν τοῦ διὸς τροφεῖς, καὶ διδάσκαλοι, καὶ τῆς ῥέας παῖδες.

Curetas Pleuronios fuisse, multorum opinio est: quibus præsentem Aetoliam obtinentibus, Aetolus ex Elide cum aliquanta Epirorum manu, inuasit eam regionem, quam ab se Aetoliam nuncupauit: atq; inde Curetes in Acarnaniam emigrare compulsi fuere. quod ipsum affirmat Aristoteles in Politia Acarnanum, cuius partem Leleges & Teleboæ aliquando possederunt. Dionysius, raræ eruditionis uir, opinatur eos Curetas ueteres dixere, Romanos à solenni saltatione Salios uocauisse. Strabo affirmat dæmones fuisse, qui Iouem infantem à lacte nutricis aluerint, διὰ τὸ κουροτροφῆσαι τὸν Δία: cuius sententiæ accedit Pindari interpres. Ida (inquit) mons in Creta est, in quo Iupiter fuit educatus, resonantibus Curetibus, ne Saturnus eum eiulantem exaudiret· ἴδη ὄρος ἐν κρήτῃ, ἔνθα ζεὺς ἀνετράφη, κουρήτων ἠχούντων, ἵνα μὴ κρόνος ἀκούσῃ αὐτὸν κλαίοντα. Quoniam autem tres fuerunt Ioues, ut tradit Cicero in lib. de Natura deorum: duo Arcades, tertius Cretensis, existimant nonnulli Curetes huius liberos, non Rheæ fuisse: qui eius, ubi terras quinquies peragrasset funus honorificè procurarunt, sepulchrumq; magnificentia regia uisendum erexerunt, cum huiusmodi inscriptione: IVPITER SATVRNI FILIVS. Atque hæc diuersitas personarum peperit certamen inter gentes humanas, cum certatim Arcades, Thebæ & Cretenses Iouem uindicarent. Porrò, qui Curetes à Corybantibus discriminant, astruunt Curetes Danaidis nymphæ Cressæ & Apollinis liberos fuisse: Corybantes uerò, Thaliæ & Apollinis: & hos quidem dæmones extitisse. Illud nequaquam silentio transeundum, quid inter κουρῆτας καὶ κούρητας differentiæ Grammaticorum filij statuant. κουρῆτας, inquiunt, τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ὀνομαζομένους, οἱ τὴν πλευρῶνα κατοικοῦντες, διὰ τὸ κουριῶσι ἀναδεῖσθαι τὰς κόμας. κούρητες δὲ προπαροξυνομένως τοῦ ὀνόματος, νεανίαι καὶ ἔθνος κρητῶν. Est autem κουριᾶν, comere, comas puellis seu stolas religare: κομᾶν, κουρᾶς ἐπιμελεῖσθαι. Strabo contendit quadruplicem etymologiam huic nomini accommodari posse. ἢ διὰ τὰς ἐν κουροσύνῃ κουρᾶς· ἢ ἀπὸ ὄρους κουρίου αὐτῶν λεγομένων· ἢ διὰ τὸ βλάπτεσθαι ἄνευ, ὥσπερ αἱ κουραί, ἢ ἀπὸ τῶν κουρητῶν δαιμόνων. Nonnulli quasi κουρόμενοι, ab attonsis crinibus. Qua ratione Acarnanes ab intonsis capillis ἀκερσεκόμαι. Horum inuentum fuit, armata saltatio πυῤῥίχη, quam exercuisse Cretenses demonstrauimus. Erant enim homines robusti, εἰδότες ἐν ὅπλοις ὀρχεῖσθαι. Corybantia æra.] cymbala: periphrasis. Idæumq;.] Quæ in Phrygia religione habebantur sacra, sua primordia ab ijs ducebant quæ sunt in Creta. Pindar 5. Olymp. hymno, antrum Idæum Ioui in ea insula consecratum dicit· σωτὴρ ὑψινεφὲς ζεῦ, κρόνιόν τε ναίων λόφον, τιμῶν τ' ἀλφεὸν εὐρὺ ῥέοντα ἰδαῖόν τε σεμνὸν ἄντρον ἱκέτας σέθεν ἔρχομαι λυδίοις ἀπύων ἐν αὐλοῖς. Silentia.] Sacris quibusq; sua erant ceremoniæ. Herculis Lindij, execrationes: aliorum, εὐφημίαι: matris deûm, silentium religiosum erat. Sacrorum enim huius deæ morem nefas erat cuiquam aperire, nisi ijs qui ijsdem initiandi erant. ita ab ipsa Cybele institutum credebatur. Sicut in sacris Bonæ deæ non erat fas uiros interesse. Quanquam in uniuersum omnibus sacris silentium conuenit. Illic ore ac lingua fauere iubebantur. Currũ] Cybeles. Hanc montibus præficiunt, & quidem turritam, ac sceptrum gestantem. Huius currum leones trahebant. Diximus hanc Saturni coniugem fuisse: & Opim nuncupatam: quare eodem mense & Saturnalia & Opialia celebrabantur. Et quia uterq; frugum fructuumq; repertores credebantur, omnefœtu coacto, ita colebantur, ut cultioris uitæ authores, alter pro cœlo, altera pro terra haberetur. Leones.] Cùm Atalanta, eximia forma puella nulli nubere decreuisset, nisi huic à quo cursu superata esset, à se uictos interfecit. Hippomanes uirginis forma captus quamuis mors uicto proposita erat, puellam prouocauit, ac uicit auxilio Veneris. Cum hac postea in luco Matris deum ubi concubuisset, ambo ab illa in leones uersi sunt, eiusq; curru iuncti. Collectis argumentis Cretam obscurè significari, quam peterent, hortatur suos, alacribus animus esse capessendam. Itaq; priusquam soluant, deos placant hostijs, ut secundo portum Cretensem teneant: Apollinem, ut tutelarem, & è penatibus unum: Neptunum item, cui maris imperium demandatum sit. ad postremum utranq; tempestatem. Placemus.] propitios nobis conciliemus. alioqui nobis iratos. Gnosia.] Cretensia: Periphras. & synecdoche, à parte totum. Gnosos, urbs Cretæ est, Ceratos olim dicta à proximo fluuio: Minois regia, teste Strabone, illius Minois, à quo frater Rhadamanthus formatus fuerat. Nec longo.] A' facili. abest Creta à proximo promontorio Zephyrio, undetriginta miliaria Germanica, si fides habenda sit Geographis. Modo.] σὺν θεῷ, ἐὰν ἀνεμῶ διδῷ. Et Iupiter usurpari uidetur, pro cœlo, aura, & uento. Tertia.] tertius dies. Id enim spacij, secundo uento iter bidui est. B

Taurum.] Interpretatur, quibus dijs quas hostias extemplò mactarit. His enim duobus tantum è iure pontificio, & Marti tauro sacrum fiebat. Suprà retulimus, quàm eruditè Maro Aeneam, de industria, alia quàm conueniebat, hostia sacrificantem per errorem induxerit. Quare mox prodigium sequutum subiecit.

Pulcher.] Aptum Apollini epithetum, imberbi, & perpetua iuuenta florenti. Sic à poëtis fingitur, respicientibus ad naturam solis, qui siue occidat, siue oriatur, nunquam senio frangitur. Diuersum apparet in Diana, quæ eadem est cum Luna, Proserpina, & Hecate. Hinc poëtis ἰνπαλίνκαμος, id est, καλλιπλόκαμος appellatur. Pulcher, formosus, elegans: ἀπὸ τῶν πλοκάμων, crinium decore. Porrò quàm diuersa nomina ab officijs, locis & rebus, huic genio à priscis fuerint facta non est institutum hic adscribere. Gratius enim suis quæq; locis, ut occurrent, & aptius explicabuntur. Illud interim ὡς πάρεργον adijciendum, quod ad uocis etymon pertinet, deductum ἀπὸ τοῦ ἀπόλλυμι, ἢ ἀπόλλω, ἢ ἀπωλεία, perdo, perimo. Sagittis dicitur Pythonem serpentem confecisse, unde & Pæan est cognominatus, ἀπὸ τοῦ παίω, uerbero. Nigram.] Hyemem, tempestatem uocat. Zephyros, uentum secundum: species pro genere. Antequã hunc absoluamus locum, illud operæpreciũ fuerit adscribere, quòd poëta circa externa sacra & eorum doctrinã obseruarit. Cum enim Aeneas appulisset in Delum, nullã hostiam cecîdit, discessurus uerò, Apollini Neptuno, Hyemi & Zephyris uotum persoluit, & quidem ritè. Cloacius Verus lib. Ordinatorum secundo, citante Macrob. tradidit, ad Delij Apollinis aram, nullam uictimam, nullam hostiam, uel animalem, uel consultatoriam cædi consueuisse. sed statim ab accessu, precatione tantum Deum uenerari receptum consuetudine. Ipsa ara, Apollinis γεννήτορος fuit uocitata. γεννήτωρ enim, γενέτης, πατήρ. Hanc, ut inuiolatã, Pythagoram aliquando adorasse produnt, Pontifex hoc C

templum

A templum ingressus, sine sacro preces inchoabat. Eruditè ergo Maro, γεννήτορα patrem salutantem ducem Troianum facit, Da pater augurium. Quid igitur sibi uult, quòd tauros cædat? Primùm id ita accipiendum est, ut ad alias aras mactatos intelligamus. Deinde, quia ad superiorem aram γεννήτορος, patrem eum appellauit proprio ad id loci uocabulo: ad posteriorem, ut utriq; commmunem, & hostias animales mactat & eum Apollinem uocat. Idem Macrobius annotauit, M. Catonem huius aræ meminisse lib. de educandis liberis, his uerbis: Nutrix hæc omnia faciebat in uerbenis ac tubis, siue hostijs; ut Deli, ad Apollinis Genitiui (γεννήτορος) aram.

ARGVMENTVM.

Relicta Delo, Cycladas præter legunt. inde prospero proflante uento in Cretam nauigant.

Fama uolat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaq; littora Cretæ,
Hoste uaccare domos, sedesq; astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq; uolamus,
Bacchatamq; iugis Naxon, uiridemq; Donysan,
Olearum, niueamq; Paron, sparsasq; per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur uario certamine clamor:
Hortantur socij, Cretam proauosq; petamus.
Prosequitur surgens à puppi uentus euntes.
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo auidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamq; uoco lætam cognomine gentem:
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.

NASC. Fama uolat.] ad fidem oraculi accedebat occasio ualde opportuna: quòd Idomeneus hostis Troianorũ regno Cretæ cesserat, à populis expulsus. itaque fiebat, ut eò libentius nauigarent, & potiundi illius regni spe B non exigua tenerẽtur. Idomenea ducem.] præter ea quæ à Seruio referuntur, Homerus etiam huius meminit in catalogo ijs uerbis.

» Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν.

Id est ut ego interpretor.

» Cretenses populos hasta præclarus agebat
» Idomeneus.

Ortygiæ portus.] Delos ideò Ortygia dicta est, auctore Solino, quia in ea primò uisæ sunt coturnices, quas Græci ὄρτυγας appellant. Bacchatamq; iugis Naxon.] insulas recensere incipit, quas in Cretam nauigando præterlegerunt. quarum singulas singulis epithetis ornat, & ex rerum, quas proferunt, uarietate commendat, præsertim Donysam, & Paron: quarum altera uiridem, altera candidissimum Lapidem gignit. Naxon uerò fortasse bacchatam uocat, quia ibi debacchatum est. hoc est Bacchi solennia hoc est Orgya de more Bacchadum sacerdotum celebrabantur: nam Bacchata loca Nonius Marcellus appellari autumat, in quibus debacchatum est. Virg. B in 2. Georg.

» ——O' ubi campi
» Sperchiusq; & uirginibus bacchata Lacænis
» Taygeta.

Aliter tamen Seruius atq; alij.

Sparsasq; per æquor Cycladas.] rectè sparsas: non enim longo inter se spatio distant: ut hic, illic sparsæ esse uideantur. septemq; sunt, in quibus & Delos, & aliæ, quas dudum recensuit, annumerantur. Sed de ijs alij interpretes pluribus perscripserunt: nobis uerò, si quæ in primis recondita, nec aliorũ pedibus trita inueniri possunt, ea declarando persequi consilium est.

Et crebris legimus freta concita terris.] quidam codices consita legunt quæ lectio (modò apta sit tralatio) non displicet. uulgatam tum magis approbo, concita terris: nam mare crebris undarũ reciprocationibus propter frequentiam insularum non potest non esse concitatum.

Nauticus exoritur clamor.] morem exprimit nautarum de portu soluentium. Lætam cognomine gentem:

Hortor amare focos.] Seruius interpres hunc locũ ita exponit, ut de celebrandis sacris, domibusq; ædificandis intelligendum uelit, cum ait Amare focos, sacrificia celebrare. Arcemq; attollere tectis. poëtica periphrasis. id est domos ædificare mihi uerò longè alia mens est. qui de priuatorum domibus, deq; arce ædificanda intelligendum puto. nam etsi focus pro sacrificio ob id quandoq; ponitur quia nullum ferè sacrificium absque igne fiat, tamen pro priuatam cuiusq; domo frequentius accipi solet. itaq; Cicero focos patrios, pro patrijs ædibus posuit in oratione pro Rosc. Amm. & pugnare pro aris & focis multis in locis ab eo dictum est. Cum igitur Aeneas urbem designasset, eiq; nomine imposito, muros parasset, illa duo tantum deesse uidebantur, ut ciuitas priuatorum ædibus repleretur, & arce munitior, ab hostiumq; impetu tutior fieret. nam sacra antequàm urbem conderet, κατὰ τὸ σιωπώμενον ab eo perfecta fuisse intelligendum est. cum ueteres illi nihil, præsertim magnum prius unquam, facerent, quàm sacrificassent. ideo paulo infrà Troiani connubia celebraturi, sacra faciunt. inquit enim.

« Connubijs, aruisq; nouis operata iuuentus.

Quamobrem socios hortatur ut focos ament, hoc est, ut quisque sibi domicilium paret, unaq; etiam arcem struendam aggrediantur, sed & uerbum. attollere diligenter obseruandum est: nam cum multa opera egeat arcis ædificatio, plus etiam significasse poëta uidetur in uerbo attollere, quàm si tollere posuisset. quod uerò Seruius ait, Arcemq; attollere tectis.] poëtica periphrasi, domos struendas significari, caret exemplo. quis unquam bonus, primæq; classis poëta arces attollere dixit, pro domos ædificare? quod si ita esset, arces potius numero multitudinis, quàm arcem, dixisset cum id, & absq; carminis incommodo facere potuisset, & non unam domum, sed multas ædes ponendas admoneret.

Fama.] Error Anchisæ confirmatur fama pulsi regno ducis, qua similitudinem ueri senex colligit, Cretam eam esse terram, quam Apollo obscuris uerborum ambagibus monstrauit petendam. Fuit hic Idomeneus, Deucalionis filius, Cretensium dux, ut testatur Homerus in Catalogo: LAMB. Hort.

Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν.
οἳ Κνωσόν τ' εἶχον, Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν,

λύκτόν τε, μίλητόν τε, καὶ ἀργινόεντα λύκαστον,
φαιστόν τε, ῥύτιόν τε, πόλεις εὖ ναιεταώσας,
ἄλλοι θ' οἳ κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο,
τῶν μὲν ἄρ' ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν.

Tradunt hunc à Troia redeuntem, cum periclitaretur in mari, uouisse se immolaturũ id quod redux in littore primum obuium haberet. Accidit autem filium patris adnauigantis fama excitum, ei aduentum gratulatũ occurrisse: quem cum uoti reus immolare uellet, propter inhumanam crudelitatem à popularibus regno expulsus fuit. Didymus refert ex Lycophrone, cum circa Eubœam concitata tempestate à Minerua, cum Calchante & Sthenelo Colophonem appulisse, atq; ibi fato defunctum. Diligentissimus Lycophronis interpres historiam longè aliam, & ueritati magis consentaneam ita refert: μαθὼν τὴν τοῦ τοῦ (παλαμήδους) ἀναίρεσιν ὁ τούτου πατὴρ ναύπλιος, ἔπλευσε πρὸς τοὺς ἕλληνας, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἀπῄτει ποινήν. ἄπρακτος δὲ ὑποστρέψας, ὡς πάντων χαριζομένων τῷ βασιλεῖ ἀγαμέμνονι, μεθ' οὗ τὸν παλαμήδην ἀνεῖλεν ὁ ὀδυσσεύς, περιπλέων λοιπὸν τὰς χώρας τὰς ἑλληνίδας, παρεσκεύασε τὰς τῶν ἑλλήνων γυναῖκας μοιχευθῆναι. κλυταιμνήστραν τὴν τοῦ ἀγαμέμνονος αἰγίσθῳ, αἰγιάλειαν τὴν διομήδους κομήτῃ, μήδειαν δὲ τὴν ἰδομενέως ὑπὸ λεύκωνος, ἣν καὶ ἀνεῖλε λεύκων, καὶ κλεισιθύραν τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ καταφυγοῦσαν, καὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως, καὶ δέκα πόλεις τῆς κρήτης ἀποσπάσας ἐτυράννησε. καὶ μετὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ τὸν ἰδομενέα τῇ κρήτῃ καταίροντα, ἐξήλασε. Atq; ista huc quadrant. Idem interpres paulo pòst aliam historiã, sed ex diametro cum hac pugnantem adducit. λεύκος, inquit, τοῦ χαλκοῦ τάλω τοῦ κρητὸς ἦν υἱός, ᾧ τινι ἰδομενεὺς τὴν βασιλείαν καὶ τὸν οἶκον παρέθετο, ἐπὶ τὴν τροίαν ἀπαίρων. τοῦτον πείθει ναύπλιος ἐπιθέσθαι τῇ βασιλείᾳ, ὃς τὴν γυναῖκα ἰδομενέως μήδαν ἀνεῖλεν (ἄλλως μήδειαν) καλουμένην, καὶ τὴν θυγατέρα κλεισιθύραν, ἣν ὑπέσχετο δώσειν αὐτῷ, ἐπειδὰν ἀπὸ τῆς τροίας ὑποστρέψῃ. ἀνεῖλε δὲ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῆς, ἴφικλον καὶ λύκον. ἐπανελθὼν δὲ ἰδομενεὺς ἐκ τροίας, ἐξετύφλωσεν αὐτὸν τὸν ἀποστάτην λεῦκον. οὗτος δὲ ὁ λεῦκος παῖς ὢν ἐξετέθη. ὃν λαβὼν ἰδομενεύς, ἔθρεψε καθ' ἑαυτοῦ. Superiorem historiam sequutus est Maro. nam occiso in castris Palamede, cum Nauplius pater nihil æqui ab exercitu ad ulciscendam iniuriam obtinuisset, reuersus in Græciam, omniũ fermè ducum qui ad Troiam militabant, uxores ad stuprum concitabat: Clytemnestram Agamemnonis cum Aegistho, Aegialiam Diomedis cum Sthenelo, Medeam Idomenei cum Leucone (quam Leucon unà cum filia Clesithyra interfecit, in templum fuga dilapsa) & reliquorum coniuges ad consimilem modum. Decem inde Cretæ urbibus ad defectionem compulsis, regnũ occupauit. Post bellum Troianum Idomenea, cum appellere ad insulam moliretur, regno expulit. Fuit Deucalionis, qui Minois filius, genere Cretensis, militari re ad Troiam clarus. Numeratur ab Hygino inter eos qui formosissimi fuerunt, & qui Helenam amabant. Aiunt quidam, cum diuinis propè honoribus cultum ante exilium fuisse: exulasse in Italia, & Brutijs, atq; in Salentino Calabriæ monte oppidum Petiliam condidisse. Certè è tribus locis Salentina gens conflata fuit: Creta, Illyrico & Italia. Pulsus Idomeneus primùm ad Dimnum regem Illyricorũ uenit, à quo etiam auxilijs adiutus, collectisq; præterea quibusdam Locrensium profugorum in mari, cum ijs Locros uenit. Pulsum eum nõnulli produnt ex Lyctio oppido, à quo Lyctius Idomeneus A infrà à poëta appellatur. Didymus Odysseæ 19. historiæ à nobis citatæ quoque meminit. Paternis.] Deucalionis. Ex Ioue prognatum Minoem ferunt: qui ab Asterio Cretensium rege, cui Europa postea in matrimonium cessit, adoptatus, & in regnum successor testamento scriptus fuit. Sic proditum memoriæ à nonnullis inuenio. Duxit hic uxorem Itonem, Lyctij filiam: ex qua Lycastus est illi ortus. Inde Corybanti filia in uxorem ducta, secundum Minoem procreauit. Hic primus Græcorum instructa classe, maris imperio potitus ab antiquis scriptoribus traditur. Is ex Pasiphae Deucalionem, Crateum, Androgeum & Ariadnen tulit: de quibus prodigiosarum fabularum materia præbita fuit poëtis. De hoc Minoe prolixior narratio à nobis instituetur in principio libri sexti. Ex Deucalione ortus fuit Idomeneus.

Littora] regnum Cretense. Hoste.] Hostem antiqui uocarunt peregrinum: hodie perduellionem. Respexit interim poëta ad hostilia, quæ molitus fuerat: aut quem ut hostem Leucon regno expulerat. Expolitiones sunt uariatæ per synonymiam. Ortygiæ.] Deli. De Deliacis B suprà plus satis dictum est. Illud obiter ceu appendicem attexere libet, quod Phanodicus in Deliacis tradidit, neque Nicander in tertio Aetolicarum rerum prætermisit: Ortygiam, ab ea Ortygia quæ in Aetolia est, nomenclaturam accepisse Delum:

εἰδ' ἐξ ὀρτυγίης τετυκὼς ὀρμηθέντες.

Nonnulli sunt qui Ephesum, alij Delum prius sic dictam: rursum, qui uicinam Siciliæ insulam ita uocatam autument. hinc omnes Ortygias dici & non ab Asteriæ metamorphosi quidem, quæ soror Latonæ fuit sed quòd omnes Ortygiæ coloniæ sint eius quæ est in Aetolia. οἱ μὲν τὴν ἔφεσον, οἱ δὲ τὴν πρότερον δῆλον καλουμένην. ἄλλοι δὲ τὴν ὁμοτέρμονα τῆς σικελίας νῆσον, ὅθεν ὀρτυγίαι πᾶσαι βοῶνται. καὶ ἡ δῆλος ὃν ἴσχ' ὡς μυθεύουσι, ἀπὸ τῆς ἀστερίας μεταμορφώσεως, τῆς λητοῦς ἀδελφῆς, ἀλλὰ καθὸ πᾶσαι αἱ ὀρτυγίαι ἀποικίαι εἰσὶ τῆς κατ' αἰτωλίαν ὀρτυγίας. Reperio grammaticos qui contendant, à coturnice nominatã insulã, quòd aues eæ primũ ibi sint uisæ. ὄρτυξ, coturnix. Naxõ.] Naxos à Delo 18. mil. passuũ distat. Oppidũ habet Strogylé, aut Strongylé: quã inde Diã, mox Dionysiada propter uinearũ fertilitatẽ ap- C pellarũt. Quidã aliquãdo Siciliã minorẽ, multi Callipolim etiam dixerũt. Dimidio minor est quàm Paros. Ea de causa Bacchatã Naxõ uocat: hoc est, propter uinearũ copiam quasi Baccho dicatam. Alioqui loca in quibus bacchatur, à Baccho Bacchata dicuntur. Aglaosthenes ille qui Naxica conscripsit, prodidit, Iouem è Creta surreptũ, & Naxum delatum, ibiq; educatum fuisse. Suidas: νάξος, inquit, πόλις, καὶ νάξια λίθος, ἡ κρητικὴ ἀκόνη. νάξος γὰρ πόλις κρήτης. ὁ γράψας, ὅτι ναξία πόλις ναρίας, ὁ πολίτης ναξιεύς, καὶ ναξιώτης, λέγεται καὶ ὅτι πόλις σικελίας νάξος, καὶ κρητικὴ δέ, ἀφ' ἧς ἡ ναξία λίθος. ἣν εἰ διὰ τοῦ ι γράφεις, κριτικὴ εἰλῆφθαι λέγει, ἀντὶ τοῦ διακρίνουσα καὶ φανεροῦσα. καὶ κυκλάς δὲ νῆσος ἐπίσημος ὁ νάξος, ἢ ἀπό τινος νάξου, ἢ παρὰ τὸ νάξαι, ὃ ἐστι θῦσαι. φασὶ δέ, τὰς ἐκεῖ ναξίας γυναῖκας μόνας ὀκτάμηνα τίκτειν, κατὰ δωρεὰν ἥρας. καὶ διόνυσόν φασιν οὕτως ἐτέχθη. καὶ κρήνη δὲ καθ' ἡρακλείδην ἐκεῖ, ἐξ ἧς οἶνος ῥεῖ μάλα ἡδύς. Ναξιουργὴς κάνθαρος, πλεῖστα ἦν οὕτω λεγόμενα, κάνθαροι, ἐν νάξῳ γινόμενα.

ὡς τὴν

A ὡς νῦν σίλφας λέγουσί τινα ἀκατίων εἴδη. λεράτιν δὲ λέγει, ὅτι θαλασσοκρατοῦντές ποτε νάξιοι, ἐχρῶντο αὐτοῖς τοῖς λεμβαδίοις. ἢ οὕτω τῶν πλοίων τὰς εὑρούσας πόλεις ἢ τὰς ἀρχιτεκτονίας ἐποίουν οἱ πρότεροι ἐπωνύμους, οἷον τοὺς νῦν λέμβους ναξιουργεῖς ὠνόμαζον. ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἢ εἶναι καὶ λευκαδουργεῖς, ἀπὸ λευκάδος· καὶ κέρκουρα, ἀπὸ κερκύρας· καὶ πάρωνα, ἀπὸ πάρου, καὶ ἐν πειραιεῖ λεμβαδίου λιμήν. Paron.] *Doctè niueam: à marmoris candore niueo, quo ea insula in primis nobilitatur. Recensentur aliquot insulæ mixtim Cycladum & Sporadum, quas in ipso cursu præternauigauit.* Minoides *à quibusdam appellantur, authore Apollonij interprete, secundo Argonaut. à secundo Minoe, qui maris imperio potitus, ex insulis Caras expulit.*

Legimus.] *præternauigamus. Crebras terras, dicit insulas toto mari sparsas, & quasi disseminatas insulas.*

Nanticus.] κέλευμα. Cretam.] *Mimesis. Dosiades nihil ueretur, Cretam contendere à Creta Hesperidis filia appellatam: Anaximander à rege Curetum. Diuersas opiniones scriptorũ suprà retulimus.* Prosequitur.] *Donauit uenustè carmine Latino Homericum illud Iliad. se-*

B *cundo, & alijs diuersis locis:*

τοῖσιν δ' ἴκμενον οὖρον ἵει ἑκάεργος ἀπόλλων.

Tandem.] *Clausula antecedentis narrationis: Post biduũ nauigationem tandem uenimus in Cretam. Curetum oras, periphrasticè Cretam dicit: ijs rationibus, quibus modò dissertum est.* Allabimur.] *pro adnauigamus dicit: & quidem secundo uento. Poperat ad studium urbis condendæ, ut animos quietis & sedis stabilis cupidos proponat. Apto omnia ordine artificiosa breuitate subijcit, quæ ad nouæ reipublicæ institutionem sunt necessaria. Primùm facto sulco, muris loca assignantur. urbs inde mœnibus cingitur: idq; certa ratione, ut speciem operis noui præ se ferat. Nomen loco inditur, id quod regum & principum est. Describuntur regiones, areæ, uici, fora, circi: assignantur ciuibus ædes suæ. Exhortatur suos ad maturanda ædificia, & ad concordiam inter se seruandam. Postremò rempublicam legibus & institutis laudatis, in primis autem religione format. Quoniam autem non satis est urbes condidisse, nisi etiam conseruentur, & ab interitu asserantur: cõnubia celebrat, prolis procreandæ gratia, ad robur ciuitatis augendum. Operam nauant agriculturæ, & ad ciuilia officia exercentur, & quæstu opes suas augent. Hæc quàm aptè, & quidem paucissimis uersibus, cõprehenduntur.* Molior.] *Ad hanc imitationem dixit Liuius, moliri fundamenta: ædifico muros urbis, & eos fossa cingo.* Pergameamq;.] *Pergamum inter clarissimas Cretæ urbes numeratã fuisse à ueteribus, testatur Plinius lib. 4. cap. 12. Hanc nunc antiquitate & origine sua donat Poëta, à Pergamis Troadis: quare ob nominis rationẽ suos socios lætos fuisse memorat.* Amare.] *tueri armis patriæ loco nouam urbem: officium in repub. exercere: rem domesticam non segniter administrare: amare patrios lares, Vestam, aram in qua sacrificabatur, & res diuina fiebat peculiariter Lari & dijs penatibus. Itaq; Vestam, aram sacrificalem religiose colendam monet. Cum autem foci mentionem inijcit, Vestam intelligit, quæ nihil aliud reuera erat, quàm focus, domus, conuiuium, quibus uiuimus. Et apud Pollucem propriè is est, qui in Prytaneo uisebatur, ubi ignis inextinctus erat. In quib. (inquit) sacrificamus, aut ignẽ exsuscitamus. Antiquitus igne sacrificabãt, quia deus in igne existimabatur habitare, βωμὸς, θυμιατήριον, ἑστία. Idem Pollux lib. 9. περὶ τῶν κατὰ θάλατταν μερῶν, his uerbis focum siue ἑστίαν exponit.* καὶ ἑστία τῆς πόλεως παρ' ᾗ ἐσιτοῦντο, οἵτε κατὰ δημοσίαν πρεσβείαν ἥκοντες, καὶ διὰ πρᾶξίν τινα σιτήσεως ἀξιωθέντες, καὶ εἴ τις ἐκ τιμῆς ἀείσιτος ἦν. *Amare ergo focos, sacrificare est. Hortatur eos in primis ad religionem: inde ad muniendam contra hostes urbem.*

Arcemq;.] *acropolim.* Attollere tectis.] *erigere. nisi quis malit per hypallagen interpretari: pro, imponere tecta arci.*

ARGVMENTVM.

Vrbe condita cum iam Troiani domos ædificare, connubiaq; celebrare cœpissent, quasi inuentis his sedibus labores omnes exantlasse, periculisq; omnibus se perfunctos esse putarent, repente corrupto cœli tractu pestilentia, famesq; ita eos inuasit, ut plurimi morerentur: & qui fortè supererant, unde uiuerẽt, non haberent.

C quamobrem iubet Anchises oraculum denuo consulendum, ut planè intelligatur, an manendum sit, an recedendum.

NASC.

Iamq; ferè sicco subductæ littore puppes,
Connubijs aruisq; nouis operata iuuentus:
Iura domosq; dabã, subitò cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miserandaq; uenis
Arboribusq; satisq; lues, & lethifer annus:
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Sirius agros,
Arebant herbæ, & uictum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclũ Ortygię, * Phœbumq;, remenso
Hortatur pater ire, mari, ueniamq; precari:
Quem fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quò uertere cursus.

* al. Phœbiq;.

Iamq; ferè sicco.] *ut qui iam perpetuas sedes inuenisse indicarent.* Operata iuuentus.] *operata hic absolutè ponitur, pro operata sacris. Virg. oct. Aeneid.*

» —— *lætis operatus in*
» *herbis.* Operari
» *Nonio Marcello, est*
» *religiosè summaq; cũ*
» *ueneratione sacrificijs*
» *litare, uel conuiuari. Pomponius Att. ad Veneris profe-*
» *ctus est mane uetulus uotum ut solueret. ibi nunc operatus*
» *est. paulò antè quædam etiam retulimus, quæ ad hunc locum faciunt. sed lege Seruij commentariũ.*

Subito cum tabida membris.] *peripetia. summa pene felicitas in summam infelicitatem, & incredibilis lætitia repentè in singularem dolorem cõuertitur. peripetia Aristoteli in poët. propriè dicitur, cum repentina fit, ac insperata mutatio rei lætæ in rem tristem, & tristis in lætã. hic autem pestilentiæ genus describitur, quòd ex aëris corruptione interdum fieri solet. in 3. Georg. itidem pestilentiam describit Virg. & Lucretius in 6. Ammianus quatuor pestilentiæ causas enumerat. nimiam siccitatem, humiditatem*

miditatem nimiam frigus nimium: nimium calorem. Astrologi ex tabifico syderum errantium influxu pestilentiam fieri tradiderunt, quod nec philosophi, nec medici satis probare uidentur. fertilitas, cum ualida præcesserit fames, auctore Auicenna, nec non magni terrarum motus plerunque grauissimæ pestis caussæ extiterunt. Sed longum nimis esset, si omnium, qui de peste scripserunt, opiniones recensere uellem. Linquebant dulces animas.] mouet commiserationem, ex pessimo rei euentu: quod alij fatis concedebant, alij uerò grauiter ægrotabant. lege Seruij commentaria. ubi Physica quædam tractantur non aspernanda. uersus hic ex Lucretio sumptus uidetur. lib. 5. sic enim ait.

Dulcia linquebant lamentis lumina uitæ.

» Tum steriles exurere Syrius agros.] id plerunque fieri solet, ut pestem sequatur fames. occultè autem significare uidetur, quod Physici dicunt, pestilentiam nimio calore aëris, atque solis augeri. calidiores ambientes nos aëris qualitates, inquit Galenus, quales sunt circa syderis canis ortum per inspirationem letaliter subeunt uitalia: alijs etiam percutis meatus, cui spiritus, sanguisque commoti protinus accurrunt: quibus infectis, febris exinde pestifera exoritur: quæ ex uehementiori siccitate interdum contingere solet. nam sicuti canes eo tempore rabidi fiunt, ita quadam aëris rabie, ex qua pestilentia fit, homines quandoque corripiuntur. Secus tamen fit in Aegypto, ijs præsertim regionibus, ubi Alexandria, & Memphis, quem hodie Cairum appellamus, positæ sunt. nam si pestis ibi uerno tempore grassari cœperit, canicula ex oriente statim deficit. quod pro miraculo haberi potest. attamen id uerius est, atque etiam multis notius quàm testimonio egeat. Quanquam & Galenus alijque medici huius rei meminerunt, dum ego Rhacusij essem, ubi aliquot annos humaniores litteras honesto stipendio publice professus sum, bis id contigit, audiebamque ex multis, qui eò sæpius nauigauerant, pestem illic plus ferè sex mensibus durare non posse, & æstiuo tempore, ubi magis feruet calor, extingui solere. aut occultè alludit ad Astrologorum opinionem, qui ex syderum maligno etiam in homines fluxu pestem oriri tradunt. itaque tres caussas attingere uidetur: aëris putredinem, nimium calorem, quem oriens canicula generat, & syderum fluxum.

Quem fessis finem rebus ferat.] triplex petitio: ut longis Troianorum erroribus modum faciat: unde summam arguit Apollinis potestatem: quod ad eius beneuolentiam conciliandam plurimum facit. sic in primo Aen.

——quem das finem rex magne laborum?

» Vt unde pestilentiæ huic remedium inuestigari possit indicet, denique ut sedis eorum perpetuæ locũ demonstret.

LAMB. Iamque ferè.] A signis æstiui temporis descriptio, &

Hort. effectis caniculæ. Commemorat incommoda, quæ inter constituendam rempub. inceptum abruperunt. Iam & hæc phrasis obseruanda est, operari sacris. operari connubijs. aris, pro contrahere matrimonia, colere agros, sacrificare, &c. Non absurdum fortasse exponere, sacrificarunt pro frugibus & connubijs, ut illæ fœliciter prouenirent, hæc auspicata faustaque forent. ῥέζειν Græcis facere est, operari & sacrificare.

Iura domosque.] Hoc in uniuersum optimi principis munus est, populũ religione imbuere, legibus rempub. fundare. urbem munitionibus denique firmare aduersus uim. Ad postremũ docet, unde uictus & alimenti copia paretur.

Subitò.] Occasio ad cognitionem erroris circa interpretationem oraculi Deliaci. Describit autem pestem à finitione, quæ constat causis. Annus.] Pathos à tempore. paruum annum mensem lunarem indicat, cum uidelicet, quo oritur canicula. Nam pestis & segetum lues ex aëre infecto & intemperie corrupto, accensisque solis uaporibus nascitur. Linquebant.] aut moriebantur, aut afflabantur peste. Sirius.] ab effectis sideris pestilentissimi. Est enim Sirius stella prægrandis & lucida, in fronte canis. Huius exortu amplissimæ uires in terra sentiuntur, uapores solis accenduntur, feruent maria, fluctuant in cellis uina, mouentur stagna: canes id temporis maximè in rabiem aguntur: corpora mortalium uarijs tum ut plurimũ pestibus iactantur. Poëtæ Sirium nonnunquam pro æstate usurpant. Canis huius exortu, uina in apothecis mutantur: postea sibi tamen restituuntur. Proclus hoc astrum in ore canis collocat, ἐν στόματι κυνὸς λαμπρὸς ἀστήρ, ὃς δοκεῖ τὴν ἐπίτασιν τῶν καυμάτων ποιεῖν, ὁμωνύμως ὅλῳ τῷ ζῳδίῳ κύων προσαγορεύεται. Hyginus tradit, eum posterioribus ab hyemali circulo diuidi, ac pedem dexteris Orionis cum suo capite coniungere. Spectat occasum quidem, sed caput ad æquinoctialem circulum B respicit. Videtur leporem sub ambobus Orionis pedibus fugienti similem sectari. Cum illo emergit, & occidentem insequitur. Lycophronis scholiastes existimat unam esse stellam, quæ mento sideralis canis subiecta sit· σείριος δὲ λέγων ἀστήρ ἐστιν εἷς, ὑπὸ τὸ γένειον κείμενος τοῦ ἀστρῴου κυνός, ὃν ἰδιῶται τοῦ ὅλου κυνὸς ὄνομα κύναστρον προσαγορεύουσι. Quod Proclus dixit, ἐν στόματι κυνός: hic, ὑπὸ τὸ γένειον κείμενος τοῦ ἀστρῴου κυνὸς extulit. Huius positus, & effectuum circa corpora mortalium, arbores & plantas, imaginem luculento carmine circumscribit Aratus in Phænomenis:

τοῖος καὶ φρουρὸς δεδεγμένῳ ὑπὸ νώτῳ
φαίνεται ἀμφοτέροισι κύων ὑπὸ ποσσὶ βεβηκώς,
ποικίλος, ἀλλ' οὐ πάντα πεφασμένος, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν
γαστέρα κυάνεος περιτέλλεται. ἡ δέ οἱ ἄκρην (τὴν
ἀστέρι βέβληται δεινῷ γένυν, ὅς ῥα μάλιστα
ὀξέα σειριάει καί μιν καλέουσ' ἄνθρωποι
σείριον, οὐκ ἔτι κεῖνον ἅμ' ἠελίῳ ἀνιόντα
φυταλιαὶ ψεύδονται ἀναλδέα φυλλιόωσαι.
ῥεῖα γὰρ οὖν ἔκρινε διὰ στίχας ὀξὺς ἀΐξας.
καὶ τὰ μὲν ἔρρωσε, τῶν δὲ φλόον ὤλεσε πάντα. C
κείνου γὰρ κατιόντος ἀκούομεν. οἱ δέ οἱ ἄλλοι
σῆμ' ἔμεναι μελέεσσιν ἐλαφρότεροι περίκεινται.
ποσσὶ δ' ὠρίωνος ὑπ' ἀμφοτέροισι λαγωὸς
ἐμμενὲς ἤματα πάντα διώκεται. αὐτὰρ ὅγ' αἰεὶ
σείριος ἐξόπιθεν φέρεται μετιόντι ἐοικώς,
καί οἱ ἐπαντέλλει, καί μιν κατιόντα δοκεύει.

Aiunt Sirium in medio centro cœli situm esse. Huc cum accesserit sol, duplicatur calor, & corpora morbis conflictantur. A canicula, caniculares illi ipsi dies dicuntur, quibus oritur. Sed non semper stella ea perniciosa est. nam eius uires coorientiũ siderum natura uel retunduntur, uel acuuntur. Et hic digladiantur authores, cuius sideris Sirius proprius sit. Quidam Orioni attribuunt, inter quos Aratus est, Homerum sequutus, apud quem Iliad. 22. hi uersus leguntur:

ὅν τε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσι,
λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Nonnulli Erigones esse arbitrãtur, inter quos est Eratosthenes,

A sthenes, qui hanc de illo historiam prodidit, quo pacto in cælũ sit relatus. Ἰκάριος γένος μὲν ἦν Ἀθηναῖος. ἔσχε δὲ θυγατέρα Ἠριγόνην, ἥτις κύνα ὥσπερ ἔτρεφε. ξενίσας δέ ποτε ὁ Ἰκάριος Διόνυσον, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ οἶνόν τε καὶ ἀμπέλου κλῆμα. κατὰ δὲ τὰς τοῦ θεοῦ ὑποθήκας περιῄει τὴν γῆν, προσφέρων τοῦ Διονύσου χάριν, ἔχων σὺν ἑαυτῷ καὶ τὴν κύνα. γενόμενος δὲ ἐκτὸς τῆς πόλεως, βουκόλοις οἶνον παρέσχε. οἱ δὲ ἀθρόως ἐμφορησάμενοι, οἱ μὲν εἰς βαθὺν ὕπνον ἐτράπησαν. ὀψὲ δέ τι ἐγερθέντες, καὶ νομίσαντες πεφαρμάχθαι, τὸν Ἰκάριον ἀπέκτειναν. ὁ δὲ κύων ὑπέστρεψε πρὸς τὴν Ἠριγόνην, δι' ὠρυγμοῦ ἐμφανίζουσα αὐτῇ τὰ γινόμενα. ἡ δὲ μαθοῦσα τὸ ἀληθές, ἑαυτὴν ἀνήρτησε. νόσου δὲ ἐν Ἀθήναις γενομένης, κατὰ χρησμὸν Ἀθηναῖοι τόν τε Ἰκάριον καὶ τὴν Ἠριγόνην ἐνιαυσιαίαις ἐγέραιρον τιμαῖς. οἱ καὶ κατηστερίσθησαν, Ἰκάριος μὲν Βοώτης ἐκλήθη, Ἠριγόνη δὲ Παρθένος, ὁ δὲ κύων τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν ἔσχεν. Extat historia, seu fabula potius latinitate donata, apud Germanicum Cæsarem in Arati Phænom. Rursum extant qui Isidis esse affirment: fortassis propter lucidam stellam eiusdem nominis, quæ in capite Sirij fulget. nam ea quæ in lingua rutilat, Sirius seu
C canis propriè nuncupatur, ut diximus. Non desunt qui Cephalo assignent. Sed Timosthenes credit, proprium & peculiaris sideris nomen esse. Aratus nomen Sirij tractum docet ἀπὸ τοῦ σειραίω arefacio, ex sicco: quod ipsum significat & σειραίνω.

——ὅ ῥα, inquit, μάλιστα
ὀξέα σειριάει, καί μιν καλέουσ' ἄνθρωποι.

Pollux Sirium recenset ἐν τοῖσι καταψυχομένοισι: id est, inter exiccantia. Quidam παρὰ τὴν ζέσιν ζείριος, καὶ σείριος, à feruore: aut παρὰ τὸ ἐκκενοῦν ὑγρά: ἐκλείπουσι ῥεομένων. σειρᾶν γάρ, τὸ ἐκκενοῦν, euacuare, ὁ δὲ σειρινός ἀστήρ. τὴν γῆν κύνας διακοσμηρίναι καὶ χάσκειν ποιεῖ. Hiatus causa ipsis canibus est, ut per æstum etiam in rabiē agantur ἢ παρὰ τὸ σείεσθαι καὶ πάλλεσθαι, à uibrando. atq; eadem ratione omnia astra, Siria, quasi τείρεα τινα ὄντα. ἢ τὸ τείρειν, τὸ δαμάζειν: à domando. ἢ ὅτι τέρατα εἰσὶ καὶ σημεῖα τῶν πλεόντων: quòd prodigia sint, & signa nauigantibus. Hori iudicium hoc etymo sequutus Hesychius, & alij grammatici, σείριον uocant καὶ τὸν ἥλιον, καὶ τοῦ κυνὸς ἀστέρα. Sophocles ἀστρῷον κύνα: Archilochus, τὸν ἥλιον: Ibycus uerò. in uniuersum om
B nia sidera eo nomine censet. Sira, ut alij Zira, pallium rarum ac tenue, leuiterq; contextum, authore Suid. ἐν ἐνδύματί τι, ὃ ἐπενεδύετο μετὰ τοὺς χιτῶνας ὥσπερ ἐφεστρίδας. σειραί, χιτῶνες ἀνακεκολπωμένοι, ἢ διάπλοκοι, ἢ υἱοτρα. Oritur Sirius circa calend. Iulias. Exurere.] exurebat, enallage modi. Defectu humoris sterilescunt agri, & enecantur segetes. Cum autem duo sint genera cœlestis iniuriæ: unum, quod tempestates uocamus, ut grandines, procellæ, imbres intempestiui, quæ uis maxima uocatur (atq; hæc iniuria à tempestuosis sideribus nascitur: arcturo, hœdis, Orione, & similibus) alterum quod silente tranquilloq; fit cœlo, & noctibus serenis: id non sentitur, nisi accepto malo. Huc pertinet Sirij, de quo nunc sermo est, calamitas propter æstum, quo herbæ arescunt, amburunturq;. Huc referendæ sunt & intēpestiuæ nebulæ ac pruina: unde robigo uredo, carbunculus, consimilesq; fructuũ in arboribus nascentium pestes proficiscuntur. Antiquitus priusquam frumentum erumperet è uaginis, rutila canis immolabatur, authore Atteio. Capitone. Exurente canicula Cyclades, atq; inde sequuta sterilitate, Cei iuxta oraculi fidem Aristæum uatem acciuerunt. Venit is ex Arcadia cum quibusdam alijs, statuitq; Ioui templū ἰκμαίου: id est, pluuium, ac cane rebus diuinis operatus est: Ceiiq; hanc posuit legem, ut quotannis Caniculæ exortum in armis obseruarent, eidem re diuina facta. Cur autem placandæ caniculæ uehementiæ canes cedebantur, Ouid. fatetur se ignorare, 4. Fast.

Pro cane sidereo canis hic imponitur aræ:
Et quare fiat, nil nisi nomen habet.

Fuit alioqui canis uictima expiatoria. Aegra] Metaph. ab animali ad non animal: à consequentibus. Et pestis nō nisi ab irato Apolline solet immitti, ut apud Homerũ lib. 1 Iliad propter flagitium Agamemnonis: & hic propter Anchisæ peccatum, oraculũ perperam interpretati. Phœbus, Apollo idem est qui sol: cuius uiribus hæc incommoda in terris sentiuntur. Rursus.] Accepto malo agnoscit peccatum Anchises, aut certè errorem suum, cur Phœbus sit offensus. ἔρχθεν δέ τι νήπιος ἔγνω. Oraclũ] Oraculũ syncope. Oraculũ propriè est uerbũ diuinũ, diuinum responsum. Accipitur pro loco seu tēplo, ubi diuinũ responsum redditur. Ita Delphicũ templũ ita Deliacũ oraculũ nuncupatur. Sic domũ iurisconsulti Cicero oraculũ ciuitatis uocat. Verùm inter somniorũ genera id recensetur quando in somnis uel parens, uel religiosus aliquis genus, uel sacerdos, uel diuorũ aliquis, quid euenturũ, aut faciendũ omittendũue sit denũciat: quemadmodũ penates Phrygij hic interpretātur Aeneæ in somnis, oraculũ Deliacum. Græcè χρησμός, καὶ λόγιον, καὶ θεοπρόπιον, καὶ χρησμός. ὁ παρὰ θεοῦ διδόμενος λόγος, ἢ μαντεία. Phœbumq;.] Apollinem. φοῖβος, καθαρός, ἀμίαντος, ἢ μαντικός. nam φοιβάζω, μαντεύομαι, καὶ προλέγω. φοιβάζειν, λαμπρύνειν, μαντεύεσθαι, καθαίρειν: et φοιβᾶσθαι, τὸ καθαίρεσθαι. φοιβήτρια, καθάρτρια. φοίβη, ἡ ἄμπελος. φοιβάς, ἡ θεά, καὶ ἡ μαντική. Et apud Homerũ, φοῖβος ἐπίθετον est Apollinis. Grāmatici exponunt φοῖβον, quasi φάϊβον, ἀπὸ τοῦ φῶς φωτὸς, καὶ βίου.

ARGVMENTVM.

Dij penates Troianorum oblati in somnijs Aeneæ, errorem Anchisæ corrigunt, sedes mutandas esse, Italiam non Cretam ab oraculo significari admonent.

NASC. Nox erat, & terris animalia somnus habebat.] rem uerisimilem facit à tempore, & à parte tēporis. à tempore quidem cum ait. Nox erat. à parte temporis, cum subdit. & terris animalia somnus habebat. nam conticinium designat, quo tempore omnia ferè animalia somnum capiunt hoc ferè tempore

Nox erat, & terris animalia somnus habebat.
Effigies sacræ diuũm, Phrygijq; penates,
Quos mecũ à Troia, medijsq; ex ignibus urbis
Extuleram, uisi ante oculos astare iacentis
In somnis: multo † manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis.

† al. manifesto.

ris articulo apparent hominib. dij. ideo paulo pòst sequitur.

» *—uisi ante oculos astare iacentes*

» *—in somnis.*

Quidam referunt in somnis unam esse partem orationis, quod ipse non approbo.

» *Sed in somnijs expono.*

Multo manifesti lumine.] *diuinitatis multa sunt inditia, ut alibi retulimus, quorum maximū est splendor unde et de Venere dictum est in 1. Aen.*

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te Dardania incensa, tuaq; arma sequuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem uenturos tollemus ad astra nepotes,
Imperiumq; urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumq; fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes. non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ iussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ,
Oenotrij coluere uiri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ sedes: hic Dardanus ortus,
Iasiusq; pater: genus à quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythū, terrasq; require
Ausonias: Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

Mutandæ sedes.] à *necessitate: unde etiā Anchisem in interpretando Apollinis oraculo errore lapsum fuisse colligitur.* A

Est locus, Hesperiam Graij.] *Noua narratio ad errorem Anchisæ corrigendum, & ad oraculi uoluntatem declarandam: ubi multæ laudes Italiæ percensentur.*

Terra antiqua.] *ab incolentium antiquitate Italiam commendat, uel à nobilitate: quæ proculdubio ex*

» *Dixit, & auertens rosea ceruice refulsit.*

Plena per insertas.] *quidam codices typis excusi habent, per incertas, quæ lectio mihi omnino deprauata esse uidetur, nisi fortè incertas dicat, quæ deorum splendore fiebant incertæ. Sed uulgata lectio, insertas, ab omnibus recipitur.* Et curas his demere dictis.] *more suo poëta qualis futura sit sequens oratio indicium facit.*

Quod tibi delato Ortygiam.] *Nunciatoria deorū Penatium oratio est: cui ut maior fides habeatur, iussu Apollinis eam nunciari dicunt: cuius nuncios se esse profitentur: sic infra Harpia Celeno facit.*

» *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
» *Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.*

Nos te Dardania incensa.] *quia adhuc dubitare poterat Aeneas ne falsa quadam imagine fuisset illusus, ideo præter quod in nimbo, magnoq; splendore apparuerant, seq; ei de facie cognoscendos præbuerāt penates, quo eum magis securum reddant, circunstantijs quoq; non obscuris nomen suum profiteri, calamitates suas, illiusq; erga se beneficia recensere non dubitant: utq; eum ad certam potentiæ, quietisq; spem erigant, se quoq; optimè sperare demonstrant, acceptorumq; beneficiorum usuram, ac maiore etiā cum fœnore quod acceperunt, se ei reddituros pollicentur. cum aiunt.*

» *Iidem uenturos tollemus in astra nepotes.*

Sub te.] *extenuatio est, quasi milites sub duce.* Iidem uenturos.] *hac futurorum bonorum pollicitatione occultè Aeneam ad præsentia fortunæ incommoda fortiter toleranda animare uidentur. eoq; magis, quoniam, cum eadem incommoda se passos fuisse memorent, ipsi quoque optimè sperare, uti antea diximus, indicium faciunt. Sola enim spes (ut inquit. Cicero) in miserijs hominem consolari solet. est autem allusio ad Iulium Cæsarem: qui in deorum numerum cooptatus fuit.*

Imperiumq; urbi dabimus.] *alludit ad Romanorum imperium, & fortasse κατ' ἐξοχὴν Augusti monarchiam designat.* Tu mœnia magnis. Magna para.] *Aeneæ præscribunt quæ facere debeat. hoc est, ut magnam urbem magnis nepotibus paret. nam quibus magnum, latumq; futurum erat imperiū, illis quoq; magna, amplaq; ciuitas conuenire uidebatur. locum exornat eo annominationis genere, quod ex diuersis eiusdem nominis casibus fieri solet. Græci πολύπτωτον uocant.*

antiquitate pendet. Potens armis.] *à potentia, ab usu armorum, & à peritia belli, perinde ac si diceret Italos tractandis armis, bellisq; gerendis prope iam natos esse.* B

Atq; ubere glebæ.] *à fertilitate. de fertilitate Italiæ plurimi scriptores, ut in primo libro admonuimus, abunde meminerunt.* Italiam dixisse ducis de nomine gentem.] *uaria quidem est huius nominis etymologia. nam quidam etiam Italiam, quasi Vituliam à uitulis, & bobus cognominatam uolunt, sed ab Italo rege, præter Maronem, Dionysius quoq; Halic. & alij dictam fuisse litteris tradiderunt.* Hinc Dardanus ortus.] *rem uerisimilem faciunt ex Dardani natiuitate, quod in Italia Dardanus ortus sit: à quo Troiani originem ducunt.*

Genus à quo principe nostrum.] *extenuant dignitatem suam κατὰ μείωσιν: nam quasi ex Troianis quidā loquuntur, & cum dij sint, ex homine tamen genus suum esse memorant. illud uerò relatiuum, à quo ad remotiorē, nempe ad Dardanum, non ad Iasium refertur. nam licet Iasius frater Dardani fuerit, ex solo tamē Dardano Troiani originem ducunt. quin etiam bella intestina inter eos de regno orta fuisse Berosus scriptor antiquiss. tradit. &, ut non nulli asserunt, à Dardano Iasius occisus est. sed lege Seruij Commentaria.* Surge age.] *conclusio est: quæ admonitionem habet ab utili, & confirmationem oraculi uoluntatis, quod aiunt. haud dubitanda.* C

Dictæa negat tibi Iuppiter arua.] *τὸ αἴτιον est, quod ex Iouis uoluntate deducitur: uel, si mauis, ex occulta necessitate. necesse enim est inde decedere, ubi te Deus morari nolit. quamobrem Aeneas in quarto Aeneid. cognita Iouis uoluntate, ne Carthagine maneret, illico recedit.*

Nox erat.] *Succincta temporis nocturni descriptio, qua uigilantiam & solicitudinem Aeneæ significanter proponit. Etenim cum animalia omnia somno & quieti nocturnæ essent composita, unus Aeneas id temporis animo de suorum salute anxius, dormire non potuit.* LAMB. Hort.

Effigies.] *Quas porrò uocet effigies, statim explicat, penates uidelicet Troianorum, de quibus diuersis locis à nobis dictum est. Vt res uerisimilis appareat, uestit circunstantijs.* Affari.] *uisi sunt me conuenire, & alloqui. uel, affabantur, & demebant. Nec eōdem, unde in Cretam uenit, Aeneam rursus amittat, simul ut cursum nauigationis prosequatur, superfluas ambages euitat. Quamobrem*

hic

A hic eorum per deos domesticos certior fit, quorum caussa Delus repetenda fuisset. Quod tibi.] Attentio à commoditate loci. En ultrò,] Beneuolentia à suo & Phœbi officio, in cuius amplificatione sua merita & beneficia in Troianos commemorant: neq; uerò præsentia tantum, uerum etiam futura. Ad astra.] hyperbole. Erigunt ægrescentem rebus aduersis animũ, spe atq; expectatione emolumentorũ ingentium. Hortantur ad laborum tolerantiam, alludentes ad amplitudinem in posterum imperij Romani. Canit.] Canunt poëtæ, canunt uates diuini, cum futura denũciant. Magnis magna.] Anadiplosis. Urbi.] Lauinio, Albæ, Romæ. Mutandæ.] Propositio. Discedendum tibi è Creta est. Confirmat ab authoritate oraculi Deliaci, quod perperam fuerit interpretatus. Delius.] Antonomasia. Est locus.] Chorographia Italiæ, à nominis ratione, antiquitate incolarum, gloria rei militaris, ubertate soli, uetustis incolis, præsenti nominis ratione. & à maioribus, qui inde in Phrygiam primi coloniam deduxerunt. Hesperiam] Explicatus hic locus est in primo ea qua potuit diligentia, in quo totidem uerbis eandem regionem descripsit poëta. Illud interim hoc loco ad-

B scribendum est, quod superiori præteritum est: Hesperiã quidam ἀπὸ τῆς ἑσπέρας, quòd occasui subiecta sit, uocarunt: ut Oenotriam ab Oenotrio rege Sabinorum, qui in ea Italiæ parte regnarit. Et Plinius quoq; testatur, tertiam Italiæ regionem, ubi ager Lucanus & Brutius incipit, Pelasgos, Oenotrios, Italos, Morgetes, & Siculos tenuisse. ἑσπερινός, ὁ τῆς ἑσπέρας ἐπιφαινόμενος ἀστήρ, ὁ πρὸς δύσιν ὤν. ἕσπερος, καὶ ἑωσφόρος, ἐπειδὴ ἀμφότερα δηλοῖ. ἕσπερος, primùm à Parmenide Lucifer dictus est: alijs, à Pythagora. Dardanus] Qua forma Dardanus in Phrygiam uenerit, in ipso cursu leui brachio & tumultuario modo ostendimus. Sed quia à scriptoribus tum Græcis tum Latinis multa & ea quidem dissidentia in literas sunt relata, ad poëtam illustrandum prolixius à nobis historia explicanda est. Veteres scriptores memorant, Dardanum Iouis & Electræ filium fuisse. Quum post Arcadicum diluuium eius regionis omnia humiliora & plana loca in paludes & stagna abiuissent, ij qui diluuio supererant, proximos montes occuparunt. Hinc postea Dardanus & Iasius fratres, partim ab Atlante auo materno ita edocti, partim loci sterilitate inducti, tradito regno Arcadico Dimanti, quem Dardanus ex Chryse Pal-

C lantis filia susceperat profecti cum magna suorum manu, Samum Thraciæ obiectam occuparunt. Nomen insulæ à Mercurij & Cyllenidis nymphæ filio manet. Dardanus & huius loci sterilitate asperitateq; cœli motus, ad Hellesponti oras descendit. Perierat in Samo Iasius, fulmine percussus. Ille in eo loco sedem optauit, ubi postea Troia fuit in Phrygia. Idæus Dardani filius, Arcadum ritu in montibus consedit: à quo Idæi iam inde fuerunt nominati. Hic templo extructo, Orgia & alia sacra Matri deum constituit. At Diodorus, grauis author, prodidit, à Dardano, Cybele & Corybante, sacra Matris deum in eam oram delata fuisse. Ibi impetrasse dicitur Dardanus à Teucro, qui tum in ea terra imperabat, soli aream, in qua urbem conderet: & hanc quidem ab suo nomine Dardaniam dixit, ducta in uxorem Teucri filia. Ex hac Erichthonium procreauit. Is Troem. Tros Ilum. Ilus Laomedontem Priami patrem. Sed ista adeò cum Marone nihil consentiunt, ut etiam ex diametro pugnent. Lycophronis enarrator eam ipsam historiam ita compendio digerit. Δάρδανος ὁ Διὸς καὶ Ἠλέκτρας τῆς Ἄτλαντος θυγατρὸς, καταλιπὼν τὴν Σαμοθρᾴκην, ἐν τῷ κατακλυσμῷ σχεδίαν κατασκευάσας, καὶ εἰς τὰ κάτω τὰ περὶ Τροίαν μέρη ἐλθὼν, κτίζει τὴν Δαρδανίαν, κἀκεῖ τελευτᾷ. καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ κεῖται παρὰ τὴν Τροίαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Δαρδανίας. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ Δαρδανία, καὶ ἡ Ἴλιος, καὶ ἡ Τροία μία πόλις γεγόνασι. Iasium fulmine ictum tradunt, ob uiolatum Cereris simulacrum, eumq; primum Eetionem fuisse nuncupatum: postea uerò Iasionem, non Iasium, annotauit Apollonij scholiastes ex Hellanico. Strabo hoc ipsum scribit, Iasionem & Dardanum, Samothraciam coluisse. Iasio propter flagitium in Cererem perpetratum, è rebus humanis sublato Dardanus relicta Samothracia in Phrygiam transmisit ac consedit in radice ima Idæ. Eadem Chrestomathiæ author refert ἐν τῷ τοῦ γραβίου. Hic condito oppido, de suo nomine Dardaniæ nomen fecit. Docuit Troianos Samothracum mysteria, & religionem. Samothracia initiò Samos dicta fuit. Porrò autem quam ob caussam radicem occuparit, non prætereunt silentio Græci. χρησμὸς ἐκώλυσε κτίζειν τὸν λόφον, εἰπὼν βλάβην γενέσθαι ὕστερον τοῖς αὐτοῦ κατοικήσασι. Sed ijdem addunt, contra oraculi iussum in Scamandri colle urbem Dardaniam excitasse, regnante inter Troianos per id tempus Teucro. Fuit ergo Dardanus Teucro posterior. Idem affirmat Hyginus: Dardaniam Dardani conditionem fuisse sed fratrem Iasionem cum inter forma insignes esset adnumeratus, à Cerere adamatum: nedum fulmine, ob illatum stuprum, tactum. At Hermippus, is qui de sideribus librum scripsit, ait: Iasionem Corythi regis Tuscorum filium, non solum à Cerere adamatum, uerùm etiam eam cognouisse: quare & fulmine afflatum, & cum Triptolemo in sidera relatum. Sed in tanta fabularum uarietate, uix reperias quid affirmes. Ergo his reiectis, ea historia tenenda est, quam alio loco retulimus.

Corythum.] Corythus Tusciæ rex fuit, qui oppidum Corythum à se conditum de suo nomine appellauit. Situm autem fuit propè Arretium, in colle modico. Quo fato defuncto, fratres Dardanum & Iasonem ea fortuna mox est sequuta. Porrò, Coryti φαρετρῶναι sunt καὶ βελοθῆκαι, hoc est arcuum & sagittarum repositoria. Itaque cum Corythum petendam monet, Tusciam siue Tyrrheniam indicat: hoc est, eam Italiæ regionem, ad quam mare inferum alluit, à qua & Tyrrhenum dicitur. Τυῤῥηνία χώρα, μοῖρα οὖσα τῆς Ἰταλίας, ἄρχεται ἀπὸ τῶν τῆς Λιγυστικῆς ὁρίων, ἕως ποταμοῦ τοῦ Τιβέριδος. παραθαλάσσιοι δ᾽ εἰσὶν οὗτοι, καὶ τὰ πεδία οἰκοῦντες, τὰ τῶν Ἀπεννίνων ἀπολήγοντα, ἐξ ἧς καὶ ἡ παρακειμένη θάλασσα Τυῤῥηνικὴ καλεῖται. Tiberis ex Apenninis oriens, per Tyrrheniam seu Tusciam labitur. A parte totum. Surge.] Epilogus, constans præcepto, ad referendum ista in concilium, & petendas memoratas terras. Ausonias.] Expolitio, illustrans obscuram uocem. Ausoniæ nomen est ab Ausone, Vlyssis & Calypsus filio: alijs, Circes & Vlyssis qui illic regnarit, à quo etiam urbes aliquot sint conditæ. Ab eo Ausonius pontus, mare Siculum. In Ausonia, Roma est Polybius tamen ad Salentinos Ausoniã collocat & quidem Siciliæ propè contiguam, propter mare interluens, quod olim illic continentis abscidit. Sunt item qui Ausoniã Apenninis montib terminẽt. Tãta pugna inter Geographos est. Ausones, siue Ausonij initio Opici fuerunt appellati.

Nunc,

Nunc, quantum regionum inter Hadriaticum mare & Tuscum ab Alpibus in Siciliam usque, cruris, seu potius taxi folij specie excurrit, Italiæ nomine censetur. Non possum non authorum pugnantiam & inter se dissidentia iudicia in medium adducere. Sunt qui Ausoniam, ab alio nescio quo Ausone nomen accepisse ferunt. Dion Coccianus nihil ueretur affirmare, Ausoniam Auruncorum terram solam dici, quæ inter Campanos & Volscos media sita est, & quidem prope mare. De Ausonibus, unde dicantur, & quibus terminis sit descripta Ausonia, extat carmen Ioannis Tzetzæ:

ἡ αὐσονία ἔσχηκε τὴν κλῆσιν τῶν αὐσόνων,
ἢ κατά τινας ἐξ αὔσονος υἱοῦ τοῦ ὀδυσσέως.
ἐκ γὰρ τῆς κίρκης ὀδυσσεὺς τῆς πᾶσι θρυλλουμένης,
αὔσονα καὶ τηλέγονον γεννᾷ, καὶ κασιφόνην.
ὡς πᾶς φησιν ἱστορικὸς φροντίζων ἀληθείας.
τζέτζης κἀνταῦθα δὲ φησὶν, ἱστορικοὶ κτυπώδεις,
ἕνα μόνον ἐνιαυτὸν συνδιατρίψας κίρκῃ
ὁ ὀδυσσεὺς, πῶς ἔτικε τὰ τρία ταῦτα τέκνα
τετραμηναῖα; ἢ γαστρὶ μιᾷ τὰ τρία τίκτει;
ἀλλ' ἐν λιβύῃ κριοὺς ἄρνας εὐθὺς γεννῶσι,
ἐν καὶ τῇ ἰταλίᾳ πρὸς πλεῖον τῆς λιβύης,
ὅτι ἀνθρώπους, ὥς φατε, γεννᾷ τετραμηναίους,
ἐκ τοῦ τετραμηναίου μὲν αὔσονος, ὡς ληρεῖτε,
ἡ αὐσονία ἔσχετο τὴν αὐσονίας κλῆσιν.
ἄλλοι δὲ ἀπὸ αὔσονός φασι παλαιοτέρου,
υἱοῦ τελοῦντος ἰταλοῦ, καὶ χώρας βασιλέως.
τοὺς δὲ αὐρούγκους μόνους μοι αὔσονας λέγειν νόει,
μέσους οὐόλσκων καμπανῶν πρὸς θάλασσαν κειμένους,
ἐξ ὧν κατὰ κατάχρησιν καὶ πᾶσαν ἰταλίαν. A

Dictæum.] ἐπιθετικῶς. *alioqui Dictæum mons in Creta est. Quoniam autem Cretenses præstantissimi sagittarij fuisse memorantur, & uenandi studiosi, Diana à Dictæo Dictynna, ut ab Ida Idæa est appellata. Et Dicte nobilis urbs in Creta. Cæterum monti hodie Labyrintho nomen esse ferunt.*

ARGVMENTVM.

Hoc uiso attonitus, ac stupefactus Aeneas, è toro surgit, dijsque, manibus elatis, gratias agit: & peractis sacris, Anchisem genitorem iuxta deorum monitum, de omnibus, quæ & uiderat, & audierat, certiorem facit. B

Talibus attonitus uisis ac uoce deorum
(Nec sopor illud erat, sed coràm agnoscere uultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora uidebar)
Tum gelidus toto manabat corpore sudor.
Corripio è stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata focis: perfecto lætus honore,
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnouit prolem ambiguã, geminosque parentes,
Seque nouo ueterum deceptum errore locorum.
Tum memorat.——

NASC. Talibus attonitus uisis, & uoce.] *propter splendorem, & uocis fortasse etiã magnitudinem se stupidum factum esse memorat. nam quemadmodum uultus splendidus, multoque etiam augustior humano illis erat, ita quoque uox à communi hominũ uoce aliena esse debebat. Vnde illud est in primo Aeneid. de Venere.*

——*Nec uox hominem sonat.*

» *Ita enim facilior persuasio fuit, cum nec aliter fortasse ei persuadere potuissent. merito igitur attonitus, id est quasi attonitus factus est nam proprie attoniti dicuntur, quibus casus uicini fulminis, & sonitus tonitruum, aut belli ter-*
» *ror, aut alia huiusmodi, stuporem afferunt. Liuius tertio*
» *ab Vrb. & à portis nostris, mœnibusque, ad illorum urbes*
» *hunc belli terrorẽ, quo nunc uos attoniti estis, transtulero.*

Nec sopor illud erat.] *Vulgati codices legunt. Nec sopor illud erat, hoc sensu. non dormiebam, sed præsentia numina uidebar mihi oculis cernere. quæ lectio omnium ferè antiquorum exemplarium testimonio comprobatur, nõ ut quidam impressi codices habent. Hoc sopor illud erat.*

Corripio è stratis corpus.] *Lucretium imitatus est lib. 3. nam ille dixit.*

» *Corripere ex somno corpus, mutareque uoltum.*

Tendoque supinas. Ad cœlum cum uoce manus.] *elatis manibus dijs gratias ago. unde probitas Aeneæ occultè colligitur tum ex illius grati animi uirtute in benemerentes: tum etiam ex cultu religionis. nam sequitur.*

Et munera libo. Intemerata focis] *hoc est pura sacra facio, uel si mauis Seruium sequi, ritè perfecta uide eius commentaria. cur autem in foco dijs penatibus sacra fierent, alibi retulimus.*

Prolem ambiguã.] *duplicem, inquit Seruius, non incertam, sed certe non dubiam* μιξονομικὴν. *nam cum duplex esset proles, mẽtem Anchisæ reddebat ambiguam, de qua potissimum intelligendum esset.*

Se'que nouo ueterum] *elegans* ἀντίθεσις. *sic Terent. in Hecy.*

Spe incerta certum mihi laborem sustulisti. «

Vetusti codices nonnulli parentum legunt, nec insulse. attamen quia sermo est de sedibus fato præmonstratis, locorum magis receptum est.

LAMB. Attonitus.] *A' consequentibus oraculum, quod hic uisum uocat. Est enim uisum, cum res usuuenit eodem quo apparuit pacto.* Attonitus.] *stupefactus, & ceu tonitruo exanimatus.* Voce.] *Periphrasticè declarat præcedentem uocem, quid uisum uocet: responsum deorum.* Horr. C

Nec soror.] *Occupat parenthesi, id quod de somnio obijci posset, tanquam uanum. Nam somnijs non est habenda fides, quòd incerta & commoda cuiuslibet interpretatione eorum ambages pendeant. Vnde pronus in fœdum non solum errorem, sed incredulitatem lapsus est. Adijciam hic somniorum discrimen, quibus & quatenus sit habenda fides. Inter omnia genera somniorum, quæ à Physicis recensentur, doctorum hominum iudicio, diligenter quatuor sunt discernenda. Primum uulgare est, & prorsus naturale, & omnibus in uniuersum commune: quoties dormientibus ea occurrunt, quorum curis uigilantes occupantur.*

Iudicibus lites, aurigæ somnia currus ut inquit Claudianus. Et Theocritus,

πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται, ἰχθύα κἠγώ.

Humorum uel abundantia uel penuria, spiritus excitat ima-

A imaginationem. In uitioso phlegmate, somniant se natare. Crassus humor in ephialte, caussa est cur thorax, adeóque totum corpus premi existimetur. Sed nihil habet certi. Secundum genus est, adumbrans futura euenta allegorijs quibusdam, sed non est diuinum: non enim habet caussam perspicuam in agitatione humorum & exuberantia: sed sunt quædam naturæ præsagæ rerum, quas uocant φύσεως λαλιὰς, καὶ ἐνθουσιασμοὺς, καὶ ἐμφάσεις. Hoc ut plurimum aliquid signat: quemadmodum alius alio ad pugnam est propensior, aut ad cursum expeditior. Huius generis fuit somnium Ciceronis de Octauio, quem nondum uisum somniabat reipub. principem futurum. Tale fuit Syllæ, Luculli, Augusti. Sed quia coniecturis tantum nititur, propter ambiguitatem interpretationis, qua excelsi uiri sæpe falsi sunt, ei fidem habere prohibemur. Exempla sunt adscribenda. Pompeius cum Cæsare congressurus, posteriori prælio somno monitus fuit, ne pugnam detrectaret. Inde cum indubitatam uictoriam sibi polliceretur, putabat sibi Romæ in theatro sedenti à frequenti concione applaudi. uerùm errabat in interpretatione somnij. Applausus erant, exhortationes Lentuli, B Domitij, Ciceronis, Marcelli & aliorum, qui postridie certam uictoriam ei pollicentes, exhortantesq́ue ad pugnam, sublimem animum inani spe erigebant. Huiusmodi somnium erat Darij de Alexandri exercitu, ipsóque Alexandro, induto Persico habitu. In huius interpretatione quantum errauit, postea rei euentus arguit. Hamilcar Carthaginensium dux putabat se intra Syracusarum mœnia cœnare. Quo somnio animatus, postridie infœliciter conuocato ad expugnandam urbem exercitu, captus, dum in urbem inducitur, intra muros cœnauit. Agamemnon ab Iride iussus uniuersum exercitum in campum educere, futurum ut postero die caperetur Troia, de spe decidit: desiderabatur enim Achilles. Hæc sunt ludibria somniorum huius generis. Tertium genus est diuinum, χρησμοὶ, oracula à Deo aut angelis obiecta. Huc pertinent somnia Iacob, Iosephi, Danielis, Pharaonis, Nabuchodonosoris, & aliorum. Huc referendum est somnium Aeneæ. Hoc unum certum est, & eius interpretamentum, propter testimonium diuinum, illi additum cui obijcitur. Continet enim res non friuolas, non plebeias, sed publicas, de administrationibus regnorum, imperiorum, de gubernatione Ecclesiæ, & similibus. Huic uni credendum est. Quartum planè ἄθεον est, cuiusmodi sunt spectra, Cassij, Bruti, & ueneficorum somnia, & fanaticorum hominum, profecta ab impuro spiritu, ad cōfirmandas superstitiones, & stabiliendas nouas. Itaq; ut ad institutum reuertamur, ad tertium genus hoc ἐνύπνιον Aeneæ pertinet. Habet penatium testimoniū, cur minimè fallax existimetur. Coarguit ipse id perspicuè, cum subdat, non id fuisse quidem soporem: id est primi generis somnium ex imaginatione accersitum, sed uisum se agnouisse uultus & Diuorum imagines. Velatas.] uittis & diadematis. Tendoq́ue.] Religionem, pietatem, & alacritatem in parendo ostendit. Perfecto.] τέλειον ἱερὸν uidetur innuere. Nam apud Græcos περὶ μυστηρίων τελουμένων καὶ ἀτελεστῶν usurpantur & hæc, τελεσιουργεῖν, ἡ τελεσιουργία, τελεταὶ, ἑορταὶ, θυσίαι, μυστήρια. Eadem ratione sacrificium perfectum, honorem appellat Maro. Græci etiam eadem figura τέλειος παῖς, τέλειον ἐπαινεῖν, τέλειον γάμον, τελειότερον μέλι dicunt. τέλειος ὁ θεὸς, τελεσιουργὸς, καὶ ὁλοκληρωτής. Porrò perfecta sacra, τέλεια ἱερὰ grammatici interpretantur τὰ ἐνιαύσια, id est, annua: nonnulli, sacra ultra decem dierum spatium. Focis.] aris. sacra ritè perpetrata, intemerata dicit. Certum.] certiorem: gradus pro gradu. Geminos.] duos, Dardanum & Iasionem. at rectius, Dardanum & Teucrum, quorum ille multo prior ex Italia, hic è Creta posterior in Phrygiam uenit. Errore.] Cretæ & Italiæ, seu Tusciæ.

ARGVMENTVM.

Anchisæ oratio est: quæ ad iudiciale genus reuocari potest, iuridicialemq́ue constitutionem habet ex concessione. fatetur enim se in oraculo, quidem interpretando lapsum esse, sed excusat per imprudentiam ex nimia parentis Dardani uetustate.

B

NASC.

—Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat,
Nũc repeto, hęc generi portẽdere debita nostro:
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna uocare.
Sed quis ad Hesperiæ uenturos littora Teucros
Crederet? aut quẽ tum uates Cassandra moueret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & dictis cuncti paremus ouantes.
Hanc quoq; deserimus sedem, paucisq́ue relictis
Vela damus, uastũq́ue caua trabe currimus æquor.

Nate Iliacis exercite fatis.] filij beneuolentiam sibi conciliat per commiserationem: quam ex ingentibus, ac diuturnis eius in bello Troiano exhaustis laboribus mouet. unde singularis quoq; illius cùm animi, tum corporis uirtutis laus emergit: cuius auxilio de tot, tantisq́ue periculis strenuè dimicando illæsus euasit.

Sola mihi tales casus Cassandra canebat,] nunc recolit aliàs id se audiuisse ex Cassandra uaticinatrice: cuius peritiam, dignitatemq́ue in uaticinando mirum in modum uidetur extollere: cum ipsam ex mortalibus solam id futurum prædixisse commemoret. licet eius uaticinium nemini eo tempore probatum, à multis neglectum, irrisumq́ue fuerit. quod primum occultè per alliterationem, siue παρήχησιν, siue, ut uocant cappacismum innuere (nam cappacismus ad opprobriū poni solet) mox etiam planissimè significare uidetur, cum ait. aut quem tum uates Cassandra moueret?

Nunc repeto.] recordor. ita quandoq; absolutè ponitur, & subauditur, memoria. Liuius 6. bello pun. age contra quæ illi infestè in nos fecerint, repetite. interdum uerò coniunctè cum hac uoce, memoria. Cic. 1. de orat. Cogitanti mihi, ac memoria uetera repetenti perbeati fuisse Q. frater. &c. Regna uocare.] significantius, quàm si denuntiare, aut portendere dixisset.

Sed quis ad Hesperię.] errorem suum excusat sumpto ex hoc argumento, quæ sunt præter hominum opinionem.

Aut quem tum uates Cassandra moueret?] quia poterat

rat obijci credendum fuisse uati, προκαταληπτικῶς purgat obiectum ex cõtemptu uatis, atq; uaticinij: nam tum Cassandra potius mente capta, quam uates habebatur. Virg. in II. Aeneid.

" Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
" Ora, dei iussu nonnunquam credita Teucris.

Cedamus Phœbo.] ab honesto. nam honestum est homi nem, quamuis sapientem, diuino oraculo cedere.

LAMB. Hort. Agnoscit errorem suum Anchises, recordatione oraculorum Cassandræ. Sed culpam non creditæ tum uatis, in eius fatum remouet: inde in non uerisimile. Exercite.] exercitate bello Troiano proximum decennium. Beneuolentia à persona Aeneæ. Sola.] Breuis narratio, quæ paucissimis uerbis erroris confessionem proponit. Casus Cassandra.] Paræmion Portendere.] denunciare, & ante tempus signis prædicere aliquid euenturum, quasi porrò tendere. Hinc portentum, quicquid antè denunciat futurum aliquid. Vatisinium Cassandræ promit tebat aliquando futurũ, ut Troiani in Italiam rursum deducerentur, atq; ibi latè imperarent. Sæpe.] Relatio eiusdem dictionis. Vocare.] memini eam uocare. Crederet.] Remotio in non uerisimile. Hesperiæ.] Emphasis, in plagam occidentalem, à Phrygia tota fermè orbe remotam, per tot interiecta maria. præter tot insulas, per tot regiones medias. Troianos nauigaturos? Aut quem.] A' fatis Cassandræ. Vt maximè id aliquando futurum, uerisimile fuisset: quis credidisset Cassandræ, cui furenti nunquam à Troianis fides habita fuit. Refertur historia huiusmodi à Græcis scholiastis, de Alexandra, quæ & Cassandra dicta est. πρίαμος ὁ λαομέδοντος καὶ λευκίππης, ἐξ ἑκάβης τῆς δύμαντος, ἢ τῆς κισσέως θυγατρὸς, διδύμους παῖδας γεννᾷ, κασσάνδραν, τὴν καὶ ἀλεξάνδραν, καὶ ἕλενον. οὓς ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ναῷ ἡλίου ἀπόλλωνος ἐκόμισαν, καὶ τὰ τούτων ἐτέλουν γενέθλια. συμποσιάσαντες δὲ καὶ κωμάσαντες πανημερίως ἐν τῷ ναῷ, περὶ ἑσπέραν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὰ ἀνάκτορα ὑπεχώρησαν, λάθρᾳ κατά τινας ἐάσαντες τοὺς παῖδας ἐν τῷ ναῷ· κατ' ἐμὲ δὲ, οἰκείᾳ γνώμῃ τοῦτο ἐξ ἔθους κρατεῦντος ἐποίησαν. ἐκ τινων γὰρ συμβαινόντων ἐπεγίνωσκον, ὁποῖοί τινες ἀποβήσειν οἱ παῖδες. οὕτω γοῦν καὶ οἱ περὶ πρίαμον περὶ τοὺς εἰρημένους ἐποίησαν. τῇ ἐπαύριον δὲ τῷ ναῷ προσελθόντες, ὄφεις ἐσπαρμένους τοῖς παισὶν εὗρον, καὶ τὰ αἰσθητήρια τούτων καθαίροντας, μηθὲν δὲ λυμαινομένους αὐτούς. ἀπόλλων δέ τις χρησμολόγος καὶ μάντις ὑπάρχων ἐν τῷ ῥηθέντι ἱερῷ ἡλίου, μαντικοὺς εἶπε γενέσθαι τοὺς παῖδας· οὓς καὶ αὔξην λαβόντας ἐδίδαξε τὴν μαντικήν. ὑπισχνεῖτο δὲ τῇ κασσάνδρᾳ, εἰ συγγίνοιτο αὐτῷ, ἄριστον εἰς τὴν μάντιν ποιῆσαι. μὴ πειθομένης δὲ ἐκείνης τοῦτο ποιῆσαι, ἐκήρυξεν ὁ χρησμολόγος ἐκεῖνος ἀπόλλων, ὡς οὐ μάντις ἐστὶν ἡ κασσάνδρα, ἀλλὰ μαινομένη καὶ παράφρονα φθέγγεται. ὅθεν ὁ πατὴρ εἰς πυργόμορφον οἴκημα καθείρξας αὐτὴν, ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς τρωσὶ μαίνεσθαι καὶ διαπαίζεσθαι, B προσέταξέ τινα τρόχιν ἤτοι ἄγγελον, ἐσθῶτα καὶ ἀκροώμενον ταύτης αὐτῷ ἀπαγγέλλειν. Cætera alio loco à nobis explicata sunt.

Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.] Clausula, ab exhortatione, ad parendum oraculo.

Paucisq;.] ad inhabitandum Pergamũ, nouam à se conditam urbem. Vela.] Festinat ad sequentem nauigationem, quam consueto Laconismo absoluit. Trabe.] Synecdoche. Currimus.] Metaphora, ab animali ad non animal: accusandi casus figuratus.

ARGVMENTVM.

Troiani de Creta soluentes ualida tres dies tempestate agitãtur, quarto uerò die cum iam terra illis apparere cœpisset, ad Strophadas insulas in mari Ionio positas, se tandem perueniisse cognoscunt.

Postquã altũ tenuere rates, nec iam amplius ullę
Apparent terræ, cœlũ undiq; & undiq; pontus:
Tum mihi cæruleus suprà caput astitit hymber,
Noctẽ hyemẽq; ferẽs, & inhorruit unda tenebris.
Continuò uenti uoluũt mare, magnaq; surgunt
Aequora, dispersi iactamur gurgite uasto.
Inuoluere diem nymbi, & nox humida cœlum
Abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctemq; negat discernere cœlo,
Nec meminisse uiæ media Palinurus in unda.
Treis adeò incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, & totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac uoluere fumum.
Vela cadũt: remis insurgimus: haud mora, nautę
Adnixi torquent spumas, & cærula uerrunt.

NASC. Postquam altum tenuere rates.] transtulit illud Homeri, ex libro Odyss. μ.

" Ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη
" Φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα

Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber.] pulcherrima hæc descriptio: cuius diuersa membra, ac singula penè uerba pedũ, syllabarumq; celeritati accõmodata nascentis tempestatis uelocitatem κατ' ὑποτύπωσιν ita exprimit, ut ob oculos legentium fieri uideatur. mouet πάθος à periculo, illudq; etiam paulatim cum exaggeratione tempestatis amplificat per αὔξησιν: nam terribilis quidem erat aspectus undarum, sed tenebris superuenientibus, ignibusq; de cœlo micantibus fiebat horridior.

Venti soluunt mare.] fluctuum tarditatem ex magnitudine, pedis quoq; & syllabarum tarditate delineat. C Ingeminant abruptis.] hemistichium est Lucretij in 2. ait enim.

" Nunc hinc, nunc illinc abruptis nubibus ignes.

Ipse diem, noctemq; negat.] tẽpestatis magnitudinem, tenebrarumq; obscuritatẽ ita amplificat, ut ne Palinurum quidem singularis peritiæ uirũ cursum nauigationis cognouisse dicat. nam ipse ἔμφασιν habet, q. d. peritissimus gubernator: qui arte nauigandi pollebat: qui uiam in fluctibus obseruatione syderum notabat. qua quidem uoce tum magnitudinem tempestatis designat. tum auget πάθος à periculo: quod in tenebris errarent, quod in tanta noctis, te-

nebrarumq;

A nebrarumq; caligine ne inditium quidem haberent, quò nauigationis cursum furentibus uentis dirigere possent. Tres adeò incertos.] à diuturnitate temporis tempestatem exaggerat. est autem locus ex 9. Odyss. sumptus: ubi Vlysses tali ferè tempestate uexatus fuisse describitur, dum ad Lotophagos nauigaret. hoc autem differũt, quod Vlysses nouem dies se tempestate iactatum, decimo ad Lotophagos peruenisse: hic uero tres dies se fluctibus in maximis tenebris uexatum, quarto uerò die ad Strophadas insulas appulisse commemorat. Vela cadunt, remis insurgimus.] dissolutione, quam Graeci διάλυσιν appellant, facti celeritatem designat. Adnixi torquent spumas.] conatus magnum laborem indicat.

Transit ad descriptionem tempestatis, post solutum è Creta portum, sed citra naufragium tamen, ut haud perinde ad dilatandam narrationem atq; ad delectandum sit ea descriptio adhibita. Et tanto euidentius in talibus luxuriat poëta, quòd Troianis nusquam desit hostis tempestatis concitatrix. Sequutus hoc loco item Homerum est, lib. Odyss. 12. & 14.

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
B φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Quem locum quàm graphicè expresserit Maro, composuimus in primo. Huius nauigationis exemplum extat Odyss. 14.

ἀλλ' ὅτε δὴ Κρήτην ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.
ζεὺς δ' ἄμυδις βρόντησε, καὶ ἔμβαλε νηῒ κεραυνόν.
ἡ δ' ἐλελίχθη πᾶσα, Διὸς πληγεῖσα κεραυνῷ.
ἐν δὲ θεείου πλῆτο, πέσον δ' ἐκ νηὸς ἅπαντες.
οἱ δὲ κορώνῃσιν ἴκελοι περὶ νῆα μέλαιναν
κύμασιν ἐμφορέοντο, θεὸς δ' ἀποαίνυτο νόστον.
αὐτὰρ ἐμοὶ Ζεὺς αὐτὸς ἔχοντί περ ἄλγεα θυμῷ
ἱστὸν ἀμαιμάκετον νηὸς κυανοπρῴροιο
ἐν χείρεσσιν ἔθηκεν, ὅπως ἔτι πῆμα φύγοιμι.
τῷ ῥα περιπλεχθεὶς φερόμην ὀλοοῖς ἀνέμοισιν.
ἐννῆμαρ φερόμην, δεκάτῃ δέ με νυκτὶ μελαίνῃ
γαίῃ Θεσπρωτῶν πέλασεν μέγα κῦμα κυλίνδον.

C Vterq; hic soluit oram è Creta: uterque ui tempestatis iactatur. Sed Vlyssis nauis in turbinem fulmine acta, sulphure oppletur: socij in subiectum mare praecipitati, cornicum similes deferuntur. Hinc malum nactus, quo praesens exitium euadat, nouem dies sursum deorsum iactatur, decimo tandem die noctu maximi fluctus ui in Thesprotorum litus defertur. Maro omisso naufragio, ne par ubiq; periculum fastidium adferat, & ipsi τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν totus occupatur in exaggerando horrore, à praesenti rerum & elementorum facie. Primùm cum Homerico suo, sublata è conspectu terra, cœlum nubibus subtractum & circumfusum mare tempestatem minatum. Hoc memorat: horrorem auxisse caliginem: oborta tonitrua mixtis fulminibus, nauigantes propè exanimasse. Illud uide, quàm aptè & conuenienter naturae ipsius rei à nostro dictum est: uentorum horribiles procellas insequutas, quae & mare turbarunt, & cœlo miscuerunt: id quod omissum ab Homero. praecipuum est in ista hypographe; licet ad postremum subijciat, uentis se in Thesprotorum littus eiectum. Auget noster horrorem accessione nymborum, & circumstantia temporis nocturni. Sequitur iactatio excussos recto cursu & error. Accedit huc error & desperatio gubernatoris de obtinenda continente, dum discrimine noctis ac diei confuso, palàm se uiarum ignarum fatetur. Quae res praecipuam nauigantibus trepidationem, & pauorem uectoribus facit. Vlysses decimo tandem die in Thesprotiorum oram eijcitur. Tot dierum nauigatione id interualli constat. Aeneas quoniam breuius iter est, quarto demum die, in Strophadum insulas appellit. Distant à Creta mille nongentis passibus. Iam uerò illud paulo grauius, quòd Troiani conspecta procul terra & montibus, uela colligant, & incumbant remis. Rates.] naues: catachresis. Sunt autem propriè trabes inter se compactae, quae per aquam trahuntur. Nec iam.]

——οὐδέ τις ἄλλη
φαίνεται γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

Tum mihi]

δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς.——

Inhorruit.] ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς. Nox humida.] νὺξ ὑγρά, de imminentibus malis: & νὺξ διοσία, ut de laetiori fortuna, lucem oboriri dicimus. Suidas, νύκτα ὑγρὰν, χαλεπὴν exponit. Nox porrò nihil aliud est, quàm umbra terrae: at non fortuita, aut etiam qualibet, sed quae oboritur sole sub terram demerso. Ingeminant.] pro ingeminantur. genus pro genere. Abruptis.] fulmina. Si nubem rumpit exardetq;, & ignem habet, aut postea ignem concipit, fulmen est. Ignes.] Periphrasis fulminis. Suidas, ἐξάψεις, inquit, σφοδρὰ μετὰ πολλῆς βίας πίπτοντα ἐπὶ γῆς, νεφῶν παρατριβομένων ἢ ῥηγνυμένων. οἱ δὲ, συστροφὴ πυρώδους ἀέρος βιαίως καταφερομένη. ἣν ἀναιρεῖ δὲ ὁ κεραυνὸς, ἀλλ' ἐπιφλέγει. Caecis.] Metalepsis. Treis.] ἐννῆμαρ φερόμην. Quarto terra.] δεκάτῃ δέ με νυκτὶ μελαίνῃ.

ARGVMENTVM.

Strophadum insularum notationem, hoc est etymologiam docet: & quo in mari iaceant, à quibus Incolantur, nempè ab Harpijs, quarum ingenium, formam, rapacitatem, uentrisq; foeditatem scribendo complectitur.

NASC Strophades Graio.] τὸ ἔτυμον Strophadum docet, cum dicat ex Graeca uoce Strophades dictas, παρὰ τῆς στροφῆς, hoc est à conuersione Zethi, & Calais, qui Harpyas insectati fuerũt. Apollonius Argon. lib. 11. rem planè describit. Sed lege Seruij commentaria. Insulae Ionio in magno.] quae sint Strophades, quae hodie Striuali

Seruatũ ex undis, Strophadũ me littora primùm
Excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae.
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno,
Harpyiaeq; colunt aliae, Phineia postquam
Clausa domus, mensasq; metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saeuior ulla
Pestis, & ira deûm Stygijs sese extulit undis,
Virginei uolucrum uultus, foedissima uentris

Proluuies, uncæq; manus, & pallida semper
Ora fame.——
Huc ubi delati portus intrauimus, ecce
Læta boum passim campis armenta uidemus,
Caprigenumq; pecus nullo custode per herbam.
Irruimus ferro, & diuos ipsumq; uocamus
In partem prædamq; Iouem. tunc littore curuo
Extruimusq; toros, dapibusq; epulamur opimis.

Striuali appellantur, & quo in mari iaceãt planum facit. insulæ duæ sunt in mari Ionio sitæ supra Zacynthum: quam hodie uulgò Zanthum appellamus, meridiem uersus. quòd autem Ionio in magno ait, scimus hoc mare uiolentum esse, uastum, & iactabundum. nam supra fauces Adriatici intra Siciliam, & Peloponnesum, atq; Cretam. quam hodie Candiam uocant, expanditur. ideo Græci ipsum partim Siculum, partim Creticum appellant ab insulis. Quas dira Celæno.] *à quibus incolantur ostendit. & ducem à grege segregat. quam à crudelitate deturpat.* Phineia postquam.] *quo tempore, & quamobrem Strophades ab Harpyis coli cœperunt, indicium facit: caussamq; struit de fabula Phinei Arcadiæ regis: quam describit Apollonius libro II. Argonaut. Sed lege Seruij commentaria.* Mensasq; metu liquere priores.] *Phinei regis mensas intelligit: è cuius ore, & manibus Harpyiæ cibum eripiebant interdum totum, quandoque paulum relinquebant. quod egregie Apollonius expressit, cum ait:*

» Ἀλλὰ διαπρὸ νεφῶν ἀΐσσουσαι
» Ἅρπυιαι στόματος, χειρῶν τ' ἄπο γαμφηλῇσι
» συνεχέως ἥρπαζον. ἐλείπετο δ' ἄλλοτε φορβῆς
» οὐδ' ὅσον ἀλλ' ἔτι τυτθόν.

Tristius haud illis monstrum.] *Harpyiarum naturam describit: quas à sæuitia, & à crudelitate deturpat per comparationem ex alijs, quæ apud inferos nata sunt, monstris deductam.* Virginei uolucrum uultus.] *effictio est, id est formæ, totiusq; corporis descriptio, quam Græci προσωπογραφίαν uocant.* Fœdissima uentris.] *deturpat ab effusione sordium.* Huc ubi delati.] *Redit ad institutum, quod breui Harpyiarum descriptione omiserat.* ——ecce Læta boum passim campis.] *imitatio est ex lib. Odyss. μ. ubi solis gregem Homerus à socijs Vlyssis uiolatum scribit. sic enim ait:*

» Αὐτίκα δ' ἠελίοιο βοῶν ἐλάσαντες ἀρίστας
» ἐγγύθεν, οὐ γὰρ τῆλε νεὸς κυανοπρῴροιο
» βοσκέσκοντ' ἕλικες καλαὶ βόες εὐρυμέτωποι,
» τὰς δὲ περιστήσαντο καὶ εὐχετόωντο θεοῖσι.

Ecce, hoc in loco mali ominis uox est: nam paulo infra Celæno furiarum maxima Troianis infelicitatem prænunciat. In partem, prædamq;.] *in partem prædæ ἐνδιαδυῶ. ut:*

» ——*molemq; & montes insuper altos*
» *Imposuit.*

id est molem montium. & ad morem antiquorum alludit: qui prædarum decimas Ioui præbere consueuerant. Extruimusq; toros.] *nam stratis toris antiqui epulabantur. unde est:*

» *Conuenere toris iussi discumbere pictis.* *item illud:*
» *Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto.*

LAMB. Strophadum.] *Duas insulas Strophadas collocant*
Hort. *in mari Ionio, contra Cyparissum Peloponnesi promontorium, sed initiò Plotas dictas. Strophades, ἀπὸ τοῦ στρέφειν. à reuertendo: quòd huc usque Boreadæ Harpyias persequuti, reuerterentur in Arcadiam, ut tradit Apollon. 2. Argonaut.*

οἱ δ' ὄρνιν ἄξαντες ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα

σείεσθαι, στροφάδας δὲ κεκλῆσθαι ἄνθρωποι A
νήσους, τοὶς ἔνεστι, πάρος πλωτὰς καλέοντες.

Interpres eiusdem poetæ Plotas dictas autumat, διὰ τὸ περινήχεσθαι καὶ ἐλαύνεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Vel, inquit, poëta propriè ita eas uocat, quòd illic iuxta fabulam Harpyiæ à Boreadis oppressæ fuerunt. Additq. & Calydnas dici, & sitas in freto Siculo: cum reuera aliæ sint hæ, & collocatæ inter Sporades. Porrò Strophades, διὰ τὸ αὐτόθεν ὑποστρέψαι εἰς τοὐπίσω. οἱ δὲ στροφάδας φασὶν αὐτὰς κεκλῆσθαι, καθὸ ἐπιστραφέντες αὐτόθι, ηὔξαντο τῷ Διὶ καταλαβεῖν τὰς ἁρπυίας. κατὰ δὲ ἡσίοδον καὶ ἀντίμαχον, καὶ ἀπολλώνιον, οὐ κτείνονται. Harum mentionem facit Antimachus in Lyde. Strophades.] *Describit insulas, à situ, etymo & incolis. Didymus Odyss. 10. πλωτὰς dictas credit, quòd iaceant inter loca nauigabilia, quasi πλεομένας. πλωτόν, πλεόμενον. πλώζω, πλώω, πλώσω, πλέω, ὁμοίως. πλώϊμον, διαβατόν. καὶ τὸ πλώσιμον, διαβατόν. Aristarchus πλωτὴν φορητὴν uocat, quod circumferatur, ut modò ab dextra, modò ab leua appareat, cuiusmodi Pindarus de Delo refert. Didymi uerba sunt· πλωτὴν, οἷον τὴν ἐν πλεομένοις τόποις κειμένην νῆσον. ὁ δὲ ἀρίσταρχος· πλωτὴν, φορητὴν, οἷον περιφερομένην (ἄλλως παραφερομένην) ὥστε ποτὲ μὲν ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι, ποτὲ δὲ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς ὁρᾶσθαι. οἷον δή τι καὶ περὶ τὴν Δῆλον ὁ Πίνδαρος, λέγων οὕτως·* B

ἦν γὰρ τὸ πάροιθε
φορητὰ κυμάτεσσι Δᾶλος
παντοδαπῶν ἀνέμων ῥιπαῖς.

ἢν δὲ ἄλλως προσπλεομένην ὑπ' ἀνθρώπων, ἢ περιφερομένην ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Qua de caussa quidã Grammaticorum πλωτὴν interpretantur, κινουμένην καὶ ἐπιπλέουσαν. Strophades.] *Repetitio: ab etymo nominis.* Insulæ.] *Græcorum imitatione diphthongon in fine contraxit, sequente qualibet uocali, nullaq; ratione synalœphes habita.* Ionio.] *Ab Ionia, ea maris pars denominata est. Fuit Ion Xuthi & Creusæ Erechthei filius, Achæi frater. Verùm his libentius accesserim, qui mari nomen factum arbitrantur ab Io, Inachi, ibi submersa. Initiò Saturni & Rheæ sinus fuit dictus postea uerò Ionius ut annotatum reliquit Lycophronis enarrator. Hesychius Hadriam & Ionium eundem esse scribit. Rursum sunt, qui Strophadas in Aegæo statuunt.* Quas dira.] *Ab insularum Strophadum habitatoribus. Tres ferunt fuisse Harpyias: Aello, Ocypeten, & Celæno, Terræ & Neptuni filias. A rapacitate his nomina sunt inuenta. ἀελλώ, quasi ἑλοῦν ἄλλο: ὠκυπέτη, à celeritate uolatus: κελαινώ, à nigredine. Virgines finguntur, quòd omnis rapina sit sterilis. Teguntur plumis, quòd rapina occultetur. Volant, præda omnis momento abducitur. Inuenio apud quosdam Irim in Harpyiarum numero censeri. Sunt, qui Harpyias furias esse uelint. Suidas rapaces dæmonas uocat, ἁρπακτικοὺς δαίμονας. Aeschylus inter Actæonis canes recenset· κέρχνη, ἅρπυια, χάρων, λυκωπάς. Harum genealogia extat apud Hesiodum in Theogonia,* C

Θαύμας δ' ὠκεανοῖο βαθυρρείταο θύγατρα
ἠγάγετ'

A ἠγάγετ' Ἠλέκτρην, ἣ δ' ὠκεῖαν τέκεν Ἶριν,
ἠυκόμους θ' Ἁρπυίας, Ἀελλώ τ' Ὠκυπέτην τε.
αἵ ῥ' ἀνέμων πνοιῇσι καὶ οἰωνοῖς ἅμ' ἕπονται
ὠκείῃς πτερύγεσιν.——

Harpyæ ἀπὸ τοῦ ἁρπάζω, rapio, ἢ τῶν ἀνέμων συστροφαὶ. θύελλαι, ἁρπαγαὶ, τῷ διὰ τάχους, καὶ ἁρπακτικοὶ λιῶνες. Hyginus. Harpyias Alopen, Acheloen, & Ocypeten uocat: easq; scribit capitibus fuisse gallinaceis, pennatas & alatas. brachijs humanis, & item pedibus, sed unguibus monstrosis: pectore candido, ac feminibus humanis. Poëtæ has Iouis canes esse fabulantur. Homerus duabus illis apud Hesiodum addit Thyellam. Interpres Homeri Iliad. π. exist[illegible]nti speciem esse Harpyias, à rapiendo, siue dæmon[illegible]paces. Nonnulli Podargen, quam tertiam aliqui Harpyiarum fingunt, equi gregarij nomen esse putant, cui pedes albi sint. Scholiastes Lycophronis: ἅρπυιαι, inquit, μυθικῶς δαίμονές τινες. τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, ἀελλὼ, καὶ ὠκυπέτη, καὶ κελαινὼ, ἴριδος ἀδελφαὶ, θυγατέρες θαύμαντος καὶ ἠλέκτρας τῆς ὠκεανοῦ θυγατρὸς. ἅρπυιαι δὲ λέγονται καὶ ὄρνεα τινὰ ἁρπακτικὰ, ὅθεν ἐμυθεύσαντο καὶ τὰς τοῦ φι-
B νέως θυγατέρας, ἐράσειαν καὶ ἁρπύρειαν, ὄρνεα εἶναι ἀφαρπάζοντα τὴν τροφὴν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ γέροντος. ἅρπυιαι δὲ ἀλληγορικῶς, οἱ ἄνεμοι, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τὸ ἐν τῷ ἀέρι πέτεσθαι. Id est: Harpyiæ fabulosè dæmones sunt: nomina earum, Aëllo, Ocypete, & Celæno, Iridis sorores, filiæ Thaumantis & Electræ filiæ Oceani. Appellantur & aues quædam rapaces Harpyiæ. Quare fabulantur, Phinei filias, Eraseam & Harpyream, aues fuisse, quæ cibum ex ore senis abstulerint. Harpyiæ, allegoricè uenti, ut hoc loco: quòd in aere uolitent. Phineia postquam.] Phineus in Arcadia imperabat, qui Harpalices uxoris suasu, liberos suos exoculauit. Sequuta est statim atrox scelus uindicta diuina. nam ipse non multo pòst oculis orbatus fuit. Additæ Harpyiæ, dirum rapaxq; genus auium, quæ dapes eiusq; omnia defœderent. Iason cum in expeditione Colchica per eam terram iter faceret, humaniter à rege exceptus fuit. H c quo seni pro hospitali munere, beneficij memor parem gratiam remetiretur, Zetum & Calaim Boreæ filios, tum alatos, ut ferunt, & iaculandi peritos, ad rapaces beluas regno hospitis pellendas immisit. Et iam has in Plotas usq; insulas
C persequuti fuerant, cum ab Iride admonerentur, ne ulterius Iouis canes persequi instarent. Itaque oraculo uelut territi, mon lris in insulis relictis, in Arcadiam reuerterunt. A reditu inde Boreadum mutato nomine, Strophades sunt appellatæ, cùm hactenus Plotæ dictæ fuissent. Apollonius canit, Boreadas ab Iride ulterius grassari prohibitos. Hesiodus, à Mercurio. Variant hic authores. Hesiodus, Antimachus & Apollonius negant eas à Boreadis cæsas: & rursum extant qui uicissim affirment. Apollonius & nonnulli alij, qui non inter postremæ notæ scriptores recenseri uolunt, Phineum ferunt ab Apolline uaticinandi arte donatum, atq; à Ioue ob id excæcatum, quòd deorum consilia inter mortales euulgasset. Et posteris temporibus ab eo Argonautas contendisse, ut Colchos petentibus uiam monstraret. Idq; adeò se facturum promisisse, si eorum auxilio præsentaneo ac tristi orbitatis peste liberaretur. Extat in Thracia Phinopolis. Verba Apollonij sunt:

ἔνθα δ' ἐπάκτιον οἶκον Ἀγηνορίδης ἔχε Φινεὺς,
ὃς περὶ δὴ πάντων ὀλοώτατα πήματ' ἀνέτλη
εἵνεκα μαντοσύνης, τήν οἱ πάρος ἐγγυάλιξεν
Λητοΐδης, οὐδ' ὅσσον ὀπίζετο, καὶ Διὸς αὐτοῦ
χρείων ἀτρεκέως ἱερὸν νόον ἀνθρώποισι·
τῷ καί οἱ γῆρας μὲν ἐπὶ δηναιὸν ἴαλλεν.
ἐν δ' ἕλετ' ὀφθαλμῶν γλυκερὸν φάος.——

Verùm omissis ijs quæ Apollonius & Orpheus de his fabulantur, uero propiora sunt, quæ Diodorus scripta reliquit. Phineo duo fuerunt filij ex Cleopana (quam alij Cleopatram dicunt) Orithyiæ & Boreæ filia. Hac repudiata, Idæam Dardani Scytharum regis filiam uxorem duxit. Adolescentes matris impulsu, nouercæ stuprum offerunt. Et ob id flagitiũ arrepti à patre, capitis damnantur. Iam tum, cum ad triste supplicium traherentur, starentq; in littore, casu illuc Argonautæ appulerunt. Illi, cùm miserabili sui spectaculo & supplicij atrocitate hospitum in se oculos uertissent, implorato eorum auxilio, memoratoq; senis aduersus se odio & contumelia in matrem Cleopanam, orant, ut ueluti ex improuiso dij præsentes suo appulsu adfuissent, nunc se supplicio indigno liberent. Vetat Phineus occurrens. Argonautas quicquam moliri: nam patrem nunquam se de liberis sumpturum fuisse pœnam, nisi scelus eorum paternam charitatem superasset. Territi Argonautæ regis præsentia, & religione littoris hospitalis non temerè uiolandi, nihil ausi fuerunt tentare. Zethes & Calais audito sororis nomine, & miserabili eius apud Phineum fortuna, & filiorum, quæ multo esset miserabilior, iuris gentium & propriæ salutis immemores in littus exiliunt, & adolescentibus uincula abrumpunt. Oritur ibi atrox pugna. Ad postremum multis barbarorum, & inter eos rege cæso, reliqui fugam faciunt: & capitur in ipso tumultu regia. Herculis beneficio Idæa ad patrem incolumis remittitur. Ferunt Idæam à patre postea occisam: quo apparet, eo inuito, in Cleopanæ contemptum, Phineo nupsisse. Nonnulli memorant, filios à Phineo excæcatos, ipsumq; uicissim à Borea oculis orbatum. Itaq; adolescentes periculo liberati, regno matri permisso, cum Argonautis Colchos nauigarunt. De Boreadis, ab Iride longiùs persequi Harpyias prohibitis, sic canit Apollonius:

καί νύ κε δὴ σφ' ἀέκητι θεῶν διεδηλήσαντο,
εἰ μὴ ἄρ' ὠκέα ἶρις ἴδεν, κατὰ δ' αἰθέρος ἆλτο
οὐρανόθεν, καὶ τοῖα παραιφαμένη κατέρυκεν.
οὐ θέμις ὦ υἱεῖς βορέω ξιφέεσσιν ἐλάσσαι
ἁρπυίας μεγάλοιο διὸς κύνας, ὅρκια δ' αὐτὴ
δώσω ἐγὼν, ὡς οὔ ἔτι χρίμψουσιν ἰοῦσαι.
ὣς φαμένη, λοιβὴν στυγὸς ὤμοσεν, ἥ τε θεοῖσιν
ῥιγίστη πάντεσσιν ὀπιδνοτάτη τε τέτυκται
μὴ μὲν ἀγηνορίδαο δόμοις ἔτι τάσδε πελάσσαι
εἰσαῦτις φινῆος, ἐπεὶ καὶ μόρσιμον ἦεν.
οἱ δ' ὅρκῳ εἴξαντες ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα
σεύεσθαι, στροφάδας δὲ μετακλείουσ' ἄνθρωποι
νήσους, τοῖό γ' ἕκητι πάρος πλωτὰς καλέοντες.

Colunt.] Apollon. eodem loco canit, inde fugatas, in Cretam se abripuisse, atq; ibi se in specum abdidisse:

——αἱ μὲν ἔδυσαν
κευθμῶνα κρήτης μινωΐδος.——

Irim uerò in cœlum oblatam:

——ἡ δ' ἀνόρουσεν
οὔλυμπόν τε θοῇσι μεταχρονίη πτερύγεσιν.

Astruit hoc ipsum Neoptolemus, qui Naupactica conscripsit. Et Pherecydes lib. 6. author est, eas in Cretæ speluncam, quæ sub colle est Arginoente, fuga deletas. Maro

author est, à reditu Boreadum, in Strophadibus Harpyias relictas, & insulas deinceps coluisse. Metu.] *ne iuuenum sagittis conficerentur.* Priores.] *Phinei. è cuius ædibus aduentu Argonautarum ab Aquilonis liberis pulsæ fuerant. De Boreæ filijs author Variæ historiæ ita canit,* Chiliade prima:

βορέας θρᾷξ ἐξ ἀθηνῶν ὠρείθυιαν ἁρπάξας,
ζήτην γεννᾷ καὶ κάλαϊν εἰς ἄγαν ἀβροπόδας,
καὶ τὴν ἀέλλαν αὐτὴν εἰς τρέχωσιν νικῶντας,
ὥσπερ καὶ πτερωθῆναι θριξὶν ἔφασαν μυθογράφοι,
ὡς ἐπηρμένους ταῖς θριξὶν αὐτὸν, καὶ γαυρουμένους.
τούτους φασὶ συμπλέοντας τοῖς ἄλλοις ἀργοναύταις,
ἐκ τοῦ φινέως γέροντος διῶξαι τὰς ἁρπυίας,
ὄρνις ἐν σώματι ὄντος αὐτοῦ τὰς βρώσεις ἁρπαζούσας.
καὶ νῦν αὐτὰς δὲ γράφουσι καὶ τούτους ἀπολέσθαι.
τὸ δ' ἀληθὲς ἀλληγορεῖν, οὕτως αὐτὸς μοι νόει.
ὁ γέρων οὗτος ὁ φινεὺς τυφλὸς ἦν ἀπὸ γήρως.
ἐρασίαν, ἀρπυρείαν, ἔχων δὲ θυγατέρας,
ζώσας τὸν πορνικώτατον καὶ [illegible] βίον,
τὸν πάντα βίον ὑπ' αὐτῶν τελέως ἐξηντλεῖτο,
πενίᾳ συνείχετο, λιμῷ τε παλαμναίῳ.
ὁ ζήτης δὲ καὶ κάλαϊς ταύτας ἀφηρπακότες,
ἄφαντοι παρεγεγόνασιν ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων.
ὅθεν εἰς μύθους πέπλακε τὰ περὶ τούτων πάντα.
ὁ δ' ἀπολλώνιός φησι ταύτην τὴν ἱστορίαν.

Tristius.] *Prosopographia Harpyiarum. Deducta autem hæc est à collatione hyperbolica, & diductione totius in partes. Totæ monstra fuerunt, uultu, uentre, ore, manibus.* Pestis.] *Auxesis, cum amplificatione loci, unde profectas in hanc lucem credi par est.* Stygijs.] *inferorum. His poeta in sexto, inter reliquas mortalium pestes, sedem quoq; attribuit in ipso orci uestibulo. Styx amnis inferorum est, per quem unum dijs poeticis iurare concessum creditur. στὺξ λιμνὴ ἐν ἅδου, ὅρκος θεῶν, ἀπὸ τῆς στυγνότητος, à mæstitia & luctu. ἀπὸ τοῦ στυγῶ, μισῶ & στυγερὸν, στυγνὸν, triste, luctuosum. στυγνάζω, tristor, fero tristiciam. στυγερωπὴς, aspectum tristi, exosum. Idem στυγερὸς, μισητὸς καὶ φοβερὸς. στυγνὸς, χαλεπὸς, καὶ φοβερὸς. Fabulantur Stygem cum Dij coniurati Iouem de cœlo præcipitare uellent, ei opem attulisse. Quare beneficium illum reposuisse, ut ius fasq; dijs esset, per eam uolentibus iurare. Homerus,*

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Stygijs.] *Allusit Maro ad Stygem Arcadiæ, in qua Phineus imperabat, fluuium. Huic eam uim inesse proditum inuenio, ut sua frigiditate omnia uasa diffringat, præter cornea. ἔστι δὲ καὶ ἐν ἀρκαδίᾳ ἑτέρα, διακόπτουσα τῇ ψυχρότητι πάντα τὰ ἀγγεῖα, πλὴν τῶν κεράτινων. Porrò ut ad Stygem infernalem redeamus, Lycophronis enarrator copiosius de ea annotauit his uerbis. ὅρκον γὰρ τῶν θεῶν μυθικῶς ὁ ζεὺς ἐποίει τὴν στύγα καὶ λειβάς, ἤτοι θυσίας ἀρυσάμενος χρυσοῖς ποτηρίοις ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτῆς, ὅτε ἔμελλε πειράσαι πρὸς πόλεμον γιγάντων καὶ τιτάνων. ὁ δ' ἡσίοδος ἐν τῇ θεογονίᾳ, διὰ τοῦτό φησι τὸν δία ὅρκον θεῶν ποιῆσαι τὴν στύγα, ὅτι πρώτη τῶν λοιπῶν θεῶν σὺν τοῖς ἰδίοις παισὶν εἰς τὴν κατὰ τιτάνων μάχην ἦλθε συνεργὸς τῷ διΐ. Hanc Harpyiarum descriptionem artificiose præmisit, propter rerum euenta statim insequuta.* A

Huc.] *Quemadmodum Vlysses Homericus è Scylla & Charybdi ægrè, & quidem non sine deo. Odyss. xij. elapsus, in Solis insulam saluus euasit, ubi socij ferro in sacrum armentum grassantur: ita Aeneas in Strophades è Creta ui tempestatis appulsus, Harpyiarum & Iouis pecus, sed adactus fame, ferro it Ithacensis, dum Vlysses se lauat, armentum fundunt: Troiani uerò, auspicijs ipsius ducis operi ac inguntur. Illi antè à Circe & Tiresia fuerunt admoniti, ne quid sacrum pecus uiolarent: hi uerò à nullo antea prohibiti, ignorantia excusantur. Illi ad mugitum pecus sectantur: isti primo statim appulsu in oblatas boues irruunt.*

αὐτὰρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν, δεινήν τε χάρυβδιν, B
σκύλλην τ' αὐτίκ' ἔπειτα, θεοῦ ἐς ἀμύμονα νῆσον
ἱκόμεθ' ἔνθα δ' ἔσαν καλαὶ βόες εὐρυμέτωποι,
πολλὰ δ' ἴφια μῆλα ὑπερίονος ἠελίοιο.
δὴ τότ' ἐγὼν ἔτι πόντῳ ἐὼν ἐν νηὶ μελαίνῃ,
ἀλλ' ὅτε δὴ διὰ νῆσον ἰὼν ἤλυξα ἑταίρους
χεῖρας νιψάμενος, ὅθ' ἐπὶ σκέπας ἦν ἀνέμοιο,
ἠρώμην πάντεσσι θεοῖς, οἳ ὄλυμπον ἔχουσιν,
μυκηθμοῦ τ' ἤκουσα βοῶν αὐλιζομενάων,
οἰῶν τε βληχὴν, καί μοι ἔπος ἔμπεσε θυμῷ
μάντιος ἀλαοῦ θηβαίου τειρεσίαο,
κίρκης τ' αἰαίης, ἥ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν.

Et paulo post:

οἱ δ' ἄρα γλυκὺν ὕπνον ἐπὶ βλεφάροισιν ἔχευαν.
εὐρύλοχος δ' ἑτάροισι κακῆς ἐξήρχετο βουλῆς.

Læta.] *Hypallage, nos læti: uel pinguia, qua ratione segetes lætas uocat.* Caprigenum.] *Pacu. Quamuis caprigeno pecori grandior gressus est. Actis. Caprigenum trita ungulis.* Diuos ipsumq;] *Religiose Ioui ac diuis partem prædæ uouet, ne impius sciens uolensq; sacrum pecus uiolasse uideatur: ratus fortuitum esse, & nulli sacrũ. Contrà apud Homerum Eurylochus mali consilij author, socios extimulat in armentum Soli dedicatum, à principe paulo antè prohibitus. Vouet & ipse uictimam diuis de præda, sed pro nefario scelere pœnas paulò pòst dedit:* C

ῥέξομεν ἀθανάτοισι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν.

Addit hic Seruius, Romæ templum Iouis prædatoris fuisse, cui pars prædæ debebatur. Toros.] *lectulos ex herbis intortis, in quibus cibum unà caperent. Est & torus caro pulposa, in qua corporis robur situm existimatur.*

ARGVMENTVM.

Mactatis bobus, cum Troiani epulari cœpissent, subito Harpyiarum aduentu infestati, quæ dapes illis omnes contactu immundo fœdauerant, in speluncam sese recipiunt. ibiq; instructis iterum mensis, cum rursus Harpyiæ magno cum uocis, tum etiam alarum strepitu aduolassent, dapesq; illis polluissent, socij iussu Aeneæ arma parant: datoq; à Miseno è specula signo, prælia cum Harpyis miscent. Sed cum nulla ui percuti possent, relicto ingenti fœtore inuulneratæ euolarunt.

NASC.

At subitò horrifico] *uulgati codices subitæ legunt, subitò autem recipi posset, nisi gra-*

At subitò horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,

Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo, tum uox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cauata
Arboribus clausi circũ, atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque * imponimus ignem.
Rursum ex diuerso cœli cæcisque latebris
Turba sonãs, prædam pedibus circũuolat uncis:
Polluit ore dapes sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsæ sonitum per curua dedere
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Aere cauo, inuadunt socii, & noua prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare uolucres.
Sed neque uim plumis ullam, neque uulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam & uestigia fœda relinquunt.
Vna in præcelsa consedit rupe, Celæno,
Infœlix uates, rupitque hanc pectore uocem:

* al. reponimus.

A *si grauiter aures offendere t: quarum iudicium, ut inquit Cicero superbissimum est. uersus est Apollonii: præter quòd ille de nubibus, id est διὰ νεφέων his uerò de montibus lapsas dicit. qua in re copiosior quoque fuit Apollonius: qui lapsu Harpyiarum eleganti comparatione ex subita tempestate, improuisoque fulgure deducta ornauit. Virgilius autem. quia de montibus uenisse dixit, comparationem fulminis, aut tempestatis, quæ ex aere, seu ex nubibus*

B *ueniunt, non apponendam existimauit. Sic enim ait Apollonius.*

αἱ δ' ἄφαρ ἠύτ' ἄελλαι ἀδευκέες ἢ στεροπαὶ ὥς
ἀπρόφατοι νεφέων ἐξάλμεναι ἐσσεύοντο
κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος.

Et magnis quatiunt clangoribus alas.] *& alarum strepitu, & clangore uocis horrida erant.*

Diripiuntque dapes.] *rostro scilicet quod Apollonius expressit, cum ait*

—— ἀπὸ γαμφηλῇσι
συνεχέως ἥρπαζον. id est rostris nulla intermissione rapiebant, subaudiendum est cibum: uel, ut sentit poeta noster, pedibus. nam paulo infra ait.

Turba sonans prædam pedibus circumuolat uncis.

In secessu longo.] *in longo tractu. ut in primo æn.*

Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum.

Arisque reponimus ignem.] *ad morem ueterum priscorum alludit: qui quoties epulabantur, Laribus libabant.* Ex diuerso cœli.] *ex secreto montium loco. ita Seruius quod ideo uerisimile uidetur, quia*

C *subdit.*

—— cæcisque latebris. nam quidquid tegit, cælum dicitur. Troiani igitur cum in speluncam sese recepissent, à monte tegebantur, ideo cælum uocat. uel ex diuerso cœli, ex opposita parte cœli. Circumuolat.] *rectè circumuolat quia addit, pedibus uncis. hoc ergo dicit. intra uolam pedis amplectitur.* Et dira bellum cum gente gerendum.] *figura est συνεζευγμένον, inter huius generis figuras non uulgaris: cuius meminit. Quint. libro 9. illud plane, inquit, figura est, quæ diuersa sermonis forma coniungitur. quamuis enim pars bellum posterior participio insistat, utrique tamen conuenit illud, edico, nam utrique detractionis gratia est facta coniunctio.*

Tectosque per herbam ——

Disponunt enses.] *figurata locutio est pro disponendo tegunt. ut*

—— submersasque obrue puppes. id est submergendo obrue. Dat signum specula.] *prælii ineundi rationem explicat: non enim prius confligitur, quam datũ fuerit signum.* Noua prælia.] *uel quia pugnare cum Harpyis*

rarum, ac inusitatum est, aut quia uulnerari non poterant, aut noua magna. Obscœnas pelagi.] *obscœnas: ait Seruius eas appellari aues, quæ canendo aduersa significant. ita quoque Festus docet, obscœna antiquis dici, quæ mali ominis sunt. Virg. infra.*

Siue deæ, seu sint diræ, obscœnæque uolucres.

Sed fortasse poeta noster ad Harpyiarum fœditatem allusit. pelagi uerò uolucres dicit, quia Ponti, & terræ filiæ esse creduntur. Sed lege Seruii commentaria: qui multa refert non aspernanda. Et uestigia fœda relinquunt.] *Apollonii hemistichium est*

—— καὶ δ' ἐπὶ μυδαλέην ὀδμὴν χέον... id est. atque præterea fœtidum odorem effuderunt.

Infelix uates.] *nuncia infelicitatis Troianorum. hoc de Homero tractu est libro odiss. 9. ubi Vlysses concurrentibus Ciconibus ad pugnandum aduersus socios nauesque eius parcam Iouis affuisse. multaque eos mala passuros prædixisse memorat. uersus Homeri ita habent.*

—— τότε δή ῥα κακὴ Διὸς αἶσα παρέστη
ἡμῖν αἰνομόροισιν, ἵν' ἄλγεα πολλὰ πάθωμεν.

At subitò.] *Ex Apollonii secundo Argonaut. eruditissimè transtulit hunc locum. Verba eius sunt.* LAMB. Hort.

ἀλλὰ διὰ νεφέων ἄφνω πέλας ἀίσσουσαι
ἅρπυιαι, στόματος χειρῶν τ' ἀπὸ γαμφηλῇσι
συνεχέως ἥρπαζον. ἐλείπετο δ' ἄλλοτε φορβῆς
οὐδ' ὅσον, ἄλλοτε τυτθόν, ἵνα ζώων ἀκάχοιτο.
καὶ δ' ἐπὶ μυδαλέην ὀδμὴν χέον, οὐδέ τις ἔτλη
μὴ καὶ λευκανίην δὲ φερόμενος, ἀλλ' ἀπὸ τηλοῦ
ἑστηώς, τοῖόν οἱ ἀπέπνεε λείψανα δαιτός.

Refert, qua uoracitate auium monstra è manibus ex ore cibum præripuerint ut nihil reliquum facerent. Iam ex fœdo uomitu quàm grauis odor coortus fuerit, ut ne is quidem, qui longo abesset interuallo, tetrum anhelitum ferre sustineret. Et mox iuramento Argonautæ obnoxii seni, ad ferendas, contra Harpyiarum pestes, suppetias:

αἶψα δὲ κουρότεροι πεπονήατο δαῖτα γέροντι
λοίσθιον Ἁρπυίῃσιν ἑλώριον, ἐγγύθι δ' ἄμφω
στῆσαν, ἵνα ξιφέεσσιν ἐπεσσυμένας ἐλάσειαν,
καὶ δὴ τὰ πρώτισθ' ὁ γέρων ἔψαυεν ἐδωδῆς,
αἱ δ' ἄφαρ ἠύτ' ἄελλαι ἀδευκέες, ἢ στεροπαὶ ὥς
ἀπρόφατοι, νεφέων ἐξάλμεναι ἐσσεύοντο,
κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος. οἱ δ' ἐσιδόντες
ἥρωες μεσσηγὺς ἀνίαχον, αἱ δ' ἅμ' ἀυτῇ
πάντα καταβρύξασαι ὑπὲρ πόντοιο φέροντο.

Magnis.] *Quas Apollonius è nubibus lapsas, eas Maro è montibus adfuisse canit. sed uterque cum clangore in dapes inuolasse. ἀδευκέες, ἀπρόφατοι ἐσσεύοντο κλαγγῇ μαιμώωσαι ἐδητύος, Huic generi auium rapacium peculiare fuit, antequam prædam inuaderent, clangorem*

edere. Partem.] *Endyadis.* Diripiunt.] αἱ δ' αὐτῇ πάντα καταβρύξασαι. *id est, quæ cum ipso simul clangore omnia deuorabant. Clangor propriè tubarum sonus est, per similitudinem ad grues & id genus aues transfertur. Græcus ut subitam nimis & improuisam rem coarguat, duplici collatione narrationem historiæ illustrat:*

ἠΰτ' ἄελλαι ἀδευκέες ἢ στεροπαὶ ὥς
ἀπρόφατι νεφέων ἐξάλμεναι.——

id est,

Horridus ex altis rapida ceu turbo procella
Nubibus, aut subitò fulgur Iouis exilit.——

Vox.] *auditur:* ἐκλαγεῖς. *teter dirusq; odor relictus fuit. Reddidit scitè græcum illud,*

ὀδμὴ δὲ δυσάσχετος αὖθι λέλειπτο.

Verùm apud Apollonium, mox procul inde trans mare abripiuntur, cum hîc ex diuersis cœli plagis rursum se colligant. Non sat habet poëta in uniuersum semel Harpyiarum ingluuiem proposuisse, nisi amplius signis eam amplificet. Ostendit enim nihil tam tutum, nihil tam abditum esse potuisse, quod earum rapinæ non esset expositum. Secessu.] *Loci secretioris descriptio, à situ & munimento naturali. Hæc autem exaggerat immanem ingluuiem monstrosarum auium.* Horrentibus.] *densis, opacis, ueneratione plenis. Arboribus suus horror inest.* Aris.] *Quoniam autem Iouem in partem prædæ uocarant stabant aræ, cæsis hostijs stratæ. Quamuis in uniuersum aræ dicuntur, in quibus dijs, quacunque ratione sacrificatur. His ignem imponi mos erat. Neptuno sacrificantibus & ipsum mare ara erat, in quod exta porriciebantur, infundebaturq; uinum, hoc est, libamen.* Diuerso.] *ex diuerso tractu, plaga, regione, cardine.* Cæcis.] *occultis locis: metalepsis.* Sonans.] *clangens* γεράνων δίκην. Socijs.] *Ad extremam ceu sacram ancoram confugit, arma uidelicet, quibus præsenti malo medeatur.* Tectosq;.] *Ea quibusdam animantium sagacitas indita est, ut non solùm ad armorum fulgorem, & odorem pulueris tormentarij, sed retium & funium etiam conspectum arceantur: id quod nimirum usu sæpe fieri uidemus. Prudenter ergo gramine inter herbas tecta memorat se tela habuisse, ut inopinato eas ita adoriatur.* Misenus.] *Huius luculenta Miseni descriptio extat in sexto:*

Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.
Postquam illum uita uictor spoliauit Achilles,
Dardanio Aeneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora sequutus.
Sed tum fortè caua dum personat æquora concha,
Demens & cantu uocat in certamina diuos,
Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.

Mons qui Miseni cineribus iniectus fuit, multis seculis Miseni nomen seruauit: author est post Maronem, Mela libro secundo, capite quarto, ut & Palinurus Troianus, loco nomen in eo Italiæ tractu fecit. Meminit Plinius quoque Miseni portus, & Palinuri promontorij, libro tertio, capite quinto. Strabo item scribit, statim post Cumas Misenum promontorium occurrere, postea Baias, & aquas calidas, cùm ad delicias, tum ad curandos morbos utiles. Aere cauo.] *tuba, aut lituo potius. nam idem* A *poëta eum lituo aciem ad prælium excitare solere, quoties Hector in campum descenderet, author est.* Noua.] *Argonautæ apud Apollonium, cum clamore exorti Harpyias in fugam agunt:*

——οἱ δ' ἐσιδόντες
ἥρωες μεσσηγὺς ἀνίαχον.——

Verùm Maronis commentum poëticæ magnificentiæ & maiestati conuenientius. Quid enim ὑπερβολικώτερον *dici potest, quàm quòd armati Troiani bellis exercitatissimi, bellum cum auibus plumatis gesserint? quæ ferro cæsæ nec uulnera acceperint, nec labefactatæ fuerint?* Obscœnas.] *aduersa portendentes exponunt: ego simpliciter accipiendum puto.* Sub sidera.] Quod *Apollonius dixit,*

——ὑπὲρ πόντοιο φέροντο
τῆλε παρέξ.——

Semesam.] πάντα βρύξασαι. *Et paulò pòst,*

ὀδμὴ δὲ δυσάσχετος αὖθι λέλειπτο.

Zetes & Calais has furias in Strophadas usque persequuntur. At Troiani id solum agunt, ut eas à dapibus quacunque ratione arceant. Iam uerò & hoc ab illo noster uariat, quòd his monstris uerba humana tribuat: cum B *Græcus suas auolantes cum clangore introducat, ipsosq; adeò Boreadas insequuturos longius, nisi ab Iride cœlo lapsa reuocati essent, interposito iureiurando, nunquam futurum ut ad Phineum reuerterentur. Verba poëtæ sunt ex eodem libro:*

καὶ νύ κε δή σφ' ἀέκητι θεῶν διεδηλήσαντο,
πολλὸν ἑκὰς νήσοισιν ἔπι πλωτῇσι κιχόντες,
εἰ μὴ ἄρ' ὠκέα Ἶρις ἴδεν, κατὰ δ' αἰθέρος ἆλτο
οὐρανόθεν, καὶ τοῖα παραιφαμένη κατέρυκεν·
οὐ θέμις, ὦ υἱεῖς Βορέω, ξιφέεσσιν ἐλάσσαι
ἁρπυίας μεγάλοιο Διὸς κύνας, ὅρκια δ' αὐτὴ
δώσω ἐγών, ὡς οὔ οἱ ἔτι χρίμψουσιν ἰοῦσαι.
ὣς φαμένη, λοιβὴν Στυγὸς ὤμοσεν, ἥ τε θεοῖσιν
ῥιγίστη πάντεσσιν ὀπιδνοτάτη τε τέτυκται,
μὴ μὲν Ἀγηνορίδαο δόμοις ἔτι τάσδε πελάσσαι
εἰσαῦτις Φινῆος, ἐπεὶ καὶ μόρσιμον ἦεν.
οἱ δ' ὅρκῳ εἴξαντες ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα
σεύεσθαι.——

Irim fingit prohibentem adolescentibus, ne longius eas persequantur: siue quòd sit deorum nuncia, siue quòd sit C *Harpyiarum soror. Præterea ipsos heroas lepidè comparat canibus uenaticis, qui prædæ auidi, in saltu aut capreas, aut hinnulos, aut ceruos insectantur. Et iam uestigijs prædæ inhærentes, interdum summis dentibus frustra iniectis morsicus apprehendere eam uidentur. Ad eum modum, inquit, eos sæpe Harpyias cedere uoluisse quidem, sed ictus subinde aberrauisse in auras. Contra hîc, pulsantur quidem ferro, sed sine ui & uulneribus. Græci poëtæ uerba, quia grauia sunt, & nimis quàm uenusta, libet adscribere:*

ὡς δ' ὅτ' ἐνὶ κνημοῖσι κύνες δεδαημένοι ἄγρης
ἢ αἶγας κεραοὺς, ἠὲ πρόκας ἰχνεύοντες
θείωσιν, τυτθὸν δὲ τιταινόμενοι μετόπισθεν
ἄκρῃς ἐν γενύεσσι, μάτην ἀράβησαν ὀδόντας.
ὣς Ζήτης Κάλαΐς τε μάλα σχεδὸν ἀΐσσοντες,
τάων ἀκροτάτῃσιν ἐπέχραον ἤλιθα χερσί.

Rapit.] *Periphrasis, loquutus est.*

ARGVMEN-

A.

ARGVMENTVM.

Celenus Harpyiæ oratio est in Troianos concitatissima: quorum temeritatem, uim, iniustitiamq; accusat: quòd occisis ipsarum bobus; bellum quoque eis inferre audeant. ob idq; multas illos calamitates passuros esse prædicit.

Bellum etiam pro cæde boum, stratisq; iuuencis,
Laomedontiadæ, bellum'ne inferre paratis?
Et patrio Harpyias insontes pellere regno?
Accipite ergo animis, atq; hæc mea figite dicta,
Quę Phœbo pater omnipotēs, mihi Phœb⁹ Apollo
Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, uentisq; uocatis:
Ibitis Italiam, portusq; intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm uos dira fames, nostræq; iniuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in syluas pennis ablata refugit.

NASC. Bellum etiam.] cum impetu, & interrogatione hæc pronũcianda sunt, ut in medio iracundiæ æstu fluctuare uideatur: nam interrogatio, ut alibi dictũ est, iratis aptissima est. tale est illud ex primo Aeneid.

» Tanta ne uos generis tenuit fiducia uestri,
» Vt cœlum, terramq; meo sine numine uenti
» Miscere, & tantas audetis tollere moles?

B Laomedontiadę.] Populum ex rege deturpat, unde colligitur argumentum à natura, etsi ex ipso nomine fieri uidetur, quòd ait Laomedontiadæ. nam inter nomen, & naturam hoc interest, quod in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum: ut ex Verre, quòd prouinciam euerrat: in natura uerò non ex nominis sono, sed eius actu, uel moribus, cuius nomen est, colligimus argumentum. etenim cum dicimus Laomedontiadæ in sono nominis nihil est. in actu uerò Laomedontis perfidiæ positum est argumentum. Bellum ne inferre paratis?] iteratio magnam obiurgationis uim habet, taciteq; minas etiam secum trahit. Et patrio Harpyias insontes] arguit à turpi, & ab iniusto: quòd insontibus uim inferant: id quod maximæ crudelitatis inditium est. unde illud est Salustianum de Catilina insontes sicuti sontes puniebat, factumq; exaggerat per congeriem, nisi mauis per αὔξησιν. hoc modo: boues sternere iniustum est, inferre bellum insontibus iniquius est: demmos uerò de regni possessione ui pellere, iniquissimum est. Pellere regno] efficatius, & ma-
C gniloquentius, quàm si terra dixisset. Accipite ergo animis.] attentionem Troianorum sibi comparat, tum ex sua dignitate, quòd furiarum se maximam esse dicit, tum maximè ex Apollinis auctoritate, ex quo omnia, quæ dictura est, se accepisse docet unde colligi potest eam magna quædam esse dicturam. ita quoque Somnum facit apud Hom. Iliad. 2. cùm ad Agamemnonem mittitur,

» Νῦν δ' ἐμέθεν ξύνες ὦκα.
» Διὸς δέ τοι ἄγγελός εἰμι. id est,
» ——Sed tu mea nunc celer accipe dicta.
» Ab Ioue demissus uenio tibi nuncius.

Et in Odiss. α. quem locum planè imitatus fuisse uidetur.

» ταῦτα δ' ἐγὼν ὑμῖν ... (Greek line, partly illegible)
» ἃ δ' ἐμὲ Βρισαίχο ... αὐτὰ ... (Greek line, partly illegible)

Tale etiam illud est,

» Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
» Hic canit: & tua nos en ultrò ad limina mittit.

Mihi Phœbus Apollo.] gradatio est, quæ Græcis κλῖμαξ dicitur ut in Bucol.

» Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam.

Et in primo epist. apud Horat.

» Ludus enim genuit trepidum certamen, & iram.

Ira truces, inimicitias, & funebre bellũ. »

Italiã cursu petitis.] Vaticiniũ aggreditur. à ueris, inquit Landinus, inchoat, ut falsa reddat uerisimilia. quasi uelit innuere, uerum esse. quod Troiani ad Italiam nauigauerint, ibiq; urbem cõdiderint, falsum uerò esse, quod mensas consumpserint. ego tamen, quæcunq; Harpyia prædixit, illis contigisse reperio nam prius, quàm urbem in Italia ullam condidissent, auctore Strab. libro 13. mensas comederunt, unde illud est ex 7. Aeneid.

Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. »

Hac de re pluribus meminit Dionys. Halic lib 1 antiq. dicendum igitur, quod à prosperis, felicibusq; inchoat, ut in aduersis, tristibusq; prædicendis fidem sibi comparet. Sed non ante datam] tristia denuntiat: quod denuntiationis genus Διαβολὴ Rufiniano dicitur. Ambesas subigat.] uerbum subigat, nescio quid calamitosius habet, quam cogat, aut adigat.

LAMB. Hort. Bellum.] Expostulatoria, de iniuria accepta, & damno. Exordium abruptum est, & cum stomacho enunciatum. Estq; adeò ipsa propositio, quæ in controuersiam uenit: Vim fecistis, quia alienum pecus ferro labefecistis. Exaggeratur crimen, Insuper facitis bellum: & quod indignius est, conamini nos nostro regno expellere. Et quo rei sit indignitas acerbior, addit, Patrio. Ad postremum minatur uicissim pro accepta iniuria, pœnas. Et ne ea ut uana repudientur, confirmat authoritate Iouis, & Apollinis. Laomedontiadæ.] Non eos Troianos nunc, aut Dardanidas uocat, aut Teucros appellat: sed propter acceptam iniuriam & perfidiam, qua hospitale ius uiolarint, atroci & apta antonomasia Laomedontiadas uirulenter nominat, alludens ad Laomedontis perfidiam, ac indicans eius posteros à parentibus perfidia nihil degenerare. Bellum'ne inferre.] Repetitio emphasim habet: Non satis uobis fuit, grassatos fuisse in alienum pecus, ut etiam impiè bellum nobis inferatis? imò patrio regno expellamur? Harpyias.] Emphaticῶς. Thaumantis & Electræ filias, Iouis canes, Oceani neptes, Iridis sorores. Insontes.] Alia amplificatio ad indignitatis exaggerationem: quæ neminē læserimus, quæ nobis nostra uindicemus. Accipite.] Attentio, ad comminationem uindictæ, ob nepharium perpetratum scelus. Atque.] Expolitio.

Quæ Phœbo.] ab authoritate, gradatim à summo ad imum descendit: Quæ Iuppiter Phœbo. Phœbus mihi, ego uobis pando. Ego maxima.] A sua authoritate. Quæ Phœbo.] Macrobius libro Saturn. quinto docet hunc locum ex Aeschylo Tragœdiarum scriptore sumptum, qui in tragœdia cui Sacerdotis nomen est,

Apollinem uaticinantem ea facit, quæ Iupiter ei sit fatus. Imitatus item est carmen Martij uatis, quod scriptum legimus apud Liuium libro quinto Decad. tertiæ: Amnem Troiugena Cannam fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. Sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum, multaq́ milia occisa tua deferat amnis in portum magnum ex terra frugifera: piscibus atque auibus ferisq́, quæ incolunt terras, ijs fiat esca caro tua. nam ita mihi Iupiter fatus est. Itaque Iupiter sic Phœbo, Phœbus mihi fatus ego furiarum maxima uobis ita pando. Laomedontiadæ.] De Laomedonte suprà annotatum est. Italiam.] Oraculum Iouis, quod Harpyia Troianis denunciat: hoc grata simul & acerba pronunciantur. Ventisq́.] Innuit placatos quidem uentos esse, quibus portum Delicatum soluturus albam nigramq́ pecudem mactarat. Ibitis Italiam.] Defectio, in Italiam. Relatio emphasim habet. Significat in eam terram, quam per tot pericula terra mariq́ septem propè annos sequutus fuerat, Troianos peruenturos, & conditurus urbem Lauinium: quæ res auditu gratissima fuit. At acerbum est id, & durum, quod subijcitur περὶ τῆς βουλιμίας. Cædis.] Inijcit hac famis denunciatione, Troianis non solum pauorem, uerùm etiam religionem, quod ob datum damnum ea pestis ipsos maneat. Mensas.] orbiculos paniceos, è quibus sumitur cibus, & quæ carnibus subijciuntur. Hoc autem oraculum ubi Troianis redditum, parùm uideo inter autores constare. Sunt qui ad Apollinem Deliacum referant: nonnulli in Erythris Idæ tugurio editum opinantur, quod Sibylla indigena & fatidica mulier incolebat, à qua Troiani iussi fuissent in occidentem transmittere, donec eò loci uentum esset, ubi mensas suas panis inopia absumere adigerentur. Quod quidem ubi accidisset, iam tum scirent eam terram fatalem ipsis, & erroris ibi finem esse. Atque hinc etiam oraculo adscribunt, quòd Troiani in Laurentum agrum delati, ulterius non euagarentur. Nam statim quàm in eam terram appulissent, memorant contigisse, ut quidam panis defectu, quadras paniceas carnibus subiectas absumpserint. Quod aduertentes unus & alter, illico exclamarunt, iam se fatali errore defunctos. quæ uox assensu circumstantium ingenti plausu excepta fuit. Historiam ita refert Lycophronis enarrator· πεντηκοστῷ δὲ πέμπτῳ ἔτει ἀφ' ἡρακλέους, οὗτος ὁ αἰνείας μετὰ τὴν τῆς τροίας ἅλωσιν, εἰς ἰταλίαν, ὡς ἔφημεν, ὑπὸ λατίνου παραγίνεται. παρὰ λαύρεντον δὲ προσώκειλε, τὸ καὶ τροίαν καλούμενον, παρὰ λίκον ποταμὸν, ἔχων καὶ τὴν ἐκ λειψάνων γῆν αὐτοῦ ἀθάνατον, ἢ ἴλιον. οὗτοι φαγόντες τῶν μετ' αὐτῶν τὰς τραπέζας σελινίνας, ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων πυρῶν τῶν ἄρτων, (οὐ γὰρ εἶχον τραπέζας) ἔτι δὲ καὶ χοίρου λευκῆς ἀπὸ τῆς πλοίας αὐτῆς ἀποσκιρτησάσης ἐπὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς ἄλβανον ὄρος, καὶ τριάκοντα τετοκυίας, ἅπερ ἐδήλου, ὅτι τριακοστῷ ἔτει οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ γῆν καὶ ἱερὰ τὸ ἕξουσιν. Pennis.] auolauit: Periphrasis. A B

ARGVMENTVM.

Perterriti oratione Harpyiæ Troiani, non armis amplius, sed obsecrationibus agendum putant. & in primis Anchises, sublatis manibus, magnorum deorum auxilium implorat: illisq́ sacrificia indicit. tum è littore soluentes, uentis spirantibus, insulas nonnullas prætérlegunt: euitataq́ Ithaca Vlyssis regione ad Leucatem Epiri montem tandem perueniunt.

NASC. At socijs subita gelidus.] πάθος à timore: cuius etiam uim, naturamq́ describit. Siue deæ.] ἀπορία. & rectè dubitat quæ sint, cum propter illarum uultus, corporisq́ effigiem, nec non uentris fœditatem: tum etiam propter orationis comminationem, futurorumq́ malorum denunciationem. igitur ait, siue deæ, propter illud,

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit.

At socijs subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi, nec iam amplius armis,
Sed uotis precibusq́ iubent exposcere pacem:
Siue deæ, seu sint diræ obscœnæq́ uolucres.
At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna uocat, meritosq́ indicit honores.
Dij prohibete minas, dij talem auertite casum,
Et placidi seruate pios. Tum littore funem
Diripere, excussosq́ iubet laxare rudentes.
Tendunt uela noti, fugimus spumantibus undis,
Quà cursum uentusq́ gubernatorq́ uocabant.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumq́, Sameq́, & Neritos ardua saxis:
Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
Et terram altricem sæui execramur Vlyssi.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & paruæ succedimus urbi.
Anchora de prora iacitur: stant littore puppes.

Quàm uos dira fames, &c.
Nam obscenæ absque diphthongo dicuntur, Seruio, & Festo auctoribus, quæ mali ominis sunt, canidoq́ aduersa significant. Virgil. 1. Georg.

Obscœniq́ canes, importunæq́ uolucres. C

& paulo antè dixerat,

Obscœnas pelagi ferro fœdare uolucres.

Et pater Anchises.] Anchises, quia senior, etiam religiosior describitur. primus deos precatur, primus illis honores indicit. Numina &c.] quæ sint magna numina Seruius interpres planè facit, Iouem, Mineruam, Mercurium, et alios. Sed in primis Iouem. & fortasse de nullo alio deorum sentit, præterquàm de Ioue: cuius canes Harpyiæ esse dicuntur. Meritos honores.] aptos: non enim eodem sacrificij genere dij omnes delectantur. aut expiatorios intelligit honores: quib. expiari, hoc est ab hoc crimine purgari possint. Dij prohibete.] Anchisæ precatio est. & notandum quòd primùm absolute precatur deos, ut mala auertant; quasi non suis meritis, sed sola

Seu sint diræ, obscœnæq́ uolucres.] Diræ aut epitheton est: & cum uolucres iungendum est, ut sit sensus. seu sint uolucres ira deorum in nos missæ: aut substantiuum est, furiasq́ infernales designat: quas huius uocis significatione quandoq́ complectuntur. Virg. in 8. Aeneid.

——tristesq́ ex æthere diræ.

Obscœnæq́ uolucres ideo dictum est, quia mali ominis nunciæ fuerunt: propter illud,

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem

A sola ipsorum benignitate id se à dijs impetrare uelle significet: utque maiorem efficacitatem precatio habeat, repetitione utitur. deinde occulta quadam ratione meritum etiã Troianorum adiungit: subdit enim. Et placidi seruate pios.] quasi innuat se pietatis suæ merito dignos esse ut seruentur. & est locus ab honesto, & iusto: æquum enim, ac honestũ est, pios, & de dijs optime meritos sartos, tectos ab omni periculo cõseruari. —nemorosa Zacynthos.] has tres insulas Homerus uno uersu cõplexus est Odis. 9.

Δουλίχιόν τε, Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.

quas etiam inter se uicinas esse scribit. Pyerius ex uetustis libris, Samos legendum esse contendit: citatque Hom. in 4. Odis. & in 11. Il. ubi σάμοιό τε, & σάμον legitur. & quanquã Same alia, alia uerò Samos Seruio est, tamẽ apud Homerũ, inquit, quæ de nũc agitur, Samos scribitur. ego uerò & hic, & Iliad. 9. Same scriptum quoque esse animaduerti. quib. ex locis colligi potest, & Samos, & Same legi posse. Samos tamen frequentius pro insula illa in mari Aegeo olim celebratissima accipitur. quæ hodie penitus deserta conspicitur. Et Neritos ardua saxis.] hæc quoque insula est in mari Ionio Ithacæ proxima, ut Strabo sensit: cuius

B nominis mons etiam est in Ithaca insula. Hom. Odiss. 9.

Ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον· ἐν δ' ὄρος αὐτῇ
Νήριτον εἰνοσίφυλλον ἀριπρεπές.

Effugimus scopulos Ithacæ.] uel qui in mari iuxta Ithacam sunt, uel re uera Ithacam in asperrimis, ut inquit Cicero, saxulis tanquam nidulum affixam intelligit: quam uel ipse Vlysses apud Hom. loco superius citato asperam quidem uocat, sed optimã iuuenũ nutricem. sic enim ait:

τρηχεῖ', ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος.

In eodem met libro Telemachus equos recusat, sibi à Menelao muneri traditos propter angustiam, asperitatemque loci. quem locum ita uertit Horat. in 1. epist.

Haud malè Telemachus proles patientis Vlyssi.
Non est aptus equis Ithacæ locus ut neque planis
Porrectus spatijs, nec multæ prodigus herbæ.
Atride magis apta tibi tua dona relinquam.

Hanc insulam hodie uulgò cõpare nautæ uocant, ambitu triginta mil. pass. Mox & Leucatæ.] Epirũ designat, cuius Leucates mons est altissimus. Et formidatus &c.] petra est albi coloris, ut ait Strabo lib. 10. è monte eminẽs, unde mons ipse Leucates nomẽ habet, & in pelagus proie-

C cta, in qua est Apollinis fanũ: quem ideo nautis formidatũ Aeneas memorat: quia locus est tũ multitudine, tũ asperitate saxorum in aquis latentium periculosus. Hunc petimus fessi.] quia poterãt reprehẽdi Troiani, qui cũ aliò cursum nauigationis uertere possent, locũ tamẽ periculosum, & propter asperitatẽ scopulorũ prorsus fugiendum subire maluerũt; προκαταληπτικῶς occurrit obiectio, cum ait fessi. unde πάθος moueri potest à labore. quod Troiani longa nauigatione defessi, quieti, refectionique se trahere usque adeo cupiebant, ut ne periculosissimum quidem locum adire uererentur, modo fessis corporibus suis laxamenti aliquid præbere possent.

NASC At socijs.] Periphrasis exanimationis & horroris, ab accidentibus. Cecidere.] uidelicet, ut positis armis, precibus pacẽ exposcerent & ueniam. Votis.] Placare diuos uotis, hostijs, & solennibus precationibus pro piaculo. Siue deæ.] Vtramque opinionem in medio relinquit: & eorum qui Harpyias, Iouis canes & Eumenidas esse contendunt: & eorum qui aues rapaces, & fœda auium monstra esse uolunt. Numina.] θεὰς μεγάλας, de quibus alio loco à nobis est disputatum. Honores.] sacrificia Indicit.] παραγγέλλει, ἀπαγγέλλει, solenni ritu denunciat. Sic indicitur ieiunium, festum, bellum, honores Funus indicere, apud Sueton. in Cæsare Præcipere siue cõstituere: ut indicere diem, indicere concilium, συγκαλεῖσθαι. Et ἐπιτάττειν, imponere: indicere tributum. Indicare item: ut apud Liuium, Indicere finitimis spectaculum iubet. Dij prohibete.] Deprecatoria oratio, quã seni, ut homini religioso, & conscientia icto, tribuit, ut pœnam ob noxam admissam auertat. Pios.] A' pietate suorum, ne errorem noxæ dent. Tum littore.] Præcipitem fugam peccato agnito commemorat, qualis in re inopinata exterritos exturbare solet. Rudentes.] funes nauticos, πρυμνήσια Græci uocant. Relictis Strophadibus, cursum in septentrionem reflectunt, ac secundo noto inter Zacynthum & Chelonatam promontorium Peloponnesi Achaiæ, insulas Græciæ obiectas prætereuehuntur. Fugimus.] Fugæ celeritatem secundi uenti beneficio luculenter arguit. Zacynthos.] Faciem insulæ Homerico epitheto subijcit, cùm nemorosam uocet. Odysseæ 9.

ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον, ἐν δ' ὄρος αὐτῇ
νήριτον εἰνοσίφυλλον ἀριπρεπές, ἀμφὶ δὲ νῆσοι
πολλαὶ ναιετάουσι μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσι,
Δουλίχιόν τε, Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.

id est, nemorosa Zacynthus. Abest ea insula à Strophadibus in septentrionem diuergens, 250 stadijs, hoc est, miliaribus Germanicis ix plus minus. Porrò, nostra tempestate Xanthe, & Zachitho, corrupto nõnihil uocabulo, appellatur. Distat ab obiecto Achaiæ promontorio Chelonata modico interuallo, hoc est, trium miliarium nauigatione, aut etiam minus. Inter celebratissimas Ionij maris insulas, Proten, Hyrian, Cephaleniam, Neriton, Samen, Dulichium, Ithacam, patriam Vlyssis, Zacynthus è Strophadibus petentibus Græciam prima occurrit. Commendatur in primis ea insula rerum omnium fertilitate. Libera quondam fuit, sicut & Cephalenia. Aiunt aliquando Hyriam dictam. Quidam prodiderunt, nomen insulæ factum à Zacyntho Dardani filio, qui ibi regnarit. Ζακυνθιάδες, κολοκύνθαι. Dulichium.] Hesychius, Δουλίχιον πόλιν τῆς Κεφαλληνίας exponit: & Pausanias in Cephalenia collocat. Sed Homerus, eumque sequutus Maro, Dulichium insulam facit hoc loco, non urbem: iuxta quam fuere Echinades. Has Plinius à Dulichio distinguit: alij inter eas numerant. In eodem tractu est, in sinu Malliaco uel secundum alios, in Ionio hæc insula, quondam sub ditione Vlyssis. Chrestomathiæ author Dulichiam uocat, dicitque sitam κατὰ τὰς τοῦ Ἀλφειοῦ ἐκβολὰς, καὶ Οἰνιάδας: hoc est, contra Alphei ostia & Oeniades. Sameque.] Interius Same est, ad CCC. stad. à Zacyntho. In Cephalenia Same Ionica collocata est, olim à Romanis diruta. Tempestate tamen Plinij tria tantum habuit oppida. Samiaei, οἱ Κεφαλλῆνες, ἀπὸ Σάμης, ἢ Σάμου. οἱ δ' Ἴωνες, ἀπὸ Σάμου τῆς Ἰωνικῆς, Σάμιοι. Sed Samus illa Ionica initio Melamphylus nuncupata fuit: inde Anthemis, uel (ut alij) Anthemusa. Postea cùm Cares eam habitarent, Parthenia, à Parthenio eiusdem insulæ amne non obscuro; qui & Imbrasus cognominatus fuit. Postremò Samus est appellata à montium altitudine. Etenim ueteres, montes excelsos, Samaos dixerunt. Verba authoris Chrestomathiæ reddidi. Homerus Cephaleniam Samon uocat,

οἵ τε Ζάκυνθον ἔχον, ἠδ' οἳ Σάμον ἀμφενέμοντο.

Et Σάμην: ut, Δουλίχιόν τε Σάμην τε. Plinius Samen insulam

sulam seorsim nominat. at Strabo ait, Apollodoro Samen urbis quidem nomen esse, apud Homerum: sed Samum, insulæ solum. Quare legendum Odysseæ primo, Δουλίχιῳ, σάμῳ τε: non autem, σάμῃ. Porrò Ionica Samus, aliquãdo Adrusa, rursum Cyparissia dicta fuit: uini quondam ferax parum, at cæterarum rerum tam fœlix, ut lac gallinaceum Græco prouerbio ferre diceretur: tribus fluminibus alioqui irrigua, Imbraso, Chesio, & Bethe: fontibus duobus maximè, Eucarto, & Leucothea. Montem habet Gergetium. Cæterùm Iones huc bis colonias deduxisse traduntur. Et ex Ithaca, & Cephalenia, de qua hic sermo institutus est, aliquando cultores huc missi fuêre. Samiorum olim potentia, ut circa principium libri primi demonstratum est. post uaria cum finitimis insulis, præcipuè autem Siphniis, bella, eousque creuit, ut urbes conderent procul à domo: Cidoniam in Creta, Dicæarchiam in Tyrrheni maris ora. Huius ad postremum insulæ tyrannidem inuasit primus Polycrates. Ex Samo Ionica prodiit Pythagoras ille magnus, Italici dogmatis author, qui in extrema Italiæ ora circa Crotonem consedit. Adiiciendum & illud obiter, quod Homeri scholiastes annotauit: Ionicos, Samios ante nouem supra ducentos annos rerum Troicarum, à Pythio dæmone oraculum accepisse, futurum aliquando, ut in Thraciam, quæ contra Troadem est, descenderent: à quibus postea Samothraciæ est nomen factum. Atq; eam quidem ille historiam ex Apollodoro citat. Porrò autem quod ad uarietatem nominum attinet, ut paulò antè diximus, rationes uocum hoc loco nobis reddendæ sunt. Stephanus Anthemusam uocitatam ait, à floribus. ἄνθος, flos. unde in prouerbium abiuerunt Samiorum flores, σαμίων ἄνθη: ἐπὶ τῶν ὑγράταις ἡδοναῖς χρωμένων, authore Suida: in homines uoluptatibus & luxu perditos. Ita locus dicebatur, in quo mulieres cum uiris conuiuia agitabant. Parthenia, à uirginibus: in eo namq; loco se omni uoluptatum genere explebant. Et Samiorum laura, ut Samiorum flores, in eandem sententiam dicebatur, σαμίων λαύρα. erat enim angiportus Laura apud Athenienses, ubi cupediæ lauticiæq; omne genus uendebatur. Est & Same εἶδος πάθους σαμιακοῦ. περιέστιξαν γὰρ οἱ ἀθηναῖοι τοὺς ἁλόντας σαμίων. id est: Same genus est supplicii Samiensis. nam Athenienses bello captis Samiis notam noctuæ inurebant. Rursum Samii Atheniensibus, σημεῖον δικρότου, quod Græci uocant σαμαίναν: hoc est, nauigium bireme, breue, rotundum, concauum, atq; in uentris similitudinem formatum. Sunt qui σαμαίναν, non nauigii, sed numismatis genus intelligunt, quod captiuis Atheniensibus, & captis imprimebant uicissim Samii. Suidas annotauit utrunq;: fuisse nauigium bireme σαμαίναν, à Polycrate Samiorum tyranno primùm inuentũ & paratum, ut author est Lysimachus ἐν δευτέρῳ νόστων, opus Duridis. Sed uerba ipsius Suidæ adscribam. σαμαίνη, ἐστὶ πλοῖον δίκροτον, ὑπὸ πολυκράτους πρῶτον κατασκευασθὲν, τοῦ σαμίων τυράννου, ὡς λυσίμαχος ἐν δευτέρῳ νόστων. τὸ δὲ πλάσμα, δοῦρις. οἱ δὲ, τὴν σάμαιναν νόμισμα εἶναι. τάττεται δὲ ἐπὶ τῶν διδιόντων τινὰς ἀνηκέστους κακῶν συμφοράς, παρ᾽ ὅσον ἀθηναῖοι τοὺς σαμίους ἔστιξαν. Idem aliam caussam ex Aristotele in Samiorũ politia adducit, ubi explicat, quid sibi uelit σαμίων δῆμος. Σάμιοι κατaπονηθέντες ὑπὸ τῶν τυράννων σπάνει τῶν πολιτευομένων, ἐπεγράψαν τοῖς δούλοις ἐκ ἑταίρων τὴν ἰσοπολιτείαν, ὡς ἀριστοτέλης ἐν τῇ σαμίων πολιτείᾳ.

ἢ ὅτι παρὰ σαμίοις εὑρέθη πρώτοις τὰ κδ γράμματα ὑπὸ καλλιστράτου, ὡς ἄνδρων ἐν τρίποδι. τοὺς δὲ ἀθηναίους ἔπεισε χρῆσθαι τῶν ἰώνων γράμμασιν ἀρχῖνος ὁ ἀθηναῖος, ἐπὶ ἄρχοντος εὐκλείδου. τοὺς δὲ βαβυλωνίους ἐδίδαξε διὰ καλλιστράτου ἀριστοφάνης, ἔτεσι πρὸ τοῦ εὐκλείδου λε, ἐπὶ εὐκλέους. περὶ δὲ τοῦ πάσαν τος ἱστορεῖ θεόπομπος. οἱ δὲ, ὅτι ἀθηναῖοι μὲν τοὺς ληφθέντας ἐν πολέμῳ σαμίους ἔστιξαν γλαυκί, σάμιοι δὲ ἀθηναίους σαμαίνῃ, ut dictum est. Hæc de Samo Ionica, per occasionem Sami, quæ in Cephallenia est, quã Aeneas prætemauigauit: Ex Samo Ionica, Samothrace nomẽ habet, ex aduerso Thraciæ collocata. Ferunt Samios, cũ insulã incolerent, loco nomẽ dedisse, ut est apud Antiphontem in oratione quæ Samothracica inscribitur, authore Suida. Etenim qui initiò insulam tenuerunt, fuerunt Samii, quam quidem nõ desiderio aliquo sed necessitate compulsi, à tyrannis Samo eiecti, eã sibi sedem delegerunt. Porrò autem quo casu in eam inciderint, sic proditũ inuenio. λείαν λαβόντες ἀπὸ τῆς θρᾴκης, ἀφικνοῦνται εἰς τὴν νῆσον. ἀλλ᾽ εἴ τις ὑμῶν ἐν σαμοθρᾴκῃ μεμυημένος νῦν ἐστι, εὔχεσθαι καλὸν ἀπογραφῆναι τοῦ μετίοντος τοῦ πόδε. ἐν σαμοθρᾴκῃ ἦσαν τελεταί τινες, ἃς ἐδόκουν τελεῖσθαι πρὸς ἀλεξιφάρμακα κινδύνων τινῶν. ἦν δὲ ἐκεῖσε καὶ τὰ τῶν κορυβάντων μυστήρια, καὶ τὰ τῆς ἑκάτης, καὶ τὸ ζήρινθον ἄντρον, οὗ κύνας ἔθυον. ἐν κινδύνοις οὖν γενόμενοι, ἐπεκαλοῦντο τοὺς δαίμονας ἐπιφανῆναι, καὶ ἀλεξῆσαι. ἐδόκουν δὲ οἱ μεμυημένοι ταῦτα ἐκ τῶν δεινῶν σώζεσθαι καὶ ἐκ χειμώνων. Hæc Suidas de Samothrace. Nunc ad Samen nostrã redeat, à Samo Ionica, à diuerticulo enarratio. A B

Neritos.] Mons est in Ithaca, à quo Vlysses Neritius est appellatus. Porrò unde monti nomen factum sit, indicat Didymus Odyss. 18. πτερέλαος, inquit, παῖδες ἴθακος καὶ νήριτος, ἀπὸ διὸς ἔχοντες τὸ γένος, ᾤκουν κεφαλληνίαν. ἀρέσαν δὲ αὐτοῖς τοῦτο, καταλιπόντες τὰ σφέτερα ἔθνη, παραγίνονται εἰς τὴν ἰθάκην. καὶ τόπον ἰδόντες εὐκατοίκητον εἰς συνοικισμὸν, διὰ τὸ τῶν παρακειμένων ὑψηλότερον εἶναι, καὶ κατοικήσαντες δεῦρο τὴν ἰθάκην ἔκτισαν, καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἰθάκου ἡ νῆσος ἐπωνομάσθη. τὸ δὲ παρακείμενον ὄρος ἐκ τοῦ νηρίτου, νήριτον. Historiam refert Acusilaus: Pirilai, inquit, liberi, qui è Ioue genus ducebant, incoluerunt Cephalleniam. His utile uisum fuit, & consultum, ut relicta sua gente, traiicerent in Ithacam. Hi loci situm diligenter contemplati, ad inhabitandum idoneum, quod proximè adiacentibus regionib. altior esset, huc cõmigrarunt, condiderunt'q; Ithacã. Itaq; ab Ithaco, insulæ inditũ nomen est: mons uerò adiũctus, à Nerito Neritũ est appellatus. Disertè & eruditè ergo Maro Neritũ saxosam, & saxis arduã uocat. Hesychius cõtra Epirũ in Ithaca mõtem hunc collocat, cũ è regione Leucada aspiciat insulam, & eiusdẽ nominis oppidũ maritimum, tenui interuallo Acarnaniæ. Cæterùm mons uiredine cõspicuus est, & humidus, & totus ad delicias cõpositus, semper amnib. limpidissimis conspicuus. ὄρος ἰθάκης ἄντικρυ τῆς ἠπείρου, καὶ τὸ πολὺ χλωρὸν, ὑγρὸν, θαλερὸν, ἁπαλὸν, ἀεὶ ῥέον. & νήριτος, ὁ νηρίτης, ὅ ἐστι κογχύλιον κοχλιῶδες, ποικίλον, θαλάσσιος κόχλος. ἐκ τοῦ νέω, νῶ, τὸ κολυμβῶ. ὑγρὸς ἰχθῦς, καὶ ὑγρὸς μυχὸς παρὰ λυκόφρονι, ὁ κοῖλος ἢ κάθυγρος. καὶ ἐκ τοιαύτης παραγωγῆς ὁ νηρίτης. Suidas, differentiã statuit inter τὸ νήριτον, καὶ τὸν νήριτον. ut Neritum sit mons ille, cuius meminimus: Neritus uero, ὕλη ἡ δασυτάτη, sylua densissima, πρὸς ἣν οὐκ ἂν ἕτερα ἐρίσοι. C

Et

A Et νήριτον, ὁ καὶ [illegible]. Locus in Odyssea, postea Leucas, teste Suida. Effugimus.] A' Samo distat Ithaca CXXV stadijs, seu miliar. quatuor. Media inter has modica insula, sed obscurior, Asteria interiacet, paucarum horarum nauigatione à Leucadia insula. Inter Samum & Ithacam itaq;, quarum hæc ortum, illa occasum obtuetur, medium iter est & breue, in Leucada, urbem littoralem, Acarnaniæ, haud procul ab Actio Epiri, uictoria Augusti celebri: promontorium ibi, seu mons Leucates est, Apollini sacer. Scopulos.] Homerus passim Ithacam κραναὴν καὶ παιπαλόεσσαν uocat, καὶ τρηχεῖαν. Et ob id opinor Flaccus dixit in Epistolis,

Non est aptus equis Ithacæ locus.——

Lycophron in Cassandra, festiuè insulam πόντιον σκέπας, ponticum tegumentum appellat. Hodie Tiachi nominant, insulam horridam & inamœnam, & ob asperitatem montium incultam. Laertia regna.] πρεσθίοις. Fuit Laertes pater Vlyssis, quem Troianis temporibus non per insulas solum in hoc tractu maris Ionij, sed etiam

B per Epirum latè imperasse, luculenter testatur Homerus in Catalogo ducum:

αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ἦγε Κεφαλλῆνας μεγαθύμους,
οἵ ῥ' Ἰθάκην εἶχον, καὶ νήριτον εἰνοσίφυλλον,
καὶ Κροκύλει' ἐνέμοντο, καὶ αἰγίλιπα τρηχεῖαν.
οἵ τε Ζάκυνθον ἔχον, ἠδ' οἳ Σάμον ἀμφινέμοντο,
οἵ τ' ἤπειρον, ἠδ' ἀντιπέρας ἐνέμοντο.
τῶν μὲν Ὀδυσσεὺς ἦρχε.——

Atq; hinc colligere est, quàm latè per eam tempestatem imperaris Vlysses. Terram.] Ithacam, in qua regnauit Vlysses temporibus belli Troiani. Execramur.] ut cuius fraude ac dolo maximè urbs Troia delata fuit. Leucatæ.] Leucas promontorium in mare candido dorso porrectum. λευκὸν, album. Est & oppidum maritimum, ut modò dixi, longè celeberrimum totius Acarnaniæ, nomen insulæ, quæ in conspectu ad XXV stadia obiacet, Leucadiæ fecit: uel, ut quidam, Leucadi. Huc ab Ithaca, cui ἀντίπορθμος, est octo miliarum nauigatio. Leucadi, Sancta Maura, & Leucadæ nomen hodie est. In eodem littore in occasum depressius Actium est, à Leucade LXXV stadijs distans, inter quod & Leucadiam insu-

C lam fœliciter nauali prælio cum Antonio & Cleopatra conflixit Augustus Cæsar. Egressos, inquit Plinius, sinu Ambracio in Ionium excipit Leucadium littus, promontorium Leucates: dein sinus, ac Leucadia in ipsa peninsula quondam Neritis appellata, opere accolarum abscissa à continente, ac reddita uentorum flatu, congeriem arenæ accumulantium: qui locus uocatur διόρυκτος, stadiorum longitudine trium. Oppidum in ea Leucas, quondam Neritum dictum (id quoq; modò à nobis demonstratum est) Hactenus Plinius. certè hodie non pauciorum quàm XXV stadiorum distantiam esse, tradunt ij qui diligentissimè eam chorographiam persequuntur. Strabo Leucadem olim Chersonesum non inficiatur quidem fuisse, sed addit, à Corinthijs continenti auulsam. Homerus Littus Epiri, ipsius Acarnaniæ uocat, cuius pars Neritum sit quod Laertem inuasisse memorat. Crocyleia & Aegilips (quarum mentionem facit in Catalogo) Leucadi proximè adiacent. adeò ut insula in uniuersum habeat oppida tria: Leucadem, in ipso statim portu, humano opere parato, Neritum quondam dictum: Crocyleia, & Aegilipem. Tradunt hic Leucadium Penelopes & Alcmaonidis filium regnasse. Est & Leucata Galliæ Narbonensis litteris nomen: ut Leucas portus Africæ in Marmarica. Cæterùm Leucas Acarnaniæ urbs grauiter ab Atheniensium ducibus, maximè Demosthene Alusthenis & Procle Theodori filio, uiolato etiam Apollinis templo, posteris temporibus incursionibus infestis ac direptionibus attrita fuit. Apollo.] Templum Apollinis, quod in Actiaco littore postea ab Augusto, post uictoriam Actiacam ampliatum fuit, & ludis institutis celebre. Erat mons Leucates alioqui Apollini sacer. Formidatus.] propter saxa & uadosas angustias, quæ aliquando continenti iunctæ, Leucadem peninsulam effecerant. Addendum & illud est, ceu additamentum, quoniam Apollinis inijcit mentionem: Apollo medicus, Minerua & Vulcano genitus, floruit decimatertia generatione: hoc est, circa eam tempestatem, qua Ioseph, eiusq; fratres è rebus humanis decessissent. Hic multorum concordi assensu, inuentor rei medicæ, & medicatum herbarum fuisse perhibetur: Pythius à poëtis, sapientiæ deus habitus, quòd Pythonem horribilem serpentem sagittis confecerit. Aperitur.] procul se ostendit: Zeugma. Hunc.] Apollinem, cuius in ea ora uetustate religiosum erat phanum: metonymia. Paruæ.] Leucatæ. Ancoræ.] ἄγκυρα ferramentum utrinque uncum, quod in uadum immissum funibus naues retinet, ne tempestatibus loco moueantur. Hanc Anacharsis Scytha philosophus inuenit, ut figulorum rotam. Claruit sub Crœso. Ancora, urbs item fuit, cuius ciues Ancorani dicti fuere. Porrò ij qui hodie Ancorani dicuntur, Gallogræci olim uocabantur. Annotauit Suidas, ἀγκυροβόλιον, τὸ εἰδικὸν τοῦ πλοίου, ἀγκύρισμα, εἶδος παλαίσματος. ἔτι δὲ ἀγκύρισμα καὶ σκεῦος ἀγρευτικὸν σύνηθες. ἀγκύριον, πόλις Ἰταλίας. καὶ ὁ πολίτης, ἀγκύριος, ἢ ἀγκυριεύς. Verùm hoc ἀπροσδιόνυσον. Littore.] Defectio: in littore. Puppes.] synecdoche.

ARGVMENTVM.

Troiani præter spem Actium appulsi ludos celebrant gymnicos: Aeneas, ut Græcis hostibus insultet, clypeum ex ære postibus ciuitatis affigit, inde soluentes è littore Buthrotum perueniunt.

Ergo insperata tandem tellure potiti,
* Lustramurq; Ioui, ac uotis incendimus aras, (* al. Luctamurq;)
Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras,
Nudati socij: iuuat euasisse tot urbes
Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hyems aquilonibus asperat undas.

NASC. Lustramurq; Ioui.] Falsò existimant nonnulli hos ludos quos hic celebrãt Troiani Apollini Actio celebratos fuisse. nam si Apollini, non erat, ut Ioui mētio fieret, aut Ioui purgarentur, illud uerò, quod Seruius ait de commisso in Thracia piaculo propter Ioui imolatũ taurum, non implet aures meas: nec illud etiam penitus ut caussam præ-

Aere cauo clipeum magni gestamen Abantis,
Postibus aduersis figo,& rem carmine signo:
Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.
Linquere tum portus iubeo,et considere transtris:
Certatim socij feriunt mare,& æquora uerrunt.
Protinus aerias Phæacum abscondimus arces,
Littoraq́; Epiri legimus,portuq́; subimus
Chaonio,& celsam Butroti ascendimus urbem.

sam præcipuam approbo, quod ille paulo infra ait, Troianos hos ludos celebrasse, quia hostiles terras prospera nauigatione transierant. Sed (quod mihi magis uerisimile uideatur) ut Anchisæ promissa complerent: qui territus Harpyiæ minis propter occisos boues, admissumq́; piaculum magnis numinibus, hoc est Ioui inprimis indixit sacra. iam uerò indicta perficiunt, utq́; pure, & rite ea conficiant, Ioui, tanquam deorum principi lustrantur. si uerò hanc quoq; caussam de prospera nauigatione per urbes hostiles addere uolueris, non laboro nam & poëta ipse id significare uidetur, cum ait:

» ——*Iuuat euasisse tot urbes.*

Attamen hæc non fuit præcipua sacrorum caussa. Quod autem poëta ad ludos Agonales, alludat, quos Augustus, deuicto apud Actium Antonio, Apollini dicauit. cum alijs sentio. Quod uerò hic Apollini celebrentur ludi, ab omnibus dissentio. Iliacis ludis.] *eo ritu, quo apud Ilium celebrari solebant: uel quales florente Ilio exercere solebamus. quo autem modo, ipse planum facit, cum subdit.* Exercent patrias, oleo labente, palestras Nudati socij.] *Gymnica hæc fuisse certamina demonstrat: quibus nudi homines, ac oleo, seu ceromate peruncti luctabantur. cumq́; usum palestræ Athenienses primi docuerint, indéq; Troiani acceperint, Seruius, Iliacis exponit Atheniensibus: à quibus ipsi didicerunt, quid uerò sibi uelit Pyerius de ludis Actijs, cum uetustos auctoritate Harpocrationis fuisse demonstrat, non intelligo.* Iuuat euasisse tot urbes.] *caussa est ludorum, sed non, uti antea diximus, præcipua.* Sol circumuoluitur annum.] *recte circum annum uoluitur. nam perfecto solis circuitu annus conficitur: qui magnus annus ideo dicitur, quia lunaris quoque annus extat, qui triginta dierum est. de magno illo anno, quem sibi ridicule finxerunt philosophi, Cicero, Ptholemæus, & hoc in loco Seruius interpres meminerunt.* Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.] *Hostilis irrisio est, & insultatio, qua Græcorum deprimitur uirtus, & Troianorum animus extollitur: qui per medias eorum urbes transire, & postibus earum clypeum, quasi trophæum cum inscriptione irrisionis plena figere audent. Porrò trophæis olim inscriptiones apponebantur, Aeneas apud Virgil. Aeneid. 11. trophæum Mezentio ab eo erectum tali carmine inscripsit:*

» ——*Hæc sunt spolia, & de rege superbo*
» *Primitiæ: manibusq́; meis Mezentius hic est.*

Citatur à Demosthene in oratione in Neæram carmen, quo spolium illud inscriptum est, quod Pausanias ductor Græcorum de Medis hostibus Phœbo dicauit.

» *Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἐπὶ στρατὸν ὤλεσε μήδων*
» *Παυσανίας φοίβῳ μνῆμ᾽ ἀνέθηκε τόδε.* id est,
» *Græcorum ductor, Medos qui perdidit hostes*
» *Pausanias, Phœbo dedicat hoc spolium.*

Protinus aerias Phæacum.] *à Leucate monte Buthrotum quò iam peruenerant, parum distare indicium facit, cum ait protinus.* Abscondimus arces.] *subimus ita enim usu uenit, ut quæ à longè uidentur turres, atq; urbium arces, quanto propius accedis tanto minus appareant, quasi fugere, ac sese abscondere uideantur. hactenus peruenerunt doctissimi uiri, ego uerò aliter sentio, & abscondimus, præterimus interpretor. ita enim usuuenit, ut quæ nauigãdo prætermus abscondi, atq; euanescere uideantur. Lucanus in tertio:* A

——*tectumq́; cacumen* »
Nubibus, & dubios cernit uanescere montes. »

Portuq́; subimus Chaonio.] *portum Buthroti intelligit: quem idcirco Chaonium appellat, quia Buthrotum ciuitas est in prima parte Epiri, quæ olim Chaonia dicta est à Chaone Heleni fratre.* Et celsam Buthroti ascendimus urbem.] *Vrbem Buthroti, figura est, pro urbem Buthrotum, siue Buthrotium. hodie Buthintrò nautæ appellant. animaduertendum tamen est, Buthrotum non esse Corcyram, ut falsò plurimi existimant: quia ea loca non uiderunt, nam Corcyra insula est, Buthrotum uero in continenti positum, uerum quia Buthrotum Corcyræ, quam hodie Corphu uocant, è regione positum est non longo admodum interuallo, factum est, ut multi in hunc errorem inciderint, ut idem esse crederent.* B

Lustramurq́.] *expiamur, ἀποκαθαιρόμεθα. Alioqui circumuenire est, ambire, peragrare. ut, Iupiter quinquies orbem lustrauit. Nonnunquam cognoscere: Præsens oculis omnia lustrat. Commissa publica, & prodigia, ludis & alijs cæremonijs procurari, consuetudo prisca tenebat, quibus expiari credebantur. Piaculum admissum fuisse in Strophadibus, aduersus Iouis canes, constabat: quare Ioui hic, non Apollini expiantur, qui solus placandus fuit.* Incendimus.] *Rursum uota soluit, & Ioui religiose sacrificat pius princeps.* Actiaq́.] *Actium situm est in faucibus sinus Ambracij, celeberrimi inter omnes Europæos sinus. Promontorium est excelsum in mare incumbens, cum eiusdem nominis urbe, non solum Apollinis fano celebri, sed etiam Augusti Cæsaris triumpho decantata: à quo etiam colonia eò deducta fuit, ob uictoriam omnium clarissimam de Antonio & Cleopatra. Vbi haud procul ab Actio urbem Nicopolim liberam, teste Plinio condidit, quam à uictoria sua ita nuncupauit, ut eius memoria apud omnem posteritatem celebraretur.* C *Ludos ibi instituit πενταετηρικούς, hoc est, quinquennales, ad imitationem certaminum Olympicorum fortassis. Ampliauit ibi & Apollinis sacellum, quòd hic nauigantibus procul è fluctibus apparuisset. Locum quoq;, in quo eo bello castrametatus fuerat, Neptuno ac Marti dedicauit. Chræstomathiæ author· τὰ ἄκτια, inquit, πενταετηρικὸς ἀγών ἐστιν ἐν νικοπόλει. ἐνταῦθα ὁ αὔγουστος ἀντώνιον καταμαχήσας περὶ τὸ ἄκτιον, τὴν δὲ πόλιν ἐκάλεσεν νικόπολιν, καὶ περὶ τὸ ἄκτιον τὰ ἄκτια ἀγῶνα ἔθηκεν. Itaq; ab Actio, ipsa certamina quinquennalia Actia, seu Actiaca dicta fuere. ἄκτια, inquit Suidas, ἀγὼν παλαιὸς, ὡς καλλίμαχος ἐν τῷ περὶ τῶν ἀγώνων δῆλον ποιεῖ. Hæc autem regio ita sita est, ut circum Ambracium sinum Amphilochi habitent. Acarnanes ad ortum in mare usq; excurrunt. Ad occasum Nicopolis est, Augusti monumentum, & Cassiopæi gentem terminant. In interiori porrò sinus recessu Ambracia ciuitas est. Chræstomathiæ scriptor, ex Strabone Ampraciam nuncupat. Ab hac sinui nomen datum est, XXV.*

stad. à

L'AMB.
Horat.

A *stad. à littore remota. Hanc Pyrrhus Epirotarum rex nobilitauit usus ea pro regia. Condidit Ambraciam Gorges Cypseli filius. Cæterùm per id tempus, quo Aeneas in in has oras appulit, hic Ambrax Dexameni filius, Herculis nepos, imperabat. Itaq; ut dixi, Acarnanes Ambraciotis orientales sunt. Hi ab Aetolia Acheloo amne dirimuntur. Acarnaniam claudit à meridie Leucates promontorium, & littus Leucadium, quod Leucada hirquis ad meridiem obtuetur.* Actia.] *ἀκτὴ, αἰγιαλὸς, littus, παραθαλάσσιος. propriè uerò ἐπιθαλάττιός τις μοῖρα τῆς Ἀττικῆς. unde lapis Actites dictus est. Itaq; quoq; aliquandoq; Atticam appellarunt: uel ab Actæone rege, ut quidam arbitrantur: uel, quòd bona eius regionis pars littoralis sit.* Iliacis.] *celebramus Actium ludis Troianis. Adulatur poëta Augusto principi ut ludos ab eo postea institutos, ad uetustiorem multò originem referat. Actiacam pugnam diligentissimè descripsêre Velleius Paterculus, Orosius, & Propertius lib. 4.* Exercent.] *Refert luctandi certamen, quod in magna gloria & celebritate ijs temporibus in Græcorum sacris certaminibus erat, & tum ab Augusto in ijs locis institutũ fuit, ad suam*
C *originem. Quare non omnino malè quidam hic legunt, Luctamurq; Ioui. Luctaturi de palma, nudi palæstritæ ceromate perungebantur, quod ex oleo cœno permisto fiebat: cui si sudor accederet, κονιόσαλον appellabant Atticismi affectatores: ἀπὸ τῆς κόνις, εως, puluere.*

Palæstras.] *luctas. πάλη, lucta. παλαιστής, luctator. Palæstra, ὅπου οἱ παῖδες ἀλείφονται: locus, in quo adolescentes unguntur ad luctam. & pro ipso gymnasio usurpatur. παλαιστὴς, ἀνταγωνιστής. παλαιστὴ, σπιθαμὴ, ἢ ἐν πάλῃ.* Iuuat.] *Publici gaudij rationẽ reddit, quòd per medias propè hostium urbes huc usq; penetrassent.*

Nouam ingressurus narrationem, priusquam ex Ambracia discedat, chonographiam temporis brumalis præmittit. Hac autem haud perinde delectandi gratia uidetur dilatare narrationem historicam, atque ut euidenter ostendat, nullam anni partem, quamuis asperam, ocio à se consumptam fuisse. Magnũ.] *Solarem dicit, qui duodecim mensibus orbem suum emetitur, & 12 signa Zodiaca lustrat, 300. sexaginta quinque diebus, & quadrante diei. Paruus annus Lunaris est, quod id spacij luna qua est celeritate. 30. diebus, quibusdam: sed reuera, 27. & o-*
B *ctonis horis, permeet. Sed de anni utriusque ratione hic multis uerbis disputare non est consilium.*

Aquilonibus.] *Duas potissimum ob causas uidetur hoc anni tẽpus tam accuratè expressum: & quòd per cœli inclementiam nullum nauigandi tempus prætermitteret: & quòd uentus inuitaret ad nauigandum.* Aere cauo.] *A materia & forma descriptio clipei. Aeneas appulsus sui monumentum hic relicturus, clipeum hostibus detractũ, cum epigrammate arbori suffigit. Ferunt hunc Abantem cum Androgeo in expugnatione Ilij cæsum. Sunt qui existiment, Abantem Troianum nobilem, comitem Aeneæ, id clipei hosti detractum gestasse.* Abantis.] *Memorant Abantem quendam Argiuorum regem fuisse, Lyncei & Hypermestris filium, hominem belli artibus clarum, ingenijq; acerrimi. Fuit autem hic pater Prœti & Acrisij, aui Persei: à quo deinceps Argiuorum reges Abantiadæ dicti fuerunt. Regnarat hic 22. annos. Proditur alius Abas Neptuni filius, qui regnauit in Eubœa: à quo Eubœi Abantes nomen inuenêre: & Ἀβαντὶς, ἴδος, ἡ εὔβοια. Et Abantia, urbs Epiri. Abas, urbs Phocidis: ut Amphissa.*

Homerũ Abantũ ducẽ facere Elpenorẽ, nemo ferè est qui ignoret. Hunc multi Elephenorẽ nominant, de quo hanc historiam referunt Græci: Ἐλφήνωρ ὁ Χαλκώδοντος παῖς καὶ Μελανίππης, ἄρχοντα τὸν ἑαυτοῦ πάππον, ὃν ἡ γυνὴ Ἀγλαΐα, ἰδὼν ἀγλαῶς χειραγωγούμενον παρ' οἰκέτου, ἄρας ῥάβδον ἐπὶ τὸν οἰκέτην, ἀνεῖλεν τὸν πάππον αὐτοῦ ἄκων, καὶ διὰ τοῦτο φυγὴ κατεδικάσθη. ἐνστάσης δὲ τῆς ἐπὶ Τροίαν στρατείας, ἦλθε, καὶ ἔξωθεν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Εὐβοίας, ἤτοι τοῦ Εὐρίπου, στὰς ἐπὶ πέτρας, συνεκάλεσε τὸν λαόν. οὐ γὰρ ἦν θέμις αὐτῷ, διὰ τὸν φόνον, ἐπιβῆναι τῆς πατρίδος. οὕτω γοῦν συγκαλεσάμενος τὸν στρατὸν, καὶ αὐτὸς συστρατεύει. καὶ ἐλθὼν ἐν τῇ Τροίᾳ ἀναιρεῖται ὑπὸ Ἀγήνορος. μετὰ δὲ τὴν Τρωϊκὴν ἅλωσιν, ἦλθεν εἰς Ὀθρωνὸν καὶ κατοικήσας ἐκεῖσε, πάλιν μετῳκίσθησαν εἰς Ἀμαντίαν. ὄφεις γὰρ δρακοντοειδεῖς αὐτὸν ἠνάγκασαν μεταναστῆναι καὶ φυγεῖν ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου. Traditur alius Abas sophista qui historica cõmentaria, & de arte libros scriptos reliquit. Sed de his plura in primo dicta sunt. Aduersis.] *aduersum postibus: uel simpliciter.* Carmine.] *epigrammate monumentum inscribo: ne Græci nescij essent, lecto carmine, reliquias Troianorum superesse, à quibus ea spolia illic fixa essent.*

Arma.] *detraxit: defectio.* Transtris.] *Transtra propriè sunt in nauibus tabulæ, in quibus remiges sedent quæ & iuga dicuntur. Sunt & tigna in parietibus domorum transuersim immissa.* Verrunt.] *Metaphora à scopis ducta ad remos, per similitudinem. Expolitio. Antequam ex Ambracia soluamus, operæprecium duxi illud auctarij uice adijcere, de Acarnanibus, quos Ambraciotas scripsi orientales esse: gentem eam cùm alijs claris rebus tum autem maximè Aetolico bello, quod ipsis fecit Scopas Aetolorum Prætor, nobilitatam fuisse. Eo bello Acarnanes delectu habito, à 25. anno usq; ad sexagesimum conjurarunt, ex eo bello non nisi uictores se reuersuros. Qui uictus acie effugissent, cum nemo urbe, tecto, mensa aut lare iuuaret: uxoribus ac liberis in proximam Epiri oram ablegatis. Epirotas publicè obtestantur, ut quicunq; suorum prælio occubuissent, in unum coaceruatos humarent, tumuloq; inscriberent:* HIC SITI SVNT ACARNANES, QVI ADVERSVS VIM ET INIVRIAM AETOLORVM PRO PATRIA PVGNANTES OCCVBVERVNT. *Ita animis ad bellũ deuotis, ad Philippum mittunt, qui nunciarent, in quo discrimine Acarnanum res essent. Ille sociorum nuncijs excitus, Pharmaui capta, omnem uim bellicam in Aetolos conuertit. Aetoli fama appropinquantis regis & Acarnanum coniuratione moti, nulla re memorabili gesta, retrò abiuerunt.*

Mela, in descriptione huius oræ uersans, In Epiro, inquit, nihil Ambracio sinu nobilius est. Facit sinus, qui angustis faucibus, quæ minus mille passibus pateant, grande pelagus admittit. Faciunt urbes, quæ assidunt, Actium, Argi Amphilochij, Ambraciq; Aeacidarum regno, Pyrrhiq;. Butroton ultrà est. Hactenus Mela. Phæacia contra Thesprotiam, cuius oppidum maritimum Butrotum est, ad meridiem ita iacet porrecta in arcum, ut ab ortu Lecumna promontorium, Thiamidi Thesprotidis ab occasu uerò reflexa molliter in septentrionem, Acroceraunia & Chaonios aspiciat. Ipsum porrò pelagus ad ortũ uastius, ad occasum in angustias coarctatur. Corcyra postea dicta fuit. Homerus eam nonnunquam Scheriam appellat:

Callimachus Drepanen. *Stephanus utroque nomine initiò uocatam testatur: Phæaciam, à Phæace* Neptuni *&* Cercyræ *filio: quamobrem & Cercyrã dictam, hodie Cor* phu *nominant.* Suidas· *κέρκυρα* inquit, *τὸ νῦν λεγομένη, φαιακία πρότερον ἐκαλεῖτο, χώρα φαιάκων.* *Proximi his sunt in aduersa continenti, Pyræ, Liburni, & Istria. quare Illyricis à Geographis adscribuntur. Acreas arces uidetur ob id appellare uel quòd insula meridiem aspiciat, & australior sit: uel propter regiam Alcinoi magnificentiorem: uel ob duas arces, quæ in duobus montibus erant, inter quos in planicie media urbs sita fuit. Hanc insulam nobilitauit Homerus memorati regis hospitio, & Vlyssis huc appulsu: ad cuius mensam poëta hunc fabulosam nauigationis suæ historiam ac deridiculas fabulas, prodigiosaq́ue mendacia, fretum barbarorum stupiditate, commemorantem facit. Horum amplissima descriptio extat* Odysseæ 6. *Hinc in prouerbium abijs, Alcinoi apologus.*

Epiri] *Epirum diuidit ab Ambraciotis Acheron fluuius, qui è* Pindo *oriens, ad* Nicopolim *mare ingreditur. Ad* Boream *incipit ab* Acrocerauniis *montibus: respicitq́ue ibi à tergo Cassiopæos: ad ortum clauditur sinu Ambracio, ut dixi, & amne Acheronte: occidentales illi sunt* Thesprotæ: *à meridie abluitur mari Ionio. Inter quatuordecim gentes Epiri, quas recenset* Theopompus, *clarissimi fuerunt* Chaones, Triballi *&* Molosii. *nam* A *hinc Epirus incipit. Hic ad Acherontem amnem Alexander* Molossus *perijt, deceptus oraculo Dodonæo, quo Pandosiam & Acherontem custodire iubebatur. In Chaonia Iouis Dodonæi templum erat, opibus & oraculo toto orbe celebre: de quo postea suo loco sumus dicturi. Græci ἤπειρον exponunt, χέρσον γῆν, continentem terram, οἷον ἄπειρός τις οὖσα. ἤπειρος δὲ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἡ γῆ, καταχρηστικῶς· κυρίως δὲ, ἡ εἰς ἄπειρον ἐκβάλλουσα. ὡς ἐυριπίδης, ἤπειρον εἰς ἄπειρον ἐκβαλὼν πόδα. Paulus Aemylius deuicta Macedonia, in Epiro 70. oppida excîdit. Vnde apparet, quàm opulenta ea regio quondam fuerit. Hæc Epirus, Pyrrhi regis uirtute & armis aduersus Romanos nobilitata est. In Epiro Buthrotum, sed ulterius est.* Chaonia.] *Chaones & Thesproti Epiri populi, iuxta Acroceraunia habitant, quæ dorso ab ortu in occasum longissimè porrecto ad septentrionem, eam regionem terminant. Ibi Tomarus mõs cernitur, ad cuius radices centum fontes celebrantur à Theopompo.* Buthroti.] *Hodie Butrinto nuncupatur, & in exteriori sinus recessu sita est. Hanc Plinius coloniã uocat. Huc maximè Heleni causa poëta Aeneam mittit. Butrotum, cenosum sonat.* B

ARGVMENTVM.

Appulsi Buthrotum Troiani accipiunt Helenum olim Græcorum captiuum, nunc Græcarum urbium regem esse, & Andromacha, quæ Hectoris quondam fuerat, uxore potiri. hac fama impulsus Aeneas è portu egreditur, ut rem cognoscat. qui, cũ ad urbem accederet, Andromachen fortè offendit in luco iuxta fictũ Simoenta fluuium Troianum, quæ manibus Hectoris coniugis, & gnati Astyanactis parentabat. quæ uiso Aenea, exterrita est, & in terram exanimata cecidit.

NASC.

Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Coniugio Aeacidæ Pyrrhi sceptrisq́ue potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui, miroq́ue incensum pectus amore,
Compellare uirum, & casus cognoscere tantos,
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solennes tum forte dapes & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoentis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manesq́ue uocabat
Hectoreũ ad tumulũ, uiridi quẽ cespite inanem
Et geminas caussam lacrymis sacrauerat aras.
Vt me conspexit uenientem, & Troia circum
Arma amens uidit, magnis exterrita monstris,
Diriguit, uisu in medio calor ossa reliquit.
Labitur, & longo uix tandem tempore fatur:

Hic incredibilis rerum fama] *non enim uerisimile uidebatur, hominem Troianum, ductum à Græcis captiuũ, ipsis Græcis imperare. hinc igitur mira αὔξησις colligi potest ex circumstantiarum uarietate, sed in primis à persona: cuius uaria fortuna rem ab omni uerisimilitudine alienã facit. nam Helenus Troianus, Priami regis filius, & frater Paridis, qui Helenam abduxit, uictus inter hostes uictores regnat: nec uni tantum urbi, sed pluribus imperat & Pyrrhi superbissimi Græcorum regis, cuius olim ipse captiuus fuerat, coniugio: & sceptro potitur. ergo magnum est Helenum regnare, maius inter hostes regnare: maximum coniugio, & imperio hostis potiri.* Coniugio Aeacidæ Pyrrhi.] *id est Andromacha: quæ abducta Pyrrho cessit. Nam cum ipse Hermionem Orestis uxorem deperiret, ut ea poteretur, Andromachen reliquit, & Heleno tradidit, cumq́ue ab Oreste occisus fuisset Pyrrhus, regno & uxore Pyrrhi, hoc est Andromacha potitus est Helenus Priami filius, atque Hectoris frater, ideo ait,*

—*Patrio Andromachen iterum cessisse marito.* *Hanc historiam paulò infra narrabit Andromache.* Obstupui.] *quia non erant credibilia. Sed præter hominum opinionem.* Solennes tum forte dapes.] C *ex hoc facto Andromaches occulta laus emergit à pietate, & amore coniugali: quæ etsi nuptias repetiuerat, tamen pietatis, officij sui erga priorem maritum non obliuiscebatur: sed sacrificijs solennibus inani sepulchro illius manes conciliabat.* Tristia dona.] *quia mortuis fiebant: unde μετωνυμικῶς ab effectu tristia quoq́ue dici possunt, quia Andromachen tristem reddebant, hoc est ex recordatione coniugis, & nati mæstam.* Falsi Simoentis.] *quem falso nomine Simoenta appellabant.* Viridi quem cespite inanẽ.] *Andreas Alciatus multi quidem studij, sed exigui omnino iudicij homo parerg. libro 10. capite 12. Virgilium de simplici cenotaphio, id est, inani tumulo sensisse negat, citatq́ue Dionysium Halic. cuius auctoritas ad hanc rem minimè facit. quasi uerò difficilè sit noscere quid sibi Virgilius*

A lius uelit, & res per se ipsa non loquatur. nō enim nisi inanis, & fictitius existere tumulus poterat, cum ibi neq; Hector, neq; Astyanax sepultus esset. quod etsi monumentum appellari conueniat propter mortuorum memoriam, unde subdit. Caussam lacrymis.] quoquo tamen nomine illud appellaueris cenotaphiū erit, id est inanis tumulus. Geminas sacrauerat aras.] unam marito, alteram filio. quòd uero sacrauerat, ait, locum religiosum fuisse indicium facit: nec aliter intelligi potest, quia luci mentionem fecit.

» *Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam.*

Magnis exterrita monstris.] non quod magna essent, sed quod illi magna uidebantur. Diriguit uisu in medio.] timoris effectus expreßius significari non poterat. nam qui subito timore corripitur, primum stupet, deinde, sanguine ad interiora corporis recepto, frigescit. ergo diriguit obstupuit, seu uiribus destituta est, ita quoq; Corn. Gallus.

» *Dirigui, quantusq; fuit calor, ossa reliquit.*

Sed illud in primis obseruandum est, quemadmodum duritie huius uerbi diriguit, nouam aspectus, horridamq; C Andromaches faciem poëta significarit: & hiatu, qui in tertio pede fit, fedationem quoq; uocis, quam facere oportet, in quarto pede, quasi singultu prius facto deficientem notauerit. illud quoq; mirabile est, atq; obseruatione dignißimum, quod quatuor dactylis spondeo uerò nullo, nisi uno usus est. tanto enim uelocior dactylus spondeo, quanto plura sunt tria duobus. quamobrem cursus carminis Andromachen languentem, in terramq; decurrentem expreßit: duritiei autem uerbi, uocis hiatus, sedatio spiritus, dactylorum celeritas totam ipsam rem oculis ita subijcit, ut cerni potius uideatur, quàm audiri.

Labitur, & longo uix tandem tempore fatur.] diuinitus tarditatem rei dura uerborum collocatione, insigni mora spondei, & carminis dissolutione post tertium pedem exposuit.

LAMB. Hort. Hic.] Attentio à re noua & incredibili, quam est narraturus. Andromache è Thebis Lydijs Hectori nupserat. Quo ab Achille cæso, cū capta Troia duces spolia, prædam & captiuas mulieres inter se partirentur, illa Pyrrho Neoptolemo cessit. Quo ab Oreste percusso, Andromache Heleno uati nupsit. Sed quo casu id acciderit, mox di B cetur. Priamiden.] Priami filium. De Heleno & Cassandra aliàs sermo fuit. Graias.] partem Epiri. Aeacidæ.] Aeaci nepotis. nam Aeaci existimatur Peleus: ex quo Achilles Pyrrhi pater prognatus fuit. Sceptrisq;.] imperio: synecdoche. Patrio.] Troiano Heleno, cuius fratri Hectori antea nupta fuerat. Porrò autem de Heleno illud ad scribere operæpreciū est, quod in Græcorum monumentis proditum inuenio, quòd is suis uaticinijs Troiam prodiderit. Adscribam authoris Variæ historiæ uersus facetißimos:

ἕλενος, παῖς πριάμου μέν, ἦν ἢ τὴν τέχνην μάντις,
ἐκ λίθου σιδηρίτου δὲ γνοὺς πόρθησιν τῆς τροίας,
μόνος προσῆλθεν ἕλλησι, καὶ λέγει τὰς μαντείας,
ὡς τισὶν ἀθηνόσιν ὀρφεὺς ὁ δ᾽ ἰυγκαίδης λέγει
αὐτὸ πτερὸ ἀνιροὸς ἕλενος τὴν λίθον,
ὁ τοῦτο γνώμαος, φθονῶν, τοῖς ἕλλησιν ἀπῆλθε.
τὸν δ᾽ ὁ διοσκόρα σοφοκλῆς λέγει θυγατρὸς τοῦτον,
ἕκοντα δὲ τὴν πόρθησιν ἕλλησι τρείας φράσαι.

Quorum uerborum hic est sensus: Helenus Priami filius uates, cum ex lapide siderite euersionem Troiæ obseruasset, solus Græcos adijt indicauitq; uaticinia, ut tradit Orpheus. Porrò Euripides ostendit, eum id fecisse, quod Deiphobus frater germanus, sublato Paride è rebus humanis, Helenen duxisset. Ob cuius facti inuidiam, seu odium utrius, Græcos accessit Sophocles author est, Vlyssem hunc cepisse. Itaq; coactum inuitumq; excidium Troiæ ita Græcis denunciasse. Classes.] in portu ac statione. Solennes.] anniuersarias. Occursus occasionem exponit. Parentabat Andromache mariti mortui Hectoris manibus ad cenotaphium, ex cespitibus uiridibus aggestum, huiusmodi Suetonius honorarium tumulum uocat. κενόταφον, inquit Suidas, ἱδρυσάμενα, ὡς τύμβον νεκροῦ, μὴ ἔχοντα νεκρόν. Dapes.] Putant dici deorum apparatus in sacrificijs & funeralibus. Vsurpantur pro quibuslibet, sed nominatim magnificis conuiuijs, Axis. Hinc δαψιλὴς, πολυτελὴς, λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ ξυμμάτων, καὶ ἐπὶ τῶν μεγαλοψυχούντων. καὶ δαψίλεια, ἡ πολυτέλεια. δαψιλῶς, ἀφθόνως δαψιλῆ, πολλά. Quæ Latini ita imitantur, ut dapale, dapaticum & dapsile, pro magnifico, opiparo & sumptuoso usurpent.

Cineri.] Barbarorum, & sed in uniuersum omnium fermè gentilium ritum in cremandis corporibus humanis obserua. Manibus Hectoris litabat. Mortuum tenebat, ut ceu capsam in templis, ad repræsentandum mortuis officium manem tumulum accumularent: ad quem, tāquam uerum sepulchrum, omnes ceremonias sepulchrales legitimè exequerentur. Martianus iurecons. cenotaphium uult esse locum religiosum, alludens ad hunc locum Vergilij. Etenim uox Sacrauerat, innuit poëtam sensisse, sacrum ac religiosum fuisse locum: sed poëta non de simplici cenotaphio uidetur loqui, sed de eo tumulo, ad quem duas aras dedicarat, ubi manes Hectoris euocabantur. Honorarium tumulum Latini uocant, ob beneuolentiam, & grati animi argumentum. Falsi.] ad simulachrum amnis in Troade. Hectoris sepulcrum erat in Ophrynio, edito colle Troadis, haud procul à Rhœtio, oppido deserto. Haud procul inde uisebatur sepulchrum Aiacis. Mox Sigium, oppidulum desertum. Ac statim occurrebat sepulchrum Achillis, Patrocli, & Antilochi. Inde nauium statio, & castrorum locus. Hunc suscipiebant Simoentis & Scamandri ostia, paludes & os, stagnum appellatum. Et quia modico spacio in solo patrio sepulchrum Hectoris à Simoente distabat Andromache in Chaonia faciem loci contemplata cenotaphium marito, pari ab amne spacio extra Butrotum erexerat. Quare poëta falsum Simoenta eum uocat, hoc est fictitium, à uero illo denominatum. Aeneas Ambraciæ oram prætereuectus, studiò Butrotum, rerum Heleni ignarus petit. Caussa itineris huius fuit oraculum Dodonæ. Itaq; portum hunc assequutus, bidui itinere cum robore iuuenum peruenit Dodonam. Hoc in loco Helenum offendisse dicitur: apud quem humaniter exceptus fuit. Hic consulto oraculo, ut ipse paulò pòst etiam refert, sacratis deo donis magnificis, ad Ionium reuersus, cœptum cursum peregit. Sed quo casu, in quas terras tradunt rerum diligentes scriptores Aeneam delatum fuisse, circa calcem huius libri ex Græcorum monumentis attexemus. Luco] A' loco. sunt autem luci religiosi, aut diuo alicui, aut umbris mortuorum consecrati. Manesq;.] Inuocabat manes Hectoris ad libamina, & inferiarum dapes. Viridi.] A' materia & usu: ut ibi maritum defleret. Et aræ erectæ stabant manibus, ad cenotaphium ἱδρυσάμενον, ὡς τάφον νεκροῦ, μὴ

ἔχειν τὰ νεκρῶν. His in parentalibus libamina inferebantur. Caussam.] *Appositio.* Geminas.] *Hectori, & filio Astyanacti. Patheticè Aeneas narrat congressum suum cum Andromache. In quo illud obseruandum est, quàm graphicè mulieris imaginem, rei subitæ & insperatæ facie exteruatæ depingat, ut præ gaudio exanimetur.* Vt me conspexit.] *Caussam amentiæ prænarrat grauiter: occursum uidelicet suum, quem à signis maximè præsentibus circumscribit agnitum. Etenim ex armorum Troianorum facie suos ciues agnoscit.* A- A
mens uidit.] *subito stupore correpta, ut mens officio suo destitueretur.* Monstris.] *Monstri simile erat, Troianos & in primis Aeneam in Epirum descensurum.* Visu.] *Periphrasis stuporis, ab accidentibus.* Vix tandem tempore fatur.] *Difficultatem in loquendo, ubi ad se redierit, ostendit. ut non tam muliebrem animum, quàm adhuc stupore peregrinantem mentem agnoscas.*

ARGVMENTVM.

Exterrita Andromacha subito, atque improuiso Aeneæ aduentu, cum iam animum recepisset, adhuc præ nimia admiratione ipsum interrogat, an sit Aeneas, an uerò illius iam mortui simulachrum. Aeneas uerbis illi timorem lenit, atque omni cum asseueratione se uiuum esse confirmat: quam ubi uidet satis animo ualere, de omni uitæ suæ statu ipsam interrogat.

Vera'ne te facies, uerus mihi nuncius adfers
Nate dea? uiuis'ne? aut si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lachrymas'que effudit, & omnẽ
Impleuit clamore locum. uix pauca furenti
Subijcio, & raris turbatus uocibus hisco.
Viuo equidẽ uitam'que extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam uera uides.——
Heu quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit, aut quæ digna satis fortuna reuisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' cõnubia seruas?
Deiecit uultum, & demissa uoce loquuta est:

NASC. Vera'ne te facies.] *à dubitatione auspicatur, id est παρὰ τῆς ἀπορίας, propter admirationem: quam in ea ingentem fuisse, eiusdem sententiæ frequens repetitio indicium facit. utitur autem diuisione bipartita: cuius prima pars dubitationem, altera uerò doloris significationem habet. aut uiuus es, inquit, aut mortuus. si uiuis, quis casus, aut fortuna te huc appulit? sin iam fato concesseris, ubi nam locorum Hectorem reliquisti? itaque maior in Andromache dolor excitatur, quod cum amicum, & affinem coniugis uideat, coniugem ipsum non uidet: unde occulta Andromaches laus elicitur ex ingenti erga coniugem suum amore, & charitate, id quod re ipsa quoque demonstrat: nam prolato Hectoris nomine illico exiluit in lacrymas.*

Et raris turbatus uocibus hisco.] *τὸ πρέπον. lacrymatur Andromacha, Aeneas uerò turbatur, non lacrymas fundit. & quoniam qui dolore premuntur, difficile loqui possunt. egregiè dolentis personæ affectum expressit, cum ait, raris uocibus.* Viuo equidem.] *Aeneas eodem ordine respondet, quo fuerat interrogatus: & Andromachen omni suæ mortis dubitatione, suspicione'que liberat.* Vitam'que extrema.] *mouet commiserationem per locum communem ex sua calamitate. quasi dixerit. ego quidem uiuo, sed uita mihi acerba est.* Ne dubita.] *Andromaches animum confirmat, omnem'que ex ea timorem, suspicionem'que tollit.* Heu quis te casus.] *quoniam Hectoris ab Andromache non absque lacrymis mentio facta fuerat, illius Aeneas calamitatis miserius, illius quoque uitæ conditionem deplorat: unde fit, ut ab ea de omni illius uitæ statu adamussim intelligat. utitur signo doloris, heu, ad maiorem excitandam à commutatione fortunæ illius commiserationem, non absque ingenti Hectoris commendatione.* Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia seruas.] *hæc tria nomina emphasim habent. sed illa duo cum laude extollenda, Hectoris, Andromache: Pyrrhi uerò nomen cum turpitudine deprimendum est: tanquam uirtute, atque genere longè inferior fuerit Hectore, nec satis dignus qui tam nobili fœmina, tanti'que uiri uxore poti-retur. uel quia Priami ipse eadem fecit, eius'que filius est: qui Hectorẽ necauit.* Deiecit uultum.] *iuicta pudore uultum demittit quasi tacitè peccatũ fateatur* B *suum, sui'que consilij pœniteat: quod hosti obnoxia fuerit, cum eas nuptias morte euitare potuisset: ideo'que summo cum dolore prosequitur.*

LAMB. Hort. Vera'ne te.] *Arguit hoc ipsum tautologia uerborum, quibus non gratulatur illum quidem aduenisse, id quod primum erat: sed stupens admiratione nouæ rei, uerba amentiæ plena effundit.* Lux alma.] *Periphrasis: An mortuus es? Persuasum enim uulgo est, mortuorum umbras suis se obuias offerre, id'que ob non ritè præstita iusta funebria, & alias causas superstitiosas.* Hector.] *Et hoc amentia plenum est. arbitrari umbram hominis, quem præsentem uidebat. Solet autem fermè fieri, ut de eo primùm percontemur, quem efflictim amamus: Et amans sibi somnia fingit.* Impleuit.] *Hyperbole. Decorum seruat poëta, nam Hectoris iniecta mentione, illico prorumpit in lacrymas, & finem percontandi facit. Dolor & ægritudo,* C *ex iniecta mentione recrudescens, prolixiorem interrogationem non patitur.* Hisco.] *Pium affectum & humanum ostendit, quippe qui etiam lacrymis suorũ & moueatur & turbetur Et auget turbationem, Hisco, & Raris uocibus, id est uerbis paucis: ut oratio densa undique sit affectibus. Respondet luculenter ad singula, citra uerborum ambages, ne obscuritas perturbata quam ambiguitatem pariat: id quod in præsenti mens attonita & stupore amẽs postulat. Expolit euidenter eandem sententiam, ut omnia Andromachæ sint illustriora.* Per omnia.] *pericula septem annorum sursum deorsum adita.* Vera uides.] *Respondet ad illud, quod rogarat: Verá'ne te facies, uerus mihi nuncius adfers?* Heu.] *A' pathetica exclamatione in exactam & præsentem fortunã. uicissim interrogando materiã suppeditat narrandi casus suos, & conditionem præsentẽ.* Tanto.] *Emphasis. nam incõparabilẽ illum Hectorẽ uel multis uerbis satis uehere nõ potuit: uel indecorũ fuit refricare uulnus nominis iteratiõe.* Te digna.] *Tanto uiro uiduata, digna fortuna summa.*

Pyr-

A Pyrrhin'.] *Verecundè mollibus uerbis infœlicem sortē mitigat. Cum enim forte Pyrrho in seruitutem cessisset, perinde ut Cassandra Agamemnoni, & aliæ alijs, non sciscitatur, num Pyrrho adhuc seruiat, sed an in illius coniugio perseueret, ne atrocitate uerborum animum mœrore & luctu tabidum amplius acerbet.* Deiecit uultum.] *Ab habitu. nam prioris conditionis recordatione erubuit: id quod signum est ingenui pudoris.*

ARGVMENTVM.

Deplorat calamitatem suam Andromacha per comparationem Polixenæ, aliorumq́ Troianorum, quibus perire contigit sub mœnibus Troiæ: quorum mortem beatiorem esse memorat sua, aliarumq́ matronarum uita, quibus sorte obtigit, ut Græcis seruirent: indeq́ loquendi occasionem nacta, omnem uitæ suæ conditionem, ac fortunæ commutationem exponit.

NASC. O' fœlix una ante alias Priameia uirgo,
Hostilem ad tumulū, Troiæ sub mœnibus altis
Iussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec uictoris heri tetigit captiua cubile.
Nos patria incensa, diuersa per æquora uectæ
Stirpis Achilleæ fastus, iuuenemq́ superbum
Seruitio enixæ tulimus: qui deinde sequutus
Ledæā Hermionē, Lacedęmoniosq́ hymenæos,
Me famulā famuloq́ Heleno transmisit habēdā.
B Ast illum ereptæ magno inflammatus amore
Coniugis, & scelerum furiis agitatus Orestes
Excipit incautum, patriasq́ obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq́ omnem Troiano à Chaone dixit,
Pergamaq́, Iliacamq́ iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum uenti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superat'ne, & uescitur aura?
Quem tibi iam Troia? ——
Ecquæ tum puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam uirtutem animosq́ uiriles
Et pater Aeneas & auunculus excitat Hector?

O' felix una ante alias.] *exclamatio est ex interno animi dolore proueniens, qualis illa est Aeneæ ex primo Aeneid.*
» *O' terq́, quaterq́ beati,*
» *Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis*
» *Contigit oppetere.*
Quinctilianus lib. 8. cap. 3. inter exaggerationes hunc locum reponit, quibus grauem interdum rem efficimus, si magnis malis grauius id esse, quod perpessi sumus, ostenditur. quàm enim miser casus Andromaches, si comparatur illi Pollixena ad hostilem Achillis tumulum ui mori coacta? locus iste ex Troadibus Euripidis desumptus est, ubi Andromacha calamitatem suam uidem deplorat per comparationem Pollixenæ: sed locupletior omnino fuit interpres, atque imitator Maro. sic ait Euripides.
» ——Ναυσθλοῦμαι δ' ἐγὼ
» πρὸς Ἑλλάδ' αἰχμάλωτος εἰς δοῦλον ζυγὸν
» ἆρ' οὖν ἐλάσσω τῶν ἐμῶν ἔχει κακῶν
» πολυξένης ὄλεθρος ὃν κατασρένεις.
C *Id est ad uerbum.*
» *——Naui uehar ego*
» *In Græciam captiua aspram ad seruitutem.*
» *An non minora meis habet malis*
» *Pollixenæ mors, quam tu defles?*
Priameia uirgo.] *ex uarijs circunstantijs commiserationem mouet: à genere, à sexu, ab ætate, à loco. quod filia regis, quod uirgo est, quod hostilem ad tumulum mactatur. huic non dissimilis est locus ille ex 2. Aen.*
» *Ecce trahebatur passis Priameia uirgo*
» *Crinibus à templo Cassandra, adytisq́ Mineruæ,*
» *Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra,*
» *Lumina: nam teneras arcebant uincula palmas.*
Troiæ sub mœnibus altis.] *exaggerat commiserationem à loco.* Quæ sortitus non pertulit ullos.] *τὸ αἴτιον est felicitatis Pollyxenæ: quia iugum seruitutis non subiuit, nec hosti pudicitiam suam ui deflorandam tradidit. si fœminæ ab huiusmodi incōmodo alienæ felices putandæ sunt, ipsa igitur misera est quæ & seruituti obnoxia est, & Pyrrhi uictoris studio obsequitur. nam cōtrariorum contraria sunt consequentia. sed hoc nimirum ob seruatione dignū est, quod ait.* Quæ sortitus non pertulit ullos. *id est, quæ uictori per sortem non cessit. erat enim moris in antiqua Græcorum militia, ut capta urbe in omnes quidem mares, qui per ætatem arma ferre possent, iure belli sæuiretur. cætera uerò direpta in unum locum eo gererentur, nimirū fœminæ, pueri, aurū, argentū, equi, arma, pretiosa uestis, & omne genus suppellectilia. quibus rebus summo loco nati uiri proponebātur: qui prædam adseruarent, & sorte inter milites diuiderent. ut in 2. Aen. apud Maronē & apud Hom. Iliad 1. uidere est. Sed priusquàm ad sortē deueniretur, selectissima quæq́ ijs, qui se optime in bello gesserat, nō sortitu, sed iudicio dabātur. ita regū regi Agamēnōni Cassandra Priami regis filia. fortissimo duci Pyrrho fortissimi Hectoris Andromache uxor cessit. astutissimus omniū Græcorū Vlysses prudentissimā omnium Troianarū Hecubā habuit. ea Græci munera ἐξαρέτα, Latini sorte excepta, interdum exortia uocant de quibus Euripides in principio Troadum meminit.*
» ὅσαι δ' ἄκληροι τρῳάδων ὑπὸ στέγαις
» ταῖσδ' εἰσι, τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
» στρατοῦ. *Id est,*
» *Quotquot uerò sorti nō sunt subiectæ ex Troianis, sub (tecto*
» *Hoc sunt principibus electæ*
» *Exercitus. Et Virg in 9.*
» *——Ipsum illum clypeum, cristasq́ rubentes*
» *Excipiam sorti. Et alibi.*
» *Ducunt exortem Aeneæ.*
Item in quinto Aeneid. exortem ducere honorem. quòd uerò Andromache sortitus se pertulisse innuit, cum se infeliciorē Polyxena prædicet: quæ nullos pertulit sortitus, non ob id dictum uideri debet, quod ea conditione fuerit

Andromache, ut per sortem uictori cōtingere deberet: sed ad hunc modū à poëta summo artificio illa inducitur loquens. uel ut maiorem cōmiserationis affectū moueat, uel quasi militaris cōsuetudinis ignara esset: quæ ignorantia fœminæ præsertim, summæ laudi ducitur. Nec uictoris heri.] *quēadmodū in argumentationib. fieri solet, ut quæ firmissimæ sunt, postremis in locis collocētur: ita hoc in loco quà maximè premebatur causa, nouissimā posuit occultè aūt purgat se de uiolata castitate, cum ait captiua. nam quæ in huiusmodi miserias cadunt fœminæ, quæcunq; illæ fuerint uictorum cupiditatibus inseruire coguntur.*

Nos patria incensa] *altera pars comparationis est. quæ sua ijs, quæ Polyxenæ euenerunt, infortunijs opponit. unde ingentem mouet conquestionem per locum communem ex aduersa sibi fortuna, & ex magnitudine eorum, quos perpessæ fuerunt, laborum, atque calamitatum.*

Stirpis Achilleæ fastus, iuuenemq; superbum.] *utrunq; deturpat à superbia, patrem Achillem, & Pyrrhum filiū: quod etiam ad sui excusationem plurimum ualet. nam hosti uictori haud facile resisti potest. tanto minus, si fastu agitetur. quidam calamo exarati codices fastum unitatis numero legunt, ut etiam Pyerius admonuit, ueruntamen si fastus numero multitudinis legatur, nescio quid calamitosius. & ad illam excusandam efficacius significari uidebitur.* Seruitio enixæ.] *enixæ siue aduerbium sit, siue participium, utroq; modo rectè procedit. hoc autem ait. se, aliasq; matronas magna cum animi molestia. uel summo, ac propè intolerabili labore Pyrrhi superbiam in seruitute pertulisse.* Tulimus.] *numerus pudorem excusat: nam si sola fuisset. minus excusationis factum habere uideretur: casus tamē illam excusaret.* Qui deinde secutus. Ledæam Hermionem.] *hæc omnia ferè describuntur ab Euripide in principio Andromaches.*

Lacedæmoniosq; Hymenæos.] *ἐμφασικῶς, nec sine felle, perinde ac si diceret, infelices propter Paridē, & Deiphobum: qui Helenā duxerunt.* Transmisit.] *transtulit. uerbum iuris unde transmittere hæreditatem iureconsultis pro transferre, & relegare. Plin. in epist. Sed hæc quoque hæreditas Afri (ut reliqua cum fratre quæsita) transmittenda erat filiæ fratris hinc iterum purgat se à necessitate. quod herili uoluntate ad Helenum translata est.*

Ast illum ereptæ] *factum ponit, & caussam facti duplicem: quarum altera ex amoris, altera ex furoris impulsione nascitur. quamobrem utraq; defendi potest per concessionem: quem posteriores statum uenialem appellarunt.*

Furijs agitatus Orestes.] *ad illam amoris ægritudinem accedebat, quod propter occisam à se matrem furijs agitabatur. quod magis etiam ueniale est.*

Excipit incautum.] *exaggeratio criminis. ita quoque in primo Aeneid.*

Clàm ferro incautum superat.

Patriasq; obtruncat ad aras] *exaggerat à loco, quod in templo, & ad aras nulla numinis habita ratione occiderit. atque digladiantur inter se litterati homines, Seruius, Macrobius Pyerius, item alij, qui in Virgilium commentaria ediderunt, quo sensu accipiendus sit Virgilianus hic locus: nam constat Achillem in tēplo Apollinis Tymbræi à Paride, Pyrrhum uerò itidem in templo quidem Apollinis, sed Delphis ab Oreste proditione Macarei sacerdotis fuisse occisum. quo modo igitur ad patrias aras? ego ut Seruij uaries rationes, non penitus aspernandas, & Macrobij figmenta, merasq; nugas missas faciam, arbitror ad patrias aras Pyrrhum ob eam ipsam rem dici* A *fuisse necatum, quia eodem modo, eodemq; fato (ut in primo libro Pausanias scriptum reliquit) id est ad aras Apollinis utriq; necari contigit. id Euripides significare uidetur in Oreste, apud quem Apollo hunc in modum de Pyrrho loquitur.*

θανεῖν γὰρ αὐτῷ μοῖρα Δελφικῷ ξίφει:
Δίκας Ἀχιλλέως πατρὸς ἐξαιτοῦντί με. Id est,
Fatale Pyrrho est Delphico *gladio mori:*
Pœnas Achillis patris ut pendat mihi.

Vnde colligi potest, Delphico gladio perire, de ijs dici posse, qui eodem fato, eodemq; uindice pereunt. non me præterit id alio transferri τῷ παροιμιάγραφῳ: sed hanc quoq; sententiam in mediū afferre uolui, ut docti uideant, an ipsam quoq; probari uelint. Sed tibi qui cursum uenti?] *perorata suarum calamitatum, nec non uicissitudinis fortunæ suæ narratione. caussam aduentus Troianorum exquirit non per simplicem interrogationem, qualis illa est ex primo Aeneid.*

Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?

Sed affectibus plenam nō enim Creusæ, quam fatis iā concessisse innuit, & Hectoris, absq; lacrymas mentionem fa- B cere poterat. quamobrem est quod cum Seruio magis admirationem probes. qui uenti? tam prosperi? quæ fata? tam felicia? quis deus? tam nobis amicus? neq; ego eorum sententiæ subscribo, qui putant ijs in uerbis περισσολογίαν esse: id est superuacaneam quandam absq; ui rerum orationē: tanquàm reliqua duo superuacua, atq; ociosa sint, illo excepto: qui cursum uenti. nam tria diuersa sunt, & diuersè significantia, nec ullū ex illis ociosum est uerbū. si quidem nauigantes, nō solum uento, sed etiā fato, ac dei alicuius studio quandoq; trahūtur. ideoq; præ singulari lætitia quā ex improuiso, ac insperato Aeneæ aduentu ceperat, tanta illam incessit admiratio, ut nō solum prosperitate uentorū, sed uel Aeneæ, uel suo quodā singulari fato, nec non diuina uoluntate factū putarit, ut ad eas Troiani regiones nauigauerint.* Superat'ne?] *noua locutio, quod uel Seruius admonet: ideo per ταυτολογίας subdit.*

Et uescitur aura, Quē tibi iam Troia.] *Hemistichiū absq; sensu. quanquā non difficile est diuinare, quid poëta senserit hoc uersu · quē procul dubio ab eo absolutū quidem, sed Varij, & Tuccæ censura dimidiū detractū fuisse credendū est in antiquis quibusdā codicibus uersus abso-* C *lutus legitur, sed grauitate, candoreq; haud quaquā Virgiliano. in nonnullis ita completur.*

Quem tibi iam Troia peperit fumante Creusa.

Sed hoc cum poëta non conuenit: nam in secundo Aen. lectum est.

——Sequiturq; patrem non passibus æquis.

In alijs uerò etiam uetustiss. eodem met sensu cum superiore absolutus perspicitur, hoc modo.

Quem tibi iam Troia obsessa est enixa Creusa.

Sed, ut iam dictum est, Virgilianæ non quadrat historiæ: nam etsi Græci cum Troianis decem annos bellum gesserunt, nō tamen, nisi post nonum annum Ilium penitus obsessum est. Amissæ cura parentis.] *quidam amissi legendum esse contendunt: ob id quia, hæ uoces, parens, & homo etsi in communi sexu intelliguntur, tamen uirili genere semper dicuntur. Donatus tamen, & Seruius ueteres Maronis interpretes amissæ legunt, ipseq; in uetustiss. codicibus ita scriptum esse animaduerti: & de Creusa non de patria intelligendū est: nec enim parens absolutè pro patria*

A tria unquã lectum est, sed sanctissima parens patria apud Cic. ad Att. unde ergo mortuam Creusam Andromache sciebat? sic occurri posse uidetur, in familiari sermone multa dici, quæ à rerum scriptoribus non enarrantur.

Ecquid in antiquam uirtutem.] frequens est, & consuetissima omnium ferè de pueris hæc quæstio, non tamen à grauitate matronæ aliena. solent enim in pueris semina quædam & simulachra auitæ, paternæq; uirtutis existere. quamobrem rectè quærit, nunquid Ascanius uel patris, uel auunculi gloria excitetur: quod in puero optimum est signum: indicat enim eum persimilem fore maioribus suis, eorumq; facta præclara, cum sibi per ætatem licuerit, imitaturum.

LAMB. Hort. O' fœlix.] Ad singula responsura, omittit ea quæ notissima sunt: nempe quo casu exciderit à coniugio Hectoris, & quæ inde fortuna eam susceperit. Illud unum respondet, num adhuc iuris Pyrrhi sit, cui seruierat quod honesta appellatione coniugium uocatum fuit ab Aenea. Itaq; orditur ab exclamatione: quam ducit à cõparatione qua ex maioribus exaggeratis, coniecturã relinquit de minoribus exaggerandis. Etenim cum ait, Fœlix: collaB tionem sui facit & Polyxenæ. Inde argumentum à loco, Hostilem ad tumulum: quem cum suo exilio componit. Addit amplificationem, Mori in patria Postremò, à modo, Iussa mori. id quod minus acerbum, quàm mori non posse. Amplificatur id quoque, Occidi ab hoste pro patria, hostilem ad tumulum. Priameia] Polyxena. Anno exacto ab Hectoris interitu, cum Hecuba & filiæ inferias ad eius fortè tumulum, quem extra urbem Priamus erexerat, solenni ritu ferrent, accidit casu, ut cum Achilles tum mœnibus obequitaret, Polyxenam intuitus, forma caperetur, & oculos & animum ad uirginem totum adijceret. Fuit aũt Polyxena si Dareti credendum est, colore candido, procera statura, longo tereti q; collo, oculis uenustis: forma adeò scita & eleganti, ut omnes facile fœminas, quæ tum essent, superaret. Achilles seruum Phrygij sanguinis ad Hecubam mittit, qui uirginem ipsi in uxorem deposceret: pollicitus fore, ut ipse & Thessali statim ad Troianos deficerent. neq; dubiũ, quin illico Troia obsidione liberaretur. Refert illa rem ad Priamum, probatq; consilium ut utile apprimè, si certò confestim exerciB tus abiret post nouam affinitatẽ. Alioqui, non uideri causam cuiquam iungendæ filiæ, integro adhuc & nondũ confecto bello. Res ultro citroq; perlata, iam ipsum Achillem ab omni armorũ studio auerterat. Pugnatur interea rursum, & ab Achille interficitur Troilus, interficitur & Memnon. Hecuba in recentem luctum propter filij mortem præcipitata, Achillem, qui temerè ad arma recurrerat, spe connubij in templum Apollinis Tymbræi ad colloquium trahit: ubi Paridi alijsq; ad insidias dispositis, ipsum incautum & eius comitem Antilochum trucidandos obiecit. Vrbe capta, Polyxena ad tumulum Achillis à Pyrrho Neoptolemo, omnium Græcorum consensu cæsa fuit. nam hic post patris cædem è Scyro accitus, ad Troiam uenerat. Ita refert Euripides in Hecuba. At Flauius Philostratus prodidit, Troia nondum excisa, Polyxenam urbe egressam solam, captam herois amore, ut ad eius tumulum mactaretur. Id quod illi acciderit ὁ δὲ φ..... φιλεγρα...., ... τὴν πολυξένην φασὶν ἐξελθεῖν ...., ... τῷ τάφῳ αὐτοῦ, ... τῷ ἥρῳ .... τοῖν .... Lycophronis enarrator eam historiam citat. Quare Euripides in Oreste de Pyrrho,

θανεῖν γάρ αὐτῷ μοῖρα Δελφικῷ ξίφει,
Δίκας Ἀχιλλέως πατρὸς ἐξαιτοῦντι μοι: id est,
Fatale Pyrrho est, Delphico gladio mori,
Pœnas Achillis patris ut pendat mihi.

O' fœlix.] Quoniam autem cõnubij Pyrrhi mentionem fecit Aeneas, occasionem sumit exclamandi in fœlicitatem Polyxenæ, quæ ab eodem Pyrrho occisa fuerat, iam Troia Capta. Priameia.] Antonomasia.

Hostilem] Enumerat fœlicitatis causas: Ad tumulum: ad patriæ mœnia: iussa mori: in sortes non uenit: non maritum hostem uictorem sortita est: non captiua in ius alterius heri cessit. Nos patria.] A' loco affectus Est autem altera collationis pars, in qua opponit miserabilem suum casum alterius fœlicitati. Hanc ita exaggerat, ut quamuis minor est, maior tamen uideri possit.

Aequora uectæ.] Rursum pathos à loco. quemadmodum & illud figuratum quidem, sed tenuius tamen, quod in prima persona numero abusus sit.

Stirpis Achilleæ fastus.] Pyrrhi emphasis, cuius pater Achilles Hectorem & Troilum, fratres, & complures alios occiderit: filius ipse Pyrrhus patre crudelior, Politen, adeòq; Priamum ipsum ad aram Iouis Hercei trucidarit: filiam Polyxenam iugularit: huius fastum pertuli. Iuuenem.] Interpretatio. Neque uerò proprio indicat uocabulo, quem dicat: uel quòd res ipsa Aeneæ perspicua satis sit: uel quòd fine animi sui ægritudine, ipso eum nomine exprimere non ualeat.

Seruitio.] id est, in seruitute Molossum Pyrrho enixæ. Ab hoc ipsa regio Molossidis nomen adepta fuit.

Enixa.] Enallage numeri. Pathos à conditione seruili, indigna tanta heroma. Quid deinde.] Synæresis. Transitio ad historicam narrationem rei, quo casu ex illius seruitute sit libera facta: & quo item pacto sublatus è rebus humanis sit Pyrrhus, ipsaq; adeò potita sit Chaoniæ imperio. Ledæam.] Ledæ neptem, ex Helena & nupta Menelao. Ex Menelao fertur Helena solam Hermionem suscepisse: ex Paride uerò quatuor liberos, Bunicum, Corythum, Agauum, & Idæum. Duris author est, ex Theseo, Iphigeniam edidisse. Cæterùm Pyrrhus ex Andromache, ut Hyginus refert, Amphialum procrearat, cum eam Heleno traderet uxorem. iam enim amare cœperat Hermionem, Menelai ex Heleno filiam. Hanc ubi audiuit Oresti datam, Lacedæmonem profectus, à Menelao sibi desponsam deposcit coniugem. Ille autem fidem seruare amico uolens, ab Oreste filiam abductam Pyrrho reddidit. Porrò Orestes indigna contumelia motus, Neoptolemum Delphis sacris operantem, interceptũ obtruncat, & Hermionem repetit. Addunt illud quoque, Pyrrhi ossa postea per Epiri fines sparsa fuisse Fuit & Hermione oppidum intra Isthmum, uicinum Trœzeni, ubi descensum facilem esse ad inferos prouerbio iactari solet, quòd ibi mortui absque naulo sepelirentur, quod per totam Græciam mortuis apponebatur. Lacedæmonios.] Expolitio: nuptias Hermiones.

Famulo.] paronomasia. Illum.] Persequitur rei exitum. Coniugis.] Hermiones. Scelerum.] raptus & iniuriæ. Furijs.] Allusit ad furorem hominis. quo post parricidium agitari cœpit. Hinc prouerbium, Oreste insanior, natũ est. Fuit autem Orestes ut fama est, prodigiosæ proceritatis: cuius ossa aliquãdo refossa, 7. cubitorũ

fuisse memorantur ὀρέστης, ἐν ὄρεσι διαιτώμενος. Porrò de eius insania post cædem maternam, quidam ita scripsere. ὀρέστης μετὰ τὸ ἀνελεῖν αἴγισθον καὶ κλυταιμνήστραν, διωκόμενος ὑπὸ ἐριννύων, φεύγει πρὸς ἀθήνας ἐν τῇ τῶν ἀνθεστηρίων ἑορτῇ, βασιλεύοντος δημοφῶντος καὶ κρίνεται ἐν ἀρείῳ πάγῳ, ἢ μετὰ ἐριννύων, ἢ τυνδάρεω, ἢ ἠριγόνης τῆς αἰγίσθου καὶ κλυταιμνήστρας θυγατρός. ἴσων δὲ γενομένων τῶν ψήφων, ἀπελύθη. ἔχρησε δ' ὁ θεὸς τῆς μανίας αὐτὸν ἀπαλλαγῆναι, εἰ τὸ ἐν ταύροις ξόανον τῆς ἀρτέμιδος μετακομίσει. ὁ δὲ ταύροις, μοῖραν σὺν θεῷ. παραγενόμενος δὲ μετὰ πυλάδου καὶ κρατηθεὶς παρὰ θοάντι, ἤχθη δέσμιος σὺν τῷ πυλάδῃ πρὸς θόαντα τὸν βασιλέα. ὁ δὲ αὐτοὺς πρὸς τὴν ἱέρειαν ἰφιγένειαν ἔπεμψε, μεθ' ἧς καὶ τοῦ ἀγάλματος φυγόντες, χειμασθέντες δέ, ἐξώκειλαν περὶ τὰ τῆς σιλευκίας νῦν λεγόμενα μέρη, καὶ περὶ ἀντιόχειαν, καὶ τὸ μελάντιον ὄρος, ὃ ἀπὸ τοῦ παυθῆναι τὸν ὀρέστην ἐκεῖ τῆς μανίας, ἀμανὸν ἐκλήθη. ὕστερον δ' ἐλθὼν εἰς ἀθήνας, καὶ πυλάδῃ μὲν ἠλέκτραν ἐζεύγνυσιν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἀνελὼν τὸν νεοπτόλεμον τὸν ἀχιλλέως, ἑρμιόνην ἐγάμησεν. ἐξ ἧς γεννᾷ τισαμενόν. ἢ κατά τινας, ἠριγόνην γήμας τὴν αἰγίσθου, πενθίλον γεννᾷ, εἰκότως ὀρέστης τῆς ἀρκαδίας, ὑπὸ ὄφεως δηχθεὶς ἀνῃρέθη. ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι μετὰ τὴν ἀναίρεσιν αἰγίσθου καὶ κλυταιμνήστρας, περὶ τοὺς ἀρχαίους τοὺς ἀρκάσιν ἐνιαυτὸν ὀρέστης ἐνδιατρίψας, ὡς εὐριπίδης φησί, χρησμὸν ἔλαβε, στέλλεσθαι πρὸς ἀποικίαν. ὃς συναθροίσας ἐκ διαφόρων ἐθνῶν λαούς, οὓς ἐκάλεσεν αἰολεῖς, διὰ τὸ ἐκ διαφόρων εἶναι, ἦλθεν εἰς λέσβον. καὶ αὐτὸς μὲν ταχὺ ἀπέθανεν, πόλιν κτίσαι ἐν ἀδυνάτῳ. ἀπόγονος δὲ τούτου πενθίλος γράς, μετὰ ἑκατὸν ἔτη, ἐνῴκισε τὴν λέσβου πόλιν. Atq; hæc quidē refert Hellanicus Lesbius, in primo rerum Aeolicarum. ὀρέστης, ut paulo antè ostendi, ab agresti, montano, & ferino ingenio dictus fuit. ὄρος enim mons est. Hinc ὀρέστερος, ἄγριος. Et Oreste, regio Eubœæ. ὀρεστιάδες, αἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἔχουσαι. Fuit alius Orestes, de quo Suid. οὗτος προσποιούμενος μανίαν, τοὺς παριόντας ἀπέδυεν· ἦν γὰρ λωποδύτης. Vnde parœmiam natam dicit, Oresti penulam texere, ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν. εἰ γάρ ἐντύχοι τις ἥρωϊ τῶν βροτῶν νύκτωρ ὀρέστῃ γυμνὸς ὤν, πληγεὶς ὑπ' αὐτοῦ πάντα ἐπιδέξια. οἱ ἥρωες δυσόργητοι καὶ χαλεποὶ τοῖς ἐμπελάζουσιν. διὸ καὶ οἱ ἥρωες τὰ παριόντες, σιγῶν Patrias.] Pathos à loco: quòd opportunū eū insidijs, tum ad aras deorum nulla religione ictus trucidasset. Habeo authores, qui eum Delphis sacrificantem, insidijs exceptum ab illo produnt: non in Phthiotide, non in Thessalia, non Chaonia, aut Epiro. Et uerisimile non est, Delphos sub Pyrrho fuisse, cum in Phocide procul ab Epiro essent: & Ouid in decimo, Delphos præside caruisse canat. Ergo patrias uidetur dixisse quòd pater consimili fato ad Apollinis arā in Troia cecidisset. Nisi fortasse poëta uideatur innuere, cum ad aras illas cæsum, quas ipse patri struxerat, quem etiam religiose pro deo colebat, haud sine A uictimis. Pars Heleno.] Hoc pacto interfecto Pyrrho ab Oreste, eiusq; fratribus post Tauricam expeditionem, redituumq; Athenas, ut paulo antè ex Hellanico Lesbio retuli, in regnum hi successerunt. Etenim Pyrrhus moriens, iussit Andromachen Heleno dari, cum Molossiide, quæ Chaoniæ pars est, ubi Iouis Dodonæi oraculum erat: nam Heleno & Cassandræ, quòd pacis studiosi authores reddendæ Helenæ semper fuissent, capta Troia, cōmuni consensu libertas restituta fuerat, ut quidam tradunt. Troiano.] Ab etymo nominis. Fuit autem Chaon unus filiorū Priami, teste Pausania & Boccatio. Apud Hyginum corruptè nomina filiorū Priami recensentur. Strabo alicubi ostendit, Chaones initio Molossos fuisse dictos, à Molosso Pyrrhi filio. Sed ab alijs distinguuntur. Cætera de Pyrrho & Heleno, in sexto forsitā annotabimus. Chaone.] fratre suo. At Suidas arbitratur sic dictos παρὰ τὸ κεχηνέναι: ipsamq; gentem in luxum pronam fuisse, & molliciē. Et Aristophanicum illud adducit, ὁ πρωκτὸς ἐστιν αὐτόχρημ' ἐν χάοσιν podex re ipsa est in Chaonibus: cum inuehatur sycophanticè in molliciē. Rursus idem, τὸν παφλαγόνα λαθεῖν οὐχ οἷόν τε. ἐφορᾷ γὰρ αὐτὸς πάντα. B ἔχει γὰρ τὸ σκέλος, τὸ μὲν ἐν τῷ πύλῳ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Non poterat Paphlagonem latere, nam alterum brachium in Pylo, alternū habet in concione. Pergama.] arcem, ita ab Ilio dictam. Iugis.] montibus ad similitudinem Idæ. Hanc.] Monstrantis uerba sunt, ut Heleni uisendum opus oculis lustret. Sed tibi.] Epilogus, & transitione ad mutuas interrogationes, de amici in eām terrā aduentu: item de Ascanio, de ingenio, indole & uirtute pueri ne nihil omnino de statu tanti uiri percontari uideatur. Qui uenti.] Quo successu, quaq; fortuna in nauigando usus, in Epiros delatus. Quæ fata.] Expolitio, siue copia: quo uidelicet id dicatur, quod obscurius fortassis dictū uideri potest: qui mos peculiaris huic poëtæ est. Videtur respexisse ad parœmiā, ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός. Ex improuiso deus: certè ad aliud, Homo homini deus. Antiqui enim deū eum appellare consueuerūt, à quo emolumento aliquo adiuti essent. Nam deum esse nihil aliud putabant, quàm prodesse mortalibus. Quid.] Videtur distinguendū post Quid? Transitionis formula est. Quæ enim sequuntur, ad ingenium, uirtutem, indolem, na- C turamq; pueri pertinent: Num Hectorem auunculum etiam aliquando sit præstaturus: num specimen aliquod uirtutis paternæ in eo eluceat? Pauci liberi illustrium hominum, parentum similes sunt: pauciores, qui illis præluceant: plurimi uerò deteriores, ut inquit Homerus. Quem tibi.] Eclipsis. Hemistichium hoc quidam sic compleuit:

——Obsessa, est enixa Creusa.

Pater.] Tertia persona pro secunda. In iteratione copulatiuæ particulæ, exprimūtur affectus: ut in anaphora, per principia duorum uersuum. Vescitur.] Copia.

ARGVMENTVM.

Dum ab Aenea uaria lacrymans perquirit Andromache, Helenus, audito Troianorum aduentu, extra mœnia urbis obuiam illis procedit multis comitatus: quos summa cum lætitia, nec absq; lacrymis hospitio excipit omniq; humanitatis iure, ac officio complectitur.

NASC. Agnoscitq; suos.] hoc agnitionis genus non est ualde superiori dissimile, cum Anius rex

Talia fundebat lacrymans, longosq; ciebat
Incassum fletus, cùm sese à mœnibus heros,

Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Agnoscitq; suos, lætusq; ad limina ducit,
Et multum lacrymas uerba inter singula fundit.
Procedo, & paruam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scææq; amplector limina portæ.
Necnon & Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis:
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasq; tenebant.
Iamq; dies, alterq; dies processit, & auræ
Vela uocant, tumidoq; inflatur carbasus austro.
His uatem aggredior dictis, ac talia quæso:

A *rex Anchisem, quo cũ uetustus illi fuerat amicitiæ usus, agnouit.*

» *Rex Anniut, rex idẽ hominum, Phœbiq; sacerdos*

» *Vittis, & sacra redimitus tempora lauro*

» *Occurrit, ueterem Anchisen agnouit amicum.*

Sed de huiusmodi agnitionum generibus antea ex Arist. plura disseruimus.

Et multum lacrymas.] *uariant codices antiqui in hac dictione lacrymas. sunt enim qui lacrumans habent: quod uel Seruius animaduertisse uidetur, dum lacrymas nomen approbat, participium uerò lacrumans ex pungendum censet: & caussam assignat. nam si lacrumans, quid fundit? non desunt tamen eruditissimi homines, quibus mini-*
B *mè displicet id locutionis genus, interfundit uerba singula, multum lacrumans.*

Procedo, & paruam Troiam.] *sunt qui putent in ijs uersibus πάθος existere à dolore: quod cum pro uera Troiani simulatam, fictamq; Troiam & arentem Xantham cernerent, acerba præteritarum calamitatum recordatio ueterem illis animi dolorem, molestiamq; renouabat ego uerò πάθος quidem approbo, & maximum, sed à lætitia magis, quam à dolore: atq; ut ita sentiam, tum ratio, tum etiam ipsa Virgilij auctoritas facit nam præteritæ uoluptates nullam homini consolationem afferunt. Sed præteritorũ laborum, calamitatumq; recordatio plerunq; animos recreat. unde illud est uulgatissimum iucundi acti labores. hinc Maro dixisse uidetur in primo Aen.*

» *——Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

Quamobrem nullum ex hac re πάθος à dolore fieri uidetur. accedit huc quod Virgilius ipse nullum ex ea re Troianos dolorem, sed summam potius lætitiam percepisse indicium facit: cum ait.

» *——Scææq; amplector limina portæ.*

Nam quæ complectimur, aut doloris, ut in 11. Aen.

» *Complexæq; tenent postes, atq; oscula figunt.*

C *Aut lætitiæ, amorisq; gratia complectimur. ut hoc in loco fieri uidetur. non enim uerisimile est, ut Troiani primo, ac repentino Troiam, uel potius Troiæ imaginem intuentes, doleant, sed probabile est, eos ingentem ex eo aspectu lætitiam suscepisse: id quod poëta ipse luce clarius infra ostendit, cum Andromache, atq; Heleno ex urbe abiens Aeneas optimè precatur. inquiens.*

» *Viuite felices, quibus est fortuna peracta*
» *Iam sua: nos alia ex alijs in fata uocamur.*
» *Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:*
» *Arua neq; Ausoniæ semper cedentia retro*
» *Quærenda: effigiem Xanthi, Troiamq; uidetis:*
» *Quam uestræ fecere manus. melioribus opto*
» *Auspicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.*

Quibus ex uerbis facilè colligitur nullum ex ea re doloris, sed lætitiæ incredibilis affectum Aeneæ extitisse.

Accipiebat.] *de conuiuio Seruius intelligendum putat, citatq; illud Terent. in Eunucho. accipit homo melius nemo: id est pascit. attamen ego ei non multum aduersarer, qui de introductione Troianorum in regiam sentiret: nam sequitur statim conuiuij mentio.*

Aulai in medio.] *breui descriptione conuiuiũ amplectitur: quod & à copia uini, & ab opulentia auri denique ab epularum magnificentia commendat. poëta uerò antiquitatis studiosissimus ueterum uoces suo inserit carmini.* Libabant pocula Bacchi.] *Bacchi ait, non Baccho: ut conuiuium, non sacrificium fuisse ostendat.*

Iamq; dies, alterq; dies.] *regis liberalitatem exaggerat: qui apparatu magnifico, lautoq; conuiuio non semel tantum, sed biduo Troianos tota frontis libertate complexus est.*

Vt nusquam sui dissimilis est poëta, in decoro personarum. Vt ea mittantur, quæ huc usq; satis superq; sunt demonstrata, quanta cura hoc loco muliebres affectus, orationem, ipsosq; adeò propemodum gestus, in Andromacha retulit: ut qui propius exclamantem, inde narrantem, postremò perorantem, & percontantem uicissim lector nõ obesnaris obseruare uoluerit, tragicos gestus, tragicos planè affectus intelligat. Neq; uerò ipse poëta id dissimulat, cum dicit eam lacrymantem talia fudisse, & quidem frustra, ut uel hosti miseranda esset. LAMB. Hort. Cum sese.] *Occasio, qua spargitur in omnem familiam Aeneæ aduentus. Fingit enim eòdem se recipientem Helenum, quò præcesserat coniux.* Heros.] *Helenus rex & uates, Priami filius. Veteres, heroes uocabant ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, hoc est, uirtute: uel ab aëre, ut Hesiodo placet ἐν ἔργοις καὶ ἡμέραις:*

ἠέρα ἑσσάμενοι πάντη φοιτῶσιν ἐπ' αἶαν.

Vel ἀπὸ τῆς ἐράσεως, ab amore siue cœtu diuorum. nam dij inquit Homeri scholiastes, qui cum mortalibus mulieribus consuescunt, heroum genus procrearunt. Vel ἀπὸ τῆς ἔρας, id est terra, secundum aliquam proprietatem. nam humanum genus ex terra factum est. Vsurpatur pro excelso & principe uiro, ut hoc loco. Hesiodi & Homeri sententiam sequuti grammatici, ἡμίθεον, δυνατὸν καὶ γενναῖον interpretantur. Lacrymas.] *recordatione prioris fortunæ, parentum, fratrum, deniq; patriæ ipsius.* Limina.] *regiam: synecdoche.* Paruam.] *collatã cum illa decantatissima.* Riuum.] *Duo maximè Troadis celebrantur amnes, Simois & Xanthus: quorum posterioris hic meminit. Horum non uno loco mentionem facit Homerus, ijs præcipuè libris, ubi pugnas, cædes & expostulationes fluminum ποιεῖται commemorat. Sunt tamen scriptorũ testimonio, fama quàm natura illustriora flumina, Xanthus & Simois. Haud procul ab Ilio, ubi in arcus modum littora curuantur portus fuit. Hinc Sigium oppidum, ubi bellantium statio erat. In hunc sinum, ex Ida Xanthus, & modico interuallo Simois influebat. Ibi Xanthus Simoenti è stagno modò facto iũctus, in portum Achæorum se effundebat. Xanthus & Scamander fuit appellatus. Plutarchus ἐν τῷ περὶ ποταμῶν author est, nomẽ amnis mutatum, à Scamandro Corybantis*

&

& Demodoces filio, qui se in Xanthum præcipitem dedit. ξανθὸν, πυῤῥοειδὴς, πυῤῥός. ξανθίζομαι, κομῶμαι τὰς τρίχας. ξανθίζω, μᾶλλον χρωτίζω. ξανθικὸς, ὄνομα μηνὸς παρὰ μακεδόσιν, ὁ ἀπρίλλιος. ξάνθος, ὄνομα κύριον. ἦν δὲ βοιωτὸς. καὶ μονομαχῶν ἀνῃρέθη ὑπὸ μελάνθου ἀθηναίου. ξάνθος etiam, λευκάνας λυδὸς ἐκ σάρδεων ἱστορικός. Scæa.] de Scæis portis circa finem secundi libri dictum est: σκαιμβατεῖν, τὸ σκαιῶς καὶ ἀῤῥύθμως ἐμβαίνειν ἐρχόμενον, τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγόμενον σκαμβατεῖν. σκαιὸς, ἀριστερὸς, ἄφωνος, ἀπαίδευτος, κακός: leuus, mutus, indoctus, malus. οὕτως ἐκάλουν τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ δυσπαρακολουθήτους, καὶ τοὺς μωροὺς, ἀπὸ τῆς σκαιᾶς. sic enim uocabant indoctos, & qui difficulter tardéque sequerentur: & stultos, à sinistra. Aristophanes in Nebulis, οὐκ εἶδον οὕτως ἄνδρα ἄγροικον οὐδένα, οὐδ' ἄπορον, οὐδὲ σκαιόν: Nullum unquam uirum uidi adeò agrestem, neque inopem, neque stultum. Socia.] Buthroto, ubi ciues nostri imperabant.

Illos porticibus.] Paucissimis regium hospitium perstringit, ut eò maturius perueniat, cuius rei maximè caussa historici tradunt, Aeneam in Epirum & Molossiz idem cursum auertisse. Porticibus.] Porticus propriè sunt ædificia, utrinque aperta, columnis fulta, suprà uerò tecta: quæ aduersus repentinos imbres, umbrarum item & deambulationis gratia à ueteribus ædificabantur. Hodie in quibusdam celebrioribus emporijs, propter mercatorum frequentiam id genus uidere est. Aulai.] Diæresis, ueterum more, frequens Lucretio. Diphthongus æ, quæ Latinis æ est, dissoluitur. Libabant.] sacrificabant. Porrò quàm latè pateat significatio uerbi, explicauimus in primo. Bacchi] uini. Iamque dies.] Attentio ad nouam narrationem, à ratione temporis & cœli, quod ad nauigandum inuitaret. Austro.] uento: species pro genere. Vatem] Helenum. Atque hæc fuit caussa, cur in Dodonem à recto cursu diuerterit, quod fortuito occursui Heleni attribuit uates.

ARGVMENTVM.

Cum Aeneas, consulto uarijs in locis oraculo, suæ nauigationis cursum sibi prospere, feliciterque cessurum cognouisset sola uerò Harpyia Celæno horrenda quædam Troianis euentura prædixisset, Heleni periciss. uatis, sibique amiciss. occasionem nactus, ex eo consilium quærit, quomodo ipse & prospera sequi, & aduersa cauere possit. Helenus re cognita, ualde suspensum Aeneam ad oraculum ducit: eique, ex Apollinis sententia, quæ futura sunt cùm bona, tùm mala denuntiat.

NASC. Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas Clarij, lauros, qui sidera sentis,
Et uolucrum linguas, & præpetis omina pennæ:
Fare age (namque omnẽ cursum mihi pspera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt numine diui,
Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola nouum, dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denunciat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula uito?
Quid'ue sequẽs tantos possim superare labores?
Hic Helenus cæsis primùm de more iuuencis,
Exorat pacem diuûm, uittasque resoluit
Sacrati capitis, meque ad tua limina Phœbe
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atque hæc deinde canit diuino ex ore sacerdos.

Troiugena interpres Diuûm.] oratio est quæ συμβουλευτικὴ, id est consultoria dici potest. multiplices habet beneuolentiæ locos: quia uarios continet commendationis gradus. nam primò Helenum commendat à dignitate seu ab officio, quod deorũ est interpres: deinde à peritia diuinandi: quod Apollinis oracula cæteris omnibus obscuriora, atque intellectu difficiliora, quantum intelligi possunt, intelligit, & uerbis mirificè exprimit: postremò ab optima uarij auguriorum generis cognitione. unde plena, perfectaque laus fieri uidetur: nam cum uariæ diuinandi rationes, quatuor in primis existant, dicere Helenum omnes illas possidere, & æque perspectas, exploratasque habere, ad eam profectò laudem maior cumulus minimè accedere posse uidetur. Troiugena interpres Diuûm.] magnam ἔμφασιν habent hæ uoces & quia uaria ratione mentes deorum percipiebantur, ideo relicto genere ad speciem transit. Qui numina Phœbi.] primam, præcipuamque diuinandi speciem attingit, cum dormientibus, aut furore correptis diuinum numen infundebatur. quod aliquando animum, interdum mentem Virg. uocare solet, ut in 6.

» Magnam cui mentem, animumque
» Delius inspirat uates. Et Horat. 1. Carm.
» Non Diadymene non adytis quatit
» Mentem sacerdotum incola Pythius.

Qui tripodas.] altera diuinandi pars, quæ ex tripodis petebatur, in quibus uates Apollineæ, quæ & Phœbades dicebantur, responsa capturæ, & futura prædicturæ sedebant: quarum alia ex ære, uti ex Plin. libro 34. cap. 34. aliæ ex auro, ut ex Aristophane colligi licet, fieri solebat. sic enim ait in Pluto.
τῷ δὲ λοξίᾳ, «
ὃς θεσπιῳδεῖ τρίποδος ἐκ χρυσηλάτου. «
Nonnulli putant tripodem fuisse lebetem tribus pedibus fultum. huius duo genera extitisse ueteres scriptores memoriæ prodiderunt, alterum Apollinis ob ueritatem oraculorum, alterum Bacchi, in quo uinum miscebatur, quod ebrij uera loquantur. unde est in prouerbio ueteri. in uino ueritas. sed ista tractare nec libet, nec nostri est instituti. Clarij lauros.] tertiam diuinandi scientiam designat: cum aut laurum cremabant: quæ si crepitum fecisset, læta ominabatur. Tibull. lib. 2. eleg.
Laurus ubi bona signa dedit gaudete coloni. «
Et Lucret. lib. 6.
Nec res ulla magis quam Phœbi Delphica Laurus, «
Terribili sonitu flamma crepitante crematur. «
E' diuerso si tacita conflagrasset, tristissimi ominis illud signum erat.
Valerius Flacc. Et surdam laurum depascitur ignis. Et Propertius libro 2. Eleg.
Et tacet extincto Laurus adusta foco. «

Aut

A *Aut cùm eam deuorabant: qui & Lauriuori dicebantur: & oestro perciti futura prænunciabant.* Propertius.

» *Sic usq; sacras innoxia Laurus Vescar.*

Laurus igitur Apollini dicatur propter diuinationem: cuius ipse deus est. asserunt enim quidam in quibus est Antiphon, Philocorus, Artemon, atq; Serapion Ascalonites. quod si lauri folia, eius generis inprimis, quæ triplicem, siue trifidam radicem habet, dormientis capiti alligentur, eum proculdubio uera uisurum somnia. Aphthonius diuinationis symbolum esse laurum, litteris mandauit. & Hesiodi interpres in Theogon. scriptum reliquit, laurum ἐνεργεῖν πρὸς τὰς ἐνθουσιασμοὺς, *id est. efficacis esse auxilij in numinis afflatum. Sed ut ad rem redeamus, Clarij lauros. ideo dixisse uidetur. quia apud Clarium Colophoniorũ oppidum Apollo colebatur. ibi enim specus, & lacunam fuisse memoriæ proditum est, cuius potu mira oracula reddebantur. huius rei Plin. lib. 11. Macrob. lib. 2. Sat. meminerunt. Valerius 3. Agon.*

» *Nec Clarij nunc antra dei, quercusq; tonantis*

» *Arguerem.*

B Qui sydera sentis.] *illius quoq; diuinationis cognitionem quæ ex syderũ ratione nascitur Heleno tribuit quam partem Lucanus in fine primi libri magnificis uersib. exequitur.* Et uolucrum linguas] *oscines aues designat: quæ uoce, & garritu augurium demonstrant.* Et præpetis omina pennæ] *præpetes aues dicit: quæ ex uolatu futura prænunciant. & profectò non poterat elegantiùs totam augurandi scientiam unico uersu complecti: quæ aut ex garritu, aut ex uolatu auium olim comprehendebatur.* Virgil.

» *Sæpè sinistra caua prædixit ab ilice cornix.*

Et Ouid.

» *Omina non albæ concinnistis aues.*

Namq; omnem] *longa parenthesis.* Relligio.] *Phœbus.* Et cuncti suaserunt.] *Iuppiter penates, atq; alij.* Sola nouum, dictuq; nefas.] *caussa est, quamobrem rursus uatem consulere uoluerit: unde etiam* πάθος *deducit. sed uideto Pyerij commentaria. exaggerat à deorum ira* Quæ prima pericula uito] *pendet à superiori sensus. fare age. estq; petitionis summa in duas partes diuisa, cùm ab utili, tùm ab honesto, atq; etiam à tuto deducta.*

C Quid ue sequens.] *altera pars petitionis.* Cæsis primum de more.] *hic adeas Seruiũ à quo referũtur quædam nõ aspernanda.* Exorat pacem diuûm]*per sacrificium Helenus deorũ sibi beneuolentiã cõciliauit: utq; illud facilius assequeretur, uittas resoluit de more, quo puriore mente ad numen accederet lege Seruij cõmentaria.* Multo suspensum] *ualde sollicitum, atq; attentum.*

LAMB. Hort. Troiugena.] *Petitoria oratio, quam absoluit beneuolentia & petitione Beneuolentiam captat à uatis Heleni persona, quam laudat ab omnibus uaticinandi generibus. Arguit possibile esse uati, id quod petat. Summa petitionis est, ut doceat, quid sequi, quidq; fugere debeat in reliqua nauigatione Inserit occupationem, qua pugnantia quodammodo oracula inter se componit, quæ causa sit ab integro consulendi uatis. Etenim cùm prius oraculũ Deliacum per omnia cursum secundum denunciasset, retrò mox Celæno Harpyia infausta multa ante partam in Italia quietem prædixisset, Heleni & uatis & amici fidem arripere constituit Respicit planè ad celebritatem oraculi Dodonæi. Imitatus hoc loco poëta est Homerum, apud quem Odyss. decimo Vlysses primùm admonetur descensus sui ad inferos à Circe, omnesq; cæremonias, uiam, rationemq; cõueniendi Tiresiam uatem edocetur. Itaq; quæ eo libro Vlyssem Circe, ea hic Helenus uates accuratè, sed non paulò copiosius monet: nempe quæ pericula modis omnibus euitet. Denique copiose, luculenter. splendidè ad singula respondet uates.* Troiugena.] *Periphrasis Heleni uatis. Vates enim nihil aliud sunt, quàm deorum interpretes, quibus ceu organis ad prodenda mortalibus sua consilia utuntur.* Numina] *Apollinis spiritum, cuius afflatu omnia nosti. Hanc sententiam per copiam bifariam aliter sequenti uersu enunciat, Tripodas Clarij, & lauros.* Tripodas.] *Apollinis Clarij phanum erat in Ionia, quod Manto Tiresiæ filia, Epigonos Thebanorum uictores fugiens, ibi erexerat. Huius filius Mopsus Colophonem condidit, à quo Deo oraculum est institutum, cum luco. Colophone in Apollinis Clarij specu lacuna erat, cuius potu mira reddebantur oracula: sed bibentium breuiori uita, ut erant dæmonis ludibria. Et Plinius Clari montis meminit. Porrò Clarus oppidum nimis quàm uicinũ erat Colophoni, & ipsum sacrum Phœbo, perinde ut fanum. Hoc ipsum oppidum & Mantus conditionem ferunt.* Κλάρος ὅτι ὅς καὶ πόλις κατὰ περὶ Κολοφῶνα, ἀφ' ἧς καὶ Κλάριος ὁ Ἀπόλλων. *Theopompus Clarum oppidum Clari cuiusdam illustris herois opus esse prodidit. Nearchus tamen id dictum credit* ἀπὸ τοῦ κλήρου, *id est, à sorte, quòd sorte eam urbem Apollo sit consequutus. Qui Thebaida scripserunt, ferunt Manto Tiresiæ filiam Delphos ablegatam, ubi Apollini ex uoto primitijs dedicatis, incidit in Rhacium quendam Lebetis filium, genere Mycenæum, eiq; nupsit. Nam hoc uoluit oraculum, ut primùm obuio nuberet. Cum isto Colophonem proficiscitur. Ibi dolore ac mœsticia contabescens crebrò lacrymabatur uberim ob patriæ amissæ populationem. Vnde urbi nomen Clarum fecit,* ἀπὸ τῶν δακρύων, *id est, lacrymis. nam litera* ρ τῷ λ *cognata est: ut* ὑδρηρὸς, ὑδρηλοί. *Addunt & illud prodigium: haud procul à Claro, è conditricis lacrymis fontem scaturiuisse & Apollinis eo in loco celebre oraculum conditum. Nonnulli grammaticorum aliam etymologiam Clari commentantur:* διὰ τὸ κληρώσασθαι ἐπὶ ποσειδῶνα τὴν ἄρχην. *Tripodas Clarij: itaq; spiritum diuinum & enthusiasmũ Apollinis concipis. Porrò* κλάρια, *Græci appellant, &* κλαρὰ τὰ ψέλλια, *armillas. &* κλαρώτας, τοὺς μετοίκους, *aduenas, inquilinos uocant: ut Mariandyni Heracleæ, Ilotes Lacedæmone, in Thessalia Penestæ & Callicyrij Syracusis.* κλάρος *arbor est* φοῖνιξ, *id est, palma.* κλάροι, αἱ ἐπὶ ἐδάφους ἐσχάραι, *foculi in solido pauimento.* κλάριοι, κλάδοι, ἄνθη. κλάριον, ἀμπελόφυτον. *Subijcit Hesychius,* ἐπίθετον ἀπόλλωνος. Tripodas] *uim fatidicam, Apollinis numine afflatam. De tripode diuersa à diuersis celebrantur. Quidam aiunt uas fuisse pulueribus refertum Strabo putat diuinum domicilium fuisse, profundam curuamq; speluncam. Sunt qui mensam tribus pedibus fultam fuisse putent: nonnulli sellam, aut aliud quiddam simile. Illud autem inter plurimos constat, uas fuisse aureum, tribus pedibus nixum. quod ab ansis quibus tenebatur. aram uocauerunt. In hanc Phœbas uaticinatura descendebat* ὅλμος *ea pars fuit appellata, in qua sedebat. quare Apollo à Sophocle* εὔολμος *uocatur. Ex Iamblicho sedem æneam fuisse liquet. quæ tribus pedibus insisteret, & utrobiq; diuino spiritui exposita esset. Suidas*

lebetem

lebetem Delphicum uocat, ac tria tempora signare: præsens præteritum & futurum, quibus ars uaticinandi continetur. τρίπους κατὰ τοὺς τρεῖς χρόνους μαντευόμενος, ἐνεστῶτα, παρεληλυθότα, καὶ μέλλοντα. Lactantius grammaticus lauri speciem fuisse suspicatur, tribus hærentem radicibus: & ob id Phœbo consecratā, quòd mantice trifariam diuidatur. Rursum fuerunt qui contenderent mensam fuisse, corio Pythonis circumductam. Diodorus lib. decimosexto Bibliothecæ: Vatem, inquit, constituêre, & substruxêre machinam, quam ingressa uates tutò uaticinabatur. Nitebatur basibus tribus. Mensam autem fuisse, estruit Athenæus. Alij craterem lōgum tres pedes, ut existimat interpres Aspidis Hesiodi. Musicum instrumentum quidam: rursum alij aurium ornamenta. Apud Homerum uas est ansatum uiginti & duarum mensurarum, quod inter præmia certaminis Achilles proposuit. Dabatur & tripos ijs qui Dithyrambicum carmen cecinissent, ad imitationem tripodis Apollinei. Tripodibus apud ueteres & epigrammata insculpebantur. Cæterum qui aureum uas duabus ansis fuisse asseuerant, aiunt Vulcani opus esse. Porrò autem qua ratione Delphos uenerit, hanc historiā scriptā reliquerunt. Cùm Ionici quidam adolescentes à piscatoribus Milesijs iactum retis emissent, tripodem hunc attraxerunt. Oritur certamen inter piscatores & adolescentes. Illi enim contendebant, piscium capturam se uendidisse: contrà hi, emisse quicquid rete traxisset. Delata res Delphos est. responsum à loci dæmone est, illius fore tripodem, cuius foret sapientia rerum domina. Datur Thaleti, per eam tempestatem inter Græciæ septem sapientes facilè principi. is mittit ad Chilonē: is rursum ad Biantem, donec in orbem per manus septem sapientum postremò ad Solonem perueniret. hic tripodem Delphos mittendum censuit: rectè iudicare uisus, deum omnes mortales sapientia longè superare. Inde è tripode edi cœpere oracula. Voces multiplices è cortyna aurea & rupe prærupta exaudiebantur quidem, sed ambiguæ & obscuræ. quare λοξίας dictus fuit. Oraculi huius originem refert Diodorus Siculus libro 16. ad capras, eius inuentrices: traditq́; ad sua usque tempora capris cæsis mortales oracula sibi conciliasse. uerba authoris sunt: ὄντος χάσματος ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ἐν Δελφοῖς, καθ' ὃν ἐστὶ νῦν τοῦ ἱεροῦ τὸ καλούμενον ἄδυτον, καὶ περὶ τοῦτο γινομένων αἰγῶν, διὰ τὸ μήπω κατοικεῖσθαι τοὺς Δελφοὺς, ἀεὶ τῷ χάσματι τὴν προσιοῦσαν καὶ προσβλέψασαν αὐτῷ σκιρτᾶν θαυμαστῶς. καὶ προΐεσθαι φωνὴν, διάφορον ἢ πρότερον εἰώθει φθέγγεσθαι. τὸν δ' ἐπιστατοῦντα ταῖς αἰξὶ, θαυμάσαι τὸ παράδοξον. καὶ προσελθόντα τῷ χάσματι καὶ κατιδόντα οἷόν περ ἦν, ταὐτὸ παθεῖν ταῖς αἰξίν. ἐκείνας τε γὰρ ὅμοια παθεῖν τοῖς ἐνθουσιάζουσι, καὶ τοῦτον προλέγειν τὰ μέλλοντα γίγνεσθαι. μετὰ δὲ ταῦτα τῆς φήμης παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις διαδοθείσης περὶ τοῦ πάθους τῶν προσιόντων τῷ χάσματι, πλείους ἀπαντᾶν ἐπὶ τὸν τόπον. διὰ δὲ τὸ παράδοξον τῶν ἀποπειρωμένων, τοὺς ἀεὶ πλησιάζοντας ἐνθουσιάζειν. δι' ἃς αἰτίας θαυμασθῆναί τε τὸ μαντεῖον, καὶ νομισθῆναι τῆς γῆς εἶναι τὸ χρηστήριον. καὶ χρόνον μέν τινα τοὺς βουλομένους μαντεύεσθαι, προσιόντας τῷ χάσματι ποιεῖσθαι τὰς μαντείας ἀλλήλοις. μετὰ δὲ ταῦτα πολλῶν καθαλλομένων εἰς τὸ χάσμα διὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν, καὶ πάντων ἀφανιζομένων, δόξαι τοῖς κατοικοῦσι περὶ τὸν τόπον, ἵνα μηδεὶς κινδυνεύῃ, προφῆτιν τε μίαν πᾶσι καταστῆσαι γυναῖκα. καὶ διὰ ταύτης γίνεσθαι τὴν χρησμολογίαν. ταύτῃ δὲ κατασκευασθῆναι μηχανὴν, ἐφ' ἣν ἀναβαίνουσαν ἀσφαλῶς ἐνθουσιάζειν, καὶ μαντεύεσθαι τοῖς βουλομένοις. εἶναι δὲ τὴν μηχανὴν τρεῖς ἔχουσαν βάσεις, ἀφ' ὧν αὐτὴν τρίποδα κληθῆναι. id est: Cùm uastus circa Delphos hiatus terræ esset, eo loco qui hodie adytum est appellatū, capræ haud procul inde erant, quia Delphi nondum habitatæ fuerant: ferunt unā subingressam, illum introspexisse, ac statim mirandū in modum lasciuè exultasse, ac sonum alium quàm cōsueuisset, emisisse. Porrò is qui caprarū gregi præfectus erat, rem ceu nouam & inopinatam admiratus, ingressus speluncā explorauit oculis, ecquid esset, quo ita capræ afficerentur. Ipse autē mox eodem modo, quo capræ prius, affici cœpit. nam perinde corripiebantur illæ, atq; ij solent, qui numine afflantur. hic prædicebat quidem ea quæ euenirent. Mox fama per regionis eius incolas diuulgata, de affectione eorum qui specum ingrederentur, undiq; ad eum locum multi confluxerunt. Et quia paradoxū certatim propius explorabant, quicunq; propius accederent, extemplò corripiebantur. Has ob causas uaticinium admirati, fatidicum locum esse uulgò arbitrati sunt. Atq; ita per aliquot B tempus uolentes oracula reddere, adibant hunc hiatum, atq; inuicē futura uaticinabantur. Postea uerò, cum multi in specum desilirent enthusiasmo isto agitati, omnesq́; contabescerent, uisum fuit eius regionis incolis, ne quis deinceps periclitaretur, uatem mulierem ibi omnibus mortalibus constituêre, per quam oracula consulentibus redderentur. Itaque huic machina quædam parata fuit, in qua Phœbas tutò uaticinatura descendens, numine afflaretur, & petentibus oracula redderet. Fuit autem hæc machina eiusmodi, ut tribus basibus fulciretur, à quibus Tripodem nominarunt. πάντες τοῦ κατασκευάσματος ἀπομιμήματα γίνεσθαι, τοὺς ἔτι καὶ νῦν κατασκευαζομένους χαλκοῦς τρίποδας. Annotat idem paulò pòst de ueteri uaticinandi consuetudine memorabilia quædam, quæ non erit πάρεργον adscribere: θεσπιῳδεῖν δὲ τὸ ἀρχαῖον λέγεται παρθένους διά τε τὸ τῆς φύσεως ἀδιάφθορον, καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ὁμογενές. ταύτας γὰρ εὐθετεῖν πρὸς τὸ τηρεῖν τὰ ἀπόρρητα τῶν χρησμῳδουμένων. ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις φασὶν Ἐχεκράτην τὸν Θετταλὸν παραγενόμενον εἰς τὸ χρηστήριον, καὶ θεασάμενον τὴν χρησμολογοῦσαν παρθένον, ἐρασθῆναι διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ συναρπάσαντα βιάσασθαι. τοὺς δὲ Δελφοὺς διὰ τὸ γεγενημένον πάθος, εἰς τὸ λοιπὸν νομοθετῆσαι, μηκέτι παρθένον χρηστηριάζειν, ἀλλὰ γυναῖκα πρεσβυτέραν πεντήκοντα ἐτῶν χρησμολογεῖν. κοσμεῖσθαι δ' αὐτὴν παρθενικῇ σκευῇ, καθάπερ ὑπομνήματι τῆς παλαιᾶς προφητείας. Horum uerborum hic sensus est: Ferunt antiquitùs uirgines uaticinari solêre, idq́; tum ob promiscuam naturam, tum Dianæ cognationem. Atq; has quidem idoneas fuisse ad seruanda ineffabilia, & mysteria oraculorū. Aiunt posteris temporibus Echecraten Thessalum ad oraculum profectū, ubi uirginem uaticinantē contemplatus esset, forma eius captū, & amore accensum, raptæ intulisse stuprū. Delphi hac iniuria cōmoti, in posterū lege lata sanxerūt, ne deinceps uirgo oracula redderet, sed anicula quinquaginta annos nata, uaticinandi munere fungeretur: at ita, ut uirgineo cultu exornata, ueteris prophetiæ memoriā ac recordationem conciliaret. Atq; hæc quidem inuentione & origine oraculi Delphici fabulosè

ueteres

A ueteres prodiderunt. De oraculo Delphico peculiariter librum conscripsit Alexander historicus, & de eo Cicero multa lib. 1. Diuinat. At Lucanus longè aliam originem huius oraculi asserit, lib. 5. Hic statim post Parnasii descriptionem ita canit, sed non minus fabulosè:

Vltor ibi expulsæ premeret cum uiscera partus,
Matris adhuc rudibus Pæan Pythona sagittis
Explicuit, cum regna Themis tripodasq; teneret.
Vt uidit Pæan uastos telluris hiatus
Diuinam spirare fidem, uentosq; loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitq; adyto: uates ibi factus Apollo.

Item author scribit, mõtem in quo Delphicus specus erat, Apollini & Phœbo sacrum fuisse. quare duo maximè oraculorum genera celebrabantur: Apollinis, ob eorum ueritatem: & Bacchi, in quo uinum miscebatur. quòd ebrij plerunq; uera dicere soleant. Itaque tripus hic Delphicus in prouerbium abijt, de rebus uehementer ueris, ut eiusmodi è tripode profecta esse dicantur. Et huius Apollinis oraculo Delphi toto orbe maximè insignes erant: quare ibi templum aliquot seculis uisebatur, opibus & donarijs di-
B tissimum. Huc reges, huc populi, aurum argentumq; suũ, Dæmonem emerituri, congerebant. Crœsus, teste Herodoto, & item Plutarcho, ὁλοχρύσους πλίνθους misit. Alexander Amyntæ statuas ex solido auro dicauit. Quidam item rhaphanum ex puro & puto auro: Brutus Romanus regum expulsor & libertatis uindex, solidam bracteam excauato cornu inclusam. Ephorus longè diuersam ab ea, quàm suprà retulimus, originem huius Delphici oraculi refert. Phœbus ac Themis commodis humanis consulturi, quo ad mansuetiorem uitam mortales inuitarent, ut mores omni ex parte uellent castigatum iri, ipse quibusdam ibi cõsulentibus cœpit dare responsum, mandans alia quasi edicto, alia prohibens. Sed & quosdam non admittebat. quare etiam paulatim, maximè posteris temporibus, instituta religio, & augeri cœpit, & mirandum in modum illustrari. Quod & ipsum ut fabulosum reijcitur; ut illud quod idem author statim prodit. Apollinem Delphos adijsse fortè ad Panopeam, qui illic tyrannidem exercebat, quem sagittis peremerit. Mox de Pythonis sæuitia factus certior, ab ijs qui circa Parnassum incolebant, hominem uiolentum sagittis fuit adortus. In quo confi-
C ciendo, quoniam à spectantium turba ἰὴ παιὰν fuit acclamatum, mos inde inoleuit, ut uox illa plausibilis, postea sit inter alias eius εὐφημίας in sacris Pythicis succlamata. Inde Apollo id antrum ingressus, fatidicam mentem hausit. nulli interim mortalium constabat, quod numen in eo specu clausum se contineret. Sed nemini dubium est, quin impurus spiritus ibi se abdiderit, qui futurorum gnarus, mortalium mentes obscuris & obliquis ambagibus ludificatus sit. Initiò nullum fuit templum, sed antrum duntaxat, unde sortes redderentur. Ferunt Alcmæonidas Athenis pulsos, ibi primùm templum condidisse, eo loco quẽ ab Amphictyonibus, sanctissimo Græciæ concilio, impetrarant. Persuasum fuit plerisq; propter fatidici loci miraculum, eum terræ hiatum non mediæ solùm Græciæ, sed orbis terrarum etiam esse umbilicum. Argumentum rei fecit fidem. nam aquilarum in eo loco congressus frequens esse dicitur. Hoc templum tam splendidis & luculentis donarijs regum & illustrium cùm uirorum tum urbium exornatum, diuersis temporibus cùm alijs sacrilegis, tum Brenno Senonum Gallorum duci prædæ fuit. Postea extinctum incendio, & funditùs dirutum, ab Alcmæonidis rursum ædificatum fuit. Finem hic tripodi fecero, si prius unum illud addidero, quamuis minutius quàm ut annotetur, quod Hesychius scribit: Tripodem propriè lebetem esse, & craterem, quo ad calefaciendam aquam utebantur. τρίπους, λέβης, κρατήρ. ἐχρῶντο δὲ αὐτῷ εἰς τὸ θερμαίνειν ὕδωρ. De tripode multa eruditè Cælius Rhod. Lauros.] Huius plena descriptio extat apud Plinium libro 15. cap. 30. & alibi. & nos aliqua disseruimus hoc eodem lib. in Deliacis. Qui sidera.] Triplicem uaticinandi scientiam attribuit Heleno: ex afflatu numinis, ex astris, ex auibus. Primum genus propriè Phœbadum, Sibyllarum, & eorum uatum est, qui spiritu aliquo afflati & ἐνθουσιασμῷ futura denunciant, nullo extraneo adminiculo freti. Secundum ex astrorum iudicio pendet: quod etsi ut uanum & superstitiosum repudiatur, asseritur à multis tamen ars ea, quæ astrologia naturalis nuncupatur. Hanc quidam ueram magiam, nonnulli occultam philosophiam uocauerunt. Hanc quidam adeò necessariam medicinæ canditatis arbitrantur, ut eius artis caput, calcem & cardinem esse existiment. Postremum uerò cognitio ex auium ratione dijudicatur: quod genus auguria & auspicia complectitur: ab auium inspectione, & earum peritia. Augurium, Græcè οἰωνοσκοπία, diuinandi ars ex auibus, tripliciratione obseruabatur. Ab auium genere, uultur'ne an coruus, bubo an noctua uolaret. A garritu & cantu, & uolatu. Quæ uolatu, præpetes: quæ cantu, oscinæ dicebantur. Huc & quartum diuinandi genus accedebat ex auibus, à gustatu. nam cum pullis gallinaceis è cauea productis cibus porrigeretur, si eum non caperent, calamitatem portendebat, aut tripudium solistimum. Quemadmodum intercessionibus tribunitijs, ita & augurum obnunciationibus parendum erat, ut testatur Cicero 1. Diuin. & Pedian. in oratione Cic. in Pisonem, Plutarchus in uita Crassi. De iure augurandi multa Cicero in libro de Legibus. Cæterùm ars ipsa uetusta est, & à Chaldæis profecta, primùm ad Græcos, à Græcis ad Hetruscos, ab Hetruscis ad Latinos transmissa est. Porrò auguria ex auibus, Caras quidam inuenit, ut aruspicium Delphus, ignispicium Amphiaraus, auspicium Tiresias Thebanus, interpretationes somniorum & ostentorum Amphictyon, Atlas astronomiam. Apud Græcos clarissimi augures extiterunt Calchas, Mopsus, Amphiaraus, & Apollonius Tyanæus. Apud Romanos huic disciplinæ multum fidei & authoritatis conciliauit Actius Nauius: cuius prodigium celebratur à Liuio lib. 1. Romulus ipse augur fuit, instituitq; ut magistratus augurio confirmarentur. Postea uerò eò superstitionis uentum est, ut nihil nisi augurio iubente inchoaretur. Ad postremùm augurum collegium est institutum. Dionysius affirmat, Aboriginum priscam fuisse obseruationem. De his multa Pomponius, plura Fenestella diligenter memoriæ prodidêre. Sunt & auguria ex ouis. De augurandi arte eruditissimè scripsit Hylas. Aptissimæ augurijs aues existimantur, noctua, bubo, picus, trigon, cornix, cygnus, coruus. Ab auibus inspiciendis, & earum uolatu, auspicia dicuntur: Græcè οἰωνισμούς, seu ὀρνιθομαντείας. Duo eius genera maximè traduntur: alterum uolatus, qui ad oculos refertur: alterum uocis, quæ ad aures. Homeri enarrator Iliad. 1. manticen in tres diuidit species: in auspicia, contemplationem siderum, et diuinandi scientiam ex somnijs: εἰς οἰωνοσκοπίαν, ἀστροσκοπίαν, καὶ τὴν διὰ τῶν ὀνειράτων μαντείαν.

Cicero in Diuinat. omnem diuinationem summatim in duas diuidit: in furorem, quem in afflatis uidere est: & in artem, ut in auspicijs, augurijs, somniorũ interpretamentis, & fulgetrorum peritia. Itaq; horum omnium absolutam scientiam Heleno tribuit Aeneas. Numerabatur & inter diuinationũ genera ignispicium, diuinatio ab ignis inspectione dicta: aruspicium, & extispicium extorum ad aras inspectio, ex quibus futura promittebant. Omina.] *Quidam omnia legunt, ut omnia diuinandi genera ex auibus Heleno donentur.* Præpetis.] *Volucrum. Et hactenus captat beneuolentiam à persona Heleni uatis.* Fate.] *Propositio petitionis: cum qua simul coniungit caussas, quamobrem de uitandis periculis quibusdam, & & pugnantibus quodammodo oraculis ipsum deintegro consulat.* Prospera.] *Hypallage: Omnem cursum prosperum mihi prædixit Apollo Delius.* Diui.] *Interpretatio præcedentis orationis: Apollo & dij penates.* Repostas.] *repositas, in occasum remotas: syncope.* Prodigium.] *τέρας: quod aliquid quacunq; ratione futurum promittit.* Canit.] *uaticinatur.* Obscœnam.] *Epexegesis.* Labores.] *pericula & difficultates.*

Hic Helenus.] *Vates diuina responsa redditurí consulentibus, sacris operabantur: & adhibebant certas quasdam cæremonias, quibus aliquid significabatur. His diuorum gratiam sibi conciliare existimabant, ne fraudi doloue esset, quod mortalibus eorum consilia proderent. Vocabantur hæ hostiæ consultatoriæ, & peragi solebant animantibus nondum iugo subditis: quare hostiæ iniuges etiam dicebantur. Ad hunc modum Sibylla in sexto, diuorum pacem exoratura, antequam numen concipiat, Aeneam ad hostias iniuges cædendas hortatur, ne quid cæremoniarum prætermittatur:* A

Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Aeneam: nec sacra morantur
Iussa uiri.——

Exorat.] *Exorare propriè est, orando impetrare id quod petimus. Pacem diuûm, dixit ueniam diuorum, quod eorum arcana mortalibus sit detecturus.* Vittasq;.] *De uittis suprà à nobis dictum est.* Resoluit.] *E ueteri uaticinantium consuetudine, resoluit uittas. nam hoc significabant, animo curis soluto se ad numen accedere.* Phœbe.] *Auersio.* Suspensum.] *Metaphora, à corpore ad animum: religione ictum, & motum loci numine. Arguit religiosum animum, cum uatis manu in Apollinis fanum introducitur.* Ore.] *Pleonasmus. & Canit dixit propriè, respondit, seu diuina responsa edidit. Canere, metaphora prouerbiali utimur, pro nugari, ineptire, frustra loqui. Attica figura est, ᾄδειν ἔχων, παίζειν ἔχων. Qui canunt, non agunt rem seriam, sed aures tantum inani sono demulcent, mox mox perituro. Verùm hoc ἀπροσδιόνυσον.* B

ARGVMENTVM.

Aeneæ respondet Helenus: imminentiumq; terra, mariq; periculorum uaticinando certiorem facit. inprimisq; non ante ad Italiam eum uenturum, quàm totam Siciliam longo circuitu perlustrauerit. deinde quæ facere, quæ ue euitare debeat multa, inprimis Scyllæ, Charybdisq; pericula uehementer fugienda admonet: quarum etiam originem, ac naturam, Scyllæq; præsertim totam fabulam scribendo complectitur. ubi uerò ad Italiam peruenerit, locum illi prædicit, signumq; describit condendæ urbis: quam laborum eius requiem futuram esse demonstrat.

NASC.

Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspicijs manifesta fides sic fata deûm rex
Sortitur, uoluitq; uices, hic uertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quo tutior hospita lustres
Aequora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera parcæ
Scire, Helenum fariq; uetat Saturnia Iuno.
Principiò Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosq; ignare paras inuadere portus.
Longa procul longis uia diuidit inuia terris:
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonij lustrandum nauibus æquor,
Infernique lacus, Aeææq; insula Circes,
Quàm tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata uiam inuenient, aderitq; uocatus Apollo.
Has autem terras, Italiq; hanc littoris oram
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge, cuncta malis habitantur mœnia Graijs.
Hic & Naritij posuerunt mœnia Locri:

Nate dea.] *Tota hæc Heleni uaticinatio ex 2. Apollonij libro sumpta est: ubi Phineus, fugatis Harpyis, euentum nauigationis, itinerisq; finem Argonautis prædicit. hoc autem inter utrunq; interest: quod alia Apollonius, alia Virgilius loca describit, nam aliò Troiani, aliorsum Argonautæ nauigarunt. primum ex persona Aeneæ beneuolentiam colligit: cùm non proprio, sed dignitatis eum nomine appellet, nate dea.* Maiorib. auspicijs.] *Cœlesti ductu nã sunt ex auibus, & sunt ex cœlo auspicia. Plautus in Amph.*

" *—expugnatum oppidum est*
" *Imperio, atq; auspicio heri mei Amphitrionis maximè.*

Ire per altum.] *Maria nauigare optimis auspicijs. quasi dixerit, nauigationem illius optimũ finem habiturã. quod uerò Seruius, per altum, id est, per limitem fortunæ superioris exponit, mihi non facit satis.* C Manifesta fides.] *Rem comprobat à signo quàm manifestissimo.* Sic fata deûm rex.] *Confirmat auctoritate, ac uoluntate Iouis.* Sortitur.] *rectè sortitur ait, qui illius dei est sacerdos, cuius propriæ sunt sortes. unde illud est ex 4. Aeneid.*

Italiam

Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam uota in littore solues,
Purpureo uelare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in relligione nepotes.

” *Italiam Lycia ius-*
A *sere capescere sortes.*

Voluitq; uices.] *alludit ad definitioni fati: qua utebatur Chrysippus, cùm diceret, fatum esse sempiternam quandam, & indeclinabilem rerũ seriem, cùm caussa caussæ nexa, rem ex se gignat. uideto Gell. lib. 6. cap. 2.* Pauca tibi è multis.] *locus docilitatis, & attentionis.* Quò tutior hospita lustres.] *duplicem caussam assignat ab utili deductam. altera est, ut tutius nauiget: altera, ut obseruatis. quæ dicturus est, signis, facilius Italiæ, quò tandem peruenturus est, loca cognoscat.* Prohibent nam cætera Parcæ Scire Helenum.] *αἰτιολογία est. cur pauca è multis dicturus sit. in hanc ferè sententiam Apollonius quoq; ait Argon. 2.*

” *κλῦτε νῦν. ὑμὶν πάντα πέλει θέμις ὔμμι δαῆναι*
” *Ἀτρεκέως. ὅσσα δ' ὄρωρε θεοῖς φίλον οὐκ ἐπικεύσω.*
B *Id est,*
” *Audite igitur. neq; fas est uos omnia scire*
” *Exactè. quæcunq; uerò permittunt dij, uos non celabo.*

Quem locum proculdubio Virgilius imitatus est. Principio Italiam.] *narrationem aggreditur: cuius initium πάθος habet præter spem: nam cùm putaret se breui nauigatione ad Italiam peruenturum, omnia Siciliæ littora longo circuitu prius sibi prælegenda esse intelligit, quàm Italiæ portum tenere possit. hoc ferè dispositionis ordine Phineus utitur apud Apollonium loco superius adducto, cum loca Argonautis describit, quæ illi nauigando adituri erant. sic enim exorditur:*

” *πέτρας μὲν πάμπρωτον ἀφορμηθέντες ἐμεῖο*
” *κυανέας ὄψεσθε δύω ἁλὸς ἐν ξυνοχῇσι*
” *τάων οὔ τινά φημι διαμπερὲς ἐξαλέασθαι.*

Via inuia.] *non inuia Aeneæ, ut Seruius ariolatur, sed ad quæ propter scopulorum frequentiam difficillimè acceditur. hæc loca Græci ἄβατα uocant, quasi inaccessa. Ouid. Fast. lib. 5.*

” *—— & non accessis inuia fluminibus.*

Ante & Trinacria.] *τὸ ἄτιον est longitudinis uiæ: quia*
C *tota, inquit, longo circuitu lustranda tibi est Sicilia.* Lentandus remus.] *nauigationis difficultatem ostendit propter scopulos: quos mare Siculum habet. aut rem, uti se habet, describit. nam remigantibus nautis palmula flectitur.* Inferniq; lacus] *Auernum, & Lucrinum. lege Seruij commentaria: non enim libet mihi in ijs, quæ præter utramq; artem sunt, diutius immorari.* Signa tibi dicam.] *secunda pars narrationis est: in qua signa quædam recenset futuri Troianorum domicilij in Italia. Signum autem dat Tybris fluminis, porcæ, numeri porcorum, & coloris. quo prodigio conditurum urbem nomine Albam, ibiq; regnaturum triginta annis Ascanium significabatur. non dissimilis admodum est admonitio apud Ouid. 3. Metamorph. in quo Cadmo ab oraculo requirenti, ubi nam terrarum urbem ipse conditurus esset, tale redditur responsum:*

” *Bos tibi (Phœbus ait) solis occurret in aruis*
” *Nullum passa iugum, curuiq; immunis aratri:*
” *Hac duce carpe uias, & qua requieuerit herba,*
” *Mœnia fac condas, Bœotiaq; illa uocato.*

Nec tu mensarum morsus.] *Adimit iis morem, spemq; dat futuræ quietis, & felicitatis. de industria uerò rem asperam, ac perpessu duram duris, asperisq; exprimit uerbis. ut in 1. Aen.*

—— iacet horridus ”
ore cruento.

Obseruandum est autem hic non dari Troianis securitatem euitandæ famis, alioquin contrarium esset illi,

Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. ”

Sed hoc ait ne horrescat morsus mensarum, perinde quasi dixerit. quod licet consumpturus sit mensas, ob id tamen nihil esse, quod spem futuræ felicitatis amittat. quia omnia illi prosperè, ac feliciter euentura sunt. Has autem terras.] *Δεικτικῶς terras hostiles euitandas admonet: & quæ sint docet. nam ex Epiro intuentibus Calabria conspici potest.* Cuncta malis.] *τὸ ἄτιον: quod Græcorum deturpationem habet* Hic & Naritij.] *à communi ad separatam Græcanicarum ciuitatum enumerationem transit: quæ omnes in ora Calabriæ sunt. uideto aliorum commentaria.* Subnixa Petilia muro.] *circundata muro, ut in 4. Aeneid.*

——crinemq; madentem ”
Subnixus rapto potitur. ”

Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes.] *transmittere interdum absolutè ponitur, pro transire. Cic. ad Qu. fratrem libro 2. eosdem aiebant nunciare te prima nauigatione transmissurum. quandoq; uerò trans adiungitur. ut hoc in loco. trans æquora transmissæ.* Hostilis facies occurrat.] *propter Diomedem Aeneæ Palladium offerentem: quod Nautes accepit.* Et omnia turbet.] *ita legendum est, non omina. hoc autem ideo dicit, quia sacrificanti diligenter uidendum erat, an leniter fundendum esse uinum, aut mola injicienda: ut sacrificij ratio exigebat. Sin aliter fieret, piaculum dabatur. admonet igitur Aeneam, ut faciem uelet, ne, hostilem faciem uidendo, aliquid intermittat, quod de more sacrificij necessario faciundum esset, & animaduertendum est, quod ait, hostilis facies, non de Diomede, ut interpretes falsò sentiunt, sed de omnibus in uniuersum intelligendum esse hostibus.* Hunc socij morem.] *modum sacrificandi Aeneæ præscribit, ab eius quoq; posteris obseruandum.*

Orditur à beneuolentia, à persona Aeneæ. & docilitas parenthesi inclusa est. Monet enim, omnino fatale esse, ut magnis auspicijs cursum continuet, & ad destinatam à fatis sedem per uaria pericula aliquando ueniat. LAMB. Hort.
Nam te.] *Consentanea superioribus oraculis respondet, ut in alijs canenti fides constet.* Fata deûm.] *Ab authoritate Iouis, & Parcarum ineuitabili consilio, quarum arbitrio uices rerum humanarum disponuntur: adeò ut humanæ industriæ non sit, pro arbitrio fortunam fingere. Periphrasis est, Deûm rex.* Sortitur.] *quasi sortitò impartit. Allusit ad duo Homerica dolia, in Iouis limine collocata, unde is bona malaq; dispensat, ut uisum est.* Voluitq;.] *Nihil perpetuum est. Idem læta tristibus, & aduersa secundis commutat, ut ab eo uno sit pendendum, & sequendum illò, quocunq; uocet.* Pauca.] *Attentio à compendio responsi, & earum rerum quas promittit se expli-*

explicaturum. nam omnia eius fata aperire, à dijs sibi uetitum, sed incertis de caussis, fingit. Tutior.] Caussa finalis à tuto, ut saluus periculum euadat, & incolumis portũ Italiæ teneat. Hospita] peregrina: hoc est, Sicula & Tyrrhena. Lustres.] circumnauiges. Prohibent.] Translatio in Parcas & Iunonem. Parcas tres cõminiscuntur poëtæ, κλωθὼ, λάχεσιν, καὶ ἄτροπον: & has quidem noctis filias facit Hesiodus, per similitudinem quãdam. nam fata nulli cõspicua inopinato superueniunt. Ipsa uerò nomina afficta sunt, ὡς κατὰ τὶ πεπεκλωσμένον εἶναι, quasi fusum aduolutum sit· καὶ τὸ λαχεῖν ἐξ εἱμαρμένης μέλλον τινὶ, id est, à sortiendo per fatum aliquid futurum cuipiam: καὶ ἄτροπον τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀμετάτρεπτον εἶναι, quòd inuariabile & immutabile sit. Græci ταύτας τὰς κόρας, μοίρας ἐκάλεσαν, has puellas μοίρας uocãt, παρὰ τὸ μείρω, diuido: ἢ μείρομαι, sortior, diuido, hoc est, λαγχάνω, μερίζω, κληρόω. Cuiq; enim sua à deo, ut uisum est, dispensantur, uel secunda, uel aduersa. Latini Parcas dixerunt, ἀντίφρασιν: quia nulli parcũt, neq; pauperũ tabernis, neq; celsis regum turribus. Expediam.] breuibus explicabo. Contraria sunt expedire & impedire, ab intricatis pedib. deducta. Helenum.] Tertia pro prima, me. Saturnia.] Saturni filia: epithetice. Principiò.] Narratio ab occupatione: qua docet, Italiam opinione longius abesse. Proin labores maiores subeundos, quàm existimet, priusquàm terrã à fatis destinatam possit pertingere. Initio uirum fortem terret à difficultate longitudine, & anfractibus itineris emetiendi: à laboribus & expeditione ardua ad inferos, antequàm speratam quietem consequatur. Quæ tamen statim, spe magnorum commodorũ, mitigat & lenit. ut planè exacti labores, iuxta prouerbium postea iucundi sint futuri. Longa.] Opponit inter se uicinum & longum. Sed & collusio uocum elegans habet amplificationẽ reliqui itineris. Iam & in uerbo Inuadere, grauissima iuxtà & aptissima metaphora inest, à re militari ducta. Indicat eum iam animo occupasse Italiam, à qua procul adhuc absit. Trinacria.] Sicilia sibi prius adeunda est, quàm in Italiã traijcias. Trinacria unda.] freto Siculo. Sicilia initiò Trinacria nuncupata fuit, à figura triquetra, siue tribus promontorijs, speciem sellæ tripodis effigiantibus. Exit insula in angulos tres, quæ nihil aliud sunt quàm excelsa promontoria. Horum unum Pelorus, Septentrionem spectat: alterum Pachinus, brumali ortui obuertitur: tertium Lilybæum, austro obijcitur. Claudianus lib. de Rap. Proser. 1.

Hinc latrat Getula Thetys, Lilybæaq; pulsat
Brachia consurgens: hinc dedignata teneri,
Concutit obiectum rabies Tyrrhena Pelorum.

Nec minus grauiter Silius Italicus lib. 14. Siciliæ descriptionem prosequitur. Insula postea Sicania est appellata. Fuerunt aũt Sicani, Hispani: qui cum Latium aliquandiu tenuissent, à Liguribus pulsi, in Siciliam traiecerunt, & de se insulam Sicaniã uocarunt. Post hos Siculi terræ feracitate delectati, eam occuparũt. Dionysius existimat, Siculos quoq; Italiã prius incoluisse: ac prius ab Oenotris, inde ab Aboriginibus & Pelasgis à Magna Græcia cũ coniugib. & liberis in hanc insulam transmisisse. Neq; uerò desunt, qui Sicanos Siculi regis ductu ea fortuna in insulam delatos contendant: & gentẽ ex se Sicaniã, ab rege uerò Siciliã nũcupasse. Græci indiscriminatim θρινακρίαν, καὶ θρινακίαν dicũt. Fuit aũt Siculus ille Neptuni filius, uel (ut alij) Itali, qui insulã inuasit temporibus Iosue. generatione 19. Didymus contendit, Sicanos, Hispanos, à Sicano amne profectos. ὤκησαν γὰρ αὐτὴν ἴβηρες, ἐλθόντες ἀπὸ σικανοῦ ποταμοῦ. A Fuit initio insula magna ex parte inculta: sed postquam Siculi eò uenerunt, ab ijs occidentalis ora & coli & frequentari cœpit, ob glebæ pinguedinẽ, & bonitatem loci. Hellanicus Lesbius author est, bis classe ex Italia huc migratum fuisse: primùm ab Elymis, ex Oenotrorum gente profectis: secundùm ab Ausonibus, qui Iapyges fugerint: & per hos à Siculo rege terram nomen indeptam. Sunt scriptores qui prodiderunt 80. annos ante bellũ Troianũ eò transmissum fuisse. Rursum alij tradunt, Ligures ab Oscis, ut Thucydides, uel Vmbris pulsos, auspicijs Siculi ducis insulã occupasse: adeóq; id multos annos post Troianum bellum fieri contigisse. Quare cùm sit obscurum, unde nomẽ habeat, ita ex scriptoribus liquet, Siculos à Sicanis diuersam gentem fuisse: quorum alteri ex Hispania, alteri ex Italia emigrarũt. Inde Dores eam lingua & ædificijs excoluerunt. Iam uerò insulæ ubertas tanta est, ut Cereri & Baccho à priscis mortalibus consecrata fuerit, & horreum Pop. Rom. appellata, ipsa Italia non inferior, à qua terræ motu, aut æstu interluentis maris abrupta creditur, ut loco haud multũ huic diuerso explicabitur. Hæc B regionis illius celebritas & ubertas, loco magnorũ bellorũ & calamitatũ materia multis seculis fuit: & grauiter diu à tyrannis afflicta extitit. Tyrannidem in ea primus exercuit Phalaris, inde duo Dionysij, mox Pyrrhus, postremò Agathocles: donec ad postremùm post regnũ Hieronis & Hieronyni, certantibus de imperio duobus potentissimis populis Romano & Carthaginensi, sub umbra Pop. Rom. quieuerit. Gignit mel, crocum, pecora, pelles, lanam, & diuitias id genus. Ad ortũ, Ionio pelago pulsatur: ab austro, Libyco: ad septentrionem, Tyrrheno clauditur. Posidonius quatuor millium stadiorũ ambitu esse, in literas retulit. Agrippa scriptor Romanus, aliquãto maiore circuitu. Plinij ætas 72. uidit. Prouerbijs multis iam nobilitata est Sicilia: σικελίζειν, Siculissare, τὸ ἀυστηρεύεσθαι, austeritatem exercere, siue austerum esse, apud Epicharmũ. uel πονηρεύομαι, maleuolentia quadã studeo alicui nocere. Sicula mensa, pro magnifica & sumptuosa, ἐπὶ τῶν πάνυ τρυφηλῶν καὶ πολυτελῶν. Σικελὸς ὀμφακίζεται, ἐπὶ τῶν διὰ μικρὰ ὑποπτευόμενα κέρδη, μεγάλως βλαπτομένων. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τὰ ὡραιότερα ἐκλεγομένων τάσσεσθαι. id est, Siculus omphacissat, in illos qui ob immodicam & præproperam auiditatẽ damno magno C alios afficiũt, uilis lucelli, gratia. Potest etiam dici in eos, qui maximè matura & bellissima quæq; sibi decerpunt. Erasmus etiam admonet in eos quadrare, qui quantumlibet uilia furto auferrent. Sunt enim ὄμφακες, labruscæ, et uuæ immaturæ. σικελὸς τὴν θάλασσαν, Siculus mare uel (ut Suidas) σικελικὸς τὴν θάλασσαν, scilicet prospectat: de ijs qui iterum sollicitantur ad subeundum periculũ. à Siculo quodam, qui ficos naui portans, cùm naufragiũ fecisset, atq; inde sedens in littore mare placidũ ac tranquillum spectaret, uelut inuitans ad iterandam nauigationẽ, dixisse fertur, οἶδ' ὃ θέλεις, σῦκα θέλεις. Et, Siculæ nugæ, res leuiculæ. σικελὸς στρατιώτης, Siculus miles: in peregrinum & mercenariũ militem, quòd Siculi temporibus Hieronis mercenario milite uterentur. in eum, qui lucelli gratia nullum ministerij genus, quamuis uile, recuset. Lentandus.] lenta nauigatione laxandus. Ausonij.] Tyrrheni & Hadriatici maris. Inferni.] Diligentissimè hunc locum ad Homeri prototypum expressit. Vlysses Homeri Odyss. 10. à Circe admonetur, non prius in patriam eum peruenturum,

A peruenturum, quàm inferos Tiresiæ uatis ductu adierit. quòd huic enim, etiam mortuo, Proserpina donarit mentem fatidicã, ut inter alias umbras solus plurimũ saperet:

Διογενὲς Λαερτιάδη πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,
μηκέτι νῦν ἀέκοντες ἐμῷ ἐνὶ μίμνετε οἴκῳ,
ἀλλ' ἄλλην χρὴ πρῶτον ὁδὸν τελέσαι, καὶ ἱκέσθαι
εἰς Ἀΐδαο δόμους, καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης
ψυχῇ χρησομένους Θηβαίου Τειρεσίαο
μάντηος ἀλαοῦ, τοῦ τε φρένες ἔμπεδοί εἰσι,
τῷ καὶ τεθνειῶτι νόον πόρε Περσεφόνεια
οἴῳ πεπνῦσθαι, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι.

Aeneæ ad inferos descensus sub auspicijs Sibyllæ narratur in sexto: Homericus ex Circes hospitio digressus, eò rectà expeditionem parat. Insula.] *Hanc insulam prænauigantem Aeneam fingit, statim post reditum eius ab inferis, circa principium libri septimi:*

Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisq; superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
B *Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum*
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigeriq; sues, atq; in præsepibus ursi
Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum,
Quos hominum ex facie dea sæua potentibus herbis
Induerat Circe in uultus ac terga ferarum.

Circem rerũ scriptores Hecates & Oetæ, uel, ut alij, Aeææ filiam fuisse habuisse sororẽ Medeam, fratrem Aegialum, memorant. Circe maternis artibus imbuta: nam Hecate ab ineunte ætate uirgo adhuc, præterquàm quòd delectabatur transfingendis hominibus sagittis, etiam incredibili studio conficiendi uenena tenebatur: quare ad eam aconiti inuentũ referunt. Hæc ut artem certam & minimè fallacem tradere, uim inuenti sui in hospitibus experiri solebat. Sustulit ea arte parentem suum. Hinc inhumanum illud sacrũ Dianæ Tauricæ erecto templo ab ea institutũ fuit. Inter uenefica herbas magicas etiam inuenit, uerbenam, & id genus. Nupsit iam matura Sarmatarum regi: quo paulò pòst ueneficijs extincto, regno sola potita fuit. Postquã hic aliquandiu in subiectos populos nimis impotenter innata crudelitate sæuijt, regno pulsa, ac cũ exigua C mulierum manu dilapsa, desertam in Oceano insulã occupauit. Sed pertinacior fama est, eam in Italiã fugisse, consedisseq; in promontorio, uel (ut nonnulli) monte Latij ἐν λατινίᾳ. Erat tũ is locus insula, authore Homero: fecitq; à se & suis, quæ Circææ ab ipsa dicebantur, loco nomen Circæis. De Circæis autem iam mox. Non grauabor (fortassis nimis diligenter, studio tamen iuuandi studiosos) ea annotare, quæ à Græcis de uenefica omnium quæ fuerunt nobilissima, memoriæ prodita inueniuntur. Sunt qui hanc sororem Aeetæ Colchorum regis fuisse, rursum qui eius filiam, contendant. Vtcunq; res habet, Dionys. Miles. 1. Argonaut. author est, filiã Aeetæ & Hecates ex Perseo prognatæ, sororem Medeæ fuisse: constat hoc inter plurimos. Credunt, Soli in his regionibus binos prognatos liberos, Perseũ & Aeeten: quibus ea sorte ita obtigerũt, ut Aeetes Colchis & Mæotis imperaret, Perseus Tauricæ imperio poteretur, duxeritq; uxorem indigenam. Variant hic scriptores. Quidam huic Hecaten filiam tribuũt: alij rursum illi, & ex nympha eius loci editam ferunt. Sed inter omnes constat, uiraginem extitisse & robustã iuxtà, & uenationi deditam. Hanc item omniũ primam, lethiferarum radicũ, noxiarum herbarum, medicaminum et ueneficiorũ repertricẽ ferunt. Inde Colchos ablegatã, nupsisseq; patruo suo: ex qua tulerit Circen & Medeã. Cùm aũt Circe natu sororum maior esset, breui factum est, ut maternis artibus imbuta, eã facile superarit. Medea minor Circe, ne ipsa quidẽ ueneficijs sorore inferior euasit. Porrò Hesiodus scribit, Circen Solis filiam, Vlyssi procreasse Agriũ ac Latinum:

Κίρκη δ' Ἠελίου θυγάτηρ Ὑπεριονίδαο,
τίκτεν Ὀδυσσῆι ταλασίφρονι ἐν φιλότητι
Ἄγριον, ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Huic cõsentit Maro, qui eam loco suprà citato Solis filiam uocet. A' miscendis uenenis nomen ei affictum est. Κίρκη, ἡ κιρνῶσα τὰ φάρμακα. Huic peculiare fuit, herbis & ueneficijs Solis Lunæq; defectus cogere, & prodigiosa miracula in corporibus humanis edere. Quæ scientia nõ temerè Italiæ omnia fabulis repleuit: ut Aeschylus, uetustissimus author in rebus poëticis, Italiam potentibus herbis refertam prodiderit: in primis uerò Circæos agros, ubi illa habitasse existimatur. Addunt etiam argumentum, non omnino fabulam, nam artem adhuc durare apud Marsos, qui à filio eius orti dicuntur, quos serpentũ domitores fuisse uulgò persuasum fuit. Circæi, quondam insulæ fuerũt temporibus Homeri, circa cardines antiqui Latij, uasto mari cinctæ. Post Antium, Circæum est stadiorum ducentorum nonaginta, mons, mari & paludibus cinctæ insulæ. Ibi castellũ cernitur, & Circes sacellum, & Mineruæ ara. Chræstomathiæ author addit, sacellũ ostendi cum phiala Vlyssis: propter ea quæ de Circe & ipso poëtæ fabulãtur, quã ibi aiunt fuisse. Circes domus (inquit Mela) aliquando Circæi. Est & Circæum locus in Colchide, à Circe Aeetæ regis sorore: aut campus. Ab hac herbæ aliquot nomina sua inuenerunt: ut circæa, strychno satiuo similis: & mandragora quam & Circæum quidam uocant. Homerus, Circen & Aeeten Solis & Perses Oceanitidis filios fuisse scribit Odyss. 10.

Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'. ἔνθα δ' ἔναιε
Κίρκη ἐϋπλόκαμος, δεινὴ θεὸς, αὐδήεσσα,
αὐτοκασιγνήτη ὀλοόφρονος Αἰήταο.
ἄμφω δ' ἐκγεγάτην φαεσιμβρότου Ἠελίοιο,
μητρός τ' ἐκ Πέρσης, τὴν Ὠκεανὸς τέκε παῖδα.

Hanc idem paulò pòst πολυφάρμακον uocat. Cæterùm huic peculiare fuit, ut dixi, hospites suos in diuersas animantium formas transmutare, quod eodem libro testatur idem poëta: & quidem herbis potentibus partim, partim philtris ac poculis amatorijs, partim uirga magica. Aduersus has artes egregiè Vlysses herba moly Mercurij beneficio munitus fuit:

ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες,
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

Rursus quos uolebat in pristinam formam restituere, alio pharmaco perungere eidem mos erat:

——Κίρκη δὲ διὲκ μεγάροιο βεβήκει
ῥάβδον ἔχουσ' ἐν χειρὶ, θύρας δ' ἀνέῳξε συφειοῦ,
ἐκ δ' ἔλασεν σιάλοισιν ἐοικότας ἐννεώροισιν,
οἱ μὲν ἔπειτ' ἔστησαν ἐναντίοι, ἡ δὲ δι' αὐτῶν
ἐρχομένη προσάλειφεν ἑκάστῳ φάρμακον ἄλλο.
τῶν δ' ἐκ μὲν μελέων τρίχες ἔρρεον, ἃς πρὶν ἔφυσε
φάρμακον οὐλόμενον, τό σφιν πόρε πότνια Κίρκη.
ἄνδρες δ' αἶψ' ἐγένοντο νεώτεροι ἢ πάρος ἦσαν,
καὶ πολὺ καλλίονες τε καὶ μείζονες εἰσοράασθαι.
ἔγνωσαν δέ με κεῖνοι, ἔφυν τ' ἐν χερσὶν ἕκαστος.

Hâc, eâ ob caussam disertè Lycoph. θηρόπλαστον uocat:

πεῖσαι τακεῖσαι σάρκας ἀζύγους βορᾶς.
ποίαν δὲ θηρόπλαστον οὐκ ἐπόψεται
δράκαιναν ἐγκυκῶσαν ἀλφίτῳ, θρόνα
καὶ λύγρα κνωπόμορφον.

Apud Ouid. lib. 14. non paulò copiosior descriptio omnis generis ueneficiorum Circes extat, ubi Macareus refert ea quæ in hospitio illius uiderit, quæq; ad postremum ipsi acciderint, prodigiosa, & monstris planè similia:

Nec mora, misceri tosti iubet hordea grani,
Mellaq; uimq; meri, & cum lacte coagula passo.
Quiq; sub hac lateant furtim dulcedine succos
Adijcit: accipimus sacra data pocula dextra.
Quæ simul arenti sitientes hausimus ore,
Et tetigit uirga summos dea dira capillos,
(Et pudet, & referam) setis horrescere cœpi,
Murmur & in terram toto procumbere uultu,
Osq; meum sensi pando occallescere rostro,
Colla tumere toris: & qua modò pocula parte
Sumpta mihi fuerant, illa uestigia feci.
Cumq; eadem passis, tantum medicamina possunt,
Claudor in antra. ——

Quo loco idem admirabilem ueneni uim per uirtutes herbarum in pico docet: tum autem in incantando cœlo, nubibus, & elementorũ propè omniũ formis. Apollonij enarrator opinionum de Circe uarietatem conciliare uidetur, cum duas fuisse eius nominis dicat. Aeææ.] Aeam eiusdem enarrator πόλιν κολχίδος esse indicat. αὕτη ἐν ἐσχάτοις κεῖται τῆς οἰκουμένης. ἄλλοι τὴν γῆν τῆς κολχίδος ἰδίως αἶαν καλεῖσθαι λέγουσι. Sita est in extremis mundi partibus. Alij dicunt Colchidis terram propriè αἶαν nuncupari. Aeæa insula est in Phaside, in qua uellus positum fuisse creditur: estq; hæc Colchorum metropolis. αἰαίη νῆσος ἐν τῷ φάσιδι ἐστιν, ἐν ᾗ τὸ δέρας ἔκειτο. αὕτη δέ ἐστι τῶν κολχῶν μητρόπολις. Didymus Odys. 9. insulam Tyrrheniæ, aut Colchidis urbem interpretatur. Et Mela insulam Aeæam in freto Siculo collocat, & à Calypso habitatam uel, ut Hesychius, à Circe: ipsamq; adeò ὁμώνυμον, Aeæam dolosam & fraudulentam, aut certè gentilitiam esse ab ipsa insula: et nomen deductũ ab αἶ αἶ, dolentis uocibus. quas lugentes edunt. nã ibi perpetuò deflentur hi, qui à marinis turturibus perimuntur. Siue quòd transmutatio illa beluina in alias animantium formas, luctu digna sit. αἰαίη ἡ νῆσος, ἣν κατῴκει ἡ κίρκη. καὶ αὕτη ἡ κίρκη ὁμώνυμος, αἰαίη δολία, ἢ ἐθνική, ἀπὸ τῆς νήσου. τὸ ὄνομα δὲ πεποιημένον, παρὰ τὸ αἶ αἶ τοὺς θρηνοῦντας φθέγγεσθαι, ἤτοι τοὺς ὑπὸ τῶν παρὰ ταῖς ἁλίαις τρυγόσιν ἀναιρεθέντας θρηνεῖσθαι, ἢ διὰ τὸ ἄξιον εἶναι τὴν τῶν μεταμορφουμένων ἀποθρήνωσιν. In Colchide imperarat Aeetes, simul & Corinthi, ut ait Emulus poëta. etenim Sol Aeetæ & Aloei liberis regnũ ita fuerat partitus, ut Arcadiam Aloei tradiderit, Aeetæ uerò Corinthum. Porrò hic Corinthi imperio non contentus, transmisit in Colchidem, regno Peloponnesiaco filio Buno ad custodiendum cõmisso, donec ipse aut aliquis suo nomine Corinthum rediret. Historiæ meminit Lycophron in Cassandra. Idem testatur, Aeetæ uxorem Idyam, Oceani filiam, fuisse: ex qua susceperit Medeam & Absyrtum. Inferni la.] Descensus ad inferos explicatur in sexto. Veteribus persuasum fuit, inter lacum Lucrinum & Auernũ os inferorum esse, per quod ad Orci fauces descenderetur. Erat in Campania, prope Baias. Sed & Auernus Plutoni sacer ea de caussa putabatur. Græci ἄορνον uocant, quasi sine auibus, quòd ob sulphureum ac tetrum odorem aere circa corrupto, auibus esset inaccessus. Cæterùm Auerni Galliæ Aquitaniæ populi sunt. Lacus hic ἄορνος, siue ἄορνις palus illa circa Cumam appellabatur. Huius aqua cærulea erat. Sunt qui aues hanc fugisse, quòd tenebrosa fuerit, & ingens, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν σκοτεινὴν καὶ μεγάλην, οὐδὲν ὄρνεον δύνασθαι περιπτῆναι. Lycophron paludẽ Auernum uocat, & alij quidã, eam quæ est circa Eridanũ, calidã, grauis odoris, de qua nullum animal gustet potũ, quin extemplò moriatur. Illic ea quæ de Phaëtõte prodita sunt, euenisse ferunt. nam & populi ibi mõstrantur, electrũ exulantes. Porrò aũt, qui Alexandri Magni res scripserũt, inter quos Arrianus est, tradunt Aornũ petram esse ingentem, quatuordecim stadiorum altitudine, καὶ τῷ κρημνῷ ἄπειρον: aiuntq; Aornum dici, quòd ob frigiditatẽ, nulla auis superuolet. Hanc Alexander uastauit. Sotio, Agosthenes & Dion. aliiq; historici, neq; paludem, neq; petrã fuisse ferunt, sed os quoddã prope Adiabenen, supra quod nulla auis uolitare potuerit, idq; ob exhalationem euaporationemq; inde surgentẽ, cuius grauecolentia omne animal brutum moriatur. Et circa Adiabenen asphaltitis stagnũ est. Est aũt asphaltitis, naphtha. Porrò ad lacũ Auernũ Cimmerium oppidũ est, ab Homero Vlyssis descensu celebratum. Hic Baiæ, Cumæ, Linternum, Vulturnus amnis. Deniq; circa hos lacus ostendũtur manifesta signa fabulosæ necyomantices Homericæ. Styx, palus Acherusia, Acheron, calidæ aquæ loco Pyriphlegetontis. Est & occulta fossa, meatus subterraneos trahens, & locum necyomantices. Hunc specum qui ingrediuntur, noctu intrant, & egrediuntur rursus: ut hinc coniectare liceat, ibi Homericos Cimmerios habitare. Vrbem.] Lauinium, & Albam. Signa.] Quoniam aũt urbis mentionẽ, proposito descensu ad inferos, iniecit: erigit nunc consternatum animum, spe condendæ urbis. Et ut certa argumenta finitorum periculorum teneat, addit signa: quibus obseruatis certò sciat, se iam omnibus periculis defunctum. Signa.] Attentio. Sollicito.] anxio de laborum catastrophe. Sus.] scrofa cũ triginta porcellis albis. Tradunt historiographi, rem minimè esse fabulosam: prodigiosum scrofæ occursum, omẽ fecisse Troianis, quo loco urbs conderetur. Hæc prægnans cũ altaribus esset admota, sacrificantiũ manibus excussa fuit: atque inde abrepta quatuor & uiginti stadijs à mari, tumulo admodũ modico consedit, loco difficili & inculto. Sequitur Aeneas scrofam, cũ parte suorum, huius memor oraculi, & quidem modico interuallo, ne si uestigijs institisset, eam fatali uia auerteret. Tum demũ terræ ingenium & naturã loci propius cõtemplatus, cũ uideret nihil in eo esse, quod ad sui cultũ quenquã inuitare posset, anceps consilij diu, & anxius quid ageret, in animum inducere nõ potuit, tã minimè aptas cuiuis sedes fato demonstrari. Eratq; planè totus occupatus in re deliberanda, illic' ne conderet, an longius procederet: cum ex proximo luco uox redderetur, quæ augurium cõfirmauit ut illic subsisteret. Sunt alij authores, qui scribunt, effigiem deorum penatium Aeneæ per quietẽ obuersatã, à quib. sit iussus locum eum manib. cingere. Vtcunq; habet, postridie inuenta scrofa est numerosum fœtum enixa, quæ oraculi fidem confirmauit. Huc extemplò translatis castris, Troiam raptim materia contracta, tumulum muniuere. Quidã Græcorum astruunt, ὅτι τριακοστῷ ἔτει ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀσκάνιος ἔκτισεν τὴν ἄλβαν πόλιν, ἀπὸ τῆς λευκῆς χοίρου, ἣν ἐν τοῖς ἰδίοις ἔλαβεν: quòd

A bes: quòd tricesimo anno filius eius Ascanius condiderit Albã ciuitatem, sic appellatam à scrofa alba, quam secum ex Ilio adduxerat. Triginta.] porcellorũ, quod omen ita acceptũ fuit, ut annos totidẽ Ascanius illic esset regnaturus. Alba.] à colore animãtis, simul & longitudine urbis, Alba longa dicta fuit. Nati.] suculæ. Is locus.] in eo loco fatalis urbs condetur: Lauro loco nomen fuisse inuenio. Nec tu.] Occupat id quod de prodigiosa fame denunciauerat Harpyia Celæno, antequàm ad præcepta fugiendorum locorum perueniat. Fata.] Reiectio denunciationis tristis, cui opponit fatorũ prouidentiã, & præsentem numinis opem, quod inuocatũ, obscœnam famem est mitigaturũ. Aptè in parœmiæ speciem detorqueri potest, Fata uiam inuenient: quoties indicabimus, citra nostram industriam & consiliũ diuina prouidentia, ineuitabilia discuti, aut certè mitigari. Vocatus] inuocatus Apollo ille ἀποτρόπαιος καὶ ἀλεξίκακος, cuius uerbis Celæno famem minata fuit. Has autem.] Transitio ad præcepta, de quibusdã periculosis locis accuratè euitandis. Primũ, ut littus proximũ Italiæ, in quo Magna tum Græcia erat, diligenter declinet. Enumerat aliquot oppida & loca in
B quib. Troianorũ infestissimi hostes imperabant: quos monet sedulò fugiendos, & declinandos circumspectè. Has autem.] Verba monstrantis dextra sunt, ad occiduã plagã, qua spectabat Italiã: quantum ibi locorũ est, inter duo cornua contra Siciliam ad meridiem & Acroceraunia & Taulantios ad ortum excurrẽtia. Nam ab ea parte qua in austrum uergit, δικέρως est, quorum alter uerticẽ in occasum depressior est, ad Leucopetrã promontoriũ Tauromenio obiectus: alter in ortum modicè reflexus, Iapygiã promontorium facit. Inter hæc duo cornua, Magna tum Græcia erat, quã Plinius Italiæ frontem appellat. Incipit à Locris: hic Salentini, hic Tarẽtini, ubi Architas floruit: hic Crotoniatæ, ubi Pythagoras docuit. Mox oppidũ Petilia, & promontorium Lacinium, Caulonis, Scyllaceum, Scylletiũ sinus. Hic Metapontini, Thuriũ, ubi Herodotus historiarũ scriptor claruit. Calabri & Salentini peninsulã quodammodo tenent: ibi duo sunt promõtoria, Salentinũ ad ortum, Laciniũ illi diuersum occasum obuiens, sinum Tarentinũ finit. Strabo author est, Lucanos Tyrrhenũ littus coluisse quondã neq; ullam alterius maris oram antea tenuisse, sed Græcos Isthmum Tarẽtinum incoluisse. Ante
C Græcos uerò, Chones & Oenotrios ibi consedisse. Quibus inde à Samnitibus pulsis, Lucani in partem sunt recepti, cùm iam Græci utrumq; littus ad fretum usq; Siculũ obtinerent. Horum res breui in tantũ creuerunt, ut eam Italiæ partem Magnam Græciã appellarint. Sunt tamen authores, qui arbitrantur sic dictam, quòd Magnus ille Pythagoras ibi fuerit philosophatus, & philosophiam Italicã dictam temporibus Seruij Tulli sit professus. Huius Magnæ Græciæ tractum describit eruditè Ouid. lib. 4. Fast. docens minimè mirum esse, si pleraq; huius oræ loca Græcis nominibus appellentur. Hanc itaq; frontem bicornem & peninsulæ ac Isthmi speciem referentem, omni studio fugiendam monet. Nostri.] Ionici. nam tota ea regio oppidis Magnæ Græciæ tum inhabitabatur. Narycij.] νάρυξ, inquit Suidas, πόλις ἱστορεῖται θηλυκῶς λεγομένη, ἣ καὶ ναρύκιον, καὶ ναρύκη. ἐξ ἧς ἦν ὁ λοκρὸς αἴας. Leucopetra australior portus Rhegij est: proximum Heracleũ extremitas meridionalis. Inde ad ortum septentrionalior est uertex Zephyrius, & Epizephyrij Locri, Locrensiũ Ozolarum coloni ad sinum Crissæum. Hi porrò Locri dicuntur omnium primi legibus scriptis usi, adeòq; ij & quidem bonis multos annos instituti fuisse. Locros numerat Silius inter populos qui à Pœno defecerant 2. bell. Pun. lib. 11.

Inde Palanteo leuitas animosa Tarento
Ausonium laxare iugum patefecit amicas
Alta Croton portas, Aphritiq; ad barbara uersis
Thespiadum docuit submittere colla nepotes.
Idem etiam Locros habuit furor ora uadosi
Littoris, Argiuos maior qua Græcia muros
Seruat, & Ionio luitur curuata profundo.

Sunt & alij Locri, qui à collib. Cnemideq; rupe, seu ocreis Epicnemidij dicuntur. Horũ & Ozolarum dux ad Troiã Aiax Oileus refertur ab Homero fuisse, in Catalogo. Quem locum eius scholiastes enarrans, ὅτι, inquit, γὰρ ἀντικρὺ τῆς εὐβοίας τὴν οἴκησιν ποιοῦνται, ὑπὸ τῷ αἴαντι ὄντες. Rursum alij Locri sunt Ozolæ dicti, circa Aetoliam, quam ab occasu spectãs, altero latere in campum Crissæum exporrecti, pertingentes occidentalem radicẽ montis Parnasi. Hi Ozolæ appellati existimantur ab Ozonte eius regionis amne. Quoniam aũt reliquis occidentales sunt, etiam Ozolæ Hesperij, ad aliorũ discrimen, dicuntur: quare Hesperinum stellam publico sigillo insculptam habent. Aiunt amnem Oxontem natum è corrupto sanguine Centauri, ibi ab Hercule uulnerati, quod Deianiram ad amnem Euenũ quam ille per eas terras circumducebat, stuprare conaretur. Siue quòd caprarij fuerint, et hircorũ ἀβυρσιώτοις pellibus amicti, omnia pabula fœdo odore infecerint. Strabo libro 9. aliam huius cognominis caussam adducit: collẽ illic esse Taphassum, in quo Nessus cum alijs Centauris sepultus fuerit, quorũ tabes in tumuli radices defluens, ipsam regionẽ teterrimo odore fœdarit: atq; ἀπὸ τοῦ ὄζειν, Ozolas dictos. Pausanias inter omnes caussas huius nominis, quas recenset, postremam maximè uero consentaneam probare uidetur, quæ hæc est. Multum asphodeli hæc regio gignit. Hæc cum floret, grauissimum odorẽ fundit. Strabo in uniuersum triplices facit Locros: Opuntios, Ozolas, & Epicnemidios. Opuntij dicti sunt, ab ipsorum metropoli. Bœotijs finitimi & Phocensibus: Epicnemidij, à Cnemide colle, Maliensibus & Phocẽsibus uicino: horum coloni fuerunt Epizephyrij Locri, quorum hoc loco mentionem facit Helenus uates. Locrenses illi, quia bello cum Peloponnesijs parũ fidei tenaces fuissent, in prouerbium Λοκρῶν συνθήματα, Locrensium fœdera, abiuerunt, ἐπὶ τῶν παρασπονδούντων, id est, de fallentibus, & fœdifragis. Vel quòd Locrenses Siculos eluserint, non præstita fide. Locrensis bos, de re uili, & leui munere. Cum enim Locrenses publicum sacrũ facturi bouem desiderarent, bouis simulachro ex minutis lignis sacrum fecerunt. Ozolæ Locrenses patria ob ducis mortem pulsi, cum Epizephyrijs exteras sedes quæsiuerunt. Horũ partim Cyrenaicam delati, Pentapolim habitarunt: partim in Italiã, & Locros coluerunt. Narycij.] Locros Narycios uocat, à Naryce, siue Narycio, oppido Locrorũ, unde Aiax profectus fuerat. Suid. νάρυξ πόλις ἱστορεῖται θηλυκῶς λεγομένη, ἣ καὶ ναρύκιον, καὶ ναρύκη. ἐξ ἧς ἦν ὁ λοκρὸς αἴας. Est & Narycia in mari Aegæo. Iam quia Ozolarum Locrorum, Epizephyrij Locri coloni sunt, epithetice Narycios uocat. Salentinos.] Ipsam peninsulam Calabri colunt, & Salentini. Frons etiam ortũ obuiens, Salentinũ habet promontoriũ. Huic ab occasu oppositum est Laciniũ, & sinũ Tarentinũ finit. Hic consedit Idomeneus Cretens. dux, domestica seditione pulsus, Lyctius dictus, à Lycto op

pido Cretæ. λόγχιος λυμαντὴρ, ὁ βλαπτικός. Lyctus Lacedæmoniorum colonia fuit, habuitque nauale, cui Chersoneso nomen erat, ubi Britomartoos templum uisebatur. Petilia.] Tarentinum sinum alter excipit quidem, sed minor, Scylaceus. Quo quidē loco nostra tempestate oppidū est, quod Bellum castrum uulgò dicunt. Lucanorum metropolim facit. Petiliā Strabo hanc describit à conditore. Petilius propriū uiri nomen est. Philoctetes Melibœa urbe Thessaliæ, uel, ut alij Magnesiæ, ob seditionem profugus, hunc Lucaniæ sinum tenuit, oppidūque Petiliam aduersus omnem uim uicinorum populorū egregiè muniuit. Chrestomathiæ scriptor, πετιλία, inquit, ἡ τῶν λευκανῶν μητρόπολις, φιλοκτήτου ἐστὶ κτίσμα, κατὰ στάσιν ἐκπεσόντος τῆς μελιβοίας αὐτῆς ἣ καὶ ἐρυμνότατα, περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους. Melibœa littorale oppidū fuit Magnesiæ: uel, ut alijs placet, ut dixi, Thessaliæ: item uicus in mari Laconico. Quidam Græcorū scribunt, in fatis fuisse, nunquam futurum fuisse ut Iliū caperetur, nisi in castris Græcorum arcus sagittæque Herculis præsentes adessent. Oraculo eodem responsum fuerat, ut nisi Pelopis ossa, quæ in Letrina urbe Elidis condita erant, ad Troiā unà cum Herculis sagittis à Neoptolemo perferrentur, urbē excindi non posse. Erant aūt illæ penes Philoctetem. Etenim cū Herculi morituro nemo pyram in Oeta monte uellet accendere, Philoctetes pyræ ignem admouit. Quare sagittas & arcū illi dono reliquit. Euenit aliquando quòd cùm hic in Lemno ad aram Mineruæ Aureæ dictæ, hydræ morsu uulneratus esset, immedicabili uulnere factus tardior, ibi à Græcis relictus fuit. Nouerāt enim, serpentum morsibus tactos, nisi à Vulcani sacerdotib. illic curari nō potuisse. Quare Pindarus Troiæ captæ gloriā huic Philoctetæ tribuit, Pythiorū hymno primo. addiditque, eum ex Lemno profectū, & ab hulcere adhuc maceratum, quæsitum ad Troiam uenisse:

φαντὶ δὲ λαμνόθεν ἕλκει τειρόμενον μεταλλάσοντας ἐλθεῖν
ἥρωας ἀντιθέους ποίαντος υἱὸν τοξόταν,
ὃς πριάμοιο πόλιν πέρσεν, τελεύτασέν τε πόνους δαναοῖς.

Quo loco addit poëtæ interpres, φιλοκτήτης ἀνεῖλε τὴν πάριν. Et Lycophron eiusque enarrator hoc ipsum affirmant. Hercules moriturus eum iureiurando adegit, ne cuiquam mortalium, ubi corporis sui reliquiæ conditæ essent, indicaret. Quam ob caussam tradunt ei sagittas suas hydræ Lernææ felle imbutas donauisse. Iam bello Troiano, cum illis opus esset, Vlysses ad Philoctetem missus fuit, à quo & inuentus, & ad Troiam adductus uenit. Homerus in Catalogo ducum historiam tradit:

οἳ δ' ἄρα μηθώνην καὶ θαυμακίην ἐνέμοντο,
καὶ μελίβοιαν ἔχον, καὶ ὀλιζῶνα τρηχεῖαν,
τῶν δὲ φιλοκτήτης ἦρχε τόξων εὖ εἰδώς.
ἑπτὰ νεῶν· ἐρέται δ' ἐν ἑκάστῃ πεντήκοντα
ἐμβέβασαν, τόξων εὖ εἰδότες ἶφι μάχεσθαι.
ἀλλ' ὁ μὲν ἐν νήσῳ κεῖτο, κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
λήμνῳ ἐν ἠγαθέῃ, ὅθι μιν λίπον υἷες ἀχαιῶν
ἕλκεϊ μοχθίζοντα κακῷ ὀλοόφρονος ὕδρου.
ἔνθ' ὅγε κεῖτ' ἀχέων· τάχα δὲ μνήσεσθαι ἔμελλον
ἀργεῖοι παρὰ νηυσὶ φιλοκτήταο ἄνακτος.
οὐδὲ μὲν οὐδ' οἱ ἄναρχοι ἔσαν, πόθεόν γε μὲν ἀρχόν.
ἀλλὰ μέδων κόσμησεν ὀϊλῆος νόθος υἱός,
τόν ῥ' ἔτεκεν ῥήνη ὑπ' ὀϊλῆϊ πτολιπόρθῳ.

Philostratus idem prodidit, Orphei caput in Lesbo oracula Græcis dedisse; Troiam absque Herculis sagittis capi nō posse. Ostendi paulò antè, Philoctetæ manibus perijsse Paridem. A
Sed quo pacto id, quo'ue casu contigerit, annotat scholiastes authoris Cassandræ: ἀχθέντος ἐκ λήμνου τοῦ φιλοκτήτου, τοξικῇ ἐμονομάχησαν αὐτός τε καὶ ὁ ἀλέξανδρος. καὶ πρῶτος μὲν ἀφεὶς ἀλέξανδρος, ἥμαρτε φιλοκτήτου. δεύτερον δὲ τοξεύσας ὁ φιλοκτήτης, βάλλει κατὰ χεῖρα λαιὰν τὸν ἀλέξανδρον. εὐθὺς δεύτερον οἰστὸν ἀφεὶς, ἐκκόπτει τοῦτον τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τρίτῳ βέλει κατὰ τὸν σφυρὸν πείρας αὐτὸν ἀναιρεῖ. Atque hanc ob caussam eum αὐθέπλιτον uocat Lycophron. Illud haudquaquam prætereundum, quod in Græcorum quibusdam ὑπομνήμασι inuenio, arcum & sagittas Philoctetæ relicta ab Hercule fuisse, propter patris eius Pœantis in decessu meritum & beneficium. Arcum ipsum Herculem accepisse à Teutaro Scytha, bubulco Amphitryonis, à quo & artem iaculandi didicerat, ut author prodidit Lycophron. Vetus porrò Orpheus autumat, Machaonem in Lemno saucium medicatum fuisse. Qua uerò fortuna, quo'ue casu item post Troiæ excidiū in Italiam penetrarit, Lycophronis diligentissimus enarrator & multæ lectionis homo eruditè annotauit: μετὰ δὲ τὴν ἰλίου πόρθησιν, μενεσθεὺς, φείδιππός B
τε, καὶ ἄντιφος, καὶ οἱ ἐλεφήνορος, καὶ φιλοκτήτης, μέχρι μίμαντος κοινῇ ἔπλευσαν. εἶτα μενεσθεὺς μὲν εἰς μῆλον ἐλθὼν βασιλεύει, τοῦ ἐκεῖ βασιλέως πολυάνακτος τελευτήσαντος. ἄντιφος δὲ ὁ θεσσαλοῦ, εἰς πελασγοὺς ἐλθὼν, χώραν κατασχὼν θεσσαλίαν ἐκάλεσε. φείδιππος δὲ μετὰ κώων ἐξωθεὶς, περὶ τὴν ἄνδρον, εἶτα περὶ κύπρον, ἐκεῖ κατῴκησεν. ἐλεφήνορος δὲ ἀποθανόντος ἐν τροίᾳ, οἱ σὺν αὐτῷ ἐκριφέντες περὶ τὸν ἰόνιον, ἀπολλωνίαν ᾤκησαν, τὴν ἐν ἠπείρῳ, καὶ οἱ τοῦ τληπολέμου προσίσχουσι κρήτῃ, εἶθ' ὑπ' ἀνέμων ὠσθέντες, περὶ τὰς ἰβηρικὰς νήσους ᾤκησαν. ἐν δὲ πινδάρου ἱστορίαις εὗρον, ὅτι οἱ τοῦ τληπολέμου ἀπεσώθησαν εἰς ῥόδον, τὴν αὐτῶν πατρίδα. καὶ ἡ γυνὴ τληπολέμου φιλοζώη μεγάλως δακρύσασα, ἀγῶνας ἐπὶ τῷ ταύτης ἀνδρὶ ἔθετο, καὶ παῖδες ἠγωνίζοντο, καὶ οἱ νικῶντες λευκοῖς φύλλοις ἐστέφοντο. οἱ τοῦ πρωτεσιλάου, εἰς πελλήνην ἀπερρίφησαν πλησίον πεδίου κιονάρου. φιλοκτήτης δὲ ἐξωσθεὶς εἰς ἰταλίαν πρὸς καμπανοὺς, καὶ πολεμήσας λευκανοὺς, πλησίον κρότωνος καὶ θουρίου κρίμισσαν κατοικεῖ. καὶ παυθεὶς τῆς ἄλης, ἀλαίου ἀπόλλωνος ἱερὸν κτίζει. ᾧ καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ ἀνέθετο, ὥς φησιν εὐφορίων. C
οὕτως ὁ φιλοκτήτης ἀναιρεῖται. πρὸ γὰρ τοῦ πορθηθῆναι τὸ ἴλιον, ἐκ πελλήνης ἀχαϊκῆς πόλεως τινὲς ἐλθόντες εἰς ἰταλίαν κατῴκησαν. μετὰ δὲ ἰλίου πόρθησιν πλέοντες οἱ ῥόδιοι, ἦλθον ἐκεῖσε, καὶ ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς ἐκ πελλήνης μετοίκους, οἷς ῥοδίοις βοηθῶν φιλοκτήτης ἀναιρεῖται. Quo quidem loco idem interpres hūc Lycophronis uersum illustrans, οἰνωτρίας γῆς κεγχρίνῃ βιβρωμένον: ἔνθα, inquit, νῦν ἡ ῥώμη ἐστὶν, χωρίον πρῶτον λεγόμενον οἰνωτρία, ὅπου φιλοκτήτης κατῴκησεν μετὰ τὴν ἰλίου πόρθησιν, κατὰ διονύσιος καὶ δίων καὶ πάντες οἱ τὰ ῥωμαϊκὰ γράψαντες ἱστοροῦσιν. Hoc est, Vbi nunc Roma est, ea regio initiò Oenotria appellata fuit: in qua Philoctetes post euersionem Ilij habitauit, ut Dionysius, Dion, & omnes qui res Romanas scripserunt, referunt. Iam uerò & illud nequaquam ociosè addendum est, quod nomen Philoctetæ haudquaquam simpliciter à ueteribus fuit acceptum, cùm auarum ac cupidum possessionum significet. Et interdum ex huius Philoctetæ moribus, qui circa pedem natrice aut uenenata sagitta

A sa sagitta percussus in Lemno subsedit, reliquis Græcis ad Troiam profectis multa mala imprecatus, quòd unus in ea insula ab ipsis desertus esset. prouerbij formula usurpari potest. Quare Cicero festiuè ad hanc alludens historiam, Trebatium, Cæsarem in Britanniam proficiscentem, non subsequentem, Philoctetem appellat: libro 7. Epist. famil. Itaq; qui simulata inualitudine corporis, aut ægritudine animi, aut morbo aliquo, ut apud ueteres, ita hodie quoq; Philoctetæ appellari possunt. Et ex hac eadem fabula, siue historia, Cicero eum alicubi Philocteten uocat, qui patriæ suæ multas diras, sicut ille fecit, imprecetur. Ouidius:

Dure Philoctete licet exercere, meumq;
Deuoueas sine fine caput. ——

Ciceronis uerba si quis requirat, legat epistolam ad Qu. frat. lib. Epist. 2. Certè mollis hic & effœminatus fuit habitus, id quod testantur Martialis & Ausonius. Sed de Philoctete plus quàm satis: & uereor, ne nimia prolixitas delicato lectori nauseam fecerit. Quare ad sequentia pergendum est. Milite.] pro militibus: ex uno plures. Intellectio. Subnixa muro.] hoc est, Hic est Petilia, oppidulū humile, à Philoctete conditū, qui murorū Petiliæ fundamenta **B** iecit. Quin ubi.] Particula quin, etsi plura habeat uenusta significata, hoc tamen loco transitionis formula est: quasi dicat, Ad hæc, super hæc, præterea. Iam uerò & illud in Heleni uatis præceptis uel in primis obseruandū est, id quod tum in omnib. præceptionibus præcipuum est, & oraculi natura postulat, quod in monendo præcipiendoq; sit breuis, sit concisus, ne anfractuosa prolixitas pariat obscuritatem, memoriamq; turbet: ac proinde parū fideliter ea ipsa præcepta retineret. Atq; hinc per occasionē captatam, à præceptis digreditur in grauissimam pariter & elegantem descriptionem Scyllæ & Charybdis, ut eas euitet. Quarum nō tantū facies, prosopopœiæ specie, admirabili splendore ac uerbis selectis subijcit oculis, uerùm etiā naturam exponit, ut sollicitè cursum circa ea loca teneat: ne ubi cæteris periculis fuerit defunctus, in ipso portu propemodum impingat. Atq; eò spectare planè illa tragica atq; hyperbolica utriusq; descriptio uidetur. Hanc autem unde sumpserit poëta, & quantū ab archetypo suo distet, postea dicemus. Quin.] Monstrata uia declinādæ magnæ Græciæ, transit ad præcepta religionis, et eius ceremonias, quibus ea uelit peragi, & ritè ab ipsius adeò posteritate fieri. Hoc sacrorum genus accuratè posteris tradendū mandat. Trans æquora.] In Calabro littore, quod cum Salentinis peninsulam efficere diximus: quam sedem Idomeneus è Creta fugatus tenuerit. In littore.] ut hostium oppida & occursus omni studio euitentur. Purpureo.] ut uidelicet obnupto capite sacris operetur, ne casu hoste conspecto, & turbatis fuga sacris, operandi copia deintegro non esset. Hoc tradūt postea ab Aenea institutum, ut obnuptis capitibus sacrificaretur. Ipsum sacrum Aeneium ab eo dictum fuit. Sanctos ignes.] Omnia sancta sunt, quæ sacris adhibentur. Proinde uictimæ, hostiæ, aræ, ignis, sancta: hoc est, casta, inuiolabilia, & numini grata habentur. Caussa est, quamobrem caput obnubere purpureo amictu præcipiat. Et propter Diomedem hoc præceptum tam diligenter tradere uidetur. Hic enim cùm propter Palladiū uarijs casibus iactatus, ad ultimū regno exutus esset, oraculo admonitus fuit, ut si numen sibi propitium uellet, illud Troianis restitueret. Postea ita accidit, ut in his regionibus sacrificanti interueniret: ac cum sacrum religiosè turbare uereretur, Palladium Nautæ cuidam sociorum reddidit. Diomedis in Italiam accessum, terræ adiacentes insulæ ab eo denominatæ satis demonstrant ut campi Diomedis: Arpi, aliquando Argos Hippium, mox Argyrippa, postremò Beneuentū, teste Suida, dictū. Ibi deleras gentes Monadorum, Dardorū & duas urbes, quæ in prouerbij ludicrū cesserunt, Tricas & Apinas. Cæterū caussam huius exilij in Cassandra latè persequitur Lycophron. annotauitq; eiusdē scholiastes, & Hom. Iliad. 5. Morem.] Has cærimonias obnubendi capita aduersus hostiū occursum fortuitum: Zeugma. Hypallage, casti pro casta religione.

ARGVMENTVM.

Tertia pars hæc narrationis est: in qua, erecto iam ad spem ædificandi Aeneæ animo, cùm ex Epiro digrediens in Siciliam ad Pelorum peruenerit, quam partem nauigando tenere debeat, commonefacit: nempe ut dextram uitet, sinistram petat: in dextro latere Scylla est, quæ pars Italiæ est: sinistram Siciliæ Charybdis occu-**C**pat: quarum originem, naturam, motum, formamq; eleganti descriptione depingit.

NASC.

Ast ubi digressum Siculæ te admouerit oræ
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori,
Læua tibi tellus, & longo læua petantur
Aequora circuitu, dextrum fuge littus, & undas.
Hæc loca ui quondam uasta conuulsa ruina
(Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraq; tellus
Vna foret, uenit medius ui pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrū Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obsidet, atq; imo barathri ter gurgite uasto
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sidera uerberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naues in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pubetenus, postremo immani corpore * pistrix, * al. pristis.
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Et angusti rarescent claustra Pelori.] Inter Pelorum Siciliæ promontorium, & continentem tanta est maris angustia, ut nullus intuentibus per ea loca aditus esse iudicetur: qui tamen appropinquantib. quodammodo aperiri uidetur. talis quoq; aspectus illis sese offert, qui Verona Tridentum recta iter habent, cū Volarnium perueniunt. Sic enim ibi uia angustatur, ut montes hinc inde altissimi, medio interlabēte Athesi flumine rapidiss. coniungi, nec ulluc inde exitus fieri uideatur. at paululum procedentibus montes rarescunt, & patefiunt. non dissimili penè forma sunt Bosphori Thracij angustiæ poëtarum carminib. celebratæ: quē hodie strictū Constantinopolis, siue, ut quidam uolūt, Callipolis, appellamus. Læua tibi tellus.] Apollonium imitatus est lib. Argon. 2. Sed è contrario: nā ibi Phineus Argonautas

Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos & circumflectere curſus
Quàm ſemel informem uaſto uidiſſe ſub antro
Scyllam, & cæruleis canibus reſonantia ſaxa.

A

Argonautas monet, ut declinata parte maris ſiniſtra dextrum litus petant (quod Bithynij circa Boſphorũ Thracium incolunt) donec in portũ Thuniæ inſulæ perueniant: contra uerò hic Helenus Aeneæ mandat, ut dextrum, Italiæ ſcilicet, latus fugiat, ſiniſtram uerò freti Siculi partem nauigando prætérlegat. Sed ita ait Apollonius:

" συνδίχ᾽ ὁμῶς πέτρῃσιν ἐπαυλίζεσθ᾽ ἐνὶ πόντῳ,
" ἀντίνα βιθυνῶν ἐπὶ δεξιὰ γαῖαν ἔχοντες,
" πλώετε ῥηγμῖνας πεφυλαγμένοι. αὐτὰρ αὖτε
" ῥοῦν ἐρυγόντα πόταμον ἀκτήν τε μέλαιναν
" γνάμψαντες νήσου θυνιάδος ὅρμον ἵκησθε

Hæc loca.] *Scyllæ, & Charybdis originem deſcribit: de qua, præter Saluſtium, cuius teſtimonium Seruius interpres adducit, alij quoq; ſcriptores cùm Græci, tum Latini meminerunt.* Tantum æui.] *ὑπερβολικῶς eſt ad uim longinquitatis temporis extollendam: nam temporis longitudine multi locorum ſitus immutati fuerunt.* Venit medio.] *profectò non abſq; magna ui, locus ille ſeparari poterat: uenit igitur per medium impetus undarum, & facto hiatu à Sicilia diuiſa Italia eſt. hodie Pharum Meſſanæ uulgò appellatur: cuius latitudo non amplius tribus paſſ. millib. diffunditur, propterea ſubdit.* Anguſto interluit æſtu.] *rectè æſtu, non mari ait. nam aſſidua ferè commotione feruet, exundat, furit.* Dextrum Scylla latus.] *Scylla ſaxum eſt in latere Italiæ, Charybdis mare Siciliæ latus è regione alluens. hunc uerſum paucis mutatis ita reddidit Ouid. Metamorph. lib. 13.*

" *Scylla latus dextrum, læuum irrequieta Charybdis.*

Implacata Charybdis.] *hinc facilè perſpicitur, cur paulò antè dixerit, anguſto interluit æſtu. Sed alludens ad fabulam Charybdis, implacata perinde ait, ac ſi de fero, ac implacabili quoddam homine uel fera potius uerba faceret: Ouidius autem maris illius naturam deſignans, irrequietam Charybdim appellauit. de qua Homerus libro Odyſſ. 12. uti mox dicetur, mentionem facit.* Obſidet.] *tralatio eſt ab hoſtibus urbem obſidentibus.* Ter gurgite uaſtos—Sorbet in abruptum fluctus.] *non numerum, ſed uehementiam fluctuum indicare uidetur: nam ſatis compertum eſt, id bis in die fieri. Sic Strabo lib. Geograph. primo Homerum excuſat: qui ſcriptum reliquit ter in die Charybdim undas abſorbere, terq; etiam emittere. Maro igitur Homerum imitatus illud ipſum expreſſit, quod ſcripſit Homerus. cuius uerſus hoc habent libro ſuperius adducto,*

" τῷ δ᾽ ὑπὸ δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
" τρὶς μὲν γάρ τ᾽ ἀνίησιν ἐπ᾽ ἤματι τρὶς δ᾽ ἀναροιβδεῖ,
" Δεινόν.

Et ſydera uerberat unda.] *ὑπερβολικῶς uim Charybdis extollit. & profectò in altum, quos profundiſs. uoragine abſorbuerat, fluctus emittit. ita fit ut naturam Charybdis Virgilius melius etiam, quàm Homerus, expreſſiſſe uideatur. qui ἀνίησιν, id eſt reddit, ſcriptum reliquit, quaſi dicat eructat, quod deuorauit. eructat quidem, ac reddit, ſed magno cum impetu in altum effundit, quod in profundum deiecerat. propterea, cum dixiſſet poëta rurſuſq; ſub auras erigit alternos, ut fluctuum altitudinem deſignaret, hyperbolem addidit.*

" ——*& ſydera uerberat unda.*

At Scyllam cæcis.] *ad Scyllæ deſcriptionem ſeſe accingit cuius formã monſtro perſimilẽ effingit ad fabulam alludens, quã Seruius interpres deſcribit. eo tamen artificio poëta utitur in Scylla deſcribenda, ut non monſtrũ, ſed ſaxum eſſe perſpicere poſſis.* Cohibet ſpelunca.] *in ſaxo ingens eſt ſpelunca, ubi Scyllam incluſam eſſe poëtæ, inprimis Homerus, fictis fabulis prodiderunt. quamobrem ſubdit ad fabulã alludens, ora exertantem. deinde ut ſaxũ eſſe inditium faceret, ſtatim proſequitur. & naues in ſaxa trahentem.* Prima hominis facies.] *hoc monſtrũ aliter deſcribit Homerus: cui duodecim eſſe ait pedes deformes: ſex prælonga colla: ſex capita: quorum ſingulis trium extant ordinum dentes denſi, & frequentes nigræ mortis pleni, Homeri uerſus ij ſunt ex Odyſſ. μ.*

τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι:
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες: ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλή: ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
πυκνοὶ, καὶ θαμέες πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.

Quã &c.] *alludit ad illud Hom. loco paulò antè adducto,*

——αὐτὰρ δ᾽ αὖτε πέλωρ κακόν, οὐδέ κέ τίς μιν
γηθήσειεν ἰδών, οὐδ᾽ εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.

B

Et ceruleis canib.] *alluſio eſt ad illud Homeri Odyſſ. μ.*

ἔνθα δ᾽ ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα,
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλλῆς.

Hoc aũt ideo fictũ eſſe crediderim, quia hoc ſaxũ (ut nautæ perhibent, qui eò acceſſerunt) dum crebris, ualidiſq; fluctuum ictibus feritur, ſonum effundit canum latratibus perſimilem. quamobrem Cic. in oratione de aruſpicũ reſponſis de Scylla uerba faciens, cui Clodiũ comparat ait: aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamq; ieiunis, quàm quibus iſtum uidetis Gellii, Titijt noſtra ipſa mandentem?

Aſt ubi.] *Tranſitio ad deſcriptionẽ quorundam periculorũ, in mari Siculo, quæ omni cura declinanda, inter Leucopetrã & Siciliã proponit. Hunc aũt Siculi freti tractũ hoc accuratius illi depingit, quo plus habet laboris & periculi, propter Scyllã & Charybdim.* Digreſſus.] *è littore Italico, ubi Magna Græcia eſt.* Rareſcent.] *Cùm ex Hadriatico in uaſtum mare emicantibus, Pelorus, Italiæ, Scyllæ & Charybdi oppoſitus, obſcurus è fluctib ſe oſtendere incipiet. Calabria fronte aduerſa Epirũ ſpectans, & Hydrus mõs in cornu Hadriæ, eamqi Salentini, & Callipolis, extremi ſunt quaſi cardines Hadriatici maris, & lateris alterius Italici, ad mare quod ſuperum ſiue Hadriaticum nuncupatur. Ibi demũ frons eius in duo ſe ſcindit cornua.* Anguſti.] *Hypallage, anguſta clauſtra Pelori. nam ea freti pars inter Rhegiũ & Siciliam anguſtiſſima eſt. non plus ſpacio ſeptem olim ſtadiorum, pluriũ hodie, haud dubiè. Inſula uerò ipſa reliqua ſui parte quatuor miliũ ſtadiorũ et quadringenũm circuitu eſt, authore Poſidonio. Strabo ad Rheginos & oram Pelori euripũ facit, Euboico haudquaquam diſſimilem.* Læua.] *Vbi primùm occurret Pachinus, Græciæ & ortui brumali obuerſus.* Longo.] *ut totam inſulam potiùs uaſtis anfractibus ad meridiem circumnauiges: atq; ita rurſum in boream præter Lilybæum curſum reflectas, quàm compendio Pelorum petas, inter quem & Rhegium breuiſſimus curſus in dextram oram Italicam uideri poſſit.* Dextrum.] *Italicũ.* Commemorat cauſſam exorbitationis, & euitandi cõpendij, Scyllam & Charybdim medias in arcto inter Pelorũ & Rhegium interſciſſo freto. Hæc.] *Digreſſio in deſcriptionem Scyllæ*

LAMB. Hore.

C

A *Scyllæ & Charybdis, & rationem angustiarum inter utramq; regionem. Fuit quondam Italiæ Sicilia contigua: sed terræmotu, hinc Tyrrheno, inde Ionio pelago immisso, postea insula effecta est, perinde ut Chalcis à Bœotia, Cyprus à Syria, Belbicus à Bithynia, Leucosia à Sirenum promontorio abscissa fuit. Itaq; id arctum, quo peninsula olim Brutio agro annexa hærebat, alterno cursu, modò in Thuscum, modo in Ioniũ reciproco æstu fluit, refluitq́; sæuum uehementer & atrox, ac Scyllæ & Charybdis nominibus celebratum. Nomen promontorio Rhegio mansit, ab abrumpendo, à cuius continenti auulsa est.* ῥήγιον ἐκλήθη, διὰ τὸ ῥαγῆναι ὑπὸ σεισμῶν μεγάλων ἐκ τῆς ἠπείρου τὴν σικελίαν. *Conijcere est, Aetnæ uitio motum illum accidisse, & earum insularum, quæ circa Liparam, & omnem ulteriorem continentem sunt sparsæ. nam hodie ijs faucibus apertis, per quas ignis expiratur, ferrum, lapides & aquæ eijciuntur. rarius has terras, quæ circa fretum sunt, moueri fama est. Antea enim præclusis obturatisq; meatibus, ignis ardens subter terram, & spiritus ingentes motus efficiebant.* μοχλευόμενοι δὲ τόποι πρὸς τὴν βίαν τῶν ἀνέμων ὑπεῖξάν ποτε, καὶ ἀναῤῥαγέν-
B τες ἐδέξαντο τὴν ἑκατέρωθεν θάλατταν, καὶ ταύτην καὶ τὴν μεταξὺ τῶν ἄλλων τῶν ταύτῃ νήσων. καὶ γὰρ ἡ προχύτη καὶ πιθηκοῦσαι ἀποσπάσματά τῆς ἠπείρου, καὶ αἱ καπρίαι καὶ ἡ λευκωσία καὶ σειρηνοῦσσαι καὶ οἰνωτρίδες. Vtraq;.] *Italia & Sicilia Isthmo coniunctæ, ac Sicilia omnino peninsula esset.* Protinus.] *modò, hactenus.* Tantum.] *Ecphonesis, è temporum iniuria collecta. Nihil perpetuum est, sed omnia incertis uicibus mutantur.* Venit medio.] *pro, uenit in medium æstus freti, & auulsit Siciliam ab Italia, ea parte, qua Pelorus in angustias maris excurrit. Creditur autem illud promontorium extrema pars Apennini fuisse. Testatur id Claudianus cultissimo carmine, de raptu Proser. lib. 1.*

——Trinacria quondam
Italiæ pars una fuit, sed pontus & æstus
Mutauere situm, rapuit confinia Nereus
Victor, & abscissos interluit æquore montes,
Paruaq́; cognatas prohibens discrimine terras.

Dextrum.] *Monstrat intra has angustias duo maximè pericula, quasi in re præsenti euitanda, quæ à situ, specie, & natura eleganter describit: ipsaq́; adeò loca quasi digito*
C *monstrat. In his locis non minora aquarum, quàm ignium monstrantur miracula. nam circa Pelorum, nunc in abruptum barathrum abit fretum: nunc cum impetu & collisorum fluctuum fragore supina facie resilit mare. Quæ quidem uiolenta reciprocatio materiam præbuit ueteribus poëtis, hæc prodigiosa de Scylla & Charybdi fabulandi. Scylla saxum fuit, Charybdis mare, utrumq; noxium appellentibus. Plinius libro tertio cap. octauo, quo loco Siciliam circumscribit: In eo freto est, inquit, scopulus Scylla, item Charybdis mare uorticosum, ambo clara sæuitia.* Dextrum.] *Iam satis constat, inter Siciliam & Italiam fretum esse septem stadiorum, ut etiam Apollonij narrator affirmat. Et quoniam trium promontoriorum Pelorus Italiam obuertur, huic subiecta est Charybdis, cui ex aduerso opposita Scylla Italicum littus tenet.* ἡ δὲ σκύλλα, *inquit,* ἀκρωτήριόν ἐστιν ἐξέχον εἰς θάλασσαν. *Scyllam autem dictam autumant,* ἀπὸ τοῦ σκύλλω, *uexo.* σκύλαξ, *catulus. nam* σκύλλα, *inquit Suidas,* ἐν τῷ τυῤῥηνικῷ πελάγει θηρίον ἐμυθεύετο εἶναι, μέχρι μὲν τῶν ὀφθαλμῶν γυναικὸς περικαλλοῦς σχῆμα ἔχειν, ἑκατέρωθεν δὲ κυνῶν κεφαλὰς ϛ, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα ὀφιῶδες. *Quidam à* σκυλεύειν, *id est, prædando ducunt.* Charybdis *uerò, quoniam est* ὠμόβροτος, καὶ ἀναπινομένη θάλασσα, καὶ χάσμα θαλάσσης, ἢ καταιγὶς, ἀπὸ τοῦ χάσκω καὶ ῥοιβδῶ *deriuari existimant: id est, ab hiando pariter, & absorbendo. id quod disertè exprimit poëta, cùm dicit:*

—— Atq; imo barathri ter gurgite uasto
Sorbet in abruptum.——

Ad hanc etymologiam alludit Homerus Odyss. 12.

τὸν δ' ἕτερον σκόπελον χθαμαλώτερον ὄψει ὀδυσσεῦ,
πλησίον ἀλλήλων καί κεν διοϊστεύσειας.
τῷ δ' ἐν ἐρινεός ἐστι μέγας φύλλοισι τεθηλώς.
τῷ δ' ὑπὸ δῖα χάρυβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναῤῥοιβδεῖ δεινόν.——

Suidas exponit, ἡ ἀναπινομένη θάλασσα περὶ τὰ γάδειρα, καὶ πάλιν ῥαγδαίως ἐπαναστρέφουσα. εἴρηται δὲ παρὰ τὸ εἰς χάος καὶ ὄλεθρον κατάγειν. πρίσκος δὲ λέγει περὶ χαρύβδεως. παραπλέουσι δὲ τὴν σικελίαν πρὸς τῇ μεσσήνῃ κατὰ τὸν πορθμὸν τῆς ἰταλίας, ἐν ᾧπερ ἡ χάρυβδις πνευμάτων ἐπιλαβόντων δυσαέων αὐτοῖς ἀνδράσι κατέδυσαν. ὅτι χάρυβδις καὶ σκύλλα ἐν στενῷ τόπῳ κειμένη, ὑποδέχεται τὰ τοῦ ὠκεανοῦ ῥεύματα, καὶ τοὺς παραπλέοντας βυθίζει. ἐπειδὴ ὁ ὀδυσσεὺς πάντας τοὺς ἑταίρους μετὰ τῶν πλοίων ἀπέβαλεν, αὐτὸς μόνος προσκαθίσας σανίδι ἐν τοῖς ῥεύμασι τῆς θαλάσσης ἐφέρετο. τοῦτον ἑωρακότες οἱ φοίνικές τινες ἐν τοῖς ἰδίοις πλέοντα, ἀναλαβόντες ἤγαγον ἐν κρήτῃ πρὸς ἰδομενέα γυμνόν. τοῦτον ἐξενοδόχησε τῇ ὥρᾳ τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέπεμψεν εἰς φαιακίαν τὴν νῦν λεγομένην κέρκυραν. οἱ δὲ, πέμπουσιν αὐτὸν σὺν τοῖς δυσὶ ναυσὶ, καὶ ἑταίροις. *Hæc Suidas. sed harum naturam nemò diligentius explicasse mihi uidetur, quàm Apollonij enarrator libro quarto Argonauticῶn. Verba eò libentius hic adscribam, quo plus lucis nostro poëtæ sint allatura.* ἀκρωτήριον δέ ἐστιν ἡ σκύλλα ἐξέχον εἰς θάλασσαν, ὁμοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικός. κάτω δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσαι κοίλους τόπους, καὶ σπήλαια, ἐν οἷς θαλάσσια θηρία μένουσιν. ὅσα μὲν οὖν τῶν πλοίων τὰς πέτρας ἐκκλίνονται ὑπὸ τοῦ κλύδωνος εἰς τὴν χάρυβδιν ἀπωθοῦσιν, ἀναῤῥοφοῦνται ὑπ' αὐτῆς συγκαταστρεφόμενα τῇ θαλάσσῃ. ὅσα δ' αὖ ὑπὸ τῆς ἐν χαρύβδει θαλάσσης εἰς τὰς πέτρας τῆς σκύλλης ὑφάλους καὶ τραχείας οὔσας ἀπωθοῦσι, συγκατακλᾶται καὶ διαφθείρεται. εἶτα ἐξιόντες οἱ θαλάσσιοι κύνες καὶ ἕτερα διάφορα θηρία, ἐσθίουσι τοὺς ἐκ τῶν νεῶν ἄνδρας. δοκεῖ δὲ ἡ σκύλλα καὶ λέγεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἔχειν κύνας, ἐξέχοντας ἀπὸ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ στήθους, καὶ ἀναιρεῖν τοὺς δι' αὐτῆς πλέοντας. ἐπεὶ κάτωθεν ἐκ τῶν κοίλων μερῶν τῶν πετρῶν, ἐφ' ὧν μένουσιν, ἄνω ἀνιόντες ὑπονοοῦντες, καὶ ὁρῶνται ὡς ἐξιόντες ἐκ τοῦ στήθους αὐτῆς ἔσωθεν, καὶ τῶν πλευρῶν. καὶ τὴν ἐν τῷ μινοταύρῳ δὲ κατάβασιν, χάρυβδιν ἤδη τινὲς τῶν ποιητῶν ὠνομάκασι. *Quorum uerborum hic fermè sensus est: Scylla promontorium est in mari eminens, forma ac facie muliebri: infra autem ipsum promontorium, saxa sunt & multa & ingentia, in quibus concaua sunt & ferarum spelæa, quæ marinæ feræ incolunt. Itaque naues omnes, quæ uolunt declinare, à fluctibus in Charybdim pelluntur, atque*

illico

illico ab ea absorbentur, haustæ unà cum ipso mari. Rursum quæ à mari circa Charybdim in saxa Scyllæa, sub dorso maris latentia & aspera, dispelluntur, momento cōminuuntur, corrumpunturq́. Mox canes marini promicantes, homines è nauibus eiectos deuorant. Videtur enim Scylla, & poëtæ etiam dicunt, canes è lateribus & pectore extantes habere, & prænauigantes proterere. nam ab imis concauis eius partibus, & saxis, in quibus habitant, sursum nisi, & quasi è pectore eius & lateribus foras prominere conspiciuntur. Quidam poëtarum ipsam Charybdim nihil aliud quàm κατάβασιν illam, quæ in Minotauro proditur, nominarunt. Hactenus ille.

Dextrum.] *Itaque omnium testimonio constat, Scyllam dextrum latus, quod Italiæ est, tenuisse. Atque hac de caussa Apollon. Rhod. lib. 4. Argon. eam Scyllam Ausoniam appellat, σκύλλην αὐσονίην:*

μὴ δέ σφ' ἠὲ χάρυβδιν ἀμηχανέοντας ἑλέσθαι
ἐσβολέειν, μὴ πάντας ἀναβρόξασα φέρῃσιν,
ἠὲ παρὰ σκύλλης στυγερὸν κευθμῶνα νέεσθαι,
σκύλλης αὐσονίης ὀλοόφρονος, ἣν τέκε φόρκῳ
νυκτιπόλος ἑκάτη, τήν τε κλείουσι κραταιίν.

Hanc eo loco Phorcynis & Hecates filiam nuncupat, quam etiam Cratæin dicunt. Recensuit utramque sententiam, & Acusilai, qui Scyllam Phorcynos & Hecates, & Homeri, qui eius matrem Cratæin autumat. In magno Hesiodi catalogo, Phorbantis & Hecates refertur. Stesichorus eam Lamiæ fuisse ait, in eiusdem nominis poemate. Homerus libro duodecimo Odyss. his uerbis Scyllam describit:

ἔνθα δ' ἐνὶ σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα,
τῆς δ' ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλλῆς
γίνεται. αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν, οὐδέ τε τίς μιν
γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι.
ἓξ δέ τε οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλὴ, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
πυκνοὶ καὶ θαμέες πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν,
ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
δελφῖνάς τε κύνας τε, καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλῃσι
κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος ἀμφιτρίτη.
τῇ δ' οὔπω ποτὲ ναῦται ἀκήριοι εὐχετόωνται,
παρφυγέειν σὺν νηῒ, φέρει δέ τε κρατὶ ἑκάστῳ
φῶτ' ἐξαρπάξασα νεὸς κυανοπρῴροιο.

Quem locum enarrans Didymus: Scylla, inquit, filia fuit Phorcynis & Hecates, magnitudine prodigiosa, pedibus 12. capitibus sex, in quorum uniuscuiusq; ore ternos ordines dentium habuerit, & oculos igneos. reliquo uerò corpore latuit in spelunca, & quidem defixo in fundum: ipsa uerò petræ innata fuit: capita è mari prominebant, ut è petris nauem occuparet. Hanc ferunt Herculem, cum illàc boues Geryonis præ se ageret, aduersa monstri natura inexplebili, occidisse, ac patrem igne rursum compulisse, ut eam uitæ restitueret. Atq; hanc quidem historiam ille refert ex Dionysio. Sed de huius genealogia mirè uariant authores. Alij Nisi Megarensium regis filiam fuisse tradunt, quæ ob aureum crinem patri ademptum, in monstrum hoc marinum fuerit transformata. Sed Homericam illam Phorci & Cretheidos cùm adamasset Glaucus, Circe quæ illius amore flagrabat, fontem, in quo Scylla subinde lauare consueuerat, magicis uenenis infecit, in quem cùm lauatum descenderet, pubetenus in uarias mutata fuit figuras. Cùm autem suam ipsius deformitatem A *horreret, in mare se præcipitem dedit, ac fabulæ fecit argumentum. Nam saxum est, ut retuli, in mari eminens, quod procul uisentibus muliebrem formam imitatur, in quod illisi fluctus (quoniam luporum eiulatum, & latratum canum edit) finxerunt illam à pube huiusmodi feris succinctam. Maro hanc Scyllam, & eam de qua canit in Bucolicis, ad illam Nisi refert:*

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama sequuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias uexasse rates, & gurgite in alto
Heu timidos nautas canibus lacerasse marinis?

Nonnulli hanc in Cirim piscem, patrem Nisum, in halietum transformatum contendunt. Non desunt, qui eam Crateis, uel (ut Plinius) Cratis fluminis filiam fuisse astruant. Lycophron, Scyllam ἀγρίαν κύνα uocat:

ὃ τὴν θαλάττης αὐσονίτιδος μυχοὺς
στενοὺς ὀπιπτεύουσαν ἀγρίαν κύνα.

Quem locum illustrans enarrator, explicata fabula, quo casu, propter boues furtim abactas & cæsas, ab Hercule in freto Siculo fuerit interfecta, & uitæ restituta patris B *Phorcynis beneficio, statim subijcit.* ἦν δὲ, *inquit*, ὥς φασι, πρῶτον ἡ σκύλλα γυνὴ εὐπρεπής. ποσειδῶνι δὲ συνοῦσα, ἀμφιτρίτης ζηλοτυπησάσης, καὶ φάρμακα ἐμβαλούσης τῇ πηγῇ, ἐφ' ᾗ εἰώθει λοῦσθαι, ἀπεθηριώθη. *Et paulò pòst.* ταῦτα μὲν τὰ μυθώδη. τὸ δ' ἀληθὲς οὕτως ἔχει. ἡ σκύλλα περὶ τὸ ῥήγιον τῆς σικελίας ἐστὶν, ἀκρωτήριον ἐξέχον εἰς θάλασσαν, οὗ κάτωθεν πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσαι κοίλους τόπους, καὶ σπήλαια, ἐν οἷς κατοικοῦσι θηρία θαλάσσια. τῶν δὲ πλοίων ἐν ταῖς πέτραις ἀκοντιζομένων ἐκ τοῦ τῆς χαρύβδεως ὕδατος, καὶ συγκλωμένων τοὺς ἄνδρας ἐσθίουσιν. ἡ χάρυβδις δὲ καὶ ἡ σκύλλα πλησίον εἰσίν. ἡ μὲν γὰρ χάρυβδις περὶ μεσσήνην ἐστὶν, ἡ δὲ σκύλλα περὶ τὸ ῥήγιον. *Idem statim de Hercule qui hūc locum prætemauigauit·* ἡρακλῆς ὢν σοφώτατος ὢν καὶ στρατηγικὸς, ὡς περιπλέων τούτους τοὺς τόπους, μετὰ τῶν γηρυόνου βοῶν, ἀπώλεσεν αὐτόθι τινὰς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἀνεκάθαιρε τὸν τόπον τισὶ μηχαναῖς. ὅθεν ἐμυθεύσαντο, τὴν σκύλλαν αὐτὸν ἀνελεῖν. φόρκυς δὲ, ἤγουν ἡ θάλασσα, ὁ ταύτης πατήρ. ἡ γὰρ θάλασσα δυσχερῆ ταύτην ἐποίει, λαμπάσι πάλιν ἀνεζώωσεν· ἤγουν ἐλθὼν κινήσεσι, ἢ χρόνοις πάλιν τὴν ὑφ' ἡρακλέους ἀνακάθαρσιν, καὶ τὸ μὲν χάνημα ἡ θάλασσα χέασα, μετέστρεψε ταύτην εἰς C τὴν ἀρχαίαν δυσχερίαν. *Id est: Erat, ut fama est, primùm Scylla eleganti forma fœmina. Hæc, quia cum Neptuno stupri consuetudine tenebatur, Amphitrite zelotypia rem persequente, infecta aqua in qua illa lauare solebat, pharmacis, in beluam transformata est. Sed hæc fabulosa sunt: at ipsius rei ueritas sic habet. Scylla circa Rhegium Siciliæ est promontorium, extans è mari: cuius saxa & multa & ingentia infrà habent loca concaua & speluncas, in quibus habitant beluæ marinæ. Porrò hæ, nauibus petris illisis æstu Charybdis, & corruptis, homines deuorant. Charybdis & Scylla uicinæ admodum sunt. est enim Charybdis circa Messenen, Scylla uerò circa Rhegium, ut dixi. Hercules homo sapientissimus iuxtà & militaris, cùm hæc loca cum Geryonis bobus prænauigaret, partem illarum ibi perdidit. Locum eum expurgauit machinis quibusdam. Vnde fabulati sunt, ab eo Scyllam peremptam. Phorcys, siue mare potius, huius pater est.*

Mare

A *Mare hanc infestat, facibus eam in uitam restituit: nam Solis motibus, aut temporibus suis eam Herculanā repurgationem & opus, mare rursum obruit, & hanc in pristinam difficultatem & periculum conuertit. Hactenus ille. Eadem ratione fabulantur, Charybdim fœminam fuisse uoracissimam, & à Ioue fulmine percussam, quod & ipsa Herculi boues surripuerit: quare & in fretum præcipitatam, & in huius simulacri formam conuersam. Confirmant argumento, quòd etiamnum pristinam naturam seruet. Absorbet uniuersa: & quæ absorbuerit, ea circa Taurominitanum littus eijcit. Quare Horatius scortum uorax, Charybdim uocat, schemate prouerbiali. Harū fabularum rationē Fulgentius explicat. Itaq; hæc duo coniuncta pericula in prouerbialē speciem cesserunt, uti quoties uitato grauiori malo in alterū diuersum incidimus, dicamus, Charybdi euitata in Scyllā nos illapsos, τὴν χάρυβδιν ἐκφυγὼν τῇ σκύλλῃ περιέπεσεν. Erasmus eruditè docet prouerbij originē, à fabula Vlyssis apud Homerum sumptam. Ille enim, dum Charybdim uitans, nauem Scyllam propius torquet, sex suorum comitum amittit: id quod satius futurum admonuerat Circe, quàm ut*
B *reflexa ad Charybdim naui, ad unū omnes perirent. Refertur fabula* Odyss. 12.

——μὴ σύγε κεῖθι τύχοις ὅτε ῥοιβδήσειεν.
οὐ γάρ κεν ῥύσαιτό σ' ὑπ' ἐκ κακοῦ οὐδ' ἐνοσίχθων.
ἀλλὰ μάλα σκύλλης σκοπέλῳ πεπλημένος ὦκα
νῆα πάρεξ ἐλάαν, ἐπεὶ ἦ πολὺ φέρτερόν ἐστι
ἓξ ἑτάρους ἐν νηὶ ποθήμεναι, ἢ ἅμα πάντας.

Quot uerò modis & quo pacto adagio sit utendū, parœmiographus eodem loco ostendit Obsidet.] *Ducta metaphora est à re militari. Quemadmodū in obsidionib. ita conclusi sedent intra muros. ut euadere non possint, nisi in castra hostiū cū periculo incidant: sic Scylla & Charybdis fretū Siculū obsident, ut nisi cum præsenti discrimine nauib. per angustias illas iter pateat.* Barathri] *Aptissima metaphora loci naturā explicat. Barathrum Græcè* βέρεθρον, βάθος, *profunditas immensa & praeceps.* κατώτατον, ἔσχατον, ἢ πηλώδης τόπος, ἢ κοίλωμα καταχθόνιον. *Erat item barathrū Athenis locus cœnosus & profundus, similitudine putei, in quem rei demittebantur. Huius superiora dura quidem erant, infima uerò mollia, ut descendentes facilè demergerentur. Hinc Charybdis &*
C *barathrum, in hyperbolas prouerbiales abiuerunt. Græci item &* βάραθρον *dicunt, de quo illa & alia quædam eruditè cōmentatur Suidas his uerbis·* βάραθρον, χάσμα τι φρεατῶδες καὶ σκοτεινὸν ἐν τῇ ἀττικῇ, ἐν ᾧ τοὺς κακούργους ἔβαλλον. ἐν δὲ τῷ χάσματι τούτῳ ὑπῆρχον ὄγκινοι, οἱ μὲν ἄνω, οἱ δὲ κάτω. ἐνταῦθα τὸν φρύγα τὸν τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἐνέβαλον ὡς μεμηνότα, ἐπειδὴ προέλεγεν, ὅτι ἔρχεται ἡ μήτηρ εἰς ἐπιζήτησιν τῆς κόρης. ἡ δὲ θεὸς ὀργισθεῖσα, ἀκαρπίαν ἐπέμψε τῇ χώρᾳ. καὶ γνόντες τὴν αἰτίαν διὰ χρησμοῦ, τὸ μὲν χάσμα κατέχωσαν, τὴν δὲ θεὸν θυσίαις ἵλεον ἐποίησαν. βάραθρον, τόπος βαθὺς, ὅπου οἱ κακοῦργοι ἐμβάλλονται ἀθήνησι, καὶ οἱ ἐπὶ θανάτῳ, ὥσπερ εἰς τὸν καιάδαν οἱ λακεδαιμόνιοι. βάραθρον, ὄρυγμά ἐστι, εἰς ὃ ὁ τῆς ἱπποθοωντίδος δῆμος τοὺς ἐπὶ θανάτῳ κατακρίτους ἐνέβαλλον. *id est: Barathrum hiatus est in modum putei, & tenebrosus, in Attica, in quem reos conijciebant. In hoc profundo loco erant* ὄγκινοι *suprà & infrà. Huc Phrygem illum matris* Deūm, *ut insaniæ morbo laborantem, deturbarunt, postquam prædixisset, matrē adesse ad quærendam puellam. Porrò aūt Dea irata, sterilitatem in eam regionem immisit. Illi caussa oraculo accepta, & puteum obruerunt, & deam sacrificijs placarūt. Erat & barathrum locus profundior, in quem facinorosi, & capitis damnati condebantur: quemadmodum apud Lacedæmonios in Ceadam. Est & fossa barathrum, in quam Hippothoontidis populus capitis reos deturbabat. Hæc* Suidas. *Idē testatur ex Harpocratione, Demosthenem in Philippicis hac uoce abusum metaphoricè, pro exitio et extrema pernicie. Sunt qui censeant, propriè ita excauata loca appellari, in qua demergantur flumina,* διὰ τὸ βαίνειν, *ab ingressu aquarum: uel quòd* ἄβατα *sint, hoc est, inaccessa per cauitatem. Vnde* περὶ τῶν ἐπιτρίπτων. ὁ βαράθρου ἄξιος ἄνθρωπος, *dignus qui in barathrū detur. Hinc* βαραθρώδης, *præcipitis profunditatis. Et cùm hominem immodicè edacem, bibacem, rapacem, & belluonem uolumus significare eum Charybdim, aut barathrū uocamus. Hac de caussa Diogenes ille* Cynicus, *uentrem facultatū Charybdim nuncupare solitus fuit,* βίου χάρυβδιν. *Et de lurcone quodam Horatius:*

Ingluuies, & tempestas barathrumq; macelli:

Rursus.] *Metum & solicitudinem iniecturus, ut omnino ea loca fugias, insurgit in amplificanda hyperbolis Charybdis natura* At Scyllam.] *Transitio in descriptionē Scyllæ. Fingit prosopographiam à forma, & effectibus. Refert utramq; opinionem: & eorū qui scopulum è mari extantem & qui monstrum esse crediderunt. Huius metamorphosis denarratur apud* Ouidium *lib. Transformationum* 14. Cæcis.] *Hypallage, & metalepsis. Indicat immensam profunditatem.* Ora.] *Respicit ad sex huius monstri horrenda capita: nisi quis enallagen numeri malit interpretari.* Exertantem.] *extollentem & erigentem in auras.* Naues.] *ab effectibus Scyllæ* Prima.] Di*ductio totius in partes.* Postrema.] *ima parte corporis.* Pistrix] *balena marina. Est autem hæc syntaxis: usq; ad pubem, uirginis formam præ se fert: ab utero uerò reliquæ infrà parti corporis caudis delphinum luporum pistrix commissa est. Poëticè casum accusandi, pro auferendi posuit. Infra uterum, pistrim referebat caudis luporum. Nam in uentre canes, lupi, & uituli marini horribilem ululatum edebant, aut certè edere uidebantur, ob suprà relatas caussas.* Porrò.] *Pristis inter beluas marinas monstrosas quoq; ducenûm cubitûm in mari Indico est. Fuit & Scylla triremis admirabilis pernicitatis,* ἀπὸ σκυλεύειν, *prædando: quòd piratæ grassantes hac pro myoparone, cùm Tyrrhenū & Siculum mare infestarent, uterentur, ac reliquas naues præteruectæ dispoliarent atque hinc natam fabulam multi opinantur. Neq; uerò omnino abludit Maro ab eo significatu, cum pistricem caudis delphinum commissam dicat. nihil enim delphine uelocius. Est & Scylla insula quædam deserta & ignobilis, haud procul à Cœlo portu Cherronesi. Porrò* Scilla *per i scriptum,* εἶδός ἐστι βοτάνης πικρᾶς, καὶ θανατηφόρου τοῖς ἐσθίουσι: *id est, herbæ species amaræ, & mortiferæ edentibus.* Præstat.] *Concludit hunc locum de circumnauiganda potius insula, quàm ut compendio inter Scyllam & Charybdim transitum teneat. A' tuto. Satius est in læuam, meridiem uersus, qua Pachynus Græciam spectat, clauum dirigere. & omnem oram Siciliæ circumnauigare, quàm compendiò dextrum littus legendo in Italiam contendere.* Trinacrij.] *Trinacria à tribus promontorijs, Sicilia à Græcis appellatur.*

est autem triangulari specie. Quare à *Lycophrone* νῆσος τρίακρος uocatur. *In Pachyno tradunt Vlyssem nocturnis terriculamentis agitatũ, Hecubæ cenotaphium posuisse*, διὰ τὸ πρῶτον κατάρξαι αὐτὴν τοῦ καταλύματος, τοῦ ὑφ' ἑλλήνων εἰς αὐτὴν γεγονότος. Metas.] *oram, fines, extrema, cardines Pachyni Græciæ obuersi.* Lustrare Pachyni.] *circumnauigare, cum non modicio itineris dispendio. nam id indicat, cùm Cessantem dicit. Tardius ob id in Italiã uẽturus omnino erat.* A Longos & circumflexere cursus.] *Interpretatur uerbis luculentioribus, quid sibi uelit, Lustrare oram Pachyni: satius esse totam insulam ad læuam circumnauigare, quàm usquam propè ad Scyllam Ausoniam accedere.* Cæruleis canibus resonantia saxa.] *Exaggerat horrorem à terribili scopuli facie, & sonitu latrantium canum. A' maris colore, canes cæruleos uocat.*

ARGVMENTVM.

Hæc postrema est narrationis pars, in qua Aeneam duo præcipuè monet, ut supplex Iunoni preces ferat, & sacra faciat: deinde ubi Cumas appulerit, Sibyllam consulat: ex qua illum, inter alia, quomodo labores fugere, secundaq; nauigatione uti possit, edoctum iri pollicetur. locum, quem illa incolat, modumq;, quo in ferendis uel fundendis, disponendisq; uaticinationibus utatur, ordine declarat.

NASC.

Præterea (si qua est Heleno prudentia uati,
Si qua fides, animum si ueris implet Apollo)
Vnum illud tibi nate dea, præq; omnibus unũ
Prædicã, & repetens iterumq; iterumq; monebo,
Iunonis Magnæ primum prece numen adora,
Iunoni cane uota libens, dominamq; potentem
Supplicibus supera donis: sic deniq; uictor,
Trinacria fines Italos * mittêre relicta. (* al. metire.)
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Diuinosq; lacus, & Auerna sonantia syluis,
Insanam uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat.
Quæcunq; in folijs descripsit carmina uirgo,
Digerit in numerũ, atq; antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedũt.
Verùm eadem uerso tenuis cum cardine uentus
Impulit, & teneras turbauit ianua frondes,
Nunquã deinde cauo uolitantia prændere saxo,
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat:
Inconsulti abeunt, sedemq; odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
Quamuis increpitent socij, & ui † rursus in altum († al cursus.)
Vela * uocent, possisq; sinus implere secundos, (* al. uocet.)
Quin adeas uatem, precibusq; oracula poscas.
Ipsa canat, uocemq; uolens atq; ora resoluat.
Illa tibi Italiæ populos, uenturaq; bella,
Et quo quemq; modo fugiasq;, ferasq; laborem,
Expediet, cursusq; dabit uenerata † sacerdos. († al. secũdos.)
Hæc sunt, quæ nostra liceat te uoce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiã.

Præterea si qua est Heleno.] *denuò quasi exordiũ renouans, attentionem, beneuolentiamq; sibi cõciliat ab utili per extenuationẽ: per quam, quid homini, quidq; uati conueniat, planum facit, hominem enim prudentia, uatem uerò fides decet, si quidem uates non ex sese, uerum diuino afflatus numine loquitur. quare subdit*

» —*Animum si ueris implet Apollo.*

Vnum illud tibi nate dea.] *locus est beneuolentiæ, & attentionis.* Iunonis magnæ primum.] *admonitio cùm ab utili, tum ab honesto, deducta. unde caussa quædam occulta deduci uidetur, cur placanda sit Iuno Troianis irata: quæ magna est, ideo etiam magnopere nocere potest. unde & paulò pòst dominam potentem appellat. uel ideo Iunonis potestatem extollit, quò Aeneas in ea placanda diligentiã maiorem adhibeat. quòd uerò Seruius ait. magnæ, id est Superæ, mihi non facit satis, hoc præsertim in loco. ad eat Macrob. libro 3 capite 4. non dissimilis prorsus admonitio est apud Apollonium. in 2. Argon. sub persona Phinei: qui Argonautas hortatur, ut studiosè Veneris auxilium implorent. cuius beneficio eos feliciter pericula euasuros ostendit. ita enim ait.*

» ἀλλὰ φίλοι φράζεσθε θεᾶς δολόεσσαν ἀρωγὴν
» Κύπριδος. ἐν γὰρ τῆς κλυτὰ πείρατα κεῖται ἀέθλων.

Iunoni cane uota libens.] *iteratio est, quæ speciem τῆς παρονομασίας habet.* Dominamq; potentem.] ἑρμηνεία *superioris, cur magnam Iunonem dixerit.* Supplicibus supera donis.] *sacrificijs mitiga: infra enim dicturus est.*

» *Præceptisq; Heleni, iusseras quæ maxima, ritè*
» *Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores.* B

Huc ubi delatus.] *alteram admonitionem aggreditur, ut Cumæã Sibyllam adeat.* Diuinosq; lacus.] *uel sacros, ut Seruius admonet, uel re uera diuinos diuinitate plenos, propter Sibyllam.* Quæ rupe sub ima. Fata canit, folijsq; notas.] *locum docet, moremq; illius in uaticinijs declarandis exponit. duobus autem modis indicare uidetur eam futura prædicere, uoce cùm ait, canit, & scripto: cùm statim subdit. folijsq; notas, & nomina mandat.* C *Seruius tertium addidit, signis, hoc est notis. Sed cùm Sibylla scriberet oracula notis utebatur, igitur duobus modis tantum futura prædicebat, uoce, & scripto per notas. sunt autem notæ, litteræ singulæ pũctis utrinq; distinctæ: quæ integræ uocis significationem habent. unde furtiuæ notæ dicuntur, seu litteræ notis furtiuis scriptæ, quæ de industria scribuntur à regibus, ne interceptæ intelligi possint, uulgo Ziphera appellantur, quarum Tyro Ciceronis libertus inuentor fuisse dicitur. quod uerò Sibylla notis scripserit, præter Varronis auctoritatem, & obeliscum Romæ: cuius mutum testimonium Seruius adducit. hoc altero testimonio declarari potest. nam Romæ in arcu quoddam has litteras iussu Sibyllæ perscriptas fuisse Beda testatur: quas ille quoq; interpretatus est.*

P. P. P. P. E. S. S. S. E. V. V. V. V. V. V. V. F. F. F. F.

Sed obseruandum est, quanta cum diligentia singulas rerum

rum

A rum circumstantias attingat: nam principio uaticinationem suam confirmat à signo

„ Insanam uatem aspicies: Locum dicit, apud Cumas: & ne quærendo immoretur, ad magis etiam singularia descendit, rupe sub ima postremò, ut eò instructior, paratiorq́ ueniat, morem Sibyllæ in fundendis, scribendis disponendisq́ uaticinationibus illi ordine declarat quod ideo facere uidetur, ne fortè, ut alij multi, & ipse quoq; inconsultus ab ea recedat: nam cùm in folijs oliuæ oracula scribat, ordineq́ ante ostium speluncæ disponat, uento uel leuiter flante foliorum numerus, oraculorumq́ sensus ita confunditur, ut in suum ordinem amplius redigi non possit. itaq́ qui eius consilio uti, futurorumq́ certus fieri uelit, oportunam arripiat occasionem oportet. folium Sibyllæ in prouerbium abijt de ijs, quæ certa, atq; indubitata uideri uolumus. hinc est illud Iuuenalis.

„ Credite me uobis folium recitare Sibyllæ.

Versum eadem, uerso tenuis.] hinc illud in sexto Aen.

„ —Folijs tantum ne carmina manda:

„ Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.

Nec reuocare situs.] non curat reuocare carmina ad
B priorem, quo sita, positaq́ erant, locum, atq; ordinem.
Hic tibi ne qua moræ] consilium est ab utili. Illa tibi Italiæ populos.] ratio consilij quæ locũ attentionis maximum habet. Hæc sunt.] ἐπίλογος. Vade age.] exhortatio ab honesto.

LAMB. Hort. Præterea] Transitio ad præceptum de peculiari religione Iunonis, quæ ad secundum cursum sit uel in primis necessaria: ut uotis ac precibus Iunonem sibi conciliet, nũc maximè, cùm Italiam sit ingressurus. Si qua est.] Iterat attentionem parenthesi, & beneuolentiam, à personæ suæ prudentia & spiritu fatidico. Heleno.] Enallage personæ. Fides.] copia. Quis uati non habet fidem? itaq; Vati dicit, ne uana, ne superstitiosa mandare uideatur. Sed & ne uulgaris uates credatur, aut minorum gentiũ, sed regius, & qui à lacte nutricis, ab Apolline fatidico spiritu fuerit donatus: Si Heleno qua est, inquit, prudẽtia. Apollo.] Emphaticῶς, quippe qui uanus non sit. Vnum illud.] Attentio, à rei seriæ repetendæ magnitudine. Iunonis.] τὴν μεγάλην dicit. Annotat Macrob. Cassium Heminam authorem, Samothracas deos, eosdemq́ Romanorum penates propriè dici μεγάλους θεοὺς.
B Hinc Maronem appellasse penates in principio huius tertij libri, μεγάλους θεοὺς:

Cum socijs, natoq́, penatibus, & Magnis dijs.

Et doctrinam suam poëtam in singulis eorum numinum hac opinione confirmasse. Nam cùm Iunonis Magnæ numen adorandum monet, τὴν μεγάλην nominat: cùm uerò Bonam, ut circa calcem lib. primi, in conuiuio Didonis, τὴν χρηστήν: Dominamq́ potentem, τὴν δυνατήν. Omnium primùm Magni dij à Dardano è Samothracia, cuius religio longè uetustissima perhibetur, in Phrygiam delati fuerunt. Cæterùm, quàm religiosè initio Græci Iunonem, postea etiam Romani coluerint, testabantur tot fana & luci, tot delubra, tota Asia & Europa opulentis donarijs magnificè consecratis extructa. Anaphora in principijs uersuum uehementiam in præcipiendo auget. Supera.] deuince hostijs, & persoluendis uotis. Sic deniq;.] Clausula huius præcepti, de religione & colenda Iunone, quæ constat caussa finali à spe commodorum. Transit postremùm ad res Italicas. Hic unum illud monet, ne omnino commutat, quin Sibyllam adeat. Digreditur statim à præcepto in prosopographiam Sibyllæ, à loco, & consuetudine uatis in reddendis oraculis. Huc.] in Italiam post longos errores & exhausta pericula.

Cumæam] Cumæ in intimo sinus Puteolani recessu, ubi fermè Italia angustissima est, tum fuêre sitæ, in ipso littore, qua parte fœlicissimus Campaniæ ager se explicat. Haud procul inde amnis Vulturnus aberat. Ibi Misenum promontorium, Baiæ, lacus Lucrinus & Auernus & Cimmerium oppidum. In Phlegræis campis, temporibus Latini Syluij, qui Albam condidisse existimatur, à Cumæis et Chalcidensibus ex Eubœa Hippoclis & Megasthenis ductu profectis, Cumæ conditæ fuerunt. Duces ita inter se conuenerant, ut altera gens urbi nomen daret, alterius colonia diceretur. Atq; ita euenisse aiunt, ut à Cumæis sit loco nomẽ factum, & Chalcidensium dicta sit colonia. ἡ ἐν Ἰταλίᾳ Κύμη τῆς Καμπανικῆς μοίρας, ἑλληνικὸν ἐστιν, Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων ἀρχαιότατον κτίσμα, συμφωνησάντων τῶν μὲν ἵνα τὸ ὄνομα ἔχοι ἡ κτισθησομένη πόλις, τῶν δὲ ἵνα ἡ ἀποικία λέγοιτο· διὸ καὶ νῦν Κύμη καλουμένη Χαλκιδέων λέγεται ἀποικία. οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἱπποκλῆς τε ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεὺς ἦσαν. Hæc loca propter Baias & proximas aquas calidas mirum in modum ad delicias & morborum remedia conducebant. Dionysius Eretrienses earum conditores fuisse prodidit, qui à Gallis & Cumæis postea pulsi fuerunt. Circa Cumas uestigia quædam fabulosæ necyomantiæ, quæ extat in Odyssea, ostenduntur: ut Styx, palus Acherusia, Acheron, calida lauacra uice Pyriphlegetontis. Est & effossum aquarum emissarium occultum & subterraneum, decursus exitusq́ habens. Huc qui ingrediuntur, noctu ingrediuntur & egrediuntur: ut uel hinc colligere sit, illic eos, de quibus apud Homerum est, Cimmerios sitos esse. Quod ipsum item apparet circa uicinam Neapolim. Diuinosq́ lacus.] Per hos, ut dixi, descensus ad inferos creditus fuit. Proximè enim adiacent lacus Lucrinus & Auernus. Sed Auernus (Græcè ἄορνος) ob id Plutoni consecratus fuit. est enim auibus inaccessus, ob sulphureum, quem expirat, & grauissimum odorem. Testatur istud ipsum Lucret. lib. sexto:

Principiò quòd Auerna uocant, non nomen id ab re
Impositum est, quia sunt auibus contraria cunctis.

Syluis.] Lacum Lucrinum & Auernum adeò inter se uicinos fuisse memoriæ proditum est, ut maximis tempestatibus interdum coniungerentur. Hos syluarum densitate per longam uetustatem obductos, Cæsar repurgauit: portumq́ Iulium mari in utrumq; immisso fecit. Hic à quibusdam postea modò unda Iulia, modò opus Iulium appellatum fuit. Euagabor liberius. Sunt authores qui tradũt, Herculem post Phlegræam pugnam inter Misenum & Puteolos, aggerem M. passuum opposuisse mari in Auernum restagnanti, quà Ibericas boues egit: & id opus Octauium Cæsarem, fluctibus penè deiectum, 20. seruorum millibus manumissis instaurasse. idq́ tempore hyberno. Alij Agrippæ hoc adscribunt. Hinc obiectu molis commodius Lucrinus enauigari poterat. Quem quidem modico ostio excipiebat Auernus, septus quinq; stadiorum ambitu, sed supercilio undiq; arduo. Huius aquam quamuis lympidam, profunditas cæruleam efficit. Huc Vlysses magicis sacris operaturus, profectus fuisse creditur, ubi inferorum uaticinia edebantur, & defunctos inde euocari solitos opinio fuit: adeò, ut à fonte proximo, qui in mare funditur, tanquam Stygia unda, accolæ religiosè abstinuerint.

nuerint. Ibi Cimmerios subterraneos specus habitasse, quidam persuasum habuerunt, & commercia inter ipsos in cauernis occultis fuisse. Sed & aduenas oraculorum ergò se huc contulisse, & ab illis profundissimis speluncis excipi solitos. Huic genti uictus ex metallorum effossione quæsitui fuit, & diuinationis mercede. Tradunt & hos occulta latrocinia exercere solitos, neque unquam solem aspicere, & noctu hiatum ingredi. Auerna.] Lycophron uocat λίμνην ἄορνον. Quem locum interpres illustrans, ἄορνος, inquit, καὶ ἄορνος λίμνη περὶ κύμην. περιφέρεια δὲ λίμνην διτομῆ περιεσφιγμένη. ἔχει δέ, ὥς φασί τινες, αὐτὴν τὸ ὕδωρ κυάνεον. ἐπικλήθη δὲ ἄορνις, ὅτι οὐδὲν ὄρνεον δύναται αὐτὴν περιπτῆναι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν σκοτεινὴν καὶ μεγάλην. καὶ ὁ μὲν λυκόφρων λίμνην λέγει τὴν ἄορνον, καὶ ἕτεροί τινες περὶ τὸν ἠριδανὸν λίμνην θερμὴν ἐξιοῦσαν φασίν, ὡς οὐδὲν ζῶον γίνεται· τελευτᾷ γάρ. ἐκεῖ δὲ λέγουσι γίνεσθαι τὰ κατὰ τὸν φαέθοντα. Sed de his suprà commentati sumus. Insanam.] Sibyllam ἐνθουσιασμένην, diuino furore afflatam, Erythræam uidelicet, quæ his temporibus ibi claruit. Extat huius uaticinium de partu uirginis, regem æternum lacte suo educaturæ: deq; Magis, puerum Christum triplicibus muneribus honoraturis. Varro in lib. quos de diuinis rebus ad Cæsarem scripsit, decem id genus mulieres fuisse fatidicas prodidit, cui adstipulatur & Suidas: Persidem siue Chaldæam, cui nomen proprium fuerit Sambethæ. hæc omnium uetustissima fuit. meminit eius Nicanor, rerum ab Alexandro gestarum scriptor. Secunda fuit Libyca, quam in Lamiæ proœmio celebrauit Euripides. Sequuta hanc fuit Delphica, ἡ ἐν δελφοῖς τεχθεῖσα inquit Suidas. Quarta Cumæa, quæ & Italica quibusdam dicta fuit, & Cimmeria, ἡ ἐν κιμμερίᾳ ἰταλίας. huius Neuius in bello Punico, Piso in annalibus, Chrysippus in libro de rebus diuinis mentionem fecerunt. Quinta memoratur Erythræa ἡ πρὸ τοῦ τρωϊκοῦ προειρηκυῖα πολέμου. hanc Apollodorus Erythræus suam appellauit ciuem. hæc præterquàm Troianum bellum prædixit etiam Ilij excidium fuit uaticinata. eadem affirmauit, Homerum mendacia splendida scripturum. huius uiuacitas apud authores etiam in prouerbium abijt. quare à Marone in sexto, longæua sacerdos appellatur. Sextam Samiam produnt, cui nomen fuit Phyto. huius nomen Eratosthenes celebre in Samiorum annalibus fuisse scriptum reliquit. Septimam Cumæam numerant, quæ & Amalthæa & Hierophile dicta fuit. inuenio pro Hierophile, Demophile scriptū. hæc Cumis claruit, uenitq; ad Tarquinium cum libris, in quibus, ut ipsa dicebat, Romana fata inerant. de hac narratio extat apud Gellium in Noctibus Atticis, & Lycophron in Cassandra eam celebrat. hanc quidam authores sunt, Deiphoben uocitatam. Octaua ordine floruit Hellespontia, nata in uico Marmisso, circa Gergition: uel, ut alij, in agro Troiano. αὕτη, inquit Suidas, τῆς ἐν γεργιθίας ποτὲ τρωάδος ἐτύγχανον ἐν καιροῖς σόλωνος καὶ κύρου. Nona, Phrygia, & ipsam Hellesponticam natione Varro memorat. hanc Anticyræ uaticinatam inuenio. Vltimo loco Tiburtinam ponunt, nomine Albunæam. huius simulacrum postea in Aniene repertum ferunt. Plinius id Sibyllæ fuisse negat. His decem, quidam addunt Europæam, & Agrippam. Multa hæ fatidicæ fœminæ uerissimis oraculis euentura cecinere: de imperio Romano, de Græcis, Deo, sanctis, impostura Antichristi, diuersis insulis & regionibus: sed nominatim de Christo, quæ omnia manifesta fide euenere. Quamobrem Aegyptij non temerè crediderunt, diuinum spiritum muliebrem sexum mansisse. Sibyllarū oracula multis seculis abstrusa fuere: quorum fragmenta apud ueteres scriptores, Augustinum, Lactantium, Sozomenum in histor. Trip. leguntur. ἐκ τῶν σιβυλλιακῶν λόγων emisit nuper Xystus Betuleius Augustanus, homo doctus & diligens, & summi iudicij uir. Sibyllam quidam dictam uolunt ἀπὸ τοῦ σιὸς, deo, Aeolicè: & βυλῆς, consilio, pro βουλῆς. Suidas tamen Romanam dictionem esse credit, & signare uatem. σίβυλλα ῥωμαϊκὴ λέξις ἐστίν, ἑρμηνευομένη προφῆτις, ἤγουν μάντις· ὅθεν ἑνὶ ὀνόματι αἱ θήλειαι μάντιδες ὠνομάσθησαν. σίβυλλαι τοίνυν, ὡς πολλοὶ ἔγραψαν, γεγόνασιν ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις, δέκα τὸν ἀριθμόν. Hinc uerbum σιβυλλιᾶν, ἀντὶ τοῦ χρησμὸν ἐρᾶν καὶ ἐπιθυμεῖν, ἢ ἀπατᾶσθαι, καὶ μαντικῶς ἔχειν, χρησμοὺς φαντάζεσθαι. χρησμολόγος γὰρ ἡ σίβυλλα, ἢ μέγα φρονεῖ καὶ ἐπαίρεται. Aristophanes, ᾄδει δ' ὁ χρησμός. ὁ δὲ γέρων, σιβυλλιᾷ. ἢ ὅτι χρησμῳδεῖ, φησίν, ἐπειδήπερ τὴν πρεσβείαν τῆς ἀπαγγελίας οὐκ ἐψεύσατο. ἀλλ' ἐν ταῖς εἴκοσιν ἡμέραις, αἷς ἐπηγγείλατο τοὺς λακεδαιμονίους αἰχμαλώτους ἄγειν, ὥσπερ μαντευσάμενος τὴν ὑπόσχεσιν, ἦλθεν ἄγων. καὶ σιβύλλειον λέγεται, τὸ τῆς σιβύλλης. Rupe.] A' loco. Indicat obscurè, subterraneū locū illū Necyomantices Homericæ circa oppidū Cimmeriorū ad Cumas: aut certè non multo indè remotā altam rupem. Folijsq;.] Huic mos erat in palmarum folijs oracula tradere, teste Varrone. quem & hoc loco sequutus est poëta, ut in sexto:

—— Folijs tantum ne nomina manda,
Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.

Itaq; huius Sibyllæ folia prouerbij uice celebrātur: de rebus uehementer ueris, quæq; indubitata uideri uolumus: haud secus atq; τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος. Aristophan.

ἐν τῇ εἰρήνῃ, οὐ γὰρ ταῦτ' εἶπε σίβυλλα.

Et Iuuenalis:

Credite me uobis folium recitare Sibyllæ.

Porrò autem, quæ sequuntur, pertinent ad peculiarem huius consuetudinem in edendis oraculis. Cauo saxo.] rupe excauata, quam paulò antè altam rupem dixit. Tapinosis. Inconsulti.] consiliorum incerti, sine consilio. Odere.] tristes, & irati: quòd spe destituti, incerti abire cogantur. Sedem Sibyllæ, ipsam rupem per copiam, uocat. Plinius: Ex fœminis in Sibylla diuinitatem fuisse quandam, & societatem nobilissimam cœlitum: ut inter uiros apud Græcos, in Melampode, Calchante, & Mopso: & apud Romanos, in Martio uate, & Nauio augure. Idē testatur, trium Sibyllarum statuas Romæ, reliquis immores positas fuisse. Postremò duo utilia pariter & necessaria accuratè identidem monet, ut uatem relictis omnibus rebus omnino adeat, & uatem ad canendum precibus inducat, ne si in folijs scribat, inanem operam aliqua aduersa fortuna sumat. Hic.] Cumis. Vbi eò perueneris, nullum damnum moræ tanti tibi sit, quin contemptis sociorū querelis, neglecto etiam uento quamuis secundo, Sibyllam adeas. Dispendium, in hoc significatu contrariū est compendio. Sinus.] carbasa secundo uento implere. nam medium ueli uentorum flatu curuati, sinum uocat. Cæterùm sinus eam partē signat, quæ media est intra brachiorum & pectoris cōplexū. Et laxitas uestium supra cincturam. Sinus item maris, quem littora suo cōplexu inter terras efficiunt. Sinus oculorum, lacrymarum receptacula.

Porrò

A *Porrò latius huius significatio patet, quàm ut hic explicari posiit: & alibi de hoc annotatum est.* Ipsa.] *ne omnino scribat in palmarum folijs: nam ea res periculũ inanis operæ habitura esset.* Vocemq́.] *Periphrastica expolitio: quid enim aliud est uocem resoluere, quàm loqui?* Illa tibi.] *Caussa ab utili: Illa tibi mores & ingenium gentis, cum qua tibi negotium erit, edisseret: compendiò ostendet, quæ bella cum quibus populis erunt gerenda. Postremò uiam tibi monstrabit, qua pericula & res dubias declines: qua ratione, qua spe in perplexa fortuna animum infractum habeas, & bene speres.* Fugiasq́.] *Polysyndeton, declines pericula, & feras res ambiguas.* Cursus.] *rationem nauigandi in fatalem Italiæ partem commonstrabit.* Hæc sunt] *Clausula summaria totius antegressæ monitionis: hac exhortatur ducem Troianum, ad Troiam sua uirtute uehendam. Et obiter excusat occupatione, quamobrem ipse reliqua non aperiat: prohiberi se à numine.* Factis.] *Aliàs, fatis: ut fatorum auxilio patriam uirtute militari illustret.* Ad æthera.] *Hyperbole.*

ARGVMENTVM.

Liberalitatem Heleni regis describit erga Troianos: eiusq́ munera uehementer extollit.

Quæ postquam uates sic ore affatus amico est,
Dona dehinc auro grauia, sectoq́ elephanto
Imperat ad naues ferri, stipatq́ carinis,
Ingens argentum, Dodonæosq́ lebetes:
Loricam consertam hamis, auroq́ trilicem:
Et conum insignis galeæ, cristasq́ comantes,
Arma Neoptolemi: sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additq́ duces.——
Remigium supplet, socios simul instruit armis.

NASC. Auro grauia.] *à materia & ab opulentia.* Sectoq́ elephanto.] *Græcè dixit, pro ebore. ita quoq́ in 3. Georg.*

» *In foribus pugnam*
B *ex auro, solidoq́ elephanto.*

Stipatq́ carinis.] *regis liberalitatem amplificat, & à communi ad separatam munerum regis descriptionem transit.* Dodonæosq́ lebetes.] *à regione uasa commendat. Pyerius Donati auctoritate suffultus, lebetes poculorum esse genera scriptum reliquit: quo sensu hic accipiendum esse significare uidetur. ego uerò quî id fieri posiit non uideo: nam cùm Dodonæas poëta addiderit, ex ære fuisse liquido monstrat, & ex ære pocula non fiebant. uasa ergo fuisse dicendum est, uarijs rebus apta, ex ære Dodonæo conflata. est autem Dodona ciuitas Epyri: in qua conflabatur genus quoddam æris optimum, admodum resonans: ex quo etiam bracteæ æneæ fiebant: unde in prouerbium cessit, ære Dodonæo loquacior.* Arma Neoptolemi] *uel ad commendationem armorum Neoptolemi mentionem fecit quasi dixerit magni Imperatoris. ut:*

» *Præterea sceptrum, Ilione quot gesserat olim*
» *Maxima natarum Priami.*

B *Aut ad insultationẽ illius: quod uictus uictoris arma possidet. ut paulò antè hoc in eodem libro.*

» *Aere cauo clypeum, magni gestamen Abantis*
» *Postibus aduersis figo, & rem carmine signo.*
» *Aeneas hæc de Danais uictoribus arma.*

Sunt & sua dona parenti.] *decorum, quod Græci τὸ πρέπον uocant in tradendis muneribus obseruandum fuit, ut quod cuiq́ aptum, conueniensq́ esset traderetur. Aeneas uir fortis galeam, & thoracem, Anchises senex seni congruentia accipit, quæ uerò, aut qualia fuerint Anchisæ dona, non memorat.* Socios simul instruit armis.] *nimirum armis, equis, & commeatu. ex quo regis munificentia magis etiam elucet, quod neminem à se indonatum dimisit.*

LAMB. Hort. *Commemorat hospitalia munera, quæ priscorum mortalium consuetudine Aeneæ digressuro, tum hospiti, tum ciui suo, Helenus donarit. Et in primis hoc loco imitatus est Homerum, ut paulò pòst demonstrabitur.*

Ore] *Pleonasmus.* Grauia.] *Ectasis. extendit uocalem breuem in cæsura.* Elephanto.] *ebore polito. synecdoche.* Stipat.] *densat cumulat.* Dodonæosq́.] *Amplificatio narrationis, ab enumeratione donorum. Pausanias Dodonam Thesprotidis urbem fuisse: Stephanus uerò, Molossidis in Epiro, scribit: cui astipulantur Strabo, Plinius, Mela. Homeri scholiastes lib. secundo Iliados Pausaniæ assentitur, & eum locum situm ad septentrionem Thesprotiæ ait.* χωρίον ἐν ὑπερβορίῳ τῆς θεσπρωτίας, ἱερὸν Διὸς, ἔνθα τὸ ἐν τῇ Δωδώνῃ μαντεῖον τοῦ Δωδωναίου Διός. *Hanc dictam uolunt, à Dodone nympha Oceanitide. nonnulli à Dodone Iouis & Europæ, Dodonem & Dodonam nuncupant. Hic templum fuit Iouis Dodonæi oraculo celebre Herodotus testatur in Euterpe, hoc inter omnia Græciæ oracula fuisse antiquissimum. De cuius origine quid referat, nõ pigebit adscribere.* τάδε Δωδωναίων φασὶν αἱ προμάντιες, δύο πελειάδας μελαίνας ἐκ θηβαίων τῶν αἰγυπτίων ἀναπεπταμένας, τὴν μὲν αὐτέων ἐς λιβύην, τὴν δὲ παρὰ σφέας ἀπικέσθαι. ἱζομένην δέ μιν ἐπὶ φηγὸν, αὐδάξασθαι φωνῇ ἀνθρωπηίῃ, ὡς χρεὼν εἴη μαντήιον αὐτόθι Διὸς γενέσθαι, καὶ αὐτοὺς ὑπολαβεῖν θεῖον εἶναι τὸ ἐπαγγελλόμενον αὐτοῖσι, καί σφέας ἐκ τούτου ποιῆσαι. τὴν δὲ ἐς τοὺς λίβυας οἰχομένην πελειάδα, λέγουσιν ἄμμωνος χρηστήριον κελεῦσαι τοὺς λίβυας ποιέειν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο Διός. *Id est: Duæ fusei coloris columbæ uno tempore ex Aegypto deuolarint, quarum una in Aphricam, altera ad ipsos (in Epirum) uenerit. Hæc phago insidens, humana uoce loqui cœpit, in eo loco Iouis oraculũ condi oportere, seq́ interpretem futuram: fore, ut ea quæ ibi prodita essent, certò euenirent. Pari ratione, eam quæ in Libyam delata fuit, aiunt Ammonis oraculũ Aphros condere iussisse. est enim & hoc ipsius Iouis. Idem author eodem loco multa alia annotauit de Dodonæorum sacerdotibus, de columbis, quæ hoc loco non operæ est referre. Sed inter cætera, duas barbaras fuisse mulieres, quæ à stridore columbæ dictæ fuere. Mirum ni hæ columbæ impuri spiritus fuerint, qui ea specie Aphricæ & Europæ uno sunt tempore insidiati, ut cæcos mortalium animos tenebris abunde inuolutos, maioribus, & quidem inextricabilibus malis immergerent. Ab hoc dæmone è fago, uel (ut alij) quercu uaticinante, Alexander Molosinus, & multi alij mortales turpiter decepti fuerunt. Et fuerunt qui illas*

Sibyllas, si dijs placet, crediderint. Strabo indicat, hoc oraculum tandem perijsse: & Plutarchus adducit caussas in libello peculiariter ea de re edito. Eustathius existimat, non columbam, sed quercum ipsam fuisse, quæ consulentibus futura responderit. Thrasybulus uerò huiusmodi refert historiã. Deucalion post memorabile illud suæ tempestatis diluuium, cùm uenisset in Epirum, oraculum consuluit in quercu. Reddito ei à columba diuino responso, collectis undecunq; ijs qui ex diluuio supererant, locum illum incolere cœpit. Vlysses apud Homerum lib. Odyss. 14. in hospitio Eumæi subulci, huius quercus Dodonææ mentionem inter alia fabulæ de se ludibria facit:

τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ,
ὅπως νοστήσῃ ἰθάκης ἐς πίονα δῆμον.

Quem locum explicans Didymus, hanc historiam refert ex Proxeno. ποιμὴν κατανέμων πρόβατα ἐν τοῖς τῆς Δωδώνης ἕλεσι τοῦ πέλας, ὑφείλετο τῶν καλλίστων, καὶ ἀπαγαγὼν εἰς τὴν οἰκείαν αὐλὴν, ἐφύλασσεν. ὅθεν φασὶ τὸν δεσπότην ζητεῖν παρὰ τοῖς ποιμέσι τὰ κεκλεμμένα πρόβατα. μὴ εὑρόντα δὲ, ἐρωτᾷν τὸν θεὸν, τίς ἔστι. τὸ δὲ πρῶτον φασὶ τὴν δρῦν φωνὴν ἀφεῖναι, ὅτι τῶν ἀπολωλότων ὁ νεώτατος. ἐξετάσαντα δὲ τὸ λόγιον εὑρεῖν παρὰ τῷ ποιμένι νεωστὶ βοσκήσαντα τῷ χωρίῳ. ἀπελαθεὶ δὲ λέγονται οἱ ποιμένες. ἦν δὲ τὸ ὄνομα Μάνδυλας. τοῦτον δὲ λέγεται προσοργισθέντα τῇ δρυῒ, θελῆσαι αὐτὴν ἐκκόψαι νύκτωρ. πελειάδα δὲ ἐκ τοῦ στελέχους ἀνακύψασαν ἐπιτάξαι, μὴ τοῦτο δρᾶν. τὸν δὲ ἐκπλαγέντα μηκέτι τοῦτο τολμῆσαι, μὴ θήγειν τοῦ ἱεροῦ ταῦτα δένδρα. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τόλμημα μηνῦσαι αὐτῷ τοὺς ἠπειρώτας. ὅθεν καὶ λαβόντας δίκην ταύτην εἰσπράξασθαι, τῆς αὐτοῦ ὑπομονῆς τὸν μάντιν προάγειν. Hinc Dodonides nymphæ septem stellæ dicuntur in capite Tauri, quæ & Atlantides nuncupantur, & Pleiades. Erat circa hanc quercum fons sacer Ioui Dodonæo, qui cum frigidus esset, & faces immersas extingueret, ut alij, procul autẽ admotas etiam accendebat. Quercum istam fatidicam, Sophocles πολύγλωσσαν, hoc est, garrulam & loquacem: Pausanias in Arcadicis, inter alias arbores diuersas diuersis dijs consecratas, quæ diutissimè floruerint, hanc quoq; quercum recenset.

Lebetes.] huius optimum æs, ut Corinthium, fuisse, quidam tradiderunt. Cæterùm Δωδωναῖον χαλκεῖον, apud Græcos pariter & Latinos in prouerbium cessit, de homine improbæ & importunæ loquacitatis. Erasmus ex diuersis scriptoribus parœmiæ originem ostendit. In Dodona duæ fuerunt sublimes columnæ, in altera peluis ærea, in altera pensile pueri simulacrum flagellum æreum manu tollentis. Quoties autem uentus uehementius flasset, fieri consueuit ut scutica impulsa crebrius lebetẽ feriret. Is autem percussus tinnitũ reddebat, multum temporis durantem. At Suidas tradit ex quodã Damone, Iouis Dodonæi A oraculum lebetibus æreis undiq; septum fuisse, ita coniunctim collocatis, ut inuicem contingerent. Δήμων γάρ φησιν, ὅτι τὸ τοῦ Διὸς μαντεῖον ἐν Δωδώνῃ λέβησιν ἐν κύκλῳ περιείληπται. τούτους δὲ ψαύειν ἀλλήλους, καὶ κρουσθέντος τοῦ ἑνὸς, ἠχεῖν ἐκ διαδοχῆς πάντας, ὡς διὰ πολλοῦ χρόνου γίνεσθαι τῆς ἠχῆς τὴν περίοδον. Ἀριστοτέλης δὲ ὡς πλάσμα διελέγχων, δύο φησὶ στύλους εἶναι, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου λέβητα, ἐπὶ θατέρου δὲ παῖδα κρατοῦντα μάστιγα. ἧς τοὺς ἱμάντας χαλκοῦς ὄντας, σειομένους ὑπ' ἀνέμου τῷ λέβητι προσκρούειν. τὸν δὲ τυπτόμενον ἠχεῖν. Hac quoq; ratione & Iupiter Dodonæus fuit dictus, παρ' ὅσον ἐν Δωδώνῃ τῆς θεοπρεπίδος ἐτιμᾶτο. Idem author mulieres fatidicas in quercu ibi uaticinari solere, ἐν ᾗ ἵστατο δρῦς, ἐν ᾗ μαντεῖον ἦν γυναικῶν προφητίδων. καὶ εἰσιόντων τῶν μαντευομένων, ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρῦς ἠχοῦσα. αἱ δὲ ἐφθέγγοντο, ὅτι τάδε λέγει ὁ Ζεύς. καὶ ἀνδριὰς ἵστατο ἐν ὕψει ῥάβδον κατέχων. καὶ παρ' αὐτὸν λέβης ἵστατο, καὶ ἔπαιεν ὁ ἀνδριὰς τὸν λέβητα. ἐξ οὗ ἦχός τις ἐναρμόνιος ἀπετελεῖτο. Ad has pelues respexit poëta. Et quia necessum erat, ut uno aliquo lebetum percusso, ut indicat Græcus, uicissim omnes resonarent, B sonitu mutuo contactu ab alijs ad alios succedente, in garrulos torquetur prouerbium. Hoc miraculum Ausonius eleganti uersu complexus est:

Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni.

Chrestomathiæ author, χαλκεῖον ἦν, inquit, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔχον ὑπερκείμενον ἀνδριάντα, κρατοῦντα μάστιγα χαλκῆν, ἀνάθημα Κορκυραίων. ἡ δὲ μάστιξ ἦν τριπλῆ, ἁλυσιδωτὴ, ἀπηρτημένους ἔχουσα ἐξ αὐτῆς ἀστραγάλους. οἱ πλήττοντες τὸ χαλκεῖον συνεχῶς, ὁπότε αἰωροῖντο ὑπὸ τῶν ἀνέμων, μακροὺς ἤχους ἀπειργάζοντο. ἕως ὁ μετρῶν τὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἤχου μέχρι τέλους, καὶ ἐπὶ υ προελθεῖν. ὅθεν ἡ παροιμία ἐλέχθη, ἡ Κερκυραίων μάστιξ. Illud autem haudquaquam prætereundum est: prouerbium, æs Dodonæum, Plutarchum existimare torqueri posse in sordidos, & quantumuis pusilla de re querulos. Hamis.] Sunt aũt hami propriè unci, quibus pisces capiuntur. Vsurpatur pro ferreis instrumentis, quibus sepiuntur area. Auroq;.] Endyadis, pro hamis aureis: à materia. Trilicem.] Liciũ est lignum oblongum & teres, cui implicatur à textoribus stamen.

Conum.] Conus, nux pinea à Græcis appellatur. Hinc C Geometræ, huiusmodi figuram conum uocant. Ab cuius similitudine, curuaturæ, quæ sunt in summitate galeæ, in qua cristæ ponuntur, per translationem coni dicuntur. Comantes.] comatas. Arma.] Appositio: à possessoris dignitate. Parenti.] Anchisæ. Addit.] Repetitio. Remigium.] & remos, & remigum turbam: accipitur & pro agitatione remorum. Transfertur & ad aues, Remigium alarum.

ARGVMENTVM.

Anchisæ classem paranti, atq; iter arripienti Helenus Italiam in conspectu quidem positam monstrat, sed eam longo circuitu arripiendam docet.

Interea classem uelis aptare iubebat
Anchises, fieret uento mora ne qua ferenti,
Quem Phœbi interpres multo cõpellat honore:
Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis:

NASC. Coniugio Anchisa.] huius orationis exordiũ Anchisæ laudibus abundat. summuntur autem hæ laudes cùm ex singulari quadã dignitate, quòd dignus fuisse uisus est, qui Veneris coniugio frueretur: tùm ex diuina

Ecce tibi Ausoniæ tellus, hanc arripe uelis.
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô fœlix nati pietate, quid ultra
Prouehor? & fando surgentes demoror austros?

A uina quadam illius felicitate: qui dijs charus, ex patrijs ruinis bis ereptus fuit: nam Hercules, & Græci diuersis temporibus Ilium expugnarunt, obseruandum est autem, quod iam antea Anchises infelicitati suæ ascribebat, ut

" ——Satis unà superq́
" ——Vidimus excidia.

nunc illud ab Heleno in laudem conuerti.

Ecce tibi tellus.] ἀντικνῶς: nam ex Epiro Italia optimè perspicitur. tibi, uerò ἐμφατικῶς quam fata promittunt. uel quæ pietati Aeneæ debetur. aut certè innuit Italiæ partem illam duntaxat uisurum, quam ei digito demonstrat. Et tamen hanc pelago.] à necessitate: Seruius interpres hic ἀνακόλουθον agnoscit. nam subintelligendum putat. quanquàm uicina sit.

Vade, ait, ô fœlix.] concludit Anchisæ felicitatem extollens ex pietate nati: & occultè præproperam illius mortem significare uidetur quando non ex longinquitate il-
B lius uitæ, aut aduentu in Italiam, sed ex sola nati pietate eum felicem esse memorat. Seruius hanc iterationem notat: quæ profectò annotatu digna esse uidetur. nam cùm antea compellat dixisset, intulit modò, ait. quod iterum in quinto Aeneid. fecisse apparet lege eius commentaria.

LAMB. Interea.] Transitio ad consilium de apparanda clas-
Hort. se, ut aliquando è Butroto soluant. Classem uelis.] Hypallage, pro uela classibus aptare iubebat. Fieret.] A caussa finali: ne uento secundo ipsi essent in mora.

Phœbi interpres.] Periphrasis uatis Heleni. Alloquitur honorificè Anchisen. Est autem hic locus ad sensum communem delineatus. Nam inter alia societatis humanæ officia, ita natura comparatum est, ut affecti nescio quo modo erga eos simus qui à nobis sint discessuri, & ipsis non solum bene precemur, uerùm etiam monumenta & pignora mutuæ beneuolentiæ inter absentes largiamur. Deinde, ut datis dextris, arctæ ac indissolubilis amicitiæ symbolo, multis uerbis abeuntibus salutem optemus. Atque hunc morem priscis obseruatum, hoc loco celebrat Maro: & ante Maronem multo antè Homerus, & post eum
C omnium seculorum scriptores. Iam si hunc locum diligenter excusserimus, primum poëtæ admirabile iudicium in decoro, deinde affectus tum in uerbis, tum in rebus deprehendemus. Coniugio] Principium salutis in digressu à senibus. Habetq́ orationem, exhortationem ad capessendam Italiam. In exordio beneuolentia ducta est à personæ Anchisæ dignitate, cui hoc nomine fœlicitatis portionem tribuit, quòd Veneris consuetudine dignus sit habitus. Hoc stuprum sanctiori nomine coniugium uocat. Superbo.] nobili, & pleno maiestate. Dignate.] digne habite. Cura deûm.] Appositio, quem dij curant. Boni deo curæ sunt. Bis.] Confirmat ab antecedentibus exemplis. Pergameis.] Troianis, antonomasia. Bis eum capta urbe seruatum dicit, atq; ex hostibus elapsum. Argonautæ in expeditione Colchica è Lemno profecti ui tempestatis, (ut inter omnes conuenit) iactati, Sigæum tenuerunt. Ferunt Hesionem Laomedontis filiam per id tempus belluæ marinæ, ad periurij expiationem, expositam, Herculis interuentu seruatam: cui cum equorum iugum, quos pactus pro puella fuerat Laomedon negasset, Ilium intra decimum, à quo obsideri cœperat, diem expugnauit. Alij authores sunt, qui dicunt, Herculem hospitio prohibitum & ob eam caussam inopinatò regi bellum intulisse. Nonnulli, prædæ cupiditate & nobilium equorum fama eum commotum, in Phrygiam nauigasse. Rursum quidam existimant, quòd Herculem Ilienses inter deos nô fuissent ueneratì. Vtcunq; hæc scriptorum uarietas habet de belli caussa aduersus Laomedontem, Hesione Telamoni dono cessit. Priamus, Anchises, & nonnulli alij dimissi fuerunt. Ereptæ.] Iterum, Troia nuper capta à Græcis, saluus filij humeris in pacatū euasit. Cassandra apud Lycophronem luget patriam, quòd ter ab hostibus capta sit:

γένω γένω σε δίος κ(αὶ) τρεπλᾶ δορὸς
αὖθις πρὸς ἀλκὴν καὶ διαρπαγὰς δόμων.

Primum omnium expugnatum fuit Ilium ab Hercule, ob suprà memoratas caussas. Rursum per incursionem Amazonum ut testatur Homerus lib. 3. Iliad.

ὅτε τ' ἦλθον Ἀμαζόνες ἀντιάνειραι.

Postremò à Græcis, propter Helenen. Ne illud quidem hoc loco omittendum duxi, quòd in Græcorum historijs proditum inuenio, Priamum antea ab ineunte ætate Podarcen dictum fuisse. Verùm urbe ab Hercule capta & incensa, cùm ipse in hostium potestatem uenisset, sororis suæ Hesiones flammeo emptus ac redemptus fuit: atque ἀπὸ τοῦ πρίαμαι emo, Priamus mutato nomine appellari cœpit. Verba interpretis Lycophronis sunt· ἡσιόνη, ὡς ἔφην καὶ πρώην, ὑφ' ἡρακλέους πορθηθείσης τῆς τροίας, ἤγετο αἰχμάλωτος σὺν τῷ αὐτῆς ἀδελφῷ πριάμῳ, ποδάρκει τότε καλουμένῳ. αὕτη δὲ τὴν χρυσῆν ἑαυτῆς καλύπτραν, ἐπρίατο τοῦτον, ὅθεν ἐκλήθη καὶ πρίαμος. καὶ κατέλιπεν αὐτὸν ἐν τῇ τροίᾳ, νομίσασα ἐξωνηθῆναι ὑπ' αὐτῆς. ὅπερ καὶ γέγονεν.

Ecce tibi.] Hortatur Anchisen ad Italiam petendam, quam digito monstrat, ut uicinam: quam tamen præternauigare cogetur ob media, quæ occurrant, pericula, quibus compendium impediatur. Et tamen.] Occupat, quod superiori oraculo opponi posset, ne pugnantia dicere, ac sibi non constare dicatur. Ausoniæ.] Vates sui impos, & numinis plenus, adhuc plura docere uelle apparet: sed à spiritu prohibitus, orationem abrumpit.

Apollo.] Agrum Lauinium ostendit. Pars illa Italiæ est, quam te tenere oporteat: hanc inquam, Apollo tibi aperit, monstratq́ remis uelisq́ petendam. Figura prouerbiali dixit, uelis arripere: neque uerò omnino ablusum ab his, Velis equisq́, remis uelisq́, omnibus neruis, manibus pedibusq́, nauibus atque quadrigis, Iouis quadrigis, & similibus hyperbolis prouerbialibus, quibus summum & extremum conatum significamus.

Vade, ait, ô fœlix nati pietate, quid ultra.] Clausula, à ualedicendi formula. Et obiter senē laudat à pietate filij. Prouehor? & fando] pluribus uerbis, quàm fas mihi est, ista prosequor: cùm te remorer, & secundus te uentus ad nauigandum inuitet? Austros.] uentos: enallage, species pro genere. Surgentes] Metaphora, ab animali ad non animal: Surgentes, pro spirare incipientes.

A

ARGVMENTVM.

Soluentibus anchoras Troianis, Andromache Ascanium ueste donat, illiq; blanditur.

Nec min⁹ Andromache digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri subtegmine uestes,
Et Phrygiã Ascanio chlamydẽ, nec cedit honori,
Textilibusq; onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hęc, manuũ tibi quę monumẽta mearũ
Sint puer, & lõgũ Andromaches testẽtur amorẽ,
Coniugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorũ,
O' mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.

Digressu mœsta supremo.] *πάθος. nõ enim nisi graui dolore affici poterat ex eorũ digressu, de quorum aduentu lætitiam incredibilem ceperat.* Fert picturatas.] *mire personarũ τὸ πρέπον hoc in negocio seruatur. nam mulier puero donat textilia: purpura distinctas uestes: quasi prætextam designet, quæ puerorum indumentum est, inde chlamydem præbet, quæ uestis militaris fuit, ut eum non solum ad uirtutem excitet, sed ut etiam uestigia quædam auitæ uirtutis se in eo cognouisse planum faciat. qua in re Maronem Homero & acutius uidisse, & subtilius iudicasse liquido perspicitur: qui libro Odyss. 15. Helenam Telemachum ueste donantem facit: quam uxori suæ det, cum illam duxerit. ita enim scribit Homerus.*

» *Δῶρον τοὶ καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι,*
» *μνῆμ' ἑλένης χειρῶν πολυηράτου ἐς γάμου ὥρην*
» *σῇ ἀλόχῳ φορέειν.*

Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori.] *duplex hic commendatio est, altera uestis, altera Ascanij: sed illa latens, hæc aperta: nam in ueste duo designantur, &, quod Phrygia est, id est, ex genitali solo. ex eoq; loco, unde ille natus, eductusq; fuerit. & quod talis est, ut non cedat dignitati Ascanij, quasi dixerit paria facit cum dignitate Ascanij. uel ita intelligendum est, non cedit honori suo Andromacha ut regina atque augustiss. matrona dignis sua dignitate muneribus Ascanium donet. contra uerò in Ascanio futuram esse uirtutem ex muneris qualitate insinuat: quod eum Chlamyde donat ueste militari: nam in puero signa futuræ uirtutis apparere possunt: at uirtus existere non potest unde est.*

» *Ecquid in antiquam uirtutem, animosq; uiriles*
» *Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?*

Textilibusq; onerat donis.] *Helenus rex auro, argento, equis, & armis uirum fortem donauit: Andromacha mulier textilia puero impertit, uilioris quidem pretij munera, sed ipsius manibus facta quæ illi offerens ait.*
Accipe & hæc manuum tibi.] *fœmina suo beneficio, atque opere sui quoque nominis memoriam in puero conseruari uult, non quòd famæ inseruiat, sed ut amoris erga illum sui æternum, si fieri possit, pignus, ac monumentum appareat. munus igitur suum uehementer extollit, cum illud suis manibus factum ostendit: artificis enim dignitas plerunq; opus nobilitat. ut in Buc.*

» *——Pocula ponam*
» *Fagina, cœlatum diuini opus Alcimedontis.*

Coniugis Hectoreæ.] *πάθος.* Cape dona extrema tuorum.] *auget πάθος.* O' mihi sola mei.] *exclamat præ lætitia: quam ex filij similitudine capit, quem in Ascanio uidet. nisi quis libentius hic πάθος agnoscat ex dolore, propter nati iam extincti, ac miserabiliter peremti recordationem: cuius imaginem cum in Ascanio contemplabatur, Astyanacta filium intueri uidebatur.* Sic oculos, sic ille manus.] *singulas corporis partes Ascanij, intuens Andromacha mira delectatione afficitur, quasi non Ascanium, sed Astyanacta ipsum oculis cernat: hac enim distributione Ascanij corporis, naturæq; similitudinem demonstrat. Græcis εἰκὼν dicitur. sic alibi Virg.*

Omnia Mercurio similis uocemq; coloremq;, «
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ. «

Iulius tamen Rufinianus εἰκὼν hic esse negat: sed ὅμοιον B *appellat: quorum alterum ab altero ita seiungit, ut εἰκὼν fieri dicat cum perfectè formæ similes conferuntur. quale illud est Virg. in 3. Georg.*

Talis Amyclei domitus Pollucis habenis «
Cyllarus, &, quorum Graij meminere poëtæ, «
Martis equi biiuges, & magni currus Achillis. «

ὅμοιον uerò cùm ex partibus aliqua similitudo colligitur. ut hic fieri uidetur.

Sic oculos, sic ille manus sic ora ferebat. «

Cuius carminis singulas partes æquè si expendere liceat, exornatione triplici ornatum esse reperiemus: repetitione, propter idem uerbum sæpius repetitum: dissolutione, ob singula mẽbra interuallis cæsa oratione distincta: adiunctione, ob id, quia uerbum unum multa membra complectens in fine positum est. Homeri locus est ex 4. Odyss. ubi de Telemacho hæc à Menelao dicuntur.

κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες «
ὀφθαλμῶν δὲ βολαί, κεφαλῆς δ' ἐφύπερθεν χαῖται. «

Quibus in uersibus quod Homerus ὀφθαλμῶν βολὰς, id est, oculorum iactationes, mirificè dixit, interpres noster non potuit, sed gestum apposuit, cum dixit FEREBAT, *At illud mirum fuit, quod addidit.* C
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.] *ut augeret affectum memoriæ ex repræsentatione rei quæ non erat, & esset.*

LAMB. Nec minus.] *Transitio ad imbecilliorem ætatem, muliebrem & puerilem, ut utrobiq; officiorum ratio constet.* Hort.
Picturatas auri.] *quibus intertextæ uariæ rerum & animantium picturæ inerant.*
Subtegmine.] *Subtegmẽ, filum est sub stamine. Stamen in tela filum firmũ est: subtegmen uerò, ultro citroq; transmittitur. Auri subtegmine, pro aureo subtegmine.*
Phrygiam.] *acu pictam: quod Phrygum inuentum fuit. hinc phrygiones sunt appellati. Porrò aurum intertexere, cuiusmodi uestium hic mentio fit, in Asia existimatur Attalus inuenisse. Pictarum tamen uestium usum in confesso est Homeri tempestate fuisse. apud quem Iliad. tertio. Laodice, una filiarum Priami longè pulcherrima, ingentem telam texens introducitur:*

—— ἡ δὲ

A —ἡ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινε,
δίπλακα, μαρμαρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους,
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Et in Odyssea, Penelope texens telam, ac retexens, procos eludit. Textilibus.] *Expolitio.* Accipe.] *Ad eundem modum apud Homerum Odysseæ 15. Telemachus primùm à Menelao donis magnificis, inde ab Helena non minus splendidis donatus dimittitur:*

—Ἑλένη δὲ παρίστατο καλλιπάρῃος
πέπλον ἔχουσ' ἐν χερσίν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε·
δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι,
μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν πολυηράτου ἐς γάμου ὥρην
σῇ ἀλόχῳ φορέειν.—

Monumenta.] *Expressit Græcã uocem* μνῆμα, μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν: id est, *monumentum manuum Helenes. Quæcunque nos alicuius admonent, monumenta dicuntur. Et authorum scripta, & sepulchra, monumenta appellamus.* Andromaches.] *Enallage personæ, & appositio. Commendat donum à sua persona, & amplificatione ab Hectoris magni persona. Addit affectus à circunstantijs, cum ea ut extrema commendat: & cum à suis, non uerò* B *ab alienis ea proficisci dicat.* O' mihi.] ὁ πρὸς, *ab imagine absentis, ad concitandos affectus, eum dilatatione totius in partes.* Super Asty. n. ctis.] *imagine. Homerus Iliados 6. etymon huius nominis reddit, loquens de Andromacha, quæ Hectorem, ne in prælium uaderet, intra muros retinere conabatur:*

ἥ οἱ ἔπειτ' ἤντησ', ἅμ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ,
παῖδ' ἐπὶ κόλπον ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ.
τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ'. οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

Cæterùm expressit hunc locum Maro, ad eum qui est Odyss. 4. ubi Menelaus de Telemacho ita uerba ad Helenem facit:

κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες,
ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται,
καὶ νῦν, &c.

Vt Vlysses in Odyssea magnificis donis ab Alcinoo cumulatus dimittitur: ita hoc loco Aeneas ab Heleno uale digressurus. Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.] *Pathos à collatione ætatis utriusque. Illud interim hic expendendum est, quòd Andromache filio spoliatam se dicat: cum secundum quosdam scriptores, Hectoris filij Scamandrius, qui & Astyanax, eiusque fratres, post 22. annum ab exciso Ilio, à Neoptolemo dimissi, auxilio Heleni patrui, Antenoridis pulsis, regnum paternum recuperarint: & cum his Ascanium quoque Troiam repetiuisse. Aiunt eum, Aenea, publica fide à Græcis accepta, profecturo in Italiam, in agrum Dascilitim, locorum accolis id petentibus, missum fuisse. Sed poëta eos maximè sequitur, qui tradunt, capta Troia Astyanactem & omnes Hectoris liberos, ne qua regia stirps superesset, è muris præcipitatos fuisse.*

ARGVMENTVM.

Decedens Aeneas Buthrotio, Heleno, ac reliquis bene precatur: eorumque felicitatem extollit per comparationem infelicitatis suæ, sociorumque suorum: quod illi quietas iam sedes repererunt, ipse uerò cum labore maximo futuras, & quasi fugaces inquirit.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Viuite fœlices, quibus est fortuna peracta
Iam sua: nos alia ex alijs in fata uocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandũ,
Arua neque Ausoniæ semper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Troiamque uidetis,
Quam uestræ fecere manus: melioribus opto
Auspicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.
Si quando Tyberim, uicinaque Tybridis arua
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatasque urbes olim, populosque propinquos,
Epiro Hesperia (quibus idem Dardanus author,
Atque idem casus) unam faciemus utramque
Troiã animis, maneat nostros ea cura nepotes.

Lacrymis affabar obortis.] πάθος *à dolore: non enim poterat absque dolore (quem lacrymæ indicabant) à suis recedere.* Viuite felices.] *pro gratiarum actione ho*C*spitibus felicitatẽ precatur.* Nos alia ex alijs.] πάθος *à perpetuitate laborum, & calamitatum: unde latens emergit.* ἀντίθεσις, *illos felices: quia iam calamitatibus perfuncti sunt, se uerò infelicem, cui adhuc toleranda sunt fortunæ incommoda.* Vobis parta quies.] *perstat in comparatione cum amplificatione felicitatis, & infelicitatis: locumque illustrat expolitione, & antithesi.* Semper cedentia retro] *renouat* πάθος *à perpetuitate laboris. tale est illud ex 5. Aeneid.*

" —*Dum per mare magnum*
" *Italiam sequimur fugientem, & uoluimur undis.*

Effigiem Xanthi, Troiamque uidetis.] *magna felicitatis commendatio.* Quam uestræ fecere manus.] *amplificatio felicitatis. nam felices quidem erãt quod Troiam, seu effigiem Troiæ uidebant, sed eò feliciores putabantur, quia eam suis manibus fecerant. unde occultus educi potest dolor Aeneæ: q. quod maximè quærebat, ut urbem conderet, assequi non poterat. non dissimile illud est, ex 1. Aeneid.*

" *O' fortunati quorũ iam mœnia surgunt,*
" *Aeneas ait.*

Melioribus opto.] *rursus felicitatem hospitib precatur.* εὐχή. Si quando Tyberim.] *gratum se fore hospitibus pollicetur. ut in primo Aeneid.*

" —*Officio nec te certasse priorem*
" *Pœniteat, sunt & Siculis regionibus urbes,*
" *Armaque, Troianoque à sanguine clarus Acestes.*
" *Quassatam uentis liceat subducere classem,*
" *Et syluis aptare trabes, & stringere remos,*
" *Si datur Italiam socijs, & rege recepto,*
" *Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus:*
" *Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrum*
" *Pontus habet Libyæ, nec spes iam restat Iuli,*
" *At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,*
" *Vnde huc aduecti, regemque petamus Acestem.*

Gentiꝗ; meæ data mœnia cernam.] Ascanio, & qui ex eo originem habituri erant: quasi non sibi, sed posteris imperium deberetur, unde est in 4. Aen.

» Ascanium surgentem, & spes heredis Iuli
» Respice, cui regnum Italiæ, Romanaꝗ; tellus
» Debentur.

Quibus idem Dardanus auctor.] nam Helenus, & qui in Epiro erant Troiani, omnes à Dardano genus trahebant. Atꝗ; idem casus] iisdem, Troiæ casibus obnoxij fuerant omnes Troiani. Vnam faciemus utranꝗ;.— Troiam animis.] rectè animis, ut δύω σώματα, καὶ μία ψυχή. nam quæ uel natura, uel locorum intercapedine iungi non possunt, animo iunguntur. alludit autem ad fœdera quibus Epyrotæ cum Rom. coniuncti erant. & quia breue est, & irreparabile tempus humanæ uitæ, subdit. MANEAT nostros ea cura nepotes.

LAMB. Digrediens.] Pathos à gestibus digredientium: qua re pietatem suam in ciues suos ostendit. Lacrymis obortis, δάκρυα λείβων χέων, frequēs Homero. Viuite.] Exordium orationis à plausibili precatione perpetuæ fœlicitatis, post partam tranquillam sedem. Vnde ducit collationem utriusꝗ; fortunæ, qua Heleni & Andromaches sortem infinitis partibus suæ anteponendam ducit. Ad postremum promittit, aliquando futurum ut Epirus & Italia animis consocientur, idꝗ; posterorum suorum opera & uirtute. Fortuna.] Pathos à fortuna. Peractam fortunam uocat Aeneas, Heleni exactos errores, casum aduersum & seruitutem: unde in quietem tanquam ex alta tempestate eiecti ad postremùm portum tenuerint.

Hort. Nos alia] Opponit illorum fœlicitati tragicam suam sortem, fatum, & miserabilem suum casum, quo sursum ac deorsum adhuc iactetur: nequedum nouit, ecquis iactationis sit futurus finis. Vobis.] Interpretatio superioris sententiæ, ecquæ sit illa peracta fortuna, ob quam iam sint fœlices: contrà, quibus ipse, & in quæ fata trahatur. Quid autem aliud est fortunā peractam esse, quàm quietam sedem contigisse? Estꝗ; antithesis utriusꝗ; fortunæ. Sed ut suam infœlicitatem euidentiùs coarguat, hæret in enumeratione incommodorum, quibus ipse exerceatur, antequam in arua fatalia perueniat. Nullum tibi mare nauigandum est, nulla Italia quærenda: sed diuersa omnia tibi contigerunt. Arandum] Metaphora, à terra ad mare, per similitudinem ducta. Terra aratro & uomere, mare uerò nauibus sulco impresso scinditur.

Cedentia.] cedere & fugere nos apparentia. Ad uulgi iudicium hoc accommodatum est. nam ea retrò semper fugere uidentur, quæ sectati diu apprehendere non ualemus: id quod Aeneæ usuuenerat. Effigiem.] Suprà retulimus, omnia circa Butrotum loca, amnes & montes patrijs nominibus Helenum appellauisse. Porrò Homerus author est, amnem à dijs Xanthum fuisse appellatū, quem homines Scamandrum uocarent: A

ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

Plutarchus tamen ἐν τῷ περὶ τῶν ποταμῶν, existimat Xanthum fluuium initiò, postea Scamandrum, à Scamandro Corybantis & Demodoces filio in eo submerso, appellatum. ξανθός, πυῤῥός. Et Xanthus historicus in σάρδων, de quo multa Suidas. Troiam.] fictitiam, de illa magna dictam. Regum est, locis nomina indere, & eorum uicissim uocabula nouis commutare. Melioribus.] successu & incœpto. Et interpretatur, quæ uocet illa meliora auspicia: urbem suam minus obuiam fore Græcis, quàm hæc sit. quippe inter medios Græciæ populos sita. Tibridis] Collusio. Tiberis ex Apenninis montibus oritur: sed in ipso cursu multis diuersis amnibus augetur, & aliqua sui parte per Tyrrheniam fertur. Inde ab ea primùm Vmbriam diuidit: mox Sabinos & Latinos, qui circa Romam habitant, usꝗ; ad oras maritimas. Regio Tyrrhenia, quæ Italiæ pars est, à Liguriæ montibus incipit, & usꝗ; ad Tiberim porrigitur. Latinorum regio media inter maritimas regiones Ostiorum & urbem Sinuessam & Sabinen interiacet. Ostia, nauiū statio est urbis Romæ, in qua Ti- B
beris se exonerat. Hanc autem oram, aut certè proximam, ipso statim appulsu in Italiam tenuit Aeneas. Itaꝗ; cum Tibridis arua dicat, agrum Latinum ostendit. Cognatas.] Italas & Epiroticas ita inter se propinquas, ut mari Ionio & Hadriatico tantum dirimantur: uel ut ad cognationem generis referantur ista. Cæterùm Aeneas postrema nauigatione, cùm è Sicilia in Tyrrhenum solueret, primùm in eum Italiæ portum delatus fuit, qui ab eius gubernatore, ibi uita defuncto, Palinurus est appellatus. Pari fato & Leucosia nomen inuenit, ab Aeneæ necessaria muliere, eo loco extincta. Misenus item, in Opicis montibus, nomen promontorio est adeptus. Postremò in agrum Laurentem Troiani egressi, quatuor à mari stadia aduersus accolarum uim uallum muniuerunt. Locum Troiam Aeneas dixit. Ergo animorum consociatione, & suam in Italia, & Heleni in Epiro, urbem unam futuram auguratur. Potest & aptè ad Romanos Aeneæ posteritatem referri, à quibus Epirus, Macedonia, adeoꝗ; tota Græcia in prouinciarum formam postea redacta fuit.

Dardanus.] A' maioribus, genere, patria, & casus simi- C
litudine. Vterꝗ; Troianus, uterꝗ; incensa patria exteras sedes uarijs erroribus quærere compulsi sumus. Patria, genus, fortunæ similitudo, arctissimo uinculo animos deuinciunt. Ad quæ si morum similitudo accedat, & æqualitas ætatis, multo firmius coeunt animi, etiam inter absentes. Maneat.] Clausula extrema colloquij.

Nepotes.] Amborum posteritatem indicat, per quos ea præstabuntur.

ARGVMENTVM.

Buthrotio ad Ceraunios Epiri montes breui nauigatione prouecti Troiani, in littore quieti, ac somno se dedunt usꝗ; ad dimidium ferè noctis. inde Palinurus gubernator diligentissimus è stratis surgens, sydera, & uentos explorat: quibus prosperè flantibus classicum canit. socij illicò anchoras soluunt, passisꝗ; uelis Italiam uersus iter arripiunt.

Prouehimur pelago uicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, cursusꝗ; breuissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam.

NASC. Sortiti remos.] per sortē diuisi ad officia remigandi: nam sic facere consueuerāt nautæ, ut cùm iter essent facturi, uel longū, uel periculosum, sortes traherēt, quis cuiꝗ; officio

Sortiti remos, passim'q; in littore sicco
Corpora curamus, fessos sopor irrigat artus,
Necdum orbem medium nox horis acta subibat,
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat uentos, atq; auribus aëra captat,
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturũ, pluuiasq;, Hyadas, geminosq; triones,
Armatum'q; auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta uidet cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi signũ: nos castra mouemus,
Tentamus'q; uiam, & uelorum pandimus alas.

A officio nautico incumberet. quod Virg. eleganter, & scitè declarauit in oct. Aeneid. cùm ait.

» *Ocyus incubuêre omnes, pariterq; laborem*

» *Sortiti.*

Id est, diuiserunt inter se laboris officiũ. quod & milites tum in castris, tum in urbibus facere solent, cùm inter se aut noctis uigilias, aut loca ad defensionem periculi diuidunt. Virgilius in 9.

» *Omnis per muros legio sortita periclum*
» *Excubat, exercetq; uices, quod cuiq; tuendum est.*

Omnes.—Explorat uentos.] *cùm omnes dicit, cùm diligentiam, cùm explorat, solertiam Palinuri designat.*

Sydera cuncta notat.] *quæ futuram serenitatem significabant. sunt autem septentrionalia sydera, quæ nautæ*
C *obseruare solent propterea sequitur.*

Arcturum, pluuiasq; Hyadas, &c.] *qua in re & gubernatoris peritiam, & perfectionem Virgilius notare uidetur. nemo enim, nisi syderum penitus apprimeq; eruditus aërem captatur, syderaq; notare potest, præsertim cuncta.*

Dat clarum è puppi signum.] *non assentior Seruio, neque ijs, qui Seruij opinionem in suis scholijs approbarunt, de facula sublata, ut illud ex 2. Aeneid.*

» *—Flammas cum regia puppis —Extulerat.*

Nam usus est Palinurus signo uocali, id est, strepitu tubæ. ad excitandos dormientes socios: quos muto signo excitare non potuisset. unde est.

» *—Quo non præstantior alter*
» *Aere ciere uiros, Martemq; accendere cantu.*

In 2. uerò Aeneid. regia illa puppis mutum signum extulit, ne si uocale cecinisset, dolus detegeretur.

Nos castra mouemus.] *obseruandum est, castra de nauibus dici: nam propriè castra sunt, ubi milites tentoria figunt. ita etiam usurpauit in 6. cùm ait.*

» *—Sic acer equus turbata petiuit*
» *Castra.*

LAMB. Hort. *Soluit ex Epiro Aeneas. hanc autem suprà diligenter circumscripsimus, ab adiacentibus circumquaq; populis.*
B *Ad septentrionem à Cerauniis montibus incipit: ab ortu, Ambracio sinu & amne Acheronte clauditur: à meridie, Ionio finitur: ab occasu Thesprotum cardinibus terminatur. nam hi unà cum Chaonibus Epiro accolunt: Ptolemæo. Porrò Butrotum, unde nunc soluit dux Troianus, uetus Epiri oppidum in colle & in interiori sinus Ionici recessu situm fuit.* Prouehimur.] *reflexo in occasum cursu inter Corcyram & Thesprotos, Italiam petimus. πέλαγος interpretantur propriè, μέγεθος, πλῆθος, βυθὸς, πλάτος θαλάσσης. πελαγίζειν, τὰς ὁδόντας συγκρούειν. καὶ πλὴν πέλαγος ἄβατον, καὶ ἀλαζονεύεσθαι, καὶ ψεύδεσθαι μεγάλα, ἐγγίζειν, πλησιάζειν; πελάγια, ἱερόγαλα. οἱ δὲ ῥῖνα πελαγία.* Ceraunia.] *Ab his montibus incipit Epirus: & Macedonia terminatur Elymotarum Taulantiorumq; ora. A' Lyburnia usq; ad montes Cerauniot maritimos bis mille sunt stadia. Sunt autem hi montes penè omnium toto orbe Europæo excelsissimi, ab assiduo fulmine quo percutiuntur ita nuncupati. Et quoniam sublimi uertice in Ionium excurrunt, ab authoribus etiam Acroceraunia nuncupantur. ἄκρα, promõtorium. ἄκρον, summum. κεραυνὸς, fulmen. Ab huius uertice in pelagus euagante, initium incipit nominis Ionij. Chrestomathiæ scriptoris uerba sunt: βασιλικὴ πόλις, καὶ τὰ κεραύνια ὄρη, καὶ χώρες ἡ ἀρχὴ τῆ ἰονίν κόλπυ. Acroceraunia ad ortum leuiter in meridiem flexa, sed altitudine propè pari, excipit mons Pindus. Ab Acrocerauniis cursus in Hadriaticum pelagus est, quo Italicũ littus pulsatur. Est autem ea Hadriatici & Ionij angustissima pars, 700. stadiorum latitudine, hoc est, 21 miliarium Germanicorum spacio inter Acroceraunia & Hydruntem oppidum Italiæ maritimum, & item Lacinium. Sed uastius uersus septentrionem se aperit.* Vndis] *Itaq; eruditè poëta compendium propositurus, breuissimum cursum mari ab Acrocerauniis in Italiam patêre dicit.* Sol ruit.] *A' descriptione temporis uespertini. Hoc describit breui periphrasi, ab efficiente caussa & signo. nam solis occasus uesperum inducit, perinde ut sua absentia noctem. Porrò autem, eadem ratione cum subtracto prospectui mortalium montes obscurantur, signũ est temporis uespertini. Quare montes disertè opacos uocat, hoc est obscuros, & qui non amplius iam solis radiis inumbrantur. Spectat autem huc ea chronographia ut desiderium nocturnæ quietis à lassitudine subiiciat. Iam uerò & illud appositè dixit, & accõmodatè ad iudicium uulgi, quòd sol in occasum deuergens, & se nostro prospectui terræ interuentu subtrahens, cadere uideatur.* Vmbrantur.] *sublato è nostro hemisphario sole obscurantur, ἐπισκιάζονται, ἢ ἐπισκοτοῦνται, ἐκδόντος καὶ ὑποδύντος τῦ ἡλίυ.*

Optatæ.] *ne iactatione fracti, nocturna nauigatione à recto cursu disiiceremur* Gremio.] *Metaphora ab homine ad non animal, ad littus.* Sortiti.] *disponentes, siue sorte obtinentes, ut ad signum Palinuri quisq; naualibus instructus adesset: non, ut Seruius, officia in remigando sortiti, quæ multò antè in uniuersum semel fuêre distributa.* Curamus.] *cibo ac potu reficimus atq; inde nos quieti componimus, ut ad laborem postea alacriores & expeditiores essemus. Quoniam autem nihil memorabile hic gessit, nulla fuit caussa, cur diutius cunctaretur. Itaq; gubernatorem statim à media nocte uentos explorantem facit, ne id quidem iniussu suo. Et profectò in tali re non minus uigilantem & solicitum conuenit esse bonum gubernatorem, à quo uectorum salus pendet, quàm laudatum in suo regno principem, ᾧ τόσσι λαοί τ᾽ ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε. Quare aptissimæ similitudines hinc ad res publicas & rerumpub. rectores trahuntur.* Orbem.] *dimidium hemispharij nocturni nondũ exactum erat. Periphrasis concubiæ noctis. Itaq; nondum nox media erat. Sed & particula Necdum emphasim habet uigilantiæ in optimo gubernatore, & solicitudinis: id quod ea quæ sequuntur, perspicuè arguunt.*

Haud segnis.] *Miram alacritatem in obeundo commisso munere, & quidem uerbis paucissimis, in Palinuro describit,*

scribit, à quo communis omnium salus pendebat. Quamobrem non conueniebat eum supinum, aut in utramuis aurem stertentem fingi. Explorat.] *Summatim studium uiri proponit: hoc est, explorandi uentos & notandi signa orientia & occidentia, quæ singulatim iam mox enumerabit. Cæterùm hypotyposis est gubernatoris de nocte surgentis ad explorandos uentos, & nauigandi tempus è syderibus. Vt in alijs multis, ita hoc loco in descriptione gestuum Palinuri, notantis accuratè cœlestia signa, ad quorum cursum nauigatur, admirabiliter sui similis est poëta. Nam gubernator, qui sidera explorat, subinde ceruicem, modò in septentrionem, modò in austrum reflectere debet. Quod quidem, quàm diligenter in illo hic seruarit Maro, precium operæ est excutere. Quoniam autem liquet, Arcturum, & plaustrum utrumque, ipsumque adeò axem, quem Græci polum nuncupant, in septentrionali plaga esse: rursum Taurum, in quo collocatæ sunt Hyades, & Orionem ad austrum, Palinurum modò huc, modò illuc flectentem crebrò ceruicem facit. Cum autem Arcturum notat, septentrionem suspectat: cùm uerò Hyadas, reflectit se in Austrum. Rursum cum utramque ursam intuetur, retorquet oculos ad septentrionem: illas enim geminos triones uocat. Iam uerò ubi Orionem oculis signat, aspectum iterum in meridiem auertit. Sed in uno uerbo Circumspicit, sedulitatem & curã subinde nunc in hanc, modò in illam cœli plagam se uertentis significanter expressit. Et in hac parte multo Homero disertior est, qui Vlyssem hærentem clauo, & semel Pleiadas ad meridiem, mox rursum bootem & arctum in Boream reflexum, peruestigantem inducit. Verba poëtæ extant Odysseæ 5.*

> αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
> ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
> πληϊάδας τ' ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
> ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν.
> ἥτ' αὐτοῦ στρέφεται, καί τ' ὠρίωνα δοκεύει.
> οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

Auribus.] *Venusta hypotyposis cœlo auribus uentum haurientis, ex quo cardine spiret.* Sidera.] *A' diuisione. enumerat enim statim signa, quæ à nautis præcipuè obseruantur. Illud admonendi sumus, quod annotauit Aratus in Phænomenis, & nos alibi quoque annotauimus de Arctis, quas Latini modò Ariones, modò plaustra, aut etiam ursas uocant, earum alteram maiorem Helicen, Græcos inter nauigandum obseruare solere: alteram uerò minorem, Cynosuram, subobscuram quidem, sed nautis præsentiorem ob cœli axem, qui extrema stellarum in eius cauda est, Phœnices sequutos fuisse. Et nostra tempestate toto ferè orbe nauigantes, Phœnices imitari. Nam stella polaris ob diuinam naturam, qua ad se magnetem, unde index nauigatorius constat, trahit, immobilis est, & firmamento fixa nunquam loco discedit, cùm reliqua sidera ab ortu in occasum naturali motu mundi cum uniuersa machina cœlestis molis rapiantur. Arati uersus hi sunt:*

> ——δύω δέ μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
> ἄρκτοι, ἅμα τροχόωσι, τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι,
> αἱ δή τοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν
> ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμάδιαι φορέονται,
> ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι. εἰ ἐτεὸν δὴ
> κρήτηθεν, κεῖναι δὲ διὸς μεγάλου ἰότητι
> οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὅτι μιν τότε κουρίζοντα

> δίκτῳ ἐν εὐώδει, ὄρεος σχεδὸν ἰδαίοιο, A
> ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν.
> δικταῖοι κούρητες, ὅτε κρόνον ἐψεύδοντο.
> οἱ τὴν μὲν κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
> τὴν δ' ἑτέρην ἑλίκην. ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοὶ
> εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
> τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
> ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη,
> πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
> ἡ δ' ἑτέρη ὀλίγη μὲν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων
> μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι,
> τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.

Tacito labentia.] *Haud scio an poëta tacitum cœlum tranquillum uocet, ac quietum: cùm Palinurum auribus aërem, hoc est, uentum captasset dicat. Retulimus in secundo, quàm apta translatione ab auribus ad oculos silentia tacitæ lunæ, ipsam lunam tum nondum lucentem appellarit. Nam ut silentio nihil auditur, ita in tenebris nihil cernitur. Sic Plinius silenti luna seri iubet: Cato stercus euehi, ficos, oleas, mala, pyros inseri. Itaque, ut à quibusdam silens luna, coitus lunæ, & interlunium: ab alijs, id tempus quo luna nondum exorta est, uocatur: ita utrumque tacitum & silens scitè coniunxit eo loco poëta. Nihil uetat, consimili modo hoc loco tacitum cœlum interpretari, illune, quo maximè signa & australia & septentrionalia sunt conspicua, ac dinoscuntur, quæ lucente luna sublustrique cœlo maximè obscurantur.* B

Arcturum pluuiasque.] *Macrobius Pleiadas hic legit Etsi copiosè de his disseruimus in primo, illud summatim hic suffecerit annotatum: Arcturum ipsum totum Bootem appellari. Propriè tamen stella quæ sub zona eius est, Arctophylax nuncupatur: quemadmodum Arctos, ursa in cœlo, quæ perpetuò mouetur.* Armatum.] *Armatum eum fingit Higynus, & cum Tauro decertantem. Auro armatum eum uocat poëta, uel per superlationem ob aspectum sideris horribilem, cum in statione nocturna silente luna clarus fulget: uel ob naturam sideris uiolentissimi in concitandis ortu suo tempestatibus: uel per similitudinem. Etenim tres maximè sunt in zona conspicuæ, secundæ, & totidem in claua quintæ magnitudinis horrorem intuentibus incutere uidentur. Hunc æquinoctialis à zona & reliquo corpore diuidit medium, congredientem cum Tauro, incinctum ense, & spectantem occasum.* Occidit ex oriente scorpionis posteriori parte, & sagittario. *Exurgit totus cum Cancro, dextra clauam tenens, Tauro minitanti similis: &, ut ait Aratus,* C

> λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς
> ὠρίων, μὴ κεῖνον ὅτις καθαρῇ ἐπὶ νυκτὶ
> ὑψοῦ πεπτηῶτα παρέρχεται, ἀλλὰ πεποίθοι
> οὐρανὸν εἰσανιδὼν προφερέστερα θηήσασθαι.

Orionis, Arcturi, & Hædorũ exortu, tempestates, grandines, procellæ, & cõsimiles cœlestes iniuriæ cõcitãtur. Orionis gigantis corpus in Creta, terræmotu rupto mõte, 46. cubitorum aliquando inuentum fuisse, quidam prodidere. Porrò Euphorion apud Græcos hanc historiã de cœlesti illo refert. ὑριεὺς ὁ ποσειδῶνος καὶ ἀλκυόνης, μιᾶς τῶν ἄτλαντος θυγατέρων, ᾤκει μὲν ἐν ταναγρᾳ τῆς βοιωτίας, φιλοξενώτατος δὲ ὢν, ὑπεδέξατό ποτε καὶ θεούς. ζεὺς δὲ καὶ ποσειδῶν καὶ ἑρμῆς ἐπιξενωθέντες αὐτῷ, καὶ τὴν φιλοφροσύνην ἀποδεξάμενοι, παρῄνεσαν αἰτεῖν ὅ, τι ἂν βούλοιτο. ὁ δὲ ἄτεκνος ὢν, ᾐτήσατο παῖδα, λαβόντες οὖν οἱ θεοὶ τὴν τοῦ ἱερουργηθέντος

αὐτοῖς

A αὐτοῖς βοὸς βύρσαν, ἀπεσπέρμηναν εἰς αὐτὴν, καὶ ἐκέλευσαν κρύψαι κατὰ γῆν, καὶ μετὰ δέκα μῆνας ἀνελέσθαι. ὧν διελθόντων ἐγένετο ὁ οὐρίων, οὕτως ὀνομασθεὶς διὰ τὸ οὐρῆσαι ὥσπερ τοὺς θεούς. ἔπειτα κατ' εὐφημισμὸν, ὠρίων. συγκυνηγῶν δὲ οὕτως ἀρτέμιδι, ἐπεχείρησεν αὐτὴν βιάσασθαι. ὀργισθεῖσα δὲ ἡ θεὸς, ἀνέδωκεν ἐκ τῆς γῆς σκορπίον, ὃς αὐτὸν πλήξας κατὰ τὸν ἀστράγαλον ἀπέκτεινε. Ζεὺς δὲ συμπαθήσας, κατηστέρισεν αὐτόν. διὸ τοῦ σκορπίου ἀνατέλλοντος, ὠρίων δύνει. Reliqua περὶ τοῦ μικροῦ ὠρίωνος consule circa finem libri primi. Illud obiter ceu additamentum hic adscribendum duxi: fuisse Orionem alium Thebanum ex Aegypto, sententiarum rhapsodum, qui ipsum opus Anthologium lib 3. nuncuparit, dicatum Eudociae Imperatrici, Theodosij τοῦ μικροῦ. Proditur ab hoc diuersus alius Orion Alexandrinus, professione Grammaticus, qui & ipse Anthilogium scripsisse traditur, collectaneum dictionum Atticarum, de etymologia, & encomium Hadriani Caesaris. Ab Acrocerauniis Sasonem obscuram insulam praeteruehuntur: atque ita claro caelo in Hadriaticum, superum littoris Italici mare, perueniunt. Porrò uerbo Constare, perseuerantiam serenitatis indicat. Dat clarum.] Translata similitudo est à re militari, in qua ad pugnam militibus classicum canitur, & à pugna item receptui. Datur item signum ad colligenda uasa, quoties castra promouentur longius. Quoniam autem mutandus hic Troianis locus fuit, & nauigandum, aptè militarem uocem ad rem nauticam traduxit. Nos castra.] Persistit in translatione: à consequentibus, nam caussa dati signi erat, ut ad nauigandum quisque se & arma naualia expediret. Caussa, & consequens, in metaphoris aptissimè cohaerent. Tentamusque.] Hysteron proteron. nam prius uelorum alae antemnis attolluntur, quàm deducuntur naues. Et periphrasis est, tentare uiam, pro nauigare: quemadmodum in uoce Alas metaphora, ab animali ad non animal. Pandimus, expandimus: simplex pro composito.

ARGVMENTVM.

B Vbi dies illucescit Italiā apparere incipientem Achates primū, deinde reliqui Troiani magnis clamoribus salutant. Anchises uerò dijs marinis, & terrestribus sacra facit in puppi, quo uentis crebrescere incipientibus portum Italiae capiunt, quem poëta describit. ibi primum sese illis prodigium ob oculos offert, quatuor equi candidissimi: quo omine Anchises illicò quidem territur propter significationem belli, sed re aequius expensa, ominis interpretationem in contrarium detorquet. Aeneas ibi praeceptorum Heleni non immemor Iunoni Argiuae sacra facit.

Iamque rubescebat stellis aurora fugatis,
Cum procul obscuros colles, humilemque uidemus
Italiam: Italiam primus conclamat Achates,
Italiam socij laeto clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, impleuitque mero, diuosque uocauit
Stans celsa in puppi:——
Dij maris & terrae, tempestatumque potentes,
Ferte uiam uento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit
Iam propior, templumque apparet in arce Mineruae.
Vela legunt socij, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curuatus in arcum,
Obiectae salsa spumant aspergine cautes.
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque à littore templum.
Quattuor hic (primū omē) equos in gramine uidi
Tondentes campum latè candore niuali.
Et pater Anchises: Bellum ô terra hospita portas:
Bello armantur equi, bellū haec armenta minantur.
Sed tamen ijdem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre.
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima excepit ouantes.
Et capita ante aras Phrygio* uelamus amictu:
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, ritè
Iunoni Argiuae iussos adolemus honores.

*al. uelamur.

NASC. Humilē Italiam.] Quia Italia ibi altos montes non habet: sed colles, qui idcirco etiā humiliores uidebantur, quia procul erant remoti. nam quae longe absunt, humiliora uidentur, quàm re ipsa sint, ad quae quanto propius accedas, crescere, & in altum attolli uidentur. quamobrem paulò post ait:
C
» ——Attollit se diua Lacinia contra,
» Caulonisque arces, & nauifragū Scylaceū.
Vel reuera humilem dixit Italiam respectu maris: quod altum dicitur. Italiam primus conclamat Achates.] Frequenti Italiae nominis iteratione utitur, ad exprimendam nauigātium Troianorū laetitiam.

» Iuppiter, Idaeas qui maximus incolis arces,
» Da pater, ut placido me pectore saeuus Achilles
» Accipiat.

Dij maris, & terrae] Anchisae precatio est: Graecis εὐχὴ dicitur. Iulius Rufinianus εὐχὴν inter elocutionis figuras connumerat: quam fieri ait, quoties à dijs aliquid precando petimus. deos autem maris precatur, quia nauigat: tempestatum, ut prospere nauiget: terrae, quia terras inquirit. Crebrescūt aurae optatae.] occulta Anchisae commendatio à probitate: qui quod à dijs petit, illicò impetrat. Portus ab Eoo] portus primae oris Italiae descriptionem aggreditur: quem tranquillissimum, nullisque obnoxium fluctibus esse depingit. curuus est, id est formam arcus habet, cautes ex eo eminent naturaliter ueluti brachia mari opposita: quibus ab alto facile scindi possunt fluctus: ipse uerò portus ab omni impetu, ac tempestate tutus latet. Quattuor hic, primum omen.]

Magnum cratera corona —Induit.] ex hoc frequenti apud ueteres poëtas facto, colligitur, sacrificium uini dijs olim gratissimi fuisse. Priamus apud Homer. Iliad. ω. prius, quàm ad Achillem proficiscatur, ab uxore admonitus uinum libat, huiusmodique precatione utitur,
» Ζεῦ πάτερ ἴδηθεν μεδέων, & quae sequuntur, id est,

ominis descriptio. quod primo aspectu infaustum esse putat Anchises. Bellum ô terra hospites.] Anchises equorum subito aspectu territus exclamat, & ex opinione; quam de re illa pessimam conceperat, omen interpretatur hoc autem propositionis officio fungitur: quam statim ratio sequitur. Bello armantur equi.] ratio ex usu equorum deducta superiorem propositionem confirmat: ex qua quidem ratione elicitur hæc conclusio. igitur hæc armenta bellum minantur: & locus illustratur annominatione propter diuersos eiusdem nominis casus, bellum, bello. Sed tamen iidem olim.] inuersio. ominis significationem à prima interpretatione auertit, & in contrarium torquet. inuersio est propriè oratoribus, cum ostendimus nobiscum facere argumentum, quod contra nos detorquetur. Seruius hic ἀ.αιν.? x ro[?] agnoscit.

Tum numina sancta] Heleni præceptum exequitur, quod ei præcipuum dederat. Iunoni Argiuæ.] non magnæ, ut Seruius ariolatur, sed quæ à Græcis præcipuè, & in urbibus Græcorũ colitur. nam locus hic, quò iam peruenerant Troiani à Græcis incolebatur. ideo paulò pòst ait:

Graiugenumq; domos, suspectaq; linquimus arua.

LAMB. Hort. Iamq;.] Attexitur statim matutini temporis descriptio, ut aliud quiddam maius inducat. Hanc autem uestit signis quibusdam, quæ à uulgo mutuatur: accessu solis & & aduentu lucis quoniam stellarum lumina hebetantur, obscuranturq; fugari cœlo illæ uulgò creduntur.

Obscuros.] nondum solis radijs adumbratos, humiles, propter intercapedinem, ut Italiam conspectui nauigantium obiectam procul è fluctibus monstret, auroræ sublustris tempus describit, quo minus radiorum solis umbræ ex repercussu maris obuientibus oculis nocent. Humilemq;.] propter interuallum humilem apparentem, et depressam. Ergo maria terris editiora uidentur, id quod geometræ argumentis euincere conantur. Atq; haud scio an expositionem synonymiæ interpretemur. Cæterùm obscuros colles Iapygiam dicere uidetur, quam Græci Messapiam uocant. Est autem peninsula bifariam scissa, in Salentinos & Calabros. Supra hos sunt Prosbori à Plinio dicti, Picentini ad Boream, & Appuli. Porrò Iapygia à Brundusio ad ortum, usq; ad Tarentum, in occasum abest centum stad & decem. Ipsa mirum in modum Iapygum regio est ἀγεία. Superficie quidem apparet aspera & sterilis, sed βαθύγεως reperitur, cum scinditur. & cum est sudior æquo, ac sine aquis, pinguis tamen & ferax, & ad pascendum idonea. arborumq; fœcunda deprehenditur. Atq; hic quidem sepultus ille est, quem authores Iapygium uno consensu nominant. Longè ac latè in pelagus procurrit, & hortum hybernum. Hinc molliter reflectit se in Lacinium (cuius paulò pòst mentionem faciemus) promontorium agri Brutij: quam regionem ueteres à Pythagoræ ibi philosophati consuetudine & auditorio, Magnam Græciam nominarunt. Contra hoc ab occasu se erigit, clauditq; os & fauces sinus Tarentini. Pari ratione Acroceraunia contra Iapygiam, Ionium sinum distermінant. Distat ab Acrocerauniјs Lacinium, 700. stadia. Sason insula media est inter Iapygiam & Ceraunios montes. Illud autem operæprecium fuerit adscribere, multos scriptores esse, qui hanc peninsulam (circa eius Isthmum, Tarentum est, in interiori recessu) indiscriminatim Messapiam, Iapygiam, Calabriam, & Salentinam appellent. Italiam.] Repetitio, desiderium fatalis terræ indicat, quam iam aliquot annos sequuti fuerant quidem, sed nũc conserta propè manu tenere uidebantur. Tum pater.] A Religiosè, ex immodica lætitia, ob uisam Italiam, sacrificantem senem Neptuno facit. Hoc pacto inter nauigandum Neptuno & alijs dijs, in quorum tutela maria, terræ, & tempestates esse credebantur, sacrificabatur, cùm alias hostias eorundem sacra terra postularent,

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo;

Nigram hyemi pecudem, Zephyris fœlicibus albam.

Itaque hos nunc inuocat religiosè, ut secundùm uentum consequutus, Italiam in conspectu se attollentem tenere queat. Induit.] coronauit, periphrasis: id quod lætitiæ argumentum erat. Idem mos litandi Baccho in conuiuijs hilarioribus apud priscos seruatus fuit. Sed inter nauigandum è celsa puppi liquor, religiose uoto prius concepto, perinde ut extra Neptuno in littore hostijs cæsis in fluctus porriciebantur. quod ne ipsum quidem sine mero fiebat, quod in caput uictimæ fundebatur. Vocauit.] inuocauit, simplex pro composito. Dij] Breuis petitio, ut secundum non solum sed & facilem cursum donent. Deprecatur tempestatem, quæ perniciem, quamuis secunda, foret allatura. Ad istum modum tradũt Scipionem, classem è Sicilia soluturũ, precatum fuisse. Crebrescunt.] Per- B spicuè innuit, preces patris à numine exauditas, cum illico gratissima aura sequeretur. Narrat omnia sensui communi conuenienter. Nam propius adnauigantibus, urbes, montes, portus, littora sese attollunt magis atque magis. Templum.] Non illud quidem, quod in Mineruæ promontorio uisebatur. Eò enim propter Scyllam & Charybdim accedere non potuit. Erant autem illa media inter Siciliam & Leucopetram. Verùm illud Palladis templum indicat, quod in Iapygiæ dorso eminebat, cuiusq; portus contra Ceraunia in diuersa ad ortum fronte occurrebat. Nisi quis Gargani portum malit interpretari, aut flumen Frentonem portuosum Sed hinc nimis longo circuitu Iapygium circumlegendum erat, de quo in uniuersum silet poëta. Cæterùm illius portus statim hic sequitur qualiscunq; descriptio, hoc est, ueri aut ficti: cuiusmodi est illa in littore Libyco, cuius in primo meminit poëta. Legunt.] colligunt. Portus.] castra Mineruæ. Topographia portus Salentini. Describit autem hunc à situ, forma, materia. Fronte spectabat ortum, introrsum impetu maris in arcum curuatus. In hunc fluctus illisi saxa utrinq; obiecta conspergunt spuma. Duo ingentes scopuli C in cœlum dextra læuaq; tolluntur, ut duo muri et brachia, quibus interior portus aduersus maris & cœli iniurias defenditur. Eoum fluctum, orientalem uocat. quem maximè excipiat ἠώς, aurora, dies. Tapinosis est in fluctu.

Brachia.] Metaphora remota, ab hominibus ad scopulos. Ostendit interiora munita esse aduersus iniurias & cœli & maris. Turriti.] turris instar in cœlum ex naturali saxo erecti. Templum.] in dorso promontorij depressum: nam accendentibus refugere à littore & subsidere uidetur. Sumptum est à sensu communi, & hominum iudicio. Hoc templum in Locris conditum, ut aliæ arces in Salentinis à Cretensibus, ut testatur Varro & Strabo.

Quattuor.] Superstitiosa antiquitas omnia obuia in omẽ rapiebat. Et Anchises equos per proximos campos pascentes, littus ingressi statim oblatos, in omen belli uertit, quòd eorum usus plurimus sit in bello. Equos, omen: appositio. Describit autem hos à loco, officio, & colore: à quibus diuersa ducit auguria. Tondentes.] depascentes gramen. Latè pascentes per campum. Candore.] A' colore.

A *Rursum propter candorem bellum portendere non uidebantur. Nam alba & candida omnia auspicata creduntur: perinde ut furua & atra, infælicia. Itaq; candor in omen uictoriæ rapiendum est, si omnino bellum minentur.* Latè.] *palantes per campos.* Pater.] *Decorè augurandi scientiam senili prudentiæ donat.* Hospita.] *quæ nos excipit hospitio: auerso. Interpretatur omen oblatum, uidelicet equos bellum promittere. Addit caussam, quòd equorum usus sit in bello.* Minantur.] *denunciant.* Sed tamen.] *Correctio interpretationis, ab usu diuerso. nam & equorum ministerijs pacis temporibus utimur, maximè in re rustica. Quare etiam diuerso interpretamento corrigit, fieri posse ut pacem portendant. non uerò, quòd eam certò denuncient: Spes est pacis, ait. ad eam respiciens, quæ parta uictoria postea est sequuta.* Palladis.] *bellorum præsidis, in cuius tutela is locus erat. Porrò de hac Italiæ regione quid sentiam, liberè stat commentari, sed citra reprehensionem cuiusquam tamen, quantum partim ex sequentibus, partim præcedentibus, adeoq; historiarum fide colligere ualui. Monuerat Helenus uates, ut transmisso æquore, cum uota diuis cursus sui*
B *auspicibus in littore persoluturus esset, certis quibusdam cæremonijs ea sacra uelato ore faceret, ne hostium interuentu ea turbarentur: & ut eam religionem etiam posteritati suæ commendaret. Quo loco ostendi, Aeneæ postea usuuenisse, ut cum circa Graias urbes, in quibus Diomedes consederat, eo ritu sacris operaretur, ille cum Palladio fortè sacrificantibus interueniret. Et ne sua præsentia rem diuinam interturbaret, Nautæ cuidam illud tradidit. Porrò ut liberum est iudicium interponere, hic ipse locus fuisse uidetur, in quo illud acciderit. Etenim ut alius aliquanto res repetatur, quam paulò suprà annotauimus, Brundusium à Tarento ducentum stadiorum spacio distat: quæ uia Isthmi faciem præ se fert. Reliquam uerò in duo cornua molliter excurrentem Cherronesum, quidam authores modò Iapygiam nonnunquam Græco nomine Messapiam, modò Calabriam, interdum Salentinam uocant. Supra hos in eadem peninsula sunt Picentini & Appuli. In agro Picentino, qui Thuscorum fuit, erat templum Iunonis Argiuæ, opus Iasonis, ut testatur Plinius libro tertio, capite quinto, cui ex Heleni uatis præcepto hic uotum persoluit. Iam uerò tria genera Appulorum tradunt authores, inter quos Daunij sunt. Hic Harpi, aliquando Argos, antiquitùs Argyrippium urbs ab argenteis seu candidis equis ita dicta. Postea uerò Argyrippa: ad postremum Harpi. Diomedis opus. Itaque hoc loco Palladium Aeneæ restitutum, uideri potest probabile. Illud autem ut πάρεργον abijciam, quòd de Diomede authores uariant ὡς διὰ πασῶν. Sunt qui eum Argos reuocatum, atque ibi decessisse affirment. Alij Harpis Dauniæ: quidam in una eius insularum, quæ circa Garganum ab eo Diomedeæ sunt appellatæ, eum perijsse. Nonnulli in Venetis eum in deos relatum credunt. Ab hoc Diomede postea aduersus Hetruscos & Rutulos auxilia Troianis profecta sunt. Sed de Diomede aliàs à nobis instituta fuit narratio: & Lycophronis enarrator, cuius uerba diuersis locis citauimus, plura commemorat uario habitu.* Iunoni Ar.] *Palæphatus libro de narrationibus fabulosis: Argiui, inquit, existimant Iunonem deam sui tutelam & ciuitatis custodiam agere. Quare publicè festum in eius honorem ritu peculiari & ordine celebrant. Hæc ille. Iunoni Argiuæ Iason templum condiderat. Sed & Oenotrij quoq; in his oris ei arā ex Heleni uatis iussu posuerant. Erat & Argis Iunonis Argiuæ ara, ad quam Diomedes, è bello Troiano domum reuersus fugit, cū ab adultero Comete, filio Stheneli, & uxore Aegialea sibi insidias strui aduertisset, ut refert Lycophronis scholiastes. Suidas indicat, Iunonem simpliciter Argiuam, id est, ἀργείαν dictam. Sed est & alia huius appellationis ratio. In regione Argiuorum fabulantur Neptuno prata fuisse consecrata, in quibus equi eius pascebant: ubi de Argiuæ regionis possessione occœpit cum Iunone cōtendere. Ad ultimum ea Iunoni adiudicata, Neptuno uerò abiudicata fuit.* Adolemus.] *sacrificamus & quasi dijs gratum odorem præbemus. Adolere, urere: Adolescunt ignibus aræ. & accrescere: unde adolescens, & adolescentia.*

ARGVMENTVM.

Perfectis Iunoni sacris, Troiani non Tarentum (ut quidam falsò existimant) peruenerunt, sed primam Italiæ
C oram prætereuecti, ad eam Siciliæ partem, quæ Aetnæ monti adiacet, appellunt.

NASC. Haud mora, continuò.] *Propter id, quod sequitur. Graiugenumq; domos. nam Græcorū, qui eas Calabriæ partes incolebant, uim, impetumq; timebant.* Hinc sinus Herculei.] *mare Calabrum duos habet sinus. primus Tarentinus appellatur, inter duo promontoria, Salen, & Lacinium positus. in eoque sunt, ut ait Mela Pomp. Tarentum, Metapontum, Heraclea, aliæque urbes: alter Scyllaceus nuncupatur: qui inter Lacinium, & Zephyrium promontorium medius est. ex hoc igitur portu, unde digressus est Aeneas uterque sinus procul cernebatur, & oppida in promontorijs posita: Tarentū inprimis, & reliqua, quæ in contextu recensentur, loca.* Si uera est fama.] *ut Phalantus ab Hercule octauus oppidū auxerit, priscoq; nomine Tarentum appellarit.*

Haud mora, continuò perfectis ordine uotis,
Cornua uelatarum obuertimus antemnarum,
Graiugenumq; domos suspectaq; linquimus arua.
Hinc sinus Herculei (si uera est fama) Tarenti
Cernitur, attollit se diua Lacinia contrà,
Caulonisq; arces, & naufragium Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataq; saxa,
Audimus longè, fractasq; ad littora uoces:
Exultantq; uada, atq; æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrēda canebat.
Eripite ò socij, pariterq; insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt: primusq; rudentem
Contorsit læuas proram Palinurus ad undas:
Læuam cuncta cohors remis uentisq; petiuit.
Tollimur in cœlum curuato gurgite, & ijdem
Subducta & manes imos descendimus unda.

Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:
Ter spumam elisam, & rorantia uidimus astra.
Interea fessos uentus cum sole reliquit,
Ignariq; uiæ Cyclopum allabimur oris.

lege Seruij commentaria. sed poëta omnino rei minuit fidem.

Attollit se diua Lacinia] *Templum Iunonis Laciniæ. hoc est, quæ in urbe Lacinio, quam hodie caput columnarum appellant, colebatur: quo in loco cùm urbis, tùm etiam templi adhuc uestigia apparent.*

Et nauifragum Scyllæum.] *de oppido fortasse, iuxta quod, propter latentes scopulos, naues graue periculum subeunt, non de mari, hoc est de sinu Scyllacæo, qui hodie sinus Squillachi appellatur, intelligendum est. utrum uerò naufragum, uel nauifragum legendum sit, grammatici certant, sed omnino legendum est nauifragum Scylaceum, per simplex l, ut stet uersus & sensus.* Pulsataq; saxa.] *Scyllæ.* Ad littora uoces.] *impropriè uoces, pro sonitu undarum se ad littus frangentium.* Exultantiaq; uada.] *etsi Pharos (ita enim illa freti angustia uocatur, quæ triquetram ab Italia diuidit) eo loco, quo tunc Troiani peruenerant, longè abest, eius tamen uis, impetusq; tantus est, ut procul etiam uehementer fluctuet.* Læuam cuncta cohors.] *uidetur Anchises socios admonuisse, ut pelagus occuparent, quod ad læuam est, ne in Scyllæ, Charybdisq; periculum deferrentur.* Tollimur in cœlum curuato gurgite.] *ὑπερβολικῶς rem describit, eaq; orationis perspicuitate, atque splendore, ut cerni potius, quàm uel legi, uel audiri uideatur. eam Græci ὑποτύπωσιν appellant.*

LAMB. Hort. *Iuxta Heleni præceptum fugam hinc præcipitat, id quod ne ipse quidem dissimulat, cum eam magnæ Græciæ partem suspecta arua uocet, & Græcorum ditionem.* Cornua.] *Metaphora ab animali ad non animal. Docet se eam oram soluisse.* Graiugenûmq;.] *Syncope, pro Graiugenarum: quasi dicat, Græciam magnam deserimus.* Suspectaq;.] *Copia.* Hinc sinus.] *Describit ordine omnem oram eam maritimam Calabriæ, & loca terra mariq; proxima, quæ prænauigarit:* Sinus Her.] *Hic in ultimo recessu ad septentrionem, è Salentino Siciliam petentibus primùm cernitur. Porrò Tarentum Apuliæ, Lucaniæ & Calabriæ caput, sinui nomen indidit. Ipsum autem Tarentum nomen accepisse ferunt ab heroe quodam Tara, Herculis in omnibus expeditionibus comite, filio Neptuni & nymphæ eius regionis. Locus ab initio natura & opere humano munitissimus fuit, & inde à Spartanis restauratus, Phalanto Partheniarum duce, qui octauus ab Hercule fuisse creditur. Quare Silius Italicus, Tarentum uocat Phalanteum. Altius huius rei narratio est repetenda. Quo tempore in Iudæa Ezechias imperauit, Lacedæmonij cum Messenijs bellum habebant. Quidam Laconicas uirgines in Messeniorum sacris uiolarāt. Lacedæmonij iniuriam haud ferendam rati, Messenijs bellum fecerunt iureiurando prius inuicem obnoxij, non antè ab armis se discessuros, quàm Messenam cepissent. Durarunt interim in obsidione decem annos, multis ferro & alijs iniurijs absumptis. Iam cum frequens delectus Spartā exhauriret, neq; uxoribus spes sobolis domi superesset, breui res Spartana dilapsura uidebatur. Postremò uxores longam uiduitatem pertæsæ, maritos ab obsidione domum reuocāt, criminantes eorum obstinatam pertinaciā, quòd priuatæ iniuriæ ulciscēdæ studio seipsos & patriam perditum irent. Itaq; grauibus eos querelis domum pellicere conantur. Illi uerò etsi uxorum querelas iustas esse fa*terentur, sacramenti religione tamē icti, bellum omittere non ausi fuerūt. Varijs itaq; curis ancipites, huc tandem cōuenerūt, ut iuniores domum dimitterentur, ij qui post sacramentū diuersis delectibus in castra fuerāt acciti. His permissum est, ut promiscuè cū omnibus uxoribus consuescerent. Ab his concubitibus ortos Parthenias dixerūt. Hi ubi iam adoleuissent, cum eorum nulli certus esset pater, nec proinde cuiquam certa successio bonorum expectanda, trigesimo anno postquam id acciderat, ductu Phalantij, qui iuuenibus domum dimittendis cōcubitus caussa author extiterat, adolescentes iniquo animo ferentes adulterio se conceptos, ne matribus quidem salutatis, Lacedæmone profecti sunt: ac uarijs diu casibus iactati, tandem in Italiam delati fuerunt: hic Tarentum restaurarunt.* A

Ephorus scribit, non ob stuprum uirginibus illatū, bellum inter eos populos fuisse ortum: sed quòd Telochū Spartanorum regem, sacrorum caussa ad se profectum interfecissent. Præterea iuuenibus permissum, ut cum uirginibus tantum Spartanis cōcumberent. Idem aliam profectionis caussam Partheniis fuisse prodit. Vndeuicesimo anno, quo Messene obsideri cœperat, capta fuit. Spartani cùm Parthenias sua portione per cōtemptum defraudassent, illi duplici iniuria moti, cum Elotibus (serui hi erant) in reliquos ciues coniurant. Signū perpetrandæ cædis erat, Laconicū pileum sublatum. Sed coniuratione quorundam indicio detecta, quia coniuratorum multitudo dubiam uictoriam factura uidebatur, si res ad certamen tracta fuisset, seniorum consilio & suasu urbe excessere: & quidē his legibus, si nullam terram in qua consisterent, adepti essent, in Laconiam reuersi, tertiam Messeniorum agrorū partem sortirentur. Itaq; in Italiam delati, ab Achiuis, cum bellū cum barbaris gerentibus, in armorum societatem recepti, Tarentum obtinuerunt. Antiochus Syracusanus author est, Spartanos ad bellum Messeniacū ituros, publicè edixisse, omnes eos se pro seruis habituros, qui in eo reipublicæ defuissent. Inde infames eos habitos, quotquot eo bello domi orti essent: & Parthenias appellatos. Postea illi præsentem fortunam haud ferendam rati, cum Phalanto duce ascito consilium ceperunt, ut in Hyacinthiorū ferijs, cum certamen in Amyclæo celebraretur, Phalanto pileum capiti imponente, ad destinatam cædem discurrerent. Et inter spectandum, præcone nescio quid imperante ipsi Phalanto, ne pileū capiti uidelicet imponeret, Partheniæ perterriti, ac proditam coniurationem rati, (id quod res erat) ut testatur Chrestomathiæ author, è theatro se abripuerūt, & incerta fuga dilapsi euaserunt. Multi supplices in mediū processere, & aliquandiu in publica custodia sunt habiti; quoad Delphos de deducenda colonia oraculum consulturus Phalantus mitteretur. Pythiū carmē hoc retulit: B C

Σατύριόν τοι δῶκα, Τάραντά τε πίονα δῆμον,
οἰκῆσαι, καὶ πῆμα Ἰαπύγεσσι γενέσθαι.

Quos uersus quidam eruditè sic reddidit:

Satyreum, tum pingue solum tibi trado Tarenti,
Incolere, & latè cædem per Iapygas edes.

Hoc instructi oraculo Partheniæ, ductu Phalanthi profecti, à Cretensibus & Barbaris, qui eam tum Italiæ partem tenebant, summa cum humanitate sunt accepti. Cretenses Minois comites ex Sicilia, rege amisso, in Italiam transmiserant. Horum quidā Hadriæ ora peragrata, in Macedoniam

A niam sunt delati, ac Bugæi appellati. Cæteri, qui in Apulia remansere, ab Iapyge Dædali filio Iapyges dicti sunt. Hæc eadem fermè Chrestomathiæ commentator refert. additq;: ἔκτισαν οὖν φαλάνθῳ οἱ παρθενίαι, ἢ ἔκτισαν τάραντα, καὶ ὠνόμασαν οὕτως ἀπό τινος ἥρωος. Ergo non restaurarunt, sed condiderunt: neq; Taras Herculis comes, sed alius quispiam hoc nomine heros ex Partheniis, urbi nomen dedit. Hæc urbs Democratia diu administrata, res praeclaras & magnas gessit, multisq; ornamentis illustrata fuit. Gymnasiū habuit celeberrimum. In amplissimo media urbe foro Colossus erat Iouis, fama celebris toto orbe, non multò Rhodio inferior. Sed cùm iam in luxum ex magnis opibus & potentia Tarentini essent prolapsi, à maiorum suorum claritudine degenerarunt. Manè inebriabantur, totoq; die forum temulentorum hominum plenum erat. Quam ob causam à multis scriptoribus notati fuerunt. Horatius Tarentum molle: Iuuenalis coronatum, petulans, & madidum appellauit. Dedit tamen ea urbs illustres aliquot scriptores, Aristoxenum musicum, Rhinthon tragicum, Iccum medicum, duos Apollodoros, illustrem philosophum Archytam. Hic Vergilius, hic Pacuuius mortui dicuntur. Chrestomathiæ author de Ta-

B rento hunc in modum scribit: ταραντῖνοι ἀριστοκρατηθέντες ἐν δημοκρατίᾳ μεγάλως ἴσχυσαν, καὶ τὴν πυθαγόρειον ἀποσπασάμενοι γνησίως φιλοσοφίαν, ἀρχύταν τὸν φιλόσοφον ἄρχοντα προβάλλοντες, ὡς καὶ πολὺν χρόνον ἦρξεν. ὕστερον δὲ τοσοῦτον εἰς τὴν τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν ἐτράπησαν, ὥστε καὶ τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς πλείους τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμερῶν ἄγειν, καὶ ξένους καὶ ἀλλοφύλους ἄρχοντας ἐπικαλεῖσθαι, καὶ οὐδὲ τούτοις συνηθεῖς γινόμενοι. εἶτα ἀλέξανδρον τὸν ἠπειρώτην ἐκάλεσαν κατὰ μεσσαπίων, καὶ πύρρον, καί τινας λακεδαιμονίους, καὶ ἐπὶ ἀννίβα συνεμάχησαν καρχηδονίοις. καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ ῥωμαίων ὕστερον καταπολεμηθέντες ἐταπεινώθησαν. Nobilis fuit ueteribus lana Tarentina: perinde ut Tarentina nux, castanea, uinum. Hinc ταραντινίδιον, λεπτὸν καὶ διαφανὲς ἱμάτιον, ὃ πάντως πορφυροῦν. οἱ δὲ, τὸ διάδημα. Et ταραντῖνος, τάξις τις ἱππέων οὕτω καλουμένη. Diem Tarentini, Accas Tarentinas dixere. Lacinia] Lacinium promontorium est Crotonis. uel ut Ptolemæus ait, Bruttiorum, inter Hadriaticū & Ionium. Stephano mons est Crotonis. Suidas, ὄρος κρότω-

C νος, καὶ λακινία, τόπος. Obtinet sinistrum cornu à Leucopetra. Plinius templi meminit Iunonis Laciniæ, lib. 35. cap. 9. Idem author est lib. 2 cap. 107. In Laciniæ Iunonis ara sub diuo posita, cinerem immobilem esse, perflantibus undiq; procellis. Tertium Iapygum promontorium excipit Lacinium, templum Iunonis opulentissimum. Inde Crotoniatarum regio. Hinc Scyleticus sinus, nomen à Scylacio mutuatus, eam oram claudit. Scylacium initio Scyletium dictum fuit, Mnesthei Athenensis opus. Huic proxima est Caulonia ad Sagram. μετὰ σάγραν, καυλωνία ἐστιν, εἶτα σκυλλήτιον, μνεσθέως τοῦ ἀθηναίου κτίσμα· νῦν δὲ σκυλλάκιον καλεῖται. ἐν τούτῳ δὲ σκυλλητικὸς κόλπος καλεῖται, εἶτα δὲ ἡ κροτωνιάτις χώρα, καὶ τῶν ἰαπύγων ἄκραι γ. εἶτα δὲ τὸ λακίνιον, ἱερὸν ἥρας πλουσιώτατον. ἀρχὴ δέ ἐστι τοῦ κροτωνιάτου κόλπου τὸ ἄκρον τοῦτο. καὶ αἴσαρος ποταμὸς, καὶ κρότων πόλις. Hoc enim promontorium, ut Aesarus fluuius, & Croton ciuitas, principium sinus Crotoniati. Itaq; extra Crotonem urbem uetustam in extrema ora, templum fuit Iunonis Laciniæ, multa religione horrendum: ibi etiā lucus proceris arboribus septus cernebatur. In medio pascua, in quibus pecus omne genus sacrum deæ, sine pastore pascebatur. Et quod magis mirū, gregibus ad stabula sua sponte remeantibus, nulli hominis aut feræ iniuria fuit illata. Ex horum prouentu solida ex auro columna deæ dedicata fuit. Ipsum adeò templum religione & diuitijs claruit. Et auxit eam religionem ara sub diuo posita cuius modò memini. Circa hoc templum Iunonis Laciniæ Annibal æstatē egit, ibiq; aram condidit, cum ingenti rerum à se gestarum titulo, Punicis Græcisq; literis insculpto. Lacinio duæ insulæ iacent oppositæ, Dioscorion, & Ogyga Homero celebrata. Huic Lacinio nomen fecit latro Lacinius, quem Hercules ex Italia reuersus, quòd per furtum boues aliquot abegisset, ibi interfecerit: quo in loco Iunoni templum condidit. Lycophronis enarrator: λακίνιον, inquit, ἐκλήθη ἀπὸ λακινίου κροτωνιάτου. De quo etiam Theocritus:

καί ποτ' αἰπὺν τὸ λακίνιον, ὅπερ ὁ πύκτας
αἴγων ὀγδώκοντα μόνος κατεδαίσατο μάζας.

Sunt qui ab heroe quodam dictum arbitrentur. A' Lacinio, Lacinius, a, um: & Laciniates. Caulonisq; arces.] Ad Sagram, à Locris Italiæ fronte, Magna Græcia incipit: hic Caulonia, & quemadmodū Plinius inquit, uestigia oppidi Caulonis: Mystra Consulinum castrum, Cocinthū, Longisis, Italiæ promōtorium. Deinde sinus, Scyllatium, Scylletium dictum ab Atheniensibus cum cōderent quod proximum occurrisse dicit. Locrensium opus est. Caulon oppidū in Apennino. Sunt qui Aulona uocent, quasi Uallona, à uallibus. Scylaceum.] Sublata litera l. primam contraxit. Primus sinus est Tarentinus, qui inter utraque cornua admittitur, inter Salentinū & Lacinium promontoria hic Tarentum est, Metapontum, Croto, Turium. Secundus, Scylaceus, inter Lacinium & Zephyrium promontoria. hic Petilia est, Cecinnum, Scyllaceum, Mistræ. Tertius, inter Zephyrium & Brutium, Consulinum, Caulonia & Locri. Naufragum.] nauibus periculosum, propter cautes & pleraq; loca uadosa: Scyllā item & Charybdim. Tum.] Relicta dextra Italiæ ora grauiter insurgit in descriptione ingruentis periculi & difficultatis in torquenda ad læuam classe. Hanc autem hyperbolis & metaphoris Tragicis, quòd potest amplificat. Gemitu.] A' signis Scyllæ & Charybdis naturam circumscribit, respiciens subin ad superiorem earum ὑπογραφήν. Gemitum: metaphora, ab animali ad nō animal. hoc est, ad monstrosum Scyllæ scopulum, cuius descriptionem hoc eodem libro suprà Heleno uati attribuit. In huius uentre, canes, lupos, uitulos marinos habitare, & horrendum sonare, fabulantur poëtæ, ut dictum est. Pulsataq;] Epexegesis: interpretatur quis sit ille gemitus. Voces.] Quod animantium est, transtulit ad fluctus littoribus illisos. Exultant] Hyperbole sæuientis Charybdis. Et pater.] Decorè maturitatem consilij ad senilem prudentiam refert. Hortatur itaq; Anchises solicitè socios ad remigandum, & auertendum cursum in Austrinam plagam. Rudentem.] Hypotyposis magno certamine remis incumbentium, propter uicinū periculum Scyllæ & Charybdis. Eleganti metaphora proram fluctibus percussam, rudere dicit: quod asinorum est, transtulit ad nauem. Primùm studium gubernatoris & officium in regendo clauo commendat: inde quod proximum est, remigum diligentem conatum arguit. Illud interim obseruandum est: prouerbiali specie dictum, Ventis remisq;, cum summum conatum & celeritatem uelis significare. Nam nauis utroq; adiuta, ocyssimè impellitur

C 3 ac mo-

ac mouetur. Tollimur.] *Hyperbolis Charybdis uiolentiam, æstumq́ terribilem fluctus uicissim in immensam altitudinem modò attollentem, modò rursum in uastã profunditatem dehiscẽtem exprimit. Opponit inter se cœlum sursum, & inferos, quos nunc imos manes uocat, deorsum.* Ter scopuli.] *Amplificat Scyllæ exaduerso sæuientis rabiem numeri ternarij iteratione, qua poëtæ assiduitatem, uehementiam, summum pertinacemq́ conatum signare solent. Ad eundem modum Homerus de Charybdi:*

τρὶς μὲν γὰρ ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναροιβδεῖ.

Et Iliad. 5. narrans quo impetu Diomedes in Aeneam irruerit in singulari certamine:

τρὶς μὲν ἔπειτ' ἐπόρουσε κατακτάμεναι μενεαίνων,
τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ' Ἀπόλλων.

Et lib. 8. de Diomede dubio consilij:

τρὶς μὲν μερμήριξε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
τρὶς δ' ἀπ' ἰδαίων ὀρέων κτύπε μητίετα ζεύς.

In 18. ubi acerrimè circa Patrocli ab Hectore interfecti corpus pugnatur:

τρὶς μέν μιν μετόπισθε ποδῶν λάβε φαίδιμος ἕκτωρ,
ἑλκέμεναι μεμαώς, μέγα δὲ τρώεσσιν ὁμόκλα.
τρὶς δὲ δύ' αἴαντες θοῦριν ἐπιειμένοι ἀλκήν,
νεκροῦ ἀπεστυφέλιξαν. ——

Clamorem.] *Metaphora remota, ad subijciendam terribilem rei naturam & faciem. Nam fluctus in excauati & exesi scopuli saxa illisi, ululatum & canum latratum imitantur.* Rorantia.] *Hyperbole rei admirabilis magnitudinem attollit.* Interea.] *Clausula huius narrationis. Hac autem, remisso tragico spiritu uerbis paucissimis, cur in portum, atq; adeò in quem sint delati, docet. Dici finis erat: lassi erant remigando: remisit uentus: itaque remis agenda res fuit. sed & uiæ huius erant ignari: quare sub ingruentem noctem portum proximum deligere consilium stabat, & necessitas urgebat.* Fessos.] *luctando remis cum æstu maris sæuientis.* Cyclopum.] *Huc quoq; Vlysses se delatum, in Alcinoi Phæacum regis frequenti conuiuio narrat:*

κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων ἀθεμίστων
ἱκόμεθ', οἵ ῥα θεοῖς πεποιθότες ἀθανάτοισι,
οὔτε φυτεύουσι χερσὶν φυτὸν, οὔτ' ἀρόωσιν,
ἀλλὰ τάγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φυτεύει,
πυροὶ καὶ κριθαὶ, καὶ ἄμπελοι, αἵτε φέρουσιν
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν διὸς ὄμβρος ἀέξει.

Cyclopum tres scopulos esse haud procul à Peloro affirmant: portum quoq; Vlyssis, quem alij (ni fallor) ἀκρωτήριον ὀδυσσεῖον, id est, Vlysseum promontorium uocant: quanquam hoc non procul à Pachyno esse, probare nituntur. Rationem nominis Lycophronis scholiastes adducit, ἀνθ' ὧν ὀδυσσεὺς ἐν χερρονήσῳ πρῶτος ἀπήρξατο βάλλειν λίθοις τὴν ἑκάβην, ἐν σικελίᾳ πλανώμενος, καθ' ὕπνους ἐδειματοῦτο. ἀνθ' οὗ ἱερὸν ἑκάτης ἱδρύσατο, καὶ κενοτάφιον ἑκάβης, ὅτι ἡ ἑκάτη φαντασμάτων αἰτία φοβερὰ χαλκόπους οὖσα, καὶ ὀφιώδης, καὶ τερατώδης, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀκρωτήριον ὀδυσσείαν ἄκραν ἐκάλεσεν, κάμβαν καλουμένην πρίν, ὅπερ ἐστὶ πλησίον παχύνου. *Interius Læstrygonum campos collocant, qui omnium primi cum Cyclopibus Siciliam coluerunt. Sed reuera Cyclops & Læstrygon fratres erant, qui barbara immanitate Vlyssem exceperant, cum socijs periturum, nisi Antiphatæ Cyclopis, & Polyphemi, Læstrygonis filij beneficio seruatus esset. De horum moribus & barbarie fabulosa extat in Odyssea narratio in symposio Alcinoi. Sunt qui Phæaces Leontinos interpretentur: &* A
in eadem insula, Lotophagos Acragantinos. Rursum fuerunt qui Aetnam assiduis ignibus flagrantem, eos tulisse crediderunt. Erant autem Cyclopes, homines uno oculo orbiculari in fronte insignes. κύκλος *circulus,* ὢψ *oculus, hinc* κυκλώπειον βλέμμα, *Cyclopicus aspectus.* σημαίνει δὲ καὶ ὄρος. *Didymus Homericæ Odysseæ enarrator, existimat omnes iusticia insignes fuisse, extra unum Polyphemum: quare* ὑπερφιάλων *apud poëtam non uituperij, sed laudis epitheton esse: ut* κυκλώπων ὑπερφιάλων, *nunc,* μεγάλων & ἀθεμίστων, μὴ ἐχόντων χρείαν νόμων, *quibus nihil legibus opus esset, quod quisq; naturæ legibus liberos & uxores suas regeret. Vnus Polyphemus uniuersam gentẽ sua impietate infamauit. Quoniam autem illi impij erant, & diuûm cõtemptores, addidit poëta,* νοῦσον γ' οὔπως ἐστὶ διὸς μεγάλου ἀλέασθαι. *Variæ historiæ scriptor Ioannes Tzetzes, Cyclopum mores & studia paucis, & ijs quidem lepidis uersibus descripsit. Tradit hoc ipsum, quòd initio Siciliam incoluerint, sed palantes domos sparsim habuerint. Nulla fuẽre inter ipsos commercia, sed quisq; familiam regebat suam. Hospites haudquaquam ad se admittebant, adeò ut mutuo etiam odio se in-* B
ter se prosequentes, ab omni humana consuetudine & conuictu abstinerent. Formidabant hospites, ipsi nullorum adeò hominum, ne si in insulam appulissent, eam gigantum genere deleto occupassent. Erant autem ipsi compingendarum adhuc nauium imperiti. Verba authoris sunt:

οἱ κύκλωπες οἱ πρότεροι οἰκοῦντες σικελίαν,
σποράδας ἦσαν ἔχοντες αὐτῶν τὰς κατοικίας
ἐπιμιξίας ἔχοντες μηδ' ὅλως πρὸς ἀλλήλους,
ἀλλὰ δεσπόζων ἕκαστος σφῆς γυναικὸς καὶ τέκνων.
ξένοις δὲ οὐ παρείσοδος ὑπῆρχε παρ' ἐκείνοις,
οἱ καὶ αὐτοὶ ἀσύμβατοι μισαλληλοῦντες ἦσαν
καὶ ὀλιγανθρωπεῦντες δὲ, καὶ ξένους δεδιότες,
μὴ πεπλευκότες κατ' αὐτῶν σχῶσιν αὐτῶν τὴν χώραν.
ἔτι γὰρ ἦσαν ἄπειροι τοῦ ναυπηγεῖν ὁλκάδας.

Cyclopes ferream fabricam inuenisse creduntur, quemadmodum & ærariam: quod tamen inuentum multi ad Chalybas referunt. Atq; hinc poëtis fabulandi materia præbita fuit, Cyclopes Vulcani ac Iouis in fabraria officina ministros fuisse. Quam persuasionem auxêre insulæ septem citra Siciliam, contra amnem Metaurum, XII fermè millibus passuum ab Italia. insulæ Lipareorum, à Latinis Vulcaniæ, à Græcis Hephæstiades appellatæ. Eædem & Aeoliæ nominantur, ab Aeolo, qui ibi Iliacis temporibus imperarit. Hæ, ut mons Aetna, perpetuo incendio flagrant, atq; hanc ob caussam eas Gigantum insulas dixerunt. Citat Ioannes Tzetzes Aeschrionem quendam, qui in septimo Ephesiidis earum meminerit, & has illos incoluisse primùm referat. ὕστερον, *inquit,* ὁ ζεὺς χαριζόμενος αὐτοῖς, κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάντας, ἐπέθηκεν αὐτοῖς τὰς νήσους, καὶ ἐκεῖ κατῴκισε πιθήκους, ἤτοι μιμοὺς ὄντας, τοὺς δὲ σατύρους καὶ ἀγκιστεύοντας πρὸς ἀτιμίαν καὶ αἰσχύνην τῶν γιγάντων. C
Cyclopum.] *Hesiodus canit, Cyclopas Saturni filios esse: recenseiq; eorũ, Bronten, Steropen, & Argen, qui Ioui tonitrua sua & fulmina cuderint, in alijs ipsi Dijs pares: et ob id Cyclopes uocatos, quòd unũ oculum circularẽ in fronte haberent.*

γείνατο δ' αὖ κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας,
βρόντην τε, στερόπην τε, καὶ ἄργην ὀβριμόθυμον.
οἳ ζηνὶ βροντήν τ' ἔδοσαν, τεῦξάν τε κεραυνόν.
μοῦνος δ' ὀφθαλμὸς μέσῳ ἐνέκειτο μετώπῳ.

A ἐθέλωσι δ' ὄντι ἐσαμ ἐπαύρωμεν, ὅτι ἄρα σφί- ἰσχύς τ' οὐδὲ βίηφι μηχαναὶ ἦσαν ἐπ' ἔργοις. (μη

Est autem occasio locus hic ad topographiam, & nouæ fabulæ narrationem de Encelado, oblata à portu, Vlyssis errore & casu celebrato. Cyclopum.] Quoniam autem Cyclopum uita ab Homero effera uehementer, & barbara, quæque nullis legibus humanis aut diuinis gubernetur, Odyss. nono describitur: Cyclopica uita à doctis adagij uice celebratur. Euripides Homerum imitatus, Cyclopem loquentem ita introducit, ut neque Iouis fulmen horreat, sed ne ipsum Iouem quidem, quo se præstantiorem ducit:

Ζηνὸς δ' ἐγὼ κεραυνὸν οὐ φρίσσω, ξένε,
οὐδ' οἶδ' ὅτι Ζεύς ἐστ' ἐμοῦ κρείσσων θεός.

Ergo Albani, quod per ignauiam, neque agriculturæ essent studiosi, neque ullam uitæ humanæ partem officijs præstarent, Cyclopicam uitam agere uulgò dicebantur: author est Strabo libro undecimo. Annotauit hoc ipsum quoque Chrestomathiæ author τοὶ ἀλβανοὶ γῆν νεμόμενοι τὸν βίον τῶν κυκλώπων ἀγριώτατον. Cyclopum item donum, pro inutili munere. cuiusmodi sunt tyrannorum beneficia. sumptum à Cyclope, qui dulci uino Odyss. 9. delectatus, quod ab Vlysse acceperat, promisit beneficij compensationem, quo ille magnopere sit gauisurus, si denuò de sua lagena impartiat. Vlysses muneris spe lactatus, reposcit beneficium. Cui Cyclops ita respondit, Οὖτιν postremũ deuorabo post socios, reliquos uerò prius, hoc tibi erit munus hospitale:

Οὖτιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷσιν ἑταίροις·
τοὺς δ' ἄλλους πρόσθεν, τὸ δέ τοι ξεινήιον ἔσται.

ARGVMENTVM.

Portum iuxta Aetnam montem, ipsumque Aetnam una descriptione complectitur. *Portus ab accessu.*] Portum in primis ex duplici commodo, à tranquillitate, immo à fluctuum immobilitate, & à magnitudine commendat. nam cùm multarum nauium est capax, tùm ab omni uentorum impetu tutus. hoc unum tamen illi incommodum est, quod monti nimium uicinus adiacet: cuius fragore, ac strepitu nautæ terreri possunt. hunc B hodie portum Siculi portum Augustæ uocant, de nomine arcis in insula positæ, & à portu circumdatæ: quæ hodie diruta, & quasi funditus prostrata cernitur. montem uerò illis circumstantijs, figuris, uerborumque strepitu depingit, quibus res oculis subijci, & grandior interdum (quod poëtarum est) quàm omnino sit, uideri possit. non desunt tamen, quibus haud satis arrideat hæc descriptio, ceu parum idonea, nec satis ad ueritatem expressa: in quibus est potissimum Gellius: cui tumidior, inflatiorque Pindari (ex quo illam poëta sumpsit) descriptione uidetur: asseritque Maronem, si diutius uixisset, hunc locum proculdubio fuisse correcturum. nam Pindarus, inquit ille, ueritati magis obsecutus dixit, quod res erat, quod illic usu ueniebat, quodque oculis cernebatur, interdum fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem, dum in strepitu, sonituque uerborum conquirendo laborat, utrunque tempus nulla discretione facta confundit. Hæc Gellius. Sed quàm rectè paulò infrà declarabitur.

Portus ab accessu uentorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis iuxtà sonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem.
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit,
Interdum scopulos auulsaque uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerant, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Impositam, ruptis flammam expirare caminis.
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in syluis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum dat caussa uidemus.
Nam neque erant astrorum ignes, neque lucidus æthra
Siderea polus: obscuro sed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

NASC. Prorumpit ad æthera nubem.] *non semper, sed interdum magno impetu euomit, & est, ut Seruio adlubescit, noua, uel, ut magis existimo, impropria, siue inusitata locutio: ueruntamen ita quoque locutus est* C *Terent. in Eunucho:*
» *Iamne erumpere licet hoc mihi gaudiũ?*
Et alibi Vergilius:
» *Hic animum arrecti dictis, & fortis Achates,*
» *Et pater Aeneas iãdudũ erumpere nubẽ*
» *Ardebant.*
Nisi forte duo eiusdẽ significationis uerba diuersa ratione ponantur. nam utrum prorumpo hanc rem ita dicatur, ut erumpo, mihi omnino incertũ est, neque adhuc ullũ præter hoc Vergilij exemplum reperire potui. Sed utcunque est, impetũ æstuantis montis hoc uerbo exprimere uoluit poëta eminentis. cuius rei nobis egregiè fidem facit hyperbole illa ad æthera. nam uerbum prorumpo ita est uiolentũ, ut eo etiam historici utantur. Attollitque globos flammarum.] *hoc Pindari est quod duriter, ac impropriè translatum Gellius asserit. nam quod ille ait ἀποχεῦσιν κρουνοὺς, id est, Vulcani fluentia, hic globos flãmarum scripsit. Sed non uidit Gellius Vergiliũ nõ Pindari uerba uertisse, uerum eandem rẽ uerbis diuersis protulisse. nam Pindarus μεταφορικῶς effectũ exurgẽtis flammæ exprimit, quæ instar undæ fluuij currentis (ut ita dicam) fluere, ac innatare uidetur. Vergilius autem uel propriè, uel metaphoricè locutus est. Si uerborũ proprietate usus est, globos flammarũ ideo dixisse uidetur, quia flamma si quando impedimento aliquo reprimitur, non recta sese attollit, sed in globos effingitur. idque præsertim in Aetna monte olim factũ fuisse manifestum est: qui nõ flammas tantum, sed saxa etiam cum flammis effundebat: si uerò per translationem sermonis locutus est, dicendum uidetur, habitam ab eo fuisse elementorum rationem: quæ, ut inquit Aristot. in libris de Cælo, sphærica, id est, rotunda sunt: itaque flamma, cum alicunde exit, sui naturam seruat, & in globum formatur. non ergo duriter, aut impropriè Vergilius locutus fuisse uidetur: qui in reliqua montis descriptione Pindarum egregiè imitatus,*

tatus, hac in re à uia Pindari paululum diuertere, & Physicam rationem, imò quod res habet, exprimere maluit. nõ enim, etsi quempiam in re aliqua poëta imitãdum suscipit, omnia tamen eodem modo dicenda sibi proponit, quæ ille dixerat, sed rem quandoq; perstringit, interdũ latius effundit. quædã addit, minuit, nonnulla mutat, quæ uel sibi commodiora, uel suo poëmati aptiora, atq; etiam meliora esse dijudicat. nam, cùm uaria sint poëmatum genera, nõ idem dicendi genus, nec idem uerborum strepitus omnibus conuenit, sed intra suos fines poëta quisq; sese contineat oportet. Pindaro, cum esset lyricus, à sua lyra non fuerat recedendum. at Vergilio, qui epicus, & heroicus est, implenda erat tuba illa heroica, magnoq; personandum ore. quamobrem non nisi magna, non nisi grandia in hac tota montis descriptione promit. tonitruum, ruinas, turbinem, picem, fauillam candentem, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta, quod ideo fecisse uidetur, ut hominũ aures, oculos, animos admiratione simul, atq; horrore compleret. Erigit eructans.] quia ruptis cauernis, effractisq; (ut ita dixerim) claustris igne, uento, uaporibus, quæcunq; obuiã facta sunt, in altum tolluntur. Liquefactaq; saxa sub auras] expolitio est: nam idem est scopulos, & uiscera mõtis eructare, quod saxa sub auras glomerare: attamen, si rem altius cogitemus, cũ dicit uiscera & liquefacta, & auulsa, designat tum ingentissimã uim uentorum, tum quòd ignis est excoquere, ac liquefacere lapides, tũ quòd materia ipsa monte continetur, atq; illic generatur. ubi uerò ait glomerat, pugnam ostendit confligentium corporum. Fama est Enceladi.] descriptio montis incendio, et tremore Siciliæ, sequebatur. ut tantæ rei caussam etiã assignaret: quã hîc subnectit quidẽ sed fabulosam. quòd igitur ardet Aetna, attollitq; flammas, ratio est quia gygas Enceladus à Ioue fulminatus, & monti subiectus fulminis flammas spirat: qui, quoties mutat latus, totam insulam tremere facit. in descriptione montis Aetnæ Vergilius in Opusculis, modo sint Vergilij, caussas illius incendij profert physicas, & hanc quoq; fabulosam suggerit hoc modo:

» Gurgite Trinacrio morientem Iuppiter Aetna
» Obruit Enceladum, uasti quoq; pondere montis
» Aestuat, & petulans expirat faucibus ignes.
» Hæc est mendosæ uulgata licentia famæ.

Quoniam igitur hæc res à ueritate aliena est, Aeneas, ne rerum ἀδυνάτων, id est, quæ fieri non possunt, autor esse uideatur, addidit fama est. Nec quæ sonitũ det caussa uidemus] sonitum quidem audiebamus, sed unde fieret non uidebamus, & caussam suggerit. Nam neq; erant astrorum ignes.] nullus erat ex stellis splendor. physicè loquitur, ut alibi admonuimus. Et lunam in nimbo &c.] per elegans uersus ex Ennio aduerbium ferè sumptus.

LAMB. Portus] Topographia portus Siculi, ad quẽ habitarunt Cyclopes. Describit hunc à trãquillitate, quantitate,
Hort. & propinqua monte Aetna. Inde transit in montis naturæ descriptionem. ob nocturnum adeòq; perpetuũ eius incendium Polybius author est. Aetnã in Sicilia omniũ montiũ esse eminentissimum. Huius uertex flammarũ globos eiaculatur & quidem (quod maximè mirum est) nunquã deficiente materia, quæ tot seculis incendio suffecerit. Ora alioqui ipsius crateris mutalis est hybernis mẽsibus, quibus cinis egestus niuibus & pruinis obtegitur. Loci aũt ipsius facies prodigiosè uariatur, igni modò in imũ collabente, modò flamma prorupto scissoq; uertice in cœlũ emicante. Igniti nonnunquam fluunt riui, nunc flammæ fumo & caligine obductæ, interdum ardentes eructãt lapides. Fuere, A qui explorandi miraculi caussa summũ iugum cõscendere sint ausi, qui aream summam patentẽ ambitu XX stadiorum se uidisse testati sint, inclusam supercilio cineroso in muri speciẽ. In media planicie nebulosum apparere tumulum. Nec defuerunt qui labrum crateris transgressi, per ipsam aream paululũ processerint, sed altioris cineris calore retrò pedes flexerint. Ferunt Empedoclem studio curiose explorandi miraculum rei exitũ, in his locis perijsse: altero calceorum ferreorũ, quos in eum usum parauerat, haud procul à crateris supercilio reperto. Porrò si Pindaro credimus, tota hæc regio à Cumis usq; ad Siciliam, ignita est. Existimatur habere sub terra & mari concauitates quasdã inuicem contingentes. Hinc factũ, cur eiusdẽ naturæ sit cũ insulis Liparæorum: tum aũt & ea loca, quæ proxima sunt Dicæarchiæ & Neapoli, sed Pithecusæ. Qui Chrestomathiã scripsit, graues caussas naturæ ipsius montis & proximarum regionum adducit. uerba ipsius authoris adscribam. ἐν τῷ τῆς Αἴτνης ῥύακι τοῦ πυρὸς κατερχομένου πρὸς τὴν Καταναίαν πόλιν, Ἀμφίνομον καὶ Ἀναπίαν εὐσεβεῖς ἄνδρας ἀράμενοι τοὺς γονέας ἐπὶ τῶν ὤμων διασῶσαι. κατακαλυφθέντα δὲ τὰ Καταναίων B χωρία, πρὸς καιρὸν λυπεῖ, χρόνῳ δὲ ποιεῖ ὕστερον εὐάμπελον καὶ χρυσόκαρπον, τῆς ἄλλης οὐχ ὁμοίως οὔσης εὐοίνου. τάς τε ῥίζας ἐκφέρει τὰ κατατεφρωθέντα χωρία πιαίνει ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πρόβατα, ὥστε πνίγεσθαι. καὶ διὰ τοῦτο δι' ἡμερῶν δ' ἀφαιροῦσιν ἐκ τῶν ὤτων αἷμα, καθάπερ καὶ ἐν τῇ Ἐρυθείᾳ νήσῳ ποιοῦσιν. ὁ δὲ ῥύαξ εἰς πῆξιν μεταβάλλων, ἀπολιθοῖ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐφ' ἱκανὸν βάθος, ὥστε λατομίας εἶναι χρείαν τοῖς ἀνακαλύψαι βουλομένοις τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιφάνειαν. τακείσης γὰρ ἐν τοῖς κρατῆρσι τῆς πέτρας, εἶτ' ἀναβλυσθείσης, τὸ ὑπερχυθὲν τῆς κορυφῆς ὑγρὸν, πηλός ἐστι μέλας, ῥέων κατὰ τῆς ὀρεινῆς. εἶτα πῆξιν λαβὼν, γίνεται λίθος μυλίας, τὴν αὐτὴν φυλάττων χρόαν, ἣν ῥέων εἶχεν. καὶ ἡ σποδὸς δὲ καιομένων τῶν λίθων, ὡς ἀπὸ τῶν ξύλων γίνεται. καθάπερ οὖν τὸ πήγανον τῇ ξυλίνῃ σποδῷ τρέφεται, τοιοῦτον ἔχειν τι οἰκείωμα πρὸς τὴν ἄμπελον εἰκὸς, τὴν Αἰτναίαν σποδόν. Id est: Amphinomus & Anapias pij homines, parentes humeris sublatos è riuis Aetnæi ignis Cataneã usq; effusis seruarunt. Porrò Cataneorum regiones cinerib. cõtectæ ad tempus apparent: inde suo tempore uitibus ponendis aptæ reddũtur, & C optimis ferendis fructib. idoneæ cũ reliqua sui parte non sint uini feraces. At loca cinerib. oppleta radices effundũt. Saginant & pinguefaciunt in tantũ oues, ut præfocentur: quare quarto die aures earũ sanguine repurgant ut in insula Erythea faciunt. Porrò riuus ille in solum densatum coalescens, ad iustam profunditatem lapidescit ut summã superficiem moliri fodiendo uolentibus lapidicinæ usum præbeat. Nam liquefacto in craterib. saxo, deinde eiecto, humor in summitate superinfusus, atrum lutum est, quod per montosam regionem diffluit. Postea sumpta soliditate durescit in lapidem molarem, eundem seruans colorem, quem habebat tum cũ flueret. Iam uerò & cinis ardentiũ lapidum perinde apparet, ac si ex lignis redactus esset. Quemadmodũ igitur ruta cineribus ex ligno fouetur, ita (ut apparet) Aetnæus cinis eo ingenio est, ut cũ uite peculiariter mansuescat, & domesticè coalescat. Hactenus ille. Cæterũ superiora Aetnæ loca, ut idẽ author ex Strab. annotauit, tenuia sunt, & cineribus oppleta, hybernaq; niue obsita. inferiora uerò syluis & plãtis uarijs dirempta sunt.

Summa

A Summa montis uidentur incisitudines admirabiles ex pastura ignis accipere. Nam hic modò in unum craterem fertur, modò discinditur, modò riuos euomit. Rursum, interdum flammas & fumum effundit, nonnunquam ignitum ferrum expirat. ἀνάγκη νῦν, inquit, ἀεὶ τοῖς πάθεσι τούτοις, τοῦ τε ὑπὸ γῆν πυρὸς ... Idem uetustis uerbis, sed non paulò illustrioribus superiore Aetnæ descriptionem prosequitur ... Cæterùm tota

B Sicilia concaua est, fluminũ & ignis plena, ut mare Tyrrhenum & Cumas usque, & aquarũ calidarum referta. Circa Acragantem stagna sunt sapore quidem planè marino, sed natura tamen diuersa. ... Lipara insula eadem fermè natura est, qua Sicilia. Habet enim aquas calidas, & fermè ignem expirat. Inter hanc & Siciliam ea est, quam Vulcano sacram dicunt, tota saxosa, aspera, deserta, ignem rebulliens. Habet & uelut ex tribus crateribus tria expiracula: ex quorũ maximo, massa candens & flãmæ se extrũnt, quæ iam bonam partem illius meatus obruerunt. Aetna.] Hanc descriptionem Aetnæ sumpsisse poëtam ex primo Pythiorum hymno Pindari, quidam aliquando contenderunt:

—— κίων
δ' οὐρανία συνέχει
νιφόεσσ' Αἴτνα πάντετες,
χιόνος ὀξείας τιθήνα,
τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου
C πυρὸς ἁγνόταται
ἐκ μυχῶν παγαί, ποταμοὶ
δ' ἁμέραισιν μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
αἴθων' ἀλλ' ἐν ὄρφναισιν πέτρας
φοινισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
κεῖνο δ' ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετὸν
δεινοτάτους ἀναπέμπει· τέρας
θαυμάσιον προσιδέσθαι,
θαῦμα καὶ παρεόντων ἀκοῦσαι.

Mirum est, quàm exactum iudicium olim quidam de hoc loco, ubi poëta Pindarum exprimere conatus uidetur, temerè ferre ausi fuere. Prima censura extat apud Aulum Gell. lib. 17. cap. 10. altera apud Macrob. lib. 5. cap. 17. Mihi certè illi quidem, quales quales fuerunt, magis materiam calumniandi quæsiuisse uidentur, aut ostentandæ naris suæ, quàm ut candidè ac sincerè suam censuram ferrent. Macrobij uerba sunt: Cum Pindari carmen, quod de natura atque flagrantia montis Aetnæ compositum est, æmulari uellet, eiusmodi sententias & uerba molitus est, ut Pindaro quoque ipso, qui nimis opima & pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco, tumidiorque sit. Et paulò pòst, ubi utriusque uerba posuit: Iam principio, inquit, Pindarus ueritati obsequutus, dixit quod res erat, quodque illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Virgilius autem, dum in strepitu sonituque uerborum conquirendo laborat, utrumque tempus nulla discretione facta confundit. Atque ille Græcos quidem fontes imitatus, ignes eructare, & fluere amnes fumi, & flammarum fulua ac tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos amnes, luculenter dixit. At hic uester, atram nubem turbine piceo & fauilla fumante ῥόον καπνοῦ αἴθωνα, id est, fluxum nigrum fumi, crasse & immodicè congessit: globosque flammarum, quod κρουνούς, hoc est, torrentes, qui è montibus cum ingenti strepitu labuntur, dixeras, duriter posuit, & ἀκύρως. Hoc uerò inenarrabile, quod nubem atram fumare dixit, turbine piceo & candente fauilla. Non enim fumare solent, neque atra esse, quæ sunt candentia: nisi fortè candente dixit, peruulgatè & impropriè pro feruenti, pro relucenti. nam candens est à candore, non à calore dictum. Quod autem scopulos eructari & erigi, eosdemque ipsos statim liquefieri, & gemere, & glomerari sub auras dixit: hoc nec à Pindaro scriptum, nec unquam fando auditum, & omnium quæ monstra dicuntur, monstrosissimum est. Hactenus ille. Pontanus in Antonio, eruditè poëtam à calumnia asserit. Non fuisse Vergilio consilium, Aetnæ montis naturam pro destinata materia describere: nec caussas rerum exquirere, ut Claudianus fecit: nec spumantis materiæ flumina ostendere uelle, ut Pindarus: sed cum describere portum Aeneæ ora cœpisset, dixissetque ab accessu uentorum immotum, & ingentem ipsum quidem, subdidit rem maximè admirabilem, adeoque monstrosam, cuius Aeneas ipse memor factus esset, ut à portus descriptione, rei ipsius miraculo auerteretur. Ipse, inquit, portus ingens quidem, hoc est, nauium plurimarum capax: sed uisu, sed auditu mirabile est, Aetnam montem terrificis iuxta ruinis tonare. Qua commotus admiratione, atque à portu auersus, in illa explicanda, primùm ab auditu cœpit. Videtis artificiosi poëtæ prudens consilium, quòd in admirabili re enarranda, tractum se admiratione ipsa ab initio statim ostendit? Audire est, inquit, cùm nulli corporum uideantur conflictus, è quibus soni fiunt, non sonitum modò, ac si parum esset sonitum dicere, sed tonitrum ex horrificis montis eius ruinis. Quæ in aëre maximo cum terrore fierent, ea dixit sub terris fieri. Simul cum rei miraculo caussam quoque leuiter attingit. nam neque decebat Aeneam caussas incendij atque fragoris illius exactius quærere, aut aperire. Tantus autem fragor, nisi è fractione esse non poterat, quam fractionem ruinas nominans ostendit. Cum etiam dicit, tonat, montem confragosum innuit. Namque conflictus illi, & tanti sub terris fragores, nisi in concauo & cauernoso fieri nequeunt, eaque conflictiones uentorum atque ignium in cauernis esse dicit, ut confligentium nubiũ tonitrua imitentur. Singulis uerbis rem auditu mirabilem facit, quòd iuxtà, quòd tonat, quòd ruinis et quidem horrificis: cũ horror absque membrorum concussione, animique consternatione non contingat. Dehinc cũ auditui satisfecisset, transit ad uisum, aliquanto longius in parte hac immoratus, ut per hunc sensum rem admirabiliorè redderet, quod uidendo quàm audiendo plura apparere soleat.

Vis

*Viq́ audientium animos magis ac magis rei miraculo af-
ficeret, non secernit ea quæ noctu, quæ'ue interdiu uide-
rentur, ut Pindarus. Dicit interdum, id est, nunc hoc, nunc
illud: dum non uult diem à nocte secernere. Atram pro-
rumpit ad æthera urbem. Videtis ut à se non recedit. Di-
xit tonat, dixit nubem: tonare & nubescere in aëre contin-
gunt. Cernitis ut rem effert, cum non fumum, sed nubem,
& quidem atram: & prorumpit, quod est uiolentum uer-
bum: & æthera potius quam aërem, ut nimium impetum
absolueret. Fumantem; non ita quidem ueritatem uelat,
ut non suis aliquando nominibus rem exprimat. Fumi e-
nim ex aspiratione ignea, non nubes exurgunt, turbine pi-
ceo & impetum & colorem non sine quadam animi com-
motione designat. Est enim turbo uentus & tortuosus &
uiolentus: & fortasis respexit ad turbinis ipsius glome-
rationem. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est:
duo hæc simul coniunxit, ut rei miraculum augeret. Nec
non flammas, fumos, lucem, tenebras, fauillas simul mi-
scet, & turbinem & fauillam candentem: quid amplius?
globos etiam flammarum attollit: & quod satis hoc non
uideretur, lambit etiam sidera, ut quo ultrà prodiret, non
haberet. Non possum primo loco non magnopere Gel-
lium admirari, uel potius ridere, qui Vergilium arguat,
quòd dixerit, fumantem turbine piceo, & fauilla canden-
te: cum nec fumare soleant, ut ipse dicit, nec atra esse, quæ
sunt euidentia: nisi si peruulgatè dixit, & impropriè, can-
dente pro feruente, non pro ignea & relucenti: quod can-
dens est à candore dictum, non à calore. O' bone Gelli,
cum nocteis istas Atticas scriberes, non potuisti non ali-
quando dormitare. Ignorabas, an parum animaduerte-
bas, antiquissimum & latinissimum hunc loquendi mo-
rem Vergilio etiam familiarissimum? Neque enim dixit
fumantem candente fauilla, sed nubem candente fauilla,
ut puella forma adeò uenusta, & magno uir ingenio: &
quod in loco maximè simili legitur, Ipse Quirinali lituo
paruaq́ sedebat, Succinctus trabea. atque ut ibi non, suc-
cinctus Quirinali lituo, sed succinctus parua trabea,
Quirinalemq́ tenens seu gestans lituum: sic neq́ hic nu-
bem fumantem fauilla candente, sed fumantem turbine
piceo, & emittentem & spargentem atque efflantem simul
candentem fauillam. Expressit autem, quod fieri sæpissi-
mè in aëre uidemus, ut è nigerrimis nubibus post toni-
trum erumpant fulgura & coruscationes, uideaturq́ in-
terdum cœlum dehiscere, flammasq́ euomere. Dici non
potest, quàm sibi undiq́ in eorum quæ fiunt in aëre, simi-
litudine constet. Solebat irridere Antonius, qui Vergi-
lium dicerent uoluisse montis Aetnæ flagrantiam ad Pin-
dari imitationem exequi, eoq́ censebat & cæcutire & de-
lirare: nec Fauorinum, sed Pabarinum naso suspendere;
cum nemo tam auersi aut parui esset ingenij, qui non pa-
làm uideret, Vergilium se totum à Pindarica enarratio-
ne auertisse, ut nec uerbis, nec translatione, qua ille uti-
tur, parte aliqua similis esse uellet. Etenim Pindarus ad
fontium, fluminum, fluctuum similitudinem, rem omnem
exequitur, amnes in incendij enarratione imitatus. At no-
ster, nulla huiusmodi similitudine usus, rebus ipsis inhæ-
rens, & quàm potest, & Aeneæ narrantis dignitas patitur,
uerbis explicans, ab ipso igne, & à nubibus, & ab ijs quæ
in aëre fiunt, non recedit. Et Pindarus quidem solum flu-
xum & scaturiginem habet, quam in aquis imitetur. Ver-
gilius, omnia pro materia, proq́ suscepta explicatione à
rebus ipsis, non aliunde sibi dicenda atq́ ostendenda assu-
mit. Videriq́ Vergilius potest parum hac in parte Pin- A
darum probauisse: qui dum se totum ad amnes, ad flu-
ctus, ad scaturiginem uertit, eructationem ipsam, quæq́
inter erumpendum eructandumq́ cótingerent, inexpresse
leuiterq́ attigerit, nec monstrum illud suum tum auditu,
tum uisu mirabile plenè absoluerit. Referam Pindari uer-
ba à Gellio ipso conuersa: Sanè eructantur inaccessi ignis
purissimi ex imis fontes: flumina uerò interdiu quidem in-
undant fluctum feruentem fumi: at per noctes punicea
proglomerata flamma, ad profundum ponti fert solum:
cũ strepitu illa Vulcani flumina serpentia emittit sæuissi-
ma, monstrum profectò tum uisu tum auditu mirabile.
At Vergilius & aures, & oculos, & animum admiratione
implet, cum montem tonare ait, & è terræ penetralibus
atras nubes prorumpere, fumare piceum turbinem, uoli-
tare candentem fauillã, attolli globos flammarum, quid
amplius? lambere etiam sidera: & tamen à rei natura non
recedit. Siquidem eructatio illa talis est, præterquã quod
sidera nõ lambit. Sed hæc exuperantia poëtarum est pro-
pria, & haud scio an alibi magis quàm hic deceat. Ac tan
quam minora hæc quæ dicta sunt essent, quippe quæ fre-
quenter contingant, ea subdit, quæ ut maiora, & rarius B
contingerent, & longè monstrosiora essent. Itaque & sco-
pulos erigit, & auulsa montis uiscera eructat, & saxa sub
auras glomerat, & quidem liquefacta, & cum gemitu. Ac
ne quid, quod mouere admirationem posset, prætermitte-
ret, quid ultimo loco ponit? Fundoq́ exæstuat imo: quod
cum oculis exponere non posset, animis existimandũ per-
misit. Quid hoc Vergiliano monstro absolutius? & ta-
men docet, glomeratus eos fieri non posse, nisi uento igneq́
intus æstuante. Ac Pindaro quidem dare potest ueniam ly
ricum carmen, at Vergilio implenda erat tuba illa heroi-
ca, & magno personandum ore: neq́ ut illi succinendum,
qui à lyra sua non ita longè recessit. Quocirca noster he-
ros tubam sic implet, ut monstrum Pindaricum, per toni-
trum, ruinas, turbinem, picem, candentem fauillam, ere-
ctos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta sub auras ad
sidera usq́ intonet. At mox: Tonat Aetna ruinis. Cœpit
Vergilius à tonitru, in quo Pindarus obmutescit. Pòst e-
tiam tempus nullum secernit: tum ut rem admirabilio-
rem faceret, tum ut qualis res ipsa esset exprimeret. neque
enim noctu solum flammarum illi globi cernuntur, sed e
tiam interdiu, quoties & aër est nubilus, & cacumen mon C
tis exhalatis incendij fumigationibus caligat atq́ offun-
ditur. An non die multo, cum cœlum maximè nubilum est,
uidentur coruscationes, & medijs è nubibus ignes emissi?
quod poëta noster sentiens, non antè dixit candente fauil-
la, quàm præmisit, turbine piceo, ne à rerum natura rece-
deret. Ad hæc, non nisi post multos annos amnes illos Pin
daricos fluere: cũ Vergiliana tonitrua, fragoresq́ & fumi
picei, & prorumpentes in cœlum nubes fauillæq́ frequen-
tiores cõtingant, præsertim flante aut impendente austro.
Ac nihilominus pòst liquescere saxa, & auelli montis ui-
scera ostendit. adeò nihil prorsus omittit. Videturq́ noster
Maro rem ipsam & loci situm contemplatus: siquidem ca
cumen montis, qua tanta fumigatio emittitur, hiatum ha
bet profundissimum ac latè amplum, quem dixerunt cra-
terem: hodie pleriq́ os uocant, exæsis undiq́ atq́ exustis ru
pibus. Quocirca non uti è fontibus fluere ignes possunt,
sed materia ipsa ui uentorum incensa, & diutius intra ca-
uernas agitata, tandem euomitur, magnoq́ in aërem impe
tu effertur: post in partem, qua uentus inclinat decidens,*

A igne liquefacta fluere incipit. Vnde alibi, ut huius rei peritus, dixerat:

Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumq́ globos, liquefactaq́ uoluere saxa.

Et hic uerè ac naturaliter dicit:

Interdum scopulos auulsaq́ uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaq́ saxa sub auras,
Cum gemitu glomerat. ——

Prudentissimè omnia. nam interdum, quia non semper: & cum gemitu, quia tanta ebullitio & pugna illa intra cauernas, uentorumq́ & concepti ignis uiolentus ac præcepi exitus absque ingenti fragore fieri nequit. Et, erigit eructans: quia ruptis caminis, effractisq́ (ut ita dixerim) claustris, igne, uento, uaporibusq́, quæcunque obuiam facta sunt, in altum tolluntur. Et cùm dicit glomerat, ostendit pugnam confligentium corporum: & cùm dicit uiscera & liquefacta & auulsa, designat tum ingentissimam uim uentorum, tum quòd ignis excoquere & liquefacere lapides, tum quòd materia ipsa monte continetur, atque illic generatur. Dicet aliquis, at fluere liquescentem illam materiam mare uersus, omisit. Primùm nec
B mare uersus semper fluit. nam & sæpenumero in mediterranea elabitur: deinde quòd cum dixisset sub auras glomerat, uisum est poëtæ tam defecati iudicij, quodcunque adderetur, minus esse. & profectò minus mirum est fluere decidentem illam liquefactamq́ materiam, quàm ex imis terræ uisceribus ad auras maiore quàm exprimi possit impetu ferri. Itaque hoc omisso, imò despecto ac repudiato, concludit, Fundoq́ exæstuat imo, relinquens in audientium animis, quæ non cernerentur, cum admiratione cogitanda: atq́ qui intus æstus, quæ ruinæ, quanta etiam certamina, ex ijs quæ oculis obijcerentur, existimanda. Quin etiam ad fabulosum commentum, ut mirificum, ut ad deos relatum transit: adeò nihil, quod audientium animos admiratione impleat, prætermittit: Fama est Enceladi, &c. quæ sequuntur. Quamobrem Pindarum non solum imitandum à se Vergilius non iudicauit, sed ab illo sic recessit, ut non uerba non rei faciem, non ullam sit Pindaricæ descriptionis adumbrationem sequutus. Nunc ostendat nobis Fauorinus iste, tam enucleati iudicij, tam teneri auditus philosophus, ut opimam & pinguem Pindari (ut ipse cum Gellio fortasse non rectè sentiebat) fa-
C cundiam prætereamus, ostendat inquam, ubi nam Vergiliana insolentia? ubi tumor? Mihi quidem, cum duobus maximè modis concipiatur tumor, re, id est sententijs, atque oratione: ubi sunt uerba ista tumentia? ubi res insolentia parientes? At dixit, tonat Aetna: quia tonat aër, & nubium conflictus tonitruum facit: prorumpit ad æthera nubem atram. nihil hic insolens, nihil hic tumidum. nam prorumpo uerbum sic uiolentum est, ut eo etiam historici utantur & nubes atra: ut nox atra. turbine piceo: an quo uerbo uel impetum uel colorem expressius potuisset efferre? cum è pice dentissimus, id est nigerrimus habet fumus. Et turbo cùm impetuosus, tum etiam tortuosus atque glomerosus sit: & fauilla flammæq́, seu coruscationes è nigerrimis nubibus erumpere sic soleat, ut candere uideantur: nihil à natura recedit, & uerba rebus accommodat. Non dicet poëta globos, cum idem uerbum ab historicis non reformidetur? non lambere, si dicet lambere sidera? atqui honestiori uerbo uti non potuisset, ut leuem ac fluitantem ignis (ut ita loquar) attractum significaret. Nec cum dixit, candente fauilla, Pindari uerba fluxum fumi calidi significantia: nec cum globos flammarum, ignis fluenta, crasse, duriter atq́ improprie interpretatus est: hoc est, φλόγα ἐκ κρουνῶν πυρὸς τὰς ἁγνότατας. quippe qui ne interpretatus quidem sit, cum illum non modò imitari nollet, uerumetiam hac in parte non probaret, propter eas, quas attulimus rationes, uelletq́ rem ipsam ut admirabilem, ut horroris plenam, uerbis suis ante oculos ponere, animisq́ infigere, ac tubæ suæ canore tenere. Nec cum dixit scopulos, & auulsa uiscera, & liquefacta saxa, & lambit sidera, & exæstuat imo fundo, uerba & strepitum uerborum conquirit: rem inquam ipsam in quam rem suis atq́ heroicis uerbis enarrat. Adhæc, quòd nõ semper ignis fluant amnes, interdum hoc fieri dixit: atq́ ubi fit, nõ difluere cratere illo perinde ac è fonte aut è fornace massæ illius riuos: sed iactari in sublime materiam per frusta, per saxa, per scopulos, quæ pòst in terram decideret, & in fecis ac liquescentis spumæ modum coacta flueret. Quocirca bone Fauorine, ad philosophiam tuã redi de syllogismo, deq́ bonorum finibus tantum sententiã laturus: quando nec mihi satis magnus Physicus uideris, qui montis Aetnæ naturam ignores ac poëtarũ figuras lineamentaq́, & quid carmini conueniat, quid materiam susceptam deceat, quà ratione humilis res tollatur, quà elata prematur, iudicandum pensitandumq́ poëtis relinque. Vidimus in Aenaria insula factum, quod Vergilius de Aetna scribit, cum è quadam eius parte ignis erupisset centum antè annis, aut paulò amplius. Nam & ad mare, & passim per agros, præter fluxum illum magna mole lapides iacent & in ipso littore, & paulum etiam intra mare, grandes eminent scopuli, adeò excocti exustiq́, ut hodie quoque appareat spumosa illa liquefactio. Quinetiam Pindarica fluenta lapidum sunt in spumam solutorum, non materiæ continuæ liquentisq́, quale liquefactum fluere æs solet. Cur autem præter naturam cuiquam uideatur, ab incluso sub Aetna igne torqueri lapides: cum uideamus æneis è tormentis, quæ bombardæ dicuntur, tanto impetu pilas torqueri lapideas? turbineq́ illos piceos glomerari? tanto etiam fragore, ut ad sexaginta passuum millia exaudiantur? Hoc quod in Aenaria factum diximus, legimus scriptum in monumentis Caroli Neapolitanorum regis, quo incendio etiam castellum haustum est. Hactenus Pontanus: qui quàm acutè ac diligenter excusserit huius montis descriptionem, & uerborum pondus pensitarit rursum quàm acriter aduersus Gellianam sycophantiam potam defenderit, quamq́ eruditè obiecta refutarit, quiuis uel mediocriter literatus facilè dijudicarit. Mihi profectò id persuadeo, si Gellius, si Fauorinus, si sycophanta ille nasutus Macrobianus reuiuiscerent; ac ista legerent, eos iudicij sui tam cæci ac tam crassi de hoc loco puditum iri, καὶ παλινῳδίαν recantaturos. Verùm id quorundam ingenijs innatum est, ut calumniando notandoq́ aliorum labores, gloriam uenentur. Atram.] Grauissimis metaphoris & hyperbolis Aetnæi incendij miraculum amplificat: agitq́ id sedulò, ut rei naturam oculis subijciat. Incendium ingens atra fumi nubes antecedit: inde sequuntur interspersæ scintillæ, quibus ad postremum succedit æstus flammæ erumpentis. Globos.] Quid potest aptius remota metaphora exprimi? cum rei magnitudinem uerbis æquare uellet? Atq́ haud scio, an à Pindaro melius aut significantius ignis purissimi fontes inde eructari dicti sint: certè grauius & ad sensum communem accommodatius à nostro id expressum uidetur.

Lambit.]

Lambit.] *Remota metaphora ab animali ad flammam: quam intendit hyperbole.* Scopulos.] *Constat saxa ingentia æstu huius incendij ad multa stadia in subiectum mare torqueri.* Viscera.] *Metaphora: & tamen perspicuum est ex superiori descriptione, materiam nunquam deficere.* Eructans.] *Reddidit Græcam uocem* ἐρεύγομαι, *qua Pindarus est usus in eiusdem descriptione.* Liquefactaque.] *Erudite liquefacta. nam saxi intra crateras liquefacti, & æstu incendij eiecti humor superinfusus, in uertice lutum fit atrum.* Cum gemitu.] *Huius fragor tantus est, ut ad Maronem & colles gemellos usque, fauilla uerò adhuc ardens in Taurominium & Catanam usque perueniat.* Fundoque.] *Significantur ignis uiolentiam, quæ tum oculis, tum auribus percipitur, longo inde interuallo, ostendit. Neque minus disertè hoc dictum est, quàm illud à Pindaro:*

τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσθαι,
θαῦμα δὲ καὶ παριόντων ἀκοῦσαι.

Quæ quidem quamuis tam diuite uerborum copia poëta non reddidit, paucis tamen sententiam complexus est. Fieri non potest, quin æstus flagrantia oculis pariter & auribus percipiatur. In Aetna Proserpina à Plutone rapta, & inde abducta fertur: de huius raptu elegans extat Claudiani *poëma. Huius montis moles abijt in molestiæ & tædij prouerbium, idque hanc ob caussam, quòd gigantem, perinde ut Athus, suo pondere premere dicatur. Qua figura, Cato apud Ciceronem, senectutem onus Aetna grauius à quibusdam existimari dicit. Hinc Aetnæum, magnum, ingens. Aetnæus cantharus: Aetnæi fratres, gigantes: pullus Aetnæus, magnus.* αἰτναίας ἐπὶ πώλους βεβῶσαν. αἰτναῖον πῦρ, ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ λεγομένου αἴτνα, *dicit Suidas. &* αἰτνίζω. *Quoniam autem mons ingens est, inquit, pro magno accipitur: ut Aetnæus cantharus, id est, scarabeus magnus.* Fama.] *Digreditur in fabulam Enceladi, per occasionem à loco oblatam, ut caussam flagrantiæ perpetuæ, & motuum montis fabulosam reddat: & physicam rationem, quia decorum scripti id poscit, dissimulat. Quod porrò perpetuò ardeat, & tanto æuo sufficiat materia, diximus in caussa esse, quòd ea ipsa regio ad Cumas usque cauernosa sit, & sulphureis uenis scateat. Atque hinc fit, cur hybernis diebus niualis sit, quòd egestum cinerem nix & pruina superueniens operiat. Rursum tremor montis, ex incluso spiritu, meatibus terræ cauernosis nasci, à pluribus existimatur. Postremò, terras concuti nisi tranquillo mari non putant.* Enceladi.] *Est autem Enceladus propriè maris epitheton. quare ueteres Enceladum Neptuni equum finxerunt. Quod uerò ad hunc attinet, fabulantur eum ex Titano & Terra prognatum. Hic, cùm iam dies bello faciendo indictus adesset, quo cœlum oppugnaret, à Ioue fulmine ictus, sub Aetnam prostratus fuit. Lycophron tamen Typhonem sub Aetna conditum, author esse uidetur, uocatque Siciliam* νῆσον γιγάντων:

ὅθεν γιγάντων νῆσος ἡ μετάφρενον
θλάσασα, καὶ τυφῶνος ἀγρίου δέμας
φλογμῷ ζέουσα δέξεται μονόστολον.

Hesiodus quoque, τυφῶνα *in Sicilia Iouis fulmine ambustum canit:*

φλὸξ δὲ κεραυνωθέντος ἀπέσσυτο τοῖο ἄνακτος,
οὔρεος ἐν βήσσῃσιν ἀϊδνῆς παιπαλοέσσης.

Alij Gigantum insulas Pithecusas dixerunt, quæ sunt circa Italiam: quòd Lycophron statim addat,

ἐν δ᾽ πιθήκων πάλμυς ἀφθίτων γένος,
δύσμορφον εἰς λυκαισμὸν ᾤκισε τόσον, &c.

Harum insularum meminit Aeschiron in septimo Ephesiidis. Initiò eas gigantes coluerunt, postea Iupiter arma aduersus se mouentes ubi debellasset, eis insulas imposuit, atque simijs incolendas dedit. Quare ἀπὸ τῶν πιθήκων, *Pithecusas appellarunt. Ferunt solum Aristæum gigantem seruatum, quem neque fulmen ambussit, neque Aetna pressit. Claudianus libro primo de raptu Proserpinæ:*

In medio scopulis se porrigit Aetna perustis,
Aetna Giganteos nunquam tacitura triumphos.
Enceladi bustum, qui saucia membra perustus
Spirat inexhaustum flagranti pectore sulphur.
Et quoties detrectat onus ceruice rebelli,
In dextrum læuumque latus, tunc insula fundo
Vellitur, & dubiæ nutant cum mœnibus urbes.
Aetnæos apices solo cognoscere uisu,
Non aditus tentare licet: pars cætera frondet
Arboribus, teritur nullo cultore cacumen.

Et quæ sequuntur, omnis elegantiæ sunt referta. Flammam.] *Caussam incendij Aetnæi ad Enceladum refert.* Caminis.] *ex imis focis. Allusit ad Vulcani caminum, in cuius officina fulmina & arma deorum fabricari ferunt. Agathocles in commentarijs quos* περὶ τῶν χαλκείων ἡφαίστου *scripsit, ait, circa Siciliam duas uideri insulas: quarum altera Sacra, altera Strongyle uocetur, quæ noctu interdiuque perpetuum fundunt ignem. Hoc ipsum testatur idem, in eiusdem operis libro septimo, quarum altera Aeoli, altera Vulcani dicatur: cæterasque Vulcanias dictas, Vulcanum habitare uideri. Hinc ignis fremitum exaudiri.* Fessum] *Caussam motus ad Enceladum refert, hyperbolicè, respiciens subinde ad naturam montis fumantis.* Noctem.] *Redit ad omissam narrationem. Occiduo sole huc appulerunt: & noctem insequentem metu in sylua latuerunt: Exaggerat consternationem à fragore montis proximi, & tenebris cœlo obducto, ac nubibus crassis, quibus prospectus adimebatur.* Monstrat.] *Auxesis.* Sonitum.] *horribiliorem auditu, propter altissimam quietem.* Videmus.] *Metaphora propinqua: intelligimus.* Nam.] *Hæret in metaph. uerbi uidere. accommodatque rationem ad sensum communem. Nam uulgò existimant nullas esse stellas, quoties cœlestium corporum lumen per obiectas nubes adimitur.* Astrorum.] *stellas uocat.* Neque.] *Copia.* Aethra.] *Sic Ennius poëta:*

——Interea fax
Occidit, oceanumque rubra tracti occidit æthra.

Syncope. Ablatiuus, à nominandi casu, ab accusatiuo tertij ordinis Græco factus. Obscuro.] *Reddit illustrioribus uerbis antecedentia. Nox intempesta inde nomen habet, quòd id temporis non sit rebus gerendis idoneum. Hanc præcedit modò concubia, quam prima fax, quæ uesperam suscipit. Et nimbum, densam nubem dicit, cuius alioqui significata plura alibi recensuimus. Ennius,*

Cùm superum lumen nox intempesta teneret:

Noster,

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Achæmenidem in antro Cyclopis ab Vlysse desertum Aeneas supplicem recipit: cuius formam, habitum, corporis habitudinem, miseriam, calamitatemq́ describit.

Postera iamq́ dies primo surgebat eoo,
Humentemq́ aurora polo dimouerat umbram:
Cum subitò è syluis, macie confecta suprema
Ignoti noua forma uiri, miserandaq́ cultu
Procedit, supplexq́ manus ad littora tendit.
Respicimus, dira illuuies, immissaq́ barba,
Consertum tegmen spinis, at cætera Graius:
Et quondam patrijs ad Troiam missus in armis.
Isq́ ubi Dardanios habitus, & Troia uidit
Arma procul, paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitq́ gradū: mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibusq́ tulit: Per sidera testor,
Per superos, atq́ hoc cœli spirabile numen,
Tollite me Teucri, quascunq́ abducite terras,
Hoc sat erit: scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petijsse penates.
Pro quo si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, uastoq́ immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, perijsse iuuabit.
Dixerat, & genua amplexus, genibusq́ uolutās
Hærebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextrā Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni, atq́ animū præsenti pignore firmat.
Ille hæc deposita tandem formidine fatur:

NASC. Postera iāq́ dies.] *nascentis diei descriptio.* Cum subitò è syluis.] *sumptus est totus hic locus ex Sophoclis Philoctete ubi Philoctetes ipse queritur, suamq́* Neoptelemo *calamitatē narrat. quòd desertus à Græcis in littore maris arcu, & sagittis uictum sibi parare cogitur locus est doctis notissimus. aduerte autem quàm sciè*

B *famelici hominis habitudinem formamq́ describat: cuius maciem gradu auget supremo: remq́ hi. uerisimilem facit à loco, & paulò infrà etiam à tempore sub persona Achæmenidis, cum ait.*

» *Tertia iam lunæ se*
se cornua lumine complent
» *Cùm uitam in syluis inter d. serta ferarum*
» *Lustra, domosq́ traho.*

Non enim è syluis exire potest homo, tribus præsertim illic mensibus inter feras diuersatus, qui macie suprema confectus non fuerit. Ignoti noua forma uiri.] *propter extremam maciem.* Miserandaq́ cultu.] *hæ singulæ circunstantiæ, & quæ sequūtur, cùm mouendæ, tum etiam augendæ cōmiserationis uim habent. nam ingens, supraq́ credi potest, macies, horridusq́ habitus, adde illa*

C *uiem. barbamq́ promissam, atq́ impexam, spectaculum hominis præbebant miserandum, minimeq́ oculis iucundum ac illud præcipuè spectaculi fœditatem augebat, quòd supplex cum lacrymis manus attollebat, ut misericordiam impetraret* Dira illuuies.] *sordem hominis auget epitheto: quasi dicat adeò tetram fuisse, ut ira deorum illi immissa uideretur.* Cætera Graius.] *figurata locutio à Græcis deriuata* καὶ ἄλλα ... *Horat. in primo epist.*

» *Hæc tibi dictabam post fanum putre Vacunæ,*
» *Excepto quod non simul esses cætera lætus.*

Pro quantum ad cætera. hoc est ex reliquo habitu satis constabat, illum esse Graium. Patrijs in armis] *non paternis, sed patriæ.* Paulum aspectu conterritus.] πάθος *à timore.* Mox sese ad littora præceps.] *locus est commiserationis à desperatione salutis. ruit ad littus, & quasi necis certus, se hostium potestati dedit. non enim timet mortem, sed genus mortis. nam paulò pòst ait.*

» *Si pereo, manibus hominum perijsse iuuabit.*

Per sydera testor.] *oratio Achæmenidis deprecatoria, non uitam, salutemq́ precatur, nam se Græcum esse, & ad Troiā cum Vlysse militatum abijsse Troianorumq́ causam ac salutem oppugnasse confitetur) sed tantum ut de eo loco tollatur, ne aut ferarum dentibus dilanietur, aut à Cyclopibus deuoretur ex obtestatione precationis exordium sumit: unde oritur commiserationis affectus, qui ad Troianorum beneuolentiā illi conciliandam plurimum ualet.*

Atq́ hoc cœli spirabile lumen.] *uel quo uiuimus, & spiramus. uel quod uitam in se, & spiritum habet. Cic. 1. Tusc. illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporum leuium, & rotundorum concursionem fortuitam, quam Democritus concalefactam, & spirabilem esse uoluit intelligit autem uel solem, uel aërem.* “

Tollite me Teucri.] *summa precationis est. hæc precatio, totusq́ hic locus ex Sophocle sumptus est, in eius nominis tragœdia, qui Neoptolemum precatur ut quouis terrarum potius abducatur, quam in ea solitudine relinquatur. uersus Sophoclis ita habent.*

πρός νύν σε πατρὸς πρός τε μητρὸς ὦ τέκνον «
πρός τ' εἴ τί σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλὲς «
ἱκέτης ἱκνοῦμαι, μὴ λίπῃς μ' οὕτω μόνον «
ἔρημον ἐν κακοῖσι τοῖσδ' οἵοις ὁρᾷς. «

Scio me Danais] προκαταληπτικῶς *occurrit obiectio, & se Græcum, Troianisq́ inimicum esse apertè fatetur, nec tamen ueniam petit: sed quasi expers salutis tantū se aliò occidendum abduci postulat, ne aut in solitudine fame pereat: aut à Cyclopibus interimatur. nam perire fame (ut inquit Homerus) miserrimum, & Cyclopum dentibus discerpi, ac deuorari teterrimum est.* Si sceleris tanta est iniuria nostri.] *ut hoc calamitatis genere mitigari non possit. sanè artificiosè, & obliquè loquitur. nam sceleris ait, ne Græcorum facinus extenuare, sed ex opinione Troianorum loqui uideatur: qui scelus maximum fuisse iudicabant, Troiam à Græcis per dolum captam fuisse: cæterum astutè nostri addidit, non mei, quo uerbo latenter innuit, non æquum esse, peccati, quòd unà plurimi admiserint, ut solus ipse, præsertim ita affectus, pœnas pendat, unusq́ multorum crimen morte luat. itaq́ sub conditione pœnam poscit.* Spargite me in fluctus.] *subolet locus iste* ἐπιφώνημα. *fit autem (ut inquit Rutilius rhetor) interrogando,*

τροπὴ, cum nostræ caussæ diffisi iudicibus cognitionem permittimus. atque exemplum ille huiusmodi profert. Ego iam iudices summum, ac legitimum, quod exposui, meæ caussæ ius omitto: uobis quod æquissimum uideatur, ut constituatis permitto: ita Achamenides cum suæ caussæ diffidat, uoluntatibus Troianorum se ipse subijcit. est autem hic locus ad misericordiam apud pios homines comparandam efficacissimus: quo, haud mirum est si Achamenides utatur, qui Græcus est, & animos Troianorum optime exploratos habet.

Si pereo manibus hominum.] τὸ αἴτιον est: quod πρόληψιν habet: obijci enim posset, cur tolli uelit, si nullam ex hostibus salutem speret, ipse uerò respondet satius esse perire manibus hominum, quàm dentibus ferarum dilaniari. unde ingens quoque elicitur commiserationis affectus ex magnitudine calamitatis eius, qui eò loci redactus est, ut nihil præter mortem amplius sperare queat.

Et genua amplexus.] hic fuit uetus supplicandi ritus: qui ad misericordiam impetrandam plurimum facit. nam supplicum (ut inquit Cicero) misereri oportet.

Qui sit fari.] tria poscunt nomen, genus, & fortunam.

Ipse pater dextram.] τὸ πρέπον est, ut Anchises tanquàm princeps Achamenidem recipiat. sic Priamus in secundo Sinonem recepit. hic autem occultè Anchisæ humanitas, & clementia commendatur: qui homini abiecto, & hosti dextram porrigit, nec diutius se rogari permittit.

LAMB. Postera.] Auroræ descriptio huc spectat, ut rem ex improuiso oblatam narret. Descriptio periphrastica constat causa efficiente. Accessu solis obscurantur stellæ, & dispalescunt tenebræ. Eoo.] oriente, siue matutino. ἠώς, καὶ ἠῷος: sicut ἰώς, ἰῷος. Et surgebat, metaphora ab animalibus sumpta. Humentem.] Humentem umbram periphrasticè noctem uocat: ut aliâs non uno in loco, noctem humidam, ὑγρὰν νύκτα. Cum subitò.] Narratio rei præter spem oblatæ, cuius gratia præmissa est auroræ descriptio. Viri.] Prosopographia. quam ceu penicillo delineat, à forma inusitata, cultu, gestibus, partibus corporis, habitu, natione, & actæ uitæ studijs. Noua.] Attentio, ab inusitata specie hominis, qui ex improuiso apparuerit. Miseranda.] Ab habitu affectus, quo uel hostibus miserandus fuit. Supplex.] A gestibus, quibus hospitum gratiam sibi conciliauit, & misericordiam in afflicta fortuna. Dira.] A qualitate hominis, hoc est, corporis dira illuuie, forma cadauerosa, & squalore. In uniuersum, totum hominem in partes aliquot paucis diducit. Et cum nolit singulas partes ad amussim persequi, nationem summatim hominis à signis complectitur, cum dicit, At cætera Graius. Illud interim hoc loco obseruare operæprecium fuerit, hanc qualemcunque descriptionem eò spectare, ut lector nequaquam supinus hoc sit attentior, quo prosopographia monstrosior apparet. A

Hort. Consertum.] densum spinis & lappis, cuiusmodi est habitus eorum qui per metum in silua & spinis diu delitescentes, fame & siti contabescunt. Cætera.] cæteris habitu, oris sono, armis, Græcus erat: τὰ δ' ἄλλα ἴκελος, familiaris figura Græcis, etiam in oratione soluta. Quondam.] dudum, & nuper admodum, bello Troiano: à studijs superiorum annorum Quondam posuit pro aliquando: ut in illo, Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus. Isq.] Splendida narratio rei prosopographiam suscipit. Exponit, qui Achamenides subito armorum hostilium aspectu exterritus fuerit: haud quidem periculi metu, sed propter prodigiosum & inexpectatum Troianorum occursum, appulsumque in eas terras: id quod perspicuè clarum est, ex ipsius uerbis. Per sidera.] Exordium orationis petitoriæ abruptum, ab obtestatione, quale diuturno metu examinato, & fame longa confecto conuenit, cui honesta mors magis quàm uita tam misera expetenda fuit. Testor.] pro obtestor: simplex pro composito. Spirabile.] quo spiramus, quo nos aspiramur. Tollite.] Petitio, ut à Troianis inde abducatur quolibet terrarum. Ouid. scribit, eum cum Aenea in Italiam profectum fuisse. Quascunque.] in quascunque: defectio. B Scio me.] Confessio rei manifestæ, quam infitiari non poterat: lingua & habitus id satis coarguere poterant. Quare ne in alijs uanus habeatur, à confessione ueri ordiitur. Facit item ad concitandam misericordiam: Si recusaueritis me hinc uobiscum aliquò auehere, ut manendum hic mihi omnino sit, arma in uos sumpsi: ergo pœnas de me, ut hoste pro uestro iure sumite: præcipitem me date in mare, ut hominum manibus potius peream, quàm ut immanium beluarum dentibus discerpar. Vastosq.] Expolitio. Genua.] Pathos à gestu. Qui sit.] Suppeditatur uicissim materia, à locis narratorij generis, ad nouam narrationis telam ordiendam: Quis, qui parentes, quod genus, quæ studia antéactæ uitæ, quo casu huc delatus et, & cuius auspicijs. Ipse pater.] Quo singula liberius memoret, confirmat Anchises hominis animum pignore fidei suæ interposito. Multa moratus.] Nomen plurale loco aduerbij. Præsenti pignore firmat.] Expolitio. Dextra enim uirtuti & fidei dedicata fuit, ut frons uerecundiæ, aures iudicio, os impudentiæ, nasus irrisioni, genua misericordiæ antiquitùs, & aliæ item partes corporis alijs rebus consecratæ, fuerunt. Vnde illa apud poëtas nusquam non obuia: dare dextram, & dextra uiam inuenire, per dextram iurare, obtestari & similia, quæ passim legendis authoribus occurrunt. Firmat. pro confirmat: simplex pro composito. C

ARGVMENTVM.

Quæsitis respondet, nomẽ, & genus profitetur suum, & fortunam, calamitatemque suam ordine exponit: cuius caussam ex feritate Polyphemi deducit: quem uarijs quoque modis deturpat.

NASC. Sum patria ex Ithaca.] fatetur, quod dissimulare non potest, genus, & patriam suam, additque nomen

Sũ patria ex Ithaca, comes infœlicis Vlyssi, (sco,
Nomine Achemenides: Troiã genitore Adama-
Paupere (mansissetque utinam fortuna) profectus.
Hic me (dum trepidi crudelia limina linquunt
Immemores socij) uasto Cyclopis in antro

& suum, & parentis. Comes infelicis Vlyssi.] cum Ithacam nominasset, nomen Vlyssis tacendũ nõ fuerat

Deseruere. domus sanie dapibusq́ue cruentis
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaq́ue pulsat
Sidera: dij talem terris auertite pestem.
Nec uisu facilis, nec dictu affabilis ulli:
Visceribus miserorũ, & sanguine uescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cũ corpora nostro,
Prensa manu magna, medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, snieq́ue aspersa natarent
Limina: uidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerẽt sub dentibus artus.
Haud impune quidem, nec talia passus Vlysses,
Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, uinoq́ue sepultus,
Ceruicem inflexam posuit, iacuitq́ue per antrum
Immensum, saniem eructans, & frusta cruento
Per somnum cõmixta mero: nos magna precati
Numina, sortitiq́ue uices, unà undiq́ue circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phœbææ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.

A *rat: quo ipsius animi candor Troianis notior fieret. cum planè fateretur, se illius comitem fuisse: quem & pessimum Græcorum, & peiorem cæteris omnibus hostem sibi extitisse iudicabant. huiusmodi animi puritatem uel Sinon ostendit, sed dolosè, cum ait.*

——Neque me Argolica de gente negabo.

Astute autem Vlyssem infelicem appellat, ratus id Troianis gratissimum fore, si eum, à quo maximum
B *detrimentum acceperant, in aliquam incidisse calamitatem intelligant.*

Troiam genitore Adamasto. ——Pauper.] *ueniam quærit per excusationem paupertatis: non enim hostili odio in Troianos adductum, sed paupertatis importunitate coactum se contra eos arma sumpsisse indicium facit, non dissimili excusatione usus est Sinon in II. Aeneid. cum ait.*

Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Mansissetq́ue utinam fortuna.] *uox paululum attollenda est ad significationem doloris per locum communem ex infausta, atque infelici fortuna. nam quod antea summam calamitatem putabat uitam in egestate degere, id nunc, præsentis calamitatis comparatione, maximam felicitatem esse dijudicat.*

Hic me, dum trepidi.] *hactenus genus suum, nomen, & nomen patriæ professus est, iam uerò ad fortunæ suæ conditionem exponendam accedit (nempe ut ad illud respondeat, quæ deinde agitet fortuna fateri) quam uerisimilem facit ex nauigatione Vlyssis in Trinacriam: caussam uerò sumit (ut antè dictum est) ex immanitate Polyphe-*
C *mi: cuius personam, mores, naturam, domicilium cum ingenti eius deturpatione depingit.*

Domus saniе.] *antri descriptionem duplici ratione uituperat, quòd immunda est, & quòd opaca.*

Ingens.] *appositè ingens, quia sequitur.* Ipse arduus.] *nam iuxta corporis Polyphemi magnitudinem, domus quoque magnitudo describenda erat.*

Atq́ue pulsat. ——Sydera.] *proceritatem corporis Polyphemi ὑπερβολικῶς extollit.* Dij talem terris.] *parenthesis est, quæ Polyphemi detestationem habet.*

Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli.] *crudelitatis hæc indicia sunt, talis nempe erat, ut neque eius uultum intueri, neque eum adfari potuisses. & est (ut Macrobius admonet) Actij locus de Philoctete: cuius tragœdiam ad Sophoclis imitationem perscripsit. ita uerò Polyphemum effingit poëta, ut in eo nihil extitisse uelit, quod non aut immanitatem, aut fœditatem spirare uideretur. propterea subdit.* Visceribus miserorum, & sanguine uescitur atro.] *hic duplex affectus esse uidetur, alter commiserationis ex eorum miseria, & calamitate, qui à Cyclope Polyphemo crudeliter laniati deuorabantur, alter indignationis ex impuritate et spurcitia, nec non ex immanitate ipsius Polyphemi: qui humanis carnibus atro sanguine, hoc est sanie rorantibus uescebatur.*

Vidi egomet duo.] *Polyphemi crudelitatem confirmat à testibus, id est à suo testimonio. tale est illud Ouidianum ex I. de ponto.*

Vidi ego linigeræ numen uiolasse fatentem
Isidis, Isiacos ante sedere focos.

Hic autem uersus tragicè proferendus esse uidetur, uelut illud Horatianum in serm.

Vidi egomet nigra succinctam uadere palla
Canidiam pedibus nudis, passoq́ue capillo.

Et est locus ex decimo Odyss. sumptus: ubi horum etiam duorum meminit Homerus.

ἀλλ' ὅγ' ἀναΐξας ἑτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλε
σὺν δὲ δύω μάρψας, ὥςτε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
κόπτ' ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.

Sed inter utriusque descriptionem hoc interesse uidetur, quod Maro narrationem facti quasi nudam, & breuem (ratio enim temporis habenda fuerat) exponit, contrà Homerus uerborum copiæ πάθος miscuit: & dolore narrandi inuidiam crudelitatis æquauit. notissimus est uel semidoctis locus.

Frangeret ad saxum.] *πάθος à modo interficiendi.*

Sanieq́ue aspersa natarent.] *ὑπερβολικῶς ad augendam Polyphemi crudelitatem, & Troianorum tum indignationem, tum etiam timorem.*

Vidi atro cum membra fluentia tabo.] *immanitatem auget per αὔξησιν: nam immanius est humanis carnibus uesci, quàm homines occidere. illud enim facinus est belluinum, & ab omni prorsus humanitate alienum. repetitione eiusdem uocis rem acriorem facit, maius odium in illum concitat: maioremq́ue Troianis timorem injicit.*

Oblitus'ue sui est Ithacus.] *Vlyssis prudentiam extollit: qui ne in summo quidẽ uitæ periculo territus est. quod non omnibus usui uenire solet: qui timore correpti, quid in re dubia, ac difficili sibi agendum sit, minimè uident. rectè ergo dixit Terent.*

Isthuc est sapere, in periculo sapere.

D. *Augustinus lib.* XIIII. *de Trinit. hinc colligit, memoriam non solum præteriti, uerùm etiam præsentis temporis esse. quid est aliud, inquit, oblitusue sui, nisi quod tunc sui meminerit? sed quantùm ualeat, alij uiderint: mihi enim uirum tam doctum in præsentia insectari religio est. quid autem sit hoc, quòd Vlysses sui meminerit, Homerus loco iam antea adducto planum facit, cum eum ita loquentem inducit.*

Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον ὅπως ὄχ' ἄριστα γένοιτο,

» Εἴ τιν᾽ ἐκλύσειεν θανάτοιο λύσαιμι δ᾽ ἐμοὶ αὐτῷ
» εὑροίμην.

Secum enim cogitabat quomodo socios suos, seque ipsum de Cyclopis manibus liberaret. consiliumque illius obcæcandi cepit quod & Virgilius hoc in loco Achæmenidem referentem facit. uel sui non oblitus est Vlysses, id est suæ astutiæ: ubique enim Vlysses astutus inducitur. ut sit allusio ad illud Homeri ex Iliad. 23. ubi lucta Vlyssis cum Aiace describitur: quem supplantando Vlysses dolo in terram deiecit quamobrem Homerus.

» —— δόλου δ᾽ οὐ λήθετ᾽ ὀδυσσεύς.

Id est, doli non est oblitus Vlysses. quasi omnia astu faceret atque dolo. Nam simul expletus dapibus.] *Homeri est fere ad uerbum, nam sic ait,*

» ἣ καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος· αὐτὰρ ἔπειτα
» κεῖτ᾽ ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα· κὰδ δέ μιν ὕπνος
» ᾕρει πανδαμάτωρ. φάρυγος δ᾽ ἐξέσσυτο οἶνος. (ψωμοί
» τ᾽ ἀνδρόμεοι. ὁ δ᾽ ἐρεύγετο οἰνοβαρείων.

Si uerò huius facti descriptio æqua lance expendatur, illis planè circunstantijs ornata, atque insignita reperietur: quibus uerisimilis effici possit. atque in primis occasio ponitur: quod per antrum iacuit somno grauatus: quod à caussa probabile redditur: quia ebrius erat, & cibo repletus: nam ex cibo, & potu nimio somnus quoque profundus exoritur. non defuit deliberandi tempus. quia uices sortiti sunt. modus denique facti ponitur: quia telo acuto obcæcatur. Iacuitque per antrum. —— Immensum.] *prodigiosam magnitudinem corporis Polyphemi magnitudine loci metitur.*

Et frusta cruento] *argumentum est magnæ ebrietatis crapulam uomere. Quamobrem inter cætera illud ceu sordidissimum à M. Cicerone obiectum fuit Antonio 2. Philippica, quod crapulam uomit: frustisque esculentis, ac uinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal impleuit.* Nos magna precati.] *rei difficultatem ostendit. quæ nisi deorum auxilio confici non poterat.*

Sortitique uices] *à deliberatione consilij: unde colligitur spatium temporis opportunum ad rem deliberandam extitisse.* Et telo lumen terebramus.] *à modo facti.* Sub fronte latebat.] *in fronte sub ingenti capillorum sylua latebat, uel ὑπερβολικῶς adeo uastam. & prodigiosæ latitudinis frontem illius fuisse poëta designat, ut oculus, & magnitudine, & fulgore insignis in illa latere uideretur.* Argolici clypei] *oculi magnitudinem clypei exemplo, seu comparatione declarat.*

Aut Phœbeæ lampadis instar] *comparatio hæc à superiori distat: illa enim ad magnitudinem, hæc uerò ad splendorem refertur. aliter tamen Donatus sentire uidetur cum ait, sub fronte latebat, quod ingens fuisse dicebatur usqueadeò ut orbi lunæ, uel solis æquari potuisset, faciebant rugæ toruæ frontis, & ingentes capitis comæ. quibus uerbis apparet comparationem hanc non ad splendorem sed ad magnitudinem referri oportere. altera tamen expositio mihi magis arridet.*

LAMB. Hort. Sum patria.] *Narratio, in qua ratione circumstantiarum necessariò emissum est exordium. Nam narrantis persona in re dubia, & auditores cupiditate cognoscendi præsentem fortunam, operosam circuitionem uerborum recusant. Ad hæc locus periculosus compendium postulat. Tum autem, ne uideatur fuco aliquo narrationem palliare, non admodum necessarium fuit proœmium, ut simplici orationi sua constet ueritas. Accedit huc, quòd sat ducat ad interrogata respondere, & quidem citra beneuolentiam & attentionem, quorum loco superiores affectus suffecerint. Narrat itaque in re trepida aptè, distinctè, ornatè, breuiter & dilucidè, (ut omnia) & quidem uerisimiliter, ut penes dicentem sit fides. In quo laconismo diligenter artificium narratorij generis in prosopographia expressit & obseruauit.* Patria.] *A' natione, & patria Natione Græcus, patria Ithacensis.* A

Comes.] *liberè narrando hostilia de se, maximè audito rum fidem meretur.* Nomine.] *Quis sit, ne quid dissimulare dicatur, eruditè Maro, ut in omnibus, homini fortunæ iniquitate infœlici & calamitoso, à re nomen fecit. ἄχος, dolor.* Adamasco.] *A' parente & eius tenui fortuna. & studio uitæ suæ anteactæ: Militaui ad Troiam. Educatio, quia ad narrationis huius seriem nihil requiritur, neque conducit, aptè omittitur. Et ut facti pœnitudinem probet, optat pauperem eam fortunam cum summa tranquillitate coniunctam, ne huc miseriarum redactus esset. Facit autem id ad concitandos in se affectus hostium.* Hic me.] *Respondit ad interrogationes, quis sit, quo sanguine cretus. reddit nunc ad interrogatum, quæ fortuna agitet? hoc est, quo casu in hanc insulam sit delatus, & quo in statu eius res sint. Exponit breuibus, totus in exaggeranda Cyclopis immani barbarie. Huius Achæmenidæ grauis oratio ad Macareum extat apud Ouid. 14. Cæterùm apud Homerum Odys. 9. splendida huius fabulæ explicatur narratio. Noster uerò pro temporis ac loci ratione, nudum ac breuem contexit, cum ille loco longè diuerso ac dissimili affectus admisceat uarios, hypotyposibus exornet, & narrandi dolore inhumanitatis iniuriam æquet.* Hic me.] *in scopulis Cyclopum. Ergo satis indicat, huc Vlyssem cum socijs appulisse: id quod breuitatis caussa omisit narrare.* Trepidi.] *ne à Cyclope exoculato. ob strepitum ad naues & mare trepidè fugientium, stationem petente, occuparentur, me in antro relicto, soluerunt.* Vasto.] *ingenti. Et priusquam ad Cyclopicam inhumanitatem beluinã perueniat, dilatat narrationem à descriptione antri Polyphemi, quod nunc antrum, nunc domum, nunc saxum appellat.* B

Sanie.] *corrupto occisorum sanguine fœda nam carnes humanas mactatas, dapes cruentas uocat.*

Opaca] *Metalepsis: aliud ex alio intelligit: per opacitatem magnitudinem, ex qua Cyclopis Polyphemi uastam corporis molem arguit, id quod statim attexit.* Ipse arduus.] *Personæ descriptio, à quantitate. Proceritatem prodigiosam hyperbole amplificat.* Dij talem] *Abominatio per exclamationem, qua absoluit prosopographiam amplificatam auxesi, cum perniciosum hominem pestem uocet.* Visceribus.] *A' uictu barbaro hominis. Confirmat autem hoc ipsum ab attestatione, cum à se uisa narret exempla horrendæ immanitatis.* Vidi.] *Ab attestatione. Homerus libro nono:* C

σὺν δὲ δύω μάρψας ὥς τε σκύλακας ποτὶ γαίῃ,
κόπτ᾽· ἐκ δ᾽ ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν,
τοὺς δὲ διὰ μελεϊστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον,
ἤσθιε δ᾽ ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ᾽ ἀπέλειπεν
ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα.

Prensa] *Singula penè uerba habent hypotyposim, uel emphasim cum hyperbolis coniunctam.* Resupinus.] *κεῖτ᾽ ἐντοσθ᾽ ἄντροιο τανυσσάμενος διὰ μήλων. Quæ porrò sequuntur, ad amplificationem barbariei horrendæ pertinent.* Oblitus.] *Sui obliuiscitur, qui non est apud se.*

A *se: e diuerso, qui præsens adest, ut de Vlysse prædicat poëta, non sui obliuiscitur, sed præsentibus consilijs ualet.* Vinoq;.] *Vlysses aduersa pernicie suorum, alios post alios binos deuorari, ac futurum tandem ut pestis in orbem ad se ueniret,*

καὶ τότ᾽ ἐγὼ, inqt, κύκλωπα προσηύδων ἀγχὶ παραστὰς,
κισσύβιον μετὰ χερσὶν ἔχων μέλανος οἴνοιο, (τᾶς,
κύκλωψ, τῆ πίε οἶνον, ἐπεὶ φάγες ἀνδρόμεα κρέα.
ὄφρ᾽ εἰδῇς οἷόν τι ποτὸν νηῦς ἐκεκεύθει
ἡμετέρη, σοὶ δ᾽ αὖ λοιβὴν φέρον, εἴ μ᾽ ἐλεήσας,
οἴκαδε πέμψειας, σὺ δὲ μαίνεαι οὐκ ἔτ᾽ ἀνεκτῶς.
ὣς ἐφάμην, αὐτὰρ οἱ αὖτις ἐγὼ πόρον αἴθοπα οἶνον,
σχέτλιε πῶς κέν τίς σε καὶ ὕστερον ἄλλος ἵκοιτο
ἀνθρώπων πολέων; ἐπεὶ οὐ κατὰ μοῖραν ἔρεξας.
ὣς ἐφάμην, ὁ δ᾽ ἔδεκτο καὶ ἔκπιεν, ἥσατο δ᾽ αἰνῶς.
ἡδὺ ποτὸν πίνων, καί μ᾽ ᾔτεε δεύτερον αὖτις.
δός μοι ἔτι πρόφρων, καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπέ.

Et paucis mox uersibus interposuit:

τρὶς μὲν ἔδωκα φέρων, τρὶς δ᾽ ἔκπιεν ἀφραδίῃσιν.

Ceruicem.] *Polyphemus uicissim pro uino donatiuo munus hospitale pollicitus, postremum omnium cum futurū*
B *promittit, cui post sociorum classem fatum immineret. Inde uino grauis in terram procumbit:*

ἦ, καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος, αὐτὰρ ἔπειτα
κεῖτ᾽ ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα, κὰδ δέ μιν ὕπνος
ᾕρει πανδαμάτωρ, φάρυγος δ᾽ ἐξέσσυτο οἶνος, (ψωμοί
τ᾽ ἀνδρόμεοι· ὁ δ᾽ ἐρεύγετο οἰνοβαρείων.

Quos uersus graphicè expressit noster, cum dicit,
Saniem eructans, & frusta cruento
Per somnum commixta mero.——
Significantius & euidentius quàm Homerus, naturam & imaginem hominis uino & crapula grauati per somnum expressit, qui sat habuit dixisse, eum uinum eructasse, & frusta humana. Vergilius ut rem uiua hypotyposi ob oculos ponat, addit eum saniem eructasse, respiciēs ad carnes humanas crudas, unà cum sanguine absumptas, quas dormiens supinus per ebrietatem eiecerit. Ad hæc frusta illa cruda in cruenta saliua natantia, quæ ore patulo stertens euomuerit. Numina.] *nulla numinū inuocatorum mentio fit apud Homerum. Reliqua uerò quæ sequuntur, his uerbis ab eo referuntur:*

καὶ τότ᾽ ἐγὼ τὸν μοχλὸν ὑπὸ σποδοῦ ἤλασα πολλῆς,
εἷως θερμαίνοιτο, ἔπεσσί τε πάντας ἑταίρους
θάρσυνον, μή τίς μοι ὑποδδείσας ἀναδύη.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τάχ᾽ ὁ μοχλὸς ἐλάϊνος ἐν πυρὶ μέλλεν
ἅψασθαι, χλωρός περ ἐὼν, διεφαίνετο δ᾽ αἰνῶς,
καὶ τότ᾽ ἐγὼν ἆσσον φέρον ἐκ πυρὸς, ἀμφὶ δ᾽ ἑταῖροι
ἵσταντ᾽, αὐτὰρ θάρσος ἐνέπνευσεν μέγα δαίμων.
οἱ μὲν μοχλὸν ἑλόντες ἐλάϊνον ὀξὺν ἐπ᾽ ἄκρῳ
ὀφθαλμῷ ἐνέρεισαν. ἐγὼ δ᾽ ἐφύπερθεν ἀερθεὶς
δίνεον, ὡς ὅτε τις τρυπῷ δόρυ νήϊον ἀνὴρ
τρυπάνῳ. οἱ δέ τ᾽ ἔνερθεν ὑποσσείουσιν ἱμάντι
ἁψάμενοι ἑκάτερθεν, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς αἰεί,
ὣς τοῦ ἐν ὀφθαλμῷ πυριήκεα μοχλὸν ἑλόντες
δινέομεν, τὸν δ᾽ αἷμα περίρρεε θερμὸν ἐόντα.
πάντα δέ οἱ βλέφαρ᾽ ἀμφὶ καὶ ὀφρύας εὗσεν ἀϋτμὴ
γλήνης καιομένης, σφαραγεῦντο δέ οἱ πυρὶ ῥίζαι.

Et mox post amplificationem à comparatione:

σμερδαλέον δὲ μέγ᾽ ᾤμωξεν, περὶ δ᾽ ἴαχε πέτρη.

Argolici.] *Ab uno, ut dictum est, oculo, Cyclopes appellati fuerunt. Estq; amplificatio oculi à duplici comparatione.* Phœbææ.] *Solis periphrasis.* Et tandem.] *Epiphonemate concludit narrationem. unde ad epilogū transit, quo hortatur amicè Troianos, ad capessendam fugam maturè, antequam à Polyphemo occupentur, & eandem infœliciter sortem experiantur.*

ARGVMENTVM.

Troianos ad fugam hortatur: & quamobrem id faciat, ostendit: caussamq; ex immanitate, & multitudine Cyclopum deducit: unde & occasionem arripit exponendæ calamitatis suæ.

Sed fugite ô miseri, fugite, atq; à littore funem
Rumpite.——
Nam qualis quātusq; cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atq; ubera pressat:
Centum alij curua hæc habitāt ad littora uulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ se cornua lumine complent,
Dum uitā in syluis, inter deserta ferarū (pas
Lustra, domosq; traho, uastosq; ab rupe Cyclo-
Prospicio, sonitumq; pedum uocemq; tremisco:
Victum infœlicem, baccas lapidosaq; corna
Dant rami, & uulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrās hāc primùm ad littora classem
Conspexi uenientē, huic me (quæcunq; fuisset)
Addixi: satis est, gentem effugisse nefandam.
Vos animā hāc potius quocunq; absumite leto.

NASC. Sed fugite ô miseri.] *exhortatio est ab utili & sanè optima dispositione utitur: qui*
C *antequàm Troianis fugam accelerandam demonstret, naturam formamq; Cyclopis exponit, ut periculo territi celerius fugiant, uiq; fugiendi necessitatem, grauéq;, atque imminens Troianis morantibus periculum ostenderet, iteratione uerbi fugite usus est.* Nam, qualis, quantusq; cauo.] *persuasionis rationem προληπτικῶς assignat. occurrebat enim si cæcus est, cur timetur? soluit obiectum non solus est Polyphemus, sed alij plures extant Cyclopes tales, ac tanti, qualis, quantusq; est Polyphemus.* Lanigeras pecudes.] *epitheton est Lucretij. nam sic ille in 5.*

Lanigeræq; simul pecudes, & bucera sæcla. Alibi barbigeras pecudes ipse appellat. Tertia iam lunæ.] *rem suo ipsius testimonio confirmat: unde occasionem trahit commemorandæ infelicitatis, calamitatisq; suæ ad beneuolentiam auditorum sibi comparandam per commiserationem: quam ex circumstantijs auget, præsertim à loco, & à tempore. à tempore quidem quia tribus mensibus, à loco, quia in syluis, inter ferarum lustra nō absq; salutis discrimine uersatur, huc accedit terror ex aspectu, ex sonitu, & ex uoce Cyclopum.* Victum infelicem.] *προληπτικῶς obiectum occupat, unde nam uiueret.* Hanc primum ad littora classem.] *delabitur ad conclusionem.*

Addixi.] *uerbum est salutem desperantis: unde commiserationis affectus educitur.* Vos animam hanc.] *affectum commiserationis renouat à desperatione salutis.*

LAMB. Hort. Sed fugite.] *Epilogus ab exhortatione trepida ad fugam. Terret à cunctatione periculosa, noua deintegro Cyclopũ prosopographia. Transit inde ad affectus à tempore, quòd ibi infœliciter egerit, & uictus interea temporis ratione.* Fugite.] *Iteratio uerbi singularem fugæ præcipitantiam indicat, quòd in extremo discrimine conclusi teneantur. Et uerbum Rumpite, uim celeritatemq́ ostendit qualem uidere est in nautis, quoties ex improuiso hostibus imminentibus, ne in naues insiliant, funes nauticos non soluunt, sed trepidè ferro abrũpunt, quippè quibus mora omnis & segnicies periculosa sit.* Nam qualis] *Caussa, quamobrem debeant rudentes abrumpere: ab immanitate Polyphemi, & aliorum Cyclopum sequentia.* Cauo.] *Metalepsis: intelligitur immensa magnitudo specus, atq; ex ea uastitas molis giganteæ, qua exaggerata ad fugam concitantur facilius Troiani.*

Lanigeras.] *A' studio. Nihil à suo scopo discedit: nam oues pascere, & eas mulgere, fingitur ab Homero, & lacte ouino uictitare. Odyss. 9.*

ἡμεῖς δὲ δείσαντες ἀπεσσύμεθ' ἐς μυχὸν ἄντρου
πάντα μάλ' ὅσσ' ἤμελγε, τὰ δ' ἄρσενα λεῖπε θύρηφι.

Idem paulò pòst de eodem Polyphemo:

ἀρνειούς τε τράγους τε βαθείης ἔκτοθεν αὐλῆς,
ἑζόμενος δ' ἤμελγεν ὄϊς καὶ μηκάδας αἶγας,
πάντα κατὰ μοῖραν.——

Et mox post paucos uersus:

αὐτίκα δ' ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος,
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισιν ἀμησάμενος κατέθηκε.

Vbera.] *mulget, periphrasis.* Centum.] *Numerus certus pro incerto. Homerus loco suprà citato refert, ad clamorem Polyphemi reliquos omnes Cyclopas è montibus excitos, ad ferendam ei opem undiq; concurrisse:*

αὐτὰρ ὁ κύκλωπας μεγάλ' ἤπυεν, οἵ ῥά μιν ἀμ-
ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι' ἄκριας ἠνεμοέσσας. (φὶς
οἱ δὲ ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος,
ἱστάμενοι δ' εἴροντο περὶ σπέος ὅττι ἑ κήδοι.

Montibus.] *Tres enim scopuli sunt qui Cyclopum appellantur: & Homero in specubus habitant, quem noster hac in parte sequutus est. A' loco argumentum agrestis indolis & uitæ beluinæ.* A Errant.] *hoc est, incertis sedibus uagantur, omnis expertes humanitatis: societatis ignari, nullis uiuentes legibus, ut non hominum uitam agant, sed ferarum, quarum proprium est errare.* Tertia.] *Ad postremum uertit se ad affectus à ratione præsentis fortunæ: primùm à temporis diuturnitate, quod illic latuerit. Periphrasticè à plenilunijs; totidem menses indicat in eo se discrimine ibi pecuinam uitam uixisse. Pathos à loco.*

Syluis.] *A' loco pathos, cum amplificatione euentorum, quæ suprà quàm credi par est, mouent uersantq́ auditores. Et plus est uitam ducere inter deserta lustra ferarum, quàm in syluis: nisi quis malit per epexegesin interpretari. Sunt autem syluæ nihil aliud quàm ferarũ latibula, quæ mox μεταφορικῶς domos uocabit. Longè uerò uehementius mouent illa argumenta horroris ex aspectu & uoce Polyphemi, subinde se lotum ad mare recipientis: quoties uniuersam gentem procul itam interea uidisset. Exaggerat inhumanitatem hyperbole, cum sonitum pedum se tremiscere dicat. A' minori exaggerato, sumitur coniectura de maioribus.* Victum infœlicem.] *Occupat id quod de uictu obijci potuit, quo genere alimenti uitam sustentarit.* B *Sunt autem baccæ fructus omnes minorum arborum, ut lauri, oliuæ, cornus, & id genus: à quarum similitudine, gemmæ baccæ quoq; dicuntur. Baccas & lapidosa corna, uictum infœlicem, Appositio: non humanum, sed beluarum. Cornus circa solstitia traditur primò candidum fructum, inde sanguineum gignere Fœmina post autumnum baccas gustatu acerbas fert, & nulli animanti gustabiles. Neque uerò infœlicem uictum dicit, eadem ratione qua nonnullæ arbores infœlices existimantur, quæ damnatæ religione, neque seruntur unquam, neque fructum ferunt. Fructum autem solæ arborum nullum ferunt, hoc est, ne semen quidem, tamarix scopis tantum nascens. populus, alnus, ulmus Attina, alaternus.* Omnia collustrans hanc primùm ad littora classem.] *Pathos à gestu cupidè circumspectantis auxilium, sicubi nauem huc cursum suum uertentem conspiciat.*

Vos animam.] *Emphaticωs: ut fœlicem me ducã, quòd hominum manibus perierim, potius quàm ut talium monstrorum dentibus conficiar.*

ARGVMENTVM. C

Ad confirmationem uerborum Achæmenidis signum ponitur, ut res ipsa appareat, ne, ueluti alter Sinon, Troianos dolis capere uoluisse uideatur. describitur ergo Polyphemus ad littora ueniens ea magnitudine, ac effigie homo, ut Troianos facile terrere posset. itaque territi fugam arripiunt. Polyphemus uerò eos per mare gradiens insequitur: quos cum nec assequi, nec apprehendere possit, magna, ac horribili uoce socios de montibus, ut sibi auxilio sint, uocat.

NASC. Summo cum mõte uidemus.] *quia Troiani à Sinone decepti fuerant, fieri potuisset, ut Achæmenidi, cum & ipse natione Græcus esset, parum fidei adhiberent: itaq; sapientiss. poëta ad confirmationem dictorum Achæmenidis signum secutum*

Vix ea fatus erat, summo cum monte uidemus
Ipsum inter pecudes uasta se mole mouentem,
Pastorem Polyphemũ, & littora nota petentem,
Mõstrũ horrẽdũ, informe, ingẽs, cui lumẽ adẽptũ:
Trunca manu pinus regit, & uestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oues, ea sola uoluptas,
Solamenq́ mali: de collo fistula pendet.
Postquã altos tetigit fluctus, & ad æquora uenit,
Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,
Dentib. infrendẽs gemitu, graditurq́ per æquor
Iam mediũ, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto

fuisse dicit, ut ex tanta calamitate merito liberari possit. non enim, quod oculis cernitur, credi non potest.

Vasta se mole mouẽtem.] *ingens, ac suprà quàm natura proferre consueuerit, hominis corpus designat. quod expressius paulò infrà*

Supplice, sic merito, tacitiq; incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum uocis uestigia torsit.
Verùm ubi nulla datur dextrā affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
Clamorē immēsum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penitusq; exterrita tellus
Italiæ, curuisq; immugijt Aetna cauernis.

A *infra describit.* Et littora nota petētem.] προληπτικῶς *soluit, quod obijci poterat, quomodo ad litora cæcus ueniret, quia no uerat, inquit, uiā prius quàm lumine oculi priuaretur.*

Monstrum horrendum.] *Polyphemum uerbis effingendo deturpat. extant & aliæ apud Maronem hominum deformationes, Briarei, Tityi, Gerionis, & aliorum: Homerus multos deformat. & apud Pindarum extat Typhi deformatio in Pythijs oda prima.*
Informe.] *causa hæc est, cur horrendum.* Ingens.] *ad illud.* Altaq; pulsat. —Sydera. — Trunca manum pinus regit.] ὑπερβολικῶς. *est enim inauditum, aliquod animal humana specie formatum tanti roboris unquam fuisse, ut arbore, & qua arbore bone Deus? pinu cæteris penè arboribus crassiore, & proceriore, pro baculo usus fuerit. Sed poëta emmentiss. aliud ex alio auxit, utq; uiB res in Polyphemo humanis uiribus maiores fuisse ostenderet, truncam arborem pro baculo illi fuisse describit. quantum enim corpus illud extitisse animo concipiendum est, cuius manum trunca pinus regit?* Ea sola uoluptas.] *postquam oculo orbatus est.* Solamenq; mali.] *multi hunc uersum ceu adulterinum expungunt. uideto integra Pyerij commentaria.* Fluidum lauit inde cruorem.] *fortasse sanitatis gratia: nam aqua maris putatur morbis omnib. mederi posse. inde est illud Eurip. in Ephig. Taurica.*

» κλύζει θάλασσα πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

Dentibus infrendens gemitu.] πάθος *ab iracundia, item à dolore.* Nec dum fluctus latera ardua tinxit.] ὑπερβολικῶς *iterum corporis Polyphemi magnitudinem extollit. cuius ardua latera ne profundi quidem maris unda tingere poterat.* Sic merito.] *quia uera dixerat.* Dextram affectare.] *magno affectu, atq; auiditate manū intendere, siue inijcere, ut nauem apprehendat. sic & affectare uiam ad aliquid dicimus. Terent. in Phorm.*

» *Hi gladiatorio animo ad me affectant uiam.*

Clamorem immensum tollit.] *Homeri est. sic enim ait*
C Odyss 9.

» αὐτὰρ ὁ κύκλωπας μεγάλ' ἤπυεν.

Sed Virgilius ὑπερβολικῶς *effectum magnitudinis uocis expressit, cum ait* Quo pontus, & omnes. —Intremuere undæ.] *Sic ferè Euripides de Theseo uerba faciens in suppl.*

» ἔρρηξε δ' αὐδὴν, ὥσθ' ὑπηχῆσαι χθόνα. *Id est,*
» *Rupit uerò uocem, ut resonaret terra.*

LAMB. Summo.] *Ne uanus coarguatur homo miserrimus,*
Hort. *&* τρίς τε καὶ τετράκις κακοδαίμων, *ea specie, forma, habitu, studio Polyphemum, quasi in rem præsentem inducit: simul ut delectandi causa simulacrum hominis lepida descriptione proponat. Estq; confirmatio dictorū Achæmenidæ à præsenti exemplo Polyphemi. Illud interim diligenter expendendum est, num & hoc spectarit poëta, in conspectum attollendum necessariò fuisse Cyclopem, ne Troiani stultè creduli uerbis hominis obscuri, & item hostis, per ignauiam & uanum metum in fugam abijssent. Itaq; oculis prosopographiam hypotyposi luculenta exponit. Addit euidentissima signa truculentiæ & uastitatis, si minus, quàm habet res, narrasse uideatur.*
Summo.] *Persistit in fide historica. Cyclopū sedem esse tres scopulos excelsos. Præterea, ut uastior corporis moles appareat, in summo eum scopulo se attollentem fingit. Adiungit oues, & fistulam pastoralem, ac loco* καλαύροπος, *ut opinor, pinum, quæ in uisus orbitate manum regat, ut nihil ab Homero dissideat.* Nota.] *Etenim antrum Cyclopis excelsum in montis supercilio fuit (ut Græcus uates affirmat) lauris, quercubus, & omnibus arborum generibus haud procul à mari horrendū; quò subinde greges compelleret:*

ἀλλ' ὅτε δὴ τὸν χῶρον ἀφικόμεθ' ἐγγὺς ἐόντα,
ἔνθα δ' ἐπ' ἐσχατιῇ σπέος εἴδομεν ἄγχι θαλάσσης,
ὑψηλὸν δάφνῃσι, κατηρεφὲς, ἔνθα δὲ πολλὰ
μῆλ' ὄϊές τε, καὶ αἶγες ἰαύεσκον. περὶ δ' αὐλὴ
ὑψηλὴ δέδμητο κατωρυχέεσσι λίθοισιν,
μακρῇσίν τε πίτυσσιν, ἰδὲ δρυσὶν ὑψικόμοισιν:
ἔνθα δ' ἀνὴρ ἐνίαυε πελώριος, ὅς ῥά τε μῆλα
οἶος ποιμαίνεσκεν ἀπόπροθεν, οὐδὲ μετ' ἄλλους
πωλεῖτ' ἀλλ' ἀπάνευθ. ἐὼν ἀθεμίστια ᾔδη.
καὶ γὰρ θαῦμ' ἐτέτυκτο πελώριον, οὐδὲ ἐῴκει
ἀνδρί γε σιτοφάγῳ, ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι
ὑψηλῶν ὀρέων, ὅτε φαίνεται οἶον ἀπ' ἄλλων.

Monstrum.] *Quatuor uerbis totum hominem descripsit absolutè. Monstrum, monophthalmus. Informe, qui oculum iam eum amiserat. Horrendum aspectu, horribile: quo conspecto, nemo non præceps ibat in fugam* Ingens, *uastitate ipsa monstrosus. Ita ipsa qualitate & quantitate totum Polyphemum expressit.* Lumen.] *A' deformitate, cui oculus tione ab Vlysse effossus fuerat.*
Trunca.] *Hypotyposis habitus formæ, & gestuum. Fistula caprarium arguit, qua uulgo etiamnum pastores utuntur. Pecus unicum solamen Polyphemo cæcitatis fuit, quo se in tanto malo oblectaret.* Postquam.] *Hysteron proteron. nam præposterus ordo est sententiarum. prius ad mare descendit, inde se in fluctus immisit. Additionis caussam, ut saniem oculi effossi salsa aqua ablueret uidelicet. Quare acrimoniam salsedinis ostensurus poëta, adiecit eum dentibus cum claro gemitu infrenduisse. Frendere propriè est frangere. ut, nux fræsa, faba fræsa, mola leuiter comminuta & fracta. Et frendere, irato animo strictis collisisq; dentibus uocem edere, & quasi ringi.*
Nec dum.] *A' signo coniectura de monstrosa corporis uastitate ducitur, cuius in medium mare progressi latera nondum attigerit: hyperbole.* Nos.] *Graphicè trepidationem fugæ describit. Vlysses Homericus lib. 9. simplicius, minusq; euidenter fugæ laborem narrat: solum ordine sedentes socios mare remis uerberasse,*

ἑξῆς δ' ἑζόμενοι πολιὴν ἅλα τύπτον ἐρετμοῖς.

Noster uerò multo uenustius fugæ præcipitantiā, & uiuū simulacrum ob oculos collocat. Primùm procul inde se abripuit, mox certatim remis omnes incubuerūt. Et ut studium & conatum summū sociorum coarguat, proni (inquit) remigamus. Quid? incidere tacitè, nōnne præsentissimum periculum declarat? Sed & uariatio modi in uerbis celerare, & incidere, pro celerabamus & incidebamus, manifestam emphasin præcipitantiæ habet.

Supplice.] Achæmenide, bene de nobis merito, à quo tempestiuè periculum edocti, perniciem euasimus. Ferunt hunc supplicem hinc ab Aenea comitem in Italiam reuerta abductum. Verrimus.] Metaphora à scopis ad remos, & solido pauimento ad mare.

Sensit] Aduertit ex ictibus & percussione remorum, strepitum fugientium. Hanc hypotyposin in totum prætermisit Homerus: uerùm rursum Polyphemum ex interuallo, quanto clamor audiri potest, conuicijs incessentem Vlyssem facit. Dextram.] in naues inijcere.

Clamorem.] Cum Ithacenses occupare nequiret, precatus Neptunum patrem suum, ne Vlysses unquam incolumis in patriam perueniret, ingens saxum in fugientes torsit, quod ponè puppim modico interuallo in mare cecidit. Idem effosso oculo horrendum clamat, quo saxa & rupes reboant. Ad hunc clamorem exciti omnes undiq; Cyclopes confluunt, periclitanti auxiliaturi.

σμαρδαλέον δὲ μέγ᾽ ᾤμωξε, περὶ δ᾽ ἴαχε πέτρη.

Idem paulo pòst: A

αὐτὰρ ὁ Κύκλωπας μεγάλ᾽ ἤπυεν, οἵ ῥά μιν ἀμφὶς
ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι᾽ ἄκριας ἠνεμοέσσας.
οἱ δὲ βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος.

Itaq; huic peculiare fuit, in rebus afflictis horrendũ clamorem edere, saxa torquere in eos, quos interuertere nequiret. Cuius ad rugitum, ceu datum signum, reliquum Cyclopum uulgus ad ferendas suppetias accurrebat.

Pontus & omnes.] Hyperbolis rem per se grandem amplificat, sed aliquanto splendidius quàm græcus, qui effosso oculo horrendum gemuisse, & saxum sonuisse tantum, & Cyclopas euocatos canit. Noster uerò quantò sublimius omnia? qui ad Polyphemi fremitum maria intremuisse, Italiam exterritam, Aetnæas cauernas immugijsse dicit? Immugijt Aetna cauernis.] Metaphora remota, rei tragicæ amplificandæ accommoda: quam rem Homerus pressius ac remissius extulit, ἴαχε δὲ πέτρη, sonuit autem saxum.

ARGVMENTVM.

Vocati à Polyphemo Cyclopes de montibus, & syluis ruunt ad littus: quorum aspectu Troiani perterriti, B quanquã tam longe à littore nauigabant, ut eorũ impetũ euitare possent, tamen celerius fugere, & quà uentus spirabat (nisi Heleni uatis monita obstarent) uela tendere consiliũ capiebat. Sed ecce Boreas uentus diuino fauore ex Peloro promontorio missus eò impulit Troianos, quò Helenus præceperat, ut nauigarent.

NASC.

At genus è syluis Cyclopum, & montibus altis
Excitum, ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine toruo
Aetnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum uertice celso
Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, sylua alta Iouis, lucusúe Dianæ.
Præcipites metus acer agit, * quacunq; rudentes
Excutere, & uentis intendere uela secundis.
Cõtrà iussa monẽt Heleni, Scyllã atq; Charybdim
Inter, utramq; uiam leti discrimine paruo
Ni teneant cursus, certum est dare lintea retrò.
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest: uiuo prætereuehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosq; sinus, Tapsumq; iacentẽ.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infelicis Vlyssi.

* al. quocunq;.

At genus è syluis Cyclopum, & montibus altis.] Homeri locus est: qui de montibus quoque, & speluncis excitos à Polyphemo Cyclopas ait.

» —οἱ ῥά μιν ἀμφὶς
» ᾤκεον ἐν σπήεσσι δι᾽ ἄκριας ἠνεμοέσσας.

Et littora complẽt.] magnum fuisse numerum designat.

Cernimus adstãtes.] corporum proceritates Cyclopum hyperbolicè describit: quos etiam deturpat ex quibusdam corporis qualitatibus, præsertim ex aspectu.

Nequidquam.] rectè nequidquam: non enim longinqui nocere poterant. Quales cum uertice celso.] collatione à quercubus, & cyparissis deducta locum exornat: & Cyclopum proceritate ὑπερβολικῶς extollit. est autẽ collatio per magnitudinem. ut

» Ceu duo nubigenæ cum uertice montis ab alto
» Descendunt Centauri.

» Hac comparatione iterum diuersis tamen uerbis poëta usus est in 9. Aen. de Bitia & Pandaro uerba faciens.

» Quales aëriæ liquentia flumina circum
» Siue Padi ripis, Athesim, seu propter amœnum
» Consurgunt geminæ quercus: intonsaq; cœlo
» Attollunt capita, & sublimi uertice nutant.

» Sylua alta Iouis.] ad quercus refertur, quæ sunt in tutela Iouis. Lucus'ue Dianæ.] ad cyparissos: nam cupressus feralis arbor est, ideoq; Dianæ inferæ sacer.

Præcipites metus acer agit.] duplex πάθος à timore, & periculo. nam metu cogebantur eò rudentes excutere, id est, eò uela intendere, quò ipsi uento impellebantur: sed periculum ingẽs erat, ne in Scyllam, & Charybdim inciderent: cuius pericula uitanda esse Helenus uates eos admonuerat.

Scyllam atq; Charybdim.] appositiuè positum est, & hæc lectio C melior est, quam si legas Scyllaq;, Charybdis. Leti discrimine paruo.] magnitudinem periculi Scyllæ, & Charybdis ostendit: per quas nisi cum mortis discrimine transire nõ poterant.

Ecce autem Boreas.] in ijs ferè omnibus, quæ repentino, atque insperato ueniunt siue læta, siue tristia, utitur Virgilius hoc signo ecce.

Panthagiæ.] fluminis Siciliæ. Megarosq; sinus.] sinus Megaræ oppidi.

Tapsumq; iacentem.] insula est Tapsus non longè à Syracusis Siciliæ urbe. Talia monstrabat.] ἐπίλογος, qui occultam πρόληψιν habet: occurrebat enim, unde hæc loca nouerat Aeneas.

Comes infelicis Vlyssi] hoc etiam epitheto antea usus fuerat, sed sub persona Achæmenidis: quod optimè quadrare uidebatur.

Sum patria ex Ithaca comes infelicis Vlyssi. «

Nam, ut à Troianis gratiam iniret, Vlyssem infelicem dixerat. nihil enim hosti gratius, quàm audire hostem suum

A *suum in summas calamitates incidisse. hic uerò non ex persona Achæmenidis, sed ex Aeneæ persona dictũ fuisse intelligitur: cui an tam bellè conueniat, non facilè dixerim. Seruius interpres putat ad implendum uersum positum esse more Græco sine respectu negocij. egò uerò arbitror, cum Achæmenides Vlyssem infelicem dixisset, Aeneam, qui, quæ ab Achæmenide audiuerat, exponebat, illius quoq; epitheto uti uoluisse, quasi non ex sua, sed ex illius persona loqui uideatur.*

LAMB. Hort. *Homerus, Cyclopas alios aliunde ad speluncam Polyphemi confluere fingit. Vergilius uerò uersibus non paulò robustioribus, & plenis sanguine, & neruis, è syluis & montibus ad litus & portum eos ruere canit, ad clamorem Polyphemi:*

οἱ δὲ βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος.

Complent.] *Admirabili breuitate multitudinem Cyclopum expressit: non enim pauci littora complere poterant. Quare ingens agmen ad ruditum hominis contractum, & ad litus præcipitatum ostendit.* Cernimus.] *Vt uir pius uera pertexere, ac proinde existimationem nominis minimè uelle lædi uideatur, confirmat rem à testimo-* B *nio sui ac suorum.* Aetnæos fratres.] *Periphrasis à loco, quem incolebant. Annotauimus suprà ex Suida & alijs, Aetnæum pro magno ab authoribus usurpari. Qua ratione* κάνθαρος αἰτναῖος, *id est scarabeus Aetnæus, in Pace Aristophanica magnus appellatur: uel à monte, uel à montis Aetnæ habitatoribus Cyclopibus: uel quòd equi Aetnæi & uelocissimi & maximi fuere. Annotauit Cœlius Rhodig.* Cœlo.] *ad cœlum usq;. Hyperbole.* Concilium.] *Appositio.* Quales.] *Amplificatio à comparatione, quã Homerus omisit in uniuersum. Ductæ aũt hæ cõparationes sunt à forma & quantitate excelsarũ in montium uerticibus arborum. Aereas eas uocat, quòd sublimes se in aërem extollant: aliàs aëreum id dicitur, quod constat ex aëre.* Coniferæ.] *conos ferentes. Est autem propriè conus, in aliquantam longitudinem rotunda forma, specie botri ac nucis pineæ. Est & ipsa nux pinea conus dictus, quam mulieres in sacris Dionysij manibus portabant. Etenim admodum cordi humano similis est coni figura. Nam Græci Dionysium cordi præfectum aiunt: quare in eius mysterio quodam peculiari hoc factitare consueuere. Annotauit Suidas, cuius hæc* C *sunt uerba:* κῶνος δὲ λέγεται, ὁ βοτρυοειδὴς τοῦ στροβίλου καρπὸς, ὃν ἔφερον αἱ γυναῖκες βακχεύουσαι ἐν ταῖς τοῦ Διονύσου τελεταῖς. ἐπειδὴ ὅμοιον τὸ σχῆμα τοῦ κώνου τῇ τοῦ ἀνθρώπου καρδίᾳ. ἐπιστάτην δὲ φασὶν εἶναι τῆς τῶν ἀνθρώπων καρδίας τὸν Διόνυσον. εἰκότως οὖν τινι μυστηρίῳ τοῦτο ἐποίουν. καὶ θύρσον χλωρὸν κωνοφόρον κάμακα. *Hinc* κωνοειδὴς, σχῆμα τοιοῦτον, εἴτ' οὖν στροβιλοειδής. *Est &* κῶνον, *uinum Aristophanes in Ranis:*

κῶνον ἀντικρὺς γλυκύτατον.

Hinc κωνοφόρος, ὁ θυρσοφόρος.

Ab huius similitudine baccas cyparissinas, conos nuncupat, ipsamq; cupressum κωνοφόρον *Maro notat. Cupressus Græcis* κυπάρισσος. Cyparissi.] *Latini cupressum dicunt, aut cyparissum, imitatione Græcorum.* κυπαρίσσιος, καὶ κυπαρισσινὴς, *teste Hesychio.* κυπαρίσσια, εἶδος ἐλαιοτρυγίων. *Est & cyparissias herba, ut & cyperus, apud Plinium, seu cyprus. Cyprius arbor, quæ omnium ocyssima crescat: quemadmodum pseudocypirus frutex. Cæterùm cupressi arboris plena descriptio est apud Plinium lib. 16 cap. 33. estq; una ex ijs quæ difficulter nascuntur. De hac multa Cato prodidit in lib. de re rustica, cap. CL. Natu morosa est, fructu superuacua, baccis torua, folijs amara, odore uiolenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, Diti sacra: quare etiam funebri signo ad domos funestas nobilium Romæ ponebatur:*

Et non Phœbæos luctus testata cupressus.

Fundit picem: succisa non regerminat, nisi in Aenaria: non decidunt folia, ut nec ederæ, nec lauro, nec palmæ, oleæ, myrto, pino, & rhododendro. Non sentit cariem aut uetustatem, quemadmodum nec cedrus. Huius arboris semen maximè formicis gratum est. Dedicata Proserpinæ est. Præcipitis.] *Ab efficiente caussa.*

Excutere.] *raptim colligere & quòcunq; uenti uocarent, eò cursum intendere: nam omnes uenti secundi sunt, si quò impellant nauem, clauum regamus. Est itaq; hic sensus: Tanta ibi oboriebatur trepidatio, tantaq; animi amentia, ut salutis caussa omnis uentus secundus duceretur. Quare si Euronotus (hunc Latini Vulturnum uocant) exortus inter Scyllam & Charybdim uersisset, illà cursum tenere certò stabat. Sed quia Helenus diuersum præceperat, ea loca declinare omnino consilium erat, ut si retrò, unde fueramus profecti, cursus uersendus fuisset, cum interim numinis alicuius beneficio uentus exoptatus, sed cum itineris dispendio adesset Boreas, qui classem à Scylla & Charybdi dispulit, quibus obuersus iacet Pelorus. Itaq; in austrum pulsi, totam Siciliam circumnauigant.* Retrò.] *in Calabriam, aut sinum Tarentinum.* Lintea.] *carbasa: ex materia, res confecta.*

Ecce.] *Non quidem hoc loco monstrantis particula est, sed attentionem ad rem nouam & insperatam captantis. Sedebat omnino, retrò potius, unde ueneramus, cursum reflectere quàm ut uim Vulturni sequutus, me ac meos in apertum discrimen conijcerem, cum præter expectationem boreas è Scylla & Charybdi, quas obtusa fronte obtuetur Pelorus, exortus, nos in meridiem, quà Pachinus Græciam spectat, ad lustrandam omnẽ eam oram dispelleret. id quod Helenus salubriter factitandum potius monuerat, quàm Scyllam & Charybdim uidisse:*

Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni,
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.

Angusta.] *A septentrione Pelorus obiacet Italiæ, boream ex aduerso obtuens. Aquilo à solstitij æstiui meta:* βορρᾶς, ἢ βορέας ἀπὸ τῆς βοῆς, *id est, boatu, quòd uiolenter sæuire ac sonare soleat.*

Angusta à sede Pelori.] *A freto Siculo, quod perangustum inter Pelorum ac Leucopetram medium est. Sed & uerbum Adest fauorem signat. Porrò nominis ratio proditur. Pelorus gubernator ab Annibale ibi conditus fuit: quem idem uir profugus ex Africa, ac per ea loca Syriam petens, quia procul intuenti uidebantur continua esse littora & non peruium pelagus, proditum se arbitratus occiderat.* Viuo.] *natura, non humana opera sic parata. Cyclopum scopulis propinqua est Catana: quibus proxima sunt Symmethum & Terias. Intus campi Læstrygonij: errore Vlyssis celebrati.* Oppida. Leontini, & Megaris. Amnis: Patagies. *Quare sinum Megaricum statim adiungit. Patagias,* ἀπὸ τοῦ πατάγου, *sonitu nomẽ habet, totus resonãs. Antea, quoties plenis alueis*

auctior

auctior iret, totam insulam penè magno sonitu cōplebat: donec à Cerere, cum amissam Proserpinā quæreret, placidius ire, & fremitum illum suum compescere iussus esset. Megarosq;] *à Megaride urbe sinui nomen est. Eiusdem nominis Macedoniæ regio est, & oppidum.* Μέγαρα, *Megara* τὰ ἰουδαμα[...], *æder. à Megara urbe,* μεγαρεύς. *Hinc natum prouerbium,* μεγαρέων ἄξιοι μερίδος: *id est, Megarensium portione digni·* ἀντὶ τοῦ, ἄτιμοι: *in eos uidelicet, qui notati sunt infamia. eiusmodi enim erant Megarenses.* ὅτι ἡ τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, δηλοῖ καὶ σαφῶς οἱ μύθευρες, ἵνα ἄδ[...] ἐστί τινες, οὐδὲ τῆς σοφίας τὰ πρῶτα. *Et Megarensium lacrymæ, quæ parœmiæ loco celebratur, quoniam multū allij in Megaride nascitur: in eos qui fictas lacrymas fundunt, ac ui lacrymas terendo oculos exprimunt, nō aūt ex animo.* μεγαρίζοντες, λιμώττοντες, ἢ μέγα τι πνέοντες, *Megaricæ sphinges,* μεγαρικαὶ σφίγγες, πόρναι. *scortilla.* ἴσως ἡ ἐντεῦθεν καὶ σφίγγαι, οἱ μαλακοὶ ὠνομάσθησαν. ἢ καὶ ἀπὸ μιᾶς ἔτω λεγομένας μεγάροις. *Megarica machina, mala.* Ἀνδάλλονται ἐπὶ πονηρίᾳ οἱ μεγαρεῖς. μεγαρίζειν, τὰ μεγαρέως φρονεῖν, *id est, idem cum Megarensi opinari. Stilpon philosophus Megarensis erat, illius urbis, quæ in Græcia est, qui eloquentia ac oratoria dicendi facultate (*εὑρεσιλογίᾳ καὶ σοφιστείᾳ, *inquit Suidas) in tantum reliquos superauit, ut propemodum tota Græcia in eum conuersa, Megarensia saperet,* μεγαρίσαι. Tapsum.] *Tapsus insula est modico 10. stad interuallo à Sicilia. Huic nomen quidam deductum putant* ἀπὸ τοῦ θάπτω, *sepelio: quòd plana sit, ac subin mari tota perfundatur: aspera in tenuem mutata. Humilia & depressa, iacentia appellantur. Est & Tapsus Numidiæ oppidum.* Monstrabat.] *Refert eorum locorum cognitionem ad Achemeniden, qui paucis antè mensibus cum suo duce omnē eam oram pererrarat. Hinc errata uocat, errore cognita.* A

ARGVMENTVM.

Reliqua Siciliæ loca, quæ nauigando præteruectus fuerat, recenset: quorum postremus Drepanum fuit. ubi Anchises tum senio, tum longæ nauigationis iactatione fatigatus, fatis cōcedit; cuius obitum dolenter, ac piè, ut optimum filium decet, deplorat. B

NASC.

Sicanio prætenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium undosum, nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse uias subter mare, qui nunc
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci iussi ueneramur, & inde
Exupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes, proiectaq; saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moueri
Apparet Camarina procul, campiq; Geloi,
Immanisq; Gela, fluuij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimūm quōdā generator equorū.
Teq; datis linquo uentis palmosa * Selinis:
Et uada dura lego saxis Lilybæia cæcis.
Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit: hinc pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ casusq; leuamen,
Amitto Anchisen. hic me pater optime fessum
Deseris, heu tantis nequicquā erepte periclis:
Nec uates Helenus, cū multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarū hæc meta uiarum.
Hinc me digressum, uestris deus appulit oris.
Sic pater Aeneas intentis omnibus, unus
Fata renarrabat diuûm, cursusq; docebat.
Conticuit tandem, factoq; hic fine quieuit.

* fortaß. Selinus.

Sicanio prætenta sinu.] *Plemmyrium insulam describit: quā antiquitus Ortygiam nominatam fuisse memorat. circa Siciliam est ex opposito Plemmyrij fluminis: unde forsitan nomen sortita est.* Alpheum fama est huc Elidis amnem.] *id fabulosum esse, atque ab omni ueritate alienum indicare uidetur poëta, cum ait fama est. ut in sexto Aeneid. de Dedalo.*

» *Dedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna*
» *Præpetibus pennis ausus se credere cœlo.*

Pomponius tamē Mela in calce secundi libri hoc uerum esse affirmat: cuius uerba hoc habent. Arethusa fons est, in quo uisuntur iacta in Alpheum amnem, ut diximus, Peloponnesiaco litori infusum: unde creditur non se consociare pelago: sed subter maria, terrasq; depressus huc agere Alueum, atque hic se rursus extollere. Hinc altas cautes.] *loci asperitatem ostendit.* Apparet Camerina procul, campiq; Geloi, Immanisq; Gela fluuij cognomine dicta, Arduus inde Agragas.] *hæc omnia* κατὰ πρόληψιν *figuram à Marone dicta multi contendunt: quia inter Geographos constat, hæc oppida non fuisse, quo tempore Aeneas nauigabat. quam opinionem non probat Seruius interpres, quoniam ex persona narrantur Aeneæ: sicuti nec illud ex 6. Aeneid. recipit Gellius,*

» *Portusq; require Velinos.*

Quia ex Palinuri persona refertur. Alciatus in parerg. non de oppidis poëtam sentire autumat, sed de campis, & fluminibus, quæ proculdubio semper fuerunt. ego uerò non de fluminibus, sed de oppidis intelligendum esse existimo: quæ etsi post multos, quàm Aeneas nauigauerat, annos, condita fuisse constat, tamen sub persona Aeneæ nominari posse absq; erroris labe exemplo grauissimorum poëtarum, quos auctores Virgilius secutus fuisse iudicatur, facile comprobari potest. si quidem à Græcis adnotatum est Triptolemi temporibus Pythia primū cœpisse annis post Orestem propemodum sexcentis. fingit tamen in Electra Sophocles Clytemnestræ à Pedagogo nuntiari Orestem in Pythicis, hoc est in Delphicis perijsse certaminib. uerba Sophoclis ita habēt. C

» ἄναξ, τὸ πᾶν ἐν βραχεῖ φράσας· θέλει γὰρ ὤν
» ἀνδρὸς φανεῖσα· προσφιλῆς λέξαι λόγος.
» τέθνηκ' Ὀρέστης.

Et pau-

A *Et paulo infra queritur Clytemnestra quomodo perierit Orestes.*

ἐμοὶ δὲ σοῦ ζῶν
» *τὰ λῃσθέντ' εἰπὲ τῷ τρόπῳ διώλλυται*
» *ἵν' ἀνιμωμένη πρὸς ταῦτα ἤδη τὸ πᾶν φράσω*
» *προστιμᾶ ἀγῶν* Ἀλκμαιωνὶς ἀθλῶν χάριν.
» *Et reliqua per τὸ versus. item in Trachinijs fingit Deianiram Solonii illam sententiam proferre. neminem ante obitum dici beatum posse. fuit tamen Solon Deianira longe posterior. ijsdem met exemplis locus ille defenditur ex 6. Aeneid.*

» Portusque require Velinos,

Aduersus Virgiliomastiges. hæc figura ab alijs ἀναχρονισμός, à nonnullis verò πρόληψις appellatur. de Camarina à fatis moueri non concessa Seruius longam texit historiam: ex qua ductum est prouerbium, mouere Camarinam: id est, sibi ipsi malum accersere.

Magnanimum quondam.] *ab equorum præstantia oppidum laudat.* Palmosa Selynis] *ἀντονομασία ad urbem Selynem: quam palmosam ideo uocat, quia iuxta illam, sicuti in alijs Siciliæ locis, palmarũ agrestium mul-*
B *titudo ingens nascitur. Cic act. ult. contra Verrem.*

Et uada dura lego.] *difficultatem, periculumque nauigandi in illis locis ostendit.*

Et illætabilis ora.] *πάθος à dolore propter amissum parentem: cuius mortem describens uarios mouet commiserationis affectus tum ex actis laboribus suis, tum etiam ex insperato ipsius Anchisæ patris casu: quod eo adiumento priuatus est, ubi se conquieturum sperabat: cuius in consilio omnes curas, anxietatesque animi deponere solebat genus peripetiæ est: quæ totam hanc contextus partem amplectitur* Heu genitorem] *exclamatio doloris plena, & ex nimio amoris affectu deducta.*

Omnis curæ, casusque leuamen] *locus commiserationis est ex deploratione incommodorum.*

Hic me pater optime.] *affectum commiserationis amplificat per apostrophen. diuersum autem hoc ab historia Strabonis est: qui Aeneam unà cum Anchise patre, & Ascanio filio Laurentum peruenisse: Pausanias uerò Anchisen in Arcadia perijsse litteris prodidit.*

Heu tantis nequicquam erepte periclis.] *queritur Aeneas, & præ nimio dolore iterũ exclamat: atque coram Di-*
C *done sic quasi cum patre loquitur, ut eum præsentem habere uideatur. unde beneuolentiam Didonis occultè sibi comparat ex ingenti erga patrem suum pietate.*

Nec uates Helenus.] *dolorem suum exaggerat ex insperato incommodorum euentu: nam quæ præuidentur, ideirco minus ferire solent & omnia repentina grauiora. designat autem hunc de patris obitu dolorem sibi longè omnibus alijs incommodis fuisse grauiorem.*

Hinc me digressum uestris Deus appulit oris.] *Didonis animum confirmat, illiusque beneuolentiam & gratiam sibi conciliat ex euentu rei, cum se ad eam Deorum uoluntate dicat accessisse.*

Sic pater Aeneas.] *Conclusio est per enumerationem ex persona poëtæ: quam Græci ἐπίλογον uocant. breuiter enim repetit capita rerum, quæ in secundo, & in tertio libro latius, fusiusque tractarat.*

Fata renarrabat Diuûm.] *ad ea, quæ in secundo continentur libro, refertur.*

Cursusque docebat.] *designat, quæ in hoc tertio libro tractantur.*

Conticuit tandem.] *diuturnitatem, ac fortasse etiam molestiam narrantis expressit. illud uerò præter cætera obseruandum est, singulos huius primæ Epopeiæ partis libros alicuius uel miseratione, uel morte finiri: nam primus commiserationem Didonis continet; secundus Creusæ obitum habet: tertius Anchisæ: quartus necem Didonis: quintus casum Palinuri: sextus Marcelli acerbum, atque immaturum claudit interitum. itaque fit ut singuli libri pathetici esse uideantur & re uera sint.*

Per occasionem in descriptione amnis prodigiosi transit. A' Peloro usque ad Pachynum, omnis ea ora quæ suo LAMB.
excursu Ionium mare attingit, hæc habet oppida illu- Hoit.
stria: Messanam, Tauromenium, Catinam, Megarida, Syracusas, & fontem Arethusam mirabilem: in quo inquit Mela, uisuntur iacta in Alpheum amnem, Peloponnesiaco littori infusum. Vnde ille creditur non se consociare pelago, sed subter maria terrasque depressus, huc agere alueũ, atque hic se rursus extollere Sed de Arethusa paulò pòst. Plemmyrium undosum.] *Quidam Siciliæ amnem esse dicunt, qui per agrum Syraculanum labitur. Est autem promontorium magno Syracusanorum portui accubans, ἀπὸ τοῦ πλημμύρω, exundo, πλημμυρὶς exundatio. καὶ ταραχή. Contrà Plemmyrium Siciliæ est Ortygia cum amne Arethusa. Arethusam poëtæ fabulantur aliquando uenatricem fuisse nympham. quæ cum fortè lassa in Alpheo flumine se lauaret, ab eo adamatam, illam, cum amatorem fugeret, in Sicilia in sui nominis fluuium uersam. Addunt transformationem miraculum sequutum: Alpheum per occultos terræ meatus eam insequutum, & quidem subter mare, donec illi in Sicilia misceretur. Fabulosum id quidem sed haud temerè commentatum. Nam mirum est, si sit uerum, quod Alpheus ex Triphylico littore subter mare in Siciliam fluat, & ibi in Arethusa amne caput rursum attollat, labaturque priori amisso nomine, in mare. Neque solum uerò id apud poëtas, ut Pindarum, Vergilium & alios proditum legere est, sed etiam Geographos, & diligentissimos reconditarum rerum naturalium inuestigatores. Timæus omnium primus eius miraculi fuit obseruator, & author, qui id in literas miserit: adductus eo argumento, (ut quidam arbitrantur) quòd poculum Olympiæ in Alpheum casu quodam deiectum, in Arethusa rursum apparuerit. Adhæc obseruatum ferunt in sacris Olympiacis, ob celebrem Græciæ in eum locum conuentum, sordibus in amnem dilabentibus, ipsum ad Syracusas fontem turbidum fluere solitum. Sed cum in confesso sit, Alpheum in pelagus deuolui: nec ullum esse circa mare terræ hiatum, quo absorptus subtermeare posset. neque eo impetu in pelagus descendat, ut potabiles aquas per tantam maris uastitatem in Siciliam secum ferre posset, idcirco id uniuersum fabulosum uidetur, quòd à uetustate de his amnibus traditum diximus: maximè cum, teste Strabone, nullus circa mare sit specus, per quem præcipitatus amnis tam prodigiosos moliretur. Hoc tamen memoratu dignum de Alpheo apud scriptores haudquaquã proletarios scriptum inuenio, quòd eius aquæ albas maculas tollere credantur, & impetigines: unde uerisimile est, nomen amni factum. ἀλφὸς enim uitiligo est. Plutarchus in libello περὶ ποταμῶν, grauissimus author est, Alpheũ initio Stymphalum, à Stymphelo Martis & Dormotheæ filio dictũ: & Alpheũ postea appellatũ à quodã, qui è genere Heliadum fuerit. Hic cum de uirtutis palma*

cum

cum Germhno decertans, eum interfecisset, à pastoribus in amnem Nyctimum pulsus, se præcipitem dedit (nam hic postea Stymphelus uocatus fuit) ac nomen mutauit. Idem author annotauit ex primo lib. Ctesiæ, in Alpheo nasci herbam, quam elixam mente captis bibendam medici præbere solent: qua hausta, illi à furore liberentur. Addit aliud quiddam multo magis mirũ, de propinquo monte Cronio, & qua ratione is à Saturno nomen sit adeptus. μετὰ τὴν, inquit, γιγαντομαχίαν, ἱερὸν τὰς δὶς ἀπελὰς ἐκκλίνων, εἰς ὄρος παρεγένετο κτῦρον, ὃν ἀπ' αὐτοῦ κρόνιον μετωνόμασεν. λαθὼν δὲ πρὸς ὀλίγον καιρὸν, καὶ ἀφορμῆς δραξάμενος, διῆρεν εἰς καύκασον τῆς σκυθίας. γεννᾶται δὲ ἐν τῷ τούτῳ κύλινδρος καλούμενος λίθος, ἀπὸ τοῦ συγκυρήματος. ὁσάκις γὰρ ἂν ἀγ[illegible] ζεὺς, βροντήσῃ τοσαυτάκις ἀπὸ τῆς ἀκρωρείας διὰ φόβον κυλίεται. Huius miraculi authorem citat Dercyllum in primo de lapidibus. Chrestomathiæ author annotat, Alpheum circa Olympiam, Celadontem, & Erymanthum, aliosq́ præterea amnes secum abreptos in Siculum tantum pelagus effundere. Priorem fabulam, ut historiam, his uerbis adducit item Suidas. ἀλφειὸς ποταμὸς τῆς ἀρκαδικῆς πόλεως, ἣ καὶ νῦν κατὰ τὴν πελοπόννησον, δυόμενος διὰ τῆς ἀδριάδος θαλάσσης, εἰς τὸ πέλαγος, μηδαμῶς τε τῇ ἁλμυρίδι μιγνύμενος, κατὰ τὴν νῆσον ἀναδίδοται σικελίας, περὶ τὴν πηγὴν τὴν λεγομένην ἀρέθουσαν, ὡς ἂν ταύτης ἐρώμενος, ἀλλ' οὕτως τρέχει τις ἀλφειὸν πνέων, οὕτω συντόμως τρέχει, ὡσεὶ ὀλυμπιακὸς σταδιοδρόμος ἀπὸ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ. Idem multo luculentius eiusdem fluminis naturam cursum & αὔξησιν describit. ὃς ἐκ τῆς πηγῆς εὐθέως κρύπτεται, καὶ πολὺν ἐπισχεθεὶς τόπον ὑπὸ γῆς, ἐκβάλλει περὶ λυκόαν τῆς ἀρκαδίας. ὁ δὲ ποταμὸς οὐ πολὺν τόπον ἀποσχὼν τῆς πηγῆς, κρυπτεὶς ἐπὶ δέκα σταδίους, πάλιν ἐκπίπτει. καὶ τὸ λοιπὸν φερόμενος διὰ τῆς μεγαλοπολίτιδος, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐλαφρὸς, εἶτα λαμβάνων αὔξησιν, καὶ διανύσας ἐπιφανῶς, πᾶσαν τὴν προειρημένην χώραν ἐπὶ δέκα σταδίους ἀφανὴς γίνεται πρὸς λυκόαν, ὕδωρ προσλαβὼν καὶ τὸ τοῦ λουσίου ῥεῦμα, παντελῶς ἄβατος ὢν καὶ βαρύς. Alpheus, inquit, è fontibus ortus, extemplò occultatur, donec multum loci sub terra emensus, rursus circa Lycoam Arcadiæ rebulliat. Hic enim amnis non procul ab ipso fonte, unde ortum ducit, ad 10. stadia conditus, rursum emergit. Inde reliquum loci labens per Megalopolim, circa initia uelox, postea augescens ac permetiens dictam regionem, ad 10. stadia exerit se illustrius ad Lycoam: ubi assumpto fluente Lusio, fit prorsus irremeabilis & uiolentus. Itaq; cùm poëta Alpheum subter mare ferri, ac cum Arethusa in Sicilia misceri dicat, oraculum uetus propemodum ad uerbum reddidit. Est autem id tale:

ὀρτυγία τις κεῖται ἐν ἠεροειδεῖ πόντῳ,
θρινακίης καθύπερθεν, ἵν' ἀλφειοῦ στόμα βλύζει,
μισγόμενον πηγαῖς εὐρυπείης ἀρεθούσης.

Εὐρυπείης, uel quòd statim erumpat in mare, & ad Elidem in fontem uersa, subterraneis meatibus in Siciliam feratur: uel ab Euripo Eubœæ iuxta Chalcidẽ, ubi aquæ Arethusæ dictæ fuere. Cæterùm fabulam Alphei & Arethusæ refert Ouid. lib. Metamor. 5. Et Lucan. eius meminit in 3.

——Populisq́ per æquora mittens
Sicaniis Alpheus aquas.——

Silius Ital. lib. 13. A

Hic Arethusa suum piscoso fonte receptat
Alpheon, sacræ portantem signa coronæ.

Sed lõgè uenustissimè Papinius, in Epithal. Stell. & Viol.

——Timidè sic transfuga Pisa,
Amnis in externos longè flammatus amores,
Flumine demerso trahit intemerata canali,
Donec Sicanios tandem perlatus anhelo
Ore bibat fontes. miratur dulcia Nais
Oscula, nec credit pelago uenisse maritum.

Sed & Moschi Græci poëtæ uersus adscripsimus, quos Latini ceu amussim quandã diligenter sunt imitati. hi nõ solùm rei miraculum, uerùm etiam amoris uim eleganter exprimunt.

ἀλφειὸς μετὰ πεῖσαν ἐπὴν κατὰ πόντον ὁδεύῃ,
ἔρχεται εἰς ἀρέθουσαν ἄγων κοτινηφόρον ὕδωρ,
ἕδνα φέρων, φύλλα καὶ ἄνθεα, καὶ κόνιν ἱράν.
καὶ βαθὺς ἐμβαίνει τοῖς κύμασι. τὰν δὲ θάλασσαν
νέρθεν ὑποτροχάει, κοὐ μίγνυται ὕδασιν ὕδωρ.
ἁ δ' οὐκ οἶδε θάλασσα διερχομένω ποταμοῖο.
κῶρος δεινοθέτας κακομάχανος, ἀλλὰ διδάσκων
καὶ ποταμὸν διὰ φίλτρον ἔρως ἐδίδαξε κολυμβᾶν. B

Hodie exoleto pristino nomine, Rophea nuncupatur: ac Pisam præterlapsus in mare effunditur. Elidis.] Strabo lib. 4. Elidis situm paucis uerbis circumscribit: Elaã, inquit, hodie omnem eam regionem nominant, quæ inter Messeniam & Achaiam propriè dictam, ad mare usq; interiacet, mediterraneis sese ad Arcadiam iuxta Pholoen montem, Azanas & Parrhasios extendentibus. Itaq; ab ortu Arcadiæ iungitur, ab occasu clauditur Siculo mari: ad septentrionem Acarnaniæ, Cephaleniæ, Ithacæ, Echinadibus insulis ἀντίπορθμος est. Per hanc itaq; funditur Alpheus. In Elide quondam sedecim urbes fuisse memorãt, inter quas & Pisæos diuturna certamina item extitisse. Aberat Pisa ab Elide 50. stadia. Has controuersias matronæ ex singulis urbibus lectæ, admirabili dexteritate ad postrimum diremerunt. Harum autem urbium celeberrimæ fuere, Elis, Pylos, Olympia, Pisa. Hic quinquennalia illa ueteribus scriptoribus, sed præcipuè Pindaro decantata certamina Olympica, in honorem Iouis Olympij celebrabantur. Confluebat eò quinto quoq; anno ingens hominum uis ex tota Græcia, cùm propter Iouem, quo nihil putabatur maius, tum ob ipsa certamina C omnium agonũ maxima. Qui in Olympia uictores præconis uoce declarabantur, omnium spectatorum ora in se conuertebant. Ex Eleis unus initio iudex, inde duo, postremò nouem eligebantur, qui iureiurando obnoxij uictores declarabant. Hi ἑλλανοδίκαι appellabantur. ἱερεῖς, οἱ καθήμενοι εἰς τοὺς ἀγῶνας. Centesima tertia Olympiade primùm duodecim lecti sunt: qui tamen numerus postea, bello orto inter Eleas & Arcades, mutatus fuit. Ore.] Auersio. Numina.] Et in periculis optimo principi cura religionis incessit eorum locorum, quæ præternauigat, ut nusquam non memor sit præceptorum uatis Heleni. Exupero.] prætereuehor. Est autem Helorus, amnis uastus & ingens. Meminit huius Pindarus Nemæorum hymno nono,

ἐν τοῖς μὲν κλέος ἀνθέων σκαμάνδρου χεύμασιν,
ἀγχοῦ βαθυκρημνοῖσι δ' ἀμφ' ἀκταῖς ἑλώρου.

Et diligens lector hic expendat, cur Stagnantem uocet, cum à Silio clamosus Helorus dicatur. Quoniam autem sæpe alueos suos excurrere, & proximos ripæ agros perfundere

A fundere solet, ex limo relicto solum pinguius est, & gleba feracior. quare solum præpingue poëta uocat. Nomen flumini datum inuenio à rege quodam Heloro, qui id ponte magno iunxerit. Alij uolunt ab Heloris quibusdam, quibus Argos profectis huiusmodi oraculum redditum fuit, ne amnem sine nomine transirent. Hi contempto oraculi monitu abiuerunt. Vbi ad flumẽ iam peruenissent, in eius traiectu unà cum equis submersi perierunt. ab his nomen amnis sortitus est· ὁ δὲ ποταμὸς ὁ ἕλωρος ἔσχε τὸ ὄνομα ἀπό τινος βασιλέως ἐλώρου, κτίσαντος γέφυραν ἐν αὐτῷ μεγάλην. ἢ ἕλωροί τινες ἐπορεύοντο πρὸς τὸ ἄργος, καὶ ἐδόθη χρησμὸς αὐτοῖς, μὴ περάσαι τὸν ἀνώνυμον ποταμόν. οἱ δὲ ἀλογήσαντες τοῦ χρησμοῦ, ἀπήρχοντο. προσεγγίσαντες δὲ αὐτῷ, ἔπλεον μετὰ τῶν ἵππων, καὶ ἄφνω ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἀποπνίγεσαν, καὶ ἔσχε ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν. Proiecta &c.] in mare excurrens, & porrò iactata, uetusta consuetudine. Idem alibi:

——Proiecto dum pede læuo,
Aptat se pugnæ.——

Lycophron lepida catachresi Pachynum νησιωτικὸν γόνυχα uocat: id est, cacumẽ insulare. Est autem γόνυξ, B ἄκρον τοῦ δόρατος: hoc est, summitas siue cuspis hastæ. & per catachresin, pro quauis re εἰς ὀξὺ λήγοντος, in acutum exeunte. In hoc promontorio fertur Vlysses Hecubæ, nocturno terriculamento ac spectro illius agitatus, cenotaphium posuisse. διὰ τὸ πρῶτον κατάρξαι αὐτὸν τοῦ κατακλύσματος, τοῦ ὑφ' ἑλλήνων εἰς αὐτὴν γεγονότος. Spectat Pachynus Græciam. Radimus.] Metaphora: remigando prænauigamus. Camarina.] Oppidum est, & eiusdem nominis palus. Hæc cum olim pestem siccata genuisset, uetuit eam deus moueri penitus, oraculo consulto. Illi non obtemperantes diuino responso, eam repurgarunt. Cessauit quidem pestis: sed per eam ingressis hostibus, pœnas neglecti oraculi dederunt. Eadem fermè Suidas refert. sed addit, quibusdam uideri fruticem, cuius ramos si quis commoueat, aut quatiat, tetrum odorem edere. Stephan. περὶ πόλεων,

μὴ κίνει καμαρίναν, ἀκίνητον γὰρ ἄμεινον.

Et libro tertio σιβυλλιακῶν χρησμῶν,

μὴ κίνει καμαρίναν, ἀκίνητον γὰρ ἄμεινον.

Pindarus Olympiorum Hymno quinto, Camarinam Oceani filiam uocat:

C ὠκεανοῖο θύγατερ καμαρίνα.

Quo loco interpres addit· ἐνταῦθα δὲ πόλις καμαρίνα, καὶ λίμνη. διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐφορὰν τῆς λίμνης, νύμφην καμαρίναν ποιεῖται τὸν λόγον. ἣν τινα νύμφην παῖδ' ὠκεανοῦ καλεῖ, διὰ τὸ πάντας ποταμοὺς καὶ πάσας πηγὰς ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν ἐχομένας. Ab eadem aliud natum est prouerbium, καμαρινῶς λέγειν; Camarinè loqui, pro ἀποτόμως καὶ ἀνδρείως præcise, audacter & sinceriter loqui. Camarinæi, à Iuuenale inter uetustæ nobilitatis familias recensentur. Hesychius, ξένας στρατιωτικὰς uocat καμάρας. Quare fieri potest, ut ab horum ferocia ortum sit prouerbium. Idem author docet, columnas quasdam, in quibus depictus erat Asiæ circuitus, καμάρας dictas· στῆλαι, ἐν αἷς ἀναγέγραπται περιορισμὸς τῆς ἀσίας. Fortassis, inquit Erasmus, ab hac ostentatione dicti sunt Camarinè loqui, qui sese iactitarent barbarico more. καμαρία, κοιτὼν καμάρας ἔχων, cubile multas habens cameras. καμαρίς, κοσμάριον γυναικεῖον, muliebre ornamentum. καμάρη, fasciculus, uid. Cæterùm, ut aliæ pleraque urbes, in Sicilia condita fuit, quo tempore Tarquinius Priscus Romæ regnauit. Vt autem noster poëta hic à calumnia uindicetur non loquitur hic de ipsis oppidis, sed de campis & fluminibus quæ à rerum conditione extiterant. Multæ enim Siculorum urbes postea à fluminibus & paludibus nomina sumpserunt: ut Syracusæ, Gela, Imera, Selinus, Phœnicois, Eryce, Camarina, Acragas: ita ut iuxta regulam iuris, è præsenti præteritum accipiatur. Geloi.] Antiphemus è Rhodo, Eutimus è Creta profecti, colonias deducentes, Gelam condiderunt, anno quinto & quadragesimo quàm Syracusæ cœptæ essent habitari. Nomen urbi fecit uicinus amnis Gelas. A' fronte Pachyni flumen Hirmmium est. oppidum Camarina flumina Gelas: inde Acragas, inter Lilybaum & Pachynum. Agragas.] πόλις καὶ ποταμὸς τῆς σικελίας. masculino genere extulit. Hanc urbem, quidam authores sunt initiò Aegestam uocatam. Gelenses, centum circiter annos post urbem ad Gelam amnem conditam, Acragantem coluerunt, & ipsam à proximo amne sit dictam, lectis author. Pistolo & Aristono. Acragantem Latini Agrigentum dixerunt. Edidit tyrannum Phalaridem & philosophum Empedoclem. Laudat urbem à fœcunditate nobilium equorum, ἱππόβοτον. Sita est in ea insula ora, contra meridiem, inter Himeram amnem, & Hispam. Fuerunt qui existimarent, Ionum fuisse coloniam. Iam & magnanimûm uocat, pro, magnanimorum: syncope Didymus author est, Acragantinos à quibusdam Locophagos autumari. rursum ab alijs Camarinæos. Fuit & scriptor clarus Acragas. Quidam Acragantem, ab Acragante Iouis & Asteropes filio dictum putant. Polybius ab ἀκράγαντι, qua campus fuit circa amnem, ubi ciuitas postea condita fuit, propter terræ bonitatem. Te &c.] Auersio. Palmosam Selinuntem uocat, à palmarum sylua. Post Acragantem Thermæ sunt, colonia: mox amnes, Atys, Hipsa, &, Selinus: inde Lilybæum oppidum. & promontorium Drepanum, & mons Eryx. Ibi occurrunt oppida Panormum, Selinus, & Himera: fluuius Cephaledis: Aleuntium, Agathyrsum Tindaris colonia: oppidum Myle. ibi Pelorus Italiæ oppositus. Cæterùm Selinuntis conditores fuisse memorantur Megarenses, regnante Romæ Tullo Hostilio. Vada.] quia promontorium in pelagus excurrens, proxima quæque uadosa efficit, ut saxa latentia & cautes sub summa aqua periculosa sint nauigantibus. Cæca ob id uocat, quasi non apparentia in summa aqua, neque extantia. Drepani.] Drepanum, siue Drepana, à falce nomen habet: sed diuersæ rationes à diuersis adducuntur. Ferunt circa hanc urbem Saturni falcem cecidisse, & quidem hac de causa, quòd ipsa regio frugum ferax sit. δρέπανον, ἢ δρεπάνη falx. uel ἀπὸ τοῦ δρέπω, uindemio. Apollonij enarrator festiuum commentum adducit de etymo uocis· νῆσος εὐλίμενος καὶ λιπαρά, ἐφ' ἣν κεῖσθαι τὸ δρέπανον τοῦ κρόνου φασίν, ᾧ τὰ τοῦ πατρὸς αἰδοῖα ἀπέτεμεν. οἱ δέ φασι δήμητρος εἶναι τοῦτο, ᾧ τοὺς τιτᾶνας ἐδίδαξε σταχυοτομεῖν. κατῴκησε γὰρ ἡ θεός ποτε τὴν νῆσον ἐκείνην, ἀγαπήσασα μάκριν τὴν τοῦ διονύσου τροφόν. Loquitur de Cercyra insula, quæ initiò Drepane dicta fuit. Et paulò pòst, δρεπάνη δὲ ἐκαλεῖτο, διὰ τὸ τὴν δήμητρα αἰτησαμένην δρέπανον παρ' ἡφαίστου, τοὺς τιτᾶνας διδάξειν θερίζειν. εἶτα αὐτὸ κρύψαι εἰς τὸ παραθαλάσσιον μέρος τῆς νήσου. προσκλυζούσης δὲ τῆς θαλάσσης, ἐξομοιωθῆναι τὴν

θέσιν τῆς Δρεπάνης. Hæc ille de Macride, quæ & Cercyra, à Cercyra Aesopi filia, dicta fuit. Eandem autem insulam initiò Drepanen dictam, & Scheriam, author est Aristoteles in Cercyræorum politia, additq; caussam mutati nominis. Eadẽ etymi ratio huius Δρεπάνου huc quoq; contorquenda est, nisi quòd ob loci ubertatem Saturni falcem eò decidisse fabulentur ἢ ἀπὸ τοῦ κεκρύφθαι ἐκεῖ τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ Κρόνος ἀπέτεμεν οὐρανοῦ τὰ παιδόγονα. uel quòd ibi condita fuerit falx, qua Saturnus Cœli testes absciderit, & uerenda. Lycophron in Cassandra ἅρπην, id est falcem sub obscurè, ut omnia, uocat:

κρεισσα λογγούρου μυχῶν
ἅρπης Κρόνου πήδημα.

Quem locum diligentissimus enarrator illustrans, ἅρπη, inquit, ἤτοι δρέπανον, καὶ ἡ Φαιακία, Κέρκυρα, καὶ ἡ Σικελία λέγεται. ἡ μὲν Κέρκυρα, ὅτι ἦν ἐκεῖ κεκρυμμένον τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ ὁ Ζεὺς τὸν Κρόνον ἐξέτεμεν. ἢ τὸ δρέπανον, ὅπερ ἡ Δημήτηρ ἔλαβεν παρ' Ἡφαίστου τέμνειν τοὺς στάχυς. Δρέπανον δὲ ἡ Σικελία, ὅτι ἐκεῖ ἦν τὸ δρέπανον, μεθ' οὗ τὸν οὐρανὸν ὁ Κρόνος ἐξέτεμε. καίτοι ὁ Λυκόφρων φαίνεται νῦν τὸ κρονοτόμον, δρέπανον λέγειν· τὸ γὰρ δρέπανον παρὰ Σικελοῖς ζάγκλον καλεῖται. μέμνηται δὲ καὶ Καλλίμαχος ἐν Αἰτίων δευτέρῳ. Id est, ἅρπη, uidelicet Drepanũ, Phæacia, Cercyra, & Sicilia dicũtur. Cercyra, quòd ibi cõdita fuit, occultataq; falx, qua Iupiter Saturnũ patrem suum execuit: aut Drepanũ (falx) quã Ceres à Vulcano accepit, ad demetendas aristas. Porrò aũt & ipsa Sicilia, falx, hoc est, Drepanũ dicitur, quòd ibi esset falx, qua Cœlũ Saturnus execuit. Quamuis Lycophron uidetur falcem κρονοτόμον appellare nam apud Siculos falx Zanclon dicitur. Meminit autem & Callimachus in Caussis. Hactenus ille. Annotat Aristot. ex Timæo, ἐκ τοῦ δρεπάνου, ᾧ ἐξέτεμεν τοῦ οὐρανοῦ τὰ αἰδοῖα ὁ Ζεὺς τοῦ Κρόνου. Sed missis fabulis & deliramentis poëticis ad historicam ueritatẽ transferatur explicatio. Primùm omnium Drepanum Siciliæ urbem esse constat, inter amnem Bathum & Sergestenum promontorium, à littore in falcis speciem curuato, ita nuncupatam. Abest à Lilybæo urbe XV millibus passuum. Hæc duo oppida nobilitauit primum bellum Punicum, quo grauiter afflicta fuerunt à Romanis quàm diu sub umbra Carthaginis latebant. Est & Drepanũ Cypri promontorium, & aliud in Marmarica. Illætabilis] tristis. quòd huc delatus, patrem dulcissimum amiserit, oram illætabilem uocat: hoc est, tristem, quæq; ei dolorem pepererit: quam quidem uocem per expolitionem alijs uerbis reddidit. Hic me.] Pathos à relatione per apostrophum mouet, cum luculenta doloris exaggeratione: Pater, deserit me, deserit fessum tot annorum iactationibus, frustra tot periculis exemptus. Exaggerat dolorem querimonijs, quòd patrem è tot periculis circumductum amiserit. Sed neq; uates ullus extiterit, qui hoc incommodi multo antè denunciarit saltem. Pathos à minori. Queritur, omnia quæ passus sit, minora uisa, quàm patris mortem. Scholiastes Homeri lib. Iliad. 13. longè huic diuersam historiam de morte Anchisæ refert. Capta inquit, iam Troia, Aeneas cum patre fugam inijt, ac circa Atho montem naufragio facto, cum patre proximam continentem ascendit. Moritur interea ibi Anchises circa amnem Anthemum haud procul à monte Calauro. Aeneas humato patre, eo loco, ubi etiamnum hodie Anchisæ sepulchrum in Pyane ostenditur, è matris Veneris consilio urbem condidit, quam de suo nomine Aneada dixit. Quo quidem è rebus humanis sublato, filius in patriam reuersus, urbem Troiam restaurauit: atque inde cum exercitu in Italiam nauigasse creditur. Tanta scriptorum in hac re pugnantia est, & diuersitas. Retuli suprà, quo casu quidam scriptorum Aeneam ad oraculum Dodonæum delatum fuisse affirment. Locus hic postulat, ut narrem, quo casu ac fortuna reliquum Aeneæ cursum ijdem prodidere: utq; ad postremum in Siciliam sit delatus. Aeneas relicta Dodone, sacratisq; deo muneribus, quæ postea multis seculis in eodem loco durauere, Ionium emensus, eam Italiæ oram tum primùm tenuit, quæ postea Magna Græcia fuit appellata. Ferunt eum classis gubernatore quodam tum usum, Patrone Thurio. Abeunti ex Epiro, multi se illius nauigationis comites adiunxerant, quorum plerique conspecta Italia domum sunt reuersi. Patro cum Aenea perseuerauit, ac postea in Alontio Siciliæ habitasse fertur. Quidam Troianorum ex comitatu Aeneæ, Iapygias arces tenuerunt: alij Athenin, qui primus in Italia locus occurrit. Sed multo plures cum Aenea duce oram Ausonij maris emersi, ad Siculum usque fretum peruenerunt. Hic recto cursu excussi, incertum casu'ne an consilio, eam insulæ partem prætereuecti sunt, quæ Drepana dicta fuerunt, in quorum descriptione modò uersati sumus. Hic in eos inciderunt, qui cum Helymo & Aegesto ex Troade profecti circa Crinisum fluuium sedes suas posuerãt: accepta dono agri parte à Sicanis in gratiam Aegesti, ibi consederũt. Fuerat is uir illic educatus à puero. etenim Laomedon auũ eius maternum opibus potentem, deleta omni uirili stirpe, ob nescio quod dissidiũ occiderat. Et quia parum honestũ duxerat, & minus decorum, filias occidere, aut in eum sexũ sæuire, dedit eas negotiatoribus, procul ab Ilio in remotas terras asportandas. Fortè una naui & uirgines & adolescẽs quidã Phrygij sanguinis uehebantur. is unius amore captus, eam post appulsum in Siciliam duxit uxorẽ, ex qua Aegestum tulit: qui amissis parentibus, à Priamo reditum in patriã impetrauit. Capto Ilio, iterum cũ Helymo in Siciliam transmisit: & aliquanto prius quàm Aeneas, eò cum classe delatus, sedem sibi & suis in ea terra fixerat. Hæc Dionysius. Itaq; post mutuam gratulationẽ Aeneas hospitaliter ab Helymo & Aegesto appellatur, estq; nonnihil in ea terra moratus. Inde ambobus author fuit, ut duas urbes conderent, quarum alteri Aegestæ, alteri Helymæ nomẽ fecit. Iam ut hi populi aliquãto citius coalescerent, ex ea multitudine, quã Aeneas secũ traduxerat, in utramq; urbẽ colonos adscripsit. Inde ad postremũ traiecto Tyrrheno Italiæ portũ tenuit, qui ab ipsius gubernatore ibi extincto Palinurus est dictus. Horrenda.] religiosa, & monita horrorẽ incutientia. Epilogus narrationis Aeneæ breuis, quo in compendium cursum suum contrahit, quem splendidè & copiosè hactenus prosequutus est. Restabat ergo ut narraret, quo casu soluta Siciliæ ora, in Italiam transmissurus, retro in Africam peruenisset. Sed quia hinc, ut à fine rei, exordium operis duxit: narrauitq; in primo, quo consilio et iniuria Iunonis cõcitata tempestate, amissis nauibus, cursu excussus, ægrè Africum portum tenuerit: artificiosè hic narrationem abrumpit, satis ducens, tribus uerbis in uniuersum dicere, è Sicilia digressum deo sic uolente, in Africam se delatum. Et ipsa Dido ex oratione partim Ilionei, partim ipsius adeò Aeneæ didicerat, è Sicilia profectos, coorta tempestate classem fuisse depulsam, & huc reiectam.

Hic

A *Hic ab historia recedit, ut argumento cœpto inseruiat, semper Homerum scopum suum intuens. Nam è Sicilia profectus, non in Africam, sed in Italiam delatus fuit.* Deus.] *Non sine deo. Indicat nulla se humana opera, sed præsenti numinis ope euasisse periculum, & in portum* Carthaginensem illatum. *Ad consimilem modum Homerus* Odyss. 12.

ἔνθεν δ' ἐννῆμαρ φερόμην, δεκάτῃ δέ με νυκτὶ
νῆσον ἐς ὠγυγίην πέλασαν θεοί.——

Peroratio poëtæ, qua Laconica quadam enumeratione ostendit, hoc pacto summa animorum attentione, excidium Troiæ et iactationem suam septem propè annorum, Aeneam denarrasse: atque hic narrandi finem fecisse. Constat hæc peroratio, ut dixit, breui enumeratione præcipuarum partium totius narrationis telæ, quæ duæ maximæ sunt: excidium Ilij & nauigatio. Itaque fata Diuûm Troiæ euersionem uocat: cursus uerò, Troianorum iactationem. Conticuit.] *Pari breuitate Homerus de Vlysse suo perorat, lib.* Odyss. 13.

ὣς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.

Sed Græcus, perorantem conuiuarum silentium, quod obstupentium est admiratione, fuisse sequutum addit. Noster, facto dicendi fine Aeneam quieuisse tantum. Perorat paucis, idque decorè. nam tempus, locus, ipsique adeò auditores, auribus prolixa narratione fatigatis longas uerborum ambages in clausula abnuunt. Et ipsius narrantis persona non fert cramben odiosè recoctam, in recenti dolore, & commemoratione mortis paternæ conceptio. Atque ita multa simul illustris poëta, in utroque epilogo, prudenter & eruditè, à fide historiæ exorbitaturus obseruauit.

FINIS COMMENTARIORVM
in librum tertium.

B

ARGVMENTVM IN LIBRVM quartum Aeneidos Vergilianæ.

AD ILON.

Vritur in quarto Dido flammaque fatetur.

MODESTINI IVRISCONSVLTI ARgumentum Libri 4.

At regina graui Veneris iam carpitur igne:
Consulitur soror Anna, placet succumbere amori,
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur uenatum, Veneris clàm fœdera iungunt.
Facti fama uolat: monitus tunc numine diuûm
Aeneas, classemque fugæ sociosque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata iubent, nec iam datur ulla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque nouissima uerba,
Et uitam infœlix multo cum sanguine fudit.

 A

D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII, ET D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII, EXPLANATIONES IN QVARTVM LIBRVM P. VERgilij Maronis Aeneidos.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN *quartum Aeneidos librum explanatio.*

ARGVMENTVM.

Totus hic liber extra cauſſam eſt, ideoq́ ab Ariſtotelicis epiſodicus appellatur. nam epiſodia ſunt digreſſiones, quibus ex proprio rei inſtituto oratores, apparationisq́ gratia, tum oratores, tum maximè poëtæ recedunt, atq; inprimis Epici: quorum proprium, & peculiare eſt longis admodum epiſodijs uti: quo in amplam magnitudinem opus excreſcat. Sed quanquam libri huius materia extra rem, ſiue extra fabulam poëmatis eſt, ad ipſam tamen (ut par eſt) ualde pertinere uidetur. Igitur Dido Aeneæ capitur amore, & propter illius diſceſſum ſibi etiam mortem cōſciſcit. quod uerò ad præſens argumentum attinet, Dido inflammata amore Aeneæ, illius formam, uirtutem, generisq́ nobilitatem aſsiduè in animo uerſans, nec quieſcere, nec ſomnum oculis capere poteſt. itaq; amorem ſuum cùm ſorore ſua communicat. B *At regina*] In hoc libro plus ineſſe elegantiæ, quàm eruditionis omnes planè confirmant eruditi: in cauſſæ eſt rei materia, quæ ſuapte natura humilis eſt, atq; ab omni grauitate aliena. Hic enim amatoria tractantur, & uis amoris quanta ſit, ex perſona Didus eleganter, & ſcitè depingitur. attamen ubi res grauior ſeſe oſtentat, poëtæ inſurgit. Sed in explicanda amoris poteſtate plurimum immoratur: qua in re ipſorum quoq; affectuum uarietatem prope infinitam expreſsit, ea uenuſtate, dicendi lenocinio, uerborumq́ copia, ut Aurelius Auguſtinus ſeſe ad lachrymas compulſum Didonis querela profiteatur. nec immeritò: nihil enim prætermiſſum eſt, quod ad miſeræ amantis affectum pertinere uideretur. In hoc uerò perſcribendo libro ſunt qui Vergilium in tertio Argon. Apollonium imitatum fuiſſe memorent: in quibus eſt potiſsimum Seruius. Sed hoc parum probabile uidetur. non enim argumentum conuenit, niſi hoc tantum, quod Iaſonem amauit hoſpitem Medea: at uniuerſæ orationis contextus longè alius eſt. Sanè pauca quædam ex Apollonio in hunc librum ducta uidentur, quæ ſuis locis indicabuntur: quædam ex Euripidis Medea Hippolyto, alijsq́ tragœdijs: nonnulla etiam ex 5. Odyſs. ubi de Calypſone Homerus uerba facit: unde totum ferè huius libri argumentum effictum eſſe uidetur, & ſi alia prorſus eſt rerum, uerborumq́ ſeries. itaq; fit ut nullus certus auctor afferri poſsit, quem hic noſter potiſsimum fuerit imitatus. credendum igitur poëtam noſtrum huius libri argumentum ſibi quidem finxiſſe, ſed uarijs ex auctoribus uaria, quæ ad illud ornandum facerent, collegiſſe.

NASC. AT regina graui.] *Summo artificio hunc librum poëta ſuperiori annectit: nam cum Aeneas finem dicendi feciſſet, quod optimè poëta expoſuit, cum ait:*

—factoq; hic fine quieuit.

non erat omittendum, quin reginæ mentio fieret, quamobrem ita ſubſecutus eſt. At regina graui. quod itidem conuenit ſi dicas, Aeneas quidem quieſcebat, at Dido magnis amoris perturbationibus agitabatur. Sed ne omninò illorum opinio refellenda eſſe uidetur, qui ex abrupto poëtam huic libro principiū feciſſe exiſtimant. eſt enim nouū, & pene tragicum argumentum, & quod maximam lectoribus admirationem afferre poſsit: adde etiam poëtis maximi nominis uſitatum. Ouid. in Heroid.

AT regina graui iamdudum ſaucia cura,
Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni.
Multa uiri uirtus animo, multusq; recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore uultus,
Verbaq́; nec placidā membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemq́; aurora polo dimouerat umbram,
Cum ſic unanimem alloquitur maleſana ſororem:

At tibi Colchorum (memini) regina uacui.

Et Lucanus:

At procul extremis terrarum Cæſar in oris.

Cuius quidem principij tria carmina ſi quis uerborum qualitate metiri uelit, negocio, & officio poëtæ aptiſsima eſſe perſpiciet. C *negocium enim hoc, quod totum in amore, amorisq; affectu explicando poſitum eſt, ſuapte natura humile eſt, poëtæ uerò, præſertim epici, officiū eſt ſublimia ſemper proſequi. cùm igitur hæc duo contraria quaſi haſtis concurrerent, uidit ſapientiſsimus poëta temperamento quodā uerborum utendum eſſe, ut rei utriuſq; τὸ πρέπον ſeruaretur. Quādobrem proprijs nominibus metaphoras miſcuit: nam uerborum proprietas humili conuenit rerum argumento, perſpicuumq; ſermonem reddit: tralationes autem*

A autem sublimem, erectamq; fa:iuni poëtæ orationem. liceat igitur hoc exemplo intueri quomodo temperari oratio posiit, ut neq; obscura, neq; humilis existat, sed cùm magnitudini poëtæ, tum etiam rei humilitati respondeat. graui cura saucia, metaphora est. regina dictio propria. uulnus alit uenis, tralatio, seu mauis analogia. cæco igni, tralatio cum epitheto. carpitur, metaphora: uirtus uiri, propriæ sunt dictiones: recursat, metaphora est. itaq; sic apte mixtio fit in his uersibus, ut iuxta Aristotelis præceptum in poëtica neq; humilis sit sermo, quia metaphoras habet, neq; obscurus, aut nimium elatus, ideoq; argumento paruin conueniens: quia propriæ sunt dictiones intermixtæ. Iamdudum saucia cura.] ex perturbatione animi Didonis, quam ex amore capiebat, commiserationem mouet: quam auget à tempore, cùm ait: Iamdudum. cura, inquiunt grammatici, ex eo quod, quasi cor urat nomen sumpsit. uidetur autem poëta ad Ennianum illud alludere:

» Quæ nunc te coquit, & uersat sub pectore fixa.

Vulnus alit uenis] amoris naturam ueneno persimilem esse iudicium facit: quod per uenas sese diffundens cor occupat. unde illud ex primo Aeneid.

» Occultum inspires ignem, fallasq; ueneno.

B Et cæcò carpitur igni.] auget commiserationem ex dolore Didus, quæ nimio amoris æstu flagrabat, & consumebatur: & quasi per definitionem loquitur: nam amor ignis est occultus, interiora consumens. unde & paulò pòst ait:

» —— est mollis flamma medullas.

Alludit autem ad tela, & faculam Cupidinis, nam sagittarum uulnus facis est incendium. Cupido cum sagittis pingitur à poëtis: cuius rei caussa adducta est à nobis in primo commentario. Multa uiri uirtus animo.] τὸ αἴτιον est amoris Didus: quod ex dotibus Aeneæ natum esse planum facit. nam cum regiæ pudicitiæ rationem poëta habere uellet, reginam uirtutibus, non pulchritudine Aeneæ commotam finxit. multa uirtus. figuratum Seruius agnoscit, quoniam ad numerum transtulit, quod quantitatis erat. secus tamen sentit Tib. Donatus: cuius ego sententiæ propius accedo: nam plures erant in Aenea cum animi, tum corporis admirandæ uirtutes, quibus sublato etiam Cupidineo amore, ad eum amandum Dido plurimum incitari poterat. Multusq; recursat gentis honos.] Accedebat nobilitas generis: quod ex illis dotibus est, quas Rhetores externa uocant. quod igitur paulò antè dixerat, multa uiri uirtus, animi, corporisq; uirtutes com-

C muniter complexus fuisse uidetur: nisi mauis transitionem factam esse à genere ad partes: quia cum dixerit, Multa uirtus, statim subiecit partes, quarū aliæ animi, aliæ corporis, aliæ sunt externarum rerum, ex quibus (ut rhetores aiunt) plena, perfectaq; laus comparari solet, ergo quæ sequuntur, uultus: ad corporis laudem, nempe ad pulchritudinem, uerba ad animum referas. Nec placidam membris.] uim amoris amplificat ex solicitatione animi Didonis. Postera Phœbea.] περίφρασις est nascentis diei. Humentemq; aurora polo.] ὕστερον πρότερον in sensu: aurora enim solem præcedit & per definitionem loquitur. est enim nox nil aliud quàm umbra terræ. unde illud est in 2 Aeneid.

» Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox

» Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Cum sic unanimem alloquitur.] amorem, se contineri non potest, cum fideli, ac taciturno communicandum innuit poëta eminentissimus.

Continuat poëta narrationem historicam, à qua circa principium secundi libri digressus fuit, cum ducem Troianum, & Ilij excidium & errores suos in gratiam Didonis narrantem faceret. Quoniam autem in calce superioris libri poëta adiecit. Aeneam dicendi finem fecisse: diserte hunc quartum librum, transitionis particula, quâ historiam intermissam continuat, ceu nouam narrationem, & à superiori Aeneæ diuersam instituturus, orditur. In primo explicauit, quibus artibus & consilijs Venus Punicam fidem uerita, subtracto Ascanio Cupidinem supposuerit, qui Didonem amore accenderet: in hoc uerò, Cupidinis officia & opera in regina prosequitur, ut dispicias quid ualeat amor, & quàm res sit uiolenta, qui etiam continentissimos urat, uerset'q;, & à sedatæ mentis consilio ac sede eò dementiæ agat, ut pudorem prostituant, & abijciant ad postremum: fidem uiolent, manium iura labefactent, & ipsi se religione soluant. Huc deniq; amentiæ labuntur, ut turpem amorem honesto prætextu coniugium uocent. Iam uerò identidem, quod aliàs de philosophia admonuimus, hîc meminerimus, in Aenea, animam in carne brutescentem, dum uoluptati indulget originis suæ oblita, non semel recordari Italiam, non regni promissi memorem esse, in quo carnis huius illecebras exuta sedes pacatas sit habitura. Itaq; diu cœno libidinis immersa, ad postremum à Mercurio, qui ab interpretando Græcis ἑρμῆς dicitur, ceu diuino spiritu illustrata resipiscit, ut omnibus prauis cupiditatibus contemptis, ad immortalitatem per æqua & iniqua, aspera & leuia, forti, excelso atq; inuicto animo grassetur. Porrò autem, si libri huius principium, progressum & catastrophen diligenter expendamus, tragœdiæ effigiem in eo admireris. Etenim protasis tristior est, à querelis, luctu, lacrymisq; ducta: licet statim etiam nonnulla læta habeat, sed quantula illa? Sic effata sinum inquit, lacrymis impleuit obortis. Inde epitasis uehementer motoria est & turbulenta. Continet enim expostulationes acerbas, fellis ac stomachi plenas, lœdorias, & conuitia amara propter fugæ consilium, quam Aeneam occultè adornare subodoratur regina. Ergo furenti similis, per totam urbem sursum deorsum uagatur. Catastrophe nimis quàm tragica est. nam propter mortem Didonis, luctum publicum, & fugam Aeneæ, omnia diuina & humana miscentur. Sed & personæ, quæ fabulam agunt, planè tragicæ sunt: ut Iupiter, Mercurius, Aeneas, Dido, Anna, rex Iarbas, & similes. Nam & dij hic introducuntur, ut nodus uindice dignus dissoluatur. Sequutus hoc libro maximè Homerum est, apud quem in Odyss. Vlysses à nympha Calypso in insula Ogygia, perinde ut hic Carthagine Aeneas à Didone detinetur. Vterq; à Ioue per Mercurium in patriam nauigare iubetur quidem, sed diuersis fœminarum fatis. Dido discessum Aeneæ indignè ferens, necem sibi parat: Calypso Iouis mandatis acceptis, quatuor diebus per luxum & lætitiam absumptis, quinta demum luce magnificis xenijs cumulatum ad soluendum dimittit. Sed & illud interest, quòd nympham immortalem fingat Homerus, Atlantis filiam: Atlantis duri, cœlum qui uertice fulcit. noster uerò, reginam mortalem, & nouam à fuga urbem condentem. Seruius & alij nonnulli affirmant, hunc librum ad tertium & quartum Argonauticῶν Apollonij Rhodij expressum esse: ita ut Didonis & Aeneæ amores, Iasonis & Medeæ incontinentiam repræsentent. Sed permultum interesse, non supinus lector animaduertet: cum Medea Iasonem fugientem, uellere onu- LAMB. Hort.

stum, in Græciam sequatur: Dido uerò domi relicta, fugientem ducem Troianum diris execrationibus, precationibusq́ prosequitur, & uitam suam ferro abrumpit. Iam uerò ipse liber multum habet elegantiæ & grauitatis, sed minus eruditionis quàm tertius aut sextus. Porrò, quod ad orationem attinet principium generis suasorij est: habet enim consolationes, persuasiones, & diuersa consilia, qua uia potissimum Dido Aeneæ coniungatur. Versatur item in deliberatione rerum faciendarum: hoc est, num uterq; alteri sit iungendus, an non. Hoc sibi uolunt consultationes Didonis & Annæ, Veneris & Iunonis. Posterior libri pars propter incusationes, querelas, accusationes & defensiones, iudicialis est. Aeneas enim accepto mandato Iouis à Mercurio, cum occultè fugam adornat, caussas criminationum præbet & iniuriarum: unde omnia misceri incipiunt turbis. At regina.] *Transitionis particula indicat se nouam poëtam narrationem ordiri, earum rerum quæ* ἐκ τῦ ὁρᾶν καὶ τῦ ἀκύειν *pullularunt.* Iamdudum.] *ex quo narrare occœpit.* Saucia.] *Hæret in metaphoris propinquis. à corpore ad animum translatis: ut uulnus, uenit, & similibus. Itaq; amore accensam periphrastice circumscribit, alludens ad amoris naturam, qui rectè cæcus fingitur, & pharetratus. Addit item temporis circumstantiam: cum non subitò, sed statim, ab ipsius narrationis principio, dicat eam uri cœpisse. Iamdudum enim, de longiori temporis spacio propriè accipitur.* Cura.] *amore, quo urebatur. Non enim in ea quiete ualuit pernoctare. Sumptum hoc ex Homero est, apud quem* Δία δ' οὐκ ἔχε νήδυμος ὕπνος. Multa uiri.] *Caussarum amoris enumeratio: uirtus uiri nobilitas generis, gentis dignitas, formæ decus, eloquentia, quæ præcipuè inter mortales amorem conciliant.* Gentis.] *Troianæ gentis nobilitas: à natione.* Vultus.] *pro singulari numerus pluralis: à decore formæ, quæ si cum uirtute sit coniuncta, multo amabilior, longéq́ gratior habetur.* Recursat.] *animo obuersatur.* Verba.] *Licet uel ad eloquentiæ naturam, uel ad commemorationem uirtutis Aeneæ, uel suauitatem pronunciationis referre.* Postera.] *Temporis matutini descriptio huc spectat, ut ostendat, quanta sit amoris uis, & æstus in regina. Cum enim opportunum consultandi locum cum sorore, ac tempus capere potuisset, amor accensum pectus adeò non sinit quiescere, quin à peruigilibus curis nocturnis sub exortum solis se amoremq́ suum proderet sorori.* Postera.] *Ad Homericum illud respexit,*

ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

Constat autem hæc temporis descriptio, caussis efficientibus, & perpetua periphrasi temporis matutini. nam Phœbeam lampadem, solem: & umbram humentem, noctem uocat, ὑγρὰν νύκτα. *polum, cælum:* [illegible]. Lustrabat.] *illustrabat radijs suis: simplex pro composito.* λαμπάδι, *face.* Humentem.] *Perissologia. Quid enim aliud est, solem sua luce terras illustrasse, quam tenebras cœlo auroram dispulisse. Meo iudicio (quia de exortu solis loquitur) hæc explicatio poëtæ sensui magis consentanea est, quàm illa posterior Seruij. Loquitur enim de exortu matutino, ad quem usq; Dido noctis reliquum insomnis duxerat: non autem de lustratione totius diei.* Vnanimem.] *Rectè unanimem, cócordem: nempe adeóq; exhortantē sororem ad id, quò incendio amoris sua sponte rapiebatur, nedum dissuadentem.* Malesana.] *amore furens. Rationem enim amentia quadam amor excæcat.* Sororem.] *Annam: quæ cùm salubriter consulere debeat sorori, accendit præterea plus satis furentem.*

A

B

ARGVMENTVM.

Oratio Didonis hæc est, qua suum erga Aeneam amorem longo uerborum circuitu sorori planum facit: ad cuius excusationem colorem præparat per προκατασκευήν, nam primo de insomnijs queritur: quibus se territam esse dicit. deinum semitari uirtutem hospitis narrat: & certum esse putat, à Dijs illum genus ducere: miseri etiam casus, & erroris illius, ut uerecundius postea de suo in illum amore fateatur: quasi in hunc affectum uel insomnijs, uel admiratione calamitatis hospitis, non sua culpa inducta sit.

NASC. Anna soror.] *Locus ex Euripide sumptus esse uidetur in Hipp. ubi Phædra de suo in Hippolytum amore cum nutrice cōmunicat: ita enim ratiocinando, ac diu dissimulando, iam tandem amorem confitetur suum. Sed longum esset nimis hîc omnia Euripidis carmina in eam sententiam apponere, quæ cuiq; legenti facile patebunt non dissimilis ferè extat apud Homerum oratio Odyss. 6. ubi Nausicaa Alcinoi regis filia aduentum, pulchritudinemq́ Vlyssis ad-*

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens? quàm forti pectore & armis?
Credo equidem (nec uana fides) genus esse deorū.
Degeneres animos timor arguit: heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhausta canebat?
Si mihi non animo fixum immotumq́ sederet,
Ne cui me uinclo uellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit,
Si non pertæsum thalami tædæq́ fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Coniuges, & sparsos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animumq́ labentem
Impulit: agnosco ueteris uestigia flammæ.
Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras
Pallentes umbras Erebi, noctemq́ profundā,
Ante pudor quàm te uiolē, aut tua iura resoluam.
Ille meos primus, qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat, secum seruetq́ sepulchro.
Sic effata, sinus lacrymis impleuit obortis.

mirata talem sibi maritum exoptat. sic enim ait:

C

" κλῦτέ μοι ἀμφίπολοι λευκώλενοι, ὄφρα τι εἴπω.

" οὐ πάντων ἀέκητι θεῶν οἳ ὄλυμπον ἔχουσιν,

" φαιήκεσσ' ὅδ' ἀνὴρ ἐπιμίσγεται ἀντιθέοισι.

" πρόσθεν μὲν γάρ δή μοι ἀεικέλιος δέατ' εἶναι,

" νῦν δὲ θεοῖσιν ἔοικε, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν

" αἲ γὰρ ἐμοὶ τοιόσδε πόσις κεκλημένος εἴη

ἐνθά

» ἔνθα δὲ πωττάων καὶ οἱ ἄλλοι αὐτόθι μίμνειν
» ἀλλὰ δ᾽ ἀμφίπολοι ἄνω βρώσιντι πόσινσ.

A Existimauit Iulius Scaliger hanc Didonis orationem ex illo Apollonij carmine in 3. Argonaut. desumptam esse:
» Δειλὴ ἐγὼ, οἷόν μοι βαρεῖς περὶ κῆρ ὄνειροι.
» Δείδια μὴ μέγα δή τι φέρῃ λεχνὸν ἥδε κέλευθος
» ἡρώων.

Quod utrum uerũ sit, in medio relinquo alijs iudicãdum. Anna soror.] Quoniam hoc caussæ genus turpitudinem quandam habet, ideo per obliquum procemij genus, quod Græci ἔφοδον, nostri insinuationem uocãt, longo uerborum curriculo exorditur. cuius initio sororis beneuolentiã colligit per cõmiserationẽ ex animi sui solicitudine, quod aut dormire nequit, aut quod somnijs territur, unde ad sui amoris excusationem (ut ante dictũ est) colorem præparat per procatasceuen, id est προκατασκευήν. Quis nouus hic hospes?] cum stupore admiratur uirtutis magnitudinem hospitis. in his uerbis summa laus est Aeneæ: tãquam planè hoc dicat, noua, hoc est, magna cũ animi, tum corporis illius esse ornamenta, neque unquam in ullo alio uisa. Quem sese ore ferens?] quàm pulchro, & decenti aspectu: sic in 1. Aeneid. —os, humerosq; Deo similis.

B Quam forti pectore, & armis?] cum ingenti admiratione Aeneæ fortitudinem, reiq; militaris peritiam extollit. Credo equidem.] ex caussis colligit Aeneã ex Dijs originem ducere, id est, uirtute quadam heroica, atq; diuina præditum esse. quod ad sui excusationem plurimum facit, ut nõ absq; ingenti caussa illius amore flagrasse uideatur. Degeneres animos timor arguit.] rem cõfirmat ex effectu ad caussam: licet primo aspectu ex caussa argumẽtum esse uideatur. ita enim Dido (ni fallor) argumentatur. ex affectibus animi uirtutis defectus agnoscitur, nam qui formidolosus est, degeneris, hoc est ignobilis, abiectiq; animi homo iudicari potest: at hic ingenti quadam animi fortitudine se præditum esse ostendit, non igitur ignobilis, sed alto, generosoq; sanguine ortus est. & quia assumptio argumentationis probatione indiget, ideo sequitur. Heu quibus ille iactatus fatis?] probat ex factis Aeneæ, & eius laboribus, periculisq; commiserationem mouet. & scitè morẽ mulieris seruat: quæ in re difficili, ac periculosa doloris affectum interponit Heu. Quæ bella exhausta canebat?] ingentis uirtutis est laus, quod teterrima inchoata

C bella non modo usq; ad finem tolerauit, sed etiã confecit. Si mihi non animo fixum.] sensim, & pedetentim ad suam caussam, hoc est ad amorem suum declarandum delabitur: quem tamen se fugiturã dissimulat, & caussam ab ante actis doloribus prne necessariã assignat quot dolores à nece Sychæi coniugis ingentes passa est. Deceptam morte fefellit.] figurata locutio, id est decepit, & fefellit, uel decipiendo fefellit. talis illa est ex 1. Aeneid.
» —submersasq; obrue puppes.

Si non pertæsum &c.] μετωνυμικῶς, ad faces alludit, quæ antiquitas in nuptijs adhiberi solebãt, quæ ex teda arbore fiebãt. Plin. lib. 16. ca. 18 nat. hist. Huic uni forsan potui succumbere.] singula huius carminis uerba tũ emphasim, tũ pondus maximũ habent. nã ut faciẽ amoris sui molliret, huic uni dixit: quasi iustior sibi hac in re uenia esset, quæ nulli alteri delicto locum esset datura. Et culpæ dixit, non peccato, non crimini. nec tamen ait admissuram se. sed potui, inquit, et forsan, quod nihil habet certi, & succumbere, ut non sponte, sed amoris impetu id si fecerit, factum esse uideatur. Anna fatebor enim.] hic tandem amorem apertè confitetur suum quem longo uerborũ circuitu dissimulando husq; distulit, & appositè in retegendo amore, sororis nomẽ profert, quasi arcanum quoddam illi commissura, quod nisi cum sorore communicandũ sit. Miseri post fata Sychæi.] mouet cõmiserationem ex acerbo Sychæi coniugis casu: cuius etiam necis atrocitatẽ exaggerat per indignationis locum à persona fratris. Spatsos penates.] domum cruore Sychæi pollutam. Solus hic inflexit sensus.] hinc efficacia quadam labefactati animi ingens perspicitur ad laudem Aeneæ, in quo maius quiddam, quã in alijs fuisse indicatur: quo ad eum amandũ Dido impelleretur, unde & amoris ipsa sui magnitudinẽ indicat, cum illum priori comparet. Sed mihi uel tellus optem.] imprecatio est resipiscẽtis animi, in qua rationis consiliũ uiget, appetituiq; resistit. uel eeuera ipsa animi sui conscia, quid soror responsura sit, tentat: nam pollicetur, quod minimè præstatura est. Prouerbialis autem hic uersus est ex illo Homeri in 4. Iliad. sumptus:
τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. id est, »
Tellus ipsa mihi tunc ampla dehiscat. »

Vel pater omnipotens] altera imprecatio. Pallentes umbras.] iteratio maiorem uim ostendit. Ante pudor.] ἀποστροφὴ uenustiorem orationem facit. Et ille meos primus.] conclusio est, qua Dido firmam animi sui constantiam in amore coniugali ostendit: occultè tamẽ sorori uiam necessariæ persuasionis aperire uidetur. Qui me sibi iunxit.] apta honestissima reginæ locutio. poterat enim dicere. cui ego iuncta fui. sed hoc minus honestum illud uerecundia plenum: et uidetur poëta alludere ad Spartanæ illius dictũ: cuius meminit Plutarchus rogata enim an cum uiro rem habuisset. ego, inquit nequaquã. sed ille mecum rem habuit. Sic effata sinum lacrymis.] morẽ naturam, ac morem uerecundantis mulieris exprimit, quæ quod uerbis explanare erubescit, lacrymis indicat.

Anna soror, quæ.] Suasorij generis oratio est: uertit enim in consultationem, utrum se dedat amori, an non. Reijcit consiliũ, à turpi: quòd mortuo marito Sichæo perpetuam pudicitiam, uoti rea, uouerit. Confitetur amorem, cui tamen adeò se nõ uult dedere, ut imprecetur sibi etiam infortunium, prius ut uoto se exoluat. Exordium ductũ est ab insinuatione. Laudat mirũ in modũ Aeneam, ut amantem statim agnoscas: ut intelligas, eum dignum esse qui ametur. Et addit amplificationẽ, à temporis circũstantia. Suspensam.] dubiam & hæsitantem, adeòq; incertã quid sim factura. translatio à corpore ad animum. Insomnia.] Sunt insomnia, ea quæ in somnis uidemus, ἐνύπνια: & insomnia, primi ordinis uigilia. Fingit se nocturna quiete uisis turbatam, id temporis, quod à fine narrationis ad auroram usq; reliquũ erat. Proponit de insomnijs, quibus se terreri dicit: sed (ut est amantiũ inconstantia) à propositione in laudẽ personæ labitur. Quid enim conuenniũt, quantumq; dissident, Insomnia terrent me, &, Quis nouus hic hospes successit in ædes meas? Vnde obseruare est ingenium perditè amantis Didonis, nusquam sibi constantis in deliberatione. Quis nouus.] Missa propositione, ut dixi, sui impos, in laudẽ Aeneæ digreditur. quare furentẽ amore facile est agnoscere. Nouus.] Haudquaquã hoc loco nouum pro magno, ut noster Seruius nugatur, accipiendum est: sed usitata significatione. Sunt enim inter se opposita, noua & uetera. Vetus enim is est hospes, cui multum temporis assueuimus cõtrà nouus, qui nobis recens, adeòq; antehac incognitus interuenit. Noui homines alioqui LAMB. Hort.

 sunt,

sunt, qui se sua uirtute nobilitarunt. Succesſit.] *huc ad nos diuertit. Habet succedo aliam constructionem: Succedo tibi & succedo in locum alicuius.* Quem ſeſe.] *Alij hoc ad formæ decus trahũt, mihi rectius ad militarem laudem referendum uidetur. ut sit sensus: qua uirtute, quàm strenuum narrando se esse prædicauit? Illustrat eam sententiam expolitione, id quod poëtæ peculiare est, Quàm forti pectore, & armis? à constantia, & gloria militari.* Genus.] *A' generis dignitate, & imaginibus maiorum.* Degeneres.] *A' natura contrariorum. Admiratur maximè cõstantiam uiri, qui neq; longo bello, neq; tractationibus fuerit fractus: quæ omnia ex narratione captæ euersæq; urbis, & errorem insequutorũ statim collegit.* Heu.] *pro hui, admirantis. quòd per tot pericula terra & undis iactatus, animum infractũ adhuc gerat.* Si mihi.] *Propositio deliberationis utrum uotum irritum faciat, an nõ.* Thalami.] *synecdoche: nuptiarum & coniugij. Mirifica copia poëtæ obseruanda est. Nunc coniugium, uinclũ iugale, nunc thalamum, nũc tædam uocat. Porrò aũt tæda, συνν, de genere laricum arbor est. piceo succo abundans, liquidior tamen quàm picea. Huius pix liquida maximè in Europa coquitur, muniendis naualibus, & ad alios plures usus. Sed tæda flammis in primis & lumini sacrorum erat gratissima. Hinc faces item nuptijs fiebant, quæ nouis nuptiis præferebãtur. Vnde figuratè, pro nuptijs & coniugio, perinde ut thalamus & cubile, usurpatur. Hæc montes maximè amat, sicut omnes eæ è quibus resina gignitur. Hanc mares portare consueuerunt.* Huic culpæ.] *A' turpi: ut uotum irritum facere. Honorificum fœminis erat ueteribus, à morte mariti in uiduitate se cõtinere, nec ulli nubere amplius.* Culpæ.] *uiolatæ fidei.* Fatebor.] *Confessio culpæ, ne expurgare se existimetur. Vim amoris coarguit, quo se coacta propè uictam esset traditura. Sed ἀποφαντικὸν, forsan omnino planè non affirmat. Sed & fatebor significanter dixit, quasi coacta, adeoq; inuita, & amoris uiolentia impulsa: cum alioqui confiteri ad ultroneam libidinem referatur, ac non coactam.* Miſeri.] *post mortem indignissimam Sichæi mariti mei, quem iure miserum uocat, quòd propter opes à Pygmalione fratre Didonis esset interfectus.* Fraterna.] *Pygmalione: Pathos à persona & loco: cum domum suam cæde fraterna pollutam dicat. Historiam explicauimus in primo.* Hic inflexit.] *Est autem hæc culpæ confessio solum Aeneam post mortem mariti mouisse eius animum, & de suo cõsilio ac proposito abstulisse. itaq; labantem, quasi labi incipientem, circumspectè subijcit, ne omnino se uictam dedere uideatur.* Flammæ.] *amoris & libidinis metaphora, ut in Vestigia.* Sed mihi.] *Epilogus, constans imprecatione, si se uictam dedat. Sed fictè omnia dicuntur, & accommodatè muliebri ingenio. quod cum quid deprecatur, tunc cupit maximè. Recensetur inter prouerbiales uersus Hom. ex li. Il. 4.*

τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. *id est,*

Tunc mihi terra uasta dehiscat.

Indicat Lucianus in Lapithis quoq; prouerbij uice iactari solitum, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου, χανεῖν μοι τὴν γῆν ηὐχόμην. *Cicero lib. 9. ad Atticum citat quoq; Homericum illud hemistichium, ut prouerbiale: Aberit, inquit, nõ longè. quin hoc à me decerni uelit. neq; sit contentus, Galba, Scæuola, Cassio, Antonio,* τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. *Aristides in Themistocle,* οὐδ' ἠπόρει, οὐδ' ἐξεπλάγη, οὐδ' ηὔξατο αὐτῷ χανεῖν τὴν γῆν, οὐδ' ηὐδαιμόνιζε τοὺς πάλαι κειμένους. Pater omnipotens.] *Quasi simplex imprecatio satis non sit, addit alteram, ut sibi se obfirmare uideatur.* A Pallentes.] *Hac copia tantum inferos signat, quò se Iouis fulmine prius optat præcipitari, quàm fidem Sichæo datam, & uotam pudicitiam uiolet.* Erebi.] *quasi* ἐρεβεννοῦ, *nigri,* ἔρεβος, σκότος, *tenebræ: pro inferiorum locis. Habet autem ista repetitio affectũ, quemadmodum & auersio.* Ille.] *Sichæus: emphasis. Apollon. libro 3. Argonaut. Medeam ad eundem modum deliberantem fingit, ac reijcientem consilium cum dira imprecatione. Et lacrymas fundit ubertim, quomodo affecta hic introducitur Dido. Verba Appollonij adscribã:*

ἑζομένη δ' ἤπειτα δοάσσατο, φώνησέν τε·
δειλὴ ἐγώ, νῦν ἔνθα κακῶν ἢ γένωμαι,
πάντῃ μοι φρένες εἰσὶν ἀμήχανοι, οὐδέ τις ἀλκὴ
πήματος, ἀλλ' αὔτως φλέγει ἔμπεδον. ὡς ὄφελόν γε
ἀρτέμιδος κραιπνοῖσι πάρος βελέεσσι δαμῆναι,
πρὶν τόνγ' εἰσιδέειν, πρὶν ἀχαιίδα γαῖαν ἱκέσθαι,
χαλκιόπης υἷας, τοὺς μὲν θεὸς, ἤ τις ἐριννύς
ἄμμι πολυκλαύθους δεῦρ' ἤγαγε κεῖθεν ἀνίας.
φθείσθω ἀεθλεύων, εἴ οἱ κατὰ νειὸν ὀλέσθαι
μοῖρα πέλει. πῶς γάρ κεν ἐμοὺς λελάθοιμι τοκῆας
φάρμακα μησαμένη, ποῖον δ' ἐπὶ μῦθον ἐνίψω. B
τίς δὲ δόλος, τίς μῆτις ἐπίκλοπος ἔσσετ' ἀρωγῆς.
ἦ μιν ἄνευθ' ἑτάρων προσπτύξομαι οἶον ἰδοῦσα.
δύσμορος, οὐ μὲν ἔολπα καταφθιμένοιό περ ἔμπης
λωφήσειν ἀχέων, τότε δ' ἂν κακὸν ἄμμι πέλοιτο,
κεῖνος ὅτε ζωῆς ἀπαμείρεται. ἐρρέτω αἰδώς,
ἐρρέτω ἀγλαΐη, ὁ δ' ἐμῇ ἰότητι σαωθεὶς
ἀσκηθὴς, ἵνα οἱ θυμῷ φίλον ἔνθα νέοιτο.
αὐτὰρ ἐγὼν αὐτῆμαρ ὅτ' ἐξανύσειεν ἄεθλον
τεθναίην, ἢ λαιμὸν ἀναρτήσασα μελάθρῳ,
ἢ καὶ πασσαμένη ῥαιστήρια φάρμακα θυμοῦ.
ἀλλὰ καὶ ὣς φθιμένῃ μοι ἐπιλλίξουσιν ὀπίσσω
κερτομίας, τηλοῦ δὲ πόλις περὶ πᾶσα βοήσει,
πότμον ἐμὸν καί κέν με διὰ στόματος φορέουσαι
κολχίδες ἄλλυδις ἄλλη ἀεικέα μωμήσονται.
ἥτις κηδομένη τόσον ἀνέρος ἀλλοδαποῖο
κάτθανεν, ἥτις δῶμα καὶ οὓς ᾔσχυνε τοκῆας
μαργοσύνῃ εἴξασα. τί δ' οὐκ ἐμὸν ἔσσεται αἶσχος;
ὤμοι ἐμῆς ἄτης, ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον εἴη
τῇ αὐτῇ ἐν νυκτὶ λιπεῖν βίον ἐν θαλάμοισιν
πότμῳ ἀνωίστῳ, κάκ' ἐλέγχεα πάντα φυγοῦσαν,
πρὶν τάδε λωβήεντα καὶ οὐκ ὀνομαστὰ τελέσσαι C

Mihi, inquit, satis foret eadem nocte mortem obire, fugienti suggillationem fœdam mortalium, quàm ut ista dedecora patrarem. Reſoluam.] *Apronianus censet legendum Violo, & resoluo: atque ita poëtam scriptum reliquisse,*

ἦ καὶ φωριαμὸν μετεκίαθεν, ᾧ ἔνι πολλὰ
φάρμακα, οἱ τὰ μὲν ἐσθλὰ, τὰ δὲ ῥαιστήρι' ἔκειτο.
ἐνθεμένη δ' ἐπὶ γούνατ' ὀδύρετο, δεῦε δὲ κόλπους
ἄλληκτον δακρύοισιν. ——

Sinus lacrymis impleuit obortis.] *Seruius sinus oculorum intelligit: sed quia lacrymantis reginæ habitum subijcit, & Græcum Apollonium imitatur, apud quem,* δεῦε δὲ κόλπους ἄλληκτον δακρύοισιν, *id est, madefecit indesinenter sinus lacrymis, legat. ubi* κόλπος, *pro gremio magis, quàm sinu oculi, meo iudicio, accipitur: maximè cum statim præcedat,* τὰ δὲ ῥαιστήρι' ἔκειτο, ἐνθεμένη ἐπὶ γοῦνα τ' ὀδύρετο: *quod simulacrum planè est ubertim lacrymas fundentis, nequaquam sinus oculorum huc quadrare possunt.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Anna respondet sorori, eiq; persuadet ut Aeneæ sese in matrimonium collocet: quod quamobrem facere debeat, confutatis obiectis, quæ fieri potuissent, uarias astruit rationes, quibus eam non solum amicè, utiliterq; monet, uerumetiam incusso terrore, eius animum turbat: ut facilius, quò uelit, impellat.

Anna refert. O luce magis dilecta sorori
Sola ne perpetua mœrens carpêre iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?
Esto, ægram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyæ, non ante Tyro despectus Iarbas,
Ductoresq; alij, quos Africa terra triumphis
Diues alit: *placido ne etiam pugnabis amori? *al. placito.
Nec uenit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis.
Hinc deserta siti regio, lateq; furentes
Barcæi. quid bella Tyro surgentia dicam?
Germaniq; minas?——
Dijs equidem auspicibus reor, & Iunone secunda,
Huc cursum Iliacas uento tenuisse carinas.
Quã tu urbẽ soror hanc cernes, quæ surgere regna,
Coniugio tali? Teucrûm comitantibus armis?
Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modò posce deos ueniam, sacrisq; litatis
Indulge hospitio, caussasq; innecte morandi,
Dum pelago desæuit hyemis, & aquosus Orion,
Quassatæq; rátes, dum non tractabile cœlum.

NASC. O luce magis dilecta.] *principio sororis beneuolentiam aucupari studet, significatione animi erga illam sui: nam quantopere eam diligat, per comparationem à luce deductam, qua nihil homini charius est, conatur ostendere.* Sola ne perpetua.] *declarato sorori amore suo reprahẽsionem* B *quandã, uel potius formam reprahẽsionis ex integro, pioq; animo prouenientis ingreditur: quam propositionis loco initio suæ orationis accommodat, tutimq; maximam persuasionis habet à iucundo: quam deducit ex communi more fœminarum: quarum ne unam quidem existere ait, quæ nuptias repetere non malit, quàm tacito dolore uri, melius igitur esse indicat, id ut faciat, quod omnes faciunt mulieres, quàm sola uiro seiuncta, ab omniq; uoluptate aliena perpetuo mœrore uitam trahere uelit.* Carpêre iuuenta.] *ingeniosè eam ætatis partem nominat, quæ tota amoribus dicata est.* Nec dulces natos.] *perstat in persuasione à iucundo, contrarioq; contrarium opponit, nam iucundè uiuere contrarium est ei, quod est in mœrore uiuere. monet igitur, ut iucundam uitam afflictæ uitæ anteponat, nec tanta cùm animi, tum corporis uolu-* C *ptate carere uelit, quanta & in liberis procreandis, & in exercenda Venere percipi solet. Tib. Donatus argumenta hoc ab honesto deductum esse dijudicat, cum ait. nec dulces natos: caussam honestam proponit, ne libidinis, sed liberorum procreandorum caussa illam mouere uideatur. quod si ita est, ταυτολογίαν factam esse dicendum est. apparet tamen & libidinis caussam proponi, quæ quia coniugium est, nõ minus, quàm liberorum honesta esse uidetur.* Veneris nec præmia noris.] *δῶρα ἀφροδίτης.* Id cinerem, aut manes.] *confutat illud, quod de coniuge dixerat Dido: cui se iniuriam illaturam putabat, si nuptias repeteret: utiturq; argumento probabili ex ijs, quæ in opinione posita sunt: quæ quantum fieri potest, extenuat: ait enim cinerem, & sepultos manes, alludẽs ad Epicureorum opinionem, qui animam cum corpore interire dicunt.* Esto ægram nulli quondam flexere mariti.] *προληπτικῶς occurrit obiecto, nullis unquam condisionibus flecti potuisse, ut alicui nuberet, quod per concessionem confirmat: eiusq; rei occultã assignat caussam ex illius uoluntate deductam, quia nõ placuerunt proci: id quod tum ad commouẽdam Didonem, tum etiã persuadendam plurimũ ualet.* Non Libyæ, non ante Tyro.] *in cõmune procorum mentione permanet, licet Iarbæ Libyæ regis præsentia meminerit: quẽ cõstat inter scriptores Didonem uxorem ducere uoluisse: sed ab ea despectum Carthagini bellum intulisse. Iustinus, et alij. Distinguendus igitur est ita locus iste, ut sit sensus, multi uiri principes in Libya, & antequam in Libyã uenires, Tyri in patria tua coniugium tuũ appetiuêre.* Ductoresq; alij.] *ad constantiam Didonis hoc dictum est: quæ nullorum persuasione, aut oratione à proposito uolũtatis suæ reuocari unquàm potuit. & ne forte ab infimæ conditionis hominibus tentata fuisse, ob idq; noluisse uideatur, sequitur.* Quos Africa terra triumphis.] *id est nobiles, & præclaros uiros. ex prouinciæ nobilitate, ac gloria hominum, hoc est, principum gloriam, splendorem, generisq; nobilitatem spectandam proponit: & ad uictorias, triumphosq; Annibalis alludit. quibus ditata est plurimum, & locupletata Carthago, atqui poëta noster proculdubio non Carthaginis, sed Didonis laudis rationem habuit: ut planũ faceret, summos, clarissimosq; principes illius coniugium optauisse, illam uerò nullis unquam iungi uoluisse.* Placito ne etiam pugnabis amori?] *responsio occulti obiecti, quæ ex caussis contrarijs firmatur, & ab honesto deducta esse uidetur, hoc modo: si cõiugium recusasti, quod tibi non placuit, quod placet, non accipies? uidetur autem simplex uerbum pugnabis pro suo composito repugnabis positum esse. pendent autem uerba hæc ex eo quod Dido dixerat: Solus hic inflexit sensus.* Nec uenit in mentem.] *hactenus quæ sororem mouere poterant, argumentis usa est à iucundo, et ab honesto: iam uerò ad illa etiam accedit, quæ eam cogere possunt, à necessitate deducta. Terret autem primum à feritate gentis, deinde à solitudine, & sterilitate regionis, postremo etiam à minis, & persecutione Pygmalionis fratris.* Quorum consederis aruis?] *duo attĩgit, homines, & regionẽ. quæ qualia sint quàm primũ describit.* Hinc Getulæ urbes.] *obsessam illam undiq;, atq; circumuallatã hostiũ uiribus ostendit: quorũ etiam potentiã, sæuitiamq; extollit, quo eã magis perterrefaciat.* Et inhospita Syrtis.] *à solitudine regionis propter Syrtes, de quibus in 1. Aeneid. dictum est,*

In breuia,

In breuia, & Syrtes urget, miserabile uisu.

Hinc deserta siti regio.] *à penuria aquarum: qua maximè pluribus in locis Africa laborat.* Lateq; furentes ——Barcæi.] *à furore Barcæorum. Hieronymus in epistola ad Marcellinum & Anapsychiam legit. lateq; uagantes Barchæi.* Quid bella Tyro.] *terrorem amplificat ab expectatione aliorum malorum: quæ à fratre sorori imminebant: quam rem uerisimilem facit ex minis, quas Pygmalion in illam sæpe iactabat, ac intendebat.* Dijs equidem auspicibus.] *felicem, faustumq; hunc Troianorum aduentum esse conijcit ex præiudicijs Deorum, præsertim Iunonis: quæ & urbi Carthagini, & coniugijs præest: eò enim uidetur alludere: quoniam non absq; auspicijs nuptiæ fiebant. huc accedit, quòd quæ præter spē ultrò obtingūt, ea diuinitus, uel prouerbio ueteri fieri dicūtur. Terēt.*

Quid si hoc quispiam uoluit Deus?

Quam tu urbem soror hanc cernes?] *addit animum sorori, eamq; in spem erigit futuræ felicitatis, & gloriæ: putat enim Carthaginem urbem fore inclytā. atq; illustrem, si hi duo populi tanta uirtute, animiq; magnitudine præditi in unum populū coaluerint, sumpto à consequentibus argumento: nam uirtutem necessariò sequitur gloria.* Punica se quantis.] *rhetorica expolitione hūc locum exornat ad amplificationem rei.* Tu modo posce deos.] *iam tandem concludit. Deosq; sacrificijs propitios faciendos, uotumq; impetrandum esse monet: perinde ac si diceret, multa uides concurrere, quibus non solum debeas, uerumetiam cogaris huius tanti hospitis matrimonio iungi: reliquum est, ut Deos obsecres, hanc tibi ueniā dent, ut res hæc deniq; perfici, & ad faustum, felicemq; exitum perduci possit.* Sacrisq; litatis.] *nouè dictum est, ut etiam Seruius admonet, nam Deos, non sacra litamus.* Caussasq; innecte morandi.] *quod factum est conuiuiorum iteratione & uenatione, ut infrà patebit.* Dum pelago.] *nonnullas occasiones recenset: quæ ad retinendum Aeneam idoneæ sese obtulisse uidebantur, mare turgidum, procellisq; agitatum. Orionis ortum. qui longam polliceri tempestatē uidebatur, naues concussas, quæ proculdubio reficiendæ erant: cælum deniq; asperum, & intractabile.*

LAMB. Hort. O luce.] *Suasoria oratio, qua sororem hærentem, ad fidem irritam faciendam, placatis dijs, impellit: utq; Aeneā in regnum recipiat. Exordium ductum est à beneuolentia personæ Didonis amplificatæ, cum eam uita sua chariorē uocet.* Sorori.] *mihi, enallage personæ.* Sola ue.] *Propositio. Valetq; perinde ac si dicat: non est iuuenta mærore transigenda: danda opera est procreandis liberis. In summa, reginæ nubendum est. Negauit Dido: Anna affirmat. Refutatis argumentis Didonis, docet ab utili, necessario, iucundo & tuto, nubendum esse.* Carpēre.] *consumēre. Subijcit interpretationem, quo pacto perpetuam iuuentam censeat non esse terendam. absq; liberis procreandis uidelicet, ne una inter fœminas sterilis. ac sine sobole in uita sit: id quod probro fœminis dabatur, ut uetus lex testatur.* Veneris.] *Verecunda expolitio* ἄωρα ἀφροδίσια. Id cinerem.] *Interpretatur, quid cinerem appellet, mortuorum animos. Refellit propositionem Didonis: nisi religio & uota obstarent, solum Aeneam animum eius solicitasse. Respondet ad id Anna: aut nihil ad mortuos uiuentium uota pertinere, aut nullum eorum sensum ad illos peruenire. Sed & Epicureorum assertio erat, animum unà cū corpore interire: unde sequeretur, nihil Sichæum, qui nusquam esset, posse curare, utrum nuberet, an non.*

Esto ægram.] *Concessio, qua amplificat opes procorū Libyæ, à quibus eius coniugium expetitum fuerit. Sed eam dissoluit à præsenti periculo, & difficili. Quid difficilius fœminæ, quàm cum amore depugnare, à quo ipse Iupiter, & quantum deorum hominumq; est, expugnetur.* A

Aegram.] *animo, ob mortem Sichei recentiorem, quæ ei adhuc ob oculos uersabatur: quamobrem nubere noluit.* Mariti.] *uiri ac proceres Libyæ, qui certatim tuas nuptias affectarunt quorum alios post alios religione conscientiæ reieceris.* Tyro.] *hoc est, non è Libya, aut Tyro, & à Carthagmensibus spretus. Nisi ita interpretemur: Esto, non flexerint te ulli mariti: sed ne Iarbas quidem, despectus Libyæ, & multo antè Tyro: ut synecdochicūs, pro Libycis et Tyrijs accipiamus.* Iarbas.] *Maurusiorum rex. Dido post suum in Africam appulsum, ea fortuna, qua in primo huius operis libro exposuimus, urbem & arcem posuit. Interea regni rebus tanto successu crescentibus, & multitudine, ut neq; reginam conditionem fortunæ suæ, neq; comites fugæ pœniteret: Iarbas Maurusiorum rex, quorū opes ea tempestate inter Afros pollentissimæ erant, Didonē per legatos uxorem deposcit: & nisi potiretur, Pœnorum primoribus ad se accitis bellum ferociter denunciat. Carthagmensium legati rerum dubij, in perplexo negotio, quoniā norant reginam μισογαμον à morte mariti, non ausi fuerunt ei illud indicare. Ergo opportunū tempus nacti, arte eam aggrediuntur. Indicant Iarbam se offerre ad docendum Carthaginenses, mansuetiores uitæ cultus & mores. Neq; uerò quenquam illo ad eam rem magis idoneum inueniri posse, ut barbari ferarum ritū uiuentes mitescerent: aut qui ad eos migrare uellet. Ad ultimum exponunt, eam uxorem deposci: & nisi illi fieret satis breui fore, ut ciuitas in graue discrimen attraheretur. Dido consilij anceps, lacrymans manes Sichæi in secretiori cōclaui implorat. Postremò perplexè respondit suis, se ituram, quò sua se uocarent fata. Cæterùm breue exorat antè nuptias spacium, dandi inferias ob uoti uiolationem marito, & ad cædendum hostias interuallum. Inde secretò conscensa pyra, ad populum exclamauit, iam tum se ad maritum ituram. Sic suos alloquuta, ferro pectus transfixit. Ergo habet pondus & momentum hoc loco exemplum contempti Iarbæ quidē, sed poëta suo inseruit argumento.* B Ductoresq;.] *Amplificatio, à procorum multitudine, à quibus certatim expetatur: cū alioqui ab Iarba rege, reginæ nuptias affectasse constet.* C Africa terra. *Appositio.* Triumphis.] *Proinde bellicosa.* Placido.] *amabili, grato. Seruius legit placito ut sit sensus Contempsisti eos qui displicebāt, pugnabis nunc cum amore placito? hoc est, qui animo tuo adlubescat? Græca figura dixit, Pugnabis amori, ut & Certat illi, uel cum illo: Contendo tibi, siue tecum. & apud Catullum, Noli pugnare duobus, pro cum duobus. Figura poëtis nostris tantum familiaris, Græcorū (ut dixi) imitatione.* Amori.] *Violenta res amor est, &* πανδαμάτωρ. Nec uenit.] *A non tuto: Versaris media inter nationes barbaras, bellicosas, & opibus pollentes: tu fœmina, fratris & amicorum præsidijs destituta, cui non sit cuius auxilium implores. Itaq; censeo tibi nubendū esse, ut habeas, qui te, ciues, urbem, & regnum consilio armisq; tueatur.* Hinc Getulæ.] *Vt discrimen præsentius oculis subijciat, circumscribit circumiacentes populos, & digito propè monstrat. Nam ab ortu Syrtim maiorem aspicit, à meridie Getuliam, ab occasu Mauritaniā, à septentrione mari Africo cingitur Italiam contra.* Getulæ.] *Getulæ, inquit Sallustius,*

A stius, initio Africam habebant & Libyes, asperi incultiq́ue, quibus caro ferina cibus erat, & humi pabulum, uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; legibus, neq; imperio cuiusquã regebantur, uagi palantesq́ue: qua nox coegerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri putant, interijt, exercitus eius compositus ex uarijs gentibus, amisso duce, ac passim sibi multis imperium petentibus, breui dilabitur. Hactenus Salustius. Cæterùm Getuli magis aliquanto ad solem reiecti sunt: Numidæ uerò ea loca tenens, quæ proximè Carthaginem Numidia appellatur. Et Getuli haud procul ab ardoribus, maturè oppida habuerunt, contrà Numidæ, (Armenij hi, Persæ & Medi fuerãt, ex Herculis comitibus) serius. Hi paulatim Getulos sibi per connubia adiunxerunt. Et quia sæpe tentantes agros, alia subin atq; alia loca petiuerant, Numidas appellarũt, à per[...]sandis papilionibus. νομεύω, pasco: & Numidæ, νομάδες, sua ædificia agrestia mapalia uocarũt, hoc est, domos quas plaustris circumferunt. Sunt enim oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ. νομάδες, βοσκομένων ἀγέλαι dicuntur: νομάδες ἡμέρας, αἱ φθινοντος μηνὸς νομαί, pascua, β σκήματα καὶ βοσκαί. pa-
B sturis & plaustris uagabantur, sedibus incertis, à Græcis ἁμαξοφόροι καὶ ἁμαξόβιοι sunt appellati. Sunt & Numidæ, siue Nomades, gentes Scythicæ. etenim hæ propter frigoris intolerantiam hyeme, rebus in plaustra conectis, loca mutant: & quibus plaustra non sunt, in nullo habentur numero, sed ignominia notãtur. Itaq; ut exaggeret periculum, alterant gentem ab armorum uirtute, alterũ ab agresti ingenio & indomito circumscribit. Inhospita.] Ad ortum Syrtes sunt, quas inhospitas uel ob id appellas, quòd accolæ gentes barbaræ sint & inhospitales, omnisq́ue humanitatis expertes. Nam cum à Syrtibus nullum periculum immineret urbi, notat eas gentes quæ maritimam oram incolunt. Syrtes dicuntur ἀπὸ τοῦ σύρω, traho. uento enim arenæ in montem attrahuntur. Vnde fit, ut idem locus modò sit uadosus, modò arenis rursus depulsis abeat idem locus in profundũ præceps. Duæ Syrtes sunt in mari Libyco, periculosa loca, dispari quidem magnitudine, sed periculo pari, quæ littus Africũ obsidrant ad Catabathmon, qui locus Aegyptũ ab Africa diuidit. Secundo mari prima habitatio Cyrene est, colonia Thereon: deinde duæ Syrtes, interq́ue eas Leptis, (sunt autem in eo tractu Phœnicum coloniæ, Leptis, Hippo Adrumetum) quæ hodie Tripolis appellatur. Deinde aræ Philænorum, quem locum Aegyptum uersus, finem postea habuere Carthaginenses. Cætera loca ad Mauritaniam usq; Numidæ tenent. Sed Syrti sinus est centũ ferè millia passuum, quæ mare patens & uastum accipit: trecenta ferè, quã cingitur: uerùm importuosus & atrox, teste Mela, & propter uadorum frequentium breuia, sed multò ob alternos motus pelagi affluentis refluentisq́ue infestior. Altera Syrtis circa Leptim, spacio altero ferè quã dehiscit, quãq; fluxũ agit, amplior, sed ingenio par (ut dixi) priori. Huc obiectum est promontorium Borion. Vrbes.] Amplificatio, cum non in urbibus, sed oppidulis habitarent, Numidis adhuc agrestibus casis, quas mapalia ipsi appellabant, palantibus. Genus insuperabile.] Accommodata ad persuadendum amplificatio opum & gloriæ militaris Getulorum. Numidiæ Infreni.] indomiti bello, & sedibus incertis adhuc uagi, palantesq́ue. Metaphora ab equis non frænatis sumpta: qui absq; frenis regi gubernariq; nequeunt. Et Numidæ, quæ diu ferarum ritu sus'que deq; uagarentur, nullis neq; legi-

bus neq; politica disciplina regebantur. Rectè ergo infrenos Numidas uocas. Deserta siti.] Ad austrum, qua ad ardorem solis uergit, uastiores sunt solitudines, & inculte, quatuor ut minimum dierum itinere, ac propter & aquarum penuriam non habitatæ. Disertè igitur dixit, siti desertam regionem, pariter & torriditatem plagæ. Siti.] inaquosa. In interiori recessu sabuloso & uasto. Iouis Ammonis templum fuit, ad quod religionis ergò Alexander cum exercitu, difficilibus aquæ penuria itineribus penetrauit. Ibi Aethiopes, & Troglodytæ in cauernis specubusq́ue subterraneis habitantes: ibi Atlantes, ac deserta sterilisq́ue locorum Numidiæ. Itaq; Carthago undiq; locorum difficultatibus conclusa fuit. Barcæi.] Libyes populi bellicosissimi, à Barce oppido (hodie Ptolemais appellatur teste Suida) metropolis totius Libyæ, cui id nominis fecit Barce regina, quæ eam condiderit. Sunt qui Barcæos, à Barco oppido interioris solitudinis (quod ex hoc loco uerisimile esse uidetur) dictos autument: & reuera de ijs noster poëta hic loquitur. Sunt autem hi Carthaginensibus australes. Afri eos hodie uoce nonnihil corrupta Barricianos nuncupant. Sed Barcæos, qui Ptolemaidos Pentapoleos populi sunt, tradunt ἱπποτροφίας apprimè studiosos fuisse, adeoq́ue primos à Neptuno equos currui subiungere doctos, à Minerua uerò agere currum, ut author est in rebus Libycis Mnaseas. Barcæi.] Consilio Didonem à proposito suo, horum mentione terres, quòd hi Phœnicas in Libyam irrumpentes, magno prælio superarunt. Vrbem ipsam, quam de Ptolemæi nomine Ptolemaida dictam retuli, è quinq; urbibus ampliarunt. Barcion herba in Aegypto est. Quid bella.] Præteritio: nam fingis te non uelle dicere id, cuius maximè mentionẽ inijcis: à præiudicio. nam bellum planè præsens, haud dubiè Pygmalion sorori facturus uidebatur, maximè urbis Carthaginensis accepta celebritate. Tyro] è Tyro. Exponit luculentioribus uerbis, quod bellum dicat, minas uidelicet fratris germani Pygmalionis, ob sublatæ pecuniæ fraudem, ludibrium, & fugam occultam. Dijs equidem.] Ommatio, à uerisimili. Vt res enim Punicæ ad magnas opes proueherentur, defendanturq́ue ab hostibus, quibus undique sumus cincti, nulla dubitatio potest incidere, quin dijs ita uolentibus, huc classes Troianæ sint appulsæ. Admonet Erasmus, prouerbium omnia illa sapere: Iratis dijs, propitijs dijs, dijs auspicibus, genio irato, dijs bonis, & hoc loco Iunone secunda, item ista, Dijs charus dijs dilectus, & similia: quòd priscorum opinione singulis hominibus genij bini attribuerentur. quos dæmones appellabant, quorum alter perniciem nobis moliatur, alter iuuare studeat. Neque uerò solum hos hominibus datos, uerumetiam locis atque ædibus. Proinde dijs auspicibus & Iunone secunda. id est, fœliciter & approbantibus dijs reor Troianos huc cursum suum tenuisse. Iunone.] Non Venere, aut Minerua, aut deorum aliquo uolente, sed Iunone secundante, quæ propter summos honores qui ei illic habebantur, ipsam urbem patriæ Samo, alijsq́ue locis prætulis toto orbe. Sed & nubentibus & parientibus præsidet Iuno unde Iuno, Lucina, & Gamelia ἀπὸ τῶν γάμων, id est à nuptijs, & Iugalis. Apud ueteres item nil nisi auspicatò fiebat. Huc cursum.] Periphrasis nauigationis: id est, huc Troianos adnauigasse. Quam tu urbem.] A consequentibus coniugium, quibus utile, & proin iucundum proponit: Si homini tam forti & illustri heroi nubas, futurum est, ut breui amplissimum imperium

imperium habeas, opibus iuxtà & armis pollentissimum. Expolitio synonymiæ uehementer ad commouendum accommodata est, ut agitatum animum uidelicet ad coniugium magis magisq; accendat. Dilatat amplificationibus, cum promittit gloriam rerum Punicarum. Variatus est orationis color per admirationem: Quantam uidebis hàc urbem, quàm opibus & armis florentem? quod regnum? imitatio numeri. Tali coniugio, quo regina Carthaginensium Troianorum duci sit coniuncta. Tu modò.] *Complexio, à salubri & honesto consilio, ut ob uiolatæ fidei religionem, & deos & mariti manes placare studeat. Hortatur item ad tractandum hospitem summa cum humanitate, ad beneuolentiam conciliandam.* Dum pelago.] *ab opportuno rationem detinendi monstrat, ducto à circumstantia temporis hyberni, quo per tempestatem aëris cœliq; inclementiam maria non temerè tentanda sunt.* Hyems.] *tempestas. cuius caussam efficientem addit, signum pluuium & tempestuosum, Orionem: cuius exortu, ut & arcturi, & hyadum, procellis & turbinibus omnia miscentur. Cæterùm de Orione in primo & tertio disseruimus. Nunc illud tantum dicemus, authores huius uocabuli penultimam in obliquis modò extendere, modò contrahere. ut,* Orionis astrum: *Armatumq; auro circumspicit* Oriona. *Docet Anna multas opportunas detinendi hospitis caussas: quàm diu turbantur maria tempestatibus hybernis: Orion suo exortu sæuiat: dum naues longa nauigatione quassatæ reficiantur, & per cœli asperitatem maria tentari nequeant: Expolitio. Heliacum haud dubiè Orionis exortum notat, qui in diem undecimum Aprilis, alijs decimumquintum Cal. Maias, Tauro oriente, in cuius latere sedet, incidit: nisi cosmicon quis malit accipere, qui sub hyemem decimoquarto Octobris agitur.* Morandi.] *id est, hærendi ac manendi.* Tractabile] *inclemens sit cœlum, per pluuium Orionem, quem ob id aquosum uocat.* Obliquus latus Tauri claudit, *in quo armatus decertare fingitur. Aratus in Phænomenis:*

λοξὸς μὲν ταύροιο τομῇ ὑποκέκλιται αὐτὸς ὠρίων.—— A

ARGVMENTVM.

B

Persuasa sororis oratione Dido unà cum sorore ipsa templa deorum adit: ibiq; mactatis Cereri, Phœbo, & Baccho bidentibus, Iunoni uerò uaccâ candenti, Deorum sibi beneuolentiam aucupari, apertisq; pecudibus, eorum etiam deorum uoluntates per exta noscere studet. quam in rem ceu uanam, & fœminæ flagranti amore nocituram poëta exclamat ex sua persona:

His dictis incensum animum inflammauit amore,
Spemq; dedit dubiæ menti, soluitq; pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemq; per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboq;, patriq; Lyæo:
Iunoni ante omnes, cui uincla iugalia curæ.
Ipsa tenens dextra paternam pulcherrima Dido
Candentis uaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras,
Instauratq; diem donis, pecudumq; reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu uatum ignaræ mentes: quid uota furentem,
Quid delubra iuuant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum uiuit sub pectore uulnus.

NASC Incensum animũ inflãmauit amore.] *alludit ad prouerbiũ igni ignem addere, siue oleum camino. unde Horat.*

» *Adde poëmata nũc, hoc est, oleum adde camino.*

Porrò quã efficax fuerit sororis oratio indicium facit, quæ fœminam in amorem incitatam ad eum amandum etiã inflammat, & in spe futuri commodi ita confirmat, ut omnis uerecundia, pudorq; illi cõcesserit. propterea sequitur. Soluitq;.] *appositè soluit dictum est propter castimoniæ nexum, cui sese addixerat: unde illud fuit,*

» *Si mihi non animo fixum, immotumq; sederet,*
» *Ne cui me uinclo uellem sociare iugali.*

Principio delubra adeunt.] *ex effectis cognoscitur an ab oratore fuerit persuasus auditor. Hic Dido exequitur, quæ Anna soror agenda esse monuerat: ut præcipuè deorum beneuolentiam per sacrificia sibi compararet.* Mactant lectas.] *declarat quomodo per aras deorum beneuolentiam, atq; uoluntatem explorauerint, sacrificio uidelicet pecudũ biennium: tales enim pecudes sacrificio aptæ esse uidebantur. Gell. lib. 16. cap. 6.* Legiferæ Cereri.] *θεσμοφόρος δημήτηρ Græcis dicitur. accuratè satis hũc locum explicauit Seruius interpres, attamẽ nos etiã obiter annotandũ censuimus huius Deæ festa, quæ θεσμοφόρια dicebãtur, apud Athenienses sic celebrari solita, ut mulieres Aegyptio more à cibis abstinentes, id quod Plin. & Aelianus retulerunt, in folijs hagni arboris stratæ iacerent.*

Cui uincla iugalia curæ.] *τὸ αἴτιον est, cur ante oẽs Iunoni sacra faciat, q̃a nuptijs præest: & alludit, opinor, ad morẽ priscorũ Ro. qui ad arã Iugæ Iunonis, quæ, ut ait Festus, Romæ in uico fuit, qui propterea iugarius dictus est. nubẽtes uinculis in omen futuræ cõcordiæ iũgebantur. Vicus aũt iugarius (uti ex Liuio comperiũ est) ad radices Capitolij, qua parte Palatinũ mõtem spectat, fuit, & cum foro Rom. terminauit.* C Ipsa tenens dextra paternam.] *ita enim requirebat sacrificãdi lex, ut qui sacra facturus esset, ipse hostiã exploraret, modo illa fuerit exploratio, et nõ potius purgatio siue expiatio quædam hostiæ: nam uti ex Dionys. Halic. liquet in 7. antiq. apud Rom. illi, quibus immolandi ius erat, lotis manibus sacra pura circum purgabãt aqua, frugibusq;, id est farre, & mola salsa in capite hostiæ inspersis, precibusq; nuncupatis, hostiam ministris tradebant mactandam. quibus ex uerbis apparet interpretes errore lapsos fuisse: qui putant Didonem hoc facto explorasse hostiam, utrum apta esset, nec ne. Videtur autem occultè alludere ad legem Numæ, qua cautum erat, ut Plutarchus scriptum reliquit, ne mulieris ab obitum coniugis usque ad decem menses nuptias repeterent: quæ uerò infrà id temporis nubere uellent, uaccam prægnantem sacrificarent.* Spatiatur ad aras.] *cum quodam motu, ut modestè saltare uideretur. Sic enim facere solebant olim matronæ, quæ Dijs sacra facere solebant. Horat. in poẽt.*

Vt festis

„ *Vt festis matrona moueri iussa diebus.*

A Pecudumq; reclusis. —— Pectoribus.] *ut exploraret utrum Dij uellent huic matrimonio assentiri. Hoc sacrificij genus haruspicina dicebatur, in quo Deorum uoluntas per exta, hoc est, per hostiarum intestina exquirebatur.* Heu uatum ignarae mentes.] *hic suggillant noui quidam Critici Virgilium, quod ex sua persona contra ius, fasq; poëta exclamauit, id quod ab Homero inquiunt nusquam factum fuisse apparet. quasi uerò nihil fieri possit praeter id, quod Homerus fecit. sed ausim dicere nullam hic esse exclamationem, uerum potius iudicationem quandam cum irrisione in sacerdotes, qui Didonem non credituram admonuerant, maior enim est in foemina amore flagrante uis amoris, quàm religionis. cuius rei non ignarus poëta iudicium suum adhibuit sacerdotum inscitiam irridens: qui cum multa praenunciassent futura huic iugali copulae contraria nõ tamen uiderant, Didonem nimio amore Aeneae flagrantem minimè uerbis ipsorum fidem adhibituram. Sed sit, ut re uera est, exclamatio cum irrisione, unde nam mihi ostendent isti delicatiores critici, poëtas Epicos ex sua persona exclamare non posse?*

B *quando hac de re Aristoteles, qui multa in poëticam facultatem praecepta tradidit, ne uerbum quidem fecit? at Homerus ex sua persona non exclamauit. quid si alij fecerint grauissimae auctoritatis uiri? sed stultum est nos auctoritate magis, quàm ratione moueri. nulla, quamobrem id fieri non possit, ratio est. quòd uerò fieri possit, ipsa natura, & auctoritas persuadet, nam cum poëta homo sit, humani ab eo nihil alienum esse putandum est, est autem cuiusq; hominis proprium moueri, perturbari, huiusmodiq; affectibus uarijs in rebus, praesertim duris, atq; difficilibus, affici, quamobrem effectum est, ut poëtae plurimi cùm Graeci, tum Latini atque illi quidem non infimae celebritatis uiri, ex sua persona gemuerint, doluerint, prae gaudio, dolore, stupore exclamauerint, Hesiodus, Apollonius, Lucretius, Ouidius, Lucanus, Statius. sed in primis Virgilius nec iudicio, nec fortasse etiam doctrina Homero inferior, qui tametsi animaduerterat Homerum nunquam ex sua persona exclamasse, tamen ipse bis, & saepius uoluit exclamare. in 4. Aeneid.*

„ *Improbe Amor quid non mortalia pectora cogis?*

C *Et in eodem libro.*

„ *Vidit thuricremis cum dona imponeret aris,*
„ *(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros.*

Et in septimo.

„ *Huius apes summum densae (mirabile dictu)*
„ *Stridere ingenti, liquidum trans aethera uectae*
„ *Obsedere apicem.*

Et in nono.

„ *Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,*
„ *Nulla dies unquam memori uos eximet aeuo.*

Sed quid ego illa recenseo, quae cuiq; legenti ultrò sub oculos uenire possunt? sunt enim non pauca, in quibus non adeo frequens fuisset poëta eminentissimus, nisi illud ex sua persona iure fieri potuisset at poëta humanas tantum actiones sub aliena persona imitatur, quid eum igitur exclamare ex sua persona non potest? miror profectò uiros doctos in huiusmodi ineptias incidere. & absq; iudicio loqui. Est mollis flamma medullas.] *τὸ αἴτιον est, cur uota amanti nihil prosint, ex amoris potestate deductum, cuius naturam praeclare etiam poëta exprimit, ad facem, sagittasq; cupidinis iterũ alludens. ad facem quidem, cùm ait, mollis flamma, ad sagittas uerò, cùm taciti uulneris mentionem facit.*

His dictis.] *Ab effectis orationis suasoriae, flagrantem amore multo magis accendit. procliue est enim animum eò impellere, quò sua sponte fertur. Haeret in metaphoris à corpore ad animum: ut, incensam, inflammauit.* Dubiae.] *nuberet nec'ne incertae ac tectae religione, quam soror illi ex animo excussit, ut diuos & mariti manes sibi minus eo nomine infestos speraret. Nam si neq; dij res humanas curant, ut persuasa fuit: neque sensus ullus rerum praesentium ad mortuos perueniat, quid reliquum est, nisi ut uiolato uoto appetitui obediat, & pudori prostitutum habeat? Volens poëta amantis furorem significare, discrimine turpis & honesti confuso, duobus uerbis rei naturam explicauit, Soluitq; pudorem. Et amantis inconstantia obseruanda diligenter est. nam quae paulò ante terram sibi dehiscere optauit, maluitq; ad inferos praecipitari, & Iouis fulmine feriri, quàm pudorem prostitueret. eadem blandiuscula sororis oratione à proposito flexa, illicò se religione soluit, ac frontem abijcit.* LAMB. Hor.

Delubra.] *A religione auspicia sumit, ut placatis dijs consilium benè succedat, sitq; faustum ac foelix, quod inceptabit: ut est peruersitas & persuasio falsa. Veteres ut nil nisi auspicatò inceptabant, ita in contrahendo matrimonio exta consulere ijs mos erat, num foelix fortunatumq; esset futurum coniugium. Maximè uerò Iunoni caedebantur hostiae, nuptiarum praesidi: uidelicet Gamiliae. Delubrum porrò quid sit, uariãt authores. Varro author est lib. rerum diuinarum octauo, teste Macrob. quosdam existimare, locum esse, in quo area sit assumpta praeter aedem deorum caussa. Nonnullos rursum arbitrari locum, ubi dei alicuius simulacrum dedicatum sit. quemadmodum enim locus in quo candela figitur, candelabrum appellatur: ita locum in quo deum ponerent, delubrum dici. Vtranq; opinionem astruxit poëta, cum dicit,*

Aut ante ora deûm pingueis spaciatur ad aras.

Quid enim spaciari aliud est, quàm ampli loci alicuius spacia obambulare? Festus tradit, delubrum fustem significare delibratum, hoc est, decorticatum, quem prisci mortales uenerabantur pro deo. Alij ligneum simulacrum dicunt, à raso ligno, quod Graeci ξόανον, aut ξόανα dicũt, quod Latini statuam interpretantur. Pacemq;.] *ueniam, gratiam fauoremq; numinis, ut eorum pace facere liceret, quod omnino esset factura.* Per aras.] *ad aras, diligenter per exta hostiarum Dei mentem & uoluntatem explorant, obseruantq; quid illa portendant. Duo maximè hostiarum genera ueteribus erant: unum, quo dei uoluntas per exta disquirebatur: alterum quo sola deo anima consecrabatur, uel uoti uel piaculi caussa, ad placanda numina: uel, ut id quod à dijs precarentur, impetratũ ferrent, quo recõciliari credebantur. Ad primi genus haec hostia pertinet: ad posterius uerò illae quarum mentio est in secundo, tertio, & alijs libris. In secundo:*

Sanguine placastis uentos, & uirgine caesa,
Cum primùm Iliacas Danai uenistis ad oras:
Sanguine quaerendi reditus, animaq; litandum
Argolica. —— *In tertio:*
Sacra Dionaeae matri, diuisq; ferebam,
Auspicibus coeptorum operum, superoq; nitentem
Coelicolum regi mactabam in littore taurum.

Et ad Polydori tumulum, sacri sanguinis pateras ex caesis hostijs fundit:

Taurum Neptuno, inquit, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram hyemi pecudem, Zephyris fœlicibus albam,
Ad aras mactat.——

In quinto, Entellus pro morte Daretis meliorem animam Eryci magistro suo cædit. Macrobius author est, poëtam hoc loco hostiæ utrunque genus complexum: ut & mariti manes diuosque animali uictima sibi conciliaret, & diuorum uoluntatem in extis fibrisque inquireret.

Bidentes] *oues eximias. Huiusmodi sacra eximia, & maiores hostiæ opimæ & pingues dicebantur, ab ouibus selectis, quæ ad sacrificia destinatæ è grege legebantur, unde & egregiæ dictæ: uel quòd specie eximia, quasi numinibus offerendæ, eximerentur. Bidentes nonnulli appellant omnes bestias bimas, nedum oues solas, cum initio bidennes dicerentur: sed ad uitandum concursu duarum uocalium hiatum, d litera postea interposita est, ut pro biennes, bidennes primùm dicerent: longoque usu corrupta uoce, bidentes dixerunt. Higinus tamen bidentes hostias appellatas scripsit, quæ per ætatem duos dentes altiores haberent.* Mactant.] *σφάττουσι. Seruius existimat sacrificantium uocabulum esse, atque κατ' εὐφημισμὸν dictum. ac propriè mactare esse, magis augere: propter Macte uirtute esto: &, Macte noua uirtute puer. ubi grammatici, pro uocandi casu accipiunt, quasi magis auctè dicas. Plaut. κατ' αὔξησιν Extra sacra usurpauit in Aulular. Dotatæ autem mactant & malo & damno uiros.* Legiferæ.] *θεσμοφόρῳ. sic enim à Græcis dicta fuit. θεσμοφόρος & θεσμοθέτης, legislator: θεσμὸς, lex. Triptolemus cum fruges serere à dea edoctus, ei uellet pro beneficio honorem habere, condito Eleusio, quod de patris sui nomine ita dixit, sacra Cereri instituit, quæ θεσμοφορία siue Eleusinia, latinè Cerealia uocauit. Porrò cum sus aliquando læta sata scrobibus factis effodisset, eam ad Cereris aram arreptam, frugibus capiti impositis Deæ mactauit. Vnde illud natum existimant, quòd salsæ fruges hostiarum capitibus imponerentur. A' θεσμοφόρος, θεσμοφοριάζειν, Cereris sacra celebrare. Porrò cur Ceres legifera, & Græcis θεσμοφόρος dicatur, in caussa est. quòd ante repertas fruges. cum nullis homines de legibus uagarentur dissoluti, nulli quicquã erat proprium, sed communia omnia. Verùm postquam abiectis glandibus, illæ inuentæ fuere, homines posita feritate, sub legibus uiuere cœperunt. Ex agrorum enim diuisione primum iura nata sunt. Atque inde (teste Plinio libro 7. capite 56.) Ceres prima leges dedit. Et Cererem in Sicilia frumenti usum inuenisse constat. Illud autem hoc loco in quæstionem trahitur, quamobrem Dido Cereri sacrificet, cum in eius sacris Eleusinijs uinum adhibere non liceret? Apud Athenienses, matronæ solæ quibus perpetua pudicitia uitam degere consilium stabat, uiticeis in Thesmophorijs coronatæ, sacris operabantur, quæ deinceps à castis fieri oporteret. Extat Aristophanis comœdia θεσμοφοριάζουσαι, id est, mulieres Cereri sacrificantes. Itaque* Dido *pudicitiam uiolatura, Cereri Legiferæ mactat lectas de more bidentes, uti eius pace fortasse pacem petat, uel ut constantem adhuc & offirmatum in seruanda pudicitia animum testetur. Potest alia adduci ratio: Per Cererem & Bacchum spiramus, uegetamur, & ab interitu uindicamur. Dido iram numinum uolens propter iniurij crimen auertere, eorum inquam numinũ, quorum beneficio uitæ ratio conseruatur, sacris animalibus ea placat, eorumque uoluntatem in extis explorat. Iam uerò, quoniam huius sacris nefas erat inferre uinum, sicut in* A *alijs quibusdam sacris apud Græcos mos erat Cereri sacrificare, in schema prouerbiale cessit, de conuiuio abstemio. Plaut. in Aulul. Cererin' Strobule hic sunt facturi nuptias? Qui? Quia temeti nihil allatum intelligo: significans, sine uino futuras nuptias. Eadem Ceres existimata fuit, quæ Isis apud Aegyptios: cui in primitijs frugũ suarum, manipulum aristarũ agricolæ offerre consueuerunt. In huius sacris ac Orgijs mos tenebat, triticum & ordeũ præferre. Et propter Proserpinam ab ea quæsitam aliquando, matronæ sacrum facturæ circa aram eius cum facibus ac tædis deambulabant.* Phœbo[que].] *Quamobrem autem Phœbo mactes hostias, uidetur ratio esse augurandi scientia: quoniam uerò auspicia, extispicia, ignispicia & similia mãtices species sunt, cui Phœbus præsideat, rectè & consultò Apollini simul sacrificat, ut exta hostiarum & fibræ permutans, quod de coniugio constituit, simul ut rerum omniũ testi præsenti, licitarum item & illicitarum conscio.* Lyæo.] *Libero patri. antonomasia, ἀπὸ τοῦ λύειν, hoc est, à dissoluendo. nam immodicum uinum, perinde ut Venus immoderata, eneruat uires corporis, & membra debilitat. Quare à Græcis λυσιμελὴς, à* B *soluendis membris appellatur: ut in epigram.*

λυσιμελὴς βάκχος καὶ λυσιμελὴς ἀφροδίτη.

Iunoni.] *Huic in primis: & quidem ob multas caussas & eius diuersa officia, diuersa epitheta inuenti. Tutelaris Carthaginensium fuit, & nubentium pronuba. A' Curibus Sabinorũ, Curitis: à Saturno, Saturnia: Sororia, quòd soror Iouis sit: Lucina, quòd edendo in lucem partui præsit: Gamelia, ἀπὸ τῶν γάμων, iugalis.* Vincla iugalia.] *Ab officio, quæ Pronuba, Gamelia, Iugalisque ob id ipsum appellantur: periphrasis coniugij. id est, cui nuptiæ uidelicet & coniugium curæ sunt.* Patera.] *Sacri ceremonias breuiter subijcit. Cæterùm patera quid sit, superiori libro explicauimus: poculum orificio amplo, & patenti, unde denominatum est.* Candentis, *id est, coloris candidi, quod lætum & auspicatum omen futurarum nuptiarum esse uoluit. Vaccæ: cum aliàs taurus Neptuno, & taurus Apollini cædatur. Nitrum inter cornua fundi solere credunt.* Aut ante ora.] *Fuit ergo area delubro adiuncta, ubi ad deambulandum spacium patebat.*

Ora deûm.] *ante statuas diuorum, quas hic ora deorum uocat.* Pingues.] *uel opulentas, dites & opimas: uel ut* C *respiciat ad humum & aras sanguine uictimarum perfusas, in quibus uictimæ concremabantur.*

Instauratque.] *in statum redigit eum diem solennibus sacris.* Inhians.] *auida intentaque tum ad explorandum numinis uolũtatem in extis, tum ad extispicum responsa. Translatio à corpore ad animum. nam qui serio intenti ad rem quampiam dubios animos applicant, ore hianti, sui quodammodo obliuisci solent.*

Pectoribus inhians.] *Diastole in cæsura. Exponit, quibus donis diem cum instaurarit: hostijs animalibus, quarum exta identidem consulebat.*

Spirantia consulit exta.] *exhalantia ac palpitantia. Ipsa ars & diuinandi ratio, extispicium: uates, extispex dicebatur: sicut aruspex, & aruspicium. Sed in extis hæc præcipuè obseruabantur: cor, quod aliquando defuisse, memoriæ proditum est: caput extorum si desit, aut geminum reperiatur, iocinera, ab ima fibra intrinsecus replicata: fel geminum, & alia id genus, ridicularum superstitionum plena.*

Heu

A Heu uatum.] *Exclamatio in uanitatē & superstitionem uatum, & aruspicum inscitiam, qui periuria sacrificijs, uictimis aut hostijs expiari posse arbitrantur, aut amantem aliquid sani agere. Frustra dei uoluntas in extis tentatur, ubi appetitus quæ caro est, rationi, hoc est, spiritui dominatur. Quid porrò consulit exta, cū omnino stet sententia fidem uiolare, & amori succūbere? Quorsum spectāt ex piamina, cum sedeat flagitiū expiare pessimū? Præpostera religio est, religionis cōciliatæ specie prauas libidines palliare, & honestum prætextum obtendere.* Furentem.] *Auxesis, & ἐπιβολή: uel, ut alijs placet, relatio.* Est mollis.] *exedit. perpetuæ metaphoræ. Amorem, mollem flammam uocat. Est'q; ratio, quamobrem nec uota, nec delubra Didonem iuuant. Tacitum ui'nus uiuit: metaphoræ, à corpore ad animum ductæ. Tacitum uidetur osculum dixisse: quod tacitum habuit uatibus.*

ARGVMENTVM.

Didonis amorem amplificat per comparationem à cerua telo pastoris uulnerata, quæ uti dolore confecta huc, illuc discurrens, stare loco nescit, ita Dido amore saucia huc, illuc uagatur, has, illas'q; ineptias nulla dignitatis suæ habita ratione, facit. & sanè huic negocio quàm aptissima comparatio esse uidetur: nam Dido telo Cupidinis ceruæ sagitta pastoris, uulneratæ, syluæ ciuitati, mobilitas, cursus'q; ceruæ Didonis motibus, ineptijs, concursationibus'q; comparantur.

Vritur infœlix Dido, totaq; uagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
Quā procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquit'q; uolatile ferrum
Nescius. illa fuga syluas saltus'q; peragrat
Dictæos, hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Aeneam secum per mœnia ducit,
Sidonias'q; ostentat opes, urbem'q; paratam:
Incipit effari, media'q; in uoce resistit,
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
Iliacos iterum demens audire labores
Exposcit, pendet'q; iterum narrantis ab ore.

NASC. Tota'q; uagatur.] *caussam præfatus est, cùm ait, uritur infelix Dido: nā amoris quasi*

B *stimulis agitata per urbem uagabatur.*

Qualis coniecta cerua sagitta.] *amoris amplificationem comparatiōe illustrat, quæ ex 11. Iliad. minimè sumpta est, ut quidam, in quibus est Macrobius, falsò existimarunt, illis uersibus.*

" ὡσεί τε δαφοινοὶ θῶες ὄρεσφιν
" ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν τ' ἔβαλ' ἀνήρ.

Et quæ sequuntur. nihil enim simile habet comparationi Homeri præter ceruæ, & sagittæ mentionem.

Incautum.] *aptè & scitè: nam ut cerua à pastore incauta figitur sic Dido Cupidinis telo incauta uulneratur. alludit enim occultè ad cupidinis insidias, de quibus in primo libro mentio facta est.* Nemora inter Cressia.] *hæc præsertim ceruis abundant.* Nescius.] *à se percussam ceruam. aliter sentiunt interpretes. sequatur quisq;, quod magis probet.* Letalis arundo.] *conuenit hoc Dido-*

C *ni propter futuram ipsius necem, unde illud est ex eodem libro.*

" *Præcipuè infelix pesti deuota futuræ*
" *Expleri mentem nequit, ardescit'q; tuendo*
" *Phœnissa.*

Obseruandum uerò est, quanta cum grauitate hic orationis copia luxuriet, quàmue copiosè eandem rem uariet porta, sagitta, telum, ferrum, arundo.

Nunc media Aeneam.] *Didonis ineptias, quas amore uicta faciebat, describit. unde colligi potest, quanta sit uis amoris, cum præter reginæ, pudicæ'q; fœminæ decorum sint, stultè, ac temerè ipsa facere cogeretur.*

Ostentat opes.] *cum iactantia ostendit quasi magnas, magni'q; precij fortunas.* Media'q; in uoce resistit.] *ita plerunq; fieri solet, ut amantibus inuicem de amatorijs rebus loquentibus lingua adeo reprimatur, ut inceptum sermonem absoluere nequeat. unde Horat. libro 4. carmin. Ode 1.*

" *Cur facunda parum decoro*
" *Inter uerba cadit lingua silentio?*

Totus uerò hic locus ex tertio Argonaut. Apollonij libro sumptus est, de Medea uerba faciens: ita enim ait.

" μῦθος δ' ἄλλοτε μέν οἱ ἐπ' ἀκροτάτης ἀνέτελλε
" γλώσσης, ἄλλο τ' ἐνέρθε κατὰ στήθος πεπότητο
" πολλάκι δ' ἱμερόεν μὲν ἀνὰ στόμα θυεν ἐνισπεῖν·
" φθογγὴ δ' οὐ προὔβαινε παροιτέρω. "

Sed mirè tot Apollonij carmina hoc uno uersu complexus est.

" *Incipit effari, media'q; in uoce resistit.*

Labente die.] *antiqui inclinata iam die, hoc est post nonam diei horam cœnabant. Horat. epist. lib. primo ad Mecænatem.*

" *Sic ignouisse putato*
" *Me tibi, si cœnas hodie mecum. ut lubet ergo*
" *Pòst nonam uenies.*

Demens.] *quia quæ semel ab aliquò noueris, eadem iterum ab eodem uelle audire dementia est.*

Pendet'q; iterum.] *pendere ab ore alicuius dicuntur, qui eum diligenter, attente'q; audire uolunt. Ouid. in epist. Penelop.*

" *Narrantis coniux pendet ab ore uiri.*

Sed hic amantis affectus exprimitur: quæ ex ore uiri pendebat, non modò ut eum audiret, uerum etiam ut intueretur: nam oculi, ut ante dictum est, amoris sunt duces.

LAMB. Vritur.] *A re corporea, ad incorpoream: pro, perditè amat.* Tota.] *A signis amoris: uagatur per totam urbem furenti similis. Vt ira, ita & amor furor quidam est, quo animus de sua sede mouetur ut discrimen nullum honesti ac turpis dinoscat.* Qualis.] *Comparatione illustrat rem, à ceruorum natura & pastoris exemplo ducta. Pastor, Aeneas Dido, cerua: amor, telum: nemus Cretense, urbs Carthago, per quam sursum deorsum uagatur regina.* Cressia.] *Species pro genere. Verùm inde maximè comparationem duxit, quod Cretenses præstantissimi sagittarij fuerint, quibus ex arundine sagittæ conficiebantur.* Hort.

bantur. Quare aptissimam collationem à saltu Cretensi duxit ubi pastorem uenari fingit, & ceruam telo figere. Hinc illa: Cretensis arundo, Gnosia tela, & similia: Creticus rhythmus. Creticum, uestis genus, cuius meminit Aristophanes: & κρητίζειν, mentiri, propter eius gentis peculiarem uanitatem. Idomeneus æs ex spolijs redactum distribuere iussus, optima ex ijs sibi delegit. Sed de rebus Cretensium in tertio fusissimè annotauimus. Saltus.] syluas, difficulter peruias, in quibus æstiuent, lustraque sua feræ habeant. Dictæos.] Cretenses. Est enim Dictus, ut & mons Ida, in Creta: à parte totum. Arundo.] sagitta: à materia, res confecta. Inscius.] Passiuè exponunt. Sed si rei naturam perspexerimus, uidebimus actiuæ significationis hic esse. Nunc media Aen.] Enumerat certissima amoris argumenta, à signis: hoc est, à dictis factisque. Estque relatio in particula Nunc. Sidoniasque.] quas Tyro fugiens minas fratris, huc secum extulerat: nisi quis per antonomasiam, Punicas opes malit intelligere, ipsam urbem uidelicet luculentam, & regia magnificentia extructam. In Phœnicia erat Tyrus, olim insula postea ab Alexandro terris annexa, de qua alio loco nobis est memoratum. In ea trans Libanum ducentis stadijs à Tyro, fuit Sidon, antequam à Persis caperetur, opulenta, & maritimarum urbium maxima. Sidonij post A multos annos ab Ascalonitarum rege expugnati, Tyrum delati, nouam urbem sub id tempus condiderũt, quo Troia à Græcis capta & excisa fuit. Hic uitriariæ officinæ plurimæ fuisse produntur, arenis Beli amnis eò transuectis, quibus fusis nobile uitrum conflabatur. Chrestomathiæ author, Sidonem πολύτεχνον uocat πόλιν, καὶ καλλίτεχνον, καὶ φιλόσοφον, καὶ ἀριθμητικήν, καὶ λογιστικήν, καὶ ἀστρονομικήν, καὶ ἐμπορικήν καὶ ναυτικήν: quemadmodũ Aegyptus tota Geometriæ studiosa fuit. Hinc Sidoniæ stolæ, tapetes, καὶ σινδόνι© φοῖνιξ. Ostentat.] ad captandam gloriam & laudem, ex magnificentia & splendore cœpti operis. Porrò quas dicat opes, ipse exponit, cum dicit, Vrbemque paratam. Incipit.] Amantis inconstantiam depingit, quæ ceptam orationem, quasi sui oblita, abrumpit, affectatque eadem audire sæpius, ut est dementia. Labores Iliacos, excidium Troianum uocat: cum alioqui sanis crambe recocta sit nimis quàm molesta & odiosa. Pendetque iterum narrantis ab ore.] attenta ad auscultandum, non tam uoluptate ipsius narrationis; quàm capta uiri amore. metaphora in uerbo pendet. Ab ore.] Ab habitu amantis, quæ dicentis uerba obiter B do excipiat.

ARGVMENTVM.

Perorata ab Aenea calamitatum, errorumque suorum narratione, dormitum omnes discedunt, cum ad multam noctem uigilassent. at sola Dido iamdudum amore saucia somnum oculis non capit: sed modo instratis Aeneæ cubat, modo illum absentẽ quasi præsentem uidet, & alloquitur: interdum gremio Ascanium detinet, ut ex imagine amantis ardorem sui amoris sedare paululum possit. qua in re usqueadeo occupata erat, ut nec urbem, nec quæ urbis interessent, sed solum amorem curare uideretur. quod diligenter Iuno animaduertens insidias parat, & callide Venerem alloquitur.

NASC. Vbi digressi.] è conuiuio, siue ex triclinio, ubi cœnarant. Lumenque obscura uicissim.] ad multam noctem uigilatũ fuisse ostenditur propterea subdit. suadentque cadentia lumina somnos. Sola domo mœret uacua.] non placet, quod Seruius, aliique interpretes dicũt, sola, sine eo, quem amabat. quia nunquam solæ sunt reginæ, sed sola mœret in ampla domo, quoniam cum omnes læti essent, Troiani cùm propter sociorum incolumitatem, tum maximè propter summam reginæ erga eos beneficentiam: Afri propter aduentum hospitum suæ reginæ gratissimorum, sola Dido amore saucia domi mœrebat. unde colligitur conquestionis affectus per locum communem ex afflicta conditione uitæ Didonis. uel reuera sola mœret in ea parte domus, quæ uacua erat: nam amantes solitudinem quærunt: ut de Bellorophonte narrat Homerus Iliad. 6.

» ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
» ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Quos uersus ita uertit Cic. in 3 Tusc.

» Qui miser in campis mœrens errabat Aleis

Pòst ubi digressi, lumenque obscura uicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo mœret uacua, stratisque relictis
Incubat, illum absens absentem auditque uidetque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma iuuẽtus
Exercent, portusue aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam simulac tali persensit peste teneri
Chara Iouis coniunx, nec famam obstare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:

Ipse suum cor edens, hominum uestigia seruans.
Nec profectò addidisset poëta uacua domo, nisi reuera Dido sola fuisset. Stratisque relictis. ——Incubat.] non extra strata iacebat, sed in stratis ab C Aenea relictis in triclinio cubabat, quasi una cum Aenea cubare sibi uideretur.

Illum absens.] pulcherrima alliteratione exprimit amantis affectum, ita quoque Ouid. in Epistol. ad Aeneam.

» Aeneasque oculis semper uigilantibus hæret,
» Aeneamque animo noxque, diesque refert.

Sed nemo melius Terentio: qui in Eunucho Phædriam cum Thaide ita loquentem facit.

» Cum milite isto præsens, absens ut sies.
» Dies, noctesque ames me: me desideres,
» Me somnies, me expectes: de me cogites:
» Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
» Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.

Genitoris imagine capta.] nam filius est imago patris. dum igitur Ascanium in gremio tenebat, illius allecta imagine Aeneam se continere putabat.

Non

A Non cœptæ assurgunt turres.] *amoris ubique uim, uel potius uitium carpit, quod ab omni negociorum cogitatione humanas mentes auertit, sed occultè Didonis muliebrem stultitiam sugillat, quæ amore perdita, quæ suæ, ciuiumq́; suorum salutis intererant, negligere, eosq́; inertes, ac ignauos reddere uidebatur. tria enim attingit urbibus conseruandis maximè necessaria, quæ Dido stultè neglexisse uidebatur, iuuentutis exercitationem ad arma, portum ad commoditatem uictus, mœnia, turres, & propugnacula ad tuitionem urbis, & populorum.*

Pendent opera interrupta.] *eandem rem commutatis uerbis, & sententijs proferens orationem uariat per ταυτολογίαν, nihil enim aliud est hoc in loco pendere opera interrupta, quàm cessare, & ad tempus intermitti, siue imperfecta manere.* Tali peste.] *plus est, quàm si amore dixisset. nam ita sese diffuderat amor in uenis Didus, ut se se diffundit pestis, quæ hominem de medio tollit.*

Nec famam obstare furori.] *hoc magni, imò feruidi amoris est signum, cum regina ne famæ quidem suæ rationem ducat.* Talibus aggreditur Venerem.] *hoc uerbo futuræ orationis habitus ostenditur, dolo uidelicet, & insidijs plenè. est enim aggredi interdum dolosè, &* B *insidiosè, hoc est decipiendi caussa quempiam adire. Terent in Phorm.*

" *Ita ne agitis mecum? satis astutè aggredimini.*

Verba sunt Phormionis insidias timentis.

LAMB. Hort. *Graphicè à signis efflictim & perditè amantis ingenium depingit: mœrorem in solitudine, imaginationem conspectus & uocis absentis, complexum Ascanij, in quo parentis imaginem contempletur, negligentiam circa administrationem reipublicæ, & publicorum operum curã.*

Digressi.] *diuersi sublata cœna cubitum concesserunt.* Lumen.] *Indicat noctem profundam, qua signa alia occidere, alia rursum exoriri uidentur.* Cadentia.] *uel occidentia, uel cadere uulgò apparentia, quoties attractus uapor suo pondere grauis & maturus è corporibus cœlestibus defluit.* Mœret.] *in thoro uiduo, amoris impatientia: cum enim amaret, tamen se prodere & amorem non ausa fuit.* Absens.] *Collusio, cum polysyndeto: à natura amantis. Nam quod amamus, id non solùm animis, uerùm etiam oculis nostris obuersatur. Et amans sibi somnia fingit. ut iure ueteribus in prouerbium abierit. Ex aspectu nascitur amor,* ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν: & ἐκ τοῦ εἰσορᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. *Oculi potissimum amorem conciliant. Quare ueteres poëtæ Cupidinem in oculis excubantem, iacula sua mittere finxerunt. Sunt enim ad amandum illices, ut in quibus peculiaris sit animi sedes. Vergil. in Bucol.*

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

Et in Georgicis:

——Vritq́; uidendo

Fœmina.——

Genitoris.] *Aeneæ, cuius simulacrum in uultu pueri elucebat.* Non cœptæ.] *A' consequentibus. Amor negligentes facit, & segnes ad officia. Abiecta reipub. cura, nulla habetur armorum ratio: intermittuntur publica ædificia, adeoq́; perpetuum ocium propè publicè indictum fuit, & iustitium. Principum mores uulgus plerumq́; imitatur, ut uel alacres sint, uel segnes circa officia.* Assurgunt.] *Metaphora, ab animato ad non animal. Enumerat urbis munimenta, quæ ab amante principe negligi cœperunt.* Minæq́;.] *Sunt autem minæ, murorum extantes eminentiæ, quas pinnas dicimus: à minari, quod nõ solum minas incutere, uerumetiam extare, efferri & eminere significat: sed tum à manendo, hoc est, eminendo deductum uolunt. Zeugma.* Aequataq́;.] *Hyperbole. Machina,* ἀπὸ τῆς μηχανῆς. *Transit, intermissa narratione, ad consilia deorum, quorum auspicijs uterq; alteri adiungatur.* Peste.] *Auxesis.* Chara.] *Periphrasis Iunonis.* Fama.] *Vbi pudor positus est, ibi contemnitur fama, nec curatur infamia: neq; honesti aut turpis discrimẽ, ratioq́; habetur. Quare finis & principium iuxtà habentur.*

ARGVMENTVM.

Iunonis oratio est deliberatiua, cuius finis est utilitas, initio concitata uidetur, postrema uerò parte tota est remissa, ac tranquilla, adeo ut facilè perspici possit callido fieri cõsilio, animoq́; uersutissimo. Persuasio huiusmodi est, ut depositis simultatibus æternam inter se constituant pacem, hoc est ut duo populi unus fiat populus, unaq́; in urbe Carthagine æquali potestate regantur, Veneris, uidelicet, & Iunonis.

C

Egregiam uerò laudem, & spolia ampla refertis,
Tuq́; puerq́; tuus, magnũ & memorabile numẽ,
Vna dolo diuûm si fœmina uicta duorum est.
Nec me adeò fallit, ueritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit mod⁹? aut quo nũc certamine tanto?
Quin potius pacem æternã, pactosq́; hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petisti.
Ardet amans Dido, traxitq́; per ossa furorem.
Cõmunẽ hunc ergo populũ, paribusq́; regamus
Auspicijs, liceat Phrygio seruire marito,
Dotalesq́; tuæ Tyrios permittere dextræ.

NASC. Egregiam uerò laudem.] *exorditur ab ironia, quæ irrisionis plena est, nam Venerem irridet, quòd spreto penè diuinitatis decoro, nullaq́; diuinitatis suæ habita ratione, unà cum eius filio cupidine insidias fœminæ tetenderit: unde communis etiam indignationis locus deduci potest, qui apud Ciceronem undecimus est, quem alij indecentiam, nonnulli inconuenientiam appellant. per quem ostendimus ab eo factum fuisse aliquid, à quo minimè oportebat. ut apud Terent. in Eunuch. Thais factum indecens Chereæ obijcit.*

" *Non te dignum Charea*
" *Fecisti: nam si ego digna hac contumelia*
" *Sum maximè, at tu indignus qui faceres tamen.*

Et spolia ampla refertis.] *quasi magnum triumphum egisse uideantur, quia fœminam uicerint.* Magnum, & memorabile numen.] *perstat in ironia, & irrisione ab indecentia. Sunt, quibus magis placet nomen.* Vna dolo diuûm si fœmina uicta duorum est.] *in singulis huius carminis uerbis emphasis inest, & quædam ἀντίθεσις, atq; contentio. emphasis quidem, quia cum fœminæ, & Deorum mentio fit,*

A

ARGVMENTVM.

Respondet Venus non minus astutè, quàm fuerat locuta Iuno. uidet enim in illam, quæ fuco utitur, æquè utendum fuco, iuxta prouerbium: *ὀνῶς τὸν λιβῦτα*. igitur conditionem accipit, ea tamen lege, si fata, & Iuppiter ipse hanc duorum populorum coniunctionem probet.

Olli (sensit enim simulata mente loquutam,
Quo regnum Italiæ, Libycas auerteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factū fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror si Iuppiter unam
Esse uelit Tyriis urbem, Troiaq; profectis,
Misceriue probet populos, aut fœdera iungi,
Tu coniunx, tibi fas animum tentare precando,
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Iuno:

NASC. Quis talia demēs.] *callidè quasi eius consilium probet, Iunonis notit se præsto futuram simulat, non enim ignorat satius esse nōnunquam retinere simulatum amicū, quàm reddere apertum inimicum. Veruntamen ostendit se sentire fucum, cum conditiones ferat, inquiens. si modò quod memorat, factum fortuna sequatur uidetur autem poëta Homerum fuisse imitatus, qui Venerem Iunoni in re tamen di-*

B *uersa, iisdem respondentem facit. sic enim ait Iliad 14.*

» *ὄυκ ἔςι ὀυδὲ ἔοικε τεὸν ἔπος ἀρνήσασθαι. Id est,*

» *Quæ petis, illa tibi nulla ratione negare*

» *——Me decet.*

Aut tecum.] *ἐμφατικῶς. quæ Iouis es coniux, ac Deorum regina.* Sed fatis incerta feror.] *ἀπορία est, id est dubitatio. non incerta est nam memoria tenet, quæ supra pollicitus est sibi Iuppiter, nec ignorat fata mutari non posse. sed astutè dissimulat, ne renui uideatur.*

Tu coniux.] *Homeri hemistichium est ex libro superius citato. Sed Maro uno uerbo expressit, quod Homerus pluribus dixit.*

» *Ζηνὸς γὰρ τοῦ ἀρίςου ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαύεις. Id est,*

» *Iouis enim optimi in sinu dormis.*

Argumentatur autem à facultate & ab honesto. quasi dixerit. Tu hoc facilè scire, & honestè etiam à Ioue petere potes, quia illi uxor es quibus uerbis occultè significatur licere interdum uxori à uiro magna etiam rogando impetrare. Perge.] *tanquam dux, huiusq; negocij princeps: uel Iunonis numen suo numine maius esse indicium facit, uel reuera illam hortatur, ne hoc in negocio deficiat, in*

C *quo se quoque defuturam negat, cum ait sequar.*

Excepit.] *dolosè subsecuta est, nam dolus, atque insidiæ sunt in uerbo excepit, ut infrà.*

Motusq; excepit prima futuros.

LAMB. Olli] *ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα: hoc est, uulpinatur cum uulpe inuicem Venus. nam cum dolo de conciliandis proposuisset Iuno, non quòd ex animo benè uellet Troianis, sed ut eorum fata impediret, & eos Italia arceret, fictè uicissim Venus ad propositionem respondet, & consultationem ad Iouis arbitrium reijcit, quem noui fata filij alioqui integra habiturum. Quare ipsam Iunonem honorificè eius tentatum animum mittit, quam fingit qua sit apud eum authoritate aliquid æqui obtenturam.*

Olli] *Antithesis, siue antistœchum: pro illi, robustioris soni gratia.* Sic contra] *hoc est, ad hunc modum illi Venus uicissim respondit.* Sensit.] *Ratio parenthesi inclusa docet Iunonem in fraudem Troianorum, de nuptijs illa proposuisse. additq; caussam finalem consilij ut fata Troianorum de regno Italico occuparet. Cognata metaphora in uerbo Sensit.* Libycas.] *pro, in oras Libycas: elleipsis. & Libycas pro Africæ antonomasia.*

Quis talia] *Exordium ab approbatione consilij ficta, & permissione eleuata, argumento à difficili.*

Tecum.] *Emphasis: cum dea, domina potente, sorore Iouis magni, & coniuge.* Si modò.] *Corrigit permissionem, interposita conditione.* Sed fatis.] *Reiectio in fatorum & Iouis arbitrium, ne absque illis quid statuere priuatim de filio uideatur.* Tyrijs.] *Pœnis: antonomasia.* Troiaq;.] *Periphrasis Troianorum.*

Misceri.] *in corpus populi unius coalescere. Callidè munus appellandi Iouis Iunoni, ut digniori, defert: ut quæ negotium etiam sua maximè caussa urgeat. Constat autem eam id non facturam, propter fatorum uim ineuitabilem.* Perge.] *Epilogus, constans exhortatione, ad explorandam mentem Iouis.* Excepit.] *Verba Veneris. Regiam Iunonem uocat, βασίλειαν. siue quòd deorum regina sit, siue quòd Saturni filia: & regum filiæ, reginarum appellatione censentur:*

Hort.

ARGVMENTVM.

Iunonis responsio est, atq; illa quidem bimembris nam primū breuiter diluit, quę Venus de uoluntate Deorum obiecerat, cuius rei Venerem securā reddit, cum totius negocij onus se suscepturā esse polliceatur, deinde quid actura sit interea, ut ex animi sententia cōnubiū celebrari, conficiq; possit, ordine declarat, quod quidem consilium ex uenationis occasione capitur: nam Dido, & Aeneas uenatum abituri sunt.

Mecū erit iste labor. nūc qua ratiōe, quod instat,
Confieri possit, paucis aduerte, docebo.
Venatum Aeneas unaq; miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radijsq; retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbū,
Dum trepidant alæ, saltusq; indagine cingunt,

NASC. Mecum erit iste labor.] *exploranda, scilicet uoluntatis Iouis. prima pars est responsionis, qua totum hoc negocium se suis humeris sustentaturā pollicetur.* Nunc qua ratiōe, quod instat.] *uiam sternit ad alteram responsionis partem, docilemq;, & attentam facit Venerē, nam & quæ dictura sit,*

Desuper infundam,& tonitru cœlũ omne ciebo.
Diffugient comites,& nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido,dux & Troianus,eandem
Deuenient:adero,&(tua si mihi certa uoluntas)
Connubio iungam stabili, propriamq́; dicabo.
Hic Hymenæus erit.non aduersata petenti
Annuit,atq; dolis risit Cytherea repertis.

sit, monet, & ea se pau cis daturum pollicetur. Venatum Aeneas.] *narratio est, qua consilij sui rationem exponit.* Extulerit Titã.] *Hyperion unus ex Titanibus Solis,ac Lunæ,stellarumq́; motus obseruasse, atque demonstrasse fertur, ideo Solis, & astrorum pater dicitur, hinc Sol Titan dicitur, & Luna Titanis. Cicer. in Arato.*

Quem cum perpetuo uestiuit lumine Titan.

» Dum trepidant alæ]*uenatorum,qui in dextra,sinistraq́; saltus parte tanquam in corpore auis alæ, locati apertam feris planitiem ad excurrendum relinquebant, siue equo succussanti, sensimq́; insultanti clamore animalia terrebant,ne aliorum quàm per medias tendiculas fugam arripiunt. ideo sequitur.* Saltusq́; indagine cingunt.] *hoc Græci περιτοιχίζεσθαι dicunt. Demosth. in prima Philipp. de Philippo uerba faciens.* καὶ κύκλῳ πανταχῆ μέλλοντας ὑμᾶς καὶ καθημένους περιτοιχίζεται. Et nocte tegentur opaca.] *nubium caligine.ut,*

» *Ponto nox incubat atra.*

Et tua si mihi certa uoluntas] *assensionem, approbationemq́; Veneris requirit,ut stabilius, firmiusq́; matrimonium fiat, sine cuius uoluntate se nihil prorsus facturam innuit.* Non aduersata petenti annuit.] *nutu assensa est Venus,quod Deorum proprium est.unde illud est Annuit,ac totum nutu tremefecit* Olympum.

LAMB. Mecum.] *Recipit transigendi negotij prouinciã quidem,quod tamen non transiget,propter immutabilem fatorum uoluntatẽ.Quare ad consilium utriusq; alteri iungendi,nullis nuptiarum auspicijs,nullis ceremonijs legitimis se uertit:rata hac ratione,ea coitione connubium ratum fore & firmum.Sed callidior Venus est, & sagacior: quam nõ fallunt filij,de Italia,fata. itaq; consilium ridet, & ad id conniuet.* Nunc.] *Attentio à breuitate narrationis, de consilio, quod promittit.* Instat.] *Hoc est,de qua re transigenda,tenet consultatio.* Venatum.] *Narratio,unde colligitur Iunonis consilium ab opportuno.* Crastinus.] *cum sol ortus fuerit,quam orationem expolitione exornat. Porrò,quæ radius signet,mox dicetur. Titana Grammatici deductum existimant* ἀπὸ τοῦ τιταίνω, *tendo,& perpendiculo rem explico. Sunt autem Titanes,* καταχθόνιοι δαίμονες: *id est,terrestres dæmones. Vnde* τιτανὶς γῆ, *Titanica terra, quam nonnulli totam Atticã dixerunt:à Titanio quodam antiquissimo Titanum, qui circa Marathonem habitarit. Hic solus aduersus deos nõ arma induisse creditur, ut author est* Philochorus ἐν τετραπόλει. *Citatur & Istrus quidam in primo rerum Atticarum.* τιτᾶνας βοᾶν, *Titanas inclamare,ubi quis diffisus suis uiribus,alienum implorat auxilium. Etenim Titanes,audita uociferatione,hominibus auxiliũ ferre consueuere,authore Nicandro in primo* αἰτωλικῶν. *Existimabantur & Priapodarũ deorum genus quoddam esse. Est item* τιταίνειν, σπεύδειν, ἐκτείνειν, ἕλκειν, τίσιν λαμβάνειν, τιμωρεῖν. *unde* τιτᾶνες, τιμωροί. *Alij, penes quos puniendi facultas non esset,* ἀτίτανες *nominabantur:quibus uerò esset,* τιτᾶνες. *Sunt qui* τιτᾶνα παιδεραστὴν *uocant, & Antichristi nomen. Est & Titanus mons Thessaliæ,calx,lapis combustus.gypsus albus.Tita-*

Host.

nicum obtueri, τιτανῶδες βλέπειν, *de terribili toruoq́; aspectu:* καταπληκτικόν, φοβερόν. τιτανικὸν σπέρμα, *Titanicum semen, Aelianus.* ὁ δὲ ἐν τοσούτῳ κακῷ ὤν, ὃν ἐπιλαθεῖν τῆς βδελυρᾶς ἐκείνης καὶ ἀθέου συγγραφῆς, ἣν ὁ γὰρ γύτιος ὥσπερ ὂν τὰ ἐκ τιτανικῶν σπερμάτων φῦντα, τῷ βίῳ προσετρίψατο. *A ratiõe tẽporis opportuni.* Radiisq́.] *splẽdore & luce sua,qua oĩa illustras, & tenebris depulsis aperis Est et radi⁹ lignũ teres,quo mẽsuræ radũtur, æquãturq́;,quod & hostoriũ nũcupatur. Radius geometricus,quo altitudines,latitudines & rerũ profũda metimur, Et radij in rotis. Radiũ,oleæ genus.* His ego.] *Exponit consilium suũ,quid uenantibus sit immissura. Rectè nimbum promittis se desuper effusurã Præest enim aẽri,ut Iupiter cœlo,Neptunus mari,& Pluto inferis Ita enim partiti Saturni patris regnum creduntur.* Nigramen.] *atrum,à colore.Quid autem sit nimbus,alibi diximus.* Diffugient.] *in diuersum fuga auolabunt: à consequentibus.* B Alæ]*trepidè festinant.Alæ,equitum turmæ sunt, à similitudine alarum:quia circum legiones dextra læuaq́; disponuntur,perinde ut in auium corporibus, quibus illæ proteguntur.Hodie uexillationes uocant.* Indagine] *In uenatu propriè indagines sunt,canes,ab inuestigandis inquirendisq́; feris ita dicti,olfactu nullum non locũ explorantes: quos paulo pòst, odoram canũ uim uocat.* Dux Tro.] *Aeneas: periphrasis.* Speluncam.] *Elleipsis.deest in.* Hymenæus.] *De Hymenæo modò dictum est. At si uerum est quod enarrator Homeri annotatum reliquit, lib. Iliad. 18. longè alia uocabuli origo & ratio est.* τὸν ὑμέναιον, *inquit,* ἐτυμολογοῦσιν, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην. ἄλλοι δὲ φυσικῶς· ἐπεὶ ὑμήν ἐστι ὁ ῥηγνύμενος ἐν τῇ τῶν παρθένων διακορήσει, οἱ δὲ, ὅτι ὑμέναιός τις ἀργεῖος παραπλέων τὰς ἀθήνας, κατέλαβεν ἀττικὰς παρθένους ἁρπαζομένας ὑπὸ πελασγῶν τινῶν. ὡς ἐπιφανεὶς αἴτιος ἐγένετο τοῦ μὴ βιασθῆναι, ἀποδιώξας τοὺς πελασγούς. διὰ γοῦν τοῦτο νομίμως γαμούμεναι, ὥσπερ προσκαλούμεναι αὐτὸν, ὕμνον τινὰ ἔλεγον εἰς αὐτὸν, ὃν ἐκάλουν ὑμέναιον. *Id est:Hymenæi huiusmodi rationem etymologicã reddunt.* C *Quidam ab habitando,& unà quod sponsus & sponsa unà habitent. Alij physicè.nam hymen tenuissima pellicula est,quæ in constupratione uirginum rumpitur. Nõnulli hanc historiam referunt. Hymenæus quidam Argiuus, Athenas nauigio delatus,offendit uirgines Atticas à Pelasgis quibusdam raptas: quibus Pelasgos persequutus, præsens aderat,ne uiolarẽtur. Qua de caussa puellæ,quæ legitimè nuberent,quasi inuocantes, hymnum aliquem in eum dicere cœpere,quem Hymenæum appellarunt. Hactenus ille. Simile carminis genus apud Romanos erat Thalassio,à Thalassio quodam,cui pulcherrima Sabinarum in raptu addicta fuit. cuius uox deinceps in nuptijs sonare cœpit. Idem hymnus & Fescenninum carmen dicebatur, quòd primum ex urbe Fescennina Romam allatum fuisse, proditum est Siue quòd fascinum pelleret,ut nuptiæ auspicatæ faustæq́; essent.* Cytherea.] *Venus: antonomasia. De uocis huius ratione in primo diximus. Risit Venus,quod illi proprium est:quamobrem* φιλομειδὴς *ab Homero ἐπιθετικῶς appellatur. Blãda est enim & amabi-*

A amabilis, quæq; risu & serena fronte animos conciliet & alliciat. Repertis.] pro compertis, intellectis, & animaduersis: non quòd coniugium faustam optet & auspicatum, sed ut fata Troianorum interuertat, quæ Venus immota & immutabilia nouit. Quamobrem rectè conceptum dolum ridet Venus.

ARGVMENTVM.

Cùm Aeneam, & Didonem supra uenatum ituros Iuno dixisset, non omittenda fuit ipsa uenationis descriptio, primum ergo ait, delectam fuisse iuuentutem uenationis peritam, & diluculo ex urbe Carthagine in agros prælata fuisse uenationis instrumenta: retia, plagæ, uenabula, equites quoque, & canes adductos; sine quibus uenatio exerceri non poterat, quibus comparatis Didonem iam tandem prodijsse auro, & purpura ornatam.

Oceanum interea surgens aurora reliquit,
It portis iubare exorto delecta iuuentus:
Retia rara, plagæ, lato uenabula ferro,
Masylíq; ruunt equites, & odora canum uis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostroq; insignis & auro
Stat sonipes, & frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex humeris, crines nodãtur in aurũ,
Aurea purpuream subnectit fibula uestem.

NASC. Oceanum interea.] cum in secundo libro Aeneas noctis meminisset.

" Etiam nox humida cœlo
" Præcipitat, suadentq; cadentia sydera somnos

B Hic nó omittenda fuerat diei nascentis mentio, cum transacta uix illa nocte regina, Aeneasq; ipse ad uenationem surgant.

Delecta iuuentus.] non omnis iuuentus, sed quæ illi negocio apta, atque idonea uidebatur. obseruandum est etiam, quod ait iuuentus non enim senes, aut mediæ ætatis uiri huiusmodi exercitatione delectantur. abeunt quidem & ipsi uenatum, sed uidendæ magis, quàm exercendæ uenationis gratia. Xenophon in libello quem de uenatione perscripsit, uenatorem probat, qui annos uiginti sit natus. χρὴ δὲ τὸν μὲν ἀρκυωρὸν ἐπιθυμοῦντα τοῦ ἔργου καὶ τὴν φωνὴν ἕλληνα τὴν δὲ ἡλικίαν περὶ ἔτη εἴκοσι. τὸ δὲ εἶδος ἐλαφρὸν, ἰσχυρὸν. Et quæ sequuntur, alia. Et odora canum uis.] & multitudinem, cum canum, numero multitudinis ait, & perfectiam quandam narium canum sagacitatem significat, cum inquit. Vis odora. figurata autem locutio uidetur, pro canum odoratorum, quam etiam grammatici κατὰ χρηστικὸς poëtam locutum fuisse contendunt. nam propriè odorum inquiunt, illud dicitur, quod fragrat, odoratum uerò, &

C quod odorem spirat, & quod aliunde etiam odorem accipit. Sed utcunque est, ex Lucretio sumptum uidetur: nam ille fida canum uis, dixit.

Reginam thalamo cunctantem.] post uenationis apparatum ratio exigit, ut reginæ progressio sequatur, qua in re morem regum egregiè designat, qui diutius expectari uolunt, uel ad mulierum consuetudinem alludit, quæ, ut ait. Terent. dum moliuntur, dum comuntur, annus est: ubi maiorem quoque operam reginam adhibuisse credendum est, ut Aeneæ pulcherrima uideretur.

Ostroq; insignis, & auro.] regalis luxus omni ambitionis genere exprimitur. Nam ne equus quidem splendido carebat ornatu. extollitur autem duplici laudationis genere equus. primum ex ornamentis, quod ostro, & auro insignitus est, deinde ex quibusdã generosæ naturæ argumentis. quod ferox, quod frenum mandit, quod spumas agit. ergo stat, paratus est: nam qui stat, nó probatur. unde illud lib. Georg. 3.

" Stare loco nequit.

Hic quoque obseruanda est elegans alliteratio, frena, ferox, nam ueteres scriptores, Ennius in primus, & Plautus, duas, aut plures uoces ab eodem elemento incipientes continuare oppidò delectabantur at Virgilius nunquam ferè absque ratione posuit. ut ergo equi ferocitatem magis exprimeret, duriusculis uerbis usus est ab f. incipientibus, frena, ferox, id quod magis etiam expressisse uidetur dactylorum compositione; quorum celeritate equi celeritatem uiuidamq; naturam designare uoluit.

Tandem progreditur.] tardum reginæ progressum, & ornatum, cultumq; corporis describit

Cui pharetra ex auro.] Lasciuiæ muliebris est descriptio. sanè Dido uti fieri potuit, lepida, elegansq; Aeneæ uideri uoluit. ita quoq; Iuno apud Homerum Iliad. ξ. accessura ad Iouem sese mirificè exornat.

Crines nodantur in aurum.] hoc Homeri est loco superius adducto, inquit enim,

" ἰδὲ καὶ χαίτας
" πεξαμένη χερσὶ πλοκάμους ἔπλεξε φαεινοὺς
" καλοὺς ἀμβροσίους ἐκ κράατος ἀθανάτοιο.

LAMB. Duces uenatum deducturus, principium à temporis matutini periphrastica descriptione sumit. Indicat autem id tempus, quod solis exortum statim antecedit, aptum uenationi. Tunc enim feræ è lustris in pastum maximè prodeunt, quemadmodum & uesperi sub occasum solis. Oceanum.] Oceanus eregione circumductionis sphæræ perfusus, totius orbis alluit fines, uasta illa terræ moles imposita innititur. Sorgens.] Respicit ad Tithoni & Auroræ coniugium. Tale Homericum illud est,

Hort. ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυῦ τιθωνοῖο
ὄρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέρει ἠδὲ βροτοῖσι.

It portis.] exit è portis. Enallage speciei: pro, delecti iuuenes. Iubare exorto.] Varro libro 6. de lingua Latina: Iubar, inquit, stella dicitur Lucifer, quæ in summo lumen habet diffusum. Ergo orta stella matutina, quæ Veneris est, & à Græcis φωσφόρος appellatur, lucemq; anteambulat, uenatum se conferunt. Seruius hysteron proteron exponit, quod iubar auroram antecedat, ut ipse dicit. Transfertur autem iubaris significatio longius, sed durius, ad quemlibet splendorẽ: ut gemmarũ, argenti, & similium. Delecta.] Diligenter uenationem à personis & earum ætate, & armis uenatorijs describit.

Xeno-

Xenophontem poëta uidetur sequutus, qui in libello περὶ θήρας ἢ θηριάμαχ@, uult uenatorem esse uirenti ætate adolescentem. Et ne qua ætati circumscriptio desit, uigesimum in eo requirit annum, quæ ætas delecta est iuuentutis. Desiderat agilitatem, proceritatem corporis, robur, & animum laboris incommodorumque patientem. Hanc prosopographiam duobus uerbis poëta exprimit, cum delectam iuuentutem portis uenatum emittit.

Retia rara.] Præcipit idem Xenophon, in promptu esse debere sagenas, casses, retia, & hastilia sagenarum. Rara uocat, minus densa. nam plagæ, retia rariora sunt, in quæ feræ compulsæ capiuntur. Appositio. Porrò funiculi, quibus plagæ tenduntur, epidromes uocantur, quod in eas feræ incurrant: metaphoricωs plaga, pro parte cœli ac terræ, ac linteo iustiori usurpatur: pro parte lecti, adeoque ipso lecto. Atque in his significationibus corripit priorem. Pro uulnere uerò, seu ictu ac percussione, extendit priorem, deduciturque ἀπὸ τοῦ πλήττω, ferio. Hinc plagiarius, plagium, & lex plagia. Venabula.] uenatorium telum, cui latum ferramentum præfixum est, ad conficiendam feram. Massylique.] Massylia uicina Mauritaniæ est, in extremis oris Libyæ, haud procul ab hortis Hesperidum. Hanc Plinius in Tingetania statuit. Dionysius ἐν περιηγήσει:

ἀλλ' ἤτοι πυμάτην μὲν ἐπὶ γλωχῖνα νέμονται,
ἀγχοῦ στηλάων Μαυρούσιον ἔθνεα γαίης.
τοῖσιν ἐπὶ νομάδων παραπέπτανται ἄσπετα φῦλα,
ἔνθα Μασαισύλιοί τε καὶ ἀγρόται ἠδὲ Μασυλεῖς
βόσκονται σὺν παισὶν, ἀν' ἤπειρόν τε καὶ ὕλην,
μαιόμενοι βιότοιο κακὴν καὶ ἀεικέα θήρην.
οὐ γὰρ γειομόροιο τομὴν ἐδάησαν ἀρότρου.
οὐατοις δ' οὔποτε τερπνὸς ἀκούεται ὁλκὸς ἁμάξης.
οὐδὲ βοῶν μυκηθμὸς ἐς αὔλιον ἐρχομενάων,
ἀλλ' αὔτως, ἅτε θῆρες ἀνὰ δρυμὰ βουκολέονται
νῆϊδες ἀσταχύων καὶ ἀπευθέες ἀμήτοιο.

Id est, authore Rhemnio:

Sed summam Libyen habitant ad Tethyos undas,
Alcidæ qua sunt statuæ, Maurusia plebes.
Post hos immensæ Nomadum de semine gentes,
Atque Masæsylij, nec non Masylia proles.
Saltibus hos duris asper, syluisque uagantes,
Victus alit, sæuo quæsitus more ferarum,
Scilicet ignaros terrai proscindere aratris,
Agricolasque boues plaustris domitare sonoris.
Namque errant nemorum per dumos, more ferarum.

Idem author testatur. Massylos Carthaginensium fines unà cum Numidis pertingere, quorum hoc loco meminit noster Maro. Masyles, & Masuli, à Polybio appellantur. Nonnulli ll litera geminata, Masyllos & Masyllos eos uocant. Proinde Masæsuli sunt, & Massyli. illi, quorum hic facit mentionem. qui cum Numidis Carthaginensibus finitimi sunt. At illorum qui in extremis Libyæ oris collocantur, quos Græcè Massalij dicunt (nisi quis unam & eandem esse gentem arbitretur) meminit circa finem huius libri:

Oceani finem iuxta, solemque cadentem,
Vltimus Aethiopum locus est ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum,
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos, &c.

Massylorum gens in equis neque ephippijs neque frenis utebatur, sed uirgis tantum, ut author est Lucanus:

Et gens quæ nudo residens Massylia dorso
Ora leui flectit, frenorum nescia, uirga. A

Fuit quondam ea gens, ut Thessali, maleficijs infamis, ut ex fine libri huius existimare licet. Est & alia Massilia in Gallijs, qua Cicero et Valerius lib. 2. cap. de Institutis, grauissimi authores sunt, olim haud aliam gentem laudatiorem disciplinæ ac morum ciuilium seueritate fuisse. Nullos enim in scenam mimos admittebant, ne impudicis fabularum argumentis ciuium mores inficerentur. Sed in dubium uocari non potest, utrum ea continentia de Massylia Africæ, an Græca ea prodita sit, quæ Phocensium fuit colonia, inter feram Gallorum gentem & Ligures condita. Strabo enim & ex eo Chrestomathiæ author, illam ad Gallicam Massyliam referunt, libro tertio· ἡ μασσαλία πόλις ἑλληνική, τοσοῦτον ἦν σώφρων καὶ μετρία, ὥστε καὶ νόμον εἶχον, τὴν μεγίστην προῖκα χρυσίων εἶναι ρ, τὴν δὲ ἐσθῆτα χρυσίων ε, καὶ τὸν τῶν γυναικῶν κόσμον ὁμοίως χρυσίων ε. τοσοῦτον δὲ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔργῳ ἐξήσκησαν, ὥστε τοὺς φιλομαθείας ἐχομένους ῥωμαίους, μὴ εἰς ἀθήνας, ἀλλ' εἰς μασσαλίαν πορεύεσθαι. ἔστι δὲ ἡ πόλις φωκαίων ἀποικία. Id est, Massalia urbs Græca, ea fuit continentia & frugalitate, ut maxima dos legibus esset centum aureorum, uestis aureorum quinque, mundus muliebris similiter quinque. Hi dicendi facultatem, adeoque ipsam philosophiam re in tantum excoluerunt, ut Romani, qui literarum humanitatis studio tenerentur, non Athenas, sed Massiliam peterent. B Est autem ea ciuitas Phocensium colonia. Ex his liquet, non Libycam illam quidem, sed Græcanicam hanc Massaliam tantopere à Cicerone & Valerio, continentiæ nomine fuisse celebratam, quæ à Phocensibus Italiæ oram prætervectis, in Gallia eo tempore condita fuit, quo Tarquinius Priscus Romæ imperabat. Isocrates in Archidamo, caussam Phocensibus condendæ huius urbis fuisse tradit, nec refragatur ei Aristoteles, quòd μεγάλα βασιλέως dominationem fugientes, in Massiliam communiter commigrassent. Huius commigrationis author est Herodotus lib. 1. Etenim Phocenses in his rebus dubijs positi, cum communi consilio de relinquenda patria cogitassent, inuicem iureiurando adegerunt, additis deuotionib. & execrationibus, ne quis unquam de repetenda patria cogitaret. Itaque accepto à Diana oraculo, Galliam Narbonensem petiuerunt, ibique Massiliam condiderunt. Inter huius gentis instituta laudatissima, illud item fuit, ne ignaui & ociosi uentres, qui religionis prætextu inertem uitam sectaturi uidebantur, in urbem reciperentur. C Ergo in Massylienses Afros dictum est prouerbium, πλεύσειας εἰς τὴν μασσαλίαν, id est, nauiga Massyliam, in molles & effœminatos. Fuerunt enim & malis artibus & luxu infames ut testatur Athenæus. Iidem prouerbio locum fecerunt, de cultu uiris indecoro, ἐκ μασσαλίας ἥκεις, è Massilia uenis, ἐπὶ τῶν θηλυδριῶν καὶ τεθρυμμένων, παρ' ὅσον ἐκείνους φασὶ θηλύτερον στολίζεσθαι μεμυρισμένους, καὶ τρίχας ἀναδουμένους καὶ διὰ ταύτην τὴν μαλακίαν ἀσχημονοῦν. Luxu enim perditi muliebri ornatu incedebant, capillis unguento delibutis, religatisque capillis. Græci utranque μασσαλίαν: Latini alteram Massyliam, alteram Massiliam appellant. Ruunt.] portis effunduntur. Odora.] indagines, canes θηρευτικοί. Odorum Latini uocant, quod odorem suapte natura effundit, ut flores & herbæ. Canes odoros poëta appellat, quòd odorando feram inuestigent. Tria canum genera potissimùm recensentur: θηρευτικοί, σκύλακες, & πολεμικοί,

A ταῦοι, qui à delicatis in delicijs habentur. Sonipes.] equus. Ostroq;.] Ab ornatu purpuræ Liquor muricis & conchilij artificis temperatura fit color purpureus, tendens in uiolaceum. Murex & ostrum frequenter pro purpura usurpantur. Sidoniam.] à loco & qualitate. Allusum est ad stolas Sidonias & tapetes. Ab ea gente purpura reperta, & primùm nobilitata est. Hinc Tyrius murex, ostrū, purpura: epithetice. Limbo.] Extremū propriè est cuiuslibet uestis. Describit reginam ab habitu uenatricis. Nodantur.] in nodos colliguntur. Fibula.] Propriè lignum est, quod disclusas distinet trabes, in operibus. Accipitur pro acu, qua subnectuntur uestes.

ARGVMENTVM.

Aeneas, & Iulius filius, nec non alij Troiani iungunt se reginæ comites, sed Aeneas cæteris forma præstantior Apollini comparatur, cum per iuga Cynthij montis graditur pharetratus, auro, ac frondibus coronatus.

Necnon & Phrygij comites, & lætus Iulus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omneis
Infert se socium Aeneas, atq; agmina iungit.
Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq; fluenta
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratq; choros, mixtiq; altaria circum
Cretesq; Dryopesq; fremunt, pictiq; Agathyrsi.
Ipse iugis Cynthi graditur, mollíq; fluentem
Fronde premit crinē fingens atq; implicat auro.
Tela sonans humeris. haud illo segnior ibat
Aeneas, tantum egregiò decus enitet ore:

NASC. Lætus Iulus.] morem puerorum expressis, qui uenationib. gaudent, ex lusionibusq; uel laboriosis summā capiūt delectationem, unde paulò pòst ait.

» At puer Ascanius medijs in uallibus acri
» Gaudet equo.

B Ante alios pulcherrimus.] quod Ascanio conuenires magis id Aeneæ tribuit propter amorem. & reuera Veneris artificio omniū erat pulcherrimus. summa igitur hæc pulchritudinis commendatio est, quã in elegantissima comparatione amplificat, cum ait.

Qualis ubi hybernam Lyciam.] genus comparationis est, quod Græci εἰκόνα uocant, cum singularem Aeneæ pulchritudinem humana comparatione monstrare non posset, ad diuinam confugit, erat enim Aeneas facie paulo humana augustiore, ut qui à Venere tam excellentem uirilis formæ pulchritudinem accepisset: eumq; in primo Aeneidos Didonem reginam Dianæ comparasset, nunc Apollini Aeneam comparandum esse censuit. hanc uerò comparationem non desunt qui propterea non probent (in quibus est Fabius Quinctilianus) quia quod similitudinis gratia ascitum est, cum clarius eo ipso esse debeat quod illustrandum sumitur, tamen obscurum, ignotumq; magis esse uideatur. hanc tamen ueniam poëtis dari permittunt: quam oratoribus concedi posse negant. locus est C ex Apollonio sumptus Argon 1. & 2. sic enim ille inquit in primo.

» οἷος δ' ἐκ νηοῖο θυώδεος εἶσιν Ἀπόλλων
» Δῆλον ἀν' ἠγαθέην, ἠὲ Κλάρον, ἠ ὅγε Πυθώ,
» ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσιν.

Quam quidem comparationem ex duobus Apollonij locis expressam, à poëta nostro auctam, longoq; interuallo superatam fuisse perspicuum est. Hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta] totus hic uersus Apollonij est.

» ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσι.

Præter uocem, hybernam, nam Apollonius εὐρεῖαν, id est uel amplam, uel bene fluentem dixit. noster autem rationem Apollinis habuit: qui in Lycia, id est apud Pataram Lyciæ urbem sex hyemalibus mensibus responsa dabat. Delum maternam.] Apollonius Δῆλον ἠγαθέην. id est Delum sacram. Instauratq; choros, mistiq; altaria circum] allusit ad morem Cretensium in sacrificijs: qui saltantes aram circuire solebant à sinistris dextrorsum, & à dextris læuorsum. Lege Cœlium Rhodig. libro 3. capite 3. Pictiq; Agathyrsi.] Mella Pomp. lib. Geographiæ primo hunc locū præclarè, atq; optimè declarat. Agathyrsi, inquit ora, artusq; pingunt, ut quisq; maioribus præstat, ita magis, uel minus; cæterum ijsdem omnes notis, & sic, ut ablui nequeant. ita quoq; his temporibus Aegyptij, præsertim qui Alexandriam, Memphinq; incolunt, nouas nuptas pingunt quibus uerbis liquido perspicitur, Seruium meras nugas effutire, ac somnia comminisci. Ipse iugis Cynthi graditur.] non uidetur hoc in loco, graditur, simpliciter accipiendum sed cum emphasi quasi elato gradu. tale est illud ex primo Aen de Diana.

» ——Gradiensq; Deas supereminet omnes

Mollíq; fluentem Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro.] hoc ex secūdo Apollonij libro sumptum est. uerum illud interest, quod illic simplex capillorum Apollinis defluxio in utranq; genam describitur. sic enim ille ait.

» χρύσεοι δὲ παρειάων ἑκάτερθε
» πλοχμοὶ βοτρυόεντες ἐπερρώοντο κιόντι.

Hic uerò additur compositio, concinnitasq; ex fronde, atque auro, unguento etiam interposito: nam mollem crinem unguentatum intellige. Tela sonant humeris.] hoc itidem ex Apollonio est, loco paulò antè adducto. & profectò locupletior est Apollonij descriptio, qui Apollinem in læua manu arcum tenentem, ex eiusq; humeris Pharetram pendentem facit. sic enim habet Apollonij uersus.

» λαιῇ δ' ἀργύρεον νώμα βιόν. ἀμφὶ δὲ νώτοις
» ἰοδόκη τετάνυστο κατωμαδίη.

Hic uerò noster breuitati consulens, tela sonant humeris, ait, nullam arcus mentionem faciens. Sed facilè intelligitur, qui pharetram telis plenam gerit, eum quoq; arcum gerere. sonant autem ideo dixit, quia ipsum gradientem describit. Haud illo segnior ibat] comparationi institutum accommodat unde summa laus Aeneæ pulchritudinis emergit: quam sequenti epiphonemate uehementer extollit. Tantum egregio decus enitet ore.] nisi mauis ἀνταπόδοσιν esse superioris: ut sit sensus, haud erat Aeneas Apolline deformior: nam ingens admodum ex ore eius uenustas elucebat: sed epiphonema magis probatur.

LAMB. Hort. Lætus.] Aetatem puerilem adiungit, ne publico gaudio qua ætas desit. Postremò ætatem grandiorem quoq; addit,

addit quorũ ducem Aeneam reliquis omnibus longè antecellentem facit. Qualis.] Amplificatio à collatione. Hæc autem eò spectat, ut formæ dignitatem in Aenea, ac plausum utriusq; gentis hyperbolicῶs subijciat. Volens speciem uiri humana non paulò augustiorem facere poëta, Apollini eum comparat, maximè ob habitum pharetræ choros in Delo instauranti, quem diuersæ gentes plausu & fauore prosequuntur. Hybernam.] Hybernum appellatur quicquid meridiem obtuetur: unde hybernare. & hyberna loca, in quibus milites stationes certis anni temporibus habent: hybernacula, loca ad hybernandum parata. Sunt qui uocem ab hiatu deducant. Asia, in qua Lycia est. aspicit meridiem: quare Lyciam uocat hybernam. Sunt qui Lyciam ita dictam contendant, à Lyco Pandionis, qui Solymos condiderit. A' Phaselide, intra complexum Tauri, ad extrema maris littora usque, Lycia se aperit, 60. clarissima oppida complexa quondam regio: sed Augusti temporibus, 36. tantum superfuere. Reliqua partim bellis, partim terræmotibus hausta perierunt. Lyciam ingreditur Taurus etiam: alicubi Massyciter, ut Cragus & Anticragus, ac Cadmus, quà spectat Laodiceam. Oram maritimam ordine claudunt, Callidæ, Chydæ, Caria, Dædala, Telmessus, & Patara. Vrbium tamen omnium clarissimæ fuerunt, Xanthus, Patara, Olympus, Pinara, Myra, & Tlos. Ex amnibus clarioribus è Crago, uel, ut alij, è Cadmo, Xanthus non procul à Pataris. Lymira è Massycite fusus, in mare inter Rhodum & Cyprum euagantur. E diuerso latere huius montis Lycus amnis, quem celebrem in illis regionibus. Liuius lib. 8. de bello Macedon. & Plin. Nilum uocat. Mæandro per Phrygiam & Lycaoniam lapsus miscetur. Lycia miraculum habet Vesuuio non dissimile. montem Chimæram, per noctes flagrantem. Modico inde interuallo oppid. Ephæstium simili miraculo celebratum est. Myra urbs nomen habet ab amne Myra. Cæterum Pataris celeberrimum Apollinis fuit delubrum, mortalium frequentia, ut Ephesi Dianæ templum: opibus & oraculi fide, ut Delphicum nobilitatum. Vnde Apollo Patareus ipse appellatur. Lyciam.] De Lycijs multa Herodotus in Clio. Antiqua tamen origine Lycij Cretenses fuere. Eam insulam initiò barbari tenuere. Postea discordia inter Sarpedonem & Minoem coorta, cum huius factio superaret, Sarpedon pulsus cum manu suorum in Asiam transmisit, & in Myliada se recepit. sic Lycia tum uocabatur. Et Solymi, Myliæ, Termilæ sub imperio Sarpedonis erant. Post aliquantum temporis Athenis uenit Lycus Pandionis in Myliada, urbe à fratre Aegeo exturbatus, hæsitq; apud Sarpedonem. Ab hoc Lyco postea tota ea regio Lyciæ appellationem sumpsit. Patara, ubi Apollini celeberrimum erat templum, Lyciam deserere fingitur: à parte totum. Et migrare, in Delum migrare, ubi uicissim senos menses oracula reddebat.

Xanthiq;.] Hunc amnem, quia non procul à Pataris mare intrat, deserere quoque dicitur.

Delum maternam.] quòd mater eius Latona illic habitarit, eumq; illic pepererit ac educarit.

Altaria.] In Delo nulla sacra fiebant sine musica & saltationibus. Chori puerorum tibijs ac citharis modulantium prodibant: quorum exercitatissimi saltabant. Horum carmina ὑπορχήματα dicebantur, à ratione saltandi. A Tria potissimum hymnorum genera erant: prosodion, hyporchema, & stasimon. Prosodion dicebatur, λιτανεία, id est, supplicatio, qua uictimam ad aram deducebant. Hyporchema, circa altaris circuitum cantabatur, igne hostiæ admoto. Stasimum canebatur, cum quiescerent. Iam circumeuntes aram, hunc è more seruabant ritum, à sinistris dextrorsum contrario cœli motu & errantium siderum: mox à dextris sinistrorsum, imitatione globi mundani uerterentur.

Fremunt.] in Apollinis sacris, ad eius aram hyporchemata, prosodia, & stasima modulantur.

Dryopes.] ad montem Parnassum, in Apollinis tutela. Alij gentem flagitiosam extitisse uolunt, quam Hercules aprum Erymanthium gestans, cum cibum ab ea postulasset, & impetratum non ferret, aliò transtulerit. Quare Strabo, eos in Asina urbe Peloponnesi habitasse postea tradit. Agathyrsi.] Scythica gens est, trux, habitansq; intra Hæmum, ab Agathyrso Herculis filio, uel à Thyrso Dionysij. Plinius his crines cæruleos tribuit: apud Polybium, Agathyrsa Siciliæ urbs est.

——Cretesq;, Dryopesq;: B

Polysyndeton, & diastole in cæsura.

Fremunt.] Metaphora, βρέμουσι. Pictiq; Agathyrsi.] Agathyrsi & Sauromatæ, flexum Mæotidis, quem Buges amnis secat, sparsim ambiunt. Et quia pro sedibus plaustra habent, ἁμαξόβιοι etiam dicuntur, παρὰ τὸ ἅμαξα καὶ βίος. Hodie Moscouitæ dicuntur. Ibi Essedones colunt, ingenijs & cultu ab Agathyrsis nonnihil diuersi. Hi parentum funera uictimis, festo solennique familiarum congressu celebrant. Corpora eorum laniata, cæsis pecorum uisceribus immixta epulando absumunt. Capita affabrè expoliunt, atque ea auro inclusa ornataq; pro poculis circumferunt. Atque hæc sunt Essedonum Scytharum extrema pietatis in parentes officia. Sed Agathyrsis mos est, ora & artus pingere, atque ut maiorum imaginibus excellunt, aut humilibus locis orti sunt, ita magis aut minus. Creduntur tamen sibi inuicem germani, quippe quibus communes sunt uxores, ipsi auro suprà quàm credi par est abundant. Nomen autem inuenere, quòd Dionysij & cultu & thyrsis oblectarentur. Author est Tzetzes, Chiliade 8. car. 222. Sed notis ijsdem, & quidem cæruleis pingebantur omnes, C ac figuris, ut alui non possent. Omnium primus Bacchus ex uictoria Indica reuersus, creditur eòs pinxisse. Tutelarum Apollinem habent diuum. Hi negabant Scythis auxilia aduersus Darium, & quidem nullam aliam ob caussam, quàm quòd ipsis ab illo nulla iniuria profecta esset. Sed Sarmatæ auri argentiq; usum in uniuersum ignorant, uerùm commercia rerum permutationibus inter se exercent. Sedibus in terram demersis, propter assiduæ hyemis inclementiam, toto corpore ita braccati sunt. ut nisi ora, qua parte uident, conspicua sint.

Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem.] Apollo in Cyntho Deli monte spaciatur: à quo Apollo Cynthius, & Diana Cynthia, & Cynthiades dictæ. Descriptio conf[illegible] ab habitu & dignitate personæ. Itaque per omnia Apolli[illegible]is, fuit immixtus uenatum iuit Aeneas. Ore.] εἶπον.

A

ARGVMENTVM.

Venationis descriptio tractatur: quam κατ' ὑποτύπωσιν ita bellè poëta depingit, ut ante oculos legentium fieri uideatur. subsequitur repentinus tempestatis fragor: Aeneas, & Dido alijs huc, illuc fugientibus, in speluncam (uti Iuno prædixerat) deueniunt, & coeunt. Signa quoque fiunt ex terra, ex aere, & ex Nymphis pessima: quæ connubij infelicissimum exitum portendunt.

Postquã altos uentum in montes, atq; inuia lustra,
Ecce feræ saxi deiectæ è uertice capræ
Decurrere iugis. alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atq; agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerãt, montesq; relinquũt.
At puer Ascanius medijs in uallibus acri
Gaudet equo, iamq; hos cursu, iam præterit illos,
Spumantemq; dari pecora inter inertia uotis
Optat aprũ, aut fuluum descendere mõte leonem.
Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit, insequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrij comites passim, & Troiana iuuentus,
Dardaniusq; nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiere, ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & Tellus & pronuba Iuno
*Dat signum: fulsere ignes, & conscius æther
Connubij, summoq; ulularunt uertice nymphæ.
Ille dies primus lethi, primusq; malorum
Caussa fuit: neq; enim specie, famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem,
Coniugium uocat, hoc prætexit nomine culpam.

*al. Dant.

NASC. Ecce feræ] *Quasi improuiso impetu.* Saxi deiectæ uertice capræ.] *præclarè atq; optimè singulis animantiũ generibus singula tribuit loca conuenientia: capreis saxa, ceruis campos patentes.* At puer Ascanius.] *Iulij Ascanij puerilem affectũ ostendit: ipsumq; obiter laudat ex animi magnitudine tanta, quantam puerilis ætas capere potest. nam quæ in maioribus natu interdum leuia esse uidentur, ea in pueris maxima iudicari, maximeq; commendari solent. de illis enim futuræ uirtutis spei quædam ingens præsentium factorum coniectura concipitur.* Spumantemq; dari.] *Locus hic de Salustio sumptus esse uidetur: qui Iugurtham scripsit adolescentem plurimi fecisse leonem, aliasq; feras se primum in uenatione ferire.* Votis optat.] *aut uehementer sibi dari aprum desiderat: aut desiderio uotum adiungit. Nam uenatores olim Apollini, & Dianæ uota facere, partemq; prædæ polliceri solebant. Xenophon in libello de Venatione, de uenatore ipso uerba faciens, sic ferè ait. ad hæc autem custos seruet retia oportet: ipse uerò acceptis canibus saltus indagine circuat:* καὶ εὐξάμενοι τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ Ἀρτέμιδι τῇ ἀγροτέρᾳ, μεταδοῦναι τῆς θήρας, *id est, & implorato Apollinis, & Dianæ uenatricis auxilio, ut ipsi quoque uenationis participes fiant, unam ex canibus soluat uestigandi peritissimam, si frigus fuerit, oriente sole: si calor, ante diem.* Interea magno.] *tempestatis descriptio est.* Speluncam Dido.] *sugillant Critici quidam posteriores Vergilium, utpote qui rem parum uerisimilem scribat, Didonem reginam cœli tempestate deterritam, nullo uel satellitum grege stipatam, ne una quidem ancillula associatam, sed cum solo Aenea, speluncam ingressum fuisse: qui si nutu, ac uoluntate Iunonis (uti superius poëta ostendit) id factum fuisse animaduertissent, fortasse cum tanto uiro remissius, clementiusq; egissent.* Quod si mihi obijcias poëtam probabilia semper sequi, & ab ijs, quæ ab opinione hominum abhorrent, abstinere debere: respondeo. *Necessarium quidem esse, ut poëmatis fabula ex rebus uerisimilibus, atque inter se cohærentibus constet, quemadmodum Aristoteles in Poët. tradidit, & nos iam antea docuimus. sed non omnia, quæ in poëmate tractantur, uerisimilia esse oportere: alioquin & Homerus ipse, ut omnes poëtæ tam Græci, quã Latini, à quibus præter fabulam, hoc est poëmatis argumentum, multa neque uera, neque uero similia scribuntur, procul dubio peccassent. uerũ hoc animaduertant studiosi, Aristotelem sentire, poëma in uniuersum probabile quidem esse oportere, hoc est argumentum, siue, ut ipse appellat, fabulam poëmatis, ex rebus probabilibus, atque inter se cohærentibus componi debere, non tamen damnare, quin alia quædam, quæ ipsi fabulæ adiunguntur, hoc est episodia, quæ cum augendi, tum etiam ornandi poëmatis gratia fieri solent, etsi parum credibilia sunt, induci queant. est ne quæso probabile Sysiphum apud inferos damnatum sursum, deorsum saxum uoluere? aut Tantalum sitientem, & in flumine usque ad os mersum, nec posse bibere? aut Iouem in aquilam, in taurum, in aliasq; formas conuersum pueros, puellasq; rapuisse? aut Aeneam ad inferos descendisse? aut Herculem ex inferis ad superos Cerberum reuocasse? hæc tamen omnia à poëtis scribuntur. quamobrem falso etiam, & absque iudicio à quibusdam reprehensus fuit Vergilius, quod naues Aeneæ in Nymphas conuerti fecerit. Sed his de rebus aliàs pluribus.*

B

C

Prima & tellus, & pronuba Iuno.] *Hic omnia ferè attinguntur, quæ in nuptijs uel obseruari, uel adhiberi solebant. de quibus interpretes, atque inprimis Seruius copiose pertractarunt. nostrum uerò aliud est institutum.* Vlularunt.] *ut in ijs nuptijs, quas mors secutura esset. nihil enim aliud quàm mortem ululatus ille portendebat. quod egregiè poëta ipse declarat, cum subdit.* Ille dies primus lethi.] *mouet commiserationem ex infelicitate, incommodisq; Didus: quæ in propemodum imminere uidebantur.* Neque enim specie, famaue mouetur] *Alia uis amoris recensetur: quæ in homines obliuionem honoris inducit, efficitq; ut nulla prorsus bonæ famæ, bonæq; existimationis ratio habeatur.* Coniugium uocat] *honesta caussa est. quæ obiectum (si quis forte obijciat) de coitu, optimè purgare potest. nam ubi semel dixerit, coniux mihi est Aeneas, statim omnis culpa tollitur.*

Postquam.] *A' collatione ad uenatum transit, narratq;* LAMB. Hort.

ratíq; accommodatè ipsi rei. Nam canum & uenatorum discurrentium strepitu exturbantur è latibulis suis feræ. Inuia.] sine uijs. Inuium propriè dicitur, per quod iri non potest: ut peruium, per quod itur. Lustra.] ferarum latibula. Festus exponit lamas lutosas quæ in syluis aprorum cubilia sint. Per translationem loca abdita & sordida, in quibus uentri & desidiæ inseruitur. Est & lustrum quinque annorum tempus, & idem quod lustratio. Vertice.] Metaphora ab homine ad montem. Saxi.] montis: tapinosis. Puluerulenta.] pulueribus conspersa. Glomerant.] colligunt se. à ceruorum gregatim pascentium natura, qui & in fuga, ubi casus eos coniungit, se conglomerare solent. A ceruinorum cornuum similitudine, dicuntur & cerui, sudes bicornes in cratibus extantes, quibus infrà in terra defixis uimina intexuntur. Et in ea quidem significatione accipiendum est in Bucolicis,

Atq; humiles habitare casas, & figere ceruos.

Ceruorum uiuacitas, ut coruorum & cornicum, à scriptoribus celebratur. His, remissis auribus, nihil surdius est: contrà, arrectis nihil auritius. Ceruis nihil fugacius. Hinc prouerbij uice iactatur, ἐλάφειος ἀνήρ, Ceruinus uir, de formidoloso, ac fugæ magis fidenti quàm uiribus. In uenatu, canum latratu ceruus accepto, pedibus salutem quærit, qua est pernicitate. Achilles apud Homerum imbelliam Agamemnoni uolens obijcere, καρδίην ἐλάφοιο, cor ceruinum illi exprobrat. Inter ἀδύνατα & præpostera celebratur & illud Theocriti, Ceruus canes trahit, τὼς κύνας ἄλαφος ἕλκοι. Consimile huic est in Pharmaceut.

Nunc & oues ultrò fugiat lupus.——

Puer.] Delectandi gratia puerilem ostentationem uiribus maiora conantem adiungit. Fuluum.] epitheton leonis: & fuluum aurum dicitur. Est autem hic color propriè ex rufo & uiridi mixtim factus, qualem in leonibus & auro uidere est. Monte.] de monte, subaudita præpositione. Interea.] Absoluitur protasis fabulæ, cum poëta per occasionem tempestatis in uenatu utrunque alteri coniungit. Nam is scopus planè est huius loci, ut mox hinc epitaseos & occasio & principium nascatur. Effecit Iuno, quod promisit se præstaturam. Et quia aëri præsidere existimatur, rectè in Didonis gratiam, per eam poëta tempestates concitari fingit, quo duces inter se per oblatam occasionem furtiuas nuptias celebrent.

Misceri.] turbari. Metaphora prouerbiali, miscere eleganter pro omnia perturbare usurpatur. Et cum adiunctis casibus, miscere mare cœlo, diuina humanis, sacra prophanis, & terram ignibus miscere. Murmure.] Metaphora tonitru & tempestatibus, μορμύρω, καὶ μορμυρίζω, ἐπὶ τῶν ὑδάτων, de aqua terræ illisa: uerbum fictitium. Cœlum, aerem dicit. De nimbo in primo docuimus. Venustè geminauit particulam copulatiuam Et. Tyrij.] Pœni. Dardaniusq;.] Ascanius: periphrasis. Amnes.] aquæ, hyperbole. Dux.] Aeneas. Speluncam.] Defectio, in speluncam. Dant signum.] prodigia edunt. Enumerat prodigia, quæ tanquam præiudicia sunt nuptiarum inauspicatarum. nam Ioue aut fulminante, aut tonitruante, nefas ducebatur aliquid inchoare. His duobus addit & tertium, ululatum Oreadum. Sed & priscis mos erat aquam & ignem habere in nuptijs. Conscius.] qui, perinde ut sol, omnia collustrat. Suidas ætherem propriè interpretatur, τὸν ἐν ὕψει αἰθέρα, τὸν ἐπάνω τοῦ ἀέρος καιόμενον ἐκ τοῦ ὕλης αἴθερα. Hoc loco pro aere usurpasse uidetur: & interdum pro cœlo, παρὰ τὸ αἴθω, ardeo. Pindarus, & ante eum Homerus, fœminino genere extulit, ἐρήμας δι' αἰθέρος. Cum totus igneus sit, nihil nutrit. Vlularunt.] ὀλολύζω: quod propriè de mulieribus, teste Suida, dicitur, κυρίως ἐπὶ γυναικῶν. Homerus, αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον. Et Vergilius: A

——Et fœmineo ululatu.

Nostri porrò grammatici interpretantur, lugubrem uocem edere. Hesychius ὀλολυγή, inquit, φωνὴ γυναικῶν, ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι, καὶ ὄρνεον τὸ παρὰ λίμναις γινόμενον. Item, ποιὰ φωνὴ λυπηρὰ ὀδύνην καρδίας ἀσήμῳ τινὶ φθόγγῳ παριστῶσα. ὀλολυγμὸς, ululatus, κλαυθμὸς, θρῆνος. ὀλολύγον ζωόφιον, γινόμενον ἐν ὕδασι, ὅμοιον ἐντέρῳ, καὶ τοὺς νωθεῖς οὕτως ἔλεγον: Ololygum animalculum est, quod in aquis nascitur, intestino adsimile: ignauos item solemus eo nomine appellare. Nymphæ.] Oreades, montium nymphæ. Vertice.] ab homine, ad montis summitatem. Nymphas, puellas uocant recens nuptas, Musas, & deas. Sunt & nymphæ formicæ alatæ, & uermes quibus alæ innascuntur. οἱ ἐν τοῖς τῶν μελισσῶν κυττάροις, οἱ δὲ καὶ ἀνὰ μέσον τῶν γυναικῶν αἱ νύμφαι, καὶ τῶν ῥόδων αἱ μεμυκυῖαι κάλυκες. Sed & capra illa Amalthea inter sidera à Ioue collocata, nympha appellatur, quæ & Musa à quibusdam dicitur, καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ γενείου καὶ τοῦ κάτω χείλους ἐν μέσῳ κοῖλον, καὶ ἡ τοῦ Διὸς μήτηρ καὶ πηγή. Hinc νυμφαγωγεῖν, nympham ducere: nymphagogus, qui alteri sponsam ex ædibus paternis adducit: ut parochus, qui unà cum sponso & sponsa in eodem uehiculo ut paranymphus uehitur. νυμφαῖον, ὄχθος ὁ πάρος, ὃν ὁ Ἀλφειὸς τὴν Ἀρκαδίαν τὰς λεγομένας γλυφὰς διέρχεται. Et in Ponto, Nymphæum est. Est & nymphæum, nympharum templum. Nympheutria, quæ unà cum sponsa à parentibus mittitur. nymphica lauacra, νυμφικὰ λουτρά, τὰ εἰς γάμους ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ κρήνης λαμβανόμενα, quæ ad nuptiarum usum de foro ex fonte sumebantur. Nymphæa domus, in qua nympha sit: & nymphicus mundus, ut Tyrius, Lydius, & Phrygius. Nymphius, amnis nomen. Denique qui ducit, aut quæ nubit, qui'ue liberis procreandis dat operam, nymphius & nympha dici potest. νυμφοκόμος, ἡ νυμφεύτρια, quæ nympham adornat. νυμφόληπτοι, οἱ κατεχόμενοι νύμφαις, μάντεις δέ εἰσι καὶ ἐνθουσιαστικοί, qui corripiuntur nymphis. Sunt autem hi uates, & afflati. νυμφοστόλος, idem qui nymphagogus. νυμφοπόνος, ἡ περὶ τὴν νύμφην πονουμένη, quæ circa sponsam occupatur: νυμφίου βίον ζῇς, Sponsi uitam uiuis, parœmia, de molli ac delicato. nam proci fimbris & folijs quibusdam ad nuptiarum usque diem coronati incedebant, ac delicatius nitidiusque colebantur, siue quòd molliores uideantur, nuptijs inhiantes. B C

Pronuba.] Gamelia. Dat signum.] Verecundè ipsorum congressum quatuor rerum elementa, infœlicem & infaustum testata ostendit. Ille dies.] Ecphonesis, ex caussis futuri exitus planè tragici collecta in flagitium reginæ. Specie, fama'ue mouetur.] Coniungit priuati negotij deformitatem cum fama publica, ut si illa minus, hæc saltem à flagitio illam absterrere debuisset. Sed amor pudorem exuit, neque honesti aut turpis discrimen dinoscit, ut est cæcus. Et facilè inuenit

prætextum,

A *praetextum, quo rem palliet.* Culpam.] *stupri consuetudinem, quam suprà uerecundè cum extenuatione facti, culpam ipsam appellauit: Huic uni forsan potui succumbere culpae.*

ARGVMENTVM.

Ita est profecto, uti scriptores memoriae tradiderunt, facta regum, maximorumque principum late conspicua esse, & quasi in alta pyramide constituta abscondi non posse. id quod egregiè poëta designat hoc Didonis exemplo: quae cum Aenea ammotis arbitris, speluncam ingressa, extemplò uagatur fama per omnes Libyae regiones: cuius quidem famae uim, potestatemque, nec non totius corporis figuram, generisque originem eleganti descriptione depingit. monstrum esse ait oculatum, & auritum (imò quod infinitos prope oculos, auresque habet) ea magnitudine, ut capite cœlum attingat, ea pedum, alarumque celeritate, ut huc, illuc, per cœlum, per terras momento temporis uolet: ea uigilantia, ut nunquàm somnum oculis capiat: ea sagacitate, ut quid in cœlo apud Deos, quid in toto terrarum orbe, cum apud reges, ac principes, tum etiam apud priuatos homines rerum geratur, acutissimè odoret. quamobrem uerò monstrum hoc horrendum genitum sit, hanc potissimum caussam poëta assignat: Quod terra propter gigantes filios sibi à Dijs interfectos ira, furoreque percita, hanc omnium filiorum extremam sibi genuit, quae Deorum in primis, hominumque etiam facta detegeret.

Extemplò Libyae magnas it fama per urbes:
Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uiresque acquirit eundo.
Parua metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens ira irritata deorum,
Extremã (ut perhibent) Cœo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis.
Monstrũ horrẽdum, ingens, cui quot sunt corpore plumae,
Tot uigiles oculi subter (mirabile dictu)
Tot linguae, totidem ora sonant, tot surrigit aures.
Nocte uolat cœli medio, terraeque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti prauique tenax, quàm nuncia ueri.

NASC. Extemplò] *non poterat fieri, quin tãtum reginae facinus è uestigio uulgaretur. ingens*
B *enim haec illi erat infamia, quamobrem putant nonnulli poëtam impropriè locutum, famamque pro infamia posuisse: quod ideo, aiũt, facile est cognoscere, quod ingens reginae subsecuta est infamia.* Fama, malum.] *paulò antè à me dictum est, digressiones: quae ab Aristotele episodia uocantur, tum augendi, tum maximè ornandi, illustrandique gratia à poëtis fieri. nam si simplici quadam ratione poëta scripsisset, famam incaluisse, aut per Libyae regiones rumorem permanasse, reginam cum Aenea Troiano in spelunca rem habuisse, frigida admodum profectò, atque sicca extitisset oratio. ne igitur poëma suo hac in re praecipuò lumine careret, hanc elegantem famae descriptionem apposuit. tunc enim ornandae orationis cura (ut*
C *inquit Aristoteles in Poët.) praecipuè suscipienda est epico poëtae, cum res languentes, exilesque sibi propositas esse animaduertit. ita ergo hoc monstrum effingit poëta eminentiss. ut in eo describendo nullam ipsius monstri proprietatem omittat. existimauit Seruius in hac famae descriptione inclusam esse quoque illius definitionem. est enim definitio, quae uim, siue, ut Aristoteles ait, οὐσίαν, hoc est, substantiam totius rei breuiter explicat. ut homo est animal rationale, rhetorica est benedicendi scientia. itaque cum ait poëta, fama malum est, quo non uelocius ullum. in ui eum Seruio uidetur rei substantiam designare. mihi uerò simplex descriptio uidetur: nam & si latius sese diffundit definitione descriptio, uariasque rei describendae circumstantias, accidentiaque complectitur, uim tamen rei interdum, atque substantiam una continet, ut hoc in loco. nam dicere famam esse malum, quo nullum aliud est uelocius, magisque mobile, quod innumerabiles penè oculos, auresque habet, quod perpetuò uigilat. quod cœlum capite attingit, aliaque, quae in contextu referuntur. perinde mihi uidetur, ac si dicas, hominem esse animal capite erecto, cui brachia ex humeris defluunt, quod loquitur, multarumque disciplinarum est capax, & similia. quidem dicendi modus simplex descriptio doctis iudicatur: etsi genus illud complectitur, animal, quod definitionis totã ferè uim habet: nam omnis uera definitio ex genere, atque differentia struitur.* Quo non aliud uelocius ullum.] *famae circumstantias ingreditur: primumque illius uelocitatem extollit, augetque summa comparatione: sic eam appellare uidetur Quintilianus: qua bis, ac saepius utitur poëta tum ad laudem, tum etiam ad uituperationem. ad laudem quidem, ut in primo Aeneid. de Aenea:*

—Quo iustior alter »
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis. »

Et in sexto de Miseno:

—Quo non praestantior alter »
Aere ciere uiros, Martemque accendere cantu. »

Ad uituperationem uerò, ut in 3. Aeneid. de Harpyis:

Tristius haud illis monstrum, nec saeuior ulla »
Pestis, & ira Deum Stygijs sese extulit undis. »

Viresque acquirit eundo.] *commendat à contrario: nam cum omnia labore fatigentur, atque decrescant, haec sola crescere, uiresque augere uidetur. nam dat ei incrementum, ut Fab. ait, credulitas. uel idcirco hoc dictum est, quia fama res semper auget. ac maiora quàm sunt, facere solet.* Parua metu primo, mox sese attollit in auras, Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.] *Ij duo uersus Homeri sunt ex 4. Iliad. sed cum ille de contentione loquatur, eos hic noster famae accommodauit. itaque non defuerunt, qui hoc à Marone incongruè factum fuisse dicerent, quibus egregiè respondit Pontanus multi, atque celebrati nominis auctor, in dialogo, qui Antonius inscribitur. Sed uideamus quid dicat Hom. quo res melius agi, ac discuti possit. sic enim ait:*

ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα »
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. »

Vti ergo Homerus à paruo contentionem ait incipere, deinde ad cœlum usq; succrescere, sic quoq; Maro de fama. Sed incongruè, inquit Macrobius, & caussam assignat, quia paria non sunt famæ, & contentionis argumenta: nam contentio etiamsi ad mutuas, inquit, uastationes, ac bella processerit, adhuc contentio est, manetq; ipsa, quæ creuit. fama uerò cũ in immensum prodijt, fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. præterea Maronem Homericam illam hyperbolem æquare non potuisse. ille enim cœlum dixit, hîc auras, & nubila. quibus argumentis, pluribus, uti iam dictum est, respondet Pontanus. ipse uerò alijs quoq; additis rationibus, paucioribus absoluam. Quod ait Macrobius, famæ, & contentionis argumenta non esse paria, eamq;, ut in immensum prodijt, famam esse desinere, ac rei cognitæ notionem esse, non uidetur quid sit fama intelligere, uel si intelligat, quid de fama senserint antiqui scriptores, non legisse, aut illis, quantum sat erat, fidei non adhibuisse. Nam Liuius, Sallustius, Cicero, alijq; probatiss. scriptores aliter, atq; Macrobius, sentiunt: qui strenuissimorum imperatorum famam, licet eorum facta notissima, atq; præclarissima fuerint, nulla uetustate deleri posse dixerunt. sed non'ne Ouidius ait?

» Famaq; post cineres maior uenit.

» Et Vergilius in septimo de Caieta nutrice Aeneæ:

Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix,

» Aeternam moriens famam Caieta dedisti.

Ergo quæ præsertim ad summum uenit fama, immortalis est, quod si immortalis, igitur nunquàm esse desinit, quod falsò affirmat Macrobius. Quod uerò ait Maronem diuinam illam Homeri hyperbolem assequi non potuisse (nam ille contentionem in cœlum, hic autem famam inter nubila caput abscondere dixit) non dissimili errore iudicij labitur. nam paucis mutatis scribere potuisset.

» ——& caput inter sidera condit.

Sed auctoris rumorum, qui ferè incertus est: & famæ ipsius rationem habendam duxit: quæ sæpenumero incerta pro certis euulgare, ac uera falsis imiscere, & facta, atque infecta nunciare solet: ideo caput eius condit intra nubila, cum reliquum corpus uideri dicat. itaq; & magnitudinem eius ostendit, cum attollit eam in auras, & uersari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit. adde illud etiam, nubila non cœlum dixisse, quia ad nubes usq; peruenire à terra clamor potest. Quamobrem liquido perspici potest Maronem non incongruè, ut impudenter Macrobius asserit, sed aptè, & ingeniosè, magnoq; iudicio locutum fuisse, & quæ à Græco homine sumpserat (quod Latinorum, Maronis præsertim proprium est) meliora fecisse. itaq; & uocem illam metu, addidit, rei ualde appositam, quæ in Homeri uersibus non habetur. sed ὀλιγη μὲν πρῶτα, tantum dixit ille, id est, parua quidem primum. Illam terra parens.] caussam assignat, cur fama genita sit: quam etiam deturpat à genere, cum eam Gigantum sororem esse dicat. Extremam.] quocunq; modo exposueris, uituperatio est. nam aut post Gigantes ultimam dicit, quasi, ut aiunt interpretes, ad Deorum ultionem natam: aut pessimam intelligit: Nam qui multorum extremus nascitur, is, ut physici dicunt, futilis est, atq; omnium pessimus. Pedibus celerem, & pernicibus alis.] duplici epitheto famæ celeritatem extollit. existimat Seruius inuersa esse epitheta, ut quod alis congruit, pedibus datum sit, & è contrario, attamen Plautus in Milit. glor. dixit pernix sum manibus, cum pernix pedum epitheton proprium esse uideatur. Monstrum horrendum, ingens.] figuram corporis famæ deliniat per effictionem. nec absq; ratione tria hæc famæ tribuisse uidetur: ut sit monstrum, & horrendum monstrum, & ingens monstrum. nam primò ob id monstrum appellari uidetur, quod nulla ui unquam superari potest. imò ut quisq; maximè eam conatur opprimere, ita maxime sese attollit, maiorq; fit, quod omnino monstri persimile est. horrendum monstrum est, quia cum magna quadam & inopinata nobis annunciantur, si bona sunt, stupescimus, sin tristia, horrore perfundimur. ingens uerò, quia paulò antè dixerat. Et caput inter nubila condit cuius rei ratio iam antea assignata est. Cui quot sunt corpore plumæ.] hoc fictũ est, ut intelligatur, unumquenq; de re aliqua sermonem habentem pennam unam addere famæ itaq; fit, ut ex multis, cóm multæ. Sint auium pennam, non ex paucis fama conficiatur. Tot uigiles oculi subter.] quia non, nisi uocibus hominum uigilum personat fama. Tot linguæ, totidem ora sonant.] hinc propterea est, quod dixerat. A

Et uires acquirit eundo.

quæ omnia ad rem exaggerandam faciunt. Tot subrigit aures.] ut attentè audiat, quæ in uulgus proferre uelit. Nocte uolat.] elegans, appositumq; figmentum. nam quanto aliquid occultius est, tantò maiore studio peruestigari solet. Terræq; per umbram.] uera noctis definitio est. Nec dulci declinat lumina somno.] ex Catullo locus sumptus uidetur. sensus uerò est. fama non quiescit unquam donec rem ubiq; gentium euulgauerit. quod ubi factum est, quiescit quidem, sed nõ dormit, propterea subdit. Luce sedet custos.] speculatur, si quæ alia sese offerunt euulganda. nam ubi res omnibus manifesta est. fama quiescit quidem, non tamen ociatur, sed alia obseruat, quæ in diem, & horam emergunt. at quibus in locis speculatur? subdit poeta. Aut summi culmine tecti.] in ædibus nobilium. Turribus aut altis.] aulos magnorum principum designat. Et magnas territat urbes.] magnos populos. sed lege quid de fama scribat Ouidius lib. metamorph. 12. Tam facti, prauiq; tenax, quàm nuntia ueri.] quæcunq; sparserit seu uera, seu falsa, perseuerant. ideo tenacem appellat. B

Extemplò.] Vertit narrationem, per transitionem ad ea quæ statim flagitium admissum sunt secuta, & uulgo sequi solent. inde digreditur à cœpto narrationis cursu in elegantissimam εἰδωλοποιΐαν famæ. Fama.] Didonem duci Troiano, extero homini, ac patria profugo nupsisse. Magnas.] in magnis urbibus citiùs rumores sparguntur, & crebiores, ob hominum frequentiam, ultrò citroq; commeantium, quàm in obscuris humilibusq; oppidulis. Fama.] εἰδωλοποιΐα famæ, quam eandem uult esse, quæ apud Homerum ὄσσα sit. Sparguntur sæpenumero rumores, quasi diuinitùs incertis authoribus, qui uoluntates hominum diuersas & animos commoueant, eoq; flectant, quò inclinentur, quodq; maximè suspicentur. Describit autem famam diductione totius in partes, à qualitate, forma, quantitate, officio proprio, & effectis, ut singulis amplificandis insurgat, nusquam ab eius natura discedẽs. Poetis autem familiariter peculiare est, ijs rebus quæ mortalibus usuuenire solent, ut πάθεσι, quædam corpora affingere, quibus illarum naturas ad uiuam ceu imaginem exprimant: ut hoc loco, Famæ εἰδωλοποιΐα. In sexto, eorum malorum species, quæ hominibus perniciosæ sunt, in uestibulo inferorum collocantur. Huius generis sunt & apud

LAMB. Hort. C

A apud Homerum, ἔρις, ἄτη, λιταὶ, ὄσσα, ὄνειρος, & similia. Apud Ouidium sunt id genus non pauca, in quibus affectuum, passionum, perturbationumq́ naturas, effectus, & caussas dispicimus. Malum.] *Appositio. Fama descriptio uim obtinet, & locum definitionis. Fama est malorum propè maximum, quod sua mobilitate paulatim latius atq; latius serpendo, uires sibi comparat. Primùm totum monstrum summatim complectitur, cum malum fingis uelocissimum. Id enim indicat, cum dicit, diuagando Famæ uires sensim augeri.* Parua.] *A' quantitate. nam quamdiu inter paucissimos hæret, parua est, & uehementer tenuis. Vbi uerò in personat, ut incommodis fieri solet, spargi occœperit, paulatim in immensum crescit. Hanc prodigiosam magnitudinem egregiè amplificat, cum terram pedibus, capite cœlum pulsare dicat. Effecti autem hi uersus sunt, ad descriptionem Eridit Homericæ Iliad. 4.*

ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Hanc imitationem reprehendit quidam apud Macrob. Neq; enim, inquit, æqua sunt argumenta Contentionis & Famæ: quia Contentio, etsi usq; ad mutuas uastationes &
B *bella processerit, adhuc contentio est, & manet ipsa quæ creuit. Fama uerò, cum in immensum prodit, fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. Quis enim famam uocet, cum res aliqua à terra in cœlum nota sit? Deinde, nec ipsam hyperbolen potuit æquare. Ille cœlum dixit, hic auras & nubila. Hæc ille. At Pontanus contrà, poëtam ab eius dente uendicat. Nesciebat, inquit, puto Grammatice uersus facere. qui non uideris tribus tantum syllabis potuisse hyperbolen æquare, & Caput inter sidera condit, dicere. O' crassum & supinum ingenium. Atqui noluit Vergilius intra sidera dicere. nam cum intelligeret Famam plura sæpe, quæ certa non essent, diuulgare, ac uera falsis miscere, & facta atq; infecta nunciare, caput eius condit intra nubila, cum cæterum corpus uideri dicat. Itaq; & magnitudinem eius ostendit, cum attollit eam in auras: & uersari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit, & quòd multa secum ferret, quæ non statim cernerentur, uera'ne an falsa essent, intra nubila caput abscondit. Etenim cum oculis nostris offusa nubes est, ueras cernere rerum species nequimus. Vnde ipse alibi, nubem, quæ mortales hebetaret sensus, caligaretq́ oculos,*
C *circumeripit. Agnoscitis singularem Maronis prudentiam, Grammaticis nòn modò non perspectam, sed ne quidem nisi maximis poëtis perspectabilem. Non sunt, inquit, æqua famæ contentionisq́ argumenta. Detur ignorantia hominis, non esse paria. Sed tu mihi uideris bone Macrobi, fama quid sit, non intelligere: qui dicas, eam, postquam in immensum prodijt, famam esse desinere, ac rei cognitæ notionem esse. Quod si sit, passim Liuium, Sallustium, Ciceronem, & rerum scriptores alios errare inuenimus: nec permissum nobis erit dicere, Fama prælij ad Cannas facti adhuc manet: Rerum à Pop. Rom. gestarum fama perpetua erit: nec, Atheniensium res gestæ minores aliquando fuere, quàm fama feruntur: nec, famæ consulendum est. Atqui scriptores famæ potissimum student. Et Cæsar Alexanderq́ plura famæ gratia fecisse uidentur. Nec temerè Alexander dicebat, fama bella constare. Aliud est igitur fama, quàm tu grammatice putas: nec fama esse desinit, cùm in immensum creuit, efficiturq́ cognitæ rei notio, ut tu ipse garris. nam & Ciceronem consulem planè fuisse scimus, tamen famam consulatus eius dicimus magnam adhuc esse. Et, Annibalem in Africa superatum fuisse à Scipione notissimum est; tamen famam eius uictoriæ extare dicimus. Cæsarem maximas res gessisse, etiam muliereulis cognitum est: num propterea minus dicimus, rerum à Pompeio & Cæsare gestarum famam maiorem esse? aut Alexandri famam nulla posse uetustate oblitterari, licet eius facta sint cognitissima? Et quod ab occasu solis ad ortum usq; Herculis labores sint, famam præterea laborum Herculis dicere non licebit? Desine igitur oblatrare catelle: & fama quid sit, & quot etiam dicatur modis, disce. nam & uetustissimarum rerum celebritas fama dicitur: & quæ nunc etiam à Turcarum geruntur rege, fama per orbem feruntur. Et Theodorus Græcus, qui nuper diem obijt, magnam ingenij sui famam posteris reliquit. Et qui nunc scribundis annalibus dant operam, famæ suæ, illorumq́ de quibus scribunt, consulunt: & fama est, gentes quasdam uagantes, atq; incertis sedibus uitam agere: &, nescio cur pecuniæ magis quàm famæ seruiendum sit. ac si quibus alijs modis, fama inter loquendum scribendumq́ usuuenit. Hæc Pontanus.* Quoniam autem tam de ueris, quàm de fictis fama circumfertur, alia fama alia maior & constantior est; quantumuis res fama innotescat apud omnes mortales, nihilominus fama dicitur. Hinc illud Plinianum: Magna Isæum fama præcesserat, maior inuentus est. Neq; uerò quis illud propriè famam dixerit, quod paucissimi norunt, puta duo, tres, quatuor'ue: sed quod passim & apud omnes iactatur, adeoq́ omnibus in ore est nec id quod cernitur, sed narrando accipitur solum, famæ appellatione censetur. Illam.] *A' parentibus. Humiles enim & obscuros eius natales coarguit. Terræ filij prouerbiali figura dicuntur, homines obscuri, & nullis humanis parentibus. sed quasi è terra nati. Veteres, gigantes Terræ filios existimarunt, quòd eorum parentes ignoti incertiq́ essent: quamobrem Famam Gigantum sororem fingit. Terra communis omnium parens est, ex qua ueteres historiæ primitus mortales natos prodiderunt. Terræ filios, modò terræ progeniem, modò fratereulos Gigantum, modò Tellure satos, poëtæ uocant. Itaq; Famam Tellure satam, id est, obscuris parentibus prognatam dicit, quod rumores ab humilibus ijsq; incertis ferè nascantur, neque temerè authores inueniant, undè primùm sint orti, ut è terra prodijsse possit planè uideri. Contrà, Cœli filios dixerunt, qui subitò apparentes, ac quasi è cœlo lapsi, ob raras uirtutes mortalibus admirationi sunt.* Ira irritata.] *Terra prouocata ira numinis, Famam pestem quandam hominibus perniciosam progenuit. Vltimam, γηγενῶν fortassis: quòd Gigantes cœlum expugnare adorti, iuxta fabulas, primi famam & nomina celebria ex impijs facinoribus apud posteros quæsiuere. Proin ultimam dixit, ut perniciosissimam ac deterrimam.* Cœo.] *Ex his duobus reliquos omnes intelligit. Hunc Cœum Latonæ patrem fuisse fabulantur. Telluris & Titani filium, ἀπὸ τοῦ κοεῖν, ὃ ἐστι νοεῖν καὶ συνιέναι, ὥσπερ ὁ συνετὸς, à sapiendo & intelligendo dictus, quippe ipse prudens.* Enceladoq;.] *De hoc in tertio dictum est.* Pedibus.] *A' pedum uelocitate, ac uolatus. Nam fama nihil non propagando exaggerat, deprauatq́, sua uelocitate.* Monstrum.] *complectitur Laconicè totum monstrum, quod in partes suas partitur.* Plumæ.] *Quo uigilantiam famæ ac loquacitatem amplificet, collationem à plumis, quibus tecta uestitaq́ fingitur, hyperbolicam ducit,* Tot linguæ.] *Hyperbole.*

nam à diuersis fama inuulgatur. Surrigit.] erigit aures audientium, ad narrata à diuersis, & quidem locis & temporibus diuersis. Nocte.] A' circumstancia temporis ac loci: noctes & dies inuulgat. Luci propagatur per urbes, noctu ἀεροφοιτεῖ. Valerius Flaccus libro secundo Argonaut. ad Homericæ ὄσσης descriptionem, hanc Famæ ἐιδωλοποιΐαν grauissimè imitatus est paucis uerbis:

Cum dea se pieio per sudum turbida nimbo
Præcipitat, famamq; uagam uestigat in umbra:
Quàm pater omnipotens, digna atq; indigna canentem, A
Spargentemq; metus, placidis regionibus arcet
Aetheris: illa fremens habitat sub nubibus imis.
Non erebi, non diua poli terrasq; fatigat,
Quà datur, audentem primi spernuntq; fouentq;
Mox omneis agit, & motis quatit oppida linguis.

Tam ficti.] Exclamatio in uanitatem famæ, falsi tenacioris, quàm ueri. Nunquam rumor rei detrahit quidem, sed semper affingit aliquid, ut ad postremum per omnia uanus sit.

ARGVMENTVM.

Aenea, & Didone in speluncam ingressis, uariam, multiplicemq; de illis famam dissipatam esse, protinusq; ad aures Iarbæ regis uenisse, ac illius animum amore perculsum, uehementer commouisse docet. cuius etiam regis genus, religionemq; describit: qui cum eius filius esset, haberiq; uellet, Ioui Ammoni templa centum cum igne peruigili, aras centum dicauit. Sed rumore illo, & Zelotypia ductus, Didonem, quã perditè amabat, Aeneæ nupsisse, in illam, in Aeneamq; ipsum demens obloqui, ac debacchari cœpit.

NASC.

Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens: & pariter facta, atq; infecta canebat.
Venisse Aeneam Troiano à sanguine cretum,
Cui se pulchra uiro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter se luxu quàm longa fouere
Regnorum immemores, turpiq; cupidine captos.
Hæc passim dea fœda uirûm * diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditq; animum dictis, atq; aggerat iras.
Hic Hãmone satus, rapta Garamantide nympha,
Templa Ioui centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, uigilemq; sacrauerat ignem,
Excubias diuûm æternas, pecudumq; cruore
Pinguè solum & uarijs florentia limina sertis.
Isq; amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras media inter numina diuûm,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.

*al. diffudit

Hæc tum.] Redit ad rem: quam modico interuallo dimiserat, ut famam describeret. Multiplici sermone] quia non idem semper eadem de re nuntiari, referriq;. sed quod exiguum est, sæpenumero augeri, maiusq; fieri solet. quamobrem et hoc sensu illuc accipi potest, quod paulò antè dictum est:

» —— & uires acquirit eundo.

Gaudens.] lætitia fingitur in fama, quia homines nouis rebus maximè delectantur: maximamq; ex illis iucunditatem capiunt. Venisse Aeneam.] hic obseruanda est poëtæ dexteritas atq; prudentia, qui si recta uti oratione uoluisset, famam introducere oportuisset, quæ Iarbam alloqueretur: quamobrem melius id per speciem illam prosopopeiæ fieri posse uidit, qua sermo attribuitur uulgò. tale illud est ex 2. Aeneid.

» Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Cui se pulchra uiro dignetur iungere Dido.] Singula penè uerba ἔμφασιν habent. cui exotico, & peregrino; Pulchra Dido, quæ ob nimiam pulchritudinem, cui uellet, maximo principi, atq; regi Afro iungi potuisset: nisi mauis εἰρωνείαν esse, quasi non ad famam, sed ad mores id referendum sit. ita Cic. Tusc. 1. Proximo hoc, inquit, pulchro Critiæ: qui fuerat in eum teterrimus dignetur, tanquàm superior: quæ generis nobilitate Aeneam post se longo interuallo relinquat. Nunc hyemem inter se luxu quàm longa fouere.] id est ducere hyemem luxu, quàm longa est hyems. uerborum circuitu, quam Græci περίφρασιν uocant, obscænitatem euitauit. nam præter cæteras uoluptates concubitum quoque intelligit: propterea sequitur:

» ——turpiq; cupidine captos.

Hanc uerò formam, figuramq; dicendi, HYEMEMq; longa, iterum à Vergilio factam, Seruius interpres ob-

seruauit. Regnorum immemores.] Hoc facit luxus, ut rerum omnium, nostriq; etiam obliuiscamur. B Hæc passim Dea fœda.] Homerum imitatur: qui cõpluribus locis ὄσσαν suam inducit, & Deam appellat. Protinus ad regem] Rectè ad aures Iarbæ famam primum uenisse scribitur, non solum quia Libyæ rex est, uerumetiam quia cum procus fuisset, Didonemq; ducere uxorem uoluisset, ab ea turpiter repulsus fuit. Hic Ammone satus.] Paululum à re digreditur, & Iarbæ genus, religionemq; describit. uideto interpretes, quid de illo dicant. Templum Ioui centum.] Munus extollit à numero, & à magnitudine. centum Ioui struxit immania templa, arasq; centum posuit. Vigilemq; sacrauerat ignem.] Amplificat à circumstantijs. nam templa illa eò etiam diuiniora, augustioraq; erant, quòd in illis peruigil ignis seruabatur, sicut Romæ in templo Deæ Vestæ: ad quod fortasse allusit. quanquàm non apud Romanos tantum ignis perpetuus seruabatur, sed Athenis quoque in Prytanæo: apud Persas, Aegyptios. item apud Cappadoces, ubi eum Magi, sicuti Romæ Vestales uirgines, summa ueneratione custodiebant. C Strabo libro decimoquinto. Argis quoque in templo Apollinis seruabatur ignis: qui in agrum Argiuum cœlitus decidisse ferebatur. Pecudumq; cruore.] Altera circumstantia est à sacrificijs, quorum ibi ingens multitudo fiebat. Et uarijs florentia limina sertis.] Ab ornatu, & cultu commendatio. obseruaui apud antiquos poëtas, cùm sacrificiorum, quæ in templis celebrantur, mentio fit, interdum quoq; sertorum, & ornatus mentionem fieri. Vergil. in 1. Aeneid.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesq; reuisit »
Læta suas: ubi templum illi, centumq; Sabæo »

A *Ture calent aræ, sertisq́ue recentibus halant.*
Et in tertio Aeneid.

» *Sacra Dionææ matri. Diuisq́ue ferebam*
» *Auspicibus cœptorum operum, superoq́ue nitentem*
» *Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.*
» *Fortè fuit iuxta tumulus: quo cornea summo*
» *Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.*
» *Accessi, uiridemq́ue ab humo conuellere syluam*
» *Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras.*

quibus rebus solennis, ac festus dies designatur. Rumore accensus amaro.] *Perinde dixit rumorem amarum, id est acerbum, atque hostis amarus, & amaræ mulieres Latinè dici solent. Verg. in 10. Aeneid.*

Hostis amare quid increpitas?

Et Terent. in Hecyra. amaræ mulieres sunt, non facilè hæc ferunt. Media inter numina diuûm.] *uel inter simulachra Deorum, cum ante aras oraret: uel, ut Seruio adlubescit, quasi Dijs testibus.* Manibus supinis.] *de more precantium. nam qui preces effundebant, manus attollebant. hinc illud est ex 1. Aeneid.*

» *——& duplices tendens ad sydera palmas,*
» *Talia uoce refert.*

B *Et in tertio Aeneid.*

» *Corripio è stratis corpus, tendoq́ue supinas*
» *Ad cœlum cum uoce manus, & munera libo*
» *Intemerata focis.* *Item alibi sæpius.*

LAMB. Hort. Hæc tum.] *Clausula idolopœiæ, qua summatim enarrat ea, quæ tum per Libyam de Didone & Aenea sparsit fama, quorum partim uera, partim falsa fuerunt.* Facta atque infecta.] *Prouerbialis species.* Venisse.] *Vera illa, si poëtæ fidem sequamur. Aptè gaudentem famam uera falsis miscuisse narrat. nam rumores cum plausu quodam serpunt, & narrando, ut homines sunt, alijs atque alijs fucis pinguntur: & quæ uerisimilia alia post alia adduntur, pro ueris ab alijs inde referuntur.* Hyemem.] *Infectum hoc & uanum, nondum totam hyemem per luxum perdiderant.* Quàm longa.] *Enallage partium, nomen positum pro aduerbio, & heterosis speciei, positiuum pro superlatiuo, quàm longissimè.* Immemores.] *Verum hoc. nam uterque regni sui oblitus, luxui & uoluptati uacabat. Aeneas Italiam, Dido regnum Carthaginense eiusq́ue gubernationem neglexit.* Hæc passim.]

C *Clausula, qua reddit, memorata esse ea ipsa, quæ fama per Libyam inuulgauit.* Dea.] *Cum poëta Famam deam uocat, cum Homero sentit, qui non uno loco τὴν ὄσσαν, quæ eadem cum Fama existimatur, inducit: ut Iliad. secundo,* ——μετὰ δέ σφισιν ὄσσα δεδήει. *Itaque omnibus cauendum modis est, ne per temeritatem in infamiam aliquam perueniamus, ne uulgi fabula fiamus. Monet id satis prouerbium: Non temerè esse quod uulgo dictitant. Cui consentit illud Hesiodi· πάντες ᾄδουσι. Quamobrem rectè idem monet, omnibus modis cauendos esse, euitandosq́ue sinistros hominum rumores.*

——δεινὴν δὲ βροτῶν ὑπαλεύεο φήμην.
φήμη γάρ τε κακὴ πέλεται, κούφη μὲν ἀεῖραι
ῥεῖα μάλ᾽, ἀργαλέη δὲ φέρειν, χαλεπὴ δ᾽ ἀποθέσθαι.

Rumores hominum cures uitare molestos:
Fama malum est, oritur surgitq́ue facillima, uerùm
Difficile hanc perferre, graue est sedare coortam.

φήμη δ᾽ οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
λαοὶ φημίξουσι, θεός νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτή.

Hos uersus ita uertit D. Erasmus:

Nam non ulla quidem prorsum perit irrita fama,
Per populos quæcunque uolat, quia numen & ipsa est.

Itaque duorum poëtarum principum authoritatem sequutus Maro, nunc famam deam fœdam uocat, quam paulò antè Monstrum horrendum ingens dixit. Proinde omnes huius parœmiæ meminisse conuenit, non planè falsum uideri id quod omnibus in ore est. Nam rumor haud temerè potest extingui, qui semel in uulgum dimanauit.

Virûm.] *pro uirorum: syncope.* Ostendit in uniuersum famæ naturam: transit inde ad personæ Iarbæ descriptionem, ad quem rumor statim dimânarit. Huius in primis referebat, uel quòd Dido ab eo partem soli dolo emptitasset uel quòd per eam tempestatem, cum facilè inter Libyæ reges opulentissimus foret, ab expetitis Reginæ nuptijs repudiatus esset. Est autem hæc occasio ad epitasin tragœdiæ, unde paulò pòst magni motus concitabuntur.* Protinus.] *porrò tenus, & longius hinc ad Iarbam proserpit rumor, Didonem, contemptis Africæ nobilissimis heroibus, externum Troianum Aeneam in regnum recepisse, atque illi firmasse fidem. Poëta in idolopœia persistit, cum famam cursum suum, quod animantis est, eò torsisse dicat: illius celeritatem indicans, ut non tardè, sed statim ad eum peruenisse coarguatur.* Iarbam.] *Iouis filium ex Garamantide, filia Garamantis regis, quam ad flumen Bragadam compressu suo grauidam fecerat.* Hammone.] *A' dignitate parentum. Iupiter Hammon nomen habet à sabulosa terra, in qua inuentus putatur: ἄμμος, arena. Pausaniæ uerò à nomine pastoris, à quo illi primùm est simulacrum erectum. In Cyrenaica prouincia apud Nasamonas fuit Hammonis Iouis oraculum celebre toto orbe, ob fidem inclitam. A' Mareotide, qui ultimus littorum tractus est, quem Alexandria & Aegyptus excipiunt, quatriduo per desertum sabulosum & aquarum usu destitutum eò peruenitur. Erat ibi templum Hammonis, syluarum fontiumq́ue amœnitate & cœli clementia ita celebre, ut Alexander Macedo loci fama motus, per maximas itinerum difficultates illò penetrare non dubitarit. Rupes ibi erat Austro consecrata, quæ cum humanis manibus attingeretur, ille immodicè exurgebat, sæuiebatq́ue agendis arenis, perinde ut mare fluctibus. Fons ostendebatur minimè fabulosus, qui Solis dictus fuit, qui nocte media feruebat, inde paulatim tepescens luce frigebat, ut quo sol ascenderet magis, hoc magis ac magis frigeret, & meridie rigeret ceu gelu constrictus. Inde tepebat rursum: & circa noctis principiũ calidus, media feruebat. Miraculi huius diligens scriptor est Curtius lib. 4. rerum Alexandri. Facit huius mentionem item D. Augustinus lib. 21. cap. 5. de Ciuit. Dei. Circa has sedes ulterius habitant hæ gentes: Nasamones, Hasbytæ, & Macæ. Sed sedes ipsius dei inter uastas solitudines, undique ambientibus ramis, adeoq́ue sole uix in densam umbram cadente, contecta fuit. Fontes frequentes dulcibus aquis manantes passim alunt syluas. Cœli temperies perpetua est, uerno tempori maximè similis. Accolunt ad ortum Troglodytæ, proximi Aethiopiæ: ad occidentem alij Aethiopes, quos Symnos uocant. Septentrionales Hammonijs sunt Nasamones, Syrtica gens nauigiorum spolijs quæstuosa, & littora obsidens. Hammonij, nemoris suprà memorati incolæ, tuguriis sparsim habitant. Medium nemus arx ipsis est, triplici muro cincta. Prima munitio ueterem regiã tyrannorum ac dynastarum inclusam habebat: proxima coniuges, pellices & liberos affinesq́ue, ubi quoque ipsius dei oraculũ erat.*

Vltima munitio satellitum armigerorumq́; erat. In alio nemore prodigiosus ille fons uisebatur. Caeterùm multorum testimonio confirmatur, ipsum deum κεραηφόρον, hoc est, cornuum forma arietina, uel (ut alij) meta effigie his locis cultum fuisse: terra arrida, ut diximus, & fabulosa, teste Dionysio,

καὶ τέμεν@ λιβυκοῖο θεῦ ψαμμάτῳ ὑπὸ πολλῷ.

Templum autem ipsum pauperrimum fuisse scribunt, nullis neq; donarijs, neq; gemmis excultum: de quo Lucan.

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: stat corniger illic
Iuppiter, ut memorant, sed non aut fulmina uibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
Non illic Libycae posuerunt ditia gentes
Templa, nec eoit splendent donaria gemmis.
Quamuis Aethiopum populis, Arabumq́; beatis
Gentibus atq; Indis unus sit Iuppiter Hammon.
Pauper adhuc deus nullis uiolata per aeuum
Diuitijs delubra tenent, morumq́; priorum
Numen, Romano templum defendit ab auro.

Diodorus Siculus Hammonis statuam smaragdis & alijs quibusdam gemmis re uinctam prodidit, & templum aureum esse, in quo deus ab octodecim sacrificis circumferatur. Qu. Curtius lib. 4. rerum Alexan. tradit, umbilico maximè similem habitum esse, smaragdo & gemmis coagmentatum. Illud autem daemonis prodigiosi ludibrij miraculum est: gestantes simulacrum sacrificos, quò Dei nutus monstret, eò sua sponte, uel (ut ipse scribit) αὐτομάτως ferri. Hos sequuntur matronae uirgines, paeanas & inconditum quoddam carmen cantillantes, quo Iouem propitiari credunt, ut certum edat oraculum. Hunc, cum oraculum petunt, nauigio aurato gestant sacerdotes, eum multis argenteis pateris ab utroque nauigij latere dependentibus. Huius loci celebritate motus Alexander, rebus Aegyptiorum constitutis, cum oraculum Hammonis consulere decreuisset, in itinere à Cyrenensibus obuijs honorificè exceptus fuit: cum quibus iuncta rex amicitia, profectus est ad sacrarium Hammonis. Inde in deserta Libyae & inaquosa progressus, arenosam & uastam eam solitudinem offendit. Quarto die, quàm eam ingressus fuerat, absumpta aqua, quam in eum usum asportarat, exercitus sui deficere coepit. Iam cum moerore & aquae penuria laboraretur, repentè insperatus imber tantus toto coelo effundebatur, ut refectis restitutisq́; corporibus, uasa rursum in quatuor dies onerarint. Statim fabulosam regionem egressis, duces itineris regi nunciarunt, dextros coruos semitam, quae ad Hammonis templum ferrebatur (dubia erat ob arenae copiam) unguibus frangere, & quasi callem ad delubrum commonstrare. Rex augurio confirmatus, tandem ad destinatum locum magnus itinerum difficultatibus peruenit. Haec de Hammone. Huiusmodi eius oraculi originem tradunt. Duae columbae fusci coloris uno tempore ex Aegypto, uel (ut nonnulli) è sinu Veneris deuolarunt, quarum altera in Epiro è fago, altera in delubro Iouis Hammonis oracula reddidit, sedens inter cornua arietis. Herodotus barbaras tradit foeminas fuisse à Phoenicibus uenundatas. Hammites, lapis piscium ouis similis. Cornu Hammonis inter sacratissimas Aethiopiae gemmas, aureo colore, arietini cornu effigiem reddens, promittit diuina somnia se repraesentaturum. Celebratur & Hammoniaca arbor, & lacryma: tum autem & Hammonitrum. Est & Hammon festum, quod Athenis solenne habebatur. Sunt & serpentes Cyrenaei, authore Hesychio. Celebratur & Hammonia Iuno, & Parammon Mercurius. Garamantide.] *Ammonijs proximi sunt Garamantes, quorum oppida sunt, Matelgae, Debris, & Garama, caput Garamantum: quae omnia armis Romanis superata, & à Cornelio Balbo triumphata fuere. Plinius author est, ad Garamantas iter inexplicabile adhuc fuisse, per latrones, qui puteos harenis operirent: ac proximo bello, quod Romani auspicijs Vespasiani cum Oeensibus gessere, compendium uiae quatriduum deprehensum: atque hoc quidem iter uocatum, praeter caput saxi. Matrimoniorum exortes sunt, & passim cum foeminis degunt.* Centum.] *In eius templo centum aras fuisse proditum est, cum statua arietis, quem numerum Iarbas patri suo Ioui dedicarat, unà cum perpetuo & inextinguibili igne: nisi numerum certum pro incerto, per amplificationem uelimus accipere.* Immania.] *ingentia, uisenda. De huius uocis origine ac significatione alibi diximus.* Vigilem.] *perpetuum, qualis apud Romanos fuit ignis aeternus, Vestae consecratus.* Excubias.] *Appositio. periphrasis aeterni ignis, constans finitione.* Florentia.] *metaphora.* Lumina.] *synecdoche.* Accensus.] *perturbatus ira.* Multa.] *multum, nomen positum pro aduerbio.*

A B C

ARGVMENTVM.

Iarbas, audito Didonis cum Aenea coniugio, iratus Aeneae & Didone absens stomachatur, nec non in Iouem ipsum stulte obloquitur.

NASC. Iuppiter omnipotens.] *Oratio est Iarbae partim expostulatoria in Iouem, partim exprobratoria in Didonem accepti ab eo beneficij parũ memorem: partim etiam in Aeneam, reginamq́; ipsam contumeliosa: nam utrumq; contumelijs, iurgijsq́; incessit. cuius quidem oratio-*

Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata thoris, Lenaeum libat honorem,
Aspicis haec? an te genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? caecíq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Foemina, quae nostris errans in finibus urbem
Exiguam precio posuit, cui littus arandum,
Cuiq; loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum semiuiro comitatu,
Moeonia mentum mitra crinemq́; madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq́; fouemus inanem.

nis sensus huiusmodi est, ut una hac diuisione comprehendi uideatur. aut haec uides Iuppiter, quae in me fiunt inique, aut non uides, si uides, iniquus es, qui ea non punis: si non uides, stulti nos sumus, qui te Deũ, cum Deus non sis, colimus, fulminaq́; tua horrescimus. non dissimilis ferè

A ferè extat apud Eurip. in Hipp. acerba in Iouem expostulatio: ubi Hippolytus peccato patris laceratus, hunc in modum loquitur:

» Ζεῦ, Ζεῦ τάδ' ὁρᾷς,
» ὅδ' ὁ σεμνὸς ἐγὼ, καὶ θεόσεπτος,
» ὅδ' ὁ σωφροσύνῃ πάντας ὑπερέχων
» προὖπτον ἐς Ἅδην στείχω κατ' ἄκρας
» ὀλέσας βίοτον.
» μόχθους δ' ἄλλως τᾶς εὐσεβίας
» εἰς ἀνθρώπους ἐπόνησα. id est,
» Iuppiter, ô Iuppiter uides ne hæc?
» Hic religiosus ego, & Deorum cultor,
» Hic ille castitate omnes superans,
» Certè ad inferos abeo omnino
» Perdita uita.
» Labores uerò frustra huiusce pietatis
» Erga homines exercui. Sic igitur inchoat.

Iuppiter omnipotens.] Non ut illum sibi conciliet, aut supremam illius potestatem extollat uocat, sed εἰρωνικῶς, tanquàm nihil possit Iuppiter; frustraq; ab hominibus eius potentia timeatur per speciem laudationis illum
B perturpat. Cui nunc Maurisia.] Cum irrisione in Tyrios, qui Ioui uinum libant; quasi libatione indigno, & cum indignatione in Iouem: aut Deus non est, aut si est, qui ne tum quidem res mortalium respicit, cum ei bonos sacrificij habeatur. alludit autem ad liberationem illam, quam Dido fecerat in primo Aeneid.

» Iuppiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
» Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis
» Esse uelis, nostrosq; huius meminisse minores.

Aspicis hæc?] amara, felisq; plena interrogatio (nisi magis irrisionem probes) quæ ad complexionem redigi potest. nam si hæc non uidet, inferri potest, Deum non esse, Deo enim omnia patent: sin uideat, & patiatur, iniquum, quia impios non punit. quamobrem subdit. Ante genitor, cum fulmina torques.] haud illud dissimile est, quod in Hecuba ex persona Talthybij legitur apud Eu-
C ripidem:

» ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερας ἀνθρώπους ὁρᾷν;
» ἢ δόξαν ἄλλως τήνδε κεκτῆσθαι μάτην,
» ψευδῆ, δοκοῦντας δαιμόνων εἶναι γένος;
» τύχην δὲ πάντα τ' ἀνθρώποις ἐπισκοπεῖν;
» O Iuppiter quid dicam? an te homines respicere?
» Aut hanc sine caussa opinionem habere
» Falsò, qui existimant Deorum esse genus,
» Sed fortunam omnia, quæ sunt mortaliũ, administrare?

Cæciq; in nubibus ignes.] obscuri propter diuersas philosophorum opiniones. Terrificant animos.] maiorum horroris affectum secum affert hoc uerbum, terrificant, quàm si, terrent, dixisset. Fœmina quæ nostris.] singula hæc duorum carminum uerba emphasim habent. hoc uerò potioris querelæ initium est; quòd à fœmina, & peregrina illusus, spretusq; fuerit. igitur inuidiosè, & cum contemptu, nec absq; indignatione ingenti fœmina ait, à sexu reginam deturpans porrò etiam indignationis affectus augeri uidetur per incrementum: quam Græci αὔξησιν uocant. indignatur enim ualde, quia fœmina: magis, quia peregrina: maximè, quoniam suæ ditioni obnoxia sit, & à se locum emerit, ædificandæq; ciuitatis potestatem acceperit. Nostris errans in finibus.] ἐμφατικῶς errans. nam malè audiebant apud ueteres peregrinæ hinc propterea est, quod Medea apud Ennium Corinthijs matronis persuadere conabatur, nẽ sibi illæ uitio uerterent, quod procul abesset à patria. auget etiam, quod ait, nostris in finibus. Vrbem exiguam] cum contemptu, nec absq; ingenti indignationis affectu: se maximum, potentissimumq; regem à pauperrima, infimæq; ditionis regina recusari, atq; negligi. Pretio posuit.] quasi quæ nec gratis meruerit, nec uirtute inuaserit. Cui littus arandum.] suam potentiam extollit Iarbas, Didonisq; potestatem deprimit. omnino ex ipso eam pendere, ideoq; sibi obnoxiam esse demonstrat. Connubia nostra reppulit.] cum magna doloris affectu. Ac dominum Aeneam] auget doloris affectum per comparationem à persona. et profectò hinc omnis oritur regis indignatio: quod ipse rex, & finitimus repellitur, Aeneas uerò exul, & incognitus in regnum ab ipsa recipitur. Et nunc ille Paris.] à Didonis persona ad Aeneam transitionem facit: quem per pronominationem contemnit, & à circumstantijs deturpat. quod eum Paridem, hoc est lasciuum, effœminatumq; hominem, uel alienarum uxorum oppressorẽ, qualis fuerat Paris, appellat. Cum semiuiro comitatu.] Troianos omnes perstringit à mollitie cum animi, tum etiam corporis. hinc illud est Numani ex 9. Aeneid.

O uerè Phrygæ, neq; enim Phryges. »

Mæonia mentum mitra.] ex habitu, & cultu corporis. sic in nono.

Vobis picta croco, & fulgenti murice uestis »
Desidiæ cordi. »

Crinemq; madentem.] non paruæ mollitiei signum est crines unguentare, quod Phryges, alijq; Asiæ populi, lasciuiæ gratia, facere solebant. Rapto potitur.] ut Paris Helenam. intentio criminis est, siue locus accusationis. Nos munera templis.] inuidiosa exprobratione Iouem iniustitiæ arguit: illiusq; potestatem deridet, quasi nulla sit: propterea quod nec impios punit, nec bonos, religionisq; studiosissimos, quo digni sunt præmio, afficit. ergo concluditur, aut eum non esse Deum ut hominum uulgus existimat; aut si est, iniquum esse, quia res mortalium æquè non æstimat.

Iuppiter.] Precatio Iarbæ incusatoria est, qua expostulat cum Ioue patre suo, quòd acceptam à Didone iniuriam ferat. Aduenam ab ea receptũ, se exclusum qui Ioui religiosè pariter ac latè sacrificet. Indignitatẽ rei grauiter à circumstantijs exaggerat, Aeneam uituperans, perstringensq; Phrygũ gentis molliciẽ, quo maius indignitati sit pondus. Iuppiter.] Beneuolentia ab honoribus & religione, quib. Iuppiter à Mauris colitur. Maurusia.] Gens Maurorum. ipsa aũt regio Mauritania, à Græcis Maurusia est appellata, quamuis à Stephano distinguuntur. gens magna & potens. Est aũt Mauritania terrarũ ab occasu in Africa principiũ. Sæuitia C. Cæsaris, Germanici filij, in duas diuisa fuit prouincias Promontoriũ Oceani extimũ Ampelusia nominatur à Græcis. Terminus Mauritaniæ est ad ortũ, amnis Mulucha: ad meridiem, qua longissimè euagatur, monte Atlante terminatur: qua uerò in occasum obuersa est, promontorio, finibus, & freto Herculeo constringitur. à septẽtrione, mari Iberico pulsatur. Et nusquã [...]q; cultior, neq; fertilior est, quã circa hæc littora. Præter Atlantem, septem montibus ordine attollitur, qui per similitudinem septẽ fratres nuncupantur. Mons præaltus, qui Hispaniæ obtenditur, Abyla, obiectus ex aduerso in littore Europæo, Calpæ nuncupatur. Ea autem horum montium forma est, ut iuncti aliquando fuisse appareant. LAMB. Hort.

Quare

Quare hæc persuasio uulgo recepta est, Herculem eos suffodisse, atque exclusum antea eorum mole Oceanum terris immisisse. Testatur Dionysius, Maurusios extrema Africæ littora colere.

ἀλλ' ἤτοι πυμάτην μὲν ἐπὶ γλωχῖνα νέμονται,
ἄγχι στηλάων μαυρούσιοι ἔθνεα γαίης.

Maurusia.] *Maurorum gens, Tingitaniæ prouinciæ est, quos Stephanus & plerique alij, teste Plinio, Maurusios dixerunt. Huic proxima gens Massæsylorum fuerat, quæ diuersis bellorum cladibus attenuata, postea extincta fuit: postea eam Getuli tenuere: item Banurri, & Autololes, populus ualidissimus, quorum pars Vesuni, ab his seuulsi, uersi ad Aethiopas propriam fecere gentem. Ab ortu ea prouincia montibus ardua est, habetque elephantos. Ibi montes ab altitudine septem fratres dicti: ibi Abyla.* Lenæum.] *uinum: quippe cui sacrificatur epulis & uino. ληνός, torcular. Hinc ληναῖος, Bacchus dictus, epitheticῶς, & ληνίς, ιδος, ἡ βάκχη. ληναῖα, festum apud Athenienses. ληνός, τὸ προλήνιον, conciones apud Dauidem. ληναιών, ῶνος, mensis nomen. Hinc uerbum ληναΐζω. ληναΐτης, Chorus Lenæorum. ληνοβάται, sacerdotes Bacchi & uuarum calcatores.* Pictis.] *A ritu gentis, cui mos fuit in thoris pictis libare.* Aspicis hæc?] *Reprehensio acerba, stomachi plena, præpostera quidem ante propositionem: sed stomachanti ob acceptam iniuriam, & ira accenso mirè conueniens. Incusationem enim narrationi præmittit, cum prius narrasse oportuerit, quàm propositionem constituisse. Sed doctè poëta id obseruauit, quod ratio dictat.* Genitor.] *Iouem negligentiæ & oscitantiæ incusat, quod cum in noxis puniendis sit segnior, fiat, ut mortales hanc existimationem induerint, omnia ea sibi licere, quæ libeant: ac proinde fieri, ut neque fulmen, neque tonitrum eius deinceps quicquam curent.* Fulmina.] *De natura fulminis, & quid sit, tum autem unde proficiscatur, uaria digladiatio tenet physicos, neque dum inter eos conuenit. Quidam affirmant, supernorum trium siderum ignes, qui decidui ad terras fulminum nomen habent, sed maximè ex ijs qui medio loco siti sunt: fortassis (inquit Plinius) quoniam contagium nimij humoris ex superiori circulo, atque ardoris ex subiecto, per hunc modum egerat. Zeno Citticus, incensionem ualidam uehementi cum impetu in terras ruentem facit, cum inter se ui uentorum colliduntur nubes, perrumpunturque. Alij, conuersionem ignei ad flammantis aëris, uiolenter delapsam. Typhonem autem fulmen uiolentum, magna ui spirans demissum, siue fumantem spiritum, rupta nube dilapsum. Epicurus fulmina fieri contendit, per multos uentorũ concursus & conuolutiones, ualidamque euaporationem, & fractionem partis, eiusque uehementiorem ad inferiora loca lapsum, fragore illo contingente, quòd consequentia loca densiora sint, ob implicatas nubes.* Cæcis.] *sine uiribus fulmina: translatione ducta à proximo sensu. ut cæcus non percipit lumen: ita quamuis facinorosi & impij afflati, fulmen non sentiunt, neque tonitrui crepitu perterrefiunt.* Nubibus.] *quòd ex nubium in aere collisione gigni creduntur. Periphrasis fulminis fracti, atque omni ui carentis.* Murmura.] *sine efficacia: metaphora. Sed ne tonitru quidem suo perterrentur, quando eius uim non sentiunt. Mitius. horrendum enim aeris fragorem, murmur tantum nominat, à uerbo μορμυρίζω, murmuro, quod aquarum proprium est.* Fœmina.] *Narratio, qua rei indignitatem exponit, ingratitudinem exaggerans, quo factũ atrocius appareat. Eleuat personam à sexu, cum iniuriam à* A *fœmina sibi fieri dicat: quod indignius est, quàm si à uiro profecta esset.* Fœmina.] *Indignitas à sexu, quàm à circumstantijs amplificat. Errans, à modo: In finibus, à loco: id quod contemptius est, quàm si in mediterraneis urbem posuisset. Vrbem, uili paratam. Huic littus dedimus salsuginosum, & sterile, simul & leges, & iura gentis, quibus regnum gubernet: à meritis. Et hæc spreto me, alienum in regnum recepit.* Exiguam.] *cuius solum paruo à me emerit. uel ut sit conditæ regia magnificentia urbis continuatio: id est, urbem haud magni precij, si cum nostris opibus componatur.* Precio.] *Indignè ab initio tulerat Iarbas, in uenditione soli tantuli, quantum tergo bubulo complecti potuisset, arte Didonis se multis modis defraudatum: quamobrem ob fraudem acceptam contractus irritus esse iure debuisset. Huc accessere & merita & beneficia regis in Didonem, quorum hæc parum memor, externum, & patria euersa profugum, consortem thori adsciuit. Indigna res, & iniuriarum plena. A corio seu tergore bubulo, ab initio urbs Byrsa: postea à charta, uel à Carchedone, Carthago dicta fuit: Ipsa autem arx Byrsæ appellationem postea retinuit.* B Littus.] *Extenuatio loci, etsi in littore urbs condita fuerit: extenuat tamen, ut ingratitudinem fœminæ coarguat, eiusque supercilium maius, & iniuria intolerabilior uideatur. Arare littus, αἰγιαλὸν ἀροῦν, Parœmia, de sterili sumpta opera: ut cum officium in eum impendatur, à quo nihil fructus sis percepturus. ut si rudem doceas, in quo formando, præterquàm quod labor omnis superuacaneus sit, & impensæ pereant, etiam malæ gratiæ referantur: id quod in haud paucis mihi usu uenit. Etenim cum olim inter alios, quorundam Amstelredamensium liberos à lacte egregiè parentum indulgentia corruptos, instituendos recepissem, cum reliquis non contemnendam operam nauantibus ab elementis primis. illi per stuporem prætercurrentes, nusquam non solum non assequerentur, uerumetiam ne ad mediocritatem quidem peruenirent, ingrati operam nostram culpare cœperunt, pro laboribus & diligentia, quæ in commilitionibus ad miraculum usque coaluerant, sycophantias referentes. ut est communis omnium ingratorum parentum querela: Quid enim didicit?*

——Cum pectore læuo C
Nil saliat iuueni Arcadio.——

Et nulli magis littora arant, quàm optimi quique præceptores: qui cum nesciant, neque uelint adulari corruptorum parentibus liberorum, rident eos abductos & ineruditis & semiliteratis magisterculis tradi, literis humanitatis, quas ipsi ignorant, formandos: quos illiteratum uulgus (teste Quintiliano) magis quàm doctos admiratur. Arandum.] *Tracta similitudo prouerbij est à salsedinis littoralis sterilitate.* Connubia nostra.] *Propositio. Porrò autem quo pacto, quaque ferocia Iarbas per legatos amicitiam & connubium Didonis petierit: tum autem uicissim animus reginæ ab eius principibus super ea re tentatus exploratusque fuerit, suprà retulimus: ut non sit, cur hoc loco repetatur.* Dominum Aeneam in regna recepit.] *Auxesis. atroci usus uoce est: ut non maritum, sed dominum, cui sit per omnem uitam seruitura, sibi adiunxerit. Domini appellatione censetur is, qui domui imperet, cuique familia omnis pareat. Quare correlatiua sunt dominus & seruus.*

Transfertur

A *Transfertur longius, ad proprietates & imperia rerum, quæ principes in suos usurpant: unde dominium, & dominatio, & dominor uerbum.* Regna.] *in regnum: numerus pro numero.* Ille Paris.] *Ille* ἐμφατικῶς *adiecit, non uulgarem alterum Paridem innuens. Nam quemadmodum Paris, homo luxu perditus, mollis & effœminatus, propter raptum coniugis alterius, urbi Troiæ excidij fuit caussa: ita Aeneas Paridi similis, ob coniugium Didonis, Carthaginis euersioni imminet. Semiuiros Troianos uocat, propter Gallos sacerdotes matris Deûm, quos exectos spadones esse oportebat. Itaque semiuirum comitatum dicit, fractum mollicie.* Mæonia.] *ab habitu fracti luxu animi. Lydia mitra nixus, id est, pileo Phrygio siue Lydio in capite habitu, parum uiris decoro. Est autem Mæonia, eadem quæ & Lydia, Asiæ minoris regio mediterranea, ab occasu Ioniam & Aetoliam, ab ortu Phrygiam attingens: unde Mæonia mitra. ab Austro Mæandrum alicubi & Cariam, à septentrione Mysiam pulsans. Fuit autem quondam hæc regio inter omnes Asiaticas longè opulentissima, Crœsi diuitijs & fama maximè celebrata Herodoto: qua tempestate nulla gens, ut idem author scribit in Clio, tota Asia fuit uel fortior, uel bellicosior* ἦν δὲ τοῦτον τὸν χρόνον ἔθνος οὐδὲν ἐν Ἀσίῃ οὔτε ἀνδρειότερον, οὔτε ἀλκιμώτερον τοῦ Λυδίου. *Capto autem Crœso à Cyro, regnum ad Persas translatum fuit. Regni caput Sardes fuere, antea Hydæ dictæ, urbs ingens & populosa, clara stagno Gygeo in latere montis Tmoli. Hic mons Tmolus amnem Pactolum auriferū, & ob id initio Chrysorrhoam nuncupatum fundit. Iuxta hunc Magnesia est, ad Sipulum dicta. E Lydia oriuntur amnes Caistrus & Hermus. Inter clarissimas & opibus Lydiæ pollentissimas urbes Philadelphia numeratur, ubi & Thyatira. Hæc quia totius Asiæ fertilissima, & ubertate agrorum, uarietate fructuum, pastionum magnitudine, ac copia rerum quæ exportentur, facile reliquis regnis antecelleret, factum fuit, cur luxus Asiaticus à scriptoribus tantopere sit celebratus. Postea Romani Asiaticis opibus delibuti, nullum non flagitium in urbem inuexerunt, donec ad postremum arma ipsi in sese mutuò induerint. A Lydis hæc prouerbia dimanarunt,* λύδιον μέλος, *Lydia cantio.* λυδίζω, τὰ τῶν λυδῶν φρονῶ. λυδὸς ἐν μεσημβρίᾳ παίζει, *Lydus in meridie ludit: de intempestiuæ libidinis hominibus, quod his horis Lydi præcipuè luxui & libidini*

C *uacarent.* οἱ γὰρ λυδοὶ κωμάζουσι, ταῖς χερσὶν αὐτῶν πληροῦντες τὰ ἀφροδίσια. *Cui similis parœmia,* αἰπόλος ἐν καύματι, *Caprarius in æstu. nam ijs ipsis horis caprarij intempestiuæ libidini indulgent. De Lydia alibi annotauimus.* λυδίαι ἐσθῆς, *Lydia uestis:* τὰ λύδεια ὑφάσματα, *Lydiæ textura siue panni, molles & elegantes: lapis Lydius, quo aurum exploratur, & qui ferrum attrahit, ut magnes. Lydiæ machæra Volsus Lydius: &* λυδίζω, χωρεύω. *Lydi spectaculorum inuentores memorantur, quæ à Romanis inde ludi, quasi Lydi appellantur. Fuerunt & augures ad superstitionem usque* λυδείῳ νόμῳ, *Lydia lege, pro fatidica seu cautione: Lydi enim uates credebantur. Huic genti mos erat, capita in ambitu frontis, setis equinis auratæ catenæ impexis, uincire: uel, ut alij, reticulis fœminarum, ut erat ipsorum mollicies. Hunc capitis ornatum minimè uirilem, Lydiam seu Mæoniam mitram uocat poeta. Lydus ostium claudit,* λυδὸς τὴν θύραν ἐπέκλεισε: *uel, ut alij,* ἔκλεισε, *ἐπὶ τῶν φωλιτῶν, de stultè furacibus, quod Lydis mos esset non prius discedere, quàm aliquid abstulissent. Erasmus diuinat, & quidem uerisimili coniectura, dici de ijs qui aliquid obscœni perpetraturi, arbitros fugiunt, propter molliciem, cuius infamia notati fuerunt, ut demonstratum est.* λυδὸς καπηλεύει, *Lydus cauponatur, in effœminatos. Cyrus Persarum rex Lydis deuictis imperauit, ut cauponariam exercerent, neque arma tractarent, sed ueste fluxa & ad terrem usque demissa uterentur, ut ad eum modum ueluti in fœminas transformati, ad rebellionem forent inutiles. Lydi mali, & post hos Aegyptij. de malis & sceleratis inter se collatis. Lydius currus, de ijs qui in certamine cæteris sint inferiores iuxta Lydium currum curris. Lydorum carycæ, de opiparo, & eo quidem epulo ganeato quod uarijs cupedijs sit conditum. Alterum genus Candaulum erat, ex carne elixa, pane & caseo Phrygio, cum anetho & pingui iure. E Lydia Tyrrhenus cum magna suorum popularium manu profectus, colonias in Italiam deduxit. Lydia inter alias & gentes & urbes, Homerum suum ciuem iactitauit. Lydia postea ea regio dicta est, à Lydo, quem Atys Herculis filius & Omphales, ablegato Tyrrheno regni successorem moriens reliquit, cum ad id temporis usque Mæonia diceretur, ut testatur Herodotus in Clio,* οἱ δὲ πρότερον ἄρχοντες βασιλεύσαντες ταύτης τῆς χώρης ἦσαν ἀπόγονοι Λυδοῦ τοῦ Ἄτυος, ἀπ' ὅτευ ὁ δῆμος Λύδιος ἐκλήθη ὁ πᾶς οὗτος, πρότερον Μηίων καλεόμενος. *Traditum est, Adramyten eius gentis regem, omnium primum fœminas ibi eunuchas fecisse, eisq́ eunuchorum uice abusum. Ad postremum, eò usque Lydosum mollicies euasit, ut alienas uxores & uirgines in locum producerent, quem à re Agnæona uocabant, omneisq́ constuprarent. Vnde tyrannidem consequuta Omphale, una stupratarum, ulturа iniuriam, seruis dominas prostituit, loco eodem quem Lydi rei atrocitatem mollientes,* γλυκὺν ἀγκῶνα *uocarunt. Hæc Xanthus in secundo rerum Lydiarum. Porrò autem de legibus & inuentis Lydorum in fine Enarrationum libri secundi docuimus, ex eodem scriptore.* Mentum.] *synecdoche.* Mitra.] *Polysemum. signat fasciam siue tæniam, qua obligatur caput: diadema, zonam, thoracem, uittam, coronam, & balteum. Sunt qui mitram interpretentur corollas ex fastigijs horarijsq́ concinnatas, quasi* μίτον, *hoc est filum. Hinc* μιτροφόροι, *qui mitras gestant: ergo & molles.* μιτραγχυτα, *ὡς λέπις χρυσῆ, aurea lama, quæ in fronte geritur,* ἣ τῷ μετώπῳ φορεῖται. *Est & zona, quam parentes soluunt, & dicant Dianæ* λυσιζώνῃ, *quo nomine Athenis templum erat. Persæ Mithram solem appellabant, cuius simulachrum leonis rictum præ se ferebat cum tiara, utraq́ manu cornua bubula tenens.* Madentem]*delibutum unguentis, quod euidens signum est hominis mollicie perditi: pro crinibus madentibus.* Rapto.] *quasi præda, perinde ut Paris, qui per rapinam Helena fuit potitus, eamq́ in Phrygiam abduxit.* Potitur.] *Enallage coniugationis, ut Ouid potiremur dixit, pro potiremur.* Nos.] *Enallage numeri, in prima persona. A minori ad maius: ille aduena, ego indigena: ille mollis & effœminatus, ego fortis ac continens: ille parum religiosus, ego hostias in tua templa infero: atque hic quidem excipitur, ego excludor. Frustra audio fœlix aliquando nuptijs Didonis. Abrumpitur querela indignanti conuenienter.*

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Verbis Iarbæ adductus Iuppiter urbem, urbisq; reges torue aspicit: & Aeneæ illicò per Mercurium mandat, ut soluat Carthagine: grauiterq; ipsum increpat: quòd immemor officij, & gloriæ cum suæ, tum etiam filij sui præter ius, fasq; parum consulens, illic tàm ociosè moratur, ut aliena magis negocia, quàm sua, ac diuina mandata curare uideatur.

Talibus orantem dictis, arasq; tenentem,
Audijt omnipotens, oculosq; ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age nate, uoca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisq; datas non respicit urbes,
Alloquere, & celeres defer mea dicta pe[r] auras:
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmq; iterum bis uindicat armis:
Sed fore, qui grauidã imperio, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderẽt, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascaniòue pater Romanas inuidet arces:
Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam & Lauinia respicit arua?
Nauiget: hæc summa est, hic nostri nuncius esto.

MASC Arasq; tenentem.] *allusio ad priscum religionis morem, cum Deos peccaturi aras tenebant.* Audijt omnipotens.] *Benignus Iuppiter, & si iniurijs lacessitus, Iarbæ amantis miseretur. licet omnipotens illum perdere possit. non enim ignorat, quanta sit uis amoris, quamq; sint suspecti, qui amãt, quàm leue, quam dementes, atque ab omni interdũ ratione alieni. audijt ergo non illius fatuã orationem, sed ipsum nimio amoris affectu fatue orantem.* Oculosq; ad mœnia torsit —Regia.] *non benignè aspexit, ut faueret, quemadmodum in primo Aeneid.*

» *Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere summo*
» *Despiciens mare ueliuolum, terrasq; iacentes,*
» *Litoraq;, & latos populos, sic uertice cæli*
» *Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.*

Sed torsit oculos, id est, torue aspexit subiratus, unde illud est, quod paulò infrà Dido ait:

» *Iamiam nec maxima Iuno,*
» *Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.*

Et oblitos famæ melioris amantes.] *hoc in caussa est, quamobrem torquet oculos Iuppiter, & Aeneæ in primis subirascitur: quod ocio, uoluptatiq; deditus aliter se gerat, atq; officij sui dignitas, honorq; suus, & gloria filij sui postulat. id quod planius declarat mox ipse Iuppiter, cùm ait:*

» *Fatisq; datas non respicit urbes.*

Vade age nate, uoca Zephyros.] *magnum omnino illud est negocium, quod magnis uiris magna cum celeritate mandatur. hanc igitur apparet rem magni esse ponderis, cum Mercurio Iouis filio detur: quam ut celerius exequi possit, eum hortatur, ut Zephyros uocet: quorum non minus quàm alarum beneficio uolat. Homerum imitatur poëta in 24. Iliad. ubi Mercurius Priamum iussu Iouis ad Achillem adducit: sic eum alloquitur Iuppiter:*

» βάσκ' ἴθι, καὶ Πρίαμον κοίλας ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν,

& quæ sequuntur, alia.

Expectat.] *ociatur.* Fatisq; datas.] ἐμφατικῶς: *quasi diceret, quas maximè respicere deberet.* Genitrix pulcherrima.] *Seruius, pulcherrima, perpetuum existimat esse* ἐπίθετον, *ociosum, et ad hoc negocium nihil attinens. tale quoq; uidetur illud ex hoc libro.*

» *Quam simul ac tali persensit peste teneri*

» *Chara Iouis coniux. Sed in Vergilio existimare aliquid esse ociosum, piaculum est. quamobrẽ satius est, pulcherrima accipiatur* εἰρωνικῶς *in dedecus Aeneæ, quasi hac in re matrem referat Venerem: totusq; sit Venereus.* Graiûmq; ideo bis uendicat armis.] *Semel ex Diomedis, iterum de Achillis manibus, quidquid interpretes dixerint, ereptus. cũ altero sponte, ut Pandari corpus de Græcorum manibus eriperet, Homer. Iliad. 5. cum altero autem Apollinis hortatu congressus est. Homer Iliad. 20 & quanquàm Neptuni opera ereptus fuit, ut Homerus ipse testatur, unde illud est Neptuni ex 5. Aeneid.* B

Pelidæ tunc ego forti »
Congressum Aeneam, nec Dijs, nec uiribus æquis, »
Nube caua eripui. »

Tamen κατὰ τὸ σιωπώμενον *illud precibus Veneris factum fuisse intelligendum est. Sensus igitur hoc habet, eum non idcirco bis ex Græcorum armis ereptum, ut otio, uoluptatiq; se dedat, sed ut ea, quibus ad altum gloriæ, immortalitatisq; fastigium euehi potest, prosequatur: feroces Italiæ populos domet, surgentiaq; imperia sua ingenti uirtute compescat.* Sed fore, qui grauidam.] *occulta laus Aeneæ à prudentia: non enim nisi prudentibus, atq; sapientibus maximarum rerum administratio committi solet. Italiam itidem commendat poëta è peritia, & studio rei militaris: ut quæ multos imperatores ad bella gerenda parere possit propterea subdit.* C Belloq; frementem.] *acrem, ferocemq; bello, ac tractandis armis propemodum natam.* Ac totum sub leges.] *ad Augusti Cæsaris monarchiam alludere uidetur.* Si nulla accendit tantarum gloria rerum.] *obiurgatio à demissione animi: quam tamen hypotetica dictione mitigat. Si animo est inquis, ita demisso, ut gloriam (cui maximè debet) nominisq; immortalitatem contemnat, suam filio saltem ne defraudet.* Super sua laude.] *Græca locutio, ut* ὑπὲρ τοῦ σφάνα. Ascanio ne pater.] *Vtrunque emphasim habet. Ascanio, cui regnum debetur: pater, qui pro laude, & gloria filij plurimum laborare debet.* Aut qua spe inimica in gente moratur.] *impudentiæ arguit: qui non uideat ex hostibus nihil esse sperandum boni. appositè uerò fit ex persona Iouis præoccupatio prædiuinantis, Carthaginem fore sanguini Troiano inimicam.*

A *micam.* Nauiget.] *imperiosa conclusio: quæ ex animo non parum commoto proferri uidetur.*

LAMB. Talibus orantem.] Orantem Iarbam audit Iupiter,
Hort. *non ut libidinem suam expleat, Didonis nuptijs potitus; sed ut Troianus ad originem suam, & à fatis destinatam sedem diuino spiritu illustratus, curis terrenis excussis festinet. Sternitur uia ad epitasin Tragœdiæ, in qua pacata hactenus turbis miscebuntur.* Arasq.] *Vetustum precantium ritum exprimit, quibus inter precandum dextra aram tenere mos erat. Varro aras dictas autumat primum ansas, quod eas à sacrificantibus teneri necesse esset, perinde ut uasa ansis prensantur: & literarum commutatione aras postea dici cœptas ut Valesios, Fusios, nũc Valerios & Furios dicimus. Quam tenendarum ararum consuetudinem hoc loco disertè poëta expressit ut idem alibi: Tango aras medios'q ignes & numina testor.*
Famæ.] *regnorum fatalium & continentiæ.* Mercurium.] *Sequutus hoc loco Homerum est, apud quem Odyss 5. ex deorum consilio Iupiter Mercuriũ ad Vlyssem; apud Calypsonem desidentẽ in insula* Ogygia, *missurus, ad istum modum alloquitur:*

B *ἑρμεία, σὺ γὰρ αὖτε τά τ' ἄλλα περ ἄγγελός ἐσσι*
νύμφῃ ἐϋπλοκάμῳ εἰπεῖν νημερτέα βουλὴν,
νόστον ὀδυσσῆος ταλασίφρονος, ὥς κε νέηται
οὔτε θεῶν πομπῇ, οὔτε θνητῶν ἀνθρώπων,
ἀλλ' ὅ γ' ἐπὶ σχεδίης πολυδέσμου πήματα πάσχων,
ἤματί κ' εἰκοστῷ σχερίην ἐρίβωλον ἵκοιτο
φαιήκων ἐς γαῖαν, οἳ ἀγχίθεοι γεγάασιν;
οἵ κέν μιν περὶ κῆρι θεὸν ὣς τιμήσουσιν.
πέμψουσι δ' ἐν νηῒ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
χαλκόν τε χρυσόν τε ἅλις ἐσθῆτά τε δόντες
πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέ ποτε τροίης ἐξήρατ' ὀδυσσεύς,
εἴπερ ἀπήμων ἦλθε λαχὼν ἀπὸ ληΐδος αἶσαν.
ὣς γάρ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.

Atq; hæc quidẽ Iouis mãdata sunt ad Vlyssem, apud Homerum, & nympham Calypso, ut illum in patriam nauigare permittat. Hunc Mercuriũ poëtæ Atlantis ex Maia filia nepotem, & Iouis filium fingunt, oratorem & nuncium deorum, furum & negotiatorum præsidem: quem Lycophron in Cassandra τρικέφαλον, id est, tricipitem appellat. τρικέφαλος φαιδρὸς θεὸς, ὅτι ἑρμῆς, inquit
C *enarrator, οὐράνιος, θαλάσσιος καὶ ἐπίγειος. ἢ διὰ τὸ φυσικὸν, ἠθικὸν, καὶ λογικόν. ἢ ἐπεὶ συνελθὼν τῇ ἑκάτῃ, τρεῖς ἔσχεν ἐξ αὐτῆς θυγατέρας. φαιδρὸς δὲ μεταληπτικῶς, ἀντὶ τοῦ λευκός. καὶ γὰρ παρὰ τοῖς βοιωτοῖς ἑρμῆς λευκὸς τιμᾶται. πολεμούμενοι γὰρ ταναγραῖοι ὑπὸ ἐρεθριέων, ἐσφαγίασαν παῖδα καὶ κόρην κατὰ χρησμὸν, κἀντεῦθεν ἱδρύσαντο λευκὸν ἑρμῆν. De Mercurio paulò pòst plura dicturi sumus.* Alloquitur.] *Extensio in cæsura.* Vade age.] *βάσκ' ἴθι. Mandatum Iouis, ut Mercurius Carthaginem profectus, inde Aeneam facessere iubeat.* Zephyros.] *Hic uentus occidentalis maximè est: adeo'q Mercurium ab ea mundi plaga Carthaginem petere uult, propter Atlantem auum maternũ, in extrema Africæ ora ad Oceanum collocatum. Sunt alioqui Zephyri, flatus nonnunquam uehementes ac pluuij, id quod liquet ex illo Homeri lib. Odyss. ξ.*

νὺξ δ' ἄρ' ἐπῆλθε κακὴ σκοτομήνιος, ὗε δ' ἄρα ζεὺς
πάννυχος, αὐτὰρ ἄη ζέφυρος μέγας αἰὲν ἔφυδρος.

Zephyrus à Latinis Fauonius nuncupatur, à Græcis etiã λίψ, & Argestes. Ζεφυρίη, Zephyri flatus. ζεφύρια, ὑπηνέμια ὠὰ, oua subuentanea, quæ aues aliquot sine coitu gignere dicuntur, quòd eo uento flante cuncta maritentur, & quidem uerno tempore tantum, quo sæpius quàm aliàs spirant. Et quia tenui frigore terras aperit, & arboribus, herbis, satis'q saluber est, Cato in hunc olìueta spectare iubet. Hic uites putandi, inquit Plinius, fruges'q curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi ius dabit, afflatu'q nutritium exercebit. Itaq; secundo & salubri maximè uento Carthaginem petiturus Mercurius, ex ultimis Africæ oris, ubi Atlas mons est, cursum capit.
Pennis.] *Talaria dicit, quæ Mercurio peculiariter tribuuntur. Caussam obiter legationis ad Aeneam adijcit, quòd ipse fatis suis desit.* Dardaniumq.] *Periphrasis Aeneæ.* Non illum.] *Principium mandatorum ab expectatione, & spe promissorum falsa. Sunt autem hæc breuia & concisa, neque minus perspicua, qualia ea esse conueniat. Est autem horum summa, reprehensio desidiæ, à turpi, & exprobratione ingratitudinis, quod matris & Neptuni beneficiorum oblitus, à quibus semel atque iterum hostium armis subtractus fuisset, nullà matrimonij dignitate, sed turpitudinis societate se Didoni coniunxisset, non respiciens fatale regnum, quod oraculis alijs post alia petere iussus esset.* Graiũm.] *Græcorum: syncope. Non fuit à Venere matre in hunc exitum à cæde seruatus, ut amori Carthagine operam daret: sed ut reliquias ac posteros Dardani in Italiam reportaret. A' caussa finali seruati Aeneæ, in bello Troiano.*
Bis uindicat armis.] *Præsens pro præterito. Liberat, ab hostium cæde. Primum, cum Diomedes Mineruæ auxilio confirmatus, multis Troianorum cæsis, fortiter pugnando Græcorum res tueretur: Venerem à Troianis stantem in uolà manus uulnerauit, & Martem sub hæc in ilibus. Mox Aeneam adortus, saxo ita percussit, ut in genua procumberet. Quo casu fractus haud dubiè perierat, nisi peplo Veneris matris circumfusus, cæci subtractus in pacatum euasisset. Extat locus apud Homerum lib. Iliad 5.*

——*ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρὶ*
τυδείδης, μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο ἄνδρε φέροιεν,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσ'. ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος,
τῷ βάλεν αἰνείαν κατ' ἰσχίον, ἔνθά τε μηρὸς
ἰσχίῳ ἐνστρέφεται, κοτύλην δέ τέ μιν καλέουσι.
θλάσσε δέ οἱ κοτύλην, πρὸς δ' ἄμφω ῥῆξε τένοντε.
ὦσε δ' ἀπὸ ῥινὸν τρηχὺς λίθος, αὐτὰρ ὅ γ' ἥρως
ἔστη γνὺξ ἐριπὼν, καὶ ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ
γαίης, ἀμφὶ δὲ ὄσσε κελαινὴ νὺξ ἐκάλυψε.
καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν αἰνείας;
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε διὸς θυγάτηρ ἀφροδίτη
μήτηρ, ἥ μιν ὑπ' ἀγχίσῃ τέκε βουκολέοντι.
ἀμφὶ δ' ἑὸν φίλον υἱὸν ἐχεύατο πήχεα λευκά.
ἔρκος ἔμεν βελέων, μή τις δαναῶν ταχυπώλων
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν, ἀπὸ θυμὸν ἕλοιτο,
ἡ μὲν ἑὸν φίλον υἱὸν ὑπεξέφερεν πολέμοιο.

Rursus lib. 20. cum Achille singulari certamine commissus Aeneas, ibi occubuerat, nisi à Neptuno nube oculis illius obiecta, in gratiam Veneris in postremã aciem se abripuisset. Verba poëtæ sunt,

αὐτίκα τῷ μὲν ἔπειτα κατ' ὀφθαλμῶν χέεν ἀχλὺν
πηλείδῃ ἀχιλῆϊ, ὁ δὲ μελίην εὔχαλκον
ἀσπίδος ἐξέρυσεν μεγαλήτορος αἰνείαο.
καὶ τὴν μὲν προπάροιθε ποδῶν ἀχιλῆος ἔθηκεν.
αἰνείαν δ' ἐπέσευεν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀείρας,

H πολλὰς

πολλὰς δὲ στίχας ἡρώων, πολλὰς δὲ καὶ ἵππων,
Αἰνείας ὑπεράλτο θεοῦ ἀπὸ χειρὸς ὀρούσας,
ἷξε δ' ἐπ' ἐσχατιὴν πολυάϊκος πολέμοιο.

Sed fore.] *Caussa à fine, quamobrem bis è manibus hostium à diuis sit ereptus: ut è sanguine Troiano superesset unus, qui imperium Italicum susciperet, quod toto orbe in posterum aliquando latissimè dominaretur. Ea de de caussa Neptunus Aeneam à cæde uindicandũ censet, ne Priamo cum sobole extincto, cuius genus odisset Iupiter, Dardani sanguis internecione deleretur: quem Aeneas propagaret, & quidem in ea terra, unde ille in Phrygiam esset profectus. Verba Neptuni sunt,*

ἀλλ' ἄγεθ' ἡμεῖς πέρ μιν ὑπ' ἐκ θανάτου ἀγάγωμεν,
μήπως καὶ Κρονίδης κεχολώσεται, αἴκεν Ἀχιλλεὺς
τόνδε κατακτείνῃ, μόρσιμον δέ οἵ ἐστ' ἀλέασθαι,
ὄφρα μὴ ἄσπερμος γενεὴ καὶ ἄφαντος ὄληται
Δαρδάνου, ὃν Κρονίδης περὶ πάντων φίλατο παίδων,
οἳ ἕθεν ἐξεγένοντο γυναικῶν τε θνητάων.
ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἔχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Grauidam.] *Remota metaphora, ab animali ad non animal: ut in frementem, quæ pondus rei tragicæ præbet.* Genus.] *Appositio.* Italiam.] *Italos: continens pro contento, metonymia.* Proderet.] *propagaret, dilataretque imperium Romanum, sub cuius ius totus orbis aliquando trahatur. Amplificatio promissorum Veneris de filio.* Si nulla.] *A persona Aeneæ & filij Ascanij, cui in hac securitate animi imperium Italicum inuidere uidetur.* Pater.] *Emphasis: qui naturali storge in filium parum ducatur: adeoque per quem stat, quo minus is in Italiæ possessionem sit uenturus.* Quid struit.] *Reprehensio ab interrogatione, qua ocium uiri & luxum obiter perstringit.* Gente.] *ab ingenio & idole gentis, in qua hæret, quæ olim aduersus eius posteritatem crudele odium sit exercitatura. Ab hac cum nihil emolumenti sit sperandum, sed bellum & uastitas Italiæ: turpe planè est, & suggillatione dignum, ignauia ac luxu ibi tempus perdere.* A
Spe inimica in gente moratur?] *expectatione utilitatis ibi moratur. Licenter neglexit elisionem, Græcorum imitatione.* Prolem Ausoniã & Lauinia respicit arua?] *Posteritatem Romanæ gentis. Lauinia arua dixit, regnum Lauinium, ex futura affinitate regis Latini, uel regnum Italicum. A recordatione, certa spe, & promissis futurorum commodorum. Expolit identidem orationem, quo mandata ad mouendum sint efficaciora.* B
Nauiget.] *Clausula, qua summam mandatorum complectitur.* Nostri.] *mandatorum nostrorum.*

ARGVMENTVM.

At iussa Iouis exequenda Mercurius sese accingit: pennas assumit, ut itineris celeritatem adaugeat, caduceum capit, ut uerus Iouis nuncius esse appareat: est enim illud insigne Mercurij: qui orationis est, & eloquentiæ Deus: cuius quidem caducei admirandas uirtutes eleganter, & scitè describit.

NASC.

Dixerat. ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, siue æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum uirgam capit: hac animas ille euocat orco
Pallenteis, alias sub tristia tartara mittit.
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat:
Illa fretus agit uentos, & turbida tranat
Nubila. iamque uolans apicẽ & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui uertice fulcit:
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & uento pulsatur & imbri.
Nix humeros infusa tegit, tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba. C

Dixerat.] *sumptus locus est uel ex 24. Iliad. uel ex 5 Odyss. in ijs enim duobus locis apparatus alarum, uirgæque fatalis Mercurij fit mentio ab Homero. sic uerò ait in Odyss.*

" αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα
" ἀμβρόσια χρύσεια, τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν
" ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.
" εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
" ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

Parere parabat.—Imperio.] *parabat, cum sese apparabat; id est talaria, induebat ad mandata Iouis exequenda.* Talaria nectit.—Aurea.] *pluribus epithetis talaria illustrauit Homerus, καλὰ πέδιλα, ἀμβρόσια, χρύσεια. id est: pulchra talaria, diuina, aurea.* Rapido pariter cum flamine portant.] *ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.* Tum uirgam capit.] *sic Homerus. εἵλετο δὲ ῥάβδον.*
Hac animas ille euocat Orco.—Pallentes.] *hac in re copiosior, ornatiorque fuit Homero Virgilius. nam semel hoc expressit Homerus.*

" τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει
" ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

" *Virgilius uerò expolitione utitur, eandemque rem commutatis uerbis, ornatus gratia, dicit. quid enim aliud est animas sub Tartara mittere, & ab Orco reuocare, quàm dare, adimereque somnos, & oculos morte resignare?* Illa fretus agit uentos.] *nenustius hic noster, quàm Homerus, qui simpliciter dixit.*

" τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων, πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης.

Et latera ardua cernit.——Atlantis duri.] *Atlantem Mauritaniæ montem ex occasione describit: qui quoniam hominis habuisse nomen dicitur, illius quædam sub humani corporis figura depingit. Sylius Italicus Atlantis montis sub humana specie descriptionem longiori, nec insulsa oratione complectitur libro primo.* Duri.] *saxosi montis asperitatem designat.* Cœlum qui uertice fulcit.] *ὑπερβολικῶς miram montis altitudinem significat.*
Atlantis.] *uocem Atlantis repetit, quasi rei admirandæ magnitudinis mentionem faciens.* Piniferum caput.] *iam uerò non quasi montem, sed quasi hominum effingat, humani corporis partes recenset, caput, humeros, mentũ, barbam, in quibus recensendis eo tamen artificio utitur, ut rei utriusque, hoc est montis, hominisque significationem afferre uideatur. nam & piniferum caput, & humeros niue infusos, tum flumina à mento fluentia, & barbam glacie ri-*

A cie rigentem dicit: quibus uerbis facilè poëta declarat, se in hac Atlantis descriptione non hominem, sed montē, qui hominis nomen sortitus fuerit, artificiosè describere.

LAMB. Dixerat.] Homerus Odyss. quinto:

Hort. ὣς ἔφατ᾽· οὐδ᾽ ἀπίθησε διάκτορος ἀργειφόντης.
αὐτίκ᾽ ἔπειθ᾽ ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
ἀμβρόσια, χρύσεια, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ᾽ ὑγρὴν,
ἠδ᾽ ἐπ᾽ ἀπείρονα γαῖαν, ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.

Quis uenustius Homerica ista, quis splendidius, aut copiosius reddiderit, quàm noster? cut planè hoc loco Græcum uatem superarit. ὣς ἔφατο, noster uertit, Dixerat. quod ille, οὐδ᾽ ἀπίθησε, id est, paruit: hic reddidit, Ille patris magni parēre parabat Imperio. Quod ille, αὐτίκ᾽ ἔπειθ᾽ ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα: noster, Primum pedibus talaria nectit. Adiecit Græcus, ἀμβρόσια χρύσεια, id est ambrosia, & aurea. ac mox, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ᾽ ὑγρὴν, ἠδ᾽ ἐπ᾽ ἀπείρονα γαῖαν Latinus, Quæ sublimen alis, siue æquora suprà, Seu terram rapido pariter cum flamine portant. ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο, pariter cum flamine: quæ omnia ita dissimulanter in suum usum accommodauit, ut hic nata, non aliunde adscita uideantur.

B Sunt autem πέδιλα talaria, ὑποδήματα, quasi ποδίλλα, calciamentum uarium. Talaria, à talis, quibus annectuntur. Nonnulli exponunt, calciamenta cum alis: cum Agamemnon Homericus pedibus quoque talaria induat, ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα. Iliad. 2. Porrò autem Mercurij habitus, quē hic describit poëta, ad eloquentiæ naturam à doctis refertur, qua nihil ualidius, nihil potentius est, aut etiam uelocius. Affirmant Mercurium negotijs præsidere, ferre uirgam, quam multiplici giro serpentes duo amplectuntur, & indutum pennatis talaribus. Faciunt etiam eundem, ut paulo suprà dictum est, deorum internuncium, & deum furum. Horum autem omnium reddunt significationem, Et primùm quidem, quod ad etymon uocabuli, Mercurium dictum contendunt, quasi mercium curā: ac proin omnes negotiatores rectè Mercurios appellari posse. ob id quod unicè mercium suarum rationem habeant, easque sedulò curent. Pennata talaria uerò, quòd in mercimonijs obeūdis, ueloces sint, & ultro citroque commeando quasi alati. Tribuunt Mercurio uirgam, serpentibus implicatam: quod sibi uelle credunt, quòd hominibus id genus regnum soleat aliquando obtingere, ad cu-

C ius administrationem prudentia opus est, & rerum domina sapientia, quæ & ipsa quoque in mercimonijs obeundis uel in primis necessaria est. Caput eius opertum est galero: nam rerum precia, & lucra inde manantia, tecta esse debent, ut quantilibet extrudantur emptoribus. In Mercurij tutela est gallus: negotiatorem enim minimè somnolentum esse conuenit, sed semper ad quæstum attentum: quare nunquam in multam usque lucem stertere. A' Græcis ἑρμῆς dicitur, quasi ἑρμηνεὺς, interpres, παρὰ τὸ ἑρμηνεύω, interpretor, quòd mercatorem linguarum peritum esse deceat, quippe cui cum diuersarum linguarum hominibus res sit. Hermes idem, modò apud superos uersatur, modò apud inferos. quod uidetur Horatius explicasse eruditè, cum dicit:

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Eundem & tutelarem diuum furum fingunt: quòd planè nihil inter furtum & negotiatorum rapinā intersit, cum uel iniustam mensuram admetiantur, uel mercem uitiosam pro bona extrudant. Sed qui typum Mercurij huius ad eloquentiæ naturam accommodant, τοῦτον (inquiunt) Διὸς υἱὸν λέγουσι καὶ Μαίας, οἷον τοῦ νοῦ καὶ φρονήσεως. ἐκ νοῦ γὰρ καὶ φρονήσεως ὁ λόγος γεννᾶται. διὰ τοῦτο καὶ πτερωτὸν αὐτὸν ποιοῦσιν, ὡς ταχύν. οὐδὲν γὰρ λόγου ταχύτερος. καὶ Ὅμηρος, ἔπεα πτερόεντα· πάντων δὲ νεώτατον αὐτὸν ἐργάζονται, διὰ τὸ μὴ γηράσκειν τὸν λόγον. ἀλλὰ καὶ τετράγωνον αὐτὸν ποιοῦσι, διὰ τὴν στερρότητα τοῦ ἀληθοῦς λόγου. λέγουσι δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ κέρδους αἴτιον, καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἔφορον. ὅθεν τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἴσασι βαστάζον μαρσύπιον, ἀλλὰ καὶ οἱ Φοίνικες τοὺς θεοὺς αὐτῶν πλάττουσι ἐπιφέροντας βαλάντια, ὡς τοῦ χρυσοῦ σύμβολον ὄντος δυναστείας. οἱ δὲ Ἕλληνες σιδηροφοροῦντας αὐτοὺς πλάττουσιν, ὡς τοῖς ὅπλοις ὑποταττομένων τῶν ἀνθρώπων. Horum autem uerborum hic sensus est: Hunc Iouis & Maiæ filium esse aiunt, Mentis uidelicet & prudentiæ. nam ex mente & prudentia omnis oratio nascitur. Quamobrem alatum eum fingunt: quippe celerem, & pedibus uelocem. nihil enim oratione pernicius. Et apud Homerum, uerba alata. Hunc & natu minimum faciunt, quòd oratio nunquam senescat. Sed & quadrangulum fingunt. ob firmitatem ueræ orationis. Aiunt eum quoque caussam quæstus esse, & præsidem mercatorum: quare statuam eius ita effigiabant, ut marsupiū gestaret Et Phœnices fingunt deos suos crumenas gestantes, nempe quòd aurum potentiæ sit symbolū. Porrò Græci autem, eos ferrum portantes exprimunt, quòd homines uidelicet armis sint subiecti. De Mercurio ita Ioānes Tzetzes chil. 12.

ἑρμῆς τῆς Μαίας ὁ υἱὸς, ἑρμῆς δὲ καὶ ὁ λόγος.
ἑρμῆς καὶ σύμπας ἀνδριὰς, καὶ ὁ σωρὸς τῶν λίθων.
ἑρμῆς καὶ πᾶς ἑρμηνεὺς, εἴτε γλωσσῶν ἢ λόγων.
ἑρμῆς καὶ ἀγοραῖον δὲ προτύπωμα, ἢ πίσσα.
ἡ πίσσα χρυσοχόων δὲ, πρὸς ἣν τυποῦσι ζῷα,
θέντες αὐτῆς ἐπάνωθεν ἄργυρον ἢ χρυσόν δε.
ὁ πᾶς τῆς κλίνης τε ἑρμὶς, γράφεται δὲ ἰῶτα. Id est:
Mercurius ille Maiæ filius, Hermes est, & idem oratio.
Hermes aūt est & omnis statua, atque lapidum aceruus.
Hermes & omnis interpres dicitur, siue linguarū siue orationū.
Hermes itē forensis effigiatio, aut etiā pix:
Pix inquā, aurū fundentiū, ad quā effigiant animalia,
Argento ipsi superimposito aut auro.
Quin & lecti pes ἑρμὶς, per iota scriptum, dicitur.

Patris magni.] Iouis periphrasis, πατρὸς μεγάλου. Parēre.] Similiter incipientia. Cuiusmodi & illud in tertio: Casus Cassandra canebat. Aequora.] Anastrophe, ab usu talarium. ἐφ᾽ ὑγρὴν, supra humidā. Talaria.] Cicero allegoria prouerbiali dixit Talaria induere, pro fugam adornare, & quasi uelle quòpiam auolare. lib. 14. ad Atticum: Quare talaria induamus. Tum uirgā.] Ab habitu Mercurij. Describit autem caduceum Mercurij ab eius potentia seu uirtute. Hanc uirgam Mercurio, ut incantatori tributam, caduceum uocant. Hæc autem descriptio sumpta est ex Odyss. quinto:

εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ᾽ ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
ὧν ἐθέλει, τοὺς δ᾽ αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.

Et eiusdem operis lib. 24.

——ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶν
καλὴν, χρυσείην, τῇ τ᾽ ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει, &c.

Has animas.] Didymus hunc enarrans locum, Ἀρίσταρχος (inquit) ἀθετεῖ τὴν νεκυίαν κεφαλαίοις συντετμημένην, τοῖς δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι καθ᾽ Ὅμηρον ψυχοπομπὸς ὁ ἑρμῆς, ὅτε τὸν Ἀπόλλωνα ἐπὶ τῆς ποιητικῆς, εἰ

μὴ ἅπαξ. ἀλλ' οὐδὲ χθόνιος ὁ θεὸς, ὅτι εὐθέως ὁ εἰς ᾅδην κατελθὼν· ἐπεὶ καὶ ἀθηνᾶ δὲ ἡρακλέα, καὶ ἄδηε ὀλύμπιος. κυλλήνιος δὲ οὐδαμοῦ εἴρηται, ἢ ἅπαξ, οὐκ ἔξω λόγων. καὶ σῶκος, καὶ ἰήιος ἀπόλλων. ἀλλὰ πῶς αἱ ψυχαὶ οὐκ αὐτόματον κατιῶσιν, ὥς ἐν ἰλιάδι οὐδὲν κωλύει, καὶ παρεκπέμποντος αὐτάς τινός. ἀλλ' αὗται καὶ ἄταφοι κατιᾶσιν, ἴσως διά τι κατάρσιον; ἢ διὰ τὴν ἑρμοῦ πρόνοιαν ἐκδομένου τοῦ ὀδυσσέως, διὰ τὴν συγγένειαν. Orco.] *ab inferis. Orcum Molossorũ regem fuisse produnt, per id fermè tempus, quo Eleusius Athenis regnum tenebat, & ab illo Proserpinã raptam fuisse: & inter amnes inferorum orcus celebratur. Festo ab urgendo, quòd ad mortem urgeat.* Virgam.] *caduceũ. Virgula diuina in prouerbiũ abijt, quoties id quod optamus, citra humanam operam, sed quasi diuinitùs nobis contingere uolumus significare. Cicero lib primo Offic. Quid si nobis omnia quæ ad uictum cultumq́ pertinent, uirgula, ut aiunt, diuina suppeditarentur? Citatur titulus unius Satyrarum Menipp. M Varronis, à Nonio Marcel. Virgula diuina. Etenim antiquitas, ut in annulis, ita in uirgis quoq; ferendis, credidis aliquam fatalem ac ceu magicam potentiam inesse, qua prodigiosa multa edebantur. Parœmia nata uidetur ab Homerica illa uirga, quam ipse Palladi tribuit, tam celebrem, ut Antisthenes sectæ Cynicæ author, de ea librum peculiarem scripserit, teste Laertio in eius uita Homerus lib. Odyss. 5.*

ὣς ἄρα μιν φαμένη ῥάβδῳ ἐπεμάσσατ' ἀθήνη,

Cum Vlyssem è sene putido in iuuenẽ uiridi iuuẽta transformaret ac rursum eundem in senem Odyss. 16.

ἄγχι παρισταμένη λαερτιάδην ὀδυσῆα
ῥάβδῳ πεπληγυῖα πάλιν ποίησε γέροντα.

Ac mox eodem lib. eundem iuuentuti restituit, augeitq́ robore pristino:

ἦ καὶ χρυσείῃ ῥάβδῳ ἐπεμάσσατ' ἀθήνη.

Apud eundem Circe in transformandis socijs Vlysiis, uirga utitur, Odyss. 10.

ῥάβδῳ πεπληγυῖα κατὰ συφεοῖσιν ἐέργνυ,
οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλάς ——

Sed & Mosches in literis Hebræorum, in edendis prodigijs uirgula utitur: hanc modò in anguem uertens, modò formæ restituens: hac flumina uertit in sanguinẽ, hac excutit cyniphes & cynomuas, mistionemq́ diuersorum animalium: hac erexit maris rubri aquas in murorũ species, hac è silice uerberata undas elicuit, οὐκ ἄνευ θεοῦ, Exodi 4.

ויאמר מ Cap.7. ויאמר יהוה מה זה בידך
מטה ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה
ויהי לנחש וינס משה מפניו וירם במטה
ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ול
ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר
לדם ויקח משה את מטה האלהים Cap.4.
בידו. *Sed pauca ista è multis adduxisse sat esto. Redeamus ad Mercurium. Illud quidam in quæstionem trahunt, quo cõsilio, casú ue Mercurius uirga hac diuina ab Apolline donatus credatur. Homeri enarrator lib. Il. 15. huiusmodi fabulam refert·* ἑρμῆς ὁ διὸς καὶ μαίας τῆς ἄτλαντος, εὗρε λύραν, καὶ τὰς ἀπόλλωνος βόας κλέψας εὑρέθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς μαντικῆς. ἀπειλουμένου δὲ τοῦ ἀπόλλωνος, ὑφείλετο καὶ τὰ ἐπ' ὤμων τόξα. μειδιάσας δὲ ὁ θεὸς, δέδωκεν αὐτῷ τὴν μαντικὴν ῥάβδον, ἀφ' οὗ καὶ χρυσόρραπις ὁ ἑρμῆς προσηγορεύθη. ἔλαβε τε παρ' αὐτοῦ καὶ λύραν· ὅθεν καὶ χρυσάωρ ὠνομάσθη, ἀπὸ τοῦ τῆς κιθάρας ἀορτῆρος. *Id est: Mercurius Maiæ Atlantis & Iouis filius, lyram inuenit, & Apollinis boues suffuratus, mantices beneficio ab eo in furto deprehensus fuit. Minante illi infortunium Apolline, si iterum quid moliretur, arcum ab humeris illius abstulit, & quidem furtim. Risis deus, donauitq́ ei uirgam diuinam. unde Mercurius Chrysorrhaspis dici cœpit. Accepit & ab eo lyram, quare & Chrysaoris, à citharæ loro, quo gestatur, appellationem sumpsit. Id enim Græcè* ἀορτὴρ *signat. Hactenus ista. Cæterùm, extra controuersiam, legum, lyræ, literarum, & philosophiæ inuentionem Mercurio tribuunt. Quoniam autem eloquentiæ & disciplinarum parens creditus fuit, prouerbialis Ironia iactata est, Mercurius infans, quoties aliquis rudem se simulat earum literarum, quarum sit peritissimus,* ἑρμῆς ἀμύθητος, ἢ ἀμύητος, *id est, non initiatus, prophanus. Nemo mysteriorum callentior est isto Mercurio: quippe qui mystagogus sit, & facundus interpres diuorum. Et quia orationis author est, in adagium abijt,* τί πρὸς τὸν ἑρμῆν, *quid ad Mercurium?* οὐδὲν πρὸς ἔπος. *Item, ficum Mercurio. de obuio expositoq́ beneficio. Ficum repertum Mercurio suspendere antiquitùs mos fuit, quòd furibus fauere crederetur. Communis Mercurius, quòd furtorum author sit, & repertor. Primus docuisse ea proditur, quæ furto parta sunt, in medium conferre: uel, ut alij interpretantur, quòd orationis sit parens. qua omnia commercia inter homines constant: medius inter superos & inferos, utrisque ex æquo gratus. Est enim sermo animi interpres, quo summi inter se reges & infimi conciliantur. Mercurius non è quouis ligno fit: omnibus ingenijs non congruunt omnia. omnes non sunt apti disciplinis. Mercurius superuenit Statuæ Mercuriales, quæ errantibus uiatoribus rectam uiam monstrant.* ἑρμῆς πρὸς τῇ πυλίδι, *Mercurius ad portulam. Principes Atheniensium, tribubus Mercurium circa portas dedicarant, ut tradit Philochorus in nono. Herba Mercurialis, apud Plin quam is inuenit: idem & Bacchi nutritor fuit.* Illa fretus agit uentos, & turbida tranat.] τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης. *Mercurium uolantem tantum, non autem Zephyrum cogentem inducit Homerus: noster uerò etiam tranantem nubes, ac statim montem cernentem fingit. Addit & prosopopœian Atlantis, ut omnia sint splendidiora ac poeticæ maiestati magis quadrent. Homerus Mercurium suum in Pieriam deducit. unde mox ex alto in subiectum pontum se præcipitat, qua proximum iter est in Ogygiam:*

πιερίην δ' ἐπιβὰς ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ,
σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς,
ὅστε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο,
ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ.

At Maro Carthaginis situm diligenter contemplatus, ab occasu secundo Zephyro è monte Atlante, materno auo, supra mare uolantem in Africam mittis. Fingit personam Atlantis, quam à partibus, ad montis naturam respiciens, & partium adiunctis describit. Apicem.] *summitatem.* Atlantis.] *Anaphora rei magnitudini conueniens. Huic poëtæ ferreos humeros affingunt: inde parœmia, Atlas cœlũ, subaudi, suscepisti: de ijs qui arduis negotijs sunt impliciti, inciduntq́ in calamitates. Atlas Libycus, ut Sophidi & Aegyptijs placet, Osyridis, Dionysij, & Noe temporibus claruit, qua tempestate item & Hermea*

A *Hermes Trismegistus in rebus humanis erat. Fuerunt & Atlantes in Libya, à duobus Atlantibus montibus nomen sortiti, à quibus oceanus occidentalis, & Atlanticum pelagus nomen est consequutum. Huic genti peculiare fuit, solem & orientem & occidentem, perinde ut agris & ipsis pestilentem, execrari. Quamobrem Lycophron* ἄτλαντα *οὐρανοτήριον uocat. Atlas à poëtis cœlum humeris sustinere dicitur: sed rei haudquaquam temeraria ratio est. Etenim Mauritaniæ rex fuisse memoratur, rerum Astronomicarum egregiè doctus, qui de cœli machina & axe naturaque mundi primus ausus fuerit disputare: Herculi uerò laboranti succedere, quòd is in philosophia proximè post eum claruerit. Interpres Lycophronis diligentissimè eius rei rationem reddit: ac fabulam siue historiam potius perspicuè explicat, quare eius uerba non grauabor uel ob id hoc loco adscribere, quòd nonnihil lucis huc uideantur allatura.* ἄτλας γὰρ μαθηματικὸς ἦν λίβυς ἀνὴρ, ὃς εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἀνερχόμενος, πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν ἀστέρων, καί ποτε παρασφαλεὶς, κατέπεσεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν, καὶ ἀνῃρέθη· ὅθεν ἀπ' αὐτοῦ τό, τε ὄρος καὶ πέλαγος ἀτ-
B λαντικὸν ἐκλήθη. πολύειδος δὲ ὁ διθυραμβοποιὸς τὸν ἄτλαντα τοῦτον ποιμένα λίβυν φησὶν οὐ μαθηματικόν. ἀπολιθωθῆναι δὲ ὑπὸ περσέως, δείξαντος αὐτῷ τὴν γοργόνην, διὰ τὸ μὴ ἐᾶν αὐτὸν διελθεῖν, ἀλλὰ ἐρωτᾶν αὐτὸν τίς εἴη. τούτου καὶ τοῦ ἄτλαντος υἱὸς ἕσπερος κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ κατὰ τὸν πολύειδον. *id est: Atlas mathematicus fuit Libycus, qui ut exactius propiusque sidera contemplaretur, altissimum montem conscendit, à quo, impacto pede, in subtectum mare decidit, perijtque: à quo tum mons, tum pelagus denominari cœpit. Polyidus dithyrambicus poëta hunc Atlantem adserit pastorem Libycum fuisse, non autem mathematicum: & à Perseo, obiecto Medusæ Gorgonis capite in saxum uersum, ob id quòd transitum illi per ea loca negasset: sed rogasse tamen, ecquis esset? Huius item Atlantis & Hesperus filius fuit, iuxta quosdam, non uerò secundum Polyidum. Hactenus ille. Sunt & Atlantes staticulæ in ædificijs, quibus columnarum onera sustineri uidentur. Illud uerò prætereundum non est, ipsum cœli axem etiam Atlantem dici, qui utrumque hemisphærium diuidit suprà infraque. Atlantis filias celebrant poëtæ, Pleiadas & Hyadas astra. Proclus in carmen illud Hesiodi,* νύμφας ἀς ὠκεανὸς ... *septem tradit Atlantis filias Pleiadas, Celæno, Steropen, Meropen, Electram, Alcyonen, Maiam, & Taygetam: atque has nihil aliud esse putat,* ἢ δυνάμεις ἀγγελικὰς τῶν ἑπτὰ σφαιρῶν, *id est, angelicas potentias septem sphærarum. Celæno Saturni, Steropen Iouis, Meropen Martis, Electram Solis, Alcyonen Veneris, Maiam Mercurij, Taygetam Veneris.* μαῖαν *Græci patris ac matris matrem uocant, nutricem, medicum parientibus, & obstetricem, quæ infantibus umbilicum præcidit. Est & honorifica aniculam alloquendi formula: quasi dicas, ô nutrix.* Caput.] *A partitione. Totam enim personam fictam montis in sua membra secat: à capite, hoc est, à summitate montis nemorosa ordiens. Mons ipse altus est adeò ut uerticem acie assequi nequeas. Medius mons nubibus feritur, rigetque niuibus hyeme & æstate. Accolæ ob immensam eius altitudinem, columnam cœli eum uocant, qui & ipsi à monte Atlantes nũcupãtur, quibus religiosum est animalibus uesci. Plin. tradit, Suetonium Paulinum, ducem Romani exercitus, ad summum Atlantis cacumen penetrasse. Extat diserta Atlantis descriptio apud Silium lib. primo, quam libet hic adscribere quòd ad hanc prosopopœiam expressa sit:*

Nec patitur nomen proferri longius Atlas,
Atlas subducto tracturus uertice cœlum.
Sidera nubiferum fulcit caput æthereasque
Erigit æternum compages ardua ceruix:
Canet barba gelu frontemque immanibus umbris
Pinea sylua premit, uastant cana tempora uenti,
Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.
Tum geminæ laterum fauces maria alta fatigant.
Atque ubi fessus equos Titan immersit anhelos,
Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.

Caput, & uento pulsatur & imbri.] *Totum Atlantem in partes suas diducit. Ostendit summa montis ob prodigiosam altitudinem niuibus obsessa omnia glacie rigere, & horrida esse.* Flumina mento.] *quòd amnes inde oriantur, ut Nilus.*

C

ARGVMENTVM.

De Atlante monte: ubi primum è cœlo missus constiterat, præcipiti uolatu Mercurius, tanquàm mergus, Carthaginem defertur. ibique Aeneam purpurea, manibusque Didonis texta ueste indutum, atque ense iaspide ornato accinctum, nec non arcem Carthaginis fundantem conspicit: cui statim mandata Iouis exponit.

NASC. Paribus nitẽs Cyllenius alis.] *auis à uolatu parum quiescere uolentis morem, naturamque exprimit: quæ paribus alis se sustinẽs leni uolatu quietis locum capit.*
Aui similis.] *collatio est per similitudinem. totus autem hic locus Homeri est ex lib. Odyss. quinto. sic enim ait.*
" σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς,
" ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
" ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ.
Sed mergi naturam magis expressisse uidetur Virgilius: quem circũ littora, & scopulos piscosos humiliter uolantem facit: non enim altè nimis uolat mergus,

Hic primùm paribus nitens Cyllenius alis,
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta.
Haud aliter terras inter cœlumque uolabat,
Littus arenosum Libyæ uentosque secabat,
Materno ueniens ab auo Cyllenia proles.
Vt primùm alatis tetigit magalia plantis,
Aeneam fundantem arces ac tecta nouantem
Conspicit, atque illi stellatus iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris, diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Continuò inuadit.——

neq; longè à littore, uel à scopulis, ubi magna piscium copia est, discedit: Homerus uerò simpliciter dixit κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο. id est circum magnos sinus immensi maris. mergum, scilicet pisces uenando cepere, ἰχθῦς ἀγρώσσων. Seruius interpres periphrasi poëtam iccirco hoc in loco usum fuisse autumat, quod uox mergus heroico carmini parum idonea uidebatur, quod si uerum esset nullibi profectò in Aeneide poëta hac uoce usus fuisset. Sed cum in quinto dixerit.

» Et apricis statio fidissima mergis.

Perspicuum est non eam ob id uocem hoc in loco omisisse, quod heroici carminis maiestati incongrua uideretur, uerum quia periphrasis grauior, ornatiorq; est, & poëtis frequentior. Homerus proprio, &, ut uocant, appellatiuo uerbo usus est: λάρῳ ὄρνιθι, hic uerò noster appellatiua tantum uoce aui contentus fuit. Haud aliter.] institutum comparationi accommodat. Littus arenosum Libyæ.] eam Libyæ partem designat: quæ arena, & saxis horret. nam Aeneas in Libya quidem erat, sed non in arenosa. Ventosq; secabat.] nam dictum est.

» Rapido pariter cum flamine portant.

Cyllenia proles.] à Cyllenio Arcadiæ monte, ubi Maia Mercurium enixa fuisse dicitur. Virg. in 8.

» Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
» Cyllenes gelido conceptum uertice fudit.

Aeneam fundantem arces] huic loco similis locus est apud Apollonium in 4. Argon. ubi Thetis à Iunone ad Argonautas missa, eos disco, & sagittis oblectantes reperit: quos hortatur, ut Iunonis præceptis audientes soluant è littore. sic enim ait ille.

τοὺς δ' εὗρε παρὰ νηῒ δίσκῳ ῥιπῇσί τ' ὀϊστῶν
» τερπομένους. Id est,
» Illos aūt inuenit iuxta nauem disco, iactibusq; sagittarū
» Oblectantes.
» Et quæ sequuntur alia.

Atque illi stellatus.] regis ditissimum cultum describit. adaptauerat sibi, inquit, ensem gemmis pretiosissimis distinctum læna purpurea indutus, totus micabat. Læna uestis erat, quæ à militibus per æstatem deferebatur, Græci χλαῖναν uocant. ea quoque uillosa in sacrificijs usos fuisse antiquos Cicero in Bruto testatur. demissam ex humeris dixit, ut morem exprimeret Rom. in chlamyde induenda quæ ab humeris dependens bonam anterioris corporis partem relinquebat. hoc facilè ex statuis cognoscere est. præsertim ex ea P. Puppij, quæ Ferrariæ est in maiori templo iuxta sacellum omnium sanctorum: quam multi litterarum antiquitatisq; ignari templi illius conditori erectam fuisse autumant.

Diues quæ munera Dido.] ex opulentia materiæ, & ex grauitate artificis uestem commendat. non enim potest esse uestis non maximi pretij quam diues regina suis manibus texuit. Continuo inuadit.] acerba dictione alium, atque est, fore orationis habitum poëta ostendit: nam cum ait, inuadit, futuram inuectionem significat: quæ tamen inuectio non est, sed, ut rectè Tib. Donatus sentit, obiurgatio ueruntamen rem ita componit, ut acrimoniæ dictionis acerrimum orationis principium optimè respondere uideatur.

LAMB. Hic primùm.] In Atlante monte, unde uolatus sui
Hort. initium sumpsit. Aui similis.] Homerus Mercurium suum laro comparat, (quem quidam fulicam appellant) uenanti pisces, rapaci & uoraci, respiciens ad furacem illius naturam, quippe qui furum deus sit. Comici larum figuratè furacem uocant, A

σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς,
ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ,
τῷ ἴκελος πολέεσσιν ὀχήσατο κύμασιν Ἑρμῆς.

Maro eum mergo cōparat, nullos sectanti pisces quidem, sed supra aquam uolanti tantùm. Ea autem huius auis natura est, ut pennas rostro purgans uentum signet: ut fulica matutino clangore, & ranæ uocaliores solito, echiniq; affligentes sese, aut arena saburrantes tempestates denunciant. Et mergi maria aut stagna fugientes, & grues silentio per aërem uolantes, serenitatem præsagiunt. Nidificant in arboribus, temporibus uernis.

Cyllenius.] Mercurius: antonomasia à Cyllene monte & & oppido Arcadiæ, Cyllenius creditur appellatus Mercurius. Hodie Chiarenzam nominant, haud procul ab ostio amnis Penei. Mela quoq; testatur, urbem Mercurio ibi nato celebrem esse. Didymus montem Cyllenium uocat, ὁ ἐν Κυλληνίῳ ὄρει Ἀρκαδίας ἀνατραφείς, ἢ ὁ ὕπνου δωρητικός, ὡς τῶν κοίλων ἔχων ἡνίας. κοιλάδες γὰρ συνεσταλμένου τοῦ ο, τὰ κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς μέρη. ἔθειν τοῖς δεινοῖς Ἀττικοῖς κυλλώσια καλεῖν. id est, quòd in B Cyllenio Arcadiæ mōte sit educatus: siue quòd somni largitor sit, quasi tenens sinuū habenas. Sunt autem κοιλάδες, contracta litera o. partes circa oculos. Atq; has quidem Atticorum grauissimi κυλλώσια appellant. Homeri enarrator lib. Iliad. ultimo, festiuam de huius cognominis ratione & Mercurio historiam ex Eratosthene adducit. Ζεὺς ἐρασθεὶς Μαίας τῆς Ἀτλαντίδος, λαθὼν Ἥραν ἐμίγη. ἡ δὲ ἔγκυος γενομένη, ἐν Κυλλήνῃ τῆς Ἀρκαδίας Ἑρμῆν ἐγέννησεν. ὅστις ἐπιθυμίαν ἔσχεν τοῦ κλέπτειν, ὅτε καὶ Ζεὺς κλέψας τὴν Ἥραν, ἐμίγη τῇ Μαίᾳ. καὶ δή ποτε τῆς μητρὸς μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς λουομένης, λαθὼν ὑφείλετο τὰς ἐσθῆτας· γυμναὶ δὲ ἐκεῖναι ἠπόρουν τί πράξωσι. γέλωτα διὰ τοῦτο Ἑρμῆς κινήσας, ἀπέδωκεν αὐτὰς τὰς ἐσθῆτας. Sunt qui eum in uia Cyllenia, alij à Cyllene nympha educatum autumant. Sed qui Mercurium eloquentiæ exemplar fingunt, dictum putant ἀπὸ τῶν κυλλῶν, à debilibus, claudis, mutilatis, & quibus genitalia sunt crassiora, tum autem qui manibus careant. Etenim sermo omnia efficit, citra ullam manuum opem. κυλλοποδίων apud Homerum C Vulcani epitheton est, pedibus æger ac debilis.

Circum.] Venusta eiusdem uocis repetitio.

Piscosos.] Epithetum, ob imam concauitatem, piscium refertos. Iuxta.] Anastrophe. Haud aliter.] Applicatio. Inter] Anastrophe. Secabat.] uolando diuidebat. Auo.] ab Atlante monte: de quo modò dictum est, & in primo. De Cyllenio paulo pòst copiosior instituetur narratio. Nunc cætera omnia quæ sequuntur, diuersa sunt ab Homero, qui specum Calypsus diligenter describit, cum qua etiam Mercurium familiariter colloquentem facit. Illa excepto illico mensam ambrosia ac nectare oneratam sternit: quam quidem obuiam nymphæ humanitatem Mercurius adeò non aspernatur, ut etiam de appositis edat, bibatq;. Atque inde sublata mensa, legationem suam exponit. At Maro primùm Aeneam à studio & habitu circumscribit: atque inde Mercurium eum cum acerba increpatione inuadentem, exponentemq; mandata Iouis introducit. Vt primùm.] Homerus libro suprà citato,

ἀλλ'

A ἀλλ' ὅτι δὴ νῆσον ἀφίκετο τηλόθ' ἐοῦσαν,
ἔνθ' ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἤπειρόνδε.

Plantis.] pedibus alatis, quibus talaria innexa erant. Indicat uelocitatem in legationibus obeundis necessariam esse, ne mora noxam gignat, aut calamitatem. Vt primùm igitur Carthaginem uenit. Magalia.] Carthaginem. Pœni lingua sua, Magalia uillas appellant. Magar, domum rusticam, perinde ut casas agrestes, mapalia, similes furnorum. Arguit eum locum quondam casas & humilia rusticorum tuguria habuisse, quæ nunc regalis magnificentia luxu ac splendore in opulentam urbem excreuerant. Fundantem.] A' studio, quo occupatum ducem Troianum offendit. Ensis.] Descriptio rei, à materia & qualitate. Stellatum uocat, quasi stellis lucentem, aut stellarum in modũ fulgentẽ, aut certè stellulis ex Iaspide lapide cõfectis mirè splendescentẽ: à uerbo stello, & stellor, luceo. Quare stellatum fulua Iaspide ensem dixit? Iaspis lapis est preciosus, cuius descriptio extat apud Plin. libro 37. capite 8. Hanc autem uirere dicit, & sæpe translucere: gestanti miram gratiam conciliat. Hanc plurimæ gentes ferunt, smaragdo similem Indicæ. Cyprij

B dicunt glaucum pinguemq́, Persæ aëri similem: ob id uocatur aërigusa, talis. Et Iaspis est cærulea circa Thermodoontem amnem: in Phrygia, purpurea: in Cappadocia, ex purpurea cærulea, atque non refulgens. Thracia Indicæ similem mittit: Chalcidia, turbidam. Et statim: Optima ergo, quæ purpuræ quidquam habet: secunda, quæ rosæ: tertia, quæ smaragdi. Ac mox: Quarta apud eos (Græcos) uocatur Borea, cœlo autumnali matutino similis. Et hæc erit illa, quæ uocatur aërizusa. Similis est & Sardæ, imitata & uiolas. Non minus multæ species reliquæ: sed omnes in uitio cæruleæ, aut crystallo similes, aut myxis. Item, Terebynthizusa improprio (ut arbitror) cognomine, ueluti è multis eiusdem generis composita gemmis. Quamobrem præstantiores funda clauduntur: id est, patentes, nec præterquàm margines auro amplectente. Vitium est, & breuis in ijs nitor, & longè splendens, & sal, & omnia quæ in cæteris. Et uitro adulterantur, quod manifestum fit, cum extrà fulgorem spargunt, atque non in se continent, nec in diuersa, quas sphragidas uocant, publico gemmarum dominio in ijs tantum dato, quoniam optimè signent. Ex his Plinij uerbis parum liquet, quæ Ia-

C spis fulua sit, cuius hoc loco meminit poëta. Proin uidetur onychopunctam innuere, quæ & Iasponyx uocatur, quæ nubem complexa imitatur niues, & rutilis punctis est stellata. Fuluam dixisse uidetur, pro rutilam, seu uiolacei coloris, propter cognationem.

Stellatus.] pro, stellata rutilis punctis Iasponyche: hypallage. Idem Plin. testatur, Iaspidi aureum puluerem interdum inesse. Fuluus color is propriè est, qui conficitur ex ruffo & uiridi, qualis color in leonibus apparet: dilutior uerò rutilus est, luteus. qualem uidere est in auro unde lutea aurora, & luteolæ uiolæ. Iaspidem gestanti gratiam conciliari putant. Ardebat.] Metaphora, à similitudine coloris purpurei. Murex conchæ genus est, perinde ut purpura. Purpuræ traduntur ut plurimum annos septem uiuere: cum congregantur uerno tempore, lentorem cuiusdam ceræ saliuant. Eodem modo & murices. Purpuræ florem, quo uestes tinguntur, in medijs faucibus habent conclusum. In candida uena minimi liquoris est, quo nigrantis rosæ colore, & sanguine, (unde αἷμα πορφύρεον) sublucens nobilis ille bibitur. hæ uiuæ capiuntur: nam liquorem unà cum uita euomunt. Minores purpuras cum tapetis frangunt Tyrij, atque ita eum rorem excipiunt: quare epithetice muricem Tyrium uocat. Vsurpantur pro colore & uestibus, eo liquore imbutis. Idem per excellentiam etiam conchylium dicitur: quare uestes murice tinctæ & conchyliatæ appellantur. Et ipsum conchylium pro colore usurpatur, sicut purpura & murex. Conchylij cruor grauis in fuceo est: color austerus in glauco, & irascenti mari similis: ostrum id appellatur, ab ostreis, quæ asperam scabramq́, minimè uerò politam leuemúe habent testam. ὄστρεα, ἀπὸ τοῦ ὀστράκου: id est, testa Græci nominarunt. Tyrio] Epitheton à loco, ubi nobilissima purpura conficitur, unde & Tyriæ uestes. Cæterum Phœnicia toto illo tractu, à Tyro, Sidone, Sarepta, Beryto, Byblo, usque ad Adonin & Eleutherum, conchylio & purpura inficiendis uelleribus laudatissima est. De Tyro alibi prolixior sermo nobis fuit.

Læna.] Læna uestimenti quoddam militaris genus fuit, uillis crassum: maximè hyeme ad calfaciendum accommodatissimum, pallium: quare Homerus Iliad. κ, διπλῆν ἐκταδίην uocat. ἀμφὶ δ' ἄρα χλαῖναν περονήσατο φοινικόεσσαν. uidelicet contra frigora: ut Vlysses nauigaturus,

αὐτίκ' ὁ μὲν χλαῖνάν τε χιτῶνά τ' ἔννυτ' Ὀδυσσεύς. quæ omnibus uestibus superinducebatur. A' lana Varroni deductum est etymon. Sunt qui ἀπὸ τῆς χλαίνης deducere malunt, quæ uox detracta est à uerbo χλιαίνω, tepefacio. Plutarchus in Numa: καὶ γὰρ ἃς ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς λαίνας, χλαίνας ἰόβας φησὶν εἶναι: Etenim quas reges gestabant lænas, Iuba chlænas esse affirmat. Suidas crassam quoque & hybernam uestem interpretatur, τὸ παχὺ καὶ τὸ χειμερινὸν ἱμάτιον. Idem, χλαῖναι (inquit) περιβόλαια. διαστέλλει Ὅμηρος τοὺς πέπλους ἀπὸ τῶν χλαινῶν, ὅ ἐστι γυναικεῖον ἔνδυμα, ἐμπερόνημα. τὸ δὲ αὐτὸ καλεῖ καὶ ἑανόν. id est: Chlænæ togæ sunt. distinguit autem Homerus peplos à chlænis, quod est indumentum muliebre, nullis uarietatibus distinctum, ἐμπερόνημα. idem uocat ἑανόν. Et quia huius chlænæ usus erat tempore hyberno, prouerbio locum fecit. ἐν θέρει τὴν χλαῖναν κατατρίβεις, æstate penulam deteris: ἐπὶ τῶν μὴ κατὰ ὥραν τοῖς ἀναγκαίοις χρωμένων, id est, qui intempestiuè suis rebus abutuntur. Constat aũt hyemem fuisse, tũ ex hoc loco, tũ ex eo uersu, Dũ pelago desæuit hyẽs, & aquosus Orion. Item: Quin etiã hyberno moliris sidere classem. Pallij loco, apud ueteres, lænis utebantur cœnatorijs, id quod Martialis quoque testatur: Et tectus lænis sæpe duabus abit. Pollux lib. Onomasticῶν 7. cap. de uestium speciebus, duo chlænarum potissimum genera fuisse tradit: alterum simplex ἁπλοΐς, ὡς Ὅμηρος,

χλαῖνάν τ' ἐνθέμεναι οὔλας καθύπερθεν ἕσασθαι:

Alterum duplex, διπλῆν ἐκταδίην, ut apud eundem loco paulò antè citato, cõtra frigora cõparatũ. Hæc Attici ἁπληγίδας, διπληγίδας, καὶ διβόλους nominabant. Mos item erat Gallis, lænis uillosis uti, authore Strab. lib. 4. ἡ δ' ἐρέα, τραχεῖα μέν, ἀκρόμαλλος δ', ἀφ' ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν, οὓς λαίνας καλοῦσιν. Homerus lib. secundo Iliad. ubi Agamemnonem uestibus & armis instruit, uidetur usurpasse pro paludamento, seu pallio militari, quod Græci χλαμύδα ἢ χλανίδα dicunt. Erant & lænæ Pallenicæ, quæ præmia ludicrorum certaminum uictoribus constituebantur. Strabo libro 8. ἔστι δὲ καὶ κώμη Πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ Πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ

ἆθλα ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Cicero lib. tertio de Natura deorum: Pellenicæ lenæ celebrantur, quæ antiquis uictoribus athletis præmij loco dabantur. Sunt & χλανίδες, καὶ χλαῖναι, περιβόλαια. χλανιτίδες, ὅμοι παρθένων. puellarum monilia. Diues.] laus lenæ à persona A donantis & artificis. Auro.] A materia. Continuò inuadit.] Quasi infesto animo adortus, & feroci spiritu, quod rei est, ad orationem transtulit.

ARGVMENTVM.

Legati ad reges missi non aliam, quàm sibi imperatum est, orationem habere solent. itaque Mercurius cum Iouem Aeneæ subiratum esse cognosceret, ab eoque orationis, qua in illum uteretur, quasi formam accepisset, non erat quod à beneuolentiæ loco, aut ex aliquo alio exordij munere sermonem auspicaretur, sed obiurgantis hominis morem naturamque seruaret, qui interdum ironicè, & cum irrisione quadam sedato animo, quandoque magno & uocis, & orationis impetu delinquentem reprehendit. quibus duobus modis in præsentia Mercurius tale orationi suæ initium dedit.

—Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas? pulchramque uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem & spes hæredis Iuli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur.—

NASC. Tu nunc Carthaginis altæ.] *irridet Aeneam, illiusque imprudentiã ironicè designat: qui libertius, diligentiusque aliena, quàm sua curare uideatur, sed pacatè agit, quasi eum minimè obiurgaturus. duæ autem illæ uoces,* TV NVNC, *emphasim habent. tu, qui nutu Deorum nauigas, & cui fata Romanum Imperium ex te nasciturum, debent. nunc, cum refectis nauibus summa tibi nauigandi facultas existat. uel præsens tempus futuro opposuit: nunc struis, quæ postea nepotes tui destruent.* Pulchramque uxorius urbem.] *idem repetit per ταυτολογίαν: Aeneamque imprudentiæ arguit, qui non quod ratio suggerit, efficit, uerum quod uxor ei præscribit, qua in re uxoris uoluntatem Deorum uoluntati eum anteponere ostendit. Pulchram urbem εἰρωνικῶς dictũ arbitror, præ urbe Roma, quam conditurus erat Aeneas: cuius etiam gratia ad Italiam nauigabat.* Heu regni, rerumque oblite tuarum.] *hactenus quasi iocabundus Aeneæ imprudentiam reprehendit, iam uerò plenis, ut aiunt, uelis per patheticam exclamationem: quæ signum doloris habet, in obiurgationem fertur.* Ipse Deum tibi me.] *ex persona Iouis fidem, auctoritatemque suæ comparat orationi. tale est illud ex tertio Aeneid.*

" *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
" *Prædixit, ego furiarum maxima pando.*

Vtque maiorem Aeneæ timorem inferat, περιφραστικῶς Iouis potestatem extollit. Quid struis? aut qua spe.] *duplicis culpæ iustissima reprehensio. & quod inimicæ urbis commodis inseruit, & quod nulla spe ocio uitam trahat. ergo illum tum inertiæ, tum etiam imprudentiæ accusat, & locum exornat traductione.* Si te nulla mouet.] *reprehensio ab animi demissione: quam tamen, ut supra ostendimus, hypothetica dictione mitigat. si te tua, inquit, gloria. atque existimatio non mouet. filij tui surgentis ratio tibi ducenda est, cui Romanum imperium fatis debetur.*

LAMB. Tu nunc.] *Propositio, ab acerba reprehensione, quod*
Hort. *in hostium terra, proprijs neglectis fatis, reipublicæ guberrationem susceperit.* Tu nunc.] *Singulis dictionibus inest emphasis. Tu, qui hostium manibus bis ereptus, qui tot periculis, terra marique deorum cura defunctus, in Italiæ possessionẽ missus sis: uir fortis bellicus, & rerum bellicarum laude clarus, nũc in ipso propè Italiæ portu, cum maximè in medijs hostibus uersans de tua sociorũque* B *salute anxius sollicitusque esse debeas, Carthaginis, hostilia odia cum tua posteritate olim exercituræ, rempub. curas? Tu Dardani, adeoque summi Iouis ex Venere nepos, hic γυναικοκρατούμενος, libidini operam das, ac uoluptati? Notat monstrosam metamorphosim hominis, quod è forti uiro in effœminatum sit transmutatus. Itaque eum uxorium appellat. Sunt autem uxorij, qui imperio uxorum reguntur, ijsque parent, indigni qui magistratum aliquem in repub. gerant. Eos Aristoteles lib. 2. Politicũ γυναικοκρατουμένους ignominioso uocabulo appellat. Horum status γυναικοκρατία dici potest, ubi uidelicet mulieres imperant. Plin. lib. 6. scribit, populos quosdam uicinos ab Amazonibus bello deuictos fuisse: & ob id γυναικοκρατουμένους dictos, quòd turpiter mulierum Amazonum imperio deuicti parêrent. Quamobrem Lacedæmoniensium politia iure uituperata fuit ab Aristotele, quòd muliebri imperio propè administraretur. καί τοι τί, inquit, διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν, ἢ τοὺς ἄρχοντας* C *ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει. id est: Atqui quid interest, utrum mulieres imperent, an rectores à mulieribus regantur? perinde planè est. Hæc gynæcocratia disertè à Iuuenale depingitur satyra 6. Hoc uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas.*

—Clames licet, & mare cœlo
Confundas, homo sum.—

Item, Nil unquam inuita donabis coniuge: uendes,
Hac obstante, nihil: nihil, hæc si nolet, emetur:
Hæc dabit affectus, ille excludetur amicus Iã senior, etc.

Heu.] *Non tam dolentis, quàm indignantis hoc loco est. Indignatur, quòd regni Italici oblitus, alienum regnum mulierosus curet: pathos ab indignatione.* Ipse deûm.] *Narratio, ad exequenda mandata.* Deûm.] *deorum: syncope.* Regnator.] *Periphrasis Iouis.* Celeres.] *me celerem: Hypallage.* Quid struis.] *Eruditè poëta decorum exemplo Homerico seruat. Nuncius ac legatus de suo in obeundis mandatis nihil addere debet, aut detrahere, uerùm ea quæ receperit*

A repetit fide, perorare. Spe Libycis teris ocia terris?] A causa finali, ut temerè ibi hærere non uideatur: aut si nihil certè expectet, turpe tanto uiro, Carthagine ocio tempus perdere. Si te nulla mouet tantarum gloria rerum.] Ab honesto. Est, secundum Deum maxima pietas parentum sforge in liberos, ut eos procreatos studiosè educent, curent sedulò, ditent, eorum salutem, incolumitatem ac fœlicitatem quærant.

ARGVMENTVM.

Mercurius perorata oratione, euanuit. Aeneas uerò cùm illius aspectu territus, tum Iouis monitu, atque imperio attonitus, fugiendi quidem incredibili desiderio ardet, sed amor Didonis, fugæque difficultas ipsum animo suspensum facit: attamen re diligenter perpensa opportuno tempore fugiendi consilium capit. itaque uocatis ad se socijs Sergesto, Mnestheo, & Cloantho, mandat, ut taciti classem parent, socios cogant, harumque rerum caussam dissimulent: se uerò tentaturum, obseruaturumque tempus cùm alloquendæ Didonis, tum etiam arripiendæ fugæ idoneum.

—Tali Cyllenius ore loquutus,
Mortales uisus medio in sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
At uerò Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & uox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat, quo nūc reginā ambire furentē
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atque animū nunc huc celerem, nūc diuidit illuc,
In partesque rapit uarias, perque omnia uersat.
Hæc alternanti potior sententia uisa est:
Mnesthea, Sergestūque uocat, fortēque Cloanthū:
Classem aptent taciti, sociosque ad littora cogant:
Arma parent, & quæ sit rebus caussa nouandis
Dissimulent: sese interea (quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores)
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis reb. dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iussa facessunt.

NASC. Medio sermone] quia Aeneas nihil respondit. Obmutuit amens.] effectum, effectusque caussam ponit: obmutuit, quia amens, nam quia
B se uehementer errasse cognouerat, nec ullā, nisi dementiæ, excusationem proferre poterat, obmutuit. huc accedebat diuinus Mercurij uultus ualde humana facie augustior, splendidiorque admista seueritatis grauitate: quæ illum terrebant. Arrectæque horrore comæ.] ex hoc qualis fuerit Mercurij Iouis mandata nunciantis aspectus intelligi potest, quod non solum stupidus effectus, obmutuit, uerum etiam præ nimio timore, atque admiratione perhorruit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras.] quòd hominis persuasione fieri non poterat, ut Aeneas dulces, iucundasque sibi terras relinqueret id Mercurij, uel Iouis potius oratione perficitur. quamobrem rectè admonet Ari-
C stoteles in poët. ut quod per homines fieri potest, id Deorū interuentu fieri non debere, & è contrario. omnino non poterat Aeneas absque diuino monitu à Didone recedere, tanta uis erat amoris ueruntamen hac in re laude dignus est Aeneas, qui semel admonitus, dictis paret: nec quod appetitus suggerit, uerum quod ei ratio præscribit, Deorumque uoluntas iubet, exequitur. Heu quid agat?] in rebus arduis, atque difficilibus arduum, ac difficile consilium est. ideoque poëta exclamat non absque doloris significatione: quæ non ad poëtam, sed ad Aeneam referenda est. hinc amor amantis, illinc uoluntas cupientis Deorum implere iussa animum fatigant. Quo nunc reginam ambire furentem.] exordij munus quale sit, apertè designat: nam reuera in exordijs caussarum oratores quid aliud conari uidētur, quàm ut suis blanditijs auditores eis conueniant, eoque, quò maximè uelint, arte trahant?
Atque animum nunc huc celerem.] diuturnā hanc fuisse deliberandi rationem designat: sic enim prudentes homines facere solent, ut diutissimè deliberent, iuxta illud Isocratis præceptum. πρὸς Δημονικόν, βούλευε μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. hinc illud Augusti Cæsaris: σπεῦδε βραδέως. festina tarde. quod uerò ait animū celerem Aeneam ingenio promptum esse declarat: uel animi naturam designare uoluit: qui tantæ celeritatis est, ut ne tum quidem, ut auctor est Cicero, cum sopitus est, conquiescat.
Hæc alternanti potior sententia uisa est.] prudens Aeneas rem dubiam in sui ipsius consultationem ponit, ut qui ex se ipso (quod sapientis est) non ex alio pendere uideatur: propterea Cic. in fam. nunquam labère, si te audies. hic autem uersus Homeri est ad uerbum ex 14. Iliad.
ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι.
Alternanti.] è duobus modò unum, modò alterum cogitanti. respondet uerbo Homeri φρονέοντι: sed Virgilius cogitantis hominis naturam, rationemque diligentius expressit. Classem aptent taciti] quatuor socijs Aeneas imperat: ut classem aptent, ut socios cogant ad littus, ne ulla fiat, cum dabitur occasio, nauigandi mora: ut arma præparent, quibus uim, impetumque hostium à se propulsare queant: postremò ut harum rerum caussam perbellè dissimulent. se uerò tentaturum occasionem ait, tempusque obseruaturum, ut minus incommodè decedere queant. illud autem discedendi tempus maximè opportunum in hoc rerum discrimine autumat, cum regina eos minimè decessuros putauerit. Mollissima tempora.] opportuna: & quibus reginæ animus mollis, tractabilisque existat.
Qui rebus dexter modus.] ut commodè, atque aliqua cū dexteritate res tractari possit: quibus uerbis occultè spem socijs rei perficiendæ præbere uidetur.
Ore.] Pleonasmus. Cyllenius.] Paulò antè de huius appellationis ratione aliqua diximus. Cyllene mons Arcadiæ altus, nomen sortitus à Cyllene Elati filio. Montis autem altitudinem præcipitem & perpendicularē tradunt 20. stadiorum, alij 15. prodiderunt. Pausanias refert, merulas albas hic capi. Itaque in huius montis antro fabulan- LAMB. Hort.

fabulantur poëtæ Iouem cum Maia Atlantis concubuisse: natumq́ ibi atq; enutritum Mercurium unde & appellationem sumpsit. Huic uicinus fuit mons Sepia, sub quo bustum fuit Aepyti, Elati filij, qui à sepe percussus in uenatione perijt, serpente tam immedicabilis ueneni, ut ictos putredine immedicabili absumat. Estq; magnitudine uiperæ, si uera scribit Pausanias, cinericio colore, uarius maculosusq; sparsim punctis, capite lato, collo angusto, sed uentriosus, exiguaq; cauda. Sepem Plin. millepedem nominat, oblongam, & pilosis pedibus, sed pecori uehementer perniciosam. Sed busti illius Aepytij tam celebre fuit monumentum, ut nullum aliud celebrius Homerus uiderit, unde & ab eo etiam fuit celebratum Tumulus erat terræ inclusus, subiectis saxis. Vltrà montem Cyllenen uersus Achaiam, Pheneos, haud procul à Stymphalo & Orchomeno, iuxta Aegirim Achaicam. Orchomeno uicina erat Mantinea. Sed ab Arcadia, cuius describendæ occasio alibi opportunior occurret, ad poëtã reuertamur.

Auram.] *Dij nihil aliud quàm spiritus & uenti esse creduntur, quare in auram Mercurium euanuisse dicit.*

At uerò] *Terror infœlicis conscientiæ amentiam parit, adimit defensionis rationis rationem, efficitq; animi perturbationem, quam à signis externis & accidentibus notat. Est in uoce Arrectæ, æschrologia: sicut in illo Terentiano, Arrige aures Pamphile Vox deficit metu, & comæ erigi existimantur.* Ardet.] *Metaphora: uehementer cupit. Luctam carnis ac spiritus coarguit, cum animum paratum ad parendum deorum monitis dicat, terris dulcibus relictis, quibus caro immortua fuerat.*

Tanto.] *Impulsiua caussa ad abeundum, deorum iussus.*

Heu quid] *Exclamatio poëtæ, ad commiserationem concitandam. Etenim cum tot reginæ merita, tot beneficia, quibus detineri potuisset, in eum extarent, cogitat, quàm indignè abitum suum sit latura. Rursum illis omnibus deorum iussum opponit, quibus non parêre impium est. uicit, cui æquum fuit uincere: uicit pietas, uicit religio, carnis affectus, atque oraculo ad postremum morem gerere constituit.* Ambire.] *blandimenta multa dando adire. Huius uerbi significatio latius patet.* Atq; animum.] *Respexit ad uerbum Homericum μερμηρίζειν, cuius geminam significationem disertè periphrasticè expressit: quemadmodum & mox, Hæc alternanti potior sententia uisa est. Homerus Odyss. δ. ἔνθα δὲ μερμήριξε λέων ἀνδρῶν ἐν ὁμίλῳ, δείσας ὁππότε μιν, δόλιον περὶ κύκλον ἄγωσι. Iliad. β.*

ἀλλ' ὅγε μερμήριξε κατὰ φρένα, ὡς Ἀχιλῆα
τιμήσῃ, ὀλέσῃ δὲ πολέας ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.

A

Alternanti] *uicissim uersanti, quo pacto potissimũ abitum suum excusaret, posteaquàm omnino certum esset numinis uoluntatem sequi.* Mnesthea.] *Exponit consilij rationem, de tentanda fuga, ac conuenienda regina. Cæterùm quia Aeneam animi ancipitem facit, anceps animus de incerto consilio dicitur, tractum ab illo Homerico Iliad. ξ.*

ὡς ὁ γέρων ὥρμαινε δαϊζόμενος κατὰ θυμὸν· Id est,
Sic senior uersans animo disquirit utroq;.

Et Iliad. ω.

ἄνδιχα δέ μοι κραδίη μέμονε φρεσὶν ὁρμαίνοντι:
Id est,
Huc animus mihi uersanti inclinabat. & illuc.

Classem.] *naues instruant armis naualibus, reficiant tẽpestatibus fractas, ut ad nauigandũ sint aptæ & expeditæ.* Taciti] *dissimulantes fugam, ne quid regina suspicetur: tum autem, uti consilium tacitum habeant.*

Cogant.] *colligant, conuocent: Tityre coge pecus: cogere senatum.* Arma] *aduersus Pœnorum uim, si sit opus eam repellere, tum aũt & naualia.* Dissimulent.] *quasi nesciant, quamobrem naues sarcire cogantur, principis imperium exequentes. Cæterùm res nouare, apud authores accipitur pro nouis rebus studere, & noua moliri. Dicimus &, ad nouas res consurgere, in deteriorẽ partem. Hic nouare res uidetur posuisse, pro, sarcire naues: nisi qs existimet, hoc ipsum quod classem reficiant, esse res nouare.*

B

Quando.] *Hanc differentiam grammatici statuunt inter quando, quandoquidem, quatenus, & quoniam, ac reliqua, ut hæc caussam antecedant: illa uerò sequatur.*

Mollissima.] *maximè opportuna ad indicandum abitũ: alioqui natura inter se contraria sunt, durum & molle. Mollissima tempora itaq; metaphoricè dixit, opportuna ad colloquendum conueniendumq; de ea re, cum minus indignè fugam sit latura.* Quis rebus.] *Interpretatur, quæ mollia fandi tempora intelligat, quibus uidelicet res dextrè ac benignè sit acceptura.* Iussa facessunt.] *Interpretatio. Reddit enim, quid sit imperio illius parêre: pro facessere iussa, exequi iussa.* Læti.] *ob discessum ex Africa in terram fatalem.*

C

ARGVMENTVM.

Dum Troiani sui ducis mandata curant, Didoni nuntiatur, classem in littore parari, quo audito, ut sunt amantes, præsertim mulieres suspiciosæ, illico suspicatur Aeneam fugam ornare. quamobrem acta in furorem ueluti Thyas, cum sacra Bacchi celebrat, ultrò illum alloquitur.

At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motusq; excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursumq; parari.
Sæuit inops animi, totamq; incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusq; uocat clamore Cithæron.
Tandem his Aeneam compellat uocibus ultro.

NASC. Quis fallere possit amantem?] *hinc illud Ouidianum.*

" *Res est solliciti plena timoris amor.*

Excepit prima] *cuius præcipuè intererat, & cui omnia uel tuta suspiciosissima erant. & excepit ideo dictum est, ut id clàm delatũ esse intelligatur: nam insidiæ, doliue inesse uidentur in uerbo excepit. ut Tum sic excepit regia Iuno. id est dolosè subsecuta est.* Omnia tuta timens.] *à maiori. si tuta timet, magis igitur suspecta.*

Eadem impia fama] *quam antea fœdam, ut*

" *Hæc passim Dea fœda uirum diffundit in ora.*

Nunc impiam appellat, hoc est ab omni pietate alienam: quæ tam triste nunciũ Didoni attulerat eadem, meo quidem

A *dem iudicio, accusandi casus est: licet Seruius interpres aliter sentiat, qui eadem, inquit, impia fama, quæ & Iarbæ nunciauerat.* Sæuit inops animi.] *parat se ad concitatos affectus: iamq́ commiserationem mouet ex infelici sorte, afflictaq́ conditione Didonis: quæ eò loci redacta erat, ut, ueluti Baccha, per totam urbem fureret.*

Qualis commotis excita sacris.] *elegans, negocioq́ maximè apposita comparatio: quæ πάθος habet, quod Macrobio pathos à parabola uocatur. reliqua uideto apud Seruium.*

LAMB. At regina.] *Mirè decorum seruat in descriptione miserè amantis Didonis, ex signis cursum Troianorum*
Hort. *præsentiscentis. Sunt autem amantes semper suspicaces in deteriorem partem, ex minutis ac leuissimis rebus, adeoq́ ijs unde aliquis nihil possit suspicari.* Dolos.] *occultam ac prudenter dissimulatam fugam.* Motus.] *turbas, ac futuras expostulationes: cum Aeneæ stetisset, opportunũ tempus obseruare, ad excusandum discessum, quem occultè moliretur.* Omnia tuta.] *Acyrologia in uerbo Timere, pro sperare: ut contrà, sperare pro timere. Ostendit autem, reginam discessus Troianorum securam, ac*
B *quiduis potius quàm eorum fugam sperauisse. Respexit ad prouerbium, Metum inanem metuisti, ἀδεὲς δέος δέδιας: ubi quis formidat in re tuta.* Eadem impia.] *quæ suprà sparsit Didonem nupsisse Aeneæ, & quæ rem ad Iarbam detulit.* Furenti.] *Metaphora,* Didoni. *Docet autem, quid fama ad Didonem detulerit: armis naues instrui, & parari fugam.* Incensa.] *Metaphora, commota, agitataq́.* Bacchatur.] *furit, ducta metaphora à ritu baccharum, orgia Bacchi celebrantium. Hæret in translatione, ducitq́ per occasionem inde comparationẽ, ut furentis simulacrum per amplificationem subijciat.*

Excita sacris.] *Orgijs Bacchi, quæ bacchantium furijs agitantur.* Thyas.] *baccha, παρὰ τὸ θύω, ὁρμῶ, hoc est, impetum facio, sacrifico, incito. αἱ δὲ βάκχαι γυναῖκες ἦσαν ἱεραὶ, πρόπωλοι Διονύσου, αἵτινες περὶ τὰ ὄρη σὺν αὐτῷ ἀναστρεφόμεναι, περιῆγον εἰκαῖς χερσὶ λέοντας καὶ ἕτερα θηρία, καὶ ὠμὰ ταῦτα ἤσθιον, καὶ νάρθηξι τὴν γῆν καὶ τὰς πέτρας παίουσαι, ὁπότε διψῷεν, γάλα καὶ μέλι καὶ οἶνον ἐποίουν ἀναβλύζειν. δράκοντας δὲ περὶ τὰς κόμας εἶχον ἐσπειραμένους. Hoc est: Bacchæ mulieres erant, deo consecratæ, Dionysij or-*
C *giorum ministræ, quæ circa montes, quando unà cum ipso reuerterentur, manibus suis leones, & animalium feras id genus circumducebant, usque crudis uescebantur. Quoties uerò sitirent, ferientes terram ferulis, & petras, efficiebant ut inde lac, mel & uinum scaturirent. Gestabant & dracones circa capitum comas, in spiras contractos. Lycophron θυιάδα, in Cassandra, Helenam uocat, quæ quinq́ uiris nupserat.*

ἕξει χεροῖν εἴδωλον ἠγκαλισμένος
τῆς πενταλέκτρου θυιάδος πλευρωθεὶς.

Suidas, Thyadas exponit ὁρμητικὰς & θύα Bacchi festum. Trieterica.] *triennalia. τριετηρὶς καὶ τριετὲς, triennium, ἀπὸ τοῦ τρία καὶ ἔτος. Sacra Liberi patris Trieterica dicta fuere, quæ ex Indica uictoria à trienni expeditione reuerso sunt instituta. ut tertio quoq́ anno iterarentur, sed annuis orgijs sumptuosiora. Antiquitus apud Atticos consueuerunt annos ac numerum accedentem à Dionysijs numerare, quemadmodum ab Olympiadibus postea. Dionysiorum festum tertio quoque anno, ut dixi, iterabatur: quare trieterica orgia à poëta appellantur. Quantum ex Bacchanalibus: prouerbium, de rebus uehementer expetendis atque expectatis. Hæc triennalia sacra ipse Bacchus traditur instituisse ad Calirrhoen.* Stimulant.] *incitant: metaphora.*

Orgia] *sacra. Sunt autem ὄργια, μυστήρια, ἱερά, παρὰ τὸ ὀργάζω, à sacrifico, excito, & impetum facio: nominatim uerò Bacchi, propter fanaticos mores ac ritus bacchantium fœminarum. Quidam ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est, ab ira & furore deducere malunt. Vsurpatur interdum pro ceremonijs aliorum diuorum.*

Nocturnus.] *quod noctu, cum mendæ latent, turpia illa sacra celebrarentur: unde νυκτέλια uulgo appellabantur, ἀπὸ τῆς νυκτὸς, nocte. Auditum Bacchum dicit, quasi inuitantem clamore nocturno suas thyadas. Cithæronem dicit Plinius, saltum esse Thebis, Musis datum. Alij montem: ex hoc, numen claris clamoribus suas sacerdotes conuocare solere ad nocturna sacra innuit. Cæterùm iuxta Bœotiam duos montes maximè celebrat Thessalia: Cithæronem libero patri, & Heliconem Musis dicatum. In hos duos ceu iuga exit Parnasus.* Tandem] *cũ nec diutius iram continere, nec indignitatem concoquere posset, his uerbis eum alloquitur:*

ARGVMENTVM.

Acerba est Didonis accusatio, & querela in Aeneam: cui præcipua quæstio est, quod crudelis fugam parat, seq́ solam ærumnis, mœroreq́ confectam ab hostibus undequaq́ uexandam, atq́ dilaniandam relinquat. obijcit officia in illum sua Dido. eumq́ ceu ingratum, ac beneficij accepti parum memorem deturpat: ita tamen ut postremò ad deprecationem deueniat, eoq́ orationis suæ uim dirigat, ut roget, ne amatus amantem deserat. itaq́ fit, ut oratio cùm indignationis, tum etiam commiserationis plena sit, adeo ut eam legendo dicat Augustinus se ad lacrymas fuisse compulsum.

Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitusq́ mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondã,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris sidere classem,
Et medijs properas aquilonibus ire per altum.
Crudelis: quid si non arua aliena, domosq́
Ignotas peteres? & Troia antiqua maneret?
Troia per undosum peteretur classibus æquor?
Me'ne fugis? per ego has lacrymas, dextrãq́ tuã te,

NASC. Dissimulare etiã.] *Dido irata, & amoris furore percita non à beneuolentiæ loco orationem auspicatur, sed ex abrupto inchoat, & statim Aeneæ crimina obijcit, nõ illa quidem leuia, sed grauissima, perfidiæ uidelicet, & crudelitatis. est uerò obseruandũ huius orationis artificium: in qua Dido non solum Aeneam criminatur, sed & sibi quoq́ consulit per speciem utilitatis Aeneæ.*

Tantum nefas?] *auget factum. quod nefas, &*

(Quando aliud mihi iam miseræ nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precib. locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Numidûmq; tyranni
Odere, infensi Tyrij: te propter eundem
Extinctus pudor, &, qua sola sidera adibam,
Fama prior: * cur me moribundā deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an mea Pygmaliō dū mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret,
Non equidē omnino capta aut deserta uiderer.

fas, & tantum nefas appellat. Tacitusq; mea decedere terra.] *ἐρωνεία est superioris non absque ingenti criminis amplificatione: nam singula penè uerba ἔμφασιν habent.* al. cui. *tacitus, quasi proditor, uel saltem ingratus. mea terra. quasi diceret, unde tot in te profecta sunt beneficia: uel arguit eum imprudentiæ: qui non uiderit, ipsa nolente, nequaquam fieri posse, ut Carthagine decedat.* Nec te noster amor.] *illa potissimum recenset, quæ uim mouendi illius animi maximam habent. mutuum amorem, & fidem ab eo sibi datam: quæ cum parum proficere uideantur, eum crudelem, ac perfidum innuit, atq; ab omni humanitate alienum: eò magis cum se morituram profiteatur, propterea subdit.*

Nec te data dextera.] *hoc ad perfidiam.* Nec moritura tenet.] *hoc crudelitatis uitium est, quodq; maximum erat, postremo loco reseruauit, ut suæ cædis mentionem faceret, ex cuius commemoratione ingentem mouet commiserationem, amplificatq; ex genere, nō enim simpliciter dixit, moritura, sed addidit, crudeli funere.*

Quin etiā hyberno.] *amplificat à tempore facinus Aeneæ, & occulte (ut supra diximus) sibi cōsulit per speciem utilitatis illius. unde etiā occulta emergit criminatio pertinaciæ, obstinationisq; animi Aeneæ, tum ex perfidia, & inhumanitate, tum etiam ex crudelitate illius in seipsum propter odium sui. sic enim ipsa putabat se odio haberi ab Aenea. sydere autem hyberno dictum est, pro periculoso, nauigationiq; minimè congruo. Sed ne illud quidem silentio prætereundum uidetur, quod Fab. Quinctilianus libro 5. docet, summam concitandi affectus accusatori in hoc esse, ut quod obijcit, aut quàm atrocissimum, aut etiam, si fieri potest, quàm maximè miserabile esse uideatur: atrocitatemq; ex ijs fermè uestigijs succrescere: quid factum sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo modo. quas quidem circunstantias, si rem æquè expenderis, omnes ferè in hac oratione positas esse cognosces. nam queritur Dido primum fugam ab Aenea fuisse excogitatam, deinde dissimulatam. idq; ab eo factum, à quo minimè oportebat, nec ipsa sperabat, quod est translatiuæ constitutionis species, & in eam personam factum, à qua plurimis ille auctus, cumulatusq; beneficijs fuerat, & eo animo factum, ut amantem reginam, quod perfidum, & crudele est, penitus desereret, Carthaginem amplius non reuersurus: & domi suæ factum, ubi cùm propter reginæ potestatem, regiæq; maiestatis obseruantiam, tùm maximè propter nationis feritatem se ab eo facto uehementer abstinere debebat: unde etiam emergit occulta in Aeneam reprehensio ab imprudentia. & eo tempore factum, quo, cum nulla nauigandi opportunitas illi daretur, recedendo maius in seipsam odium indicare uidebatur.*

Et medijs properas aquilonibus.] *per ταυτολογίαν nauigandi periculum amplificat à genere uentorum: nam ἐμφατικῶς uim tempestatis ex aquilone designat. extat querela huic non ualde dissimilis apud Propertium lib. primo ad Cynthiam hunc in modum.* A

Tu ne igitur demēs? nec te mea cura moratur? "
An tibi sum gelida uilior Iliria? "
Et tibi iam tāti quicunq; est iste uidetur, "
Vt sine me uento quolibet ire uelis? "
Tu ne audire potes uesani murmura ponti? "
Fortis & in dura naue iacere potes?
Tu pedibus teneris positas fulcare pruinas,
Tu potes insolitas Cynthia ferre niues?
O' utinam hybernæ duplicentur tempora brumæ
Et sit iners tardis nauita uergilijs.

Et Ouidius in epist. Didonis ad Aen. B

Nota mihi freta sunt, Afrum frangētia littus. "
Temporibus certis dant, negantq; uiam. "
Cum dabit aura uiam, præbebis carbasa uentis, "
Sed leuis eiectam continet aura ratem. "
Tempus ut obseruem manda mihi, serius ibis: "
Nec te, si cupias, ipsa manere sinam. "
Et socij requiem poscunt. laniataq; classis "
Postulat exiguas semi refecta moras. "

Quid si non arua aliena.] *amplificat à minori.* Me ne fugis?] *ἐμφατικῶς: quæ tot te beneficijs cōplexa sum: adhuc tamen illi apertè beneficia exprobrare non uult, sicuti paulò pòst irata facit.* Per ego has lacrymas.] *deprecatoriam aggreditur partem: quam & mirabili uerborum copia, & cum ingenti cōmiserationis affectu peragit. ea autem commemorat omnia, quibus eum commoueri posse existimat, atq; in primis lacrymas (uti Turno Amata in 12. Aen.) de oculis suis effluentes illi spectandas obijcit. similis penè extat apud Eurip. deprecatio in Iphig. in Aulide.*

πρὸς γενειάδος, πρὸς οὖς δεξιᾶς, πρός τε μητέρος "

Sed locus uidetur ex Sophoclis Philoctete sumptus: ubi Philoctetes ipse Neoptolemum hunc ferè in modum orat. C

Nunc te ô fili per patrem, perq; genitricem, "
Per si quid est tibi gratum, atq; per domum "
Supplex oro, ne me relinquas hic solum, "
Desertum in his, quas me uides ipse, ærumnis. "

Quando aliud mihi iam miseræ.] *per communem conquestionis locum suam cùm præsentem, tum futuram calamitatem deplorat ex stultitia præteritorum factorum. nam quidquid habuit, pudicitiam, honorem, regnum Aeneæ tradidit: sibi uerò solas lacrymas reliquit.*

Per cōnubia nostra, per inceptos hymenæos.] *cū satis fuisset dixisse per cōnubia nostra, addidit per inceptos hymenæos, quo illum magis moueret: nam connubia initio iucundiora esse solent: uel factum extenuat, ut si Aeneas neget perfectum esse connubium, inceptum tamen fuisse negare non possit. quasi dixerit, per auspicia nuptialia est autē hic uersus de Catulli argon. sumptus. sic enim ait.*

Sed

» *Sed connubia læta, sed optatos hymenæos.*

A Si bene quid de te merui.] *Comparationem meritorum facit, sed per conditionem ut modestiæ consulat.* Fuit aut tibi quidquam ——Dulce meum.] *Rem inhonestam uerborum honestate protegit. Sic Terent. in Andria.*

Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.

Non dissimilis est ferè oratio Pelopis ad Neptunum apud Pindarum. Miserere domus labentis.] *Mouet commiserationem ex imminenti domus suæ calamitate: non enim pro se orat, sed pro domo: cuius ipsum quoque participem fecerat: caussamque addit miserandi, labentis.*

Et oro.] *Conclusio est huius obsecratoriæ partis: quam per uarios commiserationis affectus, longo uerborum tractu, quod Græci ὑπέρϐατον uocant, huc usque distulit.*

Si quis adhuc precibus locus.] *Parenthesi commiserationem auget. Si quid, inquit, apud te adhuc meæ preces ualent.* Te propter Libycæ gentes.] *Satis plena, perfectaque oratio fuisset, si hic perorasset, uerum quoniam ad commiserationem augendam, animosque demoliendos enumeratio incommodorum plurimum ualet, iccirco per distributionem præteriti: præsentis, futurique temporis Di-*

B *do sua incommoda deplorat, exaggeratque per αὔξησιν: utque acrimoniam orationi maiorem adiungat, colore utitur repetitione: quod ad amplificationem maximè facit. nam à gentibus, & quod grauius est, à regibus Libycis se odio haberi dicit: idque quod grauissimum est, adiungit, sibi Tyrios esse infensos.* Et, qua sola sydera adibam,

» ——Fama prior.] *Tanta est in fœmina uis pudicitiæ, ut ea sæpe numero à magnis incommodis tuta conseruari uideatur. hoc igitur innuere regina uidetur: quod licet inter barbaras, ferasque nationes urbem posuerit, indeque ingens undique sibi periculū immineret, tamen antea sperabat fore, ut pudicitiæ probitatisque suæ, ex qua celebrem sibi iam famam compararat, ratio haberetur: nunc uerò cum omnis pudor eius extinctus sit, nihil sibi præter excidium, extremamque calamitatem expectandam esse.* Cui me moribundam deseris hospes?] *Hactenus præterita enumerauit incommoda, iam uerò ad futura recensenda, per locum misericordiæ communem, sese accingit. et minus profecto sese ostendit in ijs duobus uerbis affectus, moribundam, deseris, neque à tertio pathetica ἔμφασις abest, ho-*

C *spes. ita quoque Euripides in Helena:*

» τί δῆτα ἔτι ζῶ: τίν᾽ ὑπολείπομαι τύχην; *Id est,*

» *Quid amplius uiuo? cui fortunæ relinquor?*

Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.] *Cum ingenti doloris affectu pronunciandum est, quali Vergilium pronunciasse fertur cum paucis præsentibus hunc librum recitauit Augusto.* Quid moror?] *in uita scilicet quia dixerat:*

» ——*cui me moribundam deseris hospes?*

Perinde ac si diceret, si per te omnis pudor meus, per quem tutò, ac honestè uiuebam, extinctus est, quid est amplius, quod sine te, & abs te deserta uelim uiuere: præsertim cum ex Pygmalione fratre meo, cuius auaritiam, crudelitatemque effugi, & ex Iarba Getuliæ rege, cuius connubia parum æstimaui, mihi periculum ingens immineat. qui locus per commiserationem tractari, & κατ᾽ αὔξησιν augeri, amplificarique uidetur. nam subdit.

An mea Pygmalion dum mœnia frater

Destruat, aut captam ducat Getulus Iarbas?] *Reginam uidere urbem, aut regnum suum destrui, & si ualde acerbum, perpessuque difficile est, ipsam tamen capi, & in triumphum duci procul dubio acerbissimum est.* Saltem.] *τὸ ἔσχατον. & à captiuis salutem sibi implorantibus tractum ueteres Maronis interpretes litteris tradiderunt.* Ante fugam soboles.] *amatoriè, & amarè nam fugam rursum illi obijcit: & ingētem amoris sui affectum ex nimio habendi filij desiderio declarat.* Si quis mihi paruulus aula.] *eandem sententiam uariat per παντοίαν: quam elegans illustrat repetitio.* Qui te tantum ore referret.] *Codices manuscripti uariant. Te tantum, tantum te. quorum transpositione uerborum quidam existimant sententiam identidem uariare. Sed quidquid alij dixerint, locus iste sic intelligendus esse mihi uidetur, ut Dido simpliciter optet, imaginis Aeneæ memoriam apud se perpetuò permansuram: cuius aspectu sese oblectare, & solitudinis tædium leuare, amorisque ardorem, atque amaritudinem lenire posset. Qua in re cum petitionis honestatem, tum magnum amoris affectū ostendere, ac declarare uidetur. quod ei in suscipienda sobole usui uenire potuisset. quamobrem optata minuit, ut si, quod maximè uelit, ab Aenea non impetret, filium saltem habeat uultu eius similem: quem assiduè spectando, delectationis, consolationisque aliquid capere possit. tota autem uis orationis eò uerti uidetur, ne deserat amatus amantem: aut si deserturus omnino sit, non ita tamen miserabilem in ærumnis, calamitatibusque derelinquat.* Non equidem omnino capta, aut deserta uiderer.] *Quidam legunt, ac deserta. quæ lectio procul dubio infelicitatem auget nam multi captiui sunt quidem, sed non tamen omni auxilij spe destituti: multi spe detecti, non tamen captiui: sic uerò ait Dido omnino captam, & nisi ex sese gnatum pariat, qui patrem Aeneam referat, etiam desertam.*

Dissimulare.] *Expostulatoria oratio, ad fugam dissuadendam parata. Decorum sexus in ipsa expostulatione seruauit. Nam cùm fœminæ, qua nihil inconstantius, uehementem, propter acceptam iniuriam, orationem expostulatoriam tribuat, quæ commemorationem beneficiorum, ac uicissim ingratitudinis exprobrationem habere debeat, antequàm ad enumerationem benefactorum perueniat, defecit in obtestationem & lacrymas ad concitandos affectus. Habet oratio dissuasoria argumenta à facilitate manendi, à maiori. denique uarijs modis mouet affectus, à periculis, præiudicijs, obtestationibus, precibus, ac similibus. Exordium abruptum est, constans propositione expostulatoria, uehementer concitatæ conuenienti.* LAMB. Hort.

Dissimulare.] *Iusserat Aeneas suis, ut caussam nouandarum rerum prudenter dissimularent: sed amantibus nihil potest esse clàm, nihilque tàm dissimulanter geri, quod non subodorentur.* Perfide.] *Dura appellatio, & atrox, καὶ δὶς διὰ πασῶν ab eo discrepans, Quis nouus hic nostrii successit sedibus hospes? Quem sese ore ferens, quàm forti pectore & armis? Sed nullæ inimicitiæ sunt infestiores, quàm amantium, simulatque iniuriæ intercesserint.*

Perfide.] *qui coniugij fidem iàm uiolare meditetur.*

Tantum.] *quo grandius nefas committi nequeat.* Et quod illud sit, statim subdit. quòd se insalutata, ex Africa constituat discedere, datæ fidei ac matrimonij oblitus.

Noster amor.] *πάθος à commiseratione. At plus est, data fides coniugij: sed longè maximum est quod Dido mortem sibi manu sua ob fugam eius quæsitura sit. Enallage personæ.* Tenet.] *Hypozeugma. Crudelem mortem dicit, quam ipsa sibi consciscet.* Quinetiam.] *ab intempestiuo ad nauigandum tempore, argumentatur ma-*

nendum esse: ut si maximè in animo esset nauigare, uer-
num saltem aut tempus æstiuum expectandum foret, quo
magis sit reprehendendus. Sidus pro tempore uidetur po-
suisse, ac non tantum pro tempestuosis ac pluuijs signis,
Orione, *Arcturo, & Hyadibus, quorum exortu tempesta-*
tibus omnia miscentur. Constat *autem* Orionem *ἡλια-*
κῶς unà cum tauro exoriri, quare id tempus ἐκ παλαχει-
μῶνος hybernum uocat. Moliri classem, pro apparare di-
xit, & sarcire. Aquilonibus.] *Amplificatio, media hye-*
me, cum ea iam exacta sit: uel maximè sæuientibus uentis.
Quid si.] *A' maiori. nam si Troiam notam, patriam dul-*
cissimam, sæuientibus uentorum procellis non repeteret,
multò minus ignota regna turbulento cœlo quærenda
sunt. Rectè crudelis, nihil me miseratus, tam indignè abi-
tum tuum ferentem. Me'ne fugis.] *Ab expostulatione,*
in obtestationem amantem labascis: ut est amantium in-
constantia. Per ego.] *Pathos ab obtestatione. Copia*
obtestantis, & amplificatio, mirè affectus exprimit. Per la-
chrymas has, per fidem connubij, perque ipsum coniugium,
& cœptum matrimonium. Etenim cum uerba desint plu-
ra, quæ dicat, unam & eandem rem, uerbis per copiam
uariatis, inculcat. Hymenæos.] *Metonymia.* Si be-
ne.] *Pathos à meritis: unde honestum infert, si maneat.*
Dulce.] *Uereeundè id, quod alioqui in legitimo coniu-*
gio sanctè honesteque sis, uerbis notat, quò maximè amor
conglutinatur, συνάφεια ἄῤῥενός τε καὶ θηλείας, ἣν γά-
μον προσαγορεύομεν, φυσικοῦ νόμου ἐστί, qua animi
utriusque ita inuicem innectuntur, ὥστε δύο εἰς σάρκα μίαν
εἶναι. Vnde illa στοργὴ πρὸς τοὺς τεχθέντας, ἐν τῷ ἀνα-
τρέφειν, ἣν ὁρῶμεν οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ
τοῖς λοιποῖς ἀλόγοις ζώοις. Quapropter inquit Mosche,
עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק
בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד Domus.] *familiæ*
peritura, si me deserueris. Repetendo preces auget iden-
tidem commiserationem. Mentem.] *deserendi me.*
Te propter.] *Anastrophe. A' commemoratione incom-*
modorum suorum, propter Aeneam: efficax argumen-
tum ad retinendum, si qua uia potest fieri. Quatuor po-
tissimùm mala recenset, quæ illius maximè caussa ipsa sibi
accersiuit: odium regum Numidarum, Tyriorum ciuium
suorum à se alienatas mentes, prostitutam pudicitiam, &
famæ castitatis amissæ dedecus. Relatio particulæ Te ma-
gnos habet affectus ad commouendum auditoris ani-
mum. Authores sunt qui tradunt, ipsum poëtam hos uer-
sus non dicendis affectibus coram Augusto cum præsen-
tium omnium admiratione pronunciasse. Tyranni.]
reges. Suidas citat Hippiam sophistam authorem, poëtas
ante tempora rerum Troianarum reges tyrannos appel-
lauisse, ac postea ad Græcos dimanasse temporibus Ar- A
chilochi. Homerus tamen Echetum mortalium omnium
perditissimum regem nuncupat, non autem tyrannum.
Porrò ipsa uox tyrannus, à Tyrrhenis appellationem sum-
psit, qui latrocinijs infesti ei regioni erant. Aristoteles in
republica Cumæorum, tradit, tyrannos initiò æsemnetas
dictos, illudque plausibilius fuisse, ac reliquos tyrannidem
exercuisse. Cæterùm cum urbes & regna oppressa ui ma-
gis quàm legibus gubernarentur, ita ut id quod libido,
non quod æquum dictaret, pro lege ratum haberetur, i-
psos non reges, sed tyrannos dixerunt. Pestilentissimi o-
mnium fuêre, Dionysij, Agathocles, Polycrates, Phala-
ris: & apud Athenienses, Pisistratus. Tyrij.] *Suos ciues*
dicit, quos constat rem eam indignè tulisse, ob contem-
ptum ab Iarba bellum metuentes. Pudor.] *Gradatim*
ascendit, donec ad summum perueniat. Plus est pudorem
prostituisse, quàm uel Iarbam, uel suos sibi inimicos fe-
cisse, qui aliquà tamen uia reconciliari poterant, cùm
amissæ semel pudicitiæ recuperandæ nulla spes esset.
Fama.] *pudicitiæ, quæ opibus omnibus potior est. Hyper-*
bolen sapiunt, adire sidera, & super æthera notum esse, &
similia. Ostendit pudicitiæ suæ nomen apud omnes mor- B
tales clarum fuisse, cuius abijciendæ caussa ipse extitisset.
Moribundam.] *uel, te digresso, mox mox certò moritu-*
ram: uel morti destinatam. Alioqui uerbalia in bundus,
uel copiam, uel procliuitatem, seu inclinationem ad rem
quampiam, uel similitudinem signant. Hospes.] *ubi ergo*
fides coniugij? ubi data dextera quondam? Proin sponte,
qua est inconstantia, nunc donat, quod argumentis con-
uicta fateri cogeretur. Solum nomen.] *hospitis: quod*
fugam meditetur, id quod hospitum est, haudquaquam
maritorum, quibus indissolubilis necessitas, & perpetua,
cum uxoribus communis ac firma sedes esse debeat.
Quid moror.] *quid extraho mortem? quur cesso mihi*
inferre manum? An mea.] *A' periculis, quæ Aeneæ*
caussa adieris, commiserationem concitat, & à præiudi-
cijs. Tradunt, Pygmalionem, ubi fuga Didonis se delu-
sum sensisset, de ea persequenda consilium agitasse. Et
Iarbas, cum contemptus à regina nuptias eius despera-
ret, bellum Pœnis parauit. Qua de caussa conscenso ro-
go, mortem ipsa sibi consciuit. Saltem.] *Extenuatio*
doloris, à spe & expectatione solatij, quod consequu-
ta, pro nihilo eius abitum pependisset. Vtitur autem C
translatione ægritudinis suæ. Capta.] *Respicis ad ius*
belli, quo capta ab Iarba aut fratre Pygmalione, abdu-
ceretur. Nec uiderer abs te deserta, cùm te præsentem in
uultu sobolis obtuerer. Absumpit orationem, ægrotæ con
uenienter.

ARGVMENTVM.

Verba Didonis huiusmodi fuerant, ut hominem quamuis gelidum accendere, atque inflammare deberent. Sed & si magna est uis amoris, maior tamen est potestas Iouis: cuius monitu Aeneas ne oculos quidem mouebat, nec quam maximè cupiebat, Didonem aspicere poterat. Sed amorem suum inuitus, nec absque ingenti dolore sub corde suo premebat. quibus uerbis physicè declaratur, animum Aeneæ immobilem esse, nec ulla ratione à proposito reuocari posse.

NASC. Et obnixus curam sub corde premebat.] *Hinc facilè colligitur hominis prudentiam, nisi diuinus*

Dixerat. Ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare uales, nunquam regina negabo
Promeritam, nec me meminisse pigebit Elisæ,

aliquis fauor intercidat, plerunque amoris potestati succumbere. nam Aeneas monitis Iouis immota quidem

Dum memor ipse mei, dũ spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar: neq; ego hãc abscõdere furto
Speraui (ne finge) fugam, nec coniugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera ueni.
Me si fata meis paterentur ducere uitam
Auspicijs, & sponte mea componere curas,
Vrbem Troianam primùm, dulcesq́; meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,
Et recidiua manu posuissem Pergama uictis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ iussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæq́; aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Inuidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisq́; iniuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuûm Ioue missus ab ipso,
(Testor utrunq; caput) celeres mandata per auras
Detulit, ipse deum manifesto lumine uidi
Intrantem muros, uocemq́; his auribus hausi.
Desine meq́; tuis incendere, teq́; querelis.
Italiam non spontè sequor.——

" *tenet lumina, doloremq;* A *premit suum. attamen sic amoris stimulus agitur, ut uix se contineat, quominus in lacrymas erumpat, ideo dit, obnixus.* Tandem pauca refert.] *diutius responsum protulit, quasi prohibitus loqui: sed amoris affectu uictus iam tandem loquitur.* Ego te, quæ plurima fando.] *Aeneæ responsio est: quæ duabus contineri quæstionibus uidetur, iuridiciali ex cõcessione criminis, quod profectionis suæ caussam in Iouis uoluntatem trans-* B *fert: et definitiua: quoniam fugam sibi obiectam nomine profectionis expurgat: primũ igitur omnia quidem refellit obiecta. sed illud in primis, quod omnium maximum putabat, à sese crimen ingrati remouet. ita enim arte fieri solet, ut à ualidioribus aduersariorum argumentis auspicetur orator. nam quemadmodum in confirmandis caussis, quæ firmiora sunt, postremo loco reseruamus, ita in confutandis aduersariorum obiectis, quæ ualidiora sunt, primum infirmare debemus: id quod omnibus ferè in locis Cicero obseruasse uidetur. in primis ergo reginæ beneuolentiam sibi conciliat honorifica nominis appellatione, illiusq; liberalitatis amplificatione: cuius beneficia etiam uehementer extollit à numero.* Nunquam regina negabo——Promeritam.] *palàm se accepisse à Didone beneficium profitetur: utq; ingrati animi obiectum sibi nomen expurget, se illi gratam perpetuò & me-* C *morem pollicetur fore. subdit enim.* Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.] *expolitione utitur: quam repetitione exornat, & dissolutione. locus ex Hom. Iliad. 22. sumptus esse uidetur.*

" ——τοῦ δ' οὐκ ἐπιλήσομαι ὄφρ' ἂν ἔγωγε
" Ζωοῖσιν μετέω, καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ.

Sed hoc nescio quid magnificentius habet: dum spiritus hos reget artus, quàm illud Homericum, donec chara mihi genua mouentur. nec omnino dissimile illud est Apollonij in 3. Argonaut.

" καὶ λίην οὐ νύκτας οἴομαι οὐδέ ποτ' ἦμαρ
" σεῦ ἐπιλήσεσθαι προφυγὼν μόρον,

Sed ne hoc quidem Vergilianæ maiestati proximè accedit. Pro re pauca loquar.] *confutato ingrati animi crimine, in caussam præcipuæ quæstionis ingreditur & attentam docilemq; Didonem reddit.* Nec ego hanc abscondere furto.] *ad illud respondet:*

" ——*tacitusq; mea decedere terra.*

Speciem habet locus iste artificiosæ argumentationis: nam hæc est ueluti propositio, quòd non fugam, sed profectionem pararit: quam statim subsequitur ratio quædam.

Nec coniugis unquam——Prætendi tædas, aut hæc in fœdera ueni.] *Hæc ratio est: qua probat, nõ esse cur fugeret, quia nulla extitit matrimonij coniunctio. non ueneram, inquit, ut te uxorem ducerem, neq; id etiam feci. atque se id minimè fecisse probat argumento à consuetudine celebrãdarum nuptiarum ducto: quòd nullis solitis ceremonijs coniugium celebratum fuerit. locus est ex Euripide sumptus in H. p. apud quem sic loquitur Hippolytus:*

" νῦν δ' ὅρκιόν σοι Ζῆνα, καὶ πέδον χθονὸς
" ὄμνυμι, τῶν σῶν μήποθ' ἅψασθαι γάμων,
" μηδ' ἂν θελῆσαι, μηδ' ἐς ἔννοιαν λαβεῖν.

Id est ad uerbum,

" *Nunc autem per Iouem, qui iuramẽtis præest, & terram*
" *Iuro, me tuas nunquam tentasse nuptias,*
" *Neq; uoluisse, neq; illis animum adiecisse.*

Me si fata meis.] *rem confirmat probabilibus argumentis, primum ab officio, & charitate in patriam, tum ab amore cognatorum, postremò etiam ex ui quadam naturæ hominum: quæ à negocio ad ocium, à labore ad libidinem procliuis esse solet. quibus argumentis abeundi, & nauigandi necessitatem ostendit: nullus enim exul est, diruta patria, qui non libentius, si posset, reædificaret urbem suã, ibiq; pacato animo uiueret, quam in alienis regionibus urbem condere, aut diutius peregrinari uellet.* Meis auspicijs.] *prouerbialis locutio, pro meo arbitrio, meisq; præsidijs, tractum ab Imperatoribus Rom. uidetur: quibus nisi consultis auspicijs, prælium committere mos non erat. eius autem auspicijs res geri dicebatur, penes quem summa rei gerendæ potestas erat.* Dulcesq; meorum——Relliquias colerem.] *cum ingenti affectu. nam patrius amor dulcis, iucundusq; est.* Et Priami tecta alta manerent.] *ambitiosè rem extollit, ut magni se animi uirum indicet qui in magnis rebus animum occupatum habet. id est, qui de urbe, id est Ilio post casum restituendo, qui de alta illa, atque egregia Priami regia reædificanda cogitat.* Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo.] *perfectionem excusat: quam in oraculum Apollinis reijcit: remq; uerisimilem facit à loco. iteratione utitur: quæ cùm magnum pondus habet, tùm etiam uim quasi afferendæ ueritatis habere uidetur.* Lyciæ sortes.] *apud antiquos dabantur etiam oracula sortibus. lege in Alciatũ parerg. lib. 5. cap 22.* Hic amor, hæc patria est.] *cum pondere, nec, ut opinor, absq; emphasi.* Si te Carthaginis arces.] *reginam arguit inuidiæ per locum à comparatis.* Extera quærere regna.] *obseruanda est heano-*

φωνὴ, & asperitas, difficultasque pronunciandi propter triplicatam re syllabam in harum dictionum continuatione, quærere regna: quæ non fortuitò, sed de industria facta esse uidetur, ut syllabarum asperitate rei quoque, id est nauigandi, & quærendi extera regna difficultatem significaret. Me patris Anchisæ.] amplificat ex ijs, quæ artis expertia sunt, uidelicet ex apparitione imaginis paternæ: remque uerisimilem facit à tempore. nocte enim umbræ apparent. Sic apud Homerum anima Patrocli apparet Achilli lib. Iliad. ψ.

» παννυχίη γάρ μοι Πατροκλῆος δειλοῖο,

& reliqua. notus est doctis locus. Et turbida terret imago.] amplificatio est. non admonet solum, uerumetiam terret. quamobrem magis etiam sibi parendum designat. Me puer Ascanius.] alia amplificatio ad excusationem sui ab officio, & charitate sua erga filium. debet enim filio gloriam pater: hoc est id, per quod maximè gloriam sibi filius comparare possit uerbum iterandum est, admonet: quod quia nimis longe repetitum uidetur, quidam grammatici uitium agnoscunt solecophanes, quod & ἀλλοίωσις dicitur. Nunc etiam interpres diuûm.] alia amplificatio ex nuntio Deorum & ex mandato Iouis: unde planè cognoscitur proficiscendi necessitas: quam à seipso remouens in Deorum uoluntatem reijcit. Testor utrunque caput.] obtestatio est Græco more. nam Græci per caput alterius iurare consueuerunt. Iuuenal.

» ——Græcis nondum iurare paratis

» Per caput alterius. Et alibi Vergil.

» Per caput hoc iuro.

Vtriusque uerò caput, & Mercurij intelligendum est. Ipse Deum manifesto.] ex suo ipsius testimonio, quod à signo uisus, & auditus confirmat. Desine meque tuis incendere, teque querelis.] peroratio est: in qua etiam abeundi necessitatem ostendit, tum Didonem ne frustra se maceret, ab utili monet.

LAMB. Hort. Ego te.] Excusatoria oratio, qua discessum suum ita excusat ut uel inuitus præsenti necessitati pareat, nisi planè impius in deos & suos esse uelit. Et quia abitus caussam à se remouet transfertque in alios, quare etiam ueniam meretur: statum uenialem faciunt. In exordio captat beneuolentiam, redditque reginam attentam. Inde refutat quædam obiecta quæ turpe esset confiteri: excusat discessum, transfert, concludit. Ego te.] Beneuolentiam captat à sua & reginæ persona, qua ingratitudinis crimen à se depellit. Pertinet autem ad commemorationem incommodorum, quæ ipsius caussa acceperit: Te propter Libycæ gentes, Numidumque tyranni Odere infensi. Proinde rectè inde beneuolentiæ loco initium expurgandi se de ingratitudine sumpsit, maximè in re subita & perplexa. Nec me.] Enallage personæ: pro, meminisse tui. Dum memor.] Copia. Pro re.] Attentio à breuitate defensionis. Inter Homerica prouerbia recensetur, Quoad uixero: de eo, quod in uita perpetuum esse uolumus. Iliad. 10. ὄφρ' ἂν ἔγωγε ζωοῖσι μετέω, καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρει. Neque ego.] Diluit, quod regina obiecerat, de tecta & callidè dissimulata fuga. Negat se occultum abitum moliri, aut etiam posse sperauisse. Quamobrem non esse cur istuc confingat. Nec coniugis.] Respondet ad datam dextram, fidemque coniugij, quam negat inter ipsos intercessisse. Sed ne eo quidem consilio in Libyam classe delatam, cum iter in Italiam esset. Tædas.] Synecdoche: à signo signatum intelligit.

Me si fata.] Excusat translatione discessum. Fatorum uis me hinc uocat: quæ si permitterent me meam uoluntatem atque arbitrium sequi, restaurarem Troiam, patriam longè dulcissimam. Retortum ad id est, quod rogarat regina, si non peteret arua aliena, ac Troia incolumis staret, num eam repetiturus esset. Auspicijs.] Reddit, quæ uocat auspicia sua: si per fata liceret arbitrium suum sequi. Meorum.] ciuium patriæ reliquias extruerem. Recidiua Pergama dicit, post excidium restitutam Troiam. Interpretatur, quod statim antecedit. Sed nunc.] A' monitis diuorum, & primùm quidem oraculorum necessitatem fugæ excusat: ut uel ibi hærere, uel patriam excisam repetere sui arbitrij non sit. Et constat, cum Deliaco, inde Dodonæo oraculo iussum Italiam petere, quamobrem iustam fugæ caussam prætexit. Grynæus.] Epitheticôs. Apollo à rebus, locis, & factis diuersa sortitur nomina ut à percusso Pythone, Pythius: à percutiendo, τοῦτ' ἔστι τοῦ παίειν, Pæan dicatur: sic Loxias, quòd circulo obliquo sol ab ortu in occasum rapiatur: Delius à Delo insula, uel quòd omnia aperta & manifesta suo lumine reddat: Phanes & Phanæus, ἀπὸ τοῦ φαίνω, quòd idem nouus semper appareat: Argennetes, quòd exoriens ipse gigni uideatur, & omnia gignere. Lycius, à lupo, quòd quemadmodum lupus disperdit pecus, ita sol humores radijs suis consumat: uel ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι, albescendo, quòd eius exortu albicent uniuersa. Nomius, quòd pecus Admeti pauit. item Eleleus, Chrysocomus, Argyrotoxus, Smintheus, Tymbræus, Cynthius. Postremò Grynæus, à nemore ipsi deo consecrato, quod erat circa Grynæam urbem Aetoliæ, postea Clazomenen dictam, ubi celebre Apollinis oraculum uisebatur. Sunt qui Grynæum & Clarium oraculum idem atque unum fuisse contendant, cui præsederit Mopsus uates & augur: de quo, & Amphilocho, qui mutuis uulneribus ceciderunt, ita Euphorion:

οὔρανον ἠχύνετα πόλιν δ' ἐπιείσατο μᾶλλον,
ἧς περὶ δῆριν θέντες ἀνεπράθοντ' ἀλλήλοισι
Μόψος, Ἀμφίλοχός τε, καὶ ἄρσεα δῆριν θέντες,
μέρμερα ἀλλήλοις πύλας ἶσαν ἀιδοφρονέοντες.

Lyciæ.] Apollinis oracula. In Delo iussus erat in Italiam tendere, non in Lycia. Lycium Apollinem quidam dictum autumant, ἀπὸ τοῦ λύκου, lupo: quòd quemadmodum lupus pecus dissipat, ita sol humores pestilentes conficiat. Vel παρὰ τὸ λευκαίνεσθαι, quòd eius exortu rerum natura nouam faciem induat. Sed reuera in Lycia Patara urbs erat, ubi Apollinis Patarei delubrum celebre uisebatur, ut suprà diximus. Hinc Lycius dictus ipse, & Lyciæ sortes: Sex menses Pataris, totidem in Delo oracula reddere credebatur. Sed quæ porrò Lyciæ sortes sint, etiamnum disputatur inter doctos. Constat à ueteribus hæreditates sortitò adiri solere: & proconsules sortibus eligi. Hac quoque ratione oracula sortibus dabantur. Hinc sortes Prænestiuæ, in agro Burensium, in fano Herculis, in Achaia iactis in mensam talis præsentia præsagia colligebantur. In agro Patauino Geryonis oraculum ita reddebatur, ut in aquam tesseræ mitterentur. In Lycia, de qua nunc agitur, Myra urbs erat, ubi oraculum Apollinis uetustate celebre uisebatur. Plin. lib. 32. testatur, in Lyciæ Myris, fonte Apollinis, quem ipsi Diuûm uocant, ter fistula euocati ueniunt ad augurium. Martialis lib. 9. Campis diues Apollo sic Myrinis. Myra Stephano, à Myrone, uel à Myro præterfluente nomen habet.

Idem

A *Idem testatur, Grynos Myrrenæorum insulam esse, ubi Apollini templum ex albo lapide, & oraculum dedicatum erat: quorum urbem Hecatæus Grymam uocat. Hæc erudite annotauit Alciatus.* Si te.] *Collatio.* nam *inter se componit Didonem è Phœnicia in Africam profectam, & Troianos è Phrygia Italiam petentes.* Et nos.] *Applicatio. Nos coacti oraculis Italiam petimus, cum tu sponte patria relicta in Africam traieceris.* Me patris.] *A iussis paternis.* Astra ignea.] *lucida, siue igneæ naturæ.* Me puer.] *Necessitas à pietate sua erga filium: Defectio, mouet in Italiam transmittere.* Nunc etiam.] *Necessitas à recentibus ad se deorum mandatis, & pietate sua in deos. Interpretem diuorum. Mercurium uocat periphrasticè, ab officio & munere inter deos:* ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, *interpretando,* ἑρμῆς *dicitur.* Testor.] *Attestatione confirmat defensionem rei gestæ, ad conciliandam fidem:* Vtrunque.] *tum meum, tum Ascanij. Græcorum imitatione capita testatur: A testibus.* Celeres.] *ipse celer per auras mandata ad me pertulit.* Ipse.] ἐμφατικῶς, *ne uideatur testimonio alterius uti: adducit loci circumstantiam.* Hausi.] *Periphrasis: audiui ipsum loquentem.* Lumine.] *Pleonasmus.* Desine meque tuis incendere.] *Epilogus constat petitione, ut desinat querelis suis esse odiosa, & necessitatis iteratione.* Sequor.] *ut semper uisam fugere nos.*

ARGVMENTVM.

Oratione Aeneæ uehementer ad iram excitata Dido, ipsum primò torue aspicit, ac tacita oculis totum perlustrat: deinde magis etiam inflammata ipsum oratione impetit: qua eius crudelitatem, ferinosque mores arguit: unde colligit non eius esse filium, cuius ipse maximè uideri uelit, admodumque etiam esse profitetur. Sed ex Caucaso Scythiæ monte genitum, tygribusque Hyrcanis altum, ac nutritum fuisse.

Talia dicentem iamdudum *auersa tuetur,
Huc illuc uoluens oculos, totumque pererrat,
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur.
Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus au-
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrēs (thor,
Caucasus, Hircanæque admorunt ubera tigres.
Nā qd dissimulo? aut quæ me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Nū lacrymas uictus dedit, aut miserat⁹ amantē est?
Quæ quibus anteferā? iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides: eiectum, littore egentem,
Excepi, & regni demens in parte locaui.
Amissam classem, sociosque à morte reduxi.
Heu furijs incensa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat: neque te teneo, neque dicta refello.
I sequere Italiam, uentis pete regna per undas.
Spero equidē medijs (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe uocaturum: sequar atris ignibus absens:
Et cum frigida mors anima seduxerit artus, (nas:
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœ-
Audiā, & hæc manes ueniet mihi fama sub imos.

*al. aduersa.

NASC. Nec tibi diua parens.] B *Ab exprobratione exorditur perabruptum, concitatumque principium tale enim (ut sæpe dictum est) iratos decet. Sanè totus hic locus rhetoricam* παθοποιΐαν, *id est, uehementiorum affectuū perturbationumque expressionem habet, non illam quidem, quæ tota in commiseratione uersatur, quaque eliciuntur lachrymæ, uel misericordia commouetur, uel captatur uenia: cuius quidem partis exempla obuia sunt* C *in perorationibus Ciceronis, & in querelis apud poëtas, maximè apud Virgilium: sed illam quam Græci* δείνωσιν, *nostri alioqui imaginationem uocant: qua dolor, ira inprimis, furor, odium, alijque affectus, animorumque perturbationes describuntur, & excitantur.* Sed duris genuit te cautibus horrens—Caucasus.] *A negatione ad affirmationem. non Venus te genuit, sed Caucasus, nec ex Dardano originem ducis, uerum ex Hyrcanis tygribus: quibus uerbis designare uidetur Aeneam crudelem, atque ab omni pietate, ac humanitate alienum. id quod paulò infrà probabit per locum effectorum. locus est ex Homero sumptus Iliad. 16.*

» οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
» οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα,
» πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής. *Id est,*
» *Non eques ipse pater fuerat tibi mehercule Peleus,*
» *Non Thetis est genitrix. glaucū te protulit æquor,*
» *Aheneæque rupes: mens quod tibi durá, feroxque est.*

Illud autem annotatu dignum est, quòd, relictis medijs comparationibus, uterque per αὔξησιν *ad extrema descendit. nam cum Deorum mentionem fecissent, alter Pelei, & Thetidis, alter Veneris, & Dardani, non homines, sed saxa alter, alter mare, aheneasque rupes intulit. Virgilius uerò uim nutritionis addidit, quam Homerus omisit. nam sequitur.* Hyrcanæque admorūt ubera tygres.] *Nam in moribus molescendis (ut physici dicunt) non exiguam partem ingenium nutricis, & natura lactis tenet. quamobrem ab illis ualde damnari solent matres, quæ partus suos deserunt, alijsque lactandos, nutriendosque tradunt: eò quòd uinculum illud amoris, quo parentes cum filijs natura consociat, interscindi, seiungique uidetur. locus haud ferè huic dissimilis est apud Catullum in Argonaut.*

Quæ nam te genuit sola sub rupe leæna? »
Quod mare conceptum spumantibus expuit undis? »
Quæ Syrtis, quæ Scylla uorax, quæ uasta Charibdis? »
Talia qui reddis pro dulci præmia uita. »

Nam quid dissimulo?] προληπτικῶς *tacitæ quæstioni occurrit, ne forte quis inferat Aeneam posse uel precibus, uel alia aliqua ratione mitigari.* Num fletu ingemuit nostro?]

nostro?] quæstionem soluit & ab effectu Aeneam crudelem esse probat: qui, ipsa lugente, ne ingemuit quidem, aut ullum pietatis, ac misericordiæ erga illam signum ostendit, perinde quasi sensibus omnibus careret. percurrit autem omnes ferè extenuationis circumstantias, quæ in hac re attingi possunt. gemitus, oculorum flexiones, lacrymas, misericordiam: hæc omnia humanitatis, pietatisque signa sunt: quorum omnium cùm Aeneas se expertem præstiterit, illius crudelitas uehementer deprimi, deturparique uidetur. utque animum reginæ concitatum, iracundiæ, dolorisque affectibus perturbatum poëta ostenderet, colore repetitionis usus est: quæ breuibus sententijs, crebrisque figurarum mutationibus adiuncta, cùm orationem ualde patheticam, tùm iratæ personæ naturam, moresque demonstrat. Quæ quibus anteferam?] Dubitatio est: quam Græci ἀπορίαν uocant: Seruius ἀμφιβολογίαν appellat, id est, quid prius, quid'ue posterius dicam? figura prouerbialis est: qua utimur, quoties aut rerum copiam tantam significamus, ut hæsitemus, unde potissimum exordiamur: aut cum perplexi dubitamus quid agere debeamus. Græci dicunt τὶ πρῶτον, ἢ τὶ ὕςατον, id est quid, primum, aut ultimum? Homer. Odyss. 9.

» τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὕςατον καταλέξω:
Id est,
» Quid primum, quid mox, et quæ tandem ultima dicam?

Iam iam nec maxima Iuno.] nimio iracundiæ æstu agitata Dido, ubi satis in Aeneam oblocuta est, ne Dijs quidem parcit, Iunoni, & Ioui: in quos more desperantium iram omnem effundit iniustitiæ, iniquitatis illos accusans. talis ferè extitit Iarbæ regis in Iouem inuectiua.

» Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
» Gens epulata toris, lenæum libat honorem,
» Aspicis hæc? & reliqua.

Nusquam tuta fides.] communis quærela, quæ magnum doloris affectum habet. Eiectum littore egentem.] apertè iam incipit illi beneficia exprobrare, tanquã ingrato, ac parum memori. quæ multa numerando, atque amplificando percenset non absque ingenti animi affectu. nam ingens hoc beneficium esse putat, ut reuera est, eum eiectum littore, unde nihil subsidij sperare poterat excepisse, quem expellere potuerat, & exceptum in parte regni sui collocasse. auget igitur paulatim beneficium suum in Aeneam & Troianos, ut per comparationem, quanto ipsa in illos benignior fuit, tanto illos erga se magis ingratos inhumanosque fuisse ostendat. talis querela est apud Ouid. in epist. Phyllidis ad Demoph.

» Vtque tibi excidium, nullam puto Phyllida nosti:
» Hei mihi si quæ sim Phyllis, & unde rogas,
» Quæ tibi Demophoon longis erroribus acto,
» Threïcios portus, hospitiumque dedi:
» Cuius opes auxere meæ, cui diues egenti
» Munera multa dedi, multa latura fui:
» Quæ sibi subieci clarissima regna Lycurgi
» Nomine fœmineo uix satis apta regi.
» Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hemum,
» Et sacer admissas exigit Hebrus aquas.

Non dissimile est illud Euripidis in Medea: quem locum fortasse imitatus est poëta noster. ita enim Medea Iasonem alloquitur beneficia illi exprobrans sua.

» ἐκ τῶν δὲ πρώτων ἄρξομαι λέγειν,
» ἔσωσ' ὡς ἴσασιν Ἑλλήνων ὅσοι,
» ταυτὸν συνεισέβησαν ἀργῷον σκάφος,
πεμφθέντα ταύρων πυρπνόων, ἐπιστάτην A
ζεύγλαισι, καὶ σπεροῦντα θανάσιμον γύην, »
δράκοντά θ', ὃς πάγχρυσον ἀμφέπων δέρας, »
σπείραις ἔσωζε πολυπλόκοις ἄυπνος ὤν, »
κτείνασ' ἀνέσχον σοὶ φάος σωτήριον. & reliqua »

alia notissimus est doctis locus. Amissam classem.] ita quoque apud Ouid. Phyllis queritur.

» Ha lacerat etiam puppes furiosa refeci:
» Vt, qua desereret, firma carina foret.
» Remigiumque dedi: quo me fugiturus abiret,
» Heu patior telis uulnera facta meis.

Heu furijs incensa feror.] oblocutura in Deos quasi excusationem præfatur, quod furijs agitatur. et profectò credere Deos non curare mortalia hominis est uel insipientis, uel furentis, & ab humanæ rationis potestate alieni. Nunc augur Apollo] totus iste locus eousque, spero equidem, cum ironia legendus est: irridet Aeneam, ut qui non uera dicat, sed profectionem suam Deorum uoluntate excusare uelit: utitur repetitione, quæ acriorem hoc in loco orationem facit. Donatus Terentij interpres NVNC, id est serò exponit. quale illud est in Eunucho. nunc ego, & illam scelestam esse, & me miserum sentio. quæ interpretatio magnum in se doloris affectum habet: perinde ac si diceret. utinam citius à Ioue, seu à Mercurio admonitus fuisses, ut hinc abires: nõ enim in tãtis ærumnis, atque lacrymis uersarer. B Scilicet is superis labor est.] Sic Terent.

» Id populus curat scilicet. Sentit autem cum Epicureis Deos hæc inferiora non curare. Neque dicta refello.] uerbum est oratorium refello: nam oratoris est aduersariorum argumenta refellere, id est confutare, atque redarguere. I sequere Italiam uentis, pete regna per undas.] ironica concessione Aeneam occultè arguit imprudentiæ, ac temeritatis. qui in tanto tempestatis turbine, rerumque difficultate audet nauigare: id quod luce clarius ostenditur ijs duobus uerbis uentis, per undas: quæ proculdubio periculosam nauigationem declarant. Donatus Terentij interpres figuram ἐπιτροπὴν uocat: qua nos inuitos permittere ostendimus, quod fieri uolumus. Fab. uerò Quinct. hic εἰρωνείαν agnoscit. Spero equidem.] Aeneæ pessimè ominatur, coniectura ex eius crudelitate, & ex Deorum iustitia deducta. ubi etiam obseruanda est animi furentis inconstantia, cum modò Deos mortalia curare neget, modò id etiam affirmet. Supplicia hausurum scopulis.] perquàm scitè, & appositè, cum de nauigatione uerba faciat, hausurum id est luiturum supplicia dixit. C Sequar atris ignibus absens.] soluta corpore facibus te furialibus, ut ex Horatio infrà patebit, persequar. Cum frigida mors animam seduxerit artus.] de illo planè mortis genere intelligendum est, quo corpus ab anima seiungitur: nã datur & animæ separatio à corpore, iuxta Platonis sententiam: ad cuius opinionem hic proculdubio allusisse uidetur. Omnibus umbra locis adero.] cum homo tribus constet, anima, corpore, imagine: Plato, quem poëta noster ubique ferè sequitur, in libro de legibus 34. imaginem animæ uult esse sensum in aëreo corpore, ipsum autẽ corpus aëreum esse animæ umbram. Sed pluribus, & apertius infrà super eo uersu:

» Et hunc magna mei subterras ibit imago.

Non dissimile est imprecationis genus apud Horat. in Epodo. cum ait:

» Diris uos agam: dira detestatio
» Nulla expiatur uictima.

Quin

A *Quin ubi perire iussus expirauero,*
» *Nocturnus occurram furor.*
» *Petamq́ uultus umbra curuis unguibus:*
» *Quæ uis Deorum est Manium.*

LAMB. Talia.] *Huiusmodi oratione & se expurgantem, & fu*
Hort. *gam excusantē, ab initio eum quasi auersata, intuita fuit. Id autem indicat, cum ipsam iamdudum auersam intuentem dicit.* Huc illuc.] *ab habitu oris indignantis, & furore exagitatæ.* Totum.] *locum præsentem ædium, nisi quis tectum malit legere.* Pererrat.] *perlustrat, ut gestus sunt hominum furibundorum, qui præ impotentia iræ sui impotes, taciti huc illuc uersant oculos.* Tacitis.] *Hypallage, tacita.* Accensa.] *ira concitata. metaphora.* Nec tibi.] *Inuectiua oratio, acerbitatis referta. Exprobrat Aeneæ generis obscuritatem. Argumentatur à loco natali, ab educatione, & affectibus. Exprobrat ingratitudinem, sua in eum commemorando beneficia, & effusam beneuolentiam. Argumenta necessitatis mimesibus ridet magis, quàm refutat. Verùm hæc singulatim excutiamus.* Nec tibi.] *Exordium abruptum & uehemens ab obscuritate generis, & personæ Aeneæ uanitate: qui se Venere*
B *prognatum toties dixerat, paterno uerò genere à Dardano, atq́ hinc à Ioue profectum. Sequutus est hoc loco Homerum, qui sic habet:*

νηλεές, ἦν ἄρα σύγε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
οὐδὲ Θέτις μήτηρ, γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα,
πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής.

Notatur hic locus, ut quo Homero sit superior, nam Virgilius, ut inquit Macrobius, non solam partitionem, ut ille, quem sequebatur, sed educationē quoq́ nutricationis, tanquam belualem & asperā, criminatur. Addit enim de suo: Hyrcanæq́ admorunt ubera tigres. *Quoniam uidelicet in moribus inolescendis magnam ferè partem nutricis ingenium & natura lactis tenet, quæ infusa teneris & mista parentū semini adhuc recenti, ex hac gemina concretione unam indolem configurat. Hinc est, quòd prouidentia naturæ similitudinem natorum atq́ gignentium ex ipso quoq́ nutricatu præparans, fecit cum ipso partu alimoniæ copiam nasci. Nam postquam sanguis in penetralibus suis omne corpus finxit atq́ aluit, aduentante iam partus tempore, idem ad corporis materni superna conscendens, in naturam lactis albescit, ut recens natis idem sit altor, qui*
C *fuerat fabricator. Quamobrem non frustra creditum est, sicut ualeat ad fingendas corporis atq́ animi similitudines uis & natura seminis, ita ad eandem rem lactis quoq́ ingenia & proprietates ualere. Neq́ in hominibus id solum, sed in pecudibus quoq́ animaduersum est. nam si ouium lacte hœdi, aut caprarum agni forsitan alantur, constat fermè in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam & frugibus ad indolem uel detrectandam, uel augendam maior plerunq́ uis & potestas est aquarum & terrarum quæ alunt, quàm ipsius quod iacitur seminis. Ac sæpe uideas latam nitentemq́ arborem, si in locum alterum transferatur, succo terræ deterioris elanguisse. Ad criminandos igitur mores defuit Homero, quod Virgilius adiecit. Hactenus Macrobius. Eiusmodi multa eruditè disputantur à Phauorino philosopho apud Gellium, lib. 12. cap. 1.* Perfide.] *qui coniugij fidem uioles. Sed ubi illa nunc uerba:* Credo equidem, nec uana fides, genus esse deorum. *Et,* Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes? *& alia, quæ magnificè de Aenea paulò antè deprædicarat?* Sed duris.] *A' natali loco, ab inexorabili & duro ingenio, argumentatur eum non Troiæ, sed in Caucaso monte, non inter homines, sed beluas, editum esse. Et terræ natalis ingenium, nō mediocre momentum ad indolem humanam inolescendam habet.* Horrens cautibus.] *aspera, dura saxis & abruptis scopulis.* Caucasus.] *Taurus mons à Cappadocia se attollens, Caucaso committitur. Ciliciam Armeniaq́ montosa ita præterit, ut plura inter se iuga, ceu serie inter se cohærentia, perpetuum in ortum dorsum extendant. Ex his omnia propè Asiæ flumina oriuntur, quorum partim in rubrum atq́ Indicum, partim in Caspium mare effunduntur. Armeniam eiusq́ gentes, Oceanus Sericus: ab occasu, iuga Caucasi: à meridie, Tauri: à Septentrione, Oceanus Scythicus disterminat. Plinius Caucasum montem, quasi Graucasum, hoc est, niue candidum, dictum existimat. Caucasi partes recensentur hi montes coniuncti, Imaus, Emodus, & Paropamissus; à quibus tota decurrit in planiciem immensam, & Aegypto similem. Hunc Caucasum septendecim diebus cum exercitu superauit Alexander: ubi rupes illi fuit monstrata, in qua Prometheus in fabulis religatus fuisse creditur. Ad radices Caucasi accolunt, Paropamissæ, Hydaspij, & multæ aliæ gentes. Caucasiæ portæ, falsò Caspiæ dictæ: ingens naturæ opus, inquit Plinius, & montibus interruptis repentè, ubi fores obditæ ferratis trabibus, subter medias amne Dyriodori fluente: citraq́ in rupe castello (quod uocatur Cumania) communito, ad arcendas transitu gentes innumeras: ubi loci terrarum orbe portis discluso, ex aduerso maximè Harmastis oppidi Iberum, à portis Caucasijs per montes Gordyæos, Valli, Suarni, indomitæ gentes, auri tantum metalla effodiunt. Et paulò pòst: A' portis Caucasijs ad Pontum, 100. mil. passuum esse constat ferè. Hæc ille. Altissima Caucasi iuga sunt ea, quæ maximè austrina sunt, circa Albaniam, Iberiam, Colchos & Heniochos: suntq́ hyeme inaccessa, propter niuium altitudinem: æstate conscendunt, sed ὑποδούμενοι κεντρωτὰ ὠμοβόλινα, δίκην τυμπάνων πλατέα, διὰ τὰς χιόνας καὶ τοὺς κρυστάλλους. καταβαίνουσι δ' ἐπὶ δορᾶς κείμενοι σὺν τοῖς φορτίοις, καὶ καταολισθαίνοντες, ὅπερ καὶ κατὰ τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν, καὶ κατὰ τὸ Μάσιον ὄρος, τὸ ἐν Ἀρμενίᾳ γίνεται. ἐνταῦθα δὲ καὶ τροχίσκοι ξύλινοι κεντρωτοί, τοῖς πέλμασιν ὑποτίθενται. Circa Albaniam & Caucasi montes incolunt Amazones.* Hyrcanæq.] *Hyrcani Scythiæ populi, nam ultra Arimphæi, Scythæ Cimmerij sunt, Cisianthi, Georgi, & Amazonum gens: & hæc usq́ ad Caspium mare, & Hyrcanum, quod in Scythicum Oceanum erumpit. Multæ gentes circa Hyrcanum mare, quas recenset Plinius lib. sexto, capite decimoquinto. Mela, Solinus, & alij. Ab ipsa regione, mons Hyrcanus nomen consequutus est, sicut Caspius, Pariedrus, Moscius, Amazonicus, Coraxicus, Scythicus. Sunt & Hyrcani Ioniæ populi.* Tigres.] *Discretè Hyrcanas tigres dicit. nam tigrin Hyrcani & Indi ferunt, animal miræ uelocitatis. Eius fœtus, qui numerosus est, equi pernicissimi insidijs rapitur, ac tum demum eius uelocitas perspicitur. Fœta, uacuo cubili reperto, præceps fertur, ad inuestigandum odore hostem suum. At raptor ille accepto insequentis fremitu, unum abijcit catulum. Tollit illa morsu, & pondere etiam ocyor acta remeat, iterumq́ consequitur, facitq́ subinde, donec hoste in nauem regresso, frustra belua fremit, frenditq́ in littore aduersus abeuntem in altum. Sed & Asangi Indi fluminis accolæ tigri fera scatent. Apud Indos è tigribus*

canes concipiuntur, & ob id in syluis coitus tempore alli-
gant fœminas. Ab huius tigridis uelocitate, & tigri amni
nomen est. Locus ab educatione: quasi inferat, Si homine
matre educatus lactatusq; foret, futurum ut affectibus e-
tiam humanis duceretur. Verùm cum ferino lacte sit nu-
tritus, minimè mirum esse, si ferinum, durum & adaman-
tinum pectus gerat. Admorunt.] lactarunt. Nam
quid.] Attentio, ad confirmationem. Num fletu.] Con
firmatio, ab antecedentibus signis: Aeneam è Caucaso
editum, & à tigribus enutritum: quòd neq; oculos ad suas
lacrymas mouerit, neq; ingemuerit: hoc plus, illud uerò mi
nus est. Vt si non gemuisset ad fletum amantis, saltem ocu
los suos in eam torsisset. Multa simul congerit, quibus in-
gratitudinem & ingenij asperitatem exprobrat. Quæ
quibus.] Quod Seruius ita enarrat, ut sit amphibologia:
pro eo, quid prius, quid posterius dicam? Mihi porrò ita
uidetur exponendum, ut sit amplificatio indignitatis rei:
ut nihil furenti tam crudele occurrat, nihil tam indignũ,
quin illi iniuriam hanc anteponat. Summam ergo iniu-
riam, summamq; indignitatem ostendit. Cæterùm, cum di
cat Dido, Num fletu ingemuit nostro: uidetur respexisse
ad parœmiam, Boni uiri lacrymabiles, ἀγαθοὶ δ᾽ ἀριδάκρυες ἄνδρες. in eos, qui facilè mouerentur ad misericor
diam, simulq; precibus flecterentur: cum contrà duros &
inexorabiles, ferreos, adamantinos, & fibris corneis dica-
mus. Iam iam.] Obtestatio, sed uariato sermonis colo-
re: ualetq; perinde ac si dicat, Obtestor Iouem & Iuno-
nem, ut ista aliquando æquis oculis aspiciant, & ingratitu
dinem & acceptam iniuriam sua æquitate ulciscantur.
Saturnius.] Iupiter: antonomasia. Sed & maximam uo-
cat Iunonem, uel quòd soror sit & coniunx Iouis, uel quòd
coniugio præsideat, unde Gameliæ illi nomen: siue quòd
tutelaris sit: siue ut respicias ad illud, quod alibi à nobis est
relatum, τὴν μεγάλην, χρυσῆν, καὶ Λευκτὴν θεάν.
Nusquam.] Transitio ad commemorationem beneficio-
rum, quæ quasi immemori exprobrat: qua in re decorum
personæ seruat. Nam is sexus, ubi desunt conuicia, illico
ad exprobranda beneficia transit, ijsq; amplificandis im-
modicè non tantum nihil adimit, ut etiam multa affingat.
Fides.] Notat illum perfidiæ. Eiectum.] ui tempestatis
naufragum è mari appulsum. Littore.] Cum littora iu-
re sint communia, ut & maria, qui potuit egere littore,
ubi id contigisset? Respicit ad illa Ilionei, Hospitio prohi-
bemur arenæ. Nam ob uim ab accolis illatam, littus in-
gressis Troianis absente Aenea, auxilium suum expro-
brat. Obijcit egestatem in rebus afflictis, uel egenum è lit-
tore: sed prior expositio placet magis. Et regni.] Ab ob-
uia sua erga eum beneuolentia. Plus dicit, propter furti-
uas nuptias, quàm ipsa res habet. Demens.] ultrò se A
ipsa accusat, qua in re intendit indignitatem rei.
Amissam.] Iussit subduci naues, prohibuit uim. Hæc ue-
ra sunt: nam & classem sarciri permisit, & tutos à pericu-
lo socios esse iussit. Heu furijs.] Cum desint plura expro
branda, exclamat per indignationem. Et quia culpæ, si
qua fugæ esset, translatione in deos fuerat usus Aeneas,
hanc Dido cum conetur refellere argumentis, neq; ualeat,
mimesi ludit. Et quam Rufinus ἀνασκευὴν appellat, nu-
dam ponit obiectionem aduersarij, cum derisione, propte-
rea quòd eius rei ueritas infirma planè esse uideatur.
Nunc Lyciæ.] Ludit uerba rursum Aeneæ suprà explica-
ta, quibus discessum à necessariò excusauit. Scilicet is
superis.] Ludit argumenta & caussas nauigationis, iro-
nia, cum non sit, quibus refutet: respiciens ad quorundam
philosophorum impiam opinionem, negantium prouiden
tiam diuinam. Refello.] Non refellit, at ludit, id quod
rhetores alioqui facere solent, cum rei ueritas uel infirma
sit, uel parum aduersarij argumentum nos lædere uidea-
tur, aut nil sit quod contrà opponamus. I sequere.] Con
cessio, per indignationem. Concedit id, quod prohibere
nequeat: & quidem cum stomacho & risu, cum & per un- B
das Italiam petere & quærere iubeat. Quod enim adhuc
quæritur, nondum certum, neq; nostri iuris est. Arguit Ita
liam, eiusq; possessionem, incertam adhuc esse, in qua se-
quenda tot annorum iactationibus fatigatus fuerat, cum
Carthaginis imperium præsentissimum esset. Spero
equidem.] A difficultate perueniendi in Italiam, si mo-
dò perueniat. Nam si in scopulos impingat, (id quod
optat) expendit dijs perfidiæ suæ pœnas. Illud interim ob-
seruandum est, medios scopulos hic dici, qui inter Afri-
cam & Italiam sint occursuri: & haurire supplicium pro
dare pœnas, pendere pœnas. Vocaturum.] quasi in affli
ctis rebus, opem Didonis uel absentis, uel mortuæ, implo-
raturum. Promittit Aeneæ talionem, cum constituit mori,
atq; manu uita abrupta, persequuturam fugientem: ut si
nequeat eum perdere, furijs tamen quibusdam ubique sit
territura. Dido.] Enallage personæ tertiæ, pro prima.
Veteres Theologi putabant, animas uiolenta morte è cor-
pore migrantes, ut nullis piaminibus purgatas, infestius
perturbationibus agi, & easdem hostes suos post hanc ui-
tam inimicè insectari. Seduxeris.] Hypallage. Au- C
diam.] te mihi pœnas dedisse, quod præsens non uidebo:
et proinde uoluptatem ex tua calamitate sum perceptura.
Manes.] ad inferos, te perijsse. Depingit ingenium fœmi-
næ iratæ, quæ natura gaudeat uindicta, cum ipsa ulcisci
se nequeat. Allusit ad infœlicem eius exitum in bello con-
tra Rutulos, quo in amne Numicio haustus perijt.

ARGVMENTVM.

Dido nimio dolore affecta, nimioq; iracundiæ æstu inflammata Aeneam loqui uolentem audire non potest: sed ab eius conspectu sese auferens, semianimis in terram procidit: famulæ eam suscipiunt, & in toro reponunt. Aeneas uerò blandis uerbis eam lenire quidem, deq; pectore eius dolorem auferre cupit, utpote qui saucius & ipse amore erat, magnumq; dolorem ex amantis dolore contraxerat, ueruntamen Deorum iussa facit, potiorq; illi est Iouis uoluntas, quàm suus, aut Didonis dolor. reuisit igitur classem suam: cuius præsentia commoti socij certatim omnes accingunt se operi, eaq; parant, & faciunt, quæ nauigationi necessaria esse putant.

NASC. Sermonem abrumpit.] Aeneæ scilicet qui multa dicturus erat: quamobrem sequitur paulò pòst:

His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Aegra fugit, seq; ex oculis auertit & aufert,
Linquẽs multa metu cunctantẽ, & multa parãtem
Dicere: suscipiunt famulæ, collapsaq; membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisq; reponunt.

„ Linquẽs multa metu cunctantem, & multa parantem Dicere. „

Collapsaque membra.]

At pius Aeneas (quanquam lenire *dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas)
Multa gemẽs, magnoq́; animũ labefactat amore:
Iussa tamen diuûm exequitur, classemq́; reuisit.
Tum uerò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naues, natat uncta carina.
Frondentesq́; ferunt remos, & robora syluis
Infabricata, fugæ studio.——

*al. dolore

A bra.] *Hoc uerbo mirè, & perquàm uenustè mulieris exanimatæ casum expressit.* Marmoreo referunt thalamo.] *regiæ magnificentiæ τὸ πρέπον.* At pius Aeneas, quanquàm lenire dolentem.] *Pietas commendatur Aeneæ, sed eius magis extollitur animi prudentia, atque fortitudo: qui in rebus illis, quæ sensus (ut ita dicam) titillant, ita se gerit, ea constantia est, ut minimè succumbat, sed illis potius imperare uideatur.* Tum uerò Teucri incumbunt.] *diligentiam, celeritatemq́; Troianorum in curandis parandisq́; quæ ad nauigationem faciunt, poëta describit.* Natat uncta carina.] *quæ prius uncta fuerat, quàm è littore deduceretur.*

LAMB. His medium.] *Vt epitasis insurgat, fingit Didonem iræ impotentia & ægritudine animi exanimari: rursum Troianos fugæ studio classem studiosè renouare o-*

Hort.

B *mnia sarcire, priusquàm à Pœnis opprimantur. Atque admirabili artificio ingenia amantium, excandescentisq́; reginæ ac furentis, tum autem Troianorum uim metuentium sedulitatem in expediendis nauibus, oculis subijcit.* Medium.] *orationem nondum finitam. Deest epilogus, quem per stomachum subtexere non potuit. Et in patheticis id ferè obseruatur, & natura rei hoc ipsum postulat.* Abrumpit.] *A' re corporea ad incorpoream. Abrumpuntur funes, abrumpuntur uerba & orationes.* Aegra fugit.] *non corpore, sed animo: unde ægrescentia, dolor ex inuidia alterius fœlicitatis conceptus: & ægritudo, uel ex iniuria, uel damno, uel malo accepto. Itaque ægra animo, persuasione acceptæ iniuriæ: item dolore fugæ ducis Troiani.* Aufert.] *Interpretatio.* Cunctantem.] *Aeneam metu Didonis cum mora meditantem defensionem sui.* Suscipiunt.] *Defectio reginam, cuius membra externata examinataq́; referunt in conclaue.* Marmoreo referunt thalamo.] *A' materia epitheton, ostendens regiam magnificentiam ædificij: pro referunt in thalamum, & reponunt in stratum.*

As pius Aeneas.] *Sapientis est, affectus suos ratione uincere: ut facilitantem hîc inducit Aeneam. Amat Didonem quidem, cupitq́; eam blandis uerbis consolari, licet remedium dolori non admittat: numinis tamen iussa hominum gratiæ anteponit.* Curas.] *ægritudinem animi.* Multa gemens.] *multum: nomen pro aduerbio.* Animum.] *synecdoche: ποιὸν τινῶς, pro animo.* Frondentesq́;.] *ligna in remorum usum, quæ sub uernum tempus iam frondescerent: licet Dido paulò antè, ad facilitatem manendi persuadendam, obiecerit, eum tempore hyberno classem moliri.* Robora.] *Amplificatio, cum integra robora, arbores glandiferas indolatas è sylua in naues conuexisse dicat. Addit obiter præcipitantiæ caussam efficientem, studium fugæ nempe, antequam à Pœnis opprimerentur.*

ARGVMENTVM.

Troianos è Carthaginis littore fugientes formicis cibaria ex agro in suas latibulas deferentibus comparat.

Migrantes cernas, totaq́; ex urbe ruentes.
Ac ueluti ingentem formicæ farris aceruum
Cũ populant, hyemis memores, tectoq́; reponũt:
It nigrum campis agmen, prædamq́; per herbas
Conuectant, calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixè frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castigantq́; moras: opere omnis semita feruet.

NASC. Ac ueluti.] *Quidam putant hanc comparationem ex decimosexto Iliad. sumptam esse: cumq́; Homerus de muscis a-*

C *gat, Virgilium, relicta muscarum mentione tanquam indigna, suiq́; poëmatis maiestati parum conuenienti, ex formicis comparationem duxisse. Sed mea quidem sententia hallucinantur: nam comparatio illa, qua de muscis Homerus utitur, ita eius negocio quadrat, ut huic loco nulla ex parte conuenire uideatur, non enim cum de muscis ageret, earum industriam, laborem, solertiamq́; descripsit quia ad rem facere non uidebatur. hoc enim Homeri consilium fuit, & intentio, milites sic uersari circa Sarpedonis cadauer, ut muscæ tempore ueris per mactas lacte plenas uolitare solent. Sed Virgilius Troianorum fugam parantium laborem, industriamq́; in ferendis ad naues rebus nauigationi necessarijs designare uolens, eos formicis comparauit: quibus nullum aliud animal est, aut in cogendis cibarijs diligentius, aut in ijs, quæ contingere possunt, aduersis cautius, aut prouidum magis. de quo ita quoq; Horat. in primo Serm. Satyr. 1.*

» *Paruula nam exemplo est magni formica laboris:*
» *Ore trahit, quodcunq; potest, atq; addit aceruo:*
» *Quem struit haud ignara, ac non incauta futuri.*
» *Quæ, simul inuersum contristat Aquarius annum,*
» *Non usquam prorepit: & illis utitur ante*
» *Quæsitis patiens.*

Sed ut res tota melius, aptiusq́; intelligi possit, Homeri comparatio adscribenda est:

» *οἱ δ' αἰεὶ περὶ νεκρὸν ὁμίλεον, ὡς ὅτε μυῖαι*
» *σταθμῷ ἐνὶ βρομέωσι περιγλαγέας κατὰ πέλλας*
» *ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει*
» *ὣς ἄρα τοὶ περὶ νεκρὸν ὁμίλεον.*

Hyemis memores, tectoq́; reponunt.] *ita quoq; de apibus in Georg.*

» *Venturæq́; hyemis memores æstate laborem*
» *Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.*

It nigrum campis agmen.] *Rei humilitatem magnitudine uerborum extollit, uidetur enim cum ait, It nigrum campis agmen, non de formicis, sed de militum turmis agere. Sic in Georg. cum de apibus loquatur, rem uerbis mirum in modum effert.*

Admiranda

» Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
» Magnanimosq́ duces, totiusq́ ordine gentis
» Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Hoc Ennij hemistichium de elephantis ait Seruius esse. Conuectant calle angusto.] non conuehunt dixit, sed conuectant, quia non semel tantum, sed sæpius more militum prædantium hoc faciunt. Verg. in 9. Aeneid.

» Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.

Illud etiam diligenter obseruandum est, poëtam eminentis. spondei tarditate uehendi tarditatem, difficultatemq́ designare uoluisse: nam formica animal paruum est, nec nisi magno labore, ac tarditate granum impellere potest cui illud quoque accidit perincommodum, quod calle angusto, multisq́ difficultatibus impedito illud trahit. propterea sequitur. Pars grandia trudunt—Obnixè frumenta humeris.] grandia comparatione formicarum, ideo obnixè. Castigantq́ moras.] nam principes habent, sicuti apes.

LAMB. Hort. Migrantes.] Summatim hypotyposin ex urbe fugientium Troianorum proponit. Hanc statim illustrat eleganti comparatione, sumpta à natura & indefesso studio formicarum. Ruentes.] continenti agmine fugientes: metaphora. Ac ueluti.] Sedulitatem ac studium Troianorum fugientium, laborantiumq́ circa sarciendas naues, formicarum disciplinæ comparat: idq́ exemplo Homerico, qui suam similitudinem à muscis duxit Iliad. secundo:

ἠΰτε μυιάων ἁδινάων ἔθνεα πολλά,
αἵτε κατὰ σταθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσι
ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει.

At Vergilius suam comparationem sumpsit è parænesi Phocylidis, quam non solum aptè huc accommodauit, uerumetiam doctè uertit:

μύρμηκες γαίης μυχάτοις προλελοιπότες οἴκους
ἔρχονται βιότοιο κεχρημένοι, ὁππότ' ἄρουραι
λήϊα κειράμενοι καρπῶν πλήθουσιν ἀλωάς.
οἱ δ' αὐτοὶ πυροῖς νεοτριβέσιν ἄχθος ἔχουσιν,
ἢ κριθῶν, αἰεὶ δὲ φορέοντα διώκει,
ἐκ θέρεος ποτὶ χεῖμα βορὴν σφετέρην ἐπάγοντες,
« ἄτρυτον φῦλον δ' ὀλίγον τελέθει πολύμοχθον.

Id est:

Formicæ obscuris antris æstate relictis
« Descendunt, dulci uictus ratione carentes,
Quando rura iacent demessis frugibus alba
Tonsa suis, complent uacua horrea fructibus aeres.
« Triticeum quarum hæ tritum nuper graue pondus
« Conuectant humeris, aut hordei: & usq́ ferentem
Sectatur, quæ gestat onus: uictumq́ cibumq́
Ad brumam gelidam cogunt æstate sub antrum:
« Infractum genus, & modicum, multiq́ laboris.

Formicæ tempore uerno uermiculum ouis similem gignunt. Et quemadmodum miles faciunt cibos apes, ita illæ prudenter in hyemem sequentem condunt. Ore onera uiribus maiora gerunt: sed auersæ maiora pedibus postremis humeris obnixæ moliuntur. Semina arrosa condunt, ne rursum integra in fruges expullulent è terra. madefacta proferunt ac siccant. Operantur noctu, maximè plenilunio: & interlunio ab opere cessant. Tanta est earum sedulitas, cum ex diuersis locis conuehentes, altera alterius sit ignara, ut signa recognoscant: certi dies ad recognitionem mutuam, nundinis dantur. in annum cibum condunt: & ipsæ se inter se sepeliunt. Cum obuijs quasi A quædam collocutio est. In earum itinere apparent attritæ silices, & semita in opere facta. In India formicæ habent cornua. Apud Dardas, Indos septentrionales, aurum egerunt ex cauernis terræ. Felino sunt colore, magnitudine Aegypti luporum. Inter alias arborum pestes recensentur & formicæ, ut conuolui seu uoluocet. Verùm illas abigunt, rubrica ac pice liquida perunctis radicibus: item pisce suspenso iuxta in unum locum congregant, aut lupino trito cum oleo radices linunt. Sunt & hortis infestæ formicæ, maximè non riguis: aduersus quas Sabinus, authore Plin. remedium primus monstrauit, limum marinum, aut cinere obturata earum foramina. Sed longè efficacius heliotropio herba necari creduntur: aut aqua diluto latere crudo, quæ planè inimica eis putatur. Formicæ tempestatum præsaga sunt animalcula. nam & absconditæ contra industriæ suæ naturam, concursantes, progerentesq́ oua, præsagium aëris sentiunt. Sunt & formicæ uenenatæ, sed quas tantùm Italia nouit. Est ubi etiam aurum eruunt. Inueniuntur formicæ, quas uocant Herculaneas: quibus tritis, cum modico salis, lepra, lentigo, & id genus uitia curantur. Huius ani- B maleuli prudentia itaque speculum est & exemplar ad laborandum, ne in posterum egeant. Nota fabula est formicæ & cicadæ: quarum altera industriæ & prouidentiæ mortalibus, altera ignauiæ documentum esse debet. Iam uerò idem animal, quantumuis sit pusillum, tamen irritatum, perinde ut serphus lacessitus, cupit se ulcisci. Hinc parœmia, Inest & formicæ & serpho bilis sua: qua monemur, ne temerè inimicum, quantumuis infirmum, contemnamus lacessitum, quòd per occasionem se queant ulcisci. Formica camelus, uel de uehementer inæqualibus, modò minimis, modò maximis, quod perinde esset, ac si camelus repentè in formicam conuersus esset: uel in eos qui sibi non constant, in utranq́ partem immodici.

Ac ueluti.] Comparatio formicarum ad sedulitatem Troianorum referenda est, perinde ut id quod statim sequitur, à re militari metaphoricè ductum est, quo res alioqui minutas natura, egregiè amplificet, ut est poëta in eiusmodi mirus artifex. Ceruas.] Enallage personæ, secunda pro tertia. Farris.] frumenti. Populant.] pro populantur, generis enallage: hoc est, prædantur. militaris uox. C Hyemis me.] Industriam ac prudentiam formicarum significanter proponit, cum alioqui cicadarum ingenium ignauum sit, & iners. Tectoq́.] in tectum, in antrum metaphoricè. It nigrum.] Mirè insurgit in amplificandis rebus minutis: quæ ut multò habeant maiorem gratiam, hæret constanter in metaphoris à re militari ductis: ut agmen nigrum, conuectant prædam, cogere agmina, & castigare tardius incedentes, aut cessantes. Hemistichium hoc ex Ennio sumpsit. Agmen.] ab agendo dictum. neque uerò solum ad homines, uerumetiam ad alia quælibet refertur prolepsis. Calle.] Callem grammatici dictum uolunt semitam, quæ callo pedum indurerit: & semitam arctam, ac quasi uiam dimidiam. Feruet.] studio ac assiduis laboribus plena est: metaphora. Ferueo, seu feruo, non solum ignis est ac flammæ, uerumetiam frigoris & uentorum: quemadmodum & uerbum æstuo, & æstus. Feruet hyems, feruet mare, perinde ut æstuat: feruet æstas, Itaq́ uia formicarum laborum operibus agitantur.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Conuertit se κατ' ἀποστροφὴν ad reginam poëta: quasi illius uicem dolens, quòd, quem tantopere amat, propediem amissura sit. quamobrem inuehitur in amorem, cuius uim, potestatemque exemplo Didus occultè declarat.

Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quosue dabas gemitus? cum littora feruere latè
Prospiceres arce ex summa, totumque uideres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos * submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

* al. summittere.

NASC. Cernenti talia.] nam oculi augent dolorem. unde & maior commiserationis affectus moueri uidetur. Quosue dabas gemitus?] πάθος à dolore. Cum littora feruere latè.] Quod modo uno uerbo expresserat, nunc idem pluribus dilatat uerbis, ad amplificandum Didonis dolorem: qui eò magis excitabatur, quò magis Troianos oculis cernebat ad fugā paratos. Totumque uideres—Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor.] duorum hic sensuum mentio fit, uisus, & auditus, uidebat, quæ parabant, ut abirent, ipsos præ lætitia clamantes audiebat: quæ omnia ad mouendū, B augendumque dolorem efficacissima erant. Improbe amor.] præ indignatione exclamat poëta in amorem, illiusque potestatē uehementer extollit. talis est illa ex 3. Aen.

» ——quid non mortalia pectora cogis
» Auri sacra fames?

Et est locus ex Apollonio sumptus lib. Argon. 4.

» Σχέτλι' ἔρως, μέγα πῆμα, μέγα στύγος ἀνθρώποισιν.
» Ἐκ σέθεν οὐλόμεναί τ' ἔριδες, στοναχαί τε γόοι τε
» Ἄλγεά τ' ἄλλ' ἐπὶ τοῖσιν ἀπείρονα τετρήχασι.

In hoc autē alter ab altero differt, quod Apollonius nonnulla, quæ ex amore incōmoda proueniunt, separatim pluribus recenset, discordias, luctus, gemitus, doloresque infinitos. Virgilius uerò communiter paucis omnia complectitur, quid non mortalia pectora cogis? Ire iterum in lacrymas.] ad quid amor Didonem coēgerit, planum facit, nempe ut fletu, ac precibus sese iterum Aeneæ submittat: quod præter reginæ decorum fieri uidetur. Sed tanta est uis amoris, ut nullus amans sit liber, neque suus, sed alienus. ideo uerbum addidit odiosum. Supplex.] deinde illud etiam subdit. Animum submittere mori.] quod minimè decet hominem sui compotem. id autem est commo- C dum, decorumque uidere, & agnoscere, & tamen utrunque negligere. Nequid inexpertum.] hoc ad Didus excusationem additum esse uidetur: nam cùm ex uita migrare illius iniussu, qui uitam donauit, magnum sit nefas, Dido sibi conscia, omnia experitur, omnia tentat, ut, si fieri potest, Aeneam à sententia reuocet, priusquam sibi mortem inferat, ut eius excusatio iure accipi possit, si, cùm nihil sit, cur uiuere uelit, seipsa sponte necauerit.

LAMB. Hort. Quis tibi.] Auersione torquet orationem suam ad Didonē, ut ex amplificatis caussis ægritudinis reginæ, lectori affectus cōciteat, quibus singatur ipsa tum fuisse. Hac apostrophe uia sternitur ad absoluendā epitasin huius tragœdiæ. Cernenti.] Ecquæ illa sint, quibus uariè affecta fuerit, iam mox ipse enarrabis, ut omnia sint clara & perspicua. Sensum uidetur posuisse pro affectu, seu mente, seu animo: quasi dicat, quomodo fuisti affecta? quo eras animo? Eclipsis fuit. Feruere.] Enallage coniugationis. Veteres multa id generis uerba in utraque coniugatione flectebant, secunda & tertia: ut fulgo, cauo, & similia. Hodie ad secundam tantum pertinent coniugationem, sicut tergo & fugo ad tertiam. Caussas itaque lacrymarū ac gemitus attexit. Arce summa.] unde prospiceres? ex arce. ex summa arce: ut multò præsentius discursus Troianorū oculis subijciatur. Arces principum sunt, non autem priuatorum ædes, ut à quibus uis arceatur. Misceri.] turbari: ipsum autem uerbum in hoc significatu prouerbium sapit: & cum adiunctis, miscere omnia, miscere sacra prophanis, mare cœlo miscere, & similia. Clamoribus,] uidelicet Troianorum, ac nautarum festinantium, apparantiumque naualia. Quod uerò Ante oculos addit, emphasis est. Ostendit admirabilē animi dolorem ex ipso aspectu: cū minus discessus oculis sublatus reuera doleat. Itaque singularem ægritudinem reginæ uolens exprimere multa simul coniunxit: Prospiceres ex arce, & quidem summa, ac uideres ante oculos. nisi quis malit pleonasmum interpretari. Improbe amor.] Exclamatio per auersionem, in uiolentiam amoris, per quem mortales eò amentiæ ueniunt, ut sui impotes prorsus reddantur. Quid.] Defectio: quid non cogis humana pectora moliri? uel, ad quid nō cogit pectora humana? quasi dicat, ad nihil non. nam ἐρωτικοῖς id genus, uim habent uniuersalem. Ire iterum.] ubertim lacrymas fundere. Animos, animum: pluralis pro singulari. Nam quæ paulò antè infestè cum Aenea, exprobatis etiam beneficijs, expostulauit, eidem nunc supplicē se dedere statuit, ut est amoris inconstantia. Ad eundem modum Terent. Thraso: Quid? nisi ut me dedā Thaidi? Nequid.] Caussa, quamobrem supplicem legationem mittere cogitur. Inexpertum, passiua significatione usurpauit: pro intentatum, quamuis frustra, ne sibi defuisse dicatur.

ARGVMENTVM.

Didonis oratio est obsecratoria, siue petitoria, qua hāc à sorore ueniam petit, uideat diligenter, an ab Aenea tantum profectionis mora induciarum impetrare possit, ut suo dolori callum obducat: & patiendo aduersa perferre discat: quæ enim repentino ueniunt, feriunt magis: quibus si aliquid temporis concedatur, in dies molliora fiunt.

Anna, uides toto properari littore circum,
Vndique conuênere, uocat iam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

NASC. Anna uides.] A profectione Troianorum exorditur: quam probat à signo. idque propterea, opinor, facit, ut sororem celerius ad negocium impellat: quasi innuere uelit,

Et perferre soror potero: miseræ hoc tamen unum
Exequere Anna mihi (solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola uiri molles aditus & tempora noras)
I soror, atq; hostem supplex affare superbum.
Non ego cum Danais Troianā excindere gentem
Aulide iuraui, classemu'e ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres manesu'e reuelli.
Cur mea dicta negat duras *dimittere in aures?
Quò ruit? extremū hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemq; fugam, uentosq; ferentes.
Non iam cōiugium antiquū, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumq; relinquat.
Tempus inane peto, requiem, spaciumq; furori,
Dum mea me uictam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro ueniam, miserere sororis:
Quā mihi cū dederis, cumulatā morte relinquam.

* al. demittere.

uelit, hoc in negocio exequendo non opus esse cunctatione, sed celeritate: cū iam omnes cōuenerint Troiani, ut abeant naues coronarint, uelaq; uentis expanserint: quæ signa sunt abitionis notissima. Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.] *Lætitiæ, securitatisq; animi signum est coronare naues: id enim facere solebant nautæ, cum præsertim aliquò migrarent, ubi se aliquid boni consecuturos sperarent.* Hunc ego si potui.] *argumentatur à minori per ἀκυρολογίαν, hoc est per sermonis improprietatem, nam sperare pro timere positum est, ut in 1. Aeneid.*

» *At sperate Deos memores fandi, atq; nefandi.*

Et in 11. Aeneid.

» *Hæc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt*
» *Tempore, cum ferro, &c.*

Speramus enim bona, timemus aduersa. hoc autem designare uidetur, nihil sibi inopinatum contigisse, sed id mali iam antea secum commentam fuisse: unde fit quidem πάθος, sed non à loco præter spem: ut quidam falsò existimarunt. Miseræ hoc tamen unum — Exequere.] *per commiserationem petit, ut facilius sororem ad negocium impellat: nec tamen quid ipsa uelit, statim postulat, sed artificiosè petitionē differt, rationesq; assignat, quamobrem ipsa per sororem se uoto potiri posse putet.* Solam nam perfidus ille.] *argumentatur à facili sub uerisimili caussa ex amore deducta, quod ab Aenea colitur, &. quod magis etiam refert, illius consilijs intima est.* Sola uiri molles aditus.] *impetrandi facilitatem exaggerat ex cognitione sororis cui & natura Aeneæ, & tempus adeundi, atq; alloquendi illius ualde exploratum erat. hoc enim sorori dat soror, ut sola habeat perspectos diligenter illius mores, solaq; ea temporis momenta optimè perspiciat, quibus Aeneam adire possit, ut ab eo, quod uelit ipsa, benignè impetret. quibus uerbis poëta eminentiss. officium, diligentiamq; designare uidetur: quam orator in perspiciendis moribus, auditorumq; animis adhibere debet. maxima enim uis oratoris (inquit Cic. in Orat.) in mentibus hominum existit, uel ad iram, aut ad odium, aut ad dolorem incitandis, uel ab ijsce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis: quæ nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, caussasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectūtur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit.* I soror, atque hostem supplex.] *Blanda exhortatio ex necessitate. quam elegans exornat ἀντίθεσις: nam supplex, & superbus ἀντίθετα sunt occultè autem monet poëta eum homine duro, superbo, & intractabili animi demissione utendum esse obseruandum porrò est, quod cum animi ingrati in Aenea uitiū Dido exaggerare uellet, eum hostem superbum appellasse: qui non solum beneficia non rependerit, sed tanquam hostis eam ab hostibus*

diripiendā reliquerit. A Non ego cum Danais.] *Per auersionis interpositionē à proposita quæstione Annam abducit. Quinct. lib. 9. cap. 2. uocari quoq; auersionem ait, quæ à proposita quæstione audientem auertit: citatq; hunc Vergilij locum: & id fieri ex multis, uarijsq; figuris docet, cum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uidere posse ignoramus, quale est principium pro M. Cælio. sanè exprobrat Aeneæ crudelitatem, quod perinde ab eo ipsa tractetur, ac si una ex illis fuisset: qui in Aulide in pernitiem Troianorū coniurant, aut, quod certè maius est, si Anchisæ patris eius* B *sepulchrum uiolasset. persimilis est apud Eurip. locus in Andromacha ubi ipsa hunc in modum loquitur:* »

πῶς τί κτείνεις μ', ἀντὶ τοῦ. ποίαν πόλιν, »
προὔδωκα: τίνα σῶν ἔκτανον παίδων ἐγώ: »
ποῖον δ' ἐνέπρησ' οἶκον. *Id est,* »
Audi, cur occidis me? quamobrem? quam urbem »
Prodidi? quem tuorum interfeci filium ego? »
Quam domum succendi? »

Nec patris Anchisæ cineres.] *Quod impium, & irrelligiosum fuit uel Eurip. testimonio in Phœnissis:*

ἐκεῖνο, inquit, ἐκπεπτωκὼς μὴ ἰσχυρίζεσθαι νεκροῖ. »

Sed & iureconsulti sepulchrorū uiolatoribus pœnas diuersas statuūt. Constātinus ijs, qui de sepulchro saxa, uel marmora, uel columnas, aliamue quancunq; materiā aut uendendi, aut ædificandi gratia abstulerunt, decem auri pondo fisco inferre iubet. Si uerò corpore ipsa de sepulchris extraxerint, uel ossa eruerint, humiliores quidē Pauli I.C. sententia, summo afficiuntur supplicio: honestiores autē in insulam deportantur, aut relegantur, aut in metallū damnantur. Sed lege apud Iureconsult. Tit. de sepulchrorū uiol. Cur mea dicta negat.] *præmunit sibi uiam ad petitionē,* C *uel potius sorori præscribit petitionis modū: uidetur enim uelle huiusmodi increpationibus ex amoris, dolorisq; affectu prouenientibus Aeneæ animum mulceri, atq; allici.* Duras demittere in aures.] *non superbas dixit, sed animi uitium mitiori uoce temperauit, non oblita quod supra dixerat. —Atq; hostem supplex affare superbum. non enim elatis, tumidisq; uerbis eū affari, aut irritare debebat, ad qui supplex accesserat.* Quò ruit?] *quasi dicat. præter rationem, præterq; necessitatem?* Extremum hoc miseræ det munus amanti.] *quæ extrema petuntur, facilius impetrari solent, unde & paulò pòst:*

Extremam hanc oro ueniam. »

Sed duæ, ueluti calcaria additæ sunt uoces affectibus plenæ, miseræ amanti. quæ ferreum cuiusuis animū mollire, tractabilemq; reddere possunt. Expectet facilemq; fugam.] *sibi regina consulit per speciem utilitatis Aeneæ, unde ex sua persona illius beneuolentiam colligit, quod amantis commodum suo præferre cōmodo uidetur.* Non iam coniugium antiquum.] *προκατάληψις Aeneā con*

ingij

A iugij suspicione liberat: & quod petitura est, comparatione aliarum rerum concessu facile, honestumq́ etiam esse declarat. Coniugium antiquum.] παλαιὸν λέχος, frequens est Euripidi locutio, sed non hoc sensu. nam hoc in loco antiquum charū intelligo, uel reginæ, uel Aeneæ, quod si nūc secus appareat, ita tamē initio Dido putabat. Tempus inane peto.] hæc summa est, ac totius petitionis punctus. Dum mea me uictam.] eandem sententiā ita protulit Ouid. in epist. Didus ad Aen.

„ Dum freta mitescunt, & amor dum temperat usum,
„ Fortiter ediscam tristia posse pati.

Extremam hanc oro ueniam.] peroratio est per commiserationis affectum, quæ grati animi, nec beneficij immemoris significationem habet, id eo sequitur. Quam mihi cum dederis, cumulata morte relinquam.] Seruius, alijq́ interpretes hic distinguendū putāt, quam mihi cum dederis cumulatā. Sed male: qui neq́ profectò sensum poëtæ satis percipere mihi uidentur. illic igitur distinguendū est. quam mihi cum dederis: ut postea sequatur. cumulatā morte relinquā. & est sensus, si mihi hanc ueniā dederis, nō

B moriar prius, quàm tibi cumulatissimè satisfaciam.

LAMB. Hort. Anna uides.] Suasorij generis oratio est, qua à sorore petit, ut legationem suam ad Aeneam obeat persuadeatq́ uiro, ut ad tempus aliquod saltem, si non in totum manere dignetur. Docet disertè sororem, quibus argumentis, ad persuadendum accommodatis, ut est amantis animus solicitus, uti debeat: à nullis suis commeritis in gentem Troianam, quamobrem se fugiat: à nulla sua impietate in mortuum parentem, à difficultate & importunitate temporis, & petitionis extenuatione. Sed & principis est, in legationibus mittendis mandata edocere, inter quæ nihil immutare fas iusq́ erat. Ergo diligenter mandat, quibus argumentis, in dissuadēda subita fuga, utatur. Anna uides.] Exordium ab attentione ductum est, à demonstratione rei præsentis. Nam mādatura sorori, quod curatū uelit, monstrat è sublimi arce discursum properantiū Troianorum: quo attentam facit ad id, cuius causa eò conscenderint. Properari.] Impersonaliter, quæ oratio aliquanto personali uehementior est. Circūm.] licet aduerbialiter posita sit præpositio, sed quia postposita est, quasi dicat, littora circū, anastrophen interpretari licet. Carbasus.] Hypallage: pro auræ & uenti uocāt carbasa. Puppibus.]

C Quo pacto apud ueteres soluturi portum, ubi hyematum erat, nautæ naues coronabāt, parum liquet: constat certè, uel summo malo ramum, uel coronam naui eos imponere solere, signum lætæ nauigationis. Hodie è portu in altum abituri nautæ, signa in summo fixa explicant, & tormenta ferè emittunt. Ex signo id intelligimus, quod eo significatur. mox mox Troianos deducturos in altū naues. Læti.] propter nauigationem in Italiam, ac prorsus nihil formidantes uim Punicam. Sperare.] timere: acyron: Est autem propriè spes, unde sperare, futurum bonum sectari ac persequi: perinde ut metuere, & metus, futurū imminensq́ malū fugere. Potui.] pro potuissem, modus pro modo. Facile hanc animi ægritudinem pertulissem, si multò antè eum tam præcipitanter abiturū fuisse præscissem: sed neq́ tam perditè quidem eum unquā adamassem: à loco, præter spem. Mihi.] Propositio petitionis, ut eum huiusmodi mandatis Aeneam adeat. Te colere.] A facili & enallage modi. pro colebat, credebat sibi omnia sua arcana consilia. Hostem.] Aeneam. Hostes, ab æquando dictos uolunt. unde hostire, comprimere, æquare, cædere. Sed ueteres, etiam hostem, peregrinū uocabant, quòd cum suis moribus suisq́ legibus uiuiret, nobis æquus uideretur. Verùm ea significatione exoleta, nunc usurpatur pro eo qui contra aliquem arma induit. Videtur Vergilius hanc uocem usurpasse pro uetusta significatione, hoc est, pro peregrino: ut contemptim illum istac appellatione uocet, cùm aduersus reginā nulla arma tulerit, nisi fortassis eum uel ob id hostis loco ducat, quòd se inuita sit nauigaturus. Non ego.] Mandata Didonis, cum argumētis, quibus ad dissuadendam fugam utatur A pio, & à nullis suis malis meritis. Vtitur autem enthymemate huiusmodi. Is fugiendus est, qui in excidium gentis Troianæ, in Aulide, portu Bœotiæ, coniurarit: ergo me fugere nō debes. Aulide.] in Aulide: Defectio. Aulis in Bœotia est, nobilis amplissimo portu, & nauiū capaci: opposita Chalcidi in Eubœa. In Aulide exercitus Græcorum Helenam à Paride raptā bello repetiturus coniurauit. Tradunt quidam, Agamemnonem in hac, ut in alijs quibusdam per totam Græciam locis, puteos fodisse, quos Agamemnonios appellarit. Homeri enarrator lib. Iliad. 2. Aulidem dictam contendit, ab Aulide Euonymi filia, uel quòd Græci ibi castra metati sint, ibiq́ hæserint. ἢ ἀπὸ τοῦ ἀλισθῆναι ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας, quòd Græci ibi collecti essent aduersus Troiam: uel, ἀπὸ τοῦ αὐλισθῆναι, in qua sententia quoque Trypho est. Præter Aulidem in Bœotia multæ aliæ nobiles fuerunt ciuitates, ut Orōpus, Amphiarai ex templo & oraculo celebris, Lebadia, Aliartes, Platea, Cheronea: & omnium illustrissimæ, Thebæ Bœotiæ dictæ. In Aulide tradunt classem Græcorum tempestatibus detentam, donec filia ducis Agamēnonis Iphigenia Dianæ Aulidensi mactata, dea placaretur. Lucretius:

Aulide quo pacto Triuiaï uirginis aram
Iphianassæo turparunt sanguine fœdè
Ductores Danaum delecti.——

At Græci scriptores pro Iphigenia, quā Lucretius Iphianassam uocat, ceruam suppositam, translata in Tauricam uirgine, tradunt: quos Ouid. lib. 12 imitatus,

Nec dilata foret (inquit) uindicta, nisi æquora sæui
Inuia fecissent uenti, Bœotaq́ tellus
Aulide piscosa puppes tenuisset ituras.
Hic patrio de more Ioui cum sacra parassent,
Vt uetus accensis incanduit ignibus ara
Serpere cæruleum Danai uidere draconem
In platanum, cœptis quæ stabat proxima sacris.
Nidus erat uolucrum bis quattuor arbore summa:
Quas simul & matrem circum sua damna uolantem,
Corripuit serpens, auidaq́ recondidit aluo.
Obstupuere omnes. at ueri prouidus augur
Thestorides, Vincemus, ait, gaudete Pelasgi:
Troia cadet, sed erit nostri mora longa laboris,
Atq́ nouem uolucres in belli digerit annos.

Classem.] Non solū nō coniuraui cū ducibus Græcorū in Aulide contra Troianos, sed ne auxilia quidē misi, cur debeat me ut hostem fugere. Sed & de Aulide ita Statius:

Prima rates Danas Hecatei à congregat Aulis.

Nec patris.] A pio in patrem Anchisen, fato dudum defunctum. Varro author est, Diomedem Anchisæ ossa effodisse. ob quam impietatem, cum alijs super alias calamitatibus affligeretur, coactus fuit oraculo Aeneæ patris sui ossa unà cum Palladio restituere. Hinc illud fortassis in quinto, ubi exacto anno ad sepulchrum patris rursum delatus esset:

K ——Saluete

—Saluete recepti Nequicquam cineres.— Ad istum modum uideo Seruium hunc locum explicare. Mihi porrò poëta uidetur ad Solonis sanctiones respexisse, quarum una erat, Ne in uita defunctos conuicia iacerentur: altera, Ne quis sepulchra uastaret. Vnde leges postea 12. tabularum descriptæ fuerunt his uerbis: Defuncti iniuria non afficiuntor: &, Deorum manium iura sancta sunto. Vnde lex: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto. Et Plutarch. mortuos quoq; sacros uocat. Per has leges nefas erat, sepulchris ossa extrahere. Quod si sepulchrorum uastatores, ossa mortuorũ eruant, Pauli sententia humiliores extremo supplicio mulctantur: honestiores uerò, aut in insulam deportantur, aut relegantur, aut in metallum damnentur. Verba iurisconsulti sunt ff. de sepulchro uiolato: Rei sepulchrorum uiolatorum, si corpora ipsa extraxerint, uel ossa eruerint, humilioris quidem fortunæ summo supplicio afficiuntur: honestiores in insulam deportantur: aliàs, aut relegantur, aut in metallum damnantur. Adeoq; nulla gens ferè tam effera est, quin uelint sepulchrorum rationem esse habendam, præter nescio quos Lotophagos, qui per extremam barbariem, defunctos in mare abijciunt, nihil referre arbitrantes, igni ue, an aqua, an terra putrescant. Pari ferè barbarie in mortuos erant Sabæi & Albani. Quod autem Reginæ cineres manes ue reuellere dicit, id Paulus corpora extrahere, uel ossa eruere uocat, Cod. de sepulchro uiolato: Qui sepulchra uiolant, domos (ut ita dixerim) defunctorum, geminum uidentur facinus perpetrare: nam & sepultos spoliant destruendo, & uiuos polluunt fabricando. Si quis igitur de sepulchro abstulerit saxa, uel marmora, uel columnas, aliam ue quamcunq; materiam fabricandi gratia: siue id fecerit uenditurus, decem pondo auri cogatur fisco inferre. siue quis propria sepulchra defendens, hanc in iudiciũ querelam detulerit, siue quicunq; alius accusauerit, uel officio nunciauerit, quæ pœna prisca seueritati accedit. Nihil enim derogatum est illi supplicio, quod sepulchra uiolantibus uidetur impositũ. Huic autem pœnæ subiacebunt, & qui corpora sepulta, aut reliquias contrectauerit. Hactenus ille. Tam seuerè idem Imperator Constantinus sepulchrorum uiolatores puniri uult, ut iudices in ea re supinos 20. libris auri uoluerit mulctari: Cod. eodem tit. l. Si quis sepulchrum. Et l. Si seruus in demoliendis sepulchris fuerit apprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallis adijcietur. Si uerò domini authoritate uel iussione: relegatione plectetur. Et si fortè detractum aliquod de sepulchris, ad domum eius uillamq; prouectum reperietur: uilla, siue domus, aut ædificium quodcunque erit, fisci iuribus uindicetur. Proinde cum Dido uelit ostendere, se nihil neq; Troianæ genti iniuriam fuisse, neq; impiam in mortuum Anchisen, quamobrem se fugiat, de duobus illis, ut summis criminibus se expurgat antequam accusatur, quare eam odisse possit, aut debeat. Quò ruit.] præceps, non bene animo deliberato, nec rationibus consiliorum bene subductis: quòd per anni tempus & signorum tempestatis orientium inclementiam haudquaquam tutum sit maria tentare. Expectet.] A' difficultate temporis præsentis. Sed cum B fugam dicit, atroci uoce abitum significat. Ventos ferentes, secundos dicit, ac fauentes. Non iam.] concessio: quasi dicat, Esto, nullum coniugij fœdus intercessit, quod ipse negat inter nos extitisse: neque peto ut sua Italiæ possessione defraudetur. Antiquum.] uel charum, ut Sabinus exponit: uel quod ab initio inter nos firmum ratumq; fuit. Porrò, prodidit pro uiolauit usurpatum est. Tempus.] A' facili, cum extenuatione petitionis: ut saltem abitum suum differat, dum hic furor senescat. Et ueniam, beneficium haud dubiè dixit. Nam tantillum spacij, beneficij loco ponit. Miserere sororis.] Didonis: Pathos á sexu. Cumulatam] abundè pensatam mea morte.

ARGVMENTVM.

Annæ sororis oratio nihil profecisse ostenditur: licet argumentis usa fuerit, eosq; animi affectus concitauerit, qui hominem uel obstinatissimum mouere possint. cuius rei caussa fatis assignatur: quæ Aeneam ita firmum, ita hac in re pertinacem reddiderant, ut iure merito robori hinc, illinc uentorum flatibus agitatæ, ueruntamen immobili compararetur. C

NASC.

Talibus orabat, talesq; miserrima fletus
Fertq; refertq; soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus aut uoces ullas tractabilis audit.
Fata obstãt, placidasq; uiri Deus obstruit aures.
Ac ueluti annosam ualido cum robore quercũ
Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altè
Consternunt terras concusso stipite frondes.
Ipsa hæret scopulis, & quantum uertice ad auras
Aethereas, tantum radice in tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atq; hinc uocib. heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas,
Mens immota manet, lacrymæ uoluũtur inanes:

Fert refertq;.] fert à Didone, & refert, id est exponit Aeneæ. Sed nullis ille mouetur. —Fletibus.] animum excelsum, ferunt Stoici, nullis perturbari minis, nullis casibus, nullis fortunæ sæuientis procellis moueri. attamen est nemo adeo firmus, adeo robore animi septus, qui nisi diuino præsidio muniatur, amoris iam in se accensis facibus resistere queat. quamobrem cùm poëta eminentiss. in ijs cupidineis flammis Aeneam tam animo firmum, & constantem descripsisset, caussam statim tantæ firmitatis assignauit, inquiẽs. Fata obstant.] & rectè sanè: nam aliter probabile non esset, Aeneam languentis reginæ amori non succubuisse. Sed illi uices rependit in sexto: nã eo lachrymãte, atque etiam orante nihilò melius mouetur ipsa, quam hîc moueatur Aeneas, ideoq; ut Aeneam quercui, sic in sexto Didonem silici poëta cõparauit. cum ait.

Nec magis incepto uultum sermone mouetur
Quàm si dum silex, aut stet Marpesia cautes.

Ac ueluti annosam.] animi firmitatem Aeneæ eleganti, ualdeq; negocio apposita similitudine exaggerat: nam uenti persuasiones sororum sunt: non enim boreas, sed ba-

rea

A *reæ numero multitudinis dixit: propterea quod Aeneas ab Anna, & Didone uerbis obtunditur. stridor uentorum ad dolorem pertinet Aeneæ. frondes lacrymæ sunt Aeneæ; nam quemadmodum uenti, etsi diu quidem, & cum impetu stridentes folia tantum prosternunt, quercum uerò annosam, radicibusq; bene firmatam mouere non possunt, ita nec uerba, nec lacrymæ Didus, & Annæ Aeneam à firmo animi sui proposito auertere, aut reuocare possunt, eò tamen impellitur, ut sæpe doleat, interdum etiam lacrymetur.*

Et altè.—Consternunt terram.] *altè, non iugiter, aut diu, uti perperam Seruius, alijq; interpretes opinantur, ad uentos aduerbium referentes. Sed copiosè, & ubertim, nam ad frondes referendum est: quarum tantus defluit numerus, ut altè, id est ubertim, seu ualde, seu copiosè terram consternant.* Ipsa hæret scopulis.] *immobilis permanet.* Et quantum uertice ad auras.] *caussam immobilitatis roboris Physicè ostendit. nam Physici parem esse altitudinem radicum, atque arborum opinantur.* Haud secus.] *negocium similitudini accommodat.*

B

LAMB. Hort. Fertq;] *Iam, ne qua ociosa referantur, expositis Didonis mandatis, sat habet dicere, Annam frustra cum Aenea his de rebus egisse: additq; caussam animi obstinati. fata, per quæ pertinax hæserit in sententia, adeòq; numinis afflatu preces & lacrymas forti pectore contempserit. Quod quidem ut splendidè narratum, non tenuem gratiam habeat, constantiam mentis graui comparatione illustrat.* Fertq;.] *Polysyndeton.* Tractabilis.] *nullas preces ipse inexorabilis, & propè adamantinus admittit.* Fata.] *Constantiæ uel reprehensionem uel laudem, in fata & Iouem transfert.* Deus.] *Iupiter, à quo per Mercurium Carthagine facessere iussus fuerat.*

Ac ueluti.] *Ob firmatam fortis animi constantiam, & quibus machinis tentatus ipse non cesserit subiecturus, comparatione illustrat. Hanc autem aptissimè duxit à natura uenti septentrionalis, qui sua uiolentia annosas arbores sternere conatur. Sed quia altissimis radicibus hæret, frustra undiq; oppugnantur. Ventorum septentrionalium flatus, preces. studium ac conatum sororum uocat: Aeneam annosæ arbori comparat, quæ firmis nixa radicibus immota obsistat. Comparationem hanc sumpsit poëta ex*

C *12. lib. Iliad Homeri,*

> ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
> αἵ τ' ἄνεμον μίμνουσι, καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
> ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι. *Id est;*
> *Stabant, umbrosæ ceu quercus montibus altis*
> *Vertice sublimes, quæ uentos semper & imbres*
> *Assiduæ maneant magnis radicibus actæ.*

De Polypete & Leonteo, qui portas castrorum fortiter defendebant, magnum Asium intrepidè operientes. At Maro haud paulò sublimius καὶ τραχυνωτέρως, *quod corporis est, ad animi fortitudinem transtulit: & quidem liberius, amplificatis singulis comparationis partibus. Quod enim Græcus* δρῦς *dixit, id noster, annosam quercum ualido robore, id quod rei magis quadrat: quo enim ueterior arbor, hoc altius agit radices, & proinde ualidior est, ad sustinendas uentorum procellas. Græcus solùm eas uentum & imbrem totum diem manere scribit, quod noster membris amplificatis, propositæq; rei natura copiosè uertit. Etenim sæuiente borea, arbores huc illuc agitantur, strident susurro rami, decutiuntur folia, stipite ipso immoto. Nudè hoc dictum ab Homero,*

> ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.

At quanto splendidius Maro? qui, præterquàm quòd eam scopulis hærere fingit, etiam hyperbolicas altitudinem radicis missæ amplificat? Annosam.] *ueterem. Rectè annosam, neque abs re appellauit. Nam inter arbores prodigiosæ uiuacitatis uulgò creditur: quippe quæ cintum amplius annos nascatur, ac totidem senio emoriatur. Cæterùm glandiferarum arborum genus robur est, reliquæ eius sunt species. Robur, propter ligni duriciem, transfertur ad animi & corporis fortitudinem. Plinius author est, libro 16. capite 2. roborum uastitatem in septentrionali plaga Hercyniæ syluæ, intactam, & congenitam mundo, propè immortali sorte miracula excedere.*

Alpini.] *septentrionales, quasi ex alpibus spirantes. Epitheton haudquaquam ob id boreæ tributum est, quod propter immensam altitudinem perpetuos uentos & niuem habeant: uerùm quòd Italiæ septentrionales sint. nam à Targesto in boream modico terræ interuallo, uasta altitudine alpium iuga attolluntur. Quæ recto cursu in occasum excurrentia, in Veragros & Sedunos eleuantur. Vnde in Austrum reflexa, mare Ligusticum à fronte excipiunt. Sunt authores non unius subsellij, qui tradunt, Posidonium & Protarchum scripsisse, Rhyphæos & Alpes eosdem dici montes: qui ab Hyperboreis habitentur: & ultra Rhyphæos, à quibus spirat aquilo, collocantur Hyperborei. Et poëtis familiare est, rebus à locis sæpe epitheta accommodare. Chræstomathiæ author,* ὅτι αἱ Ἄλπεις ἀπὸ τῆς Λιγυστικῆς ἀρξάμεναι θαλάσσης, ἐπὶ τὰς τοῦ Ῥήνου διήκουσιν ἐκβολάς. *Sunt autem Alpium iuga omnium totius Europæ montium altissima.* Boreæ.] *uenti. qui à solstitiali æstiua meta descendunt; hunc uentum Latini à uelocitate flatus Aquilonem dixerunt: quemadmodum Græci eundem Boream,* ἀπὸ τῆς βοῆς, *hoc est, boatu, quoniam sit uiolenti fremitus ac sonori. Verùm cum Alpinos Boreas inter se certare dicat, septentrionales intelligit: Boream, quem Græci Aparctiam nuncupant: eiq; duos laterales, occasum uersus, Thrasciam: & ad orientis metam spectantem, Aquilonem, tres uidelicet ab Arctico cardine spirantes.*

Certant.] *Summum eorum conatum coarguit.*

Stridor & altè.] *Amplificatio. metaphora à cardinibus ducta, ad horrendum uentorum septentrionaricrum latratum.* Consternunt.] *Ab effectis.* Vertice.] *Metaphora, ab hominibus ad quercum. Hyperbole, ad arboris robur & firmitatem amplificandam congruens.*

Tartara tendit.] *sub terram deorsum, ut frustra uentorum uiribus impugnetur. Hyperbole.*

Haud secus assiduis.] *Applicatio, qua ostendit quidem eum motum nonnihil affectibus, at non uictum.*

Tunditur, & magno persentit pectore curas.] *Quod corporis est, ad animum transtulit: ut in illo quod sequitur, Voluuntur. nam inanes ob id fuerunt, quòd nihil apud ducem Troianum æqui obtinerent.*

Hinc atque.] *expostulationibus Didonis, & precibus Annæ.*

A

ARGVMENTVM.

Signa uarij generis Didonis mortem portendentia describuntur: quæ ipsa dum uina in sacris funderet, & uidit, & audiuit. nam uina nigrescere, & in sanguinem conuerti uidet: & mortui coniugis uoces, bubonis querimoniam accipit, quæ una cum ijs, quæ à uatibus audierat, quæq; ipsa uidere uidebatur, magnum illi horrorem inferebant.

NASC. Fatis exterrita.] *quod Aeneas à proposito reuocari non poterat, quasi fatum esset, ut eo necis genere ipsa interiret.*
Mortem orat.] *moues commiserationem à desperatione uitæ propter dolorem, quo adeò premebatur, ut uitæ etiam pigeret.*
Tædet cœli conuexa tueri.] *qui mori cupiunt, ijs lux, quæ ipsa uita est, semper infensa esse solet. hinc illud est ex sexto Aen.*

—Lucemq; perosi
Proiecere animas.

Tum uerò infœlix fatis exterrita Dido,
Mortem orat, tædet cœli conuexa tueri.
Quo magis incœptũ peragat, lucemq; relinquat,
Vidit thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaq; in obscœnum se uertere uina cruorem.
Hoc uisum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis & festa fronde reuinctum,
Hinc exaudiri uoces, & uerba uocantis
Visa uiri, nox cum terras obscura teneret:
Solaq; culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere uoces.
Multaq; præterea uatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas, semperq; relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata uidetur
Ire uiam, & Tyrios deserta quærere terra.

Obseruandũ hic præterea est, Virgilium (uti Nonius etiã Marcellus adnotauit) præter aliorum auctorum morem fœminino genere bubonem appellasse. legitur & fera bubo apud eundem. id est tristis: quod proprium est inauspicatæ uolucris ἀνιδέτου. quamobrem in 12. de eadem aue ait.

B

Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.

Quo magis inceptum peragat.] *accesserunt uisa, ac portenta, quorũ hic descriptionem aggreditur. quæ sponte currenti quasi calcar addiderunt. eò enim libentius sibi moriendum putabat, quòd spectra uiderat, uocesq; audierat, quibus ad necem prope iam inuitari uidebatur.*
Latices nigrescere.] *Vinum in sacrificijs, ut ait Halicar. super uictimas spargebatur. propterea subdit.*

Fusaq; in obscœnum se uertere uina cruorem.

Hoc uisum nulli.] *quod Græci φαντασίαν, Cicero in quæst. Academicis uisum appellat.* Non ipsi effata sorori.] *cuius fidei maiora etiam commiserat.*
Præterea fuit in tectis de marmore templum.] *alterum describit portentum unde maior etiam horror, quàm ex uino illo nigrescente, nasci poterat. magis enim uox mortui hominis terret, quàm uini in colorem sanguinis conuersio. hunc locum ita imitatus est Ouid. in epist. Didus ad Aeneid.*

Est mihi marmorea sacratus in æde Sichæus,
Oppositæ frondes, uelleraq; alba tegunt.
Hinc ego me sensi noto quater ore citari:
Ipse sono tenui dixit Elisa ueni.

Quibus ex uerbis satis liquet hoc templum Sichæo Herculis sacerdoti dicatum, in eoq; ipsius Sichæi statuã fuisse.
Miro honore.] *quo Deos uenerari solebat propterea sequitur.* Velleribus niueis, & festa fronde] *hæc in Deorum solennitatibus adhiberi solebant.*
Nox cum terras obscura teneret.] *tempus hoc manibus atq; umbris ualde opportunum est uel ideo fictum est noctu uocari Didonem à coniuge, quod lucem moriendo desertura esset. quasi ad tenebras & ipsa uocaretur.*
Solaq; culminibus.] *tertium est prodigium necis, nam bubo suo cantu uel potius gemitu tristia nunciat: ideò ait ferali carmine. Ouid 15. metamorph.*

Tristia mille locis stygius dedit omina bubo.

Et longas in fletum ducere uoces.] *uenustè ducere uoces in fletum. quod alibi flendo dixit, ut in sexto Aen.*

——Sic flendo ducimus horas.

Multaq; præterea.] *à singularibus ad generalia transitionem facit, eaq; memorat, quibus Didonem furore correptam fuisse iudicari potest. cùm eam dicat in somnijs agitari ab Aenea. hic uerò alludit ad illud, quod suprà dixerat.*

Heu uatum ignaræ mentes, quid uota furentem,
Quid delubra iuuant?

Horrificant.] *in ea significatione uerbum hoc accipi uidetur, ut id non solum frequenter, uerumetiam uehementi quodam impetu illi contigisse uelit. nam & Catullus in argon. de Zephyro, qui magno, atque horribili quodam impetu spirat, uerba faciens, horrificantem appellat. cum ait.* C

Horrificans Zephyrus procliuas incitat undas.

Semperq; relinqui.—Sola tibi.] *pessimum omen, reginæ imprimis, quæ sola nunquam relinquitur: unde in augurali disciplina legitur, columbas regibus augurium facere, quia nunquam solæ uolant.* Ire uiam.] *Græcè dixit ἀπελθεῖν τὴν ὁδόν.*

Tum uerò.] *Principium catastrophes sumit à uisis, ominibus, uatum responsis & ostentis, quæ reginæ mortem portendebant, denunciabantq;. in quib. omnibus poëta mirè auguriorum peritum se ostendit. Sunt autem hæc antecedentia omnia, caussæ propè, cur mortem sibi accersere accelerarit regina, licet alioqui mori statuerit.* LAMB. Hort.
Tum uerò.] *Transitio ad ea quæ rebus omnibus desperatis, Dido constituerit: & primùm quidem ad enumerationem prodigiorum, quibus perturbata ad mortem properauit.* Exterrita.] *quòd fatis & fatali necessitate ex Africa Aeneas traheretur. & ipsa in interitum rapi uideretur per obiecta tum oculis, tum animo in somnis uisa.*

Itaq;

A *Itaq; ergo mortem expetijt.* Conuexa.] *lucem hanc. Conuexum concauo globi oppositum est. Poëtæ conuexum pro ipso cœlo usurpant.* Inceptum.] *consilium, quod apud animum suum proposuit. quare disertè impellentes caussas ad propositum exequendum attexit.*

Vidit] *Primum futuræ mortis præsagium, quòd in sacris, liquor fusus in atrum cruorem mutatus apparuerit: quod signum erat mortis ferro accersendæ. Sunt autem atra, tristium & infœlicium rerum argumenta. Itaq; cum uinum sacrorum ceremonijs aptum, in sanguinem uerteretur, nullum præsentius mortis omen profectò obijci oculis potuit.* Thuricremis.] *Epitheton ex secundo Lucretij sumptum est:*

Nam sæpe, inquit ante deûm uitulus delubra decora
Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Dona.] *sacra, libamina, quibus mortuis parentare mos tenebat.* Fusaq;.] *Interpretatur, quos dicat latices sacros, uinum, quod funderetur. Obscœnos, tetros dicit, atque atros. Quod quidem monstrum, quia sola inter sacrificandum obseruarat, nulli indicare uoluit, sed ne sorori quidem, omnium consiliorum alioqui participi. nam id*

B *emphaticῶs, particula Ipsi, signat.* Præterea.] *Secundum præsagiũ imminentis mortis, insomnia: hoc est, quæ in somno sibi uisa fuit audire: seu potius phantasma quod uisum appellant, quod inter somnum et adultam quietem, in quadam prima somnij nebula, uigilare se existimãs uisa sibi audire fuit Fuit autem prioris mariti uox, quam noctu ex templo illi dedicato, ad se, tanquam uocantem, penetrare sibi persuasit. Est enim ea insomnij natura, ut eæ curæ dormienti occurrant, quibus uigilans se fatigarit. Interdiu reginam conscientia uiolatæ Sichæo fidei terrebat: quamobrem eam carnificinam diutius non ferens, cum mori decreuisset quod luci meditabatur, id noctu præsentius inter somnũ & uigiliãs animo obuersabatur.*

Præterea.] *A' descriptione templi, quod in regia, Sichæo priori marito condiderat.* In tectis.] *in regia. Non autem reuera templum fuit hoc, in quo sacris operabatur Dido: sed sepulchrum Sichæi, ut quorundam testimonio affirmatur: aut eius cenotaphium, è marmorario opere erectum, quod corollis & frondibus filamentisq; uestiret.*

Tectis.] *Synecdoche: ædibus.* Marmore.] *A' materia.* Antiqui.] *chari, prioris mariti.* Velleribus.] *candi-*

C *dis filamentis, quibus pudicitiam & pristinum amorem illi testabatur. Respicit poëta ueram historiam, non autem fabulam quam hic contexit. Nam per Aeneam & memoria & amor prioris mariti iam exolescere debuisset. Constat enim, Aeneã ante trecentos quadraginta annos, quàm Roma conderetur, in Italiam appulisse: & conditionem Carthaginis, originẽ urbis Romæ anteecessisse annos 40.* Festa.] *ramis ac frondibus, rebus diuinis gratis, qui mos etiamnum in templis durat: à cultu & religione, qua Sichæum siue templum, siue sepulchrum coluerit.*

Reuinctum.] *cinctum, coronatum.* Hinc.] *ex hoc templo.* Nox] *A' temporis circumstantia, ut uerisimile sit commentum.* Solaq;.] *Tertium præsagium mortis, inauspicatum omen bubonis solitarij, in summo tecto triste carmen querentis. de quo idem alibi:*

Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.

Veteres signorum genera tradebant, uel è cœlo, uel ex auibus, uel tripudijs, uel quadrupedibus, uel diris: perinde ut auis funesta hoc loco mortem Didonis ferali cantu uaticinatur, sola in summo tecti culmine sedens. De auspicatis auibus, & fœlicis omnis alibi diximus. Inauspicatas aues ueteres habebant, cornicem, coruũ, & bubonem. Cornix inauspicatæ garrulitatis est. etsi à nonnullis laudem sit merita. Fœtus tempore. post solstitium, inauspicatissima iudicatur. Corui pullos robustiores nidis pellunt. Hi in auspicijs sol uidentur intellectum habere significationum. Cum glutiunt uocem. uelut strangulati, inauspicatum est. Bubo feralis est & funesta auis, & abominanda, præcipuè publicis auspicijs. incolit deserta, & dira, & inaccessa. noctis monstrum nec cantu aliquo uocali, sed gemitu. In urbibus, aut luci uisus, dirum ostentum est Priuatorum domibus insidentem, accidit pluribus non fuisse inauspicatum, aut feralem. uolat semper transuersus. Vrbs Roma aliquando lustrata fuit, quòd Capitolij cellam intrasset. Augures, uolantes aues ab ortu, dextras: ab occasu, sinistras uocabant: ex garritu earum futura dijudicabant. Dextræ ab ortu conuolantes, si uoces modulamine temperatas καὶ εὐφώνως edidissent, fœlicem rei euentum portendebant. Si ab occiduo cardine, cum garritibus obscuris aut obtusis profiteiscerentur, inauspicatum rerum futurarum erat præsagium. Iam & aliæ aues Romanis agrestes habebantur, sed ex earum genere, quæ hordeo uescerentur: quas cicurabant aucupes. Vbi uerò auguria captanda essent, hordeum ijs apponebatur. Quod si uel auidè exciperent uel rostrorum ictibus disijcerent, ex augurandi disciplina inde auspicata inauspicataq; præsagiebant. Rursum augurandi genus, ex cicuribus auibus, hordeo pastis, solenne uulgò erat: unde gentis regionisq; uictricis bello, aut uictæ nomen obseruabatur: (ridicula ne dicam stulta, res) auibus hordeum apponebatur. inde minutas 24. chartulas. numero literarum Græcarum capiebant, in quarum singulis singula elementa scriptitabant, ab α literа usque ad ω. inde singula accepta grana hordei, singulis chartis apponebantur Sequebatur sub hæc obseruatio. Si bellum esset inter Cæsarem & Pompeium, capto grano literæ π, colligebatur Pompeium uictum, Cæsarem uerò uictorem esse. Aut si Græci, quos Hellenes uocamus, bellum gererent aduersus Alexandrum sumptis granis ε λ, ac relicto τὸ α, præsentissimum ducebant augurium, Alexandrum superaturum. Hellenes bello uictum iri. Ad consimilem modum ex alijs animantibus sumebantur auguria: ex occursu, aut latratu canis atri, uel albi: ex lapsu equi, ex fortuita sternutatione, ex angui per impluuium decidente, ac similibus. Certè ueteribus magnus honos huic disciplinæ fuit habitus Huius autem religio Romuli temporibus ex Hetruria Romam migrauit, qui & ipse auguralem disciplinam ita coluit, ut in augurum collegium uoluerit adscribi. Sed & Ascanius multò antè ea arte delectatus fuisse proditur. Huic disciplinæ cognata fuit ostentorum interpretatio, cuius repertor & somniorum item traditur fuisse Amphictyon: quemadmodum auguriorum ex auibus, Caras. De ostentis apud Græcos uolumen scripsit Aristander, & apud Latinos C. Epidius, in cuius commentarijs, arbores locutas fuisse proditum est. Sed ad ignauum bubonem redeamus.

Longas.] *Hypallage, pro in longum fletum uoces ducere.* Multaq;.] *Quartum omen, responsa uatum superiorum: uel, ut Apronianus legit, piorum, id est castorum augurum, qui reginæ multo antè huiusmodi exitum uaticinati fuerant. Horum responsa, monita terribilia uocat, quæ Didoni horrorem incusserunt.*

Agit ipse fu.] *Quintum omen: quòd imago Aeneæ ab-*

ſenis, ſomniantem agitaret in multo maiorem furorem. Sempercp.] Sextũ omen: quòd ubiq; ſibi ſola eſſe, & ab omnibus mortalib. deſtituta uideretur. Ominoſum habeba-

tur principibus, eſſe ſolitarijs. Incomitata.] ſine comite A longã uiã ad inferos ire, atq; eos poſt mortẽ quærere, quos nuſquã inueniret ijs locis, quæ propria umbrarum ſunt.

ARGVMENTVM.

Deſcriptionem furoris Didus amplificat ſimilitudine, & exemplo Penthei, & Oreſtis furentis: quorum alter, ut tragici poëtæ memoriæ prodiderunt, agmina Eumenidum, duos ſoles, duasq; Thebas uidere, alter uerò à matre facibus armata, ſeu è furijs infernalibus ſe agitari, uexariq; putabat.

Eumenidũ ueluti demẽs uidet agmina Pentheus,
Et ſolẽ geminũ, & dupliceis ſe oſtẽdere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem, & ſerpentibus atris,
Cum fugit, ultriceſq; ſedent in limine diræ.
Ergo ubi concepit furias, euicta dolore,
Decreuitq; mori, tempus ſecum ipſa, modumq;
Exigit, & mœſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium uultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:

NASC. Videt agmina Pentheus. Et ſolem geminum, & duplices ſe oſtẽdere Thebas.] *Pentheus apud Euripide furit in Bacchis: unde hic totus à Virgilio locus ſumptus eſt, quod interpretes ignorarunt. uerſus Euripidis hoc habent, ubi* Pentheus *ipſe loquitur.*

„ καὶ μὴν ὁρᾷν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
„ δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον.
„ *Videre mihi quoq; uideor ſoles duos,*
„ *Duasq; Thebas, & ſeptem portarum urbem.*

nimium ineptus eſt Seruius interpres, dum agmina, impetus exponit, Vrbaniq; antiqui Maronis interpretis ſententiam de agminibus ſerpentium probare uidetur. nam uti duos ſoles, qui unus eſt, duasq; Thebas, quæ una eſt, Pentheus ſe uidere arbitrabatur, ſic etiam cùm tres furias oculis cerneret, nimia furoris caligine offuſus, & Phantaſtico, inaniq; attractu correptus furiarum agmina cernere putabat. adeas Plutarch. in tertio lib. de placitis Philoſoph. cap. quid ſit inter phantaſiam, & phantaſton. Scænis agitatus Oreſtes] *illa etiam dicuntur ſcænis agitari, quæ ad uoluptatem frequenter in ſcænis, & Theatris aguntur, & recitantur.* Armatam facibus matrem.] *ideo in fabulis fingitur, eos, qui aliquid impiè, ſceleratèq; commiſerint, agitari, & perterreri furiarum tedis ardentibus, quod ſua quemq; fraus (ut inquit Cic. in oratione pro Roſcio Amm.) & ſuus terror maximè uexat: ſuum quemq; ſcelus agitat: amentiaq; afficit: ſuæ malæ cogitationes, conſcientiaq; animi terrent. & in prin. de leg. agitant, inquit, & inſectatur impios furiæ non ardentibus tedis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, & fraudis cruciatu. hoc fortaſſe finxit Pacuuius à Clytemneſtra Oreſtem filium facibus, & ſerpentibus, tanquàm una eſſet ex furijs, agitari, quem hoc in loco imitatur Virgilius. uerum tamen cum hoc Euripides non dicat: cuius tragœdiã proculdubio in latinum Pacuuius tranſtulit: ſed Oreſtem matrem rogantem inducat, ne in illum furias immittat: ne id quidem à Pacuuio factũ fuiſſe ueriſimile eſt. quamobrem hoc ſenſu accipiendus hic Virgilij locus eſſe uidetur ut cum matrem inſectatam facibus, & ſerpentibus filium dicat, de furijs intelligendum ſit, ut quod per furias Clytemneſtra fecerit, id ipſa per ſe feciſſe uideatur. quãobrem ſubdit.*

„ *——Vltriceſq; ſedent in limine diræ.*

Verſus Eurip. in Oreſte hoc habent.

„ ὦ μᾶτερ ἱκετεύω σε, μὴ 'πίσειέ μοι
„ τὰς αἱματωπὰς, καὶ δρακοντώδεις κόρας:
„ Αὗται γὰρ ἐδὲν, ὧν δοκεῖς σάφ' εἰδέναι. *Id eſt.*

„ *O mater, rogo te ne immiſeris in me*
„ *Cruentoculas, & uiperinas puellas:*
„ *Ipſæ enim, ipſæ propius impetunt me.*

Si uerò cum à matre, tum à furijs id fieri uelis, non laboro. ita enim maior erit etiam ſupplicij Oreſtis ad miſericordiam commouendam exaggeratio. In limine.] *templi Apollinis: quod monitu* B *Pyladis ut furias euitaret, ingreſſus fuerat.*

Ergo, ubi concepit furias.] *accingit ſe ad modum deſcribendum, quo Dido uſa eſt in paranda ſibi nece.* Euicta dolore.] πάθος. Decreuitq; mori.] *auget* πάθος: *nam præ dolore non ſolum furore agitur, ſed etiam mori ſe deſtinat.* Mœſtam ſororẽ.] *propter Didonis furorem.* Conſilium uultu tegit.] *magna eſt hominis uirtus, unde ingens prudentiæ commendatio naſcitur, uultu interiora tegere. hinc illud ex 1 Aen.*

„ *Spem uultu ſimulat, premit altum corde dolorem.*

Ac ſpem fronte ſerenat.] *lætam præ ſe ferebat in fronte: quaſi ſpe aliqua retinendi Aeneæ afficeretur. neque hic arbitror ullam eſſe* ὑπαλλαγήν. *ſerenat frontem ſpe. nam ſerenamus, hoc eſt manifeſtam quoque facimus exteriore frontis indicio interiorem ſpei, aut lætitiæ noſtræ affectum.*

Eumenidum] *Amplificatio furoris à collatione Penthei, qui ob contemptum ſacrorum Bacchi furore correptus fuit, & à Bacchadibus matre & materteris diſcerptus.* Eumenidum.] *furiarum, Megæræ, Alectus, & Tiſiphones. Has Suidas* καταχθονίας δαίμονας *uocat.* C *Tradunt eas nomina ſua in Oreſte mutaſſe: ac tum primùm Eumenidas appellari cœpiſſe, cum illi placatæ eſſent, iudicato apud Athenienſes uiciſſe: ſimul ubi ijs ſacrificaſſet furua oue. Aeſchylus tradit in iudicio Oreſtis, Mineruam placaſſe Erinnyas Athenis, ne aduerſus illum inclementius ſe gererent: unde eas Eumenidas nuncupauit. Philemon comicus* σεμνὰς θεὰς *diuerſas eſſe proditas ab Eumenidibus. Citatur à Suida illud Sophoclis,* αἱ γὰρ ἔμφοβοι θεαί σφ' ἔχουσι, γῆς τε καὶ σκότου κόραι: *in* Oedip. Colon. *Vnde nata parœmia,* ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά, *ob id quod alij alijs appellationibus Eumenidas appellent. Alia, inquit, nomina apud alios pulchra cenſentur: apud nos uerò hæc, quòd eas Eumenidas* κατ' εὐφημισμὸν *nominemus. Etymologici eas Erinnyas dictas autumant, quod quaſi* ἐν τῇ ἔρᾳ, *hoc eſt, in terra degant: ſiue, quæ* ἀρὰς, *hoc eſt, execrationes abſoluant. Siue* ἐκ τῷ ἔρι, καὶ ὀρούω, *quòd uehementia quadam & impetu animos excitent, uel ipſæ excitæ. Vel Erinnyes, quaſi* ἐριδόνες, *ſponſæ contentionum ac certaminum. Tiſiphone* LAMB. Hort.

nomen

A nomen traxit παρὰ τὸ τίειν, à punio, quòd sontes horribili pœna excarnificet. Megæra, παρὰ τὸ μεγαίρειν, odisse, quòd malos oderit, ut quidam interpretantur: Alecto, ὡς ἄληκτος οὖσα πρὸς ἐκδικήσεις, quòd circa uindictam non sit segnis, nec cessatrix. Hisce cognati sunt, quos Græci ἀλάστορας uocant, πικροὶ καὶ φονικοὶ δαίμονες, τιμωροῦντες καὶ ἀνήκεστα ἔργα ποιοῦντες. ἢ ἀλάστορες, οἱ τοιαῦτα τολμήσαντες, ὧν μνήμην ἐπιλαθέσθαι. καὶ ἀλιτήριοι, pestes, & pernicies: furiæ, ἢ οἱ τοὺς ἀλάστορας καὶ παλαμναίους ἐκλαύσειν. Ipsi autem homines ἀλάστορες quòd eiusmodi designent, ob quæ pœnas luant, ac lugeant. Et Iupiter ipse alastor, ὁ ἢ βλαβεὶς ἄληκτος, ὃ οὐ δυνατὸν λαθεῖν, ἢ ὁ ἐπαμύνων τοῖς ἄλαστα παθοῦσι. λέγεται δὲ ἀλάστωρ, καὶ ὁ φυγῆς ἄξια εἰργασμένος, cuius pestis intolerabilis est: uel quòd eum nemo latêre queat, uel quòd ulciscatur, non ferenda tolerantes. Sed & alastor is dicitur, qui exilio digna designarit, ut dixi. Erant & Telchines dæmones inuidi, nomine ab aculeatis & scabris echinis ducto. Sed ad Eumenides, à quibus exorbitauimus. Ferunt Epimenidē, has filias fuisse Saturni tradidisse: citantque hos uersus,

B ἐκ τοῦ ἐκαλλίκομος γένετο χρυσῆ Ἀφροδίτη,
μοῖραί τ' ἀθάνατοι, καὶ ἐριννύες αἰολόδωροι.

Quarum matrem Ister fecit Euonymen, quæ eadem est cum Tellure. Sunt qui duas tantum fecere: & earum duo simulacra in Attica. Et hactenus quidem de Eumenidibus. Agmina.] Seruius citat Vrbanum authorem, qui agmina serpentum interpretetur, propter pilos angumeos furiarum: sed id coactius est. Simplicius ac rectius arbitror, agmina furiarum, pro ipsis furijs, per amplificationem dicta. Pentheus] Rex Thebanus, filius Echionis qui ad uicum Scolum, ut dixi, ob contempta sacra Bacchi, à Bacchadibus & suis discerptus fuit. Est autem Scolus uicus Parasopiæ, sub Cithærone, regio aspera: unde prouerbium: Scolum ne ipse eas, neu alium sequaris. At Pentheus accepto malo, cœpit Bacchum reuereri. Euripides in Bacchis, de Pentheo: ἐκεῖνος γὰρ ἐγγὺς ὢν μακάρων θακεῖ. Fabula explicatur apud Ouid. libro tertio Metamorphos. Drama apud Euripid. in Bacchis, & Aeschylum in Pentheo. Et solem.] Id uitij ex mania & cerebro perturbato nascitur, ut inuersi omnia uideantur omnia gemina oculis obuersentur. Allusum

C est ad prouerbium. E' duobus tria uides: iocus in eos, qui uel ætate, uel ebrietate, uel alio quopiam oculorum uitio cæcutiunt. Alij ita citant paroemiam, ἐν δυοῖν τρία βλέπεις, ubi quis aliud pro alio uidet, oculis fallentibus. Plus uenustatis habet, ad animi iudicium translata propinqua metaphora. De impietate Penthei in se Dionysius apud Euripidem in Bacchis:

Κάδμος μὲν οὖν γέρας τε καὶ τυραννίδα
Πενθεῖ δίδωσι, θυγατρὸς ἐκπεφυκότι,
ὃς θεομαχεῖ τὰ κατ' ἐμὲ, καὶ σπονδῶν ἄπο
ὠθεῖ μ', ἐν εὐχαῖς τ' οὐδαμοῦ μνείαν ἔχει.

Id est ut uerbum uerbo reddamus:

Cadmus igitur honoris præmium ac tyrannidem
Pentheo, ex filia prognato tradidit.
Qui, quòd ad me cum Deo pugnat, atque à libaminibus
Me arcet, sed ne in precationib. quidē mei facit mētionē.

Et solem.] Traduxit hunc locum poëta ex Bacchis item Euripidis, ubi introducitur Liber pater euocans Pentheum:

σὲ τὸν πρόθυμον ὄνθ', ἃ μὴ χρεὼν ὁρᾶν
σπεύδοντά τ' ἀσπούδαστα, Πενθέα λέγω,
ἔξιθι πάροιθε δωμάτων, ὄφθητί μοι,
σκευὴν γυναικὸς μαινάδος βάκχης ἔχων,
μητρός τε τῆς σῆς καὶ λόχου κατάσκοπος.
πρέπεις δὲ Κάδμου θυγατέρων μορφὴν μιᾷ.
ΠΕΝ. καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον.
καὶ ταῦρος ἡμῖν πρόσθεν ἡγεῖσθαι δοκεῖς,
καὶ σῷ κέρατα κρατὶ προσπεφυκέναι. Id est:

Te appello Penthea, pronum ad uidendum ea quæ
Videre non debeas, studentē ijs reb. quæ studio indignæ
Egredere domo, uidere à me, (sunt:
Habitum muliebris Bacchæ Mænadis præ te ferre,
Et matris tuæ, & insidiarum explorator.
Solam enim formam filiarum Cadmi tu deces.
Pen. Atqui uidere mihi duos soles uideor,
Binas item Thebas, & urbem septi faucem.

Orestes in Tragœdia eiusdem nominis, de se loquens: Eumenides se uidisse, ait, sibi uideri:

ἔδοξ' ἰδεῖν τρεῖς νυκτὶ προσφερεῖς κόρας. hoc est,
Visus fui uidere tres nocti assimiles puellas.

Eumenides significans, quas Sophocles νυκτὸς καὶ σκότου κόρας uocat. Thebas.] Nouem urbes hoc nomine recensentur. Prima Bœotiæ: secunda Aegypti, quæ ab Homero à centum portarum numero ἑκατόμπυλος dicta fuit, apud quam specus mōstratur, qui trigesimo quoque die nihil spiret, cum alijs diebus uentis æstuet: tertia Thessaliæ siue Phthiotidis, quarta Ciliciæ, quinta Ioniæ, sexta Atticæ, septima Cataoniæ, octaua Italiæ, nona Syriæ. Verùm hoc loco poëta de Bœotijs Thebis loquitur, quarum septem fuêre portæ: unde ab Euripide πόλισμα ἑπτάστομον fuere appellatæ. Portas Pausanias sua tempestate stetisse refert, à quo etiam earum nomina percensentur. Iuuenalis:

Rari quippe boni numero sunt, uix totidem, quot
Thebarum portæ, uel diuitis ostia Nili.

Sunt autem in Bœotia sitæ inter duos amnes celeberrimos, Ismenum à septentrione, Asopum à meridie. Ad ortum Delum spectant, & Aulidem Bœotiæ portum: ad occasum Tanagram urbem, quam Homerus Græam nuncupat. Certè condita fuit à Cadmo, qui ex Aegyptijs Thebis, ubi Ogygus imperabat, eò profectus fuit, ipsasque portas Ogygias dixit. Alij Thebas Heptapylas nuncupatas contendunt, à boue, quem Cadmus ibi immolarit. Quare à nōnullis Cadmeas Thebas eas denominatas inuenio. nam Syriaca lingua Thebe bouem signat. Stephanus Thebas à Thebo Promethei. Eustathius à Thebe Asopi filia nominatam arbitratur. Lycophron Thebas heptapylas ignorans, eas Ogygias nominauit. Vrbem postea Zethus & Amphion ampliarunt, ac muris cinxerunt, quorum posterior tanta uocis suauitate & arte pulsandi lyrā præditus fuisse memoratur, ut sua spōte saxa εἰς τὴν οἰκοδομίαν concurrerent. Thebas Bœotias illustrarunt duo clarissimi heroes, Hercules & Bacchus: quorum ille monstra protriuit, hic uerò triennali expeditione orbē terræ domuit. Quare utrique diuini honores mortuo sunt habiti. Edidere Thebæ Pindarū, principem Lyricorū poëtarū: à cuius domo Alexander Magnus, cum urbem captā incendio uastaret, religiosè abstinuit, eius frontispicio inscribens, Πινδάρου οἰκίαν μὴ καίετε: id est, Pindari domū ne comburite. Thebas nobilitarunt cùm alia bella, tum illud certamē quod post mortem Oedipi inter Eteoclem &

Polynicem exortum, magnum bellum conflauit. Ex quo
Adrastus Argiuorum rex fugiens, Argos rediit. Postea
Thebani ab Epigonis bello repetiti, urbem deserere coa-
cti fuere. Agamemnonius.] Agamemnonis & Cly-
tæmnestræ filius. Orestes, post cædem Aegisthi adulteri
& matris, furiis actus, fugit Athenas, iis fortè diebus
bus quibus Anthesteria ibi celebrabantur, regnante De-
mophonte. Alij memoriæ prodiderunt, eum à tribus furijs
infestaretur, eum in templum Apollinis fugisse: nec ingre-
di ausas Eumenides sed expectasse dum exiret. Iudicatur
in Areopago, cum Erinnybus, à quibus amplius non infe-
staretur, Tyndaro, Erigone Aegisthi & Clytemnestræ fi-
lia. Paribus autem suffragiis, iudicio uariantibus, abso-
lutus dimissusque fuit. Oraculum accepit simul ab Apolli-
ne, mania eum liberatum iri, si ex Taurica simulachrum
Dianæ auferret. Quò ubi peruenisset, captus à bubulcis,
ac uinctus, unà cum Pylade, ad Thoantem regem perdu-
ctus fuit. Ille porrò eos ad sacerdotem Iphigeniam misit.
Cum hac & simulachro abiuerunt occultè in fugam. In-
de tempestatis iniuria acti, circa Seleuciam, Antiochiam,
& montem Melantium (qui, quòd ibi Orestes insania le-
uatus esset, Amanon uocari cœpit) appulerunt. Postea
Athenas uenerunt. Orestes Pyladæ uxorem dat Electrã:
ipse paulò post Pyrrho, Neoptolemo interfecto, Hermio-
nem Helenæ & Menelai filiam coniugem duxit, ex qua
suscepit Tisamenum: uel, ut alij contendunt, ex Erigone
Aegisthi, Penthilum. Reliquum uitæ tempus in Orestia
Arcadiæ egit, ubi serpentis morsu interiit. Alij authores
sunt, Orestem post Aegisthi & Clytemnæstræ cædem, cir-
ca Azanes Arcadas annum (cuius assertor Euripides est
in Oreste) uersatum: atque oraculo monitum illuc co-
loniam deducere. Qui oraculi monitis obtemperans, ex
diuersis gentibus populum contraxit, quos Aeoles appel-
lauit, cum quibus in Lesbum transmisit: ubi breui mor-
tuus, ob prematuram mortem, urbem condere nequiuit.
Nepos eius Gras, post centum annos Lesbi imperio poti-
tus, urbem condidit. Hæc & huius generis multa Hella-
nicus Lesbius refert in primo rerum Aeolicarum. Verba
Euripidis sunt:

——σὲ δ᾽ αὖ χρεὼν,
Ὀρέστα, γαίας τῆς δ᾽ ὑπερβαλόντ᾽ ὅρους,
Παῤῥάσιον οἰκεῖν δάπεδον, ἐνιαυτοῦ κύκλον.
κεκλήσεται δὲ σῆς φυγῆς ἐπώνυμον
Ἀζᾶσιν, Ἀρκάσιν τ᾽ Ὀρέστειον καλεῖν.
ἐνθένδε τ᾽ ἐλθὼν τὴν Ἀθηναίων πόλιν,
δίκην ὑπόσχες αἵματος μητροκτόνου
Εὐμενίσι τρισσαῖς. θεοὶ δέ σοι δίκης βραβῆς,
πάγοισιν ἐν Ἀρείοισιν εὐσεβεστάτην
ψῆφον διοίσουσ᾽, ἔνθα νικῆσαί σε χρή. Id est:

Te uerò opus est, ô Oresta, terræ huius cardinib. supe-
Parrhasium solum colere, uel annum. (ratis,
Dicetur autem exilij tui cognomine
Azanibus & Arcadibus, ut Oresteum uocent.
Inde autem profectus Athenas,
De cæde materna caussam dices
Eumenidibus tribus. at dij præsides iudicij tibi
In Ariopagis æquissimam
Sententiam laturi sunt, ubi te uincere oportet.

Aristotel. lib. Rhetor. ad Theodecten secundo: Autocles
dixit in Mixidemidem, Si furiis sat fuit in Ariopago ferri
iudicium, cur non in Mixidemide? Allusit ad Oresteum.
Fluius Orestis ossibus Spartani potiti, secundum oraculi
fidem, (erant enim Tegeæ refossa) uictores inde multis A
prælijs, magnam Peloponnesi partem suæ ditionis fecere.
Corpus eius oraculi iussu ut dixi, refossum, septem cubi-
torum fuisse traditur. Orestes, quoniam per insaniam ue-
stes lacerabat suas, in prouerbium cessit, Ὀρέστῃ χλαῖναν
ὑφαίνειν, Oresti palliũ texere: de eo qui munere esset ab-
usurus. Aristoph. in Auibus:

εἶτα δ᾽ Ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν, ἵνα μὴ ῥιγῶν ἀ-
ποδύῃ:

Postea Oresti texere lanam, ne horridulus spolietur.
Suidas non ab Agamemnonis illo sed alio quodam gras-
satore, parœmiam natam existimat, & alium item eius es-
se usum. οὗτος, inquit, προσποιούμενος μανίαν, τοὺς πα-
ριόντας ἀπέδυεν. ἦν γὰρ λωποδύτης. ἢ κατὰ προσω-
νυμίαν, ἀντὶ τοῦ μαινόμενος, ὡς ὁ Ὀρέστης. καὶ παροι-
μία, Ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν. εἰ γὰρ ἐντύχοι τις ἥρωϊ
τῶν βροτῶν νύκτωρ Ὀρέστῃ, γυμνὸς ἦν πληγεὶς ὑπ᾽
αὐτοῦ. Et statim: ἐπλήττοντο γὰρ ἐντυγχάνοντες τῷ
Ὀρέστῃ, οὐχὶ δὲ τῷ Ἀγαμέμνονος, ἀλλὰ λωποδύτῃ τινί.
Hic, inquit fingens insaniam, accedentes spoliabat: erat e-
nim prædo uel per προσωνυμίαν, pro eo quod est, insa-
niens ut Orestes. & παροιμία, Oresti lenam texere: si- B
quidem aliquis mortalium in heroem Orestem incidisset
noctu, percussus ab eo, nudus dimittebatur. nam qui in eũ
incidebant Orestem, non illum quidem Agamemnonis,
sed grassatorẽ quendam, pulsabantur. Cæterum ὀρέστης,
Græcè διαιτώμενος ἐν ὄρεσι, in montibus agens.
Scenis.] Seruius exponit, Tragœdiarum dramatis cele-
bratum, ut Euripidis & aliorum scriptorum Tragœdia-
rum & fortasse non inscitè: nam Tragicorum fabulæ hu-
ius historiæ sunt refertæ. Verùm quia σκηνὴ, hoc est scœ-
na, non solum partem actus in fabulis comœdiarum tra-
gœdiarumque signat, & contignationes aliquot theatri, ue-
rumetiam prætorium, tentorium, & locum ubi ius dici-
tur: cõstat autem, eum Athenis in Campis Martijs, ἐν τοῖς
ἀρείοις πάγοις, & iudicatũ, & absolutum iudicium sen-
tentijs, & quidem Mineruæ beneficio iuxta Apollinis re-
sponsum fuisse, postea quàm caussa cædis maternæ ibi a-
gitata esset: itaque scenis agitatus, pro in prætorijs & iudi-
cijs agitatus, fors rectè acceperimus, nisi emunctioribus
secus uideatur. Armatam facibus] Etenim cæsa ma-
tre furijs agitari cœpit, quas faces, serpentes & ultrices di-
ras uocat, quæ in limine sedentes eum in exilium expule- C
rint, ut paulò suprà est memoratum. Quid igitur reliquũ
est, nisi ut, qua arte tum matrem tum Aegisthum adortus
fuit, enarretur? Vbi adoleuisset Orestes, patris cædem ul-
cisci statuit, qua de re capto cum Pylade consilio, Myce-
nas ad matrem suam uenit. Cui ut incognitus foret, simu-
lat se Aeolium hospitem, ac nuncium se uenire; Orestem
fato defunctum esse, quem Aegisthus Argiuis necandum
obiecerat. Paulò pòst & Pylades Clytemnestræ superue-
nit, secum adferens urnam, in qua Orestis ossa condita es-
se ei persuasit. Vtrumque Aegisthus lautè, ipse lætus, exce-
pit. Illi autem per occasionem noctu thalamum perrum-
pentes, Aegisthum & Clytemnestram interficiunt. Accu-
sauit Tyndarus Orestem apud frequens Mycenæorũ con-
cilium cædis: uel, ut Euripides, Argiuorum, à quibus ta-
men propter patris in Græcos uniuersos beneficia capitis
absolutus, fugæ potestatem obtinuit, ac mox furijs agita-
ri cœpit. Cætera etsi paulò antè ex Græcorum commen-
tarijs retulimus, Latini tamen paulò diuersius ea quæ in-
sequuta sunt, ita digerunt. Delphos inde profectus scisci-
tatum,

A tatum ecquis ærumnarum suarum esset finis, hoc responsè tripode tulit, ut in Tauricam ad Thoantem regem proficisceretur, Dianæ signum è templo sublatum, atque Argos ferendum. quo facto, malorum adfuturum finem. Conscendit illico nauem cum Pylade, ac breui in Tauricam appulerunt. Erat tum ei genti mos, ut hospites suos fines ingressos Dianæ Tauricæ immolarent. Hic aliquamdiu in specu subterraneo, ut per occasionem consilium exequerentur, postquam latitassent, à pastoribus oppressi, ad regem capti deducuntur. Thoas illico uinctos in templum Dianæ duci, ac mactari imperat. Ibi Iphigenia ex certis signis argumentisq́. illis cognitis, ubi accepit quid uenissent, tradidit eis Dianæ duci, ac mactari imperat. Ibi Iphigenia ex certis signis argumentisq́, illis cognitis, ubi accepit quid uenissent, tradidit eis Dianæ signum. Rex interueniens, rogabat quamobrem id faceret? respondit, sacrum id interuentu sceleratorum hominum prophanatum, missum ad mare expiandum: caueret modò rex, ne interea ciuium quis urbe egrederetur. Paruit rex sacerdoti. Illa occasionem hanc nacta. conscensa naui cum fratre & Pylade fugit: ac secundo uento ad in-
B sulam Smynthen delata fuit. honorificeq́ à Chryse Apollinis sacerdote hospitio omnes ibi excepti fuerunt. Nuncio interim Mycenas allatum fuit ad Electram, Orestem in Tauricis unà cum Pylade Dianæ mactatum. Aletes id audiens, (Aegisthi is filius erat) cum ex Atridarum genere nulla mascula stirps superesset, animum ad occupandum regnum Mycenæum adiecit. Electra soror hac fama perculsa, extemplò Delphos ipsa proficiscitur, sortes consultura. casu eodem quo uenit die, illò appulit cum sorore, Orestes: & idem nuncius cædis addiderat, illum ab Iphigenia fuisse interfectum. Electra correpta ambusta sude (nondum fratrem Orestem uiderat) statuit in oculos sororis Iphigeniæ irruere: atque futurum id quidem haud dubiè erat, nisi Orestes suo interuentu nuncium uanum coarguisset. Delphis Mycenas inde reuersis, Orestes Aletem obtruncat, & Pyrrhum Neoptolemum. Destinauit & neci Erigonem, Aegisthi & Clytemnestræ filiam: sed à Diana cædi subtracta creditur, & in Atthide sacerdos facta. Duxit inde Hermionem Menelai Pyladæ uerò sororem tradidit. Atq; ad istum modum Atridarum domum cædibus uastatam fuisse, diuersi prodiderunt.

Matrem.] *Clytemnestram, facibus furiarum, quarũ singuli capitum pili serpentes fuisse memorantur.*

Vltrices.] *furiæ ultrices nefariæ cædis. quæ Orestem templum Apollinis exeuntem (ut est apud Pacuuium) corripiebant. Fugit enim post cædem Delphos, ut est relatum.*

Ergo ubi.] *Simulatq; itaque furias conscientiæ infœlicis sensit, quarum stimulis omnino ad mortem accersendam properauit inuenienda fuit mortis ratio, & tempus opportunum, quo & suos & sororem, à qua sedulò asseruabatur, nihil huius opinantes falleret.*

Euicta] *Hæret in natura morbi quo diu conflictati mortales, ubi ad se redierint, fracti fatigatiq; non sine lacrymis mortem optare solent eò præcipites abituri si qua ipsis aperta esset uia.* Exigit.] *constituit, ita tamen, ut omnem doli suspicionem specie nouæ religionis è medio auferat* Sororem.] *Annam mœstam sororis nomine.* Spem fronte serenat.] *Hypallage: ut prorsus nihil sinistri suspicetur.*

ARGVMENTVM.

Narrat sorori DIdo à se inltam esse rationem quandam: qua ex uinculo amoris Aeneæ aut sese explicet, aut Aeneam ipsum sibi tractabilem reddat: eam uerò rationem ex arte magica esse: cuius rei sacerdotem se peritissimam inuenisse ex illis unam, quæ Hesperidum templum custodiunt, draconemq́ uigilem, aureiq́ arboris custodem pascunt, hanc miranda polliceri dicit, mentes hominum suis carminibus, ueneficijsq́ soluturam, cursus fluminum repressuram, nec non sydera ipsa, si uelit, retro conuersuram: quæ quoniam sunt insolita, à patria religione abhorrentia, regiaq; etiam dignitate indigna, factum excusat, & ad hoc agendum impelli ui amoris insinuat.

Inueni germana uiam, gratare sorori,
Quæ mihi reddat eum, uel eo me soluat amantẽ.
Oceani finem iuxta, solemq́; cadentem,
Vltimus Aethiopũ locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardẽtibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos
Hesperidum templi custos, epulasq́; draconi
Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumq́; papauer.
Hæc se carminibus promittit soluere mentes,
Quas uelit, ast alijs duras immittere curas,
Sistere aquam fluuijs, & uertere sidera retrò,
Nocturnosq́; ciet manes: mugire uidebis
Sub pedibus terrã, & descẽdere mõtibus ornos.
Testor chara deos, & te germana tuumq́;
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma uiri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuuiasq́; omnes lectumq́; iugalem
Quo perij superimponas: abolere nefandi
Cũcta uiri monumẽta iubet, mõstratq́; sacerdos.

NASC. Inueni germana
C uiam] *ab attentione exorditur non absque beneuolentiæ affectus indicio, cum ait germana: ostendit enim se de rebus sibi quidem utilibus uerba facturam, sed quæ nihilo sorori, quàm sibi clariora esse debeãt propterea subdit. lex]a zaperd.sir.* Gratare sorori] *antique dictum est gratare, pro gratulare, qua uoce tamen tanquam usitata, & Virgilius alibi.*
» *Gratatur reduces.*
Et Ouidius, Liuius, aliiq́; posteriores usi fuerunt. Quæ mihi reddat eum, uel eo me soluat amantem] *ut aliquam sorori certam spem afferret, qua properè ad opus accingeretur, alterum omnino se assecuturam dicit: aut sibi Aeneas reddatur obnoxius, aut si hoc fieri non possit, saltem illius amore soluatur.* Oceani finem iuxta.] *expositio est, qua quid sibi remedij ad amorem parauerit, narrat. quam quidem narrationem, siue expositionem uarijs circunstãtijs uerisimilem facit: à loco, à persona,*

na, à natione, à dignitate, & ab officio, nec non à professione personæ. Magnā Massylæ gentis fœminam, & sacerdotem ex illis,

Hæc effata, silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet quā morte Sichæi:
Ergo iussa parat.——

quæ templum Hesperidum custodiunt, unam ex ultimis Aethiopiæ finibus iuxta Atlantem montem huc à se accitam memorat. quæ omnia ad hanc rem persuadendā necessariò conueniebant. Sed illud in primis uidit ingeniosissimus poëta, fingi oportere hanc sacerdotem ex illis regionibus fuisse deductam, quæ essent à loco, ubi regina erat, minus auiæ. nam si ex orientalibus oris, unde ars magica originem habuisse uidetur, accitam magam Dido dixisset, id fortasse propter locorum distantiam sorori parum credibile uisum fuisset. nec error fuit poëtæ fingere magam genere Lybicam ex Mauritania occidentali regione uenisse, licet magica ars ex orientali plaga originem duxerit, nam omnes regiones, ut Plinius ait, ars magica transgressa est, ac in toto terrarum orbe plurimis seculis præualuit. Vltimus Aethiopum locus est.] bipertita est Homero, Plinio, alijsq; Geographis Aethiopia, utraq; tum desertis Africæ superposita. altera ad Orientem, altera ad Occasum uergit Mauritaniæ coniuncta, ubi est Atlas admirandæ magnitudinis mons. de Occidentalibus Aethiopibus hîc esse intelligendū nemini ferè dubium est, cum præsertim ipse dicat. Solemq; cadentem. Humero torquet.] non sustinet simpliciter accipe, ut interpretes, sed, torquet, ita dictum existima, ut cœli totius sphærica, circularisq; reuolutio designetur.

Hinc mihi Massylæ gentis.] totus hic locus ex tertio Apollonij libro sumptus est: ubi æquè describitur maga fœmina: quæ non ijs inferiora facit, quæ à Marone hoc in loco paulò tamen diuersè describūtur. Sacerdos.] Apollinius non sacerdotem templi Hesperidum custodem, sed uirginem in ædibus Aetiæ regis eductam describit.

" ἱέρεια τε μεγάροισιν ἐνιτρέφετ' αἰήταο, &c.

Hesperidum templi custos.] totam Hesperidum fabulam ex uarijs scriptorum opinionibus Diodorus Siculus litteris prodidit, ipsum adeas. nobis enim fabulas, aut historias declarare, quod alij interpretes fecerunt, consilium non est. Spargens humida mella, soporiferumq; papauer.] uenustè singula singulis propria apposuit epitheta, occultè uerò Physicam doctrinam attingit de sensibus: in quibus eadem quandoq; in diuersis, ac in ijsdem etiam animantibus diuersam uim, rationemq; habent. nam olea, quæ hominum gustui amara est, capellis est suauissima, mel, aut saccarum, quod natura sanis hominibus dulce est, ægrotis interdum uidetur esse amarum.

Hæc se carminibus.] sub persona mulieris magæ ipsius magicæ artis uim, potestatemq; describit.

Promittit soluere mentes.] ingeniosè cum magæ scientiam narret, ipse nullam asserit, sed spem affert ex pollicitis personæ, magna, atq; præclara de se ipsa prædicantis, occultè alludens ad morem impostorum, qui magna semper pollicentur miracula. Sistere aquam fluuijs.] hoc Apollonij est.

" καὶ ποταμοὺς ἴστησιν ἄφαρ κελαδεινὰ ῥέοντας.

Et uertere sydera retro.] hoc itidem Apollonij est, ueruntamen ille complexis scribendo communiter syderibus, separatim lunæ mentionem fecit: quàm hic noster sub communi astrorum descriptione reliquit. sic ait Apoll.

Ἄστρα τε καὶ μήνης A
ἱερῆς ἐπέδησε κελεύθους. "
Id est. "

Astraq; & Lunæ sa "
cræ impediuit uias.

Noster uerò uberius, ac uenustius: qui cùm dixisset magam polliceri se flumina suis carminibus repressuram, idem de cursu syderum, ut Apollonius, dicere noluit, ne fortè ieiunus, & copia orationis destitutus esse uideretur, sed nescio quid maius etiā intulit, & uertere sydera retro eandem sententiam latinissimus Tibullus uerbis diuersis protulit, cùm & ipse de maga agens inquit.

" Hanc ego de cœlo ducentem sydera uidi. "
" Fluminis hæc rapidi carmine uertit iter. "

Nocturnosq; ciet manes.] hoc non ex Apollonio sumptum est, sed à Virgilio additum sicuti &, quæ sequūtur, alia, ita quoq; Tibullus.

Hæc cantu finditq; solum, manesq; sepulchris "
Elicit, & tepido deuocat ossa rogo. "

ciere autem manes est euocando mouere: uoce enim utebantur magæ ad eliciendos è sepulchris manes, ita quoq; B in Pharmaceutria legitur.

——Animas imis excite sepulchris. "

Mugire uidebis] amplificat à signo. atq; sic de futuro loquitur, quasi de re quadam præsenti, & certa ad confirmandam sororis opinionem. Testor chara Deos.] excusat se à necessitate, utq; non ex animi sententia. sed quia necessitas incūbit, hac nunc arte usam fuisse probet. Deos testatur, & ipsius sororis caput. occultè uerò detestationem innuit Romanorum: qui cùm multa uarij generis sacra, artesq; multiplices suscepissent, magicam semper artem neglexerunt, & ueluti profanam detestati fuerunt. Tuumq; dulce caput.] iusiurandum Græcis peculiare, quo bis, atq; iterum usus est Maro.

Per caput hoc iuro. "
Et paulò pòst,
Testor utrumq; caput. "

Tu secreta pyram.] ubi animaduertit fidem à se ita factam sorori de sacerdote maga, ut nihil amplius mali suspicari posit, iubet, quasi rem sacram facere uelit, ut pyram struat, ita enim uelle ait sacerdotem, quod ut magis etiam illi probabile uideatur, monet, ut remotis arbitris id C faciat. tu secreta & locum tecto interiore modumq; præscribit. & arma uiri, & reliqua. Arma uiri.] ensem, quem ei dono dederat Aeneas & alludit ad mutuā Hectoris, & Aiacis munera, quæ tandem utrisque exitio fuêre. Hom. lib. Iliad. sept. Sed infrà pluribus.

Impius.] non quia gladium furenti reliquerat, ut perperam, meo quidem iudicio, sentit Seruius interpres, non enim ideo reliquerat illud Aeneas, ut eo in suam necē abuteretur Dido. unde illud est paulò infrà.

——Ensemq; recludit "
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus. "

Sed impium, omnis pietatis expertem uocat: qui eam in medio furoris æstu relinquendam cogitat.

Quo perij] ob prostratam pudicitiam. Abolere nefandi.] caussam facti assignat, quam de sacerdotis uoluntate deducit. Iubet, monstratq; sacerdos.] duo dicit: iubet, & monstrat. alterum auctoritatis est, & reuerentiæ, quæ sacerdoti debetur, alterum reditionis caussæ, quamobrem id fieri debeat. Silet.] quasi præ dolore uicinæ necis

Aneeis loqui ampliusnon posfit, unde sequitur. Pallor simul occupat ora.] morituræ mulieris formam, imaginemq; uerbis delineat. Non tamen Anna nouis.] Annæ sororis imprudentiam excusat argumento probabili ex eo, quod in hominum opinionem non cadit. nam quis, animum unquam suum credere induxisset, Didonem per speciem noui, inusitatiq; sacrificij necem sibi parare uoluisse? non tamen igitur, quanquam pallor illius ora, uultumq; infecisset. Nec tantos mente.] auget factum, & perstat in argumentatione ex ijs, quæ præter spem, siue opinionem contingunt. Nec grauiora timet.] eandem rem exornat per locum comparatorũ à maiori, si necem sibi non intulit ob mortem Sichæi, minus id putandũ fuerat abitione Aeneæ. igitur sororis iussa facit.

LAMB. Inueni.] Propositio consilij: cuius utram partem accipiat, salua res erit. Sorori.] mihi, tertia pro prima:
Hort. & Soluat dixit, pro liberet me eius amoribus. Oceani.] Narratio à loci descriptione. Describit autem à populis & montibus occiduos cardines Africæ, quibus alluit Oceanus. ubi horti sunt Hesperidum, non poëtis modò, uerumetiam historicis celebratissimi. Finem.] Anastrophe: redduq;. quem Oceanum dicat, iuxta solem ca-
B dentem. id est, occidentem in extrema ora Africæ.

Vltimus Aethiopum lo.] Nigritas innuit, qui proximè Atlantem colunt. Bipartitos tradunt, Homeri authoritatem sequuti, Aethiopas: Hesperos, & orientem uersus, eos qui sub Aegypto & Meroe habitant. Sed Atlas ab occasu immanibus iugis ubi Atlantico pelago nomen dat, exoritur, perpetuo dorso in ortum ad Nilum usque peruagatur. Et qua Meroenos & Aethiopes ab Aegypto diuidit, Erythræum mare etiam attingit. Primam frontem Atlantis, quam mare Atlanticum abluit, Aethiopes tenent. Mediam nulli, propter exusta omnia, & quòd harenis obducta sint & serpentibus infesta. his adiacent insulæ quas Hesperides tenuisse memorantur: quare Hesperios uolens significare, & locum Hesperidum quasi digito monstrare, Oceani iuxta finem solemq; cadentem, inquit, ultimus Aethiopum locus est. Plinius certè tradit, Lixum Anthei reginam in continenti fuisse, ibiq; memorabilissimum certamen inter eum & Herculem contigisse. Contrà modico inde interuallo insulam & hortos Hesperidum fuisse produnt alij, quos æstuaria reciprocatione mare ambiat,
C ac quasi identidem circumiens custodiat. Huc penetrauit Hercules, rapuitq; oues laudati uelleris, quas in Græciam portauit. nam μῆλον, & pomum, & ouem Græcè signat. Quo loco postea Herculi aram tantum positam fuisse ferunt, antiquiorem templo Gaditano. Hanc historiam ita fabulis inuoluerunt, ut Hesperidum hortos, ab Hesperi filiabus tribus, uel(ut alij) Atlantis, Aegle, Eretusa, & Hesperitusa, dictos credant, quæ amœnissimos hortos incoluerint, cum pauci tantùm oleastri circa Herculis aram conspicerentur. Auriferum fuisse nemus, aureis malis grauе persuasum erat, ac à dracone peruigili custodiri. (Typhonis filium eum quidam appellarunt) Prædixerat enim Themis, olim quendam Iouis filium uenturum, qui aurea μῆλα diriperet: cuius sortibus Atlas inductus fuit cur pomarium montibus cingere aggressus fuerit, ne peruium grassatoribus foret. Penetrauit tamen Hercules, qui cæso dracone aurea mala abstulit. Theomenes quidam asserebat, Hortos Hesperidum circa Syrtim magnam fuisse. Lucanus de Hercule:

Abstulit arboribus precium, nemoriq; laborem,
Alcides, passusq; inopes sine pondere ramos,
Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.

Hinc natum prouerbium est, μῆλα ἑσπερίδων δωρῆσαι, Mala Hesperidum donare: de eo qui magna splendidaq; dona largitur. Plin. lib. 19. tradit in Lixo Mauritaniæ oppido arborem nasci in æstuario, iuxta delubrum Herculis, ubi Hesperidum horti fuisse memorantur.

Aethiopum.] De Aethiopibus aliàs habitus est sermo. Massylæ.] Exponit consilium suum, quo magicis artibus posit Aeneam uel inuitum retinere, uel amoris peste liberari. At fictè omnia ista dicuntur, quo mortem accersendam illa minus suspicetur. Veteres sacris magicis & herbis plurimum tribuebant, quorum ui & potentia rerum naturam & mundi elementa inuerti posse rebantur: præcipuè in conciliandis dissoluendisq; amoribus. Artem ipsam propemodum describit poëta, Egloga. 8. Bucol.

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria uitta,
Verbenasq; adole pingues, & masc ula thura,
Coniugis ut magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus, nihil hic nisi carmina desunt.

Et paulò pòst:

Carmina de cœlo possunt deducere lunam,
Carminibus Circe socios mutauit Vlyssi.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Atque his uerbis amplificauit potentiam carminum in sacris id genus. Inde rationem docet, & præcepta, quibus ea sacra constent, quibusq; artibus ipsa maritum sibi deuinciet:

Terna tibi hæc primùm triplici diuersa colore,
Licia circundo, terq; hac altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet. Ac mox:
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui, quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando, &c.——

Et paulo pòst:

His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atq; satas aliò uidi traducere messes.
Fer cineres Amarylli foras, riuoq; fluenti
Transq; caput iace, ne respexeris.——

Et apud Propertium non pauca id genus miracula referuntur. De infamia Massyliensium suprà diximus. Sed Massyliensibus in Gallia, non alia gens laudatior fuit institutis. Hi nullos mimos in scenam admittebant, ne impuris fabulis ciuiũ casti mores inficerentur. Ergò parœmia, Nauiga Massyliam, in effœminatos & luxu diffluentes, de Libyca hac dicta est. οἱ γὰρ μασσαλιῶται θηλύτερον ζῶν, πέπλοις ποικίλοις καὶ μύροις χρώμενοι. De Gallica Massylia Cicero in oratione pro L. Flacco: Neque uerò te Massylia prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstoremq; cognosti: cuius ego ciuitatis disciplinam non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam iure dicam, quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, lingua, diuisa, cum in ultimis terris, Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quàm æmulari. Hæc Cicero. Hæc Massylia à Phocensibus circa ostia Rhodani condita, tanta fide semper erga Romanos fuit, ut Roma à Senonibus capta, publico luctu cladem ciuitatis fuerint prosequuti: aurũq; cõtulerint, quo Romani se redimerent.

rent. Alij siue huius Gallicæ, siue alterius illius Libycæ conditorem, Peranum faciunt. Sed ista οὐδὲν πρὸς Διόνυσον. Describit autem sacerdotem à patria, & munere, quo in templo, aut ad aram Herculis fungitur, de qua fingit se edoctam esse. Quæ si reginam hac peste solutura sit malis artibus, decorè eam Massylam facit. Spargens.] Mirè se torquet hic Seruius, in melle & papauere, quorum hoc somnum inducat, illud palatum delectet ac titillet. Si draco sit peruigil, ut nunquam se ad quietem componat, quare melli admiscet id herbæ ac leguminis, quo gustato nō posset nō profundissimo somno sepeliri? Neq; uerò statim sequitur, si salix amara sit hominibus, & capellis gratæ: ac cicuta humano generi uenenum, & capellas impinguet: ergo papauer, quod mortalibus soporem gignit, draconibus uigilantiam perpetuam parere. Plinius tradit libro 37. capite 10. draconiten gemmā è cerebro fieri draconum: sed nisi uiuentibus abscisso, nunquam gemmascere, inuidia animalis mori se sentientis. Itaque morem esse, ut dormientibus caput amputetur. Bigis uehuntur, qui draconem quærunt, ac uiso spargere somnifica medicamenta, ita caput præcidere. Porrò hoc loco quorsum opus est omnia ea recensere, quæ uel somnum concilient, uel fugent? Etsi aliæ herbæ alijs gratiores, atq; alij alijs delectentur magis, uis tamen ferè in omnibus eadem est, si sit ἀδιάφορος, ut neutris perniciem adferat, sed communem quendam naturæ habitum seu passionem pariat: ut papauer eo ingenio est, ut somnum aduehat omnibus. Et poëtarum proprium est, præterita tanquam præsentia narrare. Herculi aurea μῆλα rapturo, sopiendus erat draco offula ex farre, melle & papauere, ad accersendū somnum. Hoc muneris tribuit huic sacerdoti Massylæ. Nam si Aeneas statim post excidium Iliacum, iuxta nostrum poëtam, Carthaginem ad Didonem tempestate fuit delatus, sacerdotem Massylam anum admodum fuisse oportet, quæ Herculis temporibus sopierit custodem. Nondum enim seculū præterierat, quod ille cum Argonautis profectus, unà cum Troia Priamum cepisset. Quamuis non ignorem, hortos Hesperidum à tribus nymphis Atlantis filiabus custodiri solitos, in fabulis tradi. Quin & illud obseruandum à Latinæ linguæ classicis authoribus dici, spargere mel, papauer, uenenum, medicamenta, & similia, pro miscere, porrigere, & præbere. Cicero: Et spargere uenena didicerunt, Plin. Ac uiso (dracone) spargere somnifica medicamenta. Proinde mel ad saporem, papauer ad soporem accommodandum est. Duo papaueris genera constituunt, satiui & sponte nascentis. Satiui albi calyx teritur, ac bibitur somni caussa. Et succus eius copiosior haustus, ui mortifera est. Rursus satiui tria genera produnt: Candidum, cuius semen tostum, in secunda mensa cum melle apud antiquos edebatur. Sparsit itaq; draconi, ex ueterum consuetudine, mel & semen candidi papaueris. Hoc & panis rustici crustæ inspargitur, inhærens ouo affuso. Alterum genus nigrum: tertium rhœam uocant Græci, Latini erraticum. Hæc se.] Post descriptionem personæ ab officio, depingit eam ab artibus magicis, quarum uehementer docta est: amplificans simul earum potentiam, qua prodigiosa operetur, cum uelit. Hæc se carminibus.] Verbis Mercurium præesse uolunt, carminibus Phœbum: Mercurium & Phœbum incantationibus. Plinius author est, Magicas uanitates in tantum eiectas, ut cunctis herbis fidem abrogare possint. Aethiopide herba, stagna siccari coniectu tantū: tactu clausa omnia aperiri. Achemenide in hostium aciem coniecta, agmina seriò trepidare, & terga uertere. Ferunt Latacem legatis dari solitam à rege Persarū, ut quocunq; uenissent, omnium rerum copia abundarent. Contra magicas artes præsens remedium habent, moly Homericum, mithridation, scordotis, & centaurion. Est profectò fraudulentissima omniū artium, è medicinis nata, orta in Perside à Zoroastre, celebrata à uiris eruditis. Soluere.] liberare amore mortales iactitat. Promittit dixit, quod Græcis est εὔχεται, gloriatur, iactitat. Iam duras curas, amores uocat. Cæterùm de ligationibus & solutionibus rerum, multa disputantur apud Hen. Cor. Agrippam lib. de occulta Philosoph. Sistere.] ligatio elementi. Vertere.] ut omisso naturali cursu ac motu, in diuersum retrò agantur. Nocturnos.] nam noctu, suorum sacrorū mysteria peragunt ueneficæ. nox enim perinde Diti ob perpetuas inferorum tenebras consecrata est, ut lux superis. Et in his quidem sacris trecenti impuri spiritus implorabantur, & triformis Diana, quæ eadem est quæ Luna & Proserpina. Manes.] cacodæmones inuocat, & animas excit. Mugire.] Remota metaphora, à tauris ad brutam tellurem. Videbis.] Enallage personæ. De mortuorū inferorumq; B magia copiosè extat necyomantia explicata apud Homerum Iliad. 11. Recensent autem potissimū magiæ species, præter umbrarum inferorumq; colloquia, quorum hoc loco fit mentio, etiam ex aqua, ex sphæris, ex aëre & stellis, & lucernis, & peluibus, securibusq;. Ornos.] Solutio naturæ: species pro genere. Testor.] Contestatio ad insinuandam necessitatē operandi sacris magicis. Artes.] ad artes, defectio: pro, me restitantem ac inuitam ad artes magicas parari atq; expediri. Itaq;, si queat uenefica aquæ cursum inhibere, & siderum meatum à naturali motu retrò agere, manes animasq; ab inferis reuocare, atq; celsas arbores montibus detrahere: haud dubiè, à fuga mihi reducet restituetq; Aeneam. Accingier.] pro accingi, paragoge: item metaphora, pro parari. Epilogus constat breui enumeratione mandatorum, ut semotis arbitris secretò rogum per speciem sacrificij struat. quo præter expectationem, in rerum omniū securitate, mortem sibi accerseret. Secreta, secretam pyram. Sub auras.] in altum. Viri.] Aeneæ. Impius.] Aeneas: antonomasia. Ad conciliandos amores, & ligationes, solutionesq;, præcipuum momentum habebat pignora ac relicta monumenta igne, aut alia quauis ratione corrumpere. In Bucol. uenefica uiri pignora in terram defodit: C

Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui, quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.

Et Dido fingens se à Massyla uenefica edoctam, qua ratione Troianus dux sit retinendus, iubet apud se relicta ipsius monumenta in rogum congeri, & aboleri: hoc est, incendio absumi. Exuuiasq; omnes lectumq;.] Enumeratio earum rerum quas habuisset charas, quas in pyram coniectas concremare statuit. Arma, exuuias, lectum genialem, denique omnia ea monumenta quæ discedens Aeneas Didoni dono reliquerat. Verùm munera ab hoste relicta, non sunt pro muneribus ducenda, propterea quòd perniciem adferant. Aiax apud Sophoclem queritur, ensem sibi ab Hectore datum, exitium apportasse.

ἐγὼ γὰρ ἐξ οὗ χειρὶ τοῦτ' ἐδεξάμην
παρ' Ἕκτορος δώρημα δυσμενεστάτου,

A οὔπω τι κεδνὸν ἔσχον Ἀργείων πάρα.
ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία,
ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κοὐκ ὀνήσιμα. Id est,
Etenim ex quo ego manu accepi hoc
Ab Hectore infestissimo hoste donum,
Interea nihil quicquam praeclari ab Argiuis tuli.
At uetus est mortalium paroemia:
Hostium munera, neq; sunt munera, neq; utilia.

Et in Tragœdia Euripidis, Medeæ munus Glaucæ nouæ nuptæ pestem attulit: & Herculi uestis, Nesii sanguine tincta. Exuuias.] *Exuuias uocant non solum hominum, uerumetiam brutorum animalium detracta spolia: ut exuuiæ serpentum, anguillarum, boumq; coria, & similium. ab exuendo. ut contrà induuiæ, ab induendo. Itaque pro relictis ceu ab hoste uestibus usurpauit. Nam & munera paulò pòst appellabuntur omnia penes Didonem relicta, at non in eum usum.* Iugalem.] *Lectum coniugalem honestiori titulo nuncupat, in quo coniugij iura persoluissent. Atq; ob id addit, in eo se perijsse amore, cum pudorem prostituisset. Nox inuerecunda est, & lectus, in quo pudor extinguitur.* Abolere.] *igne corrumpere, atque ita tum demum futurum est, ut illius amoribus uel explicer, (id quod mihi est optatius) uel ij mihi restituatur.* Monumenta.] *quæ me illius admonent.* Iubet.] *Ab authoritate ueneficæ, sacerdotis Herculis, ut consilium propositum minus habeat suspicionis, plus uerisimilitudinis.* *Summa mandatorum ita exposita, horrore imminentis mortis expalluit. Pallor, metus præcipuè atque iræ argumentum est, ut & conscientiæ criminis alicui obnoxiæ.* Ora.] *os, uultum: synecdoche.* Non tamen.] *Anna quiduis potius, quàm sororem mortem meditari, aut grauiorem ægritudinē ex abitu Aeneæ. quàm ex morte Sichæi concipere suspicatur.* Prætexere.] *abscondere, celare, sacris magicis mortem destinatam.* Morte.] *ex morte Sichæi.* Parat.] *Defectio, exequi mandata sororis: simul exponit, quæ mandata executa sit.* *Extruxit primum ingentem rogum, quem Græci pyram uocant, licet pyræ significatio latius pateat. ornauit proxima quæq; sertis, & cupresso. in rogum congessit relictas uestes & ensem, Hæc, ut mandata erant, sedulò exequuta est.*

B

ARGVMENTVM.

Ornatur à Didone Pyra sertis, tædis, ac frondibus, superponitur illi effigies Aeneæ, eiusq;, quas reliquerat, exuuiæ. Sacerdos maga ad sacrificium se accingit, & ad aras accedens passis crinibus, inferos magna uoce inuocat Deos: parantur reliqua, quæ ad huiusmodi magicum sacrificium facere uidebantur, aqua, licet simulata, Auerni fluminis: herbæ ad lunam ahenis falcibus messæ, & caruncula de fronte pulli equini recenti partu editi reuulsa: ipsa uerò Dido, altero pede soluto, deos, atq; sydera se morituram testatur.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atq; ilice secta,
Intenditq; locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exuuias, ensemq; relictum,
Effigiemq; thoro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumq;, chaosq;.
Tergeminamq; Hecaten, tria uirginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis auerni:
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, & nigri cum lacte ueneni.
Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus
Et matri præreptus amor.——
Ipsa mola manibusq; pijs altaria iuxta,
Vnum exuta pedem uinclis, in ueste recincta
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sidera: tum si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, iustumq; memorq; precatur.

NASC. Tedis, atque ilice secta.] ταυτολογία *est, hoc est facibus ex ilice confectis.* Intenditq; locum sertis.] *circumligat coronas ex floribus per locum, honoris sacrorum, & decoris gratia.* Et fronde coronat Funerea.] *præter serta frondes etiam cupressinas addiderat,*
C *quæ pyris mortuorum cremandorum adhibebātur. necis igitur suæ cōscia parat, quæ cum suo corpore cremari uolebat.* Effigiemq; toro locat.] *magnus hic sanè amoris affectus in regina fuisse innuitur: quæ uel in morte eius, quem deperibat, imagini coniungi uelit.* Et crines effusa sacerdos.] *nihil erat, ut aræ ponerentur, nisi etiam sacerdotis mentio fieret: magæ ueneficæq; mulieres, passis, incomptisq; capillis à poëtis describuntur, Horat. in Serm. Satyr. octaua primi libri,*
» *Vidi egomet nigra succinctam uadere palla*
» *Canidiam pedibus nudis, passoq; capillo. &c.*
Et in Epodo de Canidia Ode 5.
» *Canidia breuibus implicata uiperis*
» *Crines, & incomptum caput*
» *Iubet sepulchris, & reliqua.*
Tercentum tonat ore Deos.] *Vox tercentum ad uerbū tonat, non ad Deos referri uidetur, ut sit sensus, Deos persæpe inferos magna inuocatos uoce: neque hoc ad centum Proserpinæ, seu Hecates numina (ut Seruius, alijq; interpretes ariolātur) referendum puto. nam prius cōmuniter Deos poëta complectitur, cum ait: tonat Deos, deinde separatim eos recenset, dum sequitur.* Herebumque, chaosq;.] *quos in numerum Deorum antiqui retulerunt. Postremò Hecatem nominat, cum subdit.* Tergeminamq; Hecaten.] *cuius trinam potestatem designare uidetur: nam Luna est in cælo, Diana in terra, Proserpina apud inferos: quamobrem cælestem, terrestrem, infernamq; potestatem habet. non negauerim centum fuisse apud ueteres numina Hecates, ut interpres exposuit, nam centum uictimis placabatur: quod sacrificij genus ἑκατόμβη: sed hoc in loco nihil esse uideo, ni fallor, quod ad centum eius numina referri possit. etsi nonnulli uiri doctissimi id asseueranter affirmant: quorum opinionem tamen si sequi uelimus, uox illa tercentum ita ad Deos, sicuti ad uerbum tonat referenda est. ut dicat Hecatem à sacerdote ter inuocatam, quam per centum Deos designare uidetur, occultè ad amplissimam eius potestatem, & nominis ratio-*

nem simul alludens. ternarius numerus in huiusmodi sacris proculdubio ex more adhiberi solebat, uti ex Homero, Nasone, Tibullo colligi potest, qua de re & Porphyrius philosophus abundè disseruit. sequatur quisque, quod maximè probet. quod uerò sequitur. Tria uirginis ora Dianæ.] uel ἐξιφίγνωσις est trinæ potestatis Hecates, uel reuera ad opinionem ueterem alludit, qui eam triformem fecerunt. Ouid. Fast. 1.

» Ora uides Hecates in tres uergentia partes.

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.] cum aqua Auerni, qui Campaniæ lacus est prope Baias, & unde olim ad inferos aditus patere dicebatur, in magicis sacris exhiberetur, nec haberi posset, simulabatur, aliaq; sub eius nomine accepta pro uera probari solebat. Horatius in Epodo Ode 5.

» At expedita Sagana per totam domum
» Spargens Auernales aquas
» Horret capillis. & reliqua.

Falcibus & messæ ad lunam.] modus hic designatur, & tempus: modus est, quòd inciduntur, nec quolibet instrumento, sed falcibus, nec ex omni materia, sed ex ære, quod olim ad rem diuinam, auctore Macrobio, adhiberi solebat. locus est ex Sophoclis tragœdia, quæ inscribitur ῥιζοτόμοι, in radicum incisores, in ea describit Medeam herbas maleficas ahaneis falcibus secantem. hæc tragœdia, sicut & aliæ Sophoclis nonnullæ desiderantur à nobis: sed ipsius auctoris carmina retulit Macrob. Satyr. 5. tempus est, quod ad lunæ obseruationem. ita quoque Horat. in Serm. Sat. octaua primi libri.

» Has nullo perdere possum,
» Nec prohibere modo, simul ac uaga luna decorum
» Protulit os, quin ossa legant, herbasq; nocentes.

Pubentes herbæ.] μετὰ φορᾶς herbas adultas, mitioresq; pubentes appellauit, sumpta à puberibus iuuenibus tralatione: qua quidem iterum in 3. Georg. usus est.

» Pubentesq; secant herbas.

Nigri cum lacte ueneni.] sunt, qui putant, succum nigrum intelligi, qui ex illis herbis exprimitur: alij periphrasin syluestri papaueris agnoscunt: ego uerò uenenosas herbas simpliciter intelligo. ita quoq; Horat. in Epodo Ode proximè adducta,

» Herbasq; quas & Colchos, atq; Iberia
» Mittit uenenorum ferax.

Nam uenenosæ herbæ lac, succumq; uenenosum quis negat habere? Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus.] Hippomanes intelligit, sic appellat Plinius non solum uirus, quod ab inguine equarum stillat, uerumetiã carunculam illam, quæ in fronte est pulli equini recenti partu editi, caricæ magnitudine, colore nigra, quam statim mater deuorat edito partu. hinc ingens amor in partum. quamobrem ueneficium amoris Plinio dicitur. quod si forte ab aliquo præripiatur, partum ad ubera mater nõ admittit. Ouidius autem de Arte amandi lib. 11. negat huiusmodi carunculam amori conferre, cum ait:

» Fallitur Aemonias si quis decurrit ad artes
» Datq; quòd à teneri fronte reuellit equi.

Ipsa mola.] redit ad Didonem: cuius acta in magico sacrificio scitè admodum describit. quid sit mola salsa docent interpretes. Vnam exuta pedem.] de more sacrificantium, nam in sacrificijs nihil ligatum esse oportebat. Plutarch in quæst. Probl. ni fallor, quinto huius rei caussam asignat. In ueste recincta.] id est soluta. altero pede uinculis exuto, & ueste discincta Deos precatur. A

Et conscia fati —— Sydera.] Planetas quidem, in quibus ratio fati continetur, intelligit: sed alludit ad opinionem Chrysippi de necessitate fati: quasi Dido non sponte sibi mortem illatura sit, sed fato trahatur. Tum, si quod non æquo fœdere amantes.] non amorem, quo dissolui uolebat, sed quod, si quod est, amori contrarium numen, quod ἀντέρωτα uocant, ut sit ultor, ac uindex crudelitatis Aeneæ, inuocat: quod apertè demonstrat, cũ ait: Iustumq; memorq; precatur. Cicero in 3. de nat. Deor. Anterota ex Venere, & Marte natum literis tradidit. Athenis, ut scribit Pausanias, ara fuit Anterotos: quam inquilinis dicatam ferebant: caussam ipse asignat. in Heleorum gymnasio ea parte, quæ dicebatur μαλθώ, Amoris, & Anterotos statuæ fuerunt, Ἔρως, id est Amor, palmaceum tenebat ramum, quem auferre Anteros conabatur. Athenienses igitur, & Heleij Anterota, ut numen coluerunt. »

Penetrali] Adiectiuè usus est, pro in penitiori ædium LAMB.
parte, quam ipsa paulò antè tectum interius dixit. Deinde Hort.
ordine ceremonias sacrorum, quæ inferis umbris factura sit, exponit. Tæda.] Primum describit rogum à materia & lignorum generibus, è quibus factus fuit: ex tædis B
atq; ilicibus. Recensetur tæda inter arbores resinam exudantes. quæ natura montes amant: ut sunt cedrus, larix, & aliæ ex quibus resina gignitur. Sed tæda succo abundantior est, quàm reliquæ: parcior tamen, liquidiorq;. quàm picea. quare priscis, flammis ac sacrorum luminibus adhibebatur. Mares eam duntaxat ferebant. Ilice secta.] Ilex grandifera arbor est cuius glans tamen breuior est, et gracilior, quam Homerus ἄκυλον uocat lib. Odys. 2. quo nomine eam à glande distinxit. Huius duo faciunt genera. Quæ in Italia sunt, haud multum ab oleis folio discrepant. Huius folia negant decidere. Hanc adhibet magicis sacris, quòd præsentem ueneficij uim habere credatur, uel Homero teste. Enarrat enim poëta lib. Odyst. 11. Circen Vlyssis socijs, quos in porcos & sues transformarat, in cibum glandem iliceam iniecisse, & fructum cornus. Verba poëtæ sunt,

—— τοῖσι δὲ Κίρκη »
πὰρ ῥ᾽ ἄκυλον βάλανόν τ᾽ ἔβαλε, καρπόν τε κρανείης »
ἔδμεναι. —— »

Secta.] Nam fissa optimè ignem concipiunt, cum teretia C
difficulter: siue quod ilex facile secatur, & arefacta suapte natura dissiliat. Intenditq;.] Hypallage, pro intendit serta per locum: id est, uestit ornatq; omnem eum locum sertis & frondibus, id genus sacris conuenientibus. Funerea.] Hoc est frondibus cyparissinis. De cupresso lib. 3. disseruimus. Ea arbor Romæ præcipuè ante ædes nobilium funestas erigi consueuit:

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Dido testans se morituram, cupressum sacris admouisse, à poëta consuetudine Romana fingitur. Est & eo nomine tristis, quòd picem fundat, liquorem atrum, inferis gratum: ipsa sacris magicis consueta etiam applicari, quòd Diti consecrata esset. quamobrem (ut dixi) ante domos defunctorum, maximè nobilium, statuebatur. Cætera quæ ad eius arboris uel ingenium, uel dignitatem pertinent, aliàs retulimus. Exuuias.] monumenta Aeneæ, quibus corruptis, fingit se amore uel solutum, uel illum sibi reconciliatum iri. Sperat, furorem unà cum effigie se extincturam. Ignara.] cum sacra simulata sint reuera, & quiduis potius regina quàm Aeneam restitui posse speret.

Stant

A Stant arx.] ut in funebri luctu fieri consueuit. Crines.] habens crines sparsos uates uenefica, sacrorum præses. Tercentum.] trecenta diuersorum deorum nomina, non unius Hecates. Nam sacri id genus antistes, præter alias execrandas ceremonias & species, omnia tria accersebat: caput triplici facie cælatum nouies circumferebatur. Horrenda dæmonum & angelorum uocabula proximis locis inscribebantur. Primum Hecaten illi, at nostri adorandam Triadem inuocabant: & angelorum quàm plurimos, suo quosque choro: deinde sexcenta cacodæmonum nomina horribili uoce detonabant. Metamorph. 7. de Medea:

Ter se conuertit, ter sumptis flumine crinem
Irrorauit aquis, ternis & hiatibus ora
Soluit, & in dura summisso poplite terra.

Erebum.] inferos, & quantum impurorum spirituum inferi habent. ἔρεβος, τὸ σκότος, tenebræ, & ἐρεβεννὸς, tenebrosus, καὶ ἐρεβινὸς idem. Hesiodus ἐν τῇ θεογονίᾳ, ex Chao Erebum prognatum docet, ἐκ χάεος δ' ἔρεβός τε μέλαινά τε νὺξ ἐξεγένοντο. Proinde Erebus & Nox Chaos liberi sunt. Chaos.] Sic appellabant confusam quandam ab initio unitatem hiantem, & in profundum

B patentem: παρὰ τὸ χαίνω, siue χάσκω, hio: χάσμα, hiatus. Chaus descriptio est apud Ouid. lib. Metam. 1.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia cœlum,
Vnus erat toto naturæ uultus in orbe,
Quem dixêre Chaos, rudis indigestaque moles,
Non bene iunctarum discordia semina rerum,
Nec quicquam nisi pondus iners. ——

Aristophanes, teste Suida, pro aëre usus est in Auibus:

διὰ τῆς πόλεως ἀλλοτρίας καὶ τοῦ χάους
τῶν μηρίων τὴν κνῖσαν οὐ διαφρήσετε. Id est,
Per ciuitatem alienam & Chaos
Coxarum nidorem non perferes.

Chao & Saturnalibus uetustior, de uehementer priscis. Ibycus, ποτᾶται δ' ἐν ἀλλοτρίῳ χάει, Volat in alieno Chao. Et rursus, ὁ δὲ φλυαρεῖ,

καὶ μάτην ἡμῶν λῆρον καταχεῖ, τοῦ χάους
ἀρχαιότερον καὶ κρονικὸν ἀπόζοντα. Id est,
Hic nugatur, & frustra nos nugis perfundit,
Chao & Saturnalibus antiquius redolentibus.

Aristophanes: χάος ἦν καὶ νὺξ, ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς. γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν.

C ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις, τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον νὺξ ἡ μελανόπτερος ὠόν. ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστ' ἔρως ὁ ποθεινὸς, στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις. οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιχθεὶς νύχιος κατὰ τάρταρον εὐρὺν, ἐνεόττευσε γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς. πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα. συμμιγνυμένων ἑτέρων ἑτέροις, ἐγένετο οὐρανός τε καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον. Id est: Chaos erat & Nox, Erebusque ater primùm, & Tartarus uastus. Porrò nec terra, nec aër, nec cœlum adhuc erat. Nox statim tenebrosa omnium primum ouum subuentaneum in uasto Erebi gremio parit: ex quo Amor uolutis horis, ille desiderabilis prodijt, humero aureis alis splendicans, rapidis uorticibus adsimilis. Porrò hic Chao per Noctẽ mixtus apud spaciosum Tartarum, nostrum genus procreauit, primumque in lucem edidit: nam antè immortalium genus non fuit, quàm Amor commiscuisset omnia. Mox alijs alijs commixtis, factum est cœlum, oceanus, & terra; & cũ his incorruptibile beatorum diuorum genus. Hæc Aristoph. χαὸν, εὐγενὲς, ἢ τὸ ἀρχαῖον. Tergeminamque.] Hanc tergeminam fingunt, siue quòd Proserpina, Luna & Diana, eadem sint cum Hecate: siue quòd triplex lunæ sit uicissitudo, cùm surgit in cornua, cùm diuidua est, & cùm orbe pleno lucet. Hinc triformis à poëtis ubique fingitur. Sunt, qui eam triformem uel ob id faciunt, quòd trium capitum sit. Ouid. 7. Metamorph. Tuque triceps Hecate. ita ut dextrum caput equinum, sinistrum caninum, medium hominis agrestis referat. Tartari hanc filiam credunt. Hinc ab Orph. ταρταρόπαις dicitur. Alij Iunonem, Dianam & Proserpinam, unum numen esse contendunt. Hanc in triuijs uenerabantur olim, Pheræam, ex Ioue prognatam, expositam in triuijs, inuentam eductamque à pastoribus. Sub nouilunium ditiores uespere cœnam mittitabant Hecatæ (ut dicebatur) in triuijs: nocte pauperes aderant, clausis portis, qui eam famelicè diripiebant: postridiè persuadentes uulgo, Hecaten, id quod appositum esset, deuorasse. Vnde quoties significare uolumus quid per tumultum direptum, Hecates cœnam appellare licebit. Eandem & præparcam ac sordidam ueteres appellabant, quòd apud inferos umbræ tenui ac uilissimo cibo uictitare dicantur, ut malua & porro: ipsa uerò Hecate, mænides & triglidas, contemptos apud nos pisces, ut sibi sacros in delicijs habebat. Apud Athenienses locus fuit Trigla, ubi Hecates Triglantinæ simulachrum uisebatur. Rursum triglam Hecatæ consecratam alij uolunt, propter ipsius nominis rationem. Enarrator Lycophronis aliam adducit rationem, nõ paulò uerisimiliorem, quamobrem in triuijs apud ueteres diuinis honoribus culta fuerit. ἑκάτη ἡ φεραία φεραίας τῆς αἰόλου θυγατρὸς, ἐκ τοῦ διὸς τεχθεῖσα, ἐν τριόδοις ἐρρίφη. βουκόλοι δὲ φέρητος φεραίας εὑρόντες αὐτὴν, ἀνέθρεψαν. ὅθεν ἐν ταῖς τριόδοις αὐτῇ τὰς θυσίας ἐποίουν. φεραίαν δὲ, τὴν ἐν φεραῖς τιμωμένην. φέρης γάρ τις ἔκτισε πόλιν φέρας, ἥτις νῦν σαῖρα καλεῖται. καὶ καλλίμαχος περὶ τῆς ἀρτέμιδός φησιν, ἄρτεμι μουνυχίη λιμενοσκόπε, χαῖρε φεραία. ἡ αὐτὴ δέ ἐστιν ἄρτεμις, καὶ ἡ ἑκάτη. Alia quædam, inquit, Hecate ex Pheræa Aeoli filia & Ioue prognata, in triuijs exposita fuit. Pastores autem Pheretis Pheræ, inuentam puellam studiosè educarunt. Quare ei in triuijs postea sacrificarunt. Pheræam Hecaten Lycophron appellat, quippe quæ Pheris colebatur. nam Pheres quidam urbem Pheras condidit, quæ nunc Særa nuncupatur. Callimachus de Diana loquens Diana Monychia, portus exploratrix, salue Pheræa. Est autem Diana & Hecate eadem. Idem de altera ad hunc modum scribit: Hesiodus Hecaten Persæ & Asteriæ filiam fuisse author est, non autem Persei. Neque uerò Persæ alicuius recentioris, sed ueteris, qui ex Eurybia & Crio ortus fuit. Hæc item & Brimo dicta est, quòd Mercurio in uenatione uim offerre uolenti minata esset. Et Persephone Brimo appellatur. Videtur Hecate cum Persephone eadem esse. Triformis, triceps. Sic enim à Lycophrone nuncupatur, βριμὼ τρίμορφος: propterea, quòd participet cum cœlo, terra & inferis. Suidas admonet, ex hac licere discere, ditescere'ne, an famescere sit melius. Vult enim hæc, sibi cœnam singulis mensibus à diuitibus mitti & eam à tenuibus diripi, priusquam deponatur. Ferunt quidam Dianam, alij Lunam in uisis ac monstris magnis apparere execratis. Ipsa autem monstra, homines sunt capitibus draconum terribiles & monstrosæ magnitudinis, ut ipsa dea intuentes perterrefaciat. Hecates in-

*ſula circa Delum eſt, quæ à nonnullis etiam Pſammite di-
citur, quòd placentis ea dea ibi colatur.* ψάμμιτον *enim
placentæ ſpecies eſt. Hecateum, Hecates ſimulachrum: &
templum illi à Medea in Paphlagonia quoque dedicatum
fuiſſe, teſtatur Apollonij interpres lib. 4. Argonaut. Vnde
parœmia, Theagenis Hecateũ: quod quocunq; iret, id au-
dire uideretur. Seruius Hecaten dictam putat ab* ἑκατόν,
*centum, quaſi centum habens poteſtates. Sunt qui eam ita
nuncupatam credunt,* διὰ τὸ ἑκὰς προσεῖσθαι.

Tria uirginis.] *Qui apud inferos ſunt terniones prouer-
bium per riſum & iocum torquebatur in eos, qui res ab-
ſtruſas, nimis curioſa diligentia inueſtigarent. Diximus e-
nim, terniones apud inferos in honore eſſe, & Hecatæ con
ſecratos, & trigla piſce illi ſacrificari ſolere. Sed & in tri-
uijs omnibus, eiuſdem ſimulachrum erigi mos erat. Iam
uerò & Hecates aſſeclam Hecubam prodidit Lycophron
fuiſſe, idq; ob nullam aliam cauſſam, quàm, ut nugantur,
quòd Hecube canis aliquando fuiſſet, quia lapidibus ob-
ruta creditur. Addunt & illud, quòd atri canes Hecaten
ſectentur. Propter terniones myſterium itaque inferorum
principatum, & lunæ potentiam, Hecatæ numen præſens
in ſacris magicis implorabatur.* Ora.] *hoc eſt, ipſam
Dianam* τρίμορφον, ἢ τρικέφαλον. Latices.] *Sacri-
ficaturi ſuperis, totius corporis ablutione purgabantur.
Inferis aut mortuis uerò litaturis ſat erat, ſi leuiter aqua
conſpargerentur.*

——Ter ſocios pura circumtulit unda,

Spargens rore leui: ——

*cum in 6 Miſenum eſſent humaturi. Et paulò pòſt hoc
eodem libro,*

Dic corpus properet fluuiali ſpargere lympha.

In ſacris magicis etiam aqua fluuiali ſe conſpergunt.
Ouid. *——Ter ſumptis flumine crinem.*

Irrorauit aquis. ——

*Cæterùm de aquæ præſtantia ac dignitate, nihil opus eſt
hoc loco diſputare. Illud tantum ſat eſto dixiſſe, omnium
elementorum eam à Pindaro præſtantiſsimo appellari:
ſiue quòd uita humana quouis potius elemento quàm a-
qua caruerit (unde Romani aqua & igni quempiam in-
terdici dicebant, quòd rebus diuinis gratiſsima ſit) ſiue
quòd ea illuuies auferantur. Didone itaq; ſacris dijs infe-
ris operatura, quoniam aqua ex lacu Auerno (qui Pluto-
ni ſacer eſt, per quem etiam deſcenſus ad inferos eſſe cre-
debatur) obtineri non poterat, pro uera ſupponebatur fi-
cta, cuius aſperſione uteretur.* Fontis.] *lacus Auerni: de
quo ſuprà in tertio, & in ſexto plura dicemus.* Falcibus.]
*Herbæ, inquit Seru. pro lunæ ratione tolluntur, eodem
modo Vnde & peritè ahenis falcibus dixit: quia aliæ uel-
luntur, aliæ inciduntur. Et ad lunam, non ad noctem, ſed
ad lunæ obſeruationem. Hæc Seruius. Sed audiamus Ma
crobium hunc locum multo penſiculatius trutinantem.
Vnde Maroni, inquit, aneæ falces in mentem uenerunt?
Sophoclis, inquit. Tragœdia id de quo quærimus, etiam
titulo præfert. inſcribitur etiam* ῥιζοτόμοι, *in qua Medeam
deſcribit maleficas herbas ſecantem. ſed auerſam, ne ui no
xij odoris ipſa interficeretur. Et ſuccum quidem herba-
rum in cados æne[illegible]ndentem, ipſas autem herbas æ-
neis falcibus execantem. Sophoclis uerſus unà cum tra-
gœdia deſiderantur. Ex Sophocle ſine dubio Virgilius
protulit æneas falces. Omnino autem ad rem diuinam ple
raq; ænea adhiberi ſolita, multa indicio ſunt, & in his ma-
ximè ſacris, quibus delinire aliquos, aut deuouere, aut de-
niq; exigere morbos uolebant. Taceo illud Plaut. Mecum* A
*habet pagus, morbus æs. Et quod alibi Virgil. Curetum
ſonitus, crepitantiaq; æra. Sed Carminij curioſiſsimi & do
cti uerba ponam qui in libro de Italia 2. ait: Prius itaque
& Tuſcos æneo uomere uti, cum conderentur urbes, ſoli-
tos, in traiectiuijs eorum ſacris inuenio: & in Sabinis ex
ære cultros, quibus ſacerdotes tonderentur. Hactenus Ma
crobius. Theocriti enarrator itẽ in Pharmaceutria oſten-
dit, æs magnam uim in excantationibus & ſacris apud ue
teres habuiſſe: ac propterea in deliquio lunæ adhiberi ſo-
litum, quòd purius cæteris putaretur. Quare in purgatio-
nibus quoq; eo utebantur, ut in lib. de dijs Apollodorus tra
dit. Ouid. Metam. lib. 7. de Medea loquens:*

Partim ſuccidis curuamine falcis ahenæ.

*Atq; hinc conſtat, æris uim multis efficacem fuiſſe apud
ueteres.* Meſſæ.] *ſuccisæ ad lunam: id eſt, noctu ad lunam
lucentem, & plenam. Nam obſeruationum lunæ à magis
præcipua habebatur ratio, tum ob triplicem eius natu-
ram: tum quòd corpora humana in terra, cælo & mari,
ſimul & magicæ herbæ eius ui ſubiectæ ſint. Et herbarum
magicarum partim ſucculentæ ad lunam colliguntur æ-
neis gladiolis, partim ad eandem ſiccantur. Nyctigerum,* B
*quam & Chenomychum, quòd eam anſeres ad primum
conſpectum horreant, & nyctilopa uocant, quòd noctu
fulgeat: eruitur poſt æquinoctium radicitùs, & ſiccatur
ad lunam triginta diebus. Huius uſus eſſe traditur apud
reges & Perſarum Magos. Et heliochryſo floribus herba
auro ſimili Magi ſe coronant. Sed circa nullam herbam
magis inſaniunt, quàm uerbenacam.* Ad lunam.] *Tan-
tam uim lunæ ineſſe creditum eſt, ut ſuo acceſſu corpora
impleat, diſceſſu euacuet. Quare ea creſcente, augentur
conchylia, ſentiuntq; etiam ſpiritum, quibus nullus ineſt
ſanguis. Frondes item, pabula, & herbæ frutices eiuſdem
penetrantem uim ſentiunt. Contrà, nocturnum ſoluit hu-
morem, trahitq;, ac cuncta humifico ſpiritu laxat. In dul-
cibus aquis præcipuè alimentum eius eſt.* Pubentes.]
*pro pubeſcentes, teneræ adhuc per ætatem, propter ſuccu-
lentiam. tracta metaphora ab homine ad herbas, plenas
ſucci. Et apud Ouid. lib. 7. Metamorph. extat egregia am
plificatio locorum per congeriem, in quibus Medea her-
bas magicas colligit. Itaq; herbæ ſucculentæ ad lunæ lu-
men, & quidem noctu, falcibus æneis inciduntur. ſed ſilen-
tio ad uſus incantationum ſuarum. Magi herbas incide-* C
*bant ad obſeruationem lunarem, falce ænea madefacta
ueſpertilionum ſanguine. Per herbas pubentes, papauer
ſylueſtre præcipuè uidetur ſignificare, longum ac puſil-
lum quidem, ſed ad omnes effectus ualentius.* Nigri cum
lacte.] *In Ponto fluuius Aſtaces irrigat campos, in quibus
oues paſtæ nigro lacte gentes alunt. Conſtat autem id ge-
nus multa, quibus in ueneficijs utuntur, in Ponto na-
ſci ſolere,*

Has herbas atq; hæc Ponto mihi lecta uenena,

Ipſe dedit Mœris, naſcuntur plurima Ponto.

*Lacte ergo nigri ueneni, id eſt, lacte nigro ad ueneficio-
rum uſum nato. Etenim atra, nigra, & id genus epitheta,
pro infauſtis uſurpari, nemo planè eſt qui ignoret. Non
placet quod Seruius hoc loco* φλυαρεῖ: *nigri ueneni, pro
eo quod eſt, nigros reddentis mortales, ut ex effectu effi-
ciens intelligatur. nam id ferè de rebus incorporeis dici ſo
let: ut frigus pigrum, tarda ſenectus, uaga iuuentus, mors
pallida, & ſimilibus. Niſi fors herbæ reperiantur ſucci ni-
gri, quem lac nigri ueneni ingenioſus poëta uocat. At co-*
loſtra,

A lostra, licet prima à partu spongiosa densitas sit, ut Plinius quoque testatur, non tamen omnibus infantibus statim exitiabilis est. Sed id nigrum dici non potest, nisi figuratè ad uenenum epithetum referatur. Proinde cuilibet suum liberum iudicium, de lacte nigri ueneni, in medio relictum esto, praecipuè cum lac quaeri adhuc dicatur. quod perinde est, ac si dicat, obtineri aut non posse, aut certè nondum eam obtinuisse. Nascentis.] Quemadmodum magi ac ueneficae ad suas artes, colostram & lac succumque atrum seruabant: ita carunculam pulli equini fronti detractam, quam hippomanes Graeci uocant proptereà quòd ea deuorata, pulli amore equa insaniat. Plin. lib. 8. cap. 42. loquens de equarum libidine: Et sanè, inquit, equis amoris innasci ueneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricae magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu deuorat foeta, aut partum ad ubera non admittit, si quis praereptum habeat. Verg. lib. 3. Georg.

Hinc demum (Hippomanes uero quod nomine dicunt
Pastores) lentum distillat ab inguine uirus.

Hoc à ueneficis diligentioribus in usum ueneficiorum praeripi solet. Suidas: ἱππομανὲς, οὕτω λέγεται τὸ ἐπιπεφυ-
B κὸς ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ πώλου, ὅπερ εὐθέως ἡ μήτηρ ἐκτίθεται. ἔστι δὲ τοῦτο, τῷ μεγέθει ἐλαττὸν ἰσχάδος, μέλαν, πλατὺ, περιφερές. ἔστι δὲ εἰς πολλὰ χρήσιμον: Hippomanes sic dicitur hoc ipsum, quod in fronte pulli equini nascitur quodque mater illico deuorat. est autē hoc, ipsa magnitudine carica minus, nigrum, latum, rotundumque: estque ad multa usui. Nascentis.] Periphrasis pulli equini. Matri.] equae. Amorem matri praereptum, atque de fronte pulli reuulsum, pari periphrasi Hippomanes uocat: quo absumpto, foetus suos supra modum amat: alioqui ab uberibus repellit. Hinc illa: ἱππομανῆ, μεγάλως μαινόμενον ἢ την ἐπὶ ἵππους μαινόμενον, καὶ ἱππικόν. ὥ πρὸς τὸν λειμῶνα ἐκληπτέον. ὃ δὲ ἵππος, ἐπὶ τοῦ μεγάλου τάσσεται ὡς ἱπποσέλινον, καὶ ἱππογνώμων. ἢ ἀπὸ τοῦ λειμῶνος, τὸν ἄγαν καθάπτοντα καὶ ἐνυβρίζοντα τῇ χλόῃ διὰ τὸ πλῆθος. ἢ ὃ ἐνανθὺς, ἐφ' ᾧ οἱ ἵπποι μαίνονται. σοφοκλῆς, οὐ τὸ ἱππομανῆ λειμῶν' ἐπέβατε. A persona ueneficae, transit ad Didonem, & eius superstitionem, ac ceremonias. Ipsa mola.] Ostendimus alibi, hostias animales sacris admotas, imposita mola cedi solere. Mola ex hordeo & sale admisto conficiebatur. Haec
C uitis capitibus animalium hostiarum inspergebatur: atque hinc uox immolare deducta est, pro sacrificare. Eius consuetudinis duas caussas Homeri enarrator, ex Theophrasto lib. Iliad. 2. adducit: uel propagationis gratia, uel propter prisci uictus memoriam. Nam antequam mortales rationē molendi frumenti didicissent, hordeo integro, nondumque confracto uesci consueuere. Quare ὀλὰς eas fruges Homerus uocat, ἀπὸ τῶν ὅλων, hordeo. Et Latini, à molendo molam dixerunt: Iam & magicis sacris spargebatur mola. Idem Pharmaceut.

Sparge molam, & fragileis incende bitumine lauros.

Pijs.] religionis ergo. quippe aspersione aquae purgata sordibus credebatur. Vnum exuta.] pro exuta altero pede uinclis: quo significabatur, ipsam reginam uel amore liberatam, uel iam mox sagae beneficio, illo solutum iri. Quod autē alter ligatus maneret, Aeneam uicissim amoribus immergendum. In sacris enim id genus, ijs qui amorum curis expediri uolebat, nihil licebat esse ligatum. Contrà impediri cupientibus, nihil non ligabatur. Necte tribus nodis ternos Amarylli colores, &c. Recincta.] dissoluta. Testatur.] testet deos periurij ac perfidiae aduocat, uindices olim sceleris, & acceptae iniuriae. Sidera.] arbitros, & calamitatis suae praesentes spectatores. Verùm cum addit, conscia fati, tribuit astris & corporibus coelestibus fatalem quandam, si non uim, certè inclinationem rerum futurarum in corporibus humanis, secundū uniuscuiusque horoscopum. Sed multa sunt profectò, quae eius rei fidem fallere solent: praedestinatio diuina, prudentis hominis consilium & industria, & ad ultimum fallax iudiciū: id quod ipsi fatentur quoque, qui eruditissimè de Astrologia naturali scripserunt, quique in artificiali illa superstitiosiori laudem aliquam sunt consequuti. Quare non insenè dictum est illud, quòd ijs ipsis quoque semper in ore est, qui superstitiosam illam & naturalem tractant Astrologiam: Sapiens dominabitur astris. Quae fata, quae sidera perpulere Didonem ad uoluntariam mortem, quam ei in manu erat prohibere? Verùm ubi industria omnis, & consilia humana, quamuis callida ad euitandum periculum, fallunt: nemo profectò inficias ierit ibi fatum ineuitabile dominari. ut in Dario, Caesare, Cicerone, & alijs, quorum prudentia iacuit, cum necessitate fatali traherentur. Sidera conscia.] imò nescia earum rerum, quas tu aduersus tua fata moliris Si mens humana fati sui & sortis futurae sit nescia, ac Dido praesentem ob oculos mortem cernat, quam ipsa sibi decreuit, eccuius fati sidera conscia testatur? nisi quis, fatū pro morte uelit accipere: sed ne tum quidem corporibus coelestibus, quippe inanimatis, rerum praesentium inest cognitio. Numen.] Pathos à contestatione. Sensus autem est: Si quis deus est, qui amantes iniquo, quod uiolatur, foedere respiciat, eum in testem aduoco, me indigna pati: Et hunc quidem precor, ut memor esse uelit periurij, atque id iustè ulcisci.

ARGVMENTVM.

Χρονογραφίαν hanc, siue temporis descriptionem ad exaggerandum, amplificandumque Didus dolorem tantum adhibitam esse nemo, nisi caecus, non uidet: hoc enim designat poëta, Didonem ne tum quidem quiescere, somnumque oculis capere potuisse, cùm caetera animantia quietem agerent. nam mox sequitur:

At non infelix animi Phoenissa, nec unquàm Soluitur in somnos.

NASC. Nox erat.] huiusmodi temporū descriptiones, ut dici, aut nostris poëmatib. sic adhiberi solent, ut aut inde narrationis alicuius summatur initium. ut

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, syluaeque & saeua quierant
Aequora, cum medio uoluuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque uolucres,
Quaeque lacus latè liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae, sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.

in 2. Aeneid.
Vertitur interea coelum, & ruit Oceano nox.
Item in 4. Aeneid.
Postera Phoebea lustrabat lāpade terras,

» *Humentemq́ aurora polo dimouerat umbram.*
Vt poëmati ornamentum, & lectori delectionis aliquid afferant, ut hoc in loco, & apud Apollonium in 3. Argonaut. ut paulò pòst ostendam. Sed hoc genus rarò, illud uerò frequentius adhiberi solet. inquit igitur.

At non infœlix animi Phœnissa, nec unquam
Soluitur in somnos, oculisúe aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusq́ resurgens
Sæuit amor, magnoq́ irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secumq́ ita corde uolutat.

famam mihi aucupari uelim. imò profiteor me multa in his commentarijs dixisse, quæ alij tacuerint, & multa inuenisse, quæ alij ignorauerint. A

Nox erat.] *ἐμφατικῶς quasi dixerit, tempus dormiendi: uerum quia plures sunt noctis partes, nec omnes tamen somno dicatæ, illam potissimum attingit partem, quæ nulli negocio opportuna cùm omnium animantium, tum etiam arborum, & mariũ quietem requirit. hoc dimidiũ est noctis, quã intempestã, hoc est nulli negotio aptam appellant. nam mox ait:*

» *——cum medio uoluuntur sydera lapsu.*

Hanc eandem noctis descriptionem diuersis ferè uerbis hunc in modum protulit in 8. Aeneid.

» *Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,*
» *Alituum pecudumq́ genus sopor altus habebat.*

Et placidum carpebant fessa soporem— Corpora.] *tota hæc noctis descriptio ex tertio Argonaut. Apollonij proculdubio sumpta est: ubi de Medea non dissimili ferè dolore affecta uerba facit: quæ tota adscribenda est, quo, quid, quaq́ in re differant, facilius intelligi possit. ita enim habet:*

» *νὺξ μὲν ἔπειτ' ἐπὶ γαῖαν ἄγεν κνέφας. οἱ δ' ἐνὶ πόντῳ*
» *ναῦται εἰς ἑλίκην τε καὶ ἀστέρας ὠρίωνος*
» *ἔδρακον ἐκ νηῶν. ὕπνοιο δὲ καί τις ὁδίτης*
» *ἤδη καὶ πυλαωρὸς ἐέλδετο. καί τινα παίδων,*
» *μητέρα τεθνειότων ἀδινὸν περὶ κῶμ' ἐκάλυπτεν.*
» *οὐδὲ κυνῶν ὑλακὴ ἔτ' ἀνὰ πτόλιν. οὐ θρόος ἦεν*
» *ἠχήεις. σιγὴ δὲ μελαινομένην ἔχεν ὄρφνην.*
» *ἀλλὰ μάλ' οὐ μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος*
» *πολλὰ γὰρ αἰσονίδαο πόθῳ μελεδήματ' ἔγειρεν:*

& reliqua. Apollonius ait:

» *——ὕπνοιο δὲ καί τις ὁδίτης*
» *ἤδη καὶ πυλαωρὸς ἐέλδετο.*

Id est uiator, & ianitor somnium appetebant. Sed quanto rectius, uenustiusq́ poëta noster?

» *——& placidum carpebant fessa soporem?*

nam ille somnum desiderare, hic uerò somnum, addiditq́ epitheton placidum, carpere dixit. quod magis ad rem, magisq́ ad amplificationẽ facit. nam plus est omnia quacũq́ ratione fessa animantia dormire, solamq́ Didonem uigilare, quàm uigilantem dormire cupientibus comparare. huc accedit, quod non solus uiator propter longum itineris laborem, nec solus ianitor ob diuturnam uigiliam somnum appetunt, cumq́ iacuerint, profundè dormiunt: uerum etiam alij multi, quibus contigit diuersa ratione laborare. ideoq́ fessa corpora inquit. nam si corpora tantum dixisset, non fieret uerisimile: fieri enim poterat, ut aliqua etiam animantia uigilarent. Sed cum addidit fessa, minus commune, magisq́ quod probari posset, dixit. quod si obiceris sequens Apollonij carmen de matre dormiente, cui morte sublati fuerint liberi,

» *καὶ τινα παίδων—μητέρα τεθνειότων. &c.*

Præclarè quidem, atq́ optimè. sed hæc in re cõmunia recens fere maiorẽ mouendæ cõmiserationis uim habent. non me præterit interpretes, multos, aliosq́ uiros doctiss. super hoc loco ratiocinatos fuisse, sed quid ego, & quid illi dixerint, ut lim iudicetur: non enim is sum, qui ex alienis laboribus

Syluæq́, & sæua quierant—Aequora.] *hæc eò pertinent, ut designet poëta eminentiss. Didonẽ non modò tum non dormisse, cum omnia fessa animantia dormirent, sed ne aliquo quidem modo quieuisse, cum & syluæ, & mare ipsum quiesceret.* Cum medio uoluuntur sydera lapsu.] *mediam noctem designat: quam intempestam, & conticinium appellant. ideo subdit.* Cum tacet omnis ager.] *tacere propriè eorum est, quæ uocem habent, sed plerunque ad ea, quæ uoce carent, transferri uidemus. & oculos, & plectra. sicuti agros tacere dicimus.* Ouid. 2. *Amorum,*

» *Non oculi tacuere tui.* *& alibi,*
» *Plectra dolore tacent.*

Tacere dicuntur agri cum non excoluntur. quod præsertim media nocte contingit. non illud enim tempus operi faciundo, sed somno dari solet. & longè uenustius certè, quàm illud Apollonij est, B

» *——σιγὴ δὲ μελαινομένην ἔχεν ὄρφνην.* *Id est,*
» *Silentium obscuram habuit noctem.*

Pecudes, pictæq́ uolucres.] *Apollonius canum latratus, & strepitus, qui in urbibus fieri solet, hic uerò noster pecudum, uolucrũq́ mentionem facit: quorum duo potissimum genera ponit: quæ agros, & quæ lacus incolunt: in quibus omnes uolucrum species contineri uidentur. animaduertendum præterea est, quàm uenustè singula singulis epithetis, atq́ illis quidem appositissimis illustret, atq́ exornet. pictæ uolucres, lacus liquidos, rura aspera propter dumos. adde etiã quàm scitè, ac uenustè, quàmq́ mira uerborum uarietate facta sit somni repetitio. nam cum dixisset:*

» *——& placidum carpebant fessa soporem*
» *Corpora per terras.* *eandem rem sic egregiè uariauit.*
» *——Somno positæ sub nocte silenti*
» *Lenibant curas, & corda oblita laborum.*

At non infœlix animi Phœnissa.] *hoc est, cuius caussa adhibita est tot rerum comparatio, noctisq́ descriptio. & est Apollonij uersus, quẽ si cum hoc Virgiliano uersu comparaueris, ille nudus, omniq́ indumento carens, hic preciosiss. uestibus ornatus esse dixeris. sic enim ille ait:* C

» *Ἀλλὰ μάλ' οὐ μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος.*
» *Id est, At Medeam non suauis attigit somnus.*

Tu uerò attende quot, quibusue ornamentis, quantaq́ uarietate prodeat hic noster. qui & affectum commiserationis immiscet. At non infœlix animi Phœnissa, & eleganti dormitionis ταυτολογίᾳ cum uenustissima uerborum uarietate locum illustrat. dum subdit ——Nec unquàm —— Soluitur in somnos. Illudq́ etiam mirè addidit. Oculisúe, aut pectore noctem *——Accipit.* Ingeminant curæ.] *τὸ αἴτιον est. caussam tantæ uigiliæ Didonis assignat. & hic quoq́ Apollonij est uersus:*

» *πολλὰ γὰρ αἰσονίδαο πόθῳ μελεδήματ' ἔγειρεν.*
» *Id est, Multæ enim præ amore Iasonis curæ excitabant.*

Nam & ipse caussam affert, cur Medea oculis somnum capere non posset: quam quidem caussam eleganti comparatione amplificat sumpta ex tremulo aquæ ahenõ infusæ, quam iubar irradiat: qua usus est deinde poëta noster in 8. Aeneid.

Sicut

» *Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis*
» *Sole repercussum. & reliqua.*

A *Hic uerò non apponenda fuit furoris exaggerandi gratia comparatio, cum eius concitatissima querela apposita fuerit, ex qua facilè perspici posset, quàm uaria illi mens esset, quantoque doloris, atque iracundiæ æstu fluctuaret.* Magnoque irarum fluctuat æstu.] *tralatio à mari commoto quidem prius, sed quod nouo uentorum impetu uehementissimè concitetur.*

LAMB. Hort. Nox erat.] *Amplificatio ægritudinis Didonis, à temporis nocturni descriptione. Hæc non tam delectandi caussa inseritur, quàm ut dolorem reginæ amplificet. Etenim cum quantum animalium esset, quiesceret. sola Dido somnum oculis suis non uidit. Habet autem hæc Chronographia illustre exemplum partitionis generis in suas species.* Omnia quiescebant: terra, syluæ, æther, maria. *Iam cuncta animantia, quæ ijs continentur, pecudes, aues, pisces, feræ: at una regina eam noctem insomnem duxit.*

Nox erat.] *Hanc circumscribit, ab eius usu caussaque finali, quamobrem à diurnis curis inducatur. Vt dies laboribus est destinatus: ita nox diei succedens, quieti parata est,* B *& in eum usum occiduo sole inuecta. Mirè periphrasibus & metaphoris in hac Chronographia uenustus est.*

Carpebant.] *Periphrasis, pro quiescebant.* Fessa.] *diurnis curis.* Syluæque.] *Continentia pro contentis: quorum enumerationem per partitionem subtexit.* Medio.] *Stationem lunæ, medium noctis signat, cum cuncta altissimo somno immerguntur.* Tacet.] *Metaphora, ab animali ad non animal: pro, cum quiescunt cuncta animantia, quæ in agris stabulantur.* Lacus.] *pisces.* Rura] *feræ, quæ in syluis & dumetis sua habent lustra.* Nocte silenti.] *quieta: metaphora. appositissimum epithetum, quo profundam rerum omnium quietem indicat, cum sola regina horrendis curis distraheretur.* At non infœlix.] *Ex 3. Argon. Apollonij hic uersus descriptus ad uerbum est:*

ἀλλὰ μάλ' οὐ Μήδειαν ἐπὶ γλυκερὸς λάβεν ὕπνος.

Animi.] *pro animo: Discrucior animi.* Soluitur.] *dormit. quam orationem alijs atque alijs uerbis statim expolit, ut, Nec oculis, nec pectore noctem Accipit. simile illi Terentiano est:*

Somnum herclè hac nocte oculis non uidi meis.

Ingeminant.] *pro ingeminantur: enallage generis.* Resurgens.] *recrudescens amor memoria rerum præteritarum.* Fluctuat.] *agitatur: translatio ducta ab aquis ad animum. Apollonius,* ἐνθ' ἀλεγεινεταί μ' Αἰνείᾳ ἄχος. *Et in uoce Sæuit, translatio est, ab animato ad inanimatum.* Sic adeò.] *Proposito in uniuersum, cum animantia omne genus nocturno silentio quiescerent, Didonem per curarum æstus, & se recipientem amorem, nullam quietem oculis admisisse. cogitationes oratione pathetica adijcit. Intenditur hac ratione catastrophe, in qua ad postremum doloris intolerantia, ad destinatum exitum grassabitur. Sunt autem deinceps omnia, propter fugam Aeneæ, ad mortem reginæ præcipitantiora.*

Insistit.] *Exponit, quo significatu uerbo utatur, per synonymiam.*

ARGVMENTVM.

Dido furoris stimulis agitata huc, illuc animum uersat, & suæ cædis conscia, antequàm id agat, multa secum ipsa ratiocinando consilia proponit, quæ cum suis rationibus parum respondere putet, eadem refellit, ac iam tandem mori deliberat; postremò etiam sororem modicè accusat: cuius consilijs factum esse ait, ut nec fides Sichæo seruata fuerit, & ijs ipsa calamitatum molibus opprimatur.

En quid agam? rursus'ne procos irrisa priores
Experiar? Numidumque petam cõnubia supplex?
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrûm
Iussa sequar? quia næ auxilio iuuat antè leuatos,
Et bene apud memores ueteris stat gratia facti.
Quis me autem (fac uelle) sinet? ratibusque superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, necdum
Laomedonteæ sentis periuria gentis.
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouanteis?
An Tyrijs omnique manu stipata meorum
*Insequar? & quos Sidonia uix urbe reuelli, al. inferar.
Rursus agam pelago? & uentis dare uela iubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque auerte dolorẽ.
Tu lacrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque obijcis hosti.
Non licuit thalami expertem, sine crimine uitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas,
Non seruata fides cineri promissa Sichæo.

NASC. En quid agam?] *Oratio hæc tota pathetica est, ac uehementis deliberationis: quam κατ' ἐρώτημα, id est per ratiocinationem agit, & à dubitatione,* C *quam Græci ἀπορίαν uocãt, exorditur quæ uim maximæ commiserationis habet. Macrob. lib. 4. Sat. id πάθος appellat à dubitatione, aitque à Græcis ἀπορίαν nominari. Donatus in Terent.* διαλογισμὸν *hũc esse meminit perditæ mentis post multam frustra cogitationem. En non est uox indicantis, ut:*

» *En Priamus.*

Neque (etsi non absque indignatione dictum uidetur) indignantis ut illud Terent in Phorm.

» *En unquam cuiquam contumeliosius*
» *Audistis factam iniuriam, quàm hæc est mihi?*

Sed consilio penitus destitutæ, ac desperantis uitam. Rursus ne procos.] *à turpi. turpè enim est, reginã imprimis, se illis uelle subijcere, quos ipsa sæpe contẽpserat.* Nomadumque petã.] *amplificat à turpi seu ab indignitate personarum. nam singula penè uerba ἔμφασιν habẽt. petam mulier, & regina: indecorum est enim fœminam uirum petere, multo magis reginam. Sed quos petam? Nomadas, seu mauis Numidas, uagos, scilicet & barbaros, hoc cõsilium non approbat, ideo aliud aggreditur.* Toties.] *non semel, hoc enim tolerabile uideretur, sed sæpius, quod indignationem procorum uehementer auget.* Iliacas igitur classes.] *alterum est consilium, quod sibi proponit per subiectionem refellendum. ita Syrus ille Terentianus in Heaut.*

Quid agam? aut comminiscar?
Et paulò pòst, »

» Quid si hoc sic incipiam? nunc nihil est.
» Quid si sic: tantundem egero. & reliqua.

Victima iussa.] non displicet, ut per ταυτολογίαν hoc intelligendum sit, hoc est, ut idem sit cum superiore, & passiuè (ut ita dicam) capiatur iussa: hoc enim modo idem erit sequi iussa Troianis à Ioue data, atque classes Iliacas sequi. & est allusio ad illud, quod ante dictum fuerat,

» Nauiget, hæc summa est.

Quia ne auxilio.] proximæ propositionis est confutatio per εἰρωνείαν: qua Troiani etiam τῆς ἀχαριστίας arguuntur. quia ne, certe: & est uox ironiæ aptissima. Quis me autem (fac uelle) finet?] quos proximè ingratitudinis arguerat, nunc eorum quoque perfidiam carpit. & est sensus. si Troianos sequi uoluero, ipsi me (quæ in illis est superbia) non accipient. quod ab effectu comprobauit. id est ex uitio ingrati illorũ animi: quod si uoluerint, meque ipsam acceperint, illi tandem fidem prodituri sunt. quod coniectura confirmat per exemplum à perfido erga Deos Laomedonte deductum. Ratibusque superbis irrisam accipient.] ἀντίθεσιν est in sensu, irrisam, & superbis: nam quæ irridemus, etiam contemnimus, & contemptio humilium rerum in superbis maximè uiget. Nescis heu perdita.] Troianos perfidiæ damnat per sui ipsius correptionem cum signo doloris, quod ad misericordiam commouendam facit. quasi nesciat, aut non meminerit Troianos pendere à Laomedonte Troiano: qui per iusiurandum Neptunum, & Apollinem fefellit: qui Pergama illi condiderant. Hom. Iliad φ. ut enim liberos ex parentibus, & parentes ex auis, eorumque maioribus, ita ex regibus populos proscindere, & laudare solemus. Quid tum? sola fuga nautas.] aliud consilium sibi proponit refellendum. utrum sola, an cum omnibus suis comitari debeat Troianos. nondum enim in furorem, excandescentiamque exarserat. Sed & singulæ huius dictionis uoces ἔμφασιν habent. Sola.] quæ sum regina: cui soli ne incedere quidem honestè permittitur, tanto minus fugere. & cum quibus fugere? Sequitur. Nautas.] quasi dicat abiectos homines, peregrinos, & laborib. assuetos. Ouantes.] ἐπιφθόνως, id est inuidiosè ad uictoriam de se partam alludit infelix Dido, perinde ac si in triumphum sit deducenda.

Et quos Sidonia uix urbe reuelli.] confutat ab indecenti, & iniquo, per ἀντίθεσιν, occultam illam quidem, sed uenustam: hoc sensu, non decet, quos magno negocio è periculis eripui, eos à me rursus periculis obijci. unde laus emergit cum à pietate, tum magis ab animi magnitudine Didonis, talia enim magni animi homines facere solent. Quin morere, ut merita es.] conclusio deliberationis cum ipsius reginæ increpatione: atque hæc quidem conclusio ex necessaria rerum enumeratione fieri uidetur, hoc modo. Si procos à me toties contemptos rogare turpe est, solam Troianos sequi inhonestum, Tyrios meos rursus periculis subijcere iniquum, me autem ita illusam uiuere iniucundum, indecorumque, necessariò sequitur, ut mihi moriendum sit. Ut merita es.] quasi dixerit, hanc sibi necem precio mercata es. persona secunda utitur increpationi aptissima. Ferroque auerte dolorem.] παῖθο à modo. Tu lacrymis euicta meis.] κατ' ἀποστροφὴν sororem accusat in eamque omnem calamitatis suæ culpam reijcit quam tamen culpam ita uerbis extenuat, ut uenia dignam esse indicet. non enim dolo malo factum est, sed misericordia, & pietate, ut error magis, quam culpa haberi, & iudicari posse uideatur, attamen dolore uicta Dido orationis acrimonia utitur: quod planè indicat elegans illa, ac uenusta repetitio. Non licuit thalami expertem.] perstat in sui reprehensione, quod infaustè nuptias repetiuerit non seruata coniugi Sichæo fide cum lepida admodum similitudine à feris deducta. non licuit, inquit, degere uitam more feræ thalami expertem? quasi diceret, licuit, sed misera prius non animaduerti. hæc tamen reginæ uerba, Fab. Quinctiliano auctore, ἔμφασιν occultam habere uidentur. nam ita de matrimonio, nuptijsque queritur, ut eò illius affectus erumpere uideatur, absque matrimonio uiuere non hominum, sed ferarum uitam esse. quod uerò numero unitatis feræ dixit, ad singularem quandam feram procul dubio allusisse uidetur: quæ coniuge amisso, nulli iungitur amplius. attamen quod Plinius apud Seruium de Lyncis refert, nullibi apud Plinium me legisse memini. Tales nec tangere curas.] aut nouum est tangere curas, aut re uere figuratum pro tangi curis ὑπαλλαγῇ. curæ enim nos tangunt, non curas ipsi tangimus. Virg. Aen. 12. A

—— miseri te si qua parentis »
Tangere cura potest. Et Propert. lib. 2. »
Tot iam abiêre dies, cum me nec cura theatri, »
Nec tetigit campi. »

Liuius ab Vrbe 3. Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit. Cinera promissa Sichæo.] uel Sichæi legendum est, uti habent uetustissimi codices, uel Sichæo pro Sichæio. B

En quid ago.] Pathetica oratio, deliberatiui generis. Scopus deliberationis est, uelit'ne Troianos cum omnium ciuium manu insequi, an humilis imperio Aeneæ se submittere, an accelerare sibi mortem? Magno artificio affectus, nunc hoc proponentis ut honestum, aut utile, nunc idem reijcientis, & ironicῶs ut turpe eludentis. Exordium tractum est ab affectu, ab addubitatione, quid nunc rebus omnibus desperatis consilij captet. Verba sunt effundentis præ nimio dolore stomachum. post diu uersatas animo curas, quibus discrucietur. En, indignantis magis particula esse uidetur, quàm demonstrantis. Quare id quod indignum est, statim in deliberationem proponit, redeat'ne cum nominis sui ludibrio ad Numidarum reges, quos suum connubium expetentes, toties repulit. Quid turpius, quàm supplicem nunc eos ultrò accedere, cum à Troianis deseratur? Procos.] Iarbam, aut si qui alij fuerint, illustres uicinarum gentium proceres, à quibus toties expetita fuerat. Gradatim exaggerat indignitatem. Rursus: hoc est, uicissim ego ipsorum coniugium nunc solicitem, qui à me, prius expetita, repulsam tulere. Irrisa.] quòd ludibrio Troianis, uiolata pudicitia, habita nunc demum ultrò ad ipsos accedo. Imò supplex, quæ indigna res profectò est. Et sequitur, id quod maximum est, Quos ego, non semel, sed sæpius per legatos solicitata, à thori societate repulerim, utcunque fuit acceptum. Numidûm.] à personis, indignum. Ergo, ut turpe atque indignum, hoc consilium reijciendum est. Iliacas igitur classes.] Troianas: antonomasia. Transitio ad secundam deliberationis partem. Hanc ita consultandam proponit, ut cum stomacho interroget: & confirmet ironicè, à meritis gentis, quæ nulla in se comparent, aut certè gratia, pro beneficijs acceptis. Illud atrocius, iussa: hoc est, imperata facere, id quod seruile est. Næ auxilio iuuat.] profectò. Seruius existimat, quia'ne unam dictionem esse, pro reuera. Estque ironia, qua cõfirmat approbatque præcedentem interrogationem: cum LAMB. Hort. C

A cum quiduis potius fuerint, quàm memores acceptorum beneficiorum. Leuatos.] *Teucros auxilio à me esse adiutos, gratum est.* Et bene.] *Alia ironia, qua ingratitudinem Troianorum perstringit: Et gratum est, à me opibus & auxilio fuisse adiutos scilicet, &, si superis placet, magnam mihi habent gratiam pro acceptis beneficijs.* Apud memores.] *Troianos, apud quos posita sunt nostra beneficia. Et memores dixit, pro gratos. Sed & Facti, utroque referre licet: & ad gratia, & ad memores.* Quis me.] *Etsi ironicῶς de sequendo Troianos proposuit: & pari figura, à gratitudine caussam, cur eos comitari debeat, subiecit: concedit tamen, se uelle. Verùm ei concessioni occurrit, ab incertis Troianorum consilijs: à personarum insita superbia: & delectamento, quo excipienda sit. Esto, uelim cum Troianis nauigare: quis permittet?* Ratibusque.] *Interpretatio, quis me nauibus excipiet? Sunt rates propriè trabes inter se connexæ ac compactæ, quibus olim nauigabatur: pro nauibus, à poëtis usurpantur.* Superbis.] *Continens pro contento.* Irrisam.] *uel ludibrio ad istum modum habitam: uel cum risu omnium sequentem.* Nescis.] *Subiectione mouet affectus.* Lao-

B medonteæ.] *Homœoteleuton, ac antonomasia: pro, Troianæ. Sed emphaticè Laomedonteam nuncupat gentem Troianos, notans Aeneæ ac gentis uniuersæ perfidiam, ab uno Laomedonte, qui diuos mercede ad cingendam urbem muro conductos, lusisse fertur. De hoc licet alibi annotauimus historiam, ut quidam Græcorum eam digerunt, tamen adscribam, ut uarietate præsentis commentationis tædium leuetur.* ποσειδῶν καὶ ἀπόλλων, προστάξαντος διὸς λαομέδοντι θητεῦσαι ἐπὶ μισθῷ τεταγμένῳ, τὸ τεῖχος κατασκευάζουσι. λαομέδων δὲ παραβὰς τοὺς ὅρκους, καὶ τὰς συνθήκας, μὴ δοὺς τὸν μισθὸν, ἀπήλασεν αὐτούς. ἀγανακτήσας δὲ ποσειδῶν, ἐπιπέμπει τῇ χώρᾳ κῆτος, ὃ τούς τε παρατυγχάνοντας ἀνθρώπους, καὶ τοὺς γιγνομένους καρποὺς διέφθειρε. μαντευομένῳ δὲ τῷ λαομέδοντι, χρησμὸς ἐδόθη, ἡσιόνην τὴν θυγατέρα λαομέδοντος βορὰν ἐκδοῦναι, καὶ οὕτως ἀπαλλαγήσεσθαι τοῦ δεινοῦ. προθεὶς δὲ ἐκείνου τὴν θυγατέρα, μισθὸν ἐκήρυξε τῷ τὸ κῆτος ἀνελόντι, τοὺς ἀθανάτους ἵππους δώσειν, οὓς τρωῒ ζεὺς ἀντὶ γανυμήδους ἔδωκεν. ἡρακλῆς δὲ παραγενόμενος, ὑπέσχετο τὸν ἆθλον κατορθώσειν. καὶ ἀθηνᾶς αὐτῷ πρόβλημα ποιη-

C σάσης, τὸ καλούμενον ἀμφίχυτον τεῖχος εἰσδὺς, διὰ τοῦ στόματος εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ κήτους τοὺς λαγόνας διέφθειρεν. ὁ λαομέδων ὑπαλλάξας, θνητοὺς δίδωσιν ἵππους. μηθὼν δὲ ἡρακλῆς ἐστράτευσε, καὶ ἴλιον ἐπόρθησε, καὶ οὕτως ἔλαβε τοὺς ἵππους. ἡ ἱστορία παρὰ ἑλλανίκῳ. *Apollo & Neptunus, iubente Ioue & mercede conducti Laomedonti seruirent, urbem muro cingere adoriuntur. Porrò Laomedon, pactis ac iureiurando uiolato, neque præmio persoluto, eos repulit. Quare indignatus Neptunus, in eam regionem cetum immisit. Hic obuios quosque, & fructus præsentes corrupit, uastauitque. Consulenti inde sortes Laomedonti, oraculum huiusmodi redditum est, ut Hesionem filiam suam monstro marino deuorandam obijceret: ac tum futurum, ut ea peste liberaretur. Laomedon apposita filia, ceti interfectori pronunciari iussit per præconem, præmio equos illos immortales, quos Iupiter Troi pro Gannymede dedisset. Hercules postea cum hac faceret iter, præmium se re prosperè gesta ablaturum promisit. Indutus habitu, à Pallade Minerua illi parato, quem* ἀμφίχυτον τεῖχος *appellant, in uentrem ceti per os ac fauces se immisit, atque ilia piscis corrupit. Laomedon equis mutatis, suppositities ei tradidit. Hercules hac fraude comperta, exercitum ad urbem duxit, Iliumque uastauit. atque hunc ad modum promissos equos recuperauit. Historia proditur apud Hellanicum.* Quid tum.] *Rursum è duobus alterutrum proponit, qua ratione uelit fugientes sequi: supplex'ne, ut Medeæ exemplo, eos in Italiam usque comitetur: an hostili specie, cum armata ciuium suorum manu bello persequi. Sed & huius deliberationis alteram partem, ut difficilem, repudiat: alteram item, ut turpem.* Sola.] *id quod est se abijcientis è regio fastigio, ad ultimam sortem. Auget indignitatem rei, cum Troianos contemptim nautas uocet, & eos quidem uel propter discessum lætos, uel insolenter ob uictoriam de regina partam exultantes. Ouatio propriè est minor triumphus, qui de hoste haud admodum graui agitur. Ouantes uel uno equo, uel pedibus urbem ingrediebantur.* An Tyrijs.] *Carthaginensibus: antonomasia. An septa armata ciuium meorum manu, fugientes bello mari persequar? Verùm & hoc quoque à difficili reijcit, cum argumento à minori.* Sidonia.] *Tyria: Si uix eos Tyro ad exteras sedes quærendas abducere potuerim, quomodo ad persequendos Troianos mari inducam? Amplificatio à difficili: nam in primo retulit, uoluntarios omnes ad Didonem confluxisse, quibus aut odium, aut metus à tyranno erat. Quoniam autem quid factura sit addubitat, locus est ab addubitatione.* Quin morere.] *Concludit deliberationem, reiectis omnibus quæ in consultationem tracta fuerunt, certò sibi esse moriendum: ab exhortatione ad mortem.* Tu lacrymis.] *Cætera plena sunt affectuum, transfertque omnem totius rei culpam in sororem, quæ ei impulstrix fuit ad furtiuas nuptias. Verùm ita utitur translatione, ut eam tamen excuset, cum suis lacrymis Annam deuictam dicat, cur ei classicum ad nubendum cecinerit.* Hosti.] *Aeneæ me ludibrio habendam. Fingit se omnia ab eo passam, quæ ab hoste inferri possunt. Antiqui hostem etiam peregrinum uocabant: in qua significatione hoc loco, ac suprà, non inscitè forsan acceperimus.* Non licuit.] *Totus epilogus constat affectibus amplificantis. Expertem thalami, cœlibem uitam reliquam transigere, sine ulla infamia prostitutæ pudicitiæ.* More feræ.] *quæ masculo amisso, alium non admittit.* Curas.] *amores.* Cineri.] *mortuo: quamobrem iustas pœnas affirmat se marito Sichæo luere.*

ARGVMENTVM.

Dum uariè deliberat Dido, Aeneas iam rebus suis optimè compositis, somnum capit: ad quem iterum accedens Mercurius ea forma, ut agnosci posset, eum à somno excitat: & eum ingenti increpatione, ac periculorum illi imminentium ostensione, ut Carthagine celeriter decedat, admonet.

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi iam certus eundi
Carpebat somnos, rebus iam ritè paratis.

NASC. Rumpebat pectore questus.] *Cum ait rumpebat abstrusi, altèque repositi doloris animi abundantiã, magnitudinẽque designat.*

Carpebat

Huic se forma dei uultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusq́; ita uisa monere est:
Omnia Mercurio similis, uocemq́; coloremq́;,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis?
Demens, nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumq́; nefas in pectore uersat,
Certa mori, uarioq́; irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dũ præcipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus, sæuasq́; uidebis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eia age rumpe moras: uarium & mutabile semper
Fœmina. sic fatus, nocti se immiscuit atræ.

Carpebat somnos.] *Poëtica locutio, sicuti soporem carpere,*

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem

Corpora per terras.

Capere uerò somnum oratorum est. Cic. ad Attic. Si somnum capere possem, te tã longis epistolis non obtunderem. Rebus iam ritè paratis.] *ad excusationem Aeneæ, nequis eum imprudentiæ arguat, quod dux, & imperator dormiret: ueruntamen quia adhuc erat, quod uiro prudenti timendum esset, rectè eum proximè reprehendit Mercurius.* Forma Dei.] *non deus, sed forma dei: nam Dij oculis mortalibus cerni non possunt. unde illud ex 2. Aeneid.*

Aspice. namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus sibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.

Propterea sequitur. Vultu redeuntis eodem.] *quo primum illi iussu Iouis apparuerat. non enim ut facilius agnosci posset, uultum mutauerat, sed omnia cùm pulchritudinis, tum etiam suæ diuinitatis signa retinuerat. quamobrem γνωμικῶς subdit.* Omnia Mercurio similis.] *hæc ex illis comparationibus est, quas Græci εἰκόνας uocant, ob id quia naturarum, corporumq́; similitudinem demonstrant. hanc figuram oratoribus quoq; utilem esse Aristot. in 3. de arte rhet. indicium facit: sed rarò adhibendum putat, quia poëtica est.* Vocemq́;, coloremq́;.] *A communi collectione ad separatam signorum enumerationem transit. & uocem in primis ponit, qua nullum est hominis indicium maius. sed ἐμφατικῶς diuinam illius eloquentiam designat: nam orationis Deus est.*

Et membra decora iuuentæ.] *Membrorum dignitatem illam, quæ in pulchro iuuene existere solet. & fortasse alludit ad palæstram, cuius Mercurius inuentor fuit: in qua nudi iuuenes sese exercebant. Horat. 1. Carm.*

Mercuri facunde nepos Atlantis
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decorem
More palestræ.

Nate dea.] *Increpatoria oratio est: quæ tamen μετρίως, id est, moderatè fit. nam dignitatis nomine aucupandæ beneuolentiæ caussa Aeneam appellat, Nate dea, ut non irasci, sed illius rationibus consulere uelle uideatur. latet tamen cum emphasi honesta reprehensio. quasi dicat tu, qui diuinitatis es particeps. Ideoq́; etiam altiori prudentia animiq́; consilio esse deberes, in tanto rerum tuarum discrimine somnum capis? porrò animaduerti uaria Aeneæ pro uarijs rebus epitheta tribui. nam ubi animi fortitudo requiritur, magnanimi epitheto decoratur. sic eum in 5 Aeneid. Palin. nominat.*

Magnanime Aenea, non si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.

Hic uerò quia singulari prudentia, & consilio opus est, ἐμφατικῶς dea natum appellat. Sic Achates in primo, ubi eadem ferè animi uirtus requiritur.

Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit? A

Et in tertio Aeneidos Hector:

Heu fuge nate dea, teq́; his, ait, eripe flammis.

Quod absque ingenti sapientia, consilioq́ue penè incredibili fieri non poterat. item ubi pietatis aut religionis munere fungitur, modò pius, modò pater nuncupatur. Sic in primo Aeneidos:

Præcipuè pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit. *Et in 4. Aeneid.*
At pius Aeneas quanquam lenire dolentem
Solando cupit.

Et in 3. ubi religionis mentio fit. B

At pater Aeneas magnum cratera corona
Induit, impleuitq́; mero, Diuosq́; uocauit
Stans celsa in puppi.

Sunt & alia propè iam infinita loca, quæ tibi legenti ultro sub oculos uenient. Hoc sub casu.] *ἐμφατικῶς magno, & periculoso, propter ea sequitur.* Nec, quæ circumstent.] *increpatoria admonitio est ab utili, ideo dementem illum uocat, qui quæ sua magni intersunt, non uidet. locus uidetur ex Hom. sumptus Iliad. 2. ubi Deus somnij iussu Iouis Agamemnonem à somno excitat, cum ait:*

Εὕδεις Ἀτρέος υἱὲ δαΐφρονος ἱπποδάμοιο;
οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλε. *Id est,*

Dormis ne armipotens Atrei clarissimè fili?
Tota nocte uirum regem dormire pudendum est:
Cui populi, cuius commissa negocia curæ.

Huic affine est illud Paridis apud Eurip. in Rheso: qui Hectorem ijs uerbis dormientem excitat:

σὲ τὸν στρατηγόν, καὶ κασίγνητον λέγω
Ἕκτορ καθεύδεις; οὐκ ἐγερθῆναί σε χρή;
ἐχθρῶν τις ἡμῖν χρίμπτεται στρατεύματι:
ἢ κλῶπες ἄνδρες, ἢ κατάσκοποί τινες. *Id est,* C

Te ducem, & fratrem appello,
Hector dormis? non expergisci te conuenit?
Hostium quispiam nobis accedit exercitui
Aut fures aut exploratores quidam.

Nec Zephyros audis.] *ab occasione, temporisq́; opportunitate.* Illa dolos] *consilia Didonis exponit periculorum plena, quæ etiam probabiliora facit à desperatione uitæ illius: quæ cum mori omnino decreuerit, uerisimile est hanc tam insignem iniuriam quacunq; ratione esse ulturam: adde etiam iracundiæ æstus: quibus agitata frequenter tumescit, & scelus nefandum cogitat.*

Non fugis hinc præceps?] *quid agendum sit monet ab utili, & ab opportuno, item etiam à necessariò: quod per uocem hanc præceps, & præcipitare designari uidetur. quasi dixerit, non tantum opus esse fuga. uerumetiam præcipiti fuga, caussamq́; subnectit à signo.*

Iam mare turbari trabibus, sæuasq́; uidebis
Collucere faces.] *ob illud, quod proximè sequitur.*

Diripientq́;

A Diripientq; rates alij naualibus? ite.
» *Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.*

Si te his attigerit.] *fugiendi tempus præscribit: & ingenti celeritate opus esse planum facit.* Eia age rumpe moras.] *expositis periculis imminentibus, fugæq; necessitate, ad præcipitem fugam eum hortatur rumpe moras. Sic in nono Aeneid.*

» *Rumpe moras omnes, turbataq; arripe castra.*

Et rationem suggerit ex muliebri inconstantia deducta, inquiens. Varium, & mutabile semper—Fœmina.] *προκατάληψις occupat quod ab Aenea obijci posset, nihil esse, quod à regina periculum, aut incommodum timeat, propter mutuum inter ipsos amorem. sensus autem est non fidendum esse mulieri: quæ præter id, quod uento mutabilior est, ea quoq; malitia est animal, ut ne mortuæ quidem (ut est in prouerbio ueteri) fides haberi possit.*

LAMB. Tantos.] *Exclamatione poëta hunc locum absoluit.*

Hort. Aeneas.] *Transitio ad studia & res Troianorum, quo in statu illæ positæ fuerunt, cum Carthagine reginæ consilia in eo habitu uersarentur. Habet autem hic locus exemplum ducis supini in periculis: & doctrinam, non debere* B *bonum principem, cui suorum salus commissa sit, altum stertere totas noctes. Nam cum Dido furore quodam acta, nunc hoc nunc illud consilium amantium more inconstans agitaret, periculorum securus, quieti compositus inducitur, cum nusquam unquam præsentius quàm hic periclitetur. Præmittit poëta, prius quàm Mercurius inducatur, prosopographiam Aeneæ, à præsenti statu, studio, & curis. Mox alteram personæ descriptionem, à partibus corporis, & uocis similitudine, quibus per omnia is deus quicunque fuerit, Mercurium retulerit.* Carpebat.] *dormiebat: periphrasis. Omnibus naualibus tum instrumentis, tum armis, sartis tectis redditis.* Forma] *Quoniam in somno apparuisse dicit, proinde imago quædam numinis & simulachrum phantasticum animo somniantis obiectum est, quod per omnia nuperrimo Mercurio adsimile esse uidebatur. Nam aliud est corpus uiuum, quod sensibus corporis obijcitur cernendum: aliud quiddam est imago seu umbra rei, quam per insomnium mentis oculis nos cernere coràm existimamus.* Visa] *Innuit merum prorsus somnium fuisse, ac proinde uanam quandam imaginationem ac ludibrium esse potuisse.* C *Sed quia somnia interdum à deo proficisci certum est, ut aliàs memorauimus: ideo tanquam oraculum accepit.* Rursus.] *Quia paulò antè per illum Carthaginis muros intrantem Iouis mandatum acceperat, ut Africa relicta Italiam peteret.* Omnia.] *Descriptio personæ constat partitione: hoc est, deductione corporis totius in certas partes.* Omnia.] *poëticè, omnibus partibus corporis, uoce, colore, crinibus, & cæteris corporis partibus.* Flauos.] *Ita inducitur Mercurius, ob id quod sermo & eloquentia semper uernet, & elegans sit, ac grata omnibus mortalibus.* Colorem.] *Habet eloquentia & suos colores figurasq; quibus exornetur uenustetur'q;. Hypermetrum, item polysyndeton.* Nate dea.] *Exhortatoria ad fugam. Huius propositio est: Fugiendum tibi est, nisi uelis periclitari: Persuadet ab opportuno, facultate, & facilitate. Narrat fugæ causam, seu ætiologiam quandam propositionis. Inde disertè ad argumentum necessitatis redit. Hanc autem exaggerat ab imminentibus periculis. Concludit exhortatione ad fugam, à periculo ducta: à natura sexus hostis: hoc est, ab inconstantia & uarietate fœminarum.* Nate dea.] *Beneuolentia à persona Aeneæ, uice exordij.* Potes.] *Propositio, quæ perinde ualet ac si dicas: Non est profectò nunc tibi dormiendum: neque cernis, in quibus periculis medius uersaris? Inde opportunitatem ac facilitatem nauigandi pari orationis habitu subijcit. Respicit simul, notans in præsenti discrimine, ipsius supinitatem ad illud Homericum, quod in prouerbium abijt, Non decet principem solidam dormire noctem,*

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε: id est,
Non decet in solidam noctem dormire uirum, cui
Tot populi, cui sunt & tanta negotia curæ.

Quo admonentur principes, anxiam solicitudinem & uigilantiam ipsis conuenire. Explicantur paræmia eruditè ab Erasmo. Pericula cernis?] *A' necessariò, fugæ statim admonet.* Zephyros audis spirare secundos?] *A' commodo & opportuno. Flatus ut plurimum sunt pluuij & uehementes Zephyri.* Illa dolos.] *Narratio breuis, unde oritur ad fugam præcipitem exhortatio.* Non fugis.] *Exhortatio ad celerem fugam. Præceps prò celeri, & præcipitare pro accelerare fugam.* Iam.] *Exaggeratio periculorum imminentium, quæ uarijs expolitionibus intenduntur Videbis mare nauibus hostium Carthaginensium iam turbari, cum te insequentur: uidebis nauibus inferri incendium, & littora nauium ardentium flammis longè lateq; lucere, si te in Africa oppresseris cunctantem.* Trabibus: *metonymia, materia pro re confecta.* Feruere.] *Metaphora, & enallage coniugationis.* Littora.] *Metonymia: naues, continens pro contento.* Aurora.] *matutinum tempus uiderit te in Africa hærentem.* Eia age.] *Epilogus constat blanda ac benigna exhortatione ad fugiendum, & ecphonesi in inconstantiam muliebrem.* Varium & mutabile.] *γυναικὸς φρένες: in imbelles & inconstantes. Vnde Ennianum illud:*

Vos etenim iuuenes animos geritis muliebres,
Illaq; uirgo uiri.——

Terent. Nosti mulierum ingenium: nolunt, ubi uelis: ubi nolis, cupiunt ultrò. Nocti.] *tenebris. id est: euanuis imago Mercurij, per insomnium animo obuersata.* Atræ.] *caliginosæ.*

ARGVMENTVM.

Aeneas conspectu, & oratione Mercurij territus à somno surgit, sociosq; suos ad fugam hortatus, ipseq; stricto gladio nauium retinacula incidit, & adorato, inuocatoq; Dei numine è portu nauigat.

Tum uerò Aeneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociosq; fatigat:
Præcipites uigilate uiri, & considite transtris:
Soluite uela citi: deus æthere missus ab alto

NASC. Subitis exterritus umbris.] *Propter repentinum Mercurij discessum, unde colligitur locum præsentia numinis luce, & splendore cõpletum fuisse, quod diuinitatis præcipuum*

A

ARGVMENTVM.

Vbi Dido Troianos abijsse cognouit, prospiciens è specula ipsorum naues prospero ferri cursu, ob nimium dolorem pectus sibi percutit, comas discindit. & furore correpta modo Tyrios uocat, qui Troianos persequantur, modo resipiens cohibet se. interdū incōmoda recenset, quibus, si noluisset, Aeneā afficere potuisset postremò inuocatis Deorū numinibus, horrenda in ipsum Aeneam, reliquosq Troianos imprecatione utitur.

NASC.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è speculis, ut primùm albescere lucem
Vidit, & aequatis classem procedere uelis,
Littoraq & uacuos, sensit sine remige portus:
Terq quaterq manu pectus percussa decorum,
Flauentesq abscissa comas: Proh Iupiter, ibit
Hic, ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient? totaq ex urbe sequentur?
Diripientq rates? alij naualibus ite,
Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? quae mentē insania mutat?
Infoelix Dido, nunc te * fata impia tangūt. * al. facta.
Tum decuit, cū sceptra dabas: en dextra, fidesq,
Quem secum patrios aiunt portare penates,
Quem subijsse humeris cōfectum aetate parentē.
Non potui abreptum diuellere corpus? & undis
Spargere? non socios? non ipsum absumere ferro
Ascanium? patrijsq epulandū apponere mensis?
Verùm anceps pugnae fuerat fortuna: fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
Implessemq foros flammis, natumq patremq
Cū genere extinxē, & memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuq harum interpres curarum & conscia Iuno,
Nocturnisq Hecate triuijs ululata per urbes,
Et dirae ultrices, & dij morientis Elisae,
Accipite haec, meritumq malis † auertite numē, † al. aduertite.
Et nostras audite preces: si tangere portus
Infandum caput, * & terris adnare necesse est, * al. ac.
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus haeret:
At bello audacis populi uexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iuli,
Auxilium imploret, uideatq indigna suorum.
Funera, nec cùm se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata † luce fruatur: † al. pace.
Sed cadat ante diem, mediaq inhumatus arena.
Hęc precor, hāc uocē extremā cū sanguine fundo.
Tum uos ô Tyrij, stirpē & genus omne futurum
Exercete odijs, cinerīq haec mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroq sequare colonos:
Nunc olim, quocunq dabunt se tempore uires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsiq nepotes.

Et iam prima nouo.] *nascentis est diei descriptio, quam uarijs coloribus uarijs in locis depinxit. nam in principio huius 4. libri sic eam protulit.*

" *Postera Phoebea lustrabat lampade terras*
" *Humentemq aurora polo dimouerat umbram.*

B *Et rursus in 4. Aen.*

" *Vbi primos crastinus ortus*
" *Extulerit Titan, radijsq retexerit orbem.*

Aliae sunt quoque multae apud Maronem diei nascentis descriptiones: quas uarijs dicendi figuris ornauit.

Albescere lucem.] *hic Seruius interpret hypallagen agnoscit. egò uerò, (pace illius, aliorumq interpretum dixerim) nullam hic approbo ὑπαλλαγήν. Sed arbitror eminentiss poëtam ad aurorae formam allusisse: quae, ut uidere est,* C *in rosae colore albicat, sicuti in igne flamma albescit. quamobrem ab antiquis probatiss. poëtis & rosea, siue rosida interdum appellatur, & candida, & pallida. Lucret. lib. 5.*

" *Tempore item roseā Matuta per auras*
" *Aetheris auroram defert.*

Virg. de ortu solis.

" *Rosida puniceo palantias exit amictu.*

Tibull. eleg. lib. primo.

" *Luciferum roseis candida portet equis.*

Virg. Georg. lib. 1.

" *Vbi pallida surgit*
" *Tithoni croceum linquens aurora cubile.*

Ter'q, quaterq manu.] *non me praeterit ter, & quater septenariū numerum conficere: qui numerus perfectionis plenitudinem continere dicitur. quò aiunt allusisse Virgilium in primo Aeneid.*

O' terq, quaterq beati. "

Sed non eo sensu usquequaque accipi solet, uerum quandoque pro ipso septenario, interdum pro maiori, aliquādo etiam pro minori numero. quale hoc est, & illud Horatianum libro primo carm.

Quippe ter, & quater "
Anno reuisens aequor Atlanticum. "

Pectus percussa decorum.] *hîc duo sunt: pectoris percussio, & gemitus siue exclamatio pathetica. prô Iuppiter ibit pectoris percussio indignationem, sicuti etiam frontis, apud Cic. ad Att. 1. credo se aut risisse, aut ingemuisse, ut frontem feriat: gemitus uerò doloris significationē habet.* Prô Ioppiter ibit.] *proruptum orationis principiū. quale iratis, furore correptis, nec non indignatione affectis aliàs conuenire diximus. Seruius interpret addubitare uidetur, utrum sit irascentis exclamatio, aut re uera Iouem testetur: quem in Aeneae aduentu inuocauerat.*

" *Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.*

Mihi autem ingens uidetur esse gemitus, & exclamatio ex intimo cordis affectu eruta. quod uerò Iouem, non alium Deum exclamando nominat, cum interprete sentio, ut quem Deum in Aeneae aduentu inuocârat, eundem in eius discessu obtestetur.

Hic.] ἐμφατικῶς, qui mihi impoſuit, qui ſexui illuſit, nec ullam dignitatis meæ rationem duxit. Aduena.] cum contemptu, unde augetur iniuria, & indignationis affectus. tale eſt illud ex ſept. Aen.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris?

Et eſt quaſi ἀντίθετον, aduena, noſtris regnis: nam peregrinus, & rex è regione propè contraria ſunt. Non arma expedient?] quod ſibi agendum eſſe uidetur, memorat prius, inde ut fiat, iubet. Ferte citi flammas. Expediēt arma. ex armamentis proferent. ut

Tum Cererem corruptam undis, cerealiaq; arma
Expediunt feſſi rerum.

Totus autem hic locus de perſequendis Troianis ex Euripide ſumptus uidetur in Iphig. in Tauris: ubi Thoas rex, audita Iphigeniæ, Oreſtis, Pyladisq; fuga, ira accenditur, ac furibundus, animiq; impotens inſectari fugientes decernit, totamq; urbem ad eos perſequendos concitat, cùm ait.

ὦ πάντες ἀστοὶ τῆσδε βαρβάρου χθονὸς
οὐκ εἶα πώλοις ἐμβαλόντες ἡνίας.

Et quæ ſequuntur. notus eſt doctis locus iuxta finem tragœdiæ. Ferte citi flammas, date uela.] iubet tandem id fieri, quod conſilij inops paulò ante factu eſſe optimum iudicarat. tantoq; uerborum impetu, ac celeritate imperando utitur, ut ad eam imitandam poëta doctiſſ. omiſſis omnibus uerborum uinculis, diſſoluta, quò uelocius curreret ipſe quoque, uſus fuerit oratione. tale illud eſt ex nono Aeneid.

Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros.

Porrò hic uides Tyrijs officia diſtribui, ut alij arma ex armamentis, alij ex naualibus nauigia proferant, ut Troianos fugientes inſequantur. Quid loquor?] cohibet ſe ipſa Dido κατ᾽ ἐπανόρθωσιν. locus fortaſſe ſumptus eſt ex Hippolyto Euripidis: ubi Phædra itidem furore correpta ob amorem Hippolyti, ubi reſipuit, ſe ipſa redarguit ſuæ dementiæ, & inquit.

δύστηνος ἐγώ τί ποτ᾽ εἰργασάμην;
ποῖ παρεπλάγχθην γνώμας ἀγαθᾶς;
ἐμάνην, ἔπεσον δαίμονος ἄτᾳ.

Infelix Dido.] mouet commiſerationem à fortuna, nempe ex ſua infelicitate. Nunc te fata impia tangunt.] quàm uenuſtius, elegantiusq;, quanquā etiam affectuoſè magis hoc ſub tertia perſona exprimitur, quàm illud Eurip. ſub prima?

ἔπεσον δαίμονος ἄτᾳ. Id eſt, corrui demonis culpa. Tum decuit, cū ſceptra dabas.] ab importunitate temporis. quaſi dixerit, nunc non licet. En dextra, fidesq;.] εἰρωνικῶς Aeneæ perfidiā ingēti cum indignatione proſcindit ab iniquo, & turpi hoc ferè modo. cum neminem eſſe perfidum liceat, tanto minus, qui pius, religioſusq; haberi uelit: qui Deos, qui parentem ex flammis patriæq; incendijs ſe eripuiſſe iactitat. Quem ſecum patrios] id retulerat Aeneas in 2. Aen.

Tu genitor cape ſacra manu, uictosq; penates, &c.

Quem ſubijſſe humeris.] id ipſum quoq; ex eodem habetur libro, cùm ait.

Eia age chare pater ceruici imponere noſtræ.

Et Ouid. in lib. de Ponto.

Cùm foret Aeneæ ceruix ſubiecta parenti
Dicitur illa uiro flamma dediſſe uiam.

Non porui abreptum.] ſua erga Troianos beneficia recenſet, & recenſendo per congeriem amplificat ex incommodis quibus eos, ſi uoluiſſet, afficere potuiſſet. Patrijs A epulandum.] alludit ad crudele facinus Atrei, qui patri, cui ipſe frater erat, filium epulandum appoſuit. Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.] προληπτικῶς occurrit obiectio. quod Mars dubius eſt, belliq; exitus incertus. Fuiſſet.] conceſſio. Quem metui moritura?] reſpondet obiectū refellendo à deſperatione ſalutis nam qui morituri ſunt, nihil timent. unde illud eſt ex 2 Aen.

Vna ſalus uictis nullam ſperare ſalutem.

Vtitur motaciſmo: qui in ijs, quæ ſunt mortis, lacrymarumq;, exprimendis efficaciſſimus eſt. Faces in caſtra tuliſſem.] proſequitur incommoda recenſere, quæ Troianis inferre potuiſſet. obſeruandū eſt caſtra de nauibus dici, quod alibi etiam admonuimus. ut

Nos caſtra mouemus.

Natumq;, patremq;.] huic ſimile eſt Terent. illud in Adelph. ubi Geta ſeruulus hunc in modum loquitur:

Seni animam primum
Extinguerem ipſi: qui illud produxit ſcelus.
Tum autem Syrum impulſorem, uah quibus illum
Lacerarem modis. ſublimem medium arriperem,
Et capite primum in terram ſtatuerem, B
Vt cerebro diſpergat uiam, adoleſcenti ipſi
Eriperem oculos, poſthac præcipitem darem.
Cæteros ruperem, ruerem, agerem, tunderem,
Proſternerem.

Sol, qui terrarum.] per Deorum obteſtationem ad diras imprecationes in Troianos delabitur. & eſt locus ex Iliad. 3. ſumptus, ubi Græci cum Troianis fœdus feriunt. ſic enim precatur Agamemnon.

Ζεῦ πάτερ ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε μέγιστε,
ἠέλιός θ᾽ ὃς πάντ᾽ ἐφορᾷς, καὶ πάντ᾽ ἐπακούεις. Et reliqua. Effigies etiam quædam huius loci eſt apud Eurip. in Medea: ubi ipſa choro prauum quoddam conſiliū exponit de filijs interficiendis, hoſtibusq; uindicandis per ſpeciem reſipiſcentiæ. quo priuſquam perueniat, Iouis, iuſtitiæ, Solisq; inuocatione utitur.

ὦ Ζεῦ, δίκη τε Ζηνὸς, ἡλίου τε φῶς
νῦν καλλίνικοι τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν φίλαι
γενησόμεσθα, κ᾽ εἰς ὁδὸν βεβήκαμεν.

Exiſtimantq; nonnulli inde hunc Virgilij locum eſſe deſumptum. non diſſimilis ferè locus eſt apud Virg. in 10. Aen. ſub perſona Aeneæ cùm ait. C

Eſto nunc ſol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua precor. tuq; inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques.

Et apud Hom. Polyphemus Odyſſ. 9. ut infra dicemus, Vlyſsi malè precaturus ab inuocatione Neptuni auſpicatur. Et Dij morientis Eliſæ] proculdubio ἀναιρετικῶς Deos intelligit, id eſt mortem ipſi inferentes, Martem, ut etiam interpres admonuit, & Saturnum. Meritumq; malis auertite numen.] ſubdura, ut mihi quidem uidetur, locutio eſt, nec admodum poëtæ familiaris. quamobrem legendum puto aduertite. ita enim rectius ſententia procedit. nam quæ Troianis imprecatur mala, uelle uidetur à Dijs fieri rata, atq; ineuitabilia. ergo ait aduertite in malos Troianos, ſcilicet numen, quod ipſi merentur. ſimilis ſententia eſt apud Ouid. in metamorph. de Althea furias in gnati exitium uocante.

Pœnarumq; Deæ triplices furialibus, inquit,
Eumenides

A *Eumenides sacris uultus aduertite nostros.*
Si tangere portus.] *incipiunt imprecationes: quarum figura similes etsi extant apud poëtas non paucæ, nullam tamen hac acerbiorem legi. extat Medeæ in Iasonem imprecatio apud Eurip. & Hypsiphiles in eundem apud* Ouid. *&* Polyphemi *apud Hom.* Odys*.9. in Vlyssem, unde hæc Didonis sumpta esse uidetur, sic enim ait Hom.*

» κλῦτι Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα
» εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι.
» δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
» υἱὸν Λαέρτεω Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα
» ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
» οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
» ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους
» νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Infandum caput.] *non uult Aeneam nominare, nisi περιφραστικῶς, & quasi per contumeliosam pronominationē; quod maximæ indignationis est signum. Polyphemus Vlyssem quidē nominat, sed epitheton ipse quoque addit contumeliosum πτολιπόρθιον, id est, urbiū nō expugnatorē (esset enim laus) sed populatorem in dedecus Vlyssis.*

B Terris ad nare necesse est.] *μοῖρα ἱκέσθαι dixit Homerus, id est, fatum est peruenire, ideo noster illicò infert.* Etsi fata Iouis poscunt.] *negat tamen interpres esse nomē, sed participiū, id est, quæ Iuppiter locutus est.* Hic terminus hæret.] *quadrimembri expolitione hūc locū mirè exornat poëta, qualis est illa insignis ex primo Aen.*

» *Quem si fata uirum seruant, si uescitur aura*
» *Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris.*

Nam quid aliud est, si tangere portus necesse est, quàm quod sequitur, & terris ad nare necesse est? & quid aliud, etsi fata Iouis poscunt, quàm quod dictum est, necesse est (quod si & sic legeris, idem remanet sensus) & quod nunc ait. hic terminus hæret: repetenda est uox dubitantis si, ut sit sensus. si hic terminus hæret. id est, si hoc mutari nō potest. Audacis populi.] *occultè Italorū animi magnitudinem cōmendat: quæ in milite potissimū existere debet, nā audacia ingentis fortitudinis, magnæque alacritatis est signū.* Auxilium imploret.] *implorauit ab Euandro, & Tarchonte, Aen. oct.* Videatque indigna suorū. Funera.] *Homeri est. εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ. id est, uideat ærūnas domi.* Nec, cum se sub leges pacis iniquæ.]

C *occiso Turno, Aeneas, & Latinus rex Aboriginū in amicitiam coierunt, & conciliato sibi Latio, Aeneas utranque gentem Latinos appellauit.* Sed cadat ante diem.] *immaturam Aeneæ imprecatur necem. cadunt ante diem illi, qui fataliter occiduntur.* Ouid. *lib. Metamorph. 14.*

» *Et Hectora primus*
» *Fataliter hasta Protesilae cadis.*

Mediaque inhumatus arena.] *aut est simplex imprecatio, aut ad historiā poëta alludit. nā Aeneas in Numicū Italiæ flumen cecidisse, nec usquā inde eius cadauer inuentū fuisse dicitur. duæ hæ profectò sunt horrēdæ imprecationes, ut fato pereat, utque quo maius detrimentū patiatur & sepultura, & honore careat sepulturæ: nā inhumati centū annos errare putabantur. unde illud est ex 6. Aeneid.*

» *Centum errant annos, uolitantque hæc littora circum.*

Hanc uocem extremam cum sanguine fundo.] *quasi nece sua imprecationes obsignare uelit. quod uerò ait. cū sanguine fundo, ad Empedoclis, & Critiæ opinionē alludit: qui animam sanguinem esse putarunt. Arist. primo de anima. Cic. in primo Tusc. quæst.*

Tum uos ô Tyrij.] *ad Tyrios per ἀποστροφὴν sermonē conuertit: quos monet, ut futurum etiam genus Troianorum capitali odio prosequantur.* Nec fœdera sunto.] *tria bella Punica fuerūt, quibus fœdera quidem cum Ro. percussa sunt, sed nunquam seruata.* Exoriare aliquis.] *Annibalem intelligit, qui multos annos Italiam uastauit, multisque cladibus Romanos afflixit.* Nostris ex ossibus.] *uel ad Anaxagoræ Homœromiam, ut sentit interpres, uel ad Democriti opinionem alludit: qui, ut ait Plutarchus in libro de placitis philosoph. ex totis prodire genituram corporibus putauit, præcipuisque eorum partibus, uelut carnosis fibris & ossibus.* Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.] *id est exitiali bello eos deuastet, ac perdat nam cum bellū exitiabile significamus, ferro, flammaque prouerbiali locutione rem geri dicimus: siue ferro, ignique. Cic. in oratione pro Flacco. O' nox illa, quæ penè æternas huic urbi tenebras attulisti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati ad ferrum, & flammam uocabantur. Sed hæc alibi latius, copiosiusque differuimus.* Littora littoribus contraria.] *ὑπερβολικῶς. unde colligi potest, quā dira Didonis hæc imprecatio sit, quæ uult ea etiam, quæ sensu carent, inter se odia hostilia exercere. uidetur autem poëta alludere ad naumachiam, id est ad bellum nauale, quod Carthaginienses initio cum Rom. gesserunt.* Arma armis.] *ad terrestre prælium fortasse, quod Annibal cum Romanis gessit, alludit. quā rem eleganti iteratione exornat, littora littoribus, arma armis πολύπτωτον.* Pugnent ipsique nepotes.] *ad bellum ciuile Romanum allusio est.*

Etiam prima.] *Narrationis amplificatio, à temporis matutini descriptione, delectandi gratia periphrasi elegantissima adhibita. Est autē hæc planè Homerica, apud quem cùm alias, tum Iliad 11.* LAMB. Hort.

Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὄρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι.

Iisdem uersibus poëta eundem Homeri locum reddidit lib. nono. Cæterum aptè huc quadrat temporis descriptiō, propter reginam, quæ tota nocte insomni ducta, ubi lux omnia colubris conspicua reddidisset, Troianos fugientes è se nestra prospicere potuit: id quod ad doloris exaggerationem facit. Tithoni.] *Hunc Tithonum fabulatur Hellanicus, Laomedontis filiorum elegantissimum fuisse, & ab Aurora, uel (ut alij) Die adamatum in cœlum sublatum, ac succo illius perfusum. inde petenti immortalitatem concessit. Porrò ubi consenuisset, homo prius cœpit cogitare, quòd per incogitātiam unà cum uiuacitate perpetuā ἀγηρασίαν non petiuisset. Itaque ubi ipse sibi displicere cœpisset, quod frui uoluptatibus uitæ humanæ non posset, contendit à dea, ut immortalitatē mortalitate commutaret. Aurora uerò, cum id in manu non esset, uertit eū in cicadam, uolatilium μουσικώτατον, ut eius uoce oblectaretur. Reliquit hic Hamathionem filium, & Memnonem, Aegyptiorum regem, de quo in primo. Addunt nonnulli ἀμφιμήτριον Priami fuisse, hoc est ex uno quidem patre Laomedonte, sed diuersis matribus: Priamum ex Leucippa, Tithonum uerò ex Strymone, aut Rhæone. Et qui eius senectutem amplificant, aiunt eò senij illum prouectum fuisse, ut in cunis & calathis uimineis infantū more agitatus interquiesceret. Nata hinc parœmia. Τιθωνοῦ γῆρας: & καταγηράσκεις Τιθωνοῦ βαθύτερον: id est, Tithoni senecta, & Tithone profundius senescas. Lucian. καὶ ὑπὲρ Τιθωνὸν ἤδη γέρων, Atque ultra Tithonum uiuebat*

senex. Aristoph. ἄνδρα Τιθωνὸν καὶ σπαράττων, ταράττων, καὶ κυκῶν: *Virum Tithonum & lacerans, & turbans, & miscens.* Quidam Græcorum fabulam ad hunc modum allegoricè interpretantur. Tithonus hic in orientali mundi plaga uxorem duxit, suscepitq́ ex ea liberos, quos suprà memoraui: & ad tantam peruenit senectutem, ut in cunas componeretur. Auroram uocant, temperatam orientalium partium plagam, qua ad miraculum uiuacitatis uenit. Quod uerò in cicadam eum transformatum fabulantur, id factum existimant propter cicadarum naturam, quæ senio confectæ perinde ut serpentes exuunt senectutem. Sed & physicam huius fabulæ nescio quam rationem somniant, quam non est operæ hic persequi. Croceum.] A cœli colore matutino, sub exortum solis. κροκόπεπλος, quod poëta uertit croceum. Atq; hactenus auroræ matutinæ tēpus descripsit. Regina.] Narratio rei, cuius caussa chronographia antecessit. Multas simul caussas exclamationis per indignationem recenset: uidit Troianos altum plenis uelis petentes, littora uacua, & portū. Sensit.] Metaphora. Terq;.] Ab additione numeri amplificatio, idq; Græcorum imitatione τρίς τε καὶ τετράκις τε, ob perfectionem numeri septenarij. Sed de ea figura loquendi, alibi fusiùs fuit sermo. Pectus.] Synecdoche poëtica, quæ Græcis etiam oratoribus usitata est.

Abscissa.] Fortasse quòd Diti & Proserpinæ sacra factura erat: uel quòd persuaserat sibi, quòd magicis sacris operatura amoris peste liberaretur. Quare nō tantum nihil ligatum esse conueniebat, uerumetiam comas abscissas: quo pari ratione Aeneæ amor abscinderetur. Proh Iuppiter.] Abruptum exordiū per indignationem, propter fugam Troianorum præter opinionem oculis obiectam. Atq; adeò tota oratio pathetica est, breuibus membris, incisionibus ac mutationibus iræ & misericordiæ fluctuans: ut prorsus nullus artifex imaginem furentis uenustius suis coloribus potuerit effingere. Hortatur absentes furenti similis, ad persequendos fugientes: rursus, ad se ab illius quasi mentis alienatæ insania & errore reuersa, ceu sui oblita fuisset, uesanum consilium damnat. Estq; tota oratio ceu scopæ dissolutæ incomposita, inordinataq́, propter affectuum æstus, quibus uariè afficitur.

Aduena.] Aeneam atrox antonomasia. Nefarium habebatur, externum hospitem, ingratum in hospitem se gerere, à quo humaniter exceptus fuisset. Quare aduersus hunc non secus Iupiter Xenius implorabatur, quàm in iuris hospitalis uiolatorem. Repetitæ interrogationes indignitatem rei mirum in modum augent.

Expedient.] Carthaginenses. Hæc quasi œstro ac rabie mentis percita, sine mente & consilio effundit. Quis sanus cerebro, absentibus imperarit, perinde ac si præsentes forent? Naualibus.] ex nauium stationibus: asyndeton. Mirum quo artificio, non pedibus mixtis modò, uerùm etiam literarum uolubilitate impetum rei adæquet. Alij distinguunt post naualibus. Sed uidetur ad hæc referendum. Quid loquor.] Defecata ab insania, agnoscit mentis sede sua motæ errorem. Itaq; fato quodam ad interitum rapi se intelligit. Suntq; ista lentiora.

Tum decuit.] ἔλλειψις: hoc est, tum decuit eum bello persequi, & finibus arcere, cum eum in regnum reciperes, eiusq; ius cum nominis tui immortali dedecore illi traderes: quamobrem etiam opulentissimos Africæ reges tibi inimicos feceris. En dextra.] Amara ironia, cùm nullam fidem seruet: quam quia uiolauit, deridet ceu uanum, quòd de pietate sua in patrem commemorauit quodq; patrios penates persuaserit secum in Italiam portare. A uiolatæ fidei religione, antecedentia colligit, ut uerò dissimilia, & à fide abhorrentia. A

Parentem.] Anchisen, senē. Non potui.] Saniora hæc fortasse fuerint, (sed sera pœnitudo) quod hostilia abituro non intulisset, ut egregia ultio solatiū moriturae aliquod esse potuisset. Atq; ista quidem pro muliebri asperitate & furore fingit se Troianis offerre potuisse, ut quæ nullam difficultatem habitura uidebantur. Respicit ad horrenda inhumanitatis exempla, quæ potuisset imitari: ut est ab eo sexu nullum scelus aut nefas alienum, ubi uindictam meditatur. πῦρ, θάλασσα, γυνὴ, τρία κακά. Non potui.] Affirmat se Aeneam, ut Baccham, discerpere potuisse: ut Orpheus, Euripides, & alij nōnulli perijsse produntur. quorum exempla haud dubiè respicit. Vndis.] per undas. Neq; uerò contenta est pœna unius delinquentis, nisi etiam insontes ducis culpam luāt: adeoq; ipse Ascanius, cui ætati uel in primis parcendum est. Adiecit emphaticè & Ipsum, significans unicam patris spem & delicias. quem propter futuræ sobolis expectationem pias capite suo diligeret: atq; adeò, quem propter Italicum regnū nauigationis caussam uel in primis prætexit. B

Patrijs.] Obliquè argumētatur ab exēplo, ad hunc modū. Atreus apposuit Thyestæ fratri filiū ab se interfectū, edendū, coctū in lebete: fecit hoc ipsum Astyages Medorū rex, iratus Harpago principi suo: Progne Ityn Tereo marito apposuit: idem Harpalicen fecisse memorant: quî minus mihi licuisset facere, quod ipsi fecere? Verùm anceps.] Occupat id apud se, quod aliquis posset obijcere: Si ferro rem gerere incœpta ssem, quoniā fortunæ aleæ anceps est, quid si uicta discederet? Fuisset.] Concessio, quam soluit à desperatis rebus: ulciscatur se modò, nihil referre existimat, utcunq; pugnæ euentus cecidisset. Castra.] Hostilia narrat, quæ Troianis intulisset, tanquā hostibus: quare classes Troianorū, castra uocat, ut in quibus se suaq; omnia tuebantur. Faces.] incendium. Infesto animo mirè exaggerat enumeratione quadā hostilia, quibus eos in sua terra afficere potuisset. Foros.] nauiū tabulata, per quæ discurritur. Natumq;.] Polysyndetō, exaggeratio crudelitatis, quam uictrix in eo prælio, in hostem exercuisset. Atq; ita moritura unà, hostis supplicio sese exaturasset. Iam uerò. implessem, extinxem. syncopæ sunt. C

Super.] id est, super cæsorum aceruum meq; confossam coniecissem, exemplo earum fœminarum, quæ amore pereuntes, cum maritis statuunt mori: uel maritorū iniurias ultæ, suam quoq; uitā abrumpunt. Sol qui terrarum.] Imprecatura Aeneæ extrema humanorum supplicia. obtestatur præcipuos mūdi, & rerum quæ uariè in uita geruntur, arbitros & spectatores, ut hanc precationem imprecationemq; suam, qua hostes deuouet, exaudire uelint. Sol.] Homericū illud elegātissimè uertit, quodq; item apud Orpheum extat:

ἠέλιος, ὃς πάντ᾽ ἐφορᾷς, καὶ πάντ᾽ ἐπακούεις.

Orpheus in quodam hymno:

κλῦθι μάκαρ πανδερκὲς ἔχων αἰώνιον ὄμμα,
Τιτὰν χρυσαυγὴς ὑπερίων οὐράνιον φῶς,
ὄμμα δικαιοσύνης, ζωῆς φῶς, ὦ ἐλάσιππε
μάστιγι λιγυρῇ τετράωρον ἅρμα διώκων.

Solem enim oculum mundi, omnia spectare & ambire constat, cum suis radijs terras inumbret. Ergo solem Punicæ res non fugerunt, si omnia opera terrarum lustret. Plato in Repub. uisibilem filium dei, solem dicit: quem aliqui imagi-

A *imaginem inuisibilis filij intelligunt, qui lux ipsa est, mundum & omnium mortalium mentes illustrans. Hunc ueteres uenerabantur pro deo nam suo exortu tristiciam cœli discutit, animosq; hominum serenat, cæteris sideribus lumen præbens, omnia uidens, omnia audiens.*

Tu;] *Vel ad fabulam referre licet, qua pronuba Iunone, hæ nuptiæ furtiuè coierint: uel ad physicam rationem, qua eandem aëri præsidere uolunt, quo conclusi spiramus & uiuimus. Iuno igitur rectè conscia harum regina curarum fuit, ita ut ne sol quidem magis. Eadem ratione & Iouem & Iunonem aëris animam nominant: terræ uerò non solùm Cererem atque Vestam, sed Plutonem etiam ac Proserpinam coeuntes.* Nocturnis;] *Diximus Hecaten in triuijs coli solere, & à pauperibus cœnam ibi instructa diripi. Vnum item numen fuisse, Hecaten, Dianam, Lunam & Proserpinam. Hanc aiunt Cereris filiam à Plutone adamatam fuisse in Sicilia: & cum carpendis floribus intenta esset, ab eo raptam. Ceres ob amissam filiam externata, collecta numerosa matronarum manu, cum tædis & funalibus, per urbes, agros, montes nocturnis horis, clamoribus & ululatibus eam quæsiuit. Post-*
B *quam uerò indicio comperit, à Plutone filiam abductam, ita inter Iouem & Cererem conuenit, ut dimidium temporis apud superos, dimidium apud inferos uersaretur. Propter faces igitur illas nocturnas in Dianæ sacris, quæ Artemia dicebantur, tædas gestabant. Iam uerò, ob triplicem illam Lunæ uicissitudinem, Hecate, siue Diana tri formis appellari cœpit. Ausonius, Vergilianum carmen imitans:*

Tergemina est Hecate, inquit, tria uirginis ora Dianæ.

Sunt qui commententur, Hecaten ex Perseo Titane, & Asteria sorore Latonæ prognatam, cui Iupiter elementa subiecta esse uoluit: ut uidelicet cœlo Ereboq; esset potens, nomine à multifaria potestate facto Theogoniæ Hesiodi interpres author est. Hecaten in Bœotia coli solitam præcipuè, ac nomen deductum διὰ τὸ ἑκάςου προνοεῖσθαι, *quòd singulorum prouidentiam gerat. Itaq; quia Luna in cœlo, & Diana per nemora montesq; dicitur oberrare,* ἡ παντάγχιλα ἄγ[illegible] *in prouerbium abijt, in eum qui peregrinationem impensius amet, instabilis, nusquam firma sede consistens. Itaq; regina cœlum, aërem, terram, & profunda inferorum inuocat, ad audiendas preces, hor*
C *rendamq; deuotionem.* Vlulata.] *clamoribus inuocata.* Diræ.] *Furias cum naturalibus potentijs coniungit; ultrices infœlicium conscientiarum.* Dij morientis.] *in quorũ tutela uiua sim: uel qui tutelares essis urbis Carthaginis.* Accipite.] *Attentio ad preces & deuotionem.* Auertite.] *Nonnulli codices habent Aduertite, ut sit expolitio præcedentis orationis. Si legas Auertite, sensus erit, à me in hostem Troianum. Si Aduertite, idem erit sensus: id est, in Aeneam, genium infestum. qui de eo pœnas sumat, Alastorem, Telchinem, & uindicem acceptæ contumeliæ.* Si tangere por.] *Apud Homerum Odysseæ 9. ad cuius imitationem hic locus expressus est, Polyphemus Cyclops Vlyssem nauigantem pari propè deuotione prosequitur. Ita aptissimè poëta noster eandem precandi formulam imitatus est, ut nata, non quæsita hic uideatur. Verba sunt:*

κλῦθι ποσειδάων γαιήοχε κυανοχαῖτα,
εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι,
δὸς μὴ ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι,
ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐϋκτίμενον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους,
νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.

Infandum.] *Aeneam: odio personæ, nomen ipsum commutat atrociori uocabulo. Neque uerò si continentem Italicam, sed si portum, non intrare, sed tangere (quòd minus est) eueniat, dicit: & ne nauigio eò illum fortasse peruenturum dicat, atrox uerbum subijcit, si necesse sit, adnare, ut eum fatorum ui necessariò eò uocetur, naufragio eò deferatur, quomodo Carthaginem se uenisse ipse per oratorem suum testatus fuerat. Petit interpositis legibus, si necessitate fatali Italicum littus sit tenendum, id quod saluis fatorum placitis fieri potest, ut non etiam in regni possessionem sit uenturus.* Et si.] *Quòd si fata eum in ipsam Italiam auocent, obtinebit id quod tot annos terra mariq; sequutus est, estq; immutabile.* At bello.] *Si excludi nequit, imprecor illi, quantum malorum homini in uita obtingere potest bella, exilia, implorationem opum firmiorum, clades suorum, ipsum humilem ultrò pacem petentem, & mortem ad postremum immaturam.*

Audacis populi] *Euenit id. nam statim post Troianorum in eam terram appulsum cùm prædam ex agris agerent, Latinus rex, Aboriginesq;, ad arcendam aduenarum uim concurrebant. Affinitate, per nouum matrimonium inde adiuncta cum Latino, bello à Turno Rutulorum rege petitus est. Erat illi ante Aeneæ aduentum Lauinia, regis Latini filia, pacta quare & Aborigines, & ipse longè grauiori bello lacessitus fuit. Audacem itaq; populum, Italos dicit, Latinos, Aborigines, Rutulos & Hetruscos: quos etiam ipse Euander Aeneam monuit, acreis esse uiros.* Extorris.] *exul: Amplificatio. sicut & illud quod sequitur, Complexu auulsus Iuli. Hoc Aeneæ non usu uenit, licet oraculis monitus, Euandri implorarit postea auxilia & opes, à quo pedestribus equestribusq; copijs tradito filio Pallante duce adiutus fuit: cum quibus etiam Tarchon suas adiunxit.* Auxilium.] *Euandri & Tarchontis: quod argumentum erit rerum afflictarum, per quas fuit uiribus diffisus, cogatur uel succumbere, uel supplex extera auxilia aduocare.* Funera.] *Nam etsi uictor ubiq; esset, constitit ei tamen sua uictoria multo suorũ sanguine. Etenim Aborigines Latiniq; à Turno bello petiti, cum in prælium descendissent, tantis animis utrinq; concursum est, ut neutrà acies læta ex eo certamine abierit: uictores tamen Latini Troianiq;, amisso rege Latino, fuere.* Leges.] *Duplex fama fertur una, Primo prælio uictum Latinum, pacem cum Aenea affinitatemq; iunxisse: altera, cum instructæ acies constitissent, priusquam signa canerent processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum in colloquium euocasse: ac percontatum, unde, & quo casu domo profecti, huc iter habuissent, quid quærerent? Postquam uerò audisset Troianos esse, ducem uerò Aeneam, Anchisæ & Veneris filium, nouarum sedium quærendarum gratia illuc uenisse, illicò fœdus inter ipsos ictum.* Iniquæ.] *Quam iniquam pacem pactus sit, nescio: nisi aliam historiam respiciat, qua narratur cum Mezentio pacem fecisse, qui postea ab Ascanio interfectus fuit: uel sit imprecatio amplificata.* Luce.] *uita. Etenim secundum prælium, ultimum humanorum operum Aeneæ fuit, in eo enim desideratus, nusquam amplius apparuit. certè situm eum fuisse scribunt super Numicum flumen, atque Iouem Indigetem appellatum. Itaq; nec regnô*

gno potitus, nec uita post nouam affinitatem diu fretus fuit. Ante diem.] pro, cadat in prælio, hostium suorum manibus. Sunt qui scribunt, Aeneam ad Numicum sacrificantem lapsum, nusquam comparuisse amplius. Inhumatus.] Nam amne Numico in ultimo prælio haustus creditur. Græci aliquanto diuersius historiam referunt. Mactato dijs porco triginta succularum, ubi Aeneas oppidum condere aggressus esset, Latinus rex prohibuit. Prælio inde uictus rex, Aeneæ filiam suam uxorem dedit. Tum rursum oppidum, quod moliri cœperat, aggressus, Lauinium de uxoris nomine ad animos gentis conciliandos nominauit. Non multo pòst, Latino & Turno mutuis uulneribus in pugna cæsis, Aeneas regnum suscepit. Neque uerò diu imperauit. nam confirmatis utrinque rursum uiribus Aeneas à Rutulis & Mezentio confossus occubuit. Cecidit igitur in media harena, hoc est, in prælio, & quidem ante diem. Hæc precor.] Clausula imprecationis, quã hanc sanguine suo dicit se confirmaturam. Auertit inde orationem ad suos ciues, eorumq́ posteritatem. Tum uos ô.] Auertit à Troianis orationem suam ad Pœnos: quorum posteros, perinde ut præsentes, non modò ad uindictam, uerumetiam ad immortale odium in Romanos hortatur: hoc est, quamuis uastum mare interluit, eam gentem armis indesinenter exerceat, idq́ in suam gratiam. Nam sensum eius rei aliquem existimat ad inferos, ad se peruenturum: quia etsi certaminibus illis non sit interfutura, audiens tamen memorem posterorum & mentem & uirtutem, gaudebit. Stirpem.] Aeneæ posteritatem, Romanos uidelicet, exercete bellis, quæ Punica à Pœnis nomen sunt habitura. Atque ea quidem eruditè poëta, argumento inseruiens, ui huius imprecationis tribuit. Alioqui si propius caussas bellorum Punicorum introspexerimus, certè ea ex fœdere uiolato iterum atque iterum, orta fuere. Quarto enim fœdere inter utranque gentem bello Pyrrhi renouato, paulò pòst Carthaginensium classis contra fœdus, aduersus Romanos auxilio uenit Mamertinis (sunt enim Mamertini, Messani in Sicilia, statim à Peloro in ora, Ionium spectante) Natum inde primum bellum Punicum. pugnatumq́ diu fuit uario Marte: quo bello C. Duillius Romanorum ducum primus aduersus Pœnorum classem prosperè pugnauit, naualisq́ uictoriæ duxit triumphum. ob quam caussam perpetuus honos ei habitus est, ut reuertenti ei à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. Ad postremum C. Luctatius uicta hostium classe ad Aegates insulas, finem bello primo Punico imposuit, à quo petentibus Carthaginensibus pax data fuit. Acta inde secundi belli Punici initium duxere ab Annibale Amilcaris filio, qui contra fœderis leges transito Ibero in Hispanijs, Saguntinos socios Pop. Rom. obsedit ac deleuit. Hoc bellum Scipio Africanus cognomento finiuit. Tertium ad postremum suscepit Pop. Rom ob leues Carthaginensium in Masinissam regem iniurias. Eo à Scipione Aemiliano breui Carthago deleta est. Cineri.] hoc est, mihi mortuæ. Nec fœdera.] Peculiare postea fuit illi genti, nulla seruare pacta, nullam fidem, nullũ fœdus. Testatur hoc ipsum prouerbium, Punica fides, & Punica religione seruatur fides. A Liuius lib. primo secundi belli Punici. loquens de Annibale. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plusquã Punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deûm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Et alibi: Quæ Punica religione ab Annibale seruata est fides. Exoriare aliquis.] Vtitur imperandi formula, in absentem aliquem ex posteris, quæ precationis uim interim habet. Innuit Annibalẽ, quem produnt à patre Amilcare, natum 12. annos, aris admotũ, iurasse, se Pop. Rom. hostem fore, ubi per ætatem arma gestare potuisset. Qui face.] qui ferro & incendio populum Romanũ terra mariq́ persequatur. Dardanios.] Romanos, quasi Dardani nepotes, antonomasia. Colonos.] Romanos è Dardania oriundos. Odiosa uoce colonos eos appellat, ceu alium de Italiam appulsos, non αὐτόχθονας. Coloni, à colendo sunt dicti: & coloniæ, urbes minores, ad quas inhabitãdas è maioribus ciues deducebãtur: uel qui patria relicta propter abundantem multitudinem, uel per seditionem pulsi, B in exteris terris urbes condidere. Ita Pœni Tyriorũ erant coloni, & Cumæi Chalcidensium, alijq́ item aliorum. Est & colonus terra editior, tumuli speciem præ se ferens: cuiusmodi duo Athenis erant, quorum alter iuxta Neptuni templum, in quem equites conueniebant, uisebatur: alter ad Vulcanij, uel, ut alij, ad Eurysacion, qui ἀγοραῖος à foro uel mercatu dicebatur: quòd illic consisterent, qui conductorem quærebant. Harpocratio, Eurysacion templum Neptuni uocat: sed alij malunt Aiacis interpretari, qui à scuti latitudine Eurysaces dictus fuit. Alter etiam κολωνὸς ἵππιος, colonus equester uocabatur: quòd in eum primùm uenisse Oedipum contendant, quodq́ in eo ipso ara Neptuni Mineruæq́, equestris item, uiseretur: sed & Adrasti, Pirithoi & Thesei. Sunt & κολωναί, ὑ κολωνοί, terrarum supercilia & promontoria. Pausanias tradit, Spartæ locum fuisse Colonam, contra Iouem & Palladem Ambulios: ubi & Dionysij Colonatæ templum uisebatur. Nunc olim.] Coniunxit præsens & futurum: perinde ac si id quod post aliquot secula euenturum esset, nunc ipsa in conspectu propemodum habeat. Ita iam olim, Latinè dicimus tamen. Littora.] Collusio. Precatur non solum populorum inter se odia, uerumetiã aquarum & littorum inter se, & armorum dissidium, per amplificationem. C Quod porrò Corsicam mediam fuisse Seruius dicit, id quod in fœdere expressum fuit: nemo inficiatur, sed poëta amplificaturus infestissimum Carthaginensium in Romanos odium, facit Didonem precantem, ut ipsa quoq; utriusq; gentis elementa, hostilia sint molitura aliquando: nempe cœlum, aër, undæ, littora, promontoria utrinq; inter se concurrant. Estq́ imprecatio odij, ut dixi, amplificatione exaggerata.

ARGVMENTVM.

Perorata imprecatione, Dido moritura Barcen nutricem Sichæi, quæ illi tum præstò erat amandat ad sororem, simulans uictimis sibi opus esse ad sacrificium, ut iniecta sorori morandi caussa, ipsa sola absque impedimento ullo mortem sibi consciscere possit.

NASC. Et partes animũ uersabat in omnes.] eandem sentẽtiam uarie protulit alibi, hoc modo. Animum nunc huc, nunc

Hæc ait, & parteis animum uersabat in omneis,
Inuisam quærens quamprimũ abrumpere lucẽ.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi:

A nunc diuidit illuc,
" *In partesq; rapit uarias.*

(Namq; suam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic ueniat: tu'q; ipsa pia tege tempora uitta.
Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incœpta paraui,
Perficere est animus, finemq; imponere curis,
Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum studio celerabat anili.

Cinis ater habebat] *cineres ideo pro morte ponimus, quia ueteribus mortuorum corpora cremare, & in cinerem redigere mos fuit.* Annam cara mihi nutrix.] *blande nutricem alloquitur, ut libentius negocium arripiat, utiturq; muliebri epitheto cara, ita enim fœminæ amicas suas appellare solent, cum eas aliquid uolunt, quod maximè cupiant.* Spargere corpus aqua.] *à consuetudine sacrorum rem uerisimilem facit. ita enim in sacris inferiorum Deorum fiebat, ut sese tantum aqua sacerdos aspergeret. Sed hæc alij interpretes diligentius, nostrum uerò aliud consilium est.* Monstrata piacula.] *à necessitate: non enim absque sacrificio peccata expiantur. piacula igitur hostias intelligit ad expiandum perfidiæ, uel potius periurij peccatum: nam post necem Sichæi uoto castitatis se obstrinxerat, iureq; iurando affirmarat, se nu-*
B *ptias non repetituram. unde illud est.*

" *Si mihi non animo fixum, immotumq; sederet*
" *Ne cui me uinclo uellem sociare iugali,*
" *Postquàm primus amor deceptam morte fefellit,*
" *Si non pertæsum thalami, tedæq; fuisset,*
" *Huic uni forsan potui succumbere culpæ.*

Tuq; ipsa pia.] *nutrici quoque moræ caussam infert, nequis obstet suæ neci.* Sacra Ioui Stygio.] *hæc Seruius, alijq; interpretes doctè admodum, & scitè interpretantur adeas illos.* Dardanij rogum capitis.] *ex mandato sacerdotis negocium uerisimile reddit. nam dictum est.*

" *Abolere nefandi*
" *Cuncta uiri monumenta iubet, monstratq; sacerdos.*

Illa gradum studio celerabat anili.] *nunquam ferè mandati mentio sit dati, quin executionis illius descriptio sequatur. nam Achates in primo Aeneid. accepto ab Aenea mandato, ut ad Ascanium proficiscens referret, quæ uiderat, ipsumq; ad urbem Carthaginem duceret, statim sequitur.*

" *Hæc celerans, iter ad naues tendebat Achates.*

Et in eodem libro Cupido Veneris mandatum exequens
C *describitur.*

" *Paret amor dictis caræ genitricis, & alas*
" *Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.*

Sed quid exemplis opus est? quorum sexcenta tibi legenti ultrò sub oculos uenient. iussa igitur Didonis capessiit nutrix, & quanquàm anus erat, tamen quantum anus maturare potest, iter accelerat.

LAMB. Hæc ait.] *Immanem imprecationem suscipit imma-*
Host. *nius consilium, ut ablegata nutrice, religionis prætextu absque arbitris mortem maturet. Estq; totius tragœdiæ extrema catastrophe longè tristissima. quæ nonnihil querelis dilatatur.* Parteis.] *quod meditantis quærentisq; rationem aliquam est, qua nullo arbitrio prohibita manum sibi inferat. Subdit statim caussam quòd uitã quamprimũ abrumpere sibi studeret: quã tædio inuisam sibi uocat, ex qua imperatoris iniussu exire omnes prohibemur.* Abrumpere] *Vim ostendit contra fatorum stamina.* Tum breuiter.] *Defectio: deest uerbum Est. Decorè nutrici negotium mandat, & ne eam à se submoueat, & sub-*

mota anicula tardiuscula sit in illo obeũdo: tum autem, ut spaciũ ipsa habeat exequendi consilij, dũ Anna conficiendis mandatis occupetur. Barcẽ.] *Appositio. Cæterùm Barce promontoriũ Mauritaniæ est, & ciuitas Cyrenaicæ, postea Ptolemais dicta, Persarũ obsidione & tyrannide celebrata.* Suam] *Parenthesi obiter Didonis nutricis rationem inserit, quam Sidone mortuã & sepultam fuisse narrat, & quidem periphrasticè.* Annam.] *Nudè ac simpliciter negotium conuenienter personæ ac tempori mandat, & multa quidem simul, ad eximendum tempus. Priora ad sororem pertinent, posterius ad nutricem Barcen. Mandat religionis negotium, ut eius prætextu minus mentisq; fraudem subodoraretur.* Siste.] *Transitiuum est, statue eam hic, uel huc eam adduc. Ad eundẽ modum aliquem iudicio sisti dicimus.* Dic corpus.] *Alibi quoque diximus, sacrificaturos dijs superis ablutionẽ totius corporis purgari consueuisse, at dijs inferis litaturis fuisse satis, si lympha tantum leuiter aspergerentur. Atq; hic dicit se Stygio Ioui sacrum facturã. Lex erat 12. Tabularum: Ad diuos castè adeunto pietatem exercento: quam legem ueteres Romani religiosissimè obseruabant circa sacra deorum: quæ poëta studiosè & priscis obseruata fuisse dicit. Idem in primo:*

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates:
Me bello ex tanto digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo
Abluero.——
Idem in sexto, ubi Misenum condit:
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore leui.——

Et pecudes.] *hostias furuas, quas Ioui Stygio, hoc est, Plutoni sit mactatura. Has sacra expiatoria nuncupat, & piacularia sacrificia.* Sic ueniat.] *id est, leui aspersione aquæ fluuialis, tum me, tum se purgatura, & piacularibus sacrificijs instructa adsit.* Tuq; ipsa.] *ut & huic moram innectat, iubet se ad religionem sacrorum componere, ut quæ & ipsa ijs sit interfutura: caput tænijs & διαδήμασι uinciat, ut antiquis mos erat in sacris id genus.* Ioui Stygio.] *Periphrasis Plutonis, ad differentiã summi Iouis. Addit caussam ceremoniarum, quò diligentius curentur singula à nutrice.* Curis.] *amori. Persuasum enim fuit, hoc sacrificij genere amorem extinctum iri.* Dardanij.] *Troiani Aeneæ: imagine Aeneæ, alijsq; eius rebus, quas ibi reliquerat, flamma corruptis, amore solueretur, ut à uenefica se edoctam finxit.* Rogum.] *hoc est, corrumpere igne imaginem ducis Troiani, & cætera eius uiri monumenta, quæ mihi reliquit is discedens. Est aũt hic sensus: Animus mihi est, caput Dardanium flammæ rogi permittere: hoc est, rogo ad abolendum eius amorem, ignem iniicere, ut ea peste aliquando liberer. Rursum in antonomasia respicit ad Dardani perfidiam: & nominis Aeneæ odio, periphrasi atrociori utitur.* Sic ait.] *Ablegata nutrice, cætera præcipitantiæ ad mortem plena sunt. Nam dum testudineo incessu celerat, dum Annæ sororis iussa exponit, dum lauat, dum hostias parat, Dido perierit.*

A

ARGVMENTVM.

Ablegata nutrice, Dido rogum ascendit: ubi perspectis Aeneæ exuuijs, orationem habet affectibus plenam, enumeratisque breuiter quas ipsa magnifice in uita gesserat, rebus, ense Aeneæ, quem ipsa in rogo cum alijs exuuijs collocarat, sibi necem consciscit.

NASC.

At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam uoluens aciem, maculisque trementeis
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic postquam Iliacas uestes, notumque cubile
Conspexit, paulum lacrymis & mente morata,
Incubuitque thoro, dixitque nouissima uerba:
Dulces exuuiæ, dum fata deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exoluite curis.
Vixi: & quem dederat cursum fortuna, peregi.
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui, mea mœnia uidi:
Vlta uirum, pœnas inimico à fratre recepi.
Fœlix, heu nimium fœlix, si littora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit, & os impressa thoro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. sic, sic iuuat ire sub umbras:
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat * omnia mortis.
Dixerat, atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. ——

* al. omina.

At trepida.] *trepidat, quia immania molitur.* Effera Dido.] *cur effera? quia audet immania facere. nam quis immanior, aut ferinæ magis naturæ iudicari homo potest, quam qui nulla uitæ, aut salutis suæ habita ratione in seipsum sæuit?* Sanguineam uoluens aciem.] *moribundam, uel potius crudelem, & sui homicidam fœminam signis quibusdam depingit, ac prope sub oculos legendis aspiciendam proponit. quod trepida, quod pallida est, quod oculos sanguine effusos, quod genas trementes habet. non dissimilia penè scribis Eurip. de Hercule furente in tragœdia eius nominis, cum ait.*

» παῖδας προσίσχων ὀμμάτων ἐφθαρμένος
» ἀλλ' ἐν στροφαῖσιν ὀμμάτων ἐφθαρμένος,
» ῥίζας τ' ἐν ὄσσοις αἱματωπὰς ἐκβαλὼν,
» ἀφρὸν κατέσταζ' εὐτρίχου γενειάδος.

Trementes genas] *ex sanguinis discursu.* Maculis.] *maculis est aspersa facies, non continuo, uel simplici, aut naturali rubore perfusa, quia contrarium naturæ est, ut homo sibi noceat, ut idem agat, & patiatur. ideo pugnant humores.* Irrumpit limina.] *cum ingenti impetu id factum fuisse, uox indicat irrumpit. quod planè confirmat sequens uersus,*

» *Conscendit furibunda rogos.*

Non enim qui furoris stimulis agitantur, moderato corporis motu aliquid facere possunt. Ensemque recludit. Dardanium.] *miro ordine rem describit, illustratque* κατ' ὑποτύπωσιν. Non hos quæsitum munus.] *quia non ideo eum reliquerat Aeneas, ut eo sibi necem Dido inferret. allusisse autem uidetur ad illud Sophoclis prouerbium in Aiace: qui quidem Aiax cum mori decreuisset, execratur eum gladium quem quondam ab inimicissimo dono acceperat. eumque sibi inauspicatiss. fuisse ait. uersus Sophoclis hoc habent.*

» ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία
» ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοὐκ ὀνήσιμα. *Id est,*
» *Quin uerum id est mortalium prouerbium,*
» *Non esse dona quæ ueniant sibi*
» *Ab hoste, uerum inauspicata, ac noxia.*

Sed iam antea huius rei quoque mentionem fecimus. Hic, postquam Iliacas uestes.] *totus hic locus procul dubio ex Alcestide Eurip sumptus est, ubi Alcestis ipsa pro Admeto coniuge moritura thalamum ingreditur, & uiso maritali lecto, ipsum perinde alloquitur, atque Dido exuuias Aeneæ. ita enim ait.*

κἄπειτα θάλαμον « ἐσπεσοῦσα, καὶ λέχος,
ἐνταῦθα δὴ δά- « κρυσε καὶ λέγει τάδε.
ὦ λέκτρον ἔνθα- « παρθένει' ἔλυσ' ἐγὼ B
κορεύματ' ἐκ τοῦδ' « ἀνδρὸς, οὗ θνῄσκω πέρι
χαῖρε. *Id est.* «

Deindeque in thalamum irrumpens, & lectum, «
Ibi tum lacrymauit. hæcque dixit. «
O lecte, ubi uirgineam solui ego, «
Virginitatem ex hoc uiro, pro quo morior, «
Vale. «

Dulces exuuiæ.] *exuuias* κατὰ προσωποποιΐαν *alloquitur. adeundus est hic Macrob. in 5. Sat. sanè huiuscemodi orationes, quæ ad res mutas, & sensu carentes fiunt, ingentem. ut alibi dictum est, commiserationis affectum mouere solent. dulces igitur exuuiæ non hoc tempore dulces. sed quando dulces. ipse ait.* Dum fata, Deusque sinebant.] *unde elicitur communis conquestionis locus à commutatione fortunæ, uel à deploratione rerum. cum uerò fata, Deumque nominet, platonicè loquitur, nec idem esse fatum, & diuina uoluntas insinuat. & rectè sanè. nam si essent idem, necessario sequi uideretur fatum immutari non posse. quod tamen Plato negat, Platonisque opinionem lex diuina confirmat. non ibo tamen inficias, fatum quandoque pro ipsa Dei uoluntate à Virgilio usurpari. at Dido hoc significare uoluit, non fato tantum, uerumetiam Dei uoluntate ad necem trahi. hæc duo posuit, dum fata. Deusque sinebant. quasi non sinant amplius, eorumque studium, & uoluntas penitus immutata sit.* Accipite hanc animam.] *ut Alcestis lectum alloquens* χαῖρε, *dixit, utpote quæ è uita recedere uolebat, sic Dido accipite, ait, hanc animam, quæ uerba itidem ex hac uita migrationem designant.* Meque his exoluite curis.] *alius commiserationis affectus à magnitudine curarum: quibus fit, ut ex hac uita migrare festinet.* Et nunc magna mei sub terras ibit imago.] *disputat interpres argute ille quidem ex opinione quorundam Philosophorum, quid sit, id, quod petat inferos. nam cum homo tribus potissimum constet, anima, corpore,*

C

A pore, imagine, anima, inquit, quæ superna est, suas sedes petit: corpus, quod terreum est, in terram resoluitur, umbra, quæ ex corpore fit, unà cum corpore interit. ergo nihil remanet, quod inferos petere possit. concludit esse quoddam simulachrum ad nostri corporis effigiem factũ, quod inferos petat, idq; speciẽ ait corporeã quæ tangi nequeat, ueluti uentus. & hanc magnã appellat imaginem. ego uerò Maronem nostrum platonicè imaginem rationalis animæ primã ipsam sentiendi naturã nominasse existimo. magnãq; ob id dixisse quia & fons est sensuũ reliquorũ, cõmunisq; sensus, & magno, posthoc terreum corpus, utitur corpore, aëreo. scilicet quod huic terreo insinuatum, quoddammodo sit angustum: eo autẽ exutum, redigitur in amplum, sic elementi natura postulante. Quod uerò suprà dixit,

» Omnibus umbra locis adero.

Inter imaginem, & umbram distinxisse uidetur: nam imaginem animæ esse innuit sensum in aëreo corpore, ipsum uerò corpus aëreum esse animæ umbram. hæc ex nono Plat. dialogo lib. 34. de leg. siue de legum lat.

B Vrbem præclaram statui.] breuiter enumerat, quæ ipsa præclarè in uita gessit, ex quibus tantum sibi gloriæ comparasse innuit, ut propter gloriam sibi rursum acquirendam nihil sit, quod in uita amplius esse uelit. obseruanda uerò est diligenter in ijs rebus recensendis apta, atque elegans orationis ἀσύνδετον: cuius celeritas migrandi quoq; celeritatem declarat. quæ autem Seruius interpres super hoc loco disserit, nugæ mihi uidentur canoræ: nam urbem à se conditam ideo præclaram Dido uocat, quia tanquam fulgore quodam famæ, & gloriæ splendescere putat. hæc tamen quasi κατὰ πρόληψιν dici uidentur: nam quo tempore Dido regnabat Carthagine, nondum eò celebritatis hæc ciuitas uenerat, ut præclara dici posset. postea uerò talis, tantaq; euasit, ut bis cum populo Rom. bella gerere non dubitarit. hæc igitur poëtæ magis, quàm Didus personam respiciunt. Vlta uirum] Pygmalionem: qui Sichæum auri potiundi caussa necarat. sed quia fugiens aurum ipsa secũ asportarat, ideo ulta uirum inquit. quæ enim auaro Pygmalioni grauior pœna inferri poterat, quàm ipsum pecunia priuari: cuius caussa scelus admiserat? Felix, heu nimium felix] tragica exclamatio est,

C quæ πάθος habet à dolore. huic non dissimilis illa est apud Eurip. nutricis exclamatio inter initia Medeæ, quàm Ennius ita transtulit.

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisse abiegna ad terram trabes:
» Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
» Argo: qua uecti Argiui delecti uiri
» Petebant illam pellem inauratam arietis
» Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
» Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
» Medea animo ægra, amore sæuo saucia.

Et os impressa toro] rabie furoris adducta: quod præclarè indicat sequens hemistichium. Moriemur inultæ?] sanè uerba hæc plena sunt iræ, atq; indignationis, ideoq; quasi ignauiã suam redarguens, moriemur, inquit, hac iniuria impunita? & cunctata paululũ, quasi resipuerit, omnes conatus suos inanes, uanosq; reputãs consilium mutat, subditq;. Sed moriamur] quasi nulla re alia, præterquam morte, sui criminis labem eluere, illatamq; sibi iniuriam uindicare possit. propterea sequitur. Sic sic iuuat ire sub umbras.] nullum hic approbo διαλογισμὸν interrogantis uidelicet, & respondentis ut prima uox cum interrogatione, & admiratione proferatur, quasi sit uox alterius interrogãtis Didonẽ hoc modo sic? altera uerò sit ipsius reginæ respondentis, sic iuuat ire sub umbras. Sed absq; interrogatione magno tamen cum pronunciationis impetu legendũ puto, sic sic. hæc enim παλιλογία tum asseueratioais, tum acrimoniæ plurimum mihi habere uidetur ut illud ex 9. Aeneid.

Me me, adsum, qui feci, in me conuertite ferrum «
O Rutuli. Hauriat hũc oculis] cũ magnõ indignationis affectu, pariter et gestu hæcq; dicẽdo sibi uulnus infligit. Et secũ nostræ ferat omina mortis.] quasi malũ aliquod omẽ allatura sit Aeneæ mors illius quidã impressi codices omnia legunt, quæ lectio non admodũ inuenusta est, cuius sensus est. ut Aeneas sua crudelitate saturetur. Ferro. —— Collapsam aspiciunt.] αὔξησις: quod circunstantijs augetur, id est, congerie, seu enumeratione rerum: quæ comites uiderunt: reginam ferro transfixam, ensem cruore spumantem sparsas morientis reginæ manus.

At trepida.] Festinantẽ reginã facit ad mortẽ metu, ne sororis interuẽtu cõsiliũ præpediatur. Atq; disertè funesta signa, in uultu, mortis narrat, quæ in meditantib abominanda eiusmodi cõsilia apparere solent: Flãmãtes oculos, maculosas notis sanguineis genas, pallidã cætera faciem horrore futuræ mortis. Interfusa.] Synecdoche poëtica. lumina: pars pro toto. Irrumpit.] Vehementiã & studium ardens indicat. Rogos] pluralis pro singulari. Dardanium.] Antonomasia Aeneæ. hæret in uirulenta paranomasia. Munus.] paratum in eum usum, ut eò regina sibi mortem accerseret. Recludit.] stringit. Respicit ad parœmiam, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα: id est, hostiũ munera non munera. Nam priscorum superstitio credebat, munera uel maximè obseruanda, à quibus, & quo animo mitterentur: ob id, quòd, quæ ab ijs darentur, qui nobis malè uolunt, plerumq; exitio essent. Aiax apud Sophoc. in Tragœd. αἴας μαστιγοφόρος.

—— ἐγὼ γὰρ ἐξ οὗ χειρὶ τοῦτ' ἐδεξάμην
παρ' Ἕκτορος δώρημα δυσμενεστάτου,
οὔπω τι κεδνὸν ἔσχον Ἀργείων πάρα.
ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία.
ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κοὐκ ὀνήσιμα.

Hic postquam.] Monumenta & lectum coniugalem in summam pyram congeri iusserat, ut ex præcepto sacerdotis Massylæ (ut ipsa ferebat) illis exustis, amoris peste exolueretur. Solent mouere homini affectus, ea quæ aliquando fuere charissima, quæ relinquere cogatur: ut patria, domus, lares, focisq;: admonent ueteris consuetudinis, dulcedinis, & si qua commoda ex ijs senseris.

Lacrymis &.] Duo potissimum mortem nonnihil distulere, quo minus illico ferrum in se conuertit: Lachrymæ, quas affectibus mota ubertim fudit, & horror mortis. Nam mentem, animum restitantem nonnihil uocat, ostenditq; spiritus carnisq; luctam inter se. Dulces.] Pathetica oratio, qua animam præsentibus exuuijs mandat moritura. ac consolatur se, celebritate nominis, & rerum perpetratarum laude. Mouet initiò statim affectus ad non animal: id est, ad exuuias, olim dulces quàm diu fata ac deus permiserant Curas, quibus distinetur, animi diuersas ægritudines, cruciatus ac dolores appellat. quibus per præsentem mortem cupit exui. Vixi] Desperantis uox, significans se iam non uiuere amplius, sed perijsse.

LAMB Hort.

Huius-

Huiuſmodi loquendi colores apud utriuſꝙ linguæ autho res paſsim obuij ſunt: Fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum. Euripides in Hecuba, ἐκεῖνο γὰρ ἦν ποτέ. Ouid *in quadam epiſtola Triſtium:*

Nos quoꝙ *floruimus, ſed flos fuit ille caducus:*
Flammaꝙ de ſtipula noſtra, breuiſꝙ fuit.

Menedemus Terentianus in Heautontimorumeno: Imò habui Chreme. *Cicero ſignificans coniuratos extremo ſupplicio affectos, Vixerunt, inquit. Iſta, & id genus multa erudite annotauit D. Eraſmus. Itaꝙ regina ſignificans, ſe resꝙ ſuas in magna fuiſſe gloria, iamꝙ de uita ſua deſperatum eſſe, Vixi, inquit: præſens reliquæ uitæ momentum perinde ducens, ac ſi non eſſet.*

Curſum fortuna.] *Omnes uitæ meæ, ceu tragœdiæ partes ſtrenuè egi: reſtat igitur, ut extrema cataſtrophe abſoluatur.* Et nunc magna.] *Platonici animam tribus uehiculis agi contendunt. Primum ſtatuunt cœleſte, ſimplex & purum, nullis elementis uitiatum: alterum, aëreum & ſimplex item, ſed ex materia conflatum: tertium, materiale, ex elementis omnibus compoſitum. Atꝙ hæc quidem ita inter ſe diſtinguunt, ut primùm uita ſine ratione inſtilletur: inde irrationalis item, ſed longæua. quæ diſſoluto corpore, in ſimplici corpore ad certum tempus ſuperſit ad poſtremum, cùm uita ratione ſpoliata unà cum corpore diſſoluitur. In prima uita, uehiculo agi uolunt ſenſum communem, in uita ἀπαθῆ: in ſecunda uita, paſsionibus obnoxium: in ultima, eundem ſenſum patibilem ac diuiſum. Iam uerò uehiculum accipiunt corpus æthereũ, immortale animæ amiculum, in effigiem humanam ſe transformans, cum corpori humano inſinuatur. rurſum quando auellitur, priori figuræ reſtitutum: hoc Zoroaſter* ἀγίνια *uocauit, propter tenuiſsimã puritatem, quaſi non corpus. Sordeſcit tamen aliquando affectibus corporis elementalis, & caliginem contrahit. Vmbram animæ priſci theologi appellarunt, & actum corporis, animæ idolum: faciuntꝙ geminum, alterum ab ipſa, alterum ab anima mundi proficiſcentem. Iam illi ipſi ueteres Theologi exiſtimabant, animas, quæ uiolenta morte è corporibus migrant, ut nullis piaminibus purgatas, uehementius diuexari perturbationibus: & poſſe eaſdẽ hoſtes ſuos poſt hanc uitam infeſtè inſectari. id quod* Dido *ipſa paulò antè coarguit:*

Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas.

Hanc uindictam putabant non tantum humanam indignationem ſuggerere, ſed etiam diuinam Nemeſin *ac dæmonem. Itaque in anima ſenſum eſſe poſt fatum, Maro ueteres ſophos ſequutus, hoc loco nihil diſsimulauit, cùm* Dido *dicit, magnam ſui imaginem ſub terras ituram.* A
Imaginem animæ rationalis Platonici *eſſe exiſtimant primam ſentiendi naturam.* Magna.] *quòd fons ſit aliorum ſenſuum. Diſtinguunt inter umbram & imaginem: quòd ſit ſenſus in corpore aëreo, corpus aëreum umbra animæ.* Sub terras.] *ad inferos. Imaginem* Plotinus *ſimulachrum uocat. Et animam apud ſuperos, ſimulachrũ apud inferos eſſe uoluerunt. Hanc diſparationem Ennius indicat apud Lucretium lib. 1. De natura rerum: Acheruſia templa fingit Ennius, inquit,*

Quò neꝙ perueniant animæ, neꝙ corpora noſtra,
Sed quædam ſimulachra modis pallentia miris.

Vrbem præclara ſtatui.] *Præclara ſua opera commemorat, quibus ſe conſolatur:* τὸ πρέπον *ſexus. nam uiro non perinde decora eſſet hæc iactantia: cum alioqui ſummum ſolatium ſit, ſanctè inculpateꝙ uixiſſe.*

Vita uirum.] *Sichæum, trucidatum à fratre Pygmalione. Quas porrò pœnas ſumpſit? fugit cum grandi pecunia. propter quam Sichæum interfecerat, quam ſe à ſorore indepturum non dubitabat. Qua præda per eius fugam amiſſa, ægritudine animi ſe excruciabat. Atꝙ ex his rebus geſtis, ſeu præclarè perpetratis, ſuam mulier metitur fœlicitatem, abſolutam illam quidem, niſi Troianorum appulſus eam labefactaſſet. Sed fatum, quod ineuitabile eſt, in omni re dominatur: aduerſus quod omnia conſilia humana, quamuis callida, ſupina ſunt, & iacent.* B
Fœlix] *Hoc eſt, fœliciſsima extitiſſem in hac uita: pathos à repetitione eiuſdem uerbi. Seruius indicat, hunc uerſum imitatione Catulliana compoſitum, apud quem ita legitur:*

Iuppiter omnipotens, utinam nec tempore primo
Gnoſiica Cecropiæ tetigiſſent littora puppes.

Dardaniæ.] *Emphaticè. Troianæ.* Puppes.] *naues: pars pro toto.* Os impreſſa.] *ore: poëticè.* Moriemur] *Secum iſta: quaſi meditetur, antequam moriatur, uindictam. Sed dum rurſum reputat momento opportuna omnia ad mortem, mutata mente. Sed moriamur, ait.* Sic] *Trepidantis interrogatio eſt, ad ictum ferri. Nam quæ ſequuntur, ita accipienda ſunt, ut pectori enſe admoto ea dixerit.* Vmbras] *ad inferos. Diſcrimen inter umbram & imaginem retulimus.* Hauriat.] *Periphraſis, uideat.* Dardanus.] *Atrox antonomaſia respicit ad conſimilem Dardani perfidiam in Aenea.* Omnia.] *ſupremum buſtum uideat, poſt quod nihil mei hic ſupererit: uel, ut alij legunt, omnia: hoc eſt, ſigna mortis.* Media.] *id eſt, mediam, inter hæc uerba.* C
Sparſas manus dicit, reiectas morientium more.

ARGVMENTVM.

Transfixa ſuis manibus Didone, ſequitur ſtatim luctus, & lamentatio comitũ, quæ ipſam ſibi inferentẽ uulnus uiderant. fitꝙ clamor, ſtrepitusꝙ ingens per urbẽ, non aliter, ac ſi hoſtes eam diruiſſent. accurrit ſoror, quæ multo fletu tum reginæ caſum, tum ſui, totiusꝙ urbis miſeriam, calamitatemꝙ deplorat.

—It clamor ad alta
Atria, concuſſam bacchatur fama per urbem:
Lamentis, gemituꝙ, & fœmineo ululatu
Tecta fremũt, reſonat magnis plangorib. æther.
Non aliter quàm ſi immiſsis ruat hoſtib. omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæꝙ furẽtes
Culmina perꝙ hominũ uoluantur, perꝙ deorũ.
Audijt exanimis, trepidoꝙ exterrita curſu

NASC. It clamor ad alta.] *tragœdia excitatur. uarius, multiplexꝙ mouetur commiſerationis affectus: quem etiam mira, atque apta orationis uarietas interlinit, exornat. it clamor, bacchatur fama, tecta fremunt lamentis, &c. reſonat æther plangoribus. huic non diſsimilis eſt tragœdiæ affectus in 2. Aen:*

At dom⁹ interior gemitu, miſeroꝙ tumultu
Miſce-

Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, & morientem nomine clamat.
Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræq; parabant?
Quid primũ deserta querar? comitem'ne sororẽ
Spreuisti moriens? eadem me ad fata uocasses.
Idem ambas ferro dolor, atq; eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosq; uocaui
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem †?
* Extinxti te, meq; soror, populumq;, patresq;
Sidonios, urbemq; tuam: date uulnera lymphis,
Abluam: & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam.——

† al. citra interrogationem.
* al. extinxi.

Miscetur, penitusq;
A *cauæ plãgoribus ædes*
Fœmineis ululãt: ferit
aurea sydera clamor.
Tum pauidæ tectis
matres ingentibus errant,
Amplexæq; tenẽt po
stes, atq; oscula figũt. Bacchatur fama.] *nõ poterat aptius, elegantiusq; populi quasi furentis concursatio exprimi: qui in duris huiusmodi casibus, ac repentino uenientibus huc illuc quasi demens, & furore agitatus, concursare solet, ut quæ acciderint & quæ ipse uiderit, uel audierit, alijs nunciet.* Non aliter, quàm si.] *eleganti similitudine cõmiserationis affectum exaggerat. Macrob 4. Sat. docet, hic augeri πάθος à maiore: quanquã falsò (inquit) quidam à maiore rem augeri posse negant. nam hoc significare uidetur*
B *poëta doctiss. non minorem fuisse luctum ex unius morte, quàm si tota urbs (quod procul dubio esset maius) ruisset. alludit quidem ad Carthaginis direptionem: quæ tertio bello punico facta est duce Scip. Aemyliano. lege Appianum in Libyco. attamen Homerum imitatur in 22. Iliad. ubi conspecto Hectoris ab Achille raptati cadauere, Hecubam, & Priamum parentes illius, hæc ferè agentes inducit, quæ hic Anna facit notus est locus.* Audijt exanimis.] *audiendo euasit exanimis.* Trepidoq; exterrita cursu.——Vnguibus.] *consternatæ mulieris naturam, gestum, impetumq; κατ' ὑποτύπωσιν ob oculos legentium proponit. hunc morem fœdandi, id est cruentandi uultus barbaræ quidem nationes in leuibus etiam rebus obseruant, sed in matronis huiusmodi gestus magnam doloris significationẽ habent. sic Hecubam Homerus, sic matrem Euriali affectam Virgilius inducit.*

ἡ δὲ τοῦ μήτηρ
τίλλε κόμην ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην
τηλόσε, &c.

C *Sed ita Virg de Euriali matre.*

Euolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atq; agmina cursu
Prima petit

Hoc illud germana fuit?] *Annæ oratio est expostulatoria, affectibusq; plenissima. abrupte incipit, quia consternata currendo loquitur, ideoq; nec plenam, absolutamq; profert orationem subaudias. quod rogus iste mihi parabat. id quod statim perspicuè demonstrat: cùm ait.*

Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?

Germana uerò ad criminis amplificationem addita est. hoc enim innuere uidetur. si neminem fraudare liceat, tanto minus sororem non minoris affectus querela matris Euriali plena est in 9. Aeneid.

Hunc ego te Euriale aspicio? tu ne ille senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?

Item quam in Phœnissis nuncius apud Eurip. à matre edi tam nunciat.

ἄκουε δῆτα καὶ τὰ πρὸς τούτοις κακά,
ἐπεὶ τέκνω σφὼ πρόσθ' ἐλιπέτην βίον.

ἐν τῷδε μήτηρ ἡ τάλαινα προσπίτνει,
σὺν παρθένῳ τε καὶ προθυμίᾳ ποδός.
τετρωμένους δ' ἰδοῦσα καιρίας σφαγάς
ὤμωξεν· ὦ τέκν', ὑστέρα βοηδρόμος
πάρειμι.

Et reliqua per multos uersus. Id est,

Audi iam porrò & ea, quæ ad hæc mala acciderunt,
Ex quo filij cadentes reliquerunt uitam.
Interea mater infelix accurrit
Cum uirgine, & alacritate pedis.
Vulneratos uerò ubi uidisset letali uulnere,
Vlulauit. O' filij nimis sera auxiliatrix
Adsum.

Quid primum deserta querar?] *ἀπορίᾳ utitur. quasi in multis habeat, quod de sorore queratur: mouetq; per locum communem commiserationis affectum à solitudine.* Comitem ne sororem.——Spreuisti moriens?] *hæc, & sequuntur, ingentem commiserationis uim habent ex nimio doloris affectu ob necem sororis: quo fit, ut ne ipsa quidem uelit uiuere. idem conquestionis affectus est in 9. Aen quẽ de Eurialo à Rutulis necato mater erũpit, cũ ait.*

Figite me si qua est pietas, in me omnia tela
Conijcite ò Rutuli: me primam absumite ferro.
Aut tu magne pater Diuum miserere, tuoq;
Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.

Huc etiã acciri potest illud Nisi contemnentis uitã, cũ Eurialum uideat in manibus hostium periturum Aen. 9.

Me me, adsum, qui feci: in me conuertite ferrum
O' Rutuli. mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,
Nec potuit. cœlum hoc, & sydera conscia testor.

Huiusmodi affectib. plenus est Eurip in Hecuba, & in Andromacha. His etiã struxi manib.] *à iusto, et honesto p quandã similitudinẽ probat se quoq; huius necis participẽ esse debere. nã sicuti socia fuerat laboris in struenda pyra ad necẽ, ita quoq; necis ipsius socia esse debebat. ideoq; sororẽ arguit crudelitatis, quod sola, relicta sorore, mori uoluerit.* Extinxi te, meq; soror.] *cõfessio criminis fatetur enim se manib. suis parasse sorori instrumenta necis. itaq; omnẽ in se facti culpã transfert, ad maiorẽ sui doloris exaggerationẽ. alij tamẽ codices habẽt* Extinxti te. *quod si ita legatur, criminatio est in Didonẽ cũ incõmodorũ enumeratione: quæ ex eius morte futura sunt, imò quæ iam acciderunt.* Date uulnera lymphis.——Abluam.] *alludit ad morem antiquũ, quo proximi mortuos lauabãt, ungebãt, et ueste tegebãt. Talthybius apud Eurip. in Troad.*

σκαμάνδρου γὰρ τὰς δὲ διαπερῶν ῥοὰς
λουσα νεκρὸν κἀπένιψα τραύματα. Id est,
Scamandri enim transiens fluenta
Laui cadauer, & ablui uulnera.

Et mater Euriali in 9. Aeneid.

Nec te tua funera mater
Produxi, presiuè oculos, aut tua uulnera laui.

Et, extremus si quis super habitus errat.——Ore legã.] *hoc e-*

hoc etiam de antiquo more tractum esse opinor. ut enim proximi morientibus oculos claudebant, ita quoq; arbitror (uti hinc, & aliunde etiã colligi potest) eos ori morientis hominis os suum admouisse, ut extremum eius spiritum quasi excipere uelle uiderentur. Cic. in 7. actione contra Verrem. Matresq; miseræ pernoctabant ad hostium carceris ab extremo complexu liberum exclusæ, quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret.

LAMB. Hort. It clamor.] *A' consequentibus.* Bacchatur, *metaphora.* Vlulatu.] *Quadrat aptissimè spondeus rei tragicæ.* Fremunt.] *Ab animali ad non animal: hyperbole.* Non aliter] *A' maiori ad minus, planctus publici amplificatio Non minor, inquit, fuit luctus ex morte unius Didonis, quàm si aut Carthago aut Tyrus hostium manibus capta excisáq; fuisset. addit, Antiqua. Sed de Tyri antiquitate alibi diximus.* Flammæq;.] *Amplificatio excidiorum tantarum urbium, unde trepidatio & luctus publicitùs augeri solet.* Culmi.] *Anastrophe.* Audijt.] *Decorè amplificat tragicum negotium, à miserabili luctu sororis, quam præ cæteris grauius cõuenit affici à cuius gestibus mirè mouet pathos,* Ruit.] *Concitatum affectum coarguit. Et cum nomine morientem sororem inclamare dicat, id ita accipiendum est, ut si qua mens & uitalis spiritus insit, uitæ signum edat. Neq; hoc uerò ulla alia ratione elici, quàm proprij nominis appellatione potest: ad quod etiam semianimes uitæ argumentum produnt. Hinc illæ inclamationes & conclamationes apud ueteres in funeribus solennes habebantur, quòd uitalis spiritus interdum conclusus adhuc, etiam uiuos fallere soleat.* A Fraude.] *ut rogum, sacrorum prætextu, extruerem, in quo tu perires. Iteratæ interrogationes affectus habent.* Quid primum.] *Pathos à dubitatione. Vocasses, inquit, me ad simile mortis genus. quare disertè addit:* Idem ambas.] *Patheticis querelis, sed superuacaneis, extremam catastrophen implet.* Tulisset.] *abstulisset me tecum, quæ non debueram tibi esse superstes. Addit caussam, quòd Didoni sorori omnia ad mortem commoda præbuerit: rogum struxerit, ferrum porrexerit, patrios deos inuocauerit.* His manibus.] *Pleonasmus, sed ἀγανακτήσεως δύναμιν.* Deos.] *Saturnũ & Iunonem, exponit Seruius: ut quæ inceptaret, fœliciter succederent.* Te sic posita.] *in hoc furore uersante.* Extinxti] *Syncope. Incusat Didonem ab incommodis, quibus se & omneis suos affecit: cõplectiturq; paucis totã urbem, quam sua morte subuertit. Se in primis, sororem, senatũ & plebem, adeóq; totã urbem.* Sidonios.] *Carthaginenses: antonomasia.* Date uulnera.] *permittite: nam id extremi muneris ad proximos genere pertinebat.* B *Bifariam potest hic uersus reddi: Date, hoc est, finite ut abluã uulnera lymphis. uel, Date uulnera lymphis, pro date uulneribus aquã: hypallage. Abluam: ut ea abluã.* Legam.] *ore admoto excipiam, num spiritus aut anima ex ore proficiscatur.*

ARGVMENTVM.

Anna rogum ascendit, reginamq; animam efflantem cum gemitu, & lacrymis amplexatur. illa autem uisa sorore oculos attollere conatur, sed deficientibus uiribus, ipsa quoque paulatim deficit. cumq; diutius, quàm sat est, obitum suum differre uideatur, Iuno miseratione illius adducta, Irim de cœlo mittit, quæ crinem illi auferat, quo secto, statim moritur.

—Sic fata, gradus euaserat altôs,
Semiaminemq; sinu germanã amplexa fouebat
Cum gemitu, atq; atros siccabat ueste cruores.
Illa graues oculos conata attollere, rursus
Deficit, infixum stridet sub pectore uulnus.
Ter sese attollens, cubitóq; innixa leuauit:
Ter reuoluta thoro est, oculisq; errantibus alto
Quæsiuit cœlo lucem, ingemuitq; reperta.
Tum Iuno omnipotens longũ miserata dolorẽ,
Difficileisq; obitus, Irim demisit olympo,
Quæ luctantem animã, nexosq; resolueret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitóq; accensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina uertice crinem
Abstulerat, Stygióq; caput † damnauerat orco.
Ergo Iris * croceis per cœlum rosida pennis
Mille trahens uarios aduerso sole colores
Deuolat, & supra caput astitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teq; isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crinem secat, omnis & unà
Dilapsus calor, atq; in uentos uita recessit.

† al. deuouerat. * al. roseis.

NASC. Gradus euaserat altos] *cum mouendæ commiserationis duplex ratio sit, rebus, & uerbis: utrunq; hic positum est, ut tragœdia lacrymosior excitetur: nam soror uerbis hactenus satis conquestionis excitauit, iam uerò ad gestus sese accingit, & rogum, quamuis altissimum, ascendit, sororemq; semianimem gemendo mediã cõplectitur, & amplectendo fouet: quo quidem ex gestu maior profectò, quàm ex uerbis cõmiserationis affectus emergit.* Illa graues oculos conata attollere] *rectè conata dixit, quia graues. nam uis illa animi atq; corporis iam cœperat languere, ideo sequitur.* Rursus deficit.] *non enim uigor, uel potius uigoris ille conatus diutius manere poterat: cuius rei caussam assignat, inquiens.* Infixum stridet sub pectore uulnus.] *stridet uulnus quia sanguis magno impetu effluit: cumq; sanguis animæ sit sedes, exeunte de corpore sanguine, uis etiam animi deficiebat.* Ter sese attollens.] *uiolẽtæ mortis difficultatem exemplo Didonis posita designare uidetur: locũq; eleganti repetitione illustrat. talis illa est ex 2. Aeneid.* C

Ter conatus ibi collo dare bracchia circum, "
Ter frustra comprensa manus effugit imago. "

Ingemuit reperta.] *quia pœnituit sibi conscijsse necem: uel quia ipsam uitæ tedebat: sed melior est prima expositio: nemo enim sibi unquam letale uulnus infligit, quem, stimulante conscientia facti non pœniteat.* Luctantem animam.] *exire conantem, ut in primo Aeneid.*

Luctan-

» *Luctantes uentos, tempestatesq́ sonoras*
» *Imperio premit.*

A *Sed difficilem animae exitum* μεταφορικῶς *ostendit. est enim tralatio à palestritis desumpta: quorum alter luctando, alterum sibi subijcere conatur: unde fit ut magno negocio alter alteri succumbat.* Nexosq́ resolueret artus.] *quasi anima non sit tota in capite, ut Plato, & Democritus, neq; ut Parmenides putat, in toto pectore, aut in qualibet alia sola corporis parte, ut alij censerunt, sed in toto corpore. nam cum numero multitudinis nexos artus dicat, non in uno, sed in pluribus corporis membris animam esse designat. hinc quorundam est philosophorum opinio, animam esse totum in toto, & totum in qualibet parte.* Nam, quia nec fato.] *Gellius lib.13 cap.1. autumat ad illud Ciceronis allusum esse in prima Philip. Multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam, praeterq́ fatum. nam illa praeter naturam, praeterq́ fatum accidere Ciceroni dicuntur, quae uiolenter, id est, casu contingunt. non igitur fato, nec quia tali morte digna esse uideretur, sed casu ante diem suum Dido peribat. unde mouet commiserationem ex infelici sorte illius. interpres hic,*
B *& in decimum Aeneid. super eo uersu, stat sua cuiq; dies, egregiè differit.* Nondum illi flauum Proserpina.] *quasi mori nequiret, nisi crinis ille fatalis iussu Proserpinae auferetur. hinc illud Horatianum in 1. Carm.*

» ——*nullum*
» *Saeua caput Proserpina fugit.*

Hoc ex antiquorum superstitione deductum est. lege interpretes. uidetur autem locus ex Euripide sumptus in Alcestide: ubi Charon inducitur gladium gestans, quo crinem abscindat Alcestidi, quae fato peribat mariti. uersus Euripidis hi sunt:

» ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ᾅδου δόμους
» στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
» ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν
» ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Id est, ut nos pingui Minerua interpretamur:

» *Ergo haec ad inferas mulier abijt domos.*
» *Me quoq; ferro ipse concitato illuc gradu,*
» *Illi auferam ferro ut capillos uertice:*
» *Namq; est sacer Dijs inferis cui gladius hic*
» *Crines secat summo capitis è uertice.*

C Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis.] *Curat mandata Iris: cuius uarietatem physicè describens, eius rei quoq; rationem assignat, cùm ait: aduerso sole. nam cùm sol trans nubem sibi oppositam (ut Metrodorus ait) resplenduerit, nubem ipsam caeruleam quidem, sed splendorem rutilum reddit. Aristoteles quoq; Iridem fieri docet per reflexionem radiorum uisus ad solem à nube opposita, quae coepit in pluuiam mutari, & minutissimarum guttularum plena est. alibi tamen quàm alibi minus: ita ut Iris sit lumen solis uisum in tali nube tanquam in speculo. Sanè Iridis tres potissimum numerãt physici colores, rutilum, seu purpureum, caeruleum, ac uiridem.* Sed de Iride *praeter Aristot. in Meteor. Plutarchus egregiè differit in tertio de placitis philosoph. quanquàm inter omnia* μετέωρα *nullum ferè est, neq; illustrius, neq; admirabilius, atq; explicatu difficilius Iride. & haud scio an usquã extet aliquid de ea scriptum, quod eius naturam ita ostendat, ut non incertior animus relinquatur quàm in ijs quae de alijs meteoris scripta sunt à doctiss. uiris, praesertim ab Aristot. Peripatet. omnium facilè principe.* Hunc ego Diti—

Sacrũm iussa fero.] *Crinem fatalem Plutoni dicatum esse credidit antiquitas. Euripides in Bacchadibus, unam Bacchadum cum Pentheo sermonem habentem inducit, quae huius crinis mentionem facit, cùm ait:*

» ἱερὸς ὁ πλόκαμος· τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω. *Id est,*
» *Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio.*

Crinem secat.] *uenustè secat: ut res non dici, sed pingi uideatur.* Dilapsus calor.] *ad eorum opinionem alludit, qui animam ignem, siue calorem esse dixerunt, hoc argumento suffulti, quod cùm anima inest in corpore, corpus calescit: recedente, frigescit.* Atq; in uentos uita recessit.] *perinde quasi anima post mortem ueluti uentus, atq; fumus euanescat.*

Gradus.] *in altos gradus. nam pro mortuorum dignitate, rogus extruebatur.* Ter se.] *A' numeri additione amplificatio. Anaphora,* τρὶς: *quae amplificandi forma Graecis nimis quam familiaris est.* Thoro.] *in lectum.* Tum Iuno.] *quam religiosè coluerat. Hanc omnipotentem appellat, ob parem cum Ioue potestatem fortasse: siue, quòd aëri praesideat. Tradũt Temenum nescio quem, Pelasgi filium, Stymphali, ubi Iuno educata fuisse creditur, sacrum ei triplex instituisse, propter triplicis cognominis rationem. Parthenos puella adhuc admodum dicebatur: nupta Ioui,* τελεία, *quasi adulta: fugientem à Ioue, ac denuò Stymphalum se recipientem,* χήραν, *id est, uiduam dixerunt. Physica ratione certè omnipotentem appellauit. Quidam eam à iuuando uocatam contendunt, accipiũq; pro uita* τὴν πρακτικὴν, *& regnorũ omnium praesidere arcibus. Proinde rectè omnipotentem hyperbolicῶς Iunonem nuncupauit.* Irim.] *Hanc humidam euaporationem in nubem transformatam, quidam exponunt, atq; inde sensim eis μικρὰς ῥανίδας τελευτῶσαν. Spectatur semper aduerso sole: coloris est punicei, ostrini & caerulei. Alij definiunt, reflexos ab humidis nubibus radios. Posidonius, declarationem scissurae solis, seu lunae. in nube rosida, concaua & continua, ad imaginationem uelut in speculo imaginatam magni orbis circumferentiam. Quidam sic circumscribunt: Iris fit, cum sol aquosum aërem sua luce perstringit. siue per aëris propriam naturam, quae lucis & aëris propria est, ex qua colorum huius proprietates fiunt, siue omnes, siue unico modo. Suidas:* ἶρις ὑγρότης, κατ' ἀντίθεσιν ἡλίῳ φαινομένη· εἶτα τὸ τόξον, ἢ αὐγὴ ἀφ' ὑγρῶν νεφῶν ἀνακλωμένη. ἢ ἔμφασις ἡλίου τμήματος, ἢ σελήνης ἐν νέφει δεδροσισμένῳ κοίλῳ καὶ συνεχεῖ πρὸς φαντασίαν, ὡς ἐν κατόπτρῳ φανταζομένην κατὰ κύκλου περιφέρειαν. τῆς ἴριδος τὸ χλωρὸν, ἀέρος σημαντικόν· τὸ πυρρὸν, πυρός· τὸ δὲ μελανίζον, ὑδάτων. *Propter colorum in Iride uarietatem, nata est prouerbialis metaphora,* ὑπὲρ πᾶσαν ἶριν. *Haec quia plurimum admirationis prae se fert, quidam Thaumantis filiam inde creditam produnt. Illud porrò non minus mirum est, quod colorum eius species à nullo pictore exprimi exactè queat: tum quòd à similibus incipiant, ut colores indiscreti uideantur, cùm semper tamen in diuersa exeant. hinc & uarius arcus cognominatur. Neq; uerò desunt, qui arcum daemonis, id est, scientiae appellent: quòd in eo sint diuinae benignitatis certissima argumenta, aqua non periturum orbem, cladem igni imminere. Aristoteles libro tertio* μετεώρων, *ut appareat Iris, opus esse nube pradensa, author est, priusquam altera nubes purpurescat, ut ita dicam: quòd speculi similitudine, in nube, Iris concipiatur. Ex Suida docemur, ex*

LAMB.
Host.

irrorato circulo lunæ in nube ad apparentiam quandam, ceu in speculo perlucentem, etiam Irim nasci: & ueterum quidam ita etiam opinati sunt. At Aristoteles negat id posse fieri: additis etiam aliquot rationibus, nisi in πανσελήνῳ, id est, plenilunio: hoc est, quartadecima, idq; noctu. Itaque rarò fit, quod non sæpe noctu fiat plenilunium. Non est circulus, neque semicirculo maior Iris, Aristoteli: sed semicirculus, aut eo minor: Hesiodo maior, à quo etiam πολυώνυμον ὕδωρ dicitur quòd multiplici colore uariegetur. Iam uerò Iridis præsagia non pauca colliguntur. Albo ac rubeo colore distincta, promittit rerum ubertatem: à meridie orta, imbrem impetuosum inducit. Quod si ab occiduo sole apparuerit, cribratim pluet: ab ortu apparens, denunciat serenitatem. Physici multa argutè disputant, num Iris nube caua concipiatur, coloresúe eius ueri sint an falsi: utrum ex ea ut terræ odor quis proueniat, an non. Est & iris placentæ genus gemma item: & iridis oleum celebratur apud Plinium, & herba odorata, & alia, unde uariæ medicinæ conficiuntur. & Irinum unguentum, apud eundem authorem. Plato in Cratylo, Irim dictam putat ἀπὸ τοῦ εἴρειν, dicere: fortasse quòd deorum internuncia sit, & ferè ad discordiam serendam mittatur, ut Mercurius ad conciliandam pacem. Fluminis item nomen est. Luctantem.] Mittitur ergo Iris ad diuellendam animam è corpore. Nexos\[q].] Expolitio, ut uidelicet animam artubus innexam resolueret. Trahunt hic quidam in quæstionem, utrum mors ulla sit, quæ naturalis rectè dici possit. Et esse quidem probatur, authoritate illustrium & philosophorum & medicorum, Aristotelis, Galeni, & aliorum: quorum posterior, duas naturales corruptiones esse tradit. Sed multa in utranq; partem à physicis differuntur. Cæterùm fatalis mors est nihil aliud, quàm debita, & naturali proueniens dyscrasia. Fatalem generationem uocat Aristoteles lib 5. Auscultationis, quæ ritu naturæ fiat. et hanc moriendi naturam etiam fatum appellamus. Non perijt itaq; regina fato, id est, non perijt morte merita, non naturali. Ante diem.] à Deo destinatum, quem fatalem appellari dixi, quem uiolenta morte occupauit: subauditur, perijt. Nondum illi.] Sumptus hic locus est ex Alcestide Euripidis, apud quem Charon missus introducitur, ad abscindendum Alcestidi ferro capillum sacrum dijs inferis. Verba Charontis sunt ad Apollinem:

πολλ' ἂν σὺ λέξας, οὐδὲν ἂν πλέον λάβοις.
ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ἅδου δόμους.
στείχω δ' ἐπ' αὐτήν, ὡς κατάρχωμαι ξίφει.
ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Quoniam, inquit, mulier ad inferos descendit, ipsam peto, ut ferro consecraturus dijs aggrediar. Sacer enim hic est dijs inferis: cuius capitis crinem hasta hæc dijs consecrabit. Quod Græcus itaq; dixit, κρατὸς ἁγνίσει τρίχα, & κατάρχωμαι ξίφει: noster sub persona Iridis uertit,

——Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero.——

Rosida.] quòd ex humore nata, semper soli aduersa opponatur. Mille.] Amplificatio colorum Iridis, ab additione numeri. Capue.] propter crinem, quem illi est ablatura. uel quòd uita quibusdam in cerebro sita sit. Iussa, inquit, à Iunone, à qua missa fuit. Diti.] Plutoni ac Proserpinæ, ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν, inquit Euripides. Calor.] hoc est uita, quam quidam à corde ad cerebrum usque pertendere uoluerunt. Calefacit enim A totum corpus anima, per omnes artus infusa. At uerò ubi uitalis ille calor corpus destituerit, abijt anima. Anima propriè Latinis uentus est. atq; ipsa uitalis anima, quæ uegetat corpus, uento comparatur, quòd ceu uentus euolet è nexu corporis. Disertè ergo dixit poëta, uitam, id est animam, in uentum abijsse: ac dilapsam, ceu furtim, ac nemine persentiscente ex oculis euanuisse in auram. Non enim id indicare uult poëta quasi anima unà cum corpore intereat, qui ubiq; ex Platonicorum disciplina eius immortalitatem astruat, sed sine sensu morientis è corpore ceu carcere emigrasse. Quoniam autem in fabuloso argumento uersamur, facturus non ingratum uideor operæpretium si ceu coronidem hic addidero, quo statu inde res Carthaginensium fuisse à morte Didonis memorantur: præcipuè quibus fatis Anna sub hæc defuncta fuisse proditur. Mortua Didone, mox Carthago ab Hiarba Getulorum rege capitur. Anna, Africa relicta, in Melitam insulam fugit, ad Battum regem, qui tum illic imperabat. A quo hospitali iure humaniter excepta, biennium ibi hæsit. Battus accepto, se à Pygmalione armis peti, quòd sororem hospitio excepisset, eius uim ueritus, Annam hortatur ad fugam: quæ in altum euecta, recto cursu à Ca- B mere excussa, in agrum Laurentem delata fuit ubi tum Aeneas pacata Italia, ducta etiam uxore Lauinia, affluentissimis Latinorum opibus imperabat. Offendit hic casu in littore cum uno Achate illū nudis pedibus ambulantem. qui Annam errantem ibi conspicatus, uix sibi credens eam ipsam esse, tandē et agnouit, et agnitam allocutus est. Exposito casu Didonis, ipsam secum in regiam suam abduxit. Non diu ibi hæsit: nam Lauinia uerita pellicem sibi ante oculos adductam, Annæ insidiari cœpit. Quæ à Didone in somnis monita, ut suspectum hospitium fugeret, per fenestram dilapsa, ad amnem Numicium uenit, in quem se præcipitauit. Postridie insanis clamoribus per Laurentem agrum diu quæsita fuit. Sed cum præter uestigia ad fluuium usq; nihil apparet, uisa est quærentibus clarè respondere:

——Placidi sum nympha Numici,
Amne perenne latens, Anna perenna uocor.
Itaq; pro dea coli cœpit.

Hæc in fabulam Didonis & Aeneæ, doctissimè à Marone excogitatam, sufficiant. Cæterùm cū ipsa historiæ ueritas C longè aliter se habeat, misso poëtico figmento, illam, priusquàm altius prouehamur, hic attexam. ut. Condita urbe cum iam Tyriorum opes perpetuis successibus florerent, Maurusiorū rex Iarbas Pœnorū principes ad se accersit, esse quod cū illis de utriusq; gentis salute agitaret Didonē in frequenti consilio sibi uxorem poposcit: quam nisi impetraret, bellū denunciat. Legati id reginæ indicare ueriti, quòd eam à connubio post prioris mariti mortem semper abhorruisse scirent, cōmentum huiusmodi excogitarūt, ut dicerent, Iarbam pōscere, qui se ac Aphros mansuetiorem uitæ cultum doceret. Sed cū nemo inueniretur, qui ad barbaram eam gentem transire uellet: ad postremūm, abs te ô regina (inquiūt) hoc patriæ præsenti præstandū est, te uxorem deposcit: qui nisi uoti sui compos fiat, breui futurū est, ut te graui bello adoriatur. Regina his difficultatib. perplexa, inuocatis Sichæi manibus, respondit, se ituram quò sua se urbisq; fata traherent. Erectam pyram in urbis parte, ueluti ob nouū connubiū, Sichæi manes placatura, cæsis hostijs, cū stricto gladio cōscendit: ac populū inuita circumfusum,

A cumfusum, clarè inclamauit, se ad maritum, ut nuper fuerat pollicita, ituram: ac simul pectus ferro transuerberauit. Atque inde pro dea, quamdiu Carthago stetit incolumis, culta fuit. Sunt rerum scriptores, inter quos Bedá est, qui tradunt, Carthaginem non à Didone, sed à Carchedone Tyrio conditam. Et Appianus, illum Didonis comitem fuisse, scriptum reliquit. Condita fuit centesimo & quadragesimotertio anno post excidium Troianum, quo tempore Dauid in Iudæa regnum tenebat: & inter Latinos, Latinus Syluius. Trogus Carthaginis originem multò recentiorem arbitratur, ut quæ septuaginta, nec amplius annos conditionem urbis Romæ præcesserit. Proinde hæc tragœdia tam ingeniosè à Marone conficta, ac tam splendidè atque eruditè tractata, planè fabulosa est. Extat apud Græcos uenustum Epigramma εἰς εἰκόνα Διδοῦς, quod quia uehementer huc quadrat, adscribendum duxi.

Ἀρχέτυπον Διδοῦς ἐρικυδέος ὦ ξένε λεύσσεις,
εἰκόνα θεσπεσίῳ κάλλεϊ λαμπομένην.
τοίη γὰρ γενόμην, ἀλλ' οὐ νόον, οἷον ἀκούεις,
αἰσχρὸν, ἐπ' εὐφήμοις δόξαν ἐνεγκαμένη.
B οὐδὲ γὰρ Αἰνείαν ποτ' ἐσέδρακον, οὐδὲ χρόνοισι
Τροίης πορθομένης ἤλυθον ἐς λιβύην.
ἀλλὰ βίας φεύγουσα Ἰαρβείων ὑμεναίων,
πῆξα κατὰ κραδίης φάσγανον ἀμφίτομον.
Πιερίδες, τί μοι ἁγνὸν ἐφοπλίσσασθε Μάρωνα;
τοῖα καθ' ἡμετέρης ψεύσατο σωφροσύνης.

Quos uersus longè politissimè uertit Ausonius:

Illa ego sum Dido, uultu, quam conspicis hospes,
Adsimulata modis pulchrisque mirificis.
Talis eram: sed non, Maro quam mihi finxit, erat mens:
Vita nec incestis læsa cupidinibus.
Namque nec Aeneas uidit me Troius unquam,
Nec Libyam aduenit classibus Iliacis.
Sed furias fugiens atque arma procacis Iarbæ,
Seruaui (fateor) morte pudicitiam,
Pectore transfixo, castos quod pertulit enses:
Non furor, aut læso crudus amore dolor.
Sic cecidisse iuuat: uixi sine uulnere famæ,
Vlta uirum, positis mœnibus oppetij.
Inuida cur in me stimulasti Musa Maronem?
Fingeret ut nostræ damna pudicitiæ?
Vos magis historicis lectores credite de me,
Quàm qui furta deûm concubitusque canunt.
Falsidici uates, temerant qui carmine uerum,
Humanisque deos assimilant uitijs.

Quos uersus imitatus Marullus, non minus disertè, sed strictius multò, reddidit:

Tu qui me, casusque meos, in imagine parua
Aspicis, & digito tristia fata refers:
Vera hæc effigies, nex uera est, hospes, Elisæ:
Sed non uera necis caussa, pudendus amor.
Nec mihi Phryx nocuit, nec enim Phyga nouimus ullum
Cura sed antiqui casta tenaxque thori.
Quam ne coniugio Libyci uiolare tyranni
Cogerer, hac cecidi fortiter usa manu.
At uos ô uates, si sunt hæc præmia laudi,
Quæ feret incesti fœmina adulterij?

FINIS COMMENTARIORVM
in quartum Aeneidos librum.

ARGVMENTVM IN LIBRVM
quintum Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN QVINtum Aeneidos librum Argumentum.

C

Nauigat Aeneas, Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios unà hospes Acestes.
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris tum Beroen habitu mentita senili,
Incendit naues, subitus quas uindicat imber.
In somnis pater Anchises, quæ bella gerenda,
Quoque duce ad manes possit descendere, narrat.
Transcribit matres urbi, populumque uolentem:
Et placidum Aeneas Palinurum quærit in undis.

D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII, ET D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII, EXPLANATIONES IN QVINTVM LIBRVM P. VERgilij Maronis Aeneidos.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN quintum Aeneidos librum explanatio.

ARGVMENTVM.

Quintus hic liber totus ferè episodicus est, ut quartus. nam ludi ad tumulum Anchisæ celebrati, & incendium nauium, in fabula poëmatis non cõtinentur: adhibita uerò sunt, ut opus exornetur, & in magnitudinem crescat. Sed hac de re suprà copiosius disputauimus. argumentum autem libri hoc habet. Dum nex Didonis Carthagine defletur, Aeneas Italiam uersus nauigans, ui tempestatis in Siciliam defertur, ubi ab Aceste benignè susceptus, inferias Anchisæ patri celebrandas parat. ad cuius tumulum uarij generis ludos instituit. nam qui nauali certamine dimicent, qui cursu pedum contendant, qui cestibus pugnent, qui deniq; sagittis, iaculandi peritia certent, propositis præmijs deligit. Ascanius quoque in honorem aui sui cum pueris nobilibus, ac ætate florentibus ludos equestres, pugnamq; imaginariam exhibet. Interea mulieres Troianæ, Iridis hortatu, accensas faces in classem conijciunt, combustis quatuor nauibus, ignis tandem procerum diligentia extinguitur. sequenti nocte Anchises in somnis Aeneæ apparens, uerbis Iouis illum monet, ut fœminas, imbellesq; homines in Sicilia relinquat, ipse uerò cum iuuentutis robore in Italiam nauiget. inprimisq; Sibyllam adeat: qua duce eum ad campos Elysios uenturum prædicit: ut longam posterorum suorum seriem, omniumq; instantium bellorum discat euentum. his adductus monitis, urbem Acestam condidit: ubi, relicta matrum, senumq; bello inutilium colonia, cum robore exercitus ad Italiam nauigando peruenit: id continet totus liber. Pars uero illa libri, in qua de ludis agit, partim ex Homer. Iliad. ψ. ubi hæc itidem ad Patrocli sepulchrum exhibentur, eo tamen discrimine, quod ubi Homerus curule, noster nauale certamen describit: partim ex Apollonij Argonaut. 2. qua parte de cestibus agit: nam illum Homero ea in re ardentiorem aut etiam diligentiorem uidit. neq; illud tacendum duxerim poëtam pro rerum ac personarum qualitate dicendi quoq; formam uariare, & in hoc tam magno, grauiq; poëmate ab alto illo, ac florido dicendi genere plerunq; recedere: nam τὸ πρέπον seruandum, rerumq;, ac personarum dignitatibus aptanda oratio est. quamobrem in primo Aeneid. in describendo Didus conuiuio ad infimam usq; dicendi figuram descendit. itidem in 4. de Didonis amore. & in 7. de ceruo à Syluia nutrito. hic etiam ludos ad tumulum Anchisæ patris celebratos describens, ab heroica illa grauitate, ac sublimi orationis genere deflectitur, ut mediocritatem materiæ simili dicendi figuræ coniungat. B

INTEREA medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusq; atros aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ iam infœlicis Elissæ
Collucent flammis. quæ tãtum accenderit ignem,
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumq; furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
Occurrit tellus, cœlum undiq; & undiq; pontus,
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememq; ferens, & inhorruit unda tenebris.

NASC. INTEREA.] *Libri Aeneidos perinde simul atq; anuli in catena iunguntur. ergo Interea, dum in urbe fletur, dum cadauer Didonis comburitur, eiusq; inferiæ celebrantur.* Certus.] *Nimium mihi morosi, ac plusquàm sat est curiosi uidentur interpretes in uestiganda huius uocis significatione: cum satis quidem per se perspicua sit, atque dilucida. nam Aeneas ideo certus dicitur, quia omnino nauigare decreuerat. unde illud est Ouidianum in Epist. Didus ad Aeneam:*

» *Certus ire tamen, miseramq; relinquere Dido.*

Huius certi, ac decreti Aeneæ cõsilij poëta signum ostendit, cum ait, eum iam medium iter tenuisse. Fluctusq; atros.] *Boreâ ualde spirante, si mare concitetur, nigrescit.* Mœnia respiciens.] *quid mirum si reginæ mœnia respicit, quam afflicto, ac dolenti animo deseruerat? si eò oculos frequẽter dirigit ubi cor languidum, ut ita dicam, reliquit? iuxta illud:* C

» ὅπου τι ἀλγεῖ, κεῖσε καὶ τὴν χεῖρ' ἔχει. *Id est:*

» *Vbi quis dolet, illic & manum habet.*

Quæ iam infelicis Elisæ.] *Mouet commiserationem ex aduersa Didus fortuna. non displicet tamen quod Pyerius ex cod. uet. annotauit, tam felicis: hoc est, quæ iam merito felix dici poterat tot malis unà morte perfunctis. ante enim semper ferè infelix à poëta dicebatur. ut:*

» *Vritur infelix Dido.*

Et rursus:

» *At non infelix animi Phœnissa.*

Si ergo dum in uiuis ageret infelix semper dicebatur, iure fato perfuncta

A perfuncta felix appellari debet. & Græci atque Solon inprimis ante obitum felicem esse neminem iudicauit. Sed illud aduertendum, si felicis legas Iam aduerbium nomini; si infelicis uerbo adiungendum. Quæ tantum accenderit ignem Caussa latet.] De signo nascitur caussa, id est, inuestigatio caussæ: quæ & si non ita erat Troianis aperta, ad eam tamen coniectura propius accedebāt propterea subdit. Duri magno sed amore dolores.] Caussa ignis in coniectura quidem posita est, sed circumstantijs probabilibus ita firmatur, ut certa esse uideatur. nam uiolatio amoris uisque furoris ex amore præsertim in fœmina, abundè satis fidem facere poterant, reginam dolore uictam, sibi necem consciuisse. Triste per augurium.] Cur Troianorum pectora, atque animi præcipuè sollicitarentur, in caussa erat, quia ignem uidebant, quod tristis est nauigantibus signum. Vt pelagus tenuere rates.] Sternit sibi uiam ad tempestatem describendam Troianis ualde periculosam: quam uarijs circumstantijs uehementer amplificat. nam hoc etiam Troianis præter maris sæuitiem accedebat incommodum, quod tenebræ obscuræque nubes rectum illis nauigationis cursum impediebant: imB ber è cælo ruebat, & quod omnium maximum, maximeque timendum erat, terra longo ab eis tractu distabat, nec nisi mare & cælum, si per tenebras licuisset, cerni poterat. Cæruleus] non quod è cælo ueniat: tametsi cæruleus color, cæli propriè sit color, quasi cæruleus. Græcis κυάνεος dicitur: sed niger, tristis, & letifer. nam cærulei coloris quædam species est subnigra, quo uestitu Græcæ olim mulieres amictæ producebant eorum funera quorum in cælum animas migrasse putabant. ideoque pro tristi quandoque auctoribus probatissimis capi solet. Sic Virgilius in sexto Aeneid. Charontis puppim cæruleam, ita hoc in loco imbrem cæruleum appellat. Supra caput.] ἐμφατικῶς. neque enim id simpliciter dictum uideri debet, cum omnis imber supra caput sit: sed letifer. quasi hostis de superiore loco in alicuius caput, ac uitam irruens ut ipsum opprimat. Noctem hyememque ferens, & horruit unda tenebris.] Amplificat ex circumstantijs, quia erant tenebræ. & mare propter obscuritatem horridius etiam fiebat. quam rem ita per ὑποτύπωσιν depingit, ut oculus cerni uideatur.

LAMB. Hort. Interea] A morte Didonis ad res Troianas persequendas transit. & primùm quidem, qua fortuna in SiciC liam sint delati: inde, quibus certaminibus ac ludis patris Anchisæ anniuersarium obitus diem cum Aceste Siculorum rege celebrarit: ad postremum, exemplo ludibrij fortunæ finit, qua secunda aduersis, læta tristibus commiscentur. nam Iunonis odio per Irim, habitum Beroes indutam, exuruntur naues. Quare patris oraculo monitus, imbelli multitudine in Sicilia relicta, in Italiā nauigat. Atque hæc quidem summa est narrationis quinti libri. Delineatus autem est ad 23. Iliados. Achilles post interfectum singulari certamine Hectorem, celebrat amico Patroclo magnificè funus certaminibus & epitaphijs in quibus sua uictoribus præmia sunt proposita. in his, equis uicit Diomedes, cursu Vlysses. cæstuum certamine Epeus: lucta uerò, cum Aiax Telamonius & Vlysses inter se ita pares essent, ut neuter alterum superaret, ambo uictores sunt declarati. In alijs item, alijs uictoribus uindicantur sua præmia. In hoc uerò uno ab Homero decedit noster poëta, quòd pro equestri prælio, certamen nauale instituat: & quod monomachiam, cæstuum pugnam & luctam, diuersa ludorum genera faciat Homerus. Originē funebrium ludorum ad Herculem multi referunt, qui Pelopi ὡλλε... in campis Pisæis primus certamina celebrauit. Quod quidam ob id factum arbitrantur, quòd matrem Alcumenam ex Pelope & Hippodamia prognatam existimarit. Secundo loco Phocenses, post serpentem ab Apolline cæsum. Inde Achæi in Isthmo, Leucothoæ & Palæmoni. Quartos ludos exhibuere Archemori Argiui. Atque hanc ludorum antiquitatem nonnulli tradiderunt. Hyginus Herculem in ordine octauo loco collocat, atque inde reliquos eadem serie, usque ad quintum. Quinto Danaus Beli filius Argis, nuptijs filiarum. Sextus Lynceus Argis, Iunoni Argiuæ. Septimus Perseus, funebres Polydectæ altori suo in insula Seripho. Octauus Hercules gymnicos ludos instituit. Nonus Archemorus, ut dixi. Decimus Eratocles: uel, ut alij, Theseus. Vndecimi Argonautæ, Cyzico in Propontide. Duodecimo loco Acastus Peliæ filius. Decimumtertium locum Priamo tribuunt. Decimus quartus Achilles ad Troiam Patroclo amico certamina edidit. Post hunc, Aeneas hoc loco in Sicilia patri suo apud hospitem Acesten funebres ludos exhibuit, in quibus, singulis uictoribus ampla præmia donauit. Fuerunt & sacra certamina, Olympia, Pythia, Nemea & Isthmia, ab Hercule & alijs Apollini, ipsique adeò Herculi dedicata. In his clarissimi heroes, diuersis uictorijs illustres, diuersis coronarum generibus donabantur: quamuis initio communis omnium sacrorum certaminum corona palma erat, ἀνδρῶν ἐμπεδόφυλλον. Alioqui singulis ludis postea peculiares quædam arbores aut herbæ repertæ fuerunt, quibus uictores insigniebantur: ut olea, myrtus, laurus, apium, & similes. Certaminum autem genera hæc fermè recensebantur. Agonisticè, quæ robore ac uiribus corporis constabat: dromice erat, cursus certamen: pale luctæ: plectice, pugilum, id est, athletarum & pyctarum, quorum certamen Pygmachia dicebatur. Porrò qui his duobus excellebant, pancratiastæ dicebantur, πὺξ καὶ χερσὶ ὁμοῦ μαχοῦντες, inquit Suidas. at qui omnibus, pentathlui: & pancration illud certaminis genus. Erat & sphæromachia, hippomachia, sciomachia, & naumachia. Veteribus & gymnica celebrabantur, in quibus oleo uncti, nudè se exercebant. Libuit paucis de certaminibus & ludis hactenus præfari, quòd hic liber totus in ijs uersatur. Illud tantum, antequàm ad enarrandum accingar, addam: in publico gaudio ludorum, omnis ætatis hic mortales introduci: cum ab Homero puerilis ætas fortasse iusta de causa, sit prætermissa. Nam illic in armis, hic in ocio: illic ad tumulum Patrocli modò cæsi ab Hectore, hic ad tumulum Anchisæ fato defuncti, exacto anno, magnam omnium animorum communique lætitia solennes ludi celebrantur. Elegantior hic liber est, quàm eruditior: quamobrem minus erit quod in hoc desudetur. Interea.] Dum ista Carthagine geruntur in publico luctu. & funus reginæ curatur. Medium iter.] inter Africam & Siciliam, quæ prima insularum in mediterraneo, Italiam petentibus occurrit. Certus.] nauigandi in terram fatalem, à qua magnis & multis tempestatibus septem propè annos exclusus fuit. Atros.] uel horrendos, horroremque incutientes septentrionali uento qui nauigantibus in Italiam aduersus est alioqui. uel atros uento, ut ex specie genus accipiatur. Verum atros, ingruente à septentrione procella, per quam Italiam consequi negatum fuit: aut certè ab occasu, qui uentus pluuius est. Secabat.] naui-

gabat: periphrasis. Secabat igitur atros fluctus. Facies enim maris, colorem cœli refert: ipsum autem suum natura non mutat: ut rectè Seruius, ex Plinio; at salsum saporem seruat. uerùm ita, ut aliud alio sit salsius. Unde fit, cur in utraq; lingua ἅλς, id est sal, pro ipso mari usurpetur. Homer. Iliad. primo, εἰς ἅλα δῖαν. Et Maro: Spumas salis ære ruebant. Mœnia respici.] *Carthaginensium: more eorum hominum qui dulcem aliquam terram uel inuiti relinquunt, quam forte nunquam sunt reuisuri.* Flammis.] *incendio pyræ, in qua concrematur corpus Didonis.* Causa latet.] *Non temerè esse cogitabant, tantum ignem in urbe lucere. Sed quando reputabant apud se, quàm indignè tulisset regina Aeneæ fugam, quamq; eum perditè adamasset, ex antecedentibus sequentia augurabantur. Neque uerò fefellit eos suum augurium. etenim fœmina cùm se ulcisci nequit, sibimet exitium parat.* Triste per augurium.] *id est, Troiani ex incendio, tanquam augurio, necem Didonis colligebant. Aut amat fœmina, aut odit, nihil est tertium. Porrò augurium propriè dici uolunt, quod peritè rerum omnium coniecturas contineat: quamuis ab auibus & gerendo deducatur, uel à garritu earum.* Triste per.] *Hoc est, augurantur Troiani, quid fœmina amore furens soleat perpetrare, ac sæpe planè οὐδὲν ὑγιές. Cæterùm de augurijs, auspicijs, ominibus, & uaticiniorum generibus uarijs, locis hinc diuersis disputatum est.* Ut pelagus.] *Descriptio nauigationis in Siciliam, quò iter uertere per tempestatem compulsus fuit.* Pelagus.] *πέλαγος, maris profundum, à πελαγίζω exundo, æstuo, restagno. εἰς τὸ πέλαγος λαθεῖν, ἀλλὰ τοὔνομα ὀδύνας συγχρούω, ἀλλασσόντως μέν, ἢ ὕδασι, καὶ πλέω εἰς τὸ πέλαγος. Figuratè pro mari: quemadmodum rates, naues: ex materia, rem confectam accipimus. Nam rates, propriè trabes compactas uocamus, quæ per aquam trahuntur. Vertit locum Homericum, qui extat Odyss. 12. ubi Ulysses narrat, quanta tempestas, relicta insula Solis, coorta mare cælo miscuit:*

A

> ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
> φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
> δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
> νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Quos uersus Maro noster in tertio ijsdem uerbis reddidit, ubi Cretam Aeneas deserit. Quod *Græcus autem dixit, suprà nauem Saturnium nubem induxisse, id Latinus uertit, supra caput imbrem astitisse. Et, ἤχλυσε πόντος ὑπ' αὐτῆς, id est, sub ea pontum tenebris inhorruisse: id disertè noster uates interpretatus est, Et inhorruit unda tenebris. Macrobius legit, Maria undiq; & undiq; cælum: subauditur, occurrit in oculos. perinde ut apud Homerum:*

> ——οὐδέ τις ἄλλη
> φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσαι
> τουτέστι, φαίνετο.

Olli.] *illi: antistœchum, robustioris soni gratia.* Cæruleus.] *δὴ τότε κυανέην νεφέλην. Cæruleus color est, uiridior, qui à Græcis glaucus dicitur, à quo γλαυκῶπις Ἀθήνη est cognominata. Hunc ueteres Latini item à cæli colore, cæsium appellarunt: tametsi cæruleum albo commistum, glaucum sua temperie efficere uolunt quidam; perinde ut fului & nigri temperamento, uiridis color miscetur.* B Supra caput.] *Etsi παροιμιακῶς pro præsenti, adeoq; ineuitabili usurpare licet: simpliciter tamen hoc loco accipiendum puto, sicut in illo Homerico, νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς.* Noctem hyememq;.] *& tenebras & tempestatem inducens. Horror cum imminentibus tenebris augetur nauigantibus. Et tranquillo cælo animus ad serenam nubila uis lucem, & ingruentem noctem aliter atque aliter afficitur. Quare de rebus lætioribus, lucem: contrà de tristibus, noctem oboriri, dicere solemus.* Inhorruit.] *horrorem nauigantibus incussit.*

ARGUMENTUM.

Exclamat Palinurus hac tempestatis magnitudine, rabieq; uentorum Italiam contingi non posse. Ideoq; satius esse, ut quò uocant uenti, eò cursum esse flectendum, iterq; uertendum. nam haud longè putat littus esse Siculum: quò tum propter portus commoditatem, tum etiam propter Erycis illic regnantis affinitatem, tutò appellere, ibiq; commorari possint.

C

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu quia'nam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidue pater Neptune paras? sic deinde loquutus,
Colligere arma iubet, ualidisq; incumbere remis,
Obliquatq; sinus in uentum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non si mihi Iuppiter author
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transuersa fremunt, & uespere ab atro
Consurgunt uenti, atq; in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam fortuna, sequamur.
Quoq; uocat, uertamus iter, nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis, portusq; Sicanos:
Si modò ritè memor seruata remetior astra.

NASC. Ipse gubernator.] *ἐμπειρικός, optimus, omniumq; peritiss. gubernator: nec ab re pronomen ipse, additum est: quod ἔμφασιν habet, cùm scilicet ad magnitudinem tempestatis exaggerandã, tum ad nauigationis desperationem apertius declarãdam: nam ubi qua de re aliquis ipsius rei peritissimus desperat, ibi alius imperitior sperare non debet.* Heu quia'nam tanti.] *Pathetica exclamatio Palinuri desperantis non uitam, sed nauigationis cursum, propter tempestatis, uentorumq; contrariorum magnitudinem, atque impetum. nam paulò inferius ait:*

Non si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo.

Vox tamen illa, heu, indicare uidetur eum à suspicione mortis nõ procul abfuisse. quãobrem cum ingenti admiratione, nec absque maximo affectu uerba hæc proferenda sunt. Quia'nam.] *operæpretium est hic audire, & legere grammaticorum, aliorumq; litteratorum, super hac uoce, Quia'nam, altercationes. Pontanus, & alij quidam non infimæ eruditionis uiri, Qui'nam legendum obstinatè contendunt. at ueteres grammatici, quos tamen omnes Pontanus eludit, citato hoc Maronis uersu,*

A uersu, Quia'nam legunt. quid sentiam ipse in tanta doctissimorum hominum caterua, non ausim affirmare. attamen cum Fabius Quinctilianus, qui codicem manu Virgilij exaratum uidit, libro octauo scriptum reliquerit, Virgilium antiquorum uocibus tanquam rerum ornamentis delectatum, hisque præsertim Olli, & Quia'nam, ad spargendam auctoritatem usum fuisse, Seruiusque interpres, non exiguæ auctoritatis, propter antiquitatem grammaticus, hanc uocem ex Ennio sumptam affirmet, facere non possum, quin eorum sententiæ subscribam, & quia'nam legendum esse affirmem, præcipuè cum iterum hac eadem uoce poëtam usum fuisse uideam. Sic enim ait in 10.

„ *Cælicolæ magni quia'nam sententia uobis*
„ *Versa retro?*

Quidue pater Neptune paras?] *Præ stupore, atque admiratione magnitudinis tempestatis per ἀποστροφὴν, ad Neptunum sermonem conuertit: illumque blandè alloquitur, cum patrem appellet, ad illius animum mitigandum, quasi dicat. quid est ô pater, quod sæuit tantopere in filios tuos? habet enim hæc uox pater, ad impetrandum*

B *aliquid efficaciæ plurimum. quamobrem & Deus optimus maximus patrem à nobis se appellari uelit.*

Colligere arma iubet.] *non omnino uela demittere, sed nimium pansa ligare, & angustiora facere. nam cum uenti per transuersum fremerent, non fuerunt omnino deponenda uela, sed tentandum potius an remis, obliquatisque uelis, nec nimium altis uentorum rabiem obsecundare possent. quod periti nautæ plerunque facere solent.* Obliquatque sinus in uentum.] *Torquet uelum, transfertque in latus, ut uentum obliquè capiat. non enim à puppi spirabat uentus, sed per transuersum ferebatur in naues.* Magnanime Aenea.] *Rursus loquitur Palinurus, nec in tanta rerum difficultate silere potest. quin etiam tempori adaptat epitheton: & quia magno, inuictoque tunc animo opus erat, Aeneam magnanimum appellat.* Non si mihi Iuppiter author.] *non cum Iouis contemptu, sed uulgato hominum more loquitur. Sic enim ferè loquimur, cum negocium aliquod fieri posse desperamus: unde locus exoritur à desperatione rerum.* Mutati transuersa fremunt.] *Caussam suggerit, ex uarietate, impetuque uentorum: qui tantus erat, ut neque recto, neque obliquo cursu procedere possent.*

C Et uespere ab atro.] *Exaggerat nauigandi difficultatem, quod autem maius impedimentum afferebat, postremo loco collocauit, uentos scilicet ab occidente magno impetu spirantes. quod in Italiam nauigantibus contrarium est.* Et in nubem cogitur aër.] *Perelegans dicendi forma: quam ex Cicerone in secundo de nat. Deorum sumptam apparet. nam sic quoque ille ait: in nubes cogitur aër concretus.* Nec nos obniti contra.] *Quanta fuerit uentorum uis perspicuè declarat. ad quam amplificandam expolitione, ad eorum uerò rabiem ostendendam repetitionis acrimonia utitur.*

Superat quoniam fortuna sequamur.] *Monet à necessitate, & mouet commiserationem ex infausto, contrarioque fortunæ euentu.* Nec littora longè Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos.] *Conditionem proponit, quam Aeneas non ingratam futuram putat, propter Erycem: qui Veneris filius esse dicebatur: spemque illi affert proximæ salutis, cum littora, portumque uicinum esse dicat.* Si modo ritè memor.] *Sapiens Palinurus (etsi nauigandi peritissimus est) tamen in tanta rerum mole non tollit cristas, nec suo iudicio tantum confidere, nihilque prorsus affirmare uult, sed subdubitando prudenter, & cum modestia loquitur. ne si forte aliter, atque putat, euenerit, alios in spem falsam, falsumque gaudium coniiciat, ipse uerò exigui iudicij, atque imperitiæ arguatur.* Remetior astra.] *Venustè, remetior dixit, ut qui aliàs etiam astra mensus fuerat, ad astrologorum morem alludens: qui numeris, ratiocinationibusque, nec non instrumentis astra metiuntur.*

Ipse gubernator.] *Amplificatio horroris ab insurgente tempestate, à persona gubernatoris Palinuri. Et emphaticè addidit Ipse, significanter.* LAMB. Hort. *Nam cum gubernator trepidus implorat deorum opem, & colligere uela tumultuariè imperat, abiicitque omnem spem potiundæ telluris, quam petit, ut diuersum portum petere cogatur, præcedentia colliguntur.* Puppi Palinurus ab alta.] *Qui locus gubernantium naues est.*

Heu quia'nam.] *Affingit prosopopœiam gubernatoris ad Neptunum, ad amplificandum præsens discrimen, καὶ τὸ ἀδύνατον, perueniendi eo cœlo in Italiam. Defectio: prætermisit enim, in re trepida, Inquit, uel fatur, aut simile aliquod uerbum.*

Quia'nam.] *cur'nam.* Neptune paras? sic deinde locutus.] *Verecunda ac modesta expostulatio.*

Colligere arma iubet, ualidisque incumbere remis.] *Ita contrahere plena uela, ut sinu obliquato ferretur, & simul remis incumberet. Arma, instrumenta naualia dicit, quorum in nauigando usus est. Iam & nimbos, nubes hic intelligis, unde oritur pluuia. Quàm multifariæ significationis sit nimbus, alibi diximus.*

Obliquatque sinus in uentum, ac talia fatur.] *in obliquum plena passaque uela contrahit, ut minus uenti excipiant, cùm deflectendum sit.* Magnanime Aenea.] *Desperationis plena oratio, hoc cœlo se in Italiam peruenire posse. Impossibilitatem amplificat, ac consilium salubre proponit. Captat beneuolentiam, cùm eum magnanimum uocat. Inde proponit τὸ ἀδύνατον.*

Iuppiter author Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.] *Hoc est si Iuppiter, qui author nobis est huius nauigationis, hoc cœlo Italiam nobis promittat, desperem posse illò peruenire. Constat autem, Iouis mandato per internuncium Mercurium, abire in Italiam eum iussum.* Mutati.] *Caussa desperationis, transuersus ab occasu uentus.* Transuersa fremunt.] *Transuersim: Enallage, nomen pro aduerbio. Fremunt, metaphora remota.* Vespere ab atro Consurgunt uenti.] *Interpretatio; estque is uentus natura pluuius, sicut auster tepidus. Vespere, aduerbialiter, pro ab occasu. Atro, à colore cœli: ac perinde turbulento, & tempestuoso.*

Cogitur aër.] *congregatur. Ex aëre coacto in liquorem, aut ex liquore egresso in sublime, nubes gigni existimant physici: nàm densitas coacti uaporis, certò solem obumbrat. νέφος, ἢ νεφέλη, Græcis à lucis priuatione, hoc est, νῦ καὶ φῶς, εἰονεὶ νέφαος, τὸ ἐστερημένον φωτός. unde ἀνέφας, quod luce caret. Suidas sic definit: νεφέλη (quam Latini etiam nebulam interpretantur) ἡ ἐκπνεομένη ἐκ γῆς ἀναθυμίασις. Proinde cœlum ab occidua plaga mundi nubibus obducitur.* Obniti.] *remis, aut tendere, uelis scilicet, aduersus insurgentem procellam non ualemus. Infert à necessario, superantis fortunæ arbitrio nauem permittendam. Sufficimus, possumus.*

Nec littora.] *Ab opportuno. nam cum non procul à Sicilia abessent, quò commodius classem aduerterent, quàm ad terram hospitam, in qua Acestes, sanguinis Troiani, imperabat? tum autem, in qua iam superiori anno Aeneas patrem Anchisen sepelierat. Littora fida ob id uocat, à parte, totam Siciliam amicam coarguens, propter Acesten, ut dixi, qui tum in ea insula imperium tenebat.*

Fraterna.] *Butes Amyci regis Bebryciorum filius fuit, qui patre à Polluce in expeditione Argonautarum caestuum certamine ex prouocatione interfecto, in Siciliam fugit. Hic à Lycaste nobili scorto, propter formae decus adamatus proditur, ex qua Erycem sustulit. Venerem hanc propter eximiam pulchritudinem appellatam fuisse, authores consentiunt. Frater ergo Aeneae ὁμομήτριος fuit Eryx. Hercules ab expeditione Hispanica reuersus, peragrata Italia, è Rhegio in Siciliam trãsmisit, omnemque eam oram à Peloro post primum statim appulsum peruagatus ad Erycem usque, qui mons eiusdem insulae est, nomen ab Eryce Butae & Veneris filio sortitus. Hercules ab hoc Eryce in pugnam hac conditione prouocatur, si uinceretur, Ibericum armentum regi cederet: contra si uinceret, ius regni ad Herculem eiusque posteros perueniret. Vicit Hercules ferocem adolescentem, & iuueniliter caestibus suis crudis, quibus uincere erat assuetus, exultantem. Sunt qui lucta illum superatum contendunt. Hercules inde libertate accolis data, ad montem Aetnam, miraculi eius uisendi caussa processit. Alij Erycem non Butae, sed Neptuni filium fuisse prodidere. Caussam autem transitus Herculis in eam insulam huiusmodi tradunt. Ibericum armentum prae se agens in Libyam transmisit, ubi Dercynum & Alebionem Neptuni filios furti reos interfecit. Hinc in Italiam traiecit: atque à Rhegio in Hetruriam peruagatus, cum taurum ex omni armento desideraßet, quem in Siciliam tranasse acceperat, anceps consilij diu haesit. Hunc Eryx exceptum, suis admiscuerat. Ab hoc tauro Italiam suum nomen inuenisse uolũt, quòd Tyrrheni italum taurum dicant. Hac occasione perpulsus Hercules, in Siciliam nauigauit. Taurus repetitus cum non redderetur, ter cum Eryce caestibus congressus, ad postremum eum interfecit. Eryx Siciliae mons mari imminet, inter Drepanum & Panormum: Panormo tamen uicinior, quàm Drepano: tantaque est altitudine, ut omnes eius insulae montes, extra Aetnam, excedat. In illius uertice Erycinae Veneris templum fuit opulentißimum. Paulò infrà uerticem Eryx urbs uisebatur, ad quam ab ima planicie longißimus pariter & difficilis fuit aditus. In templo, Erycinae Veneris simulacrum erat, quod Claudius Marcellus postea Romam transtulit, atque extra Collinam portam dedicauit. Illud autem memorabile est, in edito Erycis uertice saxum fuisse, quod Daedalus peruium fecit, ducto muro ad Veneris templum: arietemque aureum Veneri & Eryci uiuum existimatum dedicauit. Eryx urbs primo bello Punico, cum de insulae & maris imperio inter Romanos & Poenos certamen esset, alijs super alias obsidionibus & captiuitatibus quassata, grauiterque afflicta fuit. Amissam à Poenis, Romani ceperunt. In Erycino uertice templum ab Aenea conditum, authores sunt. Apollonius libro quarto Argonauticῶν, de Bute, quem Sirenum cantu demulctum Venus seruauit, ita canit:*

ἀλλὰ καὶ ὥστε λέοντος ἰὺς παῖς οἶος ἑταίρων
προφθάμενος ξεστοῖο κατὰ ζυγοῦ ἔνθορε πόντῳ
βούτης, σειρήνων λιγυρῇ ὀπὶ θυμὸν ἰανθείς,
νῆχε δὲ πορφυρέοιο διὰ οἴδματος, ὄφρ' ἐπιβαίη
σχέτλιος. ἦ τέ οἱ αἶψα καταυτόθι νόστον ἀπηύρων.
ἀλλά μιν οἰκτείρασα θεὰ ἔρυκος μεδέουσα
κύπρις, ἔτ' ἐν δίναις ἀνερέψατο, καί ῥ' ἐσάωσε
πρόφρων ἀντομένη λιλυβηίδα ναιέμεν ἄκρην.

Id est:

Ceu catulus Butes reboantis saeua leonis
Desilit è puppi sociorum solus in altum
Anteuolans, dulci Sirenum pectora cantu
Laetatus, salsos per fluctus aequoris atri
Ingrederetur uti terram, igneus usque natabat.
Infoelix, cui mox certò reditum inde negarant,
Ni Venus una Erycen curans, miserata natantem
Vorticibus medijs auerteret obuia, praesens
Seruassetque uirum, ut coleret Lilybeia saxa.

In urbe Eryce colebatur Venus, à qua ipsa Erycina dicitur: &, Erycino in uertice sedes. Sicanos.] *Interpretatio. De Sicanis alibi nonnulla annotata relinquimus. Illud obiter adijciendum est, primam huius uocis modò produci, ut Sicanio praetenta sinu iacet insula: modò corripi, ut hîc.* Seruata.] *pro obseruata.* Astra.] *ad quorum obseruationem nauigatur. de quibus eleganter Aratus ἐν φαινομένοις:*

——δύω δέ μιν ἀμφὶς ἔχουσαι
ἄρκτοι, ἅμα τροχόωσι, τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι.
αἱ δ' ἤτοι κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἰξύας αἰὲν ἔχουσιν,
ἀλλήλων, αἰεὶ δὲ κατωμάδιαι φορέονται,
ἔμπαλιν εἰς ὤμους τετραμμέναι. εἰ ἐτεὸν δὴ,
κρήτηθεν, κεῖναι δὲ διὸς μεγάλου ἰότητι
οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὅτι μιν τότε κουρίζοντα
δίκτῳ ἐν εὐώδει ὄρεος σχεδὸν ἰδαίοιο
ἄντρῳ ἐγκατέθεντο, καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτὸν,
δικταῖοι κούρητες, ὅτε κρόνον ἐψεύδοντο.
οἱ τὴν μὲν κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
τὴν δ' ἑτέρην, ἑλίκην. ἑλίκη μὲν ἄνδρες ἀχαιοί.
ἐν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ, καὶ ἐπιφράσσασθαι ἑτοίμη,
πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
ἡ δ' ἑτέρη, ὀλίγη μὲν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων.
μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι.
τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται. Id est:

Vrsae namque polum geminae amplectuntur, & unà
Voluuntur circum: quapropter plaustra uocantur.
Ad lumbos capita alta tenent per mutua semper,
Semper item circum resupinae agitantur, in altos
Versae humeros uicibus certis. si credere dignum est,
Terra Idaea Iouis magni has in sidera misit
Munere: nam Dicto in beneolentis olim, ad iuga montis
Idaei tenerum infantem posuere silentes,
Bis senosque Iouem menses aluere, parente
Saturno clàm Dictaei Curetes in antro.
Hanc illi Cynosuram ipso cognomine dicunt,
Illam Helicen. Helicen obseruant salis aequore Graij,
Quò nauis mittenda fiet. Cynosura uicißim
Caerula sulcantes ducit Phoenicas. opaca
Nocte quidem clara est Helice, obseruarier atque
Perfacilis, prima lucens à nocte: sed illa
Etsi obscura magis, nautis tamen aptior est. nam
Tota minore agitur supremi cardine mundi.
Hac quoque Sidonij cursum nauesque gubernant.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Palinuri consilium probat Aeneas, gratissimumq́ sibi fore ostendit, si ad Erycem, tumulumq́ patris sui contingere poterit.

Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere uentos
Iamdudum, & frustra cerno te tendere contrà,
Flecte uiam uelis: an sit mihi gratior ulla,
Quóue magis fessas optem dimittere naues,
Quàm quæ Dardaniū tellus mihi seruat Acesten?
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & uela secundi
Intendunt Zephyri, fertur cita gurgite classis.
Et tandem læti notæ aduertuntur arenæ.

NASC. Equidem sic poscere uentos.] *approbatiò consilij, ex certa rei cognitione.* Flecte uiam uelis.] *non sunt approbandæ semper grammaticorum differentiæ, quas grauissimorum præsertim scriptorum auctoritas oppugnat. Flectimus, inquit Seruius, uiam in mari, in terra nos à uia flectimus, attamen Liuius multis in locis, & Cicero ad Atticum de terrestri itinere cùm uerba facerent, uiam, & iter flectere dixerunt. Sed in huiusmodi nugis uersari, nec libet, nec nostri est instituti.* An sit mi-

B hi gratior ulla.] *iucundam sibi fore hanc cursus flexionem in Siciliam ostendit. cuius rei etiam caussam assignat: quam deducit partim ex pietate in patrem qui in Sicilia sepultus erat, partim ex cupiditate uidendi Acestæ Troiani genere sibi propinqui: qui ex Egesta Hippotis Troiani filia natus fuerat.* Fertur cita gurgite classis.] *orationis celebritate, nauigationis celeritatem ostendit.*

LAMB. Hort. Tum pius.] *Approbat consilium Palinuri tribus de caussis, quamobrem lubens in Siciliam cursum dirigat. Et quòd necessariò uenti arbitrio illuc deferatur: & quòd Acesten insulæ imperium tenentem ibi habeat: ad postremum, quòd patrem Anchisen ibi condiderit, quo uel solo nomine, ut si nulla necessitas urgeret, eò iter haberet.* Equidem.] *ut Siciliam, propter occiduum uentum petamus. A' necessario.* Tendere.] *cum uento aduerso luctari.* Flecte.] *nauiga obliquatis uelis in Siciliam.* An sit.] *Caussa à pio.* Fessas.] *fessos socios: Metonymia, continens pro contento.* Dardanium Acesten.] *Dionysius longè aliter historiam refert; quam non grauabor uel ob id referre, ut historiarum diuersitas in conspectu ponatur. Aeneas consulto ad Dodonem de sedibus ora-*

C *culo, Ionium mare emensus, eam primo Italiæ oram tenuit quæ postea magna fuit Græcia appellata. Vtebatur tum Aeneas gubernatore classis, Patrone Thurio. Porrò cum multi comites Aeneæ se ex Epiro addidissent; pleriq́ eorum conspecta procul Italia, retrò domum sunt reuersi. Patro, fidus gubernator, apud Aeneam mansit: ac postea in Alontio Siciliæ habitauit. Nonnulli Troianorum comitum Aeneæ, in Iapygijs hæserunt: alij Atheneum tenuerunt, ubi primum Aeneas in Italia consedit. Sed multò maxima pars cum Aenea oram Italici maris permensi, Drepanum peruenerunt: incertum, consilio'ne an casu. Drepanam multi nominant. Hic inciderunt in eos, qui paulò antè cum Helimo & Aegesto è Troade profecti, sedes suas circa Cranisum amnem fixerant: parte agri à Sicanis concessa ipsis in Aegesti gratiam, qui ibi à teneris fuerat educatus. Etenim Laomedon maternum Aegesti auum; odio quodam, aut priuato dissidio cum omni uirili stirpe extinxerat. Filiabus pepercit, quod fœdum duxisset, ac parum decorum in eum sexum sæuire: sed haud minus periculosum sibi, eas cuiquam suorum popularium*

nubere. Itaque mercatorib. Phrygijs tradit eas procul inde in exteras terras asportandas. Et cum his adolescēs Phrygij sanguinis unà in eadem tum naui uehebatur. Hic amore unius harum quas dixi puellarum captus, eam duxit, post appulsum in Siciliam. Ex his Aegestus prognatus fuit. Mortuis parentibus, is reditum in Phrygiam, ijs postea obtinuit temporibus; quibus Priamus regnauit: qui, capto Ilio, cum Helimo in Siciliam redijt: & quidem paulò antè, quàm Aeneas cum classe eò fuit delatus. Ibi Aegesto & Helimo Aeneas obuius, aliquandiu in ea insula commoratus fuit, humaniter ab hospitibus suis ciuibus exceptus. Quibus Aeneas author fuit; ut sibi quisque sui nominis urbem conderent, monumentum Troiani sanguinis apud posteros. Qui quidem populi ut facilius coalescerent, è numero comitum suorum in eas urbes colonos distribuit. Atque inde è Siculo portu soluta classe, primùm in eum Italiæ portum delatus fuit, quem de gubernatoris sui nomine Palinurum dixit. Hæc uerba Dionysij satis coarguunt, quàm dis διὰ πασῶν cùm ab alijs, tum à nostro poëta dissentiunt: ut nulla Anchisæ fati mentio fit, ὡς καὶ οὐδεὶς αὐτοῦ λόγος: Seruius diuersam huic historiam adducit, Hippoten filiam suam Aegestam nauiculæ supposuisse, ne ad cetos alligaretur, atque ita eam fortunæ arbitrio commisisse. Quæ in Siciliam delata, cum Crimniso fluuio concubuit, in canem mutato: ex Aegesta Acestes natus fuit. Cæterùm Aegesta urbs ab Aegesto condita posteris temporibus, quibusdam Acragas dicta fuit, quam Lycophron præ cæteris Siciliæ urbibus assiduè Troianum excidium luxisse tradit; Sed Græcorum commentarij aliquanto diuersius historiam referunt, ut iam mox dicetur. Dardanium.] *Troianum: antonomasia, propter Aegestam matrem, quam paulò pòst Troianam nuncupabit, ex qua & Crimniso prognatus fuisse proditur. in cuius gratiam postea Aeneas socijs inualidis ciuitatem condidit, quam Acestam dixit, quam nonnulli eandem esse cum Aegesta uolunt. Acestis, amnis item nomen est. Ab Acesta, Acestæi populi Latinæ conditionis, ut à Segesta Segestani, in interiori Sicilia.* Patris Anchisæ.] *Appositio. estq́ periphrasis sepulti Anchisæ. Authorum rursum hic alij aliò trahunt. Quidam eum in Eryce ab Aceste honorificè sepultum tradunt. Nonnulli ita digerunt historiam. Capta Troia, solus Aeneas liber dimissus fuit à Græcis, iussusq́ simul ea quæ uellet secum asportare, transmissa uxore cum liberis, diuorum simulacra & patrem secum urbe extulit. Cum his uenit in Atho, ubi urbem munitissimam condidit Aeneiadem, de suo dictam nomine. Mortuus hic fuit Anchises. Quo honorificè cremato ac defleto, cineres eius in aurea urna conditos secum inde abstulit. Videtur hoc ipsum significare quoq́ paulò pòst poëta, cum dicit:*

Nunc

Nunc ultrò ad cineres, ipsius & ossa parentis,
Haud equidem sine mente reor, sine numine diuûm,
Adsumus. —— *Et:*
Salue sancte parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, animæq; umbræq; paternæ.

Secundi] *prosperi nunc, uersis flexisq; in Siciliam uelis, qui antea in recto cursu ab occasu transuersi, ab Italia nauigantes disijciebant.* Zephyri.]*occidentalis uentus, Euro perinde oppositus ad ortum, ut septentrionali Boreæ Notus à meridie flans. Cato in Zephyrum oliueta spectare iussit: Ver incipit, aperitq; terras, tenui frigore saluber. Hoc spirante uites maximè putandæ sunt, arbores serendæ, & curandæ fruges. Tepidus est, & humidus. Zephyria oua, quæ uento putantur generari.* Gurgite.] *mari: tapinosis.* Tandem.]*post multam iactationem, coarguit difficultatem perueniendi in Siciliam, cum de Italia desperatum esset. Notam arenam ob id dicit, uel quòd patrem ibi sepultum superiori anno reliquisset: uel propter Acesten, Aegestum & Helimum sanguinis Troiani excelsos uiros. Aduertunt notæ arenæ, pro ad notam arenam. Et arena, pro littore, figuratè dixit.*

ARGVMENTVM.

Troianis ad littus nauigantibus Acestes occurrit, agresti, ac pene pastoritio uelamine inductus: cuius genus, humanitas, mensq; erga Troianos benigna breui oratione describitur.

At procul excelso miratus uertice montis
Aduentum, sociasq; rates, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis, & pelle Libystidis ursæ:
Troia Crimniso conceptum flumine mater
Quē genuit. ueterum nō immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos *opibus solatur †amicis.

* al. dapibus.
† al. amicos.

NASC. At procul excelso miratus uertice mōtis.] *De summitate montis, tanquam de specula: unde longè lateq; patebat aspectus in mare.* Sociasque rates.] *Ex more Romanorum: qui fœdere, & amoris charitate sibi coniunctos, socios appellabant.* Horridus in iaculis.]*quem iacula, quæ manu gerebat, & ursina pellis horridum aspectuq; terribilem reddebant.* Et pelle Libystidis ursæ.] *quidam, Libystidis gentile nomen esse uolunt, alij possessiuum, nonnulli etiam patronymicum à genitiuo Libyos. utcunque est, parum laboro tu consule grammaticos.* Troia Criniso.] *genus Acestæ breui oratione complectitur: quem ex Crimiso flumine, & egesta, uti diximus, uel Segesta matre Troiana, genitum ferunt. de quo & in primo Aeneid dictum est.*

» *Troianoq; à sanguine clarus Acestes.*

Quidam codices Crimniso legunt, nonnulli quoq; Crimnisæum hunc fluuium appellari contendunt, & ex Crimnisæo poëtica licentia Crimnisum, seu Crinisum factum. Gratatur reduces.] *aduentum Troianorum gratulatur, eò etiam magis, quia reduces, id est, ex Africa, & ex maris procella sospites redierant, hoc uerbo gratari usus est etiam in 4. Aeneid.*

» *Gratare sorori.*

Vnde grates deduxit, ut:

» *Grates persoluere dignas*
» *Non opis est nostræ Dido.*

Qua uoce uel Cicero usus est. Lætus.] *ingens liberalitatis signum, ubi quis læta fronte aliquem excipit.* Gaza agresti.] *Rusticanis fructibus quæ refrigeramenta uulgò appellari consueuerint. unde colligitur, gaza, non tantum pro regia, preciosaq; supellectile, uerumetiam pro minuta, atq; exigui pretij re accipi solere. uox Persica est, auctore Curtio. & Pomp. Mela.*

LAMB. Hort. At procul.] *Sternit uiam ad congressum Acestæ & Aeneæ, quorum illum uenationi per occasionem operam dantem inducit: quare ab habitu uenatoris eum decorè circumscribit. Regum enim est, ac illustrium uirorum, per ocium uenationi studere.* At procul excelso.] *Vnde præsentius, quàm è summo monte subiectum mare contempletur? Drepanum haud dubiè intelligit, quò eum appulisse, ex Dionysio docuimus.* Vertice.] *Metaphora, ab homine ad montem.* Rates.] *Synecdoche.* Horridus.] *Admirandus. Quàm uerò latè pateat uerbi Horrere significatio, alibi dictum est.* Iaculis.] *ab habitu uenatoris.* Libystidis ursæ.] *Et hodie ea consuetudo ubique ferè locorum est, ut nobiliores pellibus uel lupinis, uel ursinis uestiantur: fortasse ut priscorum habitum imitentur, qui initio pellibus animantium pro indumentis utebantur. Fuit autem id tunicæ genus τοῖς πρωτοπλάστοις primùm datum, Genes. 3. in usum necessarium. Postea in delicijs esse pelles cœperunt, tum claris uiris, tum uenatoribus. Libystidis, adiectiuè dixit, patronymica forma, pro Libycæ ursæ. Miratur Plinius, cum in annalibus proditum sit, Domitium Aenobarbum ædilem curulem ursos Numidicos C, & totidem uenatores Aethiopas in circo dedisse, Numidicos adiectum esse, cum in Africa ursos non gigni constet. Sed de ursis alibi fortasse.* Troia Crimniso.] *Troia Aegesta, trisyllabum: à parentibus. In Græcorum commentarijs proditum inuenio, Phœnodamantem quendam, non Hippotam, nobilem Troianum, authorem popularibus suis fuisse, ut Hesione monstro piscis marino exponeretur de tribus filiabus suis solicitum, ne illæ obijcerentur. Effecitq; persuadendo, perleui momento. Laomedon rex Phœnodamanti iratus, ut par erat, tradidit uicissim illius filias nautis Siculis, escam piscibus præcipitandas. Quod cum falleret, Veneris beneficio seruatæ fuerunt. Ex harum una Crimnissus fluuius in canem transformatus, stupri consuetudine oblata, procreauit Aegesten, quem Maro Acesten uocat. Author est Lycophron, in Cassandra. Condidit hic tres in Sicilia urbes, Aegestam, Erycem, & Entellam, siue Atallam, de uxoris suæ nomine appellatam. Nomen enim Stylle fuisse, authores sunt. Historia ita explicatur à Lycophrone:*

ἄλλοι δ' ἐνοικήσουσι σικανῶν χθόνα
πλαγκτοὶ μολόντες. ἔνθα λαομέδων τριπλᾶς
ναύταις ἔδωκε φοινοδάμαντος κόρας,
ταῖς κητοδόρποις συμφοραῖς λελιμμένος
τηλοῦ προθεῖναι θηρσὶν ὠμησταῖς βοράν,
μολόντας εἰς γῆν ἑσπέρον λαιστρυγόνων,

ὅπου

A ὅπῃ συνοικεῖ δαψιλὴς ἐρημία.
οἱ δ' αὖ παλαιστοῦ μητρὸς ζευγνυθίκε,
σηκὸν μέγαν δείμαντο Δωτίνην θεᾷ
μόρον φυγοῦσαι, καὶ μονοικήτους ἕδρας.
τῶν δ' αὖ μίαν Κριμισσὸς ἰνδαλθεὶς κυνί,
ἔζευξε λέκτροις ποταμός. ἡ δὲ δαίμονι
τῷ θηρομόρφῳ σκύλακα γεννάιον τεκνοῖ,
τριασσῶν συνοικιστῆρα καὶ κτίστην τόπων.
ὃς δὴ ποδηγῶν τέρθρον ἀγχίσου νόθον
ἄξει τρίδειρον νῆσον εἰς λακτηρίαν
τῶν Δαρδανείων ἐκ τόπων ναυσθλούμενον.
αὐγίστα τλῆμον, σοὶ δὲ δαιμόνων φραδαῖς
πένθος μέγιστον, καὶ δι' αἰῶνος πάτρας
» ἔσται, πυρὸς ῥιπαῖσιν ἠθαλωμένης. *Id est:*
» *Alij in posterum incolent Siciliam, post errorem reuersi. Tum Laomedon tres Phœnodamantis filias piscibus obijciendas nautis tradidit, ubi in Leontinorum agrum reuersi essent. Qua in regione Veneris auxilio fatum euaserunt. Hic cum earum una Crimissus in canem uersus stupri consuetudinem habuit: ex qua nobilem catulum suscepit, habitatorem conditoremq́ trium urbium. Vbi Ae-*
B *gestus postea in Dardaniam fuerit reuersus, Anchisæ nothum Elymum in Siciliam secum abducet. Miseram Aegestam, tibi ex diuino oraculo patria incendio euersa imminet luctus. Quo quidem loco* κητοδόρπον συμφοράς, *calamitosam cœnam ceti, uenusta compositione appellat: adhæc, quòd Hesione cœna & epulum ceto paranda esset, & exponenda. Sed Hercules monstro peremto, eam postea à morte uindicauit. Tum autem & Læstrygonas Leontinos,* παλαιστοῦ μητέρα, *luctatoris matrem, Erycis pentathli Venerem. Nam illæ puellæ Diuæ delubrum, quòd mortem euasissent, dedicarunt. Iam &* μονοικήτους ἕδρας. *sedes & recessus in uasta solitudine, in qua solitariæ degebant. Sed & illud* τριασσῶν συνοικιστῆρα. *tres enim urbes condidit in Sicilia,* ὡς διὰ ποδηγῶν. *Etenim Aegestus in Dardaniam reuersus, Elymum Anchisæ spurium in Siciliam adduxit.* τρίδειρον *Trinacriam, à tribus promontorijs: uenusta usus metaphora, à iugis & montibus, aut à collo humano. Sunt qui Acesten ex Aegesto natum prodidere: à quo Aegesta urbs, ut ab Elymo Elymia, ubi Veneri templum dedicatum erat. Iam uerò ab ijsdem Leontinis, in Eryce Venerem religiosè cultam fuisse memoriæ proditum est: cuius honori anagoga consecrata erant. Nam cum Venus in Libya peregrinaretur, eam columbæ comitabantur, quæ mox catagijs, una è mari anteuolante, eiusq́ fanum ingrediente, nono demum die reuersæ fuêre.* Ille.] *siue Acestes, siue Aegestus ille fuerit appellatus, cuiuscunque etiam filius, maiorum suorum, Troiano nomine accepto, memor fuit. Iam quid humanitatis amplius Acestes præstare potuit, quàm pro præsenti opulentia (ut tum tempora ferebant) & quidem rusticana, nuda beneuolentia eos excipere? Ostendit autem poëta, ea tempestate regni Siculi rudimenta admodum tenuia fuisse: nec Aeneam hospitis humanitatem aspernatum.* Gaza.] *Barbaralexis: Persicum uocabulum est, quo omnis opulentia significatur.* Lætus.] *inter suos propter regni nouitatem in magna gloria habitus, incolumes post annum redditos obuia humanitate excipit.* Opibus.] *Nonnulla exemplaria, pro opibus, dapibus legunt. Sunt autem dapes omnes, opipari ac magnifici apparatus. Hinc dapaticus, dapalis, & dapsilis. Dotes dapsiles, apud Plautum.*

ARGVMENTVM.

Cum ad portum appulissent Troiani, & ab Aceste Troiano benignè, humaniterq́ accepti fuissent, postera die Aeneas omnes socios suos in cœtum conuocat, consiliumq́ue suum de inferijs, imò sacris patri suo celebrandis exponit: cui anniuersaria tanquam Deo fieri uelle, Acestemq́ue boues in singulas naues ad ea hoc tempore celebranda daturum ostendit. quamobrem ut Deos Penates cum Troianorum, tum etiam Acestæ epulis adhibeant, monet. quatuor denique ludorum genera in honore patris celebranda proponit: præmiumq́ue uictoribus pollicetur: & sacra initurus, silentium indicit: utq́ue omnes se coronent myrto, imperat.

Postera cum primò stellas oriente fugarat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumuliq́ ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine diuûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, diuiniq́ ossa parentis
Condidimus * terræ, mœstasq́ sacrauimus aras. *al. terra.
Iamq́ dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dij uoluistis) habebo.
Hunc ego, Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicoue mari deprensus, & urbe Mycenæ,
Annua uota tamen, solenneisq́ ordine pompas
Exequerer, strueremq́ suis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipsius, & ossa parentis,
Haud equidem sine mẽte reor, sine numine diuûm
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem.
Poscamus uentos, atq́ hæc mea sacra quotannis
Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum uobis Troia generatus Acestes

NASC. Postera cum pri-
C mo.] *Mira profectò est poëtæ nostri uarietas in describendo nascentis diei principio: nam cum sæpe id ei facere contigerit, eandem rem uerbis ita commutatis reddidit, ut ingenti cum uoluptate aures legentium feriat, non est, ut singulas in præsentia huiusce rei descriptiones persequar, cùm omnium uel mediocriter eruditorum oculis patere possint: nosq́ue alibi multa huiusce rei exempla unum in locum congesserimus.* In cœtum littore ab omni, Aduocat Aeneas.] *In cœtum aduocat socios, pro in unum cõgregat. propriè autem uocare cœtum, concionem, conciliumq́ue dicimus. Lucretius libro primo.*
Cœtum, conciliumq́ue uocat. »
Virgil. in 10.
Conciliumq́ uocat »
Diuûm pater, atq́ hominum rex.
Tumuliq́ ex aggere fatur.] *Tanquam orator*

Dat numero capita in naues: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radijsq́ue retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis,
Quiq́ue pedum cursu ualet, & qui uiribus audax,
Aut iaculo incedit melior, leuibusue sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu:
Cuncti adsint, meritæq́ue expectent præmia palmæ.
Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.

orator de suggesto. nam uerba facturi in concione, superiorem locum ascendebant. idq́ue sic dictum est, ut illud ex secundo Aeneidos,

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.

Dardanidæ magni.] *Aeneæ hortatoria oratio est: quæ & consilij illius expositionem habet: cuius ἐφιέμενον est, ut Troiani parent se ad ludos tum spectandos, tum etiam celebrandos: caussamq́ue subnectit à pietate erga patrem, & quales futuri sint ludi apertè demonstrat. inter igitur orationis initia auditorum beneuolentiam colligit, primum ab altitudine animi ipsorum, cùm eos magnos Dardanidas uocet: deinde à generis sublimitate, quod à Dijs originem ducant, nisi mauis totam esse à genere commendationem, idq́ue. Genus alto, quasi per αἰτιολογίαν dicatur, id est, ratio afferatur magnitudinis Troianorum, quia à Dijs, propter Dardanum Iouis filium, originem ducunt. unde per tacitum οἰκονομίαν ostendit Anchisem debere sui generis honorem mereri. nam huius rei talis inductio est, Anchisæ diuinos dari honores: quos Diuus Augustus Iulio Cæsari celebrasse perspicuum est.* Annuus exactis.] *Consilij expositio: quam auspicatur à tempore.* Diuiniq́ue ossa parentis.] *τὸ πρέπον. decet enim parentem præsertim mortuum à filio commendari.* Iamq́ue dies.] *exaggerat à tempore.* Ni fallor.] *Non approbo quod Seruius ait de confusione anni: nam etsi annus eo etiam tempore confusus erat, illius tamen confusio ignorabatur: quæ longo post temporis interuallo ab Eudoxo primum deprehensa fuit: qui, ut auctor est Cicero in secundo de Diuin. Platonis auditor fuit. est igitur dicendum, poëtam humano more locutum fuisse. nam plerique cum quidpiam referimus, ni fallor, dicere solemus.* Semper acerbum.] *Propter mortem. unde occultus emergit pietatis affectus erga patrem. quasi illius desiderium æquo animo perferre non possit.* Semper honoratum.] *propter sacra anniuersaria illi tanquam numini instituenda.*

Hunc ego Gætulis agerem.] *Exaggeratio pietatis, & officij erga patrem à minori commodo ad maius commodum.* Nunc ultrò ad cineres.] *Applicatio argumentationis ab occasione.* Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem.] *Adhortatio cum ad poscendos sacrificijs uentos, tum ad alliciendum precibus Anchisæ animum, ut templa sibi construi, singulisq́ue annis hæc sacra sibi fieri uelit, ut patet in contextu.*

Bina boum nobis Troia generatus Acestes.] *προκατάληψις occupat. ne quærant, unde hostias pro sacris sint habituri. Achilles itidem ad Patrocli sepulchrum Iliad. ψ. multos boues mactat.* Adhibete Penates.] *Alludit ad lectisternia Deorum: quæ Deorum conuiuia dicebantur. nam in Capitolio stratis tribus lectis conuiuium apponebatur tribus Dijs, Ioui, Iunoni, & Mineruæ. Iuppiter, id est, Iouis simulachrum statuebatur in lecto recubans, Iuno, & Minerua in sellis considebant. Sed appositis epulis, quia Deorum simulachra uesci non poterant, adhibiti epulones dapibus uescebantur. hunc morem pacis Deorum exposcendæ gratia institutum fuisse,*

Liuius libro ab Vrbe quinto & septimo memoriæ prodidit. A

Sic nona diem.] *certamina pollicetur, sub ea conditione tamen, si dies serena fuerit: quod proximè indicat cùm ait:*

Expectata dies aderat, nonamq́ue serena
Auroram Phaetontis equi iam luce uehebant.

Et nona die id se facturum dicit, ad nouendiale sacrum alludens: quod mortuis nono die fieri solebat. adeas interpretes. Prima citæ Teucris.] *Breuiter ludos proponit. quos pluribus uerbis, longioriq́ue oratione statim descripturus est.* Quiq́ue pedum cursu ualet.] *Secundus est alterius generis ludus.* Aut iaculo incedit melior.] *Tertius. & appositè, incedit, dictum est. nam huiusmodi hominum genus, si quando cum alijs hominibus congressi aliqua ex re palmam ferunt, incedunt per ora hominum magnificè, suasq́ue uictorias ostentant.* Seu crudo.] B *Quod in descriptione penultimum est ludorum genus, illud in propositione postremum facit: nam prius pugilum certamen, quam sagittariorum ludum describit. Troiæ autem ludus, quæ pugna imaginaria est, non ab Aenea, sed ab Ascanio instituitur. crudum uerò cæstum pro rigido, seu duro à poëta dictum fuisse uidetur.*

Cuncti adsint.] *Inuitat omnes certaturos: usq́ue ad diem dictam intersint, hortatur, non absque præmiorum pollicitatione.* Ore fauete omnes.] *Sacra facturus Aeneas (ut paulò inferius poëta declarat) silentium imperat. ita enim de more sacrorum fiebat, ut sacerdos, seu pontifex, silentium populo indiceret his uerbis: Fauete linguis, fauete uerbis. interdum etiam (ut Festus ait) pascito linguam dicebant, id est, coërcito, & contineto. Ouid. Fast. libro primo,*

Prospera lux oritur, linguisq́ue, animisq́ue fauete:
Nunc dicenda bona sunt bona uerba die.

Et cingite tempora ramis.] *Passim, ut alibi diximus, mores attingit Romanos. nam ludos festos Romani coronati spectare solebant.* C

Postera.] *Omissis ijs quæ otiosè referrentur, de humanitate Acestæ, conuiuio, & id genus obuia beneuolentia, quarum rerum commemorationem hic locus fortasse desideraret, ut in primo apud Didonem, poëta decori memor, quòd ad hospitem diuertat, & quidem Troiani sanguinis: tum autem, à quo summa cum humanitate superiori anno exceptus fuisset, transit à descriptione temporis matutini insequentis, ad ea quæ propria sunt præsentis instituti: hoc est, ad parasceuen sacrorum anniuersariorum patris, et certaminum, quæ è more ad mortui sepulchrum sit celebraturus.* Postera.] *A' temporis matutini descriptione periphrastica. Sub ortum solis unà cum aurora, obscurantur stellæ in occasum recedentes. Has ab illucescente aurora accommodatè uulgi communi sensui fugari dicit.* Socios.] *Militari more in concionem, ut pronunciaret, quibus studijs aliquos dies essent transigendi.* Dardanidæ.] *Beneuolentia à personarum nobilitate: hoc est, à splendore gentis Troianæ. Nam Priamus & Anchises genus suum ad Iouem referebant.* Genus.] *Appositio.* Annuus.] *Periphrasis anni. nam*

LAMB. Hort.

menses

A menses in orbem recurrunt, seu circulum. Narratio. Relliquias.] Vtramq; ut dixi, historiam adstruit, & eo rum qui Anchisen in Sicilia fato defunctum uolunt, & qui in Atho: unde concremati ossa & cineres, quæ reliquias appellat, in Siciliam portauit, ubi ea condidit. Diuinis.] Dijs chari, & in fœlicium animorum gregem translati ἀποθεώσει. Condidimus.] Periphrasis uerbi sepelio. Terra, ut subaudiatur præpositio In. Mœstas.] id est, nos mœsti, ob charissimi interitum: illi, seu deo, aras consecrauimus, ad quas sacrificemus. Acerbum?] ob memoriam amissi patris. Est pietatis liberorum, parentum mortem luctu prosequi. Honoratum.] anniuersaria memoria, propter eius apotheosin. Hunc ego.] Amplificatio pietatis suæ erga parentem, à locorum difficultatibus. Sunt autem Getuli, Africæ populi frequentes ac multiplices. Horum ne littora quidem infœcunda sunt. Nam purpura abundant, ad tingendum efficacissima. Cæterum Getulis usus est epithetic ῶς, pro Libycis, à parte totum intelligens. Sunt enim Libyæ oppositæ Syrtes duæ, dispares quidem magnitudine, periculo pari tamen: ita ab attracta in cumulum B arena dictæ: quibus modò rursus dispulsis, eadem loca sunt in profundum præcipitia, ut naues illapsas, suis uorticibus in gyrum actas absorbeat. De Syrtibus alibi multa retulimus. Neque sat uerò est, in Syrtibus, locis inhospitis dixisse: addit simul amplificationem fortunæ, Exul. Argolico ue.] Ionio. Plus id, quàm in Syrtibus. Significat, inter medios hostes si deprehensus foret, festum eum diem se uel illis inuitis habiturum. Significanter Argolicum dicit: id quod mox ipse coarguit, cùm dicit, ipsis Mycenis. Sunt autem Mycenæ & Argos, urbes Argolidis, seu Argiæ, à qua proximum alluens mare Argolicum appellatur. Patriam ducum ad Troiam, & infestissimorum hostium indicat. Et ut ad summum progrediatur, addit adeò ipsas Mycenas, ubi Agamemnon imperarit. Sed & singulari numero dixit Mycenæ pro Mycenarum, aut etiam Mycenis, ut Mycene, es. Mycenæ sitæ sunt 6. millibus pass. D C C C. ab Argis, à quibus ipsa regio Argia olim dicta fuit. Naupliam habent ad sinum Argolicum, cui aliquando australior est Hermione, & ipsa in littore posita Cretam spectat. Mediterranea est Asine. Hic Cleonæ uisuntur: Epidaurus, Aesculapij tem- C plo celebris, & Trœzen: Cleonæ, quæ spectant Corinthum. Hic palus Lernæa est, cum eiusdem nominis oppido. Euripidis enarrator uocat πόλιν καὶ πόλιν. Sed palus celebris Herculis monumentis, in qua Hydram illam septem (uel, ut plures, nouem) capitum magna difficultate peremit. Fratres nouem Tzetzes autumat fuisse: quorum alios post alios exorientes uir ille interfecit. Sed Mycenas Persei Iouis filij conditionem fuisse tradunt: adeóq; Mercurij iussu ab eo conditas illo loco, ubi ensis manubrium ipsi excidisset. Nam μύκην ensis manubrium & capulum signare, quidam in literas misere. Alij alijs de causis nominatas uolunt. Quibus tēporibus Pelops Tantali filius, fugiens crudele imperium patris, in Græciam uenit, & opibus affatim instructus, ibi regnum obtinuit. Sed Mycenas quondam opibus & armis pollentissimam, Argiui sibi facile parem conspicati, deleuerunt, inuidia societatis Persici belli. Itaque si in terra hostili, & uastis inhospitisq; locis, multo magis in Sicilia. Annua uota.] quæ porrò dicat annua uota, idem ipse exponit, solenneis pompas, annua sacra in memoriam defuncti, & in deorum numerum relati. Struerem.] Periphrasis uerbi sacrificare: mactarem ad eius altaria hostias, ut diuo. Struerem, pro instruerem. Vltrò.] præter nostrum consilium, cum iter esset in Italiam. Quare addit, Dijs uolentibus, ut anniuersarium sacrum patri facerent. Rursum coarguere uidetur, cineres & ossa parentis secum in Siciliam attulisse: etsi nudè ac simpliciter accipi potest, ad cineres: ut concrematus intelligatur in Sicilia, atque ibi conditus. Pompas.] πομπάς, πομπή, pompa. Græci interpretantur πέμψιν, ἢ ἀποστολὴν, missionem, à πέμπω mitto. Hac uoce signatur omnis solennis apparatus ad ostentationem, atque item speciem triumphi. Vnde ludorum, spectaculorum, sacrificiorum solennes ostentationes ac triumphi, pompæ dicuntur: πομπεύειν, triumphare.

Haud equidem.] σὺν τῷ θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ καὶ ὀδύρεται: id est, Cum deo quisque & ridet, & flet. Celeris est rerum humanarum commutatio. Neque in nobis situm est, ut res sint uel secundæ, uel aduersæ. Huc adsumus, sed haud sine deo, ἀλλ' οὐκ ἄνευ θεοῦ. Et Pindarus Pythior. hymno 5. οὐ θεῶν ἄτερ, non sine dijs.

Ergo agite.] Epilogus exhortatione ad sacra annua patris celebranda communiter constat, commemoratione simul humanitatis Acestæ in socios. Ad postremum, propositione certaminum, & præmiorum quæ uictoribus à se sint destinata. Agite.] Exhortantis uox, ut quisque se ad sacrum accingat. Lætum.] læti. Honorem.] Non tam dicit exequias, quàm sacrum, quod ut anniuersarium patri est facturus: unde ab eo ceu numine secundos uentos censet esse petendos in Italiam. Adhæc, quo urbe fœlicibus ibi auspicijs condita, & templo Veneri genitrici, sacrum id genus quotannis sibi fieri patiatur ut pro numine cultus, diuinos honores boni consulat. Sic ego accipio, urbem in Sicilia, non autem in Italia positam. Historiam paulo antè fusius retuli. Aeneas classe in Siciliā delatus, Aegesto & Helymo statim occurrit. à quibus post mutuam gratulationem appellatus, nonnihil ibi est immoratus: fuitq; ambobus author, ut uterq; sibi sui nominis urbem conderet: in quas ipse de sua imbelli multitudine colonos adscripsit. Neq; uerò desunt, qui ab Aenea ibi urbē positam prodiderunt. Rursum, qui eum in Sicilia nō fuisse tradunt. Author paruæ Iliadis refert, deleta Troia Aeneam à Græcis libertate donatum, aut captum à Pyrrho Neoptolemo abductum. Quo Delphis cæso, aliquandiu Rhæceli & Almoniæ Macedoniæ urbibus egit, haud modico à Cisso monte interuallo: à quo Rhæcelum Aenos postea appellatum. Ex Macedonia transmisit in Italiam. Bina boum.] Hoc est, singulis nauibus duos boues sua liberalitate donat. A' cōmuni patria hospitii humani commendatio, & obuia beneuolentia. In naues, Latinè dixit, ea ratione qua Plautus in Aulul. numos in uiros distribuere. Penates.] tum Troianos, tum Siculos, uel propter communem patriam, uel quòd loci genij sint, & dij tutelares, penates Acestæ. His simul inter epulas sacrificandum esse uult, quod fieri assolebat, ut alibi demonstratum est. Si nona diem.] Allusum uidetur ad Romanorum ritum, quo, mortuo, à decessu, nono die parentari mos tenebat. Vnde, pulueres nouendiales apud Horatiū, & feriæ inde nouendiales appellabantur, à numero dierum. Itaq; in nonum hinc diem ludos indicit siuè quòd antiquitus nono quoq; die ad nouendialia sacrificia conueniretur. Certè mortuorum cadauera septem dies serua-

bantur, octauo ad bustum efferebantur, nono sepeliebantur: nonnulli domi suæ. unde consuetudo irrepsit, ut dij penates in proprijs domibus colerentur, & ludi simul celebrarentur. Radijs.] Copia. Prima.] Proponit ordine ludorum genera, quibus anniuersariam patris memoriam sit celebraturus. Horum primum est, nauale certamen: secundum, cursus: tertium, sagittariorum: quartũ, cestuum. Verùm ordinem certaminũ confundit. Apud Homerũ ad Patrocli tumulum, equestre certamen primum narratur. Pedum cursu.] cursus. Et audacem uiribus, ad pedum uelocitatem refert. Iaculo.] peritior arte iaculandi. Cæstu.] Disertè crudo: quòd ex crudis bubulis tergoribus, quibus plumbum item insutum erat, conficeretur telum, quo pugiles dimicabant. Cæterùm, Cestum citra diphthongũ, Veneris cingulum esse uix ferè est qui nesciat. Ore fauete.] Ore fauere, & fauere linguis, pro silentio sacris ac diuinis rebus uacare. Propert.

Dicamus bona uerba, uenit natalis ad aras:
Quisquis ades, linguis uir mulierq; faue.

In sacris nefas erat uel loqui, uel strepitum edere. Vt in tertio:

——Hinc fida silentia sacris. Horat.

Fauete linguis: carmina non prius
Audita Musarum sacerdos A
Virginibus puerisq; canto.

Cingite tempora.] coronate capita. In parentationibus, perinde ut in festis ludis, omnis ætas coronata præsens aderat. Coronarum originem ad sacrorum certaminum uictores quidam referunt: & qui fabulosa uenantur, ad Prometheum post Parcarum sortem de Thetidis filio Ioui proditam. Postea ad ludos & conuiuia earũ progressa est ambitio: ut non solum gymnicorum certaminũ uictores, sed & præcones, à quibus corollæ illis imponebantur, coronas acciperent ab alio præcone. Inde drama ad corollas decertare cœpit. Et serui bello capti, sub coronis uendebantur, ipsi coronati. Sed coronarũ in conuiuijs hãc proferunt rationem, quòd ijs cranium frigesceret, ubi uino nimium incalesceret. Floreas quidam in epulis detestabantur, laureas amplectebantur. Rursus nonnulli coronas ex floribus reijciebant: sed in primis lauri abstinendũ censebant. Corollæ ex rosis, Musarum dici uolebant. Itaq; nõ in conuiuijs modò ueteres, ut diximus, sed & in sacris utebantur. Sed & in scenam & theatrum flores obrepsere, & corollæ. Sed de diuersis coronarum generibus aliàs retulimus. Ramos, coronas appellat ex arborum ramis contextas, cuiusmodi multus usus in triumphis erat. B

ARGVMENTVM.

Perorata oratione Aeneas se primus omnium coronat: idemq; faciunt in primis proceres, Helymus, & Acestes, mox Ascanius cum reliquis ætatis suæ adolescentibus à quibus Aeneas in medium receptus, ad Anchisæ patris tumulum proficiscitur: ubi uinum, lac, sanguinemq; de more sacrorum libat, & parentis cineres, manesq; sparsis purpureis floribus salutat.

Sic fatus, uelat materna tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Acestes:
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cætera pubes.
Ille è consilio multis cum millibus ibat
Ad tumulũ, magna medius comitante caterua.
Hic duo ritè mero libans carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro,
Purpureosq; iacit flores, ac talia fatur:
Salue sancte parens iterum, saluete recepti
Nequicquã cineres, animæq; umbræq; paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaq; arua,
Nec tecũ Ausoniũ, quicũq; est, quærere Tybrim.

NASC. Velat materna tempora myrto.] ne, quod alijs persuaserat, ipse negligere uideatur, se primus omnium coronat myrto, non quod myrtus ad mortuos, aut ad sepulchrorum rationem pertineat, sed propter Venerem matrem: cui myrtus dicata est.

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte, "
Sanguinis & sacri pateras. "
Et paulò infrà hoc in libro.
Vinaq; fundebat pateris, animamq; uocabat "
Anchisæ magni, manesq; Acheronte remissos. " C

Ille è concilio multis cum millibus ibat.] non omnes qui in concilio aderant, eum secuti sunt, sed ingens caterua cùm Troianorum, tum etiam eorum, qui Acestæ ditioni obnoxij fuerant. Medius.] hic locus antiquis, sicuti & nostra tempestate, honoratior fuit. quare & rex Latinus in sept. Aeneid. regis decorũ seruans dum oratores Troianos expectat, medius in solio auito sedet. nam sic inquit Virg.

" *Ille intra tecta uocari*
" *Imperat, & solio medius consedit auito.*

Hic duo rite mero.] utrum hæc libatio sit, uel simplex manium euocatio, in medium relinquo. hoc tamen perspicuum est, hic fundi liquores, lac, uinum & sanguinem de uictimis sumptum: quibus manes delectantur, adeasq; ad sepulchrum uocandas ueteres utebantur. tamen crediderim ego hic libationem fieri, propter manium euocationem. ita quoque in tertio Aeneidos cùm ait. Apud Hom. Iliad. ψ. Achilles uinum humi fundens animam Patrocli euocat qua de re & in 3. comment. diximus. Purpureosq; iacit flores, ac talia fatur.] de more sacrorum in funere ad animæ imitationem quam alij sanguinem, alij in sanguine sedem habere putabant, ueteres flores purpureos spargebant. Virgil. in 6. Aeneid.

Purpureos spargam flores. "

Hinc ab Homero πορφύρεος θάνατος, id est, purpurea mors appellatur: qua de re alibi diximus.

Salue sancte parens.] προσηγορία ad patrem, eiusq; manes: quem sanctum appellat, quasi Deum. ita apud Homer. Achilles, perfectis Patroclo exequijs, ipsum salutat, cùm ait.

χαῖρέ μοι ὦ Πάτροκλε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι. "

Iterum saluete recepti.] hinc liquidò perspicitur, manes patris aliàs ab Aenea fuisse salutatos & fortasse primis exequijs, cum consumpto cadauere, collectisq; cineribus,

A bus, abeuntes dicerent uale & salue. unde illud est ex 11. Aeneid.

" Salue aeternum mihi maxime Palla,
" Aeternumq́ uale.

Nequicquam.] quia hoc consilio eum ex Troiano incendio eripuerat, ut Italiam, paratasq́ sibi à dijs sedes contingeret: quos tamen uidere non potuit.

Animae.] uel alludit ad quatuor illas animas, quas existere in quouis homine philosophi tradiderunt: uel, ut magis existimo, numerum multitudinis pro numero unitatis posuit: nam sequitur. Vmbraeq́ paternae.] sanè plures umbrae quàm corpora existere nequeunt, unum est Anchisae corpus, igitur & umbra una. attamen umbrae numero multitudinis dixit. quod uerò Seruius interpres plures unius corporis umbras esse probat exemplo illius qui stans inter duas Lucernas, geminam umbram creat, mea quidem sententia ad rem non facit. nam de umbra, quae corpus mortui hominis associatur, hic sermo est.

Non licuit fines Italos.] cum magno doloris affectu: unde & beneuolentiam colligit ex officio pietatis suae ergo patrem. Quicunq; est.] extenuationem habet haec
B uox, quicunq, ut in primo Aeneid.

Tu mihi quodcunq; hoc regni, &c.

Itaq; aut taedio longae nauigationis, ut placet interpreti, hoc dicit: aut certè, quia omnia ad comparationem Troiae minima esse existimat.

LAMB. Hort. Sic fatus.] Omnium aetatum ordines in quatuor ducibus proponit, qui exemplo Aeneae capita myrteis corollis uinxerunt. Erat consecrata myrtus Veneri, fortasiis propter admirationem succi praecipuam. nam ex ea una, bina genera olei uiniq́ fiunt. Myrtea uerbena Romani & Sabini, cum pro raptis uirginibus dimicaretur, foedus percusserunt, quòd Venus coniunctioni & huic arbori praesit. Ante aedem Romuli duae fuisse produntur, quarum altera patricia, altera plebeia fuerit appellata. Monstrata & Romae diu fuit uetus ara Veneris Myrteae, quam postea Murtiam dixêre, corrupta nonnihil uoce. Cato tria myrti genera prodidit, candidam, nigram, & coniugalem, à coniugijs. Cato coniugulam lib. de re rustic. cap. 8. uocat. Posthumius libertus in consulatu, myrto Veneris uictricis coronatus, ouans incessit. Quare postea ouantium corona esse coepit. Tradit Massurius, etiam
C curru triumphantes myrtea corona usos. Papyrius Naso, myrto coronatus ludos Circenses spectauit, authore L. Pisone. Maximè amat montosa ut laurus, ulmus, malus, & pyrus: neque uerò eius folia decidere creduntur, ut quibusdam alijs. Constat & eius usum olim quoque fuisse in sacris. Antiquitùs myrtus in conuiuijs, à sponda ad spondam circumferebatur: ac ubi ij qui in prima sponda sedebat, cecinisset, transferebatur ad primum secundae spondae: à quo ad primum lecti sertij. hinc redibat ad secundam primi lecti: atque ibi ordo per omnes ibat: Et qui lyram recusasset, ad myrteum seu laureum ramum acceptum canere cogebatur. Hinc prouerbio, ad myrtum canere dicuntur qui rudes literarum, & infacundi, apud eruditos muti sunt. Sed satis myrti, ut olim ἄλις δρυός. Itaque Aeneas primus hac arbore se, propter Venerem genitricem coronat. Aeui.] maturus aeuo, grandis aetate, Acestes. Caeterùm Helymus Troianus Aeneam in Siciliam usque comitatus dicitur, ubi relictus cum aliquanta Troianorum multitudine, sex urbes condidit: Seruius tres tradit. Millibus.] Amplificatio numeri.

Hic duo.] Homerus Iliad. 23. de Achille, Patroclo per totam noctem sacrificante:

—— ὁ δὲ πάννυχος ὠκὺς ἀχιλλεὺς
χρυσέου ἐκ κρητῆρος, ἑλὼν δέπας ἀμφικύπελλον,
οἶνον ἀφυσσόμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν
ψυχὴν κικλήσκων πατροκλῆος δειλοῖο. Id est:
Ipse tenens dextra pateram nocturnus Achilles,
E cratere merum uinum fundebat humi aureo,
Voce uocans animam Patrocli infoelicis inertem
Terram humectabat ——

Porrò, quare lacte & sanguine Anchisae parentatum fuit, coniectare licet: ut per lac, puritatem coelestis animae: per sanguinem uerò, hominem mortalem aliquando: per uinum, diuinitatem intellexerint. Romulum tamen lacte, non uino libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, inquit Plinius libro 14. capite 12. quae hodie custodiunt morem. Numae regis Posthumia lex postea fuit, VINO ROGVM NE RESPARGITO. Quod tamen sanxisse illum, propter inopiam rei, palàm cóstat. Eadem lege, ex impulata uite libari uina dijs, nefas statuit. Duo.] fortasse, quòd homo duabus partibus hoc est, anima immortali & corpore corruptibili conflatus sit. Merum Bacchum uinum purum, hoc est, non dilutum dicit: & Bacchum pro uino, per metonymiam: inuentor, pro re inuenta. Carchesia.] Continens pro contento: aut simpliciter, carchesia meri uini, ac si dicas, pocula uini puri, siue carchesia plena Baccho. Quid autem carchesium sit, inter grammaticos ambigitur. Sunt qui poculum Graecis tantum notum esse existiment procerum, & circa mediam partem compressum tum autem, & ansatum mediocriter, uerùm ansis à summo ad infimum pertingentibus. Asclepiades, Graecus author, à re nautica uocis etymon ductum arbitratur. Hic tradit inter caetera, inferiorem ueli partem, pateram appellari: mediam, τράχηλον: summam uerò, carchesium uocari: atque inde diffundi (ut Macrobij uerbis utar) in utrunque ueli latus, atque haec cornua uocantur. Idem author tradit, non solum Asclepiaden, sed & alios illustres poëtas, ut Sophoclem & Sappho, eius meminisse, Pherecydes in libris historiarum prodidit, Iouem pro mercede concubitus Alcumenae aureum carchesium dono dedisse. Apollonij enarrator libro 1. Argon. ἠλακάτη δὲ λέγεται, inquit, τὸ λεπτότατον καὶ ἀνώτατον μέρος τοῦ ἱστοῦ, κατὰ ἐρατοσθένην. ὑπὲρ ὃ ἐστὶ τὸ καρχήσιον. id est, ἠλακάτη dicitur tenuissima ac summa pars mali, secundum Eratosthenem: supra quam est carchesium. Iulius Pollux libro 1. Onomasticôn cap. de partibus nauis: καὶ τὸ, inquit, μὲν ὑποδεχόμενον τὸν ἱστὸν, ληνός· τὸ δ' ἐναρμοζόμενον αὐτῷ, πτέρνα· τὸ δὲ τελευταῖον τὸ πρὸς τῇ κεραίᾳ, ἠλακάτη, καὶ θωράκιον, καὶ καρχήσιον. Hoc est: Quod malum suscipit, ληνός dicitur. id quod ei adaptatur, πτέρνα: extremum uerò circa antemnam, ἠλακάτη, θωράκιον, & carchesium. Idem lib. decimo, cap de piscatorijs & naualibus instrumentis: ὀρθίαξ, inquit, appellatur inferior mali pars, ut superior carchesium. Hesychius: καρχήσια, τὰ κέρατα τὰ ἐπάνω τῶν καταρτίων τῶν πλοίων, καὶ τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν. Sed idem addidit: καρχήσιον, εἶδος ποτηρίου, καὶ τὸ ἐπικείμενον τῶν γεῶν ξύλον, καὶ ἐργαλεῖον τεκτονικὸν δελτοειδές: species poculi, & testudinibus lignum impositum, & instrumentum fabrile triangulum. Purpureos.] rosas purpurei coloris, uel propter amabilem eius floris speciem: uel quòd

purpurea rosa Veneris sanguine tincta, in eius tutela esse credatur: uel quòd, cum sanguinei coloris sit, uita in sanguine esse credatur. Salue.] Beneuolentia à religione & pietate erga patrem. Atque ex hoc loco, ut suprà admonui, uidetur poëta respicere ad eorum opinionem, qui Anchisæ cineres ab Aenea in Siciliam delatos existiment: nisi quis cineres pro ossibus aut corpore accipere uelit. Sed quia paulo suprà ijsdem uerbis usus est, Nunc ultrò ad cineres ipsius & ossa parentis, Adsumus: utramque sententiam astruere potest uideri. Quanquam nihil uetat simpliciter accipere, ut & mortuus & crematus & humatus in Sicilia dicatur. Est in repetitione eiusdem uerbi pathos. Animæque.] Polysyndeton: quasi in eodem tumulo & cineres sint conditi, & anima Anchisæ habitet. Antiquitus persuasum fuit, mortuorum umbras in sepulchris degere: hinc libamina, hinc parentationes & inferiæ, quæ sepultorum tumulis inferebantur. Sed quorsum illa tendunt, quod dixit, Animæque umbræque? An existimare par est, id à poëta per copiam enunciatum esse? Haud uidetur. Iamblichus prodidit memoriæ, Mercurium scriptum reliquisse, homini duas inesse animas: (monstri simile) unam potentiæ, conditoris ac opificis Dei participem, & A hanc quidem à primo illo intelligibili profectam: alteram omnibus innatam ex circuitu corporum cœlestium, in quam anima rerum diuinarum contemplatrix se immergat. Et animas ex mundis in homines defluentes, mundorum circuitus sequi: sed eam quæ ab intelligibili proficiscitur, intelligibiliter adesse præsentem. Per hanc existimat hominem morte dissolui, & ad cœlum emigrare. Atque ob id non esse existimandum omnia indissolubilibus uinculis necessitatis uinciri, quòd anima in se proprium principium contineat, quo erigatur ad id quod intelligibile appelletur. Atque ex hac Mercurij doctrina quidam opinantur, Maronem hic animam & umbram simul coniunxisse. Ergo nequicquam & cineres, & animam paternam repetiuit. Addit ætiologiam, quòd absque patre Italiam sit petiturus, quem in terram fatalem secum peruenturum ab initio sperarat.
Fatalia.] à fatis promissa Aeneæ, & eius posteris. Tybrim.] ad quem obtinendum septem annos nauigarat. Igitur disertè, quærere dixit, quem uidelicet inuenire nequiuerat.

B

ARGVMENTVM.

Tantum dicendi finem fecerat Aeneas, cum serpens macularum uarietate cōspersus, ex adytis exiens septenis uoluit se gyris, Anchisæque tumulum complexus est: & repens inter pateras, sacrorumque pocula dapes leuiter gustauit: ac nemini noxius tumulo rursus successit; ibique tantisper mansit, dum sacra flammis consumerentur. qua re obstupefactus Aeneas libentius magisque ex animo sacra patri suo instaurat, ratus eum aut Genium loci, aut seruum, seu loci ministrum esse.

NASC.

Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis,
Septem ingens gyros, septena uolumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsusque per aras.
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit uarios aduerso sole colores.
Obstupuit uisu Aeneas. ille agmine longo
Tandem inter pateras & leuia pocula serpens,
Libauitque dapes: rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, geniumne loci, famulumue parentis
Esse putet: cædit quinas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga iuuencos.
Vinaque fundebat pateris, animamque uocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Necnon & socij, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque iuuēcos.
Ordine ahena locant alij, fusique per herbam
Subijciunt uerubus prunas, & uiscera torrent.

Adytis cùm lubricus anguis ab imis.] hoc sumptum est ex obseruatione naturæ: nam quidam philosophorum ex spina hominis mortui serpentem enasci asseruerūt. quo proculdubio alludens poëta doctiss. serpentem prodijsse fingit de sepulchro Anchisæ quod ideo adytum uocat, quia ibidem altare erectū erat. nam cùm paulò infrà poëta dicat,

» Rursúsque innocuus imo
» Successit tumulo,

Certū est, anguem de tumulo exijsse. Septem ingens gyros.] etsi poëta hoc in loco Homerum imitatus fuisse uidetur Iliad β. hoc tamē serpentis portentum cum Homeri portento simile nihil habet. præter quod, uti ex serpente, qui octo pullos cum matre deuorauerat, Græci nouem annos se cum Troianis bellaturos, decimo autem anno Troiam capturos, sic Aeneas ex septem draconis gyris erroris sui finem septimo anno futurum præcognouit: appond Homeri uersus, sed quàm paucissimos: mihi enim satis est locum indicare, quem doctis notissimum esse arbitror.

» ἔνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα, δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς
» σμερδαλέος, τόν ῥ' αὐτὸς Ὀλύμπιος ἧκε φόωσδε,

Horum uersuū, imò totius prodigij trāslatio extat Ciceronis in 2. lib. de diuinat. Cærulea cui terga notæ.] Quod Homerus dicit ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς, id est, per dorsa rubens, noster ait.

» Cæruleæ cui terga notæ. C

Quod ad colubri colorem pertinet. Sed & fulgorē, fulgorisque uarietatem uenustissimè apposuit, cùm ait. Maculosus & auro Squamam incendebat fulgor.] quod cum satis fuisset ad declarandum, qualisnam foret corporis habitus draconis, attamen ut rem uerbis illustriorem redderet, similitudinem ex arcu pluuio addidit. hac scribendi ratione plerunque Virgilius utitur, ut rem nō solum describat, sed depingat. Sed hac de re alibi satis à me dictum fuit. Ceu nubibus arcus.] ad uarietatem serpentis declarandam similitudinem ex Iride sumit: quæ collatio per colorem dici potest: quale illud ex 7. Aeneid.

» Indum purpureo ueluti uiolauerit ostro
» Si quis ebur. Græci παραβολὴν uocant.

Mille

A Mille trahit uarios aduerso sole colores.] *huius rei causam abundè satis ostendimus ex philosophorum doctrina in fine 4. libri. super eodem uersu,*

» *Mille trahit uarios aduerso sole colores.*

Depasta altaria liquit.] *μετωνυμικῶς pro sacris in altari depastis uel à serpente, uel, quod etiam mihi magis placet, ab igne: nam dictum est.*

» *Libauitq́ dapes.*

Vult igitur Draconem non prius abijsse, quam totum sacrificium igne consumptum uiderit. Hoc magis inceptos.] *Aeneas parentale sacrificium instaurat uiso portento.* Genium ne loci.] *iuxta fortasse eorum opinionem, qui dixerunt Genios terram aërem, aquam, & ignem esse, ideoq́ nullum putari absq́ Genio locum. Sed consule interpretes, qui alia pluribus referunt, mihi uerò aliud consilium quam in his rebus diutius commorari.* Famulum ne parentis.] *qui cum Anchise fuerat de more gentium crematus. Hom. Iliad. ψ. & alij plures.*

Caedit quinas de more bidentes] *ordine sacrificium describit. locus est ex Hom. sumptus Iliad. ψ. in funere Patrocli: cuius iam antea mentionem fecimus. obseruandum*

B *uerò est, cum Aeneae sacrificandi curam poëta tribuat, morem occultè Romanum designare: apud quos Coss pontifices, alijq́ proceres, quos Dionysius Halic. in sept. antiq. recenset, sacrificandi curam potestatemq́ habebant. non quod ipsi hostias mactarent, sed ut mactarentur, imperarent. huc igitur alludens, Aeneam hostias caedentem facit.* Nigrantes terga iuuencos.] *quia pro mortuo sacra fiebant, nigrae uictimae mactabantur nam rebus infelicibus nigrae, felicibus albae hostiae mactabantur. hinc illud ex 3. Aeneid.*

» *Nigram hyemi pecudem Zephyrisq́ felicibus albam.*

Vinaq́ fundebat pateris.] *de pateris uina fundebat in tumulum.* Animamq́ uocabat.—Anchisae magni] *Ex Homero, loco superius adducto ubi Achilles animam Patrocli uocat ad sepulchrum.* Manesq́ Acheronte remissos.] *illuc amplius non redituri: utpote qui iam diuinitatem fuerant assecuti.* Nec non & socij.] *distributio est, quae τὸ πρέπον personarum habet. apta enim singulorũ dignitati negocia dantur. etenim uilib. officijs interesse, regem non decet. quamobrem socij Aeneae, diuisis inter se officijs, quae ad carnes sacrificiorũ curandas*

C *pertinent, sedulò curant.*

LAMB. Hort. Adytis.] *penitissimis sacri tumuli locis. Describit anguem hunc à proprijs operibus, forma & colore Quid porrò hunc esse existimarint ipse postea enarrat: uidelicet aut loci genium, & Anchisae famulum. Caeterùm saepe aliàs accidit, quòd è tumulis serpentes emnexerint: ut è sepulchro Carlmanni regis Francorum Parrhisijs, & apud Silium è tumulo Murri. Pythagoras, serpentem in sepulchris è spina humanae medulla nasci arbitratus fuit. Cur septem gyros, & septem uolumina? ob perfectionem & dignitatem numeri septenarij. Septimo die quieuit deus ab opificio suo, uoluitq́ eum suis commendatum & religiosum esse. Septem planetarum caelestes orbes numerantur. Humani corporis intima & extima septenarij ratione constant. Septem in homine sunt, quae nigra membra à Graecis uocantur. Septem cum uenis & meatibus, quae singulis adiacent, ad cibum & spiritus reciprocationem destinata. Septem gradus in corpore, qui dimensionem altitudinis complectantur: & praeter hos septenarios, praeterea aliquot in extimis recensentur. Ipse Cicero septenarium rerum omnium nodum esse uult. Extant multa exempla in sacris, quae septenarij commendationem habent. Septies cadit iustus. Non solum septies, sed septuagies septies.* Septies in die laudem dixi tibi. *Argentum igne probatum septuplum. Et septem daemonia eiecta. Hinc illa poëtica, Terq́ quaterq́: & Homericum, τρὶς μακαρες Δαναοί, καὶ τετράκις. Quin ueteribus hic mos seruabatur, ut puero septimo nomen inde inderent: etsi decimo apud Athenienses id fieri solere, quidam tradunt. Multis deniq́ alijs arcanis rerum naturae operibus opifex Deus hunc numerum admirandum dicauit: quae studio, quòd ista suffi ciant, praeterire consilium est. Vsurpatur itaq́, ut ex citatis exemplis liquet & pro numerositate (ut ita loquar) quo pacto & hoc loco accipi potest: ut septem gyros, multos intelligamus.* Septena.] *pro septem: familiare poëtis est, numeri specie abuti. Tumulum Anchisae dicit, ad quẽ parentabatur.* Placidè.] *leniter, benignè, ac minus infestè. Ita hunc locum exponit Seruius, ut quemadmodum ex augurio 9. passerum uates in Aulide, numerum annorum belli Troiani denunciabat, ita ex septem hic spiris, tot annorum errorem Aeneae significari. Ego uerò secus accipio. nam ultimus hic erroris annus agebatur.*

Caeruleae.] *A colore maculoso, & fulgente in aurum, cuiusmodi in serpentum squamis est uidere. Aut, pro aureo colore.* Incendebat.] *Metaphora, à rei similitudine ducta: Zeugma. Fulgor incendebat squamam in corio serpentis, & notae caeruleae tergũ. Et numero plurali usus est poëticè, pro singulari.* Ceu nubibus.] *in nubibus: Defectio. Illustrat animantis descriptionem comparatione, ad speciem eius oculis subijciendam. Hunc arcum nonnulli Irim, quidam uarium arcum: aliqui daemonis, hoc est, intelligentiae, aut sapientiae potius, uocant: quòd in eo diuinae elementiae praesagia eluceant, mundum aquarum diluuio amplius non perditum iri. Introducitur & deorum internuncia à poëtis. De hoc arcu lib. quarto plura disseruimus.* Mille.] *Numerus certus pro incerto. Et nunquam nisi contra solem oppositus apparet.*

Obstupuit.] *Rectè obstupuit. nam cui non monstri simile uideretur, ac dignum admiratione, si draconem è terra erepentem cerneret? si aras depascentem, redeuntemq́ eôdem unde esset profectus? Nimis mehercle coactum id, quod Seruius hoc loco philosophatur, per serpentem annum significari: quòd ante inuentas literas, Aegyptij, inter grammata hieroglyphica, annũ circumscriberent dracone ita in orbem contorto, ut caudam suam morsicus teneret: cum poëta aliud quidpiam hoc commento signare uideatur. Quid enim aliud per anguem hostias in aris leuiter depastum accipias, quàm gratas acceptasq́ sacrificantis hostias Anchisae fuisse? Etenim serpentis occursus, faustum auspicatumq́ omen ducebatur. Hac persuasione paulo pòst Aeneas multo alacrior, accingit se ad sacrificandum. Nihil necesse est, omnia uel φυσικῶς uel ἀλληγορικῶς interpretari, ne absurdae tandem cum ludibrio subsultent explicationes.* Agmine.] *id est, tractu, actu, ductu, cursu Ab agendo, agmen dictum est, nimis quàm uenustè. Ennius:*

Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen.

Vergil. in tertio id imitatus:

Inter opaca uirûm inquit, leni fluit agmine Tybris.

Pateras.] *Pocula. paulo antè carchesia appellata, nunc pateras uocat, quas grammatici planas existimant esse, & patentes: unde uox denominationem ducit.*

Libauitq;.] *Hoc est, leuiter degustauit: nam id inter alia libare signat. Libare oscula, item libare altaria, & libare pro sacrificare: unde libamina. Sed de hoc uocabulo alibi annotauimus.* Innoxius.] *quippe qui nulli nocuerit. Successit, hoc est, irrepsit in tumulum, ubi hostiæ flamma absumptæ essent, nisi quis Depasta altaria, pro, ipse serpēt depastus altaria, malit exponere.* Hoc magis.] *Ergo fausto accepto omine sacra parenti accepta esse, ab integro sacrificare aggreditur. Honores, sacra instaurat. Addit obiter caussam, propter obiectū omnem serpentis, quē alij aliter interpretabantur. Hic genium loci, ille famulum Anchisæ in eo uenerabantur. Antiqui genium, deum esse credebant qui uim rerum omnium generandarū haberet. Quare dei filium, & hominum parentem nuncupabant. Apuleius dæmonas modò lares nominat, modò genios. Ac genios quidem, ut interpretes, prisci existimarūt, & salutis nuncios, qui uota mortalium & preces hinc ad Deum perferrent, rursum illinc ad nos diuina dona, tanquā mediatores. Itaq; ergo eruditè poëta, eos incertos fuisse inquit, geniusne loci esset, an Anchisæ famulus, per quē ad deos concepta uota deferrentur. Quin & ad hos ipsos genios magicæ incantationes, & præsagiorū ludibria referebantur. Veteres pueris recens natis genium & Iunonem dabant, ut Theologi bonum angelum & malum: quorum ille ad uirtutem, hic ad uitia extimulet. Adeóq; singulis locis suum tribuebant genium in cuius tutela esse credebantur. Hinc illa tot nympharum deorumq; nomina, quos ne offenderent prisci illi mortales religiosè cauebant.*

Cædit quinas.] *De bidentibus in quarto dixi. Quinas exponit Seruius, ut partim quasi mortuo pari numero: partim numero impari, ut deo, sacrum fecerit. Pari numero mortalitatem signari: contrà immortalitatem, iuxta illud, Numero deus impare gaudet. Equidem scio, an ad potentiam quinarij respexeris, quam nonnulli iusta ratione, abditarum naturæ rerum periti, admirati uidentur. Huic deos, atq; in primis Mercuriū, artium præsides præesse uoluerunt. Certè hic numerus omnia quæ sunt, quæq; esse uidentur cōplectitur: ea quæ intellectu percipiuntur, & quæ corporibus constant siue diuina substantia sit, siue caduca. Supera omnia, & ijs subiecta signat. Quinq; uiuentiū genera maximè à Philosophis traduntur: quorum primus locus tribuitur Deo, secundus dæmonibus, tertius heroibus, quartus hominibus, ultimo loco collocantur bruta. Totidem uolunt animæ potestates esse, θρεπτικὴν, αἰσθητικὴν, ἐπιθυμητικὴν, θυμοειδῆ, καὶ λογικήν. Sensus adhæc constat esse quinq;, ac totidem qualitates quæ in eorum obiecta cadunt. Hic ipse numerus quinarius etiā δίκη, hoc est, iusticia uocatur, quòd denarium in partes æquas secet. In sacris numerus quinarius multis nominibus deprædicatur.* Nigrantes.] *nigros: synecdoche poëtica. Nigra dijs inferis cōueniebant, ut candida cœlitibus.* A

Vinaq;.] *Etenim in funere clarissimorum uirorum, quiq; in deos iam relati erant, perinde ut dijs, uinum fundebatur. Locus descriptus est ex Homeri Iliad. ψ. ubi Achilles Patroclo amico sacrificans introducitur:*

οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν,
ψυχὴν κικλήσκων πατροκλῆος δειλοῖο.

Ille mortui amici corpus concremat, hic annuo sacrificio memoriam parentis celebrat. Animamq;.] *De ratione conclamandi, ac uocandi animas mortuorum, alibi pluribus annotauimus, quàm ut hic repetatur. Cæterùm quod Homerus dixit, οἶνον ἀφυσσάμενος: noster extulit, uinaq; fundebat. & ψυχὴν κικλήσκων, Animamq; uocabat. Itaq; uocabat, uel inuocabat, tanquam ἀποθεώσει in deos relatam: uel, ut propitia fauensq; præsentem beneuolentiam & uota accipere: uel, supremum uale conclamabat.* Magni.] *μεγάλου. nam hoc cognomento epithetic ū censebantur penates dij Troianorum.*

Manes.] *id est, ab inferis in sepulchrum reuersos, in quibus, libaminibus infusis uictitare credebantur: id quod nunc maximè uerisimile fuit, cum inde serpens erepens, & recipiens se eòdem, uisui obiectus esset. Manes uocarunt, corporis humani præsules, parentum semine procreatos. Accipiunt pro animis mortuorum.* B

Acheronte.] *ab inferis. Esse Acherontem unum ex decantatis inferorum amnibus, nemo est qui ignoret: de quibus in sexto fusissima explicatio instituetur.*

Nec non.] *Principis inde exemplum pium optimi ciues sequuntur: sacrificant, uota faciunt, & preces fundunt. Nam dona ferre hic, pro uictimas cædere ad aras, dixit: quarum partim in altaribus concremabant, partim in epulum seruabatur. Narrat, quo quisq; studio certatim suo munere fungebatur, ut nemo nisi ignauus, ociosus desideret.* Læti.] *alacres. Onerant aras hostijs cæsis. Effusam liberalitatem in sacra, quibus operabantur, arguit. Prius mactandi erant iuuenci, quàm ijs aræ onerarentur, quare hysteroprotero usus uideri potest.*

Ahena.] *ollas, χύτρας. Celebrat interim poëta antiquam consuetudinem, qua epulum in funeribus clarissimorum hominum dabatur, simul autem in anniuersarijs sacris. Sed & ludi in eorum honorem exhibebantur. Quæ omnia poëta Aeneam religiosè, in anniuersarijs patris sacris obseruasse docet.* Torrent.] *assant uiscera. Viscus propriè dicitur, omne id in animantibus, quod sub corio est. Hinc ueteres uiscerari dicebant, distribuere carnes: & uisceratio, distributio illa, quæ fieri in sacris solennibus consueuit, ac in funere clari uiri. Iam & ahenum iurisconsultus uas esse dicit, quod supra ignem pendet, in quo aqua calefit. Et torrent, assant: cum alioqui latius pateat uerbi huius significatio.* C

ARGVMENTVM.

Peractis sacris, ut dies illuxit, qui ludis ab Aenea dictus fuerat, confluunt undiq; uicini populi, partim uisuri Troianos, partim etiam certaturi, quorum ob oculos præmia ponuntur in medio circo: inchoandorumq; ludorum signum canitur.

NASC. Expectata dies aderat.] *ad ludos ordine describendos poëta sese accingit.* Nonáq; serena.] *Quam uariè, ac uenustè uarijs in*

Expectata dies aderat, nonamq; serena
Auroram Phaetontis equi iam luce uehebant,
Famaq; finitimos, & clari nomen Acestæ
Exciérant, læto complerant littora cœtu
Visuri Aeneadas: & pars certare parati,
Munera principiò ante oculos, circoq; locantur

locis diei nascentis initium poëta depinxerit, alibi retulimus, eadéq; sæpius repetere putidū est. Famaq; finitimos.] *Arbitror Fama ad ludos,*

A ad ludos, non ad Acestem, esse referendam: nam fama edendorũ ab Aenea ludorũ iam inter populos finitimos

In medio, sacri tripodes, uiridesq́; coronæ,
Et palmæ precium uictoribus, armaq́; & ostro
Perfusæ uestes, argenti auriq́; talenta.
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

incaluerat. Et clari nomẽ Acestæ.—Excierat.] ad famam ludorum inclyta quoq; Acestæ nominis gloria accedebat: quæ populos excitaret ad ludos spectandos: quos ob tanti uiri magnificentiam non nisi magnificos fore sperabant. Complerant litora.] Ingentem eò multitudinem confluxisse designat. Munera principio ante oculos.] Appositè ante oculos, & ex ludorum more sic enim magis excitantur animi eorum, qui certaturi sunt. Homerus, unde locus iste sumptus est, Achillem de nauibus certantium munera promentem quidem, hebetes, tripodas, equos, & malos, sed non ante oculos eorum ponentem facit. cum ait Iliad. ψ.

» αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
» αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα,
» νηῶν δ' ἐκ' φέρ' ἄεθλα λέβητάς τε, τρίποδάς τε.
» ἵππους θ' ἡμιόνους τε.

B Et quæ sequuntur reliquá.

Sacri tripodes.] à communi commemoratione ad separatam præmiorum enumerationem transit. erant autem tripodes mensæ militares ex trib. pedibus: quib. apud Græcos uiri fortes donari solebant. Horat. lib. carm. 4.

» Donarem tripodas præmia fortium
» Graiorum.

Apud Homer. Iliad. ω. Priamus Achilli geminos affert tripodas. & apud eundem Agamemnon septem Achilli donat.

» ἑπτὰ μὲν ἀπύρους τρίποδας φέρεν ὥς οἱ ὑπέστη.

Itidem Ascanius apud Maronem Aen. 9. tripodas Niso pollicetur.

» Et tripodas geminos, auri duo magna talenta.

Cur uerò sacros hic appellet poëta tripodas, non facilè dixerim, nisi fortè tales intelligat, quales sacrari solent: ut sit allusio ad tripodas æreas, siue etiam (uti ex Aristophane liquet) aureos templi Apollinis Delphici; quibus superpositæ Phœbades uaticinabantur. Quod uerò interpretes aiunt sacri, ita pulchri, ut sacri esse uideantur, ridiculum est. Viridesq́; coronæ.] ex lauro. ut infrà patet.

C

» Tum satus Anchisa, cunctis ex more uocatis
» Victorem magna præconis uoce Cloanthum
Declarat, uiridiq́; aduelat tempora lauro.

Erant enim non pretij (ut Plinius ait) sed honoris coronæ. Et palmæ pretium uictoribus.] sequentia cum antecedentibus iunguntur. sunt enim hæc omnia pretium palmæ tripodes, coronæ arma uestes, talenta auri, & argenti uidetur tamen maiora præmia à minoribus distinxisse. hisq; illa præposuisse.

Auriq́; talenta.] De talentis maioribus, & minoribus, Atticis, Romanis, aliarumq́; nationum alijs, consule Budæum, qui post ueteres egregiè hac de re, & copiosè perscripsit. Commissos ludos.] non inceptos, ut perperàm sentiant interpretes: non enim tuba cecinisset, si iam inchoati fuissent ludi. nam canit antequàm inchoentur. quod uerò nondum incepti fuerint, satis liquet ex eo, quod infra lectum est.

» Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
» (Haud mora) prosiluere suis.

Igitur commissos ludos, id est, exhibitos ad agendum. Cicer. ad Q. fratrem. hæc scripsi ad oct. Cal. nouemb. quo die ludi committebantur. & est sermo à gladiatoribus tractus: qui ad pugnam comnutti, hoc est comparari, componiq; dicebantur. ut ita compositi pugnam inirent. Tranquillus de claris grammaticis. ad exercitanda (inquit) discentium ingenia æquales inter se committere solebat. hoc autem ita esse sequentia uerba fidem faciunt.

Prima pares ineunt grauibus certamina remis, «
Et quæ sequuntur altero uersu.

At quid erat quod tuba caneret, nisi in ipso pugnæ cõgressu: hoc de more ludorum solennium fieri solebat & his etiam temporibus obseruatur, ut antequam symbolum pugnæ canatur, dum sese comparant certaturi, aut iam compositi stantes, uel deambulantes populo se conspiciendos præbeant, honoris gratia, tuba canat.

Expectata dies aderat, nonamq; serena] A' sacris religiosè perpetratis, transit ad descriptionem temporis matutini ac diei, in quem certamina pronunciata erant. Homerus Achillem suum libando per totam noctem fatigatum, sopori componit. Quem suauiter dormientem, strepitus ducum ad tentorium conuenientium, somno excitat: LAMB. Hort.

ἐκλίνθη καὶ ὑπνος, ἐπὶ δὲ γλυκὺς ὕπνος ὄρουσεν.
οἱ δ' ἀμφ' Ἀτρείωνα ἀολλέες ἠγερέθοντο:
τῶν μιν ἐπερχομένων, ὅμαδος καὶ δοῦπος ἔγειρεν,
ἕζετο δ' ὀρθωθεὶς, καί σφεας πρὸς μῦθον ἔειπεν.

Inde Achillem erectum sedentem ac concionantem fingit. Et paulò pòst equestri certamini ob oculos præmia & proponit & pronunciat. Phaetontis equi iam luce uehebant.] equi solares. Phaetontis fabula extat apud Ouidium lib. Metamorph. secundo. Hunc poëtarum figmenta, precariò Solis patris sui currum regendum accepisse commemorant: atque per inscitiam gubernandi, totum orbem conflagrasse. Ipsum in Eridanum curru excussum: sororesq; mærore contabescentes, in populos conuersas, eundem & Eridanum antè dictum putant. φαέθων, ἐπιφανὴς, manifestis, λαμπρὸς, ὑπερ, splendescens, sol. Sophocles: ὦ ποτε κεραυνοὶ Διός: ἢ ποῦ φαέθων ἅλιος, εἰ ταῦτ' ἐφορῶντες κρύπτουσιν ἕκηλοι. Vbi tandem sunt fulmina Iouis, aut ubi Phaeton sol, si hæc aspicientes celant quieti: uidelicet quòd istam iniquitatem nõ proferant in lucem. Et Homerus, solem hoc ceu illustri epitheto ornauit:

οὔτε γάρ ἠέλιος φαέθων ὑπερέχει τε γαίης.

Compositum à φάος, & φῶς. Hinc illa, φαεσίμβροτος; φαεσφόρος, φαεινὸς, φαείνω. Equi huius consimili ratione ab aurora, igne, splendore, & ardore nomina tenẽt: Pyrois, Eois, Aethon, & Phlegon. Munera.] Imitatione Homerica munera ante oculos ponit, Homerus singulis quinq; uictorib. equitibus quasi per gradus præmia pronunciat, quorũ partem noster poëta huc transtulit:

ἱππεῦσιν μὲν πρῶτα ποδώκεσιν ἀγλά' ἄεθλα
θῆκε, γυναῖκα ἄγεσθαι ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαν.
καὶ τρίποδ' ὠτώεντα δύω καὶ εἰκοσίμετρον
τῷ πρώτῳ. ἀτὰρ αὖ τῷ δευτέρῳ ἵππον ἔθηκεν,
ἑξέτε' ἀδμήτην βρέφος ἡμίονον κυέουσαν.
αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα

λευκὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔτ' αὔτως· τῷ δὲ τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα, (πέμπτῳ δ' ἀμφίθετον φιάλην ἀπύρωτον ἔθηκε.

Circo.] in circo, quæ possent uirtutem excitare. Sacri tripod.] Homerus eodem libro:

νηῶν δ' ἔκφερ' ἄεθλα, λέβητάς τε, τρίποδάς τε.

Hos sacros Maro appellat, propter Delphicum tripodē, in quem Phœbas uaticinatura descendebat. De tripode porrò in tertio diximus. Viridesq́ coronæ.] Certaminum, ut bellicæ rei, olim coronæ erant, uel herbaceæ, uel ex ramis arborū, ut alibi retulimus: ut oleagineæ, salignæ, gramineæ, laureæ, myrteæ, apium, quernæ, & id genus aliæ. Sed initiò, diu commune omnium sacrorum certaminum præmiū palma erat, perpetuò frondibus uirens, Græci φοίνικα uocant. cum postea singuli ludi peculiares arbores & herbas, quibus uictores coronarentur, ut dixi, sibi delegerint. Palma, ante laurum, peculiariter Phœbo consecrata fuit: & uictoriæ symbolum, ob hanc solam caussam, quòd singulare quiddam huic arbori inesse uideatur, quod fortibus uiris, & certaminum uictoribus peculiariter conueniat. Etenim si pondus quantumuis graue palmæ superimponas, quamuis grauiter urgeas, si onus sustinere nequit, non deorsum cedet, sed aduersus pondus insurget & obluctabitur. Plutarch. 8. Symposiac. φοίνικος γὰρ ξύλον ἄν ἄνωθεν ἐπιθεὶς βάρυ πιέζῃς, οὐ κάτω θλιβόμενον ἐνδίδωσιν, ἀλλὰ κυρτοῦται πρὸς τοὐναντίον, ὥσπερ ἀνθιστάμενον τῷ βιαζομένῳ. τοῦτο δὴ καὶ περὶ τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας ἐστί. τοὺς μὲν ὑπ' ἀσθενείας καὶ μαλακίας εἴκοντας αὐτοῖς, πιέζουσι κάμπτοντες, οἱ δ' ἐρρωμένως ὑπομένοντες τὴν ἄσκησιν, οὐ μόνον σώμασιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς φρονήμασιν ἐπαίρονται καὶ αὔξονται. Palmæ enim lignum, si graui pondere superimposito premas, non deprimitur deorsum, uerùm contrà incuruatur, & quasi obluctans oneri uim offerenti. Atq; hoc ipsum quidem usuuenit in athletarum certaminibus. nam qui per imbecillitatem & fracti animi mollitiem illis cedunt, eosdem ipsos urgendo deflectunt. Porrò, qui fortiter in ea exercitatione perdurant, ij non solùm corporibus, sed animi prudentia etiam prouehuntur. Theophrastus multa de palmæ tum natura, tū dignitate, lib. de Plantarum historia 2 cap. 8. & lib. 3. cap. 5. lib. item 4 cap. 6. & alijs aliquot locis disserit. Et Plinius item non uno loco, qui lib. 16. cap. 42. Pondus, inquit, sustinere ualidæ, abies, larix etiam, in transuersum positæ: robur, olea, incuruantur, ceduntq; ponderi Illæ remittuntur, nec temerè rumpuntur: priusq; carie, quàm uiribus deficiunt. & palma arborum ualida: in diuersum enim curuatur. At populus contra omnia inferiora pandatur, palma è contrario fornicatur. Hactenus ille. Nulla abijcit folia, quare ἀείφυλλος uocatur. Eius 360 species à Babylonijs literis traditæ sunt. Quoniam autem per occasionem in palmæ descriptionem incidimus, addatur & illud ex eodem authore: Palmæ, quæ in Europa, & uulgò in Italia nascuntur steriles sunt, cum Iudæa nobiles habebat. Fructus Hispanicis mites in maritimis: cùm contrà in Africa dulces quidem sint, sed statim euanescant. Nulla re magis quàm fimo læditur palma. Vnde quinquaginta eius genera recensentur, & uinorum ex ijs differentiæ At omniū clarissimæ sunt regiæ palmæ Babylone natæ, in uno Bagoæ horto, sic dictæ, quod Persarum regibus seruarentur. Vna huius generis arbor in Chora, una & Syagrorum. Græcè φοῖνιξ dicitur. Et quia Phœnix auis ab hac nomē accepisse creditur, ipsa arbor mori, ac renasci ex seipsa, pomis referta dicitur. Alexandri milites palmis uiridibus A strangulati sunt in Gedrosis, pomi genere. Tanta musteis suauitas est, ut finis mandendi non nisi periculo fiat. In oriente ualidi funes ex folijs palmæ fiunt. Huic arbori folia non decidunt, & admiranda naturæ benignitate fructus innascuntur. Cacumen palmæ detractum, solùm sterilitatem inducit, non autem necem. In primis Hierichuntem palmetis illustrem, authores celebrant. Exprimitur & ex palma suum uinum. Est & ubi præsentem medicinam habet. In summa, tanta ei dignitas fuit, ut in sacris certaminibus præter diuersas coronas diuersis uictoribus propositas, etiam singulis palma adijceretur. Est & inter cunctas arbores macrobia. Consimili ratione gloriam fortium uirorum non par est senescere. Quò spectauit Orpheus, cûm diceret, ζῶον δ' ἴσον ἀκροκόμοισι φοίνιξιν ἔφυσε. Hinc illa egregia eius epitheta, ὑψιπέτηλον, ὑψικόμον, & ἀείφυλλον. Itaq; palma per se non uictoriam signat, sed arborem at metaphoricè Horatius: Cui sit conditio dulcis sine puluere palmæ. Precium.] præmium, appositio: arma & purpuram, præmium. Iam & periphrasticè hoc dictū est, uestes perfusæ ostro: id est, uestes purpureæ, B aut certè non dissimiles. Est autem ostrum ab ostreis dictum, color in glauco austerus, similis irascenti mari, & subrubens. unde uestis ostrina. Conchylium, murex, ostrum, sæpenumero in eadem significatione usurpantur.

Talenta.] θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. Ad ueteres constat & ponderis diuersi & nominis talenta fuisse. τάλαντα Græci item dicunt: & inter ea, Atticum, Euboicum, Babylonium, Aegyptium, Phœnicium: quorum præcipua recensentur, Atticum & Euboicum. Sed talentum Atticum, quod plurimum à scriptoribus celebratur, libras Romanas seu pondo, seu minas Græcas sexaginta ualebat. Continebat autem libra, seu pondo, siue mina, decem aureos coronatos. Ergo talentum sexcentos coronatos ualuit. Euboicum seu magnum talentum Atticum, octuaginta libris constabat. Talentum, τάλαντον, porrò multa signas: maximam in primis auri argentiq; partem: ut argenti auriq; talenta, cuius æstimationem modò retulimus. aut lancis nomen est. sicut est apud Aristoph. ἀλλ' ἢ ταλάντῳ μουσικὴ σταθμήσεται: at uel talento musica pensiculabitur. Et apud Homerum lib. Iliad. 22 χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα, Pater Iuppiter tunc aurea C duo librabat talenta. Vsurpatur pro momento in lancis inclinatione: & pro numeri cuiusdam ratione, ut cum dicimus πολυτάλαντος ὁ πλούσιος. Atq; in hoc significato accipiendum existimat Suidas illud Homeri, κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δύο χρυσοῖο τάλαντα. id est, Atq; auri in medio duo ibi iacuere talenta. Hinc à talento, ταλαντεύω, σταθμίζω, pondero, libro, exploro. Quoniam autem τάλαντον etiā pro lance usurpatur, Plato in Timæo terram ταλαντουμένην dixit, ἀνωμάλως σείεσθαι μὲν ὑπ' ἐκείνων, κινουμένην δ' αὖ πάλιν, ἐκεῖνα σείειν. Metaphora à lancibus sumpta.

Tuba commissos.] Celebrat uel consuetudinem ueterum certaminum, uel Romanorum, apud quos antequàm ludos aggrederentur, tuba signum dabatur: siue ut spectatores tum animis, tum oculis intenti adessent: siue, ut ij qui nondum conuenissent spectandi studio, iam confluerent. Seruatur is mos hodie quoque ubique locorum Canere ludos dixit, ut classicum canere. Commissos ludos item uocat, indictos, incœptos, quod Græci συμβάλλεσθαι dicunt,

A dicunt, alioqui πολυώνυμον uerbum Committo est. Medio ag.] in medio aggere: editiorem locum haud dubiè intelligit. Nam tubii è sublimi ferè signum dari solet, ut clangor longius exaudiatur.

ARGVMENTVM.

Compulsa, & congregata in unũ locum spectatorũ multitudine, locatisq́ in medio circo uictorum præmijs, ad primum certamen incundũ quod nauale est, duces quatuor Aeneas deligit, Mnestheũ, Gyan, Sergestũ, Cloanthum: ex quib. singulis singulæ Romanorũ familiæ originẽ trahunt. his singulis singulæ ex omni numero naues, remis, remigibusq́ instructæ committuntur: quarũ etiam nomina recensentur. Pristris, Chimæra Centaurus, Scylla. Pristrin Mnestheus agit: Chimæram Gyas: Sergestus Centaurum uehit. Cloanthus Scyllam.

Prima pares ineunt grauibus certamina remis,
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige † Pristim,
Mox Ital⁹ Mnesthe⁹, gen⁹ à quo nomine Mẽmi:
Ingentemq́; Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana uersu·
Impellunt, terno consurgunt ordine remi:
Sergestusq́; domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaq́; Cloanthus
Cærules, genus unde tibi Romane Cluenti.

† al. Pistrin.

NASC. Prima pares ineunt.] Quo modo pares? si altera sua leuitate celer, duæ sua mole graues, ut ex contextu patet? neq́ etiã magnitudine pares dicendum est, cum Centauri, & Chimæræ tãtum magnitudinem proferat, de reliquarum ue-

B rò magnitudine ne uerbum quidem faciat. igitur sic (mea quidem sententia) res intelligi debet: pares esse naues, id est, compositas. hoc est æquè omnes instructas, remis, remigibus, alijsq́ huic negocio aptis rebus. sicuti gladiatores compositos dicimus. qui paribus armis induti, eademq́ ratione armati, in arenam descendunt dimicaturi.

Ineunt certamina.] decernuntur ad ineunda certamina. non enim adhuc erant inchoata, cum proximè dicturus sit.

» Intenti expectant signum.

Pristin.] minimè dubium est, quin ab insigni quodam, quod honestatis, uel ornatus gratia proræ, uel puppi apponi solebat, plerunq́ naues cognomina sumpserint quod quidem insigne Græci παράσημον uocant. Quamobrem Pristis au ideo dicitur, quia Pristim, quæ belua marina est, in puppi gestaret, ut Chimæra, quod Chimæram: Centaurus quia Centaurũ: Scylla, quia Scyllam haberet: aut à Græco deriu tt, παρὰ τὸ πρίζειν τὰ κύματα, id est, à secandis fluctibus, uel à similitudine, ut Nonio placet, nomen sumpsit: quod ad formam Pristium Marina-

C rum extructa esset: quæ longi, angustiq́; sunt corporis: cuius formæ triremes Venetæ hodie uisuntur.

Mox Italus] futurus, scilicet. Genus à quo nomine Memmi,] pro Memmij κατὰ συγκοπήν; & Memmiorum familiam intelligit, ex qua L. Memmius, qui Corinthum euertit. Ingenti mole.] nõ ingenti motu, ut perperàm interpres, sed ad nauis magnitudinem refertur. ut de Polyphemo in 3 Aeneid

» Vix ea fatus erat, summo cum monte uidemus
» Ipsum inter pecudes uasta se mole mouentem.

Hoc indicant uerba sequentia. Vrbis opus.] hoc est ea magnitudine, ut urbem putares. Triplici pubes quam Dardana uersu. —Impellunt] triplicĩ uersu, triplici remorum ordine Liuius lib. 5 decadis quintæ regia naue ingentis magnitudinis, quam sedecim uersus remorum agebant. Sed & poëta ipse per ταυτολογίαν eundem uerborum sensum sequenti expressit uersu.

Terno consurgunt ordine remi.] ubi annotatu dignum est. quod cum quatuor illæ naues triplici remorum ordine structæ fuerint, id de sola Chimæra dixerit: alludens (ut arbitror) ad Chimæram monstrum triforme: cuius ipse meminit in 6. Aeneid. & Homerus itidem. Iliados sexto, his uerbis.

« πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.

Non dissimili sensu Turni galea, in qua Chimæram fuisse Virg. memorat, triplici ornatur crista. sic enim ait.

« Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
« Sustinet.

Domus Sergia.] Sergiorum familia, ex qua creditur à Doctis Catilinam genus habuisse, & etiam Plinius in nat. hist. confirmat, non ex Cornelia familia. Portius tamen Latro uir doctiss. in declamat. contra Catilinam, (modò sit Latronis declamatio) ex Corinthiorum familia eum fuisse significare uidetur.

Cærulea.] nigra. nam Cæruleus color, ut antea diximus, ad nigrum uergit. & est Hom. epitheton. μέλαιναι νῆες.

Genus unde tibi Romane Cluenti.] Romanorum familias, quantum in se est, poëta conatur extollere: quarum genus altè repetit, nempe ex antiqua Troianorum origine.

Prima pares ineunt.] Primum certamen nauale ponit, cuius duces quatuor, & eorum gentes, naues totidem mira perspicuitate describit. Homerus primo certamine, quod curule est, quinque duces de palma certantes facit, fingitq́ Nestorem diserta oratione Antilochum filium suum admonentem, docentemq́ qua cura atque arte currum equosq́ regeret. Noster uerò propositis ducibus, & eorum nauibus, compendiò festinat ad descriptionem certaminis naualis. LAMB. Hort.

Prima.] primum certamen, numerus pro numero.

Grauibus certamina remis] unde nauium uastitatem innuit. Carinæ.] naues: à parte totum intelligit.

Mnestheus agit acri remige] Hic pristim ducebat, nomine facto naui à belua marina. Semper nautis mos fuit, duratq́ etiamnum hodie, maioribus nauibus non tantum immanis animantis nomen indere, uerumetiam simulachrum eius in illis pictura exprimere: id quod poëta in quatuor his nauibus obseruauit. Pristim dictam uolunt, à πρίζω uel πρίω, à secando fluctus marinos. Est & πρίστις poculi genus. Cæterùm inter Indici maris beluas numerantur præcipuæ pristes, ducenûm cubitorum: inter quas & balenæ quaternûm iugerum recensentur longitudine, & anguillæ longæ tricenos pedes. Sed & pistrix in balenarum albo recensetur, à quo pistrim nauem denomi-

denominationem accipere uolunt. Pristim itaq, siue Pistrim mauit, à uelocitate describit, alludens ad uelocitatem beluæ marinæ pristis, quæ propter molis tenuitatem oblongam admirabili celeritate fluctus secat. unde πρίστις, ut dictum est, appellatæ: & πριστηροειδὲς ὄχημα. Porrò autem pistrix ab astronomis recensetur inter sidera, uocaturq́ à Latinis balena, seu pistrix etiam, ab Arato cetus. qui Andromedam propè attingat, à media cauda ab hyemali circulo diuisus. Mox] *Repetitio ad donandam Memmiorum familiam origine & antiquitate, ut Sergiorum & Cluentiorum gentem celebrat.*

Gyas.] *Secundæ nauis ducem facit Gyam, cui à corporis robore nomen uidetur factum, γυῖον: quamuis scriptura nónihil uariat. Potest tamen alia etymologia reddi. Huic attribuit Chimæram, quam disertè ingenti mole, atq opus urbis nuncupat, alludens ad monstri animantis prodigiosam faciem.* Chimæra, *χίμαιρα Græcis alioqui capram signat, αἶγα. cæterùm præterquàm quòd & castellæ nomen est in ora Epiri, in Acroceraunijs, sub quo aquæ regiæ fons est: etiã mons celebratur in Phaselide, qui flamma immortali, ut Aetna, flagrat noctes & dies. Habet præterea hoc miraculi, ut eius ignis aqua accendatur, extinguatue uerò terra aut fumo. Vnde Homero atq inde alijs poëtis fabulandi materia sumpta fuit, in Lycia Chimæram monstrum extitisse, cuius suprema pars leonis faciem, postrema draconis, media uerò capræ referret. Atq hanc Chimæram (ita enim à parte monstrum dictum fuit) diuum genus, non autem hominum fuisse, inexpugnabile, atq uim ardentis ignis ore naribusq́ expirasse, idem poëta canit Iliad. 6.*

ἡ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος, οὐδ' ἀνθρώπων,
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

Quorum medium uersum ita reddidit *Lucretius:*

Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.

Sunt qui astruant, monstrum tot diuersis formis hac de caussa conflatum dici, quòd mons ille in Lycia, id genus serpentum tantum gignat, alatq. Atq ad hanc quidem Chimæram, cum ab Iobata Prœti socero Bellerophontes conficiendam missus esset, portentis deorum confisus ille, eam trucidauit. Quin & illud addendum minimè inscitum, priusquam longius promoueamus pedem, eruditos quosdam per Chimæram ἀλληγορικῶς tres rhetorices partes accipere: ut leo genus iudiciale significet, quod exterreat, & regium munus in dicundo iure obeat: chimæra, demonstratiuum referat, ob lasciuiam: draco, propter πολύστροφον & uarietatem, deliberatiuum repræsentet.

Ingentem.] *Repetitio uehementer amplificat rem: sicut & illa hyperbole, quæ sequitur προσθετικῶς, urbis opus. quòd tribus remorum ordinibus ageretur, triremem fuisse indicat.* Triplici.] Quid uocet triplicem uersum, *statim per copiam dilucidius exponit, tribus ordinibus. Sed & terno dixit, pro tribus mutata numeri specie.*

Dardana.] *Troiana: antonomasia. Pubes, pro iuuentute, & proinde pro iuuenibus. Sed antequam ad Centaurum transeamus, unum illud ex Hesiodo de Chimæra attexatue, quòd suprà additum oportuit, eam ex Echidna & Typhaone esse prognatam, tribus capitibus terribilem, leonis, capræ & draconis. Hesiodus ἐν θεογον.*

ἡ δὲ χίμαιραν ἔτικτε πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
δεινήν τε μεγάλην, ποδώκεά τε, κρατερήν τε.
τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί, μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
ἡ δὲ χιμαίρης, ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος. A
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.
τὴν μὲν Πήγασος εἷλε, καὶ ἐσθλὸς Βελλεροφόντης.

Id est:

Ignem expirantem produxitq́ illa Chimæram,
Terribilem, ingentem, uelocem, & uiribus acrem,
Terna cui capita ex humeris, immane leonis,
Atq capræ, & diri serpentis, & ora draconis.
Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra,
Flammarum expirans ardentia robora sæuum.
Pegasus occidit quam, & fortis Bellerophontes.

Ingentem proinde Chimæram, nauem uocat, eadem ratione qua Hesiodus suam Chimærã μεγάλην, ut planè poëta eò spectasse uideri queat. Sergestus.] *Tertius dux, cum Centauro sua. Sergestus, principium & origo Sergiæ familiæ, à quo Catilina Sergius genus suum traxit. Hinc Sergius ille Paulus haud dubiè ortus fuit, ut Sergius* Galba Rom Imp. *Centaurũ huic Sergeste nauem tribuit, & ipsam triremem, quam consimilem ob rationem magnã appellat. Primùm de centauris aliqua dicantur, deq ijs quæ in fabulis produntur, & qui inde reuera Centauri* B *fuere. Centauri dicti uidentur ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, ἢ κεντρίζειν, hoc est, à pugnando, siue stimulando: estq ratio, si fabulis missis, mox explicauerimus. Fulgentius Centauros dictos arbitratur, quasi centum armatos, id quod ualdè absurdum est, cùm uocabulum non Latinum, sed Græcum sit. In primis fabulantur Centauros Ixionis & Nubis liberos esse, pubetenus quidem humana specie, reliqua uerò corporis parte equina. Ab hac monstrosa forma, & natali, Nubigenæ dicti fuêre. semiferi item, & bimembres. Porrò οἱ ἀλληγορίζοντες fabulam ita reddunt, quoniam in arce νεφέλη aliquando habitarunt, ob eam caussam νεφέλης, hoc est, Nubis filios à poëtis appellatos Fabulandi materiam præbuit error. Centauri Pelij montis accolæ fuerunt in Thessalia, à quibus monstrata fuit ratio ex equis dimicandi. cum antea è curribus pugnaretur. Accidisse tradunt, cum fortè circa Peneum amnem aquarentur in equis sedentes, haberentq potantes equi ora fluctibus immersa, eam ex interuallo spectantibus speciem præbuerunt quam in Centauris figurandis credula postea & fabulosa expressit antiquitas. ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, Centauri, & Hippocentauri quòd equis insidentes boues æstris agi-* C *tatas stimulis ad tecta reuocarint. Celeberrimi Centaurorum fuere, Chiron, Eurytus, Amycus, Grynæus, Rhetus, Arneus, Lycidas, Medon, Pisenor, Caumas, Mermeros, Pholus. Horum Chiron, qui & Phylliris dictus, inter sidera relatus ab astronomis censetur. Aliam alij, ut ueriorem, historiam tradunt, de semifera Centaurorum specie Constat inter omnes, Centauros Peliæ montis accolas fuisse in Thessalia, homines barbaros, & moribus asperos, & ingenijs truculentos. Hi, quia rationem tantum pugnandi ab equis inuenere, ut Bellerophon equis insidere ac uehi, Peletronius frenorum ephippiorumq usum reperit, fabulæ locum de eorum habitu ac specie datũ multi crediderunt. Gens dura & ingenijs truculenta prouerbio locũ fecit, ut κενταυρικῶς aliquid fieri dicamus quod immaniter ac ferociter geratur. Erant enim contemptorès omnis iuris humani & hospitalitatis. Aristophanes ἐν βατράχοις:*

τίς τὴν θύραν ἐπάταξεν ὡς κενταυρικῶς;

Quis ostium pulsauit usq adeò centauricè?

Suidas

A *Suidas in Bacchum id εἰρωνικῶς, seu effœminatū & mollem deum, & cæcum, dictum existimat. Euenus item fluuius, qui Calydonem secat, Nessi sanguine infectus, Centaurus dictus fuit. Centaurion herba Chironion, à Chirone cognominatum fuit: alij Centauream uocant. Hac Chiron curatus fuit, cum Herculis excepto hospitio, ac pertractanti arma, sagitta excidisset in pedem.*

Scylla.] *Quartus dux, cum Scylla triremi, Cloanthus, Cluentiorum familiæ origo. De Scylla commentatum est in tertio. Hac itaq; uicit Cloanthus, haud scio an dissimulanter naualem Augusti uictoriam de Antonio celebret, cuius triremis Scyllæ cognomentum fortasse retulit, & eius simulacrum expressum habuit.* Tibi.] *Variata oratio est, per auersionem.*

ARGVMENTVM.

Compositis rebus, quibus agendis certaminibus opus erat, locus ad metam constituendam deligitur: quò naues certando cursum dirigant, Scopulus uidelicet, non longè distans à littore. hic Aeneas metā ex ilice frondentem erigit. ductores nauium ostro, atq; auro ornati, in puppibus effulgent, nautæ, delectis sorte carceribus, oleo se ungunt, & intenti tubæ signum expectant.

NASC.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum * cōditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera cori,
Tranquillo silet, immotaq; attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater, unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsiq; in puppibus auro
Ductores longè effulgent, ostroq; decori.
Cætera populea uelatur fronde iuuentus,
Nudatosq; humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaq; brachia remis
Intenti expectant signum, exultantiaq; haurit
Corda pauor pulsans, laudumq; arrecta cupido.

* al. tōditur.

Est procul.] *non longè nimis à littore. ut in Bucolicis.*

" *Sexta procul tantum capiti delapsa iacebant.*

B *Ita enim negocium requirebat, ut neq; tam propè litus existeret, quin naues cursum instituere, nec tam longè abesset à littore quin spectatores certamen suis oculis optimè cernere possent.* Quod tumidis submersum tunditur.] *nihil ferè omittit, quod ad integram, absolutamq; scopuli definitionem uel potius descriptionem attineat. nam scopuli cum sint in mari propè iam infiniti, alij parui, alij magni, alij steriles, alij fructuosi hic qualis, quantusq; sit, egregiè demonstrat. nam cum sæuiente mari fluctibus eum opprimi dicit, sedato autem in altum attolli, illius paruitatem designat: ubi uerò saxum, stationemq; mergis aptam memorat, haud dubiè ferendis frugibus ineptum, omnisq; arboris expertem esse declarat: igitur quia tranquillo mari eminebat, eiusq; Planities altè efferebatur, exiguiq; præ multis cir-*

C *cuitus erat, ubi naues ad signum egregiè certare poterant, hic metam constituit.* Olim.] *tunc, seu aliquando Plautus in Milite.*

" *Curate ut splendor meo sit clypeo clarior*
" *Quàm solis radij esse olim, cum sudum est, solent.*

Condunt.] *nubibus.* Cori.] *uel speciem pro genere posuit: uel re uera de coris separatim intelligendum est, qui cum inter Fauonium, & Aquilonem spirent, non possunt, hybernis præsertim temporibus, in Sicilia non mare perturbare.* Apricis mergis.] *quia cum assiduè se mergant in mari, locos amant apricos, id est, soli expositos, ut siccescant.* Hic uiridem Aeneas.] *in scopulo metam fixit Aeneas ex ilice. non quia ilex illa ullam haberet cum meta similitudinem, sed ut esset signum nautis, ideo subdit.* Signum nautis pater.] *nam meta congeries fuit ex lapidibus structa, in inferiori parte lata seu crassa in superiori fastigiata, ceu turbo inuersus, sic dicta, quod eam metirentur quadrigæ circumcurrentes.* Ex ilice.] *cur ex ilice? nam alio carebat lignorum genere, ut ex ilice metam erigere cogeretur? minimè. Sed quia ludi in funere patris fuerant instituti, decebat metam ex arbore funerea cōstitui, uti nautæ ex populo heroica arbore coronantur inferius. nam Dido in quarto Aeneid. pyram ilice exornat, & cupresso.*

" *At regina, pyra penetrali in sede sub auras*
" *Erecta ingenti tedis, atq; ilice secta,*
" *Intenditq; locum sertis, & fronde coronat*
" *Funerea.*

Vnde reuerti.—Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.] *Cum iam carceribus emissæ ad metam uenissent quadrigæ opus erat, ut circum ipsam septies flecterentur. ita de more fiebat currentium, ut meta septies lustraretur, Propertius eleg. lib. 2.*

" *Aut prius infecto deposcit præmia cursu*
" *Septima quàm metam triuerat ante rota.*

Quem morem non obscuris indicijs poëta designare uidetur, cùm ait.

" *Vnde reuerti*
" *Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.*

Tum loca sorte legunt] *Constituta meta, carceres hoc est locus, unde exituri erant certantes ad metam, constituendus erat. & hic sorte deligitur, ne fortè, si alius alio aptius in statione uel econtra maneret, aut alio prior exiret, uel posterior id fraudi Aeneæ potius, quàm suæ sorti ascriberet. ita quoque Dido facit in primo Aeneidos.*

" *Iura dabat, legesq; uiris, operumq; laborem*
" *Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.*

Locus est ex Hom. sumptus Iliad. ψ. ubi Achilles itidem sorte trahit, qui primus, aut secundus exire de carceribus debeat. Ductores longè effulgent] *τὸ πρέπον: decebat enim ductores, ac proceres nauium, eo præsertim tempore sic ornatu, & cultu corporis fulgere, ut suæ ipsorum dignitati lucis etiam aliquid auctoritatis, ac maiestatis afferrent.* Cætera populea.] *ad imitationē uirtutis*

tutis iuuentus populo coronatur: quæ heroica arbor est, & Herculi cōsecrata, cui Hebe iuuentutis Dea nupta fuit. Oleo perfusa.] de more, ad corroborandas, conseruandasque corporis uires. his enim de causis oleo exterius usi fuerunt antiqui. Plinius lib nat. hist. 22. cap. 24. refert, Augustum Cæsarem, cum senem hominem uidisset, qui annum centesimum excedebat, quæsisse ex eo, qua curatura uitam tam diu suam produxisset: intus, inquit ille, mulsum, foris oleum. Intentaque brachia remis.] miror Priscianum, Seruium, aliosque non triuialis doctrinæ uiros meras hic nugas effutire, cùm alij perperam uerba, atque membra distinguant, alij etiam figuratam locutionem agnoscant. hic procul dubio distinguendum est. intentaque brachia remis: & subaudiendum est substantiuum uerbum. Sunt hoc modo. brachia intenta sunt remis.

Intenti.] auribus, scilicet tubæ signū expectant. Exultantiaque haurit.— Corda pauor pulsans] hominum uictoriæ cupidorum mirè expressit affectus qui cum spe, & metu assiduè agitentur, dum sperant se uictoriæ potituros, lætantur. ideo ait poëta. exultantia corda: ubi uerò incertæ uictoriæ dubij sunt, timore afficiuntur. quamobrem ait. haurit, id est, ferit corda pauor pulsans. locus est ex Homer. sumptus Iliad. ψ. Sed nullo modo cum hoc diuino Maronis loco conferēdis. ille enim sicce admodum & ieiune dixit.

πάταγεν δὲ θυμὸς ἑκάστου
νίκης ἱεμένων. Id est.

Pulsabatur animus cuiusque uictoriæ cupidorum. at noster utrunque lætitiæ, & pauoris affectum, quibus pro gloria certantes affici solent, expressit. Sed quam aptè, ac uenustè addidit? Laudumque arrecta cupido.] μετονυμικῶς, quæ mentes, atque animos hominum arrigit.

LAMB. Est procul] Descriptio scopuli à situ, uario habitu, Hort. & mergorum usu. Saxum.] scopulus interdum è fluctibus extans, nonnunquam sub aqua cum nauigantium periculo latens Olim.] interdum. Hyberni.] quo tempore maximè plena intumescunt maria, ac maritima etiam loca inundant. Cori.] Venti, species pro genere. Est autem Corus uentus ab occasu solstitiali spirans, quem Græci Zephyron & Argesten uocant, à quo proximè ab æquinoctiali flat Fauonius. Corus cum exortu Arcturi 11. diebus ante æquinoctium autumnale incipit flare. Et quia uicinus corus ijs est qui à septentrione spirant, fit, cur frigore etiam proximè ad illos accedat. Itaque hyberno tempore maximè sæuiunt Cori: id quòd heu nimium uidimus ijs ipsis diebus, cum ista commentaremur. Quo tempore turrium fastigia deijciebantur, arbores annosæ stirpitus euellebantur, ut domus corruerint, maria intumentia perruperint aggeres, ædes sacræ fulmine, & quidem media hyeme Idib. Ianuarij anno LII supra M. D. conflagrarint: & quidem cum tanta mortalium ac rerum calamitate, quanta hominum memoria non fuisset accepta. Condunt.] quando sua rabie cœlo nubibus tectorum omnia maria turbant. Tranquillo.] tempore pacato, nullis sæuientibus auris. Silet] Metaph. ab animali ad non animal. Dicit tranquillo æquore saxum illud, siue scopulum appellare mauis, ex summa aqua ita extare, ut procul conspiciatur. quod alioqui pleno mari sub aquis, seu breuia, conditum sit. Campus] Per similitudinem, planam scopuli latitudinem, campum uocat, ostendent iuxtà eius usum, quippe ubi mergi ad solem apricantur.

Mergis.] His nomen est à demergendo, quòd sub aquis mersi urinando, aliquanto inde interuallo rursum ebulliant. A Habent hi sicut & anates, tempestatum prognostica. Purgantes pennas rostris, denunciant uentos. nidulantur in arboribus, incipiente uere. Inter aquaticas aues soliti sunt mergi ea deuorare, quæ cætera reddunt. Fabula Aesaci in mergum transformati, extat apud Ouid. libro Metamorph. 11. Statio.] gratus locus ad componendos se ad solem. Venusta metaphora, ducta à tranquillo loco, ubi consistunt naues. Et statio in castris, ubi exercitus ea locarit, loca uigilibus nocturnis ac diurnis assignata: unde stationarij appellati. Hic uiridem.] In saxo itaque ramum, aut certè arborem uiridem figi iussit, quam metam ex ilice uocat Itaque frondem ilignam, aut ingentem ilicem intelligit, quæ tanto interuallo esset conspicua stantibus circa repagula in procinctu ad prosiliendum.

Metam.] Terminum extremum & finem, quò cursus dirigebatur: quemadmodum unde initium cursus fiebat, carceres, aut etiam carcer, & repagulum dicebatur. unde illud, ἀπὸ τῆς βαλβῖδος, ut paulò pòst dicetur. Metam molæ partem inferiorem, pyramidalem speciem, ut metam fœni & butyri, & metam in limitibus & cardinibus agrorum nuncupamus. Vnde reuerti] A' caussa fi- B nali erectæ ilicis. Tum loca.] Proximum fuit, ut loca sortirentur duces, unde ad signum effunderentur. Addit ad splendorem narrationis obiter prosopographias breues ducum ac iuuenum, qui ad nauale certamen delecti fuerunt, ab habitu. Ostro.] Muricis liquor & conchylij, artificis temperatura purpureus fit color, in uiolaceum tendens. accipiuntur tamen sæpenumero pro ipsa purpura. Populea.] Huius arboris tria genera traduntur, alba, nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, & fungis euanescentibus laudata. Alba folio bicolor, supernè candicans, inferiori parte uiridi. Itaque ut Baccho uitis, Mineruæ olea, quercus Ioui, myrtus Veneri, taxus Plutoni, cupressus Syluano, laurus Phœbo, ita populus Alcidæ gratissima & dedicata ueteribus fuit. Porrò cur populeam coronam remiganti iuuentuti tribuat, in caussa esse uidetur, quòd remigandi studium & uictoria, in hoc certamine magna uirtute magnisque laboribus constatura uideatur. Nudatosque] ut expeditiores ad incumbendum remis essent. Et cum oleo perfusam iuuentutem facit, non solum ad luctam respicit, qua nudis at- C que oleo perfusis colluctari mos erat: uerumetiam quòd oleum membra recreet, quemadmodum uini potus uires confirmat. Natura tepefacit corpus oleum, munitque contra algores: refrigerat feruores capitis. ad postremum Græci eius usum in luxuriam uertere. Romani oleæ magnum honorem aliquando præbuerunt, cum Idib. Iulijs turmas equitum ea coronarent, perinde ut minoribus triumphis ouantes. Quoniam autem Minerua eius repertrix creditur, Athenienses uictores ea coronabant quoque. Pertinet & illud de oleo. ad hunc locum illustrandum, quamobrem remigio certaturi oleo perfundantur. etenim eo peruncti ad iram magis ac magis accenduntur. Est enim infamæ pharmacum oleum, si Anacharsi Scythæ credendum est. Oleum instructis ad certamen igitur addit animos, & robur & iram ad uincendum. Multa huc congeri possent de natura & effectis olei, sed & quo pacto arbores eo perunctæ emoriantur: nisi præsens explicatio continuanda esset, & illa πάρεργα prorsus forent.

Considunt] Proximum est, ut nudati perunctique saluberiter ad certamen, ad sedendum se componant, inde intenti

tenti

A tenti sint ad signum. Atq; hunc ordinem poëta narrationis Laconica breuitate reddit. Transtris.] hoc est, in iugis, siue tabulis, in quibus remigatur. Intentaq; b.] hoc est, interta brachia habentes, ipsi & animo, & corpore intenti erant ad signum, quod expectabatur. Omnia studija certantium, & ad certandum instructis narrat accommodatè. Haurit.] hoc est, pauor & metus, ne in extremis sint futuri, pulsans corda palpitantia corripit ad unũ omnes. Spes & metus colluctãtur. Quare disertè addit, laudumq; arrecta cupido, spes obtinendæ palmæ. Homer.

πάταοσι δὲ θυμὸς ἑκάστου νίκης ἱεμένων. Id est,
Vnius pectus pulsat cuiusq; uolentum Vincere.

ARGVMENTVM.

Dato signo, è finibus omnes suis celeriter exeunt cum ingenti spectatorum plausu. Gyas primum omnium egreditur, inde Cloanthus. reliqui duo, Mnestheus, & Sergestus æquali discrimine effusi, alter alteri locum occupare contendit.

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) prosiluere suis, ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta uasta lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumq; dehiscit
Conuulsum remis rostris stridentibus æquor,
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntq; effusi carcere currus:
Non sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere iugis, proniq; in uerbera pendent.
Tum plausu fremituq; uirûm, studijsq; fauentum
Consonat omne nemus, uocemq; inclusa uolutãt
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primusq; elabitur undis
Turbam inter fremitũq; Gyas. quẽ deinde Cloan- (thus
Consequitur melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet. post hos æquo discrimine Pristis,
Centaurusq;, locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis habet, nunc uictam preterit ingens
Centaurus: nunc unà ambæ, iunctisq; feruntur
Frontibus, & longè sulcant uada salsa carinæ.

NASC. Inde ubi clara dedit sonitum tuba.] Homer. Iliad. ψ. unde hæc omnia ferè sumpta sunt, ut antea diximus, nullam sonitus tubæ, aut dati signi mentionem facit. tan-
B tum ait:
» οἱ δ' ἅμα πάντες ἐφ' ἵπποισιν μάστιγας ἄειραν.
Quamobrem crediderim ego id temporis apud Græcos in huiusmodi ludorum generibus tubæ sonitum in usu non fuisse. licet in bello tubis, & præconibus uterentur. ut de Talthybio apud Homer. & Eurip. legitur, qui in bello Troiano Vlyssis præco fuit. at Romani tubis in uarijs ludorum generibus utebantur: quorum mores sub peregrinis etiam personis libenter amplectitur. Ferit æthera clamor Nauticus.] ὑπερβολικῶς clamoris magnitudinem extollit: quem de more nautæ læti præsertim efferre solent. Celeuma appellant. Sic etiam Homerus certaturos curribus cum clamore de carceribus exeuntes facit. cum ait:
» ——ὁμοκλήσαντ' ἐπέεσσιν
» Ἐσσυμένως.
C Adductis spumant freta uersa lacertis. Infindunt pariter sulcos.] Quam propriè & uenustè hanc rem κατ' ὑποτύπωσιν delineat, ac propè ob oculos legentium proponat, attende. Rostrisq; mentibus æquor.] Ita uulgus litteratorum legit. sed omnes ferè manuscripti codices, stridentibus habent: quod mihi mirum in modum placet: ut sibilo litterarum, sibilum, strepitumq; conuulsi maris designet: licet stri. præter rationem corripiat: uel certè tridentibus legendum est, à specie rostri: nam rostra nauibus olim etiam fuêre trisulca: ut acrius concurrentes, se inuicem ferirent: nam rostris nauium antiqui concurrebant. Liu. lib. 26. Itaq; ex utraq; parte, signo dato, cum rostris concurrissent, neq; nauem inhiberent, &c. Non tam præcipites.] Nauium è carceribus exeuntium celeritatem apposita, atq; eleganti comparatione illustrat: qua quidem in re etsi poëta Homer. imitatur, Iliad. ψ. ubi Diomedem equos suos in curruli certamine impellentem facit, longo tamen interuallo Homerum superare uidetur. cuius carmina hic apponẽda duxi, ut res æquius, meliusq; perpendi possit,

» Μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδόν, οἱ δέ οἱ ἵπποι,
» ὑψόσ' ἀειρέσθην ῥίμφα πρήσσοντε κέλευθον
» Ἐν δ' ἠνιοχὲς ἕο. νίκης ῥαβδομιγγις ἔβαλλον.

Principio igitur rationem gubernandi à Marone melius, quàm ab Homer. cognitam fuisse ingenuè fatendum est: nam equi nõ sunt currendo assiduè uerberandi, quod tamen Tydides apud Hom. facit: qui μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδόν, id est, assiduè flagello humeros uerberabat, sed frequentibus interuallis sunt potius stimulandi: quod noster facit, cùm ait: Vndantia lora Concussere iugis.] Nam si frequenter uerberibus equi agitentur, irrigant se, & cursum, qui extentus, celerq; esse debet, interpellant. quod uel Homerus ipse contra rationem consilij sui indicat, cùm ait: ὑψόσ' ἀειρέσθην, id est, in altum erigebantur. multo igitur poëta noster huius rei se peritiorem ostendit, eamq; expressius Homero delineat: qui non flagellis, sed lororum undantium concussione, ac strepitu (ut periti aurigæ facere solent) equos ad cursum excitat. uerum quia non satis interdum lororum concussio, sed uerberibus etiam moderatis, non frequentibus, aut continuis (ut Homericus Diomedes) utendum est, illud supra omne poëtarum ingenium addidit. Proniq; in uerbera pendent.] Quæ uerba eos, qui aut legunt, aut audiunt perinde delectant ut res ipsa non dici, sed ob oculos ipsorum ipsis fieri uideatur. nam quis est, qui his legendis, aurigas de curru pendentes, equosq; uerberantes se uidere nõ putet? quid uero huiusmodi moderatio proficiat, ipse poëta declarat, cum & præcipites, & corripuere campum in præterito tempore ad celeritatem designandam, & ruunt, dicat, quasi per deuexa loca currant: adeò sunt celeres, & festini. Tum plausu.] Id plerunq; fieri solet, ut spectatores suis clamoribus certantes ad pugnam, uictoriamq; incitent. Vocemq; inclusa uolutant—Littora.] Venusta, ac pereleganti expolitione hunc locum exornat.

ter eandem rem commutatis uerbis, & sententijs περιφραστικῶς dicens, designat autem echo, id est, uocis repercussionem, quod in conuallibus præcipuè cõtingi solet. cumq́ nemus, litora colles resonare dicat, ingentem utiq; fuisse clamorem indicium facit. sic ferè etiam in 8.

» Consonat omne nemus strepitu, collesq́ resultant.

Effugit ante alios.] Omnibus quidem fuit eadem eodem tempore exeundi potestas. sed cum alius alio celerior fuerit, qui primus, qui primo proximus, qui'ue postremus extiterit, enarrat. Locum tendunt superare priorem.] Non primum, quem iam Gyas, neq; secundum, quem Cloanthus occuparat, sed tertium: nam cùm Mnestheus, & Sergestus pares exierint, alter alterum superare contendit, ut sit tertius. Et nunc Pistris habet.] Atq; hic quoq; nauium concursantium, atq; de loco contendentium motus, conatusq́; non describi tantum, uerum etiam κατ' ὑποτύπωσιν depingi uides: cui rei ut maior inesset uenustas, repetitionem adiunxit multiplicem: quæ ad hanc euidentiam mirum in modum facit.

LAMB. Inde ubi.] Aptissimè statim attexit, id quod cupidè
Hort. attenteq́; expectabatur, Classicum, ut aliàs ad pugnam, ita hîc ad certamẽ tubæ cantus. Artificiosè incisionibus ipsam moræ ac impetus naturam exprimit. Etenim, ut ij qui in procinctu stant, se continent ac cohibent, atq; inde repentè prosiliunt: sic, quod ait, Finibus omnes prosiluere suis, non æqualiter quidem, sed cum incisione uocis, & asperitate conuenienti, accommodatè sequitur. Hæc de modulata compositione, atq; alia id genus, à scriptoribus artis præcipuè in hoc poëta diligenter obseruantur, quòd nemo eruditius compositionem & pedum numeros rebus unquam apud Latinos poëtas attemperarit. Prosiluere.] Metaphora ab animali ad non animal, ad naues. Iam & locum, unde excursus fit, fines appellat, qua appellatione & meta censetur. Aethera.] Hyperbole, sed tamen uerisimiliter, ut in certaminibus id genus ludicris fieri assolet. Rapitur compositio impetuosius, ut statim præcedens incisio.
Adductis.] Lentior hæc est: quòd rei naturæ, per se graui ac laboriosæ, ut ita dicam, ea conueniat. Ac si singulas uoces expendamus, studium incumbentium, extremumq́; uincendi conatum arguentes, tarditatem pedum rei laboriosæ dicas aptissimè quadrare. Sed & metaphoræ tragicæ diligenter obseruandæ, in Conuulsum, & Stridentibus.
Non tam præ.] Comparatio hyperbolica, ducta ab equestri certamine, ad nauale, ad uelocitatem cursus subijciendam. Sumpta est ex Hom. Iliad. 23. ubi equitum in curribus certamen primùm refertur: pro quo noster, ut antè dictum est, nauale celebrat. Sed Græcus cursus equorum, Diomedisq́; prodigiosam uelocitatem splendidè narrando, citra collationem egregiè amplificat, unde noster collationem huc in suum usum elegantissimè transtulit.

μάστιγι δ' αἰὲν ἔλαυνε κατωμαδὸν, οἱ δὲ οἱ ἵπποι
ὑψόσ' ἀειρέσθην ῥίμφα πρήσσοντε κέλευθον. Id est,

Desuper increpuit loro, semperq́; flagello
Impulit, at celeres pedibus tolluntur in altum
Quadrupedes, uolitantq́; uiam.——

Macrobius utriusque poëtæ uerba diligenter, ac quasi in trutina pensiculans, nostrũ Græco superiorem facit, quod ad aurigæ, equos è carceribus ad metam flagello agentis, uiuam speciem attinet. neq; uerò inscitè, meo quidem iudicio. Etenim excellentissimus poëta equorum tantum meminit, flagro ad cursum sedulò extimulatorum. Unde illud sequutum statim est, ὑψόσ' ἀειρέσθην, in altum sunt sublati: id quod impetum cursus uelocissimi, quantum natura tulit, expressit, ita ut currus tergo inhærens in calces equorum uolantium incurrat, ut idem mox addit. Noster uerò, currus è carceribus ad metam effusos, & in occupandis campis præcipites, admirabili celeritate introducit: respiciens ad scuticam Homericam, qua ad effusam fugam aguntur. Illa uerò quæ sequuntur, ut scitè ad imaginem rei uiuæ sunt effigiata? undantia lora, & aurigæ pendentes proni in uerbera, ut nihil addi possit amplius ad absolutam effusè currentium equorum descriptionem. Præcipites, festini in certamine bijugo, quo bini iugo erant alligati. Corripuere.] Celeritatem in cursu complectitur, quàm amplificas insequens uerbum, Ruunt effusi. A

Carcere.] Abutitur numero poëta, singulari pro plurali. Sunt enim carceres, repagula quædam, fines siue septa in stadijs, unde cursus initium fit, βαλβῖδας Græci uocant, siue ἀφετήρια, siue ὕσπληγγας. Unde parœmia, ἀπὸ τῶν βαλβίδων, à carceribus, siue à repagulis, pro eo quod est, ab ipso exordio rei. Nam iuxta carceres tendebatur linea, cui insistebant in stadio cursuri. A' carceribus igitur ad metam, à principio usque ad finem: ac retrò, à meta ad carceres. Undantia.] effusa. Transfertur longius, ad undantem flammam, fluctus, habenas, cursum, lora, & similia, quæ effusè fieri significamus. Iugis.] equis. Proniq́.] Hypotyposis aurigæ urgentis flagello equos, ad effusum cursum. Tum plausu.] Hypotyposi festiua ardorem certantium, oculis subijcit: insurgit hyperbolis, hîs illisq́; fauentium oculis, clamoribus ac plausu, ut in talium certaminum spectaculis fieri adsolet. Plausu, fauore, à corpore ad animum, fremitu, pro terribili sono & clamore, ἀπὸ τοῦ βρέμω, ὃ βρεμία, καὶ βρέμομαι, fremo. Virûm.] uirorum: syncope. Consonat.] hyperbolæ, à natura earum rerum ductæ, quæ inclusum ac repercussum sonum reddunt. Inclusa] Inclusam uocem reddunt. Effugit.] Illud hoc loco obseruandum, uarietatis caussa poëtam modò ipsos duces, modò pro ducibus nauium nomina usurpare. Melior remis.] uel remigandi peritior, figuratè: uel remis instructior quidem, sed nauis pondere tardior mouebatur. Pinus.] materia pro re: nauis. Et tenet, pro tenetur, retinetur, suo pondere. B C
Pristis.] nauis Mnesthei. Centaurus] Sergesti nauis. Hi duces cum æquis frontibus agantur, certatim alter alterum superare contendunt. Frontibus.] prioris, metaphoricũs. Longè] A' parte totũ. Diu ad aliquod spaciũ iunctis proris uehuntur. Sulcant.] Periphrasis, pro nauigant. Et uada salsa, mare, consimili figura Græci ἅλα uocant, quam locutionẽ alibi poëta imitatus, mare ipsum, item sal appellauit: —Et spumas, inquit salis ære ruebãt.

ARGVMENTVM.

Cùm metæ iam proximi essent omnes, Gyas anterior omnibus, & (ut poëtæ uerbis utar) in pelago uictor, nec non metæ iter affectans, Menœtem admonet, ut declinato pelago, ad littus tendat. ille autem ueritus, ne in saxis nauem frangat, dum principis, ductorisq́; sui dicto parum est audiens, Cloanthus priorem occupat locum. iratus Gyas Menœtem à puppi in mare deturbat, & arrepto clauo nauis ipse magistrum agit.

A Menœtes uerò, tum propter ætatem ingrauescentem, tum etiam propter uestem madidam summo cum labore ad scopulum natans, resedit in rupe, & aquam eructans, Troianis risum mouet.

Iamq; propinquabant scopulo, metamq; tenebāt,
Cum princeps, medioq; Gyas in gurgite uictor,
Rectorem nauis compellat uoce Menœtem:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama, & læuas stringat sine palmula cautes.
Altum alij teneant. dixit, sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quò diuersus abis? iterum, pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyas reuocabat, & ecce Cloanthū
Respicit instantem à tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemq; Gyæ, scopulosq; sonantes
Radit iter læuum interior, subitusq; priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum uerò exarsit iuueni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ, segnemq; Menœtem,
Oblitus decorisq; sui, sociûmq; salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister
Hortaturq; uiros, clauumq; ad littora torquet.
At grauis ut fundo uix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaq; fluens in ueste Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaq; in rupe resedit:
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,
Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.

NASC. Metamq; tenebant.] *Non attingebant (id enim lege certantium non licebat) unde illud est Horatianum,*
» *Metaq; feruidis*
» *Euitata rotis.*
sed proximi erant. Princeps.] *primus: nam sequitur.* Medioq; Gyas in gurgite uictor.] *primus omnium fuit in pelago, ideo uictor, nō tamen ad metam.* Quo tantum mihi dexter abis?] *Gyas Menœtem*
B *increpat: quod altum, non littus teneat. id quod ad palmam ferendam sibi contrariū esse uidet, ideo ait, mihi. Seruius autem interpres hallucinatur: qui hanc uocem, mihi uacare putat: nihil enim est in Marone ociosum. Homerū imitatur poëta penes quem Iliad. ψ. Menelaus Antilochum increpat, qui temerè non ex eius animi sententia equos regebat. sic enim ait:*
» Ἀντίλοχ' ἀφραδέως ἱππάζεαι, ἀλλ' ἄνεχ' ἵππους.
Id est, Nunc temerè immittis equos, age comprime cursum. Antiloche.
Sed cæca Menœtes.] *Non paret imperio Menœtes sicuti nec apud Homer. Antilochus Menelai dicto audiens esse uelit. τὸ ὑπέρνουν est nautarum: qui duri, sæpe etiam pertinaces esse solent, nec moniti principi suo parere uolunt.* Quò diuersus abis?] *Iterum Menœtem increpat Gyas, sicuti Antilochum Menelaus,*
» Ἀντίλοχ' ὅτις σεῖο βροτῶν ὀλοώτερος ἄλλος.
C *Non tamen eum de curru præcipitat, uti Menœtem Gyas. si uerò legeris, Quo transuersus abis? Erit allusio ad uetus illud adagium, transuersum agere. quod de ijs dicitur, qui impetu quodam ab instituto deflectuntur. tractum propriè à nauigantibus: qui secundo uento, recto cursu feruntur, flatu aduerso, transuersim aguntur.* Iterum.] *ἀμφίβολον est. utrum quo diuersus abis iterum, an iterum reuocabat.* Et ecce Cloanthum.] *Quasi repentinum, & magnum aliquid conantem. ideo nonnulli, & expungendum putant (licet præter rationem) ad exprimendum improuisi aduentus effectum.*
Tum uerò exarsit iuueni dolor ossibus ingens,
Nec lacrymis caruêre genæ.] *Alienæ gloriæ inuidus ardet dolore iuuenis, nec lacrymas continere potest, ubi præreptam sibi uictoriæ occasionem uidet. cuius quidem doloris magnitudo monstratur, cùm poëta non modò exarsit dolor, ait: sed epitheton addit, ingens. utq; illius molestiam, internumq; cruciatum magis declaret, ossibus, adiungit. nam qui in medullis, atq; ossibus dolor est, maiorem exhibere molestiam solet. hinc illud est ex 1. Aeneid.*
Atq; ossibus implicet ignem. »
Nec caussam reticuit: quam uno uerbo expressit, Iuueni nam iuuenes facilius irascuntur & dolore etiā uehementius afficiūtur. hinc etiam occulta iuuenis laus emergit à magnitudine animi: non enim eos uideris gloriæ inseruire, qui animo sunt abiecto, atque demisso, cùm in excellentissimis durtaxat animis (ut auctor est Aristot.) gloriæ cupiditas uigeat. hac etiam de caussa Eurialus infrà, præposito sibi ad præmium Salio, & apud Hom. Diomedes, erepto sibi ab Apolline flagello, quo equos impellebat, lacrymatur. Oblitus decorisq; sui.] *Quia ductoris τὸ πρέπον non seruauit: qui rectorem nauis in mare suis manibus deturbauit.* Sociumq; salutis.] *nam utriusq; salus periclitari poterat, deiecto gubernatore.* Illum & labentem Teucri.] *non fuit ullo modo prætermittendum; quia uulgi aliquid spectantis mos obiter indicaretur. miram enim huic loco festiuitatem affert cùm uenustate coniunctam.*
Iamq; propinquabat.] *Occasio interioris certaminis inter Gyam hactenus uictorem, & Cloanthum, qui proximè præcurrentis tergo instabat.* Scopulo.] *saxo; in quo ut meta signum fixum stabat. hoc nauigando lustrandum erat.* Gyas uictor.] *Appositio. at non ita uictor, ut iam in hoc certamine palmam esset meritus. Ergo in parte uicerat hactenus, quod in cursu primus, ac metæ proximus præcurreret, reliquis à tergo modico interuallo relictis.* Rectorem nauis.] *Periphrasis finitione constat: gubernatorem Digito monstrat, quò torqueri nauem uelit.* Littus.] *saxum proximum, quod circumlegendum erat. apta translatione, à solida continenti, quod pari modo mari hic scopulus pulsetur.* Palmula.] *extrema pars remi latior (à palmæ similitudine) qua mare uerberatur.* Cautes.] *saxum, nunc cautes, nunc scopulum, nunc metam appellat, per copiam synonymiæ.* Alij] *qui insequuntur. quasi dicat, alij profundum petant, cum uictoriæ periculo: at nos, quibus palma propemodum in manu est, tutò compendium nauigationis circa saxum teneamus, ne quis nos inter nauem & scopulum occupet.* Cæca.] *Concinna translatio: hoc est, latentia sub aqua, non extantia è superficie.* Iterum.] *his uerbis reuocabat Menœtem. A similitudine fugientem, qui à fuga aut discessu reuocantur. Consimili ratione, nimium à scopulo, saxorum latentium metu exorbitantem, à procursu reuocat.* Instantem.] *urgentem, hærentem proximè.* LAMB. Hort.

P 2 Propiora.]

Propiora.] *proxima, gradus pro gradu.* Ille inter.] *Cloanthus.* Radit.] *placidè legit, inter dextram Gyæ nauem & læuum scopulum.* Subitus.] *Velociter subiens medium spacium, præcurrentem Gyam non solum occupat, sed etiam præterit.* Tuta.] *profunda, non periculosa, per latentia saxa.* Nec lacrymis.] *A signo excelsi animi, indignè ferentis aliena imperitia palmam sibi præripi. Proponit exemplum generosi excelsiq́; animi, qui gloriæ caussa, dum suo dolori consulit, decori obliuiscitur. Etenim uitio uertitur duci, socio irasci, uel in re ludicra, uel ob id quod propter communem salutem studiose agat.* Socium.] *Syncopè: sociorum.* Salutis.] *uel quòd per ipsum, ut imperitum gubernandi, periclitarentur: uel quòd uictoriam, eo clauum regente, essent amissuri.* Ipse.] *Gyas.* Magister.] *gubernator.* Hortaturq́; uiros, clauumq́; ad littora torquet.] *Ad incumbendum totis uiribus, remis.* At grauis.] *Narrat accommodatè communiter accidentibus, & quidem omnia hæc ad delectandum, de Mnœte.* Fundo uix tandem.] *ex imo fundo.* A

ARGVMENTVM.

Morante propter imperitiam gubernandi, Gya, in spem uictoriæ Mnestheus, & Sergestus erigitur. Sergestus priore tantum parte nauis Mnestheum superat: at Mnestheus per foros nauis incedens, socios hortatur, ut remigando illas promant uires, quibus diuersis in locis, maximisq́; in periculis aliàs usi fuerant: ut si palmam primi ferre non possint (quanquam hoc optabile, & gloriosum est) saltem ne extremi (quia pudor est) metam contingant.

Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto * Mnestheoq́;, Gyan superare morantem.
Sergestus capit antè locū, scopuloq́; propinquat.
Nec tota tamen ille prior, præeunte carina
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens naue per ipsos,
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis,
Hectorei socij, Troiæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite uires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus usi,
Ionioq́; mari, Maleæq́; sequacibus undis.
Non iā prima peto Mnestheus, neq; uincere certo.
Quanquā ô: sed superēt, quib. hoc fortuna dedisti.
Extremos pudeat redijsse: hoc uincite ciues,
Hoc prohibete nefas.——

*al. Mnesthei.

NASC. Sergestus capit ante locum.] *Non Gyæ: quæ omnibus præierat: sed Mnesthei parte tantum priore nauis.* Socios incedens.] *Quasi imperator inter milites.* Nunc, nunc insurgite remis.] *Mnesthei hortatoria oratio ad socios: quæ utilitatem honestam respicit. captat sociorum beneuolentiam cōmendatione fortitudinis eorum: quos Hectoreos id est fortes, qualis fuit Hector, appellat. unde necessitatē celeritatis in remigando designat: quam iteratione uerborum & celeritate orationis ostendit. nam celeriter, & cum impetu uocis proferenda sunt uerba hæc: Nunc, nunc insurgite remis.* Troiæ quos sorte suprema.] *Commendationem fortitudinis sociorum exaggerat ex certa quadam scientia uirtutis ipsorum: quos supremæ ciuitatis sorte delegisse sibi comites memorat. non enim nisi fortes, & strenui iudicari possunt: qui ad extremam usque repugnatæ ciuitatis sortem dimicant, & pugnando se ipsi incolumes seruant.* Nunc illas promite uires.] *Exhortationem renouat cum repetitione, & commendatione uirtutis sociorum: quæ res non solum ad eorum beneuolentiam colligendam, uerùm etiam ad eorum animos uehementius inflammandos facit. plurimum enim ualet recordatio præteritæ uirtutis, præsertim quæ olim magnis in periculis deprompta fuit.* Maleæq́; sequacibus undis.] *Rectè sequacibus. ibi enim unda adeo sæuit, ut persequi nauigantes appareat: tantumq́; periculi inest, ut locus adagio datus fuerit. Maleam legens, quæ sunt domi, obliuiscere.* Non iam prima peto Mnestheus.] *Laus à moderatione animi: nam qui prima sequitur, nec assequi potest, honestum est eum in secundis, tertijsq́; consistere. ea enim semper magna habentur, quæ sunt optimis proxima. Cic. in Orat.* Quanquam ô.] *ἐπανόρθωσις seipsum corrigit, innuens primas gloriæ partes assequi posse, rem maximam, & ualde quidem optabilem esse. quidam uero hic πάθος per ἀποσιώπησιν esse uolunt, quale illud est ex 11. Aeneid.*

» *Quanquam ô si solitæ quicquam uirtutis adesset.* B

Quorum sententiæ libenter ego subscriberem: nam & in hoc est etiam uoluntatis affectus. Extremos pudeat redijsse.] *Turpitudinem solam fugiendā monet: quam in eo esse putat, si quis à certamine postremus redierit. est autem allusio ad puerorum certamen: quod & in prouerbium abijt:*

» *Occupet extremum scabies.*

Nam pueri olim cursu certantes clamore solebant:

» *Occupet extremum scabies.*

Adhortantes hac uoce singulos ad cursum, ac malè precantes ei, qui fuerit omnium postremus. ad alias quoque hominum actiones transfertur: de ijsq́; dici soles, qui quacunque in re quocunque modo uolunt uincere. neq; committunt, ut inter postremos existat. Horat. in Poët. C

» *Occupet extremum scabies, mihi turpe relinqui est.*

Sed superent quibus hoc Neptune dedisti.] *Altera ἐπανόρθωσις: qua ostenditur, non quod tu expetis, sed quod Dij uelint, id esse optandum: quod uerò turpe, atque indecorum est, illud quantum in nobis est, esse fugiendum. ideo subdit:*

——Hoc uincite ciues,
Et prohibete nefas.——

LAMB. Hort. Hic læta.] *Omissis his præcurrentibus, perspicuo ordine transit ad reliquos duos. Eruditè, ut omnia: & horum studium ac conatum, hypotyposi uiua oculis penè subijcit.* Duobus.] *Mnestheo & Sergesto, qui ex interuallo medio illos sequuntur.* Sergesto.] *Exponit, quos duos dicat.* Mnesthei.] *Græcus dandi casus contractus est, à Μνεσθεύς, έως, εῖ, μνεσθεῖ, ut, Orpheî Calliopeia, Lino formosus Apollo. Estq́; hæc syntaxis: Spes accensa est*

A est Sergesto & Mnestheo superandi Gyam morantem, hoc est, lentius propter præcipitatum gubernatorem mouentem. Ille.] Sergestus, non in totum præcedebat Mnestheum, sed parte proræ tantum, ita ut Pristis Mnesthei nauis rostro, parti alterius nauis æqualis esset. Ergo Sergestus prora eminebat solum. Aemula.] ad uincendum. At media.] in re ludicra duci, ceu in seria, decorum attribuit: hoc est, orationem hortatoriam ad nauandam sedulam operam in remigando. Hortatur autem eos à præstantia primùm ducis, à quo propter uirtutem è magno numero fugæ comites selecti fuerunt. Hectorei.] Memoria ac recordatione Hectoris eos ad uirtutem extimulat: Troianum, Hectorem illum magnum uirtute & audacia referentes. Troiæ.] hoc est, post excisam urbem, à sua persona. Nunc.] à memoria antecedentium factorum & periculorum, è quibus cum magna laude sua uirtute freti euasere. Est iucunda actorum malorum recordatio. Repetitio particulæ Nunc, affectum habet: quási uellet dicere, nunc maximè opus est uiribus, ubi de laude, gloria, & uirtutis præmio certatur. ijsdem inquam uiribus, quibus in periculis fortiter usi estis. Illas.] Emphaticôs.

B Getulis.] Libycis. nam Syrtes non iacent contra Getuliam, sed aliquanto occidentaliores regioni Cyrenaicæ, ex aduerso promontorio Borio. A parte totam Africam epitheticè intelligit. Ex his Syrtibus cum multorum naufragio uix tandem euasit Aeneas, cum è Sicilia soluens orta tempestate in Africam pelleretur. Maleæq;.] Maleam promontorium à rege quodam Argiuorum ita dictum, Laconiæ est: protenditur in sinum Maleacum per quinquaginta passuum millia, Cretam spectans: hinc Laconico, inde Argolico clauditur. Hinc cum solueret, Malea petenti Epirum præternauiganda erat. Hic periculosam esse nauigationem, propter reflantes uentos, indicat Homerus quoque libro Odyss. 9. sic Vlyssem narrantem inducens:

καὶ νύ κεν ἀσκηθὴς ἱκόμην ἐς πατρίδα γαῖαν.
ἀλλά με κῦμα ῥόος τε περὶ γνάμπτοντα μάλειαν
καὶ βορέης ἀπέωσε, παρέπλαγξεν δὲ κυθήρων.

Id est, interprete Erasmo:

Forsitan & patrias rediissem sospes in oras.
Sed me, dum Maleam prætereuehor, undaq; fluctusq;
Et boreas illinc pulsum admouere Cytheris.

Et quia præter Maleam uel propter reflantes uentos, uel propter uadosum sinum, per promontorium erat periculosa nauigatio, prouerbium celebrari cœpit: Maleam legens, eorum quæ domi sunt obliuiscere, μαλέας δὲ κάμψας ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε. Statius lib. 7. Theb.

——Et raucæ circumsonat unda Maleæ.

Prouerbium tempestiuè usurpandum docet Erasmus, si quando discrimen negotij suscipiendi uolumus ostendere, aut non esse suscipiendum: aut si suscipiat, negligendam uitam. Illud interim obiter annotandum est, poetas mediam huius uocabuli modò contrahere, modò extendere. Homerus, & eum sequutus Statius, produxerunt: Maro corripuit. Sequacibus undis.] Etenim ex Aegeo in Ionium etiam hodie periculosus cursus est. ut si nihil aliud quàm Malea obstaret, mare, quo pulsatur id promontorium, adeò est infestum & importuosum, & flatibus concitatum, ut non nisi longissimo circumductu à nautis superetur. Iam ubi periculum se existimant euasisse nautæ, securos, adeoq; propè liberatos, rursus fluctus eos persequitur, retrahitq; in periculum ineuitabile. Eruditè itaq; undas sequaces elegantissimus poëtarum appellat. Aiunt hoc promontorium asini maxillas ipsa specie referre. Non iam.] Verecunda extenuatio studij, ad subijciendū dedecus, si omnium postremus ad littus redeat. Quanquam.] Correctio, uerecundè non reijcientis quidem uictoriam, per reticentiā: quasi dicat quanquā non abnuerē uictoriam, atq; utinam ea cōtingeret etiam. Et cum dicit, Mnestheus: emphaticôs, nō infimum se inter Troianos duces indicat. Sed superent.] Per auersionem hoc ipsum rursum fortunæ arbitrio relinquit ostendens uictoriā non ab humanis uiribus, sed à solo Deo pendere. Extremos.] A turpi deterret suos: atq; à segnitie, ac spe mediocris laudis, ad alacritatē extimulat, ne cōmittāt ut in extremis sint. Hanc sententiā Horat. in Arte prouerbiali figura extulit,

Occupet extremum scabies: mihi turpe relinqui est.

Est nonnihil intra mediocritatem consistere, si summa assequi nequeas. Hoc uincite.] ne, ut extremi sitis committite. Et per auxesim, dedecus, nefas uocat.

ARGVMENTVM.

C

Hortatu Mnesthei remiges ualde excitantur: &, ut est in prouerbio ueteri, sponte currentibus quasi calcar additur. Sed casus illos adiuuat: nam dum Sergestus proram nauis plus nimio impellit ad littus, ut metæ propinquior fiat, in scopulos miser impingit, prora, & remi franguntur, nec ultra, citraq; progredi potest. quo successu elatus Mnestheus acriter remigat: & uentis uocatis, ueluti columba ex nido per arua, deinde per aërem, sic ille per æquor celeri cursu deuolat: quem Gyas insequitur quidem, sed magistro priuatus, cedere cogitur.

——Olli certamine summo
Procumbunt, uastis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturq; solum: tum crèber anhelitus artus
Aridaq; ora quatit, sudor fluit undiq; riuis.
Attulit ipse uiris optatum casus honorem.
Namq; furens animi dum prorā ad saxa suburget
Interior, spacioq; subit Sergestus iniquo,
Infœlix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuêre, illisaq; prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferratasq; sudes & acuta cuspide contos
Expediunt, fractosq; legunt in gurgite remos.

NASC. Olli certamine summo Procumbunt.] Summo conatu certatim mare feriunt: quod præclarè uno uerbo demōstrat, cùm ait: procumbunt. quo uerbo imaginem hominum remigantiū ob oculos legentium proponit. & quia multi conantes nihil interdum, aut parū proficiunt, quantum ipsi profecerint remigando, declarat, cum subdit. Vastis tremit ictib. ærea puppis.] Tremere non potest remis impulsa nauis, nisi magno impetu feratur, eoque minus, si fortis est. ideoq; ad exaggerandas remigū uires hæ ponuntur circumstantiæ: quod

At lætus Mnestheus, successu'que acrior ipso,
Agmine remorum celeri, uentis'que uocatis
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arua uolans, plausum'que exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aère lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima pristis
Aequora, sic illam fert impetus ipse uolantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, breuibus'que uadis, frustra'que uocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsam'que ingenti mole Chimæram
Cōsequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.

nauis aerea est, id est, fortis: quasi ex ære sit: & quod tremit: tremoris etiam caussa apponitur. Vastis remigantium ictibus. cumque longus, assiduus'que labor, atque defatigatio lassos, potus'que appetentes homines reddit, sequitur poëta. Tum creber anhelitus artus, Aridaque ora quatit.] *Creber anhelitus assiduā remigationem, magnām'que defatigationem declarat: unde fit sitis ingens: quæ ora remigantium arida, & sicca facit. ut'que poëta ostenderet, quàm sit molesta, perpessu'que difficilis sitis, præsertim ualde laborantibus, usus est uerbo, quatit.* Sudor fluit undique riuis.] *Abundantia sudoris laboris magnitudinem designat.* Attulit ipse uiris.] *Opportunum honoris consequendi commodum Mnestheo, socijs'que illius præter spem obortum, describendum aggreditur.* Namque furens animi.] *Propter nimiam gloriæ auiditatem: nam cupiditas uincendi eum improuidum, & negocio, ut patet, parum consulentem reddebat.* Interior.] *Littus radebat incautius, quo citius ad metam perueniret, cum tamen procul aliquantulum à littore recedendum esset.* Infœlix saxis.] *w.εό ex eo, quod est præter spem.* In procurrentibus.] *Sic omnes legunt, cùm typis excusi, tùm manu exarati codices. Seruius'que interpres, quem reliqui sequuntur interpretes, hāc uocem, procurrentibus, exponit. præminentibus, & ueluti obuiam uenientibus: quod non placet. ego autem lego, procumbentibus, id est, iacentibus. quod proprium est cum scopulorum, tum insularum epitheton.* Et acuto in murice.] *Saxi asperitatem, siue acumen nutricem appellari Nonius Marcell. auctor est, ab asperitate murorum, ut quidam autumant. ego uero muricem, id est, saxi acumen à murice conchilio dictum arbitror: nam murex coclea est in dorso fastigiata instar acuti saxi, quæ uiua succum effundit uiolaceum, ex quo olim lanæ inficiebantur. & hanc reor fuisse purpuram uiolaceam: cuius libram denarijs centum uenisse Cornel. Nepos affirmat. parua coclea est, uisu pulcherrima, ita in dorso eminens, & aculeata, ut torno facta esse uideatur. hinc igitur saxum propter similitudinem, muricem appellauit.* At lætus Mnestheus.] *Exposito Sergesti casu. ad Mnestheum redit. qui iniqua Sergesti forte cautior factus, non littus, aut saxa, sed mare petit, celeri'que cursu metam contingere conatur.* Successuque acrior ipso.] *quasi dicat natura acris erat, sed rei euentu acrior etiam effectus est.* Prona petit maria.] *Facilia, non saxis inuia: uti Sergestus fecerat. Sallustius in Iugurtha, usque ad nostram memoriam Romani sic habuere, omnia alia uirtuti suæ prona esse, cum Gallis pro salute, non pro gloria certari. uel melius. prona maria, inferiora, ad differentiam Sergesti: qui superiora, id est. partem scopulo uiciniorem petiuerat: unde proximè poëta dixerat:*

» *Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget*
» *Interior.*

Nam pronus supero opponitur. A *Cicero in Tusculan. Nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. Quod Seruius interpres, cui reliqui assentire uidentur omnes, prona, ait, uicina littoribus, doctis auribus non facit satis. nam et poëta ipse subdit.* Et pelago decurrit aperto.] *Quæ uerba liquido declarant, non petita fuisse maria, aut littori, aut scopulo uicinia. nam si littus petisset. spes illi omnis uictoriæ sublata fuisset: si scopulum, uerendum erat, ne, ut Sergestus, ipse quoque in occultas cautes impingeret. itaque operto pelago decurrebat: ut postea longos circumflectendo cursus metam absque ullo discrimine commodius attingere posset. propterea dictum est superius,* B

——Vnde reuerti »
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus. »

Qualis spelunca subito commota columba.] *Perelegans, huic'que negocio ualde apta comparatio: nam uti columba subitò commota plausum dat tecto ingentem, sic Mnestheus repentè excitatur casu Sergesti, & impetu quodam remorum ingenti sulcat mare, ea celeritate, qua columba exterrita, & ad uolandum incitata, per aëra paribus alis uolare solet.* Dulces nidi.] *propter filios.* Plausum'que exterrita pennis Dat tecto ingentem.] *Bis idem per ταυτολογίαν dicit. aut tergo, legendum est. nam si iam commota uolabat in arua, quemodo rursus in tecto, id est, in spelunca plausum dare potest? ergo bis idem repetendum est. Commota subitò dat plausum in spelunca & exterrita dat plausum in tecto, quod idem est.* Mox aëre lapsa quieto.] *Ex arte: quo præcipitur, ut exitus rerum ita ponantur, ut ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, quamuis reticeantur. nam cum lapsam aëre columbam dicat, certum est eam prius in aërem sublatam fuisse.* Sic Mnestheus. sic ipsa fuga secat ultima pristis.] *Instituti ad comparationem applicatio: quam elegans exornat repetitio: quæ cùm orationi adhibeatur, sæpenumero non solum orationem celerem facit, sed negocium quoque ipsum celeriter factum designat.* C Et fractis discentem currere remis.] *Iocose, & arguè.* Inde Gyan, ipsam'que ingenti mole.] *Qui antea cursu præcesserat, nunc cedit Mnestheo. & caussam assignat poëta: quoniam in mare magistrum deiecerat.*

Olli certamine summo.] *Antistœchum. Transit ad amplificationem studij in remigando, cum relicta meta, certatim carceres repeterent.* LAMB. Hort. Aerea.] *À parte rostrata, quæ ex ferro erat, totam nauem uocat aeream. Rostra ærea proris præfigi, maximè in prælijs naualibus, ad uim hostilis classis arcendam, solebant. Seruius, aeream metaphoricè fortem exponit.* Puppis.] *prora.* Subtrahiturque solum.] *Celeritatem in remigando agendo'que ostendit. Cæterùm omne id Soli appellatione censetur, quod ijs subijcitur, quæ sustinent aliquid. ut,*

solum

A *solum cœleste, & mare, quod nauigia sustentat. Sola terraeum, dixit Ennius poëta.* Creber anhelitus artus.] *Hypotyposis certantium omni studio de palma. Arida ora, siccitatem faucium è calore dicit: hoc est, siccas fauces, & siti exustas.* Riuis.] *Amplificatio.*

Attulit ipse uiris.] *Occasio Mnestheo & Cloantho ad spem obtinendæ uictoriæ.* Furens animi dum proram.] *pro furens animo. ut Discrucior animi, amens animi: phrases comicis & poëtis familiares.* Subagerc.] *In læuam partem, ut compendiò ad metam promicaret. Sub in compositione minuit ferè significatum simplicis: ualetq; perinde ac si diceret, leuiter in sinistram partem urget. & quidem studio euitandi cautes longius à scopulo procurrentes, in illas impegit.* Spacio.] *Agitur in spacium iniquum, scopulosum.* Procurrentibus.] *In mare è scopulo spe & opinione longius porrectis quidem, sed latentibus, ut nauigantes fallere potuerint.*

Cautes.] *Saxa latentia ad eluctandum.* Murice.] *Cautes nunc muricem uocat, translata similitudine à pisciculo. κογχύλιον, Latini muricem opinor uocant, qui & inter ostrea numeratur, cuius liquore purpureo ue-*
B *stes tinguntur. Quare hoc loco propter corticis tum scabriciem, tum duriciem, pro saxo aspero usurpatur, sub summa aquæ superficie condito: quod genus & Breuia dicuntur. Et ostreatum hinc pari translatione, pro duricie acuta, qualem in cautibus & scopulis uidere est.*

Obnixi crepuere.] *illisi impactiq; uerberando dissiliere.* Pependit.] *Subsedit, hæsit, ceu libramento, in latentibus breuibus.* Consurgunt.] *A' communiter accidentibus: in certamine impegerunt in scopulos, fracti sunt remi: sequutus est ergo nautarum fremitus & clamor, morantium, legentiumq; remorum fragmenta, & molientium nauem in fluctus prælongis contis.*

Legunt in gurgite remos.] *colligunt. Cæterùm, Sergesti & Menœtæ exemplo moueamur, ne nimis timidi simus, ubi audendum sit: contrà, ne temerè nos periculo obijciamus, obliti humani casûs inconstantiam.*

At lætus Mnestheus.] *Misso Sergesto, transit ad Mnesthei acre studium & conatum ad uictoriam, & occupandum præcurrentes.* Successu.] *Humani ingenij naturam exprimit, quod successu alitur, ac redditur alacrius.* Agmine.] *Disertè, actu remorum: ab agendo qua ratio-*
C *ne idem alibi dixit,*

——Leni fluit agmine Tybris.

Nisi quis malit hic agmen accipere pro multitudine remorum. Sed magis placet, ut interpretemur pro acri & impetuoso omnium remorum actu ac impulsu.

Ventisque uocatis.] *ut, quemadmodum fluctus & æstus maris, ita quoque uenti secundi aspirarent currentibus. Vocatis, pro inuocatis: simplex pro composito.* Prona.] *in littora ex alto decurrentia.* Aperto.] *Vbi nulli scopuli, nullæ cautes obstabant.* Decurrit aperto.] *Hæret in natura maris. Nam quo à littore recedas longius, hoc maris superficies terra altior est, id quod luculentis argumentis etiam geometræ satis probant. Disertè ergo eum ex alto ad littus decurrere dicit.*

Qualis spelunca.] *Comparatione amplificat primùm post successum superati Sergesti, uelocitatem, inde æquabilem cursum ad præuertendos Gyam & Cloanthum. Hanc autem comparationem duxit à natura columbæ, & uolatus eius ratione.* Qualis.] *Peculiare Vergilio est, ita ferè suas collationes ordiri, Qualis spelunca. Qualem uirgineo, &c.* Columba.] *Columbarum initio uolatus uehemens est, & impetuosus, ita ut uelocitate à paucis auium superetur. ἀιόλευ γὰρ, inquit Hesychius, τὸ ζωὸν, καὶ ταχύ. Huius auis pudicitia in primis memorabilis est, & fides erga mares, ut imperiosos etiam & iniquos toleret.* Subitò.] *Leui strepitu in præcipitem uolatum sedibus exturbatur.* Pumice.] *Saxo: species pro genere, & ut humani ingenij laude amplius quid tribuat, nidos columbarum, domos ut τὰς οἰκίας uocat. Etenim, ut domesticæ sub tectis, ita & syluestres in altioribus nidulantur: à loco.* Plausumque.] *Stridorem ingentem concitato uolatu edit. inde quietior est, ita ut immotis alis tranare aërem uideatur.*

Quieto.] *tuto. periculorum secura.* Radit.] *lentius uolat immotis alis.* Sic Mnestheus.] *Applicatio rei comparatæ, cum luculenta comparationis explicatione.*

Vltima.] *Mnesthei nauis. Vltima æquora nunc uocat, pristin ultimam, scilicet nauium certantium de palma. nam Sergestus adhuc luctatur in cautibus.* Frustra.] *Nam nemo medio mari aderat, qui uel posset, uel in ipso certamine uellet auxiliari. Palma in medio posita erat.* Discentem.] *Rectè pariter, ac festiuè. nam magni artificis est, fractis remis nauigare, quibus prorsum nihil promouetur. Porrò breuia uada, sunt saxa sub aquæ superficie ita latentia, ut nauigantibus non sint conspicua.* Inde Gyan.] *Instat proximè præcurrenti Gyæ, quem perleui momento occupauit, quòd docto gubernatore orbatus esset, quem ipse paulò antè è puppi præcipitem dederat.* Chimæram.] *Expolitio: nauem Gyæ.* Cedit, quoniam spoliata magistro est.] *Chimæra Addit rationem, quod Menœta gubernatore careret.*

A R G V M E N T V M.

Mnestheus, & Cloanthus, qui reliquis ductoribus præierant, studijs, plausibusq; spectantium instigati, alter alterum superare, priorq; totis uiribus metam contingere nititur. Sed Cloanthus Dijs preces effundens, sacrumq; ex candenti tauro, & uino pollicens, exauditur. priorq; manu Portuni Dei in portum impellitur.

NASC.

Solus iamq; ipso superest in fine Cloanthus.
Quem petit, & summis annixus uiribus urget.
Tum uerò ingeminat clamor, cunctiq; sequentem
Instigant studijs,* resonatq;† fragoribus æther.
*Hi propriũ decus, & partũ indignantur honorem
Ni teneant, uitamq; uolunt pro laude pacisci.
Hos successus alit: possunt, quia posse uidentur.
Et fors æquatis cepissent præmia rostris,

Tum uero ingeminat clamor.] *Spectantium, scilicet, ut animum addant utrique. et quanquã Mnestheo magis fauere uideantur, quàm Cleantho, gloriæ tamen cupiditas æquè utriusq; animum stimulat. Porrò hîc Homerum imitatur poëta Iliad. ψ. ubi currente propè Aiacem Vlysse, Achiui acclamãt, omnes eidẽ uictoriæ incumbenti,*

* al. resonant clamorib.
† al. clangoribus.
* al. Hi sa

Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus,
Fudissetque preces, diuosque in uota uocasset:
Dij quib. imperiũ hoc pelagi, quorũ ęquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras uoti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audijt omnis
Nereidum Phorcique chorus, Panopœaque uirgo:
Et pater ipse manu magna Portumnus euntem
Impulit. illa noto citius, uolucrique sagitta,
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.

» —ἴαχον δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοί
» Νίκης ἱεμένῳ, μάλα δ' αἰνῶς ἀνδρὶ λέλευσαν.
Hi proprium decus] *Distributio est: cuius prima pars ad Cloanthum pertinet: quasi palmam in manu habeat: cũ reliquas præcesserit naues. ideo per ταυτολογίαν sequitur,*
» *—Et partum indignantur honorem*
» *Hi teneant.—*
Vitamque uolunt pro laude pacisci.] *Hic designare uidetur poeta emmentissimus, quam graue, molestumque sit, commodum aliquod, quod in sua potestate est, præter spem tibi quasi bolum è faucibus eripi. præsertim gloriam: pro qua Cloanthus & socij eius uitam pacisci uolunt.* Hos successus alit.] *Altera pars distributionis: quæ ad Mnestheum, eiusque socios attinet: quos felix successus euentus rei alebat, quo se uictoriam adepturos, uel saltem non postremos futuros sperarent. ita uerò hoc dictum uidetur. Hos successus alit, ut illud Cic. in Tuscul. honos alit artes.* Possunt.] *huius potestatis caussam assignat, cum sequitur.* Quia posse uidentur.] *ratio ex opinione est. nam opportunitate occasionis in eam spem erigebantur, ut palmam laturos sperarent.* Ni palmas ponto tendens.] *hoc Cloanthi exemplo, duo (ni fallor) poëta nos admonere uidetur: in ambiguis, difficilibusque rebus auxilium diuinum implorandum. & sæpius uotis, precibusque homines, quod nolunt, assequi, quàm ingenio, ac uiribus solere. locus ex Homero sumptus est, libro superius adducto. apud quem Vlysses currens, ut Aiacem currentem præcedat, Mineruæ auxilium implorat, hac precatione,*
» *Κλῦθι θεὰ ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν.*
Id est, Exaudi Dea me, & pedibus illabere nostris.
Diuosque in uota uocasset.] *uocare in uota, & uotis dicimus. ita paulò infrà,*
» *—Fratrem Eurytion in uota uocauit.*
Et in 7. Aeneid.
» *Hæc ubi, dicta dedit, diuosque in uota uocauit.*
Et in primo Aeneid.
» *—Vocabitur hic quoque uotis.*
Dij, quibus imperium est pelagi.] *εὐχὴ βραχεῖα, id est, precatio breuis Cloanthi ad Deos marinos, breuitati temporis accommodata: quorum Deorum potestatem auget oratione, ne frustra, quod non possit, ipse uelle impetrare uideatur: utque facilius impetret, sacrificium pollicetur. itaque melius facit, quàm Vlysses: qui nullo pollicito sacrificio Mineruæ auxilium implorat.* Imperium pelagi.] *Magna illi potestas est, qui imperium habet. Sicque hoc dictum est, ut illud ex 6. Aeneid.*
» *Dij, quibus imperium est animarum.*
Id est, in animas. Candentem taurum.] *huiusmodi colore lætantur Dij, præter inferos: quibus furuæ hostiæ mactantur.* Voti reus.] *Nonius Marcell. hunc adducens Virgilij locum reos, inquit, non solum crimini, & culpæ obnoxios, sed etiam honesti, uel uoti debitores promissi auctoritas uoluit. reus igitur uoti erit, qui suscepto uoto numinibus se obligat: unde damnare uotis à*

Virgil. dictum est in A
Bucol.
—Damnabis tu »
quoque uotis.
Id est, reos faciet.
Extaque salsos Porriciam in fluctus.] *Modum sacrificij ponit, & uenustè, ac propriè porriciam dixit, id est, porrò iaciam, utpote, quæ fluctibus offeruntur. Sed adeas interpretes, & Macrobium in 3. Satyr. nam hæc tantum attigisse satis est, cui aliud consilium est, quàm in huiusmodi rebus immorari.* Et uina liquentia fundam.] *Aut aliud sacrificium est, nautis peculiare, quod & hodie obseruant: qui bibentes, uinum effundunt in mare: hinc illud Virg ex 3. Aeneid.*
Tum pater Anchises magnum cratera corona. »
Induit, impleuitque mero, diuosque uocauit »
Stansque celsa in puppi. »
Aut uinum intelligit, quod in purificatis sacrificijs de more fundebatur, ut alibi ostendimus ex Hom. & Dionysio. B
Manu magna.] *potenti.* Impulit.] *Rectè impulit, quã non longè erat à portu.* Illa noto citius.] *Aptissima comparatio: qua celeritas nauis, uentorum, quo aguntur in mari naues, celeritati comparatur. nouit enim poeta doctiss. uarijs rerum qualitatibus comparationes aptare. nam in primo Aeneid. dictum est,*
Sic ait. & dicto citius tumida æquora placat. »
Quem.] *Cloanthum insequitur Mnestheus.* Ingeminat.] *Genus pro genere: pro ingeminatur.* Cunctique sequentem.] *Spectatores in littore collecti fauore Mnestheum sequentem extimulabant.* Resonat.] *Hyperbole.* Hi proprium.] *Cloanthi socij, quibus iam uictoria propè consertis manibus tenebatur. Est autem hic sensus: Socij Cloanthi uehementer indignè ferunt, quòd uictoriam, quam decus & honorem uocat, uirtute paratam, paterentur sibi præripi: maluntque uitam deponere, adeoque expendere, quàm uictoriæ propè partæ laudem amittere.* Pacisci.] *In pactum expendere.* Hos.] *Posteriores Mnesthei socios, quos uincere alieno infortunio magis quàm sua uirtute contigit.* Possunt.] *Persuasum habebant se multa posse, posse adeò uincere, quòd tergo Cloanthi hærerent.* Rostris.] *proris, ita ut æquatis frontibus currerent.* Ni palmas.] *Festiuum commentum, pium tamen. Etenim uictoria non contingit uiribus humanis, sed auxilio diuino.* Dij quibus.] *Beneuolentia, cum eos deos marinos uocat. quasi dicas, Di maris, quod nauigo. nam Curro æquor, figuratum est, sicut & illud, Nauigo mare.* Candentem.] *candidum, cum alioqui ferrum candere dicatur. Superis dijs candida omnia, perinde ut inferis furua, conueniunt.* Constituam ante aras, uoti.] *Vox hæc propria sacrorum fuit, teste Macrob. ut reus diceretur, qui suscepto uoto, numini se obligasset: damnatus, qui promissa uota non solueret. Inter uotum & pollicitationem hoc interest, quòd pollicitatio priuato alicui. aut etiam reipublicæ fiat: uotum uerò soli deo, aut principi: aut propter principem, aut pro salute imperij reipublicæue.* Extaque salsos porriciam.] *Non projiciam, sed porriciam. Etenim ex disciplina aruspicum, ut author est Macrobius, & ex præceptis pontificum, uerbum*

LAMB. Hort. C

hoc

A hoc solenne sacrificantibus erat. Veranius ex libro primo Pictoris: Exta porriciunto dijs tanto in altaria, aram'ue, focum'ue, eo'ue quò exta dari debebunt. Porricere ergo, non proijcere, sacrificij uerbum est. Et quia Veranius dixit, in aram focum'ue, eo'ue quò exta dari debebunt: nunc pro ara & foco, mare est accipiendum, cum sacrificium dijs maris dicatur. Quare cum dicit, Porriciam in salsos fluctus exta: arguit ritè potuisse porrici, quasi porrò iaci exta, non autem proijci. Constituam ante aras, uoti reus.] Iurisdictiones item sunt, (ut hoc tanquam πάρεργον addatur) è reis eximere, & in reos referre, & agere reum. Cæterùm in huius certaminis exemplis docet, quantum momenti habeat humani casus uarietas, & fortuna: ut quem uictorem humano iudicio initiò potuisses uideri declaraturus, aut à uictore secundum, casus in postremis collocarit. Vina.] Et sacris diuorum uinum adhiberi solere, uix ferè est qui nesciat. Dixit.] Ita in hunc modum inuocauit deos marinos. Audiit.] Bonos uiros & pia precantes deus audit. Nereidum.] Nympharum marinarum. Nerei filiæ & Doridis ab Hesiodo ἐν θεογονίᾳ recensentur quinquaginta. Verba i-
B psius authoris adscribam:

πνοιάς τε ζαθέων ἀνέμων, σὺν κυματολήγῃ,
νηρῆος δ' ἐγένοντο μεγήριτα τέκνα θεάων,
πόντῳ ἐν ἀτρυγέτῳ καὶ δώριδος ἠυκόμοιο,
κούρης ὠκεανοῖο τελήεντος ποταμοῖο.
πρωτώ τ', εὐκράτη τε, σαώ τ', ἀμφιτρίτη τε,
κυμοθόη, σπειώ τε θοὴ, θαλίη τ' ἐρόεσσα,
πασιθέη τ', ἐρατώ τε, καὶ εὐνίκη ῥοδόπηχυς,
καὶ μελίτη χαρίεσσα, καὶ εὐλιμένη, καὶ ἀγαυή.
δωτώ τε, πρωτώ τε, φέρουσά τε, δυναμένη τε,
νησαίη τε, καὶ ἀκταίη, καὶ πρωτομέδεια,
δωρὶς, καὶ πανόπη, καὶ εὐειδὴς γαλάτεια.
ἱπποθόη τ' ἐρόεσσα, καὶ ἱππονόη ῥοδόπηχυς,
κυμοδόκηθ' ἣ κύματ' ἐν ἠεροειδέϊ πόντῳ
ῥεῖα πρηΰνει, καὶ ἐυσφύρῳ ἀμφιτρίτῃ,
κυμώ τ', ἠιόνη τε, ἐυστέφανός θ' ἁλιμήδη,
γλαυκονόμη τε φιλομμειδὴς, καὶ ποντοπορεία,
λειαγόρη τε καὶ εὐαγόρη, καὶ λαομέδεια,
πουλυνόμη τε καὶ αὐτονόμη, καὶ λυσιάνασσα,
εὐάρνη τε φυήν τ' ἐρατὴ καὶ εἶδος ἄμωμος,
καὶ ψαμάθη χαρίεσσα δέμας, δίη τε μενίππη,
C νησώ τ', εὐπόμπη τε, θεμιστώ τε, προνόη τε,
νημερτής θ' ἣ πατρὸς ἔχει νόον ἀθανάτοιο,
αὗται μὲν νηρῆος ἀμύμονος ἐξεγένοντο
κοῦραι πεντήκοντα, ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαι.

Phorcique.] Hunc Hesiodus Ponti ac terræ filiū esse canit:

αὖτις δ' αὖ θαύμαντα μέγαν καὶ ἀγήνορα φόρκυν
γαίῃ μισγόμενος, καὶ κητὼ καλλιπάρῃον.

Alij sunt Thoseæ & Neptuni filium produnt, ac Corsicæ imperasse, & Sardiniæ, authore Varrone: qui ab Atlante nauali prælio uictus, mari haustus fuit, & marinus deus factus. Variat declinationem: Phorcyn phorcynis. & Phorcus phorci. Didymus Odyss. 12. φόρκυν, inquit, θαλάσσιος δαίμων, τὸ πρότερον διατρίβων πρὸς τῷ ἀρυννίῳ λεγομένῳ ὄρει τῆς ἀχαΐας, οἰκῶν τε τὴν φόρκυνος ἀπ' αὐτοῦ καλουμένην βύσσαν, κάτω φανὲν αὐτῷ, καταλιπὼν τὰς τρίβους ταύτας, ἀφίκετο εἰς τὴν κεφαληνίαν. καὶ τόπον ἐκλεξάμενος ἐπιτήδειον αὐτῷ, ἐνταῦθα ᾤκησεν. λέγεται δὲ ἄμμος ὁ τόπος, προσορμίσας εἰς τὸν τῆς ἰθάκης λιμένα, ἠξίωσεν αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ προσαγορεύεσθαι φόρκυνον. Id est, Phorcyn marinus deus, primùm uersabatur circa montem Arynum dictum Achaiæ, habitauitque à se appellatam Phorcynis concauitatem. Relictis his semitis uenit in Cephaleniam, ubi loco ad habitandum commodo lecto, sedem fixit. Locus is ἄμμος, hoc est, sabulum appellatur. Appulsus inde in portum Ithacensem, cœpit cum de suo nomine Phorcynum nuncupare. mansitque ei postea nomen, ut testatur Suidas, λιμὴν τοῦ φόρκυνος. Theocritus antiquitatum scriptor, ut tradit Fulgentius, author est, regem Phorcum tres filias reliquisse opulentas, quarum Medusa cæteris opibus pollentior, cardines paterni regni propagarit. Græci, qui immodici sunt in allegorijs, extremum maris ambitum per Phorcum intelligunt: quare Ponti, ut diximus, & Terræ filium uocari ab Hesiodo, qui Cetonis concubitu procrearit Græas, illico ab ipso partu canas, quod unda scopulis & littoribus illisa, canam spumam gignat.

Panopœa.] una filiarum Nerei, quam Hesiodus πανόπην appellauit, à perspicuitate aquarum, ὡς πᾶν ὁρῶσαν. Portumnus.] portuum præses & custos, παλαίμων à Græcis, à nostris etiam Melicerta dictus, Inus filius. Hunc clauem dextra gestantem fingebant, quòd portus aduersus hostilem uim claudi soleant. Caussam huius ἀποθεώσεως talem produnt. Cum Ino de Phryxi & Helles cæde cogitasset, cum sui generis matronis cepit consilium, ut fruges in sementem oblatas, ne nascerentur, torrerent: atque ita futurum, ut sterilitate terræ, & frugum inopia, ciuitas fame pesteque conficeretur. Hac de re Athamas satellitem misit Delphos. Cui Ino mandauit occultò, ut uanum responsum referret. Etenim pestilentiam desituram, si Phryxum Ioui immolasset. Abnuit satelles ità futurum. Phryxus promittit, uel unum se totam ciuitatem à calamitate asserturum. Iam cùm ad aram esset perductus, & Iouem pater precaretur: satelles adolescentis innocentia motus, rem omnem Athamanti aperuit. Qui indignatus scelere, Phryxo Ino uxorem suam & Melicerten trucidandos dedidit. Sed Liber pater id prohibiturus, ei caliginem obiecit, & nutricem suam Inonem cædi subtraxit. Athamas postea furore agitatus, Learchum filium suum interfecit. Ino se & Melicerten filium in mare præcipitem dedit. Hanc, Liber Leucotheam, nos Matutā, Melicertam uerò Palæmonem, Latinus Portunum appellauit. Huic quinto quoque anno ludi gymnici fieri consueuere, quos ἴσθμια multi dixêre. Lycophron in obscuro poëmate, quod Cassandram appellauit, Palæmonem βρεφοκτόνον nuncupat: hoc est, infantis percussorem. Interpres eū locum enarrans, Inonis filius, inquit, hic magnis honorib. colebatur in Tenedo, in qua insula infantes ei sacrificabantur. Etenim cum Athamas Dionysium educaret, Iunonis odio in furorem actus filium suum Clearchum interfecit. Postea Ino quoque ad insaniā redacta, eundem in feruentē lebetem iniecit. Restitutā mox Athamas persequutus fuit. Ipsamque cum altero filio Melicerte trucidare uoluit. Fugit ipsa igitur per Geraniam mōtem Megaridis, ac se de saxo Moluride præcipitauit, unà cum filio Melicerte, qui & Palæmon dictus fuit, in subiectū mare. Porrò Nereides, quæ casu choream ductantes apparebant, rem indicarunt Sisypho, effeceruntque ut in honorem pueri instituerentur Isthmia certamina. Alij authores sunt, inquit idem scholiastes, Athamantem uoluisse Palæmonem in lebetem condere: at Inonem matrem puerum suffuratam, in fugā se ab Athamante abripuisse. Postea Corinthum corpus Sisyphi è Schœnuntia allatum est ab Amphimacho & Donacine,

quum

quum à Delphine in littus eiectum offendissent. Erat autem Sisyphus frater Athamantis, patruus Portumni, qui Corinthi regnabat. Euntem.] *Cloanthum, siue Cloanthi nauem.* Illa.] *nauis, hyperbole: & species pro genere, uento ocyus, & quauis sagitta celerius in interiorem portum penetrauit.* A

ARGVMENTVM.

Aeneas uocatis ductoribus, præter Sergestum, qui cùm in scopulos impegisset, nondum ad littus redire potuerat, Cloanthum uoce præconis uictorem certaminis promulgat, & lauro coronat. singulis nauibus dat iuuencum, uina, & magnum auri talentum. ductores ipsos muneribus honestat. uictori Cloantho dat chlamydem, limbo & purpura flexuoso circumdatam: in qua raptus Ganymedis mira arte pictus erat. Mnestheum lorica ex auro triplicem donat. tertio, qui fuit Gyas, duos lebetes ex ære, poculumque ex argento cælatum in morem cymbæ muneri tribuit.

NASC.

Tum satus Anchisa, cunctis ex more uocatis,
Victorem magna præconis uoce Cloanthum
Declarat, uiridique aduelat tempora lauro,
Muneraque in naues ternos aptare iuuencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydē auratam, quā plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos cursuque fatigat,
Acer anhelanti similis, quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger uncis:
Longæui palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sæuitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit uirtute secundum,
Leuibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoenta, sub Ilio alto,
Donat habere uiro decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli* Phlegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos, cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetes,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.

*al. Phegeus.

Ex more.] *Ludorum scilicet quibus finitis, nondum tamen dimissis, uictores uoce præconis promulgabantur.* Declarat.] *per præconē: nam qui per alium aliquid facit, id per seipsum facere uidetur.* Viridique aduelat tempora lauro.] *Manu præconis non sua manu, ut multi perperam crediderunt: nam uti uoce præconis uictorem declarat, ita quoque manu præconis ipsum coronat uictorem: id facilè colligitur ex eo Ciceronis loco in Epist. Famil. ad Lucceium lib. 5. accedit etiā (inquit) ut minor sit fides, minor auctoritas. multi denique reprehendant, & dicant, uerecundiores esse præcones ludorum gymnicorum: qui cum cæteris coronas imposuerint uictoribus, eorumque nomina magna uoce pronunciarint, cum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua uoce ipsi se uictores esse prædicent. quibus ex uerbis apparet, uictores in ludis, & certaminibus præconum manibus coronari solitos fuisse.* Ternos optare iuuencos.] *optionem dare, ut quos uelint deligant singuli ductores singulos iuuencos. ita erunt honestiora munera: quæ uictores ex sua possint libidine seligere. uulgati codices aptare, legunt.* Et argenti magnum dat ferre talentum.] *Qui de pond. & mens. scripserunt, illi talentorum rationem uariam, & copiosam tradiderunt, quamobrem illi diligenter consulendi sunt, nobis uero quid super hac re dicendum sit, in præsentia nihil est, nisi quod Homero parua res omnino talentum fuisse uidetur: apud quem Iliad. ψ. in cursus certamine tertius lebetem, quartus duo auri talenta retulit. hic uerò noster unum dat talentum magnum. animaduerti à scriptoribus antiquis tria talentorum genera celebrari (omitto quod uariæ nationes talenta habuere) minimum, maius, maximum: minimum libris L. maius LXXII. maximum CXX. quod uerò ait, dat ferre talentum, Græcè dictum est, ut infrà,*

Donat habere uiro.] *His figuris plenus est Horatius.* Ductorib. addit honores.] *Quos infrà recenset.* Victori.] *ἐμφατικῶς Cloantho: qui primus omnium ad metam peruenit. alij duo, Mnestheus, & Gyas, uictores quidem & ipsi fuerunt, sed Sergesti.* Chlamydem auratam] *munus uictoris uarijs circumstantijs amplificat, præsertim à materia, & ab artificio. Seruat τὸ πρέπον, quia uictori certaminis chlamyde ueste militari donat. nisi maius huic dari chlamydem Deorum fabulam continentem, quia Deorum studio, ac fauore: alteri loricam, quia uirtute uincit.* Quam plurima circum.] *ab artificioso ornamento.* Mæandro.] *ornamentum chlamydis flexuosis ambagibus implexum, Mæandrum appellat, à Mæandro flumine: quod tortuosè, ac in morē Labyrinthi fluere dicitur. hoc ornamenti genus oris chlamydum, aliarumque uestium præsertim muliebrium addi solet. quanquam hoc tempore obsoleuisse in Italia uidetur. abhinc uerò annos uiginti, & eò amplius, ita in usu fuit, ut uel plebeis mulieribus uestem absque Mæandro ferre pudori esset.* Melibœa.] *à Melibœa Magnesiæ ciuitate dicta, unde à Lucretio fulgens Melibœa purpura dictum est. lib. 2.*

Iam tibi Barbaricæ uestes, Melibœaque fulgens
Purpura, Thessalico concharum tincta colore.

Intextusque puer.] *alia amplificatio ex uarijs figuris miro artificio acu pictis: inerat enim Ganymedes in ueste pictus, mons Ida, in quo à Ioue in aquilam uerso raptus fuerat, cum uenatum exijsset: canes, cerui: quos ille currendo fatigabat lassus: tamque bellè, & aptè hoc factum pinxerat artifex, ut Ganymedes in picturā propemodum anhelare uideretur.* Iouis armiger.] *περίφρασις aquilæ: quæ Ioui fulmina bello gigantæo ministrauit.* Longæui palmas nequidquam.] *Locus iste tùm ἦθος, tùm πάθος habet. ἦθος in officio custodum Ganymedis: quorum intereft*

A *terest amissa requirere: πάθος uerò in ipsorum dolore: quem ex signis apertè demonstrant, cum manus ὑπερβολικῶς extollunt ad syderas, in eo etiam augeri uidetur, quod poëta ait, nequidquam: quòd est desperantis factum.* Sæuitque canum latratus in auras.] *Physiologia est à fide canum: qui cum tueri dominum suum non possent, latratus in auras emittebant, & in raptorem sæuiebant. quod amoris, fidelitatisque signum erat maximum. hic etiam mirè extollitur picturæ artificium: nam quod in pictura oculis cerni non poterat, id hic ita expressum fuisse designat, penè ut percipi posse uideretur.*

Atqui deinde locum.] *Præmia secundi uictoris, id est, Mnesthei describit.* Virtute.] *Non uotis, aut studio Deorum, ut Cloanthus. sed uirtute sua: quamobrem lorica, quod est fortitudinis signum, donatur.*

Leuibus huic hamis.] *Loricam à materia, & ab artificio, uti de chlamyde factum est, extollit. utiturque schemate ἓν διὰ δυοῖν. hamis, & auro, pro hamis aureis.*

Quam Demoleo detraxerat ipse Victor.] *A' possidente primum, quia uir fortissimus fuit: tum à detrahente laudat. unde eò te conferas licet. Si Demoleo uiro fortissimo* B *uictor detraxit, quantum putes Aeneam?*

Apud rapidum Simoenta, sub Ilio alto.] *Rem uerisimilem facit à loco: utiturque Homeri epitheto, Sub Ilio alto: quod tamen est omnium urbium commune, ut alibi ostendimus.* Vix illam famuli Phegeus, Sagarisque.] *Grauitatem loricæ, Demoleique fortitudinem per comparationem circumscribit: quod unus fert Demoleos, quod uix duo uiri fortes deferre possent.*

Tertia dona facit.] *Præmia tertij uictoris aggreditur describenda: quorum alia à materia tantum, ut lebetes ex ære: alia à materia, & artificio, ut cymbia, id est, pocula in modum nauiculæ formata. hæc non simpliciter conflata, sed signis miro artificio ornata, donat.*

LAMB. Hort. Tum satus.] *Ad imitationem sacrorum certaminum per præconem loco edito solenniter uictorem Cloanthum pronunciari iubet, ne uirtus sua laude defraudetur.* Satus Anchisa.] *Periphrasis Aeneæ. Vocatis, per præconem in concionem coactis.* Declarat.] *pronunciat: significantissima uoce usus est.* Magna] *clara, ut uidelicet ab omnibus audiri potuerit.*

Lauro.] *Initio commune omnium sacrorum certaminum* C *præmium & corona erat palma. postea singuli ludi peculiares quasdam arbores, aut herbas inuenere, quibus uictores insigniebantur: ut laurum, oleam, myrtum apium, gramen, & id genus alias. De lauro alibi retulimus. Rectè uiridi, quod perpetuò uireat, cui ne hyeme quidem decidunt folia.* Tempora lauro.] *caput: synecdoche.*

Munera.] *Declarat: uel ut referatur ad id quod sequitur. Dat ferre Arguit optimi principis magnificentiam, tum liberalitatem effusam in socios suos.*

Naues.] *in singulas tres.* Dat ferre.] *Græcè magis quàm Latinè, pro, Dat ferendum, Dat ferre, δίδωσι φέρειν. De talento, & talentorum generibus, ac æstimatione, paulò suprà diximus.* Honores.] *munera honoraria. Enarrat statim quæ munera, & quibus in certamine munera sit largitus.* Chlamydem auratam.] *auro intertextam: Phrygum & Lydorum opus, qui in ea arte excelluere, id quod non obscurè etiam testatur Papinius,*

At tibi Mæonio fertur circumflua limbo
Pro meritis Admete chlamys.——

Chlamys uestis militaris fuit breuior, arctiorque pallio. quidam idem existimant fuisse cum paludamento, quod gestamen erat imperatorum: certè Macedones pro paludamento, chlamyde utebantur. Strabo author est, chlamydis effigiem & terræ habitabilis eandem esse: in secundo. ἔστι δή τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. Plurima circum.] *Amplificatio narrationis à descriptione chlamydis: à pictura, quæ illi fuit intertexta. Ac decorè quidem patriam historiam ueterum regum celebrat. Purpura propriè conchæ aut piscis genus est, cuius liquore uestes tinguntur, quæ inde purpureæ dicuntur. Figuratè interdum pro eius generis ueste usurpantur. Purpuræ inuentum ad Herculem Tyrij referunt, teste Polluce libro Onomastic*ῶν *primo. Τύριοι, inquit, λέγουσι, ὡς Ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας, Τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο ἄρα τῷ Ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. εἴθιστο δὲ, ὅτι τοῖς ἥρωσι συνεπέσταν μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν Ἡρακλέους κύων κατὰ πέτραν ἐρπύσασαν θεασάμενος πορφύραν, προχύσεις αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἐνδακὼν, ὁ μὲν τὴν σάρκα ποιεῖται τροφὴν, ὁ δὲ λύθρος ἄρα τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἱμάξας ἐφοίνιξεν. ὡς δὲ ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη δὲ θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ἀήθει βαφῇ, οὐκ ἔφη προσήσεσθαι τοῦ λοιποῦ τὸν Ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν Ἡρακλῆς ἐξεῦρέ τι τὸ ζῷον, καὶ τὸν λύθρον ἀνελέξατο, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γινόμενος εὑρετὴς τῷ Τυρίῳ λόγῳ τῆς φοινικῆς βαφῆς. Id est: Tyrij narrant, Herculem amore nymphæ indigenæ captum. erat autem nymphæ nomen Tyro. Sectabatur autem Herculem è ueteri more canis. Nosti enim, canes unà cum heroibus ad concionem usque congredi solere. Itaque canis Herculeus purpuram per saxum repentem conspicatus, eius prominentem carnem mordicus corripuit, carnemque suum cibum fecit. Cruor labra canis colore Phœnicio tinxit. Postquam uerò rediit heros ad puellam, ipsa, labra canis conspicata, insueta tinctura infecta, negauit inde quicquam sibi cum Hercule fore, nisi sibi uestem labris canis speciosiorem adferret. Itaque Hercules inuenit animalculum, cruoremque collegit, & dono attulit puellæ: primus inuentor Phœniceæ infecturæ, ut narrant Tyrij. Hactenus Pollux. Cæterùm in Cod. Iustin. priuatis hominibus usu purpuræ interdicitur. tit. Quæ res uendi non post. Inter purpuræ species recensentur, buccinum, conchylium, murex, & ostrum.* Mæandro.] *Mæander picturæ genus erat flexuosum, impeditum, ac sinuosum, non dissimile Labyrintho: cuiusmodi etiamnum hodie in quibusdam pauimentis est uidere. Ab hoc Mæandro, amni Lydiæ nomen datum est, quod flexuosus, ac propemodum subinde in se recurrens erret. Duplici ergò Mæandro, flexuoso picturæ genere. Mæander amnis è lacu oritur, initio ἀναβαίνων dictus. Solus omnium fluuiorum è proprijs fontibus oriens in se recurrit, refluitque contra suos fontes. Nomen inuenit à Mæandro Cercabi & Anaxibiæ filio. Cum Mæander bellum cum Pessinuntijs haberet, precabatur matrem deorum, uouitque se ei oblaturum illum, qui primus sibi uictoriam gratularetur. Reuerso Mæandro, primus eius filius Archelaus, unà cum matre ac sorore uictoriam est gratulatus. Ille uoti impij reus, dictam superstitionem recordatus, aris admotos mactauit. Inde ægritudine animi*

contabescens,

contabescent, ac furore agitatus, præcipitem se in Anabænontem dedit: à quo Mæander est dictus. Historiam dicit Plutarchus referri à Timolao in primo Phrygiacων. Meminit item horum Agathocles Samius in Politia Pessinuntiorum. Alij aliter historiam referunt. Tota ea regio circa Mæandrum amnem terræ motu frequenter laborat, obnoxia igni & aquæ ad Magnesiam & Hieropolim usque. Tam est tortuosus eius fluxus, ut omnia implicata ab eo Mæandri appellentur.

Melibœa.] *Hanc urbem collocant in Magnesia, quæ proxima est Thessaliæ, patria Philoctetæ. De utroque in tertio diximus. Sunt qui Melibœam uicum Laconiæ faciunt: illud addentes, in Laconico mari purpuras capi, quamobrem epithetice purpuram Melibœam à poëta dictam. At Festus Pomp. Melibœam insulam esse tradit, in qua uestes purpura tinguntur. Quod quidem si uerum est, nodus est dissolutus, cur poëta purpuram Melibœam uocet.* Intextusque.] *Amplificatio à genere picturæ, quo pacto Ganymedes Trois filius in uenatu à Ioue per aquilam in Ida monte fuerit raptus, ad pocillandum Ioui in cœlo. Simul quo pacto pueri custodes grandiusculi, tristes euntem per aërem oculis manibusque sublatis sint prosequuti sed frustra. Neque uerò solum illi, sed & canes θηρευτικοὶ, latratu in abeuntem sæuierint. Omnia ista quidem ad uiuam historiæ imaginem hypotyposi in chlamyde, opere Phrygio picta, intertexta uisebantur. Illud uerò πάρεργον addendum, quòd Echemenes scribit, Ganymedem non à Ioue, sed Minoe raptum ad concubitum: quandoquidem, teste Aristotele, Cretensium inuentum fuit τὸ παιδικὸν. Initium eius detestandi sceleris à Thalone quodam ortum, qui Rhadamanthum amarit. Atque hinc in Græcos propagatum etiam, Timæus scribit. Chalcidenses opinantur, apud se à Ioue raptum Ganymedem: & quidem eo loco, qui Harpagium dicitur. Ferunt & Minoem amore Thesei captum, ei Phædram collocasse.*

Fatigat.] *insequitur in uenatione. Sunt cerui capreoli, hoc est, sudes bicornes, quæ in contextu cratium uiminearum terræ infiguntur.* Anhelanti.] *Hypotyposis, à cursu fatigati pueri.* Armiger.] *aquila: periphrasis. Homerus tradit, eum à dijs raptum, & quidem ad pocillandum solum:*

τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν.

Sæuit.] *Non quòd ipse latratus in pictura fuerit auditus sed quòd canum simulachra ita essent effigiata, ut latrantibus essent similia.* In auras.] *pro, ad auras, ut in auras exierit.* At qui deinde locum.] *Synæresis: Mnestheum dicit, qui casu magis quàm uirtute, secundas partes in certamine tenuit.* Leuibus.] *Homer. Iliados penultimo,*

τῷ μὲν ἐγὼ δώσω τόδε φάσγανον ἀργυρόηλον,
καλὸν Θρηΐκιον, τὸ μὲν Ἀστεροπαῖον ἀπηῦρον.

Hic ensem pollicetur aureis clauis distinctum, elegantem, & Threicium se daturum. Idem Eumelo thoracem donat, quem Asteropæo detraxerat. Δώσω οἱ θώρηκα, τὸν Ἀστεροπαῖον ἀπηύρων. Noster donat loricam. Achilles ensem Asteropæo, noster Demoleo: sed addit amplificationem quam Græcus prætermisit. Huic.] *Mnestheo.* Hamis.] *Hamis catenula est, seu ferreus circulus in loricis, quæ inde hamatæ dici possunt, quòd catenulis consertis contextæ sint. Accipitur pro ferramento infrà adunco, quo pisces hærente esca capiuntur.* Hamis auroque.] *aureis hamis: endyadis.* A Trilicem.] *tribus licijs insignem. Licium est filum, cui in tela implicant stamen. Hinc uestes trilices, quæ ex tribus licijs constant. Quanquam nonnunquam trilicem pro triplici usurpant authores.* Demoleo.] *Allusit poëta ad centaurum Demoleonta & Phlegræum, prodigiosi roboris homines. Commendatio loricæ à personæ dignitate, cui eam Aeneas detraxerat.* Simoenta.] *à loco, ad urbis muros, ubi castra Græcorum erant in conspectu, & quotidie pugnabatur. Simois in Ida monte oriens, in Xanthum defluit. Ad hunc amnem, narrant uenerem ex Anchise Aeneam concepisse.* Sub Ilio alto.] *Imitatio Græcorum: longam uocalem in fine, quauis alia sequente, contraxit. Eadem ratione diphthongum finalem, sequente uocali corripuit. in tertio:*

Insulæ Ionio in magno.——

Donat habere.] *donat habendam, δίδωσιν ἔχειν.* Viro.] *Mnestheo.* Decus, & tutamen in armis.] *Ab utilitate loricæ.* Vix illam.] *Amplificatio roboris Demolei, à signo. unde laus Aeneæ celebratur, qui tantum uirum in pugna fuderit.* Phlegeus.] *Militum nomina* B *sunt. Si Phegeus legas, allusum potest uideri ad Phegeum Aethiopiæ iugum altissimum, quod à Plinio recensetur inter eas terras, quæ se ipsæ sorbuerunt: aut certè ad robur quernum: φηγινὸς, φήγινος, quernus.*

Sagaris.] *Nomen à telo proprium factum. nam σάγαριν securim signat, mucronem, falcem, & lanij cultrum. Et sine ι, σάγαρ quoque dicimus. Xenophon, ὁ δὲ ἄνδρα συλλαβὼν, ἥκεν ἄγων ἔχοντα τόξον περσικὸν καὶ φαρέτραν καὶ σάγαριν, οἵαν περ αἱ Ἀμαζόνες ἔχουσι. id est: Ille autem uenit, uirum captum ducens, arcum Persicum gestantem, & pharetram, & securim, qualem Amazones habent.* Multiplicem.] *Variè complicatam: quoniam paulò antè trilicem eam dixit, quasi triplicem, nunc multiplicem per amplificationem appellat: siue multis plicis conuolutam.* Connixi.] *ut magnitudinem & pondus coarguat.* Demoleus] *Robur hominis inde colligitur. Si ista indutus fuit non solùm, uerùm etiam ita armatus, Troianos cursu fugientes fuerat persequutus, non potuit non giganteis uiribus homo fuisse.* Palantes.] *in diuersum fugientes: ducta metaphora uel ab errantibus bobus, uel, ut nonnulli existi-* C *mant, à palis castrorum modò huc, modò illuc translatis. Hinc uirtutem Aeneæ uult coarguere.*

Tertia dona.] *Homericus Achilles uictoribus ordine sua præmia proponit, antequam equites è carceribus excurrunt.* Tertia dona.] *Reddidit Homericum strictius tamen & angustius, quam ille:*

αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα
καλὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔθ᾽ αὔτως.

Ex ære] *A materia. Græcus, incoctum donat, elegantem treis mensuras capientem, & quidem unum tantum* Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.] *Cymbia & carchesia quæ dicantur, alibi retulimus. Macrobius existimat ea ueteres ignorasse, cum apud Varronem cymbium, carchesium uerò apud Andronicum reperiatur, ut author est Nonius. ut, Florem anilabant Liberi ex carchesijs. Cymbia describit à materia & qualitate. Signa, sculptilia dicit, in argenteis cymbijs expressa.*

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Reliquis iam præmio affectis, Sergestus describitur à scopulis, in quos impegerat, ueniens cum naui uno remorum ordine manca, ac debili: quam serpenti comparat compressu currentis rotæ, uel ictu uiatoris debilitato: quem, ut portum ingressus est, ipsum quoque Aeneas propter seruatam nauim, & socios, ornat munere promisso.

Iamq; adeò donati omnes, opibusq; superbi
Puniceis ibant euincti tempora tænijs,
Cùm sæuo è scopulo multa uix arte reuulsus
Amissis remis atq; ordine debilis uno
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe uiæ depræhensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquũ rota transijt, aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumq; uiator,
Nequicquã longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox ardens oculis, ac sibila colla
Arduus: pars uulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seq; in sua membra plicãtem:
Tali remigio nauis se tarda mouebat.
Vela facit tamen, & plenis subit ostia uelis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Seruatam ob nauem lætus, sociosq; reductos:
Olli serua datur, operum haud ignara Mineruæ,
Cressa genus, Pholoe, geminiq; sub ubere nati.

NASC. Puniceis tænijs.] *roseis tænijs, hoc est uittis, coronas lemniscatas intelligit: quas Cicer. in oratione pro Sex. Rosc. Amm. & Varro apud Seruium maximi honoris fuisse indicant. fiebant ex frondibus, & discoloribus fascijs.* Ibant.] *non stabant, sed cum fastu, nimiumq; elati*
B *uictoria incedebãt coronas ostentantes.*
Irrisam sine honore ratem] *propter casum aduersum: nam quæ in ludis haud prosperè succedunt, cum risu à spectatoribus excipi solent. ita Menœte à Gya in mare deturbato, subsecutus est spectantium omnium risus. nam dictum est.*
» *Illum & labentem Teucri, & risere natantem.*
Et mox.
» *Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.*
Item infrà cùm Nisus se lapsum quæreretur,
» *Risu pater optimus olli.*
Qualis sæpe uiæ.] *illisæ nauis descriptionẽ eleganti comparatione amplificat.* Obliquum rota transijt.] *non intactum reliquit, sed transuersum oppressit, & seminecẽ reliquit.* Grauis uiator.] *lassus, cui uita diutius ambulando grauis est. seu grauis ictu, id est, fortis in feriendo. ut Ouid 5 Metamor.*
» *Nam clytij per utrumq; graui uibrata Lacerto*
» *——Fraxinus acta femur.*
C Seminecem liquit.] *semi mortuũ reliquit ictu, in saxo. uel si mauis, saxo dicamus percussum serpentem.* Parte ferox.] *quàm bellè, quàmq; propriè naturam colubri repentis κατ' ὑποτύπωσιν effigiet, attende.* Clauda.] *μεταφορικῶς ab homine, sicut & illud, quod proximè sequitur. In sua membra: hæc propriè de hominibus dicuntur.* Tali remigio nauis.] *ἀπόδοσις, redit ad nauim.*
Olli serua datur] *præmium Sergesto uicto datum describitur. tale munus Achilles apud Homer. Iliad. 23. pollicetur ei, qui in palæstra uictus fuerit, sed noster nomen mulieris, genus, & liberos lactentes addidit. ita ait Homerus.*
» ἀνδρὶ δ' ἣ νικηθέντι γυναῖκ' ἐς μέσσον ἔθηκε,
» πολλὰ δ' ἐπίστατο ἔργα, τίον δέ ἑ τεσσαράβοιον.
Operum haud ignara Mineruæ.] *doctæ artis lanificæ cuius inuentricem Mineruam faciunt. & hoc τὸ πρέπον est. seruam efficere lanificij peritam: non enim aliam ferè artem calere serua potest, quàm lanificium.*
Cressa genus.] *Cretensis genere συνεκδοχικῶς. ut lib. 8.*

Qui genus, unde « *domo.*
Omnes.] *qui in* LAMB. *certamine uicerant.* Hort.
Superbi.] *insignes amplissimis muneribus.*
Puniceis.] *Est autem phœniceus siue puniceus color, rutilus, qui & spadix quibusdam, exuberans splendor ruboris. qualem est uidere in fructibus palmæ, non admodũ sole percoctis.* Tænijs.] *synæresis: uittis. Sunt & tæniæ. lumbrici oblongi & lati, quos Græci etiam κειρίας uocant.*
Tempora.] *capitibus: id quod signum erat uictoriæ.*
Cum sæuo.] *Transitio ad Sergestum, in certamine ultimum: in cuius appulsus amplificatione mirè disertus est, ut faciem incrustatæ nauis oculis subijciat.*
Qualis.] *Addit comparationem, ductam à serpentis, rotarum ictu fracti, natura.* Aggere.] *Aggerem cuiuslibet rei coaceruationem interpretantur Grammatici: & aggerem esse extra, ut pomœrium intra muros. Hinc aggerare & exaggerare, aggregare. Hoc loco poëta usurpauit pro editiore loco mediæ uiæ, per quem uehicula aguntur.* Aerea.] *A' toto partem intelligit. nam rotarum circumferentiæ tantum ferreis laminis munitæ sunt. Iam quicquid durum & inexpugnabile ac ualidum uolumus significare, id æneum, ferreum, corneum & adamantinum dicimus.* Fugiens.] *serpens ictu fractus frustra conuoluit caudam, adeoq; totum corpus in gyros ad fugam.* Parte.] *priori: nam lingua & capite ueneno armatus est.* Ardens.] *A' signis iræ.* Pars uulnere.] *posterior saucia.* Clauda.] *Metaphora ducta ab animantibus, quæ pedibus incedunt.* Tali remigio.] *Applicatio. Simili ratione, lentius propter remos fractos agebatur.* Vela facit tamen.] *expandit uela, ut ocyus moueretur: epanalepsis.* Ostia uelis.] *portum. nam ut portus patens è mari aditus est, ubi naues in statione tuta conduntur: ita ostia sunt fluminum.*
Olli.] *illi: antithesis. Boni principis est, fortunæ & iniquitatem & iniuriam beneficio aliquo lenire ac pensare.*
Promisso munere donat.] *Nam promiserat neminem indonatum abiturum ex hoc certamine. Itaque supererat, ut extremo quoque suum præmium daretur.*
Serua datur.] *Hanc describit à peritia texturæ, lanificij genere, patria, & fœcunditate. Seruum à seruando dictum uolunt, quòd in bello captus, à cæde seruatus uindicatusq; sit: ut mancipia, quòd manibus, non pedibus capiantur. In seruos uictores certè ius belli exercere noluerunt.*

Q

luerunt. quare capitis ciuitatibus sub hasta solebant uendi: id quod Cæsar in Gallia, Augustus in Salassis exercuit. Pholoe.] *Ita enim ea appellata fuit. Alioqui Pholoe Arcadiæ oppidum, & mons est nemorosus, ita à Pholo centauro, à quo Hercules humaniter hospitio exceptus fuit, dictus.* Mineruæ.] *lanificij & texturæ. fertur enim colum & fusum inuenisse. Prima inuenit nauem biproram, quam Danao fabricauit, qua fratris sui Aegypti iram fugit. Reperit & tibiam, & oleam belli dea, & humanarum artium præses. A' Græcis ἀθήνη καὶ παλλὰς dicta.* Cressa] *A' patria. Cressa genere, Græcorum imitatione: uel natione Cressa, uel maioribus è Creta oriunda. Hoc subit nunc admirari, cur seruam Cressam faciat, cum nulla alia gens fuerit olim* A *libertatis animantior, quæq; eam pertinacius asseruerit, & quæ infestius oderit tyrannidem, quàm Cretenses. Et tamen nil temerè dicitur à Marone. Itaque Cressam seruam Sergesto donat, siue quòd è Creta Teucer fuerit profectus in Phrygiam, & eius insulæ sacra, cur cognatæ fuerunt gentes: siue quòd ad Troiam ex Idomenei castris fuerit capta: siue quòd ab Aenea è Creta abducta esset, cùm insulam deserere oraculo moneretur: sed & Hesione à Telamone in eam terram abducta fuit. His coniecturis simul coaceruatis adducor ut credam, poëtam Cressam Pholoen seruam nuncupasse. Quod si quis hic probabilius quid adduxerit, id adeò non sum reiecturus, ut amplectar etiam lubens.* Geminiq; sub ubere nati.] *à connexis.*

ARGVMENTVM.

Finito nauali certamine, Aeneas ingenti spectatorum caterua stipatus, in planitiem collibus, syluisq; undiq; septam se recipit, ibiq; cùm circus esset, medius sedens alterum ludi genus proponit, præmioq; iuuenes inuitat, si qui fortè cursu uelint contendere: multi hinc inde conueniunt, Troiani, scilicet & Siculi, sed in primis septem alicuius existimationis iuuenes, quinq; Troiani, & si ex his unus est Epyrota, alter Arcas: duo B Siculi: quorum nomina referuntur in textu. totus hic locus ex Homer. Iliad. 23. sumptus est, mutatis cursorum nominibus, & præmijs, additoq; numero: nam apud Homerum tres tantum sese offerunt cursores, hic uerò ingens numerus. Sed nobiles duntaxat iuuenes recensentur septem.

NASC.

Hoc pius Aeneas misso certamine, tendit
Gramineũ in campũ quem collib. undiq; curuis
Cingebant syluæ, mediaq; in ualle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructoq; resedit.
Hic, qui fortè uelint rapido contendere cursu
Inuitat precijs animos, & præmia ponit.
Vndiq; conueniunt Teucri, mixtiq; Sicani,
Nisus & Euryalus primi.——
Euryalus forma insignis, uiridiq; iuuenta:
Nisus amore pio pueri. quos deinde sequutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul & Patrõ: quorũ alter Acarnã,
Alter ab Arcadia Tegeæ de sanguine gentis.
Tũ duo Trinacrij iuuenes, Helymus, Panopesq;,
Assueti syluis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in medijs sic deinde loquutus:

Hoc pius Aeneas misso certamine.] *μετάβασιν facit ad cursorum certamẽ describendum. eius erat dimittere, cuius fuerat certamen proponere. sic Romæ Consul, cuius iussu senatus habebatur, senatum dimittebat, id est. abeundi copiam faciebat.*
Quem collibus,] *locum describit, quem ad faciendos, spectandosq; ludos natura propemodum formasse uidebatur. nec ulla hic, mea quidem sententia, mutatio est. quicquid Seruius, aliiq; interpretes dixerint. neque enim, inquiunt, syluæ colles habent, sed colles syluas. nunquid uerò poëta ait in syluis colles esse, aut colles à syluis haberi? an reuera ita ait, syluas in curuis collibus, hoc est quæ sunt in collibus, locum cingere.*
Mediaq; in ualle theatri. —— Circus erat] *locum fuisse & ad faciendos, & ad spectandos ludos aptissimum indicat: quæ duo uerbis duobus theatro, & circo designantur: nam in caueis theatri sedebant homines ludos spectantes, in circo autem theatri ludi fiebant. alludit igitur poëta ad theatra, quæ in urbe ludorum caussa extructa fuerant: non enim in ualle hac theatrum fuisse dicit sed locum ad spectandum aptissimum quasi theatrum.* Medium tulit.] *τὸ πρέπον. docebat enim regem, & imperatorem in medio esse.*
Extructoq; resedit.] *extructo consessu medius resedit.*

Hic, qui fortè uelint.] *certamen proponit, & præmia.*
Inuitat precijs animos] *allicit, oblectat pretio proposito animos ad currendum. ut in primo Georg.*
Inuitat genialis hyems, curasq; resoluit.
Vnde & inuitare animos uisu latini dixerunt, pro oblectare, allicere, & recreare. Plinius libro 22. capite 6. de natura uerba faciens, pinxerat, inquit, remedia in floribus, uisúq; ipso animos inuitauerat, etiam delitijs auxilia permiscens. C
Vndiq; conueniunt.] *cõmuniter omnes scribendo complectitur, qui currendo affuerunt.*
Nisus, & Euryalus primi.] *à cõmuni ad separatam cursorum enumerationem transitum facit. & præcipuos recenset.* Euryalus forma insignis.] *ἐν παρόδῳ, rursus redit ad nomina Euryali, & Nisi: quorum alterum ab ætate, & pulchritudine, alterum ex casto erga puerũ amore commendat.* Pio amore] *hic effundant se illi super casto antiquorum in pueros amore, qui longos commentarios facere, & nugis lectorum animos onerare student. nobis autem hæc, & similia scribere turpe esse putamus.*
Regius egregia.] *Diorem à genere commendat.*
Quorum alter Acarnan.] *Salij, & Patronis genus describit: quorum alterum Epyroticum ex Acarnania regione: alterum Arcadicum ex Tegea urbe fuisse memorat.* Tegeæ de sanguine gentis.] *aliquid ἐμφατικῶς*

poëta

A poëta designare uidetur, quod uerbis non exprimit, & fortasse ad uirtutem illam Tegeatium alludit: qua Lacedæmonios bello superarunt: nam cùm olim Lacedæmonij Tegeatibus bellum intulissent, cōpedes secum attulerunt, freti se illos in captiuitatē redacturos, sed congressi prælio, ac fugati, quicunq; uiui capti fuerunt, eisdem, quas ipsi attulerant, compedibus compediti, campum Tegeatem metiti sunt coluerunt. Tegeæ autem κατὰ συγκοπὴν pro Tegeææ dictum est. nam à Tegea Tegeæus deriuat Virg. 8.

" Tunc lateri, atq; humeris Tegeæum subligat ensem.

Et in primo Georg.

" Adsis ô Tegeæe fauens, oleæq; Minerua.

" Inuentrix.

Helymus, Panopesq;.] Siculi sunt isti duo: quos etiam nobiles fuisse indicium facit, cum eos Acestæ comites dicat. Assueti syluis.] uenatores erant, ideo Acestæ comites fuerunt: qui uenationis studiosissimus fuit: propterea de illo dictum est.

Horridus in iaculis, & pelle Libystridis ursæ.

" Multi præterea, quos fama obscura recondit.] nō fuerant illi separatim nominandi, qui licet animo præstan-B tes, tamen sua uirtute, aut sanguinis nobilitate nondum aliquid sibi nominis pepererunt.

LAMB. Hoc pius.] Transitio ad cursorum certamen: cum Hort. apud Græcum uatem ordine secundum sit, pugilum pugna, & quarto loco cursores introducantur. Describit autem locum, in quem à littore se recepit, cum cursoribus designaturus, præmiumq; uictoribus pronunciaturus. Misso.] omisso certamine nauali. Gramineum.] ut aptum, propter soli æqualitatem, cursu certaturis. Nam locis iniquis & sabulosis, ut laboriosè, ita & infœliciter etiam à fortissimis quibusque cursu contenditur. Describit autem hanc regionem, quam cursoribus destinat, à situ & syluarum amœnitate: à commoditate ad procurrendum. Videtur poëta theatrum Romanum, aut eum locum describere, in quo spectacula & ludi edebantur. Collibus undiq; curuis.] in collibus ergo erant syluæ. Valle.] quæ collibus mediæ subijciuntur: circus theatri, hoc est campus spaciosus ad cursum & spectandum se aperiebat. Circus erat maximus Romæ, à Cæsare dictatore longitudine trium stadiorum, latitudine uerò unius C extructus, cum quaternûm iugerûm ædificijs. qui ad sedendum 200. & 60. hominum millia continebat. ibi ludi spectabantur. Forma spacij erat oblonga. in summo circi carceres erant, unde equi iuncti curribus prosiliebant: ad quam similitudinem in circum theatri, cursores hic introducit. In circuitu spectacula erant, in quibus patres & equites spectabant. Quare poëta ad circi maximi speciem alludens, addit, Theatri. Ab hoc circo, ludi Circenses nomen sortiti fuerunt. Et spectatores ludorum Circensium myrto coronabantur.

Theatri.] spectaculi: παρὰ τὸ θεάομαι, uideo, contemplor. Erat id apud Romanos hemicycli specie ædificatum. Amphitheatrum è duobus theatris forma rotunda constabat. Theatra solebant croco repleri. & ijsdem carbasina uela obtendi. Plinius author est, M. Scaurum primum theatrum Romæ fecisse. Quo se..] in quem circum. Consessu medium tulit.] Ducta translatione à consilio, ad incedentem in media frequentia Aeneam. Extructoq;.] stibadio, aut thoro è cespitibus parato: aut loco edito, ubi uideri, & unde audiri potuerit.

Hic.] in hoc circo. Nisus & Euryalus.] Horum res gestæ & exitus referuntur in nono. Adnumerantur paribus amicorum propter indissolubilis amicitiæ & uinculum & fidem, ut neuter alteri cæso superesse uoluerit. Forma insignis.] A' forma & ætate adolescentis descriptio. Amore] A' fide & amicitia Nisi. Pio.] propter turpem & sceleratum amorem τῶν παιδικῶν.

Pueri.] Euryali. Diores.] A' generis claritudine. Hunc.] Diorem. Salius.] Hos à patria describit. subauditur, sequuntur. Acarnan.] ex Acarnania: ea regio nomen illud adepta est ab Acarnane Alcmæonis filio, qui fuit Amphiarai Hanc regionem tradunt ad ortum sinus Ambracij sitam. Achelous eam ab Aetolia separat. quæ orientalior est. supra quam sunt Ozolæ Locri. E' Pindo defluit Achelous, initio Thestius dictus, in Austrum. ab occasu clauditur sinu Ambracio. à septentrione Amphilochis. ad austrum Leucada in conspectu habet, & Ithacam Homerico carmine nobilitatam. Hi sunt illi Acarnanes, qui cum ab Aetolis duce Scopa graui bello attererētur, delectu à 25 anno ad sexagesimum habito coniurarunt, non nisi uictores ex eo bello reuersuros: & eum qui uictus acie dilapsus fuisset, nemo urbe, tecto, mensa, aut lare iuuaret. Vxoribus & liberis in proximam Epiri oram ablegatis, ipsos Epirotas publicè precabantur, ut omnes eos qui suorum in prælio occubuissent, in aceruum unum congestos simul humarent, & simul conditorum sepulchro inscriberent: Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus iniuriam Aetolorum pro aris & focis pugnantes fortiter occubuerunt. Sunt authores qui opinantur, Acarnaniam non ab Acarnane, sed quod ἀκείρωτοι, id est intonsi essent, fuisse appellatam: sicut Curetes, quasi κουρίας, tonsos. nam Aristoteles in Acarnanum repub. existimat Acarnaniæ partem Curetes, partem occidentalem Leleges & Teleboas aliquando tenuisse. A' Macedonia & Thessalia Acarnaniam intrantibus, limen Græciæ est. Hic fuit Actium, urbium clarissima in littore sita, uictoria Augusti celebris. Acarnanius porcellus, parœmia de molli, sed amabili, & qui in delicijs habeatur. Porrò utrum Acarnanem dicat, Salium ne an Patronem: rursum, utrum Arcadem, in dubium trahitur. Curtius scribit, Patronem quendam ducem Græcorum militum Dario fidissimum, in extremo prælio aduersus Alexandrum, regi suo salubre consiliū aduersus Bessi insidias dedisse, ut se in Græcorum militum castris contineret, nisi se Besso & Nabarzani trucidandum uellet obijcere.

Arcadia.] A' patria. Arcadas in Argolide multi collocant, ut in umbilico Peloponnesi, multis undique gentibus incinctos. & paribus circumquaque interuallis à mari submotos: sicut & Cynurios. atque hos solos αὐτόχθονας, quorum regio magna ex parte montana est. Ad ortum Argiam & Laconicam radunt: Messeniam ad austrum: ad occasum Elidem ad Alpheum spectes * septentrionalis Achaia est. Multas appellationes gens ea uarijs casibus & rerum mutationibus sortita fuit. Pelasgi, à Pelasgo rege: quem γηγενῆ, hoc est, terrigenam dixerunt: quod is unus tum dignus iudicatus esset, cui regnum & regium sceptrum cōmitteretur inter feram syluestremq; gentem, quorum uiuendi sine legibus ratio nihil à brutis distabat. Reperit is uir tunicas pelliceas. monstrauit eis, ante inuentas fruges, glandiū fructus, hoc est, phaginos, quibus impendiò delectati fuerunt: quare βα-

λανηφάγους Arcadas Pythia uates nominat in quodam oraculo. erat autem id huiusmodi.

ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς: μέγα μ' αἰτεῖς. οὔ τοι δώσω.
πολλοὶ ἐν ἀρκαδίῃ βαλανοφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
οἵ σ' ἀποκωλύσουσιν. ἐγὼ δέ τοι οὔτι μεγαίρω.
δώσω τοι τεγέην ποσσίκροτον ὀρχήσασθαι,
καὶ καλὸν πεδίον σχοίνῳ μετρήσασθαι. Id est:
Me petis Arcadiam: me grande petit: dabo nunquam.
Nam uiri in Arcadia, uescentes glandibus ipsi
Sunt multi (nihil inuideo) qui te prohibebunt.
At Tegeam pedibus tibi pulsandam dabo: campum
Metiri insignem fune.——

Mox Lycaones cœpere appellari, à Lycaone Pelasgi F. quem in lupum transformatũ fabulantur. Post hunc Arcades, ab Arcade Iouis & Callistus, rerũ ibi potito. Stemmate regio hic ortus, magnitudine animi & ingenio longè reliquos suæ ætatis homines anteibat. Ad hunc referunt multi mansuetiorem gentis eius cultum, & uictus mutationem. Docuit condere fruges, subigere farinam, & pinsere, & in furno coquere. Ab Azane huius filio, Azanes dicti fuere. Pro pellibus & arborum corticibus, Arcas ostendit rationem lanificij, deducendi digitis è colo fila, eaq; texendi artem. Quare diuini honores ob merita sunt illi decreti. Ossa Mantineam, Delphici oraculi iussu, è Mænalo honoris gratia sunt portata. Fuit & Parrhasia nuncupata, à Parrhasio Philemones & Martis: qui à lupa educatus, Arcadiæ regnum inuasit. Bellicosa gens Arcadum semper fuit: non quidem mari, à quo procul abest, sed terra. Et in auxilijs fortior, quàm suo Marte. Hinc in prouerbium cessit, ἀρκάδας μιμεῖσθαι, Arcades imitari: hoc est, strenuã operam alijs nauare: aut cum nequimus nostra uirtute nos prouehere alios adiuuemus. Celebratissimi mõtes sunt, Cyllene, Pholoe, Mænalus, Lycæus. Oppida, Stymphalus, Tegea, Typania, Megalopolis, Mantinia, & nonnullæ aliæ. Amnis Ladon. Arcades Græcorũ primi in Italiam colonos misere. Aiunt hinc decem & septem ætates ante excisum Iliũ, Oenotrũ cum fratre Peucetio classe in Italiam delatum, iunioris Lycaonis filium, quintum à Phoroneo, qui primus in Peloponneso regnarit. Hinc Euander in Latiũ uenit temporibus belli Troiani. Hinc item Dardanus uel in Italiam, uel in Samothraciam primùm: inde in Phrygiam delatus fuit. Ita poëta nunc innuit, hinc Salios item oriundos: mansisseq; eorum tum nomen, tum gentem apud Troianos: ac postea hunc iuuenem cum Aenea in Italiam nauigasse. Proinde Salium Arcadem hic agnosco. Habuerũt Arcades & pascua fertilia. Quoniam autem Arcades se uetustissimam tota Græcia gentem esse uoluerunt: ipsamq; regionem adeò etiam ante lunam fuisse, προσέληνοι, hoc est antelunares per iocum audiuerunt. Ouid.

Orta prior Luna, de se, si creditur ipsi,
A magno tellus Arcade nomen habet. A

Ex oraculo paulò antè citato, docet Diogenianus parœmiam natam, Arcadiam me postulat: de eo qui uel magna, uel inutilia postulat. Arcadicum germen: de grandibus & ignauis: quòd ea gens, propter ingenij stuporem peculiariter malè audiret. Tegeæ.] Arcadiæ urbs celebris, Herodoto in Clio. sepulchro Orestis, occidentalis Stymphalo. Spartiatæ oraculi suprà citati ambage decepti, Tegeatas bello adorti sunt: quod oraculum dixisset, Spartiatas Tegeatem campum fune mensuros. Spartani primo prælio uicti, cæsiq; fuerunt, & fidem oraculo fecerunt. nam suis ipsi compedibus uincti campũ dimensi sunt. A Tegea, Tegeates & Tegeæus: ut Pan Tegeæus. Spartani postea dolo, ut specie ficti exilij, per Lychen: quendã, qui Tegeam profugit, Orestis ossa occultè consequuti, magnam Peloponnesi partem sub ditionem suam redegerũt. Atque hic quidem ad alia transeundum foret, nisi pauca obiter de moribus & ritu Arcadum prius explicanda occurrerent. Ad tricesimum ætatis annum in musica exercebantur, ut eius indoctum esse probro daretur. Credebant eo studio ferociora ingenia mitescere. Quoniam autem montosa regio est, quibus in locis duriora ingenia nasci solent, propter cœlitũ * tum tristiciam, quare eam multò alacrius amplexi fuere. B Tegeæ, corripit primam syllabam, etiam in deriuato. neq; enim apud poëtam meo iudicio legendum est, Nemæũ, aut Tegæum: sed Nemæum, Tegæum: ut,

——Tegeæum subligat ensem.

Nisi quis poëticam licentiam in ectasi uelit excusare.

Papinius in 6.

Affatu tacito iuuenis Tegeæus adorat.

Tegeæ ergo, pro Tegeææ gentis.

Trinacrij.] Siculi. Helymo grandiori & Aegesto, post primum in eas terras appulsum Aeneas occurrit, à quibus humaniter exceptus, ambobus author fuit, ut nouã quisq; urbem conderet suæ nominis. Helyma & Aegesta fuere appellatæ. Historiam suprà pluribus uerbis recensuimus. Huius haud dubiè filius iste Helymus iuuenis fuit, quem iam inter cursores annumerat. Panopes.] Hunc, perinde ut Helymum, ab exercitatione & uenationis studio describit. Hodie adhuc nobilium & principum artes sunt & studia, uenationes, ut apud ueteres: ostendit hos duos ex prima nobilitate Siculorũ fuisse, cum comites Acestæ eos appellet. C Multi præterea] conueniunt ad certamen. Sat habet poëta, principes cursorum tantũ retulisse, quibus multi alij parum illustres se coniunxerunt. Quare nominum horum obliuionem in obscuritatem generis, & incertitudinem famæ transfert. Et odiosa simul est prolixa enumeratio, properanti ad ipsam rem præcipuè in re fabulosa. Quibus In] inter quos ipse medius ad hunc modum loquutus est.

ARGVMENTVM.

Aeneas cursoribus præmia recenset, quæ singulis, quæ'ue tribus primis uictoribus daturus est.

Accipite hæc animis, lætasq; aduertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula, cælatamq; argento ferre bipennem.
Omnib. hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flauaq; caput nectentur oliua,

NASC. Accipite hæc animis.] memoraturus præmia, quæ ipsis daturus est, cursorum attentionem sibi præparat, renouatq; etiam cum subdit. Lætasq; aduertite mentes.] ijs enim uerbis se de iucundis rebus mox cum sequitur. Nemo ex hoc numero mihi nõ donatus

Primus equũ phaleris insignem uictor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamq́; sagittis
Threiceis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

A donatus abibit.] *de utilibus etiam ipsis auditoribus dicturum significat: & beneuolentiam sibi colligit ex beneficentia, liberalitateq́; animi sui.* Gnossia bina dabo.] *enumeratio præmiorum, quæ singulis daturus est cursoribus.*

Gnossia.] *Gnossos ciuitas est in Creta.* Tres præmia primi.] *quæ uictoribus daturus sit præmia edicit.*

Flauaq́; caput nectentur oliua.] *in signum uictoriæ.*

Primus equum phaleris.] *primi uictoris præmium erit equus phaleratus, id est phaleris ornatus: sunt enim phaleræ ornamenta, quibus olim equitum nobilium equi ornari solebant: nam equites nobiles phaleris donabantur, & ignominiæ gratia interdum etiam priuabantur, si quid sua dignitate indignum admisisset, ut meritò priuari posset. Liuius, Cicero in Verrem, Suetonius, alijq́; huius rei meminerunt.* Alter Amazoniam.] *uel quasi Amazoniam, ut lubet interpreti, uel reuera ea forma, qua Amazones ferre solebant.* Balteus.] *auro, & gemma or-*

B *natus.* Contentus abito.] *quasi paruo præ alijs munere.*

LAMB. Accipite.] *Attentio, à personis auditorum.* Ne-

Hort. mo.] *Narrat, quæ præmia decernat uictoribus, & communia in uniuersum omnibus, etiam uictis. His ante oculos positis, acrius certatur ad obtinendum decus.*

Nemo non.] *omnes aliquo munere donabuntur, ut etiam ignauissimi quiq; ad uirtutem possint extimulari.*

Gnosia.] *Primùm proponit commune omnibus præmiũ, singulis duo optimi pariter ac nobilissimi generis spicula. Inde præter hæc, tribus primis singula.*

Gnosia.] *Cretensia: antonomasia, à specie ad genus. nam Gnossus olim primi nominis, & regia Minois fuit in Creta, quam Homerus lib. Odyssea 19. magnam appellat. Græci κνῶσον dicunt, per tenuem, quam in mediam uertimus. Initiò Ceratus dicta fuit à uicino fluuio. Cæterùm Rhadamanthus Gnosius fuit, tanta iusticiæ integritate, ut poëtæ ei etiam tribunal & iudicia apud inferos inter mortuos tribuerint. Imperauit ibi & Minos non minus iusticiæ existimatione celeber. quamobrem & ipsum quæsitorem inter mortuos fecerunt uates. Fuerunt Cretenses*

C *præstantissimi sagittarij: unde ferè poëtæ ab eius insulæ celeberrimis locis spiculorum & nomina & epitheta, & iaculandi tela rationẽ ducũt. cuiusmodi sunt, Incautã ceruam nemora inter Cresiia fixit, Dyctæa harundo. Gnosia spicula, & id genus alia. De Cretensium rebus prolixa nobis narratio fuit in tertio.* Leuato.] *candefacto, & in splendorem reddito: à qualitate ferri, & à materia.*

Argento.] *A' materia.* Cælatam] *tectam & insculptam.* Omnibus.] *siue in primis, siue in extremis sit, bina spicula & singulas bipennes dono accipiet.*

Primi.] *Vt quis uel primus, uel secundus, uel tertius metam tetigerit, ita præter commune omnibus cæteris præmium, singuli aliud peculiare, & quidem magnificum habebunt.* Oliua.] *ad imitationem sacrorum certaminum. Oliua Mineruæ sacra fuit. Ipsa arbor olea, fructus oliua appellatur. Oliua igitur, pro oleæ corona. Constat autem, in huius generis ludis, solere omnes oleastro coronari. Populus Roman. huic arbori magnum honorem habuit, cum equitum turmas Idib. Iulij ea coronarent, minoribus triumphis ea ouarent. Sed & Athenienses uictores ea coronabant, ut Græci Olympiæ oleastro. Eo est ingenio, ut quemadmodum cedrus, nunquam sentiat neq; cariem, neque uetustatem. Itaq; si eius naturam ad fortium uirorum facta retulerimus, reddita ratio est, cur oleã tribus primis pronunciet* Primus equum phaleris.] *Prolepsis: Tres præmia primi accipient, primus equum, alter pharetram Amazoniam, tertius Argolicam galeam Sed præmia alia alijs sunt præstantiora, pro gradib. uictoriæ. Phaleræ, ornamenta sunt equorum Transfertur significatio ad ornamenta speciosa uerborum. Horat.*

Ad populum phaleras.——

Amazoniam.] *qua Amazones usæ fuere. Laus pharetræ, ab exotica gente. quo nomine & rei sua dignitas & precium augetur. Minus hoc præmium est quàm illud, quod primo & principi uictori fuit constitutum*

Amazoniam.] *Vnde porrò pharetra Amazonia ad Troianos peruenit? Constat scriptorum testimonio bello Troiano Memnonem ex Aethiopia, & Amazonas ex Ponto Priamo suppetias uenisse, cùm ab Hectore occisus Achilles interisset. Sed hoc nihil admodum facit ad consilium poëtæ, qui Aeneam aut Troiana decora, aut spolia hostibus detracta, suis donantem ferè introducat. Tametsi hospitalia Didonis munera me non fugiunt. Ergo uerisimile est Amazonici belli, cui Priamus multò antè interfuerat, & Anchises, id quod consentaneum est, monumenta penes Aeneam, mortuo parente, mansisse. Meminit historiæ Homerus lib. Iliad. 3. Scholiastes eam ad hunc fermè modum, sed pluribus recenset: cuius uerba, si quis requiras, in secundo ascripsimus Othreo & Mygdone Hecubæ fratribus, regnantibus in Phrygia, Melanippe & Hyppolite Amazones cum ualidis copijs in Phrygiam populabundæ irrepturæ uidebantur. Illi collatis castris, Priamo præterea in subsidium aduocato, hostes prohibuerunt, ne cardines regni sui transcenderent.*

Threiceis] *Epithetic*ω*s: à specie ad genus. aptè tamen ductum est epithetum ab ea gente, quæ olim Bellicosissima fuit habita, quamuis perfidiæ uitio infamis: id quod testantur aliquot etiam parœmiæ, quarum alibi à nobis facta fuit mentio. Thracium commentum, θρᾶκες ὅρκια οὐκ ἐπίστανται, Thraces fœdera nesciunt. Sed de Thracum moribus & insania, alibi instituetur narratio.*

Lato quam circumplectitur auro.] *Addit autem descriptionem à forma, & materia accessoria. Cæterùm balteus lorum est, præter notam significationem, unde dependent arma: quod genus, opinor, Græci τελαμῶνας uocãt.*

Tertius Argolica hac galea contentus abito]*Postremum præmium. Tenuius est pharetra Amazonia: quod ipsum coarguit ipse, cum iubeat eum galea esse contentum. Hanc galeam credere par est, ab ipso Aenea hostibus ad Troiam detractam. In uniuersum, uictoribus & uictis pariter, non nisi militaria donat munera.*

A

ARGVMENTVM.

Cursores, audito tubæ signo, repentè de loco currentes exeunt, Nisus in cursu uelox longo interuallo omnibus antestat quem Salius insequitur, tertius est multo spatio distans Euryalus. hunc sequitur Helymus, quintus eius humero incumbens, & calce calcem terens currit Diores.

Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoq́; repentè
Corripiunt spacia audito, limenq́; relinquunt.
Effusi nimbo similes, simul ultima signant.
Primus abit, longeq́; ante omnia corpora Nisus
Emicat, & uentis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus interuallo
Insequitur Salius, spacio post deinde relicto
Tertius Euryalus.——
Euryalumq́; Helymus sequit. quo deinde sub ipso
Ecce uolat, calcemq́; terit iam calce Diores,
Incumbens humero, spacia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumq́; relinquat:

NASC. Nimbo similes.] cōmunis est cursorum à uelocitate per comparationem commendatio. Vltima signant] oculis, atq; animo metiuntur auiditate uincēdi. Primus abit] à communi ad separatā cursorū mentionem, enumerationemq; trāsit. Emicat.] celeriter currit, & currendo excellit inter omnes. idq; μεταφορικῶς à uento, & à fulmine. unde subdit. Et uentis, & fulminis ocyor alis.] ὑπερβολικῶς Nisi uelocitatem in currendo extollit: nemo enim uēto, aut fulmine ocyus currere potest. hæc autem duo designare in Niso uidetur, uelocitatē, & splendorem quendam in cursu. quæ duo sub duplici unius uerbi significatione, emicat, insinuauit. utq; res apertior fieret, hyperbolicam comparationem uenti, & fulminis addidit: nam in uento celeritas, in fulmine uelocitas, splendorq; inest. & quanquam alius est in fulmine splendor, alius in homine, tamen per tralationem sic hominem in re aliqua & orationem, aliaq; multa, ut etiam fulmina, ignem, solem, & astra splendescere dicimus. Longo sed proximus interuallo.] parenthesis est, quæ uim penè correctionis habet: nam quia dixerat Proximus huic. subdit statim. proximus quidem, sed longo interuallo. nam si nulla, aut quàm minima loci intercapedine proximus fuisset, non satis rectè uento, & fulmini solus Nisus comparari potuisset quia & Salio eadem comparatio congruere uideretur. Tertius Euryalus —Euryalumq; Helymus sequitur.] gradatio, quæ Græcis κλῖμαξ dicitur ut in Bucol.

» Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam.

Calcemq; terit iam calce Diores. —Incumbens humero.] hunc locum non intellexerunt interpretes, nec Iulius Scaliger, qui in suo Critico uirgula censoria grammaticos notat, & interpretes, cùm tamen ipse grauiori nota dignus esse uideatur: qui sibi quandam fingit chimeram, hos duos cursores Helymum, & Diorem æquata linea, id est, à latere currere, quæ quidē linea utriusq; calcibus ita dirigatur, ut calces inter se atterant. neque fieri posse putat, ut alter currens ab altero currente superetur, si in eius uestigia pedes ponat. hoc nemini dubium est, nec Virgilius ipse hoc designat, ut Diores, qui Helymo posterior currit, Helymum superet, sed quod ponè nullo interuallo illi proximus currit. locus ex Homero sumptus est Iliad. 23. quem locum inquiunt nonnulli Virgilium eum assequi, nec in suam maiestatem flectere nequiuisset, more suo modum commentum fuisse. Sed errant ipsi. nam idem Virgilius dixit, quòd Homerus, si utriusq; uerba æqua lance expendantur. uersus Homeri hoc habent, Vlyssem tanta subsecutum celeritate fuisse, ut in Antilochi uestigijs anteponat pedes, quàm puluere obducantur. Sed ipsum audiamus.

« ὡς ὀδυσεὺς θεῖεν ἐγγύθεν, αὐτὰρ ὄπισθεν
« ἴχνια τύπτε πόδεσσι, πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι,
« κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χέ' ἀϋτμένα δῖος ὀδυσσεύς.

« Nec aliter sentit Virgilius, cum inquit,

Calcemq; terit iam calce Diores.] quàm Diorem tanta post Helymum celeritate, tamq; ei proximè cucurrisse, ut simul atq; Helymus pedem sustulerat, Diores in eius uestigium pedem poneret: utq; inhærentiam magis ostenderet nō planta calcem. sed calce calcem tritam fuisse ait. perinde ac si diceret, nullum inter utrunq; interuallum extitisse. itaq; de uestigio intelligendū est ut in sententiā Homeri (ut reuera facit) poëta loqui uideatur. Incumbens humero.] paucioribus eandem sententiā expressit, quam pluribus Homerus protulit.

« κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χέ' ἀϋτμένα δῖος ὀδυσσεύς. i.
« In eius capite flatum effundebat diuus Vlysses.

Igitur incumbens humero Helymi intelligendum est, non suo, quicquid garriant interpretes. nam Homeri sententiā sequitur Maro. Spatia & si plura supersint.] si plus spatij superfuisset ad currendū, Diores Helymum præterijsset. & hoc modo, quod ambiguum erat, reliquisset (nam ambiguum substantiuum nomē est) sed iam ad finem aduentarant.

LAMB. Hæc ubi dicta.] Magno artificio cursorum certamen hypotyposi oculis subijcit Excursuri ordine in repagulis, Hort. hoc est, designato limite consistebant. Carceres is locus, unde initiū cursus fieret, appellabatur A[1] qua currendi consuetudine nata fuit parœmia, ἀπὸ τῆς βαλβῖδος, à repagulis, siue à carceribus ad metam pro eo quod est, à principio usque ad finem. Nam meta terminus erat, siue finis, quo cursus intendebatur. Hæc ubi dicta.] Homerus Iliad. penultimo:

ὣς ἔφατ'· ὄρνυτο δ' αὐτίκ' Οἰλῆος ταχὺς Αἴας,
ἂν δ' ὀδυσεὺς πολύμητις. ἔπειτα δὲ Νέστορος υἱὸς
Ἀντίλοχος, ὃ γὰρ αὖτε νέους πόδεσσι πάντας ἐνίκα.
στὰν δὲ μεταστοιχεί, σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεύς.

Id est:

Dixit: Oilei mox surrexit celer Aiax,
Consilio hinc pollens & fraude Ithacensis Vlysses,
Tertius Antilochus longæuo Nestore natus,
Qui reliquos pedibus iuuenes uincebat alacres.
Ordine consistunt: metam signauit Achilles.

Quod noster dixit, locum capiunt: Græcus extulit, στὰν δὲ μεταστοιχεί. Signoq;] ad prosiliendū. Huc enim & animis & auribus intenti stabant. Corripiunt.] Significanter quidem, at Homerus cursum eos à carceribus tetendisse

B

C

A tendisse ait, simplicius at luculentius. Limen.] carceres, è quibus prosiliebant. Relinquũt.] ἀπὸ νύσσης τέταντο δρόμος. Effusi.] Metaphora, quæ admirabilem uelocitatem cursus indicat. Hanc simul hyperbolicè amplificat, ad metaphoram respiciens. Vltima.] Naturã certantium disertè exprimit. nam uincendi studio in ipso iam curriculo, animus extrema spacia haurit. Simili figura usus est comicus, Vorans uiam redi: cum uellet celeritatem in obeundo negotio significare. In mente, in oculis hoc ipsum uersatur, de quo certamẽ est. Primus]Nisus Aiacis Oilei personam hic refert, Salius Vlyssis, qui secundus è repagulis prosilijt.. Venris.] Gemina hyperbole Nisi uelocitatem amplificat, à natura uentorum & fulminis, quorum celeritas excedit omnem admirationem. Alis.] A similitudine auium, quarum in uolatu sita est pernicitas. Species prosopopœiæ. His rebus enim inanimatis licet non affingat orationem, personarum tamen habitum attribuit. Cæterum hunc locum imitatus Statius, Parthenopæo primum locum in cursu tribuit. Deinde.] Synæresis. Sub, pro post, cum auferendi casu. cum pro antè & pòst, accusandi casu authores usurpent, qui diligenter
B loquuti sunt:

——Quem deinde sub ipsum.

Volat.] Metaphora, ab auib. ad homines. Calcem\ꝫ.] Hoc ipsum quoq; refert Homerus de Vlysse. qui non calcem, sed uestigia currentis Aiacis, pedibus pulsarit. Verba Homeri sunt ex eodem libro:

ὡς ὀδυσεὺς θέεν ἐγγύθεν, αὐτὰρ ὄπισθεν
ἴχνια τύπτε πόδεσσι, πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι.

Id est:

—Sic propè tum currebat diuus Vlysses,
Et simul à tergo uelox uestigia plantis
Pulsabat, puluis fusus tellure priusquam
Circum esset.——

Quod noster conatus alijs uerbis exprimere, pulueris mentione omissa, calcem Helymi præcurrentis Dioré pede premere dicit: id quod idem planè est cum Homerico. Etenim quid aliud est, pede alterius plantam propè ferire, quàm pedem in uestigiũ alterius uix subtracti pedis immittere? Pari eruditione & illud, quod mox in utroq; sequitur, redditum est. Incumbens hu.] quod Græcus,

κὰδ δ' ἄρα οἱ κεφαλῆς χε' ἀϋτμένα δῖος ὀδυσσεύς.

Et capite affudit flatum illi diuus Vlysses.

In cursu, qui defatigatus perpetuo labore, capite propè humeris alterius hæret, an non anhelitum illi adflat? Spacia.] Ergo haud procul à meta aberant. Elabi significanter usus est, ea ratione, qua egredi & exire dicimus: non licenter, ut existimat Seruius. Nam cùm uellet poëta in cursu extremum conatum Diorís indicare, cùm iam paribus propè uestigijs Helymus & Diores mouerentur, si longius à meta abfuissent, potuisset emicuisse Diores. id quod elabi nunc uocat poëta quasi in procursu à fronte eminere, & ceu ex eo loco longius labi. Atq; hæc quidem est genuina poëtæ ment. Ambiguum.] Ambigere, de finibus locorum propriè dicitur, etiamsi uulgus grammaticorum secus interpretatur. Proinde, quia de loci ambiguitate in cursu certamen est, hanc expositionem tenendam censeo. Ambiguum.] Ambigere, ἀμφισβητεῖν, transfertur non modò ad duo, sed ad plura etiam inter se discrepantia & controuersa: sed & apud Græcos. Neq; uerò solum, sed ad dubia animantia etiam: ut auis'ne sit, an non, νυκτερίς: uir'ne sit, an non, eunuchus.

ARGVMENTVM.

Cùm iam cursores ad ipsum spatij finẽ aduentarent, Nisus, qui omnib. præcesserat, in ipso uictoriæ articulo cum in lubrico pedibus insistere nequiret, labitur: tunc sibi diffidens, at memor Euryali, quem uictorem cupiebat, opponit se Salio, qui & ipse in terram concidit. Euryalus amici beneficio fit primus, metam\ꝫ ingenti spectantium plausu primus attingit post ipsum Helymus, tertius Diores.

NASC.

Iam'q; ferè spacio extremo, fessi'q; sub ipsum
Finem aduentabant, læui cum sanguine Nisus
Labitur infœlix, cæsis ut fortè iuuencis
Fusus humi, uirides'q; super madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam uictor ouans, uestigia presso
Haud tenuit titubata solo: sed pronus in ipso
Concidit immundo'q; fimo, sacro'q; cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens,
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere uictor amici,
Prima tenet, plausu'q; uolat fremitu'q; secundo:
Pòst Helymus subit, & nũc tertia palma Diores.

Sub ipsum.—Finem aduentabant.] Seruius interpres finem bis subaudiendum putat, sub ipsam
C finem fessi, ad finem aduẽtabant. cuius sententiæ ego quoque subscribo: quia hic dicendi modus sub finem aduentare, exemplis caret. hanc uerò sententiam breuius Homerus protulit Il. 23.

» ἀλλ' ὅτε δὴ πυμάτων τέλεον δρόμον Id est:
» Sed quando iam ultimum conficiebant cursum.

Leui cum sanguine Nisus.—Labitur infelix.] πάθος præter spem. id Aristot. in poët. peripetiam uocat, cùm aliquid nobis insperati commodi, uel incommodi contingit, ut hoc in loco· nam ubi Nisus ad finem uenisse, uictoriã'q; se potiturũ esse sperat, labitur, inuitus'q; alteri palmã sibi casu ereptã relinquit. locus est ex Homero sumptus libro proximè citato, ubi Aiacis itidem casus inducitur.

« ἔνθ' Αἴας μὲν ὄλισθε θέων· βλάψεν γὰρ Ἀθήνη
« τῇ ῥα βοῶν κέχυτ' ὄνθος ἀποκταμένων ἐριμύκων
« οὓς ἐπὶ Πατρόκλῳ πέφνεν πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς.

Leui sanguine.] lubrico, per quem ambulans, aut currens homo difficile cõsistere possit. Cæsis ut fortè iuuencis.] ne fortè quæras. unde sanguis ille, aut quãobrẽ fusus esset, προληπτικῶς occurrit inquiens, cæsis iuuencis. & est allusio, ut aiunt interpretes, ad sacra, quæ ante ludos agonales Romanis fieri solebant: quorum expositionem ego non probo. nã si totus hic locus Homerica imitatio est, uti reuera est, nulla hic erit ad agonales ludos allusio: nam uti Homer⁹ in sanguine boũ, qui in funere Patrocli ad eius sepulchrũ mactati fuerant, Aiacẽ prolapsum fuisse ait, sic ad eius imitationem poëtã nostrũ sentire Nisum in uicti-

 marum

marum sanguine cecidisse, crediderim, quas in parentalibus Anchisæ patris Aeneas ad eius tumulum mactauerat. nam dictum fuit.

Cædit quinas de more bidentes,

" *Totq; sues, totidem nigrantes terga iuuencos.*

" *τὸ ὥστε igitur est. & causam assignat cur ceciderit. hæc particula ut, rationalis est, pro utpote, siue ut qui.*

Titubata.] *non poterat euidentius hominis per lubrica currentis lapsum exprimere: qui dũ uestigijs hærere, gressumq; firmare conatur, nec potest, cruribus, totoq; corpore paululum titubans, tandem labitur* Oblitus amorũ.] *falsò ait interpres turpitudinem significari numero multitudinis, cum aliter apud latiniss. auctores legamus. Cic. in 2. de finibus bon. & mal. oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus: quàm illa ardentes amores excitaret sui, si uideretur? idẽ repetit in primo de off. formam quidem ipsam M. fili, & tanquam faciem honesti uides, quæ si oculis cerneretur, ut ait Plato, mirabiles amores excitaret sapientiæ.*

Plausu, fremituq; secundo.] *spectatorum, scilicet fauentium fuit plausibus uictori & est locus Homeri.*

ἴαχον δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοί.

LAMB. Iamq;] *Homerus Iliad penultimo:*

Hort. *ἀλλ' ὅτε δὴ πύματον τέλεον δρόμον, αὐτίκ' ὀδυσσεὺς εὔχετ' ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι ὃν κατὰ θυμόν.*

Id est:

Iam spacium emensi finem uenere sub ipsum,

Pallada Athenæam sic secum orauit Vlysses.

Homerus paucis uota facientem Mineruæ fingit Vlyssem, ut præsens auxilium pedibus ferat. id quod noster omisit,

κλῦθι θεὰ, ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθ@ ἐλθὲ ποδοῖιν.

Id est:

Exaudito dea, atq; adsis mihi dextera plantis.

Neque uerò frustrà funduntur preces: quare statim subijcit poëta,

ὣς ἔφατ' εὐχόμεν@. τοῦ δ' ἔκλυε παλλὰς ἀθήνη.

γυῖα δ' ἔθηκεν ἐλαφρὰ, πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν.

Id est:

Sic ait orantem exaudiuit Pallas Athenæ,

Et leuia apposuit mox membra, pedesq; manusq;.

Læui cum.] *Ex hoc loco, & simili apud Homerum, liquet ante certamina hostias mactari solere. Homerus narrans, quo cõsilio Mineruæ preces Vlyssis exaudientis, per fimum lubricum lapsus fuerit Aiax, addit disertè, eo loco Patroclo hostias cæsas paulò antè ab Achille fuisse. quod noster reddidit, sanguinem cæsorum iuuencorum ibi fusum herbas madefecisse:* A

ἀλλ' ὅτε δὴ τάχ' ἔμελλον ἐπαΐξεσθαι ἄεθλον,

ἔνθ' αἴας μὲν ὄλισθε θέων, βλάψεν γὰρ ἀθήνη.

τῇ ῥα βοῶν κέχυτ' ὄνθ@ ἀποκταμένων ἐριμύκων.

οὓς ἐπὶ πατρόκλῳ πέφνεν πόδας ὠκὺς ἀχιλλεύς,

ἐν δ' ὄνθου βοέου πλῆτο στόμα τε ῥῖνάς τε.

Id est:

Iamq; adeò extremo certamine præmia ferrent,

Labitur hic Aiax per lubrica, Pallados arte:

Fusus ubi iacuit cæsarum è more iuuencum

Fortè fimus, quas Patroclo mactarat Achilles,

Impletus iacuit fœdo os naresq; cruore.

Atq; idem mox introducitur cum omnium Græcorum risu fimum bubulum expuens: qualem in certamine nauali Menœten falsos reuomentem pectore fluctus, ridendum noster proposuit. Titubata.] *Enallage generis: pro titubantia, trepidantia. Hunc locum Papinius imitatus, Chromum fingit axe detinentem Hippodamum. Et apud eundem, Idas Parthenopæum crinibus arreptum à meta retrahit, & uictoriam occupat.* B

——Dum limina uicto

Parthenopæus init, correpto crine reductum

Occupat, & longæ primus ferit ostia metæ.

Sacroq;.] *Expolitio fimi immundi. ergo in sacro cruore, eũm per lubricum consistere nequiret, concidit humi.* Amorum.] *Amicitiæ, cuius specimen in re ludicra etiã, cum ipse uictoriæ spem abijceret, eum spectantium uoluptate declarauit.* Ille autem.] *Salius, qui proximus hæserat Niso in excursu.* Emicat.] *prosilit. Etenim beneficio Nisi prolapsi, qui pedem Salio obiecerat, primus in meta constitit.* Plausu fre.] *fauore spectatorum: metaphoræ* Helymus.] *secundus ad metam uenit.* Tertia pal.] *id est, tertius uictorum est Diores: uel tertia uictoria est ipsi Diores, ut ἀκλίτως poëta usurpauit, aut προηγητικῶς.*

ARGVMENTVM. C

Salius, qui fraude Nisi ceciderat, exclamat, nec ullo sibi modo honorem eripi patitur, attamen consessus patrum fauet Euryalo, quem Diores ipse tutatur sibi consulens, ne si postremus sit absque præmio relinquatur. Aeneas uerò, quod pollicitus est, se omnibus præstaturum quidem confirmat, se misertus Salij casus, ipsum honesto donat munere, itidem Nisum: cuius lapsum non minori miseratione dignum putat. alteri igitur pellem leonis uillosam aureis unguibus ornatam tradit, alteri uerò clypeum arte Didymaonis fabricatum offerri iubet.

NASC. Caueæ cõsessũ.] *alludit ad theatra ludorum: in quibus erant plures caueæ: unde diuersi generis, atque ordinis homines ludos, & fabulas spectare solebant. Cic. in lib. de senectute. Vt Turpione ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat, delectatur tamen etiam qui in ultima.*

Hic totum caueæ consessum ingentis, & ora
Prima patrũ magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumq; dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymæq; decoræ,
Gratior & pulchro ueniens è corpore uirtus
Adiuuat, & magna proclamat uoce Diores,
Qui subijt palmæ, frustràq; ad præmia uenit
Vltima, si primi Salio reddantur honores,
Tũ * pater Aeneas: Vestra, inquit, munera uobis
Certa manẽt pueri, & palmã mouet ordine nemo:
Me liceat casum miserari insontis amici.

* al. pius.

Ereptumq; dolo.] *in re optimo. nam quod alterius dolo ab altero amittitur, iure id amissum fuisse minimè iudicari debet.*

Tutatur fauor Euryalum.] *nam gratissima*

Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, uillis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Nisus: Si tanta, inquit, sunt præmia uictis,
Et te lapsorum miseret, quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset?
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo. risit pater optimus olli,
Et clypeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc iuuenem egregiũ præstanti munere donat.

A *ma est, ut inquit Hom. apud Platonẽ, primæ lanuginis ætas.* Gratior & pulchro ueniens in corpore uirtus.] *hinc omnis fauor erat, quod Euryalus non solum præstanti uirtute, sed excellenti etiam pulchritudine inuenit erat. cumq́ uirtus, animiq́ præstantia in pulchro, quã in deformi corpore, uti gẽma in auro magis quàm in ære fulgeat, rectè gratior dixit, ueniens in pulchro corpore: nam (ut inquit Plato in Phædro) sola pulchritudo hanc habuit sortem ut maximè omnium & perspicua sit, & amabilis.* Vestra, inquit, munera uobis.] *Aeneas promissa cursoribus munera confirmat.* Me liceat casum insontis.] *hic nõ paruæ æquitatis, iustitiæq́ signum ostendit Aeneas: qui non æquum censet eum, qui alterius dolo lapsus fuerit, tanquam uictum absq́ præmio*
B *relinqui* Tergum Getuli.] *præmium Salio datum describit, quod extollit à genere, cùm ait Getuli, à magnitudine, quia immane, id est, magnũ erat, postremo etiã à pulchritudine tum naturali, tũ artificiosa, quia uillosum, aureisq́ unguibus ornatũ. nam pulchrũ iudicatur leonis tergus, si uillosum fuerit, multo pulchrius apparet, si quid ei artificij additũ fuerit.* Hic Nisus, si tanta, inquit.] *ductus inuidia Nisus de Aenea propemodũ queritur. lapsum excusat suum à fortuna, & casu, munereq́ se longè maiori dignũ probat argumento à minori sumpto: in quo est elegans ἀντίθεσις, quæ mirũ in modum orationẽ illustrat.* Quæ munera Niso.—Digna dabis.] *non mihi, sed Niso ἐμφατικῶς dixit: quasi nobili, ac multis laudũ, gloriæq́ præconijs ornato. plerunq́ enim tertia persona pro prima utimur ad amplificationem dignitatis, & excellentiæ nostræ, ut apud Hor. Ode 7. primi lib. Teucer.*

» *Nil desperandum Teucro duce, & auspice Teucro.*

Laude.] *uirtute. à consequente quod præcedit.* Turpia membra fimo.] *causam sui lapsus ostendit, ac probat à signo.* Risit pater optimus olli.] *Homericum est: nam Aiace inuidia ducto, & propè iam indignante non absque*
C *signo doloris, quod Mineruæ dolo ipse ceciderit. Vlysses uerò palmam tulerit, totus spectatorum consessus risum extulit, hic uerò solus Aeneas ridet. uersus Homeri hoc habent Iliad. 23.*

» ὢ πόποι, ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἣ τὸ πάρος περ
» μήτηρ ὣς Ὀδυσῆϊ παρίσταται, ἠδ' ἐπαρήγει.
» ὣς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτῷ ἡδὺ γέλασσαν.

Id est, ut Eobanus transtulit.

» *Iniuria Pallas*
» *Extitit alma mihi, quæ sic tutatur Vlyssem,*
» *Vt natum genitrix. dicentem talia Achiui*
» *Ridebant, multosq́ dederunt ore cachinos.*

Hoc iuuenem egregium præstanti munere donat.] τὸ πρέπον. *decet enim præstanti animo uirum præstanti etiam munere donari.*

LAMB. Hic totũ.] *In ludicro certamine, tanquã in re seria, in-*
Hort. *uicẽ expostulãtes iuuenes fingit. Sed ne illud quidẽ sine exẽplo. Nã ad Homerũ Aiax & Idomeneus in curuli certamine ad altercationẽ usq́ cõtẽdẽtes describũtur.* Caueæ] *Cauẽ omnẽ locũ uocamus, in quo feræ inclusæ cõtinẽtur. per trãslationẽ, locũ in theatro, ubi popul⁹ cõclus⁹ spectat.* Cõsessũ caueæ.] *cõsessũ multitudinis in theatro ad spectãdũ sedẽtis, quòd perinde atq́ in cauea spectatores circũclusi sedeant.* Ora] *præsentiã Aeneæ, & aliorũ procerũ, quos nunc Patres uocat. Papinius hunc item locũ superare imitatione contendens, Arcadas arma conclamantes inducit, quibus regem suũ Parthenopæum defendere aduersus iniuriam parati essent:*

Arcades arma fremunt, armis defendere regem,
Ne raptum decus & meriti reddantur honores,
Contenduntq́, toto parant decedere circo.

Tutatur.] *Caussam reddit quoq́ Papinius, quamobrem omnium fauor in Parthenopæum inclinatus esset:*

Accessit, inquit, lacrymarum gratia formæ.

Etenim ita natura cõparatũ est, ut uirtutes in uenusto corpore pluris æstimentur, quàm in monstroso ac deformi. Qui subijt.] *in locũ proximũ uictoriæ uenit. Nam si Salius, prolapso Niso primus metam attigisset, in postremis fuisset Diores.* Honores.] *præmia: copia poëtæ. Proinde, cùm fauor tueretur Euryalũ, Diores qui Helymũ non occuparat, in locum eius successit. nam Helymum ordine secundum, & Diorem tertium uictorum recensuit:*

——Tertia palma Diores.

Certa manent.] *destinata & indubitata stant uictoribus.* Palmam.] *uictoriam: signũ pro signato, synecdoche, aut metonymia, ut aliqui malunt. Et Adrastus adolescentes pueros uocat, & quidem decorè. eadem quippe ratione iuuenes, senes patres salutant.* Me liceat.] *Ab honesto: simulq́ declarat optimi principis munus erga afflictos. Cum enim uictores ferè exuberanti lætitia exultent, & uicti externato sint mæstoq́ animo, dolor leuandus est aliquo præmio, ducis dexteritate.* Insontis.] *qui aliena fraude, non suo uitio aut culpa lapsus, ultimus ad metam peruenit.* Tergum.] *tergus. nam poëtæ indiscriminatim eam uocem pro pelle usurpant.* Getuli.] *Epithetice: pro, magni leonis. sed significantèr, quòd Africa ferarum sit & uenenorum ferax, præcipuè leonum & ursorum: ut India elephantorum & tigrium. Et prægrandes quidem feras Africa producit, id quod testantur prouerbia, Afra auis, Libyca fera. Consimili ratione suprà, pellem dixit Libystidis ursæ. Aristoteles tamen prodidit, uiribus longè præstantiores esse leones, ijs quos Africa & Syria gignant, qui sunt inter Acheloum & Nestum amnes.* Immane leonis.] *ingens. Lanuuini, authore Macrobio, mane bonum dicebant. Hinc Latini, diuersa significatione, immane uocant: ut immanis belua, immane facinus: Et admirantis propè significato usurpatur: ut, immane quanta in eo homine est humanitas.* Villis.] *densitate pilorum: à quantitate & ornatu descriptio.* Aureis.] *Synæresis: pro, aureis. Quod ipsum exprimere uolens Papinius:*

Tunc genitus Talao uictori tigrin inanem
Ire iubet, fuluo quæ circumfusa nitebat
Margine. & extremos auro mansuefecerat ungues.

Victis.] *A' minori ad maius. Nam si Salio, qui in secun-*

dò

do adhuc cursu circa metam, priusquam ludibrio Nisi prolaberetur, proximas partes à primo tantum tenebat, tam luculentum ac magnificum detur præmium: quantum debetur Niso, qui primus emicuisset ad metam, nisi fortunæ iniquitate per lubricum in terram corruisset? Quare disertè argumentatur, primo splendidius munus deberi, quàm secundo. Tulisset.] *Transfert infortunium in ludibrium fortunæ, cum Salius dolo Nisi lapsus esset, qui certè alteri prodesse non debuisset.*

Ostentabat.] *Hoc est identidem ostendebat, ut Aeneæ simul affectus erga se concitaret. Alioqui, insolenter & arroganter ostendere signat, ad captandam laudem. Aiax autem Homericus à lapsu, ubi ad metam promicuit, correpto manibus cornu bouis, fimum immundum in conspectu Græcorũ euomit. simulq́ exclamat, deam pedibus suis obstitisse, auxiliatam uerò Vlyssi:*

——ὁ δὲ βοῦν ἕλε φαίδιμος Αἴας.
στῆ δὲ κέρας μετὰ χερσὶν ἔχων βοὸς ἀγραύλοιο,
ὄνθον ἀποπτύων, μετὰ δ' Ἀργείοισιν ἔειπεν.
ὢ πόποι, ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἣ τὸ πάροσπερ
μήτηρ, ὣς Ὀδυσῆϊ παρίσταται, ἠδ' ἐπαρήγει.

Et Papinius, utrunq; poëtam imitatus,

——*Ipse regesta, inquit,*
Parthenopæus humo, uultumq́; oculosq; madentes
Obruit, accessit lacrymarum gratia formæ.

Risit pater] *Homericus Aiax omnibus Græcis concitat risum, nedum soli Achilli:*

ὣς ἔφατ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτῷ ἡδὺ γέλασσαν.

Sic ait, ipsi omnes illum risere suaue. A

Olli.] *illi, ἀντίστοιχον.* Clipeum.] *Aiax Homericus bouem accipit. Idas apud Papinium clipeo donatur, Parthenopæus equo, ut sunt dona militaria, quibus fortes uiros conuenit ornari:*

Arcas equum dono, clipeum gerit improbus Idas.

Didymaonis.] *Ab artifice, & ueteri possessore, cum honorifica religionis commendatione: cum addit, detractum olim Græcis, & quidem de poste sublatum postea, qui Neptuno fuerit sacer.* Efferri.] *in medium è cimelijs proferri. Effer aquam: &, Effertur funus.*

Didymaonis.] *Appositio: artificis nomen. Cæterùm* διδύμους, καὶ διδυμάονας, *Græci gemellos appellant: sed ea tamen differentia, ut* διδυμάονες *sint, qui in lucem prodant seiunctis corporibus:* δίδυμοι *uerò, adnatis connexisq́. Homeri enarrator ita distinguit, ut Didymaones signent gemellos, didymi uerò nõ necessariò. Porrò de Didymaone nihil usquam apud authores memini me legere. Ex hoc loco conjectare licet, celebrem armorum artificem fuisse. Extendit figuratè, Græcorum imitatione, uocalem ante uocalem. Seruius uidetur innuere, hunc clipeum ab Heleno ad Aeneam profectum fuisse, ne uideatur sacrilegio quæsitus. Sed non addit signa conjecturarum, quibus id uideatur uerisimile.* B

Neptuni.] *ad quem palum clipeus suspensus dedicatusq́ Neptuno fuerat.* Refixum.] *detractum Græcis bello Troiano.* Iuuenem.] *Nisum, qui alioqui in cursu primas tenuisset.*

ARGVMENTVM.

Tertium instituitur certaminis genus, quod est pugilum, seu cæstibus pugnantium, præmia ponũtur tum uictori tum uicto. offert se solus Dares pugnaturus coramq́; spectatoribus se iactat, membra ostentat, aëra pugnis uerberat: cui cum tanta ex hominum multitudine nullus inquirendo reperiri par possit, nullusq́; sese offerat, qui cum eo congredi uelit, iuuencum uictori promissum, perinde ac si uicisset, cornibus apprehendit, petitq́; ab Aenea, ut eum tanquam uictoriæ præmium sibi abduci liceat.

NASC.

Pòst ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc si cui uirtus, animusq́; in pectore præsens,
Adsit, & euinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori uelatum auro uittisq́; iuuencum,
Ensem atq; insignem galeam solatia uicto.
Nec mora, continuò uastis cum uiribus effert
Ora Dares, magnoq́; uirûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contrà:
Idẽq; ad tumulũ, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebryciam ueniens, Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Ostenditq́; humeros latos, alternaq́; iactat
Brachia protendens, & uerberat ictibus auras.
Quæritur hinc alius, nec quisquã ex agmine tanto
Audet adire uirum, manibusq́; inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosq́; putans excedere pugna,
Aeneæ stetit ante pedes, nec plura moratus
Tum læua taurum cornu tenet, atq; ita fatur.

Post, ubi confecti cursus.] *Transitio est, Græcis μετάβασις dicitur: colligit enim breuiter quid Aeneas fecerit. & rursus proponit breuiter quod facturus est. porrò in hac cæstium pugna describenda elegans est poëta, & copiosus: nec mirum quia habuit quos imitaretur poëtas elegãtissimos Homerum in 23. Il. & in 24. Odyss. Apollonium in 2. Argon. quos tamen omnes iudicio doctissimorũ longo interuallo hac in re sibi posteriores reliquit.*

brachia palmis.] *ad cæstus hæc referũtur: qui loris manibus alligantur.* Victori uelatum auro.] *præmia uictoris describit, & uicti. datur uictori iuuencus auro uelatus, id est q laminã habet de more sacrorũ in frõte auratam, unde illud.* C

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

Datur uicto ensis, & galea nõ ad honorem, sed ad solatium, & ad consolationẽ sui casus. Cõtinuò uastis.] *obseruandum est quàm lepidè, graphiceq; gladiatorem magnificè, gloriosèq; extollentem se poëta depingat.*

Nunc si cui uirtus, animusq; in pectore præsens.] *optimè hæc duo coniunxit, uirtus, atque animus. nam ad hanc cæstuum pugnam opus est animo, atque uiribus.* Et euinctis attollat

Effert.—Ora Dares.] *erigit, & uidendum cum ostentatione se exhibet. ubi occultè Daretis audacia, temeritasq́ notatur,*

A *notatur, ut qui plus nimio se efferat, & magnificè per ora spectantium penè gloriabundus incedat, ut paulò inferius palàm describitur. talis ferè sese ostentat Epeus apud Homer. Iliad. 23. in certamine cæstuum.* Magnoq; uirum murmure.] *fremitu, & fauore uirorum.* Solus qui Paridem.] *Daretis uirtutem commendat exemplo per locum effectorum, quia solus cum Paride cæstibus pugnare non dubitauit.* Idemq; ad tumulum.] *exaggerat ab effectu, quòd Buten immani corpore uirum, multisq; uictorijs insignẽ certando deuicit, & moribundum in terram deiecit.* Qui se.—Bebrycia ueniens Amyci de gente ferebat.] *hunc iactabundum fuisse occultè designat, alludens ad illud, quod Apollonius 2. Argon. scribit de Amyco Bebrycum Asiæ populorum iuxta Pontum tyranno supra quàm dici potest superbo, & arroganti: qui cum omnibus hospitibus pugnare cæstubus uolebat: tandem Argonautis illuc appellentibus à Polluce uictus, superatusq; est. locus est doctis notiss. inter initia secundi libri.* Ostenditq; humeros latos, alternaq; iactat.—Brachia protendens.] *quod hic noster ait, alternaq; iactat brachia protendens, de Apollonio quidem sumptũ est. sed*

B *habita fuit personarum ratio. nam hic Dares fortis quidem, sed arrogans, nihilq; pensi habens, illic Pollux singulari fortitudine, ac præstanti sapiẽtia uir inducitur. ideóq; alter manus tantũ modestè concutit, ut periculum faciat, nunquid ut antea, sint agiles. sic enim Apollonius ait.*

» πάλλε δὲ χεῖρας
» πειρώμενος εἴθ' ὡς πρὶν εὐτρόχαλοι φορέονται.

Hic uerò alter caput arroganter attollit, brachia iactat, utq; maius temeritatis, imprudentiæq; suæ signum ostendat, auras ictibus uerberat. Ostenditq; humeros latos.] *in Darete fortitudinem extitisse poëta designat, cum ait humeros latos, quod perspicuũ est fortitudinis signũ: sed illius arrogantiam carpit, cum ait ostendit: quod pro ostentat positum esse uidetur. est autem ostentare gloriandi, siue iactandi caussa, ut Festus ait, aliquid monstrare.* Tum læua taurum cornu tenet.] *sic apud Homerum Iliad. 23. Epeus mulam manibus tangit: quã uictori proposuerat, sic enim ait.*

» ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε,
» εἰδὼς πυγμαχίης υἱὸς Πανοπῆος Ἐπειός.
» ἅψατο δ' ἡμιόνου ταλαεργοῦ φώνησέν τε. *Id est:*

C *Vir corpore prodijt ingens,*
» *Pugil & arte ualens, & uiribus integer amplis,*
» *Et uirtute bonus Panopeo natus Epeus.*
» *Ille manu mulam tangens, tum uoce canora, &c.*

LAMB. Post ubi.] *A' cursorũ certamine, transit ad pugilum,*
Hort. *id est, πυγμαχίαν, quã Græci uocant, quæ ordine ab Homero refertur secunda. Apud illũ Epeus & Euryalus cõmittuntur, perinde ut hic Dares & Entellus nobile pugilũ par. Quos imitatus Statius, Capaneũ & Alcidamantẽ inter se cõponit, nusquam à nostro poëta tanquã ab archetypo discedens.* Nunc si.] *Homerus Iliad. penultimo:*

ἀτρεΐδαι τε καὶ ἄλλοι ἐϋκνήμιδες ἀχαιοὶ,
ἄνδρε δύω περὶ τῶν κελεύομεν ὥσπερ ἀρίστω
πὺξ μάλ' ἀνασχομένω πεπληγέμεν, ᾧ δέ κ' ἀπόλλων
δώῃ καμμονίην, γνώωσι δὲ πάντες ἀχαιοὶ,
ἡμίονον ταλαεργὸν ἄγων, κλισίηνδε νεέσθω.
αὐτὰρ ὁ νικηθεὶς δέπας οἴσεται ἀμφικύπελλον.

Id est:

Atridæ, atq; alij præstantes Marte Pelasgi,
Binos ecce uiros, reliquos qui robore uincant,
Cæstibus in pugnam solos committere stat mens.
Et cui fortè fauens palmam donarit Apollo,
Ne Danai ignorent, mulam uictoria durat:
Poculum at auferet is, qui uictus cedet arena.

Ab eadem particula Adrastus apud Papinium transitionem parat ad pugilum certamen, quæ ipsa est propositio:

Nunc opus est animis infestos tollere cæstus
Cominus: hæc bellis & ferro proxima uirtus.

Præsens animus.] *is esse dicitur, qui aduertit ad ea quæ dicuntur, cogitationibus nullis alijs rebus occupatis. Hinc quos iubemus esse attentos animis, ut disertè annotauit Erasmus, ijs ad hunc modum loqui solemus, Hic estote, hoc agite adeste animis. Durat etiamnum hodie hæc loquendi consuetudo, apud Germanos præcipuè, ut eum qui cogitatione peregrinetur, domi non esse dicamus, sed foris. Plaut. Ego hic sum, animus uerò domi est. Proinde cum dicit, si cui animus præsens in pectore sit: certum intelligit, firmumq;, & paratum ad cæstuum pugnam. Eadem quippe ratione præsentem mortem, præsens remedium, præsensq; auxilium dicimus, pro indubitato. Etenim quid certius eo quod oculis præsens est obiectum? fallitur ergo Seruius qui præsens, fortis, ac plenus animi exponit. Subauditur, est. Sequentia enim à superiori uersu sunt distinguenda. Adsit: hoc est, in medium prosiliat: præstò sit, & brachia ad ostentationem πυγμαχίας attollat, quemlibet antagonistam prouocaturus.* Palmis] *manibus.* Geminum honorem.] *duplex præmium: siue, duo diuersa præmia: alterum uictori alterum uicto, & quidem exemplo Homerico, ut antè dictum est.*

Victori] *A' diuisione. Victori, iuuencum auro uestitum: uicto uerò, ensem & galeam. Victori Homerico, mula pronunciatur: uicto, poculum ἀμφικύπελλον.* Velatum auro.] *Hoc pacto nostra tempestate honorarij boues ornantur. Hinc liquet à ueteribus, in certaminibus, hoc ipsum fieri solitum in epathlis.* Solatia.] *Appositio.* Nec mora.] *Homer.*

ὣς ἔφατ', ὤρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠΰς τε μέγας τε,
εἰδὼς πυγμαχίης, υἱὸς πανοπῆος ἐπειός. *Id est:*
Sic ait, extemplò se uir magnusq; bonusq;
Extulit, haud cestus Panopei ignarus Epeus.

Et Papinius:

Constitit immanis cerni, immanisq; timeri
Argolicus Capaneus.——

Dares.] *Phryx hic fuit, Fuit item alius Dares Phrygius, rerum Troianarum clarus scriptor, Cornelij Nepotis Sallustij iudicio in historia in primis laudatus. Hunc poëta Daretem fingit ad exemplum Epei Homerici iuueniliter exultantem, spirantemq; grandia, prouocantem insolenter quemlibet in monomachiam cæstuum: ad postremùm reliquos tum Siculos tum Troianos corporis sui uastitate ac mole à pygmachia territantem.*

Murmure sollit] *id est, admiratione & stupore: metaphora. Virum, pro uirorum: syncope. Quoniam autem hunc Daretem poëta, & fretum uiribus & iuuenta ferocientem inducit: & cum ultrò prosiliens quemuis ad certamen prouocet, nemine assurgente, deterritis reliquis, præmium sine sanguine poscit ab Aenea: huic paulo pòst committitur Entellus senex, qui iampridem ab huiusmodi genere certaminũ feriatus quidem, sed partim Aceste, partim Aenea instigante, partim memoria ueterum uictoriarum compulsus surgit, cum feroci adolescente dimicaturus. Hinc apud doctos prouerbij uice iam olim*

celebra-

celebratur, Dares Entellum prouocat, quoties aliquis iuuenili audacia lacesiit quempiam, detrectantem quidem per ætatem certamen, uerùm multo superiorem, ubi semel inieris. ab hac certaminis specie sumptum, ut paulò pòst uidere erit. Effert ora.] extollit se: pars pro toto. Solus.] A' signis inuicti roboris, & exercitati ingenij in pygmachia. Tradunt Paridem à parentibus (quòd Hecuba se facem qua Troia postea euerteretur, in utero gestare somnasset) in sylua expositum, & clam Priamo ruri inter pastores educatum diligenter fuisse. Accidisse uerò postea, cum in uirum euasisset, in urbe publicè ludos agonales indictos. Quò cum undiq; partim ad ostentandam uirtutem, partim præmij capiundi dulcedine pellecti confluerent fortissimi quiq; pugiles, ipse Paris regi, & regijs liberis germanis, adhuc ignotus, ad solennes quoq; ludos conuenit. Hic multis ab Hectore in cæstuum pugna superatis, Paris audacia & robore iuuenili fretus, cum eo est congressus. Diu neutrò se inclinante uictoria, Hectorem aiunt tandem exclamasse, fratrem se agnoscere. Et prolatis monumentis ita compertum fuit. Quare clari etiam scriptores, poëticis fabulis missis, prodidere literis, Paridem in eo bello Troianorum, non Hectorem, fortissimum fuisse. Ad amplificandum igitur robur & uirtutem, artisq; in isthoc præstantiam, Paridi Daretem componit, ut hoc nomine postea Entelli laus maior illustriorq; reddatur. Euryalus Homericus cum non ferret insolentiam Epei, ausus cum eo congredi, narratur à poëta omnes antagonistas pugillatu ad Thebas, ad sepulchrum Oedipi superasse. Ita poëta nusquã à suo scopo discedit. Sententiam poëtæ reddidi, uerba autem ipsa adscribam, si quis desideret:

Εὐρύαλος δ' οἱ οἶος ἀνίστατο ἰσόθεος φώς,
Μηκιστέως υἱὸς Ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
ὅς ποτε Θήβασδ' ἦλθε δεδουπότος Οἰδιπόδαο
ἐς τάφον, ἔνθα δὲ πάντας ἐνίκα Καδμείωνας.

Atque hos postea pari imitatione exprimere uolens Papinius, Alcydamantem eodem argumento describit, quem cum Capaneo est commissurus:

Tandem insperatus nuda de plebe Laconum
Prosilit Alcydamas, mirantur Dorica regum
Agmina: sed socij fretum Polluce magistro
Norant, & sacras inter creuisse palæstras.

Ergo Homericus Euryalus cum Epeo cõgressurus, Cadmæos omnes ad tumulum Oedipi uicerat. Dares noster ausus fuerat cum Paride dimicare: idem Buten clarum pugilem singulari certamine fuderat. Et Papinianus Alcydamas, in arte usus fuerat Polluce magistro, à quo in expeditione Argonautica Amycus Bebryciorum rex ex prouocatione interfectus fuerat. Contra.] Anastrophe. Ad tumulum.] Tria potissimum Daretis uirtutem & præstantiam efferunt: antagonista quondam Paris, Pygmachia ad tumulum magni Hectoris, & clarissima uictoria de superato cæsoq; Bute celeberrimo ea tempestate pugilum. Quo maximus.] ad quem tumulum non occubuit quidem Hector, sed in quo conditus fuit. Primum, enallage temporis: pro occubuit. Etenim ad muros urbis monomachia perijt, manibus Achillis. Quod si ludis solennibus Buten in Sigæo ad Hectoris tumulum occiderit, uenit in quæstionem, num nam in obsidione. Sin minus, quando excisa Troia? quum Troianorum reliquiæ eadem nocte conscensa classe fugerint?

Occubat Hector.] Dares Phrygius ita digerit historiã. Post trium annorum inducias, quibus utrinq; Troiani & Græci auxerant suas opes, Hector & Troilus primi suas copias in pugnam educunt: quibus occurrerũt Agamemnon, Diomedes, & Menelaus cum suis. Quo die adeò animi utrinq; incaluerunt pugnandi studio, ut triginta inde dies continuos hinc inde sit in aciem descensum, & acriter dimicatum. Troianis grauiter clade afflictis sex mensium sunt datæ induciæ. Rursum sub ea uario Marte est pugnatum. Hector uolens memorabile facinus in cõspectu suorum edere, cum Achille congressus, eius femur spiculo transuerberat. Contrà mox ab eodem ipse letaliter percussus occubuit. Cuius casu Troiani perculsi, retro fuga in urbem cum fœda strage compelluntur. Duos inde menses induciæ tenuerunt, quibus non solum Priamus Hectori regia magnificentia iusta persoluit, uerùm etiam ludos in eius honorem in Sigæo ad sepulchrum instituit. Hos ludos indicat poëta, in quibus Dares Buten pygmachia fudit. Victorem Buten.] Appositio. Contra historiæ fidem scribere poëta uidetur, Buten à Darete uel interfectum, uel ad necem usque cæstibus fuisse mitigatum: nisi ita accipiamus uerba authoris, ut bello Troiano Butes è Sicilia Troiam uenisse intelligatur. Amycus Bebryciorum rex Neptuno prognatus dicitur. Huius filius Butes, B
occiso à Polluce patre, in Siciliam profugit: ubi Lycaste nobili scorto, quæ propter eximiam formam Venus uulgò dicta fuit, adamatus, ex ea Erycem sustulit. Quamobrem suprà poëta litora Siciliæ, fraterna appellauit. Ergo Troico bello Butes annis grandior in Phrygiã uenit, aut multo antè. Quod quidem si uerum sit, potest fieri, Buten ad Hectoris tumulum à Darete singulari certamine fusum fuisse. Regnabat in Sicilia Acestes, cùm Aeneas in eam insulam appelleret. Retulimus alibi historiam. Suidas author est, Buten quendam sacerdotium habuisse, à quo Butadæ dicti fuerunt, & Butæ posteri, Eteobutadæ. Et butæ pastores & bubulci. Immani.] uasto: alioqui, infausto. Qui se ferebat.] Verè de gente Amyci. eius enim filius erat, ex quo Eryx. Bebrycia.] Bebrycibus imperabat Amycus Bithyniæ rex, tenebatq; ea tempestate, qua Argonautæ Colchos peterent, maritima. Colebant etiam partim Bebrycum Lydiam, ijs locis quæ haud procul ab Epheso absunt, & Magnesia. Verba sunt scholiastæ Apollonij: κατῴκησαν δέ τινες τῶν Βεβρύκων καὶ C
περὶ τὴν Λυδίαν ἐν τοῖς πλησίον Ἐφέσου καὶ Μαγνησίας τόποις. Charon tradit, ut idẽ author scribit, Lampsacenorum regionem antea Bebryciam dictam, à Bebrycibus qui eam habitarunt: atque eorum genus, ut aliarũ gentium, per bella interijsse. Isacius Tzetzes: Βέβρυκες, inquit, γὰρ νῦν οἱ Μυσοί, ἐνδότεροι Βιθυνῶν ὄντες, ὧν ὄρος Ὄλυμπος. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι Βέβρυκες, ἔθνος Γαλατῶν, μεταξὺ Πυρήνης καὶ Κεραυνίων ὀρῶν καὶ Ἰβηρίας κείμενον, οἳ καλοῦνται Ναρβωνήσιοι. Id est: Bebryces præsentes Mysi sunt, Bithyniis interiores quorum mons est Olympus. Sunt porrò & alij Bebryces, Gallorum gens, inter Pirenen & Ceraunia montes Iberiæ sita, qui uocantur Narbonenses. Pirenen uocat, montes Pirenæos. sed qui sint in Gallijs montes Ceraunij, prorsus fateor me non intelligere. Sed Tzetzæ in Geographia condonandum est. Citat idem Dionem Cocceianum authorem. Habitarunt Bebrycij Troiam. Quare ipsam nonnunquam Bebryciam nuncupant. Dion Cocceianus, τὴν πάλαι μὲν Βεβρύκων, inquit, νῦν δὲ Ναρβωνησίων, ἐγὼ τὸ Πυρηναῖον ὄρος. τὸ δὲ ὄρος τοῦτο χωρίζει Ἰβηρίαν

καὶ

A καὶ γαλατίαν: *Veterum Bebryciorum, qui nunc Narbonenses sunt, mons Pyrenæus est. discriminat autem hic mons Iberiam à Gallia. Iam uerò Bebrycia nomen suum sortita fuit à Bebryce ipsorum rege. Porrò in uico Bebriaco, qui est inter Cremonam & Veronam, acriter pugnatum fuit inter Vitellium & Othonem. In eodem tractu, inquit Plinius, portus Amyci est, Bebryce rege interfecto clarus. eius tumulus à supremo die lauro tegitur, quam insanam uocant: quoniam si quid ex eadem discerptum inferatur nauibus, iurgia fiunt, donec abijciatur. Silius Italic. lib. 3. author est, Pyrenæum montem fuisse nomen indeptum à Pyrene filia Bebrycis qui tum in ijs locis imperium tenebat, quæ ab Hercule illac contra Geryonem expeditionem faciente, fuit uitiata. Hæc patris sæuitiam uerita cum in sylua se aliquandiu abdidisset, à feris discerpta perijt. Verba poëtæ adijciam:*

Nomen Bebrycia duxere à uirgine colles,
Hospitis Alcidæ crimen, qui sorte laborum
Geryonis peteret cum longa tricorporis arua,
Possessus Baccho, sæua Bebrycis in aula
Lugendam formæ sine uirginitate reliquit
B *Pyrenen, lethiq́ deus (si credere fas est)*
Caussa fuit lethi miseræ, deus edidit aluo.
Namq́ ut serpentem patrias exhorruit iras,
Confestim dulces liquit turbata penates.
Tum noctem Alcidæ solis plangebat in antris,
Et promissa uiri syluis narrabat opacis,
Donec mœrentem ingratos raptoris amores,
Tendentemq́ manus, atq́ hospitis arma uocantem
Diripuere feræ.——

Illud leuiter porrò adijciendum: Bebrycij mediam authores habere ancipitem. Amyci,] *Imperabat Bebrycijs Amycus, Neptuni filius, Butæ pater, temporibus Argonautarum. Hic neminem hospitem in regnum suum admittebat, iter'ue illà facere permittebat, nisi secum cæstibus congrederetur. Valerius Flaccus lib. Argonaut. 4. Verba Amyci sunt:*

Incipite ô iuuenes, etenim fiducia credo
Huc tulit, auditas & sponte lacessitis oras.
Sin errore uiæ, nec dum mens gnara locorum,
C *Hic mihi lex cæstus aduersaq́ tollere contrà*
Brachia. sic ingens Asiæ plaga, quiq́ per arcton
Dexter, & in læuum pontus iacet, hæc mea uisit
Hospitia. hoc cuncti remeant certamine reges.
Neptuni domus atq́ egomet Neptunia proles.
Iampridem cæstu resides, & frigida raris
Dentibus aret humus. quis mecum fœdera iunget
Prima manu: cui dona fero? mox omnibus idem
Ibit honos, fuga sub terras, fuga nulla per auras.
Nec lacrymæ, nec fortè preces, superi'ue uocati
Pectora nostra mouent: alijs rex Iuppiter oris.

Apollonius Argonaut. secundo:

ἔνθα δ' ἔσαν σταθμοί τε βοῶν, αὖλις τ' Ἀμύκοιο,
Βεβρύκων βασιλῆος ἀγήνορος, ὅν ποτε νύμφη
τίκτε Ποσειδάωνι γενεθλίῳ εὐνηθεῖσα
Βιθυνὶς Μελίη ὑπερφιαλέστατον ἀνδρῶν,
ὅς τ' ἐπὶ καὶ ξείνοισιν ἀεικέα θεσμὸν ἔθηκε,
μή τιν' ἀποστείχειν πρὶν πειρήσασθαι ἑοῖο
πυγμαχίης. πολέας δὲ περικτιόνων ἐδάιξε.

Id est:

Hic stabula alta boum Bebrycum regis, & alta
Atria erant Amyci, quem olim Melia Ennosigæo
Robore præstantem peperit Bithyni, atrocem
Hospitibus tulerat qui legem, cardine regni
Ne auderent exire, prius quàm cæstibus ipsum
Essent experti. multos attriuerat arte
Isthac uiemos.——

Hunc Amycum Pollux ex prouocatione interfecit, ut tradit Apollonius, & Valer. Flaccus. Epicharmus tamen & Pisandrus aiunt, eum à Polluce uinctum. Deilochus in primo, de Cyzico, tradit eum à Polluce cæstuum pugna superatum tantum: unde à barbaris bellum ortum. Talis.] *Primus Dares prodijt ad decertandum cæstibus, hac fama celebratus, quòd solitus esset unus Troianorum cum Paride congredi, & Buden exercitatissimum pugilem ad Hectoris tumulum ludis funebribus strauisset. Describit personam Daretis à signis robusti corporis.* Ostendit.] *ad ostentationem ostendit* Verberat.] *id quod planè ostentatorum est, & sese tacitè uaneq́ buccinantium: cùm uera uirtus tacitè robur ac citra iactantiam spiret.* Alius.] *Antagonista, qui cum eo committeretur. Ostendit neminem cum eo congredi ausum, cum quæsitum alium dicat, qui homini obijceretur.* Adire uirum.] *congredi cum Darete.* Excedere] *detrectare pugnam ratus. Papinius de Capaneo:*

Constitit immanis cerni, immanisq́ timeri,
Argolicus Capaneus: ac dum nigrantia plumbo
Tegmina cruda boum, non mollior ipse, lacerto
Induitur, Date tot iuuenum de millibus unum
Huc ait, atq́ utinam potius de stirpe ueniret
Aemulus Aonia, quem fas demittere leto,
Nec mea crudelis ciuili sanguine uirtus.

Plura.] *non amplius moratus.* Taurum.] *Homerus lib. 23. de Aiace:*

ἔλλαβε δ' ἡμιόνον ταλαεργόν, φώνησέν τε. *Id est,*
Et tenuit mulam, simul est sic ore loquutus.

ARGVMENTVM.

Dares ubi uidit neminem sibi offerri, qui secum congredi auderet, petit ab Aenea licere sibi tanquam uictori iuuencum abducere: id quod iustum esse Troiani omnes affirmant, eiq́ promissa reddi iubent. Tunc Acestes Entellum proximè sedentem increpat, & increpando hortatur, ut sumptis cæstibus Daretis arrogantiam pugnando compescat, turpe esse admonens, qui Erycem pugilatorum Deum magistrum habuerit, quiq́ multas ex pugna cæstuum uictorias adeptus fuerit, cum hominis arrogantis, ac temerarij congressum recusare.

NASC. Nate dea, si nemo audet.] *Eadem meit arrogantia Aeneā alloquitur, qua se pugnaturus obtulerat (Ae-*

Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi, quò me decet usq; teneri?
Ducere dona iube. cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, redditq́ uiro promissa iubebant.
Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes,

neæ tamē ipsius beneuolentiā captat, quem honorifico nomine appellat Nate dea) nam se uictorem esse argu-

R *mentatur*

Proximus ut uiridante thoro consederat herbæ:
Entelle heroum quondam fortissime frustra,
Tanta'ne, tam patiens, nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam? & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hæc.——

mentatur ex aliorum animi demissione: eúq; nemo ad pugnam accedat, non amplius im morādum putat, quin posito ab Aenea præmio potiatur. Quô me decet usq; teneri?] *quò usq; per τμῆσιν, differat munera capessere?*

Nemo audet mecum in arenam descendere: ergo uici, ac proinde mihi præmia dentur, licet ἀνταγωνιστῇ. Fremebāt.] *Metaphora: pro, magno clamore uerbis Daretis applauserūt.*

Cuncti simul ore fremebant.] *Troiani Daretis petitionem ut iustam, & honestam approbabant: & hoc est, quod ais fremebant. estq; allusio ad morem priscorum Rom. apud quos (ut alibi dictum est) res approbari solebant publicè strepitu, ac plausu populi. ita quoq; in primo Aeneid.*

» *Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant*
» *Dardanidæ.*

Reddiq; uiro promissa iubebant.] *quod approbant tam quàm iustum, & honestum, mox id fieri iubent & est allusio, ni fallor, ad populi Romani potestatem: cuius erat iubere, ut apud Liuium, & Ciceronem uidere est, Senatus autem censere.* Dictis castigat.] *Rectè dictis: nam & suppliciis castigamus. Cic. 3 Tusc. pueros uerò matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus. non dissimilis ferè est Menelai, & Nestoris in Græcos increpatio apud Homer. Iliad. 7. quia nemo eorum cum Hectore congredi audebat.* Entelle heroum.] *Increpatio est minimè contumeliosa, sed quæ potius uirtutis illius commendationem habeat. nam obiurgatur quidem Entellus à turpi, quasi turpe esse Acestes dixerit, eum, qui pugilatoriam artem diu professus fuerit, indeq; sæpius uictoriam reportarit, committere, ut alius absq; labore, & periculo præmium, & palmam ferat. ueruntamen illum etiam laudat per comparationem: quem omnium heroum fortissimum appellat: sed addidit frustra: ut superiores uictorias ad eius gloriam nullas fuisse, aut nihil profuisse indicet, si tam insignem iniuriam in præsentia sufferre uelit, & cum Darete congredi uereatur. quamobrem hæc uox, frustra, non ad tolli referri debet, ut interpretes ariolantur, sed ad fortissime. non dissimili sensu Menelaus Græcos ad singulare certamen cum Hectore adhortari uidetur Iliad. 7. enim ait:*

» ὤμοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιΐδες οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί.

Quem locum imitatus Maro in 9. sub Numani persona ait:

» O' *uerè Phrygæ, neq; enim Phryges.*

Tanta'ne tam patiens.] *Huic affine illud est furiæ infernalis in Turnum ex 7. Aeneid.*

» *Turne tot in cassum fusos patiêre labores?*
» *Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?*

Vbi nunc nobis Deus ille magister?] *Increpationem amplificat à turpi. siue ab indigno per congeriem, magistrum, famam, trophæa, quæ sibi ipse comparârit, ad eius memoriam reuocando. perinde ac si diceret, indignum esse, ut qui talem, tantumq; præceptorem, qualis Eryx fuit, habuerit: qui tantā sibi gloriam uincendo pepererit, quiúe tot pugilum spoliis, ac trophæis Siciliæ templa ornauerit, unius hominis congressum recusare: qui ne cum illis quidem, quos ipse uicerit, conferendus est. itaque singula cum emphasi extollit, repetitionemq; admiscet: quæ hoc in loco plurimum acrimoniæ, uimq; ad pugnam incitandi maximam habent.*

LAMB.

Hort. Nate dea.] *Periphrasis. uiolentum argumentum*

Quousq.] *Tmesis.* Dardanidæ.] *Troiani: antonomasia.* Grauis.] *authoritate pollens.* Frustra.] *quòd nunc cum dedecore ex arena cedens, certamen detrectes.* Quondam.] *Parœmiæ uice celebratur, πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. quo significamus, ueterem uirtutem ac laudem interiisse. Sumptum à triplici choro Lacedæmoniorum.* Tanta'ne.] *Propositio: à turpi reprehensio.* Deus ille.] *Admonitione laudatissimi magistri Erycis, excitat Entelli animum, ad audendum memorabile facinus. Et haud mediocrem stimulum ad uirtutem habet recordatio ueteris gloriæ. Cæterùm, Deum esse, deum facere, hyperbolæ sunt prouerbiales, de iis qui digni sunt singulari laude. Cic. lib. de Orat. 1. In quo tu mihi deus esse uideris. Natū inde uidetur, quòd prisci mortales, si quem ob egregias uirtutes suspiciebant, eum deum esse, ac diis genitum uolebant. Et Laconibus erat peculiare, ut eum quem uehementer admirarentur, diuum uirum appellarent. Vnde illa Homerica, θεῷ ἐναλίγκιος, καὶ θεοειδής. Et apud Vergil.*

——*Os humerosq; deo similis.*

Eryx.] *Butæ & Lycastæ filius, pugil & ipse, frater Aeneæ ex eadem matre, ut modò dictum est. Græcorum scholiastæ hunc Erycem Neptuni filium fuisse contendunt, atq; ab eo hospites lucta superari solitos. Vt hic artem suam refert ad Erycem, ita Alcydamas apud Papinium suam Pollucis beneficio debet:*

Tandem insperatus nuda de plebe Laconum
Prosilit Alcydamas. mirantur Dorica regum
Agmina: sed socii fretum Polluce magistro
Norant, & sacras inter creuisse palæstras.

Nequicquam.] *Frustra deprædicatus abs te tantopere, si nunc recuses certamen: id quod Eryx nunquam fecit.* Fama.] *A' nominis celebritate exhortatio, & signis ueterum uictoriarum.* Trinacriam.] *Siciliam, à triquetra insulæ forma.* Spolia.] *uictis pugilibus in pygmachia detracta, quæ solebant ad ostentationem in aulis ædium suspendere clari pugiles & athletæ, ut clari imperatores item, ut ea posteros suos ad uirtutem etiam excitarent.* Ille sub.] *Respondit. remouet à se suspicionem ignauiæ, metus, & dedecus τῆς ἀναλκείας, et uacuitatis affectuum: quasi is nunc sit, qui per ætatem, nec laudis nec gloriæ stimulis ad pugnā acuatur: transfertq; detrectationis caussam in tarditatem senilis ætatis, quæ propter effœtas frigido sanguine uires rigidior est, minusq; ad rotandos cæstus alacris. Nestor apud Homer. Iliad. 23.*

οὐ γάρ ἔτ' ἔμπεδα γυῖα φίλος πόδες, οὐδ' ἔτι χεῖρες
ὤμων ἀμφοτέρωθεν ἐπαΐσσονται ἐλαφραί.
εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη τέ μοι ἔμπεδος εἴη,
ὡς ὁπότε κρείοντ' Ἀμαρυγκέα θάπτον Ἐπειοὶ
Βουπρασίῳ, παῖδες δ' ἔθεσαν βασιλῆος ἄεθλα.
ἔνθ' οὔτις μοι ὁμοῖος ἀνὴρ γένετ' οὔτ' ἄρ' Ἐπειῶν,
οὔτ' αὐτῶν Πυλίων, οὔτ' Αἰτωλῶν μεγαθύμων.
πὺξ μὲν ἐνίκησα Κλυτομήδεα Ἤνοπος υἱόν.
Ἀγκαῖον δὲ πάλῃ Πλευρώνιον, ὅς μοι ἀνέστη.

Ἴφικλον

A *Ἴφικλον δὲ πόδεσσι παρέδραμον ἐσθλὸν ἐόντα.*
δουρὶ δ' ὑπερέβαλον Φυλῆά τε καὶ Πολύδωρον. Id est:
Non etenim mihi membra ualent, neq; planta, manusúe
Amplius ex humeris faciles agitantur utrisq;:
Siue ætas adolesceret ut mihi prima, uiresq;
Vsq; forent stabiles, simulacúe Amaryngea regem
Buprasij, mœsti sepelirent pectus Epei,
Et ludos facerent certamina regia nati.
Illic nemo mihi par uir, mihi nullus Epeûm:
Sed neq; quis Pyliûm, non magnanimûm Aetolorum.
Cæstibus euici Clytomedem ex Enope natum,
Et lucta Angæum Pleuronion, ut mihi sese
Opposuit. pedibus superaui Iphiclon alacrem,
Insignemq́; hasta Phylea, hasta & Polydorum.

A R G V M E N T V M.

Respondet Entellus obiecta refellens: quod non metu, neq; animi demissione, sed ætatis defectu pugna se abstinet. hæc dicendo accenditur, geminosq́; incredibili magnitdine cæstus, quibus Eryx olim pugnare solebat, in medium proijcit. quibus uisis stupent spectatores, sed in primis Dares: qui & recusat arma. Entellus benignè, humaniterq́; Aeneæ, atq; Acestæ uoluntati se obsecuturum, Daretiq́; Erycis cæstus se remissurum pollicetur: edicitq́; illi ut, si Erycis cæstibus pugnare recusat, cæstus quoq; Troianos ipse exuat, & armis inter se æqualiter diuisis compositi pugnent.

—Non laudis amor, nec gloria cessit,
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentq́; effœtæ in corpore uires.
Si mihi, quæ quōdam fuerat, quáq; improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa iuuenta,
Haud equidē precio inductus, pulchroq́; iuuēco,
Venissem: nec dona moror. sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Proiecit, quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duroq́; intendere brachia tergo.
Obstupuere animi, tantorum ingentia septem
Terga boum, plumbo insuto, ferroq́; rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeq́; † recusat. †al. recusat.
Magnanimusq́; Anchisiades & pondus & ipsa
Huc illuc uinclorum immensa uolumina uersat.
Tum senior tales referebat pectore uoces:
Quid si quis cæstus ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristemq́; hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondā tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc, sparsoq́; infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus
Dum melior uires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troius arma recusat,
Idq́; pio sedet Aeneæ, probat Author Acestes,
Aequemus pugnas, Erycis tibi terga remitto.
Solue metus, & tu Troianos exue cæstus.

NASC. Non laudis amor.] *Defensionem suam auspicatur à caussa: quā ab ætate senili deducit, in quā omnem huiusce cessationis suæ culpam reijcit: cuius tamen non prius mentionē facit, quàm laudis & gloriæ, inquiēs, Non laudis amor, nec gloria cessit — Pulsa metu. quibus uerbis magnitudinem animi sui extollit, in quo laudis, gloriæq; cupiditatem tantam quidem, quantam in alio strenuissimo uiro, uigere: sed ætatis uitio uires defecisse insinuat. talis est Nestoris excusatio apud Hom. Iliad. 11.*

B

» *—οὐ γὰρ ἐμὴ ἲς*
» *ἔσθ' οἵη πάρος ἔσκεν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσιν*
C
» *εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,*
» *ὡς ὁπότ' Ἠλείοισι καὶ ἡμῖν νεῖκος ἐτύχθη.* & reliqua.
» *Sed mea nunc ualidæ languentia corpora uires*
» *Destituunt, nec robur inest iuuenile grauatis*
» *Annorum serie membris, utinamq́; reuertens*
» *Me mea restituat, uirtusq; repubeat omnis*
» *Pristina, qualis eram iuuenis, quo tempore bellum*
» *Eleos contra gessi &c.*

Sed enim gelidus.] *Physicè. nam sanguis in senibus friget. propterea subdit.* Frigentq́; effœtæ.] *effœtæ uires, laxæ, ac debiles. tractum ab animantibus frequenti partu delassatis.* Si mihi, quæ quondam.] *uires suas uerbis extenuat, Daretisq́; temeritatem, ac nimiam confidentiam carpit.* Si nunc foret illa iuuenta.] *huius repetitio uocis si, quam Græci ἐπανάληψιν uocant, hic non perspicuitatis gratia (opinor) qualis illa apud Cic. in oratione pro Mil. Non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro,*

& in iudicio (quanquam præsidijs salutaribus septi sumus) tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possumus sed ad amplificationem desiderij, uoluntatisq; illius posita esse uidetur. Haud equidem precio inductus.] *Beneuolentiam contrahit à magnitudine animi sui: qui non spe quæstus, aut præmiorum sed gloria ad dimicandum mouetur. nam gloria in excellentissimis, ut inquit Aristot. animus uiget. ideo sequitur.* Nec dona moror.] *Sanè impetu quodam animi raptus irrumpere in hæc uerba uidetur, nec dona moror. ita quoq; apud Homer. Vlysses Odyss. Θ. ira commotus discum iaculatur. contrà Latinus in signum fœderis, atq; amicitiæ inquit in 7.*
» *Munera nec sperno.*

In medium geminos.] *Locus est ex Apollonio sumptus Argon. 2. ubi Lycoreus Amyci regis minister ante pedes utriusque pugilis, id est Amyci, & Pollucis cæstus ponit. nam sic ait Apollonius:*
» *τοῖσι δὲ μεσσηγὺς θεράπων Ἀμύκοιο Λυκωρεὺς*
» *θῆκε πάροιθε ποδῶν δοιοὺς ἑκάτερθεν ἱμάντας.*

Immani pondere.] *Grauitas cæstuum uirium Entelli magnitudinem indicat.* Quibus acer Eryx.] *cæstuum grauitatem exaggerat à persona: nam Eryx pugilū prope iam Deus non nisi magnis, ac supra quàm credi potest, grauibus cæstibus pugnare solebat. unde uisis armis sequitur ingens intuentium stupor, præsentia Daretis.* Obstupuere animi tantorum.] *Existimat interpres, tantorum ad homines, non ad boues referri, ideoq́; hic esse di-*

stinguendum, obstupuere animi tantorum. cuius sententiã ego libenter approbo. Stupor autem iste magnorum uirorum, cum ad cæstuum magnitudinem designandam, tum ad Entelli laudem amplificandam facit: qui eiusmodi armis ad pugnandum utebatur, quorum magnitudo, atque pondus uel maximis, fortissimisq́ uiris stupori essent. Marinus Saracea Raccusinus, discipulus meus, egregiæ uirtutis, optimiq́ ingenij iuuenis, qui antiquorũ scripta quantum intelligi possunt, intelligit, & uerbis mirificè exprimit, argutè iudicat, hunc stuporem ex animo Entelli excludendum, ut qui alios his maiores cæstus antea uiderit, ut ipse paulò infrà testatur. Aeneam uero, Dareta, alios uiros strenuissimos ob id stupore affectos: quia tantæ magnitudinis cæstus nunquam antea uiderant. nam stupor in animis hominum earum rerum magnitudine fieri solet: quæ nunquam uidimus. at quæ antea sæpe uel semel etiam uidimus, non admiramur. hæc etsi aliter quandoq́ sese habere possunt, tamen quia argutè, & à iuuene arguto, atque optimè erudito excogitata fuerunt, non aspernanda duximus. Ingentia septem — Terga boum plumbo insuto.] *ὑπερβολικῶς, mea quidem sententia, cæstuum magnitudinem, grauitatemq́ extollit. non enim uir unus licet fuerit gygas, tot boum terga, hoc est cæstũ ex tot tergis confectum, plumboq́ refertum, tollere potuisset. erant autem cæstus chirotecæ digitis non diductis, siue sacculi plumbo, aut ferro insuti: quibus pugiles certaturi manus suas induebant loris, seu uinculis brachia sibi circumligantes, ut firmiùs retinerentur. quamobrem ait, duroq́ intendere brachia tergo. & paulò infrà,*

Et paribus palmas amborum innexuit armis.

Tales uidi ego in statuis antiquis pugilum. Vnde liquido perspici potest, falsam esse eorum opinionem, qui scribunt clauas esse pilas plumbeas loris bibulis appensas habentes. & fortasse alludit ad clypeum Aiacis, quem ex septem bobus fuisse Homerus testatur Iliad. 7. Longeq́ recusat.] *hinc facilè colligi potest quid temeritas, uaniq́ impetus faciant: nam Dares, qui paulò antè ictibus aërem uerberabat, taurumq́ ut uictor, abducere uolebat, nunc uisos tantummodo cæstus recusat.* Magnanimusq́ Anchisiades.] *Aeneam circumscribit per ἀντονομασίαν: quem etiam ab animi magnitudine commendat: & tanquam castrorum præfectum, &, ut uocant, patrinum, uidere, & tractare arma utrum apta, utrum congrua, &, ut ita dicam, legitima sint, facit. sic hodie ductores certantium singulari certamine faciunt.* Quid, si quis cæstus, ipsius & Herculis arma — Vidisset?] *à minori: si hæc arma Erycis admiratione digna, quanto magis illa, quibus Hercules usus est, quæ maiora erant, admirati fuissetis?* Tristemq́.] *μετωνυμικῶς ab effectu: quæ multos effecit tristes.* Hæc germanus Eryx.] *ἀποστροφὴν facit ad Acestem, & cæstus Erycis ἀναντικῶς ostendit, & ἐμφατικῶς extollit.* Sanguine cernis adhuc.] *Laus Erycis, qui nunquam uincitur, sed alios uincit: cuius uictorias probat à signo, quod eius arma adhuc sanguine, & cerebro hominũ ab eo occisorum respersa sunt.* His magnum Alciden contra stetit.] *Viri olim quanto nobiliores, & grauitate animi præstantiores, tanto in ijs ludorũ certaminumq́ generibus frequentiores fuerant nihilq́ gloriosius à se fieri posse putabant, quàm quod manibus, pedibusq́ suis faciebant. id Homerus planum facit* Odyss. Θ. *ubi Laodamas Alcinoi regis filius Vlyssem hospitem suum adhortatur, ut ipse quoque periculum faciat in certaminibus, si quæ alicubi didicerit: hæc inter alia profatur,* A

—ἔοικε δέ σ' ἴδμεν ἀέθλους·
οὐ μὲν γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος ὄφρα κεν ᾖσιν,
ἤ ὅτι ποσσίν τε ῥέξει καὶ χερσὶν ἑῇσιν. *Id est ad uerbum,*

—*Decet autem te scire certamina:*
Non enim maior, quandiu uiuit, gloria uiro est,
Quàm quod pedibus, manibusq́ suis facit.

Nulli igitur sit mirum, si Homerus Vlyssem, & Aiacem in primis ex Græcorum principibus duos currentes pedibus inducit, ut pretium ferant: quod tamẽ æuo nostro plebeiũ est, atq́ sordidum. His ego assuetus.] *Vires quoq́ suas extollit, non quas habet, sed quibus olim præditus fuit. solent enim senes sua facta libenter alijs commemorare.* Aemula senectus.] *cui cùm uigor absit, alijs habentibus inuidere solet.* Sed si nostra Dares.] *his uerbis magnam pugnandi uoluntatem adesse, & omnem formidinis turpitudinem sibi abesse declarat: qui nõ quibus ipse, sed quibus Dares armis uelit, se dimicaturũ pollicetur. qui locus ad beneuolentiam comparandam efficacissimus est.* Idq́ pio sedet Aeneæ.] *modestiam, animiq́ sui benignitatem declarat: qui, nisi quod Aeneæ, & Acestæ placeat, facere nolit.* Aequemus pugnas.] *alios sumamus æquales* B *cæstus, si hæc tanta Dareten terrent.* Solue metus.] *à metu se abesse significat, qui metum alteri auferre conatur.* Troianos exue cæstus.] *à iusto, & honesto: æquum enim est, ut si Dares, quib. uult Entellus, cæstibus pugnare nolit, nec ipse, quibus uult Dares, Entellus pugnet. quamobrem ipsum monet, ut cæstus exuat Troianos.*

Sed enim.] *Nam ex sanguinis calore, contrahunt* LAMB. *nerui suum robur: qui quoniã in senecta fit frigidior, amittitq́ de suo naturali rigore, fit cur uires etiam minuantur.* Hort. Improbus.] *Dares: antonomasia.* Illa.] *Emphaticè, audacem & fortem robustamq́ indicat.* Haud equidem.] *A causa certaminis. Et precium dixit, pro præmio, subijciitq́ interpretationẽ. quod illud uocet præmiũ, iuuencum.* Quibus acer Eryx.] *A personæ dignitate, cæstuum præstantiæ descriptio. Si excellens ac celebritate nominis commendatus, ijs sit usus, non uulgares esse uerisimile est.* In prælia suetus.] *ad pugnam consueuit cõferre manum. Ferre, pro conferre: simplex pro composito.* Tergo.] *tergori bubulo. lorũ innuit, quo cæstus brachijs implicabantur.* Obstupuere.] *cum stupore admirati sunt. Papinius:* Obstupuere animi, fecitq́ silentia terror.

Terga.] *A materia, cũ amplificatione. Papinius, nigrantia plumbo tegmina nuda boum uocat.* Recusat.] *exhibit admiratione stuporeq́ cæstuum. Diuersa lectio habet, recusat: hoc est, negat se tam ualidis, tamq́ grauibus cæstibus pugnaturum.* Anchisiades.] *Aeneas: antonomasia, ut plus admirationis cæstus habeant, facit Aeneã eosdem manibus librantẽ, ut inusitatæ magnitudinis ac ponderis arma.* Versat.] *crebrò uertit manibus, id quod admirantis est.* Senior.] *Entellus.* Ipsius. *Emphasis, à minori ad maius. Hi cæstus graues & magni uidentur: sed nihil ad Herculis cæstus, quibus is uir Erycem fratrem Aeneæ in hoc ipso Siculo littore interemit. His monti, in quo humatus fuit, de se nomen fecit, ut Eryx diceretur. In eodem postea Aeneas Veneri genitrici templum erexisse dicitur. In eodem monte & patrem Anchisen condidit: licet Cato eum in Italiam uenisse, atq ibi sepultum credat. Cæterùm caussam necis Erycis quidã Græcorum huiusmodi produnt. Hercules ex Hispanijs cũ opima præda in Libyam transgressus, traiecit in Hetruriam. Casu ita euenit, ut*

A *nit, ut cùm negligentius armentum custodiretur, unus taurorum è Rhegio promontorio in Siciliam tranaret. Eryx hunc interceptum, suo armento immiscuit. Quod ubi accepit Hercules, transgressus, ter cum Eryce congressus, ultimo eum certamine ad postremum cæstibus interfecit.* Vidisset.] *Dares. tum demum fuisset, quod obstupesceret.* Tristemq;.] *Herculis & Erycis, cæstibus inter se dimicantium. Et rectè quidē tristem, quòd Eryx ibi uictus ab Hercule, perierit.* Hæc germanus arma.] *cæstus, à possessore ueteri. Iam quo Erycis fortitudinem uehat, argumenta, hoc est, signa multarum uictoriarum, Aeneæ monstrat in cæstibus, sanguinem induratum cæsorum, & cerebri uestigia.* His magnum.] *Amplius quiddam commemorat, quod non solum à persona Herculis, ad Erycis laudem, uerùm etiam ad suam pertineat, quòd adolescens, & primæ iuuentæ flore, his cæstibus ipse quoque sit usus, quibus aliquando magister suus Eryx cum Hercule pugnarit: & ne nunc quidem, quamuis senio fractus, contendere iisdem grauetur.* Contra.] *Anastrophe.* Alciden.] *Herculem. Alciden dictum credunt, ab Alcæo auo, patre Amphytrionis: uel ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, hoc est, robore.* His ego suetus.] *assueui pugnare his cæstibus: uel, his ego assueui in pygmachia. À signis pristini roboris.* Dum melior.] *Periphrasis uirilis ætatis, qua nerui & robur adhuc uigebant ut senij periphrasis, id quod sequitur à signo.* Aemula.] *uiribus pristinis aduersa: siue, quæ actæ ætatis robur fregerit. Aemulus ferè in læuam partem accipitur.* Sed si.] *Aequas conditiones proponit, quarum utram uelit, accipiat: uel horum cæstuum alterum sumat: aut alios duos æquales in medium proijciat.* Exue.] *abijce. Terga: tergora materia pro re confecta. fiebant enim ex tergoribus bubulis, quibus plumbum insutum erat.*

ARGVMENTVM.

Entelli, & Daretis pugna describitur: senex sua mole stat, manusq; conserit. iuuenis Dares pedibus uelox huc illuc se mouet, oculisq; perlustrat, ubi Entellum feriat, ut ille, qui urbem oppugnans omnes explorat aditus, uarijsq;, ac multiplicibus illam urget assultibus. Entellus dum ferire Daretem quærit, effuso inaniter ictu, B in terram concidit.

NASC.

Hæc fatus, duplicē ex humeris * reiecit amictum,
Et magnos mēbrorū artus, magna ossa lacertosq;
Exuit, atq; ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit, in digitos extemplò † arrectus uterq;,
Brachiaq; ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retrò longè capita ardua ab ictu,
Immiscentq; manus manibus, pugnāq; lacessunt.
Ille pedum * motu melior, fretusq; iuuenta:
Hic membris & mole ualens, sed tarda trementi
Genua labant, uastos quatit æger anhelitus artus.
Multa uiri nequicquam inter se uulnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, & pectore uastos
Dant sonitus, errantq; aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub uulnere malæ.
Stat grauis Entellus. nisuq; immotus eodem,
Corpore tela modò atq; oculis uigilantibus exit.
Ille uelut, celsam oppugnat qui molibus urbem.
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & uarijs assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum uenientem à uertice uelox
Præuidit, celeriq; elapsus corpore cessit.
Entellus uires in uentum effudit, & ultrò
Ipse grauis, grauiterq; ad terram pondere uasto
Concidit: ut quondā caua cōcidit aut Erymātho,
Aut Ida in magna radicitus eruta pinus.

* al. deiecit.
† al. erectus.
* al. melior motu.

Duplicem ex humeris reiecit amictum.] *abollam intelligit Seruius: quæ tunica erat militaris: de qua Martialis,*
" *Nescit cui Tyriam dederit Crispinus abollam.*
Sed utcunq; sit, nudauit corpus, ideo sequitur poëta. Et magnos membrorū artus.] *hoc ex Homero sumptū est Odyss. 18. sic enim ait de Vlysse* C *agens,*
" —φαῖνε δὲ μηροὺς
" καλούς τε, μεγάλους τε, φάνεν δέ οἱ εὐρέες ὦμοι
" στήθεά τε στιβαροί τε βραχίονες.
Virum uerò totus nudauerit se, pudendaq; ostenderit, nō patet in textu. at Homerus scribit, Vlyssem subligaculo pudenda texisse.
" —αὐτὰρ ὁ Ἀρναῖος
" Ζώσατο μὲν ῥάκεσιν περὶ μήδεα.
Quem locum annotauit Dionys. Halic. in sept. antiq. de certaminibus uerba faciens: in quibus mos erat, inquit, ut athletæ, & pugiles subligaculo se præcingerent, & pudenda opperirent. Sed obseruanda est in hoc carmine uerborum granditas spondeorum tarditati coniuncta: quæ non solum illius corporis molem, sed stupendam quoq; membrorum magnitudinem ob oculos propè iam nostros contemplandam subijcit. uersus Ennij est, inquit enim,

—magna ossa, lacertiq; "
Apparent homini. "
Macrob.
Cæstus pater extulit æquos.] *nō quos Entellus attulerat, sed alios æquales, ut compositi pugnarent.* Palmas innexuit.] *Hinc apparet, ut ante dictum est, cæstus arma esse chirotecis, uel potius saculo persimilia ex corio confecta, plumbo. uel ferro insuta. quibus pugiles certaturi manus induebant.* Constitit In digitos.] *initiū pugnæ describendū aggreditur: cuius imago uerbis ita bellè per ὑποτύπωσιν pingitur, ut spectantibus oculis clarior futura non fuerit. Homerū, ut diximus, in hac descriptione, & Apollonium imitatur, sed ita ut si utriusq; ieiunam Homeri præsertim descriptionem cū Maronis copiosa, & illustri descriptione cōferas, illi lusisse potius quàm descripsisse uideantur.* In digitos arrectus uterq;.] *hanc ὑποτύπωσιν non expressit Homerus, neq; Apollonius. sed Homerus tantum dixit,*
ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν, ἄμ' ἄμφω "
σύν ῥ' ἔπεσον· σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν. *Id est,* "
Contrà elatis manib ambo simul cōgrediūtur, grauesq; "
Inter se manus miscēt. Euidentius Apol. in 2. qui sic ait: "

ἔνθα δ' ἐπεὶ ἄμυνος μὲν ἐπ' ἀνδράσι τοῖσιν ἀϊξας βύτυπ@ οἷα πόδεσσι ταυθοσατο.

Nam qui cæstibus pugnant, erigunt se, & ut aues in aëra, sic illi in altum sese attollũt. Sed utroq; melius, illustriusq; Maro, qui nõ pugnam describit, sed delineat, eiusq; imaginem quasi ob oculos spectantium intuendã proponit, cum ait, Constitit in digitos arrectus uterq; id enim primo facere pugiles, deinde brachia feriendi gratia in sublime eleuare solẽt: propterea subdit. Brachiaq; ad superas &c.] id Homerus tantum inter initia pugnæ factum fuisse scripsit in Iliade, & Odyssea, ut antè admonuimus. Abduxere retrò capita.] rem latius, fusiusq; depingit, quàm Homerus, qui, simulatq; pugnam inierunt pugiles, ilicò maxillarum percussiones subsecutas fuisse scribit,

» Δεινὸς δὲ χρόμαδ@ γενύων γένετο.

Sed longa congressio, uulnerumq; dilatio rem tum copiosam, tum magis etiam probabilem reddit: nam uerisimile est à duob. maximi animi uiris, artisq; pugilatoriæ magistris plures ultrò citroq; ictus in cassum iactatos prius fuisse, quàm alter alterum feriret. Immiscentq; manus manibus.] hoc Homeri quidem est, sed Maro fortasse uenustiùs transtulit Sic inquit Hom.

» ——σὺν δ' ἄρα χεῖρας ἔμιχθεν.

Pugnamq; lacessunt.] ineunt pugnam. Ille pedum melior motu.] diuisio est, qua Daretem cũ Entello cõparat. quorum alterum à leuitate pedum, motusq; celeritate, alterum à mole membrorum cõmendat. Sed tarda trementi —Genua labant.] extenuat à defectu naturæ per ἀντίθεσιν in sensu: quæ non parũ huic loco adfert ornamenti: nã quod ait, tarda genua, ex antitheto illi parti respondet, Ille pedũ melior motu, quod Daretis uelocitatẽ designat: uelox igitur & tardus oppõnuntur. Ager anhelitus.] quia in sene uiro est, & ex labore lasso. Quatit artus.] non minorem affert seni laboranti anhelitus molestiam, quàm ipse labor. totus hic etiam locus ex Apollonio ferè sumptus est. sic enim inquit lib. 2.

» ——ὣς τοῖσι παρηϊά τ' ἀμφοτέρωθεν

» καὶ γένυες κτύπεον. βρυχὴ δ' ὑπετέλλετ' ὀδόντων

» ἄσπετ@. οὐδ' ἔλληξαν ἐπισταδὸν οὐτάζοντες:

» ἔς τε περ ἀλοὸν ἄσθμα καὶ ἀμφ. τέρεις ἐδάμασσε.

Et pectore uastos—Dant sonitus.] de pectore magnos effundunt sonitus, non quòd doleant, sed ut acrius feriant. Cic. in 2. Tusc. quæst. de pugilibus agens, Pugiles uerò, inquit, etiam cũ feriunt aduersarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt: non quod doleant, animoùe succumbant, sed quia in profundenda uoce omne corpus intẽditur, uenitq; plaga uehementior. hæc ille. quibus ex uerbis hic locus facile intelligi potest. Duro crepitant sub uulnere malæ.] illud Apollonij expressit,

» καὶ γένυες κτύπεον. Vel si mauis illud Hom. Il. 23.

» Δεινὸς δὲ χρόμαδ@ γενύων γένετο. Id est,

» Grauis maxillarum crepitus factus est.

Stat grauis Entellus.] renouat comparationẽ Entelli, & Daretis: ἐμφατικῶς q; Entellum uirum fortissimum stare dicit, quasi de scopulo, aut turri, uel de aliqua alia re immobili uerba faciat. Modo.] arte, ac dexteritate illa, qua peritissimi gladiatores, aut pugiles dimicando uti solent. Exit.] uitat. Sic Nonius Marcel. in dictione exire. Ille, uelut celsam.] ut Entellũ immobilem, in ijsdẽq; uestigijs permanentẽ descripsit, ita ex ἀντιθέσει Daretem huc illuc concursantem facit, ueluti qui urbem aliquam oppugnans omnẽ illius perlustrat aditũ. est igitur ab Imperatore urbẽ oppugnante cõparatio: quam posita eleganter, & scitè per A ὑποτύπωσιν effingit. Apollonius Amycũ cũ Polluce certantẽ curuo fluctui nauem impetenti cõparat. Ostendit dextram.] hoc totum in gestu positũ est. dextram extollit Entellus, ut Daretem feriat, ille uerò ictũ uenientẽ prauidẽs ilicò qua pollet, corporis agilitate uitat. ex Apollonio. Entellus uires &c.] inanis fuit Entelli ictus: nam Dares corpore eesserat. Ipse grauis &c.] apud Hom. Hector cũ Aiace pugnans cadit Il. 7. item & alij alibi. Sed obseruanda sunt uerba, quæ & negocio quàm aptissima sunt, et singula magnitudinem prolapsi corporis facilè declarãt. utq; res uenustior, ac magis perspicua fiat, more suo eam cõparatione illustrat, cùm ait: Vt quondam &c.] Homeri comparatio est ex Iliad. 14. ubi Hectorem ab Aiace percussum in terram cecidisse scribit, hoc tamen differunt, quòd Homerus à quercu fulmine icta, hic uerò noster à pinu in terram deiecta comparationem deducit. ait enim:

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ πληγῆς πατρὸς Διὸς ἐξερίπῃ δρῦς »

πρόρριζ@. & quæ sequũtur. Obseruãda uerò est repetitio illa concidit, quæ hunc locum mirũ in modũ illustrat. »

Duplicem:] Obollam interpretatur Seruius, quã duplicem fuisse cõtendit, sicut chlamydẽ. certè obolla militũ erat, sicut & læna, ut placet Nonio Marcello, quam Græci χλαῖναν uocant. hæc pallijs hyeme maximè superinduebatur. Erant & sagæ uillosa, quas lænas item appellabãt: quod uestis genus amiculũ etiam nuncupari soles. Duplicẽ amictũ militarẽ certè dicere uidetur. quo reiecto ad pugnã sit futurus expeditior. Magnos.] A' signis robusti corporis, ac planè gladiatorij. Ac eruditè rei & uerborũ & pedũ pondus attemperat. Lacertosq;.] Hypermetrũ. seu hypercatalecticum. Tum satus.] Decorè hoc tribuit Aeneæ, quippe pio & æquo principi, qui neutri uolet esse iniquus. Palmas.] manus & brachia. Constitit.] Hom. Iliad. 23. LAMB. Horat. B

ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἄμ' ἄμφω,

σὺν ῥ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν.

Id est, Sublati contrà manibus ualidis, simul ambo
Conglomerant, palmæq; graues miscentur utrinq;.

Apollon. lib. Argonaut. 2.

οἱ δ' ἐπεὶ οὖν ἱμᾶσι διακριδὸν ἠρτύναντο,
αὐτίκ' ἀνασχόμενοι ῥέθεων προπάροιθε βαρείας
χεῖρας ἐπ' ἀλλήλοισι μένος φέρον ἀντιόωντες. Id est,
Illi autem innexi loris, simulatq; parati
Constiterant spacijs, ualidos extemplò lacertos
Contrà erexerunt in sese, & robora magnis C
Viribus apportant.——

Abduxere.] Hypotyposis in pugna ictus euitantiũ. subtrahentiũq; capita. Immiscẽtq;.] Homericũ illud expressit,

—σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν. Id est,
Miscenturq; manus manibus.— Et Apollonius,
τῇ ῥ' ἄμοτον χεροὶν ἐναντία χεῖρας ἔμιξαν. hoc est,
Hac miscere manus manibus sese inter atroces
Insatiabiliter.—— Papinius Vergilium expressit,
Erexere manus, tuto procul ora recessu
Armorum in speculis.——

Manus manibus.] Collusio uocum, χεροὶν χεῖρας, Græcis. Lacessunt.] irritant lentiùs, ut in ludis & certaminibus, primis statim præmijs fieri solet, priusquàm animi incalescant. Ille pedum.] Addit obiter personarum descriptiones: huius, ab agilitate & motu corporis, ætateq; iuuenili: Entelli uerò, à uastitate corporis robusti. & senectæ, quæ quanto iuuenta tardior est, tanto plus gloriæ ex uictoria ei conciliatur. Pedũ motu.] agilitate in occursu recursuq;.

A *recursusq;.* Hic.] *Entellus, cui membra, id est, neruos, robur & pondus corporis tribuit: sed tarditatem, quam agilitati opponit.* Genua.] *proceleusmaticus.* Aeger anhelitus.] *Ob pulmonis inualitudinē senibus spiritus, anima & anhelitus breuiores ægrioresq; sunt: id quod etiam apparet in laborantibus ualetudine aduersa, propter pulmonis languorem ex corporis fracti infirmitate. Hinc fit, cur citiùs senes defatigantur ambulando agendoq;, quàm iuuenes.* Vulnera.] *Vulnus non solum dicitur de læsa ruptaq; ab ictu carne, uerumetiam de quolibet ictu, etiam metaphoricè, in rebus inanimatis.* Multa.] *Anaphora.* Ingeminant.] *alios post alios ictus ingerunt.* Errant.] *Metaphora ducta ab animantibus, ad ictus fallentes circa capita pugnantium, impactosq; temporibus.* Circum.] *Anastrophe.* Crebra.] *crebræ manus.* Malæ.] *Mala ea faciei pars est, quæ rotunda speciē mali refert. Hō. Il. 23.*

——κόπ]ε δὲ παπ]ήναντα παρήϊον. Id est,
Et respectantem malam cædebat.

Vulnere.] *ictu, ut paulò antè dictum Apollonius:*

——ὡς τοῖσι παρήϊά τ' ἀμφοτέρωθεν
καὶ γένυες κτύπεον.—— Id est,

B *Atq; hæ inter se malas ratione genasq;*
Pulsabant utrinq;.——

Stat grauis.] *Non obscurè arguit multis annis exercitatum senem, cùm grauem atq; immotum stare, ac non resilientem discurrentemq; eum fingat. Bos lassus, inquit D. Hieronymus, fortius figit pedem. Memineris prouerbij, Daretis & Entelli: caue iuuenis senem prouoces. Immobilitatem conatus & laboris exaggerat in sene exercitato, cum eodem nisu, quasi indefessum, pariq; assiduitate aduersus adolescentem consistere, atq; cæstus ictus à uertice uenientes declinantem euitantemq; faciat, ut alterum ipse quietus ac recens defatiget. Porrò, uerbo Exit, pro euitare ac declinare bis poëta usus est: neq; id uerò absurdè. nā qui ictum à uertice uenientem uitat, ea linea se subducit, subtrahitq;, per quam telū uibratur. Papinius id imitatur:*

Ecce iterum immodicè, inquit, uenientem eludit & exit.

Id quod Valer. Flac. exprimere uolens, de Amyco,

Redit huc oculis & pondere Bebryx, inquit.

Vigilantibus.] *Curam attentam in excipiendo auertendoq;* C *innuit.* Ille uelut.] *Studium Daretis irritum in debellando Entello amplificaturus, addit comparationem planè hyperbolicam, ductam ab oppugnationibus urbium. Diuersa hæc autem est ab Homerica, sed non paulo grauior. Homerus enim Euryalum pisci comparat, qui Boreæ uiolentia à fluctibus in mari, sursum deorsum iactatur, pulsaturq;.*

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ φρικὸς βορέω ἀναπάλλεται ἰχθὺς
θίν' ἐν φυκιόεντι, μέλαν δέ ἑ κῦμα κάλυψεν,
ὡς πληγεὶς ἀνέπαλτο.—— Id est,
Qualis ab horrisono borea cum gurgite piscis
Littore iactatur spumoso, atroq; profundo
Intectus: sic uulneribus rapiturq; agiturq;
Euryalus.——

Quanquam Homerica ista comparatio rectiùs ad Entellum, toto circo agentem onerantemq; cæstibus Daretem, est referenda, quòd Epei Entellus hic personam gerens, Daretem uerberibus ad mortem usque sit defatigaturus. Molibus.] *machinis.* Sedet circum.] *Circumsidet in armis.* Irritus.] *Frustra, operam ludens, in loco opera humana & natura egregiè munito.* Ostendit.] *χεῖρα λαβὼν ὤρθωσε, dextram minatus in pedes insurrexit, ut grauius Daretem certo ictu feriret. & ut Valerius Flacc. Emicat hic, dextramq; parat, dextramq; minatur.* Ille.] *Dares.* Celsis.] *ab ictu.* In uentum.] *ἀντιμώλιον. aberrauit ictus, fefellitq;. Prouerbium sapit, In uentum fundere, in uentum abire: pro, frustra aut dicere, aut facere quidpiam.* Grauis grauiter.] *Collusio.* Vt quondam.] *Amplificatio casus, à comparatione hyperbolica. Maximarum arborum ruinis ferè Homerus fortium uirorum casus æquare solet, ut Iliad. 14.*

ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ πληγῆς πατρὸς Διὸς ἐξερίπῃ δρῦς
πρόρριζος, δεινὴ δὲ θεείου γίγνεται ὀδμὴ
ἐξ αὐτῆς.—— Id est,
Ceu Iouis alta patris ictu radicibus acta
Conciderat quercus, grauis unde odor afflat & ater
Sulphuris.—— Et Iliad. 16.
ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήϊον εἶναι. Id est,
Procubuit quercus ueluti, uel populus alta,
Aut pinus frondosa cauit, quamq; undiq; acutis
Eruerint fabri, excindantq; securibus, ipsis
Nauibus.——

Caua.] *uetustate excauata, annosa, quæ non securibus, sed carie exesa. uel sponte, uel uenti procella acta cecidit.* Erymantho.] *Species pro genere, ut in Ida. Erymanthus Arcadiæ mons est arborib. densus & horridus, in quo Hercules aprū prodigiosæ magnitudinis, omnia circumcirca uastantem interfecit, qui inde Erymanthius aper dictus fuit: uel ut alij, uiuum ad Eurystheū perduxit.* Ida.] *montem in Creta, à qua ea quæ in Troade est, nomen obtinuit. Sed de Ida in tertio, ubi de Creticis disseruimus, dictū est.*

ARGVMENTVM.

Acestes misertus Entelli, qui ceciderat, uelox eum ab humo tollit: ipse uerò pudore suffusus, & sua uirtute culus conscius erat, accensus Dareta crebris ictibus uersat, ac tota planitie insectatur, grauiterq; ferit. prælium iussu Aeneæ dirimitur, eiusq; blanda oratione Dares ipse semimortuus mulcetur.

NASC. Consurgunt studijs Teucri.] *duo pugiles, duæ sunt nationes: altera alteri fauet. Siculi fauere Entello uidētur: nam currit Acestes, ut illū subleuet.* It clamor cœlo.] *ὑπερβολικῶς magnam spectātium cōtentionem fuisse indicium facit.* Miserans attollit.] *laus Acestæ à pietate: qui misertus amici coæui sui ipsum prostratum tollit ab humo. id quod lege pugilū fieri solebat, ne iacens uulneraretur. nam ex lapsu Entelli Dares uictor esse uidebatur: tamen*

Consurgunt studijs Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primusq; accurrit Acestes,
Aequæuumq; ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neq; territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac uim suscitat ira.
Tum pudor incendit uires, & conscia uirtus,
Præcipitemq; Daren ardens agit æquore toto,

men uictoriā nondum cōsecutus erat, nisi ille immobilis iaceret. at erectus reintegrata pugna mutuas ardēs uerberationes miscet. Sic apud Hom. Iliad. 23. Euryalum humi prostratum Epeus erigit,
—αὐτὰρ μεγάθυμος Ἐπειὸς (23.
χερσὶ λαβὼν ὄρθω-

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat uersatque Dareta.
Tum pater Aeneas *procedere longiùs iras,
Et sæuire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infœlix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non uires alias, conuersaque numina sentis?
Cede deo. dixitque, & prælia uoce diremit.

*al. producere.

σαν ἥρωες Μινύαι. A
id est: Heroes Minyæ clamorē ad sidera tollunt. Valer. Flacc.
Conclamant socij, subitas dant gaudia uoces.
Quod Papinius paulò sublimius imitatus:
Clamorem Inachidæ, quantum non littora, tollunt,

At non tardatus casu, &c.] Laus Entelli à magnitudine animi: unde heros ἰυφαρτικοὶ dictum arbitror, quasi ea uirtute sint heroes, ut nullis casibus terreantur. Acrior ad pugnam redit.] huius rei caussam triplicem assignat, iram pudorem, uirtutem, id est, fortitudinem illius: cuius ipse conscius erat. quarū alia alijs potentior: nam ira uim suscitat quidem, sed pudor, & uirtus illam incendunt. Nunc ille sinistra.] autumat interpres uocē, ille, propter carmē additam fuisse. Sed ego in Marone nihil esse ociosum, & ille, ἐμφατικῶς ad augendā uirium magnitudinē, roburque uirtutis positum fuisse arbitror. Nec mora, &c.] qui antea tardior motu pedum erat, de quo dictum est,

Hic membris, & mole ualens: sed tarda trementi
Genua labant, uastos quatit æger anhelitus artus.

Nunc postquàm ira accensus, & pudore suffusus est, absque mora, & quiete ulla acerrimè dimicat. Quàm multa grandine nimbi.] qualis Entelli pugna fuerit eleganti cōparatione à nimbo, & grandine deducta ostendit. Apollonium imitatur poëta libro proximè adducto, & si aliunde comparationem sumit Apollonius. Sed finem imposuit pugnæ.] uel uoce, unde est.

——Dixitque, & prælia uoce diremit.

Vel sceptro, ut apud Hom. Il 7. Talthybius, & Idæus præcones pugnantibus Hectore, & Aiace sceptra interponūt:

μέσσῳ δ' ἀμφοτέρων σκῆπτρα σχέθον.

Infelix, quæ tanta animum] lenis obiurgatio commiserationis plena. Daretis temeritatem Aeneas redarguit nō absque dolore infelicitatis illius, qui nō cum homine, sed cū Deo congredi ausus fuerit. itaque illum admonet ab utili, et honesto, inquiens, Cede Deo. id quod ad Daretis dolorem leniendū plurimi facit: nā uir fortis à Deo, uel ab heroe se uinci facilè patitur: illudque sibi esse propemodū gloriæ putat, etiā si occidatur. unde illud est Maronis ex Hom. sumptum. *Aeneæ magni dextra cadis.*

Non dissimilis ferè obiurgatio est Neptuni in Aeneam cum Achille congressum apud Homer. Iliad. 20.

Αἰνεία, τίς σ' ὧδε θεῶν ἀτέοντα κελεύει
Ἀντὶ Ἀχιλλῆος πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι,
ὃς σεῦ ἅμα κρείσσων, καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν,
ἀλλ' ἀναχωρῆσαι ὅτε κεν συμβλήσεαι αὐτῷ
μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι. Id est,

——Quis te Deorum
Impulit Aenea quo congredereris Achilli
Tam ualido: cui sis bonitate, & uiribus impar:
Qui superis etiam te longe est carior ipsis.
Sed tibi magnanimus quoties occurret Achilles,
Ne steteris, fuge, cede uiro, ne sorte maligna
Præuenias magni tibi debita tempora fati
Ante diem moriens. LAMB.

Hort. Consurgunt.] Apollonius Argonaut. 2. οἱ δ' ἰάχη-

Non ut mora, inquit. It clamor.] Hyperbole, μεγάλ' ἰαχον: &, φωνὴ δὲ οἱ αἰθέρ' ἵκανεν. Ira.] Tria potissimum recenset, quæ animum Entelli ad longè acriorem pugnam excitarunt: iram, pudorem, & uirtutem sibi consciā. Metaphoræ perpetuæ sunt, in Præcipitē, & Ardens. Hunc locum Valer. Flaccus exprimere imitatione conatus,

——Vix tollere passus, inquit,
Brachia torrenti præceps agit undique nimbo,
Cursibus inuoluens, totaque immanis arena
Insequitur.—— B

Quàm multa.] Comparatione hyperbolica, uerbera ab Entello Dareti inflicta amplificat, quam adeò aptè rei applicauit, ut nata huic loco, non quæsita uideatur. Comparat crebros ingeminatosque ictus dextra læuaque, nimbo grandinum, quæ ex aëre præcipitatæ domorum tecta certatim feriunt. Allusit tectè ac dissimulanter ad illam Homericam comparationem, quæ extat Iliad. 12.

τῶν δ' ὥς τε νιφάδες χιόνος πίπτωσι θαμειαί
ἤματι χειμερίῳ, ὅτε τ' ὤρετο μητίετα Ζεὺς
νιφέμεν, ἀνθρώποισι πιφαυσκόμενος τὰ ἃ κῆλα,
κοιμήσας δ' ἀνέμους χέει ἔμπεδον ὄφρα καλύψῃ,
ὑψηλῶν ὀρέων κορυφὰς, καὶ πρώονας ἄκρους,
καὶ πεδία λωτοῦντα, καὶ ἀνδρῶν πίονα ἔργα,
καί τ' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς κέχυται λιμέσιν τε καὶ ἀκταῖς,
κῦμα δέ μιν προσπλάζον ἐρύκεται. ἄλλα τε πάντα
εἴλυται καθύπερθ' ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος,
ὣς τῶν ἀμφοτέρωσε λίθοι πωτῶντο θαμειαί. Id est:

Quàm niuis hybernis defluxus plurimis horis
Decidit in terras, cum cælo Iuppiter alto
Signa sua ostendens miseris mortalibus, acri
Impete iungit, agit uentos funditque furentes C
Assiduo, integat ut syluosa cacumina montis,
Et iuga summa simul, florentes gramine campos,
Atque uirûm pingues fructus operum atque laborum.
Aequoris & cani perfundit littora portusque.
Ut quæ impulsa uagos fluctus spumosa coherceant,
Plurima præterea uersant quæ in gurgite summo,
Nimbus ubi magni Iouis, & pluuia atra quiescat.
Sic utrinque grauis saxorum grando uolabat.

Cōparat poëta Græcus lapidū iactus utrinque in prælio prouolantiū niuib. hybernis. Eāque cōparationē admirabili copia à circūstantijs amplificat. Hanc Maro transtulit ad cæstus ictus plagasque, quas Entellus alias post alias ingeminādoque ingerēdoque impingit Dareti Troiano. Ac niues Homericas in grādinē mutauit: & montiū iuga, cāpos, littora & portus, transtulit ad tectorū culmina. In quib. ut casus strepitusque grandinis clarè accipitur, ita in Darete cæstus ictuū fragor exaudiri à circūfusa corona potuerit. Utraque.] plus id, quàm quod pcedit, densis ictib. Et qd' paulò antē dixit, Nunc dextra ingeminans ictus, nūc ille sinistra: hic,

utraque

A *utraque manu, mutato orationis colore. Addit, creber: hoc est, crebrò atque identidem duplicans uerbera, ut pugilis ueterani impetum & ardorem, & ignominia lapsus excitatum hypotyposi oculis subijciat.* Pulsat.] *Spectant & haec duo uerba ad frequentem actionem, ne quid amplificationi desit. Dareta graecus accusatiuus est. Sunt id genus nonnulla propria, quae duplicem patiuntur inflexionem: ut Chremes, Chremis & Chremetis: Laches, Lachis & Lachetis: sic Dares, is, & Daretis.*

Tum pater Aeneas.] *Quoniam autem ludicrum certamen proponitur, indecorum foret tragicam speciem admiscere, perinde ut in re seria. Tum enim de uita certamen est, & capite alterutrius: ut in pygmachia Herculis & Erycis, Pollucis & Amyci. Itaque ne quid funesti per iram admittatur, facit Aeneam subtrahentem Dareta, dirimentemq́ pugnam. Hoc foeliciter imitari uolens Statius, inducit Tydeum & Hippomedontem Adrasti iussu cohibentes, constringentesq́ manus Capanei, ne Alcidamantem caestibus enecet. Verba poëtae sunt:*

Illum ab humo conantem ut uidit Adrastus,
Tollentemq́ manus, & non toleranda parantem:
B *Ite oro socij, furit, ite, opponite dextras,*
Festinate, furit, palmamq́ & praemia ferte:
Non prius effracto quàm misceat ora cerebro,
Abstinet: uideo moriturum, auferte Lacona.
Nec mora, prorumpit Tydeus: nec iussa recusat
Hippomedon. tum uix ambo conatibus ambas
Restringunt cohibentq́ manus, ac plurima suadent:
Vincis, abi: pulchrum est, uitam donare minori.

Fessumq́.] *Oneratum emollitumq́ caestibus.* Numina.] *Vt cuique suum genium, ceu numen tributum intelligamus, qui uires suppeditet, & fortunam fingat. Huius beneficio alius alio creditur esse fortunatior.*

Cede deo.] *Plutarchus in libello de Audiendo, author est, hoc prouerbium inter septem Graeciae sapientum oracula celebratum, ἕπου θεῷ: id est, sequere deum. putatq́ue hanc esse sententiam, obtempera rationi, quasi unicuique debeat oraculi uice esse, quicquid in pectore dictet ratio. Hinc illud Menandri, ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός: id est, animus noster numen est. Et Cicero author est, in tertio de Finibus inter praecepta sapientum prouerbij loco celebrata, parêre & sequi Deum, & se noscere, & nihil nimis. Fortassis allusit ad illud, οὐκ ἄνευ θεοῦ, non sine Deo. Nihil enim in rebus humanis citra numinis uoluntatem secundum est, aut foelix. Quin illud item expressit, Cum Deo pugnare, θεομαχεῖν: qui cum genio, superis, aut principibus suscipit certamen.* Dixitq́, & praelia uoce diremit.] *Graecè magis quàm Latinè: Cum dicendum esset, Dixit & diremit: uel, & dixit & diremit: dixitq́ diremitq́, poëticè.*

ARGVMENTVM.

Dares in capite, & maxillis grauiter saucius, dentesq́ cum sanguine ex ore euomens à suis aequalibus abducitur cum muneribus: Entello autem uictori taurus datur: quem solo ictu caestus interficit: deq́ eius anima Eryci sacrum facit.

NASC. Ast illũ fidi aequales.] *ex Homer. Il. 23.*
» —— *φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι*
» *οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν.*
Crassumq́ cruorem —Ore reiectantẽ.] *Totus hic locus Home-*
C *ri est ex Iliados 23. & Odyss. 18. ubi Vlyssem cũ Iro congredientem facit. sic enim ait:*
» —— *αὐτίκα δ' ἦλθεν ἀνὰ στόμα φοίνιον αἷμα,*
» *κὰδ δ' ἔπεσ' ἐν κονίῃσι μακὼν, σὺν δ' ἤλασ' ὀδόντας*
» *λακτίζων ποσὶ γαῖαν.*
Sed magis ex Iliade deductus uidetur locus. uterq́ doctissimis notiss. est. Iactantẽq́ utroq; caput.] *illud Ho. expressit:*
» —*κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε. Id est, iactantem caput in utranq́ partem.* Crassumq́ cruorem — Ore reiectantem] *αἷμα παχὺ πτύοντα, inquit Hom.* Vocati.] *Spontè enim non ueniebant petitum munera pudore Daretis euicti.* Galeamq́, ensemq́.] *Victum Dareta lucu lentiore auget munere quàm uictorem (nam galea, & ensis uiro forti cõueniunt magis quàm bos, qui datur Entello) id nõ absq́ iudicio factũ fuisse existimari debet, ut scilicet ostẽderet Aeneas uirtutẽ sibi ipsam & pretiũ, & praemium*

Ast illum fidi aequales genua aegra trahentem,
Iactantemq́ utroq; caput, crassumq́ cruorem
Ore † reiectantem, mistosq; in sanguine dentes,
Ducunt ad naues, galeamq́ ensemq́ uocati
Accipiunt, palmam Entello taurumq́ relinquũt.
Hic uictor superans animis tauroq; superbus:
Nate dea, uosq́ haec, inquit, cognoscite Teucri,
Et mihi quae fuerint iuuenili in corpore uires,
Et qua seruetis reuocatum à morte Dareta.
Dixit, & aduersi contra stetit ora iuuenci:
Qui donum adstabat pugnae, durosq; reducta
Librauit dextra media inter cornua caestus,
Arduus, effractoq; illisit in ossa cerebro,
Sternitur, exanimisq; tremẽs procũbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore uoces:
Hanc tibi Eryx meliorẽ animã pro morte Daretis
Persoluo, hic uictor caestus artemq́ repono.

esse. hinc est, q̃ leges supplicia criminibus proponunt, uirtutibus uerò nihil impartiũt. Superans animis.] *animo elatus. proinde sequitur, tauroq; superbus.* Nate Dea.] *commendaturus seipsum Entellus, nõ Acesten, aut Siculos, quib. eius uires satis superq; notae erãt, sed Aeneã, & reliquos Troianos alloquitur: unde colligitur licere cuique suas quandoq; uirtutes apud ignotos homines celebrare. quod in 1. Aeneid. Aeneas facit, cùm ait:* † al. reiectantem.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates »
Classe ueho mecum, fama super aethera notus. »
Vbi multa in hanc sententiã ex probatissimis auctorib. diximus locũ satis fuit citare, nam eadẽ saepius repetere mihi taedio est. Et mihi &c.] *à signo, & à magnitudine facti quantas in iuuentute uires habuerit, conatur ostendere. nã si in aetate fere extrema bouem uno ictu prosternit, quid in iuuenili aetate cũ fecisse existimandum est?* Durosq; reducta.] *rem per ὑποτύπωσιν delineat.* Arduus.] *in digitos arrectus.* In ossa.] *praepositio in, ut orationi, sic ictui Entelli uim propè iam addere uidetur. hic ὑπαλλαγὴν rectè Seru. agnoscit.* Exanimisq; &c.] *altera ὑποτύπωσις. refert*

fert Seru interp. carmina in monosyllabũ desinentia pessima esse: quod si uerum est, Lucretius, Catullus, Virgilius, Horatius inprimis, multos pessimos fecerunt uersus. at utcunque est (nolo enim cum grammaticis contendere) monosyllabum hic de industria à Marone factum fuisse crediderim, nam ut lapsum percusit, ac prostrati bouis uerbis imitaretur, in monosyllabum desijt: quod neque euidentius, neque uenustius exprimi, delineariq́ poterat.

Hanc tibi Eryx meliorem animam.] *Votum Eryci soluit Entellus: cui pro anima Daretis bouis animam offert*
" *tanquam Deo aptiorem: Dijs enim sacrificium ex brutis*
" *quàm ex hominibus conuenit magis. animale autem sacrificium designat: quod fiebat cum sola hostiæ anima Deo offerebatur. unde illud etiam est ex 2. Aeneid.*
" *Sanguine quærendi reditus, animaq́ litandum*
LAMB. *Argolica.——*

Hort. Victor cæstus, artemq́ repono.] *Cæstibus, & arti salutem dico, atq́ renuncio. ita quoq́ Horat. in epist.*

Nunc itaq́ & uersus, & cætera ludicra pono.

Ast illum fidi æquales.] *Daretem socij ex arena ad naues ducunt propè exanguem. Homerus de Euryalo cæstuum pugna ab Epeio superato, fusoq́, qui pedibus per circum subtrahitur:*

——φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι,
οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν,
αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε. Id est:
——Fidi socij consistere circum,
Qui per circum hominem pedibus traxere, cruorem
Ore eiectantem crassum, atq́ utroq́ subinde
Iactantem caput.——

Vtroq́.] *ἑτέρωσε, modò huc, modò illuc, mortuo similis.* Crassum.] *αἷμα παχὺ πτύοντα, sanguinem crassum euomentem, seu expuentem. At noster addit, rei conuenienter, dentes eum simul eiecisse. Dares à fidis socijs ad naues uix ægra trahens membra ducitur: cum Homericus ille per terram pedibus trahatur.* Galeamq́.] *Polysyndeton Homerus,*

αὐτοὶ δ' οἰχόμενοι κόμισαν δέπας ἀμφικύπελλον.
Vadentes pateram secum tetulere capacem.

Noster uerò Dares galeam & ensem uictus accipit. Vocati.] *Qui Daretem ad naues auferrent, redderentq́ uicto sua munera: Ensem atque insignem galeam solatia uicto, Victori uelatum auro uittisq́ iuuencum.* Relinquunt.] *Ergo ensem & galeam uicto secum abstulerunt ad naues, uictori relicto iuuenco.* Superans.] *exultans spiritus ferocia, ex uictoria.* Nate dea.] *Disertè cum decoro personæ, senilis ætatis ingenium in Entello depingit. Est enim ea ætas natura arrogantior, propter rerum usum & experientiam, quam cum authoritate maiorem dicendo reddunt, quàm fuerit fortasse, (Laudator temporis acti) cum sciant à nemine se reprehendi posse. Itaque Entellum magnificum ostentatorem pristinæ uirtutis, ab hoc senectutis facinore, inducit. Estq́ maioris amplificatio, à minori.* Reuocatum.] *quippe Aeneæ beneficio sub cultro, ut aiunt, uersans cædi subtractus fuit.* Donum.] *præmium uictori.* Cæstus.] *Hypallagen hic fingit Seruius: cum sensus sit perspicuus, & nullo colore figuratus.* Arduus.] *Entellus ingens, cæstum illisit in ossa: hoc est, in frontem, inter duo cornua mediam, quo ictu cerebrum ita fuit fractum, ut etiam humi conciderit.*

Cæstus, pro cæstum, numerus pro numero.

Librauit quasi collimans, ne ictus falleret, sed certus foret. Bos.] *Seruius pessimum hunc uersum esse dicit, quòd monosyllabo exeat: imò pessimum ipsius est iudicium, qui non sanè iudicet. Nam licet parum concinnè monosyllaba dictio uersum claudat; rectè tamen encliticæ finiunt uersum, et duæ monosyllabæ dictiunculæ coniunctæ. Neq́ minus uerò canorè animantis nomen monosyllabum, quo interdum poëtæ delectantur. Idem in tertio:* A

——Inuenta sub ilicibus sus. *Et Horatius,*
——Nascetur ridiculus mus.

Quin & illud magni artificij est, naturam rei uerborum sono reddere: id quod fecit in casu bouis. Ille super.] *Entellus super cæsum Eryci taurum.* Voces.] *loquutus est: periphrasis.* Hanc tibi.] *Athleticè, quippe qui magistro hunc habeat honorem, à quo egregiè institutus, multas pygmachias uicerat. Trebatius, teste Macrobio libro primo de religionibus, docet hostiarum genera fuisse duo: alterum, in quo uoluntas Dei per exta disquireretur: alterum, in quo sola anima Deo sacraretur. Atque ob id has hostias ab aruspicibus animales uocatas. Vtrunque genus, sed diuersis locis expressit poëta. Prius illud, quo uoluntas Dei per exta disquiritur, in quarto extat. Mactat, inquit, lectas de more bidentes. Et paulò* B
pòst eodem libro,

——Pecudumq́ reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Posterius uerò, in quo hostia animalis dicitur, & anima cæditur offerturq́, hoc loco maximè expressit: Etenim ut caussam hostiæ animalis redderet, ipso nomine utitur:

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persoluo.——

Iam ut nuncupatum uotum coarguat, addidit, Persoluo, quod de uoti reo propriè dicitur. Iam & illa animalis hostia est in secundo:

Sanguine placastis uentos, & uirgine cæsa,
Cum primùm Iliacas Danai uenistis ad oras.
Sanguine quærendi reditus, animaq́ litandum
Argolica.——

Artemq́ repono.] *Allusit poëta ad ueterem athletarum consuetudinem, quibus per ætatem permissum erat à gladiatorio munere cessare. Et huiusmodi quidem cessatio dabatur uirga, quam rudem illi appellabant. Vnde hoc modo dimissi, rudiarij dicebantur. Quare, qui quouis modo in ocium restituuntur, uel ob ætatem, uel ob corporis* C
animiq́ inualetudinem, rudem accepisse, & rude donati dicuntur. Horat ad Mecœnatem:

Spectatum satis, & donatum iam rude, quæris
Mecœnas, iterum antiquo me includere ludo.

Erasmus admonet, metaphoram lepidiorem futuram, si longalè transferatur. Vt si quis quempiam uelit adhortari, ut tandem aliquando à studiorum laboribus abstineat, sibiq́ rudem impartiat. Iam uerò ipsi gladiatores arma sua, ad postem Herculi, ut præsinti Deo, suspendere consecrareq́ solebant: quo significabant, se iam arti ualedicere. Horat. in eadem epist.

——Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro,
Ne populum extrema toties exoret arena.

Proinde cum dicit, hic cæstus artemq́ repono: indicat, se suspensis Herculi suis cæstibus, iam pygmachiæ ualedicere, ac rudem sibi impertiri per ætatem, ut à laboribus id genus deinceps abstineat. Porrò uerbo Repono hic usus est, pro seponere, & quodammodo ualedicere.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM.

Quartum certaminis genus describitur: quod est sagittariorum: quos ad figendam columbam Aeneas inuitat, præmiumq; ponit. erecto igitur malo de naue Seresti, de cuius suprema parte columba fune suspensa pendebat, conueniunt sagittarij. ex multis quatuor trahuntur sorte, primus est Hippocoon, alter Mnestheus, tertius Eurytion, quartus Acestes. totus uerò huius certaminis locus ex Homer. Iliad. 23. sumptus est. ubi tamen non quatuor, sed duo trahuntur sorte, Teucrus & Meriones.

Protinus Aeneas celeri certare sagitta
Inuitat, qui forte uelint, & præmia ponit;
Ingentiq; manu malum de naue Seresti
Erigit, & uolucrem traiecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenere uiri, deiectamq; ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidę ante omneis exit locus Hippocoontis.
Quem modò nauali Mnestheus certamine uictor
Consequitur, uiridi Mnestheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus ô clarissime frater
Pandare: qui quondam iussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achiuos.
Extremus galeaq; ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu iuuenum tentare laborem.

NASC. Et præmia ponit.] *quæ, aut qualia fuerint, neq; hic, neq; in fine dicit. secus Homerus: qui decem secures uictori, totidem alteri securiculas donat,*

» κὰδ δ' ἐτίθει, δέκα μὲν πελέκεας, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα.

Ingentiq; manu malũ de naue Seresti.] *Homeri est. sic enim*

B *ait:*

» ἱστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κυανοπρῴροιο

» τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοιο, ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν

» λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν ποδὸς ἧς ἄρ' ἀνώγει

» τοξεύειν. ——

Malo suspendit ab alto.] *pedibus scilicet. sic Hom.* δῆσεν ποδός. Qui quondã iussus confundere fœdus.] *alludit ad historiam: quam describit Hom. Iliad. 3. & 4. conuenerant iureiurando Troiani, atq; Græci, ut Paris cũ Menelao singulari certamine congrederetur, & quicunq; uictor esset, Helenam abduceret, finisq; belli foret. at quia fatum erat ut Ilium periret, Iuppiter persuasione Iunonis Palladem excitat ad rumpendum fœdus: quæ nacta Pandarum Lycaonis filium fortiss. uirum, ei persuadet, ut sagitta feriat Menelaum: quo uulnerato quàm primum fœdus à Troianis, & Græcis solenniter ictum disrumpitur, acerrimeq; inter eos dimicatur:*

LAMB. Hort. Protinus Aeneas.] *Transitio ad quartum certamen, quod est sagittariorum, & ipsum apud Græcum uatem,*

C *sed ordine ludorum sextum,*

αὐτὰρ ὁ τοξευτῇσι τίθει ἰόεντα σίδηρον;

Protinus instituit nigris certare sagittis.

Præmia.] *Homerus simul statim præmia dicit proposita esse, bipennes siue secures decem, & secures totidem quas ipse* ἡμιπέλεκκα. *hoc est,* ἡμιτόμους ἀξίνας *appellat.* Ingentiq;.] *cum magna suorum multitudine malum erigit. Altum & grauem fuisse indicat, in quo eleuando magnis & multorum uiribus opus fuit. Homerus quoq; malum statim erectum scribit: sed addit loci circumstantiam, cum procul in arena eum positum dicat:*

ἱστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κυανοπρῴροιο,
τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοιο, ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν
λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν ποδὸς. ἧς ἄρ' ἀνώγει
τοξεύειν, ὃς μὲν ἐκβάλῃ τρήρωνα πέλειαν,
πάντας ἀειράμενος πελέκεας, ἐλάτω δὲ φερέσθω.
ὃς δέ κε μηρίνθοιο τύχῃ ὄρνιθος ἀμαρτών;
ἥσσων γὰρ δὴ κεῖνος, ὁ δ' οἴσεται ἡμιπέλεκκα.

Id est: *Ille sub hæc malum nauis longè erigit altum, ac*
In sterili sustollit arena: in uertice cuius
Prætenui uinxit timidam de fune columbam:

Imperat hanc iaculis petere, ut qui fortè sagitta
Deijceret uictor, ferat omneis ille bipennes.
Qui porrò funẽ tangat, simul alite aberrans,
Quippe minor, uictusq;, is deferet hemipelecea.

Delectã.] *Homerus:*
κλήρους δ' ἐν κυνέῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἑλόντες.
Ferrata in galea sortes quassere receptas.

Primus.] *Hic Teucri Homerici personam refert. Græcus non recenset ordine catalogum sagittariorum: sed contentus Teucro primam & unam sortem dedisse, eum statim ita iaculum torquentem fingit, ut funem, quo columba illigata fuerat, telo ruperit. Verba poëtæ sunt:*

Τεῦκρος δὲ πρῶτος κλήρῳ λάχεν. αὐτίκα δ' ἰὸν
ἧκεν ἐπικρατέως. *Id est:*
Primus sorte cadit Teucer, qui uiribus acer
Extemplò iaculum torsit, celeremq; sagittam.

Nam in galeas conijci solere sortes, etiam testatur Homerus. Hinc eas educebant qui uices sortirentur. Hyrtaciden.] *Homerus tradit, Asium Hyrtaciden ex Arisba & amne Selleente ad Troiã uenisse Priamo suppetias, ducem eorum qui Percoten, Practium, Sestum, Abydum & Arisben incolerent:*

οἳ δ' ἄρα Περκώτην, καὶ Πράκτιον ἀμφενέμοντο,
καὶ Σηστὸν καὶ Ἄβυδον ἔχον, καὶ δῖαν Ἀρίσβην,
τῶν αὖθ' Ὑρτακίδης ἦρχ' Ἄσιος ὄρχαμος ἀνδρῶν;
Ἄσιος Ὑρτακίδης, ὃν Ἀρίσβηθεν φέρον ἵπποι,
αἴθωνες μεγάλοι, ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος.

Recenset poëta oppida aliquot, & amnẽ, à Dardanio toto illo littorali tractu, ad Lampsacum usq; urbem, & Orenicum fluuium sita. Sub huius ditione erant Sestus & Abydus, ueteri Herus & Leandri amore celebres: tum aũt mirabili opere pontis, quo Xerxes Asiã & Europam coniunxit. Sed cum differentiæ caussa patris nomen addat, ac postea iuuenẽ eum uocet, dubitari potest, is'ne fuerit, an alius ab illo diuersus, Hyrtaci nepos. Hippocoontis.] *Thrax ergo fuit hic Hyrtacides iuuenis: cum eum Hippocoontis filium facit. Hom. lib. Iliad. 10 ubi narrat Rhesi ad Troiam cædem, Hippocoontem patruelem eius ab Apolline excitatum refert: eumq; & ducem & socios adhuc palpitantes inuenisse Thracum dux fuit Rhesus. proinde huius Hippocoontis Thracis filius Hyrtacides hic uideri potest. Fuit alius Hippocoon, cuius filiũ Neleum Hercules occidit.* Mnestheus.] *Secundus exilit è galea, quẽ paulò antè in nauali certamine uictorem hic facit poëta, sui fortasse oblitus.*

oblitus, cum (ut suprà est relatū) Cloanthus numinis benefi cio palmam obtineret. Sed qui poëtā ab incogitantia asserere uolunt, modò pro propemodū exponunt: imò, iure uictor. Alij uerò, humanis uiribus uicisse eū interpretantur, Cloanthum numinis ope tantum occupasse. Oliua.] *uictoriæ signo.* Eurytion.] *Huic tertium locum tribuit me ter sortes. Hunc Pandari fratrem facit, illius qui à belli ar tibus ab Homero celebratur. Fuit Lycaonis filius, quem Dardaniorum d[...]m ille ad Troiam inducit. Troianis omnibus præfuisse Hectorem & Pandarū, scribit idē poëta: quod ita accipio, ut Hector ciuilis Iliacis præfuerit, Pandarus uerò Dardanijs. Eo enim nomine censebantur acco læ Idæ montis. quorū omnium, et eorū qui Zelian uicinam Cyzico, uel ut alij, in Lycia habitabant, dux fuit. Huic arcum, idem poëta canit, ab Apolline tributū: hoc est, iaculandi peritiā. Etenim è cornibus capræ ab ipso interfectæ factum arcum ad Troiam habuisse, memoratur Iliad. 4.*

αὐτίκ᾽ ἐσύλα τόξον ἐΰξοον ἰξάλου αἰγὸς
ἀγρίου, ὅν ῥά ποτ᾽ αὐτὸς ὑπὸ στέρνοιο τυχήσας
πέτρης ἐκβαίνοντα δεδεγμένος ἐν προδοκῇσι
βεβλήκει πρὸς στῆθος· ὁ δ᾽ ὕπτιος ἔμπεσε πέτρῃ,
τοῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἑκκαιδεκάδωρα πεφύκει·
καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας κεραοξόος ἤραρε τέκτων,
πᾶν δ᾽ εὖ λειήνας χρυσέην ἐπέθηκε κορώνην. *Id est:*

Insignem extemplò capra nudauit agrestis
Arcum, quam quondam saxi de uertice pronam
Scandentem, incautam insidijs sub pectore telo
Fuderat: illa simul saxo resupina deorsum
Præcipitata ruit: cuius de fronte decem sex
Cornua palmarum fuerant enata, faber quæ
Arte laboratum in pulchrum fabricauerat arcum,
auratam imposuit leuato cuspidem.

A

Indicat poëta, admirabili diuino dono sagittandi Pandarum donatum præ cæteris tum mortalibus. E' Lycia eum ad Troiam uenisse, idem testatur uates. Pandare.] *Auersio. Pandari frater hic fuit Eurytion. Fuit alius Eurytion centaurus, quem Hercules interfecit, quòd Deianiram Dexameni filiam sponsam suam amaret. Hunc nonnulli Eurytum etiam nuncupant.* Qui quondam.] *Hom. Iliad. 4. refert, concilio deorum placuisse, ut Minerua cœlo lapsa Troianos conciteret, ad fœdus uiolandum. Paruit illa Ioui patri, et os habitumq́ Laodoci Antenoridæ mentita, Pandarum perpulit ut in gratiam Troianorum, & in primis Paridis, à quo luculenta præmia expectaturus erat, sagitta Menelaum conficiat. Simulq́ uotum Apollini nuncu paret τῷ λυκηγενεῖ, ut inceptum conatum secundaret, ia culumq́ regeret. Telo igitur in Menelaum misso, Pandarus fœdus uiolauit. Meminit poëta Pandari cuiusdam lib. 9. qui pro portis castrorū fortiter in Italia cūm pugnaret, ab hoste interfectus fuit: ut apud Homer. lib. Iliad. 12. Polypœtes & Leonteus.* B Extremus.] *In postremus collocat Acesten regē ut fortunæ, quæ sortes regit arbitrio ita euenisse credatur. Quare cæca fingitur, quippe quæ neminem respicit, cum alioqui humano iudicio regem conueniret priuatis omnibus præpositum iri.* Iuuenum.] *certamen sagittariorum, quod multis nominibus iuuenibus cōuenit.*

ARGVMENTVM.

Certamen describitur, sagittarij sua è pharetris tela promunt. Hippocoon primus telum emittit, & malum figit. Mnestheus funem, quo uexa detinebatur auis, ictu sagittæ disrumpit: quam fugientem, ac per aëra uolantem promptus Eurytion uocato in uota Pandaro fratre transfigit: illa exanimis in terram cadit.

NASC.

Tum ualidis flexos incuruant uiribus arcus
Pro se quisq; uiri, & depromunt tela pharetris.
Primaq́; per cœlum neruo stridente sagitta
Hyrtacidæ iuuenis uolucres diuerberat auras.
Et uenit, aduersiq; infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitq́; exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pòst acer Mnestheus, adducto constitit arcu,
Alta petens, pariterq́; oculos telumq́; tetendit.
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non ualuit, nodos & uincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa notos, atq; atra uolans in nubila fugit.
Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in uota uocauit,
Iam uacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, uitamq́; reliquit in astris
Aereis, fixamq́; refert delapsa sagittam.

Flexos incuruant uiribus arcus.] *Figurata locutio: pro incuruando flexos reddūt: siue flectendo curuos faciunt. tale illud est ex primo Aeneid.*

» *—submersasq́ obrue puppes.*

Id est, submergendo obrue. Arbore mali.] *figuratè, ut:*

» *Atq; ille urbem Pataui, sedesq́ locauit.*

Plausu.] *Spectantiū. & est ex Homero.* Ast ipsam miserandus auem] *Totus hic locus de uinculis ruptis etiā ex Hom. est:*

» αὐτὰρ ὁ μήρινθον βάλε παρ ποδά, τῇ ἄρ᾽ ἔδησεν ὄρνιν,
» ἀντικρὺ δ᾽ ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός.

Illa notos, atq; atra uolans in nubila fugit.] *elegantius quàm Homerus, ille enim simpliciter dixit:*

» ἡ μὲν ἔπειτ᾽ ἤϊξε πρὸς οὐρανόν.

Id est, illa quidē uolauit in cœlum. Tum rapidus iamdudum arcu.] *& hoc ex Homero est eodem loco.*

Fratrem Eurytion in uota uocauit.] *Ut Deum: nam apud Lycios colebatur quasi heros.* Iam uacuo lætam cœlo speculatus.] *Quod hic noster lætam ait, Homerus τρήρωνα, id est, citā: quod cœlo uacuo, ille ὕψι, id est, altè dixit.* C Nigra figit sub nube.] ὑπὸ νεφέων *inquit Homerus, id est sub nubibus, noster uerò epitheton addidit nigra.* Decidit exanimis.] *Homer. primū malo insidentem, deinde in terram cadentem facit: cuius etiam mortem per ὑποτύπωσιν elegantissimè describit:*

ἐν τῷ ἱστῷ ἐφεζομένη νηὸς κυανοπρῴροιο, »
αὐχέν᾽ ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ πτερὰ πυκνὰ λίασθεν, »
ὠκὺς δ᾽ ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο, τῆλε δ᾽ ἀπ᾽ αὐτοῦ »
κάππεσε.— »

Fixamq́ refert delapsa sagittam.] *Hoc ferè magis probabile*

A babile est, columbam cum sagitta adhuc in corpore fixa decidisse, quàm quod ait Homerus, confossa columba telum transijsse, & uersa cuspide in terram ante pedes Merionis prolapsum fuisse.

Ἀντικρὺ δὲ διέκλθι βέλος, τὸ μὲν ἂψ ἐπὶ γαῖαν
πρόσθεν μηριόναο πάγη ποδός.

LAMB. Tum ualidis.] Aggreditur certamen ordine sagittis

Hort. petentium auem. Variat interim hoc uno ab Homero, quòd primus, qui hic telum torquet Hyrtacides, à fune & columba aberret, malum tantum diuerberans: cùm Teucer Homericus, qui primus eiaculatur sagittā, primo coniectu teli funem rumpat: cùm noster id secundo tribuat, ne uno atque altero iactu ludus statim sine ulla expectatione finiatur. Iam uerò habet hic ludus inopinatum exitum, ac propter prodigium tristem. Incuruant.] intendunt. Viri.] ad uirtutem, non sexum referendum. Prima.] Hom. de Teucro:

τεῦκρος ἢ πρῶτος κλήρῳ λάχεν, αὐτίκα δ' ἰὸν
ἧκεν ἐπικρατέως, οὐδ' ἠπείλησεν ἄνακτι
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.

Id est:

B Primus ibi ante omneis Teucri locus exijt, atque
Extemplò ualidam contorsit in astra sagittam.
At non uota deo fecit, se soluere ad aras
Primigenûm agnorum Phœbo præclarā hecatomben.

Volucres.] frustra eiaculatur. Hæc loquendi figura inter parœmias recensetur, in cœlum iacularis, εἰς τὸν οὐρανὸν τοξεύεις, de eo qui inanem conatum sumit: aut, qui audet eos lacessere, quos nequeat lædere. nam qui in cœlum contorquet telum, quem is lædat? ut qui uideatur diuos uelle petere? Intremuit.] Ab effectu uiolentiam iactus arguit. Plausu.] uirtutis admiratione, clamores fauentium oriuntur. Adducto.] Hypotyposis collimantis sagittam in columbam. Linea uinc.] Periphrasis funis. Homerus:

αὐτὰρ ὁ μήρινθον βάλε πὰρ πόδα, τῇ ἄρα δέ τ' ὄρνις,
ἀντικρὺ δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός. Id est:
Ille pedem circa laqueos & stuppea rupit
Vincula, queis fuerat uolucris subiuncta, sagitta:
Et funem aduersum iaculum disrupit amarum.

Illa notos.] Reddidit strictius ea quæ statim apud Græcum uatem sequuntur:

C ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανόν, ἡ δὲ παρείθη
μήρινθος ποτὶ γαῖαν, αὐτὰρ κελάδησαν ἀχαιοί.

Id est:

Illa simul cœlum petijt, funisque deorsum
Decidit in terram. at magno clamore Pelasgi,
Et plausu sonuere.——

Tum rapidus.] Merionis partes apud Homerum, noster Maro Eurytioni donat, qui auē in ipso uolatu figat, perinde ut ille. Vterque uotum nuncupat, ille Apollini, hic fratri Pandaro: quem à Lycijs ut heroa cultū fuisse, Seruius annotat. At columba Homerica telo traiecta, petit summum mali, in quo sedens moritur à uulnere. Versus poëtæ adscribam, ut loca comparet studiosus lector.

σπερχόμενος δ' ἄρα μηριόνης ἐξείρυσε χειρὸς
τόξον, ἀτὰρ δὴ ὀϊστὸν ἔχεν πάλαι ὡς ἴθυνεν,
αὐτίκα δ' ἠπείλησεν ἑκηβόλῳ ἀπόλλωνι
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
ὕψι δ' ὑπὸ νεφέων ἴδε τρήρωνα πέλειαν.
τῇ ῥ' ὅγε δινεύουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλε μέσσην.
ἀντικρὺ δὲ διῆλθε βέλος τὸ μὲν ἂψ ἐπὶ γαίῃ
πρόσθεν μηριόναο πάγη ποδός. αὐτὰρ ἡ ὄρνις
ἱστῷ ἐφεζομένη νηὸς κυανοπρώροιο
αὐχέν' ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ πτερὰ πυκνὰ λίασθεν.
ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο, τῆλε δ' ἀπ' αὐτοῦ
κάππεσε. λαοὶ δ' αὖ θηεῦντό τε, θάμβησάν τε.

Id est:

Festinabat Meriones ut promeret arcum,
Ac simul in cœlum direxit tela, hecatomben
Primigenum agnorum uouit persoluere Phœbo.
Sublimem uidit uolucrem sub nubibus altis,
Quam mediam errantem fudit, fixitque sub alis,
Per medium telum contrà penetrauit, & alto
Merionæ ante pedes fixum in tellure sedebat.
Rursus at ipsa super malo stetit ales, utrinque
Collo demisso, pinnæ expanduntur, & auras
Auolat in uacuas mox membris uita solutis;
Corruit inde procul: populus stupefactus & amens
Admirabatur facinus.——

Arcu contenta.] Hypallage. tenens tela parata in arcu contento, id est, intento ad eiaculandum. Eadem proprietate uerbi Attenti usus Terentius in Andria, animum inter spem metumque attentum fuisse dixit: elegantissimā mehercle metaphora, ob arcu attento, ad animum pendentem, hærentem & ambiguum, & quasi uiolenter inductum, ut nimis quàm eruditè annotauit in Miscellaneis suis Petrus Nannius Alcmariensis. Fratrem.] Pandarum, quem sagittandi peritia parem propè Apollini facit. Meriones uouet Apollini eximiam Hecatomben, si uolantem auem iaculo figat: hic fratris Pandari præsentem tantum opem implorat. Vitamque.] ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο. Non in astris reliquit, sed docet inter uolandum eam effudisse uitam, ut in aëre ea relicta uideatur. Fixamque.] Hæc unà cum sagitta decidit: cùm Merionæ sagitta ante pedes in terram delapsa, auis in summum mali præceps cadat, unde paulò pòst deorsum in terram defluit.

ARGVMENTVM.

Confossa ab Eurytione columba, Acestes, etsi nullus supererat palmæ locus, tamen sagittam emittere uult: quæ in aëre accensa, tota igne consumitur. quo uiso Troianorum animi subitò consternuntur. Aeneas tamen ostentum probat, Acestemque senem summa cum lætitia complectitur: eique prima præmia, ætatis, dignitatisque habita ratione, decernit: proximus huic uictor Eurytion: tertius Mnestheus, quartus Hippocoon sua munera accipiunt. hæc pars ex Homero non est, sed Maronis ipsius inuentio.

NASC. Ostentans artem.] quomodo artem ostentare poterat, si quòd figeret, amplius nō erat?

Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
Ostentans artem paritérque, arcúmque sonantem.
Hîc oculis subitò obijcitur, magnóque futurum

sic occurritur, artificis peritiam quandoque ex solo illius gestu perspici solere. sicuti ueteranus

nus miles, & in re mili ari exercitatissimus in deferenda hasta per sæpe cognoscitur.

Docuit post exitus ingens.] *quia paulò pôst Troianæ mulieres suasu Iridis suas naues combusserunt. hoc por tendere uoluit Acestæ iaculũ in nubibus accensum* Sera.] *horrenda, & tristia. ut in 12. Aen. de noctua.*

» *Quæ quondã in bustis, aut in culminibus desertis*
» *Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.*

Terrifici uates.] *qui tristia prædicentes audientibus terrori erãt.*

Augurio monstrum, docuit quod exitus ingens,
Seraq́; terrifici cecinerunt omina uates.
Namq; uolans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signauitq́; uiam flammis, tenuesq́; recessit
Consumpta in uentos. cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemq́; uolantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosq́; precati
Trinacrij, Teucriq́; uiri. nec maximus omen
Abnuit Aeneas, sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
* Sume pater (nam te uoluit rex magnus Olympi
Talibus auspicijs exortem ducere honorem)
Ipsius Anchisæ longæui hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumẽtũ & pignus amoris.
Sic fatus, cingit uiridanti tempora lauro,
Et primũ ante omneis uictorẽ appellat Acestem.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori,
Quamuis solus auem cœlo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui uincula rupit.
Extremus, uolucri qui fixit arundine malum.

* al. Summe.

Mnestheus. Extremus.] *A Hippocoon. hi oẽs sortita munera acceperũt, solus uerò Acestes extra sortem.*

Amissa solus.] *Absoluturus sagittariorũ ludũ, parta ab Eurytione uictoria, cũ supesset adhuc Acestes rex, arcũ intentũ iãdudum tenẽs, eũ cõsilio in aurã torquẽtẽ facit sagittã: ut uidelicet non ociosum iactũ postea coarguat.* Palma.] *uictoria. de palma aliâs dictũ: & Gell. multa de ea arbore li. 3. ca. 6.* Superabat.] *superarat. Alioqui πολύσημον est uerbũ. Pro uincere, nota significatio est. Transitio. Superare Timauũ, iugũ, amnẽ: ad postremũ, uiuere ac supstitẽ esse, ut superesse.*

LAMB. Hort.

A

B

Cœlo ceu sæpe refixa.] *quo pacto iaculum Acestæ in cœlo combustum euanuerit, apposita eleganti similitudine à stellis, seu uaporibus stellarum cadentibus ostendit: nam ita resoluuntur, ut euanescant, ac ueluti uentus, & fumus ad nihilũ redigãtur poëta uerò uulgarem poëticè opinionem quàm physicam rationem sequi maluit.* Crinemq; uolantia sydera ducunt.] *de stellis crinem ducere ait, id est ignem, siue splendorẽ sparsum longo tractu. unde stellæ crinitæ: quas cometas Græci uocãt, quia effusos, sparsosq́ quasi crines radios habent.* Attonitis hæsere animis.] *interpretũ. præcipuè Seruij expositionẽ nõ approbo. attonitis animis, id est. stupefactis p tonitrua: quæ semp cohærent cœlestib. ignib. nam neq; semp tonitrua cœlestes associantur ignes, neq; hic erat, quod tonitruus fieret, q̃a ignis ille, licet cœlestis fuerit, nõ tamẽ fulgetra fuit. itaq; dicẽdũ uidetur, Troianos stupefactos monstro hærere, id est, dubitare cœpisse, ne mõstrũ illud malũ aliquod portenderet. id eoq́; superos Deos precãtur.* Nec maximus omẽ. Abnuit Aeneas.] *Aeneas mõstrũ approbat deceptus mõstro, quod sup caput Ascanij è cœlo descẽdisse uiderat. itaq; lætus lætũ Acestẽ amplectitur, muneribusq́ exornat ingẽtib.* Sume pater.] *nomine dignitatis, ac honoris Acestẽ appellat ad eius sibi beneuolẽtiã cõciliandã. Hor. Ser. 2. Sat. 1.*

» *Cupidum pater optime uires*
» *Deficiunt. Et hæc dicẽdo illi offert munera.* Exortẽ ducere donũ.] *ἄδωρον ἐξαίρετον. alludit ad morem antiquæ Græcorũ militiæ: apud quos antequã præda inter milites diuideretur, selectissima quæq; ijs, q se optimè in bello gessissent, nõ sorte, sed iudicio dabãtur. uerũ hac de re copiosius in 3. Aen. diximus super eo carmine, Quæ sortitus nõ pertulit ullos: quare adeũdus est omnino locus ille.* Ipsius Anchisæ longæui munus.] *τὸ πρέπον, datur seni, quod senis fuerat, & quod uiri dignitati cõueniat.* Impressum signis.] *cõmendat munus ab artificio.* Quem Thracius olim Cysseus.] *à dignitate personæ: nam Cyssei regis fuerat Hecubæ patris, p quod colligi potest preciosissimũ, honoratissimũq; fuisse.* Nec bonus Eurytiõ.] *Eurytionis modestiã laudat: q, & si uictor erat, nõ tamen molestè fert Acestẽ sibi pferri.* Proximus ingreditur.]

Arcẽ pariterq;] *Polysyndetõ, ut sit syntaxis: artẽ pariterq́, hoc est, artemq́ arcũq́ sonantẽ. λίγξε βιός. Et ad artis ostentationẽ refert, telũ in summitatem uacuã mali torquere, in qua hæserat colũba. Id enim (quoniã in auras sublato scopo emittebatur) ostentationem artis nũc uocat. Alioqui iaculũ in altũ torquere, artis non est. Apud Homerum huius nihil inuenias, qui contentus iaculatoribus donasse sua præmia, concionem soluit.* His oculis.] *Ex occasione cõiecti teli in uacuas auras, transit ad narrationem obiecti prodigij. Apud Statium recidit emissa sagitta ante pedes Adrasti, quod ita omen interpretantur, omnes Argiuorũ duces, extra Adrastũ, ad Thebas occubituros: id quod ita accidit. Porrò particula Hic, transitionis, ac nouæ ab integro narrationis formam habet: ac uidetur signare tum, uel iam tum.* Augurio.] *Etsi discrimen manifestũ est inter augurium, omen, ostentum, monstrum & prodigium: poëtæ tamen differentijs confusis, sæpenumero ijs indiscriminatim utuntur. Attentio ad prodigij enarrationem, ab authoritate uatum circa interpretationem omnis. Augurium propriè esse contendunt, id quod omniũ rerum coniecturas complectatur: quãuis à gerendis auibus dicatur, seu potius ab earũ garritu. Hinc auguro siue auguror uerba At uerò auspicium, speciem augurij esse, ac peculiariter ad aues pertinere, à quarum inspectione etymon ductum est. De auspicijs alibi fusissimè disseruimus. Monstrum, sine controuersia à monstrare deriuatur, omne id quod contra rerum naturam fit, aut nascitur, quod aliquid antè euenturum monstrat denunciatq́. Portenta uolunt naturalia quidem esse, sed & ipsa aliquid postea promittunt, uerùm rarò se ostendunt. Contrà fit in ostentis, quæ statim aliquid sequuturũ portendunt: ut tonitrua frigidissima hyeme, mulæ partus, & similia. Porrò prodigiũ quoq; naturaliter obijci adstruunt, & naturaliter fieri, sed semper mali quidpiam præsagire. Prodigia sunt, bubonis eiulatus in culmine tecti, obuia mustela, ater alienus canis domum intrans, & similia. Omen, quod ore fiat, media uox, modò in bonam partem, modò in diuersam usurpa-*

C

A usurpari solita. Rursum horum omnium rationes ita distinguunt, ut ostenta generalia sint monita, monstra tantum deorum, prodigia deorum minæ iratorum: portenta, quæ aliud portendunt atque promittunt: omina, uocis ac mentis notæ. Atque hæc quidem omnia tum procurari, hoc est depelli dicebantur, cum supplicationibus, obsecrationibus, religione, ceremonijs fugarentur. Seraque ter] A' uatum responsis & interpretationibus. Sera exponunt hic grammatici, grauia. Mihi porrò uidetur, non absurdè posse accipi pro futura, ac postea euentura. Nam serum id dicitur tempus, quod exacto tempore maturo, tandem languidiusculè & in postremis apparet. Ita serum dici, serum noctis, & serò adesse dicimus, & senectam seram. Itaque sera omnia hic appellat, quorum euenta ludorum exitus iam tandè arguerit. Arsit arundo.] Quid flamma in uertice pueri Ascanij ardens in secundo denunciarit, suprà indicauimus. Hic uerò, quid telum ardens ac caudam secum trahens portendat, ipse poëta haud obscurè indicat, cùm dicit, exitum id fatis docuisse. Etenim publicam hanc lætitiam excepit tragica catastrophe, incendium nauium uidelicet, ad quod restinguendum fuit totis campis discursum. Arundo] sagitta: materia pro

B re. Flammis.] Videtur ad naturam acontiæ alludere, quæ à Latinis iaculum dicitur, numeraturque inter repentina sidera. Vibratur enim iaculi modo ocyssimo significatu acontia. Signauitque] longam quasi igneam caudam in ipso casu traxit. In uentos.] euanuit. Cœlo.] à simili, ducto à natura stellarũ, cadere apparentiũ. Etenim, cùm illæ fixæ cœlo hæreant, ut è suis sedibus moueri nequeant, nimio alimẽto tracti humoris, igneam uim abundãtia reddunt tum, cùm decidere creduntur ut apud nos quoque, ait Plinius, id luminibus accensis liquore olei notamus accidere. At Lucretius existimat uentum esse, qui cum altiora petat, æthereum ignem secum torquet, qui imitetur stellas cadentes. Hinc Ouid.

Quæ si non cecidere potest cecidisse uideri.

Cum igitur stellas aut sidera refixa dicit, communem uulgi sensum & iudicium sequutus est, ut poëtis mos est. Crinem.] capilli speciem in ipso casu referentia. Discurrentes ita stellæ uentum promittunt. Attonitis.] ostento cœli stupentes animis in metu fuêre. Abnuit.] Nam ostenta perinde sunt ut à nobis accipiuntur. Dissimulata

C tamen solicitudine lætum se finxit, ne tristior ob omen, publicum gaudium perturbasset. Cumulat.] Venustè, cumulat muneribus. nam cumulare officijs, cumulatè satisfacere dicimus: quod genus resipit prouerbium σωρὸν ἀγαθῶν, cumulus siue aceruus bonorum, de immensis opibus. Vnde frequenter extructas opes & cumulatas pro copiosis legimus, tanquam aceruatim & cumulatè cõgestas, neque pondere neque numero certo, sed cumulo infusas. Idẽ, ἀνὰ σωρὸν ἀγαθῶν. Sume pater] Contra uatum prædictiones, fingit omen ad Acesten pertinere & illud suo arbitrio interpretatur, aliàs religiosus plus æquo, & ad superstitionem usque ad auguriorũ studiosus. Consiliũ illud huc spectare uidetur, ut subitũ animis præsentem curam & solicitudinem ex ostento iniectã eximat. Magnus.] Iouis periphrasis. Prodigium ardentis sagittæ auspicia nũc appellat, quasi signa suadentia aliquid fieri. Quanquam auspicia, etiam pro inceptis & ductu usurpantur metaphoricus. Exortem] sine sorte, siue extra sortem. neque enim funem, neque malum, neque auem fixerat quare nullũ ei præmium debebatur. Sed hoc ostentum à dijs profectum uult Aeneas, ut extraordinarium ut ita dicam, primum rex honorem obtineret, summumque ipsi uictoris præmium consequeretur. Atque ita commoda interpretatione conatur eludere ostentum: quanquã flamma aliòqui regiam maiestatem signat. Anchisæ.] Laus poculi à personæ qualitate: quam ut minimè uulgarem ostendat, addit emphasim, Ipsius. Impressum signis.] Apprimè eleganter impressum signis, cui signa hoc est, statuæ erant impressæ, insculptæ, extantes è reliqua planicie. Etenim ut tabulæ pro picturis, ut signa pro statuis usurpantur

Thracius Ciss.] Maior poculi laus & cõmendatio à præstantioris personæ dignitate. unde fuerit profectũ ad Anchisen. Cisseus, Thracum rex, Hecubæ pater: à quo ipsa Cissëis dicta est. Et Cisseus, Liber pater. ab hedera. κισσὸς, hedera. De Cisseo superioribus libris aliqua reddidimus, sed tenuius. Illud prom addendum hic, Dimantem & Cisseum fratres fuisse, ex quorum posteriori, ut dixi, Hecuba prognata fuit, ex Dimante uerò Leda, ut quidam prodidere. Extat apud Hyginum fabula de Cisseo & Archelao, capite 219. Monumentum.] quod Anchisen illius admoneret. Estque id, quod statim sequitur, expolitio superioris. Lauro.] quoniam uictorem in hoc ludo regem declaraturus est. Laurum peculiariter poëta uiridantem, epithetici, quasi perpetuò uirentem, seu uiridem appellat, quòd ei arbori nunquam decidant folia, ut nonnullis alijs. Sed & totum pro parte usurpauit: hoc est, pro laurea corona.

Primum.] pleonasmus. superest enim Primum. nam satis fuerat, Ante omneis Acesten uictorem declarat, dixisse. Qui uincula.] Mnestheus. is enim funem diuerberarat. ut Hyrtacides, malum confixerat. Arundine.] Materia pro re confecta.

ARGVMENTVM.

Quintum certaminis genus, Id est Troiam ludum equestrem, pugnamque imaginariam aggreditur poëta describendam: quam Ascanius puer instruxerat exhibendã, Epytidæ igitur custodi Ascanij mandat Aeneas, ut ei dicat, proferat in medium puerorum, quæ Troiam ludant, turmas, si iam ad certandum eas satis instructas habet. ipse uerò interea iubet ludorum spectatores è medio circo secedere, ut latior campus patefeat equitibus. incedunt pueri omnes in equis galeati, monilibusque aureis ornati, nec non bina singuli hastilia ferrata manibus, pars etiam pharetras humeris gerentes.

NASC.

At pater Aeneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli
Epitiden uocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum. cursusque instruxit equorũ,

Custodem ad se uocat.] pueris nobilibus usque ad pubertatem dabatur custos: qui herilis custos Plauto dicitur, quòd ei cura herilis filij committeretur. sic enim ait in Asin.

Di te seruassent semp

Ducat aut turmas,& sese ostendat in armis.
Sic ait,ipse omnem longo decedere circo
Infusum populũ,& campos iubet esse patenteis.
Incedunt pueri,pariterq́ꝫ ante ora parentum
Frenatis lucent in equis:quos omnis eunteis
Trinacriæ mirata fremit,Troiæq́ꝫ iuuentus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro,
Pars leues humero pharetras,& pectore summo
Flexilis obtorti per collum it circulus auri.

» *Custos herilis,decus populi, thesaurus copiarum.*
De quo etiam Horat. in art.poët.
» *Imberbis iuuenis tandem custode remoto*
Gaudet equis.
» *Præterea militatum proficiscentibus dari solebat custos, uti etiã interpres ex Cicerone docet, qui primo anno adolescentem regeret, & quæ militiæ interessent, erudiret:unde de Pallante filio ab Euandro cum Ænea loquente dictum est in oct. Aeneid.*
» *Sub te tolerare magistro*
» *Militiam,& graue Martis opus.*
Vtrum uerò de hoc, uel de illo custode intelligas,parum laboro. illud uerò perspicuum est Ascanium eò temporis ad pubertatem nondum peruenisse. Ducat auo.] *in honorem aui sui Anchisæ.* Dic,ait.] *hîc omnes grammatici sextum parelcon agnoscunt propter duas uoces idem significantes,fatur,& ait.* Incedunt pueri.] *cum pompa,& fastu. ita quoque æuo nostro,qui uel hastis concurrunt, uel qui huiusmodi belli simulachra, pugnamq́ꝫ imaginariam cient. priusq́ꝫ legitimum certamen ineant, per agonosteria ad sonitum tubæ incedere solent in armis sese ostentantes.* Fremit.] *plausu.* In morem.] *de more.ut in oct.*
» *Pellibus in morem cincti.*
Tonsa coma] *non compta simpliciter intellige, sed tonsura ornata. nam capilli, seu coma plus nimio promissa hominem deturpat si uerò tonsura concinnentur, exornat.* Pressa corona.] *de casside intelligendum autumat interpres: cuius auctoritati in præsentia refragari nõ audeo,præsertim cùm infrà dicatur.*
» *Galeam ante pedes proiecit inanem,*
» *Qua ludo indutus belli simulachra ciebat.*
Sed nec illi aduersarer. si quis non galeatos tantum, uerum etiam coronatos fuisse diceret. Flexilis obtorti per collum circulus auri.] *monilis ualde elegans περίφρασις. sic ferè in 10.Aeneid.*
» *Fusos ceruix cui lactea crines*
» *Accipit,& molli subnectit circulus auro.*
LAMB. At pater Aeneas.] *Transitio ad puerorum ludum, qui ab Homero prætermissus est. Voluit poëta in anniuersarijs patris sui ludis, omnis ætatis publicam lætitiam exhibere.* Certamine.] *sagittariorum nondum dimisso: Simplex pro composito.* Custodem.] *Hunc modò comitem,modò custodem appellat. Donat Romanam in re militari consuetudinem antiquitate, quibus mos erat, tyronibus primo anno rudimentorum militiæ custodem uelut pædagogum adiungere,à quo regerentur. Ab hoc ordines ductare,uertere,reuerti, hostem ab equo deijcere, à læua modò,modò à dextra in equum, modò ab equo in alium,desultoria leuitate insilire, & id genus alia docebantur. Quin & nostra tempestate formatores nobilium & principum liberis adiunguntur, à quibus mores aulicos,& ciuilem uitam, disciplinamq́ꝫ militarem addiscant.* Epitiden.] *quasi Epitaden. est enim ἐπιτάδης, idem quod ἐπιτηδής, studiosus, uiolentus, aptus, commodus, idoneus, socius,necessarius, ἐπιτάδευμα eiusdem significationis. ἐπιτήδευμα, studium, exercitatio, institutum. Et uerbum ἐπιτηδεύω, exerceo, instituo. A' re itaq́ꝫ apposite,& officio pædagogo fecit nomen. Quanquam haud me latet, penultimã apud Græcos per η scribi: sed uidetur poëta propter carmen syllabam litera mutata emolliuisse,ut pro longa ancipitem posuerit. Atq́ꝫ ita de adiectiuo fecit propriũ.* A
Impubis.] *Ad pubertatem usque sub tutela & imperio pædagogorum sunt id genus pueri: quos annos ubi excesserint, iam sui iuris esse incipiunt.* ἠπυτίδης, ἤπυτος, *Mons Thraciæ, Epytides, & Epyton: uerùm hoc per υ scribitur.* Vade age.] *Mandat Epitidi ut suo iussu Ascanius puerim agmen instructum in circum secum producat.* Si iam.] *An iam habet paratum. Atq́ꝫ hinc apparet,ante ei imperatum ab Aenea fuisse per Epitiden, instruere ad ludicrum certamen suos coætaneos.* B
Agmen.] *Ab agendo nomen habet, quod perinde ut labentis aquæ cursus agatur.* Cursusq́ꝫ.] *Exponit,quod agmen dicat, peditum'ne an equitum.* Auo.] *in honorem Anchisæ.* Turmas.] *Turma inter equites erat, quod inter pedites centuria,aut manipulus. In turma erãt triginta duo equites: cui qui præerat, decurio dicebatur. Et ut centum pedites sub uno uexillo gubernabantur, & quidem ab uno centurione, sic 32.equites ab uno decurione. De turmis Vegetius libro secundo capite 14.*
Ostendat.] *Non solum uerò ut uideatur, sed in armis ludicri certaminis spectaculum exhibeat.* Decedere.] *in latera, in frontem tergumq́ꝫ recedere, ut spacium in circo esset, concurrendi ad iusti ueriq́ꝫ pugnæ speciem.*
Infusum.] *Metaphoricῶς,cum sagittariorum ludus certaminibus finem imposuisse uideretur, undique populus in circum se infuderat.* Patentes.] *uacuos inter secretam multitudinem.* Cornea bina.] *Tradunt poëtam hîc celebrare omnium equestrem puerorum ludum, quem Cæsar Augustus huiusmodi honoribus affecit, ut singulis Troianam galeam,binaq́ꝫ hastilia donarit. Atq́ꝫ hinc pueris bina hastilia paulò post donat. Iam uerò & illud tenendum, poëtam per copiam, propter cognatam ætatem & significationẽ,eosdem modò pueros, modò iuuenes appellare: licet Seruius in re nihili operosè se torqueat.* C
Ora.] *in conspectu parentum.* Lucet] *armis, non autem uestium splendore: quod hic ludus ad simulachrũ equestris pugnæ paratus esset.* Fremit.] *admiratur, applausu ac fauore prosequitur in equuleis procedentes in confertum theatrum.* Corona.] στεφάνη, *quam Homerus quoque non uno loco pro galea accipit. Tonsa igitur corona ὑπαλλακτικῶς, pro tonsa coma:quòd antiquis mos esset, pueritiam egressis attondere capillitium,ac ad aras numinis alicuius deponere. Galeatos in medium eos processisse innuit.* Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro.] *uel è corno, ligno durissimo: uel è cornu, à materia. Cæterum describit iuuenum agmen ab habitu, forma, & armorum genere: à galea,hastilibus, pharetris & torque.* Circulus auri.] *torques, quam flexilem dicit, quòd aureis filis intorqueatur.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Incedentium ordines, eorumque duces, & satellites, nec non equi describuntur.

Treis equitũ numero turmæ, ternique uagantur
Ductores, pueri bis seni quemque * sequuntur
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantẽ
Nomen aui referens Priamus, tua clara Polyte
Progenies auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis: uestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atyi duxẽre Latini,
Paruus Atys, puerique puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omneis pulcher Iulus,
Sidonio est inuectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentũ & pignus amoris.
Cætera Trinacrijs pubes senioris Acestæ
Fertur equis.——
Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, ueterumque agnoscunt ora parẽtum.

* sequuti.

NASC. Tres equitum numero turmæ.] *Suetonius Tranquill. in Augusto cap. 34. Cæsarem ipsum Augustum Troiæ lusum frequentissimè edidisse refert magnorũ, minorumque puerorum delectu. ad quod procul dubio hic noster alludere uidetur. nec mirum uideri debet, si, cũ Iulius Cæsar, ut in eius uita Suet. testatum reliquit cap. 39. Troiã lusum* B *ex duabus turmis magnorum, minorumque puerorum exhibuerit, hic uerò tres turmæ Troiam ludãt: nam Aeneæ magnificentiam, ut fieri potuit, extollere, deinde etiam uetus illud, & auitum Romanæ militiæ initiũ Taciensium, Ramnetum, Lucerum, quod in tres partes diuisum fuisse scriptorum testimonio constat, hoc triplicis pugnæ simulachro adumbrare uoluit.* Paribusque magistris.] *magistri equitum dicebantur.* Vna acies iuuenum.] *nomina ductorum ponit, & numerum. sunt tres numero, Priamus Polytæ F. Atys, & Iulius Aeneæ F.* Nomen aui referens.] *nam Polytæ filius est qui Priami regis filius fuit. ideo per ἀπογεφὺν subdit.* Tua clara Polyte.——Progenies] *de Polyte, qui à Pyrrho occisus fuit, dictum est in 2. Aeneid.*

„ *Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polytes,*
„ *Vnus natorum Priami, per tela, per hostes*
„ *Porticibus longis fugit, & uacua atria lustrat*
„ *Saucius. illum ardens infesto uulnere Pyrrhus*
„ *Insequitur iam iamque manu tenet, & premit hasta.*
„ *Vt tandem ante oculos euasit, & ora parentum*
„ *Concidit, ac multo uitam cum sanguine fudit.*

C Auctura Italos.] *propter oppidum Polytorium, quod ipse condidit in Latio, auctor est Cato apud Seruium: uel quia illud cum Ancus Martius ui cepisset, totam multitudinem, ut urbem more aliorum regum augeret, Romam traduxit. Liuius libro ab urb. cond primo.* Alter Atys] *secundi ducis descriptio: quem commendat à posteritate, nam de suo nomine populos reliquit.* Paruus Atys] *uenusta repetitio.* Puerique puer.] *πολύπτωτον. ut*

„ *Et pueri puer indue uultus.*

Extremus, forma.] *tertium ducem Iulium fuisse memorat: quem per comparationem à pulchritudine commendat.* Pauidos.] *gloriæ cupiditate, non timore. nam siti more pauidi fuissent, quòd certamen inituri erant, à paterna, uel auita illa uirtute degenerare uiderentur. hinc illud Maronis ex 4. Aeneid.*

„ *Degeneres animos timor arguit.*

„ *Illi uerò cum ex praclariss. uiris nati essent, par erat, ut*
„ *signum aliquod paternæ uirtutis ostenderent. propterea*
„ *subdit.* Veterumque agnoscunt ora parentum.] *quia omnes parentes suos referebant, eorumque uirtutis signum in illis manifestissimum elucebat.*

LAMB. Hort. Treis equitum.] *Haud dubiè respexit ad numerũ trium centuriarum equestrium, à Romulo conscriptarum: Ramnensium, à Romulo: Titiensium, à T. Tatio Sabinorum rege: Lucerum, cuius nominis originis caussam tradit incertã Liuius.* Terni.] *Turmis qui præerant, decuriones dictos fuisse. author Vegetius est.* Bis seni] *Proinde turma puerorum restricta fuit in duodenos, quorum singulis singuli decuriones fuère præfecti. Et magistros è consuetudine rei militaris, magistros equitum dicit, in ludo tenui. Et fortasis ad pædagogos referri potest. nam suprà eo nomine Ascanij gubernatorem appellauit.*
Vna acies] *Diuisio acierum à ducibus, à quibus ductabantur. de instruendis aciebus optimè apud Græcos scripsit Aelianus. His nunc tres præficit duces: Priamum, Atym, & Iulum.* Ouantem.] *triumphantem, lætam Cæterùm. ouatio minor triumphus erat apud Romanos, cum imperator pedibus urbem triumphans ingrederetur, ob hostem perleuis momenti deuictum.* Polyte.] *Auersio: Hunc dicit, quem poëta in secundo ostendit in conspectu Priami à Pyrrho fuisse interfectum. Cato cum tamen in Originibus tradit cum Aenea in Italiam descendisse, atque oppidum Politorium condidisse, ab Anco rege postea captum, & incensum, ne sæpius rebellandi materiam Latius exhiberet. Fuerat hic inter Troianos, pedum uelocitate fretus, explorator classis Græcorum, cùm ex Aulide profecti in Troicum littus appellerent. At noster poëta, cùm Priamum Italos aucturum scribat, non obscurè innuit Politorium ab eo conditum postea fuisse, ac de patris nomine ita appellasse. πολίτης, ciuis.*
Nomen.] *A' nominis ratione.* Equus.] *Hunc describit à loco & coloribus, quibus eius nobilitatem testatur. In magno præcipuè precio habentur, quibus quatuor pedes albi sunt, albæ maculæ in frontibus lucent.*
Albam.] *Epanalepsis. Vestigia primi pedis, pro primi pedes albi erant. Et ut equus multo sit commendatior, describit eum tacitè à bellicositate, nobilitate & uirtute, cùm Thraciũ uocet, à natura gentis bellicosæ. cui etiã brutorũ, maximè militarium, nobilitas respondet. Hecuba enim auia ex Thracia fuerat, Cissei regis filia. De Thracum rebus, ingenio & natura, diuersis hinc locis fuit nobis locuples sermo. Proin pergendum est ad ea quæ sequuntur.*
Alter Atys,] *Secundus fuit Atys: sed eius ut genus, nobilitatem, & parentes prætermittit, ita eum ab origine & principio nobilissimæ ac principis familiæ Roma-*

manæ laudat. hanc Atyam dictam ait. Adulatur Augusto, cuius genus inter Romanas familias antiquissimum esse contendit. Adecq́ eius matrem Actiam inde ortam, & quasi Atyam ita appellatam. Fuit alius Atys, hoc multo uetustior, unus filiorum Herculis & Omphales, qui cùm Mœoniæ regnum sterilitate laboraret, & abundante multitudine partem populi deducere cogeretur, altero filiorum Lydo successore in regnum instituto, alterum Tyrrhenum eum longè maxima parte ciuium ad quærendas nouas sedes proficisci iussit. Delatus in Italiam, eam regionem occupauit, quæ ad mare inferum sita est. Hanc de se Tyrrheniam, subiectumq́ mare Tyrrhenum nominauit. Atys puer fuit à Berecynthia Diuorum matre adamatus, qui apud Phrygas religiosè colebatur, ut minister sacrorum matris Deorum: παρὰ φρυξὶ μάλιστα τιμᾶται, ὡς πρόσπολος τῆς μητρὸς τῶν θεῶν. Pueroŕq.] *Paranomasia, siue uocum collusio, quamuis in eadem significatione. Ab amicitia magni Iuli.* A Extremus.] *In extremis poëta studio ferè collocat principes, ubi certamen de uirtute est.* Equo Sidonio.] *A patria descriptio, & donatrice.* Pubes.] *iuuentus: figuratè, signum pro signato.* Trinacrij.] *Sunt qui legunt, Trinacræ hoc est, Siculis equit: antonomasia.* Pauidos.] *pueros de gloria sollicitos fauore prosequuntur.* Gaudent.] *Gaudij caussam addit, quòd in puerorum uultibus existimarent se parentes Troianos cæsos uidere.* Dardanidæ.] *Troiani: antonomasia.* Ora.] *uultus.*

ARGVMENTVM.

Tres illæ equitum turmæ ubi campum uno agmine perlustrarunt, seseq́ spectatoribus in armis ostentarũt, dato ab Epytide signo, in ternos choros, seu acies ternas diducuntur, suaq́ spatia unaquæq́ turma corripit, & modò aduersis frontibus cõcurrendo, atq́ in morem Labyrinthi recurrendo, modò fugam simulando, & mox spicula uertendo, pacem deniq́ faciendo ueræ pugnæ simulachrum, atq́ imaginem cient: eiusq́ generis lusum repræsentant, quod de nomine urbis, uel regionis potius Troia dicitur: cuius originẽ in Italia ab Ascanio iam B tum, cùm Albam urbem mœnibus cingeret, deductum fuisse poëta hoc in loco indicium facit.

NASC. Postquã omnem læti consessum oculosq́ suorũ
Lustrauere in equis, signum clamore paratis
Epitides longè dedit, insonuitq́ flagello.
Olli discurrere pares, atq́ agmina terni
Diductis soluêre choris, rursusq́ uocati
Conuertêre uias, infestaq́ tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosq́ recursus,
Aduersis spacijs, alternosq́ orbibus orbes
Impediũt, pugnæq́ cient simulachra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudãt, nunc spicula uertũt,
Infensi, facta pariter nunc pace * fruuntur ** feruntur.*
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemq́
Mille uijs habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrũm nati uestigia cursu
Impediunt, texuntq́ fugas, & prælia ludo
Delphinũ similes, qui per maria humida nando
Carpathiũ Libycũq́ secant, ludũtq́ per undas.
Hunc morẽ cursus, atq́ hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo secum, quo Troia pubes,
Albani docuere suos: hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem:
Troiaq́ nunc, pueri Troianum dicitur agmen.

Læti.] *uel alacres, ut puerorum ætas fere bat, uel sibi placentes, & quasi lætitia, ac uoluptate quadam animi gestientes. nam pueri ingenium ex huiusmodi rebus uoluptatẽ capere solẽt.* Signũ.] *duplex signũ datũ est eodem tpore, clamore, & flagello, id est, uirga in morẽ flagelli sonantis.* Olli discurrere pares, atq́ agmina terni. —Diductis soluere choris.] *tres duces tribus aciebus erant præpositi: quæ in unũ agmen se patribus ostenderũt. inde solutũ est agmen illud unũ, & rursus in tres choros, tresq́ acies diuisũ est. quæ quidẽ singulæ acies æquè in diuersas partes currendo, & recurrendo, nec nõ in gyrũ se uertendo sua spatia cõfecerũt.* Alternosq́ orbibus orbes. —Impediunt.] *propriè impediunt: nam in conficiendis orbibus milites sese implicãt, & aliorum ferè alij gressum impediunt. sic paulò inferius.*

" *Haud aliter Teucrum nati uestigia cursu*
" *Impediunt, texuntq́ fugas.*

Hos orbes elegantissimè Homerus Iliad. 18. suis uersibus fingit. ubi de Pyrrhica saltatione in clypeo Achillis formata meminit. Pugnæq́ cient simulachra.] *prælium fingunt speciemq́ belli præbent. sic infrà.*

" *Ascanius galeam ante pedes proiecit inanem,*

Qua ludo indutus belli simulachra ciebat. "
Vnde & trium rerum, quæ militiæ cõtingũt, mẽtionẽ facit, pugnæ, fugæ, pacis. & est Lucretij hemistichiũ in 2. sic enim ille ait.

Cõponũt, cõplent, belli simulachra cientur. "

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus.] *Ludicri descriptionẽ elegantiss. Labyrinthi similitudine illustrat: quamobrem absurdũ non est, quod Trãquillus apud Seruium ait,* C *Pyrrhicã et Troiã eũdẽ esse lusum. nã Dionysius Halic. in sept. antiq. ubi de pyrrhica, & Enoplia saltatione, quã eandẽ esse uult, etsi Plinio aliter uidetur, uerba facit, eius formã Troiæ ludicro non penè dissimilem describit quod quidẽ saltationis genus in Clypeo Achillis à Vulcano Fabricato ipso auctore Homerus effectũ extitisse memorat: quẽ quidem lusum cum eadem Labyrinthi similitudine Homerus illustret, argumento nobis perquàm ualido esse potest Troiã lusum aut eundem extitisse, uel certè pyrrhicæ saltationis formã habuisse, licet pyrrhica pedibus, Troia equis fieret. uersus Homeri hoc habens Iliad. 18.*

ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις, "
τῷ ἴκελον οἷόν ποτ᾽ ἐνὶ κνωσῷ εὐρείῃ "
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ. "

ἔνθα

A ἔνθα μὲν ἠΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι
» ὀρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες. Id est:
» Hinc operi faber adiecit pede claudus utroq;
» Arte chorum, & uario distinxerat ordine, qualem
» Construxisse ferunt Cretæis Dædalon oris,
» Formosæ auxilium Minoidos ignibus olim.

Non longè dissimilis Labyrinthi descriptio est apud Catullū in Argo. Sed de Labyrintho q scire plura uelit, adeat Plinium lib. 36. cap. 13 & Diodorum Sic. in 2. legat etiā prouerb. Labyrinthus. Haud aliter Teucrū nati.] cōparationi institutū accōmodat. Vestigia cursu.–Impediunt, texūntq; fugas.] quod proximè dixerat. Alternosq; orbibus orbes.–Impediunt, idem nunc uerbis diuersis exprimit. & est Homeri uersus, ut etiam paulò antè innuimus, ex 18. Iliad. sub finem.

» οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσιν
» ῥεῖα μάλα. Delphinum similes.] Homeri hæc quidem imitatio est, sed Homerus libro proximè citato à rota figuli currente, hic uerò noster à Delphinis in mari ludentibus, gyrosq; facientibus similitudinē ducit: nisi fortè ex Apollonio sumptam mauis. sic enim in 4. cecinit.

» ὡς δ' ὁπόταν δελφῖνες ὕπερ ἁλὸς εὐδιόωντες
» σπερχομένην ἀγεληδὸν ἑλίσσωνται περὶ νῆα.

B Et quæ sequuntur. Vnde colligi potest quanta fuerit poëtæ cùm ingenij ubertas, tū copia orationis: qui uni rei duas comparationes apposuit: cumq; Homerū imitaretur, aliam ab Homero diuersam nactus est comparationem. Maria humida.] Homeri epitheton. ὑγρὰ κέλευθα: Hunc morem, hos cursus.] quis in Italia hūc lusum docuerit, monet. Hinc maxima porrò.] post longam temporis intercapedinem Roma quoq; lusum accepit. Troiaq; nunc.] ludicrum hoc Troia appellatum, quia de Troia uenit. fortasse Pyrrhica nominabatur antiquitus, ut ex antiquis scriptoribus conijci licet.

LAMB. Hort. Postquam.] Vt Troiani plausu suorum liberos prosequuti sunt: uicissim pueri gaudio perfusi, in equuleis suorum conspectum ad ostentationem uirtutis lustrarunt. Epitides.] Ascanij pædagogus, de quo paulò antè dictum est. Longè.] ex interuallo, sed seorsum à turmis submotus. Signum.] quod cum in re militari uel tuba, uel buccina, aut cornu fieri soleat, hic in re ludicra clamore & flagelli sonitu, paratis ad certandum signum datum canit. Olli discurrere.] Antistœchum. Describit hypotyposi luculenta speciē pugnæ equestris, & quidem puerorum Troianorum, concisis distinctisq; membris, ut oculis exhiberi putes. Olli discurrere.] Obliquus id genus cursus, qui hic refertur. in prouerbium abijt, quoties † s arte, inquit Erasmus, ac dissimulāter agitur. Aut quoties aliud præ nobis ferentes, aliò tendimus, & cuniculis atq; ambagibus quibusdam pergimus ad id quod assequi conamur. ἱππικὸς δρόμος à Græcis item appellatus est. is enim flexibus quibusdam certis & arte peragebatur, non celeritate, quæ in alijs multum alioqui ualere solet. Choris.] Tres ductores suprà memorati separatim duxerunt suas acies, quas nunc choros appellat, propter ludum puerilem: cuiusmodi sunt puerorum, iuuenum, senum, uirginumq; de laude honestatis, ac citra inuidiam certantium chori, in ciuilibus negotijs. In hostili certamine uox aciei quadrasset aptissimè. Cæterùm, tria potissimum, ut quidam rectè, ad rei humilis amplificationem, è militari re transtulit: pugnam, fugam, & pacem. Iam uerò Diductis, pro separatim in aciem collocatis dixit: & soluêre pro separauere. Vocatū.] A pædagogis. Conuertêre uias.] Quemadmodum in choris fortassis allusit ad euolutionum per decurias & iuga genus, cuius speciem choream uel Persicam, uel Cretensem appellabant. ita in uerbo Conuertere, spectauit ad rationem conuertendi ordines ex suo loco, restituendiq;. licet pedestres Simulachra.] similitudinem. Significanter impediunt dixit, quasi intexunt, immiscent, & intricant. Fugæ.] ad fugam, φυγῇ. Vt quondam.] A comparatione ad illustrandam puerilis ludi imaginem. In Creta fuit Labyrinthus, portentosissimum humani ingenij opus, itinerum anfractibus & ambagibus occursus recursusq; inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, & ad redeundum in eosdem errores. Vnde nata parœmia χ-δεργικῶν λαβυρίνθων πλοκαί: id est tumultuariorū Labyrinthorum impedimenta seu nexus. Carmen Ioannis Tzetzæ, quia lepidum est, ex Chiliade 11. libet adscribere de Labyrintho:

ὁ Ἀθηναῖος Δαίδαλος τῷ Μίνωϊ ἐν Κρήτῃ
φρούριον πολυέλικτον, κοχλοειδὲς τὴν θέσιν,
δυσέκβατον εἰργάσατο, λαβύρινθον τῇ κλήσει,
εἰς ὃν ἦν Μινώταυρος βοάνθρωπον θηρίον.
πολλοὶ δὲ ἐγκλειόμενοι ἐκεῖσε, ἀνῃροῦντο
ὑπὸ τοῦ Μινωταύρου μὲν, ὥσπερ τισὶ ἀρέσκει,
καὶ Εὐριπίδῃ δὲ αὐτῷ ἐν δράματι Θησεῖ.
κατά τινας ἑτέρους δὲ, λιμῷ καὶ δυσεξελεύτοις.
ὡς δ' ὁ Θησεὺς σὺν ἥλιξιν ἓξ νεανίαις ἄλλοις,
καὶ σὺν παρθένοις δὲ ἑπτὰ πρὸς Κρήτην ἀπεστάλη.
διὰ λιμὸν γὰρ καὶ λοιμὸν γινόμενον Ἀθήναις,
ἀνθ' ὧνπερ τὸν Ἀνδρόγεων τὸν στρατηγὸν τοῦ Μίνω
οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτειναν ἐν τοῖς ἐκεῖσε τόποις,
κατ' ἔτος ἀπεστέλλοντο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κρήτην
ἑπτὰ παρθένοι, καὶ ἑπτὰ σὺν ταύταις νεανίαι,
ὅπως βρωθῶσι τῷ θηρί, καὶ τὸ δεινὸν παυθείη.
ὡς οὖν ἐστάλη καὶ Θησεὺς σὺν νέοις καὶ παρθένοις,
ἡ Ἀριάδνη Μίνωος θυγάτηρ ὑπαρχομένη,
Θησέως σχοῦσα ἔρωτα δίδωσι μίτον τούτῳ·
ὃν μίτον δήσας ὁ Θησεὺς ἀρχῆς δεσμωτηρίου,
τὸ δὲ ἄλλο μέρος ταῖς χερσὶ κατέχων ταῖς οἰκείαις
ἐλθὼν εἰς τὸν λαβύρινθον, Μινώταυρον μὲν κτείνει,
τὰς δυστροφὰς δὲ ἐξέδραμε τῷ μίτῳ σὺν τοῖς νέοις.
τοιοῦτος ὁ λαβύρινθος ἦν ἐπὶ τὴν Κρήτην,
φρούριον πολυέλικτον, κοχλοειδὲς τὴν θέσιν.
ἐγὼ δὲ τροπικώτερον δεινότητι τῶν ῥητόρων
τὰ σχεδιουργῶν νοήματα, νῦν λαβυρίνθους ἔφην.

Hanc historiam carmine heroico uertere uisum fuit:
Cecropiis regi Creta fabricarat in alta
Dædalus innumeris Minoi ambagibus olim
Carcerem, ubiq; situ cæcum, nexuq; uiarum
Ancipitem, & multo tortum ingressuq; dolosum,
Difficilem, Labyrinthum quem dixere uetusti.
Minotaurus in hoc fuerat fera, uox cui dira
Humana intonuit. conclusi hoc carcere quotquot,
(Vt perhibent) hi Minotauri cæde peribant,
Et tragico Euripidi celebrata tragœdia Theseus,
Aut ueluti nonnulli alij scripsere, uiarum
Flexibus irremeabilibus, gyrisq; retortis.
Virginibus Theseus cum sex, totidemq; uirilis
Stirpis ubi Cretæ uenisset missus in oras,
Pestis enim & fames tum grassabatur Athenis,
Ductorem ob cæsum Minois classis atroci
Cecropidis fato Androgeum regionibus illis.

Septem etenim in Cretam stirpis misere quotannis
Corpora fœmineæ, sexus totidemq́ uirilis
Cecropidæ, prædæ fatali corpora monstro, ut
Cessaret tabes, & dura pericula rerum.
Cum pueris postquam huc Theseus tenerisq́ puellis
Venit amore eius capta est Ariadna tyranni
Filia Minois. filum cui donat habendum,
Carceris ingressu, quod primo ac limine prudens
Necteret, ast altam partem interiore recessu
Prensaret manibus. simulac Labyrinthon in altum
Venisset Minotaurum contruncat, & inde
Cum læta per iter sinuosum pube uagatur.
Talis erat Cretæ domus hic Labyrinthus in alta,
Carcer & irremeabilis, hac quam cochlea formam
Exprimit: ipse tamen tropica grauitate figuras
Rhetoricas ausim Labyrinthos dicere forsan.

Hæc de Labyrintho in præsenti dixisse sufficiat, cætera copiosiùs in sexto explicabimus. Mille.] *multis: numerus certus pro incerto. Dolum ambages uocat. Catullus:*

Errabunda regens tenui uestigia filo,
Ne Labyrintheis è flexibus egredientem
Tecti frustraretur inobseruabilis error.

Haud aliter.] *Redditio: hoc est, applicatio rei collatæ cum eo Labyrintho, qui fuit in Creta.* Teucrûm.] *Teucrorum* Impediunt.] *Scitè allusum est ad impeditas contextasq́ uariè lanarū ambages.* Delphinum.] *Alia comparatione puerorum ludum illustrat, delphinum in mari colludentium discursibus. Sed & eruditè puerorum ludum delphinum lasciuiæ cōparat. nam animal est homini amicum, & musica symphonia delectatur: ita ut nauibus etiam in mari se obuium offerat, exultans alludensq́, etiam cum plena uela prætereat. Arionis citharœdi exemplum celebratius est, quàm ut hic referatur. Velocissimum omnium animantium est. ac nisi multum infra rostrum os illi foret, in medio penè uentre, nullus piscium eius celeritatē euaderet. Fame impulsi cum piscem fugientem in ima uada persequuti, diutius spiritum conclusum tenuere, quasi arcus neruo eiecti ad respirandum emicant, ac tanta ui exiliunt, ut uela nauium passa uento impulsarum impetu transuolent. Multa Plin. de delphinis lib. 9. cap. 8. Illud auctarij loco adsuatur, Delphinem esse etiam instrumentum ferreum nauale, aut plumbeum, ad simulachrū piscis delphinis effigiatum, ad nauale certamen paratum. Vnde apud Thucydidem nauis Delphinophoros.* A Maria.] *Homericum illud reddidit, ὑγρὰ κέλευθα.* Carpathium.] *Species pro genere. Carpathium pelagus nomen consequutum est à Carpatho insula inter Cretam & Rhodon, excelsa sita, olim adeò celebri, ut nomen mari dederit. Huius circuitus ducentorum est stadiorum. Fuit olim quatuor urbibus insignis. Ab hac septuaginta stadiorū insula, modico interuallo abest Casus, cum oppido Caso. Huic nonnullæ aliæ, sed modicæ admodum subiectæ sunt insulæ, quæ Casiorum dicuntur. Homerus in Catalogo Carpathum & Casum coniunxit, quarum duces facit Phidippum & Antiphum Thessali liberos. Verba Homeri sunt:*

οἱ δ' ἄρα νίσυρόν τ' εἶχον, κράπαθόν τε, κάσον τε,
καὶ κῶν εὐρυπύλοιο πόλιν, νήσους τε καλύδνας.
τῶν δ' αὖ φείδιππός τε καὶ ἄντιφος ἡγησάσθην,
θεσσαλοῦ υἷε δύω ἡρακλείδαο ἄνακτος.

Lybicumq́.] *A Libya, Aphricæ parte, cui obiectum est, alluitq́. Cæterùm ut pro Aphrica tota, Libya sæpenumero: ita Libycum mare, pro Africo indifferenter figuratèq́ usurpatur.* B Hunc morem.] *Finem huic certamini puerorum equestri facturus, qua origine, & per quos populos postremò ad Romanos peruenit, ostendit. Ascanius primus exercuit Albæ, à se conditæ, hanc gentem ac regionis illius incolas nunc priscos Latinos uocat. Alioqui Latini prisci erant, qui ante conditionem urbis Romæ ea loca incoluere.* Quo puer.] *Ascanius: Tmesis. quomodo nunc exhibuit inter suos Ascanius.* Hinc.] *Ex Alba, Romā postea peruenit.* Patrium.] *Troianum nomen multis seculis is ludus seruauit. Pyrrhicam uulgò appellatam, hanc Troiam cōtendit Suetonius. Durauit hic ludus dictus Troia, certè usq; ad tēpora Claudij Cæsaris. Sedente, inquit Cornelius Tacitus lib. 11. historiarū, Claudio Circensibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troiæ inirent, interq́ eos Britannicus imperatore genitus & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adscitus. fauor plebis acrior in Domitium loco præsagij acceptus est.*

ARGVMENTVM. C

Ex re læta ad casum tristiorem describendum poëta μετάβασιν facit: nam dum ludicra celebrantur, Troianæ mulieres hortatu Iridis, quæ Beroes anus Troianæ faciem induerat, longæq; nauigationis tædio, ignem in classem coniiciunt, quatuorq́ naues exurunt.

NASC. Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.
Dum uarijs tumulo referunt solennia ludis,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, uentosq́ aspirat eunti
† al. mouēs. Multa † mouēs, necdū antiquū exaturata dolorē.
Illa uiam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli uisa, cito decurrit tramite uirgo.
Conspicit ingentē concursum, & littora lustrat,
Desertosq́ uidet portus, classemq́ relictam.
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæq́ profundū
Pontum aspectabant flentes: heu tot uada fessis,
Et tantum superesse maris, uox omnibus una.

Hac celebrata tenus.] μετάβασις *est.* Sancto patri.] *in numerum Deorum trāslato: cui & sacra fecit tanquam Deo. hinc etiam illud.*
» *Salue sancte parens, iterum saluete recepti*
» *Nequicquam cineres.*
Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.] *hic περιπέτεια est, non perturbatio tantum, seu παθητικὴ. nam παθητικὴ inest aliquando in poëmate absque peripetia, & agnitione. peripetia uerò absque agnitione, neq; agnitio absque peripetia, ut ex Aristot. liquet in poët. nūquam poni solet. est autem peripetia, ut aliàs sæpe dictum est, nihil aliud quam mutatio*

Vrbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese, haud ignara nocendi,
Conijcit, & faciemq; deæ, uestemq; reponit.
Fit Beroe, * Ismarij coniunx longæua Dorycli,
Cui genus & quondam nomen natiq; fuissent:
Ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert.

A *tio fortunæ in contrarium. quamobrem tum hîc fortunæ mutatio perspicuè uideatur, quod uel poëta ipse uerbis expressit, cùm ait.*

» *Hîc primum fortuna fidem mutata nouauit.*

Peripetia sit necesse est, non perturbatio tantum cumq; peripetiam necessario semper sequatur agnitio, Virgilius nullius rei expers doli Iunonis, seu Iridis agnitionem ponit. Dum uarijs tumulo.] *negocium aggreditur.* Irim de cœlo.] *obseruandum est Irim non à Iunone tantum (licet fiat de nubibus, quarum Dea est Iuno) uerum etiam à Ioue, ut apud Homerum frequenter liquet, rarò apud Virg. & plerunq; ad discordiam, uti Mercurius ad concordiã, mitti.* Ventosq; aspirat eunti.] *aspirat pro inspirat, hoc est immittit positum uidetur ut in 1. Aen.*

» *Occultum inspires ignem, fallasq; ueneno.*

Nouè dictũ est. Multa mouens.] *animo s. ut in 3. Aen.*

» *Multa mouens animo Nymphas uenerabar agrestes.*

B Nec dum antiquũ saturata dolorẽ.] *sic in primo Aen.*

» *Nec dum etiam caussæ irarum, sæuiq; dolores*

» *Exciderant animo.*

Illa uiam celerans.] *euntem Iridem describit.* Per mille coloribus arcum] *huius rei physicã rationem superiore commentario attulimus* Cito decurrit tramite uirgo] *ποδας ὠκέα Ἶρις ubiq; ferè ab Homero describitur.* Desertosq; uidet portus.] *ab occasione rem uerisimilem facit, nam si in nauibus homines extitissent, inanis fuisset Iridis persuasio.* At procul in sola secretæ Troades acta. Amissũ Anchisen flebant.] *uarius hinc, multiplexq; à circũstãtijs deducitur cõmiserationis affectus. quòd procul & secretæ, hoc est sequestratæ ab hominibus: non enim ipsæ spectaculis interfuerant, quòd in deserto litore sunt, quòd flent. postremò etiam, quòd Anchisen, quem tantopere diligebant, amiserunt.* Cunctæq; profundũ.] *auget cõmiserationis affectũ à circumstantijs. quòd flentes mare profundũ aspiciebant, cuius aspectu terrebãtur, & eò magis quia plurimũ adhuc uiæ supererat, & iam itineris longitudine defessæ erant. mirus profectò in describendis siue*

C *ex sua, siue ex aliena persona rebus est Virgilius: cuius ne carmen quidem inueri licet, in quo rerũ personarũq; mores, qui uel ex arte, uel ex natura, uel ex casu, alijsq; rebus fiunt, nõ effingantur.* Heu tot uada fessis.] *siue ex poëtæ, siue ex fœminarũ persona dicatur, affectuosum est sed maior certè si fœminis tribuatur, sese ostẽdit ex lõgæ nauigationis tædio cõmiserationis affectus. hæc igitur omnia eò mulierũ animos impellebãt, ut omnes uno ore urbẽ orarent. ideo sequitur.* Vox omnibus una.— Vrbẽ orant.] *opportuna occasio ex affectu, ac uoluntate mulierum.* Tædet pelagi.] *τὸ ἄχθος est ex lõgæ nauigationis tædio.* Et faciẽq; Deæ, uestemq; reponit.] *satis cõmodè duo diuersa uno cõplexus est uerbo.* Fit Beroe Ismarij coniux longæua Doricli.] *utrũ Beroen uxorẽ Doricli Priami regis nothi poëta designet, qui, ut est apud Hom. in Il. ab Aiace occisus est, uiderint alij, mihi uerò magis uerisimile fit, nomen esse fictũ à poëta. Sed utcunq; est, ad historiã allusum est, de ædificatione urbis Romæ, quam Plutarchus in Romulo egregiè describit hũc in modũ: Troia à Græcis capta, quosdã extitisse profugos. qui classem nacti nauigarunt, & in Etruriã uento delati ad Tybridis fauces appulerunt: quorum mulieres cùm & metu maris perterritæ, longaq; nauigatione essent fatigatæ, unam ex illis Romam nomine, quæ generis nobilitate, & prudentia, rerumq; usu cæteris matronis præstare uidebatur,* * al. Matij, *suasisse ferunt, classem incendio dandam esse. quod factũ, utpote graue, & infaustum, initio hominibus nõ parũ molestiæ attulit: deinde tamen perspecta loci opportunitate, ac fertilitate, læti sedes ibi posuerunt: quæ res breui felicius eorũ opinione cessit: nam finitimi eos hilari uultu, totaq; frontis libertate suscipientes, Romã multis honoribus affecerunt: urbemq; de eius nomine, ut quæ eius rei auctor extitisset, appellarunt. Sed ad rem astutè Iris mulieris uultum induit, quia fœminas allocutura est: aptior enim interdum est apud fœminas fœminæ persuasio, quàm sapientis uiri: nec infimæ mulieris, sed matronæ, & longæuæ faciem, formamq; suscipit, ut nobilitas ætati coniũcta maiorem orationi grauitatem afferat* Cui genus] *ad utrunq; referri potest uel ad Beroen, uel ad Doriclum: sed melius est ad Doriclum referas. nam uiri nobilitas, gloria, atq; splendor, uxorem, liberos, totamq; familiam illustrat. pendet igitur huius fœminæ cõmendatio de cõiugis laudibus nã summæ existimatiõis matrona erat, quia uiri summo genere nati, celebritate nominis insignis liberorũ etiã frequẽtia florẽtiss. uxor erat.* Ac sic.] *hac forma, atq; uultu.*

Hac celebrata] *Epilogus certaminum anniuersariorum ad tumulum Anchisæ. Sed ut nullum gaudium, siue* LAMB. *priuatum, siue publicum, perpetuum est, quin uel fellis habeat* Hort. *aliquid, uel tristem sortiatur exitum ita sternitur occasio ad turbandas res lætiores.* Hac celebrata.] *sectio: pro, hactenus celebrata sunt certamina sancto patri Anchisæ.* Irim] *In calce quarti libri, de Iride, deorum internuncia, deq; arcu cœlesti abundè dictum est. Illud tantum hoc loci monuisse sufficiat, Irim internunciam deorum perinde ad discordiam serendam mitti, ut Mercurium ad conciliandam inter mortales concordiam & societatem. Mittitur hic & à Iunone, quippe Troianis inimica, & hostilem spiritum adhuc infestè spirante. In Iride arcu cœlesti. colores sunt, quos apparentias uocant neoterici: & Aristotel. lib primo de Generatione συμφάσεις dixit. Apparet enim in iride color rubens albedini mistus, quòd materia uaria sit, & solaris radius fortior uiolentiorq;. Arcus hic diuersicolor parœmiam fecit, ὑπὲρ πᾶσαν ἶριν, Super omnem Irim, de luculenta ueste coloribus uariantibus. Volens itaq; Iuno fidem rerum lætissimarum tristi colophone commutare, hanc ad disturbandum publicam lætitiam mittit. Est & Iris, fluuij nomen.*

Iliacam ad classem] *Troianam.* Ventosq;.] *φυσικῶς, nam Iuno cùm aëri præsideat, rectè Iunonem uentos Iridi aspirare fingitur, ut celerius se moueat.* Multa mouens.] *quæ curata uelit. Porrò, quæ monuerit, obliquè statim notat, cùm pristinam ægritudinem & iram in Troianos animo adhuc hæsisse dicat.* Dolorem.] *pro dolore. Transtulit in uerbo exaturo, quod corporis est, ad animum.* Celerans uiam] *Figuratè. pro celeriter per uiam abiens. Et prisca fuit loquendi figura in iure ciuili, uade uiam, abi uiam: cuiusmodi phrases Cicero festiuè ridet in oratione pro Murena.* Mille.] *uersicolorem arcum, Iridi internunciæ cognominẽ. Diuersorũ colorum in ca-*

in cœlesti arcu rationem, suprà in fine quarti lib. explicauimus. Nulli uisa.] siue quòd dea introducatur, quæ specie mortalibus non potuit esse conspicua: siue quòd per celeritatem nulli fuerit uisa. Expressit Homericum epitheton ὠκέα ἶρις. Iliad β. Nomen Iridi factum est à poëtis, non quasi ἔρις, litis ferendæ dea. sed ab eo quòd mandata exponat oratione simul & ea perferat, ἀπὸ τοῦ εἴρειν, τουτέστι λέγειν. Etymon in Iro reddit Homerus Odyss. 6.

——ἶρον δὲ νέοι κίκλησκον ἅπαντες,
οὕνεκ' ἀπαγγέλλεσκε κιὼν, ὅτε πού τις ἀνώγοι.

Id est:

Quem iuuenes Irum cuncti dixêre Pelasgi,
Propterea quòd nuncius iret, quò quis Achiuûm
Cogeret iret.——

Concursum.] Troianorum ac Siculorum circa tumulũ Anchisæ, qui haud procul à littore aberat.
Desertosq́.] à Troianis, qui relicta classe ad spectaculum ludorum solennium confluxerant. Acta.] A' loco, ubi se continebant matronæ Anchisen lugentes. ἀκτὴ, litus, Græco uocabulo usus est poëta pro latino. ἀκταῖος, littoralis. In sola.] Latinè: uel figuratè, solæ secretæ in acta: uel solæ in secreta acta, ut secreta utroq; referatur. Secretæ.] πρέπον. Indecorum est, honestas matronas in publicis spectaculis misceri uiris. Tum autem in exequijs, matronarum erat, pullatas solutis crinibus mortuos lugere.

Et circum Iliades, inquit, crines de more solutæ.

Pontum aspectabant.] Species pro genere: pontum, pro mari dixit. Homericum illud reddidit, ἐπὶ οἴνοπα πόντον ὁρώωντες. Heu tot uada.] Sermocinatio. tribuitur enim oratio querelarum plena matronis Troianis, diutina nauigatione fractis. Sed & mimesim interpretanti nihil refragor. Vox] Ea erat, quam præmisit:

——Heu tot uada fessis: & A
Tantum superesse maris. Vna.] erat. Occasio Iridi prabetur, adhortandi ad incendendas naues. Ergo.] proinde in hanc matrum turbam se mediam coniecit.
Reponit.] seponit, ut aliam faciem & habitum mentiatur. Beroe.] hoc est, induit formam, ætatis speciem & uultum Beroes. Hanc Thracis Dorycli grandæuam uxorem fingit: alludens ad Beroem Epidauriam, unam nutricum Semeles, in quam fertur Iuno aliquando se transformasse, cum pellicem Semelem ulcisci uellet.
Ismarij.] Ismaron oppidũ Thraciæ est, quod Suidas Maroneam etiam uocat: certè Plinius diuersas urbes facit. A' Maronea, μαρώνειος οἶνος, Maroneum uinum. Maronea magno lacui Bistonidi subiecta est: ibi Abdera urbs, & Dicæa, cui imminet Bistonis. Quidam hic existimant legendum, Marij, non autem Ismarij: à Maro Thraciæ monte, ubi Maro Vlyssi uinum obtulerit. Marij montis mentionem nullam facit Plinius. Dorycli] A' natione, seu patria. Thracem hunc fuisse narrat. Apud Pausaniam in pictura Polygnoti, & nonnullos alios diuersos authores, Doryclus, siue hic, siue alius, inter liberos Priami regis recensetur. Homerus Iliad. 11. meminit Dorycli, B nothi ipsius Priami, ab Aiace cum nonnullis alijs pugna interfecti. Verba poëtæ sunt:

αἴας δὲ Τρώεσσιν ἐπάλμενος εἷλε Δόρυκλον
Πριαμίδην νόθον υἱόν.—— Id est:
Irruit in Troas ferro Telamonius Aiax,
Priamidenq; nothum prostrauit clade Doryclum.

Cui genus.] A' genere, sobole, & authoritate. ut dicenti dignitas cum authoritate concilietur. Nihil enim ponderis ad rem tantã moliendam oratio alicuius è uulgo fuisset habitura. Oratio enim profecta ab improbata & probata fœmina, non idem ualet. Dardanidũm.] Troianorum: antonomasia.

ARGVMENTVM.

Iridis hortatoria oratio est ad fœminas Troianas pro combustione nauium: in qua mirum elucet persuasionis artificium, habita ratione loci, temporis, & personarum, concitatos quidem affectus habet, sed qui magis ad conquestionem labantur: ut maior animorum conciliatio fiat, ingentiorq; beneuolentiæ affectus comparetur.

NASC. O' miseræ, quas nõ manus, inquit, Achaica bello C
Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus: ô gens
Infœlix, cui te exitio fortuna reseruat?
Septima post Troiæ excidiũ iam uertitur æstas,
Cùm freta, cùm terras omneis, tot inhospita saxa
Sideraq; emensæ ferimur: dum per mare magnũ
Italiam sequimur fugiẽtem, & uoluimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atq; hospes Acestes:
Quis prohibet muros iacere, & dare ciuib. urbẽ?
O' patria, & rapti nequicquam ex hoste penates.
Nulla ne iam Troiæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthũ & Simoenta uidebo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum uatis imago
Ardenteis dare uisa faces: hîc quærite Troiam,
Hîc domus est, inquit, uobis: iam tempus agi res,
Nec tantis mora prodigijs: en quattuor aræ
Neptuno, deus ipse faces animumq; ministrat.

O' miseræ] ab exclamatione pathetica exorditur per insinuationem: quæ incommodorum, ærumnarum, calamitatumq;, quas Troianæ mulieres passæ sunt, enumerationem habet quam altè repetit, nempe ab excidio illo Troiano: quò firmius psuasionis suæ fundamenta iaciat. itaque per multas circunstantias, uerborũq; ambages eò tandẽ descendit, quo uelit.
Quas non manus.] auget πάθος ex comparatione. hoc enim insinuat. uobis feliciores extiterunt, cùm tamen infelicissimæ fuerint, quibus olim in patria hostili manu perire contigerit: perinde ac si dixisset, infelicissimis fœminis infeliciores estis. tale est illud in sensu, ex 3. Aeneid.

" O' felix una ante alias Priameia uirgo
" Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
" Iussa mori: quæ sortitus non pertulit ullos.

Traxerit ad letum] ut alias nõnullas, πάθος à modo. ut in 2.

Ecce

A *Ecce trahebatur passis Priameia uirgo*
» *Crinibus à templo Cassandra.*

O' gens infelix.] *renouat exclamationem ad commiserationem amplificandam à magnitudine cùm præteritæ, tum etiã instantis calamitatis: perinde quasi hoc fato sint natæ, ut graui quidem exitio perituræ sint. ideo subdit.* Cui te exitio fortuna reseruat:] *non regno dixit, sed exitio.* Septima post Troiæ excidium.] *amplificat à tempore, id est à longitudine calamitatum suarum.* Cum freta, cum terras.] *exaggerat per congeriem incommodorum, quæ nauigando passæ sunt: utq; maius uerba pondus habeant, repetitione utitur.* Syderaq; emensæ ferimur.] *cùm maria, terras, & saxa nominasset: quæ magno cum incommodo, summo cum periculo emensæ fuerant, ne syderum quidem mentio ullo modo prætereunda uidebatur: nam sydera metiri, atq; obseruare non astrologorum est tantùm, sed etiam nauigantium. quamobrem superius ex persona Palinuri dictum fuit.*

» *Si modò ritè memor seruata remotior astra.*

Ferimur uerò ἔμφασιν habet. non enim eas dũtaxat præsentium malorum obiectione torquet, uerum etiam futu-
B *rorũ significatione deterret nam qui adhuc patitur, perturbationibus nondum functus esse uidetur.* Per mare magnum.] *Lucretij est in 2.*

» *Suaue mari magno id est sæuo & pro celloso.*

Italiam fugientem.] *πάθος à difficultate. ut alibi*

» *Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.*

Propterea subdit. Voluimur undis.] *quæ res cùm difficultatem, tum etiam periculum apertissimè demonstrat.* Hic Erycis fines.] *delabitur ad persuasionẽ: opportunãq; illis occasionem proponit.* Quis prohibet muros iacere?] *à facili. quasi dicat. in uestra manu est. si uerò legeris quid, magis amplum erit, nec personam tantum prohibentem, sed & causam complectens. utq; eas magis inflãmet, patriæ, ac penatium Deorũ illis memoriam renouat cum exclamatione affectibus plena* O' patria, & rapti nequicquam ex hoste penates.] *quasi dicas. frustra eos è flammis eripuimus, nisi eorum auxilio, cùm sint fatorum comites, iam tandẽ alicubi cõsistere, & ædificare possimus. porrò uox illa patria, cũ ingenti doloris significatione proferẽda est ex memoria dirutæ Troiæ. & ex nimio quiescendi desiderio ideo subsequitur.* Nulla ne iam Troiæ di-
C centur mœnia.] *nullã ne unquã antiquæ patriæ imaginẽ uidebimus?* Nusquã Hectoreos.] *exaggerat per expolitionem.* Quin agite, & mecũ infaustas exurite puppes.] *post longã uerborũ insinuationẽ, suũ demũ Iris consilium aperit cõburendas esse naues: ut aliquãdo ex tanta nauigandi infelicitate, laborumq; perpessione liberentur. summa igitur totius persuasionis hæc est cũ detestatione nauiũ: quas infaustas, id est infelices appellat, uel quasi mali ominis, uel quia per eas ipsæ nauigando infelices reddebantur, quæ felices se futuras putabant, si aliquando urbẽ cõdidissent & quia res ad persuadendũ difficilis admodũ uidebatur (quanquã satis obiectione, & cõmemoratione perpessorũ dolorũ, ac periculorũ incitatæ erant) ut maiorẽ suæ orationi auctoritatẽ adhibeat, rem cõfirmat ex uaticinio Cassandræ: quã in somnijs, ait, se uidisse porrigentem sibi faces ad cõburendas naues: nam post Troiæ excidium Cassandræ uaticiniũ quod antea ab omnib spretũ fuerat, maximæ auctoritatis fuit.* Hîc quærite Troiã.] *ne fortè alio sensu somniũ illud interpretarentur, aliudq; Cassandrã per faces designare uoluisse putarẽt, uerba illius apponit ad amplificandã fidem. utq; celeriter negociũ cõficiatur, subdit.* Nunc tẽpus agi res.] *quasi Cassandra tempus præscriberet ædificandi: nisi mauis hæc ex persona Iridis dici, ut sit adhortatio ab opportunitate tẽporis.* Nec tantis mora prodigijs.] *in bonã partẽ.* En quatuor aræ.] *ab occasione. q. d quid cunctemur, cùm faces, & animus ab ipsis Dijs nobis porrigi, ac ministrari uideãtur? & Ἀναφορικῶς en ait innuit aũt poëta aras à Troianis mulieribus in littore erectas fuisse. ubi sacra celebrarent, Anchisæq; mortem flerent, & parentalia facerent.* Animũq; ministrat.] *appositè animũ dixit: audacia enim opus erat in re tam atroci aggredienda. sed quomodo animum ministrat? an quia furorem Iuno immisit in animos mulierum? unde paulò pòst ait.*

Excussaq; pectore Iuno est. «

Aut Iridis persuasoria oratione? ut ad illud Platonis alludat. oratoriã uim animis hominũ imperare, eosq; ad quoscunq; uelit motus impellere, & eius opus per maximum in motum & perturbationum cognitione consistere.

O' miseræ.] *Exhortatoria est, ad exurendas classis,* LAMB. *ut in Sicilia maneant. Constat autem exordium beneuo-* Hort. *lentia, cum eas miseras uocat, & reliquias urbis Troiæ: narratione, cùm deplorat earum præsentem fortunam, & in eius iniquitate amplificanda immoratur. Concitat affectus à circumstantijs. Proponit inde, exurendas esse classes: confirmat propositionem oraculo Cassandræ, & eius authoritate. Concludit exhortatiuncula, ad rem maturandam.* Achaica.] *Græcorum copiæ ad Troiam.* Patriæ.] *Pathos à loco.* O' gens.] *Non exclamantis, sed dolentis particula hoc loco est.* Septima.] *Narratio à temporis diuturnitate, unde affectus etiam concitat. Non septem annos errauit à patriæ excidio Aeneas, sed (si quid Dionysio credimus) secundo anno in Italiam peruenit. Sed poëta uolens Vlyssis nauigationem καθ' ὑπερβολὴν per omnia effingere, ut fortis & tolerantissimi principis exemplar proponeretur, non decem, sed septem annos eius errori tribuit, studio à Græco nonnihil discedens. Sed non minus eruditè, qui in septem annis ad mysterium numeri septenarij allusserit. Neque uerò secum pugnat, quod in primo dixerit, septimam æstatem se iam errare: cum poëtis familiare sit, partem aliquam pro toto usurpare. Neque illud erat correcturus, Nunc hyemem inter se luxu q. l. f. cùm paucas dierum hebdomadas, etiam uulgò per amplificationem, uel hyemem uel æstatem appellemus. Dum comuntur, dum ornantur, annus est inquit Comicus.* Aestas.] *annus, pars pro toto. Amplificat tot annorum iactationem à locis, ut manendi cupiditatem inijciat. Inhospita saxa dixit, ut inhospita Syrtis.* Sidera.] *quibus terra subiacet, quorum suprà uerticem latitudinem & longitud. prænauigarant.* Mare.] *mediterraneum, inter Africam & Europam medium.* Sequimur fugientem.] *Disertè utrumq; coniunxit. Conuenienter sensu communi Italiam fugientem dicit quæ tum uisa fuit fugere retrò, quam paulatim propius adnauigando, assequi nequibant: cùm semper retorsum aut prorsum, aut læuorsum ui tempestatis pellerentur.* Voluimur undis.] *Pathos à loco.* Hîc Erycis fines fraterni.] *Ab opportuno suadet, manendum esse in Sicilia. Estq; propositio, Condamus urbem, & exuramus. Ergo exustis nauibus hîc maneamus, & quidem in terra hospita, ubi Eryx frater Aeneæ admodum nuper imperauit.* Quis prohibet muros iacere.] *Alludit*

ad hi-

ad historiam, quam alibi retulimus. Cùm Aeneas in Siciliam uento delatus esset, Aegesto & Helymo in ipso propè littore occurrit. Quibus post mutuam gratulationem & hospitalia iura author fuit, ut quisque sui nominis urbem conderet: id quod extemplò est factitatum. Harum altera Aegesta, altera Helyma, à conditorum nominibus appellata. Huc Aeneas ex sua imbelli & inutili ad nauigandum pugnandumq́ multitudine colonias adscripsit, quò facilius in corpus unius populi coalescerent. Historiæ commentum poëticum accommodauit Maro. Verùm de Erycis urbis conditione, ac templi in ea, loco hinc diuerso retulimus. O' patria.] *Pathos à loco & religione, ut matronarum animos à longiori nauigatione alienet, eatq́ hîc detineat.* Nulla iic.] *Refricat illis recentem memoriam Heleni & Cassandræ uatum, à quibus urbem conditam, paruam Troiam, & fluuios, de nominibus Troianorum amnium nominatos in Epiro uiderant. Sed addit &, Nequicquam nam frustra dij poterant penates uideri è medio urbis incendio erepti, cùm hactenus nullam salutem ciuibus suis attulissent.* Hectoreos amnes] *Troianos. Tragica planè antonomasia, ad similitudinem amnium Phrygiæ, illisq́ cognomines.* Quin agite.] *Quoniam autem paulò antè, ut manendi desiderium excitaret mulierculis, ipsa mulier, proposuit de nouæ urbis in Sicilia conditione, ut id faciliùs obtinerent. prius erat, ut naues exurerent: quibus amissis, nauigandi facultas uideri poterat sublata in uniuersum. Et patheticè uocat eas infaustas, in quibus infœliciter hactenus nauigatum fuerat: uel quibus toties periclitatæ ipsæ fuissent.* Puppes.] *naues: pars pro toto. Sunt qui classem Troianam non in Sicilia. sed in portu Caietano combustam ferant: atque huic, non à nutrice Aeneæ sed* πυρὰ τὸ καίειν, *hoc est, ab exurendo portu. Caietæ nomen factum.*

Nam mihi Cas.] *Confirmat propositionem, ceu piam, ab oraculo Cassandræ uatis, ut fides uerbis & authoritas consilietur, & diuino testimonio consilium confirmatum uideatur. Scelus alioqui nefarium perpetrassent, si stulta temeritate ad incendendas naues prosiluissent.*

Visa.] *Non affirmat sibi quidem à Cassandra datas faces, sed uisas dari, ut uerborum ambiguitas pariat errorem, inclineţq́ matronas in eam partem, in quam per se pronæ erant: cum somnijs non sit habenda fides, nisi quæ diuino testimonio confirmentur, quæ hic non adsunt.*

Hic quærite.] *Clausula concitata est, & uehemens. hanc intendit repetitio particulæ Hic.* Agi res] *id est, non Troiam excitare, ut Seruius: sed incendio delere classem, ut omnino sit manendum. Hic domus: expolitio est, idem cum eo quod præcedit, Hic quærite Troiam.* A

Nec tantis.] *ne nunc cunctemur uisui obsequi, qui nobis uisus est faces ad euertẽdas naues suppeditare:* En quatuor aræ.] *Alia confirmatio, à coniectura de numinis uoluntate, quod ignem præsentem uidebatur præbere. Etenim cùm aræ ad tumulum Anchisæ aliquanto interuallo adstarent, in quibus hostiæ mactatæ fuerant paulò antè: id quod religionis caussa positum illic fuerat, interpretatur in suum commodum, quasi Deus ignem classibus cremandis præberet. Etenim in parentatione siue aniuersario sacro Anchisæ ceciderant quinas lectas de more bidentes. Inde fuso uino, uocataq́ anima, socij certatim pro facultate hostias mactarant. Addit inde poëta,*

——Oneranţq́ aras, mactanţq́ iuuencos,
Ordine ahena locant:——

Et ea quæ sequuntur.

Porrò, quod ad uotum Cloanthi, qui taurum se in littore dijs maris immolaturũ, non aras in eodem littore erecturum uouerat, si uictor in nauali certamine euasisset,

Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, inquit, uoti reus, extaq́ salsos
Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam: B

Porriciam in fluctus significanter dixit, ostendens mare ipsum, cum Neptuno sacrum fieret, pro foco haberi, in quem exta ex pontificum præcepto porriciebantur. Quid si aræ illæ multo antè illic essent structæ, ut Neptuno ibi sacrificaretur, ut erant superstitionum & ethnicismi plena omnia? Itaque siue Cloanthus candentem taurum ad aras Anchisæ, siue ad aras peculiariter à se in littore constitutas fuderit: tum autem siue hæ aræ à Cloantho erectæ, siue illæ Anchisæ accipiantur, ignem ex hostijs cæsis reliquũ, ad præsentem numinis uoluntatem Iris refert. Et pronæ alioqui mulierculæ sunt ad credendum.

Quatuor aræ.] *Cur quatuor dixerit aras, uidemur propemodum coniectura assequi, quòd Pythagoricos sequatur poëta: qui quaternarium, omnem appellabant numerum,* τὴν τετρακτύν. *Vnde etiam ijs ipsis iurisiurandi nata fuit religio, ut per quaternitatem (ut ita dicam) animæ, ex qua omnia uitam hauriunt, iuramentum conciperent. Quaternionem animæ arbitrabantur, mentem, scientiam. opinionem. sensum.* τὴν τετράδα *sacram esse uoluerunt, & solidam: siue, quòd aqua, quatuor elementorum sit* ἄριστον. *Verùm ista fortasse compressiora sunt, & huic loco minus quadrantia.* C

Neptuno.] *in cuius tutela naues fluitantes in mari sunt.*

Deus.] *Neptunus, ignem suppeditat, & audaciã, ad proterendas incendio rates.*

A R G V M E N T V M.

Iris habita oratione ad matronas, tanquam illarum dux facem corripit, & sublata dextra ignem iacit in naues. stupescunt matres, & anus quædam Pyrgo nomine, nutrix natorum Priami, ex signis illis coniecturã trahens monet hanc non esse Beroen, sed Deam, asserens se iamdudum reliquisse Beroen mœstam, atq; indignantem, quòd sola meritos Anchisæ honores inferre non potuisset.

NASC. Sublataq́ procul dextra.] *de more ducum: nam qui principes erant alicuius facti, sublata dextra alios ad facinus euocare, & excitare solebãt. ita Scipio Nasica impetum facturus in T. Gracchũ, sublata dextra, qui rempub. inquit, uult saluam esse, me sequatur.* Arrectæ mentes, stupefactaq́ corda.] *signa persuasionis ista sunt: sed ad augendam*

Hæc memorans, prima infensum ui corripit ignẽ,
Sublataq́; procul dextra connixa coruscat,
Et iacit: arrectæ mentes, stupefactaq́; corda
Iliadum. hîc una è multis, quæ maxima natu
Virgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe uobis, non hæc Rhœteia, matres,
Est Dorycli coniunx: diuini signa decoris,
Ardenteisq́; notate oculos: quis spiritus illi?

Quis uultus, uocisq́ue sonus, uel gressus eunti?
Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ ferret honores.
† Sic effata. ——

A *augendam rei fidem Pyrgus oratio sequitur.* Hic una è multis, quæ maxima natu.] *anum, et filiorum regis nutricem facit loquentem, ut maior sit in uerbis eius auctoritas, & fides.*

Non Beroe uobis.] *negat esse Beroen. quæstio coniecturalis, ideo circumstantijs coniecturalibus ad hãc rem probandam maximè facientibus utitur. nam subdit.*

Diuini signa decoris.] *Omnia recenset signa ex quibus diuinitas perspici potest, diuinum in uultu, & in actu decorem. hoc enim his uerbis designat, diuini signa decoris, splendorem oculorum, augustam faciem, odorem, sermonem, incessum.* Ardentes notate oculos.] *rutilum oculorum splendorem, qualis fuisse in Augusto dicitur: cuius faciem intueri perpetuo nemo poterat.* Qui spiritus.] *odor. ut in primo Aeneid.*

» *——Diuinum uertice odorem —Spirauere.*

Qui uultus, uocisq́ue sonus.] *duo sunt hæc perspicua diuinitatis indicia, uultus, & uox. unde est illud in primo*

B *Aeneidos,*

» *——Nanq; haud tibi uultus*
» *Mortalis, nec uox hominem sonat.*

Solet enim uultus esse Deis paulò augustior, quàm humanus. Vel gressus eunti.] *incessus etiam diuinitatis est signum. ut,*

» *Et uera incessu patuit Dea.*

Nam Deorum incessus altus est, & sublimis. ut in primo Aeneid.

» *Ipsa Paphum sublimis abit.*

Ipsa egomet uidi.] *Ex suo testimonio, quod est à signo exaggerat, probatq́; non esse Beroen. si Beroes non est, quam se esse profitetur, omniaq́; illi sint diuinitatis signa, sequitur ut Dea sit.* Aegram indignantem.] *ægram, ægrotantem. quod si domi in lecto iacebat, ut Pyrgo paulò antè uiderat, inter matronas ad naues esse non poterat. nam spacium temporis nõ erat idoneum, ut è lecto surgens ad matronas ægra tam citò se conferre potuisset,* † al. Hæc.

Hæc memorans.] *Ducem se præbet Iris ad hostilia inferenda: ut agnita diuinitate, ad exemplum reliquæ matres incitentur, quasi diuinitus admonitæ.* Infensum.] LAMB. Hort. *Fortasse infestum, hoc est, inimicum materiæ picatarum nauium, ne diutius mari iactentur.* Arrectæ.] *Aeschrologia in translatione.* Stupecta.] *Interpretatur uerbum præcedens.* Iliadum.] *Troianarum: antonomasia.* Maxima natu.] *Ad conciliandam authoritatem, ab ætate, & dignitate officij.* Tot Priami.] *quinquaginta, ut ex Homero & alijs in secundo libro retulimus. Ellipsis: deest uerbum Ait. Tota oratio huc spectat, ut ostendat non Beroen eam esse, cuius anus illa assimilabatur, quam grauiter conflictantem paulò antè uel in urbe, uel in castris reliquisset. Ex signis tribus potissimum probat esse deam: à forma, uoce, & incessu. Ab ijsdem locis, siue signis potius describit Venerem in primo.* Rhœteia.] *Troiana, à Rhœteo promontorio Troadis.* Ardenteis.] *A signo iræ.*

Quis spiritus.] *Non odorem ego acceperim hic spiritũ, sed ferociam & animosum pectus. Nam ab accidente statim notauit iram, quam sequitur impetus uiolentus. Et in uultu maximè elucent signa ferocis spiritus, & irati animi.* Eunti.] *Iridi petenti aras, unde ignem corripit, & inde naues, in quas facem torquet.* Ipsa egomet.] *Ab alio signo antecedente, loci necessario. Non potest simul in castris & hîc esse. Atqui eam ægram in castris aut in urbe reliqui.* Indignantem.] *indignè ferentem.*

Nec meritos.] *Illustrius reddit id quod præcedit: hoc est, quòd sola Anchisæ anniuersarijs sacris interesse non potuerit. Piæ ægritudinis caussa.*

ARGVMENTVM.

Troianæ mulieres, quanquam oratione Iridis ualde fuerant commotæ, & nutricis admonitione etiam uehementius excitatæ, non tamen rem sibi propositam exequi uolunt, sed dubiæ inter spem, & metum, malignis, obliquisq́ue oculis naues quidem spectant, sed adhuc unde hoc fit ignorantes, miscere incendium non audent.
C ubi uerò Iridem in cœlum alis se attollentem uident, illius diuinitatis certæ huiusmodi admonitus è cœlo esse ratæ, faces accensas in naues conijciunt.

At matres primò ancipites, oculisq́ue malignis
Ambiguæ, spectare rates miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisq́ue uocantia regna:
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemq́ue fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum uerò attonitæ monstris, actæq́ue furore
Conclamant, rapiuntq́ue focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras, frondem ac uirgulta facesq́ue
Conijciunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per & remos, & pictas abiete puppes.

NASC. At matres primò ancipites.] *Dubiæ quid agerent.* Oculisq́ue malignis —— Ambiguæ spectare rates.] *Tanquam sibi odiosas propter longos labores, maximaq́ue nauigationis pericula.* Miserum inter amorem.] *αἰϑωνυμίας, quo miserrimæ futuræ erant.* Præsentis terræ.] *Siculæ.* Fatisq́ue uocantia regna.] *Italiam designat: quò fato uocabantur.* Tum uerò attonitæ monstris.] *hinc colligitur non uerbis tantum, sed rebus, multoq́ue sæpius rebus, quàm uerbis homines moueri, præsertim si præter naturam contingant. nam dum loqueretur Iris, mulieres consilij ambiguæ fuerunt: ubi uerò se in cœlum sustulit, tunc omnis ex earum animis dubitatio prorsus sublata fuit.* Frondem, ac uirgulta.] *Verbenas intelligit, quæ erant in aris.* Furit immissis Vulcanus habenis.] *elegans tralatio.* Transtra per] *per transtra. ὑστερολογία.* Abiete puppes.] *ex abiete.*

At matres.] *Consentaneè matronas facit hæsitantes, sequanturne consilium Iridis, an secus, dubiæ, et inter metum ac spem attentæ. Amor præsentis terræ suadebat: contrà fatalis regni, hoc est, Italiæ dulcedo dissuadebat, &* LAMB. Hort.

metus ne ducem temerario scelere offenderent. Maligno.] Dubijs, ut lux maligna. Incertæ, uellent'ne exuri, an seruari. Addit autem utrinque caussas. Spectare.] spectabant: modus pro modo. Terræ.] Siciliæ. Regna.] Italica. Dea.] Iris. Arcum.] cœlestem, Iridi cognominem. De arcu iam non uno loco dictum est. Monstris.] miraculis ac prodigijs, quod à cœlesti numine in formam Beroes transformato, & ignis in naues esset iniectus, & ipsa ad exemplum animatæ essent. Furore.] ἐνθουσιασμῷ ab Iride concitatæ, cuiusmodi à dijs afflatis immitti solet. Conclamant.] Ducta in re tenui metaphora à re militari, mirum quàm uenustè. Nam in castris, interueniente hoste, ad arma conclamatur: aut si castra mouenda sint, & signa, ad uasa conclamari solet. Matronæ hostile facinus incepturæ conclamant ad inuadendas naues, perinde atque ad urbis oppugnationem. Conclamare, & conclamatum esse, funebre uerbum, etiam in prouerbium desperationis cessit. Rapiuntque.] Hæret in translatione ac collatione rei militaris, in qua ubi ad arma sit conclamatum, ἄγουσι καὶ φέρουσι. rapiuntque feruntque, parta maximè uictoria: id quod hic primùm fieri uidemus. Focis penetra.] Sacratioribus focis: aras intelligit, quas diripiunt: id quod statim subijcit. Focos dictos uolunt, non solum locum in quo ignem fouemus, uerumetiam omne id in quo sacrificatur, ut alibi de mari ex ueteri iure pontificio retulimus, quod foci loco habetur, cum in id exta porriciuntur. Penetralibus.] Adiectiuè, quasi castis, puris, & à propheno usu semotis. Penetralia enim dicuntur loca, & in uniuersum omnia ea quæ in intimo recessu sunt. Hinc sacrificium penetrale, quod in interiori ædium parte fieri solebat. Coniciunt.] In naues, fomenta incendij. Vulcanus.] Ignis: metonymia. Et remota metaphora est in Furit. Habenæ propriè retinacula sunt, quibus equi tenentur: ad diuersa transferuntur. Transtra.] Anastrophe. Pictas.] Simulachris figurisque animantium ac diuorum. ut accipiamus, ignem ne diuorum quidem simulachris pepercisse. Pathos ab impio. Abiete.] materia pro re: in abiegnis nauibus. Puppes pro nauibus, pars pro toto. Abiete, proceleusmaticus pes. A

ARGVMENTVM. B

Eumelus nunciat Troianis naues esse incensas, primus omnium accurrit Ascanius, qui proiecta galea, ut agnosci possit, matronas facti arguit. deinde Aenea, alijsque Troianis aduentantibus, mulieres metu perterritæ diuersos locos fuga petunt, ac in syluis, & in speluncis sese abscondunt. quas etiam, re cognita, facinoris sui piget, atque uitæ. interea ita ignis inualescit in nauibus, ut nec ulla aut hominum, aut aquarum ui extingui possit.

NASC.

Nuncius Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri,
Incensas perfert naueis Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo uolitare fauillam.
Primus & Ascanius, cursusque ut lætus equestreis
Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste nouus? quò nunc? quò tenditis? inquit.
Heu miseræ ciues? non hostem, inimicaque castra
Argiuûm, uestras spes uritis: en ego uester
Ascanius galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulachra ciebat.
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diuersa metu per littora passim
Diffugiunt, syluasque, & sicubi concaua, furtim
Saxa petunt, piget incœpti, lucisque, suosque
Mutatæ agnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
Sed non idcirco flammæ atque incendia uires
Indomitas posuere, udo sub robore uiuit
Stuppa uomens tardum fumum, lentusque carinas
Est uapor, & toto descendit corpore pestis.
Nec uires heroum, infusaque flumina prosunt.

Cuneosque theatri] Cunei sunt graduum quidē ordines in theatro, in quibus uulgò spectatores stabāt inter sedentium subsellia, uti ex Vitruuio libro 5. ca. 6 liquet: sed hic per cuneos theatri, κατὰ μετωνυμίαν non ineptè spectatores ipsos intellexeris. Et ipsi — Respiciunt.] Res ipsa loquebatur. quod si Eumelo fidem adhibere noluissēt, ueritas ex signo patebat. Atram in nimbo uolitare fauillam.] mirè expressit ignis naturā poëta in incēdio. hinc est quod tantū sibi nominis comparauit: qui quancunque rem describit, eius siue artem, seu naturam, seu mores tibi ob oculos repræsentat, hoc boni poëtæ officium est. Sed alibi etiam ex Aristotelis poëtica id ipsum docuimus. Primus & Ascanius.] Ascanius primus accurrit, quia in equo est, & imperatoris filius, tanquam res illius magis intersit, quàm cæterorum, qui erant in equis. Cursus ut lætus.] elegans similitudo, quæ lepidam ἀντίθεσιν habet. lætus. acer: equestres cursus, turbata castra: ducebat ostentationis gratia, petiuit, commotus, & necessitatis caussa. Castra.] de nauibus castra dixit. Sic etiam in 3. — Nos castra mouemus. Quis furor iste nouus?] Ascanij increpatio est in Troianas mulieres, non tamen cōtumeliosa, sed ex intimo doloris affectu prouenient, initiū habet abruptū, quale hominum concitatorum orationes habere solent. fœminas igitur insaniæ, ac furoris redarguit, & quantū ex hac re damni, atque incommodi futurū sit, ostendit. uestras spes, inquit, cōburitis. pronunciandus autem est totus hic uersus celerrimè, ut ingens dicentis ardor, & effectus exprimatur. non dissimilis ferè est Laocoontis increpatio in 2. Aeneid. C

» O' miseri quæ tanta insania ciues?
» Creditis auectos hostes? aut ulla putatis
» Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlysses.

Quò nunc, quò tenditis?] repetitio animi concitati affectum designat. Heu miseræ ciues.] exaggerat ab inutili. Non hostem, inimicaque castra.] matronas dementiæ arguit: nam quis sua, præsertim, in quibus omnis suæ uitæ spes est, combureret, nisi demens? ergo dementes Troianæ. En ego uester.] Ἀνάδειξις seipse uidendum præbet: ut que non uoce tantum, sed facie etiam noscatur, galeam ante pedes proijcit. Ast illæ diuersa metu.] Virgilius uerisimilia (ut poëtas decet) quàm uera sequitur. non enim

A enim hoc habet historia, quàm supra ex Plutarcho citauimus, fœminas aufugisse, quæ naues incendio dederant. sed complexas, deosculatasq; uiros fuisse, atq; his blanditijs eorum iram, ueniam petendo, deliniisse: hincq; mansisse, inquit Plutarchus, ut mulieres, necessarijq; homines mutuis inter se complexibus iuncti frontem deosculentur. Sed uerisimile uidebatur, mulieres præsentia Aeneæ, aliorumq; Troianorum, ob tantum admissum facinus, perterritas huc illuc aufugisse. propterea poëta eas per littora, per syluas diffugisse, speluncasq;, & alia occulta loca petijsse finxit. Piget incepti, lucisq;] πάθος à dolore: quem maximum fuisse hoc indicat, quod eas uitæ pigeret. Excussaq; pectore Iuno est] id est furor opera Iunonis immissus. tandiu furore hoc agitatæ mulieres fuerunt, quandiu faces in naues coniecerunt, accensis uerò nauibus, furor ille Iunonius abijt. ideo eas pœnitet facti, & suos agnoscunt. Sed non iccirco flammæ] descripta mulierũ fuga, ad nauiũ mentionem transit. Lentusq; carinas — Est uapor] caussam proximè assignauerat udo sub robore. nõ enim humida, aut madida ligna tã celerẽ, quàm sicca, uaporẽ emittunt. Et toto descendit corpore pe-
B stis] obseruandũ est pestem de igne dici, hic, & proximè,

„ Semiusta madescunt

„ Robora, restinctus donec uapor omnis, & omnes,

„ Quatuor amisiis, seruatæ à peste carinæ.

Nec uires heroum, infusaq; flumina prosunt.] accensi ignis uigorem amplificat per hyperbolen, cum nec uiribus heroum, quæ maximæ sunt, nec fluminibus, hoc est ingenti aquarum copia extingui possit.

LAMB. Hort. Nuncius.] Intenditur motus, cùm in personas spargitur: hoc est, cum à castris matronarum ardere naues rumor in circum & uirorum concionem trepidè adfertur. Tumulum.] Etenim circa Anchisæ sepulchrum circus is erat specie theatri, in quo adhuc spectabatur, dum hæc ad naues geruntur. Cuneosq;.] Metaphora, ad multitudinem in theatro collectam. Est autem propriè cuneus multitudo peditum, quæ cum acie coniuncta, principiò fronte angustior, deinde paulatim procedit latior, atque ordines hostium perrumpit, quòd à multis simul in locum unum tela conijciantur. Militari uoce caput porcinum appellatur. Eumelus.] Hunc nuncium trepidationis ad naues ac tumultus facit. ἐυμμελὴς, ἡ ἐυμμέλιος, bellico-
C sus. Fuit alius multo antè Eumelus, unus ex amatoribus Helenæ. Traditur alius Eumelus, Admeti & Alcestidis filius, qui ex Perrhœcia ad Troiam inter Græcorum duces, cum undecim nauibus uenit. Homerus in Catal.

οἱ δὲ φερὰς ἐνέμοντο παραὶ βοιβηίδα λίμνην,
βοίβην, καὶ γλαφυρὰς, καὶ ἐϋκτιμένην ἰαωλκόν,
τῶν ἦρχ' ἀδμήτοιο φίλος παῖς ἕνδεκα νηῶν
ἐυμηλος, τὸν ὑπ' ἀδμήτῳ τέκε δῖα γυναικῶν
ἄλκηστις πελίαο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

Atram.] imò candentem fauillam. uerùm in nimbo atro. hoc est, nube, siue fumo atro, in quo flamma ac fauillæ elucescunt. Ascanius.] Auxilij initium oritur à puerili ætate, siue quòd ea in equis erat, & ocyus ad portum aduolaret: siue quòd Ascanius eam iniuriam propriè ad se pertinere duceret, cui regnum Italiæ fato debebatur. Castra.] pro ipse turbatus, uel turbata stulta temeritate mulierum. Hæret in translatione à re militari. cum castra propriè hostium sint. Exanimes.] metu periculi anxij pædagogi, ne in discrimen imprudens rueret, cum incendium classis hostilis iniuriæ speciem præ se ferret. Quis furor.] Expostulatoriæ orationis exordium abruptum est, ab obiurgatione. Scopus est, inutiliter ipsas, suas naues exurere. Perpetuæ interrogationes, & elleipsis intendunt affectus. Nouus.] quòd matronæ suas naues euertant, à quibus sua ipsarum salus pẽdeat. Tenditis.] Quasi dicat: Quid uobis uultis quod consilium uestrum est? qua spe, quo'ue consilio scelus maxim patratis? Vestras spes.] Ab inutili, id quod est uæsanarum mulierum: studio enim nemo sanus sibi incommodat. Argiuũm.] Argiuorum, quod honestè pariter & utiliter fieret. Pium est pro aris ac focis patrijs pugnare, hosti dare damnum, & uitam pro laude pacisci, ut ait poeta. En ego uester.] Vt authoritatem sibi, tum puero, tum armis tecto conciliaret, & ab incœpto retraheret, non motas obiurgatione. Proiecit.] procul ab sese capiti detractam abiecit, id quod indignantis est. Accelerat.] Grandi. rem statim ætatem adiungit, ad compescendas æquè pertinaciter furenteis ad incendẽdam classem. Simul geminatum, æquipollet tum, uel geminatæ copulatiuæ &. Illæ diuersa.] Ergo maturior ætas, ac dignitas heroica in magistratu tum metum, tum authoritatem conciliat. Quare uiso duce fugiunt. Syluasq;.] Nonnulla exemplaria syluas legunt. Concaua.] ut subaudiatur, sunt, uel patent, uel occurrunt in fuga. Lucis.] huius uitæ. uel propter tædium nauigationis, uel propter furorem fanaticum quo incitatæ nefas magnum fuerãt ausæ: scelus omne latebras quærit. Suos.] ciues populares, quos modò enthusiasmo actæ agnoscere nequibant. Caussam addit luculenter, qua illas apud se nõ fuisse coarguit, ac modò ad se redisse, cum eas Iunonis numine correptas fuisse, ac modò eam excussam dicat. Alludit ad Phœbadum & Sibyllarum enthusiasmum, quæ Phœbi spiritu correptæ, ac furore diuino actæ extra se, horrenda uaticinantur: Deo uerò excusso, ad se redeunt. Quare disertè pariter ac significanter subdit, Excussaq; pectore Iuno est: qua scilicet paulò antè fuerãt obsessæ. Indomitas.] ignem, qui domari, hoc est, extingui nequibat: metaphora ab animali ad non animal. Vdo.] in humidis aqua marina ratibus linum etiã & stuppa cõcepta flãma incepit fumare. Naturã fumi paulatim in densiorẽ nubem crescentis expressit. Pestis.] Auxesis: incendiũ proserpens in omneis naueis ad postremũ uenit. Porrò, stuppa propriè est linum uile, quod proximè cortici hæret. στυπεῖον Græci uocant, à stipando, quòd ijs naues stipentur. στῦπος, stipes. τύφω, obturo, stringo. hinc στυπτικός. Nec ui.] Quæ sequuntur, ad incendij amplificationem spectant. Flumina.] aqua.

ARGVMENTVM.

Aeneas naues suas igne flagrantes conspicatus, abscissa præ dolore ab humeris ueste, Iouem precatur, ut uel ignem à nauibus auertat, aut, si meretur, fulmine suo ipsum occidat. cuius misertus Iuppiter, immissa pluuia naues, quatuor exceptis, quæ totæ flagrarunt, incendio liberat.

Tum pius Aeneas humeris abscindere uestem,
Auxilioq; uocare deos, & tendere palmas:

NASC. Humeris abscindere uestem.] quid mirum si Aeneas præ dolore, ac desperatione sibi

Iuppiter omnipotēs, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam euadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti
(Si mereor)* demitte, tuaq́ue hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cùm effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruq́ue tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto (stris.
Turbidus imber aqua, densusq́ue nigerrimus au-
Implenturq́ue super puppes, semusta madescunt
Robora: restinctus donec uapor omnis, & omnes
Quattuor amissis seruatæ à peste carinæ.

* al. dimitte.

sibi uestem lacerat? nā non quatuor naues, sed totam classem, in qua omnis illi nauigandi spes erat, ardere uidet. adde etiam, quod cum tot pericula adierit, totq́ue incommoda passus fuerit, nunc etiam uidere se eo præsidio destitutum, sine quo neque nauigare, neque Deorum uoluntatem exequi poterat, quid erat amplius, quod speraret? imò quid erat mali, quod non suspicaretur: ideo quasi desperans extremum fatum ad Iouem precandum confugit. Iuppiter omnipotens, si nondum exosus.] *ευχή. id est, precatio Aeneæ ad Iouem: quæ iustam, honestamq́ue petitionem habet non absq́ue occulta ipsius Aeneæ commendatione à pietate. tota autem petitionis ratio conditionali, ut ita dicam, diuisione contineri uidetur: in qua & iustitiæ seueritatem non recusat, & misericordiam impetrare contendit. hoc igitur ait, si qua te stringit amoris pietas erga Troianos, eorumq́ue labores & calamitates te mouent, auerte hanc à nauibus flammam, si uerò ob scelus aliquod miseratione tua nos indignos putas, sublatis omnibus, me quoq́ue tolle de medio tuo fulmine. quibus uerbis innuere uidetur se nolle perire, sed uelle ut Iouis misericordia suiq́ue etiam ipsius meritis nauium incendium restinguatur. proxima huic illa est precatio ex 2. Aen*

» *Iuppiter omnipotens precibus si flecteris ullis,*
» *Aspice nos: & si pietate meremur,*
» *Da deinde auxilium pater.*

Iuppiter omnipotens.] *oratoriæ epitheto potestatis in petitione usus est, ita enim ars postulat, ut si quid impetrādum sit, eius rei potestas in eo sit, à quo petatur. quamobrem cum plura sint Iouis epitheta, eum in hac petitione omnipotentem appellat, ut eius potestatem extollēdo, suæ etiam credulitatis fidem faciat se quod uelit, facile à benigno Deo impetraturum.* Exosus ad unum.] *si quid in te pietatis erga aliquem nostrum residet, & amoris: nec omnes prorsus nos odio habes. ad unum dictum est, pro ne uno quidem excepto. sic Cic. in de Amicitia. de Amicitia uero omnes ad unum idem sentiunt. & Lentulus ad Cic. lib. 12 onerariæ omnes ad unam à nobis sunt exceptæ. id est ne una quidem excepta.* Si quid pietas.] *eandem rem commutatis uerbis per expolitionem extollit: cui non parum uenustatis affert conditionalis illa repetitio, Si.* Labores humanos.] *quanquam hoc commune est, & ad omnes mortales referri potest, tamen separatim de suis Troianis, ac de se ipso agere uidetur: quos præter cæteros labores ingentes perpessos fuisse innuit.* Da flammam euadere classi.] *hæc summa, ac totius petitionis ratio.* Et tenues Teucrū.] *extenuat ad conquestionem mouendam: hoc enim innuere uidetur, res Troianorū in illud discrimen uenisse, ut, nisi à Ioue excitentur, fractæ, ac penitus prostratæ iaceant.* Vel tu, quod superest.] *alterū petitionis membrū, in quo necari sub ea cōditione postulat, si mereatur, ubi innuere uidetur, se non mereri mortem, sed ut ignis nauium extinguatur: unde statim è cælo sequitur nimbus, qui flammas restinguit.* Vix hæc ediderat.] *hoc ethnico exemplo colligitur preces uiri boni apud Deum non esse uanas: ita quoq́ue in 2. Aen. cùm Anchises Iouem sic precatus fuisset,*

B

Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis, »
Aspice nos: & quæ sequūtur. statim subsequitur poëta »
Vix ea fatus erat senior, subitoq́ue fragore »
Intonuit læuum. »

Sine more furit.] *impetū tempestatis nimium designat, cum præter morem, & solitum tempestatum è cælo ruat.* Ardua terrarum.] *περιφραστικῶς montes intelligit.* Ruit æthere toto.] *amplificatio tempestatis.*

LAMB. Hort.

Tum pius Aeneas.] *Pathos à gestu indignātis, & pia precatione, ad arcendū incendium à nauibus, ut cū secundi uēti spirarēt, nauigādi copia esset.* Abscindere.] *abscindebat: ut tēdere tendebat: enallage modi.* Et uocare, pro uocabat Iuppiter.] *Precatiūcula breuis, cōstat conditionali propositione, à cōtrarijs. Si merui malū, perde. si non, serua.* Exosus.] *actiuè, exosus sit: cū passiuè alioqui signet. Si nondū omnes Troianos oderit. Tectè suā pietatē ostendit. quasi ob peccatū & scelus aliquorū incendiū nutu Iouis sit exortū. Rursum paucorū, adeoq́ue unius pietas sæpe irā numinis solet placare.* Pietas.] *Modestè reticet pietatem suā in deos, patrē, & patriā maximè, cum nudè antiquā pietatē nominans, nō suam dicat, ne quid suas uirtutes deprædicet.* Tenues.] *Metaphoricῶς, accisas bello, urbis incendio, captiuitate, & naufragio. Letū, pro internecione accipit.* Demitte.] *non dimitte. Demisere neci, nūc captū lumine lugēt de Palamede.* Tuaq́ue heic.] *Copia.* Sine more.] *uel præter solitum morem, uel præter modū omnem: effusum imbrem indicat, quem metaphoris amplificat: cū tempestatē atrā dicat furere.* Tonitruq́ue.] *Amplificatio hyperbolica, quæ alijs atq́ue alijs synonymijs ad summū usq́ue crescit. Ardua terrarū, elegāti periphrasi mōtes nūcupat.* Robora.] *Materia pro re: naues.* Peste.] *Auxesis. collusio in omnis festiua est.* Carinæ.] *Pars pro toto.*

C

A R G V M E N T V M.

Aeneas hoc incendio nauium perculsus uarijs cogitationibus distrahitur, utrum in Sicilia resideat, an, ut oraculum iusserat, in Italiam nauiget: at Nautes uir sapientiss. ipsum admonet ut assumpto sibi Aceste huius consilij socio, mulieres, pueros, imbellesq́ue senes in Sicilia relinquat: eisq́ue urbem condat: quæ de nomine Acestæ, Acesta appelletur.

At pater Aeneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingenteis, nunc illuc pectore curas

NASC. Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas.] *ubiq́ue Aeneas in rerū difficultatibus*

Mutabat uersans, Siculis'ne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italas'ue capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaq; insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, uel quæ portenderit ira
Magna deûm, uel quæ fatorum posceret ordo.
Isq; his Aeneam solatus uocibus infit.
Nate dea, quò fata trahũt, retrahuntq;, sequamur.
Quicquid erit, superãda omnis fortuna ferẽdo est.
Est tibi Dardanius diuinæ stirpis Acestes,
Hunc cape cõsilij socium, & coniunge uolentem.
Huic trade amissis superant qui nauibus, & quos
Pertæsum magni incœpti rerumq; tuarum est:
Longæuosq; senes, ac fessas æquore matres:
Et quicquid tecũ inualidum, metuensq; pericli est
Delige, & his habeant terris (sine) mœnia fessi.
Vrbem appellabunt * permisso nomine Acestam.

A *tibus cogitans inducitur: sic enim principẽ decet: cui populorum cura commissa est. unde illud uice prouerbij iactatum, quod alibi retulimus, non decet principẽ solidam dormire noctem.* Oblitus fatorum.] *quasi oblitus oraculorum, non enim re uera oblitus erat fatorum.* Italas ue capesseret oras.] *ex sententia oraculorum.* Tum senior Nautes.] *prudẽs amicus homini afflicto, & uaria cogitanti maximum est solatium: proinde à Virgilio inducitur Nautes uir sapiẽtissimus, qui hoc Aeneæ saluberrimum consilium det. nam etsi uir prudens est*
B *Aeneas, tamen curis obrutus sibi consulere nescit, iuxta illud Plinianum, nemo mortalium omnibus horis sapit. adde illud etiam, quod quisq; hominum aliena acutius quàm sua uidet.* Vnum Tritonia Pallas.] *rectè suadentis personæ auctoritatem commendat, ut maior sit in oratione grauitas, atq; fides. prima commendatio est ab ætate, quòd ait senior, unde est grauitas, altera à doctrina, cum omnes artes à Pallade sapientiæ Dea edoctum fuisse dicit. unde est auctoritas: cumq; ait unum, omnibus proculdubio sapientia præferre uidetur.* Hæc responsa dabat.] *laus consilij: quasi non humanum cõsilium, sed oraculi responsum esse uideatur.* Vel quæ portenderet ira.] *ἀπορία est: nam dubitat poeta utrum hoc Deorum, præcipuè Iunonis ira fiat, an ita poscẽtibus fatis, ut Troianorum pars in Sicilia relinquenda sit.* Nate Dea.] *Nautæ suasoria oratio est: quæ rationes habet à necessario, ab honesto, & utili. primum uerò auditoris beneuolentiam colligit per commendationem illius à diuinitate, cùm ait Nate Dea.* Quò fata trahunt, retrahuntq;, sequamur.] *à necessario. nemo enim contra fata inniti potest. itaq; rem in omnem sortis euentum tentandam esse monet.* Quidquid
C erit.] *siue bonum, siue malum.* Superanda omnis fortuna ferendo est.] *hinc illud Horatianum in pr. carm.*

„ *Durum, sed leuius fit patientia,*
„ *Quidquid corrigere est nefas.*

Est tibi Dardanius.] *expositio consilij, ab honesto.* Huic trade, amissis superant.] *ab utili admonitio: quæ eorum ennumerationem habet: qui in Sicilia sunt relinquendi: senes, pueri, fœminæ, quibus nauigationis longinquitas tædio est: id est, qui nolunt amplius nauigare.* Magni incepti.] *quia fato, non ex eius uoluntate.* Et quicquid tecum inualidum.] *pueros intelligit. unde Anchises proximè dicturus est.*

„ *Lectos iuuenes, fortissima corda*
„ *Defer in Italiam. gens dura, & aspera cultu*
„ *Debellanda tibi Latio est.*

Permisso nomine.] *ab Aceste. Sunt tamen qui promisso legunt, nec inuenustè, ut hoc sit præmium, quod polliceri debeat Aeneas, si Acestes recipere non recusarit. uel promisso à fatis, siue ab oraculis κατὰ τὸ σιωπώμενον, ut multa alia apud Virgilium.*

At pater.] *Nõ tam uir pius damno accepto perturbatur, quàm quòd post longam iactationem amissis nauibus arceri Italia uideatur, ita ut uentis & Dijs iratis fatalem terram petere appareat.* Nautes.] *Fuit autem hic ille, de quo diximus in tertio, cui sacrificantibus Troianis duce Aenea in Italia, Diomedes occurrens, oraculis monitus Palladium tradidit reddendum duci Troiano. Quare eum à Minerua institutum canit. Ab hoc inde Nautiorum gens Romæ, Mineruæ sacrorum ministerijs initiata fuit, non Iulia. Laudat hunc Nauten à sapientia & Palladis formatricis dignitate & præstantia, ut oratio senis pondus habeat, & authoritatem, dum principi rectè consulentem, fatorumq; ordinem exponentem facit.* Hæc responsa.] *Docet, in qua re bonum consilium principi suo dedit. Nam cum responsa eius uerba appellat, respicit ad diuina oracula, quæ à Minerua imbiberat. Vt classis incendium ortum est ira Iunonis, quæ usq; Troianis infesta fuisset, ne in fatalem terram reliquiæ gentis peruenirent. Fatorum tamen ordinem esse ineuitabilem, quibus in Italiam uocarentur.* Portenderet.] *denunciaret, ceu porrò tenderet.* Solatus.] *Tempus pro tempore: consolaturus Aeneam, ad hunc modum orsus est.* Fata trahunt.] *Author optimi consilij est, necessitati fatali parendum esse. Etenim quod fatis semel placuit, id nemini licet euitare. Homer. Odyss. 5.*

ἀλλὰ μάλ' ὅπως ἐστὶ Διὸς νόον αἰγιόχοιο
οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν, οὔθ' ἁλιῶσαι. *Erasm.*
At mentem Iouis haud ullis rationibus unquam
Diuorum quenquam uitare aut fallere fas est.

Consulit Nautes Aeneæ, præsentem necessitatem boni consulendam: Propositio. Porrò autem quam necessitatem dicat, aut quæ fata innuat sequenda, paulò pòst addit. Superanda.] *In aduersis, contra ea quæ euitare nequeas, optimum remedium est, tolerantia: atque hac quidem superatur omnis aduersitas. Non læditur is, qui contemnit: proinde uincit.* Est tibi Dardanius.] *Narratio, à descriptione personæ, à generis dignitate. Fuit autem Acestes prognatus ex Crimniso & Aegesta Phanodamantis, uel (ut alij) Hippotæ filia.* Dardanius.] *è Troia oriundus, propter Aegestam. Diuinæ stirpis eum appellat, uel quòd regum Troianorum Iupiter author fuerit creditur: siue propter Crimnisum amnem. Fluuiorum genij, inter deos minorum gentium recensentur.* Huic trade.] *Troianos, qui supersunt nauibus: inutilem ad nauigandum multitudinem.* Vrbem.] *Eruditè ubiq; ad historiam respicit. Lycophron tradit, Acesten tres ab initio urbes condidisse: Aegestam, Erycem, & Entellam. Alij authores sunt, ut paulò suprà memoraui, qui Aeneam authorem Aegesto fuisse & Helymo tradant duarum urbium condendarum, quarum una Aegesta, altera Helyma fuerit nuncupata. Et ut hi populi facilius coalescerent, ex*

LAMB. Hort.

* al. promisso.

ex sua multitudine Aeneas,haud dubiè imbelli,in utramque colonos adscripsit. Nec uerò dubium est, quin poeta hanc historiam figmento suo accommodet. Iam uerò nec illud hoc loco prætereundum est,quod alibi retensuimus, Aeneam tum,cùm in Sicilia hæreret, Veneri matri templum dedicasse,& Anchisen condidisse eo loco,in quo Eryx ab Hercule occisus fuerat. Monti eryx nomen factum postea fuit. Strabo eum locũ non montem,sed promontoriũ fuisse author est. A Longævosq́.] Enumerat inutilem imbellemq́ multitudinem,quæ nulli usui amplius,sed oneri futura esset & nauigaturis,& bellaturis in Italia. Vtile proin consilium. Acestam.] ab etymo nominis. Hæc Segesta, ut diximus,appellata fuit. Permisso nomine.] Acestæ regi.

ARGVMENTVM.

Aeneas Nautæ consilijs ad monitus,cum ad huc dubius esset,Anchises pater illi in somnis apparens Iouis uẽrbis monet,ut Nautæ consilium sequatur de relinquenda in Sicilia senum, mulierumq́ colonia, secumq́ integros ætate iuuenes,& quos inceptæ nauigationis minimè tædet,in Italiam adducat. sed præcipuè ad inferos Sibylla duce se conferens,ad Elysios campos perueniat: ubi ipse habitat: à quo posteritatis suæ seriem, omniumq́ instantium bellorum discet euentum.

NASC.

Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum uerò in curas animum diducitur omneis.
Et nox atra polum bigis subuecta tenebat:
Visa dehinc facies cœlo delapsa parentis
Anchisæ,subitò taleis effundere uoces:
Nate mihi uita, quondam dum uita manebat,
Chare magis,nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Iouis huc uenio,qui classibus ignem
Depulit,& cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consilijs pare,quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior:lectos iuuenes fortissima corda
Defer in Italiam.gens dura atq; aspera cultu
Debellanda tibi Latio est.Ditis tamen antè
Infernas accede domos,& auerna per alta
Congressus pete nate meos: non me impia namq;
Tartara habẽt,tristesue umbræ, sed amœna piorũ
Concilia,Elysiumq́ colo:huc casta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tũ genus omne tuũ,& quæ dentur mœnia disces.
Iamq; uale,torquet medios nox humida cursus,
Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.
Dixerat,& tenues fugit ceu fumus in auras.

Talibus incẽsus.] incenditur quidẽ Aeneas consilijs amici, sed non quiescit. unde sequitur. Tum uerò in curas.] illud Terentianum uerum est. ubi in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur. optimum illi quidem uidebatur Nautæ consilium,sed fatis,praculorumq́ monitis sollicitabatur, ueritus si eos in Sicilia relinqueret,ne Deorum consilia spreuisse uideretur. ideoq́ diuina admonitione opus erat. quamobrem sequitur. Et nox atra polum bigis.] rem uerisimilem facit à tempore,non enim diu,sed noctu umbræ mortuorum apparent. Visa de hinc cœlo facies.] apposuè de cœlo facit Anchisem descendere,ne,si aliunde,eius uerbis parua,aut nulla potius fides habeatur. Nate, mihi uita quondam.] uerba paternæ charitatis,atq; amoris plenissima,quæ cum ad conciliandam per hyperbolicã comparationem illam:qua filij uitam sua uita chariorem dicit illius beneuolentiam,tum ad fidem sibi comparãdam plurimum ualent:nam cum tanto cum beneuolentiæ affectu illum loquentem audiat,non ferè potest illius uerbis non aliquam fidem adhibere,& patrem suum, non ementitam aliam personam existere, quæ patris sui formam,ac uultum induerit credere. Nate Iliacis exercite fatis.] filij beneuolentiam renouat per commiserationis affectum:quem auget, & ornat elegans, & apposita repetitio. Imperio Iouis huc uenio.] fidem, & auctoritatem orationi suæ comparat ex diuinitate, & imperio Iouis sic Mercurius in 4. Aen.

» *Ipse Deum tibi me claro demittit olympo*
» *Regnator,cœlum,& terras qui numine torquet:*
» *Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras.*

Qui classibus ignem.] à signo. Consilijs pare.] admonitio. Pulcherrima.] sapientissima,atq; optima. nam pulchrè pro sapienter frequentissimè utuntur latinis. scriptores. Terens. in Eunuc. Dixti pulchre. numquid uidi melius con » silium dari. item in B Phormione.

Sanè pulchrè suades. Plautus in Milite »

Pulchrè admonuisti. »

Lectos iuuenes.] Nautæ consilium repetit. Gens dura, atq; aspera cultu.] hoc latius in nono exequitur sub persona Numani.

Natos ad flumina primum »

Deferimus, sæuoq; gelu duramus,& æstu »

Debellanda tibi.] pulchrè uictoriæ mentionem facit, ut ad labores fortius tolerandos filium animet.uiq; res probabilior fiat, locum ponit,Latio. Ditis tamen ante.] ab utili. proinde ac si dixerit,ualde tibi proderit,antequàm bella inchoes ad me C in campos Elysios uenire ut inde quid tibi euenturum sit intelligas. Vlysses quoq; apud Hom. Odyss. decimo suasu Circes ad inferos descendit & ne forte eundi laborem excuset horrore inferorum, præoccupat inquiens. Non me impia namq; — Tartara habent.] quod ad filium consolandum plurimum facit,ut pater beatorum loca incolet. & quia occurrebat, quo modo solus eò proficisci posset, προληπτικῶς iterum occupat,inquiens.

Huc casta Sibylla. Nigrantum multo pecudum te Sanguine ducet.] & apposite multo sanguine dicit:quia res asperæ,& difficiles absq; Deorum numine per plurimum sacrificium superari non possunt:& quia Dij inferi furuis hostijs ob similitudinem delectantur,nigrarum pecudum dixit. hinc illud Sibyllæ ex 6. Aen.

Duc nigras pecudes,ea prima piacula sunto. »
Sic demum lucos stygios,regna inuia uiuis, »
Aspicies. »

Quibus uerbis Sibylla ostendit absq; sacrificio uiuis ad inferos iter patere non posse: postremo etiam quia Aneæ

inqui-

A inquirendum erat, quamobrem eò sibi proficiscendum esset, caussam Anchises ipse aperit.

Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.] ubi generis eius agnitionem, & urbis Romæ nomẽ: quod tanquam sacram, nec ulli cognitum, solus et pater prædicit. Iamq; uale.] recedens Anchises filium salutat, & sui tam celeris recessus causam assignat à tempore, cum ait. Torquet medios.] nihil enim umbris est, ut supra diximus, magis inimicum, quàm lux. Sed obliquè his uersibus admonere uoluit poeta eminẽtiss. diem, quem Romani ciuilem appellarunt, à sexta noctis hora oriri. adeas Gellium lib. 3. cap. 2.

LAMB. Diducit animum.] poëticè. Et nox atra polum

Hort. bigis.] Transitio ducta est à descriptione temporis nocturni ad oraculum Anchisæ. Spectat id autem huc, ut Nautæ consilium primum patris testimonio ac iussu confirmetur: inde ut discat, quæ prius, quæ posterius illi in Italia sint gerenda, ne quid tum præter spem illi eueniat. Sunt autem Italicæ res, quarum in præsenti cum leuiter commonefacit, bella: descensus ad inferos, ad se inuisendum, à quo posteritatem suam cognoscat. Bigis.]

B Luna nocti ac humidis præest: biga uehi fingitur à Poetis, cùm reliquis quadrigæ tribuantur ab astronomis. Has duæ puellæ siue nymphæ trahunt, propter perpetuam uirginitatem Dianæ, quæ eadem est cum Proserpina ac Luna. Ita Mercurio gallos accommodant, ut Marti lupos & equos, Saturno dracones, Veneri columbas: Ioui pauones, Iunoni etiam sacros: Soli equos. Iam cum singulis planetis bina Zodiaca subijciant, Cancro uolunt Lunam dominari. Nate.] Beneuolentia à persona filij. Imperio.] Attentio, à magnitudine & authoritate Iouis, à quo missum se ad Aeneam dicit. Qui classib.] ut doceat, eum adhuc dijs curæ esse. Consilio.] Confirmatio consilij Nautæ, ab oraculo ac monitu Anchisæ, ut imbelli multitudine illic relicta, cum robore iuuenum Italiam petat. Gens dura.] Loquitur de Rutulis, & Aboriginibus, Tyrrhenisq;, aduersus quos statim bellum sit gerendum. Et cum Debellanda dicit, certissimam uictoriam promittit. Ditis tamen.] Et ne ordo turbetur, addit antè. Nam statim quàm in Italiam perueniret, ductu Sibyllæ inferos petijt, ut narratur in sexto. Ditis, Plutonis: qui ob id Dis appellatur, quòd opes è terra effodiantur, uel quòd in ter-

C ram redeant. Vnde Pluto apud Claudianum:

— Semperq; tenemus,
Quod superi tenuere semel. —

Auerna.] Monstrat loca, per quæ descensus patet ad inferos in Italia. Auernus & Lucrinus duo lacus sunt, in sinu Baiano, ita uicini, ut maximis tempestatibus coniungi interdum soleant. Auernus, quasi ἄορνος, ut ipse poeta alibi testatur, quòd aues superuolantes per terrum sulphureumq; odorem emoriantur. Quare illàc iter ad Ditis concaua esse poetæ finxerunt. Sed de his locis in tertio nonnulla diximus, plura in sexto annotaturi. Congressus.] colloquium. Et occupat id, quo Aeneas terreri posset, de tartaro, qui impiorum carcer est, ut alacriorem expeditioremq; eum ad iter capessendum reddat. Elysiumq;] domicilium beatorum animorum, quò soluti corpore migrare dicuntur. Seruius ἀπὸ τῆς λύσεως, id est, dissolutione corporis & animi, dictum putat. Alij, πεδίον ἠλύσιον dicunt, à profectione, quòd qui sanctè & piè uixerint, eò migrare credantur. nam ἤλυσις profectio est, & iter. Suidas Elysium ita describit. ἠλύσιον ἱερὸν περὶ τὸν ἅδην. οἱ δὲ περὶ αἴγυπτον, οἱ δὲ περὶ λέσβον, οἱ δὲ τὸ κεκεραυνωμένον χωρίον ἢ πεδίον. τὰ δὲ τοιαῦτα ἐστὶν ἄβατα. καλεῖ δὲ καὶ ἐνηλύσια. πολέμων δὲ καὶ ἀθηναίους φησὶ, τὸ κατασκαφὲν χωρίον καλεῖν. Id est: Elysium, delubrum est apud inferos. Alijs in Aegypto, nonnullis in Lesbo. Rursum alijs, regio seu campus tegulis instratus. Sunt autem huiusmodi loca inaccessa. Vocat item & Enelysia. Polemon author est, Athenienses eo nomine locum effossum nuncupare. Idẽ Suid. mox: ἠλύσιον πεδίον, ἐν ᾧ οἱ παρ᾽ ἕλλησι δίκαιοι αὐλίζονται, μετὰ θάνατον ἐκεῖσε μετοικιζόμενοι. οἱ δὲ κολάσεως ἄξιοι, ἐν τῷ κωκυτῷ, καὶ τῷ πυριφλεγέθοντι ἀπελεύσονται. ποταμοὶ δὲ οὗτοι, ὁ μὲν κωκυτὸς ψυχρότατος, ὁ δὲ πυριφλεγέθων θερμότατος. Id est: Elysius campus est, in quo apud Græcos iusti degunt, post mortem illuc emigraturi. Porrò qui puniri meruerunt, in Cocytum & Pyriphlegethontem abibunt. Sunt autem hi fluuij: quorum Cocytus frigidissimus est Pyriphlegethon uerò calidissimus. Didymus Odyss. 4. domicilium quidem heroum esse scribit, sed ita appellatum ab Eleutheri cuiusdam religiosissimi hominis filio Elysio, Siue quòd ibi corpora maneant ἄλυτα. Est autem locus in insulis beatorum, ut uocantur. Veteres certè Elysium campum esse existimarunt in medio inferorum. Philosophi eum in insulis fortunatis collocarunt. Fuerunt qui esse dicerent circa lunarem circulum, ubi purissimus est aer. Hinc illud in sexto, ubi de Elysio loquitur,

— Aeris in campis.

Nec defuerunt, qui in Hispanijs posuerint, in quarum subterraneis Plutum ipsum habitare crediderunt, propter admirabilem in eo tractu fœcunditatẽ metallorum. Plato in Gorgia doctè tradit, quid sit Elysius campus. Cætera de Elysio in sexto explicabimus. Sibylla.] Docet, qua duce in ea loca penetrabit. Hanc castam, propter uirginitatem, nominat. Sunt enim Sibyllæ sacræ Apollini, cuius spiritu afflatæ horrenda oracula canunt. Seruius castam existimat, propter fabulam, quæ tradit Sibyllam Phœbo copiam sui negasse. Verùm quibus hostijs mactatis se accinxerit itineri refertur in sexto: & de Sibyllis in tertio prolixa nobis fuit explicatio. Tum genus.] Huius rei causa deducitur ad inferos, & ad colloquiũ Anchisæ maximè. Torquet med.] A' prima noctis hora Romanis dies incipit. Medium noctis cursum uocat, ubi sol sub terra lineam meridionalem transierit. Humida.] ὑγρὰ νύξ. Macrob. lib. 1. Saturnaliorum, autumat poëtam his uerbis admonere, diem à sexta noctis hora oriri, quem uidelicet diem Romani ciuilem appellant: cum dicat Anchises mediam noctem lapsam, iamq; insequentem cœpisse diem, quo mox paulo oriturus sit sol. Sæuus oriens.] uiolentus, cuius accessu paulatim dispalescunt tenebræ, donec ad postremum, obscurauit etiam stellis in uniuersum, sua ui caliginem fugarit.

Equis anhelis.] fessis, uel spiritum præ nimio labore trahentibus. Quatuor equos solis quadrigæ poetæ iungunt: Pyroentem, Eoentem, Aethonem, & Phlegontem. Huic planetæ subijciunt Leonem, propter igneum eius ingenium & uehemens. Dixerat.] Hom. Iliad. penult.

ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς
ᾤχετο τετριγυῖα. — Id est:
Atq; anima infernas fugit ceu fumus ad umbras.

Expressit uterq; poëta naturam animæ humanæ, quæ reuera spiritus est, sine carne & ossibus.

A

ARGVMENTVM.

Aeneas patrem tam cito à se abeuntem incusat, Dijs penatibus in foco sacra facit. & statim Acestem edocet, quæ iussu Iouis à patre acceperit. Acestes iussa Iouis non recusat, sed liberam ædificandi potestatem Aeneæ permittit. iuuenes cum Aenea nauigaturi naues igne semiustas reficiunt, remos, rudentes, aliaq́ id genus nauigationi necessaria parant.

Aeneas: Quò deinde ruis, quò proripis? inquit,
Quē fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorās, cinerem & sopitos suscitat ignis,
Pergameumq́ larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio, & plena supplex ueneratur acerra.
Extemplò socios, primumq́ accersit Acesten,
Et Iouis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consilijs, nec iussa recusat Acestes:
Transcribunt urbi matres, populumq́ uolentem,
Deponunt animos nil magnæ laudis egentes;
Ipsi transtra nouant, flammisq́ ambesa reponunt
Robora nauigijs aptant, remosq́ rudentesq́
Exigui numero, sed bello uiuida uirtus.

NASC. Quo deinde ruis? quo proripis?] *patrē incusat Aeneas sic ferè & matrē in .1. æn.*
Quid natum toties crudelis tu quoq; falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram
Non datur?
Quem fugis?] ἐμφατικῶς, καὶ παθητικῶς. Cinerem, & sopitos suscitat ignes.] *ut laribus, seu penatibus sacra faciat. nam penates domi colebantur in foco: quibus patres familias, alijq́ dignitate præditi sacra faciebant. Sed adeas primum æn. eo uersu. Et flammis adolere penates.* Farre pio.] *quo ignis diuinus seruabatur, uel quo Laribus sacrificabatur, licet & ture, & uino illis sacra etiam fierent. unde illud est Persij.*
Funde merum Genio. *& Horat. in poet.*
Vinoq́ diurno
Placari Genius festis impune diebus.
Transcribunt urbi matres.] *de pecunia tractus est sermo. nam scribi est dare. Virg. in Sept.*
Turne tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardanijs transcribi sceptra colonis?
Propriè transcribi Iureconsultis dicuntur: quorum ius in aliū trāsit. in Pandect in l. si uir uxori De præscriptis uerbis, ut eos fundos, si ipse uellet, eodē pretio mulier transcriberet uiro. id est iure cesso traderet. Ouid. Metam.
Ergo ego cuiquam
Posse tuæ uideor spatium transcribere uitæ.
Cum igitur hæc Troiana gens ita in Sicilia relinqueretur, ut in coloniam deduci uiderentur, pulchrè dicuntur transcribi, quasi omne ius suū Acestæ cesserint, eiusq́ imperio, ac iure obnoxiæ degere uelint Populūq; uolentē.] *multi codices hic distinguūt, nec fortasse perperam: ut integrè, & absq; ulla distinctione sequens legatur uersus.*
Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.
hiq́ sunt senes, fœminæ, atq; pueri: qui cum sint imbelles, iure animos deponunt: secus iuuenes, ac uiri fortes; quibus animus ad gloriam, nominisq́ immortalitatem erigi solet. quidā uerò antiquiores libri illic punctū apponunt.
Populumq́ uolentem —— Deponunt. quā lectionem approbasse uidetur interpres, cum ait Deponunt, quasi de nauibus. Sed quid si ita intelligas? (modo ita distinguendū sit) deponunt, apud Acestem s. id est, seruandū tradunt, eiusq́ fidei populū committunt. nam paulò infra dicitur.
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
nam ut illi iam transcripti omne ius suum Acestæ uolenti cedunt, ita æquum est, ut Acestes ipse eos seruandos, ac singulari fide tanquam pretiosissimum depositum, cu-

stodiendos recipiat. mihi tamen castior lectio uidetur, si uersus integer absq; distinctione legatur.
Deponūt animos nil magnæ laudis egētes.
Sed bello uiuida uirtus.] *figuratè. pro uiris bellica uirtute præditis.*

LAMB. Hort. Quò deinde.] *Quò hinc fugis? Declarat storgen naturalem filij in patrem, expetentis eius tum colloquiū, tum cōplexus. Arguit idipsum expolitio item synonymiæ.* Quem fugis?] *Emphasis. filium, non alienū. fortem & pium, ac iuxtà fatis Iliacis exercitatum, tot annorū iactationibus non fractum, & in omnibus periculis animo constantem.* Quis te.] *cum pater paribus affectibus erga filiū esse debeat: quos cum non hic ostendat, potest uideri ab aliquo à filij cōplexibus & colloquio prohiberi.* Sopitos.] *Translatū ab animali ad non animal, ad ignē Vestæ sacrū, qui conditus cineribus quodammodo iam cœperit dormire.* Pergameumq́.] *Troianum: antonomasia.* Larem.] *diuum tutelarē, Vestam, in cuius tutela Troia fuisse credebatur. Dæmones Cicero lares uocat, medios inter deorū eminentissimam naturam, & humanam. Hos Apuleius modò Genios, modò Lares nuncupat: quos ueteres preces nostras ad deū perferre, & illinc rursum ad nos diuina dona & respōsa deferre existimarunt. Lari itaq;, quem secū ex urbe incensa extulit, nūc sacrificat, eumq́ religiosè ueneratur.* Vestæ.] *Exponit, quem Larem Troianorum appellet. qui mos poetæ est:* C
Vestam, uidelicet quam secum Troia extulerat,
Aeternumq́ adytis effert penetralibus ignem.
Erat aūt Vesta ignis ꝑpetuus, q postea religiose apud Romæ cōsecratis etiā uirginib. seruabatur inextinctus. Ouid.
Nec tu aliud Vestam, quàm uiuam intellige flammam,
Nataq́ de flamma corpora nulla uides.
De Vesta abundè in primo dictū est, & item in 2. Hæc penetralia, quæ à Græcis ἄδυτα dicūtur, Aeneas admirabili religione custodiebat, deferebatq́ secum in Italiam. Porrò, quare Vestā canā uocet poeta, in primo docuimus. Farre.] *Cur farre Larem uenerabantur antiqui, in dubium uocat Seruius. Vel quia exinde sacrificabant, inquit: uel quia mos fuit apud maiores, ut diuinū ignē farre seruarēt: quia si durasset in alterū diem, eum aptum agendis rebus significabatur. Hæc ille. Primū omniū constat è Diodoro, Vestā Rheæ & Saturni filiā fuisse, eamq́ (ut eruditioribus placet) domos ædificandi rationē inuenisse Rursum alij, ut Plato, & eū sequuti, Vestā essentiā formarum separatarū, & rerū diuinarum solidum fundamentū dixerunt. Hanc ob caussam, huic ante omnes deos sacrificare*

priscos

A priscos solere constat. Rursum alij, ut Plotinus, Vestam & Cererem terræ animam esse uoluerunt. Iam & existunt, qui Vestam ipsam terram uocent: quæ quia rotunda est, Romani Vestæ templum rotunda forma fecere, in cuius medio ignis sacer conseruabatur. Sed & Vesta pro Lare accipitur. Hinc apud Plutarch. ἱκέτης τῆς ἑστίας, supplex Vestæ. Quoniam autem Terra odoriferarum herbarum parens est, ueteribus mos erat, Lari thure & flosculis sacrificare, & quidem in foco, ubi ignis sopitus iacebat. Quare significanter addit poeta, Aeneam Vestam plena acerra ueneratum. Et fortasse eadem ratione, & farre Vestæ uocabulum Græcorum quidam deductum uolunt παρὰ τὸ ἵστασθαι, τὸ ἱδρῦσθαι, quòd prima ædificia excitarit: uel quòd ubiq; locorum coleretur. Hinc Hestia, siue Histia Ionicè ac Doricè, conuiuium. Vnde Paristia is locus dictus fuit, in quo ignis strueretur. Itaq; dum poeta excitato igne Larem nominat, adiungit & Vestam, quam diximus purum illum ignem fuisse, quem Troia exportatum, secum in Italiam detulit, uel eundem cum Lare. Huic thure & rosarijs, ut modò dixi, sacrificari solitum à ueteribus liquet, uel ex Aulularia etiam Plauti. Sed cur farre uene-
B retur, fateor me ignorare nec me legere memini, (Seruij enim commentum non placet) nisi quòd coniectura ducar, quod cùm unà cum Cerere terræ anima existimata fuerit, unde fruges & herbæ enascuntur, quibus uictitamus, ea de caussa farre illi sacrum fieri solere, uerisimile fortasse fuerit. Sed de Lare & Vesta abundè satis: nunc cætera, quæ sequuntur, prosequamur. Extemplo.] Conditionem nouæ urbis ad Iouem authorem, per Anchisen internuncium refert, ut uulgus mutile ad nauigandum, uolens lubensq; ad manendum reddat. Iam hoc loco non supinus lector meminerit, quod sæpe hoc eodē libro nobis dictum est, poetam hic per occasionem Helymam & Aegestam origine donare: quæ cùm ab Helymo & Aegesto, authore Aenea, conderentur, & in eas ab eodem è sua imbelli multitudine coloniæ deducerentur, fingit nunc ab Aenea urbem ibi oraculi iussu conditam, & in eam è matribus & imbelli plebe numerum aliquem transcriptum. Quæ nunc.] Velle nouam urbem in ea insula excitare, in qua aliquam partem utriusque sexus Troianorum relinquat. Transcribunt.] hoc est, cum ipse multitudine abundaret, ex ea coloniam deduxit. Addit disertè, ex quo hominum genere: ex matribus, ex socijs longa nauigatione fractis & ignaua plebe, quæ nullis gloriæ stimulis ad res gerendas ducebatur. Ipsi transtra.] Quos porrò dicat totos occupatos in reficiendis nauibus, mox subijcit. Paucos admodum quidem, sed delectos ad bellum iuuenes, qui gloriæ futuræ in Italia expectatione alacres, incumbebant in id, ut reparata classe, in Italiam transmitterent. Reponunt.] eximunt, & seponunt. Robora.] asseres roboreos. Remosq;.] polysyndeton, & hypermetrum. Bello.] ad bellum. Virtus.] appositio.

ARGVMENTVM.

Aeneas impetrata ab Aceste ædificandi licentia, urbem, urbisq; domos designat: Acestes forum, negocijsq; iudiciarijs apta loca indicit, patres regendæ ciuitati deligit: templum Veneri condit, sacerdotem Anchisæ tumulo creat. deinde facto nouem diebus communi epulo, peractisq; sacris, & uentis secundè flare incipientibus Aeneas abire uolens suos complectitur, mœstos consolatur, & Acestæ non sine lacrymis commendat. deinde peracto Eryci, & tempestatibus sacrificio lora solui iubet: ipse uerò oliua coronatus in prora uinum libat, ita uento increbrescente Italiam uersus nauigat.

NASC.

Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortiturq; domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitq; forum, & patribus dat iura uocatis.
Tunc uicina astris Erycino in uertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloq; sacerdos,
Et lucus latè sacer additur Anchiseo.
Iamq; dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi strauerunt æquora uenti,
Creber & aspirans rursus uocat Auster in altum.
Exoritur procurua ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemq;, diemq; morantur.
Ipsæ iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire uolunt, omnemq; fugæ perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Treis Eryci uitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde iubet, soluiq; ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ folijs euinctus oliuæ
Stans procul in prora pateram tenet, extaq; salsos
Porricit in fluctus, & uina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi uentus euntes.
Certatim socij feriunt mare, & æquora uerrunt,

Vrbem designat aratro.] allusio ad morem priscorum Rom. in condendis urbibus sed legito interpretē.
C Sortiturq; domos.] sorte deligit locum ædificandarum ædium, ne, si locum alius alio minus conspicuum ad ædificandum recipiat, illum sibi præferri molestè ferat, & si quem accusationi locum esse putet, non Aeneæ iniquitatem, sed suam sortem accuset. Hoc Ilium.] non est nomen urbis (nam Acesta dicta est) sed ideo Ilium nominat: quia urbem ea forma designat: qua Ilium fuerat: ut Troiani similitudine allecti animo quiescerent, & quasi in patriam restituti lætarentur. Et hæc loca Troiæ.] publica ædificia designat, instar eorum, quæ olim fuerant in antiqua urbe Troiæ. Gaudet regno Troianus Acestes.] hic ex sequentibus præcedentia intelligūtur: nam ex eo, quod poeta non dixit, satis perspicitur imperio Acestæ subdidisse urbem nouiter conditam, & depositos in ea Troianos. Sic Crito ille Terentianus ex eo, quod dixit, eius morte ad me lege redierunt bona nec mortuam eā esse, nec cognatam sibi prædixerat, utrunq; tamē ex eo colligitur.

Indicitq;

Indicitq; forum.] *Forũ appellat Quint. in quo iudicia publica exercentur: sed & iudicium iudicum fori appellatione antiquis, præsertim Ciceroni quãdoq; intelligitur. hic utrũq; si uis, sed magis forense iudiciũ accipe. nã sequitur.*

,, *Et patribus dat iura uocatis.*

Tunc uicina astris.] ὑπερβολικῶς. *urbis commendatio.* Tumuloq; sacerdos — Et lucus.] *non lucus tantum additur, sed sacerdos, tanquam Deo, ut supra dictum est.* Iamq; dies epulata nouem.] *nouendiale epulum quasi sacrum nouendiale fuit: unde subsequitur sacrificium. Et aris factus honos.* Exoritur pro curua.] πάθος. Et consanguineo lacrymans.] *Aeneæ pietas erga suos undiq; sese ostendit: qui abiturus Acestæ illos non sine lacrymis commendat.* Ex ordine.] *rite: nam referri ad cædere, non ad solui Seruius autumat: nec fortasse inepte. Sed quid si, ex ordine, id est, absq; mora exponas? ut sit sensus. iubet fieri sacra: quibus peractis deinde absq; mora, nullo intermisso tempore solui funes. ut apud Virg. lib. 4. Georg.*

,, *Septem illum totos perhibent ex ordine menses*
,, *Fleuisse,* *id est, nulla temporis intermissione.*

Stans procul in prora pateram tenet.] *tempestati iubet alios Aeneas agnam cædere. ipse uerò princeps exta illius in mare porricit. & uinum fundit. hoc de more fieri solebat, ut exta cæsæ hostiæ cruda præfatis precibus in mare porricerentur. Liuius lib. 9. belli pun. Secundum has preces cruda exta, cæsa uictima (uti mos est) in mare porricit. hoc enim sacrificio putabant mare tranquillum fieri. quinetiam id ipsum ad nostra usq; tempora permanauit, ut nauclerus inter initia bibendi dimidiam uini pateram in mare proijciat. hoc sacrificij genus supra etiam attigit poeta, cùm ait.*

,, *Dij, quibus imperium est pelagi, quorũ æquora curro,*
,, *Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum*
,, *Constituam ante aras, uoti reus, extaq; salsos*
,, *Porriciam in fluctus, & uina liquentia fundam.*

LAMB. Hort. Interea.] *A' naualibus studijs transit ad Aeneæ sedulitatem circa nouam urbem condendã. Ac uidetur poeta studio hanc descriptionẽ addidisse, ut ueterem consuetudinem ducendi muros, & alias nouæ urbis ac reipub. constituendæ partes celebret.* Designat aratro.] *Cato in Originib. tradit, ueteribus urbiũ conditoribus hunc fuisse morem, ut muris locũ designaturi, aratro taurũ dextrũ, uaccam sinistrã intrinsecus iungerent: atq; ita ducebant sulcum, ut togæ parte incincti, capite uelati, parte succincti tenerent stiuã, glebæq; omnes introrsum eijcerentur. Atq; ita ducto sulco loca muris designabant. Porrò, ubi in urbem ingressus esset, ibi aratrum leuatũ portabant: unde à portando, portæ nomen inuenere. Quin & euertendis urbibus aratrũ inducebatur. Horat. Oda. 1.*

Imprimeretq; muris hostile aratrum
Exercitus insolens. —— *Cicero Philipp. 2. Vt uexillum uideres, & aratrum circumduceres.* Hoc Ilium.] *Verba sunt Aeneæ, locis sua nomina facientis, sed Troiana. ut non iam exiliũ. sed patriam præsentẽ imaginarentur. Nam Iliũ multi ipsam urbis Troiæ arcẽ dictam fuisse affirmant. Homerus tamen, & noster poeta, tum Iliũ, tum Troiam pro ipsa urbe nullo discrimine usurpant. Verba sunt Aeneæ, in re præsenti nomina locis indentis.* Gaudet regno.] *Nõ quasi per Aeneã regnaret, sed quòd noua urbe & Troiani sanguinis ciuibus per Aeneam auctum regnũ esset.* Indicitq;.] *nunciat, sicut Liuius: Indici finitimis spectaculũ iubet. Tempus locumq; ad nundinas conueniendi, distrahendiq; res uenales.* A Patribus.] *Vt ciuitas consilio & legibus conseruetur, legit senatum, quos nunc patres appellat: dat iura, quibus noua respub. sit munita & regatur.* Vicina astris.] *in monte. Quidam Erycem ἀκρόπολιν faciunt, alij montem. Inter Erycẽ & Syracusas nonnulli Ennam collocant. Monti nomen factũ fuit ab Eryce ibi sepulto. In hoc monte Aeneas D. Veneri matri sacellũ cõdidit, de quo uberius alibi à nobis est commentatũ.* Idaliæ.] *Epitheticῶs à parte totũ: Cypriæ. Fuit enim quondã oppidum memoratũ Cypri Idaliũ.* Sacerdos.] *Et ne quid Aeneas à se prætermissum existimet, patri Anchisæ, ut diuo terrestri sacra instituit, antequam ex ea terra decedat. Sacerdotẽ, qui sacra statis diebus obeat, & lucum, cuiusmodi aris & templis extra urbes amœnitatis caussa adiungi solebãt. Nã sacerdos & lucus, ad tumulũ Anchisæũ referẽdi sunt. Lucus, antiphrasticẽ ita dictus est, quòd propter arborum opacitatẽ in eo quiddis potius quàm luceat.* Epulata.] *Propter nouæ urbis conditionẽ, nouem dies comessando, publico gaudio absumpti sunt. Mirũ, quàm poetæ numero nouenario delectãtur. est enim* B *ἰσάκις ἴσος. nam ita in tres triadas diuiditur, ut earum unaquæq; in tres distribuatur monadas. Itaq; nouenarius numerus ueteribus pro qualibet multitudine celebratissimus fuit. Vnde illud Horat. de operis nõ præcipitãda editione: — Nonumq; prematur in annum.*

Maro de Timauo:
Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis
It mare proruptum. —
Pro, per multa ora.
Et nouem Musis omnia recta studia sunt dedicata.
Vergilius de Tartaro:
—— Et nouies Styx interfusa coercet.

Apud Aratum ἐν φαινομένοις, ἐννεάγηρα κορώνη dicitur, pro πολύγηρα. Maro:

Præterea si nona dies mortalibus almam
Auroram extulerit. ——

In summa, hic numerus peculiariter ad amplificationẽ rei pertinere uidetur. Quare cũ poeta dicit, omnẽ gentem nouẽ perpetuos dies epulatã, multos dies hauddubiẽ innuit. Honos.] *ad aras religiosẽ sacrificatũ fuit. Vnde etiã dijs placatis, secũdus uẽtus statim insequutus fuit, hoc est, auster, qui Italiã petentibus prosper est.* C Placidi.] *ab opportuno. mare tranquillũ, & uentus secundus, inuitant ad nauigandũ.* Aspirans.] *fauens.* Noctemq;.] *Amplificatio.* Ipsæ iam matres.] *Quare disertẽ & uerè dixit Terentianus ille: Cum uelis, nolunt: cum nolis, cupiunt ultrò. Hic porrò matres, quæ modò pontũ aspectantes longioris nauigationis tædiũ detestabantur, nunc cum aduertunt Aeneam soluturũ portum, unà proficisci uolunt. Tanta inest quibusdam animorum inconstantia. Neq; uerò de solis matribus loquitur, sed in uniuersum de omni imbelli multitudine, quam in nouam urbem transcripserat, bello inutilem, & oneri res gerentibus futuram in Italia.*

Quos bonus.] *Verè bonus, qui non grauetur etiam mœstos nunc ob discessum suorum benignis consolari uerbis, quos pro sua authoritate ob inconstantiam acerbè castigare potuisset.* Lacrymans.] *Aliud pietatis in suos argumentum, quod lacrymas fundat, & diligenter eos Acestæ commendet, ut deinceps in tutelam acceptos, ut suos ciues, tueatur.* Eryci uitulos.] *fratri discedẽs religiosẽ sacrificat. Nã antiquitus mos erat, ut soluturi*

oram

A oram sacrificarent, uel tempestati, uel dijs maris. Soluitq;.]hoc est, peracto sacrificio, iussit ancoras subduci, & uela uentis dare ad nauigandum. Ipse caput.]Hoc imperatorium munus erat, ut priusquàm classis promoueretur, ipse imperator pro suorum salute preces funderet, & è summa naui dijs maris libamina daret. Oliuæ.]oleæ, quod pacis hauddubiè signum erat. Tonsæ.]Hoc est, caput tonsum. Stans pro.]Liuius lib. 9. secundi belli Punici, loquens de Scipione in Africam traiecturo: Vbi illuxit, inquit, Scipio è prætoria naue silentio per præconem facto: Dij deæq;, inquit, maria terrasq; qui colitis, uos precor, quæsoq;, uti quæ in meo imperio gesta sunt, & geruntur, postq; gerentur, ea mihi, populoq; & plebi Rom sociis, nominiq; Latino, qui Pop. Rom. quiq; meam sectam, imperium, auspiciumq; terra, mari, amnibusq; sequuntur, benè uertant: eaq; uos omnia benè iuuetis, bonis auibus adsitis, saluos incolumesq; uictis perduellibus, uictores spolijs decoratos, præda onustos, triumphantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis: quæq; populus Carthaginensis in ciuitatem nostram molitus est, ea ut mihi Populoq; Rom. in ciuitatem Carthaginensium exempla edendi facultatem detis. Extaq; salf. porricit] Liuius, Secundum has preces, cruda exta cæsa uictima (uti mos est) in mare porricit, tubaq; signum dedit proficiscendi. Vti mos est, ait Liuius. Eum morem hic poeta uel ad authorem refert, uel antiquitate donat. At Aeneas non solùm cruda exta porricit, uerumetiam uinum fundit in fluctus. Prosequitur.]Homerus Iliad. primo,

τοῖσιν δ' ἴκμενον οὖρον ἵει ἑκάεργος Ἀπόλλων.

Liuius lib. eodem statim: Vento secundo satis uehementi profecti, celeriter è conspectu terræ ablati sunt.

ARGVMENTVM.

Venus à Neptuno petit non absque ingenti querela in Iunonem, ut per eum Troianis liceat tutò in Italiam nauigare.

At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesq; effundit pectore questus:
Iunonis grauis ira, nec exaturabile pectus,
Cogũt me Neptune preces descendere in omnes,
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
Nec Iouis imperio, fatisue infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum excediſſe nefandis
Vrbem odijs satis est, pœnam traxisse per omnem
Relliquias Troiæ: cineres atq; ossa peremptæ
Insequitur: caussas tanti sciat illa furoris,
Ipsa mihi nuper Libycis (tu testis) in undis
Quam molem subitò excierit: maria omnia cœlo
Miscuit, Aeolijs nequicquam freta procellis.
In regnis hoc ausa tuis——
Proh scelus, ecce etiam Troianis matribus actis,
Exussit fœdè puppes, & classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

NASC. Exercita curis.] B More suo poeta uno uerbo qualis futura sit sequens oratio inditiũ facit, cùm Venerẽ curis exercitam, id est, de salute Troianorũ sollicitam facit. Tales effũdit pectore questus.]non uoces dixit, sed questus, hoc est uerba doloris, lamentationisq; plena. Iunonis grauis ira.] Veneris oratio est, petitoria quidẽ, sed maiori parte consumitur expostulatione in Iunonẽ. tot ferè circũstantijs constat, quot Iunonis ad Aeolum oratio in primo Aeneid. eiusdemq; formæ est, nisi quòd in sensu con- C trariæ sunt: illic enim Iuno petit Troianos in mare submergi, hîc illis tutam nauigationem Venus exorat. exorditur ergo à caussa necessaria: quam uarijs amplificationibus, longoq; uerborũ circuitu protrahit, ut iustiorẽ deniq;, magisq; honestam petitionis suæ rationem ostendat. Captat beneuolentiam ab aduersariæ Iunonis persona: cuius iracundiam impietatemq; grauiter accusat, ac detestatur. Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus.] diuinæ personæ τὸ πρέπον Venus egregiè seruat: quæ in medio etiam curarum æstu grauitatis, ut ita dicam, maiestatẽ tenere uidetur. nihil enim aut grauius, aut quod maiorem doloris affectũ indicet, ijs uerbis dici potest. & profectò non poterat de suis Troianis non uehementer sollicitari Venus, cum in illos Iunonem adhuc animo exulceratam, iraq; accensam cerneret: cuius quidem iræ magnitudinem epitheto declarat, cùm ait grauis: & amplificatione auget, cum subdit, ——& inexaturabile pectus.
Quod cum ad concitandũ in Iunonem Neptuni odium, tum etiam ad sui excusationem plurimum facit: quod cum Dea sit, & filia Iouis, tàm demissè, humiliterq; in aliorum preces præter decorũ sui numinis ob Troianorũ salutẽ descẽdat. ueruntamẽ id, uti iam diximus, cũ ingenti quodã grauitatis splendore facere uideatur. Quã nec &c.] exaggerat à tẽpore: & Iunonem tanquã implacabilem, atq; ab omni pietate alienã deturpat: nam cũ nullus sit tantus dolor, quem longinquitas temporis non minuat, atq; molliat, & nemo tã ferus, atq; implacabilis, qui non det se quãdoq; ad lenitatem: Iuno iure reprehẽditur: quæ nec iræ, nec impietati ullo unquam tempore habenas adducit, nec offensionem deponit. Nec Iouis imperio.]totũ hoc amplificationis genus amplificatio per congeriẽ oratorib. dicitur: multa enim cõgeruntur simul ad rẽ exaggerandã: sed ad incrementũ deduci potest: quã Græci αὔξησιν appellant: nã uidetur per diuersos gradus ascendere hoc modo. non tẽpus, nõ pietas, quod magis est: nec Iouis imperiũ, quod maximũ est, eam placare potest. Sed & quartus additur amplificationis gradus. Non media &c.] quartus est amplificationis gradus: quem supra summũ Quinctilianus appellat. nam in 7. libro ubi de amplificatione per incrementũ uerba facit, incrementũ, inquit, est potentissimũ, cum magna uidentur, etiã quæ inferiora sunt. id autẽ gradu uno fit, aut pluribus per id uenitur non modò ad summũ sed interim quodammodo supra summũ. Ciceronisq; adducit exemplũ in Verrinis facinus est uincire ciuẽ Rom scelus uerberare, parricidiũ necare quid dicã in crucem tollere? hic ultimus gradus supra summũ additus esse uidetur: nam cum tertium gradum, in quo parricidij mentionẽ fecerat, apposuisset, non uidebatur ulterius progredi posse cũ ad summũ uenisset: attamẽ quartus relinquebatur

in crucem

in crucem tollere: qui cùm careret legitimo nomine, supra summum rectè appellandus fuit. ita quoque hoc loco enumeratis duobus gradibus: quos hoc carmine complexa est Venus,

» Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.

Adhibendus erat tertius: qui summus esse uidebatur,

» Nec Iouis imperio, fatisúe infracta quiescit.

Sed cùm alia quoq; maiora extarent in Iunone impietatis indicia quartum incrementi gradũ adiunxit supra summum. Non media de gente Phrygum.] *nam maius est impietatis, crudelitatisq; signum non satiari pœnis, supplicijs, stragibusq; inimicorum suorum, quàm odium ullo tempore, aut maiorum imperio hostibus impunitis non remittere. hunc uerò gradum ita cum Iunonis dedecore amplificat, ut alios amplificationis gradus per αὔξησιν continere uideatur. nam & odijs urbem Phrygum exedisse, & relliquias Troiæ omnibus supplicijs affecisse, postremò etiam cineres, atq; ossa consumptæ urbis eam insectari dicit.* Exedisse odijs.] *odij magnitudinem designat: quale in fœminis existere solet, ideo pulchrè interpres exedisse, inquit, muliebriter dictum est.* Traxisse.] *non pœnis affecisse ait, sed traxisse, ad supplicij grauitatem declarandam, per omnes pœnas, ut pathos augeatur à magnitudine, & à numero.* Cineres, atq; ossa peremptæ.] *Extrema hæc est crudelitatis linea cineres mortuorum insectari. unde illud est ex 4. Aeneid.*

» Nec patris Anchisæ cineres, manesúe reuelli.

Caussas tanti.] *προληπτικῶς. occurrebat enim ut Neptunus tantæ crudelitatis caussas quæreret: ipsa autem quasi obiecto respondens inquit. sciat illa. quibus uerbis innuere uidetur, nec iustas, nec honestas. eæ sunt, quas Iuno exequitur lib. 10. & poëta ipse in 1. Aeneid.*

» ——Manet alta mente repostum

» Iudicium Paridis. & quæ sequuntur alia.

Ipse mihi nuper.] *Confirmat à testibus, ipsius uidelicet Neptuni testimonio.* Quam molem subitò.] *id in primo Aeneid. poëta elegantissimis uersibus est prosecutus.* Maria omnia cœlo—Miscuit.] *id est, omnia perturbauit. prouerbialis est hyperbole: qua & paulò diuersius poëta usus est in 12.*

» ——Non si tellurem effundat in undas

» Diluuio miscens, cœlum'ue in tartara soluat.

In regnis hoc ausa tuis.] *auget à loco ad prouocandum in Iunonem Neptunum. non enim Iunonis est mare, sed Neptuni. unde illud,*

» Non illi imperium pelagi.

Porrò illius superbiam, atq; arrogantiam notat: quæ cum suis se finibus continere debuisset, nimis superbè aliena occupauit. Prò scelus.] *Aliam subnectit cum exclamatione accusationẽ, & quasi δεινωτικῶς factum inuidiosè ostendit. exclamat ad eius magnitudinem designandam. quidam uerò cum antiquis aliquot exemplaribus legunt per scelus.* Et classe subegit.] *exaggerat à necessitate, & ab incommodo Troianorũ, quod coacti in ignota terra manserunt, atq; ita inuidiosam magis Iunonem fieri putant.* Quod superest.] *ad petitionem delabitur.* Liceat dare tuta.] *Ratio, & summa totius petitionis, ut tutò ad Tybrim peruenire possint.* Tibi.] *in honorem tuum.* Si concessa peto.] *ab honesto. nam quæ alias concessa fuerunt, honesta esse iudicantur.* Si dant ea mœnia Parcæ.] *id est fata & alludit ad doctrinam Platonis in Dialogo duodecimo de leg. in quo tres parcas Lachesin, Clothon, Atropon materiam, & instrumentum Fati esse demonstrat.* A

At Venus interea.] *Vt catastrophe nauigationis sit quieta, transit ad consilium deorum, quorum nutu tranquilla sit futura. His enim nunc imminentium iniuriarum ceu uindicibus planè opus est, ne rursum concitatis procellis Italia Troiani arceantur: quare nullus errandi foret finis. Etenim, ut poëta initiò narrationem suam, quomodo Troiani è Sicilia in Italiam soluerent, à consilio Iunonis & Aeoli, de excitanda tempestate & disijcienda classe orsus fuit, ita hîc ultimum nauigationis è Sicilia, à Veneris & Neptuni consultatione de pacando mari, ut salua & incolumis classis aliquando Italicum portum teneat, absoluit. Illic Iuno occupat Aeolum, ut emissis uentorum furijs in alieno regno, nauigantes retrò in Africam proturbet: hîc Venus maturè Neptunum, ut suum tantisper tranquillet, dum Troiani tandem in fatalem terram perueniant. Idem superiori tempestati superueniens, uentis interminatus erat, ne iterum alienam ditionem miscerent, nisi magnum malum uellent experiri.* At Venus.] *Transitionis particula ostendit intermissa narratione, nouam telam poëtam ordiri.* Curis.] *ægritudine & solicitudine pro salute suorum, sæuitia Iunonis diu excruciata.* LAMB. Hort. B

Iunonis grauis.] *Petitoria oratio, generis suasorij. Huius propositio est, ut tutò portum Italicum Troiani possint tenere. Exordium, & inde ducta narratio, constat perpetua criminatione personæ aduersariæ, exaggeratione iniuriarum, & amplificatione odij Iunonis in gentem uniuersam Troianam, ut Neptuno misericordiam erga suos moueat. Sequitur hinc propositio petitionis, & breuis inde peroratio.* Iunonis.] *Attentio à caussa, cur supplex Neptunum precibus solicitet. Ac ne illa perleuis momenti, aut ipsa ultrò uenire uideatur: addit, se coactam, adeoq; iniurijs Iunonis, ad supplicandum adesse. Duo potissimum criminatur in Iunone: iram odiumq; semel conceptum contra Phrygas, & animum inexplebilem uindicandi cupiditate.* Quam nec.] *Amplificatio odij à tempore, & pietate Aeneæ. Etenim iniuriam, horum uel alterutrum, uel utrunq; mitigare solet. Nulla est uel animi ægritudo tam grauis, uel iniuria accepta tam insignis, cuius dolorem non adimat dies. Et pietas hostibus affectus concitat.* Nec Iouis.] *Plus hoc est, non posse eam ipsius Iouis imperio compesci. sed longè maxima amplificatio, adamantini animi est, nihil curare parcas. quarum imperio adeò ipse, diuûm pater atq; hominum rex subest. Gradatim ad summam amplificando peruenit. Quæ sequuntur porrò, ordine exaggerando commemorant exempla odij Iunonis in Troianos in eum usq; diem.* Exedisse.] *Atrox metaphora.* Relliquias.] *Aeneam, eiusq; fuga socios.* Caussas.] *Modesta reprehensio caussæ non honestæ satis, quamobrem tam atrox odium in eam gentem susceperit: ob palmam de formæ præstantia abiudicatam. Peremptam dicit, Troiam euersam. Et dolorem, furorem uocat, per auxesim.* Ipsa mihi.] *Ab exemplo alterius iniuriæ, cuius etiam testem ipsum Neptunum præsentem citat, ne querelarum exaggeratio ficta esse uideatur. Et cum, mihi excierit, dicat, docet omnem iniuriam, quæ filio fiat, ad se pertinere.* Molem.] *tempestatem.* Maria omnia.] *Amplificatio tempestatis. Cæterùm schema prouerbiale est, Mare cœlo miscere: pro eo quod est, omnia perturbare, nihilq; non facere: frequens omnibus scriptoribus. Huiusmodi etiam sunt illa, cœlum ac terras miscere,* C

apud

A apud *Liuium: Mare cœlo cōfundere, miscere sacra profanis, & similia.* Aeolijs procel.] *frustra imploratis uentorū auxilijs, quòd Aeneas incolumis euaserit, perleui accepto damno.* In regnis.] *A' loco, ad concitandum aduersariæ odium. Audax meherclè facinus, ne dicam temerarium, in regno alieno sibi ius in hostem usurpare, illudq́; licenter adeoq́; impunè perturbare.* Proh scelus.] *Pathetica exclamatio in recens, adeoq́; nuperum admodū facinus, quod in conspectu adhuc uersetur.* Exussit.] *faciem Beroes induta. Tribuitq́; Iunoni, quod in urbem à se conditam Aeneas imbellem multitudinem transcripserit. Estq́; iniuriæ recentis amplificatio.* Ignotæ.] *Pathos à loco.* Quod superest.] *Propositio petitionis.* Laurentem.] *in agro Laurentū labentem. Laurentes ipsa gens dicti fuere à lauro, cum regia cōderetur, ibi reperta: quorum rex Latinus tum dicebatur, oppidum uerò Laurentum. Cæterùm Tiberis è montibus Apenninis oritur: uerùm in ipso cursu multis fluminibus oneratur. Partim per Tyrrheniam euagatur, atq; inde deflectens, primùm per Vmbriam, inde per Sabinos, & Latinos, qui circa Romā colunt, usq; ad maritima, deuoluitur.* Si concessa pe.]
B *A' postibili. Et constat fatalem hanc terram, debitam Troianis: proinde nihil uetat, quo minus Venus uoti compos fiat. Parcæ antiphrasticè ita appellatæ sunt, quòd nulli pareant: de quibus in primo dictum est. Quoniam autem summatim petit Venus, ut Troiani Laurentem Tibrim possint intrare, hoc est, in Latium peruenire: operæpretium fecero, si obiter, de Latio nonnulla, Latinis, Aboriginibus, & uetustis Latij incolis dixero: & quidem, quod fieri potest, paucissimis. Veteres earum regionum angustias, quæ intra Tibrim, & Circeos à mari ad proximos montes clauduntur, Latij nomine censuerunt. Etymon nominis inde deductum, omnium ferè consensus est, quòd Saturnus filij tyrannidem fugiens, illic sub Iano tutus latuisset. Ab initio Siculos, ut indigenas, hoc soli tenuisse, aliqui arbitrantur. Rursum fuerunt, qui hos Siculos, eosdem cum Liguribus fuisse opinati sunt, & ab Aboriginibus inde fugatos. Aborigines ijs temporibus, cum Troiani in eas terras appellerent, hanc regionem habitabant, alijs atq; alijs populis, diuersis illuc casibus delatis, antè in societatem soli receptis. Gens bellicosa, inde soli pomeria finesq́; propagarunt ad Lirim usq;. Quidam Latinos eos dictos uolunt, à Latino rege Albanorum: plures à Lauinij patre Latino, qui id temporis in Latio regnum tenebat, cum Troiani huc deferrentur. Sed reuera constat, Latinorum nomen multo esse uetustius: quippe Orpheus, qui unus Argonautarum fuit, Argo nauem appulisse in Latinorum cardines canit. Qua occasione aliqui inducti, à Latino Herculis filio, Latinos appellatos arbitrati sunt. Ingenium terræ nulli ubertate glebæ cedit. Regnarunt ab initio in Latio omnium uetustissimi: Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, & Latinus: quorum postremo regnante, Troianorum appulsus in hanc terram incidit.*

ARGVMENTVM.

Veneri respondet Neptunus; cicq; enumeratis multis in Aeneam beneficijs suis, hoc etiam, quod petit, se libere præstaturum pollicetur.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est Citherea meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis: metui quoq;, sæpe furores
Compresi, & rabiem tantam cœliq́; marisq́;.
Nec minor in terris (Xanthū Simoentaq́; testor)
Aeneæ mihi cura tui, cum Troia Achilles
Exanimata sequens * impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentq́; repleti
Amnes, nec reperire uiam, atq; euoluere posset
In mare se Xanthus. Pelidæ tunc ego forti
Congressum Aeneam nec Dijs nec uiribus æquis
Nube caua eripui, cuperem cum uertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.
Nūc quoq; mēs eadē perstat mihi: pelle timores.
Tutus, quos optas portus accedet Auerni.
Vnus erit tantū, amissum quē gurgite quæres,
Vnum pro multis dabitur caput.——

* al. impenderet.

NASC. Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis.] *proponit Neptunus, atq; in ipso propositionis limine optimam erga illam animi sui uoluntatem, liberalitatemq́; declarat, & quicquid efflagitat, tā*
C *quam iustum, atq; honestum se benignè præstaturum recipit. quod cùm ad eius beneuolentiam colligendam, tum ad eius dolorem sedandum plurimum facit. ita quoque Aeolus in primo Aeneid. se Iunoni benignum præbet.*

» *Tuus ô regina, quod optes,*
» *Explorare labor, mihi iussa capessere fas est.*

Item Vulcanus Veneri in oct.

» *Quicquid in arte mea possum promittere curæ,*
» *Quod fieri ferro, liquidóue potest electro.*

Vnde genus ducis.] *ratio propositionis. sic autem argumentari uidetur. qui alicunde originem trahit, ibi & imperij, potestatisq́; aliquid eum habere decet: tu è mari originem ducis: igitur aliqua tibi in eo sit potestas honestum est. porrò alludit ad fabulam: qua Venerem de spuma maris: quæ Græcis ἄφρος dicitur: natā fuisse, & propterea ἀφροδίτην appellatam fecerunt.* Metui quoq;.] *ab antecedentibus Veneris spem confirmat, nam qui in aliquem beneficia multa contulerit, eum quoq; & alia beneficia in eundē collaturum esse sperari potest.* Sæpe furores.] *à communi ad separatam beneficiorum enumerationem descendit. nam cùm ait, merui, omnia in Aeneam sua complectitur beneficia.* Et rabiem tantam cœliq;, marisq;.] *tempestatem exaggerat: quam tantam fuisse dicit, ut non in mari tantum, sed de cœlo etiam Troiani perterriti fuerint. ut in primo Aeneid. liquido patet.* Nec minor in terris.] *magnitudinem amoris erga Aeneam sui amplificat.* Xanthum, Simoentaq; testor.] *obtestatione fidem sibi conciliat. Xanthus Troiæ fluuius, qui & Scamander, auctore Homero, dicitur.* Cum Troia Achilles.] *ad aliam beneficiorum suorum erga Aeneam enumerationem se accingit: quæ Iliad. 20. Homerus est prosecutus.* Millia multa daret.] *πάθος à numero.*

V Geme-

Gemescentq́.] impropriè de fluminibus, sed uenustè. est enim hæc tralatio non necessitatis, sed ornatus caussa. Nec reperire uiam.] elegans expolitio ad amplificationem rei. Nec Dijs, nec uiribus æquis.] nam Aeneas uiribus inferior erat Achille, nec Dij fauentes Troianis, etsi plures erant Græcorum Dijs, æquali potestate, ac uiribus esse uidebantur: nam Iuno, Minerua, Neptunus, Vulcanus, Mercurius Græcis, Troianis uerò Venus, Apollo, Diana, Latona, Mars, & Scamander auxilio fuerunt. Aeneas suasu Apollinis cum Achille congreditur, Neptunus uerò, etsi Troianis inimicus, ipsum liberat. hæc pluribus scribuntur Iliad. 20. Nube caua eripui.] Neptunus caliginem fudit oculis Achilli, ne Aeneam uideret: quem necare uolebat. Homer. loco proximè adducto. Structa meis manibus.] Iliad. 21. Nunc quoq; mens eadē.] renouat beneuolentiam à sua persona, & Venerem consolatur beneficiorum pollicitatione. Pelle timores.] sic in primo Aeneid.

» Parce metu Cytherea, manent immota tuorum
» Fata tibi.

Vnus erit tantum.] uaticinium futuri, & innuit Palinurum: qui paulò pòst in mari submersus describitur. Vnum pro multis dabitur caput.] rem expolit ταυτολογία: quæ παρονομασίαν habet ex uarijs unius nominis casibus: unus, unum.

LAMB. Hort. Tum Saturnius hæc.] Responsum Neptuni totum ad beneuolentiam & reconciliationem Troianorum in gratiam compositum est. Probat exemplis, nunquam Troianis se aduersatum: quinetiam Aeneæ præsens auxilium attulisse, licet in muros urbis suis manibus excitatos coniurasset. Domitos maris edidit alti.] Periphrasis Neptuni, coniuncta cum antonomasia. Est enim Saturni filiorum unus, cui in diuisione regni paterni, maris imperium sorte obuenit: quod quidem ob id à poëtis fictum creditur, quòd primus mare nauibus sit ingressus. Fas omne est Cytherea.] Beneuolentia à securitate periculorum ducta, præcipuè à mari, in quod ipse habeat imperium. Vnde genus.] A' consanguinitate, ex fratre Ioue nepiit. Est ergo, cur regno meo secura credas. Merui quoque.] ne malum, ne damnum in meo regno iniquitate aduersariorum accipiant. Compressi.] Probabile hoc, & uerum, ut in prima tempestate. Prudenter supprimit nomen furentis. Sed aptius Furores forsan retulerimus ad fluctus turbatos uentorum atrocitate Metaphora ducta est ab homine ad mare, τραγικῶς. Quos porrò furores dicat, attexta expolitio luculenter docet. Sed & in rabiem, metaphora remota est, ab animantibus ad non animal: hoc est, ad maris æstum, & turbines tempestatum Nec minor in terris.] Ab exemplis antecedentibus, etiam terra Aeneam sibi curæ fuisse.

Xanthum Simoentaq́ testor.] A' testibus per prosopopœiam, amnes hos testes præsentes citat, ad quos non solum inter hostes dimicabatur, sed ipsum Aeneam hostis manibus subtraxit. Achilles.] Homerus lib. 18. refert, Achillem cæso ab Hectore Patroclo, in planiciem è nauibus emicuisse. atque eo conspecto, Troianos in fugam actos, multis in ipso receptu cæsis. Verba poëtæ sunt lib. modò citato:

οἱ δ' ὡς οὖν ἄιον ὄπα χάλκεον αἰακίδαο,
πᾶσιν ὀρίνθη θυμός. ἀτὰρ καλλίτριχες ἵπποι
ἂψ ὄχεα τρόπεον. ὄσσοντο γὰρ ἄλγεα θυμῷ.

Et paulò pòst:

τρὶς μὲν ὑπὲρ τάφρου μεγάλ' ἴαχε δῖος ἀχιλλεύς. A
τρὶς δὲ κυκήθησαν τρῶες κλειτοί τ' ἐπίκουροι.
ἔνθα δὲ καὶ τότ' ὄλοντο δυώδεκα φῶτες ἄριστοι,
ἀμφὶ σφοῖς ὀχέεσσι, καὶ ἔγχεσιν.

Et Iliad. 21. ad urbem usq; Achilles Troianos ita prosequitur, ut totis campis sparsi uix portas consequantur.

τρῶες πεφοβημένοι ἦλθον ὁμίλῳ
ἀσπάσιοι προτὶ ἄστυ, πόλις δ' ἔμπλητο ἀλέντων,
οὐδ' ἄρα τοίγ' ἔτλαν πόλιος καὶ τείχεος ἐκτὸς
μεῖναι ἔτ' ἀλλήλους καὶ γνώμεναι, ὅς τε πεφεύγει.
ὅς τ' ἔθαν' ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἀσπασίως ἐσέχυντο
ἐς πόλιν, ὅν τινα τῶν γε πόδες καὶ γοῦνα σαώσαι.

Et alijs multis locis refertur fuga Troianorum ad muros urbis, Achille cædibus obuia quæq; uastante. Congressum.] Libro 20. narrat Homerus, Aeneam primùm, post diuorum inter ipsos certamē, cum Achille armato ausum fuisse manus collatis pedibus conserere:

δύο δ' ἀνέρες ἔξοχ' ἄριστοι
ἐς μέσον ἀμφοτέρων συνίτην μεμαῶτε μάχεσθαι,
αἰνείας ἀγχισιάδης καὶ δῖος ἀχιλλεύς.

Ac post longa inter ipsos colloquia, ubi iam res ad manus peruenisset, atq; Achilles strictum ferrum in Aeneā fuisset B uibraturus, Neptunus pro eo apud diuos deprecatur, ut si in fatis sit, ut dijs inuisum Priami genus internecione extinguatur, non debere Dardani progeniem, quem Iupiter in paucis adamasset, in totum deleri:

τὸν δέ κε πηλείδης σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε ποσειδάων ἐνοσίχθων.
αὐτίκα δ' ἀθανάτοισι θεοῖς μετὰ μῦθον ἔειπεν.
ὢ πόποι, ἦ μοι ἄχος μεγαλήτορος αἰνείαο,
ὃς τάχα πηλείωνι δαμεὶς, ἄϊδος δὲ κάτεισι,
πειθόμενος μύθοισιν ἀπόλλωνος ἑκάτοιο
νήπιος· οὐδέ τί οἱ χραισμήσει λυγρὸν ὄλεθρον.

Ac ad postremum Neptunus Aeneæ:

αἰνεία, τίς σ' ὧδε θεῶν ἀτέοντα κελεύει
ἀντί' ἀχιλλῆος πολεμίζειν, ἠδὲ μάχεσθαι:
ὃς σεῦ ἅμα κρείσσων καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν.
ἀλλ' ἀναχωρῆσαι ὅτε κεν συμβλήσεαι αὐτῷ
μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον ἄϊδος εἰσαφίκηαι.
αὐτὰρ ἐπεὶ ἀχιλεὺς θάνατον καὶ πότμον ἐπίσπῃ,
θαρσήσας δὴ ἔπειτα μετὰ πρώτοισι μάχεσθαι,
οὐ μὲν γάρ τίς σ' ἄλλος ἀχαιῶν ἐξεναρίξει.
ὣς εἰπὼν, λίπεν αὐτόθ' ἐπεὶ διεπέφραδε πάντα. C

Id est:

Aenea, quis deorum iussit te tam incogitantem cum Achille prælio decertare? qui longè te sit tum præstantior uirtute, tum dijs etiam charior. Quin cede, ne si cum illo commiseris, præter fatum pereas. Verùm mortuo Achille, inter primos fortiter pugna: non enim futurum est, ut Græcorum alius quisquam te sit interfecturus.

Gemescentq́.] Metaphora, ab animali ad non animal. Refertur Iliad. 21. Troianorum, in fuga, partim in urbem compulsos, partim in amnem Scamandrum actos fuisse, quos omnes ita palantes Achilles cursu persequutus fuit. Ac duodecim adolescentibus, Patroclo inferijs mactatis, amnis cadaueribus oppleti inundatione iam ipse haustus fuerat, nisi Vulcanus eum seruasset, & amnem & campum incendio populatus fuisset. Homer. de Achille loquens:

αὐτὰρ ὁ βῆ, μέγα γάρ ῥα θεῶν ὤτρυνεν ἐφετμὴ
ἐς πεδίον. τὸ δὲ πᾶν πλῆθ' ὕδατος ἐκχυμένοιο.
πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ δαϊκταμένων αἰζηῶν
πλῶεν

A πλῶον καὶ νέκυες, τοῦ δ' ὑψόσε γούνατ' ἐπήδα
πρὸς ῥόον ἀΐσσοντος ἀν' ἰθύν, οὐδέ μιν ἴσχε
εὐρὺ ῥέων ποταμός. μέγα γὰρ σθένος ἔμβαλ' ἀ-
θήνη.
οὐδὲ σκάμανδρος ἔληγε τὸ ὃν μένος, ἀλλ' ἔτι μᾶλ-
λον
χώετο πηλείωνι, κόρυσσε δὲ κῦμα ῥοοῖο,
ὑψόσ' ἀειρόμενος, σιμόεντι δὲ κέκλετ' ἀΰσας.
φίλε κασίγνητε σθένος ἀνέρος ἀμφότεροί περ
σχῶμεν, ἐπεὶ τάχα ἄστυ μέγα πριάμοιο ἄνα-
κτος
ἐκπέρσει, τρῶες δὲ κατὰ μόθον οὐ μενέουσιν.
ἀλλ' ἐπάμυνε τάχιστα, καὶ ἐμπίπληθι ῥέεθρα
ὕδατος ἐκ πηγέων, πάντας δ' ὀρόθυνον ἐναύ-
λους.

Horum uersuum haec summa est, Achillem deorum impulsu in planiciem concitatū, quæ iam aquis effusis inundata erat, ac cadaueribus & armis cæsorum oppleta, ita ut ipse ui fluminis leuaretur. Porrò Scamander *omnem impetum in Achillem, congestis alijs super alios fluctibus, effudit: simulq; Simoentis opem implorans, clara uoce hor*
B *tatur, ut frater fratri, uir uiro adsit, ad hominis uires compescendas, ne unus urbem depopuletur, cuius uim tanta Troianorum agmina non sustineant, cataractas fontium aperiendas, ut repellatur. Et loco non multum inde diuerso:* Cumulato *aquarum agmine, ac sanguine cadaueribusq; sæuiente, quæ extra crepidines deuoluebantur, in altum leuatur.*

ἦ, *inquit*, καὶ ἐπῶρτ' ἀχιλῆϊ. κυκώμενος ὑψόσε
θύων
μορμύρων ἀφρῷ τε καὶ αἵματι, καὶ νεκύεσσιν.
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα διϊπετέος ποταμοῖο
ἵστατ' ἀειρόμενον, κατὰ δ' ᾕρει πηλείωνα.

Libro eodem perpetrata clade insigni, stomachabundus cum Achille Scamander expostulat, quòd se cadaueribus oneret, ut nusquam cursum tenere queat:

ὦ ἀχιλεῦ, περὶ μὲν κρατέεις, περὶ δ' αἴσυλα ῥέ-
ζεις
ἀνδρῶν, αἰεὶ γάρ τοι ἀμύνουσι θεοὶ αὐτοί,
εἴ τοι τρῶας ἔδωκε κρόνου παῖς πάντας ὀλέσ-
σαι,
C ἐξ ἐμέθεν ἐλάσας πεδίον κατὰ μέρμερα ῥέζε.
πλήθει γὰρ δή μοι νεκύων ἐρατεινὰ ῥέεθρα,
οὐ δέ τι πῃ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα
δῖαν
στεινόμενος νεκύεσσι, σὺ δὲ κτείνεις ἀϊδήλως:
ἀλλ' ἄγε δὴ καὶ ἔασον ἄγη μ' ἔχει ὄρχαμε λαῶν, &c.

Id est:

O' Achilles ualde quidē potēs es. ualde aut indigna facis
Virorum. semper enim tibi auxiliantur Dei ipsi.
Si quidē tibi Troianos dedit Saturni filius oēs perdere,
Ex me expellens campum in cogitata fac.
Implentur enim iam mihi mortuorum amica fluenta,
Neque amplius possum profundere fluxum in mare hu-
midum
Strictus mortuis. tu autem interficis perniciose.
Sed age iam & desiste, stupor me habet princeps popu-
lorum.

Atque euolue posset.] *Reddidit Scamandri uerba,* οὐ δέ τι πῃ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν.

Pelidæ tunc ego forti Congressum Aeneam, nec dijs nec uiribus æquis Nube caua eripui.] *Hic locus ex Homero sumptus est:* ἷξε δ' ὅθ' αἰνείας ἠδ' ὁ κλυτὸς ἦεν ἀχιλλεύς, αὐτίκα τῷ μὲν ἔπειτα κατ' ὀφθαλμῶν χέεν ἀχλὺν πηλείδῃ ἀχιλῆϊ. ὁ δὲ μελίην εὔχαλκον ἀσπίδος ἐξέρυσεν μεγαλήτορος αἰνείαο καὶ τὴν μὲν προπάροιθε ποδῶν ἀχιλῆος ἔθηκεν; αἰνείαν δ' ἐπέσευεν ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀείρας, πολλὰς δὲ στίχας ἡρώων, πολλὰς δὲ καὶ ἵππων, αἰνείας δ' ὑπεράλτο θεοῦ ἀπὸ χειρὸς ὀρούσας. *Retulimus etiam paulò antè, tum Neptuni beneficio manibus Achillis Aeneam subtractum, cui neque uiribus, neque dijs, qui utrinq; in partes diuulsi stabant, par erat.*

Nec dijs, nec uiribus æquis.] *Hoc est, aduersis:* λιτότης *figura est: aut non æquis, id est, non æquali fauore: plures enim Græcis fauebat. De matribus autem intelligere non possumus, quia Thetide melior Venus est, & ei præsenti derogare nollet.*

Cuperem cum uertere ab imo.] *Egregia profectò laus, quæ ab hoste uenit. Nam cum in muros urbis, propter Laomedontis perfidiam, unà cum Apolline coniurasset, Aeneam tamen, uel ob propinquitatis iut, uel uirtutis existimationem seruatum uoluit. Historiam alibi retulimus.*

Periuræ mœnia Troiæ.] *Propter Laomedonta. Vide Ouid. libro undecimo. Et Homerus φ. Iliad.* πὰρ διὸς ἐλθόντες θητεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν μισθῷ ἔπι ῥητῷ, &c. λαομέδων ἔκπαγλος ἀπειλήσας ἀπέπεμπε. *Est etiam Metonymia, continens pro contento: urbs condita, pro ipso rege Laomedonte, qui iureiurando dijs obnoxius, excitatis muris, persoluere promissum noluit. Estq; amplificatio amoris Neptuni erga Aeneam.*

Pelle timores.] *Epilogus constat exhortatione breui ad securitatem periculorum, ex argumentis collectam.*

Accedet Auerni.] *Nam circa Cumas, quæ uicinæ sunt Lucrino & Auerno, classis appulit. De his locis alibi affatim diximus.*

Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quæres.] *Palinuri capite, ut hostia animali, pro omnibus satis fiet. Duos hic exponunt pro communi omnium salute. Palinurum & Misenum, propterea quòd poëta addat, unum pro multis dabitur caput. Sed quàm consentaneum id huic loco sit, ipsi uiderint. Mihi certè posterius dictum uidetur, per expolitionem synonymiæ, ut referatur ad Palinurum: simul ad figurandam orationem. Est autem anaphora, in repetitione uocis eiusdem. Etenim Miseni capite non sacrificatum fuit: sed cum impius in deos, cum Tritone peritia canendi lituo certare contenderet, impietatis suæ pœnas dedit. Sed hæc de re, suum cuiq; esto iudicium. Cæterùm Palinurus hic Elpenorem Homericum refert, qui Odyssea 10. conclamante Vlysse ad mouenda castra, uino ac somno adhuc sopitus, è summo tabulato ædium Circes præceps decidit.*

Caput.] *Synecdoche: pro, unus sociorum pro omnium salute mihi litabitur.*

A

ARGVMENTVM.

Quod pauló antè Veneri Neptunus uerbis pollicitus fuerat, munere ipsa præstat. curru uolat per æquora cuius præsentia undæ subsidunt, totumque mare tranquillum efficitur.

His ubi læta deæ permulsit pectora dictis,
Iungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnes effundit habenas,
Cæruleo per summa leuis uolat æquora curru,
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis, fugiũt uasto æthere nimbi.
Tum uariæ comitum facies, immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis:
Læua tenẽt, Thetis & Melite, Panopeiaque uirgo,
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Aeneæ suspensam blanda uicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia uelis
Vná omnes fecere pedem, pariterque sinistros,
Nunc dextros soluere sinus, uná ardua torquent B
Cornua, detorquẽtque, ferũt sua flamina classem.

NASC. Læta permulsit pectora dictis.] *figuratè. hoc est uerbis permulcendo læta reddidit pectora, id est, corda. μετονυμικῶς.*

Iũgit equos curru.] *pulchrè Neptunus hic describitur ociosius mare placare, quàm in primo factum est: ibi enim periclitantib. Troianis cito succurrendum fuit. ita enim ibi ait poëta.*

» *Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat.*

Antiqui codices habent, Iungit equos auro genitor quam lectionem sunt qui idcirco ualde probent: quia rem facit tum splendidiorem, & ornatum illustriorem, tum quia dictio curru statim sequitur.

Fugiunt uasto æthere nimbi.] *ita etiam in primo Aeneidos.*

» *Collectasque fugat nubes, solemque reducit.*

Tum uariæ comitum.] *hæc, quæ ad fabularum rationem attinent, legito apud interpretes, qui omnia diligenter explanant, Seruius in primis.*

Læua tenent Thetis.] *sexum imbecilliorem sinistræ parti prudenter accommodat. hæc autem Nympharum nomina partim ex Hesiodo, partim ex Homer. sumpta sunt.*

Nisæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.] *Homeri hemistichium est Iliad. 6.*

» Νησαίη, σπειώ τε.

Gaudia pertentant mentem.] *locutio est poëtæ familiaris. sic & in 3. Georg.*

» *Gaudia pertentant mentem.*

Et in primo Aeneid.

» *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.*

Attolli malos.] *antennas, ut uela pandant.*

Intendi brachia uelis.] *lectionem non probo: quæ est in Roman. codice brachia remis. nam pansis uelis, non opus erat remis. neque Pyerij interpretatio, & quorundam aliorum meis auribus facit satis: qui, si uelis legant, intelligendum esse dicunt antennas uelis esse brachiorum uice. ego uerò de brachijs nautarum intelligendum puto: nam si intendere brachia remis est remigare, & uelis intendere brachia erit occupare se in uelo parando, atque pandendo. quod si, cum remis opus est, remiges brachia remis intendunt, itidem cum pansis uelis nauigandum est, nautæ uelis aptandis brachia intendunt. & sanè ordinatè poëta locutus est: nam prius attollitur antenna, deinde uelum panditur.*

Vná omnes fecere pedem.] *nautarum studium in parandis, aptandisque rebus nauigationi necessarijs scribendo complectitur. nam panso uelo eius inferiorem partem ad nauis latus nautæ ligare solent: quo firmius uelum consistat. hæc à Latinis pes, à Græcis πούς dicitur.*

Pariterque sinistros, —Nunc dextros soluere sinus.] *ad obliquos uentos hinc, atque illinc transtulerunt uela pro uentorum uolubilitate.*

Cornua.] *antennarum extremæ partes cornua uocantur. Virgil. 3. Aeneid.*

« *Cornua uelatarum obuertimus antennarum.*

Sua flamina.] *prospera, & à puppi uenientia.*

LAMB. Læta permulsit.] *Aut permulsit & lætam fecit: ut, Animumque labantem Impulit. aut certè perpetuum est epitheto Veneris, quam Homerus uocat φιλομειδήν.* Hort.

Curru.] *currui: apocope, uel antiptosis.* Genitor. *Neptunus, siue quòd Oceanus omnia flumina gignat, ac recipiat: siue quòd aqua, ut elementorum præstantissimum, omnia producat, sine qua nihil non sterile est.*

Equos.] *uitulos marinos, phocas, quibus Neptunus inequitare fingitur. Est autem Phoce, δυσοσμον ζῶον, animal marinum truculenti odoris. Aristoph. φώκης δ' ὀσμὴν εἶχε. id est, phocæ odorem habebat. Vituli marini, quos phocas uocant, spirant & dormiunt in terra, inquit Plinius. Pecudum more in terra pariunt, canum modo in coitu cohærent: nec plures pariunt geminis, & mammis fœtum educant. Post duodecimum à partu diem deducũt in mare. Inter dormiendum mugiunt, unde uituli nomen* C *inuenerunt. Mirum hoc, quod de ijs traditur, quòd uoce & uisu populum salutem: ac condito fremitu, nomine uocati, respondeant. Profundissimè dormiunt, ut nullum animal profundius. Iis pinnis, utuntur in mari, humi pedum uice serpunt. Addunt animanti miraculum, quòd dextræ pinnæ, uis soporifera insit, ut si capiti subdatur, somnos eliciat. Phocarum pelles nunquam cœlo tanguntur, sicut nec hyænarum. Plinius tradit uitulos marinos ternas heminas capere: ex Iuba ad Augustum. Hom. Odyss. 4. νέποδας, hoc est, breues pedes habentes uocat. Horum etiam mentio fit apud Hom. Odyss. 1.*

ὡς ἄρα φωνήσας, ἵπποισιν καλλιτρίχεσσιν ἐπέβη.
ἵκετο δ' ἐς Αἰγὰς ὅθι οἱ κλυτὰ δώματ' ἔασιν.

Spumantiaque addit.] *Omnia ad similitudinem in terra equitantium narrantur.* Feros, *equos Neptuni nunc uocat, eadem ratione qua equum Durateum ferum dixit: In latus inque feri curuam compagibus aluum Contorsit.* Effundit habenas.] *Metaphora, à liquidis ad habenas; ostendit uelocitatem in equis*

A *in equitando, quam ea quæ sequuntur copiosius circumloquuntur, & quidem rebus conuenienter.* Tonanti.] *sub axibus currus stridentibus in ipso cursu: remota metaphora, à cœlo ad rotarum axes.* Sternitur.] *Cætera quæ sequuntur, ad dignitatem maiestatemq; numinis amplificandam spectant. Insequuta illico est maris tranquillitas, & aëris serenitas, pulsis cœlo nubibus unde uenti orientes maria turbant, miscentq;.* Variæ co. fa.] *Tribuit Neptuno omnia regia insignia & decora, equos, currum, sceptrum, ad postremum etiam satellitium nympharum, deorumq; marinorum, sed minorum gentium, qui tantum regem conferti comitentur. Varias comitum facies dixit, pro uarijs comitibus. Comites utriusque sexus eum sunt sequuti.* Immania.] *ingentia cete. Enumeratio comitum.* Cete.] *κῆτος, inquit Suidas, θαλάσσιον θηρίον πολυειδές. ἔστι γὰρ λέων, ζύγαινα, πάρδαλις, φύσαλος, πρῆστις, ἡ λεγομένη μάλλη, ὃ καὶ δυσκαταγώνιστόν ἐστι. καὶ κριὸς, ἰδεῖν ἐχθρὸν ζῷον. id est: Cetus, belua marina multiformis. est enim leo, zygana, pardalis, physamus, prestis, quæ & malle dicitur. est difficilis superatu, sed & aries, animal uisu horrendum. Seruius, ca-*
B *nes marinos interpretatur, sed inscitè. Plin. author est libro 32. capite 1. cetos sexcentorum pedum longitudinis, trecentorum uerò & sexaginta latitudinis, Arabiæ flumen intrasse.* Glauci.] *Glaucus piscis est, qui æstate nunquam appareat. Græci, inter quos & Athenæus est, de Glauco ad hunc modum fabulantur. Glaucus Anthedonius piscator fuit natandi peritissimus. Hic ut aliquam existimationem sibi pararet, huiusmodi imposturam commentus fuit. E portu spectantibus Anthedonijs enatabat urinando, donec è prospectu omnium sub aqua prouectus, in locum aliquem semotũ secederet, ubi dies aliquot commoratus, cùm uideretur, redibat natans in portum, spectantibus multis eum admiratione, qui in littore stabant. Interrogatus ubinam gentium tamdiu commoratus fuisset, respondebat, se in maris fluctibus uersatum. Fidem fecit hominis uerbis ac miraculo aliud commentum. Hyeme, cùm cæteri piscatores nihil piscium caperent, ille suos ciues interrogabat, quos nam pisces uellent: ac statim, quos iussissent, aduehebat. Multo enim antè eos in hunc usum parauerat, concluseratq; in secessu. Fortè tandem euenit, ut hic à belua marina deuoraretur: ac cũ*
C *non rediret, uulgo iactatum fuit, Glaucum gustata herba immortalem factum, & habitare in mari. Enarratur Apollonij Argonaut. longè diuersius hanc fabulam refert. γλαῦκος πολύβου παῖς, Ἀνθηδόνιος τὸ γένος, ἡ δὲ Ἀνθηδὼν Βοιωτικὴ πόλις, ὡς καὶ Ὅμηρος, Ἀνθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν. ἁλιεὺς τὴν τέχνην, ὃς πολλῶν ποτε ἰχθύων εὐτυχήσας ἄγραν, μεταξὺ τῆς ὁδοῦ ἀποκαμὼν, ἔθηκε τὸ φορτίον τῶν ἰχθύων. ὁ δὲ εἷς τούτων ἀθάνατον φαγὼν βοτάνην, ἀνέζησε. λαβὼν δὲ καὶ ὁ γλαῦκος φαγὼν, καὶ αὐτὸς ἀπηθανατίσθη. εἶτα ὡς εἰς ἄκρον γῆρας ἤρχετο, μηκέτι φέρων, ἐδίωκεν ἑαυτὸν εἰς θάλασσαν, καὶ ἐνομίσθη ὡς θαλάσσιος δαίμων, καὶ τὸν ἰχθὺν τὸν γλαῦκον ἀπ' αὐτοῦ ἐκείνου λέγουσι. Glaucus Polybi filius Anthedonius genere, piscator fuit. est autem Anthedon Bœotiæ urbs: id quod etiam testatur Homerus Ἀνθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν. Hic cum aliquando piscium multitudine, quos ceperat, defatigatus esset, inter uias onus piscium deposuit. Ibi eorum unus moribundus, herba degustata reuixit. Glaucus & ipse eadem herba comesta, immortalis est factus. Inde ubi ad summam senectutem est euectus, uitæ tædio semet præcipitauit in mare, cœpitq; inde pro deo marino coli. Aiunt & glaucum piscem ab eo nomen accepisse. Hinc apparet natam parœmiam, cuius modò memini, Glaucus comesa herba habitat in mari: de ijs per iocum, qui cùm perierint, tamen uulgò adhuc creduntur uiuere. Idem interpres tradit, Glaucum senem dictum apud Iberos coli. Et promontorium esse, ita appellatum in ijs ipsis regionibus. Fuit & alius Glaucus Minois, de quo prodigiosa fabula item tum à Græcis tũ Latinis prodita est. A diuersis diuersa prouerbia nata sunt, ut γλαῦκος ἄλλως ἱππόβρωτος. Glaucus alter ab equis deuoratus, Glaucus poto melle surrexit: Glauci ars, à Samio illo, qui artis ferruminationem primus inuenit. Glauci & Diomedis permutatio. Fuit & Glaucus Epicydis Spartanus uirtutis existimatione clarus, cuius historia extat apud Herodotum. Alius item Carystius, pyctes. Sed hoc loco illius piscatoris senioris immortalis redditi fit mentio.* Inoiq; Palæ.] *Ino Cadmi & Harmoniæ filiam fuisse fabulantur, quæ arcu percusso ab Athamante filio Learcho, cum altero filiorum Melicerte in mare se abiecit. Inonem, Leucotheam Liber pater uoluit nuncupari. Matutam hanc Latini nominant, Melicerten uerò Palæmonem: quem nos Portunum dicimus. Huic quinto quoq; anno postea ludi gymnici instituti fuerunt: quos Isthmia uocatos fuisse, author est Hyginus. Inus dolores, Ἰνοῦς ἄχη, inde in prouerbium cesserunt de intolerabili dolore. Addunt alij, Inoni filiam Euryclea item fuisse, & ipsam ab Athamante occisam Inonem Megaram undis appulsam Megarenses honorificè exceperunt: ac nomine mutato, ut dixi, iusta mortuæ persoluerunt. Melicertem Corinthum euectum, urbis eius ciues sepeliuerunt, institutis tum ludis, quos Isthmios uocarunt. Aliter fabulam refert Meliterates Tyrius apud Zenodotum, & Hyginus apud Latinos. Athamantem prius uxorem habuisse Nephelen, ex qua Hellen & Phrixum procrearat. Hac defuncta secundam duxit Ino. Quæ cùm Nepheles liberis insidias machinata esset, persuasit matronis omnibus eius gentis, ut semina in terram iacienda torrerent, ne quid inde enasceretur. Vbi iam eo anno nihil proueniret, extemplò Athamas ministrum Delphos misit ad oraculum, sciscitatum caussam sterilitatis. Ino interim legatum occultè corrumpit, ut Delphis domum reuersus, Athamanti responderet, tum demum Apollinem caritatem annonæ depulsurum, si Helle & Phrixus occiderentur. Persuadetur Athamas: insontes ambo aræ admouentur immolandi: sed dij eorum miserti, aurei uelleris ariete uectos per aërem sustulerunt. Phrixus Colchos delatus est: Helle Hellesponticо mari nomen fecit. Itaq; Inoiq; Palæmon, Portumnus Inus filius, deus maris, & qui portubus præsideat.* Tritonesq; citi.] *pisces uelocissimi pro dijs culti. Tritonem Lycophron Νηρέως γένος uocat: alij Neptuni & Amphitritæ, superiori quidem corporis parte umbilicotenus humanã effigiem referens, sed posteriori usque ad caudam esse delphinem: reuera nihil aliud, quàm ἰχθυοκένταυρον. Idem Lycophron in eodem poëmate, Tritonẽ pro ipso Neptuno usurpauit, τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων. Huius enarrator alibi citat Acesandrum quendam authorem, Eurypylum & Tritonem Neptuni & Celænus liberos esse. alij Tritonem Oceani & Tethyos faciunt. patris & Neptuni tubicinem: pro tuba concha uti, quam buccinam uocitatã uolunt. Quidam in li-*

teras retulerant, Tiberio Cæsari quendam nunciasse, Tritonem in specu quodam uisum, auditumq; concha canentem. Eadem persuasio irrepsit de Nereidibus, quæ squamis in hispido corpore uestitæ humanã effigiem habeant. Nilum Tritonem quoq; dictum, Græcorum commentarij tradunt, quòd ter nomen suum mutarit. Initio Oceanum appellatum, mox Aegyptum, ad postremum Nilum Apollonij scholiastes, Tritonem urbem in Libya collocat, & aliam eiusdem nominis in Bœotia: ac uideri Mineruam circa alterutram natam, quamobrem Tritogenea dicatur: aut ἀπὸ τοῦ τρεῖν, perterrefaciendo. belli quippe dea est. Rursum extant, qui circa Syrtes amnem Tritonem labi adferunt, & in paludem Tritonidem exonerari, circa quam etiam insula Phla sit, haudquaquam obscura, in cuius breuia Iason in expeditione Argonautica impegerit: ac Tritonis monitu nauem Argo inde subductam. Circa Tritonidem paludem Machlyes & Auses habitant, quorum puellæ sacro Mineruæ in turmas diuisæ, fustibus & lapidibus inuicem petunt: ac si quæ in eo certamine perierint, eas negant castas uirgines fuisse. Victricem ac omnium fortissimam Græca panoplia, ac crista Corinthia exornatam, sublatamq; in currũ, circum Tritonidem ingenti suorum plausu circumuehunt.

Phorciq; exercitus omnis.] *Phorcum Ponti & Terræ filium finxit Hesiodus,*

αὖτις δ' αὖ θαύμαντα μέγαν, καὶ ἀγήνορα φόρκυν
γαίῃ μισγόμενος καὶ κητὼ καλλιπάρῃον.

Varro tradit, Phorcũ Thoseæ nymphæ & Neptuni fuisse filium, ac Corsicæ Sardiniæq; imperasse. Hic ab Atlante nauali prælio uictus, ac submersus, maris deus factus est. Ad quam historiam poëta alludens, Phorciq; inquit, exercitus omnis. Hic tres, uel (ut alij) quatuor filias reliquit: Scyllam, Medusam, Sthenio, & Euryalen quarum Scyllam ex Cratæra nympha, reliquas ex Ceto. Scyllam Glaucus amauit is, de quo modò nobis habitus fuit sermo: qui gustata herba, cuius beneficio pisces reuixerãt, se in mare abiecit. Didymus enarrãs hũc uersum Ody. M.

φόρκυνος δέ τίς ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντος: Phorcynem marinum dæmonem uocat. adducitq; hanc historiam ex Herodoto, eum prius circa montem Arycnum uersatum. est enim is in Achaia. Habitabat autem conuallem, ab eo Phorcynis dictam. Qua regione iuxta oraculum relicta, uenit in Cephaleniam, ubi locum cõmodum delegit inhabitandum. Dictus autẽ is fuit Ammus, id est, Sabulum. Delatus inde in portũ Ithacensem, eum de suo nomine Phorcynum portum uoluit appellari. Vtraq; declinatione igitur flectitur, Phorciq; exercitus omnis, & Phorcynis autem quidam portus est. Homerus Odyss. primo fabulatur Thoosam nympham Phorci maris Dei filiam fuisse, elocatamq; Neptuno, qui ex ea Polyphemum susceperit ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι.

θόωσα δέ μιν τέκε νύμφη
φόρκυνος θυγάτηρ ἁλὸς ἀτρυγέτοιο μέδοντος,
ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι ποσειδάωνι μιγεῖσα.

Thetis &.] *Enumerat nõ Phorci filias, sed nymphas marinas, quas in læua parte, ut inferiorem sexum, collocat. Thetis priore breui & aspirata, posteriore per iota, Chironis filia, Pelei Thessalorũ regis uxor, ex quibus ortus fuit Achilles. Hesiod. in Theogon.*

πηλεῖ δὲ δμηθεῖσα θεὰ θέτις ἀργυρόπεζα,
γείνατ' ἀχιλλῆα ῥηξήνορα θυμολέοντα.

Porrò Tethys, yos, τηθὺς, priori longa, posteriori aspirata, Hesiodo Terræ & Cœli filia, quam Neptuni uxorem, & omnium Nympharum matrem faciunt. Quod si ea sit, cuius hic fit mentio, expuncta coniunctione copulatiua, Tethys legendum est, priori tenui & longa. Quod si scripturam placuerit tenere integrã, pro eadem quidem Chironis filia, sed Nereidũ una, accipienda est. De hac Græci ad hunc modum fabulantur, ut constet, quo pacto in Nereidem sit transformata. Lycophron prodit, Thetin ex Peleo septem liberos procreasse masculæ stirpis, quorum sex in ignem abiecit, quòd à sua indole ac natura degenerarent: à cæde uerò Achillis prohibita fuit. Alij dicunt, partem in feruentem lebetem, partem in ignem abiecisse, ut exploraret, num'nam mortales essent. Pindarus scribit, Iouem, Apollinem & Neptunum de Thetidis nuptijs inter se certasse. atq; à Themide repulsos, uel (ut alijs placet) à Prometheo. Oraculum ita responderat de Thetide, ἢ τέξοι γε παῖδα φέρτερον πατρός. id est, Quæ patre strenuum magis gnatum suo,

Pariet.——

Apollodorus tamen ait, Iouem & Neptunum solos contendisse, uter Thetide potiretur: atq; ipsam cum Ioue uolaisse habere consuetudinem, quòd à Iunone educata esset: quamobrem Iupiter iratus, eam homini mortali in matrimonium adiunxit. Chironis inde consilio ac uoluntate Peleus eam consequutus fuit. Achillem, initio Ligyronem dictum, iam natum uesperi ipsa in ignem solita fuit abijcere, ac interdiu ambrosia inungere, ut uidelicet hac ratione eum immortalem redderet. Peleus ista aduertens, cum puero auxilium allaturus accurreret, euenit Thetidem ad Nereides secedere. Sophocles tradit, Thetidem à Peleo ignominia affectam, eum deseruisse. Hinc inter nymphas marinas, Nerei filias, cœpta est censeri. Agamestor Pharsalius, citante enarratore Lycophronis, author est. Achillem ab igne & cineribus, Pyrisoum principiò nominatum. Hanc Thetidem multi Nerei, non autem Chironis filiam fuisse contendunt: atq; à Ioue, cùm ea potiri non posset, Peleo in uxorem datam. certè ab Hesiodo inter Nerei filias 50. recensetur. Atq; hæ quidem nuptiæ illæ sunt, in quibus, cũ Dij præsentes adessent, proiecto in mensam aureo pomo, cui inscriptum erat ἡ καλὴ λαβέτω, ortum inter tres deas certamen de forma præstantia fuit.

Melite.] *Hanc refert Hesiodus inter quinquaginta Nerei filias:*

καὶ μελίτη χαρίεσσα, καὶ εὐλιμένη καὶ ἀγαυή.

Item & Panopeam, quam ipse Panopen uocat:

δωρὶς καὶ πανόπη, καὶ εὐειδὴς γαλάτεια. Et,
νησαίη τε καὶ ἀκταίη καὶ πρωτομέδεια.

Cùm apud Græcos νησαίη τε scribatur, Nesææ hic legendum uidetur. Spio.] *Hesiod. κυμοθόη, σπειώ τε θόη, θαλίη τ' ἐρόεσσα.*

Cymodoceq;.] *κυμοδόκη θ' ἣ κύματ' ἐν ἠεροειδέϊ πόντῳ*

πνοιάς τε ζαθέων ἀνέμων σὺν κυματολήγῃ
ῥεῖα πρηΰνει σὺν εὐσφύρῳ ἀμφιτρίτῃ. Id est,
Cymodoce, quæ placat aquas in gurgite ponti,
Ventorum ac magnos flatus cum Cymatolege,
Corpore præstanti componit, & Amphitrite.

Omnibus Nereidibus sua nomina sunt à maris & adiunctarum cognatarumq; rerum natura: ut sunt littora, insulæ, fluctus, facies placida maris, spuma & similia. Atq; hæ quidem non Phorci, sed Nerei filiæ sunt Hesiodo: ac recensentur in Theogonia 50.

Hic

B Hic patris.] *Laetitiam ex grata coeli clementia & maris tranquillitate cepit: quòd secundam nauigationem in aduersam Italiam, adeoq; propinquam nunc aliquando promitterent.* Suspensam.] *hactenus dubiam & sollicitam de nauigationis euentu, & coeli facie. Animo suppressit gaudium, id quod prudentis est, qui in secundis nō insolescit, neque aduersis animo externatur.*

Iubet ocyus.] *Ne oblatae occasioni ipse desit, excitat segniores nautas ad maturandū. Primùm attolluntur mali, eriguntur antemnae, soluuntur expanduntúrq; ad uentum uelorum sinus: ad ultimum, cornua carbasorum antemnis intendunt.* Brachia.] *antemnas: metaphoricōs.* Pedem.] *podium, funem nauticum, quem Latini pedem nominant. Est & podium locus extra domum priuatam publicamúe exporrectus instar pulpiti, ex quo spectare solemus, quae extrà geruntur, quod in eo pedibus haereamus. Iuuenal.*

Omnibus ad podium spectantibus.——

πόδας alioqui Graeci uocant ἐσχάτα καὶ κατώτατα μέρη, id est, ultimas & infimas rerum partes ut, πόδες ἴδης, pedes siue radices Idae. Et πόδας, τὰ ἐκτελέσματα ποδῶν, ἤγουν φασκίας, uolumina pedum, uidelicet fasciculos, siue fascias. Sinus.] *uelorū laxas ac fluxas partes, quae uentorum flatibus intumescunt. Caetera, quae de sinu dicenda sunt, alibi annotauimus. Caeterùm ueli partes ita distinguunt, ut inferiorem pateram putent appellari, mediā ferè τράχηλον, summā uerò carchesium. & inde diffundi in utrunq; ueli latus, & ea quae cornua dicuntur.*

ARGVMENTVM.

Palinuro ducem agenti Troianis, cursumq; nauigationis ostendenti, Somnus è coelo delapsus, & Phorbantis uultum induens, apparet in puppi, hortaturq; eum, ut dormiat, se interea pro eo gubernationis munus obiturum pollicens.

B
NASC. Princeps ante omnes.] *non unum uacat, ut perperam sensit interpres, sed alterum est dignitatis, alterum ordinis. tale quoq; illud est ex 2 Aen.*

" *Primus ibi ante omnes magna comitante caterua*

" *Laocoō ardens summa decurrit ab arce.*

Iamq; ferè mediā.] *haec temporis descriptio ad Palinuri excusationem facit: nam eo tempore & ipse somno oppressus est: quo caeteri omnes dormierunt: plerunq; enim homo se à somno, etiam si uelit, continere non potest. uerumtamen ad maiorem Palinuri excusationem cuius nutu, ac imperio nauigabatur, somnum fingitur è coelo delapsum tum illi insulisse.* Mediam coeli metam.] *medium coeli terminum, ac finem. sed ad eas interpretem: qui hunc locum optimè, ac doctissimè explicat.*

Princeps ante omneis densum Palinurus agebat
Agmen, ad hunc alij cursum contendere iussi.
Iamq; ferè mediam coeli nox humida metam
Contigerat, placida laxabant membra quiete,
Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
Cum leuis aethereis delapsus Somnus ab astris
Aera dimouit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti, puppiq; Deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fuditq; has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
Aequatae spirant aurae, datur hora quieti,
Pone caput, fessosq; oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.

ra ratio iisdem ab occasione uentorum aequabiliter spirantiū. Datur hora quieti] *exaggerat ab opportunitate temporis.* Pone caput.] *propositio enthymematis.* Oculos furare labori.] *quasi sui non sint, sed artis: cui exercendae dicati esse uidentur.* Ipse ego Paulisper] *quia occurrebat regimine opus esse: προληπτικῶς respondet, se illius officij munere functurum, quoad ipse dormiat.*

Delapsus somnus ab astris.] *non mirum uideri debet, si somnum è coelis labi dicat, licet noctis, Herebiq; filius Hesiodo dicatur: nam somnia à Ioue immittuntur. Homer. Iliad. α.*

" *καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστι.*

Igitur & somnus, per quem insomnia fiunt.

Te Palinure petens.] *ἀποστροφή.* Tibi tristia.] *πάθος.* Phorbanti similis.] *Phorbas Troianus Ilionei pater fuit.* Fudit has ore loquelas.] *ad Phorbantis eloquentiam alludit: qui non minori quàm filius eloquentia ualuit.* Iaside Palinure.] *suasoria simulati animi oratio est: sic enim fatur Somnus, quasi Palinuri laborantis, nec ferè unquam quiescentis misereri uideatur.* Ferunt ipsa aequora classem] *ex ratione enthymematis auspicatur: quam ex opportuna occasione deducit: ita enim format enthymema. pone caput, id est, dormi: nam aequora ferunt classem.* Aequatae spirant aurae.] *alte-*

LAMB. Hort. Iamq; ferè.] *A nocturni temporis descriptione, opportuni ad id, cuius caussa ea adhibetur. Ostendit mediam fermè noctem, sed nondū tamen, fuisse. Media meta coeli, linea meridionalis est, quam cùm sol sub terra contingit, apud nos media nox est. Hoc tempus, quoniam aptum quieti est, rectè sub id Somnum Palinurum petentem introducit: quod quia intempestiuum est agendis rebus, Intempestam noctem: & proximum, Concubium appellant. Metam uerò mediam coeli, id est, meridionale punctum stationem item uocant, quod cum id attingunt planetae, stare uideantur, ac inde in occasum uergere.*

Nox humida metam.] *νὺξ ὑγρά, epithetice. nox enim roscida est suapte natura, propter lunam, quae mari & humidis praesideat. νὺξ ὑγρά, de imminentibus malis: ut contrà, lucem oboriri dicimus, de foelicitate aliqua ostentata.* Somnus]*Hunc Ouidius placidissimum deorum uocat: Somne, inquit, quies rerum, placidissime Somne deorum. Et Homerus, κασίγνητον θανάτοιο: id est, mortis fratrem, non uno loco. Hunc nocte lucentibus astris Palinurum petentem facit, quòd id tempus quieti ac sopori sit aptum & paratum.* Tenebrosum] *Etenim nox quid aliud est quàm terrae umbra, cuius interuentu, ubi sol occiderit, aër obtenebratur, & quasi inumbratur.*

Te Palinure petens.] *Auersio. Quemadmodum Vlysses Homericus Elpenorem uino ac somno grauem, ad sociorum strepitum excitatum, & è summo tabulato in aedibus Circes cadentem: ita Aeneas quoque unum Palinurum at non ipsius uitio, ut ille, sed numinis uoluntate Italiam petens amittit. Vt omnes quos saluos adhuc secum traxit, uno amisso, incolumes in Latium transportaret, tranquillo mari, securos nautas, & altae quieti mersos introducit, ne in tutissima re non simus etiam solciti.*

Tristia somnia.] *Quorum sedem in uestibulo inferorum collocant. Rectè tristia, quippe praesentem mortem allatura citra suum aliquod meritum, non ut illi Elpenori, quare addit, insonti: ut qui non caecam speculationem hactenus in gubernanda naui egerat.* Deus] *Somnus.*

Phorbanti] *filio Priami. Fuit item alius Phorbas Triopae filius, ex Hiscilla, uel (ut alij) Hyocla, qui Ophiusam tempestate delatus (fuit ea isthoc nomine insula à serpentibus appellata, postea Rhodus & Telchinis dicta) serpentes omnes, & inter eos horribilem draconem necauit. Quare à Rhodiensibus honores ei sunt instituti, ut naues longius aliquanto à littore abiturae, Phorbanti prius sacrificent. Persuasum enim habebant, ob interfectum draconem, eum Apollini charum, in caelum translatum, atque inter sidera collocatum, Ophiuchum à Latinis Anguitenentem siue Serpentarium nuncupatum. Proditur alius Phorbas Neptuni filius, Curetū rex, qui ab Erechtheo occisus fuit, à quo Athenis τὸ φορβαντεῖον dicebatur. Huius meminit Hyperides, in oratione contra Proclum, teste Suida. Hic Priamiden Phorbantem dicit.*

Iaside Palinure] *Hortatoria oratiuncula ad quietem. Habet suasorii generis partes: exordium, quo beneuolentiam captat à generis splendore, cùm eum Iasiden: hoc est, Iasij nepotem appellat. Habet narrationem, Ferunt ipsa aequora classem. Subijcit mox propositionem hortationis, Pone caput, fessosq́ oculos, &c. Clausula constat beneficij pensatione.* A Iaside] *Iasij fili aut nepos magni Iasij. Etsi in tertio de Dardano & Iasio diffusè dissertum est, obiter hîc paucula annotanda duxi de Iasio, ne frigidè hunc locū desultoria (ut ita dicam) leuitate percurrisse uideamur: si id prius dixerimus, Palinurum uel per antonomasiam Iasiden, id est, Troianum hîc appellari: uel uoce patronymica, Iasij filium: uel magni illius Iasij nepotem. Caeterùm Iasius & Dardanus fratres fuerūt. Hi post diluuium, quod Arcadiam inundauit, annis exactis aliquot, cum ab Atlante materno auo regnum suscepissent, soli sterilitate moti, Arcadia Dimanti tradita, quem Dardanus ex Chryse Pallātis filia procrearat, cum altero Dardani filio, & numerosa popularium suorum manu, Samum insulam contra Thraciam occuparunt. Dardanus hinc quoq; & caeli rigiditate & terrae sterilitate extrusus, Iasio fulminis afflatu sublato in Phrygiā concessit, ubi ad radices Idae Dardaniam condidit. Alij aliter historiam referunt. Siue igitur Palinurum ab isto Iasio, Iasiden, siue à parente ipsius uocet, expendendum relinquo. Proditur alius Iasion, Pluti pater ex Cerere, Cres* B *natione. Hellanicus tamen, Plutum Iouis & Electrae filium tradit. Hunc scribunt agriculturae apprimè doctum fuisse, & ea laudem sibi peperisse. nam Cereri fuerat commoratus: id quod quidē nonnulli ita interpretantur, quòd post diluuium in Creta penes solum ipsum triticum sit repertum. Atq; hinc fabulandi materiam scriptoribus suppeditatam, quasi Ceres illi cohabitarit & Plutum genuerit.* Palinure] *Palinurus sonat, quasi iterum meiens. Ausonius: Meiere uis iterum, iam Palinurus eris.*

Ferunt ipsa] *hoc est, secundo mari & uento naues aguntur: à tuto.*

ARGVMENTVM.

Somnus Deus quod uerbis facere nequit, ui agit nam cum Palinuro persuadere non possit, ut relicto temonis regimine dormiat, eum aqua Lethaei fluminis irrorat: quem sopitum in mare praecipitat: ipse uerò, sublatis alis, in caelum uolat.

NASC.

Cui uix attollens Palinurus lumina fatur:
Me'ne salis placidi uultum fluctusq; quietos
Ignorare iubes? me'ne huic confidere monstro?
Aeneam credam quid enim fallacibus austris?
Et caeli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clauumq; affixus & haerens
Nusquam amittebat, oculosq; sub astra tenebat.
Ecce deus ramum lethaeo rore madentem,
Viq; soporatum Stygia, super utraq; quassat
Tempora, cunctantiq; natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus,
Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa
Cumq; gubernaclo liquidas proiecit in undas
Praecipitē, ac socios nequicquā saepe uocantem.
Ipse uolans tenues se sustulit ales in auras.

Vix attollens lumina.] *egregiè naturam, moremq́ semisopiti hominis expresit: cui adeò sunt graues oculi ut eos uix attollat.* Me ne salis placidum uultum]*persuaderi non uult Palinurus, & quasi animo turbato respōdet, sunt & qui arroganter etiā dicant: sed eum excusat peritia nauigandi, & experientia maris: qua plurimum pollebat. ideo ἐμφατικῶς me ne? ait: qui fallacem, ementitamq́ illius placiditatem saepe magno cum meo periculo sum expertus.* Me ne huic confidere monstro?] *uerbi, & sententiae repetitio acriorem reddit orationem*

Aeneam credam.] *exaggerat à persona Aeneae: nam maiori temeritatis uitio notandus esset, si ducem, ac imperatorem tanto periculo subiecisset, Ideo ἐμφατικῶς Aeneam* C *dicit, hoc est ducem, & imperatorem: cuius salute omnium nostrum salus innititur.*

Et caeli toties deceptus fraude sereni?] *à sui testimonio, cum amplificatione à numero, cùm toties ait.*

Ecce Deus ramum lethaeo rore madentē.] *rem magnam, repentinam, ac portento persimilem dicturus uoce utitur, ecce. de qua alibi etiam ex Asconio diximus. haec sanè ad Palinuri excusationem dicuntur: ne fortè imprudentiae uitio notari possit. qui, ubi maximè uigilandum fuerat, ibi in somnum oculos declinare posset.* Vix primos.] *uim infert Palinuro somnus.*

Me'ne

A Me'ne salis:] *Præstat tum optimi, tum exercitatissimi*
LAMB. *gubernatoris munus, qui cœli ac freti inconstantiam nouerit, neque in præsenti tranquillitate periculorum sit securus.*
Hort. Monstro.] *mari: translatum ab animali ad non animal.* Fallacibus.] *Ventis instabilibus, quibus nihil incertius, nihil inconstantius.* Austris.] *uentis meridionalibus, quibus flantibus, secunda est nauigatio petentibus Italiam.* Toties.] *A' periculis antecedentibus.* Talia dicta] *Nauigantes, ubi eò usque à terra prouecti sunt, ut iam cœlum sit undiq;, & undiq; pontus, stellarum iudicio cursum moderantur: Græci Helices, Phœnices, Cynosuræ, ut testatur Aratus ἐν φαινομένοις:*

οἱ τὴν μὲν κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσι,
τὴν δ' ἑτέρην ἑλίκην, ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοὶ
εἰν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
τῇ δ' ἄρα φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
ἀλλ' ἡ μὲν καθαρὴ, καὶ ἐπιφράσασθαι ἑτοίμη,
πολλὴ φαινομένη ἑλίκη πρώτης ἀπὸ νυκτός.
ἡ δ' ἑτέρη ὀλίγη μὲν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων.
μειοτέρῃ γὰρ πᾶσα περιστρέφεται στροφάλιγγι,
B *τῇ καὶ σιδόνιοι ἰθύντατα ναυτίλλονται.*

Quos uersus ad hunc modum Cæsar Germanicus uertit liberius:

Hic Iouis altrices Helice Cynosuraq; fulgent,
Das Graijs Helice cursus maioribus astris,
Phœnicas Cynosura regit: sed candida tota
Et liquido splendore Helice nitet, haud prius ulla
Cum solo Oceano fulgentia condidit ora,
Stella micat cœlo, septem qua Cresia flammis:
Certior est Cynosura tamen sulcantibus æquor,
Quippe breuis totam fido se cardine uertit,
Sidoniamq; ratem nunquam spectata fefellit.

Quem locum Arati imitatus Naso lib. Trist 4.

Magna minorq; feræ, inquit, quarũ regis altera Graias,
Altera Sidonias, utraq; sicca, rates.

Homerus Odyss lib. quinto:

αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε,
πληϊάδας ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται, καί τ' ὠρίωνα δοκεύει,
C *οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.*

Id est, interprete Erasmo:

Ille quidem nauim arte regens, clauo assidet hærens,
Nec sinit illapso torpescere lumina somno,
Pleiadas, seroq; recondentem ora Booten
Suspectans, ursamq;, alio cognomine plaustrum,
Quæ fixa usq; loco se circumflectit eodem,
Et nunquam Oceani liquidis aspergitur undis.

Hinc prouerbij loco celebratur, ἄστροις σημειοῦσθαι, ἢ τεκμαίρεσθαι, Stellis notare: de his qui longam difficilemq; uiam peragunt, ut necesse illis sit regionum situs stellarum obseruatione signare. ἄστροις σημειοῦσθαι τὴν ὁδὸν uidentur, inquit D. Erasmus, ij qui notulis quibusdam & coniecturis arte deprehensis, rem alioqui peruestigatu difficilem inquirunt, aut assequuntur: aut qui signis quibusdam multo antè colligunt, quid sit euenturum. Postea deflexum est, ut stellas prænotare dicantur, qui quidpiam uelut animaduertendum insigniunt. Cui diuersum est ὀβελίζειν, id est, ueru prænotato quasi iugulare ac damnare. Hactenus D. Erasmus. Cicero quæstionum Academ. quarto: Nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner. Sed quærimus de sapiente. Ego uerò ipse & magnus quidem sum opinator, non enim sum sapiens: & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto, ut ait Aratus, eoq; directius gubernant, quod eam tenent, Quæ cursu interiore, breui conuertitur orbe: sed ad Helicen, & clarissimos septentriones: id est, rationes has, latiore specie, nõ ad tenue elimatas. Eo fit, ut errem, & uager latius. Ecce deus.] *Ne Palinurus sua culpa peccasse dicatur, transfertur culpa somnolentiæ in Somnum, quem nunc Deum uocat. Eundem Ouidius & quietem rerum, & deorum placidissimum appellat.* Lethæo rore.] *tristissimo liquore, mortem allaturo. Sunt enim Lethe & Styx apud inferos amnes poetis decantati. Lethe ἀπὸ τῆς λήθης, id est obliuione: Styx παρὰ τὸ στυγνάζω, tristor, habet suum nomen. Inducit enim somnus omnium curarum obliuionem.* Ramum.] *Quantam uim magicam ueteres uirgulis ac ramis tribuerint, ostendimus in quarto. Vnde etiam uirgula diuina à doctis prouerbij uice celebratur.* Tempora.] *Quamuis Aristoteli pathos, siue affectio somni circa cor, perinde ut uigiliæ, consistit: eodem tamen authore, ferè ille oritur è capite, humoribus suffarcinato.* Proiecit.] *non abiecit, sed porrò iecit: ut in illo, Proiectaq; saxa Pachyni: &, Proiecto dum pede læuo Aptat se pugnæ.* Natantia.] *natantes oculos: per similitudinem.* Ipse uolans tenues se sustulit, &c.] *Somnus in auem transformatus, re perpetrata in auras abit.*

ARGVMENTVM:

Nauis Palinuro gubernatore destituta, auxilio Neptuni tutũ iter currit, Sirenũq; ad scopulos uehitur. quã ubi Aeneas absq; rectore fluitantem sentit, eam ipse regit non sine gemitu, ac dolore necis amici.

Currit iter tutum non secius æquore classis;
Promissisq; patris Neptuni interrita fertur.
Iamq; adeò scopulos Sirenũ aduecta subibat,
Difficiles quondam, multorumq; ossibus albos,
Tunc rauca assiduò longè sale saxa sonabant.
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuq; animum cõcussus amici,
O' nimium cœlo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

NASC. Difficiles quondam.] *cur olim difficiles, causam illico assignat.* Multorumq; ossibus albos.] *eorum scilicet, quos suo cantu in naufragia deducebãt. alludit ad fabulam sociorum Vlyssis: quos à Sirenibus deuoratos ferunt.* Sale saxa sonabant.] *pulcherrima allitteratione, hoc est sigmatismo saxorum sonitum imitando expressit.* Et ipse ratem.] *non est præter decorũ magni ducis, ut in necessitate*

ſtate Aeneas nauim regat. quod etiam alibi facit.

" *Ipſe ſedens clauumq́ regit, uelisq́ miniſtrat.*

Caſuq́ animum concuſſos amici.] *πάθος à dolore. quod etiam ſequenti exclamatione auget.*

O' nimium cœlo.] *exclamatio doloris affectu pleniſſima.* Nudus in ignota.] *locus commiſerationis ex circunſtantijs, quod nudus, quod in ignoto loco, quod in arena inſepultus, atq́ indefletus iaceat. ita quoq́ ferè de Priamo in 2. Aeneid.*

" *Iacet ingens littore truncus,*
" *Auulſumq́ humeris caput, & ſine nomine corpus.*

LAMB. Currit.] *Clauo ad iſtum modum ſpoliato ſuo rectore,*
Hort. *ut æquor quietum nullo periculo rectà pergebat fluitare nauis.* Promiſsisq́.] *Neptuni, qui ita promiſerat Aeneæ omnia tranquilla ac tuta, ſi omnium ſalus unius morte redimeretur.* Iamq́.] *Caprearum inſulam dicit, quæ eſt in ora Campaniæ, contra Neapolim, rupibus immenſæ altitudinis, ac profundo mari ſepta, uno eoq́ peranguſto acceſſa tramite: circuitu X L. M. paſſ. Tyberij principis tum arce, tum ſolitudine nobilis. qui in his, reipub. cura in totum abiecta, reliquum poſtea uitæ egit. Hanc inſulam* Sirenes *coluiſſe feruntur. Sirenes, inquit Seruius, ſecundum fabulam tres in parte uirgines fuerunt, Acheloi fluminis &* Calliopes *Muſæ filiæ: harum una uoce, altera tibijs, tertia lyra canebat. Et primùm iuxta Pelorum, poſtea in Capreis inſula habitarunt, quæ illectos ſuo cantu in naufragia deducebant. Secundum ueritatem meretrices fuerunt, quæ tranſeuntes, quoniam deducebant ad egeſtatem, his fictæ ſunt inferre naufragia. Hactenus Seruius. Sunt qui Sirenes aues eſſe putent in India, quarum cantu præternauigantes in littus pertracti, diſcerperentur. Hanc inſulam Vlyſſes præternauigaturus, ſociorum auribus cera obturatis, ſe malo alligari iuſſit, ut cantus dulcedine audita, fruſtra ad dirigendam eò nauem luctaretur. Vnde quicquid dulcedine aliqua blanditur, habetq́ interim ſub uoluptatis ſpecie peſtem exitiabilem,* Sirenem *appellare licet. Homeri ſcholiaſtes, enarrans uerſum lib.* Odyſſ. *μ. σειρῆνας μὲν πρῶτον, ſcribit, ſecundum quoſdam, Sirenas Acheloi & Steropes eſſe filias: rurſum alij, Acheloi & Terpſichores, quæ captæ à Venere, uirginitatem oderint: atque cum eſſent alatæ, auolarint in Tyrrhenicum clima, occuparintq́ inſulam Anthemuſam. Nomina earum fuiſſe, Aglaophemen, Thelxepeam, Piſino, & Ligeam. Rurſum ſecundum Homerum duas eſſe Sirenas. Has Lycophron ἀρπυιογῦνας uocat, quòd ſuprà humana ſpecie, infrà uolucrum eſſent. Quibus, à Muſis deuictis, earum alas detractas admirabili cantus dulcedine ornarunt. Hinc factum, cur Muſæ capitibus alatis depingantur, præter unam Terpſichoren, quòd earum ſit mater. Atque iſta circa Cretam contigiſſe tradunt, unde eius inſulæ urbs Apteræ nomen inuenit, quòd Sirenes ibi deuictæ, alas abiecerint. Steriles eas idem author uocat, quòd ut eius interpres exiſtimat, qui eas audirent, ſteriles redderentur: etenim moriebantur. Addam hic tantum ex* Suida, *nonnulla ab iſtis non mehercle δὶς διὰ πασῶν diſcrepantia. Is docet,* Sirenem *eſſe animal mellificans in cera, non diſsimile api: à qua natum eſt prouerbium, Siren amicum nunciat, apis hoſpitem. Cæterùm mulieres* A *eſſe, quæ dulciter modulentur, quæ in inſula habitantes, ſuo cantu præternauigantes mirum in modum demulcebant, ut eas ad ſe attraherent, detinerentq́ uſque ad mortem, à thorace ſurſum muliebri ſpecie, deorſum uerò facie paſſerum. Quamobrem, inquit, mythologici aiunt, auiculas eſſe facie muliebri, quæ præternauigantes meretricijs quibuſdam lenocinijs deciperent, demulcerentq́ auditentium aures. Finem huius uoluptatis nullum aliũ cantio iſta aduehebat, quàm interitum ſolum. At ueritas ipſius rei ſic habet, inquit. Sunt loca quædã marina, montibus quibuſdam in arctum contracta, & anguſtiis In has fluctus illiſi, cùm ſuauem ſonum ederent, præternauigantes eum audientes, æſtui ſe totos crediderunt. quamobrem unà cum nauibus illic periere. Porrò, quæ apud Eſaiam* Sirenes *& onocentauri dicuntur, dæmones quidam ſunt, ſic in urbis ſolitudine & uaſtitate figurati, quæ ita ira numinis comparantur immutenturq́. At Syri cygnos eſſe adſtruunt, qui loti cum ex aqua ſubuolant & aëre, canorum carmen edunt. Itaq́ Iob dicit, Frater Sirenum factus ſum, ſocius paſſerum: hoc eſt, cano meas ipſius calamitates & miſerias, perinde ut Sirenes. Struthum hic uocat,* B *quem Struthocamelum dicimus, auem uidelicet pedibus & collo aſinam. Et in epigrammate quodam, uox illa Sirenibus ſuauior. Et Sirenes, animi concinnæ & Muſicæ potentiæ. Sirenum cantio, parœmia celebris. Hæc Suidas. Horatius in epiſtola ad Lollium:*

Sirenum cantus & Circes pocula noſti.

Difficiles quondam.] *aliquando periculoſos, quandiu à Sirenibus habitarentur, præternauigantibus: nunc uerò illis extinctis, minimè.* Tunc rauca.] *Monſtrat quaſi digito ueram hiſtoriam, tradentium, Sirenas (ut modò dixi) ſcopulos fuiſſe in anguſtias contractos, quibus cùm fremitu blando illiſi fluctus marini, cum canorum quiddam reſonarent, nautæ periculi ſecuri, æſtui ſe totos permittebant. Naufragio illic facto, corpora in nudos ſcopulos eiecta, poſtea ibi computruerunt. Quamobrem diſertè addit, albos oſſibus nautarum procul apparuiſſe. Diuerſas à nobis de Sirenibus memoratas authorum ſententias, ſimul & allegoriam, facetis uerſibus etiam complectitur Ioannes Tzetzes.* Ipſe.] *pater Aeneas, ne quid officij & curarum in optimo principe prætermittat.* C

Ratem.] *nauim.* Nocturnis.] *per noctem in mari.* Multa.] *multum: nomen pro aduerbio.* Amici.] *Palinuri: quippe non minus de ſalute ſociorum, quàm ſua ſolicitus.* O' nimium cœlo & pelago confiſe ſereno.] *Concludit affectibus, ab exclamatione, per auerſionem: ignarus quo caſu gubernaculo ille excuſſus fuerit, uerìſimilem tamen de cauſa interitus ſumit coniecturam, ab officio.* Harena.] *Pathos à loco & habitu: in harena iacebit nudus, hoc eſt, inſepultus. Addit amplificationem: in ignota, id quod triſtius eſt, ac magis dolendum, quàm ſi ab amicis aut cognatis in patrio ſolo, iuſtis funebribus præſtitis, conditetur.*

FINIS COMMENTARIORUM
in librum quintum Aeneidos.

ARGV-

ARGVMENTVM IN LIBRVM sextum Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Quæruntur sexto naues & tartara Diuis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI ARGVmentorum libri VI.

Cumas deinde uenit,fert hinc responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit,mons seruat nomen humati.
Ramum etiam antè deûm placato nomine portat.
Et uates longæua unà descendit auernum.
Agnoscit Palinurum,& ibi solatur Elissam:
Deiphobumq́ uidet lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas discit narrante Sibylla.
Conuenit Anchisen:penitusq́ in ualle uirenti,
Agnoscitq́ suam prolem,monstrante parente:
Hæc ubi percepit,graditur,sociosq́ reuisit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBÆNII: ET D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII, EXPLANATIONES IN SEXTVM LIBRVM P. VIRgilij Aeneidos.

NASCIMBAENI NASCIMBAENII IN sextum Aeneidos explanatio.

ARGVMENTVM.

Sextus hic liber reliquis Aeneidos libris sine controuersia anteferendus est: in quo splendor reuera omnigenæ doctrinæ eruditionisq́ mirum in modum elucet: & in ijs, quæ ad rhetoricam, dicendiq́ facultatem pertinent, si in reliquis libris copiosus est, & grauis, in hoc certe est admirandus. tamen non placet (etsi latissimus sese nobis offert expatiandi campus) tam longe, lateq́ uagari, ut quæq́ minuta consectari uelimus. quin etiam λακώνισμον de industria sectari nobis in animo est: eoq́ magis, quoniam nihil ferè hoc in libro sese offerri potest, præsertim quod rhetoricæ poëticæq́ facultatis intersit, quod superioribus libris à nobis planè (ut opinor) non fuerit indicatum, atq́ etiam (absit arrogantia) diligenter explanatum. uerum quoniam ampla, diuersaq́ rerum materia non semper angusto sermone concludi potest, danda à nobis opera est, ut in magna rerum copia explicanda, eo nos temperamento usi fuisse uideamur, ut huic nostræ explanationi neq́ multũ deesse, neq́ multum superesse iudicetur. hoc autem argumento liber iste contineri uidetur. Cumas cum primum aduectus est Aeneas, Antrum Sibyllæ petit, peractoq́ sacrificio, Phœbi oraculum consulit: inde cum instantia pericula tum futuri belli euentus discit. Miseni corpus in littore repertum exurit, cineresq́ sub proximo monte, qui de eius nomine Misenus dictus est, sepelit. deinde columbarum ductu ramum nactus aureum duce Sibylla per Auerni fauces ad inferos tendit. Palinurum circa Stygiam paludem oberrantem offendens exequiarum spe consolatur. Stygem traiectus per circulos puerorum, perq́ diuersas diuersa ratione damnatorum hominũ sedes iter faciens ad Ditis ipsius mœnia contendit, relicto ad læuam Tartaro: ubi sceleratorum animæ pœnas luunt, aureumq́ ramum in ipso reginæ limine defigit. posthæc ad campos Elysios, fortunatorumq́ sedes iter instituens, à Musæo uate ad Anchisem patrem perducitur: à quo genus suum edocetur: obiter Albanorum, Romanorumq́ regum catalogus, nec nõ Romanorum aliquot nobilium nomina recensentur. Postremo per eburneam portam ad superos egressus socios reuisit, relictisq́ Cumis, Caietam nauigat. Qua in re Homerum imitari uidetur poëta in decimo Odysseæ: ubi Vlysses quoq́ se mandato Circes ad inferos descendisse, ibiq́ Tiresiæ uaticinium de sua, aliorumq́ salute audisse, Heroas, Heroidasq́, nec non matrem suam uidisse memorat. Doctrina libri Platonica est: nam ex aliquot Platonis Dialogis, ex Phædone inprimis, & Axiocho, adde etiam ex Apologia, alijsq́ locis, uti suo loco patebit, multa desumpta sunt.

NASC.

SIC fatur lacrymans, classiq; im
mittit habenas:
Et tādem Euboicis Cumarum
allabitur oris:
Obuertunt pelago proras, tum
dente tenaci (tora curuæ
Ancora fundabat naues, & lit-
Prætexunt puppes. iuuenū manus emicat ardens
Littus in Hesperiū. quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in uenis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit: syluas, inuentaq; flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæq; procul secreta Sibyllæ,
Antrū immane petit, magnā cui mentē animūq;
Delius inspirat uates, aperitq; futura.
Iam subeunt Triuiæ lucos, atq; aurea tecta.

SIC fatur lacrymans.] hos duos priores uersus ex fine quinti in hunc librum à Tucca, & Vario translatos fuisse, & codices manuscripti, & ueterum interpretum auctoritas fidem facit. nam æquum fuerat, ut fine nauigationis Aeneæ, finit etiam libri clauderetur, præsertim cum iam initium nauigationis factum esset. uerum quia principium huiusmodi, Obuertūt pelago proras, Virgilianæ maiestati parū conuenire uidebatur, placuit uiris illis doctissimis, ut tale libri esset initium. Sic fatur lacrymans.] *à simplici exorditur explicatione poëta: nam quid simplicius, aut etiam quid mundius dici potest; sic fatur lacrymans? ueruntamen ut aliquid nudæ simplicitati dignitatis adderet, à propria ad translatā dicendi formam se transtulit, cum ait.* Classiq; immittit habenas.] *instruit classem ad nauigandum. tralatio ab equis sumpta: quæ superiorem sermonis humilitatem temperat: nam poëtarum oratio, uti Aristoteles in poët. auctor est, neq; humilis, neq; obscura, aut nimium elata esse debet: cuius rei nō ignarus poëta noster passim proprias rerum uoces metaphoris miscet, ut neq; perspicuitas absit, neq; dignitas, sublimitasq; orationis desideretur.* Et tandem.] *nauigationis longitudinem, atq; tedium designat.* Cumarum allabitur oris.] *quæ in Lucania sunt, Italiæ parte, non longè à Bais Neapolitani Regni.* Obuertunt pelago proras.] *mirus est poëta in explicandis, ut alibi diximus, naturæ, artisq; rebus, nec non ipsarum artium moribus; id quod cum alibi, tum etiā hoc in loco planè perspici potest nam quæ de more facere nautæ solent, cum ad portum peruenerint, ea uerbis diligenter exponit, proras nauium pelago uertunt, anchoras iaciunt. exeunt nautæ de nauibus: ignem accendunt, cibos parant, ad aliaq; necessaria officia sese accingunt.* Iuuenum manus emicat.] *ad laudem Troianorum: quorum uirtus in ipsis prope iam splendescere uidebatur.* Littus in Hesperium.] *non ociose, nec ab re, sed ἐμφατικῶς ad augendam Troianorum uirtutem, splendoremq; hoc dictum esse uidetur. quasi innuere uelit, tales in littore Italico sese Troianos prætulisse, ut non solum Italis uiris bellicosissimis splendore uirtutis æquari, uerum etiam anteferri posse uiderentur.*

Quærit pars semina flammæ.] *distributio est: nam diuersorum diuersa officia describit: sociorum scilicet atque regis. hoc sanè de more nautæ facere solent, ut cùm primum è naui exierint, ignem accendant. hinc illud ex primo Aeneid.*

" *Ac primum silicis scintillam excudit Achates.*

Sed locus iste plus habet in recessu, quàm fronte promittat, etsi interpretes ne uerbum quidem: nam cum Aristotele sentire uidetur aduersus Platonis ideas. Plato enim cum ideas posuisset tanquam necessarias in diuina mente, ut ab una idea cuiuslibet rei res omnes defluerent, & cognoscerentur, exempli causa, ab idea hominis, omnes homines, & ab idea equi, omnes equi, Aristoteles, & qui eum secuti sunt, ideas tanquam monstra naturæ minimè necessarias reijciendas putarunt: asserentes nihil ab agente aliquo fieri nisi compositum ex materia, & forma: cuius quidem formæ uis, & potestas in materia latet, & ab agente in actum educitur sui similem. nam semper à simili similis generatur, & fit: & ab uno unus, ueluti ab uno homine homo, & ab uno equo equus, non quidem ab uniuersali substantia illa idea hominis, aut equi, ut Plato dicebat, omnes homines, uel omnes equi proueniūt: sed illud potius concretum, atq; integrum ab agente educitur, quod ex materia, & forma cōstitutum est. id quod hoc in loco poëta eminentiss. (si eius uerba æque expendantur) sensisse uidetur, cùm ait, A B

Quærit pars semina flammæ "
Abstrusa in uenis silicis. "

Quibus uerbis quid aliud innuit, nisi formam ignis in silice ui, & potestate latere? deinde in actum educi, non ab extrinseca idea procreari? Sed fortasse nimium altè: nam hæc philologis, non philosophis scribimus. Semina flammæ.] *Homeri est, σπέρματα πυρός.* Pars densa ferarum. —Tecta rapit syluas.] *συνεκδοχικῶς à toto pars, non syluas rapit, sed ligna ex sylua. tale illud est ex primo Aeneid.*

Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus "
In puppim ferit. "

Non enim totum fuit pelagus, quod nauim excusserit, sed pars pelagi. quod uerò ait, densa ferarum Tecta, syluæ ἐπεξήγησις est. nam in syluis frequentia sunt ferarum lustra, & auium nidi. Inuentaq; flumina monstrat.] C *cui monstrat? Aeneæ, inquit interpres, ad se expiandum: qui morte Palinuri funestatus fuerat. arguta sanè interpretatio. ego uerò monstrat alter alteri scilicet non absq; lætitiæ signo, cum locum nacti fuerint ualde opportunū, regionemq; beneficio naturæ sibi apprimè commodam, rebusq; necessarijs abundantem. idq; ex more militari dictum arbitror: nam militibus præcipua cura est, & esse debet: ut aquandi liberius facultatem habeant. Liuius, Vegetius.* At pius Aeneas arces.] *τὸ πρέπον. alijs dantur uilia officia, Aeneas antrum Sibyllæ petit: iussaq; patris exequitur.* Quibus altus Apollo.] *uel magnus, ut alibi.*

Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo. "

Ita etiam Iuppiter altus Ouidio appellatur. uel quia in arce Cumarum illi templum erat: qui locus altus, excelsusq; esse solet. Horrendæ Sibyllæ.] *uel uenerandæ, ut interpretes sentiunt, uel reuera furore Apollineo correptæ: quæ eam horrendam facit. ideo sequitur.* Magnam cui mentem, animumq;. Delius inspirat uates.] *præcipuam illam*

A illam diuinandi speciem intelligit: cum dormientibus, aut furore correptis diuinũ numen infunditur. quod hîc mentem, & animum appellat, Horat. 1. carm.

» Non Dindymena, non adytis quatit
» Mentem sacerdotum incola Pythius.

Sed in tertio commentario de uarijs diuinandi generibus à nobis dictum est super eo loco. Troiugena interpres diuum, qui numina sentis. Iam subeunt Triuiæ lucos.] apparet illic Dianam unà cum Apolline cultam fuisse: unde & paulò pòst ait.

» Atq; unà Phœbi, Triuiæq; sacerdos
» Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.

LAMB. Hort. Sæpe antea præfati sumus, primis quinq; libris nihil aliud agi ferè, quàm ut sapientis uiri simulacrum in Aenea effigietur. qui tandam lubricis rebus humanis abdicatus, animum aliquando uirtutibus heroicis ornet, & ad immortalem gloriam & fœlicitatem præparet. Hoc ipsum admonuimus significare tot iactationes terra mariq;, tot tempestates, tot labores, curas, solicitudines, pericula, damna quibus exercitus, semper scopum suum obtuens, pectus bene præparatum rebus cœlestis patriæ seruat. Labi-
B tur interim uir sapiens (id quod humanum est) & in luxũ luxuriãq; dissoluitur ac diffluit. Id sibi uult Didonis splendidum conuiuium, & amores, in quibus uitiorum sordibus animus immersus, salutis suæ obliuiscitur. Aestuat affectibus, quos Græci πάθη uocant, & planè caro spiritui dominatur. At uerò diuino spiritui illustratus, uitiorum deformitate ob oculos posita, è uoluptatum illecebris se euoluit, tollit humo & curis sordidis se eximit. Nullis Sirenũ cantibus, nullis Circes poculis quamuis blandis, nullo loto distineri potest, quò minus ad sedem à Deo sibi destinatam uelis remis ac uentis properet. Sextus porrò liber, extra omnem aleam eruditionis positus est. est enim tanquàm thesaurus doctrinæ Vergilianæ, & reconditæ cuiusdam philosophiæ admirabilis. Continet enim mortalis naturæ rationem, quæ patrio solo exulans, mœrore contabescit, dum humerit ciuium suorum, ut ita dicam, eòdem reportetur. Etenim sub Aeneæ, qui in tota fabula primas partes agit, persona, animam contemplatur: quæ in corpus & in hanc mũdi partem, quam Platonici, si cum cœlestibus animis conferamur, Ditis concaua appellant, descendit: duce Sybilla, ceu spiritu diuino, ad ueram Dei
C cognitionem peruenit, quem per Anchisen intelligunt: quo illustratus Aeneas, multis innotescit, & immortale nomen sibi parit. Eòdem pari ratione pertinet commentum mortis paternæ in Sicilia, & anniuersaria parẽtatio. Hæc porrò quid aliud est, quàm error animi & stupentis & hallucinantis in ignorantiæ tenebris: & quidem sine fide? At hic θεοδιδακτος, æternæ uitæ haurit cognitionem, præmium bonis & rectis uiris propositum: contrà. quæ supplicia, sceleratos apud inferos manent: his terretur à uitijs, illis uerò ad uirtutes certa spe & rectá fide accenditur, ut carnem, mundum, & malorum spirituum impetus facile contemnat: & palmæ exemplo, aduersus quæuis pericula uiolẽtius forti animo se erigat. Hæc sunt bella, quæ cum hoste Turno, & tot Italicis gentibus gerit: cui cùm in rebus conclamatis nulla salutis spes ostentata esset, animum tamen habuit infractum, ut ad postremum uictor euaserit. Atq; hanc uictoriam esse interpretantur, qua de hostibus suis pij homines, uitæ periculis defuncti, triumphant. Quare Aeneam deuicto Turno, in deum indigetem transformatum, creditum fuit. Imitatus hoc libro est Homerum, apud quem Odyss. 11. Vlysses Tiresiæ uatis ductu ad inferos proficiscitur: sed haud scio, an in nostro sublimiora sunt omnia: plus certè reconditæ philosophiæ in hoc, quàm in illo, abstrusum latet. Hic ex patris mandato, & Heleni uatis: ille Circes monitu, inferos adit. Hic ut patrem, ille ut commilitones ad Troiam cæsos conueniat. Sic fatur.] Aeneas è Sicilia in Italiam delatus, amisso Palinuro Cumas tenuit. Hic monitorũ Heleni memor, nihil prius duxit, quàm ut Sibyllam de suis rebus consuleret. Huius ductu, aureum ramum consequutus, iter facit ad inferos. Priusquàm tamen itineri se accingit, Miseno ritè condito, Diti ad fauces lacus auerni sacrum facit. Charontem portitorem umbras traijcientem offendit, à quo ipse quoq; in ulteriorem ripam transportatur. Nihil ibi moratus, sopito offula obiecta Cerbero, circumducitur ad diuersa distinctaq; damnatorum loca: in quibus pro scelerum & ratione & magnitudine suppliciorum uaria genera admiratur. Casu hic inter eos qui sibi uitam abruperant, uidit Didonem: uidit loco inde diuerso Deiphobũ Priamiden. ac modico inde interuallo horrendos gemitus damnatorum audit. Duplici uia sub hæc ceu biuio accepta, ductu Musæi in campum Elysium descendit: ubi patri in colloquium coniunctus, ab eo regum & imperatorum Romanorum fata & posteritatem suam cognoscit. Postquam autem Anchises filium multis uerbis ad uirtutem, resq; magnas gerendas fuit exhortatus, porta tãdem eburnea emissus, Cumas ad classem reuertitur: unde extemplò soluens, Caietam defertur. Sic fatur.] Principium à fine superioris libri pendet. Nam ubi Aeneas sensit nauem orbatam gubernatore, ratus id quod res erat, clauo cum excussum, casum amici miseratus exclamarat,

O nimium cœlo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Proinde dum lachrymis sortem Palinuri submersi ad istum modum prosequitur, tandem Cumas peruenit.

Lachrymans.] Patos à gestu, ut non uerbis tantum illius misertus uideatur, sed re ipsa affectus suos bonus princeps coarguat. Habenas.] Metaphora ab equis ad naues. nam habena propriè retinaculum est, quo equi constringuntur, & quodam modo habentur. Proinde funes nauticos dicit, anchoris innexo: quibus littorib. ac ripis adhærent naues, ne in altum aquarum ui abripiantur.

Tandem.] Significanter Tandem, hoc est, post septem annorum iactationem, tandem aliquando tenuit, quæ semper retrò fugere nauigantibus uisa fuerat.

Euboicis] Eubœa insularum Græciæ maxima est, longitudine sua in Cycladas & Sporadas usq; procurrẽs. Est & 15. stad. spacio mons à Mycenis. Cæterùm ἡ ἔυβοια παρατεταμένη τῇ ἀττικῇ νῆσος, καὶ βοιωτίᾳ, καὶ φωκίδι καὶ λωκρίδι, ἡ μάκρις ἐκαλεῖτο, ἤτοι διὰ τὸ εἰς μῆκος ἐκτεῖσθαι, ἢ ἀπὸ μακρίδος νύμφης τῆς τροφοῦ ἥρας. ὠνομάσθη δὲ ἔυβοια, ἀπὸ ἐυβοίας τῆς ἀσωποῦ. Postea Abantis dicta fuit, & à poeta Asopis. Ipsi autem Abantes, uel ab Abante Neptuni filio: uel à Thracibus, qui ex Abis eam insulam occuparunt. Sunt qui huic insulæ nomen datum arbitrentur ab heroicæ indolis matrona quadam: uel (ut Strabo) ab antro littorali, Aula bouis dicto, ubi Io Epaphum enixa creditur. Eubœa certè à Bœotia quondam auulsa fuit, Euripo modico æstu interluente, ut ponte tum iungeretur. Bœotiæ obuersa longo tractu, & Atticæ & Locridi, Maliensemq; oram exæquat. Quo spacio fretum

X facit.

facit. Ab Attica in Thessaliam Euripo discreta, nusquam amplius L X. mil. pass expādens littora, minus X X. contrahens, ambitu C C C L X V. mil. passuum. Chalcis à Bœotia terræmotu abscissa fuit, ut Cypris à Syria, Sicilia ab Italia, Belbicus à Bythinia, Leucosia à Sirenum promontorio. Aiunt has maris angustias (quod & Plin. testatur) septies uno die, statis horis, huc atque illuc fluxu ac refluxu commeare. Postea à Rom. animaduersum est, quòd montium propinquitate, ac subitis uentorum flatibus procellisq́ alterutrius pelagi concitati fluctus, in fretum depellerentur. Eubœam hodie (Turcicæ ditionis est) Nigropontum uocant. ad meridiem promontorium Gerestum habet, & Caphareum, naufragio Græcorum nobilitatum. ad septentrionem Cœneum extrudit: & nusquam lata. Duum milium spacium habet, ubi arctissima est. Cæterùm longa est, totiq́ Bœotiæ opposita, angusto interluente freto. Habet illustria oppida multa, inter quæ Eretria est, Caristos & Chalcis. Sed Chalcis multo antè insulæ nomen dederat, ut Chalcodotis diceretur: authoribus Ephoro & Aristide, Chalcis, ab ære ibi primùm reperto. hinc χαλκίζειν, καὶ χαλκιδίζεσθαι, uariè & impudicè. Hinc χαλκιδικὸν δίωγμα, Chalcidica persecutio· τοῖς θεσμοφορίοις ἀθήνησι τὸ νόμιμον, ἐν πολέμῳ ἐν-ξαμένων γυναικῶν διωχθῆναι τοὺς πολεμίους, καὶ συνέβη φυγεῖν εἰς χαλκίδα. Et ἀπὸ τῆς εὐτελείας τοῦ διδομένου νομίσματος, χαλκιδῖτις πόρνη. χαλκίοικος Minerua apud Spartanos, uel à ferrea æde, uel quòd Chalcidenses ex Eubœa profugi eam condidissent. Etenim temporibus Latini Syluij, qui quartus Albæ regnauit ab Ascanio, Cumæ in littorali ora Italiæ à Cumæis & Chalcidensibus ex Eubœa profectis, conditæ fuerunt. Aiunt Hippoclem & Megasthenem eorum duces ita inter se pactos fuisse, ut gens altera, quæ urbi nomen daret, alterius colonia diceretur. Vrbs nomen à Cumæis sortita, Chalcidensium credita fuit colonia. Atque ob id Cumas modò Chalcidicas arces appellabit, modò rupem Euboicam. Halicarnasseus prodidit, Eretrienses, Cumarum conditores esse, sed qui posteris temporibus suis sedibus à Gallis & Cumæis fuerint pulsi. Circa Cumas uestigia quædam fabulosæ necyomantiæ, de qua extat in Odyss. Homerica, monstrantur. Cuiusmodi sunt, Styx, Acherusia palus, Acheron lauacra aquarum calida, quæ huc deferuntur pro Pyriphlegethonte. Est & occultum & effossum aquarum emissarium: Herodotus Διώρυχα uocat. Habet hoc exitus, transitus, & necyomantium. Huc qui ingrediuntur, noctu & ingrediuntur & egrediuntur: ut hinc colligere sit, ibi esse Cimmerios, quorum meminit Homerus. Hoc ipsum uisitur circa uicinam Neapolim Ea de caussa confictum à poëtis est, hâc maximè per lacum Auernum descensum patere ad inferos. id quod dilucidè poëta paulo pòst innuit, cum ait: A

——*Quando hic inferni ianua Ditis.*

Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso.

Allabitur.] *adnauigat. Tranquillitatem cœli, & mare pacatum indicat.* Euboicis.] *Italis. Ex Eubœa enim Cumani & Chalcidenses huc profecti fuerant. Homerus in Catalogo, Eubœenses occipitio capillato ad Troiam uenisse scribit: quo bellicosam eam fuisse gentem ostendit.* Dente tenaci.] *ancora: periphrasticὼs.* Curuæ.] *Hypallage, curua littora.* Emicat.] *prosilit, in littus Italicum.* Hesperium.] *De Hespero, & cur Italia Hesperia fuerit nuncupata, aliâs copiosè à nobis est disputatum.* Pars.] *προληψις.* Semina.] *Periphrasis, pro scintillas.* Venis.] *Metaphora, ab animali ad non animal.* Densa.] *arbusta, folia ramos: periphrasis.* Flumina.] *aquas. Temporum scriptores itaque sic produnt, Aeneam post tertium excidij annum in Italiam cum omni fortuna, patre Anchisa, nutrice Caieta, filio; uiginti & duarum nauium classe, in qua inerant ter mille & quadringenti uiri, delatum, cum Labdon in Latio regno primùm inauguratus esset.* At pius Aeneas arces.] *Transitio: id quod duci Troiano primum curæ erat post appulsum statim in Italiam, ut Sibyllam conueniret, quam de fatis suis rerum Italicarum consuleret. Sic enim Helenus uates iusserat:* B

Huc ubi delatus, inquit, Cumæam accesseris urbem,
Diuinosq́ lacus, & Auerna sonantia syluis,
Insanam uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq́ notas & nomina mandat.

Huius præcepti memor, nihil prius duxit, quàm præmittere Achatem, Sibyllam accitum. Ipse interea circa templum Apollinis & Triuiæ Dianæ moratur in luco, atq; eos ibi operitur. Arces.] *templum Apollinis.* Altus.] *Hypallage: altis.* Horrendæ.] *uenerationis plenæ.* Antrum.] *Appositio.* Immane.] *Lanuuini mane pro bono usurpabant: propterea quòd ab inferioribus locis, hoc est, à manibus, lucis exordium emergat, aut certè ab omine bono. Huic apud Latinos ex diametro contrarium est, immane. ut immanis belua, immane facinus. annotauit Macrobius. Sed immane multo aliter hoc loco usurpari uidetur: pro horrendo uidelicet, & ingenti: quo significatu mox usus est, Posuitq́ immania templa.* Secreta proinde, antrum immane: appositio. *Describit obiter Sibyllam, à spiritu fatidico, & mente futurorū præscia.* C Delius.] *Apollo: periphrasis.* Triuiæ.] *Dianæ, De Triuia annotauimus in quarto.* Aurea tecta.] *Per amplificationem, templū magnificè à Dædalo ijs locis conditū. Tecta, numerus pro numero, pars pro toto.*

ARGVMENTVM.

Templum Chalcidi Apollinis: quo Aeneas responsa petiturus adierat, à Dædalo cōstructū fuisse poëta describit. in cuius foribus fœdū etiā Pasiphaes amorem, illius filij Androgei necem, & pœnas, quas Athenienses pro nece Androgei quotannis penderēt, ab eo effictas: quin etiā sæpe ab ipso Dædalo tentatum quidem fuisse, ut Icari filij sui lapsum fingeret, sed præ nimio dolore manus in ipso opere eum defecisse memorat.

NASC. Vt fama est.] *fabulā descripturus nec ueram, nec uerisimilem, parēthesim illam ut fama est, interposuit: ne præter legem poëtarū fecisse uideatur, qui, ut inquit Arist. in poët. uerisimilia sequi debent: quanquā hoc, ut*

Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad arctos:
Chalcidicaq́; leuis tandem superastitit arce.
Redditus his primū terris, tibi Phœbe sacrauit

Remigium alarum, posuitq; immania templa.
In foribus lethũ Androgeo, tũ pendere pœnas
Cecropidæ iussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum stat ductis sortibus urna.
Contrà elata mari respondet Gnosia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, suppostaq; furto
Pasiphae, mixtumq; genus prolesq; biformis
Minotaurus inest, Veneris monumẽta nefandæ:
Hic labor ille domus & inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesq; resoluit,
Cæca regens filo uestigia. Tu quoq; magnam
Partẽ opere in tãto (sineret dolor) Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriæ cecidere manus: quin protinus † omnia
Perlegerent oculis: ni iam præmissus Achates
Adforet, atq; unà Phœbi Triuiæq; sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:

A *hoc, ut alibi admonuimus, de fabula, quæ est anima poëmatis, totiusq; negocij summã continet, intelligendum est. alioquin poëtæ omnes, ac in primis Homer. cui tantopere Aristoteles tribuit, errassent. nam omnes fabulosa sectantur, nec uerosimilia, & ab omni ueritatis fide aliena.* Fugiens Minoia regna.] *solutus, corruptis custodibus Labyrintho. fabulam describunt interpretes. sed egregie Ouid. libro oct. metamorph. & in 2. de arte amandi.* Præpetibus pennis.] *felici auspicio: quia per eas liberatus est, & quo uolebat, peruenit.* Ausus.] *quasi arduũ, ac difficile*
B *negocium, uel potius quod fieri ab hominibus non potest. nisi mauis occultè humanam à poëta temeritatem redargui, ut Hor. primo carm. facit.*

» *Audax omnia perpeti*
» *Gens humana ruit per uetitum nefas.*

Et paulò pòst inter cætera hoc exemplum affert.

» *Expertus uacuum Dædalus aëra.*
» *Pennis non homini datis.*

Insuetum per iter.] *quia terra. non aër homini data est incolendum.* Chalcidica.] *unde Cumani originem trahunt. Liuius oct ab urb. cond.* Tibi Phœbe sacrauit.] *quod uoto tibi pollicitus fuerat.* Remigium alarum.] *tralatio à remis nauium: nam eodem officio funguntur alæ naturales in auibus diuersa tamen ratione, quo artificiosi remi in nauibus.* Immania templa.] *nulla sanè hic templi descriptio est, attamen quale, quantumq; fuerit templum uno uerbo indicari uoluit, cum dixit immania templa.* In foribus letum Androgeo.] *fores templi graphicè describit, & quidquid Dædalus mira quadam arte suis manibus in illis effinxerat (fuit enim statuarius Dædalus, ut Plato docet in Ione) atque in primis*
C *necem Androgei Minois Cretæ regis filij: quem Athenienses inuidia ducti, quia optimus athleta fuerat, interfecerunt: quibus Minos bellum intulit, & superauit. adeas interpretes. quamobrem sequitur.*

Tum pendere pœnas.—— Cecropidæ.] *Athenienses à rege suo iussi, ut singulis annis de filijs, suis septem in Cretam à Minotauro in Labyrintho incluso deuorandos mitterent, hæ fuerunt pœnæ, quas Minos uictor Atheniensibus in usserat.* Miserum.] *figuratè pro miserè, ut infandum pro infande. Virg. in primo. Aen.*

» *Nauibus (infandum) amissis unius ob iram*
» *Prodimur.*

Dolentis interiectio est.

Stat ductis sortibus urna.] *ridiculè interpres, stat, horret: sed stat, effícta est in foribus urna: ex qua sortes eorum educebantur, qui mittendi erant in Cretam, ut à Minotauro deuorarentur. nam propriè stare dicuntur, quæ alicubi posita sunt. nec mouentur, unde domus, urbes, montes, scopuli, & huiusmodi alia, item rerum figuræ in pariete, in tabellis aut pictæ, aut fictæ stare dicuntur.*

Cõtra elata mari respondet Gnossia tellus.] *situs rationem habuit: nam uti Creta Athenis opposita est, ita in sculptura effecit ut è regione sese respicerent. Quod uerò poëta ait elata mari, insularum cõmuni epitheto usus est: assurgunt enim, & mari longè sunt altiores.* †al. omnem.

Hic crudelis amor tauri.] *ideo crudelis, quia ex illo tauri concubitu Pasiphae Minotaurum peperit: qui humana carne uescebatur.* Suppostaq; furto.] *non pro adulterio simpliciter accipiendum est, uti interpretes. sed alludit ad concubitum occultè factum nam Pasiphae inclusa in uacca ex ligno arte Dædali fabricata cum tauro rem habuit. consueuerunt enim ueteres, quicquid occultè factum esset, furtum appellare. hinc illud Virg. in 4. Georg.*

Vulcani, Martisq; dolos, & dulcia furta. «
Et Tibullus.
——Celari uult sua furta Venus. «

Hæc enim ab hominibus, nisi sint Cynici, clàm fieri solent. Veneris monimenta nefandæ.] *quasi diceret opus nefandum Veneris. sed monimenta nescio quid etiam maius habet.* Hic labor ille domus.] *inerat etiam Labyrinthus: quem περιφραστικῶς designat.* Reginæ.] *Ariadnes Minois regis filiæ.* Tu quoq; magnam.] *æquum eras, ut, cùm omnem incommodorum suorum caussam Dædalus in foribus effinxisset, casum filij sui non relinqueret: sed dolore uictus id facere non potuit, quod hic eleganti excusat apostrophe.* Opere in tanto.] *ad laudem sculpturæ.* Sineret dolor.] *si sineret dolor. caussam transfert in dolorem: cuius magnitudinem sequentibus uerbis insinuat* Bis conatus erat casus effingere.] *lapsum Icari è cœlo, unde liquefactis alis in mare cecidit.*

Bis patriæ cecidere manus.] *uenusta & perelegans repetitio, quæ πάθος habet à dolore: hinc enim liquido perspici potest quantus fuerit paternus dolor, cum in opere ipso bis eum manus defecerint: talis ferè repetitio illa est ex secundo Aeneid.*

Ter conatus ibi collo dare brachia circum: «
Ter frustra comprehensa manus effugit imago. «

Quin protinus omnem.—— Perlegerent oculis.] *interpretes contendunt, utrum omnem, an omnia legendum sit, ego uerò libentius cum Macrobio, & Prisciano uiris doctiss. omnia legerim. sed illud magis obseruatione dignum, quod hic ad lectionem etiam pictura refertur, sicuti & γράφειν Græci ad scriptorẽ, pictorem, & sculptorem referunt. unde Aegyptiorum ratio fuit pingere, aut sculpere, quod significare, uel monimentis mandare uolebant. quod genus pleraq; Romæ uisuntur, & Orus Aegyptius duobus libris declarauit.* Ni iam præmissus Achates.] *κατὰ τὸ σιωπώμενον. nusquam enim legitur Achatem ad Sibyllã præmissum fuisse. uenit igitur ad Ae-*

 neam

neam Sibylla: cuius proprium nomen, genus, & officium poëta describit. nam Deiphoben, Glauci filiam, Phœbi, & Dianæ sacerdotem appellat.

LAMB. Hort. Dædalus.] Digressio in historiam fabulosam Dædali, qui è Creta in hanc extremam Campaniæ oram delatus, Dianæ & Apollini structo insigni magnificentia templo monumentum fugæ suæ ibi dedicauit. Hac digressione dilatat narrationem, præcipuè à monumento rerum Creticarum, parietibus in ipso statim ingressu insculpto. Antequàm ueram historiam explicemus, uisum est ea annotare, quæ nimis quàm fabulosè à diuersis tum Græcis, tum Latinis authoribus, literis prodita leguntur: ut ea quæ à Marone referuntur, primùm illustrentur. Primum autem Dædalus ob uarium & multiplex ingenium, ἀπὸ τοῦ δαιδάλλω ita dictus fuit: orno, uario. δαίδαλος, ingeniosus: δαίδαλα [τὰ] κατασκευάσματα, ποικίλα. δαιδάλεια, Aristophanes statuam uocat, à Dædalo sculptā, ὡς διὰ τὸ ἀπ. διδράσκειν δεδεμένον δαίδαλον, poëma exculitum & elegans, καὶ ὑποπλάταιον ξύλον.

Dædalus.] Dædalum quidam scribunt Eupalami, alij Euphemi filium fuisse, atq; à Minerua fabricam lignariā & architecturam edoctum. Hic cum Perdicem sororis suæ filium ὁμότεχνον per inuidiam de summo flagitio tecti præcipitasset, pœnarum metu solum uertit, & in Cretam fugit. Primus deorum simulachra fecisse creditur. Nonnulli produnt, non eum Perdicem, sed Talen, puerū admodum, discipulum suum, interfecisse: quod, (qua erat ingenij excellentia) figuli rotam, & serram, ad formā spinæ piscis cuiusdam inuenti, reperisset. Cæterùm ob artis excellentiam breui in regis Minois amicitiam facile est ascitus. Ac statim ei Labyrinthum struxit. inde Pasiphae reginæ familiarior factus, ei monstrauit rationem, quo pacto ligno inclusa cum tauro consuesceret. Quo comperto Minos iratus, Dædalum ad supplicium quæri iussit. Ille filio Icaro ac sibi fabricatis alis, in Siciliam fugit. Icarus pennis destitutus, in pelagus concidit, atq; loco nomen dedit. Porrò Minos Dædali fuga accepta cum bello persequutus est, dum à Cocalo per colloquij speciem retentus thermarum uapore conficeretur. Corpus Cretensibus redditum fuit, subitæ mortis prætextu, quòd dum fortè lauaretur, imprudenter in feruidam aquam lapsus, repentè exanimatus esset. Ab hoc, omnia luculenta & magnifica opera παροιμιακῶς δαίδαλα ἔργα, id est Dædala opera uocantur. Et dædala tecta, apud poëtam. Erat autem Pasiphae Solis filia, quam Venus (quia uniuersam Solis progeniem immortali odio prosequebatur) in fœdum tauri amorem excitabat per id tempus, quo Minos bellum Atheniensibus propter Androgei filij cædem inferret. Ex tauro filium breui sustulit, quem Minotaurum appellauit. Rhapsodus uariæ historiæ & caussam huius nefarij concubitus altius repetit, & paulo aliter refert. Cum Minos patri Ioui Asterio successurus esset in regnum, nec à Cretensibus reciperetur, respondit, à diuis immortalibus sibi traditum regnum, & augurio è mari confirmatum. Itaq; se immolaturum Neptuno uouit, id quod primum apparuisset. Oblatus homini fuit taurus è mari, forma ac specie insigni. Inauguratus tum quidem regno est, sed tauro illo bubulcis tradito, alium Neptuno mactauit. Itaq; hunc Pasiphae, propter eximiam formam perditè amare cœpit, ac Dædali artibus cum eo coiuit: suscepitq; monstrum, quod Minotaurum appellauit, βοάνθρωπον θηρίον. Dædalus interim in Creta ex serua Naucrate suscepit Icarum. Minos adulterio uxoris comperto, ambos flagitij conscios & ad nefas adiutores arripi iussit, & in carcerem coniici. Inde arte elapsi, assutis alis auolarunt. At Icarus alis destitutus, in mare decidit, ac submersus pelago nomen fecit. Dædalus in Siciliam delatus, in camino Siciliæ seruatus fuit. Sequutus eum est Minos, qui Siciliam ingressus, à filiabus Cocali æstu calido circumfusus ac mox frigefactus, interfectus fuit. Idem autor, historiam allegoricè ita exponit, ut Minos cum à Cretensibus repudiaretur, dixissetq; sua caussa signum è mari procul emersurum, quo imperium sibi stabiliretur, Taurum imperatorem cum classe apparuisse. Itaq; regno extemplò quasi auibus approbantibus inauguratus fuit. Pasiphae haud ita longè pòst Tauri forma capta, Dædali opera hoc consequuta est, ut in domo priuata egregiè munita, clam marito, consuetudinem stupri cum illo haberet. Domum hac de caussa, bouem ligneam Dædali appellarunt. Filium è Tauro procreatum, quòd duorum patrum esset, Minois ac Tauri, Minotaurum dixerunt. Porrò alæ Dædaleæ atque Icariæ, naues fuerunt, quibus in Siciliam deferebantur. Quoniam autem Icarus naufragium fecit, alis eum destitutum ac submersum confinxerunt. B Dædali statuas tanto artificio factas ferunt, ut seipsæ mouerint αὐτόματοι. Ante huius enim architecti tempora, statuæ fieri consueuerunt sine oculis, aut manibus, aut pedibus. Primus autem omnium Dædalus, manus adaptauit, & pedes: affinxit & oculos, palpebras & alias corporis partes. Sunt rursum, qui Minotaurum Asterium dictum contendant, atq; nomen à taurino capite, quale habuit, sortitum, filium Pasiphaes ac Minois & Tauri, quem Dædalus fabricarat: aut (quod uerius) Tauri imperatoris, Huic quia ualde similis erat, fabulati sunt, taurino capite fuisse monstrum.

Minoia regna.] Cretensia. Minos, quem Homerus Iouis discipulum, & post eum Plato, uocat, Cnosii in Creta imperauit. lib. Odyss. T.

τῇσι δ' ἐνὶ Κνωσός, μεγάλη πόλις, ἔνθα τε Μίνως
ἐννέωρος βασίλευε, Διὸς μεγάλου ὀαριστής.

Primum hunc classe pugnasse scribunt. Ferunt Minoem Iouis filium ad nouennium in Creta habitantem, uenisse ad patrem suum, ut ab eo institueretur, & tanquam à sophista officia, & quæ honesta essent ac recta perdisceret. Neque uerò illa solum, uerumetiam temporis demonstrationes primis nouem annis illis imbibit sub Ioue: quare omnium eorum rex factus fuit. C Quia prudentia consilio & iudicio reliquis præstabat, iudicem eum apud inferos animarum constituerūt. Historia extat apud Platonem. Atq; hunc superiorem Minoem fuisse, multorum opinio est. Est & urbs Minoa, authore Strab. in nono, in Amorgo insula, una Cycladum: alia in Sicilia, Heraclia antea dicta: & Megarensium emporium, quod etiam Nisea appellatur. Cæterùm Minos totius maris imperium obtinuit, ac longè lateq; cum classe toto mari euagatus fuit. Hic ille est, qui gloria ac fama Trois Troianorum regis & eius liberorum excitus, cum in Asiam uenisset, Dardanum uenit, in qua habitabat Tros. Erant huic filij tres, Illus, Assaracus, & Ganymedes: quorum postremus, propter formæ dignitatem & decus, magnum fuerat nomen consequutus. Diuertit in hospitium apud regem Troa, à quo humanissimè exceptus fuit. Datis acceptisq; ultro citroq; muneribus, iussit Troi ut liberos conuocaret, ut illis dona itidem pro regia magnificentia largiretur. Respondit rex, uenatum

A *uenatum pueros missos. uoluit & ipse unà cum illis uena-
ri. Præmisit famulorum aliquem primùm circa ea loca, ad
Granicum amnem, ubi uenari filij dicebantur. Minos na-
ues præmiserat ad ostia fluminis, atq; ipse paulò pòst ad
pueros uenit. Conspicatus Ganymedem, formæ decore il-
licò captus, rapi iussit puerum: & naui imposito, in altum
abijt. Loco nomen mansit à raptu, ἁρπαγία. Minos ad
istum modum puerum consequutus, secum abduxit in
Cretam: ubi ægritudine animi sibi manum intulit, quem
Minos in templo sepeliuit. Hinc fabulis proditum est, Ga
nymedem cum Ioue uersari. Cæterùm Minos, fuit primi
Minois filius, Iouis nepos, qui primus (ut dictum est) θα-
λασσοκράτει, id est, maris imperio potitus fuit. Vxorem
habuit Pasiphaen Solis filiam ex qua susceperat ille libe-
ros, Androgeum, Ariadnen, & Phædram. Androgeus e-
gregiæ indolis adolescens, cum uirtute omnes superaret,
cum in Græciam ad certamina profectus in palæstra lon-
gè uictor extitisset, per inuidiam ab Atheniensibus & Me-
garensibus occisus fuit. Hac iniuria motus rex, primum
graui bello Megarenses adortus, eos deuicit. Inde Atheni-
enses his legibus tributarios fecit, ut quotannis septem ma
B sculæ totidemq; fœmineæ stirpis pueros, pro cæde Andro-
gei in Cretã regi seruituros mitterent. Inuenio apud quos-
dam scriptores, Athenienses, Minoe Atticã ferro & igne
populante, simulq; numinis ira omnia infestante, Delphos
legatos misisse, qui genium de belli ratione consulerent.
Oraculo responsum, ut Athenienses in Cretam profecti,
pacem conditionibus interpositis paciscerentur à rege. id
quod extemplò factitatum est. Pacis leges has fuisse, ut
nono quoq; anno septem pueros indigenas, totidemq; uir-
gines in Cretam mitterẽt, quos poëtæ à Minotauro laniari
solitos scribunt. Alij ita tradunt, ut tribus primis annis è
plebeis nati, sequentibus tribus è populariter nobilibus,
postremis tribus nobiles & imaginib. illustres pueros pen-
derent. Sunt qui hos tantum Labyrintho inclusos fuisse
memoriæ prodiderunt, qui locus planè carcer quidam e-
rat, unde effugere nõ possent. Dædali opus, ad Aegyptia-
cum Labyrinthum mirabiliter extructum, sed cuius cen-
tesimam partem uix fuit assequutus. Ex hoc sine glome-
re lini exitum inuenire nemo poterat. Suidas eum locum
paucissimis uerbis ita describit, ut dicat fuisse τόπον
κοχλιοειδῆ. Sed de Labyrintho paulò pòst. Minos it i-
C gitur gymnicum certamen in Androgei memoriam insti-
tuit, & pueros ab Atheniensibus missos uictoribus præmia
proposuit, qui tantisper dum ludi spectarentur, in Laby-
rintho seruabantur. In primo certamine uicit Taurus
quidam (id homini nomen fuit) qui ob militaria egregia
facinora in magno honore erat apud Minoem. Rumor
constans erat, non solum eum à Pasiphae adamatum,
sed stupri consuetudinem huic cum illa fuisse. Hic multa
atrocia in Atticos pueros, quos præmium uirtutis suæ in
primo agone obtinuerat, perpetrare solitus fuerat. Insta-
bat tertij tributi tempus. Legati Cretenses ad hoc ipsum
Athenas uenere, ut tributum exigerent. Theseus regius
filius lacrymis popularium suorum & querimonijs indu-
ctus fuit, ut extra sortem se obtulerit. Quem cum neque
patris preces, neque lacrymæ permouerent, cum alijs sor-
te ductis profectus fuit. Hellanicus tradit, Minoem per se
consueuisse, quos uellet, deligere, ac Theseum sibi tradi
postulasse. Ferunt eum, antequam nauem conscenderet,
Delphis sacrificantem, huiusmodi oraculum retulisse: ma
gno animo proficisceretur, Veneris ope & beneficio om-
nia fœliciter euentura. Cæterùm miserè affectum patrem,
discessurus ita consolatus dicitur, ne de sua uita despera-
ret: certam spem concipere, ut uel fortuna aliqua, uel in-
dustria, uel uirtute non solùm difficultatem omnem su-
peraturus, sed dijs bene iuuantibus patriam etiam à mi-
serabili seruitute & ignominia liberaturus esset. Pater his
filij uerbis in magnam futuri successus spem erectus, ue-
la atra argumentum mœroris nautis dedit: quibus subie-
cit alba, uel (ut Simonides) punicea, quibus postea in me-
liori fortuna rebus positis, in Atticam renauigarent. Na-
uis rectori Armasyadæ Pherecio nomen fuisse, proditum
est à Simonide: Nausitheum quendam, à Philochoro.
Hic (ut illud obiter adijciam) author est, Taurum Cre-
tensem uirum fuisse, corpore planè gladiatorio & robu-
sto, ferocia plusquàm humana, consuetum in certamini-
bus uincere. Ob morum insolentiam, & creditum cum
Pasiphae adulterium, apud regem & populares multa fla
grabat inuidia. Venit in Cretam interea Theseus. Instan-
te agone, desiderabatur, qui cum illo se committeret: nec
erat qui congredi in pugnam auderet, & hominem fero-
cia exultantem de uictoriæ possessione deturbaret. Ad po
stremum petenti Theseo, ut liceret cum eo in stadium de-
scendere, facile est concessum. Cæterùm inter disparia
studia spectantium, fauentium, odientium, uictoria poti-
tus est Theseus: quam inde facilè alia mox est consequu-
ta. Aderat in eodem spectaculo regia filia Ariadna. hæc
forma & uirtute adolescentis capta, ei nubere optat. Vi-
ctoria Thesei gauisus Minos, ut Taurum maiori igno-
minia afficeret, in eius inuidiam obsides Theseo restituit,
& Atheniensibus tributum in perpetuum remisit. Sunt
qui Dædali è Creta fugam nauigationis caussam The-
seo in eam insulam extitisse prodant: quidam Athenas,
alij in Italiam, atque in Phlegræis campis circa Cumas
consedisse. Qui Athenas delatum tradunt, authores
sunt, eum à Deucalione Minois filio ad supplicium peti-
tum: si non dederetur, fore ut pueri omnes Athenien-
sium, qui in Creta essent, à patre interficerentur. Tum
demum obtinuisse Theseum, ut Dædali dedendi prætex-
tu in Cretam nauigaret: at illuc ubi peruenisset, Gnosum
ex improuiso adortum ui cepisse, & ad labyrinthi fores
tumultuario prælio Deucalionem interfecisse. Ariadna
clade domestica perturbata, fœdus cum Theseo inijt, ut
restitutis Atheniensibus suis liberis, & in perpetuum re-
misso tributo, fœdus inter utrosque esset. At uerisimi-
lius, Ariadnam amore captam Thesei, cum eo ex insula
nauigasse. Huius consilij Dædalum non ignarum fuis-
se: quippe qui Atheniensis, popularibus suis impensè fa-
uebat. Hac iniuria Minos motus, eum per tot maria ad
supplicium quæsiuit. Sunt qui ob suprà memoratam cau-
sam, regi eum inuisum fuisse autument, quod adulterij
Pasiphaes & Tauri conciliator extitisset. Quo pacto in
Siciliam profugum, ad Cocalum, uel (ut alij) Corca-
lum, bello sit persequutus: & qui perierit paulò antè à no
bis relatum est. certè in Dædali gratiam, qui ob excel-
lens ingenium apud Siculos in summa admiratione erat,
in thermarum uapore fuit necatus. Itaque in his locis
multa egregia Dædali monumenta: & circa proximas
Cumas posteris temporibus mansere: unde haudqua-
quam fabulosum esse liquet, quod de illius in eam insu-
lam, & uicinam Italiæ partem appulsu quidam prodidê-
re. Cætera, quæ ad Theseum & Ariadnen, nihil ad præ-
sens institutum pertinent.*

Præpeti.] celeri nauigatione. Persistit in translatione. Hyginus ausus fuit hic reprehendere, ut improprium, quòd poëta pennas dixerit præpetes. cùm auguralis uox ad aues tantum pertineat opportunè prouolantes: & eam ad Dædali uolatum ineptè detortam. Sed ipse nimis ineptè hoc Hyginus: cum Titinius, uir doctissimus, uictoriam præpetem: Ennius portum præpetem, & locum præpetem uocet. Et loci, qui prosperas aues capiunt, præpetes dicuntur, quòd fœlices sint. Præpetibus aues contrariæ, Inferæ appellantur, authore Nigidio. ex cuius uerbis est coniectare. præpetes aues dictas, quæ sublimius uolent, quas Homerus τανυπτέρυγας uocat: quoniam istas augures in primis spectabant, quæ ingentibus alis patulæ ac porrectæ præuolarent. Hæc disertè apud Gell. disputantur.

Phœbe.] Auersio: cum Cumas euasisset. Remigium.] alas: periphrasis. Homeri scholiastes ita historiam digerit, lib. Iliad. 2. Δαίδαλος εὐλαβούμενος τὴν Μίνω ὀργὴν, πτερωτὸς σὺν Ἰκάρῳ τῷ υἱῷ ἐκ Κρήτης ἐφέρετο. καταπεσόντος δὲ τοῦ παιδὸς εἰς τὸ ὑποκείμενον πέλαγος, Ἰκάριον μετωνομάσθη. ὁ μέν τοι Δαίδαλος διαπτὰς εἰς Καμικὸν τῆς Σικελίας, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκδεχόμενος, ἔμενε παρὰ ταῖς Κωκάλου θυγατράσιν, ὑφ' ὧν ὁ Μίνως ἥκων ἐπ' ἀναζήτησιν τοῦ Δαιδάλου ἀποθνήσκει, καταχυθέντος αὐτοῦ ζεστοῦ ὕδατος.

Inmania.] ingentia, numerus pro numero. Androgeo.] Gignendi casus Græcus, quartæ inflexionis. Dilatat narrationem à monumentis rerum, quæ à Dædalo foribus insculptæ erant. Ac decorè res Creticas celebrat, unde cunabula gentis Troianæ extiterant.

Pendere.] septem pueros, totidemq; puellas nono quoque anno, qui tributi nomine persoluebantur, pro cæde Androgei. Cecropidæ.] Antonomasia: Athenienses. Cecrops, Aegyptius genere fuit: hic quia Attica, ut lingua gentili utebatur, uetustas eum biformem fuisse credidit. Alij, quòd in Attica iugale uinculum marit ac fœminæ instituit. Hic anno 35. tertiæ generationis, cum fugeret Mosche ex Aegypto, regno Argiuorum relicto, primus Athenis regnare cœpit. & ob dictam rationem Diphyes dictus fuit. Quare Lycophron eum δίμορφον γηγενῆ uocat. Fama est, eum Athenas restaurasse: & eo loco quo arx fuit, oleam sponte enatam: & haud inde procul fontem ebullijsse. Prodigijs motus Cecrops, Delphos misit, oraculum consulturos. Responsum fuit à uate, oleam Mineruam, aquam Neptunum signare. Esse in ciuium manu, ab utriuslibet nomine urbem appellare. Mos tum eam gentem tenebat, ut uiri & fœminæ promiscuè in suffragium mitterentur. Multitudine iam ad ineunda suffragia collecta, uiri Neptunum, fœminæ Mineruam legerunt. Superabant hæ uno suffragio uiros. Atque eam ob caussam ἀθήνη dicta fuit: quo item nomine à Græcis Minerua uocatur. Extemplò diluuium sequutum memorant: quod ita uulgò interpretati, quasi Neptunus se ulcisci uolens, eam terram depopularetur aqua. Porrò autem uiri, ut Neptunum infensum placarent, (uidebant mulierum uitio hoc mali accersitum) triplici ignominia fœminas notarunt: ne amplius publica suffragia inirent: ne materna appellatione censerentur: ne qua filiam Atheneam appellaret. Interpres Lycophronis, enarrans uersum,

ἀκτῆς διμόρφος γηγενοῦς συμπτυχίας:

ἡ ἀττικὴ, inquit, γὰρ βασιλεία ἦν τοῦ Κέκροπος. ἐλθὼν γὰρ ἀπὸ πόλεως αἰγύπτου, τὰς ἀθήνας συνῴκησε. σαῒς δὲ κατ' αἰγυπτίους ἡ ἀθηνᾶ λέγεται, ὥς φησι χάραξ. A

Δίμορφον λέγουσι καὶ διφυῆ τὸν Κέκροπα, ἢ διὰ τὸ ἐκ τῶν τοῦ δράκοντος ὀδόντων ἐξελθεῖν· οὗτος δὲ ἦν βασιλεὺς ἀθηναίων. ἢ διὰ τὸ δύο ἀνδρῶν φύσιν καὶ μέγεθος ἔχειν. ἢ διὰ τὸ δύο φωνὰς ἐπίστασθαι, αἰγυπτίαν καὶ ἑλληνίδα. ἢ, ὡς ληροῦσι, ὅτι τὰ ἄνω ἀνθρώπου, τὰ δὲ κάτω δράκοντος εἶχεν. ὁ ἀλληγορῶν ὁ Δημοσθένης φησὶν, ὅτι τὴν ἀλκὴν ὅμοιος τῷ δράκοντι, ἀνθρώπῳ δέ γε τὴν φρόνησιν. ἐγὼ δὲ οὕτως ἀλληγορῶ, ὅτι ἀγαθὸς βασιλεὺς γεγονὼς, πᾶσαν θηριωδίαν ἐθνῶν οὕτως ὑπέταξεν, ὡς μίαν συμπνοίαν πάντας ἔχειν, αὐτὸν καὶ ἀγαθὸν ἡγεμόνα καὶ αὐτοκράτορα. διὰ ταῦτα γοῦν αὐτὸν λέγουσι διφυῆ. ἢ ὡς εὗρον ἐν Ἰωάννῃ ἀντιοχεῖ, ὅτι πρότερον αἱ καθ' ἑλλάδα γυναῖκες θηριωδῶς, ὥσπερ τὰ ἄλογα, καὶ οὐ κατὰ συζυγίαν ἐμίγνυντο. οἱ γοῦν παῖδες τότε μονοφυεῖς ἦσαν. μητέρα γὰρ μόνον, πατέρα δ' οὐκ ἐπεγίνωσκον. βασιλεύσας δὲ Κέκροψ τῆς ἀττικῆς, κατέπαυσε τὸ θηριῶδες τῆς μίξεως, καὶ ἀνδράσι νομίμως ἐποίησε τὰς γυναῖκας συνάπτεσθαι. ἐπεὶ γοῦν ἐκ τούτου οἱ παῖδες πατέρα καὶ μητέρα ἐγνώρισαν, τοὺς αἰτίους αὐτῶν τῆς γεννήσεως δύο τυγχάνοντας φύσεων, διφυὴς καὶ ὁ Κέκροψ ἐκλήθη, ὡς B

τοῦτο ποιήσας αὐτός. Id est: Attica regnum Cecropis fuit. Ex Aegypto huc delatus is, Athenas cum habitatorum frequentia colere cœpit. Minerua secundum Aegyptios Sais dicitur, ut tradit Charax. Biformem ferunt & naturæ geminæ Cecropem. siue quòd ex Draconis dentibus ortus sit. regnarat enim is Athenis. siue quòd duorum uirorũ indole esset & natura. siue quòd duas linguas calleret, Aegyptiacam & Græcam uel, ut nugantur, quòd summa corporis pars humana effigie, posterior draconis esset. Quod quidem Demosthenes ita allegoricῶs exponit, quòd robore draconem referebat, prudentia uerò hominem. Ego uerò ad istum modum interpretor, quia cum bonus rex esset ferinam gentis naturam ita perdomuit, ut omnes ad concordiam redigeret, simul se bonum principem & imperatorem præstaret. Hanc ob causam eum fabulantur duplicis naturæ fuisse uel, ut apud Ioãnem Antiochenum inueni, quoniam autem mulieres Græcæ bestiarum more, ut bruta animalia, nullo honesto coniugio miscebantur, & liberi μονοφυεῖς erant: matrem enim solam, non patrem norant: Cecrops Atticæ imperio inauguratus, abrogauit ferinam illam coitus consuetudinem, ac C

uiros docuit legitimo matrimonio cum fœminis coniungi. Et quia hinc liberi & patrem & matrem nosse cœpere, ob huius procreationis autores & caussas duarum naturarum, διφυὴς Cecrops appellatus fuit, ut qui id ipsis author extitisset. Hactenus ille. Illud hoc loco duxi annotandum, quamobrem Lycophron Cecropem τὸν γηγενῆ uocarit, id est, terræ filium. Erichthonius è terra, ut aiunt, fuit editus: ac Mineruam ferunt adijsse Vulcanum, parandorum armorum causa. Hanc cùm cœpisset amare, persequutus fuit. Apprehensam semine fœdauit, quòd restitaret. Illa rem abominata, semen lana abstersum, in terram abiecit. unde Erichthonius editus fuit, ἀπὸ τοῦ ἐρίου lana, καὶ τῆς χθονὸς terra. Hinc ab uno isto Erichthonio omnes Athenienses terræ filios uocarũt. Alij authores sunt, quia Attica terra sterilis est, neq; eius incolæ unquam sua sede pulsi fuere ab alijs gentibus, ob terræ contemptum, quam nulli magnopere amarunt ipsos αὐτόχθονας & γηγενεῖς dixerũt. Porrò quod ad Vulcanum & Mineruam, missa fabula, Vulcanus eam uxorem duxit. Filia Brontei fuit,

A fuit, Beloniee cognominata, Ex hac sustulit Erichthoniū. Chalcidicaq.] Retulimus paulò antè, qui Chalcidenses ex Eubœa in Italiam delati, Cumas condiderint. Chalcidos urbs peruetusta fuit, & opibus florens. Coloniæ inde Cumæ in Italiam deductæ sunt ijs temporibus, cum adhuc optimates gubernarent, qui ἱπποβόται dicebantur. Horum imperium ad rempub. usq; Atheniensium uindicatum fuit, pulso Pisistrato. Fuit alia Chalcis in Aetolia & Elide. Cecropidæ.] Athenienses, Cecropis posteri. κεκροπία, ἀκρόπολις τῆς ἀττικῆς.

Iussi.] A' Minoe, cùm bello deuictis tributum hoc imponeretur. Septena quotannis.] Non mehercle quotannis, sed nono quoq; anno 7. pueros indigenas, ac totidem puellas in Cretam mitterent, quos poëtæ à Minotauro laniari solitos fabulantur. Alij Labyrintho inclusos fuisse, qui carcer erat à Dædalo factus. Vrna.] unde sortes puerorum, qui in Cretam mitterentur, nono quoq; anno ducebantur. Contrà.] Nam ex aduerso ad meridiem Athenæ Cretam spectant, à niuali candore ita appellatam: hodie Candiam dicunt. Gnosia.] Creta: à parte totum. Gnosus una celeberrimarum urbium est, ut Gor-
B tyna, Lyctos, Lycastos, Holopyxos, Phæstos, Cydon, Manathusa. Cretica in tertio sumus pro ingenij nostri facultate satis perspicuè prosequuti. Cæterum Gnosos olim Ceratos fertur dicta, ab amne uicino. Gnosos forsan à uerbo κνώσσω, hoc est, dormio. Amor.] Quem amorem dicit, statim explicatius subijcit, cum dicit Pasiphaen ibi expressam, cuius prodigiosus coitus cum Tauro, & stupri consuetudo Dædalo causa fugæ fuit.

Minotaurus.] Appositio: nā δίμορφον prolem ex Tauro & Pasiphae procreatam, humana partim, partim taurina forma fuisse, fabulis poëticis proditum est.

Veneris monumenta nefandæ.] Rectè monumenta: partus monstrosus inde ortus, arguebat nefariū cōcubitū. Veneris, pro coitus: metonymia.

Hic labor] labor Dædali, labyrinthus: quo coarguat: non uulgare opus fuisse, addit emphasim Ille. Hanc domum illustrius inextricabilem errorem uocat. nam in illa inclusi, se nusquam explicare poterant. Erat Labyrinthus portentosum humani ingenij opus, itinerum ambages, occursus recursusq; inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, ut subinde in eosdem errores
C redeundum esset. Plutarchus affirmasse Cretenses author est, Labyrinthum nihil aliud incommodi habuisse, quàm quòd in eo inclusi, propter innumeras loci ambages effugere non possent. Apud Aegyptios multo antè ad Heracleopolim tale opus fuerat, ad quod Creticum hoc, sed centesima parte minus, à Dædalo ædificatum fuerat. Illud autem omnium uetustissimum fuisse fertur, quod quidam ad regem Petesucum referunt, alij ad Tithoem: multi, inter quos Herodotus est, non unius, sed multorum regum monumentum esse arbitrantur, quorum ultimus Psammetichus aliquid circa illud dicitur operatus. Demoteles regiam Motherudis fuisse adserit: Lycias, Meridis sepulchrum. Nec defuerunt, qui id in honorem Solis, propter Pasiphaen extructum credidere. Itaque Dædalus Creticum hunc labyrinthum ita ad Aegyptiacū molitus fuerat, ut tota loci ratio ferè ambages, occursusq; ac recursus haberet: non ut in pauimentis, puerorumúe ludicris campestribus licet uidere, breui lacinia, quæ interdum passuum aliquot milia habeat, propter recursus multiplices, sed crebris insertis foribus ad fallendos occursus recursusq;. Quatuor maximè memorantur Labyrinthi: quorum tertius (nam Dædalus, alterum ad Aegyptiacum, in Creta imitatus fuerat) in Lemno uisebatur. Quartus, & is quidem omnium postremus, uisebatur in Italia iuxta Clusium, opus Porsenæ regis Hetruriæ. Omnes hi lapide fuere polito, ac tecti fornicibus. Fuit & labyrinthus Sami, cuius author extitit Theodorus qui se ex ære fudit. Cæterùm ex quadrato lapide labyrinthus fuit, latera singula lata pedes tricenos, alta quinquagenos, in basi quadrata. Intus inextricabilis: quò si quis sine glomere adiret, exitum inuenire non posset. Suprà pyramides quinq; habebat: in singulis angulis singulas, & medio unam centenum pedum ac quinquagenum ita fastigiatas, ut in summo orbis æneus esset, & petasus unus omnibus sit impositus, ex quo penderent catenis excepta tintinabula, quæ uento agitata sonum in longum durantem reddebant, ut olim pelues Dodonææ. Supra orbem, quatuor pyramydes insuper singulæ extabant pedes centenos altæ. Supra quas, una adhuc alia, cuius celsitudinem, ut incredibilem, Varronem puduit adijcere. Hæc & multa alia Plinius lib. 36. cap 13. Porrò labyrinthus quia huiusmodi opus inextricabile fuit, apud doctos in prouerbium abijt: de oratione, aut re quapiam uehementer impedita, ad quam aditus quidem pronus & procliuis est, sed exitus difficillimus. Cui non dissimilis fuit Mæander picturæ genus, quod ortum suum ex labyrintho habuit. Vocem deductam putant à particula λᾶ, quæ uocum notionem intendit: θύειν, claudere & obturare. Hinc λαβυρινθώδης, flexuosum. Reginæ.] Ariadnes: cuius beneficio, pariter & Dædali, glomeris ductu exitum è labyrintho inuenit. Iliados Homericæ enarrator refert historiam his uerbis. ἱστόρηται, ὅτι θησεὺς παραγενόμενος ἐξ ἀφιδνῶν εἰς ἀθήνας νεωστὶ, καταλαβόντα τὸν δασμὸν ἀποπεμπόμενον μίνωϊ εἰς κρήτην, τοὺς δὶς ἑπτὰ ἠιθέους καὶ παρθένους. ἐτέλουν δὲ τὸν δασμὸν οἱ ἀθηναῖοι τοῦτον, ἐπὶ τῷ διαφονευθῆναι ἀνδρόγεων τὸν παῖδα μίνωος ἀγωνιζόμενον καὶ νικῶντα παρ' αὐτοῖς τὰ παναθήναια. ἑκόντα οὖν αὐτὸν φασὶ συγκαταλέξαι τοῖς ἀπιοῦσι. καὶ παραγινόμενον εἰς κρήτην, ἡδέως ὀφθῆναί φασιν ὑπὸ ἀριάδνης τῆς τοῦ μίνωος θυγατρός. καὶ διὰ τοῦτο τέχνῃ δαιδάλου σωθῆναι τρόπῳ τοιῷδε. μίτον ἀγαθίδος ἔδωκε δαίδαλος τῇ ἀριάδνῃ, εἰπὼν δοῦναι τῷ θησεῖ, ὅπως τὴν ἀρχὴν ἐξάψας τῆς εἰσόδου τῆς ἀγαθίδος, ἥτις ἀνειλῶν αὐτὴν εἰσέλθοι εἰς τὸν λαβύρινθον. καὶ περιγενόμενος τῆς θηρὸς, πάλιν ἔχοι ῥᾳδίαν καὶ εὐεύρετον τὴν ἔξοδον τοῦ λαβυρίνθου, πολλὰς ἐπιπεπλεγμένας ἔχοντος τὰς εἰσόδους. ἐξελθὼν δὲ μετὰ τὸ νικῆσαι ὁ θησεὺς μετὰ τῶν ἠιθέων καὶ παρθένων, χορὸν τοιοῦτον ἔπλεκεν ἐν κύκλῳ τοῖς θεοῖς, ὁποία καὶ ἡ τοῦ λαβυρίνθου εἴσοδός τε καὶ ἔξοδος αὐτῷ ἐγεγόνει. τῆς δὲ χορείας τὴν ἐμπειρίαν ὁ δαίδαλος αὐτοῖς ὑποδείξας ἐποίησε. At Didymus addit de Ariadna multa, ita historiam ex Pherecyde lib. Odyss 11. digerens: θησεὺς ὁ αἰγέως λαχὼν μετὰ τῶν ἠιθέων εἰς κρήτην πλεῖ, τῷ μινοταύρῳ παρατιθεσόμενος πρὸς ἀναίρεσιν. ἀφικομένου δὲ αὐτοῦ, ἐρωτικῶς πρὸς αὐτὸν διατιθεῖσα ἡ τοῦ μίνωος θυγάτηρ ἀριάδνη, δίδωσιν ἀγαθίδα μίτου, λαβοῦσα παρὰ δαιδάλου τοῦ τέκτονος. καὶ διδάσκει αὐτὸν, ἐπειδὰν εἰσέλθῃ, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγαθίδος ἐκδῆσαι περὶ τὸν ζυγὸν τῆς ἄνω θύρας, καὶ ἀνειλίσσοντα ἰέναι, μέχρις ἂν ἀφίκηται εἰς τὸν μυχὸν, καὶ ἐὰν αὐτὸν καθεύδοντα μάρψῃ, κρατήσαντα τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς τῷ

ποσειδῶνι θῦσαι, καὶ ἀπιέναι ὀπίσω ἀνελίσσοντα τὴν ἀγαθίδα. Θησεὺς λαβὼν τὴν Ἀριάδνην, εἰς ναῦν ἐμβάλλεται, καὶ τοὺς ἠιθέους καὶ παρθένους μήπω φθάσαντας τῷ μινοταύρῳ παρατεθῆναι, καὶ ταῦτα ποιήσας νυκτὸς μέσης ἀποπλεῖ. προσορμήσας δὲ Δίᾳ νήσῳ, ἐκβὰς ἐπὶ τῆς ἠιόνος κατακοιμᾶται. καὶ αὐτῷ ἡ Ἀθηνᾶ παραστᾶσα, κελεύει τὴν Ἀριάδνην ἐᾶν, καὶ ἀφικνεῖσθαι εἰς Ἀθήνας. συντόμως δὲ διαναστὰς ποιεῖ τοῦτο. κατολοφυρομένης δὲ τῆς Ἀριάδνης ἡ Ἀφροδίτη ἐπιφανεῖσα, θαῤῥεῖν αὐτῇ παραινεῖ. Διονύσου γὰρ ἔσεσθαι γυναῖκα, καὶ ἐνκλεῆ γενέσθαι. ὅθεν ὁ θεὸς ἐπιφανὴς μίσγεται αὐτῇ, καὶ δωρεῖται στέφανον αὐτῇ χρυσοῦν, ὃν αὖθις οἱ θεοὶ κατηστέρισαν, τῇ τοῦ Διονύσου χάριτι. ἀναιρεθῆναι δὲ αὐτὴν ὑπ' Ἀρτέμιδος, προεμένην τὴν παρθενίαν. Quorum uerborum hic sensus est: Theseus sorte datus cum iuuenibus in Cretam nauigat, ad cædem Minotauri. Postquam huc delatus fuit, Ariadna Minois filia illius amore capta, accepto à Dædalo architecto glomere, eiq; tradito, docet, qua ratione labyrinthum ingressus, extremitatem fili iugo summo ostij innecteret: atque ita euoluens progrederentur, donec in interiora perueniret. At tum, si dormientem opprimeret, uictor capitis pilos tenens, Neptuno sacrificaret. inde qua uenerat, fili ductum retrò sequens rediret. Itaque Theseus acceptam Ariadnen in nauem imposuit: simul & adolescentes & puellas, qui nondum Minotauro obiecti fuerant. His ad istum modum perpetratis, circa medium noctis soluit. In portum insulæ delatus, seorsim in littore cum Ariadna concumbit. Adstabat ibi tum fortè Minerua: à qua illam repudiare iussus fuit, ac repetere Athenas Qui extemplò Diuæ obtemperauit, fecitq; ita ut iussus fuerat. Ariadna cum miserè eiularet, ac luctu mœroreq; conficeretur, à Venere bono animo esse iussa fuit, Bacchi uxorem eam futuram, & celebrem. Quare Deus statim ei oblatus fuit, ac cum ea consueuit. Donauit illi coronam auream, quam dij postea inter sidera retulerunt, propter Bacchum. Ipsa autem paulo pòst à Diana interfecta fuit, propter uiolatam pudicitiam & uirginitatem. Plutarchus, qui diligentissimè historiam prosequitur in uita Thesei, scribit, Theseum classe exulibus Dædalo & alijs onerata, Cretensibus ociosis Gnossum inuasisse, & contracta pugna in Labyrinthi portis Deucalionem & eius copias fudisse: fœdere cum Ariadna percusso. hac lege pueros recepisse, ne unquam bellum Athenienfibus facerent. Ariadnam quidam ferunt, à Theseo repudiatam, uim sibi attulisse. Alij, Naxum delatam à nautis, & Onaro Bacchi sacerdoti nuptum datam: & adamasse Theseum aliam quandam, Aeglen, Panopei filiam. A Pænon Amathusius prodidit, eam cum Theseo in Cyprum delatam ui tempestatis, ægram ibi à iactatione, quia grauida erat, in littus exposuisse: & cum naui periclitanti ferre auxilium uellet, in altum fuisse abreptũ. Cyprias inde mulieres Ariadnam excepisse, ac mœstam ob solitudinem consolatas esse ac curasse. Præterea adulterinas literas, quasi à Theseo profectas, in hæc uerba dedisse, quasi ipse de eius partu follicitus esset, se propediem adfuturum. Cæterùm, antequàm adesset, defunctam fuisse, ac sepultam. Quare dolore confectum, loci incolis pecuniam reliquisse in sacrificij Ariadnæ usum. Dedicasse illi duas statuas, alteram argenteam, auream alteram. Idem author scribit, Naxicarum rerum scriptores tradere, duas fuisse Ariadnas, ut totidem Minoas. alteram in Naxo Dionysio nuptam, ut suprà relatum est, ac Staphylum peperisse: minorem à Theseo raptam, ac ab eo desertam, in Naxum delatam, atque ibi obijsse diem, & honores illos esse consequutam, aut certè non dissimiles.

Cæterùm Theseus è Creta soluto portu in Delum fertur se contulisse: atque ibi constituto Veneris signo, quod ab Ariadna acceperat, unà cum pueris chorum instituit, B quem adhuc Delij obseruare dicuntur, circuitus atque exitus Labyrinthi referentes. Id chori genus ipsi Geranon uocant: ut non omnino fabulosum uideatur, quod scholiastes Iliad. Homericæ de choro illo à Theseo instituto refert. Cætera Plutarchus, quæ ad eius uitam, attinent eruditè ac diligenter persequitur. Quin redeatur ad poëtam. Dolos.] Hos statim ambages uocat: errorem uidelicet anfractuosum Labyrinthi ductu fili explicauit. id quod sequenti uersu illustrioribus uerbis reddit. Cæca regens filo uestigia.] inextricabilia, dubia errabunda: Metalepsis. Tu quoque magnam.] Pathos, ab auersione. Estq; causa per occupationem obiter reddita, quamobrem pater in tanto casus sui monumento, filij calamitosam fortunam prætererit.

Sineret.] si: elleipsis. Bis.] anaphora, qua affectus paternus intenditur in exprimenda calamitatis filij tragœdia. Enallage temporis est: sineret, pro, si siuisset: & perlegerent, pro perlegissent. adforet, pro adfuisset. Illud interim obseruandum est, propriè uerbo legere usum poëtam. nam pictura perinde ut scriptura oculis legitur. γράφειν, scribere, pingere: hinc γραφική, scriptura & C pictura. Patriæ.] Pathos à relatione. Perlegerent oculis, pro, perlustrassent. Regi.] Aeneæ.

Deiphobe.] Id Sibyllæ huic nomen fuit. Est & nymphæ nomen, filiæ Glauci. Regi.] Aeneæ.

ARGVMENTVM.

Sibylla Aeneam à sculpturæ spectaculo auertit, utq; Apollini sacra faciat, monet: Troiani iussa parant. Inde eos in antrum Sibylla uocat, quod est ad templi latus, ubi centum sunt ostia, unde totidem diuinæ uoces ruunt. postquam igitur ad limen uentum est, statim Sibylla Apollineo spiritu afflata uultus colorem, uocemq; mutat: cor eius tumet, tota denique & tremit, & uexatur. tunc Aeneam hortatur, ut responsa petat ipse, etsi timore correptus, tamen iussu Sibyllæ Phœbum alloquitur.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Aeneam: nec sacra morantur
Iussa uiri. Teucros uocat alta in templa sacerdos.

NASC. Non hoc ista sibi.] honesta obiurgatio. in rebus manibus ostendit non esse terendum tempus, sed sacris uacandum potius, dum per occasionem temporis licet, ne fortè ea omissa, frustra oraculum adeat.

Nunc

Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum,
Vnde ruunt totidem uoces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen: quũ uirgo, poscere fata
Tempus, ait: deus, ecce Deus. cui talia fanti
Ante fores subitò, non uultus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ, sed pectus anhelũ,
Et rabie fera corda tument, maiorque uideri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore dei. Cessas in uota, precesque
Tros, ait, Aenea? cessas? nec enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus. & talia fata,
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor: fuditque preces rex pectore ab imo:

A Nunc grege de intacto.] *obiurgationem sequitur admonitio ab utili, atque etiam ab honesto. sic Helenus in 3. Aeneid.*

—— Cæsis primum
" *de more iuuencis*
Exorat pacem diuũ,
" *uittasque resoluit*
Sacrati capitis.

" Septem mactare iuuencos.] *numerus septenarius Diis gratissimus est quò igitur facilius impetret, septenario sacrificio Phœbum opportunè placatum iri monet. alludit autem ad diem illum: quem interpres ex iure pontificio fissum appellat: cum non toto die, sed aliqua diei parte uaticinari, & responsa capere licebat.* Excisum Euboicæ latus.] *Antrum Sibyllæ describit: quod non naturale, sed manu factum esse indicat,* B *cùm ait excisum. & noue dictum uidetur, latus rupis excisum in antrum usitatè autem, antrum in latere rupis excisum.* Quo lati ducunt aditus centum.] *loci commoditatem ostendit ad responsa captanda: nam cum centum, id est plura essent ostia: unde plures Sibyllæ uoces hauriri possent, multi uno in loco eodem tempore oracula poscere ualebant* Vnde ruunt totidem uoces.] *rationem habuit Sibyllæ furentis: quæ nisi magno cum impetu uerba fundere non potest.* Ventum erat ad limen.] *antri.* Deus, ecce Deus.] *uerba Sibyllæ: quæ repetitionem, siue παλιλογίαν habent ad subitam numinis præsentiam indicandam, & ad silentium etiam indicendum. id quod facile liquet ex illo Ouid. Metamorphos 15.*

" *En Deus est, Deus est, animis, linguisque fauete*
" *Quisquis adest, dixit.*

Non uultus, non color unus] *Vates interdum pacatè, quandoque concitatè futura prædicere legimus. Helenus in 3. Aeneid. nullo actus furore uentura explicat, Sibyllæ uerò huiusmodi fit coloris uultus, capillorum, uocisque mutatio, ut penè transfigurari uideatur*

C Fera corda.] *facta scilicet propter numinis præsentiam, fera. ita quoque infrà.*

" *—— Tanto magis ille fatigat*
" *Os rabidum, fera corda domans.*

Maiorque uideri.] *non quod esset, sed quia uidebatur, dum numine afflata erat.* Nec mortale sonans.] *hinc illud.*

Nec uox hominem sonat.

" Afflata est numine quando. —— Iam propiore Dei.] *τὸ αἴτιον est mutationis Sibyllæ: quamobrem non possum non admirari, uel potius irridere tantam iudicii interpretum leuitatem, atque in primis Seruii multi nominis uiri: qui hunc locum explanans: Afflata est numine, non dum Deo plena, sed uicinitate numinis afflata dixit. cum ipsius poëtæ uerba contrarium indicent. nam cùm ait, numine propioris Dei, quid aliud designat, quàm numinis præsentiam in interiori corporis parte Sibyllæ? sed illud decepit interpretes, quod ait afflata. quasi uerò afflatus numine dicatur tantummodo contactus, ac penè aspersus numine, uti naris afflatur odore florum, uel unguenti, non autem plenus. Ouid. in 6. de Fast. de tibia agens hac uoce afflatam utitur pro flatu repletam, cùm ait.*

Inuentam Satyrus "
primum miratur, & "
usum
Nescit: & afflatam "
sensit habere sonum

Deinde cum Cicer. in oratione pro Archia poëta poëtam, ait, natura ipsa ualere, & mentis uiribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari: quid aliud innuit, quàm poëtas diuino quodã spiritu repleri? quod uerò Deo plena Sibylla fuerit, signa illa, quæ paulò antè recensuit poëta, satis fidem nobis faciunt.

—— Non uultus, non color unus, "
Non comptæ mansere comæ: sed pectus anhelum, "
Et rabie fera corda tument: maiorque uideri, "
Nec mortale sonans. "

Et statim rationem poëta suggerit.

—— Afflata est numine quando "
Iam propiore Dei. "

Id est quoniam diuino spiritu repleta est .. quod apertius poëta demonstrat inferius cùm ait.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro "
Bacchatur uates, magnum si pectore possit "
Excussisse Deum. "

Quid enim erat, quod de pectore suo Deum excutere uellet, nisi deum in pectore habuisset? Cessas in uota, precesque.] *uerba Sibyllæ increpantis Aeneæ tarditatem, atque negligentiam ad uota facienda, precesque effundendas.* Cessas?] *repetit ad necessitatem agendæ rei ostendendam: quam & confestim per αἰτιολογίαν aperit inquiẽs.* Nec enim ante dehiscent.] *non ante soluitur dictio, quàm sacra feceris. & est allusio ad templum τῆς μεγάλης μητρὸς: quod (ut etiam interpretes admonent) non manibus, sed uotis, & precibus aperiebatur. apud Homer. Odyss. 11. Vlysses iturus ad inferos, eiusque socii sacra faciunt, sed per Sciomantiam ex umbra Tiresiæ Vlysses sui itineris successum scire quærit.* Attonitæ domus.] *μετονυμικῶς. ut*

Pallidus Orcus, "
Eumenidesque satæ. "

Gelidus Teucris per dura cucurrit. —— Ossa tremor.] *horrescunt Troiani non propter imperatas Aeneæ preces, & uota, sed propter uarios, monstrososque Sibyllæ motus.*

Non hoc] *Ab excursu, ad intermissam narrationem reuertitur Nam interea dum dux Troianus monumentis Dædali oculos pascit, Sibyllam uatem accitum missus fuerat Achates.* Non hoc.] *Reprehensio ab inutili spectaculo, & ocio, cum id temporis utilius collocare posset. Datiuus festiuitatis caussa adiectus est.* LAMB. Hort.

Nunc.] *Exhortatio ad cædendas uictimas, quibus deus concilietur. In ipsis uel animalibus, uel hostiis consultatorii, quædã dicebantur hostiæ iniuges, hoc est, quæ nũquã domitæ ac iugo subditæ erant. Has nunc gregẽ intactum*

uocat,

uocat, quasi nunquam ad iugum admissum, nondum uiolatum. In sacris libera omnia & dissoluta esse oportebat, pura item & casta. Atque haud scio an lectas bidentes hoc loco appellat, eximias hostias quæ ad sacrificium destinatæ è grege eximantur. uel, quòd eximia specie, ut numini cædendæ, eligantur. Macrobius certè, eximias hostias è Veratio, de Quæstionibus Pontifica. l. easdem innuere non uidetur. Cæterùm significatura perfectum sacrificium uates, septem iuuencos mactare iubet. Est enim ἑπτὰς, conflata externione & quaternione: quorum hunc (τετρακτὺν uocant Pythagorici, quasi ad absolutam perfectionem animæ pertinentem, inter arcana uenerantur, ut inde iurisiurandi religionē sibi finxerint, ὁ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν. Ternarium aiunt signare animæ naturam tribus suis partibus perfectam, ratione, animositate, & cupiditate. Itaq; absolutum & perfectum significaturi, ter quater, aut septies id fieri scribunt. Proin cum septem iuuencos cædere iubet, significanter exactam curam circa sacra indicat.

Lectas.] Voce utitur, antiqua loquendi forma è ueteri iure pontificio Romanorum sumpta: selectas bidentes, quasi egregias dicat, è grege selectas, ut præstantissimas. Duo maximè hostiarum genera tradebantur: alterum, quo uoluntas diuina ab aruspicibus per exta disquirebatur, ex capitibus, fibris, extremitatibus situ ac positu extorum: alterum, quo anima tantū deo dedicabatur, ut hoc in loco. Lectas.] huiusmodi sacra eximia, & hostiæ maiores, opimæ & pingues nuncupabantur, quæ ad sacrificia destinatæ, è grege eximebantur. Bidentes] Nonnulli bidentes omnes bestias bimas uocant, nedum oues tantum, cum initio bidennes dicerentur. Sed ad hiatum & pronunciationem hiulcam prohibendam literam d interpositam fuisse putant, ut pro biennes, bidennes primùm diceretur. Longo postea usu corrupta uox fuit, & bidentes efferre cœpere. Hyginus bidentes hostias ueteres dixisse scribit, quæ per ætatem duos tantum dentes altiores habuissent. De more itaq; mactandas hostias selectas monet potius, quàm ut ociosis præteritarum rerum spectaculis tempus nullo fructu perdat. Sacra.] quibus animæ deo dicabantur. perinde ut iussa à Sibylla fuerant.

Excisum.] Describit antrum Sibyllinum à forma, situ & credita diuinitate: Euboicam rupem per antonomasiam, Cumæam dicit. Caussam suprà retulimus. Ex Eubœa Cumani Chalcidenses in has oras profecti erant.

In antrum.] Præpositio, similitudinis uim habet: id est, in formam antri. Centum.] Numerus certus pro incerto: amplificatio. Vndiq; ad antrum, ecu in centrum, aditus erant. Aditum ab ostio ita distinguunt, ut aditus ab adeundo, ostium ab obstando sit dictum.

Voces.] responsa: appositio. & Limen, synecdoche, à parte totum. Iam ad antrum Sibyllæ uentum erat. Fata. pro oraculo posuit. Poscere, græcè magis quàm Latinè, pro poscendi tempus fata, dixit. Deus.] Afflatur enthusiasmo, quare dicturientis uerba abrumpuntur, atq; attonitæ subitò, pedum numerus eruditè accommodatus est. A

Sed & relatio subitam externationem coarguit, qua engastrimythi, hoc est, dæmone afflati uaticinaturi afficiuntur. Hoc nomine & Pythonissæ appellantur, quòd dæmon hoc tempore, quando corripiuntur. præcordia & uentrem exagitet, ut fanatica oracula proferant. Quare rectè furere à poëtis dicuntur, & insanire,

Insanam, inquit, uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat:

Neque uerò Pythonicus dæmon maturam tantum ætatem utriusque sexus afflat, sed pueros etiam lactentes usu compertum est impuris corripi spiritibus. Hoc genus hominum, quum agitatur, constat interdum uera etiam oracula edere: sed quibus nemo pius fidem habere debeat. Simili ludibrio fanatica Anabaptistarum gens superioribus annis multos mortales in horrendos errores præcipites egit, qui correpti sensim uel se in terram declinabant, ac brachijs decussatim positis, uel expassis, post interuallum uelut profundo somno expergefacti, respirantes exclamare cœperunt, Diem Domini magnum adesse: se B cum Deo patre in cœlo collocutos. Alij positis uestibus, à summo uertice ad imos pedes usque nudi, clara luce, nonnulli noctu, per publicum discursabant, horrendis mugitibus identidem obrudentes, Resipiscendum: ad radicem securim positam: regem Sionis aduentare. Nec defuerunt, qui per triduum muti ex composito uanissima responsa suis reddidere. Quæ pro ueris accepta, stultè credulos eius sectæ homines miserè fefellerunt: & exitus uana coarguerunt. Deus.] Defectio: adest. monstrat nulli conspicuum. καὶ ἀόρατον, dæmonem præsentem. Non uultus.] A' forma, colori, habitu animi Sibyllæ, iam afflari cœptæ. Furentem inducit, hortantemq; Aeneam, ut se in preces effundat, ut ostium antri aperiatur. Corda tument.] cor, numerus pro numero.

Videri.] uidebatur: modus pro modo. Mortale sonans.] Absolutum usurpatum transitiuè: pro mortale quiddam. Afflata est numine quando.] Vates, quando agitantur dæmonio, afflari dicuntur: quòd spiritu, qui uenius est, corripiantur. Cessas in uota, precesq;.] Exhortatio ad faciendum numini uotum, ab utili, & periculo incommodi. Attonitæ magna ora domus.] C numinis plenæ: metaphoricè, fores antri ora domus uocat. Gelidus tremor.] Metonymia. Metaphora est infudit, à re corporea ad incorpoream. Iamblichus author est, Sibyllam duobus modis concepisse numen: uel per spiritum quendam tenuem igneumq;, qui erumpebat ex ore antri: uel insidens sedi æneæ super antrum, habenti pedes tres, quæ deo dicata erat, exponebatq; se utrobique diuino spiritui, unde numinis radijs illustrabatur.

ARGVMENTVM.

Aeneas Phœbum, Deosq; etiam, ac Deas Troianis infensas, Sibyllamq; orat, ut illos iam tandem permittāt Latio considere, hactenusq; aduersam Troianorum fortunam, non ulterius progredi uelint, templa Phœbo, & Dianæ, Sibyllæ etiam cultum, & sacerdotes pollicetur.

NASC. Phœbe graues.] precatoria oratio est, illisq; circūstantijs con

Phœbe graues Troiæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxit tela manusq;
Corpus in Aeacidæ, magnas obeuntia terras

stat: quibus petitoriæ orationes ornari solent: de quibus alibi satis

Tot maria intraui duce te, penitusq; repostas
Massylûm gentes, prætentaq; Syrtibus arua.
Iam tandem Italiæ fugientis prændimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna sequuta.
Vos quoq; Pergameæ iam fas est parcere genti
Dijq; deæq; omnes, quib. obstitit Iliũ, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuq; ô sanctissima uates,
Præscia uenturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesq; deos, agitataq; numina Troiæ.
Tum Phœbo & Triuiæ solido de marmore tẽpla
Instituam, festosq; dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manẽt regnis penetralia nostris,
Hic ego namq; tuas sortes arcanaq; fata
Dicta meæ genti ponam, lectosq; sacrabo
Alma uiros: folijs tantum ne * carmina manda,
Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.
Ipsa canas oro, finem dedit ore loquendi.

A *satis dictum fuit, & suis locis dicetur. inter initia uerò Apollinis beneuolentiam sibi conciliat acceptorum ab eo beneficiorũ commemoratione. unde etiam occultè suam laudem deducere uidetur Aeneas: nam dum Apollinis erga se beneficia narrando cõplectitur, se quoq; beneficiorum memorem esse indicium facit.*

Graues miserate labores.] *duplex πάθος, alterum ex grauibus, perpessuq; difficilibus Troianorum laboribus: quod etiam à numero, & magnitudine augetur non enim laborem, sed labores,*

B *uti q; quales fuissent ostenderet, epitheton addidit graues. alterum ex affectu misericordiæ Apollinis erga Troianos: ibi enim magnus uiget miserationis affectus, ubi uoluntas quidem auxiliandi adest, sed ob tristem quendam rerum euentũ potestas abest ideo ait miserate nam Troiam, ut est apud Hom. ut optabat, tueri non potuit. Ouid. 1. de Trist.*

» *Mulciber in Troiam pro Troia stabat Apollo.*

Dardana qui Paridis direxti tela.] *à communi ad separatam transit beneficiorum enumerationem: & ab insigni beneficij munere exorditur: nam quo maiori alio Troianos beneficiò afficere poterat, quàm Ilij oppugnatorem, ac totius Troiæ regionis exterminatorem de medio tollere? & quanquã Paris id fecisse uideatur, tamen Phœbus ipse manum illius, ac telum direxit in corpus Achillis: aliter enim uir penè inuulnerabilis occidi non poterat. Ouid.*

» *At postquam cecidit Paridis, Phœbiq; sagittis.*

Magnas obeuntia terras.——Tot maria intraui duce te.] *aliud Apollinis beneficium recenset, quod si principia nauigationis Troianorum consideres κατὰ τὸ αἰνιγματικόν*

C *intelligendum est, Aeneam duce Apolline, id est monitu Apollinis nauigasse: hac enim de re nihil extat præter illud ex 3. Aeneid.*

» *Diuersa exilia, & desertas quærere terras*
» *Augurijs agimur Diuûm.*

Sed melius est, ut ad illud Apollinis uaticinium referatur.
——Antiquam exquirite matrem.

» *Quod uerò ait maria obeuntia terras, epitheto maris usus est: cuius proprium est terras circundare.*

Massylum gentes, prætentaq; Syrtibus arua.] *περιφραστικῶς Africam designat, & fortasse etiam εὐφαντικῶς arua prætenta Syrtibus dixit, id est accessu difficilia, ac pene inhospita.* Italiæ fugientis.] *longissimæ nauigationis tedium innuit.* Prendimus.] *tuo beneficio: & perstat in tralatione fugientis.* Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.] *finem precatur aduersæ Troianorum fortunæ: idq; ipsum sentire uidetur, indignum esse, ut quam in bello Troiano fortunam Troiani passi sunt, eandem etiam in Italia patiantur, sed æquum, atq; honestum esse, ut iam tandem sit eorum calamitatibus modus.*

Vos quoque Pergameæ.] *hactenus Apollinem precatus est: qui Troianis semper præsidio fuit: iam uerò eos etiam precatur Deos, qui Troianis infensi fuerunt, occultè alludens ad morem Rom. qui Deos quosdam, ut prodessent, quosdam uerò, ne obessent, placare consueuerũt. Gel. Macrob.*

Iam fas est.] *cum tot miserijs, calamitatibusq; affecti fuerimus: etenim delinquentibus etiam ignoscere pium est, eò maximè si post perpessas calamitates, atque supplicia se uictos confitentur, & auxilium implorant.* * al. nomina;

Dij, Deæq; omnes] *futilem mouet quæstionem interpres, quod Dearum duntaxat exempla reperiuntur, quibus Troiani obfuerunt, ut Ganymedes Hebæ, Paris Mineruæ: non enim ad hæc (mea quidem sententia) alludere poëta uidetur, sed ad gloriam Troianorum in bello partam, cum Dij Troianis fauentes Deorum potentiam, qui Græcis fauebant, superarunt. lege Homerum inter initia libri Iliad 20. hoc autem sic se habere ipsius poëtæ uerba prope iam clamare uidentur, cum subdit.*

Quibus obstitit Ilium, & ingens.——Gloria Teucrorum. *non obfuit, sed obstitit dictum est: nam tunc obstitit Ilium & gloria Troianorum Dijs, cum Troiani prò ipsorum salute aduersus Græcos honestissimè dimicarũt; & præter Deorum Græcis fauentium uoluntatem gloriam reportarunt. plausibilior tamen sententia uidetur, si precatio hæc uniuersaliter accipiatur, quasi poëta dicere uelit. si qui Dij hactenus gloriæ Teucrorum inuidistis, par est iam ut illorum calamitatem miserati tandem aliquando irascendi finem faciatis. & hic obsecrandi modus antiquissimus est, & Græcis frequentissimus.* Tuq; ô sanctissima uates.] *non erat omittenda Sibyllæ inuocatio: de cuius ore, quæ de Troianis futura erant, excipiebat.*

Da Latio cõsidere Teucros] *totius petitionis hæc summa est. modum enim habere debet petitio, ut in primo Aeneid.*

Incute uim uentis, submersasq; obrue puppes. «
Et in quinto
Oro liceat dare tuta per undas «
Vela tibi: liceat Laurentum attingere Tybrim. «

Non indebita posco.] *per parenthesim petitionis honestatem ostendit. sic in primo, sed occultius.*

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor. «

Quanquam & in ipso petitionis modo honestas elucet. nam uult Troianos Latio considere, quod fatis illis pollicitum est. Deos errantes, & numina Troiæ agitata dicit, quibus honestissimum est sedes permittere.

Tum Phœbo, & Triuiæ.] *officium grati animi, ac beneficij memoris. quod in omnibus petitorijs orationibus inueniri debet. Virg. in primo.*

Sunt mihi bis septem præstanti corpore, &c. «

Occultè autem alludit ad templum, quod Augustus ab
Ara-

Aruspicibus monitus in palatio Apollini dicauit: cuius adhuc etiam uestigia extant. Festosque dies.] *altera allusio ad ludos Apollinares: quos Augustus ipse Apollini instituit. Sueton. in August.* Te quoque magna manent.] *obseruandum est, quod cum triplex fuerit Deorum inuocatio, Apollinis, Deorum Troianis inimicorum, & Sibyllæ, Apollini tantũ, & Sibyllæ munera pollicetur.* Magna manent.] *magnos magna decent: ideo & Phœbo templa pollicetur ex marmore.* Penetralia.] *penetrale sacrificium intelligit, quod (ut ait Festus) in interiori parte sacrarij conficitur.* Sortes.] *oracula: sed alludit ad libros Sibyllinos Romæ adseruatos in penetralibus templi: quorum inter alios Liuius, & Gell. meminerunt.* Lectosque sacrabo. ——Alma uiros.] *perstat in allusione librorum Sibyllinorum: quibus dati sunt primi duo custodes ex patritio genere, & hoc est, quod ait, Lectos uiros. deinde plures additi fuerunt. adeas Liuium, & interpretes.* Folijs tantum ne carmina manda.] *honesta petitio: quæ extenuationem habet. nam cùm ait tantum, paruum, ideóque concedendum, quod petit, insinuat.* Ne turbata.] *caussam suggerit ex effectu uentorum: quæ petitionem etiam honestam facit.* Ludibria] *tanquam ludibria.* Ipsa canas oro.] *ne modum quærat, προκαταληπτικῶς ipse occupat, & est Græca locutio. σὺ αὐτὴ εἰπέ.* Finem dedit ore loquendi.] *sic in primo Aen.*

—Quem das finem rex magne laborum.

LAMB. Hort. Phœbe.] *Petitoria oratio. Hac petiturus ab Apolline & sibi & penatibus Troianorum quietam pacatamque sedem, initio statim captat beneuolentiam à persona ipsius dei: narrat, amplificans ad concitandos affectus, calamitates & casus suos. Petit, simul honestum ostendens quod petit. Promittit uicissim animum gratum pro accepto beneficio: neque uerò Apollini solum, sed & uati. Cæterùm docet summatim, quæ à deo petenda sint: pia uidelicet, & iuxtà salutaria.* Phœbe.] *Beneuolentia, ab officio & meritis Phœbi in Troianos, recentibus maximè, qui alioqui semper ab eorum partibus steterat.* Phœbe.] *Anno, quo ab Achille Hector occisus fuerat, cum Hecuba eiusque filiæ ad cæsi tumulum extra urbis muros inferias ferrent, ille tum fortè obequitans, Polyxenam intuitus eius forma extemplò captus fuit. Erat autem ea candido colore, statura procera, longo teretique collo, oculis uenustis: forma adeò decora, ut omnes quæ ea ætate essent puellas superaret. Hanc per seruum Phrygij sanguinis internuncium ab Hecuba uxorem postulat, promittens, si per nouam hanc affinitatem ad Troianos ipse deficeret, fore ut urbs obsidione illicò solueretur. Refert rem Hecuba ad Priamum: qui factum ita probaturus uidebatur, si certò post affinitatem exercitus esset abiturus. Alioqui integro bello, non esse è re Troianorum, cuiquam filiam iungere. Cæterùm res per internuncios agitata, Achillem iamdudum ab omni armorum studio ac cura auerterat: qui præcipuè Palamedis imperium pertæsus, Græcis soluendi belli author erat. Conuenit inter eum & regem, & despondetur Polyxena, ut produnt quidam. Cùm iam in templo Apollinis Thymbræi eam ducturus esset, à Paride, qui pone Deæ simulacrum latebat, sagitta traiectus fuit, quò maximè occulto consilio eò tractus à rege & regijs liberis fuerat. Tradunt quidam Græcorum, corpus à Priamo non, nisi ea pecunia renumerata, qua Hectoris cadauer redemerat, redditum fuisse. φασὶν οἱ πολλοί, ὅτι ἀχιλλεὺς ἐρασθεὶς πολυξένης τῆς θυγατρὸς πριάμου, ἐδήλωσε τῷ πριάμῳ, συμμαχήσειν αὐτῷ, A εἰ λάβοι τὴν κόρην. ὁ δὲ συνέθετο, δῶναι. καὶ ἐλθόντων ἐν τῷ τοῦ θυμβραίου ἀπόλλωνος ναῷ, ἀλέξανδρος λάθρα τοξεύει τὸν ἀχιλλέα. καὶ οὕτω συνέβη ἀποθανεῖν τὸν ἥρωα. λαβόντα δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ, οἱ τρῶες ἠσφαλίσαντο, οὐ πρότερον δώσειν ἐπαγγελλόμενοι, πρὶν ἂν τὰ δῶρα λάβωσιν ἐξοπίσω, ἃ πρίαμος ὑπὲρ ἕκτορος δέδωκεν. ὃ καὶ γέγονεν.* Idem latens ponè sepulchrum Ili, Diomedem in tarso pedis uulnerauit.* Aeacidæ.] *Achillis: antonomasia, Aeaci nepotis. Aeacus pater fuit Pelei, ex quo prognatus fuit Achilles: & à Peleo, Pelides dictus. Notum illud Ouidianum est,*

Pelides utinam uitasset Apollinis arcus.

Aeacus ex Aegina & Ioue natus in insula Aegina imperauit, quam ita de matris nomine dixit, cum antè Cœnopia, uel (ut alij) Oenone appellaretur. Tanta iusticia regnasse creditur, ut cum Minoe & Rhadamantho Gnosio, iudicijs animorum à Plutone præfectus dicatur, crimina discutiat, & pœnas sontibus inferat. A' uerbo αἰάζω forsan ducta denominatione, lamentor, θρηνῶ.

Magnas obeuntia terras.] *Narratio. Proponit in uni-* B *uersum periculorum magnitudinem, per quæ tot annos iactatus fuit. Hæc statim amplificando diducit in partes.* Duce te.] *A' beneficio Dei, cui acceptam fert suam salutem.* Repostas.] *in interiori prorsus Africa habitantes: amplificatio erroris. eò enim usque non peruenerat, cum tantum in littus Carthaginense esset eiectus.*

Repostas, pro repositas: synrope. μασαισύλιοι, & μασυλεῖς, gentes Libyæ sunt, affines Mauritaniæ, Masæsuli. Plinius, Masæsylios in Tingitania statuit. Ab his diuersi sunt Masyli, quos Masulos uocat Polybius. Cicero & Valerius Max. lib secundo de Institutis, authores sunt, non aliam gentem laudatiorem fuisse, quàm Massiliensium, qui nullos in scenam mimos admiserunt, ne parum pudicis fabularum argumentis ciuium mores inficerentur. Itaque, non hos Africæ populos existimat Erasmus ueneficijs infames olim fuisse, ut Thessalos: sed Gallos, de quibus dictũ est prouerbiali figura, πλεύσειας εἰς μασσαλίαν. Sed de his plura in quarto annotauimus.

Prætentaque Syrtibus arua.] *obiecta, opposita: periphrasticè. Carthaginensem agrum intelligit. nam Sirtes sitæ sunt in interiori recessu maris Punici, quas uadosum &* C *reciprocum mare inaccessas facit. De his in primo à nobis fusissimè annotatum est.*

Iam tandem.] *Quasi dicat, post multorum annorum iactationem, tandem aliquando Italiam, semper retrò fugere uisam, consequuti sumus. nam difficultatem in assequendo, ostendit uerbo Apprehendo: ut quam haud temerè sint amissuri.* Fugientis.] *fugere apparentis, cuius arua semper retrò dixit cedere.* Hac.] *Tmesis. Tenus his pronominibus assuitur, hac, ea, qua, & similibus, atque in aduerbia commutat. Itaque, hactenus (inquit) uaria fortuna terra & mari Troianos agitauit, ut hic sit meta & finis laborum nostrorum. Existimant metaphoram ductam ab arcu, & Tenus extremitatem arcus appellatam.* Fuerit, dixit: *per enallagen modi, pro fuit. nisi forsan potentialiter accipere malit.*

Vos.] *Petitio: ut genti Troianæ parcant dij, qui Iliaco nomini infesti fuerunt.* Pergameæ.] *Troianæ: à Pergamis Phrygiæ, ut in Tertio differuimus: antonomasia. Troianorum hostes in primis erant Minerua & Pallas,*

ob for-

A ob formæ palmam à Paride abiudicatam: Apollo item & Neptunus, quòd à Laomedonte promissa mercede, postquam urbem mœnibus cinxissent, defraudati fuissent. Hos sibi propitios & placatos esse precatur, ut nunc tandem aliquando faciant in Troianos sæuiendi finem. Obstitit.] Non obfuit: sed aduersata fuit. primùm dijs murorum conditoribus, inde Herculi, postremò deabus in iudicio Paridis. Nam obstant, quæ aduersantur, & sunt impedimento. Homerus passim Deos cum Troianis pugnantes inducit. Quare illi ipsi dij captam à Græcis urbem deleuisse, à poeta in secundo finguntur:

—— Inclementia diuum
Has euertit opes, sternitq; à culmine Troiam.
Aspice (namq; omnen quæ nunc obducta tuenti,
Mortales hebetat uisus tibi & humida circum
Caligat, nubem eripiam, tu ne qua parentis
Iussa time, neu præceptis parêre recusa)
Hic ubi disiectas moles, auulsaq; saxis
Saxa uides, mixtoq; undantem puluere fumum
Neptunus muros, magnoq; emota tridenti
Fundamenta quatit, totamq; à sedibus urbem
B Eruit. hic Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet sociumq; furens à nauibus agmen
Ferro accincta uocat. —
Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæua.
Ipse pater Danais animos uiresq; secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
His itaq; obstitit Ilium, & ingens Gloria Dardaniæ.

Tuq;.] Auersio ad Sibyllam. Non indebita.] Ab æquitate petitionis: nam ea quæ petit, fato ei debentur regna. Latio.] in Italia. De Latio aliàs disseruimus. Errantesq;.] Pathos à pio, cum expolitione. Tum Phœbo.] Remuneratio pro accepto beneficio. Templa uouet, quæ posteris temporibus his dijs condita fuerunt. Festosq;.] & ludos Apollinares indicat, qui postea ex uaticinio Martij uatis & carmine Sibyllino Romæ celebrati sunt, primo bello Punico, Cornelio Rufo decemuiro, qui ob id Sibylla cognomento dictus fuit, ac postea corrupto uocabulo, Sylla. Carmen autem Martij uatis huiusmodi erat: Hostes Romani si expellere uultis, uomicamq; quæ C gentium uenit longè, Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem, priuati uti conferant pro se suisq;: ijs ludis faciendis præerit prætor is qui ius populo plebiq; dabit summum. Decemuiri Græco ritu hostijs sacra faciant. Hæc si ritè faxitis, gaudebitis semper, fietq; res uestra melior: nam is diuus extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placidè. Addit Liuius, diem sumptum ad id carmen explanandum. Hi ludi ab Apolline, Apollinares appellabantur, ἀπολλώνια: ut Magnæ Matris deum, μεγαλήσια, Megalenses. Donat illos poeta sua uetustate. Post Actiacam uictoriam Augustus postea Apollini templum condidit in Palatio. Triuiæ.] Dianæ. quamobrem Triuia Diana fuerit dicta, alibi recensuimus. Marmore.] de materia. Te quoq;.] Auersio. Promittit uicissim Sibyllæ, pro beneficio se in adytis, quæ Latini penetralia nuncupant, aut posteros suos, scripta eius reposituros, quorum inspiciendorum caussa decemuiri item creentur, qui ab initio duo tantum dicti fuere: unde duumuiri appellabantur. Inde plebe impulsrice, decem facti sunt, ut huius magistratus nomen quoq; sortirentur. Itaq; quinq; è patricio ordine, totidem è plebeio creari cœpti. Postea ad quindecim numerus creuit. Pomponius author est, Duumuiros primùm à Tarquinio Superbo institutos. Fenestella dicit, se nullam mentionem huius sacerdotij reperisse antè, quàm quo tempore per filium Posthumi secundi dictatoris, qui tunc duumuir erat, dedicata fuit. Nam pater dictator bello Latino uouerat. Itaque hi instituebantur sacrorum caussa, ut sacros uidelicet libros legerent, carmina Sibyllina interpretarentur, præessent antistites Apollinis & rerum sacrarum. Quoties prodigia motus magnos aut rerum graues euentus portenderent, lectisternijs ad puluinaria deorum, supplicijs & sacris minas illorum auertebant, placabantq; diuos. His aliquando cura data legitur fastorum corrigendorum: hi etiam Februarium mensem, qui diu ultimus in ordine fuerat, post Ianuarium posuerunt. Hic ego.] Porrò cuius Sibyllarum hi libri fuerint, qui Sibyllini fuêre nuncupati, prorsus non liquet. Constat autem fatidicas eas mulieres, spiritu diuino afflatas uerè fuisse: quare tantum de Deo, eiusq; regno uaticinatas: denunciasse aduentum, uitam, doctrinam, supplicium, resurrectionem, ascensum Christi: iudicium extremum, uitam æternam, inferos: postremò ea quæ ad uerum Dei cultum, religionem & fidem pertinēt: multa item historicè de Romani imperij amplitudine, & maiestate populi Rom. tantum abest, ut eam gentem fanaticorum errorum ludibrijs & impijs superstitionibus implere uoluerint, quæ simulacrorum & malorum spirituum cultum & ἀλωλομανίαν abominarentur. Anus hospita Tarquinium Superbum, qui ultimus fuit postea regum Romanorum, adijt, nouem uolumina in sinu ferens, in quibus aiebat diuina oracula contineri. Interrogabat regem, num hæc trecentis philippis redimere uellet? Risit rex, quasi anus ætate desiperet, quæ tantulos libros tantì indicaret. Indignata illa, tres in proximo foculo coram rege exussit: percontans num reliquos sex mercari uellet, & quidem tantidē. Risit rex multo magis, clamitans eam nunc planè desipere. Illa rursum tres excussos in focum, exussit. Denuò inde rogauit, num tres reliquos eodem precio mercari uellet? Tum demum constantia, seu pertinacia potius anus permotus, tanti tres mercatus fuit, quanti nouem licitata fuerat. Atque hæc quidem inde digressa, nunquam post illa in humanis uisa fuit. Libri in sacrarium conditi, Sibyllini fuerunt appellati, quòd anus illa Sibylla uulgo credita fuit. Sed malus genius, qui se in omnes formas ac species transformat, mille artibus instructus, in quàm horrendis erroribus populum his libris continuit, liquet: quos diuina oracula hinc habuisse, persuasum erat. Ita alias gentes alijs imposturis toto orbe idem ludificabatur, & irretitas in sua nassa seruabat: atq; ita occæcarat, ut uerum Dei cultum præ suo despicerent: nec argumentis, nec authoritate ulla scripturarum ad ueram religionem induci possent. In Bœotia Delphis, dæmon Delphicus celebris oraculis erat: in Libya, Iupiter Ammon cornutus deus, Afris formidabilis. omnium mortalium animos religione abominanda imbuerat: Dodonæ è quercu columba responsa edebat. Atq; ita totum orbem impurus spiritus præstigijs suis incantarat, occuparatq; tanta caligine animos, ut in clara luce ad clarum ueritatis solem caligarent. Præterea, ut altioribus tenebris crassi homines immergerentur, uates obsidere cœperunt, utriusque sexus mortales. uentriloquos, quos Græci ἐγγαστριμύθους uocant. His ἐνθουσιαζομένοις stultè creduli tantum

tribuebant, ut responsa non ab homine, sed diuinitùs profecta crederent. Neque uerò quicquam directè, dilucidè, aut apertè ab his respondebatur, ut ex oraculi fide certi aliquid constaret, sed obscuris uera inuoluentes, in errorum dubios labyrinthos omnia præcipitabant. Hinc Apollini Loxiæ nomen factum fuit. Eiusmodi fuerunt χρησμοὶ illi apud Herodotum, Crœsi & aliorum. Extant apud Diodorum nō pauci, & historiographos alios. Hinc tanta in horum fana, tot regum & tam prodiga liberalitas, tanta diuersarum gentium luxuriosa donaria, ut auro argentoq́; splenderent omnia: quæ posteris temporibus sacrilegis prædæ ac direptioni extiterunt. Sortes.] oracula. Libros Sibyllinos innuit, in quibus fata Romana continebantur. Quare statim subijcit, Arcanaq́; fata: quæ in sacris penetralibus recondita, à solis Duumuiris, Decemuiris & Quindecimuiris consulebantur, inspiciebanturq́;. Mex genti.] populo Romano. nam in his (ut dictum est) fata Romana tantū inerant quibus hostijs prodigia inexpiabilia procurarētur à quibus locis hostibusq́; cauendum: quæ supplicationes ad quæ templa sæuiente peste decernerentur. qui ludi uouēdi, quibus dijs, hostibus longè gentium in Italiam irruentibus: ferro accepta clade, quibus hostijs placandi essent dij. Hæc & id genus ludibria libris illis prodita fuerant, ad quos tanquam ad extremam, & quidem sacram ancoram in summo discrimine confugiebatur. Lectos.] selectos, delectos. id enim legere propriè signat: Legit uirginem uestalem per speciem honoris. Viros.] Statim enim quàm Tarquinius libros accepisset, duos uiros adhibuit, qui eos inspicerent: quorum alter M. Attilius, quoniam illorum mysteria temerè euulgasset, bubulo corio insutus, regis iussu in mare proiectus fuit. Itaque hi libri deinceps asseruari iussi sunt sub templo Iouis Capitolini (quæ penetralia magna regni Romam hic uocat poeta) in arca lapidea. Et hæc quidem Sibyllina oracula perdurarunt in hoc populo rerum domino, usq; ad bellum Marsicum, quo Capitolio siue casu siue fraude aliqua humana, siue diuino fulmine exusto, libri unà cum templo deflagrarunt. Sed Dæmon, uerè δαίμων, statim satellitem aliquem excitauit, qui alios supponeret, qui deincepts parum uera appellatione libri Sibyllini appellati fuêre. Et Italiæ urbibus quædam publica cura conquisita: alia ex Erythris, cæterisq́; Asiæ urbibus, sunt, quorum nulla, aut certè paucissima Sibyllarū. Atq; hæc quidem habeo, quæ de Sibyllinis libris prodita reperi. Cætera, quæ ad Sibyllarum cognitionem, & earum rerum notitiam attinent, uidere est in tertio. Folijs.] Huic Sibyllæ peculiare fuit, oracula sua non ore reddere, sed palmarum folijs inscribere: quæ si uento agitata conturbari contigisset, nunquam postea induci poterat, ut deintegro caneret: atq; ita incertiores abibant, quàm uenerāt. Author Varro est, & post Varronem poeta in tertio: A

Insanam, inquit, uatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq́; notas & nomina mandat:
Quæcunq; in folijs descripsit carmina uirgo,
Digerit in numerum, atq; antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt:
Verùm eadem uerso tenuis cum cardine uentus B
Impulit, & tenues turbauit ianua frondes,
Nunquam deinde cauo uolitantia prendere saxo,
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemq́; odere Sibyllæ.

Proinde Sibyllæ folia, in prouerbium abierunt apud doctos, de ijs quæ uehementer uera indubitataq́; uideri uolumus, ὡς τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος. Aristoph. in Pace: οὐ μετέχω τούτων, οὐ γὰρ ταῦτ' εἶπε σίβυλλα. Et Iuuenalis:

Credite me uobis folium recitare Sibyllæ.

Nomina.] alias carmina. Memor Aeneas præceptorum Heleni uatis, petit id quod peculiariter ad se, et periculū sui peruacanei conatus prohibendū pertineat. Viuur adeò ipsius uatis dictis, ut curā et solicitudinē ad exequēdū illius iussum ostēdat. Folijsq́; notas, inquit & nomina mandat. Ipsa canas.] Non folijs inscribas. Ore.] Pleonasmus.

ARGVMENTVM.

Auet Sibylla Troianis uaticinium promere, sed ipsam reprimit Phœbus, tandem sponte sua aperiuntur ostia speluncæ, uocesq; exaudiuntur multæ: quæ Troianis prænunciant grauiora in terris futura in eos pericula, quàm quæ in mari passi fuerint, bella horrida Aeneam gesturum, multarum urbium, atq; gentium auxilium imploraturum: huiusq; mali tanti uxorem externam caussam fore. itaq; animo opus esse maiori, quàm ipsius fortuna permittat, salutem pollicentur: quam ex urbe Græca ei euenturam uaticinantur. C

NASC. At Phœbi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur uates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat,
Os rabidū, fera corda domans, fingitq́; premendo.
Ostia iamq́; domus patuere ingentia centum
Sponte sua, uatisq́; ferunt responsa per auras:
O' tandem magnis pelagi defuncte periclis,
(Sed terra grauiora manent) in regna Lauini
Dardanidæ uenient: mitte hanc de pectore curam.
Sed non *euenisse uolent bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint: alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse dea, nec Teucris addita Iuno
Vsquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis
Quas gentes Italûm, quas non oraueris urbes?
Caussa mali tanti coniux iterum hospita Teucris,

* al. & uenisse. &, seuenisse.

At Phœbi nondum patiens.] egregiè uaticinantium morē poëta ab oculos ponit: nam oracula edituræ Phœbades fatidico numine primum repleri credebantur, quod illis graue inprimis, & molestum erat: nitebanturq́; pro uiribus illud è pectore eijcere, ubi uerò ui numinis resistere nō licebat, tum demum Deo plenæ, atq; illius uoluntati cedentes in mentis stupo-

rem abibant, oraculaq́; edebant. Immanis.] quia dictum est.

Maiorq́; uideri.

Bacchatur.] more Baccharū furit: nam in sacris Apollinis Phœbadum, Baccharumq́; cetus erat: nam idem est Apollo, qui Liber, qui Sol. Excussisse Deum.] tralatio ab equis: uates enim Apollinis impatient quasi equus excussorius exeutere numen cona-

Externíq; iterum thalami.——
Tu ne cede malis, sed contrà audentior ito,
† Quàm tua te fortuna sinet: uia prima salutis
(Quod minimè reris) Graia pandetur ab urbe.

A *men conatur. Sed Apollo tanquam sessor* † al. Qua. *ipsam magis frenat, ac fatigat: nec mirum si, cum de Apolline loquatur, equi tralatione utatur: nam Apollo in Asia apud quosdam populos in formam equi colebatur: cuius adhuc extant numismata antiquissima, quæ uir quidam doctissimus, mihiq; amicissimus se uidisse mihi retulit.*

Tanto magis ille fatigat —Os rabidum.] *bene os fatigat, unde oraculum proferendum erat.* Fera corda domans.] *corda aduentanti numini reluctantia. & perstat in tralatione equi.* O' tandem magnis.] *Apollinis uaticinium est. orditur per commiserationem: quam mouet à præteritis, & amplificat à futuris Troianorum calamitatibus. huic loco contrarius est locus ex primo Aen.*

» *O' passi grauiora: dabit Deus his quoq; finem.*

Ibi enim de præteritis queritur, & de futuro consolationem affert: hic uerò futura etiam prædicit mala, quanquam in fine ipsum etiam consolatur. In regna Lauini —Dardanidæ uenient.] *κατ' ἑρμηνείαν uaticinium*
B *apertius explanat: mouetq; conquestionem ex euentu futurarum calamitatum.* Bella horrida, bella.] *τὸ αἴτιον, cur uenisse noluerint, & utitur παλιλογίᾳ ad grauitatem, & horrorem futuri belli amplificandum: & ut qualis, quantusq; futurus esset huius belli horror ostenderet, Tybrim, inquit, multo spumantem sanguine cerno. ubi nõ sanguine tantum dicit, sed multo sanguine, nec rubentem Tybrim, sed spumantem. utq; certa, & indubitata se referre ostendat, ait cerno. nam uatibus rerũ, quæ futuræ sunt, spectra ob oculos repræsentari solent. bellum autem designat, quod Troiani cum Rutulis in Italia gesserunt.*

Non Simois tibi, nec Xanthus.] *bellum, ducem, lociq; situm per similitudinem bello Græcorum comparat. Tybermus, inquit, & Numicus, in quem cecidit Aeneas, pro Simoi, Xanthoq; aderunt.* Alius Latio iam partus Achilles.] *Turnum intelligit: quem nulla in re Achille minorem facit.* Natus & ipse Dea.] *Venilia, ut Achilles Thetide: nam dicetur in 10.*

» *Nascentem & patria Turnum consistere terra:*
» *Cui Pilumnus auus, cui diua Venelia mater.*

& est à genere commendatio.

C Addita Iuno —Nusquam aberit.] *unde ipsa ait in septimo:*

» *Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.*

Addita uerò hic positum est pro affixa & per hoc infesta, atq; inimica, & est ex Lucilio sumptum, ita enim ait:

» *Si mihi non prætor siet additus, atq; agitet me.*

Macrob. lib. 6. cap. 4.

Cum tu supplex in rebus egenis — Quas gentes Italum.] *Triplex conquestionis locus ex aduersa Troianorum fortuna, quod supplex, quod in summa rerum egestate, quod plures orare cogetur. & quoniam tanti belli originem, caussamq; exquirere posset Aeneas, προληπτικῶς occupat, cùm ait:* Caussa mali tanti coniux iterum hospita Teucris.] *uti prius Helena, sic tu Lauinia mali Troianorum caussa erit. hac de re Virg. in 7. abundè meminit.* Tu ne cede malis.] *ad animi magnitudinem hortatur: qũod est ab honesto adhortatio.*

Sed contrà audentior ito, — Quam tua te fortuna sinet.] *Stoicè monet sapientem, animoq; fortem supra fortunam esse oportere, quidam uel antiqui codices Quà, legunt, sed plus est in dictione quàm: sic enim adhortatur Aeneam, ut fortunam ipsam superare contendat. si uerò Quà legas, fortunæ tantum ut obsequatur admonere uidetur.* Via prima salutis.] *Aeneam consolatur spe salutis futuræ: undeq; euentura sit eius salus, ipsum edocet. Graia, inquit, pandetur ab urbe, & Euandrum Arcadem designat: cuius auxilium implorauit. Virg. in 8.*

At Phœbi.] *Antequam Sibylliacum oraculum subijciat, in furentis prosopographia uersatur. Hanc ab effectu numinis, & afflatæ engastrimythæ habitu tractat.* LAMB. Hort. Phœbi.] *uiolentiam spiritus, quo correpta uaticinaretur, cum non fari posse, furore agitari cœpit: in quo mentem Phœbadis præscientia rerum futurarum dæmon ita complebat, ut mentis impos, statim horrendas ambages caneret. Sic spiritus ille cor suo arbitrio finxit, quoties uatibus id genus ceu organis, ad detinendos stultos mortales in caligine & idolomania uteretur.* Immanis.] *diuina, numine plena.* Bacchatur.] *furit: ab habitu uatis. Deductum uerbum est ἀπὸ τοῦ βακχεύω, μαίνομαι, insanio, κατάβακχεύομαι, ἐπιπνοίας τινὸς πληρόομαι, afflatu alicuius numinis impleor: id quod proprium erat sacerdotum Bacchi, à quo illæ Bacchæ dicebantur, ὁ παρὰ τοῦ Διονύσου. Bacchus uerò idem qui Apollo Macrobio. Cæterùm uicina metaphora, ad uates, inde ad eos qui corripiuntur, postremò longius & remotius transfertur. Vates pro Sibylla, pronominatio.* Magnum.] *Caussa furoris, à fine. Apollinem: antonomasia. Mirum ni Magnum ob id eum uocet, quod de penatum Troianorum numero esset, quos suprà τοὺς μεγάλους θεοὺς appellarit,*

Cum socijs, natoq;, penatibus, & Magnis Dijs. Et:
——*Inimicaq; Troiæ*
Numina magna Diûm.——

Nisi simpliciter Magnum deum libeat interpretari, pro magni nominis, & toto orbe multis de caussis celebri numine. Excussisse.] *excutere: enallage temporis.* Tanto.] *Quanto sudabat uates enixius excutere è pectore numinis uim, tanto ille magis corpus eius impressu suo frangere conabatur, quo fatigatæ ac mentis sanæ, corporisq; uiribus destitutæ instrumento hoc liberius uteretur. Cæterùm uerbi fatigo significatio longissimè patet. Deductum uidetur ab affatim & ago, quasi affatim lassitudine grauo. Aliquando cædo. ut,*

——*Iuuencum terga fatigamus hasta.*

item miscere & perturbare:

——*Cœlumq; fatigat. & excito.*

Rabidum.] *ab animantibus, quorum propriè est rabire.* Corda.] *Enallage numeri.* Fingitq;.] *pro arbitrio mentem format, imbuitq; ijs quæ sit responsura.* Ostia.] *Hyperbolicẽs, centum ostia templo tribuit, quæ sponte sua, impulsu numinis aperiebantur: numerus certus pro incerto.* O' tandem.] *Beneuolentia à persona Aeneæ, & eius inuicti animi magnitudine. Parenthesis collationem habet ingruentium periculorum, quæ grauiora multò & maiora sunt futura. Vis collationis sita est in mari & terra, exactis, & futuris.* Manent.] *expectant. Quidam hîc philosophantur, ut per maria intelligant uitam ciuilem, quam Græci πολιτικὴν nominant, in qua uir excellens egregiè exercitatus fuerat. Constat autem, motus negotiorum ciuilium, procellis & fluctibus comparari. Per*

terram uerò solidam, θεωρητικὴν, id est, contemplandi laborem & studium accipiunt. In hoc uitæ genere insunt difficultates multo maiores, pluráque obstacula quàm in politica sese ingerunt. Est enim quo absolutior uita, tanto & periculorum & tentationum plenior. Atque hæc quidem poëtam uelle innuere, cum dicit, Aeneam magnis periculis mari defunctum, terra uerò multo maiora expectare. Ego uerò simpliciter, & citra tropum, hoc ad historiam referendum, & accipiendum arbitror, maximè cum præteritarum rerum memoriam refricet, & euentura reuera denunciet. Cæterùm ἐξηγητικὴ oratio & oraculum est. nam serie narrat, quæ bella Troianis cum quibus populis in Italia sint gerenda. Constat autem hæc narratio perpetuis amplificationibus magnitudinis bellorum, à collationibus & exemplis maioribus ductis, ne partæ Italiæ immodica lætitia nimium exultantes, ad imminentia pericula forent oscitantes & supini. Lauini.] Alij hic legunt Latini. Plurimorum testimonio constat, tum temporis Latinum in Italia regnasse, cum Aenea duce Troiani in eam terram uenirent: Lauinium Latini fratrem, ibi antea regnum tenuisse, à quo loco etiam nomen datum. Ferunt Latinum regem imperium adeptum, cum urbem Lauinium & eius pomeria ampliasset, à lauro ibi inuento, eam Laurentum & Laurolauinium dixisse. Postea à Lauinia, Latini filia, coniuge Aeneæ, rursum Lauinium appellari cœpisse. Cæterùm Latinus Laurentum rex fuit, ex Fauno & nympha Marica procreatus. Habebat hic filiam Lauiniam, ex Amata Dauni regis Ardeatum sorore, quam Turno Dauni filio spoponderat. Sed cum oraculorum responsis extero genero alicui elocare cogeretur, eam Aeneæ è Troia per id tempus in Italiam profugo, & hospitio excepto, repudiato Turno, uxorem dedit. Turnus acceptam iniuriam ulturus, Latino bellum & Aeneæ indixit. Sunt, qui Latinum non Fauni, sed Herculis filium fuisse produnt. Verùm hos nominis similitudine lapsos arbitror. nam Telephus Herculis filius, teste Suida, & ipse Latinus cognominatus fuit. Lauini.] pro Lauinij: apocope. Dardanidæ.] Troiani: antonomasia. Mitti.] pro, amitti: simplex pro composito. Desine solicitus esse de fatorum tuorum euentu. Consolatur ducem Troianum persuasione partæ fatalis terræ. cui tamen statim opponit pericula & labores adeundos, priusquam ad quietem sit peruenturus. Bella.] Caussa, quamobrem non uenisse uolent: propter bella, quæ iterum ipsis in Italia gerenda erunt, persuasione partæ quietis falsis. Exaggerat eorum magnitudinem, repetitione uerbi, & denunciatione cladis, quam à signis describit, quando Tybrim sanguine cæsorum spumantem se uidere dicit. Vates enim futura, perinde ut præsentia, uident. Simois.] Hi amnes ab Homero non uno loco cæsorum cadaueribus obruti ita finguntur, ut proximos ripæ campos obturatis faucibus sanguine inundarent: ac cum Græcorum ducibus, præcipuè uerò Achille de iniuria & inhumanitate expostularent, quòd cursus ipsis in mare præclusus esset. Cùm his comparat amnes Italiæ, Tybrim & Numicum, ad quos infestis armis cum utriusque populi maxima clade concursum fuit. In Numico Aeneas haustus creditur, ad quem postea illi templum conditum fuit, cum huiusmodi inscriptione: PATRI DIVO TERRESTRI, QVI NVMICI FLVVII VNDAS GVBERNAT. Quod tamen Dionysius existimat, antea ab Aenea in patris Anchisæ honorem positum fuisse. Proximi accolæ eum Iouem indigetem dixerunt. Et spumare uerbum, cladis magnitudinem amplificat. De Simoente, & Xantho, qui & Scamander Homero, aliàs diximus. Dorica castra.] Græcorum castra: synecdoche. quorum uirtute opes Troianæ accisæ essent. Videtur significare Halesium Agamemnonis filium, quem tradunt cum magnis copijs Turno aduersus Troianos auxilio uenisse. Idem poëta in septimo, ubi catalogum ducum recenset: A

Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos.——

Ouidius lib. 4. Fastorum author est, hunc Faliscæ gentis conditorem extitisse:

Venerat Atrides fatis agitatus Halesus,
A' quo se dictam terra Phalisca putat.

Ferunt hunc ex Agamemnone & Briseide ortum, alij ex Clytemnestra: cum qua, quia contra patrem coniurauerat, postea patrio solo pulsum, in Italiam fuga delatum, & in Massico monte Campaniæ consedisse. Græcus hic, ut Troiano nomini hostis, postea aduersus Aeneam cum Turno castra iunxit. Indicat, Aruncos, Ausonas, & totam Magnam Græciam ad arma consurrecturam. B Dorica.] Doridem Strabo libro octauo, & item nono testatur, Græciæ regionem esse, & iuxta Parnassum ad occiduum latus, unà cum Aeolis & Locrensibus ad Coruum montem habitasse. Vmbilicus planè est inter Thessaliam Hellada, & Aetoliam. Quatuor urbes illi tribuit, Erinæum, Boium, Pindum & Citynum. Rigatur amne Cephiso, qui sinu suo item alium riuulum suscipit. Sunt authores, inter quos Staphylus est, rerum Doriensium scriptor, qui his tres tantum urbes tribuant, Erinæum, Boium & Citynum: quare τρίπολις appellati fuere. Pindari interpres, Dorienses in Pindo urbe habitasse credit, quæ una fuit ex Tripoli in Peribœa: ac postea in Doridem emigrasse, quæ est inter Oetam montem, & Parnassum: & sex ibi urbes habitasse, ex quibus in Laconiam cum Heraclidarum gente postea profecti fuerunt. Dorienses à Doro ipsorum rege nomen sortiti dicuntur alijs, à nympha filia Oceani & Tethyos: Seruio, à Doro filio Neptuni. Cæterùm huius gentis lingua inter excultas & suaues totius Græciæ proprietates recensetur: quod uel illud testatur, quòd clarissimos scriptores habuerit, qui eam celebrarint: Pindarum, Theocritum, Stesichorum, Simonidem, Ibicum, & Thebyrum. A' Doriensibus, Dorica Musa prouerbio locum fecit. Sunt enim celebratissimæ harmoniarum species, Dorica, Bœotica, Lydia & Phrygia. Δώριος αὔλησις, μουσική. Et Δωριάζειν, παραγυμνοῦσθαι. Δωρικὸν γάρ ἐστι, ait Suidas, τὸ παραφαίνειν τὸ σῶμα, διὰ τὸ μηδὲ ζώνας ἔχειν. τὸ πολὺ δὲ χιτῶνας φορεῖν. ἐν Σπάρτῃ δὲ καὶ τὰς κόρας γυμνὰς φαίνεσθαι. Achilles.] A' ducum collatione. etenim ut Achillis uirtute res Græcorum ad Troiam steterant, ita Turni uiribus Italicum bellum aduersus Troianos geretur. quem, eiusque socios non minus feroces & acres sit experturus, atque ad Troiam Achillem, & Achilles socios Myrmidonas expertus fuisset. Latio.] hoc est, in uastationem Italiæ: ut dandi, non auferendi sit casus. Natus.] A' parentum utriusque dignitate collatio, quæ ad Aeneæ laudem spectat, ne cum obscuriori hoste, quàm Achilles erat, congressurus uideatur, cum quo quoties apud Homerum commissus narratur, nemo ferè est qui nesciat. C

Proinde

A Proinde amplificationem difficultatis in superando hoste & in negotio conficiendi belli habet. Et ipse.] Emphasis: iudicat heroem Achillē mortali patre, dea matre Thetide prognatum, bello propè insuperabilem fuisse, ne Turnum, matre dea & patre mortali ortum, contemnere uideatur. Hoc hominum genus prisci heroas ἡμιθέους appellare consueuere. Ipse.] uel ut cum Aenea comparetur, quo propter generis huius splendorem minus securus periculorum ingruentium reddatur. Ortus erat Turnus patre Dauno & matre nympha Venilia, sorore Amatæ. Fuit autem hic Daunus filius prioris Dauni ex Pilumno & Danae nati, qui in Apulia regnauit, à quo ipsa regio Daunia quoq; dicta fuit: quam quidam tamen à quodam Dauno claro homine Illyricæ gentis appellatam ferunt. Daunos rursum nuncupatos nonnulli credunt à Dauno socero Diomedis, quod ab eo uicti bello essent. Iuno.] quæ Rutulorum res aduersus Latinos & Troianos tuebitur, perinde ut ad Troiam Græcorum opes tutata fuerat in uastationem regni Troiani. Supplex.] Amplificatio periculorum in auxilijs implorandis exterorum populorum Interrogatio uim habet uniuersalem. Ostendit eum
B nullos non populos ad armorum societatem, sed frustra, solicitaturum. Enallage modi, Oraueris, pro orabis: nisi μετ᾽ ὀλίγον μέλλεν uelimus interpretari. Italûm.] Italorum: syncope. Caussa.] Occurrit tacitæ cogitationi, unde belli materia oritura sit. Quemadmodum propter raptum exteræ mulieris, Helenæ Menelai uxoris, bellum Troianis fuit excitatum: ita propter desponsam Lauiniam, & ipsam exteram puellam, bellum Aeneæ indicetur: ita caussæ propè per omnia conuenient. Coniunx.] Lauinia, initiò Turno desponsa: quam Latinus pater diuersis prodigijs territus, Aeneæ extero genero dare coactus fuit. Qua de caussa Aborigines & Troiani à Turno Rutulorum rege, cui ante Aeneæ aduentum connubium Lauiniæ pactū fuerat, bello sunt petiti: & quidem iustam ob caussam. Ferebat ægro animo, aduenam hominem sibi in affinitate prælatum. Alij produnt, regem Latinum nō prodigijs ad asciscendum exterorum ducem commotum: sed per quietem à genio loci monitū, bello abstinendum: expedire regi & Aboriginibus, aduenarum ducem benigniter compellare, hospitio & omni necessitudine sibi adiungere. Hac nocturna specie Latinum consilio mutato,
C postridie Aeneam in colloquium conuocasse: ac data acceptaq; fide, ac domesticum fœdus publico adiunxisse, data in uxorem Lauinia. Quidam scribūt, Latinum, omisso bello quod illi cum Rutulis erat, & in Troianos conuerso prælio uictum, pro non paruo negotio habuisse, primum pace Aeneam, inde affinitate sibi adiungere. Rursum alij sunt authores, Latinum, priusquam cum aduenis in discrimen pugnæ descenderet, in medium progressum, et ducem in colloquium conuocasse. Ibi Latinum edoctum, qui uir Aeneas esset, unde profectus, quid quærens in ea loca uenisset: nobilitate generis, & gentis fortuna, Ducis in primis indole, animoq; bello paciq; parato commotum, pacem fecisse, & affinitatem iunxisse: nullis mōstris aut prodigijs ad id impulsum. Thalami.] coniugium Lauiniæ: synecdoche. Iterum.] primum bellum propter raptum Helenæ ad Troiam, iterum hic in Italia ob coniugium Lauiniæ Troianis bellum motum fuit. Tu ne cede.] Epilogus constat exhortatione ad constantiam in dubijs rebus, ne animo sit fracto. Virilis animi robur cum palmæ genuina natura congruens, scitè poëta describit. Etenim hæc, quo premitur magis, hoc aduersus onera imposita insurgit & erumpit uiolentius. Vera animi fortitudo quo exercetur magis periculis, hoc indurescit magis, confirmaturq; ad euincenda aduersa, ne succumbat. Atq; hæc caussa fuit, cur à ueteribus initiò palma commune sacrorum certaminum uictoribus præmium fuerit constitutum, & corona: quòd eius arboris & uirorum fortium eadem sit indoles & ingenium. Via prima.] Prima ratio, caussa & occasio salutis proficiscetur è Græcia. Prouerbialem speciem habens ista, Aperire uiam præcludere uiam, monstrare uiam, fenestram aperire, & id genus alia. Quod minimè.] Quis crederet, è Græcia Troianis auxilia profectura, quæ paulò antè in eorum internecionem coniurata, Troiam uastarat: attamen inde Troiano duci salutis extremam anchoram pollicetur. Vrbe.] ab Euandro Arcadum rege, qui regno pulsus in Latio oraculis matris Carmentæ monitus, cōsederat: quemadmodum ipse refert in octauo,

Me pulsum patria, pelagiq; extrema sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum,
His posuere locis, matrisq; egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo.

Est autem Arcadia in media Peloponneso sita, uelut umbilicus. Cingitur ab ortu Argia & Laconica, à meridie Messenia, à Septentrione Achaia, ab occasu Elide. Initiò Pelasgia dicta fuit. postea Arcas Iouis & Calistus filius imperio ibi potitus, de se Arcadiam appellauit. Hic Arcas mitiori cibo glandes, quibus tum mortales uulgò uescebantur, commutauit: docuitq; frumentum frangere, farinam subigere, & panes pinsere. Adhuc, pro arborum corticibus, pellibus animantium se uestire: quomodo lana deducenda esset, ac digitis filum fingendum: qua arte fila contexerentur, & uestes consuerent. Atq; ob hæc beneficia, diuini honores post mortem illi habiti fuerunt. Ossa eius postea Mantiniam oraculi Delphici iussu translata sunt, cùm antea in Mænalo monte condita fuissent. Ferunt Arcadiam, Parrhasiam etiam dictam, à Parrhasio Martis & Philemonis filio, qui à lupo educatus, cum fratre Lycasto Arcadiam occupauit. Montes habet, Pholoen, Cyllenen, Lycæum, Artemisium, Lamphæum, Nonacrim, Mænalum, & Parthenium. Dionysius author est, Arcadas omnium Græcorum primos, transmisso Ionio in Italiam, colonias deduxisse. Vnde tradunt Oenotrum cum fratre Peucetio & Aboriginum gente, 17. ætates ante euersionem Ilij, classe in Italiam deuectum fuisse. Erat autem Oenotrus Lycaonis iunioris filius, qui à Phoroneo primo Peloponnesiacorū rege quintus fuit. Quare eruditè Oenotrum cæteris omnibus Italiæ cultoribus antiquiorem facit, cum dicit, Oenotrij coluêre uiri. Fuit alioqui Arcadia fertilis pascendorum pecorum. Habet & miraculum, quod ex rupe Nonacris aqua manet gelidissima, in speciem roris collecta, sed letifera bibentibus. Omnia uasa ui pestiferi liquoris fatiscunt. Hoc ueneni genere Alexandrum ab Iola spoliatum tradunt. Arcades in primis rei pecuariæ studiosi fuerunt. Hinc illa prouerbia: Bos Arcadicus, Arcades imitans: qui alijs laborant, non sibi. Arcadiam me postulas: qui magna & utilia petit. Arcadicum germen: de grandibus & ignauis, quo nomine ea gens malè audijt. Veteri consuetudine receptum erat, usq; ad trigesimum ætatis annum in Musicæ studio exerceri: ut probro esset, eam artem nescire, qua existimabant ingeniorum feritatem mitescere. Quoniam autem regio

ipsa ferè montosa est, unde asperiora eorum sunt ingenia: hinc factum fuit, quòd eo libentius illam artem sint amplexi. Arcades Ioui Lycæo humanis hostijs sacrificabant, quod persuasum esset, homines eius geniis in lupos transformari. teste Plin. Eidem Arcades Latij populi sunt: Arcades omnium mortalium se antiquiss. iactabant, & ante lunam natos, prouerbiali ioco προσεληναῖοι & βεκκεσέληνοι audiebant. Hinc Euander casu magis quàm destinato consilio in Italiam uenit: uir eloquens, & Mercurij cuiusdam filius: cùm patrem Putaticium occidisset, regno à suis pulsus, consilio matris Carmentæ fatidicæ fœminæ fugit in Italiã: tenuitq; ea loca, fugatis Aboriginibus, ubi duo fratres postea Romam condidere. Posuit in Palatino monte humile oppidũ, quod de filij sui nomine Pallãteum dixit. Ibi Herculem spolijs Iberis onustũ, hospitio excepit: ibi & Aeneam, cum ab eo auxilia aduersus Rutulos peteret. Illud precium operæ est adijcere, antequam hunc locum absoluamus: Carmentam (quam à carmine quidã appellatam putant, quod certè mihi nõ uidetur, quippe Græcam, & in media Græcia natam) Ionij Arcadum regis fuisse filiam, nurum Pallantis, qui auus fuerit Euandri. Tradunt eam Euandrum ex Mercurio procreasse, uiro excelso & bellicoso, qui & inter Hercules, ob res gestas, numeratus fuit. A Casu eo, qui pater uulgo dicebatur, cæso, auito regno eiectus fuit. Itaq; ad istum, quem dixi, modum matris consilio, naui in Italiam uenit. Erat autem Carmenta fatidico spiritu per eam tempestatem celebris, & Græcarum literarũ doctissima, Nicostrata prius appellata: quã postea Carmentam uocatam uulgò ferunt, quòd carminibus futura denunciaret. Vnde uerisimile uideri potest, nomen ab Italis postea fœminæ mutatum fuisse. Addunt & illud authores, Italos tum rudes, & omnium bonarum artium expertes, ab hac politicam disciplinam accepisse, & mores item didicisse & literas. Ferunt & literas eas inuenisse, quas Hyginus author est ab Euandro profugo in Italiam delatas quidem, sed à Carmenta matre numero 15. in Latinas commutatas. Quare multi contendunt, initio ueteres Græcas literas easdem cũ Latinis fuisse, quas posteritas mutauit. Carmentam certe, beneficiorũ memores, adhuc superstitem diuinis honoribus coluerunt. Præstiterunt mortuæ non minus: nam sub infima Capitolij sacellum ei dicauere, ubi habitarat: sacra Carmentalia instituere, & festa: portã item Carmentalẽ ab ea nuncuparũt. Hinc Aeneæ auxilia postea aduersus hostes profecta sunt. B

ARGVMENTVM.

Furor Sibyllæ minuitur: quæ res facit, ut Aeneas eam alloqui audeat, uiamq; se doceri postulet inferorum: ut patris sui complexus petat: cuius iussu non solum hoc iter se instituisse, uerum etiam Sibyllæ limina supplicem adijsse commemorat.

NASC.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroq; remugit,
Obscuris uera inuoluens: ea frena furenti
Concutit, & stimulos sub pectore uertit Apollo.
Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O' uirgo, noua mi facies, inopinaue surgit:
Omnia † præcepi, atq; animo mecum ante peregi, †percepi.
Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris & ora
Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioq; ex hoste recepi.
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atq; omnes pelagiq; minas cœliq; ferebat
Inualidus, uires ultra sortemq; senectæ.
Quin ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. natiq; patrisq;,
Alma precor, miserere. (potes namq; omnia) nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus
Threicia, fretus cithara, fidibusq; canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itq; reditq; uiam toties: quid Thesea? magnum
Quid memorẽ Alcidẽ? & mi gen' ab Ioue summo.
Talibus orabat dictis, arasq; tenebat.
Tunc sic orsa loqui uates: ——

Cumæa Sibylla.] Varro uult Erythreã fuisse, quod ex uarietate scriptorũ fieri arbitror. Horrendas canit ambages.] Horrendas Troianis. Obscuris uera inuoluẽs.] Apollinis oraculum quale fuerit ostendit, perplexum uidelicet, ideoq; obscurum: unde λοξίας Apollo dictus est, id est obliquus, et perplexus. Pindari interpres. Ea frena furenti.] redit ad equi metaphoram: cuius rei caussam paulò antè assignauimus. Cessit furor.] aliquantulum imminutus est. Non ulla laborum —— O' uirgo noua mi facies.] Aeneæ petitoria oratio est: omnibusq; deliberatiui generis, ad quod dirigitur, partibus constat, honesto, iucundo, utili, facili, possibili, necessario, uti suis locis declarabitur. principio Sibyllæ beneuolentiam colligit à persona sua: nam modestè, & absque iactantia prudentiam suam stoice commendat: qui quæ futura sunt siue commoda, siue incommoda, eãquam ex specula multò ante se prouidisse demõstrat: Stoici enim sapientem sic animo excubare oportere aiunt, ut nihil ei improuisum accidere possit, uel inopinatum. Cic. in Tusculan. Noua mi facies] hinc apparet faciem non solum in hominum corporibus (quod etiam Gellius annotauit lib. 13. cap. 29.) sed etiam in rerum cuiusq; modi aliarum dici: quapropter & hic facies laborum, & infra scelerum facies dicitur. armorum facies apud Cicer. & Tacit. & consilij facies apud eundem. C Omnia percepi.] Vel ab oraculis, uel ex seipso, secum cogitãdo quæ bona, quæ mala sibi euenire possent: quamobrem subdit. Atque animo mecum ante peregi] ex dogmate Stoicorum (ut antè diximus) quibus præcogitatio futurorum commendatur, futuras, inquit Theseus apud Euripid. mecum commentabar miserias.

prouisa

A *prouisa omnia Stoici leuiora fieri putant. Cic. in 3. Tuscu lan.* Vnum oro.] *delabitur ad petitionem, & quoddam præcipuum se petere ostendit, quod statim post parenthesin infert. Ite ad conspectum genitoris.* Quando hic inferni.] *à possibili, id est, ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ.* Acheronte refuso.] *redundanti: ex quo fit palus. Virg. in 1. Aeneid.*

» *Stagna refusa uadis.*

Ite ad conspectum chari.] *honesta, atque etiam iucunda petitio, quod facile ex eo cognoscitur, quod ait, chari.* Doceas iter, & sacra hostia pandas.] *huic affinis est illa petitio ex primo Aeneid.*

» *Et quo sub cælo tandem, quibus orbis in oris*
» *Iactemur doceas.*

Quod uerò sacra hostia dicit non mirum est: nam & inferorum loca antiquis sacra fuerunt. Illum ego per flammas.] *recenset, quæ fecerit patri, ut inde honestum illius adeundi desiderium probet, colligatque Sibyllæ beneuolentiam ex diligenti erga patrem suum officio.* Eripui his humeris] *δεικτικῶς.* Medioque ex hoste recepi.] *ἐμφατικῶς redemptionis difficultatem ostendit ex medijs hostibus.* Ille meum comitatus iter.] *Amplificat ex magnis, multiplicibusque incommodis patris:*
B *unde mouet commiserationem per locum communem ex infelici rerum eius, suarumque euentu.* Inualidus, uires ultra.] *hæ omnes circumstantiæ uim mouendæ, atque augendæ commiserationis habent.* Sortemque senectæ.] *præter munus senectutis, id est, præter quod senectus ferre potest.* Quin ut te supplex peterem.] *Amplificat à necessario, & unà Sibyllæ diuinitatem extollit ex uerbis, & iussu paterno.* Idem orans mandata dabat.] *ostendit mandatum patris non fuisse uiolentum, sed, ut ita dicam, obsecratorium: nam ait orans: unde occulta colligi potest Aeneæ commendatio ab officio, & pietate erga patrem: qui etsi hac in re liber erat, idque & facere, & non facere poterat, tamen ob nimiam erga patrem suum beneuolentiam, atque charitatem, omnia patris uerba iussa sibi esse putat, eaque tanquam necessaria exequi conatur.* Natique, patrisque —— Alma precor miserere.] *petitioni obsecrationem adiungit: quo facilius impetret.* Potes namque omnia.] *à facili.* Nequidquam lucis.] *per quos erat descensus ad inferos. atque ita Sibyllæ potestatem exaggerat, ut quæ pro arbitrio suo ad inferas domos*
C *accedere possit.* Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus.] *suam petitionem honestam esse exemplis comprobat à minori ad maius ex ui rerum, & personarum deductis: nam uxorem ab inferis reuocare maius est, quam uidendi tantum patris caussa inferos petere, & Aeneas Thesei, atque Orphei comparatione dignior est: nam proxime dicturus est,*

» *—— & mi genus ab Ioue summo.*

Threicia fretus cithara.] *Orphei fabulam inter alios Virg. lib. Geor. 4. enarrat. adeas interpretes.* Si fratrem Pollux.] *altero exemplo ostendit accessus ad inferos sibi negari non debere: in quo si personarum uim spectes, à minori argumentatur, si rerum, à maiori ad minus: nam hominem à morte redimere maius est, quàm si alloquendi hominis caussa inferos petas.* Itque reditque uiam toties.] *altero mortuo, resurgit alter. alludit ad geminos quod est signum cœleste: quorum altero occidente, alterum oritur. Sed adeas interpretes. qui hæc fabulosa copiosissimè prosequuntur uersus autem ex Homer. Sumptus est Odyss. λ. ubi de Leda eiusque filijs uerba facit.* Quid Thesea?] *alia per occupationem inculcat exempla. ij duo, ut est in poëtarum fabulis, & ipsi inferos petiuerunt: sed non pietatis ergò, ut Aeneas: nam alter, ut Proserpinam, alter, ut Cerberum tricipitem ad superos reuocaret, adiuit. Si igitur impietati inferi patuerunt, tanto magis æquum est, ut pietati pateant.* Et mi genus ab Ioue summo.] *προληπτικῶς occultæ quæstioni respondet, ne dicat Sibylla eos trahere genus à Dijs, nam & ipse à Ioue originem ducit.* Arasque tenebat.] *alludit ad ritum sacrorum: nam Deos precaturi aras tenebant. adeas Macrob. libro tertio Saturn.*

Et ad istum quidem modum uates, de Italicis rebus uaticinata fuit. Adyton porrò quid sit, alibi à nobis est annotatum, & poëta hoc loco ipse exponit, quid adyton uocet, cum dicit, Antroque remugit. Constat autem, oraculorum Sibyllarum & Dæmonum ueritatem, obscuris ambagibus inuolui solere ut perplexas & dubias mortalium mentes in errore & suspensas continerent. Declarant id abundè χρησμοί, apud Diodorum, Herodotum, Thucydidem, & cæteros historiographos: quorum obscuris circuitionibus, quàm fœdè reges, tyranni & populi falsi fuerint. quis est qui nesciat? Horrendas, horrorem inijcientes, & admirationem. LAMB. Hort. Remugit.] *Epexegesis, interpretatur obscurius dictum, adytû uidelicet: metaphora propinqua, à boue ad hominem.* Frena] *quibus mentem uatis pro arbitrio uersat, temperatque. Rursum translatio à brutis ad hominem: sicut stimulos metaphoricos uocat, uim diuinam, quæ animum Sibyllæ & impetum fatidici spiritus excitauit: à re corporea ad incorpoream. Est enim fustis cuspide præacuta, qua rustici boues ad cursum suppungunt. Græcè κέντρον.* Furor.] *ἐκβακχεύσασα τὰς ἐγκατεχομένους*(?) *, ubi ad se, excusso spiritu fatidico, redijt.* Rabida ora.] *A signo sanæ mentis, cui restituta fuit: enallage numeri.* Non ulla laborum.] *Suasorij generis petitoria oratio, artificiosè contexta. Paucis in exordio statim captat beneuolentiam, ab assuetudine periculorum terra & mari, & cognitione eorum bellorum quæ ipsa hîc prædixit Troianis exoritura. Inde proponit hoc ipsum quod petit, ut secum comes eat ad inferos, & monstret uiam. Subijcit caussam descensus, copiam conueniendi patris. Probat à pio pietatis argumenta à præcedentibus signis obijcit. Confirmat ab honesto, à facili, ab exemplis: quorum inter se, admistis affectibus, facit collationem: à modo, dispari, à similitudine sanguinis, ut nô habeat quod extenuet, aut etiam amplificet.* Non ulla.] *Beneuolentia à Sibyllæ persona, cùm eam uirginem uocat, & à sua fortitudine: cui nullum periculi genus nouum queat uideri, tot bellis exercitato, totque iactantibus fatigato. Sed nihil noui eam ne denunciasse quidem: quippe qui eam multo antè ab Heleno uate acceperit, & patre. Quare diserte statim addit,* Omnia præcepi: *hoc est, antè accepi. Nonnulla exempla legunt, Percepi: uerùm superius magis placet, ut eruditioni Vergilianæ ac proprietati aptius.* Antè peregi.] *reuolui, qua ratione ingruentes difficultates superem.* Oro] *Propositio petitionis: ut te duce mihi liceat descendere ad inferos, ad inuisendum patrem. Parenthesis inclusam habet occasionem propositionis, à loco. nam ibi fauces esse memorantur, per quas descensus patet ad Plutonis tartara. Apprimè eruditè id quidem à poëta dictum est. Etenim circa Cumas signa quædam fabulosæ necyomantiæ Homericæ, quæ extat in Odyssea, ostenduntur; cuiusmodi sunt, Styx. Acherusia palus,*

 Acheron,

Acheron, calidæ aquæ uice Pyriphlegetontis. Monstratur ibi quoque effossum emissarium occultum & subterraneum, quod meatus exitusque habeat, & quod à Græcis νεκυομαντεῖον *appellatur. Huc qui ingrediuntur, noctu ingrediuntur & egrediuntur. Quare consentaneum uidetur ibi eos esse, qui apud Homerum Cimmerij dicuntur. Hoc ipsum circa uicinam Neapolim apparet. Sunt enim ibi lauacra calida, quæ tum ad curanda corpora, tum ad uoluptatem & delicias uehementer conducunt, neque uerò Baijs inferiora, imò præstantiora multo. Huc enim multi Romanorum quietis, ocij & trãquillitatis gratia ex urbe commigrare solebant.* Regis.] *Plutonis: periphrasis. Inferos prisci philosophi reuera nihil aliud esse uoluerunt, quàm tarda & inertia corpora humana, quibus inclusæ animæ, quiddam carceribus simile patiuntur, qui tenebris atri sunt & sordido cruore horrent. Hæc animorum sepulchra (*σήματα γὰρ τὰ σώματα *dicta asserebant) & Ditis concaua, abyssumque, hæc inferos nuncupabant. Simul omnia quæ apud inferos credebat esse fabulosa antiquitas, in corporibus humanis illi posuerunt. Platonici tamen non corporibus, sed certæ mundi parti Ditis sedem assignabant. Antiquitas quinque præcipuos amnes inferis attribuebant, Acherontem, Lethen, Phlegetontem, Cocyton, & Stygem. Acherontem in homine dixerunt, quicquid uel dixisse, uel fecisse, ratione inconstantiæ humanæ & uarietatis hominem pœniteat ut est mens hominis uaria.* ἄχος *enim dolorem signat. Lethen, (*λήθη *obliuio est) nihil aliud interpretabantur, quàm cæcum errorem animæ, quæ originem, fontem, dignitatemque suam obliuiscatur, neque recordetur eò, unde profecta sit, sibi redeundum esse. Cui non subit cœlestis patriæ recordatio, sed inclusa carcere obbrutescit, ibi se perpetuo uicturam existimans. Phlegeton,* ἀπὸ τοῦ φλέγω *nomen habet: hoc est, ab ardeo. Per Phlegetontem perturbationes animorum, quas* πάθη *Græci nuncupant, intelligi uoluerunt: ut ardorem iræ, cupiditatum, & similium affectuum. Cocytum, quicquid hominem in luctum abripit, & præcipitat quacunque ratione in lachrymas.* κωκυτὸς, *luctus, ploratus:* κωκύω, *lugeo, ploro, lamentor. Stygem dixerunt, omne id quod animos mortalium in fluctibus odiorum demergit:* ἀπὸ τοῦ στυγέω, *odi:* ἢ στυγνάζω, *tristor, & infero tristitiam. Cæterùm ut è Philosophia ad historiam reuertamur, ianuam Plutonis, lucum & lacum Auernum, specus subterraneos,* νεκυομαντεῖον, *quæ circa Cumas tum uisebantur, intelligit.* Palus.] *Auernus lacus, in quem Acheron restagnare fingitur ab inferis. Suidas:* Ἀχερουσία ἐστὶ λίμνη ἐν ᾅδῃ, ἣν διαπορθμεύονται οἱ τελευτῶντες τὸ νόμισμα, ὅπερ δανάκη καλεῖται, τῷ πορθμεῖ διδόντες. *Idem paulò pòst, de Acheronte:* Ἀχέρων, ποταμὸς ἐν ᾅδῃ μεμυθευμένος, παρὰ τὸ ἄχη ῥεῖν. *Est & Acheron* τόπος τις μέσος τοῦ παντὸς, ἐν ᾧ ἀνάμνησίς ἐστιν ὑδάτων καὶ κατάποσις μέχρι τοῦ τέρματος τοῦ παντὸς, σκοτεινός τε καὶ ἀφεγγής. ὁ δὲ Ἀχέρων καθάρσιόν ἐστι, καὶ οὐ κολαστήριον, ῥύπτων καὶ σμήχων τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων. *Sed missis fabulosis, Acheron fluuius in his regionibus in peninsula erat, à quo oppidani Acherontini dicebantur. Hinc fabulandi occasio poetis oblata fuit. Apud Plautum, ulmorum Acheron, & senex Acherontij. Est & Acheron in Heraclea Pontica fluuius, unde Hercules Cerberum canem iussu Eurysthei abduxit: unde fabulæ materia de inferis, Plutone, Proserpina, nata est. Verùm de his paulò pòst in Theseo.* Chari genitoris.] *Anchisæ: periphrasis.* A Doceas.] *Petit, ut se ducat, & ad patrem quidem iter monstret, ad inferos, & Ditis ostium aperiat. Doceas iter, dixit: pro, ut iter mihi commonstres. Porrò sacrum quid sit, explicat Macrobius libro tertio, capite 3. Saturnal. ex Trebatio de religionibus, quicquid est, quod deorum habetur. Quare poëtam ferè statim dei alicuius mentionem adijcere, ut:*

Sacra Dioneæ matri, diuisque ferebam,
Tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens.——
Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incœpta paraui.
Et sacrum dicitur execrandum:
Auri sacra fames.

Illum ego.] *Quo sceleris perpetrandi aliorum exemplo existimationem tollat, descensus caussam prætexit, pietatem, quam graphicè amplificat, cùm addit, se patrem per incendium medium, per densum telorum nimbum, & medios hostes humeris urbe extulisse.* Illum.] *patrem Anchisen.* Flammas.] *Amplificatio, sicut & id quod sequitur, Per mille sequentia tela: cum in eum nulla constet coniecta tela.* Mille.] *Numerus certus pro incerto.* B His humeris.] *Emphasis,* δεικτικῶς. Hoste.] *synecdoche: hostibus medijs.* Ille meum.] *Ab honesto: Si Anchises filio per omnia pericula peregrinationis comes fuit: pium est uicissim, filium patris caussa nullum laborem quamuis arduum recusare. Quo pacto autem uir pius patrem humeris suis è Troia extulerit, narratur in fine secundi libri:*

Ergo, inquit, chare pater ceruici imponere nostræ,
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit.
Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Vna salus ambobus erit.——
Et paulò pòst:
Hæc fatus, latos humeros subiectaque colla
Veste super, fuluique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri.——

Iter.] *Septem annorum iactationem terra marique. Minas pelagi dicit, tempestates & procellas, quæ nauigantibus toties extrema minatæ fuerant.* Inualidus.] *Amplificatio, cum senio quies debeatur & ocium: ea enim sors illi ætati est.* Vltrà.] *Anastrophe.* Quin ut.] *Ab authoritate & iussu patris, ut non temerè Sibyllam ad officium solicitare, aut pietatis fucum obtendere existimetur.* C *Etenim si patrem humeris suis è medio urbis incendio, & è medijs hostibus in pacatum extulerit: si eundem terra marique secum circumduxerit: si oraculis genitoris oratus, iussusque sit uatem adire, adeoque ab ea supplex petere, ut dux comesque uiam ad inferos monstret, ad patrem Anchisen ducat: denique si pio affectu agitatus, genitorem inuisere ardeat: nihil est quod suspicetur mali.* Limina.] *domum: synecdoche.* Natique.] *Polysyndeton: pathos à relatione. Petitionem à facili confirmat, & facultate, quod ad Sibyllam attinet.* Hecate.] *Proserpina non sine caussa te his lucis præfecit, qui circa lacum Auernum sunt, Acherontem, & alia ea loca per quæ descensus ad inferos existimatur. Luci, diuo alicui antiquitùs consecrati erant: & luci Auerni, Proserpinæ ac Plutoni. Sic dicti putantur* ἀντιφραστικῶς, *quòd prorsus nihil luceant.* Hecate.] *Antonomasia: Proserpina. Hæc propter triplicem nomenclaturam, Hecates, Proserpinæ, & Dianæ, triformis ueteribus credita fuit. est autem eadem cum luna.*

Triplex

A *Triplex lunæ uicissitudo est, cum surgit in cornua, cum diuidua est, & cum orbe pleno lucet. Hinc poëta eam in quarto uocat,*

Tergeminamq́ Hecatem, tria uirginis ora Dianæ.

Sunt qui eam tergeminam opinentur, quòd sit trium capitum: ut sit dextrum caput equi, sinistrum canis, medium suis agrestis. Quare Lycophron eam τριαυχένα uocat, & τριμορφον. esse autem Tartari filiam. Alij contendũt Iunonem, Proserpinam, & Dianam, unam atque eandem censeri. inter quos Orpheus est: quòd Hecaten cum Iunone coniungant, ex quibus Hecate commune efficiat numen. Triades apud inferos censentur, ut Hecates numini consecratæ. Argumento est, trigla pisce ei rem diuinam fieri solere: & Hecatæ in triuijs simulachrum surrigebatur, ubi nouilunio mensa struebatur è cibis onusta, quam pauperes noctu diripiebant, persuadentes Hecaten uniuersa absumpsisse. Athenis simulachrum Triglantinæ Dianæ, seu Hecatæ dedicatum stabat. De Hecate multa Celius lib. 11. cap. 6. Hinc natum prouerbium est, Qui apud inferos sunt terniones: de ijs qui res abditas & abstrusas curiosa quadam diligentia inuestigarent. Hecate

B *cœnam, ueteres præparcam ac sordidam uocabant, quod apud inferos tenuissimo, eoq́ uilissimo cibo uiueretur, iuxta poëtas. nam umbræ plebeiæ malua & porro uictitare dicuntur. Hecate uerò ipsa mænides & triglidas, contemptissimos pisces apud homines, in delicijs & sibi sacros habere credita fuit. Apollonij enarrator libro 4. Argonaut. citat Nymphidem quendam authorem in sexto de Heraclea: Hecates templum esse in Paphlagonia, à Medea conditum. ἑκάτης φησὶν ἱερὸν εἶναι ἐν τῇ παφλαγονίᾳ, μηδείας ἱδρυσαμένης. Fulgentius Hecaten appellatam credit, quasi ἑκατὸν. centum: quòd frumentum, fructum centuplum profundat. est enim filia Cereris, quæ frugum dea dicitur. Alij, διὰ τὸ ἑκὰς τῆς προνοεῖσθαι, ab Orpheo ταρταρίνους dicta. Scholiastes Lycophronis hunc uersum in Cassandra enarrans:*

ὅσοι μεδοῦσι σῦρμόν τε ῥηγυνίας
δείκηλα μὴ σέβουσι λαμπαδουχίας
θυσθλοῖς φεραίαν ἐξακεύμενοι θεάν,
ψευδαρίου ἡ τυγῶνικος στόνυξ.

ἑκάτη, inquit, ἑτέρα φεραίας τῆς αἰόλου θυγατρὸς, ἐκ δὲ τοῦ διὸς τεχθεῖσα, ἐν τριόδοις ἐρρίφη. βουκόλοι δὲ φέρητος φεραῖοι εὑρόντες αὐτὴν ἀνέθρεψαν· ὅθεν ἐν

C *ταῖς τριόδοις αὐτῇ τὰς θυσίας ἐποίουν. φεραίαν δὲ, τὴν ἐν φέραις τιμωμένην. φέρης γάρ τις ἐκτίσατο πόλιν φέρας, ἣ τις νῦν σοῦρα καλεῖται. Et statim, ἡ αὐτὴ δέ ἐστιν ἄρτεμις καὶ ἑκάτη. Id est, Hecate altera Pheræa Aeoli F. & Ioue prognata, in triuijs exposita fuit: quam pastores Pheretis Pheræa inuentam educarunt. Hac de caussa in triuijs ei sacrificarunt. Pheræam porro eam uocat Lycophron, quippe quæ in Pheris colebatur. Etenim Pheres urbem Pheras condidit, quæ hodie Sara appellatur. Est autem Diana eadem, quæ & Hecate. Suidas author est, ex hac licere discere, utrum melius sit diuitem esse, an pauperem. refertq́ idipsum, quod à nobis paulò antè est memoratum, à diuitibus singulis mensibus mensam instrui solere, quam mos esset pauperes diripere. Hecates insula ante Delum sita est uehementer modica, quæ à nonnullis Psammite uocatur eadem caussa, quòd dea psammitis colebatur. Est autem psammitum, placentæ species. Sunt qui Hecaten dictam putent, quòd centum hostijs placetur: uel quòd centum annos insepultos errare cogat. Quidam propter uarias coronas, quas quotidie circum Lunam uidemus. Nonnulli ab ἑκάτῳ deriuant, id est sole: ut à Delio, Delia: à Cinthio, Cinthia deducitur. Fuit & alia Hecate, uenenorum & malarum artium perita, ex Perseo prognata, qui frater fuit Aeetæ, illius qui in Taurica regnasse proditur. Proinde ab Hecate, hoc est, à Proserpina lucis auernis præfecta fuit Sibylla. Vnde autem lacus Auernus denominationem suam trahat, alio nobis loco relatum est, & paulò pòst nonnulla referentur.*

Si potuit.] *Ab exemplis pathos, quibus colligit, indignũ esse, si quod alijs contigerit, sibi negetur, unde concitatur negaturæ inuidia.* Si potuit.] *A' dispari caussa. Orpheus manes uxoris Eurydices, hic patris: ille arcessere, hic uidere tantum cupit: ille fretus cithara, hic misericordia motus.* Si fratrem.] *A' modo, nam plus est sæpe ultro citroq́ commeare, quàm semel tendere ad inferos.*

Thesea.] *Propter illustres uiros, non habet quod extenuet, aut etiam amplificet amplius: sed quod in illis elucet, id sibi cum ipsis commune esse dicit. Illi dijs geniti, ad inferos descendere potuerunt, alij alias ob caussas: & se genus à summo Ioue ducere, inquit.* Si potuit.] *Thracem hunc Orpheum fuisse memorant, ex Calliope & Oeagro prognatum, ac pulsandæ citharæ arte tantum ualuisse, ut syluas, saxa, bruta animantia ad tripudia carminis dulcedine concitarit. nam ex promontorio Serrio Orphea sequuta narrantur nemora. Postea cum ad inferos Eurydicen uxorem quæsitum cum cithara descendisset, eum omnium deorum progeniem laudasse, præter Liberum patrem. qua de caussa Bacchis, à quibus discerptus fuit, pœnas dedisse. De quo uenustè Apollonius primo Argonaut. ita canit:*

πρῶτα νυν ὀρφῆος μνησώμεθα, τόν ῥά ποτ' αὐτὴ
καλλιόπη θρήϊκι φατίζεται εὐνηθεῖσα
οἰάγρῳ σκοπιῆς πιμπληΐδος ἄγχι τεκέσθαι.
αὐτὰρ τόν γ' ἐνέπουσιν ἀτειρέας οὔρεσι πέτρας
θέλξαι ἀοιδάων ἐνοπῇ ποταμῶν τε ῥέεθρα.
φηγοὶ δ' ἀγριάδες κείνης ἔτι σήματα μολπῆς
ἀκτῇ θρηϊκίῃ ζώνης ἔπι τηλεθόωσαι
ἑξείης στιχόωσιν ἐπήτριμοι, ἃς ὅγ' ἐπιπρὸ
θελγομένας φόρμιγγι κατήγαγε πιερίηθεν.

Ex Odrysiis Thraciæ hunc, patria Bisaltia fuisse, memoriæ produnt, Thamyridis filium atq; Oeagri: aut per amplificationem, Calliopes. Asclepiades Apollinis eum & Calliopes esse contendit. Cæterum quòd (ut Simonides tradit, & alij poëtæ) musices cantu feras & lapides mulserit, aues ad carmen supra eius caput conuolarint, pisces ex aqua subsiluerint: ad dulce musices melos quidam referunt, qua lapicidas, piscatores, aucupes, homines ferinis moribus & agrestes ita afficere solebat, ut operibus neglectis, suauem concentum sequerentur. quod lepidis uersibus ita explicat Ioannes Tzetzes historia 12. Chiliade 1.

ὀρφεὺς ἦν θρὰξ, ἐξ ὀδρυσῶν πατρίδος βισαλτίας,
υἱὸς ἐκεῖνος τοῦ θαμύριδος ἢ δὲ, καὶ τοῦ οἰάγρου.
κἂν ἀλληγορικώτερόν φασι, τῆς καλλιόπης.
τοῦτον φασὶ τῇ μουσικῇ θῆρας καὶ λίθους θέλγειν,
ὡς γράφει τοῦ περὶ αὐτοῦ καὶ σιμωνίδης οὕτω.
τοῦ καὶ ἀπειρέσιοι ποτῶντ' ὄρνιθες ὑπὲρ κεφαλᾶς,
ἀνὰ δ' ἰχθύες ὀρθοὶ κυανέου ἐξ ὕδατος ἅλλοντο,
καλᾷ σὺν ἀοιδᾷ. τὰ μὲν ῥητὰ μύθου, ταῦτα.
τὸ δ' ἀτρεκὲς τῇ μουσικῇ πάντας ἀνθρώπους θέλγων,
τοὺς φυτουργοὺς, τοὺς λιθουργοὺς, καὶ τοὺς θηριοτρόφους,
ἰδρὰ τῶν ἔργων ἀμελεῖν, ἑπομένους τούτῳ.

Idem

Idem Chiliad. 8 historia 140.

ὀρφεὺς ἦν θρᾷξ, ἐξ ὀδρυσῶν τῶν περὶ βισαλτίας,
μεινίππης τῆς θαμύριδος υἱὸς καὶ τοῦ οἰάγρου.
ἀλληγοροῦντες δέ φασι παῖδα τῆς καλλιόπης.

At Fulgentius longè aliter fabulam interpretatur. Interfuit hic Orpheus expeditioni Argonaut. qui & ipse Argonautica scripsit. Pherecydes author est tamen, hunc nõ cum illis nauigasse, sed Philammonem quendam. Et propter citharæ dulcedinem, in hyperbolen prouerbialem abijt, Orpheo uocalior. Cæterùm quia plures Orphei numerantur, non inutile fuerit ex Suida inter eos distinguere: ut sit perspicuum, quàm temporum iniuria ea quæ de Orpheo memoriæ prodita sunt, sint confusa. Omnium uetustissimus Thrax fuit, Oeagri, ut diximus, & Calliopes. Proditur Oeagrus quintus ab Atlante, iuxta Alcyonem, quæ una fuit eius filiarum. Floruit autem ille sub undecimam generationem rerum Troianarum. Tradunt eum Lini auditorem fuisse, uixisse generatione nona, uel (ut alij) undecima. Scripsit τριασμοὺς, qui tamen Ionis tragici esse dicuntur. Inter hæc Hierosolica appellata, ἐκλύσεις ἀσμικχίνας, νεοτευκτικά: præterea ἱεροὺς λόγους in ῥαψῳδίαις 24, quæ Theognetis Thessali esse feruntur: uel, ut alij, Cercopis Pythagorici. Oracula, quæ Onomacrito attribuuntur. Mysteria, quæ & ipsa Onomacriti esse asseruntur. Librum de Lapidibus, qui inscribitur ὀγδοηκοντάλιθος. ad hæc σωτήρια, quæ Timoelei Syracusani nomine circumferuntur, & Pergini Milesij. Crateras, Zopyri titulo uulgo inscriptos. θρονισμοὺς μητρῴους, & Bacchica. Atq; hæc quidam Nicio Eleatio adscribunt. Scripsit & Descensum ad inferos: & ista quidem Herodici Perinthij opera esse credunt. Peplum præterea, & δίκτυον, Rete, quæ & Zopyri Heracleoti opera esse creduntur: secundum alios, Brotini. Onomastica carmina: Astronomiam: ἀμμοσκοπίαν, θυηπολικὸν, ᾠοθυτικὰ, uel ὠοσκοπικὰ epica. super hæc, καταζωστικόν: Hymnos, κορυβαντικόν: Physica, quæ Bruntini esse credunt. Fuit alius Orpheus Ciconæus, aut Arcas ex Bisaltia Thraciæ, epodarum scriptor. Præcessit & hic Homerum duas generationes, uetustior rebus Troianis. Scripsit hic μυθοποιίαν, Epigrammata, hymnos. Traditur post hos Orpheus Odryses, & ipse epopœus. Dionysius asserit hunc non extitisse: ad eum tamen poëmata aliqua referuntur. Orpheus Crotoniata, & ipse epicus, quem Asclepiades prodidit cũ Pisistrato tyranno familiariter uixisse, lib. 6. rerum grammaticarum, ac Decaeterian scripsisse, Argonautica, & alia nonnulla. Claruit & Orpheus Camarinæus, epicus: cuius esse aiunt descensum ad inferos. Orpheus Thracum rex, quo imperante Amazones Phrygas tributarios fecerunt. ὀρφεία, lyra Orphei. Si fratrem.] Castor & Pollux è Leda prognati dicuntur: quorum Castor equo clarissimus fuit. Pollux uerò inter pugiles maximè excelluit, qui è bello Troiano reuersi, in cœlum translati feruntur. Illud inter authores conuenit, tantam inter eos fuisse concordiam, ut neuter de principatu contenderet. Cum Spartam Lynceus & Idas oppugnarent, ibi perierunt. Homerus addit, Pollucem fratri dimidiam uitam concessisse. Itaq; in cœlo alternis diebus oriri: esseq; eos, quos Geminos uocãt Astronomi. Quare hos nautæ ceu deos in mari inuocant, authore Plinio. Fabulantur Iouem astro assimilatum, cum Leda consueuisse, atq; ex ea Castorem & Pollucem genuisse: postea uerò ex ouo Helenam suscepisse. Rursum alij sunt qui fabulantur, Iouem in cygnum uersum Ledæ obtulisse stuprum, & eadem nocte cum ea A concubuisse Tyndareum. Itaq; ex Ioue Pollucem & Helenen, ex Tyndareo uerò Castorem fuit enixa. Hinc factum, quòd Castor mortalis, Pollux uerò immortalis sit factus, ut author est Pindarus. Precibus tamen fratris effectum fuit, ut ille immortalitate quoq; sit donatus, & ut alternis uiuerent. Vterq; cum Argonautis unà Colchos nauigasse traditur, in qua expeditione res magnas gessere. nam Amycus Bebryciorum rex à Polluce ex prouocatione in cæstuum certamine interfectus fuit. Apollonius in ducum catalogo:

καὶ μὴν αἰτωλὶς κρατερὸν πολυδεύκεα λήδη,
καστορά τ' ὠκυπόδων ὦρσεν, δεδαημένον ἵππων
σπάρτηθεν, τοὺς δέ ἥγε δόμοις ἔνι τυνδαρέοιο
τηλυγέτους ὠδῖνι μιῇ τέκεν, οὐδ' ἀπίθησεν
νισσομένοις, ζηνὸς γὰρ ἐπάξια μήδετο λέκτρων.

Alterna.] Vt nimis fabulosa, repudianda ea sunt, quæ Hyginus de Ida, Lynceo, Castore & Polluce refert: cum Pollux fratrem morte alterna redemerit, cum stella à Ioue donatus esset. quod ipse Iouis, Castor uerò & Clytemnestra Tyndarei crederentur. ac Pollucem Iouem rogasse ius impartiendi fratri suam fœlicitatem, atq; impetrasse. B Hinc dicit Romanos hoc seruasse institutum, in ludo desultorio, ubi unus duos trahit equos, ex quorum altero in alterum desilit, quasi sua fratrisq; uice fungatur. H. ipsi ab eodem referuntur inter eos, qui Parcarum beneficio ab inferis redierint. Pollucem dictum credunt ἀπὸ τοῦ ἀπολλύειν, perdendo: Castorem, quasi [illegible]. Ipsi autem nauigantibus signa sunt salutaria ut Venus & Aeolus: sed Castorum signa nautis ominosa sunt, & periculorum prænuncia. Romæ Castorum ædes fuit super forum, iuxta fontem Iuturnæ, uota à Posthumio: posita, quod rem R. in prælio iuuissent, quo ipsorum equestris species conspecta fuit. His quotannis sacrificabatur. Sacro ibi perpetrato, transuectio equitum sequebatur, ut equites olearum ramis coronati, purpureisq; subtegminis puniceei togis amicti, à templo Martis, quod extra pomœrium erat, digressi, per forum ante ciuitatis ora omnium plausu præteruueherentur. Apud ueteres, neq; uiri per Castorem, neq; mulieres per Herculem iurabant. Fœminæ ab Herculano sacrificio abstinent. Aedepol, id est, per Pollucem, utrisq; commune erat iuramentum. Varro tamen author est, uiros neq; per Castorem, neq; per Pollucem deierare solitos: sed fœmmarum iusiurandum fuisse C tantum, & ex Eleusinijs profectum. paulatim inscitia antiquitatis & uiros per Pollucem deierare cœpisse. Hoc ipsum annotauit Gellius. Iam uerò & hæc addenda sunt, quæ à Pindaro produntur. cùm Castor ab Ida in certamine nobili de nuptijs puellarum perijsset, Iouem iratum, Idam extemplò fulmine percussisse. Affabulatur, optionem oblatam Polluci, uellet'ne cum fratre sex menses uita defungi, & totidem esse in rebus humanis, an frui immortalitate. Delegit, cum Castore fratre uiuere & mori. Anaces à Græcis dicuntur, quòd cùm mysterijs initiati, & ab Aphidno quodam adoptati essent, tam pacatè omnia circa Athenas gesserint, ut diuinos honores consequerentur. Græci enim ἀνοχὴν, belli cessationem uocant: uel à cura ciuitatis, ob omni iniuria seruatæ, hoc nomen adepti fuere. Non desunt, qui ab ascensu astrorum illis nomen factum autumẽt, quasi dicas in altis suprà. ἀνάκεια, Dioscurorum festa. Produnt authores, cùm Argonautis ex Sigæo digressis, Argo fœda tempestate iactaretur, im-

immente

A minente extremo discrimine, uotum dijs Samothracibus Orpheum uouisse pro incolumitate Argonautarum: atque ita suis remedium contra saeuitiem procellae monstrasse. Miraculum rei fidem fecit. Cum iam illi in medio periculo uersarentur, duplicem quasi flammam è Castoris & Pollucis capitibus effulsisse. Sequuta fuit paulò pòst prodigiosa maris tranquillitas & coeli clementia. Ob eam rem statim credita iuuenum diuinitate, ignes id genus in mari Castorei appellari coepere. Sunt autem geminae quasi fulgurum effigies, quae aliàs in nocturnis stationibus militum, pilorum cuspidibus haerere, nonnunquam per antennas & nauium foros peruagari, uocali sono solent. Quae quum solitariae ueniunt, graues sunt, & periculosae, naufragiumque minantur: cum uerò geminae apparent, salutares sunt, ac prosperae nauigationis pronunciae: quaeque suo interuentu diram illam ac terribilem pestem, quam nautae Helenam uocant, fugare creduntur. Ea res deinceps effecit, ut ἀκταγοραῖς ἐν πεδίλαμον, καὶ πυξ ἀγαθὸν πολυδεύκην, nautae religiosè coluerint. Itque reditque.] Plus est, saepius ultro citroque, quàm semel ire. Ad physicam Geminorum rationem id si referamus, erit perspicuum satis. Oriente altero, occidit alter. Historiam uer-
B bis selectis explicat author uariae historiae. Quid Thesea.] Occupatio. Hunc non dicit reuersum, sed tantorum heroum conatum solum ostendit, quibus minus quàm sibi licere arbitratur. Narratur alia fabula huic diuersa, qua Theseus amici Pirithoi liberandi caussa ad inferos descenderit: uerùm spe frustratum, audaciae poenas ibi luere: & ut mox paulò dicit:

——Sedet, aeternumque sedebit
Infoelix Theseus.——

Higinus, authore Gellio, hunc locum Vergilianum reprehendit, dictitans eum poëtam correcturũ fuisse, nisi mors occupasset. nam cum Thesea, inquit, inter eos nominasset, qui ad inferos adissent & redissent, dixissetque:

——Quid Thesea: magnum
Quid memorẽ Alciden: & mi genus ab Ioue summo est.

Postea tamen infert:

——Sedet, aeternumque sedebit
Infoelix Theseus.——

Quî autem, inquit, potest fieri, ut aeternum apud inferos sedeat, quem suprà cum ijs nominat, qui descenderint il-
C luc, atque inde rursum euaserint: praesertim cum ita sit fabula de Theseo, atque sic Hercules eum euellerit è petra, & in lucem ad superos eduxerit: Hactenus ille: cuius censura utrum Aristarcho digna, & extra omnem aleam sit, id in disquisitionem uenit. Etsi poëta Theseum inter eos recensset, qui ad inferos ierint, redierintque: ipsum tamen non reuersum dicit, quamuis cùm Hercule redijt, quem in uita eò sequutus fuerat. Quare per praeteritionem, illius tantum leuiter meminit: atque haud scio an contemptim, propter descensus caussam planè impiam. Similem ob caussam in eadem praeteritione cum illo Herculem coniunxit: quem etsi reuersum constet, reditionis propter impietatis notam, nullam facit mentionem, cum ille dominam Ditis, hic Cerberum secum abduxerit. Hanc poëtae sanam interpretationem & mentem esse uel inde liquet, quòd Sibylla respondeat, huc facilem descensum dari: at non quibuslibet inde, nisi paucis, quos Iupiter, dijs genitos, propter uirtutem adamarit, reditum contingere. Itaque excludit aliquos, & eos quidem impios, quibus uia praeclusa fuit ad superos, ut Herculem excipiat, remeandi. Thesea & Pirithoum constat ad rapiendam Proserpinã profectos, iuxta poëtarum fabulas. & ibi interceptos retentosque: quod, uel poëta tacente, satis indicare uidetur paulò pòst Sibylla. Quod si non redierit ut Orpheus, Pollux, Hercules, nihil pugnat cum illo.

——Sedet, aeternumque sedebit,
Infoelix Theseus.——

At redijt, ut in fabulis est: proin rectè adnumeratur ijs qui descenderint ac redierint. Theseus & Pirithous ita societatem iunxisse produntur, ut uterque alteri in gerendis rebus suam operam praestaret. Theseus Neptuni, Pirithous Iouis filius creditus fuit. Theseus prior Helenes amore captus, in ea rapienda Pirithoi auxilio adiutus fuit. Hic conatum Theseo temerarium foeliciter cessisse conspicatus, illius ope fretus, raptum Proserpinam ad inferos descendit. Per Taenarum progressi, cum itinere faciendo lassi, in saxo consedissent, surgere inde nequiuere. Huc allusum statim est à Marone,

——Sedet, aeternumque sedebit,
Infoelix Theseus.——

Posteris temporibus ad Cerberum profectus Hercules, Theseum liberauit quidem, ut qui restitans & tergiuersans eò tractus fuisset: at Pirithoum, qui destinato consilio ad nefarium scelus perpetrandum huc penetrarat, in saxo reliquit. Interim dum Theseus haerebat apud inferos, Dioscuri copias aduersus Traezenem duxerunt: quam depopulati, Aethram eius matrem captam secum abduxerunt, Herculis itaque uirtute liberatus redijt: proinde bene à poëta in catalogo eorum est positus, qui inde sunt reuersi. Pugnat ergo secum poëta, cùm eum paulò pòst dicat adhuc ibi sedere, atque sessurum aeternùm. Primùm omnium dispiciendum poëtae consilium est: à qua, quaue ratione singula apud inferos & locorum & poenarum genera Aeneas edocetur. A' uate, foemina religiosa, futurorum praescia, quae ceu numen omnia norit τά τ' ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, καὶ τὰ πρό τ' ἐόντα, per singula ibi circumducitur. eam Monstrat diuersas & poenarum formas, & locorum genera, in quibus sontes pro admissorum ratione, uarijs supplicijs afficiuntur. Ostendit postea, quae uirtuti praemia inter beatorum animorum domicilia sint proposita. Poenas horrendas, quod potest, in rem quasi praesentem adducto amplificat, ut deformitate scelerum & suppliciorum crudelitate proposita, ψυχὴν θεωροῦσαν à uitijs deterreat, & exemplis fortium uirorũ ad uirtutes accendat. Et quàm sit immodicus in amplificationibus utriusque rei, quis est qui non dispiciat? ut interdum etiam plus dicat, quàm sentiat. cuius rei ut iustior sit uenia, Sibyllam narrantem induxit: quippe quam nihil lateat. & quae singula aliàs praesentibus oculis lustrarit. Itaque, ut ab ima pietatis horũ genere, à quibus sacra Ditis uiolantur, mortales deterreat. Thesei exemplum adducit: qui quod in uita filium iniustè occidisset, post mortem illuc esset detrusus, nunquam inde reuersurus: cùm uiuus unà cum Hercule ad superos redierit. id quod hoc loco spectat poëta, & ad illud postea respicit. & ne putent impunè fore, qui hostilia illaturi, Ditis concaua petunt, nunquam eum exa[?]sum dicit: fingitque ipsum Theseum Phlegyas obtestantem, ut suo exemplo edocti iustitiam colant, & Diuos reuereantur. Porrò aũt cum suprà non dixerit eum reuersum, licet annumerarit alijs, dijs genitis, quibus datũ fuit pietatis causa ad superos remeare, atque infrà perpetuò ibi sessurũ eum affirmat Sibylla, quid poëta habet pugnãtiae?

Vt

Vt interim taceam, quàm Maronis maiestati uerisimiliora omnia ista fabulosè dicuntur (quando poëtis fabulandi libera potestas est permissa) quàm alijs, qui eum ab Hercule uindice manu assertum in lucem rediisse canunt. Pronius enim (si alterutri credendum sit) & magis consentaneum, deos impios punire æterno cruciatu, quàm tenui pœna contentos perpetrata scelera condonare. Loquor hic de fabula Thesei, quem Aeneas apud inferos, quos sub terra esse uoluerunt, ad quos ipse ductu uatis penetrauit, ibi etiam tum saxo illigatum audiuit. Nam qui eum rediisse fabulis prodidere, illi fabulandi materiam ex eius uita, & historica rerum ab eo gestarum narratione sumpserunt, unde Maroni ad nouam fabulam pro suo commodo commentandam subministrata fuit occasio. Addendum & illud, non temerè à nostro uate dictum: paucos, & quidem Dijs genitos, redire potuisse: cum Theseus neq; deo Neptuno, ut in fabulis, sed Aegeo prognatus fuerit. Quanquam poëtarum plena sunt fabularum omnia. Itaq; qui eum reuersum uolunt, historiæ ueritatem (ut mox dicetur) fabularum inuolucris adumbrarunt. Rursum qui hinc imaginantur, locum obscurum carceri damnatorum animorum sub terra destinatum, illi reditum Pirithoo & Theseo negatum rectè contendunt: aut post mortem propter horrendum scelus æterno cruciatu puniri. Quare, qui relictum eum ibi uolunt, ab Hercule inde exemptum negãt. Sed ad historiam, unde fabula dimanauit, transeamus. Primùm omnium satis constat, tantam in eo uirtutem fuisse, ut ipse nullius opibus aut uiribus adiutus multa præclara gesserit: ipse uerò multis auxilio adfuerit. Iasonem Colchos petentem adiuuit: apud Calydonios in apro terribili conficiendo, Meleagro adfuit: Adrasto, in recuperandis cæsorum cadaueribus eorum qui ad Thebas ceciderant, opitulatus est. Sequutus fuit & Pirithoum, cum quo hoc proditum est, primum amicitiæ symbolum & initium extitisse. Cùm de Thesei uirtute tanta fama esset, ut omnẽ propè fidem superaret, Pirithous eam uolens experiri boues illius ex Marathone abegit. Iniuria hostis motus Theseus, eum extemplò persequutus est. Pirithous aduentu illius nihil perterritus, sequenti intrepidè obuiam processit. Ad colloquium inde in medium progressi, ubi diu uterq; alterius formæ dignitatem, magnitudinem animi, & uirtutem satis admiratus esset, amicitiam adiunxerũt. Erat per id tempus Pirithous Deianiram, uel (ut alij) Deidamiam ducturus: rogat Theseum, ut ad eam regionem uisendam secum proficiscatur, congrediatur cum Lapithis, & colloquatur: unà adesse uellet in rogandis Centauris ad cœnam. Haud negauit id quidem amico Theseus. Centauri cum iam inter pocula in multum uini prouecti, sponsæ & alijs mulieribus uim offerre conarentur, Lapithæ Thesei opera adiuti, cum fortiter iniuriam magno tumultu in regia depulissent, multis cæsis, reliquos paulò pòst bello adortus, Theseus paruo momento subegit. Herodotus refert, orto iam bello eum Lapithis suppetias tulisse: ac tum primũ ab eo Herculem uisum. Erãt ætate æquales, & consanguinitatis uinculo coniunctissimi, nati ex duabus sororibus patruelibus, si Plutarcho credendum est. Postea iam quinquagenarius Helenam rapuit, auxilio Pirithoi confirmatus. Inter quos ita conuenit, ut utri forte ea obueniret, is potiretur: nauaretq; uicissim alteri suam operam, ad aliam rapiendam. Obuenit Theseo Helena. Erat per eam tempestatem Aidoneus rex Molossorum, opibus & nominis celebritate clarus. Huius coniugi Cereri erat nomen, filiæ uerò Proserpinæ, cani Cerbero. Rex iamdudum inuulgari iusserat, ut qui filiam ex heroibus uxorem peteret, cum cane decertaret: uictori præmium filiam propositam. Theseus uolens Pirithoo amico parem gratiã referre, simulata peregrinatione cum eo in Epirum proficiscitur. Verùm ubi comperit rex, non ut procos decuit, pacatos, sed raptores eos aduenisse, in uincula utrumq; coniecit: ac paulò pòst Pirithoo cani immani statura, & aspectu horrendo, laniena obiecto, Theseum in uinculis seruari iussit. Euenit postea, cum Hercules ab Aidoneo hospitio exceptus esset, ac casu mentio Thesei & Pirithoi incidisset, audito qua spe, quo consilio illuc uenissent, quas pœnas eorum alter soluisset, dicitur uehementer indoluisse, alterum tam ignominiosè perijsse, alterum in fortunam tam calamitosam incidisse, Theseum sibi condonari exorauit. Itaq; ab Aidoneo dimissus, ubi Athenas reuersus esset, templa omnia quæ ciuitas antea sibi dedicarat, Herculi consecrauit, & pro Theseis Herculea nũcupauit: exceptis quatuor, ut tradit Philochorus. Hinc fabulandi ansa de raptu Proserpinæ, de descensu utriusq; ad inferos, de Herculis auxilio, de Pirithoi supplicio, poëtis nata fuit. Namq; ea omnia quæ apud inferos esse poëtæ canunt, hic occurrebant: Acheron amnis, rex Aidoneus, ἀΐδης καὶ ἀϊδωνεύς. Infernus: Ceres uxor: Proserpina, Aidonei filia: Cerberus canis. Hæc, quia luculentis uersibus annotauit scriptor Variæ historiæ Chiliad. 2. libuit eos adscribere,

θησεὺς υἱὸς ἦν ἀττικοῦ αἰγέως, καὶ τῆς αἴθρας.
ὡς δὲ ἀνδρεῖον ἔφασαν παῖδα τοῦ ποσειδῶνος.
τοὺς δυσμενεῖς γὰρ σύμπαντας, καὶ πάντας τοὺς ἀνδρείους,
ἥρως καὶ φίλους ἔγραψας φασὶ καὶ φίλους τοῦ ποσειδῶνος,
οὗτος ποτὲ συνέθετο τῷ φίλῳ πειριθόῳ,
ὅπως δύο ἁρπάξωσι, τοῦ τέρι βασιλέως
κόρην τινα, καὶ γάμωσι. καὶ δὴ ποτὲ μολόντες
εἰς χώραν γῆς τῶν μολοσσῶν, ὧν βασιλεὺς ἦν ἅδης,
ὅπερ γυνὴ δημήτηρ ἦν, θυγάτηρ περσεφόνη, κλῆσιν κόρη.
(τὰς γὰρ ὑμνέρφους μολοσσοὶ κόρας καλοῦσι πάσας)
καὶ κύων δὲ τρικέρβερος, φρενώδης τῷ μεγέθει,
νύκτωρ ἐπέθετο λαβεῖν αὐτοῦ τὴν θυγατέρα.
κατασχεθέντων δὲ αὐτῶν, πειρίθους μὲν ἐβρώθη
τῷ τρικερβέρῳ τῷ κυνί, θησεὺς δ' εἱρκτῇ κρατεῖται.
ὡς δ' ἡρακλῆς ὡς πρὸς αὐτὸν ἦλθε ποτὲ τὸν ἅδην,
ὑπ' εὐρυσθέως προσταχθεὶς ἀπαγαγεῖν τὸν κύνα,
καὶ τὸν θησέα τῶν δεσμῶν ἀπέλυσεν εὐθέως,
ὅθεν ἐκεῖνον ἔφασαν ἀναδραμεῖν ἐξ ἅδου.

Hæc quantulum distent ab ipsius historiæ explicatione, abundè liquet. Canem hic Tricerberum appellatum, Herculem ab Eurystheo ad eius raptum missum, Theseum ui abductum narrat. Hinc fabula pullulauit, eum ab inferis reuersum fuisse. Recensuimus paulò antè, Theseum multis, in magnis rebus conficiendis strenuam operã nauasse: ob id tum inoleuit prouerbium, Non sine Theseo, eũ præclarum aliquod facinus alicuius uirtute confectum coarguere uolumus. Cætera quæ ad Theseum, prolixè prosequitur Plutarchus in eius uita, & Herodotus: inde petenda sunt. Curam publicam cùm per amicos recipere esset adortus, à Mnestheo et alijs aduersæ factionis hominibus, qui contrà annitebantur, urbe fugit. atq; præmisis ad Elpenorem Chalcodoontis filium in Chalcidem liberis, ipse ad Lycomedem Scyrorum regem in exilium fugit. à quo de rupe

A de rupe præcipitatus, in gratiam hominū aduersariorum, fuit: uel (quod multi suspicantur) quòd santi uiri præsentiam ferre non potuerit. Sunt qui diuersum opinentur, eum cum secretò spaciaretur, fortè lapsum, è præcipitio cecidisse, eoq́; casu extinctum: Theseum, templum in honorem Thesei conditū: & Thesea festa postea instituta, cum ossa herois, cæso ab Atheniensibus Lycomede, Athenas trāslata essent: quo tempore diuini honores illi quoq; sunt habiti, distributiones item & epulæ institutæ. Vt uerò aliquando tandem ad Herculem, Thesei & consanguineum & æqualem, emigremus: secundùm Maronem Theseus ab inferis non rediјt, licet inter eos positus sit, quibus redire contigit. sed conatum parium heroum obијcit solum, ut antè diximus, quibus se parem generis splendore docet.

Alciden.] ut Magnum ad Alciden referatur, non ad Theseum, ut nonnulla exemplaria perperam distinctum habent. Antonomasia: Herculem Fuit alius quidam Hercules, qui in Phœnicia claruit, temporibus Iosue, generatione decimanona: sed non magnus ille. M. Varro, post enumeratos quadraginta Hercules, addit: omnes Hercules dici posse, qui res magnas gesserint. Sed de Magni illius B Herculis, siue Iouis siue Amphitryonis filius is fuerit, laboribus præstat in uniuersum silere, quàm pauca dicere: cui à fortitudinis laude, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, uel ab Alceo auo nomen factum fuit. Certè ex tam præclaris meritis, à mortalibus nihil præter inuidiā sibi peperit in uita. Hinc parœmia orta est, Herculei labores. Verùm hominum ingratitudinem, diј è rebus humanis sublato diuinis honoribus abunde pensasse creduntur. Nam fato defunctum in Deos retulerunt: locatusq́; fuit inter corpora siderum cœlestia, uocaturq́; Hercules, siue Engonasin. Situs est inter circulum arcticum & æstiuum, utroq; pede & dextro genu modicè inflexo, circulum arcticum finit, sinistro uerò caput draconis proterere conatur. humeris uidetur circulum æstiuum sustinere, & manu dextra proiecta tangere. Et quia supra draconem collocatus est, effigiatur quasi ad decertandum cum eo paratus, dextra clauam, sinistra pellem leonis tenens. Quo autem pacto Hercules ad inferos descenderit, & unde fabulandi materia poëtis sit petita, in Theseo retulimus. Et mi genus.] Applicatio. Hac se illis generis dignitate parem facit: quare non minus id sibi licere argumentatur, quàm illis licuerit. Mi, μοι: uel per synæresin, subtracta aspiratione. Ellipsis: deest uerbum substantiuum Est. Arasq;.] Aras initio dictas, quasi ansas. author est M. Varro: quòd esset necessarium eas à sacrificantibus & orantibus teneri. Adeoq́; nemo est qui dubitet, uasa ansis teneri solere. Commutatione literarum aræ dici cœpere: ut pro Valesio & Fusio, Valerius & Furius. Idem alibi:

> Tango aras, mediosq́; ignes numina testor. Et,
> Talibus orantem dictis, arasq́; tenentem
> Audiјt omnipotens.——

ARGVMENTVM.

Petitioni Aeneæ Sibylla respondet, facilem esse ad inferos descensum, sed magno negocio gradum ad superos reuocari posse, attamen si tanto proficiscendi eò desiderio teneatur, oportere eum inuestigare oculis arborem auream: quæ in umbrosa, atq; opaca sylua latet, ex eaq́; ramū decerpere: & Proserpinæ offerre, deinde Misenum socium suum, cuius mors totam eius funestat classem, legitimo sepulturæ honore afficere: sic demum posse illum inferorum regna attingere, indeq́; ad superos redire.

NASC. Sate sanguine Diuûm.] antequam ad petita respondeat, Aeneæ beneuolentiam sibi comparat commendatione claritatis, nobilitatisq́; generis illius: quem Dijs generatum esse dicit.

C Facilis descensus Auerni.] incipit ad quæsita respondere: & est illius partis responsio.

» Vnum oro (quando hic inferni ianua Regis
» Dicitur, & tenebrosa palus Acherōte refuso)
» Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
» Contingas.

Sed obseruandum est, quanquam hæc poëticè dicuntur, ἀλληγορικῶς tamen à poëta aliud dici, aliud sentiri. totumq́; hūc locum de descensu ad inferos, deq; aureo ramo secundū Platonis doctrinam tractari: qui in Phædone, atq; alibi id designauit, uitia facile sanari, quæ adhuc in habitū non transierunt, contrà uerò, quæ iam longæ consuetudinis callum obduxerint. sed ne ita uiтиjs ingurgitet homo, ut inde aliquando emergere, & uirtutes sequi non possit, adhibendā esse prudentiam. quæ uitiorum est frenum: quæ per aureum ramum proculdubio significari uidetur. Quod ergo poëta ait facile esse Auerni descensum, hoc innuit, lubricam esse uitiorum uiam: per quam plures ambu-

> ——Sate sanguine Diuûm
> Tros Anchisiade, facilis descensus Auerni:
> Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis:
> Sed reuocare gradū, superasq́; euadere ad auras,
> Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amauit
> Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus,
> Dijs geniti, potuere. tenent media omnia syluæ,
> Cocytusq́; sinu labens circumfluit atro.
> Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est
> Bis stygios innare lacus, bis nigra uidere
> Tartara, & insano iuuat indulgere labori:
> Accipe, quę peragenda prius. Latet arbore opaca
> Aureus & folijs & lento uimine ramus,
> Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
> Lucus, & obscuris claudunt cōuallibus umbræ.
> Sed non antè datur telluris operta subire,
> Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus.
> Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
> Instituit. primo auulso, non deficit alter
> Aureus, & simili frondescit uirga metallo.
> Ergo altè uestiga oculis, & ritè repertum
> Carpe uiam: namq; ipse uolēs facilisq; sequetur,
> Si te fata uocant. aliter non uiribus ullis
> Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
> Præterea, iacet exanimum tibi corpus amici
> (Heu nescis) totamq; incæstat funere classem,
> Dum consulta petis, nostroq; in limine pendes.

Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulchro.
Duc nigras pecudes. ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia uiuus
Aspicies. dixit, pressoq; obmutuit ore.

ambulant sensibus, appetituiq; obnoxij, ideo subdit. NOCTES, *atq; dies patet atri ianua Ditis. quibus quidem uitijs qui profunde etiam sese immerserint (nisi fortè ad Tartarum peruenerint, unde (ut inquit Plato) non est regressus) resipiscere, seq; ad uirtutes exercendas reuocare quidem possunt, sed magno negocio: quamobrem κατ' ἀνθίτισιν sequitur.* Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras. Hoc opus, hic labor est.] *si uerò cum Seruio, alijsq; interpretibus sentire uelis, bene agentium animas ad superiores circulos, id est ad suam originem redire, malè uerò agentium apud inferos semper manere, non laboro: hac enim de re etiam Plato in decimo dialogo de iusto copiosè differit. sed nostra expositio contextui melius quadrare uidetur. nam subdit tria esse hominum genera: quibus non ascensus ad superos, sed ab inferis ad superos regressus detur, quos eleganti diuisione distinguit: dilectos à Ioue, præditos uirtute, Dijs genitos: quorum numerus, quia exiguus est, omnino, ait,* PAUCI. Quos æquus amauit. —— Iuppiter.] *quos Iuppiter sua benignitate retinuit, quò minus uitijs sopirentur, sed ad uirtutes, relictis uitijs, expergiscerentur nam æquus propriè is dicitur, qui mansuetè, ac benignè cum aliquo agit. & illi, quantum in se est, fauet. eos autem designat, qui uirtute plusquam humana, id est heroica & diuina præditi sunt ideo sequitur.* Aut ardens uirtus.] *bene ardens: non enim frigidi uirtutem capessunt, sed feruidi, & ardentes animo. hinc illud Virg.*

» *Sin has ne possim naturæ addiscere causas*
» *Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.*

Dijs geniti.] *in quibus semen diuinum est, cuius stimulo ad uirtutes assiduè excitantur. itaq; fit, ut ex his tribus hominum generibus alij usquequaq; uirtutes sectentur, alij in uitia prolabantur quidem, sed aut à Dijs subleuentur, aut ipsi amore quodam uirtutis resipiscant, & ad uirtutes ipsas erigantur: quibus tandem uirtutibus datur illis ascensus in cœlum adeas Platonem in Apologia Socratis.* Tenent media omnia syluæ.] *τὸ αἴτιον est, cur non facilis sit animorum regressus ad superos hæc enim impedimento sunt, syluæ, Cocytus fluuius, id est peccandi consuetudo: perquam homines pœnitentiam differunt, magnoq; negocio resipiscunt, præsertim si longa fuerit.* Quod si tantus amor menti] *ostensa difficultate negocij, paulatim delabitur ad propensionem sui erga illũ animi declarandam: nam quod petit Aeneas, se benignè præstaturam innuit, cum quid ei agendum sit, præscribit. non dissimilis ferè locus est ille ex 2 Aeneid.*

» *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,*
» *Et breuiter Troiæ supremum audire laborem,*
» *Quanquam animus, &c.*

Amor.] *propter patrem.* Bis stygios innare lacus.] *nunc. & iterum post mortem. hic adeas interpretem.* Et insano iuuat indulgere labori] *uel magno, ut cum alijs sentiam, uel si libet. labori non sano consilio suscepto. nam inferos adire nulli homini emolumento, magno autem detrimento esse potest: quod ne Homerus quidem tacuit Odyss. 12. ex quo fortasse locus hic desumptus est*

» Σχέτλιοι, οἳ ζώοντες ὑπήλθετε δῶμ' Ἀΐδαο
» Δισθανέες, ὅτε τ' ἄλλοι ἅπαξ θνήσκουσ' ἄνθρωποι.

Sed si cum interprete sentire mauis, non laboro: nam Aeneæ magno futurum erat usui inferos adire, ut sui generis propaginem de patre cognosceret: propterea ait. iuuat indulgere. Accipe, quæ peragenda prius.] *locus attentionis ex utilitate rei.* Latet arbore opaca.] *narratio: quæ rami aurei historiam explicat: sed quanquam ista poëticè, ut ante etiam admonuimus, dicuntur, tamen allegoricè aliud poëta sentire uidetur. nam ramus aureus ratio, seu prudentia est: per quam homo quidquid uelit, quanuis arduum, ac difficile, consequi potest, & scitè per aureum ramum prudentiam designauit: nam quemadmodum aurum omnibus metallorum generibus præstat, sic prudentia reliquis uirtutibus antecellit: eam Plato discreuit à reliquis uirtutibus, & in rationali parte collocauit, appellauitq; oculum mentis. igitur uitijs inquinatus homo, adhibita ratione, seu prudentia, quæ ex ratione est, poterit ex inferis ad superos redire. id est resipiscere, & declinatis uitijs, uirtutes apprehendere.* Latet.] *inter arbores, & frondes uitiorum, sed illius splendoris radij è tenebris erumpunt: nam tanta uis uirtutis penitus occultari non potest* Iunoni infernæ dictus sacer.] *qui de sacris Proserpinæ scribunt, hæc, quæ de ramo aureo dicuntur, mystica esse uolunt nam ramus aureus, qui prudentiã significat, iure optimo Proserpinæ Deæ sapientiss. (sic nam Plato describere uidetur in Cratylo) sacer esse dicitur. plures tamen de historia id sumptum affirmãt: quam Seruius interpres enarrat. ad eas illius commentaria. Proserpina uerò ita Iuno infera, seu inferna dicitur, ut Pluto Iuppiter stygius Iouis enim potestas ubiq; est, in cœlo, in terra, & apud inferos. & uxor æquali ferè potestate est cum uiro, itaq; si Pluto Iuppiter appellatur, & Proserpina eius uxor per similitudinem Iuno nominari potest.* A B

Hunc tegit omnis. —— Lucus.] *arbor hæc lucis, umbrisq; arborum icciraeo tegi dicitur, quia homo dum uitijs, cupiditatibusq; paret, imprudens, ac penè rationis expers esse uidetur.* Sed non ante datur.] *mysticis historica miscet. nam alludit ad id, quod interpres docet, fugitiuis datam fuisse potestatem, ut, si quis ex arbore, quæ in templo Proserpinæ fuit, ramum excerpere posset, singulari certamine cum fugitiuo templi sacerdote pugnaret.* C
lege eius commentaria. Hoc sibi pulchra.] *id de more sacrorum factum fuisse indicium facit, ut uictor Proserpinæ ramum offerret.* Primo auulso non deficit alter.] *redit ad ἀλληγορίαν. huiusmodi enim est prudentia, sapientiaq; hominis, ut nulla exercitatione minuatur, sed magis crescat.* Ergo altè uestigia oculis.] *ad primæ præceptionis conclusionem delabitur: nam duo præcipit Sibylla, ut ramum quærat, & socium sepeliat. admonet autem ab honesto, & utili, ut ramum uestiges, id est ut quantum in se est. prudentiam adhibeat, quòd ad superos, hoc est ad uirtutes redire possit. & scitè alte uestiga ait. nam prudens homo, ac rationi obediens non in uitijs, corporisq; uoluptatibus se oblectat, sed ad contemplationem uirtutis, magnarumq; rerum mentis suæ oculos attollit.* Et ritè repertum] *alludit ad sacra. nam aliquo ritu ramus iste carpi solere indicat.* Si te fata uocant.] *mysticè adhuc agit hominem diuino studio adiutum facilè à uitijs ad perfectionem uirtutis reuocari.* Aliter, non uiribus ullis.] *ἀντίθεσις. nisi diuinus fauor*

A uor adsit, frustra quis conatur uelle fieri perfectus. Praeterea iacet exanimum.] *μετάβασιν* facit ad alterum praeceptum de Miseno sepeliendo: de cuius casu commiserationem mouet. Heu nescis.] grauiter quidem feritur Aeneas hoc nuntio repentino, sed grauius etiã quod cùm audiat signum doloris apponi, heu, cum exclamatione, summae uirtutis uirum extinctum esse suspicari potest.

Totamq; incestat funere classem.] quemadmodum domus, ubi aliquis extinctus iacet, tota polluta esse credebatur, ideoq; ramus cyparissinus pro foribus affigebatur, ne fortè flamẽ Dialis per imprudentiã ingressus pollueretur, sic tota classis unius etiam morte incestata putabatur. nã classis unum corpus est, tanquam una domus.

Nostroq; in limine pendes.] dum nostris uerbis nimium intentus es, idq; unum solicitè expectas. tale est illud ex 4. Aeneid.

» ——Pendetq; iterum narrantis ab ore.

Sedibus hunc refer ante suis.] id est sepulturae manda: nam mortuorum sepultura uera domus est. admonitio est ab honesto, atq; etiam utili: nam proximè dixerat.

» ——Totamq; incestat funere classem.

B Quod uerò interpretes aiunt mortuos in domos suas referri solere, eoq; poëtam alludere, non facit ad hunc locum, & merae nugae sunt. Duc nigras pecudes.] expiatorium persuadet sacrificium propter classem funestatã: nam sequitur ea prima piacula sunto. Sic demum.] conclusio generalis. sic, si mea iussa feceris.

Regna inuia uiuis.] exceptis tribus illis hominum generibus, quos paulò antè recensuit.

LAMB. Hort. Sate sanguine.] Beneuolentia à persona Aeneae: Prognate ex stirpe deorum. Diuum, pro diuorum: syncope. Tros, pro Troiano: primitiuum pro deriuato. Anchisiade: antonomasia, uel enallage. Facilis.] Primùm respondet ad id quod praecipuum erat in oratione Aeneae: hoc est, principalem petitionem. Hanc illi non negat quidem Sibylla. sed deterret à difficultate reditus, quam componit cum descensus facilitate: obliquè notans temerariũ Pirithoi & Thesei conatum, qui ab inferis redire non ualuerunt, secundum Maronem. Auerni.] ad inferos. Auernum lacum pro inferis usurpauit. Circa hunc lacum *νεκυομαντεῖον* erat, & spelunca, per quam descendebatur ad inferos. Hanc qui ingrediebantur, noctu & ingre-

C diebantur, & extra eundem telluris hiatum egrediebantur, ut suprà retulimus. Huius descriptio extat hoc eodem libro. Auernus lacus dictus est, quasi *ἄορνος*, quòd ob sulphureum halitum, qui inde effundebatur, aues locũ fugerent. Lacum Lucrinum Auernus excipit humili admodum ostio. Ipse autẽ lacus undiq; arduo supercilio quinq; stadiorum ambitu septus est. Vadi altitudo aquam alioqui limpidam satis, caeruleam efficit. Quidam huc Vlyssem penetrasse sua nauigatione existimant, sacris magicis operaturum. nam fama erat ibi *νεκυομαντεῖον* esse: hoc est, defunctorum uaticinia, adeoq; ipsos inferos carminibus euocari solitos. Hac persuasione credula & superstitiosa uetustas perpulsa fuit, ut ex proximo fonte, qui ex fluuialibus aquis scatens in mare effunditur, tanquam Stygia unda religiose abstinerent. Hinc poëta lacus Stygios, Stygios lucos, & Cocytum atro sinu medias syluas cingere dicit. Cimmerij in his locis subterranea habitasse crediti sunt aliquando, & inter se profundis cauernis commercia exercuisse. Quare aduenas oraculorum gratia eò profectos, abditissimis specubus excipere consueuisse: uictum autem illi genti ex diuinationum mercede, & metallorum effossione paratum. Praeterea occulta latrocinia, noctu hiatum egredientes exercere, nunquã solem intueri.

Facilis descensus.] Quod si hoc & alijs locis tropum recipimus, extra omnem controuersiam descensus ad inferos facilis est, & uia lata, quae ad mortem ducit: quare longè maxima pars mortalium per eam grassatur. Contrà ea quae ad uitam ducit, ut angusta, ita infrequens est & rarum uidet uiatorem. Huc migrantibus reditus ad superos uia in aeternum praeclusa est. Huc uadunt, quorum mentes caligine caecitatis sunt obtenebratae, quiq; suam iusticiam, nondum carnem exuti, *ἐθελοδικαιοσύνῃ* quoad possunt stabilire pergunt. Et hic triplicem descensum ad inferos quidam imaginantur. Primum, cùm in uitia foeda labimur, unde paucis emergere contingit, quos elegit Deus, & destinauit ad uitam. Vel eum ratio seu spiritus in carnem descendit: hoc est, cùm caro spiritui dominatur, uictumq; quasi consertis manibus tenet. Tertium, cùm propter horrenda admissa aeternis supplicijs destinantur, unde nemo speret reditum. Atq; his adijciunt, quarto loco, qui illustrati spiritu diuino, hoc consilio in contemplationem uitiorum descendunt, ut eorum deformitate perspecta, inde abstineant. His duos Platonici adijciunt: & cum animus in corpus ceu in carcerem descendit: & cum sacris quibusdam magicis & necromantia animae euocantur. Caeterùm ab inferis redire ad superos quod poëta reuocare gradum, & euadere ad superas auras dicit, qui ã porrò aliud est, quàm è uitiorum sordibus in nouam uitã emergere & resurgere? quod paucis cõtingit quos aequus amauit Iuppiter, aut qui ardenti uirtute commendentur. Ardentem autem uirtutem, iusticiam uocare uidetur, cuius nomine omnes ethicas uirtutes complectitur. Dijs porrò genitos, ex deo natos, & spiritu renatos accipimus, quos philosophi ad diuinarum rerum cõtemplationem animos surrigere, religiosè scribũt: uacare item religioni, quae has complectitur uirtutes, intelligentiam, scientiam, sapientiam prudentiam. Itaq; pauci reperiuntur, in quibus insint omnes hae, quas enumeraui, dotes morales, & quae in intellectu positae sunt. Ditis.] Plutonis. Dis, Pluto dictus existimatur, quòd opes è terra effodiantur, quodq; in terram redeant. Hinc Pluto apud Claudianum;

——Semperq; tenemus,
Quod superi tenuere semel.——

Syluae.] Sylua, *ὕλη*, Platonicis omnis materia est. Itaq; pro corpore accipitur, à quo ea uitia nascuntur quae per quatuor inferorum flumina intelligimus. Lethen, coelestis patriae, & eius rerum obliuionem quam diu animus in ea mole tanquam carcere peregrinatur. Acharontem, ut cuitatem gaudiorum interpretantur, quae ex obliuione originis nascitur, cuius cognitio & recordatio incredibile gaudium gignit. Stygem, odium & detestationem uitiorum, ex eorum deformitate conceptam exponunt. Hinc oritur Cocytus, id est, luctus, acerbissima animi perturbatio. Atq; hos quatuor amnes, unum flumen esse apud inferos contendunt: & ob id diuersis nominibus appellari, quòd quatuor malorum sint caussae. Per lucum, siue syluam, corporum contagionem capiunt: qua oppressi, nihil sentimus. per umbras, appetitus inanes, prauasq; cupiditates, quae & ipsae à ueritatis cognitione arcent. Telluris operta subire negatur: id est, ad ueritatis notitiam peruenire, nisi aureus prius ramus contingat. Hunc exponunt sapientiam, quae tum diuinarum, tum humanarum rerum

ſcientia eſt, citra quam nulla datur fugiendarum expetendarumq́ue rerum θεωρία. Cocytus.] *A' qualitate. Et rectè quidem atro ſinu: nam κωκυτὸς, ὀδυρμός ἐστι, καὶ θρῆνος. Quid porrò ſinus ſit, alio loco à nobis eſt annotatum.* Bis.] *Deſcenſum ac reditum ſignificat. Repetitio particulæ Bis, habet amplificationem horroris ac periculi. Tartara, in abyſſum profunda inferorum dicit.*

Nigra.] *Metalepſis: nam tenebroſa intelligit, hinc in profundum præcipitia. Tartarus, plurali Tartara, ἀπὸ τοῦ ταράττω, conturbo: quòd apud inferos perturbentur omnia: uel παρὰ ταρταρίζω, frigore tremo. Suidas: τάρταρος, inquit, ὁ κατώτερος τοῦ ἅδου τόπος. καὶ ταρταροῦν, τὸν περὶ τὰ νέρθη τόπον, οὕτω λέγουσι καὶ περὶ ψυχῆς. hinc ταρτάρεος βόθρος. Tranſit ad præcepta. quæ prius exequenda ſunt, quàm deſcendere detur. Primum autem omnium, de aureo ramo docet, quem à materia, qualitate, loco & dignitate deſcribit.*

Prius] *Antequàm deſcendent mecum.* Latet.] *Difficultatem ſubijcit cum latêre, & quidem in umbroſa arbore latêre dicat.* Aureus.] *A' materia, & qualitate.* Iunoni.] *Proſerpinæ. Omnes reginas regum primogenitas, Iunones appellamus: ut regum primogenitos, Ioues: uiros fortes, Hercules: urbium conditores, Saturnos, ut Xenophon in Aequiuocis teſtatur. Periphraſis: à dignitate rami aurei.* Dictus ſacer.] *conſecratus, dicatus Proſerpinæ.* Hunc.] *ramum. Exaggerat difficultatem eius inueniendi. Vmbræ tegunt, in conuallibus tenebroſis Omnis ſylua tegit.*

Operta.] *occulta terræ & inferorum adyta.* Fœtus.] *aureum ramum: metaphora ab animali ad non animal.* Si te fata.] *Cum deo quiſque flet & ridet. Ab illo enim omnia proficiſcuntur tum bona, tum mala. Illo annuente, citra humanam operam optata eueniunt: negante uerò, omnia conſilia, conatus & induſtria iacet. Atque hæc illa prædeſtinatio eſt ad uitam, de qua in ſacris apertum extat teſtimonium Pauli. Quid conſilium humanum, quid uires, aduerſus diuinam prouidentiam* A *poſſunt? Quis auſit θεομαχεῖν, & quidem Gigantũ exemplo?* Præterea.] *Alterum præceptum, de ritè humando Miſeno, antequam iter ad inferos capeſſant. Et hunc Miſenum mortuum allegoricè ἱεροδοξίαν interpretantur, ut non niſi eam exutus, ad diuinarum rerum contemplationem ſe accingat.* Limine.] *Synecdoche: ut uana illa gloria, dum edocetur à uate, emoriatur. Imitatus hoc loco Homerum eſt, apud quem libro decimo, ſub deſcenſum Vlyſsis, Elpenor uino grauis, ad ſociorum concurſum expergefactus, deorſum de gradibus ſuperioris tabulati lapſus perierit. Verùm quoniam ille in ueſtigio non fuit ſepultus, cum eo qui & ipſe Vlyſsi poſtea primus apud inferos occurrit Palinurus conferri poteſt, qui ſepulturæ honorem à Troiano duce contendit.*

Sedibus.] *Periphraſis. nam mortuos in locum ſuum referre, quid porrò aliud eſt, quàm ſepelire? terra ſedes eſt cadauerum, in qua, iniecto ſolo, putredine reſoluantur.*

Conde.] *Epexegeſis.* Nigras pecudes.] *Præcepta de ceremonijs ſepulchralibus. Hoſtiæ furuæ & dijs inferis & mortuis conueniebant, ut triſtia & luctum repræſentantia. Contrà, candidæ ſuperis. Piacula, ſacrificia* B *uocat expiatoria, quibus animæ expurgari credebantur: hæc & piamina dicebantur.* Sic demum lucos Stygios.] *Epilogus. Hoc paucis concludit: his præceptis exactis, tum demum eum inferos poſſe inuiſere. Lucos Stygios paulò antè Auerna ſonantia ſyluis, dixit: quibus omnia media interſepta erant.* Regna.] *Appoſitio. Inuium id uocatur, per quod iri non poteſt. Per hos lucos, oſtendit uiuis iter non patêre, niſi paucis, quos uirtutis nomine celebres, & pietate inſignes, dij hàc ad inferos penetrare uoluerunt. Cuiuſmodi fuerunt Hercules & Orpheus. Sunt qui hic legunt uiuis: quaſi mortuis tantum hac iter patêret, non uiuis.*

Preſſo.] *Pleonaſmus. ſatis erat dixiſſe, Dixit, uel obmutuit, dicendi finem fecit, ἦ, ὥς φάτο.*

ARGVMENTVM.

Aeneas à Sibylla admonitus de morte ſocij, antrum linquit, & unà cum Achate mœſtus, & cogitabundus hominem quærit, dumq́ue inter ſe uerba ſererent, quis'nam hic eſſet, de quo Sibylla loqueretur, Miſenum iacentem in littore offendunt, qui cum marinos Deos cantu laceſſere auſus fuiſſet, à Tritone Deo in mare ſubmerſus eſt. magnus tunc excitatur clamor, & ad iuſſa Sibyllæ exequenda accingunt ſe omnes, ceduntur arbores, ſcinduntur ligna, pyra erigitur. huic operi præeſt Aeneas. C

NASC. Aeneas mœſto defixus lumina uultu,
Ingreditur, linquens antrum, cæcosq́ue uolutat
Euentus animo ſecum, cui fidus Achates
It comes, & paribus curis ueſtigia figit.
* ferebant. Multa inter ſeſe uario ſermone * ſerebant.
Quē ſociū exanimē uates, quod corpus humādū
Diceret. atq́ue illi Miſenum in littore ſicco,
Vt uenere, uident indigna morte peremptum,
Miſenum Aeoliden, quo non præſtantior alter
Aere ciere uiros, Martemq́ue accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circũ
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta.
Poſtquam illum uita uictor ſpoliauit Achilles,
Dardanio Aeneæ ſeſe fortiſsimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſequutus.
Sed tũ fortè caua dum perſonat æquora concha,
Demens, & cantu uocat in certamina diuos,

Defixus lumina.] *hic actus non ſolum Aeneæ mœſtitiã propter extinctum ſociũ, quod poëta ipſe expreſsit inquiens, mœſto uultu, ſed etiam cogitationē indicat propter rami aurei inquiſitionem.*

Ingreditur linquens antrum.] *egreditur ex antro, & graditur. attamen neſcio quid plenius hoc uerbum ſignificare uidetur, quàm ab interprete exponatur. ingreditur, id eſt graditur ad exequenda iuſſa Sibyllæ. præpoſitio enim in motum ad locum ſignificat, & hoc in loco animi propenſionem ad peragenda Sibyllæ commiſſa, & uehemens ſtudium aurei rami inquirendi, haud dubiè declarat.*

Cæcos euentus.] *incertos, & quos ipſe ignorabat.*

Paribus curis ueſtigia figit.] *cogitantium*

Aemulus exceptũ Triton (si credere dignũ est)
Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebãt,
Præcipuè pius Aenes. tum iussa Sibyllæ
(Haud mora) festinant flentes, aramq; sepulchri
Congerere arboribus, cœloq; educere certant.
Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæq; trabes: cuneis & fissile robur
Scinditur, ac uoluunt ingẽtes montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusq; accingitur armis.
Atq; hæc ipse suo tristi cum corde uolutat,
Aspectans syluam immensa, & sic forte precatur:

A *tium morem egregie expressit: qui tardo gressu incedere solent, tractum à bobus senibus, uel labore delassatis: unde est prouerbio ueteri. bos senex fortius figit pedem.* Misenum in littore sicco] *mouet commiserationem per locum communem à circunstantijs: quod in littore iaceret, ut de Priamo dictum est. Iacet ingens littore truncus.* Quod *& morte indigna affectus esset.* Vident.] *non audiunt, sed oculis uident: unde maior etiam nascitur dolor: nam oculi augent dolorem. hinc illud ex 2. Aeneid.*

» *Quæq; ipse miserrima uidi.*

Misenum Aeolidem.] *iterationem facit, ut Miseni lau-*
B *des longius prosequatur.* Quo non præstantior alter. — Aere ciere uiros] *commendat à peritia canendi qua in re enargiam quandam eum habuisse poëta designat, ut facile milites tuba canendo ad prælium excitaret: & fortasse ad historiam Timothei alludit: qui cantu suo Alexandrum regem, cui in primis charus fuit, ad prælium accendisse dicitur. Plutarch.*

Martemq; accendere cantu.] *hoc hemistichium ex tempore à Virgilio fusum, dum librum hunc Augusto recitaret, antiqui interpretes literis tradiderunt.*

Hectoris hic magni fuerat comes.] *uirum fortissimum, reiq; militaris peritiss. fuisse Misenum probat per locum communem ex attributis personæ. non enim nisi uir fortis haberi potest: qui uiri fortissimi comes extiterit, cum eo coniunctissimè uixerit, & illo cum hostibus dimicante unà & ipse pugnauerit: sunt qui Hectoris primum, deinde Aeneæ Misenum aurigam fuisse putent, ut Pyrrhi Autumedon.* Pugnas insignis obibat.] *antea Lucretius prælia obire dixerat.*

Vita spoliauit Achilles.] *sic uita, ut armis spoliare dicimus. sed est allusio ad morem singulari certamine pu-*
C *gnantium: quorum uictor uictum armis, exuuijsq; spoliat.* Dardanio Aeneæ.] *auget probationem fortitudinis Miseni ex facto illius: qui, mortuo Hectore comite suo, alteri se addixit fortissimo comiti Aeneæ.*

Non inferiora secutus.] *commendat fortitudinem, magnitudinemq; animi Aeneæ per cõparationem Hectoris: cui semper Aeneam parem facit. unde illud est.*

» *Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis.*

Sed tum forte caua.] *prosecutis obiter Miseni laudibus, ad eius mortis causam exponendam delabitur.*

Personat æquora.] *personat, personare facit: aut figurata locutio, sonat percaua æquora. sic personare regna aliquem dicimus Virg 6. Aeneid.*

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat.

Aurem personare Horat. dixit epist. lib. 1. epist. 2.

Est mihi purgatam crebro qui personet aurem.

Et Cic. in fam. ad Leptam lib. 6. tamen personare aures eius huiusmodi uocibus non est inutile.

Demens.] *Miseni imprudentiam arguit, qui non aduer-*

tit Deos etiam æmulatione excitari posse. alludit autem ad prouerbium: Noli cũ Dijs pugnare.

Exceptum.] *insidijs oppressum. ut in 3. Aeneid.*

Excipit incautum, patriasq; obtrũcat ad aras. «

Ergo omnes.] *ad rem redit, à qua paululum digressus fuerat.*

Circum clamore fremebant.] *dolore, fletu, & lamentatione.* Præcipuè pius Aeneas.] *Aeneas ut primus est inter Troianos, sic ei præcipua erga alios tribuitur pietas. unde & in primo Aeneid. de illo dicitur.*

Præcipuè pius Aeneas nunc acris Oronti, «
Nunc Amyci casum gemit. «

Tum iussa Sibyllæ.] *Troianorum studium, atq; diligentiam in struenda Miseno pyra breui oratione complectitur.* Aramq; sepulchri.] *περίφρασις est pyræ.*

Itur in antiquam syluam.] *rem negociorum circumstantijs dilatat cum ingenti carminis maiestate. persimilis est apud Homer. locus Iliad. 23. ubi Patroclo extincto paratur pyra: sed copiosior proculdubio est Virgilius, atque etiam elegantior.* Cuneis & fissile robur.] *de industria ὀνοματοποιίαν fecit, ut pronunciatione rem, quam significat, imitaretur.* Aduoluunt ingentes.] *negocij tarditatem propter arborum grauitatem pedum, ac syllabarum tarditate delineat.* Nec non Aeneas.] *non fuerat Aeneas ab hoc negocio sequestrandus, ut per syluam gradiens ramum tandem aureum oculis cerneret.*

Paribusq; accingitur armis.] *accingitur quidem paribus officijs, sed non fungitur, ne præter suæ dignitatis decorum aliquid facere uideatur. quam ob rem de eo proximè dictum est.*

Hortatur socios. «

Verum quia res interdum magis mouent, quàm uerba, ideo accingitur pari labore, non tamen laborat, sed aspectans syluam optat rami aurei apparitionem.

Aeneas.] *Primùm pium affectum boni principis erga suos, statim quàm infortunij certior factus esset, proponit, ut non solum animo consternatus esset: uerumetiam uultu, in quo animi sedes est, eum præ se ferret. Adiungit Achatem indiuiduum comitem, non minus anxium ac sollicitum de sociorum suorum salute.* Defixus.] *A' gestu dolentis, & mœrore turbati* Lumina] *Poetica synecdoche.* Ingreditur.] *Repetit, à Sibylla dimissus, classem, eius præcepta exequuturus.* Antrum.] *Sibyllæ specum, in quo oraculum acceperat.* Cæcos.] *dubios & incertos casus accepti mali secum reputat, quis sociorum, quo casu, fato perijsset.* Curis.] *Sollicitudine & affectu pari cum suo duce naues repetit.* Multa.] *Et inter uias sermones caduntur, non ociosi, sed pij, rebus, locis ac temporibus congruentes. Et narrat ipse poëta, quæ inter se conferebant.* Socium,] *ut syncope sit: pro, quem sociorum. aut ut citra figuram accipiatur* Qui porrò philosophantur, *ita hunc locum ἀλληγοροῦσι, quasi uir pius ante quæsitam partamq; sapiẽtiam, uitia nondũ agnouisset;*

LAMB. Hort.

Misenum.] *tibicinem suum, cuius prosopographiam statim attexit.* Littore.] *Pathos à loco & casu.*
Aeoliden.] *Anaphora huc spectat, ut à cœpto cursu in personæ descriptionem excurrat. Aeoliden, Aeoli nepotem, Misenum uocat. Cæterum αἰολίδας Græci uarios uocant, & ueloces. αἰόλα, uaria, uelocia. αἰολεύς, cæcias uentus est. αἰολίζειν, uariegare, congregare. αἰολλεῖν, monere, uariegare. αἰόλη νύξ, atra nox, aut uaria. propter sidera. Ab Aeolo, Aeolia insula, in qua regnasse creditur Aeolus.* Aere ciere.] *tuba & clasiico ad pugnam bellatorum animos excitare. Ab officio & exercitatione laus. Fuerat Hectoris tibicen, qui in pugnam lituo clasiico eum canere consuerat.* Aere.] *synecdoche: ex materia, res confecta. Nam per æs intelligit lituum, aut tibiã, tubam'ue, cuius sono ad pugnam militum animi accenduntur. Hyperbolicè eum à studio consueto laudat, cum eum omnium unum facilè præstantissimum in arte classicum canendi dicat. Ciere simplex pro composito: rursum species pro specie. uidelicet pro excitare. Duplici ratione enallage: figuræ & speciei.* Martem.] *Ferunt hunc uersum initio à poëta imperfectum relictum fuisse: ac postea cum hunc librum Augusto recitanti, ad istum usque locum peruenisset, ex tempore expolitionem adiecisse, Martem'que accendere cantu. Martem, pro prælio: metonymia. sicut in Accendere metaphora est.*
Hectoris.] *Digressio in prosopographiam Miseni: hunc autem primum laudat à dignitate & præstantia Hectoris, cuius subicen ad Troiam fuerat. Persona enim Hectoris uehementer ad laudem Miseni facit. Colligitur artis excellentia. nam tanti heroes insignes maximè artifices deligunt.* Magni] *Rectè magnu, qui cum Troianorum facilè esset fortissimus, à rerum gestarum magnitudine meritò magni appellatione censendus est. perinde ut posteris temporibus Alexander, & Carolus Magnus, hoc ipsum cognomen sua uirtute inuenere. Rerum ab Hectore gestarum egregius præco Homerus est in Iliade.*
Hectora.] *Anastrophe: neque uerò mediocrem gratiam habet repetitio. Græca figura est, circum Hectora, pro apud Hectorem περὶ τὸν Ἕκτορα. Ab officio Miseni.*
Lituus, propriè tuba incurua est: à cuius similitudine dictus est lituus, uirga auguralis. breuis & incurua, qua in captandis augurijs augures cœli spacia designabant. nam manu non licebat. Hasta.] *Ostendit eum & tubicinem fuisse iuxtà, & militarem hominem. Tum autem, geminatum eleganter est.* Illum.] *Hectorem. Refertur id ab Homero lib. Iliad. 22. Post mortem Hectoris, sequutus fuit arma Aeneæ, qui post Hectorem uirtutis laudem tenebat: quare eum non infimam conditionem sequutum dicit. Cæterum laudes Miseni huc spectant, ut obliquè coarguat, in bello multa uana geri, & inanem gloriam & iactantiam plerosque mortales plus quàm ueram uirtutem sectari.* Sed tum.] *Periphrasis tubæ in caua concha. Et in Personat enallage generis: pro, ipsum æquor sonare facit tubæ sono.* Diuos] *marinos: Tritonem, tubicinem Neptuni, de quo in primo dictum est.* Cantu.] *tuba.*
Aemulus.] *ὁμότεχνος, eiusdem artis peritus.*
Si credere.] *ut non sit fabulosum.* Inter saxa.] *inter scopulos. Indicat, deos punire omnem impietatem, quam præsentes ubique uidens & audiunt.* Ergo.] *quia sic perierat uir fortis, omnes eius casum indignè tulerũt. Sed nemo grauius tulit quàm Aeneas, cui præ cæteris salus sociorum curæ fuit.* Tum.] *Transit ad studium Troianorum, in congerendis lignis, quibus pyra cremando Miseno extrueretur, id'que ex præcepto Sibyllæ. Festinãt dixit, pro festinanter exequuntur. Id enim primum erat amico præstandum.* Aram.] *pyram, in qua mortuus concremaretur: ad similitudinem aræ, in qua dijs sacrificari & adoleri consuetum fuit. Porrò autem de ara sæpe aliâs diximus.* Arboribus.] *Ellipsis pro, ex arboribus.* A
Cœlo'que.] *in cœlum: hyperbole.* Itur.] *ab omnibus Troianis. Ex antiquitate, proceritas arborum est intelligenda. Hanc προσθετικῶς stabula ferarum, metaphoricè uocat, in qua feræ καθ' ὁμοιότητα stabulentur.*
Piceæ.] *propter pinguedinem, ea arbor rogis mortuorum adhiberi maximè solebat. Ex hac, pix omnium acerrima emanat. Pix, à πίσσα. Huius folia, folijs abietis rariora sunt, sicciora item & tenui ora, & magis algentia: tota horrida, & resina perfusa. Quo item nomine mortuorum exequijs grata fuit. Lignum abieti simile. Venenum est ijs illius umbra & noxia, quæcunque attingit, ut iuglandis pinus, & abietis. De eius pice & resina multa Plinius lib. 16. capite 9. Picea resinam fundit pinguem, & thuris modo fu:cosam: Larix gracilem, ac mellei liquoris, redolentem uirus. Viriusque folia trita ac decocta in aceto, dentium dolori medentur: cinis uerò corticum & intertrigini & ambustis. Si bibas, sistit aluum, & urinam mouet: at suffitu, ululcas corrigit. Piceæ folia priuatim iocineri conducunt, in aqua mulsa pota pondere drachmæ. Syluæ, quæ picis ac resinæ gratia raduntur, phthisicis sunt utiles, & ijs qui longa ægritudine uires nondum recollegerint.* B
Sonat icta.] *Hypotyposi studium excindentium arbores Troianorum depingit, qua dilatat narrationem. Est autem ilex, πρῖνος, arbor glandifera, ut esculus, quæ Ioui sacra fuit. Inter arbores quæ glandem ferunt, numeratur ilex, sicut robur, esculus, cerrus & suber. Ilicis tradunt duo genera potissimum. In Italia folijs ab oleis non multum distant: Similaces (inquit Plinius) à quibusdam Græcis dictæ, in prouincijs aquifoliæ. Glans breuis est, & gracilis, quã Homerus ἄκυλον lib. Odyss. 10 uocat: ubi refert, quibus artibus Circe iliceam glandem ijs obiecerit, quos ex socijs Vlyssis in porcos transformarat.*

——τοῖσι δὲ Κίρκη
πάρ ῥ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλε, καρπόν τε κρανείης
ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.

Numeratur ilex inter eas arbores, quarum folia non decidunt. Sunt aculeata, ut aquifolio. Quoniam cibus uictus'que antiquitus querceus fuit: iligna & querna corona donabatur is, qui ciuem ipse ciuis in prælio seruarat, teste uitæ salutis'que suæ. dicebatur'que Ciuica corona. C
Fraxineæ'que trabes.] *Procera est & teres fraxinus, pennata folio, Homeri præconio & Achillis hasta nobilitata. Iliad 19.*

ἐκ δ' ἄρα σύριγγος πατρώϊον ἐσπάσατ' ἔγχος
βριθὺ, μέγα, στιβαρόν, τὸ μὲν οὐ δύνατ' ἄλλος Ἀχαιῶν
πάλλειν, ἀλλά μιν οἶος ἐπίστατο πῆλαι Ἀχιλλεύς,
Πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλῳ τάμε Χείρων.

Quæ nascitur in Ida Troadis: adeo'que cedro similis est, ut cortice ablato emptores fallat. Duo genera sunt longa, & ea quidem enodis: & breuis, quæ durior fuscior laureis folijs est. Folia iumentis traduntur letalia esse, sed ruminantibus innocua. Succus expressus ad potum, remedium est contra serpentes: & uulneribus imposita, epifera, ut nihil æquè: Fugit serpens eius umbras. Semen medetur iocineris & lateris doloribus in uino extrahit aquam, quæ subit

A *subit cutem.* Robur.] *& ipsum, arbor glandifera est durissimi ligni. unde pro uirtute usurpatur, per translationem.* Cuneus.] *instrumentum est, ad scindendam omnem materiam paratum. Est & cuneus peditum multitudo, quæ cum prima acie angustior, deinde latior procurrit: à cuius similitudine, loca etiam in theatro cunei dicti sunt, in quibus uulgò spectatores stabant, inter sedentium subsellia.* Ornos.] *arbores, Germanicè Hagenbuech. maximè hæc arbor gaudet locis montosis, sicut cedrus, larix, tæda, & cæteræ è quibus resina gignitur. Item aquifolia, buxus, ilex, iuniperus, terebinthus, populus, cornus, & carpinus. Itaque eruitè uates, Troianos ornos è montibus deuoluisse dicit, coarguens earum uastitatem ac molem. De orno, multa Columella.*
Nec non.] *In pio negotio erga suos socios, tanto duci tribuit etiam sordidum officium, quod alioqui regi indecorum duceretur. Regium est, exhortari ad faciendum officium. Pietatis argumentum est erga mortuum, quòd ipse quoque excindendis arboribus operam nauat, & quidem primus. Porrò quæ arma dicantur, uel hinc liquet, & in primo annotauimus. Arma rusticorum, securis, cuneus, ligo, aratrum, & cætera. Arma militum, gladius, hasta, scutum, & similia: atq; ita alia aliorum studiorum.*
Hæc ipse suo tristi cum corde uolutat.] *Quæ sequuntur, cogitat apud animum suum. Locus præbet occasionem ita reputandi. Docuerat eum paulò antè Sibylla, latere in arbore ramum frondenti metallo. Itaque aspectu syluæ, dum officio pio incumbit, memor monitorum, optat sibi illum nunc obuiam dari. Ex casu Miseni, colligit nihil uani habere oraculum, de ramo.*

ARGVMENTVM.

Optat Aeneas in nemore arborem auream uidere, ut inde ramum refringat. & statim illi apparent geminæ columbæ uolantes: quas, quia Veneri matri dicatæ sunt, precatus lætus, ut cursum suum dirigant, ubi ramus existit aureus: obseruatoq; earum uolatu, super arbore consedisse animaduertit: quo gradiens cum peruenis-
B set, aureæ arboris fulgorem uidit, indeq; illicò ramum excerpens, cum Sibyllæ detulit.

NASC.

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat, nemore in tanto, quando omnia uerè
Heu nimium de te uates Misene loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipsa sub ora uiri cœlo uenere uolantes,
Et uiridi sedere solo: tum maximus heros
Maternas agnoscit aues, lætusq; precatur:
Este duces, ô si qua uia est, cursumq́; per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem diues opacat
Ramus humum: tuq; ô dubijs ne deſice rebus
Alma parens. sic effatus, uestigia pressit:
Obseruans quæ signa ferant, quò tendere pergãt
Pascentes: illæ tantum prodire uolando,
Quantum acie possent oculi seruare sequentum.
Inde ubi uenere ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres, liquidumq; per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.
Discolor unde auri per ramos aura refulsit:
Quale solet syluis brumali frigore uiscum
Fronde uirere noua quod nõ sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea uento.
Corripit extemplò Aeneas, manibusq; refringit
Cunctantem, & uatis portat sub tecta Sibyllæ.

Si nunc se nobis.] *εὐχή: optantis hominis cum magno cupiditatis affectu. nullam enim cupiditati suæ temporis dilationem quærit: sed præsentis temporis signum apposuit, si nunc, id est, unam nunc, ut in oct. Aeneid.*
25 *O' mihi præteritos referat si Iuppiter annos.*
Nemore in tanto.] *bene optat ramum sibi aureũ ostendi, quia nemore in tanto. non enim facile inuẽtu est, quod in nemore umbroso, uarijsq́, ac pro-*
C *pè iam infinitis arboribus consito latet.*
Quando omnia uere.] *uaticinij Sibyllæ commendatio est: cuius ueritatem probat ab effectu, id est ex morte Miseni. erit autem huiusmodi sensus, utinam ita quoq; uere mihi sese ostendat ramus aureus, uti uera cætera fuerunt: quæ mihi prædixit Sibylla.* Heu nimium de te uates Misene locuta est.] *λεκτ᾽ ἀποσφραγίζειν: quæ πάθος habet à dolore.* Geminæ cum forte columbæ.] *augurium sese offert Aeneæ, cum regi, tum Veneris filio maxime congruum. nam Veneri dicatæ sunt columbæ, & quia nunquam solæ uolant, regibus augurium facere dicuntur: quos solos esse non decet: quamobrem rectè hic duarum, non unius columbæ mentio fit. sunt uerò, qui putent, hic per geminas columbas mysticè duas animæ alas Platonicè designari, hoc est contemplatiuam, moralemq́ uirtutem: quæ ad ramum aureũ inueniendum, id est ad prudentiam, altamq́ illam sapientiam hominem ducunt. quæ etiam à Venere mitti dicuntur: quia diuinarum rerum amor eximius alis nutrimenta sufficit: quibus surrigimur, & in Deum transimus. quod paulò inferius à poëta indicari affirmant eo uersu.*
Tollunt se celeres, liquidumq́ per aëra lapsæ
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.
Porrò alas non recipit anima (ut Plato testatum reliquit in Phædro) nisi post annorũ decem millia: præter tamẽ illius animã, qui philosophatus est sine dolo, uel unà cum sapientiæ studio pulchritudinẽ adamauit. Ipsa sub ora uiri.] *ut eius caussa uenisse uiderentur.* Maternas agnoscit aues.] *à matre missas.* Este duces.] *deprecatio ad columbas.* Si qua uia est.] *ad ramum aureũ inuestigandum.* Vbi pinguem diues opacat.] *hic caussam, caussæq; effectus ponitur pinguis humus, diues ramus, ipsiusq; umbra opaca: nam terræ pinguedine arbor luxuriat, patulisq; ac frondosis ramis largam, densamq́ umbram facit.* Tuq; ô dubijs ne deſice rebus.——Alma parẽs.] *cognito matris augurio ingrati animi fuisset matris auxilium non implorare, in re præsertim tam difficili.* Sic effatus uestigia pressit.] *firmat se Aeneas, ut Augu-*

ret solent auguria capturi. proinde subdit.

Obseruat quæ signa ferant.] propriè augures seruare de cœlo dicuntur, cùm auguria captant.

Pascentes illæ.] alludit ad pullare augurium: in quo boni ominis erat, si pulli pascerentur. Aura rami discolor.] splendor auri colorem uariantis.

Quale solet syluis.] ramum aureum uisco comparat: est enim crocei coloris uiscum, splendescitq́ in truncis arborum more auri. Syluis.] in syluis ut plurimum uiscus reperitur: ubi aues uarij generis nidulantur: fit enim ex stercore auium, maximè turdorum, & palumborum. Plin. Quod non sua seminat arbos.] satum uiscum nullo modo, inquit Plinius, nascitur, nullamq́ propriam sedem habet, sed in aliena uiuit. oritur maximè in quercu, robore, ilice, pruno syluestri, ac terebintho: cuius truncos instar hederæ circundant, usu temporis arborem ipsam enecat. hæc ex lib. 16. cap. 44.

Talis erat species auri.] comparationi institutum accommodat. Bractea.] tanquam bractea: nam eius folia ea subtilitate natura produxerat, ut aura spirante, quasi bractea crepitarent.

Corripit extemplò.] rectè extemplò, quia non absque auguri inuenerat.

Cunctantem.] non ad ramum, sed ad Aeneæ cupiditatem refertur: quam ipse poëta egregiè indicat appositione uocis, auidus.

LAMB. Misene.] Auersio. Vix ea.] Quid columbæ significent, hoc eodem libro docuimus. Porrò antiquitas

HORT. columbam Veneri dicarunt ut aquilam Ioui. pauonem Iunoni, gallum Herculi, Marti equum. Ob castum amorem, pudicitiam & fœcunditatem columba Veneri grata est. Huius plena descriptio extat apud Plinium libro 10. capite 34. Huic tantam tribuunt pudicitiam, ut neutri notum sit adulterium: coniugi fidem non uiolent, & communem seruent domum, quam nisi cœlebs aut uidua non relinquit. Etiam iniquos, eosq́ imperiosos mares ferunt. Si suspicio sit adulterij, guttur plenum est querelarum, & saui ictus rostro: sed in satisfactione mox osculatio, & circa Veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. Proin à matre filio mittuntur columbæ duces itineris, ad monstrandam uirgam auream.

Ora.] sub conspectum Aeneæ. Maternas.] matri Veneri sacras. Este duces.] Petitoria oratio breuis: cuius hæc summa est, ut se ad ramum aureum ducant: oratq́ simul matrem, ut in rebus dubijs nunc sibi adsit.

Diues opacat.] aureus ramus humum inumbrat. quod proprium est arborum. Pinguem fœcundam terram uocat, quæ omnia læto sinu effundit. & Defice dixit, pro defit. Pascentes] ut est ingenium eius animantis, & plerorumq́ uolatilium, pascendo procedere.

Prodire.] Enallage modi, pro, prodibant, procedebant. Aciem usurpat pro uisu. Auerni.] De Auerno suprà relatum est. Aptissimum lacui tribuit epitheton: exhalat A enim sulphurea aqua graue odorem, ut aërem tetra suffumigatione & halitu inficiat.

Quam super haud ullæ, inquit poëta, poterant impunè uolantes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum:

Quasi ἄορνον, sine auibus. Sidunt.] pro sedent: & Super eum auferendi casu. Gemina.] Hypallage, geminæ sedent. Aura] splendor auri. Viscum.] Brumali tempore maximè maturum est uiscum, auriq́ colorem imitatur, & noua fronde uiret. Visci tria genera ponit Plinius libro 16 capite 44. in abiete ac larice (stelin uocat Eubœa, hyphear Arcadia) in quercu, robore, ilice, pruno syluestri, terebyntho. Sunt qui copiosissimum produnt nasci è quercu, quod ἀρυὸς ὕφεαρ appelletur. Sed odore ex omni arbore differt, præterquàm ex ilice & quercu. Folium uerò ipsum ingrati odoris est. Gustu in utroque genere est amarum ac lentum. Idem author locò diuerso tradit, uiscum nec aqua, nec igni posse corrumpi. Nascitur uiscus albus sub alis foliorum herbæ chamæleonis, præcipuè sub Canis ortum, quo modo & thura nasci B dicuntur. Medicinam & remedia uaria ex flore uisci, ipsoq́ adeò uisco prosequitur diuersis locis Plinius: & uiscum pro rete ueteres usurparunt, authore Nonio, à tenacitate. A' simili dilatat narrationem, ut rami aurei naturam comparatione euidenti oculis subijciat. Nascitur in ijs quas retulimus arboribus. Croceo.] crocei coloris, qui tendit in rutilum. Fœtum] Recens uiscum nuncupat, quod illustrius splendet sublustri luce. Teres.] rotundum in longum & procerum. Truncus teres, teres hasta. Talis.] Applicatio rami collati cum uisco fuluo.

Bractea.] aurea lamina. Laminam à bractea ita grammatici distinguunt, ut existiment bracteas tenuiores esse, laminas crassiores. Dicunt & brattea, c litera in t mutata. Bractearius, qui bracteat, hoc est, tenuissimas laminas ex auro argentóue, aut alio quouis metallo cudit, funditúe. A' bractea, diminutiuum deducitur bracteola. Ipsa porrò ars bractearia: & quod bracteis contectum est, bracteatum appellatur. Cæterùm per copiam poeta uimen illud, & ramum aureum bracteam appellat.

Corripit.] Vehementiam & spiritum constantem animi C in diffringendo oblato ramo ex uoto, ostendit: tum autem & sedulitatem, cum tardè sequentem quantis possit uiribus diuellit. Portat.] Celeritatem in obeundo negotio docet. Etenim ramo inuento, nihil erat cur in sylua diutius cunctaretur: & iam materia ad littus in pyram à socijs congesta erat.

Vatis Sibyllæ.] Appositio. Aeolicè fatidicam signat, quæ sit diuinorum consiliorum conscia. σιὸς, ἀντὶ τοῦ διὸς καὶ βυλὴ, τὸ βυλὴ.

ARGVMENTVM.

Miseno de more Rom. exequiæ celebrantur, eius cadauer combaritur, collectisq́ cineribus, ingens illi sepulchrum Aeneas sub monte construit, quem de eius nomine Misenum appellat, appositisq́ armis, remo, & tuba: quibus ille dum uiueret, utebatur, abit, & ad sacrificium se accingit.

Nec minus interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principiò pinguem tædis, & robore secto

Nec minus.] peracto uno ex ijs, quæ Sibylla iusserat, alterum exequitur, nimirum Miseni exequias: quas eo ordine describit, ut

B *bit, ut omnia prisca antiquitatis uestigia in funere curando côplecti uideatur. ex Homeri 23. Iliad ubi hæc eadem fere Patroclo exhibētur, multa quidem sumuntur. Sed re uera totus hic locus ex 12. Odyss. pendere uidetur: ubi Homerus Elpenori funus celebrat.* Et cineri ingrato.] *nullam gratiam habituro. Virg. in 11.*

» *Nos iuuenem exanimum, & nil iam cœlestibus ullis*
» *Debentem uano mæsti comitamur honore.*

B Pinguem tædis.] *copiosam facibus ex tæda arbore: Virg lib. 4. Aeneid.*

» *At regina, pyra penetrali in sede sub auras*
» *Erecta ingenti, tædis, atq; ilice secta.*

Alludit autem ad pinguedinem arboris: ex qua resinam fluere manifestum est. Ingentem.] *quia magno uiro struebatur: nam pro dignitate personarum pyræ fiebant, aliæ ingentes, aliæ paruæ. scribit Homerus Iliad. 23. Structam Patroclo fuisse pyram centum pedum.*

» *ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον, ἔνθα καὶ ἔνθα.*

Frondibus atris.] *feralibus. cupressum intelligit: quæ feralis arbor dicitur. Ouid 3 trist.*

» *Funeris ara mihi ferali cincta cupressu*
» *Conuenit.*

Ideo per ταυτολογίαν subdit.

» *——Et ferales ante cupressos.*

Super fulgentibus armis.] *magni uiri nunquā soli comburebantur, sed cum armis, aut equis, aut canibus, quibus dum uiuerent, oblectati fuissent.*

Corpusq; lauant frigentis, & ungunt.] *de more id fieri*
C *solebat. ita etiam nostra tempestate lauantur cadauera, in Italia præsertim, sed ungendi mos obsoleuit.*

Fit gemitus.] *hæc eadem in funere Patrocli, & Hectoris Homer. lib. 23 & 24. Iliad uersibus complexus est. Sed & interpretes pluribus meminerunt.*

Tum membra toro defleta reponunt.] *hinc est, quod corpus P. Clodij nudum in lecto, ut uulnera uideri possent, in forum delatum fuisse apud Asconium legimus.*

Purpureasq; super uestes.] *haud dubiè de Miseni uestibus intelligit, alludit autem ad paludamentum, quo uiri principes in bello utebantur, & ex purpura constabat.*

Velamina nota.] *quorum usus in bello frequentissimus erat. unde illud ex 11 Aeneid.*

» *Pars munera nota*
» *Ipsorum clypeos, & non felicia tela.*

Et subiectam more parentum.] *propinquiores cum accensis facibus in pheretro mortuos ad comburendum deferebant: quod in contextu indicari uidetur, propter copulam, & subiectam: at Seruius paulò infrà sentire uidetur, faces de fune ante mortuos deferri solitas.*

Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales antè cupressos
Constituūt, decorantq; super fulgētibus armis.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusq; lauant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus. tum mēbra thoro defleta reponunt,
Purpureasq; super uestes uelamina nota
Conijciunt pars ingenti subiere pheretro
Triste ministeriū, & subiectam more parentum
Auersi tenuere facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateris oliuo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,
Relliquias uino, & bibulam lauere fauillam,
Ossaq; lecta cado texit Chorineus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ:
Lustrauitq; uiros, dixitq; nouissima uerba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Imposuit, suaq; arma uiro remumq; tubamq;
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per sæcula nomen.
His actis properè exequitur præcepta Sibyllæ.

Congesta cremātur.
——Thurea dona] *fortasse ad arcendum ustrinæ nidorem. propter quod & cupressus pyræ intexebatur.*

Dapes.] *per dapes arbitror adipem, & carnes etiam hostiarum esse intelligendas. nam Homerus loco superius adducto, mactatarum ante pyram ouiū, atq; boum adipe Patroclū ab Achille coopertum à capite ad pedes fuisse, excoriataq; hostiarum corpora cum melle, atque oleo in rogum ad lectum ipsius adhibita scriptum reliquit ut cadauer, scilicèt citius cremaretur. Homeri uersus ita se habent.*

πολλὰ δ' ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς «
πρόσθε πυρῆς ἔδειρόν τε, καὶ ἄμφεπον. ἐκ δ' ἄρα πάντων «
δημὸν ἑλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάθυμος Ἀχιλλεὺς «
ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς. περὶ δὲ δρατὰ σώματα νήει. «
ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος, καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας, «
πρὸς λέχεα κλίνων. «

Fuso crateres oliuo.] *Homerus amphoras, hic crateres fusas esse dicit. Sed hoc pro mortuorum dignitate. in funere Patrocli honoratior pompa, maiorisq; impensæ describitur, quàm in ijs Miseni exequijs, quæ casu contingūt, sicut apud Homerum Elpenoris.* Relliquias uino, & bibulam lauere fauillam.] *Homeri est: qui ubiq; pyras uino nigro extinctas dicit.* Ossaq; lecta cado texit Chorineus aheno.] *non tecta cado. sed collecta in cado texit uelamine scilicet & est Homeri ex 23. & 24. Iliad. nam Hectoris ossa, ut alia omittam, à fratribus, socijsq; collecta, & in auream urnam posita, uelamineq; purpureo còoperta fuisse dicit.*

ὀστέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοι, ἕταροί τε «
μυρόμενοι, θαλερὸν δὲ κατείβετο δάκρυ παρειῶν: «
καὶ τά γε χρυσείην ἐς λάρνακα θῆκαν ἑλόντες «
πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσιν. «

Lustrauitq; uiros.] *erat apud Romanos quodā sacerdotum genus: qui funestatas familias, & in exequijs mortuorum turbam hominum pollutā aquæ aspersione lustrarēt, atq; purgarent, ut Popa Licinius de circo maximo apud Cic. pro Milone: de quo ita Ped Asconius. Responderat Pompeius Licinium quendam de plebe sacrificulum, qui solitus esset familias purgare, &c.*

Dixitq; nouissima uerba.] *quæ in sacris etiā dici solebāt. apud Latinos Ilicet, id est ire licet, apud Græcos λαοῖς ἄφεσις, id est populis missio. Apuleius lib. ultimo.*

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum.] *Aeneas ita Miseno, uti apud Homerum Achilles Patroclo sepulchrum curat. apud quem nunquam uideris prius sepulchrum cuiquam parari, quàm illius exequiæ fuerint celebratæ. curat igitur Aeneas sepulchrum, & rationem habet amplitudinis, atque dignitatis uiri, quod ingentī mole*

mole illud construit: qua in re non uidetur illa Platonis parsimonia seruari: qui sepulchrum exerui uetat altius, quàm uiri quinque diebus totidem excitare possint, lapides non maiores, quàm ut possint defuncti laudes quatuor heroicis uersibus comprehendere.

Suaq́ arma uiro, remumq́, tubamq́.] *locus iste ex 12. Homer. Odysseæ sumptus est: ubi Vlysses, eiusq́ socij Elpenori sepulchrum erigunt, in eiusq́ uertice remum figunt. Homeri uersus ij sunt.*

» αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ.
» τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες,
» πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Exequitur præcepta Sibyllæ.] *ut pararet furuas hostias & sacrificaret Due nigras pecudes, ea prima piacula sunto.*

LAMB. Hort. Nec minus.] *Transit ad studia Troianorum circa iusta Miseni, quem ritè conditum oportuit: uersaturq́ operosè in descriptione ceremoniarum funebrium, ut alijs in locis diuersis diligenter. Nihilominus, inquit, interim dum Aeneas circa aureum ramum uestigandum occupatur, Teucri de more mortuum deflebant, expediebant omnia quæ ad exequias desiderabantur. Primùm circumfusi lugubriter affecti plangore deflebant uita defunctum. Pòst deinde ad iusta discedebatur.*

Ingrato.] *cadaueri. ad quod nullus sensus funeralium officiorum perueniebat.* Suprema ferebant.] *ultima iusta mortuo exhibebant.* Principiò pinguem.] *Vbi summatim ordinem proposuit, transit ad ipsas ceremonias, quibus illa suprema singulatim constabant. Videtur poëta quasi ex composito, per occasionem, ceremonias funerales uoluisse tradere: adeò operosa diligentia eas prosequitur. Primùm, inquit, erexere pyram. Addit q́ significanter materiam, unde ea structa fuit, ex tædis, robore, & ferali cupresso. His lignis pinguem rogum appellat, ob succulentiam earum arborum, simul & naturam, cur funeribus à priscis dicatæ fuerunt.* Tædis.] *Tæda arbuscula est, ex genere laricum, sed succo magis abundat, cur morbus quasi laricis existimatur: parcius fundit tamen succum, liquidiusq́ quàm picea. Quamobrem flammis, lumini sacrorum, & nuptijs eam consecrarũt ueteres. Hinc fit, cur per tropum etiam pro nuptijs usurpetur in carmine. Nunc tædam appellare uidetur, quam paulo antè piceam uocauit:*

Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex.

Et robur hic, suprà ilicem, quæ maximè montes amat, & ueteribus in primis feralis ac rogis familiaris habita fuit. Porrò tædam speciem laricis esse dixi. Est autem larix, abieti non dissimilis, sed præstantior ac nobilior ipsa materia: cuius uim incorruptam, & humori contumacem tradunt, unde pluseulum liquoris mellei coloris erumpat, qui nunquam indurescat.

Secto.] *fisso, ex quernis & roboreis, fissa ligna ignem uiolentiorem efficiunt, & tardius reliquis consumuntur.*

Cui frondibus.] *Hinc pyræ intexebant ligna, funeribus apta. cuiusmodi sunt larix, picea, taxus, cupressus, & aliæ nonnullæ arbores id genus.*

Ferales.] *tristes, & funebres. Cupresso ideo rogos cingi solere, author est Varro, ne graui ustrinæ odore circũstantis multitudinis corona offenderetur. Adstabat aũt frequẽtia tam diu, lachrymis præfica per omnia respondens, donec cadauere flãmis absumpto, collectisq́ in urnã cineribus discedere uoce Ilicet iuberentur. Erat autem præfica, mulier in funeribus conducta, quæ circumfusæ multitudini lamentandi eiulandiq́ modum dictaret. Hinc quoq́ mos fuit, ante domum funestam, mortui laudes celebrare. Ilicet, illud erat, quod nouissimum poëta paulò pòst uerbum uocat:* A

Lustrauitq́ uiros, dixitq́ nouissima uerba.

Hunc morem deflendi mortuos in Gallijs seruari adhuc uulgò constat, ut plangore, & euellendis capillis omnium ora præfica in se conuertat. Illam quidem causam Varro adducit, cur cupressus bustis & ustrinæ adhiberi solita fuerit. Hoc autem non minus uerisimile, & fortasse uero propius est, eam rogis solennem fuisse, ob funestum ipsius ingenium. Etenim incisa non repullulat, & quasi uita priuata, planè nunquam reuiuiscit: ideoq́ ante mortuorum, maximè nobilium ædes, eam poni mos tenebat. Et non plebeios, inquit poëta, luctus testata cupressus: quòd de mortuo nihil reliqui in uita sperandum sit. Horat. Odarum lib. 2.

Linquenda tellus, & domus, & placens
Vxor, neq́ harum quas colis arborum
Te, præter inuisas cupressos,
Vlla breuem dominum sequetur. B

Hinc pro morte ipsa apud poëtas frequenter usurpatur. Cæterum de cupresso in principio libri secundi plura disseruimus. In Ditis tutela esse credebatur.

Ferales.] *à feralibus sacris, quæ mortuis fiebant. In ijsdem etiam epulas ferri mos erat, ad tumulum eius, cui parentabatur.* Fulgentibus armis.] *In illustrium uirorum bustis, eodem rogo arma quoq́ eorum consumebantur, & ea quæ in uita habuerant charissima.*

Calidos latices.] *calida aqua prius lauabant cadauera, ungebant, & ex interuallo conclamabant: ut si qua uita reliqua esset, se reciperet. Solet spiritus inclusus nonnunquam homines fallere.* Frigentis.] *mortui. Calore enim uitali pulso, qui spiritus sedes habetur friget corpus. Vnde per tropum, mortem modò frigidam, modò pallidam appellamus.* Vngunt.] *Constat cadauera prius ungi solere, quàm cremarentur. Iuuenal. Satyra quarta:*

Et matutino sudans Crispinus amomo,
Quantum uix redolent duo funera ——

Ahena.] *ollas æneas parant.* Thoro.] *ligno, quo efferebatur ad pyram extructam.* C

Purpureasq́.] *Appositio: uestes luculentas, quas in uita in precio habuerat, insternunt mortuo.*

Super uestes uelamina nota.] *corpus exanime.*

Pheretro.] *quo funus effertur. Pheretrum propriè id omne dicitur, in quo aliquid in pompa portatur. Liu. libro 1. Decad. 1. Spolia ducis suspensa, fabricato aptè ad id pheretro gerens, Capitolium ascendit: ibiq́ cùm ad quercum pastoribus sacram deposuisset, templum designauit, & addidit cognomen, Iuppiter Pheretrius. Ferculum & pheretrum à Græco uerbo deducuntur.* More parentum.] *ritu maiorum. Hoc muneris dabatur propinquioribus, ut humeris sandapilæ subiecti funus efferrent. Erat & hic mos priscis illis mortalibus, ut uita defunctus domũ suam portaretur. ubi dies septem seruatus, & calida lauabatur, & oleo inungebatur: tum autem (ut dictum à nobis sæpe est) per interualla conclamabatur, fiebatq́ gemitus.*

Auersi.] *iniecturi facem se auertebant: quo arguebant se inuitos id facere, quod cogeret necessitas, qui regum erant incẽsuri. Iliad. Homericæ enarrator, rationẽ reddit,*

cur

A cur antiquitus corpora defunctorum cremabantur, διὰ τὸ ἀπέριττα γίγνεσθαι. εἶθ' οὕτως ἐθάπτετο ὑπὸ γῆν. ἡ δ' αἰτία τοῦ καίεσθαι τὰ σώματα, παρὰ τοῖς ἕλλησιν αὕτη πρῶτος φασὶν οὕτως ἐτάφη ἀργεῖος ὁ λικυμνίου διὰ ἀνάγκην ὑπὸ ἡρακλέους. συναγαγὼν γὰρ στρατείαν ἐπὶ ἴλιον ἡρακλῆς, διὰ τὸ τὸν λαομέδοντα παρὰ σύνταξιν ποιῆσαι αὐτῷ ὁσώματι τοῦ κήτους τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἡσιόνην, καὶ μὴ δοῦναι τοὺς ἵππους, οὓς ὑποσχόμενος ἦν αὐτῷ ὑπὲρ τῆς τοσαύτης εὐεργεσίας, ἐζήτει καὶ τὸν ἀργεῖον, ὡσανεὶ οἰκεῖον. λικύμνιος δὲ φασὶ τοῦ πατρὸς ἀργείου φοβούμενος, ὅτι καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ υἱὸν ὀνόματι κῶνον ἀποστείλας εἰς λακεδαίμονα, μεθ' ἡρακλέους ἀπέβαλεν, καὶ μὴ διδόντος, ἡρακλῆς ὤμοσεν ἀπάξειν πάλιν αὐτόν. τότε δ' οὖν συμπεσούσης ἀργείῳ τῆς βίου τελευτῆς, διαπορηθεὶς ὁ ἡρακλῆς πῶς ἂν διατηρήσοι τὸν ὅρκον, ἔκαυσεν. Interpres citat Andronem, apud quem hæc historia refertur.

Thurea dona.] id est, ipsum thus: periphrasticè.

Dapes.] *Valla existimat, deorum tantum epulas uocari dapes neque uerò eas solum, sed etiam quæ deorum sacrificijs inferantur. Sed uir tantus, ut in nonnullis alijs,*
B *ita hic caruit iudicio. Etenim dapes sunt, ut omnium scriptorum testimonijs constat, omnes oppipari lautiq; apparatus: siue deorum sunt, siue mortuorum, siue adeò etiam hominum, nullo discrimine, ἐδέσματα. Martialis:*

Illa quidem lauta est, dapibusq; instructa superbit:
Sed nihil omnino te recitante placet.

De mensa Ligurini. Et Maro in tertio, loquens de Cyclope:

Nam simul expletus dapibus, uinoq; sepultus.
Et in Bucol.
Quas illi Philomena dapes, quæ dona pararit.

Falsus fortasse fuit Valla, quòd apud antiquos dapi dicebatur res diuina, quæ fiebat aut semente hyberna, aut uerna: à Græca uoce δαίς, quæ id genus epulas signat, au thore Sexto Pomp. Fest. Hinc dapsile, & dapaticum, magnificum. Dapaticè excipi, lautè, magnificè & splendidè: dapaticum negotium, dotes dapsiles apud Plaut. Sed & infandi uitabilesq; cibi Nomo uocantur, ut ex Virgilianis suprà citatis locis affirmat. Atqui Achilles Homericus lib. Iliad. 23. in funere Patrocli longè diuersas à Marone ceremonias præstat,

C αὐτίκα λαὸν μὲν σκέδασεν κατὰ νῆας ἐΐσας,
κηδεμόνες δὲ παρ' αὖθι μένον καὶ νήεον ὕλην.
ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ.
πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς,
πρόσθε πυρῆς, ἔδερόν τε καὶ ἄμφεπον. ἐκ δ' ἄρα
πάντων
δημὸν ἑλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάθυμος ἀχιλλεύς,
ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς. περὶ δὲ δρατὰ σώματα νήει.
ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας.

Quod Vergil. dixit,
——*Fuso crateris oliuo.*

πρὸς λέχεα κλίνων. πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους,
ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στεναχίζων.
ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν.
καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.

Oliuo.] *oleo, ex oliua expresso.* Postquam.] *Transit ad ceremonias funeris postremas, quæ mortuo, restincto incendio, præstabantur. Vt cineres colligerentur, ignem restinguebant infuso uino, quo commodè in urnam conuerrerent. quam sub terra aggesto tumulo condebant. Vnde urna pro morte & sepulchro à poëtis usurpatur. Poëta cadum hoc loco uocat.* Collapsi.] *Apto ac proprio uocabulo usus est: quasi in unum aceruum simul lapsi, ut in urnam conuerri possent. Collapsi sunt: defectio.*

Relliquias.] *Exponit, quas reliquias uocat uidelicet cineres calidos, quos uino extinguebant. Ignita ac calida humorem omnem imbibunt, absumuntq; Rectè reliquias: à cremato enim cadauere, nihil præter cineres reliqui superest* πεπτωκώς, *gemmauit l. Porrò bibulum id appellatur, quod pronum est & procliue ad exorbendum. Merebibulus, qui merum, hoc est, non dilutum aqua uinum, bibit. Charta bibula, quæ imbibit atramentum, aut alium liquorem, quæ & papyrus bibula appellatur.*

Ossaq;.] *Proximum erat, restinctos cineres in urnam condere, quod ministerium sacerdotum erat, qui sacerdotes funeris appellitabantur.* Lecta.] *Enallage figuræ. collecta in urna contexit.* Idem.] *Ternarius numerus apud poëtas uim amplificādi habet estq; sacer dijs inferis.*

Circumtulit.] *lustrauit, purgauitq;. hypallage. pro, socijs ter puram undam circumtulit: elementum rebus diuinis consecratum. Quare rectè à Pindaro elementorum præstantissimum appellatur,* ἄριστον μὲν ὕδωρ. *Pura, quasi casta & consecrata.* Spargens.] *Quem morem ab ethnicis acceptum, etiamnum tenent Christiani.*

Fœlicis.] *fœlix oleæ: uel quòd Mineruæ sacra habebatur: uel quòd pacis symbolum & amicitiæ esset: uel quòd huic arbori R. maiestas magnum honorem tribuerit, Idibus Iulij turmas equitum ea coronando. & ea ouantes. uictores quoque Athenis coronabantur*

Lustrauit.] *aspersit, purgauit.* Nouissima.] *Ilicet innuit. nam, corpore rogo imposito, ter uale conclamare mos erat.* Ingenti mole.] *Homerus Odyss. duodecimo:*

αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκροῦ
τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Vtriusq; tumuli paria sunt insignia, arma & remus. Græcus sepulchro summo columnam imponit: ubi cippum aggesserit, remum figit. Remumq;] *Reddit, quæ uiri arma fuerunt, remus & tuba. Remum, locum uocat unde pendet tuba.* Aërio.] *alto: donat locum ratione nominis: quod loco uel à Miseno mansit, uel propter Aeneæ authoritatem. Ipsum promontorium, neutro genere Misenum fuit appellatum, ab hoc Miseno tibicine Aeneæ, sub eo condito. Testatur Chrestomathiæ author post Cumas ad meridiem promontorium Misenum esse, mox Baias, & calidas aquas, ad delicias & morborū curationes accommodas.* μετὰ τὴν κύμην πόλιν, πρὸς νότον ἐστὶν τὸ μισηνὸν ἄκρον, μεθ' ὃ αἱ βαῖαι, καὶ τὰ θερμὰ ὕδατα, πρός τε τρυφὴν καὶ θεραπείαν νόσων ἐπιτήδεια. *Mela cap libri secundi, ubi eam Italiæ partē describit. Lacus Lucrinus, inquit, & Auernus, Baiæ, Misenum (id nunc loci, aliquando Phrygij militis nomen) Cumæ, Linternum.*

His actis properè exequitur præcepta Sibyllæ.] *Transitio ad* ὑδροσκοπίαν *descensus ad inferos. Primùm autem describit locum, atque hiatum per quem descensus ad inferos esse putabatur. Constat hæc topographia meris amplificationibus rerum earum, à quibus describitur.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Spelunca, Auernusq; lacus: per quem descensus est ad inferos, describitur. illic Sibylla explorat, mactatq; uictimas mystico uocis sono Proserpinam uocans. Aeneas autem nocti, terræ, nec non Proserpinæ ipsi sterilem uaccam sacrificat, & Plutoni holocaustum oleo auctum offert.

Spelunca alta fuit, uastoq; immanis hiatu
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumq; tenebris:
Quã super haud ullæ poterãt impunè uolantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.
Quattuor hic primùm nigrãtes terga iuuencos
Constituit, frontiq; immergit uina sacerdos,
Et summas carpens media inter cornua setas
Ignibus imposuit sacris libamina prima,
Voce uocans Hecaten cæloq; ereboq; potentẽ.
Supponunt alij cultros, tepidumq; cruorem
* Sucipiunt pateris: ipse atri uelleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnæq; sorori
Ense ferit, sterilemq; tibi Proserpina uaccam
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum uiscera flammis,
Pingue superq; oleũ fundens ardentibus extis.

* Suscipiũt.

NASC. Spelũca alta fuit.] *Speluncæ descriptio: cuius altitudinem primo, deinde latitudinẽ, quia immanis uasto hiatu, materiam, quia scrupea id est lapillosa est, securitatem, id est ad quam accessus esse non poterat propter lacus Auerni obscuritatem, horrentesq; nemoris umbram depingit.*

Quam super.] *nõ laudes tantum Speluncæ, sed etiam uituperationes attingit: quam ex fœtido halitu deturpat, quo super uolantes aues necantur.* Talis sese halitus.] *causam assignat necis auium superuolantiũ. Claudianus de raptu Proserp.*

» *Tunc & pestiferi paccatum limen Auerni*
» *Innocue transistis aues.*

Quasi nunquam antea impunè transierint.

Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.] *etymologiam huius uocis docet. quidam legunt Aornũ. nam ἄορνος, id est sine auibus propriè dicitur. Lucretium æmulatus est poëta in 6. ubi ait*

» *Principio quod Auerna uocantur, nomen id ab re*
» *Impositum est: quia sunt auibus contraria cunctis.*

Si Auernum legas, quæ dictio, etsi ex Græco, Græcis tamen incognita est, credendum est poëtam ad sensum omnino respexisse. quasi uelit dicere. nos Latini ex Graiorum sententia, qui illum lacum Aornum uocant, quasi sit sine auibus, pari etymologia Auernum uocamus. appositè autem usus est uerbo dixerunt, non uerterunt. ut in 3. Georgic.

» *——Oestrum Graij uertere uocantes.*

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos.
Constituit.] *singulis his uerbis examine opus est, & libra: nam quod ait quatuor, numerum parem Dijs inferis gratum designat unde illud est.*

» *Numero Deus impare gaudet.*

Hic, signatè loquitur, in concaua spelunca, alludens ad morem. nam Dijs inferis sacra fiebant in effossa terra. hoc in loco prisci etiam ueteres Plutoni sacra facere consueuerunt, ut auctor est Strabo, rati illinc esse descensum ad inferos. adeas Cicer. in primo Tuscul. unde huc non pauca uidentur fuisse translata.

Nigrantes terga.] *propter similitudinem: nam ut alba superis, sic furua, aut nigra inferis conueniunt. alibi pluribus hac de re diximus.*

Frontiq; immergit uina sacerdos.] *uictimæ exploratio. ita quoq; in 4. Aeneid.*

» *—Media inter cornua fundit.*

Porrò ad morem sacrorũ allusio est: nam fundere, uergere, & inuergere uerba sunt sacrorum: de quibus ita obseruant docti, ut fundere sit supina manu libare, uergere, seu inuergere conuersa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera cõuertatur quod in sacris propriè inferorum fiebat: qua infusione si uictima obstupuisset, non probabatur. B

Et summas carpens.] *prima libatio, quæ Romanis fortasse fiebat: nam apud Græcos sacerdos sacra facturus de capillis suis, quos in ignem conijciebat, Deo primitias soluebat. quod Odyss. ξ indicasse uidetur hoc uersu.*

» Ἀλλ' ὅγ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν.

Voce uocans.] *mystico sono, ut interpres asserit ex Lucano: cui ego quoq; assentior. nam sæpe belluina uoce. alioq; diuerso ab humana uoce sono sacerdotes Hecaten uocabant. sed occultè uidetur alludere ad magorum inuocationem, cum necromantiam exercent, sed infrà pluribus.* Supponunt alij cultros.] *uictimam iugulant, sic in Georgicis.*

» *Aut uix suppositi tinguntur sanguine cultri.*

Cui rei & sequentia uerba fidem faciunt.

» *——Tepidumq; cruorem*
» *Succipiunt pateris.*

Non enim sanguis excipi pateris potuisset, nisi uictima iugulata fuisset. sed poëta doctiss. ad morem sacrificantium alludere uoluit: qui dum uictimas cederent, secespitam (sic uocat Festus) cultrum æneum, seu ferreum oblongũ, manubrio eburneo, rotundo, solido iuncto ad capulum argento, aureoq;, fixo clauis æneis, ære cyprio, illi supponebant. C Tepidumq; cruorẽ.—Suscipiunt pateris.] *ordinem sacrorum pergit ostendere: nam cadenti hostiæ (ut Dionysius Halic. auctor est) quidam uasa, ut cruorem exciperent, subijciebant.* Matri Eumenidum.] *nocti: cuius, patre Acherõte, filiæ esse dicũtur Eumenides. Virg.*

» *Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ:*
» *Quas & Tartaream nox intempesta Megeram*
» *Vno, eodemq; tulit partu.*

Sterilem Proserpina uaccam.] *ideo ei sterilem mactãt, quia filios nunquam genuit. Macrob. ex com. porcam dicit Proserpinæ iugulari. at Maro uaccæ mentionem facit. cui astipulatur Aurelius Prudentius, contra Symachum his uersibus.*

Rapid

A *Rapta ad Tartarei thalamum Proserpina regis*
Placatur uaccæ sterilis ceruice resecta.

Tum stygio regi.] *Non fuerat mittendum, quin etiam Plutoni inferorum Deo sacra fierent.* Nocturnas inchoat aras.] *de more sacrorum: nam Dijs inferis noctu sacra fiebant. aras autem inchoat, ut sacrificet, ad illasq; preces fundat. nam orantes, ut ante dictum est, aras tenebant.* Et solida imponunt.] *illud oblationis genus attingit, quo integra offerebatur uictima: quod holocaustoma, & holocaustum, & holocautoma Græcè uocari animaduerti. de uarijs autem sacrificiorum generibus plenus est Virg. Seruius interpres, & Macrob.* Pingue superq; oleum.] *in sacris oleum, uinum, & lac etiam infundi solebat. Sed Homerus in omnibus sacrificijs τὸ αἴθοπα οἶνον celebrat.*

LAMB. Hort. Alta.] *A' qualitate asperitateq; soli, cum scrupeam dicat, adduiq; amplificationem, immanis, uasto hiatu: hoc est, ingenti apertura: à tuto, cum inaccessum animantibus ob tetrum odorem canat. Rursum amplificat horrorem loci cum lacum ipsum à colore circumscribat, & adiunctis nemoribus. Porrò autem scrupi & scrupuli lapilli* B *sunt minuti, qui ambulantibus insiliunt in calceos: qui quoniam pedibus molesti sunt, pro dubio, cura & solicitudine usurpantur: & scrupulum inijcere, prouerbiali specie. pro solicitudinem animo cuiuspiam inijcere: Eximere scrupulum, curas eximere. Non omnino fabulosa sunt, quæ poëtæ de hiatu circa lacum Auernum canunt, per quem descensum patêre ad inferos creditum fuit. Nam circa Cumas, signa quædam non obscura fabulosæ necyomantiæ Homericæ, in Odyssea monstrantur. Cuiusmodi sunt, Styx, Acherusia palus, Acheron, lauacra calida, quæ illuc deferuntur. uiæ Pyriphlegetontis. Visitur ibi occultum aquarum emissarium, exitus meatusq; habens & necyomantium. Huc qui subeunt, noctu subeunt & exeunt. Vnde licet colligere, ibi eos degere, qui apud Homerum Cimmerij appellantur. Hoc ipsum item uidere est circa uicinam Neapolim, ubi lauacra calida salubria, & ad delicias facta monstrantur, haud quaquam inferiora ijs quæ sunt Baijs, præstantiora multò. Huc multi Romanorum recessus, quietis, trãquillitatisq; caussa commigrare solebant.* Quam super.] *Anastrophe: super quam speluncam, in quam, dixi ex Strab. & Chrastomathiæ scriptore, noctu subire & egredi solere eos, qui ex* C *mortuis res futuras cognoscere uolebant. id quod luculenter pòst paulò coarguit poëta, cùm dicit, solum ante solis exortum mugire sub pedibus uisum, aduentante Proserpina, cum Aeneas se in hiatum esset demersurus.*

Impune.] *citra noxam. Fœtore & sulphureo halitu enecabantur. Volantes, aues uocat: & tendere iter pennis, periphrasticè, uolare.* Talis.] *Caussa, cur uolatu nusquam propè illuc aues accedebant.* Faucibus.] *Remotis metaphoris naturam rei exprimit.* Conuexa.] *in aërem. Conuexum id dicitur, quicquid concauo oppositum, ut superior globi superficies & speculi conuexum: interior globi pars concauũ appellatur: ita conuexum pedis pars.* Auernum.] *quasi ἄορνον, sine auibus: quòd superuolantes aues necaret. Hunc lacum Auernum, & proximum Lucrinum, Cæsar purgauit, syluarum densitate adeò obductos, ut exhalans inde per angustias sulphureæ aquæ odor teterrimus superuolantes aues conficeret.* Graij.] *A' ratione nominis. nam α particula priuatiua est, ὄρνις auis.* Quattuor.] *Priusquam se in speluncam immergat, religiosè ijs dijs sacrificat, quorum penetralia sit inuisurus. Ceremonias sacrorum, quæ dijs inferis fiebant, diligenter describit poëta, nullius doctrinæ expers.* Quatuor iuuencos, *& eos quidem atros, cædit: nam numerus par dijs inferis conuenit, ut impar superis, quemadmodum arbitrantur. Et nigra inferis sunt consecrata, ut candida superis, & bonis ominibus.* Nigrantes.] *nigros.* Hic.] *ante fauces speluncæ.* Terga.] *synecdoche.* Inuergit.] *conuersa manu in sinistram partem ita effudit, ut patera conuertatur. id quod in sacris hoc genus fieri solebat. Fundere uerò, erat supina manu libare idq; dijs superis tantum.* Setas.] *Nunc pilos uocat: propriè sunt duriores, crassiores, erectæq; illæ in suibus quasi setæ, ut grammaticis placet.* Libamina.] *Appositio. Ignes sacros uocat, qui ad sacrificium parati & instructi erant.* Hecaten.] *Proserpinam, quam tergeminam esse fingunt. Etenim triplex Lunæ est uicissitudo, cum surgit in cornua, cum diuidua est, et orbe pleno lucet. Sunt qui eam ob id trigeminam opinentur, quòd trium sit capitum: dextri equini, sinistri canis, medij hominis agrestis. Quidam aiunt, Tartari esse filiam. alij contendunt, Iunonem, Dianam & Proserpinam, eandem esse, ex quibus commune efficit numen. Certè triades apud inferos censentur Hecatæ sacri. Huic trigla pisce sacrũ fiebat & simulachrum in Triuijs erigebatur. Natum hinc prouerbium est, Quæ apud inferos sunt terniones: quo ridebantur ij, qui res abditas & abstrusas, curiosa quadam diligentia inuestigarent. Apollonij enarrator lib. 4. Argonaut. author est ex Nymphide, à Medea templum in Paphlagonia Hecatæ constitutum fuisse. Fulgentius tradit, Proserpinam à Græcis ἑκάτην nuncupatam, quasi ἑκατὸν, id est centum, quòd Ceres centuplicatum fructum proferat. Inuenio rationem proditam apud Græcos, cur ternio huic sacer existimetur, & in triuijs illi sacrificari solitum fuerit. Hecate Pheræa & Iouis filia, in triuijs exposita fuit. Quam inuentam bubulci Pheretis Pheræ sustulerunt. Hac de caussa in triuijs sacra illi postea fecerunt. Hinc à Callimacho Pheræa quoq; appellatur,*

ἄρτεμι μουνυχίη λιμένων σκοπὶ χαῖρε φεραία.

A' tribus capitibus Lycophroni τρικέφαλος dicitur: hoc est, supernè τρίμορφος. Sunt qui eam ob id Hecaten uocitatam autument, quòd centum uictimis eam placare mos esset, ex Menelai instituto: uel quòd inhumatos centum annos ipsa errare cogat. Cæterùm, Artemis siue Diana, Luna & Proserpina, eadem putabatur. Quamobrem potens apud superos & inferos est. Apud superos, quòniam diu supra nostrum horizontem conspicua est: apud inferos, ubi sub terra demersa antipodibus lucet: estq; semper eadem. Erebo.] *Quidam Erebum fluuium apud inferos esse contendunt, atque ita dictum, quasi ἐρεβεννὸς, ἢ ἐρεβεννόν, obscurum & caliginosum, σκοτεινὸν ἔρεβος, τὸ σκότος. ζόφος, νύξ.* Voce.] *Pleonasmus.* Cœlo.] *Polysyndeton.* Supponunt.] *Partitione dilatat descriptionem sacrificij nocturni: seruatq; adeò ordinem, quo ministerium peragebatur. Cædunt uictimam, cruoremq; suscipiunt. Egnatius legit hic, Succipiunt, pro suscipiunt: quasi poëta eo, ut uerbo antiquo, fuerit delectatus.*

Pateris.] *Patera poculi genus planum est ac patens, unde nomen deductum liquet.* Ipse.] *Aeneas separatim sacrificat Nocti, furuis hostijs. Hanc enim placare conueniebat, cuius operta esset subiturus. Nocte genitas Furias uolunt. Nocti sororem Terram affingunt, quòd illa terræ*

umbra sit, cuius interuentu solis aspectus radijq́ adimuntur. Terræ penitissima Chaos esse uolunt, Aden & Erebũ. Furiæ antiphrasticè εὐμενίδες dicuntur, quòd immites sint & implacabiles, terreantq́ & puniant semper mortalium conscientias, ne possint esse quietæ & citra morsum. De his alibi plura annotabimus. Ferit.] cædit. nam ita animalia feriri dicunt, cum occiduntur. Sterilem uaccam.] Variat apostropho narrationis cõtextum ne idem orationis color odiosus sit. Etenim cõstat, uaccam bouem propriè sterilem esse: & à uacando, ut Grammaticorum filijs placet, nomẽ sortiri. Vacca inferis fiebant sacra quòd per mortem ea quæ ab homine reliqua manent, infœcũda sint & sterilia. Stygio.] Periphrasticῶs, Plutoni, qui perinde inter mortuos regnare putatur, ut Iuppiter summus inter cœlestes diuos. Aras.] sacra: ut hac ratione, quantum diuorum inferorum esset, placaret. Nocturnas arat, hoc est tota nocte calentes peragit. Arat, pro sacris & hostijs: metonymia. Sacrificantium uox quoq; ueteribus fuit, inchoare, in his ritibus sacrificandi. Holocaustum hoc sacrificij genus erat, quo nihil reliquum mansit, sed uniuersum igne absumebatur, præter tergus detractũ. Viscera, omnia interiora censentur esse: ueluti pulmo, iecur, cor, ilia, præcordia, & ea quæ pelle conteguntur. Ex his porrò exta dicuntur, quæ sacrificantur dijs, et ab aruspicibus inspiciuntur, ut ex ijs futura diuinẽt. Huius singulare uiscus est, quicquid sub corio est. Viscerari antiqui dixerunt, carnem distribuere: quod fiebant in solenni sacrificio, uel in funere nobili: uisceratio, huiusmodi carnis distributio. hinc uisceratim, per uiscera. Itaq; uiscera hoc in holocaustomate flamma absumpta fuerunt, unà cũ extis. Super] Imesis superfundens. Expressus autem hic locus est ex 11. Odyss. ubi refertur, quo pacto, quibus ceremonijs, quibusq́ uictimis Vlysses ad inferos descensurus sacrificarit. Ille autem scrobe cubitali facta, circa libamina fundit mortuis, ex mulso primùm, inde uino postremo ex aqua: quibus farinã inspersit. Veneratur precaturq́ debilia, ut ipse ait, Debilia mortuorum capita. Cumulat uota. Domũ reuersum uacca, hoc est, ut ipse dicit, στεῖραν βοῦν sterili boue, ijs ipsis se sacrificaturum, structurum pyram sed nominatim Tiresiæ, cæsurum soli nigram ouem, quæ eximia sit, & omnibus in grege præstet. Exposcit pacem mortuorum precibus & uotis. Simul ferit ense in scrobem atri uelleris agnam. Porrò cruorem mortuorum umbræ ex inferorum tenebris profectæ hauriũt. Sed uerba Homeri asscribam: A

ἐγὼ δ' ἄορ ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
βόθρον ὄρυξ', ὅσον δὲ πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα,
ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοὰς χεόμην πᾶσι νεκύεσσιν,
πρῶτα μελικρήτῳ, μετέπειτα δὲ ἡδέϊ οἴνῳ,
τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι. ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ πάλυνον.
πολλὰ δὲ γουνούμην νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα,
ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην, στεῖραν βοῦν, ἥτις ἀρίστη
ῥέξειν ἐν μεγάροισι, πυρήν τ' ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν.
Τειρεσίῃ δ' ἀπάνευθεν ὄϊν ἱερευσέμεν οἴῳ
παμμέλαν', ὃς μήλοισι μεταπρέπει ἡμετέροισι.
τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχωλῇσι λιτῇσί τε ἔθνεα νεκρῶν
ἐλλισάμην, τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδειροτόμησα
ἐς βόθρον. ῥέε δὲ αἷμα κελαινεφές· αἱ δ' ἀγέροντο,
ψυχαὶ δ' ὑπ' ἐξ ἐρέβευς νεκύων κατατεθνειώτων.
νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε, πολύτλητοί τε γέροντες,
παρθενικαί τ' ἀταλαὶ, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι.
πολλοὶ δ' οὐτάμενοι χαλκήρεσιν ἐγχείῃσιν.
ἄνδρες ἀρηΐφατοι βεβροτωμένα τεύχεα ἔχοντες,
οἳ πολλοὶ περὶ βόθρον ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος
θεσπεσίῃ ἰαχῇ, ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει. B

Inde ad uictimas flammis conficiendas exhortatur socios: simul ut deos pacem exposcãt, in primis autem Plutonem & Proserpinam, in quorum regnum iter adornabat:

δὴ τότ' ἔπειθ' ἑτάροισιν ἐποτρύνας ἐκέλευσα,
μῆλα τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα νηλέϊ χαλκῷ
δείραντας κατακῆαι, ἐπεύξασθαι δὲ θεοῖσιν,
ἰφθίμῳ τ' Ἀΐδῃ καὶ ἐπαινῇ Περσεφονείῃ.

Ad hunc confluunt animorum umbræ, ad degustandum hostiarum cruorem: quod à Marone est prætermissum.

ARGVMENTVM.

Peractis sacris, sub media nocte terra mugit, arborum uertices in sylua mouentur, & propter numinis, id est Proserpinæ præsentiam furiæ ululant: quibus Sibylla imperat, ut à luco procul absistant. paucis auget animum Aeneæ, monetq́ ut ense nudato uiam inuadat, ipse animo præsenti gradientem Sibyllam sequitur: itaq; in tenebris regna Plutonis perambulant. poëta uerò per inuocationem Deos inferos precatur, ut liceat sibi pandere, quæ de inferis audierit. C

Ecce autem primi sub lumina solis & ortus,
Sub pedibus mugire solum, et iuga cœpta moueri
Syluarum, uisæq; canes ululare per umbram
Aduentante Dea. Procul, ô procul este prophani,
Conclamat uates, totoq; absistite luco.
Tuq; inuade uiam, uaginaq; eripe ferrum.
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidis uadentẽ passibus æquat.
Dij quibus imperiũ est animarũ, umbræq; silẽtes,
Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui: sit numine uestro,
Pandere res alta terra & caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbras,
Perq; domos Ditis uacuas, & inania regna.
Quale per incertam lunam sub luce maligna

NASC. Ecce autem.] Si quæ ab Homer. Odyss. 11. cum ijs, quæ à poëta nostro dicta sunt, cõferantur, ingens similitudo, ratione tamen diuersa reperietur. nam Vlysses apud Homerũ iussu Circes, Aeneas monitu Anchisæ patris: Vlysses per necromantiam, & scyomãtiam: quibus & mortui suscitantur, & umbræ ab inferis euocantur, ut Elpenoris, Antricleæ, Tiresiæ, & aliorum in 11. Odyss. Aeneas per mortui Miseni exequiarum celebrationem, & per multa uarij generis sacrificia: quæ Homeri proculdubio νεκυίαν, ut Cicero uocat, adumbrant, ad inferos tendunt. cùm ergo ait ecce, rem quandam magnam, & insperatam designat. Primi sub lumina solis.]

Est iter in syluis, ubi cœlum condidit umbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

A lis.] *more Rom. apud quot dies à media nocte incipiebat, Gellius. nec aliter intelligi potest: nam huiusmodi sacra noctu fiebant.* Sub pedibus mugire solum.] *luce clarius intueri licet, his sacrificiorum generibus poetam ad Homeri νεκυίαν allusisse, cum subdit, terram sub pedibus mugisse hoc enim, & alia huiusmodi propria sunt magorum opera, & qui νεκρομαντείαν exercent. unde illud est ex 4. Aeneid. de sacerdote maga.*

» —mugire uidebis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.

Canes ululare.] *Furiæ infernales. Horat. 1. Serm.*

» —atque uideres
» *Infernas errare canes lunamque rubentem.*

Aduentante Dea.] *Proserpina.* Procul ô procul este profani.] *Exclamatio est Sibyllæ in animas criminibus pollutas, quæ ad inferos nondum transierant, ut purgarentur: quæ quidem exclamatio uim imperandi, & terrendi habet porrò alludere poëta uidetur ad Græcorum sacra, in quibus sacerdos exclamans dicebat: ἑκὰς ἑκὰς ὅστις ἀλιτρός, id est, procul, procul quicunque peccator.*

B *Callimachus in hymnis: nam pollutos homicidio, aut alia quacunque infectos labe procul à sacris esse uolebant. atque sacra hæc ἀβέβηλα Græcis appellata reperio, βέβηλα uerò, quibus etiam profani admittebantur.* Tuque inuade uiam.] *Sibyllæ admonitio per apostrophen ab utili, & à necessario: nam qui agitare dæmones moliuntur, ex Platonica disciplina ensei, ac tela sibi parent, necesse est. quamobrem & Homerus ipse libro proximè adducto, unde locus iste sumptus est, Vlyssem, uisit mortuorum umbris, gladium educentem facit. ita enim ait:*

» αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
» ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
» αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν Τειρεσίαο πυθέσθαι.

Et infrà Virgilius,

» *Corripit hic subita trepidus formidine ferrum*
» *Aeneas, strictamque aciem uenientibus offert.*

Nunc animis opus Aenea.] *Adhortatio ab honesto. decet enim uirum fortem magno, fortique animo esse.*

Furens antro se immisit aperto.] *Rectè furens, id est repleta spiritu: aliter enim nec furijs, nec alijs inferorum pestibus resistere potuisset.*

C Dij, quibus imperium est animarum.] *Descripturus poëta inferorum loca, quæque ibi esse dicuntur, appositè inuocationem adhibiuit: nam cùm alia multa, tum maximè, quæ de inferis dicuntur, ethnicis cognitu, creditúque difficilia sunt. Primùm igitur Deos, quibus in animis potestas est, generatim inuocat: nam alia alijs tribuuntur in animas officia, quæ de re interpretes abundè meminerunt.* Vmbræque silentes.] *idcirco umbras inuocat, quia locus inferorum proprius est, & plenus umbrarum. nam infrà dicetur:*

» *Vmbrarum hic locus est.*

Sunt qui hæc ad physicam rationem transferant, sed ego poëticè interpretari malo. Loca noctu silentia late.] *effectum, & caussam ponit. silentia noctu, id est propter tenebras. & per allusionem hæc arbitror dici: nam tenebrosa loca nulli negotio sunt apta, ideo silere dicuntur.* Sit mihi fas audita loqui.] *Audita dicit, non cognita. quasi innuere uelit, quæ de inferis narrantur, poëtarum insomnia, atque anicularum, ut inquit Cicero, deliramenta esse. Sic enim credidit antiquitas. licet Plato de inferis multa scripserit. Seneca in consolatione ad Martiam, illa, inquit, quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. adeas Macrob. in 1. de Somn. Scip. cap. 10. nos uero firmiter credimus, quæ ex diuersis scripturis accepimus.* Pandere res alta terra, & caligine mersas.] *cùm ait alta terra, inferos in centro terræ esse designat aduersus Lucretium Epicureum, qui in tertio non alibi inferos statuit, quàm in hac uita, cum ait:*

Atque animarum etiam quæcunque Acheronte profundo »
Prodita sunt esse, in uita sunt omnia nobis. »

Et apud Ouid. Pythagoras,

Quid Styga, quid tenebras, & nomina uana timetis? »

Et Tartarum præcipuè intelligit, de quo ita ait infrà,

—*tum tartarus ipse* »
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras, »
Quantum ad æthereum cœli suspectus olympum. »

Physicè uerò ista duo iunxit, terram, & caliginem: nam ex terra caligo oritur. Et inania regna.] *Simulachra enim illic sunt: quæ mania esse, nemini dubium est.* Quale per incertam] *Obscuritatem inferorum nemoris obscuritati comparat, ubi nox atra, cœlumque nubilosum est: nam lucus sua sponte obscurus est: si uerò noctis obscuritas accedat, nihil obscurius fieri potest.* Per incertam lunam.] *absque lunæ lumine, sic incertos soles dixit in 3. Aeneid.*

Tres adeo incertos cæca caligine soles »
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes. »

Vbi cœlum condidit umbra — Iuppiter.] *noctis definitionē periphrasi inuoluit: nam quid aliud est nox, quam umbra terræ? attamen nubilosam noctem intelligit, cum luna effundere lumen suum non potest. ideo proximè dictum est,*

Ibant obscuri sola sub nocte. »

Nam sola est nox, cui lux nulla succedit.

Ecce autem.] *Exactis sacris, horrenda signa aduentus Proserpinæ prænuncia, aptis translationibus narrat. Hanc grauitatem Homerus omisit: sed Vlyssem cum stricto ferro sedentem, nec usquam propè ad sacrum cruorem umbras prius accedere permittentem, facit, quàm Tiresiam audierit:* LAMB. Hort.

αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν Τειρεσίαο πυθέσθαι.

Ecce.] *particula uim attentionem captantis ad sequentia, non demonstrantis, hîc habet. Arguit singulare quiddam, quod mox Aeneæ sit obiectum. sub primum in hiatum accessum.* Ortus.] *hoc est, sub exortum solis.* Mugire.] *A' bobus, sumpta remota metaphora ad terram. Canes, furias Stygias uocare uidetur.* Vlulare.] *ὀλολύζειν, quod luporum alij proprium putant alij ulularum: quòd ὀλολυγὼν ululam signet. & ululatum pro lugubrem uocem emittere, certè ὀλολύζειν accipitur, & clamare. ὀλολυγμός, ululatus. Hesychius ὀλολυγὼν interpretatur, φωνὴν γυναικῶν, ἣν ποιοῦνται ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐχόμεναι. καὶ ὄρνεόν τι παρὰ λίμναις γινόμενον. Et ὀλολύγον; ζῶφιον γινόμενον ἐν ὕδασιν, ὅμοιον ἐντέρῳ. καὶ τὰς ἐνθέους ἔτως ἔλεγον. Suidas, ὀλολύζειν, τὸ μετὰ κραυγῆς εὔχεσθαι. Itaque metaphora hic est in uerbo ululare.* Dea.] *Proserpina.* Procul] *Iteratio particulæ uehementiam habet identidem monentis,*

 ut à

ut à luco discedant. Prophanum consentiunt id esse, quicquid extra phanaticam caussam sit, quasi porrò à phano & religione secretum. Trebatius, authore Macrobio, ait, prophanum id dici, quod ex religioso uel sacro in hominum usum proprietatemq́ conuersum est: quodq́ ex sacro promiscuum humanis actibus accommodatur. Inuade.] *Vetustè hoc dictum forsasse uidetur, sicut ire uiam, uade uiam, & similia. Sed significanter inuadere dicit, quasi magno excelsoq́ animo, arduam rem incepturus, nullis periculis turbetur.* Vaginaq́ eripe.] *Ad eundem modum Vlysses Homericus lib. 11. Odyss.*

> αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσάμενος παρὰ μηροῦ
> ἥμην.——

Multi asserunt dæmones ferri aciem formidare: & re ipsa compertum est, & noui quibus hoc ipsum nocturnis horis acciderit, sed cum magna postea aduersæ ualetudinis conflictatione. Qui dæmones inuestare student, magno animo ferrum & tela obijciunt: neque temerè cedunt illi quidem, nisi impactum ferrum dissiliat. Poëta noster Homerum suum sequutus, Aeneam ferro armat ex Platonicorum doctrina. Hinc liquet, quàm eruditè Seruius (ut cum illius uenia sit dictum) quamq́ aptè hunc locum excusserit, cui satis fuit somniasse, Aeneam descensurum aduersus umbras ensem consecratum habere uoluisse. Eruditè hunc locum explicat Celius Rhodiginus pluribus uerbis lib. 1. cap. 29. Lectionem antiquarum. Porrò qui philosophantur allegorijs, ferrum interpretantur fortitudinem atque animi constantiam in uiro sapiente, quibus ad inferos descensurum armatum esse oportet.

Ferrum.] *pro gladio. ex materia rem confectam: synecdoche.* Animis.] *Constantia Animi infracta, aduersus terrores & mortuorum spectra obuia. Firmum pectus, bene confirmatum, contra quæuis pericula, ijs uirtutibus innuit, quibus animosum sapientis pectus fultum esse decet.* Tantum.] *Hoc est, non pluribus Sibylla Aeneam alloquuta.* Furens.] *numine afflata & enthusiasmo. Tales ἐγγαστρίμυθοι à Græcis dicuntur, hoc est, uentriloqui, quod uentrem ac præcordia in ipso afflatu dæmon agites, cum phanatica oracula proferuntur. Quare disertè furentem dixit poëta Sibyllam: & eiusmodi ueteribus furere dicebantur, quemadmodum hoc eodem libro eam quoq; descripsit Maro:*

> *Non comptæ mansere comæ, sed pectus anhelum*
> *Et rabiè fera corda tument, maiorq́ uideri,*
> *Nec mortale sonans, afflata est numine quando*
> *Iam propiore Dei.——*

Ducem.] *uatem, cuius ductu per singula inferorum loca penetrabit. diuersa ratione, ab Homerico Vlysse, qui à Tiresiæ uatis umbra in νεκυομαντείῳ edocetur. Difficilem locum & periculosum ingressurus, deprecatur impietatis notam: quòd umbrarum res occultas & sub terra demersas, in lucem erutas mortalibus, sit proditurus. Ex legibus XII. tabulis deorum manium iura facto dictoùe lædere nefas erat: Deorum manium iura intacta seruantor. Qui eorum mysteria inuulgat, is quodammodo eorum iura lædere uidetur. Etenim quæ sub terra, quæq́ inferorum caligine sunt tecta, & propalare nephas, promittit se in lucem editurum. Sed cum audita tantum, non autem uisa se narraturum dicat, fabulosa ea omnia futura dissimulanter ac tectè fatetur. Audita enim pro uanis repudiari possunt, uisa uerò nequaquam. Vnde parœmia orta est, Pluris oculatus testis unus, quàm auriti decem. Sed hoc ipsum in calce huius libri, fortassis* A *pluribus explicabitur.* Dij quibus.] *Deos, quos appellat, quibus imperium apud inferos delatum creditur, non dubium est quin Plutonem & Proserpinam dicat. Quoniam autem umbræ substantiæ sunt incorporeæ, quia uocem emittere nequeant silentes à poëtis uocantur umbræ: & interdum, silentes absolutè. Nec absurdum fuerit fortassis, silentes umbras accipere pro secretis silentijs inferorum.* Et chaos.] *Chaos ueteres dixerunt, confusam & hiantem ueritatem, quæ in profundum patêret, ut elementorum: à uerbo χαίνω, & χάσκω, hio: χάσμα, hiatus. Zeno Hesiodicum χάος, aquam fuisse arbitratur: ut tradit interpres Apollonij. Festus tradit, cohum à poëtis cœlum dictum, à χάος, unde putant cœlum firmatum. Ianum hinc quoque detracta aspiratione nuncupatum, idem contendit, quod fuerit omnium primum, cui primo supplicabant ueluti parenti, à quo rerum omnium factum putabant initium. Aristophanes τοῦ χάους ad istum modum digerit genealogian·* χάος, *inquit,* ἦν καὶ νὺξ, ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς. γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν, ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν B ἔρως ὁ ποθεινὸς, στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις. οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιχθεὶς νυχίῳ, κατὰ τάρταρον εὐρὺν ἐνόττευσε γένος ἡμέτερον. καὶ πρότερον ἀνήγαγεν εἰς φῶς. πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα. ξυμμιγνυμένων ἑτέρων ἑτέροις ἐγένετο οὐρανός, ὠκεανός τε καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον. *Id est: Chaos fuit ab initio, & Nox. Erebusq́ primum ater, & Tartarus ingens: cum neque Terra adhuc, neque aër, neque cœlum conditum esset. At omnium primùm Nox atris pennis alata, in uasto Erebi gremio ouum subuentaneum peperit, ex quo postea natus est Amor ille delectabilis, in humeris alis aureis relucens, uentosis uertiginibus adsimilis. Hic Chao alato commistus nocturno coitu apud inferos, nostrum genus peperit, fouit, produxitq́ primùm in lucẽ. Nam ante id temporis genus immortalium diuorũ nullum fuerat, priusquam Eros cõmiscuisset uniuersa. Itaq; alijs alijs cõmistis, natũ fuit Cœlum, Oceanus & Terra, & diuorum beatorumq́ omnium soboles. Quanto simplicius & uerius, quantoq́ illustrius Moses illa de opificio mundi omnium primus* C *scripta reliquit, quæ fabularum & ænigmatũ inuolucris Græcia illa prisca & fabulosa uetustas mendaxq́ implicuit?*

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם
וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם׃ וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר׃ *& ea quæ sequuntur,*

quæ Moses numinis afflatu, ac citra q̃ uerisimile scripsit. Etenim antequã singula in hãc faciem rerum pulcherrimam à conditore & opifice Deo secreta essent, nihil aliud in rerum natura fuit, quàm Chaos: hoc est, ut ingeniosus poëta ait, rudis indigestaq́ moles, Non bene iunctarum discordia semina rerum. Vsurpatur Chaos ab Aristophane in Auibus pro aëre, teste Suida, ut:

> διὰ τῆς πόλεως τῆς ἀλλοτρίας, καὶ τοῦ χάους,
> τῶν μηρίων τὴν κνίσσαν οὐ διαφρήσετε.

Quoniam autem χάος omnium in rerum natura fuit primum, & perinde uetustissimum: natum prouerbium est, χάους ἀρχαιότερος καὶ τῶν κρονίων, *antiquior quàm chaos,*

A *chaos, & Saturni tempora: de re nimium prisca & obsoleta, ἐπὶ τῶν πάνυ παλαιῶν. Citatur Ibycus ab eodem, ποτᾶται ἐν ἀλλοτρίῳ χάει: id est, uolat in alieno chao. Ac rursum: ὁ δὲ φλυαρεῖ, καὶ κατὰ ἡμῶν λῆρον καταχεῖ τοῦ χάους ἀρχαιότερον, καὶ Κρονίων ἀπόζοντα. id est, Hic autem nugatur. ac temerè in nos nugas infundit, antiquiores quàm Chaos, & Saturni tempora redolentes.* Et.] *Eleganter copula geminatur.* Phlegeton.] *flumen inferorum, quòd flammis æstuantibus rapidum fingitur, ἀπὸ τοῦ φλέγω, ardeo. φλόξ, ignis. idem nonnunquam πυριφλεγέθων dicitur. De Phlegetonte Vergil. qui eius naturam signanter explicuit:*

Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton.——

Phlegetontem nihil aliud esse uoluerunt, quàm irarum æstum, & cupiditatum: ut Acherontem, dolorem & pœnitudinem dictorum factorumq́: & Lethen, errorem animæ, qua naturæ suæ obliuiscatur, putetq́ nō aliam quàm in corpore uitam esse: Cocytum, quicquid humanum genus in luctum præcipitat: Stygem, id quod animo in paludem curarum & solicitudinis immergit. Per Phlegetontem poëta intelligit hoc loco τὰς δυνάμεις τῶν ἐκεῖσε, τῶν ὑποχθονίων, quas sibi propitias & placatas precatur. Loca.] *Appositio. Hinc, ut modò dixi, & ipsæ umbræ silentes dicuntur.* Audita] *Ergo non uult conuinci se dicturum uera, non comperta, sed audita. Quare Aeneas ad superos per eburneam portam emittitur.* Pandere.] *Periphrasis inferorum: id est, Sit mihi fas inferorum res mortalibus aperire. Itaque non tam inuocationis redintegratio est, atque culpæ deprecatio.* Ibant.] *Redit à deprecatione ad narrationem τῆς ὁδοιπορίας ad inferos, per subterraneum specum, in quem noctu ingrediebantur exibantq́, uelut è Trophonij antro, qui ex mortuis futura cognoscere cupiebant. Sunt qui hic Cimmerios collocant, quorum meminit Homerus in Odyss. uidelicet inter Baias & Cumas.* Obscuri.] *obscura, hypallage: ut in sola, pro soli. Vmbras hic non intelligit animas, sed profundi specus caliginem.* Ditis.] *Plutonis, quas rectè uacuas uocat, & per expolitionem synonymiæ inania regna: quòd cum animæ sint incorporeæ substantiæ, nullum occupant locum. Ditem Plutonem uocant, quòd diuitiæ è terra effodiantur, uel quòd in terram remigrent.*

——Semperq́ tenemus
Quod superi tenuere semel:——

inquit Pluto apud Claudian. Antiquitùs dis pro diuite usurpabatur. unde extant comparatiua & superlatiua, ditior, ditissimus. Illud item annotatum etiam oportuit, quemadmodum apud Græcos ὁ πλούτων, παρὰ τοῦ πλούτου, id est, à diuitijs nomen habet: ita apud Latinos, à diuitijs, Ditem appellatum constat. Vacuum, *propriè aëris epitheton est, quòd omnia impleat: idem inane existimant. Quamuis hoc interest, ut uacuum uas dicatur materia aut liquore: idem etiam inane, sed diuersa ratione. Vsurpatur item inane, pro uano ac leui.* Quale] *Vt umbrarum & opacitatis speciem subijciat, comparatione loci caliginem oculis proponit.* Incertam] *dubiam lunam, per subiectas nubes interceptam, neq́ apparentem. Sed & syluarum opacitas auget tenebras nocturnas, ut rebus facies auferantur. Vmbram, hic noctem dicit. Incertam lunam, coitum lunæ fortassis rectius acceperimus, quo tempore noctes sunt tenebrosissimæ. nam tum globus lunaris soli obiectus lucem concipit quidem illam, sed non conspicuam, ut rectè incerta luna appellari queat. Quod tempus, & nox silens, & amicum lunæ silentium, & luna silens dicitur. Malignam ideo lucem uocat subobscuram, metaphoricè: cum propriè asperum, difficile, inuidumq́ signet.* Atra.] *qua nihil per noctis crassas tenebras in oculos incurrit. Per atrum, προληπτικῶς caliginosum intelligit.*

ARGVMENTVM.

C Inferorum loca aggreditur describenda: atq́ in primis uestibulum ipsum depingit: in quo quot uariæ pestes, quotq́ monstrorum genera extent, ordine commemorat.

NASC.

Vestibulum ante ipsum, primisq́ in faucibus orci
Luctus, & ultrices posuere cubilia curæ:
Pallentesq́ habitant morbi, tristisq́ senectus,
Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas,
Terribiles uisu formæ, lethumq́, laborq́,
Et consanguineus lethi sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumq́ aduerso in limine bellum:
Ferreiq́ Eumenidum thalami, & discordia demēs,
Vipereum crinem uittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaq́ brachia pandit
Vlmus opaca, ingens, quam sedem somnia uulgo
Vana tenere ferunt, folijsq́ sub omnibus hærent.
Multaq́ præterea uariarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæq́ biformes,
Et centum geminus Briareus, ac belua Lernæ,
Horrendum stridens, flammisq́ armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæq́, & forma tricorporis ũbræ.
Corripit hic subitò trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamq́ aciem uenientibus offert.
Et ni docta comes tenues sine corpore uitas

Vestibulum ante ipsum.] *Huius uestibuli meminit etiā Plato in Axiocho, unde totus ferè hic inferorum ordo, quo utitur poëta, sumptus esse uidetur. quod ferreis claustris, atque clauibus obfirmatum ipse memorat.* Luctus, & ultrices posuere cubilia curæ.] *Philosophi ueteres duplicem esse mundum literis tradiderunt, maiorem, & minorem: maiorem eum, quem communiter mundum dicimus, minorem autem hominem esse dixerunt: omniaq́ in minori, quæ in maiori cernuntur, contineri affirmarunt. has duas philosophorum opiniones Virgilius noster tum poeticè, tum mysticè eleganter, & scitè in hoc libro sub inferorum descriptione designare uidetur: nam cùm supra ait,*

» *Sit mihi fas audita loqui, sit numine uestro*
» *Pandere res alta terra, & caligine mersas.*

Et Tartarum in cen-

Admoneat uolitare caua sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras.

tro terræ ponit, eos se- qui uidetur, qui infe- ros esse, ibiq; animas noxiorum cruciari crediderunt. Cum uerò hic morbos, curas, labores, discordiam, pallorem, luctum, aliaq; id genus multa in Orci faucibus ponat, quorum partim ante mortem, partim in morte, & post mortem homini contingunt, eorum sectam dubio procul sequi uidetur: qui non alibi, quàm in hac uita inferos esse statuerunt. quamobrem homo orcus ipse est. qui his omnibus incommodis obnoxius est, hæc ferè incommoda, quæ hic à Virgilio recensentur, Cic. in lib. de nat. Deorum, Herebi, & noctis filias esse dixit: quæ quidem omnia, præter pallorem, qui in morte, & luctum, qui post mortem accidit, ante obitum hominibus contingere reipsa experimur.

Vltrices curæ.] Quæ ex conscientia pessimè actæ uitæ nascuntur: nam magna est uis conscientiæ, inquit Cicero pro Milone, & magna in utranque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos uersari putent, qui peccarint. hinc fictum est furias accensis facibus insectari parricidas. Pallentesq; habitant morbi.] μετονυμικῶς ab effectu: nam morbi homines pallidos efficiunt. obseruandum uerò est, uti singula singulis epithetis illustret. curæ ultrices, morbi pallentes, tristis senectus, sicq; singula. Tristis senectus.] non seuera, ut interpretes ferè sentiunt: sed cum de incommodis, quæ homini contingunt, uerba faciat, in quibus etiam recensetur senectus, μετονυμικῶς intelligi debet, quæ homines tristes, mæstosq; reddit: nam plena ærumnarum est senectus, adde etiam, quod eũ in inferno esse describatur, aliter sentire poëta non potest, nisi ut sit difficilis, molesta, incommodorumq; omnium plena. Malesuada fames.] Quæ malè suadet, hominemq; in quoduis periculũ, facinusq; impellit. Sic Lenam malesuadam Plautus in Mostellan. ita amorem malesuadum alij poëtæ uocant. Turpis egestas.] Quid turpius homine famelico, præsertim si diu famem tolerarit? qualis describitur Achæmenides in 3. Aeneid. Terribiles uisu formæ.] Ex poëmate Ciceronis: cuius uersus ipse ponit in 1. de Diuin.

» Iam uerò uariæ nocturno tempore uisæ
» Terribiles formæ bellum, motusq; ciebant.

Consanguineus leti sopor] Soporem, ait Cicero, noctis, atque Herebi filium, hic mortis consanguineum uocat non ex Hom. ut interpres ariolatur: sed ex Hesiodo: qui in Theog. somnum, & mortem noctis fuisse filios dixit. & reuera parum dissimilis est mortuo, qui dormit. Cic. Tusculan. 1. somnum mortis imaginem appellat. Mala mentis— Gaudia.] Vindictæ: quibus lætantur quidem factiosi, sed mala sunt gaudia. places interpreti ut pro quocunque scelere accipiantur: cui non inuitus accedo: nam & in sceleribus quandoque plurimi oblectantur. Aduerso in limine.] opposito ingredientibus. Ferreiq; Eumenidum thalami.] Thalami impropriè pro sedibus positi sunt, quidquid interpretes dicant: & scitè de domicilijs meminit furiarum, nõ de furijs: quia huc, illuc mittuntur furiæ: & si forte apud inferos morantur, non nisi raro in uestibulo domus Plutonis, licet illic sedes habeant, sed in Tartaro frequentius diuersantur, ut sceleratos suis flagellis crucient; ut de Tisiphone infrà dicetur:

» Continuo sontes ultrix accincta flagello
» Tisiphone quatit insultans. &c.

Discordia demens.] A quæ in dementibus hominibus existit. Vipereum crinem.] Quia ex discordia odium: inde bellum, & cædes oriuntur. In medio ramos, annosaq; bracchia pandit Vlmus opaca ingens.] Poëtæ fictis fabulis apud inferos somnia collocant, ea ratione opinor, quia somnus, per quem somnia fiunt, Herebi, & noctis filius esse dicitur: horum sedem arborem esse fingunt, cuius folijs adhæreant. poëta noster ulmum esse affirmat, utrum ita apud ueteres scriptum inuenerit, aut ipse finxerit, ignoro. Chrysippus, Plato, Aristoteles, Hippocrates, Cicero, Hermodorus, alijq; non pauci de somnijs perscripserunt, sed de ijs fabulosis rebus ne uerbum quidem. Commendatur ulmus. quod annosa, quod ingens est, quod patulos ramos habet, quod folijs exuberat, ideo opaca. Quam sedem somnia uulgo — Vana tenere ferunt.] Qui de somnijs scripserunt, alia uera, alia uana esse affirmarunt. Sed hoc in loco arbitror poetam Ciceronem sequi: qui in 2. de Diuin. somnia uana, nec ullam illis fidem adhibendam esse uarijs rationibus conatur ostendere. ideo sequitur. Folijsq; sub omnibus hærent.] Ideo folijs inhærere somnia dicuntur, quia uana sunt: aut re uera B alludit ad illud, quod etiam interpres litteris prodidit, autumni tempore, quo folia cadunt, uana esse somnia. huius rei speciem quandam habes apud Hom. Iliad. ξ. ubi somnus à Iunone exoratus, ut Iouem soporaret, in abietem ascendit in monte Ida ob oculos Iouis, illicq; ramis abiegnis coopertus sedit. uersus Homeri hoc habent,

Ἔνθ' ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ἰδέσθαι, »
εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἣ τότ' ἐν Ἴδῃ, »
μακροτάτη πεφυυῖα δι' ἠέρος αἰθέρ' ἵκανεν. »
ἔνθ' ἧστ' ὄζοισιν πεπυκασμένος εἰλατίνοισιν »
ὄρνιθι λιγυρῇ ἐναλίγκιος, ἥν τ' ἐν ὄρεσσι. »

Centauri in foribus stabulant.] Stabulant non simpliciter accipiendum est, pro habitant, siue stationem habent, ut Seruius exponit: sed rationem habuit personarum: quibus natura est belluina magis, quàm humana: nam ex parte, ut est in fabulis, equi sunt: & stabulare. siue stabulari de pecoribus propriè dicitur. Scyllæq; biformes.] de Scylla satis dictum est in 3. Comment. quod uerò numero multitudinis Scyllæ biformes ait, aut poëtica licentia dictum est, de monstro illo tantum sentiens: uel re C uera alludit ad fabulam de duabus Scyllis: quarum altera in auem conuersa est Nisi Megarensium regis filia, de qua Ouid.

Filia purpureos Nisi furata capillos »
Puppe cadens nauis facta refertur auis. »

Altera Phorci filia in piscem conuersa, siue in saxum nautis periculosum. adeas Ouidium in 14. Metamorph. Et centum geminus Briareus.] Aegæon gygas: quem centum manus, centumq; bracchia habuisse ferunt Virgil. libro decimo Aeneid. hunc egregiè his uersibus depingit,

Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt, »
Centenasq; manus: quinquaginta oribus ignem, »
Pectoribusq; arsisse, Iouis cum fulmina contrà »
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses. »

Et bellua Lernæ.] Hydra, seu ex cetra Lernæ Argiuorum paludis. Flammisq; armata Chimæra.] quam occidit Bellorophon. Homer. Iliad. 6. Alludit autem poëta ad ueritatem rei: nam in monte Lyciæ est semper ardens:

quem

A quem quia Bellorophon habitabilem fecit, Chimaram occidisse dicitur. Gorgones.] Sthenio, Euryale, Medusa tres sorores unum tantum oculum habentes: quo inuicem uterentur. Ouidius libro 4. Metamorph. Harpyiæq;.] Tres sorores Aello, Ocypete, Celæno: de quibus in tertio dictum est. Et forma tricorporis umbræ.] Geryonem intelligit: qui tria corpora habuisse fertur: Erilum quoque Seruius addit. Corripit hic subita trepidus formidine ferrum.] Locus iste, ut proximè dictum est, ex Homeri Odyss. λ. sumptus est. nam ita quoque fingit Homerus Vlyssem timuisse, ferrumq; nudasse cum mortuorum umbras, seu animas apparere uidisset,

——ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

Cana sub imagine.] Quia inania, ut suprà etiam diximus, sunt simulachra.

LAMB. Hort. Vestibulum.] Vestibulum est area, authore Macrobio, quæ à uia domum diuidit. Etenim re, in compositione intentionem habet, & nonnunquam minutionem. Antiquitùs, qui amplas ac magnificas ædes ædificabant, locum ante ianuam uacuum relinquere solebant, qui in-

B ter fores & uiam medius erat, ubi ij qui dominum domus salutatum ueniebant, consistere consueuere. Hi neque in uia stabant, neque intra ædes erant. Græci ab ipsa re deducta uoce, προπύλαιον appellant. Huiusmodi uestibulum poëta inferis tribuit. Quoniam autem mos fuit ueteribus Romanis signis & tabulis atria et uestibula exornare, ut essent quæ expacientium oculos delectarent, remorarentur ac detinerent: ad consimilem modum poëta monstrorum formis, quæ mortalibus pestes sunt, uestibulum, hoc est, primum statim aditum inferorum, domicilium tribuit, unde in hanc lucem ad puniendas infœlices conscientias, & corpora mactanda immittuntur.

Primis.] Explicatius reddit, quid uocet uestibulum, fauces uidelicet inferorum. Per translationem fauces usurpamus pro angustijs, seu ingressu potius loci alicuius.

Orci.] inferorum. Orcum ipsum Plutonem esse multi contendunt: atque hinc à Martiale spondam Orcinianam dictam, pro sandapila. Ab urgendo deducto uocabulo, quòd ad interitum omnia demergat & urgeat. Sunt qui ab Orco rege Molossorum, orcum dictum uolunt, qui regnante Athenis Eleusio, Proserpinam Sicani

C regis filiam rapuerit: unde fabula raptus eius nata fuit. Sed & amnis apud inferos memoratur, qui idem sit cum Styge, manans in Thessalia ab inferis, defluensq; in Peneum quidem, sed ab eo non recipitur. Supernatantem enim olei in modum breui inde spacio effundit: & diras aquas respuens, puris suis lymphis segregat. Constat autem solis dijs apud poëtas per Stygem iurare concessum: unde à iureiurando, amni inditum nomen fuisse: ὅρκος, iusiurandum. etsi non ignorem, diuersum uoci apud Græcos spiritum inscriptum. Verrius ait: Orcum ab antiquis Vragum dictum, quòd is deus nos maximè urgeat: ἀπὸ τοῦ ὅρκου, id est, à iureiurãdo. & iurisiurandi uiolati uindex est Ζεὺς ὅρκιος. καὶ ὅρκιον σκῆπτρον, per quod reges iurabant, ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, Iliad. α. Et Vergil. Vt sceptrum hoc (sceptrum nam dextra fortè gerebat.) Ab Orco, quem Græci ἅδην dicunt, hoc est Plutonem, Orci culus in prouerbium concessit, ἅδου πρωκτῷ περιπέσοις: id est, in Orci culum incidas, imprecantis perniciem est, & exitium extremum. cognatum his, βάλλ' ἐς κόρακας, βάλλ' ἐς μακαρίαν. Celebrata

& Orci galea ab authoribus, ἄϊδος κυνῆ: qui semet arte quapiam occultant. Hanc accepit Perseus à Phorci filiabus, quam qui gestabant, ij quoslibet uidebant, ipsi nemini conspicui erant. Hac tectus ille, caput Medusæ abstulit. Cætera paulò pòst dicemus, cum ad Gorgonas peruentum erit. Orci galea Diomedes Iliad. ε. à Pallade tegitur, aduersus Martis impetum:

——αὐτὰρ Ἀθήνη
δῦν' ἄϊδος κυνέην, μή μιν ἴδοι ὄβριμος ἄρης.

Luctus.] Congerie prosopopœias monstrorum diuersorum enumerat, quæ uestibulum tenent. Luctus, hoc est, curæ & angores infœlicium conscientiarum, ex admissorum pœnitudine. Hæc illa est μετάνοια, quæ post factum sapere ac dolere incipit, quæ malè sibi conscias mentes ulciscitur, ac grauiter punit. Hinc ultrices huiusmodi curas uocat. Nam mens à flagitio ad se reuersa, nisi portum aliquem salutis procul spectet, perpetua ægritudine se affligit, quare nulli cruciatus sunt horribiliores.

Pallentes.] Metonymia, efficiens pro effecto: ut in sequentibus. Tristis senectus, turpis egestas, & similes loquendi formæ. Enumerat, ut dixi, præcipuas mortalibus pestes, animis pariter & corporibus duras infestasq;, quæ uerè ab inferis proficisci creduntur quanquam omnia & bona & mala à Deo dispensari certum est.

Terribiles uisu formæ.] Appositio. Famem disertè malesuadam uocat, quæ per egestatem miseros mortales ad furta, cædes, rapinas & iniurias alias impellit. Quare signanter per expolitionem addit, & turpis egestas: non enim suapte natura turpis est, sed efficit ut homines se turpiter sæpe dent, cum malis artibus uictum quærunt. Contrà, iuxta prouerbium, in optimis ingenijs multa docet fames, Ingenium mala sæpe mouent, inquit Ouidius. Et Perseus:

——Ingenijq; largitor
Venter, negatas artifex sequi uoces.

Declarat id senarius Græcus,

πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος.

Lethumq;.] Polysyndeton. aliàs, labosq;. Lethum, à prisco uerbo leo deductum est, quòd mors omnia deleat, & ad interitum trahat. Sopor.] Somnum mortis germanum fratrem Homerus facit Iliad. ξ. quòd mors, priuatione animæ, perpetua corporis quies sit, & dormitio per similitudinem. Neq; collatio illa uero adeò absurda, aut poëtica uideri debet, cum in sacris, primùm à Christo, inde à Paulo, mortui dormire dicantur. Verba Homeri sunt lib. ut dixi, Iliad. ξ.

ἔνθ' ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο.

Quo statim loco, Somnum regem deûm ac hominum Iuno appellat:

ἔνθ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν.
ὕπνε ἄναξ πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων.

Iliad. π. gemellos nuncupat, ubi refert, qua ratione Sarpedonem telorum aceruo subtractum Apollo à duobus comitibus in Lyciam auferri iusserit:

πέμπε δέ μιν πομποῖσιν ἅμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι
ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσι.——

Hesiodus in Theogon. utrumq; δεινοὺς θεοὺς uocat,

ὕπνος καὶ θάνατος δεινοὶ θεοί, οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσιν.——

Quo quidem loco memorat, somnum & mortem è caliginosa Nocte prognatos, cum uniuerso somniorum genere:

νὺξ δ' ἔτεκε στυγερόν τε μόρον, καὶ κῆρα μέλαιναν,
καὶ θάνατον, τίκτε δ' ὕπνον, ἔτικτε δὲ φῦλον ὀνείρων.

Idem poëta eodem loco recenset, nemesin, imposturam, amorem, senectam & contentionem, nocte satos. Ex Eride uerò, laborem prognatum, obliuionem, dolorem & pestem:

τίκτε δὲ καὶ νέμεσιν πῆμα θνητοῖσι βροτοῖσι
νὺξ ὀλοὴ, μετὰ τὴν δ' ἀπάτην, τέκε καὶ φιλότητα
γῆράς τ' οὐλόμενον, καὶ ἔριν τέκε καρτερόθυμον.
αὐτὰρ ἔρις στυγερὴ τέκε μὲν πόνον ἀλγινόεντα,
λήθην τε, λοιμόν τε, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.

Ouid. lib. 11. Metamorph.

Somne quies rerum, placidissime somne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministerijs mulces, reparasq́ labori.

Quo loco extat scita descriptio regiæ Somni. Homerus Odyss. 13.

καὶ τῷ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτεν,
νήγρετος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.

Stulte quid est somnus, inquit alius poëta, gelidæ nisi mortis imago?

Catullus ad Lesbiam:

Nobis cum semel occidit breuis lux,
Nox est perpetuò una dormienda.

Mala mentis.] *hoc est, gaudia ex flagitijs perpetratis concepta: cum admissa pœnitudo & luctus sequi deceat. Illud uerò malè perditorum hominum est, quos nulla praui conscientia mordet, neq; supplicia futura pro noxis terrent.* Bellum.] *exitiale bellum: quod pacis & concordiæ artibus semper aduersetur, illisq́; se medium opponat. Aduersatur sanis consilijs, ut omnia misceat.*

Ferreiq.] *Synæresis: in quibus furiæ natæ & habitare dicuntur, κατ' ἀντίφρασιν ita appellatæ, quòd quiduis potius sint quàm mites. εὐμενὴς, mitis, propitius. Sunt enim immites furiæ, & implacabiles. Sunt qui eas Harpyias uocari credunt, quæ circa littora uersantur. Poeta certè eas ab Harpyijs secernit, Eumenides & Erinnyes dici putant nonnulli. Suidas certè Eumenides, ἐριννύας καταχθονίους δαίμονας nuncupat, αἱ ἐριννύες εἰσὶ καταχθόνιοι δαίμονες. μεταβαλεῖν δέ φασιν αὐτὰς τὸ ὄνομα ἐπὶ ὀρέστῃ. τότε γὰρ πρῶτον εὐμενίδας κληθῆναι, εὐμενεῖς αὐτῷ γενομένας, κριθέντι νικᾶν παρ' ἀθηναίοις, καὶ ὁλοκαυτώσαντι αὐταῖς ὄιν μέλαιναν. Idem author citat Philemonem Comicum, qui tradit, σεμνὰς θεὰς, quas pleriq; Eumenides esse uolunt, diuersas ab illis esse. Sophocles, αἱ γὰρ ἔμφοβοι θεαί σφ' ἔχουσι γῆς τι καὶ σκότους κόραι. Vnde prouerbium natum est, ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά, id est, alia alibi pulchra: propterea quòd alij alijs nominibus Eumenides uocent. ἀλλ' οὖν ὀνόματα παρ' ἄλλοις καλὰ νομίζονται, παρ' ἡμῖν δὲ ταῦτα, τὸ νομάζειν αὐτὰς εὐμενίδας, κατ' εὐφημισμὸν τὰς ἐριννύας. id est: Alia igitur nomina apud alios honesta existimantur: apud nos uerò hæc, appellare eas Eumenides, gratiæ emerendæ ac boni ominis caussa Erinnyas. Aeschylus, ubi ea retulit quæ ad Orestis iudicium pertineant, inquit, Mineruam Erinnyas mansuefecisse, ne infestè se aduersus Orestem gererent. Quare eas Eumenides nominauit. Sunt autem tres: Alecto, Megæra & Tisiphone. His ab officijs nomina sunt indita: (sunt enim Noctis & Acherontis filiæ) nam Alecto, quod nunquam desinat infesta esse mortalibus, ἀπὸ τοῦ στερητικοῦ α, καὶ λήγω, desino: Megæra dicta est ἀπὸ τοῦ μεγαίρειν, id est inuideo, quòd conscientijs δειλῶν βροτῶν quietem* A
ac tranquillitatem inuideat: Tisiphone, à τίω, punio, quòd eas perpetuis curis puniat. Has rectè in ferreis thalamis habitare canit poëta, ut signet, eas nulla ratione placabiles aut exorabiles esse, quò minus diris cruciatibus terreant, affligant, & excarnificent conscientias infœlices mortalium. Etenim dura, immitia, inflexibilia, & quæ neque precibus, neque lacrymis neque affectibus moueri possunt, ferrea, cornea, & adamantina, robur, silicem hyperbole prouerbiali appellare solemus. Ita Persius dixit:

——Neq; enim mihi cornea fibra est.

Discordia.] *Doctè Maro cum Eumenidibus discordiam coniunxit, quæ pace quippe turbata lites & motus serat, ut omnia misceantur sacra prophanis. Nec potuit aptius epitheton tribuere, quàm dementiæ. nam ex mera stultitia & dementia dissidia nascuntur, cum natura ac concordiam & mutuam beneuolentiam nos cõsociarit, quam etiam bruta animantia eiusdem generis inter se colunt.* Vipereum.] *A' forma terribili, quæ naturæ rei congruat.* In medio.] *Describit ulmum, à quantitate & loco, quæ in medio uestibulo collocata, ramis patulis, &* B
proinde opaca est, & ingens. Vlmus arbor sterilis est: hanc proinde somniorum sedem uocat, quòd sterilia sint & uana, quæ per somnum uidemus, nisi diuinum habeant testimonium. Cæterùm expressit poëta Platonis dogma, qui tradit, animum in hac uita altum dormire, ac priusquam expergiscatur, è theatro hoc facessere, ac iam inde post mortem profundo somno sepeliri. Quod ipsum uidetur & Orpheus significare, cùm canit, ἀῤῥηκτοι τ' οὖ αἴλαο πύλαι καὶ δῶμα ὀνείρων. De somniorum generibus annotauimus in Tertio. Quatuor ulmi genera produnt: Atinieam, quæ excelsissima est: Gallicam: & quæ apud Italos densiore folio est, & numerosiore ab eodem pediculo. Vltimum genus ulmi, syluestre est. Ouidius libro undecimo Metamorph. ubi describit Somni *regiam, in uestibulo papauera collocat, & eas libas quæ soporem conciliant:*

Ante fores antri fœcunda papauera florent,
Innumeræq́; herbæ, quarum de lacte soporem
Nox legit, & spargit per opacas humida terras.

Circa somnum uarias insomniorum formas collocat, quorum numerum collationibus hyperbolicis amplificat: C

Hunc circa passim uarias imitantia formas
Somnia uana iacent, totidem quot messis aristas,
Sylua gerit frondes, eiectas littus arenas.

Centauri.] *Monstra animantium commemorat, quæ contra rerum naturam ad humanã perniciem nata fabulantur. Centauri, Ixionis & nubis filij dicuntur fuisse, supernè humana, infernè forma equina. Postquã enim in cœlum Ixion à Ioue sublatus esset, cũ Iunoni stuprũ offerre uellet, re comperta, Iupiter nubem illi supposuit, ex qua Centauros sustulit. Seruius fabulam ad historiã uolens reducere, ipsa fabula fabulosius commentum adducit huiusmodi. Cũ quidem rex bobus œstro agitatis satellites suos, ad eos reuocandos ire iussisset, eum illos cursu insequi nequirẽt, ascẽdisse equos, quorũ uelocitate stimulis additis assequuti armentũ reduxerint.] Atq; hinc ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, stimulando, Centauros dictos. Inde, quum equi ora in amne Peneo immersa haberent, procul spectantibus eã speciẽ præbuere, quæ postea fabulæ locum dedit. At ita res ipsa habet. Centauri Thessaliæ populi sunt, & Pelij mõtis accolæ.*

A *Ab his ratio pugnandi ex equis inuenta fuit, ut à Bellerophonte uehendi in equis, à Peletronio frenis eos regendi ars.* Hinc Centauri, quasi centuri, stimulatores dicti. Hi cum circa Peneum amnem fortè aquarentur, haberentq; ora flumini immersa, ut à quibusdam historicorum proditum est, eam procul spectantibus formam præbuere, quam postea credula uetustas in ijs figurandis expressit. Quoniam autem Centauri homines erant uiolenti, contumeliosi & præferoces, κενταυρικῶς accipitur pro ἀγροικῶς καὶ ἀνόμως, καὶ ὑβριστικῶς: id est, agrestè, ineleganter, & contumeliosè: uel, ut nonnulli, molliter ac delicatè. Est & centaurea, & centaurium nobilis herba, efficax aduersus multa morborum genera. Cæterùm Centaurorum insignium nomina celeberrima ista recensentur ferè ab authoribus: Chiron, Eurytus, Amycus, Grynæus, Rhetus, Orneus, Lycidas, Medon, Pisenor, Thaumas, Mermeros, Pholus, Meneleus, Abas, Nessus, Eurynomus, Areus, Imbreus, Cenæus, Aphidas, Phereus, Lycus, Cronius, Dictis, Elope, Bianor, Herlinus, Lyceius, Hippasos, Rhipheus, Thereus, Demoleon, Phlegræus, Hylas, Iphinous, Danis, Dorylus, Cyllarus, Tho-
B mus, Theleboas, Pyretus, Ocelus, Erigyppus, Astylus, Nesseus, Odytes, Stiphelus, Bromus, Antimachus, Helinus: Pycagmus, Latreus, Monychus. Stabulant] habitant. Genus pro genere, quod brutorum animantium propriè est: alludit ad equinam in parte formam.
Scyllæq.] Duæ Scyllæ ab authoribus referuntur. Altera Nisi regis Megarensium filia, quæ ob ademptos patri aureos crines in cirin auem, quam eandem cum alauda & galerita putant esse, conuersa narratur. Fabula extat apud Ouidium Metamorph. libro octauo. Altera Phorci, quæ media sui parte ueneficijs Circes in canem conuersa fuit, inde in scopulum. Fabulæ copiosius à nobis relatæ sunt in tertio. Hinc fabula consuta est, Scyllam in pelago Tyrrheno feram esse, oculorum tenus speciem formosæ mulieris præ se ferentem, à reliqua parte canum capita sex. reliqua uerò corpore, serpentinam. Alij aliter huius monstri, siue malis scopuli, simulachrum describunt. Idem in 3.

At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris
Ora exertantem, & naues in saxa trahentem:
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
C *Pube tenus, postremò immani corpore pistrix,*
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Est & Scylla insula. Biformes.] Quòd altera in cirin auem, altera in monstrum marinum mutata creditur, quod in pelago Tyrrheno à fluctibus toto corpore extet. Briareus.] Briareus, Cottus & Gyges fratres fuisse memorantur, Cœli & Terræ filij: quorum singulis centum fuerint capita, ac totidem manus. Hi multa bella contra Saturni filios gesserunt. Tandem deuicti, ad inferos præcipites dati sunt. Hesiod. singulis centum manus, & quinquaginta capita tribuit: Homerum sequutus, qui Briareum ἑκατόγχειρα uocat, lib. Iliad. 1. Hesiodus ad istum modum genealogiam horum tradit,

ἄλλοι δ' αὖ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
τρεῖς παῖδες μεγάλοι καὶ ἔμβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,
κόττος τε, βριάρεώς τε, γύγης θ' ὑπερήφανα τέκνα.
τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν,
ἰσχύς τ' ἄπλητος κρατερὴ μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει.
ὅσσοι γὰρ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ.

Porrò cum Iupiter aliquando insolenter iactitasset, se nullo momento omnes diuos catena suspensos, cum uellet, sublimes rapturum: fabulantur, in eum Mineruam, Iunonem & Neptunum conspirasse: coniecturosq; in uincula fuisse, nisi Thetys Ioui Briareum centimanum auxilio aduocasset. Meminit huius Lucianus in quodam dialogo. Homerus fabulæ addit, Aegæonem illum à mortalibus, ab immortalibus uerò Briareum appellatum, lib. Iliad. 1.

ὁππότε μιν ξυνδῆσαι ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι,
ἥρη τ' ἠδὲ ποσειδάων, καὶ παλλὰς ἀθήνη.
ἀλλὰ σὺ τόν γ' ἐλθοῦσα θεὰ ὑπελύσαο δεσμῶν.
ὦχ' ἑκατόγχειρον καλέσασ' ἐς μακρὸν ὄλυμπον,
ὃν βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες
αἰγαίων'· ὁ γὰρ αὖτε βίην οὗ πατρὸς ἀμείνων,
ὅς ῥα παρὰ κρονίωνι καθέζετο κύδεϊ γαίων.

Centumgeminus.] non centiceps, sed centimanus, authore Hesiodo: ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα ἐξ ὤμων. Nomen à rei natura est confictum. nam βριαροὶ Græcis uocantur βαρεῖς, ἄγριοι, στερεοί, καὶ φοβεροί: id est, odiosi, molesti, agrestes, solidi, duri, & terribiles. Lernæ.] Hanc Hesiodus prognatam canit ex Typhaone & Echidna nympha, & à Iunone educatam, in Herculis odium. sed quam is postea confecerit.

τὸ τρίτον ὕδρην αὖτις ἐγείνατο λυγρὰ ἰδυῖαν
λερναίην, ἣν θρέψε θεὰ λευκώλενος ἥρη,
ἄπλητον κοτέουσα βίῃ ἡρακληείῃ.
καὶ τὴν μὲν διὸς υἱὸς ἐνήρατο νηλέϊ χαλκῷ
ἀμφιτρυωνιάδης, σὺν ἀρηϊφίλῳ ἰολάῳ,
ἡρακλέης βουλῇσιν ἀθηναίης ἀγελείης.

Hydram centum capitum fuisse, alij octo, nónulli septem tantum tradunt, & inter ea unum immortale. Cum hoc monstro Hercules multum diuq; conflictatus fuit, quòd uno reciso capite, tria renascerentur. Quod quidē ut prohiberet, recisum caput laminis ignitis extemplò adussit: uel (ut multi) Græco igni confecit. Cæterùm Strabo lib. 8. scribit, Lernam fuisse lacum in communi Argiuorum Mycenæorumq; agro, in quem cum ab omnibus passim sordes, stercora & purgamenta deportarentur, uulgo natum fuit prouerbium, λέρνη κακῶν, de malis quàm plurimis in unum congestis, uel ijs qui post castigationem peiores euadunt. In hoc lacu fingunt poetæ hydram illam constitisse, quam diximus ab Hercule obtritam. Zenodotus autumat, Lernam locum fuisse in Argolico, in quem cùm omne sordium genus conijceretur, fœtidæ & pestilentes nebulæ inde exhalabantur. Idem author prodit, rectius ad fabulam Danaidum, prouerbium Lerna malorum referendum, quarum pater Danaus, capita generorum suorum, fratris Aegypti filiorum, quos filiæ una nocte contrucidarant, in eum locum congesserit: ac fieri potuisse, ut contumeliæ caussa in eundem locum omnis generis purgamenta conuerri iusserit. Idem annotatum reliquit Suidas in prouerbio λέρνη θεάτρων, de theatro, quod ex uaria mixtaq; hominū colluuie cōstat, ἀντὶ τοῦ κακῶν θέατρον. Citatq; idem, perinde ut Hesich. Cratinum comicū. οἱ μὲν, inquit, διὰ τὴν ὕδραν. οἱ δὲ διὰ τοὺς ἀργείους τὰ καθάρματα ἐκεῖ ἀποφέρειν. ὁ δὲ δαναὸς τὰς κεφαλὰς τῶν αἰγυπτιάδων ἐν τῇ λέρνῃ ἀπέθετο, καὶ ὡς εἰκὸς, ἐφ' ὕβρει ἐκέλευσε τὰ λυμαινόμενα ἐκεῖ ῥίπτειν. Lernē à Lerno rege dictā existimant. Chimæra.] Hanc ex hydra Lernea procreatam, patre Typhone, Hesiod. in Theogonia fabulatur,

fabulatur, pedibus uelocem & robustam: belluam trium capitum leonis, capræ, & draconis, priori corporis parte leoninam formam gestare, media capræ, posteriori draconis: ignem item spirare. quare noster eam flammis armatam dicit:

ἡ δὲ χίμαιραν ἔτικτε, πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
δεινήν τε, μεγάλην τε, ποδώκεά τε, κρατερήν τε.
τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί, μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
ἡ δὲ χιμαίρης, ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος:
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.
τὴν μὲν πήγασος εἷλε, καὶ ἐσθλὸς Βελλεροφόντης.

Qua uirtute hoc monstrum uir ille confecerit, refert Homerus lib. Iliad. 6. Est autem chimæra Græcis, capra annicula. Seruius fabulam ad historiam torquet. Certè Chimæra mons in Lycia, in cuius summitate leones sunt, in medio pascua, ima uerò serpentum sunt referta. Hunc montem ferunt Bellerophontis beneficio habitalem factum. De Chimæra in quinto dictum est. Illud potius ad historiam referendum est, quod Maro addit, ferro eam armatam. Etenim mons Chimæra in Phaselide perpetuo incendio noctes dieíque terribilis est: cuius igni aqua etiam ardet: terra ac fimo, uel (ut alij) ferro extinguitur. author est Plin. Est & castellum in ora Epiri, in Acrocerauniis. Ouid de Chimæra:

Quoq́ue Chimæra iugo, medijs in partibus hircum,
Pectus & ora leæ, caudam serpentis habebat.

Gorgones.] Medusa, eiusq́ue sorores. Tres fuisse produntur, in extrema ora Africæ, Stheno, Euryale, & Medusa: quarum postrema sola fuerit mortalis. De his Hesiodus:

γοργούς θ' αἳ ναίουσι πέρην κλυτοῦ ὠκεανοῖο,
ἐσχατιῇ πρὸς νυκτὸς, ἵν' ἑσπερίδες λιγύφωνοι,
σθεινώ τ' εὐρυάλη τε, μέδουσά τε λυγρὰ παθοῦσα.
ἡ μὲν ἔην θνητὴ, αἱ δ' ἀθάναται καὶ ἀγήρως
αἱ δύο. τῇ δὲ μιῇ παρελέξατο κυανοχαίτης
ἐν μαλακῷ λειμῶνι, καὶ ἄνθεσιν εἰαρινοῖσι.
τῆς δ' ὅτε δὴ περσεὺς κεφαλὴν ἀπεδειροτόμησεν,
ἐξέθορε χρυσάωρ τε μέγας, καὶ πήγασος ἵππος.

Erant his capita draconum squamis obsita: dentes item prægrandes suum instar: singuli oculi: ad hæc, manus & alæ, quibus per aërem ferebantur. Inerat his ea uis, ut se contrà obtuentes, in saxa uerterent, Medusam petiuis Perseus, Orci galea contectus. Huius comas Minerua in angues mutarat, quod in suo templo, non in prato, ut Hesiodus ait, à Neptuno uitiata esset. Et oculis Perseus in clypeum æneum, in quo ipsius Gorgonis imaginem uidebat, manum in Medusam librans, Palladis beneficio eius caput desecuit. Sunt qui eam ferri splendore perculsam scribant. Reliquæ sorores uolantes Perseum quidem insequebantur, sed cum illum propter Plutonis galeam uidere nequirent, persequi desierunt. Perseus ab ea expeditione in Seriphum reuersus, Polydecten aggressus est, sed frustra amicos implorantem. Quos ad regiam concurrentes, Gorgonis capite obiecto, obtuentes in saxa uertit. Polydecta sublato, ac Dicty in fratris locum suffecto, Gorgonis caput Palladi reddidit: galeam, peram, & talaria Mercurio: quæ a nymphis, à quibus acceperat, restituit. Reddidit & falcem adamantinam Mercurio. Cæterùm domum Gorgonum atque eius insulæ miracula, scribit Plin. lib. 6 cap. 31. Loquutus de terrarum fronte extrema in Africa, primum se circumagente in occasum, ac mare Atlanticum. Contra hoc promontorium Gorgones insulæ narrantur, inquit, Gorgonum quondam domus, bi- A
dui nauigatione distantes à continenti, ut tradit Xenoph. Lampsacenus. Penetrauit in eas Hanno Pœnorum Imperator, prodiditq́ue hirta fœminarum corpora uiros pernicitate euasisse: duarumq́ue Gorgonum cutes argumenti & miraculi gratia in Iunonis templo posuit, spectatas usque ad Carthaginem captam. Copiosè prosequitur historiam post Zenodotum, enarrator Lycophronis. γοργὼν, & γοργὸς, terribilis. γοργόνειον, προσωπεῖον. γοργῶνη, γοργώ. γοργολόφας Minerua, à capite ipsius Gorgonis ita appellata. γοργονῶτος, periphrasticè Gorgon, & scutum in quo Gorgonis caput fixum est. γοργῶπις, γοργόφθαλμος. Gorgonia etiam gemma est, cuius meminit Plin. sicut & picturæ monstri Gorgonis. Gorgon autem prouerbium fecit, γόργονα περσεὺς ἐχειρώσατο, Gorgonem Perseus adortus est, ubi quis egregium facinus inceptat. Harpyiæ.] De his in tertio abundè annotauimus. Tricorporis.] Periphrasis Geryonis. Hunc ex Chrysaore natum, & tricorporem, uel (ut Hesiod.) trium capitum fuisse memorant:

χρυσάωρ δ' ἔτικεν τρικέφαλον γηρυονῆα,
τὸν μὲν ἄρ ἐξενάριξε βίη ἡρακληείη, B
βουσὶ πάρ' εἰλιπόδεσσι περιῤῥύτῳ εἰν ἐρυθείῃ.
ἤματι τῷ, ὅτε περ βοῦς ἤλασεν εὐρυμετώπους,
τίρυνθ' εἰς ἱερὴν διαβὰς πόρον ὠκεανοῖο,
ὄρθον τε κτείνας, καὶ βουκόλον εὐρυτίωνα,
σταθμῷ ἐν ἠερόεντι πέρην κλυτοῦ ὠκεανοῖο.

Cæterùm hunc Hispaniæ regem, ut ex his Hesiodi uerbis liquet, Hercules interfecit, eiusq́ue armenta per Italiam in Græciam abduxit. Oppianus in Cynegeticis,

αὐτῷ ἐπ' ὠκεανῷ δηρίσατο γηρυονῆι.

Eum autem pro armento suo pugnantem interfecit, telo percussum circa amnem Anthemontem. Addunt scriptores aliquid monstri simile, duas arbores ad eius tumulum sanguinem eliquare. Habitauit in insula Erythia: quoniam Tyrij ab origine eorum orti, ab Erythræo mari eò ferebantur. Quoniam autem hic Herculi multum negotij fecit in singulari certamine, Aristoph prouerbiali figura dixit, βούλει διαμάχεσθαι γηρυόνῃ τῷ τετραπτίλῳ, ἀντὶ τῷ τετρακεφάλῳ. id est, uis tu pugnare cum Geryone quadricipite, hoc est, cum inexpugnabili decertare: Fabula inde nata creditur, quòd cum Chrysaori tres essent filij, tanta inter se cōcordia regnarunt, ut nunquam C
de imperio certamen esset. Hos ferunt ab Hercule deuictos prælio γηρυόνεια, arbores appellant. γηρυόνειον, filum, νῆμα. Itaq; ut nos aliquando ex his monstris explicemus, hæc ideo fingit poëta in inferorum uestibulo sedem habere, ut monstra uitia intelligantur, & Tartarum eorum habitum: unde Acheron dimanat, hoc est gaudiorum priuatio. Quod quia sic uideo quosdam philosophari, libuit obiter hic quoq; adijcere. Corripit.] Admonui paulò antè, ex Platonicorum doctrina Vergilium, Homerum sequutum, Æneæ ferrum tribuere, propterea quòd eius aciem formidare credantur dæmones, ut qui eos agitare uelint, studiosè ferrum obijciant: id quod dixi, experimento compertum. Homer. Odyss. λ.

αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
ἥμην, οὐδ' εἴων νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
αἵματος ἆσσον ἴμεν, πρὶν τειρεσίαο πυθέσθαι.

Docta.] Sibylla: periphrasis. disertè docta, ὡς εἰδυῖα τὴν θεοῦ βουλήν. Vitas.] quippe quæ nec carnem habent, nec ossa: unde rectè umbræ à poëtis appellantur.

Proinde

A *Proinde periphrasis spirituum & umbrarum, quæ locum non occupant.* Irruat.] *Enallage temporis: pro irruisset, & diuerberasset.* Frustra ferro diuerberet.] *cum substantiæ planè sint incorporea, quæ nec sensu aliquo tangi, nec lædi possunt. Eadem ratione à Græcis σκιαὶ dicuntur.*

ARGVMENTVM.

Explicatis, quæ in uestibulo regiæ Plutonis continebantur, reliqua inferorum loca describenda aggreditur, atque in primis Acheronta fluuium: eiusque portitorem Charonta: cuius formam, ætatem, habitum, officiumque depingit. ad quem animas diuersi, ac infiniti propè generis mortuorum hominum conuolare memorat, ut ad inferos eius cymba transferantur.

Hinc uia, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
Turbidus hic cœno uastaque uoragine gurges
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina seruat,
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
Canicies inculta iacet, stant lumina flamma.
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, uelisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba:
Iam senior, sed cruda deo uiridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque uiri, defunctaque corpora uita
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositique rogis iuuenes ante ora parentum:
Quàm multa in syluis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aues, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.

NASC. Hinc uia Tartarei.] *Eodem ordine usus est Plato in describendis inferorum locis in Axiocho. cùm ait. Vestibula autem, qua aditus est ad Plutonis regnum, ferreis sunt claustris, atque clauibus obfirmata, aperienti illa fluuius excipit*
B *Acheron: postquem Cocytus est. eos ubi quis traiecerit, ad Minoem, & Rhadamanthum est accedere necesse, & reliqua. Hic περιφραστικῶς stygis paludis mentio fit. quã turbidũ gurgitẽ uasta uoragine appellat, id quod facile intelligi potest ex eo, quod paulò infra Sibylla ait:*

» *Cocyti stagna alta uides, stygiamque paludem,*

Huiusmodi igitur est horum fluuiorum situs. Acheron est. quem poëta de Tartaro sentit exire: huius æstus stygem facit paludem: de styge uerò nascitur Cocytus: quæ flumina si mysticè, seu allegoricè interpretari uelimus, Acheron absque gaudio significat: qui uerò gaudio caret, is tristitia afficiatur necesse est, quod per stygem designatur, ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ dictam. tristitia autem luctui proxima est, qui Cocyti nomine intelligitur. ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id est lugere. hæc sunt apud inferos:. alij tamen hæc aliter interpretantur. adeat Platonem in Phædon. eiusque inter-
C *pretem Marsylium in argumento dialogi.* Portitor has horrendus aquas.] *Quia occurrebat, si nullus datur ad inferos accessus nisi per hæc flumina, quomodo transmittuntur. προληπτικῶς occupat, esse portitorem Charonta: qui animas cymba transuehat: quem etiam per effictionem, seu διατύπωσιν describit horrendum, squalidum, canum, prolixa, atque inculta barba, oculis flammeis, & amictu sordido ab humeris dependente, nodoque religato. quarum rerum allegorias hîc apponere non pigeret, nisi satis perspicuè ex his, quæ Seruius interpres scribit, intelligi possent, & Boccatius declarasset.* Cui plurima mento Canicies.] *Addidit, inculta, & iacet, scilicet neglecta.* Stant lumina flamma.] *rigidos, terribilesque oculos designat: quales crudelium hominum, atque pertinatium esse solent.* Ipse ratem conto subigit.] *Charontis officium, illiusque exercendi modum nec non ipsius officij instrumenta describit, conto, non remo cymbam impellit, uelisque progredi facit.* Ferruginea.] *uel nigra, uel potius ferruginis coloris. ferrugo, seu rubigo sordes est, quæ ferrum consumit. Ouid. in 1 de Ponto,*

» *Roditur ut scabra positum rubigine ferrum.*

Subnectat.] *Frequenter uehit animas: quas mortua corpora appellat: nã inferius uiua corpora dicit,*

Corpora uiua nefas stygia uectare carina. »

Alludit autem ad Platonis opinionem qui in Phæd. tradit animas, quæ nõ puræ decesserunt à corpore, earum apparere umbrosa phantasmata, uisibileque aliquid secum trahere, et uideri posse. id quod ne Homerus quidẽ tacuisse uidetur Iliad. 23.

τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων. »

Iam senior.] *ætatem docet.* Sed cruda Deo.] *ἐπανόρθωσις, ne forte quis putet, senem inualidum tam laborioso negotio præesse.* Effusa ruebat.] *nimio tranandi fluminis desiderio.* Matres, atque uiri.] *hac tota descriptione mortẽ omnibus communem esse insinuat. nam per omnem turbam omne hominum genus, per matres, & uiros sexum, per Heroas conditionem, per pueros, & puellas, iuuenesque ætatem designat. sed ἐμφατικῶς, nec absque ingenti cõmiserationis affectu pueros, iuuenesque nominat: quasi ipsorum mortem deploret: qui nondum ætati, atque naturæ satisfecerunt, porro auget πάθος à commiseratione eum liberos spectantibus eorum genitoribus, in pyram positos memorat.* Quàm multa in syluis.] *descriptionem multitudinis animarum ad ripam fluminis conuolantium duplici comparatione, altera à folijs arborum extremo autumno cadentibus, altera ab auium numero hyeme trans mare in apricam regionem uolantium deducta auget, et illustrat. cuius rei imago quædam est apud Apollonium in 4. Argonaut.*

——ἢ ὅσα τε πόντῳ »
κύματα χειμέριοι κορύσσονται ἐξ ἀνέμοιο, »
ἢ ὅσα φύλλα χαμᾶζε περικλαδέος πέσεν ὕλης »
φυλλοχόῳ ἐνὶ μηνί. τίς ἂν τάδε τεκμήραιτο. »

Quàm multæ glomerantur aues.] *de gruibus haud dubiè intelligit: quibus frigus inimicum est: & uidetur locus desumptus ex 3. Iliad. inter initia,*

ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρὸ »
αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον, καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον. »

Et terris immittit apricis.] *soli expositis, & per hoc calidis, ut Africa, aliæque regiones ad meridiem expositæ.*

Hinc uia.] *E uestibulo traducitur ad amnes, & narrationem earum rerum, quas hic dictu audituque horrendas uiderit, antequam ad damnatorum loca transmittat.* LAMB. Hort.

Accom-

Accommodatè humanis rebus omnia narrat, seruato ordine locorum, quem Homerus prorsus omisit. Noster primùm uestibulum regiæ Plutonis tribuit, cuiusmodi ædibus illustrium hominum sub ipsum ingressum hærere solent. Inde regiam non uallo, sed fluminibus cinctam dicit. Et, ut in rebus humanis fieri solet, portitorem ibi locat, qui accepta stipe, umbras in ulteriorem ripam traducat. Atque hic quidem ociosus non est poëta: sed fabulosæ narrationi, erudita quædam ex media philosophia, hoc est, ex Platonis mysterijs, admiscet, ut uoluptas & dulcor utilitate aliqua condiatur. Hinc.] *Ex uestibulo iter est, & uia statim occurrit lata & spaciosa, quæ ducit ad paludes, stagna & flumina, quæ Tartarum ambiant. Acherontem Tartareum uocat, quippe qui ex Tartaro interiore emánet. Primùm autem describit Acherontem à qualitate aquæ, & natura. nam cùm turbidus fluat, & cœnosus, præterea ex profunda uoragine in Cocytum omnem arenam effundit. Vorago, quæ & uortex, dicta, quòd uoret & absorbeat ea quæ in eum locum incidunt. Eundem locum & gurgitem dixit. nam idem uortex, tanquam gula, nihil non ad se trahit, absumitque.* Aestuat.] *feruet, agitatur: metaphora, à calore ad æstum maris. Illa uerò remotior est, ab homine ad non animal: hoc est, ad Acherontis uiolentiam.* Cocyto.] *In Cocytum, per Stygem.* Portitor.] *πορθμεύς. Proximum est, ut ad Charontis munus transeat, quem hunc amnem seruare fabulantur. Huius prosopographia constat ab officio, dum huic fluminum custodiam tribuit, & cymbæ gubernaculum: describit hunc item à neglecta forma, à cultu, habitu, & ætate. Portitor is dicitur, qui portorium conducit. & qui traducit homines in ulteriorem ripam, uel ad nauem de littore, uel de littore ad nauem. Eodem uocabulo censetur is qui uehitur, καταχρηστικῶς, ut uector.* Squalore.] *Squalor propriè est, in corporibus alta sordium congeries, ad squamarum in piscibus similitudinem: à quarum crebritate asperitateque (ut in serpentum quoque corijs est uidere) squalere dicitur. Hinc tunicam auro squalentem dixit, et thoracem horrentem ahenis squamis. In uniuersum, quicquid nimis inculcatum obsitumque aliqua re erat, ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id squalere dicebatur.* Canicies.] *A' signo senilis ætatis. Sed significantius grandiorem & propè decrepitam senectutem ostendit uox Inculta: sed & ueteres barbam non comebant, quòd ea ætas peculiariter prorsus sui cultus sit negligentior.* Flamma.] *Ab horribili aspectu.* Sordidus.] *A' sordido cultu, & uestitu immundo. Sordes enim omnis immundicies est. hinc sordeo, squaleo, horreo.*

Ipse.] *Ab officio gubernandæ cymbæ. His duobus potissimum aguntur naues, uelis & remis. Ministrat, pro regit, dixit.* Ferruginea.] *ab usu cymbæ. hæc enim traducit animas ad inferos. Ferrugineum colorem uocant, à ferrugine, quæ ferri rubigo est: ut ærugo, æris. Rubiginem à colore denominatam uolunt. nam antiquitus robum, rubeum dicebant, hinc Robigus: & Robigalia sacra, ne robigo segetes corrumperet. Hinc ferrugo, rufus color, per translationem, & subniger, qualis color est floris hyacinthi: & color ferrugineus. Vnde poëta hyacinthum ferrugineum appellat,*

Et ferrugineus hyacinthus.——

* *Ferruginea uestis, ferruginea cymba Charontis: non cærulea, sed subnigra, in rubeam nonnihil efflorescens.*

Iam senior.] *Ab ætate sed quem ea adeò non retardauit, ut iuuenilis animus in effœto corpore adhuc esset.* A

Deo.] *Charonti. Mos quippe poëtis est, & diuorum ministris Dei appellationem propter immortalitatem, tribuere. Cæterùm Charontis cymba etiam prouerbij loco à doctis celebratur, pro sepulchro, seu morte, teste Suida: ut, alterum pedem in Cymba Charontis habere senes dicuntur, qui diu uiuere non possunt. Cymba nauicula est, cuius medium extremitatibus latius est. Huius inuentores Phœnices fuêre. χαρώνειος θύρα, id est, Charonis ianua, de imminente capitis periculo, aut de re ualde tristi. eo enim nomine antiquitùs carceris unius ianua appellabatur, per quam damnati iudicum sententijs ad supplicium educebantur. Citatur à Suida. &, πορθμευτικὰ παρὰ χάρωνος πεύσεις, καὶ κηρύγματα: id est, porthmeutica à Charonte disces, & præconia. Inepta prorsus sunt & ridicula, quæ quidam hic de Charonte, cymba, conto, uiridi senecta, & amictu philosophantur, singula propè uocabula ad allegoriam rapientes, χάρων, λέων, Macedonicè.* Huc.] *Ad ripas Acherontis confluebant mortuorum umbræ indiscriminatim, studio traijciendi amnem. Enumerat amplificatione omnis generis mortales, conditione, loci, sexus, & ætatis. Hæc autem innuit,* B *omnibus semel moriendũ: nec ætatem, nec imagines esse, quæ morti non sit subiecta.* Matres.] *A' sexu.* Heroum.] *A' generis splendore.* Pueri.] *Ab ætate, & conditione.* Iuuenes.] Qui præmatura morte decesserunt: *pathos ab ætate. Acerbum parentibus est, eos condere, quos procrearunt.* Quàm multa.] *Traductus hic locus est ex Iliad. 6.*

οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν,
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη.

Quos uersus ita uertit *Erasmus:*

Tale quidem genus est hominum, quale est foliorum:
Quorũ hæc uentus humi fundit, rursum illa uirescens
Profert sylua, simul ueris iam afflauerit aura.

Hoc carmine tradit Laërtius Pyrrhonem Academicum peculiariter delectatum fuisse. In eandem propè sententiam hi uersus faciunt, qui extant Iliad. 21.

οἳ φύλλοισιν ἐοικότες, ἄλλοτε μέν τε
ζαφλεγέες τελέθουσιν ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες,
ἄλλοτε δ' αὖ φθινύθουσιν ἀκήριοι.

Id est, eodem interprete: C

Frondibus arboreis similes, nunc ubere fœtu
Exuperant, lætique satis uescuntur agrorum,
Nunc rursum intereunt, euanescuntque caduci.

Duplici comparatione hyperbolica uim umbrarum ad amnem ruentium proponit. Harum altera ducta est à folijs, tempore autumni ex arboribus decidentibus: altera ab auibus, gregatim sub tempus uernum tepidius cœlum petentibus. id quod de gruibus, hirundinibus, & ciconijs præcipuè proditur. Vtraque mirè quadrat rei, cum qua conferuntur ὑπερβολικῶς. Autumni.] Quo tempore *omnia rerum è terra nascentium ad senectutem à maturitate uergunt, & succus calidus frigore exhauritur.*

Aut.] *Altera collatio. Gurgitem, mare dicit: per tapinosin.* Glomerantur.] *confertim uolant. Propriè glomerare est, implicare, & in globi seu sphæræ figuram inducere filum. Hinc conglomerare manum, dimicare: conglomerare capita, coniungere, & similia: & agglomerare, adiungere,*

—Et lateri agglomerant nostro.——

Frigidus.]

A Frigidus.] *hyems: à toto partem dicit: quemadmodum & pontum, mare, specie usus pro genere. Propriè pontus est interior maris pars, inter Cherronesum & Euxinum: καταχρηστικῶς pro quouis mari usurpatur. Hinc pa-ræmia nata est, de infinitis bonis, πόντος ἀγαθῶν: perinde ut ἀγαθῶν θάλασσα, id est, mare bonorum. Hac de caussa Aristophan. Neptunum, ποντοποσειδῶνα appellat, pro μέγιστον. annotauit Suidas.*

ARGVMENTVM.

Animarum ille cōcursus in ripa fluminis à Charone iunctis manibus petit, ut transferatur, ac seuerus portitor eas tantum in cymbam suscipit, quas lege transferri posse non ignorat. quam rem admiratus Aeneas Sibyllam interrogat, ipsa statim & portitoris, & fluuiorū, paludisq; nomen edocet: & quamobrem illæ transferebantur hæ uerò à Charonte relinquantur, caussam edisserit.

Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantq; manus ripæ ulterioris amore:
Nauita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longè summotos arcet arena.
Aeneas (miratus enim, motusq; tumultu)
Dic, ait, ô uirgo, quid uult cōcursus ad amnem?
Quidue petunt animæ? uel quo discrimine ripas
Hæ linquunt? illæ remis uada liuida uerrunt?
Olli sic breuiter fata est longæua sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta uides, Stygiamq; paludem,
Dij cuius iurare timent, & fallere numen. (est.
Hæc omnis, quā cernis, inops inhumataq; turba
Portitor ille Charō. hi, quos uehit unda, sepulti:
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priusquàm sedibus ossa quierunt.
Centū errāt annos, uolitātq; hæc littora circùm,
Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.

NASC. Stabant orantes primi.] *allusit ad morem oratorū: qui dum orabant, stabant: hinc propterea est, quod Aeneas à Didone rogatus, ut modum exci dij Troiani ordine explanaret, à toro surre*B*xit, tanquam è suggesto diceret.*

" *Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.*

Verum quia hoc non orationis, sed supplicationis, deprecationisq; genus erat, æquum fuerat, ut supplices peterent, aut aliquod aliud demissionis animi signum ostenderent, id poëta temperauit inquiens.

Tendebantq; manus.] *hoc non modo humilitatis animi, uerumetiam ingentis affectus assequendæ optionis signum est. nam cum Deum Opt. Max. affectuosè precamur, iunctas manus attollere solemus hinc illud ex 3. Aeneid.*

" *Tendoq; supinas*
" *Ad cœlum cum uoce manus & munera libo*
" *Intemerata focis inquit ille*

Nauita sed tristis] *seuerus Charon: qui nullis precibus* C *mouetur. ita libentius exponerem, quàm crudelis, ut alij interpretes: nam Charon eat ob crudelitatem non reijcit, sic enim omnes æquè arceret, nec ullis transeundi facultatem daret (non enim crudelitas amicos habet) sed quia inferorum leges optimè nouit, hos recipit, quos iure potest: illos reijcit, quos lege transferri non decet. uel tristis ab effectu. transitu enim priuatæ animæ tristitia afficiebantur.* Ast alios.] *distributio.* Dic, ait, ô uirgo.] *simplex interrogatio, quæ tria habet membra: qualis illa,*

" *Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?*
" *Quo'ue tenetis iter?*

Nam quærit Aeneas unde hic animorum concursus, deinde quid petat, postremò quid sibi uelit delectus ille, ut aliæ pellantur à cymba, aliæ uerò transferantur.

Vada liuida.] *omnia apud inferos nigra esse dicuntur.* Longæua sacerdos.] *alludit ad fabulam: quam Seruius, atq; alij interpretes enarrant. mihi uerò aliud consilium est, quàm fabulas prosequi.* Anchisa generate.] *breui oratione uates quæsitis Aeneæ respondet, imò plura etiā, quàm ille quæsierat, ipsa refert, portitoris, fluuiorum, paludisq; nomen quæ tamen ad quæsita plurimum faciunt inter initia uerò Aeneæ beneuolentiam colligit: quem ex præstantia generis ἐμφατικῶς cōmendat, quod Anchisæ filius est, illius, scilicet cuius concubitum non aspernata est Venus. unde illud est Didus est 1. Aeneid.*

Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisæ "
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad undam? "

Deûm certissima proles] *exaggerat genus Aeneæ quē ex Deorum stirpe natum esse confirmat à signo, siue ab effectu: quod inferos adire potuit: quorū aditus, nisi Dijs, patet.* Cocyti stagna] *fluuiorum, paludis, & portitoris nomen docet.* Dij cuius iurare timent, & fallere numen.] *uersus est Apollonij ex 2. Argonaut. quem egregiè certè, ut omnia solet, hic noster trāstulit. sic ait Apollon.* "

ὡς φαμένη, λοιβὴν στυγὸς ὤμοσεν ἥ τε θεοῖσιν "
ῥιγίστη πάντεσσιν ὀπιδνοτάτη τε τέτυκται. "

Caussam, cur Dij timeant iurare per stygem, hanc astruūt interpretes. quod cum styx mœrorem significet, Dij autem omnis mœroris sint expertes, iurantes per stygē, iurant per rem suæ naturæ contrariam. Inops, inhumataq; turba est.] *inhumatam turbam uocat, quæ legitima caruit sepultura, inopē uerò, quæ ne imaginariū quidem habuit: de quo inferius dicendum est.* Nec ripas datur horrendas.] *fieri nō potest ut ad inferos trāsmeare possint prius, quàm sepultura affecti fuerint. hæc fuit antiquorum superstitio: quā in hunc usq; diem perdurasse uideo. nam qui uiolenta morte obeunt, eos uulgus ignarum tantisper errare putat, dum legitimæ mortis tēpus cōpleant.* Quàm sedibus ossa quierunt.] *quàm sepultura affecti fuerint: nam sepulchrū propria est cuiusq; sedes. hinc illud*

Hunc sedibus refer ante suis, & conde sepulchrô. "

Centum errant annos.] *licet poëta superstitiosam hominum indicare uolueris opinionem, tamen ex occulta Platonis doctrina locus iste tractari uidetur animas enim hominum purgari suplicio, premioq; affici per numerū annorum Plato litteris prodidit: numerū denarium uniuersalem appellat numerum. qui si in se ducatur multiplicans*

do decies decem, numerus efficitur centenarius, deinde si reducatur in semetipsum computando decies decem, millenarius nascitur. si igitur allegoricè hic locus exponendus est, talis erit sensus. iniusti hominis animã à se ipsa discessisse in corpus, id est à sua natura degenerasse, labeq́; infectam esse corporea: hancq́; labem per denarium numerum, qui uniuersalis est, expurgari uniuersam. Quod uerò denariũ hunc numerũ oporteat in se duci procreando centenarium, significat animam à corpore ad se per rationem emergere oportere, huc alludens poëta noster. centum, inquit, errant annos. quod uerò opus sit rursus decẽnarium in se ipsum reducendo millenarium conficere, allegoricè designatur, animam non solum erga se uerti debere per rationem, uerumetiam per intelligentiã in se conuerti, atque ita in unitatem redigi propriam: quò deniq; possit Deo frui, summa omnium rerum unitate, ideo infrà dicitur.

——Mille rotam uoluere per annos.

Hæc tum ex Platone, tum ex eius interprete Marsylio, uiro doctissimo.

LAMB. Stabant.] A' collatione, ad narrationem redit. Certatim ad ripam protensis manibus orabant, ut primi quiq;
Hort. traducerentur. Exprimit affectus supplicantiũ umbrarũ. Nauita.] Charon antonomasia. Miratus enim.] Ne non aliquid quod ad philosophiam pertineat, singulis locis sparsim interserat, Aeneã sedulò singula sciscitantem facit: quemadmodum hoc in loco. Nam cùm poëticum figmentum celebre sit de Charonte, & concursu animorum ad amnem, ut in ulteriorem transportentur, id quod nouum duci Troiano uidetur: caussas inquirit, cur alij excipiantur à nauta, alij circum ripas diuagentur, à portitore reiecti. Hac eò percontatur, ut Sibylla paulò pòst ea ex Platonicorum mysterijs explicet. Miratus.] Caussa sciscitationis parenthesi inclusa est. nam motus fuit ad percontandum, tumultu, & animorum concursu. Tumultus est tanta perturbatio, ut maior subinde timor oriatur, authore Cicerone Philipp. 9. Hinc bella Italica, tumultus Italici: & uerbum tumultuor: & tumultuariè, extemporaliter: tumultuarius, extemporarius. Porrò autem, quòd non omnes à nauta in cymbam excipiũtur, id quosdam ita philsophari uideo. Omnes natura quodam desiderio rerum cognoscendarum ducimur: sed arbitrium liberum obstat, quo minus omnes ad rerum admirabilium contemplationem, alij alias ob caussas perueniant. Et in corporibus humatis, in cymbam non admitti, significare uolunt perturbationes animorum sequaces prorsus inutiles esse ad hæc θεωρήματα. Sed hæ allegoriæ mihi nimis operosæ ac contortæ uidentur, ne dicam absurdæ.

Dic.] Proponit tria potissimum: cur ita turmatim ad amnem Lethæum confluant: cur aliæ animæ excipiantur, aliæ relinquantur in ripa. Horum eruditè caussas cognitu dignas reddit Sibylla, ne quid Aeneas ociosum rogasse existimetur. Quid'ue.] Expolitio. Discrimine.] necesse est aliquid in caussa esse cur alias à cymba repellat, alias in alueum admittat. Liuida.] Periphrasis: pro Cocytum, uel Stygem. Vadum. fundus fluminis solidus, quòd in eo sine periculo uadatur. Liuidum amnem uocat à colore, qui propriè est subniger in carne, ex ictu & uerbere. A' quo colore elucente in uultibus, inuidos liuidos appellare solemus: & liuidam mortem, à funeris colore. Verrunt.] nauigant: ducta metaphora à purgantibus pauimenta scopis, quod propriè uerrere est. Olli.] illi: antithesis. Longæua.] Sibylla, periphrasis: Viuacitas A
huius Sibyllæ in prouerbiũ abijt, Sibylla uiuacior: ut Nestore uiuacior. Propert. lib. 2. At me non ætas mutabit tota Sibyllæ. Seruius hunc locum enarrans, huiusmodi fabulam de eius uiuacitate adducit. Cum Apollo eius amore captus, ei poscendi arbitrium quod uellet dedisse: illa haustis arenis, tantum uitæ poposcit. Annuit Apollo quidem eius uotis, sed hac lege, si Erythræam insulam relinqueret, numquam post illa eam reuisura. Itaq; Cumas migrauit, ubi corporis uiribus defecta, in sola uoce uitam retinuit. Quod ubi cognouissent eius ciues, incertum inuidiá'ne an commiseratione moti, epistolam ad eam dederunt, creta ueteri more obsignatam. At illa patria terra uisa, illico efflauit animam. Ouid. lib. Metamorph. 14. hanc item uiuacem uocat:

——Viuaciśq; antra Sibyllæ
Intrat.——

Etsi in tertio de Sibyllis summatim sit dictum, illud tamen hoc loco Erythræa operæprecium fuerit adijcere, ex Suida. Erythræa hæc dicta fuit, ut meminimus, ab Erythræis, quæ Batti regio appellata fuit. Nunc autem in ea ipsa restaurata, Erythræ nuncupantur. Sunt qui eandem B
Sicelen uocant: alij Sardanen, nonnulli Gargethiam, multi Rhodiam pleriq; Libyssam, aut Leucanen. Neq; uerò desunt qui Samiam appellent. Ferunt eam floruisse circa Troiæ excidium. Idem Suidas tradit, eam scripsisse libros de Tremoribus, carmina & oracula. Ferunt huius inuentum lyram formæ triangulæ fuisse. Cæterùm anni conueniunt. nam & apud Ouidium lib. Metamorph. 14. ubi Aeneæ suum cum Phœbo congressum refert, septem secula ei tribuuntur: cuius orationem quod lucem nonnullam huic adferat fabulæ, quam paulo antè de eius uiuacitatis caussa retulimus, libuit hic adijcere, ut studiosis quærendi labor adimatur.

Nec dea sum dixit, nec sacri thuris honore
Humanum dignare caput, ne nescius erres.
Lux æterna mihi, carituraq́; fine dabatur,
Si mea uirginitas Phœbo patuisset amanti.
Dum tamen hanc sperat, dum præcorrumpere donis
Me cupit, Elige, ait, uirgo Cumæa, quod optes,
Optatis potiere tuis. ego pulueris hausti
Ostendens cumulum, quot haberet corpora puluis,
Tot mihi natales contingere uana rogaui. C
Excidit, ut peterem iuuenes quoq; protinus annos.
Hos tamen ille mihi dabat, æternamq́; iuuentam,
Si uenerem paterer. contempto numine Phœbi,
Innuba permaneo. sed iam fœlicior ætas
Terga dedit, tremuloq́; gradu uenit ægra senectus,
Quæ patienda diu est nam iam mihi secula septem
Acta uides. superest numeros ut pulueris æquem.
Ter centum messes, ter centum musta uidere
Tempus erit, cum de tanto me corpore paruam
Longa dies faciet, consumptaq́; membra senecta
Ad minimum redigentur onus: nec amata uidebor,
Nec placuisse deo Phœbus quoq; forsitan ipse
Vel non agnoscet, uel dilexisse negabit.
Vsq; adeò mutata ferar, nulliq́; ferenda:
Voce tamen noscar, uocem mihi fata relinquent.
Talia conuexum per iter memorante Sibylla,
Sedibus Euboicam Stygijs emersit ad urbem
Troius Aeneas, sacris ex more litatis
Littora adit nondum nutricis habentia nomen.

Pluribus

A *Pluribus hæc ex ingenioso poëta huc adscripsi, ut lector non omnino supinus intelligat scriptorum de isthac Sibylla consensum, quod ad eius uiuacitatẽ attinet. Suidas tradit, Sibyllam Romanum uocabulum esse, ac uatem significare.* Anchisa.] *Beneuolentia à generis dignitate. Estq́; periphrasis Aeneæ. notat enim, unde sit prognatus. Et cum ex Venere eum natum constet, illam uerò ex summo Ioue, non dubium est, quin heros dijs genitus sit, cum matrem deam, auum maternum* τὸν πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε *habeat.* Cocyti.] *Narratio breuis, pro loci ac temporis ratione. Monstrat illi singula, Cocytũ, Stygem, et his adiuncta. Primùm autem docet, quæ loca ea sint, & quibus nominibus appellentur, tum autem & amnium eorum religionem. Inde respondet ad ea quæ Troianus percontatus fuerat. Eruditus ergo Sibylla, quippe docta, responsum instituit, quàm rogarat ille.* Cocytum.] *A' luctu paludi nomen inditum, alibi retuli: quòd luctus damnatorum animas sequatur. Hinc Pluto ipse Cocytius appellatur. Monstrantis ex tenui interuallo uerba sunt.* Stygiam.] ἀπὸ τοῦ στυγνάζω, *tristor, quòd animos in curarum uoraginem mergit.* στυγνὸς, *tristis. Hunc deorum*

B *poëticorum, iusiurandum religiosum esse uolunt, ut qui per eum iurauerit, illum annum & diebus nouem ambrosia & nectare defraudari. Est autem Styx, secundum Hesiodum, sacer fons, Oceani filia: uel, ut nonnulli aiunt, quòd ille apud inferos, eiusdem huic nominis sit. Iouis consilio dij religiosum iusiurandum eum fecerunt, inquit Homeri enarrator. Testatur id Iupiter ad Iunonẽ, apud eundem uatem lib. Iliad. 15. quem ille enarrat locum:*

> ἴστω νῦν τόδε γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθε,
> καὶ τὸ κατειβόμενον στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
> ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Idem lib. 19. Stygem καρτερὸν ὅρκον, *id est, efficax, ualidum, & forte iusiurandum,* περιφραστικῶς *nominat:*

> αὐτίκα δ' εἷλ' ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο,
> χωόμενος φρεσὶν ᾗσι, καὶ ὤμοσε κάρτερον ὅρκον
> μή ποτ' ἐς Οὔλυμπόν τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα
> αὖτις ἐλεύσεσθαι ἄτην, ἣ πάντας ἀᾶται.

Quo loco Iupiter Aten summo capite arreptam, è cœlo præcipitem dat: addens maximum iusiurandum, nũquam futurum ut in cœlum & ad superos reuertatur. καρτερὸν ὅρκον, *inquit interpres,* τὸ στυγὸς ὕδωρ. *Et hãc quidem Oceani filiam, & suarum sororum longè præstantissimam, quæq́; in maximo habita honore fuerit post illam diuorum pugnam, quæ Titanum dicta fuit. Porrò quòd huic religioni is consecratus fuit, huiusmodi de caussa accidisse aiunt. Cum Titanes Cœli filij unà cum Saturno Ioui & dijs recentioribus bellum fecissent, Styx inter alia auxilia, prima omnium Ioui unà cum liberis suis auxilio aderat. Quapropter dij, qui à Ioue erant, summis honoribus eam affecerunt: & aquam eius amnis qui apud inferos labitur, Deorum iusiurandum esse uoluerunt.* Paludem.] *Ex restagnatione Acherontis oriri creditur.* Fallere.] *peierare.* Hæc omnis.] *Respondet ad id quod rogarat: Quid uult concursus ad amnem? Quid'ue petunt animæ? uel quo discrimine aliæ exciperentur, aliæ arcerentur à ripa. Inhumati repelluntur à cymba: iustis funebribus contrà conditi, à nauta excipiuntur.* Portitor.] *qui portorio animas in ripam ulteriorẽ transportat. Docet Aeneam, quod non sciscitatus fuerat.* Nec ripas.] *Caussa diutini erroris circa ripas. Raucum, à sono obtuso fluctuum, flumen uocat.* Sedibus.] *Periphrasis sepulchri.* Centum.] *Ex Platonicorum mysterijs hoc poëta deprompsit. nam cum denarius numerus perfectus esse credatur, si decies sumatur, nascitur inde centenarius. Hos annos uniuersos uocant, qui purgationi & emaculandis animis dedicantur, quibus uitiorum sordes eluuntur, ut aliquando Elysij fœlicitate fruantur. Videtur tamen (ut amplius aliquid adijciatur) ad uetustam Osiridis & Isidis historiam respexisse. Hæc cum mariti ossa, diu quæsita, tandem circa Syenen inuenisset, collecta in sepulchro condidit, loco inaccesso, quam insulam ob id Abaton dixerunt. Est enim haud longo interuallo ea à Memphi sita, palude limosa, frequentibus papyris horrida. Ipsam autem paludem Stygem uocarunt. Huius autem consilium fuit, ne quis in eam trajceret, nisi statis diebus. Quod si fortè quis ibi perisset, in Stygia inquam palude, in centum annos ei sacrificabatur, quod tempus finiendi erroris absolutum uisum fuit. Hinc illud, Centum errant annos.* Volitant.] *quippe umbræ & substantiæ incorporeæ.* Circum.] *Anastrophe.* Tum demum admissi stagna, &c.] *centum annis exactis, ad Lethen & Styga reuertuntur, quorum desiderio tot annos captæ fuerunt.*

C

ARGVMENTVM.

Cognita caussa tumultus animorum, & quamobrem citra flumen relinquebantur multi, firmat se Aeneas cogitabundus, & in ea turba quosdam de socijs suis offendit, qui naufragio perierant: in quibus Palinurum etiam, qui nuper in mare demersus fuerat, mœstum uix agnouit: à quo mortis ipsius caussam quærit, Apollinemq́; accusat mendacij: qui cùm illum ad Italiam peruenturum prædixisset, dictis non mansit.

NASC. Et uestigia pressit.] *non est* ταυτολογία: *sed illud constitit Anchisa sat⁹, ad gressus compressionẽ, hoc uerò ad animi cogitationem refertur: solent enim cogitabundi pedem figere & consistere aliquando ideo sequitur.* Multa putans, sortemq́; animo miseratus iniquam.] *ex longa cogitatione humanæ calamitatis sociorum Aeneæ miseratio nascebatur, sed ad cæteras miserias hoc etiã illis accedebat incommodum, quod, quia alterius negligentia sepultura carebãt, quiescere non possent. locut*

Constitit Anchisa satus, & uestigia pressit,
Multa putãs, sortemq́; animo miseratus iniquã.
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes,
Leucaspim & Lyciæ ductorem classis Orontẽ,
Quos simul à Troia uentosa per æquora uectos
Obruit auster, aqua inuoluẽs nauemq́; uirosq́;.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu dum sidera seruat,
Exciderat puppi, medijs effusus in undis.
Hunc ubi uix multa mœstũ cognouit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis? medioq́; sub æquore mersit?

Dic age: namq; mihi fallax haud antè repertus.
Hoc uno responso animum delusit Apollo,
Qui fore te ponto incolumem, finesq; canebat
Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?
Ille autem:——

cus misericordiæ communis ex iniquitate fortunæ. Cernit ibi mœstos.] πάθ@ à mœstitia, & dolore. Honore mortis.] exequijs, funeraliq; pompa. ij namq; sunt mortis honores. Leucaspim.] duos recenset ex socijs: qui in mari perierunt, locum, tempus, modumq; naufragij illorum exponit.
Et Lyciæ ductorem classis.] nauis, quæ Lycios uehebat, de qua in primo Aeneid.

» *Vnam, quæ Lycios, fidumq; uehebat Orontem.*

Ecce gubernator sese Palinurus agebat.] ægrè se mouebat. agere enim se tardi, & tristes dicuntur. unde illud ex 5. Aeneid.

» *Amisit remis, atq; ordine debilis uno*
» *Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.*

Et fortasse à Physica ratione tractus est sermo: nam agitur corpus animi iudicio. Qui Libyco cursu] *ea nauigatione, quæ fuit ex Libya in Italiam.*

Hunc ubi uix multa mœstum cognouit in umbra.] *totus in hoc sexto libro Platonicus est Maro noster, & hic maximè Platonis sententiam sequitur de anima uitijs inquinata, quæ donec in sordibus inuoluta est, obscura existit, uixq; agnosci potest: ubi uerò per purgationem è sordibus emerserit, clarior fit. cum igitur Palinurus ad purgatoria loca nondum transierit, quid mirum, si eum uix agnouit Aeneas?* Quis te Palinure Deorum.] *Aeneæ ad Palinurum oratio est, partim petitoria, partim expostulatoria, nam ab eo primum ut perierit, postulat, deinde se ab Apolline delusum fuisse conqueritur. à commiseratione cum ingenti doloris affectu exordiri uidetur, cum ait,* Quis deorum eripuit te nobis? *quasi sentire uideatur Deos tum Palinuro, tum sibi quoq; iratos fuisse: unde ingens commiserationis affectus (ut inquit Cic.) deduci solet. obseruanda est etiam Græcanica locutio τίς θεῶν, quis deorum, pro quis deus. non dissimilis ferè sensus huic principio extat illud Hecubæ in Priamum coniugem ex 2. Aeneid.*

» *——Quæ mens tam dira miserrimè coniux*
» *Impulit his cingi telis?*

Mens dira, inquit, quasi deorum ira missa.

Nanq; mihi fallax.] *querelam ingreditur, quod fuerit ab Apolline delusus in uaticinio Palinuri, itaq; occultè innuit Apollinis oraculum non semper esse uerum. quod tamen ueritatis commendatione mitigat, cum eum nunquã, nisi hoc responso, fallacem à se repertum fateatur.*
Qui fore te ponto incolumem.] *fallaciam Apollinis probat à causa ad effectũ.* En hæc promissa fides est?] *cõcludit cum indignatione ex perfidia Apollinis: qui promissis non stetit. huic affinis est querela Veneris in Iouem ex primo Aeneid. cùm ait.*

Certè hinc Romanos olim uoluentibus annis, &c.

Mox subdit.

——Quæ te genitor sententia uertit.

LAMB. Hort. Constitit.] Quo splendidè huius loci narratio continuetur, exemplis rem illustrat, nõ exoticis illis quidem, aut incognitis, sed domesticis, & notis simul, & recentibus.
Constitit.] *Arguit admirationem ex re noua, & commiserationem.* Anchisa.] *Periphrasis Aeneæ.* Vestigia.] *Expolitio.* Putans.] *simplex pro composito: reputans, cogitans.* Sortem.] *fortunam eorum quibus propter inopiam tenuitatemq;* A *transitus negaretur: uidelicet insepultis, quos modò uocauit turbam inopem, quasi terra iniecta carentem.* Ops, *terræ dea est, cõmunis omnium animantiũ parens. quæq; uita defuncta corpora sinu suo recipit.* Cernit.] *Enumerat aliquot, quos mari haustos sibi charissimos socios ibi uiderit: Leucaspim, gubernatorem classis Lyciæ: Orontem, eius ductorem: quorũ naufragium relatum est in primo, cum soluto portu Siculo, in Aphricam ui tempestatis Troiani reijcerentur: & Palinurum, qui postrema nauigatione in traiectu è Sicilia in Italiam clauo hærens, somno sopitus in subiectos fluctus excussus fuit.* Leucaspim.] *Idem poëta in primo:*

Vnam, inquit, quæ Lycios, fidumq; uehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit, excutitur pronusq; magister,
Voluitur in caput: ast illam ter fluctibus ibidem
Torquet agens circũ & rapidus uorat æquore uortex.

Lyciæ.] *Lycij, minoris Asiæ populi sunt, inter Cariam, &* B *Pamphyliam. Horum duces ad Troiam fuisse Sarpedonem & Glaucum, author est Homerus in Catalogo,*

σαρπήδων δ' αὖθ' ἦρχι λυκίων κὴ γλαῦκος ἀμύμων
τηλόθεν ἐκ λυκίης, ξάνθου ἄπο δινήεντ@.

Chræstomathiæ author scriptũ reliquit, *Lyciam à Lyco Pandionis nomenclaturam sortitam. ὅτι, inquit, ὁ πανδίον@ λύκος, κτίνας σολύμους ὠνόμασεν λυκίαν τὴν χώραν. Hic Solymos condidit. Habuit hæc Asiæ regio quondam oppida 60 quorum 36. Plinij temporibus tantum reliqua fuerunt, reliquis aut bellis aut terræmotibus deletis. Hanc Taurus mons non includit tantum, sed ingreditur etiam: nonnunquam Massycites atq; Cragus, interdum Anticragus & Cadmus. Telmessus oram maritimam claudit. Clarissimas urbes habuit: Patara, unde Patareus Apollo, quòd ibi Apollinis fanum esset, & Lycias sortes uocat in 4. Xanthum, Olympum, Myram, Ilon. Amnis Xanthus è monte Crago, Lymira è Massycite funditur. Miraculum habet hæc regio, Chimæram montem nocte flagrantem: & oppidum Ephestium iugis flagrantibus decantatum. Lyciorum quondam respub. florentissima fuit, & dominatu suo marino ad Italiam usque peruenit, ut Cilices ad Pelusium Aegypti.* C
Ductorem.] *Appositio. Est & Orontes fluuij nomen Classem hic pro una naui usurpatur. Colligitur id ex libro primo: Vnam, quæ Lycios fidumq; uehebat Orontẽ, &c.*
Obruit.] *Significanter, pro fluctibus oppressit.*
Nauemq;.] *Polysyndeton: & nauem in qua uehebantur, & ipsos Lycios: ut coarguat, ad unum omnes unà cum naui perijsse.* Auster.] *uentus: speciẽ posuit pro genere, familiare huic poëtæ.* Ecce.] *Attentio, ad congressum cum Palinuro, cum quo colloquium serit. Sed & ipsa uates promittit illi nõ tantum sepulchrum, ut inter alias umbras transmittat amnem: uerumetiam consolatur, spe & expectatione æterni monumenti nominis sui apud omnem posteritatem. Cæterùm Palinurus, παλίνουρ@, Græcis iterum meiens sonat. neq; dissimulat id Martialis cũ dicit: Meiere uis iterũ, sic Palinurus eris. Pari ratione Odyss. 11. Vlyssi Elpenoris umbra, prima apud inferos obuia adest, cuius casum ad eundem modum primum poëta commemorat, antequam in colloquium committuntur:*

πρῶτη

A πρώτη δὲ ψυχὴ ἐλπήνορος ἦλθεν ἑταίρου.
οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης.
σῶμα γὰρ ἐν μεγάρῳ κίρκης κατελείπομεν ἡμεῖς,
ἄκλαυτον καὶ ἄθαπτον, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ἔπειγε.
τὸν μὲν ἐγὼ δάκρυσα ἰδὼν, ἐλέησά τε θυμῷ,
καί μιν φωνήσας, ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.

Sese Palinurus.] *Graecam periphrasticè uocem reddidit, ἦλθεν, hoc est, uenit: & si non ignorem, quosdam, sese agere, interpretari, pro citra ullam difficultatem, negotium & laborem incedere, & quasi se mouere nullius adminiculo, id quod animorum est immortalium.* Gubernat.] *κυβερνήτης, ἢ κυβερνήτωρ, ἀπὸ τοῦ κυβερνάω: appositio.* Libyco.] *in mari Tyrrheno, in traiectu è Sicilia in Italiã.* *Nuper, de breuiori tempore haud ita diu peracto.*

Seruat.] *Simplex pro composito: obseruat.* Medijs.] *Pathos à loco.* Mœstum.] *quòd honore sepulturæ defraudato, traiectus negatus esset.* Vmbra.] *dubia noctie.* Hunc] *Homericus Elpenorem conspicatus, lacrymas fundit:*

τὸν μὲν ἐγὼ δάκρυσα ἰδὼν, ἐλέησά τε θυμῷ.

Quis te] *Materiam narrandi & respondendi suppeditat, quo casu è medio sit sublatus: maximè, cum fide oraculi*
B *Italia ei promissa esset.*

Dic age.] *Repetitio interrogationis emphasim habet: id quod sequentia indicant. Nam Apollinis oraculum uiro Italiam denunciarat: quare caussa est, cur curiosè inquirat, quando in Tyrrheno mari submersus erat, qui factum quòd deus uanus in hac parte deprehensus esset, qui nunquam antea fefellisset. Homerus Odyssea λ.*

ἐλπῆνορ πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα;
ἔφθης πεζὸς ἰὼν, ἢ ἐγὼ σὺν νηῒ μελαίνῃ;

Breuioribus Homericus ille, quàm noster, & quidẽ rectè, cui nihil erat quod uel de oraculo reddito, uel de fortuna cuius ignarus prorsus erat, percontaretur. Fallax.] *mendax: quare, quia Delphica, quæ eadem & Pythia oracula, summam fidem apud mortales merebantur, in prouerbium, eius dæmonis tripus abijt, ut Ex tripode dicta iactitarentur, quæ uehementer uera atque indubitata uideri uolebant ὡς τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος, propter ueritatem oraculorum.* Qui fore.] *oraculum dei, sed λοξὸν καὶ ἀμφίβολον. nam contigit illis id quidẽ, uerùm secus quàm uel Aeneas uel ipse interpretatus fuerat, id quod peculiare illi genio fuit.* Promissa.] *obliquè notat uanitatẽ numinis, quæ hoc in euentu coargui posse uidetur duci Troiano.* Ille autem.] *Respondet ad id quod postremũ rogarat, de fide oraculi: narratque cum laude Aeneæ, à cura, fide, & eius solicitudine pro se. Homericus Elpenor, nudè statim narrat, quo infortunio deorsum de gradibus domi Circes deciderit, & animus ad inferos deuolarit:*

διογενὲς λαερτιάδη πολυμήχαν' ὀδυσσεῦ,
ἆσέ με δαίμονος αἶσα κακὴ, καὶ ἀθέσφατος οἶνος.
κίρκης δ' ἐν μεγάρῳ καταλέγμενος οὐκ ἐνόησα
ἄψορρον καταβῆναι, ἰὼν ἐς κλίμακα μακρὴν,
ἀλλὰ καταντικρὺ τέγεος πέσον, ἐκ δέ μοι αὐχὴν
ἀστραγάλων ἐάγη, ψυχὴ δ' ἄϊδόσδε κατῆλθε.

ARGVMENTVM.

Respondet Palinurus Aeneæ: cuius errorem corrigit, falsamque illius de sua morte suspicionem tollit: Apollinem purgat, & quo pacto ipse perierit, ordine enarrat.

——Neque te Phœbi cortina fefellit:
Dux Anchisiade: nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaculum multa ui fortè reuulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera iuro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm te, ne spoliata armis excussa magistro
Deficeret nauis, tantis surgentibus undis.
C Treis notus hybernas incẽsa per æquora noctes
Vexit me uiolentus aqua: uix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis in unda.
Paulatim adnabam terræ: iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum ueste grauatum,
Prænsantẽque uncis manibus capita aspera montis
Ferro inuasisset, prædamque ignara putasset.
Nũc me fluctus habet, uersantque in littore uenti.
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis: aut tu mihi terram
Injice, (namque potes) portusque require Velinos:
Aut tu (si qua uia est, si quam tibi Diua creatrix
Ostendit: neque enim credo sine numine Diuũm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextrã misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

NASC. Neque te Phœbi.] *à cõfutatione obiectorum auspicatur: quæ mira breuitate refellit.* Cortina fefellit.] *μετωνυμικῶς locum uaticinij pro ipso uaticinio posuit. est autem cortina tripus, seu uas aureum tribus pedibus sustentatum, in quo sedentes Phœbades uaticinabantur. & quia huiusmodi tripodes, seu cortinæ Apollini Delphico dicari solebant, alio nomine Delphicæ nuncupatæ fuerunt. Plin. lib nat. hist. 34. ex ære, inquit, factitauere & cortinas tripodũ nomine Delphicas, quoniam donis maximè Apollinis Delphici dicabantur.*

Namque gubernaculum.] *τὸ αἴτιον, quod & sui casus expositionem continet. Homerum imitatur poeta: apud quem umbra Elpenoris Vlysii apparens casum suæ necis refert. Odyss. 11.*

Maria aspera iuro.] *beneuolentiam colligit ex officio suæ erga Aeneam pietatis: nam de illius magis, quàm de suo periculo se sollicitum fuisse memorat. sic et Cic. facit pro Milone cum T. inquit, Annius ipse magis de reipub. salute quàm de sua perturbetur. idque Palinurus obtestatione confirmat: quæ τὸ πρέπον habet: nauta enim per maria iurat.* Excussa magistro.] *nouè dictum uidetur: nam caret exemplo.* Treis notus hybernas] *tempestatis, periculique sui magnitudinem exaggerat à diuturnitate temporis. sic Homerus Vlyssem naufragum inducit, sed minori temporis spatio,*

duos dies, duasq; noctes. Iam tuta tenebam.] πάθος præter spem, nam cùm se iam tuta tenere putaret, nō modo id non est adeptus, sed in miseram, crudelemq; necem incidit. hoc perturbationis genus Aristoteli peripetia uocatur: de qua alibi satis multa diximus. Ni gens crudelis.] rem uerisimilem à qualitate personarum non absque ingenti indignationis affectu, non enim nisi crudelis, & ... pietatis affectu homines naufragum hominem occi... Lucanos autem designare uidetur, qui olim apud Rom. male audierūt. Prensantemq; uncis manibus.] ...aphicè rem depingit per ὑποτύπωσιν. Ferro inuasisset.] πάθος à modo. Prædamq; ignara putasset.] personæ subnectit causam. gens crudelis mihi necem intulit: quia inde lucrum sperabat. locus ex ratiocinatione sumitur. Cic. in Inuentione. Nunc me fluctus habet.] ad deprecationem delabitur. Versantq; littore uenti.] si per littora accusandi casu legas, ut quidam manuscripti codices, nescio quid magis miserabile præ se fert, dum cadauer scopulis sæpius illidi ostendit. Quod te per cœli iucundum lumen.] εὐχὴ, quæ αὔξησιν habet: nam primo per cœli lumen, id est per splendorem Solis, Lunæ, ac Stellarum inde per genitorem, postremò (quod apud Aeneam maius habiturū pondus existimat) per filium Ascanium precatur. non dissimilis est apud Sophoclem Philoctetæ precatio in eius nominis tragœdia, ubi Neoptolemum orat, ut se aliquò ipsum tollat, ne in illa solitudine uiuat. sic enim ait.

» πρός νύν σε πατρός, πρός τε μητρός, ὦ τέκνον,
» πρός τ' εἴ τί σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλές
» ἱκέτης ἱκνοῦμαι, μὴ λίπῃς μ' οὕτω μόνον
» ἔρημον ἐν κακοῖς τοῖσδ'. οἵοις ὁρᾷς,

Et reliqua alia.

Huc etiam acciri potest illa Achæmenidis deprecatio ex tertio Aeneid.

» Per sydera testor.
» Per superos, atq; hoc cœli spirabile lumen
» Tollite me Teucri.

Porrò imitatur Homerum poëta, apud quem anima Patrocli orat ab Achille celerrimè sepeliri, ut ad inferos trāsire possit. Iliad. ψ.

» εὕδεις, αὐτὰρ ἐμεῖο λελασμένος ἔπλευ Ἀχιλλεῦ,
» οὐ μέν μευ ζώοντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος,
» θάπτε με ὅττι τάχιστα πύλας Ἀΐδαο περήσω.

Et quæ sequuntur.

Eripe me his inuicte malis.] petitio per commiserationem à facultate Aeneæ quā uehemēter extollit, cùm eum inuictum appellet: quasi dixerit, cum inferos subieris, nihil est, quod facere non possis, utq; eū magis inflāmet, Aeneæ... his malis, inquit, quos cernis. scilicet. Aut tu mihi terram ...] modus petitionis est, in quo ad illud sepulturæ genus alludit, quod olim pontificalibus libris tradebatur, ut si manu plena non obrueretur cadauer, iniecto ter puluere pro sepultura haberetur. Horat. lib. 1. carm.

» Quanquàm festinas, non est mora longa, licebit
» Iniecto ter puluere curras.

Adeas Cœlium Rhod. lib. 9 cap 44.

Namq; potes.] iuris facultate, & religionis. sic est intelligendum, alioquin bis idem ociosè dixisset, quod de Marone turpe est existimare nam cùm Aeneam inuictum dixerit, omnem illi potestatem tribuisse uidetur. uerum quoniam multa fiunt potentia, quæ iure, & religione fieri non possunt, utroq; modo id ab Aenea fieri posse indicauit: unde ingens etiam elucet ipsius Aeneæ commendatio à magnitudine potestatis, & à peritia religionis: non enim hoc dicit, Namq; potes, ut ipsum doceat, sed ut tanquàm sacrorum scientissimum hominem commendet. A

Portusq; require Velinos.] sunt, qui Virgilium notent, & in primis Hyginius apud Gellium, quod littus Velinum ex ore Palinuri dixerit, cum Veliam Seruio Tullo regnante conditam fuisse tradat sexcentesimo post Aeneæ aduentum in Italiam anno, sed sciant ipsi permissum esse poëtis κατ' ἀναχρονισμὸν, quædam etiam ad sua tempora in carmine referre, ut locorum, ut fluminum, ut armorum genera. nec obstat, quod ille inquit, etsi Palinurus apud inferos futura diuinare potuerat, Aeneam tamen, qui non diuinabat, huius nominis portum qui tunc nusquam erat, requirere non potuisse. nam ex Sophocle satis à me probatum est in 3. comm id quoq; fieri posse. nam quod auctoritate sit grauissimi præsertim scriptoris, id etiam iure, & rectè fieri putamus. itaq; adeundus est locus ille super eo uersu.

Apparet Camarina procul, campiq; Geloi. «

Huc accedit quod non semper ab oppidis portus, aut fluuij, & maria, deriuant, sed sæpenumerò à portubus, fluuijs, maribus oppida nomina sortiuntur quamobrem non desunt, qui Veliam oppidum, quod & Helia dictum est, à fluuio huius nominis denominatum putent: cuius inter alios meminit Stephanus in dictione ..., ut rectè possimus portum intelligere, quem fluuius ille facit. B

Aut tu, si qua uia est.] diuersas proponit suæ salutis conditiones, ut unam saltem misera assequatur. unde ingens colligitur conquestionis affectus ob nimiam, quam ipse ostendit, solicitationem, ac dolorem Neq; enim credo.] renouat locum à facili per coniecturam ex diuinitate Aeneæ: ex qua colligitur argumentum à maiori, si diuinitate, deorumq; nutu ductus hæc inferorum subire loca potuisti, quāto magis ferre opem mihi poteris? Diua creatrix.] omnium rerū generaliter intelligendum putat interpres, ego uerò simpliciter Aeneæ creatrix, ut Veneris matris circunlocutio sit. Da dextram misero.] auxilij imploratio cum commiseratione, & est Homeri locus, atque uersus. ita quoq; umbra Patrocli in Iliad. ψ. ab Achille sibi manum dari petit.

καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι. «

Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.] quasi dicere uelit si alia iucunditate frui non possim, saltem id mihi detur in morte, ut quiescam, cùm iam satis in uita fuerim uexatus. alludit autem ad errores nautarum unde & πάθος moueri uidetur, cùm in uita nunquam quieuerit, ne in morte quidem sibi concedi, ut quiescat. C

Cortina.] oraculum: synecdoche. Cortinam tradunt fuisse locum in templo Apollinis, dictum ita à corio Pythonis, quo tripus illa Delphica fuisse contecta memoratur. Alij arbitrantur, cortinam denominatam, quasi certinam, quod ibi certissima responsa & indubitata redderentur: quo nomine locus ille meruerit appellari. uel à cor de uatis in specu demersæ, cum esset uaticinatura. uel à κόρη puella, & τείνειν extendo, quòd illic uates extenderetur. Sed hæ etymologiæ, ut ineptæ, sunt repudiandæ. Sunt, quibus rectius placet, à corio, sed non Pythonis, habere nomen: quasi dicas corinam: quòd uasa, quæ nunc ex ære conficiuntur, apud uetustissimos è corio fierent bubulo: uel, quòd hoc uasis genere in cortibus uillaticis uterentur, ad calefaciendas aquas, & uina decoquenda, quæ de- LAMB. Hort.

cies

A cies decoquebantur deferuescente cortina. Fuerunt etiam ex plumbo, ut constat ex Catone. Aristophanes in Pluto, cortinas στέμματα, id est, coronas nuncupat: quòd cortina uas esset rotundum, tribus fultum pedibus, ad coronæ similitudinem in quod Phœbas uaticinatura demergebatur. In hoc uasis genere lanæ inficiũtur, & oleum ex oliua expressum excipitur, & aqua calefit. Mos antiquitùs tenebat, ut tripodes huiusmodi, qui cortinæ appellãtur, in Delphici Apollinis templo dicarentur, ex ære factæ. Cortinã à corte Varro dictam autumat, non à corde, fœdo librariorum errore. Porrò Cortyna, siue Gortyna, Cretæ urbs est, quam præterluit Lenæus amnis, per quem tauri dorso Europam in eam insulam euectam, fabulæ prodiderunt. Iuxta Cortynam calami nascuntur, quibus pro sagittis utuntur. Hinc apud Maronem, Cortynia arundo, pro sagitta: &, spicula Cortynia. Suidas tradit, Gortynam ab heroe Gortye appellatam· γορτύνη, πόλις κρήτης, ἀπὸ ἥρωος γόρτυνος. γορτύνιος, ἀπὸ τόπου. Cortys, Arcadiæ urbs: à qua Cortynij Arcades dicuntur, teste Hesychio. Corten, Persæ uocãt uestis genus, quam sumunt pueri, qui in uiros euasere. κόρτην, πάρθοι ἐσθῆτα καλοῦσιν, ἣν
B λαμβάνουσι παῖδες εἰς ἄνδρας ἀφικνούμενοι. κορτεῖν, κορτεῖσθαι. καὶ κόρτος, ὁ ἐν τοῖς κυσὶ κρότων. Cortyna igitur Phœbi, oraculum Apollinis non fefellit te.

Nec me.] Interpretatio, qua captat attentionem ad narrationem sequentem. Namq.] Narratio, qua exponit, quo casu perierit: unde colligit ueritatem obscuri & ambigui oraculi. Gubernaculum.] Syncope. Præcipitans.] Heterosis generis, Præcipitatus. Iuro.] citra præpositionem, & cum præpositione: Iurare Iouem lapidem, siue per Iouem. Quam te.] Causa solicitudinis Aeneæ, pro sua salute. Armis, naualibus, quibus reguntur naues. Magistro.] gubernatore: metaphora. Notus.] species pro genere: uentus. Lumine.] die. Iam tua.] Mira breuitate rem narrat, id quod rei natura & ratio postulat, cum Aeneæ nihil illic sit cunctandum diutius.

Tenebam.] Modus pro modo iam littora tenuissem tuta, eiectus & naufragus nisi à Veliensibus Lucanorũ gente occisus essem. Gens crudelis.] Lucanorum, in quos casu in littore hærentes incidi. Prensantem.] identidem apprehendere conantem Summum conatum signat in luctando, circa promontorium. Montem item, saxum uo-
C cat, hyperbolicùs. Prædam.] hoc est, uel prædonem, è naui deiectum: uel hostem deturbatum, qui Lucanis prædæ esset. Nunc.] Clausula narrationis rei gestæ, à loco & regione, in qua corpus eius infœliciter eiectum iacet. Me.] Corpus meum insepultũ Pathos à loco, & re. nam se fluxu ac refluxu modò in littore iacere, modò circa littus fluitare dicit. Et in ferro pathos à materia seu instrumento, quo percussus interierit. Epilogus constat obtestatione, ut in humo terra iniecta condatur, & iusta sibi præstentur. Consimili epilogo constant uerba Elpenoris Homerici ad Vlyssem, lib. suprà citato: potissimũ autem ipsa obtestandi formula, quæ ad exemplum expressa est,

νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ παρεόντων,
πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες.
οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ ἀΐδαο,
νῆσον ἐς αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα.
ἔνθα σ' ἔπειτα ἄναξ κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο.
μή μ' ἄκλαυτον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν
νοσφισθεὶς μή τι τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι.
ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν ἅσσα μοι ἔστιν,
σῆμά τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
ἀνδρὸς δυστήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
ταῦτά τέ μοι τελέσαι, πῆξαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν

Accuratius Homericus & mãdat & præscribit iusta, quæ sibi præstari uelit. Obtestatur per coniugem, patrem, & Telemachum, quem patria discedens domi reliquit, ut ab inferis in Aeæam insulam ad naues reuersus, uelit sui esse memor: ne uidelicet se infletum & insepultum ceu numinis iram relinquat, sed concremet simul cum ijs quæ in uita habuisset charissima: hoc est, cum armis, tumulum erigas in littore, infœlicis hominis apud posteros monumentum: remum tumulo infigat, quo superstes cum socijs remigare insueuisset. At noster Palinurus sat habet contendisse, ut præsenti infœlicitate eripiatur: hoc est, ut alterum possit obtinere: uel ipse Aeneas iniecta terra eum condat, uel secũ trans flumen manu traducat. Eripe me.] Propositio petitionis & exponit eam illustrioribus uerbis, qua ratione præstaturus id sit, & quo pacto præsentibus malis liberari possit. Aut tu mihi.] Humati dicebantur, quos humus iniecta contegeret. Etenim, antequàm iniecta gleba est, locus nihil planè habet religionis. At uerò ubi corpus rogo concrematum, terra tumulis iniecta conditum humatumq; est, & gleba tum uocatur, & multa tum demum iura religiosa complectitur. Repudiandum igitur est, quod Seruius somniat. quòd absente cadauere, quædam sacra solennia fieri consueuerint. Excussis hunc locum diligenter, expendità accuratè, Celius Rhodiginus lib 9. Antiq. lect. cap. 44. Cæterùm, quòd Aeneam obtestatur per iucundum lumen & auras. id ita accipiendum interpretantur, quòd apud inferos quidem aura sit, sed minimè iucunda. Namq; pò.] A' facilitate & facultate. Velinos.] Monstrat locum, ut demat laborem sciscitandi, quærendiq;: perinde ut Elpenor Homericus,

οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ ἀΐδαο,
νῆσον ἐς αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα.

Noui equidem, inquis, ubi ex inferis redieris, ad insulam Aeæam classem recipies. Velia Lucaniæ fuit oppidum; ad Palinuri promontorium, antea Helia nuncupatum. Plinius libro 3. capite 5. describens eam regionem: A' Silaro, inquit, regio tertia, & ager Lucanus Brutiusq; incipit: nec ibi rara incolarum mutatio. Tenuerunt eam Pelasgi, Oenotrij, Itali, Morgetes, Siculi, Græciæ maximè populi: nouissimè Lucani, à Samnitibus orti, duce Lucio. Oppida, Pæstum, à Græcis Posidonia appellatum: sinus Pæstanus. oppidum Helia, quæ nunc Velia. Ab hac Velia, diuersi populi sunt Ligurum, ultra Alpes, Veliates. Alij item Velienses. in Hispania. Lacus Velinũ circa Sabinos, in Italiæ quarta regione collocantur. Et Velina tribus, apud Rom. Higinus hunc locum Vergilij reprehendit, atq; emendaturũ fuisse existimauit, quòd Palinurum introducat ab Aenea petentẽ, ut in portum Velinum reuersus, corpori exequias & ista præstet. Verba Higini extant apud Gellium lib. 10. cap. 16. Quo, inquit, modo aut Palinurus nouisse, aut nominare potuit portus Velinos: & Aeneas ex eo nomine locũ inuenire? cũ Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco est, Velinũ dixit, Seruio Tullo regnante Romæ, post annũ amplius sexcentesimum quàm Aeneas in Italiã uenit, conditũ in agro Lucano & eo nomine appellatum sit? Nam qui ab Harpalo, in-

quit, regis Cyri præfecto ex terra Phocide fugati sunt, alij Veliam, partim Massiliam condiderũt. Inscitissimè igitur petit ut Aeneas portum Velinum requirat, cùm id nomen eo tempore fuerit nusquam gentium. Neq; simile, inquit, illud uideri debet, quod est in primo carmine:

Italiam fato profugus, Lauinaq; uenit
Littora.——

Aut quod æquè est in sexto lib.

Chalcidicaq; leuis tandem superastitit arce.

Quoniam poëtæ ipsi quædam κατὰ πρόληψιν historiæ dicere, ex sua persona concedi solet, quæ facta postea ipse scire potuerit: sicut Vergilius sciuit de Lauinio oppido, & colonia Chalcidensi. Sed Palinurus quî potuit, inquit, scire ea quæ post annos sexcentos facta sunt? nisi quis eum diuinasse apud inferos putet, perinde ut animæ defunctorum solent? Sed etsi ita accipias, quanquam non ita dicitur: Aeneas tamen, qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere Velinum? cui nomen tunc, sicuti diximus, nullum usquam fuit? Hactenus Hyginus. Si loco nomen tum nullum fuit, (ut tu ais) quî potuisset principi suo regionem commonstrare, in qua corpus offenderet? Sin nomen omnino necessarium fuit, quod potuit aptius & conuenientius dare, quàm illud, quo sua tempestate censebatur? Quàm multa loca uerisimile est ab Homero recenseri, quæ tempore belli Troiani ducentos antè annos quàm is nasceretur, prorsus appellationibus caruerant? cum pleraque deserta, inculta, & habitatorum uacua iacuissent. Ab hac calumnia uindicauit poëtam olim Iouianus Pontanus. Porrò cùm in iure regula tradatur, ex præsenti in præteritum, præteritum præsumi, ut id quod hodie est, olim quoque fuisse credatur: & cùm rerum natura perpetua sit, ut montes, fluuij, campi: non de ipsis oppidis loquitur poëta, ut in illo, Apparet Camarina procul: & de portu, ut hic: sed de campis ac fluminibus quæ ab orbe condito extitissent. Stephanus tradit, Veliam dictam ab amne præterfluente, ut portum rectius accipiamus, quem Velia facit. Sic de Camarina palude, & Gela fluuio censendum est. A

Dira.] *Venus.* Sine nomine.] *ἄνευ θεῶν, cùm citra humanam industriam magni aliquid consequimur.* Innare.] *nauigare.* Dextram misero.] *auxilium. Est autem ea uirtuti, fidei, auxilio, & rebus auspicatis consecrata.* Sedibus ut saltem placidis, &c.] *Proin corpore inhumato umbras citra ripam errantes, non putabantur quiescere, sed sursum deorsum perpetua inquietudine diuagari.* B

ARGVMENTVM.

Importunam petitionem, auidamq; nimio cupiditatem Palinuri Sibylla reprehendit ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. nam fieri non posse ostendit, ut inhumatus ad Inferos transeat, sed ipsum consolatur prænuncians populos, à quibus occisus est, illisq; etiam finitimos prodigijs è cœlo territos, eius necem sacrificijs tandem placaturos, tumulumq; ei erecturos, & locum illum nomini Palinuri perpetuò dedicaturos.

Talia fatus erat, cœpit cùm talia uates:
Vnde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemq; seuerum
Eumenidum aspicies? ripamue iniussus abibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi longè latèq; per urbes,
Prodigijs acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulũ, & tumulo solennia mittent,
Aeternumq; locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusq; parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

NASC. Vnde hæc ô Palinure.] *obiurgatio nõ absque indignatione, cùm petat Palinurus, quæ nulla ratione assequi possit.* Tam dira cupido.] *tanta, ut Deorum ira tibi immissa uideatur.* Tu Stygias inhumatus aquas.] *perstat in increpatione cum irrisione quadam, indicãs fieri nõ posse eum, nisi prius sepultura mandetur, apud inferos posse quiescere.* Amnemq; seuerum] *expolitione locum illustrat, & impossibilitatẽ (ut ita dicam) transeundi amplificat, quo facilius Palinurum à sua cupiditate auertat. alludit autem ad doctrinam Platonis in Phedone: ubi ostendit animas per flumina infernalia puniri, atq; purgari alias magis, alias minus: hunc uerò fluuium Cocytum, quem poëta noster seuerum dicit, ferum ille, atq; durum appellat: quia non statim Cocyto purgantur animæ, sed qui grauia admiserint scelera, & pœnitentia ducti in uita resipuerint, eos in Tartarũ quidem detrudi necesse est: sed ibi annũ cõmoratos fluctibus eijciuntur, quidam per Cocytum cum luctu, & lachrymis, quidam uerò per Pyriphlegetontem ad Acherusiam paludem: ibiq; clamãt eos, quos iniurijs affecerint, supplicesq; rogãt, ut progredi sibi permittatur per paludem, & absolui: quod si impetrarint, illuc penetrant, finemq; suis miserijs accipiũt.* Ripam'ue iniussus abibis] *figuratè ad ripam, uel in ripam. porrò hæc locutionis figura abire cum accusandi casu, latinis scriptoribus frequentior est, quàm exẽplis probari oporteat Virgil. in primo Aeneid.*

Ipsa Paphum sublimis abit.

Terent. in Heaut.

In Asiam ad regem militatum abit.

Desine fata Deum.] *spem salutis Palinuro ademit, nullumq; esse ad flectẽda fata precibus locum ostendit. nam quod semel fatis decretum est, id mutari nunquam potest: sed ne fortè ad desperationem illum adigere uelle uideatur, consolatione ipsum permulcet.* C Sed cape dicta memor.] *locus attentionis. nam de re Palinuro utili se uerba facturam ostendit.*

Nam tua finitimi] *consolatur Palinurum, ut uoluptatem aliquam ex mœrore calamitatis suæ capiat miser. deducitur autem hoc consolationis genus ex futura diuinitate, nominisq; immortalitate illius.*

Prodigijs acti cœlestibus.] *alludit ad historiam: nam Lucanis, à quibus Palinurus occisus fuerat, pestilentia laborantibus, oraculum respondisse ferunt, manes Palinuri esse placandos.* Tumulo solennia mittent.] *hostias mittent, quibus solenne sacrum celebrari possit.* His dictis curæ emotæ.] *quàm efficax fuerit Sibyllæ oratio indicium facit: quæ paulatim curas, & dolorem ex eius animo tulit.* Gaudet cognomine terra.] *lætatur Palinurus se apud mortales immortalitatis nomen adepturum.*

A Talia.] ὣς ἔφατ᾽, αὐτὰρ ἐγώ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον. Et Vlysses promittit Elpenori, omnia iusta
LAMB. se illi persoluturum:
Hort. ταῦτά τοι ὦ δύστηνε τελευτήσω τε καὶ ἔρξω.

At Maro uatem Palinuro respondentem facit, & quidem prudenter. Nam cùm futura essent ei denuncianda de corpore humando, quæ Æneas præscire non potuit, optimo consilio, simul & necessario, uatem Sibyllam eum consolantem fingit, futurorum præsciam. Vlysses contrà ipse Elpenorem se promittit conditurum.

Cœpit.] Elleipsis poëtica: hoc est, loqui uicissim, & percontari. Vnde.] Primùm per indignationem respondet ad id quod posteriori loco proposuit, de auxilio, ut unà cum aliis in ulteriorem ripam transportaretur. id quod nulla humana ope fieri potuit, Quod ἀδύνατον, grauiter uerbis eum castigat. Erat autem illud eiusmodi, ut nullis precibus exorari posset, quamdiu corpus, terra nondum iniecta, insepultum, indefletumque iaceret.

Cupido] traiiciendi Stygem. Tu Styg.] Indignantis ad interrogationes respondere, quod (ut dixi) impossibilia orasset, & quæ nulli contingerent. Emphasis est in
B particula Tu, qua personæ ignobilitas coarguitur.

Inhumatus.] Amplificatio indignitatis. Et cùm Stygias aquas dicit, emphaticè non uulgarem amnem notat, cuius ingenium diserta expolitione amplificat, cùm eum tristem euitabilemque uocitet. nam id seuerum hoc loco significat. Alioqui seuerum propriè usurpatur pro graui ac censorio, modò truci ac tetrico. ut cum poëta rupes tetricas, & montem seuerum appellet. Eumenidum.] Neque uerò satis est amnis naturam amplificasse, nisi addat amplius quiddam, quo Palinurum magis terreat à traiiciendo, adhuc corpore insepulto, cum dicit, furiarum collegium eum manere. Porrò Eumenides furiæ appellantur κατ᾽ ἀντίφρασιν, quòd nulli sint propitiæ ac benignæ, εὐμενεῖς, sed implacabiles. Numerantur tres: Alecto, Megæra, & Tisiphone: Noctis & Acherontis filiæ. Quidam produnt, has, Epimenidem scripsisse, Saturni fuisse filias, cuius uersus hi sunt:

ἐκ τοῦ καλλίκομος γένετο χρυσῆ Ἀφροδίτη,
μοῖραί τ᾽ ἀθάνατοι, καὶ ἐριννύες αἰολόδωροι.

Alecto, à particula priuatiua α, & λήγω desino. quòd indesinenter infestet infœlices conscientias. Tisiphone, ἀπὸ
C τοῦ τίω, punio. eadem ratione Megæra, παρὰ τὸ μεγαίρειν, ab inuidendo, quod conscientiis tranquillitatem & quietem inuideat. Nominantur eædem & ἐριννύες, hoc est, Ἀχιμάνεις κατὰ χθόνιοι, καὶ σεμναὶ θεαί. & Erinnyes nomen commutasse eo tempore, quo de Oreste iudicium sententiæ apud Athenienses ferrentur In quibus, Erinnybus Mineruæ opera placatis, ne illi nimis infestæ essent, Eumenidas eas ipsa nuncupauit. Quamobrem uicissim holocautomate Deæ sacrum ipse persoluit: hoc est, oue furua. Philemon comicus, σεμνὰς θεὰς diuersas esse ab Eumenidibus arbitratur. Sunt qui duas tantum prodiderint: & earum duo simulachra in Attica. Sophocles in Oedipo Colonæo αἱ γάρ ἐμ᾽ ὦ ξένε θεαί σ᾽ ἔχουσι γῆς τε καὶ σκότου κόραι. Hinc parœmia nata est, teste Suida, ἄλλα δ᾽ ἀλλαχοῦ καλά: id est, alia alibi pulchra: ob id quod alii aliis nominibus celebrent Nam alia apud alios nomina pulchra existimantur, & habentur auspicata. Apud Græcos, Erinnyes placuit magis Eumenidas κατ᾽ εὐφημισμὸν uocare. Fulgentius exponit τισιφόνην, quasi τούτων φωνήν, & μεγαίραν, quasi μεγάλην ἔριν. quòd primùm paulatim furiæ concipiantur: deinde in uocem erumpatur, ac ad postremum in certamen exurgatur. Atque hanc earum planè esse naturam.

Ripam.] Defectio: pro, in ripam ulteriorem, iniussu deorum fatorumque. Desine fata deûm.] Itaque concludit, fatum esse immutabile, ut insepulto traiectus permitteretur. Idque adeò esse ἀδύνατον, ut ea perpetua lex nullius precibus aboleri possit. Fata.] Iam & fatum ineuitabile, inter parœmias celebratur: quòd diuina consilia non commutentur, cum leges humanæ pro temporis ratione uarientur, quemadmodum & mores & uoluntates. Allusit poëta ad illud Homericum,

οὐ γάρ τ᾽ αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Item & illud,

ἀλλὰ μάλ᾽ οὔ πως ἐστὶ Διὸς νόον αἰγιόχοιο,
οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν, οὔθ᾽ ἁλιῶσαι.

Etenim, quod in fatis est, id nemo potest euitare, quin sit euenturum. Mouetur itaque Palinurus, ne quid oret: & quòd uirium humanarum non sit præstare, & quòd obtinere non possit. Sed cape.] Transit ad id quod prius proposuerat de corpore humando: quod ita necessitate perpulsa posterius reddit, ut spe obtinendi potiundique uoti, conditio cadauere, eum rursum consoletur.

Sed cape d.] Attentio, qua in spem solatii abiectum erigit. Dicta, solatia.] Appositio. Nam tua.] Non Æneas quidem tibi terram iniiciet, sed finitimi Lucani. Huius gentis populares suprà memorauit, Palinurum adnantem prensantemque scopulos conus, & ferro obtriuisse. Quam ob iniuriam, quod à littore omnibus communi, naufragum barbara ac beluina feritate non prohibuerant modò, sed etiam occiderant, in Lucanos numen pestem immisit. Qua grassante, cum ad oraculum missi essent, responsum fuit, si peste liberari uellent, placandos esse manes Palinuri, cædem expiandam, corpus humandum. Oraculi fidem sequuti Lucani, peste liberati sunt. Promontorio certè, sub quo conditus fuit Palinurus, inde ab eo mansit nomen, haud procul ab oppido, quod postea conditum Helia, mox Velia appellatum fuit: uti Miseno, à tubicine Æneæ Miseno Aeolide.

Finitimi.] Non ipsi quidem Velini, qui tum nulli fuisse uel hinc probantur, sed Lucani finitimi. Finitimi autem propriè sunt, qui fines alicuius attingunt uicini, appositi, confines, proximi. Prodigiis.] peste, aliisque ostentis, quibus territi oraculum consuluerunt. Prodigium dictum autumant, quasi porrò digitum, quod porrò denunciet & aliquid futurum portendat: hoc est, prædicat significetque: ut sunt minæ & iræ deorum. τέρας: prodigiosum, τερατῶδες. Piabunt.] purgabunt. ἁγνιοῦσι, ἀφοσιώσονται. Vsurpatur & pro colere, contaminare, impiare. Tumulum] sepulchrum condito corpore, aut cenotaphium. Solennia] funus, exequias & iusta persoluent. Aeternum.] Sic Plinius libro 3. capite 5. Oppidum Helia, quæ nunc Velia: promontorium Palinurum, à quo sinu recedente traiectus ad columnam Rhegiam C M. passus. Cognomine.] hoc est, ipsa regio tibi cognominis est.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Sibyllam, & Aeneam per nemus ad ripam fluminis tendentes ut uidit Charon, superba, ac imperiosa oratione Aeneam præsertim gladio accinctum repellere conatur, caussam etiam assignans hunc esse umbrarum locum, uiuis hominibus inuium, ideoq; ingenti cum animi sui molestia quosdam transuexisse uiuos, qui ad inferos sese conferentes uim loco, & regibus intulerunt. Sed aliter facere non potuisse, quia Dijs geniti fuerant.

Ergo iter inceptũ peragũt, fluuioq; propinquãt.
Nauita quos iã inde ut Stygia prospexit ab unda,
Per tacitum nemus ire, pedemq; aduertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atq; increpat ultrò:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tẽdis,
Fare age, quid uenias, iãq; istinc cõprime gressũ.
Vmbrarum hic locus est, somni noctisq; soporæ.
Corpora uiua nefas Stygia uectare carina.
Nec uerò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumq;,
Dijs quãquam geniti atq; inuicti uiribus essent.
Tartareũ ille manu custodem in uincla petiuit,
Ipsius à solio regis traxitq; trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quem contrà breuiter fata est Amphrysia uates:

NASC. Ergo iter inceptum.] *ἀπόδοσις, redit ad institutum.* Per tacitũ nemus.] *nullo uentorum flatu agitatũ, aut est ὑπαλλαγὴ ipsi taciti.* Aggreditur dictis.] *qualis futura sit Charontis oratio indicium facit: nam aggreditur dictis ita dicitur, ut quasi ad dimicandum cum Aenea accedere uelit & profectò nunquam ferè apud Virgil. uerbum hoc aggredi absque emphasi reperitur.* Quisquis es.] *talis est oratio, qualis personæ conuenit nauticæ: quam suprà descripserat. solent enim nautæ imperiosi esse. adde quod est apud inferos nauta, ubi nulla humanitas est, sed superbia, crudelitas, & arrogantia uiget. uidet ergo Aeneam à longè uenientem, & imperiosa, atque tyrannica hac oratione prior alloquitur. Fare quid uenias, immo etiam addit, & comprimè gressum. attamen crudelis, ac penè inhumanus nauta tam superbæ, atq; imperiosæ interrogationis caussam assignat, inquiens.* Vmbrarum hic locus est.] *putat eò uenisse Aeneam, ut transferatur ad inferos, coniecturamq; trahit ex antecedentibus: nam & alij olim uiui homines uenerant, Hercules, Theseus, Pirithous: quos summa cum animi sui molestia inuitus uexerat: quamobrem edicit hunc esse locum umbrarum, quin etiam rem exaggerat ab indecenti, dum sequitur.* Corpora uiua nefas stygia uectare carina.] *rectè corpora uiua dixit: nam sunt etiã corpora mortuorum: quæ sunt ipsæ umbræ, & simulachra quædam, ut antea ostendimus ex Platone, quæ uideri possunt. hanc rem non ignorauit Homerus: qui Iliad. ψ. Patrocli umbram ita loquentem facit.*

" *τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων.*

Nec uerò Alciden.] *προληπτικῶς quæstioni occurrit, si nefas est uectare uiuos cymba stygia, cur ipse uexerit Herculem, Pirithoum atq; alios. nam Dijs genitos esse dicit, idq; tamen cum animi molestia se fecisse memorat. Alciatus in parerg. friuolam, inanemq; mouet quæstionem de Pirithoo, utrum inter Dijs genitos referendus sit, quem constat, inquis, Ixionis filium, Plegiæ nepotem fuisse impijssimorum parentum. nam uel semi doctis perspicuũ est Homeri testimonio Iouis filiũ fuisse, etsi Ixionis filius putatus est. ita enim scribit Odyss. λ.*

" *καί νύ κ' ἔτι προτέρους ἴδον ἀνέρας, οὓς ἔθελόν περ*
" *Θησέα Πειρίθοόν τε, θεῶν ἐρικυδέα τέκνα.*

Quem locum, ut uidere est, poëta imitatus est Tartareum ille manu.] *τὸ αἴτιον est, cur non libenter eos uexerit, quod ex eorum audacia, uel temeritate potius deducit: nam Hercules, inquit, Cerberum abduxit, Theseus, & Pirithous (si Herculem etiam ponas, non laboro) Proserpinam tentarunt abducere. factum Herculis circumstantijs exaggerat. nô enim simpliciter ab eo* B *canem abductum dicit, sed custodem tartareum, nec solutũ, sed qui uinculis retinebatur, ad eius temeritatem augendam, nec duxisse placide, sed traxisse, & quod magis etiam refers. à solio ipsius regis, atq; Dei.* Hi dominam Ditis.] *factum Thesei, & Pirithoi itidem exaggerat cũ à dignite personæ, tum à loco, quod dominam suam, id est regis uxorem, ex thalamo ipsius regis per uim rapere conati sunt. nam ita sunt iungenda uerba, dominam meam, ex thalamo Ditis. nam Charon Orei satelles dicitur. Horat. lib. 2 carm.*

——Nec satelles Orei "
Callidum Promethea "
Reuexis auro captus. "

Quod uerò ait adorti, uim illatam intellige.

Ergo iter.] *Vlysii Homerico misso Elpenore, statim mater obuiat: quam tamen haud prius accedere committit, quàm uatem Tiresiam conuenisset. Aeneas, quia ad Elysios properat, à Sibylla, relicto Palinuro, ad Stygem rectà deducitur.* LAMB. Hort. Iter inceptum.] *Pergunt ire ad amnem, qui traijciendus ipsis erat.* C Fluuio.] *Stygi.* Nauita.] *Charon. Hunc poëtæ fabulantur portitorem apud inferos esse, qui accepto naulo, triente manes transportet, & in ripam ulteriorem exponat. Et quoniam persuasum erat, neminem transuehi, nisi illius cymba, posse, Charontis cymba in prouerbium abijt, pro sepulchro & morte. Charontis item ianua, de imminente capitis periculo, siue de re magnopere tristi. Antiquitùs ita una ex carceris ianuis appellabatur, per quam damnati iudicum sententiji ad suppliciũ educebantur. Macedones, τὸν χάρωνα leonem uocant. Hinc Lycoph. χάρωνα ὠμηστὴν nuncupat. Porrò χάρων apud Aristophanẽ in Pluto, pro morte usurpatur. ὁ δὲ χάρων τὸ ξύμβολον δίδωσι, Charon symbolum dat pro eo quod est, morieris. Hinc & illud quod à Suida refertur, παρὰ χάρωνος πεύσεις τὰ κηρύγματα, à Charõte cognosces et præconia. Videtur Charõ dictus ἀπὸ τοῦ χαίρω, gaudeo, antiphrasticè, ut pleraq; alia nominat: uerùm apud inferos sicut Eumenides Parcæ, & similia: quòd prorsus non gaudeat is, qui uel moriatur,* uel

A uel ad inferos descendat. Cæterùm fuerunt in uita humana plures Charontes. Charon Lampsacenus proditur historicus fuisse, qui sub primo Dareio floruit, filius Pythoclis. Hic scripsit Aethiopica & Persica libris duobus, quatuor libros rerum Græcanicarum, duos libros de Lampsaco, Libyca item, Terminos Lampsacenorum libris quatuor, Prytanes siue principes Lacedæmoniensium: edidit & Chronica: conditiones urbium libris duobus, Cretica tribus: præterea leges à Minoe latas, nauigationem postremò ultra Herculis columnas. Claruit alius Charon Carthaginensis, qui uolumen scripsit de tyrannis qui in Europa & Asia extitere: ad hæc uitas illustrium uirorum libris quatuor, & totidem illustrium mulierum. Charon Naucratites non incelebris historicus post hos fuit. ab hoc proditi memoriæ sunt sacerdotes Alexandrinorũ & Aegyptiorum, eáque quæ à singulis gesta sunt: item & reges, qui ab initio in unaquaque gente fuere: tum autem & Naucratici, atque alia quædam rerum Aegyptiacarum. Tacitum.] ipsos tacitos, & silentiò accedere: Hypallage, uel quòd in eo nemore nullus uolucrum cantus, nullus garritus auium audiatur. Stygia.] Hanc quoque fabulantur

B unam filiarum Oceani fuisse quam Iupiter maximũ deorum iusiurandũ esse uoluit. Regemque.] Periphrasis uerbi Appropinquare: ut in eo statim sequitur, Aggreditur dictis, pro alloquitur. Increpat ultro.] hoc est, non rogatus: expolitio synonymiæ. Increpare autem propriè est, crepitum reddere quacunque ratione. ut, tuba increpuit terribilem sonitum, & sonus increpuit, absolutè: crepuerunt fores à Glycerio: increpuere arma: ἐπικτυπέω, ἐπιβομβέω: metaphoricè, immani sono reprehendere. ἐπιτιμάω, incusare. Quisquis es.] Propositio interrogationis. Quur huc uenit? hinc absiste. Terret ab incolis earũ regionum, ab impio, & exemplis. Noctisque soporæ.] soporiferæ, quæ soporem adfert. Nefas.] Ab illicito. Nefas erat, iura maniũ facto uiolare: unde pœnas numerat eorũ, qui Plutonis iura uiolarunt. Simul exaggerat exempla impietatis. Nec uerò Alciden.] Ab exemplo Herculis, qui ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est à uirtute, Ἀλκείδης dictus fuit: uel ab auo suo Alcæo, ut alij opinantur. Etsi suprà satis explicata sit historia, unde fabulandi materia poëtis pullularit: annotandum tamen hoc loco duxi quod in Græcorum commentarijs de Herculis ad inferos descensu fabulosò

C refertur. Eurystheus, perpurgato Augei stabulo, confectáque hydra Lernæa, undecimum certamen Herculi obiecit, Cerberum uidelicet ab inferis abducendum. Habuisse dicitur hic capita tria, ac draconis caudam. Huc iter adornaturus profectus Eleusinem ad Eumolpum est, ut uidelicet ab eo ibi sacris initiaretur. Ea tempestate nõ erat fas hospites & peregrinos sacris initiare. Initiatus tamen fuit, postquam à cæde Centaurorũ ab Eumolpo expiatus esset, ob quam præsens mysterijs interesse non potuit. Inde in Tænarum Laconicæ promontorium profectus fuit, quæ fauces sunt per quas descensus patêre creditur ad inferos: per has inferorum profunda petiuit. Vmbræ autem uiso Hercule, extra Meleagrum & Medusam, extemplò fugam fariunt. inde in Gorgoniam intrepidè illatus, gladium in eam tanquam uiuam strinxit. Admonetur à Mercurio, inane esse simulachrũ. Propius hinc progressus ad inferorum uestibulum, Theseum ibi sedentem in sella immobili ac petra excitauit, euellitque. Quod ipsum erga Pirithoum facere adortus fuit. Sed terræmotus eum conatum sequeretur, non ualuit. Deuolutt ibi Ascalaphi saxum. Volens itaque hic umbris sanguinem bibendum præbere, unam ex Plutonis bobus ibi mactauit. Atque ad istum modum Cerberum abduxit. Eius reditum sequuta fuit mox cædes Lyci tyranni. Theseä.] Suprà fabulam de Theseo & Pirithoo retuli: de quibus Apollonius lib. 1. Argonaut.

θησέα δ᾽ ὃς περὶ πάντας Ἐρεχθεΐδας ἐκέκαστο,
ταιναρίην ἀΐδηλος ὑπὸ χθόνα δεσμὸς ἔρυκε
ῥηΐτερον καμάτοιο τέλος πάντεσσιν ἔθεντο.

Quem locum interpres enarrans, ὁ μὲν, inquit, ἐν ᾅδου, ὁ δὲ ἐν Ποσειδῶνος, εἰς ἕν ἀμφότεροι ἐπείθοντο τὰς πράξεις. καὶ ὁ μὲν θησεὺς τῆς ἑλένης ἐρασθεὶς, ἔσχεν συμπράττοντα αὐτῷ τὸν πειρίθουν· ὁ δὲ πειρίθους τὴν περσεφόνην ἁρπάσαι βουληθεὶς, ἀναγκαίως εἶχε τὸν θησέα ἑπόμενον. καὶ δὴ διὰ ταινάρου εἰς ᾅδου κατελθόντες, καὶ ἐπί τινος πέτρας καθιδρύντες, αὖθις ἀναστῆναι οὐ δυνάμενοι. ἡρακλῆς δὲ ὕστερον κατελθὼν ἐπὶ τὸν κέρβερον, τὸν μὲν θησέα ἀνέστησεν, ὡς μὴ ἐπὶ τι κατελθόντα· τὸν δὲ πειρίθουν εἴασεν, ἐπειδὴ προαιρέσει ἰδίᾳ κατῆλθεν. ἐπιστρατεύσαντες δὲ κατὰ τῆς τροιζῆνος οἱ διόσκουροι διὰ τὴν ἀδελφὴν, θησέως ὄντος ἐν ᾅδου, καὶ πορθήσαντες ἔλαβον αἰχμάλωτον αἴθραν θησέως μητέρα. Suprà docuimus calumniã Hygini, qui astrinxit poëtam pugnantia de Theseo scripsisse: quare illum locum eum extra dubium correcturum fuisse si uita diutius fuisset superstes. Nam cùm eum numerat inter illos qui ab inferis ad superos excurrint, non dicit quidem eum redijsse, sed multorum heroum conatum ostendit tantum quibus minus licere, quàm sibi, debebat. Esto non fuerit exemplum Thesei, per occupationem adductum, æquè efficax: sed tamen non tam solicitum eum habuit reditus, quàm descensus. Est & alia fabula huic diuersa, qua refertur, Theseum amici liberandi caussa descendisse, sed spe destitutum pœnas impietatis luisse. Itaque uerisimile est poëtam studio uarietatem fabulosæ uetustatis exprimere uoluisse id quod in multis alijs eum factitasse constat. Plutarchus in uita Thesei author est, duarum maximarum urbium, Romæ & Athenarum, conditores spurios fuisse quidem, qui tamen armis & uirtutibus suis clarissimi euaserunt quare Dijs geniti existimatè fuerunt. Ad hos accessit Hercules, in cuius templum spurios inferre mos tenebat. Sed & Pirithous non Ixionis, sed Iouis fuit filius, Phlegiæ nepos. Neque uerò apud ueteres ignominiosum fuit nothi nomen, præcipuè cùm præclaris factis illustraretur. Testatur id Agamemnon Homericus, cum Teucrum laudat, καί σε νόθον περ ἐόντα κομίσσατο ᾧ ἐνὶ οἴκῳ. Iam uerò, quod ad fabulam Pirithoi, tradunt Iouem se, cùm Diam Ixionis coniugem adamaret, in equum transformasse: ac circum eam saltitantem, puellæ pudicitiam tentasse. unde παρὰ τὸ περιθέειν, Pirithous dictus fuit infans. Quoniam autem Theseus multis claris uiris in certaminibus adfuit auxilio, ut Meleagro in conficiendo apro, Pirithoo contra Centauros, Herculi aduersus Amazonas, è quibus nullum tulit præmium, in parœmiam cessit, οὐκ ἄνευ θησέως, non sine Theseo: cùm significamus, aliquod negotium alieno auxilio confici: aut rerum omnium esse quandam cõmunionem & societatem: aut facinus aliquod alieno nomine celebrari, alterius tamẽ opera potissimum peractũ. Θησεῖον, asylum erat Athenis, Theseo dedicatũ ad eius tumulum, quem posterior ætas tanti uiri mota uirtutibus, magnis honoribus prosequuta est. Nam & mortuum sacrificijs quibus

quibusdam celebrarunt. Illud obiter adijciendum duxi, Theseum Cretensium regem à Suida dici. Fuit & Theseus alius quidam historicus, qui libris quinque uitas illustrium uirorum descripsit: tribus, res Corinthiacas complexus fuit. Tartareum.] Periphrasis: Cerberum. Regis.] Plutonis. Dominam.] Proserpinã. Ditis.] Plutonis: hoc est, inferorum reginam. Respexit haud dubiè poëta ad Δέσποιναν illam Arcadicam, quam Arcades adserunt Neptuni filiam fuisse. Multi Cereris cognomentũ esse uolunt quidem, sed quod & Proserpinæ tribuatur. Amphrysia.] Periphrasis Sibyllæ. Amphrysus, fluuius est Thessaliæ, secundũ quem Apollo fertur pauisse pecus Admeti: à quo ipse Amphrysius appellatur. Lucan.

——Et flumine puro A

Irrigat Amphrysus famulantis pascua Phœbi.

In Pyrrha, inquit Plin. flumen, quod Amphrysus uocatur, steriles facit uerùm hoc in Phrygia est, ab illo diuersum. Vergilius in Georgicis:

——Et te memorande canemus

Pastor ab Amphryso.——

Apollinem significans. Hinc Amphrysiacus, a, um. Papinius,

——Amphrysiaco pastor de gramine carpsi.

Est & urbis in Phocide nomen, & item Bœotiæ. Quidam etiam Ambrysium, per b scribunt, teste scholiaste Apollonij Rhodij.

ARGVMENTVM.

Sibylla Charonti respondet, illiusque obiecta refellens omnẽ uiolentiæ suspicionem remouet, deinde quamobrem huc uenerit Aeneas planum facit, ramum aureum illi ostendit: quo uiso muneris pulchritudinem admiratus Charon, puppim ripæ aduertit, & Sibyllam, Aeneamque simul trans flumen traijcit.

Nullæ hic insidiæ tales, absiste moueri:
Nec uim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternùm latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui seruet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramũ, qui ueste latebat)
Agnoscas: tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. ille admirans uenerabile donum
Fatalis uirgæ, longo pòst tempore uisum,
Cæruleã aduertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros, simul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandẽ trans fluuiũ incolumes uatemque uirumque
Informi limo, glaucaque exponit in ulua.

NASC. Nullæ hic insidiæ tales.] partes, quæ erant Aeneæ, Sibyllæ dantur: nam interrogatur Aeneas, Sibylla respõdet. ita opus fuit, sicque negocij τὸ πρέπον requirebat, ut quæ maioris esset grauitatis, loquendi etiam partes susciperet: nam cũ Sibyllæ uerbis maior quam Aeneæ fides adhiberi deberet, fiebat etiam, ut Charon pacatiore animo, quæ ab ea dicerentur, auditurus esset. hac igitur diuisione potissimum utitur, ut Charontis primum obiecta refellat, deinde profectionis Aeneæ ad inferos caussam exponat. Sanè optima hæc disponendæ orationis ratio fuit, ut ab obiectorum confutatione auspicaretur: nam cum obiecisset Charon, quæ Hercules, & alij fecerant, eademque insidiarũ suspicione agitaretur, obiecta prius refellenda, omnisque illius auertenda suspicio fuerat, quàm sui aduentus causam exponeret. quod si aliter fecisset, auditorem utique perpetuò aduersarium habuisset. eodem ordine dicendo Ilioneus utitur Aeneid. 1.

» Non nos aut ferro Libycos populare penates

» Venimus, aut raptas ad littora uertere prædas.

Absiste moueri.] absistere cum infinito pro desinere. ita quoque in oct. Aeneid.

» ——Absiste precando

» Viribus indubitare tuis.

Nec uim tela ferunt.] ad illud breuiter respondet,

» Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis,

» Fare age quid uenias.

Licet ingens ianitor antro.] q.d. nõ huc uenimus, ut uel Cerberum, aut Proserpinam dominam tuam abduceremus, & ad illud respondet,

« Tartareum ille manu custodem in uincla petiuit. B

Casta licet patrui.] ad illud

« Hi dominam Ditis thalamo.

Seruet limẽ patrui.] συνεκδοχικῶς domũ custodiat Plutonis fratris Iouis: ex quo ipsa nata est. Terent. in Eunuch.

« Solus Sanio seruat domum.

Troius Aeneas.] caussam profectionis edocet, non absque commendatione Aeneæ cum à pietate, tum ex armorum, reique militaris peritia. Imas Erebi descendit ad umbras.] hic eorum sedes Seruius esse affirmat, qui rectè uixerũt. & profectò uidetur aliquid dicere. nam si Erebum idem, quod Tartarus esse dicamus, C de Anchise haud rectè sentire Sibylla uidebitur, quod absurdum est. nam in Tartaro scelesti puniuntur, &, ut ex Platone ostendimus, inde regredi posse nemini datur. sed uelim mihi Seruius, alijque interpretes dicant, ubinam legerint Erebum locum esse ijs, qui piè uixerint, constitutum. Plato, cuius auctoritas hac in re irrefragabilis esse debet, Erebum impiorum esse locum ijs uerbis ostendit in Axiocho, etsi quidam Platonis esse negant. at illi, quibus per scelera uita fuerit turpiter peracta, per Tartarũ à furijs ad Erebum, Chaosque rapiuntur: ubi impiorum est locus, &c. igitur συνεκδοχικῶς à parte totum intelligendũ est, ut sit sensus, tanta erga patrem pietate Aeneam adductum fuisse, ut illius ergò ad inferos descenderit. ita quoque infrà Erebum pro toto inferorum loco posuit.

« ——Illius ergò

« Venimus & magnos Erebi tranauimus amnes.

Si te nulla mouet tantæ pietatis imago.] quia dixerat Charon, Herculi, & alijs propter diuinitatem inferos patuisse, Sibylla huic parti respondens, nullam quidem diui-

nitatis

A nitatis Aeneæ mentionem facit, sed hunc summæ illius erga patrem pietatis effectum obiecit, qui in hominem cadere non potest: ut inde quoque Aeneam ex Deo genitum esse tacitus colligere posset. inquit igitur si te tanta pietas non mouet, quasi dicat quæ te mouere, satisq; diuinitatis illius tibi fidem facere deberet, sequitur. At ramum hunc agnoscas.] Ramus aureus (uti iam dictum est) sapientiam, summamq; illam prudentiam significat: quæ in homine perfecto, omnibusq; uirtutibus cumulatis, tantum existit, ad quam illi solum peruenire posse uidentur, quos suprà poëta recensuit,

» ——Pauci, quos æquus amauit
» Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus,
» Dijs geniti potuere.——

Cum igitur Sibylla hoc immensæ pietatis indicium diuinitatis Aeneæ apud Charonta fidem facere non posse uideat, ramum illi ostendit aureum, ut à signo probet eum Dijs amicum esse, obq; suas uirtutes eò dignitatis, diuinitatisq; fastigium euectum fuisse, ut ipse quoq; inferos adire, & ad superos redire possit. Ramum hunc.] Aenſtenūs. nam sequitur. Aperit ramum.] ramum retegit, & B ostendit, ut in primo Aeneid.

» ——his unda dehiscens
» Terram inter fluctus aperit.

Qui ueste latebat.] Aeneæ. Nec plura his.] ἀνλεπῆτινῶς dicta fuerunt, scilicet neq; à Charonte, neq; à Sibylla. Fatalis uirgæ.] Quæ fato debebatur Aeneæ: etenim Sibylla dixerat,

» Nanq; ipse uolens, faciliq; sequetur,
» Si te fata uocant.

Longo post tempore uisum.] nam paucissimi sunt, qui eum assequuntur. Laxatq; foros.] emota animorum turba spatium in cymba quasi laxabatur, locusq; fiebat amplior ad Sibyllam, & Aeneam recipiendum. Simul accipit alueó.] alueo cymbæ, non fluminis; ut Seruius perperam sentit. Propertius,

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina,
Portabat sanctos alueus ille uiros.

Ingentem Aeneam.] sunt, qui ingentem ad animum Aeneæ referant: quibus ita assentior, ut ei parum contradicerem, si quis ad corporis magnitudinem, grauitatemq; comparatione cymbæ referendum contenderet. nam se-C quitur.

» —Gemuit sub pondere cymba
» Sutilis.

Rimosa.] fabulæ ferunt iunceã esse Charontis cymbam.

LAMB. Hort. Nullæ.] Respondet ad exempla impietatis posterius enumerata, ut prius quàm ad priora reddas, periculorum securum faciat, & metum iniuriæ animo eximat. Nec ulm.] Reddit ad id, quod armorum mentionem iniecerat: ut à ferro suspicionem periculi excutiat. Suprà retuli, quamobrem Vlysses Homericus, ac post eum Aeneas, strictum ferrum, ad inferos descendens, umbris obtendat: quod dæmones ferri aciem formidare credantur. adeóq; poetam nostrum ex Platonicorum doctrina, Homerum in ea re imitatum. Tela.] gladius strictus. Ianitor.] Cerberus, canis triceps. Aeternum, per enallagen partium dixit, pro æternè: aduerbium nomine commutatum. Patrui.] Plutonis. Limen.] domum: synecdoche. Proserpina.] κατάγεος Ἀχίμων. Iouis hæc & Cereris filia fuisse creditur. Proserpina, à Græcis περσεφόνη, Latinis à proserpere dicta existimatur, (est enim eadem quæ Luna) quod modò in dextram, modò in sinistram uagetur. Eadem & Dictynna, Diana, Hecate, Triuia, Noctiluca, Libera, Lucina, & Pergæa, sed diuersis rationibus appellatur. Cæterùm ex Cerere & Ioue prognata fuit, cum Siciliam Pluto eius patruus perlustraret, in Ennæis campis oppressam, flores legentem cum Sirenibus & Cyane nympha rapuit, & ad inferos abduxit. Diu quæsitam in montibus cum filiam Ceres non inueniret, indicio Ascalaphi comperit à Plutone raptam. Iouem precata ut restitueretur, responsum tulit, posse quidem id fieri, si apud inferos nihil gustauisset. Verùm illam cum cõstaret aliquot mali punici grana in campis Elysijs esitasse, de reditu ad superos desperatum fuit. Obtinuit tamen Ceres à Ioue, ut senos apud superos, & totidem apud inferos, apud Plutonem, menses uersaretur: propter Lunæ crescentis decrescentisq; naturam. Raptum Proserpinæ Claudianus poeta libris tribus descripsit. Ouid. 4. Fastor. & Cicero historiam eandem grauiter ac disertè simul & compendiò complexus est, lib. vi. Action. Verrinarũ, cuius uerba non grauabor adscribere, quod ad illustrandam uel fabulam uel historiam uehementer conducant. Vetus est hæc opinio, inquit, quæ constat ex antiquissimis Græcorum literis atq; monumentis, insulam Siciliam totam esse Liberæ consecratam. Hoc cùm cæteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atq; innatũ esse uideatur. Nam & natas esse has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur: & raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam uocant, ex Ennensium nemore: qui locus, quòd in media est insula situs, umbilicus Siciliæ nominatur. Quã cum inuestigare & conquirere Ceres uellet, dicitur inflammasse tædas ex ijs ignibus, qui ex Aetnæ uertice erumpũt: quas sibi, cum ipsa præferret, orbem omnium peragrasse terrarum. Enna autem, ubi ea quæ dico, gesta memorantur, est loco præcelso atq; edito: quo in summo est æquata agri planicies, & aquæ perennes. Tota uerò omni aditu circumcisa atq; directa est: quam circa lacus luciq; sunt plurimi, & lectissimi flores omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum uirginis, quem iam à pueris accepimus, declarare uideatur. Etenim propter est spelũca quædam, conuersa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repentè cum curru extitisse, abreptamq; ex eo loco uirginem secum exportasse, & subitò non longè à Syracusis penetrasse sub terras, lacumq; in eo loco repentè extitisse, ubi usq; ad hoc tempus Syracusani festos dies anniuersarios agunt, celeberrimo uirorum mulierumq; conuentu. Propter huius opinionis uetustatem, quòd eorum in his locis uestigia ac propè incunabula reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia priuatim ac publicè religio est Cereris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia uim eius numenq; declarant: multis sæpe in difficillimis auxilium præsens eius oblatũ est, ut hæc insula ab ea non solum diligi, sed etiam incoli custodiriq; uideatur. Non solum Siculi, uerumetiam cæteræ gentes nationesq;, Ennensem Cererem maximè colunt. Hæc Cicero. Idem testatur, Cereri in eo errore, cum filiam quæreret, ob monstratas allatasq; fruges ab Atheniensibus sacra fuisse instituta. In sacra huius deæ nefas erat uinum inferre. Propius autem uerò est, id quod chronici produnt, Proserpinam Sicani regis filiam fuisse, & ab Orco rege Molossorum, regnante Athenis Eleusio, (à quo Eleusinia sacra Cereri instituta fuere) raptam. Qua iniuria adacta, frumenta in

illius inuidiam succendit, obtulitq; repertum semen Triptolemo, ut utilissimum inuentum inter mortales uulgaretur. Caeterùm sunt, qui hanc Proserpinam eandem esse credant, cum ea quam Romani Bonam Deam nominabant: & ueteres Faunam & Sentam dixerunt: fuisse tam pudicam, ut nullus uir eam in uita postea uiderit, praeter maritum: sed ne nomen quidem eius audierit. Quare in operto illi sacrificatum, & quidem à mulieribus tantum. Porca ob id ei sacrificabatur, quod id animal segetes, à Cerere mortalibus donatas, depastum esset. Repudianda hic eorum sententia est, qui Proserpinam eandē esse contendunt, quae Atheniensibus Cotytto, seu Cotys fuerit: turpium uidelicet rerum praeses, aduersus cuius sacra peruigilationesq; nocturnas Eupolis Baptas comoedias scrīpsit, in quibus illa uexabantur, agitabantur. Ex Cotyttijs & Bendidijs Thracum sacris, Orphica sumpserunt originem. Proserpinam dictam uolunt, quasi segetem è terra proserpentem: eandem & Hecaten, ἀπὸ τοῦ ἑκατὸν, centum, quod cum foenore centuplum fructum terra effundat. Pietate.] Caussa descensus à pio. Etenim, quid magis pium humano iudicio in uita, secundum Deum ducendum est, quàm parentes inuisendi caussa, in inferiora terrae descendere: hoc est, infinitos labores suscipere, & mille pericula adire? Erebi.] inferorum. Et ut difficultatem descensus amplificet, addit Imas, quasi in penitiorem erebi recessum, ubi Elysij esse creduntur campi. Erebus, ἔρεβος, tenebrae, caligo, nox, σκότος, ζόφος, νύξ. ἐρεβεννός, & ἐρεβεννός, σκοτεινός. Hinc νὺξ ἐρεβεννή, apud Homerum. Itaq; apto uocabulo is locus erebus appellatur, quem radij solares non adumbrant, ad quam uerae lucis cognitio nunquam peruenit, & à Christo τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον appellatur. Si te nulla.] Suprà de ramo quid sentiant philosophi, leuiter annotauimus. Aliud hic pietatis argumentum in deos Charonti proponit, quo agnito, nihil est quod uereatur amplius. Aperit.] aeschrologia. Et aperit dixit, pro detegit Sibylla ramum, qui sub ueste ducis Troiani occultatus fuit. Caeterùm totus hic locus nihil aliud signare uidetur, quàm ut qui se dedunt contemplationi rerum diuinarum, à dolo ac omni iniuria alieni esse debeant. Non enim, ut tres illi heroes, ad uim faciendam, sed patris inuisendi caussa, Aeneas uenerat: hoc est, ad philosophandum de rebus diuinis. quo inde aduersus mundum, carnem & uitia armatus instructusq; esset. Aperit ramum sub ueste occultatum, detegit sapientis animum: quo intelligitur destinatus scopus, ad quem nemo citra sapientiam & praedestinationem Dei peruenit. Atque hanc ob caussam uirgam fatalem nuncupat. His.] adiecit. Fatalis.] aurei rami, qui nulli contingit, nisi his quibus Deus largitur. Est autem donum Dei sapientia, & spiritus, qui quibuslibet non contingit, sed electis tantum, & fato, hoc est prouidentia destinatis. Atque ita arbitror allegoricè hunc locum explicari posse. Verùm omnia ἀλληγορεῖν ridiculum fortasse fuerit, & ineptum. Longo pòst.] tandem semel post multos annos conspectum. nam nulli datur, nisi fato praedestinatis. Indicat quàm paucissimis donari, & malorum hominum illo penetrantium uberem messem esse. A

Caeruleam.] Caeruleus color, idem est qui caesius, Graecis γλαυκός, ex albo & uiridi commistus, in flauum tendens. Cuiusmodi color est foliorum salicis aridorum & cadentium. Idem poeta in 8. Tybrim caeruleum & glaucum dicit, qui à cognato & affini colore ab Horat. flauus nuncupatur. Sed de caeruleo aliàs. Puppim.] nauem: synecdoche. Iuga.] sedilia. Sunt autem iuga, montium cacumina, ζυγοί, ἄκραι. Ligna item, quibus boues coniunguntur: & iugum animantium dicimus. Metaphoricè, pro seruitute, ζυγός. Est & iugum, lignum cui textores telam inuoluunt. Et hostes uicti praelio, sub iugum mittebantur inermes. Erat lignum transuersim, duobus terrae fixis impositum. Iugum in uinea, ubi perticis fixis, aliae super alias alligantur. Vocaturq; eodem nomine ab Hispanis tantum terrae, quantum uno die arare possunt: nos iugerum uocamus. B Iugum quoque est, lignum transuersum in libra, à quo lances dependent: & tabulae nauium, in quibus remiges sessitant, transtra dicta: in quo significatu hic accipiendum arbitrantur. Foros.] Tabulata nauium, uel loca in naui apertiora, inter quae perambuletur. Fori Circensia etiam spectacula erant, hoc est, loca erectiora, in quibus spectabatur. Hinc foruli capsulae seu armentariola librorum. Est & oppidi nomen. In agris, fori, modici sulci & oblongi. Alueo.] Synaeresis. Legitur & aluus, λουψέλη, uasculum uimineum, uel cortex, quo aliquid propter concauitatem reponitur. Sed & locus, in quo aues mellificant, hoc est, aluearia. Venter animantium: & interior pars riparum, fluminum, quam unda stringit. Hic pro naui usurpatur. Festus author est, & alueum dici, genere neutro. Hinc alueolus, & um, uas concauum, locus in quo ponunt pullos columbae: tabula item latruncularia, seu aleatoria. Gemuit.] Metaphora, ab animali ad non animal, ab homine ad cymbam. Ruinosa.] rimas agens. hausit multam aquam palustrem: synecdoche, pars pro toto. C Tandem.] Difficultatem in traijciendo cōcludit, & quidem eam cum periculo coniunctam: quare addit Incolumes, uidelicet citra naufragium. Virumq;.] Aeneam & Sibyllam: polysyndeton. Glaucaq;.] quem colorem, authore Nigidio, diximus à Latinis caesium dictum, quasi caelium.

ARGVMENTVM.

Aeneas, & Sibylla à Charonte trans flumen expositi Cerberum personantem audiunt: cui etiam serpentes, quos pilorum loco in collo habet horrescere uidens, offam soporiferam Sibylla obijcit. qua correpta statim sopitur, ipsi progrediuntur, fluuiumq; irremeabilem ingenti celeritate pertranseunt.

NASC. Cerberus haec ingens.] De Cerbero ea ne tetigit tantum poëta, quae alij latius perscripserunt, atq; in primis Seneca in Hercule furēte: qui Cerberū depingens sic scribit,

„ Post haec auari Ditis apparet domus,
„ Hic saeuus umbras territat Stygius canis:
Qui

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans immanis in antro.
Cui uates horrere uidens iam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Obijcit: ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam, atq; immania terga resoluit,

A *Qui terna uasto ca-*
pita concutiens sono
» *Regnum tuetur for-*
didum.
» *Tabo caput lambunt colubræ: uiperis*
» *Horrent iubæ, longiusque torta sibilat*
» *Cauda draco, par ira formæ &c.*

Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis undæ.

Melle soporatã, & medicatis frugibus offam—Obijcit.] *Pultem ex melle, frugibusque soporem inducentibus confectam. & in sententiam Varronis poëta locutus fuisse uidetur, cum ait frugibus: qui in 3. de Re rust. offæ conficiendæ rationem docens, Cibatui, inquit, offas positas hæ maximè glomerantur ex ficis, & farre misto. Quod uerò addidit medicatis, ex medicamentis confectam designat soporiferis. quod apertè demonstrat cum soporatam ait: & impropriè locutus esse uidetur, pro quæ soporandi uim habet. Sic etiam in 5. Aeneid.*

» *Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem*
» *Vique soporatum stygia &c.*

Nam soporatus propriè dicitur, qui sopitus est, & quiescit Plin. de nat. hist. lib. 10. aquatilia ipsa quiete cernuntur
B *placida, ceu soporata. & soporatus dolor, qui sopitus, & qui interquieuerat, Curtio dicitur.* Totoque ingens extenditur antro.] *Non poterat melius, nec breuius Cerberi magnitudinem corporis explicare, quam cùm ait toto antro se illum extendisse: nam quæ immanitas corporis illius iudicari debet, qui extentus totum antrum occupat? ita quoque de Tityo inferius,*

B *Per tota nouem cui iugera corpus*
» *Porrigitur.* *Sic de Polyphemo in 3. Aeneid.*
» *Monstrum horrendum, ingens, cui lumen ademptum,*
» *Trunca manum pinus regit.*

Custode sepulto.] *arctius dormiente. ut in 2. Aeneid.*

» *Inuadunt urbem somno, uinoque sepultam.*

Euaditque celer ripam.] *ripam Cocyti fluminis: nam prius Acheronta traiecerat. & est ex Platone in Axiocho: Aperientem, inquit, illa fluuius excipit Acheron: postquem Cocytus est. eos ubi quis traiecerit, ad Minoem, & Rhadamanthum est accedere necesse. quamobrem poëta in recensendis inferorum circulis paulò infrà iudicum meminit: de quibus antea ne uerbum quidem fecerat.* Irremeabilis undæ.] *quia animæ traiecto semel Cocyto*
C *non reuehuntur amplius.*

LAMB. Cerberus.] *Hesiodus hunc Cerberum τρικέφαλον*
Hort. *κύνα, ex Echidna & Typhaone natum in Theogon. canit:*

τῇδε τυφάονά φασι μιγνύμεναι ἐν φιλότητι
δεινόν θ' ὑβριστήν ἄνεμον ἑλικώπιδι κούρῃ.
ἡ δ' ὑποκυσαμένη τέκετο κρατερόφρονα τέκνα,
ὄρθον μὲν πρῶτον κύνα γείνατο γηρυονῆι.
δεύτερον αὖτις ἔτικτεν ἀμήχανον οὔτι φατειὸν
κέρβερον ὠμηστὴν ἀΐδεω κύνα χαλκεόφωνον,
πεντηκοντακέφαλον, ἀναιδέα τε κρατερόν τε.

Quo loco Hesiodus hunc canem non τρικέφαλον, id est, tricipitem, uerùm πεντηκοντακέφαλον, hoc est, quinquaginta capitum appellat: attribuitque illi ferream uocem, horribilem eius latratum indicare uolens. Cerberum etymologici dictum putant, ὡς κρέας βορός, ἢ βορά: quòd consumat, uoretque carnes. Terra, omnium animantium helluo est, ut sic dicam, & disperdit quicquid in rebus humanis est. Vnde autem fabulæ nata materia est, cur Cerberus inferorum peruigil custos poëtis dictus sit, suprà in historia Thesei docuimus. Est & alia ratio. In Tænario Laconiæ promontorio, per quod ad Ditis regnum persuasus fuit esse aditus, serpens fuit, cuius ueneno homines tacti interficiebantur. Hoc nomine canis Alexandri Epirotici dictus quoque fuit, qui cum leonibus in certamen descendit. Fabulæ prodiderunt, è spumis Cerberi canis aconitum gigni apud Heracleam Ponticam, ubi dicitur Hercules eum ab inferis extraxisse. Trifauci.] *è tribus faucibus emisso, hanc regionem implet. Et personat, transitiuè.* Aduerso.] *nam inferi superis & cœlitibus aduersantur: nisi quis simpliciter malit interpretari, ut significanter immanitatem beluæ intelligamus.* Antrum.] *ἄντρον. hoc Latini tanquam proprium & natiuum usurpant.* Horrere.] *Terribilia & hispida esse, atque aspera. Est & contremiscere. Variè se habet uerbum horreo: nam quod in acutum sua densitate admirationem inducit, id horrere dicitur: ut horrida barba. Tum ferreus hastis horret ager. Ennius: Horrescit telis exercitus asper utrinque. Idem: Arma rigent, horrescunt tela. Idem in Scip. Sparsis hastis longis campus splendet & horret. Sed Homerus multò antè uerbo φρίττω in eo significato usus est,*

ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι
μακρῆς, ἃς εἶχον ταμεσίχροας. Iliad. 13.

Horror pro ueneratione, & numinis pleno: ut, Arboribus suus horror inest. Soporatam.] *temperatam herbis ad inducendum somnum.* Frugibus.] *A materia, arte medica ex frugibus factam offam. Grammatici offam uocant, massam ex carnibus porcinis Lucanis confectam, quã facere ex mediocri intestino Romanæ mulieres à Lucanis didicerant. Hinc offa porcina, μᾶζα à Græcis appellatur, cibarium ex frustis panis, pingui iure & liquamine perfusis. Fiebat & ex frustis, caseo uetere, pipere & cinamomo conditis. Atque hæc caseata, illa uerò iussulata dicebatur. Signat item pultem, & quicquid pultis speciem habet. Conficiebantur etiam offæ, maximè glomeratæ ex ficis & farre misto. Vsurpatur item simpliciter pro massa. Quod si offa eadem est, quæ Græcis μᾶζα (id quod uidetur) cibi genus erat, ex simila tritici: quod in magnis delicijs fu[illegible], uel inde apparet, quòd uulgari ioco prouerbiali ὑπερμαζᾶν illi dicebantur, qui oppiparè splendideque uiuerẽt: siue ob egregias mazas, siue quòd hic etiam aliquid lautius sumerent: ut ματτυάζειν, à simili propè cibi genere. Mattya inter secundæ mensæ delicias à ueteribus recensebatur. Erant & mazæ quædam sacræ amphiphones appellatæ, quas Dianæ Munychiæ offerebant. erat & Hygiea. erat maza pluribus usibus accommodata. Cæterùm offæ descriptio constat à materia, quæ soporem inducit: papauere, melle, & simila tritici. Quare statim addit. ea gustata, Cerberum in somnum solutum fuisse. Papauer suapte natura soporiferum est. Sed propriè melituta dicebatur, quæ obijciebatur Cerbero: sicut obolum accipiebat Charon, & coronam, quæ significabant, uitæ labores iam positos esse.* Pande.] *aperiens in uastum hiatum.* Toto.] *Metalepsis. uastitatem molis intelligit.* Occupat.] *prior inuadit. indicat intrepidam celeritatem in inuadendo ulteriorem ripam, priusquam sopitus canis expergisceretur.* Sepultum.] *κατ' αὔξησιν. quasi dicas, profundè & altùm stertentem.* Euadit celer ripam.] *ἐπ' ὄχθαις: hoc est, in ripam. Iam*

uerò & undam irremeabilem uocat, per quam reditus ad superos nulli patet, ut qui eò semel transmiserit, illi perpetuò ibi sit manendum: aut (ut ποιητικῶς loquar) per alterutram portarum diuino permissu redeundum. Alioqui à morte uia irremeabilis est: uel ab inferis ad superos, uel contrà. A

ARGVMENTVM.

Loca apud inferos ultra flumen Cocytum, & Stygiam paludem, à quibus incolantur, planum facit: quos nouem circulis scribendo complectitur. primus circulus animas infantium continet. alter eos, qui falsò damnati sunt mortis crimine. tertius, qui uitam perosi sibi ipsi mortem consciuerunt. quartus, qui amore capti perierunt. quintus uiros fortes. sextus sontes, scelestosque homines, parricidas, patriæ proditores, aliosque alijs scelerum generibus inquinatos complectitur: hisque sedibus constituti sunt iudices, qui reos pro delicti ratione puniant. in septimo circulo animæ sunt beatorum. in octauo purgantur animæ. nonus uerò circulus purgatas animas recipit: quæ post mille annos Lethæum fluuium epotæ in alia transmittuntur corpora.

Continuò auditæ uoces, uagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in lumine primo,
Quos dulcis uitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes:
Quæsitor Minos urnam mouet: ille silentum
Conciliumque uocat, uitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas: quàm uellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores:
Fata obstant, tristique palus innabilis unda
Alligat, & nouies Styx interfusa cohercet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic quos dirus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylua tegit, curæ non ipsa in morte relinquunt.

NASC. Continuò.] *tota hæc circulorum, seu sedium infernaliũ ratio ex decimo Platonis de Repub. dialogo, licet multa excipiantur ex Hom. Odys. λ. sumpta esse uidetur: ubi ordine exponit, quæ Erus quidam Armenius, genere Pãphylius se apud inferos uidisse retulerat, qui in bello occisus, domumque suam delatus, ut sepeliretur, duodecima ab obitu die pyra impositus, reuixerat. Sed ut hæc de circulis inferorum doctrina apertius intelligi possit, meminisse oportet, quæ à nobis in superioribus dicta fuerunt, poëtam ita de inferis uerba facere, ut eodem tempore duplicem antiquorũ opinionem sequi uideatur: & eorum qui nullibi, quàm in hac uita, id est, in ipso homine inferos esse statuerunt: & qui post hanc uitam pijs, impijsque hominibus cruciandis, præmioque afficiendis locum assignarunt. nam quid aliud in hac tota circulorum descriptione, quàm de bonis, prauisque hominibus agitur? per quos allegoricè uitia, uirtutesque haud dubiè designantur. quæ diuersa ratione in diuersi generis, ætatis, gradus, æstimationisque homines cadunt: quæ quanto maiora, aut minora sunt, eo magis, minusue aut cruciantur ipsi, aut præmio afficiuntur, & ad maius, altiusque gloriæ, immortalitatisque fastigium euehuntur. hæc autem ita esse cum ex his, quæ præcesserunt, tum ex his, quæ sequuntur, facile intelligi potest. huc accedit Platonis auctoritas, qui uarijs in locis hæc, quæ de inferis dicuntur, non dissimili sententia interpretatur. Nam utriusque sexus, diuersæque ætatis mortales morimur, principes, & pauperes, fortunati, infelices, probi, atque improbi. quibus, quoniam diuersè uitã agimus, praue, & honeste, ita quoque par est diuersæ sedes, ac domicilia alijs honesta, atque illustria, alijs obscura, tetra, pœnarum, uarijque generis tormentorum referta pateant. infantibus, quia propter ætatis imbecillitatem nihil præclarè gesserunt, inter sedes illas, seu circulos, uti in bello tyronibus, inferior datur locus. ijs altiori quodã gradu accedunt falsò damnati mortis crimine, inde gradatim alij sequuntur: quos poëta recenset in textu: qui omnes iudicum, Rhadamanthi, Aeaci, & Minois iudicati sententijs, pro ratione uitæ uel pœnis, uel præmijs afficiuntur diuersis. praui uerò & scelesti homines in Tartarum ea lege truduntur, ut inde nunquam exeant, sed æternis suplicijs crucientur. uerum in explanando cõtextu hæc suis locis melius, pleniusque declarabuntur.* B Continuò auditæ uoces, uagitus & ingens.] *Hic inferorum locus primus quidem est ordine, sed infimus dignitate, ideo iure datur infantibus: qui cum uirtutis fuerint experies nullo dignitatis, honorisque præmio digni uidebantur. suplicia tamen non merebantur, quia uitiorum fuerunt exortes. Quamobrem Plato in decimo de Repub. dialogo exponens, quæ Erus de inferis retulerat, de his uerò, inquit, qui statim ac nati sunt decessere, aut breue tempus uixere, quædam parum digna memoria recensebat. adde etiam quod primus locus, primumque inferorum limen iure illis per similitudinem debetur, qui naturæ, atque uitæ primum quasi limen attigerunt.* Exortes uitæ.] *mouet commiserationem ex aduersa infantium fortuna, forteque infelici, quibus tantum datum fuit, ut uiam naturæ inirent, non autem, ut alij, conficere possent. quasi extra sortem uitæ fuerint, cum alijs sortitò uita contingat.* Oui. l. Metam. 3. C

Iamque breuis uitæ spatium sortita iuuentus.

Et ab ubere raptos.] *auget commiserationem à tristi eorum fortuna.* Atra dies.] *illis ita infausta, ut atro calculo digna esse uideretur: nam dies infausti, tristique omine infames nigro ueteribus lapillo signabantur, quò haud dubiè allusit poëta.* Hos iuxta falsò damnati.] *cur falsò damnatis iuxta infantes detur locus, caussam nullam reperio, nisi fortè quemadmodum infantes absque crimine sunt. sic hi falsa criminis caussa damnati perierunt. quasi & ipsi fuerint criminum experter.* Nec uerò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.] *non carent hæ sedes iudicio, atque iudice. & rectè sedes numero multitudinis dixit, ut intelligatur omnes, qui in his inferorum sedibus positi sunt à secundo ad sextum usque circulum, iudicio esse obnoxios, quod uel Plato ipse admonet in Gorgia non enim*

infantes

A *infantes criminis, ac propeiam uitæ exortes interrogari à iudicibus inferorum possunt,* Quæsitor Minos urnam mouet.] *hæc omnia ex Platonis dogmate tractantur. nam licet tres sint iudices Minos, Aeacus, & Rhadamanthus, Minos tamen præcipuus est, qui, si quid alijs duobus ambiguum accidit, dijudicat, & considerans, ut inquit Plato loco proximè citato, sed & solus aureum habens in manibus sceptrum, de quo Homer. sub persona Vlysiis* Odyss. 11. *sic ait :*

» *Ἔνθ' ἤτοι μίνωα ἴδων Διὸς ἀγλαὸν υἱὸν,*
» *χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα θεμιστεύοντα νεκύεσσιν.*

Ideoq; eum Virgilius quæsitorem appellat, alludens ad morem Rom. qui prætorem, seu iudicem quæstionis quæsitorem uocabant. hic pro tribunali solus sedebas (ut inquit Asconius) iudices uerò, quorum nomina ipse sorte ex urna trahebat, in subsellijs: quam consuetudinē designans poëta, ait. Vrnam mouet.] *Hanc Græci κάλπην, Latini sitellam alio nomine uocant. Plautus in Casina,*

» *Conijciam sortes in sitellam, & sortiar.*

Ille silentum.] *Animarum silent, non loquuntur iudicium expectantes.* Concilium] *perstat in allusione Ro*
B *manæ consuetudinis : quæ, ubi caussæ agebantur, conueniebant omnes.* Vitasq;, & crimina discit.] *Ex Platone in Gorg. ut suo loco docebimus. idem ferè in Axiocho repetit: ubi ait ad Minoem, & Rhadamanthum accedere oportet, uocant hunc campum ueritatis : in eoq; iudices sedent, recognoscentes eorum, qui aduenerint, unius cuiusque uitam, & qua quisque ratione corpus inhabitans ætatem peregerit, non me latet quatuor uitas cum suis contrarijs à Platone tractari in quinto dialogo de leg. uel legumlat, ad quarum rationem quibusdam fortasse allusisse poëta uidebitur, quia uitas, non numero multitudinis dixit : sed hoc ad rem, meo quidem in iudicio, non facit. nam Plato illic uitas hominum tales depingit, quales illis conuenit, qui rempub. optimè gerere possunt : hic uero aliter contingit.* Proxima deinde tenent mœsti loca.] *Tertij circuli descriptio est : in quo habitant, qui sibi mortem consciuerunt : quos idcirco mœstos uocat, quia eos graue supplicium manet. non enim decet de statione uitæ decedere prius (ut inquit Plato in Phædone) quàm iusserit Deus, qui in corpus nostrum animam sparsit. adeas Macrob. in 1. de Somn. cap. 13. Sed & aptè sanè*
C *datur hic locus consciscentibus sibi necem, ut ex ἀντιθέτῳ superiori respondeat: nam illi ui occiduntur, hi sponte sibi necem inferunt. adeas omnino Macrob. in 1. de Somn. Scip. cap. 13. qui doctè admodum super hac re disputat. utrum homini inferre sibi mortem liceat.*

Lucemq; perosi.] *Figurate, ut ignauiam pertæsus de Cæsare apud Sueton. Tranquil.* Proiecere animas.] *Quasi rem tantam nihili penderent. Græci προέσθαι dicunt. quamobrem iure merito optant, quod assequi non possunt. Sequitur enim.* Quàm uellent æthere in alto.] *Propter grauitatē suppliciorum, quæ patiuntur. nam uti eorum cadauera graui pœna multabantur, cum aut minimè sepelirentur, aut igni non comburerentur, sicuti de Aiace Thelamonio legitur, cuius corpus humi à Græcis depositum est iubente ita Calchante, quoniam impium uidebatur, ut igni daretur, qui sibi ipse mortem consciuisset, sic multo maiori apud inferos supplicio eorum animæ cruciabantur.* Aethere in alto.] *Præ inferis, id est, respectu inferorum, qui longè sunt nobis inferiores.*

Fata obstant.] *πάθος ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. nam sic nobis iure naturæ, quod hic fatum seu fas appellat poëta (nam multi, fas obstat, legunt) uita data est, ut qui semel hinc migrauerit redire huc amplius non possit.* Tristiq; palus innabilis unda.] *Varij codices hunc uersum uariè legunt, quos consultò prætereo, ne aliorum lucernas lingere uidear. Sed casta mihi uidetur lectio, innabilis: sic enim duplici conditione detestatur palus, quòd irremeabilis, & quòd tristis est, nam & Homerus στυγερὴν appellat. probo etiam inamabilis, nam ratio additur tristi unda.*

Nec procul hinc.] *Quarti circuli descriptionem aggreditur, in quo existunt, qui amore perierunt. & sanè superiori circulo ualde congruere uidetur hic circulus : nam in illo mœsti affliguntur : in hoc assiduis curis affecti miserrimè uexantur. nam proximè dicetur:*

——Curæ non ipsa in morte relinquunt. »

Fusi monstrantur in omnem] *Latitudine campi multitudinem amantium, eorumq;, in quibus libido dominatur, ostendit. ibi enim magnitudine loci opus est, ubi numerus hominum ingens existit.* Lugentes campi.] *ex Platone in dialogo de iusto.* Hic, quos durus amor.] *Communiter hic omnes amantes complectitur, mox separatim quosdam recensurus, qui propter amorem uel tabe consumpti, uel sibi uim inferentes occubuerunt.*

Durus amor.] *perpessu difficilis.* Peredit.] *tractum ab igne, unde illud est :*

——est mollis flamma medullas. »

Secreti celant calles] *τὸ πρέπον amantium : qui non palàm, sed occultè in callibus ad hoc maximè aptis amicas suas alloquuntur, sinoq; illis amores proferunt: uel ad domos meretricum alludit, quæ in callibus, & angiportubus habitare solent Horat. 1. Carm.*

Inuicem mœchos anus arrogantes »
Flebis, in solo leuis angiportu. »

Et myrtea circum —Sylua tegit.] *aptè myrtea sylua dicit: nam cum amor ex Venere sit, congruè myrto teguntur, quæ Veneri dicata est.* Curæ non ipsa in morte relinquunt] *πάθος à perpetuitate dolorum : nam cum mors finis ærumnarum sit, ipsi ne post mortem quidem doloribus uacant.*

Continuò.] *Distinguit umbrarum apud inferos mansiones & loca, in quibus pro uitæ ratione & meritis diuersa animorum genera discrimina. Neque ita uerò turbato confusoq; ordine singula percurrit, ut Homerus, quin alicubi ad delectandum remorandumq; legentis animum hæreat. Prima regione, iusta ratione infantes, immatura morte è medio sublatos, in ipso limine collocat : quod in ipso limine uitæ statim, lucis dulcedine nondum gustata, decesserint. Id quod ipse mox perspicuè indicat, cum subijcit locum, in limine primo. His quoniam in uita consuetum est uagire, eundem quoq; uagitum, tanquam studium aliquod, quo uiui delectantur, aut certè tenentur, hic attribuit.* Vagitus.] *Interpretatio: nam proprio uocabulo, quas uoces dicat, luculenter exprimit cum expolitione: animæ infantum flentes.* Quos dulcis.] *Pathos ab immatura morte : quòd priusquàm se uiuere norint, è medio tollantur. Itaq; ergo, propter uitæ innocentiam, nullis pœnis cruciari finguntur.* Ab ubere.] *Videtur hoc prouerbiali specie dictum, pro, ab ipsa statim infantia: perinde ut à lacte nutricis, à teneris, à primis annis, ab incunabulis, à teneris & primis unguiculis, & similia παροιμιακῶς ab eruditis efferuntur.* Atra dies.] *mors, quasi tristis: sed ethnicis, & nō credentibus, quibus animam simul*

LAMB. Hort.

eum corpore interire persuasum est. Funere.] *morte è medio sustulit. Nam funus, exequiarum ceremonias signat, cadauer mortui hominis, ipsamq; adeò mortem.* Acerbo.] *tristi, propter immaturitatem. Secus ille qui censuit, optimum non nasci, aut certè quàm primùm mori.* Hos iuxtà.] *Transitio ad secundam regionem, in qua collocat eos pari consilio, qui proximè ad infantum innocentiam accedunt, & uiolenta morte ante fatalem diem damnati, culpæ exortes perierunt. Addit hic obiter fabulam, poëtis de Minoe celebratam, qui sortitò sedes umbris tribuit, qui quæstionibus exercendis præfectus, de criminibus hominum in hac uita cognoscit, et sententijs iudicum suffragantium aut damnet, aut absoluat, aut amplius deliberandum sentiat.* Hos iuxtà.] *Hos proximè: anastrophe, & eclipsis. deest uerbum, uel auditi, uel uisi sunt, uel colloeantur, uel sedem habent, uel simile uerbum.* Falso.] *hoc est, falso intentato crimine insontes damnati fuerunt: cuius rei exempla omnibus seculis in nulla non gente, diligenter historias peruoluentibus inueniuntur.* Hæ sedes.] *Non modò enumeratæ, uerumetiam quæ reliquæ sunt, ob diuersa delicta, damnatorum iudicum sententijs. Quamobrem, Sorte significanter addit. nam sortes, inter alia significata, pro iudicum suffragijs, uel ore editis, uel in urnam missis, eleganter accipiuntur. Sortes enim à iudicibus ducebantur, & quæ prima dica ex urna prodibat prima iudicabatur. Tres iudices cognoscendorum criminum, propter insignem eorum iustitiam in hac uita, à poëtis finguntur, Aeacus, Rhadamanthus, & Minos. His apud inferos eam iudiciorum formam tribuit, quæ aliquando apud P.R. fuisset.* Quæsitor.] *quæstor: hoe est, quæstionibus exercendis præfectus Minos. Qui iudicio publico apud ueteres R. præerat, quæsitor dicebatur, à uerbo Quærere: quod est, legibus iudicare, & diligenter inquirendo rem singula discutere. hodie indoctum uulgus informationem sumere dicunt. Vnde quæstio, ipsa inquisitio iudicis, & iudicium publicum. Hinc prætor iudex quæstionis dicebatur. Proinde Minos quæsitor, prætor, idem & qui iudicijs publicis præerat, ut dixi. Martianus l. prima, ad l. Cornel. de sicarijs. Qui'ue magistratus iudex'ue quæstionis sub capitalem caussam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. Statuunt (ut id obiter admoneamus) hanc differentiam inter quærere & inquirere, ut quærere iudicum sit, & magistratuum: inquirere uerò, quorumlibet. Ciceronis accusator fuit Verres, idem & inquisitor. Itaque Minoi ea omnia tribuit, quæ in iudicijs antiquitus obseruari consueuere. λαγχάνειν δίκας, apud Græcos dicebatur, quod apud Rom. sortes iudiciorum dare. Iudicibus ternæ sortes dabantur, his literis notatæ, C. A. NL. harum C condemnandi nota erat, A absoluendi aut ampliandi, NL non liquere. In grauibus caussis hæ tabellæ uel in cistam, uel in urnam mittebantur. Ab earum numero pendebat uel salus rei, uel capitis periculum. Hinc A litera salutaris à Cicerone appellatur: & C tristis erat, ut apud Græcos θ quasi θάνατος, ἢ θανάσιμον. Atq; hæ quidem sententiæ, quia uoce non ferebantur, sed tabellis in urnam coniectis, tabellariæ dicebantur. Aliàs tabulæ duæ tantum à prætore dabantur iudicibus, damnatoria & absolutoria, quibus suam sententiã inscribebant. Oportebat enim uel absoluere reum, uel condemnare. Tertia postea ijs ignoscebatur, quos aut fraude, aut errore ad signandum perpulsos constabat. Prætor iudicum concilium cogebat: qui ob id iudex quæstionis dicebatur. Hæc eo consilio latius prosequutus sum,* A *ut aliquantum lucis huic loco addatur, Minoem Romanorum consuetudinem in iudicandis criminibus apud inferos seruare, à poëta dici. Dat sortes, hoc est, tabellas ceratas: mittuntur in urnam: cognoscuntur, recognoscunturq; crimina: prætor iudicum concilium conuocat: mittuntur hi in concilium: fit censendi potestas.* Minos.] *Etsi de Minoibus initio huius libri copiosa nobis fuit oratio, pauca hoc loco de eorum altero addenda sunt. Homer. lib. Odyss. 11. unde hic locus descriptus est, Minoem aureo sceptro donat, & laudatissima munera illi apud inferos tribuit, Iouisq; uocat filium:*

> ἔνθ' ἤτοι Μίνωα ἴδον Διὸς ἀγλαὸν υἱόν,
> χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστεύοντα νεκύεσσιν,
> ἥμενον, οἱ δέ μιν ἀμφὶ δίκας εἴροντο ἄνακτα
> ἥμενοι ἑσταότες, κατ' εὐρυπυλὲς Ἄϊδος δῶ.

Plato in libello qui Minos inscribitur, tradit item ab Homero laudatum fuisse inter omnes heroas, qui uirtutum laude præstantes fuerunt: de Creta, & eius urbibus loquens, quarum celeberrima fuit Cnossus, in qua Minos regnauit, Iouis consuetudine per nouem annos usus. hoc sibi uult, inquit, illud carmen Homericum, B

> ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστής.

Id est, nouem annos regnauit, cum Ioue consuetus. Propterea, inquit, magna Homeri laus est, & suprà quàm dici aut cogitari possit, in Minoem, haud solum Iouis fuisse filium, uerumetiam unum omnium heroum ab eo institutum. Nam quod Hesiodus ait de eodem,

> Ζηνὸς ἔχων σκῆπτρον, τῷ καὶ πολέων βασίλευεν:

Id sibi uult, quòd cum à Ioue esset institutus, Cretensium urbibus legitimè imperasset. Hunc idem Plato in administratione regni sui Rhadamantho quoq; usum fuisse ostendit. Erat is, inquit, uir bonus quidem, sed haudquaquam ad unguem omnes regias artes edoctus: tamen οὐχ ὅλην τὴν βασιλικὴν τέχνην, ut ipse ait, sed administra quadam opera regia regias uices iudicijs præfectus obire didicerat, quamobrem iudex bonus uulgò audiebat. Hoc enim nomophylace Minos in urbe utebatur. extra urbem uerò, Taloe. Hic ter quotannis uicos ac pagos circuibat, legum administrationi intentus, æreasq; tabulas, in quibus insculptæ erant, circumferens. quare æreus dictus fuit. Hic maris imperium tenuit, ac sursum deorsum nauigando omnia maria lustrauit: amicitias & hospitia multis re- C *nunciauit. Cæterùm motus Troiæ ac uirtutis Troianæ celebritate, tum autem Trois & regum Troianorum, ubi in Phrygiam uenit, aliquandiu Troiæ egit apud regẽ Troa. Erant autem huic filij tres, Illus, Assaracus & Ganymedes. Horum postremo, decoris summa laus toto orbe erat. Minos postquam summa humanitate hospitio exceptus fuisset à Troe, datis acceptisq; uicissim muneribus, iussit Troi, ut liberos suos ad se accerseret, dictitans se eos cupere uidere, ac dona dare uelle. Responsum fuit, uenatum missos pueros. Simulauit & ipse Minos, unà cum illis uenari uelle se. Misit illico famulorum unum, exploratum circa amnem Granicum, ubi tum uenabantur: atq; nauibus in eo paratis, ipse Minos in uestigio sequutus, ad adolescentes uenit. Ibi illico adolescentis forma captus, cum Cretensibus rapere iussit. Loco inde nomen mansit Harpagiæ, à rapto. Venit cum puero rex in Cretam, ubi paulò pòst animi ægritudine contabescens Ganymedes, ferro sibi mortem accersiuit. Minos eum in templo sepeliuit. Atq; hinc fabulandi occasio nata poëtis creditur, Ganymeden*

A *cum Ioue uersari* Quod *si hæc quæ ex Suida retuli, ita se habent, non uideo cur iudex & iudiciorum præfectus apud inferos dici mereatur, cum uiolator fuerit alieni hospitij, raptor Ganymedis, perpetratorque scelerum, quæ à uera iustitia abhorreant. Alter Minos, uictos Athenienses compulit tributarios nono quoque anno tot libera capita, quos suprà memorauimus, Minotauro in Cretam mittere. Iure itaque à Cocali filiabus cum Dædalum persequeretur, occisus is creditur. Vnde hic ab Homero* Odyss.11. *ὀλοόφρων nominatur: non superior, ut delirat Seruius. Cæterùm Iouis filios, ut Minoa, Aeacum, Rhadamanthum, Sarpedonem, omnesque præstantiss. uirtute uiros, prudentia & uiribus excelsos poëtæ appellant. ut contrà, feroces, immanes, & ab omni humanitate, tanquam è mari genitos, Neptuni liberos dixerunt: euiusmodi fuerunt, Cyclopes, Cercyon, & Læstrigones. Annotauit Gellius.*

Vrnam.] *in quam iudicum calculi, & tabulæ ceratæ de reis uel damnandis, uel absoluendis, uel ampliandis conijciuntur. Sunt tamen qui omnia illa Homeri, Hesiodi & Platonis præconia ad secundum Minoem referant: adeò incerta sunt omnia rerum antiquarum.* Silentum.]
B *umbrarum. & iudicum frequentiam cogit: id quod prætorij muneris erat, apud Pop. Rom.* Vitas.] *habet de singulis aliquot quæstiones, cognoscit delicta tanquam ex Iouis diphthera, omnis actæ uitæ. Tertia regio eorum est, qui nulla mala conscientia freti, sibi manum intulere, tædio uitæ præsentis. Quoniam autem secundum locum ijs tribuit, qui insontes percusii interiere, apto ordine in tertio loco eos collocat, qui honestam mortem turpi seruituti anteponentes, sibi uitam abruperint. Notat obliquè Catonem Vticensem, Brutum, Lucretiam, atque id genus alios, quibus potius fuit uitam abijcere, quàm uiuere turpitudine deformatos.* Mœsti.] *propter caussam mortis. Etenim dolore acceptæ iniuriæ, aut ægritudine animi in extrema mœstitia, desperatis rebus, mortem sibi accersunt. Iam eum habitum umbris affingunt poëtæ, quo è rebus humanis decessere. Est autem mœstitia & mœstitudo, tristitia uehemens, & externatio animi ex concepto dolore. Liuius: Lucretiam mœstam sedentem in cubiculo inueniunt. Cæterùm hic locus ita accipiendus est, non quasi poëta horrendum ac nefarium istud scelus approbet: sed ut locum monstret, in quem homines id genus, qui ante*
C *diem fatalem mortem sibi accersunt, hinc emigrent. Etenim nisi opifex Deus, & rerum naturæ architectus nos istis corporis custodijs liberauerit, in cœleste templum aditus patêre non potest. Sumus enim hac lege creati, ut ex Dei opificio magnitudinem opificis admirantes, nostræ obedientiæ admoneamur: peregrè in hanc terram missos tantisper, dum in patriam cœlestem ab Imperatore nostro reuocemur, rationem talenti crediti reddituri. Quare omnibus pijs animus in corporis custodia tam diu retinendus est, donec eius iussu, à quo datus est, hinc reuocetur, quasi diuina uirga, ad suum principium: ne munus humanum à Deo assignatum defugisse uideantur, ut inquit Cicero.* Proiecere.] *ceu uile quiddam: & quidem per indignationem abijcere maluerunt, quàm hic tædia & pericula perferre.* Aethere.] *in hac uita, παρὰ τὸ αἴθω, ardeo.* Innabilis.] *Videtur in uerbali naturam particulæ στερητικῶς usurpasse. in qua uidelicet nauigari non potest. quæ caussa sit, cur per fata obstantia, & iura naturæ, inde exitus negetur.* Et nouies Styx.] *Additione numeri τὸ ἀλύγκτον amplificat. στὺξ, ἀπὸ τοῦ στυγνάζω, ἢ στυγέω. Iam uerò, quod de nouem orbibus cœlestibus Seruius hic philosophatur, nimis mehercle frigidum uidetur. Illud potius dicendum erat nouinariū numerum ueteribus pro qualibet multitudine usurpatum: ut ἐννεάκεντρον, pro duobus aculeis: ἐννεάδισμος, πολύδισμος, ut alibi sæpe dictum est. Vnde & Musis is dicatus est idem numerus, authore Eustathio in præconum Enneade, Iliad.2.* Nec procul.] *Transitio ad quartam regionem, quam apto ordine ijs tribuit, qui amoris æstu sibi necem consciuerunt. Cùm his & coniunxit quasdam, quæ fidem honestè persoluerunt maritis. Recenset hîc eas fermè heroinas, quas Homericus Vlysses libro* Odysseæ *undecimo sibi obuias fuisse refert. In uniuersum, totus hic locus effictus est ceu ad exemplum, ad necyomantiam* Odysseæ: *transpositis aliquot personis, in quarum enumeratione ordinem consultò mutauit.* Lugentes.] *Sic appellatos dicit, à luctu, quo propter turpem fœdamque libidinem, ob quam sibi manum intulere, miserè cruciantur. Malus animus, mala conscientia fretus, horribili terrore punitur, & luctu ac mœrore contabescit. Lugentes campos dixit, campos lugentium: uel per metonymiam, in quibus luctus, præteritæ libidinis recordatione marcescentes sunt conclusi.* Tabe.] *amore: metaphora à corpore ad animum.* Secreti.] *ab alijs seclusi. Hos disertè ac rectè myrtea sylua tectos canit. Est autem ea arbor Veneri dicata. Et ratio est, cur ij myrtea sylua tegantur, qui libidinis & amoris impotentia sibi uim fecerint in hac uita. Theophrastus tradit myrtum primùm Circeis, & (ut ait Plinius) in Elpenoris tumulo uisam. Romæ quoque cum conderetur fuit. nam myrtea uerbena Romani Sabinique post dimicationem propter raptas uirgines, positis armis pacem adiunxerunt, eo loco, ubi postea Veneris Cloacinæ templū fuit. Idem Plinius author est, Venerem coniunctioni et huic arbori præesse. In delubro antiquissimo Romuli, ante ædem ipsam sacræ myrti fuere duæ: quippe cuius origo generis à uenere profecta fuerat. Harum altera patricia, altera plebeia dicta erat. Ara item uetus ibi fuit Venerī myrteæ, quam postea Murtiam dixere. Tria myrti genera à Catone prodita fuêre, libro de Re rustica capite octauo, album, nigrum, & coniugulum: fortassis, inquit Plinius à coniugijs, ex illo Cluacinæ genere. Odoratissima est in Aegypto. Hæc bellicis rebus adhiberi quoque consueuit. Posthumius enim libertus de Sabinis triumphans, myrto Veneris uictricis coronatus incessit. Postea ouantium corona fuit. Massurus author est, curru quoque triumphantes myrtea coronæ usos. Et Papyrius Naso, myrto coronatus ludos Circenses spectare solitus fuit. Plinius raram nobilitatem huius arboris tradit libro decimoquinto capite uigesimonono, & alijs multis locis, quam hic nimis longum est persequi. Hæc sat sunto, ut constet, eam arborem in Veneris custodia fuisse antiquitùs: quamobrem prudenti consilio lugentium campos myrtis horruisse poëta scribit. Plutarchus libro primo Sympos. scribit olim fuisse morem, ut in conuiuio communi uoce primum Deum canerent παιανίζοντες: deinde myrteum ramum unicuique tradi solere, quem ἄσαχνον appellatum putat: quòd is, qui eum accepisset, caneret. Vnde prouerbium, de literarum imperitis, Ad myrtum canere.* Curæ.] *quibus uiui æstuarunt. Amores dicit, & animorum curas ex amoribus natas.*

A

ARGVMENTVM.

A' genere ad speciem transit: & quasdam fœminas separatim scribendo complectitur: quæ nimio amore perierunt, Phædram, Procrin, Eriphylen, aliasq; nonnullas, sed præcipuè Didonem: quam errantem in sylua per umbram agnoscit, & lacrymans alloquitur, seq; de suo ab ea discessu purgat, oratq; ut gradum sistat, ne'ue ab eius aspectu se ipsa subtrahat.

His Phædram, Procrinq; locis, mœstamq; Eriphylem
Crudelis nati monstrantem uulnera cernit:
Euadnenq; & Pasiphaen. his Laodamia
It comes: & iuuenis quondã, nũc fœmina Cæneus,
Rursus & in ueterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à uulnere Dido
Errabat sylua in magna: quam Troius heros
Vt primum iuxtà stetit, agnouitq; per umbram
Obscuram: qualem primo consurgere mense
Aut uidet, aut uidisse putat per nubila lunam,
Demisit lacrymas, dulciq; affatus amore est:
Infelix Dido, uerus mihi nuncius ergo
Venerat extinctam, ferroq; extrema secutam.
Funera heu tibi caussa fui. per sydera iuro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
Inuitus regina tuo de littore cessi.
Sed me iussa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemq; profundam,
Imperijs egere suis. nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teq; aspectu ne subtrahe nostro.
Quẽ fugis? extremũ fato qđ te alloquor, hoc est.

NASC. His Phædram Procrinq.] *Phædra Hippolytum priuignum amauit: quem cũ iussu mariti sui necatũ cognouisset, laqueo uitam finiuit. extat apud Ouid. epist. & Euripides meminit in Hipp. Procris uerò uxor Cephali fuit: quã, cum audisset suũ coniugem amari ab aurora, & ad eum deprehendendum in frutetis latuisset, coniux feram esse ratus iacta hasta imprudens confecit. fabulam elegantissimè describit Ouidius Metamorph. lib. septimo, non longè à fine. harum fœminarum Homerus quoque meminit* Odyss. 11. *quem poëta imitatus est,*

» φαίδρην τε, πρόκριν τε ἴδον, καλήν τε Ἀριάδνην.

Sed Maro noster loco καλήν τε Ἀριάδνην, *dixit mœstamq; Eriphylen. qui locus iidem ex Hom. sumptus est,*

» ——στυγερήν τ' ἐριφύλην.

Crudelis nati.] *Alcmeonis: qui eam, ut patris sui Amphiarai necem, cuius ipsa ob auaritiam, licet ipsum amaret, caussa fuerat, ulcisceretur, indicta caussa necauit: ideo mœstam dicit, uel quia coniugis, quem ualde amabat, necis caussa fuit. huius meminit Cic. in 6. in Verrem. Propert. lib. 3.*

» *Tu quoq; ut auratos gereres Eriphyla lacertos,*
» *Dilapsus nusquam est Amphiaraus equis.*

Euadnenq; & Pasiphaen.] *Altera in rogum Capnei coniugis ardentem se præcipitem dedit. ideo Propert. fidam Euadnen appellat libro tertio, altera tauri amore flagrauit. huius Virgilius meminit inter initia sexti Aeneid.* Laodamia.] *uxor Protesilai: quæ in uiri umbræ apparentis amplexu expirauit. huius extat epist. ad Protesilaum apud* Ouid. Et iuuenis quondam, nunc fœmina Cæneus.] *Cur Cenæum, quæ Cænis dicta est, inter amantes referas, quæ amore perierunt, mihi omnino ignotum est, nisi forte quia ob elegantiam formam & amabilis fuit, & à multis etiam amata.* Ouidius *libro duodecimo Metamorph.*

» *Clara decore fuit proles Elateia Cænis,*
» *Thessalidum uirgo pulcherrima, perq; propinquas,*
» *Perq; tuas urbes (tibi enim popularis Achilles)*
» *Multorum frustra uotis optata procorum.*

Sed hoc mihi non facit satis. huius amore captus Neptuni, positus est: quam, ipsa postulante, uirum fecit, & inuulnerabilem, Cæneumq; appellauit. quæ cum in tumultu Lapitharũ contra Centauros arborum congesto aggere oppressa, & suffocata fuisset, rursus in pristinam formam, ut inquit poëta, restituta est. Sed Ouid. loco paulò antè adducto in B *auem conuersa fuisse refert. ueũq; est, alludit fortasse poëta ad* μετεμψύχωσιν *Platonis, quod etiam interpres admonuit. adeas Platonem in dialogo duodecimo de legibus.* Per umbram obscuram.] *quia proximè dixerat,*

» *——Recens à uulnere Dido.*

Nam poëta innuere uidetur obscuriora. & per hoc cognitu difficiliora esse simulachra animarũ, quæ recenti morte ad inferos transierunt, quia nondum anima purgata est. qua de re abundè, ut opinor, suprà ex Platone mentionem fecimus. Qualem primo qui surgere mense.] *rem eleganti comparatione à luna recenti (ut ita dicam) partu edita illustrat.* Primo mense.] *principio mensis illius, hoc est primo ortu cum apparere iam incipit.* Demisit lacrymas.] *Nimio affectu amoris lacrymas continere non potest. quod ad persuadendam necis illius in-* C *nocentiam plurimum ualet.* Infelix Dido.] *Hac oratione purgat se Didoni Aeneas de caussa necis illius per translationem criminis ex iuridiciali assumptiua. nam factum quidem confitetur, uidelicet discedendo caussam illius necis fuisse, sed excusat per necessitatem, omnem culpam in Deorum uoluntatem, atq; imperium transferens. exorditur autem per commiserationem ex infelicitate Didus. Sic enim caussa requirit, ut per indicium doloris animum illius à se abalienatum mitiget.* Verus mihi nuncius ergo.] *Ex effectu cognoscit uerum fuisse nuncium, quod indicat uox ergo. arbitrantur quidam interpretes id* κατὰ τὸ σιωπώμενον *intelligendum: quasi aliquis Aeneæ nunciauerit Dido sibi mortem consciuisse, quod poëta reticuit. Sed ego haud dubiè ad ignem uisum referendum puto: de quo in quinto Aeneid.*

» *Interea medium Aeneas iam classe tenebat*
» *Certus iter, fluctusq; atros aquilone secabat*
» *Mœnia respiciens: quæ iam infelicis Elisæ*

Collucent

A *Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem,*
» *Caussa latet.* & reliqua.

Unde colligitur Aeneam de eius nece semper dubitasse quidem, sed nihil unquàm certi habuisse, quod perspicuè hæc ipsa uerba indicant si æquè expendantur,

» —*Verus mihi nuncius ergo —Venerat.*

Ferroq; extrema.] *πάθος à materia, & à modo.* Funeris heu tibi caussa fui.] *Confessio criminis est cum signo doloris. crimen quidem confitetur Aeneas, sed criminis à se caussam reijcit.* Per superos.] *Ad purgationem delabitur, & prudenter sanè Deos testes citat, cum apud inferos animi sui testem habeat neminem. Porrò occultè ad morem amantium allusisse poëta uidetur, qui, ut aliquid suis amicis facilius persuadeant, uel leui de caussa grauissimè iurant.* Si qua fides tellure sub ima est.] *innuere uidetur apud inferos promissa exitum non habere. & fortasse allusit ad fidem Orpheo datam de reducenda uxore: quæ ei seruata non fuit.* Inuitus regina tuo.] *Factum excusat à necessitate. & est Catulli uersus ex poëmate de coma Berenices paucis immutatis. sic .n. ille ait:*

» *Inuita ô regina tuo de uertice cessi.*

B Sed me iussa Deum.] *Caussam facti in Deos transfert.* Per loca senta situ.] *Rem uerisimilem facit à difficultate itineris: non enim quisquam huiusmodi loca, nisi inuitus, adire solet: senta autem situ dixit, horrida, μετὰ φορμῶν ab inculta terra. Terent. in Eunucho.*

» *Video sentum, squallidum, ægrum. &c.*

Nec credere quiui.] *Altera facti excusatio ab imprudentia. nam cum purgatio facti tribus partibus constet, fortuna, imprudentia, necessitate: duabus postremis, imprudentia, & necessitate suam Aeneas caussam tuetur.* Siste gradum.] *Abibat enim ut irata. his ferè etiam uerbis patrem alloquitur in 5. Aeneid.*

» *Aeneas, quò deinde ruis? quò proripis, inquit,*
» *Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?*

Extremum fato quod te alloquor.] *Simpliciter loquitur Aeneas hoc esse extremum uerbum. quod eam in uita alloquatur, idq; fato sibi concessum fuisse. quod uerò interpres ait, quia Deus futurus est, aut aliam, hoc est uirorum fortium sedem possessurus, non probo, sed forte alij melius iudicabunt.*

LAMB. Hort. C His Phædram.] *Enumerat, imitatione Homerica, aliquot heroinas, quæ ibi conspectæ partim sibi uitam ademerint, partim amore pudico periere. Odyss. 11.*

φαίδρην τε, πρόκριν τε ἴδον, καλήν τ' ἀριάδνην,
κούρην μίνω© ὀλοόφρον©, ἥν ποτε θησεὺς
ἐκ κρήτης ἐς γουνὸν ἀθηναίων ἱεράων
ἦγε μὲν, οὐδ' ἀπόνητο.—— *Et paulò pòst:*
μαῖράν τε, κλυμένην τε ἴδον, στυγερήν τε ἐριφύλην.

Fuit hæc Phædra Minois ex Deucalione neptis, non Minois filia. Erat autem Deucalion, unus ex filijs Minois. Phædra Theseo, post Atticam ciuitatem conditam, nupsit. Sunt qui opinentur, aliquanto prius illi iunctam fuisse: certè Athamas & Demophoon ex ea procreati fuerunt. Iam multò antè Theseus Hippolytum filium, quem ex Amazone sustulerat, Trœzenem educandum ablegarat, ut procul ab imperio nouercali & iniuria abesset. Accidit autem, cum adolescens iam in Atticam ad mysteria profectus, in conspectum nouercæ uenisset, ab ea cœptus est adamari, & quidem perditè. Profecta mox cum Theseo Trœzenem ad Pitheum, concubitum ab adolescente petijt. Repulsam illa grauius tulit, quàm ille credidit. Itaq; cum Theseo Athenas regressa, multa de priuigni audacia et temeritate questa, se Trœzene incesti ab eo interpellatam, uix euasisse uim, eum apud patrem criminatur. Theseus atrocitate facti consternatus per internuncium filio nunciari iubet, patrem resciuisse, eum opportunitatem nactum nouercæ insidiatum: iussitq; atrocitatem criminis grauiter exaggerari. Casu tum Hippolytus curru uehebatur: qui ubi nouercæ artes intellexit, fidem rei apud patrem factam ratus, magnitudine doloris perturbatus, cum iam animi amens habenas è manibus imprudensq; excussisset, ab equis subito casu consternatis distractus perijt. Morte Hippolyti Athenas nunciata, Phædra sibi mortem consciuit. Authores quidam sunt, post duplicem hanc cladem Theseũ Athenis pulsum fuisse. Hinc nobile illud Tzetzæ carmen extat:

τὰ φαίδρας ἱππολύτου τε δ' ἄλλα τελεῖ τοῖς πᾶσι·
ὅτ' ὕστερα τούτου φαίδρα μὲν προγονοῦ πιφυκότ©.
αὐτοῦ δ' αὖ· ἐν ἀπωσθεὶς, ψευδῶς τοῦτο βίαν
θησεῖ τῷ τούτου δὲ πατρὶ, θνήσκει διαρχθεὶς καταίγαις.

Narratur fabula ab historia nonnihil diuersa: quam tamen Asclepiades ceu rem gestam in libris historiarũ suarum scriptam reliquit. Phædram non Deucalionis, sed posterioris Minois filiam fuisse, illius qui Cretensibus imperaret. Veritus Theseus nouercæ insidias, Athenis filium ablegat, ut Trœzenijs imperaret. nam Trœzeniorum regnum maternum Theseo debebatur. Ex Aethra Pithei, qui magnam Trœzeniorum urbem tenebat, filia, is procreatus erat. Phædra iamdudum miserè Hippolytum adamare cœperat primumq; templo Athenis sacroq; dicato, quod Hippolyteum nominauit: statim Trœzenem profecta, blandis uerborum lenocinijs adolescentem noctem orauit. Ille nefas detestatus, nouercæ impias preces repulit. Tulit ægrè contemptum Phædra. quare de falso stupri oblati crimine Hippolytum apud patrem criminari aggressa, illud demùm obtinuit, ut in exilium mitteretur. Aiunt Theseo à patre suo Neptuno tria proposita fuisse, è quibus unum aliquod, quod deligeret, consequeretur. Phædræ suasu filij mortem optasse ferunt. Inter uiam in fuga Hippolytus cum exilij caussa solum patrium uerteret. ueheretur'q; in maris littore, belua marina subitò è summo mari excussa, (taurum fuisse multi credunt) equos conterruit: qua consternatione in diuersum rapti, ipsum Hippolytum unà cum curru distraxerunt. Calumnia mox detecta, Phædra suspendio sibi mortem quæsiuit. Procrinq;.] *Seruius hunc enarrans locum, Procrim filiam Iphicli, uxorem Cephali fuisse narrat. hic cum uenationis studiosus esset, fessus in locum quendam se recipere solebat, ubi Auroram animi caussa inuocabat. Identidem cùm id factitaret, tandem Auroram in amorem sui illexit, dono Lælape cane accepto, duobusq; hastilibus ineuitabilibus. Cephalus de coniugis pudicitia ab illa monitus, periculum facturus, mercatoris habitum induit, quo ad Procrin uenit. Quæ muneribus acceptis, copiam sui corporis illi fecit. Cephalus re explorata, se maritum eius esse prodidit. Doluit mulieri sua facilitas. sed ad postremum ubi à rustico comperit, eum Auroram adamare, in syluam profecta, inter fruticeta ad deprehendendam rem se abdidit. Cephalus, uti consueuerat, Auroram inuocat. quod Procris audiens, cum se inter frutices moueret, Cephalus ratus feram ibi latitare in eam torsit hastam, & uxorem insciens transfixit. Historiam seu fabulam scholiastes Homericus Odyss. 11. Didymus ex*

Pherecyde

Pherecyde multo aliter refert ac docet, Procrim non Iphicli, sed Erechthei filiam fuisse, atq; ut uxoris cõtinentiam periclitaretur, maritum peregrè octo annos domo abfuisse. Reuersum ignoto habitu, oblato mundo muliebri dono, facile animum eius corrupit, & concubitum impetrauit. Sed ipsius Pherecydis uerba ex Didymo adscribam: κέφαλος ὁ Δηιονέως, γήμας πρόκριν, τὴν Ἐρεχθέως, ἐν τῇ Θορικῷ κατῴκει. θέλων δὲ τῆς γυναικὸς ἀποπειρᾶσθαι, λέγεται ὡς ἀποδημίαν ἐπὶ ἔτη ὀκτώ, καταλιπὼν αὐτὴν ἐπὶ νυμφῶν ὄσαν. ἔπειτα κατακοσμήσας, καὶ ἀλλοειδῆ ἑαυτὸν ποιήσας, ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν, ἔχων κόσμον, καὶ πείθει τὴν πρόκριν δέξασθαι τοῦτο, καὶ συμμιγῆναι αὐτῷ. ἡ δὲ πρόκρις ἐποφθαλμίσασα τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν κέφαλον ὁρῶσα κάρτα καλὸν, συγκοιμᾶται αὐτῷ, ἐμφήνας δὲ ἑαυτὸν κέφαλος, αἰτιᾶται τὴν πρόκριν. ἡ μὲν ἀλλὰ καταλλαγεὶς ἐξέρχεται ἐπὶ θήραν. πυκνῶς δὲ αὐτοῦ τοῦτο δρῶντος, ὑπώπτευσεν ἡ πρόκρις ὅτι μίσγεται γυναικὶ ἑτέρᾳ. προσκαλεσαμένη οὖν τὴν οἰκέτην, ἔλεγεν εἰ συνοίδεν. ὁ δὲ θεράπων ἔφη, τὸν κέφαλον ἰδεῖν ἐπί τινος ὄρους κορυφὴν, καὶ λέγειν συχνῶς, ὦ νεφέλα παραγενοῦ. καὶ τοῦτο μόνον συνειδέναι. ἡ δὲ πρόκρις ἀκούσασα, ἔρχεται εἰς ταύτην τὴν κορυφὴν, καὶ κατακρύπτεται. καὶ τὸ αὐτὸ λέγοντος αὐτοῦ πυθομένη, προστρέχει πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ κέφαλος ἰδὼν αὐτὴν αἰφνιδίως, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται. καὶ ὥσπερ εἶχε βάλλαμετα χέρα ἀκοντίῳ τὴν πρόκριν, καὶ κτείνει. μεταπεμψάμενος δὲ Ἐρεχθέα, θάπτει πολυτελῶς αὐτήν. Apud Hyginum alia est fabula, quæ hinc toto cælo distat, lib. fabularum cap. 189. Fuit hic Cephalus pater Arcesij, unde Laërtes Vlyssis pater procreatus fuit. Non igitur se ipsa confecit, sed mariti manibus interijt. Amoris morbus necis illi caussa fuit. Sed poëta illam inter illas recenset, ut Homericam maximè uenustatem exprimat, qui utramque ad eundem modum coniunxit.

φαίδρην τε, πρόκριν τε ἴδον.——

Quæ ita uertit,

His Phædram Procrimq; locis.——

Suidas, πρόκριδος ἀκόντια, id est, Procridis iacula, inter parœmias recenset, monetq; dici ἐπὶ τῶν πάντων τυγχανόντων: de ijs, inquit Erasmus, qui ueluti certis telis, quicquid animo destinant, assequuntur. Sumptũ prouerbium à relata fabula, quæ pluribus uerbis explicatur ab Ouidio in fine libri septimi Transfor. Suid. parœmiam tamen natam docet, non ab ineuitabili Cephali telo, sed ipsius Procridis iaculo, quæ cum eiusmodi haberet, nihil non inter uenandum assequebatur. τοιοῦτον γὰρ (inquit) ἔχουσα πρόκρις, πάντα ἐθήρα. Eriphylen.] Hanc Iphis filiam nonnulli, quidam Thalaonis uel Talai fuisse, uxorem uerò Amphiarai, memoriæ prodiderunt. Hic fatalem diem suum ad Thebas præsciens futurũ, cum alijs ducibus ad earum obsidionem proficisci recusauit. Itaq; necubi inueniretur, in occulto se continuit. Eriphyle maritum ob sordes exosa, aureo monili ab Adrasto, uel, ut alij, à Polynice corrupta, eum prodidit. Amphiaraus ad Thebas perijt ferro. Multi adserunt, terræ hiatu uasto haustum eum fuisse. Alcmæon, ut ab abeunte patre illi præceptum fuerat, ob indicium, matrem Eriphylen trucidauit. ob quod scelus ipse paulò pòst furijs agitatus fuit. Historiam Diodorus, & quidam alij, ut ueram, & minimè fabulosam, ita scriptam reliquere. Cùm Adrastus seriò omnia comparasset, quæ ad bellũ necessaria essent, adiunxit sibi belli socios Capaneum, Hippomedontem, & Par- A
thenopæum, impigrum iuuenem. Censuere multi, & Amphiaraum uatem ad illi bellum ducẽdum. Ab hoc, aiunt, ignispicij rationem primùm tractatam. Is futurarum rerum peritus, quum ita euenturum præuideret, si ad Thebanum bellum proficisceretur, fore ut ibi caderet. Itaq; fatalem sibi militiam euitaturus, tantisper in occulto latêre constituit, donec Adrastum & alios ad bellum id profectos cognosceret. Multum diuq; magno studio quæsitus, quum nusquam compareret, eaq; una res obstaret quo minus expeditio in Eteoclem procederet, Polynices aureo torque Eriphylen impulit, ut sibi maritum proderet, aut belli societatẽ ei persuaderet. Sic tradit Diodorus: eamq; in disceptatione quadam inter Amphiaraum & Adrastum, cuius ipsa soror erat prius orta, amborum consensu arbitrium adeptam, secundum mariti caussam iudicasse. Cæterùm adiecisse, arbitrium ita ratum uideri, si is socius adiutorq; ad bellũ foret: ac per ea Amphiaraum ab uxore proditum, illius cædem filio Alcmæoni imperasse. Paulò diuersius historiam refert Didymus, ex Asclepiade. Crudelis nati.] Alcmæonis: Pathos ab attestatione.

Euadnenq;.] Hanc Martis filiam ex Thebe, & Capanei B
uxorem fuisse scribunt: quẽ tam perditè adamauit, ut eius morte ad Thebas audita, stupore diriguerit, ac postea in rogum illius se coniecerit. Sunt qui hanc non Martis, sed Phylaci cuiusdam filiam produnt. Pasiphaen.] De hac initio huius libri sat multa enarrauimus. Laodamia it comes.] Laodamia Bellerophontis filia fuit, ex qua Iupiter Sarpedonem Lyciorum postea regem sustulit, qui bello Troiano interfuit. Fuit alia Laodamia, ex Acasto & Laudothea prognata, uxor Protesilai illius, qui primus è nauibus in littus Troianum emicans, pugnando fortiter occubuit. Hæc accepto nuncio, eum ab Hectore occisum, diutius superesse noluit. Optauitq; simul, ut priusquam moreretur, umbram mortui conspiceret. Quod consequuta, in illius amplexibus animã efflauit. Porrò si uera sunt quæ Hyginus narrat, non paulò diuersiora sunt ab ijs quæ modò retuli. Etenim amisso marito, ubi tres horas lacry- C
mando absumpsisset, æreum simulacrũ, coniugem repræsentans, sibi parauit. Quod in thalamo positum, per speciem sacrorũ colere occœpit. Famulus antelucanis horis ei poma nescio quæ adferens ad sacrum consuetum, cum omnia per rimam aspexisset, simulq; eam simulacrum mariti amplexantem osculantemq; obtuitus, ratus adesse adulterum, rem ad Acestum patrem detulit. Accurrens ille, in thalamum irripuit: qui conspectu Protesilai effigie, ne illa diutius mariti desiderio langueret, signum & ipsa sacra in pyram ad id extructam conijci iussit, & absumi. Non continuit se Laodamia, nam in eundem rogum se coniecit. Idem author tradit, audita morte mariti, Laodamiam à dijs petijsse, tres horas colloquendi cum marito potestatem. Statim à Mercurio in uitam reductam umbram Protesilai: atq; mox paulo remigrasse. Recensetur inter castissimas fœminas Laodamia.

Cæneus.] Elati filius, à lactе nutricis elegantissima puella fuisse creditur. Eius forma Neptunus captus, pro concubitu dedit, ut in uirum mutaretur, & ferro uulnerari non posset. Imperabat Lapithis quos cùm per hastam suam, per fastum & deorum contemptum iurare coëgisset, iratus Iupiter, pugnantem cum Centauris arborum stipitum nimbo ita oppressit, ut uiuus in terrã deijceretur. Mortuus in auem mutatus narratur ab Ouid. lib. Metamorph.

A *morph. 12 Maro uerò in priorem sexum rediisse. Enarrator Apollonij lib. 1. Argonaut. fabulam in hanc sententiam refert. Fabulantur Cæneum, inquit, initio fœminam fuisse. Inde ea Neptuno potito mutatam in sexum masculum concubitus præmium. Pacta id ab eo fuerat, simul ne uulnerari posset. Certauit aliquando cum Apolline, sed in eo certamine nullo momento superatus fuit. Hic, se adeuntes per hastam suam iurare compulit. Hinc parœmia nata est, Cænei hasta. Hic expeditioni Argonauticæ interfuit, non Coronicius filius. Vtcunque habet, fuit certè magnus diuorum contemptor: fixumq́ in publico iaculum prætereuntes adorare iussit. Vnde prouerbium illud, Καινέως δόρυ, ἢ ἀκόντιον, de singulari impietate, Pindarus:*

ὁ δὲ χλωραῖς ἐλάταισι τυπεὶς ὤχετο Καινεὺς,
σχίσαις ὀρθῷ ποδὶ γᾶν.

Quem imitatus Apollonius 1. Argon.

Καινέα, inquit, γὰρ ζωὸν περ ἔτι κλείουσιν ἀοιδοὶ
Κενταύροισιν ὀλέσθαι, ὅτε σφέας οἶος ἀπ' ἄλλων
ἤλασ' ἀριστήων, οἱ δ' ἔμπαλιν ὁρμηθέντες,
οὔτε μιν ἐγκλῖναι προτέρω σθένον, οὔτε δαΐξαι,
B *ἀλλ' ἄρρηκτος ἄκαμπτος ἐδύσετο νειόθι γαίης,*
θεινόμενος στιβαρῇσι καταΐγδην ἐλάτῃσι.

Non enim dijs sacrificabat, non adorabat, solùm hasta fretus. Hyginus author tamen est, eum consciuisse sibi necem. Atq; hic ille est Cæneus, quem Nestor Homericus libro 1. Iliados recenset inter eos duces præstantissimos, cum quibus ipse uixerat familiariter: Καινέα τ', Ἐξάδιόν τε, καὶ ἀντίθεον Πολύφημον. Et eo loco interpres fabulam copiosè enarrat. Figuram.] *sexum.* Inter quas.] *Homeri exemplo Aeneæ Didonem obuiam donat, qui Aiacem Vlyssi offert. Sed utriq; mortis accersitæ diuersæ fuere caussæ. Aiaci dolor, ob arma Achillis à Græcis sibi abiudicata in certamine: Didoni ira & indignatio, ex fuga Aeneæ concepta. Itaq; uterq; poëta, utrumq; suis infestium facit, eodem spiritu, eodemq́ animo apud inferos, in ipso occursu Homer. Odyss. 11.*

οἴη δ' Αἴαντος ψυχὴ Τελαμωνιάδαο,
τὴν μὲν ἐγὼ νίκησα δικαζόμενος παρὰ νηυσὶ,
τεύχεσιν ἀμφ' Ἀχιλῆος, ἔθηκε δὲ πότνια μήτηρ,
παῖδες δὲ Τρώων δίκασαν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.
ὡς δὴ μὴ ὄφελον νικᾶν τοιῷδ' ἐπ' ἀέθλῳ.

C *Reddidit ingeniosissimus poëta disertè, quamobrem Telamonius Aiax stomacho plenus seorsim se à reliquis subduxerit: Propter uictoriam, inquit, quam ego ad naues Græcorum, de armis Achillis contendens, omnium iudicio obtinueram, simul & Mineruæ beneficio. Additq; statim, atque utinam in hoc certamine non fuissem superior. Porrò autem noster poëta horum nihil, sed nudè tantum narrat, ubi Didonem uiderit errantem, qualisq; apparuerit propius adstanti. Illustrat id comparatione, quo splendidior sit narratio.* Recens.] *A' recenti uulnere, quo extincta fuit. Rectè errabat, quæ iniussu imperatoris sui è custodia corporis migrauit. Horrendus profectò error, imò nefarium scelus, non uno supplicio puniendum.* Sylua.] *Quippe lucem perosa, in tenebrarum latebras se abripuit. Nam quemadmodum feræ, quæ hominum consuetudinem fugiunt, in syluarum lustra & latibula sese abdunt, quo ferinum ingenium coarguunt: ita consociationis humanæ homines id genus pertæsi, dum lucem hanc detestantur, in syluarum caliginem se demergunt, tantum à mansuetudine alieni, quantum beluæ, & ferina bruto-*

rum animantium ingenia. Qualem.] *Comparatione subijcit, à natura aut certè imagine nouæ lunæ per nubes leuiter sublucescente, qualis iuxtà assistenti duci Troiano Dido uisa fuit. Huiusmodi collationem prætermisit Homerus.* Lacrymas] *Pathos ab animi habitu.* Infœlix.] *Consimilia propè uerba Vlyssi tribuit Homerus, ad Aiacem, in diuerso argumento:*

Αἶαν παῖ Τελαμῶνος ἀμύμονος, οὐκ ἄρ' ἔμελλες
οὐδὲ θανὼν λήσεσθαι ἐμοὶ χόλου εἵνεκα τευχέων
οὐλομένων, τὰ δὲ πῆμα θεοὶ θέσαν Ἀργείοισιν.
τοῖος γάρ σφιν πύργος ἀπώλεο. σεῖο δ' Ἀχαιοὶ
ἶσον Ἀχιλλῆος κεφαλῇ πολλὴν ἄχο
ἀχνύμεθα φθίμενοιο διαμπερὲς, οὐδέ τις ἄλλος
αἴτιος, ἀλλὰ Ζεὺς Δαναῶν στρατὸν αἰχμητάων
ἐκπάγλως ἤχθηρε, τεῒν δ' ἐπὶ μοῖραν ἔθηκεν.
ἀλλ' ἄγε δεῦρο ἄναξ, ἵν' ἔπος καὶ μῦθον ἀκούσῃς
ἡμέτερον, δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.

Laudat Aiacem de uirtute, propter quam in pari cum Achille honore à Græcis fuerit habitus. Solum Iouem illi mortis caussam fuisse qui exercitui Græcorum semper infestus fuisset. Atque inde eum inuitat, ad propius colloquendum, iramq́ & praeferocem spiritum deponendum. At Aeneas statim ultro se incusat apud Didonem, quasi caussam illi mortis, propter subitum abitum ex Africa. Quem tamen excusat à necessitate. Confirmatq; religioso iureiurando, ad faciendam fidem. Extinctam.] *te fuisse. Et id quod statim sequitur, expolitio synonymiæ est.* Funeris.] *Pathos à caussa.* Per sidera.] *Confirmat à iureiurando, quòd inuitus Carthagine discesserit.* Sed me.] *Ab authoritate & oraculis deorum, & præsentium laborum exaggeratione.* Iussa.] *oracula deorum, monita Iouis, fata.* Confirmat ab æquali exemplo præsenti, & necessitate fatali, cui repugnare & non parêre impium esset & nefas ut uerus uidetur. Deûm.] *syncope deorum.* Per umbras] *tenebras inferorum, quas amplificat, cum eas loca senta situ uocitet.* Sentum.] *à sentis, spina: quam ita appellatam Grammatici opinantur, quod à tangentibus sentiatur: ἄκανθα. hinc senticosus, ἀκανθώδης, spinosus. Sentis canis, κυνόσβατος, rubus maiusculus, qui crassiora mora in agris producit. Sentus, a, um: horridus, pilosus, quasi spinosus, ἀκανθώδης. Loca igitur senta, ἀκανθώδη, spinis & sentibus horrida, & situ, & squalore. Est autem propriè situs, caries, mucor, & quiuis squalor, quo parietes obducuntur.* Per loca.] *Exaggerat præsentem difficultatem, expolitione à natura inferorum: dum loca senta, & quidem situ inculta, dumq́ noctem appellat profundam. Et hanc pari necessitate se, ac iussu deorum adire, quo discesserit Carthagine.* Nec crede.] *Spectat hoc ad excusandam ignorantiam rei, casu euenturæ, si sui arbitrij fuisset uel abire uel manere.* Siste gradum] *Inuitat ad familiare colloquium: qua in re Homericum epilogum reddit, ἀλλ' ἄγε δεῦρο ἄναξ, ἵν' ἔπος καὶ μῦθον ἀκούσῃς ἡμέτερον.* Quem fugis.] *ubi Homericus iubet iram deponere, ut propius colloquantur:*

δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.

Porrò, ipsa interrogatio emphasim habet. signat se illi nō alienum, cum qua suauissimè coniunctissimeq; in amore Carthagine uixerat. Fato.] *Cui monitis & oraculis diuorum illò descendere necessitas incubuerat, in qua loca non esset unquam postea penetraturus. Quapropter extremum Aeneæ conueniendi copia Didonem fuit.*

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

Dido se tribus indicijs Aeneæ iratam præstat, silentio, auersione, fuga.

Talibus Aeneam ardentem, & torua tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymasq; ciebat.
Illa solo fixos oculos auersa tenebat.
Nec magis incœpto uultum sermone mouetur,
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atq; inimica refugit
In nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatq; Sichæus amorem.
Nec minus Aeneas casu percussus iniquo, (est.
Prosequitur lacrymãs longè, & miseratus euntem

NASC. Ardentẽ animũ.] *Ira: quod sequentia indicant uerba.* Et torua tuentem.] *nã qui hosti iratus est, eũ toruè, obliquisq; oculis intuetur.* Lenibat dictis animum, lacrymasq; ciebat.] *Lenire uerbis animum, lacrymasq; ex ea ciere nolebat: sed quasi laterem lauans nihil proficiebat. nam sequitur.* Illa solo fixos oculos auersa.] *hoc etiam uersu de irata Iunone usus est in 2. Aeneid. duo hic iracundiæ signa apparit, quod oculos solo figit, quasi inimicum aspicere nequeat, & quod se auertit, nisi auersa irata exponat. Sumptus est locus ex libro Odyss. 10. ubi anima Aiacis itidẽ Vlyssem fugit.* Quam si dura silex.] *Comparatio à scopuli immobilitate deducta, & egregiè sanè duram Didonem, atq; animo immobilem duritiæ, immobilitatiq; animi Aeneæ ex æquo respondere facit: nam ut Aeneas nullis Elisæ fletibus mouetur in quarto, ita hoc in loco uicissim Elisa Aenea lacrymante, atq; etiã orante nihilo melius mouetur. quamobrem & Aeneam quercui, cum ait:*

» *Ac ueluti annosam ualido cum robore quercum*
» *Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc*
» *Eruere inter se certant:*

Et Didonem hic silici comparauit. Marpesia cautes.] *à Marpeso monte: qui est in Paro insula.* Tandem proripuit sese.] *occultè, ac furtim se rapuit. ut in Buc. ægl. 3.*

» *Et cum clamarem, quò nunc se proripit ille?*

Coniux ubi pristinus.] *Ex tot amantibus unius tantum hominis mentionem facit, nempe Sichæi, fortasse quia fœminæ ardentius amant, quàm uiri: cumq; Sichæus Didonem non minus diligeret, quàm à Didone diligeretur (unde sequitur: Illi—Respondet curis) hoc uno usus est hominis amantis exemplo, quod etsi alia hominum perditè amantium reperiri possunt exempla, hoc tamen fuit poëtæ aptius, cui utriusque, Sichæi uidelicet, & Didus historiam iam antea scribere contigerat.* Prosequitur lacrymans longe.] *Amoris affectus quantum ualeat, hinc colligi potest, quod Aeneas uir prudens, atq; sapiens apud inferos uel umbram amicæ fugientis prosequitur.*

LAMB. Ardentem.] *ira agitatam eadem, qua ob illius fugam*
Hort. *uita se spoliarat. Iram statim à signis seu accidentibus exprimit, cum toruè eam uidentem fingat. Nec recedit Aeneas à pristina sua pietate erga Didonem, quando recordatione dulcis consuetudinis, & illius in se beneficiorum lacrymas fundit. Metaphora à re corporea ad incorpoream, in uoce Ardet.* Torua.] *Enallage, siue heterosis partium: nomen positum pro aduerbio.* Lacrymasq.] *lacrymabat: periphrasis, pathos à gestu.* Illa solo.] *A signis perturbati concitatiq; spiritus, pathos.* Nec magis.] *Comparatione amplificat obstinatiam animi irati. Homerus citra ullum ornamentum ac splendorẽ de Aiace addit,*

ὣς ἐφάμην, ὁ δέ μ' οὐδὲν ἀμείβετο.——

Vultum.] *poëticè, pro uultu. Nec illud quidem omittendum, Auersa dixisse, pro auersos oculos: hypallage.* Dura.] *Epitheticῶς, inexorabilem signat.* Marpesia.] *Marpessus, uel (ut nonnulli) Marpesus, mons saxeus est, in insula Paro. Vnde scitè ex specie genus intelligens, quemuis saxeum montem indicat. Quare eleganter animum inexorabilem pertinacemq; cauti adsimulat: cuiusmodi* B *& adamantinum, & corneum, & ferreum appellare solemus. Potest in eundem sensum prouerbialem torqueri cum adagione, Incus maxima non metuit strepitum, ἄκμων μέγιστος οὐ φοβεῖται τοὺς ψόφους, animus excelsus non cõmouetur aut minis, aut sæuientis fortunæ procellis. In eandem sententiam usurpatur & aliud prouerbium, Obturbas frustra, uelut unda: hoc est, incassum molestus es. Marpesia igitur cautes, Parius lapis, marmor Parium, quod alioqui longè durissimum est. Et Stephanus author est Marpessam montem esse in insula Paro, unde lapides excindantur. Fuit & Marpessa filia cuiusdam Eueni, nupta Idæ per ea tempora formosissimo uiro. Hanc & Apollo adamasse proditur, & rapuisse. Quamobrem arcu sagittisq; sumptis, in pugnam commissi fuere. Iupiter eam diremturus, Mercurium arbitrum misit, ut utri Marpessam abiudicaret, à certamine desisteret. Interrogata puella, utrum mallet maritum: Idam Apollini prætulit, uerita ne senio confecta ab hoc repudiaretur. Ita Lycophronis scholiastes fabulam refert. Extat paulò aliter eadem explicata apud Homerum lib. Iliad. nono: quo loco Μάρπησσα legitur, tum etiã apud eiusdem enar-* C *ratorem. At uerò apud Lycophronis interpretem per κ, non per ι scribitur.* Refugit.] *Expolitio synonymiæ. Hæc in syluam se abripit: Aiax uerò in animorum socia agmina, & ut ipse poëta ait:*

——βῆ δὲ μετ' ἄλλας
ψυχὰς εἰς ἔρεβος νεκύων κατατεθνειώτων.

In nemus.] *Tenebras intelligit, quas Græcus ἔρεβος uocat κατατεθνειώτων, id est caliginem mortuorum.* Pristinus.] *prior maritus, qui Pygmalionis insidijs interceptus perierat. De hoc in primo plus satis dictum est.* Nec minus.] *Concludit affectibus ab habitu, quibus consuetum amorem suum erga Didonem testatur.*

ARGVMENTVM.

Relicta Didone, iter institutum peragit Aeneas, uirorumq; fortium sedem inuisit: cui occurrunt cùm Græci, tum etiam Troiani aspiciunt, loquuntur, & aduentus etiam illius caussam requirunt, at proceres Græcorum, eo uiso, trepidant metu, exclamant, & fugiunt.

Inde datum molitur iter. iamq; arua tenebant
Vltima, quæ bello clari secreta frequentant.

NASC. Datum iter.] *ratione fati.* Iamq; que arua tenebat — Vltima.] *Non displicet mystica*

Hic illi occurrit Tydeus, hic inclitus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloq́ue caduci
Dardanidæ, quos ille omnes lōgo ordine cernēs
Ingemuit, Glaucūq́ue, Medōtaq́ue, Thersilochūq́ue:
Treis Antenoridas, Cererīq́ue sacrum Polybœten:
Idæumq́ue etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra læuaq́ue frequentes.
Nec uidisse semel satis est, iuuat usq́ue morari,
Et conferre gradum, & ueniendi discere causas.
At Danaûm proceres Agamēnoniæq́ue phalanges
Vt uidere uirum, fulgentiaq́ue arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars uertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere uocem
Exiguam, inceptus clamor frustratur hiantes.

A *mystica Seruij interpretatio. nam licet poëta alia quoq́ue arua recenseat, tamen hæc uirorum fortium arua ultima sunt eorū, qui iudicū sententijs subijciendi sunt: reliqua arua, seu circuli iudicatos continent. quorum alij sunt in Tartarum perpetuò detrusi, alij purgantur, alij iam sunt purgati. sed hunc locum poëticè, ac simpliciter intelligendum arbitror, Iamq́ue arua tenebat ultima, hoc est iam occuparat, seu ingressus fuerat arua: quæ uiris bello nobilibus incoluntur nam ultima pro primo quandoq́ue capi solet. Cicer. in 1. de finib. Quod quàm magnum sit, fictæ ueterum fabulæ declarant: in quibus tam multis, tamq́ue ua-*
B *rijs ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria inueniuntur. & in 1. de off. efficiturq́ue id, quod Pythagoras ultimum (id est primum) in amicitia putauit, ut unus fiat ex pluribus. ex Nonio Marcello. sunt enim duo rerum initia primum, & postremum. unde illud auctoris ad Herenn. & si non ab ultimo initio repetemus.*

Hic illi occurrit Tydeus.] *Diomedis pater: quem ualde cōmendat Hom. Iliad. Δ.* Hic inclytus armis.—Parthenopæus.] *hoc laudis epitheton ad utrunq́ue referendū puto, nempe ad Tydeum, & Parthenopæū. nam æquè claruit bello Tydeus, ac Parthenopæus. hic Thebanus fuit ex matre Atalanta, ut Statius in 4. Theb. refert nullam patris eius mentionē faciens. Seruius uerò ex Marte, & Menalippa genitum affirmat: perijt bello Troiano.*

Et Adrasti pallentis imago.] *Adrastum Seruius intelligit regem Argiuorum, qui Thebanis bellum intulit, de quo Statius lib. 5. Theb.*

Dux Talaonides antiqua ut fortè sub orno
" *Stabat, & admoti nixus Polynicis in hastam.*
" *Sed satis uereor, ne de Adrasto Percosij filio intelligendū sit: de quo Hom Iliad. β. mentionē facit.* Hic multum
C fleti.] *ad Troianos transitionem facit: quos primū communiter complectitur, deinde quosdam separatim recenset. & ad Lamentationem uidetur alludere, quæ in funere nobilium multa fieri solebat.* Ingemuit] *πάθος à dolore.* Glaucumq́ue, Medontaq́ue, Thersilocumq́ue.] *à communi ad separatam transit Troianorum mentionem. Glauci in primis uiri strenuiss. qui cum Diomede cōgressurus, sese mutuo agnouerunt, ac sine conflictu discesserunt. Hom. Iliad. 6. at in 16. Iliad. uulneratur. quis uerò fuerit Medon iste Troianus, nullibi me legisse memini. de Medonte quodam Penelopes proco agit Hom. Odyss. 4. & Ouid. in epist. Penelopes. itaq́ue satis uereor ne pro Medonta legendum sit Mydonéq́ue: qui in Iliad. 21. ab Achille occiditur. quod eò etiam firmius crediderim, quoniam ab Homero isti duo simul nominantur, Mydon, & Thersilochus. nam sic ait.*

" ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε, Μύδωνά τε, ἄγυ πυλόντι.

Itaq́ue apparet Virgilium nomina pro arbitrio suo commutare, ut etiam paulò inferius de Polypœte, quem Polybœtem uocat. Tres Antenoridas] *qui sint isti Antenoridæ, nō inuenio apud Homerum, à quo tamen Seruius commemorari dicit. in 20. uerò libro Iliad. Homerus Demoleūda Antenoris filium ab Achille interfectum memorat. uerum hoc parum refert, & haud multū ad intelligentiam proficit, nec ipse hic profiteor historias enodare.* Cererīq́ue sacrum Polyberem.] *hunc Polypœtem Hom. appellat Iliad. ω.* Idæumq́ue etiam currus.] *Priami enim fuerat auriga. porrò hæc poëticè dicuntur, apud inferos insignia quoq́ue existere fortiss. hominum, ut qua re quisq́ue uiuus delectatus fuerat, eam etiam in morte retineat quod (ut ego arbitror) ex eo sibi poëta finxit, quod Plato scriptum reliquit in Gorgia, anima disiuncta corporis simulachrum eundem habitum apud inferos seruare, quem homine uiuente possidebat. Sed & Hom. Odyss 11. indéq́ue Virg. huius rei infrà apertius meminit.* At Danaum proceres.] *Laus ingens Aeneæ à fortitudine: nam quantopere Græcis formidolosus fuisse, dum uiueret, putandus est, si mole corporis exuti, morteq́ue liberati adhuc timent, neq́ue illius conspectum ferre possunt.* Ingenti trepidare metu.] *Græcorum formidinem hic notat poëta, per quod eos ceu imbelles per similitudinem deturpat ex præterita illorum in bello Troiano fuga: quam etiam repetitione exornat.* Ceu quondam petiere rates.] *ad illud Homericum alludit Iliad. οκ in quo Hector Græcos fugat, & ad naues impellit.* Vocem exiguam.] *ut in metu homini contingere solet.* Frustratur hiantes.] *os quidem aperientes, ut loquerentur, sed loqui præ timore non ualentes.*

Inde.] *Transitio ad ultimam inferorum regionem, quam attribuit claris ducibus, illustribusq́ue uiris, qui in bellis fortiter pugnando occubuerunt. Enumerat aliquot, è quorum uirtutibus, de reliquis est coniecturam facere.* LAMB. Host.
Molitur iter.] *Periphrasis, in carmine tantum. pergit cœptum iter facere.* Secreta] *à reliquis propter uirtutes heroicas & fortitudinem semota, illi incolunt.*
Tydeus.] *Enumerat eos principio, quos obuios sibi Aeneas habuerit. Primum aliquot recenset, qui fortiter bello Thebano res gerendo ceciderunt: inter quos in prima acie collocat Tydeum. de quo ita Homerus libro, Iliad. 5.*

τυδεύς τοι μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής.
Id est:
Corpore paruus erat Tydeus, sed fortis in armis.

Fuit autem Tydeus Oenei regis Aetolorum filius, qui acceptis ijs qua Meleagro & Altheæ ad Calydonem acciderant domestica clade externatus relicta patria, ad Adrastum Argiuorum regem confugit, cuius filiam haud multo pòst uxorem duxit. Ad eundem Adrastum Polynices patria profugus, ac regni paterni sorte defraudatus, per id tempus quoq́ue uenit. Cui oraculi monitu rex hospiti quoque alteram filiarum uxorem, Argiam Polynici, Deiphilen Tydeo collocauit. Adrastus amborum fortunam miseratus, eos bene sperare iussit: fore breui, ut uterq́ue

suum regnum restitueretur. Primum Polynicis causam amplexus, priusquam arma mouerentur, Tydeum legatū Thebas ad Eteoclem res fratris repetitū misit. Quæ quidem non modò non sunt redditæ, sed uis etiam insuper contra ius gentium Tydeo intenta fuit. Præterea quinquaginta lectos ex omni iuuentute Thebana Eteocles misit, qui eum ad Adrastum redeuntem, inter uias insidijs interceptum obtruncarent. Tydeus intrepido animo insidijs aduersis in hostes conuersus, non solum ijs fortiter pugnando restitit, uerumetiam principijs in ipso conflictu statim fusis interfectisq́, reliquos in fugam egit. Aliqui affirment (quod paruus uerisimile esse uidetur) ad unum omnes ab eo cæsos fuisse, præter unum atq; alterum, qui cladis turpis & acceptæ ignominiæ nuncij domum sunt reuersi. Argos itaq; Tydeus regressus, legationem Thebanam ordine exponit, ostensis simul recentibus cædis uestigijs, quas paulo antè ægrè insidijs fuerat abreptus. Sequutum inde est bellum magnum & atrox, quo mutuis uulneribus Eteocles & Polynices conciderunt. Occubuerunt præter Argiuorum iuuentutem, quæ fuit propemodum immensa in ea obsidione, omnes duces, excepto Adrasto rege, qui fugienti similis incolumis Argos reuersus fuit. Caussam porrò egregiæ & propemodum prodigiosæ in Tydeo uirtutis & intrepidæ animositatis quidam adducunt, quòd amictus uice, pelle apri Calydonij uteretur. Atque eam ob rem à Lycophrone ἄγριος κάπρος, & κρατοβρὼς appellatur. In bello hic memorato à Melanippo Astacli filio grauiter uulneratus, haud multo pòst perijt. Tradunt quidam, ab Amphiarao uate ad Tydeum adhuc uiuum quidem, sed à uulnere moribundum, caput Melanippi à se interfecti delatum. Quod ille conspicatus, cerebrum euulsum exorbuerit. Quamobrem Minerua eum odisse cœpit. Scholiastes Homericus Iliad 5. Melanippum Astaci filium annotauit fuisse, non Astacli: à quo, bello Thebano, Tydeus uulnus acceperit. Ad quem ubi Amphiaraus Melanippi à se truncati caput pertulisset, ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, id est furore & excandescentia agitatus, cerebrum hausit. Minerua, quæ illi immortalem contulerat, hominis μίασμα animaduertens, eum inde auersata fuit. Cognita re Tydeus deam precabatur, uti filio suo eandem immortalitatem largiretur. Hæc Homeri scholiastes. Ab exorbendo cerebro, eum, uti memoraui, Lycophron κρατοβρῶτα dixit: ὡς τὸν κρατὸς ἐγκέφαλον βρώσκοντα.

Parthenopæus.] *Hunc Arcadibus imperasse*, historiæ produnt, ac Atalantæ filium fuisse, & Meleagri: nonnullis Martis & Melanippes. Iuuenis impiger admodum, qui cum Adrasto ad bellum Thebanum profectus fuit. Ex quo incolumis reuersus, postea ad Troiam occubuit. Statius Thebaid. lib. 6.

Multi, & quos uarij tacet ignorantia uulgi,
Hinc atq; hinc subiere, sed Arcada Parthenopæum
Appellant densiq́; cient uaga murmura circi.

Parthenope una Sirenum fuit, à qua Neapolim Campaniæ longè nobilissimam urbem conditam authores adserunt: & à Cumæis, à parentibus profectis, luculenter absolutam. Qui cum in peruetusto monumento Parthenopes corpus sepultum inuenissent, urbem de eius nomine appellarunt. Sed hæc πάρεργα mittantur: ad Adrastum transeamus.

Adrasti] *regis Argiuorum.* Fuit hic Thalaonis & Eurynomi filius. hic Thebanis ob iniuriam genero illatam bellum intulit: in quo alijs ducibus alio casu absumptis, re infecta domum redijt. Primus Nemesi delubrum dedicauit, quā de se Adrastiam dixit, authore Strabone lib. Geographiæ decimotertio. idq́; confirmat Antimachi poëtæ uersibus.

ἔστι δέ τις νέμεσις μεγάλη θεὸς, ἣ τάδε πάντα
πρὸς μακάρων ἔλαχεν. βωμὸν δέ οἱ εἵσατο πρῶτος
Ἄδρηστος, ποταμοῖο παρὰ ῥόον αἰσήποιο.
ἔνθα τετίμηταί τι, καὶ ἀδράςεια καλεῖται.

Quos uersus ita transtulit Erasmus:

Est quædā Nemesis dea magna, cui omnia quadā hæc
Sunt data sorte deum. Ast huic primus condidit aram
Adrastus, iuxta Aesopi sacrata fluenta:
Atq; inibi colitur, tenetq́; Adrastia nomen.

Idem Strabo lib. 5. cap. 32. Parij coloniæ facit mentionē, quam Homerus in catalogo Adrastiam dixit: cuius etiam Plato in Phædro meminit. quam nonnulli ab Adrastea nutrice Iouis Magni dictam existimant. Sunt qui Adrastiam dictam existiment ἀπὸ τοῦ ν στερητικοῦ μορίου, καὶ δρᾶσαι, quòd nemo nocens unquam meritam pœnam effugeris, etiāsi aliquando serius assequitur. Vnde in prouerbium abijt, ἡ ἀδράςεια νέμεσις, Adrastia Nemesis, Rhamnusia Nemesis iamiam aderit in eos quibus ob insolentiam arrogantiamq́, fortunæ commutationem & rerum uicissitudinem minamur: uel qui à rebus florentibus (ut Eras. uerbis utar) ad calamitosam fortunam redacti sunt. Est autem hæc existimata arrogantiæ omnis & insolentiæ uindex: quæq́; spes immoderatas & uetet & puniat. Zenodotus parœmia huius originem ad huiusmodi fabulam refert. Eteocles & Polynices, mortuo Oedipo patre, de Thebano regno hac lege pacti sunt, ut alternis annis regnarent. Eteocles, cui primi anni imperium forte obtigit, exacto tempore, fratri suo uices tradere recusauit. Fugit Polynices (ut paulo antè relatum est) Argos ad Adrastum. Fortè ibi offendit Tydeum, qui Calydone ob cædem perpetratam, eòdem profugerat. Inter quos clamore tumultuq́; orto, cum interuenisset Adrastus rex, pugnam diremit. Eadem nocte somniarat filiarum alteram apro, alteram leoni se nuptum dedisse. Authores alij sunt, qui tradunt, eum oraculo antea monitum, ut filias suas apro & leoni in matrimonium daret. Cum igitur horum alterum leonina pelle, alterum apri amictum uideret, oraculi ibi recordatus, utrunq; generum sibi adsciuit. Rursum hic uariant in fabula. Aiunt alterum apri, alterum leonis figuram in clypeo habuisse. Cæterum pollicetur utrisq; restitutionem in patriam. Cæsis paulo pòst Argiuorum ducibus, alijs alio casu, solus euasit Adrastus. Thebani cum interfectorum cadaueribus sepulturam negassent, liberi cæsorum ad aram Misericordiæ confugientes, parentum cadauera reposcebant. Superuenientibus cum exercitu Atheniensibus, cadauera sunt reddita. Post id temporis filij Argiuorum, qui bello Thebano perierant, nullam unquam reportarunt uictoriam suis partam auspicijs, sed stipendiarij pro externis militarunt. Suidas: ἀδράςεια (inquit) νέμεσις, ἣν οὐκ ἄν τις ἀποδράσειεν. ἀδράςεια αὐτῷ νέμεσις τιμωρὸς ὑπερόγκων καὶ ἀχαλίνων λόγων ἠκολούθησεν. ἀδράςεια οὖν νέμεσις, ἀπὸ ἀδράςου, ἐπὶ τῶν πρότερον μὲν εὐδαιμονησάντων, ὕστερον δὲ δυστυχησάντων. τῶν γὰρ ἀπογόνων θηβαίοις ἐπιστρατευσάντων, μόνος αἰγιαλεὺς ἀπώλετο, ἀδράςου παῖς. Idem statim: εἰ μὴ ταυτὴν τὴν νεμέσιν λέγουσι λαβεῖν δεῖ τ[illegible] ἀδράςου τινὸς βασιλέως· ἐπε[illegible] Ἄδραςος [illegible], ἱμιονῆς [illegible] οἷς τῶν θε[illegible] ἱδρυσάμενος

A ἱερὸν νεμέσιος, ὃ μετὰ ταῦτα προσηγορεύθη ἀδράστεια δημήτριος ὁ σκήψιος, ἄρξειν φησὶν εἶναι τὴν ἀδράστειαν, ὡς ἀπὸ ἀδράστου τινὸς ἱδρυμένην. Et adducit statim Antimachi poëtæ uersus, modò à nobis citatos. Fuit item alius Adrastus, Percosij filius. Sed priorem Argiuorum regem & Hipponoum eius filium se in ignem præcipitasse, proditum memoriæ est.

Imago.] Hypallage, umbra pallida: quòd mors corpora pallida reddat. Adrastus regno Argiuorum pulsus, Sicyonem ad maternum auum Polybum fugit: ubi eum humatum, author est Herodotus in Terpsichore. postea reconciliata gratia inter Amphiaraum & Adrastum fuit, Eriphyle sorore Adrasti Amphiarao in uxorem tradita.

Hic.] His adnumerat illustres aliquot Troianos, qui fortiter pro patria pugnando in bello occubuerunt, ut scilicet sub Aeneæ persona Troianos celebret, & quidem ad exemplar Homericũ: ubi etiam recensentur hi, qui Græcorum Vlyssi sese obtulerint, Agamemnon, Aiax, Achilles Patroclus, Antilochus. Ad superos.] in hac uita defleti. Caducos dicit, qui in bello cecidere, mortuos. Alioqui propriè caducum, fragile est, mortale, mobile, falsum, incertum, momentaneum.

B Dardanidæ.] Troiani: antonomasia. Ingemuit.] Pathos à pietate in suos. Glaucumq́.] Fuit hic Glaucus Antenoris filius, quem (ut Dictys scribit) Agamemnon interfecit. Numerantur plures Glauci: ut Sisyphi filius, qui Potniæ Bœotiæ regnauit. Alius Glaucus piscator Anthedonius, natandi peritia longè princeps. Hic uolens suis esse miraculo, Anthedonijs spectantibus enatabat è portu, donec è prospectu esset. Ibi reuersus in terram, secessit in locum aliquem semotum, ubi dies complures commorabatur. Postea in portum natans, suis spectantibus redibat. Sciscitantibus amicis cum magna admiratione, ubi'nam tam diu latitasset? aiebat se in fluctibus id temporis uersatum fuisse. Auxit rei miraculum altero commento. Nam hybernis diebus, cum cæteri piscatores nihil piscium caperent, rogabat ciues suos, quos pisces sibi adduci uellent: & quos iussissent, adducebat, iam multo antè in eum usum captos, seruatosq́. Euenit fortè, ut natans à belua marina deuoraretur. & cum non rediret, prouerbio iactari cœpit, Glaucum gustata comesaq́ herba factum immortalem, & habitare in mari. Vide de diuer-

C sis Glaucis, prouerbia Erasmi: & librum 7. Athenæi. Sed celebratissimus omniũ est Homeri carminibus Glaucus Hippolochi filius, dux Lyciorum, insolens ostentator magis quàm bellicosus. Qui cum Diomede singulari certamine congressurus, aurea arma æreis, χρύσεια χαλκείων commutarit. De hoc uide copiosè adagium, Diomedis & Glauci permutatio. Adijciam & hæc, quanquam πάρεργα, prouerbia, è Glaucis profecta: Glaucus melle poto surrexit aut reuixit, γλαῦκος μέλι πιὼν ἀνέστη: quoties mortuus quis uulgo dictus, denuò in publicum prodit, & quasi rediuiuus ijs apparet, quibus odio quodam etiã sepultus iactatus fuit: ut olim D. Erasmus. Glaucus alter ab equis deuoratus, γλαῦκος ὁ ἵππος ἱπποβρωτος, in hominem, qui equis alendis deuoratur. Glauci ars, γλαύκου τέχνη: in opus celeriter absolutum, uel quod exactissima cura sit elaboratum. De Glaucis fusissimè multa noster Erasmus in parœmijs. Medõtaq́.] Fuit alius Medon Oilei filius. Thersilo.] Hunc Hom. lib. Iliad. ρ. ab Achille inter Pæones interfectum canit:

ἔνθ᾽ ἕλε θερσίλοχόν τε, μύδωνά τε, ἀστύπυλόν τε,
μνῆσόν τε, θράσιόν τε, καὶ αἴνιον, ἠδ᾽ ὀφελέστην.

Polybœten.] Memoratur item alius Polybœtes Pirithoi & Hippodamiæ filius, qui Argis ad Troiam cum 20. nauibus uenit. Meminit Homerus cuiusdam Polyphetæ in 13. Iliad. rursum lib. 12. Polypetæ. Tres Antenor.] Homericum hemistichium totidem uerbis reddidit. Antenori plures fuêre liberi: quorum Polybum, Agenorem, & Acamantem in pugnam descendisse cum Hectore, Polydamante & Aenea, Homerus refert Iliad. 11.

τρεῖς ἀντηνορίδας πόλυβόν καὶ ἀγήνορα δῖον,
ἠΐθεόν τε, ἀκάμαντ᾽ ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν.

Cæterùm Iliad. 11. Iphidamas & Coon Antenoris filij ab Agamemnone interfecti referuntur: & Archelochus ab Aiace lib. 14. Idæumq́.] Fuit hic Priami auriga. Inducitur & ab Homero lib. Iliad. 7. alius quidam Idæus præco Troianus, qui cum Talthybio suorum iussu pugnã inter Hectorem & Aiacem dirimit. Superioris utrò hoc loco facit mentionem Homerus lib. Iliad. ultimo, narrans Priamum tentorium Achillis petentem cum amplissimis muneribus,

πρόσθε μὲν ἡμίονοι ἕλκον, inquit, τετράκυκλον ἀπήνην,
τὰς ἰδαῖος ἔλαυνε δαΐφρων.——

Aurigam itaq́ significare uolens, non præconem, addit disertè, eum currum adhuc & arma tenere. Etiam geminatum, pro & posuit duplicato. Conferre.] propius accedere, ut sciscitetur fata eorum, quo casu, quaq́ fortuna ex hac uita migrarint, qui in ea loca peruenerunt.

At Danaûm.] A ciuibus ad hostium, quos ibi uiderit, enumerationem transit: atq́ hypotyposi solitam eorum fugam, conspecto Aenea, in conspectu ponit. Pristinum ingenium umbræ apud inferos seruare creduntur. Græci superiori bello sæpe uiso Hectore in pugnam prodire, effusa fuga ad naues se præcipitarant. Eandem fugam hic conspecto Aenea ijsdem trepidantibus poëta attribuit.

Proceres.] ductores & primi Græcorum duces. metaphora. aliàs, qui propriè proceres dicantur, enucleatũ est. Phalanges.] agmina stabilia peditum: Macedonica uox. Sunt & phalanges digitorum internodia. Virum.] Aeneam. Trepida.] trepidabant: enallage modi. historicũ est, ad eam formã modis abuti in graui ac splendida narratione. Vertere.] in fugam se conijciebant, metaphora sumpta à re militari. à qua multæ in prouerbialem speciem trahuntur: ut luti, bellicum canere, pro exhortari, & animare: classicum, pro exhortatione: receptui canere, pro finire: signa canere, congredi: collatis depugnare signis, & uersis gladijs pugnare: & id genus sexcentæ metaphoræ à bello sumuntur. Ceu quondam.] Subijcit eorum trepidam fugam, comparatione ab ijs ipsis ducta cum ad Troiam militarent. Porrò Græcorum ad naues fuga in expugnatione propugnaculi refertur Iliad. 12. sed multo effusior Hectore insequente, eiusdem operis libro 15 ubi ignis in naues, frustra Aiace cædibus grassante in hostes, etiam illatus fuit.

Rates.] naues: synecdoche. Vocem.] à natura spirituum, qui nihil aliud sunt quàm substantiæ incorporeæ. quare sonum edere haud ualent: organa enim uocis desunt. Depingit ceu penicillo in tabula, animas ora in hiatum temerè diducentes sine sono.

A

ARGVMENTVM.

Inter uiros fortes Deiphobum quoque Priami filium, truncatum, multisque uulneribus confossum se uidisse memorat, quem & alloquitur, & à quo tot uulnera acceperit, percunctatur. quin etiam, audita eius morte, cum eum conspicere, & in patria terra sepultura afficere nequiuisset, cenotaphium ei in littore constituisse, manesque illius ter euocasse admonet.

Atque hic priamidem laniatum corpore toto
Deiphobum aspicio, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto uulnere nares:
Vix adeò agnouit pauitantem & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat uocibus ultrò.
Deiphobe armipotēs, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tā crudeleis optauit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum uasta de cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis aceruum.
Tunc egomet tumulū Rhœtœo in littore inanē
Constitui, & magna manes ter uocaui.
Nomen & arma locū seruant, te amice nequiui
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

NASC. Laniatum corpore toto.] πάθος ex habitu, & forma corporis: quod per effictionem totum deturpatum fuisse describit. Platonicè igitur designat, corpus, id est simulachrum corporis à morte eŭdem apud inferos habitum retinere, quem homine uiuente possederat.

Populataque tempora.] μεταφορικῶς ab agro deuastato: nam quemadmodum agri depopulati sunt informes, & uisu iniucundi, sic tempora absque auribus deformia sunt. neque dura, aut longè petita tralatio uideri debet: nam ut plurimi, non unus, agros populantur, ac deuastant, sic plurimi Græcorum feriendo Deiphobum deturparunt.

Inhonesto uulnere.] turpi. ita Cic. ad Q. f. cupiditatem in honestissimam appellat. Vix adeo agnouit.] propter caussam à nobis dudum ex Platone adductam. quia non adhuc erat purgatus. Pauitantem] quia præ pudore nolebat agnosci. Supplicia] hic uulnera simpliciter accipe: nam supplicia propriè sunt delictorum pœnæ. Deiphobus autem nihil admiserat, ut supplicijs dignus esse uideretur: sed occultè Græcis indignatur poëta: qui hominem innocentem, ac strenuè pro patria dimicantem tali supplicio crudeliter affecerint, quale ne scelestis quidem, ac nequam hominibus inferri solet.

Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri.] Deiphobum pauitantem Aeneas prior alloquitur. eique animum facit commendatione uirtutis illius: quam amplificat à genere: nam cùm ait armipotens, eum & rei militaris scientissimum, & animi consilio, uiribusque corporis pollentem designat: quæ etiam ad eius beneuolentiam colligendam plurimum faciunt.

Quis tam crudeles.] comparata beneuolentia, additoque illi animo, de ipsius miserando casu non absque doloris affectu illum interrogat. nec. quis te his pœnis affecit, rogat, uerum ait, quis optauit sumere? cum affectuosa admiratione, quasi fieri non posse iudicet, tanta in hominem non modo exerceri, sed ne cogitari quidem supplicia posse. Mihi fama suprema.] se opinione frustratum dicit de nece illius, cum aliter de illo, atque re ipsa erat, acceperit. Fessum uasta te cæde.] laus fortitudinis cum animi, tum etiam corporis. qui non prius occubuit, quàm hostium stragem ingentem ediderit.

Tunc egomet.] ex officio suo beneuolentiam colligit: qualis enim fuerit in amicum ostendit.

Tumulum inanem.] in quo non erat eius cadauer: cænotaphium Græci appellant. Rhœteo in littore.] ubi Rhœteum est Troadis oppidum.

Ter uoce uocaui.] de more. manes enim ad sepulchrum ter euocabantur. Nomen, & arma locum seruant.] probat à signo. nā & arma ibi posuit, & de nomine illius locum appellauit. ut de Palinuro paulò antè dictum est.

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum B
Imponit, suaque arma uiro, remumque, tubamque
Monte sub aërio qui nunc Misenus ab illo
Dicitur æternumque tenet per secula nomen.

Te amice.] id est corpus tuum, ut sepulturæ traderem. & est communis misericordiæ locus: quem Cicer. octauum ponit.

Deiphobum] Dares prodidit, hunc Deiphobum à Palamede ad pugnam egresso, circa finem belli fuisse obtruncatum. At Maro diuersam historiam sequutus est, quam alibi retulimus. & pleri que omnes Græci ut uerissimam tenent. Paride à Philoctete, è Lemno nuper accito, trucidato, communiter ab Aenea, Antenore & pleraque nobilitate in consilio frequenti de reddenda Helena consultum fuit. Qui non solum nihil, Priamo eiusque liberis uno ore reclamantibus æqui obtinuerunt, ut etiā rex statim illam Deiphobo filio nuptum daret. præmium uirtutis. propter res fortissimè ab eo, bello gestas, τῷ ἀριστεύσαντι ἐκ τοῦ πολέμου. Et ut Euripides in Troadibus inquit, LAMB. Hort.

βίᾳ δ' ὁ καινός μ' ἁρπάσας πόσις C
Δηΐφοβος ἄλοχον εἶχεν, ἀκόντων Φρυγῶν.

Helena postea capta Troia, uolens beneuolentiæ specie ueterem maritū Menelaum sibi reconciliare, eum in Deiphobi thalamū introduxit, & trucidandum obiecit. Subduxerat ipsa paulò antè furtim ensem, quem ad omnem casum & uim circa lectum ille disposuerat. Recensetur hic ab Hygino inter maritos, qui uxorū fraude perierunt. Laniatum.] Prosopographia, à deformitate partium totius corporis. Diductio totius in partes: estque attentio ad narrationem sequentem. Nam debilitatem monstrosæ umbræ propositurus, enumerat partes, quibus mutilata occurrit. Ora.] Anadiplosis & synecdoche.

Populata.] deformia: metaphora Cæterum pathos mouet à debilitate. Inhonesto.] deformi: tum autem, quòd indecorum esset regium filium ad eum modum contruncare. Truncas adiectiuè dixit, pro truncatas: cùm & substantiuè truncus dicatur ea arboris pars, quæ ramis truncatis, hoc est, putatis, reliqua superest. Dira tegentem.] Pathos ab habitu persona.

Noth.]

A Notis] *qui inter se ob communem non solum patriam, sed cognationis & consanguinitatis iure norant.* Deiphobe.] *Præbet Deiphobo narrandi historiam, tragici exitus sui materiam, ut condimento nouæ narrationis rei, tædium lectionis leuet.* Deiphobe.] *Beneuolentia à Deiphobi persona, & eius generis & natalium splendore.* Quis tam.] *Propositio interrogationis, in qua uertitur tota insequens narratio. Cætera ad commendationem pietatis suæ erga Deiphobum consanguineum pertinent.* Optauit.] *quod Græci dicunt νύξατο, ἢ ἠξίωσε, pro uoluit, uel ausus fuit, ἐτόλμα. Iam & emphasis obseruanda est. De te: uiro tam forti, regia stirpe, coniuge Helenes, cui haud temerè quisquam & impunè se obuium tulisset in prælio. Pathos ab indigno.*

Mihi fama.] *πάρεργα ista sunt, & à præsenti caussa aliena quidem, sed ut ex ijs nascatur materia commemorandæ beneuolentiæ suæ erga ipsum. Non ipsum quidem ea nocte pugnando occubuisse dicit, sed fama inter populares suos se accepisse: ne uideatur hoc ipsum percontari, quod sciat. Neque uerò scire potuit, quod in tenebris, tota urbe ab hostibus occupata, gerebatur. Ergo ut pium erga* B *eum officium suum deprædicet, famam adducit, qua motus, mortuo & parentarit, & cenotaphium aggesserit, denique omnia iusta persoluerit qua te gratius nihil umbris præstari putabatur.* Tulit.] *retulit: simplex pro composito.* Confusæ stragis.] *quæ constabat multitudine omnis generis mortalium.* Tunc.] *Paucis enumerat ordinem funebrium ceremoniarum. Primùm aggessit tumulum: inde ter conclamauit postremò arma fortissimi uiri ibi fixit.* Rhœteo.] *De Rhœteo & Sigeo, alibi mentio fuit. In Sigeo, Achillis sepulchrum fuit: in Rhœteo uerò, Aiacis asylum.* Ter.] *De conclamandi ritu, hoc eodem libro, & in tertio abundè annotauimus.*

Arma.] *non ipsa quidem arma, ad quæ obtinenda capta iam urbe penetrare non ualuit: sed armorum fortis uiri insignia picta, quæ uicem uerorum præstabant.*

Te amice.] *Græca figura corripuit uocalem longam in fine, sequente breui: quod ipsum & in Bucolicis fecit sequente longa:*

Et longum formose uale uale, inquit, Iola.

Et diphthongon, in tertio Aeneid.

Insulæ Ionio in magno.——

Nequiui.] *Hoc est, corpus tuum. Quo minus absolutum officium præstiterit, excusat facultatem: nō enim usquam potui, in tanta cæsorum strage, cadauer tuum inuenire, & condere in patrio solo.*

ARGVMENTVM.

Exponit Deiphobus casum suæ necis: scilicet non (ut Aeneas putabat) cum Græcis dimicando occubuisse, sed dolo, ac scelere Helenæ coniugis suæ interfectum fuisse memorat, quæ per speciem sacrorum, signo muro Græcos ex arce euocans, Menelaum coniugem, & Vlyssem comitem in cubiculum suum, emotis illius armis omnibus, introduxit: à quibus ipse curis, & graui somno oppressus multis, horrendisque uulneribus crudeliter confossus, atque deturpatus est.

NASC. Nihil ô tibi amice relictum est.] *Aeneæ propositis respondet Deiphobus per ὑστερολογίαν: quod & ὕστερον πρότερον Græci uocant: nam cum hac partitione usus fuisset Aeneas, ut primum necis illius famam, deinde suum erga* C *eius manes officium exponeret, initio secundæ respondet parti, deinde primæ: at secundam uerbis quàm paucissimis absoluit, cùm ait. Nihil ô tibi amice relictum est. & qui nihil relinquit, omnia exequitur, propterea subdit per ταυτολογίαν.*

Omnia Deiphobo soluisti] *oratoriè de se, tanquam de aliena persona loquitur, beneuolentiamque colligit à persona Aeneæ qui pij, amantissimique erga ipsum hominis officio functus fuerit.*

Et funeris umbris.] *appositè umbris: quia funus ibi esse non poterat, ubi cadauer non esset.*

Atque hic Priamides: Nihil ô tibi amice relictū est:
Omnia Deiphobo soluisti, & funeris umbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis, illa hæc monumēta reliquit.
Namque ut supremā falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti: (& nimiū meminisse necesse est)
Cum fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama, & armatū peditē grauis attulit aluo:
Illa chorum simulans euantes orgia circum
Ducebat Phrygias, flammā media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce uocabat.
* Tunc me confectum curis, somnoque grauatum * al. Tum:
Infœlix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem.
Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit:
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti
Et famam extingui ueterum sic posse malorum
Quid moror? irrūpūt thalamo, comes additur unà
Hortator scelerum Aeolides: dij talia Graijs
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui uiuum casus, age fare uicissim,
Attulerint: pelagi'ne uenis erroribus actus?
An monitu diuûm? quæ te fortuna fatigat?
Vt tristis sine sole domos loca turbida adires?

Sed me fata mea.] *ad expositionem malorū suorum se accingit: quorum duplicem caussam assignat, fatum, & scelus Helenæ uxoris. sed fatum præcipuam caussam fuisse innuere uidetur. iuxta quorundam philosophorum sententiā: qui ortum, atque obitum hominis fato assignāt. uerum quia fatū tantummodo impellit, instigatque hominem, requiritur altera caussa quasi efficiens: quæ factum impleat. ideo sequitur.*

Et scelus exitiale Lacænæ.—His mersere malis] *Helenam odiosè per quoddā pronominationis genus, & ἐμφατικῶς Lacænam uocat, crudelem, & scelestam.*

Illa hæc monumenta reliquit.] *ἐμφατικῶς, καὶ ἀστεϊκῶς in dedecus Helenæ: ita Socrates cum à quodam*

 ira per-

ira percito tam fœde pulsatus esset, ut eius uultus undique tumidus fieret, fronti suæ percussoris nomen (uti in statuis fieri solet) inscripsit his uerbis, ille hoc opus fecit. hoc designans, turpius esse pulsare, quàm pulsari, occidere, quàm occidi. Namq; ut supremam.] expositionem facti aggreditur: quod eo ordine narrat, ut quæ Aeneæ nota esse poterant, breuissima oratione perstringat, quæ uerò incognita, copiosius enarret.

Falsa inter gaudia.] πάθος ex illis, quæ sunt præter spem. hæc uerè peripetia est, cum ex summo gaudio in repentinum dolorem, & necem cadimus.

Nosti] citat ipsum testem. Et nimium meminisse necesse est.] quia grauis iactura cum rerum, tum hominum facta est. Cum fatalis equus.] ad Troianorum excusationem equum fatalem appellat, quasi fatum esset, ne Troiani animaduerterent equum illum in sui necem parari. Saltu.] allusio est, quia equum dixit. nam machina lignea saltare non poterat Et armatum peditem.] intellectio est pro armatis peditibus. ut in 2. Aeneid.

" ——Vterumq; armato milite complent.

Illa chorum simulans.] rem uerisimilem facit ab occasione religionis. Helena, ut Græcos, in equo latentes quos optime sciebat, alloqueretur, sacra se facturam simulauit: & ascitis quibusdam ex Troianis mulieribus, ipsa chorum ducebat, equumq; ligneum ter ambiens, ut inquit Homer. libro Odyss. 4. proceres Græcorum in alueo equi latentium nominabat. cui respondere uolentes quidam ab Vlysse prohibiti fuerunt. huc alludens, & tamen aliud dicens poëta, Helenam facit, sub persona Deiphobi, Orgia simulantem, & chorum matronarum ducentem, ut per speciem religionis Troianis imponat. hoc est, ut Græcos signo luminis ex arce uocet in pernitiem Troianorum. Euantes.] Euie canentes, quod Bacchi nomen est: significat enim bone fili, quo nomine Bacchus à Ioue tum appellatus est, cùm in formam Leonis conuersus, unum ex gigantibus cum Ioue pugnantibus discerpsit, atque dilaniauit. de sacris Bacchi, quæ à mulieribus bacchades cognominatis fiebant, alij copiosè scribunt. mihi longè aliud consilium est, quàm in huiusmodi nugis pluribus immorari Tum me confectum curis.] excusat factum, quod somno tunc se dederit, cùm uigilia opus esset, & à multitudine curarum, quæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu, excusat: quibus homo grauiter oppressus facile in somnum soluitur. hoc etiam modo factum Helenæ magis uerisimile fit: nam dormiente coniuge facilius illa Græcos in domum recipere poterat. Infelix habuit thalamus.] πάθος ab infausto rei euentu quod per speciem metonymiæ expressit. quasi dicat, qui me infelicem reddidit. Alta quies.] profundus somnus. Egregia interea coniux.] Helenæ in se facinus scelestum describendum aggreditur. itaq; εἰρωνικῶς egregiam uocat. ita quoq; in 4. Aeneid.

" Egregiam uerò laudem, & spolia ampla refertis
" Tuq; puerq; tuus.

Atqui locus iste pugnare uidetur cum his, quæ de Helena Aeneas refert in 2. Aeneid. tamen ibidem quo pacto conciliari possint (etsi longis quidam disputationibus id frustra facere conati sunt) admonuimus: nam si dicatur id notius Deiphobo fuisse, quàm Aeneæ: qui necem passus est, potuitq; etiam apud inferos diuinare, sicuti mortuorum animæ interim diuinare solent, non fit postea ue- A risimile Helenam metuisse Græcos, & latuisse, ne uideretur, ut in 2. relatum est. itaq; uel nobis nolentibus. fatendum est, hæc loca inter se quidem pugnare, sed poëtica licentia tum factum esse, tum etiam fieri potuisse. nam Plato singularis doctrinæ, acerrimiq; iudicij uir sæpe contingere poëtis scriptum reliquit in 4. dial. de leg. uel de legumlat. ut contraria, inuicemq; pugnantia dicere cogantur, & utrum hæc, an illa uera sint ignorare. Vetus, inquit, legislator, fabula passim à nobis fertur, atq; à cæteris omnibus confirmatur, poëtam, quando in Musæ tripode sedet, non esse mentis compotem, sed quasi fontem fluere, & quæcunq; influunt, prorsus effundere. cumq; ars eius imitatio quædam sit, & contrarios hominum affectus exprimat, sæpe cogi poëtam sibi ipsi contraria dicere, neque scire utrum hæc, an illa uera sint. hæc ille. quibus uerbis liquet non debere uitio uerti poëtis, si quandoq; pugnantia dicant, cum id de industria faciant, ut numine musarum afflati esse uideantur. hæc discant, notentq; Virgiliomastices: qui nihil unquam melius, quàm mordere didicerunt. Scilicet id magnum sperans.] caussam assignat facti: quã εἰρωνικῶς ex ratiocinatione deducit. est B autem ratiocinatio, auctore Cic. diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio: quæ inter cætera tum interfuisse dicitur, cum aliquid uel adipiscendi commodi, uel incommodi euitandi gratia ab aliquo susceptum fuisse iudicatur. nam sperabat Helena se coniugem suum Menelaum hoc tanto beneficio sibi reconciliaturam: suiq; discessus, nec non admissi adulterij infamiam egregiè purgaturam. Quid moror?] se ipse increpat. Aeolides.] Vlysses Aeoli nepos.

Dij talia Graijs.] imprecatio, quæ πάθος habet per exclamationem. sic Macrob. libro 4. Sat. tale illud est ex 3. Aeneid.

——Dij talem terris auertite pestem. "

Pio si pœnas ore reposco.] quia alteri mala imprecari, non satis pium est, se ipse corrigit κατ' ἐπανόρθωσιν. Sed te qui uiuum casus.] ad Aeneã per triplicem ἐρώτησιν sermonem conuertit. huic non dissimilis illa est in primo Aeneid. tripertita Veneris interrogatio.

Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? "
Quò ue tenetis iter? "

Vt tristes sine sole domos, loca turbida adires?] Ho- C meri est ex 11. Odyss. sed ille simpliciter dixit.

Ἐλπήνορ, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα; "
Quo modo uenisti Elpenor sub caliginem obscuram? "

Hic uerò noster uarijs figurarum luminibus eandem rem explicauit. neq; illud etiã, quod sub persona Tiresiæ profert, cum nostro conferendum est.

τίπτ' αὖτ' ὦ δυςῆνε λιπὼν φάος ἠελίοιο
ἤλυθες, ὄφρα ἴδῃς νέκυας, καὶ ἀτερπέα χῶρον.

Noster enim paucioribus uerbis, nec obscurioribus figuris totam Homeri sententiam absoluit, atq; illustrauit.

Atq; hic.] Defectio: tum respondet uicissim Deiphobus, antonomasia. Respondet ad id, quod ad Aeneæ pium officium pertinet: ut exempto scrupulo ad sequentem narrationem sit attentior. Deiphobo.] mihi: tertia persona pro prima. Soluisti.] iura manium religiosa, ut debita mortuis præstitisti nam id soluere propriè signat. Superstites mortuis iusta funebria debent Vmbris.] Expolit uerbis luculentioribus, cui persoluatis ut amphib olum tollatur. Non corpori, cui id genus ingrata LAMB. Hort.

A ingrata sunt, (quippe non sentiunt) sed umbris, ad quas aliqua funebrium ceremoniarum portio & sensus peruenire ac descendere, apud illos existimatio fuit. Cæterùm, funeris dixit, pro corporis defuncti & uita spoliati cadauere. Nam quid funus signet, alicubi & admonuimus, & grammatici satis docent. Fata.] quorum placitis factum fuit, ut Helenes insidijs in hæc mala præcipitaret. Duo ista coniunxit, ut diuersa: fatum & scelus Lacænæ. Et fatum, ut præscientiam Dei, uolunt factum præcedere. Lacænæ.] Helenes: antonomasia. A' Lacedæmone, Lacon gentile deducitur, cuius fœmininum est Lacæna: ut à Δράκων δράκαινα, λέων λέαινα. Propositio, unde nascitur narratio rei gestæ. Mersere.] Metaphora sumpta ab aquis, & in ijs fluitantibus. Monumēta.] Δείγματα. Monstrat enim truncata membra, quibus ceu monumentis, coniugis perniciosæ debeat admoneri. Illud enim propriè monumentum appellamus: estq; ἀδιάφορον.
Namq;] Narratio breuis & nuda, personæ & tempori accommodata. Noctem supremam uocat, quam Valerius Flac. Duricam appellat, qua Durateus equus armatos effudit, & exercitus Græcorum è Tenedo noctis silen-
B tio reuersus Troiam cepit, & excidit. Falsa] quippe persuasi hostes abisse, & patriam obsidione citra ullam suspicionem liberatam fuisse, cum eorum insidijs & dolis occuparemur. Nota est historia. Fatalis.] Exponit, quam dicat extremam noctem, cum exitiabilis & fato quodam in urbis euersionem fabricatus equus in arcem inuectus esset. Allusit ad uiui equi naturam, qui integros propè muros transiluisset. Alioqui non ignorabat Deiphobus, dirutis mœnibus. Dureum equum in urbem funibus tractum, & in arcem locatum fuisse. Pergama.] mœnia Troiæ Peditem.] Tapinosis & synecdoche.
Grauis.] Metaphora à prægnantibus ducta: quæ fœtu grauidæ uterum gestant. Illa.] A' descriptione temporis nocturni ad narrationis seriem transit. Illa.] Helene. Indignantis particula hoc loco est. Chorum.] Choream ipsa quasi choraga ducebat Euanteis.] Bacchantes mulieres Troianas, & Bacchi sacra celebrantes. Libero patri ab Indica expeditione reuerso, Trieterica sacra instituta fuere: quæ (quoniam in illa cœtus quoque fœminarum ultro citroq; secum traxerat) à mulieribus, quæ ab eo Bacchæ dicebantur, insanis clamoribus &
C tædis & funalibus, passis crinibus discurrentibus celebrabantur. Hæ quoque ἀπὸ τοῦ θύειν, id est sacrificando, Thyades nuncupatæ fuere. Vox his benè precantis una concorsq; erat, εὖ οἱ, eu hœ: quod perinde sonat, ac si dicas, bene illi: uel ἀπὸ τῆς εὐχῆς, hoc est uoto, quòd uota & preces ei offerrentur, εὐχὴ, unde Euchion: uel à superiori acclamatione, Euhæus uocari cœpit: & Euhyius, hoc est, bonus filius. Etenim cum Gigantes dijs bellum inferrent, Bacchus fertur primus omnium in leonem uersus, gigantem interfecisse. Quæ res Ioui adeò fuit grata, ut blandiusculè eum Euhyion appellarit. Hinc uox illa Bacchantium orta fuit, ut Euan diceretur. Siue quòd Phryges Bacchum Euantem nominarēt, certè poëta hoc loco Euanteis, Phrygias matres, Bacchi furore agitatas uocat. At si uerum est quod Hesychius annotauit, εὐάν, τὸν κισσὸν ὑπὸ τῶν ἰνδῶν λέγεσθαι, id est Euan ab Indis hederam uocari, aptius ea nomenclatura Baccho & Bacchantibus quadrat. Domitis enim Indis in triumpho hastam pampinis & hedera coronatam gestasse creditus fuit: quem habitum eius sacerdotes in sacris postea imitatæ fuere. Orgia.] sacra & mysteria ea enim propriè ὄργια dicuntur. huiusmodi erant Bacchi orgia, quæ noctu à mulieribus peragebantur. Apollonij enarrator uocem deductam existimat παρὰ τὸ εἴργειν τοὺς ἀμυήτους αὐτῶν, ἢ τὰ ἐν ὀργάσι γινόμενα. Nam ὀργάδες, οἱ σύμφυτοι τόποι sunt, καὶ ὑγροί: uel (ut Suidæ uerbis utar, ὀργὰς ξυγκλος καὶ σύμφυτος, καὶ λιπαρὰ καὶ ἀκμαία γῆ. Alij tractam uolunt ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ira, seu furore: quòd ὀργιάζοντες, id est sacrificantes, & rem diuinam facientes, diuino quodam furore afflari uiderentur: uel παρὰ τὸ θύειν ἐν τοῖς ὄρεσι, quòd in montiū iugis, ut locis cœlo proximis, sacrificare consueuerint. Baccho omniū primus Orpheus in Thracia orgia instituit. Principio ista à solis mulieribus, quæ menstruo laborabant, celebrari uoluit; ut per id temporis à maritis submouerentur. Postea ab omnibus eius sexus, nullo discrimine ætatis & conditionis, ea peragi permisit. Hesychius ὀργιάζειν exponit, τὸ τελεῖν τῷ Διονύσῳ, Baccho sacrificare. καὶ ὄργια, ἱερὰ, καὶ τὰ μυστήρια. Seruius hic orgia cantharos uini plenos accipit: quo profectò nihil ineptius. At uerò ὀργυιὰ, τῆς ὀργυιᾶς, mensuræ genus est, manuum extensio, & pectoris latitudo. Flammam.] funale. Circumducebat, tmesis. Confectum.] curis uarijs solicitum: Rectè infœlix, hypallage: in quo ego uidelicet miser ea nocte perij. Pressit] Expolitio superioris orationis. Simillima.] est enim αὐτοκασίγνητος τῷ θανάτῳ. Egregia.] Ironia. ut in illo uersu, Scilicet id magnum. Munus.] A' causa finalibus una. ut hoc beneficio sibi pristinum maritum emereretur: altera prorsus absurda, rata eo officio tetram adulterij labem & notam se deleturā. Adulterium, uetera mala hic uocat. Intra.] Hysteron proteron. primùm thalamū aperuit, atq; inde Menelaū intrò uocauit. Thalamo.] in thalamum. Aeolides.] Vlysses: antonomasia. hortator ad omnia scelera. Sisyphus Aeoli fuit filius. Ex Autolyco & Amphithea, Aesimus & Anticlia nati sunt. Porrò Anticlia à Sisypho ad istum modum constuprata fuit. Verba scholiastæ Lycophronis subijciam: ὁ αὐτόλυκος κλεπτοσύνῃ πάντας ὑπερέβαλε. κλέπτων γὰρ πάντων ἵππους τε καὶ βόας καὶ ποίμνια, τὰς σφραγῖδας αὐτῶν μετεποίει, καὶ ἐλάνθανε τοὺς δεσπότας αὐτῶν, ὥς φησι καὶ ἡσίοδος: πάντα γὰρ ὅσσα λάβεσκεν ἀείδελα πάντα τίθεσκε. σίσυφος δὲ μονογράμμῳ τυπώματι τὸ τούτου ὄνομα ἐγχαράττων, ταῖς τῶν ἑαυτοῦ ζώων ὁπλαῖς καὶ χηλαῖς ἐπεγίνωσκεν. αὐτόλυκος δὲ ἀφειλόμενος, καὶ τῶν τούτου ζώων τινὰ τὰς σφραγῖδας μετεποίει. ὡς δὲ καὶ οὕτω λαθεῖν οὐκ ἴσχυσε τὸν σίσυφον, φίλον αὐτὸν ποιεῖται. ὁ δὲ λάθρα τῇ αὐτοῦ μιγεὶς θυγατρὶ ἀντικλείᾳ, ἐγκύμονα ποιεῖ τὸν ὀδυσσέα. ὕστερον δὲ αὐτὴν ἔγημεν ὁ λαέρτης. Aeolides, hoc est, Aeoli ex filio suo Sisypho nepos fuit Vlysses, quod ab Aiace ei apud Ouid. obijcitur lib. 13.

—— Quid sanguine cretus
Sisyphio? furtisq; & fraude simillimus illi,
Inseris Aeacidis alienæ nomina gentis?

Propter fraudulentam indolem, & timiditatem innatam, Lycophron eum λαμπουρίδα appellat, quasi πανοῦργον: hoc est uersutū & fraudulentū. Est enim λαμπουρίς, uulpis species alba cauda. Vlyssis ex auunculo Aesimo nepos fuit Simon. Di talia.] Concludit narratiunculam imprecatione debitæ pœnæ, ut pro accepta iniuria suppliciū dent. ἐκφώνησις mouet pathos. Instaurare hic usurpauit pro reddere. Alioqui instaurare propriè est reficere,

& restituere, atque integrare, à uerbo uetusto Saturo. Pio]*Præmollit uindictam, à pio.* Sed &c.]*Transitio ad interrogandi uicissitudinem, ne ita abrumpatur oratio. Sed ea quæ rogat, quoniam ociosa sunt, & in superioribus narrata, nihil uicissim ab Aenea respondetur. Rogat,*

num ui tempestatis huc sit delatus: an diuorum oraculis A *iussus, huc iter habuerit.* Sine sole] *inferorũ loca, quæ soli sunt inaccessa Hæc turbida uocat, in quibus fontium pœnis tumultuantur omnia. Alioqui in Elysio ipsa sidera suum norunt solem. A' finali caussa.*

ARGVMENTVM

Deiphobus, & Aeneas unà loquendo sermonem ad mediam ferè noctem produxerant, at Sibylla uerita ne totum sibi datum tempus fabulis consumeretur, Aeneam monet, ut iam tandem discedat: uiamq; illi duplicem ostendit, Tartari ad læuam, ubi scelesti puniuntur, & Elysij ad dextram quo gressum illi dirigendum dicit. Deiphobus uerò Sibyllam, quam iratam putat, blandis uerbis placare conatur.

NASC.

Hac uice sermonum roseis aurora quadrigis,
Iam medium æthereo cursu traiecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterq; affata Sibylla est.
Nox ruit Aenea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, parteis ubi se uia findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hac iter Elysium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deiphobus contrà: Ne sæui magna sacerdos,
Discedam, explebo numerũ, reddarq; tenebris.
I decus, i nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in uerbo uestigia torsit.

Hac uice sermonum.] *his uerbis ultrò, citroq; habuit: nã homines ita per uices loqui, ut negocia agere dicuntur. unde & pugnare, & cantare per uices, seu uicissim, & loquẽdi, & pugnandi seruare uices dicimus.* Roseis aurora quadrigis.] *alibi admonuimus aurorã nũc bigis, nunc quadrigis uehi.* Iam medium æthereo.]*hinc colligunt interpretes noctem ciuilem à meridie, sicuti diem à media nocte Romano more inchoare. adeas Gell. lib. 3. cap. 2. & Macrob. lib. 1. Sat. nec non iureconsul. in l. more Rom. ff. de ferijs.* Nox ruit Aenea.] *uerba Sibyllæ admonentis Aeneam, ne statutum sibi tempus conterat, quia breue est, nec ultra noctis spatium. quod iam dimidium præterijt, extenditur. ideo ait, nox ruit.* Hic locus est.] *distributio loci: qua Tartarus. Elysijq; campi designantur.*
Partes ubi se uia findit in ambas.] *ex Gorgia Platonis locus hic sumptus: ubi de iudicibus inferorum sub persona Iouis uerba faciens, ita ait. Hi ergo postquam mortui fuerint, iudicabunt in prato quodam, ibiq; in triuio: ex quo geminæ tendunt uiæ: altera quidem ad Tartarum, altera uerò ad insulas beatorũ.* Hac iter Elysium nobis.] *quæ aliàs piorum sedes, & fortunatorum nemora, atq; prata uocantur. sed infra pleniore oratione.*
At læua malorum.] *ex anthiteto in sinistra parte, nempe in Tartaro, impios puniri docet. redolet illud euangelicum, & bonos à dextris statuet, malos autem à sinistris.*
Exercet pœnas] *quibus Rhadamanthus iudicauit impios esse cruciandos ut proximè patebit.*
Ne sæui magna sacerdos] *blande Deiphobus Sibyllam alloquitur: quam uidet ob moram Aeneæ subiratam.*
Discedam.] *ne ulterius sæuire pergat.* Explebo numerum, reddarq; tenebris.] *multi hîc multa dicunt, uarieq; hunc locum interpretantur: qui mihi meras nugas effutire, somniaq; comminisci uidentur sed ne Macrobij quidem interpretatio ex primo de som. Scip. cap. 13 quæ tantopere probatur ab omnibus, mihi probabilis uidetur, de certa illa & constituta numerorum ratione animas corporibus associãte. qui quidem numeri (ut ille inquit) dum supersunt, perseuerat corpus animari, cum uerò deficiunt, arcana illa uis soluitur, qua societas ipsa constabat nam si id uerum est, uiuo homini contingit, non mortuo,*

nam defectu numerorum moritur homo, sicq; dissoluitur illa animi cum corpore societas. quamobrẽ cùm poëta dicat explebo, non expleui numerũ, perspicuum est friuolam esse Macrobij interpretationem. B *Quod uerò Nonius Marcellus hunc Virgilij locum adducens, explebo, id est minuam, interpretatur, cuius sententiam Seruius quoque interpres Ennij auctoritate fulcire uidetur, meis auribus non facit satis. certum quidem est nihil designare aliud hoc uersu uoluisse Deiphobum, nisi se abiturum, ut Sibyllæ uoluntati morem gerat sed cum se à Sibylla despici, nullamq; sui rationem haberi uideat, quasi non sit amplius uir ille fortis, & regius filius, sed abiectus, & nihili homo (quod à signo cognoscit, cùm Aeneam uerbis iram, ac pene sæuitiem indicantibus abduci; euelliq; à se uideat) explebo, inquit, numerum, id est abducam me ad numerum, id est, ad meum ordinem: Extenuatione autem usus fuisse uidetur, cùm ait, numerum, perinde quasi & ipse cum reliquis sit, uel habeatur potius unus è numero, hoc est uilis, abiectus, & ad nihil aliud utilis amplius, quàm ad numerum complendum: sic enim homines nullius bonæ rei, atque etiam infimi numerus prouerbio dicuntur.* C *hinc illud Horat. in primo epistol.*

"*Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.*

Respexit autem poëta ad statum animarum, quæ nondum sunt purgatæ, ideoq; cæteris abiectiores.
Reddarq; tenebris.] *apparet paululum à turba secessisse, ut cum Aenea loqueretur, facto aũt dicendi fine, in turbam se recepisse, quæ in tenebris uersabatur: nam de Palinuro paulò antè dictum est.*

"*Mœstum cognouit in umbra.*

Sed relicta priori sententia hanc ceu probatiorem, & ad intimum poëtæ sensum propius accedentem amplectimur.
Discedam, explebo numerum, reddarq; tenebris.] *ne sæui, inquit Deiphobus, ô Sibylla iam iam abibo ne uobis in mora siem, scilicet hincq; in discedam in tenebras, ut ibi annorum numerum ad eluendas culpas meas mihi destinatum, compleam locu est profectò intellectu difficilis, ex penitioribus diuini Platonis mysterijs erutus & à nullo hactenus (quod ego uiderim) rectè explicatus. scire igitur*

A tur oportet, animas, cum è corporib. excesserint, in uarijs, iuxta Platonis doctrinam, purgatorijs supplicijs uersari: nam peccatorum maculas idcirco doloribus Plato aboleri docet, quia uidelicet uoluptatibus inoleuerint. ad purgandas itaq; animas, culpasq; delendas Plato ipse numero utitur denario, nunc simplici nunc multiplici, ea ratione, ut triplici gradu qualemcunq; animorum culpam elui, purgariq; posse existimet: decennario, centennario, millenario. nam pro quolibet uoluptatis gradu, decem adhibet uoluptatis gradus. hinc fit, ut summa supplicij animorum longitudo, absolutaq; delictorum purgatio, millium annorum spatio finiatur. quæ cùm purgatæ fuerint, tunc maximè aptæ uidētur, ut rursus in humana transmigrent corpora. primus dolore, siue supplicij gradus, numeri est decennarij: secundus centenarij: nam si denarius numerus in se ducatur multiplicando decies decem, ex eo nascitur centenarius: tertius millenarij: si enim computes decies decem decies, millenarium conficies numerum propterea de quibusdam animis, ad quos purgandos centum opus erat annis à poëta dictum est.

» Centum errant annos.

B De quibusdam uerò alijs, qui absoluto annorū spatio indigebant, dicturus est,

» Has omnes ubi mille rotam uoluere per annos
» Letheum ad fluuium Deus euocat agmine magno,
» Scilicet immemores supera ut conuexa reuisant,
» Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Inquit ergo explebo numerum, reddarq; tenebris. ὕστερον πρότερον hic esse uidetur in sensu. nam illud posterius dictum fuit, quod prius dicendum fuerat: nam prius tenebris reddatur, quàm numerum annorum compleat oportet. sit igitur sensus. à uobis discedam, in tenebrasq;, ibiq; annos meæ purgationis explebo. si uerò ὑστερολογίας nō probes, sic accipito. explebo annorum numerum, quo expleto, reddar tenebris. id est rursus humanum corpus occupabo. nam anima humano inclusa corpori, tanquam in carcere teterrimo, densissimisq; in tenebris uersari, oblitescereq; uidetur. lege Platonis dialogū de iusto, ibiq; Græcos interpretes, sed Marsiliū in primis Latinū interpretem. I decus, i, nostrum, melioribus utere fatis.] ad Aeneam sermonem cōuertit per ἀποστροφήν: cui etiam cum summa laude bene precatur. Et in uerbo uestigia torsit.]

C abit in uerbo, quod ad Aeneam fecerat: nihil Sibyllæ dicens ut indicet se eam nihili facere, à qua ipse quoque nihili fit.

LAMB. Hort. Hac uice.] Dum inter se tempus datum ociosis fabulis absumunt, mediū noctis apud inferos, apud superos meridianum tempus erat. Quoniam aūt hæc nocturna inferorum sacra spacio uiginti quatuor horarum peragi necesse erat, urget uates ad reliquum itineris conficiendū. Qui huc descendebant, noctu huc se præcipitabant, ac noctu rursum hinc emergebant: ut ex Strabone annotatum reliquit Chrestomathiæ scriptor. Vice.] hac uerborū, quæ inuicem cedebant, uicissitudine. Rosseis aur]ultra medium noctis erat. Nam sub id tempus in hiatū se demerserant: Ibant obscuri media sub nocte per umbram. Ergo tracta mediæ noctis inclinatione, gallicinium erat in rebus humanis: aut certè conticiniū indicare uult. Ciuilis diei ratio ita apud Romanos semper habita fuit, teste Varrone in lib. rerum humanarum, quem de diebus scripsit, ut mediæ noctis hora eū inciperet, finiretq;. Athenienses secus diem diuidere, idem scribit, à sole occiduo ad occidentem iterum. Babylonios ita partiri, ut sol exoriens principium finisq; diei esset. Vmbros meridiem auspicari, & finire diem: quod quidem nimis ei absurdum uisum fuit. De dierū initijs multa Gell. eruditè disserit, lib 3. cap. 2. Noster poëta hoc loco diligenter definitionem diei ac noctis obseruauit. Adijciendam hic duxi ex Macrobio diei ciuilis Romani diuisionem. Principium diei, mediæ noctis inclinatio dicebatur. deinde gallicinium. Inde conticinium, cum quantum animantium est, conticescat per quietem. Mox diluculū, hoc est, dubia lux matutina. Mane. ubi lux inclaruerit, quòd lux quasi è manibus ad nos emergere uideatur. Et Lanuuini mane bonum, & immane contrariū dixere. Quod inde tempus proximum est, & medius dies, & meridies appellatur. Sole in occasum uergente, occiduum tempus. Statim suprema tēpestas, hinc uespera, crepusculum succedit: quod concubia siue intēpesta nox suscipit, quæ rebus gerendis prorsus non est idonea.

Quadrigis.] Periphrastica cōticinij nocturni descriptio. Species prosopopœiæ, cum auroram uehi quadrigis dicat. Nam ea perinde ut sol, quadrigis bigisq; inuehi à poëtis fingitur, & lucem inducere terris. Eadem ratione nocti alas tribuunt furuas, quibus inter cœlum & terram media uagetur. Datum.] ad peruagandum inferos, & Elysij prata, 24. horarum spatio. Trahere tempus dixit: pro, diem colloquendo eximere.

Talia.] colloquia. Comes.] Sibylla, appositio: monet tempus labi, & ociosis sermonibus perdi. Nox.] labitur, & appetit dies. Alioqui nox ruere tum dicitur, cùm imminet ut in illo:

Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Hic locus.] Biuiū monstrat duci Troiano, per quod iter est in Elysium & Ditis profunda. Dextera.] Partitio uiarum, quas in uniuersum proponit. Dextera uergit ad regiam Plutonis, unde in Elysium est diuerticulum. Læua uerò in abyssum inferorum, ubi damnatorum animæ uarijs pœnis excarnificantur. Nox ruit.] Illud prætermissum non oportuit: ruere, referri posse ad tempus pomeridianum, apud superos: quo exacto, nox instare dicitur. Mihi ita uidetur, iuxta memoratam ciuilis diei partitionem, à meridie non noctem statim, sed tempus occiduum & uesperam approperare. Elysiūm.] Defectio: in Elysium campum. De Elysio suprà prolixa nobis fuit explicatio. Impia tar.] non ipsa quidem impia, sed in quibus impij homines puniuntur: metonymia, continens pro contento. Eadem figura mortem pallidam dicimus, senectutem tristem, & similia multa. Cæterùm hoc biuium poëta sumpsit ex Gorgia Platonis, οὗτοι οὖν ἐπειδὰν τελευτήσωσι, δικάσουσι ἐν τῷ λειμῶνι ἐν τῇ τριόδῳ, ἐξ ἧς φέρετον τὼ ὁδώ, ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δ' εἰς τάρταρον. Hoc est: Isti autem ubi è uita decesserint, quæstiones exercent in prato, & quidem in triuiō: unde duæ uiæ exeunt, quarum una in fœlicium animorū insulas, altera in tartarum tendit. Atq; inde suum biuium instruxit poëta. Contrà.] Defectio: uicissim ... est. Orat, ne quid succenseat, quòd eos suo colloquio remoretur. Sæuire, uidetur hic usurpare pro indignè ferre.

Discedam.] in tenebras inferorum me hinc auferam. Seruius, Caper. & post eos Sabinus, explere hic accipiunt, pro minuere: ut tertio subtracto, duo tantum reliqui maneant, Aeneas & Sibylla. Rursum non desunt, qui Explebo exponūt, complebo: quasi dicat, augebo rursum

rursum numerum umbrarũ nostrarum, à quibus huc profectus sum: id quod expolitio satis ostendit. Nonnulli sic interpretantur: Explebo numerũ, id est, finiam tempus statutum purgationi, & in corpus reuertar. Iam & alia expositio in medium adducitur: Cur mihi succenses huc, quãdiu uitæ per uim ereptæ expleam tempus? postea in sedes meas pristinas me recipiam. Atq; ita enarratores certatim suam interpretationem nobis probare student. Sed uideamus quo pacto Macrobius hunc locum enarrat: num illius explicatio huc magis quadret. Locus extat libro primo commentariorum in Somnium Scipionis, capite decimotertio: ubi multa de numerorum ratione. Constat enim, inquit, numerorum certam constitutamq; rationem animas sociare corporibus. Hi numeri dum supersunt, perseuerat corpus animari. Cum uerò deficiunt, mox arcana illa uis soluitur, qua societas ipsa cõstabat. Et hoc A *est quod fatum & fatalia uitæ tempora uocamus. Anima ergo ipsa nõ deficit, quippe quæ immortalis atq; perpetua est: sed impletis numeris fatiscit. Nec anima lassatur animando, sed officium suũ deserit corpus, cùm iam non possit animari. Hinc illud est doctissimi uatis,*

Explebo numerum, reddarq; tenebris.

Expendat hic non supinus lector, sanior'ne hæc Macrobiana sit interpretatio an superiora deliramenta Seruij. Decus.] *Repetitio uerbi singulares affectus habet. Estq; ualedicendi formula, ualetq; perinde ac si dicas: Vale & uiue fœliciter.* Melioribus utere fatis.] *quàm ego sim usus.* Tantum effatus.] *non plus eloquutus, simul abijt.* In uerbo uestigia torsit.] *dixit: pro, simulatq; hæc uerba esset affatus: siue statim.*

ARGVMENTVM.

Locum describit, ubi impij tormentis fateri coguntur, quæ quisq; in uita commiserit, ut iudicati, ac damnati sententia Rhadamanthi iudicis in tartarum detrudantur æternis supplicijs cruciandi.

Respicit Aeneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata uidet, triplici circundata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetq; sonantia saxa.
Porta aduersa, ingẽs, solidoq; adamãte colũnæ,
Vis ut nulla uirũm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ ualeant: stat ferrea turris ad auras.
Tisiphoneq; sedens palla succincta cruenta
Vestibulum insomnis seruat noctesq; diesq;.
Hinc exaudiri gemitus, & sæua sonare
Verbera, tum stridor ferri, tractæq; cathenæ.

NASC. Mœnia lata uidet.] *non est Tartari descriptio, nisi fortè μετονυμικῶς continens ponatur pro contento. nã hic locus Tartarũ continet: quem proximè describit, ubi impij nõ condẽnantur, sed condẽnati cruciantur. obseruandum porrò est hac loci descriptione qualis'nam esse debeat ciuitatis habitus, & conditio, ut munitissima sit, designari. non enim ciuitas potest non esse optimè munita, quæ triplici muro, eoq; latissimo circundata est, quæ rapidiss. flumine ambitur, & quæ turrim in medio altissimam, atq; munitissimam habeat. quidam uerò Mœnia lata non ad latitudinem murorum, sed ad loci magnitudinem referri putant, ut inde magnum esse impiorum numerum intelligatur. attamen eo consilio hunc locum Virgilius munitissimum describit, ut indicet, quod alibi ex Platone docuimus, ex Tartaro ad superos redire unquam posse neminem.* Phlegethon.] *hunc amnem Plato Pyriphlegethonta appellat, quasi dixeris igne ardentem, ideo flammis torrentibus ait.*

Porta aduersa.] *omnes portæ ingredientibus sunt aduersæ, sed cõmendatur tum à magnitudine, tum etiam à fortitudine. propterea subdit* Vis ut nulla uirum.] *magnæ sanè fortitudinis illud est, quod nullis hominum uiribus excindi potest, sed exaggerat etiam rem poëta per gradus, cùm ait.* Non ipsi excindere ferro. —Cœlicolæ ualeant.] *talis ferè est illa apud Horatiũ exaggeratio.*

» *Non homines, non Dij, non concessere columnæ.*

Quidam bello legũt, hic est magno conatu. Stat ferrea turris ad auras.] *ὑπερβολικῶς turris altitudinem extollit. quam ferream uocat, ut insuperabilem esse ostendat, ut alibi docuimus: nam ferrea & ahenea dicũtur, quæ nulla ratione uinci superariq; possunt Horat. lib. carmi 3.*

» *Inclusam Danaen turris ahenea. Et quæ sequũtur.*

Palla succincta cruenta.] *ultricem impiorũ negocio expeditam describit, cum ait succincta, cruenta palla. nam cruenta uestis cùm ultionis, tum etiam crudelitatis indicium est.* B Hinc exaudiri gemitus.] *reorum, qui à iudice torquentur, ut sua scelera fateãtur, unde ingens πάθος mouetur.* Tum stridor ferri.] *dum Tartari portæ aperiuntur, ut paulò infrà patebit.*

LAMB. Hort. Respicit.] *Misso Deiphobo, transitionem parat ad enarrationem pœnarum, quas dant impij apud inferos: & quàm uarijs suppliciorum generibus diuersa delicta puniuntur. Sed priusquàm illò perueniat, describit carcerem inferorum, in quo conclusi coercentur. Constat autem huius loci descriptio hyperbolica amplificatione muniminenti. Quid opus muro, ubi non corpora, sed umbræ, sed manes, substantiæ incorporeæ teneantur cõclusæ? Imò quorsum spectas triplex murus? Sed poëta umbrarũ rempub. ad exemplum rerum humanarum delineat: ubi bonis suus habetur honos, malis parata sint supplicia. Ipsa ad hæc mœnia amplificat, lata, ac proinde ualida aduersus omnem uim. Neq; uerò id satis est: sed quo firmiorem locum multo efficiat, circũdedit muros Phlegetonte: quẽ* C *ab eius natura amplificat, cùm flammas torrentes cum exhalare, & saxa torquere in altum dicat. Antiqui, inferos esse putarunt corpora, quibus inclusæ animæ, & tanquam in carcere tenebroso, fœdo & cruento, uaria paterentur. Hocq; corpus σῆμα ψυχῆς, & Ditis concaua dixerunt. Omnia quæ illic esse fabulæ persuadent, humanis corporibus attribuerunt. Quid aliud Lethen, id est, fluuium obliuionis esse existimarunt, quàm animæ horrendum errorem, quo principium & cœlestem originem suam obliuiscatur? Muros inferorum Phlegetonte, uel Pyriphlegetonte cinctos uoluere. Si uocabuli ratio excutiatur, sonat quasi dicas, igne ardens. πῦρ, ignis: φλέγω, ardeo. Philosophi æstum iræ interpretantur: quòd ea ex bile proficiscatur, cupiditatesq; inde proueniant. Acherontis uox, dolor, mæsticiaq;*

Lari-

A Latinis, ἄρ©. Nemo inficietur eorũ, cui sua constet mentis ratio, quin aliquando ad se reuersum ceu peregrè, multorum pœnitudo capiat. Iam uerò, quid aliud Cocytũ ὑπὸ μικρὸν... interpreteris, quàm omne id quod hominem in luctum & animorum ægritudinem, recordatione exactorum malorum urget, trahitq́? κωκύω, καὶ κωκύζω, lugeo, lamentor. ficta uox, ad imitationem galli. Styx, ἀπὸ τοῦ στυγνάζω tristor, ἢ στυγέω odi, timeo, quidquid in fœlices conscientias odiorum & timorum perturbationib. agitat. De pœnarum descriptionibus; earumq́; allegorijs paulò pòst explicabimus. Torrentib.] ignescentibus. Signat & adurere, siue ad ignem siccare: Et torrere parans flammis. Sed & flumina, quæ æstu siccantur, torrentia dicuntur. Græci ab hyeme, ἀπὸ τοῦ χειμῶνος, χειμάῤῥους ποταμοὺς uocant. Torquet.] Amplificatio à natura amnis, eiusq́; effectibus. Porta.] A' partis descriptione, totius coniecturam relinquit. Hanc autem describit à situ & materia. Aduersam, nõ iniuria: quippe pijs & in Elysium migrantibus contrariam, & oppositam. Solidoq́.] à materia, qua in rebus humanis nihil durius esse constat. Nam à duricie prodigiosa is lapis nomen habet.

B Est autem compositũ ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ μορίου, καὶ δάμνημι, ἢ δάμνάω, ἢ δαμνίω, δάμνω, δαμάω, domo: quòd is lapis nulla propè materia emolliri, aut in cineres redigi queat: uel (ut Plin. ait) nomen indomita uis Græca interpretatione accepit Huius adamantis precio nullum aliud est maius. Initio diu regibus paucis cognitus fuit, comes auri, & in auro nasci uisus, repertus in metallis Aethiopum (ut ueteres existimarunt) inter delubrum Mercurij & insulam Meroen. Nec cucumeris semine ampliorem aut esse affirmarunt, aut inueniri, & simili item colore. Posteris autem temporibus sex adamantis genera exstiterunt Deprehenduntur incudibus ita respuentes ictum, ut ferrum utrinq; dissultet, adeoq; ipsæ incudes dissiliant. Quippe duritia inenarrabilis est, inquit Plin. simulq́; ignium uictrix natura, & nunquam incalescens. Proinde quicquid inuictum, quicquid inexpugnabile, quicquid inexorabile & infatigabile est, id adamantinum uocare solemus, uel corneum, uel ferreum, uel aheneum: tanquam solidum, firmumq́;. Hesiod.

ἀλλ' ἀδάμαντος ἔχεν κρατερόφρονα θυμόν.

Theocr in Amaryllide:

C ἢ ῥά νύ μ' ἴσως ποιήσεις, ἐπεὶ οὐκ ἀδαμάντινα ἐντί.

Homerus fingit Vulcanum item, Martem & Venerem irretientem uinculis adamantinis. Rationes adamantinas, inexpugnabiles, Socrates in Gorgia Platonis nuncupat. Horat. in Od 5.

Quis Martem tunica tectum adamantina.

Et alibi,

——Si figit adamantinos

Summis uerticibus dura necessitas.

Postremò, propter indefatigatam studiorum tolerãtiam, Didymo grãmatico, & Origeni, Adamantini cognomentum inuenere. Illud interim in adamante illo, ignis ferriq; contemptore, admiratione dignum sanè est. quòd non nisi hircino sanguine, & quidem recenti ac calido, maceratus, rumpatur. Et eum dissilit, in tam paruas soluitur crustas (inquit idem Plin.) ut uix cerni possint. Adamanti tanta cum magnete discordia est, ut iuxtà positus, ferrũ non patiatur abstrahi: aut si admotus magnes apprehenderit, rapiat atq; auferat. Idem uenenũ ui sua spoliat: abigit lymphationes, metusq; uanos à mente expellit: & ob id quidã eum ἀνάχιτην appellauere. Propter huius gemmæ prodigiosam duritiam igitur, hic poëta columnas inferorum adamantinas fabricatur. Virûm.] Syncope. Cœlicolæ] diui: amplificatio rei, quæ omnem fidem superat. Quid deus non efficiat? Ferro.] Diuersa lectio est, Bello. Ferrea.] A' materia. Seruius putat hanc tam diligentem Tartari descriptionem huc spectare, ut ostendat, ab inferis nulli patère ad superos exitum, ne numinis quidem fauore. Ad auras.] in prodigiosam altitudinem erecta Tisiphone.] Rectè. Tisiphone furiarum maxima, uestibulum custodit. pœnarum enim genera fontes manent: puniuntur scelera horrendis supplicijs. τίω, punio. Palla.] Ab habitu, & ornatu, paratæ tum ad excubias, tum sumendum supplicium de damnatis. Palla cruenta.] quasi sanguine excarnificatorum animorum & sanie perfusa: signum pro signato. Intelligit horrendam atrocitatem pœnarum. Pallam, ait Varro, inde dictam, quòd foris sit palàm. Vestis longa erat, ad terram usquè defluens. Pallarum genera multa censebantur apud ueteres. Gallica palla, quæ ad nates usque porrecta erat. id quod indicat Martialis,

Dimidiasq; nates Gallica palla tegit.

Quò spectat & Strabonis descriptio, ἀντὶ δὲ χιτώνων, σχιστοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν: Pro tunicis, pallas gestant manicatas, ad uerenda natesq; usq; promissas. Vtebantur & tragœdiarum actores: tum aũt; & citharœdi. Fuit & honestarum fœminarũ indumentũ. Pallæ aurum intexere inuentum Attali fuit: à quo Attalicæ dictæ fuere, pallæ aureæ. Cum Varronis descriptione hic quadrat, cum furiam succinctam dicat. Vestibulum] De huius uocabuli ratione dictum est in secundo. Insomnis.] Nunquam quiescunt conscientiæ, quæ pœnarum metu ac recordatione scelerum anguntur. Insomnem eam. hoc est, peruigilem ob id inducit. Perpetuis enim uerberibus in eiusmodi sæuiunt inde fatigatæ. Exaudiri.] Enallage modi: exaudiebantur, & sonabant. Stridor.] Intellectio. nam ex stridore ferri & tractis cathenis, diros cruciatus damnatorum animorum accipimus, quibus ἀκαταλήπτως exercentur. Nominandi potius casu, quàm gignendi, interpretemur: quod non una cathena tantum sonum possit edere. Stridor.] Propriè is sonus est, quem funes inter se collisi faciunt. Stridere, τρίζειν: Stridorq́; rudentum. Transfertur ad alia: nam stridorem neruorũ; ferri, & dentium dicimus.

ARGVMENTVM.

Exterritus Aeneas strepitu illo portarum horrendo, & gemitu impiorum, de Sibylla quærit, quid illud sit: ipsa omnia ordine exponit. hæc tormentis impiorum dicata esse loca, in his constitutum esse iudicem Rhadamanthum: qui tormentis cogit impios scelera fateri, adesse carnifices furias infernales, quæ illos flagellant: cognitisq́; sceleribus statim portas aperiri, ut in Tartarum detrudantur cruciandi.

NASC. Strepitumq́; exterritus hausit.] inter- | Constitit Aeneas, strepitumq́; exterritus hausit. Quæ scelerum facies, ô uirgo effare? quibus'ue | pretes hic ὑπαλλαγὴν agnoscunt, ego uerò ὑπέργον

Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tũ uates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me quum lucis Hecate præfecit auernis,
Ipsa deûm pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatq; auditq; dolos, subigitq; fateri,
Quisquis apud superos furto lætatus inani
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, toruosq; sinistra
Intentans angues, uocat agmina sæua sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ:——

ὕστερον πρότερον in sensu: nam primo auribus strepitum haurit, deinde exterritur. Quæ scelerũ facies?] *trimembris Aeneæ interrogatio. quærit enim scire species, id est qualitates scelerũ, pœnarum, tantiq; plangoris caussam.* Dux inclyte.] *respondet Sibylla quæsitis Aeneæ: cuius beneuolentiam primum sibi conciliat commendatione uirtutis, & gloriæ illius ex rebus ab eo præclarè gestis, cùm ait, inclyte. nam κλυτὸς clarum significat, gloria uirtutis, scilicet atq; nominis: præpositio uerò uocis τὸ ἔτυμον auget. inclytus ualde clarus.* Nulli fas casto sceleratum insistere limen] *putat interpres Aeneam ingredi uoluisse, ut locum uideret, sed à Sibylla prohibitum fuisse. quod si ita est, hinc ingens emergit Aeneæ à pietate commendatio: quam elegans exornat antithesis. nam castus, id est, pius opponitur scelerato.* Sed me, cum lucis.] *occurrit obiecto κατὰ πρόληψιν: occurrebat enim unde hæc ipsa cognouisset, quæ omnia ex Proserpina se edoctam fuisse refert: itaque maiorem ex auctoritate Deæ sibi fidem Sibylla comparat simile illud est ex 3. Aeneid.*

" *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
" *Prædixit, ego furiarum maxima pando.*

Gnossius hæc Rhadamanthus habet.] *iam incipit quæsitis respondere, primumq; iudicis nomen, deinde reorum qualitates, nempe qui cordis pœnitudinem differentes, sceleribus inquinati perierunt, postremò suppliciorum ministros, atque genus exponit. porrò locus iste ex Platone sumptus est. sic enim ille ait in Gorgia. Quamobrem, ut dicebam, quando Rhadamanthus aliquem eiusmodi deprehendit, nihil aliud in ipso nouit, neque quis'nam sit, neque ex quibus ortus, sed utrum sit malus: cumq; id compererit, dimittit in Tartarum, obsignans utrum sanabilis, uel insanabilis uideatur. ille uerò illuc transmissus, meritas subit pœnas.* Furto lætatus inani.] *crimine clàm facto: quod ideo inane uocat, quoniam post mortem retegendum erat.* Continuò sontes.] *suppliciorum genus, eorumq; ministram Tisiphonem describit.* Intentans.] *frequenter porrigens, & ostendens noxio terroris, ac supplicij gratia.* Vocat agmina sæua sororum.] *Harpyias, furiasq; reliquas.* Tum demum horrisono.] *noxij uerberati ad æterna supplicia mittuntur, & fortasse alludit ad morem antiquum Roman. apud quos rei posthabitam quæstionem in Tullianum carcerem ad ultimum supplicium tradebantur. hæc autem sub poëtæ persona dicuntur.* Sacræ portæ.] *execrabiles. ut Auri sacra fames.*

LAMB. Hausit.] *periphrasis: pro audiuit.* Quæ scele-
Hort. rum.] *Narrandi materiam Sibyllæ præbet, quæstiones, quæ de sceleratis habentur: docendi item formam, & pœnarum rationem: quiq; earum sint tum iudices, tum exactores. Tria potissimum percontatur: species scelerum, quæ grauissimè corrigantur: quibus supplicijs mulctentur: postremò, quis sit plangor ille qui ex interuallo audiatur.*

Ad horum singula in A
præsenti paucis respondet, speciatim postea cætera explicatura. Vrgentur.] *puniuntur.* Nulli fas.] *Deterret ducem Troianũ ab ingressu Tartari, cuius profunda fortasse perlustrare uoluisset. Deterret autem ab impietate damnatorum animorum, quos adire nullis pijs datum est.* Scelera] *Continens pro contento. Non ipse quidem abyssi locus, sed sontes impij sunt. Et limen, tartarum dicit: pars pro toto. synecdoche.* Insistere.] *ingredi. quare illi accusandi casum adiunxit.* Sed me.] *ut uerbis suis, quæ dictura sit, authoritatem & fidem concilieт uates. fingit se à Proserpina lucis Auernis præfectam, pœnarum genera edoctam, & illius ductu tartari loca oculis præsentibus perlustrasse. De* B
Hecate uberrimè suo loco explicatũ est, ut & de Auerno. Deûm.] *deorum: non quidem quas illi dant, sed quas ab impijs exigunt.* Gnosius.] *Ab oppido Cretæ Gnoso, ubi imperarunt Minos & Rhadamanthus, Gnosiũ, id est, Cretensem Rhadamanthum nominat. Liquidum est, Minoem & Rhadamanthum, Iouis & Europes liberos optimos Cretensium reges & uetustissimos Græcorum legum latores fuisse. Extiterunt tamen tragœdiarum scriptores, qui falsi quidem fuerunt. Rhadamanthum uirum iustitia clarum: sed Minoem iniustum, agrestem ac durum fuisse contenderint. Sed nos cum Socrate, nixi Hesiodi & Homeri testimonio, utrunq; iustitia omnes mortales antecelluisse teneamus. Affatim suprà de utroq; retulimus ex Minoe Platonis. Quare hinc ad cætera excutienda transire possemus, nisi de his duobus iudicibus, philosophicum commentum me hîc nonnihil remoraretur, qua ratione, quaq; occasione ad hanc functionem apud inferos peruenerint. Ipsum autem commentum quoniam admodum festiuum est, non grauabor hic ex Gorgia Platonis adijcere. Quadrat autem huc maximè etiam uel eo nomine, quòd tartari & Elysij luculenta descriptio proponatur:* C
tum autem, qua æquitate Iupiter, Neptunus & Pluto, paternum regnum diuisere. Simul, quia inter inferos uersantes, mox in Elysium sumus migraturi, locus hic Platonica, imò Socratica philosophia illustretur. Verba enim Socratis sunt, Callicli respondentis. ὥσπερ γὰρ ὅμηρος λέγει, διενείμαντο τὴν ἀρχὴν ὁ ζεὺς καὶ ὁ ποσειδῶν, καὶ πλούτων, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβον. ἦν οὖν νόμος περὶ ἀνθρώπων ἐπὶ κρόνου, καὶ ἀεὶ καὶ νῦν ἔτι ἐστὶν ἐν θεοῖς, τῶν ἀνθρώπων τὸν μὲν δικαίως τὸν βίον διελθόντα καὶ ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα, οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς κακῶν· τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως, εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης δεσμωτήριον, ὃ δὴ τάρταρον καλοῦσι, ἰέναι. τούτων δὲ δικασταὶ ἐπὶ κρόνου, καὶ ἔτι νεωστὶ τοῦ διὸς τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, ζῶντες ἦσαν ζώντων, ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δικάζοντες, ᾗ μέλλοιεν τελευτᾶν. κακῶς οὖν αἱ δίκαι ἐκρίνοντο. ὅτε οὖν πλούτων καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ ἐκ μακάρων νήσων ἰόντες, ἔλεγον πρὸς τὸν δία, ὅτι φοιτῷεν σφὶν ἄνθρωποι ἑκατέρωσε ἀνάξιοι.

εἶπεν

A εἶπεν οὖν ὁ Ζεύς· ἀλλ' ἐγώ, ἔφη, παύσω τοῦτο γιγνόμενον. νῦν μὲν γὰρ κακῶς αἱ δίκαι δικάζονται. ἀμπεχόμενοι γάρ, ἔφη, οἱ κρινόμενοι κρίνονται, ζῶντες γὰρ κρίνονται. πολλοὶ οὖν, ἦ δ' ὅς, ψυχὰς πονηρὰς ἔχοντες, ἠμφιεσμένοι εἰσὶ σώματά τε καλά, καὶ γένη, καὶ πλούτους. καὶ ἐπειδὰν ἡ κρίσις ᾖ, ἔρχονται αὐτοῖς πολλοὶ μάρτυρες μαρτυρήσοντες, ὡς δικαίως βεβιώκασι. οἱ οὖν δικασταί, ὑπό τε τούτων ἐκπλήττονται, καὶ ἅμα καὶ αὐτοὶ ἀμπεχόμενοι δικάζουσι, πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς αὑτῶν ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ὅλον τὸ σῶμα προκεκαλυμμένοι. ταῦτα δὲ αὐτοῖς πάντα ἐπίπροσθεν γίγνεται, καὶ τὰ αὑτῶν ἀμφιέσματα, καὶ τὰ τῶν κρινομένων. πρῶτον μὲν ἔφη παυστέον ἐστί, προειδότας αὐτοὺς τὸν θάνατον, νῦν γὰρ προΐσασι· τοῦτο μὲν οὖν καὶ δὴ εἴρηται τῷ Προμηθεῖ, ὅπως ἂν παύσῃ αὐτὸ αὐτῶν, ἔπειτα γυμνοὺς κριτέον ἁπάντων τούτων. τεθνεῶτας γὰρ δεῖ κρίνεσθαι. καὶ τὸν κριτὴν δεῖ γυμνὸν εἶναι τεθνεῶτα, αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὴν τὴν ψυχὴν θεωροῦντα ἐξαίφνης ἀποθανόντος ἑκάστου, ἔρημον πάντων τῶν συγγενῶν, καταλιπόντα ἐπὶ τῆς γῆς πάντα ἐκεῖνον τὸν κόσμον ἵνα δικαία ἡ κρίσις ᾖ. ἐγὼ
B μὲν οὖν ταῦτα ἐγνωκὼς πρότερος ἢ ὑμεῖς, ἐποιησάμην δικαστὰς ὑεῖς ἐμαυτοῦ. δύο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας, Μίνω τε καὶ Ῥαδάμανθυν. ἕνα δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης, Αἰακόν. οὗτοι οὖν ἐπειδὰν τελευτήσωσι, δικάσουσιν ἐν τῷ λειμῶνι, ἐν τῇ τριόδῳ, ἐξ ἧς φέρετον τὼ ὁδώ, ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δ' εἰς Τάρταρον. καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας Ῥαδάμανθυς κρινεῖ, τοὺς δ' ἐκ τῆς Εὐρώπης Αἰακός. Μίνῳ δὲ πρεσβεῖα δώσω ἐπιδιακρίνειν, ἐὰν ἀπορῆτόν τι τὼ ἑτέρω, ἵν' ὡς δικαιοτάτη ἡ κρίσις ᾖ περὶ τῆς πορείας τοῖς ἀνθρώποις. Paternum regnum per manus acceptum Iupiter, Neptunus & Pluto inter se diuisere, ut tradit Homerus. Lex tum de mortalibus à dijs lata erat sub Saturno, & quæ inde ad præsentem usque ætatem perdurauit, ut homines, qui sanctè ac iustè uitam hâc egissent, post mortem in fœlicium animorum insulas emigrarent: atque ibi extra omnem miseriam fœlicissimè eum locum incolerent. Contrà iniustè & impiè uiuentes, in carcerem supplicij & pœnæ, quem Tartarum uocant, transirent. Et horum tum sub Saturno, ac postea sub Ioue in hac uita mortales iudices erant. Ea tempestate, qua iudices decederent, corruptè ius dixerant. Pluto
C eiusq; regni curatores ob eam caussam ex fortunatis insulis ad Iouem uenerunt, indignum facinus fieri denuncian tes, quòd homines indigni inde ad se commearent. Tum Iupiter: Ego, inquit, id ne fiat, prohibebo. nunc perperam, scio iudicatur: quippe rei & in uita superstites corporibusq; uestiti iudicantur. Multi enim maliciosas animas circumferunt, & impuras, uestiti speciosis corporibus, genere atque amplis diuitijs. Cùm peruentum erit in iudicium, magna testium multitudo cum his in forum prodit, qui hos iustè uixisse testentur. Iudices horum testimonijs illico stupescunt, & ipsi ad eundem modum amicti iudicant, corpore, oculis & auribus animam suam ipsorum tectam uelatamq; habentes. Ob oculos istæc ipsis sunt, quemadmodum & sua ipsorum indumenta, & negotia eorum qui apud eos in iudicium deducuntur. Quare cohercendi sunt, ne sint nescij se aliquando morituros. Norunt enim in præsenti. Sed & negotium datum est Prometheo, ut eis horum finem faciat. Deinde nudi iudicandi sunt de his omnibus rebus. Oportet autem mortuos iudicio sisti. Sed & ipsum iudicem oportet nudum esse, uita defunctum, qui mortui animam uniuscuiusque statim contempletur, omnium cognatorum præsidijs destitutam, omnibus ijs quæ in terra sunt relictis: idq; ob id, ut iudiciũ sit iustum. Hæc ego priùs quàm uos cum scirem, liberos meos iudices constitui: duos ex Asia, Minoem & Rhadamanthum: unum uerò ex Europa, nempe Aeacum. Atque hi, ubi uita erunt defuncti, iudicabunt in amœnissimo prato, quod est in triuio, unde duæ uiæ ducunt: altera in beatorum animorum insulas, altera in tartarum. Asiaticos iudicabit Rhadamanthus, Europæos uerò Aeacus. At Minoi senilis dignitatis munus traditurus sum arbitrandi, si quid arcani alteri fuerit enatum: quo uidelicet iustissimè mortalibus de itinere iudicetur. Hactenus Platonis sententiam utcunque reddidi, quæ non parum lucis huic loco mihi adferre uidetur. Referuntur enim caussæ, quamobrem iudiciorum apud manes præfecti delecti sint: quas caussas cognoscant: & ubi tribunal sit collocatum, in eo nempe prato, unde biuium illud oritur, cuius paulò suprà modo Sibylla meminit. Castigat.] Polysyndeton, ab officio prætoris & iudicis quæstionis: cognoscit caussas, & habet de reis quæstiones aliquot, quibus cogit eos uel nolentes admissorum ueritatem confiteri. Subigitq;.] cogit, & quæstionibus extorquet. Quæ quis.] Respicit ad Socraticum commentum. Nam quàm diu in uita uersantur, flagitia, quæ ibi celant, etiam post mortem in occulto futura arbitrantur. Sed tempus (iuxta prouerbium) omnia reuelat. οὐδέν ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. Pindarus Olympiacorum hymnorum primo:

—— εἰ δὲ θεὸν
ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει.

In eodem hymno: πολλάκις
ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι
μάρτυρες σοφώτατοι.

Sophoclis uersus citantur à Gellio lib. 12. cap. item 11.

πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν, ὡς ἅπανθ' ὁρῶν,
καὶ πάντ' ἀκούων, πάντ' ἀναπτύσσει χρόνος.

Item in Aiace Flagellifero:

ἅπανθ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος
φύει τ' ἄδηλα, καὶ φανέντα κρύπτεται.

Author Gellius est lib. suprà citato, quendam ueterum poëtarum, Veritatem dixisse Temporis filiam esse: quæ etsi aliquandiu lateat, tandem tamen emergit. Idem ostendit senarius,

ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος.

Quidam septem sapientum, Tempus omnium esse sapientissimum dixit, ut quod omnia reperiat, & in lucem eruat. Pindarus ob id Tempus omnium patrem uocat. Inani.] quod frustra & stultè sperauit latêre posse. Piacula.] expiatione digna delicta. Nam furtum non accipit hic pro ablatione rei alienæ inuito domino, sed pro omni noxa mala, furtim & in operto perpetrata, admissaq;. Seram rectè mortem, post quam resipiscentiæ nullus relictus locus est. καὶ ἐν δισμυρίοις ταῦτ' οὐκ ἐξέλθοι, πρὶν [illegible] ἀποδοῦναι κακοδράσαντα. Tisiphone.] Latam sententiam sequuntur supplicia, quorum executrices furiarum gentem facit: & inter eas nommatim Tisiphonem, cui ab animaduertendo & refactum nomen est. τίω, punio. Accinctam hanc dicit, ut hypotyposin expeditæ ad sumendas pœnas de sceleratis furiæ, & pronæ in uerbera subijciat. Dextra infligit uerbera scuticis, sinistra sublatos angues minitatur. Sororum.] Eumenidum

nidum: Megaram dicit & Alecto, quas per amplificationem agmina uocat, quæ cedendo defatigatæ uicet suscipiunt. Sunt autem tres furiæ, quas κατ' ἀντίφρασιν καὶ εὐμενίδας καὶ σεμνὰς θεὰς dicunt: Tisiphone, Alecto, & Megæra. Errat ergo Seruius, qui hic sorores Harpyias aut angues capillares interpretetur.
Tum demum horrisono stridentes..] Aptè, illis propius progressis, faciem horrendi carceris summatim describit, à stridore portæ subitò apertæ, à ianitoribus utrinque dispositis, & quantitate ipsius Tartari amplificata. A Cæterum particula tum, continuat præcedentis narrationis seriem. Neque uerò solum is mos ueteribus fuit in iudicijs, sed hodie quoque apud omnes nationes obseruatur, ut habitis prius in carcere quæstionibus, tandem post latam iudicum sententiam ad locum supplicij, & ipsum supplicium educantur. Sacræ.] execrabiles, per quas damnati in abyssum barathri ad non dicendas pœnas demerguntur.

ARGVMENTVM.

Apertis Tartari foribus, Sibylla primum custodes uestibuli horrendos Aeneæ ostendit, deinde qui ibi æternis cruciatibus obnoxij sint, ordine enarrare pergit, & gygantum in primis quosdam recenset: qui fulmine Iouis occisi, in imo fundo Tartari cruciantur. estq; sexti circuli descriptio.

—Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina seruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sæuior intus habet sedem. tum Tartarus ipse,
Bis patet in præceps tãtum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus olympum.
Hic genus antiquum terræ Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo uoluuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania uidi
Corpora, qui manibus magnũ rescindere cœlum
Aggressi, superisq; Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lãpada quassans
Per Graiũm populos, mediæq; per Elidis urbem
Ibat ouans, diuũmq; sibi poscebat honorem:
Demens qui nimbos, & non imitabile fulmen,
Aere & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces, nec fumea tædis
Lumina, præcipitemq; immani turbine, adegit.

NASC. Cernis custodia qualis.] hæc ex persona Sibyllæ dicuntur. quæ aliud ex alio auget per ratiocinationem: sic enim uel Quinctiliano appellari uidetur id confirmationis genus. nam ex forma & aspectu Megeræ, quæ in uestibulo est Tartari, facile perspici potest, qualia sint impijs in Tartaro parata supplicia. tale illud est ex primo Aeneid.

» At uenti uelut agmine facto
» Qua data porta ruunt.

Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra.] nimium hoc in loco religiosus, ne dicam ineptus est Seruius interpres, alijq;, qui eum sequuntur, plurimi, qui de Hydra sentiendum negant, sed de altera furia ob id, quia in aditu inferorum Hydram posuit poëta, cùm ait:

» Et centum geminus Briareus, & bellua lernæ.

Sed non uident ipsi in aditu inferorum etiam describi thalamos furiarum,

» Ferreiq; Eumenidum thalami.

Et tamen Tisiphonem furiam infernalem in Tartaro collocari ad impios flagellandos. Sanè frustra fieret à poëta thalamorum descriptio, nisi ibi etiam furiæ habitarent. igitur intelligendum est ex opportunitate temporis, & rerum necessitate huc illuc acciri (ut apud hunc poëtam passim uidere est) hæc, & illa incolere loca. quod itidem de Hydra dici potest: cuius sedes etsi in aditu inferorum est, in Tartaro etiam quandoq; deorum uoluntate diuersatur ut, quia sæuior est, atq; perniciosior furijs, grauiore etiam cruciatu impios afficiat. adde quod si Hydra septimo casu accipienda est, ut Seruius putat, sitq; sensus, alteram esse intus furiam Hydra sæuiorem, totus uerborum ordo confunditur, sensusq; durus, & uerborum contextus parum congruens igitur sit sensus Hydram intus esse, Megera, quæ Tartari uestibulum seruat, sæuiorem: cuius rei penè caussã assignat, cùm ait. Quinquaginta hiatibus.] quibus & terrere & nocumẽto esse impijs potest. alludit autem ad B Simonidis opinionẽ: qui capitum quinquaginta Hydram fuisse scriptum reliquit. cuius allegoriam si quis scire cupias, reliquis omissis, adeat Platonem in Euthydemo. Tum Tartarus ipse] Tartari profunditatẽ ὑπερβολικῶς describit. Hic genus antiquum terræ, Titania pubes.] Eos iam incipit recensere, qui in Tartaro cruciantur, primumq; Titanas Gygantum fratres. qui & ipsi cum Dijs bella gerentes fulminati sunt. Cic. in 2. de nat. Deorum. Nec solum, ut apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent. sed etiam cum Titanis, ut cum gygantibus, sua propria bella gesserunt. C Sex fratres fuisse, & quinque sorores ex matre Titea dictos, Diodorus Siculus auctor est. Hic & Aloidas geminos.] Othum, & Ephialtem fratres Neptuni quidem filios, uerum quia ab Iphimedia Aloei uxore uno partu editi fuerunt, Aloidas, id est Aloei filios appellat.
Vidi.] à signo probat. Qui manibus.] τὸ αἴτιον est, cur in Tartaro existant. Vidi & crudeles.] Salmonei Aeoli regis apud Elidem filij pœnas describit, earumq; caussam adducit: quia se Ioui æquare, in omnibusq; illum imitari uolebat. horum historiam pluribus describit Homerus Odyss. λ. Quatuor hic inuectus equis.] Salmonei facinus exaggerat, separatioriq; descriptione dilatat. Diuumq; sibi poscebat honorem.] uel dum fulminandi, ac tonandi prærogatiuam sibi arrogaret, uel, ut magis existimo, dum sibi quoq; primitias tanquam Deo offerri uellet, ut de Mezentio Macrobius narrat: ideoq; à poëta Diuum contemptor appellatur lib. 7 Aeneid.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris »
Contemptor Diuum Mezentius, agminaq; armat. »

Demens,

A Demens, qui nimbos.] *Salmonei dementiam irridet: qui cum alios fulminaret, Iouis ipse fulmen euitare non potuit. huic non dissimilis fere est irrisio in Misenum ex hoc libro,*

» *Sed cum forte caua dum personat æquora concha*
» *Demens, & cantu uocat in certamina Diuos,*
» *Exceptum Triton, si credere dignum est)*
» *Inter saxa uirum spumosa immerserat unda.*

Telum contorsit.] παθὸς *à modo, seu à materia interficiendi. Sic in primo de Pallade contra Aiacem,*

» *Illum expirantem transfixo pectore flammas*
» *Turbine corripuit.*

LAMB. Hort. Cernis.] *Verba sunt digito monstrantis rem præsentem. Custodiam dicit ipsas custodes, Tisiphonem & hydram quinquaginta capitibus terribilem, quæ aditum & limen peruigiles seruent.* Faciem, *ipsam Tisiphonem dicit, quam paulò antè uestibulum succinctam custodientem finxit. Neque uerò foris tantum, sed intus etiam custodia munitum locum docet.* Sæuior.] *ipsa Tisiphone. nisi enallagen accipiamus, ut comparatiuum pro positiuo positum dicatur. Est autem hydra propriè serpens aquatilis,*

B *cut, omnium ferilissimum anguis genus, cuius semen nisi incendio exureretur, fœcunditas modum excederet. Beluæ Lernæ suprà meminit, quam inter alia portenta in inferorum uestibulo recensuit. Itaque diuersam hydram ab illa, hoc loco refert.* Tum Tartarus.] *Describit profundissimum hunc inferorum, ab immensa & prodigiosa deorsum profunditate, addita collatione hyperbolica, à dimensione altissima cœli sursum.* Bis patet.] *Hanc Tartari descriptionem uidetur poëta ex 8. Iliad. sumpsisse,*

ἤ μιν ἑλὼν ῥίψω ἐς τάρταρον ἠερόεντα,
τῆλε μάλ', ἧχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον,
ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός,
τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.

Ipsum (inquit) arreptum in tartarum caliginosum præcipitem dabo. ualde hinc procul, ubi barathri profundissimus locus est sub terra: ubi portæ sunt ferreæ, solum item ferreum, tantum deorsum sub inferis, quantum cœlum sursum distat à terra. Noster de suo addidit amplificationem, dimensionem amplificando. Homericum locum interpres enarrans, τοσ ὑπὲρ φησιν τὸν τάρταρον

C διεστάναι τοῦ ἅδου, ὅσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς. ἄλλ' αὐτοῦ σφαιροειδῆ τὸν κόσμον συνιστάς, κέντρα λέγων ἐπέχουσαν εἰσάγων τὴν γῆν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς ἐκβαλλομένας εὐθείας ἐφ' ἑκάτερα τὰ πέρατα ἴσας λέγων εἶναι. τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὡς τὰ οὐράνια τρία διαστήματα ἔχει, ἀέρα μέχρι νεφελῶν, εἶτα αἰθέρα μέχρι τῶν φαινομένων, οὕτω καὶ ἀπὸ γῆς εἰς ἅδην εἰς τάρταρον. δῆλον δ' ὡς οὕτω σφαιροειδὴς ἡ γῆ.

Hic genus.] *Descripto Tartari carcere, enumerat speciatim, quos ob quas impietates, graues superis pœnas dantes, illic uiderit. In prima autem acie collocat gigantum gentem nefariam, quos ob singularem in deos impietatem in fundo imo luctari dicit. Titanas Hesiodus canit Cœli filios esse, &* ἀπὸ τοῦ τιταίνειν, *id est, tendendo dictos, non à uindicta, ὡς* ἀπὸ τῆς τίσεως. *ut Ser.*

τοὺς δὲ πατὴρ τιτῆνας ἐπίκλησιν καλέεσκε,
παῖδας νεικείων, μέγας οὐρανὸς οὓς τέκεν αὐτός.
φάσκε δὲ τιταίνοντας ἀτασθαλίῃ μέγα ῥέξαι
ἔργον.——

Titanum fratrem suum fertur Saturnus regno expulisse. Titani filij, Titanes fuere. Hi postea paternum regnum recuperaturi, bellum contra [illegible] susceperunt. à quo superati fugatique sunt. Hinc Gigantum fabula nata est, eos cœlum expugnare adortos, uictosque, ad inferos fulmine deiectas animas, & corporibus diuersis locis montes superimpositos ne eluctarentur. Est & alia fabula à superiori diuersa. Cùm Iupiter suo timeret Olympo à Gigantibus, Titanas auxilio accersiuit. Vnde natum prouerbium est, Titanas imploras, τιτᾶνας καλεῖν, *ubi quis fuit uiribus parum fisus, alienum auxilium implorat. Quoniam autem aspectu & forma homines terribiles fuisse perhibentur, in prouerbium apud authores cessit, Titanicus aspectus,* τιτανῶδες βλέπειν, *id est, Titanicum obtueri, pro toruè aspicere,* ἐκπληκτικόν, φοβερόν: τιτανικὸν σπέρμα, *Titanicum semen.* τίταν⊗, λίθ⊗ ἐκ κανμένη, καὶ ἄσβεστος. τίτανον, λευκόν, ἢ γύψον, κονίαν. *Suidas* τιτᾶνας *exponit* ἐκταχθέντας *dæmonas. Terram Titanicam, omnem, uel (ut nonnulli) solam Atticam, ab uno uetustiore Titano, qui circa Marathonem incoluerit, qui solus non militarit aduersus deos: authore Philochoro* ἐν τετραπόλει. *Quidam Græcorum* τίτανον *calcem exponunt. est & eius nominis mons in Thessalia. Terræ filij, uulgò Gigantes crediti fuère, obscuro quasi ignotoque genere prognati. Vnde homines id genus prouerbialiter ab authoribus Terræ filij uocantur: ut subitò apparentes, ceu cœlo lapsi, Cœli filij. Illud adijcere non inutile fuerit: homines aut terræ filios esse, aut cœli, aut dei. Terræ filij censentur, qui cœli, dei, & originis suæ cœlestis obliti, uoluptatibus & cupiditatibus dediti, perturbationibus animi uarijs circumaguntur: uenantur uoluptatum lenocinia, ignaui uentres, abdominique dediti tantum. Cœli filij existimantur, qui honestis actionibus uacant, & studio multarum scientiarum insudant. Dei filij uerò, qui uitæ tum sanctimonia, tum innocentia sunt inter mortales conspicui: quales fuerunt prophetæ, sacerdotes, & patriarchæ, quorum uita tantum in contemplatione rerum diuinarum uersabatur. Titanes, cum dijs bellum facerent, cum ijs pugnare dicebantur. Quod Cicero in Catone nihil aliud esse exponit, quàm naturæ repugnare. Gigantes quid aliud fuisse credendum est, inquit Macrobius, quàm hominum quandam impiam gentem, deos negantem, & ideo existimatam deos pellere de cœlesti sede uoluisse? Hinc & illud parœmiæ loco celebratum est ab ijsdem sumptum, cœlum territare armis: in minaces & feroces, qui & capite cœlum uelle perrumpere eadem figura dicuntur. Homeri scholiastes lib. Iliad. [illegible] ad [illegible] modum fabulam de Saturno, Ioue & Titanibus digerit. Saturnus oraculo edoctus, fore aliquando, ut à filio suo regno pelleretur, natos omnes dentibus comminutos absumpsit. Rhea autem Ioueni enixa, Saturno lapidem suppositum, quem eius loco fascijs inuoluerat, deuorandum obiecit. Puerum in Cretam delatum Themidi educandum tradidit, & Amaltheæ: erat autem hæc capra. Hanc Titanes, quoties intuerentur, metuebant. Subiectum eum infantem mammis suis educauit. Iupiter simulatque adoleuisset, patrem regno exuit, oraculi fidem sequutus. Postea cum ei bellum à Titanibus illatum esset, Themidis oraculo monitus fuit, ut Amaltheæ pelle tegumenti loco uteretur: esse enim eam formidabilem. Iupiter ita persuasus, Themidis monita exequutus fuit, & Titanas bello deuicit. Hinc factum, cur Aegiochus Iupiter sit appellatus.* Aloidas.] *Aloi & Iphimediæ liberos. Horum matrem*

Vlysses se uidisse apud inferos memorat libro Odyss. undecimo,

τὴν δὲ μετ' Ἰφιμέδειαν Ἀλωῆος παράκοιτιν
εἴσιδον, ἣ δὴ φάσκε Ποσειδάωνι μιγῆναι.
καί ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδε, μινυνθαδίω δὲ γενέσθην.
Ὦτόν τ' ἀντίθεον, τηλεκλειτόν τ' Ἐφιάλτην.
οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα.
καὶ πολὺ καλλίστους, μετά γε κλυτὸν Ὠρίωνα.
ἐννέωροι γὰρ τοί γε, καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν,
εὖρος, ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν ὀλύμπῳ
φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο.
ὄσσαν ἐπ' ὀλύμπῳ μέμασαν θέμεν. αὐτὰρ ἐπ' ὄσσῃ
πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη.
καί νύ κεν ἐξετέλεσσαν, εἰ ἥβης μέτρον ἵκοντο.
ἀλλ' ὄλεσεν Διὸς υἱὸς, ὃν ἠΰκομος τέκε λητὼ
ἀμφοτέρω, πρὶν σφῶιν ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους
ἀνθῆσαι, πυκάσαι τε γένυς εὐανθέϊ λάχνῃ. Id est,

Post hanc Iphimedian Aloi uxorem uidi, quæ cum Neptuno se concubuisse iactitauit. Pepererat duas proles, quæ non diu superstites erant futuræ, Otum & Ephialten. hos Tellus omnium mortalium procerissimos procrearat: tum autem post Orionem, pulcherrimos. Etenim nonum ætatis annum ingressi, longi nouem ulnas, lati totidem cubitos dicebantur. Ac tum dijs immortalibus se illaturos bellum minari cœperunt. Primum Ossan Olympo agresti sunt superimponere, inde ambobus Pelion accumulare, ut per eos montes ascensum in cœlum sibi pararent. Atque effecissent id, si in uiros euasissent. Sed Apollo sagittis suis utrunque confixit, priusquam ad pubertatem peruenirent. Homerus corporum magnitudinem dimensus est: & uerborum ambitu membra depinxit. Noster tantum immania corpora dicit. Ille de construendis montibus inanem conatum exprimit: hic aggressos dixit cœlum rescindere. Existimatur hic superasse Homerum. Geminos.] *uel gemellos fratres, uel duos Aloei filios. cur autem hic geminos, sui similes exponat Seruius, non satis apprehendo: cum alioqui poëtæ liberrimè soleant distributiuis pro cardinalibus abuti. Fuit autem Aloeus Titanis & Terræ filius, cuius uxor ex Neptuno hos duos suscepit: quibus cùm singulis mensibus nouem manus adnascerentur, postea Gigantibus contra Iouem suppetias tulere.* Immania corpora.] *Appositio. Addit pœnarum caussam, ut alios à simili conatu impio deterreat.* Vidi.] *Salmoneus filius Elidensis Deucalionis fuit. Hic, ut ait Didymus* δυσσεβὴς ἦν, ἀντιβροντῶν τῷ Διὶ, καὶ ἀντιστράπτων. Διὸ καὶ κεραυνοῖς περιέπεσεν. *Suide Aeoli filius fuit, Thessaliæ rex. Qui cum esset impius, per machinam fulminabat, tonitruabatq́. Tum autem, subditorum suorum animas commiscebat: unde ictus fulmine, impietatis suæ iustas pœnas dedit. Addunt, eum quadriga uectum, ardentes faces in populares suos torquere solitum. Seruius sacrilegij crimen illi quoque tribuit. Hyginus hunc numerat inter eos rectores, quos suæ ipsorum quadrigæ prodiderint: eumq́, cùm Iouis fulmen imitaretur, cum ipsa quadriga fulmine percussum. Idem scribit, Sisyphum & Salmoneum Aeoli filios, mutuo odio se prosequutos. Sisyphus ab Apolline contendit uiam sibi monstrari, qua fratrem perimeret. Responsum ei fuit, si ex compressu Tyrus filiæ fratris liberos procreasset, qui in posterum aliquando acceptam iniuriam ulciscerentur. Mater intellecto oraculo, susceptos liberos necauit. De Salmoneo facetum extat carmen in* A *uaria historia, Chiliade septima:*

ὁ σαλμωνεὺς ἐκ θετταλῶν ἐλθὼν εἰς τὴν ἠλείαν,
κτίσας τε πόλιν, καὶ αὐτὸν ἐκάλει ὀνομάζων Δία,
καὶ ἀσεβῶν, καὶ κεραυνοὺς δῆθεν δᾳσὶν ἐκπέμπων,
ἐν βύρσαις τε καὶ λέβησι τοῖς δρόμοις τῶν ἁρμάτων
βροντὰς ἀπομιμούμενος, Διὶ κεραυνωθῇ.

Id est:

Salmoneus è Thessalia in Heleam profectus,
Vrbeq́ condita, seipsum dixit Iouem.
Cum enim multa impia perpetraret, fulmina funalibus
In pellibus & Libycis curruum cursibus (emittens,
Tonitrua dum imitatur, fulmine ictus perijt.

Flammas.] *Periphrasis fulminis, aut tonitrui.* Graiûm] *syncope: Græcorum* Elidis.] *Elis à Ptolemæo, Helea, uel, ut alij, Elæa dicta, ab Olympia, olim Pisa dicta, mox Arpina, miliare propè Germanicum, hoc est triginta stadijs distabat. Erat hic templum Ioui consecratum, tum cultu, tum uetustate celebre. Ante templum, lucus oleastris horridus. ab ea urbe Iupiter Olympius fuit appellatus. Et sacra illa certamina quinquennalia, Olympica, aurea Pindari lyra nobilitata. Huc quinto quoque anno ingens hominum uis è tota Græcia confluebat, partim religionis erga Iouem caussa, partim ad certandum, & certaminis alicuius coronam obtinendam, partim spectatum. Erat autem hoc certamen Olympicum inter agonas quatuor nobilissimum. Sed de Olympicis alibi fortassis effusior sese nobis narrandi dabit occasio. Ab Olympia, siue Pisa inquam triginta stadijs aberat Elis. Strabo tradit, sua tempestate omnem eam regionem Eleam nominatam, quæ inter Messeniam & ueram Achaiam ad mare usque media est: mediterraneis ad Arcadiam iuxta montem Pholoen, Azanas & Parrhasios excurrentibus. Modicè ad septentrionem uersa* ἀντίπορθμος *est Acarnaniæ, Cephaleniæ, Ithacæ, & insulis quæ Echinades sunt dictæ. Ad septentrionem Peneus, ad meridiem Alpheus, amnes Pindari poëtæ lyrici carminibus decantati, per Elidem labuntur. De Alphei prodigioso cursu, in fine tertij libri sat multa retulimus. Ex Stymphalo monte scaturit, & paulatim alijs atque alijs fluminibus auctus, ad Pisam, Elidis longè celeberrimam urbem, in Siculum mare deuoluitur. In Elide aliquando sedecim fuerunt urbes, quarum præcipuæ* C *memorantur, Elis, Pisa, Olympia, & Pylos. Illud etiā auctarium appendere non inscitum fuerit. Cùm aliquando inter urbes Elidenses & populos Pisæos finitimos frequentia diuturnaq́ certamina tenuissent, ut neutri alteris cederent (ut humana sunt ingenia obstinata) ad postremum huc conuentum est, ut ex singulis urbibus, singulæ matronæ deligerentur disceptatrices, quæ perniciosas illas controuersias singulari prudentia & admirabili dexteritate dirimerent. id quod eum magna prudentiæ laude præstiterunt. Salmoneus Pisa habitauit, quæ nunc Bisa nuncupatur, inquit Chrestomathiæ scriptor: & Oenomaus, Pelops & Pelopidæ. In Peloponneso fons item est Salmone, unde Enipeus oritur qui in Alpheum tandem deuoluitur. Idem author annotat ex Strabone Salmone imperante, Aet[illegible]lum [illegible] P[illegible]o el[illegible]sum, Aetoliam habitasse. quam de se [illegible]pell[illegible]rit.*
Diuûmq́.] *Nam se Iouem uocabit ut ait Tzetze[illegible].*
Ouans.] *triumphans. Est aut[illegible] o[illegible]atio, triumphus minor, quando imperator triumphum ad[illegible], ur[illegible]em pedibus*

A *dibus ingreditur. Emphaticè addidit igitur, mediæ Elidis, ἀγχινῶς ὑποτ. Demens.] Ecphonesis in impietatem & uesaniam hominis, qui fulmen, nulli mortalium imitabile, uoluit æmulari, præcipue ubi summis honoribus Iupiter colebatur. nam Olympiæ, quam urbem Elidis esse diximus, templum Iouis Olympij fuit, tum cultu tum uetustate uenerandum, frequentibus oleastris consitum, è quibus sacrorum certaminum uictores coronabantur. Visebatur hic statua Iouis Olympij, admirandæ magnitudinis, & quidem eburnea, incredibili artificio à Phidia sculpta, ad exemplum, ut ipse ait, carminum Homericorum:*

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος.

Mediæ Elidis pro, per mediam urbem Elidis: Pisam significans, ubi homo nefarius imperauit, ut paulò antè dixi. Videtur ergo Elidem posuisse pro Elæa, hoc est, pro tota ea regione: licet non ignorem, Seruium accipere pro ipsa urbe. Ille.] *Iupiter: Charientismus. Saltè perstringit uana & ficta alterius fulmina, & sine uiribus: cum Iouis fulmen præsentem pestem adferret.* Tædis.] *à materia. Tæda arbor est laricum genere, succo abundans, & ob id lumini sacrorum grata. Hanc mares tantum ferebant. Subauditur uerbum, misit, uel contorsit. Expressit uiolentum impetum iactus.* Turbine.] *Turbo propriè uentus est, qui specie depressæ nubis maiore erumpit, quàm procella, sed cum frigore, obuia quæq; & proxima cum prunis posternent.* Adegit.] *dedit, iecit.*

ARGVMENTVM.

Prosequitur Sibylla alios narrando percensere: quos in Tartaro ob eorum scelera cruciari suis oculis uidit: Tityum, cuius renascens iecur assiduè consumitur uulturis rostro: Lapithas, Ixiona uidelicet, & Pirithoum: quorum uterq; grauissimo Harpyiæ molestijs affligitur.

NASC.

Nec nõ & Tityon terræ omnipotentis alumnum
Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroq; immanis uultur adunco
Immortale iecur tondens, fœcundaq; pœnis
Viscera, rimaturq; epulis, habitatq; sub alto
Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumq;,
Quos super atra silex iamiam lapsura cadenti
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra thoris, epulæq; ante ora paratæ
Regifico luxu. furiarum maxima iuxtà
Accubat, & manibus prohibet cõtingere mensas:
Exurgitq; facem attollens, atq; intonat ore.

Nec non & Tityon.] B *Tityi genus, magnitudinem corporis, tormentaq; describit. porrò animaduertendum est per Tityum, Sysiphum, Tãtalum, atque alios designari (ut inquit Plato in Gorgia) reges, tyrannos, potentes, ciuitatumq; gubernatores: qui ob ipsam peccandi licentiam grauissima scelera alij Veneris, alij ambitus, alij superstitionis, alij auaritiæ, aliaq; id genus multa committunt. citatq; Homerum testem: qui in 11. Odyss. quos proximè recensui, inducit apud inferos perenniter cruciari. Sed lege Macrobium in primo de Somn. cap. 10. qui hæc omnia ferè, quæ de inferis dicuntur, mysticè interpretatur.* Terræ omnipotentis alumnum.] *terræ filium. Sic eum Ho-* C *merus appellat. γαίης υἱόν.* Per tota nouem cui iugera corpus.] *Tityi corporis magnitudinem loci quantitate designat. Sed alibi sæpius hac de re locuti sumus. sanè totum hunc locum de Homero Virgilius transtulit,*

» *ὁ δ' ἐπ' ἐννεάπελεθρα κεῖτο, & quæ sequuntur.*

Præter quod Homerus caussam supplicij eius posuit, quia Latonam ausus est interpellare de stupro,

Λητὼ γὰρ ἥλκησε Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

Hic autem noster reticuit. Iecur tundens.] *Gestum auium pascentium expressit, nisi mauis tondens legere, id est, abrodens.* Rimatur epulis.] *rimando, hoc est scindendo, & in rimas agendo pascitur iecore.* Quid memorem Lapithas.] *occupatio, ut:*

» Quid memorem Alciden?

Ixiona, Pirithoumq;.] *à genere ad speciem transit: nam Ixion pater, & Pirithous filius ex Lapithis fuerunt Thessaliæ populis, alter Iunonem de stupro tentauit, alter Proserpinam (ut ante dictum est) abducere uoluit. Sanè Pirithous Iouis quidem filius fuit, qui cum Diam Ixionis uxorem amaret, in equum conuersus, & circum eam saltans pudicitiam eius attentauit: unde natus infans, dictus est Pirithous ἀπὸ τοῦ περιθεῖν, quod est circum, & in orbem saltare. Sed tamen Ixionis creditur, quia ex eius uxore natus est.* Quos super atra silex.] *per hos, quibus imminet lapis iamiam casurus, superstitiosi Lucretio designantur: qui inaniter semper uerentur. & de Dijs, rebusq; cœlestibus perperam sentiunt, pessimeq; opinantur.*

Iamiam Lapsura.] *παλλόμενα, imminens casuri saxi periculum designat.* Lucent genialibus altis — Aurea fulcra toris.] *Quo pacto locus iste de Tantalo Corinthiorum rege intelligi possit (ut sentiunt interpretes) non uideo: nam etsi Pelopem filium suum Dijs epulandum apposuit, nullibi tamen his eum pœnis cruciari apud inferos reperitur. nam Homerus Odyss. λ. eum in palude apud inferos destinatum scribit esurientem, & sitientem hoc etiam maiori supplicio, ut in aquis limpidissimis sit usque ad labrum inferius: qui quoties se inclinat, ut bibat, toties absorbeatur aqua: arboribusq; pomis onustis ad os usque illius peruenientibus comedere non possit: nam ipso ea apprehendere uolente, fugiunt. Sic enim ait Homerus:*

καὶ μὴν Τάνταλον εἰσεῖδον χαλέπ' ἄλγε' ἔχοντα, »
ἑσταότ' ἐν λίμνῃ, ἡ δὲ προσέπλαζε γενείῳ, »
στεῦτο δὲ διψάων, πιέειν δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι »
ὁσσάκι γὰρ κύψει' ὁ γέρων πιέειν μενεαίνων, »
τοσσάχ' ὕδωρ ἀπολέσκετ' ἀναβροχέν. »

Quem locum imitatus Horatius in Serm. inquit:

Tantalus à labris sitiens fugientia captat »
Flumina. »

Et Ouid. in libro sine tit.

Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat. »

Quibus uerbis intueri licet, nullam ei appositam cœnam esse

esse apud inferos, neque ullam ei furiam accubare, quæ aut cibos diripiat, aut uoce, ac face illum territet. quamobrem satis uereor (& si locus communis est) ne de Phineo Arcadiæ rege intelligendum sit: qui cum filijs suis (ut in tertio comment. diximus) uxoris secundæ impulsu oculos emisset, ira diuina ipse etiam cæcus factus est. immissæq; Harpyiæ, quæ cibos ei appositos auferrent, atque fœdarent. quod etsi in uita ei contigerat, uti ex Apollonio in secundo Argonaut. & ex Valer. Flac. libro quarto legere est, quis tamen prohibet, quin poëta fingere possit, Phineum ijsdemmet apud inferos cruciatibus affici? nam Plato in decimo dial. repub. scriptum reliquit, impios omnium quæ in uita gesserunt, post tergum apud inferos signa deferre. ut pro qualitate delictorum sit etiam suppliciorum modus. Quod si Orion ab Homero fingitur apud inferos etiam uenari, ferasq; sectari, & Hercules arcum, & sagittas tenere, circumq; ipsum aues, leones, apros, cædes uulneraq; hominum, quot fuit telis in uita fixerat, qua de re etiam Virgilius infrà mentionem facit, cur non eadem uiuendi conditio Phineo quoque apud inferos existere potest? sed alij fortasse melius. mihi tamen ideo fit uerisimilius, quoniam hic de geniali, id est matrimoniali toro mentio habetur, ut sit allusio ad facinus, quod per matrimonium, id est uxoris impulsionem Phineus admisit. reliqua perspicua sunt. uult autem poëta eminentiss. per facinus Phinei designare crudelitatem hominum in altero seculo puniri. Furiarum maxima iuxta— Accubat.] *Non famet, sed Celæno Harpyiarum princeps, quæ iidem & furiæ, & canes Iouis dicuntur. nam ipsa loquens in 3. Aeneid. ait:*

» *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo*
» *Prædixit, uobis furiarum maxima pando.*

Exurgit attollens.] *sed illum terrendum.*

LAMB. Nec non.] *Homerus Odyss. 11.*

Hort. *καὶ Τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέος υἱόν,*
κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὁ δ᾽ ἐπ᾽ ἐννέα κεῖτο πέλεθρα.
γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον,
δέρτρον ἔσω δύνοντες. ὁ δ᾽ οὐκ ἀπαμύνετο χερσί.
Λητὼ γὰρ ἥλκησε Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.
Πυθώδ᾽ ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.

Tityon.] *Fabulantur hunc Latonæ uitiã correptæ stuprum inferre uoluisse. Apollo & Diana eam iniuriam haudquaquam ferendam rati, hominem sagittis confecerunt. Nunc apud inferos ita pœnas dat, ut epati infixas sagittas adhuc seruet. Euphorion ait, eum Dianam corripuisse, & ob id puniri. At Homerus & alij poëtæ eum sequuti scribunt, hunc apud inferos per nouem iugera ita porrectum, ut iecur à uulturibus duobus ita continuò arrodatur, ut absumatur nunquã. Quod autem Hom dicit, ὁ δ᾽ ἐπ᾽ ἐννέα κεῖτο πέλεθρα: noster uertit,*

Per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.——
Intellectio. uastitatem molis gigantei corporis intelligimus. Didymus hunc Homeri locum enarrans, πλέθρα, πλέθρον, ὅ ἐστιν ἕκτον μέτρον σταδίου. λέγει οὖν, ὅτι τὸ τοῦ Τιτυοῦ σῶμα ἐπὶ ἐννέα ἐκεῖτο πλέθρα, ὥστε κατέχειν τόπον ἴσον ἡμίσει σταδίου. ἦν δὲ Τιτυὸς Διὸς καὶ Ἐλάρας υἱός. ἐν δὲ ἄλλῳ, μέτρον τι γῆς. id est, πλέθρον sexta stadij pars est. Dicit igitur, quòd Tityi corpus in nouem iugeribus exporrectum iaceret, ita ut locum dimidij stadij occuparet. Erat autem Tityos, Iouis & Elaræ filius. Aliàs terræ mensuræ genus est. De Tityo Lucretius lib. 3. sic canit:

Qui non sola nouem dispersis iugera membris A
Obtineat, sed qui terrai totius orbem.
Nec tamen æternum poterit perferre dolorem,
Nec præbere cibum proprio de corpore semper.
Sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
Quem uolucres lacerant, atq; exest anxius angor.
Aut aliæ quæuis scindunt torpedine curæ.

Antiqui hunc Tityi uulturem immortale iecur lacerantem, interpretabantur conscientiæ tormenta, rimantis interiora uiscera flagitijs obnoxia: adeoq; ipsa uitalia perpetua solicitudine ac recordatione perpetratorum scelerum laniantis, Tum autem, & quæ curas anxias assiduò excitet, ut quieti nullus sit relictus locus. Inhæret ea infœlicitas fibris renascentibus subinde, ut se iudice absolui nequeat. Alij, Lucretium sequuti, libidinem fœdam amoris interpretantur. quem in iecore Physi i positum esse affirmant: ut iram in felle, risum in splene. Exesum iecur renascitur in pœnam. Quid aliud sibi uult, quàm quòd libido nunquam exaturetur, sed recrudescat semper? Hinc fit, cur Horatius iecur uocet Tityi incontinentis.

Omniparentis.] *Rectè: communis enim omnium parens terra est, & rursum fato defunctos recipit. Sunt qui legunt,* B *Omnipotentis. sed superior lectio uindicanda est, à parente. Apollonij & Homeri enarratores, compluresq; alij, non Terræ, sed Iouis & Elaræ filium eum faciunt.* Rostroq;.] *Pathos à modo. Immortale, uidelicet quod nunquã absumitur.* Fœcunda.] *quòd nunquã absumantur, sed exesa crescant rursum ad pœnas.* Rimatur dixit, *pro depascitur, erodit, exedit.* Fibris.] *In fibris, quæ præcordia sunt, ubi affectus sunt positi. Sunt & fibræ, quarumlibet rerum extrema. unde cordis, iecoris & uiscerũ extremitates, fibras appellamus.* Quid memorem.] *A' Tityo, per præteritionem ad diuersarum pœnarum enumerationem transit. Lapithæ Thessali fuerunt, gens ferox & barbara: quorum principes numerantur, Eryus, Pirithous, Cæneus, Exadius, Polyphemus, & alij. Hi contra Centauros in nuptijs Pirithoi bellum graue exortum fuit. Ad has unà cum Lapithis, Centauri, ut amici, uocati sunt. Erat autem Pirithous Ixionis filius. Et Centaurorum tum princeps fuisse proditur Eurytion, Ixionis & Nepheles filius. Porrò ubi in multum uini prouecti essent, Centauri sponsam rapuerunt, & uim tentarunt. Lapithæ iniuriam indignè ferentes, quòd hospitij ius nullo diuorum metu uiolarent, ad arma prosiluerunt, multosq; Cen*C *taurorum interfecere. Ipsum Eurytionem, manibus, naso, labijs, & genitalibus fœdè mutilatum trucidarunt. Didymus Odyss. lib. 21. ὅτι τῆς Ἱπποδαμείας θυγατρὸς, λέγω δὲ ... πλείονος ... ταῦτα Λαπίθαι κατὰ συγγένειαν ... ὑπὸ μέθης δὲ οἱ Κένταυροι ... τῶν Λαπιθῶν, ... ἀνεῖλον τοὺς Κενταύρους. Aliud Lapithæ bellum aduersus Dorienses aliquando gesserunt. Hi Herculis se socium ea conditione obtulit, ut tertiam Doridis partem ob eit laborum suorum præmium acciperet. Qui Coerono Lapitharum rege interfecto, omnem reliquam gentem, prælijs & bello deuictam, ea terra, di qua tum ambigebatur, migrare compulit.* Ixiona.] *Thessalis hic imperauit, homo nefarius: socerum enim suum in fossam carbonariæ specie ardentem deiecit. A' Ioue convinio exceptus, eius uxori ... iniuriam obtulit. Re comperta, pro Iunone ei nubem subiecit. Ixion cum eam turpitudi-*

nem

A nem tacere non posset, sed apud quosuis eblateraret, à Ioue ad inferos deiectus est: & rotæ alligatus, sceleris sui pœnas dedit. Quam pœnam ita ἀλληγορεῖται. Eos radijs rotarum districtos pendere, qui nihil consilio præuidentes, nihil ratione moderantes, nihil uirtutibus explicantes, seque & actus suos fortunæ permittentes, casibus & fortuitis rebus semper rotantur. Sed Fulgentius longè aliter. Phlegyæ fuit filius, & Diam Deionei filiam uxorem duxit. Ex nube procreatus illi est Centaurus, à quo Centaurorum genus ortum est, ut ait Hom. scholiastes lib. Iliad. primo. Didymus Odyss. 21. pluribus uerbis stupri caussas refert. Pindarus uerò prodigiosa de Ixione canit, quæ hic adscribenda duxi.

ἐπεὶ δὲ παρελέξατο Ἰξίων τῇ νεφέλῃ,
ἄνευ χαρίτων ἔτικτε γόνον ὑπερφίαλον,
ὃς ἵπποις μαγνητικαῖς ἐμίγνυτο πηλίῳ.
ἐξ ὧν ἐγένετο στρατὸς ὅμοιος τοῖς τοκεῦσι,
τὰ κάτω τούτων τῇ μητρί, τῷ δὲ πατρὶ τὰ ἄνω.

At Tzetzes hanc Pindari de Ixione prodigiosam fabulam consentaneè & probabiliter refutat:

Ἰξίων ἐκκαθαιρόμενος ἐκ πενθερίου φόνου
B παρὰ Διὸς (τοῦ βασιλέως οὕτω δὲ πρὶν ἐκάλουν)
ἠράσθη τούτου γυναικὸς Ἥρας τῆς βασιλίδος.
ἀκούσας ταῦτα δὲ τἀνδρί, ἐκεῖνος δυσπετήσας,
καὶ χρῄζων ἀκριβέστατα τὸ ἀτρεκὲς νοῆσαι,
δούλην νεφέλην φερώνυμον τὴν κλῆσιν στολίσας,
περικοσμήσας ἔπεμψεν, ἐκείνῳ ἐπιτεθῆναι.
Ἰξίων τῇ νεφέλῃ δὲ ταύτῃ μιγείς, ὡς Ἥρᾳ,
οὐ μὴν νεφέλῃ δέ τινι λούγγῳ ἀερίῳ,
ἔμβρυον παῖδα γεγέννηκεν, ὃν Κένταυρον ἐκάλουν,
τὰ τέκνα δουλογέννητον, αὔρα καὶ γὰρ καὶ δοῦλα,
ἀπὸ τοῦ τὴν Ἰξίονα κεντῆσαι τὴν αὔραν,
ἵνα καὶ ἄσεμνον τοῦ τοῦτον γεννήσεται.
ὁ ἔμβρυος συμμιγνύμενος ἵπποις τοῖς μαγνητικοῖς,
τοῦτ' ἔστιν, ὃς ἱπποφορβῶν ἐν τόποις Θεσσαλίας
ἐκ γυναικῶν ἱππικῶν, ὡς συντρέχοντας ἵπποισι,
αὐτοὺς καὶ τούτου φασὶν ὑπὲρ ἵππους εἶναι.

Idem longè uberius de Ixionis rota Chiliade nona disseruit, explicatque ueram historiam, liberrimè Pindarum maximè & Palæphatum probabilibus argumentis refutans. Pirithoumque.] Diam Atticam quandam mulierem cum Ixione nuptam fuisse produnt, ex quo natum uolunt Pi-
C rithoum. At Homerus eum Iouis filium fuisse canit ob singularem uirtutem, ἀπὸ τοῦ περιθεῖν. Pirithous audiens ijs quæ uaria fortuna à Theseo gesta erant, experiri statuit, an tantus esset, quantum Græciæ totius fama & celebritas ad se detulisset: illiusque boues, quæ Marathonio saltu custodiebantur, per speciem latrocinij abegit. Theseus eo rumore accensus, ad iniuriam ulciscendam excitus, conscenso equo, in hostilia tentantem proficiscitur. Non declinauit eius occursum Pirithous. At postquàm ad primum congressum peruentum est, uterque alterum non sine admiratione intuitus, formæ decus & animorum magnitudinem inter se miratis, datis dextris, fœdus amicitiæ ita ineunt inter se, ut à Theseo iniuria abactarum boum ipsi Pirithoo sit remissa, & uterque utrumque ad amicitiam perpetuò colendam sit hortatus. Neque uerò satis id fuit, fides iureiurando sancita est. Pirithous Theseum inde in Lapithas ad hospitalibus mensis fruendum comitate multa pertraxit. Iisdem tum (ut paulò suprà retuli) & Centauri adhibiti fuere: & quidem ob nullam aliam caussam, quàm quòd Deidamiæ sponsæ Pirithoi cognati essent. Qui simul atque iam uino incaluissent, petulantius ipsam sponsam aliasque Lapitharum uxores contrectare cœpere, adeoque ad postremum uim adferre, & rapere ad stuprum. Lapithis id flagitium indignè ferentibus media regia, pugna oritur tumultuaria. Theseus Pirithoo auxilio accurrens, multos Centaurorum trucidat, & cùm multa cæde disijcit. inde Centauri Pirithoum bello adorti sunt. & deuicti ipsi, finibus suis pulsi fuerunt. Sequuta statim est expeditio utriusque ad inferos, ad rapiendam Proserpinam, quam Theseus amabat. Alio loco nobis historia relata est, non pigebit tamen hic quàm paucissimis repetere, ut studiosi omnino meminerint, unde poëtis fabulandi materia orta sit: & quidem ex nominum similitudine. Post Helenes raptum, quam Theseus Aphidnis apud matrem Aethram reliquerat, cum Pirithoo in Molossos profectus, Aidonei regis filiam Proserpinam rapere conatus fuit. Puellæ mater Ceres appellabatur. Rex ubi comperit Pirithoum, ut raptorem ad se uenire, cani regiæ aulæ Cerbero eum discerpendum obiecit: Theseum arreptum custodiri iussit tantisper, dum de eo aliud aliquid statueretur. Casu per id tempus accidit, quum Hercules prorsus inscius eorum quæ Theseo & Pirithoo usuuenissent, apud Aidoneum hospitaretur: incideretque de illis eorumque repenis inter alia colloquia sermo, Theseum à se in uinculis, Pirithoo occiso, teneri. Hercules uehementer fortis uiri casum doluit: petijtque à rege, ut Thesei supplicium sibi remitteret. Fecit id lubens Aidoneus: atque ita restitutus fuit Theseus. Hinc facile liquet, unde fabula manarit, de Orco, Plutone, Cerbero, Cerere, Proserpinæ raptu, interitu pœnisque Pirithoi, & uinculis Thesei, cuius iam mox obiter incidet mentio. Cæterum ut ad philosophiam reuertamur: atra silex iamiam lapsuræ similis, quæque illorum capitibus immineat, quid aliud signat, quàm arduas potestates, & infaustum tyrannidis molem? Cuiusmodi nũquam sine pœnæ metu, quam merentur, uiuunt. Ipsi enim dum student metui, metuunt maximè: & subiectum uulgus se odisse cogunt: et exitium, quod merentur, animo semper prospiciunt: id quod Dionysius familiari suo cuidam, exemplo ante oculos proposito, aliquando ostendit. Imminet.] Pathos à modo. Homerus Theseum & Pirithoum inter heroas, & deorum illustres filios numerat:

καί νύ κ' ἔτι προτέρους ἴδον ἀνέρας, οὓς ἔθελόν περ,
Θησέα Πειρίθοόν τε, θεῶν ἐρικυδέα τέκνα.

Lucent.] Ad Tantali exemplum transitio, de quo Homerus:

καὶ μὴν Τάνταλον εἰσεῖδον χαλέπ' ἄλγε' ἔχοντα,
ἑσταότ' ἐν λίμνῃ, ἡ δὲ προσέπλαζε γενείῳ.
στεῦτο δὲ διψάων, πιέειν δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι.
ὁσσάκι γὰρ κύψει' ὁ γέρων πιέειν μενεαίνων, (οἱ
τοσσάχ' ὕδωρ ἀπολέσκετ' ἀναβροχέν, ἀμφὶ δὲ ποσσὶ
γαῖα μέλαινα φάνεσκε, καταζήνασκε δὲ δαίμων,
δένδρεα δ' ὑψιπέτηλα κατὰ κρῆθεν χέε καρπόν.
ὄγχναι καὶ ῥοιαὶ καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
συκαῖ τε γλυκεραὶ καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.
τῶν ὁπότ' ἰθύσει' ὁ γέρων ἐπὶ χερσὶ μάσασθαι,
τὰς δ' ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα.

Quanta diuersitas est inter utriusque descriptionem: Græcus initio statim proponit, Tantalum à se uisum horrendas pœnas pendere, ac stare in stagno, cuius mento aquã alluerit. & quos [illegible]iens caput ad bibendum admoueret, aquam assequi nequiuisse refugisse aquam, atque illico

terram apparuisse atram. Suspendit supra caput arbores proceras omne genus pyros, malos puniceos, dulces ficus, & oliuas uirides. Hos fructus, quoties minatur decerpere, uento in altum sustolli. At noster aureo thoro eum accubantem fingit, magnifico quidem epularum luxu instructo, sed quas à furiarum maxima, eidem mensæ accubante, attingere prohibetur. Ferunt hunc superis charum, imperasse Corinthijs, illosq́ sæpe summa humanitate excepisse. Accidit autem, cum diuis superuenientibus nihil haberet lauticiarum, quod apponeret, Pelopem filium in lebete coctum, dijs comedendum dedit. Et cùm nemo appositas epulas uellet attingere, sola Ceres humerum discerptum absumpsit. Porrò dij eum in uitam μετεμψυχώσει reuocaturi, per Mercurium eburneum illi restituerunt. Indè Tantalus ob impietatem abominandam, tum in deos, tum in filium, has pœnas dare iussus est, ut in summa omnium rerum affluentia, & potus cibiq́ copia, perpetua inedia excrucietur. Athenæus Dipnosoph. 6. ad hunc modum fabulæ originem refert. Cùm Tantalus uoluptatum auidus in deorum sodalitatem admissus, impetrasset optionem petendi quod uellet, ut perpetuò inter epulas ad eum modum uersari posset, petijt. Obtinuit quidem à Ioue illud, sed ne frui concessis posset, saxum ingens, iamiam casuro adsimile, supra uerticem suspendit, cuius metu ab attingendo conterreretur. Fabulam Horat. libro 1. Satyr. ad auaros & sordidos refert, in magnis diuitijs mendicos, & fame & siti perditos: quos inexplebilis habendi cupiditas non permittit præsentem copiam intelligere. Nesciunt partis uti, egentq́ semper, dum paratis ceu sacris parcunt.

Tantalus, inquit, à labris sitiens fugientia captat
Flumina. quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur.——

Quidam Græcorum produnt, eum à dijs communibus mensis adhibitum, eorum mysteria euulgasse. Quapropter eum puniri apud inferos saxo supra caput suspenso. Infrà multa aqua, & fructibus omne genus: ut cum bibere uelit, saxum in caput ruat. itaque siti contabescit. Eadem ratione cum fructus cernat, quibus uictitet, neque apprehendere posiit mento imminentes, futilitatem suam luit. Variæ historiæ author capite περὶ τῆς τοῦ ταντάλου κολάσεως, haud paulò uerisimilius ἀλληγορεῖται. docet hic Tantalum non Iouis, sed Plutûs & Tmoli regis filium fuisse, ac Tmolum regnasse in Lydia, cuius regum ultimus fuerit rex Crœsus. Cæterùm, quod Iouis eum filium posteritas appellarit, non mirum. Antiquitùs enim Iouis reges dixêre: & regum liberos, Iouis filios. De punitione ita deinde philosophatur. Fungebatur primatu functionis sacerdotalis, summè in physicis uersatus. Cùm autem abdita rerum naturalium prophano uulgo, & non initiatis docendi gratia importuna futilitate prodidisset, quod tum nefas & piaculum sacerdoti erat, deorum iram aduersum se concitasse existimatur. Docuerat autem, solem non esse crystallum, non ignem, non massam ferri ignitam, sed lapideam fortasiis materiam. Hinc in fabulam poëtis uenit, Tantalum diu commum diuorum mensa fretum, æqualibus suis nectar & ambrosiam impertiuisse: atque ob id, è diuorum sodalitio ac mensa reiectum, & inter suos inde uersari iussum. Euripides contendit, ob linguæ petulantiam è conuiuio deorum ac primatu sacerdotali eum excidisse, quod ἄρρητα καὶ τὰ μυστήρια eorum, mortalibus indicarit, non initiatis. Itaque hunc lapidem, quem solem is esse suis persuaserat, homini supplicij caussam exponunt. A Versatur enim nobis supra caput in aëre sol suspensus. Exemplo utili huius Tantali docemur, ne quid indecorè, ac contra leges muneris nostri agamus, doceamusúe, quo rerum naturæ conditorem Deum offendamus, quodq́ nobis fraudi uerti possit. Tantalus legibus diuinis & humanis spretis, eò miseriarum uenit, ut perpetua siti ac fame enecetur, cùm copiam non ferret. Quoniam autem medius in tam lautis hortorum delicijs collocatus, ijs frui non potuit, ταντάλου κῆποι, id est, Tantali horti, prouerbij loco celebrantur, de bonis quibus frui non detur: aut de ijs, quæ cùm uideantur aliquid esse, tamen nihil sunt. Suidas ad hunc modum citat parœmiam, ταντάλου κήπους τρυγᾷς, id est, Tantali hortos uindemiare. Minor Isæus rhetor, iam à prodigalitate ac luxuria frugalior continentiorq́ factus, interrogatus à quodam, ecquis piscium auiumúe in esum esset optimus, respondit, id sibi non liquere: desijsse enim se ista amplius studiosè curare. ξυνῆκα, inquit, γὰρ τοὺς ταντάλου κήπους τρυγῶν. ostendens ista interroganti, uoluptates mera somnia esse, & umbras. Item & illud, Tantali lapidem existimare tenuibus funiculis supra caput imminentem habere: de inopinatis & imminentibus periculis. B Sed & ταντάλειος λίθος, parœmiæ uice celebratur: de imminenti capitibus periculo. Celebratur & aliud, τάλαντα ταντάλου, Tantali talenta: de magnis & ingentis opibus. nam hunc Phrygis cuiusdam: alij. Tmoli Lydiæ regis filium opulentissimum fuisse uolunt. Suidas ad hunc modum citat, ταντάλου τάλαντα ταντάλίζεται, Tantali talenta tantalizat. quasi dicat trutinat, accumulatq́. Tantali supplicia: Quibus adsunt quidem bona, sed his frui negatur. Relata est parœmiæ origo. Sed misso Tantalo cum sua inedia & saxo impudenti, reliqua excutiamus. Saxum & atram silicem, quamuis ad Ixionem & Pirithoum propriè referre uidetur, tamen quia nec transitionis particula inserta est, nec peculiariter inediæ famisq́ tantum facit mentionem: silex haud minus ad sequentia quàm ad præcedentia referendum est, quando Tantalo perinde ut superioribus saxum imminere, iam satis ostensum est. Lucent.] A circumstantijs magnificentiam luxus disertè amplificat.

Genialibus.] Geniales thori seu lecti, qui genijs puerorum recens natorum sternuntur. In his accumbere an- C tiquitùs mos erat. Creditur quisque habere suum genium: id est, deum & deam: uel, ut Theologi existimant, angelum bonum & malum. Iunoni lectus, Herculi mensa conueniebat, quæ pueris nobilibus editis in atrio Iunonis Lucinæ, tanquam Educæ, Potinæ & Cubæ à ueteribus ponebantur: dijs uidelicet educationi, potui & cubationi præsidibus. Mensæ, quas hic geniales thoros uocat, argumenta erant uitalitatis. Aurea.] Notat luculentas hominis opes in uita. Sunt autem fulcra propriè, supremæ lectorum partes. Epulæ.] quas attingere non licet. Accumbere.] propriè est iacere ad sumendum cibum. Nam mos ueteribus fuit, in thoris mensas sternere, quibus accumbebant. Exurgitq́, facem.] ardentem appetitum edendi apposita edulia excitat Tisiphone, non Harpyia: & eadem βουλιμίᾳ & fame plusquàm canina pereuntem attingere uetat, increpans horrenda uoce, qua accumbentem absterreat. Maximam furiarum ego hic accipio Tisiphonem, quæ pœnas infligat, urat, incendatq́.

ARGV-

A

ARGVMENTVM.

A' separata ad communem impiorum enumerationem transit, qui in Tartaro cruciantur, fratrum osorum, parentum percussorum, clientes defraudantium, adulterorum, patriæ arma mouentium, incestuosorum, atque huiusmodi aliorum: quorum etiam supplicia quædam recenset, saxi reuolutionem, rotam. denique concludit tot in impios inibi pœnas exerceri, ut si centum sibi forent linguæ, totidemque ora, illas narrando percensere non posset.

NASC.

Hic quibus inuisi fratres, dum uita manebat,
Pulsatusue parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitijs soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis (quæ maxima turba est)
Quique ob adulterium cæsi, quique arma sequuti
Impia, nec ueriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. ne quære doceri
Quã pœnã, aut quę forma uiros fortunaue mersit.
Saxum ingens uoluunt alij, radijsque rotarum
Districti pendent. sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus, Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur uoce per umbras:
Discite iustitiam moniti, & non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potẽtem
Imposuit, fixit leges precio, atque refixit.
Hic thalamum inuasit natæ, uetitosque hymenęos:
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non mihi si centum linguæ sint, oraque centum,
Ferrea uox, omnes scelerum comprẽdere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.

Hic, quibus inuisi fratres.] *communiter omnes fratrũ osores complectitur, quales fuerunt Atreus, Thyestes, Aegystus, Danaus, & alij complures, quos enumerare longum esset porrò rem extenuat, cum ait inuisi, ut ex minore maius intelligatur, ab his uidelicet fratres* B *aut occisos, aut aliqua alia insigni iniuria affectos fuisse. tale quoque est, quod sequitur.* Pulsatusue parens.] *sanè parricidas intelligit: ut Hostius, qui primus apud Rom. patrem occidisse fertur Plutarch. in Romulo. nam Oedipus, cuius interpres meminit, tantis cruciatibus indignus uidetur, cum Laium patrem per ignorantiam occiderit.* Et fraus innexa clienti.] *Ego Seruij opinioni subscribo de lege XII. Tab. & Vrbani sententiam refello. nisi enim contingeret, ut patroni clientes sæpius deciperent, quàm è clientibus deciperentur, lege ita cautum non esset. Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. id est malus, atque improbus habeatur. Horat. 2. Serm.*

——Vter Aedilis fuerit, uel
Vestrum prætor, is intestabilis, & sacer esto.

Nec partem posuere suis.] *Hic etiam cruciantur, qui omnia more Epicureorum suo commodo metiuntur, &* C *aliena non curant: præsertim cognatorum, parentum, & affinium. quod impietatis est species, & quia istorum numerus penè infinitus est, subdit,*

——Quæ maxima turba est.

Quique ob adulterium cæsi.] *παθος à caussa ex affectu indignantis, porrò cæsi, uel necati intelligat, ut Aegystus, aut uerberati, ut Crispus Sallustius, C. Gallius, L. Octauius, & alij. unde Horat. in Serm.*

Hic se præcipitem tecto dedit, ille flagellis
Ad mortem cæsus. *& quæ sequuntur.*

Quique arma secuti — Impia.] *Hic Seruius decipitur, atque alij, qui per arma impia bellum Sex. Pompeij intelligendum putant. nam per arma impia, arma in patriam suscepta designat, ut Catilinæ, aliorumque coniuratorum.* Et dominorum fallere dextras.] *Nec hunc quidem locum interpretes satis assecuti fuerunt: atque in primis Seruius, qui quid dicat, profectò nescit. nam quid aliud est fallere dextras dominorum, quàm fidem dominis promissam fallere? nam dextra olim fidei consecrata fuit Cicero Philip. 11. dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere uiolatæ. unde iũgere dextram, et dextræ dextrã committere apud poẽtas sæpe reperies pro pacisci, & fœdus ferire. Ouid. in epist.*

Heus ubi pacta fides, commissaque dextera dextræ?

Inclusi pœnam expectant.] *Auget à tempore. nam & præsentem sentiunt dolorem, & pœnã expectant futuram quo nihil calamitosius, præsertim si malum uitari nequeat. lege prouerbiũ celeritas in malis.* Ne quære doceri.] *προληπτικῶς occurrit obiecto.* Aut quæ forma.] *regula, & puniendi modus. nam diuersi diuersis suppliciorum generibus afficiuntur. propterea sequitur.* Saxum ingens uoluunt alij.] *ut Sisyphus. de quo ex Platone suprà diximus. cum ipse in Gorgia doceat, per huiusmodi uiros, Sisyphum, Tantalum, Tytium, principes, reges, ciuitatumque gubernatores designari: qui ob ipsam peccandi licentiam grauissima peccata committunt: alij per Sisyphum, qui saxũ uoluit, homines inefficacibus, laboriosisque conatibus uitam terentes intelligi putãt. de quo Lucret.*

Sisyphus in uita quoque nobis ante oculos est:
Qui petere à populo fasces, sæuasque secures
Imbibit, & semper uictus, tristisque recedit.

Hinc illud ueteris poëtæ apud Cic. in 1. Tusc.

——Sisyphus uersat
Saxum sudans nitendo, nec proficit hilum.

Radijsque rotarũ.] *ut Ixion, ex uarijs fabulatorum opinionibus.* Sedet, æternũque &c.] *alludit ad fabulã. nã fertur Theseus ad inferos descẽdisse, ut Proserpinã raperet: ideo ἐν ἀκινήτῳ θρόνῳ, i. in immobili sede collocatũ fuisse. deinde uerò illinc ab Hercule deliberatũ ad superos r.dij je. hãc fabulã inter alios scribit Apoll. interp. 1. Arg. m il d carmen, θησεα δ' ὡς ...ερχθεὶς ... Gell. uerò lib. 10. cap. 16. Virgiliũ accusat inconstantiæ: qui, cũ suprà cũ illis Theseũ recensuerit, qui ad inferos descenderũt, atque inde rursum euaserunt, nũc canit eũ perpetuò apud inferos sedere. ueruntamẽ nihil obstat uiuentem Theseum ab inferis Herculis opera liberatum, & tamen post mortem iterũ ei supplicio addictũ fuisse. sicuti Hercules ipse apud Lucianũ, tametsi uiuẽs ex inferorum latebris emerserit, tamẽ mortuus iterũ eò reuersus traditur. itidem Pirithous fertur ex inferis semel liberatus, et tamẽ Horat. in 3. li. Car. scribit trecẽtis cathenis apud inferos retineri,*

Amatorem

» ——Amatorem trecentæ
» Pirithoum cohibent cathenæ.

Ne posset amplius post mortem, scilicet ad superos redire, quamobrem & in 4. Carm. cecinit:

» Nec lethæa ualet Theseus abrumpere charo
» Vincula Piritoo.

Sed Pontanus, & alij quidam super hac re ante me pluribus disputarunt. Phlegiasq; miserrimus omnes.] ... est, dubitatur enim utrum Phlegius Lapitharum rex, Ixionis pater damnatos, an Theseus ipse Phlegias Thessaliæ populos Deorum spretores admoneat. Discite Iustitiam.] Phlegiæ, seu Thesei admonitio ab utili, & honesto. Discite, inquit, uestris sumptibus, hoc est his pœnis, quas patimini. nam παθήματα μαθήματα. Vendidit hic auro patriam.] πάθος à caussa ex affectu indignantis. & hic locus licet per θέσιν proferatur, inclusam tamen in se ὑπόθεσιν habet. nam Lasthenes Olynthum Philippo Macedoni, Curio Romam Cæsari, alij alijs patriam suam uendiderunt adeas interpretes. duo autem hi uersus ex Vario sumpti sunt, ubi de morte agit. Sic enim ait apud Macrob.

» Vendidit hic Latium populis, agrosq; Quiritum
» Eripuit: fixit leges pretio, atq; refixit.

Dominumq; potentem—Imposuit.] patriæ, scilicet per uim, atq; tyrannidem. Cic. ad Atticum lib. 2. Consul est impositus nobis is. quem nemo præter nos philosophos aspicere sine suspirio posset. & in Philip. 13. nam si ipse seruire poterat, nobis dominum cur imponebat? Fixit leges pretio, atq; refixit.] & hic locus est communis. potest tamen & de Antonio, de Clodio, Verre, alijsq; nonnullis intelligi: qui pecunia corrupti leges à se promulgatas in æs incidi, & parietibus affigi, rursusq; illas antiquari, & refigi iubebant. Hic thalamum inuasit natæ.] ut Thyestes, Cinyras, &, ut quidam falso fortasse putant, Cicero. Ausi omnes immane nefas.] hypothesi ad thesim reuocata concludit omnes æquè esse nefarios, atq; impios, & quia peccandi uoluntas, nisi sequatur effectus, non usquequaq; hominem punit, sequitur. Ausoq; potiti.] ut ostendat eos iure merito puniri, cum non uoluntas tantum peccandi, uerumetiam actus ipse peccati in illis extiterit. Non, mihi si linguæ centum.] pœnarum numerum, & species ὑπερβολικῶς extollit ab eo, quod fieri nequit: per quod eos innumerabiles penè esse ostendit, qui apud inferos diuersis supplicijs cruciantur. Locus est Homeri ex Iliad. 2. hoc tamen differunt, quod Homerus decem linguas, totidemq; ora hic uerò noster quasi maiora tractet, centum dicit. Homerus uocem ἄρρηκτον, id est infrangibilem, inexpugnabilem, seu contra omnem ictum inuictam, Maro autem noster ferream. Lucretius æneam: nam hæc duo metalla sua duritie sunt penè infrangibilia. atque inexpugnabilia. hine prouerb. ferreus, æneus. quamobrem Virgilius turrim Tartari inexpugnabilem esse ostendere uolens, ferream descripsit,

» ——Stat ferrea turris ad auras.

Hoc amplius addidit Homerus, χάλκεον ἦτορ, id est, æreum cor. Homeri uersus hoc habent,

» οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
» φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Formas.] species: quarum nonnullas descripsit. Saxum ingens uoluunt alij, radijsq; rotarum, &c.

LAMB. Hort. Diuersa hominum genera hic edocet, & flagitiorum, ob quæ in hoc barathrum sunt conditi. Inde pœnas recenset diuersas, quas diuersi persoluunt. Inclusi.] Ab impietate fratrum erga fratres, cuiusmodi rara gratia esse solet. Sed in historijs multa exempla reperias, quibus mutua fratrum discordia mortalibus spectaculo fuit. Qualis Danai & Aegypti, Eteoclis & Polynicis, Romuli & Remi, Numitoris & Amulij: qualis proditur fuisse inter Atreum & Thyestem: & in sacris, inter Cainum & Abelem: & in prima iuuenta, inter Esau & Iacob. Atq; in hos ibi grauiter animaduerti dicit nec iniuria: nam naturæ fines & iura tales subuertunt. Pulsatus.] Miosis: id est, à quibus parentes sunt occisi. aduersus quales interrogatus Draco Atheniensium νομοθέτης, quamobrem nullas leges scripsisset, respondit, se existimasse nullos tam impios futuros, qui tam immane nefas uel cogitarent quidem. Postea parricidis pœna huiusmodi lege lata constituta est, ut cum cane, gallo & simia uiuis animantibus culleo (Græcis ἀσκοπήρα dicitur) insuti, in mare præcipitentur. Iuuenalis, de parricida & culleo loquens,

Et deducendum, inquit, corio bouis in mare, cum quo
Clauditur aduersis innoxia simia fatis.

Huiusmodi culleus Romæ collo statuæ Neronianæ (quòd matricida fuisset) deligatus fuit. Parricida fuit Oedipus, B qui ineuitabili fato patrem Laium ignotum inter uiarum angustias obtruncauit. Latius meo iudicio uox Pulsatus patère uidetur, ut non simpliciter ad cædem, sed ad quamlibet iniuriam, quæ parentibus infertur, referatur. Ita Abessalon pulsauit patrem suum Dauidem. atque ob id, impietatem sequuta statim fuit uindicta diuina. Clienti.] Perfidiam notat patronorum in clientes. Grammatici clientem quasi colentem exponunt. qui patronum suum, à quo ipse defenditur, colat, obseruetq; Citatur hæc lex XII. Tabularum: Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Certè utrinq; debet constare fides, ut neutri alteros defraudent. Diuitijs.] Taxat sordes auarorum hominum, à quibus nulli benè fit. Non mirum ergo, quod à nemine amentur, omnibus sint inuisi, nec quisquam præstet queni debeat honorem, quod mille insidijs suorum sint expositi. Tales eruditè notat Flaccus in prima Satyra lib. 1. Contrà, nõ minus reprehẽdendi sunt illi, qui sua turpiter profundunt in eos, ijsq; temporibus, in quos tum autem quando non conuenit. Ergo πάντων μέτρον ἄριστον. Soli.] solis: hypallage. Adulterium.] Pathos à caussa. Adulter fuit Paris, Aegisthus, Deiphobus. Impia.] ad- C uersus patriam, in ciues, in parentes, liberos, cognatos, sustinentes iniustas caussas, inuadentes imperia, opprimentes libertatem, stabilientes suam tyrannidem. hi arma impia rectra induunt. Syllam perstringere uidetur, qui ob laudem capti Iugurthæ, ciuitatem in internecinum bellum traxit, & in horrendas clades coniecit. Qui contra fidem legati, Imperatoris sui gloriam in se transtulit. Nisi quis perfidiam Pompeianorum in Cæsarem malit interpretari: à quo in iniuriarum omnium ueniam consequuti, impia tamen arma aduersus optimum & clementissimum principem sumpserint: quamuis diuersum iudicium multorum non ignoro Dominum Cæsarem dictatorem ob id uocare uideatur, quòd oppressa libertate, monarchiam stabilierit. Etsi uocabulum Domini perinde ut Regis, odiosum Pop. Rom. alijs contrà nationibus honorificum & plausibile semper fuit: postremis tamen temporibus Cæsarum, etiam nomen ... blandior plausibiliorq; haberi cæpit, ut ex ... apparet. ... relatiue dominum & seruum sibi

A *sibi respondere.* Impia.] *Sunt & arma impia, bella quæ serui fugitiui patriæ & dominis faciunt. Sed quia posterior clausula superiori continuatur,*

—Nec ueriti dominorum fallere dextras: expendat non supinus lector æquis lancibus, num nefarium bellum seruile innuat, quod Spartaco duce, serui fugitiui latrocinantium specie, ceu ecnephias, è Sicilia erumpentes aduersus dominos suos, inde & Pop. Rom gessere: quos M. Licinius Crassus omnes ad unum usq; cecidit, & reliquias ad 4. millia ceruibus suffixit. Inclusi]*Fortasse ad morem puniendorum seruitiorum fugitiuorũ respicit. Nam à fuga retracti, dominis traditi serui, in puteum conditi ad supplicium seruabantur. Sed quod addit, inclusos expectare adhuc iudicũ sententias de genere supplicij: ostendit grauitatem animaduersionis. Metus pœnæ diuturnus ipsa morte durior est.* Ne quære.] *Quoniam autem adhuc de supplicij genere consulitur, inter iudices quæstionis, de re nondum satis comperta, & de qua adhuc in occulto disceptatur, frustra interrogaturus esset: quando nulli dum sit exploratum, cui carnificinæ sint destinandi: quam igitur pœnam expectent, aut quo in statu nunc uer-*
B *sentur.* Saxum] *Pathos à materia. Sisyphum obscurè intelligit: de quo Homerus Odyss. 11.*

καὶ μὴν σίσυφον εἰσεῖδον κρατερ' ἄλγε' ἔχοντα,
λᾶαν βαστάζοντα πελώριον ἀμφοτέρῃσιν.
ἤτοι ὁ μὲν σκηριπτόμενος χερσίν τε ποσίν τε,
λᾶαν ἄνω ὤθεσκεν ποτὶ λόφον, ἀλλ' ὅτε μέλλοι
ἄκρον ὑπερβαλέειν, τότ' ἀπεστρέψασκε κραταιΐς.
αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής,
αὐτὰρ ὅγ' ἂψ ὤσασκε τιταινόμενος, κατὰ δ' ἱδρὼς
ἔρρεεν ἐκ μελέων, κονίη δ' ἐκ κρατὸς ὀρώρει.

Cæterùm de Salmoneo, Sisypho, Autolyco, aliàs fabulati sumus. Restat igitur, ut supplicij caussa explicetur. Primùm historiam ex Pherecyde, ut ab Homericæ Rhapsodiæ enarratore citatur, adscribam: inde Latinè reddam: postremò, quid prisci Theologi Sisyphi saxum dixerint, paucis sum ostensurus. Interpres uersum hunc lib. Iliad. 6. enarrans, ἔνθα δὲ σίσυφος ἔσκε. Διὸς, inquit, τὴν ἀσώπου θυγατέρα αἴγιναν ἀπὸ φλιοῦντος εἰς οἰνώνην, διὰ τῆς κορίνθου μεταβιβάσαντος, σίσυφος ζητοῦντι τῷ ἀσώπῳ τὴν ἁρπαγὴν ἐπιμηνύει. καὶ διὰ τοῦτο ἐπεσπάσατο εἰς ὀργὴν καθ' ἑαυτοῦ τὸν Δία. ἐπιπέμπει
C *οὖν αὐτῷ τὸν θάνατον. τοῦτον δὲ κρατεροῖς δεσμοῖς δήσαντος τοῦ σισύφου, συνέβαινεν οὐδένα ἀποθνήσκειν, ἕως λύει τὸν θάνατον ἄρης, καὶ αὐτῷ τὸν σίσυφον παραδίδωσιν. ὁ δὲ πρὶν ἢ ἀποθανεῖν ἐντέλλεται τῇ γυναικὶ μερόπῃ, τὰ γενομισμένα πέμπειν εἰς ᾅδην. καὶ μετὰ τὸν χρόνον οὐκ ἀποδιδούσης τῷ σισύφῳ τῆς γυναικὸς, ὁ ᾅδης πυθόμενος μεθίησι αὐτὸν, ὡς τῇ γυναικὶ μεμψόμενον. ὁ δὲ εἰς κόρινθον ἀφικόμενος, οὐκ ἔτι ὀπίσω ἄγει. καὶ γηραιὸν αὐτὸν ἀποθανόντα κυλινδεῖν ἠνάγκασεν εἰς ᾅδου λίθον, πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἀποδρᾶσαι. Id est: Cum Iupiter Aeginam Asopi filiam per Corinthum in Oenonen abduxisset: Sisyphus patri Asopo, eam quærenti prædam, monstrauit: quamobrem iram Iouis in se prouocauit. Iupiter igitur ad eum misit Mortem. quam cum Sisyphus uinculis ualidis uinxisset, euenit ut nullus fato defungeretur, quoad Mars ipsam Mortem dissolueret, & ei Sisyphum traderet. Porrò hic priusquam moreretur, Meropæ uxori mandauit, ut sibi mortuo iusta ad inferos mitteret. At uerò cùm uxor ad tempus ea non persolueret, Pluto re cognita, cum in uitam cum uxore expostulatum remisit. Qui cum Corinthum peruenisset reditum ad inferos neglexit. Itaq; senio confectum apud inferos cum saxum uoluere coëgit, ne rursum inde aufugeret. Hactenus ille. Theologis priscis, saxum uoluere nihil aliud erat, quàm uitam studijs infrugiferis quidem, sed laboriosis tamen perdere, & nullum momentum facere. Retulimus fabulam, qua arte ac fraudulentia Sisyphus Plutonem luserit. Hinc prouerbium ortum, σισύφου μηχαναί, Sisyphi artes: de uafris & uersutis consilijs. Aristophanes in Acarnanibus:*

εἶτ' ἐξάνευρε μηχανὰς τὰς σισύφου. Id est: Deinde dolos Sisyphi aperi. Homerus eum loco suprà citato lib. 6. uafrum & callidum fecit: sicut & in illo,

σίσυφος ὃς κέρδιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν: Sisyphus, qui omnium mortalium fuit callidissimus. Et poëtæ Homeri unicam dictionem sequuti, eum passim πανοῦργον introducunt. Ab hoc Sisypho genus suum duxit Vlysses. Regnauit Corinthi: cui mos erat sub ungulis suorum animantium nomina μονογράμματα scribere. Iis temporibus Autolycus cùm furandi scientia, tum iuramentis inter suos infamis habebatur: & quæ ipsi Sisypho furto auferebat, eorum formam mutare consueuerat. Furatus aliquando Sisyphi pecus, idq; à se commutatum, nõ potuit tamen illum latêre. Nam armenta sua per monogrammata illico dinouit. Ea de caussa Sisyphum sibi reconciliatum humaniter hospitio excepit & filiam suam Anticleiam illi ad furtiuum concubitum copulauit. Ex quo iam prægnantem filiam Laërti in uxorem collocauit. Peperit Vlyssem, à Sisypho Sisyphiden, à Laërte Laërtiaden nuncupatum. Ab eadem fabula Sisyphi natum est prouerbium, Saxum uoluere: in eos qui inextricabili sudore affliguntur, teste Donato: uel ut Erasmus, qui inexhausto quopiam atque inutili labore fatigantur. Fuit hoc multo uetustior Sisyphus Cous, Teucri scriba, quem tradunt ante Homerum res Troianas & Iliadem scriptitasse: quippe, qui unà cum Teucro rem militarem sequutus fuisset. à quo non solum ipsum Homerum argumentum mutuatum, sed ipsius opus copiosè ac disertè amplificasse: Ioannes Melelet, temporum scriptor, monumentis suis scriptum reliquit. Radijsq;]*Ixionem Phlegyæ filium perstringit, de quo paulò antè memorauimus. Radios rotarum uocat τὰς κνήμας. Dicuntur & radij solares, è sole micantes splendores: & metaphoricè, oculorum ignes & fulgor. Geometrarum radium, uulgo baculum Iacob uocant, qua rerum altitudines, profunditates & latitudines dimetiuntur. Textorum item instrumentũ, κερκίς. item hostoriũ, quo mensuræ æquantur. Oliuæ oblongæ, radij quoq; appellatione tenentur. Pathos à materia & modo.* Sedet.] *De Theseo non uno loco disseruimus, maximè propter illorũ sycophantias, qui dixerũt, poëtam pugnantia scripsisse de Theseo, emendaturumq; fuisse locũ haud dubiè, si uixisset: quòd suprà eum ab inferis redisse, hic uerò eum ibi sedere, perpetuoq; sessurum canat. Nodus uindice dignus fuit, haud difficilis explicatu. Nam suprà eum numerat inter exempla illorũ, qui à descensu ad inferos, ad superos redierint: respiciens nõ ad fabulam, sed ad ipsam historiam, cùm in raptu Proserpinæ filiæ Aidonei, regis Molossorum, occiso Pirithoo, captum quidé, sed postea Herculi eius noxa remissa, ab illo liberatum, & in patriam reductum, ut testatur Plutar. in Theseĩ uita. At hic diuersam fabulam, sed reuera fabulã uerùm haud absq; ratione, adducit. Notat, impijs, raptoribus &*

latronibus

latronibus exitum è pœnis inferorum præclusum: ut ducem Troianũ Sibylla, cæterosq; mortales poëta illius exemplo à similibus deterreat. Hoc nihil habet absurdi: neq; ut commentum frigidum, argumentum reijciendum est. Poëtis liberum est, pugnantes fabulas comminisci, adeoq; diuersas, ut rectè Seruius. Nam ut hoc loco, propter latronum speciem damnatis Theseum adnumerat: ita propter heroicam maiestatẽ, & res maximas gestas, Homerus eundem simul & Pirithoum in domicilio fœliciũ animorum collocat. Ex diuersis rationibus diuersæ oriuntur fabulæ. Virgilius dicit Hippolytũ ab inferis liberatum. at Horat.

Neq; enim Diana pudicum
Liberat Hippolytum.

Insciè ergo conuellitur poëta ab ijs, qui in carpendo ingeniosi uideri uolunt. Nihil obstat rursum, quo minus in uita ab Hercule sit liberatus ab inferis, ut post mortem iterum supplicijs sit destinatus: perinde ut ipse Hercules uiuens emersit, post mortem eòdem detrusus. De utroq; fabula nonnihil diuersa ad hunc modum refertur quidem, sed quæ facilè reconciliari cum superiori potest. Cùm per Tænarum descensum ad inferos molirentur, in saxo consederunt, è quo surgere non potuerint. Postea cum Hercules ad raptum Proserpinæ eadem uia descenderet, Theseum liberauit, ut qui huc mutuus profectus esset. at Pirithoum ibi reliquit: quippe qui priuata libidine ductus, eò iter intenderat. Phlegyasq;.] Phlegyes initio Gortynam incolebant: iniurium & iniquissimum hominum genus, uitam latrocinijs ducebant. Finitimos grauiter iniurijs & prædationibus infestabant: sed accolarum nulli æquè eorum contumelijs expositi diu erant, atq; Thebani. mansissentq;, nisi Amphion & Zethus. Iouis filij & Antiopes, Thebas mœnibus cinxissent. Erat autem Amphioni lyra, à Musis illi donata, cuius cantu ita demulsit saxa, ut sua sponte, nullis artificum cementariorum manibus adiuta, in muros, uel (ut Græci dicunt) τειχοδομίαν, id est murorum structuram prosilirent. His uiuis, Phlegyes Thebanos iniurijs infestare non potuere. At postquam fato defuncti fuerunt, rursum ductu regis Eurymachi in agros irrumpentes, ui Thebas ceperunt. Et multa quidem id genus facinora calamitosa finitimis ciuitatibus perpetrarunt. Quare ex mandato Iouis Apollo uniuersam gentem breui deleuit. Historiam, siue fabulam potius, refert Pherecydes. Homer. lib. Iliad. ν. φλέγυας μεγαλήτορας uocat. Euphorion tradit, hanc Phlegyarum gentem insulanam fuisse: ob quorum impietatem in Deos & sacrilegij infamiam, Neptunus insulæ eam partem percusserit, quã Phlegyæ tenebant. Paulò antè diximus, Phlegyam Ixionis patrem fuisse. Hic ob iniuriam stupri filiæ suæ ab Apolline oblatam, eius templum incendit. A' quo uicissim sagittis confixus, ad inferos deiectus fuit. Statius:

——Phlegyam subter caua saxa iacentem
Aeterno premit accubitu.——

Græci φλεγυᾶν pro impiè agere usurpant. Testatur.] testimonio suo inter damnatos affirmat, iustitiam colendam, & diuos non esse contemnendos. Accipitur uerbum testor nonnunquam pro iuro: ut,

——Vestrum Testor numen, ait.

— item pro precor: Per superos omnes te testor.

Discite.] admonitio loco epiphonematis in clausula subiecta non tam ad sontes umbras, atq; ad superstites absentes pertinet, ut suo & suorum exemplis edocti, religiose pietatem colere in uita discant. Bonis sua præmia, impijs uerò supplicia esse parata. Deum quamuis tardè, grauiter A
tamen noxas tandem punire. Committere hic quidem, malos pro libidine dominari, stabilire impietatem aliquo honesto prætextu, sed ad diem fatalem usq; impunè. Hinc illud est, quod Cain à Deo audit: Non'ne si bene egeris, recipies: sin malè, statim in foribus peccatũ aderit: sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illi. At Hebraicè sic,

הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ

Et non.] Notat impietatem suam in deos. Quid porro aliud contemnere Deum, quàm fines legis naturæ insitæ mentibus humanis à Deo, transire, subuertere? ac societatem humanam latrocinijs, sacrilegijs, impijs bellis contrà æquum & fas conturbare? Cæterum docet poëta, tum demum sapere Theseum cœpisse, cum uinctus ibi sederet: ac iuxta prouerbium, post factum, stultitiam & impietatem suam agnouisse. Vendidit hic.] Perstringit patriæ proditores, auro omnia uenalia turpiter habentes: hoc est, qui pecunia accepta, ab æquo transuersi aguntur. Notum est Iugurthæ responsum, de inexplebili Romanorum auaritia, quos auro corruptos totos suos fecerat: Vrbem citò uenalem, si bonum emptorem reperiret. Cæsar pecu- B
nia Romam ad Curionem missa, multos sibi conciliabat. Quid porrò id aliud erat, quàm emere ac uendere imperium? Curio & alij auro imperium diuendebant Dictatori, atq; eundem sibi dominum præficiebant: quibus ad id temporis usq;, illud nomen insolens pariter & odiosum habitum fuerat. Nostra autem memoria nouum id non est, quod ueteres illi tantopere detestabantur: quodq; tum carceribus, tum Rhadamanthis quæstionibus dignum censebant. Auro.] Pathos à causis. Verùm haud perinde culpandi sunt ij qui aliena ære emunt, atq; illi qui natale solum, quo homini nihil dulcius iudicari in uita debet, precio diuendunt, et ex libertate in duram seruitutẽ conijciunt. Natura omnes initio liberos creauit, ideoq; omnes libertati student: quam qui iugo commutant, auro corrupti, hi contra naturam facere uidentur, homines in patriam impij. Nam cum hanc non solùm cum fortunarum nostrarum iactura, uerùm etiam uitæ periculo tueri omnes debeamus, meritò Vergilius homines id genus, τοὺς προδότας, in impiorum proximo albo collocat. Et quanquam ipsis potentioribus ipsa προδοσία grata est, ipsos tamen proditores oderunt cane peius & angue. Exempla C
illustria extant apud historicos. Dominum potentem, Cæsarem dictatorem reuera notat, qui auxilio amicorum, quos multo auro transuersos traxit, ad monarchiam, euersa libertate, peruenit. Fixit.] ante curiam Hostiliam, ubi initio XII. Tab. leges in ære incisæ, omnibus ad legendum excipiendumq; expositæ expositæ fuêre. Figere leges atq; refigere, uidetur metaphoricè dixisse, pro condere leges, & easdem bene conditas rursum per auaritiam uel abolere, uel mutare: id quod non boni principis est munus, cuius est leges tueri: sed perniciosi tyranni, & auaritia profligati, qui omnia iura diuina & humana habet uenalia. Quo uitio posteris temporibus laborauit uel in primis magnus ille Tribonianus, (si quid Suidæ credendum est) cui in iure ciuili nullo æuo quis secundus fuit. Nam sordida dinundinatione quotidie fermè leges antiquare, identidemq; ferre instituerat, ut cuiq; commodũ esset. Verba Suidæ sunt: τῶν δὲ νόμων ἡμέρας ἐκ τῦ ἐπιπλεῖςου ἑκάςους, τοὺς μὲν ἀνῄρει, τοὺς δὲ ἐγραφεν, ἀπεμπολῶν τοῖς δεομένοις κατὰ τὴν χρείαν ἑκατέρου.

Hic

A Hic thalamum.] *Extant huius rei exempla cùm in sacris, tum in prophanis historijs. In sacris, exemplum Loth memoratur, qui utramque filiam cognouit, ex quibus & liberos procreauit. In prophanis referuntur, Cinyras, qui ex filia Myrrha Adonin suscepit: Thyestes, qui ex stupro filiæ Pelopeæ illato, Aegisthum adulterum sustulit: Harpalice cum patre Clymeno concubuit: Hippodamia, cum patre Oenomao: Procris, cum patre Erichtheo, unde Aglaurus natus fuit: Epopeus Lesbiorum rex, cum gnata Nictymine stupri consuetudinem habuit: Menephron Arcas, cum Cyllene filia, & Eliade matre. De Cicerone autem id credere, aut etiã suspicari, quod ei à Sallustio obijcitur, nefas iudico: cuius uita nihil fuit continentius.* Hymenæos,] *nuptias naturæ lege & gentium prohibitas.* Ausi.] *Ecphonesis summaria in omnes huc usque memoratas scelerum species.* Ausoque.] *Hoc est, impio conatu ac libidine potiri ausi.* Non mihi.] Concludit *amplificatione summaria, scelerum omne genus, ac pœnarum. Mutuatus poëta hunc locum est ex Iliad. Homericæ lib. 2. sed diuerso consilio, caussa, atque argumento. Græcus enim catalogum ducum Græcorum & Troianorum descripturus, attentum lectorem facit ab amplificatione utriusque gentis copiarum, quas omnes recenseri non posse dicit. Noster uerò, id ad infinitam pœnarum ac scelerum multitudinem transtulit:*

πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω.
οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Centum.] *Amplificatio, à numero certo pro incerto. Venustatem habet relatio uerbi Centum. Homerus minus dixit, cùm decem tantum linguarum mentionem facit, quas, sed ne totidem quidem ora ad multitudinem referendam suffectura prædicat.* Ferrea uox, omnes..] *ferreum pectus, seu æneum, & uocem infractam Græcus habet. Cæterùm, ferrea, ahena, ærea, adamantina, ob duritiem incredibilem, prouerbiali hyperbole dici solent, de ijs quæ uehementer firma, solida, inexorabiliaque significamus. ut* σιδήρεος θυμὸς, σιδήρεον μῖνος, *Homero frequentia. Alibi fusius hæc explicauimus.* Nomina.] *formas.*

B

ARGVMENTVM.

Expositis ordine impiorum pœnis, Sibylla Aeneam admonet, ut iter institutum arripiat, munusque suum conficiat, id est, ut ramum aureum Proserpinæ reddat: locumque illi ostendit: quo uiso, Aeneas corpus suum fluuiali aqua aspergit, & occupato adito, ramum in Diuæ limine affigit. hac re confecta ad campos Elysios gressum dirigit.

NASC. Longæua sacerdos.] *uixit enim usque ad Tarquinij tempora, & eò amplius. de qua tamen diuersæ extant scriptorum opiniones. lege Ouid. in 14. Metamorph.* Sed iam age carpe uiam.] *nam firmarãt se in foribus Tartari.* Et susceptum perfice munus.] *figendi rami in foribus Proserpinæ, ut paulò infrà patebit.*

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos:
Sed iam carpe uiam, & susceptum perfice munus,
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque aduerso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta iubent deponere dona.
Dixerat, & pariter gressum per opaca uiarum
Corripiunt spaciũ mediũ, foribusque propinquãt.
Occupat Aeneas adytum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Diuæ,
Deuenêre locos lætos, & amœna uireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

ctile. neque id absurdum uideri debet, cùm supra mẽtio facta sit murorum, turrisque ferreæ. Corpusque recent.— —Spargit aqua.] *inquinatus aspectu Tartari purgat se aspersione aquæ. id enim Dijs inferis satis erat. at superis sacra facturi, aut Deos manibus contrectaturi toti sese abluebant. hinc illud ex 2. Aeneid.*

C Acceleremus.] *uel quia parum temporis supererat, uel quia prope locus erat: nam uiatores, quò propius destinato loco accedunt, eò etiam celerius iter facere solent.* Cyclopum educta caminis. —— Mœnia conspicio.] *loci uicinitatem probat à signo. Seruius interpres, & qui illum sequuntur, errant tota uia, cùm mœnia educta, magna mœnia interpretantur. nam educta caminis Cyclopum mœnia, in caminis Cyclopum fabricata, ideo inde educta intelligendum est, per quod ærea, aut ferrea esse poëta designat, id est iuxta prouerb. insuperabilia. unde illud Horat.*

» *Hic murus Aeneus esto.*

Non enim in caminis, seu fornacibus Cyclopum, nisi æreæ, aut ferreæ machinæ fieri possunt. quod eò etiam magis affirmare audeo, quia nonnulli codices ducta legunt, hoc est fabricata, & structa. ut

» *Pars ducere muros.*

Vel ficta ex ære, quasi ductilia: nam ductile propriè dicitur. quod malleis obsequitur, in laminasque tenuatur. Plin. lib. 34. in Cypro coronarium, & regulare est, utrumque du-

« Donec me flumine uiuo
« *Abluero.* In limine figit.] *Proserpinæ.*

His demum exactis.] *transit ad campos Elysios describendos, ubi beati uitam degunt.* Deuenere locos lætos, & amœna uireta. —Fortunatorum nemorum.] *hæc loca piorum, fortunatorum, beatorumque loca appellantur. hi sunt campi, ut uocant, Elysij: quorum alij terreni, ut apud Platonicos uidere est, quales sunt hi, qui hoc loco describuntur: alij cœlestes: Cœlestes Elysios cœlum habet octauum, ut ex Platone tradit Ficinus. hinc illud doctiss. poëtæ,*

« *Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum.*

Et amœna uireta.] *sunt prata uarijs florum generibus, ut Plato inquit, uernantia.*

LAMB. Hort. Hæc ubi.] *Reliquum nunc est ut inferos egressi, enumeratis Tartari supplicijs, in Elysium deflectant. Itaque hortatur Sibylla, ut Proserpinæ donum aurei rami prius reddat dux Troianus, quàm longius progrediantur. Peruentũ eò esse, ubi is sit figẽdus.* Dedit.] *loquutus est. Huius Sibyllæ uiuacitatis caussa, & unde prouerbiũ mana-*

 tit,

rit. Sibylla uiuacior, hoc eodem libro est explicatum. Carpe uiam.] perge: periphrasis. Perfice.] redde Proserpinæ aureum suum ramum. Namque hoc pulchra suum ferri Proserpina munus, Instituit sibi: ut liceat huc poetæ uersum, mutato uerbo, contorquere. Cyclopum.] Indicat ingens ualidumque opus, nullis manibus humanis, nullaque ui expugnabile. Vnde quicquid uehementer munitum est, nec ulla ui rumpi posse uolumus ostendere, id Cyclopum manibus structum, hyperbolicè dicere solemus: ab immanitate & robore personarum: item à loco, Aetnæum, ingens, magnum. Ita turris Acrisij, in qua Danae conclusa fuit, Cyclopum opus fuisse creditur: & Argiuorum muros, eorũ labores esse, author est Statius. Eadem ratione, Achillis & Aeneæ arma, ab ijsdem fabricata creduntur. Atque haud scio an poëta ob id Cyclopum insulã, etiam Cyclopea saxa appellarit. Ab huius gentis monstrosa immanitate, prouerbium celebratur, Cyclopicum donum: pro inutili, cuiusmodi sunt latronum beneficia, & tyrannorum, quòd tardius noceant. Et Cyclopica uita, pro efferа, barbara, atque inhumana, quæ neque legibus, neque ulla disciplina ciuili regatur. Alibi originem parœmiarum enucleauimus. Educta.] fabraria officina elaborata: descriptio murorum à loco & personis. Aduerso.] aecu, bonis ac pijs inimico. Corripiunt.] Celeritatem expeditam in ipso cursu, subijcit. Foribus.] portarum. Occupat.] Sibylla prior aditum inuadit, quippe cuius referebat maximè, ob aureum ramum, qui ibi Persephonæ ponendus erat. Corpus.] Seruius hic exponit, Aeneam uoluisse se purgare, quòd aspectu Tartari inquinatus esset. Constat autem, dijs superis sacra facturos totum corpus abluere solitos: quod uel ex Comicis facile est obseruatu. At uerò dijs inferis cum litandũ foret, satis prorsus erat si leuiter corpus aspergeretur: id quod suprà quoque admonuimus. Dido Hecatæ sacrum factura, mandat nutrici: Annæ Dic, corpus properet fluuiali spargere lympha. Idem alibi,

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Et hoc loco, ubi Aeneam fingit Proserpinæ ramum aureum consecraturum, non quòd pollutus ullo uel aspectu uel tactu esset, sed ut religiosum se ostendat, & religioni faciat satis, corporis aspersione sola est contentus. Fixo ramo Hecatæ, uotum soluisse potest uideri. Itaque relictis inferis, in prata fœlicium animorum tandem peruenit. Iosephus lib. 2. de bell. Iud cap. 7. Videntur autem mihi, inquit, secundum hanc ipsam intelligentiam (loquitur de doctrina Essenorum, de immortalitate animorum) Græci quoque fortibus suis, quos heroas & semideos uocarũt, beatorum insulas sequestrasse: improborum autem animabus locum apud inferos impiorũ, in quo etiam cruciari quosdam cõmenti sunt, Sisyphos, Tantalos, Ixiones & Tityos. Principiò quidem immortales animas esse existimantes, ob adhortationem utique uirtutis, dehortationemque nequitiæ. Bonos quippe fieri in huius uitæ conuersatione meliores, per spem bonorum etiam post lucem redhibendorum: improborum autem impetum retardari æstimantium. Quoniam etsi in huius uitæ spacio latuerint, post obitum tamen immortalia tormenta sunt passuri. Hæc Iosephus, de Essenorum doctrina. Perfecto.] fixo Proserpinæ ramo. Locos.] hoc est, in Elysium, domiciliũ beatorum animorum. ἠλύσιον πεδίον, τὸ ἡρώων διαίτημα, ἀπὸ τῆς ἠλύσεως, τῆς ἐλευθέρας, εὐσεβῶς τούτου γενομένου, ἢ παρὰ τὸ ἄλυτα ἐν αὐτῷ μένειν τὰ σώματα. Id est: Homerus campum Elysium uocat, illustrium heroum domicilium: ab Elysio Eleutheri cuiusdam filio, homine religiosissimo: siue quòd ibi corpora non dissoluantur. Locus est in ijs insulis, quæ beatorum appellantur. Alij deductum uolunt ἀπὸ τῆς ἠλύσεως, profectione: quod qui hic sanctè uixerint, eò proficiscantur. Veteres Elysiũ putarũt in medio inferorum situm, in quo piorum animæ quiescerent. Philosophi in insulis fortunatis, atque Hispanijs: in quarum subterraneis, non inferos, sed ipsissimum Plutum habitare crediderunt. tanta enim in eo tractu metallorum fœcunditas est. Fuerunt, qui Elysium conderent circa Lunarem globum, ubi aër est purior. Vnde poëta postea addit, Aëris in campis. Sed antiquissimi mortalium circa ἀπλανεῖς statuerunt: unde cùm anima in corpus funditur, per treis elementorum ordines, ignem, aërem, aquam descendat. Suid. ἠλύσιον, inquit, ἐν ᾧ οἱ παρ' Ἕλλησι δίκαιοι αὐλίζονται μετὰ θάνατον, ἰκεῖσε ἐλευσόμενοι: in quo homines iusti post mortem degunt. Noster poëta hoc loco, insulas fortunatas uocat. Duæ aũt sunt eius nominis in mari Aethiopico, exiguo inter se distantes spacio: à Libya 10. milibus stadiorũ semotæ. Venti hic rari flant, himbres rariores cadunt. Et si qui huc penetrant uenti, hi suaues sunt, & roscidi. Neque uerò solum præpingue arari tantum, sed etiam plantari est idoneum, & sponte fructus dulcissimos gignit: adeòque id est quod Homerus inquit, πάντα ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα, hoc est, omnia inarata, omnia inseminata. Adhæc, admirabilis cœli clementia & temperies nouum orbem præ se ferre uidetur. Nam qui à terra spirant uenti, ut aquilo & septentrio, ob longissima spacia, antequã eò perueniunt, languidi sunt, & planè fracti: ut prius euanescant, quàm eò penetrent. Qui porrò è mari flant, ut sunt Argestes & Zephyrus, tenues quidem himbres inducũt, sed quibus omnia facillimè humido tantum aëre sata nutriuntur. Itaque hæ insulæ, campi Elysij, ab Homero tantoperè decãtati, à multis esse crediti sunt. Has inuisendi & aliquando occupandi, ut à bellorũ curis tranquillam uitam ageret, incredibilis cupiditas Sertorium cepit. De his insulis Plinius lib. 6. cap. 32. qui has diuersas à Canarijs facit. Sed quàm diuersæ sint de his insulis sententiæ, cùm ex illis, tum ex his maximè liquet, quòd extiterint, qui eas in Hyperboreis posuerint, cùm propter soli fœcunditatem, (nam his quotannis fructus percipiũt) tum quòd ea gens delicijs & fidibus perpetuò uacet. Et quod de Sirenibus fabulantur, illuc appellentes cantus citharæ dulcedine detineri. Addunt & illud incolæ, Latonam apud se natam: quare Apollinem, condito templo, ut tutelarem summa religione colunt. Rursum Hesychius à superioribus διὰ παντὸς inter se dissidentia de Elysio scribit. ἠλύσιον, inquit, μακάρων νῆσος. εἴρηται δὲ ἐν ἴσῳ, τὸ ἀλύσιον, ὅπου οὐ διαλύονται ἀπὸ τῶν σωμάτων αἱ ψυχαί. καὶ οἱ μὲν φασὶ περὶ αἴγυπτον εἶναι, οἱ δὲ περὶ λέσβον. ἄλλοι κεκεραυνωμένον χωρίον, ἢ πεδίον. τὰ δὲ τοιαῦτα εἰσὶν ἄβατα. καλεῖται δὲ καὶ ἐνηλύσια. πολέμων δὲ, ἀθηναίους φησὶ, καὶ ἄλλοι τινὲς, τὸ κατεσκαμμένον χωρίον, ἢ ἱερὸν, ἢ παράδεισος. id est: Elysium, fortunatorum insula. Dictum est autem, ὡς ἀλύσιον, insolubile: uidelicet, ubi animæ à corporibus non separantur. Nonnulli uolunt, circa Aegyptum esse: alij, circa Lesbum. Quidã regionem aut campum fulminibus afflatum. nam loca id genus sunt inaccessa. Appellantur & ἐνηλύσια. Polemõ author est, Athenienses eos existimari. Fuerunt qui crederent, locum defossum, aut templum, & paradisum esse.

Hinc

A Hinc igitur perspicuũ est, quid ethnici campum Elysium esse uoluerint: & liquidius apparebit, paradisum cum illo idem esse, si opiniones nostrorũ scriptorum de eo, cum tot pugnantibus sententijs de Elysio, hic contulerimus. Tertullianus in Apologetico aduersus gentes clasiicus author est, præterquã quod sic uetustus, ethnicos scriptores, quorum longè antiquissimum Homerum esse constat (primus hic Odyss. quarto Elysium descripsit) de inferis, de Pyriphlegetonte, de Elysio, pleraq; omnia à prophetis ita accepisse, ut fabularum ambagibus & caligine non obscurarint modò, sed etiam corruperint. Philosophis successerunt poëtæ, qui ingeniosi uolentes uideri, impudentissimis mendacijs illorum commenta uestiuerunt. De iudicio futuro finxere, Rhadamanthum iudicantem apud inferos: gehennam fecere, Pyriphlegetontem: paradisum, locum fortunatorum nemorum, pijs spiritibus paratũ, quem Elysium dixere. Ita ex sacris libris multa detorta in fabulas uerterunt. Affirmat hoc ipsum & Eusebius, Irenæus, qui proximè temporibus Apostolorũ claruit, palàm adstruit, Socratem ea quæ de uita beata & æterna, de paradiso, de mente disseruit, prorsus ex libris Bibliacis hausisse. Ve-
B rùm omissis allegorijs, percurramus scriptorum de Paradiso opiniones. Lactantius amœnissimum hunc deliciarũ campum pulcherrimis arboribus consitum in Oriente ponit, adductus uocula מקדם, id est, in oriente. Idem diuus Augustinus ad Orosium. Sed hic paradisum ita ab Oceano submouet, ut usque ad Lunarem circulum pertingat. Conuenit id aliquatenus cum Elysio philosophico, quibus is campus est circa Lunarem item circulũ, ut suprà ostendi, quòd aër ibi sit purior. Et Socrates in Phædone Platonis, in carcere uenenum hausturus, ubi de animorum immortalitate disputat, pluribus uerbis locum eum describit, admirabili amœnitate & uoluptate uisendum, supra omnes elementorũ cardines & gradus semotum, in quem piorum animæ hinc migrantes, ut in cœlestem patriam recipiantur. Et Plato, qui præceptorum suum Socratem ea disputantem inducit, sine dubio Mosche uolumina, unde imbiberit, legisse conuincitur. Sed Socratis Elysium cœleste statuitur, tantum abest ut cum illis terrestre circa orientalem mundi plagam imaginetur. Sequutus Augustinum Beda est, authoritati magis tanti uiri nixus, quàm iudicio. Rursum alij in occasu, quidam sub torrida Zona. multi supra mediam regionem aëris statuunt. Sed missis Thomæ, Longobardi, & aliorum inter se per omnia pugnantibus de paradiso, uel (ut ethnici uocabant) Elysio digladiationibus, ad reliqua properandum nobis hic foret, nisi Elysij uiretorum pulcherrima descriptio ex Homero nonnihil nos remoraretur. Verba Protei sunt Odyss. 4.

ἀλλά σ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσι, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθυς
τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν.
οὐ νιφετὸς, οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς, οὔτε ποτ' ὄμβρος,
ἀλλ' αἰεὶ ζεφύροιο λιγυπνείοντας ἀήτας
ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχειν ἀνθρώπους. Id est,

Campum at in Elysium, atq; extremas orbis in oras
Cætera te errantem deducent numina Diuûm.
Flauus ubi iudex habitat Rhadamanthus, ubi ipsis
Vita sua est ægris facilis mortalibus. hic nix
Nulla, nec aspera hyems, nec largior himber ab alto
Descendit cœlo: flatus sed ab axe tepentis
Perpetuò oceanus Zephyri diffundit, amicum &
Dulce refrigerium quo sit mortalibus ægris.

Et amœna.] Expolitio. Tum autem, hoc ipsum quod sequitur, luculentius reddit, quos lætos locos, & quæ dicat uireta amœna: uirides campos fœlicium & fortunatarum insularum, quas multi easdem esse cum Canarijs arbitrantur. Quid autem aliud est, uocare sedes beatas, quàm μακάρων νήσους? id est, insulas beatorum & fœlicium animorum?

ARGVMENTVM.

Qualis, quantusq; sit Elysius campus, qui eum incolant, quidq; ibi rerum agatur, describit.

Largior hic campos æther, & lumine uestit
Purpureo, solemq; suum sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena.
Pars pedibus plaudũt choreas, & carmina dicũt.
Nec non Threicius longa cum ueste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina uocum:
Iamq; eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquũ Teucri pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusq;, Assaracusq;, & Troiæ Dardanus author,
Arma procul currusq; uirûm mirantur inanes.
Stant terræ defixæ hastæ, passimq; soluti
Per campos pascuntur equi, quæ gratia currûm
Armorumq; fuit uiuis, quæ cura nitenteis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit ecce alios dextra læuaq; per herbam
Vescentes, lætumq; choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus, unde supernè
Plurimus Eridani per syluam uoluitur amnis.
Hic manus ob patriã pugnando uulnera passi,
Quiq; sacerdotes casti, dum uita manebat:

NASC. Largior hic campos æther.] loci quan
C titatem designat. cum ait largior, quod præ cæteris inferorum locis intelligendum est. Et lumine uestit.— —Purpureo.] hoc etiam ad qualitatem loci refertur, ut lætitia, & amœnitas: quibus de rebus proximè mentionem fecit.

» Deuenere locos lætos, & amœna uireta. Porrò tota hæc Elysij campi descriptio ex Platonis Axiocho sumpta uidetur: cuius uerba adscribere non pigebit, ut res ipsa legentibus pateat. quibuscunq; autem, inquit, in uita melior aspirauerit dæmon, ij sedes incolunt piorum, ubi omnes horæ scatent omnigena fructuum ubertate: fontes puris labuntur aquis, uarijs prata omnimoda floribus uernant. conuentus sunt philosophorũ, theatra poëtarũ, exultantium coronæ, musiciq; cõcentus. adhæc instructa diligẽter conuiuia, & ipsa sese suppeditans affluentia uictus. non enim frigus illis, non æstus est grauis, sed tẽperatus aër, mitibus solis radijs illustratus. Hic etiã initiatus

Qui'q; pij uates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui uitam excoluere per artes:
Qui'q; sui memores alios fecere merendo:
Omnibus ijs niuea cinguntur tempora uitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæũ ante omnes (mediũ nam plurima turba
Hũc habet, atq; humeris extantẽ suspicit altis.)

tiatus est dignatio quædam, & religiosa ibidẽ quoq; peragunt sacra. hæc ille. quæ omnia ferè hic à Virgilio referri, nemo, nisi cæcus, nõ uidet. extat & apud Hom. Odyss. λ. breuis quædã Elysij campi descriptio, sed minimè cum hac Maronis descriptione conferenda. notus est doctis locus.

Pars in gramineis exercent membra.] *quid rerum illic geratur ostendit.* Contendunt ludo.] *non iurgijs, aut simultatibus: quæ uiros bonos nõ decent.* Pars pedibus plaudunt choreas.] *non ducunt, dixit, sed plaudunt, ut longior fieret pisacismus, ad hilarem fortasse pedum motionem uerbis more suo imitandam.* Threicius sacerdos.] *Orpheum sacerdotem uocat, uel quia theologus, ut etiam interpretes admonent, fuit uel quia musici, ut Cic. & Quinctilianus ait, antiquis temporibus uates, & sapientes iudicabantur. quod ideo fecisse ueteres uidentur, ut musicen cum diuinarum rerũ cognitione iunctam esse ostenderent.* Longa cum ueste.] *utpote uates, & musicus: nam longa uestis citharœdorum habitus fuit. quod indicare uidetur auctor rhet ad Herenn. lib. 4. cum ait, Vti citharœdus, cùm prodierit optimè uestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiss. auro, & ebore distinctam, ipse præterea forma, & species sit, &c.* Obloquitur numeris.] *laus Orphei: à quo percussa cithara non sonare, sed loqui uidebatur.* Septẽ discrimina uocũ.] *quia cithara septem chordarum dissimiliter sonantiũ fuit ex Terpandri instituto, Plin. Plutarch.* Iam'q; eadẽ digitis] *exornat à modo feriendæ citharæ, cuius chordas nũc digitis, nunc pectine ab eo impelli memorat.* Et pectine pulsat eburno.] *neq; hoc tacitus præterire possum, quod tempore Iulij III pont max. Romæ inuenta fuit Orphei statua ex marmore quæ sinistra manu citharam, dextra uerò pectinem tenebat: quare satis liquet antiquos musicos ad citharã faciendam pectine usos fuisse: nec cum à poëtis mentio fit pectinis, pro plectro, id est arcu illo, quo lyrici musicum instrumentum feriunt, positum existimari debere, cum re uera pectine, non plectro uterentur antiqui.* Hic genus antiquum.] *à quibus incolantur Elysij campi planum facit: in primis'q; regum, & heroũ, nec non curruum, & armorum, quibus in uita delectati fuerunt, mentionem facit.* Nati melioribus annis.] *declarat, quod dixerat, antiquum. nam ætas antiqua melior semper fuisse existimatur hoc igitur ait, eos eo tẽpore natos, quo maiori in honore uirtus haberi solebat: ideo'q; diuino honore dignos iudicatos fuisse: quibus si hoc tempore nasci cõtigisset, ad tantum honoris fastigium minimè euecti fuissent. alludit autem per commiserationem ad tempora Troiana, quibus meliori fortuna utebãtur.* Ilus, Assaracus'q;] *reges Troiæ fuerunt.* Arma procul, currus'q; uirum.] *hæc ad Homeri imitationem dicta sunt: qui in Odyss. λ. scribit circum Herculem apud inferos arcum, & sagittas: quibus in uita usus fuerat, & aues, ursos, apros, alia'q; id genus animantia, qui telis confixerat, nec non homines quos ipse occiderat, extitisse. notior est doctis loc⁹ quàm hic adscribi oporteat.* Currus inanes.] *uacuos aurigis, atq; bellatoribus.* Quæ gratia currũ.] *quidã codices curruũ integra dictione legũt.* A *Prisciano tamẽ placet syncopam fieri: neq; tamen negat uu. duplex scribi posse, ut fiat Synalœpha cũ subsequẽte uersu.* Dextra, lævaq; per herbã. – Vescentes.] *hoc est, quod Plato dixerat, ut paulò antè ostendimus, adhæc instructa diligenter cõuiuia, & ipsa sese suppeditant affluentia uictus. poëtas autem intelligit (quorũ theatra in Elysijs existere docuit Plato) ut sequens hemistichium facilè indicat. & quod paulò infrà ait.* Musæum ante omnes. Lætum'q; choro Pæana canentes.] *pæan propriè hymnus erat in honorem Apollinis decantari solitus: cui poëtæ sunt dicati: sed altior est sensus. nam oracula priscorũ (ut est apud Platonicos) tradũt animas remeãtes in cœlũ pæana, id est triũphalẽ cantilenã canere Phœbo. hinc propterea est, quod Socrates uenenũ bibiturus apud Platonẽ in Phædone gallũ Aesculapio sacrũ se debere fatetꝰ, reddi'q; diligẽtissimè iubet. nã ueteres Aesculapio medico Phœbi filio gallũ sacrificabãt, diei, solis'q; nunciũ,* B *hoc est diuinæ beneficẽtiæ morborũ omniũ curatrici, quæ diuinæ prouidentiæ filia nominatur. quo circa quasi omni dubitationis, metu'q; morbo liberatus esset, gratiã, uictimam'q; Deo referri iubet, ut uoto persoluto, alacrius pæana canens patriã cœlestẽ reuisere possit. huc igitur (ut opinor) alludens poëta noster, eos pæana canentes: qui iam purgati ab omni labe Elysij terrenis ad cœlestes migrari nolũt. quod de poëtis præcipuè dictũ esse putandũ est: quibus hanc, ut poëta, Virgilius prærogatiuam cõcedere uidetur.* Inter odoratũ lauri nemus.] *locũ assignat poëtis separatũ inter lauri nemus: quia Phœbo sacra est. & recte illis mortuis datur inter lauros locus, cũ uiui ad eorum gloriam, nominis'q; immortalitatem designandam lauro coronẽtur. adde quod nullus est aptior poëtis locus, quàm nemus umbrosum uiuis aquis irrigatum: unde Hor. fingit musas ambulare per lucos, ubi quoque ipse erat sic enim inquit. lib. 3. carm.*

> *Audire & uideor pios* "
> *Errare per lucos: amœna* "
> *Quos & aquæ subeunt, & auræ.* "

Vnde superne. — Plurimus Eridani per syluam uolui C tur amnis.] *ad luci amœnitatẽ requirebatur etiã plurimus, id est magnus fluuius: qui locũ irrigaret: fingit'q; Eridanũ ex cãpis Elysijs ad superos fluere: quã dignitatẽ illi tribuit, quia & fluminũ Italiæ princeps est, & agros magna parte Mantuanos abluit.* Hic manus ob patriã pugnãdo.] *ut impios in Tartaro pœnis afflictos, sic probos, uirtute'q; præditos homines in cãpis beatorũ præmijs affectos ex Platone (ut antea ostendimus) describit: atq; illos in primis, qui pro patriæ dignitate, ac salute strenuè dimicando sanguinẽ, & uitã profuderũt: quos omni gloria. & honore dignos esse Plato, & Isocrates litteris prodiderũt. per hos animi fortitudinẽ designat. neq; hic omnes uirtutes sigillatim recenset, longũ enim esset, sed præcipuas, uirtutẽ, ut dixi, animi tẽperantiã, prudentiã, liberalitatem.* Qui'q; sacerdotes casti, dum uita manebat. – Qui'q; pij uates, & Phœbo digna locuti.] *conuenit modestia, castitas, moderatio'q; affectuum præcipuè sacerdotibus, diuina'q; mysteria annunciando, sed obsoleuit ferè hoc tẽpore in sacerdotib. hæc uirtus.* Inuentas aut qui uitã excoluere

A lucere per artes.] *non philosophos tantũ, sed alios quoq; aliarũ artium inuentores, industriosoſq; homines designat.* Quiq; sui memores.] *liberales, officiosoſq; homines dicit.* Omnib. his niuea.] *præmiũ bonorũ describit: quibus singulis caput uitta alba circũdari dicit per quod, ut etiã interpretes docuerũt, eorũ immortalitas designatur.* Musæũ ante omnes.] *quia primus omniũ, teste Diogene, Deorũ genealogiã uersibus perscripsit: iure igitur merito inter poëtas ille primus interrogari debebat, qui poëtarũ primus extiterat.* Atq; humeris extantẽ.] *allusio est ad humeros Platonis latos: quod maximæ fortitudinis est signum, unde illud Maronis ex 5. Aeneid.*

„ *Ostenditq; humeros latos.* *Nam Plato ob corporis robur primum athleta fuit, deinde philosophus celeberrimus. facere igitur non potuit quin eũ aliquo signo indicaret poëta, cuius ipse dum uixit, studiosissimus fuerat.*

LAMB. Largior] *A' loci temperie & amœnitate. Hic solem sidera norunt, cum apud inferos atris tenebris omnia horreant.* Hort. *Suum dixit solem, tanquam in alio mundo, & à nostro diuersum.* Claudianus:

——Sunt alter nobis

B *Sidera, sunt orbes alij, lumenq; uidebis*

Purius.——

Spectant hæc ad prouerbium, Tanquã in alio mundo. Pars.] *A' diuisione, studia & exercitationes beatorum spirituum subijcit, ne nihil agere uideantur. Pars in harena contendunt ludo. & addit ciuilium ludorum genera, quibus antiqui potissimùm delectabãtur: luctam uidelicet, & choreas. Prior ad eos pertinet, qui se ad rem militarem exercent: posterior ad pacis tempora. Palæstra propriè est locus, ubi pueri ad luctam unguntur, ὅπου οἱ παῖδες ἀλείφονται, gymnasium: ἀπὸ τῆς πάλης, lucta.* Plaudũt.] *Hoc est, pedum complosione choreas ducũt.* Choreas.] *χορέας: systole.* Threicius.] *De hoc suprà, multa disseruimus. Tradunt Orpheum Thracem Oeagri & Calliopes filium fuisse: alij Bucolionis & Abarbariæ, ex Odrysis, patria Bisaltia. Quidam eum Menippe Thamyridis & Oeagronatum uolunt. Sed ne ea quæ de uno atq; eodem Orpheo cumulatè dicũtur, à nobis hic confundantur, multi fuisse produntur. Fuit aũt Oeagrus quintus ab Atlante, ex Alcyone una eius filiarũ. Tradunt illum Lini auditorem fuisse sub undecimã generationem rerum Troicarum:*

C *uixisse generatione nona, uel (ut nonnulli) undecima. Huius multa scripta traduntur: τριασμοί, ἱεροσολυμά, ἱεροὶ λόγοι: oracula item, Mysteria ὀγδοηκοντάλιθον, de Lapidib. uidelicet. prætereà σωτήρια, κρατῆρες, θρονισμοὶ μητρῷοι, βακχικά. Expeditio ad inferos, πέπλος καὶ δίκτυον, Onomastica, carmina, Astronomia, ἀμοσκοπία, θυηπολικόν, ᾠοθυτικά, ἢ ᾠοσκοπία. & quidem uersibus, καταζωστικόν, hymni, κορυβαντικόν, & Physica. Alius Orpheus Ciconæus ex Bisaltia Thraciæ, epopœus, duabus generationibus Homero grandior, qui ante tempora belli Troiani uixerit: Hic scripsit μυθοποιΐαν, Epigrammata & hymnos. Tertius Orpheus, Odryses, epopœus. Dionysius hunc non extitisse tradit: referũtur tamẽ ad eum quædam poëmata. Quartus Orpheus Crotoniates, & ipse epopœus. Hunc Asclepiades in sexto Grãmaticarum rerum, ait, cum Pisistrato tyranno consuetudinem familiarem habuisse. Scripsit hic δεκαετηρίαν, ἀργοναυτικά, & alia nonnulla. Quintus Orpheus Camarinensis, epopœus & ipse, cuius ferunt esse illum ad inferos descensum. Sextus Orpheus Thracum rex: quo regnante, Amazones Phrygiam tributariũ sibi fecere. Herodotus, teste Apollonij scholiaste, duos tantum recenset Orpheos, quorũ alter cũ Argonautis nauigarit. Vtcunq; habet, horum, quos retuli uetustissimus, Iudicum Iudaicorum temporibus, Atheniensium regno iam dilapso, Orpheus innotescere cœpit: uir sapiens, & qui multa rerũ diuinarũ mysteria didicerat. Edidit orationes de cognitione Dei, è quibus hæc extant capita decerpta: Ab initio æther conditus à Deo fuit, atq; hinc inde conflatũ chaos: noxq; terribilis occupauit omnia, & cuncta quæ sub cœlo sunt texit. His significabat, noctem primas tenere partes. Addebat & incõprehensibilem quendã, summũ omniũ rerum, & ab initio naturæ esse, conditorem uniuersorum. Aetherem dixit summum, terram uerò inuisibilem. Adstruebat à luce perruptum fuisse æthera: eam & terrã & omnia condita illustrasse. Lucem supremum esse omnium, inaccessum uerò illud omnia cõplectẽns, uocauit Consilium: Lucem uerò, uitam. Atq; hæc quidem tria nomina, unã diuinã esse potentiam demonstrabat, imperiumq; Dei omniũ cõditoris, qui omnia è nihilo creauit, ut faciem rerum induerent, tum uisibilia, tum inuisibilia. Porrò de hominũ genere ista asseruit, quòd & hi à deo omnium conditore quoq; formati essent. Animum item ab eo ratione præditum accepissent, Mosche doctrinã per omnia sequutus. Mortaliũ genus dixit miserum, & laborum tolerãs, multis & morbis & perturbationibus subiectũ, tum animi tum corporis, bonorũ malorum operum capax, simul & adfectum ad miserè uiuendum. Itaq; siue hic is fuerit Orpheus, siue alius quispiã eorũ quos ordine memoraui, cuius cantus citharæ tantopere ebuccinatur à poëtis, cõstat excelsum & magnũ hominẽ fuisse, qui rudes illos mortales, sine moribus, sine legib. ciuilibus, uagos ferarum ritu uiuentes, ad mansuetius uitæ genus assuefecerit. De hoc ita scribit author Variæ historiæ:*

τὸν μὲν φασὶ τῇ μουσικῇ θῆρας καὶ λίθους θέλγειν,
ὡς γράφεται περὶ αὐτοῦ καὶ σιμωνίδης οὕτω.
τοῦ καὶ ἀπείρονες πωτῶντ' ὄρνιθες ὑπὲρ κεφαλᾶς,
ἀνὰ δ' ἰχθύες ὀρθοὶ κυανέου ἐξ ὕδατος ἅλλοντο.
καλὰ σὺν ἀοιδᾷ, τὰ μὲν ῥητὰ τοῦ μύθου ταῦτα.
τὸ δ' ἀτρεκές, τῇ μουσικῇ πάντας ἀνθρώπους θέλγων,
τοὺς φυτουργοὺς, τοὺς λιθουργοὺς, καὶ τοὺς θηριοτρόφους.
ἕλκε τὸν ἔργων ἀμελεῖν, ἑρπομένους τούτῳ.

Refertur hic inter eos, qui Parcarum beneficio ab inferis redierint. Nam uxorem amissam citharæ cantu inde reduxit. De morte uariãt scriptores. Multi à Bacchis mulierib. eum discerptum, inter Bacchi sacra ad Hebrum fluuium, scribunt. Membra per agros sparsa canibus. à Musis collecta & sepulta in Dio Macedoniæ, quòd Apollinẽ præ cæteris decantasset. Lyra & caput in amnem Hebrũ sunt abiecta, & in Lesbum ui fluminis delata. Causam huius in eũ sæuitiæ tradunt. Etenim cum decreuisset cœlebs uiuere à secunda uxoris Eurydices morte, multarũ mulierũ nuptijs spretis, uiros alios prætereà à fœminarum coniugio deterruit. Proditur alia mortis tam indignæ causa. Cum in descensu ad inferos omnem deorũ progeniem laudasset, per obliuionem Liberum patrem neglexit. Quare paulò pòst in Olympo mõte uel (ut alij) in Pangæo Thraciæ promõtorio sedens, ab irato numine Bacchis in eum concitatis, ita (ut dixi) perijt. Rursum diuersius ab his aliud proditur. Cum aliquãdo Venus & Proserpina de Adonide coram Ioue iudice cõtendissent, à Ioue iudex cõstituta fuit Calliope Orphei mater. Qua utriq; Adonin cõmunẽ adiudicante, aiunt Venerem ob id tãtopere ira succensam, ut in filiũ

Orpheum omnes Thraciæ mulieres quodã furoris œstro extimularit. Caput ab illis è monte in mare proiectum, fluctuum reciprocatione in Lesbum delatum fuit. & ab eius insulæ incolis humatũ. Ob quod beneficiũ hanc uicissim gratiam tulere, ut Lesbij ad artem Musicam ingeniosissimi euaserint. Porrò sũis ipse Orpheus ἐν τῷ περὶ λίθων de se narrat, qua fortunæ benignitate à canibus seruatus aliquando adolescens fuerit. Aues canibus uenari solitus erat. Euectus ad consuetum aucupiũ, in nescio quod promontorium, prædæ se intentum ibi cœpit componere. ubi draco ingens in incautum impetum fecit, & spiris multiplicibus adolescentem corripuit. Canes assueti herum sectari, auxilio accurrunt, eumq́ necato dracone præsenti morte liberarunt. Numeratur hic inter eos, qui studiorum causa Aegyptum adierunt. Huius inuentum traditur, harmonia concentusq́ orbium cœlestium. Summum eius ἄφωνον, infimum terrenum: superesse autem sonos septem. Veste.] à uestitu & corporis habitu decoro, & functione sacerdotali, seu potius professione. Instituisse traditur diuersas ceremonias. Quamobrem ab Horatio sacer deorum interpres appellatur. Tum autem quòd homines syluestres à fœdo uictu deterruerit, syluas, tygres, & leones citharæ suæ cantu mansuefecisse dictus fuit. Septem.] Chelyn septem neruorum à se inuentã in refluxu Nili, Mercurius Orpheo tradidisse dicitur: nonnulli Apollini, à quo Orpheus acceperit. Rursum fabulantur lyram hanc è bubulis cornibus factam, cui adaptarit ipse septem chordas, ad septem Atlantidum numerum, in gratiã matris Maiæ. Postea ob nouem Musarũ dignitatem, duas accessisse. Obloquitur.] dixit pro, occinit modulis. ut simul intelligamus, cũ & cantasse & pulsasse fides. Eburno.] A' materia. Hodie nullo adhibito instrumento, neruos digitis, ut in testudinibus solũ pulsant. Hic.] Quãuis poëta habita argumẽti sui ratione, heroas & semideos ad inferos relegat: ita tamen collocat eos, ut à cœlo non abducantur, ubi aër purior est, ubi Elysium, ubi solem norunt sua sidera. Duplicem igitur obseruationẽ proposuit, & figmentum poëticum, & philosophicam doctrinã. Obseruare hic conuenit poëtam tantũ eos loco & in sequentibus celebrare, qui gentis Troianæ authores fuere: & qui ab Aenea & eius posteritate, Romani sunt orti. Primo loco igitur ponit gentis Troianæ primos conditores, Teucrũ & Dardanum: quorũ ille posterius è Creta, hic multo antè ex Italia, cæso fratre Iasio, primùm in Samothraciã, inde in Phrygiam delatus fuit. de his in tertio fusissimè est narratum. Ilus.] Genealogiam Dardani, eiusq́ posterorum Aeneas refert apud Homerum, Iliad 20. cum Achille congressurus: simul narrans splendidè, à quàm humilibus principijs paulatim urbs Troia creuerit:

εἰ δ' ἐθέλεις καὶ ταῦτα δαήμεναι, ὄφρ' ἐῢ εἰδῇς
ἡμετέρην γενεήν, πολλοὶ δέ μιν ἄνδρες ἴσασιν.
Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς,
κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ
ἐν πεδίῳ πεπόλιστο πόλις μερόπων ἀνθρώπων,
ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης.
Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα,
ὃς δὴ ἀφνειότατος γίνετο θνητῶν ἀνθρώπων.

Et paulò pòst:

Τρῶα δ' Ἐριχθόνιος τέκετο Τρώεσσιν ἄνακτα.
Τρωὸς δ' αὖ τρεῖς παῖδες ἀμύμονες ἐξεγένοντο,
Ἶλός τ', Ἀσσάρακός τε, καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης,
ὃς δὴ κάλλιστος γίνετο θνητῶν ἀνθρώπων.
τὸν καὶ ἀνηρέψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν, B
κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν' ἀθανάτοισι μετείη.
Ἶλος δ' αὖ τέκεθ' υἱὸν ἀμύμονα Λαομέδοντα.
Λαομέδων δ' ἄρα Τιθωνὸν τέκετο, Πρίαμόν τε,
Λάμπόν τε, Κλυτίον θ', Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος.
Ἀσσάρακος δὲ Κάπυν, ὁ δ' ἄρ' Ἀγχίσην τέκε παῖδα·
αὐτὰρ ἐμ' Ἀγχίσης.——

Fuit igitur Ilus Aeneæ proauus, qui regiam urbem de se Ilium nũcupauit: cuius filius Laomedon eam cingere muris adortus, Apollini & Neptuno mercedem pactus id negotij dedit. Porrò autem, quo pacto eos ludere sit conatus, & dij uicissim iniuriam sint ulti, alio à nobis loco est memoratum. Sed de nomine Ilij diuersa est sententia. Suid. κατὰ δὲ τὴν φρυγῶν χώραν, inquit, τρὼς ὁ πατὴρ ἴλου καὶ γανυμήδους ἐβασίλευσεν, κτίσας τὴν μὲν τροίαν εἰς ἴδιον ὄνομα, τὸ ἴλιον δὲ εἰς ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Alioqui ἰλλὸς, στρεβλὸς, στραβὸς, διεστραμμένος. Magnanimi.] Appositio. Nati] fœlicioribus temporibus, quàm Priamus, Aeneas, & alij, qui bello Troiano interfuerunt. Propter eorum temporũ calamitatem, hanc addit ecphonesin. Dardanus] Primæ conditionis authorem nominatũ celebrat, qui de se uniuersam eam regionem Dardaniam, alijs nominibus ultrò citroq́ delectis, appellauit. Condidit hic urbem primus Dardaniã, ubi fato defunctus & sepultus fuit. Postea à Troe, Troia: & ab Ilo postremò Ilium urbe fuit appellata. ὕστερον γὰρ καὶ ἡ δαρδανία, καὶ ἡ ἴλιος, καὶ ἡ τροία, μία πόλις γεγόνασι, inquit Lycophronis enarrator. Arma.] A' signis pacis, qua illi suauissimè in uita freti essent. Notum satis ex Homeri Iliade, ijs temporibus, & posteris item, morem tenuisse, ut in prælijs duces maximè è curribus pugnarent. Enumerat quatuor potissimum pacis ac temporũ a bello pacatorũ argumenta: arma, currus manes hastas solo defixas: & pascentes liberè, nulloq́ hostium metu per campos, equos, quod pacis cum primis est signũ. Quæ gratia] A' studio & uiuentium artibus, quas etiam post corpus exercent. Platonici astruũt, animas ijs delicijs post mortem excarnificari, quibus superstites intemperantius dediti fuere. Vnde Tantalum à luxu constringi: contrà, claros uiros suarum sequi recordationem uirtutum. Aliqui hic exponunt endyadin: pro armatos currus, siue armatorum uirorum currus. At mihi ita rectius uidetur explicandum per Zeugma, Mirantur currus inanes. hoc est, bellatorũ uacuos, & arma inania. Liberum igitur super hoc sit uolentibus expendere. C
Currum] pro curruum, syncope: sicut in Repostos, pro repositos, sepultos in terra: uel apud inferos & in Elysio uersantes. In uniuersum complectitur reliquam beatorũ spirituum turbam, quam ita propositam particulatim iam inde distribuit. Fingit autem poëta rursum omneis hic eo studio distineri, quo in rebus humanis religiosè & pij officijs se exercuerint: contentos tenui uictu, & cantu deum colentes. Et regionem longè amœnissimam his tribuit, ac syluam fluminibus irriguam. Pæana.] hymnum, acclamationes, ἐφύμνια, ac laudes Apollinis. Duo Pæanis genera ueteres celebrarunt maximè: unum bellicum ante pugnam, cùm classicum caneretur: alterum, ubi uicissent. Itaq; duplicem Pæana canebant: ante bellum, Marti. post bellum uerò, Apollini. παιανίζειν, authore Varrone est titulari, quod in sacris quibusdam pontifex facere consueuit: hoc est, lætari quam significationem hoc loco distertè expressit, cum lætos in choro eos canentes faciat. Græci etymologici interpretantur, τὸν παιᾶνα ἐπικαλεῖσθαι,

id este

A id est, Paeanem inuocare. Quare inter alia cognomina,
Apollo etiam Paean appellatus fuit. Et sicut ἴασιν ἀπὸ τοῦ
ἰᾶσθαι, à sanando, ita Paeanem ἀπὸ τοῦ παύεσθαι dictũ
uolunt: quasi παύεσθαι τὰς ἀνίας, à constringendis do-
loribus. Virgines Vestales ita indigitare consueuere, ἰὴ
παιάν, Ie Paean: hoc est, medice Paean rursum ἰήιος, Ie-
ius: ab immittendo, ἱέναι: tum autem ἀπὸ τοῦ παίειν, id
est, feriendo, quòd Pythonem serpentem terribilem per-
cusserit, nomen habere existimatur: quo utebantur, cùm
malum aliquod deprecarentur. Verùm cùm bonam cor-
poris ualetudinem precarentur, ἰὴ παιάν, identidem ob-
rudebant: quod quidem perinde est, ac si dicas, medere
Paean. Multa huc spectantia de huius uocabuli natura
differuntur apud Macrob. Saturn. lib. 1 cap. 17. Itaq; A-
pollinem ista multitudo cantu celebrat, quòd in eius maxi
mè tutela sint. Sunt autem sacerdotes, uates, quos Graeci
προφήτας uocant. poëticae & artium pulcherrimarũ in-
uentores. His adiungit ab illis diuersos quosdam, optimè
in uita de suis meritos & pios in patriam. Inter.] A' lo-
co: in laureto, propter Apollinem, cui ea arbor dedicata
est, propter eius uim futurorũ praesciam. Hic collocat ma-
B ximè uates & sacerdotes castos, quos is Deus sueri crede-
batur. Odoratum dixit, pro odoriferum. Eripani.] Pa-
di fluuij. Hunc nonnulli Nilum, complures Oceanum es-
se uolunt. Fluminum omnium in Europa, praeter Istrum,
maximum est. Oritur ex Apenninis in gremio Vesuli mon
tis, primum angustis profluens alueis: inde breui cursu tri-
ginta amnibus auctus, diffundit se in Hadriaticum septem
ostijs. Amnium praecipui sunt, & lacuum, qui in Padum
euoluuntur: Verbanus, Larius, Sebinus, Eupolis, & Bena
cus. unde Ticinus, Abdua, Ollius, Lambrus, & Mincius.
Hinc ea Italiae pars, quae inter Alpes & Padum, ubi Me-
diolanum est, interiacet, Transpadana appellatur Roma-
nis: altera autem, quae inter amnem & Apenninum media
est, Cispadana. A' Graecis ἠριδανὸς uocatur. Oriente ca
ne augetur, niuibus liquatis, agris quàm nauigijs torren-
tior, nil tamen ex rapto sibi uendicat. Plena huius amnis
descriptio extat apud Plinium lib 3 cap. 16 Idem author
est lib. 2 cap. 103. Padi fontẽ hoc miraculi habere, ut me-
dijs diebus aestiuis uelut interquiescens, semper areat. Au
rum effundit quemadmodum Hebrus Thraciae, Pactolus
Asiae, & Ganges Indiae fluuiuus. Plurimus.] ingens:
C Nulli amnium claritate inferior inquit Plinius. Hunc ab
inferis ad superos uolui ob id fingitur: siue quòd ex fonte
iugi Apennini in superum mare eijciatur. siue quòd in cae
lum translatus existimetur. Eridanus.] Fabulantur
Phaetontem, cum currum paternum per insciciam altius
humiliusue, quàm conueniebat rexisset, & iam suprà in-
fráq; omnia conflagrarent, in Eridanum, amentia exter-
natum decidisse, & Iouis fulmine per ussum. Hoc autem
incendium, quo uniuersa rerum machina arsit, ut extin-
gueretur, toto orbe confluxêre amnes: quorum inunda
tione, quantum hominum erat, extincti fuerunt, extra u-
num Deucalionem & Pyrrham eius uxorem. Hae fratris
calamitate sorores consternatae, cum lugendi flendiq; nul
lum facerent finem, in populos mutatae sunt: lacrymae ue-
rò earum in electrum indurauerunt. Heliades dictae ἀπὸ
τοῦ ἡλίου τοῦ πατρός. Huius propinquus Cygnus, qui tum
Liguribus imperabat, quia & ipse luctu contabescebat,
in cygnum uersus fuit. Ipse porrò Eridanus in caelo col-
locatus creditur. Sidus est stellis frequens, cui subiectus
est Canopus splendens: ideo Nilus esse putatur. Tangit te-
monem nauis. Oritur à sinistro pede Orionis, & peruenit
usq; ad pistricem. Inde rursum ad leporis usq; pedes diffun
ditur: tenditq; ad arcticũ circulũ. Simulacrũ huius circu-
lus hyemalis intersecat, ab eò loco ubi ceto coniungitur.
Oriente Scorpione cum sagittario, occidit, cum gemino
& cancro exoriri uidetur. Fabulam cultissimis uersibus
cõplexus est Germanicus Caesar in Phaenomenis Arati:

Planxere ignotis Asiae Phaetontidis undis:
Eridanus medius liquidis interiacet astris.
Huius pars undae laeuum ferit Orionis
Lapsa pedem, procul amotis qui pistibus ustis,
Vincula coniectat nodus cristam super ipsam,
Aequore Pistris adit sunt illi libera caelo
Sidera nonnullam specie reddentia formam.
Sub leporisq; latus uersam, post deniq; puppim
Inter & Eridanum flexusq; cauum'q; carinae.
Atq; haec ipsa notat se nullam ferre figuram,

Aratus Eridanum proximè cetum collocat in caelo. Ideò
hinc Eridanum labi dicit poëta, quòd Phoebo Apollini,
ob Phaetontem in eo submersum, dedicatus sit. ut omnia
hic illi conueniant: Spiritus, hymnus lauri nemus, Erida-
nus. Hic manus.] Inter gradus pietatis numeratur, pie
tas in patriam, pro qua non fortunae tantum sunt ponen-
dae, uerùm etiam fortiter pugnando moriendum. Secundũ
deum enim, & parentes, plurimum loco debemus ubi nati
sumus, ubi educati, qui nos suo sinu excepit, conseruauit,
& in uiros prouexit. Huic fraterna charitas etiam liben-
ter cedit. Etenim domo subuersa, incolumis manet rei-
pub status: at urbis ruina, domum, larem, penates, & o-
mnia secũ trahat necesse est. Pro patria fortiter pugnan-
do cecidit Brutus, liberator patriae. Curtius: uterq; De-
cius: Horatij ad Cremeram: Codrus Atheniensium rex:
Phileni fratres. deniq; innumera mortalium uis pugnan-
do uulnera acceperunt, ut paucos è multis numeremus:
Cocles, Scaeuola, & id genus magnanimi ciues. Atq; his
diuersum & locum & praemiũ à superioribus tribuit, qui
patriam auro uendiderint. Sacerdotes.] nullo incestu
polluti, nullis stupris aut adulterijs infames Seruius dicit,
solere sacerdotes herbis quibusdam emasculari. Quod si
ita res habet, non poterant non castè uiuere, quibus uide-
licet omnis fenestra ad fornicationem praeclusa fuerit. Si
ante sacra suscepta, de ijs loquatur poëta, qui sacerdotes?
qui casti? si coniugium non contaminet immaculatũ? antè
susceptum sacrorum munus? Vates.] Hos distinguit ab
impijs, & qui mendaci spiritu afflantur: Ero, inquit, spiri-
tus mendax in ore prophetarũ Quare disertè addit Phoe
bo digna: id est, uera haudquaquam uana. Apollinis ora-
cula, ob rerum indubitatam ueritatem, toto orbe celeber-
rima habebantur. Duo potissimũ oraculorũ Apollinis ge
nera erant Delphica & Pythia, quae summam fidem a-
pud mortales obtinebant. Pythiũ, authore Strabone cele-
berrimũ erat Liquebat id ex thesauris ingentibus ibi con-
structis, in quos sacrae pecuniae inferebãtur, & clarissimo-
rum artificum operibus ludis Pythijs item, qui ibi celebra
bantur [illegible] tripus erat, in [illegible] uates simulatq; inscendis-
set, diuinationis spiritu hausto respõsa edebat Hinc pro-
uerbiũ, [illegible], tanquam ex tripode: de uehementer certis & indubitatis Hic
uatum genus in Elysio hic collocat poëta non eũs Phoe-
badas illas, de cuiusmodi est apud Lucanum,

——En nobis dabis improba poenas,
Et superis, quos fingis, ait Appius.

Iuuentas.] *rerum inuentores, quiq; mortales commoditatibus adiuuarint. His prisci diuinos honores post mortem deferebant. Nam antiquitas nihil aliud existimabat esse deum, quàm prodesse mortalibus. Neq; uini tantum aut frumenti legum'ue inuentoribus ceu dijs honorem habebant, sed etiam beluas quasdam pro numinibus colebāt: ut Aegyptij ciconiam, Romani anserem. Natū inde prouerbium est, Homo homini deus. De rerum inuentoribus Hyginus libro fabularum primo, cap. 274. & cap. 277. Plin. lib. 7. cap. 56. Idem scribit lib. 25. cap. 1. rerum inuentores ab antiquis deos habitos. Seruius philosophos tantum hic significari existimat.* Quiq;.] *Optimè de parentibus, liberis, amicis, ciuibus & patria meritos dicit. Atq; horum quidem omnium uita, quoniam integra fuit & incorruptis uitijsq; moribus, rectè illis candidam uittam tribuit. De uitta alibi.* Circumfusos.] *circa se collectos: metaphora ab inanimato ad animatum.*

Musæum.] *Plures Musæi produntur. Eleusinius ex Antiphemo, Orphei auditor, epopœus, sub secundo Cecrope floruit. scripsit ad filium suum Eumolpum, Hypothecas, & alia nonnulla. Secundus Musæus recensetur Ephesius, epopœus scripsit hic Perseidis lib. decem: in Eumenem item & Attalum. Tertius, Lysiæ philosophi filius, cui frater fuit Hesiodus. Meminit Plinius libro 25. capite 2. Musæi cuiusdam, qui post Orpheum cum fratre Hesiodo Pelion herbam in summa admiratione habuerit. De Musæo hoc igitur mirè uariant authores. Nonnulli hunc Eumolpi Eleusinij uel (ut quidam) Atheniensis patrem, ut dixi: alij filium fuisse, memoriæ prodiderūt. Fuit Eumolpus epicus: de cuius nomine Eumolpidæ apud Athenienses dicti fuere: & ipse Orphei auditor, ut aliqui existimant: quiq; in Pythicis uicerit. Rursum sunt alij quibus placet, Musæum Eumolpi filium fuisse, & audiuisse Orpheum, atq; in Pythicis certaminibus uictoriæ palmā tulisse: id quod Maro uidetur significare, cum eum humeris altis extare è cæteris dicat, à signis robur corpo-* A *ris coarguens. Aegyptum adijt, ubi cum regni sapientibus diu conuersatus, genealogiam deorum scripsit, & Astrologiæ multum lucis attulit. In literas retulit arcana Cereris sacra: quod opus Eumolpo alij tribuunt, sicut & aduentum in cœlum, & præcepta mysteriorum, quæ filias suas docuit. Hæc constabant tribus milibus uersuum: quæ ea de causa Chiroscopica dicta fuere. nam de Magistratibus deligendis & designandis, accuratiusq; consultando disputabant. Vnum librum soluta oratione emisit. Mortuus est Phaleris Musæus. Porrò autem poëma quod de amoribus Herus & Leandri elegans & politum circumfertur, incertum est huius'ne sit Musæi an alterius alicuius. Non defuerunt, qui Musæum hunc filium Orphei aut Lini fuisse crediderint: alij Eumolpidis illius, qui primus apud Carthaginenses philosophatus dicitur. Sed quia humeris latis alios omnes supereminere dicit, Platonem significari putat Seruius, qui ab humerorum latitudine, priori nomine posito, Plato, πλατων dictus fuerit: antea Aristocles appellatus. Verùm insceuum est, ita sententiam poëtæ contorquere, cum nudis & illustribus uerbis Musæum nominet. Docetur, in obscuris & ambi-* B *guis, diuinare ex signis & alijs circumstantijs. Sed in historijs, quid æquè ridiculum & ineptum, atque propria uocabula alijs pro arbitrio commutare? aut aliud ponere, & diuersum existimare? Teneamus nos Musæum, siue Orphei, siue Lini, siue Eumolpi filium, certè excellentem apud priscos mortales philosophum: quem sua ætas, non minus quàm posterior ipsum Platonem, suspexit, & admiratus fuit. quem & uatem uocat statim, quippe poëtam, & theologum, & athletam, qui in Pythicis uicerit. Nigidius meminit alterius cuiusdam Musæi, qui regnarit apud Bisthonios.* Humeris extantem suspicit altis.] *à magnitudine. Suspicit, admiratur: metaphora rei conueniens.*

ARGVMENTVM.

Sibylla beatorum animas interrogat, atq; in primis ex Musæo poëta quærit, ubi locorum habitet Anchises. Musæus respondet nulli Elysios campos incolenti certam esse sedem, sed omnes lucos, florentiaq; prata incolere. attamen locum Anchisæ eis non solum indicat, uerumetiam ne errent uiam, ipse præcedit, ex transgresso monte Anchisem offendunt in uirenti ualle, qui suorum nepotum animas recensebat. qui uiso Aenea manus C attollit, lacrymatur, & præ lætitia fieri nequit.

NASC. Dicite felices animæ.] *Sibyllæ petitoria oratio est: cuius initio beneuolentiam colligit auditorum ex cōmendatione felicitatis ipsorum.* Tuq; optimè uates.] *à communi ad separatam transit hominis allocutionem: nam Musæum alloquitur: quē uel à probitate uitæ, uel à peritia disciplinarum commendat.* Quæ regio Anchisem, quis habet locus?] *interrogatio bimembris: nam*

Dicite fœlices animæ, tuq; optime uates,
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.
Atq; huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus, lucis habitamus opacis,
Riparumq; toros, & prata recentia riuis
Incolimus. sed uos (si fert ita corde uoluptas)
Hoc superate iugū, & facili iam tramite sistam.
Dixit, & antè tulit gressum, camposq; nitentes
Desuper ostētat: dehinc sūma cacumina linquūt.
At pater Anchises penitus conualle uirenti
Inclusas animas, superumq; ad lumen ituras
Lustrabat, studio recolens, omnemq; suorum
Fortè recensebat numerum, charosq; nepotes,
Fataq; fortunasq; uirūm, moresq; manusq;.
Isq; ubi tendentē aduersum per gramina uidit
Aenean, alacris palmas utrasq; tetendit,
Effusæq; genis lacrymæ, & uox excidit ore:

& regionem, &, qui in regione est, locū quærit. Illius ergo. —Venimus.] *caussam inquisitionis ostendit: nā non alterius, se ipsius Anchisæ tantum caussa se uenisse dicit.* Et magnos Erebi tranauimus amnes.] *Ex difficultate loci magnum esse negocium, & profectionis necessitatem ostendit.* Nulli certa domus.] *Musæus respondet, atq; ubi locorum beati, id est heroū animæ habitent in cam-*

A in campis Elysijs, monet: quos nulla certa habitatione teneri, sed incertis sedibus per prata, per lucos, perq; fluuiorum ripas habitare dicit. Riparumq; toros.] gramina, quæ in ripis nascuntur: nam de uitibus, & herbis torus etiam dicitur, & torosus. Plin. lib. 19. nat. hist. breuior his est, sed torosior, amariorq; mula, per se stomacho inimicissima. Et prata recẽtia riuis.] noua, hoc est uirentia propter riuos. ita quoq; Hor. nouam frondem pro uirenti dixit lib. 3 carm. Ode 4.

" Fronde noua puerum palumbes

" Texere. Sed uos.] uiam docet. Facili iam tramite sistam.] ut non erretis. Et ante tulit gressum.] ut qui comiti erranti monstrat uiam. At pater Anchises.] non ociosum reperiunt Anchisem, sed opportunè animas nepotum suorum recensentem. Penitus.] ualde ad inclusas. non aduirenti refertur, quidquid dicat interpres. Lustrabat.] recognoscebat, quod statim declarat, cùm ait. Fortè recensebat numerum.] tractum est de militia, cum imperatores suos milites recognoscunt. Cæsar 8. belli Gallici. legionibusq; ex omnibus hybernis ad fines Treuerorum euocatis, eò profectus est, ibiq; exercitum lu-

B strauit. & Liuius. Inter hæc recenset exercitum, milites instruit. Fataq;, fortunasq;, moresq;, manusq;.] nõ numerum suorũ duntaxat, sed uitæ etiam, ac mortis rationem. fortunam, mores, potestatesq; illorũ recensebat: nam fato uitæ principiũ, ac finem, fortunæ extranea, ut honores, diuitias, nobilitates, idq; genus alia ueteres ascribebãt. uirtute uerò propagantur regna, mores, ac iura dantur populis. Mores.] quibus urbes instituendæ erant. Manusq;.] potestates, imperijq; magnitudinem: quæ uirtute comparatur. Palmas utrasq; tetendit.] lætantium gestus expresiis. Effusæq; genis lacrymæ.] quidam absurdum esse putant dare lacrymas Anchisæ in beatorum iam numerum adscito, sed id finxit poëta sapientiss. ad effectũ paternæ pietatis ostendendũ. Et uox excidit ore.] præ lætitia quæ uerò Seruius ait, tanquam seni, nugæ sunt.

LAMB. Dicite.] Seruius hic existimat Sibyllam numine desti-

Hort. tutam esse, propterea quòd rerum non præsentium tantũ, sed futurarum etiam gnara percontetur de Anchise. Mihi porrò ita uidetur, uel poëtæ consilio factũ, ut per interrogationem materia narrandi de situ & amœnitate Elysij præbeatur: uel quòd dilatandæ narrationis causa, bre-

C ue colloquium utriusq; sit insertũ: uel humano more, rerũ non ignarã, colloquendi copiam captasse. Illius.] Caussam addit, cur de Anchise interroget, ne Musæus ociosam interrogationem arbitretur. Ergò.] retracto tono postpositum, cum gignendi casu Tranauimus.] Amplificatio. nam tranare plus est, quàm transmittere cymba. Erebi.] inferorum. Caussam itineris exaggerat, à difficultate & periculis. Quatuor inferorum amnium uel partem indicat, uel omnes καθ' ὑπερβολήν. Paucis.] Rectè paucis: tum quia unũ aliquod percontata fuit: tum quia tempus subitũ pariter ac breue responsum postulat. Heros.] Musæus. Certa.] Reddit ad locũ, in quo Anchises posset humano iudicio conclusus teneri Nam nullus locus animam inclusam cohercere potest, quippe substantiam incorpoream, ut est Deus. ut sunt angeli, & spiritus mali. Quare in lucis, hoc est, locis sacris, quæ modò lauri nemus appellauit, habitare creduntur, ἐν παραδείσῳ ἠδονῆς. Opacis.] ἐπιθετικῶς. Sunt enim opaci, propter densas arborum umbras. Riparum.] Ne quid ad absolutam amœnitatem desit, adiungit & limpidos amnes, & riparũ toros. Sunt aũt tori propriè herbæ intortæ, à quib. lecti, tori nuncupantur. στιβάδες. Et carnis pulpã musculosam, torum, in qua robur inest, dicimus: cuiusmodi sunt callosæ neruosæq; membrorũ partes, quasi collectæ. Hinc torosus, musculosus. Recentia.] quæ recentib. riuis perpetuam uoluptatẽ amœnitatemq; pariant. Sed uos.] A' descriptione loci, transit ad id quod erat interrogationis præcipua pars, uelle se Anchisen cõuenire, & alloqui. Hũc igitur illis monstrat, ut edocti de habitationis ratione, eo potiantur. Superate.] conscendite hunc collem. Ad eũ modum, superare montes, pro conscendere dicimus. Superare flumina & amnes, traijcere. superare absolutè, superesse, uiuere. nam pro uincere, præcipua significatio est, & uulgaris. Montium partes ita fermè diuidũtur, ut sint aut radices, aut latera accliuia leniter, uel præcipitia, aut iuga, aut cacumina. Vtraq; hic superant. At pater.] Non ociosos fingit fœlices animos, sed pijs studijs occupatos. Anchisen lustrantem posterorum suorum seriem inducit, & singulorum fata At Tiresias Homericus tantum ociosus inter umbras aureum sceptrum gestans offenditur, quẽ nulla laudata re studióue distineatur:

ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ Θηβαίου Τειρεσίαο
χρύσεον σκῆπτρον ἔχων.——

Pater Anchises.] Appositio. Poëtæ peculiare est, duo ista semper ferè coniungere. Penitus.] A' loco, quasi penè intus, intra ipsam conuallem, quæ montibus conclusa undiq; sit. Non quidem quasi inde exitus nõ pateat: sed quod in concluso loco à reliquis sint submotæ. Lustrare propriè uolunt esse ambire & circumire, περιπολεῖν. Lustrauit orbem Liber pater, lustrauit Aegyptum: Sol circum suum trecentis diebus & sexaginta quinq; & quarta diei parte lustrat. Nonnunquã ἁγνίζειν, expiare: ut, Oue exercitum & tribus tauris lustrauit. Lustrare omnia animo, considerare. Interdum illustrare, quod Græci dicunt περιλάμπειν. Vergil. Postera Phœbæa lustrabat lampade terras. Rursum inumbrare, quæ significatio cognata est superiori: hinc ferarum lustra, in quibus in syluis stabulantur, habitantq;: & lupanaria. Item recognosco & recenseo: quo significato hic usurpauit poëta. Suorum.] Quos suos dicat, statim expolitione reddit & interpretatur, charos nepotes: posteritatem suam, quæ ex Aenea relicto esset oritura. Fataq;.] Polysyndeton. Fatalem successum dicit posterorum suorum, uaria rerum fortuna domi & belli. Quare cum fatis coniunxit, fortunasq; id est, euentus laborum, artium, nepotum. Fatum, à Græcis εἱμαρμένη dicitur, καὶ πεπρωμένον: necessitas, à diuina mente constituta, ineuitabilis. unde ineuitabile fatum appellatur. Et fatum dictum inde putant, quòd nihil aliud sit quàm dictum & iussum diuinum. Cicero appellat fatum lib. 1. de Diuinatione, ordinem seriemq; causarũ, cum causæ causa nexa rem ex se gignat. Ea est, ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. Quod cùm ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit: eodemq; modo nihil est futurũ, cuius nõ causas idipsum efficientes natura contineat. Chrysippus apud Gell. ita definit fatum, sempiternam quandam & indeclinabilem rerum seriem. Interdum pro natura usurpatur: quandoque pro oraculo, quod dij quasi fantur. Interdum pro morte, & numinis uoluntate. Aristot. dictum putat fatum, quòd per ipsum omnia sint finita & certa lege statuta, & ad finem quasi perducta. & πεπρωμένων, παρὰ τὸ περαταίω, termino: & εἱμαρμένην, ab εἴρω traho, quòd trahat et uicissim cedat rebus

omnibus

omnibus consequentibus. Virûm.] uirorum: syncope. Manusq́.] uel uirtutem, quòd ea in dextera sit sita: uel frequentem posterorum uim. Isq́.] Anchises pater: ex aduerso se petentem filium conspexit. Palmas.] A manus: à signis paterni affectus erga filium. Vox.] Periphrasis: pro, loquutus est.

ARGVMENTVM.

Anchises pater consolatur aduentu Aeneæ filij ad campos Elysios. Aeneas patri respondens, caussam suæ profectionis ostendit. classem suam tutam esse nunciat, dextram, complexumq́ à patre sibi dari petit. cui cum ter collo dare brachium conetur, cum illius ludit imago, uentoq́ persimilis ex eius manibus effugit.

NASC.

Venisti tandem, tuaq́ expectata parenti
(Vicit iter durum pietas): datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere uoces?
Sic equidem ducebam animo, rebarq́ futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora uectũ
Accipio? quantis iactatum nate periclis?
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerẽt?
Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes, da iungere dextras,
Da genitor, teq́ amplexu ne subtrahere nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucriq́ simillima somno.

Venisti tandem.] *Anchisæ oratio est ex abrupto inchoata, cũ ad præteritum paterni desiderij, tum præsentis lætitiæ affectum propter aduentum filij declarandũ. nam uox tandem longæ expectationis effectũ cum lætitiæ affectu designat. porrò hæc oratio ualde affectuosa est, imò nec nisi affectuum expressionem continet, lætitiæ præsertim, & doloris Anchisæ, lætitiæ quidem propter Aeneæ aduentum, doloris uerò propter timorem præteritæ calamitatis Aeneæ.* Vicit iter durum pietas.] *laus Aeneæ ingens ex officio pietatis erga patrem, quem nec horror inferorum, nec itineris difficultas retinuit, quo minus paternæ uolũtati morẽ gereret.* Et notas audire, & reddere uoces.] *tale est illud ex primo Aeneid.*

» *Ac ueras audire, & reddere uoces.*

Intelligit autem familiarem allocutionẽ patris cum filio. Tempora dinumerans.] *fato currentia, per quod colligitur Aeneam fato ad inferos descendisse.* Nec me mea cura fefellit.] *cogitatio, quæ absq́ eius animi solicitatione esse non poterat, ut fit in aliquid expectantibus. quod uerò Seruius ait, mea cura, id est tu meus filius, ridiculum est.* Quas ego te terras.] *alterum animi sui affectũ ostendit, timoris uidelicet: unde animi quoq́ eius solicitatio noscitur ex periculis, quæ terra mariq́ passus erat Aeneas: quæ quidem hic communiter amplectitur, in primo uerò Aeneid. quanta fieri potest breuitate, separatius attingit, nec omnia quidem, sed insigniora.*

» *Vos & Scylleam rabiem, penitusq́ sonantes*
» *Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa*
» *Experti.*

Quàm metui, ne quid Libyæ.] *à cõmuni periculorum enumeratione ad separatam incõmodi mentionẽ transit.* Tua me genitor.] *Anchisæ uerbis quàm breuissimè respondet Aeneas: inprimisq́ sui aduentus caussam assignat: deinde ut patrem omni timoris solicitudine liberet, classem in tuto, imò in Italo mari, quò eũ fata trahebant, stare nunciat.* Tua tristis imago.] *ad significationem sui erga illum amoris, palilogia utitur. tristis uerò imago μιζονυμενῶς dicit, qua tristis ipse efficiebatur.* Sæpius occurrens.] *exaggerat à frequentia apparitionis: non enim terribilis illa patris imago semel, sed sæpius apparebat per quod innuit se nulla alia de causa inferos adijsse, nisi ut paternæ uoluntati morem gereret: unde louis beneuolẽtiæ occultus elicitur ex officio pietatis erga patrem.*

Stant sale Tyrrheno classes.] *alteri orationis Anchisæ parti respõdet: quæ timoris, dolorisq́ affectũ cõtinet.*

Quas ego te terras. "
Et quæ sequuntur.

B Da iungere dextrã.] *solent cognati, atq́ amici eũ diu absuerint, in primo cõgressu dextras iungere, ac mutuo se complecti, hoc factũ non fuit, quia abrupta à longè ex nimio lætitiæ affectu inciderunt Anchisæ uerba: quibus etiã respondendũ fuit. nunc uerò Aeneas quærit dextræ iunctionẽ, & complexũ patris, sed incassum. non enim anima est ueluti corpus, ut comprehendi possit unde sequitur.* Ter conatus ibi collo dare brachia circũ.] *rectè dixit conatus, quia nullus secutus est comprehensionis effectus. ideo eleganti repetitione subdit.* Ter frustra comprensa manus effugit imago.] *frustra ait, quia retinere non potuit. & suggerit causam.* Par leuibus uentis, uolucriq́ simillima somno.] *quam ex eleganti somni, ac uentorum similitudine deducit. ijsdem uersibus in 2. Aen. poëta usus est, cùm de umbra Creusæ uerba faceret. & est Homeri locus Odyss. 11. ubi itidem Vlysses matrem suam conatus amplecti, frustratur. uersus Homeri positi à me sunt in secundo commentario.* C

LAMB. Hort. Venisti.] *Pathetica oratio est Anchisæ, qua mirè ostendit paternũ affectũ erga filiũ: dum multus est: modò in exaggerando desiderio conueniendi filij, modò in eleuanda solicitudine sua pro filio, modò in gratulando aduentu filij à magnis iactationibus & erroribus tandem conspecti. Obseruauit decorũ simul in sene. Nam cùm ea ætas natura sit loquacior, cõfundit multa simul, nescio quo ordine.* Tandem.] *post longos errores, & uaria discrimina, & quidẽ multùm ac diu expectatus. At Anticlia apud Homerum, filium rogat, quomodo inferorũ tenebrosa profunda penetrarit, quæ uidere mortalibus ualde sit acerbum:*

τέκνον ἐμὸν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα,
ζωὸς ἐών; χαλεπὸν ᾗ τάδε ζωοῖσιν ὁρᾶσθαι.

Inde exaggerat difficultatem adeundi, per interiectos amnes & medium oceanum. Tuaq́.] *Laudat filium à pietate erga se, quem nullum iter quamuis asperum sit remoratum, quò minus patrem inuisat.* Expectata.] *nam per somnũ ei aduentũ suum in Italiam denunciaret & descensum ad inferos. & suum congressum imperarat. Hinc expectatum filij aduentum dicit, quem tandem post longã expecta-*

A expectationem uidere sibi gratulatur. Ora.] os, præsentia & conspectu eius frui. Pluralis pro singulari.
Audire.] Periphrasis uerbi colloqui Quid porrò aliud est audire & reddere uoces, quàm ultrò citroq; sermones cedere? & uerba conferre? A' caussa finali: cur tam diu à te sis expectatus. Sic equidem.] Redditio expectationis, à ratione temporis, quo decessit.
Mea cura.] Nominandi casus, mea solicitudo, pro te: non, ut Ser uocandi. Quas ego te.] Rursum pathos, quasi amplexantis, à magnitudine laborum: quos expolitione statim amplificat. Quàm metui.] Anticlia Homerica, non multo diuersiora cum filio loquitur: Nunc profectò errabundus Troia huc uenisti, & quidem tandem unà cum socijs & classe, neglecta patria, ædibus paternis & suauissima coniuge. noster uerò affectus inserit, à solicitudine & pietate patris. Adijciam ex eodem libro Anticliæ uerba:

ἦ νῦν δὴ τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἱκάνεις,
νηΐ τε καὶ ἑτάροισι πολὺν χρόνον, οὐδέ πω ἦλθες
εἰς ἰθάκην, οὐδ' εἶδες ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκα.

Libyæ.] Carthaginis, continens pro contento. Modestè
B notat consuetudinem filij cum Didone, & obliuionem regni Italici, in quod fatis uocatus fuerat. Sed & regna, numero pluratiuo dixit: pro regno Libyæ, regnum Carthaginense signans. Ille.] Aeneas patri uicissim respondit, & quidem breuibus, ad præsentis loci rationem accommodatè. Tua me.] Caussam, à pio, statim reddit, cur laborem tam arduum susceperit: dulcem uidelicet patris recordationem, & ardens eius uisendi desiderium Imaginem hic memoriã appellare uidetur, figuratè: nisi simpliciter quis accipiendum putet, non magnopere refrager. Poëticè possessiuo pro primogenio abusus est. pro imago sui: quæ de te habetur à me. Alioqui, si actiuè interpretere: quam tu possides imaginem, illa me huc tendere cõpulit. Repetitio pronominis, præter affectus etiam emphasim habet. Vlysses eo, quem paulò antè loco dixi:

μῆτερ ἐμὴ χρειώ με κατήγαγεν εἰς ἀΐδαο,
ψυχῇ χρησόμενον θηβαίου τειρεσίαο.

Hic descensus sui caussam obtendit Tiresiam uatem, cuius conueniendi desiderio id laboris capessit.
Hæc limina.] Ad hæc limina, defectio: & synecdoche, pars pro toto. Stant.] Breuiter ad id reddit, quod Anchises dixerat: Quas ego te terras, & quanta per æquora uectum, Accipio? Sale.] mari, quemadmodum Græci ἅλα quoq; simili figura usurpant Da genitor.] Petitio, cum extenuatione Rursum repetitioni uerbi insunt affectus. Amplexu.] Vel apocope, pro amplexui: uel per ἔλλειψιν, pro ex amplexu nostro Ora rigabat.] Lacrymantem Anchisen, sed decorè, poëta inducit. Nam ea ætas in lacrymas natura pronior est. quod Homerus tamen prætermisit. Ter conatus.] Expressit Homericum illud,

τρὶς μὲν ἐφωρμήθην ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε,
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον, ἢ καὶ ὀνείρῳ.

Idem paulò pòst animam uelut somnium subuolasse dicit,

ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.

ARGVMENTVM.

Aeneas admiratus multitudinem animarum: quas circum amnem Lethæum potantes uidet, illius rei caussam, quis fluuius, quæ animæ sint, ab Anchise requirit, edisserit pater eas esse animas, quæ in alia tandem corpora reuersuræ sunt, ideo Lethæum fluuium epotare, ut uitæ prioris oblitæ transmigrare possint.

NASC. Interea uidet Aeneas in ualle reducta
Seclusum nemus, & uirgulta sonantia syluis,
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnẽ.
Hunc circũ innumeræ gẽtes, populiq; uolabant.
Ac ueluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt uarijs, & candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
C Horrescit uisu subito, caussasq; requirit
Inscius Aeneas: quæ sint ea flumina porrò,
Qui'ue uiri tanto complerint agmine ripas?
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidẽ memorare tibi, atq; ostendere coràm,
Iampridẽ hanc prolem cupio enumerare meorũ.
Quo magis Italia tandem lætere reperta.

In ualle reducta.] uel longè remota, ut apud Hor. in epist.
» Virtus est medium uitiorum utrinque reductum.
Vel secreta. ut in primo carm. Hor.
» Hic in reducta ualle caniculæ
» Vitabis æstus.
Sonantia syluæ.] alij syluis, at si syluæ legas generandi casus est. Domos placidas.] quos antea amœna uireta, hic eodem sensu placidas domos appellat. nempe Elysios campos.
Prænatat.] rectè interpres admonet contrariè dictum esse, nam flumina non natant, sed fluunt, homines uerò in fluuijs natant. igitur prænatat præterfluit intellige.
Populiq; uolabant.] de Homero sumptum est: qui animas usquequaq; uolantes inducit. sed de alis animæ Plato in Phædro. Ac ueluti in pratis.] eleganti, appositaq; comparatione ex apibus uolantibus, diuersiq; generis floribus insidentibus locum exornat. Caussasq; requirit.] tria quærit, cur animæ fluuium circumuolent potaturæ, quis fluuius, postremò quæ sint animæ, seu uiri illi uolantes. Animæ, quibus altera fato.] quæsita Aeneæ Anchises explicat. & primo illi parti respondet.
Qui'ue uiri.
Lethæi ad fluminis undam.] nomen fluuij docet, quod Aeneas quæsierat.
« Quæ sint ea flumina porrò.
Securos latices.] ἀπὸ τοῦ μικροῦ. Et longa obliuia potant.] ad illud caussasq; requirit. Seruius interpres hæc mysticè interpretatur, & reuera mystica sunt: sed adeas Platonem in Phædro, ubi de hac animorum obliuione, & transmigratione pluribus disputatur.
Has equidem memorare tibi.] hic ingentem Anchises suæ cupiditatis affectum ostendit: cuius etiã caussam assignat ex commodo, & iucunditate Aeneæ: unde est beneuolentiæ locus ex significatione paterni amoris erga filiũ.
Quo magis Italia.] τὸ αἴτιον est. nam magis lætabitur se peruenisse ad Italiam, cum tot uiros illustres ex suo genere propagandos, tantasq; sanguini suo accessiones præparatas esse cognouerit.

Interea.]

LAMB. Hort. Interea.] Parasceue ad Socraticam philosophiam & doctrinam, quæ extat apud Platonem, in Phædone maximè, & alibi, de animorum immortalitate, de Deo conditore & gubernatore rerum, ex quo omnia uitam hauriũt, omnia mouentur & uegetantur. Vt rem huc deducat, & Anchisen docentem ea & alia inducat fingit Aeneam materiam narrandi illi suppeditantem ex occasione subiectæ syluæ, & amnis, ac circum eum animarum innumerabilium errantium. Virgulta.] Quod nemus dicat, periphrasticè pluribus uerbis circumloquitur. Deinde ex Pythagorica doctrina, ex obliuionis amne potant animæ ad corpora remigraturæ, quo uidelicet exactorum in uita prius obliuiscantur, ἀπὸ τῆς λήθης. Erat ea μετεμψύχωσις animarum, quæ in alia atq; alia corpora migrare credebantur. Hanc primus struxit Pythagoras, qui, ut scribit Heraclides Ponticus, solitus fuit dicere, quòd aliquando fuisset Aethalides, ac Mercurij filius existimatus esset. Monuisse se Mercurium, ut extra immortalitatem peteret quod uellet: ac petijsse, ut uiuens & uita functus, omnium quæ sibi usuuenissent, recordaretur. Itaq; omnium meminisse: qui cum in Euphorbum uenisset, adstruere solitus esset, se Aethalidem fuisse, atq; à Mercurio id beneficij accepisse, ut anima sua perpetuo errore uagaretur, migraretq; in arbores quas uellet, aut etiam animantia: teneretq; simul, quæ apud inferos sibi euenissent, quæq; reliquis animis. Ex Euphorbo in Hermotimum iuisse. Cui rei fidem facturus, Branchidas petijt: ubi phanum Apollinis ingressus, clypeum ibi ostendit, quem sibi dudum Euphorbo detraxerat Menelaus, & detractum ibi fixerat. Hermotimus fato defunctus, in Pyrrhum Delium piscatorem descendisse, atque ita ad postremùm Pythagoram factum, & eorum omnium quæ retulimus meminisse. Domos.] Appositio. Prænatat.] præterfluit. Aceluti.] Comparatione frequentiam umbrarum densam circa Lethæam ripam uolantium subijcit, ab apum in flores deuolantium æstiua mellificatione, similitudine ducta, & moribus. Insidunt.] insident.

Circum.] sectio: uel, ut sequenti accusandi casui iungatur, præpositio. Enallage speciei pro genere: pro circumflores. Funduntur.] Aptissima metaphora densitatem apum nunc in hos, modò in illos flores conuolantium exprimit. Strepit.] A bombo iucundo ipsius insectæ, quem significanter cognata metaphora murmur uocat.

Paulatim alia atq; alia admirando, eò rem deducit, donec ad speculationem rerum cœlestium & philosophiæ peruematur: ut ita ad sui cognitionem filium, adhuc in errore & cæcitate lapsantem, trahat. Inde confirmatus bellum fortiter cum uitijs, carne, mundo, malis spiritibus, gerat. Horrescit.] Terrorem conscientiæ ex obiectis spectris affingit. Nam ueritatis quasi umbris quibusdam & simulacris animo obiectis, conscientiæ terrore agitamur primùm: mox uitiorum caussas & fontes edocti, ad resipiscentiam conuertimur: & ad postremum, cognitam salutem sequitur illorum obliuio, nosq; Deo ipsa speculatione agglutinamur. Inscius.] Nam ueritatis & erroris cognitio, non nisi ex doctrina uerbi, & numinis afflatu proficiscitur. Proinde primùm obliuionis amnem ad stuporem usque admiratur, inde cœlestium animorum ornamenta: ipsas uidelicet uirtutes heroicas, & opificis conditoris magnitudinem, & rerum conditionem. Duo itaque potissimum admiratur, amnem præterfluentem, & concursum globatim magno agmine umbrarum ad ripas.

Ad ea primùm concisè ita respondet Anchises, ut inde A porrò alia interrogationum semina nascantur.

Anchises] Ita respondit. Animæ.] Pythagoricum illud fuit dogma, seu somnium uerius atq; delirium: cuius & hoc commentum refert Hermippus. Cùm in Italiam uenisset, statim subterraneam effodit domum: imperauitq; matri, ut in tabulis annotaret ea quæ contingerent, & tempus simul adscriberet. Mox in hiatum illum subterraneum se recepit. Mater, ut mandatum fuerat, quàm diu abesset, quæ gerebantur sedulò in literas retulit. Anno elapso, redijt ex effosso specu squalidus, macilentus, horridus, situ obsitus, ac prorsus Trophonianus aliquis: qui aduocata in concionem multitudine, publicè docuit, quî ab inferis redisset. Atque ut uiro tam bono fides haberetur, omnia ea, quæ in ea Italiæ parte, se absente gesta essent, tanquam ex commentarijs recitauit. Quibus auditis, obortæ omnibus lacrymæ sunt, Pythagoræ diuinam mentem inesse existimantibus. Extemplò uiri certatim Pythagoræ uxores suas in disciplinam tradiderunt, ut arcanam illam philosophiam ex illo discerent. Hæ Pythagoricæ dictæ fuere. Hinc eam, quam dixi, μετεμψύχωσιν struxit. Poëta non omnibus quidem illam deberi scribit, sed quibusdam: neque fortuitò, sed B fato: hoc est, necessitate fatali incognita, soli Deo nota. Nam malis reditum negatum constat, qui ob scelera in uita perpetrata horrendis cruciatibus puniuntur. Et bonis sua præmia sunt in Elysio: quibus ergo altera corpora fato debentur? Hanc Pythagoricam opinionem tenebant Pharisæi, teste Iosepho lib. 2. de bello Iud. cap. 7. Animam incorruptam esse, transire in alia corpora solas bonorum, improborum autem perpetuo supplicio cruciari.

Securos.] aquas obliuionem factorum gignentes. Physici duos tropicos, Zodiacum intersecantes, portas esse comminiscuntur, per quas animæ è superis, id est, cœlo in terras deorsum deferuntur, ac sursum iterum remigrant. Horum altera, Cancer hominum putatur: altera, Capricornus deorum: quòd per eam animæ ad propriam immortalitatis sedem, deorumq; numerum reuertantur. Atque id quidem existimant antri Ithacensis descriptionem apud Homerum significare. Hac de caussa Pythagoras docuit, à lacteo circulo Ditis imperium incipere, quod inde lapsæ, iam à superis recesserint. inde deorsum in corpora lapsuræ, quamdiu in Cancro sunt, nondum à superis abijsse creduntur. Verùm ad leonem C usque profectæ labendo, futuræ conditionis exordium auspicari, & rudimenta nascendi. Cum igitur anima in corpus defluit, syluestrem tumultum statim dicunt experiri, quem ὕλην uocant. Eam ob caussam Plato in Phædone, animam noua ebrietate trepidantem in corpus fluere scribit, uolens nouum potum alluuionis materialis intelligi. Comes ebrietatis est obliuio, quæ ibi animis obrepere incipit. Etenim si animæ rerum diuinarum memoriam, quarum in cœlo gnaræ fuisse existimantur, secum in corpora deferrent, nulla in theologicis de Deo & rebus diuinis foret inter homines digladiatio.

Lethæi ad.] Itaque in ipso descensu, ἐκ τῆς λήθης obliuionem hauriunt, hæc plus, illa minus. Quapropter alij alijs celerius in uita artes addiscunt, & facilius reminiscuntur, quæ illic cognouerint, & statim obliti fuerunt. Hinc lectio, à Græcis ἀνάγνωσις, quid aliud est quàm recognitio? aut repetita cognitio? Cùm enim uera discimus, ea quodammodo recognoscimus, quæ antea nouumus.

Secu-

A Securos.] *Quibus redduntur curarum exactorumq́; laborum expertes.* Longa obliuio.] *Potus deorum nectar creditur. inferior & turbidior, animarum, quem illæ ex Lethæo flumine hauriunt.* Has equidem.] *Attentio à cupiditate animas commonſtrandi poſterorum.* Quo magis.] *Cauſſa finalis ab utili. Promiſerat id filio paulò antè per ſomnum, in Sicilia:*

Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, diſces.

ARGVMENTVM.

Cùm audiſſet Aeneas Lethæum fluuium animas idcirco epotare, ut in corpora rurſus mortalia redirent, ſtupidus effectus rogat patrem, nunquid fieri poſsit, ut animæ ſemel corporis ſeruitute liberatæ, ulla teneantur amplius cupiditate redeundi in alia corpora. pater longa narratione oſtendit: primum id fieri oportere, quia cùm omnia animantia à Deo Opt. Max. originem ducant, eiusq́; ductu naſcantur (ut uidere eſt) & generentur, eò etiam reuertantur neceſſe eſt, unde cuncta procreantur. deinde poſſe: nam immortales ſunt animæ, ideo poſſunt reuerti: poſtremo uelle; quoniam cum aquam Lethæi fluminis hauſerint, eius hauſtu prioris uitæ felicitatem illam obliuiſcuntur.

NASC.

O' pater, an'ne aliquas ad cœlū̃ hinc ire putādū̃ eſt,
Sublimes animas? iterumq́; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpēſum nate tenebo,
Suſpicit Anchiſes, atq; ordine ſingula pandit.
Principiò cœlum ac terras, campoſq́; liquentes,
Lucentemq́; globum lunæ, Titaniaq́; aſtra,
Spiritus intus alit, totamq́; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominū pecudumq́; genus, uitæq́; uolãtum,
Et quę marmoreo fert mõſtra ſub ęquore pontus.
Igneus eſt ollis uigor, & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́; hebetāt artus, moribundaq́; membra.
† Hic metuūt, cupiūtq́;, dolēt, gaudētq́;, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine uita reliquit
Non tamē omne malum miſeris, nec funditus oēs
Corporeæ excedunt peſtes, penituſq́; neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, ueterumq́; malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad uentos: alijs ſub gurgite uaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſq; ſuos patimur manes: exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arua tenemus.
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumq́; reliquit
Aethereum ſenſum, atq; aurai ſimplicis ignem.
Has omnes ubi mille rotam uoluere per annos,
Lethæum ad fluuiū deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera ut conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti.

O' pater an ne aliquas.] *Aeneæ interrogatio eſt, quæ πάθος habet ex ingenti admiratione, totus autem locus iſte διαλογικῶς tractatur,* B *hoc eſt interrogationibus, reſponſionibusq́; conſtat.* Sublimes animas.] *nobiles, ac illuſtres, & eſt honeſta, rationiq́; cõſentanea dubitatio, ſiue admiratio, ut anima uiri illuſtris iam uinculis corporis exuta, iterum in mortale corpus reuertatur. quaſi innuere uelit, uiros illuſtres, & gloria uirtutis inſignes hoc præmio dignos eſſe, ut carcere corporis ſoluti in numerum Deorum referantur, euoq́; ſempi*C*terno ſumma cum felicitate fruantur.* Ad tarda.] *Perpulchra eſt in ſenſu antitheſis in his uocib. ſublimis, tarda. nam in ſublimibus leuitas, in tardis grauitas eſt. leues ſunt animæ. grauia propter concretã materiam, corpora.* Quæ lucis miſeris tam dira cupido?] *mouet cõmiſerationem ex præpoſtera illorum cupiditate, qui exuti corpore priorem tamen uitam appetunt, propter quam ingentia paſsi fuerunt ſupplicia.* Dicam equidem.] *attentionis eſt locus.* Suſcipit Anchiſes.] *Subſequitur, reſpondet ad interrogationem Aeneæ. Græci ὑπολαμβάνειν ὕστερον πρότερον hîc agnoſcit interpres. & rectè ſanè.* Principio cœlum, ac terras.] *Anchiſes iam narrationem ingreditur. qua trium illarũ rerum, de quibus proximè dictum eſt, rationem explanat: cuncta reuerti, unde procreantur. animas immortales eſſe, ideo poſſe: per amnem Lethæum oblitas eſſe prioris libertatis, ideo uelle reuerti. Sed hãc rem altius repetit, obiectorumq́; etiam occupationib. obſcuriorem facit. locus eſt è medio Platonicæ philoſophiæ ſumptus. qui ut facilius intelligatur (quanquã Seruius interpres, & Macrob. ſuper hunc egregiè diſputant) ſcire oportet quod Deus Opt. Max. cùm hanc mundi machinam cõdidiſſet, uolens opus undiq; abſolutum, perfectumq́; facere, uitam illi, & intellectum tribuit. atq; ut ex ipſo ſpiritu, & materia mundi cõmodius animal unum connecteretur, materiam diſtinxit in quatuor elementa, quaſi animalis huius humores, quia & eius ſpiritū in quatuor (ut ait Plato in Timæo) uoluerat eſſe diſtinctum. huic igitur materiæ, id eſt, quatuor his, de quibus loquimur, elementis uitalis, ſeminariaq́; uirtus ab ipſa mundi anima (ut ex decimo Plat. dialogo de repub. colligitur) infuſa eſt: quæ ab ipſo Platone, alijsq́; nonnullis modo lumen, quia penetrans, & uitalis eſt, modo recta columna uocatur: quoniam quaſi per longitudinem totam ubiq; materiam penetrat, multoſq́; formarum gradus ſpecie, & genere differentes producit, per omnes partes extenditur, cœlum undiq; alligat, quia tota ubique adeſt, multa inter ſe æqualia propagat, penetrat, & penetrando diffunditur, & ſe diffundendo implet, & implendo regit. hoc eſt igitur, quod poëta noſter eminentiſs. dicit elementa mundi, &, quæ ex his cõcreta ſunt, bruta, rationeq́; prædita animantia ſpiritu, hoc eſt uita ſeminaliq́; illa uirtute agitari, atq; nutriri, quæ ex diuina anima mundi eſt.*

quibus tamen animantibus (de hominib. loquor) data esse corpora dicit: pro quorũ qualitate in illis magis minusq; pars diuinitatis uiget: in quibus quidem corporibus dum anima uersatur, doloris, timoris, cupiditatis, lætitiæq; gestientis affectibus ita opprimitur, ut ne suæ quidẽ naturæ meminisse possit. quin etiam illud ei accedit incõmodum, quod soluta corpore malis non soluitur omnibus, sed uarijs pro delictorum ratione modis, supplicijsq; purgatur, alia igni, alia uento, alia aqua. purgatæ animæ in Elysiũ mittuntur campum: quem sub purgatione etiã tandiu incolunt, quandiu tempus præscriptum, hoc est mille annorum spatium decurrerit. tunc ad fluuium Lethæum euocatæ, & aquã obliuionis epotæ in aliena migrãt corpora. Principio cœlũ, ac terras, camposq; liquentes.] quatuor elementa ali, fouerique spiritali, seminaliq; uirtute illa dicit, quæ ex anima mundi est. hoc est elementa, & cuncta, quæ uiuunt, animam ex anima mundi suscipere. nam per cœlum aërem, atq; ætherem designat, ut in 1. Aeneid.

Iam cœlum, terramq; meo sine numine uenti. &c.

Per campos liquentes mare, & sermo est de Lucretio sumptus, quanquam ille dixit: *Camposq; natantes.* Lucentemq; globum lunæ.] Si elementa, multo magis corpora cœlestia, Solẽ, lunam, sydera, aliaq; multa ex anima mundi animari existimandum est. globum uerò lunæ cùm dixit, ad eius formam, quæ, ut cæterorum planetarum, sphærica, id est, rotũda est, allusit. Titaniaq; astra.] περιφραστικῶς solem dicere uidetur: qui ex Titanibus Gigantum fratribus unus fuit. si uerò & de reliquis etiam syderibus sentiri uelis, non laboro. Spiritus.] anima. Intus alit.] in medio rerum posita res ipsas uiuificat ex Platone in Timæo. Totamq; infusa per artus Mens agitat molem.] ut animæ mundanæ, quæ per artus, id est per elementa quasi mundi ipsius membra diffusa est, dignitatem, excellentiamq; ostenderet, mentem appellauit: nam mens, ut philosophi asseruerunt, potior animæ pars est. nam ubi mens est, ibi intelligentia, ubi hæc, ibi quoque intellectus sit necesse est. igitur hæc omnia sunt in materia mundi animata. nam (ut Platonici sentiunt) mundus per naturam suscipit animam, per animã intelligentiam, per hanc intellectum. Sed ut rei planior fiat, altius repetenda est. Plato mundi animam bifariam distribuit, alteramq; partem diuiduam, alteram uerò indiuiduam appellauit: indiuiduam altera præstantiorem extra orbem extimum posuit: à quo fortasse non dissentit Aristoteles, qui in libro de cœlo, extra cœlum dixit esse τὸ θεῖον, id est quod diuinum est, quem locum explanans Auer. spiritalia ibi esse dixit. partem uerò diuiduam à medio ortam esse docuit, non quidem à centro terræ, quæ immobilis est, sed à sole, qui uitalia mundi continet, & usq; ad ipsum extimum esse porrectã ijs uerò inferioribus infunditur illa uis animæ, ut, quidquid uigoris ac uitæ in illis est, totum à superiori acceperint. & hoc est quod ait Maro:

——Infusa per artus
Mens agitat molem. elementorum scilicet.

Inde hominum, pecudũq; genus.] ex ipsa anima mundi constare, atq; animam uniuersa, quæ uiuunt, ostendit. Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo Seminibus.] animæ dignitatem extollit, cui eundem semper inesse uigorem asserit. Quantũ non noxia corpora tardant.] προληπτικῶς occurrit obiectio, cùm eundem semper animæ uigorem habeant, cur eius usus in animantibus hebescit: id ex corporis densitate fieri docet. Noxia.] animæ scilicet, quia illam inertem reddunt. Hinc metuunt.] ex hac corporum densitate, atq; inertia uarijs genus humanum affectibus, perturbationibusq; obnoxiũ est. nam cum ex anima constemus, & corpore, ex animi uigore ratio est, ex uitio corporis appetitus. unde uariè afficitur homo. quatuor autem hic perturbationum genera recenset: quorum duo sunt ex opinione boni, duo ex opinione mali, duplicique temporum uarietate considerantur, uti ex Cic. liquet 4. Tuscul. metus ex opinione mali futuri, cupiditas ex opinione boni futuri: dolor, & lætitia gestiens (sic eam appellat Cicero) ex opinione mali, & boni præsentis. ad hæc genera species perturbationum omnium referuntur. qua in re obseruanda etiam est perelegans ἀντίθεσις, nam metus opponitur cupiditati, dolor lætitiæ. Nec auras —Respiciunt.] auras pro diuinitate & cœlesti natura animæ posuisse uidetur. Sic Horatius quoq; περιφραστικῶς: particulam auræ diuinæ dixit pro animæ diuinitate. uersus hi sunt ex 2. Serm. Sat. 2.

——quin corpus onustum
Hesternis uitijs, animum quoq; pergrauat unà,
Atq; adfigit humo diuinæ particulam auræ.

Clausæ tenebris, & carcere cæco.] τὸ αἴτιον est, cur suam naturam respicere non possint tanquam illius obliti, quia corpore tanquam tetro carcere sunt inclusi. B

Quin & supremo.] προληπτικῶς rursus occurrit obiectio si hac in uita propter corporis grauitatem anima patitur, soluta corpore omni impedimento libera esse deberet, respondet, uitijs corporis esse adeò contaminatam ut post hanc uitam pœnis quoq; uarijs pro delictorum uarietate affligi necesse sit. Penitusq; necesse est —Multa diu concreta modis.] quia poterat occurri, si diuersæ sunt naturæ anima, & corpus, quomodo inquinari potest ex corpore anima? respondet, id fieri ex diuturna consuetudine, imò etiam ex cõglutinatione utriusq;: nam fieri nõ potest, ut diuersæ etiam naturæ si unà inoleuerint, coniunctæq; diu fuerint, quin altera alterius aliquid assumat. sed hac de re pluribus, & elegãtius Plato in Timæo disputat. Aliæ panduntur inanes.] per distributionem uarias animarum purgationes recenset. & fortasse ad lustrationes funebres alludit, quæ fumo, igne, aqua fieri solebãt. de huiusmodi animarũ purgationibus interpretes pluribus, sed diuinus Plato egregiè pertractauit in Phædone. Quisq; suos patimur manes.] nemo illinc abit impunitus, diuerse tamẽ diuersi puniuntur. unde ait suos manes, id est merita. quo quisq; dignus est supplicio, eodẽ afficitur. nisi mauis cum Seruio interprete de Genijs sentire. cui ego hac in re libenter assentior. C Pauci læta arua tenemus.] quia pauci apotheosim assequuntur, de qua hic procul dubio sentit, cùm de uniuersali annorũ numero, hoc est millenario uerba faciat: nam uniuersus numerus opportune, ut Platonici inquiunt, purgandis animis accõmodatur, ut significetur uniuersam corporis labem deponendam esse prius, quàm ad uniuersi perueniat principiũ, penes quem nihil potest esse corporeum. Perfecto temporis orbe.] millenario, ut infrà:

——ubi mille rotam uoluere per annos.

Concretam labem.] quia peccatum neque sola anima, neq; solum corpus admitti sed utrunq; concretum, & conglutinatum. Aetherium sensum.] diuinum. Aurai simplicis ignem.] animã dicit, quæ est simplex. & ignem appellat, quia igneam esse probat. cùm uero aurai dicit, eius diuinitatem ostendit, ut suprà dictum est.

Nec

A ——*Nec auras*
» *Respiciunt.* Et apud Horat.
» ——*diuinæ particulam auræ.*

Has omnes, ubi mille rotam.] *numerum annorum ponit ani-: trum purgationibus necessarium. & ex Platone sumptum est, ut alibi docuimus: qui ad delendam culpam numero utitur denario, centenario, millenario.* Deus euocat.] *Mercurius. ut in 4. Aeneid.*

» ——*Ille euocat* Orco
Pallentes animas, alias ad tristia tartara mittit.

Platonici tamen id amori tribuunt. nemo enim nisi qui diligit, & charitate utitur in alios, in cœlum ascendere potest. amor, inquiunt, animas reducit in cœlũ, beatitatis distribuit gradus, lætitiam largitur æternam. Sed alia hæc est fortasse consideratio. Scilicet immemores.] *præteritorum, hoc est diuinæ cognitionis, quia Lethæum biberunt.* Rursus & incipiant in corpora.] *iuxta Pythagoræ sententiam, quam Plato uehementer secutus est.*

LAMB. Hort. O' pater.] *Continuat id quod Anchises de confluentibus umbris ad Lethæum amnem responderat, eas esse uidelicet, quæ fatis iterũ ex Elysio in corpora humana mit-*
B *terentur: quod Aeneæ, ut est, paradoxum uisum fuit. Differt id itaq; diligentius interrogando, patri ma-riam nouæ narrationis contexendæ de origine & animorum natura suppeditat.* Ad cœlum.] *ad superos, in uitam. quippe qui cum mortuis & inferorum sede collocati, superi & appellamur & sumus: rursum inferi, cum cœlitibus comparati.* Sublimes.] *Hypallage, sublime cœlum: in uitam mortalium. Seruius, non omniũ, sed sublimium, hoc est illustriũ, interpretatur.* Iterum.] *Expolitio, qua magis perspicuè præcedentem orationem reddit.* Quæ miseris.] *Ecphonesis, ex præcedentibus uerbis collecta, uariata per figurã: id est, interrogationẽ. Quasi dicat: ut ex quiete perpetua, cupiant in uitam miseriarũ refertam remeare: in corpore uinciri, & quasi in sepulchro condi, et clausas teneri. Nam utroq; nomine corpus à philosophis, & item Cicerone appellatur: Qui è corporum uinculis, tanquã è carcere euolauerunt.* Dicam equidem.] *Promittit se dicturum Anchises: proinde iterat attentionem. Seruius hic exponit hysteron proteron. Vult enim posterius hũc uersum, Dicam equidem, collocandum. Mihi secus uidetur.* Principiò.] *Expositurus, quî ex Elysio in corpora humana mittantur*
C *animæ, altius orditur creationem mundi, à Deo, & diuina magnitudine ac potentia, qui omnia gubernat, & per omnium elementorũ membra fusus animat, plantas, fouet, uegetat, & dat incrementum. Hunc spiritum uocat, Plato mentem, τὸν νοῦν: ex quo omnia uerius uitam suam hauriunt, quàm ex quaternione Pythagorico: alij animam. Compendio post enumerata elementa, sphæræ mundi machinam complectitur, & quantum orbium intra eam circumagitur. Deinde pari breuitate omnia animantium genera enumerans, docet inde suã trahere originem. In primis autem homines hac lege generatos, ut globum illum intuentes, ex admirabili opificio ipsum opificem cognoscant, reuereantur, ament ac colant. Cœlestem machinam Cicero templum uocat, quod nos intuemur. Nobis ex sempiternis ignibus quas stellas et sidera uocamus, datum animum. Stellas diuinis mentibus animatas, quæ suos circulos mirabili celeritate conficiunt. Atq; illud est τὸ πᾶν, quod paucis uersibus hoc loco circumscribit: Sed singulatim poëtæ uerba excutiamus.* Principiò.] *Irmus, & ἐπιμονὴ, Nam plena dignitatis est oratio de Deo, & rebus diuinis. Ab elementis quatuor uidetur ordiri. Sed maluit sphæram bifariam pa: tiri, quòd unaquæq; duobus elementis constet: in cœlum. quod aërem habes & ignem: & & terram, quæ aquam continet. Cœlum igitur, aërem, ignem, & cœlestia corpora nominat: terram, mundum. Duabus uocibus cœlum, ac quicquid cõplectitur, expressit. Secus Asper. Sed & campos liquentes, mare interpretantur: & solem, ignem: quod mirum, cùm cœlestia corpora à terrenis separet.* Omnia uult animari à Deo, quem spiritum nominat uerè, & regi. *Quod si ob id per solem, lunam & stellas, ignis sit intelligendus, quod ἐπιθετικῶς ignea uocentur, nodus solutus est: cum etiam ignes dicantur. Neq; uero brachia cerea, et poma cerea. ipsam ceram: neq; marmoreum mare, marmor opinor quis dixerit. Porrò quid sit cœlum, lis est inter Philosophorum liberos: neque dum adhuc satis inter eos conuenit. Anaxagoras uoluit cœlum ex lapidibus esse conflatum, (ridiculũ) & magna circumferentia contineri: alióqui magna ruina casurum. Plato, cœlum totius generationis caussam esse. addidit rationem. boni esse, bene mereri. Genealogiæ cœlestis authorem Deum, summum, excelsum, uerum. Zeno sic definiuit cœlum, extremam esse circumferentiam, in qua omne diuinum situm sit. Empedocles, cœlum crystalli speciem obtinere: arboribus atque omnis generis animalibus uestiri. Sed ualeant Philosophorum filij, cũ ridiculis quibusdam eorum somnijs. Illud simplicius, multóq; uerius, cœlum & uniuersam eius faciem cui ab ornatu mundi appellationem tribuêre. eadem ratione, qua Græci τὸν κόσμον, Dei opificium esse sphæricum, quo omnia quæ supra infraq; terram sunt, continentur, materia incognita. Propriè tamen cœlum putant templum uocari, quòd primùm id contemplemur. Veteres aërem, cœlum dixerunt. Cicero lib. 6. de Legib. terram globum, cœlestem machinam templum uocat. Et Macrob. multiq; alij iudicant, mundum rectè Dei templum posse uocari, quòd exstiterint qui cœlum deum esse contenderent, et ea quæ cernuntur cœlestia corpora. Ideo quicquid humano aspectui obijcitur, templum uocauit Cicero: ut summi Dei omnipotentia intelligatur.* Lucentemq;.] *Quid sit luna, quid sol, uariant doctorum iudicia. Cicero sempiternos ignes nuncupat, ex quibus animus sit datus hominibus: quod ipsum astruxit etiam Aegyptiorum philosophia: hoc est, esse deos, Isidem & Osirin dictos: stellas, ignes, quarum commixtione temperata, cuncta in terris nascuntur. Ergo hanc doctrinam Maro sequutus, cœlestia corpora ignes uocauit, & spiritum infusum cuncta alere. Posidonius, solem purissimum ignem: lunæ plus terræ esse admistum, quòd terræ propior sit. Anaxagoras & Democritus lunam esse dixerunt firmamentum ignitum. quod montes & ualles contineat. Heraclitus, terram nebula circumfusam. Pythagoras, corpus igneæ formæ: quod & Plato adstruit. Stoici igni & aëre mixtam. Xenophanes, nubem strictam, cõpressamq;. Anaximander, circulum nouies decies terra maiorem, plenum ignis, ut solis. Deficere pro uersionibus rotæ. Circulum similem carpenti rotæ, quæ curuaturam habet concauam, unamq; expirationem ignis plenam. Lunæ natura omnium animantium corpora maximè reguntur, & plenilunio maria purgantur. nam cùm proxima terræ, planetarum infimus circumagatur uicenis octenis diebus, & horis septenis orbem suum, qua est celeritate, percurrit, quod spacium sol toto anno semel trecentis sexaginta sex diebus & quatuor horis semel metitur.* Titaniaq;.] *Solẽ*

uerius intelligo, quàm stellas: quod Sol etiam Titan dicatur, unus nempe è Titanibus. Pausanias prodidit, Titanem creditum Solis fratrem, qui habitarit ad Asopum, à quo ipsa regio Titane dicta esset. Ipse autem existimat, uirum solertem fuisse, temporum obseruatorem. unde eum Solis fratrem uulgò dictum. Atq; hinc non obscura coniectura nascitur, astra Titania à poëta hoc loco appellata. Spiritus.] Deus, νοῦς, mens æterna, anima mundi. Prisci Theologi ad istum modum disserebant, mentem cum syderibus esse communem. Deus, quem hic spiritum uòcat, prima adeoq; unica caussa est omnium rerum, tum autem princeps & origo: unde mens creata fuit ad simulacrum authoris sui. Hinc anima nascitur, respiciens posterа. Rursus, qua parte mouetur, induitur, ac paulatim aspectu in corpora regrediente, in corporea degenerat. Unde ex mente rationem habet. Ex sua natura accipit sensus & incrementi præbendi seminarium: hoc est, αἰσθητικὸν καὶ φυτικόν. λογικὸν, ut solum diuinum est, ita solis diuinum aptum. αἰσθητικὸν uerò, καὶ φυτικὸν, rebus conueniunt caducis: quia à diuinis segregantur. Propterea, cum Cicero de stellis loqueretur lib. 6. de Repub. Quæ diuinis, ait, animatæ mentibus. Inseuit igitur homini rationem, hoc est, uim mentis, quam in capite collocant: & crescendi sentiendiq; naturam, in corpore. Hinc fit, quòd homo rationis compos, ea cæteris præstet animantibus. Hæc duo tantum à rerum natura sunt consequuta, sentiendi crescendiq; uim. Sed quòd multa in illis rationis semina uidemus, ea non ex memoria proficiscuntur, sed ex habitu, crebra actione comparato. Tertium ordinem terrenorum corporum in arboribus & plantis, & ratione & sensu carentibus ponunt. Quoniam autem crescendi tantum natura in his uiget, uiuere tantum dicuntur. Hunc rerum ordinem hoc loco Vergilius obseruauit. Etenim mundo animam dedit, cui ut puritatem attestetur, mentem uocat. Cælum, inquit, maria & terras, & sidera, spiritus intus alit. Spiritum, animam dicit. Iam ut illius mundanæ animæ adserat dignitatem, mentem esse testatur: Mens agitat molem. Deinde ut coarguat, ea animari omnia quæ uiuunt: adiecit, Inde hominum pecudumq; genus. Postremò, ut commonstret eundem esse perpetuò in anima uigorem, sed & eius usum in animalibus tarditate corporis hebescere: addidit, Quantum non noxia corpora tardant. Atque ista quidem eruditè disseruntur à Macrobio. Principio.] Compositio dulcis, non dura: matura item, non tarda, neq; præceps: non hiulca, sed densa & plena. Verborum namq; inter se positio, & syllabarum connexio eiusmodi est, ut neq; omnino sit leuis, neq; nimis grauis, minimè uerò aspera. Quo fit, ut totus hic locus plenus sit & grauitatis & dignitatis. Alit.] De animæ mundi fabricatione, quo pacto illa per numeros sit contexta, qui à pari & impari cubum, id est, perfectionem solidam efficiunt, disputat Timæus apud Platonem. Artus.] membra mundi, quæ quatuor sunt elementa, quibus corpora sunt composita. Molem.] Sphæricam mundi machinam, cum orbibus & circulis, eorumq; lucentibus corporibus. Hæc iussit nobis Deus esse in tempora, momenta, dies, menses & annos. Orbes planetarum contrario cæli motu ab occasu in ortum uertuntur, qui tamen unà cum primo mobili & firmamento mirabili celeritate ab ortu in occasum simul rapiuntur. Magno corpore.] in magno corpore machinæ mundanæ, quam ob immensam propè uastitatem disertè magnum uocat. Inde,] uel ex

quatuor elementis, uel à Deo. Animantium genera omnium duobus uersibus complexus est: homines, terrestria animalia, uolatilia, & pisces. Hæc ex quatuor elementis composita, & à diuina mente animata dicit. Marmoreo.] A colore, non à materia, mare marmoreum appellat. Monstra, diuersas piscium species, quæ innumeræ sunt. Pontum dixit, speciem usurpans genere. Igneus.] à natura & origine animorum, & uitalitatis in animantibus. Quàm autem diuersæ fuerint de animæ hominis natura inter ueteres philosophos sententiæ, docet Macrobius libro 1. commentariorum in Somnium Scipionis, & Laërtius in uitis Philosophorum. Locus postulat dissidentium de ea sententiarum aliquantum enumerationem. Plato philosophorum princeps dixit, essentiam esse se mouentem: & addere debuisset fortasse, per quam corpus mouetur. Xenocrates, numerum se mouentem. Aristoteles, ἐντελέχειαν: in cuius uocabuli explicatione defensus olim est Cicero ab Angelo Politiano, aduersus sycophantias quorundam. Pythagoras & Philolaus, animam esse uoluerunt harmoniam: Posidonius, ideam: Asclepiades, quinque sensuum exercitium sibi consonum: Hippocrates, spiritum tenuem per corpus omne dispersum: Heraclides Ponticus, lucem: Heraclitus Physicus, scintillam stellaris essentiæ: Zenon, concretum corpori spiritum: Democritus, spiritum insertum atomis: Critolaus Peripateticus, constare eam ex quinta essentia: Hipparchus, ignem: Anaximenes, aëra: Empedocles & Critias, sanguinem: Parmenides, ex terra & igne: Xenophanes, ex terra & aqua: Boëtus, ex aëre & igne: Epicurus, speciem ex igne, aëre & spiritu mixtam. Atque hæ quidem sunt classicorum philosophorum de animæ natura sententiæ. At poëta nunc in uniuersum loquitur de omnium animantium uitalitate & uegetatione, nedum de homine tantum. Vitas eorum, scintillas & cælestem originem dicens: hoc est, animari plenitudine numinis, quod immensum est, omnipotens, uiuax, uerum, cuius terra & cæli sunt plena. Vigor horum seminibus hoc uerbo inditum est, פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ Quantum.] Nam eorũ usus eius temporũ partim, partim ingenij aliquorũ iniuria hebescit & fit tardior. Quare disertè addit Noxia, uel senio effœta, uel aliquo naturæ priuatæ uitio laborãtia. Hebetant.] hebetes fiũt, uel hebetantur genus pro genere. Iã ne qua obscuritas uerbis relinquatur, planius expolit, cũ dicit Moribũda: id est, senescentia, ac paulatim senio ad mortẽ properantia. Senio exhauritur succus uitalis ex frigiditate sanguinis. At anima atquè persistit uiuida, uegeta, alacrisq;, etiã corpore exoluta: sed deficit corpus, frangiturq;, & ad postremũ corrũpitur. Hinc metuunt.] Melior & castigatior lectio est uidetur, Hic metuũt. Quàm diu.n. anima corporib. illigata est, his uerberationib. quatitur, ut corporũ motus. Etenim quid aliud sunt πάθη, q̃ animi uerberationes & subiti motus, quib. cæditur, quoties res bona aut mala oblata impellit ad agẽdũ? Sũt aũt quatuor præcipua affectuũ genera, lætitia, spes, dolor, metus. Hi affectus ita opponũtur, ut bini inter se cõparentur: duo boni, quorũ alter præsens, alter futurũ tempus respiciat: totidẽ mali, & eadẽ tempora spectantes. Lætitia est, præsenti bono frui: Spes est, futurum bonum persequi: Dolor est, præsens malũ auersari: metus, futurũ imminẽs malũ fugere. Extra hos affectus, alij sunt durabiles, qui in uoluntatis habitu collocantur. Huius generis sunt, odiũ, iracundia, misericordia, amor, & similes.

Sed

A Sed passiones illas quatuor, ex corporum coniunctione & hebetudine animorũ proficisci uolunt: sed quæ tamen, anima è corpore auulsa, intermoriuntur. D. Augustini sententia est, eos toto cœlo errare, qui omnia animæ mala ex corpore existimant prouenisse: licet heroicis planè uersibus, Platonis sententiam sequutus, id astruat Maro.

Nec auras respi.] Pythagorici, ac mox Platonici, duas mortes olim prodiderũt: alteram animæ, alteram animalis. Mori autem tum animal credebatur, cũ anima è corpore emigraret. Contrà uerò, tum intermori anima, cum à principio & origine in corpus demergeretur. Prior mors nuda est, & communibus sensibus exposita. Posterior à sapientibus disputatur in philosophorum gymnasijs, quam uulgus uitæ nomine appellet tantum, & admiretur. Morte animalis (ut sic loquamur) liberatur anima, & ad cœlestẽ patriam remittitur, ubi uera uita est. Altera uerò morte, anima impelli ab immortalitate in has tenebras putatur. Quare in corporis clausa carcere, eiusq; uinculis cohercita, per terrenas curas ad cœlestem [illegible] hallucinatur. Atq; illud est quod poëta dicit,

——Nec auras

B Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.

Ideo Græcis corpus à uinculo nomen habet, [illegible]: & [illegible], quasi [illegible], ω in η uerso. Cic. uerba hoc loco & sententiam expressit, lib. de Repub. 6. Qui, inquit, è corporum uinculis tanquam è carcere euolarunt. Vestra uerò quæ dicitur uita, mors est. Idẽ Africanus monet pòst, animum retinendum paulò esse in custodia corporis.

Quin.] Occurrit tacitæ cogitationi: Ergo hac custodia liberatæ, recta ad originis suæ principia reuertuntur sordibus purgatæ? Non, ait, nam anima patriæ suæ oblita, longo usu exitum horret: corporis sordibus immersa, propemodum in pecuinam naturã est transformata. At hora fatali, cùm emigrare, uelit nolit, cogatur, per indignationem discedit. Imò, inquit, ne post mortem quidem potest à corpore recedere: sed aut circa cadauer suũ obuersatur, aut noui alicuius corporis captat domicilium, nõ humani tantum, sed bellunni etiam, cuius naturã in hac uita exercuit: quæuis potius perpessura, quàm ut in cœlũ reuertatur, quod multis de caussis deseruit. Hæc & alia Macrob. Sed uideamus porrò cætera, quæ huc quadrant.

Vita.] id est, ubi iam anima deseruit corpus, non emaculatur sta-
C tim ijs sordibus, quas corporis commercio contraxit. Atq; eandem sententiam per expolitionẽ bifariam extulit. Eas sordes & malum uocat, & pestes corporis, uetusta auxesi: corpus enim illis inficitur. Relinquitur ergo, longa mutuæ consuetudinis consociatione, horrenda multa animi uitia inolita, quæ post mortẽ difficulter eluantur. Itaq; stabilit è philosophorum, maximè Platonis doctrina, locum ac sedem post mortem purgationi destinatam.

Inolescere.] Ex Ennio uersu sumptus est.

Ergo.] Quid igitur reliquum est, nisi ut expientur supplicijs contagia? Pœnas dicis expiatorias, quibus expurgatæ ad sua principia remigrent puriores. Tria potissimum enumerat pœnarum genera, ignem, aquam, & uentũ, quibus dicit eas expiari. Et hanc doctrinam tuebãtur Esseni, teste Iosepho: corruptibilia quidem esse corpora, materiamq; eorum esse perpetuam: uerùm animas esse immortales, de æthere subtilissimo esse profectas: quasi carceribus ita corporibus implicari: quippe quas illecebra naturalis attraxerit. Cùm uerò fuerint carnalibus uinculis exutæ, ceu longa seruitute liberatæ lætas, sublimes ferri: ac iuxta Græcorũ sententias, ultra oceanum degere, ubi ijs sit reposita fruitio. Ibi regionẽ esse, qui neq; imbribus, neq; niuibus, neq; æstib. aggrauetur quidem, sed quã Oceano oriens Zephyrus placidè spirans amœnet. Contrà, malis turbulenta loca destinata, gemituum & pœnarũ plena.

Suspensæ.] Forsan manem gloriam sequutæ. Ventos uidetur aerem uocare, quẽ nos spiritum dicimus. uitalis hic est, & cuncta permeas, cuius ui terra suspensa in medio unà cum aqua libratur. Ventorũ & humidorum regnũ est aër. calidus & humidus iudicatur. Hac natura ij maximè esse censentur, quib. ex cõmotione sanguinis calidi & spirituum, uulgò sanguineis nomẽ est. Hi quoniã spermatico humore abundant, irati placantur illico. Horum animorũ sordes uidetur dicere, aëre purgari. Ad cõsimilem modum, melancholicos, qui sicci sunt, & frigidi, terra. ea enim illarũ est qualitatũ. Sub aqua, cuius crasissimum in terram transmutatur, hæc ipsa cõprehenditur. Et ut cætera huius generis prosequamur cõpendio: aqua frigida est ac humida, cuius cõplexionis sunt phlegmatici. Cholerici, cum igne communes qualitates habent, calidum nempe & siccum. quare purulentiæ talium igni exuruntur. Hæc nostro iudicio physicis accõmodatius dicuntur, quàm Seruiana illa de [illegible], in pisces, monstra marina, & cœlestia corpora.

Infectum.] quo animæ infectæ sunt.

Quisq; suos.] Quam ecphonesin ita explicant, quasi significet, unumquemq; sua supplicia dare. At Macrobius ita exponit. Si uerè quisq; suos patimur manes, & inferos in his corporib. esse credimus, quid aliud intelligendum est, quàm mori animam, cũ ad corporis inferna demergitur: uiuere autem, cùm ad supera post corpus euadit? Sed de genijs magis placet. Nam priscorũ opinione singulis mortalib. bini genij attributi credebantur, certatim ad bona malaùe suos extimulantes.

Exinde.] Vbi ad istum, quem dixi, modum sumus perpurgati, in Elysium transimus. De Elysio aliàs retulimus.

Pauci læta.] At superior Africanus apud Ciceronẽ. Sed quo sis Africane alacrior ad tutandã rempub. sic habeto, inquit: Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo definitum locum, ubi beati sempiterno æuo fruantur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia cœtusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Earũ rectores hinc profecti, huc reuertuntur. Hactenus ille. Ergo sapientes soli & ciuitatum rectores, etiam in corpore, cœli ipso respectu obtinentes, etiam post corpus, cœlestem patriam repetunt.

Pauci.] Nam damnatorũ animabus reditus præclusus est ad corpora: uel qui non ad plenũ expiantur, repetunt noua corpora.

Donec.] Seruij subtilem interpretationem non apprehendo satis, cũ nudior sit sententia, quàm ut obscuris inuolucris egeat. Tã diu, inquit, hæremus in Elysio, post aliquãti temporis pœnas, donec tẽpus à Deo principe præstitutũ, nobis attractã labem absterserit & anima iã perpurgata fuerit. Proinde tẽpore opus est pleno & absoluto ad emaculationẽ, priusquam ex Elysio ad amnem obliuionis deducantur. Prodigiosum commentũ de [illegible].

Longa.] tempus uocat, ad eam expiationem præstitutum, quo sordes eluuntur. Periphrasticè animæ substantiã circumloquitur, cum modò purum æthereum sensum, modò auræ simplicis ignem uocat.

Aurai.] Vetusto more soluit diphthongum. frequens est Lucretio.

Has.] animas mille exactis annis Deus ad Lethen uocat, ut omnium rerum obliuionem imbibant.

Mille.] Perfectionẽ rursum

 signat,

signat, ut suprà: Centum errant annos. Hæc uult animas emaculari, ut quicquid labis adhuc inhæreat, prorsus auferatur. Denarius perfectus numerus centenarium producit. Centum decies sumptum, millenarium gignit. Conuexa.] A causa finali, ut in uitam reuerti cupiant, & altera corpora induere. Conuexum concauo oppositum est. A

ARGVMENTVM.

Anchises, declarata quæstione de animorum reuersione in aliena corpora, Aeneam, & Sibyllam in medium animarum conuentum protrahit, ipseq; paulò altiorem locum ascendens parat se ad ostendendos illis Troianæ stirpis nepotes.

Dixerat Anchises: natumq́; unaq́; Sibyllam
Couentus trahit in medios, turbamq́; sonantem:
Et tumulum capit, unde oẽs longo ordine possit
Aduersos legere, & uenientum discere uultus.
Nunc age Dardaniã prolem, quę deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de genere nepotes,
Illustres animas, nostrumq́; in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

NASC. Conuentus trahit in medios.] *animarum. ideo sequitur.* Turbamq; sonantẽ] *id est, frementem, ac murmurãtem. ingens enim fremitus est, ubi ingẽs est hominũ multitudo.* Et tumulum capit.] *melius uidet, qui alte conscendit.* Longo ordine.] *ut stant in campis Elysijs.* Legere.] *uidere. ut,*

» *——Quin protinus omnem*
» *Perlegerent oculis.* *ex Nonio Marcello.*

Nunc age, Dardaniam prolem.] *attentum, docilemq; facit auditorem. nam magnis de rebus, & ad Aeneã ipsum, qui audit, pertinentibus se breuiter uerba facturum pollicetur. Albanos autem reges designat, ut etiam interpres admonet, quare subdit. Itala de gente.*

LAMB. Hort. *Hactenus, qua potuit breuitate, περὶ τῶν μετεμψυχώσεων. Nunc transitionem parat ad ea, quorum caussa tota hæc κατάβασις ad inferos instituta fuit: hoc est, ut stirpem Aeneæ, Albanorum uidelicet illustriores reges primùm, inde Romanorum proceres celebres. Postremò, quo in Augusti laudes ita digrediatur, ut illius caussa maximè totus hic catalogus contextus uideri queat. In huius encomio ad adulationem usq; immodicus est, dum gestis amplificandis eum dijs parem facit. Sed cũ omnino tamen consilium staret, tantũ principem uehere, non potuit commodiorem occasionem quàm hoc cõsilio, captasse. Nam dum Anchisen per singula filiũ circumducentem, & posteritatem narrantem introducit, plus authoritatis, minorẽ adulationis speciem sapiunt nimiæ illæ & immodicæ decãtatæ laudes, quàm si sub poëtæ persona celebratæ fuissent.* Dixerat.] *περὶ τῆς μετεμψυχώσεως. Et ut uerba sua de reditu animorum in corpora re præsenti cõfirmet, monstrat illi turbam id genus, antequam eum suorum posterorum seriem edoceat.* Conuentus.] *multitudinem, frequentem umbrarum numerum, quem per synonymiam turbam sonantem uocat: alludens ad naturã eei. Turbæ sua multitudine strepunt, fremuntq;. Siue quòd animæ, ut sunt substantiæ incorporeæ, sonum edant tantum.* B Tumulum.] *Accommodatè rebus humanis, cum alioqui spiritus oculis corporis sua natura subijci nequeant, nisi corpora qualiacunq; induti.* Aduersos legere.] *ante oculos positos circumlustrare. Quæ recognoscuntur, oculis percurrimus: idq; legere uocamus.* Nunc age.] *Redintegrat docilitatẽ, qua, quid nũc eum sit edocturus proponit. Sunt aũt potissimũ tria: posteritas, posterorũ laudes, & uirtus, & fata Aeneæ de bellis ingruentibus.* Dardaniam.] *Troianam: antonomasia, posteros Aeneæ, Albanos reges, & Romanos.* Animas.] *Appositio.* Gloria.] *ex rebus præclarè gestis. Nam harum quoq; singulis propè adijciet mentionem.* Nepotes.] *Romani, qui ex tuis posteris nascentur, & qui Romano nomine appellabuntur.* Expediam.] *quasi breui enumeratione percurram.* Te tua.] *Postremò, quæ bella tibi gerenda erunt: & eorum quis sit futurus exitus.*

ARGVMENTVM. C

Pater Anchises posteros ab eo descensuros Aeneæ ostendit. auspicatur autem à Syluio Aeneæ posthumo ex Lauinia filio, & in Marcellum Octauiæ sororis Augusti filium desinit. itaq;, qui rem optimè considerabit, omnem ferè Rom. historiam ab Aeneæ aduentu in Italiam, usq; ad Virgilij ætatem inuerso licet ordine temporis, summo tamen iudicio structam esse reperiet. nam cùm ad promerendam Augusti Cæsaris gratiam ista potissimum scriberentur, post Romuli urbis conditoris mentionem, ad Iulij, & Augusti Cæsaris laudes celebrandas illico descendendum fuit, præsertim cum nullus existeret alius, qui sanguine Aeneæ coniunctior esset Iulio Cæsare: qui à Iulio Ascanio se ducere originem iactabatur, ideoq; etiam Venerem, ut Tranquillus ait, impensè colebat, literasq; suas sæpius signo Veneris obsignabat: non enim Romani omnes à Troianis originem habent. quamobrem licet & alios nonnullos ad indicandam Romanæ reip. excellentiam poëta celebrat, gloria nominis, & uirtutis clarissimos: qui ante Iulium, & Augustum Cæsares longo temporis interuallo floruerunt, tamen summo consilio Iulium, & Augustum, utpote Aeneæ sanguine propinquiores priore loco nominauit. hanc historiam plurimi cum Græci, tum Latini perscripserunt. Sed illud obseruandum in primis est diligenter, quod cum Romanorum genus, præsertim Augusti Cæsaris, poëta doctissimus extollere, ac supra quam credi potest maximum ostendere uellet, in eo describendo τὸ πρέπον personarum in primis, ac loci seruare uoluit. Nam & narrationem Anchisæ tribuit, & Aeneam, ac Sibyllam audientes facit, & in Elysijs campis, quibus nullus est excellentior locus, animas Romanorum ostendit.

Ille, uides? pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras

NASC. Ille, uides? pura iuuenis qui nititur hasta.] *hunc innuit fore bellicosum, & fortissimum.*

A *simum uirũ, quasi hasta donatus, quæ, ut inquit Sex. Pompeius, lignũ præcipuum est, summa armorum, atque imperij. nam cum Carthaginenses bellũ cum Romanis gerere uolebant, Romam hastam mittebant, & Romani fortes uiros sæpe hasta donarũt. hæc ille.* Primus ad auras.] *quia primus fuit Aeneæ filius post eius aduentum in Italiam. nam Ascanius ante captum Ilium ex Creusa natus erat.* Italo cõmistus sanguine] *quia ex Lauinia Latini filia susceptus est.*
B Tua posthuma proles.] *Variant antiqui scriptores in genere huius Syluij describendo. nam Liuius Ascanij filium fuisse scribit: Dionys. uero Halic. ex Aenea natum memorat: cuius opinionem sequitur hic poëta noster. Sed utcunq; est, in syluis natum, interq; pastores eductum una omniũ opinio est. adeas interpretes alios: quibus hæc potissima cura fuisse uidetur declarandæ historiæ, nobis autem, ut sæpius admonuimus, aliud consiliũ est.*
C Proximus ille Procas.] *Syluio proximus in campis Elysijs. sic ego interpretor, quod facile indicat uox, Ille: quam demõstrãdi gratia positam esse opinor: nam proximus tempore dici non potest. nam à Syluio ad Procam anni interfuerunt fere trecenti, nisi genere proximus intelligere malis.* Troianæ gloria gentis.] *quia ex eius potissimum sanguine orti sunt Romani, qui gloria uirtutis suæ, &*

Aethereas Italo commixtus sanguine surget,
Syluius, Albanum nomen tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniunx
Educet syluis regem, regumq; parentem,
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te numine reddet
Syluius Aeneas, pariter pietate uel armis
Egregius, si unquam regnãdam acceperit Albam:
Qui iuuenes, quantas ostentant, aspice, uires.
At qui umbrata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbemq; Fidenam,
Hi Collationes imponent montibus arces.
Pometios, castrumq; Inui, Bolamq; Coramq;.
Hæc tũ nomina erunt, nũc sunt sine nomine terræ.
Quin & auo comitem sese Mauortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. uiden' ut geminæ stant uertice cristæ?
Et pater ipse suo superũm iam signet honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma,
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
Septem quæ una sibi muro circundabit arces.
Fœlix prole uirûm: qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu centum complexa nepotes.
Omneis cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nũc flecte acies, hanc aspice gentem,
Romanosq; tuos: hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli uentura sub axem.
Hic uir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, diuûm genus, aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno quondam, super & Grammatas & Indos
Proferet imperium: iacet extra sidera tellus,
Extra anni, Solisq; uias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in aduentu iam nunc, & Caspia regna
Responsis horrent diuûm, & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec uerò Alcides tantum telluris obiuit,
Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis uictor iuga flectit habenis,
Liber ãgens celso Nysæ de uertice tigres.
Et dubitamus adhuc uirtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaq; menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in imperium magnum: cui deinde subibit,
Ocia qui rumpet patriæ, residesq; mouebit
Tullus in arma uiros, & iam desueta triumphis
Agmina: quem iuxtà sequitur iactantior Ancus,
Nũc quoq; iam nimiũ gaudens popularib. auris.
Vis & Tarquinios, animamq; uidere superbam
Vltoris Bruti, fascesq; uidere receptos?
Consulis imperium hic primus, sæuasq; secures
Accipiet, natosq; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit:
Infœlix, utcunq; ferent ea fata minores.
Vincet amor patriæ, laudumq; immensa cupido.

imperij magnitudine Troianorũ gloriam, unde originem trahebant, illustrarunt. Et qui te nomine reddet, Syluius Aeneas.] *hic, Liuio, & Dionysio auctoribus, Syluij in syluis nati filius fuit.* Pariter pietate.] *Aeneam Syluium cum Aenea cõparat: quorum utrunque cum à pietate, tũ etiam ab armorum peritia, & gloria commendat.* Si unquam regnandam.] *magna cum difficultate hunc Syluium regnaturum innuit. Sed adeas interpretes.* Quantas ostentant, aspice, uires.] *ex effigie corporis iuuenum uirtutem per coniecturam extollit.* At qui umbrata gerunt.] *si ità legas, alios haud dubiè quàm Syluios duos intelligit, qui uerò sint hi, ingenuè fateor me nescire. Si uerò, Atque umbrata gerunt, copulatè legeris, ut antiqui codices habent plurimi, de illis profectò intelligẽdum est. sed uulgata lectio mihi magis arridet.* Ciuili tempora quercu.] *Latini scriptores, qui de coronis uerba fecerunt, querceam coronam olim illis dari solitam fuisse scribunt, qui ciuem in prælio seruassent, uerum quia horum historia ignoratur, quid conijciam, nescio, nisi forte poëta hos quercu coronatos fingat, quia urbes muniius condiderunt, sicq; ciues suos ab hostium incursantium manibus liberarunt: nam subdit.* Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq; Fidenam.] *Hæ urbes priscorum sunt Latinorum:*

norum: quas hic noster, nescio quem secutus, à regibus Albanis conditas dicis. Liuius uerò Fidenates Etruscos fuisse libro primo ab urb. litteris prodidit. sed hoc alij uiderint.

Castromq; Inui.] *figuratè. ut urbem Pataui, Seruius ait hoc esse Castrum nouum: de quo Liuius etiam libro de bello Macedon. & Asiat. 6. mentionem facit.* Geminæ cristæ.] *Romulum, & Remum dicit: quos etiam per cristas bellicosos innuit: solent enim equites cristati incedere, & pugnare, ueruntamen solum Romulum extollit, dum sequitur.*

Et pater ipse suo superum.] *Romulum Deum futurum innuit Martis beneficio patris eius. de quo ita Horat. in 3. Carm. ex persona Iunonis,*

» *Protinus & graues*
» *Iras, & inuisum nepotem,*
» *Troica quem peperit sacerdos,*
» *Marti redonabo. illum ego lucidas*
» *Inire sedes, ducere nectaris*
» *Succos, & adscribi quietis*
» *Ordinibus patiar Deorum.*

Illa inclyta Roma.] *ἐμφατικῶς à claritate nominis Romani cõmendat.* Imperium terris.] *À fortuna, hoc est ab imperij magnitudine.* Animos æquabit Olympo.] *à magnitudine animi.* Septemq; una sibi.] *Laus est uel à situ, & ab amplitudine loci: non enim ciuitas non fortis esse potest, quæ septem arces habet,*

Quin Decios, Drusosq; procul, sæuumq; securi
Aspice Torquatum, & referentem signa Camillũ.
Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes animæ nunc, & dũ nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum (si lumina uitæ
Attigerint) quantas acies, stragemq; ciebunt?
Aggeribus socer Alpinis, atq; arce Monœci
Descendens, gener aduersis instructus eois.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ ualidas in uiscera uertite uires:
Tuq; prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
Proijce tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho,
Victor aget currum, cæsis insignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasq; Mycenas:
Ipsumq; Aeaciden, genus armipotentis Achillis,
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ.
Quis te magne Cato tacitũ, aut te Cosse relinquat?
Quis Gracchi gen⁹? aut geminos, duo fulmina belli
Scipiadas? cladem Libyæ? paruoq; potentem
Fabricium? uel te sulco Serrane serentem?
Quò fessum rapitis Fabij? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alij spirantia mollius æra,
Credo equidem: uiuos ducẽt de marmore uultus,
Orabunt caussas melius, cœliq; meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem:
Parcere subiectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises, atq; hæc mirantibus addit.
Aspice, ut insignis spolijs Marcellus opimis
Ingreditur, uictorq; uiros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumq; rebellem,
Tertiaq; arma patri suspendet capta Quirino.
Atq; hic Aeneas (unà namq; ire uidebat
Egregium forma iuuenem & fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & deiecto lumina uultu)
Quis, pater, ille uirum qui sic comitatur euntem?
Filius, an'ne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitũ? quãtum instar in ipso
Sed nox atra caput tristi circũuolat umbra, (est?
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O' nate ingentem luctum ne quære tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultra
Esse sinent: nimium uobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille uirũm magnam Mauortis ad urbem
Campus aget gemitus? uel quæ Tyberine uidebis
Funera? cum tumulum præterlabere recentem.
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos: nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, inuictaq; bello
Dextera: non illi quisquam se impunè tulisset.
Obuius armato: seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamq; nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani

septemque uno muro A *colles claudit. nã per septem arces septem colles intelligẽdi sunt: qui circuitu ciuitatis continentur, unde septicollis Roma uocatur.* Felix prole uirum.] *à numero, & fortitudine hominũ: nam felix prole est, qui prolem copiosam habet. ubi uerò ait uirum, hominum robur designat.* Qualis Berecynthia.] *Fœcundam Romanorũ prolem, non cum fœcunditate prolis Berecynthiæ comparat, esset enim inepta comparatio, sed ostendit ur-* B *bem Romam ita lætari multitudine ciuium suorum, uti Cybeles filiorum suorum fœcunditate gaudet. & occultè fortasse alludit ad immunitatem proletariorum: qui ob liberorum copiam, & in illis procreandis fœcundam felicitatẽ ab onere militiæ immunes erant, domiq; gignẽdorum liberorum caussa relinquebãtur, ut quia inopia rei familiaris Rempub. iuuare non poterant, sobolis gignendæ copia ciuitatem frequentarent: attamen cum iu-* C *uentutis inopia esset, & ipsi in tumultuariam militiam legebantur, armaque illis sumptu publico præbebantur. de proletarijs Gellius, & Nonius Marcellus præter alios meminerunt. Si uerò quæras quamobrem Deæ comparatione usus fuerit, cum Seruio interprete respõdeo, id esse factum, ut ostendatur duces Romanos inter Deos esse referendos.*

Et omnis Iuli – Progenies.] *Iulia famlia à*

Munere. sic tota passim regione uagantur,
Aëris in campis latis, atq; omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natũ per singula duxit,
Incenditq; animum famæ uenientis amore:
Exin bella uiro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurentesq; docet populos, urbemq; Latini:
Et quo quemq; modo fugiatq; feratq; laborem.

A *lia à Iulio Ascanio originem ducit.* Magnũ cœli uentura suo axem.] *commendatio à diuinitate et sanè omnes ex Iulia gẽte Cæsares in numerũ Deorum cooptati fuerũt: nam Iulio Cæsari ara erecta est, ut antea diximus, & uota facta fuerunt. unde illud est,*

» *——uocabitur hic quoq; uotis.*

Sed hic magis Augusti diuinitatem, imperij magnitudinẽ, potestatemq;, & felicitatem extollit. Diuum genus.] *ueteres manuscripti codices legerunt, Diui genus, ut sit allusio ad inscriptionem numismatũ, & statuarum, in quib. scriptum extat*, AVGVSTVS DIVI F. Aurea condet—Secula.] *à felicitate, eoq; etiam maior laus est, quod non solum ipse aurea, feliciq; ætate regnauit, ut Saturnus, uerum etiam effecit, ut alij suo beneficio felices existerent, cũ ipse auream ætatem condiderit. unde mira* αὔξησις *deduci potest.* Super Garamanthas, &
B Indos.] *commendatio à magnitudine gloriæ, & potestatis: quam ex imperij propagatione sibi comparauit. alludit autem ad eius Monarchiam. Garamanthi sunt populi Libyæ.* Iacet extra sydera tellus.] *exornatio ad amplificationem imperij, ac potestatis Augusti Cæsaris.*
Extra anni, solisq; uias.] *extra Zodiacum: per quem Sol & Planetæ obliquè circumfertur, confectoq; cursu annum claudit. & est superioris uerbi interpretatio, ubi dixit. Extra sydera: non enim datur tellus extra sydera.* Vbi cœlifer Atlas.] *signatè loquitur, & ubi sit hæc tellus ostendit. duo autẽ Atlantes scriptoribus traduntur, in Mauritania Herodoto in primis, & Ptolemæo: maior, & minor: alter columnis Herculis proximus, in longitud. grad. 8. in latitud. 33 cũ dimidio, & hic minor uocatur: maior uerò Atlas in interiore Libya remotior, in longit. grad. 8. in latit. uerò 26. cum dimidio: uterq; (ut Geographi, & Astrologi tradunt) extra Zodiacum est, sed alter altero magis: non enim tam late protenditur Zodiacus.* Humero torquet.] *de monte, tanquam de homine loquitur, quia Atlas, ut antea docuimus, Astrologiæ inuentor in montẽ huius nominis fertur fuisse mutatus.* Axem humero tor-
C quet.] *ad cœli reuolutionẽ respexit, cũ ait torquet. quod facile intelligi potest ex Ennij uersu, unde hic sublatus est. Sic enim ait apud Macrob. Sat. 6.*

» *Qui cœlum uersat stellis fulgentibus aptum.*

Quare inepta est Seruij interpretatio, torquet, id est sustinet. Huius in aduentu.] *confirmat testimonio diuino, id est à responsis Deorum. Sueton. Tranq. in Augusto multa quidem per orbem terrarũ uaticinia, & præsagia edita fuisse memorat, per quæ ipsius Augusti felicitas prænosci poterat. P. q. Nigidium, ut puerum natum esse audiuit, affirmasse dominum terrarum orbi natum: sed tamen nihil horũ, quæ à poëta referuntur, enarrat. Porrò hæc contigisse arbitror, quo tẽpore Christus Dei filius Opt. Max. & seruator noster natus est, ut in quadam historia me legisse memini.* Caspia regna.] *à Caspijs montibus dicta, qui sub Septentrionali plaga existunt in extremis Assyriæ partibus, admodũ angusta, unde portæ Caspiæ dicuntur. Diodorus Sicul. lib. 3. & alij plures.* Mæotica tellus.] *Scythica: ubi palus est Mæotis.* Et septemgemini.] *ex Catullo hæc sumpta uox est. quia Nilus Aegypti fluuius septem ostia habet in mare decurrẽtia: quæ etiã Diodorus suis nominibus recenset in 1. libro.* Nec uerò Alcides.] *exaggerat facta Cæsaris Augusti ex comparatione Herculis, & Bacchi: quibus eum superiorem facit. nam Hercules multis orbis terrarum regiones peragrauit, ceruam, suemq; Erimanthiũ occidit: Bacchus de Indis triumphauit, tigres de Nisæ monte Indiæ deduxit: Augustus uerò totum orbem terrarum Romano subegit imperio.*
Aeripedem.] *trisyllabũ pro quadrisyllabo metri gratia, æripedem, pro aëripedem, hoc est, uelocem seu leuẽ, quasi aëris pedes habentem, ut de Camilla dictum est in 9. Sic quoq; Diodorus in quinto hãc ceruam aureis cornibus, & uelocitate eximiam fuisse scribit.* Placarit nemora.] *in Arcadia: cuius agros aper ille uastabat.* Et Lernam.] *hydram: ex cuius corpore centum prodibant serpentum capite ceruices: quarum singulis cæsis duæ renascebantur. Diodorus in 5.* Nec qui pampineis.] *Bacchũ dicit, qui de Indianis primus omnium triumphauit.* Nisæ.] *montis Indiæ.* Et dub. ramus adhuc.] *auget animũ Aeneæ ex multitudine futuræ posteritatis ad gloriã ex illustribus factis sibi comparandam, & dubitamus numero multitudinis dixit, quasi & ipse gloriæ filij particeps sit futurus.* Aut metus.] *ex antitheto ad animi magnitudinem per contemptionem timoris hortatur.* Quis procul.] κατ' ἀπόδοσιν *ad reges Rom. redit. cũq; Romuli mentionem fecisset, hic Numam extollit regem 2.* Ramis insignis oliuæ.] *quia bella non gessit, sed religioni intentus, sacra, cerimoniasq; multas instituit, ideo ait sacra ferẽs. Liuius, Plutarch. & alij.* Incanaq; menta.] *quia iam inde à prima ætate canus fuit.* Primus qui legibus] *sunt, qui primam, id est adhuc recentem, legunt: nam Romulus & ipse leges sanxit, Dionys. Halic. Plutarch. sed plures Numa, et meliores.* Curibus paruis.] *oppido Sabinorum, ubi natus erat Pompilius. adeas Liuiũ, & Dionysium.* Missus in imperium magnum.] *non quia tunc magnum esset, sed quia futurum erat. uel comparatione magnum dicit* κατ' ἀντίθεσιν*: quia Curibus paruis dixerat.* Ocia qui rumpet patriæ.] *nam ocium sub Numa Pomp rege animos Rom. effœminarat, cum bella non gererent, at Tullus Hostilius Numæ successor belligerãdo fines imperij propagauit.* Iam desueta triumphis.] *à Romulo partis. Liuius, & alij.* Iactantior Ancus.] *quia patrum, plebisq; uoto regnũ accepit ex Pompily filia natus.* Vltoris Bruti.] *& libertatis publicæ, & Lucretiæ à Sexto per uim constupratæ.* Fascesq; uidere receptos.] *expulsis regibus, Consules duo singulis annis creabantur, quibus lictores* XII. *præibant cum fascibus uirgarum ad noxios puniendos.* Sæuasq; secures.] *quæ in uascibus uirgarum absconditæ ferebantur usque ad Manlium Torquatum. nam antiquitus noxij non solum uirgis cædebantur. sed & securibus obtruncabantur.* Natosq; pater.] *Brutus filios suos Tarquinium in urbem recipere uolentes, necari iussit. nota est historia. Liuius, Dionysius, Plutarchus, & alij meminerunt.* Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit — Infelix.] *Bruti factum occultè commendat, quia pro libertate fit: personam perstringit, quia pater est. denique mouet commiserationem*

serationem per locum communem à fortuna, quod in eam calamitatem pater inciderit, ut liberos suos necare coactus fuerit. Vtcunque ferent ea fata minores.] quia factum Bruti non æquè ab omnibus acceptum fuerat, attamen maior pars ei annuebat, quia & si seuerè, tamen iustè, ac utiliter pro patriæ libertate fecerat: unde & gloriam reportabat, propterea ait.

» ——laudumque immensa Cupido.

Vtcunque legas, siue fata, siue facta, rectè sententia procedit. Augustinus in 3. de ciuit. Dei facta legit. Quin Decios.] patrem, & filium, qui pro patriæ libertate se deuouerunt, alter bello Latino, alter Gallico. Liuius. Drusosque procul.] duo fuerunt Drusi, alter Hasdrubalem uicit, alter Augusti Cæsaris priuignus, Neronis frater Germanos bello domuit: qui ex fractura equo super crus eius collapso trigesimo die quàm id acciderat, mortuus est. Sæuumque securi Aspice Torquatum.] T. Manlium Torquatum designat, qui filium præter ipsius imperium cum aduersus Gallos felici uictoria pugnasset, securi, ut ait Liuius, à lictore obtruncari iussit, hanc opinionem sequitur hic poëta noster, licet historici uarient de genere necis. Et referentem signa Camillum.] quæ Galli Senones duce Brenno, deuictis Romanis abstulerāt. Liuius. Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis.] transit ad Cæsarem, & Pompeium: quorum facta, id est bella ciuilia circumstantijs exaggerat, personis, loco, magnitudine factorum cum ingenti commiserationis affectu Paribus autē armis dixit, quia ambo Romani, & amborum paria armorum insignia erant. ut apud Lucanum in primo,

» Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Dum nocte premuntur.] non simpliciter dictum est, sed alludit poëta ad fortunæ utriusque obscuritatem nam dum Cæsar, & Pompeius humiles extiterunt, concordi inter se uoluntate fuerunt: ubi uerò rerum gestarum gloria clarere cœperunt, tunc maximè animos attollere, & tyrannidem certatim affectare cœperunt. Heu quantum.] exclamatio ad exaggerandam bellorum ciuilium magnitudinem cum significatione doloris. Quantas acies, stragemque ciebunt.] pathos ex infausto, atque infelici rerum euentu. Aggeribus socer Alpinis.] amplificat à loco & à personis. & bene aggeribus dixit: nam Apenninus mons quasi agger Italiam diuidit. Atque arce Monœci] de monte Apenino iuxta portum Monœcum: qui est in Liguria ferè solus, præter quasdam stationes ad anchoras iactandas. Gener aduersis instructus Eois.] Pompeius ingenti orientalium populorum manu, qui magis ad pompam, quàm ad robur exercitus, instructus cum Cæsare inuitus conflixit. Appianus, & Dio hanc historiam egregiè perscripserunt. Ne pueri.] ἀποστροφὴ ad Cæsarem, & Pompeium, quos ab utili, & honesto hortatur, ne tantopere sæuiant, ne inter se bella gerant, neque rempub. affligāt. quod uerò ait, pueri, licet eis blandiri uideatur, eorum tamen imprudentiā occultè perstringit: qui non maiori intellectu, & prudentia, ac si essent pueri, bella inter se exercēt, se, remque pub. euersura. In uiscera.] rectè in uiscera: nam bella ciuilia intestina uocantur. Tuque prior.] ad Cæsarem: quē occultè perstringere uidetur tanquam discordiæ principem, rem tamen ita bellè agit, ut eum et uictorem simul, & clementē significet: nā parce ait, quod est uictoris: in Dijs uerò clemētia est: unde ipse trahit genus. & reuera erga Pompeianos clementissimus fuit. Proice tela manu sanguis meus.] perstat in uerborū blandimento perinde ac si pater liberis paruulis blandiatur. Ille triumphata capitolia.] alios recenset Romanorum strenuissimos duces nullo temporis ordine seruato. innuit autem (ut cum Pontano sentiam) Mumium qui Achaicus cognominatus est: quique Corinthum funditus euertit. A

Eruet ille Argos.] Paulum Aemylium significat, quidquid Gellius dixeris, qui Persen Macedoniæ regem uicit, regnūque Aeacidarum subuertit: etsi neque Argos ille, neque Mycenas euertit. hoc tamen, ut Aeneam soletur, ab Anchise dicitur (ut rectè sentit Iou. Pont. in Antonio) cuius ipsius posteri euersuri essent Argos, siue Achaicā: quæ arx uidebatur Achæorum: quorum principes aduersus Troianos coniurauerāt, siue Thessalicum, quando ducū Thessaliæ uirtus in eo bello plurimum enituit, & Mycenas Agamemnonis patriam: qui fuit Græcorum, ac belli dux. Quod uerò de Perse, nō de Pyrrho intellexerit poëta noster, ex hoc facilè perspici potest, quod capto Perse, & à Paulo in triumphum ducto, regnum Aeacidarum finiuit. de quo Propertius, B

Et Persen proaui stimulantem pectus Achilli, »

Quique tuas proauus fregit Achille domos. »

Pyrrhus aūt neque à Pop. Rom. uictus est, neque regnum Epirotarū Pyrrho uiuente captū, atque in prouinciā redactum fuit. Vltus auos Troiæ.] superato Perse rege. regnoque Aeacidarū deleto, Pop. Rom. uideri poterat Troiæ ruinas ultus fuisse. Templa & temerata Mineruæ.] templum Mineruæ, quod erat in arce Troianorū designat à Græcis uiolatum, ideoque nonnulli codices illic distinguunt. Vltus auos, et quod sequitur, uno spiritu legunt. Troiæ templa et temerata Mineruæ, porrò occultè innuere uidetur, illud uiolati templi ab Vlysse. & Diomede, propter sublatū Palladium facinus tale, ac tantū fuisse, ut iure merito Græci omnes pœnas essent daturi. Quis te magne Cato.] Catonem Censorium per ἀποστροφὴν extollit: cuius uirtutis magnitudinem iure commendat. nam τρισμέγιστος dictus est: fuit enim maximus orator, maximus imperator, maximus senator. Aut te Cosse.] A. Corn. Cossus, qui multa Romæ dignitatis insignia adeptus est tribunus militū Largium Tolumnium Veientum regem hasta transfixit, spoliaque detraxit: hic secundus fuit, qui Ioui Feretrio opima C

spolia obtulit. Liu. li ab Vrbe cond. 4. Gracchi genus] Tib. & Gracchum fratres Tib. Gracchi filios, oratores celeberrimos: quorum uitā scripsit Plutar. & Cic in Bruto pluribus meminit. Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas?] de quib. Scipionibus dicant, an de maiore, & minore, an de P. & Gn. fratrib. incertum est. Cic. in orat. pro Corn. Balbo fratres Scipiones fulmina imperij Rom. uocat his uerbis. Et cū duo fulmina nostri imperij subito in Hispania Gn. & P. Scipiones extincti occidissent. cum uerò poëta addat, cladē Libyæ, sunt qui de maiore, qui tributariam, & de minore Africano, qui funditus Carthaginem sustulit, intelligendum putent, quanquam & fratres Scipiones clades Libyæ dici possunt, qui suis corporibus Annibali iter occluserunt. Sed utcunque est, locus ex Lucretio sumptus est in 3. lib. qui sic ait:

Scipiades belli fulmen. Carthaginis horror. »

Fabricium.] C. Fabricium Licinium paupertate, & rebus gestis præclarissimum. de quo multi scriptores Sed uideto quid de eo Gellius dicat lib. 1. cap. 14. Vel de sulcos Serrane ferentem? Atiliū Serranū dicit: cui agrū colenti delata ob uirtutis gloriā dictatura est. Quò fessum rapitis Fabij?] sunt, qui legāt, quo gressum rapitis Fabij? nec

A nec insulse, ut sit ad trecentos allusio, qui una die ad Cremeram perierunt, de quibus Ouid. in 1. de Ponto,

» ——quamuis cecidere trecenti,

» Non omnes Fabios abstulit una dies.

Sed quia inusitata locutio est rapere gressum, castius leget, quo sessum rapitis, ut non modò Anchises longa nomenclatura delassatus leuetur, uerum etiam ut lectori consuli uideatur. Vnus, qui nobis] Ennij uersus est de Fab. Max. qui Annibalem mora fregit. Cic. in lib de Senect. & alibi Ennij uersus de Fabio citat. Excudent alij spirantia mollius æra.] breui digressione alia alijs per distributionem tribuis. Græcis scientiā, liberalesq; disciplinas, Romanis uerò peritiam tractandorum armorum, gerendæq; reipub. locus ex 1. Tusc. quæst. Cic desumptus esse uidetur. illud aūt minimè reticendū arbitror, singulas huiusce digressionis partes singulas esse allusiones cùm ad singulos populos, & locos, tum ad singulas artes, in quibus ipsi excelluerint. nam per æra Corinthij hic designantur: qui arte fundendi æris, cælandorumq; uasorum insignes fuerunt. & ex antiqua illa fundendi æris gloria, ut ait Plin. æs Corinthiū maximè laudatur. Viuos ducent de marmore uultus.] statuariam artem intelligit: in qua Græci

B mirum in modū excelluerunt. ad cuius uerò urbis, seu loci statuarios alludat, incertū est, cùm ex uarijs Græciæ locis statuarij prodierint celeberrimi. Constat autem statuariæ artis originem cum Olympiadum origine cœpisse, & in Chio insula Malam fuisse sculptorem, deinde filium eius Micciadem, deinde nepotem eius Anthermum Chium, cuius filij Bupalus, & Anthermus clarissimi in ea arte fuere: sed postea Lysimachus, Polignotus, atq; alij multi claruerunt. quod uerò ait uiuos uultus, statuariorum peritiam commēdat: qui ueritate repræsentata ita uultus effingere nouerant, ut uiui esse, ac spirare uiderentur. quod autē de marmore ait, ad lapidem Pariū alludere uidetur: quo solo (ut Plin. ait) omnes antiquæ ætatis sculptores usi fuere. Orabunt caussas melius.] Athenienses haud dubiè designat: nā Athenis clarissimi oratores extitere: unde & Romani artem oratoriam acceperunt. Cic. in 1. Tusc. oratorem, inquit, celeriter complexi sumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum. Sed hæc communia sunt, separatim uerò, & occultè Demosthenē Ciceroni præferre uidetur. Cœliq; meatus.]

C mathematicas disciplinas dicit: quæ Astrologiā, Arithmeticam, Geometriam, Musicam cōplectuntur. harum disciplinarum constat Aegyptios, Chaldæos, & Phœnices inuentores, studiosissimosq; fuisse. Strabo inter alios. Describēt radio.] radius uirga est, qua Geometræ lineas indicant. Cic. in 5. Tusc. ex eadem urbe humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis post annis fuit, Archimedem. Tu regere imperio populos.] cum aliæ alijs datæ sint artes, hæc tua est ars Pop. Rom. ut cum imperio populos regas. extollit autem eos prudentiam, cum ait, regere, & potestatem Pop. Rom. quia addit imperio. & occultè perstringit Græcorum insipientiam, qui cùm se sapientes, & philosophos esse profiterētur, ideoq; soli propter doctrinam, regendæ reipub. sibi scientiam arrogarēt: tamen imperium infeliciter amiserūt: Romani uerò absq; philosophia, liberaliumq; artium doctrina totum ferè orbem terrarum suo subiecerunt imperio. Parcere subiectis, &c.] hic mos peculiaris fuit Romanorum, humilibus ueniam dare, superbis resistere. nam maximum omniū peccatorum est (ut inquit Plato in 5. dial. de leg. 7. leg. lat.)

quod in supplices admittitur & concludit, quod nullus in supplices sceleratus abibit. Aspice ut insignis spolijs Marcellus opimis.] redit ad suorum nomenclaturam. & M. Marcellum in primis extollit à præstātia rei militaris, et à felicitate uictoriæ, cuius etiam egregia facta breuiter memorat. hic Marcellus est qui Romanorum ensis dictus est, qui primus Annibalem terga ostendere, et ex obsidione Nolæ turpiter recedere coëgit. Magno turbante tumultu.] quia bellum barbaricum erat, & in Italia gerebatur. tumultus dicebatur, in quo erat timor multus. Sistet eques.] quia equis rem gessit Marcellus, ubi rē Punicam equitatu potiorem esse cognouit. Tertiaq; arma patri suspendet capta Quirino.] Marcellus tertius fuit, qui spolia opima Viridomaro Gallorū regi detracta Ioui obtulit. Sic Liuius, sic omnes probatiss. scriptores referūt. Silius lib. 1.

——iacent ore truci super arma, uirosq;, »

Tertia qui tulerit sublimis opima tonanti. »

Sit igitur uerborū dispositio huiusmodi, arma capta Quirino, id est Marte (nam Mars Quirinus dicebatur) & prælio, patri Ioui suspendes. quidquid Seruius, alijq; interpretes dicant de lege Numæ. nam Romulus, Cossus, & Marcellus Ioui opima obtulerunt, non Marti, neq; Romulo: si quis uerò melior, m nactus fuerit sensum ego illi libenter acquiescam. Gallumq; rebellem.] Viridomarum, quē singulari prælio uicit. Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis, Sed frons læta parum.] transit ad Marcellum Octauiæ sororis Augusti filium: & artificiosè duos Marcellos coniunxit, ut alterum ex uetustate generis alterius commendaret: sed insuper à forma corporis, et à spe futuri roboris illum laudat. deinde ex eius infausto euentu, hoc est acerbo mortis casu commiserationem mouet. sanctæ enim uirtuti fortunam inuisuram esse indicium facit, cùm ait. Sed frons læta parum. quod in sequentibus ostendis. O nate ingentem luctum.] dissuasio ab utili per commiserationem. Ostendent terris hunc tantum fata.] inuidiosè in Deos: quod ex magnitudine affectus prouenire uidetur. Nimium uobis Romana propago] acerbo mortis Marcelli caussam assignat: quam ex Deorū inuidia deducit, cum epiphonemate doloris, commiserationisq; plenissimo hoc uerò ait: Si Marcellus in matura ætate reipub. tantum præstare potuisset, quantam præter spem prudētiæ, ac fortitudinis omnib. afferebat, Romana soboles huius uiri uirtute humanæ conditionis lineas, ut ita dicam, transiliisse uideretur. itaq; cum ingenti dolore, nec absq; indignatione in Deos quasi Romanæ gloriæ inuidentes dictum uideri debet. Propria hæc si dona fuissent.] Si hæc peculiaria dona habuissent. unde Marcelli uirtus uehementer extollitur: innuit enim tātum uirum, si superuixisset, nullam urbem habituram. Quantos ille uirum.] exclamat ad mouendos cōmiserationis affectus de morte Marcelli, nam magnos uirorum fortium nedum plebeiorum gemitus futuros esse ais. Vel quæ Tyberine uidebis Funera.] locum cōmiserationis amplificat conuersio per ἀποστροφὴν ad Tyberinū sermone: apud quem Marcellus sepultus fuit: ad pompamq; exequiarum illius magno impendio factā alludit. Nec puer Iliaca.] ὑπερβολικῶς Marcellū omnibus, qui futuri sunt de stirpe Romana, pueris præfert. In tantum spe tollet auos.] apposite spe dixit: nihil enim in puero præter spem laudari potest. Nec Romula quondam.] expolitio. Heu pietas, heu prisca fides.] Exclamatio ex intimo doloris

doloris affectu prouenient: dolet enim tantum uirtutum specimen absque fructu interiturum. Non ille quisquam.] Renouat hyperbolem, & à fortitudine, & peritia tractandorum armorum Marcellum commendat. Heu miserande puer.] Perstat in amplificatione uirtutis Marcelli, sed cum exclamatione doloris plenissima, quia uidet eum prius interiturum, quàm suæ uirtutis præstantiam ostendere possit. Si quà fata aspera rumpas.] Fata etiam diuino nutu disrumpi possunt. Tu Marcellus eris.] ex auo nepotem, id est posterum commendat. Porrò nomen Marcelli ἐμφατικῶς extollendum est, quasi dicat, tu eris ille Marcellus rerum gestarum gloria præclarus, & præstantia uirtutis insignis. Manibus date lilia plenis.] dolentis animi affectum eleganter expressit, cùm ait date: quia, qui darent, præstò non erant. Purpureos spargam flores] De more id fieri solebat antiquitus. Græci (ut est apud Eurip. in Hecuba) occisa Polixena flores iecerunt. Et fungar inani — Munere] patheticè, nihil profuturo. Cic. in orat. pro Milone, O' frustra suscepti mei labores. illud uerò obseruatione dignissimum est, horum sex librorum exitus ita terminari, atq; concludi, ut in singulis moueatur conquestionis affectus. nam primus liber miserationem Didonis habet: secundus obitum Creusæ: tertius Anchisæ: quartus uerò Didus: Palinuri quintus: sextus fletum acerbæ mortis Marcelli continet.

Tota passim regione uagantur Aeris in campis latis.] Vagantur per totam Elysiorum regionem, cumq; duo sint Elysij campi, uti antea ex Platonicis ostendimus, inferiores, & superiores. hoc est terrestres, & cœlestes, huc alludens poëta aëris addidit. hæcq; ex persona poëtæ dicuntur. Exin bella uiro memorat.] Longinquitatem narrationis in compendium confert: nimis enim longum fuisset, si omnia separatim recensere uoluisset. Sic Terent. in Andria, cùm multa de nuptijs dicta fuissent, ne nimium actus produceretur, intus, inquit, despõdebitur, intus transigetur, si quid est, quod restat. ut igitur poëta Anchisem longa suorum nomenclatura quasi delassatum leuare, lectoriq; etiam consulere uideatur, ex sua persona cætera ipse breuiter colligit, quæ Anchises Aeneam longiori oratione admonuisse putandum est. bella, quæ facturus, populos, cum quibus præliaturus erat, deniq; modum, quo aut fugere, aut perferre laborem posset.

LAMB. Hort. Pura iuuenis.] Orditur seriem genealogiæ ab eius filio Syluio, quem ex Lauinia statim procreabit. Authores in diuersum trahunt de Ascanijs. Aenea è rebus humanis eo prælio sublato, quod humanorum operum in terris illi ultimum fuit, Ascanius nondum per ætatem imperio maturus erat, imperium id tamen ad puberẽ usq; ætatem incolume ei mansit, stetitq; diu regnum paternum & auitum puero incolume sub tutela muliebri. Sed hic Ascanius dubitatur, uter fuerit: maior'ne, qui Creusa matre, Troia incolumi natus, paternæ fugæ in Italiam comes fuit, quem Iulum gens Iulia authorem nominis sui uocat: an minor, quem ex Lauinia susceperat. Cæterùm hic'ne fuerit, an alter, certè abundante Lauinij multitudine, urbe opulenta matri uel nouercæ relicta, nouam ipse aliam sub Albano monte condidit, quam Albam Longam, ab augurio albæ suis. et sua urbis porrectæ in dorso montis, appellauit. Sed ista huic loco non quadrant, ubi Ascanium Syluium eius posthumam prolem uocet, in syluis natum post mortẽ patris, & educatum. Ascanij filium Syluium dictum, casu quodam in syluis natum uolunt: & patri in imperium successisse, scribit Liuius: quin & Ascanium trigesimo imperij anno, Albam condidisse. Dionysius author est, Ascanium Euryleon dictum, septimo ferè anno post Ilij excidium statim ab Aeneæ interitu Latinorum regnum suscepisse. A Etenim, ut idem author scribit, Lauinia statim post Aeneæ casum, Iulum Ascanium priuignum uerita, uterum gestans, occultè in syluam, ad Tyrrheũ quendam, regij pecoris magistrum fugit, ibiq; peperit. Latuit apud eum diu. Tyrrheus aduertens Ascanium Lauiniensibus exosum suspicione cædis nouercalis, Lauiniæ rem aperit. Cæterùm Ascanius beneuolum animum erga nouercam declarare uolens, Lauiniam in regnum recepit, regnaruntq; unà usq; ad conditionem Albæ, ac Syluiũ fratrem posthumum in regnum succedere iussit. ab hoc deinceps omnes Albanorum reges longa serie Syluij dicti fuere. Iulo filio pontificatum maximum donauit, quod sacerdotium inde in Iulia gente permansit, usq; ad eius interitum. Quin & Syluius appellatus fuit, quòd in syluis editus esset. Cæterùm quàm diu uixit Ascanius Creusæ, Lauinia inde apud eum fuit ueneratione materna. Dionysius negat quidquam ab Ascanio de regno & successore in morte mutatum: B sed eo defuncto, cum de successore ambigeretur, populum altercationẽ ea de re ortam suo arbitratu ita sustulisse, ut Syluius regnum capesseret, Iulo uerò sacrorum potestas concederetur. Hanc historiam sequutus est poëta noster. Sed quanta sit scriptorum diuersitas hac de re, uel hinc liquet, quòd extent, qui Albam ab Aenea conditã dicant: rursum alij, qui ab Ascanio Aeneæ & Lauiniæ filio, & Syluium Ascanij filium patri in regnum Albanum successisse. Sed qui tum Syluius Aeneæ posthuma proles? Pura hasta.] sine ferro, ut exponit Seruius, pacis signum: nam hoc fuisse præmium illis, qui primùm prælio uicissent. Purum propriè mundum est, integrum, et inuiolatum: ut aurum purum & putum: toga pura, quam nouæ nuptæ & tirones induebant: ἀπόρφυρον, sine purpura, & τέλειον, hæc ipsa uirilis dicebatur: pura oratio, apud Terentium: pura uasa, sine incrustatione: purum iudiciũ, simplex & absolutum. Porrò hastæ significatio nota est. Transfertur in usum prouerbialem, ut multa alia è re militari sumpta. Hastam abijcere, pro caussa diffidere. Hastæ bona subijcere est publica auctione maximum precium offerenti addicere. Hasta, pro auctione eiusmodi, ob id quod in publicis auctionibus hasta erigi soleat. C Sub hasta uenire, pro uendi. Hasta centumuiralis, iudicium centumuirale. Quin & crinem Romanæ uirginis hasta decernebãt, quæ cœlibaris dicebatur. Hasta præpilata, quæ ferreas habet cuspides: item quæ ferro caret quidẽ, sed in mucronem tamen acutũ exit. Sicinius Dentatus fertur C puris hastis donatus. Proxima.] hoc est, primus ex te nascetur. Illustrat per copiam obscurius dictum. Auras.] in uita. Italo.] ex Lauinia Latini filia. Albanum.] Nam ab eo Albanorum reges Syluij appellationem sumpsere. Tua.] Aduersio etenim sublato Aenea è rebus humanis, Lauinia nouercale odium priuigni metuens, ad Tyrrhenum in syluam fugit, ibiq; peperit. Posthumus, ὀψίγονος, humato patre natus. Etymon uocis facetè reddit Megadorus senex apud Plaut. in Aulul. Post mediam ætatem, inquit, qui mediam uxorem ducit domum si eam senex anum prægnantẽ fortuitò fecerit, quid dubitas quin sit paratum nomen puero Posthumus? Adiectiuè pro postero ac futuro: ut spes posthuma. in qua significatione quidam grammaticorum hic accipiendum putant: ma-

A ximè cum Anchises addat, Longæuo, arguens prolem serotinam. Affirmat hoc Cassell. apud Gell. negat Sulpit. Apoll. lib. 2. cap. 16. Quod si ita acceperimus posthumum pro longæuo, absoluta est cõtrouersia. Additq; super hæc, serum: quippe grandæuo aliquando natum. Rursum alij, qui ita accipiunt, ut post mortem patris natus eductusq; in syluis sit, longæuum exponunt, qui longum acturus sit æuum dijs immortalibus. Itaq; utramq; opinionem in ambiguo uocabulo expressit. Certè in iure posthumus accipitur, qui post humationem patris editus sit in lucem.

Parentem.] quod ab eo reges orti, longa serie ibi sint regnaturi, & Syluij prænomen relaturi. Dominabitur.] ad trecentos annos Syluij posteritas Albæ regnauit.

Regem, regumq;.] Paronomasia. Proximus.] Non temerè est quòd uariant authores. nam Liuius, qui fide historica nulli secundus est, Syluium Ascanij filium uocat: Syluius deinde regnat Ascanij filius, inquit, casu quodam in syluis natus. Constat igitur, eum secundum ab Ascanio Albanum regnum tenuisse: constat eum item in syluis natum. sed de patre est controuersia. At poëta eum tum Aneæ posthumam prolem, tum in syluis educatum

B scribit. Procas.] Liuianam horum regũ genealogiam sequamur, etsi duplicem in primo retulerimus. Syluius, Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium. ab eo aliquot coloniæ sunt deductæ. Ex Latino, Alba ortus: Alba, Atys: Aty, Capys: Capy, Capetus: Capeto, Tyberinus, qui in traiectu Albulæ submersus, flumini mutauit nomen. Dionysius scriptum reliquit, prælio circa amnem comisso, regem in flumen præcipitatũ. Agrippa inde, Tyberini filius. post Agrippam Romulus Syluius. hunc Eusebius Remulum, Dionysius Alladium uocat. Post hunc Auentinus regnauit. hic in colle sepultus, qui postea pars urbis fuit, ei nomen fecit. Deinde regnat Proca. Ergo decimustertius regum Albanorum ab Ascanio serie fuit Procas: uel secundum alios, 14. Illud autem de Romulo Syluio hoc loco memoratu dignum est: Dionysius eum ingenio tyrannico fuisse author est, & deorum contemptorem, qui cum per contemptum fulmina & tonitrua imitaretur, quibus in admirationem sui populares suos & ciues uerteret, uerit fulminibus, ac proximi lacus inundatione cœlesti imbre circa regiam percussus, cum tota domo haustus fuit. Liu. tantum eum fulmine ictum scribit. Sed ad

C Procam redeamus. Fuit hic pater Numitoris & Amulij, quorum ille Romuli & Remi auus, à fratre regno exutus & in custodia detentus fuit. At eum Procam proximum dicat Maro, non id uult, quasi statim post Syluium in uitam sit emersurus, sed quòd proximus in ordine sit ibi collocatus, & appareat. Gloriam hunc gentis Troianæ non abs re dicit. nam is stirps & origo populi Romani recensetur, ut auus Rheæ Syluiæ, matris conditorum urbis Romæ. Capys.] Carminis necessitate ordinem regum confundit. septimus hic numeratur ab Ascanio, ortus Aty, pater Capeti. Hunc maximè inter reges Albanos celebrat: ut memoria clarissimi aui eius, patris Anchisæ succurrat. Troie enim liberi referuntur, Illus, Assaracus & Ganymedes. ex Illo, Laomedon: ex Laomedonte, Tithonus, Priamus, Lampus, Clytius, Hicetaon procreati fuere. Ex Assaraco ortus Capys, pater Anchisæ.

Numitor.] decimusquartus regum, auus conditorum urbis: uel (ut alij) decimusquintus. Porrò quod discrepantia in numero sit, id inde factum, quòd à Liuio alter Capetus sit prætermissus. Proca patre fatis defuncto, Amulius filius natu minor, nihil ius gentium, nihil fratris ætatem ueritus, maiorem fratrem Numitorem, cui regnum Albanum debebatur, in ordinem redegit. Ipse, occupato per uim regno, nondum adhuc contentus fratrem & regno & regio nomine priuasse, ut omnem spem eius recuperandi in posterum adimeret, Egestum Numitoris filium, quem nonnulli Lausum nominant, impuberem etiamnum, dispositis in saltu, ubi uenabatur percussoribus, insidijs exceptum obtruncat. Subornatq; famigeratores, qui spargerent, à latronibus interfectum adolescentem opinari. Sed mendacium illud nullam prorsus fidem inuenit apud Albanos, persuasos, eum id agere eadem uia, ut fratrem, quem regno exuerat, orbitate etiam conficeret. Inde Rheam Syluiam, filiam fratris, ut spem omnem procreandæ prolis illi præcideret, per speciem honoris Vestalem fecit. Vetus enim erat, & honorificum habebatur apud Albanos, uirgines summo loco ortas in id Deæ sacerdotium legi. Historiam in primo prolixius prosequuti sumus. Syluius Aeneas.] tertius in serie, Syluij filius. Laudat hunc ab auitis uirtutibus: id est, pietate & uirtute militari: ut quem nomine referat, illius etiam ingenij laudes sit imitaturus. Si unquam.] Etenim fraude tutoris paterno regno spoliatus, grandis, quinquagesimo ætatis anno uidelicet & secundo, illud restitutum tandem per manus accepit. quem tamen triginta annos & unum regnasse produnt. Qui iuuenes.] Clausula huius narrationis: quoniam nihil memorabile ab Albanis regibus gestum est, quamobrem in eorum catalogo recensendo immoretur. Itaq; obiter ad monumenta quædam enumeranda à diuersis posita properat, ut oppidorum & castrorum uetustatem sua donet origine. Vmbrata.] Monumẽta regum docet, quæ quisq; oppida & arces cõdiderit. Vmbrata capita dicit, quæ corollis uirtute patris inumbrantur.

Tempora.] capita: à parte totũ. Ciuili.] ciuica, quam ciuis ciui, à quo seruatus esset in prælio, uitæ seruatæ ac partæ salutis testem dare consueuerat. Erat aũt ea querna, quòd prisci mortales initio glandibus uescerẽtur. Posteris uerò temporibus fuit etiam clementiæ signũ. Quoniam autẽ & ilex glandifera est, ex ilignis frondibus item fiebat. Sabinus Massurius scripsit, ciuicam coronã ei tantum dari solere, qui & ciuem seruasset, & hostem eodem tempore occidisset, neq; loco se in eadem pugna mouisset: alioqui ius ciuicæ coronæ negari. Tiberius tamen Cæsar consultus, num ciuica ei deberetur, qui cæso hoste, & seruato ciue, locũ deseruisset, quo statim hostes potiti essent: respondit, ita uideri: quòd appareret loco tam iniquo pugnatum, ut etiam à fortiter pugnantibus retineri non potuerit. Ciuica corona L. Cælius, Ciceronem in senatu donari censuit à republica, quòd eius opera, industria & uigilantia ciuitas à sæuissima Catilinæ coniuratione seruata, uindicataq; fuisset. Plura coronarum genera apud Romanos erant, quibus diuersi diuersas ob causas & uirtutes donabantur. Erat & corona muralis, qua donabantur ab imperatore, qui primi hostium muros subijssent, & transcendissent. Castrensis, qui primus hostium castra inuasisset. Naualis, nauali prælio qui ui & armatus primus in hostium naues insiluisset. Oualis myrtea, qua imperatores ouantes coronabantur. Triumphales, aureæ quæ imperatoribus magnifici triumphi causa mittebantur. Aurum hoc coronarium appellabant: antiquitùs hæ tamen ex lauro erant, ac laureæ dicebantur. Obsidionalis, quam donabant hi, qui obsidione liberati erant, imperatori, aut

duci, à quo liberati erant: graminea hæc erat. Oleagina dabatur triumphorum procuratoribus. Ciuili quercu, pro ciuica corona, ex toto partem intelligimus. Notat tum uirtutem, tum pietatem illorum in ciues.

Nomentum.] Oppidum Sabinorum, cuius ager cum initio uehementer sterilitate laborasset, postea colonorum cura fertilissimus redditus fuit. nobilitatum fuit clarissimi philosophi Senecæ memoria. qui ibi campos habuisse memoratur, uini feráces, singula enim prædia octonos uini culeos reddidisse proditum est. Habuerunt & hic uillas, Palæmon grammaticus, Ouidius & Martialis. Nomentanæ uineæ Columellæ laudatissimæ fuere. Monstrat urbium priscorum Latinorum conditores, suppressis nominibus. Gabios.] Gabij Volscorum urbs fuit, ab Roma septuaginta millibus pass. Huius urbis conditio Siculis fratribus duobus Galacto & Bio tribuitur, à quibus nomen habet. Nobilitata autem postea fuit bello, quod aduersus Tarquinium Superbum gessere, & tyrannidem Sexti Tarquinij. Fidenam.] Variauit numerum, cum plurali tantum efferatur: clarissimum Latij oppidum, ut Bola, Pometia, Camerium, Collatia, & multa quæ enumerantur à Plinio libro 3 capite 5. Varijs hæc ciuitas bellorum casibus postea à regibus Romanis afflicta fuit. Primùm à Romulo, à quo capta non sine magna clade, uenia paxq; data fuit. Inde à Tullo hostilio, deditis cæsisq; ciuitatis principibus, in deditionem uenit. Mox ab Hetruscis, regnante Tarquinio Prisco occupata, & adempta Romanis fuit. Recuperata inde est post exactos reges, L. Verginio & Claudio Iulio Coss. Rursum amissæ, iterum maioribus uiribus uindicatæ Fidenæ.

Collatinas.] Collatia in Latio fuit nomen tractum oppido à conferendo opinantur, quòd in illud aliarum urbium opes fuerint collatæ, authore Sex. Pom. Inde porta Collatina Romæ appellata. Collatina dea, quæ collibus præest. Illustrauit Collatiam Tarquinius Priscus, à quo in deditionem acceptæ, arma sunt adempta, pecunia imperata: Egerius fratris filius perpetua potestate præfectus. Sed nihil æquè, atq; stuprum morsq; Lucretiæ, uxoris Tarquinij Collatini. Pometios.] Pometia in Latio fuit, capta direptaq; postea à Tarquinio Superbo. Abusus numero est in hac uoce, & genere. usitatè Pometia dicitur. Inui.] Panos: nam is ab ineundo, Inuus quoq; est appellatus. Meminit Plin castri Consulini, in Locris, fronte extrema Italiæ: sed quia Albanum nomen eò usq; nusquam fuit propagatum, uidetur uel Castrimonienses significare, qui in interiori, à Tyberi, prima Italiæ regione sui fuêre: Cubulterini, inquit, Castrimoniẽses, Cingulani, Fabienses, in mõte Albano, Forepopulienses. nam castrum nouum fuit in quinta Italiæ regione, circa flumen Batinum, & Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia, temporibus Plinij reliquum fuit.

Bolam.] Bola oppidum Latij, Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est: Aeneipolis, quod nunc Ianiculum in parte Romæ: Antemna, Camerium, Collatia, Amiternum, Norbe, Sulmo. & cum his carnem in monte Albano soliti accipere, populi Albenses, Albani, Aesolani, Acienses, Abollani, Bubetani, Bolani, Cusuetani, Coriolani, Fidenates.

Coramiq.] Coram collocat circa Castrimonienses Plin. Quin & Coranos à Dardano ortos dicit. Hæc tum.] Non dicit Anchises in præsenti eos ita nuncupari, uerùm olim ea nomina à conditoribus suis sortitura. Poëtis mos est, loca ijs nominibus appellare, quæ in posterum ipsis indentur. Quod quia poëta fecit in uersu, Portusq; requi- A re Velinos, cum Aeneæ locum Palinurum monstrantem inducit ubi cadauer suum reperiat: Grammatici censurã suam in illum exercere cœperunt. Non enim tum eo quidem nomine portus, cui omnino nullum erat, appellabatur: sed eo usus fuit, quod olim imponeretur. Portũ quæsiuit solum, quem haud procul à castris abesse oportuit, erant enim tum sine nomine terræ. Atq; ita sunt ea accipienda, quæ ad istum modum à Marone occupantur.

Quin &.] Missis regibus & Albanorum rebus, ad res Romanas transit. Hic non ita seruat ordinẽ, ut ordiatur tantum ab ortu conditorum urbis Romæ, ab eorum parente, origine, magnitudine urbis, & amplitudine imperij. Cum his, omissis regibus, præteritis tot medij temporis consi. statim Cæsarem dictatorem & Augustum coniungit, ut horum, qui imperij pomeria in immensam propè amplitudinem propagarunt, laudes, conditorum urbis gloriæ æquentur. Auo.] Numitori, ab Amulio eius fratre, regno expulso, comitem dabit in uindicando regno Albano per tyrannidem occupato. Historiam in primo recenset Liuius. Assaraci.] A' parente & maioribus. Iliam, seu Rheam Syluiam, à nobilitate generis describit, cum eam B sanguinis Assaraci dicat: id est, prognatam sanguine regum Troianorum. Assaracus Trois filius fuit, pater Capyos, unde Anchises pater Aeneæ. Ex Aenea filiam Rheã procreatam aliqui contendunt, matrem Romuli: sed id multis rationibus & argumentis facile refellitur, cum ab Ascanio ad conditionem urbis Romæ Albæ sit à tot regibus ut est alibi relatum regnatũ. Plausibile nomen proaui Assaraci usurpauit, potius quàm Trois aut Capyos.

Ilia.] De matre Romuli & Remi, quomodo per speciem honoris, capto patre Numitore, cæso Egesto fratre, facta Vestalis sit, alibi retulimus. Tum autem, quî compressa, quis rumor à rege Amulio sparsus, & qua fortuna mortem euasit, in primo, pluribus fortassis quàm par fuit, à nobis est memoratum. Restat igitur, ut explicetur, quomodo Romulus & Remus, quibus auxilijs, & quo casu auitum regnum recuperarint. Capto agnitoq; apud auum Remo, Romulus numerosa pastorum manu diuersis itineribus in urbem ad uindicandam Amulij iniuriam missa, ipse quoque eodem pleno gradu occurrit. Ac fratris salute inter uias cognita, ignoto habitu, ut cæteri, ad Numitorem diuertit. Plutarchus Romulum cum C pastorum ui sub fœni manipulo, seu signis militaribus Albam uenisse tradit. At Dionysius, eo quo diximus modo, illum urbem ingressum scribit. Consilijs apud Numitorem agitatis, armantur occultè serui & Numitoris clientes, amicorumq; multi: pastores quoq; undiq; dissimulato negotio, ut conuenerat, frequens diuersis itineribus urbem intrant. Ambo huiusmodi manu freti, sine maiore tumultum in forum conuolant, & regem Amulium, à paucis ibi defensum obtrũcant. Ac ne per tumultum, à multitudine propter cædem regiam ortum opprimerentur, arcem occupant. Omitto hic repetere, quàm uaria à diuersis de fratrum horum educatione sint prodita: quàm diuersa à Dionysio, Plutarcho, & Liuio de cæde. Hæc in præsenti ita ut maximè uerisimilia, narrasse sufficiat. Cæso Amulio, Numitor populum in concionem aduocat, docetq; tyrannidem & scelera in se fratris: originem nepotum, ut editi, ut educati, ut agniti essent, ordine exponit. Se authore illum casum Hæc eum differentem, iuuenes per mediam concionem cum suorum agmine ingressi, auum

regem

A regem salutarunt. Ad istum modum auo Numitori Ro-
mulus in recuperando regno comitem & adiutorem se
adiunxit. Mauortius.] Martis filius, ut creditus fuit:
& proin bellicosus. Cristæ.] Per admirationem ua-
riatus est dictionis color, à signis uirtutis. Cristæ galea-
rum coronæ sunt, à gallorum cristis similitudine ducta.
Galearum utriusq; insignia cristas uocat: geminas, duas
dixit, mutata numeri specie. Vertice, id est, in uertice: el-
lipsis. Et pater.] A gloria & immortalitate Romuli, ex
uirtute parta. A Marte in cœlum translatus fuisse credi-
tur: id quod poëta hoc loco quoq; innuit. De morte eius
inter scriptores non una est opinio. Sunt authores, quos &
Liuius sequutus est, qui tradant, eum, quum fortè ad Ca-
præ paludem concionem haberet, subita procella cum
nimbo orta, repentè omnium oculis sublatum fuisse: nec
usquam inde in terris apparuisse amplius. Inde credita di
uinitate, ad superos translatum. Rursum alij prodidere,
quod & ipsum quoque Liuius non dissimulat, à patribus
corpore in minutissimas partes discerpto, interfectum, &
singulos singula frusta sub uestibus abdita domum occul-
tè abstulisse. Nonnulli nouos ciues cædis authores exti-
B tisse memorant, mediaq; procella occasionem cædis ca-
ptauisse. Odij inter suos caussæ uariæ scribuntur. Qui-
dam ferunt, propter Veientum obsides iniussu patrum
redditos. Nonnulli, quòd ciues quosdam latrocinij con-
uictos, de Tarpeio saxo præcipitasset, id odij ipsi confla-
tum: & ob id, non à patribus, sed ignobilioribus cædem
perpetratam. Alij, quòd contemptis per fastum patribus,
solus ius diceret, iudicia exerceret, & per omnia tyranni-
dem exercere uideretur. Vtcunq; perijt, constat ingens
mortui desiderium sequutum, & continuò diuinos illi ho-
nores habitos. Creditæ diuinitatis famam publicè Iulius
Proculus auxit, qui pro concione affirmauit, augustio-
re habitu sibi noctu Romuli imaginem occurrisse: à quo
tanquam è cœlo lapso, huiusmodi ad Quirites mandata
accepisset, ut posita de se mæsticia, se in cœlum sublatum,
indigetem factum, ipsi rem militarem tantum armis co-
lerent, urbem suam caput orbis terrarum futurum. His
uerbis persuasa credula multitudo, Romulum deum, deo
prognatum, deinceps colere cœperunt. Regnarat trigin-
ta septem annos: perijt ipse annos natus quinquaginta-
quinque. Plutarchus regno unum annum adijcit, uitæ
C adimit unum. Superûm.] superorum, deorum: non
accusandi casus, ut legit Ser. diuinitatē signat, qua à patre
Marte donatus, creditus fuit. En.] Admirantis, cum
alioqui exprobrantis uox sit, ac monstrantis. monstrat
Romulum, cuius auspicijs Roma sit condita primùm, &
inde eius imperium ac pomœria propagata.
Illa Inclyta.] Emphasis. signat enim eam urbem, in qua
totius orbis aliquando imperium sit futurum. κλυτὸν
Græcis, Latinis inclytum. Amplificatio magnitudinis im
perij, & uirtutis populi Romani. nam animos, magnitu-
dinem animorum dicit, quibus dijs pop. Rom. æquetur,
aut certè ipse Romulus. Roma.] Romulus fratris &
aliorum cæde expiata, urbem quadrata forma ad 12.
Cal. Maias, postrid. Palilia, sulco ducto aratri circuma-
ctu, fossa cinxit. Fuit is dies deinceps: ut erat eorum tem-
porum superstitio, pastoribus solennis.
Roma.] Magna hic uarietas inter scriptores est, de uocis
ratione, quo tempore urbs, ac quorum auspicijs sit condi-
ta. Cephalon Gergethius, uetustissimus author est, secun-
da ætate post Ilium captum, conditam: à Romo Aeneæ
filio, alibi comite Aeneæ, nomen inditum. Fuerunt in ea-
dem sententia & Agathillus & Demagoras. Rursus Da-
mastes Ligeus & quidam alij, Aeneam paulò pòst Vlys-
sis in Italiam appulsum, ex Molossis huc uenisse, condidis-
seq; urbem: quam Romam dici iussit, de nomine unius I-
liadum, cuius suasu mulieres Troianæ, tædio longioris iti-
neris naues incenderāt. Aristoteles id factum ad Achæos
refert, qui exciso Ilio in eam Opicæ Italiæ partem uento
delati, cum multas Phrygias fœminas captiuas eò secum
detulissent, (uerebantur hæ, ne pellicatus suspicione incle
menter ab uxoribus uirorum uexarentur) exustis nauibus
huc necessitatis peruenerunt, ut urbem condiderint, eamq;
unius nomine, quæ classis exustæ fuisset author, appella-
rint. Callias, rerum Agathoclis scriptor, ait, Troadum u-
nam in Italia Aboriginum regi nupsisse, ex quibus Romu
lus & Remus nati, urbem à se conditam de matris suæ no
mine uocarint. Xenagoras Vlyssem ex Circe prodidit
tres liberos procreasse, Romulum, Antium & Ardem, &
singulas urbes constituisse in Latio, ac suis nominibus di-
xisse. Dionysius Chalcidensis à Romo inditum id nomen
testatur quidem, sed ex Ascanij filio edito, uel (ut alij) ex
Ematione, uel secundum alios, ex Italo, cui Leuctra Lati
ni filia nupserit. Nonnulli Græcam uocem ῥώμην sequu-
ti, robur, siue ualentiam interpretantur. Dionysius uete-
rem huiusmodi persuasionem tenuisse refert, Romulum &
Remum Aeneæ filios post patris interitum, Capuam, de
proaui nomine dictam, condidisse alteram in Ianiculo, de
patris nomine uocatam, Romam appellasse: & tempori-
bus regum Albanorum neglectam, incultam & desertam
iacuisse. Postea à Romulo & Remo ex Ilia Vestali, ex Al
ba colonis deductis, instauratam. Atq; hanc instauratio-
nem, si qua fuerit, Liuius & alij originem urbis uocant.
Antiochus Syracusanus, nobilis inter uetustissimos scri-
ptores, uenisse ad Morgetem regem, quendam refert, qui
diceret, se Roma profugum. Regnauit hic Morgetes in
Italia post Italum. Quod si id uerum est, fuit Roma in
Latio aliquot ætates ante Troianorum in eam terram
accessum. Non refero hic, quid Apollodorus, item quid
Alcinius scribat: prætereo quid Antigonus prodiderit, de
Romo Iouis filio, qui in Palatio Romam condiderit. Cu-
manæ historiæ referunt, Aborigines Sicyone & Thespijs
in Italiam classe delatos: sedem ipsorum in Palatino Va-
lentiam, postea ab Euandro Græco uocabulo Romam
appellatam fuisse. Quàm diuersa ab his Agathocles?
Quàm fabulosa Calithinius? Sed ista de Roma, eiusq; o-
rigine, deq; diuersis & toto cœlo inter se pugnantibus hi-
storijs, de eius conditione, paucis retulisse sat esto.
Septem.] A situ urbis, & eius amplitudine. Qui de ori-
gine urbis eiusq; antiquitatib. scripsere, initiò eam septem
colles ita complexam aiunt, ut arcus speciem eorum situs
repræsentaret: & Tybris duos extremos præterlabens,
nerui formam præ se ferret. Et horum quidem collium
medius Palatinus in summo urbis situs erat. Nomina col
lium hæc erant, Auentinus, Quirinalis, Cœlius, Palati-
nus, Cœliolus, Viminalis, Capitolium. Alij pro Cœliolo,
& Capitolino, Esquilinum, siue Exquilinum, & Ianicu-
larem sufficiunt. Hi colles murorum pomœrijs initio sta-
tim inclusi fuere. De urbis origine & antiquitate diligen-
tissimè scripsere, M. Cato, Fab. Pictor. & Mirsilius: quo-
rum adhuc minuta quædam extant fragmenta.
Vna.] uno muro: hypallage. Tum autem arces, colles
septem uocat. In Palatino multo antè consederat Euan-

der, ubi Pallanteum, humile & obscurum oppidulum, condiderat. Fœlix.] Exclamatio in fœlicitatem urbis Romæ. quæ tam illustrem & numerosam clarorum uirorum sobolem genitura esset, quorum uirtute caput orbis terrarum futura erat. Prosopopœia urbis, dum illam prole uirorum, id est, numerosa sobole fœlicem uocat. Sed & uirûm, pro uirorum, non sexus, sed uirtutis & fortitudinis significatione dixit: quemadmodum Homerus ἔσθ' ἀνέρες. Qualis.] Comparatione illustrat amplificatq; urbis fœlicitatem. Hanc duxit à Matris deorum tacito gaudio, quòd memoria & recordatione amplissimæ prolis animo concipit. Peculiare est poëtæ, ita comparationes exordiri: Qualis Berecynthia mater: Qualis in Eurotæ riuis: Quale manus addunt ebori decus: Qualis populea: Qualis commotis excita sacris: Qualem uirgineo: & compluribus alijs locis, id quod diligenter obseruandum est in Marone. Berecynthia.] Cybele mater deorum, quæ & Dyndimene, & Ops, & Pales nuncupatur: & periphrasticè, Phrygia & Idæa & Rhea, mater. Berecynthiam dictam putant, à castello Phrygiæ Berecyntho, ad Sagarim fluuium, ubi sacris hæc peculiaribus colebatur. Plutarch. ἐν τῷ περὶ ποταμῶν, collocat Berecynthum in Phrygia quidam, sed ad amnem Marsyam. Neq; uerò castellum, sed montem esse dicit, & nomen habere à Berecyntho quodam primo sacerdote matris deorum. Vocatur & (ut dixi) κυβέλη, ἢ κυβήλη, ab oppido Phrygiæ, ἢ παρὰ τὰ κύβιλα ὄρη, in quibus eius sacra primum instituta fuere: uel παρὰ τὸ κύβαλον, quod κύμβαλον, instrumentum quo in sacris eius utebantur. Quoniam autem montana est, leonum iugo & curru uehi existimatur. Turritam huic coronam tribuunt, quòd urbes in terris turritæ sint. Mater Deûm, quòd terra omnia gignat ac produceat. Turrita.] turritam igitur coronam capite gestans. Phrygias.] quòd in Dindymis Phrygiæ monte, sacra per Corybantas sacerdotes instituerit. De his plura in tertio disseruimus, quàm delicatioribus palatis eorum forsan gratum sit, qui plus breuitate quàm copia delectentur. Hac comparatione infert, duces Romanos illustres heroas futuros, & propter beneficia & pietatem in patriam in Diuorum numerum relatum iri. Huc geminas.] Descripta urbe, eiusq; fœlicitate propter uirtutem tot illustrium uirorum comparatione amplificata, primo loco principes maximarum rerum authores celebrat, hoc est, Cæsarem dictatorem. & Augustum, idq; duplicem ob causam: tum, ut Iuli progeniem spectandam obijciat, tum ut principi suo adulétur poëta, sub quo imperium P.R. longè erat amplissimum. Neq; obstat quicquam, quòd postremos serie, in prima statim acie ponat. Nam laudibus uectio urbis conditore, rectum fuit & decorum, ut monarchæ amplissimi imperij cum eo coniungantur. Quin & illud addendum est, si series regum & clarorum imperatorum seruanda fuisset, ipsa narratio lectorem ad Cæsarum laudes suspensum teneret: & legendis præcedentiû encomijs fessum, minus ad postremorum laudes affectum uerseret. Geminas.] oculos in hanc partem flecte. Monstrantis sunt uerba, Iuli & Cæsarum progeniem, in diuersa parte collocatam. Monstrantis particulæ repetitio emphasim habet, qua non uulgarem gentem indicat, sed eam quæ ab Iulo magno orta sit, & Aenea: Romanos uidelicet, & Cæsarum gentem. Cæsar.] Iulium Cæsarem dictatorem innuit, qui primus monarchiam stabiliuit, & imperium hæreditarium fecit. De hoc præstat in totum silere, quàm pauca dicere. Illud interim dicam solum, imperium in Cæsarum familia hæreditarium multos annos mansisse, donec ad postremû in Nerone ea stirps defecit. Perijt Cæsar in senatu, tribus & uiginti uulneribus confossus, natus annos sex & quinquaginta. Domuerat Gallias: imperio subiecerat Germanos: uicit & bello ciuili Pompeium, & Pompeianarum partium duces: bellum Alexandrinum domesticum & periculosum, bellum inde Parthicum admirabili celeritate confecit: uir summa eloquentia & eruditione, quod ipsius Commentarij testantur: adeò studiosus literarum, ut medio belli ardore astrologiæ uacaret. Ad ea accedebat clementia plusquam humana aduersus hostes suos, quibus omnibus condonarat, quòd contra se arma induissent. **A**

Magnum.] præter pestes & hominum monstra, nomine hominis indigna: cuiusmodi fuerunt Caligula, Claudius, & Nero. Hic uir hic est.] Properat ad Augustum, quem immodicis laudibus ornat. Repetitio demonstratiui pronominis. Hic non emphasim continet, sed ἔνδειξιν personæ, de qua prodigiosa uirtutis argumenta narrari audierit. Augustus Cæsar.] Octauius à puero dictus fuit. Postea Cæsar, quod nomen sibi ex testamento Cæsaris dictatoris maioris auunculi fuit adeptus. Ad postremum honorifica & amplissima Augusti appellatio illi fuit à Senatu decreta, non tantum nouum, sed etiam amplius cognomen, quàm uel ipsi urbis conditori Romulo conuenisset. Nam loca religiosa, in quibus auguratò quid consecratur, augusta dicuntur, ab auctu, uel animi gestu gustu'ue. Diuûm.] diuorum genus. A' parentibus. Genitus fuit ex Accia & Octauio. Accia ex Iulia Cæsaris sorore. Fuit itaque Cæsar dictator Octauij auunculus maior. Diuûm genus.] Tranquillus author est, legisse se in Asclepiadis Mendetis libris, Acciam Augusti matrem, ad solenne sacrum Apollinis media nocte ingressam: ac dum lectica in templo posita, cæteræ matronæ quiescerent, eam quoq; somno oppressam. Interea draconem lecticæ leuiter allapsum: ac paulò pòst inde egressum, Acciam statim expergefactam, se uelut à concubitu mariti purificasse: ac iam inde in eius corpore uelut draconis maculam extitisse, quæ diffricari amplius haud potuerit, adeò ut iam inde publica balnea frequentare puduerit. Decimo mense pòst, Augustus natus fuit. Porrò Accia, paulò antè quàm pareret per quietem imaginata fuit, sua uiscera ad cœlum deferri, moxq; per omnem cœli ac terrarum ambitum explicari. Ipse Octauius pater per somnium putauit, ex Acciæ utero solis iubar exortum. Illud de eius ortu memorabile. Incidit is in eum diem, quo de coniuratione Catilinæ in curia agebatur. Quò cum tardiusculè Octauius pater uenisset, atque uxoris partum laboriosum excusasset. P. Nigidius horoscopo, id est, hora natali pueri inspecta, affirmasse dicitur, dominum terrarum orbi natum. Ipse autem Octauius postea cû Agrippa Theogenis mathematici pergulam Apolloniæ aliquando ascendit. Qui cum multa prius ac magna Agrippæ consulenti prædixisset, ægrè induci is potuit, ut eius genesim proderet: qua edita Theogenes exiluit, & tantum nô adorauit. Natus fuit Nono Cal. Octob. Cicerone & Antonio Consulibus, regione Palatij ad capita bubula: nutritus ad Velitras loco humili, cellæ penuariæ instar. Infanti cognomen statim Thurino inditum est, uel in memoriam maiorum suorum, uel quòd in **B** **C**

regione

A regione Thurina pater Octauius eo nato rem fœliciter contra fugitiuos gesserat. Quadrinus amisit patrem: duodecimo ætatis anno auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit: ac quadriennio pòst, sumpta uirili toga, triumpho Cæsaris Africano, militaribus donis immaturus adhuc militiæ, auctus donatusq; fuit. Auunculum Cæsarem in Hispanias aduersus Pompeij liberos euntem, sequutus quidem fuit cum paucissimis comitibus, sed non sine naufragio. Mox Cæsare expeditionem in Dacas & Parthos parante, ipse Apolloniam studiorum gratia missus fuit. Postquam uerò accepit, auunculum in curia cæsum, seq; testamento scriptum hæredem, nihil ibi cunctatus amplius, Romam aduolauit, & hæreditatem, uitrico Philippo consulari uiro omnino dissuadente, adijt. Inde uarijs belli casibus iactatus, uictor ubiq;, primùm cum M. Antonio & M. Lepido triumuiratum gessit: deinde tantum cum Antonio duodecim ferè annos, Lepido in ordinem redacto, imperauit: postremò solus rempublicã quadraginta quatuor annos gessit. Aurea condet.] Plutarchus tradit, Antonio ad Actium cum Cleopatra deuicto, Ianum Romæ clausum. Alij, postquàm in Germania
B esset bellatum, toto orbe pace parta, id fieri contigisse. Erat enim totus orbis ita pacatus, eamq; inter se gentes humanæ pacem agebant, qualis nunquam omnium ætatum memoria fuerat. Parthi Augusti fœlicitatem ueriti, relicta ultrò Armenia, signa Crasso & Antonio adempta restituerunt. Inde quoque eadem tum fœlicitate, tum nominis magnitudine commoti, ultro per legatos Romam missos, ab eo amicitiam petière. Deuictis Aethiopibus, ac petentibus pacem, dedit. Atque hac publica pace totius orbis, noua rebus mortalium facies inducta est, nouumq; seculum conditum, quod poëta iusta ratione aureum uocat. Qua tempestate CHRISTVS Dei filius, princeps pacis, monarcha uerus totius orbis, nasci uoluit: & quidem è pura castaq; uirgine, cum omnes mortales unius principis imperio ac ditioni in terris subiecti essent. Sic ei uisum fuit, qui rerum uices moderatur, cuiusq; in potestate sunt temporum momenta. Quare aurea ista ætas, quæ in Iudæa dudum unctio desierat, non tam Augusti fœlicitati, quàm numinis prouidentiæ adscribenda est, ut pacis largitor, imperator rerum naturæ, tum nasceretur. Sed nos porrò pergamus nostro inseruire argu-
C mento. Saturno.] Quatuor ueteres ætates prodidere: Auream, argenteam, æneam, ferream. Primam auream, Saturno regnante, quam adhuc incorruptam & integram, & nondum ullis uitijs infectam poëtæ uolentes innuere, suo iure dixere. Hac mortales sanctissimè, item nullis legibus uixisse, & sua sponte fidem seruasse. non nouere bella: uictus non exquisitus fuit: non operosæ deliciæ: sed arborum fagi, & quercus fructus glandes, & quæ terra inarata & inseminata ferebat, ante inuentas monstratasq; fruges, alimenta erant. At postquam fugato Saturno, & in Italiam ad Ianum profugo, Iupiter dominari cœpit, paulatim omnia rerum mortalium in deterius labi, leges conscribi, terra arari, seminari, stercorari, humanæ gentes difficulter sub imperio haberi occœpere. Atque hanc quidem tempestatem, quia aureo seculo paulo fuit deterior, argenteam appellarunt. Harum omnium descriptio elegãs extat apud Hesiodum, qui quartam etiam recenset, heroum: & Ouid. lib. primo Metamor. Hesiodi uerba ex Oper. & Dieb. subijciam, ut hyperbolem aureæ ætatis sub Saturno dispiciamus:

ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ, θνητοί τ' ἄνθρωποι,
χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων,
ἀθάνατοι ποίησαν ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
οἱ μὲν ἐπὶ κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐμβασίλευεν.
ὥστε θεοὶ δ' ἔζωον ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες,
νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ ὀϊζύος, οὐδέ τι δειλὸν
γῆρας ἐπῆν. αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
τέρποντ' ἐν θαλίῃσι, κακῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων.
θνῇσκον δ' ὡς ὕπνῳ δεδμημένοι. ἐσθλὰ δὲ πάντα
τοῖσιν ἔην. καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα
αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. οἱ δ' ἐθελημοὶ
ἥσυχοι ἔργα νέμοντο, σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσιν.

Lactantius Firmianus multa de Saturno disserit. Fuit Saturnus Belo æqualis, Cœli filius creditus: hic à filio Ioue fugatus, cum in Latium uenisset, homines rudes locorum indigenæ, eius uirtutem mirati, ut cœlo dignum uenerati sunt. Mox uerò, cum multa uariaq; prudentiæ experimenta apud rudes homines idem edidisset nullo momento obtinuit, ut Cœli ac Terræ filius crederetur. nam Terræ filios uocabat uetustas, quorum parentes parum noti essent, ut Fœlix Minutius scripsit. Imperabat tum in Latio Ianus, qui Saturno in regni partem admisso, non solum de eius nomine eam terram Saturniam appellauit, sed etiam in numismatis altero latere sui imaginem, in altero Saturni cum falce percussit. Itaque Augustus pacabit orbem, subijcies Latio quantum regnorum ab ortu ad occasum medium est: in quo Latio olim regnauit Saturnus, Iouis filij tyrannidem fugiens. Non enim dicit, sub Augusto pacem tantum futuram in Italia: sed rursum Italicum imperium, & publicam pacem eum ad cardines mundi usq; propagaturum. Super &.] ultra Garamantas & Indos, ultra quorum fines nullius gentis imperiũ, quantumuis amplum, peruenit. Garamantes interioris Africæ populi sunt. Africa à septentrione Libyco mari cingitur, à meridie Aethiopico, ab occidente Atlantico. Cyrenæ proximæ Aegypto sunt: inde Numidæ: extremi ad Atlanticum pelagus Mauri: ultra Nigritæ, & Pharusij usque ad Aethiopas. Super ea quæ Libyco mari abluuntur, Libyes Aegyptij sunt, & Leucoæthiopes, Getuliq;, frequens natio. Deinde latissima regio longo tractu, inhabitabilis quondam existimata propter solis ultro citroq; supra uertices meantis torriditatem. Tum primi occurrunt Garamantes, ab ortu supra Psylos: mox Augilæ, Troglodytæ, & ultimi ad occasum Atlantes. Interius uix homines esse creduntur, semiferi, ut sunt Aegipanes, Himantopodes, Blemmyæ, Gamphasantes, & Satyri. Garamantes in desertis ferarum degunt, ab humano consortio segregati, inermes, hominum conspectum fugientes. Matrimonia nescientes, passim confuso coitu cum fœminis agunt: sed liberos ex formæ similitudine agnoscunt. Oppidum Garadamum, uel, ut Ptol. Garama, caput Garamantum clarissimum. Omnia ea loca Romanis armis superata sunt, & à Cornelio Balbo triumphata. Indos.] Diximus paulò antè, Indos quoque tanti principis fœlicitate motos, Romanorum amicitiam petiuisse. Nearchus Indiã campestri itinere quatuor mensium esse tradidit. Megasthenes 20. millium stadiorum omnem eam oram, quæ à meridie ad Caucasum usq; excurrit: Demarchus, in quibusdam locis 30. millibus, & amplius etiam. Ab occasu 13. millibus stad. patère traditur ab his, qui parcius prodiderunt. Duobus millibus amplius ad ortum: adeò, ut extiterint qui Indiam unam nihilo reliqua Asia minorem esse

affirmarint. Ad occidentē Indijs celeberrimus amnis est, & terræ nomen dedit: ab ortu monte Imao ambitur, ad septentrionem Tauro premitur, ad meridiem sinu Gangetico seu Indico. Omniū huius regionis clarissimus fluuius est Ganges: qui quoniam regionem interseeat, Indiæ pars intra Gangen, pars altera extra Gangen dicitur, sicut Scythia intra Imaum & extra Imaum est dicta. Sed India prodigiosæ fœcunditatis est nascuntur arbores, quarum trunci quinq; hominum complexu capi nequeunt. In quibusdam folia clypei magnitudine pendent: tantaq; proceritatis arbores cernuntur, ut horis meridianis umbras quinq; stadiorum proijciant. Hic nardus, maximè in ora australi: hic cinamomum, ut in Arabia & Aethiopia, nascitur. Musicani C X X X. annos uiuere dicuntur: sed Seribus uita longior est. Coeunt quidam palàm, more pecudum. Cōuiuia publicè agitant. obsonia uenatu parant. In tanta auri affluentia argentiq; copia, eorum nullus usus est. Ius nullum dicitur, nisi de cæde aut contumelia. Sunt Indi Nomades, qui crudis carnibus uescūtur: alij parentes suos per senium uitæ inutiles mactant, eorumq; carnibus uescuntur. nullus apud eos est literarum usus, memoriæ rei mandant: uxores cum uiris defunctis cremantur. Gens ipsa in septem ordines olim diuisa fuit. Secundum reges philosophi primum locum honoribus tenebāt, proximum agricolæ: inde pastores & uenationi uacantes: quintus locus tribuebatur militaribus hominibus: sextus præsidibus prouinciarum: in infimo ordine collocabantur ij, qui à consilijs erant. Elephanti prodigiosæ magnitudinis, Libycos multis partibus superantes, ibi gignūtur, ut tygres, dracones, cercopitheci. formicæ uulpiū magnitudine, pennati scorpiones, uiperæ cubitorū sedecim perdices anserina uastitate. Produntur ibi homines esse naso carentes, quiq; absque ore, solo odore uiuant. Monoculi item, sed insigniter auriti, ut ad pedes usq; aures defluāt, atq; in alterutram earum decumbant. Comites Alexandri Magni, in eo tractu Indiæ, quem subegerat, quinq; milia oppidorum fuisse scripserunt. Soli gentium nunquam finibus suis emigrarunt. À Libero patre ad Alexandrum, reges 153 produntur: per annos 6. M C C C C II. menses tres. Megasthenes amnes 60. prodidit, gentes centum & duodeuiginti. Fluuiorum celeberrimi sunt, Indus & Ganges: quorum hic aurum fluere existimatur, ille initio Mausolus appellatus fuit: nomen mutauit Indus quidam nobilis adolescens, qui in eum amnem præcipitatus dicitur. Cæterùm Australis India Europæis Lusitanorum nauigatione, importandisq; mercibus Vlysiipponem, hodie notior est, quàm fuerit ueteribus. Multo plura super hæc de Indicis rebus prodigiosa memoriæ produntur: uerùm ista leui brachio perstricta in præsenti sufficiant. Qum ad Augustum redeamus. [Iacet ex.] id est, extra utrumq; tropicum Cancri & Capricorni, intra quos 12. Zodiaci signa percurrit sol. Etsi Cæsar usque ad Britannos, septentrionales omnes populos domuerat, qui intra arcticum & cancri tropicum siti sunt: hoc est, extra metam solis: Aethiopiam tamen hic signat, ad quam Romana arma penetrarunt. Primus Augustus Aethiopes debellauit. Cum autem Gallus in Arabia bellum gereret, irruperunt illi in Thebaidem, & Cæsaris statuas deiecerunt. In eos M. Petronius cum decem peditum milibus & octingentis equitibus mouit, quibus primo statim occursu eos in fugam compulit, atque intra triduum maximam eorum urbem ui cepit. His terroribus Canace (nisi Candace fortasse sit legendum) regina perpulsa fuit, ut per legatos ueniam à M. Petronio et pacem peteret. Quibus responsum fuit, omnino ad Cæsarem eundum esse. His per itineris duces ad illum deductis, benigniter responsum est. pax data, & remissa tributa. A

Duplices Aethiopas esse constat: eos qui sunt sub Aegypto ad orientem solem, rubro ac barbarico mari alluuntur, ad septentrionem Libyæ & Aegypto contigui: & Hesperos. eam Aethiopiā quæ sub Aegypto uocatur, liquet claram potentemq; fuisse usq; ad Troiana tempora Memnone, sanguinis Troiani rege, imperante: sed modò seruiendo, modò imperando. Imperauit Syriæ, tempestate Cephei. Insulam habet Mediamnem, tum fertilitate, tum incredibili hominum frequentia nobilem, Meroen dictam, quam Nilus primo suo complexu circumluit. Quinq; stadiorum millibus distat à Syene. Alueus Nili læuum eius latus stringens, Astaboras præterluit: dextrum uerò, Astusapes. In Meroe urbs Saba est, quàm Cambyses rex in sororis suæ memoriam Meroinden nominauit: ut testatur Iosephus lib. 2. Antiq. Iudaic. cap. 10. Meroeni fœminarum imperio parêre consueuere, postea reginas suas Candaces appellarunt: uti Aegyptij reges suos initio Pharaones, posteà Ptolemæos. B

Candaces reginæ Aethiopum meminit Lucas in Actis. est autem Meroe totius regni caput: & multos annos nomen illud ad reginas transisse, author est Plin. Aethiopes interdum Indorum nomine censentur: rursum Indi Arabesq; Aethiopiæ tribuūtur: fortasse gentium ultro citroq; commeantium cōmercio ac formæ similitudine: nisi quòd Indi minus aduruntur. Hic mensam illam tradunt Solis esse, cuius uisendæ cupiditate Apollonium Tyanæum ductum, in Aethiopiam per tot ignotas regiones peruenisse tradunt. Et magnus in Aethiopia fuit gestarum rerum gloria Moses ante uocationem suam, si uera scribit Iosephus. Altera Aethiopia, quæ Hespera dicitur, ad occasum, australior est, & maior. Priscorum stulta ac ridicula persuasio fuit, hanc gentem è terra natam, & omnium primā fuisse. Adhæc, creduntur uerissimi indigenæ. Et quod ad uetustatem gentis attinet, primum cultum diuinum apud eos institutum memorant. Vnde Homerus αἰθίοπας ἀμύμονας uocat: & Iouem cum alijs dijs ad solennes Aethiopum dapes profectum fabulatur. Libera gens Aethiopes semper fuere, ut Hercules & Liber pater, qui omnes terras lustrasse dicuntur, eam intactam reliquerint. C

Cambyses eos adoriri conatus, in magnum uitæ periculū, amisso exercitu, incidit. Illud memorabile, quod quidam scribunt, ipsos Aegyptios, qui cum Scythis de uetustatis laude aliquando certarunt, Aethiopum colonos esse: adeoq; totam Aegyptum mare initio fuisse. Sed postea inundatione Nili ex Aethiopia allabentis, perpetua exaggeratione limi præpinguis, non solum continentem factam: sed etiam habitabilem terram, frugum aliarumq; rerum prodigiosè feracem. Mores colendorum regum, ritus habendorum sepulchrorum, ex Aethiopia allati in Aegyptum creduntur: item usus statuarum, literarumq;. Literarum figuræ, instrumentis artificum, & partibus corporis humani similes, non Phœnicum, sed Aethiopum inuentum putantur. Et Agenorem inde arbitrantur in Syriam portasse. Qui solis propinquitate nudi agunt, ij caudis ouinis pudenda tegunt: nonnulli pecorum pellibus uestiuntur: alij subligacula ex capellis contexta corpori medio inducunt. Meroeni aurifodinas habent: sed Macrobij Aethiopum gens, æs pluris faciunt quàm aurum: quod ita apud

A *pud eos uile est, ut Cambyses cum magna admiratione captiuos aureis catenis uinctos aliquando in carcerem duci uiderit. Venantur elephantos, leones, pardalos & dracones. Arma, arcus quadricubitales. Mulieres eorum quoque bello armantur, quarum pleraeque oris labium aeneo circulo traiectum habent. Solem orientem ut salutarem uenerantur, occidentem diris execrationibus prosequuntur. De mortuis uarij ritus: nonnulli in profluentem eos abijciũt, alij in dolijs, alij uitreis uasculis condunt, domique in annũ interim religiosè cultos seruant. Rex declaratur, qui alendorum pecorum peritia, robore & opibus omnes antecellit. Fuit aliquando Memphiticis sacerdotibus ius per internuncium mortis imperandae regi, aliumque surrogandi. Hodie Christiano cultu Aethiopes sub Aegypto degunt, habentque regem Praestoioannem in secundis. Ibi delubrũ Ammonis est religiosum, & toto tractu sacella. Aethiopia ita sita est, ut sub Aegypto ab oriente hyberno incipiat, & occidente hyberno claudatur. Et in hoc quidem tractu, modici colles amoena opacitate uestiti. Aegipanum & Satyrorum esse produntur. Caeterum diligens harum gentiũ descriptio extat apud Plin. lib. 6. cap 29. 30. 31. Quidam*

B *Aethiopas, qui supra Aegyptũ colunt, Indos uocant, cum procul inde alioqui ad ortum India recedat, & Aethiopicae merces per mare Erythraeum, uel eò, uel in Aegyptum cõuehantur. Itaque, ut stilus, cuius obliti uidemur, ad seriem explicandi poëtae reducatur, extra Zodiacũ circulum, qui solis uia est & cursus, tellus est. Veterum existimatio fuit, ultra tropicos nullum locum habitabilem esse, cum ex recenti obseruatione latitudinis, tantum Africa, in qua sunt Garamantes & Aethiopes, ultra tropicum parallelum Capricorni excurrat, quantum intimus Hadriatici sinus angulus à solstitiali circulo Cancri recedit. Constat autem, terras quae ab aequatore 25 partibus, & ad Boream & ad Austrum abscedunt, iam extra tropicos sitas esse. Et quia extra aequinoctialem, terras ad Antoecos 30. partibus, ne quid amplius dicam, iacere tradunt: consentaneum est & consequens, & continentem extra Zodiaci limites iacere, & ipsam Africam ad latus Antoecorum multis gradibus aperiri, cum Austrina plaga ut minimum 40. gradibus in meridiem extendatur. De zonis cosmographi, item de tropicis & cardinibus, praeter ueteres, multò diligentius nostrae memoriae scriptores eruditione &*

C *ingenio clari, dilucidè scripserunt. Quare ista ad praesentis loci explicationem satis sunto.* Vbi coelifer.] *Monstrat quasi digito, quam tellurem dicat, Aethiopiam, quae circa hybernum occasum, ad ultimam occidentis oram Atlantem respiciat. Etenim ab occasu, Mauritania meta est extrema Africae. Hinc Numidia, qui tractus propriè Africae nomine censetur. Inde Cyrenaica. Porrò Atlas mons, supra fidem altis iugis extollitur, ab occasu exortus, ubi non tantum Africum* Oceanum *constringit, sed etiam ei dat nomen. Atque inde perpetuo dorso uariè flexus in ortum, ad Nilum usque excurrens, Aegyptũ ab Aethiopia dirimit, ut ad ultimum Erythraeum etiam mare attingat, nunc in Boream, nunc rursum in Austrum rediens innumeras Africae gentes complectatur. Estque is mons in ea orbis parte, quod Taurus in Asia, & Alpes in Europa. Primus Rom. ducum Suetonius Paulinus, Atlantem spacio aliquot miliarium emensus fuit, temporibus Claudij Caesaris, quousque is Rom. armis ignotus fuerat. Tum à Paulino quaedam circa eum montem diligenter explorata sunt. Radices eius densis syluis horridae incultaeque sunt inuentae: arborum genera mirae proceritatis, enodi materia, quarũ uertices media aestate niuibus & pruinis canderent. Ibi à Iuba rege euphorbium (herba) inuentum fuit, quòd nusquàm nisi in Atlante nascatur, efficacissimo succo contra uenena, & ad uisus claritatem. Medijs arenis squalens & asper circa Oceanum, in coelum uĩ detur assurgere. Caetera opacus ac nemorosus, & scatebris fontium irriguus. Qua uerò Africam spectat, fructibus omne genus suapte spõte nascentibus plenus. Interdiu incolae non uidentur, sed locorum silentio tacita quaedam religio propius accedentes capit. Vertex eius propè ad circulum lunarem erigitur. Ibi Aegipanes, ibi Satyri cernuntur, eorumque cantus auditur: audiuntur fistularũ, tibiarum & cymbalorum soni. Caeterùm Atlas uir fuit rerum coelestium & astrorum peritia clarus, Promethei frater, ex Iapeto & Asia nympha genitus, à quo hic Mauritaniae mons dictus existimatur. Alij hunc Atlantem Libyes filium faciunt, qui monti nomen dedisse uideri potest: sed maior astrorum peritia uetustiori tribuitur, quippe Arcadi, quae gens peculiariter ea sciẽtia delectata fuit. Alij scribunt, Atlantem fuisse Libycum, ὃς εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἀνερχόμενος, πρὸς ἀκριβεστέραν κατασκοπὴν τῶν ἀστέρων, καί ποτε παρασφαλεὶς κατέπεσεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς ὑποκειμένην θάλατταν, καὶ ἀνῃρέθη. unde pelago nomen factum. Hinc fabulandi materia nata, Atlantem coelum humeris sustinere: ac fessum Herculi uices tradere. Sed de Atlante in primo & quarto fusius dictum est.*

Axem] *coelestem globum, cùm propriè poli extremi, in quibus uniuersa machina uoluitur, Axes dicantur. Nostro uertici sublimis, arcticus, ab ursis siue plaustris: illi directè oppositus, antarcticus nũcupatur.* Aptũ.] *Ennius:*

Coelum prospexit stellis fulgentibus aptum. Coelum stellis & sideribus exornatur, ut noctu interdiumque nobis luceant. Ardenti.] *siue quòd ignes sint, uel igneae naturae: siue quòd ardere uideantur.* Huius in aduentu.] *Suetonius in uita Caesaris author est, oraculis diuorum responsum, toti orbi nasci imperatorem inuictum, quòd postea ad Augustum retulere. Et paulò antè quàm is nasceretur, ut quidam produnt, Romae prodigium publicè factum, quo denunciabatur, rerum naturam P. R regem parturire. Apud Persas, quos hic Caspiorum nomine signat, stella insuetae magnitudinis uisa fuit. Quae profectò non aduentum Augusti, sed Christi filij Dei portendebat. Quemadmodum in ipsius ortu (ut Eusebius scribit) Romae in regione transtyberina oleum è terra erupit, perque integrum diem perpetuo manauit fluxu. Orosius tradit, eo die quo Christus natus fuit, Octauium Romae uetuisse, se dominum appellari: haud dubiè manifesto praesagio maioris dominatus, qui tum temporis in terris orireetur. Thebae circa ea tempora in Aegypto funditus periere, Tralleis horrendo motu terrae subsederunt. Multa praeterea toto orbe prodigia sub ortum Christi, & eo iam nato passim nunciata sunt, quae uulgò de Augusto interpretati fuere: ut ex Aegloga Vergiliana non obscurè liquet, quae Pollio inscribitur.*

Iam nunc.] *statim.* Caspia regna.] *Parthos quidam interpretantur: alij fines Assyriorum, ubi Caspiae portae monstrantur. Sunt autem Caspij orientales, ut Indi, Parthi, Medi, Armenij, Hyrcani, Persae, & gentes propè innumerae. Caspiae portae disterminant eam gentem. Habent ad occasum Medos, ad ortum Parthos, ad Ceciam Hyrcanos. Paulo plus ipsis Cadusijs ad occasum uergũt,*

circa mare Caspium, & amnem Cambysen. Porrò mare Caspium ut angusto, ita longo primùm freto terras irrumpit, quasi fluuius: atq; ubi recto alueo influxit, in tres sinus se diffundit: contra os in Hyrcanum, ad sinistram in Scythicum, ad dexteram in sui nominis uastissimum receptaculum: sæuum, importuosum, undiq; procellis expositum, ideo minus nauigabile, quòd beluis marinis grandioribus sit refertum. Ad dextram, Scythæ Nomades littoribus insident. Intus uerò ad Caspium sinum, Caspij colunt, & Amazones, sed quas Sauromatidas nuncupamus. Araxes amnis duobus alueis in Caspium mare labitur, è latere Tauri deiectus. Herodotus & pleriq; Græcorum authores sunt, circa Araxem, qui in Mantienis oritur, ubi & Gyndes, homines agere, qui crudis piscibus uescuntur, quiq; pellibus uitulorum marinorum uestiuntur. ubi Araxes in paludes sexageno ore demersus, ingentem lacum effecit: inde rursum euolutus, Caspium mare ingreditur. Patet eius uastitas in longum 15. dierum spacio: in latum, dimidio paulò plus. Plinius in longe diuersa est sententia. Cæterùm habet id mare, qua ad uesperum uergit, Caucasum montem prætentum, quem uariæ gentes incolunt, quarum aliquæ brutorum animantium ritu in propatulo coëunt. Qua uerò ad ortum planicies expanditur, Massagetarum sedes est. Caspius lapis, apud eruditos celebratur prouerbij loco. Caspijs enim hastarũ genera erant, quibus cominus pugnabant. Hæ lapide Caspio subactæ, cum acutissimæ essent, quemcunq; uulnerassent, uenenum uulneri letale relinquebant. author est Suidas, in dictione λιχτασπιῳ λίθῳ. Per Caspia item regna intellige Scythas, Armenios, remotissimasq; à nostro orbe septentrionis nationes, quæ aduentum Augusti præsenserunt, & quidem ex diuorum responsis.

Horrent.] *id est, religione mixta externati sunt, ut etiam nunc aduentum eius præuideant. Quid porrò horrere sit, & quàm multiplicis significati, alibi dictum est.*

Diuûm.] *pro diuorum.* Mæotica.] *per Mæoticam tellurem, Scythiam signat, & Sarmatiam, aliasq; gentes, quæ paludi illi accolunt. Quæ gentes autem Hellesponticam oram tenent, non huius loci est recensere. Hellespontus in propontidem infunditur. Inde in aliam uastitatem Euxini maris sese aperit, maximè à Bosphoro, donec à Mæoti quasi rapina quadam absorbeatur. A' Bosphoro ad Mæotium lacum, quidam fecere 14. & 38. mill. pass. Alij spacium minus tradunt. Ibi Chalcedon, Phasis, Bosphorus Cimmerius. A' faucibus Bosphori est amnis Rhebas, quem etiam nonnulli Rhæsum dixere. Inde Psillis, Calpas portus, Sangarius flu. qui multis inclytis amnibus augetur, aliquando Coralius dictus: mox oppidũ Heraclea, circa flumen Lycum ibi Maryandini. Portus Acone, ueneno aconito dirus est. Vltrà gens est Paphlagonum. hic Henetos collocat Nepos Cor. unde Veneti in Italia. Mox Cappadocia interius, longius Armenia. Ad septentrionem Colchi, & in eodem tractu Achæi. Inde Bosphori Cimmerij. Vtrinq; ex Asia atq; Europa curuatur in Mæotin. Inde in Europa dictus à Cimmerio Mæotis lacus, accolunt Mæotici, Valli, Serbi, aliiq; gentes. Deinde Tanain amnem habent Medorum coloni: ibi sunt Sauromatæ Gynæcocratumeni, id est, uxorij, ab Amazonibus deuicti, à quibus Amazonum connubia nocturna petuntur. numerosa eo tractu gens, inde in septentrionẽ, hinc ad portas Caucaseas euagatur. Ipsi autem lacui Mæotæ per eius oram sparsi, nomen dedere. Hæc loca circa Mæotin, per frigus nihil nutriunt. Animalia perpetuo frigore ri-* A *gent: boues partim cornibus carent. partim è naribus cornua effundunt. Modici equi admodum ibi nascuntur: contrà, oues ingentes. Atq; ista quidem in præsenti de Mæotide satis dicta sunto.* Septem.] *Tres præcipuas mundi semotissimas plagas enumerat, ortum, septentrionem, & meridiem, in quas Romana arma penetrabunt. Nunc postremò amplificandos cardines imperij docet, usque ad Aegyptum. & si quid in Libya Aegypto sit ulterius. Septemgeminum Nilum uocat, septem ostijs mare intrantem. Est autem Nilus amnium mediterraneum mare intrantium maximus, qui Africam ab Asia discriminet: de quo uel ob id prolixius differendum erit, quod celebritate nulli fluminũ inferior, unus existimetur eorum qui ortum ex Paradiso ducant. Etenim cum Moses apertè testetur, secundo fluuio Gehon nomen esse, qui Aethiopiam cingat: Nilus uerò, circa Meroen latè patentem insulam, in Aethiopiam diffunditur, altera parte Astaboras, altera Astapus dictus est: ac mox ubi rursum coit, hoc nomen capit. Eius ortum latini scriptores & Græci uulgò ignorari arbitrantur. Herodotus nec ab Afris, nec ab Aegyptijs dum compertũ prodidit aliquem, qui id se scire fateatur:* B *sed scribam quendam in urbe Sai sacrarum Mineruæ pecuniarum, cum eadem ipse sciscitaretur, audiuisse, inter Syenen urbem Thebaidis, & Elephantinam, duos uideri montes, Crophi & Mophi, è quorũ medio Nili fontes inusitatæ altitudinis scaturire. Inde in duo brachia flumina diuidi, quorum alterum Nilus in Septentrionem flecteret cursum, alterũ diuersum in meridiem abiret. Nilus incertis ortus fontibus, inquit Plin. it per deserta & ardentia, & immenso longitudinis spacio ambulans, famaq; tantum inermi quæsita cognitus sine bellis quæ cæteras omnes terras inuenere, originẽ (ut Iuba rex potuit exquirere) in mõte inferioris Mauritaniæ, non procul oceano habet. lacu protinus stagnante, quem Nilidem uocant. Hæc Plin. immensam eius altitudinem explorauit funibus multorũ millium passibus connexis, antiquiss. Aegyptiorũ rex Psammeticus, quibus in profundã abyssum deiectis, uadũ inuenire nõ potuit. Hæc ut à fide abhorrentia, pro fabulis reijcienda sunt, cum ne ab ipso quidem Herodoto satis recipiantur. Idem tamen Nilũ ex Africa fluere, mediamq; secare pari ferè tractu arbitratur, quo Europã Ister bifariã diuidit. Itaq; obseruatũ, quod quoties in Mauritania ni-* C *ues imbresq; eum satiarunt: increscat: ac iam inde indignatus, quòd per arenas fluat, condit se sub terra aliquot itinere dierum: ac mox ad Cæsariæ Mauritaniæ gentẽ Massylûm maiore lacu facto, rursum erumpit. Adducunt huius miraculi argumentum: silurum piscem circa ortum in eo inuentum, hic rursum condi 20. dierum solitudinibus. Vbi uerò Aethiopibus propinquat, quasi iam sentiat mitiorem cultum, è fonte prosilit. Ibi Aethiopiam ab Africa dirimens, primùm frequens feris, mox aliquanto cũ mansuetiori cultu Aethiopas medios secat: et insulás aliquot sparsim diuortijs suis efficit, & in his Meroen, de qua in Aethiopicis abundè paulo suprà: atq; in his quidem locis Nili nomen incipit usurpare, per aliquot pass. mill. Cyrisamis appellatione retenta. Insulis inde aliquot impactus, in mõtium tandẽ angustias incidit, unde uiolento cursu in Aethiopum locũ rapitur, qui Catadupi dicuntur. Tum demũ ruere, non fluere inter occursantes scopulos creditur. Mox in apertũ prouolans omni uiolentia cohercita: ad postremum, septem ingentibus ostijs Aegyptiũ mare ingreditur:*

Canopico,

A Canopico, Bolbitino, Sebeutico, Phanitico, Mendesio, Tanico, & Pelusiaco. Herodotus, pro Phanitico & Tanico, Bucolicum ponit, & Saiticum. Iam quod ad eius naturam pertinet, statis anni diebus magna inundatione ripas suas excurrens, omnem terram fœcundat. Huius excursus & incrementi uariæ produntur caussæ. Primùm Etesiæ, quæ ab arctoa nostra plaga lapsæ, pelagi fluctus in aduersa ostia impellunt. hinc sequitur fluminis illa restagnatio. Aliam causam non minus uerisimilem adducunt, illam uidelicet, cum ex hymbribus ijsdem etesijs spirantibus oriri; quæ in Aethiopia circa solstitium cadere solent, eodem spiritu nubes in meridiem agente. Rursum, ex liquefactis Aethiopiæ montium niuibus, è quibus originem suam ducere creditur. Alij, inter quos Timæus est, existimant suspendi humorem sideris perpendiculariter illi incubantis, radijs solis ut in siticulosa mundi parte cæteris auidius arripientibus, atq; ita amnem in terram effundi. Cæterùm, quæcunq; sit causa, post solstitium æstiuale prima incrementa sentiuntur: mox per leonem augetur, ac mox in Virgine eodem quo creuit pacto paulatim intra suos alueos residet, refluitq;, ita ut in libra totus suis B ripis eat, centesimo die quo sentiri cœpit. Ex huius amnis tam nobilis excursu, tota Aegyptus sua fœcunditate adeò herbis & oleribus ad uictum humanum accommodis affluit, ut uel frugibus carere possit. Et propter frugum copiam ueteres iusta ratione Aegyptum publicum totius orbis terrarum horreum appellarunt. Sed satis Nili descriptioni immoratum. Turbant.] Genus pro genere, turbantur: & per ostia Nili totam non solum Aegyptum, sed interiorem etiam Africam intelligit, quæ primùm à Cæsare dictatore, postea bello Actiaco per Augustum eiusq; duces, cum bellis peteretur, turbata fuit. Deuicto enim Antonio, & extincto eum Cleopatra, regnum Aegyptiacum in prouinciam redactum fuit. Forsan & hoc ad diuorum responsa referendum, quibus aduentus tanti principis denunciatus Afris existimetur. Et liquet, in extremis Libyæ Ammonium oraculum per ea tempora fuisse. Nec uerò.] Ab exemplis maioribus amplificat tum Augusti potentiam, tum magnitudinem rerum ab eo gerendarum. Et crescit laus tanti principis, quòd hominis res diuorum laboribus æquentur.

Tantũ telluris.] Celebrantur duodecim Herculis labo- C res, qui quoniam notiores sunt quàm ut hic recenseantur, ad reliqua properandum: si illud solum addidero, Varronem annotatum reliquisse, fuisse Hercules quadraginta: omnesq; eos posse Hercules uocari, qui res magnas fortiter gessissent. Tantum telluris.] In Aegypto Busiridem, in Maurusijs Antheum athletam fortissimum, in Hispania Geryonem, in Thracia Diomedem interfecit: Hesperidum hortos, subacta Libya diripuit. Ipse ubi ad oceanum uenit, ab utroq; ibi latere in extrema terrarum ora columnas rerum à se gestarum metas statuit. Nam heroicum fuit, aliquod monumentum seu trophæum posteris spectandum relinquere. Alij columnas ultra Gades insulam statuunt, nonnulli angustias freti Gaditani, metas laborum: quidam Calpen & Abylen promontoria, fines erroris Herculei esse putauere. In Attica & Cappadocia Amazones debellauit. Adfuit Iasoni in expeditione Colchica. In Sicilia Erycem cæstibus uicit. Multum mehercule telluris, si omnia ista ab uno & eodem Hercule gesta essent. Obiuit.] lustrauit. Enumerat aliquot uirtutis exempla, præcipuè cum quibus bestijs illi res fuit. Ceruam.] Circa oppidum Parrhasiam, ceruam æneis pedibus terribilem (fabulosum id prorsus est) fudit. Et quòd Stymphalidas aues æneæ tabulæ aut crepitaculi sonitu fugarit, industriæ id planè fuit, non uirtutis aut roboris alicuius. Fabulosum quoque est, quod de Cretensi tauro traditur. Aeripidem ego interpretor, pro aeripedem, uelocissimum: ut sit συναίρεσις. Erymanthi.] Erymanthus Arcadiæ mons est in Peloponneso, in quo fulmineum aprum strauisse memoratur. Historia de leone Nemeæo porrò, ad istum maximè modum refertur. Hercules in pristinam restitutus ualetudinem, in quam ob contemptum oraculum ira numinis inciderat, ueritus aliquod grauius malum, ad Eurystheum ultrò uenit. Huius sequutus imperium, leonem immani statura aggressus fuit, qui inter Cleonē & Phliuntem stabulari ferebatur. Hic beluam in specu, quò à uenatu præda onustus se receperat, exitu obicibus præcluso, arcto pugnorum nexu strangulauit. Consimili robore aprum Erymanthium obtriuit, à quo nemora Arcadiæ infestabantur. Sed plures sibi persuasum habuere, aprum Erymanthium, & leonem Nemeæum, efferi roboris, & barbari ingenij homines fuisse quos Hercules è medio sustulit. Lernam.] Inter Herculis labores eum primis celebratur Hydra Lernæa. Fabulam de Lerna ita refert Strabo lib. Geograph. octauo. Lerna lacus fuit agro Mycenæorum Argiuorumq; cõmunis, in quem cum ab omnibus undique purgamenta conueherentur, natum inde prouerbium fuit, Λέρνη κακῶν: id est, Lerna malorum. In lacu hoc hydram octo capitum, uel (ut alij) centum, sedisse. poëtæ fingunt, quam Hesiod. in Theogon. ex Echidna & Typhaone natam canit, alitam à Iunone. Alij eam Lernam in Argolica fuisse, in quam cum sordes omne genus conuererentur, pestilentes nebulas inde exhalatas. Sunt qui ad dolium Danaidum referunt. Omnium certè laborum Herculis interim difficillimus fuit, & maximus, hydra Lernæa, ad quam conficiendam ad postremùm missus fuit. excetra pertinax & pestilens: nam uno capite reciso, septem rursum alia oboriebantur. Rursum uno excecto, duo suppullulabant. Nec expugnare portentum centum capitibus armatum ualuerat, nisi malo græco igni occurrisset. Hoc symbolo inuidiam ueteres expresserunt. Herculei labores inde in prouerbium cessere, de ijs qui alijs quidem maximas adferunt commoditates, sibi ipsis uerò authoribus inuidiam.

Tremefecerit.] μείωσις, minus dicit, cum cõfecerit monstrum animantis. Suid. ὕδραν τέμνειν, id est, hydram incidere, siue hydram secare, de ijs dici refert, quæ nulla ratione fieri possunt. περὶ τῶν ἀμηχάνων. Natum, ut idem refert, ab historia excetræ Lernææ centum capitum, cum qua multum diuq; Hercules conflictatus fuit: nam uno capite reciso, plura renascebantur. D. Erasmus paulò diuersiorem quidem, sed aptiorem eius usum monstrat: ita uidelicet incommodum aliquod tollere, ut in eius locũ alia complura recipiantur. Nec qui] Ab exemplo maiori, Bacchi. quem Liberum patrem ueteres dixerunt. Et his duobus quidem exemplis coniunctis necessariò, rectè latitudinem pomœriorum imperij & longitudinem complexus est. Etenim quemadmodum suas columnas, metas laborum suorum in extrema ora Aphricæ et Hispaniæ, & ad ortum in India ceu trophæa quædam erexit ita Liber pater ad ortum perlustrata India, in eius extremis finibus monimentum expeditionis suæ reliquit. Itaque

quoniam

quoniam ad utriusque expeditionis terminos propagatum fuit imperium sub Augusto, rectè utrumque exemplum coniunxit, ut si non omnino maiora, saltem æqualia censeantur: quare negat disertè, eos tantum terræ lustrasse. A minori amplificatio. Nec qui.] *Periphrasis Bacchi. Significanter illum Dionysium innuit, quem uini repertorem fuisse antiquitas fabulosa tradidit. Hunc totum orbem circuisse fama est. Idem fertur Nysam in India condidisse, cuius hîc mentionem facit poëta. Primus mortalium docuit uites serere: quare omnium gentium consensu diuinos honores est consequutus. Hic columnas ceu limites itineris sui constituit ad montes Hemodorum, qui Indiæ sunt. Declarat luculenter id polito carmine author Variæ historiæ:*

ἐγγὺς ὀρῶν ἠμωδῶν, ἰνδικὰ δὲ τὰ ὄρη,
στῆλαι τινὲς ἑστήκασι, στῆλαι τοῦ διονύσου,
οὐ τοῦ θηβαίου λέγω δέ, καὶ τοῦ σαβοίνου τέλη,
ὥσπερ τινὲς νομίζουσι, καὶ παλαιοὶ καὶ νέοι,
τοῦ οἰνουργίας δὲ εὑρετοῦ, φημὶ τοῦ αἰγυπτίου,
τοῦ νῶε, καὶ ὀσίριδος, διονύσου διονύσου.

Id est:

Circa montes Hemodorum, Indiæ inquam montes, columnæ quædam constitutæ fuerunt, quæ ipsius sunt Dionysij, non illius quidem Thebani, qui femori assutus fuerit, ut nonnulli arbitrantur tum ueteres, tum recentiores: uerùm ipsius uini repertoris inquam, & Aegyptij, qui idem Noe fuit & Osiris, Dionysius. Hactenus ille. Volens itaque poëta hunc à reliquis distinguere, significanter adiunxit signa inuenti, cum pampineas habenas illi tradat, & urbis ab eo conditæ, aut montis mentionem faciat, unde Tygres egerit. Eusebius tamen Nysæ conditionem Baccho Semeles filio adscribit, multo illo iuniori. Alius Bacchus post superiorem Aegyptium fuit hic Iouis & Semeles filius, de quo cœpi dicere. Herodotus scribit, Bacchi nomen ex Aegypto ad Græcos peruenisse. Hic uitæ mollis & effœminatæ fuit, qui in suis expeditionibus cœtus mulierum secum traxit: eoq; comitatu non minus choreis & saltationibus celebri quàm armis, orbem lustrauit. Huius Indica expeditio illa fuit, unde triennio reuersus, elephanto insidens, clarissimum triumphum egit. quamobrem Trieterica, hoc est, triennalia sacra illi instituta fuerunt. Ab eodem Hispania mox & Libya lustrata, in quibus terris non obscura uestigia illius expeditionis apud posteros mansere. Huius conditio est Nysa in Aegypto, Arabiæ propinqua, in quibus locis Diodorus incunabula Bacchi, & prima rudimenta uitæ collocat, antro uidelicet inter Nilum & Phœnicem medio: quibus in locis & uitis & uini usum incolis eum quoque monstrasse memorant. Illa autem in India Nysa, quæ in monte Hemodorum, uel (ut alij) Mero fuit, hac multis annis, ne dicam seculis, uetustior est. Dmarchus hunc Semeles filium in pugna occubuisse scripsit: eiusq; sepulchrum Delphis iuxta aureum Apollinis simulachrum monstrari ait solitum specie muliebri, & habitu propter mulierum cœtum incomitatu, ut ait Philochorus. Et Semele huius mater ex Hermione prognata & Cadmo, subito fulminis casu Bacchum, de quo diximus, abortu fuerat enixa. Medius horum Bacchus fuit alius, Iouis & Proserpinæ filius, quem quidam Sebasim nominarunt. Hic primus boues aratro iunxit: quamobrem uetustas uolens illi eius rei argumentum apprimere, cornua fronti eius affinxerunt. Διόνυσον dictum putant, παρὰ τὸ διαινόειν ἐπάγειν τὸν ἄγριον βίον ζῶσιν. ἢ παρὰ τὸ διανοεῖν ἐπάγειν τοῖς τὸν ἄγριον βίον ζῶσι. *Porrò θεολογούμενα, quo pacto liber pater & Apollo numen idem sint & unum, quia instituto nostro non conueniunt, missa hic facio.* Pampineis.] *pampinis inuolutis, quibus currum rexit.* Nysæ.] *quam suprà dixi, ab Aegyptio Dionyso in India conditam: nisi quis hoc loco pro monte ipso Nysam interpretetur, quem alij Merum, alij Hemodoros appellant. Memoratur alia Nysa in Parnasso monte, sacra Libero patri, à qua Nysæus appellari creditur. Cæterùm Nysa in India sita fuit sub radicibus montis, quē dixi ab incolis Meron appellari.* μηρὸν *Græci femur uocant: unde poëtis fabulandi materia ministrata est, Liberum è femore Iouis prognatum. Hanc urbem Alexander Magnus post dierum aliquot obsidionem, in deditionem accepit, simul conditoris reuerentia, simul religione tactus ab omni iniuria, data oppidanis uenia, abstinuit. Arrianus historicus lib. 5.* ἀναβάσεως *Alexandri, tradit famam esse, Nyssam urbem, in ea regione quam Alexander inter Cophenem & Indum fluuium intrauit, habitatam fuisse. Conditam quidem à Dionyso, qui Indiam subegerit. sed quis nam is fuerit Dionysus,* B
quando aut unde in Indos mouerit, fatetur se ignorare: num nam is existimandus sit, qui ex Thebis, aut è Tmolo Lydiæ in eas terras cum exercitu irruperit, debellatis tot & tam bellicosis gentibus, Græciæ per eam tempestatem ignotis, incertum. Libet hoc loco, ex eodem Arriani lib. 31. legatorum orationem pro salute ciuium & incolumitate urbis Nysæ ad Alexandrū habitam adscribere. Obsessa iam urbe, oppidani ad regem, ciuitatis principem legant: nomen illi erat Acuphis. Illi adiungunt ex optimatibus triginta legatos, petitum ab Alexandro, uti Nyssam Deo remitteret. Postquam legati in tentorium regis peruenere, eum ibi adhuc ab itinere armatum, & pulueribus conspersum, hastam uibrantem manibus, ac galea adhuc tectum conspexere. Legati aspectu eius obstupefacti, in terram cecidere: ac post multum silentium, bono animo esse à rege iussis, ita Acuphis dicere orsus est: ὦ βασιλεῦ, δέονταί σου νυσαῖοι, ἐᾶσαι σφᾶς ἐλευθέρους τε καὶ αὐτονόμους αἰδοῖ τοῦ διονύσου. διόνυσος γὰρ, ἐπειδὴ χειρωσάμενος τὸ ἰνδῶν ἔθνος, ἐπὶ θάλασσαν ὀπίσω ἐκατήει τὴν ἑλληνικὴν, ἐκ τῶν ἀπομάχων στρατιωτῶν, οἳ δὴ αὐτῷ καὶ βάκχοι ἦσαν, κτίζει τὴν πόλιν τήνδε C
μνημόσυνον τῆς αὐτοῦ πλάνης τε καὶ νίκης τοῖς ἔπειτα ἐσόμενον. καθάπερ οὖν καὶ σὺ αὐτὸς ἀλεξάνδρειάν τε ἔκτισας τὴν πρὸς καυκάσῳ ὄρει, καὶ ἄλλην ἀλεξάνδρειαν ἐν τῇ αἰγυπτίων γῇ, καὶ ἄλλας πολλὰς, τὰς μὲν ἔκτισας ἤδη, τὰς δὲ καὶ κτίσεις ἀνὰ χρόνον, οἷα δὴ καὶ πλείονα διονύσου ἔργα ἀποδειξάμενος. νῦσαν δὲ οὖν ἐκάλεσε τὴν πόλιν ὁ διόνυσος ἐπὶ τῆς τροφοῦ τῆς νύσης, καὶ τὴν χώραν νυσαίαν. τὸ δὲ ὄρος, ὅ, τι περ πλησίον ἐστὶ τῆς πόλεως, καὶ τοῦτο μηρὸν ἐπωνόμασε διόνυσος, ὅτι δὴ κατὰ τὸν μῦθον ἐν μηρῷ τῷ τοῦ διὸς ηὐξήθη. καὶ ἐκ τούτου ἐλευθέραν τε οἰκοῦμεν τὴν νῦσαν, καὶ αὐτοὶ αὐτόνομοι, καὶ ἐν κόσμῳ πολιτεύοντες. τῆς δὲ ἐκ διονύσου οἰκίσεως, καὶ τόδε σοι γενέσθω τεκμήριον. κιττὸς γὰρ οὐκ ἄλλῃ τῆς ἰνδῶν γῆς φυόμενος, παρ' ἡμῖν φύεται. *Votis legatorū per omnia annuit: liberos Nyssæos, & suis legibus uiuere iussit. Inde, ut refert Curtius, rex cum uniuerso exercitu montem cōscendit. Vertex uitibus & hedera abundat, multæq; perennes aquæ ibi scatent: pomorum uarij & salubres luci lauri, baccæ. Atq; decem dies*

A dies hedera & pampinis instructi milites, lasciuia quadam Bacchantium more per montem euagati, rege epulas dapaticè exhibente, totum id tempus per crapulam & lasciuiam consumpsere. Nec interim quisquam hostium fuit, qui exercitum uino & somno grauatum hostiliter inuasit, qui uel muliebri manu deleri ualuisset. Nysæ de uertice.] de cacumine Meri montis, in cuius radicibus Nysa, de qua hactenus, sita fuit. Arrianus Nyssam appellat, s0. geminato: & oppidanos Nyssæos. Vertex, pro cacumine: metaphora ab homine ad montem. Tigres.] Tigres maximè India & Hyrcania gignunt, animalia tremendæ uelocitatis, quæ maximè cum capiuntur, cognoscuntur. Fœtus rapi soles ab equo insidiatore & pernici. Tigris fœta ubi cubile uacuum reperit, præceps fertur ad inuestigandum sagaci odore amissos catulos. Porrò raptor ille, ubi sentit appropinquare matrem, ipso fremitu ex interuallo, unum catulorum abijcit. Tollit illa morsu, & pondere ocyor acta remeat, iterumque consequitur: facitque id subinde, donec raptore in nauem regresso frustra sæuiat in littore. Præcipuè tigribus abundant Chrysei, Parasangæ, & Asangi, Indiæ populi. Est & Tigris Ar-B meniæ fluuius, qui oritur in regione Armeniæ maioris, conspicuo fonte in ipsa planicie, cursum suum in Araxem & Arsacidem deferens, nomen ab animantis uelocitate sortitur. Et dubitamus.] Ecphonesis, qua exhortatur Aeneam ad uirtutem, spe & expectatione tantæ posteritatis, ne bellorũ tumultibus perculsus, animum abijciat: sed tanti imperij præsenti fortuna erectus, ferro Italiæ possessionem sibi uindicet. Hortatur autem eum ad uirtutem, à fortuna, expectatione amplissimi imperij, & loci nobilitate. Iam uerò & interrogationibus inest negationis uis: Nemo dubitet uirtute ad gloriam grassari: nec ullus metus te à capessenda Italia absterreat. Enallage numeri. Estque clausula laudum Cæsaris Augusti. De Ausonia alibi luculenter annotatum est. Quis procul ille autem.] Redit à laudibus Augusti, ad seriem regum Romanorum. Quoniam autem in Romulo stirps Aeneæ regia defecit, quare ab alienigenis deinceps regnatum fuit, fingit Anchises, se primum non agnoscere eum, qui secundus post Romulum Romæ regnare iussus fuerit: quem tamen propius, & (ut ita dicam) ἀσκαρδαμυκτὶ intuitus, à præsentibus signis no-C uit: à sacris quæ portet, & incana barba. Romulo è rebus humanis exempto, totus ordo patrum in 10. decurias ita diuisus fuit, ut per uices rempub. annum per orbem administrarent. Penes quem totius rei summa erat, is regia insignia habebat, fasces uidelicet & lictores: id tempus, quo ciuitas à patribus fuit gubernata, interregnum appellabatur. Nomenque id postea eiectis etiam regibus intercapedini mansit, qua sine summo magistratu respub. in medio relicta esset. Anno exacto patres uulgi fremitum diutius haud ferentes, in uarijs uoluntatibus regem postulantis, plebe ita permittente, ut legerent quem Romæ regnare uellent, ut omnes factiones substollerentur: huc decurrerunt, ut externum hominem spectata uirtute regno dignum legerent. Numa Pompilius tum erat in Curibus Sabinis, homo iusticia & sapientia insigni, & maiori longè prudentia, quàm indigenis, in patrio solo, rudi illo seculo, contingere debuisset. Huius celebritatem secuti patres, magno consensu eum regem crearunt. Vrbem ingressus, statim regno inauguratus fuit.

Ramis insignis oliuæ.] Olea arbor Mineruæ sacra est, & pacis insigne. Numa regnante pax ciuitati fuit, nec ulli uicinorum populorum, tanti regis reuerentia moti, arma mouere ausi sunt. Sacra ferens? nosco crines.] In regnum confirmatus, primùm patriam disciplinam, mox ingenium suum sequutus, sanctitatem uitæ in solitudine auxit. Duxerat ab initio uxorem Tatiam, Titi Tatij unicam filiam: sacros deorum lucos inuisit, in quibus commercium genij cuiusdam adeptus credebatur, Aegeriam ipse uocabat, cuius congressu nocturno persuadebat suis ciuibus se ea discere, quæ de religione & cultu deorum immortalium suos edoceret: ut eo commento populum praeferocem, ad pacis & iusticiæ cultum à rei bellicæ studijs auerteret. Et hoc facilius eos ad ingenium suum fuit formare, quo sanctiora instituta à numine ad homines profecta crederentur. Quod quidem ante Numam moris alijs legum latoribus fuisse constat, ut, quò sanctiores suæ leges essent, & plus authoritatis haberent, eas ad numen aliquod referrent: ut Zamolchis in Scythia ad Vestam, Charondas Carthagini ad Saturnum, Zoroastre in Bactris ad Oromasin, Trismegistus in Aegypto ad Mercurium, Minos in Creta ad Iouem, Draco & Solon Athenienses ad Mineruam, Lycurgus ad Apollinem. Primo Ianum belli & pacis indicem, ad imam partem Argileti fecit. Locum ipse clausit, ut per id suis ciuibus, iuxtà & finitimis futuræ pacis studium indiceret. Inde id agri, quod Romulus possederat, tenuibus diuisit. Annum ad cursum Lunæ in 12. redegit menses. Fastos dies ac nefastos fecit. Flaminem Dialem Ioui creauit: unum Marti, unum Quirino. Vestæ uirgines legit, sacerdotium Alba oriundum. Hæ custodiebant ignem perpetuum, & Palladium. Marti Gradiuo 12. Salios sacrauit, ijsque instituit ceremonias, tripudia, uestes. Ancyle quoque Numæ inuentum fuit, quanquam de eo uariant authores. Pontifex ab eo creatus est, à quo ius pontificium manauit. His & alijs similibus sacris ciuilibusque institutis ciuitate instructa, tanta rerum & animorum facta est mutatio, ut pristinus ille Martius uigor, quem sub Romulo imbiberant, in religionem & iusticiam sit conuersus, adeò ut finitimi, qui antea castra, non urbem in medio positam ad sollicitandam propinquarum gentium pacem arbitrarentur, & proinde nomen Romanum infensè oderant, in eam adducti sunt uerecundiam, ut urbem sacrificulam non aliter quàm templum uiolare nefas ducerent. Ipse rex adeò à sola religione pendebat, ut nunciato hostium incursu, sat haberet subridens respondere, At ego sacrifico. Regnauit annos 43. octogenarius decessit. Reliquit unicam filiam, Pompiliam ex Tatia. Sunt authores, qui quatuor uirilis stirpis liberos adijciunt, Pinum, Calpum, Mamercum, & Pomponem. Quidam Pompiliam ex Lucretia illi natam produnt, quam regnum adeptus uxorem duxerat. Hæc eo uiuo, Martio nupsit: qui noui regis creatione à Tullo Hostilio suffragijs superatus, mortem sibi consciuit.

Incana.] canos crines & barbam: nam octuaginta natus annos decessit. Primam.] ipse primus urbem armis à Romulo bene munitã, legibus & religione instruet. Paruis Curibus.] Dionysius scribit, in historia Reatina se legisse, Aborigines eam terrã, ubi Cures urbs postea fuit, olim tenuisse: & à Fabidio, nato ex indigena puella in genio quodam, id oppidum conditũ, ac Cures nominasse, de nomine illius cuius sit creditus filius: uel à cuspide, quam Sabini Curim dixere. Curibus, à patria, et patria fortuna.

Subl.

Subibit, pro succedet, dixit. Tullus.] nepos Hostij Hostilij, quem populus mortuo Numa Romæ regnare iussit. Auus eius fuit Hostius Hostilius, qui sub arce à Sabinis capta, princeps pugnam ciens, ictus occubuerat. Is ex Medulla ab Albanis condita, quam Romulus coloniam fecerat, id temporis Romam uenit, quo urbs à Romulo condi cœpit: duxitq; uxorem Seruiliam, unam Sabinarum, nobili loco ortam, quæ legationis ad patres mittendæ cæteris popularibus fuit author. Ex his pater Tulli regis prognatus fuit. Erat hic ingenio non minus feroci quàm Romulus, aut etiam bellicoso. Adhæc ætas & gloria auita animum eius ad bellicam laudem excitabat. Itaque optabat sibi occasionem belli dari, indignum ratus tantam ciuitatem ocio senescere.

Ocia qui] Pacem, quam 43. annos integram habuerant, sub Numa, Tullus rupit, occasione optata à Ciuilio Albanorum rege oblata. Is indignè ferens rem Romanam indies augeri, egentissimis, & ijs quidem facinorosissimis quibusque author extitit, ut latrocinijs Romanos fines infestarent: facti impunitatem pollicitus. Romani, tali iniuria moti, quibusdam latronum cæsis, inuicem prædam ex agro Albano egere. Mittuntur utrinque legati ad repetendas res. Legatis Albanorum arte deceptis, à Tullo denunciatur bellum. Atque inde per annos triginta duos, quos regnauit, animos suorum ciuium desuetos bellis ac triumphis, uir bellica uirtute inter paucos memorabilis, militari disciplina egregiè exercuit. Grauis interea pestilentia domi forisq; grassari cœpit, ut uulgo utrobiq; morerentur. Tum demum Numæ pax & religio ad placandam iram numinis cœpta est uulgò desiderari: ad quæ rex ipse, posita omni armorum cura, subitò est conuersus, & cum occulta quædam sacra Ioui Elicio faceret, quia ritè nihil agebat, non tantum nullam cœlestem spem impetrauit, sed etiam ira numinis fulmine ictus, cum tota domo conflagrauit. Sunt qui credunt, eum fraude humana perijsse, & Anci Martij, qui post eum regnauit, insidijs oppressum, cum turbulento aëris tempestate die rex sacris operaretur. Quo ille regiam ingressus cùm paucissimis, Hostilio cum uxore & liberis interfecto, domum incenderit. Ancus.] Post Tulli mortem, populus Ancum Martium, nepotem Numæ ex filia & Martio pontifice, regem creat. Patres authores facti, creatum probarunt. Dionysius eum à patribus creatum tradit, eamq; creationem populum ratam habuisse. Hunc iactantiorem uocat, quòd regia stirpe ortus esset, quam nobilitatem Tullus Hostilius iactare non poterat. Hic statim quàm regno inauguratus esset, populum in concionem aduocatum, cum primis ad iusticiam, pietatem & religionem dicitur exhortatus, ut ijs deorum tela, pestilentiam, famam, sitim, alluuiones, ab urbe auerterent. Inde quàm diligentissimè commentarios de rebus sacris à pontificibus acceptos exscripsit, & in publico inspicere uolentibus proposuit. Posthæc ociosam multitudinem in agros dimisit, laudauit operosum agricolam, segnes corripuit. His regni rudimentis homines Latini nominis ab initio rati, regem auito exemplo inter aras & sacella uitam acturum, causam rumpendi fœderis cum Tullo icti quæsiuere. Itaq; occultis latrocinijs agrum Romanum infestare cœpere. Ancus nihil segnescendum ratus, cum exercitu Latinorum fines ingressus, primo impetu Politorium ui cepit: Sabinos castris exuit: triumphauit de Veientibus. Ab hoc cerimoniæ repetendarum rerum, & indicendi belli, faciendiq; fœderis diligenter scriptæ sunt. Et pontem A
sublicium ad usum peruium posuit. Ianiculum iussit habitari, & Auentinum. Carcerem ad terrorem increscentis audaciæ foro imminentem posuit. Amplicuit ædem Iouis Feretrij. Aedificauit Quiritium, memorabile urbis munimentum in loco plano. Hostiam urbem, inter mare & Tyberini fluminis cubitum condidit: & haud inde procul Sabinas constituit: ampliauitq; nonnihil fines parte à mari auersa. Mesiam syluam Veientibus ademit. Perijt anno 24. regni sui, pacis religionis & belli artibus nulli superiorum regum posterior. Popularibus.] Quippe cui, regis Numæ filia genito, omnium ordinum consensu & fauore regnum delatum fuit. Aura, pro fauore & gratia populari: metaphora. Duos filios reliqui regno immaturos, & iam tum pubescentes, quibus tutor à patre moriente fuit Tarquinius Priscus datus. Hos iste sub comitiorum tempus, ne quid ipsorum præsentia sibi officeret, ex urbe uenatum ablegauit. Vis & Tarqui.] Priscum dicit, & Superbum. Anco Romæ regnante, Cypselus Corinthi tyrannidem occupabat, à quo Demarathus, ob seditionem urbe pulsus, in Hetruriã naui delatus fuit, consedítq; Tarquinijs. Hic uxore ducta, duos procreauit filios, Lucumo- B
nem atq; Aruntem. Arunte, uiuo patre, fato defuncto, atque uxore grauida relicta, Lucumo patri superstes hæres mansit. Demarathus moritur item, eodem quo Aruns decesserat anno. Qui cùm ignoraret nurum uterum gestare, nepoti in nullam sortem bonorum nato (quia eius in testando immemor decesserat) ab inopia nomen Egerio factum est. Lucumoni cum diuitiæ animos facerent, ducta uxore Tanaquili, summo loco nata, Romã migrauit, cœpitq; amplissima monitu fatidicæ uxoris sperare. Ibi domo coëmpta Tarquinius Priscus uulgò appellari cœpit, eoq; admirationis apud populares uenit, ubi publicis pariter & priuatis consilijs interesset. Mortuo Anco, primus petisse ambitiosè regnum, & orationem ad conciliandos plebis animos compositam dicitur habuisse. Populus iussit eum regnare. Primum statim bellum cum Appiolis, latrocinijs agrum Rom. infestantibus, gessit. Vrbem ui cepit, & incendit. Crustumerios in gratiam recepit, in exilium defectionis authoribus pulsis. Nomentanis, qui in eadem caussa fuerant, ueniam dedit. Collatinos ad deditionem compulit: fratrisq; posthumum filium, Egerium perpetua potestate urbi præfecit: à qua prætura Collati- C
nus postea appellatus fuit, eiusq; filius Tarquinius Collatinus. Inde Corniculo capto, Latinorum opes propemodum fregit. Sabinis bellum intulit, magnaq; clade affecit. Occupauit Fidenas. Subornati fuerunt duo scelerati à filijs Anci, à quibus securi in regia percussus perijt, cum regnasset annos duodequadraginta, uel (ut Eusebius) 45. nulli superiorum regum militari gloria & pacis artibus inferior. In regnum successit consilio & calliditate Tanaquilidis, Seruius Tullus, quem ob id forsan prætermisit in regum catalogo Anchises, quòd ob seruilem & sordidam conditionem indecorum esset, eum posteritati suæ adnumerari. Tarquinios, animamq;] Medius horum fuit Seruius Tullus, quem ob stirpis obscuritatem prætermisit Anchises. Superbi uulgò cognomentum posterior tulit Tarquinius, propter ferox ac crudele ingenium, & multa atrocia, quæ rex factus, & in regni auspicijs in socerum perpetrauit. Liuius & cæteri Latini scriptores, præter Pisonem, persuasum habuere Lucium & Aruntem Tarquinium, Tarquinij Prisci filios fuisse.

non

A non nepotes. Quod si Tarquinius octogenarius perijt, & Tanaquilis quinq; annis eo minor fuerit, oportuisset eos non pueros fuisse, quum ille à percussoribus interficeretur, ut rectè Dionysius colligit, etiã Tanaquilis iam quinquagenaria peperisset: sed iam adultos, quippe quorum minor tam 25. annos natus esse potuerit. Nec credibile uidetur, matrem liberos suos paterni regni successione fraudatos, & alienum quamuis generũ humili genere ortum, surrogare uoluisse, præsertim cum ne Tullus quidẽ grandior altero Tarquiniorum esse potuisset, si ex Tanaquilide nati fuissent. Ad hæc oportuisset L. Tarquinium, si æqualis Seruio fuisset, septuagenarium fuisse, quum eum arreptum medium de summis curiæ gradibus præcipitẽ daret, quo tempore constat eum ad Ardeam militasse, & paulò pòst ad Regillum lacum prælio superatum acie excessisse, quod alioqui per decrepitam senectam fieri nequiuisset. Rursum Liuius & alij affirmant, decedente Prisco Tarquinio, pueros admodum eos relictos. Nec uerò admodum quadrat eorum sententia, qui eos ortos ex secunda uxore, quam senex superduxit, uolunt. Et erat, ut dixi, octogenarius cum moreretur. Quod cur fecisset nõ uideo,
B cùm ex Tanaquilide duas filias suscepisset, ut nõ esset cur prolis procreandæ caussa alteram superduceret huic, cum coniunctissimè uixerit. Itaq; uerisimilius Piso, & eum sequutus Dionysius, qui ex Tarquinij filio Lucium & Aruntem genitos prodidere. Patri superstiti Prisco decesserat filius. Fuit ergo Tarquinius Superbus, Tarquinij Prisci nepos ex filio. Itaq; Seruius Tullus Tragicum Tarquinij exemplum euitare conatus, duas filias Tullias diuerso ingenio duobus fratribus dissimili indole ita adiunxit, ut maior Tullia L. Tarquinio natu maiori nupserit: minor Tullia Arunti, qui minor erat. Ita sors comparauerat, ut neutrobi ingenia conuenirent, quæ ætas consociarat. Ferox L. Tarquinius, placida indole uxorem fuerat sortitus. Contrà Aruns mitis & probus, fœminam improbam, & ad omne scelus paratam. Breui tempore continuis funeribus moriuntur Aruns & Tullia maior, quod fraude L. Tarquinij & minoris Tulliæ euenisse creditum fuit. Itaq; ferox adolescens uiolatæ mulieri in matrimonium consociatur: dignum olla operculum. Coniugium approbauit rex: at nõ potuit ineuitabilem fati necessitatem declinare.
C Tùm uerò duo praua ingenia pessimis auspicijs coiuere matrimonio. Tullia quotidie audacem adolescentem aduersus patrem stimulare cœpit: recordaretur, quibus maioribus ortus esset. sibi regnum deberi, quod pater suis artibus occupasset. ad postremũm eò uirum illa perpulit, donec ille regnum inuaderet: ipsumq; regem, socerum suum, iniuriam indignè ferentem, è curia per crepidines in concionarium, ut Dionysius Halicarnas. scribit. præcipitaret: & paulò pòst, cum propè exanguis domum à suis reduceretur, percussoribus immissis, in summa Cyprij uici parte iuberet interfici. His ille artibus, ceu leo, per summum nefas, regnum consilio sceleratæ uxoris inuasit. Longum est referre, qua impietate, eodem die per patris in publico iacentis corpus, carpento, ut mortui sanguine aspergeretur, fuerit uecta Tullia: qua sæuitia in senatoribus interficiendis, & optimis quibusq; tollendis, quorum uirtutem rebus suis formidolosam suspectamq; habebat, deinceps grassari cœpit nouus rex. Qua arte in Turno Herdonio, illustri uiro, necando: qua fraude Gabios per Sextum filium, Corinthiorum exemplum sequutum, in potestatem redegit, uix quisquam est qui ignoret. Nec filius Sextus patre melior fuit, qui per occasionem certaminis de re uxoria, et stuprandæ Lucretiæ, patri & uniuersæ familiæ exilij, populo autem Rom. dulcissimæ libertatis aliquando obtinendæ caussa extitit. Anno uicesimo quinto imperij sui, regno excidit Tarquinius, per stuprum Lucretiæ à Sexto filio oblatum. Superbam]nobilem, illustrem, Bruti, libertatis assertoris. Bruti.] Fuit hic Tarquiniæ filius, Prisco Tarquinio genitæ, ut scribit Dionysius. Alij eum ex sorore Tarquinij Superbi natum prodiderunt. Patrem habuit Iunium, oriundũ ab uno ex Aeneæ comitibus, qui cũ maiore filio amplissimæ indolis à Tarquinio Superbo fuerat interfectus. Brutum admodum adolescentem reliqueras, qui domestica clade territus, stuporem & amentiam, uti ludibrio uerius quàm formidini regi esset, de industria simulabat, quum longè diuerso ingenio foret. Quare à ficto stupore Bruti cognomen uulgò inuenit. Ingenij sui simulachrum expressit, cum Apollini Delphico auream baculum corneo, quem ad id affabrè excauauerat, inclusum obtulit. Bello Ardeati post stuprum Lucretiæ Collatini uxori illatum, unus ad ultionem omnes perpulit. Primò à paucis in tyrannorum exitium, positis circa portas custodijs, ne quid regi significari posset, coniuratum est. Inde inter eos de forma ciuitatis instituenda consultatum. Tricipitino interrege creato, Brutus longissima oratione ad populum usus, multitudini author fuit, ut Tarquinio regnum adimeretur: ac mox cum paucis uenit in castra. quem milites summo studio ac fauore, ut liberatorem suũ, excepere. Eodem tempore Tarquinius, cuius occursum declinarat Brutus, Romam ad comprimendos motus uenit. Sed præclusis portis, exilium regi indictum est: filij è castris sunt eiecti: reliqui in Hetruriam patrem sequuti sunt. Sextus patris conspectum & iram ueritus, Gabios, uelut in suum regnum abijt; ubi paulò pòst, ab amicis eorum quos occidi iusserat, trucidatus fuit. Fascesq;]imperium consulare: intellectio. nam duodecim lictores, secures singulas uirgarum fascibus insertas gestantes, item purpura, sella eburnea in triumphis, consularia insignia mansere, quæ regum ad id temporis usq; fuerant. Primus Consul cum Tarquinio Collatino, marito stupratæ Lucretiæ, creatus fuit Brutus: quorum ille, paulò pòst, ob regium genus, & nominis inuisi similitudinem, consulatu se abdicare & urbe excedere coactus fuit, rebus omnibus Lauinium translatis. Inde ex Seruij formula comitijs centuriatis Brutus, Valerium collegam sibi creauit. Dionysius aliquanto postea Collatinum urbe excessisse existimat. nam apertè à Bruto, de supplicio de coniuratis sumendo, deq; restituendis regi bonis, dissenserat, quæ postea insequuta sunt. Natosq; pater.] Pathos à relatione personarum. Legatos Romam Tarquinius misit, qui à senatu peterent, ut priuato sibi in urbem redire liceret: uelle patribus & populo administrationis suæ rationem reddere: aut certè, si id non daretur, bona redderent, ne e regio fastigio deiectus, turpiter mendicare cogeretur. Omnia frustra mota, identidem Bruto clamante, non præbenda instrumenta homini, quibus populo Rom. bellum facere posset. Interea legati nobilium adolescentum animos præmijs ad intromittendos noctu Tarquinios solicitant, quos iam præsentis status pœnitere cœpit. Cœnati apud Aquilios, petentibus legatis, literas ad regios iuuenes scribunt, ut omnia certiora essent. Coniurationis huius socij fuerunt, Titus & Tiberius, Bruti consulis filij: M. & Manlius Gellij, ex Bruti sorore nati, Vitellij, quorum soror iuue-

num Brutorum erat mater: duo Aquilij, quibus Collatinus erat auunculus. Seruus Aquiliorum, cui Vindicio erat nomen, nihil sani esse suspicatus, quòd liberi principum ciuitatis secreta absq; arbitris colloquia miscerent, clauso ostio admotus, cum auscultabūdus per rimas quædam de proditione percepisset: literas ad Tarquinios obsignantes, & multa alia conspicatus, rem non ad Consi. sed P. Valerium priuatum adhuc tum, noctu per speciem alius negotij, defert. Ille periculo motus, cum magna clientum multitudine ad intercipiendas literas in ædes Aquiliorum ad legatos irrumpit: quibus cum magna contentione potitus, rem ad consules, qui in foro iam aderant, defert. Hi lectis literis, & coniuratione detecta, coniurati in uincula ducti sunt. Post aliquantam dubitationem, à legatis uiolandis iure gentium, sed ægrè parsum est: populo bona Tarquinij data. Marti Tarquiniorum ager consecratus: seges desecta, in Tyberim deiecta est. Noua bella.] proditionem, cum ijs quos memoraui. Ad pœnam.] Sontes his actis, ad supplicium sunt ducti, primi T. & Tiberius Bruti Cons. filij. Populus eorum preces & lacrymas, sed & patris infœlicis fortunam miseratus, paratus fuit eius meritis illorum supplicium remittere. Brutus nullis patris affectibus motus, primùm palo alligatos uirgis cædi, mox securi feriri iussit, patriæ salutem storgæ naturali in liberos fortiter anteponens. Inde Aquilij ad tribunal producti, ad Collatini Cons. pedes aduoluti sunt. Brutus eos ad supplicium arripi iussit nisi causam dicere uellent: contrà Collatinus tantisper lictores differre supplicium, dum cum collega loqueretur, quæ uellet. Inde submotis arbitris Brutum obtestatus est, ut sibi Aquiliorum supplicium remitteret: admonēs simul, ut uideret, ne sumpto supplicio, aliquem motum in ciuitate concitaret. Obtestatus simul est, & pro sororis filijs. Cùm autem Brutus in sententia persisteret, tum Collatinus: Quando Brute, inquit, collegæ tui nullis precibus flecteris, iam ego consulari potestate, quæ mihi tecum communis est, Aquilios supplicio eximo. Plutarchus diuersum refert. Brutum sumpto de filijs supplicio, ex publico cessisse: ac mox, cum Aquilij, auunculi beneficio supplicio euasissent, Valerium eos arripuisse. atq; inde multitudinis fremitu eum ad tribunal reuocatū: ac populi suffragijs damnatos cecidisse. Dionysius hic rursum uariat, qui de urbis origine omnia magis consentanea narrat, quòd Liuio & cæteris exploratiora habuerit. Is refert, cum Collatinus ultionem interpellaret, Brutum acerba oratione in collegam inuectum, cuius uerborum summa hæc fuit ad populum: Nūc demum animaduertere se, Tarquinium Collatinum non solum sanguinis propinquitate, sed studijs etiam & uoluntate Tarquinijs esse coniunctū. Ausum eum inijcere mentionem de ijs reuocandis: deq; restituenda pecunia, qua bellum paret. Nunc etiam impunè pro tyrannis per suos coniurari, & coniuratos eum supplicio detrahere. Se ob id proditionis conuictos ad pœnas deposcere, quo constet, in quod discrimen paucorum temeritas ciuitatem coniecisset. Inde ordine formam coniurationis aperuit, & quî illa palàm fuisset facta. Quamobrem se postposita priuata charitate, liberis suis, de quibus pœnas sumpsit, non pepercisse. Quibus cæsis, præclarum collegam pro Aquilijs cognatis suis intercessisse. Nihil iniquius, alios ad pœnam deposcere, alijs condonare. Eum non Cons. sed hostem agere: quare populi iudicio multandum. Eōdem spectare, eripere sontes, & rebus pecuniam restituere. Eum corpore inter Romanos, animo uerò apud hostes uersari. Itaq; A iubere se, eum magistratu abdicatum inde facessere, missurum se Quirites ad suffragia. Huiusmodi uerbis concitatus Collatinus, Brutum proditorem insidiatoremq; appellauit, quòd se, dignitatemq; suam & fortunas iratæ multitudini obiecisset. Interpellante Sp. à Collatino obtinuit, antequam populus ad calculos mitteretur, ut se magistratu abdicaret, propter imminentem ignominiam. Cedenti inde Lauinium cum omnibus rebus Collatino, Brutus populo author fuit, ut 20 talenta ex publico sint data: ipse de suo 5 priuatim adiecit. Brutus confestim Valeriū collegā comitijs centuriatis creauit: ac mox de cæteris coniuratis sumptus est supplicium. Perijt Brutus proximo prælio, quo Arunti, siue casu siue cōtumeliosis uerbis prouocatus, eques obuiam factus, uterq; infestis mutuis hastis confossus, moribundus ex equo concidit. Infœlix.] Ecphonesis in infœlicitatem liberatoris Bruti, qui uindicandæ libertatis caussa patriæ charitati ius & necessitudinem ciuium anteponere coactus fuit. Huius generis & illud est quod Cic. lib. 3. Officiorum disputat: Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebit'ne filius? imò uerò obsecrabit patrem, ne id faciat. B si nihil proficiat accusabit: minabitur etiam: ad extremū, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris. Vtcunq;] quasi dicat, uariè posteritatem factum interpretaturam, cum de officio mouebitur disputatio. Fata.] quod pater liberos patriæ caussa ad cædem rapuerit. Mirum ni Facta sit legendum. Vincet.] Exclamatione in factum Bruti concludit hanc narrationem. Caussam eius duplicem reddit. amorem patriæ, & gloriæ sitim immodicam. Quin Decios.] Transitio ad Consi. quorum uirtus rem Rom. auxit. Duo fuerunt Decij, pater et filius. priori e uirtute, bello Samnitium tribuni adhuc, non solum seruatus fuit exercitus, & in pacatum deductus, uerumetiam consilio hostes fusi cæsiq; fuere. Quamobrem multiplices illi honores à Consule habiti sunt. Etenim cum alijs donis militaribus, aurea illi corona donata: centum boues, atq; inter hos albus auratis cornibus. Milites item qui cum eo fuerant, duplex frumentum accepere, binos in præsentia boues, & binas tunicas. Decius paulò pòst bello Latino cum Tito Manlio Consul creatus fuit. Decius in prælio læuum cornu tenens, cum uidisset milites suos hostium impetu pressos, ad C principia se recepisse: mox ad M. Valerium conuersus: Deorum, inquit, Valeri auxilio opus est populo Romano. Agedum Romani populi pontifex, præfare carmen, quo me pro legionibus deuoueam. Tum pontifex, primùm illū prætextam togam induxit. Deinde obnupto capite, manu subter togam ad mentū exerta, super hastas pedibus subiectas stantem, hæc uerba concepta pronunciare iussit: Iane pater, Mars, Quirine, Bellona, Lares, Diui Nouensiles & Indigetes, diui quorum est potestas nostri hostiūq;, Dij mànes, uos precor, ueneror, ueniam precor, uti Pop. Rom. Quiritium uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; P. R. terrore formidine ac morte afficiatis. Ego, sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad collegam iussit, se iam deuotum. Inde ipse Gabino ritu cinctus, armatus in equum insiluit, seq; in medios hostes coniecit. Mox, cæso Decio, ita consternatæ sunt Latinorum cohortes, ut fugam ea parte fecerint in quam se immiserat. Tanta fuit illorum tempo-

rum

A *rum amentia & superstitio. Huius filius Decius contra Gallos profectus, his eorum equitatum fudit. Inde Romani, ab hostibus armatis in essedis sedentibus, equorum & rotarum strepitu muictis, territi in fugam uertuntur. Desierant iam Galli insequi Romanos, dederantq; illis respirandi spacium. Decius conspicatus suorum fugam sisti non posse, patris exemplum sequutus, M. Liuium supra relatum deuotionis carmen præfari iussit: ac statim eo ritu cinctus, in confertissimam Gallorum aciem calcaribus additis equum egit: ubi telis infestis undiq; petitus, extemplò concidit. Casus ducis illico exercitum Romanum à fuga inclinata reuocauit. Vicit ad postremum Romanus. de qua uictoria, collega eius triumphauit. Alius item Decius Magius fuit, qui unus sua constantia obstitit Campanis, ne defectio ad Annibalem fieret.* Drusos.] *Plures fuere Drusi apud Romanos: Drusus, qui Scordiscos ad Danubium retudit: Nero Drusus cum Salinatore collega, qui acerrimè pugnans Hasdrubalem uicit & occidit. Et præter hos fuit Drusus Augusti priuignus, qui Germanos trans Rhenum domuit: qui ex equo lapsus, ex fractura cruris perijt. Sed multò antè Liuius Drusus Tribu-*
B *nus pleb. socios & Italicos populos spe ciuitatis Romanæ solicitauit, quibus adiuuantibus, inuitis patribus legem Agrariam & frumentariam tulit: item & legem iudicialem, ut iudicia ex æquo penes senatum & homines equestris ordinis essent. Porrò, cum socijs promissa ciuitas præstari non posset, Italici defectionem cœperunt moliri, ob quam M. Liuius Drusus senatui factus inuisus, ut socialis belli author, domi suæ occisus fuit: sed quo authore, incertum.* Torquatum.] *Progressi fuerant Romani hosti obuiam, qui ultra Anienem castra fecerat. Pons medius erat inter utraq; munimenta, quem Gallus ingenti statura occupabat. Hic clara uoce fortissimum quemq; Romanorum ad singulare certamen insolenter prouocauit, ut ex pugnæ id genus euentu appareret, utra gens bello melior esset. Aliquandiu silentium inter Romanos fuit, dubios, utrum tam anceps periculum, consultum esset capessere. T. Manlius erat L. filius, qui nuper admodum patrem à tribunitia uexatione memorabili pietatis exemplo defenderat: potestatem à Dictatore petijt, ut sibi cum hoste liceret dimicare. Quo annuente, cum salutari preca-*
C *tione ille scuto & Hispanico gladio accinctus in hostem perrexit. Gallus deridens lingua exerta (ut genti mos est) Romanum excipit. Eximia is proceritate erat, amictus ue ste uersicolore, & pictis auroq; celatis armis fulgebat. Manlius mediocri uir statura ac decenti erat, habilis magis quàm specie decorus. Hic non cantu, neq; inani strepitu linguæ, ut ille, sed tacita in pectore pressa ira prodibat. Stabant ex interuallo duo exercitus, in unum id certamen defixi non oculis tantum, sed animis quoq;, ad euentum pugnæ erectis & palpitantibus, ut in tali re fieri solet. Gallus prior scuto læuaq; in Manlium proiecta, cæsim gladium in eum deiecit, impetu quasi oppressurus. Romanus contrà hosti insinuatus, uentrem eius uno atq; altero ictu hausit, ac moribundum humi porrexit: iacentem aureo torque spoliauit, quem cruore respersum de collo suo suspendit. Torquati cognomen inde illi apud posteros mansit. Dictator, auream uirtutis præmium coronam donauit, laudato prius pro concione.* Sæuumq; secu.] *Bello Latino, Manlius Torquatus consul creatus fuit, & P. Decius Mus: quo anno defectio Latinorum sequuta fuit. Hoc bello Conss. exercitum per Marsos & Pelignos in Samnium profectis, ad Capuam, quò iam Latini eorumq; socij conuenerant, castrametati sunt. Ibi spectrum eadem specie & forma humana maiori utriq; Consuli obiectum est, his uerbis alloquens: Ex altera acie imperatorem dijs manibus, ex altera exercitum deberi. Utrius exercitus imperator se deuouisset, eum uictoria potiturum. Consules collatis consilijs, cæsisq; uictimis, ad iram Dei auertendam, Aruspicum responsis conuenientibus cum eorum concepta religione, ita inter se compararunt, ut utrius cornu prius in fugam inclinasset, is se deuoueret. Huius consilij centuriones & principes certiores faciunt. Simul edixerunt, ne quis extra ordinem cũ hoste pugnaret, quòd res futura esset cum Latinis, gente bellicosa, lingua, moribus, armorum genere, Romanis simili. Genutius erat (Valerius Geminium uocat) Metius Tusculanorum dux inter hostes: is ad coniectum teli in tumulo Romanorum castrorum inter turmales forte Manlium, Consulis Manlij Torquati filium conspicatus (norunt ferè inter se nobiles) Venisti, inquit, Manli, ut cum una turma aduersus omne Latinum nomen & socios confligas? quid interea Conss. quid Consulares exercitus agent? Aderunt, inquit, & cum ipsis Iupiter fœderis uiolati ultor. Vin igitur, inquit Genutius, interim experiamur, utrum Latinus Romano, an Romanus Latino uirtute præstet? Ibi Manlius Consularis imperij immemor, siue ira impulsus, ad demendam ignominiam, præceps in certamen ruit. Ibi dum infestis cuspidibus concurrunt, Manlij cuspis super galeam hostis labitur: Metij, trans ceruicem equi. Inde rursum congressi, Manlius inter aures equi Metiani spiculum defigit. Equus uulnere sæuiens, dum anterioribus pedibus in altum se erigit, Metium in terram deijcit. Ibi Manlius à casu ægrè conantem surgere, per iugulum costasq; terræ affixit: mortuum spoliat: atque inde spolijs onustus, in castra ad suos rediit. Inde ad prætorium progressus, Ut omnis iuuentus Romana sciret, me uerè tuam esse prolem, inquit, ô pater, ego ex prouocatione cum hoste cõgressus, hæc equestria spolia illo cæso ad te retuli. Torquatus tristem nuncium auersatus, concionem frequentem aduocari iubet: inde docuit, quo pacto re militari imperium Romanum stetisset, quam ipse uiolare ausus fuisset filius, neque edictum consulare, neq; patris reuerentiam ueritus: itaq; se in eam necessitatem nunc adductum, ut uel ingenitæ charitatis in filium, uel reipub. obliuisci oporteret. Inde filium alligatum palo, cædi primùm uirgis, inde securi percuti iussit. Comploratio ex ea seueritate libera inter milites exorta est, lamentantes infœlicissimam iuuenis sortem, contraq; patris ut impij imperium in filium execrantes. Milites corpus Manlij, quanta funeris celebritate fieri potuit, rogo extra uallum extructo concremarunt. Hinc deinceps Manliana imperia in prouerbium abierunt, qui nimium in eos sæuiunt, in quos nacti sunt imperium. Maluit Torquatus filio, quàm rem Romanam disciplina carere. Valerius maluit hoc tamen de Posthumio Tiburto, quàm de Manlio credere. Tamen Manliana imperia, non Posthumiana, apud omnem posteritatem prouerbij loco celebrata sunt. Et poëta eam seueritatem ad Manlium, non ad Posthumium refert, cum dicit,*

——sæuumq; securi Aspice Torquatum.

Securim dixit, pro consulari imperio. Camillum.] *Furium Camillum. Hic ob Veientanam prædam in iudicium à L. Apuleio Tri. arreptus, (obijciebatur, quòd è præda Veientana aneas portas compilatas domi haberet) quum*

nihil præsidij in ciuibus uideret, in exilium abijt: deos precatus, ut si innoxio ea iniuria fieret, absentis desiderio breui tenerentur. Breui Galli Brenno duce in Italiam irrumpunt, atque urbem, cæsis ingenti clade Romanis ad Alliam, extra Capitolium, in quod senatus cum iuuentute pleraque confugit, capiunt. Exulabat Ardeæ Camillus, in cuius agros cum Galli populabundi irruissent, Camillus cum Ardeatium expedita manu, eos noctis silentio oppressit, ac magna clade affectos fudit fugauitque. Dictator interim absens creatus Camillus, Veios accersitur, Capitolio adhuc arcta obsidione presso. Interea Tribunis militum à senatu negotium datur, ut ab hoste urbem auro redimerent quo numerato, Brennus exercitum ex agro Ro. deduceret: mille auri pondo ei sunt promissa. Iniqua pondera in medium prolata, Sulpitius recusauit, superaddito his gladio, audita uox est, Væ uictis: quam cœlestem arbitrati sunt, ut Pop. Rom. qui uniuerso orbi imperaturus erat, eam ignominiæ notam sibi demeret. Interim dum altercando tempus teritur, priusquam aurum esset appensum, Camillus cum exercitu adfuit: cuius iussu auro è medio sublato, ut Galli se ad prælium expedirent, edicitur. Gallis pactionem auri obtendentibus, responsum est, nullũ fœdus iniussu Dictatoris, nullasque pactiones fieri posse: quum ultimo se certamini accingerent, potituri auro & arce si uincerent. Inde ad suos conuersus, patriam non auro, sed ferro recuperare iussit. Victi hic Galli sunt atrociori pugna, ad octauum ab urbe lapidem, quàm ad Alliam Romani. Adeoque ibi sunt deleti, ut ne nuncius quidem acceptæ cladis superfuerit. Sic Liuius. Paulo diuersius Plutarchus & Polybius. Referentem.] *redeuntem sub signis cum robore copiarum, ad exturbandos ex urbe hostes. Hic Faliscos cepit, Veios domuit: quare triumpho, ob albos equos, parum grato in urbem inuectus fuit.* Illæ autem.] *Ad Pompeiũ & Cæsarem dictatorem transit: quos tum concordes, & diu simul in uita uixisse ostendit: quos bellum distraxit, & dominandi libido. Fulgere, tertio ordine dixit: enallage coniugationis.* Noctе.] *ante ortum, priusquàm in uitam emersere, hic in Elysio.*

Heu quantum.] *Pathetica exclamatione procellam ciuilis belli exaggerat. Ostendit simul, quarum gentium præsidijs & auxilijs adiuti bellum ciuile inter se gerent.* Aggeribus.] *Notior est historia, quàm ut hic referatur. Socerum Cæsarem dicit, cuius filiam Iuliam Pompeius duxerat uxorem: quod ob id studuerat Cæsar, ut affinitate Pompeij suas uires confirmaret. Quod animaduertens M. Cato, exclamauit palàm, Rempub. harum nuptiarum lenocinio prodi.* Aggeribus.] *Nam alpibus, ceu aggeribus quibusdam circumducta est Italia, quibus à Germania intersepta est.* Aggeribus.] *castris Germanorum & Gallorum. Cæsar è Gallijs & Germania, earum gentium robore instructus aduersus Pompeium, in Italiam descendit.* Monœci.] *è Liguria. Lucanus in primo:*

——Non Corus in illum
Ius habet, aut Zephyrus: solus sua littora turbat
Circius, & tuta prohibet statione Monœci.

Est autem Monœcus arx & portus Liguriæ, qui Herculis dicitur à Plinio libro 3. cap. 5. quòd hostibus pulsis ibi habitarit Hercules: uel quòd in eius templo, nullus cum eo deus coleretur. Monœcus, ὡς μόνος οἰκῶν. unde portus Herculis Monœci appellatur. Gener.] *Pompeius orientalibus auxilijs instructus, occurrit Cæsari. Firmauit uires suas, ex Asia, Cycladibus, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnicia, & Aegypto, classe* A *sexcentarum nauium. Cùm his adiunxit undecim legiones ciuium Romanorum, equitum septem millia. Auxilia præterea ad eum confluebant ex Gallogræcia, Cappadocia, Thracia, Macedonia.* Ne pueri.] *Dehortatur suos à bello ciuili, ad mutuam concordiam. Affectus insunt particulæ Ne repetitæ: ualetque perinde ac si dicas, omnino ne assuescite bellis. Assuescite dixit, pro assuefacite: genus pro genere. Non uerò dehortatur eos à bellis, quibus imperium & patriæ communis salus defenditur: sed ab armis ciuilibus. Pueros nunc uocat, ut è stirpe sua exorituros.* Neu patriæ] *Interpretatur, quæ uocet bella: ciuilia uidelicet quibus ciuis in ciuem ferrum acuit. Estque forma quædam prosopopœiæ, cum patriam ueluti personam fingat, illique uires ualidas tribuat, propter imperij amplitudinem. Porrò, cum parcere eum ab armis iubeat, clementiam singularem illius innuit.* Tuque prior] *Cæsar, qui genus suum ad Magnum Iulum retulit, cuius nomen præ se tulit: quamobrem suum sanguinem eum uocat. Hunc priorem iubet abstinere ab armis, quòd ab eo caussa ciuilis belli orta uideri possit. Nam cum partium inuidia, propter gloriam uirtute in Germania à Gallijs* B *partam, dimittere exercitum, & in ordinem redire nollet, armis suam dignitatem & populi beneficium tueri coactus fuit.* Olympo.] *A' Ioue, & eius filia Venere. Tela, belli instrumenta: & proin bella pone.* Ille triumphata.] *Lucium Nummium monstrat, quem in Græciam exercitum ducturum promittit, quasi iniuriam maiorum suorum ulturum euersa Corintho. Corinthia ipsa regio, alioqui suapte natura sterilis est, quòd collibus & iugis inæqualibus montosa sit, & aspera saxis. Hinc ὀφρυόεσσαν Corinthum uocant, prouerbiali schemate. Nomen creditur sortita à Corintho Marathonis filio: non autem Iouis, ut incolæ putant. Primùm urbem incoluit Ephyra, Oceani filia: mox Epopœi filius Marathon, qui ob discordiam inter ipsum & patrem ortam, in maritima Atticæ demigrauit. Postea patre fatis defuncto, ipse Marathon in Corinthiam reuersus, regionem liberis diuisit: ac statim in Atticam, unde uenerat, redijt. Corinthus ipsa urbs, à Corintho Marathonis, aut Pelopis dicta est, cum initio Ephyræa cognominaretur, ab Ephyra Epimethei filia: uel, ut Eumelus, ab Ephyra Oceani & Tethyos. Corinthus ad Isthmum condita fuit, clarissima aliquando colonia Romana, adeoque celebris, ut totius Græciæ lumen à* C *Cicerone fuerit appellata. Arx huic fuit, quæ quòd ob singularem altitudinem utrinque maria prospiceret, Acrocorinthus dicta fuit. Est autem sita in extremo Isthmo, ubi incipit Peloponnesus, clarissima omnium peninsularum, inter duo maria Aegæum & Ionium clausa, speciem plataní repræsentans. Nomen habet ab insula Pelopos, ὡς Πέλοπος νῆσος. Dionys. Apher.*

——Πέλοπος δ' ἐπὶ νῆσος ὀπηδεῖ
εἰδομένη πλατάνου μυουρίζοντι πετήλῳ.

Hinc, quoniam Corinthus utrinque mari pulsatur, à Pindaro Neptuni προπύλαιον dicitur: hoc est, uestibulum: & ab interprete, πύλαι, portæ Peloponnesi. Ipsa urbs ab utroque mari lateribus utrinque alluente, distat sexaginta stadijs. Quare ab Horatio lib. 1. Odarum, Corinthus bimaris dicitur. Diximus paulò antè, unde habeat nomen. Stephanus lib. περὶ πόλεων, à conditore Corintho nomen ei datum adserit. Fuit & Heliopolis uocata, ab astu solis. Rursum Pagæ, mox Ephyra: unde Lais Ephyrea

apud

A apud Propertium: ad ultimum Corinthus. Adhæret monti tam sublimi, ut in utrumq; mare dicatur umbras suas proijcere. quare Acrocorinthum appellarunt. ibi téplum Isidis fuit. Acrocorinthum alij ἐπωπεῖον, αἱ ἔσοπτρον dixerunt, ab inspiciendo: quòd ab eius summitate Sisyphus Iouem Aeginam rapientem uiderit. Paulò infrà huius cacumen scaturit Pirene, fons poetarum fabulis celebris quem Pegasi ungula excussum fabulantur. Fuit Corinthus Messeniorum urbi haud dissimilis, quòd utraq; eminentissimum montem adiacentem habuerit, præruptum, imminentem'q;, ipsis'q; adeò mœnibus inclusum. Admirabilis opulentia, copia, rerum'q; affluentia, atq; inde manans luxus, per mercatorum toto orbe illuc confluentium frequentiam, infamauit hanc urbem. Erat autem ad hunc luxum (ut dixi) admirabilis opportunitas, nam inter duo maria sita erat, duobus portubus accessa, Cenchræa & Lechæa. Cenchræa mercatoribus ex Asia uenientibus patebat, Lechæum Europæis. Erat in urbe templum, in quo mille puellæ ad adolescentum libidinem alebantur. Mercatores urbem ingressi, hoc phanum, tanquam scholam propudiosæ libidinis uulgò frequentabant. Inter has puB ellas, Lais quoq; fuisse scriptorum monumentis proditur: quæ prouerbium raræ fœlicitatis fecit, Non cuiuis homini contingit adire Corinthum, quòd nimio sui copiam faceret. Et qui scortationibus indulgebant, aut lenocinium exercebãt, aut ex meretricum prostitutis uulgò corporibus quæstum faciebãt, Corinthiari dicebantur. item, Corinthijs non stomachatur Ilium: quoties exprobramus alicui ignauiam suam, ut hostibus nihil sit cur illi indignentur: quòd Corinthij bello Troiano parum gloriæ inde reportarint. Κόρινθος ὀφρύεται καὶ κοιλαίνεται, Corinthus alibi tumet, alibi caua est: de homine intractabili ingenio, aspero, & sibi inæquali forsan. Triumphata.] Mumius de Corintho triumphabit. Caussa belli Achaici fuit, quòd Romanorum legati Corinthum ad res sociorum inspiciendas missi, & Achæorum concilium dissoluendum, à Corinthijs, præcipuè à Critolao ciuitatis principe, contra ius gentium uiolati essent. Macedonia iam statim recepta, patres iniuriam ulciscendum rati, in Achæos bellum decreuerunt. Metellus, qui tum in proximo erat, eò statim exercitum mouit. Occurrunt illi Achai C cum suis ad Thermopylas ubi magno prælio uicti, Critolaus belli concitator hausto ueneno sibi mortem accersiuit. Liuius bis eos uictos tradidit: ad Thermopylas Metelli ductu, inde in Isthmo à L. Mumio Cons. Et sunt qui tantum sanguinis ijs prælijs fusum prodant, ut duo suprà memorati portus, Cenchræa & Lechæum, sanguine Achæorum fuerint infecti. Achaicum omne nomen in deditionem uenit. Corinthus metu deserta, à Romanis excisa est & incensa: Thebæ in Bœotia item, & Chalcis publico Romanorum decreto, quòd pro Achæis stetissent. Ita euenit, ut modico temporis interuallo tres clarissimæ Græciæ urbes, unà cum Carthagine, continuis funeribus sint extinctæ: & proinde ter sit triumphatum, à Scipione, Metello & L. Mumio. Quorum postremus ea fuit continentia, ut ex præda Corinthiaca nihil attigerit: sed aurum, argentum, cætera'q; metalla igne ita corrupit, ut in unam massam eliquarit. Aes Corinthiacum id postea appellatum fuit: unde signa Corinthiaca fusa, supra modum Romanorum delicias exercuere. Augustus Cæsar postea loci commoditate & urbis celebritate motus, restaurandam existimauit, eò colonis libertini generis misit. Aget currum.] triumphabit de Corintho. Triumphantes curribus in urbem & Capitolium inuehi mos tenebat. Triumphatam Corinthum dicit, passiua uoce, de qua triumphus agetur à L. Mumio. Achiuis.] Achæis, Chalcidensibus, & Bœotis: quorum auxilijs freti, tam certam sibi de Romanis uictoriam promiserant, ut priusquàm in pugnam iretur, nonnulli currus educerent, ad hostium spolia in urbem reportanda: sed spe nimium falsi, triste suis spectaculum præbuere. Ille Argos.] De Argis alibi dictum est. Stephanus eiusdem nominis decem numerat. Reprehenditur hic locus apud Gell. quasi Mumius, qui Achaiam bello subegerit, ipsum quoque Pyrrhum uicisset: ac proinde poëtam hunc locum castigaturum fuisse, eraso hoc uersu. Ipsum'q; Aeaciden. Verùm Gellij & Higini errores, simul'q; eorũ cæcitatem iam mox detegemus: si prius teneamus id, duos superiores uersus tantum ad L. Mumium clariss. imperatoré spectare. Eruet ille.] Diuersum quendam à Mumio monstrat, Corinthi euersore, qui neq; Argos, neq; Mycenas dederit: qui nec Aeaciden ipsum uel uicerit, uel regno exuerit. Proinde Aeacides hic quis sit, in quæstionem uenit. Si Pyrrhum Epirotarum regem, qui Tarentinis auxilium tulit, uelimus accipere, pugnabit eum eo quod præcedit. Nam uicit expulit'q; ex Italia Pyrrhũ Curius Dentatus. At idem non eruit Argos, Agamemnoniasúe Mycenas. Proinde cum dicit, Eruet ille Argos, Paulum extra controuersiam intelligere uidetur: & Aeaciden, Persen. nam Paulus bello Macedonico, & Persen uicit: & Macedonia direpta, captum ante currum in triumpho Romam egit. Quo extincto, Aeacidarum imperium corruit. Constat autem, Macedonum & Epirotarum reges ab Achille traxisse ortum. De Perse Propertius:

Et Persen proaui stimulantem pectus Achilli,
Quiq; tuas proauas fregit Achille domos.

Hoc uicto, capto'q; regno Macedonico, potuit Pop. Rom. uideri ultus esse iniuriam maiorum suorum. Neq; uerò eo consilio inducit poëta Anchisen, seriem eorum recensentem, qui ab eo originem duxere postea: sed temporibus confusis, eos solum enumerat, qui commemoratione rerum gerendarum Aeneam gaudio implerent. Cùm igitur dicit, Ille triumphata, L. Mumium ostendit. Eruet ille Argos. Paulum haud dubiè signat, qui Persen deuicit, & Aeacidarum, hoc est, Macedonem regnum subuertit: licet neq; Argos, neq; Mycenas uastarit, sed ut uindictæ nomine ducem Troianum soletur, plus dicit quàm futurum sit. Eruet ille.] Sed quia Persen & Achæos ab ijsdem imperatoribus uictos non fuisse constat, non insciè Andriscum Persæ filium accepermus, qui & Pseudophilippus appellatus, atq; ultimus regum Macedonum fuit, captus à Q. Cæcilio Metello, qui de eo clarum egit triumphum. Idem Achæos, Bœotios, & Chalcidenses ad Thermopylas fudit. Mycenas.] conditas à Perseo, patriam Agamemnonis, sub cuius auspicijs tota Græcia ad Troiam militauit. Argos.] Loquitur hic ut dixi, non de Amphilochico, sed de Peloponnesiaco. Etenim Argia statim subiecta est Corintho, orientalis, quam mare Myrtoum stringit inter Atticam & Cretam. Ita Strabo Argiam collocat, ut ad occasum Laconiam. Laconia Messeniam attingat. Ab Argo sinus Argolicus nomen habet. Per hanc regionem Inachus labitur, & in sinum Argolicum se exonerat. Hic palus Lernæa cernitur, de qua hoc eodem libro diximus. Ipsum Argos amœnissimo loco situm est, ad

ortum Asinæ urbi propinqua est, ab occasu Cronium mon
tem in conspectu habet, ad septentrionem Cleonas cele-
berrimam urbem, ad meridiem Mycenas. Plinius Argos
collocat inter duos poëtis decantatos amnes, Inachum &
Erasinum. Haud procul ab ipsa urbe Epidaurus est, Ae-
sculapij gloria celebrata: in qua is templum habet. Inter
Corinthum & Argos Cleonæ mediæ sunt. Verùm de his
aliàs fusius est dictum. Aeaciden.] non Pyrrhum qui-
dem Epirotarum regem, qui genus & originem ad Aea-
cum Achillis auum retulit: ipse autem Aeacidæ filius, (ut
paulò pòst explicabitur) qui Neoptolemi Pyrrhi nomen
quoque præ se tulit. De Pyrrho itaque hic quoque pau-
cula sunt dicenda. Tanta ea tempestate huius fuit autho-
ritas inter reges, ut dissentientibus Asiæ & Europæ mo-
narchis, utri partium accessisset, ab omnibus adiutaretur.
Neque uerò post Pyrrhum Neoptolemum in gente Aea-
cidarum unquam quisquam fuit maiore gratia, aut cele-
britate. Neoptolemus Pyrrhus (ut alibi à nobis memora-
tum est) Molossici regni author fuit: qui ex Ilio reuersus,
per absentiam diuturni belli, regno paterno amisso, sedem
in Molosside occupauit, ac de se incolas Pyrrhidas nun-
cupauit: mox Epiratæ dicti fuerunt. Sub hæc Pyrrhus
siue ad consulendum oraculum, siue ad sacrificandum,
Iouis Dodonæi templum ingressus, Herculis neptem A-
nasam inde abductam, uxorem sibi adiunxit, ex qua octo
filios procreauit. Chaonia parte Heleno uati Troiano,
ob diuinandi scientiam relicta, data illi Andromache He-
ctoris quondam uxore, quam nuper Ilio abduxerat ca-
ptam, forte consequutus, ipse Delphos profectus fuit. Ibi
cum fortè sacrificantem Orestes oppressisset, ab eo inter-
fectus fuit. In regnum successit Piales filius. Atque inde
longo ordine ab eius stirpe ad Arisbam regnatum est.
Hic Athenis liberalibus disciplinis institutus, leges, sena-
tum, annuos magistratus, & ciuitatis formam intuitus, ea
suis tradidit. Plutarchus Thesprotas, Molossos, & Epi-
rotas eandem gentem esse existimat: & post diluuium
Phaetontem ibi regnasse, unum ex illis qui cum Deuca-
lione in Epirum nauigarunt. Sunt alij qui autumant,
Deucalionem & eius uxorem Pyrrham ad Dodonæum
oraculum profectos, postea in ea terra sedisse, quæ ἤπει-
ρος, Epirus, id est, continens sit dicta: atque inde ibi Pyrrhū
Achillis filium regnasse, dictum à Pyrrha Deucalionis
coniuge: ex quo & Ianasse, Pyrrhus aliíque liberi sunt pro-
creati. Inde à Pyrrho, ad Tarritam, quem Arisbam qui-
dam uocant, ignobiles quosdam regnasse tradunt. Tar-
ritæ filius fuit Alcetes, Alcetæ Arymba, Arymbæ Aeaci-
des, Aeacidæ Pyrrhus hic, de quo nunc institutus est ser-
mo Rursum sunt qui Arisbæ Neoptolemum & Aeaciden
liberos tribuant: & ex Aeacide Pyrrhum genitum, ex
Neoptolemo uerò matrem magni Alexandri. Neoptole
mo Aeacides frater successit, qui odio suorum regno pul-
sus fuit. Filius Pyrrhus puer admodum, cum ob pater-
num peccatum ad cædem quereretur, fœliciter subtra-
ctus, in Illyrijs Beroæ Glauci regis uxori educandus tra-
ditus fuit, erat ea de gente Aeacidarum. Cæterùm reli-
quis omissis, quæ puero, quæ Glauco inter educandum
euenere, Epirotæ in Glauci gratiam puerum undecim
annos natum in regnum restituerunt. Tantis interea suc-
cessibus auctus fuit Pyrrhus, ut unus regum idoneus sit
habitus, qui aduersus Romanos auxilium ferret Taren-
tinis. Statim, quàm in Italiam traiecit, cæsis Rheginis,
Rhegium occupauit. Inde Valerius Leuinus Conf. aduer
sus eum missus, infœliciter pugnauit. De numero cæso- A
rum Romanorum uariant authores. Qui plurimum po-
suere, 16. millia desiderata tradunt: Pyrrhumque 13. millia
amisisse. Caussa uictoriæ Pyrrho fuere elephantes, pri-
mùm tum Romanis in Italia uisi, quorum inusitata spe-
cies milites terruerat. Inde Fabricius à senatu ad regem
de captiuorum redemptione missus, frustra auro & ele-
phantis tentatus est. Sine precio captiui redditi. Cyneas
legatus à Pyrrho sub hæc Romam mittitur, ut de pace a-
geret: ex sententia Appij Claudij cæci, in urbem receptus
non est. Iterum ad Asculum pugnatur, sed dubio euentu,
15. millibus utrinque amissis. Timochares medicus Pyrrhi,
per literas Romam datas obtulit senatui, se uenenum illi
daturum: literis inde ijsdem ad regem remissis, de medico
ab eo sumptū supplicium est. Traijcit inter hæc Pyrrhus
in Siciliam, à Syracusanis accitus. Inde paulò pòst in Ita-
liam reuersus, cum Q. Curio Dentato conflixit, sed infœ
liciter: nam uictum regem Conf. Italia expulit, hostium
23. millibus cæsis. Pyrrhus anno sexto, quàm in Italiam
uenerat, in Epirum redijt. Itaque Curius Dentatus Pyrrhū
uicit, qui id famæ ac gloriæ fuit adeptus, ut militari disci-
plina, fortitudine ac uigore animi omnes sui temporis im- B
peratores anteiret: quodque, iudice Annibale, optimè castra
metaretur. Genus.] Appositio. Achillem enim non so-
lum sanguine attigit, sed filium eius etiam nomine retulit.
Vltus.] in Pyrrho Epirota ulciscetur excidium Troiæ.
Auos hic, maiores suos Troianos, unde Romani originem
sunt ducturi, uocat. Templa.] Templum Mineruæ, in
in quo ab Aiace Oilei Cassandræ uati stuprum oblatum
fuit: ex quo item Palladium ab Vlysse & Diomede per sa
crilegium ablatum fuit pathos à loco. Quis te magne
Cato.] M. Porcium Catonem innuit, maiorem uidelicet
Censorium, qui temporibus tertij belli Punici maximè flo
ruit: homo ordinis & sanguinis plebeij quidem: sed tam
acri ingenio, ut ipse sibi fortunam finxisse uideatur. Huic
nulla unquam ars publicæ priuatæque rei gerendæ defuit:
ingenio adeò uersatili, & eleganti, ut unus in ijs, in quo-
rum singulis diuersi, excelleret, planéque ad ea natus esse ui
deretur. Quæ omnia ei, præter ordinem, ad honores sum-
mos illi gradus fecerunt. Strenuus miles: imperator opti-
mus: iuris peritissimus: orator eloquentissimus. Quinqua-
gies egit pro se, pro alijs, aduersus alios. Scripsit oratio-
nes, quibus non solum accusando, sed reus se defendendo C
inimicos fatigauit. Etenim quater & quadragies reus
cum esset, semperque absolueretur, Romanus Demosthenes
ea tempestate Romæ est appellatus. Nec facilè dictu est,
utrum is magis nobilitatem, an eum nobilitas exercuerit.
Homo ingenij asperi & duri, linguæ acerbæ, & immodi-
cè liberæ: ipse rigidus, gratiæ diuitiarúmque contemptor:
ad laborem, corpore propemodum ferreo, animo uegeto,
ut ne senectus quidem eum fregerit. Natus annos sex su-
pra octuaginta, caussam dixit. Nonagenarius Sergium
Galbam in iudicium populi abduxit. Quidam eum ge-
nere Tusculanum fuisse prodidere, initióque Priscum ap-
pellatum: atque inde à solertia animi, & singulari pru-
dentia, Catos est uocatus. Catos enim olim rerum mul-
tarum peritos dicebant. Colore subruffo fuit, & oculis
glaucis, homo continens, & summa æquitate. Adolescens
Tarenti sub Q. Fab. Max. militarat: Nearcho Pytha-
gorico usus fuerat familiariter. Labore & patientia cum
seruitijs certauit in negocijs uillicis: tam rigida natura &
immiti, ut seruis senio confectis, aut corpore debilitatis,

tanquam

A tanquam brutis animantibus in opere faciundo uteretur: quasi homo ab omni humanitate esset alienus. Hanc tamen seueritatem aliqua comitate condiuit, quod arguunt eius dicta. cuiusmodi sunt ista: Difficile eam ciuitatem diu incolumem fore, ubi piscis unus pluris minaretur, quàm bos uenderetur: &. Romæ uxores uiris imperitare, qui in alias gentes imperium haberent. Trium pœnituit hunc in tota uita: quòd mulieri arcana credidisset: quòd eò passus fuerit se nauibus uehi, quò pedes ire potuerit: & quòd diem aliquando sine linea perdidisset. Literas Græcas septuagenarias didicit, & in ijs euasit summus. Sæpe testatus fuit, tum Romanos imperium amissuros, cum Græcis studijs delectarentur. Imperium arbitrabatur, uxorem aut liberos pulsare: quibus præsentibus ab omni uerborum libertate abstinuit, haud secus quàm si Vestales adessent. Consul in Hispania graue bellum, captis ui aliquot urbibus, gessit, & de ijs triumphauit. Legatus bello Aetolico, hostes insigni clade affectos, ad Thermopylas uicit. Fœneratores ex Sardinia expulit: idem in acie milites manu auersa prehendit, & in hostes reduxit. Eo fuit corporis robore, ut milites extra or-
B dinem procurrentes, ab equo sparo percuteret. Nihil honoribus & imperio anteponebat. Cæterùm tanta uis animi & ingenij in eo erat, ut in bello omnia maxima minimaq; per se adiret, atque ageret: nec in quenquam grauius seueriusq;, quàm in seipsum, animaduerteret: parsimonia, uigilijs & labore cum ultimis militum certaret. Erat Cato admodum pauper: quare filium mortuum sumptu admodum modico extulit. Mortua uxore, filiam Salonij clientis uxorem duxit. quod cum filium ægrè ferre uideret: Non, inquit, fili tibi nouercam, sed mihi uxorem duxi, ex qua plures ciues tui similes patriæ procreem. Ex filia Salonij ei editus est Salonius. Cuius filius auus eius fuit Catonis, qui Vticæ secundo bello ciuili sibi, Cæsarianæ uictoriæ inuidia, mortem consciuit. Quoniam autem duo isti Catones impendio tetrici, & alienæ uitæ censores fuere, in ironiam prouerbialem affectatæ grauitatis nimis tetricæ abijt. Tertius Cato: adeò ut è cœlo demissi dicerentur. Iuuenalis:

Tertius è cœlo cecidit Cato.——

Cui simillimum est, Octauus sapientum: in eum qui sibi arroganter non parum tribuat in sapientia. nam septem
C sapientes una tempestate fuere apud Græcos, quorum apophthegmata oraculorum uice celebrata sunt.

Quis te.] Per apostrophen uariatus est orationis color: & breuibus interrogationibus multos simul coaceruat, ut per eam enumerationem festinet ad epilogum. Relinquere tacitum, est præterire. Cosse.] Cornelium Cossum indicat. Bello Fidenatium A. Cornelius Cossus eques, tribunus militum erat: homo pulchritudine eximia, cui animo & uiribus se parem præstabat. Veientum agmen ductabat Tolumnius eorum rex. Hunc ille in acie conspicatus, ruptorem fœderis Rom. hasta innixus in terram ad postremum resupinat: mortuum spoliat, ac truncat. Itaque cum cæsi caput per aciem circumferret, eius intuitu hostes in fugam uertit. Sub hæc Cossus Tybrim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem attulit prædam. De Veientibus & Fidenatibus ex senatusconsulto & iussu populi dictator triumphans, in urbem redijt. Sed longè maximum triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima cæsi regis gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, cecinere. Atque inde progressus, spolia in æde Iouis Feretrij, prope spolia Romuli, quæ opima prima appellata sola ea tempestate erãt, cum solenni dedicatione, conditoris exemplo & uerbis, dono fixit. Solus à curru Dictatoris ciuium ora in se uertit & celebritatis eius dici fructum propè solus tulit. Liuius libro 4. Decad. 1. de Cossi opinionis spolijs statim in hunc modum subijcit: Omneis ante me, inquit, authores sequutus, A. Cornelium Cossum, tribunum militum, secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. Cæterùm præterquam quod ea ritè opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus, illos meq; arguit, Consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego, cum Augustum Cæsarem, templorum omnium conditorem, aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam uetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, propè sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremq; ipsius templi authorem, subtrahere testem: quasi ea in re sit error, quòd tam ueteres annales, quodq; magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat identidem authores, septimo pòst demum anno, cum Tito Quintio Peno, Aulum Cornelium Cossum Consulem habeant, existimatio communis omnibus est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium fermè pestilentia, inopiaq; frugum circa M. Cornelium Consulem fuit: adeò ut quidam annales, uelut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera coniectura est. Sed (ut ego arbitror) uana uersari in omnes opiniones licet: cum author pugnæ recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui uota erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum Consulem scripserit. Hactenus Liuius. Siue igitur Consul fuerit Cossus, siue tribunus militum potestate consulari, siue magister equitum, certè secundus à Romulo opima spolia retulit, & Ioui Feretrio consecrauit. Qua re ipsius urbis conditorem æquauit. Idem dictator creatus fuit aduersus Volscos: & non multò pòst, consul aduersus Samnites fœliciter dimicauit. Rectè ergo, A. Cornelium Cossum inter clarissimos urbis Rom. gubernatores recenset. Quis Gracchi genus.] Sempronium Gracchum, qui secundo bello Punico Consul Campanos cecidit, & paulò pòst proconsul Flauij hospitis sui perfidiam, per colloquij speciem in insidias tractus, à Magone cæsus fuit. T. Sempronius uerò Gracchus proditur bis fuisse Consul, ac toties triumphasse. fuit & censor: cui cum inimicitiæ non obscuræ essent cum superiori Aphricano, uetuit tamen nomen suum decreto collegarum adscribi, ne ille teneretur ad dicendam caussam. Quare, quòd pro Scipionibus intercessisset, ex authoritate patrum, minor Cornelia Africani filia illi matrimonio data est. nam maior Nasicæ nupserat. Sempronius Gracchus postea ita præclarè rem bellicam in Hispania administrauit, ut Celtiberorum opibus accisis, trecentas illorum urbes exciderit, ut Polybius scribit. ubi uictoria potitus, oppidum Gracchorum condidit, posteris rerum à se gestarum monumentum. Moriens, ex Cornelia duodecim filios superstites reliquit. Tam perditè defuncto uiro

uidua in amore respondit, ut Ptolemæi regis nuptias reiecerit. Cæteris liberis pupillari ætate amissis, tres tantum adoleuere: duo uirilis stirpis, & filia una Sempronia, quæ minori Africano nupsit. Sed Corneliæ eloquentia, cura, & studium circa institutionem liberorum, miris laudibus à scriptoribus celebratur. Adolescentibus Tiberio Graccho & C. Graccho nomina erant, ingenijs adeò diuersis, ut ex ijsdem parentibus orti non uiderentur. Militauit Tiberius primò sub Scipione in Africa, primusq; hostium muros ascendit. inde cũ Mancino in Hispania ad Numantiam. Tanta hic eius fuit authoritas apud hostes, ut in fœdere transigendo nullum Rom. ad se mitti præter ipsum paterentur Numantini. Virtutis eius famam adiuuabat gloria paterna rerum in ea terra gestarum, cum quo olim ipsi fœdus percusserant. Gracchus 20. millia Romanorum cum ipso consule circumuenta, periculo exemit. Statim Tribunus Pl factus legem agrariam in gratiam multitudinis promulgauit. Hac præscriptum fuit, qui plus agrorum possiderent, quàm ueteri lege permitteretur, ut agros ad id temporis usq; iniustè possessos, ueteribus dominis cum fructibus suis restituerent, æqua facta æstimatione. Erat autem uetus lex, ne quis supra quingenta terræ iugera possideret, neq; armenti maioris quàm centum capitum, aut minoris quinquaginta pecus pasceret. Hac lege inopi multitudini cautum uoluere, ne omnia locupletibus præda essent. quare ea plebi uehementer plausibilis fuit: contrà, ira & odio locupletum animos accendit. Alij aliam ferendæ legis caussam adferunt: sed hæc, ut honestissima, ita & uerissima uidetur. Huic legi nemo infestior erat, quàm Scipio Nasica, ob agrorum multitudinem, quos possidebat. Quare à patribus in curia accusatur grauiter, quòd hac rogatione ad regnum sibi uiam sterneret: quódq; domi nocturnos haberet conuentus: quódq; sacrosanctum læsisset magistratum, in Octauio collega potestate deiecto. Res ad seditionem usq; processit. Fit concursus à senatu, duce Nasica, in Capitolium. Plebs ordinis authoritatem reuerita fugit. Patrum primores subselliorum pedibus refixis, in obuios impetum faciunt, cæduntq;. Cæde amicorum, qui circa Tiberium erant, reliqui territi, in fugam abierunt. Eo temporis momento 30. ex amicis eius perierunt. Cecidit ibi & Gracchus, à Saturnino & L. Ruffo cæsus, natus annos nondum 30. Simili fato post aliquot inde annos C. Gracchus eius frater, perijt. Geminos.] duos: mutatio numeri distributiui, pro numero cardinis. Fulmina.] Metaphora remota: terrores belli Scipiones. quos ut signare coarguatur, ac nõ Cneum & Pub. fratres, qui in Hispanijs periere, significanter addit, cladem Libyæ: à toto partem intelligens, ipsam uidelicet Carthaginem. Scipiadas.] Scipiones, maiorem Africanum, & minorem: quorum prior secundum bellum Punicum, tributaria facta Carthagine, finiuit: posterior, urbem funditus deleuit. Scipiadas, pro Scipiones: Enallage speciei, patronymicum pro primitiuo: appositio Historiæ notiores sunt, quàm ut hic referantur. Maior Africanus Hispanijs Pœnos exturbauit: Siciliam recuperauit. Inde è Sicilia in Africam permissu senatus traiecit. Congressus ibi cum Syphace rege Numidarum & Asdrubale, pluribus eos prælijs uicit. Bina hostium castra expugnauit, in quibus 40. hominum millia ferro & igni consumpta fuerunt, per C. Lælium, Syphacem cepit. Tot eius uictorijs ad postremum effectum est, ut Carthaginenses rebus desperatis, Annibalem ut extremæ salutis ancoram ex Italiæ possessione reuocarint, decimosexto anno quàm A intrarat. Ibi acie uicit Annibalem, petentibusq; pacẽ Carthaginensibus dedit. Reuersus in urbem clarissimum egit triumphum, ac militari fauore Africanus cognominatus est. Posteriori Africano tertium bellum Punicum decretum fuit. Caussa eius belli fuit Romanis, quòd contra fœdus naues haberent, & extra ditionis fines exercitum ducerent: quódq; Masanissæ socio & amico Pop. Rom. arma intulissent: & quòd filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, oppido exclusissent. Erant tum Coss. L. Martius, & M. Manlius. Hi cum exercitu traiecerunt in Africam. A' deditis statim acceptis obsidibus 300. armis instrumentisq; bellicis omnibus, iusserunt Carthaginensibus, ut alio loco decem millia passuum procul à mari aliam urbem conderent. Indignitate rei imperatæ moti, rebellarunt. Itaq; arcta obsidione circumsideri, & oppugnari cœpti sunt. Cùm per partem discussi muri cum cohortibus tribuni duo temerè irrupissent, à Scipione Africano periculo excempti sunt. Qui & castellum Romanorum, paucis militibus liberauit, quod nocte ab hostibus cœptum fuerat expugnari. Idem hostes à castris repulit, B quæ omnibus adductis copijs oppugnare aggressi erant. Eiusdem uirtute, cum duæ cohortes iniquo loco pugnantes, ab hoste circumsessæ essent, incolumes reductæ fuerunt. Hinc illud de eo elogium à Catone in senatu Romæ auditum: reliquos qui in Africa pugnarent, umbris pugnare: Scipionem uerò, rigore. Quare in comitijs complurimæ tribus eum consulem, præter ætatem, conscripsere. Itaq; cum ædilitatem tantum peteret, consul repugnantibus aliquantulum patribus, legibus solutus, creatus fuit. Obsessam arctè Carthaginem per partes cepit partim à Mancino legato, partim ab ipso Consule Scipione Aemiliano, cui extra sortem Africa erat data, capta fuit. Ad ultimum, urbem expugnauit, septingentesimo anno quàm erat condita: ac funditus deleuit. Paruoq;.] pauperem Fabricium, & continentem in magno imperio. Supra retulimus, (ni fallor) quibus artibus à Pyrrho tentatus fuit, & auro, & elephanti post aulæa positi rhonchis: Neq; heri, inquit, ô rex, me tuum aurum, neq; hodie tua belua mouit. Idem à Samnitibus, quos uniuersos in clientelam habebat, decem æris & quinq; pondo argenti, totidemq; seruos sibi missos in Samnium remisit. Illum (inquit Valer.) locupletem faciebat, non multa possidere, sed modica de- C siderare. Igitur in tenui fortuna potens erat, hostibus formidabilis, & suis admirationi. Serrane.] Apostrophus: Q. Cincinnatum dicit, qui trans Tybrim agellum quatuor iugerum coluit tantũ. Hunc Dionysius tradit, agresti operi intentum, ab ijs qui consulatum nunciatũ uenerant, inuentum: eóq; purpuram & cætera consularia insignia missa. Consul salutatus paululum se tenuisse dicitur. mox pauca hæc loquutus: Ergo, inquit, agellus hic non seritur à me hoc anno, uereor ne annuus uictus nobis defuturus sit. Liuius hoc tum accidisse ait, cum dictator crearetur. Ea tempestate, liquet hinc, non opes aut diuitias, sed uirtutem ornamento fuisse. Dictator L. Minutium Consulem ab Equis circumsessum, suo interuentu seruauit cum exercitu. Fabij.] clarissimam ab initio eam gentem fuisse constat, ut cum Veientes Romanis incommodi essent magis, quàm graues, ea familia id bellum sibi gerendum peculiariter depoposcerint. Trecenti sex armati profecti sunt ad id conficiendum. Omnes hostium insidijs ad Cremeram, præter unum impuberem domi relictũ, perierunt.

Tu

A Tu Maximus.] Q. Fab. Maximum monstrat. Hic secundo bello Punico, post infœlicem pugnam ad Thrasimenum Dictator contra Annibalem missus, cum nollet acie cum eo decertare, ne hosti tot uictorijs feroci militem obijceret, pro gloria inuidiam fuit consequutus. M. Minutius equitumque magister criminando eum tanquam timidum & segnem, effecit ut populi iussu imperium æquatū cum dictatore obtinuerit. Itaque diuiso exercitu, cum loco iniquo pugnasset, milites que in ultimo discrimine uersarentur, interuentu Fabij cum exercitu, discrimine exemptus fuit. Quo beneficio uictus Minutius, & castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit. Idemque milites suos commilitonibus facere iussit. Paulò pòst, Fabius Max. Annibalem inter Casilinum oppidum & montem Calliculam ita conclusit, ut nisi excogitata mira arte noctu euaserit. Cùm sub hæc hostis Romanorum agros ferro & incendio popularetur, à solius Fabij fundo abstinuit, ut ita eum proditionis suspectum redderet apud suos ciues. Hostem non prælijs, sed cunctando sequendoque uincendum esse duxit: unde uulgo ei Cunctatoris appellatio est indita. Hoc ipsum, Paulum Aemilium & Terentium Varronem Coss. B aduersus hostem ituros præmonuit, ne omnino pugnæ copiam illi facerent: sed frustra. Fabius Tarentum recepit. In summa, rempub. cladibus alijs super alias afflictam, & tantum non fractam, unus cunctando restituit. Hinc præclarè Ennius de Fabio:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.

quem uersum noster poeta, una uoce mutata, hoc loco aptissimè usurpauit. Quidam grammaticorum ipsam appellationem uocis Fabij inde deductam, duabus tantum literis mutatis, contendunt, quasi fodium. antiquos enim Romanos fodios fossas dixisse. Sed qua ratione Fabium à fodiendo deriuent, non uideo. Illud porrò uero propius est, quòd Romani pacis temporibus, aut quando à bellis uacatio esset, agriculturæ studiosè operam dabant, nomina pleraque nobilitas à re rustica mutuata fuit. cuiusmodi sunt: Pisones, à pisa: Cicero, à cicere: (quanquam de hoc aliter nonnulli sentiunt) Porcius, à porco: Fabius, à faba: Hircius, ab hirco: sic Bestia, Brutus, Scipio, Dolabella, Romulus, Varro, Bubulcus, Agrippa, Lentulus, Ceparius, atque id genus alia, quæ à re rustica uocabula propria tracta sunt. Excudent.] Epilogus enumerationis illu- C strium imperatorum, & amplissimæ posteritatis Aeneæ. Hac autem partitione rerum, in quibus diuersæ gentes excelluerunt, Romanorum artes belli futuras, quibus clari & illustres habeantur, uehit. Alij alijs artibus præstabunt: at Romani belli studijs, & rei militaris artibus omnes populos superabunt. Horum muneris erit, imperare, defendere afflictos, & iniurios bellis compescere. Excudent.] Græciæ fusoriam, fabrariam, & rerum inuenta tribuit, in quibus illi claruerunt præ cæteris nationibus. De rerum inuentoribus prolixè Plinius libro 7. cap. 56. & Hygin. libro Fabularum, cap. CCLXXVII. & cap. CCLXXIIII. Spirantia.] Fusoriam dicit & conflaturam metallorum, quam Cadmus Phœnix inuenit ad Pangæum montem. uel, ut alij, Thoas & Eaclis, in Panchaia. Aera.] Nobilissimum æs Corinthium fuit: uti marmor Parium, ex insula Paro profectum. Aes conflare Lydus Scythes monstrauit. Caeterùm uiuos uultus, statuariā uocat, quæ ars uiuas effigies imitatur. Orabunt.] eloquentiæ palma debetur Græcis, qui in ea semper claruerunt: unde serius ad Romanos fuit profecta. Nota Ciceronis uerba sunt. Doctrina, inquit, nos Græcia, & omni literarū genere superabat, in quo erat facile uincere nō repugnantes. nam mores & instituta uitæ, resque domesticas ac familiares nos tuemur. Cœlique.] Astronomiam Chaldæis & Aegyptijs tribuunt: Epigenes grauis author prodidit, apud Babylonios DCCXX annorum obseruationes siderum coctilibus latereulis inscriptas. Sideralis scientiæ inuentorem Iouem Belum apud Babylonios fuisse uolunt. Cæterùm radij usus maximè est in astronomia & geometria, ad stellarum fixarum distantias, rerum item altitudines & profunditates dimetiendas. Surgentia.] ortus & occasus signorum, quod proprium astronomiæ est. Tu.] Emphasis cū auersione. bellicosam eam gentem futuram coarguit, quippe quæ uniuerso orbi sit imperatura: ut quemadmodum aliæ gentes alijs artibus excelluerint, ita Pop. Rom. belli pacisque artibus reliquis præstaret. Ad hūc modum duo illa coniunxit: bellando hostes uincere, & leges uictis præscribere. Deinde officiū principis optimi adiunxit: bonos tueri, malos uerò hostes bellis cohercere: tū autem imperio parēre detrectantes, ferro & incēdio persequi. Sic Pater.] Elleipsis, deest uerbum Ait uel narrauit, aut simile aliquod. Verba sunt poetæ, ut narrationem nouam Anchisen ab integro texentem faciat. Mirantibus.] Sibyllæ atque Aeneæ. Marcellus.] Laudat M. Claudium Marcellum à uirtute, gloria militari, & nobili propter opima spolia triumpho. Hunc quidam Græcarū literarum egregiè doctum fuisse prodiderunt. Bello eo quod Romani contra Insubres Gallos gesserunt, Consul cū C. Cornelio creatus fuit. Hi gloriæ cupidi, non expectato ut prouinciæ ordinarentur, in Galliam cum exercitu profecti sunt. Galli pace, quā petierant, desperata, ultimo certamini se instruxerunt. Triginta millia Gesatarum, circa Rhenum accolentium, ad id bellum cōduxerant. Acerras urbem inter Padū & alpes, interim Consules Romani obsidebant: ad quam obsidione liberandam, Galli parte copiarum trans Padum missa, Clastidiū oppidum ditionis Romanæ oppugnare sunt aggressi. Quod postquā Consulibus nunciatum fuit, Marcellus cum equitatu, & parte pedestrium copiarum laborantibus auxilium ferre properat. Venienti Consuli Galli ferociter occurrūt: quorum accessus principio nonnihil perculit Romanos. at uerò ubi Galli undique à Consule circumuenti fuere, cùm magna cæde dissipati, dilapsi sunt: partimque ferro occubuerunt, partim in Padum sunt præcipitati. Marcellus ipsum regem Viridomarū, quem nonnulli Briomachum, alij Britomarum uocant, in medio conflictu ferro obtruncat, iacentique opima detrahit spolia: quæ tertia à Romulo & ultima, Ioui Feretrio, unò Quirino suspendit. Sternet Pœnos.] Bello Punico secundo, repub. cùm alijs cladibus, tū Cannensi grauiter afflicta, Marcellus Prætor ad Nolam eruptione ex oppido aduersus Annibalem facta, prosperè pugnauit. Idem paulò pòst illius exercitum ad eandem urbē magno prælio fudit ac uicit: primus omnium, tot cladibus fractis Romanis, meliorem spem belli dedit. Mox Consul in Sicilia Syracusas obsedit, accepit. Quare hunc gladium suum, Fabium uerò Maximum clipeum appellare Annibal solebat. Aduersus hunc fœliciter dimicauit Marcellus ad Numistrionem: unde noctu digressum Marcellus insequutus fuit, ac subinde cedentem pressit, donec fugeret. Tandem cū Consul cum collega Crispino speculandi caussa noctu castris esset egressus, insidijs ab Annibale ambo circumuenti sunt: Marcello occiso, Crispinus fugit.

Opimis.]

Opimis.] *Opima diximus suprà spolia appellata, quæ dux duci in prælio occiso detraxerit. Primus Romulus opima spolia Ioui Feretrio dedicauit, uir magnificus, & rerum à se gestarum ostentator non minor.* Supereminet.] *gloria rei militaris, prudentia, & uirtute.* Turbante.] *id est, magnis tumultibus turbatam: mutatio generis. Est autem tumultus tanta perturbatio, ut subinde maior timor oriatur. Veteres Romani tumultum Italicum dixere, quòd esset domesticus: & Gallicum, quod esset Italiæ finitimus: & nullum alium. Disertè Ciceronis authoritatem & definitionem poëta sequutus, aptissimè uocabulo Tumultus usus est.* Sistet.] *Cum equitatu diximus eum & parte peditum ad Clastidium profectum: ergo eques uicit.* Sistet.] *componet rempub. turbatam bello Gallico: finiet denique hoc ipsum bellum. Galli simulac audiuere suos ad Clastidium uictos & cæsos, relictis Acerris, Mediolanum fuga petiuerunt. Fugientes Cornelius alter Consulum e uestigiò sequutus, agrum Mediolanensium populatus est. Sed Plutarchus, Marcellus Mediolanum cepisse tradit. Tum demum Gallorum duces omni spe, quam in armis habuerant, abiecta, se ac sua omnia Romanis dediderunt. Fuitq; ibi finis belli Gallici.* Gallum.] *Mutatio numeri singularis pro plurali: Gallos Insubres.* Tertia.] *Omnium primus Romulus, Acrone Ceninensium rege cæso, opima spolia Ioui Feretrio dedicauit: secundus, Cornelius Cossus, interfecto Larte Tolumnio tertius Marcellus, occiso Viridomaro.* Arma.] *spolia opima.* Patri.] *Disertè addidit, Quirino, ut ea non Ioui Feretrio, (ut à Romulo) sed ipsi Romulo patri & urbis conditori suspensa doceat. Plutarchus author est, in commentarijs Numæ scriptum fuisse, Prima opima spolia Ioui fuisse dedicanda cum trecentis asübus: secunda Marti, cum octuaginta: tertia Quirino, cum centum: quod præceptum Numæ diligenter à poëta est obseruatum. Errat ergo Seruius, qui patrem, Iouem intelligit.* Capta] *duci detracta. Hæc familia ad Augusti tempora usque durauit, in cuius nepote extincta fuisse uidetur.* Atq; hic.] *Enumerationem illustrium imperatorum absoluturus, in gratiã Augusti eiusq; sororis Octauiæ, Marcellum immodicis laudibus celebrat. Hunc autem describit à formæ decore, armorum præstantia, & fronte mœsta. Huic Marcello, Octauiæ sororis & Cn. Marcelli filio nuptui Iuliam filiam suam dedit Augustus, tantum pueritiam egresso, inquit Suetonius. Deinde ubi is obijt, Marco Agrippæ eam matrimonio iunxit. Cæterùm Marcellum Octauiæ sororis filium Augustus sibi adoptarat in spem amplissimi imperij Romani. Hunc ferunt à poëta tantopere adamatum, ut eum præsente Imperatore sit exosculatus. Sed fefellit principem de eo sua spes: nam decimooctauo ætatis anno ædilis, præter ætatem, in Baiano, quò ualetudinis restituendæ gratia concesserat, è rebus humanis excessit. Ob cuius mortem tota ciuitas non mediocriter dolore affecta fuit. Quare Romã è Baiano translatus, publico luctu funus elatum, in campo Martio magnifico apparatu sepultum fuit. Addunt & illud quoque, ab ipso Cæsare sexcentos lectos in funeris honorem publicè stratos, id quod honorificum apud eam gentem fuit. Mortuo mater, quæ breui pòst decessit, bibliothecam dedicauit: theatrum item & porticus dedicata sunt. Illud hoc loco prætereundum non est, quòd quidam scriptum relinquere: poëtam hunc librum recitantem, Augustum et eius sororem Octauiam tam auidè auscultasse, ut eum ad hunc locum usque peruentum esset, lacrymis & ciulatu* A *omnia miscuerint: & poëta abrumpere lectionem coactus esset, nisi finem adesse dixisset. Ipsa quoq; memoratur eo uersu audito, Tu Marcellus eris, in uestigio defecisse: atq; ægrè, exanimatam propè, ad se reuersam. Inde pro singulis uersibus poëtæ dena sestertia adnumerata (sunt enim octodecim) quam summam nostratis pecuniæ excedere opinor quatuor millia aureorum, & quingentos. Marcelli theatri meminit Plin. lib. 7. cap. 36. cap. de Pietate, in cuius dedicatione, diuus Augustus tigrin primus Romæ in cauea mansuefactam ostendit. Idem, eiusdem ædilitatis lib. 19. cap. 1. Hic est ille Marcellus, qui in æde Apollinis Palatina, unam dactylothecam dedicauit: idq; exemplo Cæsaris dictatoris, qui sex in æde Veneris genitricis id genus consecrauit. Author Plin. est lib. 37. cap. 1.* Vna namq;.] *uel cum reliquis ducibus Romanis, uel cum Marcello illo, qui ab Annibale cæsus fuit, quòd eum non tantum nomine referret, sed sanguine etiam & familia attingeret.* Egregium.] *A' formæ præstantia, & armorum fulgore: unde colligere dat rei militaris gloriam. Fuit non modò propter formæ decus, sed etiam admirabilem affabilitatem humanitatemq; Pop. Rom. charissimus.* B Læta parum.] *ob immaturam mortem. Anno enim decimooctauo fato defunctus fuit. Frons animi uel læti uel tristioris index est: perinde ut oculi in terram deiecti, mœstitiam coarguunt, & uerecundiam.* Lumina.] *oculos,* ποιητικῶς. *pro oculis, luminibus à signis tristitiæ.* Ille.] *Monstrat Marcellum Octauiæ filium. Verùm cum addit, Comitatur euntem uirum, dubium est, Marcellum'ne indicet, quem nomine refert: an Augustum, à quo in filium & proinde in successorem imperij Rom. adoptatus fuit.* Nepotum.] *nostrorum posterorum.* Quis stetpitus.] *Seruius exponit, propter ædilitatem. Meo iudicio, pro plausu & fauore populari accipiendum, & pompa frequenti Romanorum, qui funus comitati fuerunt. Mirè charus erat (ut suprà dixit) Pop. Rom. id quod in funere eius testati sunt.* Instar.] *ad mensuram & æquiparationem, non ad similitudinem refertur. Itaque, quantum instar in Marcello est, id est, æquiparatio uirtutis illius, cui sanguine coniunctus est, quemq; nomine etiam refert.* Nox atra.] *Mortem dicit: nam breuis uitæ futurum eum innuit. Quare tristi umbra addit, publicum luctum ob eius mortem uolens significare. Nox ipsa pro* C *morte, usitatissimè poëtis usurpatur: ut apud Catullum,*

Nox est perpetuò una dormienda.

Pater.] *inquit: ellipsis poëtica.* O' nate.] *Beneuolentia à persona Aeneæ. Inde proponit, Ne quærat luctum suorum.* Ostendent.] *Narratio breuis. nam impubes propè adhuc fatis concedet. Vitæ breuitatem itaque uolens innuere* κατὰ μείωσιν, *dicit eum terris tantum ostensum iri: quasi statim quàm esset editus, è uitæ theatro facesseret.* Nimium uobis.] *Admiscet affectus, à fatorum inuidia, per quæ Romani imperij amplitudo & potentia maior esse haud potuerit. Romanam propaginem, ipsos Romanos dicit, à posteritate Aeneæ propagatos & in Propago, metaphora est. Est autem propriè ea uitis pars quæ paulatim ducitur, & latius atq; latius extenditur & dilatatur. hinc uerbum Propagare.* Propria.] *perpetua: si Romanis sua fuisset fœlicitas per Marcellum diuturna, nimis uobis ô superi, illorum opes uisæ fuissent potentes. Auersio.* Quantos.] *Pathos per admirationem, à miserabili pompæ funebris facie in Campo Martio.*

A *Martio. Illum campum Mauortis, emphaticè, non uulgarem campum signat.* Et uirûm, *pro uirorum, syncope: Etenim in Campo Martio crematus & sepultus fuit, Campus quidem non ipse edet gemitus, sed frequens Po. Rom. multitudo: metonymia. Sed & agere gemitus dixit, pro ducere gemitus.* Tyberine.] *Auersio, ad Tyberinum deum, qui in Tybri habitare putatur. Nisi quis figuratè malit Deum Tyberinum, pro ipso amne, cui præsideat, accipere. Iam κατ' αὔξησιν funera dixit, cùm unum tantum efferretur. Funera itaq; accipienda, pro numerosa omnis ordinis mortalium frequentia, funus in Campum Martium deducentium & efferentium: ad sexcentos lectulos stratos: item accumbentium in funebri apparatu, quem Cæsar Augustus in extremo officio mortuo sit præstaturus.* Recentem.] *in quo recens aggesto cineres sint conditi ipsius Marcelli.* Nec puer.] *Transit in laudes perso-*
B *næ Marcelli immodicas, per omnationem, ut iuuenis præsentem multo magis faciem admiretur.* Quisquam.] *Collatione aliorum à spe futuræ uirtutis & expectatione à parentibus concepta, uehementer laudes amplificat. Ex signis, quæ in pueritia elucent, solemus futurorum rationem & coniecturam ducere. Auos ipsos parentes & propinquos hic uocat, quibus de se egregium uirtutis specimen polliceri uisus fuit Marcellus. Latinos auos Romanos intelligit: & gentem Iliacam, similiter quidem, sed quæ de stirpe Troiana originem duxerit tantum. Alioqui communi nomine omnes incolæ urbis ciues Romani appellabantur.* Iliaca.] *antonomasia.* Romula.] *Romulea tellus, Italiæ terra. Vtroq; modo loquimur: & iactas illum alumnum, & iactat se de illo alumno. Iactare in utranq; partem usurpatur: usitatius tamen deteriorem. unde iactantia, stulta & inepta de se buccinatio.* Vllo.] *de ullo alumno, quem genuerit & aluerit.* Heu.] *Ab exclamatione pathetica. Caussam exclamationis suæ addit Anchises: quòd tria uirtutum genera, quæ in heroibus præcipuè commendantur erga patriam, cum ipso Marcello sint sepelienda, ut ea per ætatem patriæ præsta-*
C *re nequeat. Repetitio dolentis, mirè intendit seniles affectus.* Non illi.] *Caussam attexit, ut dixi. Nulli enim in bello secundus esset futurus. Dextra, pro uirtute: ut alibi diximus, sed & fidei consecrata est.* Impunè.] *ut uiuus haud elaberetur.* Obuius] *Aduerbium nomine commutatum: pro obuiam, uel obuium.* Seu.] *Duplicem pugnæ rationem circumscribit, pedestris & equestris: ab utroq; pugnæ genere eum laudat.* Armos.] *id est, subderet equo calcaria. Nam armi propriè dicuntur humeri cum brachijs. Armos posuit pro ipso equo: pars pro toto, seu pars pro parte.* Heu miserande.] *Rursum exclamatione affectus concitat, ut audientium animos suspensos teneat, cognoscendi auidos, ecquis ille sit futurus, quem tantopere uehit: item affectus ab ætate, cum rursum non tantum puerum eum, uerumetiam miserandum, hoc est, misericordia dignum eum prædicet.* Si qua.] *utinam aliqua ratione fatalem necessitatem posses euitare: sed ineuitabile est fatum.* Tu Marcellus,] *Nomen, quod tam diu suspendit, nunc demùm reddit attentis: quod eo cõsilio haud dubiè à poëta factum est, quod sciret futurum, ut dolor bene positus filij audito nomine, audientibus recrudesceret. Itaq; ibi serie enumerationis abrupta, paucis sub sua persona reliquum historiæ absoluit.* Tu Marcel.] *Emphaticôs, singularem illum arguens, in cuius laudibus immodicius tot uerbis immoratus fuit.*

Manibus.] *Hortatur posteros Romanos ad iusta puero magnifico apparatu persoluenda, idq; κατ' ἀποστροφήν: præcipuè uerò ad lilia tumulo plenis manibus insternenda. Sunt autem lilia, nobilitate flores rosis proximi: nec putatur ullis florum maior proceritas. Candor eorum tantus, ut à nullo uincatur. Duplex color, duplex odor: nam alius calycis est, alius staminis. Sunt & purpurea lilia, quæ Narcissum uocari tradit Plinius. Cæterùm propter eorum nobilitatem, utrumq; floris genus uult inspargi mortui tumulo: quorum alterum (rosa uidelicet) etiam Veneri, propter Adonim, & colorem, sanguine eius infectum, longe gratissimum existimatur. Epigrammatum poëta ita de rosa:*

I fœlix rosa, mollibusq; sertis
Nostri cinge comas Apollinaris,
Quas tu nectere candidas, sed olim,
Sic te semper amet Venus, memento.
Et Maro in Elegidio:
Sideris & floris est domina una Venus.

Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ ad eundem modum de Venere rosas colligente canit:

——Sic fata, cruoris
Carpit signa sui.—— *Id est, rosas purpureas.*

Purpureos ita flores, rosas intelligit, quæ priscis in summo precio fuerunt. Vnde de uehementer dissimilibus, Rosam cum anemona comparas: & de rebus gratissimis, Rosas loqui: id est, rosarum instar amabilia. Iam uerò & illud mihi expendat non omnino obesæ naris lector, num rosa symbolum prꝥmaturæ mortis charissimi pariter & nobilissimi pueri sit. Etenim ut rosa nullus flos est amabilior, nullus odore gratior: ita non alius minus diuturnus. Habent rosæ, perinde ut pueritia, suum tempus, sed perbreue. Hinc illud Horatij in Odis:

Mitte sectari, rosa quo locorum
Sera moretur.

Rosam quæ præterieris, ne quæras iterum: ne maceres te desiderio rerum earum, quæ reuocari nequeũt: ut formæ, iuuentæ, & similium. Animamq; nepo.] *Marcelli. Etenim antiqui existimabant mortuorũ animas in sepulchris habitare: quamobrẽ in parentationibus libamina illò inferre consueuêre. Cumulaturũ igitur se promittit, honoris ergò, animam Marcelli his rosarijs, ceu donis quibusdam, cũ aliud uiuo maius nequeat præstare. Et tanquam fidem propriam nomen suum pro posteritate interponit, ut se id dicat facturũ, quod parim:ei, adeoq; omnes ciues Romani, Anchisæ progenies, illi exhibebant.* Accumulem.] *A pietate erga suos. Eleganti metaphora ista dicuntur: Cumulare alicui beneficium, cumulare Marcellum beneficio, cumulatè reddere alicui beneficium, cumulatè pẽsare beneficium, cumulatè accipere beneficium, & similia.* Fungar inani.] *cuius uidelicet nullus sensus ad eũ sit uenturus. Nam iusta, extrema superstitum officia sunt erga mortuos. Rectè igitur inane munus, magnificum funeris apparatum uocat.* Sic tota.] *Verba poëtæ sunt, abrumpentis orationem Anchisæ, & festinantis ad epilogũ libri. Simul ostendit summatim, quæ deinde de reb. Italicis docuerit filium, memor ubiq; eorum quæ superioribus libris promiserit. Etenim in quinto Anchises duo potissimũ se edocturũ Aeneã apud inferos pollicitus fuerat: genus, ac posterorũ seriẽ, quæ hactenus diligenti enumeratione recensuit. Inde urbes Italicas, fato illi à dijs destinatas, quas loco inde Anchisen filio memorasse canit: Tũ genus omne tuum,*

tuum, & quæ dentur mœnia disces. Sic.] *recensendo singula quæ ad posteritatem attineant.* Aëris.] *A' loco. Suprà uarias sententias de Elysio retulimus: atque inter cæteras Philosophorum opiniones, fuisse qui opinarentur, Elysium esse circa globum Lunarem, ubi purior sit aër: rursum in circulo lacteo beatorum animos uersari. Neque uerò ignarus sum, quid hic dicat Probus: Aër, inquit, qui segnius iacet, per summa montium & ima terrarum, dici potest Chaos: qui uerò superincumbit, uicem inferorum obtinet, quod hic annotauit Vergilius, ut post mortem soluto corpore, umbræ in hac obuersentur caligine: animæ ultimo aëre, ut puriores transmutantur. Didymus Elysium uocat, τὸ τῶν ἡρώων ἐνδιαίτημα, κεκλημένον ἀπὸ τοῦ Ἠλυσίου τοῦ Ἐλευθήρου εὐσεβεστάτου γενομένου. ἢ παρὰ τὸ ἄλυτα ἐν αὐτῷ μένειν τὰ σώματα. ὁ δὲ τόπος ἐν ταῖς κεκλημέναις μακάρων νήσοις. id est, Heroum domicilium. sic dictum à quodam Elysio Eleutheri filio, homine religiosissimo. Vel quòd ibi corpora perpetuò maneant libera, & insolubilia.* Lustrant.] *perspiciunt, & obuersantur per omnia Elysij loca.* Incenditq́.] *Metaphora. narrando posterorum uirtutem, bella, amplitudinem imperij, quorum omnium recordatione animum uiri ad res maximas gerendas acuit.* Bella.] *in Italia cum Rutulis alijsq́ Latij populis uario fortunæ habitu gerenda: qui Laurentes po-* A *puli, quis rex, cuius filia ei in matrimonium locanda sit: quibus fontibus, quibus de caussis concitabitur bellum, & quem id inde habiturum sit exitum. De Laurentibus in septimo instituetur narratio.* Vrbemq́.] *Laurentum, regis Latini regiam. Cæterùm, ut paulò ante dixi, summatim narrat poëta, ea quæ pluribus Aeneæ à patre sunt memorata, ne superuacanea partim prolixitas odiosa sit lectori: partim ut legentis animum ad eorum enarrationem in posterioribus suspensum instructumq́ue reddat.* Fugiat.] *Polysyndeton. Prius est scire quæ pericula euitanda sint ac fugienda: quibus locis, temporibus, à quibus hostibus, quo consilio. Proximum est, ut uir bellica laude clarus, in duris rebus forti animo sit, ac palmæ uictoriæ symboli naturam imitetur: hoc est, ut fortiter aduersus omnia pericula animi robore perduret, & prudentia augeatur. Hoc uirilis animi robur idem alibi eleganter descripsit:*

Tu ne cede malis, sed contrà audentior ita,
Quàm tua te fortuna sinet. ——

Quo quemque modo fugiatq́ feratq́ laborem.] *Tmesis: quomodo quemque laborem ferat & fugiat. Et laborem dixit: pro, quomodo unumquodque periculum euitet ac toleret.* B

ARGVMENTVM.

Aeneas audita posterorum suorum narratione, perceptisq́ ab Anchisæ patre rebus, quæ sibi euenturæ erant, ab ipsomet Anchise ex inferis per portam eburneam unà cum Sibylla emittitur.

NASC. Sunt geminæ somni portæ.] *duas somnij portas, quæ sunt apud inferos, describit: alteram corneam, alteram eburneam: de quibus uariè disputant cùm Græci, tum Latini scriptores. Seruius, & Homeri interpres per corneam portam oculos intelligendos putat,*

Sunt geminæ somni portæ, quarum altera fertur
Cornea, qua ueris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises, unàq; Sibyllam
Prosequitur dictis, portaq; emittit eburna:
Ille uiam secat ad naueis, sociosq; reuisit:
Tum se ad Caietæ recto fert littore portum:
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

Vmbris.] *Homerus somnia, hic umbras de portis exire dicit.* Ad cœlum.] *Cœlum pro regione uiuorum positum est quia sicuti Dij nobis, ita nos defunctis superi habemur. Macrob. 1. de Somn.*

quod colore sint corneo: per eburneam dentes nimirum osseos, & candidos: per corneam egredi ueras umbras, quia demum certa sint, quæ oculis conspiciuntur: per eburneam falsas, quòd uana plerunque soleant esse, quæ fama percipiuntur. hinc illud adagium pluris esse oculatum testem unum, quàm auritos decem, hoc est maiorem habendam esse fidem referentibus ea, quæ uiderint oculis, quàm his, qui narrant ab alijs audita: itaque Aeneam per eburneam portam dimissum, significare pro falsis habenda quæcunque de inferis poëta narrarit. huc respexisse Socrates uidetur apud Plat. in Charmide, siue de temperantia, alludens ad Homeri locum de somniorum portis, ut proximè dicemus, cum ait Critiam alloquens, Audi iam meum somnium, siue per cornu, siue per ebur emerserit. Porphyrius uerò philosophus ad naturam animæ id referre uidetur. adeas Macrob. lib. de Som. Scip. 1. cap. 4. Vtcunq; est, locus ex Hom. Odyss. 19. sumptus est, cuius uersus ad uerbum ferè transtulit poëta noster.

» Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων.
» Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.

& quæ sequuntur alia.

Portaq́ emittit eburna.] *propter caussas supradictas.* Ille uiam secat ad naues.] *secat propter aëra dixisse uidetur. qui ab incedentibus assiduè finditur: unde & aues aërem secare dicuntur, dum uolant, & naues per mare iter secant, cum aquas nando findunt.* C Ad Caietæ.] προληπτικῶς *de sua persona Virgilius portum nominat, qui eo tempore huius nominis nondum fuerat, ut:*

——*Lauinia uenit* »
Littora. —— »

Sed de nomine Caietæ nutricis Aeneæ, uel Creusæ, quæ illic mortua & sepulta est, nomen sumpsit, quod Virg. ipse in 7. Aeneid. his uersibus ostendit,

Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix »
Aeternam moriens famam Caieta dedisti. »

LAMB. Sunt geminæ somni.] *Epilogus totius libri, constans descriptione portarum Somni. Has autem describit à materia, cum corneam alteram, alteram eburneam uocat: & ab officio seu proprijs operibus, cum per has somnia ad mortales proficisci canit.*

Hort. Sunt geminæ.] *Harum portarum descriptio sumpta est ex Homeri Odyss. 19. Verba sunt Penelopes ad Vlyssem:*

Δοιαὶ

A δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων,
αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.
τῶν οἳ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος,
οἵ ῥ' ἐλεφαίρονται ἔπε' ἀκράαντα φέροντες,
οἳ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θύραζε,
οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι βροτῶν, ὅτε κέν τις ἴδηται.
ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἐντεῦθεν ὀΐομαι αἰνὸν ὄνειρον
ἐλθέμεν, ἦ κ' ἀσπαστὸν ἐμοὶ καὶ παιδὶ γένοιτο.

Quem locum poëtæ enarrator Didymus his uerbis explicat οἱ μὲν φασὶ κερατίνην πύλην συνεκδοχικῶς τοὺς ὀφθαλμούς. κερατοειδὴς γὰρ ὁ πρῶτος χιτὼν τοῦ ὀφθαλμοῦ. ἐλεφαντίνην δέ, στόμα, καὶ ἔσωθεν ἐλεφαντοχρῶτας τοὺς ὀδόντας. ἐκ δὲ τούτων πιστότερα εἶναι τὰ ὁρώμενα τῶν λεγομένων, καὶ ὅτι διὰ μὲν κέρατος οἷόν τε καὶ ἰδεῖν, διὰ δὲ ἐλέφαντος οὔ. ἢ ὅσα ἄν τις ἐν πλησμονῇ τροφῆς ἴδοι, ταῦτα εἶναι ψευδῆ· κερατίνην μὲν τὴν ἀληθῆ τὸ ἔτυμα κραίνειν καὶ τελεῖν, ἐλεφαντίνην δέ, τὴν ψευδῆ. ἐλεφαίρεσθαι γάρ, τὸ παραλογίζεσθαι, καὶ ἀπατῆσαι. οὐ γὰρ ἀθηναίην ἐλεφηράμενος λάθ' ἀπόλλων. τινὲς δ' οὕτως ἀπέδοσαν. κερατίνην μὲν τὴν ἀληθῆ καὶ διαφανῆ
B καὶ λάμπουσαν· ἐλεφαντίνην δέ, τὴν ψευδῆ καὶ ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην. οἱ δέ φασιν, κέρασιν ἀπεικάζειν τοὺς οὐρανίους ὀνείρους, οἵτινες καὶ ἀληθεύουσι τῷ τὰ κέρατα εἰς ὕψος ἀνατείνειν· ἐλέφαντι δέ, τοὺς χθονίους. τὰ γὰρ τῶν ἐλεφάντων κέρατα κάτω νεύει. δισσοὺς δὲ οἶδεν ὀνείρους. ἐπὶ μὲν γὰρ τοὺς τῶν οὐρανῶν φησίν, ἢ καὶ ὀνειροπόλον. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. ἐπὶ δὲ τῶν χθονίων, πὰρ δ' ἴσαν ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ λευκάδα πέτρην, ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας καὶ δῆμον ὀνείρων. Id est: Quidam aiunt corneam portam synecdochicè oculos significare: nam prima eius tunicula planè corneæ formæ est. eburneam uerò, os, & intra id dentes, eburneum colorem præ se ferentes. Horum autem fidem propius mereri ea quæ uidentur, quàm quæ dicuntur. Tum autem, quod perspicuum sit cornu, ebur uerò minimè. Siue quòd ea quæ in satietate & cibi redundantia uidemus, ferè sint uana. Quamobrem cornea porta illa, rerum ueritatem absolutè inducit, hæc uerò eburnea mendacium. Est autem ἐλεφαίρεσθαι, decipere propriè, & fallere, ut in illo,

οὐ γὰρ ἀθηναίην ἐλεφηράμενος λάθ' ἀπόλλων.

C Id est:

Pallada non latuit, cum falleret augur Apollo.

Rursum sunt, qui ita has portas somniorum interpretentur: ut corneam ueram, perspicuam & splendidam exponant: eburneam uerò, uanam, obscuram, incertam & confusam. Nonnulli tradunt, cœlestia somnia cornibus comparari, quæ uera denunciant: propterea quòd cornua in altum erigantur. ebori uerò terrena: nam elephantum cornua deorsum in terram prona nutant. Nouit itaque duo somniorum genera. De ijs autem quæ è cœlis proficiscuntur, ait,

ἢ καὶ ὀνειροπόλον, καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.

Id est:

Aut somniorum interpretem: etenim & somnium à Ioue est. De terrenis autem,

πὰρ δ' ἴσαν ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ λευκάδα πέτρην,
ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας, καὶ δῆμον ὀνείρων.

Id est:

Gurgitem ad Oceani uenere, & Leucada petram,
Solis item ad portas, gentem & quam somnia dicunt.

Hactenus ille. Seruius alium sensum adducit: Somnum, inquit, cum cornu nouimus pingi. & qui scripserunt de somnijs, dicunt, ea quæ secundum fortunam & personæ possibilitatem uidentur, habere effectum, & hæc uicina sunt cornu: unde cornea uera fingitur porta. ea uerò quæ supra fortunam sunt, & habent nimium ornatum, uariamq; iactantiam, dicunt falsa esse: unde eburnea quasi ornatior porta fingitur. Hucúsque Seruius. Cæterùm per has insomniorum portas apud inferos, poëtæ innuunt, longè maiorem fidem habendam referentibus ea quæ uiderunt oculis, quàm ijs qui narrant ab alijs audita. Vnde natum etiam est prouerbium: Pluris est oculatus testis unus, quàm auriti decem. Lucianus in Gallo: ἐπειδὰν σὺ ὦ μίκυλλε παύσῃ ὀνειρώττων, καὶ ἀποψήσῃ ἀπὸ τῶν βλεφάρων μέλι τὸ νῦν δέ, πρότερος εἰπέ, ὡς μάθω, εἴτε διὰ τῶν ἐλεφαντίνων πυλῶν, εἴτε διὰ τῶν κερατίνων σοι ὄνειρος ἧκε πετόμενος. Id est: Postquam uerò Micylle desijsti somniare, & præsens hoc mel palpebris abstersisti: primùm hoc mihi edissere, ne sim nescius, utrum per eburneas portas, an per corneas tibi somnium huc aduolauit. Macrobius commentar. lib. 1. cap. 3. in Somnium Scipionis, huiusmodi, de geminarum portarum somnij descriptione, ex Porphyrio adfert explicationem. Latet, inquit Porphyrius, omne uerum: hoc tamen anima, cum ab officijs corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit. tamen non libero & perfecto lumine uidet: sed interiecto uelamine, quod nexus naturæ caligantis obducit. Et hoc in natura esse, idem Vergilius asserit dicens:

Aspice (namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.——)

Hoc uelamen cum in quiete ad rerum usque aciem introspicientis admittit, de cornu creditur: cuius ista natura est, ut tenuatum uisui sit peruium. Cum autem à uero hebetat, ac repellit obtutum, ebur putatur, cuius corpus ita natura densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis crassum, nullo uisu ad ulteriora tendente penetretur. Hactenus hæc ex Macrobio. Ad harum somni portarum simulachrum, duas inferorum portas Valer. Flaccus effinxit, lib. 1. Argonaut.

Hic geminæ æternùm portæ, quarum altera dura
Semper lege patens, populos regesq; receptat.
Ast aliam tentare nefas, & tendere contrà
Rara & sponte patet, &c. ——

Cœlum.] in mundum. nam eum inferis collati, superi rectè appellamur. Insomnia.] Porrò quatenus & quibus somnijs credendum sit, suprà in tertio disseruimus. Quinque somniandi formas ad hæc tradunt: & totidem diuersa nomina earum rerum, quæ dormientibus obijciuntur. Aut enim est ὄνειρος, hoc est, somnium: aut ὅραμα, id est, uisio: aut χρηματισμός, oraculum Latini uocant: aut ἐνύπνιον, insomnium: aut est φάντασμα, hoc est, uisum. Somnium propriè id appellant quod rei significationem, non nisi per interpretem intelligendam, ambagibus obscuris tegit uelatq;. Hoc item in quinque species diuidunt: proprium, alienum, commune, publicum, & generale. Visio, quoties id nos uidere existimamus, quod ita postea eueniat, ut apparuerat. Oraculum, quod in somnis aut deus, aut parens, aut diuus aliquis, denunciat nobis euenturum, faciendum, aut euitandum. Phantasma, cum inter uigilandum quiescendumq;, quis

...gilare se existimant, putet se uidere inusitata specie & magnitudine uagantes formas quasdam, & in se irruentes ... etiam rerum turbulentas & laetiores tempestates. ... ...ectat epialtes. Insomnium uerò, quoties ea cura, ... studium dormienti occurrit, quo se uigilantem fati... Atque adeò uel hinc insomnio nomen datum arbitratur, non quia per somnum uidetur, sed quia in ipso somno tantummodo esse creditur, cum uidetur, & nihil tanti momenti aduehit. Quare hoc loco uana omnia ea esse quae de inferis cecinerit, significaturus poëta, falsa esse insomnia dicit. Huc referendum est insomnium Didonis, Luciani, & aliorum.

Ille uiam &c.] Periphrasis: secare uiam, pro proficisci, ire ad naues. Itaq; è porta eburnea emissus, rectà ad naues suas se & socios recepit. Mirũ ni ex eodem specu, in quem se descendens demerserat, in lucem emerserit.

Caietae.] cui suprà nomen factum ab Aeneae nutrice ibi mortua & sepulta dixit: A

Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dedisti.

Etsi ante ea tempora uel nullo, uel diuerso nomine portus is dictus fuit: de nutricis suae nomine tamen ibi extinctae, eum tum appellauit. Consimili modò Homerus, quem hoc loco imitatus est, Vlyssem suum ad socios deduxit Odyss. 11.

αὐτίκ' ἔπειτ' ἐπὶ νῆα κιὼν ἐκέλευον ἑταίρους,
αὐτούς τ' ἀναβαινέμεν, ἀνά τε πρυμνήσια λῦσαι.

Extant tamen alij authores, qui eum ipsum portum non à Caieta nutrice nomen habere prodant: uerùm ἀπὸ τοῦ καίειν, hoc est, ab exurendo: quòd ibi Aeneae naues, statim post eius in Italiam apulsum, exustae fuerint: id quod poëta in Sicilia accidisse tradidit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, (QVI tantùm in sex priores libros Aeneidos Virgilij scripsit:) Et D. Lamberti Hortensij montfortij, in Lib. VI. Aeneidos, Explanationum Finis.

B

ARGVMENTVM IN LIBRVM septimum Aeneidos Vergilianae.

ADILON.

Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN SEPTImum Aeneidos librum Argumentum.

Hic quoq; Caietam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum uenit: hanc uerbis cognouit Iuli
Fatalem terram: mensis en uescimur, inquit.
Centum oratores ueniam pacemq; petentes
Ad regem mittunt laeti cum sorte Latinum:
Qui cum pace etiam natae connubia pactus,
Hoc fortè Alecto Iunonis dissipat ira. C
Concurrunt dictis, quamuis pia fata repugnent:
Belli caussa fuit uiolatus uulnere ceruus.
Tum gentes sociae arma parant: fremit arma iuuentus.

ANNO.

A

ANNOTATIONES D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII IN LIBRUM SEPTIMUM Æneidos Vergilianæ.

P. VERGILII MARONIS AENEIDOS Liber VII.

CONDIT A nutrice sub noctem, Circæos prætemauigat, ac sub auroram illucescentem in Tyberinum littus socios exponit. Explorat inde loca, quæ ex omne oblato, fato sibi decreta aduertit. Illico ad Latinum regem oratores pacem petitum mittit. Quam non solum impetrat, sed etiam à Latino honorificè ad regni participationem & filiæ coniugium inuitatur: desponsam eam quidem Turno fuisse, sed quam portentis diuorũ, & oraculis Fauni patris territus, extero duci seruarat. Iuno Troianorum successu acerbata, Furiam Alecto ex inferis euocat, quæ primùm omnium Amatam latini uxorem furijs implet: inde Turnum. Ad postremum tumultuantur rustici in agris, aduersus Ascanium uenantem, à quo ceruа uulnerata fuit. Hæc à se fideliter perpetrata Alecto Iunoni renunciat. Tota Italia turbatur, fitq; undiq; ad Latinum fuga. Quo frustra obnitente, Iuno templum Iani aperit, belli indicis. Recensetur catalogus ducum, qui aduersus Aeneam arma cum Latino aduersus Troianos sumpsere. Quemadmodum sex prioribus libris ad imitationem Odyss. Homericæ errores Aneæ descripsit: ita sex posteriores ad exemplum Iliad. delineauit, in quibus bella narrat, quæ uir fortis in terra fatali magno & excelso animo gessit. Allegoriam horum librorum alibi retulimus. Principium à fine superioris libri pendet. Tu quoq;] Quemadmodum Palinurus & Misenus promontorijs nomina dederũt: ita portui Caieta nutrix Aeneæ, ibi fato defuncta, nomen indidit. Sunt tamen authores non imi subsellij, qui dicant, portum Caietanũ non à nutrice Aeneæ, sed concrematis nauib. nomen accepisse. καίω, accendo, comburo: naues non in Sicilia, sed in Italia exustas. Bœotæ ἐκκαίεταν, ἐκκαμίνθην uocant, id est, mentham syluestrem, herbam, ἀγρίαν ἡδύοσμον. Et uoragines etiam καιετοὺς dici uolunt: unde apud Spartanos καιάδα, barathrum, in quod malefici conijciebantur, ut apud Siculos. καιάτας, carceris species apud Lacedæmonios. καιέτοι, ῥωχμοί, id est, scissuræ, quas efficiunt terræmotus. Magna.] Italia: ab Hespero, ut alibi non uno loco dictum est. addidit Magna, discriminis causa, quòd Hispania minor Hesperia sit appellata. Si qua est.] Alioqui frustra essent omnia, quæ præstantur mortuis.

B

> Tu quoq; littorib9 nostris Aeneia nutrix
> Aeternam moriens famã Caieta dedisti:
> Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaq; nomen
> Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.

> At pius exequijs Aeneas ritè solutis
> Aggere composito tumuli, postquã alta quierũt
> Aequora, tendit iter uelis, portumq; relinquit.
> Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
> Luna negat, splendet tremulo sub lumine põtus.
> Proxima Circææ raduntur littora terræ,
> Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
> Assiduo resonat cantu, tectisq; superbis
> Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
> Arguto tenues percurrens pectine telas.
> Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
> Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
> Setigeriq; sues, atq; in præsepibus ursi
> Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum:
> Quos hominũ ex facie dea sæua potentib. herbis
> Induerat Circe in uultus ac terga ferarum.

Proxima.] Homerus Odyss. x.

C εὗρον δ' ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα Κίρκης,
ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ,
ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες.
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

Circeæ.] Circæum mons est in Italia, circumfluus in insulæ modum, mari & paludibus. Fuit hic Circes templum, in quo ostendebatur, manu gestans Vlyssis phialam. Atq; ob id aiunt fabulosa omnia de Circe & Vlysse in eo loco nata. Plin. lib. 3. cap. 5. Circæi, inquit, quondam insula, immenso quidem mari circundata (si creditur Homero) at nunc planicie. Mirum est, quod hæc de re tradere hominum notitiæ possumus. Theophrastus, qui primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit: nam Theopompus (ante quem nemo mentionem habuit, urbem dumtaxat à Gallis captam dixit: Clitarchus, ab eo proximus, legationem tantum ad Alexandrum missam) hic iam plus quàm e fama, Circæorum insulæ & mensuram posuit stad. 80. in eo uolumine quod scripsit Nicodoro Atheniensium magistratui, qui fuit urbis nostræ 460. anno Quicquid est ergo terrarum, præter 10. M. pass. propè, ambitus adnexum insulæ. Solis filia.] imò Aeetæ Hecates, ut historiographi scriptum reliquere. De

 hac

Multi illam magno è Latio, totaq; petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis atauisq; potens, quē regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed uarijs portenta deûm terroribus obstant.

A *strat, qui in Latinorũ fines Argo nauem delatam fuisse testatur. Et Argonautarum filij postea ad Troiam militarũt. Ianus in Latio antiquissimum imperium hominum memoria tenuit, & Saturnus, ut paulò antè dixi. His successit Picus, Pico Faunus, Fauno Latinus, in cuius tempora Troianorũ incidit appulsus. Fuere ex uetustis rerum scriptoribus, qui crediderint Pallantem genitum ex Hercule & Lauinia Euandri filia: & Latinum istum, qui Aboriginibus imperauit, ex eodem Hercule & Hyperboride puella ortum: quam à patre obsidem acceptam, intactamq; ad id tempus, quo in Italiam uenit, seruatam, tum demum in Latio compressam, prægnantem reddidisset: & cum iam uterum ferre cœpisset, Fauno, cui Latinus successit, matrimonio locarit. Fuit hic Faunus Pico genitus, qui Iouis fuit, quẽ Hermen de Planetæ nomine uocarint.* Te Saturne.] *Auerso.* Magno è Latio.] *Id soli spacium ueteres Latij nomine appellarunt, quod intra Tiberinam ripam*

B *& Circeiòs à mari ad montes modicis finibus concludebatur. Hoc fortassis argumento quidam ducti fuere: inde nomen loco datum, quod inter montes lateret, non autem à fuga Saturni. Hanc Italiæ partem Siculi initiò tenuere, sed barbari illi. Sunt qui Liguros, Siculos fuisse credant, quos Aborigines ab Oenotris orti, sedibus suis expulerint, qui eam terram usque ad Troianorum aduentum deinceps coluerunt. Ergo non magnum Latium, sed angustum rectius potuit dici. nisi per Latium, hoc loco totam Hesperiam accipiamus: id quod non obscurè innuit, cum expositionem subijcit, Tota Ausonia.* Turnus.] *Hunc describit à formæ decore, & maiorum claris imaginibus. Festinat ad belli materiam præcipuam, quæ Lauinia fuit, Turno desponsa. Erat autem Turnus Rutulorum rex, cui ante aduentum Aeneæ connubium Lauiniæ pactum fuerat. Ferebat ille ægrè, hominem aduenam sibi in amore prælatum iri: quamobrem publicam pacem init extemplò perturbatum. Itaq; primo concursu (historiam refero, non poëticam fabulam) Rutuli fusi fuere: Latinis tamen non admodum lætis, ob Latinum regem amissum. Fugit Turnus uno prælio fractus, ad Mezentium Hetruscorum regem: is cum eo haud grauatè arma iungit, cùm propter iniuriam, qua Turnus affectus fuerat: tum quòd nouæ urbis origine offensus esset, metu ne nimium res Troianæ augerentur.* Regia coniunx.] *Amata.* Sed uarijs.] *Prodigia suo loco explicabuntur, quibus territus fuerit Latinus filiam Turno locare, ac monitus eam externo seruare genero. Cæterùm portenta dicuntur, quæ aliquid portendunt ac signant euenturum. Suntq; caussæ, cur Lauinia statim Turno non sit in connubium tradita.*

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosq; metu seruata per annos,
Quam pater inuentã, primas cum cõderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus.
Laurentisq; ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera uectæ
Obsedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò uates: Externum cernimus, inquit,
Aduentare uirum, & partes petere agmen easdẽm
Partibus ex ijsdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et iuxta genitorem adstat Lauinia uirgo,
Visa (nefas) longis cõprendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatũ flamma crepitante cremari,
Regaleisq; accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id uerò horrendum, ac uisu mirabile ferri.
Namq; fore illustrem famà, fatisq; canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq; sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq; exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisq; Oenotria tellus
In dubijs responsa ferunt: huc dona sacerdos
Contulit, & cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq; petiuit.
Multa modis simulacra uidet uolitantia miris,
Et uarias audit uoces, fruiturq; deorum
Colloquio, atq; imis Acheronta affatur auernis.

Laurus erat.] *Eleganti ordine statim attexit prodigia, quibus territus fuit Turno filiam nuptum dare.* Laurus.] *à qua Lauiniam, cum ampliaret, inquit Ser. Laurolauinum appellauit. Iam uerò laurum, propter eius fatidicã uim, Phœbo dicatam esse, omnes norunt, cùm aliæ*

C *arbores alijs diuis antiquitus cõsecratæ fuerint. Itaq; cùm poëta prodigium rerum futurarum præsagũ arbori uellet tribuere, prudenter id lauro donauit. De hac arbore, quamuis superioribus multa annotauimus libris, quia locus hic ita postulat, pauca istæc adijcienda duxi: uel ob id, quòd occasionẽ rerum à prodigio ducat huius arboris, quæ tacita futurarum rerum euentum præsagijt. Tanta enim eius natura est, si eius folia nocte puluillo subijciantur, ut somniorum ueritatem suggerant. Adde, quòd Hesiodi interpres in Theogoniam, ostendat in numinis afflatu magnam habere efficaciã. Qua de causa etiam Lycophron in Cassandra, δάφνην φαγὼν φοίβαζεν ἐκ λαιμῶν ὄπα. Tibull. de Sibyll.*

Vera cano, sic usque sacras innoxia laurus
Vescar, & æternùm sit mihi uirginitas.

Laurus à Græcis δάφνη dicitur. unde uates δαφνοφάγοι appellantur. Quãobrem cultissimus poëtarum, uaticinãtes laurũ mordere dixit. Verùm relicta lauro, excutiamus ea quæ sequuntur. Penetrali.] *quæ Græcis ἄδυτα dicuntur, id est, interiora penitioraq; adiũ loca: quæ planè, ut religiosa, ita inaccessa erãt, ἄβατα. à lo-*

à loco: quare etiam à religione arborem circumscribit. Phœbo.] ut uaticiniorum præsidi. Laurentis.] ab etymo uocabuli. A' lauro, Laurenti incolæ dicti fuere. Colonis.] cultoribus. Vates.] Interpretatio prodigij. Præter.] Alterum prodigium Ignis regnum futurum denunciat: sicut in Ascanio, & Seruio Tullo. Sed Seruius per fumum & aspersionem flammarum belli incendium interpretatur: uerùm hoc nihil ad Lauiniam. Vulcanum.] ignem. metonymia: inuentor pro re inuenta. Id uerò.] interpretatio prodigij. Albunea.] Alburnum Lucaniæ montem esse tradunt, ita nuncupatum à candore: & deam Albuneam. fontem item, & syluam Tyburtinam. Describit locum à religione, & oraculo celebri, tum autem à natura fontis. qui ex ea oritur. Mephitim.] Mephitis terræ putor est, & odor sulphureus, qui de aquis sulphuratis nascitur: grauior hic est in nemoribus. Nonnulli uolunt, Memphitim deum esse, Albuneæ siue Leucotheæ adiunctum: ut Veneri Adonis conciliatus, & Dianæ Virbius fuit. Huc dona sacerdos.] Oraculum petituri prius mactabant dijs uictimas: inde A facto sacro, ij qui futura uolebant prædicere, in deorum templis ad dormiendum se componebant, ut ita per somnum, spiritum haurirent, & prodigiorum interpretationem conciperent. Cæterùm, somniorum alia allegorica, alia theorematica dicuntur. Allegorica sunt, quoties aliter sonant uerba, aliter significant per similitudinem. Theorematica uerò, quoties ita intelliguntur, ut uerba ipsa sonant, ac præ se ferunt. Pausanias existimat, Amphiaraum somniorum interpretandorum laude præstantissimum fuisse: eo enim tempore, quo in deos relatus fuit, futurarum rerum scientiam per somnia tradidit. Ad huius oraculum qui tendebant, primùm oportebat purgari: hoc est, ut deo res diuina perageretur, cui sacrificaretur, atque omnibus simul ijs quorum nomina aræ insculpta erant. Mox arietis pellis substernebatur, ut ita dormiturientes interpretationem somnij conciperent. Huc allusit hoc in loco poëta. Apud Scythas pellis insessio iurisiurandi religionem habebat.

Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat ritè bidentes. B
Atque harum effultus tergo, stratisque iacebat
Velleribus, subitò ex alto uox reddita luco est:
Ne pete connubijs natam sociare Latinis,
O' mea progenies, thalamis neu crede paratis:
Externi ueniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, quà sol utrumque recurrens
Aspicit oceanum, uertique regique uidebunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus,
Sed circùm latè uolitans iam fama per urbes
Ausonias tulerat, cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere classem.

Hic &.] Itaque ostendit Latinũ in hunc lucum contendisse, ysque ceremonijs, imò religione potius prodigiorũ uim, substratis uelleribus elicuisse. Bidentes.] oues, ut superioribus libris non uno loco dictum est, sed in primis in tertio. Centum.] numerus certus pro incerto: amplificatio hostiæ ab additione numeri: ut, Centum oratores. Thalamis pa.] cõiugio Turni, cui destinata erat filia. Generi.] Troiani: ex pluribus, unũ accipe. Indicat Aeneam Troia profectũ appulisse, cui filia sit collocanda. In astra.] Hyperbole: ad amplificandam uirtutẽ, & posteritatis opes ac potentiã. Vtrũque recurr.] Amplitudinem imperij Ro. arguit, à septentrione in meridiẽ propagati. ea est enim latitudo Zodiaci. Non ipse.] nõ habuit tacita. Circum.] Sectio. Laomedontia.] Troiana: antonomasia.

Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis. sic Iuppiter ipse monebat:
Et cereale solum pomis agrestibus augent. C
Consumptis hic fortè alijs, ut uertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et uiolare manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura alludens, ea uox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

Aeneas primique.] Vt finem fatalis erroris statim subijciat poëta, nullis ambagib. describit id quod ad eam rem spectat. Vaticinata fuerat Harpyia, tũ erroris finem futurũ, ubi media adacti, orbes puniceos absumerent. Itaque huc delati Troiani, hoc est, in agrum Laurentẽ, quòd nõ fuerint longius euagati, oraculo tributum fuit: quod iam mox patri Anchisæ adscribit. Neque id quidem temerè animaduersum erat, nisi ab uno atque altero hoc ipsum exclamatum fuisset, quòd Ascanio honoris causa nunc tribuit: quippe cui id regni debebatur. Ea uoce accepta, omnes uno assensu intellexerunt, hanc esse terram fatalem. Oraculum aliqui tribuunt (ut dixi) Harpyiæ alij liberis Aeneæ: nonnulli Dodonæum fuisse arbitrantur. Sunt qui in Erythris tugurio Idæ acceptum adserant. Incolebat hoc Sibylla, Erythræa à loco dicta, quæ Troianos iusserat plagam orientalem petere, profugos illos quidem, sed fortes uiros, donec illò essent nauigio prouecti, ut media puniceos orbes deuorare cogerentur. Rursum Græcorũ quidam scriptum reliquerunt, prodigiosum scrofæ occursum, fatalem erroris finem arguisse. Deprehensa antè ea fuit in monte Albano triginta succulas enixa: ex qua re collegerunt, intra triginta annos Aeneæ stirpem, & terram ipsam, & amplius imperium habituram. Vaticinium hoc poëta Heleno uati donauit, lib. 3.

Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba solo recubans albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Adorea liba per herbas.] Illud obseruatu dignum, poëtam

A tam admirabili copia unam eandemq́ rem hic efferre: mensas uidelicet paniceas, quas modò Adorea liba, nunc cereale solum, nunc exiguam Cererem, aut orbes fatalis crusti, iam patulas quadras, ac mensas nuncupat. Crusti, patulis nec parcere, &c.] ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, è durioribus panum partibus. Cassandra apud Lycophronem:

ἔνθα τραπέζας εἰλάτων πλήρεις κιχὼν
τὴν ὕστερον βρωθεῖσαν ἐξ ὀπαόνων
μνήμην παλαιῶν λήψεται θεσπισμάτων.

Nec uerò solum id denunciarat oraculum, ibi laborum finem futurum, sed etiam ut eo in loco urbem conderent: Atq; hoc in loco, inquit Lycophronis interpres, Lauinium condidit, uel (ut ipse scribit) Lauiniam.

Continuò, Salue fatis mihi debita tellus,
Vosq́; ait, ô fidi Troiæ saluete penates:
Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia nãq;
(Nunc repeto) Anchises fatorũ arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad littora uectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibiq; memento
Prima locare manu, moliriq; aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos suprema manebat,
Exitijs positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine solis
Quę loca, quiue habeãt homines, ubi mœnia gẽtis
Vestigemus, & à portu diuersa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusq; uocate
Anchisen genitorem, & uina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & geniumq; loci, primamq; deorum
Tellurem, nymphasq;, & adhuc ignota precatur
Flumina, tum noctem, noctisq; orientia signa,
Idæumq; Iouem, Phrygiamq; ex ordine matrem
Inuocat, & duplices Cœloq; Ereboq; parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radijsq; ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subitò Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atq; omine magno
Crateras læti statuunt, & uina coronant.

Genitor.] *Interpretatur Aeneas oraculum, haud ignarus fatorum suorum. Interpretationem confirmat ab authoritate, uerbisq; patris Anchisæ antecedentibus.* Quare agite.] *Exhortatur ad explorandam regionem.* Pateras.] *Metonymia, continens pro contento. Religiosè suos hortatur ad pietatem.* Implicat.] *coronat caput ritu sacrificantium.* Tellurem.] *Opim, communem omnium parentem.* Flumina.] *Naiadas. Terra enim uictũ, aqua potum mortalibus præbet.* Idæumq.] *ab Ida monte Cretæ, in qua natus & educatus creditur Iupiter. Cætera in tertio explicauimus.* Phrygiamq; ex ordine matrem.] *Cybelem turritam Congerie enumerat di*uos, quos religiosè inuocarit, ut præsentes faueantq; sibi in fatali terra, in omnibus rebus auspicãdis adimt. Parentes.] *Anchisen apud inferos, Venerem apud superos.* Clarus.] *nam Iupiter tonans cœlo sereno, augurĩu boni omnis est.* Diditur] *spargitur per castra Troiana. Diditur, pro spargitur, Lucretianum est.* Instaurant epulas.] *reparant conuiuia: id quod priscis Latieius signum fuit Quare addit Certatim, ut ostendat gaudium fuisse publicum, ex omnibus oblatis. Itaq;, ut eius rei argumenta ac signa ostendat, grandiora pocula mensæ illata subijcit.* Vina coronant.] *non ipsa uina quidem, sed pocula: metonymia, qui tropus poëtis familiaris est.*

Postera cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici:
Hunc Tibrim fluuiũ: hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis uelatos Palladis omneis,
Donaq; ferre uiro, pacemq; exposcere Teucris.

Postera.] *Periphrastica temporis matutini descriptio.* Explo
C rant.] *Militaris uox, ad priuatum negotiũ deducta.* Hæc fontis.] *Mimesis Troianorum, siue incolarum potius, monstrantium diuersa loca. In Numico Aeneas haustus creditur postea bello Latino.* Augusta.] *maiestatis plena, siue augurio consecrata.* Ramis Palladis] *oleaginis coronatos, quòd ea arbor à Pallade inuenta credatur, & ob id eius numini consecrata. Dionysius in artibus tradit, inter oleæ laudes iure illud recenseri, non solum quòd Mineruæ consecrata sit, sed quòd à ueteribus ex ea constituebantur trophæa: ob id etiam uictoriæ esse symbolum. Nam superato Neptuno in nobili certamine, hæc ipsa dea omnium primùm fuit coronata Inter oleas sacras Palladi, Athenis etiam erãt quæ Moriæ dicebãtur, quas scribunt Neptuni filiũ Halirrhotiũ excidere adortum, propterea quòd olea inuenta, Mineruæ ea urbs consecrata fuisset. Inter caedendum securim aberrasse, ac cruribus illisam: ex quo uulnere fato cessit Hinc oleis Moriis cognomen factum μόρος καὶ μόριον, portio est Qui enim oleas possidebant, Panathenæis portiunculam inferebant. Itaq; quòd oratores olea coronati ueniunt, pacis, non belli symbolum est, quippe qui ad pacem petendam adsunt, non autem ad bellum denunciandum.*

Haud mora, festinant iussi, rapidisq; feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturq; locum, primasq; in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atq; aggere cingit,
Iamq; iter emensi, turres ac tecta Latinorum

Haud mora.] *Disertè decorũ in obeunda legatione exprimit, cùm celeritatem in faciendo itinere illis tribuat, & cessationem adimat.* Designat] *aratro, inde fossa. Aeneas loci naturam contemplatus, cum in eo* nihil

Ardua cernebant iuuenes,muroq́; subibant.
Ante urbem pueri,& primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantq́; in puluere currus,
Aut acres tendunt arcus,aut lenta lacertis
Spicula contorquent,cursuq́; ictuq́; lacessunt.
Cum præuectus equo longæui regis ad aures
Nuncius,ingenteis ignota in ueste reportat
Aduenisse uiros.ille intra tecta uocari
Imperat,& solio medius consedit auito.

nihil perspiceret, quod ad sui cultum inuitaret, diu consilij dubius quid ageret, (non enim in animũ inducere poterat, tam incommodas sibi sedes à dijs mõstrari) longius'ne iret, an ibi hæreret, cùm è luco proximo uox redderetur, ut ibi sisteret, ibi ædificaret: cætera dijs curæ fore. Sunt authores qui tradunt, effigiem deorum penatium per quietem Aeneæ obiectam, à quibus fuerit iussus locũ illum aggere ac fossa ualidè communire. Oraculo fidem fecit scropha, quæ postridie in eo loco cum numeroso fœ-

tu inuenta fuit. Huc trãslatis castris, undiq; collecta materia, urbẽ condere cœperunt. A
Iamq́;.] *Redit ad legatos.* Latinorum.] *Hypermetrum: ultima syllaba, à uocali sequentis uersus eliditur.* °Ante urbem.] *Consuetudinem Romanam antiquitate donat. In pace huiusmodi certaminibus ad rem militarem (anno decimoseptimo ad militiam tenebantur) iuuentus exerceri solebat, quæ in bello ipsis usui essent.* Intra tecta.] *statim oratores admisii sunt.*

Tectũ augustũ,ingens,centũ sublime columnis
Vrbe fuit summa,Laurentis regia Pici.
Horrendum syluis,& relligione parentum.
Hinc sceptra accipere,& primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis,hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam ueterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro,Italusq́;,paterq́; Sabinus,
Vitisator curuam seruans sub imagine falcem:
Saturnusq́; senex,Ianiq́; bifrontis imago
Vestibulo adstabant,aliiq́; ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando uulnera passi:
Multaq́; præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus,curuæq́; secures,
Et cristæ capitum,& portarũ ingentia claustra,
Spiculaq́; clipeiq́;,ereptaq́; rostra carinis.

Tectum aug.] *Luculenta regiæ descriptio, quam attexit enumerationi studiorum, quibus iuuentus ante urbem exercebatur, à forma, qualitate, antiquitate, splendore, ac militaris laudis egregijs monumẽtis.* Horrendum.] *religionis plenum. nam arboribus credebatur etiam sua inesse religio, quare etiam lucis sacris sui luci consiti erant.* Curia.] *Cum addit Templum, satis indicat, non fuisse curiam, nisi in loco inaugurato, ad sacrorũ & religionis usum. Hic inaugurabantur reges, hic regni & regũ insignia accipiebant, hic sacris operabantur pontifices. Atque ista quidem ab usu curiæ.* Effigies.] *A' splendore & luculento regio apparatu.* Cedro.] *A' materia ut statuarum perpetua monumenta ostendat. Cæterùm hac descriptione expressit delineauitq́; eam domũ, quã Augustus in Palatio postea cõdidit.* Italus.] *Enumerat priscos reges Aboriginũ. Ab Italo Italia, à Sabino Sabini dicti sunt: ut à Saturno, ea ipsa etiã regio Saturnia.* Vitisator.] *Saturnus Terræ ac Cœli filius creditus fuit, quòd à Ioue filio fugatus quum in Latium uenisset, locorum indigenæ eius uirtutem mirati, ut cœlo demissum eum uenerati sunt. Cùm enim multa uariaq́; ingenij sui experimenta apud rudes mortales edidisset, facilè consequutus est, ut Cœli filius sit creditus. Etenim præter alias commoditates, monstrauit indigenis rationem plantandi*

uites, & metendi segetes. Huic apud Carthaginenses humanis hostijs sacrificari aliquando mos tenuit. Falcem.] *Rationem metendi segetes docuerat Italos: quare signa & tabulæ eius cum falce messoria expressa erant.* B Ianiq́; bifrontis.] *Quo regnante, Saturnus uenit in Italiam, à quo in regni societatem propter prudentiam receptus fuit. Bifrontem ob singularem sapientiam eum finxerunt, unde etiam primus anni mensis illi nuncupatus fuit, quòd exacti anni finem, & insequẽtis principium, ceu duabus frontibus aspiciat. ante Faunum imperauit, & cultum deorum monstrauit.* Ab origine reges.] *non pro Aboriginum, sed rectius ab origine, pro, à prima regum longa serie, origine, usque ad Latinum.* Martia.] *qui bellis pugnando pro patria, ceciderant: à meritis & signis triumphorum. Alludit ad Capitolium Romanum, & curiam, in quæ hostium spolia, & rostra nauium illata fuerant.* C Sacris.] *in quibus spolia numinibus dedicabãtur, quorum auxilijs uictores se arbitrabantur. Sic Ioui Statori & Pheretrio, Romulus: sic Marti, sic Victoriæ alij.* Cristæ.] *galeæ: à parte totum.* Rostra] *ferrea, proris nauium, prælijs naualibus detracta: cuiusmodi postea Romæ Antiatibus adempta, ad curiam Hostiliam suspensa fuere: à quibus ipse locus nomen etiam sortitus fuit.*

Ipse Quirinali lituo,paruaq́; sedebat
Succinctus trabea,læuaq́; ancyle gerebat
Picus,equũm domitor:quẽ capta cupidine cõiũx
Aurea percussum uirga,uersumq́; uenenis
Fecit autem Circe,sparsitq́; coloribus alas.
Tali intus templo diuûm,patriaq́; Latinus
Sede sedens,Teucros ad sese in tecta uocauit.
Atq; hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ(neq; enim nescimus & urbẽ,
Et genus,auditiq́; aduertitis æquore cursus:)

Ipse Quirinali.] *baculo augurali, quali postea Romulus fuit usus: quare Pico baculum auguralẽ tribuit. Dionysius tradit, antiquam augurum obseruationem fuisse Aboriginum. Quare Ascanium postea, priusquã*

exercitũ aduersus Mezentium educeret, augurium captasse: atq; ubi à sinistris cõspexit fulgur micare, pugnasse, ac uicisse. Tantaq́; ueneratio ac dignitas ex utilitate arti accessit, ut augurũ collegiũ sit institutũ: cautumq́;, ut nihil

A *ut nihil nisi augurato inciperetur, magistratus augurijs confirmaretur. Et Romulus augur fuit. Locus augurij, templum fuit. Et hic in templo reges inaugurari solere regno, scribit poëta. Ars ipsa augurandi antiquissima alioqui est, à Chaldæis ad Græcos profecta, apud quos Amphiaraus, Mopsus & Calchas clarissimi augures extiterunt. A' Græcis ad Hetruscos dimanauit, ab Hetruscis ad Latinos. Itaq; Picum augurali habitu expressum in templo, quod curia erat, dicit. Multa de augurandi ritu Pomponius, plura Fenestella annotauit.* Lituo.] *baculo augurum incuruo, quo utebantur augures ad designanda*
B *cœli spacia in templo. Fenestella de augurijs: Baculum in manu recuruum, quod lituum uocant, tenet. Auienus apud Macrob dicit, uirgam esse breuem, & incuruam ea parte qua est robustior.* Trabea.] *Trabearum genera aliquot fuerunt. Vnum quod dijs dicatur, estq; totum purpureum: alterum regum, & illud purpureum quidem, sed albo infectum: tertium augurale, purpura & cocco mixtis infectum. Trabeæ usus fuit etiam in funere, qua utebantur equites.* Ancyle.] *scutum undique rotundum, abscisum, sine angulis, ἀγκύλος, incuruus. Non enim illud Pici, sed Numæ temporibus è cœlo delapsum est. Oraculo responsum fuit, illic summum imperium futurum, ubi illud seruaretur. Verùm quòd nunc Pico id tribuat, in caussa est, ut ostendat, eum Numæ religione parem fuisse fortassis.* Aurea.] *Seruius ad Circen epitheton refert: ut, Aurea Circe. ego ad uirgam refero: & æquè bene constabit uersus, ut per synæresin dixerit, Aurêa, quod alioqui in fine uersus etiam fit. Διασυλλαβικῶς enim legendũ est. Vxor Pici memoratur fuisse Canens, uel (ut Seruius) Pomona dea.* Dicite.] *Oratio Latini ad Troianorum beneuolentiam conciliandã spectat. Plena humanitatis est,*
C *qua etiam eos ad commune hospitium inuitat ultrò. Caussas obuiæ humanitatis addit, Dardanum & Iasium Troianæ gentis conditores ex Italia uarijs casibus in Phrygiã delatos fuisse. Atq; hoc ipsum authoritate confirmat senũ*

Quid petitis? quæ caussa rates, aut cuius egentes
Littus ad Ausonium tot per uada cærula uexit?
Siue errore uiæ, seu tempestatibus acti?
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis.
Ne fugite hospitium, ne'ue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud uinclo, nec legibus æquã,
Sponte sua, ueterisq; dei se more tenentem.
Atq; equidẽ memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad urbes,
Threïciãq; Samũ, quæ nũc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

Auruncorum, à quibus eam historiã acceperit. Dicite Dardanidæ.] *Homer. Odyss* x.

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ, πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;
ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε;
οἷά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἅλα τοί τ' ἀλόωνται,
ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες.

Quid petitis?] *Propositio orationis.* Fluminis.] *Narrat audita.* Ne fugite.] *Benigna inuitatio ad commune hospitium: unde nascitur laus gentis Latinæ, à dignitate originis.* Latinos.] *ubi latuit Saturnus sub Iano.* Aequam.] *quæ sua sponte, nullis legibus coacta, iustè uiuebat. Alludit ad aurea illa tempora Saturni, quorum descriptio extat apud Ouid. lib Meta. 1 Poëtæ per Saturni tempora intelligunt legem naturæ, quæ nobiscum nascitur. sunt enim prima principia, quæ in omnes mortales, quantumuis profligatos ac perditos, propagantur.* Veteris] *Saturni: quasi dicat, apud nos adhuc quædam aurei seculi uestigia extant. Arguit innocentiam & puritatem morum gentis suæ.*
Auruncos ita ferre senes.] *Priscis is erat mos, ut maiores natu res anteactas liberis narrarent. id quod Lucanus etiam prodit, cùm dicit in quarto, Cognita per multos docuit rudis incola patres. Antequam enim historiæ scribi cœpere, cùm apud Hebræos, tum apud barbaras omnes nationes, maiores liberis & nepotibus res exactas narrare solebant, quo earum memoria apud omnem posteritatem extaret. Postea utiliter scriptores exorti sunt qui eas in literas misere. Arunci antiquissimi Italiæ populi fuere. Antiquum Latium, quod à Tiberi Circeios usque patebat, colonis sæpe mutatis, modò Aborigines, modò Pelasgi, rursus Arcades, Siculi, Arunci & Rutuli tenuerunt: & intra Circeios, Volsci, Osci, Ausones. Vnde nomen Latij postea ad amnem Lirim fuit dilatatum.*
Senes.] *A' testibus, & authoritate senum. De Dardano, Iasio, & Corito, uide lib. 3.*
—*Coritum, terrasq; require Ausonias.*—

Rex genus.] *Suasorij generis oratio petitoria, qua à Latino petit sedem tranquillam, & locũ urbi condendæ in littore. Initiò captat beneuolentiam à persona Latini.* Fauni.] *Fuit hic Faunus antiquissimus omnium regum in Latio, qui Aboriginibus imperauit: homines ferarum ritũ uiuẽtes ad mãsuetiorẽ uitæ cultũ*

Dixerat, & dicta Ilioneus sic uoce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems uestris succedere tectis:
Nec sidus regione uiæ, littus'ue fefellit:
Consilio hanc omnes, animisq; uolentibus urbẽ
Adferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo ueniens sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principiũ generis, Ioue Dardana pubes
Gaudet auo, rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad littora misit.
Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos: quibus actus uterque
Europæ atq; Asiæ concurrerit orbis,
Audijt, & si quem tellus extrema refuso
Summouet oceano, & si quem extenta plagarũ

adsuefecit: lucos sacrauit: locis & urbibus nomina fecit: idem multa ædificia excitauit, ædificauitq; tẽpla, quæ ab eodẽ Fauno, fana dicta credũtur à grãmaticis. Siue à fando, quòd in dedicando, põtifices ibi fantur. Idẽ in Latio primus deorum cultum instituisse memoratur. Sunt qui Ianũ Fauno antiquiorem faciant, ut dixi

paulò

paulò antè. Fauno soror fuit uates Fatua, à qua etiamnum uates Fatuarij sunt nuncupati. Fluctibus.] Respondit ordine ad regis uerba, quo casu in Italiam delati essent. Sidus.] Obseruatio eius sideris, ad quod solent nautæ cursum nauigationis dirigere. Pulsi.] Non studium tantum & uoluntatem arguit, uerumetiam necessitatem, ad externas sedes quærendas. Maxima.] Amplificatio opum Troianarum. Ab Ioue.] Laus & commendatio gentis, à generis amplitudine.

Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluuio ex illo, tot uasta per æquora uecti,
Dijs sedem exiguam patrijs littusq́ue rogamus
Innocuum, & cunctis undamq́ue auramq́ue patentē.
Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
Fama leuis, tantiue abolescet gratia facti.
Nec Troiā Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneæ iuro, dextramq́ue potentem,
Siue fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultrò
Præferimus manibus uittas, ac uerba precantū)
Et petiere sibi, & uoluere adiungere gentes.
Sed nos fata deûm uestras exquirere terras
Imperijs egere suis: hinc Dardanus ortus,
Huc repetit, iussitq́ue ingentibus urget Apollo
Tyrrhenū ad Tibrim, & fōtis uada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cùm iura uocatis
More daret populis, sceptrumq́ue, sacerq́ue tiaras.
Iliadumq́ue labor, uestes.——

A Oceani, ubi septenis horis reciproco cursu fluit refluitq́ue mare, ac refunditur. Plaga solis.] torridissima: quæ à ueteribus inhabitabilis credita fuit propter immoderatum æstum. Diluuio.] Grauis metaphora. nam quemadmodum diluuiū omnia secum abripit ac sternit, ita bellum nihil non obuium uastat & euertit. Dijs sedem.] Honesta petitio, cum sedem dijs petat, hancq́ue simul extenuat: simul ita proponit, ut negare non possit. Quod commune omnibus est iure naturali, ut littus, aqua, cœlū, B

Rex ipse.] Duplici ratione ex Iouis sobole eum esse ostendit, ab utroq́ue nempe parente. Quanta.] Disertè, priusquam petat, ut regem sibi conciliet, pathos mouet commemoratione exacti belli: quòd uariè amplificat, modò tempestatem, modò diluuium appellans, atrocibus metaphoris. Refuso.] refluo. Britanniam dicit, easq́ue insulas id nō potest nō cōcedere. Indecores.] Ab utili. Abolescet.] Pollicetur pro beneficio gratiarū actionē. Fata.] Ab honesto. Honestū est, petere à Latino, quod alij ultrò obtulerint. Sed nos fata.] A' necessario: quippe qui nō sponte, sed diuorum moniti oraculis, coacti hanc terram petiuere. Auro.] Materia pro re: patera aurea.

Talibus Ilionei.] Proponit in rege Latino incorruptum aurei seculi exemplum, cuius animus nulla opulentia, nullisq́ue muneribus mouetur. Picta.] acu picta nam acu pictura Phrygum inuentum esse creditur. Unde acupictores, Phrygiones etiam appellantur. Tandem.] Quasi dicat, post longam deliberationem. Estq́ue hypotyposis Latini, profundè apud se deliberantis. Dij nostra.] Ab euphemia ductum principium responsi, & boni ominis precatione, ut dij bene uertant: quòd ipse ex Fauni sortibus, Aeneas è diuorum responsis accepisset.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloq́ue immobilis hæret,
Intentos uoluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptra mouēt Priameia tantū,
Quantū in connubio natæ thalamoq́ue moratur,
Et ueteris Fauni uoluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusq́ue in regna uocari
Auspicijs: hinc progeniem uirtute futuram
Egregiā, & totum quæ uiribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dij nostra incœpta secundent,
Auguriumq́ue suum. dabitur Troiane quod optas.
Munera nec sperno: non uobis rege Latino
Diuitis uber agri, Troiæue opulentia deerit.
Ipse modò Aeneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusue uocari)
Adueniat, uultus neue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.
Vos contrà, regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, uiro gentis quam iungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinūt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canūt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid ueri mens augurat, opto.

peret: tyrannus uerò, ui ac pro libidine grassetur. Cæterùm poëtæ, qui ante Troiana tempora extitere, reges tyrannos appellarunt. Tardius illud nomen postea ad Græcos uenit, circa tempora Archilochi, ut testatur Hippias sophista. Et tamen Homerus Echetum, sceleratissimum omnium mortalium, regem uocat, non autem tyrannum. C A' Tyrrhenis uolunt Tyrannum dictum: latrocinijs enim infestos id genus homines fuisse, Aristoteles in Cumæorum politia ait, tyrannos initio αἰσυμνήτας, hoc est, reges appellatos ac nomen illud plausibilius habitum. Posteris temporibus Dionysiorū uis nomen illud infamarunt. Dextram] Hæc amicitiæ, hæc pacis, hæc fidei ac uirtutis symbolum est.

Munera] Ab insigni liberalitate regis, qui sterile littus petentibus, fertiles promittit agros. Iam & illud obseruandum est, quòd tacitus magis animi scrupulo de filia torqueatur, quàm tenui oratoris petitiuncula. Tyranni.] Aeneæ regis: catachresis. Inter regem & tyrannum hoc interest, ut rex legibus, iure & iustitia im-

Vos contrà, regi mea nunc, &c.] Transit ad sua mandata ad Aeneam. Augurat, pro auguratur, mutatio generis: ut populat, pro populatur.

A Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis,
Omnibus extemplò Teucris iubet ordine duci,
Instratos ostro alipedes, pictisq́; tapetis:
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluũ mandũt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneæ currum, geminosq́; iugales,
Semine ab æthereo spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri, quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talibus Aeneadæ donis, dictisq́; Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemq́; reportant.
Ecce autem Inachijs sese referebat ab Argis
Sæua Iouis coniunx, aurasq́; inuecta tenebat,
Et lætum Aeneam, classemq́; ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit abusq́; Pachyno.
Moliri iam tecta uidet, iam fidere terræ,
Deseruisse rates, stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:

Ter centum nitidi in præsepibus altis.] *Amplificatione numeri regias opes declarat. Et in donis seruat decorum. Regum est, equos & currus, quibus uehantur, donare. Equis addit paris dignitatis ornamenta.*
Semine ab æthereo spirantes naribus ignem.] *à parentum nobilitate: ab eorum semine, qui Solis currum trahere dicuntur.* Patri.] *Pico: à donatrice.* Dædala Circe.] *Lucretius: Dædala tellus, à donatrice. δαιδάλεον, uarium ipso habitu. δαίδαλον, uarium quoddam opus, à Dædalo fabro* B *paratum, qui opere fabrili celebris extitit sua tempestate. δαιδαλόχειρ, qui uaria & prodigiosa manibus peragit. Et Dædali figmenta, qui exactè artes tenent, nouoq́; artificio fabricata sunt. Circen Dædalam ob id uocat, quòd nouis artibus homines uerteret in feras. Vide prouerb. Dædali opera.* Ecce autem Inachijs sese, &c.] *Transitio ad consilium Iunonis, quo occasio sternitur ad turbandum confundendumq́; fœdus inter Latinum & Troianos, ut belli materia quæratur.* Argis.] *de Peloponnesiaco, non de Amphilochico loquitur. Situm est Argos loco supra modum amœno ab oriente Asinæ urbi uicina, ab occasu Cronium montem respicit, à septentrione Cleonas, à meridie Mycenas. Inter hoc Argos & montem Cronium, Inachus amnis decurrit. Etsi non ignorem, Plinium Argos inter Erasinum et Inachum collocare. Haud procul ab Argis Epidaurus, Aesculapij fano nobilis sita est. Argos à Phoroneo conditum fuisse constat, ante Athenas, si uerus est Plinius author. Sunt qui ab Argo Agenoris filio nomen habere credant, ut Higinus & Eustath. Hic Argus propter rerum omnium præteritarum, præsentium & futurarum scientiam, aliasq́; eximias animi dotes, πανόπτης fuit appellatus, oculatusq́; totus. Hoc Argos Stephanus etiam Phoroneam uocat, à Phoroneo eius conditore, filio Inachi. Quare noster poëta epitheticè, Argos Inachium hic nuncupat. Homerus ἱππόβοτον sæpe appellat, quòd Neptuno pulcherrima equorum pascua indixerit: uel ab equorum præstantium copia, uel quòd Agenor hanc urbem cum magno equitum numero aliquando inuaserit. Fuit & Iasium dictum, ab Iasio: Δίψιον, ab aquarum inopia. Sed superioribus libris alicubi plura de Argis diximus.* Quassans.] *A' signo doloris.*

Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum, num Sigæis occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros? medias acies, mediosq́; per ignes
Inuenere uiam: at credo mea numina tandem
Fessa iacent odijs, aut exaturata quieui.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
C Absumptæ in Teucros uires cœliq́; marisq́;.
Quid Syrtes aut Scylla mihi? qd uasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alueo,
Securi pelagi atq́; mei: Mars perdere gentem
Immanem Lapithũm ualuit: concessit in iras
Ipse deûm antiq́; genitor Calydona Dianę. (rẽtem
Quod scel⁹ aut Lapithis tantũ, aut Calydone me
Ast ego magna Iouis cõiũx nil linquere inausum
Quæ potui infœlix? quæ memet in omnia uerti,
Vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitẽ haud eqdẽ implorare, qđ usq́;
Flectere si nequeo supos, Acherõta mouebo. (est.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atq́; immota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atq́; moras tantis licet addere rebus,
At licet amborum populos excindere regum.
Hac socer atq́; gener coeant mercede suorum:
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere uirgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantum
Cisseis prægnans igneis enixa iugales.

Heu stirpem.] *Pathetica oratio Iunonis, quòd omnes conatus fuerint frustra ad auertendum Troianos ab Italia. Minatur ad postremum Troianis bellum graue & magnum. Exordium ductum est ab ecphonesi.* Num Sig.] *Interrogationes indignitatẽ exprimunt.* Sigæis.] *Troianis: à Sigæo Troadis promontorio, de quo aliàs.* Medias acies.] *Hyperbolis arguit uim Troianorum.* Credo.] *Ironia conueniens iratæ.* Per und.] *Queritur conatus suos inefficaces, ut stomachum magis acuat.* Profugis.] *Contemptim profugos, non Troianos eos nominat.* Absumptæ.] *Hyperbole superiorũ conatum tum in mari, tum in aëre Aeoli freta procellis.* Quid Syr.] *Spargit querelas per pericula, in quæ nauigantes compulerat, sed frustra.* Mars.] *Pathos exaggeratum ab exemplis minoribus. Pirithous Lapitharum rex uxorem ducturus, cũ Centauros deosq́; omnes extra unum Martem ad nuptias uocasset, iratus, ob eam acceptã contumeliam Mars, furorem Centauris immisit, ut cum Lapithis committerentur.* Calydona.] *Oeneus, rex Calydonius cum de primitijs suis, omnibus numinibus sacrificasset, præterquàm Dianæ, Dea irata in Calydonios agros terribilem*

Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæq; iterum recidiua in Pergama tædæ.

ribilem aprū immisit, quæ omnia circùm circà uastarit, donec à Meleagro interficeretur. Mars & Diana, Iunone minores fuere: comparat inter se tum personas, tum caussas. Iam uerò & illud plus est, Vincor ab Aenea: quàm si dixisset, Non possum perdere Aeneam. Flectere.] *Confirmat se ad extremum conatum, ad accersenda auxilia ex inferis: id quod impotenter irascentis est.* Esto.] *Concessio, quam soluit à facultate commiscendi omnia, extrahendiq; nuptias. Et anaphora constantiam exprimit.*

Hac socer.] *Conuenienter excandescenti maledicit, ac similia inter se confert omnia, belli Troiani, ac Latini. Venus Hecubæ, Aeneas Paridi, Lauinia Helenæ ita comparantur, ut conuenientius nihil dici queat.* A
Cisseis prægnans igneis, &c.] *Hecuba: quæ cum Paridem in utero gestaret, per quietem uisa sibi fuit facem párere, qua Troia arderet.* Recidiua.] *post ruinam restituta.* Tædæ.] *nuptiæ exitiabiles. Amplificatio ab historia.*

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit.
Luctificam Alecto dirarum à sede sororum
Infernisq; ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræq;, insidiæq;, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese uertit in ora,
Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit uerbis, ac talia fatur.

Alecto.] *unam furiarum, quas Noctis filias fingunt & Acherontis. De his plenius diximus in sexto Aeneidos opere. Hæ mutarunt nomen suum in Oreste, ut Eumenides, quasi placabiles & mites dicerentur.*
Sororū.] *Megæra & Tisiphones ab inferis. Prosopographia constat amplificatiōe horrendæ formæ, & operum Alectus.*

Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadæ possint, Italosq; obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atq; odijs uersare domos: tu uerbera tectis,
Funereasq; inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. fœcundum concute pectus,
Disijce compositam pacem, sere crimina belli:
Arma uelit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta uenenis
Principiò Latium, & Laurentis recta tyranni
Celsa petit, tacitumq; obsedit limen Amatæ:
Quā super aduētu Teucrûm, Turniq; Hymenæis
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.

Hunc mihi da.] *Petitoria oratio est, qua potissimum quatuor à furia postulat: ne Troiani affinitate Latino iungantur: ne in Italia hæreant: ut pacem fœdusq; disturbet: bellum serat. Captat beneuolentiam à generis dignitate, cum eam uirginem Nocte satam uocat.*
Ne noster.] *Propositio.* Tu potes una.] *A facili, ducto à maiori ad minus.* Fratres.] *ut Eteoclem & Polynicem, Romulum & Remum, Amulium & Numitorem.*
Versare.] *euertere familias.* Mille.] *Additione numeri millenarij, eius potentiam amplificat, ut facilitatem possibilitatemq; inferat.* Fœcundum.] *plenum fraudis ac malarum artium.* Arma.] *Iuuentus optat interdum arma, sed nō audent à principibus petere. Vt iam maximè poscant, tamen non ita statim conceduntur. Itaque rapiat, inquit, ut tanta bellandi cupido iuuentuti immittatur: ut contempto rege, sua sponte ad arma prosiliant. Exponit, hortaturq; ad maturandum consilium, ut negligat etiam epilogum* Gorgoneis Alecto infecta uenenis.] *diris. Hæ habitasse dicuntur Dorcadas insulas, in Oceano Aethiopico, cōtra hortos Hesperidum, uno tantum oculo, quo uicissim uterentur, quoties lubitum esset: cæterùm forma luculenta, ac crinibus aureis. Ab agilitate nomen inuenere. γοργὸν. Diuites agrorum, similes adeò inter se, ut dinosci non possent: iniuriæ gratiæq; communes. Ouidius:* B

> *Finibus extremis Libyes, ubi feruida tellus*
> *Accipit oceanum demisso sole calentem,*
> *Squalebant latè Phorcynidos arua Medusæ.*

Idem duas tantum fuisse sorores author est:

> *Cuius in introitu geminas habitasse sorores,*
> *Phorcydas, unius sortitas luminis usum.* C

Cum Medusa sola circa littus proximum uagaretur, eam fugientem Neptunus amplecti uoluit. Quam in templum Mineruæ usq; sequutus, ubi uiolasset, dea irata, eius aureos crines in totidem angues uertit: effecitq;, ut qui eam intuerentur, uerterentur in lapides. Plura annotauimus in sexto. Limen amatæ.] *reginæ. Prona enim fœmina est ad rixas & bella serenda, & miscenda.*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conijcit, inq; sinum præcordia ad intima subdit,
Quo furibūda domū monstro permisceat omnē.
Ille inter uestes & leuia pectora lapsus
Voluitur attactu nullo, fallitq; furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia uittæ:
Innectitq; comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa ueneno
Pertentat sensus, atq; ossibus implicat ignem.
Necdum animus toto percepit pectore flammā

Huic dea cæruleis unū de crinibus anguem.] *Amatæ. locus ab opportuno. Horruerat antea à nuptijs Troianorū, quare furia eam sibi habebat opportunam ad disturbandas nuptias.*
Præcordia ad intima subdit.] *Rectè præcordia: sunt enim loca cordi uicina, in quibus affectus humani, & perturbationes sitæ sunt.* Tortile aurum.] *Periphrasis torquis.* Vdo ueneno.] *Sunt enim serpentum coria uda, ut qui etiam lapsantes per terram, uias humo-

Mollibus, & solito matrum de more loquuta est,
Multa super nata lacrymās, Phrygijsq; hymenęis.

A humore signent, uelut limaces. Multa.] Enallage partis, nomen pro aduerbio.

Exulibus'ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O' genitor? ne te miseret natæq;, tuiq;?
Nec matris miseret? quā primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta uirgine prædo?
An nō sic Phrygius penetrat Lacedęmona pastor,
Ledæamq; Helenam Troianas uexit ad urbes?
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum?
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idq; sedet, Faniq; premunt te iussa parentis,
Omnem equidē sceptris terrā, quæ libera, nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusq; patres, mediæq; Mycenæ.

Exulibus.] Dissuasoria oratio, ne Troianis detur Lauinia. Exordium ductum est à propositione, quæ constat interrogatione, quasi ipsa ignoret. Exulibus] Contemptim atq; atrociter, eos exules uocat. Ducēda.] Quasi non dicatur, ducere uxorem: ut pro abducenda dixerit. Natæq;.] Lauiniæ. Pathos à relatione personarum, parentum ac filiæ. Perfidus.] secundo uento oblata nauigandi occasione. Tota occupata est in insectando uirulentis uerbis ducem Tro-
B ianum, quem modò perfidum, modò prædonem uocat, quòd diu in mari iactatus fuerit. An non sic.] A' simili exemplo Troianæ gentis: quasi uerò, quia Paris Helenam alienam coniugem abduxit, Aeneas istud ipsum sit facturus. Exempla sunt dissimilia. Paris rapuit ui, & quidem alterius uxorem, propter acceptam iniuriam. Aeneæ ultrò Latinus filiam suam innuptam obtulit. Neq; uerò in Latium eo consilio uenit, sed ut illic sedem figeret. Quid tua sancta.] Perstringit inconstantiam Latini, & perfidiæ notam obliquè obijcit, quod fidem Turno nō seruet: cum amplificatione, consanguineo. Venilia enim Amatæ sorore Turnus prognatus fuerat. Si gener ex.] προκατάληψις: qua occupat, quòd Latinus semper de oraculis prætenderat, ut filia genero externo nuptum daretur. Confirmat ipsa etiam oraculū, & interpretatur suo commodo pro se. Ostendit Turnū externum esse genere, è Græcia oriundum: rursum Aeneam ex Italia. Inachus.] Hic omnium primus in Argo Pelasgico regnauit, quæ antiquiss. sedes regum fuit. Inacho prognatus fuit Phoroneus: claruitq; temporibus Isaachi. Inachi filia Io, à Phœnicibus in Aegyptum auecta fuit. Hanc tradit Suidas rapuisse Iouem, qui & Picus. Acrisiusq;.] Argiuorum & hic rex fuit. Huius filia in arca inclusa (quia à Ioue uitiata fuerat) cum in mare præcipitata esset, fluctibus in Italiam delata fertur. Hic à piscatoribus attracta, ad regem Pilumnum adducta fuit, qui eam uxorem duxit. Condidit hic Ardeam, à quo Turnum originem traxisse contendit. Externam.] Interpretatur oraculum, Turnum externum eum esse qui poscatur gener. Mycenæ] Argiæ, ubi Inachus, ubi Acrisius regnarant. Abrumpitur oratio, citra perorationem.

His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà stare uidet, penitusq; in uiscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamq; pererrat:
Tum uerò infœlix ingentibus excita monstris
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam toto uolitans sub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro uacua atria circùm
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur spacijs: stupet inscia turba,
Impubesq; manus, mirata uolubile buxum:
Dant animos plagæ non cursu * segnior illo
Per medias urbes agitur, populosq; feroces.
Quinetiam in syluas simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremq; orsa furorem,
Euolat, & natam frondosis montibus abdit:
Quò thalamum eripiat Teucris, tædasq; moretur.
Euhœ Bacche, fremens, solum te uirgine dignum
Vociferans: etenim molleis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama uolat, furijsq; accensas pectora matres
Idem omneis simul ardor agit, noua quęrere tecta.
Deseruere domos, uentis dant colla comasq;.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasq; gerunt incinctæ pellibus hastas:
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac natæ Turniq; canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, toruumq; repentè
Clamat: Iô matres audite ubiquaq; Latinæ,
Si qua pijs animis manet infœlicis Amatæ

Lymphata.] Furijs ceu agitata. Ceu.] A' simili, ut insanientis speciem oculis subijciat, trocho à pueris flagellis circūacto eam comparat, quo more solent Bac-
C chades in Liberi patris Orgijs lymphatæ per urbes montesq; discursare. Est autem turbo, præter uenti significationem, globus forma coni, & trochus, qui à pueris in plano solo scutica circumagitur. Simulato.] more Bacchantium fœminarum, ut cùm numinis impetu ageretur, aut certè agi uideretur, reliquæ ad exemplum concitarentur, dei quodammodo religione ictæ. Euhœ Bacche.] Affingit simulanti se Bacchi spiritu agitari: bacchantium etiā carmē, ut acrius reliquas extimulet ad eundem furorem. Porrò Euhœ, εὖ οἱ, Bacchantium fœminarum acclamatio fuit in huius dæmonis orgijs. unde ipse Bacchus, Euheius fuit appellatus: siue quòd Phryges eum *al. sæuior. dem Euan uocant, & Euchium, ἀπὸ τῆς εὐχῆς, quòd ei uota & preces exhiberentur: & Euhyius, quasi bellus ac lautus filius. nā cum Dij aduersus Gigantes bellū gererent, Bacchus in leonē uersus, primus Gigantem interfecit: quare Iupiter blandè eum affatus, εὖ υἱέ dixisse fertur, hoc est, bene fili. Quæ uox postea à bacchantibus in Orgijs modicè corrupta, in acclamationē plau

Opimis.] Opima diximus suprà spolia appellata, quæ dux duci in prælio occiso detraxerit. Primus Romulus opima spolia Ioui Feretrio dedicauit, uir magnificus, & rerum à se gestarum ostentator non minor. Supereminet.] gloria rei militaris, prudentia, & uirtute. Turbante.] id est, magnis tumultibus turbatam: mutatio generis. Est autem tumultus tanta perturbatio, ut subinde maior timor oriatur. Veteres Romani tumultum Italicum dixere, quòd esset domesticus: & Gallicum, quod esset Italiæ finitimus: & nullum alium. Disertè Ciceronis authoritatem & definitionem poëta sequutus, aptissimè uocabulo Tumultus usus est. Sistet.] Cum equitatu diximus eum & parte peditum ad Clastidium profectum: ergo eques uicit. Sistet.] componet rempub. turbatam bello Gallico: finiet denique hoc ipsum bellum. Galli simulac audiuere suos ad Clastidium uictos & cæsos, relictis Acerris, Mediolanum fuga petiuerunt. Fugientes Cornelius alter Consulum euestigiò sequutus, agrum Mediolanensium populatus est. Sed Plutarchus, Marcellus Mediolanum cepisse tradit. Tum demum Gallorum duces omni spe, quam in armis habuerant, abiecta, se ac sua omnia Romanis dediderunt. Fuitq́ ibi finis belli Gallici. Gallum.] Mutatio numeri, singularis pro plurali: Gallos Insubres. Tertia.] Omnium primus Romulus, Acrone Ceninensium rege cæso, opima spolia Ioui Feretrio dedicauit: secundus, Cornelius Cossus, interfecto Larte Tolumnio tertius Marcellus, occiso Viridomaro. Arma.] spolia opima. Patri.] Disertè addidit, Quirino, ut ea non Ioui Feretrio, (ut à Romulo) sed ipsi Romulo patri & urbis conditori suspensa doceat. Plutarchus author est, in commentarijs Numæ scriptum fuisse, Prima opima spolia Ioui fuisse dedicanda cum trecentis assibus: secunda Marti, cum octuaginta: tertia Quirino, cum centum: quod præceptum Numæ diligenter à poëta est obseruatum. Errat ergo Seruius, qui patrem, Iouem intelligit. Capta] duci detracta. Hæc familia ad Augusti tempora usque durauit, in cuius nepote extincta fuisse uidetur. Atq; hic.] Enumerationem illustrium imperatorum absoluturus, in gratiā Augusti eiusq́ sororis Octauiæ, Marcellum immodicis laudibus celebrat. Hunc autem describit à formæ decore, armorum præstantia, & fronte mœsta. Huic Marcello, Octauiæ sororis & Cn. Marcelli filio nuptui Iuliam filiam suam dedit Augustus, tantum pueritiam egresso, inquit Suetonius. Deinde ubi is obijt, Marco Agrippæ eam matrimonio iunxit. Cæterùm Marcellum Octauiæ sororis filium Augustus sibi adoptarat in spem amplissimi imperij Romani. Hunc ferunt à poëta tantopere adamatum, ut eum præsente Imperatore sit exosculatus. Sed fefellit principem de eo sua spes: nam decimooctauo ætatis anno ædilis, præter ætatem, in Baiano, quò ualetudinis restituendæ gratia concesserat, è rebus humanis excessit. Ob cuius mortem tota ciuitas non mediocriter dolore affecta fuit. Quare Romā è Baiano translatus, publico luctu funus elatum, in campo Martio magnifico apparatu sepultum fuit. Addunt & illud quoque, ab ipso Cæsare sexcentos lectos in funeris honorem publicè stratos, id quod honorificum apud eam gentem fuit. Mortuo mater, quæ breui pòst decessit, bibliothecam dedicauit: theatrum item & porticus dedicata sunt. Illud hoc loco prætereundum non est, quòd quidam scriptum relinquere: poëtam hunc librum recitantem, Augustum et eius sororem Octauiam tam auidè auscultasse, ut cum ad hunc locum usque peruentum esset, lacrymis & eiulatu A omnia miscuerint: & poëta abrumpere lectionem coactus esset, nisi finem adesse dixisset. Ipsa quoq; memoratur eo uersu audito, Tu Marcellus eris, in uestigio defecisse: atq; ægrè, exanimatam propè, ad se reuersam. Inde pro singulis uersibus poëtæ dena sestertia adnumerata (sunt enim octodecim) quam summam nostratis pecuniæ excedere opinor quatuor millia aureorum, & quingentos. Marcelli theatri meminit Plin. lib. 7. cap. 36. cap. de Pietate, in cuius dedicatione, diuus Augustus tigrin primus Romæ in caueo mansuefactam ostendit. Idem, eiusdem ædilitatis lib. 19. cap. 1. Hic est ille Marcellus, qui in æde Apollinis Palatina, unam dactylothecam dedicauit: idq́ exemplo Cæsaris dictatoris, qui sex in æde Veneris genitricis id genus consecrauit. Author Plin. est lib. 37. cap. 1. Vnà namq;.] uel cum reliquis ducibus Romanis, uel cum Marcello illo, qui ab Annibale cæsus fuit, quòd eum non tantum nomine referret, sed sanguine etiam & familia attingeret. Egregium.] À formæ præstantia, & armorum fulgore: unde colligere dat rei militaris gloriam. Fuit non modò propter formæ decus, sed etiam admirabilem affabilitatem humanitatemq́ Pop. Rom. charissimus. B Læta parum.] ob immaturam mortem. Anno enim decimooctauo fato defunctus fuit. Frons animi uel læti uel tristioris index est: perinde ut oculi in terram deiecti, mœstitiam coarguunt, & uerecundiam. Lumina.] oculos, ποιητικῶς pro oculis, luminibus à signis tristitiæ. Ille.] Monstrat Marcellum Octauiæ filium. Verùm cum addit, Comitatur euntem uirum, dubium est, Marcellum'ne indicet, quem nomine refert: an Augustum, à quo in filium & proinde in successorem imperij Rom. adoptatus fuit. Nepotum.] nostrorum posterorum. Quis strepitus.] Seruius exponit, propter ædilitatem. Meo iudicio, pro plausu & fauore populari accipiendum, & pompa frequenti Romanorum, qui funus comitati fuerunt. Mirè charus erat (ut suprà dixit) Pop. Rom. id quod in funere eius testati sunt. Instar.] ad mensuram & æquiparationem, non ad similitudinem refertur. Itaque, quantum instar in Marcello est, id est, æquiparatio uirtutis illius, cui sanguine coniunctus est, quemq́ nomine etiam refert. Nox atra.] Mortem dicit: nam breuis uitæ futurum eum innuit. Quare tristi umbra addit, publicum luctum ob eius mortem uolens significare. Nox ipsa pro C morte, usitatissimè poëtis usurpatur: ut apud Catullum,

Nox est perpetuò una dormienda.

Pater.] inquit: ellipsis poëtica. O nate.] Beneuolentia à persona Aeneæ. Inde proponit, Ne quærat luctum suorum. Ostendent.] Narratio breuis. nam impubes propè adhuc fatis concedet. Vitæ breuitatem itaque uolens innuere κατὰ μείωσιν, dicit eum terris tantum ostensum iri: quasi statim quàm esset editus, è uitæ theatro facesseret. Nimium uobis.] Admiscet affectus, à fatorum inuidia, per quæ Romani imperij amplitudo & potentia maior esse haud potuerit. Romanam propaginem, ipsos Romanos dicit, à posteritate Aeneæ propagatos & in Propago, metaphora est. Est autem propriè eius uitis pars quæ paulatim ducitur, & latius atq; latius extenditur & dilatatur. hinc uerbum Propagare. Propria.] perpetua. si Romanis sua fuisset fœlicitas per Marcellum diuturna, nimis uobis ô superi, illorum opes uisæ fuissent potentes. Auersio. Quantos.] Pathos per admirationem, à miserabili pompæ funebris facie in Campo Martio.

A Martio. Illum campum Mauortiis, emphaticè, non uulgarem campum signat. Et uirûm, pro uirorum, syncope. Etenim in Campo Martio crematus & sepultus fuit. Campus quidem non ipse edet gemitus, sed frequens Po. Rom. multitudo: metonymia. Sed & agere gemitus dixit, pro ducere gemitus. Tyberine.] Auersio, ad Tyberinum deum, qui in Tybri habitare putatur. Nisi quis figuratè malit Deum Tyberinum, pro ipso amne, cui præsideat, accipere. Iam κατ' αὔξησιν funera dixit, cùm unum tantum efferretur. Funera itaq; accipienda, pro numerosa omnis ordinis mortalium frequentia, funus in Campum Martium deducentium & efferentium: ad sexcentos lectulos stratos: item accumbentium in funebri apparatu, quem Cæsar Augustus in extremo officio mortuo fit præstaturus. Recentem.] in quo recens aggesto cineres sint conditi ipsius Marcelli. Nec puer.] Transit in laudes perso-
B næ Marcelli immodicas, per ominationem, ut iuuenis præsentem multo magis faciem admiretur. Quisquam] Collatione aliorum à spe futuræ uirtutis & expectatione à parentibus concepta, uehementer laudes amplificat. Ex signis, quæ in pueritia elucent, solemus futurorum rationem & coniecturam ducere. Auos ipsos parentes & propinquos hic uocat, quibus de se egregium uirtutis specimen polliceri uisus fuit Marcellus. Latinos auos Romanos intelligit: & gentem Iliacam, similiter quidem, sed quæ de stirpe Troiana originem duxerit tantum. Alioqui communi nomine omnes incolæ urbis ciues Romani appellabantur. Iliaca.] antonomasia. Romula.] Romulea tellus, Italiæ terra. Vtroq; modo loquimur: & iactat illum alumnum, & iactat se de illo alumno. Iactare in utranq; partem usurpatur: usitatius tamen deteriorem. unde iactantia, stulta & inepta de se buccinatio. Vllo.] de ullo alumno, quem genuerit & aluerit. Heu] Ab exclamatione pathetica. Caussam exclamationis suæ addit Anchises: quòd tria uirtutum genera, quæ in heroibus præcipuè commendantur erga patriam, cum ipso Marcello sint sepelienda, ut ea per ætatem patriæ præsta-
C re nequeat. Repetitio dolentis, misè intendis seniles affectus. Non illi.] Caussam attexit, ut dixi. Nulli enim in bello secundus esset futurus. Dextra, pro uirtute: ut alibi diximus, sed & fidei consecrata est. Impunè.] ut uiuus haud elaberetur. Obuius] Aduerbium nomine commutatum: pro obuiam, uel obuium. Seu.] Duplicem pugnæ rationem circumscribit, pedestris & equestris: ab utroq; pugnæ genere eum laudat. Armos.] id est, subderet equo calcaria. Nam armi propriè dicuntur humeri cum brachijs. Armos posuit pro ipso equo: pars pro toto, seu pars pro parte. Heu miserande.] Rursum exclamatione affectus concitat, ut audientium animos suspensos teneat, cognoscendi auidos, ecquis ille sit futurus, quem tantopere uehit: item affectus ab ætate, cum rursum non tantum puerum eum, uerumetiam miserandum, hoc est, misericordia dignum eum prædicet. Si qua.] utinam aliqua ratione fatalem necessitatem posset euitare: sed ineuitabile est fatum. Tu Marcellus.] Nomen, quod tam diu suspendit, nunc demùm reddit attentis: quod eo cõsilio haud dubiè à poëta factum est, quod sciret futurum, ut dolor bene positus, filij audito nomine, audientibus recrudesceret. Itaq; ibi serie enumerationis abrupta, paucis sub sua persona reliquum historiæ absoluit. Tu Marcel.] Emphaticõs, singularem illum arguens, in cuius laudibus immodicis tot uerbis immoratus fuit.

Manibus.] Hortatur posteros Romanos ad iusta puero magnifico apparatu persoluenda, idq; κατ' ἀποστροφήν: præcipuè uerò ad lilia tumulo plenis manibus insternenda. Sunt autem lilia, nobilitate flores rosis proximi: nec putatur ullis florum maior proceritas. Candor eorum tantus, ut à nullo uincatur. Duplex color, duplex odor: nam alius calycis est, alius staminis. Sunt & purpurea lilia, quæ Narcissum uocari tradit Plinius. Cæterùm propter eorum nobilitatem, utrumq; floris genus iubet inspargi mortui tumulo: quorum alterum (rosa uidelicet) etiam Veneri, propter Adonim, & colorem, sanguine eius infectum, longe gratissimum existimatur. Epigrammatum poëta ita de rosa:

I fœlix rosa, mollibusq; sertis
Nostri cinge comas Apollinaris,
Quas tu nectere candidas, sed olim,
Sic te semper amet Venus, memento.

Et Maro in Elegidio:

Sideris & floris est domina una Venus.

Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ ad eundem modum de Venere rosas colligente canit:

——Sic fata, cruoris
Carpit signa sui.—— Id est, rosas purpureas.

Purpureos ita flores, rosas intelligit, quæ priscis in summo precio fuerunt. Vnde de uehementer dissimilibus, Rosam cum anemona comparas: & de rebus gratissimis, Rosas loqui: id est, rosarum instar amabilia. Iam uerò & illud mihi expendat non omnino obesæ naris lector, num rosa symbolum prematuræ mortis charissimi pariter & nobilissimi pueri sit. Etenim ut rosa nullus flos est amabilior, nullus odore gratior: ita non alius minus diuturnus. Habent rosæ, perinde ut pueritia, suum tempus, sed perbreue. Hinc illud Horatij in Odis:

Mitte sectari, rosa quo locorum
Sera moretur.

Rosam quæ præterierit, ne quæras iterum: ne maceres te desiderio rerum earum, quæ reuocari nequeũt: ut formæ, iuuentæ, & similium. Animamq; nepo.] Marcelli. Etenim antiqui existimabant, mortuorũ animas in sepulchris habitare: quamobrẽ in parentationibus libamina illò inferre consueuêre. Cumulaturũ igitur se promittit, honoris ergò, animam Marcelli his rosarijs, seu donis quibusdam, cũ aliud uiuo maius nequeat præstare. Et tanquam fidem propriam nomen suum pro posteritate interponit, ut se id dicat facturũ, quod parentes, adeoq; omnes ciues Romani, Anchisæ progenies, illi exhibebant. Accumulem.] A pietate erga suos. Eleganti metaphora ista dicuntur: Cumulare alicui beneficium, cumulare Marcellum beneficio, cumulatè reddere alicui beneficium, cumulatè pẽsare beneficium, cumulatè accipere beneficium, & similia. Fungar inani.] cuius uidelicet nullus sensus ad eũ sit uenturus. Nam iusta, extrema superstitum officia sunt erga mortuos. Rectè igitur inane munus, magnificum funeris apparatum uocat. Sic tota.] Verba poëtæ sunt, abrumpentis orationem Anchisæ, & festinantis ad epilogũ libri. Simul ostendit summatim, quæ deinde de reb. Italicis docuerit filium, memor ubiq; eorum quæ superioribus libris promiserit. Etenim in quinto Anchises duo potissimũ se edocturũ Aeneã apud inferos pollicitus fuerat: genus, ac posterorũ seriẽ, quæ hactenus diligenti enumeratione recensuit. Inde urbes Italicas, fato illi à dijs destinatas. quas loco inde Anchisen filio memorasse canit: Tũ genus omne

tuum,

tuum, & quæ dentur mœnia discet. Sic.] recensendo singula quæ ad posteritatem attineant. Aëris.] A loco. Suprà uarias sententias de Elysio retulimus: atque inter cæteras Philosophorum opiniones, fuisse qui opinarentur, Elysium esse circa globum Lunarem, ubi purior sit aër: rursum in circulo lacteo beatorum animos uersari. Neque uerò ignarus sum, quid hic dicat Probus: Aër, inquit, qui segnius iacet, per summa montium & ima terrarum, dici potest Chaos: qui uerò superincumbit, uicem inferorum obtinet, quod hic annotauit Vergilius, ut post mortem soluto corpore, umbræ in hac obuersentur caligine: animæ ultimo aëre, ut puriores transmutantur. Didymus Elysium uocat, τὸ τῶν ἡρώων ἐνδιαίτημα, λεκλημένον ἀπὸ τοῦ ἠλυσίου τοῦ ἐλευθέρου εὐσεβεστάτου γενομένου. ἢ παρὰ τὸ ἄλυτα ἐν αὐτῷ μένειν τὰ σώματα. ὁ δὲ τόπος ἐν ταῖς λεγομέναις μακάρων νήσοις. id est, Heroum domicilium, sic dictum à quodam Elysio Eleutheri filio, homine religiosissimo. Vel quòd ibi corpora perpetuò maneant libera, & insolubilia. Lustrant.] perspiciunt, & obuersantur per omnia Elysij loca. Incenditq́.] Metaphora. narrando posterorum uirtutem, bella, amplitudinem imperij, quorum omnium recordatione animum uiri ad res maximas gerendas acuit. Bella.] in Italia cum Rutulis alijsq́ Latij populis uario fortunæ habitu gerenda: qui Laurentes populi, quis rex, cuius filia ei in matrimonium locanda sit: quibus fontibus, quibus de caussis concitabitur bellum, & quem id inde habiturum sit exitum. De Laurentibus in septimo instituetur narratio. Vrbemq́.] Laurentum, regis Latini regiam. Cæterùm, ut paulò antè dixi, summatim narrat poëta, ea quæ pluribus Aeneæ à patre sunt memorata, ne superuacanea partim prolixitas odiosa sit lectori: partim ut legentis animum ad eorum enarrationem in posterioribus suspensum intentumque reddat. Fugiat.] Polysyndeton. Prius est scire quæ pericula euitanda sint ac fugienda: quibus locis, temporibus, à quibus hostibus, quo consilio. Proximum est, ut uir bellica laude clarus, in duris rebus forti animo sit, ac palmæ uictoriæ symboli naturam imitetur. hoc est, ut fortiter aduersus omnia pericula animi robore perduret, & prudentia augeatur. Hoc uirilis animi robur idem alibi eleganter descripsit:

Tu ne cede malis, sed contrà audentior ita,
Quàm tua te fortuna sinet.——

Quo quemque modo fugiatq́ feratq́ laborem.] Tmesis: quomodo quemque laborem ferat & fugiat. Et laborem dixit: pro, quomodo unumquodque periculum euitet ac toleret.

A B

ARGVMENTVM.

Aeneas audita posterorum suorum narratione, perceptisq́ ab Anchisæ patre rebus, quæ sibi euenturæ erant, ab ipsomet Anchise ex inferis per portam eburneam unà cum Sibylla emittitur.

NASC.

Sunt geminæ somni portæ, quarum altera fertur
Cornea, qua ueris facilis datur exitus umbris;
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises, unàq́ Sibyllam
Prosequitur dictis, portaq́ emittit eburna:
Ille uiam secat ad naueis, sociosq́ reuisit.
Tum se ad Caietæ recto fert littore portum:
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

Sunt geminæ somni portæ.] duas somnij portas, quæ sunt apud inferos, describit: alteram corneam, alteram eburneam: de quibus uariè disputant cùm Græci, tum Latini scriptores. Seruius, & Homeri interpres per corneam portam oculos intelligendos putat, quod colore sint corneo: per eburneam dentes nimirum osseos, & candidos: per corneam egredi ueras umbras, quia demum certa sint, quæ oculis conspiciuntur: per eburneam falsas, quòd uana plerunque soleant esse, quæ fama percipiuntur. hinc illud adagium pluris esse oculatum testem unum, quàm auritos decem, hoc est maiorem habendam esse fidem referentibus ea, quæ uiderint oculis, quàm his, qui narrant ab alijs audita. itaque Aeneam per eburneam portam dimissum, significare pro falsis habenda, quæcunque de inferis poëta narrarit. huc respexisse Socrates uidetur apud Plat. in Charmide, siue de temperantia alludens ad Homeri locum de somniorum portis, ut proximè dicemus, cum ait Critiam alloquens, Audi iam meum somnium, siue per cornu, siue per ebur emerserit. Porphyrius uerò philosophus ad naturam animæ id referre uidetur. adeas Macrob. lib. de Som. Scip. 1. cap. 4. Vtcunq; est, locus ex Hom. Odyss. 19. sumptus est, cuius uersus ad uerbum ferè transtulit poëta noster.

» Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων.
» Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.

& quæ sequuntur alia.

Vmbris.] Homerus somnia, hic umbras de portis exire dicit. Ad cœlum.] Cœlum pro regione uiuorum positum est, quia sicuti Dij nobis, ita nos defunctis superi habemur. Macrob. 1. de Somn. Portaq́ emittis eburna.] propter caussas supradictas. Ille uiam secat ad naues.] secat propter aëra dixisse uidetur. qui ab incedentibus assiduè finditur: unde & aues aërem secare dicuntur, dum uolant, & naues per mare iter secant, cum aquas nando findunt. Ad Caietæ.] προληπτικῶς de sua persona Virgilius portum nominat, qui eo tempore huius nominis nondum fuerat, ut:

——Lauinia uenit »
Littora.—— »

C

Sed de nomine Caietæ nutricis Aeneæ, uel Creusæ, quæ illic mortua & sepulta est, nomen sumpsit, quod Virg. ipse in 7. Aeneid. his uersibus ostendit,

Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix »
Aeternam moriens famam Caieta dedisti. »

LAMB. Hort.

Sunt geminæ somni.] Epilogus totius libri, constans descriptione portarum Somni. Has quidem describit à materia, cum corneam alteram, alteram eburneam uocat: & ab officio seu proprijs operibus, cum per has somnia ad mortales proficisci canat.

Sunt geminæ.] Harum portarum descriptio sumpta est ex Homeri Odyss. 19. Verba sunt Penelopes ad Vlyssem:

Δοιαὶ

A Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων,
αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.
τῶν οἱ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος,
οἵ ῥ' ἐλεφαίρονται ἔπε' ἀκράαντα φέροντες,
οἱ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θύραζε,
οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι βροτῶν, ὅτε κέν τις ἴδηται.
ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἐντεῦθεν ὀΐομαι αἰνὸν ὄνειρον
ἐλθέμεν, ἦ κ' ἀσπαστὸν ἐμοὶ καὶ παιδὶ γένοιτο.

Quem locum poëtæ enarrator Didymus his uerbis explicat οἱ μὲν φασὶ κερατίνην πύλην συνεκδοχικῶς τοὺς ὀφθαλμούς. κερατοειδὴς γὰρ ὁ πρῶτος χιτὼν τοῦ ὀφθαλμοῦ. ἐλεφαντίνην δέ, στόμα, καὶ ἔσωθεν ἐλεφαντοχροοῦντας τοὺς ὀδόντας. ἐκ δὲ τούτων πιστότερα εἶναι τὰ ὁρώμενα τῶν λεγομένων, καὶ ὅτι διὰ μὲν κέρατος εἶδόν τε καὶ ἰδεῖν, διὰ δὲ ἐλέφαντος οὔ. ἢ ὅσα ἄν τις ἐν πλησμονῇ τροφῆς ἴδοι, ταῦτα εἶναι ψευδῆ. κερατίνην μὲν τὴν ἀληθῆ τὸ ἔργημα κραίνειν καὶ τελεῖν· ἐλεφαντίνην δέ, τὴν ψευδῆ. ἐλεφαίρεσθαι γάρ, τὸ παραλογίζεσθαι, καὶ ἀπατῆσαι. οὐ γὰρ ἀθηναίην ἐλεφηράμενος λάθ' ἀπόλλων. τινὲς δ' οὕτως ἀπέδοσαν. κερατίνην μὲν τὴν ἀληθῆ καὶ διαφανῆ
B καὶ λάμπουσαν· ἐλεφαντίνην δέ, τὴν ψευδῆ καὶ ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην. οἱ δέ φασιν, κέρασιν ἀπεικάζειν τοὺς οὐρανίους ὀνείρους, οἵτινες καὶ ἀληθεύουσι τῷ τὰ κέρατα εἰς ὕψος ἀνατείνειν· ἐλέφαντι δέ, τοὺς χθονίους. τὰ γὰρ τῶν ἐλεφάντων κέρατα κάτω νεύει. διττοὺς δὲ οἶδεν ὀνείρους. ἐπὶ μὲν γὰρ τοὺς τῶν οὐρανῶν φησίν, ἢ καὶ ὀνειροπόλον. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ διός ἐστιν. ἐπὶ δὲ τῶν χθονίων, πὰρ δ' ἴσαν ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ λευκάδα πέτρην, ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας καὶ δῆμον ὀνείρων. Id est: Quidam aiunt corneam portam synecdochicè oculos significare: nam prima eius tunicula planè corneæ formæ est. eburneam uerò, os, & intra id dentes, eburneum colorem præ se ferentes. Horum autem fidem propius mereri ea quæ uidentur, quàm quæ dicuntur. Tum autem, quod perspicuum sit cornu, ebur uerò minimè. Siue quòd ea quæ in satietate & cibi redundantia uidemus, ferè sint uana. Quamobrem cornea porta illa, rerum ueritatem absolutè inducit, hæc uerò eburnea mendacium. Est autem ἐλεφαίρεσθαι, decipere propriè, & fallere, ut in illo,

οὐ γὰρ ἀθηναίην ἐλεφηράμενος λάθ' ἀπόλλων.

C Id est:

Pallada non latuit, cum falleret augur Apollo.

Rursum sunt, qui ita has portas somniorum interpretentur: ut corneam ueram, perspicuam & splendidam exponant: eburneam uerò, uanam, obscuram, incertam & confusam. Nonnulli tradunt, cœlestia somnia cornibus comparari, quæ uera denunciant: propterea quòd cornua in altum erigantur. ebori uerò terrena: nam elephantum cornua deorsum in terram prona nutant. Nouit itaque duo somniorum genera. De ijs autem quæ è cœlis proficiscuntur, ait,

ἢ καὶ ὀνειροπόλον, καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ διός ἐστιν.

Id est:

Aut somniorum interpretem: etenim & somnium à Ioue est. De terrenis autem,

πὰρ δ' ἴσαν ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ λευκάδα πέτρην,
ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας, καὶ δῆμον ὀνείρων.

Id est:

Gurgitem ad Oceani uenere, & Leucada petram,
Solis item ad portas, gentem & quam somnia dicunt.

Hactenus ille. Seruius alium sensum adducit: Somnum, inquit, cum cornu nouimus pingi & qui scripserunt de somnijs, dicunt, ea quæ secundum fortunam & personæ possibilitatem uidentur, habere effectum, & hæc uicina sunt cornu: unde cornea uera fingitur porta ea uerò quæ supra fortunam sunt, & habent nimium ornatum, uariamq́ue iactantiam, dicunt falsa esse: unde eburnea quasi ornatior porta fingitur. Hucusque Seruius. Cæterùm per has insomniorum portas apud inferos, poëtæ innuunt, longè maiorem fidem habendam referentibus ea quæ uiderint oculis, quàm ijs qui narrant ab alijs audita. Vnde natum etiam est prouerbium: Pluris est oculatus testis unus, quàm auriti decem. Lucianus in Gallo: ἐπειδὰν οὖν ὦ μίκυλλε παύσῃ ὀνειρώττων, καὶ ἀποψήσῃ ἀπὸ τῶν βλεφάρων μέλι τὸ νῦν δέ, πρότερος εἰπέ, ὡς μάθω, εἴτε διὰ τῶν ἐλεφαντίνων πυλῶν, εἴτε διὰ τῶν κερατίνων σοι ὄνειρος ἧκε πετόμενος. Id est: Postquam uerò Micylle desijsti somniare, & præsens hoc mel palpebris abstersisti: primùm hoc mihi edissere, ne sim nescius, utrum per eburneas portas, an per corneas tibi somnium huc aduolauit. Macrobius commentar. lib. 1. cap. 3. in Somnium Scipionis, huiusmodi, de geminarum portarum somnij descriptione, ex Porphyrio adfert explicationem. Latet, inquit Porphyrius, omne uerum: hoc tamen anima, cum ab officijs corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit. tamen non libero & perfecto lumine uidet: sed interiecto uelamine, quod nexus naturæ caligantis obducit. Et hoc in natura esse, idem Vergilius asserit dicens:

Aspice (namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat uisus, & humida circum
Caligat, nubem eripiam. ——)

Hoc uelamen cum in quiete ad rerum usque aciem introspicientis admittit, de cornu creditur: cuius ista natura est, ut tenuatum uisui sit peruium. Cum autem à uero hebetat; ac repellit obtutum, ebur putatur, cuius corpus ita natura densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis crassum, nullo uisu ad ulteriora tendente penetretur. Ruiuli hæc ex Macrobio. Ad harum somni portarum simulachrum, duas inferorum portas Valer. Flaccus effinxit, lib. 1. Argonaut.

Hic geminæ æternùm portæ, quarum altera dura
Semper lege patens, populos regesq́ue receptat.
Ast aliam tentare nefas, & tendere contrà
Rara & sponte patet, &c. ——

Cœlum.] in mundum nam cum inferis collati, superi rectè appellamur. Insomnia.] Porrò quatenus & quibus somnijs credendum sit, suprà in tertio disseruimus. Quinque somniandi formas ad hæc tradunt: & totidem diuersa nomina earum rerum, quæ dormientibus obijciuntur. Aut enim est ὄνειρος, hoc est, somnium: aut ὅραμα, id est, uisio: aut χρηματισμός, oraculum Latini uocant: aut ἐνύπνιον, insomnium: aut est φάντασμα, hoc est, uisum. Somnium propriè id appellant quod rei significationem, non nisi per interpretem intelligendam, ambagibus obscuris tegit uelatq́ue. Hoc item in quinque species diuidunt: proprium, alienum, commune, publicum, & generale. Visio, quoties id nos uidere existimamus, quod ita postea eueniat, ut apparuerat. Oraculum, quod in somnis aut deus, aut parens, aut diuus aliquis, denunciat nobis euenturum, faciendum, aut euitandum. Phantasma, cum inter uigilandum quiescendumq́ue, quis

gilare se existimans, putet se uidere inusitata specie & gnitudine uagantes formas quasdam, & in se irruentes, ut etiam rerum turbulentas & letiores tempestates. rectat epialtes. Insomnium uerò, quoties ea cura, dium dormienti occurrit, quo se uigilantem fati-. Atque adeò uel hinc insomnio nomen datum ar-tur, non quia per somnum uidetur, sed quia in ipso mo tantummodo esse creditur, cum uidetur, & nihil tanti momenti aduehit. Quare hoc loco uana om-ea esse quæ de inferis cecinerit, significaturus poëta, falsa esse insomnia dicit. Huc referendum est insomnium Didonis, Luciani, & aliorum.

Illc uiam sc.] Periphrasis: secare uiam, pro proficisci, ire ad naues. Itaq; è porta eburnea emissus, rectà ad naues suas se & socios recepit. Mirũ ni ex eodem specu, in quem se descendens demerserat, in lucem emerserit.

Caietæ.] cui suprà nomen factum ab Aeneæ nutrice ibi mortua & sepulta dixit: A

Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dedisti.

Etsi ante ea tempora uel nullo, uel diuerso nomine portus is dictus fuit: de nutricis suæ nomine tamen ibi extinctæ, eum tum appellauit. Consimili modò Homerus, quem hoc loco imitatus est, Vlyssem suum ad socios deduxit Odyss. 11,

αὐτίκ' ἔπειτ' ἐπὶ νῆα κιὼν ἐκέλευον ἑταίρους,
αὐτούς τ' ἀναβαίνειν, ἀνά τε πρυμνήσια λῦσαι.

Extant tamen alij authores, qui eum ipsum portum non à Caieta nutrice nomen habere prodant: uerùm ἀπὸ τοῦ καίειν, hoc est, ab exurendo: quòd ibi Aeneæ naues, statim post eius in Italiam apulsum, exustæ fuerint: id quod poëta in Sicilia accidisse tradidit.

D. NASCIMBAENI NASCIMBAENII, (QVI tantùm in sex priores libros Aeneidos Virgilij scripsit:) Et D. Lamberti Hortensij montfortij, in Lib. VI. Aeneidos, Explanationum Finis.

B

ARGVMENTVM IN LIBRVM septimum Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN SEPTIMUM Aeneidos librum Argumentum.

Hic quoq; Caietam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum uenit: hanc uerbis cognouit Iuli
Fatalem terram: mensis en uescimur, inquit.
Centum oratores ueniam pacemq; petentes
Ad regem mittunt læti cum sorte Latinum:
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus.
Hoc fortè Alecto Iunonis dissipat ira. C
Concurrunt dictis, quamuis pia fata repugnent:
Belli caussa fuit uiolatus uulnere ceruus.
Tum gentes sociæ arma parant: fremit arma iuuentus.

ANNO.

A

ANNOTATIONES D. LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII IN LIBRVM SEPTIMVM Æneidos Vergilianæ.

P. VERGILII MARONIS AENEIDOS Liber VII.

CONDITA nutrice sub noctem, Circæos præternauigat, ac sub auroram illucescentem in Tybernum littus socios exponit. Explorat inde loca, quæ ex omine oblato, fato sibi decreta aduertit. Illico ad Latinum regem oratores pacem petitum mittit. Quam non solum impetrat, sed etiam à Latino honorificè ad regni participationem & filiæ coniugium inuitatur: desponsam eam

B quidem Turno fuisse, sed quam portentis diuorũ, & oraculis Fauni patris territus, externo duci seruarat. Iuno Troianorum successu acerbata, Furiam Alecto ex inferis euocat, quæ primùm omnium Amatam latini uxorem furijs implet: inde Turnum. Ad postremum tumultuantur rustici in agris, aduersus Ascanium uenantem, à quo ceruus uulnerata fuit. Hæc à se fideliter perpetrata Alecto Iunoni renunciat. Tota Italia turbatur, fitq; undiq; ad Latinum fuga. Quo frustra obnitente, Iuno templum Iani aperit, belli indicit. Recensetur catalogus ducum, qui aduersus Aeneam arma cum Latino aduersus Troianos sumpsere. Quemadmodum sex prioribus libris ad imitationem Odyss. Homericæ errores Aneæ descripsit: ita sex posteriores ad exemplum Iliad. delineauit, in quibus bella narrat, quæ uir fortis in terra fatali magno & excelso animo gessit. Allegoriam horum librorum alibi retulimus. Principium à fine superioris libri pendet. Tu quoq;] Quemadmodum Palinurus & Misenus promontorijs nomina dederũt: ita portui Caieta nutrix Aneæ, ibi fato defuncta, nomen indidit. Sunt tamen authores non imi subsellij, qui dicant, portum Caietanũ non à nutrice Aneæ, sed concrematis nauib nomen accepisse. καίω, accendo, comburo: naues non in Sicilia, sed in Italia exustas. Bœotæ καιέταν, καλαμίνθην uocant, id est, mentham syluestrem, herbam, ἀγρίαν ἡδύοσμον. Et uoragines etiam καιέτας dici uolunt: unde apud Spartanos καιάδα, barathrum in quod malefici conijciebantur, ut apud Siculos. καιέτης, carceris species apud Lacedæmonios. καιέτοι, ῥωχμοί, id est, scissuræ, quas efficiunt terræmotus. Magna.] Italia: ab Hespero, ut alibi non uno loco dictum est. addidit Magna, discriminis causa, quòd Hispania minor Hesperia sit appellata. Si qua est.] Alioqui frustra essent omnia, quæ præstantur mortuis.

> Tu quoq; littoribus nostris Aeneia nutrix
> Aeternam moriens famã Caieta dedisti:
> Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaq; nomen
> Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.

> At pius exequijs Aeneas ritè solutis
> Aggere composito tumuli, postquã alta quierũt
> Aequora, tendit iter uelis, portumq; relinquit.
> Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
> Luna negat, splendet tremulo sub lumine põtus.
> Proxima Circææ raduntur littora terræ,
> Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
> Assiduo resonat cantu, tectisq; superbis
> Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
> Arguto tenues percurrens pectine telas.
> Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
> Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
> Setigeriq; sues, atq; in præsepibus ursi
> Sæuire, ac formæ magnorum ululare luporum:
> Quos hominũ ex facie dea sæua potentib. herbis
> Induerat Circe in uultus ac terga ferarum.

Proxima.] Homerus Odyss. x.

C εὗρον δ' ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα κίρκης,
ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ,
ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες.
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

Circææ.] Circæum mons est in Italia, circumfluus in insulæ modum, mari & paludibus. Fuit hic Circes templum, in quo ostendebatur, manu gestans Vlysis phialam. Atq; ob id aiunt fabulosa omnia de Circe & Vlysse in eo loco nata. Plin. lib. 3. cap. 5. Circæi, inquit, quondam insula, immenso quidem mari circundata (si creditur Homero) at nunc planicie. Mirum est, quod hæc de re tradere hominum notitia possumus. Theophrastus, qui primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit: nam Theopõpus (ante quem nemo mentionem habuit, urbem duntaxat à Gallis captam dixit: Clitarchus, ab eo proximus, legationem tantum ad Alexandrum missam) hic iam plus quàm & fama, Circæorum insulæ & mensuram posuit stad. 80. in eo uolumine quod scripsit Nicodoro Atheniensium magistratui, qui fuit urbis nostræ 460. anno Quicquid est ergo terrarum, præter 10. M. pass. propè, ambitus aduexum insulæ. Solis filia.] imò Aeetæ Hecates, ut historiographi scriptum reliquere. De

hac alio loco pluribus à nobis memoratum est. Huic peculiare fuisse tradunt, ueneficijs, maternis artibus imbuta, homines in alias atq; alias rerum formas transmutare.
Inaccessos.] *propter paludes, uel breuia. Siue inaccessos, non accedendos, propter periculum à magicis artibus.*
Cedrũ] *A' signis opulentiæ. De oleo cedrino uide Pliniũ. Cæterùm antiquitus olei usus apud Italos nullus fuisse perhibetur. Huius arboris ea natura est, ut cariem non sentiat: quare libros à tineis conseruat. Vnde cedro dignum dicere solemus, quicquid indicare uolumus immortalitatem mereri. Cedro folia non decidunt. Huius oleo peruncta, ne ipsa quidem cariem sentiunt, aut tineam, ut ne clauum etiam fixum teneat. Et quia materia æterna est, ex ea simulacra deorum factitarunt.* A

Quæ ne monstra pij paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus uentis impleuit uela secundis,
Atq; fugam dedit, & præter uada feruida uexit.
Iamq; rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
Cum uenti posuere, omnisq; repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atq; hic Aeneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit: uariæ circumq; supraq;
Assuetæ ripis uolucres, & fluminis alueo
Aethera mulcebant cantu, lucoq; uolabant.

Quæ ne mõstra.] *ne delati Circeios consimili casu in feras mutarentur.* Dira.] *Circeiorum.* Portus.] *In principio est, inquit Plin. Ostia colonia, à Romano rege deducta: oppidum Laurentum.* Iamq; rub.] *Chronographia temporis matutini, à signis antecedentibus.* Præter.] *Tmesis, præteruexit.* Posuere.] *positi sunt: Heterosis generis.* Marmore.] *æquore. sic* Tonsæ, *remi, quod fluctus tundant, hoc est, uerberent.* Lucum.] *Statim Plin. Lucus Iouis Indigetis, amnis Numicius.* Amœno.] *Verg. in 2.*

—Vbi lydius arua Inter opaca uirûm leni fluit agmine Tibris. Chrestomathiæ scriptor tradit, Tibrim è montibus Apẽninis oriri, ac paulatum uarijs amnibus, quos in cursu excipit, augeri: partim labi per Tyrrheniam, atq; inde per Vmbriam diuertere: mox per Sabinos & Latinos, ubi Roma est, B *ad postremum deuolui in mare.* Tiberinus.] *ipse deus fluminis præses. Hunc amnem hoc nomine dictum aliàs retulimus, à Tiberino rege in eo submerso, cum antea Albula uocaretur. Describit fluuium ab eius amœnitate & religione.*

Flectere iter socijs, terræq; aduertere proras
Imperat, & lætus fluuio succedit opaco.

A' descriptione amnis redit ad narrationem, Aeneam lætum fluuium intrasse, spe haud dubia finiti erroris, & obtentæ terræ fatalis. Opaco.] *propter lucum sacrum deo, fluuij præsidi, per quem labitur. Hunc lucum Plinius non Tiberino deo, sed Ioui indigeti sacrum fuisse scribit, ut modò ostendi.*

Nunc age, qui reges Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cum primùm Ausonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ.
Tu uatem, tu diua † moue: dicam horrida bella, † mone.
Dicam acies, actosq; animis in funera reges.
Tyrrhenamq; manũ, totamq; sub arma coactam
Hesperiam: maior rerum mihi nascitur ordo,
Maius opus moueo.——

Nunc age.] *Deducto Aenea in Italiam, redintegrat inuocationem: idq; exemplo Homerico, qui locum difficiliorem ingressurus, subinde uertit se ad inuocationem Musarũ: ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι. Iam uerò & illud hoc loco obseruandum est, omnes Musas unius nomine inuocari.* Nunc age, qui reges.] *Exordium insequentis operis, quo proponit, docilemq; lectorem reddit, ab ijs quæ deinceps est scripturus. Reddit attentum à difficultate, & operis magnitudine.*
Erato, quæ tempora rerum.] *Huic Musæ saltationẽ tribuunt. Itaq; cum Musam implorat, eamq; narrantem facit, conciliat narrationi dignitatem, authoritatemq;.*
Antiquo Latio] *in quo antè multo longa serie à priscis regibus, quos illi diuos uocarunt, ut Iano Saturnoq;, regnatum fuerat Latium tradit Ouidius à latendo appellatum, quòd Saturnus filij Iouis minas fugiẽs, ibi tutus latitasset:*

—— Latiumq; uocari C
Maluit his, quoniam tutus latuisset in oris.

Oppida clara Latij enumerat Plinius, Satricum, Pometia, Scaptia, Pitulum, Politorium, Tellene, Tifata, Canina, Ficulnea, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Corniculum, Saturnia, ubi nunc Roma est: Aeneipolis, quod nunc Ianiculum, in parte Romæ, &c.
Maior rerum.] *Attentio à difficultate, atq; operis grauitate. Ostendit in prioribus minus fuisse uel difficultatis, uel laboris, quàm in sequentibus sit futurum.*

——Rex arua Latinus & urbes,
Iam senior, longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & nympha genitũ Laurẽte Marica,
Accipimus. Fauno Picus pater, isq; parentem
Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus author.
Filius huic fato diuûm, prolesq; uirilis
Nulla fuit, primaq; oriens erepta iuuenta est:
Sola domum, & tantas seruabat filia sedes
Iam matura uiro, iam plenis nubilis annis.

Rex arua.] *Narratio ducta à descriptione temporis, quo Latinus rex Aboriginibus imperauit. Hunc describit ab ætate, parentibus, auis, atauisq;, & stirpe. Sunt authores, qui cõtendunt Latinos à Latino Albanorum rege nominatos: sed multò plures, ab hoc Latino patre Lauiniæ, qui Troianos hospitio excepit. Verùm Orpheus in Argonauticis, id nomẽ multo uetustius esse demõstrat,*

Multi illam magno è Latio, totaq́ꝫ petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis atauisq́ꝫ potens, quẽ regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed uarijs portenta deûm terroribus obstant.

A *strat, qui in Latinorũ fines Argo nauem delatam fuisse testatur. Et Argonautarum filij postea ad Troiam militarũt. Ianus in Latio antiquissimum imperium hominum memoria tenuit, & Saturnus, ut paulò antè dixi. His successit Picus, Pico Faunus, Fauno Latinus, in cuius tempora* Troianorũ *incidit appulsus. Fuere ex uetustis rerum scriptoribus, qui crediderint Pallantem genitum ex Hercule & Lauinia Euandri filia: & Latinum istum, qui Aboriginibus imperauit, ex eodem Hercule & Hyperboride puella ortum: quam à patre obsidem acceptam, intactamq́ꝫ ad id tempus, quo in Italiam uenit, seruatam, tum demum in Latio compressam, prægnantem reddidisset: & cum iam uterum ferre cœpisset, Fauno, cui Latinus successit, matrimonio locarit. Fuit hic Faunus Pico genitus, qui Iouis fuit, quẽ Hermen di Planetæ nomine uocarint.* Te Saturne.] *Auersio.* Magno è Latio.] *Id soli spacium ueteres Latij nomine appellarunt, quod intra Tiberinam ripam*
B *& Circeiòs à mari ad montes modicis finibus concludebatur. Hoc fortassis argumento quidam ducti fuere: inde nomen loco datum, quod inter montes lateret, non autem à fuga Saturni. Hanc Italiæ partem Siculi initiò tenuere, sed barbari illi. Sunt qui Liguros, Siculos fuisse credant, quos Aborigines ab* Oenotris *orti, sedibus suis expulerint, qui eam terram usque ad Troianorum aduentum deinceps coluerunt. Ergo non magnum Latium, sed angustum rectius potuit dici. nisi per Latium, hoc loco totam Hesperiam accipiamus: id quod non obscurè innuit, cum expolitionem subijcit, Tota Ausonia.* Turnus.] *Hunc describit à formæ decore, & maiorum claris imaginibus. Festinat ad belli materiam præcipuam, quæ Lauinia fuit, Turno desponsa. Erat autem Turnus Rutulorum rex, cui ante aduentum Aeneæ connubium Lauiniæ pactum fuerat. Ferebat ille ægrè, hominem aduenam sibi in amore prælatum iri: quamobrem publicam pacem init extemplò perturbatum. Itaq́ꝫ primo concursu (historiam refero, non poëticam fabulam) Rutuli fusi fuere: Latinis tamen non admodum lætis, ob Latinum regem amissum. Fugit Turnus uno prælio fractus, ad Mezentium Hetruscorum regem: is cum eo haud grauatè arma iungit, cùm propter iniuriam, qua Turnus affectus fuerat: tum quòd nouæ urbis originis offensus esset, metu ne nimium res Troianæ augerentur.* Regia coniunx.] *Amata.* Sed uarijs.] *Prodigia suo loco explicabuntur, quibus territus fuerit Latinus filiam Turno locare, ac monitus eam externo seruare genero. Cæterùm portenta dicuntur, quæ aliquid portendunt ac signant euenturum. Suntq́ꝫ caussæ, cur Lauinia statim Turno non sit in connubium tradita.*

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosq́ꝫ metu seruata per annos,
Quam pater inuentã, primas cum cõderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus.
Laurentisq́ꝫ ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera uectæ
Obsedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò uates: Externum cernimus, inquit,
Aduentare uirum, & partes petere agmen easdẽm
Partibus ex ijsdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et iuxta genitorem adstat Lauinia uirgo,
Visa (nefas) longis cõprendere crinibus ignem,
Atq́ꝫ omnem ornatũ flamma crepitante cremari,
Regalesq́ꝫ accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id uerò horrendum, ac uisu mirabile ferri.
Namq́ꝫ fore illustrem fama, fatisq́ꝫ canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq́ꝫ sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq́ꝫ exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisq́ꝫ Oenotria tellus
In dubijs responsa ferunt: huc dona sacerdos
Contulit, & cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq́ꝫ petiuit.
Multa modis simulacra uidet uolitantia miris,
Et uarias audit uoces, fruiturq́ꝫ deorum
Colloquio, atq́ꝫ imis Acheronta affatur auernis.

Laurus erat.] *Eleganti ordine statim attexit prodigia, quibus territus fuit Turno filiam nuptum dare.* Laurus.] *à qua Lauiniam, cum ampliaret, inquit Ser. Laurolauinium appellauit. Iam uerò laurum, propter eius fatidicã uim, Phœbo dicatam esse, omnes norunt, cùm aliæ*
C *arbores alijs diuis antiquitus cõsecratæ fuerint. Itaq́ꝫ cùm poëta prodigium rerum futurarum præsagũ arbori uellet tribuere, prudenter id lauro donauit. De hac arbore, quamuis superioribus multa annotauimus libris, quia locus hic ita postulat, pauca istæc adijcienda duxi: uel ob id, quòd occasionẽ rerum à prodigio ducat huius arboris, quæ tacita futurarum rerum euentum præsagijt. Tanta enim eius natura est, si eius folia nocte puluillo subijciantur, ut somniorum ueritatem suggerant. Adde, quòd Hesiodi interpres in Theogoniam, ostendat in numinis afflatu magnam habere efficaciã. Qua de causa etiam Lycophron in Cassandra,* δάφνην φαγὼν φοιβάζεν ἐκ λαιμῶν ὄπα. *Tibull. de Sibyll.*

Vera cano, sic usque sacras innoxia laurus
Vescar, & æternùm sit mihi uirginitas.

Laurus à Græcis δάφνη *dicitur. unde uates* δαφνηφάγοι *appellantur. Quãobrem cultissimus poëtarum, uaticinãtes laurũ mordere dixit. Verùm relicta lauro, excutiamus ea quæ sequuntur.* Penetrali.] *quæ Græcis* ἄδυτα *dicuntur, id est, interiora penitioraq́ꝫ aditũ loca: quæ planè, ut religiosa, ita inaccessa erãt,* ἄβατα.

à loco: quare etiam à religione arborem circumscribit. Phœbo.] ut uaticiniorum præsidi. Laurentis.] ab ety mo uocabuli. A' lauro, Laurenti incolæ dicti fuere. Colonis.] cultoribus. Vates.] Interpretatio prodigij. Præcc.] Alterum prodigium Ignis regnum futurum denunciat: sicut in Ascanio, & Seruio Tullo. Sed Seruius per fumum & aspersionem flammarum belli incendium interpretatur: uerùm hoc nihil ad Lauiniam. Vulcanum.] ignem. metonymia: inuentor, pro re inuenta. Id uerò.] interpretatio prodigij. Albunea.] Alburnum Lucaniæ montem esse tradunt, ita nuncupatum à candore: & deam Albuneam, fontem item, & syluam Tyburtinam. Describit locum à religione, & oraculo celebri, tum autem à natura fontis. qui ex ea oritur. Mephitim.] Mephitis terræ putor est. & odor sulphureus, qui de aquis sulphuratis nascitur: grauior hic est in nemoribus Nonnulli uolunt. Memphitum deum esse. Albuneæ siue Leucotheæ adiunctum: ut Veneri Adonis conciliatus, & Dianæ Virbius fuit. Huc dona sacerdos.]

Oraculum petituri prius mactabant dijs uictimas: inde A facto sacro, ij qui futura uolebant prædicere. in deorum templis ad dormiendum se componebant, ut ita per somnum, spiritum haurirent. & prodigiorum interpretationem conciperent. Cæterùm, somniorum alia allegorica, alia theorematica dicuntur. Allegorica sunt, quoties aliter sonant uerba, aliter significant per similitudinem. Theorematica uerò, quoties ita intelliguntur, ut uerba ipsa sonant, ac præ se ferunt. Pausanias existimat, Amphiaraum somniorum interpretandorum laude præstantissimum fuisse: eo enim tempore, quo in deos relatus fuit, futurarum rerum scientiam per somnia tradidit. Ad huius oraculum qui tendebant, primùm oportebat purgari: hoc est, ut deo res diuina perageretur, cui sacrificaretur, atque omnibus simul ijs quorum nomina aræ insculpta erant. Mox arietis pellis substernebatur, ut ita dormiturientes interpretationem somnij conciperent. Huc allusit hoc in loco poëta. Apud Scythas pellis inscensio iurisiurandi religionem habebat.

Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat ritè bidentes.
Atque harum effultus tergo, stratisque iacebat
Velleribus, subitò ex alto uox reddita luco est:
Ne pete connubijs natam sociare Latinis,
O' mea progenies, thalamis neu crede paratis:
Externi ueniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, quà sol utrumque recurrens
Aspicit oceanum, uertique regique uidebunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus,
Sed circùm latè uolitans iam fama per urbes
Ausonias tulerat, cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere classem.

Hic &.] Itaque ostendit Latinũ in hunc lucum contendisse, ijsque ceremonijs, imò religione potius prodigiorũ uim, substratis uelleribus elicuisse. Bidentes.] oues, ut superioribus libris non uno loco dictum est, sed in primis in tertio. Centum.] numerus certus pro incerto: amplificatio hostiæ ab additione numeri: ut. Centum oratores. Thalamis pa.] cõiugio Turni, cui destinata erat filia. Genetl.] Troiani: ex pluribus, unũ accipe. Indicat Aeneam Troia profectũ appulisse, cui filia sit elocanda. In astra.] Hyperbole: ad amplificandam uirtutẽ, & posteritatis opes ac potentiã. Vtrũque recurr.] Amplitudinem imperij Ro. arguit, à septentrione in meridiẽ propagati. ea est enim latitudo Zodiaci. Non ipse.] nõ habuit tacita. Circum.] Sectio. Laomedontia.] Troiana: antonomasia. B

Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis. sic Iuppiter ipse monebat:
Et cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic forte alijs, ut uertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et uiolare manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura alludens, ea uox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

Aeneas primique.] Vt finem fatalis erroris statim subijciat poëta, nullis ambagib describit id quod ad eam rem spectat. Vaticinata fuerat Harpyia, tũ erroris finem futurũ, ubi media adacti, orbes puniceos absumerent. Itaque huc delati Troiani, hoc est, in agrum Laurentẽ, quòd nõ fuerint longius euagati, oraculo tributum fuit: quod iam mox patri Anchisæ adscribit. Neque id quidem temerè animaduersum erat, nisi ab uno atque altero hoc ipsum exclamatum fuisset, quòd Ascanio honoris causa nunc tribuit: quippe cui id regni debebatur. Ea uoce accepta, omnes uno assensu intellexerunt, hanc esse terram fatalem. Oraculum aliqui tribuunt (ut dixi) Harpyiæ alij liberis Aeneæ: nonnulli Dodonæum fuisse arbitrantur. Sunt qui in Erythris tugurio Idæ acceptum adferant Incolebat hoc Sibylla, Erythræa à loco dicta, quæ Troianos iusserat plagam orientalem petere, profugos illos quidem, sed fortes uiros, donec illò essent nauigio prouecti, ut media puniceos orbes deuorare cogerentur. Rursum Græcorũ quidam scriptum reliquerunt, prodigiosum scrofæ occursum, fatalem erroris finem arguisse. Deprehensa antè ea fuit in monte Albano triginta succulas enixa: ex qua re collegerunt, intra triginta annos Aeneæ stirpem, & terram ipsam, & amplius imperium habituram. Vaticinium hoc poëta Heleno uati donauit, lib. 3. C

Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba solo recubans albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit. requies ea certa laborum.

Adorea liba per herbas.] Illud obseruatu dignum, poëtam

A tam admirabili copia unam eandem'q; rem hic efferre: mensas uidelicet paniceas, quas modò Adorea liba, nunc cereale solum, nunc exiguam Cererem, aut orbes fatalis crusti, iam patulas quadras, ac mensas nuncupat. Crusti, patulis nec parcere, &c.] ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, è durioribus panum partibus. Cassandra apud Lycophronem:

ἔνθα τράπεζαν εἰλάτων πλήρη κιχὼν
τὴν ὕστερον βρωθεῖσαν ἐξ ὀπαόνων
μνήμην παλαιῶν λήψεται θεσπισμάτων.

Nec uerò solum id denunciarat oraculum, ibi laborum finem futurum, sed etiam ut eo in loco urbem conderent: Atq; hoc in loco, inquit Lycophronis interpres, Lauinium condidit, uel (ut ipse scribit) Lauiniam.

Genitor.] Interpretatur Aeneas oraculum, haud ignarus fatorum suorum. Interpretationem confirmat ab authoritate, uerbis'q; patris Anchisæ antecedentibus. Quare agite.] Exhortatur ad explorandam regionem. Pateras.] Metonymia, continens pro contento. Religio-B sè suos hortatur ad pietatem. Implicat.] coronat caput ritu sacrificantium. Tellurem.] Opim, communem omnium parentem. Flumina.] Naiadas. Terra enim uictũ, aqua potum mortalibus præbet. Idæum'q;.] ab Ida mõte Cretæ, in qua natus & educatus creditur Iupiter. Cætera in tertio explicauimus. Phrygiam'q; ex ordine matrem.] Cybelem turritam. Congerie enumerat di-

Continuò, Salue fatis mihi debita tellus,
Vos'q;, ait, ô fidi Troiæ saluete penates:
Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia nãq;
(Nunc repeto) Anchises fatorũ arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad littora uectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibi'q; memento
Prima locare manu, moliri'q; aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos suprema manebat,
Exitijs positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine solis
Quę loca, quiue habeãt homines, ubi mœnia gẽtis
Vestigemus, & à portu diuersa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibus'q; uocate
Anchisen genitorem, & uina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & genium'q; loci, primam'q; deorum
Tellurem, nymphas'q;, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctis'q; orientia signa,
Idæum'q; Iouem, Phrygiam'q; ex ordine matrem
Inuocat, & duplices Cœlo'q; Erebo'q; parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radijs'q; ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subitò Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atq; omine magno
Crateras læti statuunt, & uina coronant.

uos, quos religiosè inuocaris, ut præsentes fauentes'q; sibi in fatali terra, in omnibus rebus auspicãdis adsint. Parentes.] Anchisen apud inferos, Venerem apud superos. Clarus.] nam Iupiter tonans cœlo sereno, auguriũ boni omnis est. Diditur.] spargitur per castra Troiana. Diditur, pro spargitur, Lucretianum est. Instaurant epulas.] reparant conuiuia: id quod priscis lanciæ signum fuit. Quare addit Certatim, ut ostendat gaudium fuisse publicum, ex omnibus oblatis. Itaq;, ut eius rei argumenta ac signa ostendat, grandiora pocula mensæ illata subijcit. Vina coronant.] non ipsa uina quidem, sed pocula: metonymia, qui tropus poëtis familiaris est.

Postera.] Periphrastica temporis matutini descriptio. Explo-C rant.] Militaris uox, ad priuatum negotiũ deducta. Hæc fontis.] Mimesis Troianorum, siue incolarum potius, monstrantium diuersa loca. In Numico Aeneas haustus creditur postea bello Latino. Augusta.] maiestatis plena, siue augurio consecrata. Ramis Palladis] oleaginis coronatos, quòd ea arbor à Pallade inuenta credatur, & ob id eius numini consecrata. Dionysius in artibus tradit, inter oleæ laudes iure illud recenseri, non solum quòd Mineruæ consecrata sit, sed quòd à ueteribus ex ea constituebantur tropæa: ob id etiam uictoriæ esse symbolum. Nam supera-

Postera cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici:
Hunc Tibrim fluuiũ: hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis uelatos Palladis omneis,
Dona'q; ferre uiro, pacem'q; exposcere Teucris.

to Neptuno in nobili certamine, hæc ipsa dea omnium primùm fuit coronata. Inter oleas sacras Palladi, Athenis etiam erãt quæ Moriæ dicebãtur, quas scribunt Neptuni filiũ Halirrhotiũ excidere ad ortum, propterea quòd olea inuenta, Mineruæ ea urbs consecrata fuisset. Inter cædendum securim aberrasse, ac cruribus illisam: ex quo uulnere fato cessit. Hinc oleis Moriys cognomen factum μέρος καὶ μόριον, portio est. Qui enim oleas possidebant, Panathenæis portiunculam inferebant. Itaq; quòd oratores olea coronati ueniunt, pacis, non belli symbolum est, quippe qui ad pacem petendam adsunt, non autem ad bellum denunciandum.

Haud mora.] Disertè decorũ in obeunda legatione exprimit, cùm celeritatem in faciendo itinere illis tri-

Haud mora, festinant iussi, rapidis'q; feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Molitur'q; locum, primas'q; in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atq; aggere cingit,
Iam'q; iter emensi, turres ac tecta Latinorum

buat, & cessationem adimat. Designat.] aratro, inde fossa. Aeneas loci naturam contemplatus, cum in eo

 nihil

Ardua cernebant iuuenes, muro'q; subibant.
Ante urbem pueri, & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitant'q; in puluere currus,
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursu'q; ictu'q; lacessunt.
Cum præuectus equo longæui regis ad aures
Nuncius, ingenteis ignota in ueste reportat
Aduenisse uiros. ille intra tecta uocari
Imperat, & solio medius consedit auito.

nihil perspiceret, quod ad sui cultum inuitaret, diu consilij dubius quid ageret, (non enim in animũ inducere poterat, tam incommodas sibi sedes à dijs mõstrari) longius'ne iret, an ibi hæreret, cùm è luco proximo nox redderetur, ut ibi sisteret, ibi ædificaret: cætera dijs curæ fore. Sunt authores qui tradunt, effigiem deorum penatium per quietem Aeneæ obiectam, à quibus fuerit iussus locũ illum aggere ac fossa ualidè communire. Oraculo fidem fecit scropha, quæ postridie in eo loco cum numeroso fœ-

tu iuuenta fuit. Huc trãslatis castris, undiq; collecta materia, urbẽ condere cœperunt. A
Iamq;.] *Redit ad legatos.* Latinorum.] *Hypermetrum: ultima syllaba, à uocali sequentis uersus eliditur.* *Ante urbem.] *Consuetudinem Romanam antiquitate donat. In pace huiusmodi certaminibus ad rem militarem (anno decimoseptimo ad militiam tenebantur) iuuentus exerceri solebat, quæ in bello ipsis usui essent.* Intra tecta.] *statim oratores admissi sunt.*

Tectũ augustũ, ingens, centũ sublime columnis
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici.
Horrendum syluis, & relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam ueterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, Italus'q;, pater'q; Sabinus,
Vitisator curuam seruans sub imagine falcem:
Saturnus'q; senex, Iani'q; bifrontis imago
Vestibulo adstabant, alij'q; ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando uulnera passi:
Multa'q; præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæ'q; secures,
Et cristæ capitum, & portarũ ingentia claustra,
Spicula'q; clipei'q;, erepta'q; rostra carinis.

Tectum aug.] *Luculenta regiæ descriptio, quam attexit enumerationi studiorum, quibus iuuentus ante urbem exercebatur, à forma, qualitate, antiquitate, splendore, ac militaris laudis egregijs monumẽtis.* Horrendum.] *religionis plenum. nam arboribus credebatur etiam sua inesse religio, quare etiam locis sacris sui luci consiti erant.* Curia.] *Cum addit Templum, satis indicat, non fuisse curiam, nisi in loco inaugurato, ad sacrorũ & religionis usum. Hic inaugurabantur reges, hic regni & regũ insignia accipiebant, hic sacris operabantur pontifices. Atque ista quidem ab usu curiæ.* Effigies.] *A' splendore & luculento regio apparatu.* Cedro.] *A' materia ut statuarum perpetua monumenta ostendat. Cæterùm hac descriptione expressit delineauit'q; eam domũ, quã Augustus in Palatio postea cõdidit.* Italus.] *Enumerat priscos reges Aboriginũ. Ab Italo Italia, à Sabino Sabini dicti sunt: ut à Saturno, ea ipsa etiã regio Saturnia.* Vitisator.] *Saturnus Terræ ac Cœli filius creditus fuit, quòd à Ioue filio fugatus quum in Latium uenisset, locorum indigenæ eius uirtutem mirati, ut cœlo demissum eum uenerati sunt. Cùm enim multa uaria'q; ingenij sui experimenta apud rudes mortales edidisset, facilè consequutus est, ut Cœli filius sit creditus. Etenim præter alias commoditates, monstrauit indigenis rationem plantandi*

uites, & metendi segetes. Huic apud Carthaginenses humanis hostijs sacrificari aliquando mos tenuit. Falcem.] *Rationem metendi segetes docuerat Italos: quare signa & tabulæ eius cum falce messoria expressa erant.* B Iani'q; bifrontis.] *Quo regnante, Saturnus uenit in Italiam, à quo in regni societatem propter prudentiam receptus fuit. Bifrontem ob singularem sapientiam eum finxerunt, unde etiam primus anni mensis illi nuncupatus fuit, quòd exacti anni finem, & insequẽtis principium, ceu duabus frontibus aspiciat. ante Faunum imperauit, & cultum deorum monstrauit.* Ab origine reges.] *non pro Aboriginum, sed rectius ab origine, pro, à prima regum longa serie, origine, usque ad Latinum.* Martia.] *qui bellis pugnando pro patria, ceciderant: à meritis & signis triumphorum. Alludit ad Capitolium Romanum, & curiam, in quæ hostium spolia & rostra nauium illata fuerant.* C Sacris.] *in quibus spolia numinibus dedicabãtur, quorum auxilijs uictores se arbitrabantur. Sic Ioui Statori & Pheretrio, Romulus: sic Marti, sic Victoriæ alij.* Cristæ.] *galeæ: à parte totum.* Rostra.] *ferrea, proris nauium, prælijs naualibus detracta: cuiusmodi postea Romæ Antiatibus adempta, ad curiam Hostiliam suspensa fuere: à quibus ipse locus nomen etiam sortitus fuit.*

Ipse Quirinali lituo, parua'q; sedebat
Succinctus trabea, læua'q; ancyle gerebat
Picus, equûm domitor: quẽ capta cupidine cõiũx
Aurea percussum uirga, uersum'q; uenenis
Fecit autem Circe, sparsit'q; coloribus alas.
Tali intus templo diuûm, patria'q; Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta uocauit.
Atq; hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neq; enim nescimus & urbẽ,
Et genus, auditi'q; aduertitis æquore cursus:)

Ipse Quirinali.] *baculo augurali, quali postea Romulus fuit usus: quare Pico baculum augural ẽ tribuit. Dionysius tradit, antiquam augurum obseruationem fuisse Aboriginum. Quare Ascanium postea, priusquã*

exercitũ aduersus Mezentium educeret, augurium captasse: atq; ubi à sinistris cõspexit fulgur micare, pugnasse, ac uicisse. Tanta'q; ueneratio ac dignitas ex utilitate arti accessit, ut augurũ collegiũ sit institutũ: cautum'q;, ut nihil

A *ut nihil nisi augurato inceptaretur, magistratus augurijs confirmaretur. Et Romulus augur fuit. Locus augurij, templum fuit. Et hic in templo reges inaugurari solere regno, scribit poëta Ars ipsa augurandi antiquissima alioqui est, à Chaldæis ad Græcos profecta, apud quos Amphiaraus, Mopsus & Calchas clarissimi augures extiterunt. A' Græcis ad Hetruscos dimanauit, ab Hetruscis ad Latinos. Itaq; Picum augurali habitu expressum in templo, quod curia erat, dicit. Multa de augurandi ritu Pomponius, plura Fenestella annotauit.* Lituo.] *baculo augurum incuruo, quo utebantur augures ad designanda*
B *cœli spacia in templo. Fenestella de augurijs: Baculum in manu recuruum, quod lituum uocant, tenet. Auienus apud Macrob dicit, uirgam esse breuem, & incuruam ea parte qua est robustior.* Trabea.] *Trabearum genera aliquot fuerunt. Vnum quod dijs dicatur, estq; totum purpureum: alterum regum, & illud purpureum quidem, sed albo infectum: tertium augurale, purpura & cocco mixtis infectum. Trabea usus fuit etiam in funere, qua utebantur equites.* Ancyle.] *scutum undique rotundum, abscisum, sine angulis, ἀγκύλος, incuruus. Non enim illud Pici, sed Numæ temporibus è cœlo delapsum est. Oraculo responsum fuit, illic summum imperium futurum, ubi illud seruaretur. Verùm quòd nunc Pico id tribuat, in caussa est, ut ostendat, eum Numæ religione parem fuisse fortassis.* Aurea.] *Seruius ad Circen epitheton refert: ut, Aurea Circe. ego ad uirgam refero: & æquè bene constabit uersus, ut per synæresim dixerit, Aurëa, quod alioqui in fine uersus etiam fit. Διασυλλαβικῶς enim legendũ est. Vxor Pici memoratur fuisse Canent, uel (ut Seruius) Pomona dea.* Dicite] *Oratio Latini ad Troianorum beneuolentiam conciliandã spectat. Plena humanitatis est,*
C *qua etiam eos ad commune hospitium inuitat ultrò. Caussas obuiæ humanitatis addit, Dardanum & Iasium Troianæ gentis conditores ex Italia uarijs casibus in Phrygiã delatos fuisse. Atq; hoc ipsum authoritate confirmat senũ Auruncorum, à quibus eam historiã acceperit.* Dicite Dardanidæ.] *Homer. Odyss. x.*

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;
ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἦ μαψιδίως ἀλάλησθε;
οἷά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί τ' ἀλόωνται,
ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες.

Quid petitis? quæ caussa rates, aut cuius egentes
Littus ad Ausonium tot per uada cærula uexit?
Siue errore uiæ, seu tempestatibus acti?
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis.
Ne fugite hospitium, ne'ue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud uinclo, nec legibus æquã,
Sponte sua, ueterisq; dei se more tenentem.
Atq; equidẽ memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad urbes,
Threïciãq; Samũ, quæ nũc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

Quid petitis?] *Propositio orationis.* Fluminis.] *Narrat audita.* Ne fugite.] *Benigna inuitatio ad commune hospitium: unde nascitur laus gentis Latinæ, à dignitate originis.* Latinos.] *ubi latuit Saturnus sub Iano.* Aequam.] *quæ sua sponte, nullis legibus coacta, iustè uiuebat. Alludit ad aurea illa tempora Saturni, quorum descriptio extat apud Ouid. lib. Meta. 1 Poëtæ per Saturni tempora intelligunt legem naturæ, quæ nobiscum nascitur. sunt enim prima principia, quæ in omnes mortales, quantumuis profligatos ac perditos, propagantur.* Veteris] *Saturni: quasi dicat, apud nos adhuc quædam aurei seculi uestigia extant. Arguit innocentiam & puritatem morum gentis suæ.*
Auruncos ita ferre senes.] *Priscis is erat mos, ut maiores natu res anteactas liberis narrarent. id quod Lucanus etiam prodit, cùm dicit in quarto, Cognita per multos docuit rudis incola patres. Antequam enim historiæ scribi cœpere, cùm apud Hebræos, tum apud barbaras omnes nationes, maiores liberis & nepotibus res exactas narrare solebant, quo earum memoria apud omnem posteritatem extaret. Postea utiliter scriptores exorti sunt qui eas in literas misere. Arunci antiquissimi Italiæ populi fuere. Antiquum Latium, quod à Tiberi Circeios usque patebat, colonis sæpe mutatis, modò Aborigines, modò Pelasgi, rursus Arcades, Siculi, Arunci & Rutuli tenuerunt: & intra Circeios, Volsci, Osci, Ausones. Vnde nomen Latij postea ad amnem Lirim fuit dilatatum.*
Senes.] *A' testibus, & authoritate senum. De Dardano, Iasio, & Corito, uide lib. 3.*
——Coritum, terrasq; require Ausonias.—

Dixerat, & dicta Ilioneus sic uoce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems uestris succedere tectis:
Nec sidus regione uiæ, littus'ue fefellit:
Consilio hanc omnes, animisq; uolentibus urbẽ
Adferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo ueniens sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principiũ generis, Ioue Dardana pubes
Gaudet auo, rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad littora misit.
Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos: quibus actus uterque
Europæ atq; Asiæ concurrerit orbis,
Audijt, & si quem tellus extrema refuso
Summouet oceano, & si quem extenta plagarũ

Rex genus.] *Suasorij generis oratio petitoria, qua à Latino petit sedem tranquillam, & locũ urbi condendæ in littore. Initiò captat beneuolentiam à persona Latini.* Fauni.] *Fuit hic Faunus antiquissimus omnium regum in Latio, qui Aboriginibus imperauit: homines ferarum ritu uiuẽtes ad mãsuetiorẽ uitæ cultũ adsuefecit: lucos sacrauit: locis & urbibus nomina fecit: idem multa ædificia excitauit, ædificauitq; tẽpla. quæ ab eodẽ Fauno, fana dicta credũtur à grãmaticis. Siue à fando, quòd in dedicando, põtifices ibi fantur. Idẽ in Latio primus deorum cultum instituisse memoratur. Sunt qui Ianũ Fauno antiquiorem faciant, ut dixi paulò*

Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluuio ex illo, tot uasta per æquora uecti,
Dijs sedem exiguam patrijs littus'q rogamus
Innocuum, & cunctis undam'q auram'q patentē.
Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
Fama leuis, tanti'ue abolescet gratia facti.
Nec Troiā Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneæ iuro, dextram'q potentem,
Siue fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultrò
Præferimus manibus uittas, ac uerba precantū)
Et petiere sibi, & uoluere adiungere gentes.
Sed nos fata deûm uestras exquirere terras
Imperijs egere suis: hinc Dardanus ortus,
Huc repetit, iussit'q ingentibus urget Apollo
Tyrrhenū ad Tibrim, & fōtis uada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cùm iura uocatis
More daret populis, sceptrum'q, sacer'q tiaras.
Iliadum'q labor, uestes.——

paulò antè. Fauno soror fuit uates Fatua, à qua etiamnum uates Fatuarij sunt nuncupati. Fluctibus.] Respondit ordine ad regis uerba, quo casu in Italiam delati essent. Sidus.] Obseruatio eius sideris, ad quod solent nautæ cursum nauigationis dirigere. Pulsi.] Non studium tantum & uoluntatem arguit, uerumetiam necessitatem ad externas sedes quærendas. Maxima.] Amplificatio opum Troianarum. Ab Ioue.] Laus & commendatio gentis, à generis amplitudine.

Rex ipse.] Duplici ratione ex Iouis sobole eum esse ostendit, ab utroq nempe parente. Quanta.] Discretè, priusquam petat, ut regem sibi conciliet, pathos mouet commemoratione exacti belli: quòd uariè amplificat, modò tempestatem, modò diluuium appellans, atrocibus metaphoris. Refuso.] refluo. Britanniam dicit, eas'q insulas Oceani, ubi septenis horis reciproco cursu fluit refluit'q mare, ac refunditur. Plaga solis.] torridissima: quæ à ueteribus inhabitabilis credita fuit propter immoderatum æstum. Diluuio.] Grauis metaphora. nam quemadmodum diluuiū omnia secum abripit ac sternit, ita bellum nihil non obuium uastat & euertit. Dijs sedem.] Honesta petitio, cum sedem dijs petat, hanc'q simul extenuat: simul ita proponit, ut negare non possit. Quod commune omnibus est iure naturali, ut littus, aqua, cœlū, id nō potest nō cōcedere. Indecores.] Ab utili. Abolescet.] Pollicetur pro beneficio gratiarū actionē. Fata.] Ab honesto. Honestū est, petere à Latino, quod alij ultrò obtulerint. Sed nos fata.] A' necessario: quippe qui nō sponte, sed diuorum moniti oraculis, coacti hanc terram petiuere. Auro.] Materia pro re: patera aurea.

A

B

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, solo'q immobilis hæret,
Intentos uoluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptra mouēt Priameia tantū,
Quantū in connubio natæ thalamo'q moratur,
Et ueteris Fauni uoluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribus'q in regna uocari
Auspicijs: hinc progeniem uirtute futuram
Egregiā, & totum quæ uiribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dij nostra incœpta secundent,
Augurium'q suum. dabitur Troiane quod optas.
Munera nec sperno: non uobis rege Latino
Diuitis uber agri, Troiæ'ue opulentia deërit.
Ipse modò Aeneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, socius'ue uocari)
Adueniat, uultus ne'ue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.
Vos contrà, regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, uiro gentis quam iungere nostræ.
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinūt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canūt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid ueri mens augurat, opto.

Talibus Ilionei.] Proponit in rege Latino incorruptum aurei seculi exemplum, cuius animus nulla opulentia, nullis'q muneribus mouetur. Picta.] acu picta nam acu pictura Phrygum inuentum esse creditur. Vnde acupictores, Phrygiones etiam appellantur. Tandem.] Quasi dicat, post longam deliberationem. Est'q hypotyposis Latini, profundè apud se deliberantis. Dij nostra.] Ab euphemia ductum principium responsi, & boni ominis precatione, ut dij bene uertant: quòd ipse ex Fauni sortibus, Aeneas è diuorum responsis accepisset.

Munera] Ab insigni liberalitate regis, quā sterile littus petentibus, fertiles promittit agros. Iam & illud obseruandum est, quòd tacitus magis animi scrupulo de filia torqueatur, quàm tenui oratoris petiuncula. Tyranni.] Aeneæ regis: catachresis. Inter regem & tyrannum hoc interest, ut rex legibus, iure & iustitia imperet: tyrannus uerò, ui ac pro libidine grassetur. Cæterùm poëtæ, qui ante Troiana tempora extitere, reges tyrannos appellarunt. Tardius illud nomen postea ad Græcos uenit, circa tempora Archilochi, ut testatur Hippias sophista. Et tamen Homerus Echetum, sceleratissimum omnium mortalium, regem uocat, non autem tyrannum. A' Tyrrhenis uolunt Tyrannum dictum: latrocinijs enim infestos id genus homines fuisse, Aristoteles in Cumæorum politia ait, tyrannos initio αἰσυμνήτας, hoc est, reges appellatos: ac nomen illud plausibilius habitum. Posteris temporibus Dionysiorū uis nomen illud infamarunt. Dextram] Hæc amicitiæ, hæc pacis, hæc fidei ac uirtutis symbolum est. Vos contrà, regi mea nunc, &c.] Transit ad sua mandata ad Aeneam. Augurat. pro auguratur. mutatio generis: ut populat, pro populatur.

C

A Ter centum nitidi in præsepibus altis.] *Amplificatione numeri regias opes declarat. Et in donis seruat decorum, Regum est, equos & currus, quibus uehantur, donare. Equis addit paris dignitatis ornamenta.*
Semine ab æthereo spirantes naribus ignem.] *à parentum nobilitate: ab eorum semine, qui Solis currum trahere dicuntur.* Patri.] *Pico: à donatrice.* Dædala Circe.] *Lucretius: Dædala tellus, à donatrice.* δαιδάλεον, *uarium ipso habitu.* B δαίδαλον, *uarium quoddam opus, à Dædalo fabro paratum, qui opere fabrili celebris extitit sua tempestate.* δαιδαλόχειρ, *qui uaria & prodigiosa manibus peragit. Et Dædali figmenta, qui exactè artes tenent, nouoq; artificio fabricata sunt. Circen Dædalam ob id uocat, quòd nouis artibus homines uerteret in feras. Vide prouerb. Dædali opera.* Ecce autem Inachijs sese, &c.] *Transitio ad consilium Iunonis, quo occasio sternitur ad turbandum confundendumq; fœdus inter Latinum & Troianos, ut belli materia quæratur.* Argis.] *de Peloponnesiaco, non de Amphilochico loquitur. Situm est Argos loco supra modum amœno ab oriente Asinæ urbi uicina, ab occasu Cronium montem respicit, à septentrione Cleonas, à meridie Mycenas. Inter hoc Argos & montem Cronium, Inachus amnis decurrit. Etsi non ignorem, Plinium Argos inter Erasinum et Inachum collocare. Haud procul ab Argis Epidaurus, Aesculapij fano nobilis sita est. Argos à Phoroneo conditum fuisse constat, ante Athenas, si uerus est Plinius author. Sunt qui ab Argo Agenoris filio nomen habere credant, ut Higinus & Eustath. Hic Argus propter rerum omnium præteritarum, præsentium & futurarum scientiam, aliasq; eximias animi dotes,* πανόπτης *fuit appellatus, oculatusq; totus. Hoc Argos Stephanus etiam Phoroneam uocat, à Phoroneo eius conditore, filio Inachi. Quare noster poëta epitheticè, Argos Inachium hic nuncupat. Homerus* ἱππόβοτον *sæpe appellat, quòd Neptuno pulcherrima equorum pascua indicarit: uel ab equorum præstantium copia, uel quòd Agenor hanc urbem cum magno equitum numero aliquando inuaserit. Fuit & Iasium dictum, ab Iasio:* Δίψιον, *ab aquarum inopia. Sed superioribus libris alicubi plura de Argis diximus.* Quassans.] *A' signo doloris.*

Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis,
Omnibus extemplò Teucris iubet ordine duci,
Instratos ostro alipedes, pictisq; tapetis:
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluũ mandũt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneæ currum, geminosq; iugales,
Semine ab æthereo spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri, quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talibus Aeneadæ donis, dictisq; Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemq; reportant.
Ecce autem Inachijs sese referebat ab Argis
Sæua Iouis coniunx, aurasq; inuecta tenebat,
Et lætum Aeneam, classemq; ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit abusq; Pachyno.
Moliri iam tecta uidet, iam fidere terræ,
Deseruisse rates, stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:

Heu stirpem.] *Pathetica oratio Iunonis, quòd omnes conatus fuerint frustra ad auertendum Troianos ab Italia. Minatur ad postremum Troianis bellum graue & ma-* C *gnum. Exordium ductum est ab ecphonesi.* Num Sig.] *Interrogationes indignitatẽ exprimunt.* Sigæis.] *Troianis: à Sigæo Troadis promontorio, de quo aliàs.* Medias acies.] *Hyperbolis arguit uim Troianorum.* Credo.] *Ironia conueniens iratæ.* Per und.] *Queritur conatus suos inefficaces, ut stomachum magis acuat.* Profugis.] *Contemptim profugos, non Troianos eos nominat.* Absumptæ.] *Hyperbole superiorũ conatuum tum in mari, tum in aëre Aeoli freta procellis.* Quid Syr.] *Spargit querelas per pericula, in quæ nauigantes compulerat, sed frustra.* Mars.] *Pathos exaggeratum ab exemplis minoribus. Pirithous Lapitharum rex uxorem ducturus, cũ Centauros deosq; omnes extra unum Martem ad nuptias uocasset, iratus, ob eam acceptã contumeliam Mars, furorem Centauris immisit, ut cum Lapithis committerentur.* Calydona.] *Oeneus, rex Calydonius cum de primitijs suis, omnibus numinibus sacrificasset, præterquàm Dianæ. Dea irata in Calydonios agros terribilem*

Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum, num Sigæis occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros? medias acies, mediosq; per ignes
Inuenere uiam: at credo mea numina tandem
Fessa iacent odijs, aut exaturata quieui.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
Absumptæ in Teucros uires cœliq; marisq;.
Quid Syrtes aut Scylla mihi? qd uasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alueo,
Securi pelagi atq; mei: Mars perdere gentem
Immanem Lapithũm ualuit: concessit in iras
Ipse deũm antiq; genitor Calydona Dianę. (rẽte?
Quod scel⁹ aut Lapithis tantũ, aut Calydone me
Ast ego magna Iouis cõiũx nil linquere inausum?
Quæ potui infœlix? quæ memet in omnia uerti,
Vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitẽ haud eqdẽ implorare, qd' usq;
Flectere si nequeo superos, Acherõta mouebo. (est.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atq; immota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atq; moras tantis licet addere rebus,
At licet amborum populos excindere regum.
Hac socer atq; gener coeant mercede suorum:
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere uirgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantum
Cisseis prægnans igneis enixa iugales,

Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter, A
Funestæq; iterum recidiua in Pergama tædæ.

ribilem aprū immisit, quæ omnia circùm circà uastarit, donec à Meleagro interficeretur. Mars & Diana, Iunone minores fuere: comparat inter se tum personas, tum caussas. Iam uerò & illud plus est, Vincor ab Aenea: quàm si dixisset, Non possum perdere Aeneam. Flectere.] *Confirmat se ad extremum conatum, ad accersenda auxilia ex inferis: id quod impotenter irascentis est.* Esto.] *Concessio, quam soluit à facultate commiscendi omnia, extrahendiq; nuptias. Et anaphora constantiam exprimit.*

Hac socer.] *Conuenienter excandescenti maledicit, ac similia inter se confert omnia, belli Troiani, ac Latini. Venus Hecubæ, Aeneas Paridi, Lauinia Helenæ ita comparantur, ut conuenientius nihil dici queat.* Cisseis prægnans igneis, &c.] *Hecuba: quæ cum Paridem in utero gestaret, per quietem uisa sibi fuit facem párere, qua Troia arderet.* Recidiua.] *post ruinam restituta.* Tædæ.] *nuptiæ exitiabiles. Amplificatio ab historia.*

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit.
Luctificam Alecto dirarum à sede sororum
Infernisq; ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræq;, insidiæq;, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese uertit in ora,
Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit uerbis, ac talia fatur.

Alecto.] *unam furiarum, quas Noctis filias fingunt & Acheronis. De his plenius diximus in sexto Aeneidos opere. Hæ mutarunt nomen suum in Oreste, ut Eumenides, quasi placabiles & mites dicerentur.* Sororū.] *Megæra & Tisiphones ab inferis. Prosopographia constat amplificatiōe horrendæ formæ, & operum Alectus.*

Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem, B
Hanc operam, ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadæ possint, Italosq; obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atq; odijs uersare domos: tu uerbera tectis,
Funereasq; inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. fœcundum concute pectus,
Disijce compositam pacem, sere crimina belli:
Arma uelit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta uenenis
Principiò Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumq; obsedit limen Amatæ:
Quā super aduētu Teucrûm, Turniq; Hymenæis
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.

Hunc mihi da.] *Petitoria oratio est, qua potissimum quatuor à furia postulat: ne Troiani affinitate Latino iungantur: ne in Italia hæreant: ut pacem fœdusq; disturbet: bellum serat. Captat beneuolentiam à generis dignitate, cum eam uirginem Nocte satam uocat.* Ne noster.] *Propositio.* Tu potes una.] *A' facili, ducto à maiori ad minus.* Fratres.] *ut Eteoclem & Polynicen, Romulum & Remum, Amulium & Numitorem.* Versare.] *euertere familias.* Mille.] *Additione numeri millenarij, eius potentiam amplificat, ut facilitatem possibilitatemq; inferat.* Fœcundum.] *plenum fraudis ac malarum artium.* Arma.] *Iuuenius optat interdum arma, sed nō audent à principibus petere. Vt iam maximè poscant, tamen non ita statim conceduntur. Itaque rapiat, inquit, ut tanta bellandi cupido iuuentuti immittatur, ut contempto rege, sua sponte ad arma prosiliant. Exponit, hortaturq; ad maturandum consilium, ut negligat etiam epilogum.* Gorgoneis Alecto infecta uenenis.] *diris. Hæ habitasse dicuntur Dorcadas insulas, in Oceano Aethiopico, cōtra hortos Hesperidum, uno tantum oculo, quo uicissim uterentur, quoties lubitum esset: ceterùm forma luculenta, ac crinibus aureis. Ab agilitate nomen inuenere.* γοργόν. *Diuites agrorum, similes adeò inter se, ut dinosci non possent: iniuriæ gratiæq; communes.* Ouidius:

Finibus extremis Libyes, ubi feruida tellus
Accipit oceanum demisso sole calentem,
Squalebant latè Phorcynidos arua Medusæ.

Idem duas tantum fuisse sorores author est:

Cuius in introitu geminas habitasse sorores,
Phorcydas, unius sortitas luminis usum. C

Cum Medusa sola circa littus proximum uagaretur, eam fugientem Neptunus amplecti uoluit. Quam in templum Mineruæ usq; sequutus, ubi uiolasset, dea irata, eius aureos crines in totidem angues uertit: effecitq;, ut qui eam intuerentur, uerterentur in lapides. Plura annotauimus in sexto. Limen amatæ.] *reginæ. Prona enim fœmina est ad rixas & bella serenda, & miscenda.*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conijcit, inq; sinum præcordia ad intima subdit,
Quo furibūda domū monstro permisceat omnē.
Ille inter uestes & leuia pectora lapsus
Voluitur attactu nullo, fallitq; furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia uittæ:
Innectitq; comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa ueneno
Pertentat sensus, atq; ossibus implicat ignem.
Necdum animus toto percepit pectore flammā

Huic dea cæruleis unū de crinibus anguem.] *Amata. locus ab opportuno. Horruerat antea à nuptijs Troianorū, quare furia eam sibi habebat opportunam ad disturbandas nuptias.* Præcordia ad intima subdit.] *Rectè præcordia: sunt enim loca cordi uicina, in quibus affectus humani, & perturbationes sitæ sunt.* Tortile aurum.] *Periphrasis torquis.* Udo ueneno.] *Sunt enim serpentum coria uda, ut qui etiam lapsantes per terram, uias humo-*

A *humore signent, uelut limaces.* Multa.] *E-*

Mollibus, & solito matrum de more loquuta est,
Multa super nata lacrymās, Phrygijsq́ hymenęis.

nallage paris, nomen pro aduerbio.

Exulibus'ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O' genitor? ne te miseret natæq́, tuiq́?
Nec matris miseret? quā primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta uirgine prædo?
An nō sic Phrygius penetrat Lacedęmona pastor,
Ledæamq́ Helenam Troianas uexit ad urbes?
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum?
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idq́ sedet, Fauniq́ premunt te iussa parentis,
Omnem equidē sceptris terrā, quæ libera, nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusq́ patres, mediæq́ Mycenæ.

Exulibus.] *Dissuasoria oratio, ne Troianis detur Lauinia. Exordium ductum est à propositione, quæ constat interrogatione, quasi ipsa ignoret.* Exulibus.] *Contemptim atq́ atrociter, eos exules uocat.* Ducēda.] *Quasi non dicatur, ducere uxorem: ut pro abducenda dixerit.* Natæq́.] *Lauiniæ. Pathos à relatione personarum, parentum ac filiæ.* Perfidus.] *secundo uento oblata nauigandi occasione. Tota occupata est in insectando uirulentis uerbis ducem Tro-*
B *ianum, quem modò perfidum, modò prædonem uocat, quòd diu in mari iactatus fuerit.* An non sic.] *A' simili exemplo Troianæ gentis: quasi uerò, quia Paris Helenam alienam coniugem abduxit, Aeneas istud ipsum sit facturus. Exempla sunt dissimilia. Paris rapuit ui, & quidem alterius uxorem, propter acceptam iniuriam. Aeneæ ultrò Latinus filiam suam innuptam obtulit. Neq́ uerò in Latium eo consilio uenit, sed ut illic sedem figeret.* Quid tua sancta.] *Perstringit inconstantiam Latini, & perfidiæ notam obliquè obijcit, quod fidem Turno nō seruet: cum amplificatione, consanguineo. Venilia enim Amatæ sorore Turnus prognatus fuerat.* Si gener ex.] *προκατάληψις: qua occupat, quòd Latinus semper de oraculis prætenderat, ut filia genero externo nuptum daretur. Confirmat ipsa etiam oraculū, & interpretatur suo commodo pro se. Ostendit Turnū externum esse genere, è Græcia oriundum: rursum Aeneam ex Italia.* Inachus.] *Hic omnium primus in Argo Pelasgico regnauit, quæ antiquiss. sedes regum fuit. Inacho prognatus fuit Phoroneus: claruitq́ temporibus Isaachi. Inachi filia Io, à Phœnicibus in Aegyptum auecta fuit. Hanc tradit Suidas rapuisse Iouem, qui & Picus.* Acrisiusq́.] *Arginorum & hic rex fuit, Huius filia in arca inclusa (quia à Ioue uitiata fuerat) cum in mare præcipitata esset, fluctibus in Italiam delata fertur. Hic à piscatoribus attracta, ad regem Pilumnum adducta fuit, qui eam uxorem duxit. Condidit hic Ardeam, à quo Turnum originem traxisse contendit.* Externam.] *Interpretatur oraculum, Turnum externum eum esse, qui poscatur gener.* Mycenæ] *Argiæ, ubi Inachus, ubi Acrisius regnarant. Abrumpitur oratio, citra perorationem.*

His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà stare uidet, penitusq́ in uiscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamq́ pererrat:
Tum uerò infœlix ingentibus excita monstris
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam toto uolitans sub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro uacua atria circùm
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur spacijs: stupet inscia turba,
Impubesq́ manus, mirata uolubile buxum:
Dant animos plagæ non cursu * segnior illo *al. sæuior.
Per medias urbes agitur, populosq́ feroces.
Quinetiam in syluas simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremq́ orsa furorem,
Euolat, & natam frondosis montibus abdit:
Quò thalamum eripiat Teucris, tædasq́ moretur.
Euhœ Bacche, fremens, solum te uirgine dignum
Vociferans: etenim molleis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama uolat, furijsq́ accensas pectora matres
Idem omneis simul ardor agit, noua quęrere tecta.
Deseruere domos, uentis dant colla comasq́.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasq́ gerunt incinctæ pellibus hastas:
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac natæ Turniq́ canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, toruumq́ repentè
Clamat: lò matres audite ubiquaq́ Latinæ,
Si qua pijs animis manet infœlicis Amatæ

Lymphata.] *Furijs ceu agitata.* Ceu.] *A' simili, ut insanientis speciem oculis subijciat, trocho à pueris flagellis circūacto eam comparat, quo more solent Bac-*
C *chades in Liberi patris* Orgijs *lymphatæ per urbes montesq́ discursare. Est autem turbo, præter uenti significationem, globus forma coni, & trochus, qui à pueris in plano solo scutica circumagitur.* Simulato.] *more Bacchantium fœminarum, ut cùm numinis impetu ageretur, aut certè agi uideretur, reliquæ ad exemplum concitarentur, dei quodammodo religione ictæ.* Euhœ Bacche.] *Affingit simulanti se Bacchi spiritu agitari: bacchantium etiā carmē, ut acrius reliquas extimulet ad eundem furorem. Porrò Euhœ, εὖ οἱ, Bacchantium fœminarum acclamatio fuit in huius dæmonis orgijs. unde ipse Bacchus, Euhcius fuit appellatus: siue quòd Phryges eundem Euan uocant, & Euchium, ἀπὸ τῆς εὐχῆς, quòd ei uota & preces exhiberentur: & Euhyius, quasi bellus ac lautus filius. nā cum Dij aduersus Gigantes bellū gererent, Bacchus in leonē uersus, primus Gigantem interfecit: quare Iupiter blandè cum affatus, εὖ υἱέ dixisse fertur, hoc est, bene fili. Quæ uox postea à bacchantibus in Orgijs modicè corrupta, in acclamationē plau*

Gratia, si iuris materni cura remordet,
Soluite crinaleis uittas, capite orgia mecum.

sibilem mutata est, id oi, euhœ. Ab hac uoce Eua Messeniorũ mons etiam appellatus est. Nefas.] Bacchanalia nefas uocat, propter Rom. leges postea contra bacchanalia latas. Tibi sumere.] Auersio: modus pro modo, sumebat. Thyrsos.] hastas Bacchicas, ac tum barytonum faciunt θύρσος. Porrò acutitonum θυρσός, nuptiales corollas signat. Thyrsi mucroni pampinus erat inuolutus. hac hasta in eius sacris utebantur tantum. Id genus hastæ quidam etiam Thysîla uocant: quanquam Thysîla etiam sacrificia Thelestica sunt, id est, quæ ad initiationem pertineant. Choros.] ritu bacchantium. Pampineas.] thyrsos pãpinis coronatos. A Pellibus.] Rectè Seruius, Nebridum: quia Bacchus id genus gestabat, ab Indica expeditione rediẽs. Vnde nebrida ferre dicuntur, qui natura sunt timidiores, ac uini amantes. Feruida.] uehemens ac concitata, facẽ ardentem gestabat. Est aũt pinus, propter succum ac liquorem, itidem ut tæda, & aliæ laricum species, lumini sacrorum grata. Sanguineam.] A' signis furoris. Crinales.] capitũ diademata. Solutis crinibus hæc sacra celebrari solebant: & clamoribus & ululatibus ita fœminis mixti mares per urbes uagabantur. Verba sunt Amatæ, mulierculárũ turbam hortantis ad cõsimilem amentiam.

Talem inter syluas, inter deserta ferarum
Reginam Alecto stimulis agit undiq; Bacchi.
Postquam uisa satis primos acuisse furores,
Consiliumq;, omnemq; domum uertisse Latini:
Protinus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis,
Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus auis, & nũc magnum tenet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. tectus hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem, & furialia membra
Exuit, in uultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat. induit albos
Cum uitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templiq; sacerdos,
Et iuueni ante oculos his se cum uocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardanijs transcribi sceptra colonis?
Rex tibi coniugium, & quæsitas sanguine dotes,
Abnegat, externusq; in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas i sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placida cùm nocte iaceres
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare age, & armari pubem: portisq; moueri,
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere duces, pictasq; exure carinas.
Cœlestũm uis magna iubet: rex ipse Latinus
Ni dare coniugium, & dicto parêre fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

Protinus.] Transitio ad secundam belli occasionem: hoc est, ad Turnum, quem & ipsum furore implet, & ad arma concitat. Ardea.] Hanc à conditrice describit. Hãc Danae in Italicum littus eiecta, ut suprà dixi, ac Pilumno in uxorem adiuncta condidit. Magnum.] Allusum ad epithetõ Arduum, quasi ingens ac celebre. Acrisio.] Seruius refert ad Danae: ergo malim ad Colonis. nam licet non uenerit cũ colonis, ipsa tamen è Græcia profecta, aduena Ardeam condidit. Sed & analogia repugnat esse patronymicum. Ab Acrisius, aptè denominatur Acrisioneus. patronymicum, Acrisis, idos: uel Acrisione. Fuit autem Ardea, colonia Mycenarum, à Roma distãs 160. stadia. Arat.] Pulchra prosopographia, à forma & habitu. Calybe.] Hanc fingit sacerdotem Iunonis. καλύβη, tugurium. Chalybes Scythiæ populi sunt, inuentores ferri, uel apud quos multum ferri inuenitur. Turne.] Exhortatoria oratio, ad suscipienda arma contra Aeneam & Latinum. Exordium à castigatione tolerantiæ, quam exasperat ab indigno. Erant Tyrrheni tum terra mariq; potentes, & Latinis infesti. Colonis.] Contemptim, ad B augendam indignitatem. Rex.] Narratio. Sanguine.] tuo: amplificatio iniuriæ. I nunc.] Ironia: exprobrat ei sua merita in Latinum, ut irritet magis, exacerbetq; odium in regem, ob ingratitudinem & inconstantiam. Hæc adeò.] Quo igitur uerba pondus habeant, confirmat ea authoritate Iunonis. Quare age.] Epilogus constat exhortatione ad arma, & exurendam classem Troianorum. Flumine pulchro.] Tiberi, quẽ C modò amœnum uocauit. Ennianũ hoc esse uidetur, ut flumine sancto. Cœlestum.] Syncope: ab honesto, simul ne somnum esse existimet. Pictas.] A' facili, quasi ad luxum magis exornatas, quàm ad bellum instructas. Turnum.] non uulgaris uirtutis uirum. Et, in armis pro bello. Tertia, pro secunda persona.

Hic iuuenis uatem irridens, sic orsa uicissim
Ore refert. classes inuectas Tybridis undam,
Non (ut rere) meas effugit nuncius aures.
Nec tantos mihi finge metus, nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te uicta situ, uerique effœta senectus
O' mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa uatem formidine ludit.
Cura tibi, diuũm effigies & templa tueri:
Bella uiri, pacemq; gerant, queis bella gerenda.

Classes.] Primum respondet ad id, quod ad classes, quæ in Tiberi stabant. cætera sunt irrisionis plena: quorum summa est, non uideri uerisimile, à Latino quicquam de connubij pactis mutari: quare anum senio delirare. Cura.] Clausula constat iocosa exhortatione ad officium. Bella uiri.] Homerus πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. Allusum ad paroemiam, Bellum Cononi curæ fuerit. Diriguere.] Periphrasis

A *sis irascentis, à signis iræ.* En ego uicta.] *Retorquet contumeliat in Turnum, solicitudinemq; inijcit, & quidem pari ironia.* Situ] *mucore, quæ per delirium uera dicere nequeam.*

Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti subitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi, tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaq; se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angueis,
Verberaq; insonuit, rabidoq; hæc addidit ore:
En ego uicta situ, quam ueri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice, ad hæc adsum dirarum à sede sororum:
Bella manu lethumq; gero.
Sic effata facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit sub pectore tædas.

Respice.] *ut horrendis simulachris Turnum moueat.* Sub pectore.] *ubi fellis locus, unde iracundia: ira uitiat sanguinem. Huius affectus uehementiam grauissimis uersibus exprimit.*

Olli.] *Antithesis, siue antistœchũ: subijcit statim furiæ effectus, ex ira, quam Turno in pectus coniecerat.* Arma.] *Relatio eiusdem dictionis.* B *impetum insanientis refert. Fremit arma figuratè: pro eo quod est cum fremitu ac clamore ad arma conclamari iubet: arma sibi dari postulat.* Ira super.] *hoc est, insuper ira sæuit.* Magno.] *Vt luculenter animi sæuientis ira imaginem oculis subijciat, addit comparationem ductam à natura flammæ, fomento lignorum subiectorum ahenis crepitantis: tum autem & aquæ ui ignis ita sæuientis, ut intra ollæ alueos iam se non contineat. Comparatio ducta est ex Hom. Iliad. 21.*

ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ
κνίσσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται.

Recensetur hic locus inter eos, in quibus noster poëta uidetur superasse Homerum, apud Macrobium libro quinto, capite undecimo.

Olli somnum ingens rupit pauor, ossaq; & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma thoro tectisq; requirit.
Sæuit amor ferri, & scelerata insania belli,
Ira super. magno ueluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni:
Exultantq; æstu latices, furit intus aquai
Feruidus, atq; altè spumis exuberat amnis.
Nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicti primis iuuenum, & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem,
Se satis ambobus Teucrisq; uenire Latinisq;.

Aquai.] *Imitatione Lucretij usus est ueteri gignendi casu. Estq; hæc uera lectio, cũ in quibusdam exemplaribus legatur, Aquæ uis.* Ad auras.] *Amplificatio sæuientis aquæ in aheno.* Primis.] *proceribus ex iuuentute. Indicere, non ad bellum tantum, sed ad diuersa alia transfertur: Indicere spectaculum finitimis iubet: & indicere iter, festum, ieiunium, & similia. Cæterùm, addit suis animum, se solum contra Latinum suffecturum, ad arma suscipienda: tum autem, & aduersus Troianos. Locus à facultate. Iam uerò, non obtendit belli caussam, coniugium: sed amorem patriæ, quam dicit se uelle tueri. Locus ab honesto.* Hostem.] *Respexit poëta ad ueterem uocis significationem, qua utranque exprimit, & peregrinum, & infestum aduenam.* Se satis.] *se suffecturum. uersus hypermeter: Polysyndeton. Venire, pro uenturum esse.*

Certatim.] *Verisimile obseruat in ficto* C *negotio.* Hunc.] *Prolepsis, redditque tres potissimum caussas impulsiuas ad arma: formam Turni, iuuentæ florentem ætatem, & nobilitatem antiquam.* Dum Turnus.] *Postremò Alecto ad Troianos transit, ut ab illis primùm belli materia Turno & Rutulis præberi uideatur.* Cocytia uirgo.] *Periphrasis Alectus, à Cocyto profectæ.* Ardentes.] *Rabie concitati.*

Hæc ubi dicta dedit, diuosq; in uota uocauit,
Certatim† Rutuli sese exhortantur ad arma. † al. sese Rutuli.
Hunc decus egregium formę mouet, atq; iuuentę:
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.
Dũ Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis.
Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
Insidijs cursuq; feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia uirgo
Obijcit, & noto nares contingit odore:
Vt ceruum ardentes agerent, quę prima malorum
Caussa fuit, belloq; animos accendit agresteis.

Ceruus erat.] *Belli primam caussam, regij pecoris magistri ceruum facit: quem describit à forma, cura, & educatione, in delicijs habitum à sorore eius Syluia. Reprehenditur hic locus à Macrobio, ut nimis leuis ac puerilis caussa tanti belli, quod fuit insequutũ. Sed audiamus uicissim Pontanum, aduersus eam reprehensionẽ differentem. Quæso, inquit, Macrobi poëtarum iudex tam sobriè, quæso inquam, quæ inter Latinos Troianosq; belli*

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingẽs,
Tyrrhidæ pueri, quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusq; pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperijs soror omni Syluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatq; feram, puroq; in fonte lauabat.

 caussá

caussa accommodatior excogitari poterat: Nam nec Latini per id tempus mercaturam nauibus exercebant, nec Aeneas piraticam, ut per caussam prædocinij bellum excitari potuisset. Nullæ antecedebant inimicitiæ. Et Aeneas eo consilio in Latinum litus descensionem fecerat, ut in terra fato debita sedes profugis statueret. Itaq; non belli, sed amicitiæ potius caussas quærebat, ut qui conciliare sibi finitimorum animos studeret, missis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutissimus author fortuitam caussam, quam lippus cæcutiensq; Grammaticus quomodo uideret? Moris est classiariorum militum (ne piratarum tantum putes) sæpius in continentem descendere, carnis (ut dicunt) faciendæ gratia: nec solum ex hostico, sed ubi maior cogit inopia, etiam ex pacato pecora abigere. Quam ob causam, ut quotidie uidemus, indignè multa committuntur. Hanc occasionem, & quidem fortuitam (cum Aeneas nihil minus quàm bellum quæreret) nactus Vergilius, non armentalem aut aratorium bouem, sed regij uillici ceruum, atq; in delicijs habitum, & agrestibus notum, uulnerat, quo facilius multitudo cogniti cicuris gratia, ad tumultum concurreret, Troianosq; non tantum ut abactores, sed qui regias res uiolare ausi essent, armis ulciscerentur, atque è finibus pellerent, quos ægerrimè ferrent considere: perindeq; ut exteram atque ignotam gentem, odio persequerentur. Quæ opportunior excogitari occasio potuit? muliere præsertim agrestes excitante? quæ uim passa uideri posset? cum etiam Iunonem belli caussas quærentem introduxisset. Atque hæc quidem tanquam scintilla furtim elapsa, quæ paulatim serpens, mox uento exorto illapsa stipulis, agros, syluas, obuia simul cuncta deflagrat. Quid aliud tanquam duos è diuerso mundi cardine spiritus, qui accensum ignem excitent, exuscitat? alteram è cœlo delapsam deam, Iunonem scilicet, alteram furiarum maximam, Erebo excitam, cogentem buccina populos, & duces uocantem in bella: proq; stipula subijcitur Amata, mulier, mater, regina: importuna quidem mulier, mater indulgentissima, regina, fœminarum choros sollicitans. Ad hæc, Latinus senio confectus, ac uix sui iuris. Tela nouant Atina uomeres in enses excoquuntur: scribuntur exercitus, leguntur duces: primusq; Mezentius bellum sic init, ut ne mulieres quidem arma detrectent. Videtis è parua fortuitaq; fauilla, quantum incendium accenderit? Vt subrigantur legentium animi, quoties crines illi anguinei subriguntur? quid hoc artificiosius? quid magis sepositum, atque à uulgo abductum? Cognouit admirabiliss. excogitatissimamq; inuentionem Iuuenalis, cùm dixit: A

——Caderent omnes à crinibus hydræ,
Surda nihil gemeret graue buccina.——

quam (si dijs placet) cognosceet Macrobius, sordidæ locutionis, ne dicam orationis grammaticus. Quid tu peregrine homo, de maximi poetæ admirabili artificio, nobilissimiq; inuentis te iudicem statuis? Maluissem, inquis, Maronem, & in hac parte apud authorem suum, uel apud quemlibet Græcorum alium, quem sequeretur, habuisset. Scilicet nos uis fingere Vergilium, non uis optimum artificem arte sua uti artificiose? At ego maluissem te, cùm Latinè loqui uis, Ciceronem, aut quem alium è doctissimis in loquendo sequi. An tu apud Ciceronem, Sallustium, Cæsarem inuenisti, indigeriem concoquere? in memoriam, atq; in ingenium ire? in incrementum succrescere? tale præsens hoc opus uolo: natiua Romanoris elegantia: noscendorum congeriem polliceri: & mille his etiam absurdiora, magisq; barbara? quibus tu ineptissimè (cùm sis ipse ineptissimus) uteris. Et statim: Sed ad imitationem, quam in Marone desideras, redeamus. Ciero- B *nem si legisses, non solum Latinè loqui, sed rectè quoq; de scriptis ipsis, & ingenijs sententiam ferre didicisses. Ars & orator & philosophus eminentissimus, nostros aut melius inuenisse, aut inuenta à Græcis fecisse meliora. Quod si pretiæ cuiusquam fuis. ab illis meliora facere, hæc mihi laus Vergilij propria uidetur. Sed neque melius inuenerint nostri, neque fecerint aliorum inuenta meliora, non tamen cæcutientis grammatici sententiæ standum est. Quónam authore usus est Homerus in fingendis tot monstris? quem imitatus est Orpheus in commentis adeò fabulosis? quem sequutus est, qui finxit Castorem & Pollucem ortos ouo? qui primus commentus est Plutonem in inferno regnare? hydram septicipitem esse? natos è serpentum dentibus armis instructos homines? Denique à quo accepit Homerus authore, arma Achilli à Vulcano fabricata? uulneratum à Diomede Venerem? perlatũ uiribus Vlyssem? & mille talia? Atqui poetarum hæc non modò licẽtia, sed penè ars est. Quin etiã ab alijs enarratas fabulas in aliã atq; aliã formã conuertere permittitur: nedũ fingere nouas liceat. Hæc Pontanus.* Regia.] *Periphrasis magistri regij pecoris. Reges quondam ex agris uictitabant. Et nutribãt, pro nutriebant, ueterũ consuetudine.* C

Hunc procul errantem.] *A natura ceruorum qui gregatim errantes pascunt.* Deus.] *pro dea, furia: nisi exponamus, deum sic uoluisse, ut ferrũ traijceret. Quid si deus aliquis ita fieri uoluerit?* Gemens.] *Pathos.* Pestis.] *furia.* Hic.] *περίληψις. seruatque decorum in armando rusticos, ut quæq; te-*

Ille manum patiens, mensæq; assuetus herili
Errabat syluis, rursusq; ad limina nota
Ipse domum sera quamuis sub nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidæ uenantis Iuli
Commouere canes, fluuio cum forte secundo
Deflueret, ripaq; æstus uiridante lauaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curuo direxit spicula cornu.
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaq; multo
Perq; uterum sonitu, perq; ilia uenit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitq; gemens stabulis, questuq; cruentus
Atq; imploranti similis tectum omne repleuit.
Syluia prima soror palmis percussa lacertos
Auxilium uocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera syluis)
Improuisi adsunt: hic torre armatus obusto,

la se illis obuia dabant. Conclamat.] *Militari uerbo, in re propinqua utitur: conclamare ad arma, ad uasa. Et conclamare, in funeribus mortuorum.* Quadrifidam] *in partes quatuor fissilem potissimum.* Spirans.] *A natura desudantis laborando. Et immanè hic, supra modum. Est alioqui admirantis uox.*

A

Stipitis hic grauidi nodis, quod cuiq; repertũ est,
Rimanti telum ira facit: uocat agmina Tyrrheus,
Qadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat rapta, suirans immane, securi

At sæua è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit stabuli, & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuq́; recuruo
Tartaream intendit uocem, qua protinus omne
Cõtremuit nemus, & syluæ intonuere profundæ.
Audijt & Triuiæ longè lacus, audijt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesq́; Velini,
Et trepidæ matres pressere ad ubera natos.

Pastorale.] notum pastoribus, è summo tecto, quod ipsis speculi uice erat: quo audito, soliti fuerant concurrere ad arma. Tartaream.] *Epitheton, rectè à loco ei tributum.* Contremuit.] *Hyperbole.* Triuiæ.] *Dianæ, non procul ab Arretia, ubi fuit lacus, Speculum Dianæ dictus.* Nar.] *fluuius in uia Latina. Plin. lib. 3 cap. 12. Sabini, ut quidam existimauere, à religione & deorum cultu, Senini appellati, Velinos accolunt lacus, roscidis collibus: Nar amnis exhaurit illos sulphureis aquis. Tiberim ex his petens replet, è monte Fiscello labẽs, iuxta Vacunæ nemora, & Reatem eosdem cõdiuit. Hæc Plin. Horum nemorũ hic meminit poëta. Idẽ testatur lib. 31. ca. 4. hunc amnẽ in agro Narniensi, terræ imbrib. siciorẽ fieri id quod Cicero etiam admirandis suis inseruerit.* Velini.] *Idem Plin. lib. 3. cap. 12. ut paulò antè dixi, testatur, Sabinos accolere lacus Velinos, Potantibus è lacu Velino calculosis præsens adest remedium.* Matres.] *Crescit paulatim tota Italia trepidatio, serpitq́;, donec ad ultimum in apertum bellum erumpat.* Matres.] *Pathos.*

B

Tum uerò ad uocem celeres, quà buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undiq; telis
Indomiti agricolæ, nec non & Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. non iam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusue præustis:
Sed ferro ancipiti decernunt, atraq́; latè
Horrescit strictis seges ensibus, æraq́; fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila iactant.
Fluctus uti primo cœpit cùm albescere *uento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: hæsit enim sub gutture uulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemq́; inclusit sanguine uitam.
Corpora multa uirûm circà, seniorq́; Galesus,
Dum paci medium se offert, iustissimus unus
Qui fuit, Ausonijsq; olim ditissimus aruis:
C Quinq; greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum uertebat aratris.

* al. ponto.

Seges.] *Metaphora ducta à densitate culmorum in agris. cum qua cõiuncta est hyperbole: ueluti in illo, Telorum ferreus hymber.* Concurrunt undiq;.] *Ennius in tertio:*

—Ansatis concurrunt undiq; telis.

Fluctus uti primo.] *A' comparatione, qua ostẽdit, quo pacto tumultus magis ac magis increuerit. Macrobius cõtendit, poëtam hac comparatione nõ assequutum Homeri maiestatem. Extat Iliad. 4.*

ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον ζεφύρου ὑποκινήσαντος,
πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
χέρσῳ ῥηγνύμενον, μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην.

Ille, inquit Macrobius, cum marino motu, & littoreos fluctus ab initio describit: hoc iste prætereuolat. Deinde quod ait ille, πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, Maro ad hoc uertit, Paulatim sese tollit mare. Ille fluctus incremento suo, ait, sublime curuatos, littoribus illidi, & aspergine collectæ sordis expuere, quòd nulla expressius pictura signaret: uester mare à fundo ad æthera usque perducit. Ad æthera fundo.] *Hyperbole.* Cæterùm, *Almon Thessaliæ oppidum est, ab alijs Elmon dictum.* Dum paci medium se offert.] *Bellum nulli parcit, sed ne ijs quidem qui pacis studiosi maximè sunt. Prosopographia à iusticia, & opibus rusticanis amplificatis.*

Atq; ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli conuexa per auras
Iunonem uictrix affatur uoce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi,
Dic in amicitiam coeant, & fœdera iungant,
Quãdoquidẽ Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa uoluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamq́; animos insani Martis amore,

Atque ea.] *A' pugnæ narratione, transit ad furiam, eiusq́ue exultationem, quod bellũ concitarit: promittitq́ue adeò plura se perpetraturam, si detur. Seruat decorum personæ.* Dic in amicitiam.] *Ironia: quasi dicat, pace semel turbata, non poterit fieri ut rursum concilientur, nisi funestis cladibus inuicem prius experiantur.* Egregium Veneris genus.] *Ironia, in periphrasi Aeneæ.* Super fortuna laborum est.] *Sectio: si*

qua fortuna laborum superest, eam ipsa gubernabo. Saturnia.] *Iuno, Saturni filia.*

Vndiq; ut auxilio ueniant: spargā arma per agros.
Tum contra Iuno: terrorum & fraudis abunde est,
Stant belli caussæ, pugnatur cominus armis:
Quæ fors prima dedit, sanguis nou' imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super æthereas errare licentius auras
Haud pater ipse uelit summi regnator olympi.
Cede locis: ego si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. taleis dederat Saturnia uoces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytiq; petit sedem, supera ardua linquens.

Cocyti.] *inferos, & Ditis profunda, unde fuerat profecta: pars pro toto.* A

Est locus Italiæ in medio] *Topographia, à situ & celebritate nominis. Hunc locum in Hirpinis esse aiunt. Cæterùm, An particula apud ueteres, circum significabat in compositione: ut ambitio, & ambitus. Tradunt has Ansancti ualles umbilicum esse Italiæ, in latere Campaniæ & Apuliæ, ubi Hirpini sunt: ac propter aquas sulphureas, quæ syluis cinguntur, ibi adi-*

Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Ansancti ualles densis hunc frondibus atrum
Vrget utrumq; latus nemoris, medioq; fragosus
Dat sonitum saxis, & torto uertice torrens.
Hic specus horrendum, & sæui spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoq; ingens Acheronte uorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys
Inuisum numen terras cœlumq; leuabat.

tum esse ad inferos. Tum autem, quòd grauis odor propius accedentes enecet. Alludit poëta ad historiam. Ansancti dicti, quasi omni ex parte sancti. Per hunc specum dicit furiam inferos petiisse. B Fragosus.] *cum fragore labens.* Leuabat.] *quippe quæ terræ ac cœlo sua præsentia fuisset onerosa. Et cui bella, dissidia & hostilia non sunt grauia?*

Extremam Saturnia bello.] *Extremam imponere manum, pro finire & absoluere omnibus suis numeris, prouerbij uice celebratur. Effertur etiam, Summam manum addere. Sumptum est ab ædificatoribus, qui absoluto ædificio, fastigium solent aliquod imponere. Cui confine est, Colophonem imponere.* Turnus.] *ne tumultus ad summum perducatur, Turnum superuenientem facit, expostulantem cum rege de facti iniuria.* Thiasis.] *Thiasus propriè sacer chorus est. Hinc thiasotes, choreutes. Demosthenes & Xenophontes quamlibet multitudinem rei diuinæ caussa coeuntem, eo nomine appellari uolunt. Thiasotarum domus, pholeteria dicebantur. Inter conuiuarum uocabula, thiasotæ, & thisitæ numerabantur. Cæterùm Thiasotæ, propriè Dionysij erant, ἀπὸ τοῦ θεῖν, hoc est θύειν, sacrificando: uel παρὰ τὸ θέειν, à currendo.*

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosq; reportant
Almonem puerum, fœdatiq; ora Galesi,
Implorantq; deos, obtestanturq; Latinum.
Turnus adest, medioq; in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna uocari:
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum quorū attonitę Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis, (neq; enim leue nomen Amatæ)
Vndiq; collecti coeunt, Martemq; fatigant.
* forsan. omina. Ilicet infandum cuncti contra * omnia bellum,
Contra fata deûm peruerso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille uelut pelagi rupes immota, resistit:
Vt pelagi rupes magno ueniente fragore,
Quæ sese multis circum latrantibus undis,
Mole tenet scopuli: nequicquam spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.

Et thiasus, multitudo collecta ad diuinum honorem. Thiasotes, Cotys dæmon, qui à Corinthijs colebatur. Græci sic: θιασὸς, ἱερὸς χορός. καὶ θιασῶται, οἱ χορευτὰς, ἀπὸ τοῦ θεῖν, ὅ ἐστι θύειν. ὁ δὲ χορὸς, ἀπὸ τῆς συνελεύσεως. θεῖν γὰρ τὸ τρέχειν. ἢ ἀπὸ τοῦ ἐνθουσιᾶν, ὅθεν θιασῶται ἴσως οἱ περὶ τὸν Διόνυσον. θίασος, τὸ ἀθροιζόμενον πλῆθος ἐπὶ τέλει καὶ τιμῇ τοῦ θεοῦ. θιασώτης, λέγεται δαίμων, παρὰ Κορινθίοις τιμώμενος. C

Fatigant] *Magnis clamoribus bellum urgent.* Pelagi rupes immota, resistit.] *Comparatione constantiam Latini amplificat. Estque exemplum studij pacis in Latino. Et ipsa repetitio comparationis mirè festiua est, & elegans.* Latrantibus undis.] *Remota ac tragica planè metaphora.* Alga.] *Herba littorali.*

Cæcum consilium.] *Amens, insanum, sine ratione ac iudicio, à Turno & alijs propositum.*

Verum ubi nulla datur cęcum exuperare potestas
Consilium, & sæuæ nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, aurasq; pater testatur inanes.
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurq; procella:
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas

Frangimur.] *ut scopulus impulsu fluctuum.* Ferimurque] *Quemadmodum nauta tempestatis uiolentia,*

O' miseri: te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, uotisq; deos uenerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisq; in limine portus,
Funere fœlici spolior. nec plura loquutus
Sepsit se tectis, rerumq; reliquit habenas.

A tia, aut undarum ui, quò nolunt, aguntur: apta translatio. Ipsi has.] Diuinatio. Malum consilium dicit consultoribus pessimum futurum, & in primis Turno. In limine.] Allusum ad parœmiam, In portu nauigare, pro eo quod est, extra periculum, & in tuto esse. Sumpta à nauigantibus. Ostendit, suam ætatem in pace exactam, ac tranquillam senectutem consequutum, ut nihil sit quod possit amplius ad absolutam hominis fœlicitatem desiderare, præter regale funus, quo per bellum spoliabitur. Votis seris.] Respexit ad prouerbia, ῥεχθὲν δὲ τε νήπιος ἔγνω, Stultus post factum sapuit: uel, ἁλιεὺς πληγεὶς ἔγνω, piscator ictus cognouit: ut, Serò Phryges accepto damno stultitiam, seu potius dementiam agnouerunt. Habenas.] gubernationem. ducta metaphora ab aurigis, qui equos habenis regunt quibus relictis, ipsi dissoluti uagantur, nullo moderante.

Mos erat Hesperio in Latio, quē protinus urbes
Albanæ coluere sacrum: nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima mouent in prælia Martē,
Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisue Arabisue parāt, seu tendere ad Indos,
Auroramue sequi, Parthosq; reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & sæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt uectes, æternaq; ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea cinctuq; Gabino,
Insignis reserat stridentia limina consul.
Ipse uocat pugnas, sequitur tum cætera pubes
Aereaq; assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristeisq; recludere portas.
Abstinuit tactu pater, auersusq; refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.

Mos erat Hesperio in Latio.] Fingit poëta, hanc consuetudinem tum apud Aborigenes fuisse, quæ longè pòst apud Romanos à Numa Pompilio Sabino se-

B cundo rege institu-ta fuit, condito Iani sacello, pacis ac belli indicis, ut pluribus à nobis in primo explicatum est. Varro tradit, morem esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Festus libro decimotertio, de uerb. significat. Mos est, inquit, institutum patrium, pertinens ad religiones ceremoniasque maiorum. Ergo, inquit Macrobius, Vergilius utrunq; authorem sequutus, & primò quidem Varronem, quoniam ille dixerat morem præcedere, sequi consuetudinem: postquam dixit, Mos erat, subiunxit, Quem protinus urbes Albanæ coluere: &, Nunc maxima rerum Roma colit. quo perseuerantiam consuetudinis monstrat. Et quoniam Festus pertinere ad ceremonias dixit, hoc idem docuit Maro, adijciendo Sacrum:

C ——Quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum.——

Mos ergo præcessit, & cultus mori sequutus est, quod est consuetudo. Et hic definitionem Varronis impleuit. Adijciendo deinde Sacrum, ostendit morem ceremonijs esse dicatum, quod Festus asseruit. Idem seruauit & in duodecimo lib. cùm ait:

——Morem ritusq; sacrorum
Adijciam.——

In quo ostendit apertè, morem esse ritus sacrorum. Sed historiæ quoq; fidem in his uersibus sequutus est,

Mos erat Hesperio in Latio.——

Seruauit enim regnorum successionem: quippe primi regnauerunt Latini, inde Albani, & inde Romani. Ideo, Mos erat, primùm dixit, Hesperio in Latio: & postea,

—— Quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum.——

Deinde subiecit, Nunc maxima rerum Roma colit. Hactenus Macrobius. Ergo delirat Seruius, qui dicit falsum esse, hanc consuetudinem antiquam fuisse, ac postea à Numa institutam: quasi uerò poëta nunc de urbe Roma, quæ tum non erat, ac non de Laurento loquatur. A' Latinis postea ad Albanos it mos transijt, inde ad Romanos à Numa postea traductus fuit. Protinus.] statim, quàm Alba condi cœpta fuit. Getis.] Scythiæ populi, qui hodie Tartari dicuntur. Cæterùm enumeratione harum gentium indicat, latissimè ad ortum, septentrionem & meridiem, imperium Pop. Rom. propagatum fuisse. Hyrcani, Parthi, & Indi, orientales superioris Asiæ sunt, ut Arabes in meridiem sunt reiecti. Parthosq;.] Parthico bello, à Parthis signa Romanis magno prælio uictis, interfecto Consule. Crasso cum filio, adempta fuere: quæ postea Augusto restituerunt. Getis.] Sunt autem Getæ, ut Tomitæ & Daci, Istri accolæ. Etenim post Actiacum bellum haud uno loco est à diuersis dimicatum. Mæsi & Bastarnæ, Istri accolæ, cùm in se arma Romana concitassent, uno prælio à M. Crasso pacati fuerunt. nam omnes Thraces paulò antè à Romanis defecerant, quos Piso prælio uicit. Alij, inter quos Liuius est, hoc bellum à Crasso confectum tradunt. Itaque captiui, & in uincula coniecti, ferreas cathenas, quibus uincti erant, infringere dentibus conati sunt. Daci, qui & ipsi sedes inter Istri fluenta habent, amne frigoribus congelato, Populi Romani sociorum fines hostiliter infestabant. Augustus eam gentem armis cohercitiurus, per Pub. Lentulum cos in ulteriorem ripam compulit, Istri submouit. Eiusdem ductu etiam Sarmatarum excursiones sunt cohibitæ, & ab Istro procul reiectæ. Itaque cùm poëta dicit, Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum: hoc Thracium bellum, Dacicumque ac Sarmaticum, in laudem Augusti celebrat. Sunt geminæ.] Descriptio Iani, à religione & usu. Ianus.] bifrons & quadrifrons. Trabea.] De trabea hoc eodem libro dictum est. Cinctus.] Cinctus & cingulum, à cingendo dicta sunt, authore Varrone: quorum alterum uiris, alterum mulieribus conueniebat. Gabinus

nus cinctus, quali Gabij utebantur. Accidit aliquando, cùm Gabijs sacrificantibus hostes subitò interuenissent, quod ipsi togis in tergum reiectis ad arma concurrerent infestis animis. A

Tum regina Deûm cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine uerso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atq; immobilis antè.
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leues clypeos, & lucida spicula † tergunt †al. tergent
Aruina pingui, subiguntq; in cote secures,
Signaq; ferre iuuat, sonitusq; audire tubarum.
Quinq; adeò magnæ, positis incudibus urbes
Tela nouant, Atina potens, Tiburq; superbum,
Ardea, Crustumeriq;, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntq; salignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos: huc omnis aratri
Cessit amor, recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamq; sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementeis
Ad iuga cogit equos, clypeumq;, auroq; trilicem
Loricam induitur, fidoq; accingitur ense.
  Pandite nunc Helicona deæ, cantusq; mouete,
Qui bello exciti reges, quæ quemq; sequutæ
Compulerint campos acies, quibus Itala tantum
Floruerit terra alma uiris, quibus arserit armis.
Et meministis enim diuæ, & memorare potestis,
Ad nos uix tenuis famæ perlabitur aura.

Regina deûm.] *Rectè eam prouinciam poëta Iunoni tribuit. Nam cùm Latinus resistaret bellum suscipere, nemo ducum citra eius consensum, uel ad arma sociare animos audebat, uel belli portas aperire.* Rupit.] *non aperuit illas quidem, sed è cardinibus euelli, ut rei uiolentiam notet.* Inexcita.] *Hactenus quieta, ac nullis bellorum tempestatibus turbata: quare addit statim, immobilis antè.* Pars.] *Partitione oratoria disertè seruat ordinem in descriptione bellici apparatus.* Quinque.] *Sternit occasionem catalogi ducum ac urbium, à quibus arma aduersus Troianos coniuncta sunt, cùm quatuor magnas urbes se ad bellum instruxisse dicat.* Atina potens.] *Inter oppida quæ ex Venetiis interiere, etiam Atinam recenset Plinius.* Tibur.] *Inter Sabinorum populos numerantur Tiburtes.* Ardea.] *Latij oppidum fuisse diximus, à Danae Persei matre conditum, ut inquit Plinius.* Crustumerium.] *Latij oppidum, sicut & Antemna.* Tegmina.] *galeas: periphrasis.* Salignis.] *A' materia. Scuta ex salignis uiminibus facta uestiebant corio.* Ocreas.] *tibiarum munimenta.* Vomeris huc.] *Ostendit agricolas, cura agriculturæ omissa, totos in bellum conuersos.* Classica.] *tubæ, quibus signum ad pugnam datur.* Pandite.] *Catalogum contexturus ducum, qui arma Turni sequuti fuere, iterat inuocationem: & quidem exemplo Homeri, cui hoc peculiare est, quoties difficiliorem locum aliquem est ingressurus, ut Musarum auxilio fœliciter ex eo se explicet.* Helicona.] *Mons ad Thebas, Musis sacer. Homero frequens est,* ἔσπετέ νυν μοι μοῦσαι. Qui bello.] *Attentionem & docilitatem coniungit.* Et meministis.] *A' facili. Porrò antequàm ad Catalogum transeamus, non inutile neque iniucundum fuerit prius ostendere, quid inter Homeri & nostri poëtæ Catalogum intersit. Macrobius ait, Vergilium in nonnullis paululum à grauitate Homerica deuiasse. Primùm, inquit, quòd Homerus prætermissis Athenis ac Lacedæmonijs, uel ipsis Mycenis, unde rector erat exercitus, Bœotiam in Catalogo sui capite locauit, non ob loci aliquam dignitatem, sed notissimum promontorium ad exordium sibi enumerationis elegit. Vnde progrediens modò mediterranea, modò maritima iuncta describit. Inde rursus ad utrunq; situm cohærentium locorum, disciplina describentis, uelut iter agentis accedit. Nec ullo saltu cohærentiam regionum in libro suo hiare permittit: sed hoc more procedens, redit unde digressus est, & ita finitur, quicquid enumeratio eius amplectitur. Contrà, Vergilius nullum in commemorandis regionibus ordinem seruat, sed locorum seriem saltibus lacerat. Adducit primùm Clusio & Cosis Massicum.* B *Albas hunc sequitur, manu Populoniæ Iluæq; comitatus. Post hos Asilam misere Pisæ: quæ in quàm longinqua sint Hetruriæ parte, notius est quàm ut annotandum sit. Inde mox redit Cærete, & Pyrgos, & Grauiscas, loca urbi proxima, quibus ducem Asturem dedit. Hinc rapit illum Cygnus in Liguriam, Ocnus Mantuã. Sed nec in catalogo auxiliorũ Turni, si uelis situm locorum mente percurrere, inuenies illum continentiam locorum sequutum. Deinde Homerus omnes quos in catalogo enumerat, etiam pugnantes uel prospera uel sinistra sorte commemorat. Et cum uult dicere occisos, quos catalogo non inseruit, non hominis, sed multitudinis nomen inducit. Et quoties multam necem significare uult, messem hominum factam dicit: nulli certum nomen facilè extra catalogum uel addens in acie, uel detrahens. Sed Maro noster anxietatem huius obseruationis omisit. nam & in catalogo nominatos præterit in bello, & alios nominat antè non dictos.* C *Sub Massico duce mille manus iuuenum uenisse dixit, qui mœnia Clusi, quiq; Cosas liquere. Deinde Turnus naui fugit, qua rex Clusinis aduectus Osinius oris, quem Osinium nunquam antè nominauit. Et nunc ineptum est, regem sub Massico militare. Præterea nec Massicus, nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi quos dicit, fortemq; Gyan, fortemq; Serestum, pulcher quoq; Equicolus, & Mauortius Hæmon, & fortissimus Vmbro, & Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, uel gloriosa uel turpi cõmemoratione meruerunt. Astur, itemq; Cupano, & Cygnus, insignis Cygni Phaetontisq; fabulis nullam pugnæ operam præstant: etiam Halesus & Sacrator ignotissimi pugnent. Et Atinas antè non dictus. Deinde in his quos nominat, fit sæpè apud ipsum incauta confusio. In nono, Corinæum sternit Asylas. Deinde in duodecimo, Ebusum Corinæus interficit:*

Obuius ambustum torrem Corinæus ab ara

Corripit,

A Corripit, & uenienti Ebuso, plagamq; ferenti,
Occupat os.——

Sic & Numam, quem Nisus occidit, postea Aeneas persequitur, fortemq; Numam. Camertem in decimo Aeneas sternit: at in duodecimo, Iuturna formam assimulata Camerti. Cloreâ in undecimo occidit Camilla, in duodecimo Turnus. Palinurus Iasides, & Iapix Iasides, quæro an fratres sint? Hyrtacides est, Hippocoon, & rursus Hyrtacides, Corinæum sternit Asilas. Sed potuerunt duo unum nomen habuisse. Vbi est illa in his casibus Homeri cautio: apud quem cùm duo Aiaces sint, modò dicit, λοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν ὀϊλῆος ταχὺς αἴας: modò, μείων, οὔτι τόσος γε, ὅσος τελαμώνιος αἴας. Item alibi:

αἴας δ' οὐκ ἔτι πάμπαν ὀϊλῆος ταχὺς ἦεν
ἔγχεϊ αἰχ' αἴαντος τελαμωνίου, ἀλλ' ὀλίγον.

Nec desinit, quos iungit nomine, insignibus separare, ne cogatur lector suspiciones de uarietate appellationis agitare. Deinde in catalogo suo curauit Vergilius uitare fastidium, quod Homerus alia ratione non . auit, eadem figura sæpe repetita. Hic autē uariat, uelut dedecus aut crimen uitans repetitionem. Et paulò pòst, ubi aliquot exem
B pla uariatæ orationis per copiā adduxit: Has copias, inquit, fortasse putat aliquis diuinæ illi simplicitati præferendas. Sed nescio quomodo Homerū repetitio illa unicè decet, & genio antiqui poëtæ digna, enumerationiq; conueniens quod in loco mera nomina relaturus non incuruauit se, neq; minutè torsit, deducendo stylum per singulorum uarietates: sed stat in consuetudine percensentiū, tanquàm per aciem dispositos enumerans. Quod non alijs quàm numerorum fit uocabulis. Et tamen egregiè, ubi oportet, de nominibus ducū uariat. Hactenus ille, de utriusq; catalogi diuersitate. Nunc ex eodem uideamus, similitudinē in Catalogis. Vterq;, inquit, in catalogo suo post difficilium rerum uel nominum narrationem, infert fabulam uersibus amœnioribus, ut lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum & urbium nomina, facit locum fabulis, ut excludat horrorem satietatis. Ac post interpositum exemplum: Vergilius, inquit, in hoc sequutus authorem in priore catalogo, modò de Auentino, modò de Hippolyto fabulatur. In secundo, Cygnus ei fabula est. Et sic amœnitas intertexta, fastidio narrationum medetur. Hæc Macrobius. Cæterùm quòd ad Homeri catalogum attinet, eleganti usus est ingressione, unde institutam nationum ac urbium Græciæ enumerationem persequi posset. Etenim à latere orientis solis in aquilonē, Bœotia sita est. Itaq; à portu illustri incipiens, descriptionem locorum, quæ tum temporis in Græcia celeberrima erant geographicè circumduxit, ut disertè ac uerè annotauit uir doctiss. Ioach. Camerarius. Porrò autem, quod idem poëta nonnunquam ab incœpta narratione labitur, neq; telam narrationis continuat (ut cùm ab Aetolia in Cretam transit) hauddubiè significare uoluit, ita agmina diuersorum populorum instructa ordine fuisse, aut certè propter eorundem cognationem.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor diuûm Mezentius, agminaq; armat.
Filius huic iuxtà Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equûm domitor, debellatorq; ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe sequutos
Mille uiros, dignus patris qui lætior esset
Imperijs, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum
Victoresq; ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus, clipeoq; insigne paternum
Centū angueis, cinctāq; gerit serpētibus hydram.
Collis Auentini sylua, quem Rhea sacerdos
Furtiuum partu sub luminis edidit auras,
Mixta deo mulier: postquam Laurentia uictor
Geryone extincto Tirynthius attigit arua,
Tyrrhenoq; boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, sæuosq; gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, ueruq; Sabello
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta, cum dentibus albis
Indutus capiti: sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoq; humeros innexus amictu.

Antequam ad annotandum accingamur, duxi operæpretium esse, præmittere defensionem poëtæ contra censuram Macrobianam, è Pontano, ut eruditis, utriusq; iudicio ceu in trutina pensitato, liberum sit arbitrari. Sed similibus in rebus, inquit, siue agendis, siue scribendis, non idem sem-
C per agenti aut scribenti consilium est, nec ad eundem finem eadem in re contenditur. Homerus ordinem in scribendis auxilijs & locis seruare uoluit, quòd uniuersa Græcia contra Troianos coniurasset. At Vergilio non fuit consilium describendi Italiam. Nam non omnes Italiæ populi, aut contra Aeneam, aut pro Aenea stetere, cùm multi Hetruscorum in neutram partem inclinarentur. Adhæc, magna ex parte uetusta oppida, quæ è memoria exciderant, restituere uoluit: id quod historici quoque obseruare solent. Nam quo consilio aut Italiam, aut Hetruriam uniuersam descripsisset, cùm non sciret, qui pro Aenea aut contrà, arma suscepernt? Iure itaque contentus fuit, illos duces & populos nominasse, qui in expeditionem profecti fuissent. In quibus recensendis haud necesse fuit situm & ordinem seruare, cum uniuersæ regionis populi nō enumerentur: & Mantuam solam è trans Apenninum populis nominet, patriæ celebrandæ caussa. Præterea imaginem quandam sequutus fuit poëta pugnarum atque oppugnantium, quæ in Gallicis rebus à Cæsare describuntur. Fecisse etiam Ascanium nudato capite pugnantem, quod de Cæsare legitur. De industria in quibusdam deflexit ab Homero, quòd disciplinam Romanæ militiæ sequi maluit: eamqúe ob rem singulos duces pugnantes non induxit, quos nisi cùm necessitas uocarit, obiectare se periculis non decebat. Quodqúe quosdam pugnantes facitat, qui in catalogo non sunt, à consuetudine historica non recedit. nam historici Latini Romanarum rerum, nominatis consulis, prætoribus, dictatore, & equitum magistro, alios in suscipiendis expeditionibus uix nominant. At cùm pugnas describunt, & qui in pugna desiderati sunt recensent, tunc milites, centuriones, præfectiq; nominatim dicuntur, quorum in apparando exercitu nulla

mentio

mentio fuit facta. Hactenus Pontanus. Nunc ad rem. Mezentius.] Seruius annotat, non mirum, contemptorem diuorum, contra pium arma induere ausum. Fuit hic Tyrrhenorum rex, summus deorum contemptor: à subditis, ob immanem crudelitatem, cum tota familia regno pulsus. Inde unà cum Lauso filio ad Turnum Rutulorum regem fugit. Cùm hoc postea contra Aeneam ad bellum profectus fuit, sed infœliciter: nam ab Aenea, unà cum filio, prælio interfectus cecidit: sine deorum respectu in homines, sine discrimine impius, ut Asper. Varro tradit, Mezentium Rutulis aduersus Troianos auxilium tulisse, uni mercede, quod per id tempus in agro Latino natum fuisset. Sed in octauo, de Mezentio: si illud prius adiecerimus hic, uel ob id eum impium appellatum, quòd Rutulis, (ut Cato dicit) uel potius Hetruscis imperasset, sibi primitias offerre, quas dijs alioqui consueuerant ponere. Latiniq; omnes similis imperij motu ita uouere postea: Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quàm Mezentio, uti nos uictores. Proinde, quòd diuinos honores sibi dari postularet, contemptor diuûm hic à poëta uocatur. Hæc sunt spolia, ait postea uates, de rege superbo Primitiæ. Lausus.] Hunc dixi patris impietatem luisse, cùm unà cum eo expelleretur regno. Excepto laue.] Laudat eum à formæ decore, qua omnes facile superabat, extra Turnum. sed ne hoc quidem sine imitatione dictum est. Homer. in Catal. de Nireo, quem Græcorum facile pulcherrimum facit, post illustrem Achillem, cui noster Turnum comparat:

νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα πηλείωνα.

Itaq; siue è Thuscia, siue ex Hetruria pater filiusq; fuere profecti, certè Tyrrheni hoc nomine commendati fuere, quod semper pulcherrimarum artium studiosi essent habiti. De Tyrrhenis, in superioribus lib. non mehercle inerudita legere est. Lausus.] Venusta repetitio, ad personæ illustris descriptionem, ab equitandi studio, tum autem & uenandi. A Ducit Agyllina.] Exemplo Homeri numerum ei militum tribuit, ut omnibus alijs, quos enumerat. Atq; modestè adolescentis optimas uirtutes et obliquè prædicat, cùm eum à patris uitijs degenerasse ostendit. Necquicquam.] quia in bello ab Aenea fuit interfectus. Lætior.] ob tyrannidem, cùm legitimè debuisset imperare. Agyllina.] Dionys. Acyllam uocat. Cære, Hetruriæ oppidum, Agylla à Pelasgis conditoribus dictum fuit. Lætior.] ut haberet potius parentem legitimè imperantem, quàm tyrannidem exercentem, & ob id regno exulantem. Auentinus.] Authores uariant de Auentino: inter quos Liuius author est, colli nomen datum fuisse ab Albanorum rege ibi sepulto. alij ab Aboriginum rege, in eo condito: à quo, huic pulchro Auentino, ab Hercule patre nomen datum uolunt, cùm ab expeditione Hispanica reuersus, in eo colle cum armento cōsedisset. Describit eum à forma, à patre, & habitu decoro, qualem panopliam gestarat Hercules. Rhea.] Respexit ad Romuli & Remi urbis Romæ conditorum procreationem, qui matre humana Ilia Rhea Syluia, & Marte deo prognati fuisse memorantur. propterea addit, eum in sylua editum: alludens ad B proprium Syluiæ nomen. Furtiuum.] ut conditores urbis orti fuere postea. Deo.] Herculi: ut illorum mater, Marti. Boues Iberi.] Hispanas, Geryoni ademptas. Pila.] Ab armorum genere, quibus instructus prodijt ad bellum. Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila uocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum 9. sine pedali: quæ in scuto fixa, non possent abscindi, & loricam fortiter directa facile perrumpebant: nunc spicula uocari, author est Veget. lib. 2. cap. 15. de re militari. Dolones.] Qui porrò dolones sint, satis explicat Seruius. Sabello.] à Sabinis, Sabellum deducitur. Sed Sabelli, Samnites erant. Illyrij Sabellā appellabant telū, uenabuli simile. Disertè explicatione fabulæ leuat lectori tædiū.

Gemini fra.] Catillus & Coras fratres Tiburti, qui è Græcia profecti oppidum condidere, in quarta Italiæ regione. A Plinio Tiburtes dicūtur. Porrò Tibur à Roma aberat ad decimum sex.

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusq;, acerq; Coras, Argiua iuuentus.
Et procul ante aciem, densa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenæ, cùm uertice montis ab alto
Descendūt Centauri, Homolē Othrynq; niualem
Linquentes cursu rabido: dat euntibus ingens
Sylua locum, & magno cedunt uirgulta fragore.

minat: nisi fortè quis pro Corus, Corax legendū existimet: pepulitq; ex oppido haud procul à Roma, ueteribus Sicanis: ipsumq; de suo nomine, Tiburtum uocauit. Sunt qui affirment, singulos fra C

lapidem: opus Catili, Arcadicæ classis præfecti, qui sub Euandro in Italiam uenit, ut Cato & Solinus testantur. Plin. eius originem multo uetustiorē esse autumat, quàm urbis Romæ: ac sua tempestate tres ilices extitisse, multo uetustiores Tiburto eius conditore, apud quas ipse Tiburtus inauguratus fuerat, cōditor urbis. Hanc dissensionem conciliat Sextius, Græcus historicus. Catilus, inquit, Amphiarai filius, post prodigiosum patris interitum ad Thebas, ante bellum Iliacum, iussu oraculi cum omni suorum manu & sacris, missus in Italiam tres liberos procreauit, Tiburtum, Catilum, & Coracem, quem poëta Coram nominat: nisi fortè quis pro Corus, Corax legendū existimet: pepulitq; ex oppido haud procul à Roma, ueteribus Sicanis: ipsumq; de suo nomine, Tiburtum uocauit. Sunt qui affirment, singulos fratres singula oppida condidisse: atq; id montem testari Catilum, & Coracem nobile oppidum in Volscis. Vnde gentilia, Tibur, & Tiburtinus. Horat. lib. 1. Odarum:

Circa mite solum Tiburis, & mœnia Catili.

Poëta in Catili produxit mediam epenthesi literæ l geminatæ. Homolen.] In his montibus dicitur fera Centaurorum gens habitasse. Amplificatio roboris, à collatione. Prenestinæ.] In eodem tractu sunt Prænestini, Hernici, & Anagnini. Cæculus.] Ab hoc Cæculo, quidam contendunt Ceciliorum nobilem familiam ortam Romæ fuisse. Describit hunc à parente Vulcano.

Fabulā Cæculi abundè explicat Seruius. Gabinæ.] quòd Gabijs religiosè Iuno coleretur. Aniené.]

Nec Prenestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inuentumq; focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio latè comitatur agrestis,
Quiq; altum Preneste uiri, quiq; arua Gabinæ

amnem per ea loca labentē. Oritur in monte Trebanorum.

Anagnia.] Ordine coniunctos populos enumerat.

Iunonis, gelidumq́; Anienem, & roscida riuis
Hernica saxa colunt, quos diues Anagnia pascit,
Quos Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clipei, currusue sonant: pars maxima glandes
Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
Bina manu, fuluosq́; lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti, uestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

A *numerat. Hernici & Anagnini Prænestinis adiacent: Hernica saxa, propter montes.* Amasene] *Est autem Amasenus Campaniæ fluuius. Hernicos describit ab armorũ genere, & eorum consuetudine prodeundi ad bellum. Hernici, quorum est Anagnia, à Pelasgis fuere oriundi, itaq; ab eorum duce Hernico appellati. Et eum morem, quem poëta de Aetolis apud Græcos legit, Hernicis tribuit, ut colonis Pelasgorum. Nam Iulius Higinus libro secundo de urbibus, probat id. Hunc morem apud Aetolos fuisse, uno tantum pede calceato prodire ad bellum. ostendit etiam Euripides, ut liquet ex tragœdia Meleagro, ubi nuncius introducitur, singulorum ducũ, qui ad conficiendum aprum cõuenerant, habitum enarrans: quare & Herni. os nudo sinistro pede uenisse refert. Etsi Aristoteles Aetolos non læuo, sed dextro nudo pede ad bellum uenire solitos contendat, maluit Vergilius tamen Euripidem, quàm Aristotelem ea in parte sequi.* Altera] *uestigia: pro, dextrum pedem uesti: pero rusticum uidelicet calciamentum: sicut galerus est pileus rotundus, forma sphæræ per medium diuisæ, qui capiti imponebatur.*

At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neq; fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, desuetaq́; bello
Agmina in arma uocat subitò, ferrumq́; retractat,
Hi Fescenninas acies, æquosq́; Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaq; arua.
Hi Cinini cum monte lacum, lucosq́; Capenos,
Ibant æquati numero, regemq́; canebant,
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cygni,
Cùm sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longè
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeream, sed gurgite ab alto
Vrgeri uolucrum raucarum ad littora nubem.

At Messapus] *Transitio ad Messapũ, quẽ ab equitãdi studio, & parente describit: & à*
B *peculiari fato, quo tutus erat, ut neq; igni, neq; ferro læderetur. Cui⁹ rei fabulosæ Seruius reddit rationem. Iapygiam Græci Messapiam uocant, Cherronesum in duas partes diuisam: unam Salentini tenent, alteram Calabri: super hos borealiores Peucetij sũt, & Apuli. Certè Messapia peninsula est, ita à duce Messapo, inquit Plin. appellata. Ea peninsula autẽ à Tarento Brundusium terrestri itinere 32. M. pasi. patet. Et inter eius oppida, etiam Messapia recensetur.* Hi Fescenninas.] *De cætero, inquit Plin. Aretini ueteres, Aretini fidentiores, Aretini Iulienses, Amitinenses, Aquenses, cognomine, Taurini, Blerani, Cortonenses, Capinates, Clusini noui, Clusini ueteres. Fluentini, præfluenti Arno appositi: Fesulæ, Forentinũ, Fescennina, Hortanum, &c. Hinc Fe-*
C *scenninum carmen, primùm Romam allatum fuisse credunt, hoc est nuptiale, quale Thessalico ueteribus Romanis, & Hymenæos Græcis fuerat. Et Fescenninum carmẽ omnis uirulentiæ & conuiciorum refertum, ab eodem oppido in urbem primùm profectum.* Faliscos.] *Falisca Argis orta, ac proinde eorum colonia fuit, cognominata Hetruscorum lucus. In Faliscis (ut hoc obiter addam) miraculum amnis Clitumni tradunt, ut eius aqua potata homines candidos reddat. In Faliscorũ agro paucæ aliquot sunt familiæ, quæ uocantur Hirpiæ, quæ annuo sacrificio, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes, nõ aduruntur. Quare eius etiam montis incolas eum ad bellum sequutos dicit.* Aequos.] *Aequitatis caussas adducit Seruius. A' Faliscis didicerant mulieres Romanæ lucanicas farcire: unde Falisci uentres, tomacula.* Flauinia.] *Flauona oppidum est in Illyrico.* Ceu quondam.] *Comparatione amplificat plausum ac fremitum militum, regem Messapum canentium. Hæc autem sumpta est ex 2. Iliad. Itaq; quam Homerus ad uniuersas barbarorum cohortes retulit, eam Vergilius peculiariter ad Messapi copias applicat. Homeri uerba sunt:*

τῶν δ' ὥς τ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλά,
χηνῶν, ἢ γεράνων, ἢ κύκνων δουλιχοδείρων
ἀσίῳ ἐν λειμῶνι καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμενα πτερύγεσσι,
κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.

Asia longè.] *ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Homerus barbarorum confusas cohortes, ut dixi, asperum quiddam stridentes, anseribus, gruibus, & cygnis, diuersis auium generibus comparat: noster uerò unius linguæ populos, decem suum cantu uehentes, aptissimè tantum cygnis canoris æquauit. Porrò Asiam paludem, ἄσιον λειμῶνα, eos dixisse licet coniectare: ut Asia prata dicuntur, amœna. Asium uerò pratum, Lydiæ pratum. Apud Apollonium enim, ἀσίδ@ appellatione Lydia tantum intelligitur, censeturq́. Asia cithara, Lydorum inuentum existimatur. Herodotus author est, Lydos affirmare, totam Asiam nuncupatam non ab uxore Promethei Asia, sed à Manis nepote Asia: à quo & tribus Sardibus Asia nomen sumpserit. Strabo prodit, in mediterraneis Lydiæ, ultra Timolum montem, ad austrum, regionem esse quæ uocetur λειμὼν, hoc est, pratum. Forsan eum locum uterque poëta uoluit indicare: nam accolæ ibi adhuc monstrant lucos illos duorum heroum, Asiæ uidelicet, & Caystrij. Huiusmodi multa eruditè annotauit Camerarius super 2. Hom. Iliad. Neq; illud non est annotandum, hoc loco imitatione Homerica poëtam primam in Asia extendisse, cùm alioqui contrahatur.*

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmẽ agẽs Clausus, magniq́; ipse agminis instar,

Ecce Sabi.] *Ad Sabinos transit, quibus postea Romuli temporibus propter uirginũ raptum,*

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latiū postquā in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors, prisciq; Quirites,
†Ereti manus omnis, oliuiferæq; Mutuscæ.
Qui Nomentum urbem, qui * rorida rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, mōtemq; Seuerum,
Casperiāq; colunt, Forulosq;, & flumē Hymellæ:
Qui Tibrim, Fabarimq; bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Ortinæ classes, populiq; Latini,
Quosq; secans infaustum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco uoluūtur marmore fluctus,
Sæuus ubi Orion hybernis conditur undis.
Vel cum sole nouo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis
Scuta sonant, pulsuq; pedum conterrita tellus.

†al. Ereti.
*al. rosca.

raptum, post reconciliationem, magnū non solum fuit commercium, sed etiam affinitas. Itaq; ut Claudiā illustrem gentem celebret à uetustate familiæ, illorum ducem fecit Clausum: ad quod nomen alludit Claudij uox, una solū litera mutata: ut in quinto à Sergesto, Sergiorum familiam ortam tecmit. Clausus] *Alludit ad historiā Clausi, cui postea App. Claudio fuit Romæ cognomē. Hic post exactos reges, cum ipse apud Sabinos author pacis, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, inquit Liuius, ab Regillo urbe magna clientum comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienem, uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus qui ex eo uenirent agro, appellata.* Data Roma.] *Mihi non uidetur poëta illam pacem inter Romanos & Sabinos innuere, quæ dirimentibus infestas acies in foro Romano mulieribus, quarum ex iniuria bellum ortum fuerat, urbem utriq; genti fecit communem, cum Liuius dicat, hunc Clausum stirpis originem extitisse. Ante id tempus nullus hoc nomine in ciuitate tam populosa esset appellatus. Ergo cum dicit, Romam datam in partem Sabinis: extra controuersiam loquitur de hoc ipso Clauso, qui ab Regillo Romam fugit, cui ciuitas fuit data, et ager trans Anienem.* Amiterna.] *Enumeratio populorum, quos secum sub suis signis in bellum traxit. Rursum respicit ad numerosam Clausi manum, cum qua à Lacu Regillo Romam uenit. Amiternini, Sabinorum sunt, ut Curenses.* Prisc. Quir.] *ipsos Sabinos haud dubiè indicat, quo in fœdere inter Romulum & Metium Curtium urbs utriq; genti communis esset facta: atq; ob id aliquot oppida in Sabinis, huic Clauso adnumerat.* Mutiscæ.] *Mutucumenses dicit forsan, qui & ipsi Latij populi fuere. Antemna, inquit Plin. Camerium, Collatia, Amiternum, (unde Amiterna cohors) Norbe, Sulmo: & cum his, carnem in monte Albano soliti accipere, populi Albenses, Albani, ac mox Latinienses, Longulani, Manates, Macrales, Mutucumenses. Seruius, Mutiscas postea Trebiam dictas autumat, nobilitatam postea memorabili clade Pop. Rom. 2. bel. Pun.* Nomentum.] *Ex agro Falerno, inter alios populos recensentur Nomentani & Prænestini, urbs quondam Stephane dicta. Plin. lib 3. cap 12. ubi recenset quartæ regionis Italiæ populos: Sabinorum, inquit, Amiternini, Curenses, Forum Decij, Forum nouum, Fidenates, Interānates, Nursini, Nomentani, Reatini, Trebulani, qui cognominātur Mutustæi. Proinde Mutustæos uocat, oliuiferas Mutiscas.* Velini.] *Idem lib. & cap. eodem: Sabini, (ut quidam existimauere, à religione & deorū cultu, Seuini appellati, σεβόμαι colo) Velinos accolūt lacus, roscidis collibus. Videat igitur eruditus, ac nō omnino naris obesæ lector, num Roscida rura Velini, sit legendum, pro rorida: multo uerò minus Rosea, cuius prima natura corripitur.* Tetricæ.] *Montem esse aiunt in Sabinis, arduum & asperum, à quo homines tristes ac seueri, tetrici solent appellari. Ad quam alludens significationem, ipsum montem statim Seuerum uocat.* Casperiam.] *oppidum.* Forulosq;.] *Mirum in eos populos aut oppida innuat, quæ postea Forum Decij & Forum nouum dicta fuere, quæ sunt in eodem tractu. Sunt & populi Forappij, Forobremetiani, & Foroflaminienses, Forocornelienfis ager, Foroiulienses, Forosempronienses, ager Forouibiensium, Forum Clodij, Forum Liuij, Forouerodienses pop. Forum Iulium, Forum Voconij, Foroaugustana.* Hymellæ.] *Huius nusquam, quod sciam, facit Plinius mentionem.* Allia.] *fluuius, ad quem Romani à Brenno Gallorum duce magna clade affecti fuere: post quam etiam ipsa urbs, præter Capitolium, capta fuit. quare Alliensis dies atra fuit.* Quàm multi.] *Amplificatio copiarum Clausi, à comparatione hyperbolica, ducta à fluctibus marinis, & camporū aristis, quæ sunt innumerabiles.* Marmore.] *mari: à colore, rei nomen datum est: ut uitreum mare.* Orion.] *cuius exortu concitantur tempestates, & proinde maria fluctibus turbantur frequentioribus. De tempestuosis signis alibi nōnulla annotauimus.* Hermi.] *Addit circumstantiam fertilissimi soli. À Smyrna Hermus amnis campos facit, & nomini suo adaptat. Oritur iuxta Doriolum Phrygiæ ciuitatem, multosq; colligit fluuios, inter quos Phrygem: qui nomine genti dato, à Caria eam disterminat. Hyllus & Pactolus in Hermum exonerantur. Ex Pactolo aureas arenas recipit. Seru. addit, hunc superfusum, atq; agros proximos inundantem, fertilitatem gignere: atq; ob id fingi, arenas aureas fundere.* Lyciæ.] *De Lycia in primo & quarto lib. uide. Vtrinque mari alluitur.*

A B C

Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoq; feroces
Mille rapit populos, uertunt fœlicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Arunci misere patres, Sidicinaq; iuxta
Aequora: quiq; Cales linquunt, animisq; uadosi
Accola Vulturni, pariterq; Saticulus asper,
Oscorumq; manus: teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.
Læuas cetra tegit, falcati comminus enses.

Halesus.] *siue is comes fuit Agamemnonis, siue nothus filius. fluuij item nomen est in agro Tarentino: & Halesini, populi Siciliæ.* Mille rapit.] *Amplificatio constans numeri additione.* Rapit.] *tumultuariò contrahit. À Massico monte, Massicum laudatum uinum nomen habet.* Arunci.] *In antiquo Latio fuere Arunci. Nam colonis sæpe mutatis, alij alijs tēporibus tenuere, ut Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Rutuli.*

Nec tu carminibus nostris indictus abibis
Oebale, quē generasse Telō, Sebethide nymplia
Fertur, Theleboūm Capreas cùm regna teneret
Iam senior: patris sed non & filius aruis
Contentus, latè iam tum ditione premebat
Sarrastcis populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quiq́ Rufas, Batulūq́ tenēt, atq́ arua Celenne.
Et quos maliferæ despectant mœnia * Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere cateias.
Tegmina queis capitū raptus de subere cortex,
Aerataq́ micant peltæ, micat æreus ensis.

* Bellæ.

A *tuli* Et ultra Circeios, *Volsci. Osci, Ausones: unde nomen modò Latij, ait Plinius, processit ad Lirin amnē. Describit aliquot oppida in sinu Campano, ubi incipiunt uiferi colles, temulentia nobiles, succo per omnes terras inclyto, & ut ueteres dixerunt summum Liberi patris cum Cerere certamen. Ibi Setini, Cæcubi, Falerni: inde consurgunt Masiici, Gaurani, Surrentiniq́ montes. In prima regione Italiæ à Tiberi. intus coloniæ sunt, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Teanū, cognomine Sidicinum. nam Surrentum, & promontorium Mineruæ, sedes olim Sirenum, nauigatione à Circeis, duodeoctoginta M pass. patet. eaq́ regio à Tiberi prima Italiæ seruatur, ut dixi. Rectè ergo iuxta æquora Sidicina dixit. Sidicini postea ueterem Auruncū deleuere.*
B Cales linquunt.] *oppidum in agro Latino, Hernico & Labicano, quod Plin. opinor Calenum nuncupat. Ausones tenebant Cales oppidum, qui postea temporibus Romanis, L. Papyrio Crasso & Cesone Duellio Coss. cum coniunxissent cum Sidicinis arma, leui prælio uterq́ populus à Romanis fusus fuit. Et qa Sidicini in Romanos infestissimo animo erant, Cales Conss. insequentis anni obsedere. nec inde prius discessum fuit, quàm festo uino & epulis sepultos Romanos adortus, oppidum ceperit, & diripuerit.* Vulturni.] *In ora Campaniæ, Sano fluuius est, & oppidum Vulturnum, cum amne. Ibi Liternum, ibi Cumæ colonia Chalcidensium, portus Baiarum, Misenum, Bauli, lacus Lucrinus, Auernus, iuxta quem Cimmerium oppidum quondam fuit.* Saticulus.] *Satricum fuit in Latio, ut Satricula in Samnitibus.* Oscorum.] *Vltra Circeios sunt Volsci, Osci, & Ausones, ut Latij nomen processerit ad Lirin usq́ amnem Liuius author est, primùm apud Oscos fabularū ludos celebratos. Atq́ inde à iuuentute parodia consertis Atellanis Romam inuecta. Vnde uetusto prouerbio Oscè loqui dicebantur, qui parum pudicè loquerentur. Sumptum à gentis mori-*
C *bus, quòd apud eos fœdarum libidinum usus fuerit impunitus, inquit D. Erasmus. Mihi potius uidetur sumptū ab impuris fabularū generibus, quæ in Italia, ut memini, ab illis primùm & inuentæ & actæ fuere. Vnde obscœnè dicta quidam putant, turpia appellata. Oscos igitur describit ab armorum & armaturæ genere, quibus instructi ad bellum uenere.* Aclides.] *tela sunt, quæ fune religata, post inflictum uulnus retrahuntur.* Cetra.] *scutum breue est: quidam Hispanicum fuisse aiunt, & Loreum appellari.* Falcari.] *cuiusmodi fortasse hodie Turcæ utuntur, aut certè superioribus seculis Germani, qui longiores multo fuêre, quibus, ut hodie, comminus pugnatur.* Oebale, quem generasse Telon.] *Hunc ab utroque parente describit, Telone patre, & matre nympha Sebethide. Fuit alius Oebalus, Laconū rex, è cuius filio Icario Penelope prognata fuit. Cæterùm hunc Oebalum, quo de nunc agitur, Capreis regnasse ait, ac patrij imperij fines armis ac uirtute latè propagasse. Enumerat inde populos, quos sub ditionem suam redegerat. Cæterùm Capreæ sunt insula in ora Campaniæ, contra Neapolim, septa rupibus immensæ altitudinis, ac mari profundiss. ita ut uno tantum, & quidem perangusto tramite esset accessa. Insula celebris Tiberij Neronis secessu: in qua, post Germani ac Drusi filiorum interitum, reliquum uitæ, reipublicæ cura abiecta egit.* Theleboūm Capreas cùm regna, &c.] *Theleboarum: syncope. Teleboæ quondam tenuerunt omnem Acarnaniæ oram, insulasq́ illi proximas, quæ inde Theleboides dictæ fuere: quorū rex Pterela bello Theleboico ab Amphitryone occisus fuerat. Hinc suspicor posteris temporibus sub bellum Thebanum, patria profugos, in has terras colonias aliquot deduxisse, ac patrium nomē seruasse.* Sarnus.] *amnis Campaniæ, oritur è monte Sarno, à quo accolæ Sarrastes, recenset fluuio adiacentes populos, in Campania: & oppida, ut Abellinum, quod Abellam uocat. His adiungit peculiare teli genus, cateias uidelicet. Sunt autem cateiæ, tela missilia, quibus in bello utebantur Teutones. Addit his galeas de subere factas, & peltas. De pelta alibi annotauimus.*

Et te montosæ misere in prælia Nursæ
Vfens, insignem fama, & fœlicibus armis.
Horrida præcipuè cui gens, assuetaq́ multo
Venatu, nemorum duris Aequicola glebis.
Armati terram exercent, semperq́ recentes
Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.

Et te.] *Auersione mutat orationis colorem. Cæterùm in quarta regione Italiæ recensentur uicini populi, Forum Decij, Forum nouum, Fidenates, Interamnates, Nursini, Nomentani, Reatini. In eadem etiam collocantur Aequicolanorum Cliternini. Aequorū uirtus uarijs bellis postea contra P. R. enituit, donec propemodum uarijs cladibus internecione deleti essent.* Vfens.] *Ab amne duci nomen finxit. A' Circeis Pontina palus est, quem locum 24 urbium fuisse Mutianus ter consul prodidit. Dein flumen Vfens: supra quod Terracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum.* Horrida.] *à uenatione, & specie agricolationis: tum autem & perpetuo prædandi studio. Hos Aequos & Aequicolas indifferenter uocant.*

Quin & Marrubia uenit gente sacerdos
Fronde super galeam, & fœlici comptus oliua
Archippi regis iussu fortissimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter spirantibus hydris,
Spargere qui somnos cantuq́ manuq́ solebat,

Quin &.] *Ex Apulia in belli societatem trahit Vmbronem sacerdotem, insignem oleæ ramusculo. Cæterùm Vmbro amnis est Hetruscorum, nauigiorū capax: à quo Vmbriæ tractus nominatus fuit. Nam cum*

Mulcebatq; iras,& morsus arte leuabat.
Sed non Dardanidæ medicari cuspidis ictum
Eualuit,neque eum iuuere in uulnera cantus
Somniferi,& Marsis quæsitæ in mōtibus herbæ.
Te nemus † Angitiæ,uitrea te Fucinus unda
Te liquidi fleuere lacus.

† Anguitiæ.

tria Apulorum genera recenseantur, inter eos Marsi referuntur. Et Marsorum (qui & Abellinates) sunt, Auxanini, Arinates, Sucentes, Lucentes, Marruuij, quos hic Marrubios uocat, nisi quis Marruuios legendum existimet. Archippi regis.] *Gellianus author est, lacu Fucino haustum fuisse Marsorum oppidum Alchippen, conditum à duce Lydorum Marsya. Allusit itaque poëta in propria regis appellatione ad nomen oppidi hausti, l litera in r mutata: nisi in alterutro sit mendum, ut uel hic Alchippi. uel apud Plin. Archippe sit legendum. Marsorum hanc gentem à Circes filio ortam putauere, præsensq; remedium aduersus serpentes habuisse: sicut Psyllorum corporibus in Africa: uirus pernicio sum serpentium generi innatum credebatur, quorum odore sopiebantur. Quondam etiam Angitios dictos credidere Marsos, quòd angerent serpentes. Fabius Quint. Et omnibus hominibus inesse contra serpenteis uenenum existimant: ferunt'q; ictos saliua, ueluti feruentis aquæ contactu, fugere. Quòd si in fauces penetrauerit saliua, etiam mori, præsertim humano ieiuno ore. Hæc ille. Sed & serpentum nonnullos recantari tradunt, contrahiq; Marsorum cantu nocturna quiete. Leuant tantum tactu ipso percussos, suctu'ue medico, & Marsi, & Psylli. Cæterùm Marsi, Peligni, Marrucini, & Phrentani, bellicosissimi fuere, qui postea sæpenumero egregia uirtutis experimenta edidere. Primùm neque populo Rom. parêre; neque uectigalia pendere uolebant: deinde ob nescio quod certamen, Marsicum bellū excitarunt. Sunt & Germaniæ popul. Marsi. Sed de Marsis satis. Mores & præsentem gentis uim tribuit Vmbroni.* A

Sed non Dardanidæ medicari cuspis, &c.] *Facetus iocus in superstitionem eam magicam, qua cum posset alijs prodesse, ipse fatum suum euitare nequiuit.*

Angitiæ, uitrea te.] *Auersione mutata orationis figura. Angitiæ, hoc est, Angeronæ, siue Angeronæ, quam è Sole prognatam aiunt, Circes sororem, habitasse in agro Campano. sed laudatioribus artibus instructam. Sunt qui ei sedem tribuant uicinam Fucino lacui: quare eum poëta statim annectit. Aiunt eam incolas aduersus morbos sua salutari scientia iuuisse: quare etiam mortuæ diuinos honores habitos. Macrob. libro 1 Saturnal. 1. author est, huic in sacello Volupiæ à pontificibus sacrum fieri solere 12. Cal. Ianuar. Idem citat Musarium authorem, Angeronæ simulacrum ore obligato & signato in ara Volupiæ ob id positum fuisse, quòd qui dolores & anxietates dissimulassent, eos ad uoluptatem patientiæ beneficio peruenire solere. Modestius ideo huic deæ sacrificari dicit, quòd qui angina cruciarentur, uoto persoluto, ea liberarentur.* B

Fucinus unda.] *lacus in Volscis, & item in Marsis ad Albam Albensium, in quarta regione Italiæ. Aiunt Angitiam ad Fucinum lacum habitasse.*

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius,insignem quem mater Aritia misit
Eductum Egeriæ lucis,Hymettia circum
Littora,pinguis ubi,& placabilis ara Dianæ.
Nāq; ferūt fama Hippolytū,postquā arte nouercę
Occiderit,patriasq; explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis,ad sidera rursus
Aetherea & superas cœli uenisse sub auras
Pæonijs reuocatum herbis,& amore Dianæ.
Tū pater omnipotēs aliquē indignat⁹ ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere uitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenā Stygias detrusit in undas.
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus,& nymphæ Egeriæ nemoriq; relegat,
Solus ubi in syluis Italis ignobilis æuum
Exigeret,uersoq; ubi nomine Virbius esset:
Vnde etiam templo Triuiæ,lucisq; sacratis
Cornipedes arcentur equi,quòd littore currum
Et iuuenem monstris pauidi effudere marinis.
Filius ardenteis haud secius æquore campi
Exercebat equos,curruq; in bella ruebat.

Ibat & Hippoly.] *Trāsitio ad Virbium, Hippolyti Virbij filium, quem fingit ab Aritia matre ad bellum missum. Est autem Aritia Campaniæ oppidum, ut Abellinum, & Alba longa. Egeriæ lucum uocat, à nympha Egeria syluæ Aricinæ, cuius congressu familiari Numa secundus regum Rom. populo persuasit se usum noctu: à qua ea quæ ad religionem pertinerent, edocebatur. A' loco, in quo educatus fuit. Cætera quæ ad fabulam attineant, satis à Seruio explicātur, & Sabino.*

Hymettia circum.] *Anastrophe: ceu mellis plena. A' locis, in quibus mellificationis ad miraculū usque copia est, ducuntur sæpe epitheta: ut ab Atticæ regionis monte Hymetto, & Siciliæ Hybla, Hymettium & Hyblæum mel. Eadem ratione, Ambrosiam noctem dixit Homer.*

Placabilis.] *In suburbano agri Tusculani, in colle qui Corne appellabatur, lucus erat, antiqua religione Dianæ dicatus, in Latio: coma fagi nemoris, arte consiti. Placabilem hic quidē hostijs ac uictimis ex brutis animantibus cæsis: cui alioqui in Taurica humanis hostijs sacrificari solebat.*

Namq.] *Digressio in fabulā Hippolyti, Virbij postea appellati, qui è Theseo & Hippolyte Amazone prognatus fuit. Historiam ac fabulam, quia ab alijs satis disertè explicantur, studio prætermitto.* C *Illud tamen, ut parergon, de eo hoc loco libet adijcere: apud Trœzenios lucum ei consecratum fuisse, unà cum delubro, cum eiusdem simulacro per uetusto. Horum authorem faciunt Diomedem, ut ab Hippolytis prognatum. Vitam sacerdotis huius delubri unà cum sacerdotio produci tradunt: à quo anniuersaria sacra celebrentur. Sacerdotii nomen Hippolyto. Hic mos est, ante puellarum nuptias resectos crines illi ponere. Negant eum ab equis distractum, sed aurigam eum illum esse in cœlo, qui Heniochus appellatur. Ibi à Diomede ascensorum dedicatum fuit, quòd ab expeditione Iliensi in mari tempestatē euasisset*

A fuisset saluus. Sed ad rem. Nouercæ.] Phadræ, cuius calumnijs Theseus pater in eum concitatus fuerat. Venisse.] A' morte reuixisse. Pæonijs.] Apollineis. Apollo Pæan fuit dictus, ἀπὸ τοῦ παίειν, à feriendo, quòd in gratiam matris serpentem Pythonem percusserit: siue quòd sol, qui Apollo, radijs suis uenenum & serpentes labefactet. Vnde Pæanice, & Pæan Apollini hymnus sacer, ad propulsandã pestem. Siue quòd Pæan à παύω, id est, sedo deducitur, quòd pestem extinguat, sedetq;. Pæonia manus, Therapeutice, medendi ars. unde Pæonia herba suum quoq; nomen inuenit. Repertorem Phœbigenam.] Aesculapium, Apollinis filium, cuius medicis herbis reuixerat. Arcentur equi,] quòd ab equis, conspectu phocarum in littore distractus fuisset. Filios.] huius Hippolyti Virbij filius. Ardenteis.] præferoces, animosos, impetuosos, concitatos.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto uertice supra est:
Cui triplici crinita iuba galea alta chimæram
Sustinet Aetnæos efflantem faucibus igneis.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flãmis,
Quàm magis effuso crudescũt sanguine pugnæ.
At leuem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, & custos uirginis Argus,
Cælataq; amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeataq; totis
Agmina densantur campis, Argiuaq; pubes,
Auruncæq; manus, Rutuli, ueteresq; Sicani
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici.
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumq; Numici
Littus arãt, Rutulosq; exercent uomere colleis,
Circæumq; iugũ, queis Iuppiter Anxuris aruis
Præsidet, & uiridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ iacet atra palus, gelidusq; per imas
Quærit iter ualleis, atq; in mare conditur Vfens.

Ipse inter.] In postremis numerat belli ducem Turnum, quẽ ab armorum insignibus uarijs ornat, ut eius genealogiam ostendat. Chimæram.] Insigne galeæ. De hoc monstro in quinto & alibi dictum est. Cum animi & corporis dotibus armorum horrorem coniungit.
B Efflantem.] Ad similitudinem montis Chimæræ, perpetuo incendio celebrati in Lycia, perinde ut Vesuuius in Italia, & in Sicilia Aetna, simili miraculo memorantur.

ὤμοι ὁ μὲν νέρθεν ὑ'ε ἄλλων θείοιο.
Auruncæq;.] Tenuerunt Italiam diuersis tẽporibus diuersæ gentes, & in primis eam Italiæ partem quæ Latium appellatur: Aborigines, Siculi, Pelasgi, Arcades, Aurunci (unde etiam auxilia Turno uenisse canit) item Argiui, Epei, Sicani: & post bellum Troianum, Troiani, Cretenses, Elymi, Volsci, Osci, Opici, Ausones. Veteresq; Sicani.] De Rutulorum ex Argia origine retulimus. At Sicani ueteres ex Hispania profecti in Latium, aliquandiu ibi consederunt: mox inde pulsi à Liguribus, in Siciliam transmiserunt: ac insulam ad id temporis usque Trinacriam dictam, de se Sicaniam uocarunt. Post hos Siculæ Italiæ incolæ Trinacriam inuasere, ab Oenotris primùm, inde ab Aboriginibus & Pelasgis è magna Græcia Latij pulsi. Sub hæc Elymi, ex Oenotrorum gente profecti, communiter quoque in Siciliam commigrarunt. Deinde Iapyges ab Ausonibus fugam ineuntibus, & ipsi & terra, quam tenuerant, nomen inuenere. A'ij produnt, ante bellum Troianum, octoginta annos eò transmissum: at non a Siculis Ausonibus'ue neque ab Elymis, sed à Liguribus, duce Siculo Itali filio. Postea pulsos uicinum Ligures patrijs forsitan ab Vmbris, aut ab Oscis. Sacranæ ac.] Ardeates, propter uotũ sacrũ ut quidã uolunt. Labici.] Glaucũ Labicum Minois filium è Creta in Latium uenisse tradunt, omniumq; primum è gentis suæ ritu pictũ scutum ostendisse. Numici.] in quo postea Aeneas haustus creditur. Iupiter Anx.] Suprà Vfentem amnem, Terracina fuit, Anxur dictum Volscorũ lingua. Feronia.] Huius lucum ferunt aliquando incendio cõsumptũ fuisse: ac cùm diuæ simulachrum aliò transferre uellent, ipsum reuirescere cœpisse. In huius luco, uel, ut alij, æde serui libertaté consequuti pileo donabantur. Vnde prouerbiũ, ad pileum uocare: pro eo quod est, inuitare ad libertatem. Lacedæmones huc fuga delati, locum Feroniam dixerũt. Sed de Sabi & Feronia aliàs. Saturæ iacet.] Statim à Circeijs, Pontina palus est, quem locum Mutianus scribit quondam 22. urbium fuisse: inter quas fuit Satura, siue Satyra. dein flumen Vfens: suprà quod Terracina est, lingua Volscorum Anxur dictum. Ibi fuere & Amyclæ, à serpentibus deletæ. Et Volsci Iouem Anxurem dicunt.

Io.] ut Græcum originem præ se ferat. Fuisse memoratur filia Inachi, qui amnis inter Argos & Coniũ montem labitur. Plin. Argos inter Inachum & Erasinum decurrere tradit. Hanc autem Io in uaccam mutatam, post stupri consuetudinem cum Ioue, poëtæ fabulantur. Argum uaccæ item custodem à Iunone traditum, quem centum oculis insignitum fuisse canunt, (erat is Agenoris filius, Argi urbis conditor) quòd uir fuisset multo rerum usu & experientia ita exercitatus, ut non solum præsentia ac præterita, uerumetiam τά τ' ἐσσόμενα, hoc est, futura prospiceret. unde factum fuit, quòd nemo non ætate illa ab eo cõsilia expeteret. Atq; ob has quidem pulcherrimas
C animi dotes rectè πανόπτης fuit appellatus. Argis post paulò regnauit Acrisius Danaes pater, à qua Turnus originem traxit. Græcus igitur natione fuit, ac decorè poëta illi Græcanicarum gentium copias adiungit: clipei insigne Io bouem, & custodem eius uigilantiss. Argum. Nimbus.] Summariam σύλληψιν præmittit, cuius statim partes enumerat. Hac autem coaceruatione populorum uenustissimè Homerum imitatus est, apud quem lib. Iliad. 12. consimilis soraismus (ut ita dicam) extat,

τεῖχος ἐδέδμητο χθαμαλώτατον, ἔνθα μάλιστα
ζαχρηεῖς γίνοντο μάχῃ αὐτοί τε καὶ ἵπποι.
ἔνθα δὲ Βοιωτοὶ, καὶ ἰάονες ἑλκεχίτωνες,
λοκροὶ καὶ φθῖοι, καὶ φαιδιμόεντες ἐπειοὶ,
σπουδῇ ἐπαΐσσοντα νεῶν ἔχον, οὐδ' ἐδύναντο
ὦσαι ἀπὸ σφείων φλογὶ εἴκελον ἕκτορα δῖον.
οἱ μὲν ἀθηναίων προλελεγμένοι, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν
ἦρχ' υἱὸς πετεῶο μενεσθεύς, οἱ δ' ἅμ' ἕποντο
φείδας τε, στιχίος τε, βίας τ' ἐΰς. αὐτὰρ ἐπειῶν
φυλείδης μέγης, ἀμφίων τε δρακίος τε,
πρὸ φθίων τε μέδων τε μενεπτόλεμός τε ποδάρκης.

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitũ, & florenteis ære cateruas,
Bellatrix, non illa colo calathis'ue Mineruæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia uirgo
Dura pati, cursu'q; pedum præuertere uentos.
Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres neq; tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agris'q; effusa iuuentus,
Turba'q; miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leueis humeros, ut fibula circũm
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetrã,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

Hos super.] *Admiscet poëta & muliebrem sexum, ne quid in imitatione desideretur.* Camilla.] *Hanc describit à natione, studio rei militaris, pedũ uelocitate, & ornatu, quo in præliũ prodijt. Tusci (ut author est Statius Tullian.) Mercurium appellarũt Camillum. qua uoce deorum ministrũ signant. Quare poëta alibi ait. Metabum patrem filiã Camillam appellasse: quasi Casmillam, Dianæ ministrã. Pacuuius de Medea: Cælitum Camilla expectata aduenis, salue hospita. Romani item pueros puellas'q; nobiles & inuestes, Camillos Camillas'q; uocant, flaminicarum & flaminum præministros. Eruditè Camillam è Volscis huc trahit, quæ gens ab Amazonibus profecta creditur. Etenim quidam Græcorum in historijs prodiderunt, Amazones, cùm in Attica prælio deuictæ fuissent, in Italiam fuga delatas. Isacius Tzetzes: ἐπιστρατεύσασαι δὲ αὗται τῇ Ἀττικῇ, καὶ νικηθεῖσαι ὑπέστρεψαν εἰς Ἰταλίαν. Atque hinc liquet, quàm diligenter poëta etiam fabulosas quorundam Græcorum historias peruoluerit*

Colo calath.] *lanificio: cuius repertrix, ut aliarum pulcherrimarum artium, fuisse memoratur Pallas Minerua. Est aũt calathus, uasculũ uimineum, in quo mulieres pẽsa tramosq; uoluũt. Interdũ usurpatur pro qualo, aut uasis genere, quo à rusticis recẽs lac distreitur.* A

Cursu'q; pedum præuertere, &c.] *Amplificatio uelocitatis.*

Illa uel intactæ segetis, &c.] *Homerus Iliad. 20.*

αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλων.
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης
ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.

De equarum Erichthonij prodigiosa uelocitate. Hanc Vergilius uenustius multò accommodauit Camillæ. B

Regius.] *A decoro puellæ habitu.* Lyciã.] *Apollineã: quòd Pataris in Lycia & alijs urbibus singularib. honoribus colebatur. Vnde Lycius & Patareus Apollo fuit uocatus. De eius urbis religione & cultu diximus in quarto.* Myrtum.] *herbam Veneri dicatam, aptè pariter ac decorè fœminæ tribuit. De myrto alibi annotauimus. Hastã itaq; gerebat, cuius cuspidi myrtus affixa hærebat.*

FINIS LIBRI SEPTIMI.

ARGVMENTVM LIBRI VIII. Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Præparat octauo bellum, quos mittat in hostes.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN OCTAuum Aeneidos librum Argumentum.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium: & doceat, quæ caussa petendi.
Aeneas diuûm monitis adit Arcada regem:
Euandrum Arcadia profugum, noua regna petentem
Accipit auxilium. huic natum & socia agmine iungit
Euander. Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamq; habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataq; fortunasq; ducum, casusq; suorum
Sortitur clypeo, diuina intentus in arte est.

D. LAMBERTI

A

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM AENEIDOS VIII. ANNOTATIONES.

VT belli.] *A digreßione in catalogum ducum qui Turno auxiliũ contra Troianos tulere, redit ad narrationem historiæ: hoc est, quibus animis ad bellum itũ sit. Contrà, quid consilij ceperit Aeneas, unde auxilia petere oraculo iussus fuerit. Iam quemadmodum Græci Troianis bellum illaturi in Aulide coniurarunt, ita Rutuli bellum facturis Aeneæ, auxilia in Latio coniurant. Elegantiæ multum ac eruditionis habet hic liber, cùm propter alia, tum in*

B *primis propter orationes artificiosas, digreßiones in historias, amplificationesq́ue rerum à descriptionibus: in quibus omnib. poëta summum se oratorẽ ostendit.* Vt belli.] *Continuatiua particula declarat historiæ continuationem.*

Venulus.] *orator Turni. Cæterùm belli proœmia concinno ordine prosequitur.* Diomedis ad urbem.] *Argos, de quibus in tertio dictum est Diomedes, capta Troia Argos reuersus, uxorem suam Aegialiã in stu-*

C *pri consuetudine cum Comete Stheneli filio offendit, quòd ad Troiam in prælio Venerẽ sauciasset. Iam ubi sensit sibi à coniuge insidias paratas, ad Iunonis Argiuæ aram confugit: unde dilapsus transmisit in Italiam, consedítq́ue inter Dauniam gentem barbarã, ubi regnabat Daunus. Hic bello petitus, à Diomede his legibus auxilia petijt, ut illo confecto, partem ditionis suæ ei permitteret. Itaque uictor eo bello Diomedes urbem condidit, quam Argyrippam, quasi ἵππειον ἄργος, dixit. Postea Daunus hanc optionem ei obtulit, ut uel totam prædam caperet, uel omnem terram. Huius rei iudex fuit datus Althænus, frater nothus Diomedis, qui Euippen filiam Dauni amabat: qui ita dijudicauit, ut Daunus terram sibi seruaret, penes Diomedem foret præda. Quamobrem iratus Diomedes, solum execratus fuit, ne seri posset, & consita non ferret fructum, nisi suorum propinquorum quispiam aut popularium eam conseret. Tum autem, ne quis columnas loco unquam mouere posset. Eo postea à Dauno cæso, amici eius mœrore confecti, mutati sunt in aues erodios. Porrò Timæus Siculus & Lycus tradunt, Diomedem, ubi in Italiam appulisset, Colchicũ draconem ibi offendisse Phæacidem uastantẽ: ac obtento aureo Glauci scuto, eum interfecisse. Putabat enim is draco, aureum fuisse uellus arietis. Quarè ob pulcherrimum facinus, cùm ei magni ab incolis honores haberentur, statuas sui sibi parauit ex ijs lapidibus, quos è muris Troianis nauigio, pro nauium saburra, secum in Italiam conuexerat. Has statuas per campum totum passim erexit: quas postea Daunus interfecto Diomede subrui, & præcipitari in mare iussit. Quæ nõ ita sub aquis in fundo mãsere, quin etiam in priores sedes redierint. Cæterùm urbs ipsa initio Argyroippeion dicta fuit: postea Argyrippa, ad postremùm Harpi. Harpi, inquit Plin. aliquando Argos Hip-*

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco crepuerũt cornua cantu,
Vtq́ue acres cõcußit equos, utq́ue impulit arma,
Extemplò turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, sæuitq́ue iuuentus
Effera. ductores primi Messapus & Vfens,
Contemptorq́ue deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & uastant latos cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium: & Latio consistere Teucros,
Aduectum Aeneam classi, uictosq́ue penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat: multasq́ue uiro se adiungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quẽ (si fortuna sequatur)
Euentum pugnæ, cupiat manifestius ipsi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium, quæ Laomedontius heros
Cuncta uidens, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animũ nunc huc celerem, nũc diuidit illuc,
In partesq́ue rapit uarias, perq́ue omnia uersat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahænis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia peruolitat latè loca, iamq́ue sub auras
Erigitur, summiq́ue ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omneis
Alituum pecudumq́ue genus sopor altus habebat,
Cùm pater in ripa gelidoq́ue sub ætheris axe
Aeneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramq́ue dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus (eum tenuis glauco uelabat amictu
Carbasus & crines umbrosa tegebat arundo)
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
O sate gente deûm, Troianã ex hostibus urbem
Qui reuehis nobis, æternaq́ue Pergama seruas:
Expectate solo Laurenti, aruisq́ue Latinis,
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates:
Neu belli terrere minis, tumor omnis & iræ

 pium,

Conceſſere deûm.
Iamq; tibi(ne uana putes,hæc fingere ſomnum)
Littoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba ſolo recubans,albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit,requies ea certa laborum,
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius condet clari cognominis Albam.
Haud incerta cano:nũc qua ratione quod inſtat,
Expedias uictor,paucis(aduerte)docebo.
Arcades his oris genus à Pallante profectum,
Qui regem Euãdrum comites,qui ſigna ſequuti
Delegere locum,& poſuere in montibus urbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſsiduè ducunt cum gente Latina.
Hos caſtris adhibe ſocios,& fœdera iunge.
Ipſe ego te ripis,& recto flumine ducam,
Aduerſum remis ſuperes ſubuectus ut amnem.
Surge age nate dea,primiſq; cadentibus aſtris
Iunoni fer ritè preces,iramq; minaſq;
Supplicibus ſupera donis,mihi uictor honorem
Perſolues:ego ſum pleno,quem flumine cernis
Stringentem ripas,& pinguia culta ſecantem
Cæruleus Tibris,cœlo gratiſsimus amnis.
Hic mihi magna domus celſis caput urbib.exit.

pium, Diomede condente, mox Argyrippa dictum. Diomedes sibi deleuit gentes Monadorũ, Dardorumq; & urbes duas, quæ in prouerbij ludicrũ uerteret, Apinam & Triçam. Multasq;] πολλὰ τὰ τοῦ πολέμου κενά, *multa in bello sparguntur inania.* Fortuna ſequator.] *Ominatio, ad inducendum Diomedem, ut auxilia mittat. Et summam mandatorum exponit, quæ orator dicendo sit amplificaturus.* Euentũ.] *quasi dicat, nihil aliud futurum est, quàm ut occupata Italia, omnes eius incolas eius finib. expellat. Pathos à reticentia: relinquit plura tacitæ cogitationi, quàm dicit.* Ipſi.] *Diomedi, qui Troianos propius nouerat, quàm uel Turnus, uel ipse rex Latinus, quibus eorum artes nondum satis perspectæ erant.* Nox erat.] *Temporis nocturni descriptio huc spectat, ut amplificet Aeneæ solicitudinem & curas. nam omnibus animantibus ad quietem compositis, solus quiescere non ualuit. id quod collatio, quæ statim præcedit, etiam coarguit.* Populeas.] *propter Herculem, qui in ijs locis uersatus fuerat. Est autem populus Alcidæ dicata, ut myrtus Veneri, laurus Apollini, quercus Ioui.* Huic deus.] *Prosopopœia Tiberini.* Glauco.] *ab ornatu, & ornatus ipsius colore, propter naturam amnis. Horat. Tibrim flauum uocat, γλαυκὸν, cæruleum: Cæruleus Tibris cœlo gratissimus amnis. Idem cæsius, à cœli colore appellatur, quasi Cœlius, ut ex Nigidio docet Gell. Huiusmodi oculos poëtæ ob uenustatem Palladi attribuunt, quam inde γλαυκώπιδα uocant. Est autem glaucus color, qui alborem uiridi admistum habet: unde equum glaucum, frondes salicis glaucas, ut etiam oliuæ, poëta lubentius uocat, quàm cæruleas. Vnde glauci oculi boum, noctuarum, & similium dicuntur: sic glaucum mare. Plin. lib. 9. cap. 16. glaucum inter pisces recenset, qui æstus intolerantia sexagenis diebus latent & lib. 32. cap. 11.* Arundo.] *quod eius ripæ arundinetis præmunitæ essent.* O sate] *Suasorij generis oratio. Monet enim, ut ad Euandrum proficiscatur, auxilium ab eo petitum: & promittit inter nauigandum, secundum cursum. Exordio capiat beneuolentiam paucis, à uirtute uiri, pietate, & expectatione in Italiam aduentus. Confirmat eum exhortatione ad uirtutem: docet partam terram fatalem, probat à testimonio & fide oraculi. Extimulat ad uirtutem proposita sobolis amplitudine, & nouæ urbis conditione per Ascanium. Inde ad principalem orationis scopum transit ut auxilio petitum nauiget.*
O sate.] *A generis amplitudine, & gratulatione aduentus in Italiam, cum amplificatione uirtutis & pietatis.*

Vrbem.] *Totum pro parte.* A
Iamq;] *Confirmatio oraculi, ab ipso euentu. Quod ut in mentem redeat, ipsius Heleni uatis uerba repetit.* Littoreis.] *Verba sunt Heleni uatis, ex libro 3. descripta.* Ex quo.] *De scriptorum uarietate, de conditione urbis Albæ, diximus in tertio. Erigit principis animum ad resistendum fortiter periculis, à spe magnitudinis futuri imperij.* Aſcanius.] *Hic condito ab Aenea Lauinio, post tricesimum quam ibi regnarũ fuerat annum Albam condidit, eoq; coloniã deduxit. Nomen urbi fecit ab omne albæ suis, ibi inuentæ. Eandem Longam cognomento uocauit, à situ porrectæ urbis in dorso montis.* B
Nunc.] *Attentio ad consilium, ab utili, & narrationis compendio.* Arcades.] *Narratio à gentis Arcadum genere, qui duce Euandro in Italiam uenerant. Arcadia in medio Peloponneso, ceu umbilico sita est. Vnde & μεσόγεια τῆς πελοποννήσου dicta fuit, quam eius peninsulæ undiq; cingunt gentes. Ab ortu Laconica & Argia illi coniunctæ sunt: septentrionalis Achaia est: Elis Olympiacis certaminibus illustrata occiduum latus tenet. Omnes hæ regiones ortum à Cenchræis Corinthiorum nauali ducunt: & in orbem ad Lechæum cardinem Peloponnesi totius reuertuntur. Homerus tradit, eos naues non habere, quòd procul absint à mari. Verba eius sunt:*

αὐτὸς γάρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
νῆας ἐϋσσέλμους περάαν ἐπὶ οἴνοπα πόντον
Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὔ σφι θαλάσσια ἔργα μεμήλει. C

Initio Arcadia Drymodis, deinde Pelasgia. uel (ut nonnulli autumant) Pelasgis dicta fuit: ipsi autem Arcades, Pelasgi. Sed & Parrhasia, à Parrhasio, qui Marte genitus, & à lupa educatus, Arcadiæ regnum tenuit. Res quidem peruetusta est, sed à scriptoribus rerum Arcadicarum diligenter celebrata. Authorem gentis produnt Arcadem quendam, Iouis & Calistus filium. Hic rerum in his regionibus potitus, omnem terram de suo nomine dixit Arcadiam: gentem Arcadas. Hic Arcas per id tempus, præter nobilitatem, propter industriam & excellens ingenium inter eas gentes clarus habebatur. Sed cum multæ gentes ea tempestate nullo cibo nisi glandibus uescerentur, ipse mitiori uictui eos assuefecit. Hos frumentum frangere, panes pinsere, ex lana filium nere, telas texere, inde conficere uestes, cum antea libris arborum ac codicibus tantum & pellibus animantium uestirentur. Huius consilio mos inoleuit, ut adolescentes in musicæ studio exercerentur, & quidem usque ad tricesimum ætatis annum. Coluere autem eam artem in tantum, ut magno

dedecori

A dedecori duceretur eam ignorari: quòd persuasum habe-rent, ingenia humana eo studio cicurari. Regio ipsa ferè montosa est. quare ob cœli tristitiam ingenia suapte natura asperiora sunt. Celebrantur montes maximè, Pholoe, Cyllene, Lycæus, Mænalus, Artemisius, Parthenius, Ampheus, & Nonacris. Ex quorum postremi altissima rupe aqua funditur in speciem roris, quæ potantibus pestilens est, & mortifera, ut uasa etiam pestiferi liquoris ui rimas agant. Sed ad Arcadem redeamus. Hic ob egregia sua merita in uniuersam gentem, à gratissimis posteris diuinos honores fuit consequutus: nam fato defunctum in diuos retulerunt. Eius ossa Mantiniam è Mænali nemore sunt translata. Arcades iactitarunt, se omnium mortalium antiquissimos fuisse: eos in Euterpe Herodotus προσελήνους uocauit. Quem imitatus Apollonius libro 4. Argonaut. ἀρκάδες, inquit, οἳ πρόσθε σεληναίης ὑδέονται. Sunt tamen qui id factum credant propter solis & lunæ obseruationem. Fuerunt alioqui Græcorum bellicosissimi omnium, qui suis auspicijs quidem nunquã hostem superarunt, sed alijs persæpe auxilia tulere. Itaq; cum alijs non sibi, uictorias pararent, in prouerbium cessit, τοὺς ἀρκάδας μιμούμενοι, Arcadas imitantes: in eos qui alijs, non sibi laborant. Et, ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς, Arcadiam me postulas: qui uel magna, uel utilia petat. natũ ab oraculo, ut author est Herodot. lib. 1.

B

ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς, μέγα μ' αἰτεῖς, οὔ τοι δώσω.
πολλοὶ ἐν ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
οἵ σ' ἀποκωλύσουσιν, ἐγὼ δέ τοι οὔτι μεγαίρω,
δώσω τοι τεγέην ποσσίκροτον ὀρχήσασθαι,
καὶ καλὸν πεδίον σχοίνῳ διαμετρήσασθαι.

Iidem ob ingeniorum stuporem malè audiebant. Vnde in stupidos, ἀρκάδιον βλάστημα. Caussam stuporis addũt, quòd olim cæteris mortalibus astrologiam amplectentibus, soli eam contempserint: seq; ipsa Luna antiquiores ferrent. Et, Bos Arcadicus. Arcas fuit Carmenta, filia regis Arcadis Ionij, nurus Pallantis, qui auus fuit Euandri. Ex illa & Mercurio propter eloquentiam prognatus creditur Euander. fuit autem Carmenta Græcarum literarum perdocta, & mulier fatidica Euander patre, quem alienum esse arbitrabatur, à se occiso, auito regno pulsus, magnis pollicitationibus rerum futurarum, in Italiã à Carmenta matre pertrahitur, annis 60. ante bellum Troianum: peruenitq; tandem in ea loca, in quibus postea Roma à Romulo & Remo condita fuit. Itaq; è monte Palatino ab Aboriginibus pulsus, oppidum ibi statim condidit, quod de aui sui nomine Pallanteũ nũcupauit, ipsumq; montem Palatinum. Hic Herculem ab expeditione Hispanica reuersum, summa cum humanitate excepit. Carmenta antea Nicostrata dicta fuerat: unde à carminibus, Carmẽta, ac Themis credita. eadem gentem illam rudem moribus formasse, & literarum elementis imbuisse, quibus antea cum Græcis communiter utebantur. Quare 11. Ianuarij dies illi dedicatus fuit, ut & Iuturnæ. Euandro filius erat Pallas, quem uetusti rerum scriptores ex Hercule & Lauinia Latini filia genitum crediderunt. Ferunt & Latinum ab eodem Hercule ortum, & nympha Hyperboride, quam à patre acceptam, intactamq; seruatam ad id tempus, quo in Italiam uenit, tum demum compressit. Et cum uterum ferre sensisset, locasse Fauno, cui Latinus successit. Euandrum.] profugum propter cædem paternam: patrem inscius occiderat, ratus Mercurium uerum fuisse patrem. Montibus] Palatino monte. Proaui] Scriptorum consensus tenet, Pallantem illum auum Euandri fuisse. Bellum] Ab opportuno. Ipse ego.] A' tuto & commodo. Surge.] Epilogus constat exhortatione ad religionem, quam ei Helenus quoq; nuper præceperat: & consilio, ut bello uictor euadat. Ego sum.] Qui sis, ut maiorem religionem inijciat, & monita authoritatem habeant. Cœlo gra.] pro cœlitibus: metonymia, continens pro contentis.

Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto,
Ima petens. nox Aeneam, somnusq; reliquit:
Surgit, & ætherei spectans orientia solis
Lumina, ritè cauis undam de flumine palmis
Sustulit, & tales effudit ad æthera uoces: (de est,
Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnib. un-
C Tuq; ô Tibri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Aenean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunq; lacus miserantem incõmoda nostra
Fonte tenet, quocunq; solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis:
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarũ,
Adsis ô tantum, & propius tua numina firmes.

Vndam] Sæpe aliàs dictum est, superis sacrificaturos habuisse satis, si aqua tantum conspergerentur. Nymphæ.] Petitoria oratio, qua Naiades loci precatur, ut nauigaturo fœlices ac propitiæ uelint adesse. Promittit uicissim pro beneficio animum gratum. Genitor cum flumine.] Ennius in primo, Teq; pater Tiberine tuo cum flumine sancto. Corniger.] Constat Tibrim ex Apenninis montibus oriri, labiq; per Tyrrhenos. Deinde priusquam ad Anienem perueniat, inter eum & Apenninum disparibus interuallis illabentes amnes quibus paulatim augetur, ramosorum cornuum species diuersas præ se fert. Postremò Anien, qui in Trebianorum montibus ortus, tribus lacubus in Tibrim delatis, per Tiburtinum agrum lapsus, ita in Tibrim effunditur, ut cum eo duo latissima cornua faciat. Sed in ipso ortus initiò tenuis est, ac uix nauigabilis: paulatim 42. fluminibus augetur. Diuidit Hetruriam ab Vmbris & Sabinis: mox agrum Veientem à Crustumino, ac statim à Fidenate, Latiũ à Vaticano dirimens, quinquaginta duobus fluminibus oneratur: sed in primis Nare & Aniene, cum quibus diuersa efficit cornua. Initiò à colore Albula dictus fuit. deinde Tibris, à Tiberino rege, ubi in traiectu submerso, postquam in conflictu in Anienem præcipitatus esset: siue quòd eiusdem nominis Tuscorũ rex, qui piraticam exercebat, circa eum amnẽ in bello perijt. Sunt qui græcam etymologiam reddant, Tybris quasi ὕβρις: à latrocinio eiusdẽ regis, qui flumen transmittentes grauibus contumelijs solebat afficere: ut amnis τῆς ὕβρεως sit dictus, ac proinde Thybrum scribendum per aspirationẽ, & literam υ. Rursum nonnulli contendunt, eos qui à Sicilia illuc appulissent, Tibrim dixisse, ad similitudinẽ fossæ Syracusanæ, quam Afri & Athenienses fecerant, iuxta ciuitatis muros. Seruius aliam refert historiam de ea fossa, ob iniuriã à Syracusanis acceptam, intra auctos muros cæsis hostib⁹ facta. Ac Siculos in Italiã profectos ibi cõsedisse,

 ubi po-

ubi postea Roma condita fuit, & Albulam ad similitudinem fossæ Syracusanæ Tibrim uocasse.

Hesperidum.] *Italicarum. De Hesperia alibi fusius commentati sumus, maximè uerò in primo libro.* A

Sic memorat, geminasq́ legit de classe biremes,
Remigioq́ aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitũ atq; oculis mirabile monstrũ:
Candida per syluam cum fœtu concolor albo
Procubuit, uiridiq́ in littore conspicitur sus.
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aras.
Tibris ea fluuiũ (quàm longa est) nocte cadentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidæq́ paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamẽ abesset.
 Ergo iter incœptum celerãt rumore secundo.
Labitur uncta uadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta uirûm fluuio pictasq́ innare carinas.
Olli remigio noctemq́ diemq́ fatigant:
Et longos superant flexus, uariisq́ teguntur
Arborib. uiridesq́ secant placido æquore syluas.

Ecce autem.] *Antequam nauiget, expedit uaticinium Heleni, de sue alba, triginta succulis: simul ut Tiberini uerbis res ipsa conueniat, sciatq́ illum locum futurum, quo post triginta annos à filio noui imperii rudimenta iacerentur. Alibi diuersas scriptorum opiniones hac de re cõmemoraui. Græcorum historiæ, etsi bona ex parte fabulosæ sunt de uetustate rerũ Italicarum, nonnulla tamen poëta, ut uerisimilia, suo poëmati inseruit. Quale illud est, quod hoc loco de mactatis succulis refert: χοίρω λιγνῆς ἀπὸ τῆς πλοίω αὐτῆς ἀποσκιρτησάσης, ἐπὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς Ἀλβανὸν ὄρος, καὶ τριάκοντα τετοκυίας, ὥσπερ Ἀλλὰ, ὅτι τριακοστῷ ἔτει οἱ παῖδες αὐτοῦ τὴν γῆν καὶ ἱερὰ τὸν ἐμαυτὸν ἕξουσιν· ἐκ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἐκ χρησμοῦ τοῦτο προακηκοώς. θύσας δὲ τὴν χοῖρον, παρεσκευάζετο κτίζειν πόλιν. ὁ δὲ Λατῖνος τῶν ἐκ ἐναντίας ἐπελθὼν ἐπολέμει, διδωσιν αὐτῷ πρὸς γάμον Λαβινίαν τὴν αὐτοῦ θυγατέρα.*

Labitur uncta uadis.] *Ennius in 4. Labitur uncta carina, uolat super impetus undas.* Abies.] *Materia pro re.* B

Sol medium cœli cõscenderat igneus orbem:
Cum muros arcemq́ procul, ac rara domorum
Tecta uident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Aequauit, tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt proras, urbiq́ propinquant.
Forte die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno diuisq́ ferebat
Ante urbem in luco: Pallas huic filius unà,
Unà omnes iuuenum primi, pauperq́ senatus
Thura dabant, tepidusq́ cruor fumabat ad aras.
Ut celsas uidere rates, atq; inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis,
Terrentur uisu subito, cunctiq́ relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
Sacra uetat, raptoq́ uolat telo obuius ipse:
Et procul è tumulo: Iuuenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare uias? quò tenditis? inquit.
Quis genus? unde domo? pacẽ ne huc fertis, an arma? C

Sol medium.] *A descriptione temporis meridiani.* Forte.] *Occasio ad narrationis historicæ telam de Hercule, de Herculis rebus gestis & origine solennium sacrorum, quibus operantibus superuenit Aeneas.* Pallas.] *Decorè eas partes Pallanti tribuit: quippe iuueni, rerum imperito, ac temerario, parato ad arcendum uiribus hostem. Sed & sacra interrumpere fuga uetat, ne piaculum committeretur.*

Iuuenes, quæ causa.] *Homer. lib. Odysseæ 9.*

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;
ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε
οἷά τε ληϊστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί τ' ἀλόωνται
ψυχὰς παρθέμενοι, κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες.

Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæq́ manu ramum prætendit oliuæ:
Troiugenas, ac tela uides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. ferte hęc, & dicite lectos
Dardaniæ uenisse uiros, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas.
Egredere ô, quicunq; es, (ait) coramq́ parentem
Alloquere, ac nostris succedere penatibus hospes.
Accepitq́ manu, dextramq́ amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluuiumq́ relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis:

Troiugenas.] *Respondet ad illud, Qui genus? Troianos uidet.* Venisse.] *Unde domo? E Dardania uenimus, huc fatis compulsi.* Quos bello.] *Quæ causa subegit? Latini nos bello huc egere.* Socia arma.] *Ad postremam clausulam responsum est, Pacem'ne fertis, an arma? Rogamus socia arma.* Tum regem Aeneas dictis affatur, &c.] *Cætera, ut ociosa, multa prætermittit. Itaque Laconismo inseruire studens, congressum ac salutationem mutuam consultò omisit.*

Optime Graiugenûm, cui me fortuna precari,
Et uitta comptos uoluit prætendere ramos:
Non equidẽ extimui Danaũ quòd ductor & Arcas,
Quodq́ à stirpe fores geminis cõiũctus Atridis:
Sed mea me uirtus, & sancta oracula diuûm,

Optime.] *Petitoria oratio generis suasorii, ut arma aduersus Latinos comungant. Exordium ductum ab occupatione: quòd Troianus et quidem ipse, non uereatur ad Græcum supplex uenire, & auxilia aduersus*

Cognatiq́ patres, tua terris dedita fama
Coniunxere tibi, & fatis egere uolentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis & author,
Electra (ut Graij perhibent) Atlantide cretus
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllene gelido conceptum uertice fudit.
At Maiam (auditis si quicquam creditis) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neq; prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meumq́
Obieci caput, & supplex ad lumina ueni.
Gens eadem, quæ te crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnē Hesperiā penitus sua sub iuga mittāt.
Accipe daq́ fidem, sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata iuuentus.

A *uersus communes hostes implorare.* Ramos.] *laureis sertis coronatos ad te uenire: id quod pacis & amicitiæ signum erat: uitta reuinctum uerò, religionis symbolū. Sed hæc παρέργα ad beneuolentiam cōciliandam facis.* Non equidem] *Narratio, à generis Euandri & Atridarum propinquitate: ut statum ostendat, Euandrum pari cognatione Troianos quoque attingere: ac colligat, iure ab eo se arma socia petere. Atlantis numerantur septem filiæ, ex quarum una, uel ut a-*
B *lij, è Plato puella, & Ioue, prognatus fuit Tantalus: ex Tantalo Pelops: Pelopis fuit Atreus: ex quo Agamemnon & Menelaus. Iam quod ad genealogiam Euandri attinet, ex Ioue & Maia Atlantide Mercurius, ex quo & Carmenta Euander. Ita utrunque principium generis Iupiter est. Vel ut ita digeratur genealogia Atridarum ad Euandrum. Leda fuit Thyestæ, Ledæ Timandra, ex qua & Echino procreatus fuit Euander. Dardani genealogia recensetur hic, qui ex Electra, & ipsa Atlantide, & Ioue genitus fuit. Proinde ad Iouem & Atlantem utrique, tum Arcades, tum Teucri, principium generis referunt, perinde ut Atridarum gens.* Sed mea.] *Soluit occupationem à fatorum uoluntate, oraculis, fama Euandri, & utriusque cognatione.* Dardanus] *Narrat Dardani genus & fortunam, unde, ac quo pacto, quibus casibus uenerit in Phrygiam. Hæc à nobis alibi fusissimè explicata sunt.* Teucros.] *Noua locutio: pro eo quod est, uehitur ad Teucros, siue in Teucriam. At regio ea per id tempus eo nomine haudquaquam appellata fuit. Dardanus enim multo antè è Samothracia in Phrygiam uenit, oppidumq́ Dardaniam condidit: atque ibi fato obijt. Sepulchrum eius situm fuit circa Troiam, in ditione Dardaniæ. Postea Dardania, Ilium & Troia, in unam urbem coiuerunt.* Sic genus.] *Colligit, Arcadum & Troianam gentem cognatam esse: qua re fretus, fuerit ausus animum eius sollicitare, ad consocianda arma aduersus hostes, & quidem communes.* Daunia.] *Rutulorum, à Dauno, patre ipsius Turni.* Accipe daq́.] *Propositio petitionis, quam ab utilitatis spe confirmat, & mutuo uicissim beneficio: tum autem & à communi periculo. Ennius in primo: Accipe daq́ fidē, fœdusq́ feri bene firmū.* Sunt animi] *Ne ignauos esse credat Euander, adiuuat animum eius in Troianos beneuolum, erigitq́ in spem certam uictoriæ de hostibus.*

Dixerat Aeneas. ille os oculosq́ loquentis
Iamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Vt te fortissime Teucrûm
Accipio, agnoscoq́ libens: ut uerba parentis
Et uocem Anchisæ magni, uultumq́ recordor.
Nam memini Hesionæ uisentem regna sororis,
Laomedontiaden Priamum Salamina petentē
Protinus Arcadiæ gelidos inuisere fines.
Tum mihi prima genas uestibat flore iuuenta.
Mirabarq́ duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises, mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare uirum, & dextræ cōiungere dextrā.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasq́ sagittas
Discedēs, chlamydemq́ auro dedit intertextam:
Frænaq́ bina, meus quæ nūc habet aurea Pallas.
Ergo & quā petitis iūcta est mihi fœdere dextra.
Et lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusq́ iuuabo.
Interea sacra hæc (quando huc uenistis amici)
Annua (quæ differre nefas) celebrate fauentes
Nobiscum, & iam nūc sociorū assuescite mensis.

Nam memini.] *Ratio: qui recordetur ex Aeneæ loquentis persona, uultum ac uocem Anchisæ, à congressu mutuo ante multos annos. Imitatio Ho-*
C *merica est, τὸ δὲ ἔργον ἦν πάλαι, &c. ut in primo:*
Atque equidem Teucrum memini Sidona uenire.
Salamina.] *Vbi Telamon imperabat, cui Hesione pro egregiè nauata opera ad Troiam Herculis beneficio cesserat. Sub id enim temporis, quo Argonautæ duce Iasone tenerent Ilium, Hesione Laomedontis filia iniuriæ beluæ marinæ exposita, Herculis interuentu seruata fuerat. Cui cum nobiles illos equos, quos pro salute puellæ pactus fuerat Laomedon abnegasset, Ilium paucis diebus expugnauit. Sed alij ueriora prodiderunt, qui tradunt, Herculem hospitio prohibitum, atq; ob id regi inopinatū bellum intulisse. Rursum alij, eum ira, propter negatum præmium, cōmotum, Laomedontem bello persequendū censuisse. Alij fuerunt qui existimarint, eum prædæ cupiditate, nobilissimarum equarum fama in Phrygiam iter auertisse. Inde Hesione abducta Telamoni cesisse. Valer. Flac. lib. 2 Argonauticωn, historiā cultissimis uersibus persequitur. Sed ueriora sunt, quæ quidam scripserūt, hæc in reditu è Colchis accidisse. Alioqui oportuit Hesionem cum illis Colchos nauigasse, capta Troia, in pontum.* Salamina.] *Salaminem secum abduxit Hesionen uxorem Telamon. Est autem*

Salamis sive Salamin, in Atthide & insula & urbs, Eleusi obiecta, Persicae classis excidio celebrata. Contra hanc fudit Xerxem Themistocles. Insulam quidam nuncupant Aeginam, urbem verò Salaminam. Est & alia Salamis in Cypro, clarissima omnium urbium cum Papho. Hinc Salaminia nauis, de praeuelocí. Celebre est, ut dixi, bellum nauale in primis contra Xerxem apud Salaminem: cùm ex triremibus altera Salaminia uocari soleret, altera παράλος *dicebatur. Bacchus apud Aristoph. in Ranis,* ἀσαλαμίνιον *se uocat, quòd rerum bellicarum sit ignarus:* πῶς ἂν ἐγὼ μὴ ἄπειρος, ἀθαλάττωτος, ἀσαλαμίνιος ὢν εἶτ' ἐλαύνειν; *Athenis duae erant naues publico usui destinatae Salaminia, quae subueheret ad iudicium euocatos: paralus, quae aueheret. Salamis una septem urbium fuit, quae Homerum ciuem suum uindicarunt.*

Phenei sub.] *Arcadiae oppidum. huius ducem facit Homerus Agapenorem in catalogo ducum. Ibi palatium erat, à quo palatium Romanum. Circa Pheneū, & in Cyllene Arcadiae putant nasci herbam moly, laudatissimam herbarū: cuius inuentionem Mercurio assignauit Homerus, efficax contra summa ueneficia Plinius tradit, terraemotū circa Pheneū Arcadiae quinquies profudisse ac sorbuisse aquas. Est & Pheneus lacus in Areadia, circa quē aqua profluit è saxis, styx appellata, quae illico necat.* A

Pharetram] *Haec humanitatis praedicatio ad laudem Anchisae pertinet. Consuetudo ueteribus fuit, ut discessuri inuicem munera hospitalia relinquerent, sui monumenta, & amoris fideiq; mutuae pignora.* Lyciam.] *Cur epithetis Lyciam sagittam uocet poëta, in quarto retulimus.* Chlamydem.] *Decorē: quippe Phrygum inuentum acu picturā esse creditur.* Bina.] *duo: numerus distributiuus pro numero cardinali.* Ergo.] *Clausula, conflat concessione petitionis, & benigna inuitatione ad cōmunia sacra.* Sociorum.] *ut hinc oriundi, non ut externi.*

Sedili.] *Non abs re est, quod dixit Sedili. Etenim in sacris Herculis hoc obseruabatur, ut sedentes epularētur. Cornelius Balbus lib.* ἐξηγητικῶν *18. ita scribit: Apud aram Maximā ita obseruatum fuit, ut lectisternium fiat. Custoditur eodem loco, ut omnes aperto capite sacra faciant. Hoc fit, ne quis in aede dei habitum imitetur. nam ibi operto ipse capite est. Varro ait, Graecum hunc esse morem: quia siue ipse, siue ab eo relicti, qui aram Maximam statuerunt, Graeco ritu sacrificauerunt. Caius Bassus addit, idcirco hoc fieri quia ara Maxima ante aduentū Aeneae in Italia constituta fuerat, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit.* Villosi pelle.] *Et apud Homerum heroes tergoribus bubulis excipiuntur. Vnde liquet, prisci hūc morem fuisse. ut proceres nobilium in pellibus ferarum sederent. Apud nostrates, apud eos ipsos splendidum & luculentum habetur, leoninis lupinis' ue uestiri. Quemadmodum antiquitus heroes in armis agentes assiduè, uelut in clipeo diuersabantur ut si quid opus fuisset armis, quod armis praestari poterat, id promptè praestabant, ut sola uirtute diuites. Vnde in prouerbiū cessit, Tanquā heros clipeo excipit. prouerbium annotauit Eras. de eo qui suis benefactis de amicis bene mereri studet.* B Acerno.] *Incorruptam illius seculi tenuitatem arguit, sine auro, sine argento nitentem.* Arae] *quam Maximā diximus fuisse appellatam.* Tosta ferunt taur.] *Describit oeconomiam hospitalitatis.* Cereris, Bacchumq; ministrant] *hoc est, panem & uinum: metonymia.* Perpetui.] *integri, solidi, ac nunquam interrupti. Homerus lib. Iliados septimo:*

τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενεῖ Κρονίωνι,
νώτοισι δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν.

Postquam ex] *Homero illud frequens est Iliad 9.*

αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

Aram.] *maximā sub diuo, sine sacello. Estq; egregia amplificatio narrationis instituta ab historia & regione sacrorum Herculis. Reddit attentum Aeneam ad narrationem, à singulari origine praesentium sacrorum ac propulsato periculo. Quare à Graecis* ἀλεξίκακος *Hercules fuit appellatus.* C

Haec ubi dicta, dapes iubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoq; uiros locat ipse sedili,
Praecipuumq; thoro, & uillosi pelle leonis
Accipit Aeneam, solioq; inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim, araeq; sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorū, onerantq; canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumq; ministrant.
Vescitur Aeneas, simul & Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.
Postquā exēpta fames, & amor cōpressus edendi,
Rex Euander ait: Non haec solennia nobis
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, ueterum'ue ignara deorum
Imposuit: saeuis hospes Troiane periclis
Seruati facimus, meritosq; nouamus honores.

Iam primùm sa.] *Narratio, quam ducit à descriptione loci, quē monstrat Aeneae in montis iugo.* Caci.] *A' persona Caci latronis, quem à factis, parentibus, & immani crudelitate describit.* Tergemini nece Geryonis] *tricorporis. Quòd uetustas fabulosa, & poëtae eum tricorporem finxēre, ob id illud factū arbitror, quòd cum tres essent germani fratres, summa inter se concordia regnarint.* Taurosq;.] *Geryoni nomen Chrysauro fuisse scribunt. Fratribus tribus bello deuictis, grandem praedam Hercules inde abegit, eius generis armiti. Ea erat illarū boum*

Iam primùm saxis suspensam hāc aspice rupem,
Disiectae procul ut moles, desertaq; montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit uasto submota recessu
Semihominis Caci facies, quam dira tenebat
Solis inaccessam radijs, semperq; recenti
Caede tepebat humus, foribusq; affixa superbis
Ora uirūm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater, illius atros
Ore uomens igneis, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium, aduentumq; dei: nam maximus ultor
Tergemini nece Geryonis spolijsq; superbus

A *boum forma,ut progenies poſt multas ætates miraculo fuerit, orta ex ijs quas Hercules hoſpiti ſuo Euandro dono reliquit. Sed & Cacò rurſum ereptæ rei fidem fecere, quarum unam ad aram, quæ Romæ circa forum boarium fuit, immolabat.* Hàc.] *Eius itineris ueſtigia ex Hiſpanijs, tum in Pyrenæis iugis, tum in Gallia Narbonēſi multis ſeculis durarunt, ut etiam in ipſis Alpibus aliquot loca Græcas appellationes tenuerint. Et circa Alpes,*
B *Lepontij & Euganei ex Herculis comitibus fuiſſe creduntur. Parum tamen inter authores conſtat, quà ille in Italiam uenerit.* Victor.] *Varro libro 4. Rerum diuinarum, eum uictorem dictum putat, quòd omnia animantium genera uicerit. Viſebantur Romæ Herculis Victoris delubra duo. unum ad portam Trigeminam, alterum in foro boario. Huiꝰ rei cauſſam Maſſurius Albinus reddidit. Cum M. quidam Octauius Herennius prima iuuenta*
C *tibicen poſtea arti ſuæ diffideret, ad mercaturam ſe adplicuit: ac cum iam res ſuæ bene fortunarentur, decimam Herculi conſecrauit. Accidit aliquando cum inter nauigandum à prædonibus interceptus, fortiter pugnando uictor diſcederet, dormiētem in ſomnis Hercules edocuit, eum ſua opera ſeruatum. Itaq; Octauius in urbem reuerſus, loco à ſenatu impetrato, Herculi ædem ſtatuit, cum huiuſmodi inſcriptione, literis*

Alcides aderat,taurosq; hac uictor agebat
Ingenteis,uallemq́; boues amnemq́; tenebant.
At furijs Caci mens effera,ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleris'ue doli'ue fuiſſet,
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Auertit,totidem forma ſuperante iuuencas,
Cauda in ſpeluncam tractos,uerſisq; uiarum
Indicijs,raptos ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea cùm iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta,abitumq; pararet,
Diſceſſu mugire boues,atq; omne querelis
Impleri nemus,& colles clamore relinqui.
Reddidit una boum uocem,uaſtoq́; ſub antro
Mugijt,& Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic uerò Alcidæ furijs exarſerat atro
Felle dolor:rapit arma manu,nodiſq́; grauatum
Robur,& aërij curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum uidere timentem,
Turbatumq́; oculis:fugit ilicet ocyor curo,
Speluncamq; petit:pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe incluſit,ruptis immane cathenis,
Deiecit ſaxum ferro,quod & arte paterna
Pendebat,fultoſq́; emunijt obijce poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius,omnem
Acceſſum luſtrans,huc ora ferebat & illuc
Dentibus infrendens,ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem,ter ſaxea tentat
Limina nequicquam,ter feſſus ualle reſedit.
Stabat acuta ſilex,præciſis undiq; ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens,altiſsima uiſu,
Dirarum nidis domus opportuna uolucrum.
Hanc,ut prona iugo læuū incumbebat ad amnē,
Dexter in aduerſum nitens concuſsit,& imis
Auulſam ſoluit radicibus:inde repentè
Impulit,impulſu quo maximus inſonat æther.
Diſſultant ripæ,refluitq́; exterritus amnis.
At ſpecus,& Caci detecta apparuit ingens
Regia,& umbroſæ penitus patuere cauernæ:
Non ſecus ac ſi qua penitus ui terra dehiſcens
Internas reſeret ſedes,& regna recludat
Pallida dijs inuiſa,ſuperq; immane barathrum
Cernatur,trepident immiſſo lumine manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repentè,
Incluſumq; cauo ſaxo,atq; inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit,omniaq́; arma
Aduocat,& ramis uaſtiſq; molaribus inſtat.
Ille aūt(neq; enim fuga iam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum(mirabile dictu)
Euomit,inuoluitq; domum caligine cæca,
Proſpectū eripiens oculis,glomeratq; ſub auras
Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis,ſeq; ipſe per ignem
Præcipiti iecit ſaltu,quà plurimus undam
Fumus agit,nebulaq́; ingens ſpecus æſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia uana uomentē
Corripit in nodum cōplexus,& angit inhærens
Eliſos oculos,& ſiccum ſanguine guttur.
Pāditur extemplò foribus domus atra reuulſis:
Abſtractæq; boues,abiurataq́; rapinæ
Cœlo oſtenduntur,pedibuſq; informe cadauer
Protrahitur,nequeunt expleri corda tuendo

inſculptis, HERCVLI VICTORI. *Proinde poëta nō tam ad tot uictorias reſpexit, quàm ad hiſtoriā rei poſtea Romæ geſtæ. Idem poëta paulò pòſt:*

—— Hæc lumina uictor
Alcides ſubijt. ——

Caci mens.] *Cum traiecto Tiberi Hercules loco herbido reficeret boues, ipſe ab itinere longo laſſus procubuiſſet, curatoq́; corpore uino ac potu indormire cœpiſſet, paſtor quidam Cacus in ijſdem locis, ferox uiribus, ſpecie boum captus, prædam inde abegit. Ac ne ueſtigia prorſum in ſpeluncam tendentia proderent, ac Alcidē boues quærentem eò ducerent, auerſis ueſtigijs eas in ſpecum cauda traxit. Hercules prima aurora ſomno excitus, cùm perluſtrato grege, partem numero abeſſe ſentiret, tetendit ad ſpeluncam, ſi fortè eò ferrent ueſtigia. Verùm ubi auerſa omnia uidit, turbatus animo, & conſilij ignarus, longius inde armentum agere aggreſſus fuit. Porrò incluſæ boues cum deſiderio relictarum mugitum edidiſſent, mugitus è ſpelunca redditus, Herculem ab itinere cœpto reuocauit. Quem cum Cacus ſe petentem à ſpecu ui prohibere conaretur, Hercules eum fruſtra paſtorum fidem implorantem nodoſa claua obtriuit. Euander Arcas, de quo nunc agimus, tam temporis ea loca tenebat, authoritate magis propter fatidicum matris Carmentæ ingenium, quàm imperio,*

Terribiles oculos, uultum, uillosaq; setis
Pectora semiferi, atq; extinctos faucibus igneis.

rio, cócursu pastorum circa aduenam reum cædis manifestariæ ex ciuit: ubi cædis causam cognouit, habitum formamq; uiri humana augustiorem admiratus, rogitauit quis esset, & unde profectus in ea loca uenisset? Vbi nomen, patrem, patriamq; audiuit: Salue, inquit, Hercules Ioue nate. mater fatidica deum interpres, te aucturum cœlitum numen cecinit: tibiq; aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam uocet, tuoq; ritu colat. Hercules ibi dextra data, impleturum se omen dixit, & fata, ara condita, ac dicata. Dionysius hunc Cacum non pastorem, sed præpotentem opibus, ac ueluti latronum ducem fuisse contendit, qui locis munitioribus tutus, finitimos accolas infestabat. Herculem tum propinquo loco castra habentem intuitus, armentis in pabulum missis, subito incursu inde prædam abegit. Ob quam iniuriam, eum ab Hercule loco munitiore, uel arce inclusum, ui expugnatum perijsse. Cepit inde castella & arces aliquot, quæ illius ditionis erant. Addit, Epios, Pheneos, & *Arcadas, alios;* A *plerosq; ex ipsius exercitu ad locorum præsidium relictos. Habebat autem id unum peculiare Hercules, ut ex captis urbibus eductos ciues inauthoraret: inde ubi longiori militiæ insueti satis diu fecissent stipendia, in urbes bello quæsitas collocaret, opibusq; ditaret alienis.* Arte pater.] *Vulcani.* Stabat.] *Descriptio nidi bubonum aut uulturum rapacium, per quem patefactus fuit Herculi aditus ad speluncam. Locus ab opportuno.* Impulsu.] *Tragica planè amplificatio.* Non secus.] *A comparatione hyperbolica, ad amplificandum horrorem speluncæ.* Barathrum.] *immensa profunditas, & uorago inferorum.* Manes.] *cum quibus confertur Cacus.* Aduocat.] *quasi in auxilium ad se uocat.* Vndam.] *qua fumus inundabat, ducta metaphora ab aquarum inundatione: ut in sequenti uerbo, Exæstuat.* Pedibusq; informe.] *Hypotyposis elegans. Pedibus trahere, prouerb. rem pro suo arbitratu uersare.*

Ex illo celebratu honos, lætiq; minores B
Seruauere diem, primusq; Potitius author,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri.
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite ô iuuenes tantarũ in munere laudũ
Cingite frõde comas, & pocula porgite dextris:
Cõmunemq; uocate deũ, & date uina uolentes.

Potitius.] *Ipse Hercules ad aram, quæ postea Maxima fuit appellata, opimam mactauit bouem: sacrorum ratione duabus familijs Graijs tradita, Potitijs ac Pinarijs, quorum nomina ab ipso ministerio facta uideri possunt. Liuius ait, factũ forte ita euenisse, ut Potitij ad tempus præstò essent, hisq; exta apponerentur: Pinarij extis adesis, ad cæteram uenirent dapem: inde institutum mansisse, donec Pinarium genus fuit ne extis eo solenniũ die uescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites per multas ætates huius sacris præfuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio Potitiorum ac Pinariorum omne genus perijt. Aiunt id Appium Claud. fecisse, hisce familijs infestum. Diodorus author est, Potitios ac Pinarios, inter eos qui sub Euandro erant, uiros fuisse illustres, à quibus Hercules summis honoribus fuerit affectus: atq; ob id utrumq; sacris adhibitũ.* Et domus Her.] *Sunt q aram Maximã, cùm uicino flagraret incendio, seruatã à Pinarijs ferũt: atq; ob id poẽtã dixisse, sacri custodẽ domũ Pinariã. κατὰ διαγολὴν, inquit, Potitiorũ, qui ab App. Claudio præmio corrupti, sacra seruis publicis prodiderũt. Veratius in eo lib. quẽ fecit de Supplicationibus ita scribit: Pinarij, qui nouissimi comeso prãdio uenissent, cùm iam manus pransores lauarẽt, præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi, aut progenies ipsorũ ex decima gustarent, sacranda sibi: sed ministrandi tantùmmodo caussa, non ad epulas conuenirent. Quasi ministros ergo, sacri custodes appellari.* Maxima sem.] *Repetit appellationẽ Maximæ, ut uetustatẽ inculcet: siue ut senilem garrulitatẽ leuiter subijciat.* Quare agite.] *Epilogus constat exhortatione breui, & inuitatione ad celebrandũ diem festum summa hilaritate.* Volentes.] *fauenter, lubenterq;.*

C

Dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra
Velauitq; comas, folijsq; innexa pependit:
Et sacer impleuit dextrã scyphus: ocyus omnes
In mensam læti libant, diuosq; precantur.
Deuexo interea propior fit uesper Olympo.
Iamq; sacerdotes, primusq; Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasq; gerebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferũt, cumulantq; oneratis lancibus aras.
Tum Salij ad cantus incensa altaria circum
Populeis adsunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenũ chorus, ille senũ, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt, ut prima nouercæ
Mõstra manu, geminosq; premẽs eliserit angueis.
Vt bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamq;, Oechaliamq;, & duros mille labores
Rege sub Eurystheô, fatis Iunonis iniquis,
Pertulerit: tu nubigenas inuicte bimembres
Hylæumq;, Pholumq; manu, tu Cresia mactas

Populus.] *Decorè populus, quippe Herculi à ueteribus dicata: Populus Alcidæ gratissima, uitis Iaccho. Caussam uidetur fabulosam Seruius reddere. Priscis certè ea arbor scutis apta erat.* Scyphus.] *Nonnulla poculorum genera à re nautica nomina sumpserunt, ut cantharus, carchesium, patera, cymbium à cymba ita scyphum nauigium fuisse appellatum contendunt, quo Hercules in Hispaniæ insulam Egeterem fuerit transuectus, ut Pimastis & Pherecydes Græci scriptores testantur: atque ea de caussa scyphum poculum Herculi dedicatum, ut cantharum Libero patri. Fuit Hercules & bibax, quare eum quassabundũ fingebant, & cum poculo.* In mensam.] *De ritu libandi in mensis, alibi dictum est.* Dona secundæ mensæ.] *Bellaria (inquit Varro) maximè sunt mellita, quæ mellita nõ sunt.*

Dulci-

Prodigia,& uaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygij tremuere lacus,te ianitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies,non terruit ipſe Typhœus,
Arduus arma tenens:non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salue uera Iouis proles,decus addite diuis.
Et nos,& tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adijciunt,ſpirantemq́; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, collesq́; reſultãt.

A *Dulcibus enim cũ pepſi ſocietas infida. Significant autem bellaria, omne menſæ ſecundæ genus. A' Græcis ea ἐπίμμαλα & τραγήματα fuere appellata. Et uina Liberi patris bellaria erãt in antiqua comœdia.* Tum Salij.] *Prætextatus apud Macrob. geminum hic errorem reprehendit: & quòd Salios Herculi dedit, quos antiquitas Marti conſecrauit: & populeas coronas, cum ad aram Maximam ſola lauro capita, & nõ alia fronde unciri mos eſſet. Videmus, inquit, & in capite prætoris urbani lauream coronam, cum rem diuinã Herculi facit. Teſtatur etiam Terentius Varro in ea Satyra quæ inſcribitur, περὶ ἐδεσμάτων, maiores ſolitos decimam Herculi uouere: nec decem dies intermittere, quin pollucerent populum ad ἀσύμβολον: cum corona laurea di-* B *mitterent cubitum. At ego, inquit Vectius, in neutro dico erraſſe Vergilium. nam (ut primùm de frondis genere dicamus) conſtat quidẽ nunc lauro ſacrificantes apud aram Maximam coronari: ſed multò pòſt Romam conditam hæc conſuetudo ſumpſit exordium, poſtquam in Auentino lauretum cœpit uiuere, quam rem docet Varro lib. rerum humanarum ſecundo. E' monte ergo proximo decerpta laurus ſumebatur operantibus, quam uicina offerebat occaſio. Vnde rectè Maro noſter ad tempora reſpexit, quibus Euander, ante urbem conditam, apud aram Maximam ſacra celebrabat & utebatur populo utiq; Alcidæ gratiſsima. Iam uerò quod ad Salios, idem Vectius reſpondit, poëtam eruditè eos huic ſacro adhibuiſſe: quòd Hercules apud pontifices idem habeatur, qui Mars. Idem affirmat Varro in Menippa ſatyra, quæ inſcribitur ἄλλος οὗτος ἡρακλῆς: in qua, poſtquam multa de Hercule diſputata eſſent, eum eundem cum Marte eſſe probauit. Sed & Chaldæi Herculis ſtellam uocant, eam quam nos Martis dicimus. Citatur Octauij Herſenij liber, de Sacris Saliaribus Tiburtium, in quo Salios Herculi inſtitutos,* C *& certis diebus operari, & auſpicato quidem docet. Antonius item Emplio, cuius ſcholam Cicero poſt labores forenſes frequentare ſolebat, Salios Herculi datos probat: in eo uolumine, in quo diſputat, quid ſit feneſtra. Numa Salios ſacerdotes apud Romanos Marti inſtituit* XII: *quos à ſolenni ſaltu, quo in ſacris utebantur, Salios uocaſſe, Feneſtella docet. Quidã tamen à uiro Samothrace, ſeu Mantino nomine Salio, dictos uolunt, qui armatam ſaltationem inuenit. Numerum eorum duplicauit Tul. Hoſtilius. Hi menſe Martio plures dies celebribus urbis locis ſolenne tripudium ducebant, tunica uerſicolore, tegmine puniceo amictii. Quod ueſtis genus Dionyſius trabeam uocat. Succincti aeneo balteo, et gladio: dextera haſtam, læua Thraciam peltam gerebãt, & quidem ex ære, quam Romani ancyle uocabant: capitum tegmina altiores erant pilei, in conum exeuntes. Dionyſius hos à Curetibus nihil prorſus fuiſſe diuerſos exiſtimat. Iidem nunc agonales, nunc Collini dicuntur.* Laudes.] *Sub Saliorum perſonis amplificat narrationem, à laudibus Herculis, quas illi decantabant. Solenne priſcis habebatur, epulis adhibere citharœdos, aut muſicos, à quibus uel deorum laudes, uel heroum res geſtæ cantu celebrantur. Cùm igitur Salios cantantes introducit, decorè Herculis egregia facta eius ſacris ebuccinantur.* Nouercæ.] *Iunonis. Duos angues à Iunone immiſſos, in cunis obtriuit, ut aiunt, infans.* Oechaliamq;.] *Quo pacto Troiam paucis diebus ceperit, frequenter iam dictum eſt.* Oechalia, *Laconicæ urbs eſt, quam euertit, ob iniuriam ab Euryto rege acceptam. Hic accepit Iolen.* Mille.] *Amplificatio.* Hylæumq;.] *Centauros dicit, quos fingunt è nube & Ixione procreatos. Horum alter Hylæus à Theſeo cæſus narratur. Pholus Herculem excepit hoſpitio.* Creſsia.] *Cretenſem taurum non interfecit. Hiſtoriæ notæ ſunt. De Typhœo alibi dictum eſt.* Turba.] *Huic quidam ſeptem, alij centum capita tribuunt.* Salue.] *Epilogus cõſtat religioſa inuitatione ad præſentia ſacra.* Adijci.] *Canunt facinus memorabile de expugnatione ſpeluncæ, & Caci cæde.* Collesq;.] *Amplificatio.*

Exin ſe cuncti diuinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obſitus æuo,
Et comitem Aeneam iuxtà, natumq́; tenebat
Ingrediens, varioq́; uiam ſermone leuabat.
Miratur, facilesq́; oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturq́; locis, & ſingula lætus
Exquirit, auditq́; uirûm monumenta priorum.
Tũ rex Euandrus Romanę conditor arcis:
Hęc nemora indigenæ Fauni, nymphæq́; tenebãt,
Gensq́; uirûm truncis & duro robore nata.
Queis neq; mos, neq; cultus erat, nec iungere tauros,
Aut cõponere opes norãt, aut parcere parto:
Sed rami, atq; aſper uictu uenatus alebat.
Primus ab æthereo uenit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legesq́; dedit, Latiumq́; uocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.

Facilesq;.] *Facundus comes in uia pro uehiculo eſt. Cæterùm præparatur uia ad digreſsiunculum, à narratione.* Tum rex.] *Excurſus in narrationem, de Latij antiquitate, incolis, regibus, & fluminis ratione.* Hæc nemora.] *Principium narrationis ab incolis priſcis eius regionis, & corũ natalibus.* Nata.] *A' loco natalitio.* Queis neq;.] *A' moribus, cõſuetudine, cultu, ſtudio & uictu.* Saturnus.] *Haudquaquam è cœlo Saturnus uenit, ſed è Creta. Fuit æqualis Belo, patri Nini. Sed Cœli filius ob id creditus fuit, quòd à filio fugatus è Creta, cùm in Latium ueniſſet, locorum indigenæ indolem & uirtutẽ eius mirati, ut e cœlo demiſſum eum uenerati eſſent. Vetuſtas enim, eum cuius parentes ignoti eſſent, terrigenium credidit. Vbi in Latio Saturnus pri*

Aureaq́ (ut perhibent) illo sub rege fuere
Secula, sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor succesit habendi.
Tum manus Ausonia, & gentes uenere Sicanæ
Sæpius, & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperq́ immani corpore Tibris,
A' quo post Itali fluuium cognomine Tibrim
Diximus, amisit uerum uetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagiq́ extrema sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuere locis, matrisq́ egere tremenda
Carmentis nymphę monita, & deus author Apollo.

ma prudentiæ suæ rudimenta edidisset, & quidē apud homines illos rudes, et ferarum more uiuentes, in truncis arborum habitantes, facile consequutus est, ut cœli ac terræ filius crederetur. Honores illi & uiuo, & è rebus humanis sublato summi habiti sunt. Omnem eam terram Saturniam dixerunt. A' Græcis κρόνος *dicitur, hoc est tempus. Hic liberos deuorasse, in fabulis existimatus fuit, quòd tempus omnia animantia absumat.* Latiumq́.] *Ab etymologia uocabuli. Latuit enim exul in Italia Saturnus, tutus à tyrannide filij Iouis. Illud ceu parergon addatur. Quoniam Saturno humanis hostijs sacrificari mos aliquando incepsit, per Pelasgos, qui sedibus suis pulsi, in Latium appulissent, Saturni hostia in prouerbium immanis crudelitatis cessit. Error oraculi, ex amphibolo uocis* φῶτες, *fuit natus. Sic Delius respondit:*

στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται.
αἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
καὶ κεφαλὰς Ἅιδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Verum Herculem postea ab expeditione Hispanica in Italiam reuersum, oraculum interpretatum, ut faustis sacris infausta mutarent; ut Diti non capita neq́ patri Saturno uiros, sed lumina tædasq́ in sacris exhiberent. φῶς *enim, & uirum & lumen signare. Saturniæ lemæ, Saturni podex, prouerbio locum fecere. Macrobius multa eruditè de Saturno & Saturnaliorū origine disserit. Cætera studiosi inde petant: nos tantum Annotatiunculas commentamur.* Ausonia.] *Ausonē Circes & Vlyssis filium, eius gentis authorē memorant: alij Vlyssis & Calypsus. Tenuere Ausones eam Italiæ partem, ubi hodie est Beneuentū, & Cales.*

Sicanæ.] *De his alibi dictum est. At Dionysius tradit, Arcades omnium Græcorum primos Ionio emenso, in Italiam colonos misisse. Hinc aiunt Oenotrum cum Aboriginibus, 17 ætates ante excidium Iliense, cū Peucetio fratre, classe in Italiam trāsmisisse. Iunioris Lycaonis is fuit filius, quintus à Phoroneo, qui omnium primus in Peloponneso regnarit, ut quidam prodidere.* Posuit.] *deposuit. Etenim (ut in primo dictum est) pro temporum & locorum diuersis rationibus, à nouis colonis aut regibus, à quibus inuicē pulsi fuere, nomē mutatum fuit, Italia, Oenotria, Ausonia, Hesperia, Saturnia, Sicania, &c.* Tibrim.] *De hoc, paulò antè à nobis dictum est. Liuius tamen in diuersa sententia est.* Fortuna.] *Caussas impulsiuas reddit: quibus in Italiam uenerit: Seditione pulsus, iniquitate fortunæ, necessitate fatali, & monitis matris meæ fatidicæ Carmentis, atq́ adeò etiam ipsius Apollinis iussu.* Ineluctabile] *fatum ineuitabile, etiam in prouerbium cessit. Quod hominum fatis decretum est id eueniet. Homer.* Odyss. 7.

——ἔνθα δ' ἔπειτα
πείσεται, ὅσσα οἱ αἶσα κατὰ Κλῶθές τε βαρεῖαι
γεινομένῳ νήσαντο λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Et Odyss. *tertio,*

οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

Decreta diuina immutabilia sunt, cùm leges humanæ pro temporum ac locorum ratione mutentur. Et illud ex eodem libro,

ἀλλὰ μάλ' οὔπως ἐστὶ Διὸς νόον αἰγιόχοιο
οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν, οὔθ' ἁλιῶσαι. *Eras.*
At mentem Iouis haud ullis rationibus unquam
Diuorum quenquam uitare, aut fallere fas est.

Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam,
Quā memorāt nymphæ priscū Carmētis honorē,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucū ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti:
Testaturq́ locum, & letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit:
Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.
Iam tum relligio pauidos terrebat agrestes
Dira loci: iam tum syluam, saxumq́ tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso uertice collem
Quis deus, incertū est, habitat deus: Arcades ipsū
Credunt se uidisse Iouem, cùm sæpe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nimbosq́ cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, ueterumq́ uides monumēta uirorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus cōdidit urbem:
Ianiculumq́ illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Asylum.] *Erat is locus situs inter duo querceta, umbris densus, inter arcem & Capitolium. Intermontio ipsi loco nomen erat. Huc serui, & qui domesticis iudicijs pulsi solum uerterant, uelut ad unicum libertatis portum, è uicinis urbibus confluebant. Hi benignè accepti, & omnib. officijs inuitati, in dies nouam urbem frequentiorem reddebant.* Lupercal.] *Lupercale sacrum in palatio celebrabatur, ab Euandro, eiusq́ comitibus in Latium delatum. Palatium, initiò* Pallantium, *à Pallanteo Arcadiæ dictū fuerat. Sed Lupercalia, Lycæa dicta fuere, à Pane Lycæo, numine Arcadiæ, quē Romani Inuū uocabant, putabantq́ eundem esse cum Fauno: Lupercalia, quidā à Lupa Romuli & Remi nutrice dicta putant. Sunt qui ad uetustiorem originem referāt, ac locum Pani cōsecratum fuisse, ad arcendos ab ouibus lupos. Alij, ad expiandos manes fieri solita tradunt, in spelunca, quæ sub monte Palatino erat, mense Februario. Iuuenes*

Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimq́; armenta uidebant,
Romanoq́; foro & lautis mugire carinis
Vt uentum ad sedes: Hæc, inquit, limina uictor
Alcides subijt: hæc illum regia cœpit.
Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignũ
Finge deo, rebusq́; ueni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aeneam duxit, stratisq́; locauit
Effultum folijs, & pelle Libystidis ursæ.

A *Lycæum Pana uenerantes, lasciuo cursu in suorum conspectu nudi discursabant. Caussa traditur cur nudi discurrerẽt, quòd Faunus per uestes ab Hercule delusus fuerit: aut quòd cæso Amulio, Romulus & Remus fœdati uulnibus sanguine, nudatis gladijs, & uestibus succincti, ab Alba usq; ad ficum Ruminalem concurrerint. Vnde in Lupercalibus seruatum fuit, ut nobiles adolescentes faciem sanguine fœdarent. & alij accurrerint, abstersuri tabum lana lacte madida. Siue quòd cum Romulus in palæstra esset, nudus latrones insequutus fuerit, & uotum Pani Lycæo fecerit. Siue à lupa, atq; ideo Romani in Lupercalibus canem immolabant, quòd inter lupam & canem innatum sit dissidium natura. Luperci tergora capris eripiebant, discurrebantq́; succincti, circum uetus oppidum Palatium,* B *atq; in ipso occursu inuicem loris cedebant: fœminæ ultrò obuiam: facilem sperabant partum. Addam et illud, hanc sacrorum rationem aucta etiam religione transisse ad posteros, ut etiam ij qui summum gererent magistratũ, corpora citra ullum pudorem nudarent. Antonius triumuir (ut testatur Plutarchus, nec Appianus prætermisit) inter Lupercos cucurrit. Nobilissimi quiq; adolescentes nudi per urbem uagantes, obuios quosq; cædebant loris: quibus etiam matronæ de industria occursantes, palmas feriendas præbebant, perinde ac si ea res ad fœcunditatem per-*

timeret, ob receptam iam olim uulgò eam existimationem. Argileti.] *Ab Argo ibi sepulto. Argus, siue Argolus, Argiuorũ dux, ab Euandro humaniter exceptus, cum in regni affectati suspicionem uenisset, noctu clam Euandro ab Arcadibus interfectus fuit. Eum Euander condidit honorificè. Vnde loco, à leto Argoli nomen mansit. Varro ab argilla nomen factum putat, cuius illic magna erat copia. Sed poëta historiam sequitur. Scribitur & Archiletum. Locus hic propè Palatium erat, ubi tabernæ erant opificum, maximè bibliopolarum.* Martial. lib. 1. ad *librum suum:*

Argiletanas mauis habitare tabernas,
Cùm tibi parue liber scrinia nostra uacent.

Tarpeiam sedem.] *Arx Tarpeia fuit loco edito, è regione Palatij, in iugo monticuli, qui Saturnius initiò fuit dictus. deinde Tarpeius nouissimè à capite prodigioso hominis, ibi inuento, Capitolinus. Arx Tarpeia fuit appellata à Sp. Tarpeio, à cuius filia, ea Sabinis hostibus prodita fuit.* Hæc duo.] *Donat utrumq; antiquitate, Ianiculum & Saturnium ad infimum Argiletum.* Pauperis.] *A' fortunæ tenuitate.* Lautis.] *Haud dubiè propter splendorem ædificiorum.* Victor.] *Dictum suprà est, cur Hercules uictor sit dictus.* Effultum folijs.] *A' signis fortunæ modicæ tanti regis.*

Nox ruit, & fuscis tellure amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumq́; minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoq́; hæc cõiugis aureo
Incipit, & dictis diuinum aspirat amorem.
Dum bello Argolici uastabant Pergama reges
Debita, casurasq́; inimicis ignibus aras,
Non ullum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis, opisq́; tuæ: nec te carissime coniux,
Incassumue tuos uolui exercere labores,
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneæ fleuissem sæpe laborem,
Nunc Iouis imperijs Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex uenio, & sanctũ mihi numen
Arma rogo genitrix nato: te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniunx.
Aspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumq́; meorum.
Dixerat, & niueis hinc atq; hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet: ille repentè
Accepit solitam flammam, notusq́; medullas
Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit,
Non secus atq; olim tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia coniunx.
Tum pater æterno fatur deuinctus amore,
Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
Quò tibi diua mei? similis si cura fuisset
Tum quoq; fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata uetabãt,

Nox ruit.] *Transitio à rebus humanis in colloquium Vulcani ac Veneris deorum. Imitatus hoc loco est Homerũ, apud quem Iliad. 18. post casum Patrocli, Thetis à Vulcano Achilli filio arma petit aduersus Tro-* C *ianos. Sed iustiori ratione similia Venus à Vulcano postulat: quippe à marito, in usum filij.* Nox ruit.] *A' temporis nocturni descriptione, per speciem prosopopœiæ, dũ illi alas attribuit. Hac autẽ descriptione amplius quiddam spectat poëta. Cùm enim omnia apud superos & inferos quieti essent composita, sola Venus de salute filij solicita, non potuit interquiescere.* Dum bello.] *Petitoria oratio generis deliberatiui. Huius*

propositio est, ut Aeneæ filio arma uelit aduersus hostes cudere. Natis.] *Paridem subobscurè innuit, cuius beneficio palmam pulchritudinis, in certamine dearum fuerat consequuta.* Arma.] *Propositio petitionis uerecunda.* Filia Nerei.] *Periphrasis Thetidis, ab exemplis minoribus.* Tithonia.] *Aurora, Tithoni cõiunx, filio suo Memnoni.* Cunctantem.] *respondere.* Non secus.] *Comparatione ostendit, quo pacto calor amoris per ossa Vulcani serpsit.* Optatos.] *Gell. lib. 9. cap. 10. Annianus poëta, inquit, & pleriq; cũ eo eiusdem Musæ uiri, summis assiduisq́; laudibus hos Vergilij uersus ferebant, quibus Vulcanũ*

 & Ve-

Stare, decemq́; alios Priamū superesse per annos. A
Et nunc si bellare paras, atq; hæc tibi mens est,
Quicquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidoue potest electro,
Quantū ignes animæq́; ualent, absiste precando,
Viribus indubitare tuis. ea uerba loquutus,
Optatos dedit amplexus, placidumq́; petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

& Venerē iunctos mistosq́; iure coniugij rē lege naturæ operiendam uerecunda quadam trāslatione, cùm ostenderet demōstraretq́; protexit. Minus autem difficile esse arbitrabatur, ad istiusmodi reticenda, uerbis uti, uno atque altero, breui tenuiq́; ea signo demonstrantibus sicut Homerus dixerat, παρθένιον ζώνην, καὶ λέκτροιο θεσμὸν, καὶ ἔργα φιλοτήσια, τὸν μὲν ἄρ' ὡς πρῶτον κατευνάσθη ἐν λεχέεσσι. Tot uerò & tam euidentibus, ac tam non prætextatis uerbis ut ineundum concubij pudici secretum neminem quenquam aliū dixisse. Sed Anneus Cornutus, homo sanè pleraq; alia non indoctus, neque impudens, in secundo tamen librorum quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius istius uerecundiæ laudem insulsa nimis & odiosa scrutatione uiolauit. Nam cùm genus hoc figuræ probasset & satis circūspectè factos esse uersus dixisset, membra tamen, inquit, paulò incautius nominauit. Hactenus Gellius. Liquido'ue potest.] *Olim uulgati codices hic legerunt, Potestur electro, manifesto mendo: cùm electro primam producat, ἤλεκτρον. Electro lucidior, paroemia: de re magnopere pellucida: aut de persona uehementer forma conspicua, quod electrum mirè pelluceat. Quare hic poëta liquidum uocat. Lucianus in Amoribus: ἤλεκτρον φασὶν, ἢ τὴν σιδωνίαν ὕελον διαφεγγέστερον. Electro, ut aiunt, aut Sidonio uitro pellucentior.*

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnū, cùm fœmina primū
Cui tolerare colo uitam, tenuiq́; Minerua. B
Impositum cinerem, & sopitos suscitat igneis,
Noctem addens operi, famulasq́; ad lumina lōgo
Exercet penso, castum ut seruare cubile
Coniugis, ut possit paruos educere natos.
Haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus, Aeoliamq́;
Erigitur Liparen fumantibus ardua saxis.
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnæa tonant, ualidiq́; incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntq́; cauernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant uasto Cyclopes in antro:
Brōtesq́;, Steropesq́;, & nudus mēbra Pyragmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deijcit in terras: pars imperfecta manebat.
Treis imbris torti radios, treis nubis aquosæ,
Addiderant rutuli treis ignis, & alitis austri. C
Fulgores nunc terrificos, sonitumq́; metumq́;
Miscebant operi, flammisq́; sequacibus iras.
Parte alia Marti currumq́; rotasq́; uolucres
Instabant, quibus ille uiros, quibus excitat urbes,
Aegidaq́; horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroq́; polibant,
Connexosq́; angueis, ipsamq́; in pectore Diuæ
Gorgona, desecto uertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptosq́; auferte labores
Aetnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda uiro: nunc uiribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra
Præcipitate moras. nec plura effatus. at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterq́; laborem
Sortiti. fluit æs riuis, auriq́; metallum,
Vulnificusq́; chalybs uasta fornace liquescit.
Ingentem clypeū informant unum, omnia contra
Tela Latinorum: septenosq́; orbibus orbes
Impediunt: alij uentosis follibus auras

Cum fœmina.] *A signo. Describit eam noctis partē, qua Vulcanum ad opus fingit surrexisse.* Insula.] *Topographia insulæ, in qua Vulcanum fabrariā exercere fabulantur.* Liparen.] *Lipara, una est ex Aeolijs, & quidē præcipua magnitudine: ita dicta á rege Liparo, qui eam initiò tenuit. Posteris temporibus Gnidij coloniam in eā deduxerūt. Prisci persuasum habuere, in Hiera officinam Vulcani fuisse, quod ibi utique noctu ignes & incendia elucescerēt: interdiu fumus, uelut è camino redderetur: potens aliquando, & florētissima insula olim, prius Meligunis appellata. Multas primitias Delphos mittere consueuit. Terra bonitate in primis commēdata fuit, & metallorum fodinis. Habet aquas calidas, & ignis exhalationes, ut Sicilia ipsa. Inter Liparam & Siciliam, Hiera est. Vulcano dedicata. Hiera Vulcani ea appellatur, tota saxosa, deserta, igneis uenis scatēs. Habet exhalationes tres, uelut è tribus crateribus emicantes. E quarum maxima, flammæ ignitum ferrum ebulliunt. Vento excitātur maximè, sicut et ipsius Aetnæ incendium. Venti ibi & nasci et ali creduntur. Itaq; ibi Vulcani officinam propter flammas, metalla, uentos, ac perpetuum fragorem esse crediderunt.* Vulcani.] *A ratione nominis.* Ferrum exercebant.] *Faceta amplificatio, à descriptione laboris Cyclopum in ea officina.* His informatum.] *Lepidum commentū, ad subijciēdam fidem Vulcani, & præcipitantiam in cudendis armis. Et delectandi gratia, hypotyposi subijcit, quibus operibus fuerint intenti Vulcanij ministri.* Instabant.] *Omni studio ac cura fabricabant.* Squamis.] *Serpentū propriè sunt, ac piscium.* Gorgona.] *Medusam, cuius caput à Perseo desectum, in suo clypeo posuisse narratur. Describit sapientiæ clypeum. Mineruæ enim clypeus, sapientiæ symbolum est. Politianus Miscellan. capite 47. testatur se uidisse*

A *uidisse marmoreum quoddam simulachrum Palladis Romæ, gestans squamoso corio draconis Aegida contectam: sic, ut extremum eius ambitum dracunculi, ad limbi aut fimbriæ uicem circumcluderent. Qui cum suis, qui unà ibi aderant, hos uersus Vergilianos recordati, uidebant Palladis illius cælaturam, hoc loco mirè à poëta expressam*

Accipiunt, redduntq́ꝫ: alij stridentia tingunt
Aera lacu, gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa ui brachia tollunt
In numerum, uersantq́ꝫ tenaci forcipe massam.

Tollite.] *Studium Vulcani in cudendis Aeneæ armis, post habitis omnibus.* Aduertite mentem.] *Attentio, ad insequentia mandata.* Vsus] *Opus est: Græcorum imitatione.* Orbes.] *A' materia & forma.* Impediunt.] *implicant.*

Euandrum.] *Redit ab excursu ad intermissam narrationem: hoc est, ad res Euandri. Hæc descriptio sumpta est ex Homeri Iliad. secundo: & ab Agamemnone surgere iusso, aptè ad Euandrum translata.*

ἕζετο δ' ὀρθωθεὶς, μαλακὸν δ' ἔνδυνε
B χιτῶνα,
καλὸν, νηγάτεον, περὶ δ' αὖ μέγα βάλλετο φᾶρος.
ποσσὶ δ' ὑπαὶ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλλετο ξίφος ἀργυρόηλον.

Et Odyss. 2.

βῆ δ' ἴμεν εἰς ἀγορὴν, παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος.
οὐκ οἶος, ἅμα τῷ γε δύω κύνες ἀργοὶ ἕποντο.

Sub culmine.] *Ut gallorum domesticorum, & aliarum auicularum, quæ sub te-*
C *cto modulantur.*
Tegeæum.] *Arcadicum. De Tegea diximus in quinto: quia ipse cum suis ex Arcadia profectus fuerat. Decorè ergò patrium telum ei accommodat.*

Hæc pater Aeolijs properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini uolucrum sub culmine cantus:
Consurgit senior, tunicaq́ꝫ inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat uincula plantis.
Tum lateri atq́ꝫ humeris Tegeæũ subigat ensem,
Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Præcedunt, gressumq́ꝫ canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneæ sedem, & secreta petebat
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, medijsq́ꝫ residunt
Aedibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nũquam
Res equidem Troiæ uictas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium, pro nomine tanto
Exiguæ uires. hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murũ circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaq́ꝫ regnis
Iungere castra paro, quam sors inopina salutem
Ostentat, fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo colitur fundata uetusto
Vrbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara iugis insedit Hetruscis.
Hanc multos florẽtem annos, rex deinde superbo
Imperio, & sæuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyrãni
Effera? dij capiti ipsius, generiq́ꝫ reseruent.
Mortua quinetiam iungebat corpora uiuis,
Componens manibusq́ꝫ manus, atq́ꝫ oribus ora
(Tormenti genus) & sanie taboq́ꝫ fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumq́ꝫ domumq́ꝫ:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.

dat. Pantheræ.] *animantis maculosæ tergus.* Maximè.] *Suasorij generis oratio, qua consulit Aeneæ, ut à Tarchonte Hetruscorum duce auxilium petat. Suadet ab opportuno, ut spem iniciat firmiorum opum certissimam, aduersus potentes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim uires suas tenuiores esse, quàm quæ ad tantum bellum sufficiant: laudans simul Aeneæ uirtutem.* Tusco.] *Tibri, per Hetruriam & Tusciam labenti.* Murum.] *A' præsenti periculo.* Sed tibi.] *Attentio, à spe insperatæ salutis, & auxilij.* Salutem] *Alludit ad oraculum Sibyllinum:*

— Via prima salutis,
Quod minimè reris, Graia pandetur ab urbe.

Haud procul] *Narratio, à descriptione loci. Hunc describit à uetustis incolis, & uirtute De Mezentio, superiore libro 7. dictum est.* Mortua.] *Pathos à modo.*

Ergo omnis.] *A' consequentibus caussas tyrannidis: Sequuta fuit seditio, & magni motus, quibus regno fugatus Mezentius. Clausula narrationis, quam confirmat coniecturis, ex aruspicum responsis sumptis.*

Ergo omnis furijs surrexit Hetruria iustis,
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te Aenea ductorem millibus addam.
Toto namq́ꝫ fremunt condensæ littore puppes,
Signaq́ꝫ ferre iubent. retinet longæuus aruspex,
Fata canens: O' Mæoniæ delecta iuuentus,
Flos ueterũ, uirtusq́ꝫ uirũm, quos iustus in hostem
Fert dolor, & Merita accendit Mezentius ira,
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:

Poppes.] *Continens pro contento.* O' Mæoniæ.] *Mimesis aruspicum, monentium Hetruscos, externum ductorẽ expectandum esse.* Tum Hetrusca] *Addit*

dit obiter, quo loco tum Hetruscorum copiæ castra sua habebant. Monitis.] *A' cōsequentibus respon sum.* Sed mihi tarda.] *Caussæ, cur reiecerit imperium, transfert in senium, & matrem Sabini generis. Pallantem Euander susceperat è filia regis Sabinorum, qui et ipsi hostes erant Troiano nomini. Sabinorum dux fuit Clausus.* A

Externos optate duces. tum Hetrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita diuûm.
Ipse oratores ad me, regníq; coronam
Cum sceptro misit, mandatq; insignia Tarchon:
Succedam castris, Tyrrhenaq; regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, seclisq; effœta senectus
Inuidet imperium, seræq; ad fortia uires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret: tu, cuius in annis
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrûm atq; Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri
Pallanta adiungam. sub te tolerare magistro
Militiam, graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcades huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidemq; suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus.] *Ex Euādri responso non modicè consternatus fuit Aeneas, quòd uideret parum opis in eo situm esse. Quid enim quadringenti equites momenti allaturi erant aduersus tot millia, quorum catalogum suprà recensuit? Sed hanc consternationem discussit præsens cœli fragor, omen præsentium armorum, quæ Venus genitrix filio promiserat.* Putabant.] *reputabant: simplex pro composito.* Improuiso.] *Contra naturam est, cœlo sereno fulgurare & tonitruare. Obseruandæ sunt hoc loco tragicæ metaphoræ, quibus rem prodigiosam illustrat.* Tum memorat.] *Interpretatur prodigium, ut Euandri & præsentium omnium animos confirmet, & sollicitudinem discutiat. Pari fragore apud Homerum Thetis arma, sed ad pedes Achillis ponit. Perterrefiunt Myrmidones: & Achilli ira accenditur multo quàm antea magis.* B

—τεύχε' ἔθηκε
πρόσθεν Ἀχιλλῆος,
τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα,
μυρμιδόνας δ' ἄρα πάντας ἕλε τρόμος, οὐδέ τις ἔτλη
ἄντην εἰσιδέειν,
ἀλλ' ἔτρεσαν. αὐτὰρ ἀχιλλεὺς
ὡς εἶδ', ὥς μιν μᾶλλον ἔδυ χόλος, ἐν δέ οἱ ὄσσε
δεινὸν ὑπὸ βλεφάρων ὡσεὶ σέλας ἐξεφάανθεν.

Et ea quæ sequuntur. Heu quanti.] *Affectus ab exclamatione, in futuram cladem, quam inter hostes sit editurus.* Larem.] *Ab oblato prodigio conuertit se ad religionem.* Bidentes.] *De bidentibus, & ara, in quarto diximus.* Exortem.] *equū insignem, haudquaquam uulgarem, leonis eximij pelle instratum.* C

Vix ea fatus erat, defixíq; ora tenebant
Aeneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaq; dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cœlo Cytheræa dedisset aperto.
Namq; improuiso uibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu uenit, & ruere omnia uisa repentè,
Tyrrhenusq; tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt, iterū atq; iterū fragor intonat ingens,
Arma inter nubem cœli regione serena
Per sudum rutilare uident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alij, sed Troius heros
Agnouit sonitum, & diuæ promissa parentis.
Tū memorat: Ne uerò hospes, ne quære profectò,
Quem casum portenta ferāt: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaq; arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quātæ miseris cædes Laurētib. instāt? Quas pœnas mihi Turne dabis? quàm multa sub undas
Scuta uirûm, galeasq; & fortia corpora uolues
Tibri pater? poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primùm Herculeis sopitas ignibus aras
Suscitat, hesternumq; Larem, paruosq; penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes
Euander pariter, pariter Troiana iuuentus.
Pòst hinc ad naueis graditur, sociosq; reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstanteis uirtute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, segnisq; secundo defluit amni,
Nuncia uentura Ascanio rerumq; patrisq;.
Dantur equi Teucris, Tyrrhena petentibus arua.
Ducunt exortem Aeneæ quem fulua leonis
Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.

O' mihi.] *Homerus Iliad 11.*

εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,
ὡς ὁπότ' ἠλείοισι
καὶ ἡμῖν νεῖκος ἐτύχθη,
ἀμφὶ βοηλασίῃ,
ὅτ' ἐγὼ κτάνον ἰτυμονῆα,
ἐσθλὸν ὑπειροχίδην, ὃς ἐν ἤλιδι ναιετάασκε,

Fama uolat, paruam subitò uulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis:
Vota metu duplicant matres, propiusq; periclo
It timor, & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur:

ῥύσι'

O' mihi præteritos referat si Iuppiter annos,
Qualis eram cùm primã aciem Præneste sub ipsa
Straui, scutorumq́ incendi uictor aceruos,
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi,
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouẽda.
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omneis
Abstulit hæc animas dextra, & totidẽ exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer usquam,
Gnate tuo, neq; finitimo Mezentius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæua dedisset
Funera, tam multis uiduasset ciuibus urbem.
At uos ô superi, & diuûm tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces, si numina uestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant,
Si uisurus eum uiuo, & uenturus in unum,
Vitam oro, patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum fortuna minaris,
Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere uitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te chare puer mea sola & sera uoluptas
Complexu teneo, grauior ne nuncius aures
Vulneret hæc genitor congressu dicta supremo
Fundebat, famuli collapsum in tecta ferebant.

A ῥύσι' ἐλαυνόμενος. ὁ δ' ἀμύνων ἧσι βόεσσι
ἔβλητ' ἐν πρώτοισιν ἐμῆς ὑπὸ χειρὸς ἄκοντι,
κὰδ δ' ἔπεσεν.
Elegãtissimè hos uersus imitatus est. Cùm inter sententias suas Pythagoras moneat, Ad finem ubi perueneris, ne uelis reuerti: hoc est, cum aderit fatalis dies, uideritq́; finem uitæ præsentẽ adesse, æquo animo ferendum esse. A' uoto & exclamatione. Preneste] Vtroq; genere usurpatur: hoc B Preneste & hæc Preneste. Quare etiam in nonnullis exemplaribus legitur ipsa. Feronia] Hanc Herili tri corpori matrem fingit. Feroniæ fanum communi iure Latini Sabiniq; olim coluêre. Hanc quidam Persephonen, nonnulli Iunonem esse credebant. In Feroniæ templo, ut aliàs dixi, serui accepto pileo libertate donabãtur. Traditur eius religionis huiusmodi origo. Lacedæmoniũ frequentia, per id tempus quo Lycurgus urbem legibus suis munire aggressus, per seditionem eorum qui legum seueritatem parum æquo animo ferrent, Laconia excessit. Hi uarijs casibus diu agitati, ad postremum uouisse dicũtur, se in ea terra, in quam primùm delati essent, si per incolas liceret, perpetuò mansuros. Tandem in Pometinos campos appulsi sunt. Hic sedibus positis, Feroniæ templũ cõdiderunt. Nomenq́; deæ fecerũt, ab æquore delatio in paratas terras. Mox aliqui Laconum cum Sabinis se coniunxerũt. factumq́; longo commercio, ut pleraq; Sabinorum instituta sint Laconicis facta similia: ut studia bellica, uictus tenuitas, ac uitæ seueritas. At uos.] Auersione precatur superos, ut si per fata liceat, filium incolumem restituant: aut si id non detur, nunc sibi mori in complexibus illius liceat.

Iamq́; adeò exierat portis equitatus apertis,
Aeneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Troiæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit igneis,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasq́; resoluit.
Stant pauidæ in muris matres, oculisq; sequuntur
Pulueream nubem, & fulgenteis ære cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta uiarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedãte putrẽ sonitu quatit ungula campũ.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum latè sacer: undiq; colles
Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingunt.
Syluano fama est, ueteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum pecorisq; deo, lucumq́; diemq́;,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

Qualis ubi.] Homerica imitatione hanc comparationẽ transtulit ad Pallantem. Extat Iliad. 22
οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ
ἕσπερος, ὃς κάλλιστος C ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.
Venus.] Veneris etiam stella dicitur, & Hesperus, cũ sequitur solem. Est lucus] Topographia, à situ cognati loci, religione uetusta, cui diuo peculiariter cõsecratus fuit. Amnem.] Minionẽ, ad urbem Agyllã, quam Pelasgi condidere. Pelasgus omnium primus in Arcadia rerũ potitus fuit, teste Pausania in Arcadicis. Ibi uagos tũ homines ac syluestres, tuguria, in quib. aduersus frigus & æstũ tuti essent, ædificare docuit, & ex tergoribus brutorũ animalium & pellibus, tunicas cõficere. Ostendit, relictis herbis & glandibus, mitiori cibo uesci: Propter has eximias dotes animi non solũ hominibus illis admirationi fuit, sed etiam ipsam regionẽ de eius nomine Pelasgiam, seq; ipsos Pelasgos dixerũt Arcades. Postea uerò nulla ferè fuit regio, quam non fuerint peruagati. Habitarunt in Asia, in Troade, in Caria, in Europa. Euripides cõtendit, Pelasgos Danaos dictos: Homerus, Cretenses: Aeschylus, Argiuos: alij, quod Pelasgi cum Tyrrheno in Italiam descenderint. At Herodotus affirmat, Pelasgos sub Deucalione habitasse in Thessalia, inter Ossam & Olympũ montes: ac postea inde à Cadmo pulsos, in Macedoniam, atq; ad ultimùm in Pelopõnesum migrasse, concorditer. Quoniam eo nomine apud mortales infames erãt, quòd nullis certis sedibus hærerent, lepida collusione Pelasgos, Pelargos uocare cœperunt. Alij, inter quos Dionysius est, adstruunt, eos Achaiã cũ Argos coluisse: ac post sex inde ætates inuasisse Thessaliam. Inde à Curetibus eiecti, ac Lelegibus, in diuersas terras discesserũt. Itaq; alij in Cycladas, alij Phocidem, nonnulli Cretam, Eubœam, Estiotimq́; profecti, ac Dodonem & Lesbum, cùm adhuc multitudine abundarent, reliquiæ oraculi iussu in Italiam descenderint, ea tempestate, cùm adhuc ea terra Saturnia diceretur. Diemq́.] Polysyndeton. Durat adhuc is ritus, ut quotãnis dedicationis dies so-

lennis habeatur, ac sacer. Quadruped.] *Ennius:*
Explorant Numidæ, totam quatit ungula terram. Idē:
Cū sequitur summo sonitu, quatit ungula terram. Idē:

It eques, & plausu caua concutit ungula terram. A
Primi.] *Post Saturnum, à quo ea terra Saturnia tum, etiamnum dicebatur, eum eò communiter commigrarent.*

A loci descriptione cōtinuat narrationem, qui haud procul ab eo loco Tarchon castra Tyrrhenorū aduersus Mezentium tyrannum habuerit. Tendebat.] *castra metabatur.* At Venus.] *Rursum omissa narratione, de futuro fœdere ducum, ad Venerem, & eius promissa redit hoc est, ad traditionem armorū: idq́ exemplo Homerico.* Dona ferens.] *Homerus libro Iliad. decimonono:*
ἡ δ' ἐς νῆας ἵκανε θεοῦ παρὰ δῶρα φέρουσα.

Haud procul hinc Tarchon, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoq́ omnis de colle uideri
Iam poterat legio, & latis tendebat in armis.
Huc pater Aeneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt, fessiq́ & equos, & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat, natumq́ in ualle reducta
Vt procul è gelido secretum flumine uidit,
Talibus affata est dictis, seq́ obtulit ultrò:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera, ne mox aut Laurenteis nate superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytheræa petiuit,
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore
Expleri nequit, atq́ oculos per singula uoluit,
Miraturq́, interq́ manus & brachia uersat
Terribilem cristis galeam, flammasq́ uomentem,
Fatiferumq́ ensem, loricam ex ære rigentem
Sanguineam ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radijs, longeq́ refulget.

καλὰ μάλ', οἷ' οὔπω τις ἀνὴρ ὤμοισι φόρησεν. *Accipe à Vulcano insignia arma, & luculenta, quæ nullus unquā mortaliū humeris gestauit suit.* Arma.]
—κλυτὰ τεύχε' ἔθηκε, πρόσθεν Ἀχιλλῆος—
Ille deæ donis.] *Idē libro eodem:*
τέρπετο δ' ἐν χείρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα.
αὐτὰρ ἐπεὶ φρεσὶν ᾗσι τετάρπετο δαίδαλα λεύσσων. B
Miratur.] *Idē li. eodē.*
Μυρμιδόνας δ' ἄρα πάντας ἕλε τρόμος. οὐδέ τις ἔτλη

εὗρε δὲ Πατρόκλῳ περικείμενον ὃν φίλον υἱόν,
κλαίοντα λιγέως, πολέες δ' ἀμφ' αὐτὸν ἑταῖροι
μύρονθ', ἡ δ' ἐν τοῖσι παρίστατο δῖα θεάων.

Thetis offendit Achillem filium acerbè lugentem Patroclum, ac circa eum pari dolore affectos socios. Talibus affata.] *Homerus,* ἔν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρί, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε. En perfecta.] *Homer. lib. 18.*
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε σάκος μέγα τε στιβαρόν τε,
τεῦξ' ἄρα οἱ θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.
τεῦξε δέ οἱ κόρυθα βριαρὴν κροτάφοις ἀραρυῖαν
καλὴν δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.
τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο.
αὐτὰρ ἐπεὶ πάνθ' ὅπλα κάμε κλυτὸς ἀμφιγυήεις,
μητρὸς Ἀχιλλῆος θῆκε προπάροιθεν ἀείρας.
ἡ δ' ἴρηξ ὣς ἆλτο κατ' Οὐλύμπου νιφόεντος.
τεύχεα μαρμαίροντα παρ' Ἡφαίστοιο φέρουσα.

Hic Vulcanus fabricata arma ad matris pedes deponit, quæ Thetis, ceu accipiter è sublimi cœlo desiliens, attulit ad Achillem. En perfecta.] *Homer. lib. 19.*
τύνη δ' Ἡφαίστοιο πάρα κλυτὰ τεύχεα δέξο

ἄντην εἰσιδέειν, ἀλλ' ἔτρεσαν. αὐτὰρ Ἀχιλλεύς
ὡς εἶδ', ὥς μιν μᾶλλον ἔδυ χόλος, ἐν δέ οἱ ὄσσε
δεινὸν ὑπὸ βλεφάρων ὡσεὶ σέλας ἐξεφάανθεν.

Ad conspectum armorum horrent Myrmidones. At uerò Achilles ira accenditur multo magis, ut eius signa è flammantibus oculis eluceant. Damnarunt quidam olim hunc locum, tum quasi importunè arma hic tradantur, tū quòd ea admiretur. An non diuinum illud opus miraretur inquit Pontanus, & cùm illa manu tractaret, uersaretq́ inter brachia, non conciperet magnam spem in rebus tam asperis: non animos inde sumeret, uidens quantum terrorem galea illa terribilis incussura esset hosti: quæ tum ipsa quoq; flammas uomere uideretur. Quomodo igitur lætitia non potuisset, nisi iam animaduertisset, quantus illorum usus aduersus hostem futurus esset in prælijs? quæ etiam tum sub quercu posita (neq; enim temerè sub quercu C *posita dicit, cùm corona quercna ciuium liberatores donarentur) terribilia apparerent? Hæc Pontanus.* Parasceuè *in descriptionem armorum, ab habitu & cælatura, & pictura historiarum Romanarū, quas obiter celebrat.*

Electro au.] *Id materia. Omni auro inest argentum, sed uario pondere: alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Verū ubi quinta argenti portio est, electrum uocatur. Fit & cura electrū, argēto addito. Quod si quintam portionē excesserit, incudibus non resistit. Homero & electro autoritas est, qui Menelai*

Tum leueis ocreas electro, auroq́ recocto,
Hastamq́ & clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumq́ triumphos,
Haud uatum ignarus, uenturiq́ inscius æui
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataq́ in ordine bella.
Fecerat & uiridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminosq́ huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romā, & raptas sine more Sabinas,
Concessu caueæ magnis Circensibus actis
Addiderat, subitoq́ nouum consurgere bellum

regiā auro, electro, argento et ebore fulgere tradit, lib. Odys. 4.
χαλκοῦ τε στεροπὴν κὰδ δώματα ἠχήεντα
χρυσοῦ τ' ἠλέκτρου τε καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος.
Et Helena sacrauit calicē ex electro in templo Mineruæ apud Lindos, insula Rhodiorū. Homerico Achilli tibialia adaptantur ex subtili

Romulidis, Tatioq́ꝫ seni, Curibusq́ꝫ seueris.
Pôst ijdem inter se posito certamine reges
Armati Iouis ante aram, paterasq́ꝫ tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.
Haud procul inde citæ Metiũ in diuersa quadrigæ
Distulerant: (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq́ꝫ uiri mendacis uiscera Tullus
Per syluam, & sparsi rorabant sanguine uepres.

A *subtili stanno.* Illic res.] *amplificatio narrationis ab historijs rerum Roman. in panoplia expressis. Homericus Vulcanus longè alia ornamẽta addit: sphærã uidelicet mundi, cælum, terram maris. Cælo affigit solem, lunam, sidera tempestatũ prænuncia, Pleiadas, hyadas, Orionem, ursam. Hic duas urbes fecit, in quibus item ea omnia quibus genus humanũ conseruatur, quæq́ꝫ in communi societate geruntur.* Fecerat.] *Orditur à conditorũ urbis ortu & educatione.* Antro.] *in Germalo, ubi erãt expositi.* Sabinas.] *In publicis spectaculis, quorum spectandorum gratia in nouam urbem conuenerant.* Circensibus.] *ludis. Cùm animum ad uim adiecisset finitimis spectaculum indicere iussit. Non erant illi ludi quidem Circenses, qui postea instituti fuerunt: sed eos ita appellat, quòd circa Circũ Maximũ, ubi ara Conso erat, exhiberentur. Spectaculum enim hoc Neptuno equestri sacrum instituit, Consualia id dixere. Quidã persuasum habuere eundem genium, & Neptunũ equestrem fuisse, & Consum deum. Sed Dionysius diuersos existimat, quòd Neptuno nec apud Græcos, nec apud barbaros ara erigeretur, cũ iuxta Circum maximũ Conso ara subterranea consecrata Romæ esset. Arbitratur fieri potuisse, ut equorum cursus, diesq́ꝫ illi festi fuerint ab initio Neptuno. Ac mox, quia occultum de rapiendis uirginibus consilium ex sententia successit, Conso, qui arcanorum deus esset, aram positam fuisse. Cæterùm Magni ludi, qui & Megalenses, secundo bello Punico in perpetuum fuere uoti, & prius in annum tantum uouebantur.* Bellum] *propter raptas Sabinas.* Curibusq́ꝫ.] *Dionysius ait se in historia Reatina legisse, Aborigines tenuisse eam terram olim, ubi postea in Sabinis Cures urbs fuit: ac oppidum conditum à quodã Fabidio, nato ex genio quodam, & puella indigena: ac nominasse Cures ob eo, cuius filius crederetur. Rursum alij à cuspide oppidum dictum, quam Sabini curim dicunt. Rursum alij sunt, ut Zenodotus Trœzenius, qui produnt, Vmbriæ indigenas quondam in agro Reatino habitasse: atque inde postea à Pelasgis eiectos eam occupasse terram, in qua Cures postea fuere: ac se pro Vmbris Sabinos appellauisse. Curibus Numa Pompilius natus fuit.* Seueris.] *Paulò ante dixi, Lacedæmonios aliquando sub Lycurgo patriam deseruisse, uenisseq́ꝫ in Italiam, & quosdam eorum cũ Sabinis habitasse, inuexisseq́ꝫ simul seueram Laconum disciplinam: ac longo commercio factum, quod Sabinorum & morum seueritas & disciplina eadem penè sit facta cum Laconibus.* Reges.] *Historiæ satis ab alijs explicantur.* At tu dictis.] *Apostrophus inclusus parenthesi.* Dictis.] *Fœdus indicat percussum inter Tullum & Metium Suffetium. Pathos à causiis.*
B

Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
Accipere, ingentiq́ꝫ urbem obsidione premebat.
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemq́ꝫ minanti
Aspiceres, pontem auderet quòd uellere Cocles,
Et fluuium uinclis innaret Chlœlia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat.
Romuleoq́ꝫ recens horrebat regia culmo.
Atq́ꝫ hic auratis uolitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat.
Galli per dumos aderant, arcemq́ꝫ tenebant
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries illis, atq́ꝫ aurea uestis,
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisq́ꝫ Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Nec non.] *Tarquinium Superbum dicit, quem Porsena Clusinorum rex in regnum restituturus, urbem arctissima obsidione cinxit. Atq́ꝫ in his castris Mutius Scæuola pulcherrimũ illud & memorabile apud omnẽ* C *posteritatem facinus perpetrauit.* Cocles] *Horatius, Cocles cognomento dictus, ab uno oculo, amisso altero hostium telis in traiectu amnis.* Chlœlia.] *hac duce, uel (ut alij) Valeria Publicolæ filia, deceptis custodibus Romanæ uirgines Tibrim transnauerunt. Impetrarant hæ ab illis, quorum custodiæ creditæ erant, ut ad flumen liceret ire lotum: simulq́ꝫ rogarant, ut tantisper oculos tenerent, dum positis uestibus fluuiali se aqua abluerent, ne nudæ conspicerentur: ac tum Chlœliæ hortatu in ulteriorem ripam tranasse. Chlœliæ equestris statua Romæ publicè posita inde est.* Manlius.] *Capta urbe à Celtis, pleraq́ꝫ iuuentus in Capitolium fugit, ad id defendendum: sed nullus erat dies, quo sæuitiæ aliquid non adferretur ijs qui in arce erãt. Sed nullius ibi uirtus æquè enituit, atq́ꝫ M. Manlij, qui author etiam suis extiterat cõscendendi Capitolij.* Anser.] *Præmiserant Galli sublustri nocte exploratorem ad Carmentis saxum, qui inermis uiam exploraret, qua nuncius à Camillo missus Capitolium ascenderat. Ibi alterna ope subnixi, traditis inuicem armis, subleuantibusque alijs alios tam alto silentio in summũ euasere, ut non solum uigiles, sed etiam canes fefellerint. Verũ anseres fallere non potuerunt, peruigil animal, sacrum Iunoni: quos etiam in summa rerum inopia nefas erat occidere. Anser pauidæ naturæ est, & acerrimus. Anserum clangore casu excitatus M. Manlius, uir acer ac strennuus, triennio antè consul, arreptis armis reliquos ad tela corripienda acuit. Cæteris trepidantibus ipse Gallum qui in summum euaserat, umbone deturbat: cuius casu reliqui in procliui sursum nitentes, facilè prosternuntur. Inde cæterorum cautibus hærentium strages est insequuta. Atque ita anseris cantu, uniusque Manlij uirtute Capitolium seruatum fuit. Honos multiplex illi inde habitus est, ut Seruatoris nomen usurparet, Capitolinus diceretur, & singuli qui in Capitolio erant selibram farris & quartarium uini ad Manlij ædes congesserint.* Aurea cæsaries illis, atq́ꝫ aurea uestis.] *Addit*

obiter

obiter prosopographiam, à capillitij colore, & uestitus genere. Virgatis.] *Sagum, & sagulum forma diminutiua, uestes militares erant apud Romanos: ut toga, qua domi*

utebantur. In tunicis uirgæ purpureæ, paryphi à Græcis A *appellatur. hinc sagula uirgata, quæ in uirgarum modum uias deductas habeat.* Gesa.] *hastas: barbaralexis.*

Salios.] *De Salijs sacerdotibus hoc eodem libro dictum est, & de Ancyli: quemadmodum & de Lupercalibus, eorumq́; origine. Luperci inde dicebantur nudi cursores in honoré Panos.* Lanigerosq́;.] *Habitus Saliorũ huiusmodi erat. Tunicis uersicoloribus ornabãtur, succincti aneis baltheis. Togas fibulis nectebãt: eas Trabeas dicebant. Pilei erant in capitibus, apices dicti: læua gladijs accincti, dextra lanceã aut uirgam gestabãt. Læua Thraciam peltam, cælestia arma, ancyle circum excisum.* Pilentis mollib.] *delicatis uehiculis, quibus matres sacrificaturæ Cereri, aut alij alicui diuæ, antiqua consuetudine uehebantur.* Aestumq́;.] *mare.*

Hinc exultantes Salios, nudosq́; Lupercos,
Lanigerosq́; apices, & lapsa ancylia cœlo
Extuderat, castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta hostia Ditis,
Et scelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, furiarumq́; ora trementem.
Secretosq́; pios: hic dantem iura Catonem.
Hæc inter tumidi laté maris ibat imago
Aurea, sed fluctu spumabant cærula cano.
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora uerrebant caudis, æstumq́; secabant.
In medio classes æratas, Actia bella
Cernere erat, totumq́; instructo Marte uideres
Feruere Leucaten, auroq́; effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cũ patrib᷒, populoq́;, penatibus, & magnis Dijs,
Stans celsa in puppi, geminas cui tempora flãmas
Læta uomunt, patriumq́; aperitur uertice sidus.
Parte alia uentis, & Dijs Agrippa secundis
Arduus agmen agens, cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, uarijsq́; Antonius armis
Victor ab Eurotæ populis, & littore rubro
Aegyptum, uiresq́; Orientis, & ultima secum
Bactra uehit, sequiturq́; (nefas) Aegyptia cõiunx.
Vnà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Conuulsum remis, rostris stridentibus æquor,
Alta petunt, pelago credas innare reuulsas
Cycladas, aut monteis cõcurrere montibus altos.

fuerint ordines. Idem Pompeium, M. Pompeij filium, nauali prælio uicit. Dijs secundis.] *& uentis secundis, prouerbialem figuram sapiunt, pro fœlicissimè, & prospero successu.* Nauali.] *Hæc aurea erat, merebaturq́; is qui primus in hostiũ nauem insiluisset. Hanc meruit Agrippa.* Varijsq́; Antonius.] *auxilijs ab Asiæ Aphricæque populis, missis. Quingẽtas naues pro-* B *ditur habuisse instructas, C millia peditũ, XXXII millia equitũ. Reges, qui eius signa sequebãtur, Bacchus, Libyæ: Tarcondemus, superioris Ciliciæ: Archelaus, Cappadociæ: Philadelphus, Paphlagoniæ: Mithridates Comageni, & Adollas Thraciæ. Miserunt auxilia,*

Actia bella.] *Transit ad res Augusti, ut illi in primis gratificetur.* Feruere.] *Enallage coniugationis.* Leucaten.] *Sinu Ambracio egressos in Ionium, statim excipit Leucadium litus, & promontorium Leucates. Dein sinus ac Leucadia: ipsa peninsula quondam Neritis appellata, opere accolarum à continenti abscissa fuit & reddita uentorum flatu congeriem harenæ accumulantiũ. Locus uocatur inde Dioryctos. Actium promontorium est, in extrema ora sinus Ambracij situm, cum eiusdem nominis urbe, inclyta non solũ fano Apollinis, sed alijs etiam multis rebus illustris. Circa Actiũ Augustus magno nauali prælio Antonium & Cleopatram uicit. Quare ob memorabilem uictoriam, apud Actium, urbem Nicopolim etiam condidit, eoq́; deduxit coloniam. Quinquennales ludos ibi instituit. Ampliato super hæc peruetusto templo Apollinis, Neptuno & Marti locum castrorum, quibus aduersus hostes illos fuerat usus, spolijs naualibus decoratum dedicauit. Actiacam pugnam accuratissimè scripserunt Orosius & Velleius Paterculus.* Flammas.] *Quæ res haud dubiè summum imperium altero addito auctum portendebant.* Patrium.] *Cæsaris. cometen dicit. qui eius mortui simulachro super uerticem Romæ publicè adiectus fuerat.* Agrippa.] *Octauius eo nauali certamine dextrum regebat latus: M. Agrippa læuum. Cùm iam in ipso pugnæ ardore res contis & tragulis gereretur, Agrippa læuum circumagente cornu, cogebatur Publicola latius se explicare: quo contigit illico, ut Antonij classe abrupta, turbati*

Polemon ex Ponto, Manchus ex Arabia, Herodes ex Iudæa, Amyntas ex Lycaonia & Gallacia: & à Midorum rege uenerant auxilia. Porrò Octauio CCL tantum erãt naues, pedites LXXX, equitum totidem ferè millia quot Antonio. Victor.] *Parthos duodeuiginti prælijs uicerat: Armenios fudit, eorumq́; regem Artauadem cepit.* Aegyptum.] *Aegyptios, Arabes & Bactrianos. Bactra, ipsa regio ultra fines Assyriorum, à Bactro amne. Ba-* C *ctrum oppidum antè Zariaspe uocatum, regionis caput. Huic genti mos patrius erat, uiuere rapto, & semper esse in armis. Frumenti ubertas maxima, ut singula grana nostras spicas æquent. Alibi uitis & arbor largos mitesque fructus alit: præpinguè solum crebris fontibus irrigatur. Mitius uerò frumento conseritur: cætera armentorum pabulo seruantur.* Aegyptia coniunx.] *Cleopatra, cuius consilium uicit Antonium, ut nauali prælio cum Octauio decerneret: cum Antonij amicissimi authores fuissent terrestris pugnæ, non naualis. Cæterùm sexaginta Cleopatræ naues, quæ post primum ordinem stabant, repentè uelis sublatis fugam capessebant, & suorum animos percellebant. Statim & Antonius, qui totus ex Cleopatræ pendebat aspectu, pugna egressus fuit: sequutus est abeuntem, fuit in præsenti discrimine destitutis. At Cleopatra Antonium Imperatorem sequentem intuita, signum è celsa puppi sequenti dedit: ad quod ipse delatus, ubi in eandem nauem receptus esset, neq; eam aspicere uoluit, neq; ab ea conspici, uerùm solus mœrore*

affectus

A *affectus in prora consedit. Triduò ita solus ac tacitus in prora hæsit. Vbi uerò ad Tænarum promontorium peruentum esset, unà cũ Cleopatra cœnare cœpit, ac cubare.*

Cycladas.] *De his insulis, & Sporadibus, in magno mari Ionio, in tertio dictum est. hyperbole. Eleuatur res per similitudinem.*

Tanta mole uiri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisq́ue uolatile ferrum
Spargitur, arua noua Neptunia cæde rubescunt.
Regina in medijs patrio uocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angueis,
Omnigenûmq́ue deûm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunũ & Venerem, cõtraq́ue Mineruam
Vela tenent: sæuit medio in certamine Mauors
Cælatus ferro, tristesq́ue ex æthere Diræ.
Et scissa gaudens uadit Discordia palla,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes uertebant terga Sabæi.
Ipsa uidebatur uentis regina uocatis
Vela dare, & laxos iam iamq́ue immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis & Iapyge ferri.
Contrà autem magno mœrẽtem corpore Nilum,
Pandentemq́ue sinus, & tota ueste uocantem
Cæruleum in gremiũ, latebrosaq́ue flumina uictos.
At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, dijs Italis uotum immortale sacrabat.
Maxima tercentum totam delubra per urbem
Lætitia, ludisq́ue uiæ, plausuq́ue fremebant
Omnibus in templis matrum chorus, omnib. aris,
Ante aras terram cæsi strauere iuuenci.
Ipse sedens niueo candentis limine Phœbi
Dona recognoscit populorum, aptatq́ue superbis
Postibus, incedunt uictæ longo ordine gentes.
Quàm uariæ linguis, habitu tam uestis & armis.
Hinc Nomadũ genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hinc Lelegas, Carasq́ue, sagittiferosq́ue Gelonos
Finxerat, Euphrates ibat iam mollior undis,
Extremiq́ue hominum Morini, Rhenisq́ue bicornis,
Indomitiq́ue Daci, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clipeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumq́ue ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamq́ue, & fata nepotum.

Tanta mole.] *Ecphonesis in ardorẽ pugnæ: subijcitq́ue amplificationẽ certaminis.* Neptunia.] *maria.* Regina.] *Cleopatra, quæ secum naues ad bellũ traxit, quæ post primum ordinem steterunt.* Sistro.] *æneo crepitaculo Aegyptio, per cuius laminam incuruam, paucæ ungulæ mediæ traiectæ, crispante brachio trigeminos ictus reddunt sonum argutum.* Angueis.] *Antonius post*
B *Actiacam cladem, rebus uariè se habentibus, ex Pharo in urbem reuersus, pristinis uoluptatibus ac luxui se immersit perinde ac si nihil uel mali acceptum fuisset, uel instaret. Cleopatra mortuo iam Antonio, petijt ab Octauio, ut ei parentare liceret: quo impetrato, cũ paucis familiarium ad sepulchrũ eius cõcessit. Ibi in terram prolapsa, O' amice Antoni, inquit, libera nuper te morientẽ complexa fui, nunc captiua tibi parento. Nulla libamina, præter*
C *ista, à me expecta amplius: quippe quæ ultima sunt. Viuos nos nulla uis separauit, mortui non permutabimus loca, ut ego Aegyptia in Latio, tu Romanus in Aegypto sepeliaris. Hæc & id genus multa cùm miserabiliter lamentando questa esset, balneum sibi parari iussit, atq́ue inde lota magnifico apparatu epularum accubuit. cum quidam ex agro superueniens cistam adferret, ficis recentibus onustam. Qua reclusa, cum custodes nihil præter fructus in ea esse uiderent, reginæ tradi permisere. Illa cistella accepta, per literas ad Octauium precata est, ut sibi hoc extremum munus daret, quod suum cum Antonio corpus conderet. Omnibus inde ancillis, extra duas, dimissis, fores omnes diligẽter claudi iussit. Tradũt quidam, aspidem cum ficis allatã, sibi admouisse. Constat certè Cleopatram per id tempus omnifariam uenena expertam, ut aliquod præsens haberet, si opus fuisset. Compertumq́ue illi fuisse, aspidis morsu sine ullo sensu mortis hominẽ extingui posse: ac ueluti grauato per somnum capite, paulatim sensum alienari, sudore leuiter per totum caput diffuso. Certè dormienti similis, corona regia capiti imposita, inuenta fuit ab ijs qui ab Octauio mittebantur, ad præueniendum uenenum. Itaq́ue aspides dicit, quas sibi admouit.* Omnigenûm.] *Verè monstra: quippe coluit bouem, ciconiam, felem, canẽ, lupum, cæpum, crocodilum.* Anubis.] *filius Osiridis, qui canis specie cultus fuit, aut certè capite canino: cuius alterum filiorũ Macedonem lupi simulachro uenerabãtur. Osirim, solẽ: Isidem, terram credebant. Non recipiebant intra muros aut Saturni fanũ, aut Serapis. His religiosum erat, pecudibus aut sanguine placare deos: precib. tantum et thure litabant. Fana extra pomœria posita erant.* Contra.] *pugna deorum in partibus.* Discordia.] *Idolopœia. quid palla sit, alibi retulimus.* Actius Apollo.] *Fingit Apollinem sagittis fuisse Antonij copias in fugã agentem. Hæc paulò antè explicata sunt.* Sabæi.] *Arabiæ populi. Inter innumeras gentes fælicis Arabiæ, omniũ celeberrimus pagus est Sabæorum, terra ipsa thurifera est dicta, propter syluã centum passuum longitudine, latitudine uerò 50. cuius arbores ad decimumquintum Calend. Augusti incisæ, humorem spumeum edunt, qui concretus, cadit in terrã, unde queat colligi: aut cortici adhæret, unde depectitur. Sed de huius terræ fælicitate plura commemorare supersedeo.* Iapyge.] *uento Cauro, qui ex Apulia oritur.* Mœrentem.] *prosopopœia.* At Cæsar triplici.] *Dalmatico, Alexandrino, & Actiaco: quos continuo triduo egit.* Dona recognoscit.] *aurum coronarium, quod uictis gentibus ob concessam uitam imponebatur. Id auri Suetonius quoque scribit in circo offerri solitum à populo. Et in Claud. uita: Nec ullo, inquit, spectaculi genere communior aut remissior erat, adeò ut oblatos uictoribus aureos prolataq́ue sinistra pariter cum uulgo uoce digitisq́ue numeraret. Eò allusisse uidetur Iuuenalis:*

—— Et

—— *Et cùm se uerterit annus,*

Accipe uictori populus quod postulat aurum.

Fragmenta auri & argenti donabantur, idq; genus stips dicebatur collaticia, ut singuli tamen quid minimum præstarent. Id inde ad fabros deferebatur, in aliquod ornamenti genus conflandum. Hoc ab Alpheno iuriconsulto, argentum postulatum dictum uidetur. Martial. lib. 7.

—— *Nulla uenit à me*

Argenti tibi libra postulati.

Lelegas.] *De his Acarnaniæ populis abundè alio loco dictum est.* Caras.] *Cariam dicit, minoris Asiæ gentem.* Gelonos.] *Scythiæ extremæ populos.* Euphrates.] *Quasi amnis senserit etiam Cæsaris uictoriam. Euphratem & Araxem montes Armeniæ maioris fundunt, hunc in ortum, illum in occasum.* Morini.] *Vltimi Oceani Gallici populi: Teruuannen, quorum oppidum nuper funditus à Carolo quinto excisum fuit.* Rhenusq; bicornis.] *Qui in duo brachia tum diuisus erat, in Vualialim, & sui nominis amnem. Posteris temporibus Isela, tertium accessit cornu.* Daci.] *populi intra Istri fluenta, truces & indomiti. Etiam post Actiacum bellum, aduersus uarias gentes pugnatum fuit: præcipuè Istri feroces accolas, ut Mœsos & Basternos, quos M. Crassus uno prælio pacauit. Thraces quoq;, qui paulò antè defecerant, per Pisonem uicit Augustus, uel (ut Liuius) per eundem Crassum. Cœperant tum quoque Daci, quorum nunc meminit poëta, sociorum Pop. Rom. & uectigalium fines infestare, Istro gelu astricto. In hos P. Lentulum misit, qui in ulteriorem ripam transportato exercitu, ita armis eos coërcuit, ut magis Dacia sublata quàm uicta uideri potuerit. Huius item ductu Sarmatarum excursiones sunt cohibitæ. Dehæ Persarum populi sunt. quare Daci haud dubiè legendum est.* Araxes.] *Hunc diximus è montibus Armeniæ oriri, & in ortũ suo uiolento cursu euagari. quare eum indignari pontem dicit.* Talia per.] *Epilogus descriptionis, siue potius enumerationis historiarum, quæ in ducis Troiani panoplia incisæ fuere.* Rerum.] *futurarum, quarum ipse erat ignarus.* Attollens.] *posterorum res, in armis expressas: quas certum erat quondam euenturas.*

A

B

FINIS LIBRI OCTAVI AENEIDOS Vergilianæ,

ARGVMENTVM LIBRI IX. Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Nonus habet pugnam, nec abest dux ipse tumultu.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN NONUM Aeneidos librum Argumentum.

Atq; ea diuersa penitus dum parte geruntur, C
Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naues Rutulis iaculantibus ignem
Nympharum in speciem diuino numine uersæ.
Euryali & Nisi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur: castra Aeneadæ, uallumq; tuentur.
Audacem Rutulum dat leto pulcher Iulus.
Fit uia ui, Turnus Bitian & Pandaron altum
Deijcit, & totis uictor dat funera castris,
Iamq; fatigatus recipit se in castra suorum.

D. LAMBERTI

A

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM IX. AENEIDOS ANNOTATIONES.

ATQVE.] *Pugnarū præludia inchoaturus, fingit Irim à Iunone missam ad Turnum, quæ eum ad hostilia moliendum exhortetur. Homeri uestigijs insistit, à quo lib. Iliad. secundo Iris ad Agamemnonem à Ioue mittitur, ut dormientem excitet, excitatum iubeat omnes copias in aciem educere: fore ut eo die Ilium capiat. Turnus cœlesti uoce confirmatus, classem Troianorum urere constituit: quæ tamen Iouis & Cybeles beneficio in nymphas* B *marinas transformantur. Obsidetur interim, absente Aenea, Troia. Mittuntur in rebus angustis Nisus & Euryalus ad Aeneam, qui eum omniū harum rerum certiorem faciant. His præmia promittuntur. Vrbem egressi, multos hi passim trucidant. Cadit Euryalus telis hostiū obrutus, & à Volscente interficitur: qui non multò pòst à Niso uicissim occiditur. Nisus & ipse multis acceptis uulneribus, statim super cæsi amici corpus concidit. Troia interim magnis uiribus oppugnatur, sed maioribus defenditur. Numa*C*nus petulantius Ascanium incessens, ab eo funditur. Pandarus & Bitias portis erumpere ausi cum hostibus dimicant. Turnus intra muros conclusus, post magnā cladem editam in amnem præcipitatus enatat.* Irim.] *Hæc deorum internuncia, nisi ad turbandas res mortalium in terras mitti solet.* Pilumni.] *A pilo dictus fuit Saturnus, quòd primus docuisse dicatur frumenta in pilo commuere. Idem à stercoratione agrorum Sterculus & Sterculius appellatus traditur.* Thaumantias.] *Iris, filia Thaumantis. Cæterùm ut apud Homerum Iris ad Agamemnonem, ita hic ad Turnum, ad miscenda omnia mittitur: ibi à Ioue, hic à Iunone.* Turne.] *Exhortatoria oratio, ad inuadenda castra hostium. Exordium à temporis expectati ratione ductum: locus ab opportuno.* Aeneas.] *Narratio.* Petiit Euandri.] *Offendit quosdam olim, literam tendi, quod e finita cō trahi in uersu existimetur. Quare ausi fuere, substituere trisyllabum, Petiuit Euandri: non perpendentes, primam syllabam in Euandri, diphthongo produci. Martianus Capella docet, ubique e finentia produci: ut in illo quoque,*

Nam tibi Thymbre caput Euandrius abstulit ensis.

Coriti.] *Amplificat opportunum. De Corito porrò alibi dictum est.* Lydorū.] *Qui Lydi in Italia demigrarint, non uno alibi loco nobis sermo fuit.* Agrestes.] *Extenuatio opum Troianarum.* Quid dubitas.] *Epilogus constat notatione deliberationis, & exhortatione ad oppugnanda Troianorum castra ducis absentia turbata.* Arcum.] *quem nubis concauitas efficit rotundum: de cuius natura alibi disputauimus. Iam uerò secare uiam, pro iter facere: &, secare mare, nauigare. De Iridis natura multa Plinius libro 2. capite 59.* Agnouit.] *arcum cœlestem, & eius naturam, siue deorum internunciam.*

ATQVE ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno,
Audacem ad Turnum: luco tūc forte parentis
Pilumni Turnus sacrata ualle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore loquuta est:
Turne, quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, uoluenda dies en attulit ultrò.
Aeneas urbe & socijs, & classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petiuit Euandri.
Nec satis, extremas Coriti penetrauit ad urbes,
Lydorumque manum, collectos armat agresteis.
Quid dubitas: nūc tēpꝰ equos, nūc poscere currus.
Rumpe moras omneis, & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est uoce sequutus:
Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? uideo medium discindere cœlum,
Palanteisque polo stellas: sequar omina tanta,
Quisquis in arma uocas. tum sic effatus, ad undā
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, onerauitque æthera uotis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equûm, diues pictai uestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto uertice suprà est:

Iri decus.] *Homerus lib. Iliad. 18.*

ἶρι θεά, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκε;

Discindere.] *hiatum, quem Græci χάσμα dicunt.* Palanteis.] *quæ discurrere uidentur, nunquam temerè, quin ex ea parte truces uenti exoriantur. Atque hinc procellæ terra marique. Proinde belli ingruentis tempestatem horribilem id denunciat exorituram.* Onerauit.] *multiplicia uota indicat, quæ dijs diuersis pro sua & exercitus salute uouit.* Exercitus.] *Proponit in uniuersum quod statim in partes suas secat.*

Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & iam se condidit alueo.

cat. Diues.] *Potest Diues uel ad præcedentē, uel ad sequentem clausulam accommodari.* Ceu septem.] *Collationibus ordines explicatos amplificat. Gangen quidam incertis fontibus nasci, ut Nilum, dixerunt, atq; consimili ratione proxima quæq; rigare. In eum influere 19. flumina. Alij cum magno fragore ipsius fontis statim erumpere, ac per se scopulosa & abrupta deiectum, ubi primùm planũ æquor contingat, in quodam lacu hospitari, atq; inde lenem fluere. Estq; toto orbe amnis maximus, uastus incedit, alicubi latius uerius quàm fluuius, centum stadiorũ latitud. nusquam angustior quàm 8. M. passuũ. Alij aiũt, Gangen ex Caucaso oriri ad meridiem: atq; ubi planiciem contigerit, se in ortum reijcere.* Nilus.] *Hic è montibus Aethiopiæ delapsus, per Aegyptum mediam diuagatur: & ad ultimum, 7. ingentibus ostijs mediterraneum ingreditur: perangusti riuuli inter ista non recensentur. Quantum terræ inter hæc interiacet uehemẽter fertile est, quod subinde amnis inundatione oblinetur, ac proinde fœcũdatur.* Refluit.] *inundat proxima quæq; agrorum.* A

Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab aduersa conclamat mole Caicus,
Quis globus ô ciues caligine uoluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.
Hostis adest, eia, ingenti clamore per omneis
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namq; ita discedens præceperat optimus armis
Aeneas, si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modò, & tutos seruarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum, pudor iraq; uetat,
Obijciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatiq; cauis expectant turribus hostem.
Turnus ut anteuolans tardũ præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improuisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaq; tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecũ ô iuuenes? qui primus in hostẽ?
En ait, & iaculum attorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
* Clamorẽ excipiunt socij, fremituq; sequuntur
Horrisono: Teucrûm mirantur inertia corda,
Non æquo dare se campo, non obuia ferre
Arma uiros, sed castra fouere: huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumq; per auia quærit.
Ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili
Cũ fremit ad caulas, uentos perpessus & imbres,
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sæuit in absentes, collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros & castra tuenti,
Ignescunt iræ, & durus dolor ossibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, & qua uia clausos
Excutiat Teucros uallo, atq; effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adiuncta latebat
Aggeribus septam circum, & fluuialibus undis
Inuadit, sociosq; incendia poscit ouantes,
Atq; manum pinu flagranti feruidus implet.

* al. Clamore.

Hic subitam.] *A' signis aduentantiũ hostium.* Caicus.] *Troianus, cuius item meminit in primo. Nomen huic factum est à Caico amne Mysiæ, antea Astræo dicto. In ea regione inter Olympinen & Pergamenẽ, situs campus Caici appellatus. Ipse aũt fluuius contra urbem Eleam deuoluitur in Elaiticum sinum.* Ferte citi.] *Asyndeton, rei præcipiti uehementer conueniens.* Eia.] *Militũ ad portas confluentiũ conclamatio.* Fortuna.] *belli. Discedens præceperat, in rebus dubijs claudere portas. Excusat factum, à mandatis ducis.* Thracius.] *A' colore & loco celebrat nobilitatem equi. Hoc dicẽdi genus apud Macrobium siccum appellatur.* Cristaq;.] *Homœoteleutum, ac proinde inconcinnum.* Iaculum.] *Donat antiquitate consuetudinem Ro. quæ è iure fæcialium pater patratus, aut prætor in hostium fines torquebat hastam, cùm bellum indiceret. Postea propter imperij amplitudinem hastam mittere solebant super columnam, quæ erat ante templum Bellonæ.* Socij.] *Rutuli.* Inertia.] *quòd pugnam detrectarent.* B Ac ueluti.] *Pathos ab ira. Venusta comparatione uim iramq; Turni proponit, ducta à natura lupi, ad ouilia ouibus insidiantis, cum irrumpere nequeat.* Ventos.] *Ab incõmodorũ contemptu, amplificat cõstãtiã lupi.* Nocte.] *à tẽporis circũstãtia. Ac plus est, quod rabies famis augetur agnorum balatu, & longo tempore edendi appetitus collectus fit: & cùm siccæ fauces famem ad insaniam usque acuant.* Haud aliter.] *Applicatio. Turnus, lupus: oues intra caulas conclusæ, Troiani mœnibus tuti.* Ignescũt.] *περὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην ἔασι. Homerica imitatio.* Pino.] *face, quã in naues torqueat, cùm neq; muros neq; aggerẽ labefactare posset ulla ui pręsenti.* C

Tum uerò incumbunt, urget præsentia Turni,
At omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos, piceum fert fumida lumen
Tæda, & cõmixtam Vulcanus ad astra fauillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit igneis?
Dicite: prisca fides facto, sed fama perennis,
Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida

Quis ô deus.] *Rem prodigiosam cõmemoratur⁹, Musas rursum inuocat, ut narrent cuius dei beneficio incendium in naues inlectũ, sit auersum. Spectat et hæc inuocatio ad partem aliquam laudum Turni, quòd huic malo non nisi à dijs occurri potuerit.* Tẽpore.] *Narratio, ducta à tempore, quo classes Troianorũ fabricari sint cœptæ, ad Antandrũ.*

Da

A Da nate.] *Beneuolentia à sua persona.* Pinea.] *Narratio. Pinea nam primus Matri deum dicata priscis fuit, ut aliæ arbores alijs dijs. Hæc sylua in Ida mõte est, ubi classem suam molitus fuerat Aeneas:*

——Classémq; sub ipsa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ.

Ad Scamandrum sita est Ida, Gargarū prius dicta, ubi Iouis et Berecynthiæ matris deûm aræ erant: ut tradit author libelli apud Græ- B *cos περὶ ποταμῶν, q titulo Plutarchi circũfertur.* Arce fuit.] *ἐπὶ ἄκρῳ, τὸ ἄκρον τὸ ἄκτιον inquit Chrestomathiæ author.*

Aeneas classem, & pelagi petere alta parabat.
Ipse Deûm fertur genitrix Berecynthia magnū
Vocibus his affata Iouem: Da nate petenti,
Quod tua chara parēs domito te poscit Olympo.
Pinea sylua mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa (quò sacra ferebant)
Nigranti picea, trabibúsq; obscurus acernis.
Has ego Dardanio iuueni, cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
Solue metus, atq; hoc precib. sine posse parentē.
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine uenti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sidera mundi:
O genitrix, quò fata uocas? aut quid petis istis?
Mortalíne manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certúsq; incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem, portúsq; tenebunt
Ausonios, olim quæcunq; euaserit undis,
Dardaniúmq; ducem Laurentia uexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magníq; iubebo
Aequoris esse deas: qualis Nereia Clotho,
Et Galathea, secant spumantem pectore pontum.
Dixerat, idq; ratum Stygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis, atraq; uoragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

metum, libera me hoc metu. Petitio. Filius.] *Periphrasis Iouis* Quo fata uo.] *Exordium à modesta reprehensione, quòd fatis obstare uideatur.* Nereia.] *Nerei filia, nympha marina.* Dixerat.] *Homerus lib. Iliad. primo:*

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Nigris annuit superciliys. Hinc illa, prouerbia resipientia Attollere supercilium, & ponere supercilium In his, inquit Plin. pars est animi, negamus, annuimus. Per pice torrenteis.] *Iuramento peculiari*

Quo sac. fereb.] *Erāt illic Iouis & Matris deum aræ, ut dixit.* Dardan.] *Aeneæ.* Solue me.] *Exime mihi hūc* *promissum confirmat.*

Ergo aderat.] *A deorum consilijs redit ad res humanas, & Iouis promissa: hoc est, ad nauium metamorphosin.* Matrem.] *deorum, Cybelen.* Lux effulsit.] *Allegoria prouerbialis, de insperata fœlicitate: ut nox humida, de malis ingruentibus.* C Maria.] *Pathos ab hyperbole. Argumentum ab impossibili.* Sacras pinus.] *naues è sylua sacra Idæa excisas.* Troianos.] *Animos Rutulorum præsenti prodigio territos confirmat, consolatúrq; mœstos & abiectos, ne precellãtur.* Troianos.] *Propositio ab inuersione prodigij nã quod suis erat aduersum, prosperum faustúmq; Troianis, id pro se, ac contra Troianos interpretatur per reprinsis. Simul, interim dum suorum ignauiam increpat, insolenter suas uires ac uirtutem minatur.* Terra.] *A præsenti copia.*

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum noua lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæíq; chori: tum uox horrenda per auras
Excidit, & Troū, Rutulorúmq; agmina complet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naues:
Neue armate manus: maria antè exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. uos ite solutæ,
Ite deæ pelagi, genitrix iubet. & sua quæq;
Continuò puppes abrumpunt uincula ripis,
Delphinúmq; modo, demersis æquora rostris
Ima petunt: hinc uirgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontóq; feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.
Obstupuere animis Rutuli, conterritus ipse
Turbatis Messapus equis cunctatur, & amnis
Rauca sonans, reuocatq; pedē Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltrò animos tollit dictis, atq; increpat ultrò:
Troianos hæc monstra petunt, his Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris,
Nec spes ulla fugæ, rerū pars altera adempta est.
Terra autē in nostris manibus, tot milia genteis
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges † præ se iactant responsa Deorū.
Sat fatis Venerı́q; datum est, tetigere quòd arua
Fertilis Ausoniæ Troes. sunt & mea contrà
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: nec solos tangit Atridas

Fatalia.] *Occupat id quod de fatali necessitate responsum fuerat oraculis. Atq; occupationē eam soluit commoda interpretatione aduersariorum, ut quæ sibi nil sint obfutura.* Tetigere quod.] *Exponit oraculū, Troianos peruenturos in Italiam.* Sunt &.] *Troianorum fatis uicissim sua opponit: hæc nempe, ut gentem Troianam in hac ipsa terra deleat. Fictio.* Nec solos tangit.] *A causis & effectibus, Homerus lib. Iliad. 9.*

τί δαὶ λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ' ἀγείρας
ἀτρείδης, ἦ οὐχ ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο·
ἦ μοῦνοι φιλέουσιν ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
ἀτρεῖδαι:

† forsan. pro se.

Ille dolor, solisq; licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est: peccare fuisset
Antè satis. penitus modò nō genus omne perosos
Fœmineum, quibus hæc mediis fiducia valli,
Fossarumq; moræ, læti discrimine paruo
Dant animos. an non uiderunt mœnia Troiæ,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?
Sed uos ô lecti, ferro quis scindere uallum
Apparat? & mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Hetrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladij, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in aluo.
Luce palàm certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse putēt, decimū quos distulit Hector in annū.
Nunc adeò (melior quoniam pars acta diei)
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate uiri, & pugnam sperate parati.
Interea uigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.

Cessit in Prouerbium iam olim apud eruditos hic uersus Homericus, quem aptè tribuit hic Turno: Num soli hominum Atridis affectus, amorq;
Vxorum est?
——Erasmus.
Cum significabimus, suam cuiq; iniuriā dolere, siue ea contumelia sit, siue damnum. Non debere quenquā impunè lædi. Adfertur hic uersus à Sexto Cælio, citante Vlpiano lib. 48. Pand. ad leg. Iul. de adulter. Peccare.] *Ab euentu: Si semel peccasse atq; periisse satis esset, iā Troiani essent perosi omnes fœminas.* Mœnia.] *A' maiori ad minus.* Sed uos.] *Transit ad exhortatoriā partem, ad oppugnandum uallum.* Non armis.] *A' facili, cum extenuatione uirium hostilium: uallum nullo momento capi posse.*
Vulcani] *Anteponit se Achilli qui Vulcaniis armis munitus, cum Hectore congressus, eum occidit: eum ipse ensem tantū habeat sibi à Fauno relictum.* Addant.] *Donat Troianis, quantum sibi dari ausint optare, auxilia & præsidia: se tamen suffecturum omnibus.* Tenebr.] *ut noctu capiantur, quod* A *tempus maximè opportunum est insidiis. In tenebris Diomedes & Vlysses peruenerūt in urbem, & arcis custodibus cæsis rapuerunt furtim Palladium, ut in secundo dictum est. A' tempore.* Equi.] *A' modo: sed aperto Marte, non aūt dolo, uerùm aperta uirtute, ut ducem fortē decet.* Luce.] *Hoc ad uirtutis suæ commendationem facit, & hostium contemptū.* Danais.] *A' natione, ut imbelli, & quæ tecto dolo, non uirtute uincere didicit: quare disertè ad-* B *dit, arte Pelasga, Græcis dolis, & Græca fide.* Decimum quos, &c.] *Ab exemplo, Græcorum imbelliam coarguit: quasi dicat, se intra paucos dies bellum confectum habiturum, totidem adeò diebus quot annis à Græcis ad capiendam urbem laboratum fuisset.* Nunc adeò.] *Epilogus consiat exhortatione, ad curanda corpora ante pugnam, è more militari. Homer. lib Iliad. 19.*
νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα.
Obsidere.] *Enallage coniugationis.*

Bis septem Rutuli, muros qui milite seruent,
Delecti: ast illos centeni quemq; sequuntur
Purpurei cristis iuuenes, auroq; corusci.
Discurrunt, uariantq; uices, fusiq; per herbam
Indulgent uino, & uertunt crateras ahenos.
Collucent ignes, noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è uallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesq; & propugnacula iungunt,
Tela gerunt: instant Mnestheus, acerq; Serestus:
Quos pater Aeneas (si quando aduersa uocarent)
Rectores iuuenum, & rerū dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetq; uices, quod cuiq; tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis
Hyrtacides, comitem Aeneæ quem miserat Ida
Venatrix iaculo celerem, leuibusq; sagittis:
Et iuxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neq; induit arma,
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor unus erat, pariterq; in bella ruebant
Tum quoq; cōmuni portam statione tenebant.
Nisus ait: Dii'ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuiq; deus fit dira cupido?
Aut pugnā aut aliquid iādudū inuadere magnū
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant, somno uinoq; sepulti

Bis septem.] *Occasio ad pulcherrimū facinus parium amicorum Nisi & Euryali. Mille quadringentos dicit in statione nocturna dispositos, ne quis Troianorū ex oppido elaberetur. Hos describit à splendore armorum, & studio nocturno, quod militaribus hominibus uulgò peculiare est.* Collucent.] *Id tum ueteribus (ut ex Homero liquet) usitatū fuit: tum nostra item tempestate, extra telorum coniectum, hybernis mensibus propter frigus ferè fit.* Insomnem.] *Idq; è licentia militari.* Nisus erat.] *Hi duo inter amicorū paria recensentur, ut Pylades & Orestes, & alii. Cæterum describit Nisum à parente, studioq; iaculandi.* Et iuxtà.] *Hi duo amici, Dolonem Homericum referunt, qui ad exploranda Græcorum castra missus, à Diomede & Vlysse interceptus occisusq; fuit.* Euryalus] *Hic à forma laudatur, ut Nireus apud Homerum lib. Iliad. 2.* C
νιρεύς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ ἴλιον ἦλθε,
τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα πηλεΐωνα.
Ora puer pri.] *Ab ætate iuuenili, & amicitiæ indissolubili uinculo.* Dii'ne hunc ardorem] *Apuleius ait, in aliquam sententiam, animum humanū adhuc in corpore uinctū, posse dæmonem appellari. Itaque bona cupido, suus cuique deus*

Procubuere, ſilent latè loca. percipe porrò
Quid dubitē, & quæ nūc animo ſententia ſurgit:
Aeneam acciri omnes, populusq́; patresq́;
Expoſcunt, mittiq́; uiros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo uideor reperire ſub illo
Poſſe uiam ad muros, & mœnia Pallantea.

A deus cenſetur à philoſophis. Hinc beatos Græci eudæmonas uocant, quòd animo recto & bono ſpiritu ducantur. Exiſtimabat Pythagoras ille Samius, animos hominum poſt mortem in deos uerti,

ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

Quod prolixius Phocylides, & luculentius,

λείψαν' ἀποιχομένων, ὀπίσω δὲ θεοὶ τελέθονται·
ψυχαὶ γὰρ μίμνουσιν ἀκήριοι ἐν φθιμένοισι.

Hoc Cato ille ſignificare uoluit, cum diceret,

Si deus eſt animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè ſit pura mente colendus.

Etſi aliter ab eius interpretibus illi uerſus explicantur. Menander apud Plutarchum:

ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστιν ἐν ἑκάστῳ θεός.

Mens enim uniuſcuiuſq; ſuus eſt deus. Hinc illud oraculum: ἕπου θεῷ, ſequere deum. Eraſmus putat ſumptum ex lib. 1. Iliad. Homerica, ubi Achilles Palladi parens, ὅς κε θεοῖς, inquit, ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ.

Cernis.] Narratio. Lumina rara micant.] A ſignis colligit ſupinitatem hoſtium, circa excubias nocturnas in ſtationibus. Percipe] Attentio ad cōſilium, quod amico eſt propoſiturus. Si tibi.] Propoſitio conſilij.

Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum:
Me'ne igitur ſocium ſummis adiungere rebus
Niſe fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter, Troiæq́; labores
Sublatum erudijt: nec tecum talia geſsi.
Magnanimū Aenean & fata extrema ſequutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemptor, & iſtum
Qui uita bene credat emi, quò tendis, honorem.
Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale uerebar:
Nec fas, nō ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicunq; oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa uides diſcrimine tali)
Si quis in aduerſum rapiat caſus'ue, deus'ue,
Te ſupereſſe uelim, tua uita dignior ætas,
Sit qui me raptum pugna pretioq́; redemptum
Mādet humo ſolita: aut (ſi qua id fortuna uetabit)
Abſenti ferat inferias, decoretq́; ſepulchro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſſa doloris,
Quæ te ſola puer multis è matribus auſa
Proſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſſas nequicquam nectis inaneis,
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait: uigiles ſimul excitat. illi
Succedunt, ſeruantq́; uices ſtatione relicta.
Ipſe comes Niſo graditur, regemq́; requirunt.
Cætera per terras omneis animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrūm primi, & delecta iuuentus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quis'ue Aeneæ iam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi in medio: tum Niſus, & unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant,
Rem magnam, pretiūq; moræ fore. primus Iulus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſsit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
Aeneadæ, ne'ue hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus: Rutuli ſomno uinoq́; ſepulti
Procubuere, locum inſidijs conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterq́; ad ſidera fumus
Erigitur: ſi fortuna permittitis uti,
Quæſitum Aenean, & mœnia Pallantea,

Opheltes.] Commendat patrem à uirtute rei militaris. Niſus ad hæc.] Tres
B cauſſas ſodalitij, ut honeſtas, obtendit. amicitiæ fidem: ſi cadat hoſtium manibus, adſit amicus præſens, à quo ſepeliatur, aut certè abſenti parentet: & ne matri occiſi cauſſa luctus ſit, quæ una omnium matrum Troianarum Troianas in Italiam uſque eſſet ſequuta. Cætera per terras.] Profundi tēporis nocturni periphraſtica deſcriptio huc ſpectat, ut Aſcanij, quem hic regem uocat, & aliorum ducum uigilantiam doceat. ἄλλοι μὲν ῥα
C θεοὶ, Homericum eſt.

Audite ô.] Beneuolentia, à ſua perſona. Rutuli ſomno uinoq; ſepulti.] Narratio, qua oſtendit, opportunum ad egrediendum accitum Aeneam Hoſtes ſtationarios dormire ebrios: proſpectum locum aptū inſidijs: ignes propè extinctos: nullas eſſe flāmas, ut uideantur. Si fortuna.] Propoſitio. Nec nos.] Occupat id quod obijci poſſit, quòd ignorent uiam, hanc ſcire ſe dicunt. Vidimus.] Argumentum, unde uiam ſciant: uiderunt antea urbem aſſidua uenatione, ac ductum amnis aliàs ſunt ſequuti.

Mox hic cum ſpolijs, ingenti cæde peracta, A
Adfore cernetis: nec nos uis fallit eunteis.
Vidimus obſcuris primam ſub uallibus urbem
Venatu aſsiduo, & totum cognouimus amnem.

Præmia.] *Vltrò præmio dignos iudicat Alethes ſenior: cùm Dolon Homericus ipſe præmia certa dari ſibi poſtulet pro facinore, quod ſit aggreſſurus.* Per magnos.] *Iurantiõ confirmat promiſſum.* Reuocate parẽtem.] *Propoſitio* Bina dabo.] *Remuneratio, pro obuiis periculis. Enumerat pulcherrima dona, quorum ſpe ad memorabile facinus faciendum, adoleſcentes alioqui per ſe ſatis paratos, inuitat.* Arisba.] *Intra Percoten & Abydum erat, ab Ariſba Teucri filia. Hanc à Troia iam tum captã fuiſſe initio, uel ex hoc loco liquet: ſed ab Achille bello Troiano deleta fuit.* Cratera antiquum.] *A' uetuſtate, & donatrice, cõmendatio crateris.* Equo.] *Dolon equos & currus Achillis ſibi addici interpoſito iuramento poſcit,*

ἦ μὲν τοὺς ἵππους τε, καὶ ἅρματα ποικίλα χαλκῷ
δωσέμεν, οἳ φορέουσιν ἀμύμονα Πηλείωνα.

Bis ſex.] *duodecim captiuos mancupio habendos.* Genitrix.] *A' pietate Euryali in parentem, cuius lacrymas præſentis cùm ferre nequeat, eam Iulum conſolari uult, uel ob id in primis, quòd ſanguinem eius contingat.* Lacrymas] *Pathos à geſtu.*

Hic annis grauis, atq; animi maturus Alethes:
Dij patrij, quorum ſemper ſub numine Troia eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos iuuenum, & tam certa tuliſtis
Pectora. ſic memorãs, humeros, dextrasq; tenebat
Amborum, & uultum lacrymis atq; ora rigabat:
Quæ uobis, quæ digna uiri prò laudibus iſtis
Præmia poſſe rear ſolui? pulcherrima primùm
Dij moresq; dabunt ueſtri: tum cætera reddet
Actutum pius Aeneas, atq; integer æui
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imò ego uos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos Niſe penates
Aſſaraciq; larem, & canæ penetralia Veſtæ
Obteſtor, (quæcunq; mihi fortuna fidesq; eſt,
In ueſtris pono gremijs) reuocate parentem B
Reddite conſpectum, nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta, atq; aſpera ſignis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Ariſba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si uerò capere Italiam, ſceptrisq; potiri
Contigerit uictori, & prædæ ducere ſortem,
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clipeum, criſtasq; rubenteis
Excipiam ſorti, iam nunc tua præmia Niſe.
Præterea, bis ſex genitor lectiſsima matrum
Corpora, captiuosq; dabit, ſuaq; omnibus arma.
Inſuper id campi, quod rex habet ipſe Latinus.
Te uerò, mea quem ſpacijs própioribus ætas
Inſequitur, uenerande puer, iam pectore toto
Accipio, & comitem caſus cõplector in omneis.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram, tibi maxima rerum,
Verborumq; fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſsimilem arguerit, tantum fortuna ſecunda
Aut aduerſa cadat. ſed te ſuper omnia dona C
Vnum oro: genitrix Priami de gente uetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus,
Mecum excedentem: non mœnia regia Aceſtæ.
Hanc ego nũc ignarã huius (quodcũq; pericli eſt)
Inq; ſalutatam linquo. nox & tua teſtis
Dextera, quòd nequeã lacrymas perferre parentis.
At tu (oro) ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui, audentior ibo
In caſus omneis. perculſa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnia pulcher Iulus,
Atq; animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:

Per.] *Hector apud Hom. ſceptrũ deijcit, ac ſummũ Iouẽ iurat:*
ἴστω νῦν Ζεὺς αὐτὸς ἐρίγδουπος πόσις Ἥρης,

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namq; erit iſta mihi genitrix, nomenq; Creuſæ
Solum defuerit nec partum gratia talem
Parua manet, caſus factum quicunq; ſequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater antè ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusq; ſecundis,

μὴ μὲν τοῖς ἵπποισιν ἀνὴρ ἐποχήσεται ἄλλος
Τρώων, ἀλλά σέ φημι διαμπερὲς ἀγλαϊεῖσθαι.

Per caput

A *Per caput hoc iuro.] Græcorũ imitatio, qui per caput alterius iurare consueuerũt. Porrò cùm patris sui exemplo per proprium caput iurat, ratum ac indubitatum esse indicat, quod pollicetur. Rhadamanthi autem iusiurandum erat, quod quidem quamuis esset uerissimum, nullum tamen deum asciceret. Notum est, Socratem per canem & anserem iurare solere.*

Hæc eadem matriq́ꝫ tuæ, generiq́ꝫ manebunt.
Sic ait illacrymans, humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atq́ꝫ habilem uagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisq́ꝫ leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.

φάσγανον ἀμφῆκες, τὸ δ' ἑὸν παρὰ νηυσὶ λέλειπτο, καὶ σάκος, ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε ταυρείην, ἄφαλόν τε, καὶ ἄλοφον, ἥτε καταῖτυξ κέκληται, ῥύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰζηῶν. Μηριόνης δ' Ὀδυσῆϊ δίδου βιὸν ἠδὲ φαρέτρην, καὶ ξίφος. Lycaon.] *Lacus ab artifice Cretensi. Addit Gnosium, ad differentiam Lycaonis Pelasgi F. quem in lupum fabulæ mutatum tradunt.*

Sic ait illachry.] *Homerus lib. Iliad. decimo:*

τοὺς δὲ γυναῖκες ... μετὰ ... θρηνεῦμεναι

Protinus.] Homerus Iliad χ.
—βὰν δ' ἰέναι, περὶ νῆας ἀπὸ στρατοῦ.
Primorum manus.] *Libro eodem:*
τὼ δ' ἐπεὶ ἐς φυλάκων ἀφίκοντο ...

Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorũ manus ad portas, iuuenumq́ꝫ senumq́ꝫ
Prosequitur uotis, nec non & pulcher Iulus,
Ante annos animumq́ꝫ gerens curamq́ꝫ uirilem,
Multa patri mandata dabat portanda: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisq́ꝫ per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen antè futuri
Exitio, passim somno, uinoq́ꝫ per herbam
Corpora fusa uident, arrecto littore currus
Inter lora, rotasq́ꝫ uiros, simul arma iacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore loquutus:
Euryale, audendum dextra, nunc ipsa uocat res.
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A' tergo possit, custodi, & consule longè.
Hæc ego uasta dabo, & lato te limite ducam.
Hęc memorat, uocẽq́ꝫ premit, simul ense supbũ
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur,
Sed non augurio potuit depellere pestem.

B *... ἐπὶ Θρῃκῶν ... βὰν ῥ' ἰ... λιπόντες ... κατ' αὐτόθι πάντας ἀέργους.*
Qui fortè.] *Prosopographia, à regia dignitate, & augurandi scientia, & habitu quo ab his oppressus fuit.*
Sed non augurio.] *Iliad. 2.*
ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.

ἀλλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο, εὖ κατὰ κόσμον τριστοιχεί, παρὰ δὲ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
Ac mox:
τὸν δ' ... πρόσθεν ἰδὼν Διομήδεα δεῖξεν· οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι, ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο. ... ὃν νῶϊ πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς. ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος, οὐδέ τί σε χρὴ ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν, ἀλλὰ λύ' ἵππους, ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δ' ἐμοὶ ἵπποι.

Fatali enim necessitati nullo augurio occurri potest. Cæterùm totus ille locus, Egressi superant fossas sumptus est ex Iliad χ. uerba poëtæ adscribam, ut utrunq́ꝫ locum studiosi inter se conferre possint:

τὼ δὲ βάτην προτέρω, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα, αἶψα δ' ἐπὶ Θρηκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες.
C *οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδηκότες, ἔντεα δέ σφιν*

Rex idem.] *Ostendimus alibi & reges antiquitus sacerdotio fungi solere. Et postea urbe condita, tanta dignitas augurandi scientiæ accessit, ut reges in eorum collegium adscribi uoluerint. Talem poëta facit hic Rhamnetem, & regem & augurem.*

Treis.] *Enumerat eos poëta, quos Nisus castra hostium ingressus interfecit.*
Serranum.] *A' studio præsenti, forma, & multa crapula. Hũc non periturum fuisse dit, si totam noctem in multam usque lucem ludendo potandoq́ꝫ exemisset.* Impastus ceu plena leo per.] *Illustrat cædem à Niso editã ea nocte, comparatione. Hanc sumpsit ex decimo Iliados Homeri:*

Treis iuxtà famulos temerè inter tela iacentes,
Armigerumq́ꝫ premit Rhemi, aurigamq́ꝫ sub ipsis
Nactus equis, ferroq́ꝫ secat pendentia colla.
Tũ caput ipsi aufert domino, truncũq́ꝫ relinquit
Sanguine singultantem atro, tepefacta cruore
Terra thoriq́ꝫ madẽt, nec nõ Tamyrũq́ꝫ Lamũq́ꝫ,
Et iuuenem Serranum: illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoq́ꝫ iacebat
Membra deo uictus: fœlix, si protinus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemq́ꝫ tulisset.
Impastus ceu plena leo per ouilia turbatus,
(Suadet enim uesana fames) manditq́ꝫ trahitq́ꝫ
Molle pecus, mutũq́ꝫ metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes, incensus & ipse
Perfurit: ac multã in medio sine nomine plebem,
Fadumq́ꝫ, Hebesumq́ꝫ subit, Rhetũq́ꝫ Abarimq́ꝫ,
Ignaros: Rhetum uigilantem, & cuncta uidentẽ,
Sed magnum metuens se post cratera tegebat,

ὡς δὲ λέων μήλοισιν ἀσημάντοισιν ἐπελθών, αἴγεσιν, ἢ ὀΐεσσι κακὰ φρονέων ἐνορούσῃ.
De Diomede, qui cædibus grassabatur in Thracas. Rhesi occisi fortior. *Corripere gramen.] Homer. de equis Rhesi:*
——παρ' αὐτῷ δ' ὠκέες ἵπποι ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
Hospitio.] *Apud ueteres*

tetet mos erat, ut hospites inuicem hospitalia munera mitterent, symbola amicitiæ, ac fœderis hospitalis. Bullis.] Ornamentum bullam putant fuisse, quo utebantur illi qui triumpharent: & in ea remediū inclusum fuisse efficax aduersus inuidiā. Hinc pueri bullati, & prętextati, quòd bulla & prætexta ueste nobilium liberi insignirentur, in omen futuræ uirtutis.

Pectore in aduerso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpureā uomit ille animā, & cū sanguine mixta
Vina refert moriens: hic furto feruidus instat.
Iamq; ad Mesapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè uidebat
Carpere gramē equos: breuiter cùm talia Nisus,
(Sensit enim nimia cæde atq; cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustū satis est: uia facta per hostes.
Multa uirûm solido argento perfecta relinquūt,
Armaq; craterasq; simul, pulchrosq; tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cùm iungeret absens
Cædicus, ille suo moriens dat habere nepoti,
Post mortem Rutuli bello pugnaq; potiti,
Hæc rapit, atq; humeris nequicquā fortib. aptat.
Tum galeam Mesapi habilem, cristisq; decoram
Induit. excedunt castris, & tuta capessunt.

A

Interea præmissi equites ex urbe, &c.] Transitio ad equitum turmas, quæ legiones mox sunt insequutæ. Estq; occasio insequutæ cædis Nisi & Euryali. Galea.] A' uerisimili. State uiri, quæ caussa uiæ est?] Diomedes & Vlysses Dolonem fugientem cursu assequuti, multumq; auri pro uita redimenda offerentem, ita alloquuntur:

ζώγρει, μὴ δέ τί τοι θάνατος καταθύμιος ἔστω.
ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον,
πῆ δ' οὕτως ἐπὶ νῆας ἀπὸ στρατοῦ ἔρχεαι οἶος

Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant:
Ter centum scutati omnes Volscente magistro.
Iamq; propinquabant castris, muroq; subibant,
Cùm procul hos læuo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryali sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorē, radijsq; aduersa refulsit.
Haud temerè est uisum, cōclamat ab agmine Volscēs,
State uiri, quæ caussa uiæ est? quíue estis in armis?
Quóue tenetis iter? nihil illi tendere contrà,
Sed celerare fugam in syluas, & fidere nocti.
Obijciunt equites sese ad diuortia nota
Hinc atq; hinc, omnēq; * abitū custode coronant.
Sylua fuit latè dumis, atq; ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undiq; sentes.
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum, onerosaq; præda
Impediunt, fallitq; timor regione uiarum.
Nisus abit, iamq; imprudens euaserat hostes,
Atq; lacus, qui post Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat.

* al. aditum.

B

νύκτα δι' ὀρφναίην, ὅτε θ' εὕδουσι βροτοὶ ἄλλοι;
ἤ τινα συλήσων νεκύων κατατεθνηώτων;
ἦ σ' Ἕκτωρ προέηκε διασκοπιᾶσθαι ἕκαστα
νῆας ἔπι γλαφυράς; ἦ σ' αὐτὸν θυμὸς ἀνῆκε;

Verba sunt Vlyssis. Coronant.] hoc est cingunt, ne possint effugere. Homerus duos illos Græcorum duces indaginibus comparat, feram in locis sylurosis insectantibus acriter. Sylua fuit latè dumis.] Descriptio syluæ ab arborum generibus. Albani, tum.] A' ratione nominis.

C

Euryale infœlix.] Pathos, à querela. Quid faciat?] Pathos, à dubitatione. Tu dea, tu præsens nostro succurre.] Decorum in imploratione auxilij. Primùm diluculo diei, quo luna supra terram est, ad quam pugnandum erat. Deinde ipse uenator, & uenatoris filius uenatricem deam inuocat, et telum perinde in hostes nunc dirigat, atque in feras assueuerat. Postremò in sylua, atque solitudine, quibus ipsa præsideat Latonia, à Latona matre: eadem & Diana, Luna, Proserpina, Hecate, Cynthia, Delia, alijsq; nominibus appellatur. Hyrtacus aris.] A' sua patriisq; in eam pietate, religione, & meritis in eam. Tholo.] Quid porrò sit tholus, alij explicant satis.

Vt stetit, & frustra absentem respexit amicum:
Euryale infœlix, qua te regione reliqui?
Quáue sequar? rursus perplexū iter omne reuoluens
Fallacis syluæ, simul & uestigia retrò
Obseruata legit, dumisq; silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
Nec lōgum in medio tēpus, cum clamor ad aures
Peruenit, ac uidet Euryalū, quē iam manus omnis
Fraude loci, & noctis, subito turbante tumultu
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua ui iuuenē, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchrā properet per uulnera mortē?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto
Suspiciens altam lunā, sic uoce precatur.
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,

A *satit.* Hunc sine.] *Petitio.* Vmbras.] *tenebras dubias: non*

Astrorum decus,& nemorum Latonia custos:
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit,si qua ipse meis uenatibus auxi,
Suspendi'ue tholo,aut sacra ad fastigia fixi,
Hunc sine me turbare globũ,& rege tela per auras.
Dixerat,& toto connixus corpore ferrum
Conijcit:hasta uolans noctis diuerberat umbras,
Et uenit aduersi in tergum Sulmonis,ibiq;
Frangitur,ac fisso transit præcordia ligno.

frustra fuit illa inuocatio.

Diuersi circum.] *Rutuli, admirati unde telũ in Sulmonem per tenebras proficisceretur. Pacuuius in Medea: Diuersi circũspicimus,horror percipit.* Idem.] *Nisus.* Tu tamẽ.] *Loquitur Euryalo. Ennius in 1.*
Nec pol homo quisquã faciet impunè animatus
B *Hoc,nisi tu: mihi nã calido das sanguine pœnas.*
Me,me, adsum.] *E-*

Voluitur ille uomens calidũ de pectore flumen,
Frigidus,& longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt:hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure:
Dum trepidant,it hasta Tago per tẽpus utrunq;
Stridens,traiectoq; hæsit tepefacta cerebro.
Sæuit atrox Volscens,nec teli conspicit usquam
Autorem,nec quò se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolues amborum,inquit:simul ense recluso
Ibat in Euryalum tum uerò exterritus amens
Conclamat Nisus,nec se celare tenebris
Amplius,aut tantum potuit perferre dolorem:
Me,me,adsum qui feci,in me conuertite ferrum,
O' Rutuli,mea fraus omnis: nihil iste,nec ausus,
Nec potuit:cœlum hoc,& conscia sidera testor:
Tantum infœlicem,nimium dilexit amicum.

pizeuxis: hoc est, subiunctio eiusdem dictionis, sine interstitione, uehementiæ caussa. Mea fraus.] *Excusat amicum à facultate et uoluntate: & propriũ crimen, si modò crimẽ est dicendum, confitetur.* Cœlum] *Confirmat præsentium corporum cœlestium testimonio, confessionem suam.* Tantum infœlicem] *Ecphonesis, in pium amorem Nisi.*

Talia dicta.] *ὤρεξο φ κτο, Nisus uidelicet, ut sua interpellatione & iudicio, ferrũ libratum ab amico auerteret.* Voluitur.] *Pathos ab attestatiõe rei uisæ, et hypotyposi deficiẽtis in ipso uulnere.* Purpureus.] *Pathos, à collatione. Narcissũ uidetur innuere, quem in Bucolicis purpureũ uocat, regium puerum*
C *in florem hunc cõuersum. Hom. Iliad. Λ.*
μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥ τ' ἐνὶ κήπῳ
καρπῷ βριθομένη νοτίῃσί τε εἰαρινῇσιν.
Moratur.] *cum illo solo congreditur, eumq; unũ sternere conatur.* Rotat.] *Hypotyposis Nisi, hinc illinc perturbantis hostes ferro, & excipientis Volscẽtem*

Talia dicta dabat: sed uiribus ensis adactus
Transadigit costas,& candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus leto,pulchrosq; per artus
It cruor,inq; humeros ceruix collapsa recumbit.
Purpureus ueluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens,lasso'ue papauera collo
Demisere caput,pluuia cũm forte grauantur.
At Nisus ruit in medios,solumq; per omneis
Volscentem petit,in solo Volscente moratur.
Quẽ circũ glomerati hostes,hinc comin⁹ atq; hinc
Proturbant:instat non segnius ac rotat ensem
Fulmineum,donec Rutuli clamantis in ore
Cõdidit aduerso,& moriẽs animã abstulit hosti.
Tum super exanimem sese proiecit amicum
Confossus,placidaq; ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori uos eximet æuo,
Dum domus Aeneæ,Capitoli immobile saxum
Accolet,imperiumq; pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli,spolijsq; potiti,
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus Rhamnete reperto
Exangui,& primis una tot cæde peremptis,
Serranoq;,Numaq;: ingens concursus ad ipsa
Corpora,seminecesq; uiros,tepidaq; recentem
Cæde locum,& plenos spumanti sanguine riuos.
Agnoscunt spolia inter se,galeamq; nitentem
Messapi,& multo phaleras sudore receptas.

intrautum. Fortunati.] *Exclamatio in fidem amicitiæ amborum, quibus immortale nomen & celebrem famã apud omnem posteritatem uirtute carminum suorum pollicetur poëta. Carmine enim, ut ait Naso, fit uiuax uirtus, expersq; sepulchri est.* Immobile saxum.] *Hoc est, ipsum Capitolium tenebit. Perpetuitatem imperij Pop. Roman. promittit. fatorum urbis & imperij ignarus. Porrò, quod ad Terminum lapidem, qui reliquis dijs excedentibus, unus manserit immobilis, adeoq; ne Ioui quidem cedere unus uoluerit, uide Liuium, Ouid. Lactantium, Angelum Politianum, & alios.*

Et iam prima.] *Homerus lib. Iliad. undecimo:*
ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο

Et iam prima nouo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam sole infuso,iam rebus luce retectis,
Turnus in arma uiros,armis circundatus ipse
Suscitat,æratasq; acies in prælia cogit,

ὄρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.
Spectat autem huc aurorę descriptio, ut cadet

des Nisi & Euryali patefacta ad claram lucem, luctum planè tragicum inter Troianos concitet. Romoribus.] *Duos Troianos pulcherrimum facinus ausos, tantam stragem in castris nocte ea edidisse.* Ora uirûm praefixa.] *Capita hastis hic praefixa refert, ut Hectorem Homericum, quem loro pedibus perterebratis inserto, circum muros raptabat Achilles.* Matrisque allabitur.] *Homer. lib. Iliad. 22. de Hecuba, quae Hectorem è moenibus raptari ab Achille conspicata, comam uellit, & flammeum per indignationem humi deijcit:*

—ἡ δέ νυ μήτηρ τίλλε κόμην, ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην,
τηλόσε, κώκυσεν δὲ μάλα μέγα παῖδ' ἐσιδοῦσα.

Quem & luget pater, & uniuersa ciuium multitudo. Ad postremum serus nuncius ad Andromachã, telam in gynaeceo texentem, uenit. Hanc refert hic mater Euryali, quae dilapsis & pensis & radijs è manibus, clamore & eiulatu omnia miscet. Homer. de Androm. lib. eod.

οὐ γάρ οἱ ἐτήτυμος ἄγγελος ἐλθὼν
ἤγγειλ' ὅττι ῥά οἱ πόσις ἔκτοθι μίμνε πυλάων.
ἀλλ' ἥ γ' ἱστὸν ὕφαινε μυχῷ δόμου ὑψηλοῖο,
δίπλακα μαρμαρέην, ἐν δὲ θρόνα ποικίλ' ἔπασσε.

Quisque suos, uarijs acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (uisu miserabile) in hastis
Praefigunt capita, & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem: nam dextra cingitur amni,
Ingentesque tenent fossas, & turribus altis
Stant moesti: simul ora uirûm praefixa uidebant
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pauidam uolitans pennata per urbem
Nuncia Fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali: at subitus miserae calor ossa reliquit,
Excussi manibus radij, reuolutaque pensa.
Euolat infoelix, & foemineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit: non illa uirûm, non illa pericli
Telorumque memor, coelũ dehinc questib. implet:
Hunc ego te Euryale aspicio? tu'ne illa senectae
Sera meae requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremùm miserae data copia matri?
Heu terra ignota canibus data praeda Latinis,
Alitibusque iaces, nec te tua funera mater
Produxi, pressi'ue oculos, aut uulnera laui
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
Vrgebam, & tela curas solabar aniles.
Quò sequar? aut quae nũc artus, auulsaque mẽbra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers, quae sum terraque marique sequuta?
Figite me (si qua est pietas) in me omnia tela
Conijcite ó Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne pater Diuûm miserere, tuoque
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelẽ abrumpere uitã.
Hoc fletu concussi animi, moestusque per omnes
It gemitus, torpent infractae ad praelia uires,
Illam incendentem luctus Idaeus, & Actor
Ilionei monitu & multum lacrymantis Iuli
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

Nuncia fama ruit.] A *Excitur Andromacha ad luctum, eiulatumque è turribus acceptum:*

κωκυτοῦ δ' ἤκουσε καὶ οἰμωγῆς ἀπὸ πύργου.
τῆς δ' ἐλελίχθη γυῖα, χαμαὶ δέ οἱ ἔκπεσε κερκίς.

Excidit in terram è manibus radius. Haec duas pedissequas adsciscit, cum quibus muros petit:

—μεγάροιο διέσσυτο μαινάδι ἴση, παλλομένη κραδίην, ἅμα δ' ἀμφίπολοι κίον αὐτῇ.

Coelum dehinc.] B

αὐτὰρ ἐπεὶ πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ἷξεν ὅμιλον,
ἔστη παπτήνασ' ἐπὶ τείχει. τὸν δ' ἐνόησεν
ἑλκόμενον πρόσθεν πόλιος.

Hunc ego te Euryale aspicio?] *Querela matris Euryali, amplificandi luctus caussa: qualis illa item est Andromaches, quae statim sequitur:*

Ἕκτορ, ἐγὼ δύστηνος· ἰῇ ἄρα γεινόμεθ' αἴσῃ
ἀμφότεροι, σὺ μὲν ἐν Τροίῃ, Πριάμου κατὰ δῶμα.

Heu terra ignota canibus, &c.] *Pathos à loco. Caeterùm tota haec lamentatio, ut illa Andromaches, undique* C *pathetica est.* Funera mater.] *Ab officijs piorum parentum.* Hoc fletu concussi.] *Apud Homerum lugent solae mulieres.*

ὡς ἔφατο κλαίουσ', ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες.

At tuba.] *Praeparatio ad oppugnationẽ, quam primùm summatim graphicè describit, atque inde particulatim eam enarrat.* Coelumque.] *Planè tragicè.* Testud.] *Erat autem testudo, bellica machina, curuata in modum testudinis.* Implere.] *Hysteron proteron.* Assueti.] *A multa exercitatiõe.*

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit: sequitur clamor, coelumque remugit:
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac uellere uallum.
Quaerunt pars aditum, & scalis ascendere muros.
Quà rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa uiris, telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, & duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto uoluebant pondere, si quà
Possent tectã aciem perrũpere, cùm tamẽ omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec iam sufficiunt: nã qua globus imminet ingẽs,
Immanem Teucri molem uoluuntque ruuntque,

Voluunt.] *Polysyndetõ, Voluũtque ruũtque: quod idem alibi propemodum Graecorũ imitatione prouerbialiter extulit, Rapiuntque feruntque, ἄγουσι καὶ φέρουσι, agũtque feruntque: pro eo quod est, hostili more populari, aut infestare. Terent. in Adelphis: Caeteros ruerẽ, agerem, raperem, tunderem, prosternerem.*

Quae

A
Quæ ſtrauit Rutulos latè,armorumq́ꝫ reſoluit
Tegmina,nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli,ſed pellere uallo
Miſsilibus certant.
Parte alia horrendus uiſu quaſſabat Hetruſcam
Pinum,& fumiferos infert Mezentius igneis.
At Meſſapus equûm domitor,Neptunia proles
Reſcindit uallum,& ſcalas in mœnia poſcit.

Vos ô Calliopæ,precor aſpirate canenti,
Quas ibi tum ferro ſtrages,quæ funera Turnus
Ediderit,quem quiſq; uirum demiſerit orco:
Et mecum ingenteis oras euoluite belli.
Et meminiſtis enim diuæ,& memorare poteſtis.

Vos ô.] *Iterat inuocationem, difficilem locũ ingreſſurus: idq́ꝫ imitatione Homerica.* Vos ô.] *Vnius Calliopes nomine, omnes ſimul inuocat: poſita ſpecie pro genere. qua figura initio operis dixit, Muſa mihi cauſas memora: pro, Muſæ memorate: & in 7 Nunc age, qui reges Erato: pro, ô Muſæ.* Et mecum ingenteis.] *Ennius in 6.* *Quis potis ingenteis oras euoluere belli?* Oras.] *extrema, uel principia: ut dixit Quintil. Oras ſoluentibus bene precemur.* Et meminiſtis.] *Homer. in Iliad.* ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε, ἴστέ τε πάντα. *Vt pondus proinde habeat narratio, & ſimilitudinem ueri, fingit Muſas oppugnationem & cædem memorantes.*

Turris erat uaſto ſuſpectu,& pontibus altis,
B Opportuna loco,ſummis quam uiribus omnes
Expugnare Itali,ſummaq́ꝫ euertere opum ui
Certabant:Troes contrà defendere ſaxis,
Perq́ꝫ cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri,quæ plurima uento
Corripuit tabulas,& poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus,fruſtraq́ꝫ malorum
Velle fugam,dum ſe glomerant,retroq́ꝫ reſidunt
In partem quæ peſte caret,tum pondere turris
Procubuit ſubitò,& cœlũ tonat omne fragore,
Semineces ad terram,immani mole ſequuta,
Confixiq́ꝫ ſuis telis,& pectora duro
Transfixi ligno ueniunt,uix unus Helenor
Et Lycus elapſi:quorum primæus Helenor
Mæonio regi,quem ſerua Licymnia furtim
Suſtulerat,uetitisq́ꝫ ad Troiam miſerat armis,
Enſe leuis nudo,parmaq́ꝫ inglorius alba.
Isq́ꝫ ubi ſe Turni media inter millia uidit,
Hinc acies atq́ꝫ hinc acies aſtare Latinas:
Vt fera,quæ denſa uenantum ſepta corona
C Contra tela furit,ſeſeq́ꝫ haud neſcia * mortis * al. morti.
Iniicit,& ſaltu ſupra uenabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſtes
Irruit:& quà tela uidet denſiſsima,tendit.
At pedibus longè melior Lycus,inter & hoſtes,
Inter & arma fuga muros tenet,altaq́ꝫ certat
Prendere tecta manu,ſociûmq́ꝫ attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu teloq́ꝫ ſequutus
Increpat his uictor:Noſtras'ne euadere demens
Speraſti te poſſe manus?ſimul arripit ipſum
Pendentem,& magna muri cum parte reuellit.
Qualis ubi aut leporẽ,aut cãdenti corpore cygnũ
Suſtulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis,
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus:undiq́ꝫ clamor
Tollitur,inuadunt,& foſſas aggere complent,
Ardentes tædas alij ad faſtigia iactant.
Ilioneus ſaxo,atq́ꝫ ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem,igneisq́ꝫ ferentem:
Emathiona Liger,Chorinæum ſternit Aſilas:

Turris erat uaſto ſuſpectu.] *Deſcriptio turris ab altitudine, & opportuno, quam hoſtes undiq; oppugnare primùm fuere adorti.* Cœlum.] *Hyperbole.* Primæus Helenor.] *Ab ætate immatura ad militiam, & parentibus.* Licymnia furtim.] *Ex hac furtiuo concubitu fuerat natus, & educatus, & ante annos maturos arma induius. Filium enim familiás à patre mancipatum, ut capite diminutum, ad militiam ſacramento rogare, aut ullo modo admittere, nefas ueteribus fuit: & ſeruilis conditio. atque hi minus capite diminuti dicebantur.* Vt fera.] *Notatur hic locus apud Macrob ut qui Homericã maieſtatem nõ æquet. Hom. Iliad. 12.*

ὡς δ' ὅτ' ἂν ἔν τε κύνεσσι καὶ ἀνδράσι θηρευτῇσι
κάπριος, ἠὲ λέων στρέφεται σθένεϊ βλεμεαίνων,
οἱ δέ τε πυργηδὸν σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες
ἀντίοι ἵστανται, καὶ ἀκοντίζουσι θαμειὰς
αἰχμὰς ἐκ χειρῶν, τοῦ δ' οὔποτε κυδάλιμον κῆρ
ταρβεῖ, οὐδὲ φοβεῖται, ἀγηνορίη δέ μιν ἔκτα
ταρφέα τε στρέφεται στίχας ἀνδρῶν πειρητίζων
ὅππῃ τ' ἰθύσῃ, τῇ τ' εἴκουσι στίχες ἀνδρῶν.

Vides, inquit, in anguſtum Latinam parabolam eſſe contractam, ut nihil poſsit eſſe ieiunius? Græcam contrà, & uerborum & rerum copia pompam ueræ uenationis impleſſe? Hæc ille: quaſi uerò poëtæ noſtro copia defutura fuiſſet aut minus ſplendidè comparaſſet, ſi uoluiſſet abſque Laconiſmo totam Homericam collationem illam exequi. Qualis ubi aut leporem.] *Hunc locum inter ea recenſet, in quibus poteſt uideri Homerum ſuperaſſe Maro. Sumpſit ex Iliad. 22.*

οἴμησεν δὲ ἀλεὶς, ὥς τ' αἰετὸς ὑψιπετήεις,
ὅς τ' εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
ἁρπάξων

ἁρπάζων ἢ ἄργ' ἀ- μαχὴν, ἢ πῶμα λα- γηνόν.

Cæterùm hæc expugnatio turris expressa est ad castrorum Græcorū oppugnationem Iliad. 12 in qua Sarpedon ad eundem modum propugnaculum

Hic iaculo bonus, hic longè fallente sagitta.
Ortygium Cæneus, uictorem Cænea Turnus.
Turnus Ityn, Cloniūq́, Dioxippū, Promulūq́,
Et Sagarim, & summis stantē pro turribus Idan.
Priuernū Capys, hūc primo leuis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manū proiecto tegmine demens
Ad uulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et læuo infixa est lateri manus, abditaq́ intus
Spiramenta animæ letali uulnere rupit.

φόωντ', ἄσβεστος δὲ βοὴ γίνετ' ἠῶθι πρὸ A

φθάν δε μιν ἐπιπίων ἐπὶ τάφρον κονιθέντες.

Ilioneus saxo.] Homerus Iliad. 12. de Hectore portas saxo deijciente:

conuellit, & Hector saxo portas deijcit: ut hic partem muri, & Lycum muros tenentem, Turnus. Vndique clamor.] Homer. Iliad. 12.

αἱ ῥοὶ ἢ πρυλέες σὺν τεύχεσι θωρηχθέντες

ἕκτωρ δ' ἁρπάξας λᾶαν φέρεν, ὅς ῥα πυλάων ἑστήκει προπάροιθε πρυμνὸς παχύς.

Emathio.] Ludus pugnæ, in qua [illegible] ἄλλοι. Sagarim.] A' fluuio Phrygiæ Sangario.

Arcentis.] Personæ descriptio, à genere armorum, habitu, forma, & loco in quo educatus fuerat Pictus] Phrygio opere intertextam, quia ipse Phryx Eductum sy] A' loco educationis, in Sicilia ad Symethum amnem.

Stabat in egregijs Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydē, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens
Eductum Martis luco, Symethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrecta extendit harena.

ciebat esse iurator, de quo iuraret. Quod si fideliter faceret, discedebat illæsus. Si uerò subesset iurijurādo mala conscientia, mox in lacu amittebat uitam falsus iurator. Hæc res ita fratrum religionem cōmendabat, B

Placabilis ara Palici.] Dij Palici duo in Sicilia colebantur, quos omnium primus Aeschylus literis celebrauit, reddita simul eorum nominum etymologia. In Sicilia Symethus fluuius monstratur, iuxta quem nympha Thalia Iouis compressu grauida, cùm Iunonis metu precata esset, ut sibi terra dehisceret, optatum tulit. Cùm iam partitudo instaret, ferunt iterum diductâ terra, eam gemellos peperisse, appellatosq́ Palicos, ἀπὸ τοῦ πάλιν ἱκέσθαι, quod iterum è terra prodessent. Haud procul inde modici lacus sunt illi quidem, sed uasta profunditate, semperq́ aquam rebullientes, quos incolæ crateres cognomine Dellos nuncupant: existimantq́ eos fratres Palicos esse, summisq́ honoribus coluntur. Sed nulla in re religiosius, quàm circa iusiurandum eorum numen ueneratur. Etenim cum negati furti, aut alterius rei fides quæritur, & iusiurandum a suspecto exigitur, uterq́ ab omni contagione mundi inquit Macrob. ad crateras accedunt, accepto prius fideiussore à persona, quæ iuratura est de soluendo eo quod peteretur, si addixisset euentus. Illic inuocato loci numine, testatum faut crateres quidem implacabiles uocarentur. Nec sine diuinatione est Palicorum templum. nam cùm Siciliam sterilis annus arefecisset, diuino Palicorum responso admoniti Siculi, heroi cuidam certum sacrificium celebrauerunt, & reuertit ubertas. Qua gratia Siculi omne genus frugum congesserunt in aram Palicorum. ex qua ubertate ara ipsa pinguis uocata est. Hæc est omnis historia, quæ de Palicis, eorumq́ fratribus, in Græcis tantummodo literis inuenitur: quas Maro non minus quàm Latinas hausit. Hæc eo libentius ex Macrobio retulimus, ut Seruij deliramenta & somnia exponeremus. Itaq́ Arcentis filius circa aram Palici placabilem, in luco Martis in Sicilia, ad Symethiū amnem liberaliter educatus fuit. Multa de Palicis Diodor. Siculus lib. undecimo, quæ ex alijs petere licebit. Ferrugineus color ferro ardenti, aut certè ferrugini similis est, qui & Hyacinthinus appellatur à poëtarum maximo: Ferrugineos hyacinthos.

Ibera.] Loquitur hic de Iberis, inter Albanos & Colchos sitis unde olim in Hispanias uenere, qui amni Ibero, & ipsi Hispaniæ nomen fecerunt. C

Bis capti.] Numani oratio conuiciorum referta. Hac admirandis conuicijs Turni & suorum uirtutem, ab omni ætatis studijs uebit, & uicissim Troianorum imbelliam ac molliciem amplificando uituperat. Bis capti.] Ostenduntur aliâs bis, ter Troiam diuersis temporibus fuisse captam: unde genti uniuersæ mollitiem coarguit. Digna atque indigna relatu.] in-

Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemq́ manu fudisse Numanum:
Cui Remulo cognomen erat, Turniq́ minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atq; indigna relatu
Vociferans, tumidusq́ nouo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum, ualloq́ teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam? quæ uos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlysses.
Durum à stirpe genus, natos ad flumina primū
Deferimus, sæuoq́ gelu duramus & undis.
Venatu inuigilant pueri, syluasq́ fatigant.
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

digna relatu, dixit: pro, multa confusè effundere, ut quæque in buccam sine iudicio ac prudentia uenerunt. Italiam.] subaudi, uobis promisit, aut simile quiddam. Dementia adegit?] huc cursum uestrum uertere. Antepo- nit magnificus ac gloriosus uirtutis suæ ostentator, Italos Græcis, à quibus Troia capta fuit. Athenæus ostendit, ex Phrygia laudatissima

A At patiens operum, paruoq́ assueta iuuentus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, uersaq́ iuuencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat uires animi, mutatq́ uigorem.
Caniciem galea premimus: semperq́ recentes
Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice uestis.
Desidiæ cordi, iuuat indulgere choræis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O' ueræ Phrygiæ, neq́ enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana uos, buxusq́ uocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma uiris, & cedite ferro.

dacissima mancipia, ut ex Arcadia auxiliares optimos mitti solere unde etiam prouerbium natũ, Phryx non nisi plagis emendatur. Itaque cùm hic maledicus eos Phrygas uocat, notat eorum & barbariem, & seruilia ingenia. Durum a.] *Immodica atq́ inepta iactantia amplificat disciplinam Italicam, à studiis omnis ætatis, & exercitatione.* Natos ad flu.] *ab infantium puerorumq́ habitu.* Natos.] *Galenus alicubi præcipit, infantes sale aspersos fasciis inuoluendos: hoc est, ut Auicenna docet, ut perluantur aqua, in qua colliquatum sit sal, ut ita commodè cutis & umbilicus occallere incipiant, ore ac naribus intactis. Sed & quibusdam*
B *mos fuit, infantem frigida lauare, refragante Galeno à quo id ceu inutile reiicitur. Sed illa consuetudo à barbaris quibusdam retenta fuit, ut frigido flumine infantes abluerent: uel tenui amiculo, ad corporis robur colligendum conuestirent, ut apud Gallos. Et hic mos etiam Rutulis fuit, uel hoc Numano ridiculo ostentatore teste. A' signis uires Italorũ ac robur iactitat.* Venatu.] *Ab infantia, ad puritiam transit.* At patiens.] *A' studiis iuuentutis.* Versaq́.] *Cacosyndeton, & homœoteleuton.* Senectus.] *A' uigore senectutis.* Prædas.] *Talia huic genti fraudi non fuere, sicut apud Aegyptios omnia furta quondam licita erant.* Vobis picta.] *A' signis, & habitu diuersa Troianorum ingenia exprobrat. Cultus enim externus animos uel uiriles, uel molles satis declarat.* Croco.] *Crocoton uestem dicit delicatam fimbriatam ac rotundam, qua potissimum mulieres utebãtur. Herculem quidam olim, quòd effœminatus Omphalæ seruiret, Crocotophoron pingebant. Vnde, si quando honos indignis additur, prouerbialiter dici solet, Crocoton feli.* Tunicæ manic.] *Ab habitu. Probro dat Troianis, quòd manicatas haberent tunicas: nã huiusmodi olim nó sine magno probro induebantur, authore Gell. χειριδωτὰς Græci uocant: id est, manuleatas, aut manuleatas, manuleatasue. Cic. in Catilin. Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut barbatos uidetis, manicatis & talaribus ac strictis tunicis amictos, nó togis. Hinc prouerbium natũ est, χειροβρῶτι δεσμῷ, Manuuoro uinculo: de manicis uestiũ oblongis, quòd manus offendant.* Mitræ.] *Vide lib. 4. Hom. ὦ μελ ἀπηλοΐῦρτε ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' ἀχαιοί. Hac maledicẽtia quid aliud est, quàm bellare lingua?* Dindyma.] *Dindymon mons Cyzici est, sacer Matri deûm, quòd gemina ubera fundere uideatur, quãquam uniuersa Phrygia sacra illi deæ est. In eo monte Corybantes sibi sacra instituunt. Ab hoc Mater deûm Dindyme, & Dindymene item est dicta: ut Berecynthia, à monte Phrygiæ Berecyntho. Nostri grammatici uolunt neutrum plurale tantum esse, Græci etiam numero singulari Dindymum dicunt. Apollonii enarrator, Δίνδυμον ὄρος ἐστὶ Κυζίκου ἱερὸν τῆς ῥέας.* Biforem.] *sinistrã dicit, quæ duo foramina, ut dextram unum habebat. Hanc tibiam sacris Cybeles tribuunt, quòd orgyastica fuerit, hoc est, concitatrix & inflantis os uultumq́ deformarit. Qua de caussa fabulantur eam à Pallade abiectam, quam ipsa repererat, reprehensa deformitate oris. Tibiarum apud ueteres plures fuisse species constat: interq́ eas una fuit, quæ à Libybus Plagialos dicebatur, ex loto: Elymos ex buxo fuit, inuenta à Phrygibus quam poëta hic innuit, cùm dicit Buxusq́ uocat Berecynthia. Inuenère etiã Phryges lugubrẽ tibiam, qua Cares simul cœpere uti. Reliquas tibiarũ species prætermitto studio, ne in annotando sim æquo lõgior.*

C Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius, neruoq́ obuersus equino
Contendit telum, diuersaq́ brachia ducens
Constitit ante Iouem supplex per uota precatus:
Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterq́ caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit læuum: sonat una letifer arcus,
Effugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perq́ caput Remuli uenit, & caua tempora ferro
Traiicit: I, uerbis uirtutem illude superbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittũt.
Hoc tantum Ascanius: Teucri clamore sequũtur,
Lætitiaq́ fremunt, animosq́ ad sidera tollunt.
Aetherea tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemq́ uidebat,
Nube sedens, atq́ his uictorem affatur Iulum:
Macte noua uirtute puer, sic itur ad astra,

Talia iactantem.] *Laudem cæsi hostis procacis, uel ob id tribuit Ascanio, ut futuræ uirtutis specimen in eo declaret.* Et statuam.] *Exponit quæ dicat dona.* Aurata.] *Seruatur is mos etiamnum hodie in triumphis, ut insignium taurorũ cornua inaurentur, & eorum qui principibus ut honorarii donantur.* Statuam.] *Disertè statuam. Antiquitus à sacrificantibus obseruabatur superstitiosè, si hostia aræ admota, inuita ac restitans traheretur, ac uehementer reluctata fuisset, ut amoueretur, quia eam inuito deo offerri putabant. Ideo significanter dicit Ascanius, Statuam: quasi tibi gratiam, uolentem libentemq́ ibi sistam ac mactabo.* Candentem.] *Non ut ferrum dicimus candere: sed candentem, pro cãdidum, nitidum, ac prępinguem, forma ac quantitate matri æqualem.* Cornu.] *A' signo: pinguem uouet.* Intonuit læ.] *Læuâ fulmina, ac tonitrua*

cœlo sereno, diximus alibi auspicata fuisse. Letifer.] letum, hoc est, præsentem mortem adferens. Sabinus legit, fatifer.
I uerbis.] Leoninus uersus. Bis capti.] Amara derisio cadentis Numani, in mmensi. Macte] Victoria Ascanij, non solum hominum, sed et deorum applausu excepta est: Macte uirtute esto.
Deos.] A' cuius stirpe nascentur dij. ut Romulus, Cæsar, Au-

Dijs genite, & geniture deos: iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato uentura resident.
Nec te Troia capit. simul hæc effatus, ab alto
Aethere se mittit, spiranteis dimouet auras,
Ascaniumque petit. forma tum uertitur oris
Antiquum in Buten: hic Dardano Anchisæ
Armiger anté fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitē Ascanio pater addidit: ibat Apollo
Omnia longæuo similis, uocemque coloremque,
Et crines albos, & sæua sonoribus arma.
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit satis Aeneide, telis impuné Numanum
Oppetijsse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis.
Cætera parce puer bello. sic orsus Apollo
Mortaleis medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Agnouere deum proceres, diuinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.

gustus. Ventura.] Subobscuré ad Iulium dictatorem, & Augustum respicit, qui orbem à bellis pacauit. A
Buten.] Personæ descriptio à muneribus, quib. sub Anchise fuerat functus.
Omnia.] Eicon, & hypermetrum.
Aeneide.] alij Aenide legunt.
Apollo.] Propter arcum, & sagittas, quibus & ipse usus Pythonem interfecit.

B

Hœdis] Hœdi duæ stellæ sunt, in manu Heniochi, siue aurigæ, quarta & quintæ magnitudinis. German. Cæsar in Aratum.
—At manus hœdos
Ostendit nautis inimicum sidus in undis.
A' Græcis ἔριφοι dicuntur. Quoniam autem occidente 4. nonas Octob. Heniocho matutino, Cæsaris corona incipit oriri, Hœdi uesperi 8. Idus Octob. occidunt. Turbidum sidus & uehemēs suo exortu, ut succulæ, Orion, Arcturus, & libræ occasus. Tantus telorum imber est exortus.

Macrobius legit, quæ Imperio ducis est commissa.

It clamor totis per propugnacula muris,
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis, tum scuta cauæque
Dant sonitum galeæ flictu, pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu ueniens pluuialibus hœdis
Verberat imber humum, quàm multa grādine nimbi
In uada præcipitāt, cùm Iuppiter horridus austris
Torquet aquosam hyemē, & cœlo caua nubila rū-
Pandarus & Bitias Idæo Alcanore creti, (pit.
Quos Iouis eduxit luco syluestris Hiera,
Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos,
Portam* quę ducis imperio commissa, recludunt,*
Freti armis: ultroque inuitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læua pro uiribus astant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aeriæ liquentia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Cōnsurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi uertice nutant.
Continuó Quercens, & pulcher Equicolus armis
Et pręceps animi Tmarus, & Mauortius Hęmon,
Agminibus totis aut uersi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine uitam.

milites duos modò uiribus comparat, modò à splendore cristarum in galeis eos circumscribit: rursum ad archetypum arboribus, addita fluminum celebritate, æquat. Locus Homericus extat Iliad. duodecimo. quē eo studio adscripsi, ut studiosi præsentē conferre possint:
ἐν δὲ πύλῃσι δύ' ἀνέρας εὗρον ἀρίστους
υἷας ὑπερθύμους Λαπιθάων αἰχμητάων.
τὸν μὲν Πειριθόου υἷα κρατερὸν Πολυποίτην, C
τὸν δὲ Λεοντῆα βροτολοιγῷ ἶσον Ἄρηϊ.
τὼ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων
ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα
ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.
ὣς ἄρα τὼ, χείρεσσι πεποιθότες ἠδὲ βίηφι,
μίμνον ἐπερχόμενον μέγαν Ἄσιον, οὐδ' ἐφέβοντο.

Pandarus &.] Transitio ad pulcherrimum facinus duorum Troianorum. Hos autem describit à parentibus, & loco educationis, tum autem à proceritate corporum. De luco isthoc suprá dictum est. Pandari Lycaonis filij meminit Homerus, qui misso telo, quo uulneratus fuit Menelaus, primus fœdus ictum uiolauit. De Pandaro sermo fuit in quinto Portam.] Refertur hic locus in Saturnalibus Macrobianis, inter eos, in quibus Maro Homerum superasse uideri potest. Etenim apud Homerum lib. Iliados 12. narratur solum, qua uirtute Polipœtes & Leonteus pro castrorum portis stant, intrepidi immotique Asium hostem opperientes. Comparantur arboribus, altis radicibus nixis tantum. At Vergilius inducit Pandarum, atque eius comitem Bitiam, ultrò aperientes portas, atque intra eas hostes stricto ferro excepturos, quē austi essent irrumpere: id quod laborabant. Hos fortes

Padi.] Venetæ ditionis est Padus, oritur ex Alpibus Straboni, ut Rhenus & Ister: estque omnium fluuiorum in Europa circa fauces suas, præter Istrum, maximus. Eridanus à Græcis appellatur. Plin. tradit, eū è gremio Vesuli montis oriri. Illustri fabula Phaetontis in primis celebratus est. Canis ortu augetur, liquatis niuibus, agris quàm nauigijs torrentior. Huius plena descriptio extat apud Plin. lib. 3. cap. 16. Nomen Pado factum est, à picea arbore, quæ multa est in eius ripa, quæ Gallicè Padus uocatur. Athesis ex alpibus Tridentinis funditur.

Pernece.]

Tum magis increscunt animis discordibus iræ,
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et cõferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diuersa in parte furenti,
Turbantiq́ue uiros perfertur nuncius, hostem
Feruere cæde noua, & portas præbere patentes.
Deserit incœptum, atq́ue immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresq́ue superbos:
Et primũ Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo: uolat Itala cornus
Aera per tenuem, stomachoq́ue infixa sub altum
Pectus abit, reddit specus atri uulneris undam
Spumãtẽ, & fixũ ferrũ in pulmone tepescit. (pnũ
Tũ Meropẽ, atq́ue Erimãtha, manu cũ sternit Aphi-
Tum Bitian ardẽtem oculis, animisq́ue frementem
Non iaculo (neq́ue enim iaculo uitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica uenit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitũ, & clipeũ super intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam ponto iaciunt, sic illa ruinam
Prona trahit, penitusq́ue uadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur harenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumq́ue cubile
Inarime, Iouis imperijs imposta Typhœo.

A Feruere.] *Enallage coniugationis.* Dardaniam.] *Ita dictam, à Dardania porta deletæ Troiæ.* Thebana.] *à parentibus.* Phalari.] *Quid sit phalarica, & quod teli genus, ab alijs satis explicatur. Magni ardoris atque impetus oratio est.* Sustinuit.] *Amplificatio.* Ruunt.] *Homericum illud graphicè reddit,* δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησεν τεύχεα ἐπ' αὐτῷ. Qualis.] *Amplificatio casus à comparatione. Baiæ uicinæ admodũ sunt Cu-* B *mis, quæ Chalcidensium colonia sunt. Baias à Baio comite Vlyssis dictas credunt.* Euboico.] *Eubœa, longo tractu æquat Atticæ, Locridis & Bœotiæ oras. In hac Chalcis est, urbs peruetusta, opibus potens, & uirorum multitudine abundant. Atque ob id quondam multæ hinc coloniæ sunt deductæ, cùm in alias toto orbe terras tum in Italiam. Eubœæ incolæ ab Homero Abantes dicuntur, ab heroe Abante, Neptuni filio: uel à Thraciæ gente, quæ ex Abis Phocidos insulam inuaserit, hodie Nigropontum uocant.* Prochyta alta tremit] *Hyperbole ruinæ. Modicæ insulæ sunt inter Cumas & Siciliam* πιθηκοῦσαι, ἰσχίαι, αἰναρία νῆσοι, καὶ προχύτη. *Prochyta auulsa Pithecusis est, ante promontorium Misenum. De Inarima, uel Arimis rectius, ubi terrarum sint, disputatur etiamnum inter doctos. Sunt qui in Lydia collocant, alij in Phrygia quã* κατακεκαυμένην *uocant: rursum quidam inter Mæandrum & Lydiam collocant. nonnulli in Cilicia, aut in Pithecusiis, uel in Syria: ubi in Serbonide palude Herodotus Typhonẽ sepultum tradit, in Thal. Porrò quòd Homerus libro secundo Iliad. dixit,* εἰν ἀρίμοις, *noster composita uoce dixit Inarime. Neq́ue illud uerò prætereundũ, dici* τυφῶν, τυφῶς, & τυφωεύς, *à uerbo* τύφεσθαι, *exhalare fumũ. Typhonis enim nomen allegoricῶς usurpatur. nã nomen ipsum uapores & æstuationes terræ signat, unde imbres & tẽpestates cõcitantur. Quare poëtæ procellarũ & turbinũ tempestuosorũ parentẽ eum fingũt. In Arimis, Hõ. Il. 2. cubilia Typhoëi esse canit. uerba poëtæ sunt:*

γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὣς τερπικεραύνῳ
χωομένῳ, ὅτε τ' ἀμφὶ τυφωέι γαῖαν ἱμάσσῃ
εἰν ἀρίμοις, ὅθι φασὶ τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς.

Quos uersus ita reddidit Ioach. Camerarius:

—At mugire solum, uelut altitonante
Cum Ioue commoto tellus pulsata tremiscit
Inarimes, sæui lustrum (ut fert fama) Typhœi.

Cubile.] *Reddidit Homeri* εὐνάς: *id est, cubilia. Nam sub inarima sepultum esse fabulantur.*

C

Hic Mars armipotens animum uiresq́ue Latinis
Addidit, & stimulos acreis sub pectore uertit.
Immisitq́ue fugam Teucris, atrumq́ue timorem.
Vndiq́ue conueniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorq́ue animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam ui multà conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosq́ue suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit.
Ast alios secum includit, incipitq́ue ruentes
Demẽs, qui Rutulũm in medio nõ agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroq́ue incluserit urbi,
Immanem ueluti pecora inter inertiã tigrim.
Continuò noua lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere, tremunt in uertice cristæ
Sanguineæ, clypeoq́ue micantia fulmina mittit.
Agnoscunt faciẽ inuisam, atq́ue immania membra,
Turbati subitò Aeneadæ. tum Pandarus ingens

Hic Mars.] *Transitio, ad pulcherrimũ facinus Turni, qui intra muros conclusus, fortissimè cum hostibus dimicauit.* Deus.] *Mars.* Germanum.] *Bitiam.* Ast alios.] *Rutulos, inter quos erat & Turnus.* Tigrim.] *Turnum tigrim: Troianos pecora inertia quidem, aduersus tam uiolentum hostem, absente duce.* Noua lux.] *Paræmia, de salute præter spem ostentata.* Amatæ.] *reginæ. Porrò Amatæ nomen priscum est. eo enim appellari omnes consueuerunt Vestales: quòd ea ita fuisset dicta, quam primam Numa rapuit. Raptæ statim hoc nomen imponebatur.* Narrabis.] *cæsus mea dextra apud inferos: hoc est, morieris. Se alterum facit Achillem.* Hoc caput.] *Pathos à gestibus.*

Pp 2 Emicat,

A

Emicat,& mortis fraternæ feruidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patrijs media Ardea Turnum.
Castra inimica uides,nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe,si qua animo uirtus,& confere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat:ille rudem nodis,& cortice crudo
Intorquet summis adnixus uiribus hastam.
Excepere auræ:uulnus Saturnia Iuno
Detorsit ueniens,portæq; infigitur hasta.
At non hoc telum,mea quod ui dextera uersat,
Effugies:neq; enim is teli,nec uulneris author.
Sic ait,& sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit,impubesq́; immani uulnere malas.
Fit sonus,ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus,atq; arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens,atq; illi in partibus æquis
Huc caput atq; illuc humero ex utroq; pependit.

B

Diffugiunt uersi trepida formidine Troes:
Et si continuò uictorem ea cura subisset,
Rūpere claustra manu,sociosq; immittere portis,
Vltimus ille dies bello gentiq; fuisset.
Sed furor ardentem,cædisq́; insana cupido
Egit in aduersos.
Principiò Phalarim,& succiso poplite Gygen
Excipit,hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum:Iuno uires animumq́; ministrat.
Addit Halym comitē,& cōfixum Phegea parma.
Ignaros dein de in muris,Martemq; cientes
Alcandrumq́;,Haliūq;,Noemonaq; Prytanymq;,
Lyncea tendentem contrà,sociosq; uocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat.huic uno connixus comminus ictu
Cum galea longè iacuit caput inde ferarum
Vastatorem Amycum,quo non fœlicior alter
Vngere tela manu,ferrumq; armare ueneno.
Et Clytium Aeoliden,& amicum Cretea Musis.
Crete. Musarum comitem,cui carmina semper
Et citharæ cordi,numerosq; intendere neruis.
Sēper equos,atq; arma uirū̄m,pugnasq; canebat.
Tandem ductores audita cæde suorum
Conueniunt Teucri,Mnestheus,acerq; Serestus,
Palantesq; uident socios hostēq; acceptum. (quit.
Et Mnestheus:Quo deínde fugā? quo tenditis? in-
Quos alios muros? quæ iam ultra mœnia habetis?
Vnus homo,& uestris ô ciues undiq; septus
Aggeribus,tantas strages impunè per urbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit orco?
Non infœlicis patriæ ueterumq; deorum
Et magni Aeneæ segnes miseretq; pudetq;?
Talibus accensi firmantur,& agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere,ac partem quæ cingitur amni:
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum.ceu sæuum turba leonem
Cum telis premit infensis,at territus ille
Asper acerba tuens retro redit,& neq; terga
Ira dare,aut uirtus patitur,nec tendere contrà.

Principiò.] *Enumerat imitatione aliquot, qui in pugna Turni manu ceciderunt. Sunt autem hæc nomina partim Sicula,partim Asiatica, ex antiquitatib.uel sumpta,uel conficta.*
Phegea.] *A φαγεῖν, à phago.* Lyncea.] *Allusum ad Lynceum illum oculatum, qui hyperbolen prouerbialem fecit, Lynceo perspicacior.*
Amycum.] *Non obscurè ad Amyci Bebrycum regis mores & ingenium allusit, qui hospites in cæstuum certamen prouocare solitus, postea à Polluce pugile ex prouocatione interfectus fuit.* Clytium.] *Clytius quidem Euryti filius,frater Iphyti.*
Cretea.] *Quidam Crethea legunt,per h. hunc poëta uatem fingit,et heroicorum uersuum scriptorem. Cui curæ cum esset bella describere parum sibi propitium Martem habebat. In bello neque Musis, neque amusis paretur.* Vnus homo.] *A' turpi, quod multi ab uno in fugam uerterentur.*
Infœlicis.] *A' pio hortatur ad defensionem urbis.*
Leonem.] *A' simili.*
Asper acerba.] *Lucretius in quinto:*
Asper acerba tuens immani corpore serpens.
Bis tum.] *A' numeri additione amplificatio. Homerus id ferme ternario efficit. Iliad. quinto,*

C

τρὶς μὲν ἔπειτ᾽ ἐπόρουσε κατακτάμεναι μενεαίνων,
τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ᾽ ἀπόλλων.
Et Vergilius eam loquendi formam non uno loco imitatur:
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra compressa manus effugit imago.

Ille

A

Ille quidem hoc cupiens potis est, per tela uirosq;.
Haud aliter retro dubius uestigia Turnus
Improperata refert,& mens exæstuat ira.
Quinetiam bis tum medios inuaserat hostes,
Bis conuersa fuga per muros agmina uertit.

Sed manus è castris properè coit omnis in unũ.
Nec contra uires audet Saturnia Iuno
Sufficere: aëream cœlo nam Iupiter Irim
Demisit germanæ, haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra ualet,iniectis sic undiq; telis
Obruitur:strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea,& saxis solida æra fatiscunt.
Discussæq; iubæ capiti,nec sufficit umbo
Ictibus,ingeminant hastis & Troes,& ipse
Fulmineus Mnestheus,tum toto corpore sudor
Liquitur,& piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit,fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluuium dedit.ille suo cum gurgite flauo
Accepit uenientem,ac mollibus extulit undis,
Et lætum socijs abluta cæde remisit.

Sufficere.] *Elegans cum primis uerbum in hac significatione, pro subministrare: contra Iouem, cuius maior est potentia, ac numen maius.*

Aëream.] *Quod in aëre uersicolor sit, soli semper opposita.*

Ergo nec clypeo.] *Homer. lib. Iliad. decimosexto, unde totidem propè uersibus totus hic locus accommodatissimè traductus est. Loquitur ille de Aiace, qui undique à Troianis telorum multitudine oppugnatus, fortiter ita pugnarit, ut uix spiritum traheret, ac sudore totus maderet. Homeri uerba sunt:*

B

αἴας δ' οὐκ ἔτ' ἔμιμνε, βιάζετο γὰρ βελέεσσι.
δάμνα μὲν ζηνός τε νόος, καὶ τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε, βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'. ὃ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον. οὐδ' ἐδύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πολεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν.
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δέ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι. πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

Quem locum Ennius, ad Cælium Tribunum fortiter pugnantem his uersibus transtulit, in 15.

Vndiq; conueniunt uelut imber, tela tribuno
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galeæ: sed nec pote quisquam,
Vndiq; nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitq; quatitq;:
Totum sudor habet corpus, multumq; laborat,
Nec respirandi fit copia præpete ferro.
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

Tum demum.] *Sub Turni persona pulcherrimum Cæsaris Dictatoris facinus celebrat, qui bello Alexandrino ab hostibus cinctus, armatus de ponte in subiectum mare desiluit, ac ducentis passibus ad proximam nauim annatauit, laua manu sublata, qua libellos habuit, ne madidi, corrumperentur, mordicus paludamentum trahens, ne hostis spolio potiretur.*

Ille.] *fluuius Tibris: à colore.*

FINIS LIBRI NONI.

A

ARGVMENTVM LIBRI X. Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Occidit Aeneæ decimo Mezentius ira.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN DECImum Aeneidos librum Argumentum.

Concilium diuis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant.
Aduenit Aeneas, multis cum millibus heros:
Mars uocat, & totis in pugnam uiribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus:
Cæduntur que duces, cadit & sine nomine uulgus.
Subtrahitur pugna Iunonis numine Turnus.
Aeneas perstat Mezenti cæde piata.
Et Lausum inuicta perimit per uulnera dextra.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

B

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM X. AENEIDOS ANNOTATIONES.

PANDITVR interea.] *Principio libri decimi refertur deorum cōsilium, de rebus utriusq; gentis, & belli ratione. Inde redit ad narrationem pugnæ, quæ uario inde Marte dirempta fuit. Principiū huius libri ductum est à descriptione temporis matutini, quo cœlū & terra durora cœpit illustrari.* Interea] *dum ista uario habitu geruntur in Italia Etenim oriente sole cœlū uidetur aperiri, sicut occidēte claudi.* Omnipotentis.] *Sunt qui Omnipatētis legāt, quòd cœlū omni ex parte pateat. Apuleius Minutii scribit, et Iouem Olympū dici. Næuius: Panditur interea domus altitonantis Olympi.* Sidereā] *Periphrasis cœli. Videtur lacteū circulum significare, per quem aditū in cœlū fingunt.* Cœlicolæ magni.] *Oratio Iouis dissuasoria, generis deliberatiui. Huius propositio est, à bellis esse desistendū in præsenti. Quod si omnino stet sententia bellare, tempus uenturū, quo ad satietatem pugnabunt. Exordium tractum est ab expostulatione uehementi cum dijs, de eorum inconstantia, quæ in deos cadere non debeat.* Iniquis.] *Conuenerat enim, ut satisfieret fatis: hoc est, ut Aeneas in Italiæ possessionem ueniret. Nunc id agi contra fata, ut per concitatum bellum extinguatur Aeneas, & Troiani internecione deleantur.* Abnueram.] *Narratio, qua breuiter exponit id, de quo inter deos semel conuenit.* Adueniet iustum pugnæ.] *Secundum Punicum bellum dicit, quo ad satietatem usque licebit bellare.* Apertas.] *ab eo patefactas.* Nunc sinite, & placidum.] *Epilogus. Sinite, pro desinite: simplex pro cōposito.*

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliū que uocat Diuûm pater atq; hominum rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omneis
Castraq; Dardanidûm aspectat, populosq; Latinos.
Considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quia'nam sententia uobis
Versa retrò? tantum que animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris,
Quæ contra uetitū discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi? ferrum que lacessere suasit?
Adueniet iustum pugnæ (ne accersite) tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atq; Alpeis immittet apertas.
Tum certare odijs, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite, & placidum læti componite fœdus.
Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert.

C

O' pater.] *Veneris oratio petitoria est, generis suasorij. Huius propositio est, ut Troianorum hostes muris arceat: aut si id obtinere nequeat, Ascanium à cæde seruet, & Aeneam*

O' pater, ô hominum diuûm que æterna potestas,
(Nāq; aliud qd sit, quod iā implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli, Turnus que feratur,
Per medios insignis equis? tumidus que secundo

Marte ruant? non clausa tegunt iã mœnia Teucros,
Quin intra portas, atq; ipsis prælia miscent
Aggeribus mœrorum, & inundãt sanguine fossæ.
Aeneas ignarus abest, nunquam'ne leuari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ, nec non exercitus alter,
Atq; iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides: equidem credo mea uulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
 Si sine pace tua, atq; inuito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata, neq; illos
Iuueris auxilio: sin tot responsa sequuti,
Quæ superi, manesq; dabãt, cur nũc tua quisquam
Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, uentosq; furenteis,
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italũm bacchata per urbes.
Nil super imperio moueor: sperauimus ista
Dum fortuna fuit. uincant, quos uincere mauis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx,
Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem,
Aeneas sane ignotis iactetur in undis,
Et quamcunq; uiam dederit fortuna sequatur.
Hunc tegere, & diræ ualeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atq; Cythera,
Idaliæq; domus, positis inglorius armis
Exigas hic æuum: magna ditione iubeto
Carthago premat Italiam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyrijs, quid pestem euadere belli
Iuuit? & Argolicos medios fugisse per igneis?
Totq; maris, uastæq; exhausta pericula terræ?
Dum Latiũ Teucri, recidiuaq; Pergama quærunt.
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atq; solum, quo Troia fuit? Xanthũ & Simoenta
Redde oro miseris, iterumq; reuoluere casus
Da pater Iliacos Teucris.

A *Aeneam patiatur à se aliquò in remotas terras ablegari. Perstringit interim acriter Iunonem aduersariam, quòd contra fata nihil non sit molita, neq; uerò adhuc desistat. Agit statu planè absoluto. Exordio captat beneuolentiam à persona Iouis, dum eum honorificè hominum deorumq; potestatem appellet: & à præsenti sua necessitate, implorandi Iouis auxilium.* Certis.] *Altius orditur narrationẽ, à præsentium rerum motu. Hac admonet Iouem* B *præsentium periculorum, quæ tamen ipse intueatur.* Mœnia Teuc.] *Pathos à loco, ad concitandã hostibus inuidiã. Addit & amplificationẽ rei, ad exaggerandã indignitatem: intra portas, in aggeribus: & quod plus est, fossæ onerantur sanguine cæsorũ. Alludit ad Xanthum & Simoentem, qui bello Troiano cadaueribus oppleti, sanguine inundabãt prosimoi campos.* Mœrorum.] *murorũ, priscè, u litera in œ uersa:* C *aut in o, ut seruus seruos, Syracusius Syracosius.* Aeneas ignotis.] *Pathos à personæ absentia, cur multo iustius ciuiũ debeat misereri, quàm si adesset dux præsens.* Nunquam.] *Propositio, per interrogationem. Valet enim perinde ac si dicas, leua Troianos iam nunc aliquando obsidione.* Maris iterum.] *Caussa exaggeratæ affectibus, à loco, & collatione personarum.* Aetolis sur.] *Epitheticè. nam Tydeus Oenei Aetolorum regis filius fuit, & Diomedes Tydei: qui post excidium Troiæ Arpos in Apulia cõdidit, ut alio loco à nobis est relatum. Miserat enim Turnus in Apuliã ad Diomedem legationes, auxilium petitũ contra Troianos, ceu communes hostes: Huius non perinde meminit, quasi ab eo auxilia metuat, atq; ob ueterem iniuriam accepti ab eo uulneris bello Troiano. quamobrem etiam addidit, Equidem mea uulnera restant: quasi iterũ à Diomede sit saucianda ferro, si filio in prælio uelit aduersus eum auxiliari.* Tua progenies.] *Ab indigno: Iouis filia, & dea, arma hominum sustineo.* Si sine.] *Priori membro conditionali ultrò cõcedit, id quod Iupiter tribui nolit. Nam uolentibus dijs Aeneam constat in Italiam uenisse: ita enim erat in fatis. sequitur ergo, non debere eum bello peti. Ad hũc modum argumentatur: Qui dijs iratis atque inuitis incœptant aliquid, iure impietatis pœnas luunt. Atqui Aeneas dijs iubentib. Italiam petijt: iniuria ergo bello lacessitur.* Sin tot.] *Altero membro, ut minori, probat cum oraculis iussũm in has terras transmittere.* Cur nunc] *Conclusio.* Noua condere fata.] *Infert incõstantiam Iouis, cùm fata immobilia sint. Neq; uerò deorũ, perinde ut hominum, mutari uoluntatẽ.* Quid repetam.] *Præteritione probat minorẽ: hoc est, Aeneam grauissima incommoda perpessum, perinde ut qui inuitis dijs huc sit delatus.* Erycino.] *naues in Sicilia exustas, tempestates ab Aeolo excitatas, Irim ad concitandas matres Troianas.* Nunc etiam.] *Remotioribus missis, recentem iniuriam commemorat Iunonis, per quam Alecto ab inferis excita, res Italas bello turbauit.* Nil super.] *Occupatio, qua præsentem cupiditatem ita remouet, ut anteactam non inficietur.* Si nulla est.] *Obtestatio, cum extenuatione petitionis. Hac simul Iunoni inuidiam conciтat.* Ascanium.] *Pathos ab ætate.* In undis.] *Alludit ad amnem Numicum, in quo postremo prælio haustus creditur fuisse.* Subducere.] *ut in priore bello, magno illo Troiano, filium pugnæ subtraxit. Enumerat tuta aliquot Cypri loca, in quæ Ascanium ex hostium manibus submoueat.* Magna di.] *Donat omnia, ad placandam Iunonem; ut æqui aliquid, quod petit, obtineat. Permittit Italiam Pœnorum armis olim diuexandam: Carthaginem perpetuò incolumem, modò extenuatam petitionem possit obtinere: licet non ignoret fata esse immutabilia.* Quid pestem.] *Transit ad effectus, in peroratione, quòd tot curis & periculis frustra defuncti in præsentissimum exitium uenerint.* Non satius.] *Pathos à loco, & collatione periculorũ: à minoribus exaggeratis.* Troia fuit.] *Significat iam non esse, sed perijsse. De hac loquendi figura diximus in secundo & tertio.* Redde oro.] *Pathos à commiseratione.*

—Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis
Rumpere? & obductum uerbis uulgare dolorem?
Aenean hominum quisquam diuûmq; subegit
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petijt fatis authoribus, esto,
Cassandræ impulsus furijs: nunc linquere castra
Hortati sumus, aut uitam committere uentis?
Num puero summam belli, num credere muros,
Tyrrhenamúe fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno? demissaúe nubibus Iris?
Indignum est Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra uim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atq; auertere prædas?
Quid soceros legere, & gremijs abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Aeneam manibus subducere Graiûm,
Proq; uiro nebulam, & uentos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem conuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos cõtrà iuuisse nefandum est.
Aeneas ignarus abest: ignarus & absit,
Est Paphos, Idaliumq; tibi, sunt alta Cythera.
Quid grauidã bellis urbem, & corda aspera tentas?
Nos'ne tibi fluxas Phrygiæ res uertere fundo
Conamur? nos, an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quæ caussa fuit consurgere in arma
Europamq; Asiamq;, & fœdera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartã expugnauit adulter*?
Aut ego tela dedi, fouiq; Cupidine bella?
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.

* Fab. sine interrogat. legit.

Quid me alta.] *Iudicialis generis, status relatiuus. Cõfutat admirabili uehementia, ea quæ à Venere dicta sunt. Exordium concitatum est, & uehemens, à necessitate dicendi ductum: cùm alioqui, nisi prouocata esset, tacitura fuisset.* Aenean.] *Confutat, id quod questa fuerat, Aeneam in Italia nouo bello ad arma induenda coactum. cũ à nullo ad bellum sit prouocatus.* Italiam] *Concedit id, donatq;, quod inficiari non potest: fatorum ui in Italiam eum delatũ: sed omisit Diuorum oraculis, cõtemptim Cassandræ, ut fœminæ Troianæ furijs huc nauigasse dicit.* Castra] *Vrbem castra contemptim uocat, & culpam absentiæ in Aeneam retorquet, diluens obiectum, ut nõ sit quòd eum abesse queratur Venus.* Veutis] *quod nauigio Euandrũ petiuerit: & quasi rei dubiæ incertaq; se cõmiserit. id quod imprudentis esse iudicat, ne dicam stulti. summam rei militaris puero Ascanio credere, quòd Aeneam profecturum ad Euandrum factitasse contendit. Transfert culpã Troianorum periclitantium in ipsum ducem.* Quietas.] *Ab uno exemplo recenti conatur concludere, se immeritò, ut huius belli authorem accusari, cum Aeneam ad sollicitandum Euandrum & Tarchontem societatem belli author non fuerit. Tacitè infert, ut hic nullam Alecto, nullam Irim misit ad impellendos hos duces in armorum sociationem: ita in alijs se esse extra noxam.* Vbi hic Iuno.] *Ironicè ludit magis, quàm refutat, id quod de Iride Venus dixerat, cuius impulsu matronæ naues in Sicilia exusserant.* Indignum.] *Amphibologicè εἰρωνικῶς, cum quiduis sit potius quã indignum. Addit amplificationẽ personæ, à loco & parentibus, quibus Turnus Aeneæ par uideri possit. Nũc Pilumnum facit eius auum, quem mox paulò quartum ab eo faciet. Conatur Iuno Turnum Aneæ per omnia æquare.* A Quid face.] *Recriminatur uicissim Troianos, indigna ab ijs ipsis patrata exponens, quòd incendio & populationibus agrum Latinorum uastarint, prædas abegerint, alienã sponsam abducere sint conati.* Gremijs.] *Turni, cui Lauinia despon sa fuerat.* B Pacem orare.] *Aliud habere promptum in lingua, aliud præstare re ipsa. Pacẽ per oratores centũ petebat: ac mox Rutulis Latinisq; ad arma cõcurrentibus, ad opem Euandri implorandam coactus fuit.* Tu potes.] *argumentatur ab æquitate. Sed hoc plus est, subtrahere cædi Diomedis Aeneam, id quod Venus & Neptunus fecere, quàm in aliqua parte iuuare Turnum. Sed in Venere excusabat storge naturalis in filium: in Iunone uerò nihil erat, quod alieno ferret auxilium. Ergo inæqualis collatio est.* Aeneas ignarus.] *Eludit, quod de filij absentia questa fuerat Venus.* Quid grauidam.] *Retorquet in Venerem caussam belli Troiani, à caussis propè similibus. Exemplo illius se tuetur.* C Europamq;, Asiamq;.] *Exaggeratio perpetrati facinoris, quo ipsa caussa fuerit euersæ urbis, cum à se nondum tale quiddam tam atrox sit commissum.* Tum decuit.] *Acerba increpatio seræ solicitudinis pro filio, à temporum ratione, uice epilogi.* Me duce.] *Fatetur ironicè, quæ in ipsa non sunt.*

Talibus orabat Iuno, cunctiq; fremebant
Cœlicolæ assensu uario: ceu flamina primo
Cùm deprænsa fremunt syluis, & cæca uolutant
Murmura, uenturos nautis prodentia uentos.
Tũ pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit, eo dicente Deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther, (tus
Tũ Zephyri posuere, premit placida æquora pon-
Accipite ergo animis, atq; hæc mea figite dicta.
Quandoquidẽ Ausonios cõiungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec uestra capit discordia finem.
Quæ cuiq; est fortuna hodie, quã quisq; secat spẽ,

Cunctiq; freme.] *Indignabãtur propter odiorũ inter deas certamen: quorũ partim huic, partim illi studebant.* Ceu flamina.] *A comparatione amplificatio, quam ducit à prognostico, siue signis denũciantibus futurã tempestatem: hoc est, susurro in syluis auditio; antè quàm uenti exoriantur. Huic susurro comparat fremitum deorũ, qui diuersis hominum more assentiebantur.* Prodentia.] *denũciantia procellas uentorum.* Silescit.] *Metonymia, continens pro contento. Vt Iouis dicturi authoritas ostẽdatur, fingit*

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo.
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, monitisq; sinistris,
Nec Rutulos soluo: sua cuiq; exorsa laborem
Fortunamq; ferent: rex Iuppiter omnibus idem,
Fata uiam inuenient: Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraq; uoragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

A *fingit nô solum aërem à uentis, & terrã à tumultu tranquillam, uerum etiam deorum frenatum fremitum contimuisse, eiusq; iram ex superciliis contractis aduertisse propter deorum contentionem, & partium studia. Quare ut stomachum prodat, iuramento peculiari uerba sua confirmat: minatur capite, ut eo nutu cælum tremat.* Zephyri.] *Species pro genere.* Accipite.] *attētio. Summa orationis hæc est, quod pronuntiat se æquũ utrisq; fore. Aequus erit, si rē fatis permittat.* Stygii.] *Cõfirmat promissa iuramẽto.* Tremefecit.] *A' signo irati Iouis. Hõ. Il. 1.* ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων, &c.

Hic finis fandi: solio tum Iuppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducũt.
Interea Rutuli portis circũm omnibus instant
Sternere cæde uiros, & mœnia cingere flammis.
Ast legio Aeneadûm uallis obsessa tenetur,
Ne spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona:
Iasius Imbrasides, Hicetaoniusq; Thymœtes,
Assaraciq; duo, & senior cum Castore Tibris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et clarus Ethemon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum
Haud partem exiguã montis Lyrnesius Agmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo:
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Moliriq; ignem, neruoq; aptare sagittas.
Ipse inter medios Veneris iustissima cura
Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: uel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebyntho
Lucet ebur, fusos ceruix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoq; magnanimæ uiderunt Ismare gentes,
Vulnera dirigere, & calamos armare ueneno,
Mæonia generose domo, ubi pinguia culta
Exercentq; uiri, Pactolusq; irrigat auro.
Adfuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit.
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant, media Aeneas freta nocte secabat.
Namq; ut ab Euandro castris ingressus Hetruscis
Regem adit, & regi memorat nomenq; genusq;,
Quidue petat, quidue ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, uiolentaq; pectora Turni
Edocet, humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetq; preces. haud fit mora Tarchon
Iungit opes, fœdusq; ferit: tum libera fatis
Classem conscendit iussis gens Lydia diuûm,
Externo commissa duci: Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subuecta leones.
Imminet Ida super profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumq; uolutat
Euentus belli uarios: Pallasq; sinistro
Affixus lateri, iam quærit sidera opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terraq; mariq;.

Hic finis.] *Ad istũ modum concionatus fuit Iupiter.* Medium.] *Celebrat poëta Romanam consuetudinem deducendi consulem è curia domum. Hanc cantu inter deos poëticos seruari solitã*
B *in cælo.* Interea.] *Redit ad intermissam castrorum oppugnationem, è quibus Turnus fœliciter enatauerat.* Ast legio.] *Quanta ui, quibus uiribus, & per quos maximè uiros castra fuerint defensa, disertè exponit.* Imbrasides.] *Imbrasi filius, ab Imbraso fluuio Sami insulæ in ora Ioniæ.* Spes ulla.] *sit, undique uallis cinctis ad fugam.* Icetaoniusq;.] *Icetaonis filius: ut eum ab illo Thymœte distinguat sene, cuius meminit poëta in secundo, qui*
C *Troianos primus hortabatur, ut equum ductarũ intra muros ducerent, & in arce statuerẽt. Hic porrò Thymœtes Hicetaonis filius fuit illius, quẽ Homerus lib. Iliad. 3. inter senes quoq; recenset, qui circa Priamũ in Scæis portis sedentem pugnam spectant:* οἱ δ' ἀμφὶ Πρίαμον, καὶ Πάνθοον, ἠδὲ Θυμοίτην, Λάμπον τε, Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τ' ὄζον Ἄρηος, Οὐκαλέγων τε, καὶ Ἀντήνωρ πεπνυμένω ἄμφω ἥατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι.

Ethemon.] *A' patria.* Lyrnesius.] *A' patria, & prodigioso corporis robore. Lyrnesus & Miletos iam olim in ripa fluminis Eurum intercidere.* Clytio.] *A' parente: quem & ipsum eodem loco, ut retulimus, inter senes enumerat Homerus,* —Λάμπον τε, Κλυτίον θ' Ἱκετάονά τε. Menestheo.] *quem alibi Mnestheũ subtracta litera uocat. Fuit & alius Mnestheus bello Troiano inter Græcos, dux Atheniensium Petei filius.* Hi iaculis.] *Græci ab imo sursum, Troiani saxis deorsum.* Qualis gemma] *Comparat Ascanium gemmæ auro inclusæ, & candidissimo ebori è terebyntho elucenti, ut formæ decus in Ascanio amplificet.* Terebyntho.] *Mascula est sine fructu. Fœminarum genera duo tradunt: alteri fructus rubent lentis magnitudine, alteri pallidus. Cum uite maturescit, nõ grandior faba: odore iucundior. Tactu resinosus est, circa Idam Troadis. At in Macedonia breuis arbor hæc est, sed fructuosa: at in Damasco Syriæ, magna. Materies eius, inquit Plinius, lęta, ac fidelis ad uetustatem, eximij ac nigri splendoris. flos racemosus oliuæ modo, sed rubens, folia densa. Fert & folliculos emittentes quædam animalia*

animalia seu culices, lentoreq́ resinosum, qui & cortice erumpit. Etiam thus Syriæ mascula fert, sterili fœmina: folio ulmi paulo longiore, & piloso, foliorum inter se sem per contrarijs pediculis, gracili breuiq́ ramo. Pelles candidæ conficiuntur ijs. Semen lenti simile, cum uua rubescit, quod uocatur rhus, medicamentis necessarium. Maximè montes amat: ut cedrus, larix, buxus, tæda, iunipe-rus. Et quia terebinthus latè porrigit ramos, quod est insolenter ostentantium se, in prouerbium cessit, terebintho stolidior, in stupidum, ac dementer sibi placentem. Oricia.] *Oricum in ora Macedoniæ oppidum est, conditum à Colchis. Et quia diximus terebinthum in Macedonia arborem breuem esse quidem, sed fructuosam. respiciens ad Ascanij ætatem, inde sumpsit arbori suum epitheton.* Ismare.] *Ab Ismaro oppido Thraciæ.* A Calamos.] *Ab ingenio & natura gentis.* Campanæ.] *Hanc Liuius à locis campestribus nomen ducere autumat, in quibus sita est. Constat autem eam à Thuscis conditam, uiso falconis augurio, quem illi capyn uocant.* Media Aeneas.] *Intermissa castrorum oppugnatione, redit ad Aeneam, & res eas quas in reditu gessit.* Regem.] *Tarchontem.* Gens Lydia.] *Tyrrheni Hetrusciq́. Porrò quo casu Tyrrhenus Lydi frater in Italiam uenerit, puto à nobis alibi relatum, & hoc loco à Sabino annotatum est.* Leones.] *A' pictura, qua nauis illa ornata erat. Decorè omnia, Leones matri deûm consecrati sunt: & ex Ida materia sublata fuerat, unde naues confecerat.*

Pandite nunc.] *ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι. Nouum catalogum eorum populorum qui Aeneam ad bellũ sint sequuti, contexturus, iterat inuocationem, quò fides sit penes Musas* Massicus.] *hunc Massicum Clusinorum & Cossanorum ducem facit. Clusium in Hetruria fuit, ubi Porsena postea imperauit. Nomẽ datum à Massico monte uinifero, à quo Massicum uinum: quibus iunguntur Caleni & Falerni temulentia nobiles. Circa hos colles Setini, & Cæcubi agri expanduntur In bello*

Pandite nunc Helicona deæ, cantusq́ mouete.
Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
Aenean, armetq́ rates, pelagoq́ uehatur.
Massicus ærata puppi secat æquora Tigri.
Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi
Quiq́ urbem liquere Cosas, queis tela sagittæ
Coritiq́ leues humeris, & letifer arcus.
Vnà toruus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis. B
Sexcentos dederat illi Populonia mater
Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos,
Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius ille hominum, diuûmq́ interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ uolucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atq; horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Vrbs Hetrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & uersicoloribus armis.
Tercentũ adijciunt: mens omnibus una sequendi,
Qui Cerete domo, qui sunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi ueteres, intempestæq; Grauiscæ.

Alpheus per Elidem fluit, de cuius admirãda natura diximus in tertio. Oritur ex monte Stymphalo, et iuxta Pisam, celeberrimam Elidis urbem, in Siculũ mare delabitur. In Elide sedecim urbes aliquando fuerũt: inter quas nobilissimæ numerantur, Elis, Pisa, Olympia, & Pylos. Ad Pisam in Elide, amnemq́ Alpheum sacra illa, & Pindari lyrico poëmate decantata Olympica certamina olim celebrabantur. Ex hac Pisa Nestoris socij profecti, Pisas in Hetruria inter Aesarem & Arnũ amnes, Pisas condidere. Sunt qui à quodam Vlyssis filio, aut à Thessalis conditas putent, ut Lucam à Pelope Pisisq́, siue à Tenucanis gente Græca. Ibi quoque fuit & Cossa. Astus.] *Circa Populoniam fuit Planasia: à quibus ultra Tiberina ostia in Antiano, Astura. Verùm cùm addit Equo fidens, alludit ad Astures Hispaniæ populos, à quibus asturcones equi dicti sunt.* C *Astura etiam in Latio flumen est, & insula.* Astur equo.] *Anadiplosis.* Cerete domo, qui sunt Minionis.] *Cossa, inquit Plinius, Volcentium à Pop. Rom. deducta, Grauiscæ, Castrum nouum, Pyrgi, Ceretanus amnis, & ipsum Cære intus, M. pass. quatuor. Grauiscæ ab æris grauitate sunt dictæ: hinc intempestas eas uocat, siue ob cœlum pestilens.*

nusquam Massicus apparet, sed eius loco Osinij regis Clusinorum meminit, de quo in hoc catalogo in uniuersum siletur. Cosas.] *quibus Cosanum littus, contra Egilium & Dianium.* Tela.] *Ab armorũ genere. Corit̃i, arcuum thecæ sunt.* Populonia.] *decem millib. pass. fuit in littore Hetrusco, ab Ilua insula. quæ ferri metalla habebat, circitu C. pass à Græcis Aethalia dicta. Hinc Iluam generosam uocat metallis chalybum.* Mater.] *regia enim fuit regum Hetruscorum.* Tertius ille.] *Mopso enim & Amphiarao in uaticinandi scientia primæ partes tribuuntur: tertium Asylam facit. Huic omnes uaticinorũ species tribuit, de quibus in tertio copiose disseruimus.* Fibræ.] *per exta itaq; oracula, extispicia, astrologiam, augurandi ex uolucribus scientiam, & è fulgetris huic donat,* Alpheæ.

Non ego.] *Aduersio ad Cygnum & Cupauonem, leuandi tædij caussa, uarietate dictionis. Hunc descri-bit ab ornatu capitis. Vnde in fabulam eius metamorphoseos transit, partim delectandi gratia, partim ut fasti*

Non ego te Ligurum ductor fortissime bello
Transierim Cygne, & paucis comitate Cupauo,
Cuius olorinæ surgunt de uertice pinnæ.
Crimen amor uestrum, formæq; insigne paternæ.
Namq; ferunt luctu Cygnum Phaetontis amati
Populeas inter frondes, umbramq́ sororum
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam.
Linquentem terras, & sidera uoce sequentem,
Filius æquales comitatus classe cateruas

dium eiusdẽ coloris leuet. Cupauo.] *Cygno prognate.* Ligurũ.] *A' Macra amne, qui finis est Hetruriæ, ad Varum usq; Ligures iacent: quorum clarissima hac nostra tẽpestate Genua est maritima, cum celebri portu.*

Ingentem remis Centaurum præmouet: ille
Instat aquæ, saxumq́; undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantus, & Thusci filius amnis,
Qui muros, matrisq́; dedit tibi Mantua nomen:
Mantua diues auis, sed nõ genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine uires,
Hinc quoq; quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco uelatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes, centenaq́; arbore fluctum
Verberat assurgens, spumãt uada marmore uerso.
Hunc uehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pistrin desinit aluus.
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant,
Subsidio Troiæ, & campos salis ære secabant.

A *portu. Tota hæc Liguriæ ora, inter Macram & Varũ patet CCXI pass. M. Strabo è Græcia Ligures oriundos existimat, hac usus solum coniectura, quòd scutis æreis uterentur, ut Græci consueuere. Diuidit eos in Ingaunos, & Intemelios. Terra electrum habere putat Strabo. Plinius ab eo dissentit.*
Namq; ferunt.] *Digreditur in fabulam.* Filius.] *Cupano.* Centaurum.] *Nauem, à pictura eo nomine appellatam. Ipsius autem Centauri imaginem depictam, qua forma atq; habitu describit: saxum uidelicet, in aquam iacturo similem.*
B Ocnus ab oris.] *De Ocno eruditè commentatur Sabinus: quare ociosum foret ijsdem annotandis paginas complere. Ocnum eo consilio à parentibus describit, ut Mantuam patriam suam celebret poëta, ab origine, opibus, politia, & principatu. Cæterùm ut aliquid superpondij de Ocno adijciamus, ipsa uox ὄκνος, ocnus, Græcis pigrum signat. Celebratur adagium de Ocno asino funiculum torquente, συστρέφει ὄκνος τὴν θώμιγγα, Torquet ocnus, hoc est, ignauus funiculum. Vsum prouerbij docet Pausanias in Phocicis, apud Ionas dici solere in eum, quẽ conspexissent in aliqua re desudantem, quæ nihil emolumenti adferret.*

Plin. lib. 35. cap. 11. Et piger, inquit, qui appellatur ocnos, spartum torquens, quod asellus arrodit. Propertius:
Dignior obliquo funẽ qui torqueat ocno,
Aeternusq́; tuam pascat aselle famem.
Ocnus ferreus apud Bithynos, species carpenti, in qua mulieres uehuntur. In se.] *in suam perniciem, odio sui.* Benaco.] *In hac regione decem lacus sunt celeberrimi, omnesq́ue eorum, aut amnium ut Adduam Larius reddit, Verbanus Ticinum, Mincium Benacus, Ollium Sebinus, Lambrum Eupilis.* Arundine glauca.] *Propter amnis & lacus huius ingenium, in quibus arundineta sunt.* Pinu nam.] *Refertur à Plinio Mincius inter eas dulces aquas, quæ in falsa maria effunduntur, ut in lacum Benacum.* Centenaq́; arbore fluctum.] *Abusus est numero ordinis: pro centum arboribus centum remis, multiplicibus remorum ordinibus: amplificatio.* Triton.] *Neptuni tibicem, qui tubæ loco concha utatur. Nauis nomen hic est, ductũ à Tritone in ea depicto. A' pictura beluæ marinæ. De Tritone & Pistri alijs locis dictũ est.* Tot lecti.] *Epiphonema, uice clausulæ in classem instructam militaribus uiris aduersus hostem.* Campos salis.] *mare.*

Iamq́; dies cœlo discesserat, almaq́; curru
Noctiuago Phœbe medium pulsabat olympum,
Aeneas (neq; enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clauumq́; regit, uelisq́; ministrat.
Atq; illi medio in spacio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybelle
Numen habere maris, nymphasq́; è nauibus esse
Iusserat, innabant pariter, fluctusq́; secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora * proræ. *al. puppes
Agnoscunt longè regem, lustrantq́; choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaq́; dorso
Eminet, ac læua tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarũ alloquitur: Vigilas'ne deûm gens
Aenea? uigila, & uelis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de uertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua: perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammaq́; premebat,
Rupimus inuitæ tua uincula, teq; per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, æuumq́; agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisq́; tenetur
Tela inter media, atq; horrentes Marte Latinos,
Iam loca iussa tenet, forti permixtus Hetrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios ueniente uocari

Iamq́; dies.] *A' descriptione temporis matutini, hoc est, mediæ noctis: quæ constat signo. Nam plenilunio, luna tenente hemisphærij lineam meridionalẽ, media nox*
C *est.* Neque enim.] *Non enim decet uirum principem solidam dormire noctem, οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.* Chorus ecce.] *Festiuum cõmentum, ut rerum Troiæ internuncias sit certior.* Vigilas'ne deûm g.] *Ostendit poëta, alijs altum stertẽtibus, Aeneam soliciuè uigilare, cogitabundum, & de futuris agitantem animo. Refertur ille Homericus uersus à*

nobis modò citatus, inter præcipuè olim editos prouerbialiter celebratos & narratur multis uerbis ab Eras. inter Adagiorum chiliad. Huius uigilantiæ in principe præclarũ exemplum edidit Thebanus Epaminondas, qui reliquis ciuibus indulgentibus solutius compotationibus, festis quibusdam diebus, solus uigil ac sobrius arma lustrabat, uel mœnia obambulabat. Nos sumus.] *Quæ sint.* Teq; per.] *Quæ caussa uiæ.* Surge age.] *Exhortatio ad arma suscipienda.* Ignipotens.] *Vulcanus: antonomasia.*

Primus

Prim' in arma iube, & clypeũ cape, quẽ dedit ipse
Inuictum ignipotens, atq; oras ambijt auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingenteis Rutulæ spectabit cædis aceruos. A

Dixerat, & dextra discedens impulit altam
(Haud ignara modi) puppim: fugit illa per undam
Ocyor & iaculo, & uentos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus: stupet inscius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breuiter supera aspectans conuexa precatur.
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræq; urbes, bijugiq; ad frena leones:
Tu mihi nũc princeps pugnæ, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusq; adsis pede diua secundo.
Tantum effatus, & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemq; fugarat.
Principio socijs edicit, signa sequantur,
Atq; animos aptent armis, pugnæq; parent se.
Iamq; in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi: clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem, clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ è muris: spes addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atq; æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntq; notos clamore secundo.

Dixerat.] *Totum hoc commentum huc spectat, quod Aeneas secundis uentis, ac mari, sed in primis diuis fauentibus, redierit in castra Troiana.* Ocyor] *Hyperbole. Sed & amphibologia est in iaculo.* Alma parens.] *Precatur ut auguriũ obiectum uelit secundare. Beneuolentia à potentia numinis.* Dindyma.] *de Dindymis montibus Phrygiæ suprà dictum est, ubi Cybeles templum, & sacra frequentabantur.* Turrigeræq;.] *Pingitur enim, turrita, trahiq; duobus leonibus. Traditur etiam illi sceptrum. Mythologicam eius descriptionis rationem tradit Fulgentius lib. 3.* Tu mihi] *Comprecatio.* Tela manu.] *Homer. Iliad. 3.*

τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὥς,
ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον, καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον,
κλαγγῇ ταίγε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων.

Strymoniæ.] *Nam gruũ in aëre clangor, prognosticum est ingruentis tempestatis: contrà, serenitatẽ denũciant, si silentio per sublime uolant. Strymon Thraciæ flu. est, circa urbẽ Hedonidẽ, initio Palæstinus nuncupatus. species pro genere. Disterminat Macedoniam à Thraciæ ea parte, qua Aegæo, sinu nigro, Hellespõto, Propontide, Bosphoro & Euxino pulsatur. Itaq; Troianorũ fremitum è muris, uiso Aenea, gruum clangori comparat.* B

At Rutulo regi, ducibusq; ea mira uideri
Ausonijs: donec uersas ad littora puppes
Respiciunt, totumq; allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisq; à uertice flamma
Funditur, & uastos umbo uomit aureus igneis:
Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosq; ferens mortalibus ægris
Nascitur, & læuo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & uenientes pellere terra. C
Vltro animos tollit dictis, atq; increpat ultro.
Quod uotis optastis, adest, perfringere dextra,
In manibus Mars ipse uiris: nunc coniugis esto
Quisq; suæ, tectiq; memor: nunc magna referto
Facta patrũ, laudesq;: ultro occurramus ad undas,
Dum trepidi, egressisq; labant uestigia prima.
Audentes fortuna iuuat.
Hæc ait, & secum uersat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concedere muros.
Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi seruare recursus
Languentis pelagi, & breuibus se credere saltu:
Per remos alij, speculatus littora Tarchon,
Quà uada nõ sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu.
Aduertit subitò proras, sociosq; precatur.

At Rutulo regi.] *Quòd Troiani è muris clamorem ederent.* Ardet apex.] *Conuulsus hic locus olim fuit à criticis, quasi importunè amplicatus. quòd Aeneas tum non pugnarit, sed solum è naui conspicuus omnib. ex æquo esset. Etenim flammæ procul è capite & umbone apparentes, Troianis laborantibus addidit animos, & hostibus terrorem incussit. Quamobrem disertè addit, uiso clipeo clamores extulisse: quod lætitiæ signũ erat, uenisse ducem, & illi aduentum gratulari. Homer. lib. Iliad. 5.*

δαῖέ οἱ κόρυθός τε, καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ
ἀστὴρ ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅς τε μάλιστα
λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος ὠκεανοῖο
τοῖόν οἱ πῦρ δαῖεν ἀπὸ κρατός τε καὶ ὤμων.

Et Iliad. 22.

παμφαίνονθ' ὥστ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο.
ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
φαίνονται, πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ὅν τε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν.
λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται.
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσι.

Duas comparationes artificiosa imitatione in unam conflauit. Cometæ san.] *crinitæ stellæ. Sed significanter addit, sanguineæ. nã xipheæ in mucronem exeuntes, pallidæ sunt, nitore gladij, siue ullis radijs. Multæ cometarum enumerantur species, quas hic recensere*

A cenſere nimis tum longum, tum operoſum eſſet. Spacium, quo cernerentur, ſeptem dierum eſſe: longiſsimum 80. tradit Plin. Alij errant, alij hærent immobiles, ſed ferè ſub ſeptentrione. Terribile ſidus, quo uel uenti ſignificantur, uel inſignis clades: ut bello ciuili inter Pomp. & Cæſarem & Octauio Conſ. motu ciuili uel cædem principis, ut circa ueneficum, quo Claud. Cæſar è rebus humanis ſublatus fuit. Nimis itaque quàm eruditè umbonem & galeæ conum rubenti lugubriter ac ſanguineo cometæ comparat, cùm ſignificare uelit ingruentem ſtragem hoſtium. Aut Sirius.] Quem nomine canis Orionis uocant, inquit Homerus. De Sirio, & eius peſtilanti ingenio annotauimus in 3. Audētes for.] Ennius in 7.

Fortibus eſt fortuna uiris data.— Et Ouid. Faſt. 2.

—Audentes forſq; deuſq; iuuat.

Idem:

—Audaces adiuuat ipſa Venus.

Cæterùm teſtatur Cicero lib. Tuſc. qu. ſecundo prouerbij loco celebratum, Fortes fortuna adiuuat. Fortes enim, inquit, non modò fortuna adiuuat, ut eſt in ueteri prouerbio, ſed multo magis ratio. Liu. lib. 4. belli Maced. Forteſ fortuna adiuuare aiebant. Audacibus fauet fortuna, timidis uerò minimè. Pontibus.] Totus hic locus expreſſus eſt ad exemplar appulſus claſsium Græcarum in littus Troicum: ubi acri prælio excepti Græci, cæſo Proteſilao depulſi fuere: hoc tantum intereſt quod Aeneas ſuos è nauibus exponit, non repulſus à littore. Breuibus.] uadis, ut in primo: In breuia & Syrteis.

Nunc ô] Exhortatoria oratio Tarchōtis ad milites, ut nauiter remis incumbant, ad inuadendum littus, etiam cum nauis ſuæ B periculo. Puppis tua.] Auerſio. Tarchōtis enim nauis naufragium ibi fecit quidem, utrùm ipſe euaſit ſaluus. Nec Turnum.] Tranſitio ad Turnum & Rutulorū ſtudia, ad excipiendos Troianos: ut Hector quondā feſtinabat cū ſuorum manu ad littus, ut inde copias Græcorum prohiberet. Therone.] Enumeratio eorum qui manib. Aeneæ in primo conflictu concidere. Maximus.] Alluſit ad Theronē Hiſpaniæ citerioris regem, qui cū C furore actus Gades expugnatū Herculis templum proficiſceretur, naui fulmine conſumpta, cum omnibus copijs ſuis à nauali prælio uictus fuit. Quare eum & uirorum maximum uocat, & tunicā auro ſqualentem tribuit. Lycam ferit.] Nomen Lycæ, ab Herculis comite in Italia relictum fuit. Hunc exectum fingit, & Apollini uatum præſidi conſecratum. Ciſſea.] Et hos ex Herculis ſocio

Nunc ô lecta manus ualidis incumbite remis,
Tollite, ferte rates, inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumq; ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocij conſurgere tonſis
Spumanteſq; rates aruis inferre Latinis.
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedere carinæ
Omnes innocuæ: ſed non puppis tua Tarchon.
Namq; inflicta uadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu fluctuſq; fatigat,
Soluitur, atq; uiros medijs exponit in undis.
Fragmina remorum, quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitq; pedes ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciē in Teucros, & contrà in littore ſiſtit.
Signa canunt, primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnæ, ſtrauitq; Latinos.
Occiſo Therone, uirûm qui maximus ultrò
Aeneam petit, huic gladio perq; ærea ſcuta,
Per tunicam ſqualentē auro latus haurit apertū.
Inde Lycam ferit exectum iam matre perempta,
Et tibi Phœbe ſacrum, caſus euadere ferri
Cui licuit paruo. nec longè Ciſſea durum,
Immanemq; Gyam, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil ualidæ iuuere manus, genitorq; Melampus
Alcidæ comes uſq;, graueis dum terra labores
Præbuit, ecce Pharon uoces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoq; flauentem prima lanugine malas
Dū ſequeris Clytiū infœlix noua gaudia Cydon,
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum
Qui iuuenū tibi ſemper erant, miſerande iaceres,
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies, ſeptem numero, ſeptenaq; tela
Conijciunt: partim galea clipeoq; reſultant
Irrita: deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus, fidum Aeneas affatur Achaten:

prognatos fingit quare etiam ipſis illius arma donat nunc pugnantibus. In prælijs nil ualent arma maiorum, ſed in eo præcipuum momentum habet uirtus præſens. Contrà ſtultorum eſt, & ignauorum, maiorum ſuorum imaginibus, telis armiſq; ſe uenditare. Melampus] à patre, Herculis indiuiduo comite. Fuerunt alius Melampus & Poles, mantices peritiſsimi, qui optimè futura denunciabant teſte Suida. Horum Melampus in diuinationibus ſuis nigro elleboro, quod ab eo Melampodion fuit nominatum, uti ſolebat. Pharon uoces.] quidam Pharo legūt. Notat hominis ignauiam, lingua magis quam uiribus pollentem. Clytiū infœlix.] puerum, quem turpiter amabat. Cydon] Cres natione, ab urbe Cydonide Cretæ. In Cretenſibus & Minoe retulimus, ab ea gente hoc flagitium in omnes propè gentes propagatum.

Phorci.] Alluſum ad Phorcum deum maris. Alma Venus.] Non ſine deo eorum tela euaſit.

Suggere.] Etſi iuxta prouerbiū, ne Hercules quidem aduerſus duos, nedum Aeneas: armis tamen confidens Vulcanijs, poſcit tela ſibi dari, ut cum ſeptē unus manum cōſerat.

Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterāt q̄ in corpore Graiûm
Iliacis campis: tum magnam corripit haſtam,
Et iacit: illa uolans clypei tranſuerberat æra

Q q Stete-

Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremq́; ruentem
Sustentat dextra: traiecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, seruatq́; cruenta tenorem,
Dexteraq́; ex humero neruis moribũda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petijt: sed non & figere contrà
Est licitum, magniq́; femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus fidens primæuo corpore Clausus
Aduenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum grauiter pressa, pariterq́; loquentis
Vocem animamq́; rapit traiecto gutture: at ille
Fronte ferit terrã, & crassum uomit ore cruorem.
Treis quoq; Threicios Boreæ de gente suprema,
Et treis quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per uarios sternit casus: accurrit Halesus,
Auruncæq; manus: subit & Neptunia proles
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ: magno discordes æthere uenti
Prælia ceu tollunt animis & uiribus æquis:
Nunc ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu, stant obnixi, omnia contra.
Haud aliter Troianæ acies, aciesq́; Latinæ
Concurrunt, hæret pede pes, densusq́; uiro uir.

Steterant quæ in corpore.] *Non uulgaria tela indicat addit amplificationem à loco.* Curibus fidens primæuo corpore, &c.] *Cures Sabinorum oppidum fuit, Numæ Pompilij patria postea illustratum. Conditum tradunt à Fabidio, nato ex Genio quodam, qui Cures fuerit dictus, & puella indigena uel, ut alij, à cuspide quam Sabini curim uocant. Sabinorum ducem initio fecit Clausum, non autem Lausum, Mezentij filium, qui hoc eodem manibus Aeneæ cadit. Lausus porrò cum patre Mezentio ex Hetruria pulsus, ad bellum uenit. Vim habet, siue Lausus sit legendum, siue Clausus, describit cum ab ætate iuuenili, quæ natura est confidens, &* temeraria. Magno discordes æthere.] *Grauis comparatio, ducta à natura uentorum inter se pugnantium diu, ut neuter alteri cedat. Spectat autem ea huc, ut animorum utrinque pertinaciam in pugna amplificet.* Haud aliter.] *Applicatio.* Hæret pede.] *Furius in 4. Aeneid.*

Pressatur pedes pes, mucro mucrone, uiro uir.

Et Hom. lib. Iliad. 13.

φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ,
ἀσπὶς δ' ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Et hos uersus Critici olim tanquam in æquilibrio trutinarunt: ac ita censuerunt, à Marone Homericam maiestatem non æquatam. A B

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Intulerat torrens, arbustaq́; diruta ripis.
Arcadas insuetos acies inferre pedestres
Vt uidit Pallas, Latio dare terga sequaci.
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos, unum (quod rebus restat egenis)
Nunc prece, nunc dictis uirtutẽ accendit amaris.
Quò fugitis socij? per uos, & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen deuictaq́; bella,
Spemq́; meã patriæ quæ nunc subit æmula laudi,
Fidite ne pedibus, ferro rumpenda per hostes
Est uia, quà globus ille uirûm densissimus urget.
Hac uos & Pallanta ducem, patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hostes
Mortales: totidẽ nobis animæq; manusq;.
Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
Deest iã terra fugæ: pelago Troiam'ne petemus?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obuius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc (uellit magno dũ pondere saxum)
Intorto figit telo: discrimina costis
Per medium quà spina dedit, hastamq́; receptat
Ossibus hærentẽ: quẽ nõ super * occupat Hisbõ.
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas antè ruentem
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atq; ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc † Helenũ petit, & Rhœtei de gente uetusta
Anchemolũ, thalamos ausum incestare nouercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis
Daucia Laride, Tymberq́; simillima proles
Indiscreta, suis gratusq́; parentibus error:
At nunc dura dedit uobis discrimina Pallas.
Nam tibi Tymbre caput Euãdrius abstulit ensis:

* al. occubat. † al. Sthelenum.

At parte ex.] *Omisso Aenea, narrat ea quæ ab Arcadibus in diuersa campi parte sint fortiter gesta: ut Pallantis, qui hic Patrocli Homerici personam refert, uirtutem maximè celebret, non diu superstitis futuri.* Quò fugitis.] *Militaris oratio Pallantis exhortatoria est, ad perrumpendũ per hostes, & fugæ dedecus fugiendum. Constat suasorij generis partibus.* Per uos, & c.] *Exordium ductum est ab obtestatione ne fugæ consilium capiant.* Ferro.] *Propositio, quæ pugnandi necessitatem militis proponit.* Numina nulla.] *A' facili: uerùm si cum dijs aduersarijs pugnã dum foret, fugã haud se suasurum. Nõ enim unquã bene cessit cuiquam, pugnasse cum dijs.* Ecce maris.] *A' pugnandi necessitate. Quid si maximè uellent capere fugam? nõ possunt. Hinc clauduntur mari, illinc ab hostib. sunt cincti. Ergo uia ferro per hostes est facienda, cum magna laude.* Gente uetusta Anchemolum.] *Rhœti Marrubiorum regis filiũ, qui nouerca Casperia constuprata fugit ad Turnum.* Laridæ.] *Hos gemellos adeò inter se forma similes dicit fuisse, ut parentes neutrum ab altero dinoscerint.* Discrimina.] *casus: alterum ferro obtrũcauit, alteri præcidit manus.* Te decisa.] *Pathos à debili: Hypotyposis palpitantium manum, ac digitorum micantiũ, dũ uidentur ferrum amissum, elapsumq́; uelle tenere. Porrò autem digitis micare (ut hoc παρέργως dicam adijciam) lusus quoddam genus est, quo repentè porrectis* C

A porrectis digitis, uterque certantium numerum diuinet. Quid est sors? inquit Cicero lib. Diuinat. secundo: idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. Vnde in prouerbium abijt, cùm fidem alicuius uelimus laudare, dicamus, eum dignum qui cum in tenebris micetur.

Te decisa suum Laride dextera quærit,
Semianimesque micãt digiti ferrumque retractant.

Arcadas accens.] Qualis dux, talis miles uirtute Pallantis Arcades accensi, in hostes communiter se armant. Præter.] præterfugientem: sectio, postposita præpositione. Ilo] Anadiplosiasis. Teuthra.] Auersio. Fuit alius Teuthras, Thespij pater multo uetustior, à quo Thespij filiæ ab Ouidio in epistola B Deianiræ ad Herculem, Teuthrantia turba appellantur. Aeschylus Thespiam, urbem Teuthrantis appellauit, in tragœdia Agamemnone. Ac uelut] Comparatione subijcit uim Arcadum irruentium, latéque cædibus grassantium in hostes. Fata canens.] ad delectandum inserit fabulam Halesi, fato in bellum, mortuo patre, protracti. Da nunc.] Precatio Pallãtis, ut Halesum traijciat: uouet se suspensurum illi ad quercum C opima spolia, quæ hosti sit detracturus.

Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta uiri, mistus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas biiugis fugientem Rhœtea præter
Traijcit, hoc spacium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul ualidam direxerat hastam,
Quã medius Rhœteus intercipit: optime Teuthra
Te fugiens, fratremque Tyren, curruque uolutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac uelut optato uentis æstate coortis,
Dispersa immittit syluis incendia pastor,
Correptis subitò medijs extenditur unà
Horrida per latos acies Vulcania campos,
Ille sedens uictor flammas despectat ouanteis.
Non aliter sociûm uirtus coit omnis in unum,
Teque iuuat Palla. sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque,
Strymonio dextram fulgenti diripit ense
Elatam in iugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens syluis genitor celarat Halesum,
Vt senior leto canentia lumina soluit:
Iniecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Euandri, quem sic Pallas petit antè precatus:
Da nunc Tibri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque uiam duri per pectora Halesi.
Hæc arma, exuuiasque uiri tua quercus habebit.
Audijt illa deus, dum texit Imaona Halesus.
Arcadio infœlix telo dat pectus inermum.
At non cæde uiri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli sinit agmina: primus Abantem
Oppositũ interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Hetrusci,
Et uos ô Graijs imperdita corpora Teucri:
Agmina cõcurrunt ducibusque & uiribus æquis,
Extremi addensant acies, nec turba moueri
Tela manusque sinit: hinc Pallas instat, & urget.
Hinc cõtra Lausus, nec multum discrepat ætas,
Egregij forma, sed queis fortuna negarat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Hæc arma ex.] Romuli facinus præclarum sub persona Pallãtis celebrat, donatque eum morem dedicandi opima spolia antiquitate. Romulus Sabinorum regem in prælio obtruncatum spoliauit: spolia ad quercum pastoribus sacrã deposuit, uoluitque ea opima appellari, quæ dux duci in prælio detraheret. Pectus.] hoc est, Halesus Agamemnonius confligitur telo. Abantem.] Troianum illum, cuius meminit poeta in primo,

—— Et qua uectus Abas.

Cæterùm EubϾ incolæ ab Homero quoque dicuntur Abantes, ab heroe F. Neptuni: siue à Thracia gẽte, quæ de Abis Phocidis profecti insulam eam incoluere.
Addensant.] pro addensantur. Mox illos.] Ratio, cur non datum illis fuerit congruere.

Aut spolijs.] Alterutrum præsenti proponit: aut uincere, aut fortiter mori. Vtrunque ex æquo laudabile ducit. Accius in armorum iudicio: Nam trophæum ferre me à forti uiro pulchrũ est. Si autẽ & uincar, uinci à tali nullũ est probrum. Quæ opima spolia sint, diximus paulo antè.

Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnũ, qui uolucri curru medium secat agmen.
Vt uidit socios: Tempus desistere pugna:
Solus ego in Pallanta feror: soli mihi Pallas
Debetur, cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait, & socij cesserunt æquore iusso.
At Rutulum abscessu iuuenis, tum iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina uoluit, obitque truci procul omnia uisu.
Talibus & dictis it contra iussa tyranni:
Aut spolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni: sorti pater æquus utrique est.
Tolle minas, fatus medium procedit in æquor.

Vtque leo.] A comparatione subijcit utriusque ferociam. Per patris.] Obtestatur Herculem per hospitij ius cũ patre Euãdro quondam, ut suo numine sibi nunc præsens adsit. Genitor.] Iupiter. Stat sua cuique.] Homeri locus, ex sexto & 22. Iliados descriptus:

μοῖραν δ' οὔ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
νῦν δ' ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφεστᾶσι θανάτοιο
μυρίαι, ἃς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν, οὐδ' ὑπαλύξαι.

Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desilijt Turnus bijugis, pedes apparat ire
Comminus: utq; leo specula cùm uidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Aduolat: haud alia est Turni uenientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si quà res adiuuet ausum
Viribus imparibus, magnũq; ita ad æthera fatur:
Per patris hospitiũ, & mensas, quas aduena adisti,
Te precor Alcide, cœptis ingentibus adsis,
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremq; ferant morientia lumina Turni.
Audijt Alcides iuuenem, magnumq; sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasq; effundit ina-
Tum genitor natum dictis affatur amicis: (neis.
Stat sua cuiq; dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est uitæ: sed famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus. Troiæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata uocant, metasq; dati peruenit ad æui.

Troiæ.] A' loco maiori. Nati] A' maiori ad minus. Sarpedon.] Ab exemplo maiori. De Sarpedone copiosa extat explicatio in primo. A

Fata uocant.] Hom. Iliad. 13.

ἧκε, τὸν δ' ἄγε μοῖρα κακὴ, θανάτοιο τέλος δέ.

B

Corruit in uul.] Ennius lib. 16. Concidit, & sonitum simul insuper arma dederũt. Et apud Homer. frequens:

δούπησεν δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.

Nefas.] insculptũ scelus Danaidum, quæ una nocte maritos suos interfecerunt. Eurytion.] Ab artifice, materia, & cælatura, laus balthei. Nescia mẽs hom.] Ecphonesis in Turni temerariã exultationem, ob Pallantis necem: qui cùm in secunda fortuna sibi tem

Sic ait, atq; oculos Rutulorum reijcit aruis.
At Pallas magnis emittit uiribus hastam,
Vaginaq; caua fulgentem diripit ensem.
Illa uolãs, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atq; uiam clypei molita per oras,
Tandẽ etiã magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atq; ita fatur:
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circundata tauri,
Vibranti cuspis medium transuerberat ictu,
Loricæq; moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de uulnere telum,
Vna eãdemq; uia sanguisq; animusq; sequuntur.
Corruit in uulnus, sonitum super arma dedere,
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens, sic ore profatur:
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro, qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicqd solamẽ humãdi est,
Largior. haud illi stabunt Aeneia paruo
Hospitiã, & læuo pressit pede. talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei
Impressumq; nefas, una sub nocte iugali
Cæsa manus iuuenum fœdè, thalamiq; cruenti,
Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro.
Quo nũc Turnus ouat spolio, gaudetq; potitus.
Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis.
Turno tẽpus erit magno cùm optauerit emptum
Intactum Pallanta: & cùm spolia ista, diemq;
Oderit. at socij multo gemitu lacrymisq;
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

perare nequiret, haud multo pòst similem sortem experturus erat. Hectoris & Patrocli pugnam, & euentum horum congressus per omnia refert. Hectorem Turnus, Pallas Patroclum repræsentat. Hoc nester ab Homero uariat, quòd ibi circa cæsi corpus acriter pugnatur: hic Turnus donat Euãdro filium humandum. In pugna, cæso Euphorbo alijsq; nõnullis Troianis, corpus subtrahitur: hic Arcades ducem suum scuto impositũ in castra referunt. C

O' dolor.] Exclamatio pathetica posita in luctum & dolorem senis Euandri, ubi casum filij acceperit.

O' dolor, atq; decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Quũ tamen ingenteis Rutulorũ linquis aceruos.
Nec iam fama mali tanti, sed certior author
Aduolat Aeneæ, tenui discrimine leti

Hunc paucis uerbis ominãdo amplificat. Pathos ab euersione.

Nec iam fama] Nomen certi nuncij subti-

Esse suos: tempus uersis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne superbum
Cæde noua quærens. Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas aduena primus
Tunc adijt, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes, totidē quos educat Vfens,
Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris,
Captiuoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infestam cùm tenderet hastam,
Ille astu subit, ac tremebunda superuolat hasta,
Et genua amplectens effatur talia supplex.

A cet poëta, cùm apud Homerū Antilochus Nestoris filius Achilli nunciet, Patroclū cæsum ab Hectore.

ὤ μοι Πηλέος υἱὲ δαΐφρονος, ἦ μάλα λυγρῆς
πεύσεαι ἀγγελίης, ἣ μὴ ὤφελλε γενέσθαι.
κεῖται Πάτροκλος, νέκυος δὲ δὴ ἀμφιμάχονται
γυμνοῦ, ἀτὰρ τά γε τεύχε' ἔχει κορυθαίολος Ἕκτωρ.

Dirum audies nuncium ô Achilles, quem haud conueniebat factum. Iacet ibi cæsus Patroclus, & de nudo mortuo depugnatur: ipse autem armis eius potitus est. Aeneas statim, suppresso dolore, suis laborantibus succurrit, cùm Achilles luctus uaria signa edat.

Sulmone creatos.] *Homerus refert lib. Iliad. 21. Troianos in duas acies diuisos, ab Achille in fugā actos: quarum unam ad urbem, alteram ad Scamandrum usque amnem persequeretur. Atque in ea pugna ab eo duodecim adolescentes cæsos fuisse, quos Patrocli umbræ inferias dedit. Homerum hoc loco Maro imitatus, facit Aeneam octo in prælio mactantem iuuenes Pallanti more suo.* Inde Mago procul.] *Hunc in ipsa turba obuium fundit, ut Achilles Lycaonem Priami filium: atque eundem pariter supplicem fingit, ut ille Lycaonē, ut sibi parcat, & incolumem dimittat.*

Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serues natoque patrique.
Est domus alta, iacent penitus defossa talenta
Cælati argenti, sunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hic uictoria Teucrûm
Vertitur, * aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat, Aeneas contrà cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit illa prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam læua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus abdidit ensem.

B Per patrios manes, &c.] *Lycaon Homericus libr. suprà citato,*

γουνοῦμαί σ' Ἀχιλεῦ, σὺ δέ μ' αἴδεο, καί μ' ἐλέησον.

Idem lib sexto:

ζώγρει Ἀτρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
πολλὰ δ' ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κεῖται,
χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρος.
τῶν μέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
εἴπερ ἐμὲ ζωὸν πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.

Sulmone.] *Sulmo Latij oppidum, patria Ouidij nobilitatū. de quo ipse:*

Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,
Millia qui nouies distat ab urbe decem.

* al. haud.

Ensem]

ἀχιλεὺς δὲ ἐρυσσάμενος ξίφος ὀξὺ
τύψε κατὰ κληῖδα, παρ' αὐχένα, πᾶν δέ οἱ εἴσω
δῦ ξίφος ἄμφηκες.

Capulo tenus] *Pathos à modo.*

Nec procul Hæmonides, Phœbi Triuiæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora uitta,
Totus collucens ueste, atque insignibus armis.
Quem congressus agit cāpo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit: arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue trophæum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & ueniēs Marsorum montibus Vmbro.
Dardanides contrà furit: Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, uimque affore uerbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Caniciemque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Syluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti sese obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequicquā, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque repentè
Prouoluens, super hæc inimico pectore fatur:
Isthic nunc metuende iace: non te optima mater
Cōdet humi, patrioue onerabit mēbra sepulchro.
Alitibus linquēre feris, aut gurgite mersum
Vnda feret, piscesque impasti uulnera lambent.

Nec procul.] *Hæmonidem hunc describit ab habitu religioso, & munere, & armo*C*rum splendore. Cum Aeneam hunc mactantem introducat, docet Marti non conuenire cum Diana, perpetua pudicitia decantata: nec cum Apolline, pulcherrimarum artium præside. In bello neque sacris, neque profanis parcitur, sed nullo discrimine in omnes sæuitur.* Rex Gradiue.] *Mars: auersio.* Trophæum.] *uictoriæ monumentum.* Cæculus.] *A' parente. De Cæculo & Vmbrone in catalogo dictū est.* Dardanides.] *Aeneas: antonomasia.* Anxuris.] *Hunc ut ineptum factorum & uirtutis suæ ostentatorem perstringit. In bello etiam ignauissimo cuique lingua bellare & uincere licet: reipsa uerò, tantum fortibus & cordatis uiris à Deo concessum est superare. Temperandum à magniloquentia & iactantia, qua nihil in omni uita est neque molestius, neque intolerabilius. Quare Nemesis tales nunquā sinit impunitos. unde prouerbio moneri solemus, ne grandia spiremus, μὴ μεγάλα λέγε, cùm modestia nihil sit amabilius in so-*

 cietate

cietate humana. Cœloq́.] *Allusum ad parœmiam, Cœlum manibus contingere: de iis qui magna de se prædicant, manibusq́ se uenditant.* Caniciem.] *A signo, notat senectutem. Stultorum est, ea sibi promittere, quæ in nullius hominis manu sunt, sed à Deo pendent. Nemo fatum suum, aut fatalem diem nouit, ita ut præsens hora certam non habeat fidem.* Tarquitus.] *Ab ostentatione armorum fulgentium descriptio personæ. Nihil insignia arma in prælio iuuant, sed robur corporis, cum uiuida uirtute coniunctum.* Syluicolæ Fauno.] *A parentibus. Et aptè matri nomen à re datum uideri potest. Δρῦς enim quercum signat.* Ardenti.] *Aeneæ ferro sæuiente in hostes.* Isthic nunc.] *Hostilis, & quidem ea acerba insultatio in Tarquitum, effigiata est ad illam* A *Homericam Achillis, in Asteropæum lib. Iliad. 21. Verba Achillis sunt:*

κεῖσ' οὕτω· χαλεπόν τοι ἐρισθενέος Κρονίωνος
παισὶν ἐριζέμεναι, ποταμοῖό περ ἐκγεγαῶτι.

Et quæ sequuntur: nam prolixior est eius, & magnificentior ostentatio, quàm Aeneæ, ut qui etiam genealogiã referat, deducatq́ ad Iouem. Alitibus.] *Homeri uerba & belli Troiani euentum respicit, quo cadauera uel auibus rapacibus lanianda obiiciebantur, uel in aquam piscibus esca præcipitabantur, οἰωνοῖσι.* Aut gurgite.] *ut in Scamandrum deuoluebantur. Sic Lycaonem cæsum, in amnem ipse præcipitat Achilles.*

* al. Lycam.

Folumq́ Camertem.] *Ab opulentia, eum fuluum epitheti cis nominat à qua, & loco ubi regnarit, eum describit.* Tacitis regnauit Amy.] *Allusum ad prouerbium, Amyclas silentium perdidit. Amyclæ oppidum fuit in Italia, inter Caietam & Tarracinam, conditum à Laconibus. Castoris & Pollucis comitibus & nomine Amyclarum Laconicarum. Huiusmodi de illis historia refertur. Cum Amyclæis subinde hostium aduentus falsò nunciatus esset, & ob id tota ciuitas sæpe uanis rumoribus agitaretur, lex lata fuit, ne quis unquã de hostis cuiusquã aduentu quicquam nunciaret. Aiunt tum fortè euenisse ut hostis de improuiso superuenici, urbem occuparet.*

Protinus Antheũ, & * Lycã, prima agmina Turni
Persequitur, fortemq́ Numã, fuluumq́ Camertẽ,
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidũ, & tacitis regnauit Amyclis.
Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasq́ manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusq́ arsisse, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringere enses,
Sic toto Aeneas desæuit in æquore uictor,
Vt semel intepuit mucro, quin ecce Niphei
Quadriiuges in equos, aduersaq́ pectora tendit.
Atq; illi longè gradientem, & dira frementem
Vt uidêre, metu uersi, retroq́ ruentes,
Effunduntq́ ducẽ, rapiuntq́ ad littora currus.
Interea biiugis infert se Leucagus albis,
In medios, fraterq́ Liger: sed frater habenis
Flectit equos strictũ, rotat acer Leucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furenteis,
Irruit, aduersaq́ ingens appâruit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currũ cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & æui
His dabitur terris uesano talia latè
Dicta uolant Ligeri. sed non & Troius heros
Dicta parat contrà: iaculũ nam torquet in hostem
Leucagus, ut pronus pendens in uerbera telo
Admouit biiugos proiecto dum pede læuo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum læuum perforat inguen,
Excussus curru moribundus uoluitur aruis.

dunt Hyacinthi monumentũ fuisse uisum Amyclis, in templo Apollinis. sub illius simulacro. Ab Amyclis dictæ sunt Amyclæ soleæ, & Amyclaides, ferratæ quidem. sed operis elegantioris, fortassis illi genti peculiares. B *Amyclæi canes: et ἀμύκλαι, ὅμοιόν τι, ὅπερ ἐν ποσὶν εἶχεν Ἐμπεδοκλῆς: ornamentum quoddam, quod in pedibus gestabat Empedocles philosophus.*
Aegæon.] *Comparatione uirtutem ac uim Aeneæ amplificat. Aegæoni cõparat Aeneã. Fabulantur hunc Neptuni filiũ fuisse, centimanum. atq; Ioui auxilio adfuisse aduersus diuorum coniurationẽ, ne in uincula coniiceretur. Hom. lib. Il. 1.*
ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες C
Αἰγαίων'· ὁ γὰρ αὖτε βίην οὗ πατρὸς ἀμείνων. Id est:
Briareum quem dii, uerùm Aegæona uocarunt
Mortales cuncti: qui maior uiribus ipso est
Patre suo. At noster poëta eum aduersus Iouem & eius fulmina arma induisse canit. Sic toto.] *Hyperbolica comparatio.* Diomedis.] *Constat cum his duobus Aeneam congressum, sed infœliciter: uerùm diuorum beneficio seruatum Aeneam à cæde. Iactat se Liger, illis se præstantiorem in pugna fore, ut non possit euadere, si maximè uel dii adsint præsentes ac propitii.*

Inde in prouerbium abiit, Amyclas silentiũ perdidit. Sunt qui malunt prouerbium ad Pythagoricum silentium, τὴν ἐχεμυθίαν referre, quòd existiment Lacones Pythagoricæ doctrinæ apprimè fuisse studiosos. id non est. Sed Tyrrhenis usque adeò pertinaces sectatores disciplinæ illius fuisse traduntur à Plutarcho, ut etiam symbola superstitiosissimè soliti essent obseruare. Porrò Amyclæ Laconicæ dictæ fuere (erant illæ sitæ sub monte Taygeto) ab Amycla filio Lacedæmonis, qui fuit pater Hyacinthi pueri ab Apolline adamati, qui fortuito casu disci periit. Certè tra-

Quem pius Aeneas.] *Quamuis pius: procacitas linguæ non potest non optimi cuiuslibet animum exacerbare.* Per te, per.]

Quem pius Aeneas dictis affatur amaris:
Leucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut uanæ uertere ex hostibus umbræ.
Ipse rotis saliens iuga deseris: hæc ita fatus
Arripuit biiugos. frater tendebat inermes
Infœlix palmas, curru delapsus eodem:

Obtestatio per eos quos uir pius habuit charissimos. Aeneas.] *inquit: Defectio.* Fratrem.] *ut ironicè allusit ad parœmiã, Fra-*

ter

A *ter uiro adsit.* Talia per.] *Epiphonema clausulæ loco, in perpetratæ cladis enumerationem, ut accingat se ad nouam narrationé.* Torrentis.] *Et obiter*

Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, sine hãc animã, & miserere precãtis.
Pluribus oranti Aeneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, uel turbinis atri
More furens: tandẽ erumpũt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequicquam obsessa iuuentus.

duplici collatione Aeneæ ferociam hyperbolicè subijcit. Nam duo illa potissimum terras uastant: inundatio, & uentorum tempestates.

Iunonem.] *Transitio ad consilium deorũ, in quo de fato Turni consultatur. Cui, quando omnino sit Aeneæ manibus pereundum, obtinetur id tamen per Iunonem à Ioue, ut differatur ad aliquod tempus, & nunc è præsenti periculo subducatur.* B O' germana.] *Beneuolentia à persona Iunonis.* Vt rebare.] *Narratio breuis, ut Iunoni querendi, loquendiq; id quo aucupatur suppeditet.* Quid ô pulcher.] *Abruptum exordium, dolenti ægrescentiq; aptũ.* Si mihi.] *Perstringit obliquè Iouis incõstantiam in amore, quod nunc ab eo usque adeò non adametur, atque olim: quamobrem diffidit se aliquid ab eo impetratum ablaturũ. A' uerisimili.* Nũc pereat.] *Declausum, aliud promptum habent in linguã*

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
O' germana mihi, atq; eadem gratissima cõiunx.
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non uiuida bello
Dextra uiris, animusq; ferox, patiensq; pericli.
Cui Iuno submissa: Quid ô pulcherrime coniunx,
Sollicitas ægram? & tua tristia dicta timentem?
Si mihi quæ quondã fuerat, quãq; esse decebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namq; negares
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnũ,
Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisq; pio det sanguine pœnas:
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusq; illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisq; onerauit limina donis.
Cui rex ætherei breuiter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis leti, tempusq; caduco
Oratur iuueni, meq; hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atq; instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse uacat. sin altior istis
Sub precibus uenia ulla latet, totumq; moueri,
Mutariue putas bellum: spes pacis inaneis.
Cui Iuno illacrymãs: Quid si, qđ uoce grauaris,
Mente dares? atq; hæc Turno rata uita maneret?
Nunc manet insontẽ grauis exitus, aut ego ueri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falsa
Ludar, & in melius, tua, qui potes, orsa reflectas.

nat ironicè: quod, ut non fiat, tacitè optat. Pio sanguine.] *quod pro aris & focis iustũ bellum gerere uideatur.* Ille tamẽ.] *Vt Ioui affectius concitet, cõmemorat Turni genealogiam: simul ut doceat, ipsum adeò Iouem sanguine attingere. Et quo illius animũ inuitet, moueatq;, commemorat beneficia: hoc est, uictimas, quas is Ioui mactare solebat.* Si mora.] *Vt Iuno aliquid obtinuisse uideatur, concedit dilationem necis: quando fatum ineuitabile est. Iouis enim uox, fatum ipsum est immutabile, quòd ita sit fatus.* Mẽte gra.] *Hoc diceret, secus sentiret: hominum more, qui aliud mente*

Hæc ubi dicta.] *Confirmata nonnihil Iuno uerbis Iouis in* C *præsenti, Turnum cædi subtrahere maturat.* Auras.] *Vt Iupiter cœlo, ita Iuno aëri præsidere creditur, quare eam succinctam nimbo in terras demittit. Crassissimum enim aëris nimbus est. Caterùm Iuno hic Veneris atque Neptuni Homerici locum obtinet, quæ hic Turnum prælio subducit, ut illic Aeneam sub cultro periclitantem illi circumfusa nebula seruauit.*

Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agẽs hyemem nimbo succincta per auras,
Iliacamq; aciem & Laurentia tecta petiuit.
Tum dea nube caua tenuem sine uiribus umbrã
In faciem Aeneæ, uisu mirabile monstrum,
Dardanijs ornat telis, clypeumq; iubasq;
Diuini assimulat capitis, dat inania uerba,
Dat sine mente sonum, gressusq; effingit euntis:
Morte obita quales fama est uolitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatq; uirum telis, & uoce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemq; eminus hastam
Conijcit: illa dato uertit uestigia tergo.
Tum uero Aenean auersum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo spẽ turbidus hausit inanem:
Quò fugis Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia uociferans sequitur, strictumq; coruscat
Mucronem, nec ferre uidet sua gaudia uentos.

Inania u.] *quippe umbra tantum sine corpore.* Morte obita.] *Duabus euidentibus cõparationibus umbræ speciem illustrat.* Ferre uidet. s. g. u.] *Prouerbiale est, uentis tradere: pro eo quod est, obliuisci, atque ex animo eijcere. Horatius in Odis:*

Tristitiam & metus
Tradã proteruis in mare Creticum,
Portare uentis.

Et Vergilius sæpe hac prouerbiali loquendi consuetudine utitur.

Fortè.] *Ab opportuno, ad auehendum*

Fortè ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,

Turnum è castris Rutulorum. Osinius.]

 Masii-

Masicus Osinius. Reprehenditur hic locus apud Macr. quòd poëta Osinium nusquam nominarit: & neuter, neque Masicus, neque Osinius, in bello appareat. Omnipotens genitor.] *Querulatoria Turni oratio ad Iouem, tota cõposita est exaggerationibus indignis à turpitudine fugæ cùm apud alios, tũ suos.* Laurentis.] *Addubitatio.* Manus.] *Defectio: deest enim, Dicet, uel aliud uerbum. Metuit, ne à suis, uelut Hector à Polydamante, coarguatur.* Nefas.] *Ab impio: quòd suos per hanc fugam interimendos hosti obiecerit.* Et nunc] *Mouet affectus.* Dehiscat] *Imprecatio sibi irati,*

Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris.
Hue sese Aeneæ trepidè fugientis imago
Conijcit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rupit Saturnia funem,
Auulsamque rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Aeneas absentem in prælia poscit,
Obuia multa uirûm demittit corpora morti.
Tum leuis haud ultra latebras iam quærit imago,
Sed sublime uolans nubi se immiscuit atræ.
Quum Turnũ medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum uoce manus ad sidera tendit:
Omnipotẽs genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti? & tales uoluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abis? quę me fuga? quémue reducet?
Laurentis'ne iterum muros, aut castra uidebo?
Quid manus illa uirûm, q me meaque arma sequuti,
Quosque (nefas) omneis infanda in morte reliqui?
Et nunc palanteis uideo, gemitumque cadentum
Accipio: quid agã? aut quæ iam satis ima dehiscat
Terra mihi? uos ô potius miserescite uenti:
In rupes, in saxa uolens uos Turnus adoro,
Ferte ratem, sæuisque uadis immittite Syrtis,
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
Hæc memorãs, animo nũc huc, nũc fluctuat illuc,
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrûmque iterũ se reddat in arma.
Ter conatus utramque uiam, ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemque animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo.
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

A *ob facti turpitudinem.* Syrtis.] *Duæ Syrtes sunt in mari Libyco, de quibus superioribus libris dictum est.* Fluctuat] *μερμηρίζει. Coarguit ancipitem hominis animum, & incertum consilium in turpi fuga. Homerus lib. Iliad. 14.*

ὡς ὁ γέρων ὥρμαινε δαϊζόμενος κατὰ θυμὸν, διχθάδια.

Sic senior uersans animos disquirit utroque Nutans. Et lib. Iliad. 16.

διχθὰ δέ μοι κραδίη μέμονε φρεσὶν ὁρμαίνοντι.

B *Huc animus mihi nũc uersanti inclinabat, & illuc.* Ter conatus utramque.] *Additione numeri ternarij amplificatio.* Vrbem.] *Ardeam.*

At Iouis.] *Fato tractus fuit ad mortem, ut sua & filij cæde, Pallantis casus expietur.* Vni.] *Anadiplosis.* Ille uelut.] *Cõparatiõe Mezentij uirtutẽ in eo p̄lio amplificat, ut eo plus gloriæ ad uictorẽ postea redeat.* Euantẽ.] *A Libero patre deducto nomine.* Minãta.] *Fortasse Mimãta, à Mimãte Thraciæ mõte. Porrò Theanus alicubi meminit Homerus, ni fallor. Fuit alia Theano Metapõtina, aut Thuria, Pythagorica, filia Leophronis, uxor Carysti, siue Crotonis: uel ut alij, Brotini Pythagorici, quem aiunt de Pythagora scripsisse: de uirtute, ad Hippodamũ Thuriũ:*

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque inuadit ouanteis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Vni odijsque uiro, telisque frequentibus instant.
Ille uelut rupes, uastum quæ prodit in æquor,
Obuia uentorum furijs, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas, perfert cœlique marisque.
Ipsa immota manẽs, prolem Dolichaonis Hebrũ
Sternit humi, cum quo Latagũ, Palmũque fugacẽ:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat, os faciemque aduersam: poplite Palmum
Succiso uolui segnem sinit: armaque Lauso
Donat habere humeris, & uertice figere cristas.
Nec nõ Euantem Phrygium, Paridisque Minanta
Aequalem, comitemque, una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
* al. Occubat. * Occupat, ignarum Laurens habet ora Minanta.
Ac uelut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quẽ pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia sylua
Pastus arũdinea, postquam inter retia uentũ est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos.
Nec cuiquam irasci, propius'ue accedere uirtus,
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant.

Itẽ alia Cressa natiõe, filia Pythonactis philosopha, uxor magni illius Pythagoræ: ex qua suscepit Telãgẽ et Mnesarchũ, atque Arignotẽ. Sunt q eã Cratini uxorẽ fuisse scribãt. C *Tradunt eã genere Crotoniatã fuisse. Hæc scripsit cõmẽtarios Philosophicos, apophtegmata, ac poëmata uersib. Alia Theano Locrensis, Lyrica.* Cisseis.] *Hecuba.* Ac uelut.] *Alia cõparatione Mezentij ferociã impotentẽ illustrat.* Vesulus.] *Mons, è cuius celsissimo cacumine, in finib. Figurũ Gabiennorũ, uisendo fonte Padus profluit.* Fremit.] *Indignatur, quod cùm sit captus, nemo tamen*

paræneses muliebres, & apophthegmata Pythagoricorũ. *uenatorum, quamuis uirtute pollens, audeat accedere.*

Haud

Haud aliter iustæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longè,& uasto clamore lacessunt.
Ille autem impauidus partes cunctatur in omneis,
Dentibus infrendens,& tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Grauis homo,infectos pfugus linquês hymenæos:
Hunc ubi miscentem longè media agmina uidit,
Purpureum pennis,& pactæ coniugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(Suadet enim uesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capreã,aut surgentẽ in cornua ceruũ,
Gaudet hians immane,comas arrexit,& hæret
Visceribus super accumbens:lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in densos acer Mezentius hostes.

A Haud ali.] *Applicatio. pari ui & truculentia Mezentius in Troianos sæuijt* Coriti] *A patria. Thusciæ oppidum Coritum fuisse,alibi dictum est.*
— Coritũ, terrasq; require Ausonias.
Grauis.] *A natione.* Purpureum.] *Ab habitu* Impastus.] *Homerus lib.3 Iliad.*
ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας,
εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν, ἢ ἄγριον αἶγα πεινάων, μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴπερ ἂν αὐτὸν σεύωνται ταχέες τε κύνες, θαλεροί τ' αἰζηοί.
De Menelao gauiso, conspecto Paride. Sic ruit in densos acer.] *ad consimilem modum in confertos hostes irruit Mezentius*

Sternitur infœlix Acron,& calcibus atram
Tundit humũ expirans,infractaq; tela cruentat.
Atq; idem fugientẽ haud est dignatus Oroden
Sternere,nec iacta cæcum dare cuspide uulnus.
Obuius,aduersoq; occurrit,seq; uiro uir
Contulit:haud furto melior,sed fortibus armis.
Tum super abiectum posito pede nixus,& hasta
Pars belli haud tẽnenda uiris,iacet altus Orodes.
Conclamant socij,lætum pæana sequuti.
Ille autem expirans:Non me,quicunq; es,inulto
Victor,nec longum lætabere:te quoq; fata
Prospectant paria,atq; eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira:
Nunc morere:at de me diuũm pater atq; hominũ
Viderit.hoc dicẽs,eduxit corpore telum. (rex
Olli dura quies oculos,& ferreus urget
Somnus,in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoũ obtrũcat,Sacrator Hydaspẽ,
Partheniumq; Rapo,& prædurũ uiribus * Arsen. *al.Orsen.
Messapus Cloniumq;,Lycaoniumq; Ericaten:
Illum infrænis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditẽ pedes,& Lycius processerat Agis.
Quem tamẽ haud expers Valerus uirtutis auitæ
Deijcit:Atronium Salius,Saliumq; Nealces,
Insignis iaculo,& longè fallente sagitta.
Iam grauis æquabat luctus,& mutua Mauors
Funera:cedebant pariter,pariterq; ruebant
Victores uictiq;:neq; his fuga nota,nec illis.

Altus Orodes.] *Allusum est ad uocis etymon, ὄρος enim Græcis mons est ὀρώδης, B montosus, siue melius dicam, monti similis.* Cõclamãt.] *Significanter de Mezentij sotijs:quasi lætitia exultant de uictoria,quam clamoribus effusis testantur.* Cõclamãt.] *Sæpe antea dictũ est, uocem desperantis esse,conclamare. Sed & conclamare militare uocabulum:ut, Ad arma cõclamare, conclamare uasa, & similia.* Lætum pæ.] *lætã cantionem, ob uictoriam, quòd magnũ Orodem fudisset. Pæan alioqui propriè est,carmen Apollineũ. Apollo ipse, C à feriendo, παίαν dicitur. Vnde in cantiũcula, ἰὲ παίαν, quòd sagittis suis Pythonem serpentem confecisset.*

tinum, corneum, ferreum, & similia de rebus implacabilibus. Quamobrem somnum uocat ferreum, quasi mortem duram, inuictam, & implacabilẽ. Hom.lib.Iliad.11.
ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.
Cædicus.] *Imitatione Homerica, coaceruat enumeratione summaria quosdã in eo prælijs ardore cæsos, & q uicissim statim alij interfecti fuere iuxta illud, ἔνθ' ἄρ' ἀνεῖλον ἄλλον ἕκαστος.* Sacrator.] *De Sacranis alibi dictum est: & Sabinus doctissimè annotauit.* Hydaspen.] *Ab Hydaspe Indiæ fluuio: sicut paulò antè, Hebrũ Dolichaonis Troiani filium fecit, ab Hebro Thraciæ amne. Poëtis familiare est, personis nomina ab amnibus, syluis, aut montibus affingere.* Valerus.] *Celebrat Valeriorum antiquam stirpem, qui initiò Valesij dicti fuere, ut Fusij: postea mutatione literæ, Valerij & Furij dici cœpere.* Victoris auitæ.] *Vt coarguat generis priscam nobilitatem.*

Non me.] *Vaticinatur consimilem necem moriens:idq; exemplo Homeri,apud quem hostium manibus perituri, percussoris par exitiũ denunciãt.* Nũc morere.] *τέθναθι, morere* Olli.] *Antithesis:estq; periphrasis mortis.* Ferreus.] *durus, implacabilis, sine sensu. Etenim prouerbiali hyperbole usurpãtur, adaman-*

Dij Iouis in tectis iram miserantur inanem
Amborum,& tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus,hinc contrà spectat Saturnia Iuno.
Pallida Tisiphone media inter millia sæuit.
At uerò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo,quã magnus Orion
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna uiã scindens,humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,

Dij Iouis.] *Miserentur mortalium calamitatis hic dij, non autem in pugnam descendunt, ut in bello Troiano apud Græcũ uatem.* Quàm magnus Orion.] *ut magnus Orion. Duabus*

rursus comparationibus robur, uim & heroicam proceritatem Mezentij attollit. Orion.] *Tradunt Hyreum quendam senem fuisse, qui cum Iouem & Mercuriũ hospitio humaniter excepisset, ab ijs*

Ingrediturq; solo,& caput inter nubila condit.
Talis se uastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Aeneas,speculatus in agmine longo
Obuius ire parat manet imperterritus ille,
Hostem magnanimū opperiens,& mole sua stat.
Atq; oculis spaciū emensus,quantum satis hastæ:
Dextra mihi deus,& telum,quod missile libro,
Nunc adsint,uoueo prædonis corpore raptis
Indutum spolijs,ipsum te Lause trophæum
Aeneæ, dixit:stridentemq; eminus hastam
Iecit.at illa uolans,clypeo est excussa,proculq;
Egregium Antonen latus inter & ilia figit:
Herculis Antonen comitem,qui missus ab Argis
Hæserat Euandro,atq; Itala consederat urbe.

ab ijs periuisse filium: uxorem olim sterilem decessisse. Et ut id impetraret à dijs, statim illis mactasse bouem. Porrò de bouis in eo rio lotium suum red diderunt, atq; ita conuolutum condiderunt in terra. Unde natus est Hiero, quem à lotio Urionem uocauit: atque inde unius literæ mutatione, Orion cœptus est appellari. Hic ubi ad maturam ætatem peruenisset, magnus uenator euasit, ac Dianæ comes adiunctus est. Paulatim uenandi studio exercitus eò peruenit, ut iactaret, nullum animal gigni posse è terra, quod ipse non superaret. Breui à paruo scorpione, qui è terra erepserat, ictus perijt. Idem aliquando Pleiadas constuprare, & Dianæ uim offerre uoluit. Sunt qui hunc à Ioue, Mercurio & Neptuno genitum prodant, staturæq; ingentis. Hic cùm aliquando à rege hospitio exceptus fuisset, aggressus fuit eius uitiare filiam, quamobrem ab eo oculis priuatus fuit. Consuluit oraculum qua arte uisum recuperaret. responsum ei fuit, si per mare contra ortum incederet, ut radij solares oculis eius illucescerent: id quod fecit. Cum itaq; Cyclopum, arma Ioui fabricantium strepitum audiuisset, sonum sequutus, ad eos ductu: peruenit. ibi unum in humeros sublatū ab-

flulit, quo duce oraculum impleuit. A Dextræ] *Verba Mezentij, hominis impij, qui uictoriam in dextra, ac non in Deo ponit.* Antonon.] *Antonen, nō Anthorem, aut Athorem, aut Actorem, ut diuersis legitur exēplaribus. Fuit hic Antones prognat' ex Antone filio Herculis: ait, quemadmodum poēta dicit, unus ex comitibus Herculis, qui apud Euandrū, illo ex Italia digrediente, relictus fuit. Plutarchus author est in uita Antonij, Antoniorum familiam ab Herculis filio Antone originem duxisse. Appianus Alexand. lib. 3. author est, Octauium Antonio respondisse: Futurus, inquit, erat Cæsaris adoptiuus, si te ex Herculeo Aeneadem fieri malle cognouisset. Ἄντωνος Græcè, pro uenali habito, id quod testatur* B *Græcum epigramma:*

ὤλεσεν πολέμων ἀντώνιον ὄντα σε πάντες
ἐξαπίνης τρία σοι γράμματα πῶς ἔλιπεν;
Alciat.

In bellis qui notus eras Antonius olim,
Cur tria perdideris prima elementa, refert?

Sublatis à frōte enim tribus literis Ant, manet ὤνιος, hoc est, uenalis. Hercul.] *A' psonæ descriptione, anaphora.*

Sternitur infœlix alieno uulnere,cœlumq;
Aspicit,& dulceis moriens reminiscitur Argos
Tum pius Aeneas hastam iacit:illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga,tribusq;
Transijt intextum tauris opus,imaq; sedit
Inguine:sed uires haud pertulit:ocyus ensem
Aeneas uiso Tyrrheni sanguine lætus,
Eripit à femore,& trepidanti feruidus instat.
Ingemuit chari grauiter genitoris amore
Ut uidit Lausus,lacrymæq; per ora uolutæ.
Hic mortis duræ casum,tuaq; optima facta
(Si qua fidem tanto est operi latura uetustas)
Non equidem nec te iuuenis memorande silebo.
Ille pedem referens,& inutilis,inq; ligatus
Cedebat,clypeoq; inimicum hastile trahebat.
Proripuit iuuenis,seseq; immiscuit armis.
Iamq; assurgentis dextræ,plagamq; ferentis
Aeneæ subijt mucronem,ipsumq; morando
Sustinuit,socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret.
Telaq; conijciunt,proturbantq; eminus hostem
Missilibus: furit Aeneas,tectusq; tenet se.
Ac uelut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant,omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola,& tuta latet arce uiator,
Aut amnis ripis aut alti fornice saxi
Dum pluit,[illegible] ut possit sole reducto
Exercere diem sic obrutus undiq; telis
Aeneas nubem belli dum detinet,omneis
Sustinet,& Lausum increpitat,Lausoq; minatur:
Quò moriture ruis?maioraq; uiribus audes?

Sternitur] *Egregius Antones, dum telum uiolenter in Aeneam tortum, in eum resilit.* Reminiscitur.] *Pathos à loco.* Tuaq; optima.] *Auersio in pietatē Lausi erga patrem, ad conciliandos affectus.* Genitor nati] *Dissimulāter Scipionis Africani egregium facinus celebrat, qui patrem pugnantem cum Pœnis in Italia ado-*

lescens admodum clypeo suo protexit, ut uerè annotauit Seruius. Ac uelut effusa.] *Cōparatione hyperbolica uim telorū, quæ in Aeneam undiq; conijciuntur, amplificat.* Fallit te inc.] *Pathos à causa.* Pater fil.] *Periphrasis mortis iā iam impendentis Lauso.* C Auro.] *A' materia.* Impleuit.] *Pathos ab attestatione.*

Fallit

A

Fallit te incautum pietas tua: nec minus ille
Exultat demens. sæuæ iamq́ altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaq́ Lauso
Parcæ fila legunt: ualidum namq́ exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumq́ recondit.
Transijt & parmam mucro leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro,
Impleuitq́ sinum sanguis: tum uita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusq́ reliquit

At uerò, ut uultum uidit morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans grauiter, dextramq́ tetendit,
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.
Quid tibi nunc miserãde puer pro laudibus istis?
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua, teq́ parentum
Manibus, & cineri, (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infœlix miseram solabere mortem,
Aeneæ magni dextra cadis: increpat ultrò
Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum
B Sanguine turpantem comptos de more capillos.

Ora modis.] *Anadiplosis in repetitione uocis, in sequenti uersu.* Quid tibi nunc miserande.] *Nusquam poeta recedit à decoro personæ Aeneæ: qui cùm inducatur pius, non solum pietatem adolescentis hostis in patrem Mezentium laudat & exosculatur, uerùm etiam præmio donat. Reddit illi sua arma, quibus exuere potest: remittit eum sepeliendum: ipsoś eius socios increpat cũctantes, segnioresq́ in auferendo corpore.* Aeneæ magni dextra cadis.] *Quod magnum morienti solatium est, præ ubi gregarij alicuius militis manibus perijsset.* Subleuat ips.] *Magnum pietatis exemplum.* Sanguine turpant.] *Pathos à re uisa.*

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusq́ leuabat
Arboris accliui trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato grauia arma quiescunt.
Stant lecti circùm iuuenes: ipse æger, anhelans
Colla fouet, fusus * perpexam in pectore barbã.
Multa super Lauso rogitat, multosq́ remittit,
Qui reuocent, mœstiq́ ferant mandata parentis.
Ad Lausum socij exanimem super arma ferebant,
Flentes ingentem, atq́ ingenti uulnere uictum.
Agnouit longè gemitum præsaga mali mens:
Caniciem † immũdo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tanta'ne me tenuit uidendi nate uoluptas,
Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quẽ genui? tuáne hęc genitor per uulnera seruor
Morte tua uiuens? heu nunc misero mihi demum
C Exilium infœlix, nunc altè uulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen:
Pulsus ob inuidiam solio, sceptrisq́ paternis,
Debueram patriæ pœnas, odijsq́ meorum,
Omnes per mortes animã sontem ipse dedissem.
Nunc uiuo, nec adhuc homines lucemq́ relinquo:
Sed linquam. simul hoc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam uis alto uulnere tardat,
Haud deiectus, equum duci iubet, hoc decus illi
Hoc solamen erat, bellis hoc uictor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentẽ, & talibus infit:

Interea.] *Redit ad Mezentium, cui mors filij nunciata, occasio est ad congrediendum cum Aenea, & pugnando moriendum.* Quiescunt.] *posita sunt: ab animali ad nõ animal.* Multa super.] *τὸ πρέπον, circa paternam curam pro filio.* Agnouit.] *Mezentius. Quæ suspicamur, aut timemus, facilius ac citius sentimus, quàm ea quæ ad nos nihil attinent.* Caniciem.] *Pathos à gestibus.* Tanta'ne me ten.] *Amplificat narrationem à querelis Mezentij pathetice.* Quem genui.] *Pathos à relatione, ut in Genitor.* Attollit in.] *Pathos à debili.* Hoc decus.] *Laus equi, à uirtute & robore.*

* al. perplexam.

† al. multo.

Rhœbe diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus, aut hodie uictor spolia illa cruenta,
Aut caput Aeneæ referes, Lausiq́ dolorum
Vltor eius mecum. aut aperit si nulla uiam uis,
Occumbes pariter. neq́ enim fortissime (credo)
Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo consueta locauit
Membra, manusq́ ambas iaculis onerauit acutis,

Rhœbe diu.] *Sermocinatio ad brutum animal, equum uidelicet: ut apud Homerũ, Achillis ad Balium et Xanthum, quorum posteriori etiã uerba humana affingit.* Aut spolia.] *inanis iactantia, planè personæ conueniens. Promittit sibi arrogãter, quæ in diuina potestate sunt posita, ut certa.* Neque enim.] *Aethiologia à turpi.* Aere

caput

Aere caput fulgens, cristaq; hirsutus equina.
Sic rursum in medios rapidus dedit, æstuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoq; insania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conscia uirtus.
Atq; hic Aenean magna ter uoce uocauit:
Aeneas (agnouit enim) lætusq; precatur,
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infesta subit obuius hasta.

caput fulgens.] *A terribili hominis orna tu, quasi eo hostem ter rituri.* Ter uoce.] *Additione numeri, pro sæpe, & identidem, exemplo Homeri τρὶς.* A
Sic pater ill.] *Breuis quidem precatio, sed circũstantijs planè conueniens.*

Ille autem: quid me erepto sæuissime nato
Terres? hæc uia sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortẽ horremus, nec diuûm parcimus ulli.
Desine. nam uenio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. dixit, telumq; intorsit in hostem.
Inde aliud super, atq; aliud figitq;, uolatq;
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem læuos equitauit in orbes,
Tela manu iaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine syluam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua, B
Multa mouẽs animo, iam tãdem erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumq; equitẽ super ipse sequutus
Implicat, eiectoq; incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesq; Latiniq;.

Ille autem.] *Ex prouocatione uterque alteri committitur.* Nec diuûm.] *Impius etiam cõtumeliosus in morte persistit in deũ, ut sui per omnia semper sit similis: hoc est, impius, improbus, & magnus ostentator.* Ter circum.] *Additione numeri ternarij, frequentẽ eiusdem rei iterationem indicat. Homer.*

τρὶς μὲν ἔπειτ' ἐπόρουσε, κατακτάμεναι μενεαίνων.
τρὶς δέ οἱ ἐστυφέλιξε φαεινὴν ἀσπίδ' Ἀπόλλων.

Aduolat Aeneas, uaginaq; eripit ensem,
Et super hæc, ubi nunc Mezentius acer? & illa
Effera uis animi? contra Tyrrhenus, & auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemq; recepit:
Hostis amare quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia ueni,
Nec tecũ meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Vnum hoc per (si qua est uictis uenia hostib.) oro,
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorũ
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulchro.
Hæc loquitur, iuguloq; haud inscius accipit ensem.
Vndantiq; animam diffundit in arma cruore.

Vbi nunc.] *Acerba hostilis insultatio in uictum. sed breuiss id quod sapiẽtis ac fortis uiri est.* Vnũ hoc per.] *Petitio pia.* Odia.] *Causa cur pius uir nihil huiusmodi etiam hosti uicto negare possit. Hunc exitum poëtico consilio Maro tribuit Mezentio. Liuius refert primo prælio uictos quidem fuisse, sed amissum Latinum regem. Turnus uno ille aduerso prælio fractus, ad Mezentium Hetruscorum regem confugit, qui nihil grauatè cum Rutulis arma socia iunxit. Aduersus hos Aeneas, suos in aciem rursus eduxit. Hac quoq; pugna Latini prosperè pugnarunt quidem sed Aeneæ casu uictoria parum læta fuit. Tradunt eum Numico haustum perijsse. At Dionysius author est, primo cõgressu Turnum cæsum, & Latinũ ipsum. Triennio inde post. bellum à Rutulis est reparatum, ascito in eius societatem Mezentio Hetruscorum rege. Pugnatum fuit acriter: sed neutrò inclinante uictoria, nox prælium diremit. Ibi tum Aeneas desideratus fuit. Fama tamen fuit, eum in proximo fluento submersum fuisse. Septimo inde ferè anno ab euersione Troiæ Ascanius paternum regnum suscepit. Hic post patris interitum intra oppidum Lauinium grauissima obsidione ab Hetruscis pressus fuit. Cùm autem multa indigna toleratu, ab hoste arrogante & superbo imperarentur, ut omne uinum, quod in agro Latino nasce-* C *retur, Mezentius posceret tributi nomine, Ascanius noctu de improuiso hostium castra inuasit, ac Lauso Mezentij filio unà cum stationarijs cæso, prius uallum tenuit, quàm tumultus ad eos perueniret, qui in planicie tetenderant. Mox incendio conspecto, & terribili clamore ad aures delato totis castris fit fuga. Ascanius per uiarum anfractus hostem, locorum parum gnarum, sequendo carpsit. Mezentius nocturna illa clade magna ex parte exercitu amisso, ubi filij necem audisset, pacem ultrò ab Ascanio per caduceatorem petijt. Petenti regi pax data est ab Ascanio uictore. Huiusmodi fermè Dionysius narrat.*

FINIS LIBRI DECIMI AENEIDOS.

ARGVMEN-

A

ARGVMENTVM LIBRI XI Aeneidos Vergilianæ.

ADILÓN.

Vndecimo uicta est non æquo Marte Camilla.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN VNDECImum Aeneidos librum Argumentum.

Constituit Marti spoliorum ex hoste trophæum:
Exanimumq́ue patri natum Pallanta remittit.
Iura sepulturæ tribuit, tempusq́ue Latinis.
Euander patrios affectus edit in urbe.
Corpora cæsa uirûm paſsim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
B Concurrunt dictis. Aeneas imminet urbi.
Pugnatur. uincunt Troes, cadit icta Camilla:
Deinde duces castris, donec cessere, minantur.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM XI. AENEIDOS ANNOTATIONES.

OCEANVM.] *Cæso ad istum modum Mezentio, Aeneas trophæum constituit. Inde suos. Remittit interim Aeneas Euandro filium cæsum, cum egregijs uirtutis eius monumentis. Et Latinis cremandi cæsorum cadauera potestas conceditur. Vicissim Troiani suis mortuis iusta persoluunt. Concitatur in urbe à matribus, ob acceptam cladem, Turno inuidia. Cogitur cōcilium Latinorum,*
C *in quo Venulus orator Diomedis responsum, ad quem auxiliū petitum missus fuerat, exponit. Latinus suadet, petendam esse pacem ab hoste uictore, parte agri concessa. Ibi Drāces Turno infestior, suadet Lauiniam dandam Aeneæ, multis prius in eū inuectus. Drancis loquacitatem inanem acerba oratione uicissim perstringit Turnus. Dum ad istum maximè modum disceptatur in regia Latini, Aeneas copias omnes infestè ad muros admouet: qua re trepidè nunciata, conciliū disturbatur. Refertur Camillæ uirtus, & Messapi. Hic occisa Camilla, cùm uario euentu pugnaretur, nox superueniens prælium diremit. Castris ad urbem admotis, lux insequentis diei expectatur.* Oceanum.] *Exordium à temporis matutini descriptione. Homer. Iliad. 19.*

ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' ὠκεανοῖο ῥοάων
ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.

OCEANVM interea surgens aurora reliquit:
Aeneas (quanquā & socijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataq́ue funere mens est)
Vota deûm primo uictor soluebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undiq́ue ramis
Constituit tumulo, fulgentiaq́ue induit arma,
Mezenti ducis exuuias (tibi magne trophæum
Bellipotens) aptat rorantes sanguine cristas,
Telaq́ue trunca uiri, & bis sex thoraca petitum
Percussumq́ue locis: clypeumq́ue ex ære sinistræ
Subligat, atq́ue ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios (namq́ue omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ouanteis:
Maxima res effecta uiri, timor omnis abesto.
Quod superest, hæc sunt spolia & de rege superbo
Primitiæ, manibusq́ue meis Mezentius hic est.

Eoo.] *prima luce.* ἠώς, *unde* ἠῷος, *&* ἕως, *à quo* ἑῷος. *Qua ratione Latini eous, modò primam extendunt, modò contrahunt.* Tibi magne.] *Mars: auersio. Trophæum propriè est signum & monumentum uictoriæ erectū, & quidem eo loco, in quo hostes in fugam uersi ac uicti sunt: à* τρέπω, *uerto,* τροπὴ *&* τροπαῖον. *Latini tenuem π in φ aspiratum uertunt, cùm tropæum dicendū esset.* De rege superbo.] *Quem uerò di-*

Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos:
Arma parate animis, & spe præsumite bellum.
Ne qua mora ignaros (ubi primum auellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris)
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora terræ
Mandemus, (qui solus honos Acheronte sub imo est)
Ite, ait: egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus, mœstamque Euãdri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non uirtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit, sed non fœlicibus æque
Tum comes auspicijs, charo datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Troianaque tur
Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ. (ba

cat regem superbum, ipse poeta se ipse exponit, cùm addit, Mezentius hic est: quod idem est cum superiori: hæc sunt spolia Mezentio superbo detracta à me, primitiæ uictoriarum mearum. Ab insultatione superbiæ, cuius ob deorum contemptum iustas pœnas dedit. Oratio hortatoria est, ad arma sumenda ubi signa moueri uiderint. Tum autem, ad socios sepeliendos, qui cecidere. Ad postremum, ad remittẽdum Pallantis corpus Euandro. Exordium ductum est à laudibus militum, ob res bene gestas. Nunc iter.] Propositio consilij. Annuerint superi.] Bono omine, si euulsa sequantur. Solus honos] Honore sepulturæ non defraudari. Nam insepulti indeletique circa ripam Pyriphlegetontis diuagari credebantur, donec corpora iustis exhibitis, in terra condita essent. Qui sanguine.] Pathos à caussa miserabili & uirtute. Quem non uirtutis egentem.] Laus Pallantis à uirtute militari. Acetes] Deducto nomine ab ἄκ@, remedio: siue ab ἄχ@, dolore. Armiger] Ab officio.

Vt uerò Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora
Vt uidit, leuique patens in pectore uulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Te ne, inquit, miserande puer, cùm læta ueniret,
Inuidit fortuna mihi, ne regna uideres
Nostra, neque ad sedes uictor ueherere paternas?
Non hæc Euandro de te promissa parenti
Discedẽs dederam, quum me complexus euntem
Mitteret in magnũ imperiũ, metuensque moneret
Acreis esse uiros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem, spe multum captus inani
Fors & uota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimũ, & nil iam cœlestibus ullis
Debentem, uano mœsti comitamur honore:
Infœlix nati funus crudele uidebis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi.
Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicies, nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iule.

Ipse caput.] Pathos ab attestatione rei conspectæ. Te ne inquit.] Pathos ab ætate. Propositio querelarum. Neque ad s] Pathos à debito, à loco. Non hæc Euan] Metabasis. Metuensque mo.] A' præmonitione. Et nunc ille] A' loco præter spem ad affectus concitandos. Fors & uota.] Pathos à diuinatione. Infœlix] Ecphonesis in subitum & insperatum luctum. Hi nostri re] Ironia pathetica, cum quiduis potius, quàm huiusmodi reditus & triumphi expectati essent. Sed & significanter dixit, Expectati. Nam expectati etiam dicuntur senes, quorum expectatur mors. Terent. Potius quàm ut te expectatum et s. Pudend.] Emolimo doloris ab honesto, quòd aduerso pectore uulnus acceperit: id quod fortiter pugnando mortuus est, non autem uertentis tergum. Hei mihi] Exclamatio pathetica, in laudem Pallantis.

Hæc ubi defleuit, olli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille uiros, qui supremum comitentur honorem,
Intersint patris lacrymis, solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt uirgis, & uimine querno.
Extructosque thoros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenẽ agresti sublimem in stramine ponunt,
Qualem uirgineo demissum pollice florem
Seu mollis uiolæ, seu languentis hyacinthi:
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit:
Non iam mater alit tellus, uiresque ministrat.
Tum geminas uestes, auroque ostroque rigentes
Extulit Aeneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

Olli.] Antithesis. Cæterùm imitatione Homerica ceremonias funebres describit, quas casu heroib. præstare mos tum erat, & posteris Romanorum temporibus. Supremum.] Periphrasis funeris. Haud se] A' diuisione. Qualem.] Pathetica comparatio; cuiusmodi ferè utitur, quoties miserabilem, aut iracundum inducit: ut in his miserabilem. Qualis populea mœrens philomela sub umbra: &, Qualis commotis excita sacris Thyas. De ira, Ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili, Cùm fremit ad caulas. Sidonia Dido.] Laus telæ à donatrice, & artifice. Quos mitt.] destinatos ad cædẽ, ad tumulũ Pallãtis. quatuor Vfentis liberos, & totidẽ Sulmõis, ut paulò ante dictũ est: idque imita-

Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum unã iuueni supremum mœstus honorem
Induit, arsurasq; comas obnubit amictu.
Multaq; prætereà Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas.
Indutosq; iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaq; nomina figi.
Ducitur infœlix æuo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora.
Sternitur, & toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus Aethon
It lacrymans, guttisq; humectat grandibus ora.
Hastam alij, galeamq; ferunt (nam cætera Turnus
Victor habet) tũ mœsta phalãx, Teucriq; sequuntur,
Tyrrheniq; duces, & uersis Arcades armis.
Postq; omnis longè comitum præcesserat ordo,
Substitit Aeneas, gemituq; hæc addidit alto:

A imitatione Homerica. Indutosq;. Hinc liquet, spolia hostium in funeribus, in feretris præferri solere, ad ostentationem uirtutis illius, qui fortiter pugnãdo occubuerat. Nomina.] Eorum nempe, quibus arma illa fuissent adempta. Aeuo.] Pathos ab ætate, & gestu. Aethon.] Equi proprium uocabulum, ut Xanthus & Balius ab Homero Achillis equi celebrantur. Lugent

& illi Patrocli mortem, perinde ac si humanis affectibus ducantur:

Ἵπποι δ' αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἐόντες
κλαῖον, ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡνιόχοιο
ἐν κονίῃσι πεσόντος ὑφ' Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο.

Phalanx.] Macedonum lingua, peditum stabile agmen est, desitore Q. Curtio historiographo.

B

Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata uocant: salue æternùm mihi maxime Palla,
Aeternumq; uale. nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumq; in castra ferebat.
Iamq; oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, ueniamq; rogantes,
Corpora per campos, ferro quæ fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terræ.
Nullum cum uictis certamen, & æthere cassis.
Parceret hospitibus quondam, * socerisq; uocatis.
Quos bonus Aeneas haud aspernanda precantes
Prosequitur uenia, & uerbis hæc insuper addit:
Quæ'nam uos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello? qui nos fugiatis amicos?
Pacem'ne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & uiuis concedere uellem.
Nec ueni, nisi fata locum sedemq; dedissent:
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turno fuerat se opponere morti,
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, hic decuit mecum concurrere telis.
Vixeret, cui uitam deus, & sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas, olli obstupuere silentes,
Conuersiq; oculos, inter se atq; ora tenebant.

*al. soceris.

Iamq; ora.] Aptum seruat ordinem in funebri negotio, ut à principibus cæsis auspicetur, inde ad uulgus transeat. Ramis oleæ.] Pacis petendæ qualiscunque argumentum, ut primo congressu non hostili animo se uenire testentur. De oleæ dignitate ac natura, alio à nobis loco commentatum est. Aethere cassis.] uita spoliatis, mortuis: periphrasis. Hospitibus.] à pio. Quæ uos.] Exordium à C reprehensione modesta, quòd temerè adscisset se arma induerint. Pacem'ne.] Propositio hostium, de sepeliendis suorum cadaueribus, ad quam ipse est responsurus. Equidem.] Plus offert ultrò quàm petũt, ut bellum non à suis, sed ab hostibus ortum coarguat. Nec ueni.] Caussã obiter aduentus sui, cur cõtra se arma sint sumpta, reddit, obtenditq; fatum, ut à se remoueat, quod toties ab hostibus fuit obiectũ. Aequius.] Taxat obliquè sinistra Latini consilia q persuasus pessimè ma'uerit se propter Turnum bello implicare, quàm secum societatem adiungere. Si pellere.] Ab æquo. Nunc ite.] Epilogus, qui constat perbenigna permissione eius rei quam petunt.

Tum senior, semper q; odijs, & crimine Drances
Infensus iuueni Turno, sic ore uicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis
Vir Troiane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Iustitiæ'ne prius mirer, belli'ne laborum?
Nos uerò hæc patriam grati referemus ad urbem,
Et te, si qua uiam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles
Saxaq; subuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat hæc, unoq; omnes eadem ore fremebãt.
Bis senos pepigere dies, & pace sequestra
Per syluas Teucri, mixtiq; impune Latini
Errauere iugis: ferro sonat alta bipenni

Tum senior.] Habet gratiam Drances Aeneæ, pro beneuolentia, & pietate sua in hostes. Quamobrem non solum eum laudat à iustitia & uirtute, uerùm etiam promittit uicissim beneuolum omnium, et accepti beneficij compensationem. O fama.] Beneuolentia à persona Aeneæ. Nos uerò.] Narratio. Et te.] Remuneratio. Cedrum.] Rectè cedrum, non solum propter gratum odorem, uerùm etiam ut testentur perennem famam eos meruisse, qui in bello pugnando pro patria occiderant. De cedri arboris ingenio & dignitate diuersis locis est dictũ. Plau.] Hypotyp. cædentium.

A

Fraxinus, euertunt actas ad sidera pinus.
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant uectare gementibus ornos.

Et iam fama uolans tanti prænuncia luctus
Euandrum, Euandriq; domos & mœnia * cōplet:
Quæ modò uictorem Latio Pallanta ferebat,
Arcades ad portas ruere, & de more uetusto
Funereas rapuere faces: lucet uia longo
Ordine flammarum, & laté discriminat agros.
Contrà turba Phrygum ueniens plāgentia iungit
Agmina. quæ postquam matres succedere † tecto
Viderunt, mœstam incendūt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est uis ulla tenere,
Sed uenit in medios pheretro Pallante reposto:
Procubuit super, atq; hæret lacrymāsq; gemensq;,
Et uia uix tandem uoci laxata dolore est:
Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,
Cautius ut sæuo uelles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantū noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset:
Primitiæ iuuenis miseræ, belliq; propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precesq; meæ: tuq; ô sanctissima coniunx
Fœlix morte tua, neq; in hunc seruata dolorem.
Contrà, ego uiuendo uici mea fata superstes,
Restarem ut genitor. Troūm socia arma sequutū
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atq; hæc pompa domū me, non Pallanta referret.
Nec uos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras. sors ista senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus antè
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quàm pius Aeneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrheniq; duces, Tyrrhenūm exercitus omnis
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoq; nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis
Turne, sed infœlix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.
Quod uitam moror inuisam Pallante perempto,
Dextera caussa tua est, Turnum natoq; patriq;
Quam debere uides, meritis uacat hic tibi solus
Fortunæq; locus. non uitæ gaudia quæro,
Nec fas, sed nato manes perferre subimos.

* al. replet.

† al. tectis.

Et iam fama.] *Hac præsenti narratione paulisper intermissa, transit ad funus Pallantis, quo luctu publicè priuatimq; sed nominatim à patre senis sit acceptum. Pallas Hectorem, Euander Priamum hic repræsentat, filij necem acerbo luctu prosequētem.* Funereas.] *quas noctu ante funera gestare solebant, quarum alioqui interdiu nullus futurus erat usus. Inde clara luce etiam in ceremonijs funeralibus seruari cœperūt. Durat etiamnum hodie is ritus in mortuorum exequijs.* Rapuere.] *ut in re subita, cū in portis funus prius adesset, quam uenire nunciaretur.* Incendunt.] *Ducta metaphora à re militari, qua igne ac flammis urbes incenduntur. Eadem figura, amore, odio, ira incendi dicimur.* Non hæc.] *Pathetica querela Euandri, ad amplificandum publicum luctū, cuiusmodi refertur ab Homero Andromaches, Hecubæ, & Helenæ, lib. Iliad. ult. ad corpus Hectoris exanime à Priamo in urbem reportatum è tentorio Achillis.* Non hæc.] *Pathos ab auersione.* Coniunx.] *quam suprà ostendimus fatis concessisse.* Fœlix mor.] *Comparatione à maioribus extenuatis crescit id quod minus est.* Contrà.] *Amplificatio minoris, ut maius uideatur.* Nec uos ar.] *Eximit culpa Troianos, ut factum fato suo imputet potius, quàm Aeneæ.* Iuuabit.] *Iucunda interim memoria mitigat dolorem, quod Pallantis auxilio, & Teucri in Latium sint inuecti, & Volscorum milia aliquot ceciderint.* Quin ego.] *Aliud argumentum solatij: honos delatus mortuo, à communibus amicis Troianis, Aenea, & ab omnibus Tyrrhenis: & conspectus præsens spoliorū, quibus hostes exuit.* Vadite.] *Mandatum regis ad Aeneam, ut Turnus & sibi & Pallanti cæso det pœnas.*

B

C

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atq; labores:
Iam pater Aeneas, iam curuo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisq; suorum
More tulere patrum, subiectisq; ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis, ululatusq; ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorq; uirūm, clangorq; tubarum.
Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensesq; decoros,
Frænaq;, feruenteisq; rotas, pars munera nota

Aurora inter.] *A temporis matutini descriptione, ut Troianis somno refectis insequentis diei spacium tribuat suos humandi, & cæsorum iustā ritè exequendi. Nox quieti, dies laboribus à Deo comparatus est. Quarè disertè subnectit, Referens opera atq; labores.* Constituere.] *Ordine concinno omnes ceremonias funebres ac morē lustrandi rogos describit.* Ter.] *De ternarij numeri iteratione sæpe iam à nobis dictum est.* Mœstum.] *ipsi mœsti morte sociorū suorum.* Spargitur. *Hom. Iliad. 23.*
Δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν δάκρυσι.

It

Ipsorum clypeos, & non fœlicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti,
Setigerosq́ue sues, raptasq́ue & omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum littore toto
Ardenteis spectant socios, semustaq́ue seruant
Busta, neque auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cœlum stellis ardentibus aptum.

A It cœlo.] *Hyperbole, ἐς οὐρανὸν ἵκει.* Hinc alij.] *Partitio. Mos in ceremonijs id genus erat, ut non solum unà cũ corporibus spolia, quæ hostib. eripuerãt, uerumetiam sua arma ipsorũ, eaq́ue quæ in uita habuerant charissima, igni abolerentur. Inde cædebantur hostiæ, & ad ultimũ conclamabantur ab omnibus circumfusis.*

Nec minus & miseri diuersa in parte Latini
Innumeras struxêre pyras, & corpora partim
Multa uirûm terræ infodiunt, auectaq́ue partim
Finitimos tollunt in agros, urbiq́ue remittunt.
Cætera confusæq́ue ingentem cædis aceruum
Nec numero, nec honore cremãt: tunc undique uasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimouerat umbram,
Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoq́ue onerabant aggere terræ.
Iam uerò in tectis prædiuitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.
Hic matres, miseræq́ue nurus: hic chara sororum
Pectora mœrentem, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turniq́ue hymenæos:
Ipsum armis, ipsumq́ue iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingrauat hæc sæuus Drances, solumq́ue uocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contrà uarijs sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomẽ obumbrat.
Multa uirum meritis sustentat fama trophæis.

Nec minus.] *A' publica Troianorum lamentatione, & luctu funebri, transit ad Latinorum cæsorum iusta: quorum clades ut fuit magis cruenta, ita operosiores exequiæ, quòd tantus cæsorum numerus rogis cremari haud potuerit.* Nec honor.] *sine ceremonijs legitimis, sed aceruatim sparsim omnibus agris* B *concremati fuerunt.* Tertia lux.] *Apud Homer. Iliad. primo, nouem dies mortuorum peste cadauera uruntur, ἐνῆμαρ.* Ruebant.] *pro obruebant.* Tepido.] *ab ignibus paulatim extinctis.* Iam uerò.] *A' caussis ad effectus: hoc est, ad luctum, qui tota Vrbe ab omnis generis mortalibus propter cladem est concitatus.* Matres.] *quæ liberos: nurus, quæ maritos: sorores, quæ fratres amisere.* Solumq́ue.] *in singulare certamen ab Aenea, ut dictum modò est.*

Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurũ,
Nec magnas ualuisse preces. alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus,
Fatalem Aeneam manifesto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumuliq́ue ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosq́ue suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntq́ue ad regia plenis
Tecta uijs: sedet in medijs rex maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari iubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaq́ue castra,
Atque iter emensi casus superauimus omnes,
Contingimusq́ue manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbẽm Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
Munera præferimus, nomen, patriamq́ue docemus,
Qui bellũ intulerint, quæ caussa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O' fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonij: quæ uos fortuna quietos
Sollicitat? suadetq́ue ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro uiolauimus agros,

Hos inter motus.] *Malum malo cumulatur: ac tragœdia tragœdiam, ut ansa ansam trahit. Augentur post acceptam cladem gradatim motus terroresq́ue intra muros, donec tandem in pugnam funestã rursum concurratur.* Legati resp.] *Venulus, & qui cum eo Arpos initio belli ad Diomedẽ* C *petitum auxilia missi fuerant: Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Actum.] *hoc est, frustra petita auxilia. Enumerat ordine ea omnia quæ frustra fuerunt: iter magnum & difficile, impensas, preces, dona, quibus non potuerit corrũpi Aetolus.* Deficit in.] *quòd spe auxiliorum à Diomede destitutus esset, in quo ancoram salutis suæ posuerat.* Fatalem Aen.] *Duo signa, & euidentissima Latinus argumẽta potissimum ex Diomedis responso colligit, cum Aenea pacem faciendam. Recentem cladem acceptam, & oracula, quæ apud se tacitè expendit.* Fluunt.] *simplex pro composito: pro, confluunt.* Haud læta.] *ob responsum inexpectatum.* Vidimus ô ciues.] *Venuli oratio narratorij generis est. Hæc autem dilucidè ac grauiter exponit, ut legatus, quibus argumentis, quibusq́ue de caussis non solũ Diomedes negarit auxilia, sed bellum omnino etiam dissuaserit: à quo eum terret suo & aliorum Græciæ ducũ exemplo, nisi accepto malo grauius experiri malit, quàm pacẽ petere.*

(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille uiros) infanda per orbē
Supplicia, & scelerū pœnas expendimus omnes.

petere. Consilium hoc compont potest cum Homerico illo Iliad. 9. in quo grauissimæ conciones ducum exponuntur, de legationibus ad Achillem mittendis, ut posita simultate, ac acceptis donis splendidis, cum rege Agamemnone in gratiam redeat: atq; illi reconciliatus, rebus Græcorum periclitantibus succurrat. Sed utriusq; rationes sunt diuersæ: quod poëta noster ex duobus Homericis, hoc est, ex isthoc modò citato, & illo altero, Iliad. primo, unum concilium conflarit. Sed ut illic legati ab Achille, ita hic Venulus à Diomede repulsam refert. Vidimus.] *Exordium ductum est à narratione.* Diomedem.] *Macrob. legit Diomede, ut sit accusatiuus græcus contractus, τὴν Διομήδεα, Διομήδη.* Castra.] *Argyrippam, quam condidit in Apulia.* Argyripam.] *Diomedis in Italiam accessum, adiacentes terræ ab eo denominatæ satis declarant: ut, Campi Diomedis, Arpi, aliquando Argos: Hippium, mox Argyrippa dicta: ac postremò, Beneuentum. Ibi deleuerat gentes Monadorū, Dardorum, & duas urbes, quæ in prouerbij ludicrum abiere, Tricas & Apinas.* Patriæ.] *Argi. Caussam exilij Diomedi referunt fuisse, quòd in bello Troiano ferro Venerem sauciasset. ut refert Lycophron, eiusq; enarrator: & Homeri scholiastes lib. Iliad. 5. Sed de eo alijs diuersis locis abundè à nobis annotatum est.* Gargani.] *Garganus mons in Apulia est, cuius pars Iapygia est. Excurrit Garganus per Calabriam in Hadriaticum.* Victor.] *Vel à Troia excidio: siue, quòd Draconem Colchicum interfecisset.* Iapygis.] *pro Iapygij. Et uentus Iapyx, ab Iapyge filio Dædali. Haud procul à Gargano sitæ insulæ sunt, quæ Diomedis sunt dictæ. Et Diomedis promontorium: Diomedeæ aues, de quibus aliàs dictum est. Diomedea necessitas, prouerbium, de ijs qui adacti ui, non spontè quid faciunt. Condidit Diomedes oppidum Delphis. Ei item delubrum in his ipsis regionibus post interitum ipsius ab incolis erectum fuit.* Postquam.] *Ordine exponit rationem aduentus sui, ac legationis.* Caussa.] *Quoniam autem ea nota est, silentio præterit, properatq; ad responsum.* O' fortunatæ.] *Disertè exponit in concilio dissuasorium Diomedis responsum. Terret primùm Latinum à bello, ab exemplis Græcorum, qui omnes fermè in reditu à Troia infæliciter periere. Et caussam communis calamitatis ac cladis transfert in publicam totius Græciæ impietatem, & iniuriam, quòd Troianam gentem communi consilio bello uexassent & excidissent.* O' fortunati.] *Ab exclamatione, in Latinorum fælicitatem.* Quicunq;] *A' distributione. Omnes infæliciter perijmus: hic exilio, ille naufragio, alius insidijs adulteræ coniugis.* Mitto ea.] *Præteritio, qua cladem suorum ad muros Troiæ obiter in uniuersum refricat.* Omnes.] *Amplificatio.* B

Vel Priamo miseranda manus, scit triste Mineruæ
Sidus, & Euboicæ cautes, ultorq; Caphareus.
Militia ex illa diuersum ad littus abacti:
Atrides Protei Menelaus adusq; columnas
Exulat, Aetnæos uidit Cyclopas Vlysses.
Regna Neoptolemi referam? uersosq; penates
Idomenei? Libycoue habitantes littore Locros?
Ille Mycenæus magnorum ductor Achiuûm
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetijt, deuicta Asia subsedit adulter.
Inuidisse deos, patrijs ut redditus oris
Coniugiū optatū & pulchrā Calydona uiderem.
Nunc etiam horribili uisu portenta sequuntur,
Et socij amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusq; uagantur aues, heu dira meorum
Supplicia, & scopulos lacrymosis uocib. implent. C

Vel Priamo.] *Respexit ad parœmiam, Vel hosti miserandus: sicut in secundo, Miserebitur hostis. ut hostis etiam miseraturus fuisset, si nostrum uidisset casum. Hyperbole: nā hostis non facile misericordia aduersus hostem commouetur. Suidas ex authore quopiam, ὥστε κατὰ τὴν παροιμίαν, κἂν ἐχθρὸν ἐλεῆσαι θεασάμενον τὴν τότε περιπέτειαν τοῦ ἀνθρώπου.* Sidus.] *Constat certorum siderum exortu tempestates concitari. quare pro ipsis tempestatibus usurpantur. In primo retulimus, Aiacem Oileum, propter uim Cassandræ in Palladis templo oblatam, in mari, immissa à Minerua tempestate, cùm socijs naufragium fecisse.* Caphareus.] *Reddit, quas dicat cautes Euboicas.* Vltorq;] *ultor necis Palamedis Nauplius pater mortem filij ulturus, accepto Græcorum è littore Troico aduentu, nocte cum faculis in Caphareo Eubœæ promontorio consedit, ut ad eas tanquam portum classes dirigerent. Quod cùm facerent, cautibus Euboicis illisi omnes naufragio perierunt. Vide secundum librum, ubi Palamedis historia explicatur. Cæterùm ut aliqua de insula Eubœa dicantur, quæ & Macris olim fuit nuncupata, nostra autem tempestate Nigropontum sub Turcarum ditione uocatur. Longo tractu Atticæ, & Bœotiæ, Locridiq; respondet. Hinc ex Chalcide multæ cùm in alia toto terrarum orbe loca, tum in Italiam coloniæ deductæ fuerunt. Hinc epulbeicæ [?], Cumarū oras, Euboicas, & arces Chalcidicas dixit. De his uide sextum librum.* Atrides] *Menelaus in Aegyptū disiectus fuit, ubi tum regnabat Proteus. Refertur ab Homero Odyss. 4.* Protei.] *Synæresis. Regnauit in Aegypto, qui quòd diuinus esset, in alias atq; alias formas se uertere dicebatur. Pabulantur eum cathenis constrictum à Menelao, monitu filiæ Idotheæ, quando tandem domum reuerteretur. Iratis dijs, inquit, Troia deuicta est, quare centum pecudes prius dijs cædendas, ac tum demum fore ut redux in patriam perueniret. Itaq; cùm octauo anno Hecatombem dijs persoluisset, in patriam saluus reuersus fuit. Sed Dion Prusiensis scribit, ijs temporibus, cū Græci inter se ad Troiam seditionibus agitari cœpissent, eos diuersos domos suas repetiuisse: atq; inde alios alijs casibus periclitatos, alios mari haustos: nonnullos domestica fraude perijsse. Quosdam per contemptum à suis exclusos, exulatum abiuisse. Atq; inter hos Diomedes & Menelaus erant, quo de nunc agitur. Proteo mutabilior: de inconstanti & uario. Hunc docti Aegyptium sophistam uocarunt, propter uersutum eius & uersatile ingenium. Alij allegoricè interpretantur, eum esse ipsam ueritatem, quòd lateat, & in obscuro sit. Atq; ob id Proteum dici dormire in antro. Versat se in*

A *se in uarias rerum effigies, quòd ingenia agitentur uaria rerum indagine. Sed de Proteo satis, licet plura de eo addi possint.* Actoros ui.] *Vide tertium lib.* Neoptolemi.] *De Pyrrho in tertio, ut & de Idomeneo.* Locros.] *De uaria Locrensium iactatione terra mariq́, in tertio item dictum est.* Ille Mycenæus.] *Agamemnonis periphrasis. pathos à loco, et necessitudine. Quibus uerò insidijs Clytemnestræ fuerit ab Aegistho adultero cæsus, alij satis annotant.* Calydona.] *Aetoliæ urbem. Homerus Calydonem montanam uocat, propter regionem. Fuit autem Aetolia in duas partes diuisa: in montanam, quæ Pleuroni fuerit attributa: & campestrem, quæ Calydoni.* Inuidisse.] *ἐπιμεμφόμενος. A' Stheneli filio Cometa: ut alij Glarhago, cui discedens ad bellum, regni Aetoliæ gubernationem reliquerat, & Argialia coniuge propter stupri consuetudinem regno pulsus fuerat. Vide lib. 8.* Calydo.] *Aetoliam: pars pro toto. A' Calydone, aper Calydonius celebratur, ab Hercule & Meleagro interfectus.* Portenta.] *Ipse exponit, quæ uocet portenta. socios mutatos in aues, quæ Diomedeæ dictæ sunt. Erodios. Itaque se postremo loco ponit inter eos qui fraude domestica uxorum adulterarum perierunt, licet fuga euaserit ipse in Italiam saluus.* Aues.] *Erodij, de meo nomine Diomedeæ dictæ.*

Hæc adeò ex illo mihi iam speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cælestia corpora demens
Appetij, & Veneris uiolaui uulnere dextram.
Ne uerò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec ueterum memini lætorue malorum.
Munera, quæ patrijs ad me portastis ab oris,
Vertite ad Aeneam. stetimus tela aspera contra,
B Contulimusq; manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastā.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus, & uersis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Aeneæq; manu uictoria Graiûm
Hæsit, & in decimum uestigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Qua datur, ast armis concurrant arma cauete.
Et responsa simul, quæ sint rex optime regum
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.

Hæc adeò.] *Caussam tanti mali sibi reddit, ut suo exemplo maxime Latinos à bello deterreat.* Sperauda.] *timenda, ἀνυπόλεπτα.* Veneris.] *Redditio, quæ uocet cœlestia corpora. Extat eius rei narratio apud Homerum, lib. Iliad 4. Historia alibi à nobis explicata est. Ob eam iniuriam, ait Lycophron Aegialiam Diomedis Veneris opera arsisse amore Cometæ, eiusq́ stupri consuetudine adiunctam fuisse. Quamobrem illum à Troia reduci, domesticis insidijs ab ipsis petitum fuisse.* Ne uerò.] *Deprecatur bellum aduersus Aeneam.* Nec mihi cum.] *Ratio.* Munera.] *Responsum Diomedis. ad munera: unde materia nascitur amplificādi laudem personæ.* Stetimus.] *Ratio cur censet munera Aeneæ offerenda. ab exemplo suo.* Quantus.] *Amplificatio uirtutis Aeneæ: ingens spiritus ac terror asperitate uersuum arguitur.* Inachias.] *Græcas: ut Dardanus, pro Dardanij, Troiani.* Ambo animis.] *Ab animorum magnitudine.* Hic.] *A' pietate Aeneæ.* Et responsa.] *Epilogus oratoris, his uerbis Diomedem usum: breuis hic quidem, sed necessarius, ut argumenta dissuasoria animis hæreant.*

Vix ea legati, uariusq; per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
Quum rapidos amnes, fit clauso gurgite murmur,
Vicinæq; fremunt ripæ crepitantibus undis.
C Vt primùm placati animi, & trepida ora quierūt,
Præfatus diuos solio rex infit ab alto:
Antè equidem summa de re statuisse Latini
Et uellem, & melius fuerat, non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisq; uiris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec uicti possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Aetolûm habuistis in armis,
Ponite, spes sibi quisq;: sed hæc quàm angusta uidetis
Cætera, qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos interq; manus sunt omnia uestras
Nec quenquam incuso: potuit quæ plurima uirtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum fines super usq; Sicanos,
Aurunci Rutuliq; serunt, & uomere duros
Exercent colles, atq; horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis,

Ceu saxa.] *Apta similitudine fremitum subnissum principū, Diomedis & responsum & consilium obstupentium, subijcit, ab amnium natura, quorum fauces præclusæ fremitum obtusum edunt.* Præfatus diuos.] *Qui priscis oratoribus circa exordia orationū mos fuit inuocandi deū, ut præsens dicenti adesset, eū poëtæ sibi postea uindicarunt.* Antè equidem.] *Suasorij generis oratio, cuius principalis scopus est, ut Troianis agri assignentur potius, quàm ut bello impugnentur. Exordium à propositione, quam confirmat efficacibus argumentis.* Melius.] *utilius fuisset, quàm nūc consulere. post acceptam cladem, & cùm undiq; armis hostium cincti simus.* Cum gente.] *Confirmat ratione ab impio: obliquè notans exemplum Diomedis. Is Venerem quia bello impetiuerat, infœliciter regno exturbatus fuit. Quid nobis euenturum est, qui arma sumpsimus cū Veneris filio, Iouis nepote, uidetis.* Fatigant.] *A' difficultate superandi, & superuacaneo stultoque conatu uincendi. Locus ab impossibili.* Aetolûm.] *Aetolorum: syncope. Diomedis, eiusq́ sociorum,*

Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosq; in regna uocemus,
Considant, (si tantus amor) & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamq; capessere gentem
Est animus, possuntq; solo decedere nostro,
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere ualẽt: iacet omnis ad undam
Materies, ipsi numerumq; modumq; carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisq; manu prætendere ramos,
Munera portantes auriq; eborisq; talenta,
Et sellam, regni trabeamq; insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.

A

ciorum. Nec quenquam.] *Occupatio, qua aliæ Turni cogitationi occurrit, ne se à rege perstringi existimet.* Nunc adeò] *Attentio à breuitate & compendio orationis, ad propositionem principalem, quam in medium cõsultandam mittet.* Sicanos.] *De his, diuersis locis prolixa nobis suprà fuit narratio.* Colles.] *40. agri stadiorum ad collem usq, quem Latinus Aeneæ dedit, statim quàm cum eo amicitiam iunxisset. Propositio i de assignandis agris iungendoq; fœdere: aut ut liberum permittatur discedere, quò uidebitur.* Centum ora] *A numero centenario amplificatio.* Ramos.] *oleæ: ut frequenter dictum est.* Munera.] *Idq; è consilio Diomedis, qui censuerat, regiæ magnificentiæ munera ad Aeneam iustius uertenda, quàm ad se.* Sellam.] *Etsi hæc regum Romanorum insignia erant, regibus tamen socijs & amicis ea mittere solebãt, ut regiæ maiestatis decora & ornamenta. Liuius libro decimo secundi belli Punici loquens de Scip. Postero die, ut à præsenti motu, auerteret animum eius, in tribunal ascendit & concionem aduocari iussit. Ibi Massanissam primum regem appellatum, eximijs ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & Scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Hæc Liuius.* De trabea suprà commemorauimus.

B

Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisq; agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consilijs habitus non futilis author,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atq; aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec uocis egentem
Consulis ô bone rex: cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusq; remittat,
Cuius ob auspicium infaustum, moresq; sinistros,
(Dicã equidem, licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamq; uidemus
Consedisse urbem luctu, dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, diciq; iubes, unum optime regum
Adijcias, nec te ullius uiolentia uincat:
Quin natam egregio genero, dignisq; hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, ueniamq; oremus ab ipso.
Cedat ius proprium regi, patriæq; remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Proijcis, ô Latio caput horum & caussa malorum.
Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, en supplex uenio, miserere tuorum:

Tum Dran.] *Totum hoc certamẽ uerborum Turni & Drancis, ad imitationem altercationis inter Agamemnonem & Achillem apud Homerum cõfictum est: quorum alter, illic uidelicet Agamemnon, hic Turnus, priuatam libidinẽ sequitur, tueturq;: alter, illic Achilles, hic Drances, publicã utilitatem spectat. Hoc tamen interest, quòd illic rex & dux uerbis ad pugnam usq; contendant: hic uerò coram rege inter duos quidem sed nõ ad pugnam usque certetur. Apud Homerũ de restituenda patri sacerdotis filia, hic de conciliãda pace & fœdere cum Aenea adiungendo acerbè rixantur.* Idem infens.] *Prosopographia. Describit Drancẽ ab affectibus erga Turnum, opulentia, eloquẽtia, singulari prudentia in consultando, factione populari, & nobilitate materna.* Rem nulli ob.] *Expostulatoria oratio Drancis cũ Turno de iniuria, qua publicè affecit Latinos, cùm priuatam libidinem reipub saluti anteponit. Exordiũ à beneuolentia: Approbat apertè consiliũ regis Latini, ita ut in medium amplius consulere nil sit necesse: simul obliquè notat Turnum aduersarium, qui dissimulat se præsentem populi fortunam aduertere.* Det liber.] *A persona Turni, quem omnium bonorũ malorũ caussam & fomitẽ esse ostendit.* Dicã equi.] *Licentia, παρρησία.* Cuius ob.] *Narratio, qua dicendi calamitatem publicam per Turnũ acceptã dicendo exaggerat, ut illi odium conciliet.* Fugæ fid.] *Imbellẽ & ignauiã aduersarij acerbè perstringit, qui cũ ferociter grandia spiret ac minetur, nihil prætereà efficiat.* Cœlum terr.] *Hyperbole prouerbialis, in Thrasones magniloquos, ferociores, ac lingua magis minaces quàm re præstãtiores. Huic affine & hoc est, τὸν οὐρανὸν ῥήξασθαι: id est, capite cœlum perrumpere.*

C

Vnum etiã.] *Approbat nõ modò regis sententiam, uerumetiã ut Turno inuidiã faciat, & odium conciliet & acerbet, Lauiniã Aeneæ dandã censet. Et addit caussam finalem, ab utili.* Quod sita] *Ironia, qua ridet inanẽ suorum metũ, cùm quiduis potius sit quàm metuendus. ἀδεής, ἀ. &c.* Ipsum.] *Perpetuæ irrisiones, quibus insolentiam hominis inuidiosam facit.* Quid mis.] *Auersione acriter inuehitur in Turnum: ut quod modò ironicè lenius dixerat, nunc asperius atrociusq; plenis buccis effundat.* Nulla salus.] *Enthymema à contrarijs. Neq; uerò uox Supplex, caret ironia.* Nil mor.] *παρρησία dicentis.*

Pone

A

Pone animos,& plus us abi: sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
Aut si fama mouet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeò dotalis regia cordi est,
Aude, atq; aduersum fidens fer pectus in hostem:
Scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
Nos animæ uiles, inhumata infletaq́; turba
Sternamur campis: etiam tu, si qua tibi uis,
Si patrij quid Martis habes, illum aspice contrà
Qui uocat.

Pone animos.] *Epilogus, quo monet Turnum ad ponendam ferociam: & mouet affectus ab accepta clade.* Aut si fama.] *Occurrit tacitæ cogitationi, ut ab ipso turpitudiné remoueat. Hypothetica disiunctiua. Aut ferociã pone, aut singulari pugna cum hoste congredere. Et hortatur ab utilitatis spe: ut Lauinia potiatur, & famæ decus tueatur.* Robur concipit.] *Metaphora, à ligno ad animum.*

Nos animæ.] *Inserit affectus, ut moueat ferocem iuuenis animũ.* Etiam tu.] *Iterat exhortationem ad μονομαχίαν, ut publici mali non sit memor, et dedecus nominis sui subterfugiat. Vehementer enim turpe est uiro forti, aut ei qui uult fortis uideri, prouocantem fugere, eiq; tergum uertere, ut illud Homericum audire cogatur identidem:* τὴν φεύγεις μεῖζα νῶτα βαλὼν, λύκης ὥς ἐξ ὁμιλῳ.

Talibus exarsit dictis uiolentia Turni.
Dat gemitum, rumpitq; has imo pectore uoces:
Larga quidem semper Drances tibi copia fandi
Tum, cũ bella manus poscunt: patribusq; uocatis
Primus ades, sed non replenda est curia uerbis,
Quæ tutò tibi magna uolãt, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi, meq; timoris
B Argue tu Drance, † quando tot stragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, passimq́; trophæis
Insignes tot agros possit quid uiuida uirtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis, circumstant undiq; muros.
Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Mauors
Ventosa in lingua, pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quis'nã meritò fœdissime pulsum
Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe uidebit
Procubuisse domum, atq; exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die uictor sub tartara misi
Inclusus muris, hostiliq; aggere septus.
Nulla salus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebusq; tuis. proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atq; extollere uires
Gentis bis uictæ, & contrà premere arma Latini.
Nũc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nũc & Tydeides, & Larissæus Achilles,
Amnis & Hadriacas retrò fugit Aufidus undas.
Vel cùm se pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat:
Nunquã animam talem dextra hac (absiste moueri)
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.

Larga quidẽ.] *Exordiũ à uirulenta reprehensione eloquentiæ Drancis, à temporibus & locis.* Primus ades.] *Curiam & castra hostium inter se componit, locá usu humano diuersa, quorum collatione Drancis ignauiã contrà suam uirtutẽ attollit.* Tona eloquio.] *Acris ironia. Etenim, cùm in Turno omnia summa sint, in Drance non sunt. Soluit totum locũ, sua præclara facinora cũ amara irrisione Dranci tribuens. Arguit illũ imbellem, ignauum, & timidum: ac paulatim sua laudatè perpetrata facinora, timori opponit. Non enim inficiari potest fugam.* Imus in aduersos.] *Et quo fugæ dedecus à se propulset, hortatur ut in re præsenti periculũ uterq; faciat.* An tibi Mauors.] *Quasi dicat: In concilio polles lingua, re ipsa autẽ imbellis es. Lingua bellare prouerbialiter dicuntur ij, qui magnificè conuiciantur, minanturq; quidem, sed cùm ipsi in tuto sint. Homero peculiaris ac frequens parœmia.* Pulsus ego.] *Respondet ad id quod aduersarius negauerat, eum audere solum cum solo hoste cõgredi.* Tibrim] *Conuincit diuersum, exemplis anteactis, se multa hostium milia trucidasse. Enumerat aliquot insignes, ne uanus uideatur: Pallantem, Bitiam, & Pandarum.* Totã pro.] *Amplificatio.* Nulla salus.] *Enthymema illud non pariter refutat, atq; eludit.* Gentis bis uictæ.] *Sarcasmus. hortatur ironicè Drancem, ad turbanda omnia petulãti lingua.* Extollere.] *Enthymema à cõtrarijs: à turpi.* Nunc &.] *Ironia à contrarijs, cùm Achilles minimè, aut Diomedes metuerit Troianos, à quibus deuicti fuere.* Amnis & Hadriacas.] *Allusum est ad parœmiã. Sursum uersus sacrorum fluminum feruntur fontes: cùm præposterè hoc fieri uelit significare. Aufidus amnis oritur ex montibus Hirpinis, & Canusium præterfluit. Species pro genere.* Cum se pauidum] *Amarulenta contemptio, quem indignum iudicat à se necari. Dixerat enim Drances: Licet arma mihi, mortemq; minetur.*

Nunc ad te, & tua magne pater consulta reuertar.
Si nullam nostris ultrà spem ponis in armis,
Si tam deserti sumus, & semel agmine uerso
Fũditus occidimus, nec habet fortuna regressum,
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes:
Quanquam ô si solitæ quicquam uirtutis adesset,
Ille mihi ante alios, fortunatusq; laborum,

Nunc ad te.] *Transitio ad orationem Latini, ut ad eius singula argumenta responderet: et primùm quidem, quod dixerat Latinus, infœliciter bellũ geri cum gente deorũ, ab hostibus se undiq; circumsideri. Si nullã spẽ in armis habemus nostris, oremus pacẽ: sin opes nostræ adhuc sunt infractæ, neque in totum*

A

Egregiusq́; animi, qui ne quid tale uideret,
Procubuit moriẽs, & humũ semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioq́; urbes Italæ, populiq́; supersunt,
Sin & Troianis cum multo gloria uenit
Sanguine, sunt illis sua funera, parq́; per omneis
Tempestas, cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, uariusq́; labor mutabilis æui
Rettulit in melius, multos alterna reuisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.

in totum accisæ, quæ caussa est, cur arma abijciamus? alterutrũ tenere necesse est. Quanquam.] *Correctio pathetica reticentia.* Ille mihi.] *Mezentium dicit, fortunatum, qui pugnando occubuit, ne quid præsentis amentiæ uideret.* Sin & opes.] *Alterum argumenti membrum: quo confirmato, infertur, pacem non peti debere. Atqui sunt urbes Italicæ, sunt adhuc copia florentes.* Sin & Troianis.] *Et Troianis stetit sua uictoria, haud minori sanguine.* Cur inde.] *Complexio. Ergo turpe nobis foret, accepta una clade, existimare nostra, opes esse in totum fractas. In limine deficere, aut impingere: prouerbium. pro statim ac uix re incœpta: hoc loco, uix dum inito bello. Proximũ illi, In portu impingere.* Cur ante tubam.] *Ante tubam trepidas: adagiũ quadrat in eos, qui animo consternantur, priusquam appareat periculum. Ductum ab ignauis militibus.* Multa dies.] *Ecphonesis in ludibrium fortunæ inconstantis & uariæ, quæ cùm in omnibus rebus, tum in bello maximè dominatur. Vnde etiam Homerus Martem mutabilem uolens significare, quod in bello nunc huic, nunc illi faueat, ἀλλοπρόσαλλον uocat.*

B

Nec erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi.
At Messapus erit, fœlixq́; Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces, nec parua sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idq́; placet, tantumq́; bonis communibus obsto,
Non adeò has exosa manus uictoria fugit,
Vt tanta quicquam pro spe tentare recusem:
Ibo animis cõtrà, uel magnum præstet Achillem,
Factaq́; Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet, uobis animam hanc socero'q́; Latino
Turnus ego haud ulli ueterum uirtute secundus
Deuoueo. solum Aeneas uocat: & uocet, oro.
Nec Drances potius: siue hæc est ira deorum,
Morte luat: siue est uirtus, & gloria, tollat.

Nec erit auxilio.] *Respondet ad obiectũ, de auxilijs à Diomede negatis, in cuius armis nulla iam spes erat amplius: quare censebat pacem esse faciendã Latinus. His opponit aliarum gentium florẽtissimas copias, Diomedeis non inferiores. De illis in Catalogo dictum est, ut nõ sit cur noua narratio de ijsdem contexatur.* Quod si me solum.] *Ad id, quod à Drance fuerat obiectũ: Si patrij quid Martis habes, illum aspice contrà.* Non adeò.] *Non recusat, ut etiam Hectorẽ se, Aeneam, Achillem fingat, moriturus lubens pro salute Latinorũ. Singulari cõsilio poëta Turno Achillis indolẽ tribuit. Alludit ad deuouendi morem pro incolumitate exercitus. Buccinatur se ipse, à uirtute, ut etiam se maioribus suis præferat.*

C

Illi hæc inter se dubijs de rebus agebant
Certantes: castra Aeneas, aciemq́; mouebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisq́; urbem terroribus implet.
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq́; manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi concussaq́; uulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ,
Arma manu trepidi poscũt, fremit arma iuuentus:
Flent mœsti, mussantq́; patres, hic undiq́; clamor
Dissensu uario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atq́; alto in luco cùm fortè cateruæ
Consedere auium, piscosoúe amne Padusæ,
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cygni.
Immò, ait, ô ciues (arrepto tempore) Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes.
Illi armis in regna ruunt. nec plura loquutus,
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis,
Duc, ait, & Rutulos equites Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresq́; capessant:
Cætera, quà iusso, mecum manus inferat arma.

Castra Aeneas.] *ad rem bellicam à communi Latinorum consilio narrationẽ transfert: & primùm quidẽ ad Troianorum stratagemata. qui Latinis de belli rebus eo istum modũ disceptantibus, castra ad urbem mouere nuncio ferebantur.* Tyrrhenamq́; manum.] *Quorum dux erat Tarchon.* Fremit arma.] *cum fremitu conclamat ad arma.* Dissensu uario.] *Quia in duas partes cõcilium diuulsum erat. quorum hi à Latino, illi à Turno stabant. Hi bello, illi studebant paci.* Haud secus.] *Vt auribus diuersum Latinorum, in partes dissidentium, fremitum subijciat, illustrat simili, ducto ab auium diuersarũ concentu.* Padusæ.] *modici fluuioli, qui in Padum influit. Poëtis mos est, speciem pro genere usurpare.* Loquacia.] *cygni loquaces, hypallage.* Cogite concil.] *Ironica exhortatio in eos qui pacem suaserant.* Tu Voluse.] *Verba sunt Turni, partientis tumultuariè ducibus officia obeunda circa muros maximè.*

Ilicet in muros tota discurritur urbe,
Concilium ipse pater, & magna incœpta Latinus

Ilicet in mu.] *Hæc primã trepidationem ferè comitantur. Seruat autem uenustum ordinem*

A ordinem circa primos motus. Orditur à rege se incusante, quod in deligendo genere fuisset parum prudent. Inde studium uulgi proponit, in muniendis portis aduersus hostium irruptiones. Ad postremum uota matronarū Palladi nuncupata pro salute reipublicæ, ut hostis muro arceatur. Signū.] ad arma intra muros, ut quisque ad portas & stationes suas adesset. Nec non ad.] Homerus lib. Iliad. 6. postquàm Glaucus & Diomedes arma inter se permutassent, refert Hectorem in hostes iturum matri præcepisse, ut peplum pulcherrimum, quod domi

B inter sua cimelia sepositum haberet, Mineruæ dedicatum pro salute sua offerret, turba matronarum comitata,

> ἀλλὰ σὺ μὲν πρὸς νηὸν ἀθηναίης ἀγελείης
> ἔρχεο σὺν θυέεσσιν ἀολλίσσασα γεραιάς,
> πέπλον δ', ὅς τοι χαριέστατος ἠδὲ μέγιστος
> ἔστιν ἐνὶ μεγάρῳ, καί τοι πολὺ φίλτατος αὐτῇ,
> τὸν θὲς ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο.
> καί οἱ ὑποσχέσθαι δυοκαίδεκα βοῦς ἐνὶ νηῷ.

Eum locum poëta aptissimè hic imitatus, dona Mineruæ reginam matresque Latinas ferentes facit pro uictoria:

> αὐτὴ δ' ἐς θάλαμον κατεβήσατο κηώεντα.
> ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι ἔργα γυναικῶν
> σιδονίων, τὰς αὐτὸς ἀλέξανδρος θεοειδὴς
> ἤγαγε σιδονίηθεν, ἐπιπλὼς εὐρέα πόντον.
> τὴν ὁδὸν, ἣν ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.
> τῶν ἓν ἀειραμένη ἑκάβη φέρε δῶρον ἀθήνῃ.

Deserit, ac tristi turbatus pectore differt.
Multaque se incusat, qui non acceperit ultrò
Dardanium Aeneam, generumque adsciuerit urbi.
Præfodiunt alij portas, aut saxa sudesque
Subuectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tum muros uaria cinxere corona
Matronæ, puerique, uocat labor ultimus omneis.
Nec nō ad templum, summasque ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua
Dona ferens, iuxtaque comes Lauinia uirgo,
Caussa mali tanti, atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure uaporant.
Et mœstas alto fundunt de limine uoces.
Armipotens belli præses Tritonia uirgo
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.

Subuehitur.] pilentis. Et mœstas.] Homerus eodem loco:

> αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Armipotens] Hom.

> πότνι' ἀθηναίη ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,
> ἆξον δὴ ἔγχος διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν
> πρηνέα δὸς πεσέειν σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

Quod noster uertit, Frange manu telum: id Homerus dixit, Frange hastam Diomedis. Quod Græcus, Pronum da cadere ipsum ante Scæas portas: id noster reddidit ad uerbum, Et ipsum pronum sterne solo, portisque effunde sub ipsis. Cingitur ipse furens.] Homerus Iliad 19:

> κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε,
> καλὰς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας,
> δεύτερον αὖ θώρακα περὶ στήθεσσιν ἔδυνεν.
> ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
> χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
> εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.

Quæ uerba, quàm splendidissimè ad istum, ut sequitur, modum ad Turni panopliam accommodauit.

Qualis ubi.] Homerica comparatio ex Iliad. 6.

> ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ
C
> δεσμὸν ἀπορρήξας, θείῃ πεδίοιο κροαίνων
> εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋρρεῖος ποταμοῖο
> κυδιόων, ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
> ὤμοις ἀΐσσονται, ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθὼς,
> ῥίμφα δὲ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

Quos uersus Ennius ita transtulit:

> Et tum sicut equus, qui de præsepibus actus
> Vincla suis magnis animis abrupit, et inde

Iamque adeò Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem:
Fulgebatque, alta decurrens aureus arce,
Exultatque animis, & spe iam præcipit hostem.
Qualis ubi abruptis fugit præsepia uinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto:
Aut ille in pastus, armentaque tendit equarum,
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisque fremit ceruicibus altè
Luxurians, luduntque iubæ per colla, per armos.
Obuia cui Volscorum acie comitante Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit, quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne (sui meritò si qua est fiducia forti)
Audeo, & Aeneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli,
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in uirgine fixus,
O decus Italiæ uirgo, quas dicere grates,
Quasue referre parem? sed nunc, est omnia quādo
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas (ut fama fidem, missique reportant
Exploratores) equitum leuia improbus arma
Præmisit: quaterent campos: ipse ardua montis

> Fert sese campi per cærula lætaque prata

Celso pectore, sæpe iubam quassat simul altam,

> Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Quanto splendidius Vergilius Homerica carmina expresserit, lector non prorsus crassi iudicij potest uidere. Camilla.] Occasio prima, ad eadem uirginis consiliorum communicatio. Mecum par.] Partiuntur inter se operas, ut Camilla Tyrrhenis obijciatur: ipse insidijs Aeneam in faucibus uiarum excipiat. Leuia.] Equites dicit leuis armaturæ, cū quibus Aeneas per montē & syluam uagabatur.

Per

Per deserta iugo superans aduentat ad urbem. A
Furta paro belli conuexo in tramite syluæ,
Vt biuias armato obsidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæq; Latinæ,
Tiburtiq; manus ducis, & tu concipe curam.

Est curuo.] Topographia, à situ, partibus, & usu: hoc est, quòd locus is aptus fuerit insidijs, & ad cõcurrendum utrinque. Huc se contulit Turnus, ad insidiandum Aeneæ. Velocem interea.] Digressio in consilium et colloquiũ Dianæ, cum nympharum suarũ una de conseruanda ab interitu Camilla: aut si id fieri nequeat, ut is qui eam uiolaret, uicissim pœnas det. Opim.] Hãc Diana unam hic facit suarũ comitum, quod apud Alexandrum Aetolum in poẽmate Musarum, Opis ipsa Diana uocetur: cùm alioqui Opis deûm mater dicatur. Nequicquam.] Frustra uenatorijs armis instructa prodit in prælium, cùm fatalis hora in limine præsens adsit. Pulsus.] Caussa, quamobrem eius cura angatur: & repetit altius historiã. Priuerno.] Priuernorum rex fuit Metabus, pater Camillæ. Narratio ducta à fortuna parentum. Ob inuidiam.] A' caussa exilij, & à loco. Infantem.] Ab infantia Camillæ. In demonstratione personæ Camillæ absolutis artificij partibus uersatur. Camillam.] A' nominis ratione. Ipse sinu.] A' fortuna tũ patris, tum infantis: adde & à periculis. Amasenus.] fluuius in Verulano agro. Robore cocto.] Hoc cocto, alij aliter exponunt. Ego acceperim pro egregiè indurato: ut ligna excoquuntur, duranturq; ad solem & ignem.

Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociosq; duces, & pergit in hostem.
Est curuo anfractu uallis, accommoda fraudi
Armorumq; dolis, quam densis frondibus atrum
Vrget utrinq; latus, tenuis quò semita ducit,
Angustæq; ferunt fauces, aditusq; maligni.
Hanc super in speculis, summoq; in uertice mõtis
Planicies ignota iacet, tutiq; receptus,
Seu dextra læuaq; uelis occurrere pugnæ,
Siue instare iugis, & grandia uoluere saxa.
Huc iuuenis nota fertur regione uiarum,
Arripuitq; locum, & syluis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim
Vnam ex uirginibus socijs, sacraq; caterua
Compellabat, & has tristeis Latonia uoces B
Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O' uirgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
† al. neque. Cara mihi ante alias († nec enim nouus iste Dianæ
Venit amor) subitaq; animum dulcedine mouit.
Pulsus ob inuidiam regno uiresq; superbas
Priuerno, antiqua Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisq; uocauit
Nomine Casmillæ (mutilata parte) Camillam.
Ipse sinu præ se portans iuga longa petebat
Solorum nemorum, tela undiq; sæua premebant,
Et circumfuso uolitabant milite Volsci.
Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet. omnia secum
Versanti, subitò uix hæc sententia sedit:
Telum immane manu ualida, quod fortè gerebat
Bellator solidum nodis & robore cocto,
Huic natam libro & syluestri subere clausam
Implicat, atq; habilem modicæ circumligat hastæ, C
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:

Alma tibi.] Consecrat filiam Dianæ Metabus, quòd ipse hostem euasisset, & in hasta infans fœliciter transmissa esset. Non illum.] A' pastorali cõsuetudine ac uita Metabi. Dare manus dixit, pro cedere. Nulli pastorum inferior erat forma & agresti uita. Hic natam.] A' loco, & ab educatione, quæ præcipuum habet momentum in ingeniorũ moribus inolescendis. Ex lacte ferino simul & feram naturam imbibit, quæ etiam grandem natu per omnes uitæ partes et actus est comitata. Vtq; pedum.] A' pueritia, & pueritiæ studijs atque exercitationibus. Spicula.] Ab habitu, siue corporis ornatu. Pallæ.] Varro in lib. de lingua Latina tradit, pallam inde dici, quòd foris palàm sit. Eratq; uestis promissa, & ad

Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia uirgo
Ipse pater famulam uoueo, tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe testor
Diua tuam, quæ nunc dubijs committitur auris.
Dixit: & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuere undæ, rapidum super amnem,
Infœlix fugit in iaculo stridente Camilla.
At Metabus magna propius iam urgẽte caterua
Dat sese fluuio, atq; hastam cum uirgine uictor
Gramineo donum Triuiæ de cespite uellit.
Non illum tectis, non ullæ mœnibus urbes
Accepere, nec ipse manus feritate dedisset
Pastorum, & solis egisset montibus æuum.
Hic natam in dumis, interq; horrentia lustra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Vtq; pedum primis infans uestigia plantis

A *& ad terram usq; defluens: id quod non obscurè hoc loco arguit poëta. In usu aliquando fuit & palla Gallica. Palla honesta, mulierum fuit Romanorum. Hac & citharœdi, hac & tragœdi utebantur.*

Tela manu.] *A generibus armorũ, quibus à teneris assueris.*

Multæ illam.] *Ab ætatis iuuenilis statu. Cœlebs maluit perpetua uirginitate uitam degere, quàm nubere: quippe Dianæ sacra, atque syluestri uita inter feras educata.*

Institerat, iaculo palmas onerauit acuto:
Spiculaq; ex humero paruæ suspendit, & arcum
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tygridis exuuiæ per dorsum à uertice pendet.
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamq; gruem, aut album deiecit olorē.
Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum: sola contenta Diana,
Aeternum telorum & uirginitatis amorem
Intemerata colit: uellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Chara mihi, comitumq; foret nunc una mearum.
Labere nympha polo, finesq; inuise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultrici pharetra deprome sagittam.
Hac, quicunq; sacrum uiolarit uulnere corpus,
Tros Italusue, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube caua miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæq; reponam.
Dixerat: illa leues cœlo demissa per auras
B Insonuit, nigro circundata turbine corpus.

Vellem haud.] *Non uituperat quidem uitæ genus, sed optat eam contra Troianos iniusta arma non induisse; cur etiam pœnas datura sit.* Verùm] *Epilogus constat mandatis exequendis.*

Hac, quicunq.] *A iure talionis, Mors.*

At manus.] *A digressione in psonæ descriptionem, siue historiã potius, redit res belli. Et primùm quidem, quibus uirib. Troiani ad urbem cum instructis equitũ peditumq; copijs accesserint.*

Turmas.] *dēsas equitum multitudines. Turma triginta equitibus constabat, ut quidã existimãt.* Ferreus] *hoc est, hastis ferreis.* Fra-

At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruscíq; duces, equitumq; exercitus omnis
Cõpositi numero in turmas. fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis,
Huc obuersus & huc, tum latè ferreus hastis
Horret ager, campiq; armis sublimibus ardent.
Necnon Messapus contrà, celeresq; Latini
Et cum fratre Coras, & uirginis ala Camillæ,
Aduersi campo apparent, hastasq; reductis
Protendunt longè dextris, & spicula uibrant,
Aduentusq; uirũm, fremitusq; ardescit equorũ.
Iamq; intra iactum teli progressus uterq;
Substiterat, subito erumpunt clamore, furentesq;
Exhortantur equos, fundunt simul undiq; tela
Crebra, niuis ritu, cœlumq; obtexitur umbra.

tre.] *Tiburto.* Iamq; intra iac.] *Celebratur prouerbiali figura. intra iactũ telorũ: de ijs q periculis obnoxij possunt uideri. Quēadmodũ cõtrà, extra telorũ iactum esse dicuntur, qui in tuto consistunt:* [illegible] *intra telũ:* [illegible] *extra tela, dicunt Græci.* Niuis ritu.] [illegible] *hyperbole.*

Pectora pectoribus.] *In graui tragicaq; re uenustè cadit*
C *collusio uocum: sicut in illo Littora littoribus contraria. fluctibus undas Imprecor.*

Fulminis in morē.] *Hyperbolicis collationibus atrocitatem pugnæ amplificat.*

Præcipitat longè.] *pro præcipitatur: genus pro genere.*

Asylas.] *Nomen Troianum asylum fortasse, à* [illegible]*.* Mollia colla reflectunt.] *propter fugam fortasse.*

Qualis ubi.] *Hypotyposi pugnantium fugientium ac refugien-*

Continuò aduersis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primiq; ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantũ
Pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longè, & uitam dispergit in auras.
Extemplò turbatæ acies, uersiq; Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia uertunt.
Troes agunt, princeps turmas inuasit Asylas.
Iamq; propinquabant portis, uersiq; Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt.
Hi fugiunt, penitusq; datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terrã, scopulosq; superiacit undam
Spumeus, extremamq; sinu perfundit arenam.
Nunc rapidus retro, atq; æstu reuoluta resorbens
Saxa fugit, littusq; uado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia uersos,
Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquàm congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitq; uirum uir,
Tũ uerò & gemitus morientũ, & sanguine in altò
Armaq; corporaq;, & permixti cæde uirorum

tium simulacrum [illegible] *oculis subijcitur, addit co*[illegible]*tionem sumptam* [illegible] *ris reciproco æstu, quod statis horis fluit refluitq;, currit ac recurrit.* Bis Tusci.] *infractum pugnandi laborem ac pertinacem coarguit, donec animi incalescant.*

Herminium.] *Eo nõmine fuit Saxo ille uocatus, qui Quintilium Varum in Germania fudit sub Augusto. quanquàm apud Cornel. Tacitum legitur Irminius. Sed hoc loco eo nomine Hetruscum appellat. Hinc describit à corporis*

Semianimes uoluūtur equi, pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quādo ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumq́ sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaq́ iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi: Catillus Iolam,
Ingentemq́ animis, ingentem corpore & armis
Deijcit Herminium, nudo cui uertice fulua
Cæsaries, nudiq́ humeri, nec uulnera terrent.
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatq́ uiri transfixa dolorem
Funditur ater ubiq́ cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramq́ petūt per uulnera mortē.

partium qualitate, & animi fortitudine. Tantus in arma pa tet.] Epiphonema, in hominis infractum animi robur. A

At medias inter cædes exultat Amazon,
Vnum exerta latus pugnæ pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc ualidam dextra rapit indefessa bipennem:
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Larinaq́ uirgo,
Tullaq́, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisq́ bonæ, belliq́ ministras:
Quales Threiciæ cùm flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolytē, seu cùm se Martia curru
Penthesilea refert, magnoq́ ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primū, quem postremū aspera uirgo
Deijcis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumeniū Clytio primum patre, cuius apertum
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille uomens riuos cadit, atq́ cruentam
Mandit humū, moriensq́ suo se in uulnere uersat.
Tum Lirin, Pegasumq́ sup, quorū alter habenas
Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterq́ ruunt: his addit Amastrum
Hippotaden, sequiturq́ incūbens eminus hasta,
Tereaq́, Harpalicumq́, & Demophoōta, * Chrominimq́.
Quotq́ emissa manu cōtorsit spicula uirgo, (niūq́.
Tot Phrygij cecidere uiri: procul † Ornitus armis
Ignotis, & equo uenator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit caput, ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis.
Agrestisq́ manus armat sparus: ipse cateruis
Vertitur in medijs, & toto uertice supra est.
Hūc illa exceptū (neq́ enim labor agmine uerso)
Traijcit, & super hæc inimico pectore fatur:
Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti.
Aduenit, qui uestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomē tamen haud leue patrū
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.

* Aliàs, Chrominimq́. † Al. Orphitus.

At medias.] Ad ultimum, ad Camillæ uirtutes amplificandas transit, ut eius interitus postea sit illustrior. Amazon.] Dictissimè Amazon, non solum quòd ab Amazonum gente esset oriunda, uerumetiam propter ingenij & morum similitudinem. Vnum exerta.] More Amazonum quibus mos erat læuam mammam, ut habilis scuto gerendo esset, cauterio adurere à primis annis. Hinc Amazon, à particula priuatiua α. & μαζὸς papilla, mamma. Aureus ex hu.] Ab instrumentis bellicis, ac telis, quibus fuit instructa ad pugnam. Arma Dianæ dicit, uenatoria, arcum, sagittas, uenabula, & id genus. Illa etiam.] A pugnandi more in prælio, nihil à Parthorum consuetudine abhorrente. Comites.] Italica nomina comitum Camillæ Latina, à Larino oppido. Quales Threiciæ.] Collatione Amazonum pugnandi consuetudinem ad amnem Thermodoontem, cū Camillæ more confert. Amazones quæ fuerint, earumq́ originem, uaria fortuna, bella, & interitum, partim in septimo, partim sed multo diligentius in primo retulimus: quare nunc de eius gentis moribus & ingenijs supersedeamus ociosè uerba facere. Porrò autem Thermodoon amnis est, ad quem Amazones habitasse dicuntur. Scythiæ, quondam Crystallus dictus, quòd etiam media æstate gelu constringatur. Oritur ad castellum quod uocatur Phanarhœa, labiturq́ præter radices Amazonij montis. Ibi oppidum fuit eiusdem nominis. Alij in Cappadocia collocant, ut Plinius. Nec desunt qui Paphlagoniæ esse dicant. Interpres Lycophronis, ὁ δὲ τὸν λείμωνα, inquit, θερμώδοντα ἀντὶ ξηρός, βοιωτίας εἰσὶ ποταμοί. Nunc aūt Thermodon & Hypsarnus Bœotiæ flumina sunt. B Hippolyten.] reginam Amazonum. Regnauit & Penthesilea inter Amazonas, ut in primo diximus. Trogus author est, quatuor sorores fuisse, quarum duæ Antiope & Orithria cum regnum Amazonicum administrarent, ita casu accidisse, ut Orithria cum parte copiarum procul à domo abesset, cum Hercules populabundus in eam terram exercitum duclaret Antiope domi relicta, cum tumultuaria manu Herculi C occurrit. Hac uelitatione regina Antiope uicta, & magna clade affecta, in fuga Menalippe & Hippolyte captæ fuere. Hippolyten Theseus secum in Atticam abduxit, ex qua Hippolytum suscepit: Melanippen Hercules Antiopæ sorori reddidit. Huius nunc meminit Hippolytes poeta.

A poëta. Penthesilea bello Troiano interfuit, ut in primo dictum est. Quem telo.] Homerica imitatio est. Mandit h.] ὀδὰξ. Amastrum.] Amastris oppidum est alioqui Paphlagoniæ, ubi Henetorum gens fuit quoque, unde Veneti orti dicuntur. Iapyge] hoc est, Apulo. Apulia, Iapygia dicta fuit. Cui pellis] Descriptionem Ornithi, tædij leuandi causa inserit. Describit eum à monstroso habitu. Agrestis.] à teli genere, quo usus fuit in prælio. Syluis te.] Facetus iocus in hominem, qui non ut cum armatis pugnaturus, sed cum beluis, belvina pelle indutus in pugnam uenit. Tali armorum genere fortasis feræ terreri possunt, non autem bellatores.

Protinus.] Enumerat aliquot additis amplificationib⁹, quos ex Troianis interfecit Camilla. Inter.] Anastrophe. Orsilochum.] Prolepsis. Apenninicolæ.] incolentis montem Apenninum, qui Italiam longum, à septentrione in meridiem excurrens, intersecat. E Liguria Al-
B pes, & montes Apennini oriuntur. Aiunt hos montes tam lignorum esse fertiles, ut ligna inueniantur octo pedum diametro crassitudine: suntque hi montes excelsi, simul & diuidui. Haud Ligurum extremus.] Inter principes Liguriæ eum recenset, ut laus Camillæ multo sit maior. Versare dolos.] Ligurum gens semper fraudulenta audijt, & imposturis exercita. Fuit alioqui ferox ingenio, & ad rebellandum nata, quæque multos annos Roma-
C na arma exercuerit olim.

Protinus Orsilochum & Butē, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Butē aduersum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, & læuo dependent arma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbē
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum ualidam perque arma uiro, perque ossa securim
Altior insurgens oranti, & multa precanti
Congeminat: uulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni:
Haud Ligurū extremus, dum fallere fata sinebant:
Isque ubi se nullo iam cursu euadere pugna
Posse, neque instantem reginam auertere cernit,
Consilio uersare dolos ingressus, & astu,
Incipit hæc: quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cōminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri.
Iam nosces, uentosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore
Tradit equum comiti, paribusque asistit in armis
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuuenis uicisse dolo ratus, auolat ipse,
(Haud mora) cōuersisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes,
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur uirgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frænisque aduersa prǣhensis
Cōgreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit.
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur primis sublimis nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque euiscerat uncis:
Tunc cruor, & uulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Vectitant pecoribus, ac lacte: potus illis est hordeaceus. Si Fabio Pictori credendum est, à Ligysto Phaetontis filio orti sunt. Thucydides. Ligures Siculos fuisse arbitratur. Itaque hunc Ligurem propter insitum gentis ingenium decorè insidijs ludentem, aduersus Camillam introducit, sed frustra. Quid tam egregiū] Quasi dicat, nihil egregij, ac memorabilis rei ab ea geri, si equo fidat ut, si sit opus, in fugam equi beneficio auferri eam posse. Duraque interrita parma.] ut pura hasta, in sexto dixit. Haud scio an pro candida dixit: ut pura uestis interdum, aut illæsa. Patrias.] Quasi dicat, fraudulentas: cùm uiri fortis sit, aperta uirtute, non dolo uincere, aut etiam pugnare à loco. Pernicibus.] Illa uel intactæ segetis per summa uolaret. Quàm facilè] Comparatione uictoriæ celeritatem amplificet. Sacer ales.] Marti dicatus, ut aquila Ioui, columba Veneri, pauo Iunoni. Huic aui natiuum odium, & internecinum bellum est cum aquila.

At non hæc.] Secundæ res bellicæ in prælijs ut sunt uariæ, ita ferè insolenter ijs exultantes solent fallere. Eam rem poëtæ exemplis luculentis declarant: ut in Camilla, & alijs supra uires magna audentibus, noster uates. Sator atque.] Nihil sine deo. Iupiter excitat Tarchōtem ad reuocandos suos à fuga, unde nascitur tragicus funestusque exitus Camillæ. Genitor.] Iupiter: hoc est, deus suo numine occulto. Nomine quenque.] Hemistichium hoc mutuatum est ex 10. Furij:

Nomine quenque ciet, dictorum tempus adesse

Commemorat. —

Quis metus.] Increpatoria oratio Tarchontis, qua suos à fuga reuocat, turpitudine facti ob oculos proposita.

At non hæc nullis hominum sator atque deorum
Obseruans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæua
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cedes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, uarijsque instigat uocibus alas,
Nomine quenque uocās, reficitque in prælia pulsos.
Quis metus, ô nūquam dolituri, & semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia uenit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina uertit?
Quò ferrū, quidúe hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut ubi curua choros indixit tibia Bacchi.
Expectate dapes, & plenæ pocula mensæ:
Hic amor, hoc studiū, dū sacra secundus aruspex
Nunciet, ac lucos uocet hostia pinguis in altos.

posita. O' nonquam dolituri.] Castigat acriter turpitudinem fugæ, ab ignauia: quam ut perpetuam obijcit, ut illius imagine obiecta in pugnam retrahantur. Nihil æquè animos militares mouet, atque exprobratio ignauiæ. Fœmina.] A' turpi & quidem à sexu quid fœdius, quàm agmina fortium uirorum à fœmina una in fugam agi? Quò ferrum.] Ab usu telorum. At non in.] Atrox exprobratio molliciei suorum: cuius etsi fictæ, tamen ut turpis, recordatione atque dolore animos uresque colligunt. Nihil perinde ægrè est uiris strenuis, atque falso A mollitiem exprobrari in trepidatione.

Expectate dapes.] Ironica exhortatio ad luxum & ignauiam, ut multo etiam magis ad pugnandum inardescant. Secundus aruspex.] hoc est, dum aruspex inspectis extis de belli euentu, omnia secunda antè denunciet, ut periculorum securi possint dimicare.

Lucos.] A' loco amœnissimo, in quo de sacris id genus opiparè splendideque epulabantur.

Tollitur in cœlum clamor, &c.] Id quod alibi aliter extulit. It clamor cœlo. hyperbole. Ex Ennio descriptum est hoc hemistichium, libro decimosept.

Tollitur in cœlum, clamorque exortus utrisque.

Homerus Iliad. 15.

φωνὴ δέ οἱ αἰθέρ' ἵκανεν.

Id est:

——Ferit aurea sidera clamor.

Volat igneus æquore.] accensus animo. Hypotyposis Tarchontis hostem armatum sinu in equo suo complexi, quærentisque rimam ad iugulum

Exit.] pro euitat. quo significatu usus est in quinto, de Entello, qui corpore tela modò, atque oculis uigilantibus exit.

Hæc effatus, equũ in medios moriturus & ipse
Concitat, & Venulo aduersum se turbidus infert,
Direptumque ab equo dextra complectitur hostẽ,
Et gremiũ ante suum multa ui concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Cõuertere oculos: uolat igneus æquore Tarchon,
Arma uirumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & parteis rimatur apertas,
Qua uulnus letale ferat. contrà ille repugnans
Sustinet à iugulo dextram, & uim uiribus exit.
Vtque uolans altè raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguib. hæsit:
Saucius at serpens sinuosa uolumina uersat,
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera uerberat alis:
Haud aliter prædã Tiburtum ex agmine Tarchõ
Portat onus ducis exemplũ, euentumque sequuti
Mæonidæ incurrunt: tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima tentat:
Quà se cunque furens medio tulit agmine uirgo,
Hac Aruns subit, & tacitus uestigia lustrat.
Qua uictrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hàc iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Vndique circuitũ, & certã quatit improbus hastã.

κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος περὶ δειρὴν, ἰδνωθεὶς ὀπίσω, ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε ἀλγήσας ὀδύνῃσι. μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ. αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο, πνοιῇσ' ἀνέμοιο. B

Aquila Homerica omen solum est, quæ unguibus draconem complexa, eius pectus rostro euiscerat, & ceruicem. Quem tandem ira & ferocia exaturata, in mediam aciem ex aere deijcit, ac cum clangore auolat. Ex hoc augurio Homerico, graphicè comparationem fecit, quam ad Tarchontis pulcherrimum facinus accommodauit. Vt non possim satis demirari, cur continua ille Macrobianus ausit hunc locum censoria uirgula notare, perinde ac si Homerici carminis maiestati non esset æquatus: cùm nostri poetæ consilium ab illo Græco sit diuersum. Mæonidæ.] Tyrrheni, Tarchontis socij: antonomasia. Mæones Lydij C antea dicti fuere, qui in Italiæ eam partem colonias deduxerant. Alibi à nobis historia explicata est. Quà se cunque.] Sectio.

Vtque uolans altè raptum.] Hypotyposi addit comparationem, qua ipsius rei imaginem multo festiuius oculis opponit. Hanc ex 12 Iliados mutuatus est:

ὄρνις γὰρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
αἰετὸς ὑψιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων,
φοινήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον
ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα, καὶ οὔπω λήθετο χάρμης.

Fortè sacer.] Prosopographia Chorei à sacerdotio, quo fungebatur in sacris matris deorum. Hunc cùm primis à luculento habitu, armorum splendore, & telorum generibus describit. Spumantem.] Eques ergo, non pedes: ab equi nobilitate, quo uehebatur. Pellis.] Ab ornatu equi. Ipse peregrina.] Ab habitu Chorei sessoris.

Fortè sacer Cybelæ Choreus, olimque sacerdos
Insignis, longè Phrygijs fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equũ, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auroque inserta regebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea uati
Cassida. tũ croceã chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos, fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc uirgo, siue ut templis præfigeret arma
Troia, captiuo siue ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen
Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore.

Ferrugine.] Pro ferro interpretantur hic, ferrugine. Sed rectius acceperimus pro endyadin: hoc est, pro ostro ferruginei coloris. quã obrem ut singulare ostrum ostendat, addit peregrinũ, & quidem ferruginei coloris: exoticum fuisse innuens. Ostrinus color, ab ostro, subrubens est: ferrugineus uerò, ferro ardenti

A *ardenti ualde similis est, qui & hyacinthinus dicitur à Marone.*

Telum ex inſidijs cunctantem tempore capto
Conijcit,& ſuperos Aruns ſic uoce precatur:

Caſſida.] *nominandi caſu. Totum in partes ſuas diſtribuit, quarũ*

Erat itaq; inſignis exotica oſtrina ueſte, ſed coloris ferruginei. Quod ſi ferruginem hoc loco, pro ferro quis malit accipere, non refragabor. Spicula.] *A' telorum, quibus inſtructus erat ad pugnandum, generibus.* Lycio Cortynia ſpicula.] *Cretenſia, è cornu Lycio: epithetis ſumptis à gentibus, qui ſagittandi peritia fuerũt clari.* *arma etiam enumerat.* Siue.] *A' cauſſa finali, cur Camilla hunc Choreum in prælio inſequebatur.* Cæca] *animo: hoc eſt auaritia, & potiundæ prædæ cupiditate. Poëta hoc ipſum lucidius exponit, quod obſcurius dictum uideri poteſt.* Aruns.] *Virgo Choreum, Aruns uirginem inſequebatur, à quo ipſa cæſa fuit.*

Summe deûm c.] *Duo precatur, ut Camillam ſternat, & in patriam redeat.* Cuſtos Soractis Apollo.] *De Soracte, & eius prodigioſis ſacris, in ſeptimo annotatum eſt. Plinius libro ſeptimo capite ſecundo. Haud procul urbe* B *Roma, inquit, in Faliſcorum agro familiæ ſunt paucæ, quæ uocantur Hirpiæ, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni struem ambulantes, non aduruntur. Et ob id perpetuo ſenatuſconſulto militiæ, omniũq; aliorum numerum uacationem habent. Silius Ital. lib. 5.*

Tum Soracte ſatum præſtantem corpore et armis
Aequanum noſcens, patrio cui ritus in aruo,

Summe deûm,ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus,cui pineus ardor acerno
Paſcitur,& medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus ueſtigia prima:
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens:non exuuias,pulſæ'ue trophæum
Virginis,aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent:hæc dira meo dum uulnere peſtis
Pulſa cadat,patriam remeabo inglorius urbem.
Audijt,& uoti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit,partem uolucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti:reducem ut patria alta uideret,
Non dedit,inq; notos uocem uertere procellæ.
Ergo ut miſſa manu ſonitũ dedit haſta per auras,
Conuertere animos acres,oculosq; tulere
Cuncti ad reginam Volſci:nihil ipſa,nec auras,
Nec ſonitus memor,aut uenientis ab æthere teli,
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit,uirgineumq; altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites,dominãq; ruentem
Suſcipiunt.fugit ante omneis exterritus Aruns
Lætitia,mixtoq; metu:nec iam amplius haſtæ
Credere,nec telis occurrere uirginis audet.
At uelut ille,prius quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe auius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus,magno'ue iuuenco
Conſcius audacis facti,caudamq; remulcens
Subiecit pauitantem utero,ſyluasq; petiuit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentusq; fugæ,medijs ſe immiſcuit armis.

ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, *inquit,* τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεύς.
τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν.
Addit ſtatim, quid annuerit, quidq; non dederit, ut hic noſter uates:
νηῶν μὲν οἱ ἀπώσασθαι πόλεμόν τε μάχην τε
δῶκε, σόον δ' ἀνένευσε, μάχης ἐξαπονέεσθαι.
Annuit enim Iupiter alterum, nempe ut ſtrenuè pugnaret: alterum non dedit, ut ſaluus reuerſus arma reſtitueret. Nam & ipſe occiſus fuit, & arma ab Hectore detracta perierunt. Itaque apud ueteres hic uerſus Homericus, quem Maro ſcitiſſimè hic imitatus eſt, inter prouerbiales ſententias celebratur: Alia dantur, alia negantur. quoties è duobus naturæ beneficijs alterum contingit, alterum negatur. Vt ſi cui formæ decus, aut generis imagines, aut opes negentur, adſit ingenij laus: aut retrò.

C *Cum pius arcitenens accenſis gaudet acernis*
Exta ter in Apollinea ſemper ueſtigia prima
Inuiolata teras, uictorq; uaporis ad aras
Dona ſerenato referas ſolennia Phœbo.

Strabo tamen his omnibus refragatur, qui tradit, hoc ſacrum non Apollini, ſed Feroniæ fieri conſueuiſſe: eiusq; numine afflatos, illæſis pedibus ſolitos prunis ardentibus inambulare. Succedere partem.] *Delineatus hic locus eſt ad archetypum Homericum apud quem Iliad. 16. ubi Achilles multis pro incolumitate ac ſalute precatus fuiſſet Patrocli, prælium inituri,* Volucres diſperſit.] *Hoc eſt, negauit: in uentum abire iuſſit, fruſtra orauit. Interpretatur poëta, Homeri exemplo, quid conceſſerit, quidq; non annuerit Apollo.* Auras.] *pro auræ, priſcus gignendi caſus in primo ordine.* Virgineumq;.] *Pathos à ſexu.* Velut ille.] *Comparatione fugæ turpitudinem eleuat in Arunte.* Caudamq; remul.] *A' natura luporum, timentium, ut canum.*

Purpureus quondam.] *Pathos ab ætate, & forma.* Potui.] *Indicat, ſe iam non poſſe quicquam. Huiuſmodi loquendi colores, deſperãtis formulæ ſunt, quibus ſi-*

Illa manu moriens telum trahit,oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat uulnere mucro.
Labitur exanguis,labuntur frigida leto
Lumina,purpureus quondã color ora reliquit.
Tum ſic expirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur,fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quî cum partiri curas,atq; hæc ita fatur:
Hactenus Acca ſoror potui,nunc uulnus acerbũ

gnificamus, id iam nõ eſſe quod fuit: ut, Habui Chreme: fuimus quondam fortes: fuimus Troes: uixerunt, &c. Lentaq;.] *Pathos ab habitu.* At Triuiæ.] *Dianæ famula.*

mularũ una. Opis.] quam paulo antè ostendi, ab Alexandro Aetolo poëta, & ipsam Dianã in poëmate appellari. Et Opem prisci Saturni uxorem dixerunt: cuius festa Opalia, eodem mense cum Saturnalibus celebrabantur. Atque hanc eandem Bonam deam, Terram, Faunã & Fatuam esse uoluerunt. Ideoq; Opem uocatam, quòd eius auxilio uita humana adiuuetur.

Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circùm.
Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer,
Succedat pugnæ, Troianosq; arceat urbe.
Iamq; uale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exoluit se corpore, lentaq; colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaq; cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum uerò immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera, deiecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrheniq; duces, Euandriq; Arcadis alæ.
At Triuiæ custos, iamdudum in mõtibus Opis
Alta sedet summis, spectatq; interrita pugnas.
Atq; procul medio iuuenũ in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuitq;, deditq; has imo pectore uoces:
Heu nimium uirgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humeris gessisse sagittas.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema in morte: neq; hoc sine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunq; tuum uiolauit uulnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni, terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaq; ilice tectum:
Hic dea se primùm rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.

Non tamẽ.] A Consolatur mortuam à spe uindictæ præsentis, & laudatæ famæ, quod ipsa Dianæ sacra fortiter pugnando occubuerit. Fuit ingens] Loci descriptio, à sepulchro regio, & iligna sylua. Dercennum hunc poëta ipse non nouit, sed ueteris Laurentis regem fuisse ait. De Dercenno nusquam in historijs proditum inuenio.

B

Tu'ne etiam.] Ergo tectè innuit, plures eius telis perijsse, ut Arunt ab ea interfectorum numero adijciatur. Threissa] propter studium uenationis par cum uirginibus Threissis. Et duxit longè.] Hypotyposis intendentis arcũ, ac sagittam eiaculantis. ex Homeri Iliados 4. huc ad Opim accersita est, de Pandaro, qui Mineruæ iussu fœdus primus uiolaturus fit:

ἕλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια,
νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.

Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc periture ueni, capias ut digna Camillæ
Præmia. tu'ne etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata uolucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuq; infensa tetendit.
Et duxit longè, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis
Læua aciem ferri, dextra neruoq; papillam.
Extemplò teli stridorem, aurasq; sonantes
Audijt unà Aruns, hæsitq; in corpore ferrum.
Illum expirantem socij, atq; extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt.
Opis ad æthereum pinnis aufertur Olympum.

αὐτὰρ ἐπειδὴ κυκλοτερὲς μέγα τόξον ἔτεινε,
λίγξε βιός, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἆλτο δ' ὀϊστὸς
ὀξυβελής, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.
Corripit hic fissurã sagittæ, & neruo inserit. Inde tanta ui arcum intendit, ut neruum pectori admoueat, ac sagittæ cuspis summum arcum sinuatum contingat, ut is in circuli formam propemodum coëat. Emisso iaculo sonitum edit arcus, neruusq; clarum tinnit. Ignoto.] ipse ex Hetruria profectus. C

Prima] In prælio ferè ita solet accidere, ut cæso principe, aut capto, acies inclinentur ad fugam. Turbatiq;] Inde totis castris trepidatio omnes simul in fugam egit. Narrat ordine, quæ communiter fieri solẽt in prælijs, aciebus in fugam conuersis.

Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
Disiectiq; duces, desolatiq; manipli
Tuta petunt, & equis auersi ad mœnia tendunt.
Nec quisquã instantes Teucros, letumq; ferentes
Sustentare ualet telis, aut sistere contrà:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedũq; putrẽ cursu quatit ungula campũ.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, & è speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi rupere patentes,

Voluitur.] A signo effusæ fugæ. Matres.] Imitatione Homerica, matres è muro pugnam spectantes trepidationem multo magis incendunt. Rupere.] perrupere, simplex pro composito: ut uis metu instantis hostis, carpentisq; terga atrocior appareat.

A *reat.* Hos inimica.] *Gradatim ad summũ terrorem ascendit.* Mœnibus]Ornat *postremò tragicam rerũ faciem affectibus: & primum quidem à loco.* Pars claud.] *A' distributione. Alij perrumpunt ui portarum repagula & uectes: alij in limine trucidantur: nonnulli claudunt portas, ne hostes irrũpant. Itaq; miserè cæduntur portis exclusi, & quidem in cõspectu suorum* Exclusi.] *Pathos à relatione.* Pars in præcipites.] *A' distributione Iam eorũ qui exclusi sunt, partim se in subiectas fossas præcipitant: partim impressione suorum, regentibus in portas arietantur.*

Hos inimica super mixto premit agmine turba.
Mœnibus in patrijs, atq; inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas,
Nec socijs aperire uiam, nec mœnibus audent
Accipere orantes, oriturq; miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inq; arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumq; ora parentũ.
Pars in præcipites fossas urgente ruina
Voluitur: immissis pars cæca, & concita frænis
Arietat in portas, & duros obijce postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor uerus patriæ) ut uidere Camillã
Tela manu trepidæ iaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusq; imitantur obustis
Præcipites, primæq; mori pro mœnibus audent.

Interea Tur.] *Cædes Camillæ, spargitur in plures personas, ut eius rei fama Turnum grauius acuat ad pu-* B *gnam, & terror trepidatioq; maior oriatur.* Iouis sic.] *fatum ineuitabile rapit eum ad ulciscendum Camillæ mortem, unde ipse in suum se fatũ furibundus conijcit.* Fumantes] *A' signo excitati pulueris, surgentis in cœlum colligit hostem adesse.* Sæuum.] *fortem Aeneam.* Ibero.] *Periphrasis occasus solis. Est autem Iber, Ἴβηρ, siue Iberus, fluuius Hispaniæ, à quo Hispani ipsi Iberi sunt dicti, qui utramq; Iberi ripam colunt usque ad mare. Iberia tamen propriè appellatur ea regio, quæ intra Iberũ sita est Et quia Galli Celtæ quondam eam terram tenuerũt, ipsi incolæ Celtiberi, regio uerò Celtiberia etiamnum appellatur.* Vallant.] *castris undiq, tanquam cõmenti uallo cingũt, & Turnus & Aeneas.*

Interea Turnum in syluis sæuissimus implet
Nuncius, & iuueni ingentem fert Acca tumultũ:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infestos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse, metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens, (nam sæua Iouis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, campumq; tenebat,
Cum pater Aeneas saltus ingressus apertos,
Exuperatq; iugum, syluaq; euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoq; feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Aeneas fumantes puluere campos
Prospexit longè, Laurentiaq; agmina uidit,
Et sæuum Aenean agnouit Turnus in armis,
Aduentumq; pedum, flatusq; audiuit equorum.
Continuoq; ineant pugnas, & prælia tentent,
Ni roseus fessos iam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemq; die labente reducat,
Considunt castris ante urbem, & mœnia uallant.

FINIS VNDECIMI AENEIDOS.

A

ARGVMENTVM LIBRI XII.
Aeneidos Vergilianæ.

ADILON.

Duodecimo Turnus diuinis occidit armis.

MODESTINI IVRISCONSVLTI IN DVODECImum Aeneidos librum Argumentum.

Turnus iam fractis aduerso Marte Latinis,
Semet in arma parat. pacem cupiente Latino,
Fœdus percutitur, passurus & omnia uictus.
Hoc Turni Iuturna soror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementia Camertem.
Aeneas uolucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato seruauit cura parentis.
Vrbs capitur. laqueo uitam sibi finit Amata. B
Aeneas Turnum campo congressus utrinque
Circumfusa acie, uita spoliauit, & armis.

D. LAMBERTI HORTENSII IN LIBRVM XII. AENEIDOS ANNOTATIONES.

TVRNVS ut infractos aduerso Marte Latinos
Defecisse uidet, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis, ultrò implacabilis ardet,
Attollitque animos: Pœnorũ qualis in aruis
Saucius ille graui uenantum uulnere pectus
Tum demũ mouet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Impauidus frangit telum, fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit uiolentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:

CASTRIS *ad istum maximè modum circa urbem utrinque positis, monomachiam Turnus, rebus propemodum desperatis, Aeneæ singulare certamen indicit, frustra refragante Latino. Leges uicto præscribuntur. Cùm autem Iuno fatalem eam pugnam Turno futuram sciret, author est Iuturnæ, ut pro fratris sui salute aliquid moliatur. Quare illa* extemplò Camertis fa*ciem induta, militum animos ad uiolandum ictum inter duces fœdus concitat. Tolumnius omine insuper motus, ut erat augur, primus hastam in Troianos torsit: qua re fœdus fuit uiolatũ. Hac perfidia motus Aeneas, Turinum quærit. Iuturna solicita pro fratre, excusso auriga, ipsa habenas corripuit, ne Aeneæ congrediendi copia fieret. Vulneratur Aeneas iaculo, sed incerto rei authore. Beneficio matris Veneris nullo momento curatur. Vbi autem dux Troianus uidet congrediendi copiam non dari, urbem expugnat. Amata ægritudine cruciata, laqueo uitam sibi abrumpit. Itaque in extremo rerum articulo cogitur Turnus in singularem pugnam cum hoste descendere. Hoc congressu uincitur, occiditurque Turnus.* Se signari oculis.] *A' causis consilij, ad congrediendum cum Aenea: una hac pugna aduer-* C *sa Latinorum animos fractos, posci se in singulare certamen: & se omnium suorum oculis notari.* Pœnorum qualis in aruis.] *Comparatione Turni ferociam amplificat. Pœnorum, Punicis aruis, species pro genere: siue quòd in Africa, propter plagæ eius ardorem, sint uiolentiores.* Latronis.] *uenatoris occulti, qui ex insidijs, non aperta ui leonem cædit. Ab homine ad brutum traducta metaph. Propriè enim is latro appellatur, qui inter uias incautos homines trucidat.*

Bes sa-

Nulla mora in Turno, nihil est quod dicta retractent
Ignaui Aeneadæ, nec quæ pepigere recusent.
Congredior, fer sacra pater, & concipe fœdus:
Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam,
Desertorem Asiæ: sedeant, spectentque Latini:
Et solus ferro crimen commune refellam.
Aut habeat uictos, cedat Lauinia coniunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O' præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Cõsulere, atque omnes metuentẽ expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu, nec non animusque aurumque Latino.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris:
Nec genus indecores: sine me hic haud mollia fata
Sublatis aperire oculis simul hæc animo hauri.
Me natam nulli ueterum sociare procorum
Fas erat: idque omnes homines, diuique canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine uictus,
Coniugis & mœstæ lacrymis uincla omnia rupi.
Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
Ex illo qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella uides, quantos primus patiare labores.
Bis magna uicti pugna, uix urbe tuemur
Res Italas, recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossib. albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli? quid cætera dicet
Italia? ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentẽ?
Respice res bello uarias, miserere parentis
Longæui, mœstum quẽ nunc patria Ardea longè
Diuidit: haud quicquam dictis uiolentia Turni
Flectitur, exuperat magis, ægrescitque medendo.

A Fer sacra.] *quæ sacerdoribus faciendis adhibebantur in singulari certamine ceremoniæ, referuntur ab Homer. Iliad. 3.* Aut hac.] *aut interficiã Aeneã, aut ego occidar illius manib.* O' Præstãs.] *Accius in Antigona, cuius uerba nũc ad Latinum transtulit:*

Quanto magis te istiusmodi esse intelligo,
Tanto Antigona magis me par est tibi
Consulere & parcere.——

Oratio Latini dissuasoria est ad Turnum, B *ne singulare certamen suscipiat cum Aenea, sed pacem faciat potius, Exordium ductũ est à laudibus Turni.* Sunt tibi reg.] *Narratio ob opulentia utriusque gentis, & maiorum imaginibus.* Sunt aliæ.] *A' facultate quærendi aliam.* Me natam.] *Excusat, quamobrem se neget illi dare filiam, à fatali necessitate. iungẽdi eã alij, & testimonijs deorum atque hominum.* Victus amore.] *Enumeratio caussarũ, cur neque oraculis, neque hominum testimonijs paruerit: epanalepsis.* Arma impia.] *Confitetur ultro peccatum suum, & agnoscit impia arma. quòd prohibentibus dijs, ea etiam induerit: quamobrem iustam cladem sequutam, & pœnas se dedisse.* Recalent.] *Amplificatio cædis, & acceptorum malorũ.* Si Turno.] *Argumentatur, citra bellum se debuisse sibi Troianos adiungere, quod Turno mortuo omnino ad huc erit faciendum.* Quid cõsanguinei.] *Ominatur turpitudinem, & nominis sui decus in posterũ. quod ipse debeat uideri Turno belli author, ubi ceciderit: cùm quiduis potius fuerit.* Respice res bello uarias.] *Epilogus constat affectibus, à senio patris Dauni.*

Vt primum fari potuit, sic incipit ore:
Quã pro me curã geris, hãc precor optime pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de uulnere sanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & uanis se occultat in umbris.
At regina nouæ pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animũ (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ, decus imperiumque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me Turne manent, simul hæc inuisa relinquã
Lumina, nec generum Aeneam captiua uidebo.

Quam pro me.] *Insolens quidem, sed personæ cõueniens responsum: ut intelligas, fato Turnum trahi ad* C *mortem. A' rege incipit dehortatio, à monomachia: excipit eam regina multo maioribus affectibus ad postremum, regia filia lacrymis obtestatur. Turnus Hectoris, Amata Hecubæ & matronarum Iliadum personas hic referunt, quæ illum precando, obtestandoque lacrymis intra muros retinere conantur, ne in prælium exeat, aut cum Achille congrediatur.* Et nostro sequi.] *Superba atque arrogans iactantia, ac planè iuuenilis. Pathos ab ætate personæ. Figura prouerbiali usurpatur, de ijs qui fatentur se quidem uiribus inferiores, sed habere tamen quibus se ulcisci queant. Effertur ad istum modum: Et nostrum telum cuspidem habet acuminatam. Homer. Iliados 9.*

ἐπεὶ ἦ καὶ ἐμὸν βέλος ὀξὺ πάροιθεν.

Quæ nube.] *ut in bello Troiano cum commissus cum Diomede, nube à matre septus, morti subtraheretur: quare ὀνειδιστικῶς fugacem eum uocat.* Fœminea.] *Contẽptim à sexu.* Turne.] *Ab obtestatione reginæ, ne pugnæ se credat.* In te omnis do.] *quasi dicat, cui tota nostra domus innitatur, ut columẽ familiæ rectè possis appellari.* Captiua.] *Pathos à conditione.*

Accepit uocem lacrymis Lauinia matris
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem

Indum sanguin.] *Ad ornandam uirginis formã, addit comparationem sumptam ex lib.*

ex lib. Homerica Ilia. quarto:
ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ,
Videtur significare colorem, quem Graeci ἀνδρείκελον dicunt, nos uulgò carneum uocare solemus. alioqui ostrinus color idem est purpureo. Idmon.] *Nomen praeconis, ut apud Homerũ Idaeus, Talthybius, & Eurybates.* Puniceis rotis] *Periphrasis aurorae, quae quadriga in A uehi fingitur à poëtis.* Orithyia.] *Boreae uxor, quos de genere equarum uelocissimarum Erichthonij regis seruarat, donaratq́ Pilumno. Cum illarum una Boreas illius maritus in admissarium mutatus cõgressus, equos sustulerat. Laus equorum à genere, & donatrice: à colore, & pedum uelocitate. Homericum est.*

Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro
Si quis ebur, uel mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa, taleis uirgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq́ in uirgine uultus.
Ardet in arma magis, paucisq́ affatur Amatam.
Ne (quaeso) ne me lacrymis, neue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O' mater: neq́ enim Turno mora libera mortis.
Nuncius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer, cùm primum crastina cœlo
Puniceis inuecta rotis aurora rubebit, (scãt,
Nõ Teucros agat in Rutulos, Teucrũm arma quie-
Et Rutulũm, nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quaeratur coniunx Lauinia campo.
Haec ubi dicta dedit, rapidusq́ in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetq́ tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
Qui candore niues anteirent, cursibus auras.

Circundat.] *Describit panopliam Turni.* Ignipotẽs] *Ab artifice, & donatore.* Nunc ô nunquam] *Pathos, ab oratione ad non animal.* Myrrhamq́ maden.] *A' signo mollitiei.* Scintillae.] *Periphrasis irae, notatione accidentis, quemadmodũ Hom. dixit de Achil.*
πίμπλαντ' ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. B
Mugitus uel.] *Comparatione à ferocis tauri simulacro, ituri certamen cum urso aut leone, ferociam Turni illustrat.* Ventosq́ lacess.] *Inanem ferociter sumit ferociam.*

Circũstãt properè aurigae, manibusq́ lacessunt
Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squallentem, alboq́ orichalco
Circũdat loricam humeris, simul aptat habendo
Ensemq́ clipeumq́ & rubrae cornua cristae:
Ensem, quẽ Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae medijs ingenti annixa columnae
Aedibus adstabat, ualidam ui corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatq́ trementem
Vociferans: nunc ô nunquam frustrata uocatus
Hasta meos, nũc tẽpus adest, te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit, da sternere corpus,
Loricamq́ manu ualida lacerare reuulsam
Semiuiri Phrygis, & foedare in puluere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaq́ madentes.
His agitur furijs, totoq́ ardentis ab ore
Scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus ueluti, cùm prima in praelia taurus
Terrificos ciet, aut irasci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, uentosq́ lacessit
Ictibus, aut sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis saeuus in armis C
Aeneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios, mœstiq́ metum solatur Iuli
Fata docens, regiq́ iubet responsa Latino
Certa referre uiros, & pacis dicere leges.

Postera.] *Nimis operosa lucis matutinae insequentis diei descriptio, quam periergiam uocant.* Campũ] *in quo duo illustres heroes singulari pugna congrederentur.* Focos.] *aras, ad quas praesentib. dijs per fecialẽ & patrẽ patratũ foedus percutiebatur.* Dijs comm.] *uel patrijs, uel praesidibus, Marti, Bellonae, Palladi.* Gramineas.] *è cespitibus factas.* Velati lino.] *Ab habitu.* Verbena.] *Sagmina, inquit fecialis, te posco: rex ait, pura tollito. Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit. Et paulò pòst: Verbena caput capilloq́ tãgẽs, patrẽ patratum*

Postera uix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemq́ elatis naribus efflant.
Campũ ad certamen magnae sub mœnibus urbis
Dimensi Rutuliq́ uiri Teucriq́ parabant,
In medioq́ focos, & dijs communibus aras
Gramineas, alij fontemq́ ignemq́ ferebant,
Velati lino, & uerbena tempora uincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataq́ plenis
Agmina se fundunt portis, hinc Troius omnis
Tyrrhenusq́ ruit uarijs exercitus armis.
Haud secus instructi ferro, quàm si aspera Martis
Pugna uocet, nec non medijs in millibus ipsi

Ductores auro uolitant, ostroq; decori,
Et genus Assaraci, Mnestheus, & fortis Asilas,
Et Messapus equûm domitor Neptunia proles.

A cum Sp. Fusium fecit. Fontemq;.] Synecdoche, & polysyndeton. Pilata] pilis oblongis quinos pedes & semissem instructi. Ostroq;] purpura. Ostrinus color purpureus est, interdum ex conchyliorum succo rubent ardentiq;, alicubi uiolaceus. sit e ianthinus, artificum temperatura nitentior. Decori.] insignes. Porrò, de lino & limo uide Seruium.

Vtq; dato signo spacia in sua quisq; recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & uulgus inermum
Inualidiq; senes, turres ac tecta domorum
Obsedere, alij portis sublimibus astant.
At Iuno ex summo, qui nũc Albanus habetur,
(Tũc neq; nomẽ erat, neq; honos, neq; gloria mõti,)
Prospiciẽs tumulo cãpũ spectabat, & ambas
Laurentum Troumq; acies, urbemq; Latini,
Extempló Turni sic est affata sororem,
Diua deam, stagnis quæ, fluminibusq; sonoris
Præsidet: huncilli rex ætheris altus honorem
Iuppiter erepta pro uirginitate sacrauit:
Nympha decus fluuiorũ, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunq; Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, cœliq; libens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses Iuturna, dolorem:
Quà uisa est fortuna pati, Parcæq; sinebant
Cedere res Latio, Turnum, ac tua mœnia texi:
Nunc uideo iuuenẽ imparibus concurrere fatis,
Parcarumq; dies & uis inimica propinquat.
Nõ pugnã aspicere hãc oculis, nõ fœdera possum.
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge, decet: forsan miseros meliora sequentur.

Vtq; dato.] Vt apud Homerũ senes pugnam Menelai & Paridis spectantes finguntur, ita noster poëta utriusq; sexus mortales in muros, turres & portas effundit, ad spectãdum monomachiæ exitum. At Iuno] Ad dearum consiliũ transitio ut fœdus aliqua uia disturbetur. Turni soro.] Iuturnam. B Stagnis.] A' potentia & numine. Hanc fluminib præsidere fingit Virginitate.] A' meritis. Nympha.] Hortatoria oratio Iunonis ad turbandũ fœdus. Captat beneuolentiam, à cõmemoratione suorũ in eam beneficiorum. Narrat audita: hortatur concludit breuib. Ingratum.] Verecunda periphrasis pellicum suarum. Disce tuum] Narratio. Imparibus.] Quasi ante non aduertisset, Aeneæ fata superiora fore, cùm diceret: Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo. Tu pro.] Exhortatio tecta, ad prohibendum cõcursum. Perge.] Epilogus breuis, quo ambiguè per addubitationem aliquid boni promittere uidetur. Quamobrem cum fata norit esse immutabilia, addit Forsan.

Vix ea, cum lacrymas oculis Iuturna profudit,
Terq; quaterq; manu pectus percussa decorum:
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem (si quis modus) eripe morti.
Aut tu bella cie, conceptumq; excute fœdus:
Author ego audendi. sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam uulnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo inuehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radij fulgentia cingunt
Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanæ stirpis origo
Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et iuxtà Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
Procedunt castris: puraq; in ueste sacerdos
Setigeri fœtum suis, intonsamq; bidentem
Attulit, admouitq; pecus flagrantibus aris.

Lacrymis.] Aposiopesis: subauditur, opus est: pathos à silentio. Interea reges.] Zeugma: redit ad narrationem. Albis.] quòd essent de genere equarum Erichtonij. Tempora.] Anastro-C phe. Bis sex.] duodecim: siue propter duodecim mẽses, quos percurrens sol annum integrum efficit: siue propter Romuli augurium 12. uulturum. Aui specimen.] Alibi retulimus, Latinum creditum natũ ex Vlysse & Circe, aut ex Circe & Hercule, aut ex Circe & indigena rege quodam, cuius nomen in obscuro est. Cœlestibus.] Vulcano fabricatis. Duralq;.] Quia eo sacris omnia pura & munda esse conuenit. Setigeræ.] Porcam feriri in fœderibus id genus, satis liquet ex Liuio. Id, inquit, ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Et poëta: Cæsa firmabant fœdera porca. Diuersus ritus non fuit feriendi fœderis temporibus belli Troiani. Duos agnos admouebant aris: adhibebatur uinum in utribus caprinis. Bidentem] ouiculam nondum tonsam. De eius uocis etymo diximus in 4 in tertio dictũ.

Illi ad surgentis conuersi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq; altaria libant.
Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti:
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia coniunx,

Surgentis.] Spectantes ortum obuersis uultibus sacra peragebant. Fruges manibus.] hostiarum animaliũ capitibus molæ inspergebantur, ut Notant] uulnerant. Ad fœdus Menelai & Paridis, tanquam ad amussim effigiatũ hoc est. Iliad. tertio, præter unum, quod in fœdere

dere miscetur, etiam a- qua regũ manus per fundũtur id quod Ma ro etiam innuit, cum diceret, fontem & ignẽ fuisse allatum. Quòd autẽ noster dicit, summa pecudũ capita ferro notata: Homerus, ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας, *pilos è capitibus agnorum dissecuit. Inde præcones eos optimatibus utriusque gentis distribuunt.* Esto nunc sol testis.] *Reddidit poeta Homerici fœderis concepta uerba:*

Ζεῦ πάτερ ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε μέγιστε,
ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις,
καὶ ποταμοὶ, καὶ γαῖα, καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας
ἀνθρώπους τίνυσθον, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

Saturnia coniunx.] *Cybele, Ops eadem. Sed addit Græcus.* ὑμεῖς μάρτυροι ἔστε, φυλάσσετε δ' ὅρκια πιστά.
Cesserit Ausonio.] *Præponit hostem, non sine exemplo*

Iam melior, iam diua precor, tuq; inclyte Mauors
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques,
Fontesq; fluuiosq; uoco, quæq; ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto,
Cesserit Ausonio si fors uictoria Turno,
Conuenit Euandri uictos discedere ad urbem.
Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
Aeneadæ referent, ferroue hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis uictoria Martem,
Vt potius reor, & potius Dij numine firment:
Non ego, nec Teucris Italos parere iubebo:
Nec mihi regna peto, paribus se legibus ambæ
Inuictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deosq; dabo, socer arma Latinus habeto:
Imperium solenne socer, mihi mœnia Teucri
Constituent, urbiq; dabit Lauinia nomen.

A *Homeri, ut æquus uterque, & pius, & candidus existimetur.*

εἰ μέν κεν μενέλαον ἀλέξανδρος καταπέφνῃ,
αὐτὸς ἔπειθ' ἑλένην ἐχέτω, καὶ κτήματα πάντα,
ἡμεῖς δ' ἐν νήεσσι νεώμεθα ποντοπόροισι.

Id est:
Si Alexander Paris occiderit Menelaum, ipse habeto Helenen, nos uicissim nauibus in patriam redeamus. Sin nostrum annuerit nob.] *Posteriori loco se collocat. Ad eundem modum Homerus:*

εἰ δέ κ' ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς μενέλαος, &c.

Habeto.] *Imperandi formulæ sunt, & eorum qui leges sanciunt, conduntq;.* Lauinia] *Omen futuræ uictoriæ, cùm de Lauiniæ nomine oppidi condendi existimationem concipiat.* B

Latonæq; genus duplex.] *Solem & Lunam. Apollo enim idem est qui Sol, Luna quæ Diana.* Ianumq; bifrontem.] *Erat autem Ianus pacis ac belli arbiter: quare postea in foro Romano eius simulacrum in foribus templi bifrõs positum fuit, ut utriusq; custos. Est templum à Numa ad infimum Argiletum constitutum eadem ratione fuit, index pacis ac belli: clausum, pacem: apertum, bellum significaret.* Vimq; deũm.] *Proserpinam, Plutonem, & quantũ deorum apud inferos est, iuro.* Tãgo aras.] *Solenne erat item, in fœderibus sanciendis aras tangere, ac tenere ensis suis, à quibus aræ fuerunt dictæ. De huius uocabuli ratione in quarto annotauimus.* Ignes.] *fontẽq; ignẽ ꝓ fereb. igne enim hostia animalis adolebatur.* Quo res cum.] *Tmesis, pro quocunque.*

Sic prior Aeneas, sequitur sic deinde Latinus
Suspiciens cœlum, tenditq; ad sidera dextram.
Hæc eadem Aenea, terram, mare, sidera iuro,
Latonæq; genus duplex, Ianumq; bifrontem,
Vimq; deũm infernam, & diri sacraria Ditis,
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.
Tango aras, mediosq; ignes, & numina testor,
Nulla dies pacẽ hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quò res cunq; cadent: nec me uis ulla uolentem
Auertet, non si tellurem effundat in undas
Diluuio miscens, cœlumq; in tartara soluat.
Vt sceptrũ hoc (dextra nã sceptrũ fortè gerebat)
Nunquã fronde leui fundet uirgulta, nec umbras,
Cum semel in syluis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitq; comas, & brachia ferro
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusq; dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam iugulant pecudes, & uiscera uiuis
Eripiunt, cumulantq; oneratis lancibus aras.
At uerò Rutulis impar ea pugna uideri
Iamdudum, & uario misceri pectora motu.
Tũ magis, ut propius cernunt nõ uiribus æquis,
Adiuuat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter uenerans demisso lumine Turnus,
Pubentesq; genæ, & iuuenili in corpore pallor.
Quem simulac Iuturna soror crebrescere uidit
Sermonem, & uulgi uariare labantia corda,
In medias acies formam assimilata Camerti,
(Cui genus à proauis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat uirtutis, & ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum.
Rumoresq; serit uarios, ac talia fatur:

remiam bifariam extulit, Terram mari, inferos cœlo misceat, pro, omnia perturbet: ab impossibili. Vt sceptrum hoc.] *Verba Achillis ex primo Iliad. huc ad Latinũ traducta sunt, sua dicta cõfirmantem religioso iureiurando: nunquam futurum, ut id sit uiolaturus.*

ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν, C
οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε
φύλλα τε, καὶ φλοιόν. νῦν αὖτέ μιν υἷες ἀχαιῶν
ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται. ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Comas & brach.] *ramos & frondes, metaphoræ, ut in matre: ab animali, ad nõ animal.*

Non si tellurem effundat.] *Pa-* Progressus.] *πάθος, à signis & gestib.* Camerti.] *Prosopogra-*

A *sopographia, à maiorum suorum, maximè patris imaginibus, & uirtute: tum autem & ipsius militari laude.* Rumoresq́ fe.] *Furiis in 10. Rumoresq́ ferunt uarios, multata requirunt.* Fatur.] *Iuturna Camerti assimilata.*

Non pudet.] *Concio Iuturnæ ad Rutulos & Latinos. Hac exprobrat facti dedecus & turpitudinem, & hortatur ad confundendum fœdus, & pugnandũ pro libertate patriæ. Exordiũ ab acri reprehensione iniqui, quod dictis conditionibus in fœdus concesserint: cùm pares sint hostium numero, tum etiam uirtute.* Infensa.] *Occupatio, quam soluit à facili.* Ille.] *Turnus.*

B Dominis.] *Atrox uox. Serui enim & domini correlatiua sunt: Vbi domini, illic serui. à turpi.* Iam magis.] *A communiter accidentibus.*

Ipsi Laurentes.] *Graphicè inconstantiam uulgi depingit, ad omnem auram mobilis, uel uno uerbo.*

Dat signum.] *Confirmat dictum suum augurio obiecto, unde præsentem uictoriam sibi promittunt, sed falso.* Fuluus Iouis ales.] *Periphrasis aquilæ.* Littoreas.] *Has ipsi interpretabantur Rutulos, aquilam Aeneam.*

Fluuio.] *in fluuium: ut aquila lib. Iliad 12. draconem unguibus correptum, in terram deorsum ex aëre præcipitat.* Prædam.] *cygnum.*

Non pudet, ô Rutuli cuncti, pro talibus unam
Obiectare animam? numero'ne an uiribus æqui
Non sumus? en omnes & Troes, & Arcades hic sunt,
Fatalisq́ manus. infensa Hetruria Turno.
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,
Succedet fama, uiuusq́ per ora feretur.
Nos patria amissa dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.
Talibus incensa est iuuenum sententia dictis,
Iã magis atq; magis, serpitq́ per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsiq́ Latini:
Qui sibi iam requiem pugnæ, rebusq́ salutem
Sperabant, nunc arma uolunt, fœdusq́ precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, & alto
Dat signum cœlo, quo non præstantius ullum
Turbauit mentes Italas, monstroq́ fefellit.
Namq́ uolans rubra fuluus Iouis ales in æthra
Littoreas agitabat aues, turbamq́ sonantem
Agminis aligeri, subitò cùm lapsus ad undas
Cygnũ excellentẽ pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæq́ uolucres
Conuertunt clamore fugam, (mirabile uisu)
Aetheraq́ obscurant pinnis, hostemq́ per auras
Facta nube premunt, donec ui uictus, & ipso
Pondere defecit, prædamq́ ex unguibus ales
Proiecit fluuio, penitusq́ in nubila fugit.

Primus.] *Tolumnius hic, Pandari apud Homerum personam sustinet, qui telo in Achiuos proiecto Mineruæ iussu Menelaum uulnerauit, rupitq́ fœdus.*

Me me.] *Epizeuxis.*

C Corripite.] *Consilium peruersum, consultori pessimum fuit.*

Inualid.] *Interpretatur pro suo commodo & bono.*

Dixit, & aduersos.] *Homer. Iliad. 4.*

ἄλτο δ' οἰστὸς ὀξυβελής, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.

Tum uerò augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntq́ manus, primusq́; Tolumnius augur:
Hoc erat, hoc uotis, inquit, quod sæpe petiui.
Accipio, agnoscoq́ deos, me me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat, inualidas ut aues, & littora nostra
Vi populat, petet ille fugam, penitusq́ profundo
Vela dabit: uos unanimi densate cateruas,
Et regem uobis pugna defendite raptum.
Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes:
Procurrens sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat: simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaq́ corda tumultu.
Hasta uolãs, ut fortè nouem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gilippo:
Horum unum ad mediũ teritur, qua sutilis aluo
Baltheus, & laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fuluaq́ extendit arena.

ligna finduntur: à cuius similitudine peditum multitudo dicitur cuneus, quæ prima fronte angustior quidem, sed paulatim latior procedit. Hinc in theatro, loca cunei quoq; dicuntur, destinata spectatorib. stantibus inter subsellia.

Qua sutilis.] *Homer. lib. eodem:*

—— ὅθι ζωστῆρος ὀχῆες χρύσειοι σύνεχον, καὶ διπλόος ἤντετο θώρηξ.

ἐν δ' ἔπεσε ζωστῆρι ἀρηρότι πικρὸς ὀϊστός.

Cunei.] *Cuneus propriè instrumentum ferreum est, quo* Egregiũ.] *Laus à formæ splendore, & armorũ elegantia.*

At fratres.] *Prolepsis. Videtur studiò fratrum inter se fidem celebrare: iuxta prouerbium, Frater fratri, uiro uir adsit.*

Diripuere ar.] *In bello neq; sacris, neq; profanis parcitur.*

Tempestas tel.] *Tragicæ metaphoræ.*

Ferreus im.] *Ennius in 8. Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.*

At fratres animosa phalanx, accensaq́ luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrũ
Corripiunt, cæciq́ ruunt, quos agmina contra
Procurrunt Laurentũ: hinc densi rursus inundant
Troes, Agillinique, & pictis Arcades armis.
Sic omneis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo

ber. Ferunt.] *auferunt, diripiunt omnia sacra.* Diuos.] *diuorum simulacra ex aris sublata.* *Furor*

Tempestas telorum, & ferreus ingruit imber.
Craterasq; focosq; ferunt: fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere diuos.
Infrænant alij currus, aut corpora saltu
Subijciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisq; insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere fœdus
Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo uoluitur aris
In caput, inq; humeros. ac feruidus aduolat hasta
Messapus, teloq; orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atq; ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data uictima Diuis.
Concurrunt Itali, spoliantq; calentia membra.
Obuius ambustum torrem Chorinæus ab ara
Corripit, & uenienti Ebuso, plagamq; ferenti,
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidoremq; ambusta dedit. super ipse sequutus
Cæsariem læua turbati corripit hostis,
Impressoq; genu nitens terræ applicat ipsum.
Sic rigido latus ense ferit Podalirius Alsum
Pastorem, primaq; acie per tela ruentem
Ense sequens nudo supereminet: ille securi
Aduersi frontem mediam, mentumq; reducta
Disijcit, & sparso late rigat arma cruore.

militaris ne diuis quidem parcit. A
Ebuso.] *Est Ebusus insula, quæ serpentes fugat.*

B

Olli dura.] *Homerus Iliad.* 11.
ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.
Addidit summus poëtarũ ferrei illius somni amplificationem, in æternam noctem.
Nudato capite.] *Allusio ad C. Cæsaris di*

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite, atq; suos clamore uocabat:
Quo ruitis? quæue ista repens discordia surgit?
O cohibete iras. ictum iam fœdus, & omnes
Compositæ leges, mihi ius concurrere soli.
Me sinite, atq; auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum iam debent hæc mihi sacra.
Has inter uoces, media inter talia uerba,
Ecce uiro stridens alis allapsa sagitta est,
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, casusue deusue
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Aeneæ iactauit uulnere quisquam.

ctatoris celeberrimũ facinus, qui nudo capite pugnarit, reuocaritq; suos in prælium. Viro.] *Aeneæ, qui telo ab hoste emisso quidem, sed incerto, uulnus acceperit.* Deusue.] *Nihil sine deo, ἄνευ θεοῦ.*

Turnus.] *Cum aũt discessus caussa lateret, rebatur eũ mire fugam: quamobrem cædibus ferocire cœpit.* Qualis.] *Amplificatio à cõparatione. Cõfert eum cũ Marte ad Hebrum belligerãte. Est aũt Hebrus fluuius Thraciæ. Fundit auri ramẽta, ut Tagus in Hispania, Padus in I-*

† al. illi.
* al. uolant.

Turnus ut Aeneam cedentem ex agmine uidit,
Turbatosq; duces, subita spe feruidus ardet.
Poscit equos, atq; arma simul, saltuq; superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa uirûm uolitans dat fortia corpora leto,
Semineces uoluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas:
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat, atq; furẽtes
Bella mouens immittit equos: † ille æquore aperto
Ante notos zephyrũq; * uolat, gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumq; atræ formidinis ora,
Iræq; insidiæq; dei comitatus aguntur.

talia, Pactolus in Asia, Gãges in India. Ille.] *Mars. sin Illi legas refertur ad equos, quos Notũ & Zephyrũ uentos hyperb. cursu præuertere dicit.* Thraca.] *hoc est, ultima Thracia Græcus nominãdi casus. Θρᾴκη, ultima ora Thraciæ: Hyperbole. Iræq;* prosopop. *Polysyndeton.* C

Sthelenumq;.] *Recenset aliquot Troianos, quorum parentes Homeri carmine etiã celebrantur.* Imbrasidas.] *Imbrasi libe-*

Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans, spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaq; cruor calcatur arena.
Iamq; neci Sthelenũq; dedit, Thamarimq; Polũq;,
Hũc cõgressus, & hũc: illũ eminus, eminus ambos

ros. Imbrasi alicubi meminit Homerus, ni fallor. Est & Imbrasus fluuius in Samo, qui & Parthenius dictus fuit. Vnde & Samus

Imbrasidas, Glaucũ atq; Ladẽ, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusq; onerauerat armis,
Vel conferre manum, uel equo pręuertere uentos.
Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auũ referẽs, animo manibusq; parentem:
Qui quõdam castra ut Danaũm speculator adiret,
Ausus Pelidæ precium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit precio, nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Ante leui iaculo longum per inane sequutus
Sistit equos biiuges, & curru desilit: atq;
Semianimi lapsoq; superuenit, & pede collo
Impresso, †dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atq; hæc insuper addit:
En agros, & quam bello Troiane petisti
Hesperiam metire iacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt, sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten coniecta cuspide mittit,
Chloreaq;, Sibarimq;, Daretaq;, Thersilochumq;,
B Et sternacis equi lapsum ceruice Thymœten.

A *mus ipsa. Parthenia: quòd Iuno in ea educata sit.* Eumedes.] *Dolonis filius qui bello Troiano ad hostium castra exploranda missus, à Diomede & Vlysse interceptus cæsusq; fuit.* Auum.] *Eumedem, patrẽ Dolonis, quem Homerus imbellem facit. Hom. Iliad. κ.*

ἦν δέ τις ἐν τρώεσσι δόλων εὐμήδεος υἱὸς
κήρυκος θείοιο, πολύχρυσος, πολύχαλκος,
ὃς δή τοι εἶδος μὲν ἔην κακὸς, ἀλλὰ ποδώκης.

Erat, inquit, inter Troianos Dolon Eumedis filius præconis, auri & æris diues, specie deformis quidem, sed pedibus uelox. Pelidæ.] *Achillis equos & currus sibi postulabat dari præmiũ, quod explorator per hostium castra ad naues iret perscrutatum, quid rerum ibi gereretur. Idem lib. eodem:*

ἢ μὲν τοὺς ἵππους τε καὶ ἅρματα ποικίλα χαλκῷ
δωσέμεν, οἳ φορέουσιν ἀμύμονα πηλείωνα.
σοὶ δ᾽ ἐγὼ οὐχ ἅλιος σκοπὸς ἔσσομαι, οὐδ᾽ ἀπὸ δόξης.
τόφρα γὰρ ἐς στρατὸν εἶμι διαμπερὲς, ὄφρ᾽ ἂν ἵκωμαι
νῆ᾽ ἀγαμεμνονέην, ὅθι που μέλλουσιν ἄριστοι
βουλὰς βουλεύειν, ἢ φευγέμεν, ἠὲ μάχεσθαι.

Tydides.] *Diomedes: nam ab eo interceptus, interfectusq; fuit.* En agros.] *Sarcasmus.* Chlorea.] *polysyndeton.* Thersiloch.] *Thersilochus alius refertur ab Homer. Il. 21. refertur inter eos, qui post Hectoris casum ab Achille ad Scamandrũ trucidabãtur. Verba Hom. sunt,*

ἔνθ᾽ ἕλε θερσίλοχόν τε, μύδωνά τε, ἀστύπυλόν τε, &c.

Thymœten.] *A Thymœte illo sene Troiano, qui cum Priamo & alijs illustribus uiris in portis Scæis pugnam spectasse finguntur ab Hom. lib. Iliad. 3.*

† al. dextra.

Ac uelut Aedoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Aegæo, sequiturq; ad littora fluctus,
Qua uenti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacunq; uiam secat, agmina cedunt,
Conuersæq; ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura uolantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisq; frementẽ,
Obiecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur pendetq; iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitq; infixa bilicem
Loricam, & summum degustat uulnere corpus.
C Ille tamen clypeo obiecto conuersus in hostem
Ibat, & auxilium stricto mucrone petebat,
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effuditq; solo, Turnusq; sequutus
Imam inter galeam summi thoracis, & oras
Abstulit ense caput, truncumq; reliquit arena.
Atq; ea dum campis uictor dat funera Turnus,
Interea Aeneam Mnestheus, & fidus Achates
Ascaniusq; comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus:
Sæuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioq; uiam, quæ proxima poscit
Ense secent lato uulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseq; in bella remittant.

Ac uelut Aedoni.] *Ferociam Turni comparatio hyperbolica attollit, ut Aeneæ uirtus postea sit illustrior.* Aedoni.] *Aedonæ Scytharum populi sunt, ut Amordi, Histi, Sacæ, Massagetæ, Dahæ. Antandrus oppidum maritimum Troadis, Aedonis fuit initio appellata. Aedonus, Thraciæ mõs, à quo boream Aedonum uocat: quòd è Thracia spiret.* Phegeus.] φηγεύς. Degustat.] *leuiter radit.* Interea Aeneam.] *Omisso paulisper Turno, ut uulnus Aeneæ redit, eiusq; curationem.* Iapyx Ias.] *medicus, παρὰ τὸ ἰᾶσθαι, medeor. Medicina Apollinis inuentum est: Inuentũ medicina meum est, inquit.*

Iamq; aderat Phœbo ante alios dilectus Iapyx
Iasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo,
Augurium citharamq; dabat, celeresq; sagittas.
Ille ut depositi proferret fata parentis,

Iapyx Iasi.] *Iasij filius, à re proprio nomine ficto, ut dixi. ἰῶμαι, medeor: ἰατρὸς, medicus: ἰατρικὴ ipsa medicina.* Acri quond.] *A præstantia & excellentia donatoris, à quo acceperit: sed & à prudentia*

circa delectũ pulcherrimarum artiũ. Cùm enim Apollo illi omnes suas artes ultrò offerret sciendas, unam hanc medendi scientiam, reliquis omnib. spretis, delegit. Ille ut &c.] Pathos à caussa finali, & à pio: ut patri extrema ualetudine laboranti, arte medica prorogaret uitã. Agitare.] exercere. Pæoniũ.] More medicorum χειρουργῶν:

Scire potestates herbarum, usumq́; medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens ingentem nixus in hastam
Aeneas, magno iuuenum, & mœrentis Iuli
Concursu, lacrymisq́; immobilis: ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu
Multa manu medica, Phœbiq́; potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquã spicula dextra
Sollicitat, prensatq́; tenaci forcipe ferrum.
Nulla uiam fortuna regit, nihil author Apollo
Subuenit, & sæuus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusq́; malũ est: iam puluere cœlũ
Stare uident, subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt medijs: it tristis ad æthera clamor
Bellãtum iuuenum, & duro sub Marte cadentum.

Pæon, hymnus. Pæonia manus, Therapeutice. Podalirius & Machaon eb Aesculapio, ut & Chiron centaurus, rem medicam docti fuerunt, Aesculapius à patre suo Apolline. Phœbiq́;] Quòd is earum uirtutes primus deprehendisse dicatur. Prensatq́;] Machaon Homericus, in curando uulnere Menelai, prius illud diligenter inspicit: exprimit sanguinem: inspergit ad ultimum salutaria pharmaca, quæ à patre Chirone acceperat. Iliad 4. A

siue à Pæone medico, à quo Pæonia herba: siue quòd Apollo illi Pæan sit dictus, qui eius herbæ inuentor rectius potest dici. Hunc uel ob id Pæanem dictum existimant, ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, quòd omnes dolores curet, medicetur ac constringat. Pæones, medici: Pæonium, herba medica, & salutare remedium. Suidas citat exemplum ex authore nescio quo: καὶ παιωνίοις τισὶ φαρμάκοις, σωτηρίοις, θεραπευτικοῖς, ἰατρικοῖς. Et rursum: πῖνον κατ' ἰδὼν ὕδατ@ παιωνὶς ἄλθεν πεθ' ἑρπύζουσα. Et

αὐτὰρ ἐπεὶ ἴδεν ἕλκος, ὅθ' ἔμπεσε πικρὸς ὀϊστός,
αἷμ' ἐκμυζήσας ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδὼς
πάσσε, τά οἵ ποτε πατρὶ φίλα φρονέων πόρε Χεί- B
ρων.
Sæuus campis.] Homerus ita statim subijcit:
ὄφρα τοὶ ἀμφεπένοντο βοὴν ἀγαθὸν Μενέλαον,
τόφρα δ' ἐπὶ Τρώων στίχες ἤλυθον ἀσπιστάων.
οἱ δ' αὖτις κατὰ τεύχε' ἔδυν, μνήσαντο δὲ χάρμης.

Tum Venus.] Vbi uires humanæ iacent, & consilia deficiunt, solet nonnunquam ex improuiso Deus adesse. Cum Iapyx artis suæ fiducia destitueretur, inspiratam salutẽ, adeoq́; præsens remedium attulit Venus mater filio. Dictamum.] Describit hãc herbam à loco, ubi nascitur, folij & floris qualitate ac colore, efficaci remedio capreis Dictamum (legitur & Dictamnum) inuenere ceruæ uulneratæ, quo illito decidere

Tum Venus indigno nati concussa dolore
Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem folijs, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo uolucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus obscuro faciem circundata nimbo
Detulit, hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit occultè medicans, spargitq́; salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
†al. Iapis. Fouit ea uulnus lympha longæuus †Iapyx,
Ignorans, subitoq́; omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo uulnere sanguis.
Iamq́; sequuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atq́; nouæ rediere in pristina uires:
Arma citi properate uiro quid statis? Iapyx
Conclamat, primusq́; animos accendit in hostem:
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proueniunt, neq́; te Aenea mea dextera seruat:
Maior agit deus, atq́; opera ad maiora remittit.

eo gustato tela dorso hærentia eijciant. Est & dictamũ rusticũ, & pseudodictamum. Huius herbæ pulcherrima remedia omnia annotare nimis foret longũ. Videat studiosus lector Pliniũ, & Theophrast. in 9. Panaceam.] Panaces, uel ipso nomine omnium morborũ remedia pollicetur, παρὰ τὸ πᾶν καὶ ἄκος: & à dijs inuẽta existimatur. Vnũ C genus, quod Asclepion dicitur quòd Aesculapius filiam Panaceam nominarit, atq́; huius

tela. Cretæa carpit.] Non nascitur alibi quàm in Creta, ramis prætenue, pulegio simile, feruens & acre gustu, inquit Plin. folijs utuntur tantum. Estq́; locus modicus, in quo nascitur solum. Puberibus caulem folijs.] Plinius scribit, nullum ei esse florem, aut semen, aut caulem. Radix illi tenuis est, & superuacua. Capris.] Mirè expetitur à capris, & quidem uoluptatis caussa tantum, ut etiam

uaria remedia ostenduntur. Alterum genus, Heraclion (Herculanum) dicitur, quòd ab Hercule feratur inuentum. Tertium genus Chironeon est, nomen sortitum à Chirone inuentore. Quartum genus Centaurion, ab eodem Chirone centauro repertũ. Addunt & Pharnaceon, à rege Pharnace. Efficax herba medendis uulneribus in primis. Ambrosiæ.] Fruticis usus ad discutiendum.

Suras.] Armat rursum Aeneam, ut suos uindicet, & Turnũ ad cædem quærat. Disce puer.] Injerit obiter, quo pium affectũ in filium declaret, breuem exhortatiunculã,

Ille auidus pugnæ suras incluserat auro
Hinc atq́; hinc, oditq́; moras, hastamq́; coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus, loricaq́; tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaq́; per galeam delibans oscula fatur:
Disce puer uirtutem ex me, uerumq́; laborem,
Fortunam ex alijs: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.

ad uirtutem suam in posterum imitãdum. Defensum.] Ab utilitate præsentis pugnæ. Tu facito.] A suo & Hectoris exemplo, cum usu ueniet. Qualis ubi.] Graui compara-

A *comparatione Aeneæ descendentis in pugnam robur, & hostium tacitum metum ac pauorem depingit.* Ruet.] *Simplex pro composito, eruet.* Rhœteius.] *Troianus, à Rhœteo promontorio: antonomasia.* Thymbræus.] *à Thymbra herba, quæ in agro Troiano nascitur, circa fanum*

Tu facito, mox cùm matura adoleuerit ætas,
Sis memor, & te animo repetentē exempla tuorū
Et pater Aeneas & auunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit altis
Telū immane manu quatiens, simul agmine dēso
Antheus Mnestheusq; ruunt, omnisq; relictis
Turba fluit castris, tum cæco puluere campus
Miscetur, pulsuq; pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerso uenientes aggere Turnus,
Videre Ausonij, gelidusq; per ima cucurrit
Ossa tremor: prima ante omnes Iuturna Latinos
Audijt, agnouitq; sonum, & tremefacta refugit.
Ille uolat, campoq; atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium, miseris heu præscia longè
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemq; satis, ruet omnia latè:
Anteuolant, sonitumq; ferunt ad littora uenti.
Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit. densi cuneis se quisq; coactis
B Agglomerāt: ferit ense graue Thymbræus Osirim,
Archetiū Mnestheus, Epulonē obtrūcat Achates,
Vfentemq; Gyas: cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in aduersos telum qui torserat hostes.

Apollinis: à qua & ipse Thymbræus appellatur. Tolumnius.] *Dissimulanter notauit parœmiam, Malum cōsilium consultori pessimum. Hesiod. ἐν ἔργ. κ,*
ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.
Recidit in ipsius Tolumnij caput, ad quod alijs fuerat author.

Tollitur in.] *Ennius in 17. Tollitur in cœlum clamor exortus utrisq;.* Ipse neque.] *Generosi animi specimen, aut etiam pij. qui non uulgus insons ad cædem, sed belli authorem quærit, cuius unius sanguine cupiat finem pugnæ imponere.* Solum.]

Tollitur in cœlum clamor, uersiq; uicissim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neq; aduersos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur, solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna uirago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusq; undanteis flectit habenas.
Cuncta gerens, uocēq;, & corpus, & arma Metisci:
Nigra uelut magnas domini cùm diuitis ædes
Peruolat, & pinnis alta atria lustrat hirundo
Pabula parua legens, nidisq; loquacibus escas,
Et nunc porticibus uacuis, nunc humida circum
C Stagna sonat. similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoq; uolans obit omnia curru.

In pugnam singularem, quo alterutrius caput bellum dei confectum. Iuturna.] *Ab affectu & cura sororis in fratrem Turnum, ut eum prælio subtrahat.* Nigra.] *Comparatione pathetica exornat pietatem Iuturnæ.*

Heu quid.] *Ab Exclamatione pathetica.* Huic.] *Messapus obuius, in Aeneam alterum duarum hastarum torsit, & leuiter decussit conum galeæ.* Apicem ta.] *Ennius: tamen inde uolans secum abstulit hasta insigne.* Summas.] *Expolitio: conum galeæ innuit.* Iræ.] *duci Troiano.* Multa.] *multum: nomen pro ad-*

Iamq; hic germanū, iamq; hic ostendit ouantem,
Nec conferre manum patitur, uolat auia longè.
Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbes,
Vestigatq; uirum, & disiecta per agmina magna
Voce uocat, quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumq; fugam cursu tentauit equorum,
Auersos toties currus Iuturna retorsit.
Heu quid agat? uario nequicquam fluctuat æstu.
Diuersæq; uocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, (uti læua duo forte gerebat
Lenta leuis cursu præfixa hastilia ferro)
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, & se collegit in arma
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasq; excussit uertice cristas.
Tum uerò assurgunt iræ, insidijsq; subactus,
Diuersos ubi sensit equos, currumq; referri,
Multa Iouem, & læsi testatur fœderis aras.
Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo

uerbio. Generosus animus ignominiæ nota commouetur. Nullo disc.] *qui modò uulgo militum pepercerat, nunc in obuios quosque citra ullum discrimen ira accensus ferro sæuit.* Habenas.] *Sumpta metaphora ab equis, qui currum trahentes, habenis uel retinentur, uel laxis effunduntur, soluti ad cursum.*

Terribilis, sæuam nullo discrimine cædem A
Suscitat, irarumque omneis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus? quis carmine cædes
Diuersas, obitumque ducum? quos æquore toto
Inque uicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu
Iuppiter, æternas gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus & qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem
Congressus pedes, hunc uenientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit, curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Treis uno congressu, & mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.

Quis mihi.] *Iterat attentionem à rerum pondere, et magnitudine cladis, quæ utrimque à ducibus edita est, ut nõ humani, sed diuini ingenij sit eum explicare.* Tanto'n'] *Ecphonesis in Iouis inclementiam, qui uoluit duas gentes aliquãdo coituras in unum corpus, tã horrenda clade prius concurrere, quàm cõsociarentur.* Amycũ.] *Asiaticũ nomen, ab amyco Bebryciorũ rege, à Polluce interempto.* Diorẽ.] *illum forsan, quẽ adnumerauit in quinto cursoribus.* Curru.] *Subaudita præpositione d. uel pro, currui: per apocopen.* Tanaim.] *Ab amne Scythiæ, discriminatore Asiæ & Europæ.* Echion.] *Thebanũ, ab Echione Cadmi comite, q illi in Thebis condẽdis adfuit. à parẽtib.*

Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris: B
Et iuuenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada, piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus, nec nota potentum
Munera, conductaque pater tellure serebat.
Ac ueluti immissi diuersis partibus ignes
Arentem in syluam, & uirgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitũ spumosi amnes, & in æquora currũt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per prælia, nunc nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur nescia uinci
Pectora, nunc totis in uulnera uiribus itur.
Murranum hic, atauos & auorũ antiqua sonãtem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atque ingenti turbine saxi
Excutit, effunditque solo: hunc lora & iuga subter
Prouoluere rotæ, crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorũ proculcat equorum.

Hic fratres.] *Etsi de sortibus & oraculis, quæ per sortes uarijs rationibus fieri solebant, in quarto à nobis dictum sit: hoc loco tamen leui brachio illud iterum perstringendum est, in Lycia, Myra ciuitatem fuisse, ubi Apollinis templum, cum uetusto oraculo, uti Pataris, ui sebatur. Vnde poëta in quarto, Lycias sortes dixit. Apollineas:*

Italiam Lyciæ iussere capessere sortes.

Et nunc fratres è Lycia profectos ex Apollinis agris uenisse dicit, propter Myra & Patara, eius regionis urbes, Apollinis sortibus celebres tum toto orbe. Plin lib 32. cap. 2. Nam in Lyciæ Myris, fonte Apollinis, quem diuum appellant, ter fistula euocati ueniunt ad augurium. Eius quoque meminit Aelianus, & Epicharmus.

Campis diues Apollo sic Myrineus.

Homer. Iliad. 4.

1 εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην
οἴκαδε νοστήσας ἱερῆς εἰς ἄστυ Ζελείης. Id est:

Voue Apollini Lycio, te mactaturum illi eximiam Hecatomben ex bidentibus, ubi domum in urbem Zeleam redieris. Quo loco interpres exponens uocem λυκηγενεῖ: *qui colitur, quique in Lycia natus est, inquit. Etenim Latona cùm Iunonis zelotypiam, uterum gestans fugeret, aiũt eã abijsse in Lyciam, & ibi latitasse, peperisseque Apollinem.* Menœtem.] *Personæ descriptio, à patria, studio, fortuna sua, & parentum.* Lernæ] *Lerna fuit Strabonis lib. 8. lacus, agro Argiuorum Mycenæorumque communis, in quẽ cùm undique sordes & purgamenta quælibet rerũ congererentur, uulgò in parœmiam abijt, Lerna malorum. Alij Lernam in Argolica fuisse aiunt locum, in quem cùm sordes omne genus conijcerentur, nebulas noxias & pestilentes solitas inde exoriri, quibus inficiebatur aer.* Ac ueluti.] *Duabus* C *comparationibus cædem utrimque editam uelut ob oculos ponit.* Aut ubi.] *Hom. Iliad 4. illustrans luctum gemitumque cadentium, & uictorum exultationem,*

ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες
ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ
κρουνῶν ἐκ μεγάλων, κοίλης ἔντοσθε χαράδρης.

Murranum] *Ab insolenti iactatione imaginũ maiorum suorum, cùm in prælio nihil ostentationes habeant ponderis, sed uiuida præsens uirtus in dextra & pectore.*

Ille ruenti Hiloque animis immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortissime Creteu
Eripuit Turno, nec Dij texere Cupentum
Aenea ueniente sui: dedit obuia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes uiderunt Aeole campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.

Creteu.] *Etiam fortissimi quique in bello cadunt, quos sua uirtus, & armorum fiducia sæpenumero fallit. Variata orationis figura auersione, uenustatẽ habet & gratiã: cum uicissim idem tenor odium et molestiam adferat.* Cupentum.] *Adeò ne religioni quidem in ea rabie plusquàm beluina, ne dicã tartarea, parcitur, ut ne numen ipsum quidẽ tutũ esset à belli furijs, si præsens adesset*

A adesset humanis oculis conspicuum. Occidis.] A' minori exaggeratio. siue, quòd hic fatale esset eum mori. Domus al.] A patria, ubi uitam acceperit: rursum ubi amiserit. Lyrnesi.] Pamphyliæ oppidum est, & insula extra Hellespontum. Aduersa Sigæo littori adiacet Tenedus, Leucophrys dicta: & Phœnice & Lyrnessus. Bello Troiano Achilles in Thebanos copias duxit: qui urbe capta Eetionem, patrem Andromaches, cum omnibus liberis eius interfecit. Inde urbe euersa, Lyr
B

Occidis, Argiuæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ. domus alta sub Ida,
Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeò conuersæ acies omnesq́ue Latini,
Omnes Dardanidæ, Mnestheus, acerq́ue Serestus,
Et Messapus equûm domitor, & fortis Asilas,
Tuscorumq́ue phalanx, Euandriq́ue Arcadis alæ,
Pro se quisq́ue uiri, summa nituntur opum ui.
Nec mora, nec requies: uasto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbiq́ue aduerteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille ut uestigans diuersa per agmina Turnum
Huc atq́ue huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atq́ue impunè quietam,
Continuò pugnæ accendit maioris imago.
Mnesthea, Sergestumq́ue uocat, fortemq́ue Serestum,
Ductores: Tumulumq́ue capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio, nec scuta, aut spicula densi
Deponunt. celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis dictis esto mora: Iuppiter hac stat,
Neu quis ob inceptum subitũ mihi segnior ito.
Vrbem hodie caussam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere, & dicto parere fatentur,
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursusq́ue uelit concurrere uictus?
Hoc caput ô ciues, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, fœdusq́ue reposcite flammis.

nefum adortus fuit: quam depopulatus, diripuit, & opimam prædam inde abduxit. Ex qua commum Græcorum suffragio illi Briseis puella data fuit. Summa nituntur.] Ex Ennio hemistichium, huc accommodatum:
Romani scalis summa nituntur opum ui.
Idem alibi:
Aedificant nomen, summa nituntur opum ui.
Ne qua meis d.] Ennius: Non semper uestra euertet: nunc Iuppiter hac stat.
Scilicet ex.] Ab iniquo.

Dant cuneum.] Colligunt se certatim in cuneos ad inuadendos muros. Principiũ ad catastrophẽ, hoc est, ad tragicæ rei funestissimum exitũ, ut Amata, capta urbe, suspendio pereat: & Turnus extrema necessitate cõpulsus, singulari certamine cũ Troiano congrediatur, ac cadat. Scalæ impro.]
C Seruat consuetũ nõ solũ ordinẽ in urbis expugnatione. uerũ etiã ceu penicillo ea depingit, quæ intra muros in tali trepidatione cõmuniter accidere solent. Aethera telis.] Hyperbole. Aeneas.] Ne non decorũ ubiq́ in Aenea seruetur, hoc est,

Dixerat, atq́ue animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaq́ue ad muros mole feruntur.
Scalæ improuiso, subitusq́ue apparuit ignis.
Discurrunt alij ad portas, primosq́ue trucidant:
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Aeneas, magnaq́ue incusat uoce Latinum.
Testaturq́ue deos iterum se in prælia cogi.
Bis iam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia ciues.
Vrbem alij reserare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumq́ue trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cùm latebroso in pumice pastor
Vestigauit apes, fumoq́ue impleuit amaro,
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisq́ue acuunt stridoribus iras.
Voluitur ater odor tectis, nunc murmure cæco
Intus saxa sonant, uacuas it fumus ad auras.

ut piũ etiam in hostẽ eum inducat, etiam in oppugnatione, fingit eum excusantẽ necessitatem facti: auertitq́ culpã in Latinũ, quippe qui bis iam fœdus religiosè ictũ uiolarit. Discordia.] quemadmodum in tali re fieri solet: ut suprà partim Turnũ execrabantur, partim eius factionẽ sequebantur. Inclusos.] A' cõparatione apta, ducta à natura apum, quæ fumo à pastoribus è cauernis petrarum per expugnationis speciem exturbantur. Pumice.] saxo montis: Niosis. Cerea castra.] lepida translatio, ab homine ad apes, per similitudinem.

Accidit hæc.] Applicatio. Regina.] Intendit calamitatem morte reginæ. Sed præmittit caussarum enumerationem, quibus in re desperata ad laqueũ perpulsa fuit.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina, ut tectis uenientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta uolare,
Nusquã acies cõtrà Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore
Se caussam clamat, crimenq́ue caputq́ue malorum.

Estq́ gradatio à minimis ad summa. Primùm, uidet hostem uenientẽ: plus est, incessi muros: atrocius est, incendiũ in urbẽ torqueri: sed atrocissimũ, nusquã apparere Turnũ,
cuius

cuius accessu hostes muris arceantur. Se caussam.] *Conscientia mille testes. Post factum, iam accepto malo, incipit sapere regina.* Filia prima.] *Motus è morte reginæ in ur-*

Multaq; per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquàm accepere Latinę,
Filia prima manu floreos Lauinia crines
Et roseas laniata genas: tum cætera circum
Turba furit, resonant latè † plangoribus ædes.
Hinc totam infelix uulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes. it scissa ueste Latinus
Coniugis attonitus fatis, urbisq; ruina
Caniciem immundo perfusam puluere turpans.
Multaq; se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Aeneam, generumq; adsciuerit ultro.

† al. clamoribus.

be sequuti amplificatio. Primùm à filia ad matres, postremò ad Latinū regem luctus publicus dimanat. Caniciem.] *Pathos ab habitu, & ætate senili.*

A

Interea.] *Dum hæc circa urbem geruntur, Turnus sororis ludibrio in paucis sequendis occupatur: nec tamen fremitus urbe excitatus, cum fallere potuit.* Arrectas.] *Aeschrologia. ὤτα ἐγείρειν. prouerbialiter usurpatur in eos, qui auidè auscultant quæ dicuntur, aut quid dicendum sit. Sumptam putant à quibusdam animantibus, qui quoties audiunt aliquid eminus, aures surrigunt. Cerui auribus arrectis acerrimi sunt auditus: rursum demissis auribus illis nihil surdius.* Hei mihi.] *Admirantis obstupescentisq; uerba Turni, ad clamorem, ad aures eius delatum.*

Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos iam segnior, atq;
Iam minus atq; minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectasq; impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisue ruit tantus diuersa clamor ab urbe?
Sic, ait, adductisq; amens subsistit habenis.
Atq; huic in faciem soror est conuersa Metisci
Aurigæ, currusq;, & equos, & lora regebat.
Talibus occurrit dictis. hac Turne sequamur
Troiugenas, qua prima uiam uictoria pandit.
Sunt alij, qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Aeneas Italis, & prælia miscet.
Et nos sæua manu mittamus funera Teucris,
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O soror, & dudum agnoui, cùm prima per artem
Fœdera turbasti, teq; hæc in bella dedisti.
Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo
Demissam tantos uoluit perferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele uideres?
Nam quid ago? aut quę iã spõdet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me uoce uocantem
Murranum (quo non fuerat mihi clarior alter)
Oppetere ingentem, atq; ingenti uulnere uictum.
Occidit infœlix, ne nostrum dedecus Vfens
Aspiceret, Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindi'ne domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnũ fugientẽ hæc terra uidebit?
Vsq; adeóne mori miserum est? uos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis auersa uoluntas,
Sancta ad uos anima, atq; istius inscia culpæ
Descendã, magnorũ haud unquã indignus auorũ.

Vidi oculos.] *pro audiui. propinqua translatio, ab oculis ad aures: pro. audiui præsens. aut citra tropum simpliciter accipiamus. Ab omine instantis fati.* Terga dab.] *A' turpi. Obiecerat enim Drances, quòd fugæ tantum fideret, nec solus cum solo congredi auderet.* Vsq; adeo'ne.] *quasi dicat, non est miserum mori. Hæc quæstio eruditè à Cicerone disputatur in Quæstionibus Tusculanis.* Vos ô mihi] *Pathos ab auersione, ad inferorum manes, cùm superos uideat in omnibus suis rebus sibi aduersari. Statuit omnino, in rebus desperatis pugnando mori.*

B

C

Sages.] *Nuncius, urbem undique oppugnari, ut ea occasione in suum exitium trahatur.* Turne.] *Verba Sagæ trepidè nunciantis, periclitari urbem cum exaggeratione.* Mussat rex.] *id est, tacitè fert, & uocem præ animi ægri-*

Vix ea fatus erat, medios uolat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, aduersa sagitta
Saucius ora, ruitq; implorans nomine Turnum:
Turne in te suprema salus, miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasq; minatur
Deiecturum arces Italũm, excidioq; daturum.
Iamq; faces ad tecta uolant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos uocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea, regina tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemq; exterrita fugit.

tudine absorbet. Græci μύζειν dicunt, quæ uox est loqui formidantium: à particula μυ. Ne my quidem dixit, & οὐδὲ γρὺ τὸ μῦ φάναι. Discussæ umb.] *Hac allegoria Turnum ad nunciantis uerba obstupuisse, ac planè amentem attonitumq;*

A tonitrumque fuisse: & mox collectis consiliorum rationibus redijsse ad se significat. Nox & caligo, pro tristitia & animi externatione: uicissim lux, pro laetitia, praesenti consilio, & subita faelicitate. Vndabat.]

Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustentant aciem. circum hos utrinque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea, tu currum deserto in gramine uersas.
Obstupuit uaria confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: aestuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conscia uirtus.
Vt primum discussae umbrae, & lux reddita menti est,
Ardentes oculorum acies ad moenia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata uolutus
Ad coelum undabat uortex, turrimque tenebat:
Turrim compactis trabibus, quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque * instrauerat altos.
Iam iam fata soror superant, absiste morari.
Quo deus, & quo dura uocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat quicquid acerbum est
Morte pati. neque me indecorem germana uidebis
Amplius. hunc oro sine me furere ante furorem.

Incendium se effudit: in utroque translatio ducta est ab aqua ad ignem. Turrim.] A descriptione turris, quae conflagrauit, cuius conspectu ardet oppidanis laborantibus ferre auxilium.

* al. instruxerat.

Et e curru.] Magnus uerborum impetus, & praecipitantia pedum in re ancipiti, ac uehementia Turni. Ac ueluti.] Graui comparatione non solum uim uiolentiamque Turni exornat dilatandae narrationis gratia, uerumetiam hyperbolice amplificat, quantum dicendo ualet. Homer. Iliad. 13.
ὡς ἀπὸ πέτρης
ὅς τε κατὰ στεφάνης ποταμὸς χειμάῤῥοος ὤσῃ
ῥήξας ἀσπέτῳ ὄμβρῳ ἀναιδέος † ἔχματα πέτρης
ὕψι δ' ἀναθρώσκων πέτεται, κτυπέει * δέ θ' ὑπ' αὐτῷ
C ὕλη, ὁ δ' ἀσφαλέως θέει, ἔμπεδον ἕως ἂν ἵκηται
ἰσόπεδον, τότε δ' οὔ τι κυλίνδεται ἐσσύμενός περ.
Improbus.] Diserte improbus: nam studio reddidit Homericum epitheton,
ἀναιδής.—
ἀναιδέος ἔχματα πέτρης: hoc est, ubi retinacula improbi saxi graui pluuia perruperit. de Hecto-

B Dixit, & e curru saltum dedit ocyus aruis,
Perque hostes, per tela ruit, moestamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac ueluti montis saxum de uertice praeceps
Cum ruit auulsum uento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis soluit sublapsa uetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo, syluas, armenta, uirosque
Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae.
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini:
Quaecunque est fortuna, mea est: me uerius unum
Pro uobis foedus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medij, spaciumque dedere.
At pater Aeneas audito nomine Turni
Deserit & muros, & summas deserit arces,
Praecipitatque moras omneis, opera omnia rumpit,
Laetitia exultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque niuali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Iam uero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros.
Armaque deposuere humeris: stupet ipse Latinus,
Ingenteis genitos diuersis partibus orbis
Inter se coijsse uiros, & cernere ferro.
Atque illi, ut uacuo patuerunt aequore campi
Procursu rapido, coniectis eminus hastis
Inuadunt Martem clipeis, atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus, tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors & uirtus miscentur in unum.
Ac uelut ingenti Syla, summoue Taburno
Cum duo conuersis inimica in praelia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri,
Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.

re persequente Graecos ad naues usque. Quantus Athos.] Magnitudinem animi, & uires Aeneae superlationibus amplificat, ne quid sublimitati rei & ponderi desit. Athos Thessaliae (uel, ut alij, Thraciae) mons est eminentissimus, cuius uerticis incolae solem orientem tres horas prius conspiciunt, quam illi qui proximis maritimis regionibus accolunt. Athos & Aetna montes, in molestiae prouerbium abiuere: quod Aetna in Sicilia gigantem sua mole premat, iuxta fabulas: siue quod perpetuo incendio periculum graue & magnum minetur accolis. Et quod Atho ob prodigiosam altitudinem sua umbra molestus sit & grauis, quam in Lemnum usque tetendit inde distitam stadijs immittit. Huius cacumen altius in aërem excurrit, quam unde cadunt imbres. Argumentum colligitur inde, quod de aris, quas in summo uertice sustinet, num-

† ἄλλως ἴχματα.
* ἄλλ. δέ θ' ὑπ' αὐτῷ.

Vu quam

quam abluatur cinis: sed in eo remanet aggere, in quo semel relictus fuit. Estque item periculosus nauigantibus, propter longissimum dorsum, ea parte qua adhæret continenti, qua in pelagus excurrit. Cicero in Catone maiore, de quibusdam senibus dixit eos onus Atho aut Aetna grauius sustinere. Athos obumbrat latera Lemniæ bouis: paroemia, *quoties quis molestus est, aut gloriam cuiuspiam obscurat quòd is mons trecentis, ut diximus, stadijs distitus, in Lemno bouis ex candido marmore facti, simulacrum obumbret. Apollon. 1. Argonaut.*

ἦρι δὲ νισσομένοισιν Ἄθω ἀνέτελλε κολώνη
Θρηικίη, ἣ τόσσον ἀπόπροθι Λῆμνον ἐοῦσαν
ὅσσον ἐς ἔνδιον κεν ἐύστολος ὁλκὰς ἀνύσσαι,
ἀκροτάτῃ κορυφῇ σκιάει, καὶ ἐς ἄχρι Μυρίνης.

Quos uersus, in prouerbio citato, sic uerti:
Solis ad exortum uada salsa secantibus alto
Vertice sese ostendit Athos, mons Thracius, is qui A
Distitus à sacra tanto discrimine Lemno,
Quantum alata die ualeat transmittere nauis:
Hanc tamen aërij contingit uerticis umbra.
Qui longinquam etiam pertingit adusque Myrinen.

Eryx] *Mons in Sicilia est, ab Eryce in eo sepulto nomen sortitus de eo uide librum quintum.* Apenninus.] *Intersecat Italiam mediam in longum: ortus in Liguria, perpetuis iugis, inquit Plinius, ab alpibus tendens ad Siculum fretum.* Diuersis.] *A loco & natali.* Dat gemitum.] *Homericum hoc, γονάχιζε δέ τε γαῖα.* Fors & *fortuna, quæ multum in omni re ualere creditur.* Ac ueluti.] *Comparatione mirum in modum ferociam utriusque ducis in congressu auget.* Syla] *in sylua ea Lucaniæ.* Taburno.] *monte Apuliæ, oleæ feracissimo.*

Illi inter sese multa ui uulnera miscent,
Cornuaque obnixi infingunt, & sanguine largo
Colla armosque lauant, gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera cõplet. B

Illi inter sese.] *Ferocia duorum taurorum inter sese commissorum, hypotyposi ac uiua imagine depingit, ut illustrior sit, & oculis magis expositus concursus ducum, & pugnæ atrocitas.* Nemus omne remugit.] *Remota metaphora à bobus & nemus, echo reddens ad taurorum idẽ idem geminatum mugitum.* Haud aliter.] *Applicatio similis pugnæ.*

Iuppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum,
Quẽ damnet labor, & quo uerget pondere letum.
Emicat hic (impunè putans) & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit: exclamant Troes, trepidique Latini.
Arrectæque amborum acies: at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat, fugit ocyor Euro
Vt capulum ignotũ dextramque aspexit inermem.
Fama est præcipitem cùm prima in prælia iunctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit, postquam arma diu ad Vulcania uentum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis ictu
Dissiluit, fulua resplendent fragmina arena.
Ergo amens diuersa fuga petit æquora Turnus, C
Et nunc huc, deinde huc incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc uasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.

Iuppiter ipse duas.] *Homerus refert lib. Iliad. 22. cum Hector circa urbem ab Achille sursum deorsum ageretur, ut Apollinis beneficio solito uelocius ad cursum moueretur, cum iam quartum tandem ad torrentes currendo peruenissent, tum Iupiter aureas suas lãces librauit, inquit, & duorum fata illis imposuit: quorum unum erat Achillis, alterum uerò Hectoris. Eum locum poëta noster scitè, ut omnia, huc in extremo rerum puncto ad hos duos duces accommodauit. Verba Homeri sunt:*

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ' Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.
ἕλκε δὲ μέσσα λαβών, ῥέπε δ' Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ,
ᾤχετο δ' εἰς Ἀΐδαο, λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων.

Arrectæque.] *in spem metumque utrinque.* Ocyor Euro.] *Hyperbole.* Fama est.] *Festiuum commentum poëtæ.* Suffecit] *sat fuit, ac ualuit in cædendis Teucris fugientibus.* Arma] *Aeneæ à Vulcano fabricata.* Mortalis.] *fragilis ensis, manibus humanis factus.* Atque hinc.] *A necessitate pugnandi.*

Nec minus Aeneas (quanquam tardante sagitta
Interdum genua impediunt, cursumque recusant)
Insequitur, trepidique pedẽm pede feruidus urget.
Inclusum ueluti si quando in flumine nactus
Ceruum, aut puniceæ septum formidine pinnæ
Venator cursu canis, & latratibus instat.
Ille autem insidijs, & ripa territus altâ
Mille fugit, refugitque uias. †at uiuidus Vmber (†al. ac.)
Hæret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum uerò exoritur clamor, ripæque lacusque

Pedem pe.] *Collusio uocum, quæ indicat Aeneam pedibus suis pedes Turni trepidantis, ob amissum ensem, cursu acriter insequi.* Inclusum.] *A comparatione, tracta à natura ce*[illegible]*i, qui canis improbo latratu cursuque in uenatu circumagitur: qui calcibus fugientis hærens, iam iam morsu tenere uidetur, cùm agilitate identidem elabatur.* Puniceæ.] *Etenim ferarum latebræ ita funiculis sepiuntur, ut ad eas territandas pennas appendant. Quare ea-*

sum

Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omneis,
Nomine quenque uocās, notumque efflagitat ensem:
Aeneas mortem contrà, præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat, terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc: nec enim leuia, aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de uita & sanguine certant.

A *rum conspectu perterrefactæ funes transilire nō audent: quamobrem perleui momento capiuntur.* Responsant.] *per similitudinem, ob redditum ad clamorem sonum.* Quinque orbes.] *Hom. Iliad. 22.*

ἀλλ' ὅτε δὴ τὸ τέταρτον ἐπὶ κρουνοὺς ἀφίκοντο.

Id est:

Torrentes simulac quartum uenere sub altos.

Neque enim.] *Homerus eodem lib.*

ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην, ἀρνύσθην.

Id est, interprete Erasmo:

Neque enim illis uictima, siue

Bucula captabatur.—

Quod quidem perinde sonat, ac si diceret: Non de parua re disceptabatur: cùm Hector & Achilles perinde de uita certabāt, ut hic Turnus & Aeneas. Homeri uerba noster poëta aptissimè huc accommodauit. Sed Turni.] *Homerus:*

ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο. Id est,

Verùm de uita currebant Hectoris.

Quoniam autem Turnus hic personam Hectoris Aeneas uerò Achillis sustinet, uenusta imitatione quoque dixit, Turni de uita & sanguine certant.

Fortè sacer Fauno folijs oleaster amaris
Hic steterat, olim nautis uenerabile lignum,
Seruati ex undis, ubi figere dona solebant
Laurenti diuo, & notas suspendere uestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneæ stabat, huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta radice tenebat.
Incubuit, uoluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. tum uerò amens formidine Turnus:
Faune precor miserere, inquit: tuque optima ferrū
Terra tene, colui uestros si semper honores,
Quos contrà Aeneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non cassa in uota uocauit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus
Viribus haud ullis ualuit discludere morsus
Roboris Aeneas: dum nititur acer & instat,
Rursus in aurigæ faciem conuersa Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Insistunt contra certamina Martis anheli.

Fortè sa.] *Describis oleastrum ab usu & religione. Sacer est* B *Fauno. hic quondam lucus fuerat in agro Laurentum cum oraculo, qui Fauno dedicatus erat: ex quo relictus oleaster, à Troianis per errorem excisus conciderat.* Amaris.] *Oleaster non sentit cariem, non uetustatem, ut neque cedrus Olympiæ. Græci uictores sacrorum certaminum oleastro coronabant. De hac arbore multa Plin. lib. 16. cap. 40.* Seruati.] *qui fracta naui incolumes in littus eiecti fuerant.* Tuque.]

Pathos ab auersione, à re inanimata. Dea Daunia.] *Periphrasis Iuturnæ. Illud obiter hic obseruādum esse, & annotandum duxi, poëtam hoc loco dissimulanter respicere archetypum suum Homerum. Quemadmodum enim is in extrema monomachia Hectori coiungit Apollinem σύμμαχον, & Achilli Mineruam: ita Maro Turno præsentem sororem, & Aeneæ Venerem matrem affingit.* Olli sublimes.] *Prolepsis, & antithesis in uoce Olli.*

C

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
Quæ iam finis erit coniunx? quid denique restat?
Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit uiolari uulnere diuum?
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna ualeret?)
Ereptum reddi Turno? & uim crescere uictis?
Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris.
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent:
Ventum ad supremum est. terris agitare uel undis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos:
Vlterius tentare ueto. sic Iuppiter orsus.
Sic dea † submisso contrà Saturnia uultu:
Ista quidem, (quia nota mihi tua celsa uoluntas

Iunonem.] *Transitio ad consultationem deorum, de fatis duorum principum.* Omnipotentis.] *Videat lector non omnino supinus, num omnipotentis sit legendum.* De nube.] *Dictè de nube: nam aëri præsidet, ut Iupiter cœlo, Neptunus mari, Pluto inferis, &c.* Quæ iam finis.] *Iudicialis expostulatoria oratio, Iouis cum Iunone. Exordium abruptum, & concitatum: quippe accommodatum indignanti Iunoni, quòd Turnum contra fata tueatur.* Indigetem.] *ex homine terrestrē deum futurum post mortem.* Scis ipsa.] *A sua ipsius confessione, ut id quod obijciat, nequeat infitiari.* Quid struis.] *Argumentatio ab impio. Ita enim argumentatur: Scis impium esse, & nefarium, uulnere uiolari diuum: indigetem Aeneam esse, in confesso*

† al. summisso.

tal. relinquo.

confessio est. Ergo Iuturna, tuo hortatu impiè Turno suppeditat ensem, aduersus Aeneam. Desine iam.] *Epilogus à benigna admonitione, ut ab incepto desistat: & admiscet affectus blãdos, ut ferocem alioqui animum permolliat.* Terris agitare.] *Coaceruatione malorum, quibus infestarit Troianos, concitat pathos.* Ista quidem] *Non ita se expurgat quidem Iuno, ut etiã obiecta cõfiteatur partim: partim in posterum fatis & Iouis uoluntati se obtemperaturam promittat.* Fateor.] Con-

Iuppiter) & Turnum, & terras inuita† reliqui.
Nec tu me aerea solam nunc sede uideres
Digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremq́ue inimica in prælia Teucros.
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro uita maiora audere probaui.
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum,
Adiuro Stygij caput implacabile fontis,
Vna superstitio superis quæ reddita diuis,
Et nunc cedo equidem, pugnas exosa relinquo.
Illud te (nulla fati quod lege tenetur)
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum,
Cum iam connubijs pacem fœlicibus (esto)
Component, cùm iam leges & fœdera iungent,
Non uetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosq́ue uocari,
Aut uocem mutare uiros, aut uertere uestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges.
Sit Romana potens Itala uirtute propago.
Occidit, occideritq́ue unà cum nomine Troia.

fessio, sed addit commodam interpretationem, se Iuturnæ autorem fuisse quidem, ut in partes descenderet: sed ut fratri tela atque arma præberet solum, ad se defendendum, non ut ipsa arma aduersus Aeneam susciperet. Adiuro.] *Confirmat suam confessionem maximo superorum diuorum iuramento.* Obtestor] *Ab obtestatione, quã extenuat, ut id quod petat, Iupiter negare non posit.* Indigenas.] *Quòd ea regio ad id temporis usque sæpe ab eius cultoribus nomen suum mutasset.* A B

Olli sub.] *Ellipsis, subauditur enim uerbum, uicissim respondit.* Et germa.] *uocãdi casus sunt. Estq́ beneuolẽtiæ captatio à generis dignitate.* Do, quod.] *Concedit blandè Iunoni, quod alioqui sua sponte daturus esset, ut gratiam ineat.* Adijciam.] *per reges Albanos, Romanosq́.* Hinc genus.] *Amplificatio laudum posterorum Aeneæ & Latinorũ, à pietate cùm in omnes deos, tum in Iunonem: & religione.* Dicuntur ge.] *A' descriptione furiarum dilatatio narrationis. Has autem describit à parentibus, natali, habitu, sede in qua cubant, & earum proprijs operibus, officijs, siue effectibus.*

Olli subridens hominum rerumq́ue repertor:
Et germana Iouis, Saturniq́ue altera proles,
Irarum tantos uoluis sub pectore fluctus?
Verùm age, & incœptum frustra submitte furorẽ.
Do, quod uis, & me uictusq́ue uolensq́ue remitto.
Sermonem Ausonij patrium, moresq́ue tenebunt.
Vtq́ue est, nomen erit, commixti corpore tantum
Subsident Teucri: morem ritusq́ue sacrorum
Adijciam, faciamq́ue omneis uno ore Latinos.
Hinc genus Ausonio mixtũ quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate uidebis.
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem læta retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemq́ue relinquit,
Iuturnamq́ue parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes cognomine diræ,
Quas, & Tartaream Nox intempesta Megæram
Vno eodemq́ue tulit partu, paribusq́ue reuinxit
Serpentum spiris, uentosasq́ue addidit alas.
Hæ Iouis ad solium, sæuiq́ue in limine regis
Apparent, acuuntq́ue metum mortalibus ægris,
Si quãdo letum horrificum, morbosq́ue deũm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes:
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Iuppiter, inq́ue omen Iuturnæ occurrere iussit.
Illa uolat, celeriq́ue ad terram turbine fertur.
Non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta
Armatam sæui Parthus quam felle ueneni,
Parthus siue Cydon telum immedicabile torsit,
Stridens, & celereis incognita transilit umbras.
Talis se sata nocte tulit, terrasq́ue petiuit.

De furijs in sexto & quarto libro fusissimè annotauimus. Non secus ac.] *Hyperbolica cõparatione amplificat uelocitatẽ furiæ, & quidem decorè spectans earum naturam & effectus.* Parthus.] *Quòd ei genti, ut Cretensibus, mos patrius sit, in bello arcubus uti. Sed Parthis, fugiẽdo trãs humeros in insequentes fugientibus similes retorquere, peculiare fuit.* Cydon.] *Cres, à parte totum. Est autem Cydon, Cretæ oppidum. Præstantissimi sagittarij Cretenses semper habiti fuere.* Parthus.] *Festiuitas est in repetitione, & emphasis.* Sata nocte.] *Periphrasis furiæ.* C

Alitis in.] *Periphrasis bubonis, auis ominosæ, de cuius natura [illegible] lege in quarto.* Clypeumq́.] *Omen [illegible].* Arrectæ-

Postquam acies uidet Iliacas atq́ue agmina Turni,
Alitis in paruæ subitò collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.
Hanc uersa in faciem Turni se pestis ad ora
Fertq́ue refertq́ue sonans, clypeumq́ue euerberat alis.
Illi membra nouus soluit formidine torpor,

'que.] *A' signis timoris, ex oblato prodigio.* Soror.] *Iuturna: pathos à gestibus.* Quid nunc te.] *Pathetica querela de rebus fratris desperatis.*

A tii, cui iam amplius nihil opis adferre potest. Hæc pro uir.] *Ab indigno.*
Quo uitam.] *A' finali caussa coarguit, Iouis beneficium sibi nihil prodesse, cùm fratrem leto subtrahere non detur.*
Immortalis.] *Quidam per interrogationem legunt: quòd quidem perinde esset,*

Arrectæq; horrore comæ, & uox faucibus hæsit.
At procul ut diræ stridorem agnouit, & alas
Infœlix crines scindit Iuturna solutos,
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis:
Quid nunc te tua Turne potest germana iuuare?
Aut quid iam miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possem me opponere monstro?
Iam iam linquo acies, ne me terrete timentem
Obscœnæ uolucres, alarum uerbera nosco,
Letalemq; sonum: nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis: hæc pro uirginitate reponit?
Quò uitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras
Immortalis. ego haud quicq; mihi dulce meorum
Te sine frater erit. ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi? manesq; deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluuio dea condidit alto.

ac si diceret, quiduis nūc sum potius, quàm immortalis. Immortalis est, iuuare mortalem. Mihi non datur iuuare mortalem. Pathos à ui definitionis, qua obliquè commiserationem mouet. Deam.] *Indignum hoc.* Contexit.] *A' signo doloris ac mœstitiæ.*

Aeneas.] *Ad singulare ducum certamen, omissis deorum consiliis, redit: & primùm quidem refert quantis uiribus Aeneas Rutulum oppugnarit, nihil amplificationis prætermittens.* Opta ardua.] *Ab impossibili.*
Dij me.] *Transfert formidinis culpam in deos authores.*
Saxum ing.] *Anaphora eiusdem dictionis non solum spectat ad eius descriptionem ab usu, uerùm etiam ad amplificandas uires Turni, quas etiam in præsenti discrimine ira acuit. Homerus lib. Iliad. 5. ubi refert quanta mole Diomedes Aeneam fuit aggressus:*
ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρὶ
Τυδείδης μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο ἄνδρε φέροιεν,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσ', ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος,

Aeneas instat contrà, telumq; coruscat
Ingens arboreū, & sæuo sic pectore fatur: (tractas?
Quæ nunc deinde mora est? aut quid iam Turne retractas?
Non cursu, sæuis certandum est cominus armis.
B Verte omneis te te in facies, & contrahe quicquid
Siue animis, siue arte uales: opta ardua pinnis
Astra sequi, clausumq; caua te condere terra.
Ille caput quassans: Non me tua feruida terrent
Dicta ferox: Dij me terrent, & Iuppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquū, ingens, campo qui fortè iacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret aruis.
Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neq; currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemue manu, saxumq; immane mouentem
Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse uiri uacuum per inane uolutus,
Nec spacium euasit totum, nec pertulit ictum.
Ac uelut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquā auidos extendere cursus
C Velle uidemur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus, non lingua ualet, non corpore notæ
Sufficiunt uires, nec uox, nec uerba sequuntur:
Sic Turno, quacunq; uiam uirtute petiuit,
Successum dea dira negat: tum pectore sensus
Vertuntur uarij, Rutulos aspectat, & urbem:
Cunctaturq; metu, telumq; instare tremiscit,
Nec quò se eripiat, nec qua ui tendat in hostem.

τῷ βάλεν Αἰνείαο κατ' ἰσχίον.
Et alijs aliquot locis, unde hæc à Vergilio huc adscita sunt.
Bis sex ceruice subirent.] *Grauior amplificatio, quàm illa Homeri, ὃ οὐ δύο ἄνδρε: quod non duo uiri ferrent.*
Euasit totum.] *non peruenit ad Aeneam.*
Ac uelut in somnis oculos.] *Ad Homericam illam hæc comparatio expressa est, quæ extat lib. Iliad. 22. de Hectore; quem ad urbem subinde refugientem Achilles in uestigio hærens assequi non potuerit:*
ὡς δ' ἐν ὀνείρῳ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν·
οὔτ' ἄρ' ὁ τὸν δύναται ὑποφεύγειν, οὔθ' ὁ διώκειν,
ὣς ὁ τὸν οὐ δύνατο μάρψαι ποσίν, οὐδ' ὃς ἀλύξαι.

Successum dea.] *furia, ad id à Ioue missa.*

Cunctanti telū.] *Homerus loquens de Achille:*
τῇ ῥ' ἐπὶ οἷ μεμαῶτ' ἔλασ' ἔγχεϊ δῖος Ἀχιλλεύς,
ἀντικρὺ δ' ἁπαλοῖο δι' αὐχένος ἤλυθ' ἀκωκή.

Nec currus usquam uidet, aurigamq; sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. uolat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasq; recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes

At Græcus prætermisit hic amplificationem strepitus, quem telum ipso uolatu edidit. Illic transuerberatur collū Hectoris, hic femur Turni hasta traijci-

Per medium ſtridens tranſit femur,incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli,totusq́; remugit
Mons circum,& uocē latè nemora alta remittunt.
Ille humilis,ſupplex'q́; oculos,dextrāq́; precantē
Protendens:equidem merui,nec deprecor,inquit.
Vtere ſorte tua.miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt,oro,(fuit & tibi talis
Anchiſes genitor)Dauni miſerere ſenectæ.
Et me,ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis:uiciſti,& uictum tendere palmas
Auſonij uidere:tua eſt Lauinia coniunx.
Vlterius ne tende odijs.ſtetit acer in armis
Aeneas uoluens oculos,dextramq́; repreſsit.
Et iam iamq́; magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat,infœlix humero cum apparuit alto
Balteus,& notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri,uictum quem uulnere Turnus
Strauerat,atq; humeris inimicū inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſæui monumenta doloris
Exuuiasq́; hauſit,furijs accenſus,& ira
Terribilis:Tu'ne hinc ſpolijs indute meorum
Eripiere mihi?Pallas te hoc uulnere,Pallas
Immolat,& pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens,ferrum aduerſo ſub pectore condit
Feruidus:aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaq́; cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

A *traijcitur.* Incidit ictus.] *Homerus,*

ἤριπε δ' ἐν κονίῃσ' ὁ δ' ἐπεύξατο δῖος ἀχιλλεύς.

Totusq́;.] *Hyperbole fremitus à Rutulis concitati, ipſo ducis caſu.* Dextramq́;.] *Ad iſtum modum Hector precatur Achillem,*

λίσσομ', ὑπὲρ ψυχῆς, καὶ γούνων σῶν τε τοκήων.

μή με ἔα παρὰ νηυσὶ κύνας καταδάψαι ἀχαιῶν.

Obteſtatur Achillem B *Hector, ne corpus ſuum canibus Græcorum diſcerpendū obijciat, ſed ut accepto auro argentoq́; remittat in urbem ſepeliendum parētibus. Orat idipſum Turnus, ut corpus ſuis humandum reddat.* Fuit & tibi.] *ὁμοιοπάθεια: affectus à ſimilitudine.* Senectæ.] *Pathos ab ætate perſonæ.* Victum.] *me tendentem ſuppliciter dextram.* Repreſsit.] *A decoro perſonæ non recedit, ut etiam in extrema uictoria moderatū eum fingat, & in deuictum hoſtem clementem.* Cunctantem.] *Aeneam colligentem rationis conſilia, ut pietatem in hoſtem iam ſuperatum declaret.* Balteus.] *qui hic rurſus accendit Aeneæ iram, ut mortui amici memor de hoſte ſupplicirū ſumat: ut Achilles ad conſpectum armorum ſuorum, quæ Hector Patroclo detraxerat, ſæuire cœpit. Bulla triumphantium apud Romanos geſtamen erat, quā in triumpho geſtabant. In hac credebatur remediū incluſum præſens aduerſus uenena. Hinc pueri bullati, nobilium dicebantur.* Pallas immolat.] *Repetitio proprij nominis, indignantis eſt.* Vitaq́; cum.] *Homerus lib. Iliad. 22. de Hectore moriente:*

ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη, ἄϊδος δὲ βεβήκει,
ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.

LIBRI DVODECIMI AENEIDOS
Vergilianæ finis.

BASILEÆ,
EX OFFICINA HENRICPETRINA,
ANNO RESTAVRATAE NOSTRAE SALVTIS
CIↃ. IↃ. LXXVII. MENSE MARTIO.

CHRISTOPHORI LAN-
DINI FLORENTINI,

IN

P. VIRGILII AENEI-
DOS LIBROS, ALLEGORIÆ
PLATONICAE, OLIM
conſcriptæ.

Iamprimum uerò

D. IOAN. PISTORII OPERA
ET STVDIO A' SVO INTERITV
VINDICATAE, PRISTINOQVE NI-
tori & libertati, in gratiam Platonicorum
ſtudioſ. reſtitutæ.

Vnà,

*CVM INDICE LOCORVM AC MATE-
riarum, qui allegoricè interpretantur, lo-
cupletiſſimo.*

BASILEÆ.

BEATI ARNOLDI AD Lectorem Epigramma.

Lector habes Latiæ mellita uolumina linguæ:
   Candida quæ multo scripta lepôre tenent.
Profluit hic sacro sapidum de fonte fluentum:
   Vnde fugat turpem culta Minerua suem.
At quibus hic dabitur mundis bibitare labellis
   Nectare erit dulci dulcior ille liquor.
Haustu quo, sapient duplicis discrimina uitæ:
   Vt ualeant animo cernere uera pio.
Addiscentq; uirum nitido qui carmine uatis
   Cantatur: noscent fortis & arma uiri.
Fonte hoc palladio facilis te proluc lector:
   Splendidulumq; librum suscipe amica manu.

INDEX LOCVPLETISSIMVS LOCORVM AC MATERIARVM, QVI A' LANDINO ALLEGORICE' EXPLIcantur, nec non aliarum rerum scitu dignissimarum.

A.

oraculum

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTINI, CAMALDVNENSIVM DISPVTATIONVM AD ILLVstriss. Federicum Vrbinatum principem, Liber I. in P. Virgilij Maronis Allegoriæ.

CVM statuissem eum sermonem illustrissime Federice litteris mandare, quem Leo BAPTISTA Albertus, non sine summa omnium qui affuerunt admiratione: atq; stupore de ijs figmentis habuisset: in quibus P. Virgilius profundissimam illam scientiam occultat, qua summum hominis bonum diuinitus describit, & qua uia ad id proficiscamur mirificè exprimit. Verebar ne in nonnullorum hominum repræhensionem inciderem: qui cuncta ex sui ingenij imbecillitate metientes, & Maronem ipsum, nihil præter fabellas, quibus otiosas auditorum aures delectaret, commentum esse credant, & nos pro arbitrio nostro quæ dicimus, omnia finxisse existimēt. Qui quidem (si quid Poëtæ sint) si quam eorum origo uetusta appareat, secum reputent: si quàm magna, quam uaria doctrina, plurimi in eo artificio floruerint considerent, cognoscent profectò id, quod grauissimorum philosophorum iudicio comprobatum uidemus, nullum esse scriptorum genus, qui aut magnitudine eloquentiæ, aut diuinitate sapientiæ poëtis pares fuerint. Qua quidem re, Aristotelem uirum excellenti ingenio & doctrina, post Platonem omnino singulari motum crediderim ut eosdem (priscis temporibus) Theologos poëtasq; fuisse affirmet. Et profectò si poësis ipsa quid sit diligentius intueamur: facilè erit nosse, non esse ullam unam ex ijs artibus, quas nostri maiores (quoniam reliquis excellentiores sunt) liberales appellarunt, in quarum una alterau'e si qui floruerunt in maximo sunt semper precio habiti, sed est res quædam diuinior, quæ uniuersas illas complectens, certis quibusdam numeris astricta, certis quibusdam pedibus progrediens. Varijsqu'e luminibus ac floribus distincta, quæcunq; homines egerint, quæcunq; norint, quæcunq; contemplati fuerint, ea miris figmentis exornet. Atq; in alias quasdam species traducat: ut cùm aliud quippiam multo inferius, multoq; humilius narrare uideātur, aut cum meras fabellas ad cessantium aures oblectandas ludere credantur, tum maximè excelsa quædam, & in ipso diuinitatis fonte recondita promant. Quo quidem gratissimo errore, tandem animaduerso, auditor non solum in summam rerum cognitionem deueniat, sed mira etiam uoluptate ex figmento perfundatur. Quam quidem rem, diuinam potius quam humanam esse, cui potiùs quam Platoni crediderim. Ille enim in Ione dicit poësim non arte humana tradi, sed diuino furore nostras mentes irrepere. In eo autem qui Phędrus inscribitur, cùm tria alia diuini furoris genera explicasset, quartum furorem quem poëticum esse uult huiuscemodi (ni fallor) sententia exprimit. Refert enim, dum in cœlestibus sedibus uersarentur animi nostri, & eius harmoniæ quæ in æterna Dei mente consistit, & eius quæ cœlorum motibus conficitur, illos participes fuisse. Verùm cum deinde mortalium rerum cupiditate degrauati, proptereaq; ad inferiora iam deuoluti, corporibus inclusi sint tūc terrenis artubus, ac moribundis membris impeditos, uix eos concentus, qui humano artificio comparantur, auribus percipere posse, qui & si à cœlesti harmonia longe absint. Nihilominus (quoniam ueluti simulacra quædam ac imagines illius sunt) nos in tacitam quandam cœlestium recordationem inducunt, ac ardentissima cupiditate, ad antiquam patriam reuolandi inflammant, ut ueram ipsam musicam, cuius hæc adumbrata imago sit pernoscamus. Interim uerò quoad per molestissimum corporis carcerem, nobis licet hac nostra illam imitari contendimus, non uocum modulationibus: ueluti uulgares quidam, & leuiores musici consueuerunt, quos auriū sensus demulcere posse non negauerim, quicquam autem præterea præstare posse non concedo: sed grauiori quodam iudicio diuinam harmoniam imitati, profundos intimosq; mentis sensus, eleganti carmine exprimunt, atq; diuino furore concitati, res sæpe adeò mirabiles, adeóq; supra humanas uires constitutas, grandi spiritu proferunt, ut cum paulò pòst furor ille iam re-

sederit,seipsos admirentur atque obstupescant. Quapropter non solum auribus adulantur,sed suaui Nectare, & diuina Ambrosia, mentes demulcent. Hi igitur diuini uates sunt,& sacri musarũ sacerdotes:hi iure optimo sancti ab Ennio appellantur. His solum diuinitus concessum est, ut carmine modo iocundé suauiterque labenti, modo grauiter altéque surgenti,modò uehementi impetu ruenti, modò in sedati amnis morem fluenti, nonnunquam copiosè exundanti, nonnunquam breuiter atque compressè progredienti, quocunque uelint auditorem rapiant.Quamobrem quoniam diuinior uehementiorque in illis spiritus insurgit,ab huiusmodi uehementia uates appellantur. Græci autem ipsos poëtas dixerunt:eò quod apud illos ποιεῖν facere significat. At dices fortasse nónne & reliqui scriptores suorum librorum poëtæ,id est,effectores,iure dici possunt? possunt illi quidem. Verùm quoniam hi soli,& dicendo simul & intelligendo reliquos omnes longe superant nomen id quod omnibus scriptoribus commune esse oportuit,ueluti suum ac proprium sibi uendicauerunt. Et profectò quicunque uates hoc nomine digni fuerunt, ij supra humanam uim aliquid posse uisi sunt. Cuius rei testimonio esse possunt prisci illi uiri,quos poëtas fuisse constat. Nam apud Hebræos Moses, uir bellò inuictus, qui & Aegyptios ab Aethiopibus,& ab Aegyptijs Hebræos liberauit. Nónne eius uersibus(uersibus enim uolumen conscripsit)omnem diuinitatem complexus est? uir adeò priscus:ut cum octoginta iam natus annos,Iudæos è seruitute educeret, Cecrops Athenis regnaret.Nam quæ ea sint, quæ Idumeus Iob suis carminibus mandauit, neminem ex hijs Christianis qui pauló doctiores habentur latere puto.At hic ut ex libro suo coniectari licet,tertia ætate post Israël natus est, nec nunc prosequar? quanta qualiaue sint, quæ carminibus Dauid regis,quæ eius filij Salomonis, quæ Deuteronomij, quæ Isaiæ cantico continentur. Egregium omnino inuentum,& continuata deinceps serie,semper retentum,ut nō modo poëtæ,uerùm cæteri quoque scriptores,quicunque rem aliquam maiorem litteris mandarent, eam uarijs figmentis, uarijs figurarum integumentis obscurarent. Putabant enim fore, si negotium difficilius redderent,ut & quæ scripsissent maiorem essent dignitatem auctoritatemque habitura,& qui percepissent(quoniam non sine labore atque industria id assequerentur)ea pluris esse facturos,maioremque inde uoluptatem percepturos si quæ ipsi tenerent, minimè sibi cum indoctis cōmunia essent.Hac igitur ratione à sanctis sacrisque rebus, profanos arcebant. Non inuidia moti: sed ut aliquod inter solertem atque inertem discrimen appareret:cùm non idem ociosus,quod studiosus assequeretur. Sic enim & præmia,quæ doctis debentur, solis illis proponebantur, & cæteri ut ijsdem artibus quando reliquis non proficerent niterentur summopere accedebantur. Difficultate enim & inopia rei, mortaliũ ingenia acuunt, uinciti omnia labor Improbus, & duris urgens in rebus egestas. Quam quidem scribendi rationem, Græci quoque secuti sunt quorum & Orpheum Thracem,& Atheniensem Musæum,& Thebanum Linum,antiquissimos fuisse accepimus. Verùm Lini Musæique uix uestigia extant.Orphei autem poëmata,in quibus multa de ui diuina:nec pauca de rerum natura continentur,ad eam quam diximus formam conscripta esse,facilè est cognoscere,de reliquis uerò qui deinceps floruerunt nihil dicam. Fabularum enim figmenta, quibus aut deorum,aut rerum naturam,aut ea quæ ad uitam & mores pertinent,obscurius quidem,sed maxima cum dignitate exprimunt,rem manifestam reddunt. Quapropter cui mirum uideatur si omnis ætas,omnes nationes,omnes qui aliqua usquam doctrina excelluerint,poëtas semper maximi fecerint.Nam ut reliquos ad præsens omittam,quàm multos,quam maximos in Philosophia locos Aristoteles tantus uir poëtarum testimonio corroborat.Quibus quidem,nisi tantum tribuisset, nunquam neque de poëtis duos, neque de arte Poëtica tres libros accuratissimè conscripsisset. Quanti autem hoc hominũ genus Plato faciat,ipse in libro de Republica facilè ostendit,quoniam nihil uehementius mentis intima penetrare quam poësim affirmet. At dicet aliquis: nónne in libro de Legibus idem Plato,poësim reijciendam censet? nusquam ille hoc: sed eam reijciendam admonet,quæ more tragico perturbatos animos imitatur. Quæ uerò laudes canit deorum,patria instituta describit,mores edocet,probos uiros extollit, improbos deprimit, accipiendam iubet. Denique nonnullis in locis,aliquod poëtarum genus, uituparari ab hoc philosopho inuenias. Poësim autem ipsam quando non ut diuinam extollit, quas quidem res cum diligentius secum reputauerint, qui consilium nostrum damnant,sententiam illos suam immutaturos existimo. Qui tamen si nos carpere uoluerint, potius temeritatis arguant(quoniam ea quæ supra nostras uires aggressi sunt fuerimus) quam aliquid quod Maro non uiderit,nos uidisse putent. Ego autem quamuis non tantũ mihi arrogem, ut huius Poëtæ diuinitatem satis pro dignitate explicare possim. Non tamen inutile futurum putaui,si nostra industria,quantulacunque ea sit, doctiores uiros ad maiora de Aeneide demonstranda excitaro. Qui cùm nos non omnia potuisse intelligent,aut indignatione non omnino iniusta aduersus nos incitati, aut benefica eorũ natura

tura, erga huiuscemodi doctrinæ cupidos excitati, & errata nostra corrigant, & si qua desint addant. Qua quidem in re, non modò emēdari me æquo animo feram: sed ultrò iam nunc omnes qui hoc possunt (ut id faciant) uehementer oro. Nam cum maximè proprium hominis putem, & quod ipse uiderit libenter alijs ostendere: & quod nesciat studiose addiscere. Cum in hoc sibi ipsi, in illo reliquis profuturos sit, ego sic uitam institui, ut & quicquid in me est liberalissime effundam, & à nullo mortalium, quæ mihi desint, sumere dedigner Ad quem autem nostra hæc potius (qualiacunq; sint scribam) quam ad te Illustrissime Federice, qui & Maronis præter cæteros studiosissimus semper fueris. Et cum reliqui Italiæ principes, in eo omnem industriam ponant, ut quàm maximos sibi thesauros comparent, aurią; atq; argenti aceruus magis magisq; indies crescat, tu maximam tuarum opum partem, in musarum & eorum qui musas colunt ornamenta liberalissimè effundas: ut iam quemadmodum Homericus ille Agamemnon confidebat si decem alij sibi Nestores adessent, fore ut breui Troiam capturus esset. Sic nos pro comperto habeamus, si Itali populi non dicam decem (ut ille) sed duos præterea Federicos haberent, breui futurum, ut uniuersa Italia alteræ Athenæ futura sit, sed de cæteris alio loco. Non enim in hunc sermonem hoc tempore uenimus, ut quenquam carpamus, sed ut te sic de literatis hominibus meritum, quàm maximis possumus laudibus prosequamur. Qui quamuis solus ex omnibus qui in imperio constituti sunt, has partes tuearis: tamē ita latè patet tua in omnes literatos liberalitas, ut non pauciores ex ea, & Poëtę, & Oratores, & omnium rerum scriptores, prouenturi sint quam ij fuerint, quos olim Nicolaus ille Quintus Pontifex Maximus, quem omnes uidimus, suis pulcherrimis muneribus, ac maximis præmijs prouocauit. Qui quidem tuo beneficio ad studia excitati, & sibi gloriam sua doctrina, suaq; eloquentia uendicabunt, & te talem Musarum patronum, etiam tunc cum multorum principum, qui & nunc uiuunt, & olim regnabunt, fama sepulta iacebit, in æterna semperq; recenti memoria uiuum retinebunt. Verùm hæc quoniam omni luce clariora sunt, longius prosequenda non censeo. Præsertim cum ipsa iam res postulet, ut diuinum doctissimi uiri Baptistę sermonem, ego quantum memoria repetere potero, suo ordine referam. Ille enim cum benè mane, ad consuetum locum uenissemus, & mira audiendi cupiditate inflammati, ab eius ore summo cum silentio penderemus, huiuscemodi principio, disputationem exorsus est. Cum eius poëtæ mentem tibi Laurenti, aperiri cupias, qui uel ex omnibus regionibus, quarum habitatores historia cognoscantur uel ex omnibus sæculis, quæ ad nostram usq; memoriam, scriptorum beneficio peruenerint, si non primus: primò tamen par æqualisq; existat, non possum meo orationis ingressu, tantæ rei magnitudine non penitus perturbari. Nemo modo mediocri sit doctrina imbutus, hunc uirum ui ac copia dicendi, ipsam (ut ita loquar) eloquentiam superare unquam dubitauit. Nam cum tres in dictione, siue figuræ sint, siue characteres, in quorum uno si quis excelluerit, maximam sit gloriam adeptus: quis non uidet, non solùm in singulis suis uoluminibus singulos adimplesse. Verùm paucis sæpe uersibus ita omnes confudisse, ac permiscuisse, ut miro quodam temperamento, ueluti si diuersæ uoces concentum suauissimum conficiant, incredibilem auribus uoluptatem pariat. Ex quatuor autem dicendi generibus: ita opus contexit, ut neq; ocio copia, neq; negotio breuitas desit. Videbis quædam sua siccitate atq; ariditate placere: quædam uerò ueluti flosculis illustrata atq; distincta delectare. Sunt deniq; cuncta eo artificio constructa, ut unde omnia, ad omne elocutionis genus exempla potius quàm hinc sumas, scriptum nullum inuenias. Adde ad hęc, cognitionem historiarum. Adde quàm diligētissimus antiquitatis (& non modò nostrarum rerum, sed & Græcarum, & omnium nationum) inuestigator extiterit, quàm priscorum uerborū obseruātissimus fuerit, quàm eleganter quædam noua ex se formauerit, quam propriè omnium uim tenuerit. Prætereo ius Ciuile, omitto ius Pontificium: Nihil dico de iure Augurum, quæ omnia ita tenuit, ut non ab alijs accepisse, sed ipse constituisse uideatur. Hæc igitur & eorum similia si à me tibi explicanda peteres, ac ut singulos in eo poëta locos, diligentius aperirem contenderes, & operosum simul & difficile mihi negocium imponeres. Quis enim illa pulcherrima excellentissimaq;, ac summo artificio recondita non iudicet? sed sunt tamē à multis ijsdemq; doctis uiris patefacta. Quòd autem petis, id & multò diuinius est, & magis in obscuro latet, & à nullo (quod ego quidem sciam) hactenus sua serie patefactū, quod neq; Grammaticus, neq; Rhetor nouerit: sed si ex intimis Philosophiæ arcanis eruendum. Vis enim nosse quid per sua illa ænigmata de Aeneæ erroribus, deq; eius hominis in Italiam profectione, sibi Maro uoluerit. Quanquam sunt nonnulli, qui cum ea (quæ paulò antè dicebam) pro maximis admirentur, atque in ipsis summam absolutamq; poëtæ laudem contineri putent, nihil maius in eo Vate suspicentur Quos tamen si roges, quid sibi in ea re Virgilius perficere uoluerit, Homerum imitandum sibi proposuisse affirmabunt: Addentq; neq; ingenium, neq; doctrinam, quò minus id præstare

 posset,

posset, sibi defuisse, quod nobis cum dederint, succumbant penitus necesse est. Habemus enim ut Grammaticorum infinitam pene turbam omittam multos eosdemque grauissimos philosophos, qui Homerum omnem Aegyptiorum doctrinam hausisse, eamque, more illorum uarijs figmentis adumbrasse contendant. Qua in sententia, nisi Aristoteles fuisset, nunquam Homericarum ambiguitatum libros sex scripsisset. Nam quid Basilius (& doctrinae magnitudine, & morum sanctitate, magnus cognominatus) de homine sentiat, facile est iudicare, qui totam Homeri poësim laudem uirtutis continere dixit: secutus ut puto Anaxagoram Clazomenium, qui quidem idem de hoc Poëta affirmauit. Archesilaus uerò mediae academiae inuentor, tantum Homero tribuit, ut nunquam se in lectum receperit. Quin prius aliquid ex eo legerit: sed & in lucem, se ad Amasium ire dicebat, quò sibi eius legendi maior copia daretur. Verùm quid reliquos nunc colligam, cum unius Platonis testimonio, nihil sit quod probari non possit. Is igitur in eo uolumine, quod de summo bono scripsit, omnes artes, siue diuinae, siue humanae illae sint, in unum Homeri poëma, ueluti in proprium receptaculum confluxisse affirmat. Quamobrem animaduertens Maro, doctrinam huius hominis, ex Aegyptiorum sacerdotum fontibus haustam simillimam cum Platonicis, quorum studiosissimus fuit rationem habere, eam usque adeò admiratus est, ut idem in suo Aenea efficere uoluerit, quod ille antea in Vlysse finxerat. Quapropter pulcherrimis poëticisque figmentis, eum nobis uirum informauit, qui plurimis ac maximis uitijs paulatim expiatus, ac deinceps miris uirtutibus illustratus, id quod summum homini bonum est quodque, nisi sapiens, nullus assequi potest, tamen assequeretur. Verùm cum illud in rerum diuinarum speculatione consistere à Platone didicisset, simul & illud didicit, eò antea minimè peruenire posse, quàm animi nostri uirtutibus illis, quae de uita & moribus sunt expiati penitus addantur. Cùm Socrates ipse purum impuro attingere fas esse neget. Quapropter non solum fines bonorum nobis mirificè expressit: Verumetiam, qua uia, quaue ratione, eò euadere tandem homini liceat demonstrauit. Ne qua pars eius Philosophiae, quam Graeci Ethicen, nos de uita & moribus nominamus, praetermitteretur. In ea enim nos nihil aliud quaerimus, nisi primum bonorum malorumque fines: deinde officia, quibus ueluti uia quadam ad eos deducamur. Laboriosum omnino negocium, atque omni difficultate plenum, diuinum tamen, quo uno foelix simul atque sapiens homo efficiatur, Deoque iungatur. Soli enim sapienti fas est usque adeò Deo coniungi, ut nihil quod separet intercedere possit. Deus enim ueritas est. Quis autem nesciat, qui uerum mente non pertingat, eum sapientem esse minimè posse. Nos autem cum quatuor sint, quae in scriptoris mente aperienda inuestigemus, in rem nostram futurum puto, ut certos iam terminos circumscribamus, quos in poëta interpretando egredi non liceat. Est igitur, cùm id quod sit gestum quaerimus, quam historiam appellant, ut cùm legimus apud Maronem:

Haud procul inde citae Metum in diuersa quadrigae.

—Distulerant.

Quaerimus itidem non quid gestum sit, sed qua ratione gestum sit, ut est illud

—At tu dictis Albane maneres.

Nam eo loco demonstrat, propterea discerptum à quadrigis esse Albanorum regem, quoniam ille in fide non mansisset: hanc Graeci Ethymologiam dicunt. Quaerimus & tertio in loco, an ea quae dicantur pugnantia inter se sint? Alibi enim dicit Christus, Patrem se maiorem esse. Alibi ego & Pater idem sumus. Quapropter cum ita interpretamur haec ut minimè inter se dissidere ostendamus, Analogiam sequimur. Interpretamur postremò aliquid per allegoriam, quod tunc fit, cùm non quae uerba significant intelligimus: sed quiddam aliud sub figura obscuratum. Scribunt poëtae: Amphyonis lyra motos esse lapides, ut sua sponte in Thebanorum moenium structuram coirent, per quod figmentum, quid aliud intelligimus. Nisi sapientissimi uiri eloquentia effectum esse, ut Boëtij populi, qui hactenus ad omnem rationem, ueluti lapides stupidi, & aduersus omnem humanitatem durissimi existerent, è syluis ac lustris, in ciuitatem uenirent, ac postremò legibus, quae ad communem usum latae essent ultro sese subijcerent. Nos igitur reliqua tria genera hoc tempore omittemus, atque in ipsa sola allegoria uersabimur, ut quid per Troiam, quid per Aeneam, quid per Italiam, reliquaque huiusmodi sibi uelit, uideamus. Troiae igitur oritur Aeneas, per quam urbem rectè, ut puto, primam hominis aetatem intelligimus, in qua cum ratio adhuc omnis consopita sit, solus sensus regnat. Atque ipsi mortales, quia ea aetate sapientiam ne suspicantur quidem, ea sola sibi proponunt, quae philosophi prima naturae appellant. Nam cùm omne animal sibi à natura commendatum sit, in primis seipsum diligit, deinde omnes corporis partes ita integras, ualidasque habere cupit, ut usui simul & pulchritudini sibi sint. Maxime autem uoluptatibus demulcetur, & quamuis animum se simul corpusque esse intelligat. Atque utrumque saluum

faluum esse cupiat, tamen in ijs quæ in animo expetenda sunt, quoniam nondum planè illa cognoscit minus laborat. Ea autem quæ corpori corporeisque uoluptatibus conducunt, anxiè expetit. Sunt enim sibi ab ipso ortu iam notissima. Quapropter cum in hac ætate naturæ, ui potius trahamur, quàm nostrarum actionum domini esse ualeamus, uel minimũ, uel omnino nullum uirtuti uitioque locum relinquimus. Cùm quæ agimus, ea nec uoluntaria sint, nec cum delectu aliquo fiant. Itaque in puero uirtutem esse nemo dicet. Verùm ubi iam progressu ætatis, rationis lumine aliquo illustrari incipit mens nostra, tum demum tantum in nobis consilij apparet: ut à prauis recta discernere ualeamus. Est enim iam ad illud Pythagoricæ literæ biuium peruentum, & iam uitæ nescius error (ut est apud Persium)

Deduxit trepidas ramosa in compita mentes.

Vnde cum discesserimus, necesse est, ut uel recta pergamus, uel in sinistra deflectamus. Nam quę deinceps agimus, quoniam certa quadam ratione agimus, si recta fuerint uirtuti, si contra uitio adscribunt. Troiæ igitur & Aeneas simul & Paris aluntur. Verùm alter quoniam Venerem Palladi, id est uirtuti, uoluptatem anteponit, necesse est ut una cum Troia pereat. Alter autem duce matre Venere se ab omni incẽdio explicat. Quod quid aliud intelligamus, nisi eos qui magno amore inflammati, ad ueri cognitionem impelluntur, omnia facilè consequi posse. Quapropter Venerem, diuinùm amorem rectè interpretabimur. Sed tu Laurenti nescio quid iam diu uelle dicere uideris. Cupio quidem inquit LAVRENTIVS, ni uerear, perpetuum tuæ disputationis filum interrumpere. Imò potius isto modo inquit BAPTISTA. Nam cum uniuersus hic sermo, non ad ostentandum ingenium, neque ad gloriam comparandam, à nobis institutus sit: Sed ut honestissimæ uoluntati tuæ obtemperem. Et si quid in me doctrinæ est, id libenter effundam, interroga, interpella, obijce, confuta pro arbitrio tuo. Hac enim uia, id quod quærimus uerum, dilucidius apparebit. Vtar quod mihi permittis, arbitrio inquit LAVRENTIVS. Verùm id non tui confutandi, sed mei erudiendi causa. Miror igitur: cur tu Venerem amorem interpreteris, cum præsertim amorem, qui non modo castus, uerum etiam diuinus sit. Ego enim Venerem non solum apud poëtas, sed etiam apud reliquos scriptores, ita sumptam uideo. Vt per eam non nisi maris fœminæque coniunctionem significare uelint, hinc illud Terentianum:

Sine Cerere & Baccho venerem frigescere.

Et ipse in Bucolicis:

Parta mea Veneri sunt munera.

Quapropter si Venerem pro huiuscemodi coniunctione ponas, quæ hactenus dixisti, ea omnia inter se pugnare uidebuntur. Sed est & aliud, quòd nisi tu mihi perspicuum reddas ego minimè explicare ualeam. Qui enim fit, ut cùm duo sint uiri Aeneas atque Paris. Alter quoniam Palladi Venerem præponat, necesse sit ut una cum Troia pereat. Alter uerò, quoniam præcipienti Veneri obtemperet, omne periculum incolumis euadat. Ego enim non uideo, cur si bona sit Venus Paridi noceat, si mala prosit Aeneæ? Quæ quidem dum cogito, in eorum potius sententiam labor, qui rem omnem ad eam stellã, quæ hoc nomine appelletur, & ad ipsam historiam referunt. Putant enim (quod te non fugit) qua hora à Troia Italiam uersus proficisceretur Aeneas. Libræ signum (quod domicilium Veneris est) ad nostrum hoc hæmisphærium ascendisse. Ipsam autem Venerem in medio cœlo Ioui fuisse coniunctam. Quibus omnibus portendebatur felicitas illi, regnumque per mulierem peruenturum. Iouem enim regnis præesse, non modo Homerus significat. Qui reges διοτρεφέις, id enim est, à Ioue nutritos scribit, sed & Mathematici idem dicunt. Salutare enim omnino sydus est, quoniam inter Saturni frigus, & Martis ardorem collocatum, optimo temperamento sit, & propterea cunctis euentibus prosperum. Nam cùm uitam nostram præcipuè Sol & Luna gubernet, idcirco Iupiter omnium nobis saluberrimus est, quia Soli per omnes numeros, Lunæ autem per plurimos coniunctus est. Referunt etiam in initio mundanæ fabricæ, Iouem in Ariete domicilio tunc ascendente fuisse. Voluit illum inducere leges, castitatem, misericordiam in egenos & calamitate oppressos. Veridicos homines facit, & uere amicos sine fraude, sine dolo, Saturni sæuitiam frangit, & quæcunque ille mala infert, hic aut tollit, aut minuit. Quapropter scitè Persius: Saturnumque grauem nostro Ioue frangimus una.

Denique si in alicuius ortu se bene habeat, eũ illũ hominẽ fortunatũ reddit. Minimè hęc displicent inquit BAPTISTA. Sunt enim ex summa doctrina eruta, & historiæ uehementer accommodata. Verùm cum omnis nostra disputatio nullam historię rationem habeat: sed eam quam totiens Gręco uerbo, allegoriam nomino exprimere conetur. Non uideo cur ea: quam adhibui interpretatio, iure admitti non possit. Si enim ijs omissis, quæ de Aenea deque cæteris Troianis prisci scriptores tradidere, pro arbitrio licuisset Poëtæ

non modo fingere ſed & peruertere, & addere & ſubtrahere. Si deniq; (nulla hiſtoriæ ratione habita) id ſolum tentaret, quo pacto per Aeneam eum nobis uirum informaret: Qui tandem ſapiens beatusq; eſſet futurus, non Venerem fortaſſe: ſed Cupidinem, aliudue numen poſuiſſet. Sed cum ita poëticum figmẽtum proſequi inſtituiſſet, ut tamen ab hiſtoria non diſcederet. Cùm Aeneæ matrem fuiſſe, & exilij ducem nauiganti filio ſe præſtitiſſe Venerem legiſſet, fuit ex ijs quæ aderant res perficienda, non autem nomina fingenda. Hoc enim plus negocij Poëtæ eſt, quàm reliquis, qui alio figmento rem obſcurare uolunt. Illi enim ab omni hiſtoria ſoluti, pro arbitrio ea comminiſcuntur, quæ magis rei ſuæ promendæ quadrent. Quod ut planius teneas, unum de multis (exempli cauſa) proponendum cenſeo. Placuit illi primo huius fabulæ auctori oſtendere, quæ in tempore ex materia gignuntur, ea omnia in interitum cadere, quatuor duntaxat elementis exceptis, quæ principia ſunt omnibus rebus generandis. Duos igitur commentus eſt deos, Saturnum atq; Opim, & illum temporis ſymbolum obtinere uoluit, quod Græcum nomen indicat. Cronos enim qui Saturnus eſt, ab eo ſubtracta aſpiratione deducitur quem ipſi Chronon appellant: at quis neſciat tempus Græcè Chronon dici? Per Saturnum igitur tempus, per Opim ſiue Rheam terram intelligit. Addit deinde Saturnum omnes (quos de Rhea ſuſcepiſſet) filios uoraſſe, præter Iouem, Iunonem, Neptunum, & Plutonem. Qua fabula exprimit, omnia quæ ex materia ſunt, præter ipſa quatuor elementa, tempore conteri, atq; in interitum deduci. Quorſum igitur hæccine reliquum fabulæ proſequar: Nempe ut intelligas licuiſſe huic homini, pro arbitrio quæcunq; uolebat fingere, ut quod de rerum procreatione ſentiebat, commodè exprimeret, cum nihil aliud præter Phyſices particulam ſibi propoſuiſſet. Maronis autem longe alia ratio eſt, qui cum Aeneæ res in laudem Auguſti exornandas, & librum ipſum omnibus poëticis luminibus illuſtrandum ſibi ſumpſiſſet: Non ijs quæ ipſe ſuo ingenio eligeret, ſed ijs qui hiſtoria porrigit hanc ſupremam ingenij ſui laudem comparat. Mirus profecto uir, qui non ex optatis, ſed ex datis ita opus intexat, ut cùm hiſtoriam minimè deſerat, per eam tamen incredibili integumento humanam felicitatem exprimat. Habes (ut opinor) qua ratione Venerem, pro diuino amore ponere coactus ſit. Quod ita tamen rectè procedit, ut niſi ab iniquis repræhendi non poſſit. Videmus enim Platonem, in eo ſermone quem Phædrum nominat Aphroditen, quam nos Venerem nuncupamus, non laſciuo ſolum, ſed & diuino amori præeſſe. Verùm quam Venerem Platonicus poëta, Aeneæ matrem eſſe uoluerit, facilè intelligemus, ſi quædam paulò altius, ex ipſo Platone repetamus. Pauſanias igitur in Sympoſio duas Veneres commemorat, alteram cœleſtem, uulgarem alteram. Primam autem cœlo natam refert, cui nulla mater ſit, quod cùm fingit, eam intelligentiam ſignificat. Quæ in angeli mente poſita amore ingenito, ad Dei pulchritudinem intelligendam rapitur, quam quoniam procul ab omni materiæ conſortio ſit, ſine matre productam dicit, Secundam uerò Venerem, mundi animæ tribuit, ita ut patre Ioue, matre uerò Dione eam natam ſcribat. Manat enim ab ea ui, quæ in anima mundi eſt, & uim creat, quæ inferiora hæc omnia gignat, & mundi ſyluam ſubeat. Vtraq; igitur ſibi ingenito amore rapitur, cœleſtis illa ad Dei pulchritudinem intuendam. Hæc uerò ut eandem pulchritudinem è ſylua conformet. Sed hæc parum ad rem. Animus autem noſter, cùm & ipſe ſimiles quaſdam uires habeat intelligendi atq; gignendi, duas itidem Veneres habere dicitur, quas gemini comitentur Cupidines. Cùm enim corporea pulchritudo oculis noſtris obijcitur, mens noſtra, quæ prima Venus eſt, eam (non quia corporea ſit, ſed quia ſimulacrum diuini decori) admiratur, atque diligit, ea quæ ueluti uia quadam ad cœlos effertur. Gignendi autem uis, quæ ſecunda Venus eſt, formam gignere huic ſimilem concupiſcit. Quapropter uterq; amor iure dicitur, ut alter contemplandæ, alter gignendæ pulchritudinis deſiderium ſit. Nemo igitur, niſi totius rationis expers ſit, duos iſtos amores damnare audebit, cum uterq; humanæ naturæ neceſſarius ſit. Neq; enim diu eſſe mortalium genus ſine ſobolis propagatione, neq; rurſus benè eſſe ſine ueri inueſtigatione poterit. Præſtantiori igitur illa Venere duce in Italiam peruenire potuit Aeneas. At dices cur hæc ſecunda ſi bona eſt Paridi nocuit? quia illa male uſus eſt. Vir enim gignẽdi auidior quàm recta ratio dictet, & in ea re pluſquam oportet occupatus, in ſolis corporeis uoluptatibus mergitur Quo fit ut & primã quæ ad ſummum bonum ducit omninò deſerat, & ſecunda peſſimè abutatur. Proptereaq; in omnes animi perturbationes incidat, ueritateq; deſperata, miſerq; effectus in omnem indignitatem deſcendat. Eſt ut dixi, diuinus amor (ſi Platoni credimus) deſiderium redeundi à corporea pulchritudine, ad diuinam cõtemplandam. Non tamen cùm diuinam deſideramus, eam quæ oculis percipitur contemnimus. Nam qui aliquid appetit, hũc illius quoq; rei, quam appetit imagine delectari neceſſe eſt. Verùm ſunt quidam ita hebeti ingenio, ut mentem à ſenſibus nullo modo ſeuocare poſſint: hi ueram pulchritudinem non norunt. Huiuſcemodi igitur amor adulterinus eſt, & à uero

degene-

degenerans, quem lasciuia ac procacitas semper comitatur, quem diffiniunt cupidinem eius uoluptatis, quę ex corporea forma percipitur. Recteq; dicunt eum ardorem animi, in suo corpore mortui in alieno uiuentis, quod secutus Poëta quidam dixit.

¶ Plato uerò ait, illum natum ab humanis morbis sollicitudineq; plenum. At quis non uideat illum neq; consilium in se, neq; modum ullum habere? Inesseq; in eo iniurias, suspiciones, ac reliquas illas omnes pestes, quas fidelis seruus Terentiano Phedriæ prudenter ostendit. Habes ut puto duplicem amorem, uerum illum & diuinum: de quo paulò antè dicebam, & hunc falsum & adulterinum, & qui uero amori talis sit, qualem aut amico adulatorem, aut medico coquum esse uidemus: cui quidem cum se totum dedidisset Paris unà cum Troia perijt. Aeneas autem cœlesti illo duce, paulatim ex Troiano incendio, id est, ex corporearum uoluptatum ardore, se expediens. Si non recta nauigatione (id enim humanæ conditioni, aut nunquam, aut raro conceditur, ut eodem tempore & stultitiam exuat, & sapiens efficiatur) tamen post multos errores, in Italiam ad ueram sapientiam peruenit. Quam quidem nauigationem, cùm sudoris laborisq; plenissima sit, nemo unquam nisi summo illius amore incensus, difficultatem omnem perferre paratus sit, penitus perficiet. Amor enim uerus (ut apud eundem Platonem ostendit Erixìmachi oratio) omnium naturalium rerum creator est atq; seruator. Eo enim similia omnia ad ea quæ sibi similia sunt, perenni concordia trahuntur. Est itidem omnium maximarum artium magister. Nemo enim aut artem inuenit, aut ab alio inuentam addiscit, nisi inuestigationis oblectatio & discendi cupido inciter. Quam quidem rem, si non apertè ostendit: obscurius tamen (ut poëtarum mos est) significat noster Virgilius. Cùm enim in Georgicis se ueri cognitionem, reliquis rebus præponere dicat, difficultatem ipsam summa amoris ui superaturum, his uerbis demonstrat:

Me uero primum dulces ante omnia Musæ.

Quarum sacra fero ingenti perculsus amore Accipiant.

Ingenti ergo amore labores summos, qui in sacris Musarum, id est, in rerum cognitione subeundi sunt, se laturum affirmat. Diuinus enim amor, nil aliud meditatur, nil molitur, nulla alia in re laborat, nihil tentat, nihil nititur, nisi ut iam corporeæ pulchritudinis aspectu concitus, ad diuinam nos pulchritudinem rapiat. Dum enim corporeis tenebris demersi sunt animi nostri, diuina non recognoscunt, nisi umbris & simulachris quibusdam quæ sese nostris sensibus obijciunt. Quam quidem rem non solum expresserunt prisci ex Græcia Philosophi, in quibus Pythagoram, Empedoclem, Heraclitum: sed longè ante Platonem enumerare possum, sed & Christiani ab eadem sententia minimè discedunt. Nam & Paulus, & qui Pauli auditor fuit Dyonisius Ariopagita, cœlestia ac diuina, quæ in sensus non cadunt, per ea quæ sensibus percipiuntur cerni uolunt. Hęc est igitur illa uera Venus, quæ mentem nostram ad diuina erigit, qua matre quis nesciat natum Aeneam nomen, ab ε quod est ænos, id est, à laude deductum. Virum enim ad omnia magna & excelsa natum, quis non summis laudibus prosequatur? Verum & ipse à uoluntate delinitus, circa Troiæ defensionem laborat. Troiam enim prima naturæ, in quibus uoluptates corporeæ plurimum uigent interpretari licet. Prima enim ætate, cũ ipsa ratio nondum se excitare, & suas uires explicare possit, etiam qui magni atq; admirandi uiri futuri sunt, uoluptate demulcentur. Et prima naturæ ueluti summa admirantur. Et quoniam diuina quæ sint, non nouerunt, beatissimam eam uitam putant, per quã uoluptate frui liceat. Hi igitur quid summum bonum sit, nondum compertum habent, uerùm cum illius acquirendi summo ardore inflammentur, paulatim hæc omnia, quæ dixi, prima naturæ caduca momentaneaq; esse animaduertunt. Habet enim hanc uim uerus amor: ut paulò ante dixi, ut mentem uehementer exacuat, magisterq; illi rerum inueniendarum paulatim sit, ut nihil eam latere possit. Quapropter egregiè illud:

Quis fallere possit amantem.

Deinde cùm nihil difficile putet, modo re amata potiatur, omnes labores tolerat, omnes difficultates superat. Hæc est Venus illa non uulgaris, quæ materiæ admixta, uim habet gignendi: sed illa cœlestis ab omni materia remota, quæ à mẽte nostra est, ipsamq; mentem excitat, & lucem illi suam nobis hactenus incognitam in nocte. Id enim est in nostra inscitia ostendit, seq; deam fatetur. Se enim indicans, suam diuinitatem demonstrat, admonetq; non posse seruari Troiam, id est, originem corporis, quæ necesse est ut pereat. Hæc eadem ostendit uoluptates corporeas, non solum ab ipsa Lacena, id est, à seipsis: ut in hesterna disputatione diximus corrumpi, sed ab Iunone, à Pallade atq; à cæteris dijs. Nam deos Troiam populari quis ignoret? Diuina enim omnia uoluptatibus aduersantur, sed in primis Pallas. Hæc enim sapientiæ symbolum obtinet. Sapientia autem non solùm uoluptates cõtemnit: uerum etiam summopere exhorret. Neq; est quod de Iunone quisquam dubitet, quę quamuis regnorum dea habeatur. Proptereaq; in hęc

Locus est apud Euripidẽ, nisi fallor.

caduca ac mortalia magis propensa uideatur. Tamen cùm homines imperandi cupiditate, nullum laborem perferre recusent, omnibus uoluptatibus bellum indicunt, modò eò perueniãt, unde possint reliquis imperitare. Deos autem minimè uidet Aeneas, dum pro uoluptate pugnat. Nubiũ enim tenebris omnis ei prospectus eripitur. Sunt enim animi nostri ita à Deo creati, ut suapte natura facilè omnem ueritatem consequantur. Sed à materia corporea, quam Philosophi syluam appellant, omnia nobis mala proueniunt. Illa enim tardat, hebetat, atq; perturbat mentes nostras, atq; tenebris obscurat. Si enim ex inscitia omnia uitia proueniunt: Quapropter & Chrysippus, & reliqui Stoici perturbationes omnes à falsis opinionibus oriri dicunt. Quod tamen longè antè senserat Mercurius ille, quem Græci ob ingenij diuinitatem Trimaximum appellant. Si igitur omnia uitia ex inscitia proueniunt. Inscitia autem ex corpore caligine est (ut Plato putat) erunt omnia uitia à corpore. Quam causam præcipuam fuisse dixerim: ut is quæ paulò antè nominaui, Mercurius syluam malignitatem appellet, sed de sylua commodior disputandi locus paulò pòst dabitur. Pugnat igitur Aeneas, pro uita uoluptuosa, illaq; demersus Deos uidere nequit. Verùm cum in huiuscemodi miseria, non desit amor ueri inuestigandi, ualet ipse amor mentem excitare, ut se colligens tenebras discutiat, & uideat quibus numinibus Troia euertatur. Duceq; eodem amore, per medias flammas atq; hostes iter tutum arripit. Et profectò uolenti ad res arduas proficisci, hinc mira quędam uoluptatum, quæ deserendæ sunt, cupiditas: ueluti flamma quædam, illinc laborũ difficultatumq; terror, qui aduersus honestatem assiduò pugnet, sese opponunt. Quæ omnia ducente Venere Aeneæ cedunt. Nam nisi amor absit, neq; tam blandas uoluptates contemnere, neq; tam duras difficultates superare possemus. Venit igitur domum, ut familiam omnem componat, atq; inde ex urbe proficiscatur. Redit enim in seipsum animus, omnesq; suas uires, atq; uirtutes (quæ uariæ sunt) ad profectionem. Id enim est ad ueri cognitionem, quam Troiæ nunquam assequeretur, suo ordine componit, omniaq; sibi ex uoto succederent, si pater filium sequi uelit. Verùm negat Anchises se ex Troia discessurum. Hoc uerò quid sibi uelit si me roges ego sic puto. Aeneas huiuscemodi parentibus natus est, ut Venus dea: Anchises mortalis sit. Homo enim ex animo qui immortalis diuinusq; est, & ex corpore mortali, & cito in interitum casuro constat. Mens igitur originem suam semper suscipit, ad eamq; redire cupiens Troiam auidissimè deserit. Sensus autem, qui à corpore sunt, corporea incorporeis præponunt. Hinc igitur assiduum atroxq; certamen illud exoritur, Spiritus aduersus carnem, ut nostri dicunt. Cùm mens totum hominem ad diuina trahere conetur, & sensus in potestatem redigere, & sibi obtemperantes reddere cupiat. Contra uerò sensus, fœculento elementorum potu ebrij, & læthea obliuione grauati, nihil nisi caducum & terrenũ cupiunt. Anchises igitur, id est, terrenus pater, & ea quæ à Christianis, uerbo parum trito, sensualitas appellatur, Troiam se deserturum negat. Mauult enim perire sensus, quàm uoluptate priuari. Mox tamen cum filium, omnemq; domum, id est, totum hominem periturum audiat. Cumq; cœlestibus monstris meliora moneatur, mutat sententiam, ab Aeneaq; sublatus exportatur. Mollissima enim hæc atq; eneruata animi pars, ad summũ bonum nunquam fert, sed ipsa potius fertur. Hæc de Anchise. Aeneas autem cùm iam incendijs ac morumq; pericula euasisset, atq; incolumis urbem esset egressus, ingentem comitum affluxisse nouorum inuenit admirans numerum, qui quidem undiq; conuenerant animis opibusq; parati. In quascunq; uelit pelago deducere terras, & rectè quidem. Nam cùm tandem è seruitio incendioq; uoluptatum sumus liberati. Estq; iam animus recti uerīq; inueniendi auidus, tum plurimæ animorum uires, quę hactenus ignauia torpebant, uehementer excitantur, & bene institutam mentem (quocunq; uocauerit) sequuntur. Quo quidem tempore (ne à recto itinere omnino aberraret) Aeneas,

Iam iugis summæ surgebat Lucifer idæ.

—Ducebatq; diem.

Est enim Lucifer Veneris sydus, quod, ut Solem Lunamq; omittam, omnium quinq; stellarum (quas nostri erratiles, Græci Planetas uocitant) lucidissimum fit. Zodiacum autem octo ac quadraginta diebus, supra trecentos perficit, nũquam à Sole longius sex & quadraginta unius signi partibus discedens. Verùm quoniam modò præcedit, modò subsequitur, Solem non eãdem stellam, sed duas esse Prisci crediderunt. Primum autem Pythagoram extitisse feruntq; qui in eo apud Græcos uerum deprehenderit. Cùm igitur Solem præuenit, Lucifer dicitur, Vesperus autem cum subsequitur. Rectè autem Lucifer præuius Soli est: Stella enim Veneris. Is enim amor est ueri inueniendi, ei exoritur, qui iam uitam uoluptati obnoxiam deserit, ducitq; diem. Nam rationem excitat ta is amor, cuius luce illustrati, uerum nosse ualeamus. Apparet autem ex Ida monte, id est, ex pulchritudine. Idos enim apud Gręcos formam significat. Amor autem apud Platonem, pulchritudinis desiderium diffinitur. Quapropter in ipso pudor nos à turpibus auocat,

auocat, cupiditas uerò excellendi, ad quæq; honesta rapit.

Fertur igitur Aeneas, duce matre, exul in altum.

Incertus quo fata ferant ubi sistere detur.

Quæ omnia, non sine summa sapientia, à Poëta ponuntur. Facilè enim cognoscit Troiam relinquendam, & summi boni principatum, uoluptati minimè esse tradendum. In qua autem re summum bonum consistat, nondum cognoscit. Iure igitur exul appellatur. Nam ab eo quòd habuit eiectus est, neq; dum id quod ueluti proprium possideat inuenit. Mari autem fertur, quia animi nostri quocunq; moueantur, nulla alia re nisi appetitu mouentur, qui quam similis mari sit paulò pòst aperiam, si pauca prius de appetitu dixero. Est igitur sensus & uis quædam in animis nostris, quam cogitandi nominant, cui bonorum malorumq; iudicium a natura demandatum est. Nonnunquam autem ita iudicat huiusce modi uis, ut nihil præter sensus respiciens, & ueluti illorum illecebris attracta, & uoluptatis oblato præmio corrupta, quod pecudis bonum est, ipsa hominis bonum decernat. Si autem eadem cogitandi uis salutari rationis lumine illustretur, & eius norma dirigatur, non id bonum esse iudicat, quò sensus demulcētur, sed quod recta dictat ratio, quod uerum simplexq; bonum, cui sit neq; interire, neq; corrumpi possit. Cum igitur huiusce modi uis, hoc bonum, illud uero malum esse decreuerit, excitatur in nobis alia quædam uis, quæ ad bonum asciscendum, malumq; declinandum insurgat. Hunc autem appetitum omnes appellant. Sed & eum duplicem esse oportet, alterum qui ab eo iudicio quod solus sensus facit, semper pendeat, nihilq; cum ratione experiat, alterum qui nihil omnino sequatur, nisi quod ratio prius præceperit. Primum illū libidinem, hunc secundum uoluntatem nuncupamus. Quapropter erit appetitus quo animi hominum ad bonum asciscendum, malumq; declinandum moueamur, rectus quidem si à ratione, contra si à sensu. Quapropter pulcherrimo ænigmate diuinus Plato cùm animum nostrum ueluti currum posuisset aurigam, illi duosq; equos adiungit. Nam ueluti equis currus trahitur, sic animus ab appetitu ducitur. Ferunt autem equi non suo arbitrio, sed imperio aurigæ à quo reguntur. Eodem pacto appetitus nihil ex se agendum decernit, sed quod iam ab alia ui decretum est sequitur. Quare autem equorum alterum album pulcherrimumq;, atq; honoris cupidum, & qui non minis, uiq; ue, sed cohortatione rationeq; regatur. Alterum nigrum, inglorium & contumacem finxerit, ex ijs quæ paulò antè à me de duplici appetitu dicebantur perspicuum est. Expræssit enim per bonum rationalem, per malum uerò irrationalem appetitum, quo animus fertur. Atq; hæc de appetitu, quem quidem mari simillimum esse quis negauerit? Videmus enim mare, si nullis uentis uerberetur, sedatum tranquillumq; perdurare. Sin autem diuersis tundatur uentis, in grauissimas turbulentissimasq; tempestates insurgit. Sed hæc eadem in appetitu deprǽhendas. Fac illum uacare à perturbationibus, nihil nisi rectè appetet. Fac rursus illis uehementer uexari, quos iam fluctus, quasúe procellas intuebere? Quapropter illud elegantissimè, uariocq; irarum fluctuat æstu. Illud autem tibi fortasse occurret, quod non bene ijs quæ diximus cohærere uideatur. Nam si rationali appetitu fertur Aeneas, si iam uitam uoluptuosam damnauit, unde nunc illud: quòd patriæ littora lachrymans portumq; relinquit. Quod enim Odisse iam cœpimus, id non lachrymantes, sed læti fugere solemus. Sed uoluit Virgilius, primum à uoluptate ad uirtutem discessum demonstrare. In quo cùm temperati nondùm, sed continentes simus, agimus illud quidem, sed cum diu uoluptati assueti, illius illecebris demulceamur, non nisi ægrè ab ea euellimur. Imitemurq; senes Troianos, qui cum Helena, ut Græcorum Troianorumq; certamen spectaret, mœnia conscendissent, admirabantur cum stupore mulieris pulchritudinem, eaq; uehementer delectabantur. Verum tantorum malorum illam causam esse animaduertentes, abeat dicebant potius Helena, q̄ propter illam pereat Troia. Quod ut planius intelligas. Quemadmodum fortitudo uirtus est qua dura omnia, atq; aspera inuicto animo ferimus, sic temperantia aduersus uoluptates armamur. In qua quoniam iam habitum cōtraximus, sine ulla difficultate aut molestia negocium conficimus. Quòd si habitus nondum contractus sit, & tamen illud idem efficere tentamus, tandemq; efficimus, finitimum quoddam, & uirtuti proximum nanciscimur, ut nondum temperantes effecti, tamen abstineamus, quamuis ægrè & non sine lucta, quæ continentia dicitur, in qua si diu exerceamur, paulatim temperantiam acquirimus. fitq; uirtus id, quod hactenus uirtus nō erat, sed ingressus ad uirtutem. Hoc igitur interest, inter temperantiam & continentiam. Nam quamuis utraq; idem præstet continens tamen eò deterior est, quia cum dolore abstinet, nec est satis firmus aduersus uoluptates: temperans uerò bene uolens lætusq; abstinet. Quòd si itidem de incōtinente, intemperanteq; inuestiges, facilè est uidere, quantò à temperantia continentia superatur, tantò incontinente ipsum intemperantem perniciosiorem esse. Incontinens enim quia nondum in uitij habitu est, rationem discernit principiumq; tenet, pugnatq; aduersus

sus m

ſus malum, ſed tandem magnitudine cupiditatis, & ſui animi imbecillitate uictus, ueluti captiuus in ſeruitutē rapitur. Verum ut quæ uerbis adumbro, ea exemplo expreſſiora reddantúr. Dicimus continentem à principio fuiſſe Didonem, quæ quamuis Aeneæ amore teneretur, tamen adeò uiriliter repugnat ut mori malit, quàm pudorem uiolare. Incontinens autem paulò pòſt redditur, cùm ſororis oratione uicta pudorem ſoluit: Prius enim fortiuſcula adhuc ita pugnabat ut uictrix euaderet. Deinde eneruata omnino pugnando ſuccumbit. Pugnat enim incontinens ſed ſuperatur. Intemperans autem in habitu uitij conſtitutus, omnem rationem amiſit, neq; pugnat aduerſus cupiditates: quin illis uolens gaudensq; obtemperat. Quippe in quo adeò deprauatum ſit iudicium, ut quod malum ſit bonum eſſe dicat. Sed ut iam ad inſtitutum redeamus, nondum temperantia munitus erat Aeneas. Nuper enim ea ratio in homine illuxerat, ut uoluptatum ſordes intueri poſſet, neq; rurſus temperans, aut incontinens. Non enim inde ſe expediſſet, ſed cùm hinc illecebræ uoluptatum traherēt, illinc honeſti ueriq; pulchritudo ad omnia excelſa eum erigeret, demulcebatur quidem à uoluptate, eamq; ſenſibus ſuauiſſimam iudicabat, non poteratq; non ægre ab ea diuelli. Blanda enim adulatrix uoluptas eſt, uehemēterq; ſenſibus applaudit, ut etiam generoſioris animi qui ſunt illa capiantur. Ita enim ſuauiter nos irrepit, ut totos paulatim occupet. Surgit igitur contra Aeneas, & quamuis lachrymans, tamen littora Troiana relinquit, quoniam continens. Quòd ſi ueram temperantiam adeptus fuiſſet, non lachrymans ſed lætus relinquiſſet. Poëta enim non ipſum à principio ſapientem fingit, & uera uirtute ornatum, ſed eum qui à perturbationibus animum uendicare cupiens, ſe paulatim à uitijs redimat, & poſt uarios errores in Italiam, id eſt, ad ueram ſapiētiam perueniat. Nam quę nos de continentia, deq; incontinentia diximus, in quibus ſenſus pugnat & ratio, uiciſſimq; uincunt ac uincuntur, eadem de reliquis uitijs uirtutibus intelligas, inter quas mediæ ſunt affectiones, nullo adhuc habitu ſatis firmæ, ſed quę modò ad has, modò ad illas impellant: quis fortaſſe in uita ciuili, in qua quæ ad bonum tendunt inchoata potius quā perfecta reperias, nonnulli uirtutes nominarent, ſed proficiſcatur iam noſter Aeneas, uerum quo tandem exul per altum feretur. Nempe in Thraciam regionem, patriæ finitimam, & terram Marti conſecratam, in qua nuper Polymniſtor hoſpitem ſuum Polydorum, ut auro potiretur interemerat. Erit autem auaritiæ ſymbolum Thracia. Nam ipſe paulò pòſt.

Fuge littus auarum.

Verum cùm duplex auaritiæ genus ſit. Eſt enim auarus, & is qui inde rapit unde minimè conuenit, & is qui cui dandum eſt ei minimè dat, primum illud genus per Thraciam exprimitur. Si enim in illa Mars colitur, quis neſcit habendi cupiditate plurima à mortalibus bella geri. Sed neq; Polymniſtor hoſpitis interfector, & ſuorum bonorum raptor quicquàm, expreſſius quam auaritiam rapinaſq; denotabit. Cur igitur prima in Thraciam Aeneæ nauigatio eſt? Quia cum à uoluptate diſceſſimus, atq; nondum ueræ uirtutis habitum contraximus, facilè ex illa in aliam cupiditatem incidimus, inſurgitq; habendi libido. Beatiſſimam enim uitam multi ſe adeptos putant, ſi opibus maximiſque diuitijs reliquos mortales ſuperent, qua cupiditate inflammati, non dubitant, non modò nefaria, uerumetiam laboribus periculiſq; refertiſſima bella ſuſcipere. Ingens profectò ſtulticia, & ab eo animo profecta, qui & ſi uoluptates cōtempſerit, nihil adhuc altum ſuſcipere poſſit. Habet enim auaritia pecuniæ ſtudium, quam nemo unquam ſapiens optauit. Nihil enim illa mobilius, nihil quod magis fortunæ temeritati ſubijciatur. Quapropter rectè Saluſtius, auaritiam ita malis uenenis imbutā dixit, ut animum corpusq; uirile effœminet. Quandoquidem & ad omnem humilitatem, infimaſq; ſordes deſcendere cogit, & in omnē crudelitatem pro re uiliſſima inſurgere. Ipſa enim perfidiam periuriumq; edocet cor fraudibus, linguam mendacijs, manum uenenis ferroq;, in aliorum perniciem inſtruit. Apud eam quid ſanctum eſſe poteſt? Cùm hoſpites quoque, quod Polydori exemplo docet Poëta, minimè incolumes ſint. Neminem tamen mirari oportet, ſi Aeneas ſapientiæ quidem cupidus, minimè tamen adhuc ſapiens, in huiuſcemodi uitium prolapſus ſit. Plurima enim in uita humana uidemus, quæ quamuis caduca momentaneaq; ſint. Tamen mortales pro maximis admirātur, quæ quidem omnia cum uenalia eſſe uideant, pecuniæ præ cæteris ſtudent. Quotus enim quiſq; reperitur, qui non putet quod genus & formam Regina pecunia donat, quis non totus commouetur? cùm audit.

Et bene numatum decorat ſuadela Venuſq;.

Verùm qui duce Venere fertur, & magnarum rerum amore incenſus eſt, paulatim errorem recognoſcit, uitiumq; abominans Thraciæ auariſſimum littus fugit. Atq; cùm iam ſecundo deceptus, falli deinceps turpiſſimum miſerrimumq; iudicet, Apollinem (cuius oracula ueriſſima eſſe audierit) conſulendum iudicat. Retur enim, ſi ex illius Dei

præceptis

præceptis uitam instituat, futurum ut miser esse non possit. Quapropter nauigationem in Delum sumit, per Apollinem autem qui Sol est, quid aliud quam sapientiam intelligemus? Nam ut id omittam quod ut Sole cuncta, quæ in sensum cadunt illustrantur, sic sapientia illustratus animus, cuncta prospicere ualeat. Videamus reliquam eius planetæ naturam. Sed illud in primis. Nam cum Heraclitus fontem cœlestis lucis appellat. Cicero uerò ducem cæterorum luminum ea ratione dixit, quoniam sui luminis maiestate præcedit dixit itidem principem, dixit moderatorē. Nam & ita eminet, ut proprerea quod huiuscemodi solus appareat Sol uocitetur, & cursus reliquorum recursusq; ipse moderatur. Nam certa spatij diffinitio est, ad quod cum quæq; erratica stella recedens à Sole peruenerit, tāquam ulterius accedere prohibeatur agitur retro. Rursus autem cùm certam partem recedendo attigerit, ad directi cursus consueta reuocatur. Quapropter non iniuria, & mens mundi, & cor cœli à priscis dictus est, quæ omnia nónne sapientiæ quadrant? Nónne sapientia reliquas animi uires præcedit, nónne illis moderatur? Quin etiam si uim huius syderis diligentius aduertas, iure dator sapientiæ dicetur. Nam ut à Saturno ratiocinandi, à Ioue agendi uim, ut à Marte animorum uehementiam atq; calorem accipimus, ut à Venere desiderij motum sumimus, & quod loquimur atq; interpretamur à Mercurio est, ut deniq; à Luna quod Græci phyticon, id est, gignendi augendiq; uim habemus, sic ipse Sol quod sciamus, quodq; opinemur nobis præstat, sed hæc de Apolline. Deli autem nomen & ipsum non nihil ad rem affert. Græcè enim manifestum significat. Loca enim quibus sapientia præsidet, clara semper manifestaq; sunt. Quòd autem totius insulæ Anius imperat, qui & rex hominum & Deorum sacerdos sit, non caret ratione. Sapientia enim humanarum rerum cognitionem continet, quapropter nihil nouum sapienti accidere potest. Quippe qui omnia iam perceperit. Quàm quidem rem nomen regis ostendit. Anius enim dicitur quasi ἄνιος uel ἄνευ νέου, id est, sine nouo. Hic igitur hospitio Aeneam suscipit, & profectò ipsa sapientia animi nostri aluntur. Veneratur autem templa, atq; ea templa quæ saxo uetusto constructa sint. Nam quid obsecrò te, aut stabilius immobiliusq;, aut antiquius ipsa sapientia depræhenditur? quàm sapientissimus ille omnium Hebræorum Salomon, ab initio & ante sæcula creatam esse uerissime dicit. Sed tu quid me ô Laurenti subridens spectas. Non possum inquit LAVRENTIVS doctissimorum uirorum ingenia non admirari, lætusq; quæ à principio de historía, deq; Allegoria dixisti mecum repeto. Quis enim non obstupescat huius Poëtæ consilium? Qui cùm apud Cloatium Verium legisset, in Delo aram esse Apollinis genitoris, in qua nullum animal sacrificatur, quam Pythagoram ueluti inuiolatam adorauisse ferunt. Legisset etiam & apud Epaphum, Delon neq; antea, neq; postea terræmotu uexatam, sed semper eodem manere saxo. Legisset & apud Thucydidem non mirum esse, si præsidio religionis tuta insula semper sit, cùm reuerentia locorum sibi accesserit continua saxi eiusdem firmitate. Cùm igitur hæc legisset, ita scribit, ut eodem tempore ex antiquitate historiam eruat. Ponit enim Aeneam solis precibus Deum uenerari, & templa antiquo saxo constructa esse, & hæc cùm ponit, simul ea affert, quæ per allegoriam sapientiæ conueniant. Dices quid in cæteris, hoc idem. Sed nescio quo pacto hic me locus, in quo historia non minus quàm Allegoria latet, multò magis mouit. Sed perge obsecro. Nolo enim mea interpellatione, mihi ipsi (audiendi cupidissimo) molestiam ex mora afferre. Da igitur ab Apolline oraculum inquit BAPTISTA.

Dardanidæ duri quæ uos à stirpe parentum.
Prima tulit tellus eadem uos ubere læto,
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem,
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum & qui nascentur ab illis.

Quo quidem oraculo, quid diuinius excogitari possit non reperio. Quid enim homini salutarius, quid conducibilius est, quam originem suam nosse, in quam cùm redire potuerit, tum demum sit futurus beatissimus. Dixit igitur, pluribus, ne à poëta discederet Maro, quod Græci duobus tantum uerbis expediunt, qui omnium oraculorum, quæ Apollini tribuuntur, maximum esse uolunt, γνῶθι σεαυτὸν, id est, nosce teipsum. Verū ut hæc à nobis planius explicentur. Omnes quicunq; unquam de summo bono scripserunt Philosophi, in eo (si non uerbis; re saltem) consenserunt, ut benè beateq; uiuere, sit apte conuenienterq; naturæ uiuere. Verum ubi eò iam deuentum est, ut sit hominis natura diffinienda, tunc innumerabiles pernitiosissimiq; errores emanant, cùm iam animorum nostrorum ui ignorata, plusquam par est corpori attribuatur. Nam cùm ex animo corporeq; constare homo dicatur, & alterum brutum caducumq;, atq; facilè in interitum pronum. Alter incorruptibilis, immortalis, diuinusq; sit, pauci omnino ita men-

cem à sensibus seuocant, ut se animi nobilitate immortales cognoscant, corpusq; in nullà pene parte habendum censeant. Pręcipitur ergo Troianis, ut eò reuertantur unde originem ducunt. Duplex autem illis origo est. Nam Teucer Scamandri cuiusdam filius, profectus ex Creta insula, in Phrygiam uenit, & unà cum Dardano regnauit. Dardanus autem prius & ipse in Phrygiam uenerat, at non ex Creta ut ille, sed ex Italia, nec mortali patre natus, sed ex Deo Ioue. Veniunt igitur ambo in Phrygiam, id est, inuitam & primam ætatem, quam per Troiam significari diximus, sed hic à cœlo, ille à mortali. Ad huius enim animantis (quem hominem dicimus) compositionem, animus à cœlesti, corpus à mortali patre prouenit. Quapropter, cùm primam nostram originem inquirere nos Apollo iubet, cuius oraculum est: Nosce teipsum, non quid corpus sit, quidúe illi conducat inuestigare iubet, sed quid animus sit, & quo pacto secundùm animi naturam uiuere felices esse possimus, inquirendum mandat. Quam quidem rem, ut expressius significaret antiquam dixit. Est enim animus (si non tempore ut Platonici uolunt) dignitate sua atq; excellentia prior. Optimum igitur oraculum. Sed quid prodest, si illud male interpretatur Anchises. Hic mortalis Aeneæ parens omnia ad sensus referens, ibi sedes collocandas censet, ubi prima corporis origo sit, quasi prima naturæ non animi, sed corporis spectanda sint. Quamobrem non in Italiam, sed in Cretam enauigandum proponit, qua in insula multa mala subituri sint Troiani. Nam cùm summum bonum, non ijs quæ animum, sed quę corpus spectant, natura nostra ignorata reponimus, necesse est. Quoniam illa paulò pòst in pestem, ac demum in interitum casura sint, ut non beati, sed miseri futuri simus. Tulerunt ergo precium ob stulticiam Troiani, qui in Italiam nauigare iussi, Cretam petierint. Si enim in Italiam, id est, in originem animi redeant, Troiani percipiunt cognitionem rerum diuinarum, in qua sola stabiles & mansuras sedes inueniunt. Hic (enim) domus Aeneæ cunctis dominabitur oris. Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. In Creta enim malum est Aeneæ imperium. Nam corpus neq; se, neq; aliud mouet, sed iners brutumq;, & sine sensu iacet, nec quicquam sine animi auxilio ualet. In Italia uerò imperium late patet. Corporis enim dominator & rector est animus, in nullamq; nisi uolens seruitutem cadit, cuncta autem suæ cognitioni subijcit. Se enim per se uidet, cùm autem Deum cognoscere tentat, suæ mentis acie ad superiora erigitur, considerando omnia spectat, rimatur occulta, uidet absentia, breuiq; temporis momento uniuersas mundi oras ambit, descendit ad interiora, ascendit cœlum, adhæret Deo, in quo est patria sua, & quoniam immortalis est, hæc semper facit. Quapropter eius imperium est æternum. Hæc à principio (quamuis diuinis essent moniti præceptis) cognoscere non potuerunt Troiani. Nunc uerò calamitates experti cognoscunt Epimetheo quidem serius, sed uidete quæso quam admirabili ingenio reliqua prosequatur. Cùm peste laborarent Troiani, damnat suam oraculi interpretationem Anchises. Nam postquam diutius debacchatus est homo, dum sensibus obtemperans, omnem spem in rebus caducis reponit, tandem usu & experientia doctior redditus, animaduertit non suasisse Cretam Apollinem, id est, nūquam posse esse homines beatos ex ijs quę mortalia sunt. Censet igitur alibi quærendam felicitatem, uerum nōdum tantum mentis acie ualet, ut quà in re consistat discernere possit. Nam humi prostratus animus, & si erigi nitatur, tamen corpore obrutus, quæ in excelso collocata sunt, non nisi post multum tempus discernit, ac dij Penates eadem dicent, quæ dicturus esset Apollo. Putabant enim antiqui deos Penates esse exanimis suorum maiorum, qui clari illustresq; multis egregijsq; uirtutibus fuissent, quasi Deos domesticos. Ergo & hos animorum nostrorum excellentiores uires interpretabimur, quales sunt ratio, intellectus, atq; intelligentia, quæ hactenus furentibus sensibus, & omnia tumultu complentibus, nihil sanum iudicare poterant. Nunc autem postquam suo graui damno expertus est homo, sensuum iudicium falsum esse, illos à tribunali (quod tumultuosè occupauerāt) deijcit, & iurisdicundi potestatem, ijs uiribus (quas paulò antè nominaui) permittit. Illæ autem cum iam sensibus patentioribus utatur, quippe qui pudore confusi, nihil amplius audeant, & cum eorum iudicium diuturnus iam usus atq; experientia confutauerit, parere iam, non ampliùs præcipere decreuerint, se à tumultu colligunt, atq; seipsas excitant, summaq; contentione iusticiæ, nebulis sua luce fugatis, mentemq; ab iniquissimo sensuum iudicio prouocauit, ita à Cretensi domicilio absoluunt, ut tamen Italicam profectionem suo decreto edicant. Addunt q; propterea suæ sententiæ standum, quoniam eadem iubeant quę ipse Apollo, à quo mittuntur, dicturus sit. Et profectò mens nostra, multarum rerum usu iam doctior reddita, multa ex se cognoscit, quæ sapientia præcipere consueuit. Nec uerò quempiam moueat, si Deorum Penatum oratione persuadeatur Anchises. Nam ubi ratio præualere iam cœperit, appetitus illi subijcitur. Multum iam profecerunt Dij Penates, qui quæ obscurius Apollo significauerat, perspicuè enodarūt, docentq; in Italiam ad rerum diuinarum cognitionem enauigandum esse. Beatus profectò Aeneas, si decretis staret, si

quod

quod bonū esse cognouit, id ita mordicus arriperet, ut nulla re inde posset auelli. Non enim totiens à recto cursu deijceretur, uerùm non is adhuc uir est, qui constanti habitu in his obdurauerit, & per summam temperantiam à rerum mortalium cupiditatibus sit penitus purgatus, sed inter continentiæ atq; incontinentiæ uarios fluctus uacillans, sæpè cum ad aliquod spatium suo uento processerit nauis, subitò à recto cursu deijcitur. Non enim is gubernator clauum tenet, qui summo nauigandi artificio asperrimam etiam tempestatem superare ualeat, sed Palinurus, qui postquam Cæruleus supra caput astitit imber. Nocte hyememq; ferens, postquam inhorruit unda tenebris, postquam continuò uenti uoluunt mare, magnaq; surgunt æquora & quæ sequuntur. Ipse diem noctemq; negat discernere cœlo: Nec meminisse uiæ. Diximus à principio solo appetitu moueri animum, diximus itidem duplicem esse appetitum, alterū qui à solis sensibus excitetur, rationiq; aduersetur, dicaturq; libido, alterum qui rationi pareat uoluntasq; iure nuncupetur. Qui quidem si naui præfuisset, poterat etiam aduersantibus uentis iter rectum tenere. Sed præfuit Palinurus. Is enim est qui solis sensibus obtemperat uiresq; aduersus uentus interpretari potest. πάλιν enim Græcè retrò & οὖρος uentus dicitur, quasi qui in contrarium referat. Hic igitur insurgentibus perturbationibus, uehementioribusq; cupiditatibus, ueluti tenebris animum inuoluentibus, cùm ipse nulla rationis luce illustratus sit, dies à noctibus, id est, uerum à falso, discernere negat. Magna profectò hominum inscitia, maximaq; sensuum perturbatio, qui ita rationi aduersantur, ut quamuis illa sæpe insurgat, ut animum ab illorum nefaria tyrannide seruituteq; eripiat, ipsaq; ueluti iustissima regina, ueram uelit inducere libertatem, tamen cùm nondum uires suas recuperauerit, nuperq; à diuturno exilio reuersa, à paucis suorum ciuium cognoscatur, sæpe antea quàm eius regni, quod sibi iure debetur possessionem recuperet ab illis repellitur, quippe qui multos iam annos tyrannidem tenentes, omni largitionum genere appetitum corruperint. Illumq; adeò demulserint, ut malit in seruitute uoluptuosè degere, quam honorificè in libertate laborare. Quamobrem cùm crebra inter illos prælia committantur discedit sæpe uicta ratio. Illi enim parere recusans Palinurus, nihil sanum sentit, eiusq; stulticia atque temeritate committitur, ut destituta cursu, quem Penates dij præceperant, in Strophadas insulas declinetur. Hunc autem locum nos (ni fallor) auaritiæ uitium rectè interprætabimur, non illud tamen quo inde rapimus, unde minimè conuenit. Id enim nobis Thracia designauit, uerum aliud quod tunc patratur, cum ex ijs quæ iam peperimus, minimè illis subuenimus, quibus ius naturaq; ac humanæ societatis uinculum subueniendum postulat. Doctus enim iam fragilitate rerum humanarum Aeneas, ad diuina (ratione id efflagitante) ferebatur, sed appetitus aduersus illam, adhuc contumax stare decretis non potuit. Verum ad ea quæ uulgus admiratur, rursus conuersus diuitias cupit. At quoniam multum de pristina feritate imminutum fuerat, non ui neq; rapinis illa sibi comparare contendit, sed per summas sordes (plusquam par est parto parcens) nullo liberalitatis munere fungens, neque sibi, neq; suis beneficus est. Quæ quidem cùm facit se parcum non auarum prædicat. Præfert enim speciem boni uiri cum pessimus sit. Quapropter non iniuria Harpyæ ipsæ uirginea facie finguntur. Simulant enim pudorem, modestiam, sobrietatemq;, omnesq; uirtutes præ se ferunt, at earum uentris proluuies fœdissima est. Quis enim posset auaritiæ sordes explicare? quis quàm turpis hominis diuitis, eiusdemq; tenacis uita sit satis referre? Cùm furor haud dubius, cum Phrenesis manifesta sit, egenus uiuere, ut diues moriaris. Quid mirum igitur, si earum facies pallida semper è fame & macilenta sit. Nam Huiuscemodi homines iure Tantalo comparamus, qui inter aquas, interq; uaria poma constitutus, siti tamen atq; fame conficitur. Nam ut cumulus diuitiarum crescat, ipse interim suum (ut ille Terentianus Geta) defraudans genium, partis abstinet ac timet uti. Quòd autem uncis fingantur manibus, ratione nō caret. Nihil enim remittūt, quod semel cœperint auari. Quin sunt adeò pernitiosi auaritiæ unci, ut hominem ad diuina quædam natum, ab altissimis curis, ad hæc inferiora trahāt, & ueluti de cœlo in terras, & è lucidis syderibus in profundissima tartara trudant. Auertit enim nos atq; seuocat habendi cupiditas, à cognitione earum rerum, quibus solis felix animus esse possit. sapienter igitur adiungit.

Tristius haud illis monstrum nec sæuior ulla,

Pestis, & ira Deum stygijs sese extulit undis.

Non autem stulta ratio poetas impulit, ut ex Thaumante patre & matre Electra Oceani filia, natas Harpyas fabulentur. Thaumantem rectè admirationem dicemus. Græci enim θαυμάζειν, admirari dicunt. Cùm enim ob summam stulticiam diuitias maxima bona putemus, cum aut bona non sint, aut minima bona, proptereaq; illas admiramur euenit, ut ex ea admiratione cupiditas habendi nos inflammet. Nemo enim cupit

ea quæ negligit, atque contemnit. Sunt autem ex ea matre, quæ sit Oceani filia. Nam si quis materiam diuitiarum diligentius consideret, omnia mari simillima in ea uidebit. Vt enim mare in assiduo motu est, cunctaq; in eo facilè miscentur, atque perturbantur, sic diuitijs atque opibus nihil fluxibilius inuenias, multiq; tumultus, ac sæuissima bella inde excitantur. Hæc igitur cùm passim armenta gregesq; pascant, nihil inde sibi ad necessitatem sumunt, nihil alijs sumere permittunt, uerùm & ab hoc quoq; se genere auaritiæ, quandoq; explicat uir summi boni acquirendi cupidus. Reliquerat olim uoluptates, inciderat in rapinas, quibus quo damnatis oraculum consulit. A quo accipit: Nosce teipsum. In quo erat Anchises cum ea ad corpus referet quæ de animo præcipiebantur, cautusq; suo damno factus, errorem cognoscit, consilium mutat, relictaq; Creta tendit in Latium. Verùm rursus perturbationibus uexatus animus, ad diuitias rursus refluit, non tamen ad eas quas rapinis ut hactenus, sed quas nimis sordida parsimonia comparet, sed & hoc quoque uitium esse cognoscens, proptereaq; damnans ad Helenum per hostes proficiscitur. Habes igitur, quare in Harpyarum insulam delatum finxerit Aeneam. Quod uerò ab ipsis uesci prohiberetur, iam paratis epulas inde est, quia eam uim habet auaritia, ut qui etiam ditissimi sint, fame perire, quam uel minimam aceruï particulam imminuere malint. Armis tamen eas pepulerunt Troiani. Nam cùm auaritia ex imbecillitate atque humilitate animi nascatur, quæ causa est, ut & senes & mulierculæ, quæ minori animo sunt, auariores semper se præbeant, tunc facilè pellitur, si fortem generosumq; sumamus animum. Discedit è Strophadibus Aeneas, sed non priusquam tristé à Celeno oraculum accipiat, mendax omnino uates, & in primis subdola, & quæ uerborum strepitu horrorem inde incutere uelit, unde nihil sit timendum: sed profectò hoc morbo laborant auari. Nam si quando honesta quædam & uera ratio illos ad diuina exploranda erigat, proptereaq; humana hæc & mortalia negligenda suadeat, statim insurgit ex auaritia metus, si rem nostram familiarem negligentius curemus, fore ut sit fame pereundum, sed nesciunt stultissimi homines quam paucis natura contenta sit, quam facilè, quam minimò sumptu eius diuitiæ comparentur. Est autem fames ijs timenda qui inanes, qui infinitas cupiditates & quæ neq; necessariæ, neque naturales sint sibi explendas proposuerint, quorum uorago tam lata, tam profunda est, ut nulla auri ui, nullo gemmarum lapillorumq; cumulo repleri queat. Qui autem ita uitam instituerunt, ut sola se uirtute beatos putent, animumq; non corpus ditandum proponant, his omnia semper abundè aderunt. Quam quidem rem, quo tibi planius exprimam, atq; adeò potiùs oculis subijciam. Propone tibi duos diuersissimæ quidem fortunæ, sed eiusdem pene ætatis uiros, Alexandrum Macedonum regem & Cynicum Diogenem, utrum ditiorem iudicabis? uide quid dicas. Maximi Alexandro thesauri erant, plurimi robustissimiq; exercitus sibi militabant, imperium latissimum possidebat, innumeræ pene nationes, ac populi, ex Europa, Asiaq; uectigales huic regi erant. Diogene autem quid potest angustius excogitari? qui præter rimosum illud uas è figulo acceptum, quò se reciperet ut à frigore caloreq; tutus esset, ne tuguriolum quidem haberet, quem eodem panno in utroque solsticio obsitum conspiceres, cuius cruda olera etiam nullo sale aspersa, beatissimorum regum dapes superarent. Vtrum igitur horum ditiorem Laurenti iudicabis? Ego quidem inquit LAVRENTIVS si à deprauatissima consuetudine, quæ altera pene in nobis natura est discessero, & rem totam sensuum iudicio exclusо, rationi cognoscendam tradam, beatissimum Diogenem, miserrimum Alexandrum proferre non dubitabo. Vehementer enim ijs assentior, qui in diuitijs pensitandis non quantum cuique absit, sed quam abundè id quòd adest sibi futurum sit, animaduertendum censent. Si enim is diues est, cuius cupiditatibus adeò satis superq; factum sit, ut nihil præterea desideret, quis Diogene ditior? qui cùm siue Pastorem, siue aratorem quendam, cauis manibus aquam è fonte ad potum haurientem uidisset, poculum quòd ad eundem usum fictile gerebat, ueluti superuacaneum abijciendum putauit. Quis rursus Alexandro pauperior? qui postquam à Democrito (ut puto) Philosopho plures esse mundos audiuerat, lamentari non cessauit, tanquam nulla ratione diues effici posset, nisi illos prius imperio suo adiecisset. Recte ô Laurenti de utroq; sentis inquit BAPTISTA. Quamobrem cum idem rex motus animi tranquillitate quam in Cynico cognouerat ita pronuntiasset, cuperem Diogenes esse, nisi essem Alexander, magna ex parte stultitiam suam indicauit, cum in summis opibus egere, quam in summa inopia ditescere mallet. Quamobrem discant homines, quam paucis natura contenta sit, quod cùm didicerint, oraculum à Celeno editum facile ridebunt, quamuis ipsa ut orationi suæ fidem faciat, dicat se ea pronuntiare. Quæ Phœbo pater omnipotens sibi Phœbus Apollo, prædixit. Nam semper auari qui sunt, uitium quo laborant, falsis uirtutum simulachris tegere conantur. Nam quæ mera auaritia est, eam parsimoniam uocant, & aut deorum, aut maximorum uirorum auctoritate, famem timendam persuadere conantur.

Dolosa

Dolosa profectò cupiditas, & quæ eos etiam (quos prudentiores putamus) sæpè decipiat. Aduersus cuius fraudes illud unicum remedium est, nosse ea quæ hominum stultissima cupido ad uitam degendam necessaria putat non modo nihil prodesse, sed omnium nostrorum malorum causam existere. Deserens igitur Harpyarum insulam Aeneas ad Helenum enauigat. Est autem Helenus & uates & conciuis. Quapropter rectè illum dicemus, ingenitam nobis rationem, & ueri lumen quod natura in nobis refulget, quod nos falsis bonis decepti consulimus, ut in rectam uiam ab erroribus reducat. Ipse autem uates uera prædicere potest, sed difficile est ad illum peruenire, cum sit iter per medios hostes tenendum. Nam & sensus omnes & appetitus sensibus obtemperans, uolentibus nobis in uerum iudicium descendere, semper aduersantur. Atque adeò nobis consultantibus obstrepunt, ut uix rationem adire, & uera bona à falsis decernere possimus. Verum cùm ad Helenum peruenerimus, iuuat euasisse tot urbes, Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostes. Superatis enim perturbationibus, tranquilla quietaque relinquitur mens, in qua se excitans lux rationis nobis uerum ostendit. Quo doctior facta mens, agnoscit Italiam, quam propinquam esse putabat uia inuia longè diuidi, multumque maris esse circumeundum, & ad inferos descendendum, antea quàm quietas in Italia sedes collocet. Quæ quidem omnia quanta ratione dicantur, facilius est mente complecti, quàm uerbis exprimere. Postquàm enim animus, non dico profligatis, sed magna ex parte repressis uitijs, per medios (ut diximus) hostes in lumen suæ lucis descendit, tum demum aduertit summum bonum quod in propinquo collocatum, hactenus putabat procul abesse, oportereque nos amplo circuitu maria, monstris obsessa pernauigare. Nam inter ipsam contemplationem, & hanc quam uiuimus uitam, interiacet is quem iam totiens appetitum nomino, ueluti turbulentissimum mare, quod Scylla Charybdis que pernitiosissima monstra infestum reddant. & tamen est per hæc loca enauigandum, si in Italiam uenire uolumus. Diximus enim à principio (si rectè memini) nulla alia ui, nisi appetitu animum moueri. Sed quoniam de duobus ijs monstris dicitur à Poëta, facilè est ex ipsis fabulis (quid sibi uelit) coniectari. Nam cùm eas fœminas rapacissimas fuisse memoriæ proditum sit, non'ne per eas commodè exprimi animi nimias cupiditates dicemus, quarum principes luxuriam atque auaritiam esse nemo dubitat. Scylla ergo à Glauco adamata, ueneteas uoluptates exprimet, quæ maximè rebus nostris florentibus uigent. Nam quòd eius uniuersa pubes, in canes latrantes conuersa sit, quantum ad negocium faciat, facilè est cognoscere. Charybdim uerò ipsi quoque Herculi boues, quondam surripere ausam, quis non intelligat simulachrum nobis auaritiæ referre? & quoniam ab ea non ita rebus feliciter succedentibus urgemur, quemadmodum à libidine sed tunc potiùs, cùm nimis angustijs diuitiarum terminis inclusi, uidemur, ac ob eam causam minimè nobis nostra placent, infelicesque esse opinamur, idcirco dextrum à Scylla, læuum à Charybdi latus obsideri Maro dixit, quoniam altera in rebus quas aduersas putamus, altera in ijs quibus uehementer delectamur, nimis nos urget. Quę cùm Baptista dixisset, atque resumendi spiritus causa, aliquantulum obticuisset, Admiror inquit LAVRENTIVS tam magnæ tamque reconditę doctrinæ diuinitatem. Verùm quanto me ista magis delectant, tantò magis cupio, ne minimam quidem in tota re mihi dubitationem relinqui. Itaque utar ea quam mihi concessisti libertate, uel licentia potius. Atque ut iam intelligas quid illud sit, quod nisi tibi aliter uideatur, planiùs fieri cupio. Ostenderas à principio ea ratione positum esse à Marone Troiam Aeneam reliquisse, quoniam iam uir ille corporeas uoluptates contempsisset. Per Thraciam uerò atque Strophadas utrumque auaritiæ genus expressum esse uoluisti. Cur igitur si huiuscemodi iam uitia exuerat Aeneas, rursus nunc ut illa uitet ab Heleno mouetur? Delectat me tua interrogatio ô Laurenti inquit BAPTISTA. Ostendit enim maiori quodam iudicio quam isthæc ætas gerere soleat te ea quæ dixi considerasse. Verùm quo omnia tibi planè pateant, memineris non eum uirum à Virgilio produci Aeneam, in quo uirtutum habitus corroboratus sit, sed qui pro uirtute aduersus uitia ita pugnet, ut non sine multa difficultate per continentiam uincat, non unquam etiam ueluti incontinens uincatur. Qui uerò in Italiam: id enim est, ad diuinarum rerum inuestigationem uenturus est, huic non satis est, ut continens sit Nam quamuis continentia à cupiditatibus arceat, tamen quoniam in assiduo certamine uersatur non præstat eam animis nostris tranquillitatem, qua ad res tam excelsas cognoscendas opus est. Quamobrem egenus ipsa temperantia uirtute undique absoluta, & in ipso penè tertio uirtutum ordine corrobata, qua qui instructi sunt non solum omnes cupiditates superant, uerumetiam illarum penitus obliuiscuntur. Hoc autem habitu nemo mortalium se corroboratum iri confidat, nisi plurimis assiduisque actionibus, prius ad eum consequendum se exercuerit, quæ res sine longioris temporis interuallo effici non potest. Huiuscemodi igitur temporis mo-

ram, Virgilius poëticè quidem, sed optimè tamen expressit cum dixit.

Præstat Trinacrij metas lustrare Pachinni.

Cessantem longos ac circumflectere cursus.

Quòd autem moneat, ut eo quem dixi habitu se confirmet Aeneas, uersus unus indicio esse potest. Adiungit enim:

Quam semel informem uasto uidisse sub antro

—Scyllam:

Quamobrem rectissimè uniuersum locum concludemus, neminem posse ipsam diuinitatem attingere, nisi per longum prius interuallum eum, quem dixi habitum ita contraxerit, ut nonmodò non rapiatur à Scylla, sed ne semel quidē ipsam uideat. Quod quid aliud sibi uult, nisi ita obliuiscatur cupiditatum omnium, ut nunquam ille in conspectum suæ mentis redeat, perpulchre, perq; commode omnia ista inquit LAVRENTIVS. Verum quid tibi pauló antè explicare libuerit, triplici illo ordine uirtutum non planè intelligo. Res inquit BAPTISTA huiuscemodi est quæ & sæpe alias maximo tibi usui, & præsenti sermoni apprimè necessaria futura sit. Diuinus enim Plato, cum uirtutes de uita & moribus easdem quas cæteri posuisset, ita ad postremum illas, diuersis siue ordinibus, siue generibus distinguit, ut alia quadam ratione ab ijs illas coli ostendat, qui cœtus ac ciuitates adamant, alia ab ijs qui omnem mortalitatem dediscere cupientes, & humanarum rerum odio moti, ad sola diuina cognoscenda eriguntur, alia postremò ab ijs qui ab omni iam contagione expiati, in solis diuinis uersantur, primas igitur ciuiles dixit, secundas purgatorias, ac tertias animi iam purgati. Est enim triplex hominum rectè, & ex ratione uiuentium ordo. Horum trium inferior, est eorum qui in sociali ac ciuili uita degentes rerum publicarum administrationem suscipiunt. His proximi, sed tamen erectiori gradu constituti ij sunt, qui à publicis actionibus ueluti tempestuosis, ac procellosis & in quibus fortunæ temeritas omnino dominetur, se in portum tranquillitatis transferunt, & à turba in ocium se recipientes, quietam uitam degunt, non ita tamen, ut non aliquid adhuc restet, aduersus quod luctandum sit. Supremo autem loco eos ternes, qui penitus à rerum humanarum concursatione, ac tumultu remoti, nihil cuius pœnitendum sit committunt. Est autem omnibus his ordinibus hoc commune ut uirtute duce, cuncta ad boni rectiq; normam dirigant. Verùm quia in uitia ciuili cupiditatibus, ac perturbationibus omnia tumultuantur, hisq; non nisi ægrè resistitur, dicunt in eo hominum genere uirtutes inchoatas potius quam absolutas. Quapropter id in illis prudentia contendit, ut nihil agatur, cuius non possit ratio saltem probabilis reddi. Fortitudo uerò animum supra omne periculum atque metum affert, & nihil nisi turpia timendum admonet. Temperantia autem ostendit, sola honesta appetenda, nulla in re moderationis legem excellendam, omnes cupiditates iugo rationis subijciendas. Iusticiæ postremò partes sunt, ut unicuiq; suum reddatur, ut æquo iure omnes uiuant. In secundo autem illo hominum genere, qui ea se ratione à negotio in ocium uendicant, ut liberius possit rerum diuinarum contemplationi incumbere, fungetur munere suo prudentia, si spretis omnibus mortalibus rebus, & cœlestium collatione pro nihilo habitis, omni cura, omniq; cogitatione ad diuina conuertatur. Temperantia autem cum ea solùm nobis concesserit sine quibus seruari uita non possit, cætera omnia seuerissimo iudicio contemnenda, fugiendaq; pronuntiabit. Sed nec aberit fortitudo, quæ assiduò præcipiat, ut nullum incommodum, nullum laborem, nullum periculum horrescamus, quò minus recto & perpetuo (ut ita loquar) cursu, ad cœlestia & ad originem suam tendat animus. Dices quid iusticia? hoc profectò minus sibi imponet, ut reliquarum uirtutum consensum in huiuscemodi propositum flectat. Isti quoq; ut superiores aduersus perturbationes pugnant, sed facilius superant, seq; paulatim expiatos reddunt. Quapropter uirtutes ipsę, in illis purgatoriæ appellantur. Verū audi iam tertium illud eorum genus, quorum animi ab omni uitiorum labe procul absint. Hij igitur in eo prudentiam exercent, non ut delectu quodam habito, diuina terrenis præferant, sed ut illa sola noscant, solaq; ueluti nihil aliud sit intueantur. Adhibent autem temperantiam, non ut cupiditates coërceant, sed illas penitus ignorent. Eadem ratio erit fortitudinis. Illa enim perturbationem non uincit, sed ignorat: quin optabit dura atq; horrenda sibi offerri, non ut uictoriam assequatur, sed ut in eorum obliuione perpetua firmitate perduret. Quæ omnia si diligenter inspicies, facilè cognosces id ab Heleno admoneri Aeneam, non posse illum sedes in Italia quietas stabiles'que collocare, nisi prius ad hoc tertium uirtutum genus peruenerit. Quid ergo hactenus non 'ne Troiam deseruerat, ac Thraciam Strophadesq; relinquerat? Deseruerat quidem, sed nondum tamen, & si uitia fugisset illa dediscere poterat. Hunc autem non ut uoluptatem

luptatem auaritiamq; deponat, quod iam fecerat, sed ita de mente deleat, ita perpetuæ obliuioni mandet, ut nunquam eorum memoria illum subeat. Cùm autem præ omnibus rebus iterum atq; iterum Iunonem placandam moneat, qua quidem aduersante, Italiam nunquam potiturus sit. Non'ne nobis documentum est maximum, nullum ex innumeris uarijsq; uitijs esse, à quo etiam ij qui ad quæq; excelsa eriguntur, ægrius liberentur, quàm ab honorum imperij cupiditate? Facilè est enim contemnere uoluptates ei, qui iam maiora mente concepit. Diuitias uerò & si speciem maximorum bonorum à principio nobis ostendant, postremò tamen ab excellenti animo negliguntur. At uerò honores, magistratus, & imperia, quoniam excellens quoddam & eminens in se continere uidentur, specie decori atq; magnifici animum etiam excelsum decipiunt. Nam cùm cupiat ille sese quam proximum Deo reddere, animaduertat autem nulla alia re nos magis Deo similes esse, quàm dandis beneficijs, neq; hæc præstari ab hominibus posse, nisi in summa rerum potestate constituti sint, accenditur uehementi quadam cupiditate, ut reliquos antecedat. Est enim natura nobis inditum, ut semper superiores in rebus omnibus euadere cupiamus. Cedere autem aut succumbere turpissimum putemus. Quæ quidem naturalis cupiditas (nisi recta ratione temperetur) in ambitionem, ac postremò in tyrannidem nos rapit, in qua multa aduersus humanitatem, crudelia, tetra, nefariaq; cōmittimus, & cum natura ipsa (nisi deprauata fuerit) ad magnanimitatem erigat nos, ad superbiam & dominatum omnia rapimus. Hinc fraudes, hinc cedes, hinc reliqua immania flagitia insurgunt. Quibus rebus ipsam humanitatem exuti, in truculentissima monstra conuertimur. Non igitur sine summa sapientia, Cyclopum littora, Aeneam deducit diuinus Poëta, ut ostendat qui magna quædam & excelsa petunt, cùm nulla certa ratio animum regat, sese falli, & præ animi magnitudine in immanitatem labi. Sed hæc quoq; loca, miseria ad se fugientis uiri admonitus quam primum effugit Aeneas. Quid enim aliud nobis expressius effingere, atq; ipsis (ut ita loquar) oculis subijcere potest ambitiosam & summa efferitate detestandam tyrannicam uitam, quam Cyclops Poliphemus, qui procul ab omni hominum consortio, humanis carnibus pascatur, atq; inter lustra ferarum solam uitam agat. Non'ne enim iure Andropophagos (sic enim eos appellant Græci, qui humanis carnibus uescuntur) illos esse dicemus? Non qui carentia iam anima corpora (id enim multò magis tollerandum est) in suas epulas conuertūt, sed qui uiuentes omnibus cruciatibus crudelissimè exedunt, qui ut aut tyrannidem sibi compàrent, aut iam comparatam tuentur, optimum quemq; uirum & iusti æqui, ac libertatis amatorem sæuissimè interficiunt. Qui ut sceleratissimi uoti compotes efficiantur, non modò singulos homines trucidant, sed totam urbem, neq; solùm totam urbem, sed integras nationes ferro, igni, fameq; populantur, cuncta libidini militari subijciunt, qui neq; agris cultoribus spoliare, neq; hominum pecudumq; prædas abigere uerentur, qui pueros tenerasq; uirgines ex parentum complexu, aut ad mortem, aut ad libidinem rapiūt. Qui castarum matronarum pudicitiam expugnant. Qui publica ac priuata, sacra prophanaq; ædificia funditus euertunt, & qui modò in florentissima republica, amplissimum dignitatis gradum, summa cum gloria obtinebant, eos nunc omnibus fortunis spoliatos, in miserrimam seruitutem abducunt. Quos igitur Cyclopes, quos Legrigonas, cum istorum immani sæuitia conferemus? Quamobrem, uir summi boni cupidus, qui antea non bene instituta animi sui magnitudine, quacunq; uia ad honores imperiaq; nitebatur, nunc demum tam nefariam crudelitatem, quàm primum eam nouit detestatur, nouit autem ex macilenta squalentiq; Achæmenide forma, per quam sapiens Poëta, omnes calamitates (quæ ex tyrannide generi humano perueniunt) latenter significauit, cum ciues paulò antè omnibus amplissimorum honorum gradibus honestati, ad rerum inopiam, extremamq; famem compelluntur, cum illustris mortis metu latere coguntur. Relicta enim carissima patria, ignobilissimis obscurissimisq; locis exulant. Quæ quidem miseria, etiam si in grauem hominem & Aeneæ hostem cadat, tamen non potest ipse qui uir bonus, aut sit, aut esse studeat, ad summum tyrannidis odium non impelli. Quis igitur Maronis sapientiam non iure admiretur, qui uirum in Italiam uenturum, maria atq; adiacentia littora, tam horrendis monstris obsessa, ita cautè circuire iubet, ut illis omnibus euitatis, in Siciliam incolumis perueniat, unde breuissimus cursus in Italiam sit. Facilè enim est homini, qui se ab omni iam auaritiæ specie expediuerit, omnemq; iniustitiam atq; efferitatem exuerit, ad rerum magnarum cognitionem erigi, præsertim si iam in Siciliam uenerit. Est autem Sicilia nunc insula, olim uerò Italiæ coniuncta, & continentis pars, sed uenit medio ui pontus & undis Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes littore diductas angusto interluit æstu. Ita enim ab immortali Deo à principio creata est diuinitas animorum nostrorum, ut una eademq; sit pars inferior rationis (de qua paulò pòst erit distinctius disputandum) cum parte superiori. Sed quoniam ipsa in agendis rebus uersatur, circa ea quæ loco & tempore circumscripta, assiduam mutationem

recipiunt,euenit ut interuenientibus uarijs perturbationibus, quibus prudentia decepta,sæpe pro bonis mala eligit, ratio ipsa inferior illis ueluti uehementissimis fluctibus assiduo percussa,ab Italia tandem diuellatur, & à superiori ratione ad appetitum deficiat.Quæ omnia quamuis ita sint,unde tamen breuior cursus ad Italiam,id est,ad contemplationem,quæ in ipsa ratione superiori posita est,quam à ratione inferiori, quæ per Siciliam significatur,ut nihil reperies , præsertim humato parente , quem nos mollitiem quandam eneruatam omnia à sensibus prouenientem,interpretati sumus. Nunquam enim ad ueram contemplationem deueniemus , nisi prius ipsa,ut Christianorum uerbo utar,sensualitas non modò extincta,uerumetiam penitus sepulta in nobis fuerit. Quapropter si rectè animaduertis,de Anchise morte meminit Poëta , de sepultura non meminit : non enim in Italiam est uenturus. In quinto uerò libro celebratur funus, ut demum sepulto Anchise,in Italiam contendere liceat.Apparatis itaq; rebus omnibus Aeneas,ex Sicilia soluens paulò post Italiæ portus subire sperat.Neq; fuisset à sua spe deceptus,si Iunonem aduersissimã sibi deam,ex Heleni præcepto antea placauisset. Ostendimus paulò ante Iunonem honorum imperijq; cupiditatem exprimere, in qua quidem, & si Aeneas ita se gerat, ut nihil iniustè , nihil crudeliter in rerum administratione acturus sit.Hoc enim à Polyphemo fuga indicauit.nihilominus cùm in conspectu Italię iam sit.& in limine penè speculandi constitutus . Animaduertatq; non posse in rerum diuinarum cognitionem deueniri , nisi humana hæc omnia contemnat, nititur ille quidem rem perficere,sed appetitus qui nondum rationi subiectus sit, omnino repugnat, falsisquie argumentationibus persuadet,non esse aut negligendos honores,aut imperia relinquenda. Percommodè omnia à te inquit LAVRENTIVS & ad rem uehementer apposite.Sed unum est de quo (& si fortasse consentanea suspicer) tamen sententiam tuam uehementer cupiam. Nam quid sibi obsecro uult difficilis illa & apprime morosa dea Iuno.Si enim manentibus Troiæ Troianis irascebatur,cur deinceps ijsdem illis in Italiam enauigantibus , adeò hostili animo aduersatur, an fortasse quia utraque uita ambitioso,& imperij cupido aduersa sit?Istuc ipsum inquit BAPTISTA: Ambitionis enim dea olim Aeneæ irascebatur, qui uoluptatibus delinitus, nihil honorificum quæreret, nunc autem rursus irascitur,cùm uideat illum ad altiora quædam erectum,ea quæ cæteri mortales in admiratione habent omnino contemnere . Omittes enim illa,quæ primum gradum in uita ciuili tenent,non mortalia amplius,sed immortalia quęrit.Mirificè igitur à Poëta.

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum.
Vela dabant læti & spumas salis ære ruebant.
Cùm Iuno æternum seruans sub pectore uulnus:

Et quæ deinceps sequuntur.Ratio enim uiuendi,quæ honoribus inseruit,cùm animaduertat se ab Aenea deseri,à quo olim quoq; cum ille uoluptatem, otiumq; amaret neglecta fuerat,uehementer dolet. Cognoscit enim si Romanum imperium constituatur fore,ut sua Carthago ruitura sit.Quis enim non intelligat si ad contemplationem,qui pręstanti ingenio sunt uiri accesserint,illos ciuiles actiones esse deserturos? Dolet igitur & præstanti iniuria admonita,præteritorum reminiscitur.

Manet enim alta mente repostum.
Iudicium Paridis spretæq; iniuria formæ.
Et genus inuisum & rapti Ganimedis honores.

Quæ quidem fabulæ si diligentius considerentur,nihil aliud nobis præter deditam uoluptatibus uitam referẽt. Nam Paridis iudicium,in quo Iunoni Venus præfertur,quid aliud cẽseas , nisi uitæ honorum cupide mollem eneruatamq; & uoluptatibus addictam præponi.Genus autem inuisum(id est,Iouis Electræq; adulterium ac postremò raptum Ganimedem) nemo modò mediocriter eruditus sit,aliò traducet. His igitur accensa Iuno,naufragio Troianos perdere tentat.Verùm ne nos ea quæ sub huiuscemodi tempestatis figmento recondita sunt,ulla ex parte lateant, ne'ue quid Iuno,quid Aeolus,quid Neptunus sibi uelit,incognitum reliquatur,pauca de animorum nostrorum ui atq; natura repetenda sunt. Illud tamen præmonebo euenire,ut eadem ad multos locos enodandos adhibenda sint.Quæ si semel à me expressa,cæteris deinceps in locis, ueluti iam cognita silentio prætereantur, uideo me (quod summopere cupio)breuitati inseruiturum. Sed rursus cum eodem tempore, si sic agamus,duplex tibi onus impositurus sim. Erit enim eodem tempore,& memoria , quod alibi dictum sit repetendum, & quod interim perpetuo orationis filo contexitur,sine ulla intercapedine percipiendum,malo loquacior esse,quam committere,ne ingenium eodem momento, in plura distractum,uel minimam disputationis particulam incognitam prætermittere cogatur.Cùm igitur ad id quod proprium nostrumq; est,quodq; à nostræ originis diuinitate traximus,id est,ad

ratio ci-

ratiocinandum, ad contemplandum, ad intelligẽdum erigimur, eam animi partem adhibemus, quam Græci νοῦν nos mentem nuncupamus. Verùm hanc multi, sed pręcipuè Platonici Christianiq́; Philosophi, duplicem esse uoluerunt, alteram inferiorem quam rationem appellant, diuiniorem alteram & superiorem, quam intellectum nuncupant. Quapropter sapienter Auicenna animos nostros, ueluti alterum Ianum duplici ore insignitos esse dixit, ut hoc sursum uersum principia altissima per sapientiam suspiciamus. Illo uerò res mortales & actiones humanas per prudentiam administremus. Diuiditur igitur mens in duo, sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quæ sit recta rerum agendarum ratio quasi in uirum & mulierem, ut uir superior sit, & regat, mulier inferior & regatur. Quapropter egregiè illud. Melior est iniquitas uiri, quàm mulier benefaciẽs. Non enim præponitur iniquitas uirilis æquitati muliebri, sed commodè exprimitur rectius eum agere, qui desiderio rerum cœlestium raptus, plurima corporis & socialis uitæ commoda negligat, quæ res uidetur iniqua, quem eum, qui ut nullum uitæ ciuilis officium deserat, cœlestium rerum curam omittit, quæ cùm ita sint, uideamus quæ à Marone dicuntur. Nempe Aeolum Iunonis præcibus uentos, quos Iouis iussu regere debet, in mare emisisse, qua tẽpestate obrui poterant Troiani, nisi illis à Neptuno subuentum fuisset. Quo in loco si uitæ ciuilis cupiditas sit Iuno, commodè Aeolum inferiorem. Neptunum uerò superiorem hominis rationem interpretabimur. Non igitur mirum si ab honorum, ac imperij ardentissima cupiditate, ratio illa inferior flectitur, atq; de suo gradu deijcitur. Referunt fabulæ, Aeolum uentis præpositum à Ioue esse, ut iussu suo illos & intra carcerem cohibere, & inde emittere certa quadam lege ualeat.

Quamobrem celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitq; animos & temperat iras.

Et illud:

Ni faciat maria ac terras, cœlúmq; profundum.
Quippe ferant secum rapidi, uerrantq; per auras.

Et profectò ita instituti sunt animi nostri, à rerum omnium summò architecto, ut cùm sit in nobis ea pars quæ ad res asciscendas fugiendasq; insurgit, præponatur sibi ea rationis particula, quæ inferior cùm sit, ad res omnes agendas rectè appetitum moueat. Ratio autem ipsis mortalibus indita non à corpore est, sed à Ioue. Hæc igitur dum suo conditori obtemperat, celsa arce sedet, quia nihil humile cogitat, sed quæq; egregia, atq; excelsa meditatur, tenetq; sceptra. Nam totius uitæ administrationem habet. Mollitq; animos & temperat iras, cùm nimijs cupiditabus appetitum coërcet, atq; intra modestiæ fines continet. Sin autem ita Iunonis blanditijs demulceatur, ut suæ naturæ propriæq; originis immemor, rerum terrenarum cupiditatibus irretiatur, totum illi se præbet eiusq; iussu (non autem Iouis) uentos. Hi enim perturbationes sunt, emittit. Illi uerò mare (quem appetitum esse diximus paulò ante) tranquillum ex diuersis partibus feriẽtes, horrendas tempestates excitant. Hebetant enim rationis aciem honorum cupiditates, quæ ueluti nubibus obducta, uerum bonum à falso non discernit, ipsumq; appetitum qui à sensibus originem ducit non modò non restinguit ardentem, uerum ultrò inflammat, & gentem Iunonis inimicam. Ea autem est mens nostra, humanarum rerum contemptrix, diuinarum autem cupida, in sanis perturbationibus obruere nititur. Sed redeo ad Iunonem. Illa enim cùm recens iniuria antiquum sibi uulnus refricasset, ira plena in Aeoliam tendit. Nimborum patriam loca fœta furentibus austris. Callida omnino dea, quæ regionem ad ea quæ cupiebat perficienda, sibi deligere non ignorauit. Cùm enim rerum humanarum cognitione abstrahere nititur. In Aeoliam patriam uentorum (id enim est in appetitum perturbationibus expositum) ueniat necesse est. Verùm Iouis iussu, hoc regnum Aeolo comissum est. Nam si Deo obtemperemus, rationi semper obtemperabit appetitus. Rectissimè enim Platonicum illud, bono uiro legem Deum esse: malo autem libidinem. Quamobrem huiuscemodi rationem deprauare aggreditur Iuno, & ueluti ij qui causæ suæ diffidunt, & falsis rationibus persuadere, & largitionibus corrumpere iudices parant: ita ipsa Aeolum adoritur, conaturq; ostendere æquum esse, ut ille gentem sibi inimicam Italiam attingere prohibeat. Persuadetur Aeolus, seq; cuncta ex iussu Iunonis facturum recipit. Quin quicquid imperij habet, id omne à Iunone recognoscit. Nam nisi inflammetur appetitus, cupiditate rerum terrenarum, atq; illa ueluti mare uentis turbetur, minimè uideretur indigere uita nostra imperio rationis. Hoc igitur pacto, se omnia Iunoni debere ratio fatetur, ueluti quę (nisi perturbationes assint) nihil habeat, in quo suum imperium exerceat, ac decepta cupiditate earum rerum quas magnas putat, uentis habenas remittit, ac mare perturbat, quoniam turbulentissimis cupiditatibus, appetitum concitat. Quibus Aeneas, qui ad cœlestium rerum contemplationem tendit, adeò laborum periculorumq; magnitudine infringitur, ut à proposi-

to deijciatur. Et profectò cum appetitus, quo solo animus mouetur, & quo nos ad summum bonum duci oportet, aliò nos rapiat insurgit atrocissima illa tempestas, in qua:
Eripiunt subitò nubes cœlumq; diemq;, —Teucrorum ex oculis. Nam qui paulò antè tranquillo appetitu ad speculationem ferebantur, insurgentibus perturbationibus, adeò illis obcœcantur, ut quicquid luminis à ratione proueniebat, penitus tollatur. Vnde fit, ut nox atra ponto incubet. Appetitus enim qui hactenus luce rationis illustrabatur, nunc illa amissa in tenebris uersatur. Adeoq; æstuat hoc mare, ut alij Aquilone feriantur: hæc enim elatio quædam est, quæ à rebus secundis profluit. Alij in summo fluctu pendent, nam supra suas uires difficilia arduaq; aggredientes, anxij solicitiq; perpetua expectatione pendent. Alij terram inter fluctus tangentes, ab ipsa fortuna deiecti, miseriarum cumulo obruuntur. Sunt denique qui in saxa latentia contorqueantur. Nam multi cum impetu perturbationum, ad huiuscemodi cupiditates explendas temerè ferantur, n uaria pericula sibi improuisa incidunt. Sunt postremò quos auaritia ueluti in Syrtes trahat. Nam quis non uidet esse etiam, quorum nauis demergatur? Vnde uere omnino: Apparent rari nantes in gurgite uasto. Nam ex innumera mortalium turba, quos perturbationum procellà demergit, pauci emergere ualent. Facto enim habitu, pauci ad portum enare possunt, præsertim cùm ipse gubernator, à temone reuulsus, imò in præceps eiectus, in profundum ruit. Cum enim ea animi pars, quæ uitæ regendæ præposita est, sua sede deijcitur, actum iam de uniuersa re esse quis non putet? Hæc autem omnia cum Iunonis Aeoliq; culpa accidissent, interim Neptunus commotus grauitate tempestatis, placidum caput ex summa unda extulit. Neptunum poëtæ summum maris Deum esse finxerunt. Dico autem summum, qui alia quoq; aquarum numina extãt, & profectò plures uires appetitui præsunt. Mouetur enim ille iudicio sensuum, mouetur rationis inferioris, summum tamen imperium superiori rationi reseruatur. Hæc igitur ratio quam nunc Neptuni nomine significat Poëta, cùm omnibus perturbationibus rapi uexariq; uideat caput è summa unda, ueluti ex specula effert, unde ipsius appetitus fluctus procellasq; animaduertens, animum illius furore in præcipitium rapi cognóscit, neq; solùm tempestatem sentit, sed etiam ipsam Iunonis dolis excitatam intuetur. Nouit enim recta ratio animum ita affectum, propterea in has miserias incidisse: quoniam falsa bonorum spe decepta inferior ratio, uentos non modò non cohibuerit, sed ultrò emiserit. Quamobrem, ut subitum tanto malo remedium afferat, Eurum Zephyrumq; ac reliquos uentos ad se conuocãs grauiter increpat, qui impio Titanum sanguine orti, deorum regnum infestare audeant. Referunt enim fabulæ, uentos Astrei filios fuisse. Astreum autem unum ex ijs Titanibus esse dicunt, qui immani impietate aduersus deos immortales, temerarium bellum sumere sint ausi. Hæc igitur in fabulis reperies: Nos autem si Ciceronem, reliquosq; doctissimos uiros audiamus: quid nam aliud cum dijs bellum gerere, quàm naturæ nostræ repugnare interpretabimur? Qua quidem re quid magis temerarium esse possit non reperio: nam quemadmodum eos tum demum sapientes, & dicimus & sentimus, qui natúram optimam ducem sequuntur, ita illos stultos temerariosq; putabimus, qui ab ea omnino desciscunt. Iure igitur uentos è Titanibus ortos finxerunt, quoniam perturbationes à temerario semper, & naturæ repugnante iudicio proueniunt. Audax igitur facinus committunt perturbationes, quæ stulticia & temeritate humana gente appetitum diuinitatis nostræ (id est, rationis imperio subiectum) turbare audeant. Quamobrem iustè à Neptuno obiurgantur uenti, iusteq; imperium pelagi sibi uendicat Neptunus, cùm in bene instituto animo huiuscemodi illud esse oporteat, ut solo mentis iudicio moueatur. Ad huiuscemodi igitur sententiam commodè posse trãsferri Aeolum atq; Neptunum putaui. Quòd si qua in parte satis tibi factum non est, aut si quid in mentem uenit, quod aptius loco quadret, promas illud licet. Nihil enim est quod uerearis, aut pudore impediatis. Nam neminem ex omnibus qui uiuunt inuenies, qui aut æquiori animo refutari patiatur, quàm ego fero, aut auidius quod nescierit addiscat. Neq; est etiam quod dicas huiuscemodi senem ego adolescens? Vidi enim multos ex ijs qui & habentur & sunt doctissimi, nonnunquam admonitu etiam indoctissimi hominis, in earum rerum cognitionem uenisse in quam suo ingenio tam diuturno, nunquam tempore hactenus uenerant. Ego inquit LAVRENTIVS quid alijs euenerit nescio: mihi tamen nunquam tantum arrogabo. Verùm quia accidere in tanta rerum copia, atq; uarietate doctissimis quibusq; solet ut cùm plurima eodem tempore sese menti offerant, nonnulla sint, quæ & si non explicentur, facilè tamen ex reliquorum similitudine percipi possint. Sint etiam & alia quæ quamuis enucleatè planeq; edisserantur, hebetiori tamen ingenio qui sunt, illa minimè consequantur, utar ea quam mihi permittis licentia, & quoniam de coniugio Aeoli, atq; Deiopeæ nihil à te dictũ est, petam (nisi id omnino inutile ducas) ut si quid ea in fabella sit, quod ad rem nostram conferat, nobis explices. At dices, nunquid tibi in mentem uenit, ne etiam

tiam

tiam in minutioribus me defatiges? Venit quidem. Nam cùm ratio à diuinis ad humana abducenda est, nullum penè maius præmium proponi potest, quam pulchrum, castumq; coniugium. Inde enim cupiditas illa naturalis, quę est coniunctionis maris & fœminæ expletur. Inde sobolis est propagatio, quæ quidem non solùm uoluptati simul, ac usui nobis est uerumetiam posteritati consulit, ut etiam mortui aliquo modo in illis uiuamus. Istuc ipsum inquit BAPTISTA nec modò propositæ quæstioni rationem habeas, quicquam est præterea desiderandum. Nam id hoc in loco apperiam, quod also paulò pòst foret aperiendum. Prisci igitur illi qui de deorum natura scripserunt, tria Theologiæ genera posuerunt, unum fabulosum, quod Græci Mithicon nominant, quo quidem populum ociosum in theatro oblectarent. Alterum naturale: id enim est Physicon, per quod commode uim naturæ exprimunt, ut cùm per Saturnum filios omnes, præter illos quatuor uorantem, tempus nobis denotant, quòd si quatuor Elementa excipias, omnia sua edacitate consumit. Tertium uerò idcirco ciuile appellant, quia inde ad bene beateq; uiuendum præcepta promantur. Consueuere igitur Poëtæ (quibus nihil doctius reperias) hæc omnia ita confundere, atq; in unum commiscere, ut optimo quodam temperamento, eodem tempore, & aures summa uoluptate demulceant, & mentem recondita doctrina alant, ac nos ad rectum atq; honestũ, & ad ipsum summum bonum deducant: Nos autem quoniam si hæc omnia exactius in Marone prosequi uoluissemus, nimis operosum negocium proponi uidebatur, duobus primis generibus obmissis intra ciuilis generis cancellos, disputationem nostram inclusimus. Quapropter illud paululum, quod modò de fabula decerpseras, nostro operi conducet. Nam reliqua Physicen spectant. Dicunt enim Phœbi Auroræq; filias xiiij. fuisse, easq; Iunoni Nymphas attributas. Ex illorum enim interpretatione Iuno aër est. Aëri autem septem quædam attributa sunt. Septem itidem in aëre gignuntur. Quæ omnia ipsius solis (tunc maximè cum in nostro hemisphęrio uersatur) opera proueniunt. Sed ut de primis priori loco dicatur, est aëris ut leuis sit, ut mobilis, ut calidus, ut humidus, ut serenus, ut taciturnus, ut spirabilis. Has igitur ueluti septem Nymphas finxerunt Poëtæ. Earum autem quæ in aëre gignuntur primam ponunt quæ Iris appellatur. Cui etiam attribuunt tres ueluti ministras pluuiam, grandinem, niuem. In his enim contingit, ut nubes Soli opponatur, sed est id (ut ita loquar) nubium corpus, ut alia sui parte densum, ut alia densius, alia densissimum sit. Quapropter à prima subrubeus, à secunda cæruleus, à tertia niger color peruenit. Contra uerò partes quæ in ea purè sunt croceum, quæ uerò puriores uiridem, quæ postremò purissime, album colorem remittunt. Hæc igitur prima ex alijs septem Nympha est, quàm deinde sex sequuntur Phython, comera, fulmen, tonitruum, exhalatio, ac terręmotus, de quibus suo ordine disputare non grauaremur, nisi ex tribus illis (quæ dixi) generibus ciuile solùm prosequi constituissemus. Verum cùm uoles hæc probè, & quid sint, & qua ratione gignantur facilè cognosces. Sunt enim in ijs quæ meteora appellantur, ab Aristotele quidem peracutè, ab Alberto uerò (cui Magno cognomine est) etiam apertè perscripta. Quòd autem Deiopeam omnium pulcherrimam se daturam pollicetur Iuno, ratione non caret. Est enim ea in aëre facies, quæ serenitas dicitur. Quæ res autem magis in cupiditatem rerum humanarum trahere Aeolum poterat, quàm serena cœli facies? Per quam quidem rem, prosperum in cunctis rebus fœlicemq; euentum, significare uoluit, cuius quidem spe omnes labores, ac difficultates, in uita sociali perferimus. Perplacent ista inquit LAVRENTIVS atq; ita perplacent, ut nihil in ijs præterea desiderem, perplacent quoq; quæ tu de ratione appetituq; dixisti, sed uide, ne pugnantia loquaris. Nam si rectè memini, tu paulò antè Aeolum inferiorem rationem esse uoluisti, nunc autem Neptunum superiorem ponis, rectè utrumque. Verum cùm hic imperium sibi, non autem illi datum dicat, non uideo cur Aeolo quoq; non concedatur, ut mare uel in mittendis uel coërcendis uentis, aut extollat, aut sedet. Non eo inficias inquit BAPTISTA pertinere ad hanc inferiorem rationem, ut cum de agendis rebus iudicium habeat, ipsa appetitum, & ad ea quæ asciscenda sunt impellat, & ab ijs quæ sunt fugienda auocet. Verùm quemadmodum in benè instituta republica, supremus quidam magistratus creatur, cuius arbitrio & si omnia gerantur, alij tamen assunt minores magistratus, quibus singulis singula committantur, ita totius uitæ imperium in mente consistit: ita tamen ut inferior ratio, appatitui ea lege porposita sit ut nihil, nisi rectè iudicet. Quod si illecebris rerum humanarum decepta, non rectè sentiat, sed sint eius iudicia falsa, adest supremus ille magistratus, ad quem prouocare liceat. Quapropter rectè scriptum est, Aeolum non nisi clauso carcere regnare, quoniam in uita hac communi ac ciuili, potius cohibetur appetitus ui quadam rationis, quàm quietus tranquillusque reddatur. Non enim in bonas affectiones conuertuntur, sed potius moderatione coërcentur. Ratio autem superior cùm caput ex undis extulit, emissamq; à Iunone hyemem cognouit, cuncta in tranquillitatem redigit. Emittit enim caput ex undis, cum se à

corporea.

corporea mole,qua hactenus obruta opprimebatur,uendicans ipsa se excitat,atq; à sensibus seuocat,quo tempore non solùm cognoscit,qua hyeme opprimatur Aeneas,ne in Italiam tendat:uerumetiam tantorum malorum causam Iunonem (id est, rerum humanarum cupiditatem)esse intelligit. Quamobrem, uentos quàm primum à mari remouet.Nam uacuus perturbationibus appetitus,rationi obtemperantior redditur.Illosq; ut deterreat,maiores pœnas sibi daturos minitatur, quàm illi ab Aenea acceperint, nec iniuria.Nam appetitus à perturbationibus inuasus, ad tempus uexatur. Intelligentia autem illa suprema,si imperium sibi uendicarit, quoniam summo lumine animus illustratus,nunquam deinceps nec decipitur,nec labitur,necesse est ut perturbationes,quarum genitrix falsa opinio fuerat,in nobis penitus sepultæ reddantur. Quapropter non simili pœna commissa uenti Neptuno luent. Sed unde quę sequatur. Remotis mentis, nubes dispersas in unum colligit Neptunus,atq; collectas fugat. Est enim hoc intelligentiæ, ut à principio singulas falsas opiniones prosequatur, in unumq; congerat,atq; demum confutet,quibus confutatis,tum demum solis luce : ea enim est ueri cognitio, cuncta illustrantur. Quin & Cimothoë & Triton naues à scopulis abducũt.Cimothoë per undas currens,si Græcum uerbum aduertas,facilè interpretatur. Triton autem Neptuni tubicen habetur. Ista igitur duo numina à scopulis cupiditatum naues reducunt, quia cum rectum nouerimus,uana relinquimus. Scientiam autem aut nostro ingenio assequimur,cum id sua uelocitate per cuncta discurrat,aut doctrina aliunde accepta, primum illud Cimothoës uelocitas exprimit.Hoc autem Triton significat. Nam ut tubicines,suo præconio mandata principis manifestant, sic doctrina quid ueritas uelit aperit. Quod autem prospero cursu,per pacatum mare utatur Neptunus, facilè probatur. Nam cum pacatus est ab omnibus perturbationibus appetitus, ita per eum labitur ratio,ut nusquam offendat.Diximus de tempestate.Nunc ad reliqua pergamus.Neptuni beneficio ex tam manifesto periculo erepti Troiani cum fessi fractiq; Italiam utpote longinquam terram contingere posse desperarent, ex temporaneo atq; minimè præmeditato consilio ad propinquum Carthaginensium littus uela dirigunt. Puto uos meminisse Italiam speculationis,Carthaginem actionis figuram habere. Quapropter id nũc exprimit Poëta quod in humana uita sæpe usu uenire uidemus. Sunt enim multi, qui cùm neq; in uoluptate,neq; in diuitijs, neq; postremò in honoribus summum bonum inueniant,ad ueri cognitionem sese cõferant. Verùm cùm se humana omnia facilè posse contemnere , & seorsum ab hominum cœtu contemplationi incumbere existiment, iamq; rem aggrediantur uix illam relinquerunt, cum tantum relictarum rerum desiderium insurgit, adeoq; ex recordatione tantarum illecebrarum effœminantur, ut rursus in summas perturbationes incidãt,quæ quamuis tãdem summa ratione sedentur, adeò tamen defessi defatigatiq; relinquuntur animi nostri, cùm non sine difficultate tam horrendam tempestatem euaserint, ut satis superq; egisse putent, si societatem humanam incolentes quæ immania & humano generi perniciosa sunt uitia effugiant. Virtutes autem si non exactas, atq; perfectas inchoatas tamẽ retineant,& cum difficultate eius uitę quæ in ueri speculatione posita est deterreantur,animaduertant quæ huiuscemodi uitæ genus humanam pene imbecillitatem excedere cùm Aristoteles maius aliquid quàm hominem esse qui hæc possit affirmet,secum sic ratiocinantur.Non parum erit uoluptatum incendia euasisse, Thracensium rapinas euitasse , ac Harpyarum sordes & Cyclopũ immanitatem refugisse. Nunc uerò si id non possumus, quod diuinitatis potius,quàm humanitatis esse uidetur,illud quis repræhendet?ut in hominum societate ad quam colendam,tuendam,augendamq; nati sumus,uersati prudenter,iustè, fortiter, denique ac temperate uiuamus,parati ut pro patria, ac parentibus nullum laborem , nullum periculum deuitemus. In omnes qui nobis sanguine coniuncti sunt pietatem obseruemus. Ciuibus nostris aut egenis liberaliter subueniamus,aut errãtibus rectam uiam demonstremus,aut iniuria oppressos,consilio,opera, gratia, auctoritateq; nostra subleuemus. Speculationem uerò magnarum rerum , in maturiorem ætatem , atq; in ipsam senectutem(quæ à multis perturbationibus , quibus huiuscemodi uita maximè impeditur,liberior esse solet)rejciamus.Quam quidem sententiam , ijs quæ de Isaac magni Abrahæ filio dicuntur,tueri se posse confidunt. Nam quòd de Patriarcha illo legitur, egressum esse ad meditandum in agrum,inclinata iam die,ita interpretantur,exisse illum à corporeis sensibus.ad meditandum in agrum,quasi seorsum ab humana frequentia, inclinata iam die.Id enim est circa senectutem,iam feruore sanguinis cessante.Conantur præterea suam causam , grauissimorum uirorum testimonio corroborare, qui usum potius rei, quam causam(unde bonum sit)considerantes, actionem contemplationi anteponunt. Præsertim in uiridiori ætate,in qua philosophum agere, dicere, rempublicam administrare,militare atq; imperare iubent. Ostenduntq; Platonem ipsum ualidioribus annis, & nauigationes in Siciliam,& studia in Dionem exercuisse. Senescentem autem in Academia,

demia, circa ueri inquisitionem quieuisse, Xenophontem quoque adolescentem in rebus agendis summopere laudant. Senem uerò in speculatione admirantur, & beatum propter ocium putant. Quin etiam multos (ut sapientiores fierent) plurimos populos peragrasse ostendunt. Quapropter & Homerus Vlyssem sapientem propterea dicit, quod multorum hominum urbes ac mores nouerit. Huiuscemodi igitur ac plura alia in unũ colligentes, quæ tu summo artificio ac prudentia, nudiustertius cum hoc genus uiuendi laudibus efferres, enumerabas. Speculandi propositum in seriorem ætatem reijciunt, atque ad res ciuiles agendas, interim se conuertunt. Quod quidem uitæ genus, qui uitupetabit, is profectò iustam, ut ab omnibus uituperetur, causam præbebit. Sunt enim sua sibi quoque munera, & plurima quidem atque præclara, quibus si rectè fungatur, & cæteris utilitatem & sibi gloriam tranquillitatemque, quoad imbecillitas humana patitur, sine controuersia pariet. Quapropter non sine summa ratione, tutus trãquillusque portus, in Carthaginensi littore describitur, cuius formam situmque quæso diligentius inspicite. Est enim in secessu longo locus, quem insula portum efficiat. Mortalium enim uita continentem (ea enim terra est, quæ marinis fluctibus minus est exposita) nusquam habet. Insulam autem habet æstuantibus assiduò furentibusque undis, undique percussam. Sed quæ tamen ita sua mole hæreat, ut aduersus omnem uentorum undarumque impetũ immobilis semper obduret. Nam cùm hæc quæ momentanea sunt, & tamen stulticia humana bona putantur, fortunæ temeritati subiecta sint, cumque amore sui mentes humanas incendant, conficerent profectò nos nisi insula in medio mari simus, quæ quamuis undique mari tundatur, tamen uirtutibus stabilita non mergitur. Est autem in longo secessu. Nam animus uirtutibus (aduersus fortunæ impetus) munitus procul à perturbationibus seiunctus est. Ille enim obiectu laterum repelluntur. Cùm hinc fortitudo contra res aduersas, hinc temperantia aduersus res secundas opponatur, rectèque uastæ rupes appellantur. Virtus enim in difficili loco posita est. Adde quod ita medium tenet, ut quocunque te inde amoueas, ad extrema perueniendum sit, unde tanquam è præcipiti rupe labaris, geminique minantur in cœlum scopuli. Nam non solùm nostra prudentia freti res magnas aggredimur, uerum multò magis diuino consilio confisi. Nec temerè dictum est, sub scopulorum uertice æquora tuta silere. Nam appetitus dupliti lumine illustratus, ab omni semper perturbatione liber est. Quòd autem desuper scæna coruscis syluis, & atrum nemus horrenti umbra imminet, non caret ratione. Nullo enim in homine prudentiam inuenias, qui earum rerum quas sua temeritate fortuna uersat, euentus penitus præuideat, cum tot tamque diuersis casibus exponamur, ut persæpe & quæ nocitura sint summis uotis expetamus, & ea quæ si euenirent, saluti usuique essent, ueluti noxia omni industria fugiamus, denique in aduersa fonte aquæ dulces depræhenduntur. Nam cùm procul à uariarum cupiditatum fluctibus consistimus, exurgit huiuscemodi uita, quæ si non beata omnino, quieta tamen tranquillaque sit. Huiuscemodi igitur portum subeunt, qui suprema diu sectati, ac postremò difficultate deterriti, se in uitam socialem conferunt, in qua ciuilibus uirtutibus exculti cum uersentur, laudem non mediocrem reportant, longè tamen ab ea diuinitate quam quærimus absunt. Quòd autem septem nauibus huc subierit, quodque reliquos è scopulo prospiciens requireret, quòd demum sociorum inopiam, ferina uinoque subleuauerit, huc pertinent, ut intelligamus eum qui rempublicam administrandam sumat, omnes labores, omnia incommoda subire oportere, ut illorum quæ suæ fidei commissi sunt, salutem incolumitatemque conseruet. Quapropter & Achates (ea enim principis cura est) ignem excitabit, id est, desides ad res agendas accendet, ut quæ ad uictum necessaria sunt minimè desint, & scopulos ascendens, absentes requiret, quos si tutari non poterit, ijs qui assunt consulet, illorumque inopiam cum subleuauerit, & iam oratione consolabitur, optimisque præceptis ita imbuet, ut admoneat non esse huiuscemodi hoc uitæ genus, ut in eo sedes figere uelimus, sed esse omnes labores ac difficultates superandas, ut inde Italiam perueniamus, ubi demum sedes quietas inuenient, ubi etiam Troia resurget. Nam cum uita uoluptuosa ibi quæreretur, ea aderat uoluptas, quæ à sensibus profecta, corporea esset, & caduca & quam statim pœnitentia sequebatur. In Italia autem uoluptas summa proueniet, à diuinarum rerum speculatione, quæ uera simplexque sit uoluptas, quæ perpetua, quæ æterna, quam nullus mœror subsequatur. Hæc enim optimi principis administratio est, nam cùm uideat ciuilem actionem humanæ indigentiæ, non autem ei (quæ in nobis est) diuinitati inseruire, ita in illa uersabitur, ut cùm quæ ad mortalium inopiam necessaria sunt prouiderit, suorum tamen animos ad diuina erigat, iubebitque eos aduersus fortunæ casus durare, & se rebus secundis (quas in Latio inuenient) seruare. O diuinum ingenium. O uirum inter rarissimos uiros omnino excellentem, & poetæ nomine uere dignum, qui nõ Christianus, omnia tamen Christianorum uerissimæ doctrinæ simillima, proferat: lege Apostolum Paulum. Libet enim unum hunc ex omnibus ueluti nostræ religionis ca-

pus

us exprimerent, auream cathenam à naturæ fonte ad infimam usque fecem demitti finxerunt, qua suis gradibus cuncta connectantur, cuius origo essentia Dei cum sit, eo ordine proceditur, ut secundo in loco potentia, tertio sapientia, atque quarto uoluntas collocetur, hæc sequitur fatum, atque illud anima mundi, deinceps sunt cœlestes dæmones, sunt ætherei, sunt aërei, sunt humectei, sunt denique terreni. Vltima autem omnium hyle (quam nos syluam dicimus) in infimo residet. Possem singula non sine summo usu atque uoluptate, oratione mea prosequi, sed quoniam disputationi nostræ necessaria non sunt breuitati consulam. Quamobrem cæteris obmissis, Deum principium, syluam extremum, in cathena ponemus. Nihil igitur Deo superius, nihil sylua inferius, nihil hoc præstantius, nihil illa uilius. Media uerò inferiora superant, à superioribus uincuntur. Est igitur Deus & sylua, hæc autem materia est, ex qua omnia corpora sunt. Vt enim lignarius faber, materiam ex qua cuncta faciat syluam habet. Continet enim illa rude adhuc lignum & informe: sed quo tamen innata sibi facultate formas omnes recipere ualeat. Faber autem in quascunque uult formas illud traducit: eadem ratione ad Deum materia est. Deus enim formas omnes ab æternitate complexus est. Materia uerò (si illius naturam inspicias) formam nullam certam expressamq; habet. Verum innata sibi recipiendi facultate (& ut ita loquar) confusè omnes continere uidetur. Materiam uerò quia mater sit dicitur, Deus autem pater, forma uerò proles: Deus enim dat, sylua recipit, forma nascitur. Quapropter rectè Trismegistus patrem matremq; æternos, prolem uerò mortalem dicit. Mater est materia, quia sinum præstat, Deus gignit & creat, ac sua quidem ui: illa autem ex alterius immixtione concipit. Concipit autem infusione spiritus diuini, quam animam mundi nominat Trismegistus, quæ res eum mouet, ut Deo officium patris tribuat, quoniam infundit. Syluæ uerò matris, quia à Deo concipiat: animam denique mundi uim seminis habere dicit, qui à Deo ipsa inspiretur in syluæ gremium. Præterea plurima nomina, quibus uarias syluæ proprietates exprimit. Illa enim nihil ad hæc quæ agimus, sæpe tamen totam materiam appellat malignitatem, neque iniuria. Ipsa enim sola causa est, ut res in interitum cadant. Nam quod à materia separatum est, id nunquam interit. Nunquam enim quod sibi contrarium sit capit, sed illud fugitat semper atque declinat. Quod uerò syluæ gremio continetur, idcirco in interitum labitur: quoniam sylua, cùm ad omnes quas qualitates appellant, æquè se habeat: euenit, ut ueluti altera Helena intra tecta, uocet Menelaum ac limina pandat. Nam dum formas illis, quas hactenus receperat contrarias admittit, facilè fit ut externę irrumpentes, domesticas extinguant. Quapropter quis illam malignam non dixerit, quæ familiares formas prodat, ignotas admittat, & ueluti suscepti iam in suam fidem clientis causam deserens, aduersarijq; suscipiens per summam perfidiam præuaricetur? Tardat etiam & perturbat nostras mentes sylua, siquidem omne ab ea uitium manat. Vitia enim inscitia ignoratio: parit: at ignorationem ipsam, ex crassitudine caligineq; corporis prouenire, & Plato & plerique ex ijs qui grauissimi habentur Philosophi, auctores sunt. Huiuscemodi igitur ratione motus diuinus Maro, cum rerum humanarum, & quæ corpore non carent, proptereaq; in uarijs erroribus uersentur amore inflammentur. Is qui in Republica princeps esse cupit, Venerem sub mortali forma inducit, & in ipsa sylua (quoniam cuncta quæ agimus in materia demersa sunt) illam ponit. Nec temerè uenatricis habitu exornat. Eas enim feras, de quibus paulò antè diximus, sibi insectandas proponit, qui suis cibus rectè consulturus est. Aeneas tamen non nihil diuinitatis in ea (etiam sic dissimulante) cognoscit, nam & si populorum temperatores circa humanas actiones uersentur, tamen quoniam honestum rectumq; tuentur, eodem illo amore, quo hæc caduca appetimus, originem nostram diuinam esse sentimus. Cùm enim religionem, cùm iustitiam, cùm animi magnitudinem adamamus, uersantur hæc profectò circa actiones, sed tamen quis non uideat, illa à diuinitate proficisci? Est tamen oratio Veneris non ut Deæ, sed ut hominis, & tamen nescio quam diuinitatem redolens. Nam cùm Carthaginem proficisci suadeat, argumentationibus ab humana prudentia profectis utitur. Nam & quæ de historia Didonis eruit, ea omnia salutis spem afferunt, & cùm aliquid futurum prædicit, non ut dea, sed ut augur ex cignorum uolatu prædicit. Illud autem summa sapientia excogitauit Poëta, ut in orationis fine se deam manifestaret Venus. Nam cùm in uita ciuili, quæ recta & honesta sunt, diu coluerimus ex illorum pulchritudine ad diuina, quorum hæc ueluti simulachra sunt, erigimur. His igitur rationibus à matre persuasus Carthaginem tendit, obsitus tamen tenebris ne illius conatus aliquis impediret. Et profectò sic se res habet. Nam qui magna prudentia præditi sunt uiri, cæteram multitudinem quam administrãdam suscipiunt, ita ad rectum honestumque trahunt, ut sua consilia sæpissimè tegant, quæ quidem si palàm facerent, aut æmulorum inuidia, aut stultorum inscitia impediti, illa ad exitum minimè perducerent. Vt enim prudentes medici ægrotos, quorum libido nihil salubræ expetit, persæpe fallunt:

Sic optimi principes simulando aut dissimulādo sua consilia occultant. Nam ut cætera omittam non'ne qui leges tulerunt, quò maior rei auctoritas inesset, sua consilia alicui Deo attribuerunt. Cuncta enim ex Aegeriæ nymphæ præceptis Numa Pompilius facere simulabat. Ius ciuile Spartanorum ex Apollinis sententia scripsisse finxit Licurgus. Quicquid Zautrastes apud Arimaspos constituit, id à bono numine accepisse dicebat. Zamolxis autem quæcunque Scythis tradidit in Vestam retulit. Nam quàm multa, quàm difficilia inter tumultus militares rectè administrauit Q. Sertorius, cùm se illa à Diana per ceruam accepisse dictitaret, sed nimis multa de re præsertim tam manifesta. Carthaginem uerò è loco superiore cernunt, quoniam ut hesterna die quoque disputatum est, nunquam optimis institutis & legibus temperata erit Respublica, nisi qui illi præsunt, cuncta quæ aut præcipiunt, aut prohibent, ad eorum quæ per rerum magnarum speculationem uiderint, regulam ac normam sapientissimè dirigant. Cùm autem Carthaginensium operam industriamq; circa urbem exædificandam describit, non'ne paucissimis uersibus omnia colligit, quæ ab ijs qui etiam sapientissimè de Republica scripserunt, non nisi pluribus libris exprimuntur? Primum enim ea parant, quibus aduersus hostiles impetus tuti sint, quibus perfectis se contra cœli iniurias priuatis ædificijs se defendunt. Hæc enim duo præstant, ut ciuitas esse possit. Post hæc uerò ad iura & magistratus se conuertunt, ut non modò esse, sed quod proprium hominis est, rectè honesteque esse ualent. Quoniam autem ad magnificentiam, & ad liberalitatem, & ad uim propulsandam, publicæ opes in primis utiles sunt, portus optimi efficiundi ratio habetur. Postremò autem scænæ, ac theatri cura non negligitur, ubi & corpora ad ualitudinem & robur exerceri, & animi publicis priuatisq; negocijs defatigati, honestissimis ludis relaxari possint. Qua autem mente & quo consilio illos apibus comparauerit, quæso diligentius animaduertite. Si enim huius inserti naturam consideretis, nihil illo aut industria, ac solertia acutius, aut assiduo labore indefessius reperietis. Ducem in primis habent, quem sequantur, cuius imperium nunquam contemnant, labores inter se summa æquitate distribuunt. Summa concordia, & opera sua faciunt, & hostes arcent. Quicquid quæritur, id omne in commune quæritur. Quæ quidem omnia si in Rempublicam aliquam transferas, Platonicam ciuitatem constitues. Erat autem in media urbe templum Iunoni sacrum, ut ostendatur nihil oportere in Republ. antiquius religione esse. Et quoniam primæ in uita ciuiles preces sunt, ut imperium non solùm conseruetur, sed etiam augeatur, non fuit ab re templum ipsum Iunoni (quæ imperiorum dea habetur) omni cultu consecrare. Longior sim, atque etiam minutior quam tantæ rei conueniat, si singula, quæ in templo depictà erant, quæ ab regina administrabantur, quæ ab opificibus efficiebantur distinctius referam. Multa etiam in Ilionei atque Didonis oratione continentur, plura in congressu Aeneæ, plurima in conuiuio & in coniunctione hospitalitatis deprehendas, quibus uita statusq; ciuilis exprimitur. Quoniam uerò nouerat sapientissimus uates, primordia Rerumpublicarum & imperiorum uirtutibus niti, uerumq; esse Salustianum illud, si imperia ijsdem artibus retinerentur quibus acquiruntur, non esse tot mutationes habituras res humanas, idcirco primum regis reginæq; cōgressum, à religione, à liberalitate, & ab omni genere uirtutum proficisci uult, sed ita paulatim in deterius labuntur, ut quæ pudicissima fuerat mulier, & in Repub. administranda uigilātissima turpi amore uicta, in otium lasciuiamq; labatur. Quibus omnibus ostenditur, quàm facilè rebus secundis, humanæ mentes à labore in libidinem declinent. Quoniam autem uirtutes in uita sociali potius inchoatæ quam absolutæ sunt. Hic autem ita de uita ciuili agitur, ut uelit exprimere quod paulò antè dicebam, fundamenta Rerumpublicarum quæ ex paruis crescunt, habere meliora initia quam exitus, idcircò reginam à principio in omni re temperatam posuit, paulò uerò postea amore insurgente, paulatim ex temperantia in continentiam labitur. Postremò uicta amore, incontinens ita redditur, ut demum in summam intemperantiam incidat. Mouetur autem à Principio Dido, ut Aeneam amet, non solùm uirtute, quam unam in uita contemplationi dedita intuemur, sed ijs quæ humanis cœtibus non solùm bona, uerumetiam summa bona habentur. Quis enim in generis nobilitatem, quis formæ dignitatem, atque excellentiam? quis denique multò ornatu insignem orationem, inter summa non enumeret? Cùm in foro, cum in senatu hæc non sapientum statera, sed populari trutina ponderentur. Quoniam uerò in uita communi permulti interest, quibus consultoribus utaris. Multi enim aut malo exemplo moti, aut eorum quos charos habent, non rectis suasionibus impulsi, ad praua mouentur, non fuit absonum, ut Didonem sororis hortatu impudicam factam inducat. Miserè enim amans mulier, plurimumq; iam de eo animi robore remittens, quòd intemperata hactenus apparuerat, continentem in primis uerbis, quæ ad sororem facit sese ostendit. Nam quamuis amore urgeatur, ægrè quidem, sed tamen illi resistit. Sororis autem oratio, ex uita communi uniuersa sumitur. Non

enim ex Philosophia sumptis argumentationibus, sed aut uoluptate proposita, aut metu earum rerum quæ tantoperè timendæ non sunt iniecto, aut spe nec firma, nec solida proposita in suam sententiam adducere conatur, ut denique spem det dubiæ menti soluatque pudorem. Qua quidem re accidit, ut uicta in incontinentiam prolaberetur. In ea uero cum uersaretur paulatim impudica consuetudine eò redacta est, ut nullo amplius obstante pudore, furtiuum amorem minimè meditetur, sed impudentissima effecta, turpem libidinem honesto nomine appellet. In quibus omnibus, quid aliud teneat, quid conatur diuinius Poëta, nisi ut Didonem grauissimū nobis exemplar proponat, quantum detrimentum ijs, qui sub imperio sunt proueniat, cum principium mentes pro industria ac labore, luxuria atque ignauia irrepat. Illa enim quæ paulò antè externos atque peregrinos, non nisi breuiter, ac demisso uultu alloquebatur, cuius religio summa in deos, liberalitas in hospites, consilium in urbis exædificatione, iusticia in suos ad cœlum ferebatur, quæ in publico, nisi aut diuinæ, aut publicæ rei causa conspici, nefarium facinus putabat. Cuius animus pudore munitus, ab omni perturbatione liber perseuerabat, nunc eo furor agitatur, ut tota urbe amens uagetur, aut si domi sine amato se contineat, ueluti si sola sit, atque ab omnibus deserta, summo mœrore tabescat. Publica autem opera ita negligat, ut quæ hactenus sua cura, suisque sumptibus, quæ suorum ciuium labore, ac studio summa cum celeritate erigebantur, nunc imperfecta interruptaque pendeant. Aeneas autem cuius consilium Italiam sibi proposuerat, uerum difficultate rerum defatigatus, Carthaginem non ut illic sedes poneret, sed ut classem reficeret digressus, fuerat illecebris Didonis illectus, propositum proficiscendi abijcit. Nec deest Iuno, quæ ne res Romanæ oriantur, Aeneæ Didonisque coniugium Carthagine faciendum curet. Verum cùm id sine Veneris opera perfici non posset, Venus autem filium non Carthagine uersari, sed in Italiam enauigare cuperet, hanc deam dolis aggreditur Iuno, ut quæ Carthaginensium causa faceret, ea omnia Aeneæ beneficio fieri uiderentur. Quæ cùm dicit Maro, diuina pene sapientia, uitam socialem depingit, in qua cùm ita quidam excelso animo uersentur, ut humana contemnentes, ex hoc primo uirtutum genere paulò pòst in eas uenturi sint, quas purgatorias appellant, atque inde ad illas tandem quæ sunt animi purgati peruenire contendant, tamen illecebris rerum terrenarum ita molliuntur ut cœlestium quas sibi solas proposuerant penè obliuiscantur. Libido enim imperandi Aeneam Didoni coniungere: id autem est uirum excellentem regno præficere cupit, sed rem perficere non ualet, nisi assentiatur eius amor. Amor autem animaduertit huiuscemodi coniunctione non Aeneæ, sed Didoni consuli: Non enim animis hominum ad maiora natis, sed ipsi imperio conducit. Præstat enim nobis ad ueram sapientiam proficisci, quam in actionibus uersari, sed rerum administratio à sapientibus si deseratur, actum sit de rebus humanis oportet, itaque quamuis falsa esse cognoscat, quæ libido regnandi persuadet, tamen assentitur, siue iam illa irretitus sit, siue eorum quibus consulendum esse misericordia motus. Celebratur autem huiuscemodi matrimonium in uenatione, de qua quid sentirem paulò antè satis (ut opinor) uobis dilucidè explicaui. Quòd autem in spelunca loco subterraneo conuenerint, quid nam aliud indicare crediderim, nisi eos qui honores, qui opes, qui imperia quærunt, intra corporeas, caducasque res animum inclusum gerere, cui connubio præter tellurem & Iunonem, præterque nemorum habitatrices Nymphas, uides numen nullum affuisse. Quæ omnia ijs quæ de spelunca dicebam, aptè quadrare uidentur. Irretitus igitur Didonis amore Aeneas, abeundi propositum abijcit, & hyemem quam longa est in summo luxu conterere non pudet. Hoc uerò quid sibi aliud uult, nisi egregios quoque uiros interdum à recto cursu ambitione auerti, & honorum imperijque uoluptate delinitos hyemis asperitatem & enauigandi in Italiam difficultatem exhorrescere. Quapropter nisi diuinitus subuentum sit, excellentissimę atque immortales hominum uirtutes, tam perniciosa peste pereunt. Id ingenij atque ueneficij in Circe fuisse ferunt, ut Vlyssis socios in uaria monstra transformaret. Illam tamen ita in suam potestatem traduxisse Vlyssem audimus, ut forma pristina socijs sit restituta. Nec ego id admiratus fuerim. Excelso enim animo qui sunt, corporeas libidines facilè contemnunt. Quin & eos qui illis dediti sunt rectè monendo à tanta seruitute in libertatem uendicant. At Iunonem superare, rarissimi mortales potuerunt. Nam qui imperandi cupiditate non tangitur, eum omnem iam humanitatem superasse; & ad diuinitatem proximè accessisse crediderim. Quapropter etiam quos in summa admiratione habemus eos ita frangi huiuscemodi cupiditate uidemus, ut relicta uera uirtute, insignia uirtutis (ueluti umbram) sectentur. Facilè enim est Sardinapali, aut Heliogabali mollissimas delitias ac luxum contemnere, atque adeò odisse. Cùm uerò nobis aut Alexandrum Macedonem, aut Iulium Cæsarem proponimus eorum res gestas, in quibus utrumque à uero rectoque discedere sæpe uidemus, ea gloriæ cupiditate admira-

mur, ut illud ex Euripide impium omnino & dignum eo rege, à quo profertur, interdum approbare non dubitemus, putemusque homini conducere, si regnandi causa ius uiolet. Quæ quidem res una mouit poëtas, ut Herculem quem sapientem ferunt, & rebus à se præclarissimè gestis, cœlum affectasse uolunt, prius omnia monstra domasse, quàm Iunonis sæuitiam superasse fingerent. Illa enim non mater, sed iniustissima nouerca, magnorum uirorum rectè dicitur. Non enim mortalium (ut plerique credunt) sed cœlestium rerum cupiditas, eas uirtutes parit, quibus ad summum bonum peruenire licet. Quòd quidem nisi placata prius Iunone (id autem intelligimus nisi sedata ambitione) assequi non potuit Hercules. Quis igitur hoc Aeneæ non condonauerit, ac potiùs quis illius non commisereatur? Si nondum in Italia existens (is enim est summarum uirtutum habitus) sed in ipso curriculo, ut illuc proficiscatur adhuc constitutus, ita Iunonis dolis capiatur, ut matrimonium cum Didone initum, sedibus sibi à fatis concessis præponat, & consilio abeundi abiecto, arces Carthaginis fundare, ac tecta nouare instituat, purpuramque & ensem lapillis exornatum, quæ omnia imperij insignia sunt gestare gaudeat. Non est ô Laurenti, non inquam est humanæ imbecillitatis, sed maioris cuiusdam facultatis, qua tamen conditio nostra nunquam corroboratur, ad tam arduum, tamque excelsum rerum culmen euadere posse. Quæ cùm dicerentur à Baptista, & simul suo ordine de reliquis disputaturus uideret, Mariottus hospes noster suauissimus, tum ex diei spatio, in ijs quæ hactenus dicta essent consumpto, tum ex multitudine eorum quæ adhuc dicenda restabant, quicquid reliquum lucis esset, in ea disputatione absumptum iri colligens, non permittam (inquit) suauissimi uiri, ut contra commodum ualitudinemque nostram, quibus rebus, quamdiu apud me eritis, mihi omni diligentia consulendum proposui, hodierna disputatio longius producatur. At qui ego itidem inquit LAVRENTIVS hoc idem censebam, sed ne tanti uiri orationem molestius interpellarem, pudore impediebar, præsertim cum te ô Mariotte, tuas partes suo tempore acturum non dubitarem. Agam equidem inquit Mariottus, & simul sua solita festiuitate Baptistam manu apprehendens, nos ad cellulas (ubi mensæ paratæ erant) reduxit.

FINIT LIBER PRIMVS.

CHRISTO-

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTINI, CAMALDULENSIUM DISPUTATIONUM AD ILLUstriss. Federicum Urbinatum principem, Liber II. in P. Virgilij Maronis Allegorias incipit.

PERVENERAT iam superior Liber inclyte ac inuictissime Federice in quorundam hominū manus, qui cùm docti sint, doctissimi quoq; & haberi & dici uolunt. Qui quidem quamuis de Maronis Aeneide, ante hac longe aliter, & sensissent, & prædicassent, conuicti tamen (ut puto) ijs argumentationibus, quæ à nobis in Proœmio illius libri expositæ fuerant, multa in eo libro per allegoriam conscripta esse negare non audent. Sed ea huiuscemodi esse contendunt, ut non ad Ethicen (ut nos longa oratione disputauimus) sed ad Physicen referenda sint, proferuntq; ad id, quod defendere cupiunt, probandum scriptores, qui paulò antè nostram ætatem fuerunt minimè illiteratos, qui nonnullos inde locos, & acutè & doctè interpretati, naturam rerum illis exponi contendant. Aduersus quos nos ita respondendum censemus, ut multa in eam quam dicunt sententiam, & commodè & uerè transferri posse non negemus. Nam & in superioris quoque diei sermone, nos dixisse memini, Virgilium quia apud priscos Theologos plura deorum genera inuenisset, consultò ita scripsisse, & persæpe quædam ita narrâsse, ut eadem illa & ad uitam moresq; & ad uim naturæ, & ad aurium uoluptatem referantur. Verùm cùm consilium mentemq; scriptoris, qua res tota suscepta est nosse uolumus, id censeo semper proponendum, cuius causa reliqua omnia suscepta sunt, ipsum autem propter se, non autem propter aliud scriptum est. Nam si Platonicis, si Aristotelicis quicquam credimus, nulla profectò res est, quæ ab alijs rebus dilucidius discerni distinguiq; possit, quàm ipso fine, quem sibi ea ratione scriptor proponit, ut ad illum tāquam ad suum signum sagittarius, omnia missilia dirigit, ita ipse quicquid narrat, quicquid commiscitur referat. Hoc cùm ita sit, quis non uideat ea quæ ille, & ad uitam degendam, & ad summum bonum acquirendum spectantia scripsit: non idcircò scripsisse quo naturæ uim exprimeret, sed contra cùm iugi, perpetuaq; oratione ea prosequatur, in quibus & uitia damnet, & uirtutis pulchritudinem extollat, & ad ueri inuestigationem perducat, nonnulla adiunxisse, & ornandi, & delectandi causa, quæ sint ab ipsa physicè repetita. Quæ omnia cùm non propter se, sed eorum quæ dixi causa conscripserit, quis non uidet id suscepti operis primum esse, seu malis ultimū dicere, quod nos hesterno sermone, perpetuo quodā filo ita intexuimus, ut nihil in eo interruptum queri possis. Nam ad id quod à principio præpositum est, omnia deducunt, & sequentia ijs quæ antecesserunt, uehementer cohærent. Quapropter quæ ab ijs quorum auctoritate nituntur ad Physicen relata sunt, minimè damno. Nam quamuis ea neq; multa sint, neq; inter se ita aliud ex alio pendat, ut non potius membra quædam diuulsa, quàm integrum corpus uideantur: tamen non incommodè traducuntur, neq; sententiæ nostræ repugnant. Sed fac repugnare, an plus apud me recta ratio, quàm illorum auctoritas ualebit, præsertim cum si auctoritate certandū sit eos proferre possimus, quorum splendore isti, ueluti solis luce noctuæ hebetentur. Nam ut omittam eos, quos diligentissimus omnium Grammaticorum Seruius, singulos libros, in singulos huius Poëtæ locos commemorat, ut taceam, quæ à Macrobio excellenti inter Platonicos Philosopho. Ut nihil dicam de ijs, quæ & à Diuo Hieronymo, & à Diuo Augustino in hanc sententiam, apud Maronem interpretantur. Non'ne è nostris Danthem uirum omni doctrina exultum, grauissimum auctorem, habemus? qui eius itineris, quo mundum omnem ab imis tartaris, ad supremum usq; cœlum peragrat, in eo sibi illum ducem fingit, in quo summum hominis bonum perquirens, miro quodam ingenio, unicam Aeneida imitandam proponit, ut cùm pauca omnino inde excerpere uideatur, nunquam tamen si diligentius inspiciemus, ab ea discedat. Nā non'ne statim à principio ea quæ de medio ætatis tempore, quæ de sylua, quæ de tribus feris, quæ de montis sub-

sublimi iugo, iam solis radijs illustrato conscripsit, hinc omnia sunt? Mitto cætera, quæ ita abdita in Danthis poëmate sunt, ut non nisi à paucis, ijsdemq; doctissimis deprahendi possint. Præponit igitur sibi ducem Maronem in ea re, quæ ad summum bonum, non autem ad Physicen spectet, sed uideo me nimis curiosum in eo fuisse, quod paruo omnino negotio confutari poterat. Quapropter ego institutum repetam. Tu autem inclyte atq; inuictissime Federice, ut cætera superiora, sic & ista, quæ in ultima secundi diei disputatione continentur, diligentissimè leges. Multa enim illic inuenies, propter quæ te eum esse, qui & nunc es, & semper fuisti, summoperè lætabere, cognoscesq; ex Deo consilium tuum fuisse quo à primis annis sapientiæ amore flagrans, ita te bonarum artium studijs addicasti, ut quantò indies tua ætas grauior fit, tantò ardentius illis incumbas, nam quod reliqui principes apprime regium ducant, ut aut multo otio uanisq; ludis marcescant, aut aucupijs uenationibusq; omne tempus terant, tu ne libero quidem homine nisi relaxandi interdum animi causa, dignum esse duxisti, sed oportere eum qui alijs imperaturus sit, animum omni doctrina excultum reddere, quo non sibi solum, sed & ijs quæ suæ fidei commissi sunt, & dum rectè agit exemplo, & dum sapienter monet præcepto, quam plurimum prodesse possit. Qui regis munus esse ducat, non alieno labore (ueluti fucus inter apes ali) sed pro aliorum salute laborare. Qui innoxios ab iniurijs prohibere, scelestorumq; petulantiam comprimere, omnibus se æquum præbere curet. Hæc autem sola Philosophia nobis præstat. A' Philosophia enim habemus, ut piè uiuamus, ut pietatem omnem abominemur, & ab omni scelere abstineamus. Quapropter uerè illud usurpabat Aristoteles, se id à Philosophia assecutum esse, ut ea bene uolens, & cum uoluptate faceret, quæ mali uiri, legum metu facere coguntur. Bonis enim (ut Plato ait) lex Deus est, malis autem libido. Huiuscemodi igitur studia, te ita excultum, ita omni ex parte expolitum reddiderunt, ut cùm à multis, quod crimen fortunæ est, imperijs finibus supereris, ijs tamen uirtutibus, sine quibus nemo unquam rectè imperauit, omnes excedas. Sed cæteras omnes (quibus ex mortali homunculo, te immortalem ducem reddidisti) ad præsens omitto. Præcipuam autem in musarum, ac Philosophiæ cultores benignitatem, tacitus preterire nullo modo possunt, cum animaduertam te ea in re, iure omnibus præferri posse. Scimus in tanta admiratione, apud antiquos fuisse Ptolemæum Philadelphum, ut præclarissimorum scriptorum laudibus (etiam post tot secula florentissima) fama celebretur. Et profectò singularis fuit in eo rege iustitia, mirabilisq; clementia. In re autem militari, nec uirtus illi, nec fortuna unquam defuit, sed nihil [illegible] suis omnibus actionibus magis extollitur, quàm quod regnum suum liberalissimum, omnibus literatis hospitium esse uoluerit. Tantùm autem ijs qui aliquid scripsissent debere putauit, ut Demetrio Phalereo non solùm Philosopho grauissimo, sed oratori copiosissimo negocium dederit, ut sibi, ad quinq; saltem millia librorum in suam bibliothecam congerenda curaret. Qua quidem in re, quos sumptus fecerit, tunc optimè coniectari poterimus, cùm uiderimus quantum in sola Mosaicæ lege elaborauerit, ut illam interpretandam, ac in Græcam linguam conuertendam, ab Hebræis interpretaretur. Primò enim omnes Iudæos, qui superioribus bellis capti, in suo regno seruirent, diligenter inuestigandos, atq; singulos uigenis Drachmis redimendos & in patriam incolumes dimittendos mandauit, quorum numerus adeò ingens fuit ut soluta sint à rege sexcenta talenta, supra sexaginta millia. Deinde legatos ad Eleazarum Iudæorum pontificem, uiros summæ auctoritatis misit Aristeas (de quo paulò antè dixi) & Andræam præfectum suum. Misit præterea mensam auream, crateresq; ac phialas, donaria in Hierosolymitano templo ponenda. Materia uerò horum uasorum fuit auri quinquaginta, argenti uerò septuaginta talenta, gemmarum autem atq; lapillorum, quibus uasa ornata distinctaq; sunt, ad quinq; millia adhibuit, qui omnes mira essent magnitudine. Quæ liberalitas, adeò accepta grataq; Eleazaro fuit, ut duos ac septuaginta statim ad regem miserit, non plebeos illos quidem, sed ex principibus doctissimis ita electos, ut ex singulis tribus senos sumeret, qui legem Dei in Græcam linguam Ptolemæo conuerterent. Quorsum igitur hæc? Nempe ut intelligant, qui diligentiùs rem considerauerint, magnificentiam tuam erga doctrinas, nostra tempestate non minorem esse, quàm olim Ptolemæi fuerit. Hoc enim solis luce clarius apparebit, si imperium imperio, si sumptus sumptibus conferantur. Ille enim non solùm uniuersæ Aegypti opulentissimum regnum possidebat, unde auri argentiq; incredibilis uis proueniret, sed Syriæ quoq; ac Phœniciæ, maximam partem uectigalem habebat. Tuos autem fines nemo ignorat. Adde quod quo tempore Ptolemæus regnauit, plurimos Asia atq; Europa principes habuit, qui Poëtas, qui Philosophos, qui Oratores, qui Historicos honore opibusq; honestarent, ut & si suo ingenito studio illa faceret, magna tamen ex parte æmulatione quadam excitari uideretur, ne quos opibus uincebat, ab ijsdem huiuscemodi gloriæ genere superaretur. Tua uerò benignitas in ea tempora incidit, ut nisi ardentissima sit, facilè cæterorum principum

auari-

auaritia extinguatur. Quapropter nulla omnino eorum munerum (quæ in Musas confers) gratia, nostro seculo est habenda, in quo neminem reperias, ex ijs qui nunc imperant, cuius exemplo excitari possis. Sed quicquid es (es autem res omnino præclarissima) id omne tuo ingenio tuaq; innata humanitate es. Nam ab aliorum moribus procul discedens, unicum te exemplar offers, quem & ad summam liberalitatem cæterasq; omnes rectas actiones, & ad ueri inuestigationem reliqui sequantur. Ita enim uirtutem adamas, ut illam non gloria ductus, sed eius amore allectus amplectaris. Euenit tamen, ut quemadmodum umbra corpus semper sequitur, etiam si id corpus non quærat, sic tua piè, iustè, clementerq; ac fortiter facta, non adumbrata quædam & inanis; sed solida expressaq; gloria sequatur. Sed res postulat, ut iam ad nostrum heroa reuertamur in cuius actionibus, tu mores tuos, ac uitæ institutum facilè recognosces. Conueneramus igitur eodẽ in loco, bene mane secũda huius disputationis die. Atq; cùm miro desiderio BAPTISTAE sermonem expetere, uultu gestuq; significaremus, ille ut quæ explicaturus esset ijs quæ iam dicta fuerant commodius annecteret, huiusmodi disputationi suæ principium adhibuit. Vidimus hactenus doctissimi uiri, qua prudentia ac animi magnitudine, omnibus ijs sordibus, quæ à corpore proueniunt, se explicauerit Aeneas. Nã ne Troiæ periret, & corporeis uoluptatibus penitus obrueretur, non dubitauit exul in altum ferri, quamuis incertus quò fata ferrent. Posthæc Thracenses rapinas (ut eas primum cognouit) mira celeritate effugit. Atq; mox in rebus dubijs, à sapientia consilium cœpit, deceptusq; Anchisæ interpretatione. Nam quæ à corpore sunt, facilè corporea sequuntur, uitam ciuilem in Creta sibi proposuit, sed nec piguit errore cognito, uela uentis iam tertio dare. Delatusq; in Strophadas, aduersus Harpyarum auaritiam, inuictus pugnauit. Nec per medios hostes, ad Helenum enauigare formidauit. Præterea qua prudẽtia, qua animi præstantia, iam ab Heleno doctior redditus, immanitatem Cyclopum declinauerit, qua industria ac celeritate Scyllæ Charybdisq; monstra euitauerit, quo studio atq; mentis ardore, defuncto iam in Sicilia parente, nauigationem in Italiam susceperit? Verum cùm Iunonis dolis, Aeoliq; ac uentorum uiribus par esse non posset, cessit ille quidem, & consilio ad ueri inuestigationem in aliud tempus reiecto, in Aphricam eo animo diuertit, ut quàm primum per maris (id est, appetitus) tempestatem liceret, in Italiam tenderet. Verùm in ditione aduersissimæ deæ constitutus, & amore Didonis delinitus: uide quid possit ambitio, quantumq; ad mentes maximorum etiam uirorum euertendas ualeat, regnãdi (inquam) cupiditate delinitus, is qui reliquas iam perturbationes, ac uitia superauerat, diuinissimum consilium in Italiam enauigandi omisit, totumq; se in eo dederat, ut regnum Carthaginensium constabiliret, perseuerassetq; in errore, nisi accepisset à Mercurio, non placere Ioui, ut pulchram urbem uxorius extruat, regni autem & rerum suarum obliuiscatur. Præcipitur enim homini à summo Deo, ut ad suam originem reuerti uelit. Quæ præcepta nobis doctrina quam literatissimorum uirorum, uel sermonibus, uel libris accipimus, facilè tradit. Rectè igitur arguitur Aeneas, quòd uxoris urbis (ea enim est uita in actione posita) administrationem susceperit. Sui autem regni, & totius contemplationis, qua sola mentes humanæ regnant, sit oblitus. Maximeq; hoc urgetur, ut si tantarum rerum gloria ipsum non mouet, Ascanio saltem hæredi successoriq; suo consulat, cui regnum Italiæ, ac Romana tellus debetur, quo in loco, quid nam aliud Ascanium intelligemus, nisi futuram æternamq; uitam, quæ huic breui & momentaneæ succedit? Nam si dum intra hæc corpuscula uersantur animi nostri, tantis rerum terrenarum illecebris demulcentur, ut cœlestium cõtemplationem deserant, meminerint si in futuram uitam (uitiorum labe inquinati, & nulla doctrina exculti) migrauerint, fore, ut nulla unquam ueritatis luce illustrentur. Quapropter regnabit Ascanius, nullusq; suo imperio finis erit, nisi eo à patre defraudetur. Futura enim uita, ab hac quam uiuimus, ea ratione (quam ostendi) iure gigni dicitur, ab eademq; si sordida & uitijs, tenebrisq; inuoluta sit, tanto bono defraudatur: Sin contra manebit felix atq; æterna. Nam,

Hic domus Aeneæ totis dominabitur oris,
Et nati natorum & qui nascentur ab illo.

Quæ quidem mandata cum accepisset Aeneas, quid mirum si uehementer commotus sit. Erat enim in eo animus, qui excelsa semper suspiceret. Itaq; se tandem excitans, cupit, quàm primum abire, & terras (quamuis dulces) relinquere. Assuetus enim potestatibus atq; imperio uir, & dulcedine captus non sine difficultate discedit. Sed cùm uerum bonum, ab eo quod falsa opinione bonum putatur, discernere potuerit, illud tamen anteponit. Cùm uerò pòst diuturnam consultationem, insalutata insciaq; Didone discedere decernat. Nouerat enim non esse passuram illum discedere, si sciisset, egregiè admonet eum ab huiuscemodi rebus animum abducere uolumus, non esse molliores animi par-

tes consulendas, sed clam illis uela in Italiam facienda. Talia enim hæc sunt, ut quantò blandius ea appellemus, quantoque familiarius salutemus, tantò maiori contumacia aduersentur. Sentit tamen dolos regina, & iniquo animo fert uita ciuilis, à uiro excellenti deseri, præsertim, si non sit alius sapiens, qui loco illius succedat. Hinc illæ querelæ nullā sibi ex Aenea sobolem superesse. Quamobrem ratio inferior (quam mulierem appellari diximus) huiuscemodi argumentationibus, uirum egregium inuita ciuili retinere, & à speculandi proposito auertere nititur. Primùm enim ita urget, ut quærat quo modò eam deserere substineat, à qua tam ardenter ametur. Amat enim uehementer uirum excellentem, uita ciuilis. Illius enim consilijs imperia non modo parantur, & parta conseruantur, uerumetiam augentur. Sed nec illud retinet, non seruare illum fidem quam dederat. Suauitate enim imperandi, iam totum se administrationi dederat Aeneas. Quin & se morituram si deseratur edocet. Nec multò aliter euenire solet. Nam destituta à uirtute agendi facultas, pereat necesse est. Deterret ex difficultate hyemalis nauigationis. Quare significantur labores maximi, quos si in Italiam uenire uolumus, subituri sumus. Postremò in hoc uehementer insistit, si reuerteretur ad Troiam, & ad uitam uoluptuosam, non tamen illi esse concedendum, ut honores relinqueret, multò autem minus, cùm loca sibi incognita petat. Nondum enim nouerat speculandi uitam: demum ad commiserationem conuersa lachrymas effundit, connubium inceptum, ad memoriam reducit. Quicquid suaue olim à se accepisset exprobrat, & ne domum labentē deserat obtestatur. Possunt enim uehementer commoueri mitiora ingenia, cum parentes, cum liberi, cæterique sanguine coniuncti, cum amici, cum patria, ne deserat rogant, ne inceptam societatem relinquat, præsertim cum uerendum sit, ne imperium à bonis uiris destitutum aut Pigmalionis auaritia, aut Iarbe tyrannide inuadatur. Quòd tunc magis ueneremur, cum alius sapiens qui sibi succedat non relinquatur. Quæ quidem omnia cum rerum agendarum ratio animis nostris obijciat, non possumus non uehementer commoueri. Succurrit enim Platonicum illud, quo quantum generi humano debeamus grauissimè admonet, ut humanitatem exuere uideamur, si humanam societatem deseramus. Verum cùm animaduertat magnus uir mentem solam esse, qua homines sumus, eamque non agendo, sed cognoscendo perfici. Idque Iouis præceptum esse immotus manet, & obnixus, curas sub corde premit, habet autem quo propositum optimè tueri possit. Non enim inficiatur, benè promeritam esse reginam. Quis enim non uideat magna humanæ imbecillitati adiumenta, ab hoc uitæ genere prouenire? Quin & pollicetur se illius recordaturum, dum spiritus hos reget artus. Nam eum denique absolutissimum appellabimus, qui ita in speculatione (dum uiuit) uersetur, ut uicissim cum res postulat agat. Ergo non fugit à uita agendi, sed inde recedit, quia cum ea non contraxerat matrimonium. Non enim nati sumus, ut circa mortalia uersemur, illisque coniungamur, sed necessitatis causa est illis insistendum, ut tantum opere impendamus, quantum ad societatem conseruandam sat sit. Quapropter si Dido Carthagine delectatur, hoc autem est, si in actione inferior ratio libenter uersatur, liceat & superiori Italia delectari. Possem multa eiusdem orationis, ad eandem sententiam transferre. Sed sit aliquid ex mera historia dictum. Reliqua uerò quæ ad plurimos uersus dicuntur, eam uim habent, ut libidinosum & corruptum amorem detestentur, atque tantæ fœminæ grauissimo exemplo nos admoneant, ut tam turpem, tam pernitiosam pestem fugiamus. Commodè autem cuncta, quæ à Pausania in Platonis Symposio, de turpi amore dicta sunt, ad hunc locum transferemus, ex quibus pauca quæ à nobis (cum de Paride uerba fecimus) dicta sunt memoria si repetetis, intelligetis uerissimum esse Propertianum illud:

Durius in terris nihil est quod uiuat amante.

Quòd autem magno pectore curas persenserit Aeneas & tamen mens immota manserit, ostendit uirum, qui deorum præceptis parere decreuerit, iam ab incontinentia in quam Didonis illecebris prolapsus fuerat, ad continentiam redisse, & quamuis amore urgeretur tamen honestum uoluptati præposuisse. Didonis uerò interitus, nobis perspicuè ostendit, perire necesse est eas Respublicas, quæ à sapientibus deserantur. Non tamen aberrabimus, si amantium atque amentium furorem, extremamque desperationem, huiuscemodi cæde ostendi putemus. Aeneas igitur deorum admonitu, in Italiam enauigat. Verùm insurgente uentorum ui, Palinurus nauis gubernator, negat ea tempestate Italiam peti posse, assentitur Aeneas, ut in Siciliam (in qua insula extinctus parens, nondum debitis exequijs ornatus) iacebat. Quo in loco, quid sibi Palinurus uelit, sine negotio (ex ijs quæ de illo paulò suprà expressi) cognoscere poteris. Cùm enim huiuscemodi appetitus facilè perturbationibus obruatur, non modò à recto cursu auertitur, sed Aeneam (hæc autem excellentis uiri mens est) persæpe in suam sententiam trahit, ut ad patrem (hanc autem imbecillitatem, quam à corpore contrahit animus, iam esse diximus licet intelligere) ad patrem inquam (quamuis iam defunctum) redeat. Si uerò ad memo

riam

riam ea reuocaueris, quæ de Sicilia iam diximus, non ab re ipsis Troianis, ut in eam Insulam redeant, unde breuissima sit in Italiam nauigatio. Poëta tamen cuius consilium est, non solùm ut grauissimas res proferat, sed illas uaria iocunditate ita aspergat, ut tædium tristitiamq; profundarum rerum comites, penitus amoueat, uaria ludorum genera interponit. Hæc igitur ita administrabantur ab Aenea, ut paulò pòst (omnibus absolutis) in Italiam esset soluturus. Iuno uerò cuius in Troianos odium, nec ulla calamitas, nec temporis diuturnitas explerè poterat, quia quo illos Italiæ propinquiores cerneret, eò magis accenderetur, oblatam occasionem non prætermittit. Cùm enim seorsum à uiris imbecille mulierum genus, desiderio tandem quiescendi mœstius conspicaretur, per Irim illis, ut naues incendant persuadet. Quæ quidem sic accipite, rerum terrenarum cupiditas, non uiros, nam pars superior rationis, non facilè his rebus frangitur, sed ipsam inferiorem rationem à superiori disiunctam persuadet, ut rerum magnarum proposito reiecto, tædium longioris nauigationis refugiat, & ubi est consideat. Mulieres igitur, quibus inglorium otium longè charius sit, quàm honestus labor, primo ambiguę miserum inter amorem, præsentis terræ, fatisq; uocantia regna, malignis mare oculis aspiciunt. Nam cùm ratio inferior, quæ à superiori persuasa, illam ad quæq; egregia sequitur, nunc ea absente, paulatim sensuum illecebris eneruatur, donec tandem uicta se illorum potestati permittat. Naues igitur mulieres incendio absumere adoriuntur. Hoc cùm dicit Poëta, uoluntatem quæ ad res magnas ferebatur, incendio cupiditatum perire ostendit: perisset autem tota classis, nisi Eumelus periculum statim ad Aeneam retulisset. Erat enim Eumelus uir ad mulierum custodiam relictus. Nam huic parti inferiori mentis, acerrimus quidam conscientiæ remorsus, cui bona rectaqu'e curæ semper sunt, semper adest. Hæc Græcè synderesis dicitur, uis scilicet nobis ingenita, qua animus & ad honesta erigitur, & à turpibus refugit. Hoc autem nomen ipsum uiri apertè demonstrat. εὔμηλος enim boni cura facilè interpretabitur. Hic igitur prolapsa iam in facinus muliere, rem ad uirum refert: quo nuncio percepto, primus Ascanius ad naues eripiendas aduolat. Ascanius autem celer robustusq;, & magno animo præditus, Aeneæ filius est, quem iure interpretari licet, uigorem quendam ex ipsa mente natum. Hic autem nullo errore prohibetur, quin contra pericula primus feratur, sequuntur reliqui, sed in primis Aeneas: at mulieres uiris cognitis incepti pœnitet. A' uiro enim seiuncta mulier, aduersus appetitum minimè repugnat. Quòd si rursus uiro coniungatur, iam robustior facta, & ueluti è tenebris erepta, tum demum errata iam cernit, & à Iunone delusam esse, dolet pudetq;: non tamen incendium facilè tollitur. Nam captus à Iunone appetitus, in eo perseuerat, ut uoluntatemq; nobis ad summum bonum euehit omnino perdat. fitq; misera in homine distractio, cum aliò ratio ducat, aliò appetitus rapiat, quo in loco, cùm mens nostra, se tantò certamini imparem cognoscat, nititur illa quidem suis uiribus, sed simul etiam diuinum auxilium implorat. Id autem impetrare meretur. Nam qui ita Deum precatur, ut interim ipse (quoad ualeat) sibi non desit, is à Deo minimè deseritur. Nam quod à Salustio scribitur, nec precibus, nec supplicijs muliebribus, auxilia deorū parari, rectè dictum est. Non enim inerti ac desidi, & qui in summam rerum desperationem prolapsus, nihil contra pericula parat, auxiliatur Deus. At qui magno, aduersus difficultates, animo insurgit, qui nihil inausum, nihil intentatum relinquit, qui nec periculis terretur, nec laboribus torpescit, is profectò se dignum facit, cuius & dij & homines commiserantur. Quapropter sapienter Aeneas, cum nec uires Heroum, nec aquarum uis infusa prodesset ad preces conuertitur, auxilioqúe impetrato, cùm iam quatuor naues assumptæ essent, reliquæ ab incendio seruantur. Cùm autem naues ad totam turbam transuehendam deessent, erat senis nautæ consilium, ut imbecilior turba in Sicilia relinqueretur, urbsq; illis habitanda conderetur. Hoc consilium oraculum paternum (Iouis enim iussu locutus est parens) ex ancipiti ratum firmumq; reddiderit, quem locum nisi uos aliter censeatis, ita interpretabimur. Ad diuinarum rerum speculationem, sola mens omni uirtutum robore iam suffulta accedit. Reliquæ enim animi uires, quæ imbecilliores sunt naues: illę enim sunt uoluntas, quibus illuc uehantur incendio amisere, quapropter seuocanda est mens à sensibus. Hoc autem consilium ab eo uiro proficiscitur, cui magistra Pallas fuerit. Est enim à sapientia doctus. Approbatur autem ab Anchise sed iam sepulto, nam qui à ratione iam subacti sunt sensus, facilè in eius ditionem concedunt, præsertim Ioue ita iubente, conuertunturq; in rationem hoc ordine, ut ratio ipsa etiam superiorem locum ascendens efficiatur intellectus. Ille autem & ipse in altiorem gradum euadens intelligentia redditur. Ast intelligentia in Deum commutatur: huiuscemodi igitur consilio atq; oraculo utitur Aeneas. Non tamen prius è Sicilia soluit, quàm sacra piè riteq; faciat. Norat enim quàm laboriosa, quamq; periculis plena sit huiuscemodi nauigatio. Nouerat quantę molis erat Romanam condere gentem, sed nec Venus quicquam interea remittit, quin uehementer pro salute filij anxia omnia

xia omnia circumſpiciat. In primis autem Neptunum rogat, ut mare tranquillum reddat, nam amor quo ad ſummum bonum rapimur, ſuprema in homine rationem hortatur ut appetitum in ſua poteſtate contineat, Neptunus omnia benigniſſima pollicetur. Nihil enim denegat ipſa mens amori ad rectum eam excitanti, neque eſt procul à ratione quod oſtēdat Venerem ſuo regno ortam eſſe. Eſt enim Neptuni regnum mare, quod quidem dum ab illo regitur tranquillum eſt. In hoc Celij uirilia iacta dum agitantur ſpumam gignunt, ex qua oritur Venus. Suprema ergo ratio appetitum intra ſe continet in quem uirilia Celij, idcirco decidere dicimus, quia in appetitum à ratione adminiſtratum uis quædam cœlitus cadit, quæ in eo agitata diuinarum rerum amorem procreat. Quod autem omnes præter unum Palinurum incolumes in Italiam peruenturos promittit, non'ne ex media (ut aiunt Græci) Philoſophia erutum eſt? Nam claſſi in Italiam tendenti maximè aduerſatur appetitus, qui à ſolo ſenſu profectus, nihil altum ſuſpicit. Quapropter quàm diu claſſi præfuit, nunquam Italiam tangere potuerunt Troiani. Sed tandem à ſomno oppreſſus mari extinguitur. Nam poſtquam ratio acerrimè ad contemplationem conuertitur, & caducorum curam relinquit, nihil ex ijs quæ ſenſum permulcere poſſint appetit, unde uniuerſus ille appetitus, paulatim ſopitur, ac ſopitus extinguitur. Claſſis autem etiam ſine ſuo gubernatore, tua fertur Neptuni promiſſis, donec ad Syrenum ſcopulos deueniret. Ibi autem fluitare cùm cœpiſſet Aeneas, temonem capiens, nauem in undis nocturnis rexit. Nam animus noſter cum iam ſibi Italiam propoſuerit, ſecurus fertur, donec in uoluptatum ſcopulos incidat. Tunc enim temonem capiat oportet appetitus rationalis, qui aduerſantibus uoluptatibus contra obſiſtat. Extincto igitur Palinuro, Aeneas tandem poſt diuturnos errores Euboicis allabitur oris. In Italiam enim uentum eſt, ad quam gubernatore Palinuro, nunquam perueniſſet Aeneas. Iam portum ingreſſi ſunt. In quo non idem euenit, quod in Carthaginenſi portu eueniſſe oſtendit Poëta. Illic enim naues, & ſi procul à rabie fluctuum in tranquillo eſſe uiderentur, nulla tamen erant anchora alligatæ. Quapropter, quanquam non omnino uexabantur, in aliquo tamen erant motu. Hic autem anchora fundabat naues, quo oſtēditur, eas ueluti fundamento nixæ ſint, ſtabiles herere oportere. Summum enim illud bonum, quod in negotioſa & ciuili uita à Philoſophis ponitur, & ſi huiuſcemodi receſſu poſitum ſit, ut procul à fortunæ procellis uirtutū beneficio abſit, non tamen ita conſtabilitum eſt, quin labefactari poſſit. Qui autem diuinarum rerum ſibi contemplationem finem ultimum propoſuit, hic ita in tuto ac ſolido rationes ſuas collocauit, ut nulla ui dimouere poſſit. Nam aduentus in Italiam, oſtendit habitum uirtutum iam contractum ita, ut à propoſita uita non ſit diſceſſurus Aeneas, non tamen earum uirtutum, quæ ſunt animi iam purgati. Nam nihil ſibi difficile iam proponeretur, ſed earum quas dicunt purgatorias, quod quidem propoſitum iam conſtabilitum, fortitudo & animi robur non deſerit, nec ipſe ardor rei aggrediendæ. Quam quidem rem tunc exprimit, cùm ait, iuuenum manus emicat ardens, Litus in Heſperium. Manus enim indicat omnes animi uires concurrere, quæ è medio iam ſublato Palinuro, ſeſe menti ultro ſubiecerant, quòd autem ardens ſit concurſus uehementiam indicat, neq; ab re eſt, quòd ſit manus iuuenum. Oſtendit enim animi bene affecti uires, nullo ſenio (in quo tedium torporq; & ignauia eſſe ſolet) unquam affici. Quapropter non lento paſſu rem agit, ſed emicat, uerùm quia dum in corpore exulat animus, quamuis ſe totum ſpeculationi dedat, non poteſt tamen non curare neceſſaria, ea enumerat Poëta, quæ non uoluptatem ſenſus, ſe incolumitatem uitæ reſpiciant. Nam quærit pars ſemina flammis. Abſtruſa in uenis ſilicum pars denſa ferarum, tecta rapit ſyluas inuentaq; flumina monſtrat. Inferiores igitur animi uires hæc agunt. Aeneas autem quo nobis mens exprimitur arces quibus altus Apollo, præſidet, horrendæq; procul ſecreta Sibyllæ, Antrum immane petit. Quod cùm facit, ad res diuinas contemplandas erigitur: nam qui aliquid figurarum inuolucris ſcribunt, huiuſcemodi ſpeculationes per excelſum locum exprimunt. Vnde illud è Pſalmo. Quis aſcendet in montem domini? Adde & illud. Nam cùm uirtutum in contemplatione poſitarum finis uerum ſit, quo ſapientes efficimur recte omnino ſolem huic ſpeculationi propoſitum eſſe dixit. Nam ut nox tenebræq; inſcitiam arguunt, ita lucis dator Sol, ueritatem ſignificat. Cuius exemplum ſecutus ciuis noſter Danthes, cū ab ignoratione rerum, ad ueri cognitionem progreſſum ponit, ſe ex nocte ſyluaq; egreſſum, montem cuius iuga ſole illuſtrata ſint, aſcendere teſtatur. Addit præterea antrum ibi eſſet Sibyllæ, magnam cui mentem animumq; Delius inſpirat uates, aperitq; futura. Quem quidem locum, ut dilucidius exprimamus, pauca prius de Sibylla percurram, mox ad rem de qua agitur redibo. Conſtat igitur Sibyllas apud Græcos eas mulieres uocitari ſolitas, quæ furore diuino afflatæ futura prædicerent. Eſt autem Sibylla quaſi σιῶ βουλὴ: id enim eſt Dei ſententia quoniam Dei conſilium ſibi notum ſit. σιόν enim Aeoles Deum dicunt, quem reliqui Græci θεόν nominant. Quanquam ſunt qui uelint fatidicam

Lactantius dicit σιοὺς Aeolib. eſſe θεούς: et βουλὴν, βουλήν. Inde dictam eſſe, σιβυλλαν quaſi θεοβούλην.

cam

eam mulierem apud Delphos hoc nomine appellatam, à qua deinde reliquę futurorum conscię cognominatę sint, has ex uarijs regionibus decem fuisse colligit M. Varro. Quas ego omnes (si quid ad rem pertinere arbitrarer) suo ordine prosequi non grauarer, sed ut uides, nihil ad hoc de quo nunc agitur. Quamobrem satis fuerit uidisse Sibyllam, facilè rerum diuinarum doctrinam interpretari. Hæc autem nobis ea quæ Apollini nota sunt, sine mendacio prędicit. Nam sapientiam ueritatemq́ aperit, quòd uerò antrum ponit, exprimit ueritatem in obscuro latere, neq; temerè Triuiæ lucos Apollini templo adiungit. Luna enim corpulenta uehementer est, & reliquis syderibus inferior. Quapropter rerum humanarum quæ diuinis longè inferiores sunt figuram iure habebit. Illa enim lucis præponitur, res autem humanæ in sylua obrutæ sunt, non enim corpore carent, & ut Luna à Sole lumen recipit, ita & ipse quicquid habent, à diuinis habent. Collige ergo, cum sapientia non modò diuinarum rerum, sed etiam humanarum scientia sit, rectè Apollinis templo Dianæ lucum adiungi. Templum diuinarum rerum locus est, sylua materiam notat, Templum scimus ædificium Deo sacrum, in quo res solas diuinas agimus, ab reliquis abstinemus, quoniam cùm illud ingredimur à negotijs cessamus, & soli contemplationi incumbimus. Templum autem à Dædalo conditum ponit. Quid igitur aliud est ædificare templum Apollini, nisi reddere se idoneum ad sapientiam capiendam? Quòd quidem tunc deniq; facimus, cùm ab omni corporea labe purum animũ ad contemplanda diuina transferimus. Hoc autem Dædalus (uir omnibus optimis artibus instructus) facere potest, in quo tantum ingenium fuerit, ut & Dædala Circe, & tellus Dædala à Poëtis tunc maximè dicatur, cùm maximum ingenium ostendere uolunt. Venit autem non mari, non terra, nec ad meridiem infimam nobis mundi partem, sed per sublimem aërem ad Septentrionem. Nihil enim humile, nihil terrenum sit in ea mẽte, quæ ad speculationem fertur, sed ad sublimia cœlestiaq; erigatur. Est autem primus speculandi ingressus à uitijs. Primam enim cognitionem esse oportet circa mali naturã, ut ualeamus ab eo abstinere. Nam nisi expiati a uitijs fuerimus, nunquam diuina attingemus. Vt enim idem sæpius referam, negat Dauid quenquam ascendere posse in montem Domini, nisi eum qui sit innocens manibus, & mundo corde. Quapropter in foribus, per quas erat in templum aditus, homicidium Androgei, adulterium Pasyphes, & Icari fastus ponitur. Hæc ergo à principio speculatur Aeneas. In uitiorum autem cognitione, non est diutius immorãdum. Nam & statim ea nosse oportet, & statim à notis discedere. Rectè igitur à Sibylla, quam iam præmissus Achates accersierat, admonetur Aeneas, ne in tali spectaculo longiùs tempus conterat. Nam excellentiores quoq; uiri, uarijs uoluptatum illecebris allecti laberentur, nisi eorum cura & studio eam essent adepti doctrinam, qua monemur ut paululum illud uitæ ac temporis, quòd humanæ sorti concessum est, non nisi magnis & excelsis rebus conterendum ducamus. Hoc autem inter egregium uirum ac stultum interest: nam alter si semel labatur non facilè surgit. Alter si (quoniam corpore grauatur animus) paulum quandoq; è uia deflexerit, statim adest ab Achate accersita Sibylla, quæ ad rectum deducat. Sed mirum profectò Poëtę ingenium, qui sapientiam ipsam sua sapientia nos edocet. Prima itaque doctrina ea est, ut purgati mundiq; templum ingrediamur. Deinde ostendit quamuis mens nostra quædam sua & à summo Deo sibi indita ui cognoscere possit, cognitionem tamen diuinarum rerum huiuscemodi esse, ut nisi diuino lumine cœlitus illustremur, illam concipere non possimus. Hoc cùm sit quis non uidet precibus & sacrificijs, rem esse à Deo petendam? Elegit autem septem hostias, quoniam septenarium numerum, multi philosophorum perfectissimum putauerunt, proptereaq; sapientiæ attribuitur, & Virgo ac Pallas appellatur. Sacrificat igitur septem, quoniam sapientiam optat. Neq; temere dictum est, quo latè ducunt aditus centum, hostia cẽtum: per aditus enim multiplicem uariamq; doctrinam exprimit, qua ad sapientiam ducamur. Hostia uerò quæ quidem uenientibus sese opponunt, non paruam in re difficultatem ostendunt. Hæc autem non antè patebunt, quàm id precibus ab imo pectore fusis impetrauerimus. Summo enim animi ardore, & mente illi penitus deuota, sapientia acquiritur. Vt autem sapientiam assequamur, promittit se templum Phœbo & Dianæ facturum, sed de templo paulò suprà dixi. Hunc uerò quare illud de solido marmore facturum se pollicetur, breuibus expediam. Marmor res dura est, ac mirus in eo & candor & splendor apparet. Vnde ab eo quoòd μαρμαίρειν Græci splendere dicunt nomen sumpsit. Quæ omnia in ea mente quæ ad speculationem erigitur, insint necesse est. Erit enim solida, ut quemadmodum insanis fluctibus sua duritie ita obsistit scopulus, ut ipse integer maneat, illi uerò illidantur, disruptisq; residant, sic mens nullis perturbationibus frangatur, sed illas frangãt dicimus, præterea aliquid ex solido marmore esse, cùm non marmoreis crustis externè exornatum sit, sed totũ ex marmore constet. Quapropter & huiuscemodi mentem esse oportet, ut non signa quædam quibus sapientiam exoptet præferat, sed tota exardescens illi semper incumbat. Erit itidem

dem summo candore nitens, ut nulla sit corporea labe polluta. Quo enim pacto splendore carere possit ea mens, cùm sapientiam nūquam perceptura sit, nisi prius multis doctrinis illustretur? Templum uerò Phœbo Dianæq; ponit, quia (ut modò dicebam) & diuinarum & humanarum rerum cognitio est sapientia. Dies autem festos soli Apollini instituit, quia uerus cultus solis diuinis debetur, pollicetur & Sibyllæ penetralia, in quib. suæ sortes & arcana condantur. Nam nisi alta mente reposita maneant, ea quæ per doctrinam acquirimus, ueluti Danai puellæ assiduo laborabimus, neq; unquam perforatum uas adimplere ualebimus. Quapropter & uiri lecti sortibus, præponendi sunt. Nam excellentes sunt uires animi adhibendæ, quibus quæ didicerimus optimè mandentur. Curandum autem in primis, ne responsa frondibus scripta tradantur, sed ore pronuntientur. Non enim libellis & commentariolis credenda sunt, quæ addiscimus, sed menti. Neq; rursus leuium stultiliumq; rerum est quærenda doctrina, ueluti qui in dialecticorum superfluis captiunculis, ac uanis amphibologijs, aut inanibus fabellis, omne penè tempus terunt. Verè autem illud dictum est, Sibyllam circa principium nondum Phœbi patientem esse. Ea enim quæ cognitu difficillima sunt suscipere non ualent nostra ingeniola, donec Apollo (is enim est ueritas) nos componat. Ea enim instructis omnia facilia redduntur, sed audi quid dicat Sibylla? O tandem magnis pelagi defuncte periclis, sed terris grauiora manent. Nihil grauius, nihil uerius: qui enim omissa ciuili uita ad eam peruenit, quæ in contemplandis rebus posita est, ille relicto pelago, in continentem sese recepit. Vita enim quæ in actionibus uersatur, fluctuandi mari simillima est. Videmus enim omnia quæ in ea aguntur, fortunæ procellis exposita esse. Contemplatio autem, cùm ad ea uertatur, quæ eodem semper se modo habent, neq; in interitum cadunt, in solido hæret. Magnis itaq; pelagi periculis, iactatus est Aeneas, priusquam longis erroribus circumactis, diuersa horrendaq; maris monstra uitare potuerit. Difficile enim fuit ut Troianum incendium incolumis euaderet, laboriosum ut crudelitate atq; auaritia deterritus, è Thracia abiret. Incommodū ut ambiguitate oraculi deceptus, in Cretensem pestem incideret. Quis autem Harpyarum fœdam illuuiem non abominetur? quamuis iter ad Helenum, per medios hostes non formidet. Quis Cyclopum immanitate non consternatur? Maria autem Sicula ita cautè obire, ut ne'ue Scyllam, ne'ue Charibdim conspiciat, & tempestati à Iunone, Aeoloq; excitatę, ita resistere, ne naufragium faciat, nō hominis, sed herois est: prætereo, quæ in socijs in Aphricano littore passus est, quas illi fraudes Iuno parauerit, quo amoris uinculo Dido illigauerit, prætereo quæ in Sicilia ex incendio nauium damna acceperit. Quem omnia grauia, ac tunc periculis plena, cùm perpessus fuerit, quo nam modò in Italia duriora passurus est? Non tamen procul à uero aberrat Sibylla. Cùm enim à communi uita, ac hominum cœtu, te in solitudinem uendicaueris, tunc acriores quasdam (ueluti faces) earum rerum quas reliquisti memoria admouet, & illarum desiderio, acerrimi insurgunt morsus. Atq; cùm obliuioni iam eam mandasse putamus, tum maximè illarum ingeminant curæ, rursusq; resurgens sæuit amor, ut nisi firmissima anchora naues fundauerit, uideatur in Aphricam renauigaturus. Non enim & si firmum sit propositum, minimè inde discedere, tamen cessat certamen, cùm aliud illecebre, olim actæ uitæ, aliud præsens consilium suadeat. Venit in Italiam Aeneas, uerum eo uirtutum genere, quo purgatoriæ appellantur, à quibus anteaquam penitus expiata sit mens, necesse est ut acerrimum bellum (quemadmodum nostri aiunt spiritus) aduersus carnem gerat. Nam quantò magis hæc supra humanam imbecillitatem sunt, tanto maiori periculo aggredimur. Humanam enim societatem cùm deserimus, aut in ferinam uitam per insaniam & atram bilem degeneramus, aut heroico robore supra hominem erigimur. Quapropter interrogatus quidam, qui in littore solus uagabatur, quo cum loqueretur, respondissetq; mecum loquor. At qui uide (inquit ille) ut cùm bono homine loquaris, & rectè quidem. Non enim facilè Scipionem inuenias qui nunquam minus solus esset, quàm cùm solus, propter huiuscemodi igitur difficultates, ait Sibylla fore, ut cùm in Italiam uenerint Dardanidę: ij enim uiri egregij sunt, nollent uenisse. Inuenient enim alium in Latio Achillem, inuenient & Iunonem, à quibus non mediocriter uexandi sint. Ambitio enim, quæ ut in Iunone, ita in bellicoso uiro exprimitur, quemadmodum Troiæ & uoluptati aduersabatur, sic & speculationi (quam sibi præferri ægrè patitur) aduersabitur. Est autem ex dea natus Achilles, quia diuina quædam generositas in animis nostris insita est, quæ nemini parere, omnibus autem imperare uelit. Hæc si recta ratione excolatur, ueram fortitudinem parit, sin autem contra rationem elata, omnia in suam libidinem conuertere tentet, ambitionem creat, & regnandi cupiditatem. Quapropter & si uehementer degeneret, à dea tamen, id est, à diuina animi ui originem ducit. Non autem ea solum, quæ uentura sint prædicit Sibylla, uerum & causam tantorum malorum profert. Ait enim ut Troiam euertunt nuptiæ mulieris externæ, sic & in Italia Lauinæ coniugium, bellum acerrimum concitabit, con-

fungitur externæ mulieri animus noster, cùm omissa uirtute rebus caducis delectatur. Quapropter uoluptas Paridis Troiam euertit. In Italia uerò cum nondum cupiditatem rerum humanarum deponere ualeat animus, bella excitantur aspera, illa quidem, sed non in quibus ueluti apud Troiam succumbat, sed unde uictor triumphansq;(parto regno) redeat. Accommodatè (ut mihi uidentur) omnia hæc inquit LAVRENTIVS. At illud quare dictum sit, sed non uenisse ualent, non intelligo. Nam si eum qui iam ad speculationem peruenerit, firmo iam proposito esse oportet, cur illum pœnitentia sequatur non uideo. Non enim inficior uirum etiam grauem, in huiuscemodi stabili proposito, acri sępe morsu affici, non tamen ita magno affici puto ut ad pœnitentiam redigatur, nisi fortasse hoc dictum sit, ut multa per quandam hyperbolem. Sic enim Græci superlationem appellant. dici consueuere, ut ex ijs uerbis quibus pœnitentia significatur non pœnitentiam, sed summam difficultatem ostenderet. Isthuc ipsum inquit BAPTISTA, uerùm uideamus quid respondeat Aeneas, nēpe id quod qui uera doctrina imbuti sunt semper obseruant. Ait enim se ita præmeditatum uenisse, ut antea secum animo omnia euoluerit. Quæ enim ante à nobis prouisa sunt, ea id spacium præbent, ut anteaquam ueniant uel euitari possint, uel saltem ne tantum lædant prouideri. Cùm animus ipse suas uires colligens, robustior aduersus difficultates reddatur. Nam quemadmodum si hostes incautos, ac nihil tale metuentes inuadamus, quamuis & loco & numero superiores sint, facilè illos superamus. Contra uerò uel exiguæ copiæ, si spacium ad ea paranda assit, quæ prælio conducant ualidissimo exercitui, pares sæpe inueniuntur, sic & nos si nobiscum cogitauerimus, quamuis multa per corporis cogitationem accidere possint, animos tamen cœlesti semine ortos, nisi secordiæ ignauiæq; sese dederint, nullis laboribus, nullis difficultatibus, nulla fortunæ iniuria (modo uelint) impediri posse, quò minus in originem suam redeant, inuicti ab omni perturbationum prælio euademus. Hæc secum cùm iam diu meditatus esset Aeneas, non petit nunc demum illa doceri: Verùm in limine contemplandarum rerum positus, ad inferos deduci orat: quo in loco quid sibi uelit Aeneæ ad inferos descensus, conabor paucis absoluere. Si prius quid infernus sit, & quot modis ad eum descendatur, breuiter demonstrauero. Infernum igitur plurimis ante Christianum nomen sæculis, non solùm Hebræi, uerumetiam Aegyptij posuerunt. Quæ autem post Christum natum, nostra religio sine ulla dubitatione de inferis deq; pœnis, quas apud inferos nocentum animæ luunt, affirmat, ea omnia ab Hebræis (ni fallor) accepimus. Quæ uerò Aegyptiorum monumentis mandata sunt, ea primus ad Græcos transtulit Orpheus. Hæc deinde suis figmentis, auxerunt pleriq; ex Græcorum Poëtis, quorum principes Homerum, Hesiodum, Euripidem, Aristophanemq; esse uidemus. Quos deinde secuti è nostris sunt, præter Maronem, Ouidius Sulmonensis, & ex Hispania Statius Pampinius, ac Lucanus, & (quem pleriq; Florentinum fuisse putāt) Claudianus. Atq; ij omnes inferorum sedes subterraneas esse, & ad centrum usq;, qui locus in sphæra infimus esse portendi crediderunt. Quapropter speluncas quasdam, ac terræ hiatus, præsertim si ignem fumum'ue euomant, ingressum ad inferos, non sine muliercularum ac totius uulgi summo assensu fabulati sunt. Nam & in Laconica regione Tęnarus mons est, circa finem Maleæ Promontorij, è cuius profundissimo antro, quoniam spiritu id agente, strepitus auditur, facilè fuit uulgò persuadere, inde ad inferos descēdi. Acherusia autem palus in Epiro non procul ab Heraclea ab Argiuo (ut ferunt) Hercule dicta, specum habet, per quam Cerberum tricipitem Plutonis canem ab Hercule eductum, crediderit antiquitas. Nam de Auerno lacu, nihil est quod referam: uulgata enim res est, & à plerisq; decantata. Ac de Poëtis hactenus. Plato uerò eadem disciplina, qua & Orpheus imbutus, ita singula prosequitur ut nihil aliud inferorum locum animis nostris esse uelit, quàm corpus ipsum, quò ueluti carcere includuntur. Ipse enim animos, à summo Deo creatos ponit: qui quidem suapte natura ducti, in Deum parentem suum conuertuntur, nec mirum. Nihil enim est quod in originem suam, cùm possit, non reuertatur. Videmus enim (ut loco exempli hoc ponam) ignem hūc (ut ita loquar) terrenum, quia superioris ui ac semine genitus est, suæ naturæ impulsu, & superiori erigi. Conuersi autem in Deum animi, eius radijs ita illustrantur, ut ubi hactenus eorum essentia, per se ueluti informis fuerat, nunc illo fulgore cōformetur, fitq; miro quodam modo, ut intra animi essentiam receptus, fulgor non ueluti externa quædam & aduenticia res in ea resideat, sed ad illius capacitatem tractus, obscurior quidem reddatur, & à se ipse degeneret, menti autem propius ac naturalis efficiatur. Quapropter hoc duce, in sui ipsius atq; omnium quę infra se existunt (ea enim corpora sunt) cognitionem animus uenit. Deum uerò & cætera quæ supra se apparent, hoc lumine non cernit. Qui enim si iam connaturale sibi factum est, ea quæ supra naturam suam sunt, illo continget. Id tamen menti nostræ præstat: Nam per primam hanc ueluti scintillam, Deo propinquior facta, aliud accipit lumen, & clarius quidem, quò iam cœlestium quoq; & supernarum rerum cogni-

tionem accipiat, Sed hæc te Laurenti latere minimè puto. Sunt enim non solùm doctè ac distinctè, sed omnino dilucidè à Marsilio nostro, in ijs dialogis explicata, quos ille in Platonis Symposium conscriptos, sub tuo nomine edidit. Quos quidem cùm quia à te sunt, tum maximè quoniam plurimis, ac selectissimis rebus abundant, familiarissimos tibi esse cupio, sunt illi quidē inquit LAVRENTIVS. Verùm præcipuè locus iste menti nostræ hęret, in quo geminum in nobis lumen elucere demonstrat, naturale unum & ingenitum (ut dicebas) diuinum alterum & infusum, quibus simul iunctis, animi nostri, ueluti geminis suffulti alis, totum hunc superiorē mundum peruolare possunt. Additq; si illo diuino semper utantur fore, ut semper diuinis hęreant. Infimus autem hic terræ locus animente in quo ratio sit cariturus uideatur. Quòd ne fiat esse diuina institutum prouidentia, ut animus sui omnino potens sit, ualeatq; pro suo arbitrio, uel utroq; simul lumine cum libuerit uti, uel altero solo, proptereaq; fieri ut natura duce ad natiuum lumē conuersus, se uiresq; suas, quæ ad fabricam dum corpus spectant, diuino lumine ad præsens omisso, solùm consideret, illasq; in corpore construendo exercere cupiat. Recctè ac memoriter tenes inquit BAPTISTA consistit igitur in cœlo (ut Platoni quem Poëta sequitur placere uidemus) animus noster, ipsius diuinæ naturæ contemplatione perfluens. Verùm illa quàm dicebas cupiditate infectus, & ipsa cogitationis mole degrauatus, in infera descendere incipit. Verùm quoniam cùm de inferni finibus (ex sententia Platonis) quęritur, non simplex apud eius Philosophi sectatores opinio est, nos eam hoc tempore sequemur, quam & animorum rationi magis congruam putamus, & doctioribus magis placere cernimus Hi igitur bipartitum mundum ponunt. Nam supremum cœlum quod à planes uocitatur stellis (ut est apud Poëtam) ardentibus aptum superorum regionē esse uoluerunt, eosq; campos elysios ac beatorum insulas nominarunt. Saturni uerò Sphæra, ac sex reliquæ quæ sub illa sunt, rùrsusq; quicquid spatij inter Lunam terramq; interiacet, ipsamq; terram inferis attribuerunt. Altissima igitur pars illa, qua uel substentātur diuina uel constant, nectar uocatur, & deorum potus esse creditur. Inferiorem uerò lętheum ac hominum potum dicunt. In hunc enim cùm à superiori cœlo per Cancrum (ea enim hominum porta dicitur) prolapsa fuerit, anima in ipsius hyles, quæ elementorum materia est, tumultum incidit, quo in loco noui potus ebrietate degrauata, & ueluti temulenta effecta, diuinorum obliuiscitur, terrenarumq; rerum cupiditate illecta: ita per subiectas Sphęras delabitur, ut ex singulis cœlorum ordinibus, aliquem eorum motuum, quibus usura deinceps sit, in corporibus acquirat. Nam ab ea quàm Saturniam stellam nominant ratiocinandi & intelligendi, à Ioue agendi, à Marte audiendi uim abducit. Sol uerò ut sciat, ut etiam opinetur illi concedit. Mox à Venere excepta, desiderij motum mutuatur: inde per Mercurij ac Lunæ cœlos descendens, ab illo pronunciandi interpretandiq;, ab hac plantandi & augendi uires acquirit. Ac postremò ad terram (ueluti ad centrum quò grauia omnia feruntur) delata, & corpus quasi carcerem, uel potiùs sepulchrum ingressa, iure apud inferos relegata dicitur. Moritur enim in corpore anima, ueluti in sepulchro demersa, non ita tamen: ut huiuscemodi morte extinguatur, sed ut ad tempus obruatur. Quandoquidem illius diuinitatem noxia corpora tardant, terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra. Habes, sed breuiter, quid Platonici infernum putent, & quem animarum ad ipsum descensum ponant. Nam quæ de tartaris fabulantur Poëtæ, ea omnia, animam in corpore pati manifestum est. In materiam enim protracta nouam syluæ ebrietatem haurit, cùm illa ueluti flumine demergatur Flumen autem ipsum, non sine exacta ratione, in quatuor flumina, ac stygiam paludem deducunt. Lethæum Acheronta stygem Cocytum ac Phlegetontem. Materiæ enim admixtà anima, cuncta quæ in cœlis uiderat obliuiscitur. Quapropter iure Lethæum flumen, ab eo quod est λήθεσθαι (sic enim obliuisci Græci dicunt) potare finxerunt. Ex hoc autem Acheron manat, quæ res gaudij priuationem denotat, quasi ἀχαίρων, id est, ἄνευ χαρᾶς, à particula priuatiua α, & χαίρων gaudens. Nam quòd in Dei cōtemplatione purus existens animus gaudium accipiebat, id omne ex obliuione amittit, quo quidē amisso Styx quam facilè tristiciam interpretaberis, exoriatur necesse est. Stygijs demū postrema ęstuaria Cocytum efficiunt. Quis enim ex tristicia in luctum non cadat? Te autem non fugit id Græcos κωκύειν dicere quòd Latini, lugere interpretantur. Ex diuturno autem luctu in furoris insaniæq; ardorem incidere solemus, quem Phlegetontem nominant. Ex hyle igitur unico flumine, mala hæc omnia eueniunt. Quapropter non sine summa doctrina, ex lethæo reliqua fluenta deriuari finxerunt, sed hæc in Phædone à Socrate latius explicantur. Nobis autem de multis pauca ad hunc locum transferenda fuerunt, atq; ea solùm, quibus descensus ad inferos, ex Platonis sententia perspicuus redderetur. Nostri autem qui ita à Deo animas creari rectissimè sentiunt, ut eodem momento & creentur, & suis corporibus infundantur, non eas in hoc inferiori mundo uersari uoluerunt, ut commissa purgarent. Quid enim si ante corpus non fuerant, extra corpus peccare potuerunt?

tuerunt: sed ut suis rectis actionibus quas omnino liberas habent, cœlo aliquando frui mererentur. Concessit enim nobis Deus, ut nostro arbitrio liberè uteremur, non ut per nequitiam delinqueremus, sed ut per religionem & iustitiam summum bonum acquiremus. Verùm cùm per summam stulticiam illud negligentes, corporeis terrisq; uoluptatibus deliniti, maximis uarijsq; sceleribus coinquinemur, oportuit esse locum, ubi à corpore digressæ huiuscemodi animæ, suorum facinorum debitissimas pœnas perderet. Hunc autem locum, circa terræ centrum maximè esse uoluerunt. Nam cùm & Propheta: Eripuit Deus animam meam de inferno inferiori, dixerit, & ipse humani generis saluator, se triduo in corde terræ futurum admonuerit, facilè conuincitur centrum esse. Nihil enim est centro inferius, quin & ita in medio terræ consistit, ut in medio animante cor esse uidemus. Qua in parte & tenebras exteriores (quoniam à luce remotissimę sint) & dentium stridorem (quoniam nulla solis uis illuc descendat) esse nemo negauerit. Erit igitur in terræ centro infernus, sed ita erit, ut etiam ex ijs quæ sapientissimè à Gregorio colliguntur, ad aërem usq; hunc ex terræ & aquæ caligine crassiorem protendatur. Atq; de inferno hactenus. Ad illum autem animas descendere omne ferè hominum genus dixit, sed tamen aliud alij sentiunt. Nam præcipitatio illa animorum, à supremo cœlo in hæc corpora, ad inferos descensus, esse à Platone creditur. Christiani uerò scœlestorum animas, è suis corporibus ad inferos trahi admonent. Dicimus itidem uiuentes homines, cùm in uitia labuntur ad inferos ruere. Sunt quoq; qui credant, magicis artibus & carminibus fieri, ueluti descensus quidam ut inde euocari animæ possint. Verùm præter hos quatuor descensus qui quintus est non uidetur omittendus. Nam & ad inferos tendimus, cùm lumen rationis nostræ, ac industriam in mali, ac omnium uitiorum naturam speculandam deijcimus. Ego igitur libenter de te sciscitor ô Laurenti, cùm hæc omnia perceperis, quid putes hoc Aeneæ descēsu Virgilium exprimere uoluisse? Iam dudum quid agas uideo ô Baptista inquit LAVRENTIVS ac pro eo maximas tibi gratias habeo. Quis enim non uideat uniuersam hanc disputationem, non solùm meis precibus datam, uerumetiam ad me fratremq; meum erudiendum elaboraram? Nam & si cæteri, qui assunt omnes mirificè tua oratione delectentur, tamen est eorum ætas, ac doctrina huiuscemodi, ut etiam sine duce, ipsi per se hæc omnia cognoscere ualeant. Hos igitur duos erudiendos cùm susceperis, propterea q; rectè ne an secus quæ hactenus disputasti tenemus nosse cupias, sine ulla cunctatione, quæcunq; rogaueris respondebo. Sic enim & errata facilè emendare poteris, & si quid rectè teneo, id tuo iudicio confirmatū firmius hęrebit. Petit igitur à Sibylla quam tu iam doctrinam interpretatus es, ut ad inferos & ad parentem deducat. Quod cùm petit, ostēdit mentem (præmonstrante ipsa doctrina) in sensualitatem descendere. Vult enim uitia quæ ab ea sunt penitus cognoscere, sed uide quantum tibi ex hac disputatione debeam: nam non solùm effecisti ut hęc à Marone diuinitus dicta tenerem, sed similitudine rerum admonitus, iam quid sibi noster quoq; Danthes uoluerit, facilè coniector, sed de hoc aliâs. Tu uerò si placet ad reliqua perge. Rectè tu quidem inquit BAPTISTA interpretaris: me autem tuum istud ingenium, ac iudicium summoperè delectāt. Verùm audi quid illi uate respondeatur. In primis enim descensum ad inferos, nullius negocij esse demonstrat, cùm noctes dies q; ditis ianua pateat, quod profectò nimis etiam quam uellem uerum est. Nam cùm procliues (ut senex quoq; Terentianus conqueritur) à labore ad libidinem sumus, facilè in uitium labimur. Rectissimeq; illud ab Hesiodo

τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι,
—ῥηϊδίως

Rectissimè quoq; & illud, uel clausis oculis illuc descendi. Nam siue delinquendo, in uitia labimur, quoniam id per stulticiam fit. Stulticia autem rarissimi carent, quid obsecro te facilius inuenies, siue, sed reliquos descensus nunc missos facio, quorum procliuitas perspicuè apparet. Id autem de quo nunc agitur, quis non uidet? Mentem ipsam ac rationem, facilè in cognitionem sensuum descendere. Maximum autem fit periculum, ne diu circa singulas corporis uoluptates uersamur, ita illarum illecebris demulceamur ut irretiri hęreamus. Facilè igitur sensus descendit, mens non autem facilè à sensibus reuocatur. Id enim est ab inferis redire: pauci enim quos æquus amauit Iupiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus: Dijs geniti potuere. Tria (ut uides) hominum genera ponit, quibus liceat ad superos reuerti. Sed nos prius de duobus postremis dicemus. Censet Plato (quod paulò suprà explicatius demonstrauimus) animos nostros rerum terrenarum cupiditate degrauatos, in corpora descendere, quapropter qui prius Ambrosia Nectareq; uescebantur. Id enim est Deo fruebantur, atq; inde mirum gaudium sumebat, nunc Lætheum epoti, in rerum omnium obliuione mersi sunt. Quod si intra corpus constitutus animus, illius cogitatione ac sordib. inquinetur, tam densis tenebris obducitur, ut nulla deinceps spes sit, ad superiorem lucem redeundi. Sin autem seipsum in se colligens, inte-

grè caſteq; degat,& corporis quoad poteſt conſortium declinet,paulatim ex illa obliuione(qua ueluti crapula uinoq; oppreſſus obdormiſcebat)ſe excitans,ualet ſibi geminas illas(quas iam totiens nomino)alas comparare.Illis autem ſuffultus facilè ex inferis reſilit,& ad ſuperos rediens,in regionem ſuam reuolat. Per duas igitur alas totidem uirtutum genera intelligimus,& eas quæ uitæ actiones emendant, quas uno nomine iuſticiã nuncupat.& eas quibus in ueri cognitionem ducimur,quas iure optimo religionem nominat.Illud igitur pauci,quos ardens euexit ad ęthera uirtus,alam primam exprimit,& uirtutes,quæ de uita & moribus ſunt,intelligit, cùm deinde addit: Dijs geniti potuere, ſignificat alam ſecundam,atq; ipſam religionem, quam ex uirtutibus ijs quæ ad uerum ducunt conſtare uult Plato. Hæc itaq; à tanto Philoſopho mutuatur Maro,cuius quidẽ doctrinæ,nonnihil ex mathematicorum ſententia ita addidit, ut neq; ius ſuum ac libertatem animis adimeret,neq; cœleſtia corpora ſuà ui priuaret.Nam ſi animis noſtris uim neceſſitatemq; ſydera afferre dicamus,non modo id in religione noſtra impium erit, ſed & à ſummorum philoſophorum doctrina abhorrens. Verum ut intelligas,neq; hoc à Platonico dogmate alienum eſſe.Refert ille in Timęo,rationalis animi effectionem, nulli niſi Deo tribuendam, quoniam ipſe eſſentiam atq; rationem animorum noſtrorum creat.Corpus autem,ac cæteras animi partes, ut ea eſt quæ concupiſcit & quæ iraſcitur, nos ab animo mundi mutuari Quapropter & ſi mens ipſa noſtra, nullo ſyderum imperio ſubiecta ſit,tamen quia nullam actionẽ,ex ijs unde uirtutes uitiaq; manant, niſi per ſenſus ac appetitum exercet. Illis autem quoniam à corpore ſunt, uarias aut ad uirtutes affectiones,aut in uitia procliuitates inferunt ſydera, permulti intereſſe uidetur,quo ſydere nati ſimus.Neq; ſolum ad hæc,quę ad uitam & mores pertinere diximus, uerum & ad ea quæ ſpeculationem & ueri cognitionem reſpiciunt. Nam ſi omnes omnium animi eadẽ natura ſunt,unde niſi à corpore erit:quod alij ingenio, iudicio, ac memoria excellentiſſimi exiſtant,in alijs hęc nulla appareant.Cùm autem omnis noſtra cognitio ab ijs quæ efficiuntur ad efficientiam, & ab ijs quæ loco & tempore circumſcribuntur ad infinita initium ſumat,Multa obijcitur difficultas animis noſtris,ut intelligentiam,ut ſcientiam,ut ſapientiã aſſequatur, cùm uires illę(quas paulò antè dicebam)à membrorum (quibus ueluti inſtrumentis utuntur)deprauatione hebeſcant,neq; ſe explicare poſſint. Cùm igitur apud Platonem ſuum legiſſet Maro, niſi geminas illas alas recuperemus,ad ſuperos redire non poſſe, cùm itidem illarum recuperationem à ſyderibus ea(quam oſtendi ratione impediri animaduerteret, ut à Ioue æquo amaremur opus eſſe oſtendit. Hoc autem nihil aliud eſt, niſi ut benignitate ſyderũ, affectiones ad rectas acciperemus actiones.Nam cùm planetarum uaria uis ſit, uidemus Iouis naturam huiuſcemodi eſſe, ut quos ille in ſuo ortu benighe aſpexerit, illi ad iuſticiam ac religionem proni reddantur,ita ut ad eas(quas diximus)alas recuperãdas impellat. Colligamus igitur neminem ab inferis remeare,niſi alas recuperet,id autem non eſſe facilè, niſi ijs qui benignitate ſyderum ad ſupera eriguntur.Sed quid tu Laurenti Marſilium intuens, clanculũ ſubmurmuraſti?Nempe id ſolum reſpondit LAVRENTIVS quòd paucis ante diebus, cũ Timęum Platonis in manibus haberet,mihi de anima mundi dixerat Marſilius. Cautius inquit BAPTISTA mihi progrediendum eſſe uideo,cùm res nobis non modò cum docto.Verumetiam cùm memorioſo ſit,ſed quòd de mundi anima dicis,id & uerum eſt,& huic loco apprimè quadrat. Cenſet enim Plato rationis ſementem à Deo factã, animos noſtros ab ipſo creatos,ac deinde mundi animæ ueſtiendos, corpore traditos,ut & corpore ueſtirentur,& eius pediſſequis uiribus informarentur. Aequum enim fuit,ut quoniam concupiſcibilis iraſcibilisq; appetitus ſalutis corporis gratia ſunt, ij ab eodem nobis darentur,qui nos corporibus incluſiſſet.Verùm quia hæ partes lubricæ ſunt,par fuit, ut qui nobis illas in deterius facilè labentes dediſſet, idem ipſe aliqua ex parte ab erroribus tueretur,labentesq; ſuſtentaret.Quapropter iuſſit illi ſummus pater,ut quando ipſe idcirco animis noſtris cauſam obliuionis præſtitiſſet,quoniam luteo corpore circũdederit,hominibus fulgorem ueritatis infunderet.Huiuſcemodi itaq; præceptis obtemperans mundi animus, eos omnes quibus æquus eſt,aut ſomnijs,oraculis, & portentis, aut interno quodam motu,& ad futuri prouiſionem,& ad diuinæ legis cognitionẽ perducit,ut eo duce,alas recuperemus. Hunc autem mundi animum ueteres Theologi,& qui illos ſecuti ſunt Platonici,ſæpe Iouem appellant. Hinc Orpheus Iupiter inquit primogenitus eſt,Iupiter nouiſſimus,Iupiter caput,Iupiter medium. Vniuerſa autem è Ioue nata ſunt. Hinc illud:Iupiter eſt quodcunq; uides,quodcunq; moueris. Quin & ipſe Maro:A' Ioue principium Muſę Iouis omnia plena.Sunt enim omnia plena animo mundi,cùm ille ita totus in toto mundo,& in qualibet parte totus, ubiq; uigeat, ut noſtri animi in ſuis corpuſculis.Hic deniq; cœlum,ueluti citharam continens, harmoniam efficit,ex diuerſorum cœlorum ſonis, quas cum muſas appellent, iure Iouis filiæ dicuntur eſſe Muſæ.Quantam igitur doctrinam Maro tribus uerſibus incluſerit,facilius men-

tc con-

te concipio, quàm uerbis exprimam. Rectè igitur pauci quos æquus amauit, Iupiter aut ardens euexit ad æthera uirtus: Rectè & illud, tenent omnia syluæ. Ab hyle enim ut suprà demonstrauimus, est omnis nostra stulticia & omnis animi contagio, quibus impediuntur ne ad superos redeant, uerùm de remeandi difficultatibus hactenus. Deinceps uerò eas exponit rationes, quibus ita tuto descendamus, ut pateat reditus. Aureus autem ramus sapientiam nobis indicat, sine qua non est speculatio eligendarum agendarumq; rerum iudex. Neque mireris aurum, sapientiæ symbolum apud hunc poëtam obtinere, cùm pleriq; idem scriptores fecerint. Vnde illud sapiens, aurum & multitudo gemmarum & uas præciosum labia scientiæ. Aurum enim est sapientiæ uigor atq; fulgor. Nullum ex metallis auro præciosius est. Nihil in rebus sapientia pluris faciendum. Fulget maximè aurum. Nihil sapientia est splendidius. Nulla erugine exeditur aurum. Nulla res imminuit sapientiam. Nullis sordibus aurum coinquinatur. Nullis maculis sapientia deturpatur. Sed latet arbore opaca, multis enim ac uarijs inscitiæ tenebris, ita obruitur. Verùm & luco (ea enim corporis, ut ita loquar, hebetudo est) ita tegitur, ut difficile omnino sit illud eruere. Scitè enim & à Democrito usurpabatur, naturam in profundo ueritatem demersisse. Non tamen priùs in hanc contemplationem descendere ualemus, quàm aureum ramum decerpserimus. Proserpina enim ad se ire quempiam, sine huiuscemodi munere uetat. Est enim proserpina ipsa animi pars, quæ nihil præter sensus contineat, ad quam si sine sapientia accederemus, nullum prætcrea remedium daretur, quò minus de nobis actum esset. Illa enim irretiti, nulla unquam esset spes redeundi. Rectè & illud, primoq; auulso non deficit alter aureus. Se ipsa enim alitur sapientia, atque euenit inuestigando, ut aliud uerum aliud aperiat, nec quicquam percipiatur, quod ubi perceptum sit, ad aliud percipiendum non ducat. Illud autem quis non uideat de uero uerissimè dictum esse? Nam altè inuestigandus est. Diuina enim & cœlestia, si uerum inuenire uolumus, non infima hæc atq; caduca inspicienda sunt. Omnis enim doctrina, ac scientia ex ijs est, quæ nullis terminis circumscripta sunt, & in interitum non cadunt. Iubet præterea iam repertum ritè à nobis carpi, & iure quidem ita iubet. Nam nisi certò quodam ordine pergamus, nihil unquam proficiemus. Addit enim postremùm illum facilè te secuturum, si à fatis uoceris: sin autē non uoceris, nec uiribus tunc, nec duro ferro posse conuelli. Virtutibus enim quæ mores corrigunt, & quæ rectum æquumq; respiciūt, ualent omnes ita animum à sordibus purgare, ut mundi è corporibus migrent, ad supremam autem illam rerum cognitionem uenire, paucis omnino datur atq; ijs solis, qui à fatis uocantur. Quapropter rectè si te fata uocāt, quod tamen ut planius exprimam, uolunt Platonici Deum post seipsum cognoscere. Deinde omnes reliquas res. Tertio autem loco ea cuncta efficere, quæ cognouit. Postrema ergo hæc à secunda: secunda rursus à prima dependet. Nam res omnes producit, quia illas nouit. Nouit autem nulla alia ratione, nisi quia seipsum, in quo omnia sunt cōtemplatur. Huiuscemodi itaq; ordine tria ista in Deo ponunt, ita ut primam sapientiam, secundam prouidentiam, tertium fatum nominent. Christiani autem cùm hæc eadem (ni fallor) sentiant. Fati tamen nomen uix ponere audent, non quia Platoni irascātur, sed cùm uidissent esse quasdam Philosophiæ familias, quæ eam fatò necessitatem imponant, ut nullam in actionibus nobis decernendi libertatem relinquant, fati nomen odisse uidentur. At nos eum (quem pauló antè dixi) philosophum secuti, dicamus Deum rerum causas, id est, seipsum considerare. Deinde ortum ordinemq;, ac deniq; gubernationem rerum, quas complectitur intueri. Quæ deinceps ita omnia exequitur, ut nullo modo ualeat impediri, quam quidē rem fatum dicunt. Quod si ita est, non aberrant qui dicunt, rationem ac ordinem rerum, quam in mente Dei prouidentiam dicunt, in rebus mobilibus, ac loco & tempore circumscriptis, fatum dici. Te itaq; si fata concesserint, ramus aureus uolens facilisq; sequetur. Datur igitur paucis, & id diuino quodam (extra sortem) munere, ab ipsa Dei prouidentia, cuius consilium scrutari nefas homini est. Rectus enim Dominus, & recta cōsilia eius, sed quæ mortali ingenio compræhendi non possint. Quis enim adeò temerarius, ut nosse contendat, cur Ioanni, cur Paulo Apostolis, ea aperuerit Dominus, quæ multis sanctissimis uiris, & multa doctrina illustratis detegere noluerit? Quod exemplum latè patet, & ad omnes qui in aliquo doctrinæ genere laborauerint, transferri potest, ut cùm multi eodem studio flagrauerint, eandemq; operam ac laborem impenderint, alij summum in ea arte attigerint, alijs autem uix in postremis consistere licuerit. Habes quid aureus ramus meo iudicio sibi uelit. Quod autem ad Miseni fumus pertinet sic accipe: Miseni odiosa laus rectè interpretatur, quapropter erit eadem inanis quædam gloria. Sunt enim summo odio digni, qui uirtutem negligunt, unde solida expressaq; manat gloria, honores uerò, ac reliqua uirtutis insignia sectantur, quàm qui in uita ciuili res egregias adoriuntur, in primis captare consueuerunt. Hi enim non recti honestiq; amore, sed gloriæ cupiditate laborāt, quàm dum assequi cupiunt, & Rempublicam sæpe perdunt, & in summū ciuium

 odium

odium incidunt. Egregiè igitur Iuuenalis, *Tantò maior famæ sitis est quàm uirtutis.* Huiusce modi igitur uiri animi excellentiam, siue à natura sibi inditam, siue industria, atque exercitatione comparatam, penitus corrumpunt. Non enim uirtutem amant, sed uirtutis insignia, quæ sæpius malis quàm bonis exhibentur. Inanis igitur atq; adumbrata gloria in rerum publicarum administratione, excellẽtioribus semper adhęret. Quapropter Hectoris quoq; comitem Miscenum fuisse fingit. Si enim charitate patriæ magis, quàm cupidine gloriæ mouerentur huiusce modi uiri, beatissimę omnino essent ciuitates, quibus illi præessent. Qui igitur ad uitiorum speculationem ea gratia tendit, ut se ab illis explicet, eum in primis huiusce modi gloriam abijcere necesse est. Quapropter rectè eo tẽpore Miscenus extinguitur, quò Aeneas à Sibylla præcepta accipit. Initium enim ueri inuestigandi, à Misceni interitu optimè sumitur, nec tamen satis fuerat illum extingui, nisi etiam sepeliatur, ut nusquam uestigium illius appareat, nec unquã reuiuiscat. Quòd autem illum tubicinem fuisse dicit optimè quadrat. Est enim huiusce modi hominum, ut res à se gestas, quàm latissimè diuulgent, & suo præconio omnibus ostendant. Est pręterea Aeoli uentorum regis filius, nam nihil uentosius est illi, qui neglecta uirtute, re solida & expressa adumbratam quandam & penitus inanem gloriam aucupentur, unde & tumidi, & inflati, & uentosi dicuntur. Rectè & illud quo non præstantior alter, Aëre ciere uiros Martemq; accendere cantu. Quid enim aut Ninum, aut Cyrum, aut Xerxem, ut hos solos de innumeris Asiaticis regibus referam, quid quęso aliud impulit, ut non contenti patrijs finibus, multis populis ac nationibus bellum inferrent? Quid apud Græcos Spartanos, aut Athenienses excitauit, ut magnam Asiæ partem suo imperio adiungerent? Quid Hannibali suasit, ut Hispanijs Gallijsq; subactis, Romam orbis caput peteret? Quid apud nostros L. Syllam prius, ac C. Marium: deinde Iulium Cæsarem, Cn. atq; Pompeium, ac postremò Octauium & M. Antonium eo furore accendit, ut ciuili sanguine cuncta replerentur, nisi insanæ quædam famæ cupiditas? Cum gloriã in ijs rebus quærerent, quæ stolidissimum uulgus stupescere quidem cogant, sapientes autem ad iustissimam indignationem, summumq; odium concitent, at nemo (modò ipse malus non sit huiusce modi uiros bonos dixerit. Sed quid, si optimi quoq; in hominum societate uiri, ac pro Republica emori promptissimi, præter id quod patriæ charitate, in manifestissimam mortem ruebant, glorię quoq; cupiditate extremum casum, æquiore animo ferebant? Quis enim sibi persuadeat, aut Themistoclem Atheniẽsem in nauali prælio apud Salamina gestum, aut Epaminundã in ea uictoria, qua de Lacedemonijs potitus est, aut Spartanum Leonidam in Thermopylis uiriliter pugnantem, nihil de gloria cogitasse? Ego enim neq; Brutum singulari certamine, aduersus regis exulis filium concurrentem, neq; Scæuolam tanta animi constantia dexteram exurentem, neque Decios illos in confertissimos hostes irruentes, neq; innumerabiles alios, qui patriæ libertatem suæ uitæ prætulerunt, famam quàm de se posteritati relicturi essent, nihil unquam fecisse arbitror. Sed nos in re omnibus manifesta, nimium fortasse moramur. Itaq; redeo ad Miscenum qui cum Tritonem Deum prouocare audeat, iure demẽs appellari possit. Quid enim stultius, quàm si inanis hæc gloria, à caducis, ac citò perituris rebus profecta, audeat se illi, quæ uera est, & à diuinis rebus proficiscitur, per summam temeritatem æquiparare? Quapropter facilè ab ea obruitur. Sed hæc ad rem nostram: reliqua autem quæ circa funus describuntur, historiæ atq; aurium uoluptati concedantur. Geminas autem columbas, geminas illas alas, quas paulò suprà diximus intellige. Illis enim ducib. ad contemplandas res tendit. Sunt autem uolucres Veneris, quia oportet illas esse ab ardenti amore, nec iniuria matrem inuocat, nam tantam difficultatem, nisi rapiat amor, facilè fugiunt homines. Illę autem non semel aut uno impetu, sed paulatim uolando ad locum ducunt. Non enim hominis est omnia momento uidere, sed ratiocinãdo gradatim à cognitis ad incognita uenire, sed uide quid sequatur, inde ubi uenere ad fauces graue olentis auerni. Tollunt se celeres liquidumq; per aëra lapsæ; Sedibus optatis geminæ super arbore sidunt. Nam quæ ad tantarum rerum cognitionem duces se præbent, eas rerum terrenàrum cõtagionem (id enim est Auerni teter odor) celerrimo uolatu effugere oportet. Duplex igitur uirtutum genus nos ad ueritatem ducit, quam sine mora rapit Aeneas, ut eius luce, ea quæ per infernũ obscurissima sunt, cernere possit. Descriptio uerò Auerni naturalem loci situm demonstrat. Neq; est quod sacra ab Aenea peracta, in seriem nostræ sententiæ digerere laboremus. Inseruiens enim suo argumento Poëta, eorum sacrorum, quæ ad Necromantiam adhibeant ueteres explicat. Quòd autem Aeneas nudo ense iter assumere iubeatur, & si hoc in ijsdem sacris obseruare cõsueuerint, tamen admonetur ipse, ut robusto animo rem arduam aggrediatur; Aeneas itaq; ducem haud timidis uadentem passibus æquat. Nam quis non uideat, quòd doctrina aliqua nobis ostendit id quàm celerrimè, quàm diligentissimè esse arripiendum. Erat autem iter per obscura, uel quia (ut dixi) ueritatem in obscuro abstrusit natura, uel quia uitiorum sedes, pro-

cul

cul à luce sunt. Qui enim rationis lumine illustratur, is & uerum cognoscit & rectè agit, illam autem qui amiseriot, sua natura ignorata in uitia inaidunt. Appellat præterea domos Plutonis uacuas, & inania regna, quò quid uerius dici potest. Est enim hesterna die manifestis rationibus conuictum mala uitiaq; nihil omnino esse, quandoquidem nihil afferant, sed bonum pellant. Hoc cùm prudens uehemensq; uates Persius intelligeret, grauissimè in eam exclamationem prorupit. *O curas hominum, O quantum est in rebus inani.*

Vt autem quale esset ad uitia initium, expressius poneret, ostendit in tantis tenebris non nihil tamen lucis apparuisse. Nam & si mentis cœcitate in uitium labamur, tamen circa principia non omne penitus lumen tollitur. Prius enim incontinentes efficimur, quàm in intemperantiam cadamus. Miro autem iudicio quæ sequuntur in inferorum ingressu ponit. Si enim ex sententia eius, quem sequitur, Platonis descensum animorum in sua corpora describit, manifestum est animum qui hactenus omnium horum malorum expers fuerat, in ea nunc omnia corporis contagione incidere. Omnes enim perturbationes inde sentit. Luctu enim curisq; angitur, impendentia timet, morbos laboresq; experitur, fame atq; ægestate urgetur, omnibus deniq; quas ille enumerat calamitatibus premitur, quas à corpore liber expertus unquam fuerat. Sin autem prolapsum animorum in uitia huiuscemodi descensu interpretari uolumus, non multum diuersa ratio erit. Quæ enim res tanta uelocitate commissum facinus consequitur, quā facti pœnitentia? Qui autem pœnitet is sine luctu esse non potest. Adde quòd conscientiæ stimulis assiduo pungatur necesse est. Vrgent enim illum assiduæ curæ, quæ (ueluti ultrices furiæ) pœnas flagitiorum seuerissimè extinguunt: quòd quàm doctè, quàm eleganter, quàm expressè posuerit Iuuenalis, quæso recordamini. Exemplo enim (inquit ille) quodcunq; malo committitur ipsi, displicet autori, prima hæc est ultio, quòd se, Iudice nemo nocens absoluitur. Ac paulò pòst, Nam scelus intra se quicunq; cogitat ullum: Facti crimen habet, cedo si conata peregit: Perpetua anxietas, nec mensæ tempore cessat. Iure igitur ultrices curæ sunt in uestibulo positæ. Nec mirabimur si pallētes habitent morbi, cùm Stoicorum acutissimas argumentationes intelligemus. Aiunt enim quemadmodum tēperantia sedat appetitiones, & efficit ut illæ rectè rationi pareant, conseruatq; considerata iudicia mentis, sic huic inimicam intemperantiam esse, eamq; omnem animi statum inflammare, conturbare, ac citare, eoq; pacto omnes ex ea perturbationes gigni. Nam ueluti cùm sanguis in corpore corruptus est, aut pituitabilis ue redūdat, morbi ægrotationesq; nascuntur, sic prauarum perturbationum dissonantia, animum sanitate spoliat, uehementerq; perturbat, ex perturbationibus uerò morbi cōficiuntur quæ illi νοσήματα uocant, deinde ægrotationes quæ appellantur ἀῤῥωστήματα. Quapropter perturbatio quia inconstanter turbidæq; se iactant opiniones in motu semper est. Verùm cùm iam huiuscemodi furor, ac mentis concitatio inueterauerit, & tanquam in uenis medullisq; insederit, tum existit morbus atq; ægrotatio. Nam cùm ex falsa quadam opinione (quæ plus tribuat diuitijs quàm tribuendum sit) pecuniarum cupiditate inflammemur, nec adhibeatur continuò Socratica quædam medicina, quæ cupiditatem extinguat, manat illa in uenas, efficitq; eum morbum atq; ægrotationem, quàm auaritiā nuncupamus. Rectè tu quidem de morbis, ut mihi uideris inquit LAVRENTIVS & ad locum explicandum appositè. Non enim Philosophi solùm tu probè demonstrasti, sed & oratores & Poëtæ non corporis solùm, sed & animi sæpissimè morbos dicunt. Ergo ut morbos inquit BAPTISTA ad animum, ita & senectutem rectè referemus. Nam cùm ipsæ aciem roburq; mentis, ueluti iuuentutem admiserit, & ignauia ac torpore quodam (ueluti senio) tabescit, facilè in uitia (hæc autem mors animorum est) eum cadere uidemus. Mala autem suada fames quid nam aliud quàm auaritia designat? qua homines ad omne facinus impelluntur. Quæ nam enim res alia nobis suadet, aut iniustissimis bellis innoxios populos lacessere, aut cedes, & rapinas exercere, aut in latrocinijs grassari, aut uenena parare, aut fidem fallere, aut patriam atq; ciues prodere, nisi auri sacra fames? Quod quidem si ita est, eodem quoq; in loco erit ponenda turpis egestas. Cùm enim homines paupertatem (quàm nemo sapiens turpem existimauit) turpissimam putēt, eam ueluti summum malum exhorreant, nihil repugnat, nullus pudor obstat, quin quò illā fugiant, omnia uenalia habeant, nec absunt: *Terribiles uisu formæ letumq; labosq;.* Nam qui à luce exules in his tenebris uersantur, nihil præter desidiosum ocium quærunt, nec meminerunt homines ad agendum atq; speculandum natos, nullum laborem (qui quidem honestati adiunctus sit) esse fugiendum. De læto uero sic accipe, Philosophi qui circa prudentiæ acquisitionem uersantur, animaduertunt corpus si socium ad rem agendam assumatur, maximo sibi esse impedimento. Sensus enim qui à corpore sunt, nihil in se ueritatis, nihil synceri (ut rectè de his rebus iudicare ualeant) in se continent. Ex quo fit, ut animus si illis ad inuestigandum utatur, sæpe decipiatur, & illorum illecebris, ebrius nihil prospiciat. Quapropter mentem quàm maximè possunt à sensibus, & à corpore se-

Locus est in li. 4. Tusculan. quæstionum.

re seuocant. Ait enim (in eo qui Phædon inscribitur) Plato, nos tum demum beatos futuros, si a corporeis abstrahamur, ac Deo similes reddamur. Hoc autem quid aliud, quàm mori esse dicemus? Quapropter si huiuscemodi uiri dum uiuunt, mori meditantur, uenientem ne mortem illos trepidaturos censebis? Stulti autem qui nihil præter corpus nouerunt, iniquissimo animo illud dissolui patientur. Rectè igitur is quem toties nomino Plato, ut illos Philosophos, sic istos Philosomatos appellat. Quæ omnia cũ probè noster Maro, non illas terribiles formas esse, sed uideri terribiles dixit. Reliqua uerò quę enumerantur, & sopor, & mala mentis gaudia, ac postremò bellum, furiæ & discordia, ad eandem rationem quicunque uel mediocri ingenio uir fuerit, facilè referet. Nam qui in uitio est, is tanquam somnolentus ad omnem honestam rationem obtorpescit, neque ullam uoluptatem (nisi de rebus turpibus) capit, bellum autem ac discordiam non modò cum alijs, sed secum gerit, cùm aliud libido, aliud auaritia sibi uelit. Desidia illum ad ociũ, ambitio uerò ad labores aduocet, qua animi distractione ueluti furijs exagitatur. In ulmi autem descriptione, idem quód & paulò suprà ostenderat, pulcherrimo nunc, ac omnino poëtico figmento depingit. Ipsa enim in medio posita, magnum spatium occupat, fructum autem nullum præbet, sed sola umbra nos delectat, sic & turpe facinus ea nobis ostendit, quæ nihil solidi habeant; & quæ cùm magna uideantur, nihil sint, ut Phrygij Aesopi exemplo relicto corpore umbram sectemur. Quód eò quoque expressius notat cũ addat, in singulis frondibus, singula insidere somnia atque ea quidem uana, nihil leuius, nihil mutabilius est frondibus. Ea autem in quibus summum bonum reponunt stulti, & quorum gratia rapinas, fraudes, multaque alia flagitia patrant, ut honores, diuitias, ac reliqua assequantur, in qua fortunæ temeritate posita sit, & quam facilè mutentur atque defluant, nemo est qui non ignoret, quæ etiam uanis somnijs uerissimè comparãtur. Sunt eodem in loco plurima monstra non temerè posita. Nam si ea monstra dicimus, quæ prę ter naturæ legem eueniunt, cuncta flagitia uerò nomine monstra appellabuntur, cũ prę ter rationis legem (qua sola homines sumus) exoriantur. Meritò autem Ixionis filij putantur centauri, nam ille contempta iusticia, abruptoque humanitatis uinculo, populos liberos, iugo tyrãnidis oppressit. Quapropter eius cogitationes à principio aliquid humanitatis præferentes, in immanitatem atque efferitatem quandam tandem degenerant. Non insciтè igitur Plutarchus demonstrat, huiuscemodi homines, tanquam simulachro uirtutis adhærentes, nihil syncerum, nihil rectum, sed mixta omnia atque notha facere. Cùm suam quisque uoluptatem sequatur summis perturbationibus ad suos impetus delatus, prolixior sim quàm rerum multitudo postulat, si utramque Scyllam prosequar, in ijsque nimias cupiditates exprimi ostendam. Nam hydra, ad dolos fraudesque referri facilè potest: fuit enim hydra (Platone teste) sophista callidissimus. Nam cùm ueri inuestigandi duplex modus sit per ueras alter, alter per sophisticas rationes, hydram cauillosas atque deceptrices argumentationes ponimus, cuius uno capite cęso, plura renascantur. Nam una confutata ratione, ille suis argutijs plurimas subiungit. Hanc autem Hercules igne, id est, ingenij feruore, extinguit. Neque est quód & hoc inter mõstra enumerandum neges. Nam ut uera Dialectica, ab omnibus doctissimis summopere semper approbata est, sic hanc captiosam, grauissimi semper uiri abominati sunt. Chimeram autem ad iracundiam, Gorgones ad uoluptatum illecebras (quibus stulti in saxum conuerti, idcirco dicuntur quia nimis illas obstupescunt. Prudentes uerò & Palladis ægide, & Mercurij gladio facilè interimunt) referri quis non uideat. Briarei autem ac reliquorum qui aduersus deos bella gesserunt, fabulam rectissimè interpretatur Cicero, cùm id nihil aliud sit, quàm bene momenti naturæ repugnare. Geryon uerò si Græcum nomen interpreteris terræ litem exprimet, lis autem æterna est terræ, id est, corporis aduersus spiritum. Erit itaque Geryon pars effœminatior animi, à sensibus profecta, quæ in homine uitioso uniuersæ animæ imperat. Quapropter quoniam sunt tres animæ partes, tribus illum insulis imperasse fabulantur, cuius canis idcirco biceps est, quia & cupiditate simul, & timore laborat. His igitur monstris perterrefactus Aeneas, uim parabat: at Sibylla hominem commonefaciens, ea omnia simulachra uana esse ostendit. Illaque non ui superanda, sed ratione cognoscenda, cognitaque fugienda iubet. Post huiuscemodi monstra ad Acherontem, & Cocytum deuenitur, de quibus fluminibus, & si paulò suprà dictum sit, ea tamen alia quadam ratione prosequamur. A concupiscentia nostra ueluti à fonte manat aqua, quæ stygem paludem efficit, ne à concupiscentia primum prouenit cogitatio, deinde actio qua peccamus, Acheron post hæc concitatior fluuius est. Nam per eum exprimitur motus ad flagitia: hic autem post cogitationem excitatur: neque pręter rationem est, quòd illum ingenti tumultu ferri Seneca dicat. Non enim potest animus sine strepitu, reluctãtis conscientiæ in facinus ferri. Quoniam autem huiuscemodi peccandi deliberatione, uoluntas in uitium transit, idcirco in hoc flumine nauiculam nautamque ponunt. Pòst uerò huiuscemodi transitum (id autem est post peccatum) sequitur mœror, quem refert ipsa

psa Styx. Postremò maior luctus, qui est Cocytus. Ut igitur ponatur ante oculos ista (ut ita loquar) gradatiò, primo loco est conscientiæ morus, secundo deliberatio suscipiendi flagitij, post hanc mœror ac demum maior luctus. Primum itaq; ac tertium Styx significat, secundum Acheron, quartum Cocytus. Summoperè me hæc delectant inquit LAVRENTIVS, neq; me offendit quod eosdem fluuios non ad unam, sed ad plures rationes transferas. Videmus enim & grauissimos in nostra Theologia locos, uarijs modis à doctissimis uiris interpretari. Habes igitur de fluminibus inquit BAPTISTA. Nunc quid sibi Charon uelit considerandum censeo. Nam portitor has horrendas aquas, & flumina seruat: Terribile squalore Charon, cui plurima mento canities inculta iacet. Verùm ut res suo ordine progrediatur, nō nautam solum, sed & nauem simul interpretabimur. Sit igitur nauis uoluntas, sit nauta liberę uoluntatis arbitrium. Nauis rursus conto in suum cursum dirigitur. Hic electionem exprimit. Ipsa enim electione liberum arbitrium uoluntatem dirigit. Quin & per uela cœlestes inclinationes, non erit absurdum intelligere. Nam quo cœli inclinant, id libenter eligimus, nisi illis sese ratio opponat, cuius tanta uis est, ut etiam syderibus dominetur. Pergrata hæc sunt quæ dicis inquit LAVRENTIVS. Video enim te Christianorum dogma retinere, ut tamen Mathematicos omnino non irrideas, sed sequere obsecrò. Senex est Charon inquit BAPTISTA quoniā anima si non tempore ut Platonici (quos sequitur Poëta) uolunt, dignitate saltem & origine prior est corpore. Adde quòd æterna est, æternitatem autem nihil antiquius: quapropter & arbitrium liberum in illis æternum, sed cruda Deo uiridisq; senectus, quia nunquam deficit. Est autem terribili squalore & ex humeris sordidus illi amictus dependet: Quæ omnia ad corpus rectissime (ni fallor) referuntur: corpus enim ueluti uestimētum est animæ, quòd assiduo mutatur ueterascit, ac tandem tabescit. Addit duplicem oculis flammam, quia liberi est arbitrij ad utrum uelit flecti, & ad rationis fulgorem, & ad cupiditatum ardorem, non temerè autem, nec sine exactissima quadam ratione: Herebi noctisq; filius est Charon. Cesset enim nox in nobis, quæ nihil aliud est, nisi ipsę tenebræ, quæ ab inscitia proueniunt, nulla erit cōsultatione opus. Mens enim summum bonum perspicuè nosceret, & in illud sine ulla dubitatione ferretur. Nunquam enim eligimus necessaria ac sublata dubitatione omnis consultatio cessat: quapropter qui iam in tertio uirtutum genere sunt, quas purgati animi appellant, ij prudentia in rerum delectu non utuntur, sed præter ea quæ sunt uera bona, nihil nouerunt, eaq; sola intuentur. Herebus igitur, quòd uerbum Gręce ab obscuritate originem ducit, ita sese rationi opponit, ut opus sit consulatione. Quoniam uerò (ut modò dicebam) nemo de necessarijs consulit, oportuit hanc uim in ea libertate donatam esse, ut aut de pluribus unū, aut de uno sit ne agendum, pro suo arbitrio decernat. Hoc si ita est à gratia dicitur charon. Nihil enim liberius est gratiâ, cùm sua sponte proueniat, non autem ex cuiusquam merito debeatur. Quapropter cogi nullo pactò uult, atq; ea de causa, cùm Aeneam per tacitum nemus uenire uidet, sic prior alloquit. Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis: Fare age quid uenias iam istinc & comprime gressum. Nam cùm etiam rationem ad se uenire uideat liberum arbitrium. Non ante illam admittere uult, quàm discutiat diligentius, quid sibi agendum sit. Quapropter addit, nec uerò Alcidem me sum lętatus euntem, accepisse lacu, quia ne ad uirtutem quidem trahi uult liberum arbitrium, uerùm antea consultat, & post consultationem delectum adhibet. Quam quidem rem animaduertens Sibylla, statim subijcit, nullę hîc insidiæ, nec uim tela ferunt, & ut appareat illum non cogi, sed per consultationem persuaderi, aureum ramum ostendit. Ille autem ad uisam sapientiam libenter conuertitur, & de nauta hactenus: nauis uerò ex cęruleo colore constat. Ille autem ex albo nigroq; conficitur. Contemplatur enim inter inscitiam atq; cognitionem uersatur. Non enim mouetur quispiam ad inuestigandum, nisi aliquid uideat: rursus cùm omnia in ea re uiderit, desinit speculari: Eadem ferè rationem sutilis fingitur. Perceptis enim percipienda adnectit, si autem sutilis & rimosa. Nam anteaquam habeatur perfecta rerum cognitio, non erit ita perpetua rerum series, ut nullum inter medium relinquatur. Animas uerò quas, ut Aeneam recipiat, è naui pellit, omnes animorum affectus, qui rationi aduersantur interpretandas opinor. Sed uos fortasse nimis curiosam, nimisq; ineptam huiuscemodi interpretationem existimabitis, cùm ita minutè, etiam minima prosequar. An tu te curiosum aut ista minuta appellas inquit LAVRENTIVS, quæ etiā si nimis ingeniosè elicienda essent, digna tamen sunt in quibus elabores. Nunc uerò cùm se ultrò offerant, quis ea repudiet? Quin igitur prosequere, & quæ disputationi nostræ quadrant, ne præteri. Atque in primis quid sibi Cerberus uelit nobis apperi. Nam & quòd cymba gemuerit, & quòd rimosa multam paludem acceperit, ego (nisi tu aliter sentias) sic accipio, ut in altero speculationis difficultatem, in altero terrenarū uoluptatum illecebras, quæ furtim dum uitia speculamur interfluunt exprimere uoluerit. Promptum per immortalem Deum ingenium, & ad omnia uersatile in te esse uideo ô

Laurenti

Laurenti inquit BAPTISTA neq; commodius iſta me interpretari potuiſſe fateor. Ad Cerberum autem (de quo audire cupis) pauló pôſt ueniam. Interim pauca quæ omiſſa ſunt percurramus. Ad nautam omnes confluunt animæ, orantq; primę transfluuium portari, tenduntq; manus ripę ulterioris amore. Hic igitur concurſus hoc (ut puto) ſignificat omnes natura ſcire cupimus, nauita autem non omnes admittit, quia liberum mentis arbitrium non omnes ad ſpeculationem admittit. Nam quód inhumatorum animę centum annos uagentur, de Aegyptiorum conſuetudine tractum, & Seruius & Seneca affirmant. Quam rem deinde Orpheus ad inferos tranſtulit. Vehementer uerò quadrat Palinurum à Sibylla ſeuere caſtigari. Nefas enim eſt eum appetitum ad ueri inueſtigationem traducere, qui aduerſus rationem contumax ſit. Sed redeo ad Aeneam quem tandem Charon ad alteram ripam incolumem traducit. Ipſe enim poſt diuturnum certamen rationis, & appetitus in ſpeculationem traducitur, quo in loco, nouum aduerſus ſe bellum excitari ſentit. Cerberus enim hæc ingens latratu regna trifauci Perſonat, aduerſo recumbans immanis in antro, ſed animaduertere, quàm paruo negocio, omnia à Sibylla pacata reddantur. Offam enim latranti cani porrigit, qua uorata ille in Somnum incidit. Quapropter, Occupat Aeneas aditum cuſtode ſepulto. Cerberum igitur ea fortaſſe ratione tricipitem Poëtæ tradiderunt, quoniam illum terram, quæ trifariam diuiditur interpretantur: dicuntq; Græcè κέρβερον quaſi κρεοβόρον. Omnia enim corpora uorat terra, quandoquidem in ea omnia recidunt. Si igitur terra eſt Cerberus, quis non uideat Poëtam noſtrum, per Cerberi latratus, noſtri corporis indigentiam exprimere uoluiſſe? Cùm enim ad rerum magnarum cognitionem erigimur, hoc profectò agimus, ut mentem (quoad eius fieri poteſt) à ſenſibus ſeuocemus, emoriq; diſcamus, non tamen ex huiuſcemodi mortis commentatione, intereat corpus neceſſe putes, ſed eſt illius ratio habenda. Reclamat enim ne ſibi neceſſaria ſubtrahas, inſurgitq; triſauci latratu. Tribus enim rebus indiget cibo, potu, ac ſomno, in quibus niſi ſatis illi à nobis fiat, adeò obſtrepet, ut nihil egregium meditari ſinat. Quamobrem nullo pacto negligenda eſt cura corporis, ſimpliciter tamen modeſtè ac omnino ſobriè reficiendum, ut cùm laboribus ſupereſſe poſſit, nimio tamen luxu contumax aduerſus animum non reddatur. Paucis enim natura contenta eſt, atq; ea huiuſcemodi ſunt, ut ſine labore, ſine ſumptu facilè comparentur. Nam ne fortaſſe ad eas res me te reuocare credas, quibus Cinicus contentus eſſe poſſit, cui crudum olus, nullo etiam ſale conditum, ſuauiſſimas epulas præbere poſſit, audi ea quibus uoluptatum patronus Epicurus acquieſcit. Num ipſe minus uiliſſimo panno, quàm aut purpurea, aut coccinea ueſte à frigore defendi exiſtimat? num ſitim niſi Chio, aut Cretenſi uino extingui? num famem niſi exquiſitiſſimis regiiſq; dapibus ſedari poſſe putat? Epicurus inquam, qui in corporis uoluptate, ſummum bonum ponit, nullum aliud pulmentum in cœna præter famem ac ſitim quæſiuit, quem etiam legimus ad panem raro quicquam præter caſeum addere ſolitum. Ficedulas autem, ac Pauones reliquaq; illa flagitia, quæ & Macrobius in pontificalibus ſuorum temporum cœnis deteſtatur, & nos noſtra tempeſtate, in Romanorum præſulum dapibus, ſine ſumma indignatione ac gemitu, meminiſſe non poſſumus, ueluti pernitioſiſſima monſtra exhorrebat. Qua quidem in re, ego te mi Laurenti ſicut in cæteris temperātiæ partibus, ſumma laude dignum puto. Nam præter id quòd plurimos iam annos (ut iuncturarum articulorumq; dolores effugias) uinum non bibis, non'ne pro miraculo haberi poteſt, ut tu in tanta rerum omnium affluentia, in tanto urbis noſtræ luxu, in frequentibus lautiſſimiſq; (propter aſſiduas hoſpitalitates, & crebra ſodalitia) tuæ domus conuiuijs, nihil in tuum uictum, niſi ſimplex, ac populare ſumas. Quæ dum cogito, redeunt mihi ad memoriam, ea quoq; quę de Federico Vrbinatum Principe non ſolùm audiui, ſed etiam propter antiquum hoſpitium, & ueterē amicitiam ſæpiſſimè uidi. In quo duce, & ſi plurimæ aliæ, ea magnitudine uirtutes eluceſcant, ut ueluti Solis radijs minora ſydera euaneſcunt, ita hæc illarum ſplendore obruatur, tamen quis non obſtupeſcat tanti uiri continentiam ac ſobrietatem, non dicam in caſtris, ubi uita ſolet eſſe durior, & rerum ſæpe inopia, nullum inter ſummum ducem, ac extremos Lixas & Calones diſcrimen eſſe patitur: ſed domi quoq; ac in aula, in qua cùm omnia ornamenta paria ſuę fortunæ ſeſe offerant, nec uſquam aut liberalitas, aut magnificentia deſideretur, tamen diſcumbente illo nulli aut Pantalabo, aut Nomentano, ſed & Philoſopho & oratori locus relinquitur. Ipſe enim à primis annis uini parciſſimus fuit, cuius uſum paulatim intermittendo eo progreſſus eſt, ut iam diu illud omiſerit, nemo eſt qui communioribus epulis, nemo qui ſimplicioribus ueſcatur, quibus dum corporis uires reſtaurātur, ſuauiſſimis interim doctorum uirorum diſputationibus animus alitur. Itaq; euenit perſæpe, & dum ſingulis annis ualitudinis ociandiq; cauſa Romanos autumnos effugiens ad illum diuertor, uidear mihi à Sardanapali cœnis in Alcinoi conuiuiū incidiſſe, & ad aliquem Socraticum hoſpitem deueniſſe, in quo priſcæ continentiæ ueſtigia, tam uehementer me delectant, quantum

quantum nostrorum hominum, qui rubris nigrisq; galeris, ac niueis ricinis totius sanctitatis doctrinam profitentur, luxus lasciuiaq; exagitat. Pudet enim, pudet mi Laurenti, pigetq; nostrorum morum, cùm in totius Reipublicæ Christianæ curiam, in qua integra religione maximaq; doctrina, nonnullos optimos patres, & tanto senatu dignos esse non negauerim, ijs hominibus aditum, quotidie patere uideam, quos ego tunc demũ senatorium ordinem Romæ iure obtine censerẽ, si Heliogabalus ab inferis reductus rursus imperaret. Verùm cùm hæc me alio in loco deplorasse meminerim, agamus quod instat. Atq; naturam nostram minimis contentam esse intelligamus. Quòd cùm exprimere cuperet Maro, Sibyllam quæ uera doctrina est inducit, offam in qua & aridum & humescens simul alimentum sit Cerbero porrigentem, qua facilè & famem sitimq; sedet, & in somnum incidat. Aureum profectò præceptum. Nam qui aut lautissimis epulis corpori indulget, aut uaria uina exquirit, ipsa crapula atq; ebrietate, & corpus contumax sibi reddit, & animi aciem ita hebetat, ut nihil altum suspicere possit. Optima quidẽ sunt ista quæ dicis inquit LAVRENTIVS. Verùm de Cerbero non idem poëtas omnes sentire uideo. Maro enim eum canem ita latrantem inducit, ut non egredi, sed ingredi cupientibus aduersetur, cuius quidẽ rei rationem, optimè à te expositam esse intelligo. Nam huiuscemodi corporis indigentia, non ijs allatrat qui ad corpus curandum redeunt, sed ijs qui illo neglecto ad ueri cognitionem conuertantur. Itaq; ut dixi ego, quid Maro sibi uelit, planè tenere uideor. Verum cùm apud Hesiodum poëtam (ut te non fugit) nobilissimum, legerim Cerberum uenientibus cauda, auribusq; blandiri. Exire uerò neminẽ pati. In insidijs enim delitescens, quemcunq; extra ianuam offendat, statim morsu laniat, non intelligo quo nam modo hæc omnino inter se diuersa non sint, nisi fortasse alium ad inferos descensum Hesiodus, alium Maro exprimere uoluerit. Ingeniosè tu quidem inquit BAPTISTA. Descendit enim ad inferos Aeneas, quia in uitiorum cognitionem tendit, quòd si ita est ingredienti aduersabitur Cerberus: odit enim hæc corpus. Facaũt alium (non ut mali naturã cognoscat) inferos petere, sed in ipsa uitia labi, auribus & cauda blandietur Cerberus. Quippe qui illum ingredi cupiat. Nam quid aliud molsuntur, quid aliud conantur perditi homines, nisi ut tricipitis belluæ, non solùm indigentiæ satisfaciat, sed omnes uoluptates expleant? Quòd si idem isti nonnunquam perditam uitam relinquere (id enim est inferos egredi) tentent, tunc latrat, tunc mordet canis. Rectè igitur addubitasti. Rectius autem dubitationem soluisti, sed ut ad Maronis Cerberũ redeam, facilè ille simplicissimis epulis acquieuit. Aeneas autem celer ripam euadit. Non enim lente & cùm segnitie hæc adeunda sunt, sed omni cõtentione atq; ardore capessenda. Quoniam aut ordo in rebus huiuscemodi est ut primo uitia cognoscantur, cognita deinde effugiantur, ut postremò illis purgati rerum diuinarum (in quibus summum bonum consistit) idonei contemplatores efficiantur. Erat illi totius humanæ uitæ cursus mente repetendus, ut perspicuè intelligeret non solum quantò se scelere astringant, qui nobiliore sui parte neglecta in uno corpore, & in ijs quę à corpore sunt uoluptatibus spẽ omnem reponunt. Verumetiam quanta miseria opprimantur. Earum enim uirtutũ armis quibus solis uictores euadere potuissent penitus exuti, crudelissimis fortunæ ictib. nudos sese obijciunt, & ut cætera aduersa, quæ innumera quotidie accidunt omittam, mortem ipsam, quæ singulis horarum momentis impendet, ueluti summum omnium malorum exhorrent. Qui quidem metus etiam si nulla alia perturbatione afficiaris ipse unus nos nunquam respirare sinit. Quapropter sæpe ipsos infantes in primo uitæ limine petere ostendit. Hanc & in fontibus per uim inferri edocet. Hanc & sibijpsis eos afferre demonstrat, qui adeò imbecillo animo sunt, ut grauissimis quibusdam perturbationibus se pares gerere nequeant. Quæ quidem omnia diligenter intuens Aeneas, decernit tandem hoc in primis sapienti præstandum esse ut culpa uacet: mortem autem ipsam inter naturæ munera enumeret, cùm ex ea nõ solum nihil mali nobis, id est, animis nostris, eueniat, sed contra summum bonum quoniam à tam tetro carcere soluti in nostram naturam redeamus. Qua quidem ratione fateri cogemur amice atq; indulgenter cum illis esse actum, qui antea ab huiuscemodi miserijs erepti sint, quàm in eas inciderint, diuinumq; omnino munus illud in Cleobim & Bitonem à Iunone collatum, qui pro summa in ipsam deam, atq; in matrem pietate, mortẽ consecuti sint. Cæterisq; omnibus nationibus ac populis sapiẽtiores esse Trausos putabimus. ij enim populi in Thracia sunt, qui suorum ortum multis lachrymis, ac lamentationibus excipiunt, quot mala illis in uita euentura sint enumerantes. Obitum uero omni genere lętitię prosequuntur. Cogitãt enim quot ęrumnis, quàm uarijs grauibusq; fortunæ casibus morte liberati sint. Huiuscemodi igitur rationibus paulatim Aeneas metum mortis deponit. Quin si aut se, aut quempiam bonum uirum supplicio mortis ut per summam iniuriam peti uidebis, non stultissimè ut Xanthippe illa de Socrate, saltem merenti, hoc euenire dicet. Sed quòd uerum esse sapientes norunt, stulti uerò negant à nemine, nisi à seipso quenquam ledi posse, affir-

se, affirmabit, neque quicquam quod turpitudine careat in malis enumerabit. Quin & Socratica argumentatione conuincet, quicunque iniuste crudeliterque in alium egerit, non illum, sed seipsum iniuria afficere. Eos autem omni odio insectandos ducet, qui animum immortalem & suapte natura ita robustum, ut humana omnia contemnere possit, adeò sua stulticia eneruauerit, adeo praua consuetudine imbecillum reddiderit, ut fœmineo amore incensus, in eum paulatim furorē prolapsus sit, ut sibi ipse manus attulerit, & morte quam summum esse malum putabat, id quo urgebatur malum effugere tentauerit. Qua quidem in re primum ignauiam atque inertiam eorum damnat, qui à sua culpa in eum libidinosum amorem inciderint; quem Plato ab humanis morbis natum affirmat, quoniam illi eo soli afficiātur, qui uentri ac somno dediti, & diuinitatem suam (quam erroris densis tenebris obrui permiserunt) penitus obliti, nihil præter caducā, & aut morbo, aut ætate citò perituram, corporis formā respiciunt. Quamobrem bis peccant, nam & principio suo desidioso ocio, ac libidinósa lasciuia effectum est, ut in rem sollicitudine plenam inciderint. Deinde cùm morbum sua culpa contractum, diutius pati nequeanr, summa se impietate astrigunt, qui à summo Deo, in corpus ueluti in custodiam missi, iniussu ipsius illud deserunt. Speculatur posthæc extremam eorum hominum insaniam, qui cùm per summam iusticiam, in trāquillo securoque ocio degere possent, per summam tamen iniuriam ac impietatem, pacē perturbare, ac omnia misceri maluerunt. Nam aut nulla iniuria affecti ipsi, ultrò auaritia ambitioné ue impulsi, ferro igni fraude nihil tale merentes lacesserunt, aut ipsi lacessiti nihil de iure (quod hominis proprium est) disceptantes, ad uim quæ ferarum est, se contulerunt. Hinc genus humanum, cui per concordiam in summo ocio uiuere licuerat, assiduo misceri uidemus. Hinc multarum regionum populationes, & infinitorum mortalium cedes oriri animaduertimus, ut cùm undique quæcunque nobis calamitates eueniunt colligerimus, nulla homini, quàm homo acerbior pestis inueniatur. Vides igitur quā exacta sapientia hæc omnia poëticis figmentis exponantur. Quæ quidem quoniam huiuscemodi esse animaduertit, ut & cum scelere fiant, & possint etiam uitio carere, placuit ut una ac simplici communique uia iretur. Cùm autem à Deiphobo iam discessum fuerit, quoniam eam iam sese cōtemplanda offerunt, quæ aut penitus flagitiosa sint, aut procul ab omni scelere solam uirtutem contineant, duplicem iam esse uiam oportet, ut altera in sinistram ad uitia deflectatur. Altera uerò in dextram ad uirtutes deueniatur. Hoc igitur inquit LAVRENTIVS & Pythagoram illum exprimere uoluisse crediderim, qui litteram y adinuenit. Quòd non latuit Persium poëtam, cuius est illud & uitæ nescius error, deduxit trepidas ramosa in compita mētes. Isthuc ipsum inquit BAPTISTA sed uideamus quæ sequātur. Aeneas sub rupe sinistra Mœnia lata uidet triplici circumdata muro. Mirifica profectò tartarorum descriptio. Locus enim exprimendus iam est, in quo uaria scelera puniantur. Hæc Græci tartara ab eo quod est taratti. Id enim est perturbare, ex perturbationibus enim uitia oriuntur, eadéque perturbatam semper peccatoris mentem tenent. Includuntur autem triplici muro, quia non una ac simplici uia, sed triplici peccamus. Primo enim quodam solo animi motu, ab deprauata uoluntate scelus concipimus. Secundo deinceps loco accedit actus. Qui postremò iterum atque iterum multotiensque repetitus habitum obducit. Quamobrem hæc tria in tartaris iure expressit poëta, quæ procul à uiro beato esse, testatur sacrorum carminum uates. Illi enim statim à principio sic orditur Beatus uir, qui non abijt in cōsilio impiorum. Vides iam motum primum animi ad scelus. Deinde & in uia peccatorū stetit. Quid enim aliud uia est, nisi ipsa actio rei, quæ sæpius repetita non amplius in motu est, sed iam sedem sibi ponit & residet in habitu iam constabilito. Rectè igitur & in cathedra pestilentiæ non sedit. Quòd autem flammifluo Phlegethontis flumine tartara ambiantur minimè absurdè dixit. Ostendit enim ardorem iracundię, & animorum ęstus, quibus id hominum genus assiduo torretur. Tantum enim est uitiorum odium, ut & qui illis delectati sunt, tandem in pœnitentiam deducti uitam præteritam damnent, uehementerque oderint, sibi uerò ipsis acerrimè irascantur. Nam tum demum classes transisse dies lucemque palustrem, captiui tamen uni cohabitus detenti inuiti trahuntur, atque ira furoreque exeduntur. Quapropter rapidus flammis ambit torrentibus amnis, Tartareus phlegethon. Nulla enim fornax, nulla fabrorum officina magis ęstuat, quàm sceleratorum mens. Nam saxa à flumine contorta, ostendunt quàm graues, quàm molesti sint huiusce modi motus atque exagitationes. Addit ad hæc portam munitissimam, & ex solido adamāte columnas, quibus locum ita munitum reddit, ut neque uirorum, neque cœlicolarum ui effringi possit. Quid ergo sibi uult doctissimus uir? Nempe hoc (ut puto) uiros flagitiosos ac perditos, cùm in tartara deuenerint: id autem est, cū longo habitu scelerū mancipia effecti sint, nullis uirorum monitis, nullis diuinis pręceptis, nulla denique syderum clementia inde eripi posse. Quapropter iure tales homines, & Latini perditos, & Græci Asotos appellant. Erit igitur inquit LAVRENTIVS amissum in illis liberum mentis arbitrium,

arbitrium, ut & ſi uelint ad uirtutem redire nequeant. Video & in hoc ingenij tui acu-
men inquit BAPTISTA. Nam breui interrogatiuncula illa omnia concitaſti, quæ à gra
uiſſimis Philoſophis, de uoluntario, deq; inuoluntario quæri ſolent. Qua quidem in re
non ſolum ingenium laudo, ſed conſilium quoque uehementer approbo. Nam cũ mul-
ta ſeſe tibi offerant, quæ ſine cuiuſquam auxilio ipſe tibi ſoluere poſſis, ea tamen ab alio
dici mauis, ut & modeſtiæ, quòd nihil tibi arroges, & ingenij quòd prudenter interro-
ges, ſimul laudem feras. Verum facilè ita huic loco occurretur, ſi dicemus non uoluiſſe
poetam ineuitabilem neceſſitatem, ſed eam difficultatem quæ impoſſibilitati proxima
ſit demonſtrare. Sed fac etiam (ſi placet) omnem excidendi facultatem adimere, non ta-
men dicemus flagitia quæ committunt inuoluntaria eſſe, quando illorum principium
uoluntarium fuit. Nouit enim incõtinens peccare, cùm adulterium committit, poteſtq;
abſtinere ſi uult. Peccare igitur uolens, donec aſſiduus huiuſcemodi deprauatis actioni-
bus eò perueniat, ut contracta iam intemperantia, etiam ſi uelit abſtinere nõ poſſit, non
tamen inuitus dicetur peccaſſe, quamuis tunc nolit, quoniam licuerat à principio, mo-
dò uoluiſſet, in firmum illum intemperantiæ habitum non deuenire. Quapropter non
magis inuitus peccaſſe dicetur, quàm qui ſua ſponte in quempiam lapidem iaciat, dein-
de pœnitentia ductus, reuocaret ſi poſſet lapidem, qui per aërem fertur, quoniam nollet
hominem ferire. Ferit igitur & bene uolens, quoniam iam initium à ſua uoluntate fuit.
Sed hæc latius apud Ariſtotelem in libro de Moribus diſputate inuenies. Itaq; redeo ad
Aeneam, qui (ut uides) urbem ipſam non ingreditur. Nam qui uitia ſpeculantur, non
uerſantur inter uitia. Illorum uerò uim atq; naturam à Sibylla, nam cuncta edocet do-
ctrina, penitus intelligit. Procul tamen in limine Tyſiphonem uidet, ponit igitur furias
in limine tartari, de quibus pleraq;, quæ à poëtis finguntur, ueluti notiſſima omittam:
Planè autem conſtat, placuiſſe priſcis ſcriptoribus, quicunq; maiori flagitio ſe obſtrinxe
rint, à furijs uexari, ut in Oreſtis Alcmeoniſq; matricidio uidemus. Quo in loco, quid
nam aliud exprimunt furiæ, niſi inquietudinem ac potius uexationem quandam tur-
bulentiſſimam mentis noſtræ, quæ commiſſi flagitij recordatione ſeſe aſſiduo dedant:
Nam prima hæc eſt ultio quod ſe iudice nemo nocens abſoluitur. Vt enim leges ut iudi
cia, ut dedecus, ut infamiam effugias, nemo uiderit, nemo audierit, qui teſtis citare poſ-
ſit, adeſt tamen ipſa conſcientia, quæ te urget, inſectatur, in iudicium rapit, grauiſſimum
teſtimonium dicit, conuincit deniq;. Nam ne ab eodem Iuuenale diſcedam, ſe Iudice, ne-
mo nocens abſoluitur. Hæc igitur ſunt illa flagella: hi ſerpentum morſus, quibus furiæ
nos exagitant. Habes de furijs: Cùm autem uaria ſcelera, atq; flagitia explicanda eſſent,
ea quæ omnium grauiſſima exiſtunt, à principio enumerat. Impietatem in deos, atq; ſu-
perbiam in homines. Nam & Titaniam prolem & geminos Aloidas & Salmoneum, &
deorum & hominum contemptores intelligimus. Titij autem uulturem eum (quem
paulò antè dicebam) conſcientiæ cruciatum doctiores interpretantur: Ille enim uelut
ſæuiſſimus ſcelerum uindex, quæ flagitio obnoxia ſunt inteſtina aſſiduò rimatur, & dum
commiſſa in mentem reducit in intima præcordia corrodit, curaſq; aſſiduo excitat, nec
reſpirandi ſpatium præbet, Laphitas uerò & Ixionẽ tyrannidis exempla eſſe uult. Quos
ſuper atra ſilex iã iã lapſura cadenti, imminet ad ſimilis. Nunq; enim ſine impẽdentis ma
li expectatione uiuunt. Quòd & Dionyſius ille Syracuſanus Damocli familiari ſuo, il-
lũ beatiſſimum putanti, probè oſtendit, cũ illum ita inter lautiſſimas epulas, ac precioſa
unguenta collocaſſet: ut tamen metu enſis è lacunari ſupra caput equina ſeta pendentis,
nulla poſſet uoluptate affici. Verum hæc multò melius noſcunt homines, quàm deĩ mo
do imperij acquirendi facultas, euitare ſciãt. Nec uerò difficile eſt intelligere quid ſibi uẽ
lint epulæ ante ora paratæ, regifico luxu, cur furiarum maxima iuxta:

Accubat & manibus prohibet contingere menſas:

Neq; enim uerius, neq; expreſſius auaritiam notare potuit, quæ in eam homines demen
tiam protrahit, ut cùm plurima congeſſerint, tum maximè fame perire malint, quàm
congeſta minuere. Quare & pulchrè Horatius, Tantalo illos comparat, qui apud infe-
ros conſtitutus, in maxima aquarum pomorumq; copia ſiti fameq; torqueatur. Pulchrè
etiam & illud:

Congeſtis undiq; ſaccis indormis inhians & tanquam parcere ſacris:
Cogeris, pictis tanquam gaudere tabellis.

Magna profectò hominum ſtulticia, qui norunt harum rerum poſſeſſionem, non prō-
pter ſe expeti, ſed propter illarum uſum. Quapropter bona illa non rectè, utilia autem re
ctè appellamus. Sed nimis multa, quando multis iam in locis de auaritia diximus, itaq;
reliqua uideamus. Saxum enim ingens ij uoluũt, quorum uita per ſummam miſeriam
in eo uerſatur, ut ſemper ea petant, ea moliri tentent, quæ ſupra, aut naturam, aut fortu-
nam ſuam conſtituta efficere nequeant, omneſq; eorum conatus irriti inefficaceſq; ſint:

Rotarum uerò radijs destricti, pendere non'ne ij iure dicuntur, qui nihil ratione & con-
silio praeuidentes, nihil uirtute explicantes, adeò se fortunae committunt, ut eius casibus
ueluti inter Euripi fluctibus iactati assiduo rotentur? neque uirtutem ullam habent, in
quam ueluti in tutum tranquillumq; portum sese recipere possint. Huiuscemodi igitur
uitia ac reliqua, quae plurima uariaq; sunt edocet Aeneam Sibylla, doctumq; statim ut se
illis expiet admonet, ut purus campos Elysios ingredi possit. Quis igitur Maronem à
Platonis dogmate discedere dicat? Ille enim cùm summum bonum in diuinarum rerum
cognitione posuisset: proptereaq; censeret omni uirtutum genere excellere eum oporte-
re, qui cùm sit futurus beatus, tamen ab ijs incipiendum esse ostendit, quae sint in uita &
moribus positae. Cum enim diuina, quae purissima, & ab omni labe corporea impolluta
sunt impurus nemo attingere ualeat per huiuscemodi uirtutes expiemur necesse est: illis
enim & uitia cognoscimus, & cognita abominamur, atque purissimi redditi, coelestia ac
immortalia egredi possumus. Hac igitur ratione impulsus Maro, cùm ad summum bo-
num perducere hominem uelit, ita Aeneam instituendum curat, ut primo uitia omnia
edoceat, deinde illis eum expiatum, ad campos Elysios perducat. Cognita enim uitio-
rum turpitudine, statim eorum odium nos irrepit, quae quidem prima omnino sapien-
tia est. Aditus enim ad illam est, ut stultitia careamus. Sed tu nescio quid mirabundus te-
cum animo uoluis, istuc ipsum inquit LAVRENTIVS. Sed uide quantum tibi ex tua
disputatione debeam. Dum enim mihi planum reddere Maronem tentas, idq; efficis eo-
dem tempore, in nostri ciuis diuinum poëma inducis. Nunc enim demum perspicio,
quid sibi uelit Danthes, qui primum ad inferos descendat, atq; inde emergens, nullam a-
liam uiam, nisi per purgatoria loca ad coelum inueniat. Macte uirtutis adolescens inquit
BAPTISTA, qui non ea solùm quę dicam (& si difficilia sint) facilè accipias, sed quadam
similitudine ductus, inde ad alia accedas, ut cum ille maximam laudem, ex diligentissi-
ma quadam & ingenij artificijq; plena imitatione assecutus sit, tu quoq; non mediocrem
laudem merearis, qui haec omnia (quanquam uehementer dissimulata sint) in illo poëta
recognoscas. Ego uerò inquit LAVRENTIVS quantum ex hoc merear, ipse iudicabis,
quanquam uereor (ne nimio in me amore lapsus) nostrum hoc ingenium longe pluris
facias, quàm oportet. Illud tamen & si alienum à proposito sermone uideatur, non omit-
tam. Tu autem quòd dicam, ea ratione à me dictum credas uelim, non ut meum ueluti
decretum in tanta re ponam, sed ut iudicium tuum (quod ego omnium reliquorum iu-
dicio antepono) meis uerbis eliciam. Ego à prima penè pueritia, ex utriusq; parentis in-
stituto: adeò familiare uniuersum opus Florentini poëtae mihi reddidi, ut pauci omnino
sint in eo loci quos ego, si quando illi huiuscemodi oblectamenti genus requirerēt, non
facilè ad uerbum exprimerem. Sed quid poteram puer, ex tam diuino uate praeter mera
uerba percipere? Nunc autem cùm uniuersum rei argumentum mente percurro, summa
admiratione eius uiri ingenium prosequor. Nam cùm in opere suo texendo, pauca om-
nino fila de Virgiliana tela mutuari uideatur, tamen inde omnia pene sint. Quamob-
rem nunc id demum intelligo quod nos ex Ciceronis praecepto, saepenumero Landinus
admonere solet, esse in aliquo imitando diligentem omnino rationem adhibēdam. Ne-
que enim id agendum uti idem simus qui sunt ij, quos imitamur, sed eorum ita similes,
ut ipsa similitudo uix illa quidem neq; nisi à doctis intelligatur. Sed tu si uidetur ad ince
ptum redi. Cùm igitur inquit BAPTISTA omnibus iam uitijs expiatum Aeneam, ad
earum rerum cognitionem Maro deducturus esset, quae in coelis sunt, non coelum, sed E-
lysios campos nominat. Miro profectò ingenio uates, & qui eodem tempore, & figmen-
to suo, & ueritati inseruiat. Nam & si apud inferos (poëtarum more) heroas relegasset, ta
men ut haec omnia de coelo illum sentire animaduertamus, largiorem aetherem, ac suum
solem, suaq; sydera illis tribuit, ut cùm à figmento nusquā discedat, Philosophiae tamen
ueritatem prosequatur. Nos autem si quos uiros ille in coelis reponat, diligentius consi-
derabimus ea omnia, quae primo disputationis die, de utroq; uitae genere à nobis expo-
sita sunt, acutissimè illum esse complexum animaduertemus, ut & qui in rerum cogniti-
one religiose, & qui in actionibus ac uita ciuili iustè uersati sint, digni omnino existant,
qui in coelum ueluti in originem suam) redeant. Quapropter & Orphęum, & Musęum,
ac reliquos qui casti fuerunt sacerdotes, qui Phoebo digna locuti, uerum reliquis aperi-
re potuerunt, qui uariarum artium inuentione uitam excultiorem reddiderunt, tanq;
speculatores commemorat. Neq; tamen eos obmittit, qui aut pijs armis, aut consilio, o-
pera, industria, atq; auctoritate, Rempublicam defenderunt, & in ciuili ac sociali uita tier
sati sunt. Huiuscemodi itaq; animos, ab omni corporea contagione expiatos, cùm sim-
plicissimę & omnino incorporeae naturae sint, & maximarum rerū capaces existant, nul-
lis locorum angustijs circumscriptos, nullis regionum terminis inclusos eum animad-
uertat, sed liberrimè per omnes mundi oras uagare uideat, ita Musaeum loquentem in-
ducit, ut ostendat nulli esse certam domum. Quin & cùm ita scribit, quę gratia curruum,
armorumq;

armorum'que fuit uiuis, quæ cura nitentis:

Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Demonstrat non esse se immemorem eorum, quæ & diuinus Plato, & Platonicus Cicero de animis nostris sentit. Censent enim administratores rerumpublicarum cum in cœlum recepti fuerint, regendorum hominum curam non deponere. Neque solùm ij, qui iustè pieq; uixerunt (eodem auctore) ijsdem studijs detinentur corpore exuti, quib. dum uita manebat delectabantur. Verùm flagitiosorum quoq; animi, quoniam multum ex sordibus, quibus intra corpora se fœdauerunt, secum inde trahunt, à pristinis curis discedere nequeunt. Vidistis (ni fallor) longum quidem iter, ac difficultatibus erroribusq; plenum, sed quò tandem uir uirtutis amator, finem diu concupitum attigerit? Per uarios enim casus, per tot discrimina rerum, in Italiam tandem, & in quietas sedes deuenit Aeneas. Quem quidem si imitabimur, & nos corporeis pestibus liberati, & nitido uirtutum fonte irrigati, eodem uitæ genere, & dum intra hæc corpora uersabuntur animi nostri; gaudebimus, & cùm inde euolauerint in nostram originem reuersi, æterno æuo fruemur. Quæ cùm ita à Baptista dicti fuissent, ut disputationi finem imposuisse uideretur: Nihil possum inquit LAVRENTIVS in tam longo sermone desiderare. Nam à principio ad hunc usq; locum, ita perpetuo tenore disputatio perducta est, ut nihil aut interruptum aut diuulsum, aut præcipitatum, in quo intermedium aliquod relictum, omissum'ue sit queri possum. Sunt enim omnia mirabili serie colligata, & eo ordine contexta, ut nihil inde demi possint, quin quæ relinquũtur manca sint futura, & nihil addi, quod quidem si absit multopere requirendum uideatur. Ignoscens tamen nimiæ cupiditati nostræ, si id nunc requiram, quòd cum uehementer mihi planum reddi cupiam, id neq; hactenus à te expositum intelligam, neq; locum in quo deinceps exponi possit relictum uideam. expectabam enim non modo suspenso uerum etiam anxio animo, quid tu de ijs sentires; quæ suspiciens Anchises suo ordine pandit. Tu uerò dum reliqua inter disputandũ suis quæq; locis distribuis, quæ illa non ueluti familiaria iniustè eiecta, sed tanquam aliena sine ulla iniuria exclusa, procul à tua disputatione amouisti. Quapropter incertus sum quid agam. Nam neq; audeo te longe oratione defatigatum; quicquam præterea rogare, neq; ijs quæ scire cupio, æquo animo possum carere. Hic arridens BAPTISTA meminisse (inquit) te oportet ô Laurẽti, nos huiuscemodi terminis uniuersam quæstionem circumscripsisse, ut quæ ambagibus quibusdam atque allegoriæ figmentis obscurata essent, aperienda proponeremus: tu autem ea requiris, quæ suis uerbis sine ullo figmento enarrantur. Ego tamen non ita exacta ratione tecum agam, ut quod ex pacto debetur id solum enumerem. Sed præter id gratis aliquid in ea liberalitate accedere uolo. Id igitur quod Maro:

Vt principio cœlum ac terras, camposq; liquentes,

Lucentemq; globum Lunæ Titaniaq; astra.

Spiritus intus alit huiuscemodi est, ut Stoicorum de dijs opinionem referat. Longum esset in nunc omnium antiquorum philosophorum de dijs immortalibus senten ias referam Quæ quidem tam diuersæ tamq; inter se aduersæ sunt, ut totidem pœnę reperiantur, quot sunt eorum qui scripserunt capita. Non enim singulæ solùm familiæ singulas sententias excogitarunt, sed sæpe inter se eiusdem sectę uiri uehementer de re ipsa dissentiunt. Verùm ut reliqua ad præsens missa faciam & ad ea quæ præsenti inquisitioni consentanea sunt deueniam, plerięq; stoicorum, sed præsertim, eorum princeps Zeno, uniuersum mundi globum mentem & ratione, & summa sapientiæ præditam habere crediderunt, eamq; esse ignem quẽdam purissimum, ac tenuissimum. At ueluti animi nostri per sui corporis particulas omnes diffunduntur, ita illum per omnia mundi membra ueluti genitale semen, unde cuncta procreantur penetrare, quippe qui uigor semenq; sit omnium procreandorum. Virgilius igitur quamuis in reliquis à Platone suo nunquam discedat: tamen cùm uidisset Chrysippum in eo quem de natura deorũ scripsit libro Orphei, Musei, Hesiodi, atq; Homeri fabellas ita interpretari, ut idem priscos olim poëtas sensisse conetur ostendere, quòd multis postea annis Stoici senserunt statuit hac in re, ne ab ijs poëtis, quorum similis esse cupiebat dissimilis putaretur, & ipse porticum fulcire ac stoicis adhęrere. Nam Platonis longa alia sententia est. Ponit enim Deum penitus incorporeum, atque extra omnem materiam, omnemq; mundum in ipso cœli dorso existentem. Quapropter illum Hypercosmion appellat, quoniam essentia sua supra cœli uerticem maneat: cùm tamen ui ac prouidentia nusquam absit, sed omnia circumspiciens, etiam minima curet. In Phedro enim ait. Magnus in cœlo Iuppiter, citans alatum currum incedit primus exornans cuncta. Eodemq; in libro demõstrat locum illum neminem adhuc laudasse poëtarum, nec unquam pro dignitate laudaturum. Quamobrem cùm Platonici Deum extra mundum ponant, quibus etiam Aristotelici assentiuntur. Stoici aũt il-

lum per omnem (ut dixi) mundum diffundant, quis non uiderit Virgilium cum Deum, quem in Porticu uiderat descripsisse, animosque nostros illius particulas esse à Chrysippo accepisse? Cum autem prouidentiam Dei multis in locis prosequatur, nusquam à Platone discedit. Non enim idem omnes sentiunt. Quæras fortasse, quid de mūdo sentiat Plato? Censet quidem animam eum habere, à qua reliquorum animantium animæ sint, hominum autem animos ab eo Deo (quem paulò ante dixi) creari & ratione exornari uult. Corpus autem atque cæteras omnes uires, quas præter rationem in his esse scimus, homini ab animo mūdi esse scribit. Est enim ille Dei uicarius, cui silua uniuersa ueluti sua prouincia demandata sit. Itaque illi uitam motumque præbet non sua ui, aut facultate, sed quicquid agit, id ueluti Dei instrumentum agit. Declinat igitur paululum de uia Maro, atque à Platone suo discedit. Cum autem Dei prouidentiam plurimis locis prosequitur illi totus adhæret. Non enim idem omnes sentiunt. Sunt enim qui in fortunæ casibus omnia ponant, & nullo credant mundum rectore moueri. Qua in sententia Leucippum Abderitem eiusque conciuem Democritum Protagoram quoque & Theodorū ac Epicurum reperias. Sunt itidem qui Aristotelem secuti non ita ociosum Deum ponant, ut nihil omnino curare dicant. Illius tamen prouidentiam Lunæ orbem descendere non credunt. Sunt denique & tertij, qui & uniuersum pertingere illam uelint, maxima tamen duntaxat curare, minima uerò omnino negligere opinentur. At Plato ut cuncta à Deo facta putat, sic cūcta illum curare existimat: Atque hæc de Deo. Orbem uerò quo uicissim animos nostros ab inferis ad corpus, atque inde rursus ad inferos transire scribit, ab Academia esse non negamus. Verùm si latiùs de re huiuscemodi differendum proposuissemus extant multo diuiniora quæ à tanto Philosopho de animorum corpore discessu proferre possimus. Sed difficilè omnino est tam breui tempore res arduas, & longa diligentique oratione explicandas, his angustijs includere. Itaque quod solùm instat id agamus. Inuenies igitur apud Platonicos cùm mille annos apud inferos fuerint animi hominum ad corpora illi redire, atque inde uicissim ad inferos remeare. Idque totiens facere donec duodecim annorum millia transierint. Hunc enim orbem perfectum existimant. Nam eo spacio penitus purgari animos credunt, proptereaque posse illos tum demum purgatos in suam originem, & ad cœlestes sedes redire. Quod si quis fuerit qui Philosophiæ se dedat, huic tam facilis purgatio obuenit, ut liceat ei post tria annorum millia ad superos euolare. Addūt etiam si quis religiosè omnino uixerit, eum ante mille annos & purgari, & purgatum statim in suam originem redire. Est præterea quem magnum annum appellant quem tunc finiri credunt, cùm Sol una, cùm Luna ac quinque reliquis erraticis stellis ad eandem Zodiaci partem redierint. Exacto igitur hoc temporis circuitu, quem & si uaria sit doctorum de illo uirorum sententia, sex tamen ac triginta millibus annorum confici plerique credidere, censet Plotinus omnium hominum animas ad eundem uitæ habitum redituras. Hæc igitur & qualia sint, & quanti facienda facilè ex eo libro percipies quem nondum expolitum in manibus hic noster Marsilius habet, nec adhuc edidit. Verùm ego cùm apud ipsum in Fighinensi diuertissem casu in eum incidēs aperui, locosque quosdam summa cum uoluptate percurri. Res omnino magna est Laurenti & magis ingenij uiribus tractata, & prorsus digna, in qua labores. Poterit enim non solum maxima ac pulcherrima, & homini seipsum nosse cupiēti per necessaria te docere, sed in summam quoque admirationem rapere. Scribit enim non Physice, ut plerique solent, sed Metaphysice de animorū nostrorum immortalitate, ut planè possit de ea re omnem dubitationem amouere. Quē librū cū leges, & hæc quæ de Marone requiris, & pleraque alia quę nos paulo antè diuinissima esse non sumus mentiti, facilè cognosces. Quæ quidem res facit, ut in ijs quæ postulasti breuior quā uelles fortasse fuerim. Nihil tamen est quod breuitati succenseas. Nam cùm ea requireres, quæ nullis eius disputationis quam pepigeramus cancellis, includerentur, poteram illa meo iure silentio præterire. Itaque id facilè si forte obijciatur diluam. Apud uos uerò doctissimi uiri quo modò me purgem non inuenio. Video enim dum postulanti Laurētio nihil denego, duplicis errati culpam incidisse. Nam quid me aut loquacius fingi potest, qui secūdo iam die ea eruditissimis auribus uestris inculcare non desinam, quæ (qua doctrina estis) uobis quā mihi notiora sint, aut audacius excogitari, qui impræmeditatus ad differēdum de ijs rebus accesserim quæ à doctissimis ijsdemque diu præmeditatis uiris uix satis eleganter pro sua dignitate explicari soleant. Imò quid humanius, quid tua facilitate dignius respōdit. ALAMANNVS effici potuit, quàm ea nobis ociosis disserere, quæ tamen magnis uehementerque urgentibus occupationibus præponere non dubitaremus. Nos autem inquit PETRVS ACCIAIOLVS uolo enim & pro fratre meo respondere, ne optare quidem id ausi essemus, quod ultrò nobis arridens fortuna attulit, ut tu tali præditus sapientia atque eloquentia uir, ea de duplici quæstione hisce duobus diebus, breuiter perspicuè absolutè que in unum congereres,

teres, quæ non nisi per summum laborem, summam'que industriam, ex multis ac uarijs scriptoribus erui possunt. Nam Maronis diligentissima atque multiplici doctrina referta interpretatio, in qua primo ac secūdo iam die uersaris, tū quia pulcherrima, tum quia inaudita accidit, non minori stupore, quàm delectatione nos affecit. Non possunt satis pro sua dignitate laudari, quæ à te dicta sunt inquit ANTONIVS. Sed utinam Baptista quoniam reliquam ætatem Romæ consumpsisti, hanc tandem senectutem, patriæ uel optandi condonare, uel illam tanquam à suo ciue exigenti corpore uelis, ut sæpius te de magnis rebus disputantem audientes ciues tui doctiores indies melioresq; reddantur. Verùm has ego huius Marci partes esse duco. Te enim pro ea quæ illi tecum intercedit necessitudine, modò nitatur facilè in suam sententiam traducturum confido. Quin istbuc iam diu ago inquit MARCVS nec prius desinam, quàm aut rationibus impetrauero, aut precibus exorauero, aut defatigando extorsero. Sed ut confido multum me in ea re iuuabit Laurenti ac Iuliani ingenium, ac studium. Nam cùm multum iam in litteris uterq; profecerit, sitq; multarum rerum addiscendarum ardentissima cupiditas, cumq; cætera illis & à natura, & à fortuna adiumenta ad rem perficiendam abundè assint, non patietur ille diu adolescentibus quos carissimos habet operam suam desiderari. At qui liceat modò inquit BAPTISTA ego talibus adolescentibus nunquam deero. Sed surgamus iam, & quoniam primo mane uobis est in urbem redeundum. Intellexistis enim paulò antè Laurentium publicis litteris accersiri, quòd reliquum diei est, ualetudini impendamus.

FINIS.

LOCORVM ET VOCABVLORVM QVORVNDAM COMPARATIO AC EXPLICATIO, QVI ALITER QVÀM ILLORVM SIGNIficatio & etymon denotet, cùm à Virgilio, tùm ab alijs poëtis sinistrè usurpantur: Ex AVLI GELLII Operibus decerpti.

DE NATVRA QVARVNDAM PARTICVLARVM; *quæ præpositæ uerbis, intendi atq; produci barbarè atq; inscitè uidentur; exemplis rationibusq; plusculis disceptatum.*

EX LIBRO IIII.

CAP. XVII.

LVCILII ex undecimo uersus sunt:

Scipiadæ magno improbus obijciebat asellus
Lustrum illo censore, malum infelixq; fuisse.

Obijciebat, o, litera producta multos legere audio: idq; eò facere dicunt, ut ratio numeri salua sit. Idem infrà: Et iam

Conijcere in uersus dictum præconis uolebam

Graij. In hac quoq; prima uerbi præpositione ob eandem causam producunt. Item 15. *Subijcit hinc humilem, * & suffercatus posteriorem.* Subijcit, u, litera longa legunt, quia primam syllabam breuem esse in uersu heroico non conuenit. Item apud Plautum in Epidico, con, syllabam productam pronunciant:

Age nunc iam & orna te Epidice, & pallium in collum conijce.

Apud Vergil. quoq; subijcit uerbum produci à plerisq; audio: Etiā Parnasia laurus

Parua sub ingenti matris se subijcit umbra.

Sed neq; Ob, noq; Sub præpositio, producēdi habent naturam, neq; item Con, nisi cùm eam literæ sequuntur, quæ in uerbis Constituit, & Confecit, secundum eam primę sunt: uel cum eliditur ex ea, n, litera, sicut Sallustius: Fœnoribus (inquit) coopertus. In ijs autē quæ suprà posui, & metrum esse integrum potest, & præpositiones istæ possunt non barbarè protendi. Secunda enim litera in his uerbis per duo, ij, non per unum scribenda est. Nam uerbū istud, cui supradictæ particulæ præpositæ sunt, non Icio est, sed Iacio, & præteritum

* Forlassis suffractus, semel, quod sciam, breuē syllabam in principiū carminis heroici posuit Vergil. Fluuiorū rex Eridanus. Vbi anapesto usus est pro dactylo.

tcritum non Icit, sed Iecit Idq; ubi compositum est ex a litera in i mutatur: sicut fit in uerbis Insilio, & Incipio, atq; ita uim consonantis capit. Et idcircò ea syllaba productiùs latiusq; paulo pronunciata, priorem syllabam breuem esse non patitur, sed reddit eam positu longam. Proptereaq; & numerus in uersu, & ratio in pronunciatu manet. Hæc quæ diximus, eo etiam conducunt, ut quod apud Virgilium in sexto positum inuenimus:

Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram

Inijce. Sic esse Inijce, ut suprà dixi, & scribendum & legendum sciamus, nisi quis tam indocilis est ut in hoc quoq; uerbo, In præpositionem, metri causa protendat. Quærimus igitur in Obijcibus, o, litera, qua ratione intendatur, quum id uocabulum factū sit à uerbo Obijcio: & nequaquam simile sit, quòd à uerbo Moueo motus, o, litera lōgo dicitur. Equidem memini Sulpitium Apollinarem uirum præstanti literarum scientia, Obijces, & Obijcibus, o, litera correpta dicere, in Virgilio quoq; sic eum legere:

Qua ui maria alta tumescant

Obijcibus ruptis. Sed ita, ut diximus, i, literam, quæ in uocabulo quoq; gemina esse debet, paulò uberius largiusq; pronūciabat. Congruens igitur est, ut Subijces etiam, quod perinde ut Obijces compositum est, u, litera breui dici oporteat. Ennius in Tragœdia, q̄ Achilles inscribitur, Subijces pro aëre alto ponit, qui cœlo subiectus est, in his uersibus:

Ergo Deū n sublimes subijces, humidus

Vnde oritur imber, sonitu sæuo, & strepitu.

Atticismus est. Plerosq; omnes tamen legere audias, u, litera producta. Idipsum autem uerbum M. Cato sub alia præpositione dicit in oratione, quam de Cōsulatu suo habuit: Ita hos, inquit, fert uentus ad priorem Pyrenæum, quos proijcit in altum. Et Pacuuius itē in Anchise:

Promontorium mons dicitur qui in mare porrigitur.

*id promontorium, cuius * lingua in altum proijcit.*

** ligua.*

Lustrum] Tempus nominatū est quinquennale à luendo, id est, soluendo, eo quod quinto quoq; anno uectigalia & tributa per censores soluebantur, durabatq; censura per integrum quinquennium. Hæc Varr. de lingua Latina.

Grauf.] Granij, cuius preconis facetias celebrat Cicero in oratione pro Cn Planco.

Constituit & confecit.] Id est, nisi sequentibus f & f Vide Priscian. libro primo de accidentibus literarum. Longe uerò differunt pronunciatio siue accentus in soluta oratione & in ligata.

Subijces.] Nonius Marcellus noue hoc dictum esse ab Ennio dicit, non à subijciendo, sed altitudine aëris, quemadmodum & apud Virg. Georg. lib. 4.

Quantum uere nouo uiridis se subijcit alnus.

Id est, subducit & in altum effert.

Auertit.] Auertitur, pro passiuo ponitur, ut & Virg. I. Aen.

Tum prora auertit, & undis Dat latus.

Ad priorem Pyrenæum.] Ad saltum Hispaniæ citerioris, à quo distenduntur montes, Galliam ab Hispania separantes ad alpes usq;: qui inde Pyrenæi montes appellantur. Plin. lib. 3. cap. 3.

Cuius lingua.] Caput & summitas in altum tenditur.

EX LIBRO VII.

QVOD VIRGILIVS A' NOLANIS OB AQVAM SIBI *non permissam, sustulit è uersu suo, Nola, & posuit, Ora: atq; ibi quædam alia de consonantia literarum iucunda.*

CAP. XX.

SCriptum in quodam commentario reperi uersus istos à Virgilio ita primùm esse recitatos, atq; editos:

Talem diues erat Capua, & uicina Vesæuo.

Nola iugo. Posteà Virg. petijsse à Nolanis aquam, uti duceret in propinquum rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: poëtam offensum, nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse: Oraq; pro Nola mutasse, atque ita reliquisse.

—Et uicina Vesæuo Ora iugo.—

Iucundo hiatu, concursione uocalium. Est, licet, eximitatio Græcorum.

Ea res uera' ne an falsa sit, non laboro: quin tamē melius suauiusq; ad aures sit, quàm Nola, Ora, dubium id non est. Nam uocalis in priore uersu extrema, eademq; insequenti prima, canoro simul atq; iucundo hiatu tractim sonat. Est adeò inuenire apud nobiles poëtas huiusce-

tas huiuſcemodi ſuauitatis multa, quæ appareant npuata eſſe, non fortuita: ſed præter cæteros omneis apud Homerum plurima. Vno quippe in loco tales tanquam hiatus, & ſonitus in aſſiduis uocibus pluribus facit:

Ἤδ' ἑτέρη θέρεϊ προρέει εἰκυῖα χαλάζῃ
ἢ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ.

Atq; item alio loco.

Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον

Catullus quoq; elegantiſſimus poëtarum in hiſce uerſibus:

Miniſter uetuli puer Falerni,
Ingere mi calices amariores,
Vt lex Poſthumiæ iubet magiſtræ
Ebrioſa acina ebrioſioris.

Quum Ebrioſo dicere poſſet, & quod erat uſitatius, Acinum in neutro genere appellare, amans tamen hiatus illius Homerici ſuauitatem, Ebrioſa dixit, propter conſequentis literæ concentũ. Qui Ebrios aũt Catullum dixiſſe putant, aut Ebrioſos (nã id quoq; temerè ſcriptum inuenitur) in libros ſcilicet de corruptis exemplaribus factos inciderunt.

Poſth. magiſtræ.] Videtur Catullus legem quandam ſumptuariam notare, quæ ſcilicet præſcribat modum bibendi in conuiuijs, cuiuſmodi & hodie aliquoties fieri ſolent. Tametſi nonnulli, qui Catullum enarrant, referant ad aliquam è Catullianis amicis, quã ſcilicet magiſtram uocitet, ea conſuetudine, quia obſcœni poëtæ amicas ſuas dominas uocant. Sitq; hoc modo Poſthumiæ proprium nomen.

Amariores, quæ magis irritent palatum.

Acinum neutri generis.

EX LIBRO IX.

QVIS MODVS SIT VERBA VERTENDI IN GRAECAS SENTENTIAS, DEQ; IJS HOMERI UERSIBUS, QUOS VERGILIUS UERTIſſE AUT BENE APTEQ;, AUT IMPROſPERÈ EXIſTIMATUS EST.

CAP. IX.

Quando ex poëmatis Græcis uertendæ mutandæq; ſunt inſignes ſententiæ, non ſemper aiunt enitendum, ut omnia omnino uerba in eum in quẽ dicta ſunt, modũ uertamus. Perdunt enim gratiã pleraq;, ſi quaſi inuita & recuſantia uiolẽtius transferãtur. Scitè igitur & conſideratè Virgilius, cùm aut Homeri, aut Heſiodi, aut Apollonij, aut Parthenij aut Callimachi aut Theocriti, aut quorundam aliorũ locos effingeret, partem reliquit, alia expreſſit. Sicut nuperrimè apud menſam cum legerentur utraq; ſimul Bucolica Theocriti & Virgilij, animaduertimus reliquiſſe Virgilium, quod Græcum quidem mirè quàm ſuaue eſt, uerti autem neq; debuit, neq; potuit. Sed enim quid ſubſtituit pro eo quod omiſerat, non abeſt quin iucundius lepidiusq; ſit.

βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἁ Κλεαρίστα,
τὰς αἶγας παρελῶντα καὶ ἁδύ τι ποππυλιάσδει.

Malo me Galatea petit laſciua puella,
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit antè uideri.

Illud quoq; alio in loco animaduertimus cautè omiſſum, quod eſt in Græco uerſu dulciſſimum.

Τίτυρ' ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσκε τὰς αἶγας,
καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τὸν ἐνόρχαν,
τὸν Λιβυκὸν κνάκωνα φυλάσσεο μή τυ κορύψῃ.

Quo enim pacto diceret τὸ καλὸν πεφιλαμένε, uerba Hercle non translatitia, ſed cuiuſdã natiuæ dulcedinis: Hoc igitur reliquit. & cætera uertit non infeſtiuiter: niſi quòd Caprum dixit, quem Theocritus ἐνόρχαν appellauit. Autore enim M. Varrone, is demũ Latinè caper dicitur, qui caſtratus eſt,

Tityre dum redeo, breuis eſt uia, paſce capellas:
Et potũ paſtas, age Tityre, & inter agendum
Occurſare capro (cornu ferit ille) caueto.

Et quoniam de transferendis ſententijs loquor, memini audiſſe me ex Valerij Probi diſcipulis, docti hominis & in intelligendis penſitandisq; ueteribus ſcriptis benè callidi, ſolitum eum dicere: nihil quicquam tam improſperè Virgilium ex Homero uertiſſe, quã uerſus hos amœniſſimos, quos de Nauſicaa Homerus fecit:

οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι,
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο
ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ.
πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει, ἠδὲ μέτωπα.
ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,
ὣς ἥ γ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.

Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ
Hinc atq; hinc glomerãtur Oreades: illa pharetrã
Fert humero, gradiẽsq; deas ſupereminet omneis:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſq; futuris.

Idem præcipit Horat. in Arte Poet. Nec uerbũ uerbo curabis redd. fidus interpres.

Apollo; eius qui Argonaut. ſcripſit, quæ etiã hodie extant.

Iliad. 4.

Teſticulatum ἄρχις enim teſticulus eſt.

Odyſſ. 6.

Cynthia unà & Cycladibus.

Virgilium proprietatis uerborum fuisse diligentissimum & obseruantissimum.
Macrobi. autor est Saturn. li. 3. cap. 8.
Id est, uerum, solidum, natiuum.

Primùm omnium diuersum esse dicebat Probus, quòd apud Homerum quidem uirgō Nausicaa, ludibunda, inter familiares puellas in locis solis, rectè atq; commodè confertur cum Diana uenante in iugis montium inter agrestes deas. Nequaquàm autem conueniens Virgilium fecisse, quoniam Dido in urbe media ingrediens inter Tyrios principes, cultu atq; incessu serio instans operi (sicut ipse ait) regnisq; futuris nihil eius similitudinis capere possit, quæ lusibus atq; uenatibus Dianæ congruat. Tum posteà, quòd Homerus studia atq; oblectamento in uenando Dianæ, honestè apteq; dicit: Virgilius autem, cùm de uenatu deæ nihili dixisset, pharetram tamen facit, eam ferre in humero, tanquam si onus & sarcinam. Atq; illud impēsè Probum esse demiratum in Virgilio dicebant, quod Homerica quidem Λητῶ gaudium gaudeat genuinum & intimum, atque in ipso penetrali cordis & animæ uigens. Siquidē non aliud est γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ: ipse autem imitari hoc uolens, gaudia fecerit pigra, & leuia, & cūctantia, & quasi in summo pectore supernantia. Nescire enim sese quid significaret aliud, Pertentāt. Præter ista omnia, florem ipsius totius loci Virgilium uideri omisisse, quòd hunc Homeri uersum exiguè sequutus sit:

ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.

Quandò nulla maior cumulatioq; pulchritudinis laus dici potuerit, quàm quòd una inter omneis pulchra excelleret, una facilè ex omnibus nosceretur.

EX LIBRO IX.

QVOD ANNEVS CORNVTVS VERSVS VIRgilij, quibus Veneris & Vulcani concubitum pudicè operteq; dixit, reprehensione insulsa & odiosa inquinauit.

CAP. X.

Id est, studij tanquā diceas eiusdē farinæ. Vide Cicer. li. epi. 9. de uerecūdia ad Papyriū Pætū, & lib. 1. Officior.
In 3. Aeneid.

ANnianus poëta, & plerique cum eo eiusdem Musæ uiri, summis assiduisq; laudib. hos Virgilij uersus ferebant: quibus Vulcanum & Venerē iunctos, mistosq; iure coniugij, rem lege naturæ operiendam uerecunda quādam translatione uerborū, quum ostenderet demonstraretq;, protexit: Sic enim scripsit: —*ea uerba locutus,*

Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Minus autem difficile esse arbitrantur, ad istiusmodi reticenda uerbis uti uno atq; altero, breui tenuiq; ea signo demonstrantibus, sicuti Homerus dixerit:

παρθενικὴν ζώνην, καὶ λέκτροιο θεσμόν,
καὶ ἔργα φιλοτήσια.
τὼ μὲν ἄρ' ἐν τρητοῖσι κατεύνασαν' ἐν λεχέεσιν.

Id est, in multis alijs.

Tot uerò, & tam euidentibus ac tam non prætextatis, sed puris honestisq; uerbis uenerandum illud concubij pudici secretum, neminem quenquam alium dixisse. Sed Anneus Cornutus, homo sanè pleraque alia non indoctus, neq; imprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius istius uerecundiæ laudem, insulsa nimis & odiosa scrutatione uiolauit. Nam cùm genus hoc figuræ probasset, & satis circumspectè factos esse uersus dixisset: Membra tamen, inquit, paulò incautius nominauit.

Propterea quod membra plerūq; solent dici genitalia & infœminis.

EX LIBRO XIII.

QVOD A' SCRIPTORIBVS ELEGANTISSIMIS MAIOR ratio habita sit sonitus uocum atq; uerborum iucundioris, quæ à Græcis εὐφωνία dicitur, quàm regulæ disciplina, quæ à Grammaticis reperta est.

CAP. XIX.

Accusatiuorum tertiæ inflexionis uariæ fines.
Id est, putidas.
Id est, fœtentes, sordentes.
Γεωργέω terrā colo significat, nā γῆ terra, et ἐργάζω colo.

INnterrogatus est Probus Valerius, quod ex familiari eius quondam comperi, Has'ne urbis, an Has urbes, & Hāc turrem, an Hanc turrim dici oporteret: Si aut uersum, inquit, pangis, aut orationem solutam struis, atq; ea uerba dicenda sunt, non finitiones illas prærancidas, neq; fecutinas Grammaticas spectaueris, sed aurem tuam interroga, quo quid loco conueniat dicere: quod illa suaserit, id profectò erit rectissimum. Tum is qui quæsierat: Quo'nam modo, inquit, uis aurem meam interrogem? Et Probum ait respondisse, quò suam Virgilius percontatus est, qui diuersis in locis, Vrbes & Vrbis dixit, arbitrio consilioq; usus auris. Nam in primo Georgicōn, quem ego, inquit, librum manu ipsius collectum legi, Vrbis per i, literam scripsit. Verba è uersibus eius hæc sunt:

Vrbis

Vrbis'ne inuisere Cæsar, Terrarumq; uelis curam.

Verte enim & muta, ut Vrbes dicas, insipidius nescio quid facies & pinguius, Contrà, in tertio Aeneidos, urbes per e, literam dixit:

Centum urbes habitant magnas.

Hic ita muta, ut Vrbis dicas, nimis exilis uox erit, & exanguis. Tanta qppe iuncturę differentia est in consonantia uocum proximarum. Praeterea idem Virgilius, Turrim dixit non Turrem, & Securim non Securem:

Turrim in præcipiti stantem. Et, *Incertam excussit ceruice securim.* *Turrim.* *Securim.*

Quæ sunt (opinor) iucũdioris gracilitatis, quàm si suo utrumq; loco per e literam dicas. At ille qui interrogauerat, rudis profectò & aure agresti homo: Cur, inquit, aliud alio in loco doctius rectiusq; esse dicas, non sanè intelligo. Tum Probus iam commotior: Noli, inquit, igitur laborare, utrum istorum debeas dicere, Vrbis, an Vrbes. Nam quum id genus sis, quod uideo, ut sine iactura tui pecces, nihil perdes utrum dixeris. His tum uerbis Probus & hac fini hominem dimisit, ut mos eius fuit erga indociles propè inclementer. Nos autem aliud quoq; posteà consimiliter à Virgilio duplici modo scriptum inuenimus. Nam Tres & Tris posuit eodem in loco, ea iudicij subtilitate, ut si aliter dixeris mutauerisq;, & aliquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus diuidere. Versus ex decimo hi sunt:

Tres quoq; Threicios Boreæ de gente suprema, Et tris, quos Idas pater, & patria Ismara mittit. *Ab Ismaro Oppido. Thraciæ, cuius meminit Plin. li. 4. cap. 11. in descriptione Thraciæ, adduntq; et locum ibidem eodẽ nomine uocari.*

Tres hic, Tris illic, utrunq; pensiculatè modulateq; reperies suo quodq; in loco sonare aptissimè Sed in illo quoq; itidem Virgilij uersu:

Hæc finis Priami fatorum,

Simul ut & Hic finis dicas, durum atq; absonum erit, respuentq; aures quod mutaueris: sicut illud contra eiusdem Virgilij insuauius facias, si mutes:

Quem das finem rex magne laborum?

Nam si ita dicas, Quã das finem, iniucũdum nescio quo pacto & laxiorem uocis sonum feceris. Ennius item Rectos cupressos dixit, contra receptum uocabuli genus hoc uersu:

*Capitibus * nutanteis pinos, rectosq; cupressos.* **nutantibus*

Firmior ei, credo, & uiridior sonus esse uocis uisus est, Rectos dicere cupressos, quàm Rectas. Contrà uerò idem Ennius in Annali 17. Aere fulua dicit non Fuluo: non ob id solũ, quòd Homerus ἠέρα βαθεῖαν dicit, sed quòd hic sonus (opinor) uocalior est uisus & amœnior. Sicuti enim M. Ciceroni mollius teretiusq; uisum est in quinta in Verrem, Fretu scribere quàm Freto: Perangusto, inquit, fretu diuisa. Erat enim crassius uastiusq;, Perangusto freto dicere. Itidem in secunda simili usus modulamine: Manifesto peccatu, inquis, non Peccato. Hoc enim scriptum in uno atq; in altero antiquissimæ fidei libro Tyroniano reperi. Verba sunt Ciceronis hęc: Nemo ita uiuebat, ut nulla eius uitę pars, summa turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut quum impudens fuisset in facto, tum impudentior uideretur si negaret. Huius autem uocis cum elegantior hoc in loco sonus, & tum ratio certa & probata est. Hic enim peccatus, quasi peccatio, rectè Latineq; dicitur. Sicut hic incestus, non qui admisit, sed quod admissum est: & Hic tributus quod tributum nos dicimus, à plerisq; ueterum dicta sunt. Hic quoq; allegatus, & Hic arbitratus, pro allegatione, proq; arbitratione dicuntur. Qua ratione seruata, Arbitratu, & allegatu meo, dicimus. Sic igitur in manifesto peccatu dixit, ut in manifesto incestu ueteres dixerunt: non quin Latinum esset Peccato dicere, sed quia in loco isto positum subtilius ad aurem molliusq; est. Lucretius æquè auribus inseruiẽs, Funem fœminino genere appellauit in hisce uersibus: *Acre fulua.* *Fretu.* *Peccatu.* *Id est, stuprũ illatum uirginib. sacris, quæ perpetuam nouerãt uirginitatem.*

Haud (opinor) enim mortalia secla supernè Aurea de cœlo dimisit funis in arua. *Id est, uias et fortunas Iouis catbena qua omnia uelut fato sunt coniuncta.*

Cùm dicere usitatius, manente numero posset, *Aureus è cœlo demisit funis in arua.*

Sacerdotes quoq; fœminas M. Cicero Antistitas dicit, non secundùm Grammaticam legem Antistites. Nam cùm insolennitas uerborum à ueteribus dictorũ plerumq; respueret: huius tamẽ uerbi in ea parte sonitu delectatus: Sacerdotes, inquit, Cereris atq; illius fani Antistitæ. Vsq; adeò in quibusdam neq; rationem uerbi, neq; cõsuetudinem, sed solam aurem secuti sunt, suis uerba modulis pensitantem. Quod qui non sentiunt (inquit idem ipse M. Cicero, cùm de numerosa & apta oratione dissereret) quas aureis habeant, aut quid in ijs hominis simile sit, nescio. Illud uerò cum primis apud Homerum ueteres Grammatici annotauerunt, quòd quum dixisset quodam in loco κολοιούς τε ψᾶράς τε, alio in loco non ψηρῶν sed ψαρῶν dixit: *In quinta actione in Verrem. Quod aures spoliauerat sicut & totam Siciliam. Id est, graculosque sturnosq;. Id est, horum tanquam sturn. nube uenit, aut graculorum.*

τῶν δ᾽ ὥστε ψαρῶν νέφος ἔρχεται ἠὲ κολοιῶν,

Secutus non communem, sed propriam in quocunq; uocis situ iucunditatem. Nam si alterum in alterius loco ponas, utrumq; feceris sonitu insuaue.

Interro-

Interrogatus Probus.] De Probo Grammatico nobilissimo, consule Suetoniũ Tranquil. de illustribus Grammat.

Vis autem interrogent] Ob duplicatam uocalem i & e, utrobiq; longam, modò uarietas, ut ubiq;, ita & in sonis gratissima est.

ψαρῶν.] More Dorico, qui solent mutare η in α.

Quid in his hominis simile est.] Id est, quod deceat talem hominem.

EX LIBRO XIII.

DE VERSIBVS, QVOS VIRGILIVS SEctatus uidetur, Homeri ac Parthenij.

CAP. XXV.

PArthenij poëtæ uersus est: Γλαύκῳ, καὶ νηρῆϊ, καὶ εἰναλίῳ μελικέρτῃ. Eum uersum Virgilius æmulatus est: itaq; fecit, duobus uocabulis uenustè immutatis, parem:

Glauco & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

Sed illi Homerico non sanè rem parem, neque similem fecit. Esse enim uidetur Homeri simplicior & syncerior: Virgilij autem νεωτερικώτερος, & quodam quasi ferrumine immisso fucacior:

Id est, iuuenilior, floridentior.

ταῦρον δ' ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ ποσειδάωνι.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Ferrumine immisso.] Glutimine, quæ iuncturæ fiunt. Sed propriè id tantùm ferrumen est, quo metalla iunguntur, & conglutinantur.

EX LIBRO XVII.

QVID DE VERSIBVS VIRGILII PHAVORINVS EXistimarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnæ, Pindarum poëtam secutus est, Collataq; ab eo super eadem re utriusq; carmina, & dijudicata.

CAP. X.

PHauorinum Philosophum, cùm in hospitis sui Antiatem uillam æstu anni concessisset, nosq; ad eum uidendum Roma uenissemus memini super Pindaro Poëta & Virgilio in hunc ferè modum disserere: Amici, inquit, familiaresq; Pub. Virgilij, in ijs quæ de ingenio moribusq; eius memoriæ tradiderunt, dicere eum solitùm ferunt, parere se uersus more atq; ritu ursino. Namq; ut illa bestia fœtum ederet ineffigiatum informemq;, lambendoq; id posteà, quod ita edidisset, conformaret & fingeret: proinde ingenij quoq; sui partus recentes rudi esse facie & imperfecta, sed deinceps tractando colendoq; reddere ijs se oris & uultus liniamenta. Hoc uirum iudicij subtilissimi ingenuè atq; uerè dixisse, res (inquit) ipsa uerum indiciũ facit. Nam quæ reliquit perfecta expolitaq;, quibusq; imposuit sensus atq; delectus sui supremam manum, omni poëticę uenustatis laude florent. Sed quæ procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, & absolui (quoniam mors præuerterat) nequiuerunt, nequaquam poëtarum elegantissimi nomine atq; iudicio digna sunt. Itaq; cùm morbo oppressus, aduentare mortem uideret, petiuit, orauitq; à suis amicissimis impensè, ut Aeneida, quam nondum satis elimauisset, abolerent. In ijs autem (inquit) quæ uidentur retractari & corrigi debuisse, is maximè locus est, qui de monte Aetna factus est. Nam cùm Pindari ueteris poëtæ carmen, quod de natura & flagrantia montis eius compositum est, æmulari uellet, eiusmodi sententias & uerba molitus est, ut Pindaro quoq; ipso, qui nimis opima pinguiq; esse facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorq; sit. Atq; uti uosmetipsos, inquit, eius, quod dico arbitros faciam: carmen Pindari, quod est super monte Aetna, quantulum mihi memoriæ est dicam.

Nouem uerò lyricorum longè Pindarus princeps fuit, spiritum magnificentia, sententiis, figuris, beatissimus rerum uerborumq; copia, & uelut quodam eloquentiæ flumine, propter quæ Horat. eum meritò credidit nemini imitabilem, Fabius lib. 10.

Pindarus in Pithijs Epodo 1. Specie prima.

τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἁγνόταται ἐκ μυχῶν παγαί.
ποταμοὶ δ' ἁμέραισι μὲν προχέοντι, ῥόον καπνοῦ αἴθωνα.
ἀλλ' ἐν ὄρφναισι, πέτρας φοινίσσα κυλινδομένα
φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
κεῖνο δ' ἁφαίστοιο κρουνὸς, ἑρπετὸν δεινοτάτους ἀναπέμπει.
τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσθαι θαῦμα δὲ καὶ παριόντων ἀκοῦσαι.

Audite nunc (inquit) Virgilij uersus, quos inchoasse eum uerius dixerim quàm fecisse.

Portus ab accessu uentorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis.
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla.
Attollitq; globos flammarum, sidera lambit.
Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoq; exæstuat imo.

De his rebus cōsule Macrobium lib 5. qui tum hoc caput elegantissimè, ut decuit interpretē, tractat.

Iam principiò (inquit) Pindarus ueritati magis obsecutus, id dixit quod res erat, quodq; istic usu ueniebat, quodq; oculis uidebatur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Virgilius autem, dum in strepitu sonituq; uerborum conquirendo laborat, utrum tempus nulla discretione facta confundit. Atq; ille Græcos quidem fontes imitatus, igneis eructare, & fluere amnes fumi, & flammarum fulua, & tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculentè dixit. At hic noster, atram nubem turbine piceo & fauilla fumentem, ῥόον καπνοῦ αἴθωνα interpretari uolens crassè & immodicè congessit. Globos quoq; flammarum, quod ille κρουνοὺς dixerat, & duriter & ἀκύρως transtulit. Item quod ait, sidera lambit, uacanter hoc etiam (inquit) accumulauit & inaniter. Neq; non id quoq; inenarrabile esse ait, & propemodùm insensibile, quòd nubem atram fumare dixit turbine piceo, & fauilla candente. Non enim fumare (inquit) solent, quę atra esse, quæ sunt candentia: nisi si candente dixit peruulgatè & impropriè, pro feruenti fauilla, non pro lignea & relucenti. Nam candens scilicet est à candore dictum, non à calore. Quòd saxa autem & scopulos eructari & erigi, eosdemq; ipsos statim liquefieri & gemere, atque glomerari sub auras dixit, hoc (inquit) nec à Pindaro scriptum, nec unquàm fando auditum, & omnium quæ monstra dicuntur, monstrosissimum esse. *Candens.*

EX LIBRO X.

QVOD PARTICVLA ATQVE, NON COMPLEXIUA TANTÙM SIT, SED UIM HABEAT PLUSCULAM UARIAMQ;.

CAP. XXIX

Atq; particula, à Grammaticis quidem coniunctio esse dicitur connexiua, & plerumq; sanè coniungit uerba & connectit. Sed interdum alias quasdam potestates habet non satis notas, nisi in ueterum literarum tractatione atq; cura exercitis. Nam & pro aduerbio ualet, cùm dicimus: Aliter ego feci, atq; tu: significat enim, aliter quàm tu. Et gemina si fiat, auget intenditq; rem, de qua agitur, ut animaduertimus in Q. Ennij Annalibus, nisi memoria in hoc uersu labor: *Atq;*

Atq; atq; accedit muros Romana iuuentus.

Cui significationi contrarium est, quod itidem à ueteribus dictum est, Deq;. Et præterea pro alio quoq; aduerbio dicitur, id est, Statim, Quod in his Verg. uersibus existimatur obscurè, & † insequenter particula ista posita esse: *† infrequenter*

Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retrò sublapsa referri:
Non aliter quam qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia fortè remisit,
Atq; illum in præceps prono rapit alueus amni.

FINIS.

BASILEÆ, EX OFFICINA
HENRICPETRINA, ANNO SALVtis humanæ, M. D. LXXVII.
Mense Martio.

